ספר
חובות הלבבות

חברו בלשון ערבית
הרב הגדול החסיד רבנו בחיי זצ"ל
בן רבי יוסף אבן פקודה הדין הספרדי

ותרגמו ללשון הקודש החכם
רבי יהודה אבן תבון זצ"ל

עם הוספות ביאורים ועיונים

ב

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
טבת תשפ"ב

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219
נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219
מייל: oy7812@gmail.com

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון **"ארחות יושר"**
בפקס: 077-4230219

©
כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב
03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

סדרת ארחות המוסר

"חובות הלבבות"

יוצא לאור ע"י ארגון **"ארחות יושר"**
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א

יו"ר הארגון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לבי
הרב יחיאל חסידה
הרב חנוך יצחקי
הרב ישראל מאיר וולך

ברכה לראש משביר

בפתח הספר הננו לחקוק
ברכה והודיה, לאיש יקר רוח מורם מעם,
ידיד נאמן וידיד בית מרן שר התורה שליט"א,

החפץ בעילום שמו

אשר נדבה לבו לגשת אל המלאכה,
לתרום מהונו כדי לקבוע דפי מוסר אלו בדפוס,
למען ילמדו ויתקדשו הרבים, בהחדרת תורת אלקים חיים אלו
בנפשותם, לקדש שמו יתברך, בתיקון המדות ויראת שמים.

וזכות הרבים תלויה בו, להשפיע עליו ברכת ה', לחזקו ולסעדו
ולתת ברכה בכל מעשי ידיו להצליח בכל אשר יפנה ברוחניות
ובגשמיות, אמן כן יהי רצון.

בידידות
אריה קניבסקי

תוכן העניינים

השער החמישי | שער יחוד המעשה ..... ט

השער השישי | שער הכניעה ..... קצג

השער השביעי | שער התשובה ..... שמז

השער השמיני | שער חשבון הנפש ..... תצה

השער התשיעי | שער הפרישות ..... תשסט

השער העשירי | שער אהבת ה' ..... תתקא

שער חמישי

שער יחוד המעשה

ביושר לבב חובות שער יחוד המעשה הלבבות

שער זה עוסק **בבאור אופני חיוב היות כל מעשינו מיוחדים לשמו** - בביאור אופני חובתנו לייחד כל מעשינו לשמו יתברך **ולהיזהר מן החונף** - מן החנופה.

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו - הואיל והקדמנו בשער הקודם **בביאור** ענין הבטחון **על האלהים יתברך, ראינו** לנכון **לסמוך לו** - להסמיך אליו את **ביאור אופני** - דרכי החיוב וחובתו של האדם **להיות כל מעשי העבודה מיוחדים לאלהים לבדו** - שכל הפעולות והמעשים אשר נכללים בעבודת ה' יהיו נעשים מתוך כוונה שלימה לשם האל יתברך לבדו, **בעבור מה שיש בדבר זה מזכות המצפונים וכר הלבבות** - הואיל וכוונה זו מזככת את מחשבתו של האדם ומטהרת את לבו **מן הערבוב** - מן הבלבול הנובע מתערובת של מחשבות אישיות פסולות,

הַשַּׁעַר הַחֲמִישִׁי

שַׁעַר יִחוּד הַמַּעֲשֶׂה

בְּבֵאוּר אֹפְנֵי חִיּוּב הֱיוֹת כָּל מַעֲשֵׂינוּ מְיֻחָדִים לִשְׁמוֹ וּלְהִזָּהֵר מִן הַחֹנֶף

אָמַר הַמְחַבֵּר: מִפְּנֵי שֶׁקָּדַם מַאֲמָרֵנוּ בַּבִּטָּחוֹן עַל הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, רָאִינוּ לִסְמֹךְ לוֹ בֵּאוּר (א)אֹפְנֵי חִיּוּב הֱיוֹת כָּל מַעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה מְיֻחָדִים לֵאלֹהִים לְבַדּוֹ, בַּעֲבוּר מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּדָבָר זֶה מִזַּכּוּת הַמַּצְפּוּנִים וּבֹר הַלְּבָבוֹת מִן הָעֵרְבּוּב

עיונים

א. אפני חיוב היות כל מעשי העבודה מיוחדים לאלהים לבדו. במסכת מכות (כג, ב) שנינו: "רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות". וביאר הרמב"ם (בפירוש המשניות שם), דהתנא בא ללמדנו כיצד יזכה אדם לחיי העולם הבא, וז"ל: "מעיקרי האמונה בתורה, כי כשיקיים אדם מצוה [אחת] מתרי"ג מצוות כראוי וכהוגן, ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים, אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה... הנה זכה בה לחיי העולם הבא [ומוכיח כן מדברי הגמרא במסכת ע"ז (יח, א) ששאל רבי חנינא בן תרדיון לרבי יוסי בן קיסמא 'מה אני לחיי העולם הבא', ושאלו 'כלום מעשה בא לידך', וענה לו שקיים פעם מצות צדקה בשלימות, אמר לו, 'אם כן מחלקך יהא חלקי'], ועל זה אמר רבי חנניא, כי המצוות

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הַמַּפְסִיד אוֹתָם, וְהַהַצָּלָה מִמִּינֵי הַיִּפּוּי הַמֵּבִיא אֶל הַחֹנֶף, וּלְהִתְרַצּוֹת בַּחֲלָקוֹת לַבְּרוּאִים, כְּמוֹ

ממיני הייפוי - מן הרצון להתייפות בפני הבריות, שהוא השורש **המביא** וגורם **אל החונף** - אל מידת החנופה והצביעות ואל הצורך **להתרצות בחלקות לברואים** - ולהשתדל למצוא חן בעיני בני אדם באמצעות לשון חלקלקות מהשפה ולחוץ, **כמו**

עיונים

בהיותן הרבה, אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלימותה, ובעשותו אותה המצוה, תחיה נפשו באותו מעשה". עכ"ל.

עוד אמרו שם בגמרא: דרש רבי שמלאי, שש מאות ושלש עשרה מצוות נאמרו לו למשה וכו', בא דוד והעמידן על אחת עשרה וכו', בא ישעיה והעמידן על שש וכו', בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר "וצדיק באמונתו יחיה". ופירש רש"י (ד"ה והעמידן): שמתחילה היו צדיקים והיו יכולים לקבל עול מצוות הרבה [תרי"ג מצוות], אבל דורות האחרונים לא היו צדיקים כל כך, ואם באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה, ובא דוד והעמידן על אחת עשרה, כדי שיזכו אם יקיימו אחת עשרה מצוות הללו, וכן כל שעה דורות של מטה הולכין וממעטין אותו, עכ"ל. וצריך ביאור, וכי ח"ו נשתנתה התורה ודי לקיים מצוות אלו לבד, והלא זאת התורה לא תהא מוחלפת?

וביאר בספר 'מחשבת מוסר' (ח"ב עמוד לה), שדוד וחבקוק ודאי לא פטרו את העם מהמצוות, אלא שהורו דרך כיצד לנהוג ולהתעלות, דהנה באחת עשרה שהעמיד דוד מנה (תהלים טו, ב) "ודבר אמת בלבבו" וגו', ופירשו חז"ל כגון אבא חלקיה וכגון רב ספרא, עיי"ש. והיינו שאם המצוה נעשית בשלימות גמורה בלי שום פגימה ופניה, והיא נקיה לגמרי, וכדוגמת המעשים שפירשו חז"ל שהיו בשלימות ונקיות, מכח מצוה זו האדם יכול לזכות לכל, בדרך של מצוה גוררת מצוה, ומזמן מתן תורה שהיו גדולים יותר, יכלו לקיים מיד את כל התרי"ג בשלמות, ולכן היו חייבים מתחילה להזהר לקיים המצוות כולן בשלימות, אך כשהתמעטו הדורות ולא יכלו להתחיל לקיים בבת אחת את כל המצוות בשלימות, הדרך היא להתחיל לקיים בשלימות מצוות אחדות, וזה יגרום ויביא לכך שיקיימו את הכל, עד שבא חבקוק וראה שהתמעטו כל כך והעמידן על אחת "וצדיק באמונתו יחיה", שכעת הדרך לקיום תורה ומצוות היא בזה שנתחזק באמונה בשלמות, ועל ידי מצוה זו נזכה לכל מכח מצוה גוררת מצוה, כי אנו קטנים מכדי שמיד נשמור הכל בשלמות.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

שֶׁאָמַר אֱלִיהוּא (איוב לב, כא)**: אַל נָא אֶשָּׂא פְנֵי אִישׁ וְאֶל אָדָם לֹא אַכַּנֶּה כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה.**

וְרָאוּי עַתָּה, שֶׁנְּבָאֵר מֵעִנְיְנֵי יִחוּד הַמַּעֲשִׂים לֵאלֹהִים שִׁשָּׁה עִנְיָנִים: אֶחָד מֵהֶם, מַה הוּא יִחוּד הַמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים. וְהַשֵּׁנִי, בַּמֶּה יִהְיֶה. וְהַשְּׁלִישִׁי, בְּאֵיזֶה מַעֲשֶׂה חַיָּבִים בּוֹ. וְהָרְבִיעִי, כַּמָּה מִינֵי מַפְסִידָיו. וְהַחֲמִישִׁי, אֵיךְ אָפְנֵי הַרְחָקָתָם מִן הַנֶּפֶשׁ, עַד שֶׁיִּתָּכֵן לִבְנֵי אָדָם לְיַחֵד כָּל מַעֲשֶׂה שֶׁיַּעֲשׂוּ לְשֵׁם הָאֵל. וְהַשִּׁשִּׁי, שֶׁיִּהְיֶה נִזְהָר בַּמַּחֲשָׁבָה וְנִשְׁמָר מִמֶּנָּה וּמוֹשֵׁל בָּהּ.

שאמר אליהוא בגנות המידה הזאת (איוב לב, כא): 'אל נא אשא פני איש - לא אשא פני להחניף לאיש, ואל אדם שיש צורך להוכיחו לא אכנה - לא אשנה את דברי לכבודו, כאילו דברי לא נאמרו כלפיו אלא כלפי אחרים, אלא בפה מלא אוכיחנו, כי לא ידעתי אכנה' - כי גם לו הייתי רוצה לשנות את דיבורי כדי להחניף לו, לא אוכל, מאחר שלא הורגלתי בכך והנני מרוחק ממנהג מגונה זה (רש"י ומצודת דוד).

אחר הקדמה זו עומד רבנו לבאר בששת הפרקים הבאים את עניינה של החובה לייחוד המעשה.

וראוי עתה, שנבאר מעניני ייחוד וטוהר **המעשים לאלהים ששה ענינים: אחד מהם, מה הוא** פירושו הפשוט של **ייחוד המעשה לאלהים** (פרק א'). **והשני, במה יהיה** - כיצד יגיע האדם לכך (פרק ב'). **והשלישי, באיזה מעשה חייבים בו** - באילו מן המעשים חלה חובת ייחוד המעשה (פרק ג'). **והרביעי, כמה מיני מפסידיו** - מהם המפריעים והגורמים לאדם לאבד את ייחוד המעשה (פרק ד'). **והחמישי, איך אופני הרחקתם** - באיזה אופן יוכל האדם למנוע ולהרחיק את המפריעים **מן הנפש, עד שייתכן** - עד שיתאפשר **לבני האדם** לקבוע בנפשם את טהרת המחשבה ובכך יוכלו **לייחד** את **כל מעשיהם שיעשו לשם האל** (פרק ה'). **והששי, שיהיה** האדם **נזהר במחשבה** - שיהיה זהיר ובוחן את מחשבותיו **ונשמר ממנה** - ממחשבות פסולות **ומושל בה** - ושולט על מחשבותיו.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

אֲבָל מַה הוּא יִחוּד הַמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים? הוּא (א)הַכָּוָנָה בַּבְּרִיאָה וּבִנְסְתָּר בְּמַעֲשֵׂה עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים לִשְׁמוֹ, לְהַגִּיעַ אֶל רְצוֹנוֹ בִּלְבָד, מִבִּלְתִּי רְצוֹן הַבְּרוּאִים.

אבל מה הוא מהות ענין **ייחוד המעשה לאלהים? הוא - הכוונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלהים** - ייחוד המעשה לאלוקים פירושו שכוונת האדם במעשים הגלויים והנסתרים שבעבודת האלוקים תהיה למען **שמו, להגיע אל רצונו בלבד** - וכדי לעשות את רצונו בלבד, **מבלתי רצון הברואים** - ולא כדי למצוא חן בעיני בני אדם על ידי מעשים אלו.

עיונים

א. הכוונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלקים, להגיע אל רצונו בלבד מבלתי רצון הברואים.

במסכת נדרים (ט, ב): אמר שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא, אלא אחד. פעם אחת בא נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו: בני, מה ראית להשחית שערך זה הנאה. אמר לי: רועה הייתי לאבא בעירי, הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואתי ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם. אמרתי לו: רשע, למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, במי שהוא עתיד להיות רימה ותולעה, העבודה שאגלחך לשמים. מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו ואמרתי לו: בני, כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל, עליך הכתוב אומר: "איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'". ע"כ.

ויש להבין התפעלותו של שמעון הצדיק מאותו נזיר מהדרום, שכן, לכאורה יש לתמוה במה נתייחד אותו איש? וכי מניעה משתיית יין ומגילוח השיער במשך שלושים יום דבר קשה הוא?

הכי בגלל זה בלבד ראוי לומר עליו "איש כי יפליא" - מלשון פלא, כמבואר במפרשים?

לעתים עושה אדם מעשה מצוה גדול לאין ערוך - אך בלבו פנימה מסתתרת כוונה לא-רצויה של תאוות הכבוד ובקשת תהילה. במעמד כל אנשי העיר מכריז אותו אדם על תרומה מרשימה ביותר שהוא נודב למטרת צדקה כלשהי, לכאורה מעשה נפלא. בכל זאת, אומר הגרי"י ניימן זצ"ל בספרו "דרכי מוסר", לא לרצון יעלה הדבר לפני המקום ברוך הוא הואיל וכוונות זרות נתערבו בו. כנגד זה יש והאדם עושה מעשה מצוה צנוע וקטן בכמות, אבל גדול באיכות - הכוונה טהורה לשם שמים. מעשה זה יעלה לרצון על מזבח ה', וכמו ששנינו בסוף מסכת מנחות: "אחד המרבה ואחד

עיונים

הממעיט ובלבד שיכוון את לבו לשמים".

בכך נבין את התפעלותו של שמעון הצדיק מאותו נזיר מהדרום, שכן, תמהנו במה נתייחד אותו איש? וכי מניעה משתיית יין ומגילוח השיער במשך שלושים יום דבר קשה הוא? הכי בגלל זה בלבד ראוי לומר עליו "איש כי יפליא" - מלשון פלא?

אמנם כן, המעשה מצד עצמו קטן הוא, אבל הכוונה לשם שמים שנתלוותה אליו עמוקה היא ביותר. בודד עמד בעת הנדר מול בבואתו הנשקפת במים; איש לא ראהו אז ואף איש לא שמע את דברי ההתעוררות שנזדעקו מתוך פיו. היתה זו קבלת נזירות זכה ומזוקקת בטהרת כוונתה לשם שמים. את זה הבין שמעון הצדיק מתוך הסיפור התמים שסיפר הרועה על עצמו (עיין בר"ן שם), ולפיכך אמר לו: "עליך אמר הכתוב איש כי יפליא". והתוספות שם מוסיפים: "וכתיב קדוש יהיה - כיוצא בך קראו הכתוב קדוש". זוהי עבודת האדם - להגיע לדרגה של עשיית המצוות בטהרת הלב ('דרכי מוסר' פרשת נשא).

בהמשך (פ"ג) מבאר רבינו כי בכל מעשי-עבודה שאחרים רואים יכולה להתעורר מחשבה "עכשיו רואים שאני צדיק". רבינו קורא למחשבה זו "החונף". מחשבה זאת היא מאד אנושית, וקשה להיגמל ממנה. יותר גרוע הוא אם אדם עושה במיוחד מעשה טוב כדי למצוא חן בעיני רואיו. מחשבות בלתי-רצויות אלו מתעוררות בעיקר במצוות בין אדם למקום. אדם עשוי להאריך בתפילה, להדר בסוכה נאה ואתרוג נאה כדי שיראו הכל שהוא צדיק.

הנה על הכתוב "ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך" (ויקרא יט, יד) כתב רש"י: "לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה, ויכול להישמט ולומר לטובה נתכוונתי, לפיכך נאמר בו 'ויראת מאלהיך', המכיר מחשבותיך. וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו, ואין שאר הבריות מכירות בו, נאמר 'ויראת מאלהיך'" עכ"ל. בדברי חז"ל אלו מתגלה לנו ניצוץ מהעומק של היראה. נגיע נא בעצמנו: אם היו שואלים אותנו מהי יראה - מה הייתה תשובתנו? "יראה היא דקדוק במצוות", או "יראה היא לעשות המצוות בכוונה", או אולי: "יראה היא פחד מהגיהנום", ובוודאי בכולם יש נקודה של יראה, אך בעומקה לא נגענו בכל אלה. התורה מגלה לנו כאן, כי מקומה של היראה הוא במסתרים שלנו, ממש ב"יצרי מעללי איש" וב"עלילות מצעדי גבר"; בדברים המסורים ללב שאין שום אדם יכול לדעת כוונתנו זולתי האדם עצמו והקב"ה היודע מחשבות - שם הוא מקומה.

במצוות שבין אדם לחברו המסורות ללב יכול אדם להשמט ולומר "לטובה נתכוונתי"; במצוות בין אדם למקום הוא עשוי להדר ולהיראות צדיק - ועמוק בלבו הוא רוצה למצוא חן בעיני הבריות. בנקודת עומק של הלב הוא מקומה של היראה האמיתית.

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

עיונים

"לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו" (מקור הנוסח הוא בתנא דבי אליהו רבא פכ"א). מקומה של היראה הוא בסתרי הלב. הרוצה להגיע אליה מוכרח להיות מודה על האמת. אם אומרים לו "לא התכוונת לטובה!" והוא מסוגל להודות על זה - הרי הוא מסתכל במבט של אמת על עצמו, ובזה הוא יכול להגיע ליראה אמיתית. ואם הוא מודה על האמת שאחרים מוכיחים אותו עליה, יכול גם להיות "דובר אמת בלבבו", שהוא בעצמו תופס את הכוונה הלא-טהורה בלבו ונזהר ממנה. זהו ירא-שמים אמיתי. ברית כרותה ליראה עם האמת ('עלי שור' ח"ב עמ' תצט-תקא).

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אבל במה יהיה ייחוד המעשה - אך כיצד יגיע האדם לכך שמעשיו ייעשו לשם האלהים **לבדו**? **בעשרה ענינים** - על ידי עשרה תנאים מוקדמים, **שכאשר יתקיימו** ויושרשו היטב **בלב האדם, ויתברר אצלו** - ויהיה ברור לו **כי** תנאים אלו הם **אדני עבודתו** - הם היסודות שעבודת ה' הטהורה מבוססת עליהם **ושרשי מעשהו** - והם השורשים שבכוחם להצמיח מעשים טהורים ושלימים, או אז **יושלם ייחודו בהם לשם האל** - ויעשה האדם את עבודתו לפני אלוקיו בשלימות מתוך כוונה טהורה ושלימה לשם האל, **ולא יפנה לבו אל זולתו** - ולא תהיה בלבו שום מטרה אחרת פרט לזו הפונה אל ה', **ולא יקוה** - ולא יעשה מעשיו מתוך ציפייה להשיג את מבוקשו ממשהו **בלעדיו, ולא יכוין בהם** - ולא תתערב כוונה זרה במעשיו **זולתי רצונו** - אלא תהיה כוונתו אך ורק לעשות רצון הבורא יתברך ולהיות רצוי לפניו.

התנאי **הראשון** מתוך עשרת התנאים הוא, שיאמין ב**ייחוד האלהים בלב שלם** - באמונה שלימה, **כאשר קדם** - כפי שכבר ביארתי לעיל את ענין ייחוד ה' **בתחילת ספרי זה**, בשער הייחוד. **והשני** - התנאי השני הוא, **הבחינה** - ההתבוננות **בטובות האלהים** - שיתבונן ויזכור את הטובות שהאלוקים עשה עמו **והתמדתן עליו** - ויראה שהן טובות תמידיות ומשך הזמן שלהן ארוך, **כאשר ביארנו בו** - כפי שביארנו עניין זה באריכות לעיל בשער הבחינה. **והתנאי השלישי** הוא, **שיקבל עליו העבודה לאלהים** - שיקבל על עצמו לעבוד את האלוקים, **כאשר זכרתי בו** - כמו שהזכרתי לעיל בשער עבודת האלוקים. **והתנאי הרביעי**,

פֶּרֶק שֵׁנִי

אֲבָל בַּמָּה יִהְיֶה יִחוּד הַמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים לְבַדּוֹ?
בַּעֲשָׂרָה עִנְיָנִים, כַּאֲשֶׁר יִתְקַיְּמוּ בְּלֵב הָאָדָם, וְיִתְבָּרֵר אֶצְלוֹ כִּי הֵם אַדְנֵי עֲבוֹדָתוֹ וְשָׁרְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ, יִשְׁלַם יִחוּדוֹ בָּהֶם לְשֵׁם הָאֵל, וְלֹא יִפְנֶה אֶל זוּלָתוֹ, וְלֹא יְקַוֶּה בִלְעָדָיו, וְלֹא יְכַוֵּן בָּהֶם זוּלָתִי רְצוֹנוֹ.

הָרִאשׁוֹן, יִחוּד הָאֱלֹהִים בְּלֵב שָׁלֵם, כַּאֲשֶׁר קָדַם בִּתְחִלַּת סִפְרִי זֶה. **וְהַשֵּׁנִי**, **הַבְּחִינָה** בְּטוֹבוֹת הָאֱלֹהִים **וְהַתְמָדָתָן** עָלָיו, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ בוֹ. **וְהַשְּׁלִישִׁי**, שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו **הָעֲבוֹדָה** לֵאלֹהִים, כַּאֲשֶׁר זָכַרְתִּי בוֹ. **וְהָרְבִיעִי**,

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביושר לבב

שֶׁיִּוָּדֶה בְּבִטָּחוֹן עָלָיו מִבִּלְתִּי הַבְּרוּאִים. וְהַחֲמִישִׁי, שֶׁיַּאֲמִין כִּי (א)הַתּוֹעֶלֶת וְהַנֶּזֶק אֵינָם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בְיִכָלְתּוֹ מִבְּלִי רְשׁוּת הַבּוֹרֵא. וְהַשִּׁשִּׁי, שֶׁיִּהְיֶה

הוא, שיודה בבטחון עליו - שיהיה מקובל עליו שביטחונו של כל נברא יהא רק על ה' בלבד **מבלתי** - ולא על שום אחד מן **הברואים.**

והתנאי החמישי הוא, **שיאמין כי התועלת** והנזק העלולים לבוא עליו **אינם ביד** שום **נברא ולא ביכלתו** - ואין היכולת ביד אחד מן הנבראים להועיל לו או להזיק לו **מבלי רשות הבורא** - ללא רשותו של הבורא.

והתנאי **הששי** מכלל התנאים שהם הקדמה לייחוד המעשה הוא, **שיהיה שווה אצלו** [בעיניו] **אם**

עיונים

א. התועלת והנזק אינם ביד נברא ולא ביכלתו מבלי רשות הבורא. במסכת יומא (לח, א): "מכאן אמר בן עזאי: בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך, ומשלך יתנו לך; אין אדם נוגע במוכן לחבירו [מן השמים], ואין מלכות נוגעת בחברתה, אפילו כמלוא נימא". כלומר, אין לאדם לדאוג שמא יקפחו אחרים את פרנסתו; כי על אף מאמציהם יקראו לו בשם מן השמים לבא ולישב במקום הראוי לו (עיין רש"י בעין יעקב).

וכתב ה'חפץ חיים' ('שם עולם' ח"א פ"ג בהגה"ה), וז"ל: וכן כל עניני צער שמזדמן לאדם שאחד מחרפו ומגדפו, הוא הכל מן השמים על עוונותיו, אלא שמגלגלין חוב על ידי חייב, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק 'והשבות אל לבבך' שעוונותיך הם המחרפין אותך, וכן אם אחד הכה אותו, אפילו במזיד, הוא גם כן השגחה מלמעלה, אלא שמגלגלין וכנ"ל.

וראיה ממה שאמר הכתוב 'וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו וגו' שבתו יתן ורפא ירפא', ואמרו חז"ל מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות, שלא תאמר וכי איך הוא מרפא והרי רחמנא מחי ואיהו מסי - הקב"ה הכהו ואתה מרפהו? ויש להבין, והרי הכתוב מדבר שאחד הכה את רעהו במזיד על ידי מריבה, אלא על כרחך דגם זה בידי שמים.

וכן מצינו בדוד כשקילל אותו שמעי בן גרא וסיקל אותו באבנים ועיפר אותו בעפר, השיב דוד, ה' אמר לו קלל ע"ש בקרא.

וכל זה עושה השם יתברך לטובת האדם, כדי שיכופרו עוונותיו על ידי העלבון, וכאשר יתיישב האדם היטב בנפשו, אין צריך ליתן לבו כלל לזה להשיב תשובה להמחרפו, ואדרבה יודה לה' על שהזדמן לו דבר שיכופרו עוונותיו, וכמו שאמרו חז"ל הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואין משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהן הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביושר לבב

יִשְׁבְּחוּהוּ בְּנֵי אָדָם אוֹ יְגַנּוּהוּ שָׁוֶה אֶצְלוֹ אִם יְשַׁבְּחוּהוּ בְּנֵי אָדָם אוֹ יְגַנּוּהוּ. וְהַשְּׁבִיעִי, שֶׁיַּעֲזֹב הַיִּפּוּי לִבְנֵי אָדָם. וְהַשְּׁמִינִי, לְפַנּוֹת לִבּוֹ מֵעִסְקֵי הָעוֹלָם בְּעֵת שֶׁהוּא עוֹשֶׂה

ישבחוהו בני אדם או יגנוהו ולא יהיה מושפע משבחם או מגנותם. **והתנאי השביעי** הוא, **שיעזוב הייפוי לבני אדם** - שירחיק מעליו את הרצון למצוא חן בעיני בני אדם. **והתנאי השמיני** הוא, **לפנות לבו מעסקי העולם** - שיפנה לבו ומחשבתו מענייני העולם הזה ויסיח דעתו מהם **בעת שהוא עושה**

עיונים

וכשיבין הדבר היטב שטובה רבה נסבב לו על ידו, יהיה נקל לו ממילא שלא להיות לו נוקם ונוטר עבור זה, וכדוגמא שאחד אינו מקפיד על חבירו על שרחצו היטב במים חמין מעפרורית שעליו, אף דבעת הרחיצה קשה לו החמימות.

וראה אחי מה דאיתא במדרש רבה פרשת מקץ על שאמר יעקב לבניו 'למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח', התרעם עליו ה' יתברך ואמר על ידי נביאו ישעיה 'למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה"', והיינו משום דהיה לו להתבונן דבודאי מה' נסבב כן מה שסיפרו לו, וכל מה דעביד לטב הוא דעביד ולא לתלות הרעה בהם.

וכן אם אחד זן את חבירו, או שאר טובה כהאי גוונא, הוא הכל מאת השם יתברך שנתן בלבו שייטיב עמו. וכן מצינו בכתוב שאמר לו השם יתברך לאליהו: 'הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך', והאלמנה ההיא לא נביאה היתה, אלא שניתן לה הרצון אודות זה.

ועל כן אם אחד לא רצה למלאות רצונו באיזה דבר, כגון לקנות מאיתו סחורה או להלוות לו מעות וכהאי גוונא שאר טובה, אין לו להיות תרעומות עליו כלל, כי מסתמא לא נקצב מאת השם יתברך הטובה הזו אצלו.

ושמעתי בשם גדול אחד שאמר, שזה דומה לאחד שצריך לאיש ששמו ראובן, ושאל לאנשים: איה אוכל למצוא האיש ראובן? ויענוהו: במקום פלוני נמצא קיבוץ אנשים לך ובקשהו אולי נמצא שם. וילך לשם לדרוש אולי נמצא האיש ראובן אצלם ולא היה שם. האם יעלה לו על הדעת להתרעם על כל אחד שם למה אין שמו ראובן כיון שבאמת אינו ראובן, אלא הולך במקום אחר ומבקש איה ראובן האמיתי שאליו יכונן מטרתו.

כן הדבר הזה, מה שייך תרעומות על זה האיש שאינו רוצה להיטיב עמך אחרי שהוא טעות בעיקר הענין שאין זה הראובן שהיה רצון השם יתברך עליו שייטיב עמך בהקפה או בקניית סחורה וכל כה"ג.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

לָעוֹלָם הַבָּא. וְהַתְּשִׁיעִי, שֶׁיִּירָא מֵאֱלֹהִים וְיִבּוֹשׁ מִמֶּנּוּ. וְהָעֲשִׂירִי, שֶׁיִּוָּעֵץ עִם הַשֵּׂכֶל בְּכָל הִרְהוּרֵי הַיֵּצֶר בְּלִבּוֹ, וּלְקַבֵּל עֲצָתוֹ מִבִּלְתִּי עֲצַת יִצְרוֹ.

למען העולם הבא - בעת שהוא עסוק בענייני הנצח שילוו אותו באחריתו. והתנאי התשיעי הוא, **שיירא מאלהים וייבוש ממנו.** והתנאי העשירי הוא, **שיוועץ עם השכל בכל הרהורי היצר בלבו** - שיתייעץ עם שכלו בכל הרהורי היצר הרע העולים בלבו, **ולקבל עצתו** - ויקבל את עצתו **מבלתי עצת יצרו** - ולא ינהג כעצת יצרו הרע.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אֲבָל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר יִשְׁלְמוּ בְּיִחֻדָם לְאֵל בְּעֵת עֲשׂוֹתָם, הֵם מַעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה שֶׁמְּקֻוִּים בָּהֶם רְצוֹן הָאֱלֹהִים, וְהֵם כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּרְאוֹת עַל הָאֲבָרִים, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה הַכַּוָּנָה בָּהֶם לְזוּלַת הָאֵל, (א)וְתִהְיֶה כַּוָּנַת עוֹשֵׂיהֶן לְהִזְדַּיֵּן בָּהֶם אֵצֶל בְּנֵי אָדָם, וּלְקַוּוֹת כְּבוּדָם וְשִׂבְחָם עַל עֲשׂוֹתָם.

בפרק זה יבאר רבנו באלו מן הפעולות והמעשים נדרש האדם למלא את חובת הייחוד לאלוקים.

אבל המעשים אשר יושלמו בייחדם לאל בעת עשותם - המעשים אשר שלמותם תלויה בכוונת האדם, והם ייחשבו לשלמים רק אם ייעשו לשם הא-ל יתברך בלבד, **הם מעשי העבודה** - הם הפעולות הכלולות בעבודת ה' **שמקוים בהם רצון האלהים** - שהאדם מצפה שקיומם יהיה לרצון לפני האלוקים, **והם כל המצוות הנראות** - הגלויות, הנעשות **על ידי האברים** - ומכיוון שמדובר במעשים הגלויים הנראים לכול, **שאפשר שתהיה הכוונה בהם לזולת האל** - הכוונה בעשייתן עלולה להיות שלא לשם הא-ל, **ותהיה כוונת עושיהן ומטרתם להזדיין בהם אצל בני אדם** - להתקשט ולהתכבד בפני בני אדם ולזכות להערכה, **ולקוות כבודם ושבחם על עשותם** - מתוך תקווה לכבוד ולשבח על עשייתן, לפיכך דווקא במעשים אלו, הגלויים, נדרשת החובה לייחד אותם לאלוקים.

עיונים

א. ותהיה כוונת עושיהן להזדיין בהם אצל בני אדם ולקוות כבודם ושבחם על עשותם. במסכת עבודה-זרה (יח, א) מספרת הגמרא: "כשחלה רבי יוסי בן קיסמא, הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו. אמר לו, חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה, שהחריבה את ביתו, ושרפה את היכלו, והרגה את חסידיו, ואבדה את טוביו, ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים [פירש רש"י: והם גזרו על כך], וספר תורה מונח לך בחיקך. אמר לו: מן השמים ירחמו. אמר לו [רבי יוסי בן קיסמא], אני אומר לך דברים של טעם, ואתה אומר לי מן השמים ירחמו? תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר התורה באש! אמר לו [רבי חנינא בן תרדיון]: רבי, מה אני לחיי העולם הבא? אמר לו [רבי יוסי בן קיסמא]: כלום מעשה בא לידך [ספר לי מעשה טוב שעשית ואיך היית נוהג]? אמר לו: מעות של פורים

אֲבָל חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת לֹא יִתָּכֵן בָּהֶן חֹנֶף וְלֹא כָּבוֹד אבל בחובות הלבבות - אולם במצוות התלויות בלב האדם אין צורך לצוות על כך שיעשה אותן האדם מתוך כוונה טהורה, משום שבעצם טבען **לא ייתכן בהן חונף ולא כבוד**

עיונים

נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים [שהיה לו בכיסו מעות של פורים לצורך הסעודה, ועוד מעות של צדקה שהתחלפו ולא ידע איזה הם, ונתן את הכל לעניים, ולסעודת פורים לקח מעות אחרות]. אמר לו [רבי יוסי בן קיסמא]: אם כן, מחלקך יהי חלקי, ומגורלך יהי גורלי". עכ"ד הגמרא.

הדברים צריכים ביאור, רבי חנינא מקהיל קהילות ברבים ודורש בתורה בשעת השמד - האם יש מעשה גדול מזה? וכשהוא שואל את רבי יוסי "מה אני לחיי העולם הבא" - לכאורה גם השאלה אינה מובנת, אבל עוד יותר מפליא שרבי יוסי בן קיסמא שואלו: "כלום מעשה בא לידך?" האם במי שמוסר עצמו על לימוד תורה ברבים בשעת השמד עדיין צריכים לחפש מעשים כדי לעמוד על התנהגותו ולבחון אם אמנם הוא בן עולם הבא! ורבי חנינא מספר שנתחלפו לו מעות פורים עם מעות צדקה וחילק את הכל לצדקה, הרי שהיה ווותרן בממונו - לכאורה זוהי מעלה שאינה נחשבת בעינינו כלל לעומת מסירות הנפש עבור לימוד תורה ברבים בעת הגזרה! וכן צריך עיון בתשובת רבי יוסי בן קיסמא 'מחלקך יהא חלקי', דיש להבין מה הגדלות שראה במעשה זה?

וביאור הענין, שאמנם יש שכר עולם הבא על הרבצת תורה במסירות נפש, אך כיון שנעשה ברבים, יתכן שיהיו פניות ושאר צדדים וסיבות, אבל מה שחלק הכסף לעניים במקום ספק, הוא מעשה שנעשה בהצנע, ללא שהיו שואלים אותו מאומה, והוא נתן הכל לצדקה, זה מעשה נקי וזך, ועל זה מגיע עולם הבא. ולכן רבי חנינא בן תרדיון לא סמך על המסירות נפש אלא שאל מה אני לחיי עולם הבא. ואם כן כמה אנו צריכים לרעוד ולפחוד? הכל תלוי כמה המעשה נקי, עד כמה הלב נקי ('מחשבת מוסר' ח"א עמ' ס'. וע"ע שם ח"ג עמוד שי"ז).

זו היא דוגמא עבורנו עד היכן הגיעה מדת הדקדוק של התנאים הקדושים, לשקול את מעשיהם, למשמש בהם ולחקור אותם לעומק אם אכן יש בהם משום ריבוי כבוד שמים, ואם ישרים הם בעיני ה', כי יתכן שתהיה כוונתו בעשיית מעשיו לא לשם האל, אלא כדי לְהֵרָאוֹת כצדיק בעיני בני אדם, למען יכבדוהו וישבחוהו על עשייתן, כדברי רבינו כאן, וזהו עומק הדין שרוב בני אדם טועים בו, ואינו נגלה אלא לתלמידי חכמים שדעתם דעת תורה עמוקה.

ולא שבח למי שמקיים מהן דבר - לא ייתכן שיעשה אותן האדם מתוך כוונת חנופה, כבוד או כדי שישבחו אותו, **מפני שאין בני אדם יודעים את** המתחולל בקרב **לבבו, אך הוא מכוין** - וממילא כוונתו **בהם** היא רק **לשם המשקיף** - למי שמשקיף וחוקר את חדרי לבו ובוחן כליותיו, **והוא** [שהוא] **הבורא יתברך בלבד, כמו שנאמר (ירמיה יז, י): 'אני ה' חוקר לב** - חודר לפנימיותו **ובוחן כליות'** - ובודק את כוונותיו, **ואמר (דברים כט, כח): 'הנסתרות** - התגמול על עבודת האדם הנסתרת ועל העברות שבסתר **לה' אלהינו'**, כי רק לפניו הדברים גלויים.

וְלֹא שֶׁבַח לְמִי שֶׁמְּקַיֵּם מֵהֶן דָּבָר, מִפְּנֵי שֶׁאֵין בְּנֵי אָדָם יוֹדְעִים אֶת לִבּוֹ, אַךְ הוּא מְכַוֵּן בָּהֶם לְשֵׁם הַמַּשְׁקִיף, וְהוּא הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בִּלְבָד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יִרְמְיָה יז, י)**: אֲנִי יְיָ חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת, וְאָמַר** (דְּבָרִים כט, כח)**: הַנִּסְתָּרֹת לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ.**

פֶּרֶק רְבִיעִי

אֲבָל מַפְסִידֵי יִחוּד הַמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים הֵם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים.

אֶחָד מֵהֶם, שֶׁלֹּא יָבִין אֶת הָאֱלֹהִים וְאֶת טוֹבָתוֹ.

וְהַשֵּׁנִי, שֶׁלֹּא יָבִין מִצְוֹת הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרוֹתָיו. וְהַשְּׁלִישִׁי, הַרְהוּר הַיֵּצֶר וּרְמִיזָתוֹ לָאָדָם בְּמַה שֶׁיְּחַבֵּב אֵלָיו הָעוֹלָם הַזֶּה וְיַרְחִיקֵהוּ מִדֶּרֶךְ הָעוֹלָם הַבָּא.

אֲבָל אָפְנֵי הֶפְסֵד הַסְּכָלוּת מִדַּעַת הָאֱלֹהִים לְמַעֲשֶׂה הָעֲבוֹדָה הוּא, מִפְּנֵי שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אֶת אֲדוֹנָיו לֹא יַעַבְדֵהוּ בְלִבּוֹ, אֲבָל יַעַבְדֵהוּ מִי שֶׁיּוֹדֵעַ עִנְיָנוֹ, וְיִתְבָּרֵר לוֹ מִמֶּנּוּ

אֲבָל מִפְּסִידֵי יִיחוּד הַמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים הֵם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים - יש שלוש סיבות המונעות את ייחוד המעשים לשם ה', והן נחשבות ל"מפסידים" את ערך העבודה ושלימותה.

אֶחָד מֵהֶם - גורם אחד הוא, מפני **שֶׁלֹּא יָבִין** האדם **אֶת** רוממותו של **הָאֱלֹהִים וְאֶת טוֹבָתוֹ** - ואת מידת טובו. כלומר, חוסר ההכרה שהאלוקים הוא כול יכול, ושהוא לבדו מנהיג את העולם, ורצונו הוא רק להיטיב עם האדם. **וְהַשֵּׁנִי** הוא, מפני **שֶׁלֹּא יָבִין** האדם **אֶת מִצְוֹת הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרוֹתָיו.** והגורם **הַשְּׁלִישִׁי** הוא, **הַרְהוּר הַיֵּצֶר** הרע **וּרְמִיזָתוֹ לָאָדָם** - ומשיכתו את האדם **בְּמַה שֶׁיְּחַבֵּב עָלָיו** - בכך שהוא מחבב ומייקר בעיניו ענייני **הָעוֹלָם הַזֶּה וְיַרְחִיקֵהוּ** - ובכך הוא מרחיק אותו מהדרך שמביאה אותו **לָעוֹלָם הַבָּא.**

רבנו הולך ומבאר כיצד כל אחד משלושת הדברים הללו מונע מן האדם למלא את תפקידו-עבודתו לשם שמים:

אֲבָל אָפְנֵי הֶפְסֵד הַסְּכָלוּת מִדַּעַת הָאֱלֹהִים - והטעם שחוסר ידיעת גדלותו של האלוקים מפסידה **לְמַעֲשֶׂה** - את מעשי **הָעֲבוֹדָה** מתוך כוונה לשם שמים **הוּא, מִפְּנֵי שֶׁכָּל מִי** [שכל עבד] **שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ** ומכיר **אֶת** גדלותו ויכולתו של **אֲדוֹנָיו לֹא יַעַבְדֵהוּ בְלִבּוֹ** מתוך הכרה פנימית, **אֲבָל יַעַבְדֵהוּ** - ומי שכן יכול לעבוד את אדונו בכל לבו הוא רק **מִי שֶׁיּוֹדֵעַ עִנְיָנוֹ** - רק עבד שמכיר את גדלות אדונו ויכולתו, **וְיִתְבָּרֵר לוֹ מִמֶּנּוּ**

הַתּוֹעֶלֶת וְהַנֶּזֶק.

וְאִם יַעֲשֶׂה מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אֶת הָאֱלֹהִים מַעֲשֶׂה מִמַּעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, כַּוָּנָתוֹ בוֹ כַּוָּנַת מִי שֶׁיִּרְאֶה וְיַקְוֶה מִבְּנֵי אָדָם בִּלְבָד, (א)וְעוֹבֵד בְּנֵי אָדָם וְלֹא הַבּוֹרֵא אוֹתָם, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָנוּ יוֹדֵעַ וְלֹא מַכִּיר עִנְיָנוֹ.

התועלת והנזק - ומכיר בהכרה ברורה שביד אותו אדון להסב לו תועלת ונזק, הוא העבד שיעבוד אותו בכנות בלבו.

וכן הוא גם בענייננו, **אם יעשה מי שאינו יודע את האלהים** - אם אדם שאינו מכיר את גדולת האלוקים, יעשה **מעשה ממעשי העבודה** - פעולה של עבודת ה', תהא **כוונתו בו** [במעשה] **כוונת מי שיירא ויקוה מבני אדם בלבד** - והוא יפעל רק מתוך יראה מבני האדם שהוא חושש מהם או שיעשה המצוות מתוך ציפייה לתועלת שיפיק מבני אדם, **ועובד** - נמצא שהוא עובד את **בני האדם ולא הבורא אותם** - ולא את מי שברא את בני האדם, וזאת **מפני שאיננו יודע ולא מכיר ענינו** - מפני חסרון ההכרה והידיעה בכוחו ובגדולתו של אותו בורא.

עיונים

א. ועובד בני אדם ולא הבורא אותם. בספר הישר לרבנו תם (השער הששי) כתב בענין מידת החנופה, וז"ל: זאת היא מן המדות הרעות אשר לא תתקיים בה עבודת האל יתברך, כי כל איש חנף יוסיף בעבודתו לעיני בני עמו, ובהיותו לבדו יחליפנו או יגרע ממנו, כאילו עבודתו לבני אדם ולא לבורא, וזה יקרא משתף כי יחבר בעבודתו, ובין בני אדם ובין הבורא עבודתו לשניהם, ועל כן צוה הכתוב (דברים א') 'לא תגורו מפני איש'.

ורפואת המדה הזאת, לחשוב בלבו כי כל היגיעה תהיה לריק, ואין לו מיגיעתו שכר כי אם חרון הבורא, כי הבורא יעיד כי עבודתו היא להראות לבני אדם ואין להבורא חלק בה, ועל כן תפילתו תהיה לחטאת. עכ"ד.

הגר"א זצ"ל כתב על הפסוק (משלי כג): "אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים": הלומד לשם הנאת כבוד, הגם שלימוד זה ערב ומתוק לו, אך שתים רעות בזה: א. כוונתו לשם גאוה. ב. כשהפנייה והמטרה תסתלק - הלימוד יפסק, כעין שאמרו: כל אהבה שתלויה בדבר, בטל הדבר בטלה אהבה. וכך פירוש הכתוב: אל תתאוה ללמוד תורה עם פניות של כבוד, כי חוץ מעצם איסור גאוה - הוא "לחם כזבים" מלשון "אשר לא יכזבו (יפסקו) מימיו". לימוד כזה לא יאריך ימים ויפסק

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

וְכֵן נֹאמַר בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים, כִּי מְבִיאוֹ לָזֶה סִכְלוּתוֹ בֵּאלֹהִים יִתְבָּרַךְ. וְיֵשׁ יִתְרוֹן לָעוֹבֵד כּוֹכָבִים עַל הֶחָנֵף בְּאַרְבָּעָה דְבָרִים.

אֶחָד מֵהֶם, כִּי הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים בַּזְּמַן הַזֶּה שֶׁאֵין חָזוֹן, אֵינֶנּוּ מֻזְהָר עַל יְדֵי נָבִיא שֶׁיְּבָרֵר אֶצְלוֹ הֶפְסֵד מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּאוֹתוֹת וּמוֹפְתִים, אֲבָל המחניף בתורת האלהים - המקיים את תורת האלוקים לשם חנופה ומתוך צביעות, **יש עליו טענה** ותביעה על הנהגתו, משום שכבר הוזהר על כך **במה שקבל מן המצוות בעבודת האלהים** - שהרי קיבל את התורה עם כל עַם ישראל ובה הוא מְצוּוה בציווי מפורש לעבוד את האלוקים לבדו, **וההזהרה מעבודת זולתו** - והוא גם מוזהר על כך שלא יעבוד לשם אחד מן הנבראים.

וזכן נאמר בעובד כוכבים - וייתכן שניתן להבין בעזרת כלל זה את הסיבה לטעותו של עובד הכוכבים, **כי** המניע **שמביאו לזה** - לעבוד לשמש ולירח היא **סכלותו באלהים יתברך** - הוא חוסר השגתו של עובד הכוכבים בהנהגת האלוקים יתברך [כוונת רבנו לעובדי הכוכבים הקדמונים, שהיו עובדים לצורת השמש והירח, מפני שהתפעלו מעוצמתם, אולם לא השכילו להבין כי מקור כוחם הוא הא-ל יתברך אשר ברא אותם, ונתן בהם 'כוח וגבורה להיות מושלים בקרב תבל', ושהם אינם יכולים להרע או להיטיב בלי פקודת הבורא, וכמו שנאמר בפסוק (תהלים קכא, ו) "יומם השמש לא יככה וירח בלילה". דומה להם האדם העושה מעשיו בכוונה להשיג תועלת מבני אדם. הוא סבור, מתוך טעות, כי בכוח בני האדם להרע או להיטיב לו, לכבדו או להעשירו, ולכן הוא עושה את מעשיו כדי למצוא חן בעיניהם, והוא אינו יודע כי התועלת והנזק - הכול בגזירת שמים (טוב הלבנון)].

אמנם עובד הכוכבים לוקה בטעות, ועם זאת **יתרון לעובד כוכבים על החנף** - עדיף עובד האלילים על החנף, **בארבעה דברים** [החנף המוזכר בדברי רבנו אינו מי שקרוי בלשוננו "חנף" או "חנפן", כלומר, אדם המחניף לרשעים ומחזק ידם, אלא הוא אדם שמתנהג בצדקות רק כדי למצוא חן בעיני סובביו, מתוך מחשבה שעל ידי כך יוכל להשיג מהם תועלת. בלשוננו אדם שכזה נקרא "צבוע"]. להלן פירוט ארבעת היתרונות שיש לעובד הכוכבים על האדם המקיים מצוות כדי למצוא חן בעיני הבריות:

אחד מהם - יתרון אחד הוא, **כי העובד כוכבים** החי **בזמן הזה שאין חזון** - שפסקה בו הנבואה ואין מי שיעמיד אותו על טעותו, הרי **שאיננו מוזהר** על עבודת האלילים **על יד נביא שיברר אצלו** ויוכיח לו **הפסד מחשבתו** - טעותו והכשלים במחשבותיו **באותות ומופתים** ובהוכחות חותכות. **אבל** לעומתו

עיונים

במהרה. אך לעומת זאת "יראת ה' טהורה עומדת לעד", הלומד תורה ביראת ה' בלא פניות, יזכה:
א. עצם תורתו היא בטהרה. ב. "עומדת לעד" לימוד המתקיים!

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

הַמַּחֲנִיף בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים יֵשׁ עָלָיו טַעֲנָה בְּמַה שֶׁקִּבֵּל מִן הַמִּצְוֹת בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים וְהַהַזְהָרָה מֵעֲבוֹדַת זוּלָתוֹ.

וְהַשֵּׁנִי, כִּי הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים עוֹבֵד מִי שֶׁאֵינוֹ מַמְרֶה אֶת הָאֱלֹהִים, (ב)אֲבָל הַמַּחֲנִיף בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים עוֹבֵד מִי שֶׁמַּמְרֶה אֶת הָאֱלֹהִים מִן הָאֲנָשִׁים וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַמְרֶה אוֹתוֹ.

והיתרון **השני** הוא, **כי העובד כוכבים** אף כשאינו עובד את ה' **עובד** הוא **למי שאינו ממרה** ומכעיס **את האלהים, אבל המחניף בתורת האלהים** - ואילו המקיים את תורת האלוקים לשם חנופה ומציאת חן בעיני הברואים אינו מבדיל בין הברואים שרוצה למצוא חן בעיניהם **ועובד** גם את **מי שממרה** ומכעיס **את האלהים מן האנשים** - מבין הבריות וגם את **מי שאינו ממרה** ומכעיס **אותו**, שהרי הוא רוצה למצוא חן בעיני כל אדם, בין אם הוא צדיק ובין אם הוא רשע.

עיונים

ב. אבל המחניף בתורת האלקים עובד מי שממרה את האלקים וכו'. כתיב "ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם" (דברים כח, יד). ביאר ה'חתם סופר' (ב'תורת משה' פרשת כי תבוא עמ' קכ"ו) שרצה לומר, שאף על פי שיש כח ביד חז"ל לסור מן התורה לעשות סייג לתורה אפילו בקום ועשה, כמבואר במסכת יבמות (צ, ב), אך לא לעבוד עבודה זרה אפילו יהיה סייג לדבר, והוא כעין טעותו של שבואל בן גרשום שסבר שיש לעבוד עבודה זרה ולא יצטרך לבריות [כמבואר במסכת ב"ב קי, א, שאמר: כך מקובלני מבית אבי אבא, "לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות", כלומר, עדיף שיהא אדם משרת לעבודה זרה ולא יתפרנס מן הצדקה, והוא טעה בהבנת מימרא זו, כמבואר שם], והוא סבר כמו שכתב החובות הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ד ד"ה והמדריגה החמישית) כי הנכנע לבריות הוה גם הוא עובד עבודה זרה והוא השיתוף הנסתר, עיי"ש, ובאמת דהוא רע ממנו, כי

וְהַשְּׁלִישִׁי, כִּי הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים הוּא עוֹבֵד דָּבָר אֶחָד בִּלְבָד, וְהֶחָנֵף אֵין תַּכְלִית לְנֶעֱבָדָיו.

וְהָרְבִיעִי, כִּי הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים אֵין עִנְיָנוֹ נִסְתָּר מִבְּנֵי אָדָם וְהֵם נִשְׁמָרִים מִמֶּנּוּ, מִפְּנֵי פִּרְסוּם כַּפָּרָנוּתוֹ בֵּאלֹהִים, (ג)אֲבָל הֶחָנֵף

נשמרים ממנו - כך שהם יכולים להיזהר מהשפעתו, **מפני פרסום** - שהרי טעותו ההשקפתית מפורסמת והכול יודעים את **כפרנותו באלהים, אבל החונף**,

והיתרון השלישי הוא, **כי העובד כוכבים הוא עובד לדבר** [-לאליל] **אחד בלבד**, ואילו **החונף** [-הצבוע] **אין תכלית לנעבדיו** - אין גבול ושיעור למספר האנשים שהוא עובד להם.

והיתרון הרביעי הוא, **כי העובד כוכבים - אין ענינו** - אין הנהגתו הפסולה **נסתרת** ונעלמת **מבני אדם והם**

עיונים

העובד לעץ ואבן איננו עובד למי שממרה אלקיו, והמצטרך והנכנע לבריות עובד למי שמורד בה' [כמבואר בדברי רבינו כאן], על כן טעה הנ"ל ואמר טוב לעבוד עבודה זרה ולא יצטרך לבריות, על כן הזהירה התורה כאן על כזה וכיוצא בו.

ועיין עוד 'חתם סופר' (פרשת קרח עמוד צ"ז) שבאר בזה הענין האמור בשמואל-א (יב, יב) "ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו וגו'", ששמואל הוכיח את העם על חטאיהם שעובדים עבודה זרה ועל בקשתם למלך. ויש לדקדק מה ענין עבודה זרה בעלים ועשתרות עם חטא בקשת מלך. אמנם לפי מה שכתב החובות הלבבות הנ"ל דהעובד לאדם גרוע מעובד עבודה זרה, שהעובד עבודה זרה עובד הוא לעץ ואבן שאינו מקציף להקב"ה, אבל העובד לאדם עובד הוא למי שמקציף להקב"ה בחטאיו, לפי זה מובן דגם כאן אמר להם הנביא בתחילה עבדתם בעל ועשתרות שאינם מקציפים השם, ועתה בקשתם מלך, אם לא יהיה המלך אחר השם, הרי גרוע מעבודה זרה, כנזכר לעיל.

ג. אבל החנף אין כפרנותו נראה. בפרשת שמיני (ויקרא יא, ג-ז) אחר שהתפרשו בכתוב סימני הטהרה של החיות והבהמות: "כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו", הוסיף הכתוב לפרט ארבעה בעלי חיים שיש בהן רק סימן טהרה אחד וממילא הם אסורים באכילה: "את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם. ואת השפן כי מעלה

אֵין כַּפָּרָנוּתוֹ נִרְאֶה, וּבְנֵי אָדָם בּוֹטְחִים בּוֹ, וְיִתָּכֵן

אין כפרנותו נראה - ואינה נראית וניכרת לבריות, **ובני אדם בוטחים בו** - רוחשים לו אמון, וחושבים אותו לצדיק וחפצים בחברתו, ועל ידי כך **ייתכן**

עיונים

גרה הוא ופרסה לא יפריס טמא הוא לכם. ואת הארנבת כי מעלת גרה היא ופרסה לא הפריסה טמאה היא לכם. ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושוסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם".

ה'כלי יקר' עומד על דיוק לשון הפסוקים, שהאריכה התורה לכתוב בכל אחת מן החיות הללו אף את סימן הטהרה שמצוי בהן - 'כי מעלה גרה היא' וכו' - ולא זו בלבד אלא שהקדימה את סימן הטהרה המצוי בהן לפני סימן הטהרה החסר - 'ופרסה איננו מפריס' וכו' - והרי הסיבה שאותן חיות אסורות באכילה היא משום שחסר בהן אותו סימן טהרה, ולא מפני הסימן הטהרה שכן נמצא בהן, ואם כן מדוע נמנה אף סימן הטהרה המצוי בתור סיבה ל'טמא הוא לכם', והיה לו לומר רק את סימן הטומאה, כגון בגמל, 'כי פרסה איננו מפריס', שזה עיקר טעם של הטומאה, וכן בשפן וארנבת קשה זה, ומדוע התחיל בכולם בסימן טהרה שלהם.

ביאר ה'כלי יקר' את הענין, על פי מאמר חז"ל במדרש (ב"ר פרשה סה סימן א) על הפסוק בפרשת תולדות (בראשית כו, לד) "ויהי עשיו בן ארבעים שנה", שציין המדרש שם אל הפסוק בתהילים (פ, יד) "יכרסמנה חזיר מיער" - מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור וכו' כך עשיו כל ארבעים שנה צד נשי אנשים ומענה אותן, וכיון שהגיע לארבעים שנה דימה עשיו לאביו, אמר מה אבא נשא אשה בן ארבעים שנה, אף אני נושא אשה בן ארבעים שנה - עשיו הוקש לחזיר לפי ששניהם לוקים במידת הצביעות.

מעתה יש לומר שסימן הטהרה המצוי באותן חיות טמאות הוא עצמו סיבה לאיסור אכילתן [וכלשונו של ה'כלי יקר': "שסימן הטהרה שבכולם מוסיף טומאה על טומאתן"], מפני שההימצאות של סימן הטהרה הזה מראה על צביעות אותו המין, ועל הנסיון להראות עצמו כטהור בעיני אחרים, וזו היא המידה המגונה של 'אין תוכו כברו', והיא עיקר הסיבה לאיסורו של אותו מין. וכלשון ה'כלי יקר': "וזה מורה על כל מי שאין תוכו כברו, כמידת הצבועים המראים עצמם כשרים, והמה בלי ספק גרועים מן הרשע הגמור, שתוכו וברו שוין לרעה" - הצביעות גרועה יותר מן הרשעות עצמה, משום שהרשע יש בו על כל פנים נקודת אמת, שאינו מנסה להסתיר את רשעותו, אך הצבוע מלבד מה שתוכו רע הוא אף מנסה לשקר ולהראות עצמו כטוב. [החיד"א כתב על דברי ה'כלי יקר' אלו: "הוא מוסר נאה ודקדוק אמיתי"].

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

לוֹ לְהַזִּיקָם, מַה שֶּׁלֹּא יִתָּכֵן לְזוּלָתוֹ.

וְהוּא הַגָּדוֹל שֶׁבְּמַדְרֵי הָעוֹלָם, וְנִקְרָא בִּלְשׁוֹנֵנוּ: חָנֵף וְיָהִיר וּמְפַתֶּה.

אַךְ מִי שֶׁאֵינוֹ מֵבִין מִצְוֹת הָאֱלֹהִים וְתוֹרוֹתָיו, אֵין מַעֲשֵׂהוּ מְיֻחָד לְשֵׁם הָאֵל בַּעֲבוֹדָתוֹ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ מֵבִין אָפְנֵי הָעֲבוֹדָה בְּשָׁרְשֵׁי הַתּוֹרוֹת, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יָבִין אָפְנֵי הַשְׁלָמָתָם בְּיִחֵד לְבָבוֹ בָּהֶם לֵאלֹהִים. וְכָל מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה מִמַּעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה כַּוָּנָתוֹ בּוֹ לְזוּלַת הָאֱלֹהִים,

לו להזיקם בראותם שהוא מצטדק לפניהם. ו"אף הוא מתכוין לגמור את השם כנגד כל שורריו ואומר להם תטהרו", כלומר הוא מחזק את ידיהם של סובביו ומאשר את דרכם אם רעה היא. ו"כל תוקף ועוצם מעשי עבודתו אינם אלא כדי לארוג מצודות ורשתות לצוד בהם את הבריות", לרמות אותם בתדמיתו הצדקנית, למען יאמינו בו ויוכל לנצל את אהדתם לצרכיו ו"ימציאו אליו את כספם, ואז יפשיט את עורם ויאכל את חצי בשרם" (טוב הלבנון), **מה שלא ייתכן לזולתו** - כל אלו - אין בכוחו של עובד העבודה הזרה לעשות, משום שרשעותו ידועה ברבים, והכול מתרחקים ממנו.

והוא הגדול שבמדרי העולם - ומסיבות אלו, החנף הוא החולי הגדול שבמיני החוליים הקיימים בעולם, **והוא נקרא בלשוננו** בלשונות של גנאי: **חונף** - 'צבוע' - על שם שאין תוכו כברו. **ויהיר** - 'מתנשא' - על שם שמתנשא על אחרים ותובע מהם שבח וכבוד, כאילו הוא גדול מהם. **ומפתה** - 'ומטעה' - על שם שגונב דעת הבריות ומתראה לפניהם כצדיק (פתחי לב).

רבנו בא לבאר עתה את הגורם השני המונע מן האדם את ייחוד מעשיו לשם ה', והוא חסרון ההבנה והידיעה בחיוב המצוות, בגדרי כל מצווה והעבודה המוטלת על האדם:

אך הסיבה **שמי שאינו מבין** את **מצוות האלהים ותורותיו, אין מעשהו מיוחד לשם האל בעבודתו** - אין מעשי עבודתו נעשים בטהרת הלב לשם הא-ל, **שכיון שאינו מבין אופני העבודה בשרשי התורות** - מכיוון שאין הוא יודע את דרך עבודת ה' כפי שנתבארה בתורה, **וכל שכן** שהוא **לא יבין** ולא ידע את **אופני השלמתם** - את דרך קיום המצוות בשלימות **בייחוד** ובטוהר **לבבו בהם** בקיומם **לשם האלהים. והתוצאה** מכך היא, **שכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כוונתו בו לזולת האלהים**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמִסְתַּפֵּק בַּאֲמִתַּת חִיּוּבוֹ בָּהֶם, כִּי אֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה שֶּׁיְּחַיֵּב יְחוּד לְבָבוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב, ה)**:** [ד] **אֵין בּוּר יָרֵא חֵטְא** [ה] **וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד.**

- כל כוונתו במצוות שהוא עושה היא לשם זולתו ולא לשם האלוקים, **מפני שהוא כמסתפק** - שהוא כמסופק **באמיתת חיובו בהם** - בעצם החיוב בעשיית המצוות, ובוודאי שבעשיית המצוות לא תהא כוונתו לשם ה' **כי** הוא **אינו יודע** עניין ייחוד המעשה **ומה שיחייב ייחוד לבבו בעשותו לאלהים, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה** (אבות ב, ה)**:** 'אין אדם בור (ריק מכל דבר) יכול להיות **ירא חטא ולא עם הארץ** יכול להגיע לדרגת חסיד', אף על פי שהוא יכול להיות ירא חטא.

עיונים

ד. אין בור ירא חטא. ביארו המפרשים: כוונת התנא, שאל יאמר האדם מה לי לטרוח בלימוד התורה, לא אלמד, ואשמור את עצמי מלעשות שום חטא, לפי שאין בור [דהיינו אדם ריק שאין בו חכמה ומדות טובות] ירא חטא, שמאחר והוא ריק ממדות ומחכמה לא ידע להישמר מן העבירות. המפרשים העירו שלכאורה קשה ממה ששנינו במשנה באבות (פ"ג מ"ט) שכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, ומבואר שיתכן שיהיה ירא חטא לפני שיהיה חכם, והרי כאן שנינו שאין בור ירא חטא?

וכתב בתוספות יום טוב שכוונת המשנה שם היא כפי שפירש הרע"ב שם שמקדים במחשבתו יראת חטא לחכמתו, והיינו שהוא חושב בלבו אלמד בשביל שאהיה ירא חטא, אבל במשנתינו מדובר על ענין המעשה שלא שייך להשמר מחטאים בלא שידע ההלכות.

ה. ולא עם הארץ חסיד. ה'אור החיים' (תחילת פרשת בחוקותי) פירש מימרא זו, וז"ל: פירוש, שאסור לעם הארץ להתנהג בחסידות שיעשה חומרות וגדרים כמנהג החסידים, כי לפעמים [בגלל היותו עם הארץ] יעשה חומרא [לדעתו] בדבר שהוא אדרבה עבריין, כי [עלול לה]ימצא חסיד, שירצה לגדור עצמו לקיים מצות עונה [רק] בימים המקודשים, ותהיה בעיניו מצוה גדולה לשמש מטתו בליל כיפור [שמדינא אסור בתה"מ], כמו ששמענו שהיה מעשה כן וכדומה [ומעשים דומים לזה. ור"ל, מחמת שלא למד ידמה בנפשו שעושה מצוה במה שהוא באמת עבירה גדולה, כמבואר במסכת יומא (פ"ח משנה א), עיי"ש], לזה ציוו חז"ל שאין לעם הארץ להתנהג במדת חסידות, והוא מאמר הכתוב כאן (ויקרא כו, ג) 'אם בחקתי תלכו' שהוא עסק התורה, [רק] אז 'ואת מצותי תשמרו', פירוש: תעשו לכם [-יש לכם רשות לעשות] משמרת כדי לקיימם גדרים ושמירות [ועניני חסידות], ולא זולת זה. ע"כ.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אֲבָל הִרְהוּר הַיֵּצֶר מִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי חֲלָקִים.

אֶחָד מֵהֶם, מַחֲשָׁבוֹת מְסַפְּקוֹת עָלָיו הָאֱמִתּוֹת וּמְשַׁבְּשׁוֹת עָלָיו אֱמוּנָתוֹ, עַד שֶׁלֹּא יִשְׁלַם לוֹ מַעֲשֶׂה לֵאלֹהִים.

וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, שֶׁהוּא בָּא עִמּוֹ מִדֶּרֶךְ הַטַּעֲנָה וְהָרְאָיָה כִּי מַה שֶּׁהוּא רָע אֵלָיו וּמִשְׁתַּדֵּל בּוֹ מִן הַמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים אֵינוֹ חוֹבָה וְלֹא מִדֶּרֶךְ הַזְּרִיזוּת, אֲבָל מוֹרֶה אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת לָעוֹלָם הַזֶּה וּלְיוֹשְׁבָיו.

ביישר לבב

ומכאן ואילך מבאר רבנו את הגורם השלישי למניעת הכוונה במצוות לשם הא-ל והוא הרהורי היצר הרע. רבנו פורס את היריעה בעניין זה בהרחבה:

אבל הרהור היצר - הרהורי היצר הרע, המונעים מן האדם את הכוונה הרצויה בעבודת ה', **מתחלקים** [נחלקים] **לשני חלקים.**

אחד מהם - חלק אחד, הן **מחשבות מספקות עליו האמיתות** - מחשבות פסולות המעוררות אצל האדם ספיקות בדברים הפשוטים באמיתותם, כגון, בתורה ובנביאים, ובשכר ועונש (מרפא לנפש) **ומשבשות עליו אמונתו** - ופוגמות את האמונה התמימה והשלימה וזהו הגורם לרפיון בקיום המצוות, **עד** כדי **שלא יושלם לו מעשה** - עד שלא יעשה שום מעשה מצווה בצורה שלמה ובאופן הראוי לשם **האלהים.**

והחלק השני, דרך נוספת שנוקט היצר - **שהוא בא עמו מדרך הטענה והראיה** - יצר הרע מעלה ברעיונו מחשבות מוטעות וראיות משובשות שעל ידן הוא מסיט אותו מן העבודה ומציע בפני האדם כביכול הוכחות **כי כל מה שהוא רין אליו ומשתדל בו מן המעשה לאלהים** - כי כל מה שהוא מתאמץ ומשתדל בקיום מצוות האלוקים **אינו** - אין זה **חובה,** ולא רק שאין בו חיוב, אלא אף **לא מדרך הזריזות** - גם מבחינה מוסרית אין צורך להשתדל בקיומו ובעשייתו, **אבל** הוא, היצר, **מורה** ומכוון **אותו** שעליו **לעשות** וליצור לעצמו את האפשרויות וההזדמנויות הנצרכות לו **לעולם הזה וליושביו** - ולהשתדל למצוא חן בעיני בני אדם. [שני חלקים אלה של הרהורי היצר יתבארו להלן בפרק חמישי בטוב טעם ודעת].

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

בפרק זה נותן רבנו דוגמאות של פיתויי היצר המצויים ביותר, ומדריך את האדם כיצד להילחם בהם. והנה **ראיתי** צורך **לבאר** לך **מן הענין הזה דמיונים** - כמה מדמיונות היצר והם דוגמאות לתחבולות היצר, אשר יורו **על** שאר **מה שלא זכרתי מהם** - ומהם תוכל להכיר את דרכיו ותלמד על שאר תחבולותיו, גם אלו שלא אזכיר, **כדי שייזהרו מהם בני אדם,** ויהיה **לבבם שלם** בעבודתם **לאלהים,** כמו **שאמר** שלמה המלך החכם (**משלי א, ה**): **'ישמע חכם** את המשלים שבספר משלי, **ויוסף** על חכמתו לקח - עוד לימוד מדעתו, **ואיש נבון** שהוא עדיף על החכם, משום שהוא יודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו, אותו נבון **תחבלות יקנה'** - יוסיף וירכוש לעצמו דברים עמוקים בעיון רב ובדקות המחשבה.

והוא שאומר - וזה מה שברצוני להקדים: **אתה בן אדם! ראוי לך לדעת, כי השונא הגדול** ביותר **שיש לך בעולם הוא יצרך הרע, הנמסך** - המשתלב ומתמזג בכל כוחות **נפשך, והמעורב** במזג

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

וְרָאִיתִי לְבָאֵר לְךָ מִן הָעִנְיָן הַזֶּה דְּמְיוֹנִים יוֹרוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא זָכַרְתִּי מֵהֶם, כְּדֵי שֶׁיִּזָּהֲרוּ מֵהֶם בְּנֵי אָדָם, וְיִהְיֶה לְבָבָם שָׁלֵם לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי א, ה): יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה.

וְהוּא שֶׁאָמַר: בֶּן אָדָם! רָאוּי לְךָ לָדַעַת, כִּי [א]הַשּׂוֹנֵא הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ לְךָ בָּעוֹלָם הוּא יִצְרְךָ, הַנִּמְסָךְ בְּכֹחוֹת נַפְשְׁךָ, וְהַמְעֹרָב בְּמֶזֶג

עיונים

א. השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך. במסכת סוכה (נב, א) אמרו: "שבעה שמות יש לו ליצר הרע וכו', שלמה קראו "שונא", שנאמר אם רעב שונאך וגו'". אין מי שראוי יותר להיקרא "שונא" של האדם מאשר היצר הרע, המנסה להחטיאו. שכן כך אמרו חכמים במדרש: "רבי שמעון אומר: מנין שהמחטיא את האדם [חמור] יותר מן ההורגו, שההורג הורגו בעולם הזה ויש לנהרג חלק לעולם הבא, והמחטיא הורגו בעולם הזה ובעולם הבא". ומביא שם ראיה מכך שהמצריים והאדומיים שקדמו ויצאו מול עם ישראל בחרב - דור שלישי מותרים לבא בקהל, ואילו עמונים

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

רוּחֲךָ, וְהַמְשַׁתֵּתַף עִמְּךָ בְּהַנְהָגַת חוּשֶׁיךָ הַגּוּפָנִיִּים וְהָרוּחָנִיִּים, הַמּוֹשֵׁל בְּסוֹדוֹת נַפְשְׁךָ וּצְפוּן חֻבֶּךָ, בַּעַל עֻצָּתְךָ בְּכָל תְּנוּעוֹתֶיךָ הַנִּרְאוֹת וְהַנִּסְתָּרוֹת שֶׁתִּהְיֶינָה בִּרְצוֹנֶךָ, הָאוֹרֵב לְפַתּוֹת פְּסִיעוֹתֶיךָ, וְאַתָּה יָשֵׁן לוֹ וְהוּא עֵר לָךְ, וְאַתָּה מִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ וְהוּא אֵינוֹ מִתְעַלֵּם מִמְּךָ, לָכֵשׁ לְךָ בִּגְדֵי הַיְדִידוּת,

- בטבעי רוחך, **והמשתתף עמך בהנהגת** - המנהיג איתך במשותף את **חושיך הגופניים** [הגשמיים] **והרוחניים, המושל** - המכיר ושולט היטב **בסודות** ובמסתרי **נפשך וצפון חובך** - וחבוי בצפונות מחבואיך ["המושל בסודות נפשך וצפון חובך", כוונתו של רבנו לומר, שהיצר מושל במה שהנך מתכנן בסתר לבך ובמחשבותיך, שהוא דבר מוחבא ומוסתר מכל בריה, להטות אותם בהתאם לדרכו הרעה (מרפא לנפש)], **בעל עצתך** - המייעץ לך כפי רצונו **בכל תנועותיך הנראות** [הגלויות] **והנסתרות** והפנימיות **שתהיינה ברצונך** - הנעשות בבחירתך [למעט פעולות הנעשות ללא התחשבות ברצונו וכוונתו של האדם, כגון, הכוחות המשמשים לעיכול המזון וכדו', משום שאלו פעולות שאינן תלויות בעצה ותבונה (פת לחם)], **האורב** לך **לפתות פסיעותיך** - לפתות אותך בכל פסיעה ופסיעה, **והנה אתה ישן לו** - הנך רדום בשאננות ואינך עירני לעמוד על משמרתך לבל יכשילך **והוא ער** תמיד ומצפה לשעת הכושר שיוכל להרע לך ולהכשילך, **ואתה כמתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך**, וכבר הוא מתעתע בך **ולבש לך בגדי הידידות** - הוא מתחפש ומתחזה

עיונים

ומואבים שקדמו בעבירה להחטיא את ישראל - אסורים לעולם (במדבר רבה כא, ד).

רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל אמר בשם רבי איצל'ה פטרבורגר זצ"ל במה שאמרו (עיין שבט מוסר פכ"ה ובנדרים ט, ב) "רשעים מלאים חרטות", שאדם חוטא ונהנה אך מתחרט אחר כך. והקשה, דלכאורה כמו שהיצר פועל אצל האדם שיחטא, כמו כן היה צריך לפעול שהאדם לא יתחרט על העבירה שעשה, אלא ירצה להמשיך לחטוא. והשיב, דהנה ב'חובת הלבבות' (כאן) כתב, "כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך", וכיון שהוא שונא את האדם הרי רצונו להזיקו ולאבדו כשונא, לכן בתחילה הוא מפתה את האדם לעשיית העבירה ואומר לו שיהנה מזה. ומאחר והוא שונאו, אזי איננו מסתפק בכך שהכשילו בעבירה, אלא אחר שפיתהו והכשילו בעבירה, אינו רוצה שהחוטא יהנה מהעבירה שעשה ומביאו לידי צער וחרטה, ובכך מפסיד לחוטא גם את הנאת העולם הזה שיש בעבירה ('מחשבת מוסר' ח"א עמו' שפו, תקא).

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

וְעָדָה עֲדֵי הָאַהֲבָה לְךָ, וְנִכְנָם בְּכָלַל נֶאֱמָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי עֻצָּתְךָ וּסְגֻלַּת אוֹהֲבֶיךָ, רָץ אֶל רְצוֹנְךָ בַּנִּרְאֶה מֵרְמִיזוֹתָיו וּקְרִיצוֹתָיו, וְהוּא מוֹרֶה אוֹתְךָ בְּחִצָּיו הַמְמִיתִים לְשָׁרְשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כְּמִי שֶׁעִנְּנוּ כָךְ (מִשְׁלֵי כו, יח): כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת, כֵּן אִישׁ רִמָּה אֶת רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי.

וּמִן הֶחָזָק שֶׁבִּשְׁלָחָיו אֲשֶׁר יוֹרֶה אוֹתְךָ וְיִלָּחֵם

לפניך כידיד וכדורש טובתך, **ועדה עדי האהבה לך** - ומתקשט לפניך בקישוטי האהבה ונראה כאוהבך, **ונכנם** - בערמתו החדה הוא מצליח לקנות את לבך וכבר הוא נמנה **בכלל נאמניך** - הם ידידיך הנאמנים שהנך סומך עליהם וכבר הוא נכנס בחברת **אנשי עצתך** - יועציך ובעלי בריתך **וסגולת** - והמיוחדים **שבאוהביך** המסורים לך ביותר, **רץ אל רצונך בנראה מרמיזותיו וקריצותיו** - רמיזותיו וקריצותיו גורמות לך לטעות שהוא כביכול מזדרז לעשות רצונך מתוך דאגתו לך, **והוא מורה אותך בחציו** - אך לאמיתו של דבר באותה שעה הוא יורה בך את חיציו **הממיתים**, כדי **לשרשך** ולהשמידך ולעקור אותך **מארץ חיים** ומהעולם הבא, **כמו שאמר הכתוב כמי שעניגו כך** - ומצאנו בכתוב דוגמא לכך אצל אדם שנוהג באופן זה עם חברו (משלי כו, יח): **'כמתלהלה** - כמו אדם שפל ונבזה שרצונו להרוג את חברו בערמה, וכדי להסתיר את כוונתו הנלוזה הוא נוקט בתחבולה כדי שחברו לא יחוש בסכנה, ועושה עצמו כאילו הוא משוגע המשחק בנשק, ובסופו של דבר הוא היורה על חברו בכוונה תחילה **זקים** - אש של חומר נפץ וגם **חצים ומות** - חצים המשוחים בסם המוות, **כן** הוא **האיש** אשר **רימה** ועדיין מרמה **את רעהו** בכוונה תחילה ומפילו בפח, וכשחברו מגלה את מפלתו וזועק אליו: למה רמיתני? הוא מסווה את כוונתו **ואמר** - ועונה לו: **הלא משחק אני'** - לא התכוונתי כלל לרמות אותך, אלא התכוונתי למעשי צחוק בלבד (לפי אבן עזרא, פירוש הגר"א ומצודת דוד).

יתעורר נא האדם! עליו לדעת את האויב. היות שהעומד כנגדו זומם להשמידו, חשוב שידע את כל דרכיו ותחבולותיו ויכיר את כלי הנשק השונים שהוא מחזיק בהם.

ומן החזק שבשלוחיו - וטענותיו החזקות ביותר שהן הנשק החזק ביותר המצוי בידיו ושבאמצעותן הוא מתכוון לנצח אותך, **אשר יורה אותך** - והוא שולח אותן לעברך כחיצים, **וילחם**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אוֹתְךָ בָהֶם בְּמַצְפּוּן עִנְיָנְךָ, [ב]שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְסַפֵּק עָלֶיךָ אֲמִתָּתֶךָ, וּלְשַׁבֵּשׁ מַה שֶּׁנִּתְבָּרֵר לְךָ, וּלְעָרְבֵב אֶת נַפְשְׁךָ בְּמַחְשָׁבוֹת כְּזָבִים וְטַעֲנוֹת שְׁקָרִים, יַטְרִיד אוֹתְךָ בָהֶם מִתּוֹעֲלוֹתֶיךָ, וְיַסֵּפֵק עָלֶיךָ מַה שֶּׁנִּתְבָּרֵר לְךָ מֵאֱמוּנָתְךָ וְדָתֶךָ.

וְאִם תִּהְיֶה נִזְהָר מִמֶּנּוּ, וְתַזְמִין לוֹ שִׁלְחֵי שִׂכְלְךָ לְהִלָּחֵם אוֹתוֹ בָהֶם, וּתְסַלֵּק חִצָּיו מֵעָלֶיךָ,

אותך בהם - וישתמש בהן כדי ללחום בך **במצפון ענינך** - בסתרי מחשבותיך והנך עלול להיכשל בהן, טענותיו אלו נאמרות במטרה **שישתדל לספק עליך אמיתתך** - להטיל בלבך ספיקות ביחס לדרכך והנהגתך וספקות גם בעניינים שכבר התאמתו אצלך ומוחזקים בעיניך כאמת מוחלטת, **וזומם לשבש מה שנתברר לך** - ולשבש את מה שכבר התברר לך ולהכניס בלבך פקפוק בדברים הפשוטים, **ולערבב את נפשך** - ולבלבל את מוחך **במחשבות כוזבים** - בדעות כוזבות ולעוות שכלך בדמיונות כוזבים **וטענות שקרים** - וקושיות של שקר שכולן הבל ותוהו. כל אלו הטענות והספקות, יטריד אותך בהם כדי להסיט את תשומת לבך ממילוי תפקידך ומתועלותיך - באופן שתימנע מלעסוק בדברים המביאים לך תועלת, **ויספק עליך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך** - ויעורר בלבך ספיקות באמונתך ובהשקפותיך, גם אלו הברורות לך.

ואם תהיה נזהר - אך אם תיזהר **ממנו, ותזמין לו שלחי שכלך להילחם אותו בהם** - ותכין כנגדו את חיצי שכלך שיהיו מוכנים בידך לעמוד כנגדו ולהילחם בו, **ותסלק את חציו מעליך,**

עיונים

ב. שישתדל לספק עליך אמתתך. בפרשת נצבים (דברים כט, יז) נאמר: 'פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה', יש שפירשו פסוק זה, כי אותו 'פן' - הספיקות המכרסמים בלב אדם, כשאין אמונתו ברורה ונהירה בלבו, זהו 'שורש פורה ראש ולענה', שורש כל מיני רעות וצרות ברוחניות וגשמיות. וזהו קליפת 'עמלק' שנצטווינו בתורה למחות כל 'זכר עמלק', והיא אחת משש זכירות שאין לנו להסיח דעת מהם - 'זכור את אשר עשה לך עמלק... אשר קרך בדרך' (דברים כה, יז-יח), וכמרומז בשמו 'עמלק' העולה בגימטריא 'ספק' (240), כי כל מטרתו של עמלק היא לקרר את ה'אמבטיה הרותחת', לצנן את אמונתם של ישראל בה' על ידי ה'ספיקות' למיניהם. ומשם הוא בא ל'אשר

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

תִּנָּצֵל וְתִמָּלֵט מִמֶּנּוּ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאִם תַּשְׁלִיךְ עִנְיָנֶיךָ אֵלָיו, וְתִמָּשֵׁךְ אַחַר רְצוֹנוֹ, [ג]לֹא יֶרֶף מִמְּךָ עַד שֶׁיְּאַבֶּדְךָ בִּשְׁנֵי הָעוֹלָמִים, וְיִשָּׁרֶשְׁךָ מִשְּׁנֵי הַמְּעוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסָעִיף מִסְּעִיפָיו וְאִישׁ אֶחָד מֵחַיָּלָיו (מִשְׁלֵי ז, כו-כז)**: כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצוּמִים כָּל הֲרֻגֶיהָ, דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יוֹרְדוֹת אֶל חַדְרֵי מָוֶת.**

תינצל ותימלט ממנו בעזרת השם יתברך.

ואם - אך אם תתפתה **ותשליך ענינך אליו** - תמסור לידיו את השליטה בך ותסמוך עליו שיהיה מסור לך ולטובתך, **ותימשך אחר רצונו** - ותקשיב לו ותצעד אחריו, הוא **לא** ירף [ירפה] **ממך עד שיאבדך בשני** [משני] **העולמים, וישרשך משני המעונים** - ויעקור אותך מן השורש בשני העולמות, **כמו שכתוב בסעיף מסעיפיו** - וכפי שגילה לנו הכתוב (**משלי ז, כו-כז**) את אחת מדרכי פעולתו וסיפר על **איש אחד מחייליו** - חייל אחד של צבאותיו שבהם הוא משתמש במלחמתו כדי להכשיל את האדם ולעקור אותו מארץ החיים. פסוק זה נאמר בעניין תאוות הפריצות, ותאווה זו היא רק אחת מתחבולות היצר הרע (מנוח הלבבות): **'כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מות'** - הדרך המובילה אל תאווה זו היא הדרך המגעת עד השאול ויורדת אל חדרי מוות, כי בנקל יתפתה ויאבד את עולמו (מצודת דוד), ואם בכוח היצר להוריד את האדם לבאר שחת באמצעות תאווה אחת, כל שכן שבכוחו להפילך עד שאול מטה, אם תילכד ברשתו לגמרי.

עיונים

קרך' - שממלא לבם של ישראל ספיקות באמונתם הן ב'השגחה פרטית', והן בכל שאר הדברים המוחזקים להם כאמת, שיפקפקו במה שברור להם, ולבלבל את מוחם בדעות כוזבות וקושיות של הבל.

ג. לא ירף ממך עד שיאבדך בשני העולמים. במסכת אבות (ו, יא) אמרו "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו". השל"ה הק' (שער האותיות אות י' יצר הטוב) הביא בשם הזוהר (פרשת תרומה ח"ב דף קסג.) שהקשה, שהרי גם השטן וחייליותיו נבראו על ידי הקב"ה, ולכאורה הם הרי נלחמים נגד כבוד שמים בכך שהם מפתים את הבריות לכפור בבורא ולהפר מצוותיו, ואין זה לכבוד ה' יתברך. והביא השל"ה תירוצו של הזוהר שגם השטן לא פועל כדי שישמעו אליו, אלא מטרתו לפתות את האנשים ולהגדיל את חשקם בעבירות כדי שהם יתגברו על תאוותיהם ותהיה

עַל כֵּן אַל תַּטְרִידְךָ מִלְחֶמֶת זוּלָתוֹ מִמִּלְחַמְתּוֹ, וכיוון שהנך נתון תחת האיום הקבוע והסכנה הגדולה האורבת לך מכוחו של היצר, **על כן אל תטריד מלחמת זולתו ממלחמתו** - אל תסיח דעתך מכך ואל תטריד את עצמך במלחמה אחרת פרט למלחמת היצר,

עיונים

עבודתם מושלמת, וממילא נמצא שגם יצר הרע גורם לריבוי כבוד שמים.

במאבק של יעקב אבינו עם שרו של עשו, שהוא השטן, לאחר שיעקב גבר עליו וניצחו נאמר (בראשית לב, כג): "ויאמר [המלאך ליעקב] שלחני כי עלה השחר". ובמסכת חולין (צא, ב) דורשת הגמרא, שיעקב שאל את המלאך, מדוע חייב אתה למהר וללכת עם עלות השחר? האם גנב אתה, או גונב נפשות אתה, שמתיירא מן השחר שמא יכירוהו השלטונות באור היום ויתפסוהו? אמר לו המלאך: איני בן אדם כפי שאתה סבור, אלא מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו, ועלי לחזור למקומי ולומר שירה עם עלות השחר.

וצריך ביאור, מדוע דוקא אז הגיע זמנו של המלאך לומר שירה? וביאר בספר 'מכתב מאליהו' (ח"ג עמוד 152): הנברא מגיע למדרגת שירה בשעה שבא לשלימות תכליתו. בשעה שניצח יעקב את שרו של עשו, שהוא השטן, מילא אז השטן את שליחותו, שהיא לשמש לצדיק אמצעי לעליה על ידי שגובר עליו בבחירתו הטובה. בזה בא השטן לשלימות תכליתו ואז הגיע זמנו לומר שירה. וכן ביאר בספר 'עבודת ישראל' (למגיד מקוזניץ, פרשת וישלח) בשם חכם אחד, שכל מלאך אומר שירה כשפועל רצונו יתברך שמו, ושרו של עשו הוא היצר הרע תפקידו להסית האדם מדעת יוצרו, אמנם חפצו האמיתי של היצר הרע הוא שהאדם לא ישמע לקולו אלא שיתגבר עליו ויכבוש אותו, וזה תכלית בריאתו, ויעקב אבינו היה הראשון שכבש לגמרי את היצר הרע, ולכן עתה הגיע זמנו לומר שירה, עיי"ש.

הקדושת לוי (פרשת שלח) העתיק את מה שכתב הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פ"י) במאמר 'יוצר אור ובורא חושך' (ישעיה מה, ז), שפירוש לשון 'ברא' הוא מענין 'והבור ריק אין בו מים' (בראשית לז, כד), והוא כאשר האור נעדר אזי בורא חושך, פירוש שהחושך נשאר תוהו ובוהו ריק מן האור. על פי זה מבאר הקדושת לוי שכוונת חז"ל 'כל מה שברא הקב"ה', היינו על ידי מה שנתן הקב"ה את כח הבחירה לאדם שיכול לדבוק ברע, וגם ברא את היצר הרע המסית והמדיח שזה בבחינת 'ברא' מבחינת העדר אור, כי בגלל היצר הרע והיכולת להישמע לו נוצרת חשיכה והעדר, אבל 'ברא' כל זה לכבודו יתברך כי כאשר האדם מתגבר על היצר הרע ובוחר בטוב מתגדל כבוד שמים, וזו היא העבודה של האדם, נמצא שגם ה'ברא' של הריקנות והחושך הוא לכבודו.

וּקְרַב בִּלְתִּי קָרְבוֹ, וְהָחֵרֵב עִם מִי שֶׁהוּא רָחוֹק מִמְּךָ מִן הָחֵרֵב עִם מִי שֶׁלֹּא יִפְרֹד מִמְּךָ, וּדְחוֹת מִי שֶׁלֹּא יַגִּיעַ אֵלֶיךָ כִּי אִם בִּרְשׁוּת, מִדְּחוֹת מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹאֵל רְשׁוּת בְּהִמָּצְאוֹ עִמָּךְ.

וְאָמְרוּ עַל חָסִיד, שֶׁפָּגַע אֲנָשִׁים שָׁבִים מִמִּלְחֶמֶת אוֹיְבִים, וְשָׁלְלוּ שָׁלָל אַחַר מִלְחָמָה חֲזָקָה. אָמַר לָהֶם: שַׁבְתֶּם מִן הַמִּלְחָמָה הַקְּטַנָּה שׁוֹלְלִים שָׁלָל, הִתְעַתְּדוּ לַמִּלְחָמָה הַגְּדוֹלָה! אָמְרוּ לוֹ: וּמַה הִיא הַמִּלְחָמָה הַגְּדוֹלָה? אָמַר לָהֶם: (ד)**מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר וְחַיָּלָיו.**

וקרב **בלתי קרבו** - ואל יעסיק אותך שום קרב, אלא תהיה מרוכז בניהול הקרב כנגדו, **והחרב עם מי שהוא רחוק ממך** - ואל תחשוש מחרבו של מי שנמצא בריחוק ממך, אלא ראוי לך לחשוש **מן החרב עם מי שלא ייפרד ממך** - מכלי נשקו של היצר שאינו נפרד ממך, **ודחות מי שלא יגיע אליך כי אם ברשות** - ואל תהיה טרוד בסילוק מי שלא קרב אליך אלא ברשות, **מדחות מי שאינו שואל רשות בהמצאו עמך** - אלא היה טרוד תדיר בסילוק היצר שהוא שוכן קבוע עמך ללא רשותך [למעשה, הבורא מסר את נתינת הרשות לאדם, ורק בידו להחליט אם לתת ליצר רשות להתקרב אליו או לא (פתחי לב)].

ואמרו - ומסופר **על חסיד** אחד, **שפגע** ופגש **אנשים השבים** בתרועת ניצחון **ממלחמתם באויביהם, ושללו** מאויביהם **שלל רב לאחר מלחמה קשה וחזקה. אמר להם** החסיד: שמחתכם מוקדמת מדי, כי אמנם **שבתם מן המלחמה הקטנה** שבה נחלתם ניצחון והנכם שמחים על אשר הנכם **שוללים שלל**, אך עליכם לדעת שהמלחמה הגדולה והאמיתית עדיין עומדת לפניכם, ועתה **התעתדו** - התכוננו-נא לקראת **המלחמה הגדולה! אמרו לו** - שאלו אותו האנשים: **ומה היא המלחמה הגדולה** - איזו מלחמה גדולה עומדת לפנינו? **אמר להם** החסיד: **מלחמת היצר וחייליו** - היא המלחמה ביצר ובחייליו. כי כל זמן שהייתם בשדה הקרב במצב של פחד וסכנה, לא שלט היצר בכם להחטיא אתכם, אבל בשובכם מהמלחמה בתחושת ניצחון והשלל בידיכם ימצא היצר את דרכו לפתותכם להתגאות

עיונים

ד. **מלחמת היצר.** ואין הקב"ה דורש מאתנו את ניצחון המלחמה, אלא לעמוד בקשרי המלחמה

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וּמִן הַתְּמַהּ, אָחִי, כִּי כָּל אוֹיֵב שֶׁיֵּשׁ לְךָ, כְּשֶׁתְּנַצֵּחַ אוֹתוֹ פַּעַם וּשְׁתַּיִם, יֵרֶף מִמְּךָ וְלֹא יַעֲלֶה עַל לִבּוֹ לְהִלָּחֵם בְּךָ, לְדַעְתּוֹ יִתְרוֹן כֹּחֲךָ עַל כֹּחוֹ, וְהוּא מִתְיָאֵשׁ מִנַּצֵּחַ אוֹתְךָ וּמִגְּבֹר עָלֶיךָ.

בכוחכם ועוצמתכם ולפרוק מעליכם עול מלכות שמים (לפי פת לחם).

ומן התימה, **אחי** - והתבונן אחי, עד כמה מפליא היצר בדרכי פעולתו, **כי** הרי **כל אויב שיש לך** - שנלחם בך, **כשתנצח** - לאחר שתנצח **אותו פעם ושתים** [ופעמיים], **ירף ממך** - הוא מניח את נשקו וזונח את המאבק עמך מתוך ייאוש והשלמה, **ולא יעלה עוד על לבו להילחם בך** [נגדך], **לדעתו** - משום שכבר נודע לו מניסיונו **יתרון כחך** - כי כוחך חזק ועולה **על כחו** ואין באפשרותו להביס אותך, **ולכן הוא מתייאש מלנצח אותך** עוד **ומגבור** - ומלהתגבר **עליך**, וגם מצידך לא תהיה שאיפה למלחמה נוספת, כיוון שכבר ניצחת אותו והדפת אותו מעליך.

עיונים

נגד היצר. בפרשת וישלח נאמר: "ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל, כי שרית עם אלוקים ועם אנשים ותוכל" (בראשית לב, כט). ולכאורה קשה, מדוע קראהו בשם 'ישראל' על שם 'כי שרית', היה לו לקראו איזה שם על שם 'ותוכל' - שניצח את שרו של עשו והכניעו. אלא מבאר ה'אמרי אמת' (לרבי לייבל אייגער זצ"ל), מכאן, דאין הקב"ה דורש ובודק אם ניצח האדם את יצרו, אלא אך ורק 'כי שרית' - אם עמד בקשרי המלחמה נגד יצרו וטבעו, ואילו הניצחון 'מתנת חינם' הוא משמיא ולא מכח האדם, ורק המלחמה נקראת על שם האדם, ועל שמה נקרא 'ישראל'.

וכבר אמרו לדייק, שהמלאך אמר 'כי שרית... ועם אנשים ותוכל', ופירש רש"י: 'אנשים - עשו ולבן', ולכאורה תמוה וכי לזה קוראים 'ותוכל', כשהוא 'צולע על יריכו', ואחר שלבן רימהו עשרת מונים. אלא, כי אכן הממשיך במלחמתו עם היצר, אף לאחר שנפל 'והוא צולע על יריכו' - לזה ייקרא 'ותוכל', כי אין הבורא דורש מבריותיו כי אם את המלחמה, ולא את הנצחונות.

ומביאים בשם הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל בעל ה'אחיעזר' שביאר את האמור 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה'. כי רצה הקב"ה שיזכרו בני ישראל את המלחמה שבין יעקב אבינו לשרו של עשו - הוא השטן הוא יצר הרע, כי כל עצם קיום ויסוד היהדות היא המלחמה כנגד היצר הרע כאמור, בכל יום בכל עת ובכל שעה.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

אֲבָל הַיֵּצֶר אֵין מַסְפִּיק לוֹ מִמְּךָ נִצּוּחַ פַּעַם וּמֵאָה פְּעָמִים, בֵּין שֶׁנִּצַּח אוֹתְךָ, בֵּין שֶׁנִּצַּחְתּוֹ. כִּי אִם יְנַצֵּחַ אוֹתְךָ, יְמִיתֶךָּ, וְאִם תְּנַצְּחֶהוּ פַּעַם אֶחָת, יֶאֱרֹב לְךָ כָּל יָמֶיךָ לְנַצֵּחַ אוֹתְךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ב, ד): (ה)אַל תַּאֲמֵן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. וְאֵינוֹ מֵקֵל בַּקְּטַנָּה שֶׁבִּקְטַנּוֹת עִנְיָנֶיךָ לְנַצֵּחַ אוֹתְךָ בָּהּ, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה לוֹ מַדְרֵגָה לְנַצֵּחַ אוֹתְךָ בְּמַה שֶּׁלְמַעְלָה מִמֶּנָּה.

אבל היצר אין דרכו בכך, וגם אם נסתיימה המלחמה האחת בכישלונו, **אין מספיק** לו ממך ניצוח **פעם** ומאה **פעמים** - לא יחדל ממך גם אם תכניע אותו פעם וגם מאה פעמים, **בין שנצח אותך** וגבר עליך, **בין שנצחתו** והכנעת אותו; **כי אם ינצח אותך** - הוא ימשיך להילחם בך עד אשר **ימיתך** ויכחיד אותך משני העולמות, וגם **אם תנצחהו** ותכניע אותו **פעם אחת**, הוא אינו נשבר ברוחו ואינו מתייאש מהמשך המאבק **ויארוב לך כל ימיך לנצח אותך** - ולא ינוח ולא ישקוט יום ולילה מלעוץ עצות להדיח אותך, **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, ד):** אף אם לא נפלת בעצת היצר הרע כל חייך, **אל תאמין בעצמך**, אלא **עד יום מותך** היזהר שלא ליפול ברשותו, וזאת משום שעד יומך האחרון הוא משתדל להפילך. **ואינו מקיל** - ואין הוא מזלזל אפילו **בקטנה שבקטנות עניניך** - כלומר, חשוב בעיניו כל ניצחון עליך, אפילו בדבר פעוט, קטן שבקטנים, והוא רוצה להכשילך בו **ולנצח אותך בה** [בו], **כדי שתהיה** - כדי שבניצחון זה הוא ישתמש להיות לו **למדרגה** שממנה ימשיך ויעלה לדבר גדול יותר ויוכל **לנצח אותך במה שלמעלה ממנה** - בדבר גדול ממנו.

עיונים

ה. **אל תאמין בעצמך עד יום מותך.** במסכת ברכות (כט, א) אמרו: "אל תאמין בעצמך עד יום מותך שהרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי". ויש להתבונן, הרי במסכת יומא (לח, ב) אמרו חז"ל כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא. החיד"א (חסדי אבות) ביאר, שאין דברי הגמרא אמורים אלא בדרך הרוב, שאצל רוב בני אדם שיצאו רוב שנותיהם בלא חטא שוב אינם חוטאים, אבל בודאי ישנם מיעוט בני אדם שעלולים להיכשל אע"פ שעברו רוב שנותיהם בלא חטא, לפיכך יש לך לחשוש למיעוט שמא אתה ממנו,

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְעַל כֵּן רָאוּי לְךָ שֶׁתִּהְיֶה נִזְהָר מִמֶּנּוּ, וְאַל תְּמַלֵּא מִמֶּנּוּ בְּךָ מְאוּמָה, רַק יִגְדַּל בְּעֵינֶיךָ הַמְּעַט שֶׁמִּמֶּנּוּ מִנְצוּחוֹ, וְהַמִּצָּעָר מֵהִתְגַּבְּרוּתְךָ עָלָיו, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה לְךָ מַדְרֵגָה אֶל מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, כִּי בְּמְהֵרָה תִּהְיֶה תְּשׁוּקָתוֹ אֵלֶיךָ, וְלֹא יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ בַּעֲמָדְךָ כְּנֶגְדּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר

ולהיזהר כל ימיך מן החטא. ועוד, יש לך לחשוש שמא אכן חטאת מלפנים, ונעלם ממך הדבר ואינך זוכרו, ואם כן אפשר שתיכשל בסוף ימיך. ועוד, שמא אין הדברים אמורים אלא במי שלא חטא רוב שנותיו מצד עצמו, שמנע את עצמו לעמוד בנסיונות. אבל אם מה שלא חטא הוא בסיבת אביו או רבו או חבריו וכדומה, אינו בכלל זה ולא מובטח לך שלא יחטא עוד.

בספר "לב אליהו" (ח"א עמ' רלב) ביאר, וז"ל: כשם שבתחלואי הגוף כתב הרמב"ם (הל' דעות פ"ד) שכל המנהיג עצמו בדרכים שהורה שם, הוא ערב לו שלא יבוא לידי חולי כל ימיו, חוץ אם תבוא בעולם מגיפה כללית, עיי"ש. והטעם פשוט, שבזמן המגיפה ר"ל האויר נעשה מעופש בחיידקים של המחלה, ואז אפילו אדם בריא וחזק מיסודו יכול להדבק במחלה זו, וכן הדבר בתחלואי הנפש. ממילא מובן, כי אז שהחלה מגיפת מחלת הצדוקים להלוך בעם, נתעפש האויר ונדבק אפילו אדם גדול כיוחנן כהן גדול במחלתם. ומכאן בדורנו שבעוונותינו הרבים פרצה מגפה של הפקרות ופריצות ברחוב, צריך כל אדם לפחוד שמא נפגע גם הוא ח"ו במחלה זו. עכ"ל.

ועל כן ראוי לך שתהיה נזהר - שתיזהר ותישמר **ממנו, ואל תמלא** מכל **משאלותיו בך** - מכל דרישותיו ממך **מאומה**, אף לא בדבר זעיר וזניח. עליך להשיב לו באותו מטבע: גם בעיניך יהיה חשוב כל ניצחון קל עליו. רק יגדל **בעיניך המעט שבמעט מניצוחו** - יהיה גדול ויקר בעיניך גם הניצחון הקטן ביותר שתצליח לגבור עליו, אפילו בדבר קל שבקלים, **והמצער מהתגברותך עליו** - ותעריך גם כל התגברות על היצר, אפילו היא פעוטה ביותר, ובלבד שתצליח לשלוט בעצמך ובכוחותיך, **כדי שתהיה לך מדרגה** זו כשלב שבו תצליח לעלות **אל מה שלמעלה ממנו** - ותהיה מוכן לעמוד ולהילחם כנגדו בדבר גדול יותר ותעמוד בניסיון קשה יותר, **כי במהרה תהיה תשוקתו אליך** - כי הובטחנו בתורה הקדושה, שכשאדם מכניע את היצר **תהיה תשוקתו אליך** - הוא יקבל את מרותך, **ולא יעמד לפניך** - כנגדך **בעמדך כנגדו** - כשתעמוד ותילחם בו, **כמו שנאמר**

עיונים

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

(בראשית ד, ז): 'ואליך **תשוקתו** - אם תרצה, יסור היצר למשמעתך **ואתה תמשל בו**' - אף על פי שהוא מתאווה להכשילך, אין הדבר תלוי אלא בך, שאם תרצה תתגבר עליו (רש"י). **ועל כן אל יבהילך דברו** - אל תיבהל ואל תתרשם מדבריו, וגם **אם עצמו חייליו** - אף על פי שנראה שכֹּוח צבאותיו עצום וגם רבים הם הנוהים אחריו, **ואל יפחידך עינו** - ואל תפחד מעוצמתו, **ואם רבו עוזריו** - וגם לא מעוזריו הרבים, **כי** עליך לדעת שעיקר **כוונתו** ומטרתו היא **לאמת** בעיניך את **השקר** - שתאמין בשקר שכביכול הוא האמת, **ומגמת חפצו** ורצונו **להעמיד הכזב** - לצייר בפניך שהכזב הוא הטוב והנכון, **וכמה היא קרובה מפלתו ואיבודו מהר**

(בְּרֵאשִׁית ד, ז): **וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ.**

(ו)**עַל כֵּן אַל יַבְהִילְךָ דְּבָרוֹ, וְאִם עָצְמוּ חֲיָלָיו, וְאַל יַפְחִידְךָ עֻנְיָנוֹ, וְאִם רַבּוּ עוֹזְרָיו, כִּי עִקַּר כַּוָּנָתוֹ לְאֲמֹת הַשֶּׁקֶר, וּמְגַמַּת חֶפְצוֹ לְהַעֲמִיד הַכָּזָב, וְכַמָּה הִיא קְרוֹבָה מַפַּלְתּוֹ וְאִבּוּדוֹ מַהֵר,**

עיונים

ו. על כן אל יבהילך דברו וכו' ואל יפחידך עינו. כי כל כחו של היצר אינו אלא דמיון. בפרשת וישלח נאמר בענין המנחה שהכין יעקב עבור עשו הרשע, אמר יעקב לאנשיו: "עברו לפני ורווח תשימו בין עדר ובין עדר" (בראשית לב, יז), ופירש רש"י: 'ורווח תשימו - עדר לפני חברו מלוא עין, כדי להשביע עינו של אותו רשע ולתוותו על ריבוי הדורון'. וידועה התמיהה, וכי ריבוי דורון יש כאן, והרי אינו אלא דמיון בעלמא? וביאר המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, כי אכן כל מהותו של אותו רשע עשו הוא היצר הרע - להטות את הבריות בדמיונות שוא ומדוחים כאילו יש איזה 'אושר ותענוג' בהנאות העולם ובעשיית חטא, ופעמים שיבוא ויעלה דמיון באיש שכבר 'חוטא ופושע' הוא וננעלו בפניו דרכי תשובה, והכל רק דמיון מבלי ממשות כלל.

איתא בגמרא (סוכה נב, א) שהיצר הרע 'צדיקים נדמה להם כהר, ורשעים נדמה להם כחוט השערה', ויש שהקשה, מהי האמת - היצר הוא הר גבוה או חוט השערה? הוא מותיב לה והוא מפרק לה, מלשון הגמרא גופא - 'נדמה' ו'נדמה', והיינו שכל מהותו של יצר אינו אלא דמיון בעלמא, ועל ידי דמיון אפשר להיראות בשבעים פנים, לזה כהר ולזה כחוט השערה.

מתאמרא בשם ה'בן איש חי' זצ"ל שמצינו שהכיור שבו טיהרו הכהנים את עצמם נעשה ממראות הצובאות, והרמז שבדבר, כי המראה הנראה בתוך המראה נראה כ'מציאות' אמיתית, אך באמת

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אִם תַּרְגִּישׁ לְחֻלְשָׁתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁסִּפֵּר עָלָיו הֶחָכָם בְּאָמְרוֹ (קֹהֶלֶת ט, יד-טו)**: עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדוֹלִים וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם.**

סִפֵּר עַל הָאָדָם בְּ"עִיר קְטַנָּה", מִפְּנֵי (ז)**שֶׁהוּא הָעוֹלָם הַקָּטָן. וְסִפֵּר עַל כְּלֵי גוּפוֹ**

אם תרגיש לחולשתו - אם אך תבחין בחולשתו זו, תהיה מפלתו מהירה, ובקלות תוכל להביס ולהשמיד אותו, **וכמו שסיפר עליו** שלמה המלך **החכם באמרו** (קהלת ט, יד-טו)**: 'עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדולים, ומצא בה איש מסכן חכם** ומילט הוא את העיר בחכמתו' וכו'.

סיפר על האדם ב"עיר קטנה" - בפסוק זה האדם נמשל לעיר קטנה, **מפני שהאדם הוא העולם הקטן** [כמו שנתבאר בשער הבחינה פ"ד ובשער עבודת האלהים פ"ט]. **וסיפר על כלי גופו** - ומזכיר

עיונים

אינו אלא דמיון חזק של המשתקף בה עד שנראה כאילו זה האדם עצמו. כיוצא בזה הנם כל פיתויי היצר - נראים לאדם כטובה, אבל באמת אין זה אלא דמיון שווא, ובזה פירש את הכתוב 'מים גנובים ימתקו' והרי אין 'מתיקות' במים. אלא שהיצר מדמה לאדם שיש במים מתיקות, וזה כל עניין החטא שאם האדם רק יתבונן ולוּ מעט יראה לנכון שהכל הבל ודמיונות שוא.

את הדבר המשילו לילד קטן המהלך ברחובה של עיר בלילה, ולצידי הרחוב יש מנורות אור המטילים צל למרחק, הילד נפחד ונרעד מן הצל - אשר נראים בו תנועות משונות ומטילות אימה, מה יעשה האב להשקיט סערת רוחו, יקריבנו אל מקור האור ונסו הצללים ויחד עמם כל הפחד והבהלה, כי באור המאיר רואים שכל הצל אינו דבר ממשי כלל, אלא דמיון ומשל.

כך נמי, האדם המתפחד מצללי היצר - המצייר לעיניו כי אם יעשה כך וכך מרה תהיה אחריתו - מה תקנתו, יתקרב אל מקור האור, והיינו להאיר נשמתו במעט התגברות והתעצמות ויראה כי הכל דמיון ועורבא פרח. וכך היה אומר אדמו"ר מקאצק זצ"ל, כי אכן אמת הוא שהיצר 'אריה' הוא, אלא שהוא אריה מ'נייר' - יגש ויתחיל לקרעו ויראה כי בידו וביד כל אחד לקרעו [ועיין עוד בענין זה לקמן עיונים ד"ה תראה אפני].

ז. שהוא העולם הקטן. כן מבואר באבות דרבי נתן (פרק ל"א ג') שכל מה שיש בעולם יש

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וּמִדּוֹת נַפְשׁוֹ בַּ"אֲנָשִׁים מְעָט", וּמַעֲטוּ אֲצִלוֹ, כְּנֶגֶד גֹּדֶל לֵב הָאָדָם וְאָרְךְ מַאֲוַיָּיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְחֶסְרוֹן כֹּחוֹ וְהַשָּׁנָתוֹ אוֹתָם. וְסִפֵּר עַל הַיֵּצֶר בְּ"מֶלֶךְ גָּדוֹל", לְרֹב חֵילוֹתָיו, וַאֲנָשָׁיו וְצִבְאוֹתָיו. וְאָמַר "וְסָבַב אוֹתָהּ", מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַקִּיף כָּל עִנְיְנֵי הָאָדָם בְּנִרְאֵהוּ וְנִסְתָּרוֹ. וְאָמַר "וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדוֹלִים", (ח)לְרֹב הִרְהוּרָיו הָרָעִים

את אברי הגוף ומידות נפשו - ותכונותיו הנפשיות והוא ממשיל אותם **ב"אנשים מעט", ומעטו אצלו** - והדימוי שמדמה אותם ל"מעט" מפני שבעיני האדם הם פעוטי ערך ודלי כוח, **כנגד גודל לב האדם** - לעומת חשקי לבו של האדם שהם רבים מאוד, **ואורך מאויו בעולם הזה** - ורצונותיו התמידיים להשיג את תאוות העולם הזה, **וחסרון כחו ומיעוט השנתו אותם** - ואין בכוחותיו הגופניים והנפשיים המוגבלים להשיג את כל רצונותיו הרבים ומרחיקי הלכת. **וסיפר על היצר** - ודימה את היצר **ב"מלך גדול"** - לשר גדול, וזאת **לרוב חיילותיו, ואנשיו וצבאותיו** - מפני רוב חייליו ואנשי צבאו, כלומר, כוחותיו ודרכי הפיתוי שהוא משתמש בהם במלחמתו עם האדם רבים הם מאוד. **ואמר** - ומה שנאמר עליו בפסוק "**וסבב אותה**", הוא, **מפני שהוא מקיף** את **כל עניני האדם בנראהו ונסתרו** - הגלויים והנסתרים. היצר קשור באדם ומסובבו בפיתויים הבאים מבחוץ לו (מחבריו, מחפצי חמדה וכו'), ובפיתויים הבאים מתוכו (ממחשבות פסולות וחשקים).

ומה **שנאמר** עליו בפסוק "**ובנה עליה מצודים גדולים**", **לרוב הרהוריו הרעים**

עיונים

מעין זה באדם, עיין שם באורך. ובתחילת פירוש הראב"ד ז"ל לספר היצירה כתב: "צריך אתה לדעת, שכל מה שברא הקב"ה בעולמו כנגדו ברא באדם, שנאמר 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו', וכל זה כדי שיתבונן מתוך הנגלה את סתרי החכמה, 'ומבשרי אחזה אלוה'... עד שכל פרטיה וכלליה נחקקו באדם, ולכן ומבשרי אחזה אלוה". עכ"ל. בספר 'ארחות צדיקים' (שער יראת שמים) כתב בזה"ל: "סוף דבר מעשה בראשית ומעשה מרכבה - הכל רמוז באדם מעט מזעיר. והיודע סוד הדבר יבין נפלאות השם יתעלה. על כן נקרא האדם 'עולם קטן'".

ח. לרוב הרהוריו הרעים ומחשבותיו הרעות ומקריו המגונים. בפרשת שלח מספרת התורה שלאחר שחזרו המרגלים מלתור את ארץ ישראל והוציאו דבה רעה עליה, "ותשא כל העדה

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

עיונים

ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, וילונו כל העדה על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם לוּ מתנו בארץ מצרים" וכו' הלא טוב לנו שוב מצרימה וכו' (במדבר יד, א-ג). לאחר מכן חל שינוי במחשבתם של עם ישראל, וכך נאמר (במדבר יד, מ): "וישכימו בבוקר ויעלו אל ראש ההר (היא הדרך העולה לארץ ישראל) לאמר הננו ועלינו אל המקום (לארץ ישראל) אשר אמר ה' (לתתה לנו, שם נעלה) כי חטאנו" (על אשר אמרנו הלוא טוב לנו שוב מצרימה. רש"י)".

לכאורה, הכיצד זה חל שינוי במחשבתם של עם ישראל. הן עד כה בכו ורצו לשוב מצרימה, ואילו עתה התהפך בם ליבם, ופנו להלחם במסירות נפש ממש כדי להכנס לארץ ישראל. ואם כן, מדוע קודם לכן לא אבו להכנס לארץ.

אלא, ביאר הסבא מקלם, כבר אמרו חז"ל: גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (ע"ז ג, א). ופירשו שם התוספות: "מפני שהוא דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצוות בוראו".

זה טיבו של האדם. כאשר חל עליו ציווי, קשה לו עד מאד לקיימו, שכן אז מפתהו יצרו לבל ימלא אחר הציווי. לעומת זאת, כשאדם אינו מצווה, קל לו יותר לעשות את המעשה.

לכן, כל עוד חלה עליהם המצווה להכנס לארץ ישראל, יצא יצר הרע למלחמה ופיתה אותם שלא יכנסו, ולכן, בכו ישראל והתרעמו על שהוציאם ה' ממצרים. והנה, כשאך ביטל הקב"ה את המצווה, בָּטַל היצר הרע ובטלו פיתוייו ותעתועו, ואז שבו לשכל הבהיר והישר, ונוכחו לדעת כי ארץ ישראל היא המקום הטוב ביותר בעבורם.

צא ולמד, שכל פיתויי היצר הרע - דמיון הם, ואין בהם כל ממשות ואמת.

רבי יעקב ניימן זצ"ל, בספרו 'דרכי מוסר' ביאר על פי זה את מה ששנינו במסכת שבת (פ"א, מ"ב): לא ישב אדם לאכול סמוך למנחה ואם התחיל לא יפסיק, ואומרת הגמרא (שבת ט, ב), מאימתי נחשבת תחילת סעודה - משיתיר חגורו. מקשה על כך הגמרא (שם י, א) כלום טירחה היא לשוב ולחגור את אבנטו, עד שלא מטריחים את האדם להפסיק את סעודתו כדי להתפלל מנחה. ובכלל קשה, ומה בכך שיתפלל בלא אבנט. מתרצת הגמרא, שאין הוא יכול להתפלל כשאינו חגור, משום מצוות "היכון לקראת אלוקיך ישראל".

והקשו התוספות, שאמנם כעת מיושב מדוע אין להתפלל בלא אבנט, אולם נותרה בעינה השאלה הראשונה, שהרי אין טרחה בכך שישוב ויחגור את אבנטו. אלא - ביאר ה'דרכי מוסר' - כיון שחל "חיוב" על האדם ומצוה היא לחגור את אבנטו, משום "היכון לקראת אלוקיך ישראל", בוודאי יערים עליו היצר הרע קשיים ומכשולים רבים, עד שאפילו פעולה קלה של מה בכך כמו חגירת אבנט תהא עליו למשאוי ולטורח רב.

ומחשבותיו הרעות ומקריו המגונים - רעיונותיו הרעים ומחשבותיו הגרועות והצעותיו המגונות. כל אלו נחשבים כ"מצודים גדולים", כמלכודות, כחומות ש"סוגרות" על האדם בלי להניח לו אפשרות לברוח. היצר מערים על האדם קשיים ופיתויים כה רבים, מפני שהוא משתדל וזומם לאבדו ולהמית את האדם בהם - באמצעותם, כמו שאנו עתידין לבאר בעזרת השם להלן בשער הזה. ומה שנאמר בהמשך הפסוק "ומצא בה איש מסכן חכם", רצונו לומר על השכל. ומה שספר עליו - הסיבה לכך שהשכל מתואר במשל ב"מסכן", הוא מפני שאנשיו ועוזריו - הכלים שבהם הוא משתמש כדי לכוון את האדם אל האמת הם מעטים וחלשים לעומת הפיתויים של היצר, שהרי האמת תמיד חיוורת ואפורה לעומת כוח המשיכה של היצר, כמו שנאמר עליו שם בפסוק: "ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא", ונאמר בפסוק שאחריו: "וחכמת המסכן בזויה". ועם כל חולשתו - הרי הנך רואה מתיאור זה של מלחמת השכל ביצר, שלמרות חולשתו של השכל לעומת כוחו הרב של היצר כבר סיפר מהירת תשוקת היצר אליו - יש לציין את המהירות שבה מקבל עליו היצר את מרות השכל ונכנע אליו, כפי שמסופר במשל זה, שהאיש המסכן גבר על השר למרות כל מצודותיו הגדולות וניצחו ומילט את העיר. התנאי לניצחונו הוא אחד - המלחמה: בהילחמו בו - כשהשכל לוחם ונאבק עמו, ושהזקתו מסתלקת מעל האדם בנקלה - או אז בנקל מסתלקים הנזקים והסכנות מעל האדם, כי המעט מן האמת בכוחו שינצח הרבה מן השקר, כאשר - כשם שהמעט מן האור דוחה ומסלק הרבה מן החושך.

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

וּמַחְשְׁבוֹתָיו הָרָעוֹת וּמִקְרָיו הַמְּגֻנִּים, שֶׁמִּשְׁתַּדֵּל לְהָמִית אֶת הָאָדָם בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָנוּ עֲתִידִין לְבָאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם בַּשַּׁעַר הַזֶּה. וּמַה שֶּׁאָמַר "וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם", רְצוֹנוֹ לוֹמַר עַל הַשֵּׂכֶל. וּמַה שֶּׁסִּפֵּר עָלָיו בְּ"מִסְכֵּן", מִפְּנֵי שֶׁאַנְשָׁיו וְעוֹזְרָיו מְעַטִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר עָלָיו: וְאָדָם לֹא זָכַר, וְאָמַר: וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה.

וְעִם חֻלְשָׁתוֹ כְּבָר סִפֵּר מְהִירַת תְּשׁוּקַת הַיֵּצֶר אֵלָיו בְּהִלָּחֲמוֹ בוֹ, וְשֶׁהַזָּקָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מֵעַל הָאָדָם בִּנְקֵלָה, כִּי הַמְעַט מִן הָאֱמֶת יְנַצַּח הַרְבֵּה מִן הַשֶּׁקֶר, כַּאֲשֶׁר הַמְעַט מִן הָאוֹר דּוֹחֶה הַרְבֵּה מִן הַחֹשֶׁךְ.

וְיֵשׁ בָּזֶה הֶעָרָה עַל מִלְחֲמוֹת הַתַּאֲוֹות, [ט] **וְלַעֲמֹד כְּנֶגֶד הַיֵּצֶר בְּהִשְׁתַּדְּלוּת וַחֲרִיצוּת, כִּי כְּבָר נִתְבָּרְרָה לָנוּ חֻלְשָׁתוֹ מֵעֲמֹד לִפְנֵי הַשֵּׂכֶל, וּמְהִירוּת הִנָּגְפוֹ לְפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב** (מִשְׁלֵי יד, יט)**: שַׂחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים.**

ויש בזה הערה על **מלחמות התאוות** - ידיעה זו בכוחה להוליד באדם התעוררות גדולה ותקווה להצלחה במלחמתו כנגד התאוות, והיא מעוררת את האדם להתקומם **לעמוד כנגד היצר בהשתדלות** - בהתמסרות **וחריצות, כי כבר נתבררה לנו חולשתו** של היצר **מעמוד לפני השכל.** זוהי נקודת התורפה של היצר: כאשר השכל יוצא למלחמה כנגדו, לא יוכל היצר לעמוד מולו וייכנע לו מהרה, **ומהירות הינגפו לפניו** - ובכוח השכל להביס אותו מהרה, **כמו שאמר הכתוב (משלי יד, יט): 'שחו רעים לפני טובים'** - יפלו וישוחו רשעים לפני צדיקים (טוב הלבנון).

עיונים

ט. ולעמוד כנגד היצר בהשתדלות וחריצות. בפרשת לך לך (בראשית טו, ה) כתיב: "ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך". ביאור נפלא ביאר רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל (בספרו 'אמרי דעת') שהרי כל בר דעת יודע שאי אפשר לאדם לספור ולידע מנין הכוכבים, ומכל מקום כאשר אך שמע אברהם את ציווי הבורא לספור את הכוכבים, מיד החל לספרם בלא לחשוב חשבונות הרי ממילא לא אוכל לספרם ומה לי להתחיל בזה כלל, על זה אמר לו ה' יתברך, 'כה יהיה זרעך' - רצוני שכך ינהגו בניך אחריך, שלא יתפעלו ממחשבות ייאוש, ויקפצו אל תוך העבודה, ואנוכי כבר אהיה בעזרם, ומפורש אמרו חז"ל 'לא עליך המלאכה לגמור' (אבות ב, טז) ו'גמר המלאכה' ישלים הקב"ה בעדו כדכתיב (תהלים נז, ג) 'לקל גומר עלי'. ע"כ.

ובאמת אמרו, שבשעה שיתחיל האדם לעשות 'פעולה קטנה' לטוב, משם יקל עליו להמשיך בדרך טוב - לעלות עוד ועוד, עד שיגיע לתכליתו הנרצית. וכך ביאר ה'חתם סופר' (תו"מ השלם ד"ה או יאמר) את הפסוק (דברים כא, י) 'כי תצא למלחמה... ושבית שביו', שישבה את היצר באותה הדרך שהוא בא לשבות אותו, והיינו שילמד ממעללי היצר שדרכו לבוא אל האדם באמרו (שבת קה, ב) 'היום עשה כך' ולא יותר, 'ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו לך ועבוד עבודה זרה', ובזה הדרך ממש ילחם האדם עם יצרו, יקבל על עצמו - היום אתחזק בתורה ומצוות כך, ולמחר עוד קמעא, עד שיגיע לידי ניצחון גמור.

עתה מתחיל רבנו לפרט ולבאר תשע דוגמאות של מחשבות המפתות את האדם לפקפק ביסודות האמונה והדת, אלו הן מחשבות מהסוג הראשון של הרהורי היצר שהוזכרו לעיל (בסוף פרק ד'), והוא מציג גם את התשובות שעל האדם להשיב על כל אחד מהספקות הללו כדי לסלקם מעליו.

וְתָחֵלַת מַה שֶּׁיְסַפֵּק אוֹתְךָ בּוֹ הַיֵּצֶר וְיִשְׁתַּדֵּל לְבָרֵר אוֹתוֹ אֶצְלְךָ הוּא, [י] **שֶׁנַּפְשְׁךָ אֵין לָהּ קִיּוּם מִבִּלְתִּי הַגּוּף, וְשֶׁהִיא נִפְסֶדֶת בְּהִפָּסֵד**

ועתה אתחיל בהבאת הדוגמאות של פיתויי היצר.

כיוון שמטרת היצר למשוך את האדם לרדיפה אחר תאוות העולם הזה ולהשכיח ממנו את אחרית ימיו ואת העובדה שהוא עתיד לתת דין וחשבון על מעשיו, על כן הוא מנסה לשכנע את האדם שאין לו ממה לחשוש ומטיל אצלו ספק בהישארות הנפש.

ותחילת מה שיספק אותך בו היצר - הפיתוי הראשון של היצר הוא החדרת ספיקות בלבך בהישארות הנפש במטרה לערער את האמונה בעיקר יסודי זה שהוא שורש גם לאמונה בשכר ועונש, **וישתדל לברר אותו אצלך** - היצר ישתדל להטיל בך את הספק הבא: רעיון ההבל שהוא יציג לפניך **הוא שנפשך אין לה קיום מבלתי הגוף** - שלנפש אין קיום כשהיא נפרדת מן הגוף לאחר המוות, **ושהיא נפסדת בהפסד**

עיונים

י. שנפשך אין לה קיום מבלתי הגוף. בפרשת קניית מערת המכפלה על ידי אברהם אבינו מבני חת - כתב המלבי"ם (בראשית כג, כ) דברים נפלאים על ענין השארות הנפש, וז"ל: איתא במדרש: "אמר רבי אלעזר: כמה דיות משתפכות, כמה קולמוסין משתברין, כדי לכתוב עשר פעמים 'בני חת' כנגד עשרת הדיברות! ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק כאילו קיים עשרת הדברות". כי מה שהאריכה התורה בקניה זו ובפרטיה, הוא כי אברהם השתדל בזה לנטוע בלב העמים פינה גדולה מפינות הדת, שהיא האמונה בהשארות הנפש אחר המוות ובגמול העתיד שיהיה בין לנפש בין לגוף. כי הגופים ישני אדמת עפר יקיצו ביום הדין הגדול, אלה לחיי עולם ואלה לדראון עולם. ועתידים צדיקים שיעמדו בלבושיהם, היינו בגופים הגשמיים שהיו לבושים בהם בחיים הראשונים.

ועל כן צריך להכין לגוף המת מקום שם קבר במקום נבחר, ובין בני משפחתו ואנשים צדיקים, ואין קוברים רשע אצל צדיק כמו שהיה במעשה דאלישע. וכל זה היה כדבר זר לבני חת, שחשבו כי מתים בל יחיו ואין עוד דין וחשבון בשאול, והקבורה אינה צריכה רק לפי שעה משום בזיון החיים ומשום הסירחון ואחר-כך היו מפנים הקבר.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

גּוּפְךָ, וְשֶׁאֵין לָהּ מְצִיאוּת אַחַר הַמָּוֶת, בְּדִמְיוֹנוֹת שֶׁאֵינָם מִתְקַיְּמִים כְּשֶׁיִּתְבּוֹנְנוּ בָּהֶם הָאָדָם, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה סִבָּה לְבַקָּשַׁת הַהֲנָאוֹת הַכָּלוֹת וְהַתַּאֲווֹת

המות - ואין לה קיום וחיות אחרי המוות, ויתמיד **בדמיונות שאינם מתקיימים כשיתבונן בהם האדם** - ויביא לך על כך ראיות של הבל שכל מהותן דמיונות, ובהתבוננות מועטה מכירים שאין בהן ולא כלום, [ואפיקורסות זו היא הדעה הכוזבת הגרועה ביותר של הכופרים (טוב הלבנון)]. ומטרתו בערעור האמונה בעובדת היות הנשמה בת אלמוות היא:

כדי שתתקבל טעות זו בלבך, תחלחל, **ותהיה סיבה** להביאך על ידי כך **לבקשת ההנאות** - לרדיפה אחר התענוגות **הכלות** - הפוסקות **והתאוות**

עיונים

ועל ידי מעשה זה שהיה בפרסום ואברהם נתן בעד המטרה הון רב, נתיסד אצלם אמונה שבירר להם שהשלימים אין להם מן העולם הזה אלא ד' אמות של קבורה, וכל חלקם בעולם הזה המה מהבל יחד. ועל זה אמר: "גר ותושב אנכי". שהוא מכוון עם מה שנאמר "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי". כי חיי העולם הזה הם חיי הגר, שאל מקומו שואף זורח הוא שם.

ועל כן: "תנו לי אחוזת קבר", ומה שאקברה מתי הוא רק מלפני. אבל באמת לא תחשב לקבורה, רק כמי שגונז דבר יקר באוצר להיות שמור למועד ידוע אשר יוציאוהו משם. ובני חת, אשר לא האמינו בזה, היה די להם הקבורה לפי שעה, ואמרו: במבחר קברינו קבור - למה לך אחוזת קבר? לכן הוסיף לבקש דווקא מערת המכפלה, שהיה בית ועליה. והוא ציון ומשל להוויית האדם בעולם הזה במערה השפלה, שיש על גביה עליה, הוא העולם העליון. וגם אחרי המוות ינוח הגוף על משכבותיו והרוח תחופף עליו מלמעלה בגן עדן התחתון (כמו שכתבתי בספרי "שירי הנפש" בפסוק "אחות לנו קטנה").

והמערה הזאת היא בקצה השדה, שהוא סוף האדם וסוף כלי מעשהו בשדה וכל יגיעו ועמלו. והודיע כי יקנה זאת בכסף מלא, כי כל חפצים לא ישוו אל ההשארה הזאת, אשר היא אחרית האדם ותקוותיו. וכבר ביאר בזוהר כי ארבע מאות שקל כסף - ששקל, היה רמז לארבע מאות עלמין דכיסופים שיירש לעתיד בשכר עמלו תחת השמש.

וכל זה בירר אברהם בעת המקח הזה, ולימד ודרש והקים פינות האמונה. ובירור המקח הזה דומה כעשרת הדברות שביררו האמונה והשכר והעונש.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

הָאוּבְדוֹת, וְשֶׁתֹּאמַר כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עַל אַנְשֵׁי הַדַּעַת הַזֹּאת (יְשַׁעְיָה כב, יג)**: אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת.**

וְאִם תִּתְיָעֵץ עִם שִׂכְלְךָ בָּזֶה, [יא]**יַרְחִיק מִמְּךָ הַדַּעַת הַזֹּאת בְּרִאָיוֹת בְּרוּרוֹת אֲשֶׁר זָכְרוּ**

האובדות של העולם הזה, ועלול אתה בסופו של תהליך שתהיה דבוק בתאוות העולם הזה עד **שתאמר** אתה עצמך אותה אמירה **כמו שאמר הכתוב על אנשי הדעת הזאת** - האנשים הכופרים בהישארות הנפש **(ישעיה כב, יג): 'אכול ושתו כי מחר נמות'.** זהו הכלל:

כשאדם מאבד את התקווה לעולם הבא, הוא מפנה את מבטו לחפש את ההנאה בעולם הזה.

ואם תתייעץ עם שכלך בעניין זה, הוא **ירחיק** וישלול **ממך** את **הדעת הזאת** - את ההשקפה הזו **בראיות** [על ידי הוכחות] **ברורות אשר** כבר **זכרו** והזכירו

עיונים

יא. ירחיק ממך הדעת הזאת בראיות ברורות. כתיב "בנים אתם לה' אלקיכם - לא תתגודדו" (דברים יד, א). כתב ה'אור החיים' וז"ל: "צריך לדקדק: מה טעם סמך מאמר 'בנים אתם' למאמר 'לא תתגודדו'? נראה שנתכוון לומר שבמיתת איש אין אבידה למת, אלא הוא דומה לאדם ששלח בנו לסחורה לעיר אחרת, ולימים שלח האב אחר בנו (לקרוא לו שישוב אל מקומו). אין העדר הבן אלא מן המקום שהלך משם, אבל על כל פנים ישנו (כלומר הבן עדיין נמצא וקיים, ולא נסתלק אלא מן המקום שבו שהה עד עתה). ואדרבה, לטוב לו שחזר הבן אצל אביו, שהוא מקור החיים, ועל זה [-לפיכך] אין לנו להתגודד ולשים קרחה, מה שאין כן הגויים שלא נקראו בנים לה'. והוא אמרו: 'אתם' - לשלול הגויים, שעליהם ידוו הדווים ביום מיתתם".

אותו רעיון מבטא גם מהר"ם אלשיך הק': משל למה הדבר דומה? לאשה ובנה הדרים בעיר אחת, בזמן שהבעל-האב שוהה זמן ממושך במדינה רחוקה. בשהותו שם הוא עושה חיל ומתעשר מאד. ויהי היום ונפש הבן יצאה לנסוע אל אביו. מובן שמצד אחד מצטערת האם על הפרידה מבנה. אך השמחה לרגל האושר הצפוי לו כאשר יהיה סמוך על שולחן אביו העשיר, גוברת על צערה. כדברים האלה אומר משה רבינו ע"ה: "בנים אתם לה' אלקיכם" - ואם כן, אין להצטער על הפרידה מן המת, שהרי הלך הבן אצל אביו העשיר! שם יתענג על ה' וטוב יהיה לו בעולם הבא, הרבה יותר מאשר בעולם הזה. ולפיכך - "לא תתגודדו".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

אוֹתָן הַקַּדְמוֹנִים, וּבְדִבְרֵי הַנְּבִיאִים עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ מִמַּפִּיק אוֹתְךָ בָּזֶה, יִשְׁתַּדֵּל לְמַפִּיק אוֹתְךָ בַּבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְיֹאמַר לְךָ כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה אֵינוֹ חָדָשׁ וְלֹא נִבְרָא, וְלֹא סָר כַּאֲשֶׁר הוּא עַתָּה, וְלֹא יָסוּר כֵּן, וְאֵין דָּבָר מִמֶּנּוּ יוֹתֵר רָאוּי לִהְיוֹת בּוֹרֵא מִנִּבְרָא, וְאֵין דָּבָר מִמֶּנּוּ חַיָּב בַּעֲבוֹדַת זוּלָתוֹ, שֶׁהַכֹּל יָשָׁן כַּקַּדְמוֹן.

וְכַאֲשֶׁר יִקְרֶךָ בָּזֶה, שׁוּב לְשִׂכְלְךָ, וְיַרְאֶה אוֹתְךָ הֶפְסֵד הַדַּעַת הַזּוֹ מִמַּאֲמַר הַיִּחוּד מִן

ביושר לבב

אותן הקדמונים הראשונים, [הם חכמי הטבע אשר הוכיחו את ענין הישארות הנפש בהוכחות חותכות וברורות, כפי שנזכר בכוזרי מאמר ה' סימן י"ב (טוב הלבנון)], וכן הוזכרו **בדברי הנביאים עליהם השלום**, וכפי שביארן רבנו באריכות בפרק ד' של שער הביטחון (טוב הלבנון).

וכאשר יתייאש היצר **מלספק אותך בזה** - כאשר יתייאש יצרך מלהכניס בלבך ספיקות ולערער את אמונתך בהישארות הנפש, יפנה לעורר בך ספק אחר: **ישתדל** וינסה **לספק אותך** - לערער את אמונתך בכך שה**בורא יתברך** הוא שברא את העולם, **ויאמר לך כי העולם הזה אינו חדש ולא נברא**, אלא קדמון הוא, וכפי שהוא עכשיו כך היה מעולם **ולא סר** - ובשום זמן לא היה שונה **כאשר** - ממה ש**הוא עתה**, **ולא יסור כן** - וגם בוודאי לא תשתנה מתכונתו לעולם, **ואין דבר ממנו** - ומכל הכוחות המצויים בעולם אין אף כוח **שיותר ראוי** ומתאים **להיות בורא מנברא** - כלומר, אין כוח שעשוי להיות האלוקים, הבורא, האחד והיחיד שיצר את העולם, ולא נברא שנוצר ונעשה על ידי גורם אחר, ואם אכן אין שום עדיפות לשום כוח בעולם על פני האחרים, **אין דבר ממנו חייב בעבודת זולתו** - אין שום סיבה שאחד מן הברואים יהיה חייב לעבוד את זולתו, **מפני שהכל ישן**, עתיק וקדמון, ואין כוח עליון שברא אותו, ר"ל.

וכאשר יקרך בזה - וכאשר יצרך יעורר אצלך הרהורי כפירה מעין אלו, התחזק בדעתך **ושוב** להתבונן ולעמוד על האמת באמצעות **שכלך**, ושכלך זה **יראה אותך הפסד הדעת הזו** - ויציג לפניך את אפסיות הדעה הזאת ואת השקר שבדברי היצר, וכפי שנתבאר **ממאמר** ה**ייחוד מן**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

הַסֵּפֶר הַזֶּה, בְּמַה שֶׁיַּמְצִיאֲךָ כִּי לָעוֹלָם הַזֶּה בּוֹרֵא בָּרָאוֹ מִלֹּא דָבָר.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ מִמַּפִּיק הָעִנְיָן הַזֶּה עָלֶיךָ, יַפִּילְךָ בִּמְיֻנֵי הַשִּׁתּוּף, כְּמוֹ דַּעַת בַּעֲלֵי הַשְּׁנִיּוּת, וְדַעַת הַנּוֹצְרִים בַּשְּׁלוּשׁ, (יב)וְדַעַת אַנְשֵׁי הַתּוֹלָדוֹת, וְדַעַת הַפְּתָאִים מֵחוּזֵי הַכּוֹכָבִים, כְּפִי הִתְחַלְּקוּת דֵּעוֹתָם. — וְכַאֲשֶׁר יִתְבָּרֵר לְךָ כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ אֶחָד קַדְמוֹן, בְּמַה שֶׁקָּדַם לָנוּ מִן הַדְּבָרִים בִּתְחִלַּת הַסֵּפֶר הַזֶּה, יָסוּרוּ כָּל אֵלּוּ הַסְּפֵקוֹת מִמֶּךָּ.

ביושר לבב

הספר הזה - בשער הייחוד שבספר הזה, **במה שימציאך** - שכלך גם יביא לך ראיות והוכחות ברורות **כי לעולם הזה יש בורא אשר בראו מלא דבר** - מאין ומאפס.

וכאשר יתיאש היצר **מספק** הענין **הזה עליך** - מלערער את אמונתך בעניין חידוש העולם על ידי הבורא ברוך הוא, **יפילך** - הוא ינסה להפיל אותך **במיני השיתוף** - באחת משיטות הכפירה הטועות לשיתוף, **כמו דעת בעלי השניות** - כגון שיטת האומרים שיש ח"ו שתי אלהות, **ודעת** - ושיטת **הנוצרים בשילוש** - שיש ח"ו שלוש אלהות, **ודעת אנשי התולדות** - או כשיטת האומרים שהטבע הוא האלוה [הבוטחים על הטבע הטבוע בכל דבר ודבר, וסבורים שהוא אינו יכול להשתנות (הגר"י עמדין)], **וכדעת הפתאים** והסכלים **מכלל חוזי הכוכבים** - מבין החוזים בכוכבים, **כפי התחלקות דעותם** - על דעותיהם ושיטותיהם המשונות.

וכאשר - אולם כאשר **יתברר לך** ויתאמת בלבך **כי הבורא יתברך** הוא **אחד** וקדמון, **במה שקדם לנו מן הדברים** - על פי מה שהקדמנו לבאר בדברינו לעיל **בתחילת הספר הזה** [שער היחוד], **יסורו כל אלו הספקות ממך** - יסורו כל הספקות בדעות הכוזבות הללו מלבך ותנוח דעתך.

עיונים

יב. ודעת אנשי התולדות. היינו דעת האומרים שהטבע הוא גם כן אלוה. בפרשת כי תבוא נאמר "ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם" (דברים כח, יד). בפרשיות אלו רואים מאמצים חוזרים ונשנים, להניא את עם ישראל מעבוד אלהים אחרים. ואילו אנו בימינו, אחר שכבר בוטל יצרא דעבודה זרה, אין לנו כל מושג, איך יתכן שיבא

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ מִמְּךָ בַּפָּנִים הָאֵלֶּה, יִשְׁתַּדֵּל לְפַתּוֹתְךָ מִצַּד חִיּוּב עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, וְיֹאמַר לְךָ כִּי הָעֲבוֹדָה מִן הָעוֹבֵד לַנֶּעֱבָד תִּהְיֶה בְּעֵת צָרְכּוֹ אֵלָיו, וְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ אֵינֶנּוּ צָרִיךְ לִבְרִיּוֹתָיו וְלֹא חָסֵר לְמַעֲשֵׂי יָדָיו, וַעֲבוֹדָתְךָ לוֹ אֵין לָהּ טַעַם וְלֹא פָנִים.

וכאשר יתייאש היצר ממך - מלהסית ולפתות אותך **בפנים האלה** - באחת מהדרכים הללו העוסקות בכפירה באחדות הבורא, הוא **ישתדל** ויתאמץ **לפתותך** במיני טענות נוספות ויאמר לך: אמנם הבורא הוא יחיד וקיים, אך עבודתך לפניו אינה נצרכת **מצד חיוב** - כי אינך חייב **בעבודת הבורא, ויאמר לך** [ויסביר לך]: **כי העבודה** המחוייבת **מן העובד אל הנעבד** - מן האדם העובד לפני הקל שעובדים אותו - **תהיה** קיימת ונדרשת רק **בעת צרכו אליו** - רק כאשר יש צורך לנעבד בעבודה שעובדים אותו והוא נזקק לה, ואולם **הבורא יתברך** ברוב גדלו ועוצמתו ושלימותו הרי **איננו צריך לבריותיו ולא** ייתכן שיהא אצלו דבר אחד **חסר** שבגללו הוא נצרך **למעשי ידיו** - לעבודת האדם החלוש והקטן שתשלים אותו, ואם כן, **עבודתך לו** - העבודה שהנך רוצה לעבדו **אין לה טעם ולא פנים** - אין לה כל הסבר ונימוק ואין טעם לעסוק בה.

עיונים

אדם להשתחוות לפסל מעשה עץ ואבן.

ברם, אומר ה'חזון איש' (בקובץ אגרות), אין זו עליה מצדינו, אלא אדרבא, ירידה, כי תכלית האדם הוא המלחמה ביצר הרע, טול ממנו את יצרו ונטלת את נשמתו. אלא שכמשל הידוע, כמו שאין להסביר לסומא בחינת הצבעים, כך קצרה דעתנו, להבין את האדם הגדול, בעל היצר של עבודה זרה.

ובמקום אחר ביאר: טבע שונה מבימינו היה להם לבריות בימים קדמונים, להם היתה נטיה להתאוות ולהימשך רבות אחר כוחות רוחניים ודברים נסתרים. וכשם שמכל התאוות יש להתרחק באמצעות עבודה מתמדת, כך מתאוה זו היה עליהם להתבונן ולהשמר תמיד לבל יתפסו לה. זאת משום שכל מי שנחלש באמונה האמיתית, היה נוטה לאמונה בכוחות ההם, אשר בטבעו היה להוט אחריהם. לא כן משביטל הקב"ה יצר העבודה זרה, שאז נשתנה טבע הבריות מעיקרו, לבלתי חשוב כל העת דוקא בצפון ובמסתתר, כי אם בגלוי ובידוע. מעתה כל המתרחק מאמונה נוטה אחר טבע זה, אשר בו ימצא את אמונתו הזרה. [דהיינו, לחקור בחכמת הטבע והמדע מתוך מחשבה כי מה שאינו גלוי וידוע כאילו אינו קיים.]

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְכַאֲשֶׁר תַּשְׁקִיף בְּשִׂכְלְךָ עַל מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ בְּשַׁעַר הַבְּחִינָה לְטוֹבַת הָאֱלֹהִים עָלֵינוּ, וּבְשַׁעַר חִיּוּב קַבָּלַת הָעֲבוֹדָה לֵאלֹהִים בַּעֲבוּרָהּ, יָסוּר הַסָּפֵק הַזֶּה, וְתָחַיֵּב אֶת נַפְשְׁךָ בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ מִפַּתּוֹתְךָ בַּפָּנִים הָאֵלֶּה, יִשְׁתַּדֵּל לְסַפֵּק עָלֶיךָ בְּעִנְיַן הַנְּבוּאָה וְהַנְּבִיאִים, וּבַתּוֹרָה, וּבְאָפְנֵי אֲמִתָּתָהּ וְחִיּוּבָהּ.[יג]

וכאשר תשקיף - אבל כאשר תתבונן **בשכלך על מה שקדם לנו** - במה שהקדמנו **בשער הבחינה לטובת האלהים עלינו** - בביאור הטובות שמיטיב האלוקים עמנו כפי שהזכרנו בשער הבחינה, **ובשער חיוב קבלת העבודה לאלהים בעבורה** - שבו התבארה חובתנו לעבדו בעבור אותן הטובות, או-אז **יסור הספק** הזה מלבך ויתברר אצלך שטענתו מופרכת מיסודה, **ותחייב את נפשך בעבודת האלהים** - תקבל על עצמך מתוך הבנה את החיוב לעבוד את האלוקים.

וכאשר יראה היצר שהתגלתה תרמיתו **ויתייאש מלפתותך בפנים האלה** - בדרכים הללו, הוא **ישתדל לספק עליך בענין הנבואה** ולעורר בלבך ספיקות בעניין אמיתות הנבואה, ויוסיף ויטען שאף אם אכן קיימת נבואה, יש לשאול בדבר **הנביאים** - האם אכן אמר ה' לנביאים את מה שהם אמרו בשמו, ויפתה אותך לפקפק **בתורה ובאופני אמיתתה** - ויערער בקרבך את האמונה שתורתנו ניתנה לנו מאת ה' יתברך, ועוד יעורר שאלות בדבר **חיובה** - כלומר, יטען ויאמר שאף אם אמת הדבר שה' נתן את התורה, מנין שאכן אנו חייבים לקיים אותה.

עיונים

יג. ובתורה. כלומר, שהיצר יפתה אותך לפקפק בתורה, אם התורה ניתנה מן השמים ושה' הוא שנתן אותה. במסכת חולין (ס, ב) אמרו: "וכי משה רבינו קניגי (צייד הצד חיות) היה או בליסטרי (היורה בקשת על חיות) היה (שיכיר את כל החיות? אלא) מכאן תשובה לאומר אין תורה מן השמים". פירוש, שאם חלילה אין התורה מן השמים, מנין היה משה בקי בחיות הללו שאין בני אדם בקיאים בהן?

הראשונים (תוספות ותוספות הרא"ש, וכן משמע מרבנו גרשום ורש"י) פירשו שדברי הגמרא מוסבים על "השסועה", שהיא בריה שאינה מצויה, המוזכרת לעיל בגמרא שם, שיש לה שני גבין

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְאִם תַּעֲמֹד כְּנֶגְדּוֹ בְּשִׂכְלְךָ וְתִלָּחֵם בּוֹ בַּטְּעָנוֹת הַקּוֹדְמוֹת בַּסֵּפֶר הַזֶּה בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי מִמֶּנּוּ, יָסוּרוּ כָּל הַסְּפֵקוֹת הָאֵלֶּה מִלִּבֶּךָ, וְיִתְאַמֵּת

ואם תעמד כנגדו בשכלך - אך אם תעמוד באמונתך בתקיפות כנגד היצר על ידי שכלך, **ותילחם בו בטענות הקודמות בספר הזה בשער השלישי ממנו** - על ידי הטענות וההוכחות שנתבררו בספר הזה לעיל בשער עבודת האלוקים [השער השלישי], **או-אז יסורו כל הספקות האלה מלבך, ויתאמת**

עיונים

ושני שדראות, והיא בעל חי שנזכרה בתורה בבהמות שאסור לאוכלן "אך את זה לא תאכלו... השסועה..." (דברים יד, ז), והראיה שתורה מן השמים הוא מכך שהכיר משה רבינו את השסועה, אף שהיא נולדת מבהמה שאינה מצויה בינינו. וכתב המלבי"ם (שמיני פסקא עג), שלדעת שמואל הסובר (נדה כד, א) ש'שסועה' היא בריה בפני עצמה, נראה שהוא המין הקרוי 'טאיאסו' המצוי רק בדרום אמריקא, לפי זה מוכח היטב מכאן שהתורה מן השמים, שהרי לא הייתה יכולת למשה רבינו לראות את המין הזה אשר נעלם אז מעיני כל, ורק בורא העולם אשר לקצווי ארץ יביט, ידע לצוות עליו.

אולם ב'ספרי' לפסוק זה (דברים יד, ז) אמרו דברים אלה ("וכי משה רבינו קניגי היה" וכו') בשם רבי עקיבא כמאמר בפני עצמו, ועיין מלבי"ם (ויקרא י"א, ו') שפירש שהראיה ב'ספרי' היא מעצם המנין של בעלי חיים טהורים, וז"ל: "פה נמצא מופת שהתורה היא אלוקית, שנתן כלל שרק מפריס ומעלה גרה יאכל, וחשב בפרשת ראה עשרים מינים שיש להם ב' סימנים, וג' מינים שהם מעלה גרה בלבד, ומין אחד שהוא מפריס פרסה, וחכמי דור ודור חקרו ודרשו על כל מיני הבעלי חיים הנמצאים בכל חלקי עולם, ולא מצאו אף מין אחד זולת אלה שיהיו לו שני סימנים או סימן אחד".

ה'חתם סופר' (פסחים נד, א ד"ה וי"א) הקשה, ממה שכתב רש"י (בראשית כז, טו) שעל בגדיו של אדם הראשון היו חקוקים כל החיות ועופות שבעולם, ואם כן מה הראיה שתורה מן השמים, אולי הכיר משה את כל החיות מבגדיו של אדם הראשון [הקושיא היא לדעת הסוברים (נדה כד, א) ש'שסועה' היא בריה בפני עצמה, אבל להסוברים ששסועה אינה בריה בפני עצמה אלא שפעמים שמבהמה טהורה יוולד עובר כזה, לא קשה מידי, כי זאת לא היה מצוייר בבגד ושפיר מוכח]. ותירץ ה'חתם סופר', שהכופרים בבריאת העולם בהכרח אינם מאמינים שהיה אדם הראשון ועל בגדו חקוקים כל החיות.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אצלך ויתבררו לך ענין אמיתות **הנבואה** והעובדה שכל דברי הנביאים שנאמרו בשם ה' הם אמת צרופה, **וצורך חיוב התורה** - ושנתינת התורה היא דבר שהשכל מחייבו, **ושליחות הנביא בה** - ושה' שלח את משה נביאו לתת לנו את התורה, **ואופני ההערה עליה** - ותדע גם באיזה דרכים עלינו להתעורר לקיים אותה.

אֶצְלְךָ עִנְיַן הַנְּבוּאָה, וְצֶרֶךְ חִיּוּב הַתּוֹרָה, וּשְׁלִיחוּת הַנָּבִיא בָּהּ, וְאָפְנֵי הַהֶעָרָה עָלֶיהָ.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ מִמְּךָ בְּעִנְיָן הַזֶּה, יְסַפֵּק אוֹתְךָ בַּקַּבָּלָה, וְיֹאמַר לְךָ כִּי הַמּוּשְׂכָּל וְהַכָּתוּב שְׁנֵיהֶם אֱמֶת, (יד)אַךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵינוֹ עִקָּר וְלֹא קִבּוּלוֹ חוֹבָה.

וכאשר ייאיש היצר **ממך** - מלפתות אותך **בענין הזה** - לכפור בנבואה ובתורה שבכתב, הוא ינסה להכשילך בדרך אחרת בכך **שיספק אותך בקבלה** - ינסה לערער את אמונתך בתורה שבעל פה, **ויאמר לך: כי המושכל** - שאמנם המצוות שהשכל מחייבן **והכתוב** - וגם אלו שנכתבו בפירוש בתורה, **שניהם אמת, אך** - אולם **מה שאמרו** ודרשו **רבותינו זכרונם לברכה אינו עיקר** - אין לדבריהם חשיבות **ולא קיבולו חובה** - ואין מחובתנו לקבלם ולנהוג על פיהם.

עיונים

יד. אך מה שאמרו רבותינו ז"ל אינו עיקר ולא קבולו חובה. על החיוב לשמוע ולקבל דברי רבותינו, דרשו חז"ל (בספרי) מהפסוק 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל' (דברים יז, יא) - 'אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין'.

ומבאר הר"ן (דרשות הר"ן הדרוש האחד עשר) מדוע אין לחוש מהמכשול שיגרם לשומע בקול הסנהדרין כאשר טעו והורו על חֵלב שהוא מותר וכדומה, הלא מאכלות אסורות מולידות טמטום בנפש האוכל?

וכך כותב: ואני סובר עוד, שאי אפשר שימשך ממה שיכריעו הסנהדרין הפסד בנפש כלל, גם כי יאכילו דבר האיסור ושיאמרו בו שהוא מותר. לפי שהתיקון אשר ימשך בנפש מצד ההכרעה למצות החכמים מורי התורה, הוא הדבר היותר אהוב אצלו יתברך, כאמרו "הנה שמוע מזבח טוב", בתיקון ההוא יסיר הרוע אשר הוא מעותד להתילד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא. וכיוצא בדבר זה בעצמו יקרה בגוף, כי המאכל המזיק כשיאכלהו האוכל על דעת שמועיל אליו,

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְכַאֲשֶׁר תִּסְתַּכֵּל בְּשִׂכְלְךָ תִּרְאֶה, כִּי הַמִּשְׁפָּל וְהַכָּתוּב צְרִיכִין אֶל הַקַּבָּלָה צֹרֶךְ גָּדוֹל, כִּי אֵין אֶחָד מֵהֶם יָכוֹל לְהִגָּמֵר מִבִּלְתִּי הַקַּבָּלָה, כִּי הַמִּשְׁפָּל, אִם לֹא תְגַדֵּר לָנוּ הַקַּבָּלָה כַּמּוּתוֹ וְאֵיכוּתוֹ וּזְמַנּוֹ וּמְקוֹמוֹ וּשְׁאָר עִנְיָנָיו, לֹא יִתָּכֵן לָנוּ מִצַּד שִׂכְלֵנוּ בִּלְבָד. וְכֵן הַכָּתוּב, אִם לֹא תְפָרֵשׁ לָנוּ הַקַּבָּלָה אֹפֶן קְרִיאָתוֹ וּפֵרוּשׁ לְשׁוֹנוֹ וּבֵאוּר עִנְיָנָיו וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם, לֹא יִשָּׁלֵם לָנוּ זֶה מִן הַסֵּפֶר בִּלְבָד,

ללא קבלת חז"ל, **כי המושכל, אם לא תגדיר לנו הקבלה כַּמּוּתוֹ וְאֵיכוּתוֹ וּזְמַנּוֹ וּמְקוֹמוֹ וּשְׁאָר עִנְיָנָיו** - שהרי לולא הגדירו חז"ל בתורה שבעל פה את הכמות, את האיכות, את הזמן ואת המקום, ואת יתר הפרטים של כל מצווה מהמצוות השכליות, **לא ייתכן לנו** - לא היינו מגיעים לידיעות אלו **מצד** - על ידי **שכלנו בלבד** ולא היה ביכולתנו לקיים מצוות אלו כלל. **וכן הכתוב** - וכן הוא גם לגבי המצוות שנכתבו בפירוש בתורה, **אם לא תפרש לנו הקבלה אופן קריאתו** - לולא היו חז"ל מפרשים את אופן קריאת הפסוק כפי שקיבלוהו איש מפי איש עד משה רבנו שקיבל את הדברים מפי הגבורה, **ופירוש לשונו** - וביאור לשונו של הכתוב, **וביאור עניניו ותולדותיהם** - וביאור מהות המצווה ופרטי הדינים הקשורים בה, **לא יושלם לנו זה מן הספר בלבד** - לא היינו משיגים את כל אלו מפסוקי התורה ולא היינו יכולים לקיים את מצוותיה. עינינו רואות שרבות הן ההלכות הנלמדות מן הקבלה,

עיונים

הנה מחשבתו תפעל באוכל ההוא ויסור ממנו היזקו אם לא שיהיה מופלג [פירוש: כמו שיקרה לאדם שיאכל דבר מזיק בחשבו שהוא מועיל, תפעל מחשבתו בדבר ויסור ממנו היזקו, אם לא שיהא היזק מופלג]. כן הענין כשימשך האדם אחר מצות הסנהדרין, גם כי ישגו ויורו בדבר האסור שהוא מותר, המשכו אחר עצתם והיותו נמשך לדבריהם יסיר מנפשו כל אותו רוע שהיה ראוי שיוולד מצד אכילת הדבר האסור ההוא. ולכן ציותה התורה ואמרה: לא תסור מן הדבר אשר יגידו אליך ימין ושמאל.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

כמו שאמרו בו רבותינו זכרונם לברכה (**ברייתא דרבי ישמעאל**): 'בשלש עשרה מדות התורה נדרשת' - שלושה עשר כללים יש שהתורה מתפרשת על ידם, ועוד **אמרו** (**אבות ג, יג**): 'המסורת שמסרו לנו חכמים בחסרות ויתרות שבתורה, היא **סייג לתורה**' - גדר וחיזוק לתורה שבכתב, וממנה אנו למדים את דיניהן של כמה וכמה מצוות.

כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בּוֹ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בְּרֵיְתָא דְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל): **בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת, וְאָמְרוּ** (אָבוֹת ג, יג): **מָסֹרֶת סְיָג לַתּוֹרָה.**

וְעוֹד, [טו]**כִּי הַתּוֹרָה הֵשִׁיבָה אוֹתָנוּ בְּכָל תּוֹלְדוֹתֶיהָ אֶל הַקַּבָּלָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב**

ועוד תימצא הוכחה נוספת על הנחיצות של חלק התורה שבעל פה, **כי התורה השיבה אותנו בכל תולדותיה אל הקבלה** - שהרי במקומות רבים מצינו שהתורה עצמה חוזרת ומזהירה שבכל דין והלכה שאינם מפורשים בתורה שבכתב ושיתעורר בהם ספק איך לנהוג עלינו לסמוך בפרטי הדינים על קבלת חז"ל, **כמו שכתוב**

עיונים

טו. כי התורה השיבה אותנו בכל תולדותיה אל הקבלה. בפרשת שופטים (דברים יז, יא) נאמר: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". ופירש רש"י: "אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין" (ספרי קנד).

כתב הרמב"ן: ציווי התורה לשמוע לדברי חכמים, הוא אפילו תחשוב בלבבך שהם טועים, והדבר כה פשוט בעיניך, כשם שאתה יודע להבחין בין ימינך לשמאלך, אף על פי כן תעשה כמצוותם. ואל תאמר איך אני יכול לאכול הַחֵלב הגמור הזה, אלא אמור כך ציוה אותי האדון המצווה על המצוות, שאעשה ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר. ואפילו אם נראה לו שטעו, הרי על משמעות דעתם נתן לי השי"ת את התורה. כשם שנהג רבי יהושע בפסקו של רבן גמליאל ביום הכיפורים שחל להיות על פי חשבונו.

הצורך במצוה זו, גדול עד למאד. כי הרי התורה ניתנה לנו בכתב, וידוע שבשאלות המתחדשות במהלך השנים, יהיו חילוקי דעות וירבו המחלוקות, עד שעלולה התורה להעשות כמה תורות. לכן קבעה התורה שיש להישמע תמיד לבית הדין הגדול העומד לפני ה', כי על דעתם נתן השי"ת את התורה, אפילו שיראו כטועים, כמחליף ימין בשמאל.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביושר לבב

(דְּבָרִים יז, ח): **כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָּבָר לַמִּשְׁפָּט — דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ, וְאָמַר** (דְּבָרִים יז, ט): **וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט. וְאָמַר** (דְּבָרִים יז, יב): **וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן — וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא.**

והגידו לך את דבר המשפט - ותשאלו מהם והם יחוו לכם דעתם בעניין דין זה, כפי שקיבלו במסורת התורה העוברת מדור לדור. ולא עוד אלא שהתורה החמירה בעונשו של אדם שאינו סר למשמעתם של החכמים המורים על פי הקבלה בתורה שבעל פה יותר ממה שהחמירה בעונשו של העובר על דין אשר נתבאר בתורה שבכתב, **ואמר** - כמו שכתוב (**דברים יז, יב**): '**והאיש אשר יעשה בזדון** - והדיין שיורה בכוונה **לבלתי שמוע אל** - שלא לציית לפסקו של **הכהן** וגו' **ומת האיש ההוא**'.

עיונים

ברם יש לו לאדם לחשוב ולהאמין, כי באמת אומרים הם על ימין שהוא ימין, כי רוח ה' על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו, ובוודאי ישמרם מכל טעות ומכל מכשול.

בספר 'שער בת רבים' ביאר מדוע נקטו חז"ל משל מעין זה "על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין", כאילו יטעו הסנהדרין בדבר כה פשוט, שלא היה ולא נברא.

אלא באה התורה לרמוז ולהזהיר, שיש להישמע ולקבל את דרשות חז"ל, אפילו אם אין הם מוכרחים מתוך הפשט. כמו, למשל, דרשתם (תענית ט, א) מהפסוק "עשר תעשר" - "עשר בשביל שתתעשר". שהרי בדרשה זו הפכו חז"ל משי"ן שמאלית לשי"ן ימנית, וכן דרשות רבות מעין אלו. על כך רמזה התורה בדבריה, וחייבה להזהר בדבריהם ולא לסור מדרשותיהם, אפילו אומרים על ימין (שי"ן ימנית) שהוא שמאל (שי"ן שמאלית).

וכתב בספר החינוך: שבכלל המצוה גם כן לשמוע ולעשות כמצות השופט, כלומר החכם הגדול אשר יהיה בזמננו... לא תסור ממצותם, כלומר שאפילו יהיה הם טועים בדבר אחת מן הדברים, אין ראוי לנו לחלוק עליהם, אבל נעשה כטעותם. וטוב לסבול טעות אחת ויהיה הכל מסור תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד לפי דעתו האישית, שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי. ומפני העניינים האלה נמסרה כוונת התורה אל חכמי ישראל, ונצטוו גם כן שתהיה כת המיעוטין מן החכמים כפופה לכת המרובים.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביושר לבב

וְכַאֲשֶׁר תַּעֲמֹד עַל כָּל זֶה, יָסוּר הַסָּפֵק, וְתִתְבָּרֵר לְךָ הַיְדִיעָה הַמְשֻׁכֶּלֶת וְהַכְּתוּבָה וְהַמְקֻבֶּלֶת.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ לְפַתּוֹתְךָ מִן הַפָּנִים הָאֵלֶּה, יִשְׁתַּדֵּל בָּזֶה מִצַּד הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ, וְיַסֵּפֵק עָלֶיךָ תְּחִלָּה הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֹאמַר: אִלּוּ הָיוּ הוֹלְכִין עַל דֶּרֶךְ הַצַּדִּיק, לֹא הָיוּ מֵיטִיבִין לָרָשָׁע וּמְרֵעִין לַצַּדִּיק, כְּמוֹ שֶׁאָמַר מִי שֶׁהִקְדִּימָנוּ לְזָכְרוֹ בַּשַּׁעַר הָרְבִיעִי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה.

וְכַאֲשֶׁר יִגָּלֶה לְךָ הַשֵּׂכֶל אָפְנֵי הַצֶּדֶק בִּשְׁנֵי הָעִנְיָנִים אֲשֶׁר קָדַם זָכְרֵנוּ אוֹתָם

וכאשר **תעמוד** בהבנתך על **כל זה** - על הענין הזה, **יסור** הספק הזה מלבך, **ותתברר** לך **הידיעה המושכלת** - ויהיה ברור לך כי גם המצוות השכליות, **והכתובה** - וגם המצוות שהן גזרת הכתוב **והמקובלת** - וגם התורה שבעל פה, כולן אמת וכולן נצרכות לעבודת ה'.

וכאשר יתייאש היצר **מלפתותך מן הפנים האלה** - בדרכים אלו, הוא **ישתדל בזה** ויתאמץ - לפתות אותך **מצד הגמול והעונש** - להטיל בלבך ספק בשכר ובעונש, **ויספק עליך תחילה הגמול והעונש בעולם הזה** - ובתחילה יטיל בלבך ספק בעניין השכר והעונש הניתנים לאדם בעולם הזה וינסה לערער את אמונתך בטענות שונות בדבר השכר והעונש, **ויאמר** לך: **אילו היו הולכין על דרך הצדק** - אילו השכר והעונש היו ניתנים בעולם הזה בדרך הצדק, **לא היו מיטיבין לרשע ומריעין לצדיק** - לא היה אפשרי שהרשעים יחיו בטובה והרעה תהא מנת חלקם של הצדיקים. העובדה שיש צדיקים שסובלים משחקת לידיו של היצר והוא מנסה להוכיח לאדם שאין שכר ועונש, וטענתו זו היא **כמו שאמר** וטען **מי שהקדמנו לזכרו** ולהכיר את טענתו המוטעית **בשער הרביעי מן הספר הזה** - הוא שער הביטחון, שם כבר מופיעה טענה זו ומובאים גם ההסברים לה.

וכאשר יגלה לך השכל - כאשר יתגלה לך באמצעות שכלך - **אופני הצדק בשני הענינים אשר קדם זכרנו אותם** - שכבר הזכרנו אותם לעיל **בשער הבטחון** ותדע את דרכי הצדק והיושר של הבורא יתברך, גם כש"דרך רשעים צלחה" וגם כשחייו של הצדיק מלווים בסבל ובצרות וכפי שביארנו

בְּשַׁעַר הַבִּטָּחוֹן, יָסוּר הַסָּפֵק הַזֶּה וְיָנוּחַ לִבְּךָ מִשִּׁבּוּשׁוֹ.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ הַיֵּצֶר מִגְּבֹר עָלֵינוּ מִן הַפָּנִים הָאֵלֶּה, יְסַפֵּק עָלֵינוּ גְּמוּל הָעוֹלָם הַבָּא וְעָנְשׁוֹ, וְיִשְׁתַּדֵּל לְעָרְבֵב וּלְשַׁבֵּשׁ עָלֵינוּ מִצַּד מִעוּט מְצִיאוּתוֹ מְבֹאָר בְּסֵפֶר תּוֹרָתֵנוּ, (טז)**וּמִעוּט הֵרָאוֹת עִנְיָנָיו בּוֹ.**

ולעומת זאת כאשר נסתכל במה שיש בספרי שאר הנביאים מן הענין הזה - כאשר נתבונן בספרי הנביאים נראה בבירור ששכר ועונש העולם הבא הוזכר בדבריהם במפורש פעמים רבות, ולהלן דוגמאות אחדות לאזכור השכר השמור לאדם בעולם הבא: כמו (קהלת

וְכַאֲשֶׁר נִסְתַּכֵּל בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ בְּסִפְרֵי שְׁאָר הַנְּבִיאִים מִן הָעִנְיָן הַזֶּה, כְּמוֹ (קֹהֶלֶת

זאת בטוב טעם ודעת בשער הביטחון, או-אז יסור ממך הספק הזה וינוח לבך **משיבושו** - ותנוח דעתך מבלבול הדעת שהוא גורם לך.

וכאשר יתייאש היצר מגבור - מלגבור **עלינו מן הפנים האלה** - בטענות אלו בעניין שכר ועונש העולם הזה, הוא עדיין לא יניח לאדם וינסה לפתותו בדרך אחרת, **ויספק עלינו גמול העולם הבא וענשו** - ינסה להטיל ספיקות בלב האדם במתן שכר ועונש בעולם הבא, **וישתדל לערבב ולשבש עלינו** - ויתאמץ לזרוע בלבול במחשבה ולשבש את דעת האדם בעניין זה. אכן אמיתות השכר והעונש של העולם הבא אינה בהירה די הצורך בלב בני-האדם, **מצד מיעוט מציאותו מבואר בספר תורתנו** - מפני שהיא נזכרת רק במעט בספר תורתנו, **ומיעוט הראות עניניו בו** - וגם המעט שכבר הוזכר אינו מוזכר בפירוש אלא רק ברמז.

עיונים

טז. ומיעוט הראות עניניו בו. פירוש, ששכר ועונש העולם הבא לא נזכר בפירוש בתורה אלא רק ברמז. בספר 'חיי עולם' (ח"א פ"ז ובהגה"ה שם) כתב: שענין שכר ועונש בעולם הבא, עיקרו נמסר בתורה שבעל פה. וכבר האריכו הראשונים ז"ל, בטעמים אמיתיים על מה שלא הזכירה התורה בפירוש ענין שכר ועונש עולם הבא. ומובא בשל"ה הקדוש בתחילתו במאמר בית אחרון עיין שם באורך. והשל"ה הקדוש עצמו מבאר, ודבריו הקדושים ברורים לאמיתה של תורה, דבאמת כל עניני עולם הבא מבואר בתורה הקדושה, בהקדם שכל עניני עולם הזה הוא מעין משל ודוגמא לעולם העליון, אלא שבעולם הזה הוא מגושם ומוגבל, ובעולם הבא הוא באופן רוחני, וכמו שיש בעולם הזה מזון הגשמי, כמו כן יש בעולם הנשמות ענין מזון הרוחני, אשר אמנם אין לנו מושג ממהותו וענינו בהיותינו בעולם הגשמי, אבל על כל פנים הוא גם כן ענין מזון להחיותו. וכשאמרה תורה בפרשת בחקותי (ויקרא כו, ד) 'ונתתי גשמיכם בעתם', הנה לענין העולם הזה מתפרש על גשמים הידועים לנו, ולענין עולם הנשמות מתפרש על השפעת החסדים שענינם להחיות הנפשות

עיונים

באופן רוחניי. וכהאי גוונא מבואר בהדיא בגמרא קידושין (לט, ב) על מה שכתוב 'למען ייטב לך', בעולם שכולו טוב, 'ולמען יאריכון ימיך', בעולם שכולו ארוך. וכהאי גוונא בכל היעודים והברכות, כולם מתפרשים לענין עולם הבא באופן רוחני, מעין דוגמתו בעולם הזה, וכן בהקללות, לדוגמא, כדכתיב (ויקרא כו, יז) 'ונסתם לפני אויביכם', שמתקיים גם כן בעולם הנשמות, שהנפש החוטאת נרדפת ממלאכי חבלה ר"ל. וכהאי גוונא שאר הקללות והעונשין, מתבאר לענין עולם הנשמות באופן רוחניי.

וכמו התוארים שנאמרו בתורה על הקב"ה, כגון 'וילך ה" (בראשית יח, יג), 'עיני ה" (דברים יא, יב) וכיוצא בזה, שאינם אלא להשביר את האוזן, והמכוון וילך ה', שסילק ענין הנבואה מזה שהשפיע עליו. ועיני ה', המכוון שה' יתברך משגיח ורואה, וכן כל כהאי גוונא. והתורה אמרה סתם, 'עיני ה' אלקיך בה מראשית שנה' וכו' (דברים יא, יב), ופירושו נמסר בתורה שבעל פה. וכגון, 'ושכותי כפי עליך' (שמות לג, כב), ותרגם אונקלוס 'ואגין במימרי עלך', וכן כל התוארים שנאמרו על הקב"ה, הוא דרך משל להשביר האוזן, וכמו שהאריך בכל זה הרמב"ם ז"ל במורה נבוכים (ח"א). והכי נמי ממש, היעודים והברכות וקללות, נאמרו במובנם הפשוט, במה שנוגע בעולם הזה. ובמה שנוגע לעולם הנשמות, הוא דרך משל ודוגמא מעין מה שהחוש מכיר בעולם הזה, כי העולם הזה כולו דוגמא מעין עולם הבא, אלא שהעולם הבא הוא ברוחניות מאוד נעלה שאין לגוף מושג מזה, והתורה הקדושה כתבה ברכות וקללות סתמא, ופירושם נמסרו בתורה שבעל פה. ועיקר כריתת ברית עם ישראל, היה בשביל תורה שבעל פה, כמו שאמרו חז"ל (גיטין ס, ב) לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל, אלא בשביל דברים שבעל פה שנאמר (שמות לד, כז) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל.

וענין העולם הבא ביארה התורה בסוף ואתחנן (דברים ז, י) בפסוק ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ותירגם אונקלוס ומשלם לסנאוהי טבן דאינון עבדין קדמוהי, בחייהון, לאובדיהון, היינו שמשלם לרשע שכר מצותיו בעולם הזה כדי לטורדו מעולם הבא, וכמו שאמרו בתענית (יא, א) עיי"ש. ופרושו של המקרא נמסר בתורה שבעל פה למשה רבינו ע"ה.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

יב, ז): 'והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה' - והנשמה תחזור אל בוראה שנפח אותה באדם. 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה' (זכריה ג, ז) - לא יקופח שכרך בעולם הנשמות, כי אתן לך מהלכים

יב, ז): וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ, וְנָתַתִּי לְךָ מַהֲלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה (זְכַרְיָה ג, ז), **מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ** (תְּהִלִּים לא, כ), (יז)**עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ** (יְשַׁעְיָה סד, ג), **וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְיָ יַאַסְפֶךָ** (יְשַׁעְיָה נח, ח),

ו"טיולים" בין המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם (מצודת דוד ורד"ק), 'מה רב טובך אשר צפנת ליראיך' (תהלים לא, כ) - כמה רב הוא גמולך הטוב אשר גנזת בעבור יראיך בעולם הבא. 'עין לא ראתה אלהים זולתך' (ישעיה סד, ג) - הטובות שיהיו לעולם הבא לא נראו לשום נביא מפני רוב מעלתן, מלבד להקב"ה (עפ"י גמרא ברכות לד, ב), 'והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך' (ישעיה נח, ח) - הצדקה שעשית בעולם הזה תלך לפניך להוליכך לגן עדן, וכבוד ה' יאספך אל המקום אשר שם גנוזות נפשות הצדיקים (מצודת דוד),

עיונים

יז. עין לא ראתה אלוהים זולתך. במסכת חולין (פז, א) מספרת הגמרא: מעשה באחד ששחט [חיה או עוף, אשר מצוה לכסות את דמם אחר שחיטתם], ולא הספיק לכסות את הדם, וקדם לו חבירו וכסה הוא את הדם, וחייבו רבן גמליאל ליתן לשוחט עשרה זהובים, מפני שהפסידו שכר מן השמים של מעשה המצוה.

וצריך עיון, מדוע אם כן חייבו רבן גמליאל רק עשרה זהובים, ותו לא, וכי זהו כל שווי המצוה? וביאר ה'חתם סופר' (שם ד"ה וחייבו), כי ודאי אין העשרה זהובים שחייבו רבן גמליאל הם שווי המצוה, שהרי כבר נאמר (משלי ח, יא) 'וכל החפצים לא ישוו בה'. ועוד, אם כן מדוע צריך לשלם לו הפסדו, הלא אם חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (ברכות ו, א), נמצא זה שחטף ממנו מצותו לא חיסרו דבר. אלא, שיש הבדל בין העושה מצוה ומקבל עליה שכר לבין מי שנאנס ולא עשאה ומקבל עליה שכר, כי זה שעושה את המצוה עובד את ה' בשמחה ובטוב לבב, וזה שנאנס אף שמקבל שכר מצטער על שלא זכה לעבוד ה', נמצא שאף שלענין שכר אין הבדל מכל מקום גופו מצטער על כך שלא זכה לעשות את המצוה, ועל זה חייב עשרה זהובים שזה השיעור של צער גופו. נמצא לפי זה שרבן גמליאל לא חייבו לשלם את שכר המצוה אלא על הצער שגרם לשוחט להצטער על כך שלא זכה לעשות בפועל את מצות הכיסוי.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

והרבה כאלה - והרבה פסוקים דומים המזכירים בפירוש את שכר ועונש העולם הבא, וכשיצטרפו ידיעות אלו **עם מה שיזרו עליו דברי רבותינו זכרונם לברכה** - עם ההתבוננות במה שלמדונו חכמינו ז"ל על השכר והעונש שיקבל האדם בעולם הבא, **ומה שיושג ממנו בדרך השכל** - וגם יתווסף לכך מה שנשיג בשכלנו, אז **תנוח** ותשקוט **נפשנו** מבלבול היצר, **ותבטח בבירור חיוב הגמול והעונש** - ויהיה הדבר ברור אצלנו בוודאות גמורה שמתן שכר ועונש **בעולם הבא** הוא מוכרח.

וְהַרְבֵּה כָּאֵלֶּה, עִם מַה שֶּׁיִּזְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וּמַה שֶּׁיֻּשַּׂג מִמֶּנּוּ בְּדֶרֶךְ הַשֵּׂכֶל, תָּנוּחַ נַפְשֵׁנוּ, וְתִבְטַח בְּבֵרוּר חִיּוּב הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הַבָּא.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ הַיֵּצֶר מִסַּפֵּק אוֹתָנוּ בְּכָל מַה שֶּׁקָּדַם זִכְרוֹ, יִשְׁתַּדֵּל לְעַצֵּל אוֹתָנוּ בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה, וַיְטָרִידֵנוּ בְּעִנְיְנֵי עוֹלָמֵנוּ מִמַּאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וּמַלְבּוּשׁ וּמֶרְכָּב וְלֵהָנוֹת בְּמִינֵי הַהֲנָאוֹת הַגּוּפִיּוֹת. וְכַאֲשֶׁר נִשְׁמַע עָלָיו בַּמָּזוֹן אֲשֶׁר לֹא יִתֵּכֶן לַעֲמֹד בִּלְתּוֹ, וַיֶּפֶה לָנוּ הַמּוֹתָרִים שֶׁהֵם טְפֵלָה לַמְּזוֹנוֹת, וְיַחֲבֵב לָנוּ

וכאשר יתייאש היצר מספק אותנו - מלהטיל בלבנו ספק באחת מן הדרכים והשיטות **בכל מה שקדם זכרו** - בכל מה שהזכרנו עד כה, הוא לא ירפה מאתנו, אלא **ישתדל לעצל אותנו במעשה העבודה** - הוא יתאמץ לגרום לנו עצלות בעבודת ה', **ויטרידנו בעניני עולמנו** - ויפיל עלינו טרדות תמידיות בענייני העולם הזה, **ממאכל ומשתה ומלבוש ומרכב** - כגון בצורכי אכילה ושתייה, הלבשה וטיול, **וליהנות במיני ההנאות הגופיות** - ובכל שאר סוגי ההנאות והתענוגות שגוף האדם נמשך אליהם.

וכאשר נשמע עליו - וכשתחבולותיו יצליחו ונהיה עסוקים וטרודים בענין **המזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו** - אף שכביכול הוא דבר נצרך והכרחי, שהרי אי אפשר להתקיים בלעדי המזון, יתחזק היצר עלינו **וייפה לנו המותרים** - הוא ייפה בעינינו אף את המותרות **שהם טפלה למזונות** - שהם טפלים למזון החיוני, כדי שנהיה עסוקים עוד יותר, ולא יישאר לנו כל פנאי לעבודת ה'. כך היא דרכו של היצר, שבתחילה הוא מטריד את האדם בדברים הכרחיים, וכשהאדם נוטה לשמוע לו, הוא מושך את לבו במותרות עד אין קץ. האם פלא הוא שהאדם ה"טרוד" וה"מוכרח" להשיג ולקנות וליהנות אינו מוצא זמן לקיים את תפקידו בעולם?! וימשיך להטרידנו על ידי **שיחבב לנו** - ויחבב בעינינו את

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הַשִּׂמְחָה וְהַתַּעֲנוּג, וּלְקַנֵּא בַּמְּלָכִים וּבְאַנְשֵׁי עֲבוֹדָתָם, לְחַדֵּמוּת אֲלֵיהֶם וְלִנְהֹג מִנְהָגָם,
(יח)וְלָלֶכֶת בְּחֻקֵּיהֶם בְּבַקָּשַׁת הַתַּעֲנוּגִים.

וְכַאֲשֶׁר יִרְאֶה חָפְצֵנוּ וְרִצּוֹנֵנוּ בָּזֶה, יֹאמַר: שַׂנֵּם מָתְנֶיךָ, חֲשֹׁף זְרוֹעֶךָ הָאִישׁ הַנַּפְתָּה,

בדומה להם, **וללכת בחוקיהם בבקשת התענוגים** - וללכת בדרכיהם ברדיפה אחר התענוגות.

וכאשר יראה היצר שהצליח בערמתו להביא **חפצנו ורצוננו בזה** - ולעשות אותנו להוטים אחרי הנאות העולם הזה, הוא **יאמר** לנו: הלא בין כך ובין כך כבר התפתית לחדול מעבודת ה', וממילא כבר הנך מוסת לרדוף אחרי הבלי העולם הזה, אם כן אפוא זאת עשה: **שנם** - חגור **מתניך**, **וחשוף זרועך**, **האיש הנפתה** - אתה שכבר התפתית לדברי,

השמחה ואת **התענוגים** ובכך יחל האדם לרדוף אחר השגתם, וייתן בלבו לקנא **במלכים** - בשרים **ובאנשי עבודתם** - ובמסתופפים סביבם, הם אנשי השררה שמפזרים ממון רב על תענוגות, וישאף **להידמות אליהם ולנהוג כמנהגם** - ולהוביל את מהלך חייו

עיונים

יח. וללכת בחוקיהם בבקשת התענוגים. ה'ביאור הלכה' (סי' א' סעי' א' ד"ה הוא כלל) הביא בשם ספר החינוך שיש שש מצוות שחיובן תמידי, לא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו, וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהם קיים מצות עשה, ואין קץ למתן שכר המצוות. ואחת המצוות היא "לאהוב המקום ברוך הוא", שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך" וגו'. וכיצד יגיע האדם לאהבה? הוא על ידי התורה, וכדאיתא בספרי: לפי שנאמר 'ואהבת', איני יודע כיצד לאהוב את המקום? תלמוד לומר "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, כלומר, שעל ידי ההתבוננות בתורה יכיר את גדולתו של הקב"ה שאין לו ערך ולא קץ, ותתיישב האהבה בלבו בהכרח. וענין המצוה - ביאר ה'ביאור הלכה' - שיראה האדם להשים כל מגמתו וכל מחשבתו אחר אהבת השם יתברך, ויערוך בלבו כי כל מה שיש בעולם מעושר ובנים וכבוד, הכול הוא כאין נגד אהבתו יתברך, וייגע תמיד בבקשת חכמת התורה למען ישיג ידיעה בה'. וסיים ה'ביאור הלכה': והקובע את מחשבתו בענינים הגשמיים ובהבלי העולם שלא לשם שמים, רק להתענג ולהשיג כבוד, ביטל עשה זו וענשו גדול. עכ"ל.

חומש דברים מתחיל בתוכחת משה רבינו לעם ישראל ובין היתר אומר להם "ודי זהב" (דברים

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

והשתדל והתמסר בכל כחך, אתה, **הגבר המוסת**, **ועבוד** - ותשקיע את כוחותיך בענייני העולם הזה, **ועבוד אנשיו** - את האנשים השקועים בו, **ואולי** על ידי כך **תגיע לקצת מחפצך בו** - אולי תצליח להשיג לפחות חלק משאיפותיך החומריות, **ואל תתעסק** כלל **בשום מעשה ממעשי העולם הבא** - במעשים המביאים

וְהִשְׁתַּדֵּל בְּכָל־כֹּחֲךָ הַגֶּבֶר הַמּוּסָת, וַעֲבֹד הָעוֹלָם, וַעֲבֹד אֲנָשָׁיו, אוּלַי תַּגִּיעַ לְקִצַּת מֵחֶפְצְךָ בּוֹ, וְאַל תִּתְעַסֵּק בְּמַעֲשֶׂה מִמַּעֲשֵׂי הָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא מַה שֶּׁיִּהְיֶה לְךָ בּוֹ עֵזֶר עַל הָעוֹלָם הַזֶּה, וְתִהְיֶה מְרֻצֶּה בּוֹ לַאֲנָשָׁיו וּמַנְהִיגָיו מִן הַמּוֹשְׁלִים וּשְׁאָר הָעָם.

וְאַל תַּטְרִיד לִבְּךָ בְּדָבָר מִן הַחָכְמוֹת, אֶלָּא מַה

אותך לקבלת שכר בעולם הבא, **אלא** רק **במה שיהיה לך בו עזר על העולם הזה** - תהיה שקוע רק בדברים שיביאו אותך להשגת המטרה שהיא חיי עולם הזה, **ותעסוק** רק בדברים שבעזרתם **תהיה מרוצה בו לאנשיו ומנהיגיו מן המושלים** - בעיני האנשים החשובים והמנהיגים המושלים **ושאר העם.**
ואל תטריד את **לבך בדבר מן החכמות** - ואל תעסיק את מחשבותיך באף חכמה, **אלא מה**

עיונים

א, א). ה'אור החיים' מפרש בדרך רמז, כי בפסוק זה לימד משה כללות יראת ה' ומדות ההגונות הצריכים להולכים בתורת ה'... ודי זהב, שלא יהיה להוט אחר דברים הנדמים, לאהוב הון עולם הזה, שכל ההולך אחר תאות לבו בטל הוא מעבודת ה', וצריך האדם להסתפק בהכרחי, והוא מה שרמז באומרו "ודי זהב" שיאמר לזהב די עכ"ד.

כתב ה'חובת הלבבות' (שער חשבון הנפש פ"ג החשבון הכ"ה), וכבר אמר אחד מן החכמים: כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא. מובא בשם הגר"א שפירש את הפסוק "ולא תאכל הנפש עם הבשר" (דברים יב, כג), שיזהר שלא יטרוף את נפשו באכילת הבשר, על ידי שישקיע בתאוה זו את גופו ונפשו. זה מה שהזהיר הכתוב כאן, בשעה שהינך אוכל את "הבשר" השמר לבל תאכל בזה גם "הנפש" בהיותך שקוע כולך בהנאת אכילתך ('יגדיל תורה').

מיעוט תענוגי עולם הזה היא אחת ממ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם, כמבואר במשנה באבות (ו, ו). וכתב המהר"ל: "כי הרודף אחר התענוגים הגופנים, הרי הוא בעל גוף ובעל חומר, ואין ראוי שיקנה החכמה שהוא הפך הגוף".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביושר לבב

שֶׁתִּתְכַּבֵּד בּוֹ אֵצֶל אַנְשֵׁי דוֹרְךָ, וְתִתְרַצֶּה בּוֹ אֶל גְּדוֹלֵי בְנֵי זְמַנֶּךָ, מִשַּׁר וְשׁוֹטֵר וְקָצִין וּבַעַל מַעֲלָה, כְּחָכְמַת הַלָּשׁוֹן, וְתִכֶּן הַמִּשְׁקָל, וְשָׁרְשֵׁי הַדִּקְדּוּק וְהַשִּׁיר, וְהַחִידוֹת הַחֲמוּדוֹת, וְהַמְּשָׁלִים הַמַּפְלָאִים, וְהַמְּלִיצוֹת הַנִּכְרִיוֹת. וְתַתְמִיד לָשֶׁבֶת עִם אַנְשֵׁי הַצַּחוֹת, וְלִמַּד לְדַבֵּר עִם כָּל כַּת מִכִּתּוֹת בְּנֵי אָדָם, וְאַל תִּשְׁתּוֹק, שֶׁלֹּא תֵחָשֵׁב אֱוִיל וּכְסִיל, וְהַנַּח שְׁאָר הַחָכְמוֹת, כִּי יִגִיעָתָן רַבָּה וְתוֹעַלְתָּן מְעוּטָה.

(יט) **וְאִם** לֹא נִפְתַּח פֶּתַח לַתַּאֲוֹת בַּתְּחִלָּה

וניסוח הדיבור, **ושרשי** - וכללי הדקדוק **והשיר** - וידיעת סוגי השירים והפייטנות, **והחידות החמודות** - חידות נאות ומעניינות, **והמשלים המופלאים** - המפליאים את לב שומעיהם, **והמליצות הנכריות** - הנדירות והמייפות את שפת הדיבור. **ותתמיד לשבת עם אנשי הצחות** - ותשב תמיד בין בני אדם המדברים בלשון צחה, **ולמד** כיצד **לדבר עם כל כת** וכת **מכיתות בני אדם** - ותדאג להיות תמיד בקי בהוויות העולם ומעורה בחדשות המסופרות כדי שתוכל להשתתף בשיחה עם כל חברה שתימצא בה וכדי להרשים בידיעותיך את השומעים, ויוסיף ויאמר לך יצרך: **אל תשתוק** - כאשר אתה בחברת בני אדם השתדל להוכיח את כלל ידיעותיך, ותצא נשכר בכך **שלא תיחשב** בעיניהם **כאויל וכסיל, והנח שאר החכמות** - ואילו את שאר החכמות הקשורות לתורה עזוב, **כי יגיעתן רבה** - כי נדרשת יגיעה רבה כדי להשתלם בהן, **ותועלתן** - והתועלת שתפיק מהן **מעוטה**, כי לא תוכל להרשים בהן את חבריך.

עד כאן דברי היצר הרע. עליך לדעת שכאשר תפתח פתח קטן לדבריו, הוא לא יניח לך עד שיגבר עליך ויביא אותך להניח את העיסוק בחיי הנצח ולעסוק בהבלי הזמן בלבד.

ואם לא נפתח פתח לתאוות בתחילה - אך אם לא נפתח פתח לפיתויו בתחילת דבריו של היצר

עיונים

יט. ואם לא נפתח פתח לתאוות בתחילה למלא משאלותן וכו'. מובא בשם רבינו הגר"א (עיין

שתתכבד בו אצל אנשי דורך - ותעסוק רק בתחומי החכמה שתוכל להתכבד בהם בפני אנשי דורך ותמצא חן בעיניהם, **ותתרצה בו** - ותהיה רצוי על ידם **אל גדולי בני זמנך** - אצל נכבדי אנשי דורך, **משר ושוטר וקצין ובעל מעלה** - כמו השרים, המושלים, הנגידים והאנשים החשובים. מובן שתחומי החוכמה הללו אינם לימוד התורה, אלא הם עוסקים בעניינים **כחכמת** הלשון - ידיעה רחבה של כללי השפה, **ותוכן המשקל** -

עיונים

'טללי אורות' בראשית ד, ז): כי אין ליצר הרע שליטה וכח על האדם, להטותו מדרך הטוב, רק במקום שיש פתח פתוח לפניו, דהיינו שהאדם עצמו עדיין מסופק אם לעשות או לא, אז יש בכח היצר לתקפו בחזקה לעשותו. ברם, בדבר שהאדם שלם ומוחלט בדעתו לבלי עשותו, בזה אין פתח כניסה ליצר הרע להחטיאו. לכן, נהגו הצדיקים - כדוד ובועז - שנשבעו ליצרם, והיינו כי על ידי השבועה הוחלט אצלם הדבר והסירו מלבם כל פקפוק וספק, ואז הוסר מהם היצר הרע.

לפי זה יתפרש מאמר השי"ת לקין (בראשית ד, ז): "לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו", כלומר, מאחר כי אין לו להיצר הרע כניסה אלא כאשר יש בקרבך איזה פתח, לכן תשוקת היצר הרע "אליך", שאתה תתחיל ותפתח לו פתח, כי מבלעדי זאת לא יוכל לך. עכ"ד.

על הפסוק הנ"ל "לפתח חטאת רבץ" (בראשית ד, ז). כתב המדרש רבה (בראשית כב, יא): 'חטאת רובצת', [כפי שראוי היה להכתב, בלשון נקבה], אין כתיב כאן, אלא "חטאת רובץ", [ללמד כי] בתחילה [כוחו של היצר הרע] הוא תש כנקבה, ואחר כך הוא מתגבר כזכר. עכ"ל.

ואף אם לא הצליח האדם להתגבר על יצרו ונפל במכמורת החטא, יש לו למהר ולשוב אל ה', וכדברי ה'בית הלוי' (על מקרא הנ"ל), וז"ל: כאן הודיע הקב"ה לקין שימהר לשוב בתשובה. שכן, ככל מה שמתאחר לשוב, היצר הרע הולך ומתחזק בכל יום, וכמו שאמרו חז"ל, כי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ומיום ליום יקשה יותר להפרד ממנו. נמצא, כי עיקר העונש מגיע לו לאדם על ההתחלה, שהתחיל לחטוא בשעה שלא היה מורגל בחטא, ועדיין לא היה אנוס.

זהו שאנו מתפללים: "אל תזכור לנו עוונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד". שכן, העוונות האחרונים, שעשינו לאחרונה, לאחר שבעו"ה כבר הורגלנו לחטוא בהם, אף אם ייזכרו ביום הדין, יש מקום לבקשת מחילה עליהם, שכן יש לנו איזה תירוץ שקשה כבר לפרוש מהם והננו כאנוסים בעשייתם. ברם, העוונות הראשונים, שעשינו אותם בראשונה, בשעה שעוד לא הורגלנו להם, ולא היה עלינו שום אונס לעשותם, עליהם אנו מבקשים כי כלל לא יזכרו לנו ביום הדין, כי במה נבקש למחול לנו עליהם. עכ"ד.

במסכת עירובין (יט, א) אמרו: "כל המתפתה ביצרו נופל בגיהנם, שנאמר (בראשית ד, ז): 'ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו'". וכתב רבינו יונה (משלי א, כב): "יצר לב האדם רע, ושואל [ומבקש] הדברים [הרעים] ממנו, ומשתוקק שיתן לו כל אשר ישאלו עיניו, ואין ביד היצר למלאות תשוקתו [הרעה] בלא השכלת הנפש המשכלת ורעיונה, וזהו ענין "ואתה תמשל בו". על כן תענש הנפש - בתתה רצון התאוה".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

לְמַלֹּא מִשְׁאֲלוֹתָן לְהִתְנַהֵג בְּמוֹתָרִים וְלִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם, וּנְשִׂיבֵהוּ כִּי הַמּוֹתָרִים אֵין צֹרֶךְ עֲלֵיהֶם, וּבְמַה שֶּׁאָנוּ מְעַיְּנִים בּוֹ מֵעִנְיְנֵי מְזוֹנוֹתֵינוּ מִטְּרֻדַּת נַפְשׁוֹתֵינוּ בָּהֶם דַּי, וְאִם יִתֵּן לָנוּ הָאֱלֹהִים הַמּוֹתָרִים מִכְּלִי טִרְדַּת לִבֵּנוּ בָּהֶם וְיִגִּיעַת מַחְשְׁבוֹתֵינוּ עֲלֵיהֶם, נוֹצִיאֵם בְּמַה שֶּׁרָאוּי לְהוֹצִיא, וּבְמַה שֶּׁהַדִּין נוֹתֵן. וְאִם לֹא, נִסְתַּפֵּק בַּמָּזוֹן וְלֹא נִצְטָרֵךְ אֶל זוּלָתוֹ. אָז יִשָּׁבֵר הַיֵּצֶר וְיִנָּגַף.

וְאִם נִשְׁמַע אֵלָיו בָּהֶם, נֵצֵא מִמַּדְרֵגָה אֶל מַה שֶּׁאַחֲרֶיהָ, עַד שֶׁיְּבִיאֵנוּ לָאֲבַדּוֹן בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

וְזֶה הַדִּמְיוֹן בַּחֵלֶק הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר יִסַּפֵּק בּוֹ הַיֵּצֶר ולא ניתן לו דריסת הרגל במחיצתנו כבר בראשית שידוליו, **למלא משאלותן** להתנהג **במותרים** - ולא נמלא את משאלותיו בעניין המותרות ולרדוף **אחריהם** - ולא נרדוף אחריהן, ותחת זאת **נשיבהו** תשובה נחרצת **כי המותרים אין צורך עליהם** - כי אין לנו צורך במותרות, **ובמה שאנו מעיינים בו מעניני מזונותינו מטירדת נפשותינו בהם די** - ודי לנו בכך שאנו משקיעים מאמצים ונפשנו טרודה בהשגת מזונותינו ההכרחיים, **ואם יתן לנו האלהים המותרים מכלי טירדת לבנו בהם ויגיעת מחשבותינו עליהם** - ואם נזכה ויוסיף לנו האלוקים דברי מותרות והנאה, יעשה זאת ללא טרדת הלב וללא יגיעת המחשבה להשיגם, **נוציאם במה שראוי להוציא** - נשתמש בהם כפי הראוי ולמטרה הנכונה, **ובמה שהדין נותן** - וכפי שמחייב דין התורה. **ואם לא** יוסיף לנו האלוקים יותר מכדי מזונותינו, **נסתפק במזון** ההכרחי בלבד **ולא נצטרך אל זולתו** - ונזדעזע על כל מה שזולת זה. אם תאמר כל זאת ליצר מיד בתחילת פיתוייו, **אז יישבר היצר ויינגף** - וייכנע לפניך.

ואם נשמע אליו בהם - אך אם נשמע לעצתו לרדוף אחרי מותרות, **נצא ממדרגה** אחת ונרד **אל מה שאחריה** - אל המדרגה שתחתיה, **עד שיביאנו** - שיביא אותנו **לידי אבדון** וכיליון **בעולם הזה ובעולם הבא.**

וזה הדמיון בחלק הראשון אשר יספק בו היצר

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אֶת הָאָדָם, כְּשֶׁיִּהְיֶה חַלָּשׁ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת הָאֱלֹהִים וְתוֹרָתוֹ.

אֲבָל אִם יִהְיֶה הָאָדָם חָכָם בְּדַעַת הָאֱלֹהִים וְתוֹרָתוֹ, יִשְׁתַּדֵּל הַיֵּצֶר לְהַכְנִיס הַהֶפְסֵד עָלָיו וְהַשִּׁבּוּשׁ בְּחָכְמָתוֹ וּבְמַעֲשֵׂהוּ מִדֶּרֶךְ הַמַּעֲנָה וְהָרְאָיָה מֵאֵיזֶה צַד שֶׁיּוּכַל, מִן הַמָּשְׁכָּל וְהַכָּתוּב וְהַמְקֻבָּל, וְיָבִיא מוֹפֵת עַל מַה שֶּׁיּוֹרֵהוּ עָלָיו מִן הַמּוֹפְתִים הַמַּבְהִילִים, אֲשֶׁר אֵין הַקְדָּמוֹתָם אֲמִתִּיּוֹת וְלֹא תּוֹלְדוֹתֵיהֶם מְחֻיָּבוֹת.

את **האדם** - דמיונות אלו הם השלב הראשון מהרהורי היצר ובהם הוא מעורר ספקות אצל האדם, **כשיהיה** - האדם **חלש בחכמה ובדעת האלהים ותורתו.** כלומר, היצר הרע מצליח לתעתע באדם החלוש בחכמת האלוקים ובידיעת תורתו.

לעיל בפרק ד' מזכיר רבנו שהרהורי היצר שעל ידם הוא מסית את האדם נחלקים לשני חלקים; עד כאן ביאר רבנו את החלק הראשון של הרהורי היצר ועסק בהרהורים הסודקים את אמונתו של האדם ה"חלש בחכמה ובדעת האלוקים ותורתו", ומכאן ואילך הוא מבאר את החלק השני העוסק בפיתויי היצר לאדם ה"חכם בדעת האלוקים ותורתו".

אבל אם יהיה האדם חכם [בעל חכמה] **בדעת האלהים ותורתו** - כשירצה יצר הרע למשוך אדם שהוא בעל דעה והכרה בחכמת האלוקים ותורתו, ינקוט היצר בדרך שונה המתאימה למטרתו זו **וישתדל היצר** בתחילה **להכניס ההפסד עליו** - לאבד את ידיעת האלוקים ותורתו **והשיבוש בחכמתו ובמעשהו** - ולשבש את חכמתו ואת מעשיו **מדרך הטענה והראיה** - בדרך של קושיות וראיות **מאיזה צד שיוכל** - בכל דרך ואופן שיוכל; **מן המושכל** - בפנייה אל ההיגיון השכלי, **והכתוב** - או מהתורה שבכתב, **והמקובל** - ומהתורה שבעל פה, **ויביא מופת על מה שיורהו עליו** - ועל כל טיעון שישתמש בו יביא "ראיה" ו"הוכחה ברורה" על צדקתו, **מן המופתים המבהילים** - מסוג ההוכחות שנראות לאדם כהוכחה ניצחת שיש להתפעל ממנה, **אשר אין הקדמותם אמיתיות** - אך יסודותיהן בשקר ולאחר העיון יתברר לו שאין בהן כלום, **ולא תולדותיהם מחוייבות** - והמסקנות שביקש היצר להסיק מהן אינן מחייבות [דוגמא לדבר: אם נניח כדבר מוסכם כי ראובן גדול משמעון, ושמעון גדול מלוי, יהיה ניתן להסיק מכך, שראובן גדול אף מלוי. אך אם המוסכמה איננה אמיתית וראובן אינו גדול משמעון, או ששמעון אינו גדול מלוי, בטלה מאליה המסקנה שהגענו אליה מן ההנחות הקודמות. דוגמא שנייה: אם נניח כדבר מוסכם כי ראובן אוהב את שמעון, ושמעון אוהב

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְאִם יִהְיֶה שִׂכְלְךָ זָךְ וְחָכְמָתְךָ חֲזָקָה בְּדַרְכְךָ הַמּוֹפֶת וְאָפְנֵי הַהַזְהָרָה בוֹ בְּעֵת הַדִּבְּרִים וְהַמַּחֲלֹקֶת, (כ)תִּרְאֶה אָפְנֵי טָעוּת יִצְרְךָ בְּרֵאָיָתוֹ וּמוֹפְתוֹ, וְיִתְבָּרֵר לְךָ הָאֱמֶת, וְתֵרָאֶה לְךָ הַנְּכוֹנָה, וְתִמָּלֵט חָכְמָתְךָ מִן הַסַּפֵּק וּמַעֲשֶׂיךָ מִן הָעַרְבּוּב.

ואם יהיה שכלך זך וחכמתך חזקה בדרך המופת - ויש בכוח חכמתך להתמודד כנגד הראיות החותכות שנותן לדבריו ותוכל להוכיח את הסילוף שבדבריו **ואופני** ההזהרה בו - וכיצד להישמר ממנו **בעת** הדברים **והמחלוקת** - בעת הוויכוח והחלפת הדעות עמו, אז **תראה** ותגלה את **אופני** הטעות שמציג בפניך **יצרך בראיתו ומופתו** - בראיותיו ובהוכחותיו ה"חותכות" ותגלה שכל טענותיו בשקר יסודן, **ויתברר לך** האמת - ותתברר אצלך ההשקפה האמיתית והבהירה, **ותיראה** - ותתגלה **לך** הדרך **הנכונה**, **ובכך תימלט** ממלכודת היצר ותציל את **חכמתך מן הספק** - מספיקות ואת **מעשיך** הטובים **מן הערבוב** ומן הבלבול והשיבוש, וכל מעשיך יהיו זכים וטהורים.

עיונים

כ. תראה אופני טעות יצרך וכו' ותמלט חכמתך מן הספק ואת מעשיך משיבושים. חז"ל ביארו במהות היצר הרע, וז"ל (בראשית רבה פכ"ב, ו): "אמר רבי אבא, היצר הזה דומה ללסטים שפוף [שפל וכפוף ותש כוחו] שהיה יושב בפרשת דרכים, לכל מאן דעובר הוה אמר הב מה דעליך, עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול כלום [שהרי יושב על מקומו ואינו מסוגל לזוז כלל ממקומו], התחיל מכתתו, כך כמה דורות עבר היצר הרע, דור אנוש דור הפלגה ודור המבול, כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו וכו'". הרי לנו כי היצר הרע הוא כאותו ליסטים העושה את עצמו כאילו בעל כח הוא וכלי זיינו בידו, ונלמד מכאן כי מהותו של היצר הרע אינה מציאות כלל כי אם דמיון בלבד, [עיין לעיל עיונים ד"ה על כן], ועבודת האדם היא להישמר מלטעות אחריו, ולראות נכוחה את אשר לפניו, ולהבין כי כולו דמיון.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

ואם תקצר דעתך מזה - אך אם תקצר דעתך מלהבין את שקריו, **יהיה פיתויו לך יותר** חזק - פיתוייו כלפיך ילכו ויתחזקו, **וגברו** - והתגברותו **עליך** תהיה באופן **יותר מזדמן**, רצוף ומצוי, **ומשלו בך** - וממשלתו עליך תהיה שכיחה **והקיפו אותך בנראך ובנסתרך** - ותהיה מוקף מכל עבר במכשוליו, בחיצוניותך ובפנימיותך **יותר נחוץ** - ביתר קלות. החלק הבא בדברי רבנו מדבר בפיתוי היצר לאדם חכם ובר דעת, כדי לנצחו נוקט היצר בדרך שונה מזו שהוא נוקט כשנלחם באדם שאינו מבין בחכמת האלוקים ותורתו. וסיבת הדבר היא: **מפני** את לוי, לא נוכל להסיק מכך שראובן אף הוא אוהב את לוי, אף על פי שהמוסכמה שהנחנו בתחילה נכונה, מפני שאין היא מחייבת את המסקנה הסופית. וזו היא כוונת רבנו "שאין ההקדמות אמתיות ולא תולדותיהן", היינו, שהיסודות שמניח היצר לצדקת טיעוניו אינם נכונים, ולכן המסקנות שהסיק מאותם היסודות בטלות מאליהן. וכן המסקנות שמסיק היצר, אפילו מיסודות נכונים ואמתיים - אינן נכונות, מפני שמסקנותיו אינן תוצאה מוכרחת של אותם היסודות (עפ"י פת לחם)].

וְאִם תִּקְצַר דַּעְתְּךָ מִזֶּה, יִהְיֶה פִּתּוּיוֹ לְךָ יוֹתֵר חָזָק, וְגָבְרוּ עָלֶיךָ יוֹתֵר מִזְדַּמֵּן, וּמָשְׁלוּ בְךָ וְהַקִּיפוּ אוֹתְךָ בְּנִרְאֶה וּבְנִסְתָּרְךָ יוֹתֵר נָחוּץ, מִפְּנֵי

עיונים

ונראה להבין בזה מה שנאמר: "וישאל יעקב ויאמר, הגידה נא שמך, ויאמר, למה זה תשאל לשמי" (בראשית לב, ל), והנה, במקום אחר הארכנו לבאר שענינו של שֵם הוא להורות על מהותו ואיכותו של הנקרא בשם זה. וזו היא כוונת השאלה "הגידה נא שמך", כי רצה יעקב אבינו לדעת את מהותו וכוחותיו של המלאך [דהוא שרו של עשו - הוא היצר המסית ומדיח], שבו הינך מפיל ברשתך את בני ישראל [וז"ל הספורנו (שם): "הגידה נא שמך, המורה על צורתך ועל הפועל הנמשך ממנו וכו'"], ותשובתו של המלאך היתה שכל כוחו ומהותו הוא "למה זה תשאל לשמי", דהיינו שמהותו היא לסמא את עיני האדם שלא יחקור אחריו ולא ישאל, ועל ידי כן יש בכוחו להכשיל בני אדם, כי ברגע שיחקרו וישאלו אחריו יאבד היצר הרע את כל כוחו להכשיל בני אדם. ויתכן גם לפרש שתשובת המלאך: "למה זה תשאל לשמי" לא היתה לפרש את מהותו וכוחו, אלא תשובתו היתה שאין להגדיר אותו כלל ואין לקרוא לו בשם, כי מהותו של היצר הרע הינה אך דמיון ואינה מציאות כלל, ולכן לא שייך שיהיה לו שם, כי השם מורה על מהותו ומציאותו של הדבר, כאמור, ומכיון ש"הרע" הוא דמיון בלבד, אין שייך לקוראו בשם.

ומרגלא בפומיה דאאמו"ר זצ"ל, על הפסוק בקהלת (ט, יד-טו): "עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים, ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו", ומשל הוא למלחמת היצר [והובא לעיל בדברי רבינו]. והנה לא נתפרש במקרא זה כיצד מילט החכם את העיר, ואיך הרס את המצודים הגדולים בחכמה בלבד. והיה אאמו"ר אומר, כי חכמתו של החכם היתה לפקוח את עיניהם, ולהראותם כי ה"מלך" אינו מלך, וה"גדול" אינו גדול, וה"מצודים גדולים" אינם מצודים גדולים, אלא הכל דמיון בלבד, וכאשר נתבאר ('שיחות מוסר', מאמר צא).

שֶׁהוּא בָּא עִמְּךָ מִצַּד הַחָכְמָה, וּמַנְהִיג אוֹתְךָ בְּדֶרֶךְ הַמּוֹפֶת אֲשֶׁר תָּנוּחַ דַּעְתְּךָ עָלָיו. וְכַאֲשֶׁר יִפְתֶּה שִׂכְלְךָ, יִטֶּה מֵעָלֶיךָ וְיֵעָזֵר בּוֹ עָלֶיךָ, מִפְּנֵי שֶׁאַתָּה סוֹמֵךְ עָלָיו בְּמַה שֶׁמִּסְתַּפֵּק לְךָ, וּבוֹטֵחַ בּוֹ בְּמַה שֶׁלֹּא תָבִין עִנְיָנוֹ.

וְכַאֲשֶׁר יִגְבַּר עָלֶיךָ, וְיִמְשֹׁל בְּךָ בְּעֶזֶר הַשֵּׂכֶל לוֹ וְסִיּוּעוֹ אוֹתוֹ, בְּמַה שֶׁמַּטְעֶהוּ בּוֹ וּמְדַמֶּהוּ בְּעֵינָיו מִן הַשֶּׁקֶר בְּצוּרַת הַמּוֹפֶת, [כא]יַעְתִּיק אוֹתְךָ מִן הַמַּדְרֵגָה הַהִיא שֶׁהָיְתָה קְרוֹבָה אֶל הָאֱמֶת וְנִסְתָּרִים בָּהּ פְּנֵי הַשֶּׁקֶר אֶל מַה שֶׁאַחֲרֶיהָ, שֶׁיֵּשׁ בָּהּ פָּחוֹת אֱמֶת וְיוֹתֵר שֶׁקֶר.

שמסתפק לך - בכל ספק שמתעורר אצלך ובו אתה מתייעץ והוא המורה שלך, **והנך בוטח בו** [עליו] **במה** - בכל דבר **שלא תבין** את **ענינו** ונשען עליו כדי להכריע בכל ענין שאינו ברור לך.

וכאשר יצליח היצר **ויגבר עליך, וימשול בך בעזרת השכל שנעשה לעזר לו וסיועו אותו, במה שמטעהו בו ומדמהו בעיניו מן השקר בצורת המופת** - על ידי שמטעה את השכל ומצייר בעיניו דמיונות שקריים ומציגם בפניו כאמת ב"הוכחות נחרצות", **יעתיק** - יעקור **אותך מן המדרגה ההיא שהיתה קרובה אל האמת ונסתרים בה פני השקר** - הוא יפיל אותך מהמדרגה הגבוהה שבה היית, והיא מקום הקרוב לאמת וטמון בה אך מעט מהשקר, **אל מה שאחריה** - אל המדרגה שתחתיה, **שיש בה פחות מן האמת ויותר** מן השקר.

עיונים

כא. יעתיק אותך מן המדרגה וכו' אל מה שאחריה וכו' עד שיביאך אל מדרגה שנסתרים בה פני האמת. ה'מסילת ישרים' (פ"ג) כתב, כי מי שהוא כבוש תחת ממשלת יצרו, הרי היצר מסמא את

וְכָךְ לֹא יָסוּר לְהַעֲתִיקְךָ מִמַּדְרֵגָה לְמַה שֶׁאַחֲרֶיהָ, עַד שֶׁיְּבִיאֲךָ אֶל מַדְרֵגָה שֶׁנִּסְתָּרִים בָּהּ פְּנֵי הָאֱמֶת, וְהוּא הַשֶּׁקֶר הַגָּמוּר, וְיִשָּׁרֵשׁ אוֹתְךָ מֵהָעוֹלָם הַזֶּה, וַיַּפִּילְךָ מִמַּדְרֵגוֹת הַגְּמוּל בָּעוֹלָם הַבָּא, וְתִהְיֶה חָכְמָתְךָ לְרָעָה לְךָ, וְשִׂכְלְךָ סִבָּה לְאָבְדֶךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה ה, כא)**: הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם**

וכך לא יסור - לא יפסיק היצר **מלהעתיקך** - מלהורידך **ממדרגה למה שאחריה** - אל המדרגה שתחתיה, מטה מטה, **עד שיפיל** אותך **ויביאך אל המדרגה שנסתרים בה פני האמת** - שלא קיימים בה צדדי אמת כלל, **והוא: השקר הגמור** - ותחיה בשקר מוחלט, **וישרש אותך מהעולם הזה** - ויעקור את נפשך משורשה בעולם הזה, **ויפילך מכל המדרגות** המביאות לידי **הגמול** [השכר] **בעולם הבא, ותהיה חכמתך לרעה לך** - ותימצא חכמתך עומדת לך לרועץ, **ושכלך** יהיה **סיבה לאבדנך, כמו שאמר הכתוב (ישעיה ה, כא): 'הוי חכמים בעיניהם** - אוי להם לאנשים שמחזיקים

עיונים

עיני-שכלו ממש, והרי הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם. וממשיך לבאר וז"ל: והוא מה שאמרו, ז"ל (ב"מ פג, ב): "'תשת חושך ויהי לילה' (תהלים קד, כ) - זה העולם הזה שדומה ללילה". והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חושך הלילה, שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה לו עמוד כאילו הוא אדם, ואדם כאילו הוא עמוד. כן חמריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא כחושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: [טעות הראשונה] אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח [כפי דמיונם הכוזב] ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחילה... כי לבם בריא להם כאולם, ונופלים - טרם ידעו מהמכשול כלל. והטעות השני, והוא קשה מן הראשון, הוא - שמטעה [חושך העולם הזה] ראייתם עד שרואים הרע כאילו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים [בדרכם] ומחזיקים מעשיהם הרעים, כי אין די שחסרה מהם ראיית האמת, לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות [בדרכי החכמה והשכל, כביכול] ונסיונות מוכיחים [מהעובדות שבמציאות, כביכול] לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם [נכרכת ונקשרת סביבם בחוזקה] ומביאתם אל באר שחת... וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים תחת ממשלת יצרם.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְנֶגֶר פְּנֵיהֶם נְבוֹנִים, וְאָמַר (יִרְמְיָה ח, ט)**: הִנֵּה בִּדְבַר יְיָ מָאָסוּ וְחָכְמַת מֶה לָהֶם, וְאָמַר** (הוֹשֵׁעַ יד, י)**: כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְיָ וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם.**

וְנֶאֱמַר, כִּי הַחָכְמָה, כְּשֶׁמַּנְהִיגִים אוֹתָהּ עַל דַּרְכָּהּ, תִּהְיֶה רְפוּאָה לְכָל מַדְוֶה, וּכְשֶׁנּוֹטִים בָּהּ מִנְּתִיבָתָהּ, תִּהְיֶה מַדְוֶה כּוֹלֶל, שֶׁאֵין לוֹ רְפוּאָה וְלֹא אֲרוּכָה. וְעַל כֵּן נִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה בָּאֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יִרְמְיָה כג, כט)**: הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ, מִפְּנֵי שֶׁמְּאִירָה הָעֵינַיִם בְּאוֹרָהּ, כְּמוֹ** שנאמר (תהלים יט, ט): 'מצות ה' ברה - ברורה ונקייה **מאירת עינים**' - פוקחת עיניים להבנה ולדעת, **ונאמר** (תהלים קיט, קה)**: 'נר לרגלי דברך** - כמו הנר שמציל בחשכת הלילה מכל מכשול רגליים, כך דברך מציל אותי מכל מכשול ועבירה, **ואור לנתיבתי**' - מאיר ומאפשר לי למצוא את דרכי הישרה. לעומת זאת יש באש גם תכונה שונה - היא מכלה **ושורפת ביקודה מי שנוטה מנתיבתה** - את המשתמשים בה למטרות פסולות היא שורפת בלהט להבותיה, **כמו שנאמר (ישעיה סו, טז): 'כי באש ה' נשפט** - הרשעים נשפטים באש התורה עצמה על שפשעו בה, [ולכן האות בי"ת של המלה "באש" מנוקדת בקמץ ולא בשְׁוָא. הדבר בא לומר שמדובר באש הידועה, היא אש התורה עצמה] (פת לחם), **ונאמר** (תהלים יא, ו)**: 'ימטר על רשעים פחים** - ינחית על הרשעים את שלהבותיו הלוהטות, את עצמם לחכמים, **ונגד פניהם נבונים**' - ורואים את עצמם כנבונים, בעוד שאין הדבר כן (מצודת דוד), כי ישתמשו בשכלם ובחכמתם לרעה וייתנו הוכחות שכליות לטעותם (פתחי לב), **ונאמר** (ירמיה ח, ט)**:** 'הובישו חכמים' - אלה הרשעים שהם חכמים להרע, הלא סופם שיגיעו לידי בושה בעת 'חתו וילכדו' - כשיישברו ויילכדו ברעתם, 'הנה - הלא **בדבר ה' מאסו**, ואם כן **וחכמת מה להם**' - מה תועיל להם חכמתם (עפ"י רד"ק ומצודת דוד), **ונאמר** (הושע יד, י)**: 'כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם** - והצדיקים מתנהגים על פי דרכי ה' הישרים **ופושעים** ההולכים בשרירות לבם **יכשלו** כשהולכים **בם**' - דעתם הרעה של הרשעים נתמכת בראיות מן התורה, וטעותם עולה דווקא מפני שלמדו תורה, כיוון שאינם חפצים להבין ממנה מהו רצון ה', אלא הם מביאים ממנה ראיות לדרכם הרעה, כך שהם באים לידי כישלון על ידי התורה עצמה. אכן רבנו אומר בסמוך שהתורה נמשלה לאש; היא שורפת כל מי שנוטה בלימודו בה ממטרתה הנכונה ומשתמש בה למטרות פסולות (פתחי לב).

ונאמר עוד, **כי החכמה, כשמנהיגים אותה** - כשמשתמשים בחכמה **על דרכה** - למטרתה הנכונה, כדי לדעת על ידה מה הוא רצון ה' וכיצד למלא אותו, אז היא **תהיה רפואה לכל מדוה** [חולי], **וכשנוטים בה מנתיבתה** - אך כאשר לא משתמשים בה למטרתה זו, אלא כדי להביא ראיות לפיתויי היצר, אז היא עצמה **תהיה** הסיבה לחולי **כולל** - מחלה כללית של הנפש, **שאין לו** [לה] לא **רפואה ולא ארוכה** - ולא מרפא. **ועל כן נמשלה התורה באש** [לאש], **כמו שנאמר (ירמיה כג, כט): 'הלוא כה דברי כאש', מפני** שיש לה שתי תכונות אלה; **שהיא מאירה את העינים באורה** לאדם החותר ללמוד ממנה איך לקיים את רצון ה', **כמו**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים יט, ט)**: מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קיט, קה)**: (כב)נֵר לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי, וְשׁוֹרֶפֶת בִּיקוֹדָהּ מִי שֶׁנּוֹטֶה מִנְּתִיבָתָהּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (יְשַׁעְיָה סו, טז)**: כִּי בָאֵשׁ יְיָ נִשְׁפָּט, וְאָמַר** (תְּהִלִּים יא, ו)**: (כג)יַמְטֵר עַל רְשָׁעִים פַּחִים,**

עיונים

כב. נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי. ביאר הגאון רבי חיים מוולאז'ין, בספרו 'רוח חיים' (על מסכת אבות א, ג): נר ואבוקה - לכל אחד מהם יש מעלה יחודית: אדם ההולך בחושך ואינו מוצא את דרכו - הרי האבוקה מאירה לו לראות את הדרך, ואחר כך, בהיותו בדרך עצמה וירצה להבדיל בין שביל זה המוליך למקום פלוני, לשביל אחר המוליך למקום פלמוני - יצטרך לעיין בדבר על ידי נר. ואמנם, לענין בדיקת חמץ אמרו חז"ל (פסחים ח, א) 'נר לבדיקה יפה מאבוקה', אך להבדלה מצוה באבוקה יותר. והטעם: משום שבמקום צר אי אפשר לבדוק יפה באבוקה, שאורה קופץ.

והתורה, אומר דוד המלך, יש בה כל המעלות: היא גם "נר לרגלי" - להאיר את מקום מדרך כף רגלי, וגם "אור לנתיבתי" - כל הנתיבה היא התורה!

כג. ימטר על רשעים פחים. והמשך הפסוק: "אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם". ביאר המהרי"ט ב"צפנת פענח" (הובא בספר 'תורת חיים', פרשת ראה): הקב"ה אינו עושה שום רע, אלא הרשע עושה הרע לעצמו. הבורא אינו ממטיר על הרשעים אלא פחים (כענין 'צנים ופחים'), אבל אש וגפרית ורוח זלעפות הוא "מנת כוסם", זהו חלקם, שהם נותנים לגמור את חורבנם.

והנה, ההלכה היא (משנה ב"ק, פ"ו): 'אחד הביא את האור ואחד הביא את העצים - המביא את העצים חייב, אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור באחרונה חייב, בא אחר וליבה - המלבה

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְאָמַר (יִרְמְיָה כ, ט)**: וְאָמַרְתִּי לֹא אֶזְכְּרֶנּוּ וְלֹא אֲדַבֵּר עוֹד בִּשְׁמוֹ וְהָיָה בְלִבִּי כְּאֵשׁ בְּעֻרַת עָצֶר בְּעַצְמֹתָי.**

עַל כֵּן הַזָּהֵר שֶׁלֹּא תִטֶּה אֲשׁוּרְךָ מִדַּרְכְּךָ הָאֲבוֹת וּנְתִיב הָרִאשׁוֹנִים אֶל הַבְּרִיאוֹת, וְתִסְמֹךְ עַל שִׂכְלְךָ, וְתִתְיַחֵד בַּעֲצָתְךָ, וְתִתְבּוֹדֵד בְּסִבָּרָתֶךָ, וְאַל תַּחְשֹׁד אֲבוֹתֶיךָ בְּמַה שֶׁמָּסְרוּ לְךָ מֵאֹפְנֵי טוֹבוֹתֶיךָ, וְאַל תִּסְתֹּר עֲצָתָם בְּמַה שֶׁהוֹרוּ אוֹתְךָ, כִּי אֵין עֵצָה שֶׁתַּעֲלֶה בְּרַעְתְּךָ שֶׁלֹּא קִדְּמוּךָ לָדַעַתָּהּ, וְעָמְדוּ עַל כָּל מַה שֶּׁמְּבִיאָה אֵלָיו מִטּוֹב וָרָע.

ולא יכולתי לסבול זאת (עפ"י מצודת דוד).

על כן היזהר שלא תטה אשורך - שלא יטו צעדיך ולא תמעד מהדרך הישרה **מדרך האבות ומנתיב** [ושביל] **הראשונים אל הבריאות** - אל דרך שתבדה מלבך, **ואל תסמוך על שכלך, ותתייחד בעצתך** - ואל תלך רק אחרי עצתך, **ואל תתבודד בסברתך** - ואל תתחשב רק בדעתך, **ואל תחשוד את אבותיך במה שמסרו לך מאופני טובותיך** - ואל תטיל ספק בדבריהם לחשוב שהדרכים שהנחילו לך והדריכו אותך בהן אינן נכונות, **ואל תסתור** ותבטל את **עצתם** {סברתם} **במה שהורו** - את העצות שיעצו **אותך**, ותדע לך **כי אין** אף **עצה שתעלה בדעתך** ותתחדש ברעיונך **שלא קדמוך לדעתה** - שלא עלתה בדעתם של הראשונים אשר קדמו לך, ובוודאי ידעו אותה וחקרו אותה, **ועמדו על כל מה שמביאה אליו** - ובוודאי התבררו להם גם כל התוצאות הבאות ממנה.

עיונים

חייב, שאילו לא ליבה - לא היה מבעיר'.

כך הקב"ה ממטיר על רשעים לעתיד לבוא פחמים אש וגפרית, ועדיין אי אפשר ללבות בלא ליבוי, ומי מלבה? רשעים עצמם, הוא שנאמר "ורוח זלעפות מנת כוסם", זהו חלקם - כשם שליבו בעולם הזה, כך מלבים לעולם הבא!

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

ונאמר (ירמיה כ, ט)**:** 'כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס כל היום' - הנביא מתאונן ואומר: תמיד הרשעים מבזים אותי ולועגים לי על שאני מוכיח אותם ואומר להם את דבר ה', **'ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו** - פעמים רבות הסכמתי בלבי שלא אזכיר עוד בפניהם את שם ה', ולא אמסור להם עוד נבואה בשמו. **והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי'** - אבל הנבואה הייתה בלבי כאש בוערת הכנוסה בעצמותי,

וְאָפְשָׁר שֶׁקָּדַם לְדַעְתְּךָ אֹפֶן יֹשֶׁר הַמַּחֲשָׁבָה הַהִיא בִּתְחִלָּתָהּ, וְנֶעְלַם מִמְּךָ אֹפֶן הַהֶפְסֵד אֲשֶׁר יִהְיֶה מִמֶּנָּה בְּאַחֲרִיתָהּ, וְאַתָּה בְּמִעוּט יִשּׁוּבְךָ תִּרְאֶה יָשְׁרָהּ וְלֹא תִרְאֶה טָעוּתָהּ וְאָפְנֵי הֶפְסֵדָהּ. וְאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כב, כח)**: אַל תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי א, ח)**: שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ, וְאָמַר בְּמִי שֶׁמְּשַׁנֶּה מֵחֻקֵּי אֲבוֹתָיו** (מִשְׁלֵי ל, יב)**: דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ,** (מִשְׁלֵי ל, יא)**: דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ל, יז)**: עַיִן תִּלְעַג לְאָב.**

אַךְ אִם תִּרְאֶה לְקַבֵּל עַל עַצְמְךָ מִתּוֹסֶפֶת

ואפשר - וייתכן שהסיבה לכך שעצתך טובה בעיניך יותר מעצות הראשונים היא, מפני שקדם **לדעתך אופן יישר המחשבה ההיא בתחילתה** - מפני שהנך מבין רק את הצד החיובי שיש לכאורה בעצתך, **ונעלם ממך אופן ההפסד אשר יהיה ממנה באחריתה** - ואילו הנזק שעלול לצאת ממנה בעתיד נעלם ממך, **ואתה במיעוט יישובך** - ומפני שבמיעוט עיונך **תראה יישרה** - תבחין רק ביושר ובתועלת שבעצתך, **ולא תראה טעותה ואופני הפסדה** - ולא תראה את הטעות שבה ואת ההפסד שיצמח ממנה בסופו של דבר.

וכמו **שאמר** שלמה המלך **החכם** (משלי כב, כח)**: 'אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך'** - אל תתחכם לסגת לאחור ולשנות מן המנהגים והסייגים הקדומים שנהגו בהם אבותיך מעולם, כי בוודאי לא נעלם מהם כל מה שעולה ברוחך וכל מה שמדמה אתה בשכלך (טוב הלבנון ומרפא לנפש), **ואמר** (משלי א, ח)**: 'שמע בני מוסר אביך', ונאמר כמי שמשנה מחוקי אבותיו** ומטיל דופי במנהגי אבותיו, עליו נאמר הפסוק **במשלי** (ל, יב)**:** 'דור אביו יקלל' - דור אשר יקלל את אביו ויזלזל בדרכי אבותיו מתוך מחשבה שהבנתו עמוקה יותר מהבנתם, **'דור טהור בעיניו'** - ושעל פי התנהגותו נראה שהוא מחזיק את עצמו כטהור יותר מהדורות הקודמים לו ולכן הוא מתיר לעצמו להתנהג בניגוד למסורת אבותיו, דור שכזה **'ומצואתו'** - אפילו מעבירות פשוטות וידועות לתינוקות של בית רבן **'לא רוחץ'** - אינו נקי (על פי טוב הלבנון ופת לחם), (**משלי ל, יא**)**: 'דור אביו יקלל', ונאמר** (משלי ל, יז)**: 'עין תלעג לאב'** - העין הלועגת ברמיזתה למוסר האב תיענש בעונש חמור, וכפי שמבואר בהמשך הפסוק שם "יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר'.

אך אם לאחר שקיימת את המצוות שאתה חייב בהן, **תראה** לקבל ותרצה להוסיף ולקבל **על עצמך** לנהוג בחומרות מסויימות שהן מכלל **תוספת**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הָרִשׁוּת בַּמִּצְוֹת מַה שֶּׁתְּמַלֵּא אַחַר שֶׁתְּמַלֵּא חוֹבוֹתֶיךָ מִן הַמִּצְוֹת, לְאַהֲבַת חֶסֶד, אַחַר שֶׁיִּהְיֶה מַסְכִּים בָּם שִׁכְלְךָ וְרָחוֹק מִתַּאֲוָתְךָ, יִהְיֶה טוֹב, וְאַתָּה מְקַבֵּל עָלָיו שָׂכָר, וְאֵינְךָ יוֹצֵא בּוֹ מִדַּעַת הָרִאשׁוֹנִים, כִּי כְּבָר אָמְרוּ (אָבוֹת א, א): (כד)וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה, וְאָמְרוּ (בָּבָא מְצִיעָא ל, ב): מִפְּנֵי מַה חָרְבָה

חסד - מתוך אהבת ההתחסדות ולפנים משורת הדין, ולאחר שיהיה מסכים בם שכלך - ולאחר ששכלך מסכים אתך, ויהיה ברור לך שרצונך בקיום זה הוא רחוק מתאוותך ואינו בא מתוך רצון למלא איזו תאווה אחרת-נסתרת, [כלומר, שאין כוונתך בעשיית אותן המצוות כדי לזכות בכבוד ובשבח מבני אדם (פת לחם)], ואז הנהגתך יהיה טוב - הרי זה דבר רצוי והגון, ואתה מקבל עליו שכר, ובאופן זה תדע שאינך יוצא בו מדעת - והנהגתך אינה נוגדת לדעת החכמים הראשונים שהיו לפניך ואינך חורג ונוטה מדרכם, כי הם בעצמם ככר אמרו, דיברו בשבח תוספת הסייגים וציוו (אבות א, א): 'ועשו סייג (גדר) לתורה' - גִּזרו גזירות ותַקנו תקנות כדי להרחיק אנשים מאיסורי תורה, [כלומר: שיש מעלה בהנהגה שיש בה מן החסידות], ועוד אמרו (בבא מציעא ל, ב): 'מפני מה חרבה

עיונים

כד. ועשו סייג לתורה. רבינו יונה ב'שערי תשובה' (ג, ז) מבאר שהיראה היא היסוד לכל המצוות, שנאמר (דברים י, יב) 'ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך'. והסייג הוא יסוד לדרך היראה, כי יעשו גדר והרחקה פן תגע יד אדם באיסור התורה, כבעל השדה אשר יעשה גדר לשדהו מאשר יקר בעיניו כי ירא פן יכנסו בו בני אדם והיה למשלח שור ולמרמס שה, כענין שנאמר (ויקרא יח, ל) 'ושמרתם את משמרתי' ואמרו ז"ל (יבמות כא, א): 'עשו משמרת למשמרתי'. ורֹב הזהירות והגדר וההרחקה מן האיסור הלא זה מעיקרי המורא.

ניתן להמשיל את מעלת הגדר והסייג על פי משל שסיפר מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל: משל לאחד שקנה לעצמו עגלה טובה ושני סוסים חזקים והפך ל"בעל עגלה". סוסיו הטובים ועגלתו החדשה גרמו, שהרבה מתושבי המקום נמשכו לנסוע איתו, והפסיקו לנסוע עם העגלונים הוותיקים שלהם היו עגלות רעועות וסוסים חלשים. פנו העגלונים הוותיקים והציעו לו, "בוא ותהיה שותף איתנו,

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

יְרוּשָׁלָיִם, מִפְּנֵי שֶׁהֶעֱמִידוּ דִּבְרֵיהֶם עַל דִּין תּוֹרָה וְלֹא עָשׂוּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וְאָמְרוּ (עֲבוֹדָה זָרָה יז, ב): אָמַר רַב הוּנָא: כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בִּלְבָד דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב טו, ג): וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת, הָא

הרשות במצוות - תוספות שקיומה הוא בגדר הרשות ולפנים משורת הדין, כפי מה שתוכל - ויש בכוחך לקיים, הרשות בידך לעשות, אך זאת בתנאי שיהא זה רק לאחר שתמלא חובותיך מן המצוות - לאחר שתקיים את המצוות שהנך חייב בהן, ואת התוספת תעשה לאהבת ירושלים? מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה בכל דקדוקי הדין, ולא עשו לפנים משורת הדין', ועוד אמרו (עבודה זרה יז, ב): 'אמר רב הונא: כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה להגן עליו ולהצילו (רש"י), שהרי נאמרו בפסוקים (דברי הימים־ב טו, ג) דברי תוכחה לישראל על שלא עסקו בגמילות חסדים. העיסוק בחסד נחשב לתוספת מצוות שהאדם רוצה בהן מתוך התחסדותו ולפנים משורת הדין. תוכחה זו מלמדת שהתוספת נדרשת, רצויה וטובה לפני המקום. נאמר: 'ה' עמכם בהיותכם עמו' וגו' 'ואם תעזבהו יעזוב אתכם', כלומר, ה' נוהג עם האדם מידה כנגד מידה, ומכיוון שכך היא דרכו, אף על פי שישראל עסקו בתורה, הואיל ולא עסקו גם בגמילות חסדים, לכן 'וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת' - שהו ישראל זמן ארוך כביכול ללא אלוקים שיעשה עמהם חסד [החסד קרוי כאן בשם "אמת", כי החסד שה' עושה עם האדם נקרא 'אמת' והוא נחשב לחסד של אמת, מפני שאין בכוחו של האדם לשלם לה' בעבורו] (פתחי לב), הא

עיונים

שהרי אינך יודע את כללי העבודה בעגלה", אולם, הלה השיב להם, "איזו חכמה יש בזה יושבים על הדוכן ומכים בסוסים והם נוסעים". אמרו לו העגלונים, "כן הדבר בקיץ, כשהאדמה יבשה, אך מה תעשה בחורף שהדרך רטובה ומשובשת ומלאה בורות". ענה להם העגלון החדש "יש לי שני סוסים כמו אריות, וגם אם ניפול חלילה לבורות, הם יוכלו להוציא את העגלה". המשיכו העגלונים וטענו לפניו "ומה תעשה בסוף החורף כשנמס כל השלג והמים באים בשטף אדיר, הלא גם אתה וגם העגלה עם הסוסים האבירים תטבעו ותשקעו בסחף ובבוץ". הבין בעל העגלה החדש, שבלי עצת הוותיקים לא יוכל להסתדר, והסכים להכנס עמם לשותפות. משנשתתפו, פנה אליהם ושאלם, "נו, כעת אמרו לי מה העצה לזה שלא לטבוע בחורף". ענו לו העגלונים, "בעל עגלה טוב, יודע, שאין להכנס לבוץ, שכן אם כבר נכנסים לבוץ, אין מה לעשות". ניתן לומר, שזוהי מטרת הסייג, שהאדם לא יגיע לידי הנסיון, שלא יתחיל לשקוע בבוץ, שהרי "אם כבר נכנסים לבוץ, אין מה לעשות" ('זיו אבות' ח"א עמ' ק"ה).

לָמַדְתָּ שֶׁאֵין אֱלֹהֵי אֱמֶת אֶלָּא בְּתוֹרָה וּבְגְמִילוּת חֲסָדִים. — וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: (כה)מִי שֶׁאֵין לוֹ תוֹסֶפֶת אֵין לוֹ חוֹבָה, וְאֵין הַתּוֹסֶפֶת מִתְקַבֶּלֶת עַד שֶׁתִּפָּרַע הַחוֹבָה.

זאת חייב האדם לעסוק בגמילות חסדים, כמו שמסופר שם בגמרא, שרבי חנינא בן תרדיון אמר על עצמו שלא זכה להינצל מידי הרומאים, מפני שעסק רק בתורה ולא עסק בגמילות חסדים, ומפרשת הגמרא שאמנם עסק בגמילות חסדים, אלא שלא עסק כראוי. הרי שעל האדם לקבל על עצמו לפנים משורת הדין יותר ממה שהוא מחוייב (פתחי לב)].

ואמר אחד מן החסידים: מי שאין לו תוספת - כי מי שאינו מוסיף גדר וסייג על מה שהוא חייב בו מן הדין, **אין לו חובה** - גם קיום חובותיו לא יישאר בידו [שהרי נאמר בפסוק (קהלת ז, כ) "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". ולכן כאשר אדם מציב לעצמו גדרים וסייגים שהם לפנים משורת הדין, הוא שמור מלחטוא בדברים שהם מעיקר הדין. כלומר, גם אם חס ושלום ייכשל בדבר מה, לא ייכשל מיד בגוף החטא עצמו, אלא רק בגדרים שהציב לעצמו, ואם לא יציב לעצמו גדרים, כאשר ייכשל, ייפול מיד בגופו של איסור (מרפא לנפש)], **ואין התוספת מתקבלת** - אך יש להדגיש שאף על פי שתוספת זו היא הכרחית לאדם, אין ה' מקבל אותה ממנו **עד שתיפרע החובה** - עד שיקיים תחילה את חובותיו.

עיונים

כה. מי שאין לו תוספת אין לו חובה. בספר 'משנת רבי אהרן' (ח"א עמ' רא-רב) ביאר דברי רבינו בנחיצות ענין התוספת. וז"ל: רובם המכריע של מעשינו הוא על פי ההרגל, שהוא על כל דבר שלטון ונעשה טבע שני, ובכלל זה גם מעשינו הטובים. והנה תכלית הבריאה היא הבחירה בטוב, ואילו מעשים של הרגל הם רק בגדר "טבע" וחסר בהם עיקר מעלת הבחירה, ולא זו בלבד שחסר בהם רוח ומחשבה, אלא שגם גוף המעשה הוא מצד הנפש החיונית כבהמה, [ועוד פחות מזה, כי גם בהמה יש לה מחשבה], והנה מחד בודאי נחוצה ההתרגלות לטוב כדי לעקור את הרע שבתולדה וכו', ונמצא שההתרגלות עצמה היא עבודה, אך הכל תלוי ברוח האדם, שיהיו המעשים באים מן הרוח, כי התורה היא ברוח כידוע.

ונאמר על מעשי המצוות הנעשים מתוך הרגל (ישעיה כט, יג) "ותהי יראתם אותי מצות אנשים למדת שאין אלהי אמת אלא בתורה ובגמילות חסדים [אף על פי שגמילות חסדים שבגופו אין לה שיעור, כמו שאמרו חז"ל במסכת פאה (א, א), והאדם יכול לצאת ידי חובתו בדבר קל, בכל

וּכְבָר הִתְּירוּ לָנוּ (כו)וְחִיְּבוּ אוֹתָנוּ לְהִתְנַהֵג בְּתוֹסֶפֶת הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: (יומא פא, ב): מוֹסִיפִים מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְהַתּוֹסֶפֶת בַּצּוֹם

וכבר התירו לנו את זאת ואף חייבו אותנו חכמינו ז"ל להתנהג בתוספת המצוות - להוסיף על המצוות [כשהוסיפו חכמינו ז"ל על המצוות האמורות בתורה, חילקו את דבריהם: יש מעשי צדקות שהתירו לנו לעשותם, אבל לא חייבו אותנו בהם, כגון להוסיף על התפילות והצומות הקבועים, ויש תוספות שחז"ל חייבו אותנו בהן, כגון להוסיף מחול על הקודש ושלא להישבע בשם ה' אפילו על אמת (טוב הלבנון)], **כמו שאמרו (יומא פא, ב): 'מוסיפים** ביום הכיפורים **מחול על הקודש'** - מוסיפין מקדושת היום העשירי של חודש תשרי, על ידי כניסה מוקדמת של יום הכיפורים לפני השקיעה כדי שיחול קדושת יום הכיפורים גם על סוף היום התשיעי ומתענים בו ואין עושים בו מלאכה כיום הקדוש של יום הכיפורים עצמו, **והתוספת בצום** - ולהוסיף בצום [כמו שאמרו חז"ל (תענית יא, א): 'כל היושב בתענית רבי אלעזר

עיונים

מלומדה", וכתוב לאחר מכן: "לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא" וגו'... והיינו כי על ידי ההרגל יורדים ממדרגת הבחירה בטוב ומעשיית מעשים הבאים מרוחו של האדם, לעשיית פעולות טבעיות גרידא.

והנה ענין ההרגל הוא גורם גדול להפסד גם בלימוד התורה, וכאשר נצטוינו (פס"ז ואתחנן ו, ו) שלא יהיו דברי תורה כהרגל אצלינו, אלא שבכל יום יהיו בעינינו כחדשים, שהרי אילו היה אדם לומד בפעם העשירית בהתחדשות כמו בפעם ראשונה, הלא היה זוכה להשגות גבוהות יותר, כי הלא אין קץ לאפשרות ההשגה בתורה... מה שאין כן במעשים של הרגל שהם הולכים ומתיישנים, וממילא אינם עושים רושם בנפש האדם.

ה'חובת הלבבות' (שער היחוד פ"ה) כתב: ואמר אחד מן החסידים: מי שאין לו תוספת אין לו חובה, ויש לפרש על פי הנ"ל, דבלא תוספת נעשים להרגל, ורק על ידי תוספת מתחדש גם העיקר ויוצא מגדר ההרגל.

כו. וחייבו אותנו להתנהג בתוספת המצוות. איתא במדרש (שמות רבה טו) אמר הקב"ה שאם נדר נזיר לשתות יין, אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגפן היין, וביאר בזה הרמח"ל (מסילת ישרים פי"א) והיה זה לימוד לחכמים איך יעשו הסייג לתורה במשמרת שנמסר בידם לעשות למשמרתם, שאין זה דין מיוחד גבי נזיר, אלא לימוד לכל התורה כולה היאך תהא הנהגת האדם כדי שיתרחק מהחטא.

וּבַתְּפִלָּה וּבַצְּדָקָה, וַעֲזֹב הָרִבּוּי מִמּוֹתְרֵי הַמָּזוֹן הַמֻּתָּרִים לָנוּ, וְהַזְהִירוּ עַל הַשְּׁבוּעָה בַּשֵּׁם אֲפִלּוּ עַל הָאֱמֶת, וּמֵהַרְבּוֹת הַדְּבָרִים, אֲפִלּוּ אִם יִהְיוּ

צדקה מרבה שלום], **ועזוב הריבוי ממותרי המזון** - ולפרוש מריבוי מותרות המזון **המותרים לנו** באכילה [כמו שאמרו (חולין פד, ב): לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו], **והזהירו** אותנו **על השבועה** - ואסרו לנו להישבע **בשם** ה' **אפילו על האמת** [כמו שאמרו (תנחומא ויקרא י): אמר להם משה לישראל לא תהיו סבורים שהתרתי לכם להשבע בשמי אפילו באמת, שאפילו באמת לא יפה לאדם להישבע], **ומהרבות הדברים, אפילו אם יהיו**

עיונים

והנה אמרו חז"ל (סנהדרין כט, א) "אמר חזקיה מניין שכל המוסיף גורע, שנאמר (בראשית ג, ג) "אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו", פירש רש"י (ד"ה ולא תגעו) "הקב"ה לא הזהירם על הנגיעה ומתוך תוספת גירעו, שדחף הנחש את חוה על האילן עד שנגעה בו אמר לה ראי שאין מיתה על הנגיעה אף על האכילה לא תמותי" ע"כ. מבואר בזה, שהגדר שגדר אדם הראשון שלא ליגע באילן גרע, דהיינו שתוספת הגדר הוא שגרם להם לעבור על איסור האכילה.

והדבר צריך ביאור, שהרי התורה לימדה בפרשת נזיר שיש לעשות סייג כדי שלא להכשל באיסור, ואם כן לכאורה נהג אדם הראשון כראוי כשגדר את עצמו מליגע באילן פן יבואו לאכול הפירות שהקב"ה אסר עליהם. ואם כן איך שייך להחשיב את עשיית הסייג כ"גורע", והכיצד יתכן שדווקא דבר זה שעשה לכאורה כדין הוא שיהיה לו למכשול?

ויש לבאר על פי דברי הרמב"ם (ממרים פ"ב ה"ט) שכתב שרק אם גוזרים גזירה וכוללים אותה בכלל איסורי התורה הרי זה "בל תוסיף", ולכן כשחכמים מתקנים גזירות וגדרים, הם מדגישים, שבאמת דבר זה מותר מן התורה, אלא שזו גזירה דרבנן, וזהו הסייג המצוּוֶה ב"עשו משמרת למשמרתי". וכן מבואר ברמב"ן (דברים ד, ב) שכתב: "ומה שתקנו חכמים משום גדר, כגון שניות לעריות וכיוצא בהן, זו היא מצוה מן התורה, ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקב"ה בתורה".

על פי זה יש לומר, שאמנם אדם הראשון היה צריך לעשות סייג, ומה שנכשל, היה מפני שהשווה את דרגת איסור הנגיעה לאיסור האכילה ואמר ששניהן במיתה, דהיינו שעשה אותו כמו העיקר, ועל זה אמרו חז"ל "כל המוסיף גורע", שהרי מחמת שהוסיף בזה שדימה את הסייג לעיקר נגרם המכשול (זיו אבות' פ"א מ"א מאמר יב. 'מחשבת מוסר' ח"א עמ' פ' ועמ' ק"א).

נִמְלָטִים מִן הַכָּזָב, וּמִזְכְּרוֹן עִנְיְנֵי בְּנֵי אָדָם, אֲפִלּוּ אִם הֵם נִמְלָטִים מִן הַגְּנוּת, (כז)וּמֵהַפְלִיג בְּשִׁבַּח אָדָם, וְאִם הוּא רָאוּי לְךָ, וְשֶׁלֹּא יְסַפֵּר בִּגְנוּת הַמְקֻצָּרִים וְיִמְאַסֵּם, וְאִם הֵם רְאוּיִם לְךָ, וְהַרְבֵּה מִן הַדּוֹמֶה לָזֶה.

נמלטים מן הכזב - והרחיקו אותנו חז"ל מלהרבות בדיבורים, אפילו כשלא יימצא בהם דבר שקר [כמו שאמרו (אבות א, יז): כל המרבה דברים מביא חטא], **ומזכרון ענייני** - ומלהזכיר את ענייניהם של **בני האדם** אחרים, **אפילו אם הם נמלטים מן הגנות** - אפילו כשלא מזכירים בדברים את גנותם, וכן ציוו להימנע **מלהפליג** - ומלהרבות **בשבח האדם**, וגם **אם הוא ראוי לכך** [כמו שאמרו (ב"ב קס"ד, ב'): לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו] (פתחי לב), **ושלא יספר בגנות המקצרים** - ושלא לספר בגנותם של המתרשלים בעבודת ה', **וימאסם** - ולמאוס בהם, **ואם הם** - ואף על פי שהם **ראויים לכך, והרבה מן הדומה** - ועוד הרבה דוגמאות הדומות לזה, כולן מוכיחות שחז"ל הורו לנו להוסיף במצוות.

עיונים

כז. ומהפליג בשבח אדם ואם הוא ראוי לכך. במסכת בבא בתרא (קסד, ב) אמרו: "לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו". ופירש הרשב"ם, שלא יספר בטובתו של חבירו יותר מדי, שמתוך שמספר בטובתו יותר מדי בא לידי סיפור רעתו. רש"י במסכת ערכין (טז, א ד"ה בא לידי) ביאר, דכשמרבה לספר בשבחו של חבירו עלול הוא להוסיף: "חוץ ממדה רעה זו שבו", או שהשומעים את דבריו יאמרו: "הלא יש בידו מדה רעה פלונית".

לדעת ראשונים אלו האיסור לשבח את חבירו נאמר רק כשמרבה לספר בשבחו, אולם מותר לשבח את חבירו במדה מתונה, וכפי ששנינו בפרקי אבות (ב, ח) שרבי יוחנן בן זכאי היה מונה את שבחם של תלמידיו (באר מים חיים ט, ה). ויש שלמדו משום שהאיסור לשבח את חבירו נאמר דוקא בפני שונאיו או בפני רבים [שמסתבר שיש ביניהם אנשים השונאים אותו] כיון שהוא גורם להם לדבר בגנותו, אבל בפני אוהביו מותר לשבחו (פיה"מ לרמב"ם אבות א, יז; רמב"ם הל' דעות ז, ד; סמ"ג לאוין ט; שערי תשובה ג, רכו). כמו כן, אדם שכבר הוחזק ונודע כאדם כשר מותר לשבחו אף בפני רבים, משום שאף אם יגנוהו הרי ידוע לכל שאין הדבר אמת (שע"ת שם).

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביושר לבב

וְרָאוּי שֶׁנְּבָאֵר עַתָּה מִן הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי הַזֶּה דְּמְיוֹנִים, שֶׁיִּלְמְדוּ מֵהֶם שְׁאָר הָעִנְיָנִים, וְיִזָּהֵר הָאָדָם מֵהֶם בְּעֵזֶר הַשֵּׁם, כְּשֶׁיֵּדַע אוֹתָם, כִּי אֵין עִנְיָן מֵעִנְיְנֵי הַטּוֹבָה, אֶלָּא אִם יֵּשׁ לוֹ פֶּגַע שֶׁיַּפְסִיד אוֹתוֹ, וּמִי שֶׁעָמַד עַל אָפְנֵי הַפְּגָעִים הַמַּפְסִידִים אֶת הַמַּעֲשִׂים, יוּכַל לָדַעַת לְהִזָּהֵר מֵהֶם, וּמִי שֶׁלֹּא יֵדַע כִּי אִם הַטּוֹב לְבַדּוֹ, לֹא יְמַלֵּט לוֹ מִמֶּנּוּ דָּבָר, לְרֹב הַפְּגָעִים הַמַּשִּׂיגִים אוֹתוֹ.

וְהָיָה אֶחָד מִן הַחֲסִידִים מְצֻוֶּה לְתַלְמִידָיו: (כח)**לַמְּדוּ הָרַע תְּחִלָּה, לְהִבָּדֵל מִמֶּנּוּ, וְאַחַר כָּךְ לִמְדוּ הַטּוֹב וַעֲשׂוּהוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** וראוי שנבאר עתה מן החלק השני הזה של פיתויי היצר **דמיונים** - דוגמאות מדמיונותיו, **שילמדו** - כדי שנלמד **מהם** [מהן] על **שאר הענינים** - על שאר פיתויי היצר הרע, **ויזהר האדם** - על ידי שיכיר אותם, יוכל להיזהר **מהם בעזר השם, כשידע אותם**, ובכך יהיו מעשיו הטובים ללא פגם וללא חיסרון. **כי אין ענין מעניני הטובה** - שהרי אין בעולם דבר טוב, **אלא אם** כן **יש לו** כנגדו **פגע** או קלקול שעלול לפגום בו ולהשחיתו עד **שיפסיד אותו**, ורק **מי שעמד על אופני הפגעים המפסידים** - והתבונן בדעתו והכיר מה הם הדברים המפסידים והמקלקלים **את המעשים** הטובים, הוא זה **שיוכל לדעת** כיצד **להיזהר מהם** - ובכך ימנע את קלקול מעשיו הטובים. ולעומת זאת **מי שלא ידע** ולא הכיר את תכסיסי היצר והקלקול העלול לבוא מהם, **כי אם** - רק את **הטוב לבדו** הכיר וידע, **לא יימלט לו ממנו דבר** - לא יישאר בידו מאומה מן הטוב **לרוב הפגעים** - מרוב הקלקולים **המשיגים אותו** והמפסידים אותו.

וכן היה **אחד מן החסידים מצוה לתלמידיו:** כדי שמעשיכם הטובים יהיו בידיכם בשלימות, **לימדו הרע תחילה** - עליכם להבין ולהכיר תחילה מהו הרע, כדי שתדעו **להיבדל** ולפרוש **ממנו**, ורק **אחר כך לימדו** מה הוא **הטוב ועשוהו** - כדי שתעשו אותו, **כמו שאמר**

עיונים

כח. למדו הרע תחלה להבדל ממנו ואחר כך למדו הטוב ועשוהו. ביאר רבי יעקב עמדין (בירת מגדל עז): כי הזורע ולא ניכש ועדר תחלה השרשים הרעים, לסוף יעלו כולו קמשונים ויפסד

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

עיונים

הזרע הטוב, וכמו שכתוב (ירמיה יב, יג) 'זרעו חטים וקוצים קצרו ובושו מתבואותיכם'.

כתב ה'אור יחזקאל' (דרכי העבודה, עמוד קמ): "עקירת הרע הכרחית לעשיית הטוב כי מבלעדיה נמצא שזריעת הטוב אינה נותנת פירות, כי נזרעה אל הקוצים והם מאבדים ומפסידים את הדברים הטובים העתידים לצמוח".

"דברים אלו מחודשים הם מאד במהות עבודתנו, כי הנה אף הדורשים טובת נפשם ושואפים באמת ובתמים להתעלות ולהגיע לשלימות, כל עבודתם מסתכמת בעשיית מעשים טובים ובמעט תורה ומצוות, ואין יודעים ומכירים כלל בחובתם להכיר את החלקים הרעים הקיימים בהם ובמעשיהם ולהתרחק מהם, נמצא שמעורב במעשיהם הטובים פגעים ומזיקים המפסידים ומאבדים את כל פעולתם הטובה. וזו כל עבודת המוסר לגלות את הרע ולהרחיקו מהמעשה הטוב, וביותר יש לומר שהלא נאמר "כי מחשבות לבו רק רע כל היום" (בראשית ו, ה) כל היום מחשבות רעות ומרות מקיפות אותו, ולכן אף בדברים הטובים ובפעולותיו הטובות מעורבות המחשבות הרעות, ומשום הכי מחוייב להרחיקם כי יזיקו ויפסידו את הפעולות הטובות", עכת"ד.

הנה מצינו אצל לוט גדלות נוראה, מסירות נפש בעד האורחים שבאו אצלו סדומה, כנאמר: "וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפיים ארצה" (בראשית יט, א), ועוד ועוד. ומכל מקום רואים אנו את סופו שיצא ממנו עמון ומואב שעליהם נאמר (דברים כג, ד-ה): "לא יבא להם בקהל ה' עד עולם, על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" וגו', רואים אנו כאן את סוד המוסר, דהיינו: לעסוק קודם בביעור הרע ולא מספיק רק העיסוק בעשיית הטוב, וכמו שכתב בחובת הלבבות שהחסיד אמר לתלמידיו "לימדו הרע תחלה". אצל לוט היה תערובת רע וטוב, ולכן אף על פי שהטוב היה במדה גדולה מאד, מכל מקום הרי גם היה רע, חמדת הממון שבחר בסדום 'ארץ משקה', אי זהירות בתאוה, ואף על פי שכל הרע הזה היה רק כחוט השערה, אבל סוף סוף יש כאן רע. והכריע בהכף משקל הרע נגד רב הטוב. ומזה נלמד יסוד: שבעשות טוב עדיין לא נבחן האדם, אלא עיקר בחינת האדם הוא בסור מרע, וכפי גודל שמירתו והרחקתו מהרע, בכך הוא נבחן על טוהר נפשו וגודל מדרגתו. וזהו מה שנאמר "סור מרע ועשה טוב", בתחילה 'סור מרע' ואז נבחן גם העשיית הטוב, כי אז העשיית הטוב היא שונה לגמרי ('מליץ יושר', בראשית עמ' צד).

מבואר שהדרך להיכנס לעבודת ה' יתברך היא בכך שתחילת עבודתו של האדם הוא ב'סור מרע', כי כל עוד לא סר מהרע אינו יכול להיכנס לעשיית הטוב. ועיין ב'באר היטב' הלכות תענית (או"ח סי' תקע"א סק"א) שכתב וז"ל: "ודע דכל המעשים שאדם עושה ותורה שלומד בעודו רשע בעו"ה מוסיף כח בקליפות עד שחוזר בתשובה מוציא מהקליפה" עיי"ש.

בספר 'שערי ציון' כתב, עיקר עבודת האדם בעולם הזה הלא הוא ההתרחקות מן הרע, שהרי

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

הַכָּתוּב (יִרְמְיָה ד, ג)**: נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל תִּזְרָעוּ אֶל קֹצִים.**

הכתוב (ירמיה ד, ג) בלשון דימוי ומשל למגדלי התבואה שברצונם שהיבול בשדותיהם יהיה משובח ונקי: **'נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים'** - תחילה עליכם לחרוש את השדה, לעקור את כל הקוצים ולנכש מעומק האדמה את השורשים הרעים הפוגעים בגידול התבואה, ורק לאחר מכן זרעו את זרעי התבואה. אם לא תעשו כך, יתערבו הקוצים והשורשים עם הזרעים, והאדמה תצמיח עם הזרע גם קוצים ושאר צמחים רעים (פת לחם ומרפא לנפש). והנמשל הוא שיש לעקור את הרע תחילה. כשהנכם רוצים לעשות טוב, עליכם להקדים ולהסיר מתוככם את הרע, כדי שלבכם יהיה טהור ומעשיכם יהיו בשלימות הרצויה. לעומת זאת אם תנסו לפתוח בעשיית הטוב בעוד הרע שוכן בקרבכם, כי אז ייפגמו מעשיכם הטובים מפני הרע המעורב בהם (פתחי לב).

כאן מביא רבנו מקור לדעתו שיש לחשוף ולפרט את דרכי היצר, כדי שהחפצים בטוב ידעו להיזהר מתרמית היצר ויימצאו בידם הכלים שבאמצעותם ינצחוהו. רבנו דוחה את הטענה שיש להימנע מלגלות את דרכי פיתוייו של היצר מתוך חשש שהרשעים ישתמשו בזדון לב באותם פיתויים לשם חיזוק דבריהם ושיטתם ואינו מסכים עם חשש זה. הוא גם תומך את דעתו בדברי חז"ל.

עיונים

"האדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו" כדברי ה'מסילת ישרים' פרק א', והוסיף שם ה'מסילת ישרים': "וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל להידבק בו, כן ישיגהו וישמח בו", אם כן זהו עיקר העבודה להתרחק מן הרע, ועל האדם ללמוד מהו הרע כדי להבדל ממנו. עכ"ד.

בספר 'משאת משה' (פרשת קדושים) כתב: וכאשר יסור מהרע על ידי זה ממילא יכנס למעלות הקדושה שהוא "עשה טוב", כי נשמת קודש של ישראל נמשכת ממילא ומתדבקת לשורשה בקדושה העליונה, אלא שהרע שנדבקה בו על ידי עוונותיו מכסים לו את נקודת הקודש אשר בתוכו ומונעו מלהשיג קדושת נשמתו האמיתית, וכיון שיסור מהרע ויבערו מקרבו ממילא האור שבנשמתו יאיר בתוכו ויגיע לרוממות קדושת האלקית שנטבע בו בשורשו, והיינו מה שאמר דוד המלך ע"ה "סור מרע ועשה טוב" שהכוונה "סור מרע" תחילה ואז מעצמך תבוא ממילא אל "ועשה טוב".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְעִנְיַן הוֹנָאַת הַמִּדּוֹת וְהַמִּשְׁקָלִים (בָּבָא בַּתְרָא פט, ב)**: אוֹי לִי אִם אֹמַר, אוֹי לִי אִם לֹא אֹמַר, אִם אֹמַר, שֶׁמָּא יִלְמְדוּ הָרַמָּאִים, אִם לֹא אֹמַר, שֶׁמָּא יֹאמְרוּ הָרַמָּאִים אֵין תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּקִיאִים בְּמַעֲשֵׂי יָדֵינוּ. וְאָמְרוּ אַחַר כָּךְ: אֲמָרָן אוֹ לָא אֲמָרָן? וְאָמְרוּ: אֲמָרָן, וּמֵהַאי קְרָא אֲמָרָן** (הוֹשֵׁעַ יד, י)**:** [כט]**כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְיָ וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם.**

ואמר רבי יוחנן בן זכאי לענין הונאת המידות והמשקלים - כאשר רבי יוחנן בן זכאי רצה ללמד ענייני הונאת המידות והמשקלות, והיה בדעתו לפרט את השיטות השונות של המרמים במדידה ובמשקל כדי להודיע איסורן, עלה בלבו הספק אם ראוי ללמד ולתאר לרבים אופני המרמה במידות ומשקלות. רבי יוחנן היסס ואמר (**בבא בתרא פט, ב**)**: אוי לי אם אומר** בדרשה את דרכי הרמייה, **ואוי לי אם לא אומר** אותן. **אם אומר**, יש לי לחשוש **שמא ילמדו** מכך **הרמאים** כיצד לרמות עוד יותר (רשב"ם). **ואם לא אומר**, עלי לחשוש **שמא יאמרו הרמאים: אין תלמידי חכמים בקיאים במעשי ידינו** האסורים, ומתוך כך יבואו לרמות יותר. לדברי המהרש"א, חששו של רבי יוחנן היה שעלולים הרמאים לומר: תלמידי החכמים אינם בקיאים במעשי התרמית, בעקמימויות, בתחכומים ובנכלים, ולכן אינם עושים כמונו, אבל לו היו בקיאים בכך, היו נוהגים כמותנו (פת לחם וטוב הלבנון). **ואמרו** - ושאלו בגמרא **אחר כך:** האם לבסוף **אמרן** רבי יוחנן בן זכאי בדרשתו ופרסם את דרכי המרמה האפשריות במידות ובמשקולות, **או לא אמרן? ואמרו** - וענו על כך: **אמרן** רבי יוחנן ופרסם והודיע אותן ברבים, **ומהאי קרא אמרן** - והחלטתו התבססה על הפסוק (**הושע יד, י**)**: 'כי ישרים דרכי ה'** - הנהגות התורה עשויות ביושר, **וצדיקים ילכו בם** - הצדיקים למדים מהן להתרחק ממרמה ולדבוק בצדק וביושר, **ופושעים יכשלו בם'** - ואילו הרשעים למדים מהן איך לרמות עוד יותר (רשב"ם). כלומר, כך היא דרכה של תורה, ללמד אורחות יושר כדי שהצדיקים ילמדו מהם כיצד לנהוג ולהגיע לשלימות, אף על פי שמתוך כך ילמדו הרשעים כיצד לרמות וישחיתו את מידותיהם (מרפא לנפש).

עיונים

כט. כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. התורה מלמדת דרכי חיים מוסריות. אמנם, רק הצדיקים הולכים בדרכים אלה ומגיעין על ידן לשלימות. לעומתם, הרשעים, מטים את

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

עיונים

דרכי התורה הישרות, ומשתמשים בהן להשחית את מדותיהם.

רבן יוחנן בן זכאי למד מפסוק זה, שראוי לפרסם את דיני המדות והמשקלות, בכדי לסייע לצדיקים הרוצים לדייק במשאם ומתנם ולהימנע מלרמות אחרים, ואף שהרשעים ייכשלו על ידי ידיעת דינים אלו וילמדו מהם דרכי רמאות (רשב"ם).

ומצינו דוגמא נוספת לכלל זה. נאמר בתורה במעשה בראשית (בראשית א, כו) "ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו". כתב רש"י: "אף על פי ש[המלאכים] לא סייעוהו ביצירתו [את האדם], ו[אילו בלשון 'נעשה אדם'] יש מקום למינים לרדות [-יש בו פתחון-פה לכופרים לקנטר ולהוכיח מכאן שכביכול הקב"ה הוצרך למסייעים, עם זאת] לא נמנע הכתוב מ[לכתוב כן, כדי] ללמד [הליכות] דרך-ארץ ומדת ענוה, ש[לעולם] יהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן [אף על פי שאינו צריך לו]". עכ"ל.

וכעין זה כתב ב'מדרש רבה' (בראשית ח, ז), וז"ל: בשעה שהיה משה כותב את התורה... כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר "ויאמר אלוקים נעשה אדם" וגו', אמר לפניו: ריבון העולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים, [שיאמרו ח"ו שתי רשויות הן], אתמהא. אמר ליה [הקב"ה]: כְּתוֹב, והרוצה לטעות יטעה. ...שאם יבוא הגדול... והוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני. והן אומרים לו: למד מבוראך, שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים, וכיון שבא לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת. עכ"ל.

הפליאה גדולה, האם הריוח שווה בנזק המלך, משל למה הדבר דומה, לאדם שבא לעשות עיסקא, אשר אם יעלה העסק יפה ירויח זהוב אחד, ואם לאו יפסיד כל רכושו. הלא בודאי כי אין זה "עסק", מאחר שאין הסיכוי והסיכון שוה בשוה. וכן כאן, אמנם אם לא יטעה האדם אכן ילמד הלכות נימוסין ודרך ארץ, אבל אילו ח"ו יטעה ויפרש כאילו יש שתי רשויות, הרי בזה הוא כופר בעיקר ומאבד שתי עולמות, ומה איפוא ההבנה שעל מנת כן היתה ההוראה לכתוב "נעשה".

אמנם האמת היא, שאין כאן כל סיכון, דורות אחרי דורות לומדים תשב"ר ב"תלמודי תורה" מתוך החומש, ושונים מקרא זה - "נעשה אדם", ואינם נכשלים בטעות, הכל לומדים את הכתוב כמשמעו על פי רש"י, שכביכול נטל ה' עצה מן המלאכים וכו', ואין איש מעלה על דעתו פקפוק כלשהו ביחודו יתברך, ולהיכשל בטעות של שיתוף.

הכתוב כפי שנכתב, אין בו כדי להכריח להיתפס לשגיאה כזאת. רק "הרוצה לכפור", מי שמלכתחילה רוצה לכפור, ומעונין למצוא איזו נקודת אחיזה, רק הוא מסוגל לסרס הפירוש בכתוב זה.

ואמנם בשביל אדם כזה אין כל עצה, כי בודאי שוב ימצא ראיה ממקום אחר לטעות בו, ובגללו לא יתקפח לימוד הלכה בהלכות דרך ארץ. אם הוא "רוצה לכפור" - רצונו בכך - "יבוא ויטעה". (רבי אלחנן וסרמן, אור אלחנן).

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְאָמַר, כִּי כָּל מַה שֶּׁהִקְדַּמְנוּ זִכְרוֹ בַּשַּׁעַר הַזֶּה מִמַּה שֶּׁמְּסַפֵּק אוֹתוֹ הַיְצֵר עַל הָאָדָם, אִם לֹא יוּכַל לְסַפֵּק אוֹתוֹ בָּהֶם, יְדַבֵּר עִמּוֹ עֲלֵיהֶם מִדֶּרֶךְ הַטַּעֲנָה וְהַמּוּפֶת לְבַטֵּל עָלָיו אֱמִתּוֹתָיו. וּכְשֶׁתַּעֲמֹד עַל בִּטּוּלוֹ וַחֲלִישׁוּת רְאָיוֹתָיו, וְלֹא יוּכַל לַעֲמֹד בְּנֶגְדֶּךָ, וְלֹא לְבַטֵּל מַה שֶּׁיָּדַעְתָּ אֱמִתָּתוֹ וּבֵרוּרוֹ בְּמַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ בַּשַּׁעַר הַזֶּה, יָשׁוּב לְפַתּוֹתְךָ וּלְהַטְעוֹתְךָ בְּנַפְשֶׁךָ, וְיֹאמַר לְךָ:

כַּמָּה אֲנִי שָׂמֵחַ בְּעִנְיָנֶיךָ עַל אֱמוּנָתְךָ הַטּוֹבָה וְלִבְּךָ הַשָּׁלֵם לֵאלֹהִים, וּכְבָר הִגַּעְתָּ מִמַּעֲלוֹת הַחֶסֶד מַה שֶּׁלֹּא הִגִּיעַ אֵלָיו זוּלָתְךָ בְּדוֹרֶךָ, וְיֵשׁ בּוֹ יוֹתֵר מִדַּי מֵהוֹדָאָתְךָ לַבּוֹרֵא עַל

ואומר - והרי הדוגמאות: **כי כל מה שהקדמנו זכרו** - כל אותם פיתויי היצר שהזכרנו לעיל **בשער** הזה **ממה שמספק אותו היצר על האדם** - שעל ידם מנסה היצר לעורר ספק ופקפוק בלב האדם ולערער את יסודות האמונה ועיקריה, ישרתו את היצר במלחמתו באדם, **ואם** וכאשר **לא יוכל היצר לספק אותו בהם** - ויראה שאינו מצליח בדרך זו ובפיתויים אלו לעורר ספק בלב האדם, יחפש דרכים אחרות לפתות בהן את האדם. **או-אז ידבר עמו עליהם** - ויחל להתווכח עמו ולהוכיח לו את הצדק שבדבריו **מדרך הטענה והמופת** - בדרך של טענה והוכחה, כלומר, על ידי קושיות וראיות, כדי **לבטל עליו אמיתותיו** - ולעקור ממנו את האמונה ואת ההכרה באמיתותה. **וכשתעמוד על ביטולו וחלישות ראיותיו** - וכשתגלה שראיותיו אינן ראיות, והן רעועות, ריקות מתוכן וחסרות בסיס, וגם הוא, היצר, ייווכח **שלא יוכל לעמוד** - ולהתקומם **כנגדך, ולא לבטל מה שידעת אמיתתו וברורו** - ושאינו יכול לעקור ממך את האמונה שהתבררה לך בוודאות מוחלטת, **במה שקדם לנו** - על ידי ההוכחות שבירורנו בדברינו לעיל **בשער הזה** [בפרק זה], **ישוב** - יחזור היצר וינסה **לפתותך ולהטעותך בנפשך** - והפעם ישתמש במעלות הקיימות בך בעצמך כדי לפגוע בך, **ויאמר לך:**

כמה אני שמח בעניניך על אמונתך הטובה - כמה אני שמח בהנהגותיך הישרות ובאמונתך האמתית, **ובלבך השלם לאלהים, וכבר הגעת ממעלות החסד** - וכבר זכית וטיפסת בדרגות החסידות לפני השם והגעת אל **מה שלא הגיע אליו זולתך בדורך** - ולא זכה במדרגה זו אף אחד אחר בדורך זה, **ואדרבה, יש בו יותר מדי מהודאתך לבורא** - וכבר הרבית יותר מדי בשבח והודאה לבורא על

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

בישר לבב

טוֹבָתוֹ וְחַסְדּוֹ, וְרָאוּי לְךָ לְהַנְהִיג עַצְמְךָ גַּם כֵּן לִפְרֹעַ קְצָת חוֹבוֹת בְּנֵי אָדָם, כִּי כְבָר יָדַעְתָּ, כִּי הֵם סִבּוֹת תּוֹעַלְתְּךָ וְחַזָּקָתֶךָ, וּכְבָר נִתְבָּרֵר לְךָ, כִּי בִּרְצוֹתָם אוֹתְךָ, תִּהְיֶה תְּפִאַרְתֶּךָ, וּבְהִתְקַצְּפָם עָלֶיךָ, יִהְיֶה חֶסְרוֹנֶךָ. — עַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל בְּמַה שֶּׁיָּפִיק רְצוֹנָם וְתִמְצָא חֵן בְּעֵינֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ג, י): [ל]כֹּל

וכבר נתברר [התברר] לך, כי ברצותם אותך - וכאשר תמצא חן בעיניהם ותהיה רצוי להם, תהיה תפארתך - תהיה נערץ ונכבד בעיניהם, ובהתקצפם - וכאשר יקצפו ויכעסו עליך, יהיה זה חסרונך - ומצב זה יגרום לך נזק. על כן נהג בתבונה והשתדל במה שיפיק רצונם - לעשות את מה שימלא את רצונם, ועל ידי זה תמצא חן בעיניהם, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ג, י): 'כל

עיונים

ל. כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. לכאורה קשה להבין מה ששנינו 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו', וגם מצינו במסכת כתובות (קה, ב): 'האי צורבא מרבנן דמרחמיה ליה בני מתא לא משום דמעלי אלא משום דלא מוכיחן במילי דשמיא' [פירוש: תלמיד חכם זה שבני עירו אוהבים אותו, אין זה משום שהוא אדם מעולה ביותר, אלא משום שאינו מוכיחם בעניני שמים], ולפי זה ממה נפשך יהיה תרעומת על צורבא מרבנן, אם מרחמיה ליה בני מתא יאמרו הבריות משום דלא מוכיחן במילי דשמיא הוא, ואם ישנאוהו אנשי עירו יאמרו 'כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו'.

אך באמת כך הוא, בזמן שגדול הדור מוכיח לעוברי עבירה, מצד תולדתו שהוא בן אברהם יצחק ויעקב, הוא אוהב את המוכיח לו, אך מצד היצר הרע התקוע בלב האדם הוא משניאו להמוכיח, וכמו שביאר הרמב"ם ז"ל בהלכות גירושין (פ"ב ה"כ) אצל כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. אבל בזמן שהגיע ח"ו מיתתו של תלמיד חכם אז יכנע לב אנשי עירו ונותנים ליבם להבין שלטובתם הוכיחם. אבל אם גם בהיות התלמיד חכם עם אנשי עירו הם מרחמים ליה, על כרחך מצד שאינו מוכיח להם במילי דשמיא ('חתם סופר', אבות).

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

בישר לבב

מי שרוח הבריות נוחה הימנו - והוא אהוב על הבריות, בידוע שרוח המקום נוחה הימנו' - וגם הקב"ה אוהבו. כאשר יבוא אליך היצר בפיתוי זה, **הָשֵׁב עָלָיו:** דחה את דבריו ואמור לו: **וּמַה יּוֹעִיל לִי בְּהִתְרַצּוֹת** - אם אשתדל למצוא חן ולהתרצות **אֶל** יצור חלש

[לא]**שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ.**

עיונים

לא. שרוח הבריות נוחה הימנו. במסכת בבא-בתרא (י, ב): "שאלו לשלמה בן דוד, איזהו בן עולם הבא [המקבל שכר נצחי]?, אמר להם: כל שכנגד זקניו כבוד [-כל אלה שחולקים להם כבוד בעולם הזה מחמת חכמת זקנותם, ולא מחמת עושרם]". והשאלה תמוהה, מהו הצורך לפנות בשאלה זו לשלמה וחכמתו, והלא אפילו תינוק בן יומו יודע זה, וכבר צווח דוד (תהלים כד, ג-ד) "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים" וכו'. ועוד, התשובה שהשיב שלמה יותר תמוהה, מה בכך 'שכנגד זקניו כבוד', האם בשביל זה יזכה לארחות חיים.

אבל הדבר כך הוא, כי הם שאלו בממה נפשך כי ודאי האיש המעלים עין מבלי להוכיח את הרבים ונמנע מלייסר את העם ולהזהיר אותם על מעשיהם ולקרוא בקול 'חידלו הרע' וכדומה, עונשו קשה ומר למאוד בעולם הבא, אך כבר אמרו במשנה 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, אין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו', ואם כן קשה בממה נפשך, איך יזכה אדם לעולם הבא, הרי אם לא יוכיח, עונשו קשה, ואם יוכיח, יוסיפו לשנוא אותו ואין רוח הבריות נוחה הימנו ואף רוח המקום אינה נוחה הימנו, ואיך יזכה לעולם הבא, ואם כן קשה בממה נפשך 'איזהו בן עולם הבא'.

ועל זה השיב שלמה, ודאי שהמוני העם שונאים את המוכיח בשער, אבל חכמי הדור וזקני עדה ודאי שמוסיפין אהבה על כל דיבור ואמירה, ואדרבא הם עוד מזרזים אותו 'כה תדבר אל בית יעקב'. ומה שאמרו במשנה 'כל שרוח הבריות' לא כוונו להמוני עם ואספסוף אשר בקרב המחנה, כי אם לשרידי ואצילי עַם זקני הדור, אשר הם נקראים באמת 'בריות' בריה דלא בטילה, וברוח אנשים כאלה דיברה המשנה, ואם רוח אנשים כאלה נוחה מן האיש, זהו נחמד למעלה וימצא חן בעיני אלהים. וזהו אומרו 'כל שכנגד זקניו כבוד', 'זקניו' דייקא, כל שהוא מכובד בעיני חכמי הדור וזקנים שבעם, כי בזה ימצא חן למטה וחן למעלה ('יערות דבש', ח"ב דרוש ג).

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

כְּמוֹנִי, אֲשֶׁר אֵין בִּיכָלְתּוֹ לְהוֹעִיל לִי וְלֹא לְהַזִּיק, וְאָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה ב, כב): חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא. וַאֲפִלּוּ אִם הָיָה חוֹבָה, אֵיךְ אוּכַל לְרַצּוֹת כָּל בְּנֵי דוֹרִי, וְאֵין בִּיכָלְתִּי לְרַצּוֹת בְּנֵי בֵיתִי, כָּל שֶׁכֵּן זוּלָתָם.

וּמַה שֶּׁזָּכַרְתָּ מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּעִנְיָן הַזֶּה, אֵינוֹ מְחַיֵּב לְהִשְׁתַּדֵּל בִּמְשִׁיכַת רְצוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת, אֲבָל הוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַד הַחֲכָמִים בְּצַוָּאָתוֹ לִבְנוֹ: בְּנִי, הַפְקֵת רְצוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֵינָהּ בִּיכָלְתֶּךָ, אֲבָל הִשְׁתַּדֵּל לְהָפִיק רְצוֹן הַבּוֹרֵא וְיַעֲשֶׂךָ רָצוּי לַבְּרִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

כְּמוֹנִי, אֲשֶׁר אֵין בִּיכָלְתּוֹ לְהוֹעִיל לִי וְלֹא לְהַזִּיק, וְאָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה ב, כב): חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא. וַאֲפִלּוּ אִם הָיָה חוֹבָה, אֵיךְ אוּכַל לְרַצּוֹת כָּל בְּנֵי דוֹרִי, וְאֵין בִּיכָלְתִּי לְרַצּוֹת בְּנֵי בֵיתִי, כָּל שֶׁכֵּן זוּלָתָם.

וּמַה שֶּׁזָּכַרְתָּ מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּעִנְיָן הַזֶּה, אֵינוֹ מְחַיֵּב לְהִשְׁתַּדֵּל בִּמְשִׁיכַת רְצוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת, אֲבָל הוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַד הַחֲכָמִים בְּצַוָּאָתוֹ לִבְנוֹ: בְּנִי, הַפְקֵת רְצוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֵינָהּ בִּיכָלְתֶּךָ, אֲבָל הִשְׁתַּדֵּל לְהָפִיק רְצוֹן הַבּוֹרֵא וְיַעֲשֶׂךָ רָצוּי לַבְּרִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב

כמוני, אשר אין ביכלתו ובכוחו לא להועיל לי ולא להזיק לי, וכבר אמר הכתוב (ישעיה ב, כב): 'חדלו לכם מלפחד מן האדם אשר נשמה באפו - אשר כל חיותו תלויה בנשמת אפו; היום נשמתו זו שוכנת בקרבו ומחר כבר תצא ותפרח מקרבו, כי - ואם כן במה נחשב הוא' - הרי אינו נחשב לכלום, ואיך ייתכן לבטוח בו או לפחד ממנו (רד"ק). ואפילו אם היה חובה - ואף לו הייתה האמת כדבריך שהנני מחוייב לשאת חן בעיני בני אדם, גם אז לא אוכל לעשות זאת, כי האיך אוכל לרצות כל בני דורי - ואיככה אוכל לרצות את כל אנשי דורי, ואין ביכלתי לרצות בני ביתי - בשעה שאינני יכול לפעול זאת אפילו אצל בני ביתי, וכל שכן זולתם - וכל שכן אצל שאר בני אדם שלכל אחד מהם דעה ורצון אחרים, שונים ונוגדים זה את זה.

ומה שזכרת - והראיה שהבאת מדברי רבותינו זכרונם לברכה בענין הזה על מי שרוח הבריות נוחה הימנו, אינו מחייב - אין הכוונה בדבריהם שמוטלת עלי החובה להשתדל ולעשות מעשים במשיכת רצון - למשוך אלי את שביעות רצונם של כל הבריות, אבל הוא - אלא כוונת דבריהם היא כמו שאמר אחד החכמים בצוואתו לבנו: בני, הפקת רצון כל הבריות - השתדלותך להשביע את רצון כל הבריות אינה ביכלתך - זהו דבר שאינו בכוחך, אבל מה שכן ביכולתך הוא להשתדל להפיק רצון הבורא - ושהוא, הקדוש ברוך הוא, יהיה מרוצה מהנהגתך, וכאשר תפעל בזה ותהיה רצוי לפניו, אז יעשך - הבורא יעשה אותך רצוי לבריות, כמו שכתוב

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

(משלי טז, ז): 'ברצות ה' דרכי איש - כשאורחות חיי האדם רצויים לפני ה', גם אויביו יתהפכו לאוהביו וישלים [וישלימו] אתו'. בדברים הבאים מוסיף רבנו לדחות את טענת היצר, המשתמש במאמר חז"ל "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו" כדי להוכיח שעל האדם להשתדל למצוא חן בעיני הבריות. רבנו מדקדק בביאור דברי המשנה ואומר, שכשאדם רצוי לבריות, הרי זה סימן לכך שהוא רצוי לפני הבורא, אולם זהו סימן בלבד, ואין כוונתם לומר שעל האדם להשתדל ולהתאמץ להשיג את שבח הבריות (טוב הלבנון ופת לחם).

(מִשְׁלֵי טז, ז): [לב]בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ [לג]גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלֵם אִתּוֹ. וְכֵן מִי שֶׁכָּל הַבְּרִיּוֹת מְקֻטָּנָם וְעַד גְּדוֹלָם מוֹדִים וּמְשַׁבְּחִים אוֹתוֹ וְרוֹצִים אֶת מַעֲשָׂיו, רְאָיָה הִיא, כִּי הָאֵל יִתְבָּרַךְ זָרַע לוֹ אַהֲבָה בְּלִבּוֹת

וכן - זוהי כוונת רבותינו ז"ל בדבריהם במשנה הנזכרת לעיל: **מי שכל הבריות, מקטנם ועד גדולם, מודים** ומסכימים למעשיו הטובים **ומשבחים אותו** בדברי הלל והערכה **ורוצים את מעשיו** - ומרוצים ממעשיו, **ראיה היא** - הוא אות וסימן לכך, **כי האל יתברך זרע לו אהבה בלבות**

עיונים

לב. ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ביאר רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל ('רוח חיים' פ"ב מ"ד), כי הנה התנא במסכת אבות (שם) אמר: "בטל רצונך מפני רצונו", פירוש, שלא יהיה לך רצון מאומה כי אם רצון הקב"ה, ואז יבטל הקב"ה רצון אחרים המעכבים ומונעים טובתך מפני רצונך. וזה שאמר "ברצות ה' דרכי איש" - אם "דרכי איש" הוא רק "רצות השם", פירוש: שאין לו רצון בעצמו כי אם מה שרוצה השם יתברך, ומבטל רצונו מפני רצון הבורא, אז "גם אויביו ישלים אתו" - שיבטל ה' את רצון אחרים מפני רצונו, וכנתבאר לעיל.

לג. גם אויביו ישלים אתו. בטעם לסמיכת ברכת 'ראה בעניינו' ל'סלח לנו' שבתפילת שמונה-עשרה, כתב ה'אבודרהם' (עמוד קז) וז"ל: "ואחר כך ישאל סליחה ומחילה על אשר חטא ומרד. ואחר כך ישאל להצילו מצרותיו ומשונאיו, כי 'ברצות ה' דרכי איש, גם אויביו ישלים אתו' (משלי טז, ז) ועוונותיו של אדם גורמין להשניאו בעיני הבריות" עכ"ד. כלומר, אחרי שביקש סליחה מה' יתברך בברכת 'סלח לנו', הוא מקוה שה' יתברך קיבל את בקשתו, והתרצה לו - 'וברצות ה' דרכי איש', מתאים לבקש בברכת "ראה בעניינו... וגאלנו", גאולה מצרותיו ומאויביו. כפי שהפסוק מסיים "גם אויביו ישלים אתו".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

בְּנֵי אָדָם, וְשָׁם לוֹ שֵׁם טוֹב עַל לְשׁוֹנָם, וְזֶה אֵין הַבּוֹרֵא עוֹשֶׂה אוֹתוֹ לְשׁוֹנָאָיו, (לד)**וְהוּא לְרְאָיָה בְּרוּרָה וּגְדוֹלָה עַל רְצוֹת הַבּוֹרֵא אוֹתוֹ. אֲבָל**

בני אדם - נטע בלבות בני האדם אהבה כלפיו, **ושם לו שם טוב על לשונם**, וזה - שהרי הטובה הזו **אין הבורא עושה אותו לשונאיו**, ולכן **הוא** [היא] **לראיה ברורה וגדולה, על רצות הבורא אותו** - על כך שהוא רצוי לפני הבורא. **אבל**

עיונים

לד. והוא לראיה ברורה וגדולה על רצות הבורא אותו. רבינו מפרש דברי התנא באמרו: 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו', שכל מי שאהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה, כי מי שהבריות משבחים אותו, זהו ראיה וסימן שה' נטע אהבתו בלבות בני אדם, ובוודאי שאין הבורא עושה כן לשונאיו, וראיה ברורה וגדולה היא על אהבת הבורא אליו [וכתב בספר 'ראשית חכמה' (שער הענוה פ"ג סכ"ו), שלכן מי שחבירו ביזה אותו ראוי שישתוק, שודאי זהו מאת ה' מפני שאין רוח המקום נוחה הימנו, וידאג על עוונותיו].

כתב רבינו יוסף בן נחמיאש ז"ל ששמע מפי רבי יצחק מלמד, שהתנא למד זאת מהפסוק (יחזקאל לו, כז) "ואת רוחי אתן בקרבכם", הרי, שרוח הבריות היא רוח המקום, ואם רוח המקום לא הייתה נוחה הימנו גם רוח הבריות לא הייתה נוחה הימנו. וכעין זה כתב גם בפירוש רבינו בחיי, שלפי שהרוח שבבני אדם הוא מרוח העליון, כענין שכתוב (בראשית ב, ז) "ויפח באפיו נשמת חיים", ובוודאי שהנופח נותן מרוחו במי שנפח, וכיון שהכל שורש אחד יכול רוח אחד להעיד על השני. וכן בפירוש החסיד רבי יוסף יעב"ץ כתב, שלכן נקט התנא בלשון 'בריות' ('כל שרוח הבריות'), שמשום שהם בריותיו של הקב"ה, יש בהם מדעת קונם שדעתם נוחה במה שתנוח דעת קונם.

אמנם בפירושי רבינו יצחק מטולדו הקשה על הראשונים המפרשים שהתנא בא ליתן סימן למי שרוח המקום נוחה הימנו, שאם כדבריהם היה לו לתנא לומר להיפך, 'כל שרוח המקום נוחה הימנו רוח הבריות נוחה הימנו'.

ובאמת שברבינו יונה מבואר שאין זה סימן אלא תוצאה, וכוונת התנא, שמי שמשאו ומתנו נאה עם הבריות [בתפארת ישראל מוסיף על דברי רבינו יונה, שמיטיב לבריות ודיבורו בנחת עמהם] רוח המקום נוחה הימנו, משום שכולם משבחים ומקלסים את התורה על ידי מעשיו, כמו שמובא בגמרא (יומא פו, א) 'ואהבת את ה' אלהיך' (דברים ו, ה), שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה וכו'. וכל שאין

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם הֶחָסִיד מִשְׁתַּדֵּל וְטוֹרֵחַ בְּמַה שֶׁיִּשְׁבְּחוּהוּ בְּנֵי אָדָם עַל עֲבוֹדָתוֹ לֵאלֹהִים, אֵין זֶה מִמִּנְהֲגֵי הַחֲסִידִים.

עַל כֵּן הִזָּהֵר מִזֶּה וְהַדּוֹמֶה לוֹ מִפִּתּוּיֵי הַיֵּצֶר לְךָ, כִּי הוּא מִשְׁתַּדֵּל לְהַדְרִיכְךָ בָּזֶה עַד שֶׁיַּפִּילְךָ בִּמְצוּדַת הַחֹנֶף.

וְהָשֵׁב עָלָיו בְּשַׁבְּחוֹ אוֹתָךְ: וּמַה הוּא שֶׁתְּאַשֵּׁר

שיהיה האדם החסיד משתדל וטורח במעשיו ופעולותיו **במה שישבחוהו** - כדי שיהללוהו **בני אדם** על טוב **עבודתו לאלהים** - על כך שהוא עובד את האלוהים כנדרש, **אין זה ממנהגי החסידים** וגם לא מדרכיהם.

על כן היזהר מפיתוי זה והדומה לו - ומהפיתויים הדומים לו **מפיתויי היצר** שהוא מציב לך כדי להכשילך בהם, **כי** אם תשמע אליו, **הוא משתדל להדריכך בזה** - הוא ישתדל להרגיל אותך במחשבות אלו יותר ויותר, **עד שיפילך** לגמרי **במצודת החונף** [החנופה] - ותילכד חס ושלום ברשת הצביעות, וסופך שלא תהא עבודתך לשם האל, אלא למצוא חן בעיני בני האדם.

והשב עליו בשבחו אותך - וכשהיצר משבח אותך, סתור את דבריו והשב לו: **ומה הוא שתאשר**

עיונים

רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו, לא יהיה נקי מה' ומישראל, עכ"ד.

וכתב בפירוש רבינו יוסף בן שושן, שהעולה ממשנה זו, שיקח האדם מוסר מחביריו, ולא ישען על בינתו, ויבטל רצונו מפני רצונם, וישתדל בכל יכולתו להיות רצוי להם, הואיל והעידו חכמי האמת שכל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. אמנם ה'שפת אמת' פירש גם כן כעין פירוש רבינו יונה, אלא שאין נוח לו לפרש שצריך להשתדל למצוא חן בעיני אנשים, שהרי זה יכול כל אדם לעשות, ומשמעות המשנה שאין דבר זה תלוי ביד האדם, לכן פירש, שהתנא משמיע לנו שצריך להתנהג בצדקות, שעל ידי כך הקב"ה ממציא לו חן בעיני הבריות, ועל ידי זה שנוהג בצדקות גם רוח המקום תהיה נוחה הימנו. עוד פירש, שבזה עצמו שמתנהג באופן שרוח הבריות נוחה הימנו, עושה רצון המקום שרוצה שבני אדם יאהבו זה את זה, והוא אהוב למעלה, ורוח המקום נוחה הימנו.

אוֹתִי עָלָיו מִדַּעְתִּי חוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עָלַי, וְכִי הוּא כִּי אִם לְטַעֲנָה עָלַי לֵאלֹהִים, מִפְּנֵי שֶׁאֵינִי סוֹבֵל לַעֲשׂוֹת כְּפִי דַּעְתִּי. וַאֲפִלּוּ אִם הָיִיתִי עוֹשֶׂה כְּפִי דַּעְתִּי, הֲיַסְפִּיק הַכֹּל לְהוֹדָאַת הַבּוֹרֵא יִתְעָלֶה עַל הַקְּטַנָּה שֶׁבְּטוֹבוֹתָיו עָלַי. וּמַה הִיא מִדַּת יָמַי בְּמִדַּת יְמֵי הָעוֹלָם, וְכֻלָּם לֹא יַסְפִּיקוּ לְסַפֵּר טוֹבוֹת הַבּוֹרֵא עָלַי, וְאֵיךְ אוּכַל לְשַׁלֵּם מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב עֲלֵיהֶן לֵאלֹהִים? וּכְבָר אָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה מ, ו)**: כָּל הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (אָבוֹת א, יד)**: אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי,**

אותי עליו - וכי מהו השבח שהנך משבח אותי **מדעתי חובות האלהים עלי** - באומרך שאני יודע את חובותי כלפי האלוהים, והלא ההיפך הוא הנכון; העובדה שאני מכיר בחובותי כלפי הבורא ברוך הוא, לא די שאינה נחשבת לשבח, אלא היא משמשת כתביעה כלפי, **וכי הוא כי אם לטענה עלי לאלהים** - הלא אדרבה, ידיעת חובותי כלפי הבורא היא סיבה לכך שתהיה ביקורת על מעשי, **מפני שאיני סובל לעשות כפי דעתי** - מפני שאינני ממלא את חובותי בהתאם לידיעתי. **ואפילו אם** כן **הייתי עושה כפי דעתי** - אפילו הייתי ממלא את חובותי ועובד את בוראי בהתאם לידיעתי, **האם יספיק הכל** - והאם יספיקו כל מעשי הטובים **להודאת** - לשמש כהודאה ונתינת תודה **להבורא יתעלה** אפילו **על הקטנה שבטובותיו עלי** - בעבור הקטנה שבטובות שעשה עמי?! **ומה היא מידת ימי** - הלא כמה מעטים ימי חיי וגם הם, מה מועט הוא ערכם **במידת ימי העולם** - לעומת משך ימי קיום העולם, **וכולם לא יספיקו לי לספר** ולתאר את **טובות הבורא עלי** - וכל ימי חיי לא יספיקו לי לספר את טובות הבורא עלי, וכל שכן שאין הם מספיקים לשלם לבורא בעבור טובותיו, **ואיך** אם כן **אוכל לשלם** במשך ימי חיי המעטים את **מה שאני חייב עליהן לאלהים** - את מה שאני חייב לאלוהים בעבור טובות אלו?! **וכבר אמר הכתוב (ישעיה מ, ו): 'כל הבשר חציר** - בני האדם דומים לחציר שמטבעו הוא יבש וקמל במהירות, **וכל חסדו כציץ השדה'** - וגם מעשי החסד שלהם אינם קיימים אלא זמן קצר, כשם שהציץ הפורח נובל במהרה מן הפרי (מרפא לנפש), **ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (אבות א, יד): 'אם אין אני לי** - אם לא אשתדל בעצמי לזכות לחיי עולם, **מי לי** - מי יזכה בשבילי? הרי אין אדם קונה עולם הבא אלא בזכות התורה והמצוות שקיים בעצמו!

וְכִשֶּׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי, (לה)**וְאִם לֹא עַכְשָׁיו אֵימָתָי.** (לו)

וכשאני לעצמי - ואף כשאני אכן משתדל בעצמי לזכות, **מה אני** - כמה ערך יש להשתדלותי לעומת מה שמוטל עלי?! הלא איני מגיע למלא את מה שמוטל עלי, ואפילו אחד מני אלף ממה שמוטל עלי אינני יכול לקיים (רש"י ורבנו יונה שם), **ואם לא עכשיו אימתי'** - למרות אוזלת היד הזו, חובה עלי להשתדל בזה בכל כוחי בעולם הזה, שאם לא כן **'אימתי'** אזכה? הרי לאחר המוות אי אפשר לזכות עוד!

עיונים

לה. וכשאני לעצמי מה אני. ביאר רבינו יונה ('שערי תשובה' שער שני אות כ"ו), וז"ל: 'וכשאני לעצמי מה אני', גם כש'אני לי' להשתדל לתקן נפשי בכל כחי, ואני הוגה בחכמה בכל עת - 'מה אני', כי השגת האדם קצרה ודלה, ועם הטורח והתיקון ישיג מעט מן המעלות, ראה גם ראה מי אנכי ומה חיי כשאין אני לעצמי להשתדל ולטרוח לתקן נפשי. והמשל בזה מן השדה שהיא זיבורית, כי עם רֹב הטורח בתיקונה ועם רֹב עבודה תוציא זרע מעט, ואם לא יטרחו בתיקונה - לא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב, אבל קוץ ודרדר תצמיח. רק השדה אשר היא עידית, גם אם לא יטרחו בעבודתה ימצא בזריעתה תועלת. ואמרו רבותינו ז"ל (אדר"נ פט"ז ה"ג) בענין מה שכתוב (תהלים קג, יד) 'כי הוא ידע יצרנו', משל למלך שנתן שדה לעבדיו, והזהירם לעבדה ולשמרה ולהביא לו ממנה שלושים כור בכל שנה, והם טרחו בה ועבדו אותה היטב והביאו ממנה לפני המלך חמשה כורים. אמר להם, מה זאת עשיתם? אמרו לו, אדוננו המלך! שדה שנתת לנו זיבורית היא, ואנחנו בכל כחנו עבדנו אותה, ועם כל הטורח לא עשתה את התבואה יותר מזה השיעור.

לו. ואם לא עכשיו אימתי. כתב ה'שפתי חיים' (ח"ב מדות ועבודת ה'): על האדם לחשוב שיש לו את השעה הזו בלבד, כי בכל שעה יש תפקיד המיוחד לשעה הזו, ולשעה הבאה כבר יש תפקיד חדש. כמו שכתב ה'נפש החיים' (ש"ב פי"ג) על התפילות, שמעת שתקנוה עד ביאת הגואל, לא היה ולא יהיה שום תפילה דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל, וכן כל יום לחברו שלפניו ואחריו. וכך הוא בחיי האדם, כל שעה יש לה את התפקיד המיועד והמיוחד לה, ואם לא עשה את התפקיד המוטל עליו באותה שעה אינו יכול להשלימו יותר. ולכן אמרו רז"ל (חגיגה ט, ב) 'מעות לא יוכל לתקון' (קהלת א, ט) זה שבטל קריאת שמע או תפילה. וזה גם נכלל במה שאמר הלל באבות 'ואם לא עכשיו אימתי', אם אינני מנצל את ה'עכשיו', ואינני ממלא את התפקיד המיוחד לאותה שעה, 'אימתי' אשלים ואעשה זאת, שהרי הרגע שלאחריו הוא 'עכשיו' חדש ויש לו תפקיד חדש.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ הַיֵּצֶר מִפִּתּוּתְךָ בַּפָּנִים הָאֵלֶּה,
יִשְׁתַּדֵּל לְפִתּוּתְךָ מִצַּד אַהֲבַת הַשֶּׁבַח
וְהַשֵּׁם טוֹב בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֹאמַר לְךָ:

שָׁמֵחַ אֲנִי עַל עֲבוֹדָתְךָ לֵאלֹהִים עִם בְּטָחוֹנְךָ
הַטּוֹב עָלָיו, וַהֲשָׁבָתְךָ כָּל עִנְיָנֶיךָ אֵלָיו,
וְשֶׁפְנִיָּתְךָ לִבְךָ מִתּוֹעֶלֶת הַבְּרוּאִים מִבַּלְעָדֵי
הַבּוֹרֵא, וְאַתָּה הוּא הַבּוֹטֵחַ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב
שָׁלֵם. — וְאֵין רָאוּי שֶׁתַּסְתִּיר מִבְּנֵי אָדָם מַה
שֶׁאַתָּה עָלָיו מִן הַחֲסִידוּת. אֶבֶל הַנָּכוֹן לְךָ, כֵּיוָן
שֶׁמָּשַׁלְתָּ בְּעַצְמְךָ וְגָבַרְתָּ עַל תַּאֲוָתֶךָ, (לז)**שֶׁתֵּרָאֶה**
מַעֲשֶׂיךָ לִבְנֵי אָדָם, וּתְגַלֶּה לָהֶם לִבֶּךָ, וְיִהְיֶה לְךָ

בזה בעולם הזה כבוד מהם - כדי שעל ידי זה תרכוש מהם בעולם הזה כבוד והערצה, וזכר טוב ושם טוב **בתוכם** - ותקנה לך שם טוב ביניהם. וכדי לפתותך בצדקת דבריו הוא יביא לך ראיה מן הפסוקים, כמו **שאמר הכתוב** (ישעיה נו, ה) שהקב"ה מבטיח לאלה (המוזכרים בפסוק לעיל שם) שאין להם בנים והם שומרים על קדושת ימי השבת וקבלו עליהם לעשות רצון בוראם ודבקים במצוותיו ובתורותיו: **'ונתתי להם בביתי ובחומתי** - אגמול להם שבבית המקדש בתוך חומות ירושלים יזכו ליד **ושם טוב** - להנצחה ולזיכרון, ואלו עדיפים **מבנים ומבנות'**, ועוד **נאמר** על ידי נתן הנביא, נבואה מפי הקב"ה, הבטחה לדוד המלך (**שמואל-ב** ז, ט): **'ועשיתי לך** [לדוד] **שם גדול** - ואפרסם את שמך בעולם **כשם** המלכים **הגדולים אשר בארץ'. ועוד** - ומטעם נוסף עליך לפרסם מעשיך המיוחדים: כדי **שבני** אדם **ילמדו ממעשיך** הטובים, **ותהיה נשכר עליהם** - ותקבל שכר על כך. **על כן אל תסתיר ממעשיך** הטובים **אלא מה** - מלבד מה **שאי אפשר** לך **לגלותו ולהראותו לבני אדם,** אבל את שאר מעשיך תגלה ותחשוף ברבים, **ויהיה לך בזה** - וכשתנהג באופן זה, יהיה לך **כבוד ושם טוב בעולם הזה והגמול הטוב לעולם הבא** - וגם שכר טוב בעולם הבא.

וכאשר יתייאש היצר מלפתותך **בפנים האלה** [באופנים הללו] - שתעשה כל פעולותיך כדי למצוא חן בעיני בני אדם, הוא **ישתדל לפתותך מצד אהבת השבח** - יכניס בלבך את הרצון לרדוף אחר הכבוד והשבח ולזכות **בהשם הטוב בעולם הזה, ויאמר לך: שמח אני על עבודתך לאלהים** - שהנך עובד את האלוהים **עם** - ומעריך אותך על **בטחונך הטוב עליו** - ועל כך שביטחונך בה' חזק, **והשבתך כל ענינך אליו** - ועל שהנך עושה את כל מעשיך לשמו והנך סומך עליו בכל ענייניך, **ושפנית לבך מתועלת הברואים** - ועל שהנך מאמין שאין הברואים יכולים להועיל לך **מבלעדי** [זולת] **הבורא, ואתה הוא** לבדך **הבוטח באלהים באמת ובלב שלם** - ואתה הוא בעל הביטחון האמיתי, הבוטח על האלוהים באמת ובלב שלם. ואולם - כך ממשיך היצר לטעון כלפיך - **אין ראוי** - ואין זה נכון מצדך **שתסתיר מבני אדם מה שאתה עליו מן החסידות** - את דרגת חסידותך ומעלותיך המצוינות. **אבל הנכון לך** - אלא ראוי מצדך, **שמכיון שמשלת בעצמך** - שאתה כבר מושל על עצמך **וגברת** [והתגברת] **על תאוותיך**, ראוי לך **שתראה** ותגלה את **מעשיך** הטובים **לבני אדם, ותגלה להם** את טוהר **לבך, ויהיה לך**

עיונים

לז. שתראה מעשיך לבני אדם. כתב המגיד מפלאצק זצ"ל ('ראש הגבעה') וז"ל: "דע בני כי הצנע לכת עם אלקיך הוא כלל גדול בעבודת ה'. והענין הוא ללבן ולצרף המחשבה בעבודתו יתברך, שיהיה רק לו לבדו יתברך. וזה אינה מלאכה קלה, כי דעתו של אדם

בָּזֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּבוֹד מֵהֶם, וְזֵכֶר טוֹב וְשֵׁם טוֹב
בְּתוֹכָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה נו, ה)**: וְנָתַתִּי**
לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת,
וְאָמַר (שְׁמוּאֵל־ב ז, ט)**: וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם**
הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ. וְעוֹד, שֶׁיִּלְמְדוּ מִמַּעֲשֶׂיךָ,
וְתִהְיֶה נִשְׂכָּר עֲלֵיהֶם. עַל כֵּן אַל תַּסְתִּיר מִמַּעֲשֶׂיךָ
אֶלָּא מַה שֶּׁאִי אֶפְשָׁר לְגַלּוֹתוֹ וּלְהַרְאוֹתוֹ לִבְנֵי
אָדָם, וְיִהְיֶה לְךָ בָּזֶה כָּבוֹד וְשֵׁם טוֹב בָּעוֹלָם הַזֶּה
וְהַגְּמוּל הַטּוֹב לָעוֹלָם הַבָּא.

עיונים

ומחשבתו היא מטהו אל מדת החונף, והוא עבודת השיתוף, שיהיה עבודה לאלוקים ולבני אדם, ולפעמים כל עבודתו אינה כי אם להצטיין בהם לפני בני אדם, בעבור אהבת השבח, השם והכבוד, כמבואר בספר חובת הלבבות. ואם כן, אף בעבודות הגלויים לבני אדם, כגון לימוד התורה, ועשיית המצוות ומעשים טובים - כל מה שיוכל האדם להסתירם מבני אדם, צריך להסתיר".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הָשֵׁב עָלָיו: וּמַה יּוֹעִילֵנִי שֶׁבַח בְּנֵי אָדָם וְהַשֵּׁם הַטּוֹב שֶׁיִּהְיֶה לִי בְּתוֹכָם, (לח)עִם יְדִיעָתִי בְּקִצּוּרִי כְּמַה שֶׁאֲנִי חַיָּב לַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וּמַה הֲנָאָתִי בְּכְבוֹדָם וְהִדּוּרָם, וְאֵין לָהֶם יְכֹלֶת לְהוֹעִילֵנִי וְלֹא לִדְחוֹת הַנֵּזֶק מֵעָלַי, וַהֲלֹא הֵם בָּזֶה כְּמוֹ הַצֳּמָח וּבַעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים.

וכשיפתה אותך היצר באופן זה, **השב עליו** - ענה לו: **ומה יועילני** - איזו תועלת יביא לי השבח שייתנו לי **בני אדם**, **והשם הטוב שיהיה לי בתוכם** - ביניהם, **עם ידיעתי** - כל עוד שאני יודע בעצמי **בקיצורי כמה שאני חייב לבורא יתעלה** - שאינני ממלא כראוי את חובותי כלפי הבורא יתברך, **ומה הנאתי בכבודם והידורם** - ואיזה טובה תצמח לי מהכבוד ומההערצה שירחשו כלפי, **והלא אין להם יכולת להועילני** - ואין ביכולתם להיטיב לי **ולא לדחות הנזק מעלי** - ולא להרחיק ולסלק מעלי נזק, **והלא הם בזה** - והלא מבחינה זו ערכם של בני האדם הוא רק **כמו הצמחים ובעלי החיים שאינם מדברים** - שגם להם אין היכולת להועיל או להזיק לי אלא אך ורק ברשות הבורא.

עיונים

לח. עם ידיעתי בקיצורי כמה שאני חייב לבורא יתעלה. כלומר, איזו תועלת יביא לי השבח שיתנו לי בני אדם, והשם הטוב שיהיה לי ביניהם, כל עוד שאני יודע שאינני ממלא כראוי חובותי כלפי הבורא יתברך, מאחר וטובות הבורא עלי הן רבות מאד עד לאין שיעור ותכלית.

רבינו יונה (שערי תשובה' א, כד) כותב: בעיני האדם יקטן הכל כנגד מה שהוא חייב בעבודת ה', על כן ייכנע ויעבוד בהצנע, ולא יחמוד כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש שיפארוהו על פעליו, ויסתירם מדעת הבריות [כלומר, שלא יוודעו לאיש] כפי יכולתו. עכ"ד.

משל למה הדבר דומה: אדם שחייב לזולת עשרה מליון זהובים, ועלה בידו לעת עתה לפרוע מאה זהובים, היש מקום בשכלו שיתפאר שכאילו עשה משהו כלפי חובותיו הרבים?! כן האדם, אם יש בך מעט תורה ומעשים טובים - אל תחזיק טובה לעצמך, דע לך כי עדיין רחוק אתה מאד ממה שהנך חייב לעשות (זה השער). ב'ארחות צדיקים' (שער הענוה) כתב: "ויחשוב, כל מעשים טובים שאוכל לעשות אינם כי אם טיפה מן הים נגד מה שאני חייב לעשות".

במסכת אבות (פ"ב מ"ח) אמרו: "אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת". במדרש שמואל מבאר בזה, שדקדק לומר שלכך נוצרת, שהלוואי שבכל הלימוד תורה פרעת את

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

ותוכל לדחות פיתוי היצר בטענה נוספת שתטען כנגדו: **אולי כשאתכוין לזה במעשי** - גם אם יעלה בדעתי להשיג כבוד והערצה מן הבריות על ידי מעשיי ואכוון את פעולותי לתועלת זו, **לא ייתכן לי מהם** - לא אצליח להשיג הרצון המכוון **אליו** - וכוונתי להשיג

וְאוּלַי (לט)כְּשֶׁאֶתְכַּוֵּן לָזֶה בְּמַעֲשַׂי, לֹא יִתָּכֵן לִי מֵהֶם הָרָצוֹן הַמְכָוָּן אֵלָיו, וְיַעֲלֶה בְּדַעְתָּם, כִּי אֲנִי חָנֵף בְּמַעֲשַׂי, וְלֹא אֶהְיֶה רָאוּי אֶצְלָם אֶלָּא לְמֹאוּם וְלִגְנוּת, וְאָז אֶהְיֶה מַפְסִיד מַעֲשַׂי בְּכַוָּנָתִי בָּהֶם בִּלְתִּי הָאֱלֹהִים, וְלֹא יַעֲלֶה בְּיָדִי מַה שֶּׁקִּוִּיתִי מִבְּנֵי אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה.

הערכה לא תעלה בידי, אלא אדרבה ייתכן שאשיג את ההיפך, **ויעלה בדעתם** - כי ייתכן שהם יחשדו בי ויפרשו את מעשי, **כי אני חנף** וצבוע **במעשי** - וכל מעשיי נעשים מתוך חנופה וצביעות, **ואז לא אהיה ראוי אצלם** לכבוד ושבח, **אלא למאום ולגנות**, לזלזול ולגנאי, **ואז** אישאר קירח מכאן ומכאן: לא זה ולא זה יישארו בידי. מצד אחד **אהיה מפסיד מעשי** - אאבד את ערך מעשי ואפסיד את שכרי לעולם הבא **בכוונתי בהם** - בשל אותה כוונה לעשותם **בלתי האלהים** - ושלא לשם שמים, וגם **לא יעלה בידי** - ומצד שני גם לא אגיע אל הכבוד ואל השם הטוב **מה שקויתי להשיג מבני אדם בעולם הזה.**

עיונים

החוב הראשון שיש לך כלפי ה' יתברך במה שיצר אותך. אבל שאר חסדי ה' יתברך עם האדם אשר רבים הם כחול הים עדיין הם כולם עליך לחוב.

ב'מסילת ישרים' (פרק כב) כתב: "כלל הענוה היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה וכו', שיתבונן האדם ויתאמת אצלו אשר אין התהילה והכבוד ראויים לו, כל שכן ההתנשא על שאר בני מינו, וזה מפני מה שחסר ממנו בהכרח, וגם מפני מה שכבר יש בידו. מפני מה שחסר ממנו, פשוט הוא כי אי אפשר לאדם באיזה מדריגה שיהיה מן השלימות שלא יהיו בו חסרונות רבים, או מצד טבעו או מצד משפחתו וקרוביו או מצד מקרים שקרו לו, או מצד מעשיו שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, הן כל אלה מומים באדם שאין מניחים לו מקום התנשאות כלל, אפילו יהיה בעל מעלות רבות, כי כבר עניני החסרונות האלה יספיקו להחשיכם...".

לט. כשאתכוין לזה במעשי. מצינו בתורה בפרשת כי-תבוא הקללות שנאמרו בהר עיבל, ומוזכר שם ארור וכו' דברים שהם יכולים להיעשות בצנעה ואין אדם מכיר ברעתו, ובסוף אמר (דברים

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְנֶאֱמַר לְמֶלֶךְ אֶחָד: וְהֵיאַךְ עָרְבָה לְךָ קְרִיאַת פְּלוֹנִי, וְהָיָה קוֹלוֹ עָרֵב וּבָקִי בַּטְּעָמִים שֶׁל קְרִיאָה? אָמַר לָהֶם: וְהֵיאַךְ תֶּעֱרַב לִי קְרִיאָתוֹ, וְהוּא אֵינוֹ קוֹרֵא אוֹתָהּ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁתֶּעֱרַב לִי וְיִמְצָא חֵן בְּעֵינַי בַּעֲבוּרָהּ. אֲבָל אִם הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ בָּהּ לְרָצוֹן הַבּוֹרֵא בִּלְבָד, הָיְתָה עֲרֵבָה לִי.

וְכֵן נֶאֱמַר בְּכָל מִי שֶׁמְּכַוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ,

ונאמר למלך אחד - ומסופר על אחד ממלכי ישראל, שפעם אחרי שקראו לפניו בתורה, שאלו אותו: **והיאך ערבה לך** - היאך מצאה חן בעיניך **קריאת**ו בתורה של אדם **פלוני, והיה קולו ערב** - שקולו כל כך נעים, והוא **בקי כל כך בטעמים של קריאה** - בטעמי המקרא? **אמר** [השיב] **להם** המלך: **והיאך** [כיצד] **תערב לי קריאת**ו -

איך ייתכן שקריאתו תמצא חן בעיני, **והוא** - בעוד שהוא **אינו קורא אותה אלא כדי** שקריאתו **תערב לי**, וכדי **שימצא חן בעיני בעבורה** - בגללה. **אבל אם הייתה כוונתו בה לרצון הבורא** - ואילו הייתה קריאתו מתוך כוונה לקיים בזה את רצון הבורא **בלבד**, אז **הייתה** קריאתו **ערבה לי** - מוצאת חן בעיני.

וכן נאמר - ואת דברי אותו מלך שכוונו כלפי אדם זה אנו אומרים גם **בכל מי שמכוין בתפילתו,**

עיונים

כז, כו) "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם" ופירש רש"י: "כאן כלל את כל התורה כולה, וקבלוה עליהם באלה ובשבועה". וקשה, כיון שלבסוף מסיק 'ארור אשר לא יקים את דברי התורה', אם כן למה מחשב תחילה כמה ארורים אחר שבסוף כלל הכל. ופירש בספר 'הכתב והקבלה', שהארור שבסוף מדבר על אנשים צבועים המראים עצמם כלפי חוץ כעוסקים בתורה ומצוות, יראים ושלמים, אבל אין זה אלא מן השפה ולחוץ. כל כוונתם בכך היא רק כדי שימנו אותם פרנסים על הציבור או גזברים וגבאים על כספי צדקה.

אלו הם החנפים אשר לא יראו פני השכינה (סוטה מב, א), ועליהם נאמר: "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת - לעשות אותם", היינו שמראים עצמם שמקיימים הכל כגולם וכקוף רק לפני בני אדם, אבל אין כוונתם באמת כדי 'לעשות אותם' אלא כדי לרמות בני אדם. כי הבא לקיים את רצון ה', צריך לשמור תורה ומצוות מתוך מטרה פנימית אמיתית "לעשות אותם", ולא חלילה להראות עצמו כצדיק ולהשתמש בקיום המצוות כקרדום לחפור בו. עכת"ד.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

מהמתפללים **בציבור** - החזנים ובעלי התפילה המתפללים לפני הציבור, **ובעלי** החזון **בפיוטים החדשים** - והפייטנים המחברים פיוטים חדשים: כאשר הם מכוונים בסלסולי קולם **למצוא חן בעיני בני אדם** ולהתנאות לפני השומעים **מבלעדי האל יתברך** - ולא מתוך כוונה שתעלה תפילתם לרצון לפני ה', ידעו בידיעה ברורה **שאינה מקובלת** - שאין תפילותיהם ופיוטיהם מקובלים **אצל הבורא.**

(מ)מֵהַמִּתְפַּלְּלִים בְּצִבּוּר וּבַעֲלֵי הַחִזּוּן בַּפִּיּוּטִים הַחֲדָשִׁים, לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי בְנֵי אָדָם מִבַּלְעֲדֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁאֵינָהּ מְקֻבֶּלֶת אֵצֶל הַבּוֹרֵא.

וְתֹאמַר לוֹ עוֹד: שֶׁמָּא (מא)אִם יִהְיֶה לִי הַכָּבוֹד

ותאמר לו עוד - ותוסיף עוד ותאמר ליצרך: כי אני חושש **שמא אם יהיה לי הכבוד** - ואזכה להערכה

עיונים

מ. מהמתפללים בציבור וכו' למצוא חן בעיני בני אדם. באבות דרבי נתן (לח) מסופר: כשתפסו את רבן שמעון בן גמליאל ואת רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול, היה רבי שמעון בן גמליאל יושב ותוהה בדעתו ואומר: אוי לנו, שאנו נהרגין כמחללי שבתות וכעובדי כוכבים, וכמגלי עריות ושופכי דמים. אמר לו רבי ישמעאל בן אלישע: רצונך שאומר לפניך דבר אחד? אמור. אמר לו: שמא וכו' שמא כשהיית יושב ודורש בהר הבית, והיו כל אוכלוסי ישראל יושבין לפניך, זחה דעתך עליך? אמר לו: ישמעאל אחי - לא! אלא מוכן אדם שיקבל את פגעו. עכ"ל.

וכתב רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל (יערות דבש' א, יב): "וזה בעוונותינו הרבים מכשול מצוי לכל העם קטן וגדול, כאשר ידרוש או יעשה איזו מצוה, כגון לתקוע או להתפלל לפני התיבה, והקהל יפליגו בשבחו - תיכף ומיד יגביה דעתו, ויחשוב: מי כמוני! ולוּ בר דעת הוא, היה לו אז להחזיק טובה לה' אשר חננו בכשרון. וכן פרנסים וגבאים כשיכבדום זקני העם ובין נגידים יושיבום, דעתם זחה עליהם ויתגאו מאד. ובפרט אם יתגאה אדם בלימודו וחכמתו, עליו לדעת, כי אפילו אם ילמד אלף אלפי שנה לא יבין תכליתו של קוצו של יו"ד בתורה. ואיך יעמוד איש הצפוי לטעויות ושגיאות, אין רגע בלי מכשול - להתגאות ולהמרות בזה פי קונו. אין דבר מתועב לפני ה' יתברך יותר מגאוה!".

מא. אם יהיה לי הכבוד בעולם הזה על מעשי, לא ישאר לי לעולם הבא מן הגמול עליו כלום. במסכת אבות (פ"ד מ"ד) אמרו: "מאד מאד הוי שפל רוח". ויש להבין, מדוע הזהירו על מדה זו יותר מעל

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל מַעֲשַׂי, לֹא יִשָּׁאֵר לִי לָעוֹלָם הַבָּא

מבני אדם **בעולם** הזה על [עבור] **מעשי** הטובים, נמצא שקיבלתי כל שכרי על מעשי בעולם הזה, **ולא יישאר לי לעולם הבא**

עיונים

כל המדות, עד שכפלו את התיבה "מאד מאד", כלומר סכנה היא ביותר להתנהג במדת הגאוה ורדיפת הכבוד.

וביאר ה'חפץ חיים' (עה"ת, פרשת בהעלותך), חז"ל הזהירונו על הסכנה הגדולה הטמונה בגאוה. היות וידוע כי בעולם הזה אין כל תשלומים עבור מצוות, מכיון שהמצוה היא רוחנית, ואיך ישלמו עבורה הנאות חומריות. אולם שונה היא איפוא מדת הכבוד, שהיא סיפוק רוחני, שעבורה מנכים זכויות העולם הבא [עיין ספר חסידים פד]. וכן רואים שאנשים מזילים זהב מכיסם לאלפים ורבבות בשביל כבוד מדומה, שמע-מינה שיש לאדם סיפוק רוחני במה שמתכבד ברבים.

ולזה הזהיר התנא להישמר ולהיזהר מזה ככל האפשר. כי נכון שאי אפשר לשלם בדברים גשמיים אף עבור חלק קטן מהמצוה, אולם לשלם בענינים רוחניים, כגון על ידי קבלת כבוד וגאוה וכדומה בעולם הזה, בזה אפשר לנכות לו מזכויותיו, כי הלא הוא ממין התשלומים, רוחניות עבור רוחניות, ואם כן יוכל להיות כי עבור כל מצוותיו ופעולותיו הטובות שעשה, ישולם לו בזה העולם שכרו על ידי הכבוד והתשבחות שמקבל, ואם כן ישאר חלילה עני וערום מן המצוות, ומאומה לא ישא בעמלו הרב לעולם הבא, אחר שכבר קיבל שכרו עליהם בזה העולם על ידי הכבוד שקיבל כאן. ולכך אמרו: 'מאד מאד הוי שפל רוח', כלומר, ברח מן הכבוד כמו מי שברוח מן האש, פן יבולע לך ותצא נקי מנכסיך בעלמא דאתי.

כתב ב'ספר חסידים' (אות פד): "אל ישמח לבך אם יכבדוך, כי לפי [כמות] הכבוד וההנאה שיש לו לאדם בעולם הזה על מעשיו, מנקין [מנכים] מזכויותיו בעולם הבא". וכתב על כך הרב החיד"א ('ברית עולם' שם): אוי לעינים שכך רואות! דרבינו מיירי גם באדם גדול שראוי הוא לכבוד, ובכל זאת 'ונכה לו ינכה' מזכיותיו לעולם הבא. ולפי זה מי שמכבדים אותו יותר ויותר ממה שראוי, ולא עוד אלא שמבקש כבוד - מה ישאר לו לעולם הבא? ולכן מי שיש לו לב ודעת, ימנע עצמו מלחשוב בעניני כבוד וישפיל עצמו, אולי ירחמו עליו משמים ויזכה לעולם הבא! ע"כ. וב'חובת הלבבות' (שער הבטחון פ"ד) כתב: "ויזהר כפי יכלתו בכל זה להסתירו [את מעשיו הטובים] ממי שאין צריך לו להודיע, כי בהיותו נסתר, יהיה שכרו יותר גדול ממה שיהיה אם יהיה נודע". ובפירוש 'טוב הלבנון' שם כתב: וזה כוונת המאמר שאנו אומרים בנוסח תפילתנו 'לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר' עכ"ל.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

מִן הַגְּמוּל עָלָיו כְּלוּם, מִפְּנֵי שֶׁקִּבַּלְתִּיו מְהֵרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה.

וְאָמְרוּ עַל אֶחָד מִן הַחֲסִידִים, שֶׁנִּכְנַס לַשּׁוּק לִקְנוֹת חֵפֶץ, וּבָא לֶחָנוּת אַחַד מִן הַסּוֹחֲרִים לִקְנוֹתוֹ מִמֶּנּוּ, וְאָמַר לוֹ שְׁכֶנּוּ: וַהֲתֵר לוֹ, וַעֲשֵׂה כִרְצוֹנוֹ, כִּי הוּא מֵאַנְשֵׁי הַיִּרְאָה וְהַתּוֹרָה. אָמַר לוֹ הֶחָסִיד: אֵינִי צָרִיךְ לְוִתּוּרֶךָ, (מב)כִּי לֹא בָאתִי לִקְנוֹת כִּי אִם בְּמָמוֹנִי, לֹא בְתוֹרָתִי, וּמֵאַיִן לִקְנוֹת מִמֶּנּוּ הַחֵפֶץ, וּבִקְשׁוֹ אֵצֶל זוּלָתוֹ שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ עִנְיָנוֹ.

מן הגמול עליו כלום - לא יישאר לי מאומה לעולם הבא, **מפני שקבלתיו מהרה** - מפני שקיבלתי את שכרי קודם זמנו, **בעולם הזה.**

ואמרו על אחד מן החסידים, שנכנס פעם **לשוק** כדי **לקנות חפץ** מסויים, **ובא לחנות אחד מן הסוחרים לקנותו** - באותה שעה נכנס לחנות גם אחד הסוחרים כדי לקנות דבר מה, **ואמר לו** אותו סוחר, **שכנו**, לבעל החנות: **וותר לו**, לחסיד, מעט ממחיר החפץ **ועשה** לו הנחה, **ועשה כרצונו** - וכדאי הדבר לך שתשביע את רצונו, **כי הוא מאנשי היראה והתורה** - לפי שהוא ירא שמים ובעל תורה. **אמר לו החסיד** לבעל החנות: **איני צריך לויתורך** - אינני רוצה שתוותר לי על מחיר החפץ בגלל דבריו של שכנך הסוחר, **כי לא באתי לקנות אצלך כי אם בממוני** - אך ורק בכספי, **ולא בתורתי, ומאין** - וסירב החסיד **לקנות ממנו** את **החפץ**, מפני שלא רצה ליהנות מתורתו בעולם הזה, **ובקשו** - והלך לקנותו **אצל זולתו** - אצל סוחר אחר **שלא היה יודע ענינו** - שאינו מכיר את מעלתו.

עיונים

מב. כי לא באתי לקנות כי אם בממוני, לא בתורתי. במסכת אבות (פ"ד מ"ה): "רבי צדוק אומר, אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום [גרזן] לחפור בהם". המפרשים מבארים כי המשנה נתכוונה שאדם לא ישתמש בתורה הן להנאת כבוד, שזו היא העטרה, והן להנאת ממון, שזהו הקרדום. וכתב הרע"ב, שהמשתמש בתורה למטרות אלו, הרי הוא מועל בקדושתה של התורה וחייב מיתה בידי שמים כמי שנהנה מן ההקדש. עוד כתבו המפרשים [אברבנאל ותפארת ישראל], שהנה ענייני העולם הזה נועדו לצורך שישתמש בהם האדם לעבודת ה', ובזה שהאדם משתמש

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וּמַה שֶּׁזָּכַרְתָּ מֵעִנְיַן "וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם", הוּא כִּשְׁאָר מַאֲוַיֵּי בְנֵי אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה מֵעֹשֶׁר וְכָבוֹד אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא מֵטִיב בָּהֶם לַעֲבָדָיו, כְּשֶׁחָכְמָתוֹ מְחַיֶּבֶת לָהֶם זֶה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מְלָכִים־א ג, יג)**: וְגַם אֲשֶׁר לֹא שָׁאַלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם עֹשֶׁר גַּם כָּבוֹד, וּכְתִיב** (מִשְׁלֵי ג, טז)**:** [מג]**אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד. אֲבָל הַחֲסִידִים אֵין כַּוָּנָתָם בְּמַעֲשֵׂיהֶם לְדָבָר מֵהֶם, אֶלָּא לְשֵׁם הַבּוֹרֵא יִתְעָלֶה,**

מתאווים להם בעולם הזה, **מעושר וכבוד** - כדוגמת העושר והכבוד שרצון בני האדם לזכות בהם, **ואשר הבורא מטיב בהם** [עמם] **לעבדיו** - ומעניק מהם בחסדו לחסידיו, **כשחכמתו מחייבת לתת להם זה** [זאת], **כמו שכתוב** (מלכים־א ג, יג)**: 'וגם אשר לא שאלת** - בנוסף לכך [שמילאתי את בקשתך] **נתתי לך** - אעניק לך גם מה שלא ביקשת - **גם עושר גם כבוד'** - עשירות ורוממות, **וכתיב** - וכמו שכתוב (**משלי ג, טז**)**: 'אורך ימים בימינה** - חיים טובים תשפיע עליך התורה מצד אחד, **בשמאלה** - ומצד שני תעניק לך **עושר וכבוד'. אבל החסידים אין כוונתם במעשיהם לדבר מהם** - החסידים אינם עושים את מעשיהם בכוונה להשיג אחד מהדברים הללו, **אלא** הם עושים אותם רק **לשם הבורא יתעלה** בלבד,

עיונים

בתורה לצורך ענייני העולם הזה, נמצא שהוא מהפך את היוצרות, והופך את התורה לאמצעי שיביא אותו להשגת ענייני העולם, במקום להיפך.

הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל ב'רוח חיים' ביאר דברי המשנה 'אל תעשם עטרה להתגדל בהם', כי לפעמים יפאר אדם וירומם מעלות התורה מאוד, וכוונתו לבעבור יכבדו אותו ביותר בלמדו התורה, ויחשוב להתגדל על ידי עטרה שעושה להתורה מה שמרומם אותה. אמר חלילה לך לעשות כן, כי אם תעטרה בשביל כבודה, ולא למען כבודך.

מג. אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. במסכת שבת (סג, א) דרשו פסוק זה, למיימינים בה - יהיה גם אורך ימים וגם עושר וכבוד, ולמשמאילים - רק עושר וכבוד ולא אורך ימים,

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

עוד יש להשיב ליצר בנוגע לראיה שהביא לעיל: **ומה שזכרת** מענין הפסוק: 'ועשיתי לך שם', אין כוונת הפסוק להורות לאדם שישתדל להשיג שם טוב, אלא כוונת הפסוק היא שהשם הטוב שיזכה בו האדם בקרב הבריות **הוא** מתנת אלוהים, **כשאר מאויי בני אדם בעולם הזה** - כשאר הדברים שבני האדם ומאמינים **שהוא מטיב בהם** - בדברים אלה ומעניק אותם **למי שהוא ירצה**, בין **מאנשי עבודתו** - פעמים שתינתן טובה זו לאדם שעובד אותו **וזולתם** - ופעמים תושפע למי שאינו עובד אותו, בין **למאמינים** ובין **לכופרים**, וכל זאת **כפי שמחייבת חכמתו יתברך, כמו שנאמר** (**דברי הימים־א כט, יב**)**: 'והעושר והכבוד מלפניך'** - אתה ה' הוא הנותן את העושר והכבוד למי שחכמתך מחייבת לתת, והשתדלות האדם להגיע לכבוד ושם אינה אלא שפלות וטעות, כמו שרבנו כותב להלן (פתחי לב). טענה נוספת תוכל לטעון כנגד פיתוי היצר לרכוש שם טוב וכבוד. וכך תאמר לו:

שֶׁהוּא מֵטִיב בָּהֶם לְמִי שֶׁיִּרְצֶה מֵאַנְשֵׁי עֲבוֹדָתוֹ וְזוּלָתָם, מַאֲמִינִים וְכוֹפְרִים, כְּפִי שֶׁמְּחַיֶּבֶת חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דִּבְרֵי הַיָּמִים־א כט, יב)**:**

וְהָעשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ.

עיונים

ופירש רש"י (בפירוש הב', וכן פירש המאירי), שהמיימינים היינו הלומדים לשמה ולתכלית הדבר, והמשמאילים הם הלומדים שלא לשמה.

ובמסכת נדרים (סב, א) אמרו: "תניא, 'לאהבה את ה' אלוהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו', שלא יאמר אדם, אקרא שיקראוני 'חכם', אשנה שיקראוני 'רבי', אשנן שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למד מאהבה וסוף הכבוד לבוא". ב'עיון יעקב' ביאר כוונת הגמרא 'וסוף הכבוד לבוא', על פי דברי הגמרא בשבת הנ"ל שלמיימינים בה יהיה מלבד העושר וכבוד גם אורך חיים, ולמשמאילים יהיה רק עושר וכבוד ולא אורך ימים. ועל פי זה מתפרש דברי התנא למוד מאהבה ואז 'סוף הכבוד לבא', שכיון שיהיה גם אורך ימים יבוא הכבוד בסוף, אך אם אינו לומד לשמה, יהיה רק עושר וכבוד, ולא אורך ימים, ויהיה צריך שיבוא הכבוד מיד.

ב'עץ יוסף' כתב, לכאורה יש לתמוה כיון שצריך ללמוד מאהבה ולא לשם קבלת כבוד, מדוע מסיים התנא שסוף הכבוד לבוא, ומה נפקא מיניה יש בזה הרי האדם מחוייב לעשות כן בין אם סוף הכבוד לבא ובין אם אין סופו לבא. וביאר, שיש שני מיני כבוד, א. הכבוד שיכבדוהו העולם. ב. הכבוד שאינו לעיני אנשים אלא שהוא מכובד בפני עצמו, וזהו מי שאינו עומד בדרגתו אלא מחפש תדיר להתעלות, וזהו הכבוד הרצוי. וכבוד זה מגיע על ידי עסק התורה לשמה מאהבתה עד שכל תענוגי העולם מאוסים בעיניו, ועל זה אמר התנא 'למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא' שעל ידי שיעסוק הרבה בתורה מאהבה יבוא יותר כבוד זה הרצוי, אך וודאי שאין הכוונה לכבוד המדומה שהוא הבל.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וּמַה הוּא הָעוֹלָם הַזֶּה, אֲפִלּוּ אִם יִפְשֹׁט זִכְרִי בְּכֻלּוֹ. וּמַה מִּדַּת יָמַי, וְאִם יֵצֵא בּוֹ שְׁמִי, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁזִּכְרִי לֹא יַעֲבֹר בּוֹ חֵלֶק קָטֹן מֵחֶלְקֵי הַיִּשּׁוּב, כְּשֶׁיִּגְדַּל וְיִפְשֹׁט, וְלֹא יַתְמִיד כִּי אִם זְמַן מָעָט, וְיִשָּׁכַח כְּאִלּוּ לֹא הָיָה. וְאָמַר הַכָּתוּב (תְּהִלִּים סב, י)**: אַךְ הֶבֶל בְּנֵי אָדָם כָּזָב בְּנֵי אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קמו, ד)**:** (מד)**תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֹׁב לְאַדְמָתוֹ, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת א, יא)**: אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים.**

שכן כשהדבר ברור שגם כאשר יתפרסם שמי, יהיה זה רק בחלק קטן מחלקי העולם, וגם אז **לא יתמיד כי אם זמן מועט** - רק לזמן קצר בלבד, ואחר זמן זה **ישכח** שמי ותפוג תהילתי **כאילו לא היה** מעולם. וכבר **אמר הכתוב** (תהלים סב, י)**: 'אך הבל בני אדם כזב בני איש** - אל תבטחו בבני אדם, כי הם הבל וכזב, והם אינם מתקיימים **במאזנים לעלות המה מהבל יחד'** - ובדרך משל, כאשר ישימו בכף מאזניים אחת את בני האדם ובכף שנייה הבל, תתרומם הכף שבני האדם מונחים עליה למעלה בהיותם קלים יותר מן ההבל (עפ"י רד"ק ומצודת דוד), ועוד **נאמר** (תהלים קמו, ד)**:** 'אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה', שכאשר **'תצא** רוחו מגופו של האדם **ישוב לאדמתו'** - יחזור הגוף לעפר שממנו נברא, **ונאמר** (קהלת **א, יא**)**: 'אין זכרון לראשונים'** - נשכח זכרם של הראשונים.

עיונים

מד. תצא רוחו ישוב לאדמתו. מדוע נאמר 'לאדמתו' ולא 'לאדמה'? ידוע המעשה בשניים שטענו לבעלותם על חלקת קרקע, זה אומר כולה שלי, וזה אומר כולה שלי, ובאו לפני הרב כדי שיכריע בדינם. התכופף הרב על גבי הקרקע והיטה אוזנו אליה, כאילו הוא גובה את עדותה של האדמה. זקף הרב עצמו, קרא אל שני בעלי הדין ואמר: הקרקע טוענת: שניכם שלי. הנה כי כן, הלא במותם לא יקחו הכל, האדמה לא תרד עמהם אל הקבר, אדרבה, היא תבלע אותם אל תוכה, ואם כן מה להם לריב עליה.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

אִם כֵּן מְצֹא תִּמְצָא אֲפוּא, כִּי טִירוּד נַפְשִׁי בּוֹ - טרדת נפשי ומאמצי לרכוש לעצמי שם, **וכוונתי אליו** - והכוונה להשיגו, כפי שאתה היצר מנסה לפתות אותי בחשיבותו, היא **פחיתות** ושטות **נראה** - הנראית לעין ומטעם נוסף אינך צודק, שהרי **מה הוא** הערך של **העולם** הזה **ואפילו אם יפשוט זכרי** בכולו - והלא אף אם יתפשט שמי בכל קצוות תבל, מה ערך וחשיבות יש לכך? **ומה מידת ימי, ואם יצא בו שמי** - וכמה הם ימי חיי הקצרים שאיהנה בהם מפרסום שמי? והאם לזמן מועט זה כדאי לי להשקיע מאמצים כדי לקנות שם בעולם? **וכל שכן שזכרי לא יעבור בו** חלק קטן מחלקי **הישוב, כשיגדל ויפשוט** - וכל

אִם כֵּן מְצֹא תִּמְצָא נַפְשִׁי בּוֹ וְכַוָּנָתִי אֵלָיו פְּחִיתוּת נִרְאֶה וְטָעוּת מְגֻנֶּה מִמֶּנִּי. וּכְבָר אָמְרוּ עַל אֶחָד מִן הַחֲסִידִים שֶׁאָמַר לַחֲבֵרוֹ: הַנִּשְׁתַּוֶּיתָ? אָמַר לוֹ: בְּאֵיזֶה עִנְיָן? אָמַר לוֹ: (מה)**נִשְׁתַּוָּה בְּעֵינֶיךָ**

באופן הברור ביותר **וטעות מגונה ממני** - וטעות גסה תהיה מצידי, אם אקבל דברים מופרכים אלו. **וכבר אמרו על אחד מן החסידים שאמר לחבירו** - ששאל את חברו: **הנשתנית** - האם הגעת כבר למדרגה שהכול שווה בעיניך? **אמר לו** - שאל אותו חברו: **באיזה ענין** - בנוגע לאיזה ענין הנך מתכוון בשאלתך? **אמר לו** השיב החסיד: **נשתווה בעיניך** - האם שווים בעיניך

עיונים

זהו שנאמר: "תצא רוחו ישוב לאדמתו" - 'לאדמה' לא נאמר, אלא 'לאדמתו', לאדמה שהוא סבור כל ימיו שהיא שלו. והמשך הפסוק הוא: "ביום ההוא אבדו עשתנותיו" - ביום שתצא רוחו, בבת אחת יאבדו כל מחשבותיו וטענותיו ואמתלאותיו כיצד להגן על אדמתו ולהוכיח את בעלותו עליה. ואם כך הוא הדבר, למה לו לאדם להשקיע כוחותיו ומרצו בענייניים אלו. על כן, במקום לסמוך על עצמו ולנסות להוכיח את צדקתו, ולאחוז בקרקע כאילו היא תבטיח לו חיים ופרנסה - והמשך הפסוק הוא: "אשרי שאֵל יעקב בעזרו, שברו על ה' אלקיו" - על האדם לשים מבטחו אך ורק בהשי"ת, אשר הוא "עושה משפט לעשוקים" - ומוציא את הצדק לאור בדינם של בעלי הדינים, והוא "נותן לחם לרעבים" - ואַל לו לאדם לבטוח בנכסיו ובקרקעותיו ולהשליך יהבו עליהם כאילו לחמו תלוי בהם (הדעה והדיבור).

מה. נשתווה בעיניך השכח והגנות. במסכת נדה (ל, ב) אמרו לגבי עובר הנמצא במעי אמו, שאינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שיהיה נאמן לה' ולמצוותיו. ומה היא השבועה שמשביעין אותו? אומרים לו: תהי צדיק, ואל תהי רשע; ואפילו אם כל העולם כולו אומרים לך: 'צדיק אתה', היה בעיניך כרשע. והקשו המפרשים, הרי אמרו חז"ל (אבות ב, יג) 'ואל תהי רשע בפני עצמך', ופירש הרמב"ם, שלא יחזיק עצמו כרשע ממש אלא כבינוני. הרי שיש לאדם להימנע מלראות את עצמו כרשע? המהר"ץ חיות (נדה ל, ב) כתב שכוונת מאמר הגמרא היא, שאין לו לאדם להגיע למצב של שאננות מחמת שבחי הבריות למעשיו הטובים, אלא ידע תמיד שעדיין לא השיג שלמות, ושעליו להמשיך להתאמץ לצאת ידי חובתו לפני ה'.

הַשֶּׂבַח וְהַגְּנוּת? אָמַר לוֹ: לֹא. אָמַר לוֹ: [מז]אִם כֵּן עֲדַיִן לֹא הִגַּעְתָּ, הִשְׁתַּדֵּל, אוּלַי תַּגִּיעַ אֶל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת, כִּי הִיא הָעֶלְיוֹנָה שֶׁבְּמַדְרֵגוֹת הַחֲסִידִים וְתַכְלִית הַחֲמוּדוֹת.

וְכַאֲשֶׁר יְתָיֵאֵשׁ הַיֵּצֶר מִפִּתּוּתְךָ בַּפָּנִים הָאֵלֶּה, יִשְׁתַּדֵּל לְחַבֵּל אֶת מַעֲשֶׂיךָ בְּטֵרוּד לִבְּךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבַאֲנָשָׁיו, וּבְאָרְךָ מַאֲוַיֶּיךָ וְשִׂכְחַת קִצְּךָ.

השבח והגנות? - האם הגעת להכרה בריאה שאם ישבחוך או אם יגנו אותך ויבזו לך, הנך מקבל את הדברים באופן שווה? **אמר לו** חברו: **לא. אמר לו** החסיד: **אם כן, עדיין לא הגעת** לשלימות הרצויה, ולכן **השתדל** והתאמץ בכך, ואז **אולי תגיע אל המדרגה הזאת, כי היא** המדרגה העליונה והנעלה **שבמדרגות החסידים, ותכלית החמודות** - ופסגת המעלות הטהורות. הרי שבעיני החסידים, אין לשבח ולכבוד מבני אדם כל ערך וחשיבות.

וכאשר יתייאש היצר מפתותך בפנים האלה - מלפתות אותך בדרכים האלו, דהיינו, **להשתדל** לרכוש כבוד ושם טוב על ידי מעשיך הטובים, הוא יפנה לדרך פיתוי נוספת **וישתדל** ויתאמץ להשחית **ולחבל את מעשיך** הטובים **בטירוד לבך** - בבלבול ובהטרדת מחשבותיך **בענייני העולם הזה ובאנשיו, ובאורך מאוייך** - ובתאוותיך המרובות **ושיכחת קצך** - וישכיח ממך את סופך. כלומר, הפיתוי ייעשה על ידי שימשוך את לבך לעסוק בתאוותיך עד זקנה ושיבה, עד שישכיח ממך את סופך (פת לחם).

עיונים

אמנם בעל ה'נועם אלימלך' (הו"ד בספר 'נועם מגדים', פרשת לך לך ד"ה א"י אל תירא) פירש את דברי הגמרא על פי דברי רבינו כאן, שכוונת הגמרא היא על מידת ההשתוות, שאף כאשר כל העולם אומרים עליך 'צדיק אתה', היה שווה בעיניך כאילו אמרו עליך שאתה רשע, ולא תתנשא כלל, והיינו שתגיע למדת ההשתוות שישוה בעיניך השבח והגנות, שזוהי פסגת הענוה.

מו. אם כן עדיין לא הגעת. במסכת סוטה (מט, ב) אמרו: "משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. אמר ליה רב יוסף לתנא: לא תיתני 'ענוה' דאיכא אנא [-אל תשנה שבטלה ענוה כי אני קיים, שהנני ענוותן]". והדברים תמוהים: הזאת היא ענוה שאדם משבח את עצמו?

השל"ה (פרשת עקב דף שע"א: ענוה פ') מפרש, על פי הסיפור שהזכיר רבינו כאן על החסיד

וְכַאֲשֶׁר יִרְאֶה כִּי אַתָּה רוֹצֶה לְפַנּוֹת אֶת לִבְּךָ לְמַעֲשֵׂי עוֹלָמְךָ הַבָּא, [מז]כְּתִפְלַת חוֹבָה אוֹ רְשׁוּת, אוֹ בְּעֵת שֶׁאַתָּה קוֹרֵא בַּתּוֹרָה, אוֹ לוֹמֵד

וכאשר יראה היצר, **כי אתה רוצה לפנות את לבך למעשי עולמך הבא** - להתפנות מהבלי העולם הזה ולרכז את מחשבותיך לעסוק בדברים שיביאו לך תועלת בעולם הבא, **כגון** בזמן שהנך מתפלל **תפילת חובה או** תפילת **רשות או בעת שאתה קורא בתורה** ועוסק בה, **או** בעת שאתה **לומד**

עיונים

ששאל את חבירו "הנשתווית"? וענה לו: לא! אמר לו החסיד: אם כן עדיין לא הגעת למעלת הענוה. וזו הייתה מדת רב יוסף שהיה השבח והגנאי שוים בעיניו, לכן לא היה אכפת לו במה שסיפר את מדתו ללמוד ממנו, אחרי שלא השפיע עליו שום רושם והתפעלות. וכן דוד המלך אמר: "ה' לא גבה לבי" כי הייתה בו מדת ההשתוות. וזהו שהמשיך ואמר: "אם לא שויתי" שהשבח והגנאי שוים בעיניו. וסיפר מדתו זו למען ילמדו ממנו.

מז. כתפלת חובה או רשות וכו' מבלבל אותך ומטריד לבך בדברי העולם. בספר קיצור השל"ה (מסכת תמיד, עניני תפלה) כתב: "תפילה ללא כוונה כגוף בלא נשמה וכו', וצריך האדם עבודה גדולה בלב ולהתגבר כארי ולהתעורר שלא יעלה על מחשבתו שום מחשבת חוץ, ואם לא יוכל לפנות לבבו מהמחשבות בשעת התפילה, יבקש תחבולות ועצות כגון על ידי שיחשוב שהבורא יתברך ניצב כנגדו ומביט מוצא שפתיו ובוחן מחשבות לבו, ויחרד ויתמלא רתת וזיע, וכל ההמצאות שיוכל לעשות להתגבר להוציא המחשבה הזרה יעשה. ואחר כך יהיה גיבור כארי בהיפך, כלומר, לחשוב מחשבות ביאור המלות, וישפוך שיחו ורוחו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה השומע תפילות ויכול על כל היכולות". עכ"ל.

ה'חפץ חיים' (הקדמה לשער הזכירה) כתב: שמעתי בשם גאון אחד ששאל אותו אדם, אם לא כיון ברוב התפילה והוא עומד בסוף התפילה, באיזה אופן יעורר את נפשו להתחיל לכוין, והשיב לו משל למה הדבר דומה, לתינוקת אחת שעמדה על השוק עם סל גדול של ירקות למכור, ופגע בה גנב אחד והתחיל לחטוף מהסל, נבהלה ולא ידעה שום עצה מה לעשות. פָּקח אחד עמד שם למרחוק, אמר לה, על מה תעמודי, על מה תמתיני עד שיחטוף כולו, הנה הוא חוטף וגם את תחטפי, וכל מה שיעלה בידך יהי שלך. כן הדבר ממש בענין התפילה, הנה היצר מתגבר על האדם ומפיל עליו עצלות ומחשבות זרות עד שעל ידי זה אינו מכוין בכמה וכמה ברכות מהתפילה, גם אתה חטוף וזרז את עצמך בכל כחך לכוין בברכות אשר הם עדיין לפניך עכ"ל.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

שׁוּם חָכְמָה מֵחָכְמוֹת הָאֱמוּנָה וְהַמּוּסָר, מְבַלְבֵּל אוֹתְךָ וּמַטְרִיד לִבְךָ בִּדְבָרֵי הָעוֹלָם, בִּסְחוֹרוֹת וּמִקָּח וּמִמְכָּר וְרֵוַח וְהֶפְסֵד, וְיֹאמַר לְךָ אַחַר כָּךְ: יֵשׁ לְךָ לְקַבֵּל עֵת הַפְּנַאי הַזֶּה בְּשִׂמְחָה, וּשְׁעַת הַבַּטָּלָה הַזֹּאת, אֲשֶׁר לֹא תוּכַל עָלֶיהָ בְּעֵת אַחֶרֶת, מִפְּנֵי רִבּוֹת הָעֲסָקִים עָלֶיךָ. וְחַשֹּׁב עַתָּה עִם שֶׁתִּפְּךָ, וּבָרֵר מַה שֶּׁיֵּשׁ לְךָ וּמַה שֶּׁעָלֶיךָ, וּמַה שֶּׁקִּבַּלְתָּ מֵחוֹבוֹתֶיךָ וּמַה שֶּׁנִּשְׁאַר לְךָ, וּמַה שֶּׁרָאוּי לְךָ, לְהִתְעַסֵּק בּוֹ מִסִּבּוֹת הַטְּרָפִים וּמַה שֶּׁאֵינוֹ רָאוּי לְךָ וּמַה שֶּׁקָּדַם מִמַּעֲשֶׂיךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ אוֹ שֶׁנִּתְחָרַטְתָּ עָלָיו. וְאִם יֵשׁ לְךָ דִּין עִם אָדָם, הַעֲבֵר עַל לִבְךָ כָּל טַעֲנוֹתֶיךָ וְטַעֲנוֹתֶיךָ, וְכָל מַה שֶּׁתּוּכַל

שום חכמה - איזו שהיא חכמה מחכמות האמונה והמוסר, מבלבל אותך - הוא יבלבל את מחשבותיך ומטריד - ויטריד את לבך ברבֵרי העולם הזה ובענייניו: בסחורות - בדברי המסחר, ובמקח וממכר ובחישובי ריוח והפסד.

לאחר שהיצר ימנע מהאדם להתרכז בלימודו ולכוון בתפילתו כראוי, הוא ישוב ויאמר לו: הרי זמנך פנוי כעת ואינך עסוק, ואם כן זהו הזמן המתאים ביותר לחשוב בו על עסקיך ושאר ענייניך (מרפא לנפש).

ויאמר לך אחר כך: יש לך לקבל ולנצל **עת הפנאי הזה בשמחה, ושעת הבטלה הזאת** - היא עת הפנאי המתאימה לך, **אשר לא תוכל עליה** - וייתכן שלא תזדמן לך שעת פנאי כזו **בעת אחרת, מפני רבות העסקים עליך** - מפני רוב עיסוקיך המטרידים אותך. **וחשוב עתה** - לכן עכשיו היא שעת הכושר לחשב את מצב עסקיך **עם שותפך** - ביחס לשותפיך, **ולברר מה שיש לך** - כמה מגיע לך מהם **ומה שעליך** - ומה עליך לשלם להם, **ומה שקבלת מחובותיך ומה שנשאר לך** - ואלו חובות כבר גבית ואלו חובות עליך עוד לגבות, **ומה שראוי לך, להתעסק בו מסיבות הטרפים** - ובאיזה עסק או מסחר כדאי לך להשקיע בו ולהשיג באמצעותו את פרנסתך, **ומה שאינו ראוי לך** - ואיזה סוג עסק או מלאכה אינם מתאימים לאופייך לעסוק בו, וגם תחשוב על **מה שקדם ממעשיך** - על החלטות ופעולות שעשית בעבר **ששמחת** - שהצלחת בהן ונתנו לך סיפוק ותועלת, **או שנתחרטת עליו** - ובאיזה מהן נכשלת והנך מתחרט עליהן, וכך תוכל להשכיל ולכלכל צעדיך בעתיד. **ואם יש לך דין תורה עם אדם** מסויים, יטען כנגדך יצרך לנצל את שעת הפנאי ושבה **העבר על לבך** [בלבך] **את כל טענותיו** שיוכל לטעון כנגדך **ואת כל טענותיך** שבעזרתן תוכל להפריך את טענותיו, **ואת כל מה שתוכל**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

לְהִתְחַכֵּם לוֹ בּוֹ בְּעֵת דִּינְךָ עִמּוֹ וּתְנַצְּחֵהוּ.

וְכֵן אִם יִהְיֶה לְךָ מָמוֹן, אוֹ צֹאן וּבָקָר, אוֹ אֲדָמָה לִזְרֹעַ, אוֹ עֲבוֹדַת שָׂרִים אוֹ עִם עַם הָאָרֶץ, אוֹ חֶשְׁבּוֹן עִם הַשַּׂר אוֹ עִם עַם הָאָרֶץ, אוֹ אִם יֵשׁ עָלֶיךָ חוֹבוֹת וְאֵינְךָ יָכוֹל לְפָרְעָם, אוֹ אִם יֵשׁ לְךָ חֲבֵרִים שָׁאַתָּה צָרִיךְ לְהַרְגִּישׁ עַל עִנְיָנָם וּלְחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ עֲלֵיהֶם, יַעֲבִיר עַל לִבְךָ בְּעֵת שֶׁתִּפָּנֶה לַעֲבוֹדַת שָׁמַיִם אֵיזֶה מִין שֶׁיִּהְיֶה מִן הַמִּינִים הָאֵלֶּה, לְהַטְרִידְךָ בּוֹ וּלְהַפְסִיד בּוֹ מַעֲשֶׂיךָ, [מח]מִפְּנֵי שָׁאַתָּה בְּעֵת עֲשׂוֹתוֹ מְזֻמָּן בְּגוּפְךָ וְאֵינְךָ מְזֻמָּן בְּלִבְּךָ וּמַצְפּוּנֶךָ.

להתחכם לו בו - ואת כל התחבולות שבהן תתחכם כנגדו **בעת דינך עמו** - בזמן שתעמוד מולו לדין **ותנצחהו** - שעל ידן תנצח אותו.

ומוסיף רבנו דוגמאות לטרדת המחשבות שמעלה היצר במחשבת האדם בזמן התפילה ולימוד התורה.

וכן אם יהיה לך ממון, או צאן ובקר, או אדמה שאתה צריך **לזרוע, או עבודת שרים** - או שעליך למלא תפקיד מסויים בעבור השרים **או** לאחד **מעם הארץ** - פשוטי העם, **או** אם יש לך איזה **חשבון עם השר או עם עם-הארץ** - או עם אדם פשוט משאר העם, **או אם יש עליך** [יש לך] **חובות ואינך יכול לפרעם** - ואין ביכולתך לשלם אותם, **או אם יש לך חברים שאתה צריך להרגיש על ענינם** - ועליך לדאוג לענייניהם **ולחשוב עם נפשך עליהם** - ולחשוב בנפשך על צורכיהם ולמצוא פתרון לקשייהם, **יעביר** היצר **על לבך** [בלבך] **בעת שתפנה** מעיסוקיך ותיגש **לעסוק בעבודת שמים.** היצר לא יניח לך להתפנות לעבודת ה' ובכל שעה פנויה יחדיר במחשבותיך **איזה מין** שיהיה **מן המינים האלה** - אחת מבין המחשבות הטורדות הללו, תהיה אשר תהיה, כדי **להטרידך בו** - להטריד אותך בהן **ולהפסיד בו את מעשיך** - ולאבד על ידי כך את ערך מעשיך הטובים.

והטעם לכך שהיצר מוצא גישה אל לבך ומצליח להחדיר למחשבותיך הרהורים אלה בעת העיסוק בתורה ותפילה הוא **מפני שאתה בעת עשותו מזומן בגופך** - מפני שהנך מקדיש למעשיך הטובים רק את גופך, **ואינך מזומן בלבך ומצפונך** - ואינך מקדיש להם גם את לבך ומחשבותיך. אילו

עיונים

מח. מפני שאתה בעת עשותו מזומן בגופך ואינך מזומן בלבך ומצפונך. במשפט זה מבאר רבינו,

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

עיונים

מדוע באמת מצליח היצר להטריד את לבו ומחשבתו של האדם במחשבות זרות בשעה שהוא עסוק בלימוד או בתפילה. ומבאר, שהסיבה היא, מכיון שהאדם מכין ומזמן רק את אברי גופו קודם עיסוקו בתורה או קודם שעומד להתפלל, אבל אינו מכין את לבו, כי אילו היה מכין את לבו כראוי, לא היה היצר יכול להיכנס לתוכו (פת לחם).

כתב ה'שולחן ערוך' (או"ח סימן צ"ח סעיף א'), וז"ל: "המתפלל צריך שיכוון בלבו פרוש המילות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאילו שכינה כנגדו, ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתישאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפילתו".

מצינו כמה עצות וסגולות לבטל מחשבות זרות בתפילה. ה'משנה ברורה' (שם סק"ב) הביא מספר 'הגן' שכתב: עצה לבטל מחשבה רעה בשעת התפלה, יאמר ג' פעמים פי פי פי [הוא ראשי-תיבות פ'לטי י'וסף, דהם התגברו על יצר לבם, וכדאיתא בסנהדרין דף יט, א], ואחר כך ירוק ג' פעמים, ולא ירוק לגמרי, רק בדרך נחת והלשון תהא בין שפתיים בשעת הרקיקה, ובוודאי תלך המחשבה. וכתב ה'מגן אברהם' על זה: ואין נראה לי לעשות זה בתוך תפילת שמונה-עשרה, דהוי הפסק, ומי יודע אם רפואה בדוקה היא. ובספר 'אליהו רבה' הביא בשם קיצור השל"ה וז"ל: סגולה להעביר מחשבת חוץ, שקודם תפילה יעביר ג' פעמים יד ימינו על מצחו ויאמר בכל פעם: 'לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי', וכן אם בא לו מחשבת חוץ בתוך התפילה, ישתוק מעט ויעביר ימינו על מצחו ויהרהר פסוק הנ"ל, ע"כ.

ה'משנה ברורה' (או"ח סי' צג סק"ב) הביא, שהקריאה מתוך סידור עוזרת לכוונה. ועיין באבן שלמה (ט, ג) שדבר זה נרמז בפסוק במגילת אסתר "בבואה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה".

עוד עצה הביא ה'חפץ חיים' (בספרו 'שם עולם' ח"ב השמטות) המועילה מאד לכוונה בתפילה, וז"ל: ראשית לכל צריך שיתפלל מתוך הסידור, ועל כל פנים תפילת שמונה עשרה. ומכל מקום גם בזה איננו משומר עדיין מכל וכל מעורמת היצר, שמפיל טרדות על האדם כדי שלא יוכל לכוין. והזמין לי הקב"ה קצת עצה לזה, והוא שלא נעשה כמו שאנו מורגלים שאין אנו מתבוננים בתחילה מה לבקש ממנו וכו', אלא צריך להתבונן מתחילה מה הוא רוצה לבקש מה', ועל מה יברכנו, ואחר כך יאמר אותה הברכה. ואל יחשוב הקורא שדבר זה צריך שהות גדולה, לא כן הדבר כאשר בחנתי ונסיתי, אלא יהיה הסידור פתוח כנגד עיניו, ויתבונן רק איזה רגעים אחדים קודם כל ברכה, דהיינו למשל קודם ברכה ראשונה יתבונן שרוצה לומר שבח לפני המקום שהוא אלקינו ואלקי האבות וקונה הכל ולברך אותו על שהגין על אברהם, וכן קודם ברכה שניה יתבונן שרוצה לברכו על תחיית המתים... וכן בכל הי"ח

חובות הלבבות

שער יחוד המעשה

עיונים

ברכות. וכן כהאי גוונא יעשה בברכת השחר. וכן בברכת המזון יתבונן קודם שמתחיל הברכה על מה רוצה לברכו. כלל הדברים, לא יאמר הברכות כפי הרגלו בפיו, רק יתבונן על מה הוא מברך לה', ויאמר בזריזות ובשמחה כל ברכה על שזכה לברך לה' אלקי השמים, עכ"ל.

וסגולה נוספת לבטל מחשבות זרות בתפילה, כתב ה'נפש החיים' (שער ב' פי"ג), וז"ל: אין איש שם על לב לפנות לבו ומחשבתו מבלבולי טרדותיו העצומים בהבלי זה העולם השפל להכין עצמו לקראת אלקיו יתברך שמו. עם כל זה ודאי שכל אחד לפי שכלו והשגתו, מחוייב לשית עצות בנפשו ולבקש תחבולות מלחמת מצוה להימלט מבלבול המחשבות אשר לא טהורים שתתחונן דעתו עליו לעבודת התפילה כראוי. כי עבודת התפילה היא לנו עתה במקום עבודת הקרבן שהיה תלוי כולו במחשבתו של הכהן, שבמחשבתו היה יכול לפגלו, ועל ידי קדושת מחשבתו היה הקרבן מתעלה לריח ניחוח לפניו יתברך שמו. והעצה היעוצה על זה, הוא כמו שאמר המגיד לבית יוסף באזהרה ב' שבריש הספר 'מגיד מישרים' וז"ל: ליזהר מלחשוב בשעת תפילה בשום מחשבה אפילו של תורה ומצוות כי אם בתיבות התפילה עצמם. דוק בדבריו שלא אמר לכוון בכוונת התפילה, כי אין אתנו יודע עד מה, כי גם מה שנתגלה לנו קצת כוונות התפילה מרבותינו הראשונים ז"ל קדישי עליונין ועד אחרון הרב הקדוש איש אלקים נורא האריז"ל אשר הפליא הגדיל לעשות כוונות נפלאים, אינם בערך אף כטיפה מן הים כלל נגד פנימיות עומק כוונת אנשי כנסת הגדולה מתקני התפילה שהיו מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים, וכל מבין יבין דלא אתי אנש על יבשתא שיוכל לתקן תיקון נפלא ונורא כזה לכלול ולגנוז במטבע תפילה קבועה וסדורה בנוסח א' התיקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים וסדרי פרקי המרכבה... לזאת מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עומק כוונתו יתברך שמו איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם.

אלא העיקר בעבודת התפילה, שבעת שהאדם מוציא מפיו כל תיבה מהתפילה, יצייר לו אז במחשבתו את אותה התיבה באותיותיה כצורתה, ויכוין להוסיף על ידה את כח הקדושה, שיעשה פרי למעלה להרבות קדושתם ואורם, כמו שכתבנו לעיל בפ"י שלכן נקראת התפילה דברים העומדים ברומו של עולם שכל תיבה בצורתה ממש היא העולה למעלה מעלה כל אחת למקורה ושרשה לפעול פעולות ותיקונים נפלאים. והיא סגולה נפלאה בדוק ומנוסה למרגילים עצמם בזה לבטל ולהסיר מעליו בזה כל מחשבות ההבלים הטורדות ומניעות טהרת המחשבה והכוונה. וכל אשר יוסיף הרגלו בזה, יתוסף לו טהרה במחשבתו בתפילה. והיא כוונה פשטית, עכ"ל.

וְאִם לֹא יַטְרִידְךָ בְּמַה שֶׁזָּכַרְנוּ, יַעֲבִיר עַל לִבְּךָ חִידוֹת וּדְבָרִים אֲרֻכִּים. וְאִם יִהְיֶה הָאָדָם מִן הַמְשַׁחֲקִים בְּקַקְבָיָא אוֹ בִּפְסִיפְסִים וְהַדּוֹמֶה לָהֶם, מַרְאֶה לוֹ כְּאִלּוּ הוּא לְפָנָיו, וְחוֹשֵׁב בְּמַה שֶׁצָּרִיךְ לוֹ לְהַקְדִּים וּלְאַחֵר בּוֹ, וְאָפְנֵי הַתַּחְבּוּלָה לְנַצֵּחַ.

וְאִם יִמָּלֵט מִכָּל מַה שֶׁזָּכַרְנוּ, וְיִהְיֶה מֵאַנְשֵׁי הַחָכְמָה וְהַבִּינָה, יַעֲבִיר עַל לִבּוֹ עִנְיַן קָשֶׁה מֵעִנְיְנֵי הַחָכְמָה, וְיַטְרִיד אוֹתוֹ בְּשְׁאֵלָה וּתְשׁוּבָה, וּבְקַשְׁיָא וּבְפֵרוּק, וּמַה שֶׁנִּתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ בְּעִיּוּן מַה שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְעַיֵּן בּוֹ, וּמַה שֶׁנִּשְׁאַר לוֹ לִלְמֹד מִן הַחָכְמָה, וְיַחֲשֹׁב עִם נַפְשׁוֹ לַעֲסֹק בּוֹ,

וַיַּטְרִידֵהוּ בָּזֶה בְּכָל מַעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, וַיַּפְסִיד עָלָיו כִּפְלַיִם מַה שֶׁמְּתַקֵּן עָלָיו.

וְאָפְשָׁר שֶׁיִּכָּנֵס בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה וְיֵצֵא מִמֶּנָּה, וְיִהְיֶה תָּמִיד בְּטִרְדַּת לִבּוֹ בְּזוּלָתָהּ מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, וְאָפְשָׁר שֶׁיְּבַקֵּשׁ כַּפָּרַת הַמָּקוֹם בִּלְשׁוֹנוֹ, וְהוּא רָץ בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ וּבְמַצְפּוּנוֹ לְהַמְרוֹתוֹ. וְעַל זֶה אָמַר אַחַד הַחֲסִידִים:

במה שעדיין לא למד, ועל ידי כך **יטרידהו בזה** - יטריד אותו בהרהורים אלה **בכל** עת שהוא עסוק **במעשי העבודה**, ובזה **יפסיד עליו כפלים מה שמתקן עליו** - גם אם נראה שאלו מחשבות הקשורות לעבודת ה', יגרום לו היצר בהן נזק לעבודתו בכפל כפליים יותר מתועלתן של אותן מחשבות. כלומר, אף על פי שבשעת התפילה יחשוב בדעתו לעשות מצוות וצדקות ולתרץ קושיות - פעולות שהן ללא ספק טובות ורצויות - ההפסד שייגרם לתפילתו על ידי אותן מחשבות זרות, הוא גדול יותר ממה שישיג על ידי אותן מחשבות טובות שעלו בלבו, ויצא שכזו בהפסדו. ואמרו רבותינו ז"ל (שבת י, א): זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. ואמרו (ברכות לא, א): אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה, ופירש רש"י, שאינה צריכה עיון, כדי שלא יהרהר בה בתפילה. והטעם לכך, שאם יהרהר בהלכה, לא יכוון בתפילה כראוי, והתפילה צריכה כוונה כפי שנתבאר בשו"ע (או"ח סי' צ"ח וק"א) וז"ל: התפילה היא במקום קרבן, ולכן צריך להיזהר שתהא דוגמת הקרבן בכוונה שלא יערב בה מחשבה אחרת, כמו מחשבה שפוסלת בקדשים (מרפא לנפש).

ונמצא, שאם האדם לא ייזהר מתחבולות אלה של היצר, **אפשר** - הוא עלול לבוא לידי כך **שייכנס במעשה העבודה ויצא ממנה** - שיעשה את הפעולות הנדרשות לעבודת ה' מתחילתן ועד סופן, **ויהיה תמיד בטירדת לבו בזולתה מעניני העולם** - כשמחשבותיו משוטטות כל הזמן בעניינים אחרים של העולם הזה, **ואפשר** - ולא עוד, אלא שהוא עשוי לבוא לידי כך שבאותה שעה עצמה **שיבקש** את **כפרת המקום** [סליחת הבורא] **בלשונו** - וכשהוא מבקש בפיו סליחה מה' על עוונותיו, **והוא רץ במחשבתו ובמצפונו להמרותו** - באותו זמן יתכנן להמרות את רצון ה' במחשבתו ובצפונות לבו. **ועל** אופן בקשת מחילה שכזה **אמר** פעם **אחד החסידים:**

היית עושה את מעשיך הטובים בשיתוף כוונת הלב ובהתרכזות המחשבה, אזי לא היה היצר יכול לבלבל אותך במחשבות זרות אלו בשעה שהנך עובד את ה'.

ואם לא יטרידך במה שזכרנו - וגם אם לא יוכל היצר להטריד אותך באחד מן הרהורים והמחשבות שהזכרנום, הוא **יעביר על לבך** - במחשבותיך **חידות** סתומות **ודברים ארוכים** - ודברים הדורשים מחשבה ממושכת. **ואם יהיה האדם מן** מאותם האנשים **המשחקים בקוביא או בפסיפסים והדומה להם** - רגיל לשחק במשחקי קובייה וקלפים והדומים להם, יטרידהו היצר בעניינים אלו ומראה לו - יצייר בדמיונו **כאילו הוא**, המשחק, מונח **לפניו, וחושב** - ועליו לחשוב **במה שצריך לו להקדים ולאחר בו** - מהו המהלך הבא שעליו להוביל ומהו הצעד שצריך להקדים לעשותו או לאחרו, **ואופני התחבולה לנצח** - ויעלו אז על ליבך כל סוגי התחבולות שעל ידן תוכל לנצח את יריבך.

ואם יימלט מכל מה שזכרנו - ואם ניצול האדם גם ממיני ההרהורים שזכרנו, **ויהיה מאנשי החכמה והבינה** - מפני שהוא מהאנשים בעלי החכמה, **יעביר** היצר **על לבו** - במחשבתו איזה **ענין קשה מעניני החכמה** - איזה דבר חכמה שקשה לעמוד על הבנתו, **ויטריד** - או יטריד **אותו בשאלה ובתשובה, ובקושיא ובפירוק** - או בקושיה ותירוץ, **ומה שנתעלם ממנו בעיון מה שהיה צריך לעיין בו** - או בדבר חכמה ששכח לעיין בו די הצורך, **ובמה שנשאר לו ללמוד עדיין מן החכמה** - ויצביע לו על החכמות שעדיין לא למד, **ויחשוב עם נפשו** - ויחשב תכניות כדי **לעסוק בו** -

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

(מט)**בַּקָּשַׁת כַּפָּרָתֵנוּ זוֹ צְרִיכָה לְבַקָּשַׁת כַּפָּרָה. וּמִתְחַנֵּן אֵלָיו בְּאֵבָרָיו, וּפוֹנֶה מֵעָלָיו בְּלִבּוֹ וּבְחִבּוּ, דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב** (יְשַׁעְיָה כט, יג)**: בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי, וְאָמַר** (תְּהִלִּים עח, לו)**:**

בקשת כפרתנו זו - בקשת סליחה שכזו היא בעצמה מצריכה לבקשת כפרה - טעונה בקשת סליחה. **ומתחנן אליו באבריו** - וכן ייתכן שמתנועת איבריו ייראה האדם כמתחנן באמת אל הבורא, **ופונה מעליו בלבו ובחובו** - בעוד שבלבו ובפנימיותו אינו חושב עליו כלל, **בדומה למה שאמר הכתוב (ישעיה כט, יג): 'בפיו ובשפתיו כבדוני** - עם ישראל אומרים בפיהם דברי כבוד והודיה לה', **והדברים אינם נובעים מלבם, כי לבו רחק ממני', ובדומה למה שנאמר (תהלים עח, לו):**

עיונים

מט. בקשת כפרתנו זו צריכה לבקשת כפרה. כתב ה'ארחות חיים להרא"ש' (יום שני אות לו) וז"ל: "ומה טוב לבקש סליחה על אמרך סלח לנו בלא כוונה". ובפירוש 'דרך ישרה' (לבעל 'משנה הלכות') כתב לפרש כוונתו, שאם תאמר הלא הקב"ה מלך מוחל וסולח הוא כמו שאמרו "אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה" ואם כן יסלח לנו על תפילה שלא בכוונה, לזה אמר 'ומה טוב לבקש סליחה על אמרך סלח לנו בלא כוונה', כלומר, שהרי גם את ה'סלח לנו' בלא כוונה אמרת זאת, ואם כן האיך יסלח לך.

עוד כתב לבאר על פי זה מה שתקנו חז"ל לומר בנוסח הוידוי: 'על חטא שחטאנו לפניך בוידוי פה', כלומר, שמבקשים סליחה ומחילה על וידוי פה, כגון שאמר 'סלח לנו' או שאר וידויים ומתודה בפה ולא כוון דעתו בלבו, וזהו וידוי בפה ולא בלב.

ובהמשך דברי הרא"ש הנ"ל כתב בזה"ל: "ואם אי אפשר [לכוון] בכל התפילות, ברכה ראשונה של שמונה עשרה ופסוק ראשון של קריאת שמע אל יחסר, כי לא יצא חובת התפלה מי שלא כיון בהם". וביאר בפירוש הנ"ל כוונת הרא"ש, וז"ל: ואם תאמר אנוס אתה ומה יכול לעשות ומחשבותיו הם אינם בידו והרי הוא מפוזר ומפורד ואונס רחמנא פטריה, וכל שכן טיפה סרוחה אדם קרוץ מחומר, ולכן סיים הרא"ש וכתב: ואם אי אפשר בכל התפילות, כלומר, שלא תוכל לכוון בכל התפילות מחמת בלבול המחשבות וטענת אונס, על כל פנים ברכה ראשונה של שמונה עשרה ופסוק ראשון של קריאת שמע ודאי אפשר לכוין, כי אף שאין כל אדם בידו לכוין כל התפילה, אבל כל אדם יכול לכוין על כל פנים כמה דברים, ואם לא כיון גם באלו הרי הוא מזיד ולא יצא ידי חובת התפילה.

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

'**ויפתוהו בפיהם** - וסברו שאפשר לשכנע את ה' בדיבור פה, **ובלשונם יכזבו לו** - אמרו דברי רמאות לפניו, **ולבם לא נכון עמו'** - ובאותה שעה דעתם לא הייתה איתנה באמונתו.

ואם ייקץ בעת ההיא - אך אם יעורר האדם את שכלו בזמן שהיצר מפתהו, **ויחשוב** [ויחשב] **עם נפשו** - ויעשה את חשבון נפשו, **ויאמר לה** [לעצמו]**: איך** ייתכן **שאתנהג עם** [כלפי] **הבורא כמה שאינו נכון לי** - באופן שאינו מתאים לי **להתנהג בו** אפילו **עם הברואים** - עם בני אדם **בעת שאני**

(נ)**וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ.**

וְאִם יִקַּץ בָּעֵת הַהִיא, וְיַחֲשֹׁב עִם נַפְשׁוֹ וְיֹאמַר לָהּ: אֵיךְ אֶתְנַהֵג עִם הַבּוֹרֵא בְּמַה שֶּׁאֵינוֹ נָכוֹן לִי לְהִתְנַהֵג בּוֹ עִם הַבְּרוּאִים בְּעֵת שֶׁאֲנִי

עיונים

נ. ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. ובפסוק שלאחריו נאמר "והוא רחום יכפר עוון". והנה אף שמפסוקים אלו, הוכיחו בגמרא (תענית ח, א) כי תפילת רבים עולה ומתקבלת אפילו כשהיא בלי כוונה [שנאמר: "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו", ואף על פי כן "והוא רחום יכפר עוון"], מכל מקום מחדש הגאון הקדמון רבי יוסף ג'יקאטיליה (חי לפני כ-750 שנה) בספרו 'שערי אורה' (שער ב'), שכל זה נאמר רק בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ, שיש בדרך מחיצות רבות של מסטינים ומקטרגים עלינו - אין מגיעות לשער השמים אלא תפילות בכוונה נכונה, אבל המתפלל וליבו בל עימו, ואינו מכוון כדבעי, לא תגיע תפילתו עד ירושלים, כי ישלטו בה החיצוניים (ועיין שם שהאריך).

רמז נפלא לכך, מצא בעל 'עמודי אור', בפסוקי התורה (דברים ד, כז-כט): "והפיץ ה' אתכם בעמים וגו' ובקשתם משם את ה' אלוקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך" - פסוקים שהם המשך הקללות שתחילתן ב"בצר לך ומצאוך", ובכללן גם הצרה הזאת שתמצא אותם בעת שיתפזרו בין האומות: שלא כאשר בשבתם בארץ ישראל, שבה תפילת הרבים מתקבלת אף שנאמרה בלא לב ונפש - הרי כאשר יהיו בארצות העמים, נאמר "ובקשתם משם" - ברבים, "את ה' אלוקיך ומצאת", אבל רק באופן של "כי תדרשנו" - כל אחד מהציבור - "בכל לבבך ובכל נפשך", אבל לא תהיה לכם הסגולה הנפלאה של ארץ ישראל, שבה 'תפילת רבים' מתקבלת בכל אופן, אף בלא הכוונה הראויה!

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

צָרִיךְ אֲלֵיהֶם אוֹ בְּעֵת שֶׁהֵם צְרִיכִים לִי. כִּי מִי שֶׁאֵלֵךְ אֵלָיו לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ חֵפֶץ, וְאֶשְׁאַל אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ בִּלְשׁוֹנִי (נא)וְלִבִּי פּוֹנֶה מִמֶּנּוּ, אִלּוּ הָיָה מַכִּיר

וזקוקים **לי. כי מי** - כי כל אדם **שאלך אליו לבקש** [ואבקש] **ממנו חפץ** - למלא את רצוני, **ואשאל אותו ממנו בלשוני** - ואבקש זאת ממנו בפי ובאותה שעה ממש **לבי פונה ממנו** ואינו מתייחס אליו ואינו חושב עליו כלל. **אילו היה מכיר**

צריך אליהם - בזמן שאני זקוק לעזרתם, **או** - וכן צורת התנהגות זו אינה מתאימה לאחרים לנהוג עימי **בעת** [בשעה] **שהם צריכים**

עיונים

נא. ולבי פונה ממנו. עיקר התפילה היא הכוונה שבלב. ולכן תפילה נקראת 'עבודה שבלב', והיינו שעיקר עבודת התפילה הוא בלב, וכמו שאמרו חז"ל במסכת תענית (ב, א) על הפסוק (דברים יא, יג) בפרשת קריאת שמע "ולעבדו בכל לבבכם" - "איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה".

עבודת התפילה אינה עבודה שבפה או בגוף רק בלב ובמחשבה, ולהבין גודל כח הלב והמחשבה יש לציין לדברי הש"ך על התורה פרשת תזריע שכתב שיש ללמוד מוסר השכל על גודל כח המחשבה מעוף נעמה שהיא בת היענה, כשמטלת ביצים היא מניחתם במקום גבוה ועומדת במקום רחוק כנגדם ומבטת ורואה בהם ואינה מסיחה דעתה מהם, ובאותה הבטה היא עושה פירות שיוצאים האפרוחים, ואם יזדמן שתבוא שום חיה ומפסיק ראייתה בינה לבין הביצים הורגת לאותה חיה, לפי שעל ידי ההפסק נעשים הביצים מוזרות ואינו נולד אפרוח מהם. וכתב דמשום זה נהגו לתלות מאותם הביצים בבית הכנסת, להראות לכל שעיקר התפילה שתתקבל ותעשה פירות היא הכוונה ולא יהא שום דבר מפסיק בינו לבין אביו שבשמים שהוא עומד כנגדו ומדבר עמו לנוכח ואומר ברוך אתה ה'.

ואלו הם דבריו של הגאון רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו 'יערות דבש' (ח"א דרוש ב') בענין זה על הפסוק 'הקול קול יעקב והידים ידי עשו', וז"ל: "כי הנה עשו אדום יש לו כח על ידי שכיבד את אביו, אבל הכבוד היה רק מן השפה ולחוץ, דכתיב 'כי ציד בפיו' - מרמה את אביו, ואם כן אם אנו עובדים הקב"ה רק משפה ולחוץ רק עבודת תנועת השפתיים בלי שום לב ומוח רק כמו אנשים מלומדה והמחשבה משוטטת בכל מיני שטותים, משא ומתן, דברים בטלים, אז ממילא 'ולאום מלאום יאמץ' שזה ח"ו מגביר כוח אויבינו שהרי אנחנו בגלות אדום, וזהו שאמר יצחק ליעקב דרך לבניו והוא, 'הקול קול יעקב', כשיעקב מתפלל רק בקול עבודת השפתיים רק

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

זֶה מִמֶּנִּי, הָיָה מוֹאֵס וְגוֹעֵל אוֹתִי, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּמְנַע מִמֶּנִּי חֶפְצִי, כֵּן וָחֹמֶר אִם הָיָה יוֹדֵעַ בִּי שֶׁאֲנִי מַטְרִיד לִבִּי בְּמַה שֶּׁאֵינוֹ מֵפִיק רְצוֹנוֹ אַךְ בְּמַה שֶּׁמַּקְצִיפוֹ עָלַי, שֶׁתִּהְיֶה שִׂנְאָתוֹ אוֹתִי יוֹתֵר גְּדוֹלָה וּמְנִיעָתוֹ מִמֶּנִּי יוֹתֵר רְאוּיָה. וְכֵן מִבִּלִי סָפֵק הָיִיתִי עוֹשֶׂה לְמִי שֶׁהָיָה שׁוֹאֵל מִמֶּנִּי שׁוּם חֵפֶץ, וְהָיִיתִי

זה ממני - אילו אותו אדם היה מבחין בכך, **היה מואס** בי וגועל - מרחיק ומגרש **אותי** מעליו, **וכל שכן שימנע ממני חפצי** - ובוודאי שהיה נמנע מלעשות את רצוני, וקל וחומר - ועל אחת כמה וכמה **שאם היה יודע בי שבשעה שהנני עומד מולו ומבקש ממנו להשלים רצוני, אני מטריד לבי** - לבי ומחשבתי טרודים ועסוקים **במה שאינו מפיק רצונו** - בדברים שלא רק שאינם תואמים את רצונו, **אך במה שמקציפו עלי** - אלא אף מכעיסים אותו, **שתהיה אז שנאתו אותי** - ברור ששנאתו כלפי תהיה **יותר גדולה ומניעתו ממני** - וסירובו למלא את בקשתי **יותר ראויה** - יהיה עוד יותר מוצדק. **וכן מבלי ספק** שגם אני **הייתי עושה** ונוהג כך **למי** - כלפי מי **שהיה שואל** ומבקש **ממני שום חפץ** - למלא את רצונו, **והייתי**

עיונים

בגרונו בלי לב ומוח כדי לעבוד הקב"ה, אז ח"ו 'והידים ידי עשו', אבל אם יעקב עובד את הקב"ה בשמחה ובמחשבה לא עבודת הפה רק איזהו עבודה שבלב שהוא תפילה, אז כל צדקותיו של עשו כאין ואפס". והוסיף: "אוי לנו מיום הדין שיהא שייך שיהיה שאדם זקן ושבע ימים כשיבא לעולם העליון ויראו לו שלא היה לו אפילו שני פעמים בכל ימי חייו שקרא קריאת שמע בכוונה שלימה, ויראה שבכל יום תפילתו היה מלא תערובת שטותים והבלים". עכ"ד.

רש"י בפרשת חיי שרה (בראשית כד, מב) מביא דברי חז"ל "אמר רבי אחא, יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים". הספרים הק' מפרשים ע"ד רמז שכוונת חז"ל במה שאמרו לשון "שיחתן" שבא לרמז על עבודת התפילה, כמו שכתוב (בראשית כד, סג) "ויצא יצחק לשוח בשדה", דהיינו שמדברי שיחתן של עבדי האבות - מתפילותיו של אליעזר יש ללמוד הדרכה בעבודת התפילה, ומהם שעיקר התפילה היא הכוונה, וכמו שרואים שהתורה הק' מפרטת בארוכה תפילתו של אליעזר, ולבסוף מסיים הפסוק בדברי אליעזר (כד, מה) "ואני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יוצאת" וגו', היינו שכל תפילת אליעזר היה בלב ובכוונה ולכן נענה מיד ('תפארת למשה' ח"א עמ' מט-נ).

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

יוֹדֵעַ מִלְּבוֹ מַה שֶּׁיֵּדַע בּוֹרְאִי מִלִּבִּי. וְאֵיךְ לֹא אֲבוֹשׁ מִבּוֹרְאִי, שֶׁאָרְצָה לוֹ מִנַּפְשִׁי בְּמַה שֶּׁלֹּא הָיִיתִי רוֹצֶה לָהּ מֵחֲלָשׁ כָּמוֹנִי, וְלֹא הָיָה רוֹצֶה בּוֹ מִמֶּנִּי נִבְרָא נִצְרָךְ וְחֲלָשׁ כָּמוֹנִי, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יִרְמְיָהוּ ח, יב)**: (נב)גַּם בּוֹשׁ לֹא יֵבֹשׁוּ וְהִכָּלֵם לֹא יָדָעוּ. אָז יִנָּגֵף הַיֹּצֵר.**

יודע מלבו - הייתי יודע מה שבלבו, כפי **מה שידע בוראי מלבי** - כפי שהבורא יודע מה שבלבי.

והאיך אם כן, **לא אבוש מבוראי** בהתנהגותי כלפיו בכך, **שארצה לו מנפשי** - על שאני רוצה לנהוג אתו **במה** - בצורה **שלא הייתי רוצה לה מחלש כמוני** - שלא הייתי רוצה שיתנהג אתי יצור חלש כמותי, **ולא היה רוצה בו ממני נברא נצרך וחלש כמוני** - ושאף נברא חלוש וחסר ערך כמוני לא היה מסכים שאתנהג אתו בכך, **וכמו שאמר הכתוב (ירמיהו ח, יב): 'גם בוש לא יבושו** - אפילו בושה קלה אינם חשים **והכלם לא ידעו'** - ושום עלבון אינם מרגישים. כה רבה גסות רוחם! וכשיעשה האדם לעצמו חשבון נפש זה, וישיב ליצר כך, **אז יינגף היצר** - באותה שעה ייכנע היצר, ויחדל להטריד במחשבות זרות בתוך כדי קיום עבודת ה'.

עיונים

נב. גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו. הנביא מוכיח את עם ישראל על חטאיהם, ואומר להם שאינכם מתביישים כלל וכלל ממעשי התועבה שהנכם עושים, ובעת שמוכיחים אתכם על מעשיכם הנפסדים אינכם נכלמים כי אינכם מבינים שמעשיכם רעים.

רבינו יונה ב'שערי תשובה' שער הראשון מונה עשרים עקרי התשובה. העיקר הששי הוא 'הבושה', וכתב בזה"ל: והנה החוטא יבוש מאד לעבור עבירות לפני בני אדם, ויכלם אם ירגישו ויכירו בעבירותיו, ואיך לא יבוש מעם ה' יתברך? אין זה כי אם לפי היות ה' יתברך רחוק מכליותיו, על כן יבוש מן הנבראים ולא יבוש מן הבורא יתברך.

ובספר 'ארחות צדיקים' (שער הבושה) כתב: דבר ידוע וברור, אשר כל העולם עושים ענינים רבים בסתר, וכן מדברים בדברים רבים בסתר וחושבים מחשבות רבות, ואין חוששין כלל רק שלא יוודעו [לבני אדם] הענינים. ואם היו כל מעשיהם שעשו מנעוריהם וכל הדברים שדברו וכל המחשבות שחשבו גלויים וידועים לכל אדם, היו מתביישים בושה גדולה מאד. כל שכן וכל שכן שצריך להתבייש לפני הקב"ה, המשקיף אל הלבבות ורואה המחשבות ויודע כל המעשים, הדיבורים והמחשבות שעשה האדם כל ימיו, ואין לפניו שכחה, שצריך להתבייש לפניו ולהיכלם.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ הַיֵּצֶר מִפַּתּוֹתְךָ מִן הַפָּנִים

הָאֵלֶּה, יִשְׁתַּדֵּל לְפַתּוֹתְךָ בְּהַנָּחַת הַחֹנֶף, וְיֹאמַר לְךָ: לֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה עֲבוֹדָתְךָ לָאֵל בְּלֵב שָׁלֵם גְּמוּרָה, עַד שֶׁתַּרְחִיק הַחֹנֶף מִמֶּךָּ, מְעוּטוֹ וְרָבּוֹ. וְהַרְחָקַת הַחֹנֶף לִבְנֵי אָדָם מֵעָלֶיךָ לֹא תִתָּכֵן אֶלָּא בְּכַסּוֹת כָּל מַעֲשֶׂיךָ מֵהֶם, וּבְהַרְאוֹת הַפֶּךְ מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּלִבְּךָ לָהֶם.

וְכַאֲשֶׁר תִּתְפַּלֵּל, קַצֵּר, וְאַל יֵרָאֶה מִמְּךָ בָּהּ רָצוֹן וְלֹא הִשְׁתַּדְּלוּת. וּכְשֶׁתִּרְצֶה

וכאשר **יתייאש היצר מפתותך** - מלפתות אותך **מן הפנים האלה** - בדרכים האלו, הוא ישנה את גישתו אליך ויעמיד פנים של מוכיח, **וישתדל לפתותך בהנחת החונף** - על ידי שיטיף לך להתרחק בצורה קיצונית ממידת החנופה והצביעות, **ויאמר לך כך:** אף אם תרצה לעבוד את ה' בלב שלם, **לא ייתכן** בשום אופן שתצליח בכך **שתהיה עבודתך לאל** - שתעבוד את הא-ל **בלב שלם** ובכוונה **גמורה** וטהורה, **אלא עד** [אם] **שתרחיק החונף ממך** - תרחיק ממך את החנופה והצביעות עד הקצה האחרון, ולא ימצא בך ממידה זו **מיעוטו ורובו** - מעט או הרבה. **והרחקת החונף לבני אדם מעליך לא תיתכן** - והתרחקותך מן החנופה לבני האדם לא תעלה בידך, **אלא בכסות כל מעשיך מהם** - אלא אם כן תסתיר מהם את כל מעשיך הטובים בצורה מוחלטת, **ובהראות הפך מה שיש בלבך להם** - ועל ידי שתראה להם את ההיפך ממה שמתחולל בקרב לבך, כלומר, אם לבך נכון לעבוד את ה', עליך להיראות כלפי חוץ אדיש ומנוכר לאלוקיך.

ולפיכך **כאשר תתפלל**, עליך **לקצר** בתפילתך ככל האפשר, **ואל ייראה ממך בה רצון ולא השתדלות** - ושלא יראה עליך שהנך מתאמץ ומשתדל בעבודת התפילה. וכן **כשתרצה**

עיונים

וז"ל הרמב"ם בספרו 'מורה נבוכים' (ג, נב): "מי שיבחר בשלמות האנושי ושיהיה איש האלהים באמת, יעוֹר משנתו וידע שהמלך הגדול החופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל בשר ודם וכו', ובעבורו הוא תמיד עמנו משקיף ורואה, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', והבן זה מאד. ודע כי כאשר ידעו זה השלמים, תגיע אליהם מן היראה והכניעה ופחד השם וירא‌תו ובשתם ממנו, בדרכים אמיתיים לא דמיוניים" עכ"ל.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

לִלְמֹד שׁוּם חָכְמָה, הִתְיַחֵד לְבַדֶּךָ, וְאַל יֵדַע בָּזֶה זוּלָתִי הַבּוֹרֵא, וְאַל תֵּרָאֶה בְּךָ שׁוּם מִדָּה טוֹבָה, וְהַרְאֵה הָעֲצָלָה וְהַכְּבֵדוּת בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵצֵא לְךָ בָּהּ שֵׁם וְתַפְסִיד שְׂכָרֶךָ. (נג)**וְלֹא תְצַוֶּה עַל הַטּוֹב וְתַזְהִיר מִן הָרָע, וְאַל תּוֹדִיעַ חָכְמָתְךָ, וְאַל תְּלַמְּדֵהּ לְזוּלָתֶךָ, וְאַל יֵרָאֶה עָלֶיךָ סִימַן יִרְאַת שָׁמַיִם, וְלֹא אוֹת מֵאוֹתוֹת הָעֲבוֹדָה, שֶׁלֹּא יְכַבְּדוּךָ בְּנֵי אָדָם בַּעֲבוּרָם.**

ללמוד שום - איזו דבר חכמה, התייחד לבדך - תתבודד לעצמך, **ואל ידע** בזה - כדי שלא ידע זאת איש **זולתי** - מלבד הבורא, **ואל תראה בך שום מידה טובה, והראה העצלה והכבדות במעשה העבודה** - ועשה רושם כאילו אתה עובד את ה' בעצלות ובכבדות, **כדי שלא יצא לך בה שם** - כדי שלא תקנה על ידי כך שם טוב, **ותפסיד** - שאז תאבד את **שכרך. ולא תצוה על הטוב ואל תזהיר מן הרע** - ואל תוכיח את בני האדם לעשות מעשים טובים ולהימנע מעשות רע, **ואל תודיע** ותגלה כלפי חוץ את **חכמתך**, ומן הטעם הזה גם **אל תלמדה לזולתך** - אל תלמד מחכמתך לאחרים, **ואל ייראה עליך** כל **סימן** ורושם של **יראת שמים, ולא אות מאותות העבודה** - ולא סימן ורמז לעבודת ה', כדי **שלא יכבדוך בני אדם בעבורם** - בעבור זה.

עיונים

נג. ולא תצוה על הטוב ותזהיר מן הרע. כתב בספר 'ארחות צדיקים' (שער הענוה): "אך מה שצריך להרחיק במדה זאת [של ענוה] - שלא יהא ענו ונכנע לפני הרשעים. ועל זה אמר הכתוב: 'מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע' (משלי כה, כו). ואם יש יכולת בידו, יקום [ינקום] מן הרשעים לכבוד השם, ויחזק תוכחתו נגדם, ויעמוד עליהם כארי נוהם להציל הנגזל מיד הגוזל, ויורה בני-אדם עבודת הקב"ה, ויוכיחם בכל כוחו כפי חכמתו, בתחילה - בנחת, ואם לא יועיל - יכלימם, ויצוה על הטוב ויזהיר מן הרע בפיו ובלשונו כפי חכמתו, וימהר לקחת דיני אלוהים ממי שחייב בהם [ר"ל, לא יתמהמה מלהעניש כפי הדין את החייבים], ולא ייכנע ולא ישפל בזה עכ"ל. כתב בספר חסידים (סימן תתתשכד): ישנה ענוה המנחלת לבעליה גיהנם, הכיצד? הרואה בניו או קרוביו ותלמידיו יוצאים לתרבות רעה, ובידו למחות בחירופים והכאות, ואומר בלבו: אתיידד עמהם ולא אוכיחם ולא אחרפם - הרי זה מנחילם גיהנם שיצאו לתרבות רעה, וגם יעשו רעה להוריהם עד שישנאום ויקללום, דכתיב (משלי יג): "חושך שבטו שונא בנו".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וּמֵהַשְׁלֵמַת אָפְנֵי זְרִיזוּתְךָ, (נד)**שֶׁתִּתְעַר לְכָל כְּתוֹת בְּנֵי אָדָם, וְתִתְנַהֵג כְּמִנְהָגֵיהֶם, וְתֵלֵךְ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְנִתְיבוֹתָם בְּעִנְיַן דִּבְרֵי הָאֱמֶת וְהַשְּׁחוֹק, וְאַל תִּשְׁמֵר כָּל כָּךְ מִן**

ומהשלמת **אופני זריזותך** - וכדי שזריזותך בהסתרת מעשיך הטובים תהיה מוחלטת, צריך **שתתרע לכל כיתות בני אדם** - שתתיידד עם כל סוגי בני אדם, **ותתנהג כמנהגיהם** - ותתנהג כמותם, **ותלך בדרכיהם ובנתיבותם** ותנהג כמנהגם **בענין דברי האמת והשחוק** - שלא תקפיד מדי בדבריך, ותתיר לעצמך לדבר פעם ברצינות ופעם בצחוק, **ואל תישמר כל כך** - ואל תיזהר זהירות יתירה מן

עיונים

כתב ה'אור החיים' הק' (דברים א, א): מתנאי הענוה שלא ישתמש בה למנוע עצמו מלהוכיח כשרואה אדם עובר על פי ה', ולא יאמר: מי אני ומי ביתי להוכיח אנשים גדולים? ענוה זו פסולה ואסור להשתמש בה, אלא 'כל ישראל ערבים זה בזה' וחייב להוכיח על עוון לקטן וגדול.

היה ה'חפץ חיים' אומר: כמה ערמומי הוא היצר, כשצריך להוכיח אדם הוא מרמהו: אינך ראוי לכך, קודם תתקן את עצמך! כשמבקשים ממנו לתת יד לפעולה רוחנית בעירו, הוא מתעטף בענוה מדומה ודוחה אותם: אינני ראוי לכך כי אני עפר ואפר, ודברי בוודאי לא יתקבלו כלל. והנה תוך כדי דיבור אם רק יהיה נדמה לו שמישהו נגע בכבודו - הוא יתנפל עליו ומפיו לפידים יהלכו: איך העזת לנגוע בי (ב'עפר ואפר'...). רק כשהדבר נוגע לא לכבודו אלא לכבוד שמים, שם הוא נעשה לעניו ושפל רוח ('שמירת הלשון', שער התורה פרק ו'). [ועיין רש"י מסכת ערכין (טז, ב) שביאר מהו 'ענוה שלא לשמה' - "שעושה עצמו עניו שאינו רוצה להוכיחו, ואותה ענוה שלא לשם שמים היא אלא (מטרתו) שלא ישנאוהו". ועל זה מעירים התוספות (שם), כי בענוה זו הוא רשע גמור!].

נד. שתתרע לכל כתות בני אדם ותתנהג כמעשיהם וכו' ולדבר בהם לזכור גנותם. ה'חתם סופר' (דרושים ואגדות חת"ס מכת"י) ביאר הפסוקים בתהלים פרק נ' וז"ל: "ולרשע אמר אלהים, מה לך לספר חֻקַּי, ותשא בריתי עלי פיך" (תהלים נ, טז). פירוש, שמהראוי שיהיה אדם עניו ושפל רוח וכל אדם יהיה בעיניו טוב ממנו ויהיה נדהם מְדַבֵּר רע על שום אדם בעולם כמאמר ב'חובת הלבבות' (שער הכניעה פרק ו'). ומכל מקום יגבה לבו בדרכי ה' מבלי להתחבר עם רעים וחטאים לה'. והרשע בהפך מכל זה שבענין המצות מתנהג בענוה ואומר שאינו כדאי לעשות כזה, וכעין דברים אלו נניח לגדולי ישראל, ומתחבר עם גנבים ונואפים, ואף אם אינו עושה כמעשיהם מכל מקום אינו מוכיח בהם כי חושב שאינו כדאי לזה. אמנם מתגאה לבו לדבר לשון הרע על כל אדם ולהתלוצץ בהם.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הַפָּזָב וְהַשְׁבוּעָה. וְהִתְחַבֵּר עִמָּהֶם בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה, וּבְחִידוֹת, וּבְמוֹתְרֵי הַדְּבָרִים, וְרֹב הַשְּׂחוֹק, וּלְדַבֵּר בָּהֶם, לְזִכּוֹר גְּנוּתָם, וְכָל אֲשֶׁר יַרְחִיק מִמְּךָ שֵׁם הַפְּרִישׁוּת בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵצֶל אֲנָשָׁיו.

וְאִם תִּשְׁמַע לוֹ בָּזֶה, יִשְׁלֹל מִמְּךָ אֱמוּנָתְךָ וְלֹא תַרְגִּישׁ. וְאִם תָּשִׁיב עָלָיו וְתֹאמַר לוֹ: כְּבָר

הכזב [מן השקר] והשבועה. **והתחבר עמהם במאכל ובמשתה** - ותאכל ותשתה בחברתם של אנשי ההמון, **ובחידות** - ובשעת סיפורי חידות ומשלים תהיה שותף עמם, **ובמותרי הדברים, ורוב השחוק** - וכן בעסקם בדברים בטלים ובריבוי השחוק, ואל תימנע מלדבר **בהם לזכור גנותם** - לדבר עליהם דברי גנאי ולשון הרע, **ותוסיף לעשות כל דבר אשר ירחיק ממך שם הפרישות** - ויסיר מעליך שם של צדיק ופרוש **בעולם** [מהעולם] **הזה אצל אנשיו** - אצל בני אדם.

ועליך להיזהר מאוד מעצתו זו של היצר, כי **אם תשמע לו בזה** - אם תשמע בקולו ותקבל את עצתו, תרד מטה מטה, ולא רק את המצוות תחדל מלקיים, אלא שבדרך זו אף **ישלול ממך** היצר את **אמונתך ולא תרגיש** - בלי שתשים לב לכך. **ואם תשיב עליו** - לעומת זאת אם תפריך את דבריו **ותאמר לו: כבר**

עיונים

והנה מצינו שהענוה היא מדת הקב"ה יתברך שמו, והמתנהג בה דבק במדותיו יתברך שמו. והנה היצוייר שתהיה זאת הענוה ח"ו ממידת עניוותו של בורא עולם ית"ש, כזה לא יצוייר בשום פנים. והנה ידוע כי מדת הענוה נקראת "מה" על דרך "ונחנו מה" (שמות טז, ז). וזהו: "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך" (תהלים שם, ט"ז), פירוש, שמדת הענוה הנקראת "מה" היא אצלך בענין סיפור חקי ולשאת בריתי עלי פיך שתאמר אינך כדאי לעשות מצוות כאלו ואתה מנשא ומרומם המצוה בפיך לכבדם שאינך כדאי לעשות אותם. ועוד אתה מתנהג בענווה "אם ראית גנב ותירץ עמו" (שם י"ח) להתחבר עם כל אדם. ואתה תופס הגאוה במקום אחר "תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי" (שם כ'). ועל זה אמר "דמית היות אהיה כמוך" (שם כ"א) וכי גם עניוות שלי כמוך בתמיה, הלא צריך אתה להדמות לו יתברך.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

עֶזְרַת לְאוֹיְבִי בְּהַלָּחֲמְךָ בִי וְהִתְחַכָּמְךָ לִי לַהֲרֹס כֹּחִי וּלְמַהֵר מַפַּלְתִּי, וְאֵיךְ אֶבְרַח מִן הָאֵשׁ הַקְּטַנָּה אֶל הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה, וַאֲנִי לֹא בָרַחְתִּי מֵאַהֲבַת הַשֵּׁם וְהַכָּבוֹד, אֶלָּא שֶׁלֹּא לְהִזָּדֵיֵּן לִבְנֵי אָדָם, וְאַתָּה מְצַוֵּה אוֹתִי לְהִזָּדֵיֵּן לָהֶם בְּהַנָּחַת עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים.

(נה)**אַךְ** מַה שֶּׁרָאוּי לְהַסְתִּירוֹ מִמַּעֲשַׂי הוּא כָּל מַה שֶּׁיִּשְׁלַם וְיֵגָּמֵר מִכְּלִי דַּעַת בְּנֵי אָדָם בּוֹ,

עזרת לאויבי - כיצד עולה בדעתך שאקבל את דבריך כשהנך מעמיד פנים שכביכול עצתך תועיל לנצח את אויבי, והלא אתה עושה את ההיפך; לא די בכך שאינך עוזר לי לנצח את אויבי, אלא עוד הנך עוזר לאויבי לנצח אותי **בהילחמך בי והתחכמך לי** - על ידי שאתה נלחם בי ומתחכם **להרוס** את **כוחי ולמהר** את **מפלתי** - ולהחיש את תבוסתי, **ואיך אברח מן האש הקטנה** - ואיך אשמע לך לברוח מן האש הקטנה **אל האש הגדולה**, כלומר, והלא **אני לא ברחתי מאהבת השם** - והתרחקתי מהפרסום **והכבוד** מסיבה אחת: **אלא** כדי **שלא להזדיין לבני אדם**, ובשביל שלא למצוא חן בעיני בני אדם באמצעות עבודת ה'. מטרתי היחידה היא לדאוג שעבודתי לפני האלוקים תהיה נקיה וטהורה, ללא רצון אישי לכבוד ולפרסום - **ועכשיו אתה מצוה אותי** להיות עוד יותר גרוע, **להזדיין להם** - להתייפות בפני בני האדם ולמצוא חן בעיניהם **בהנחת עבודת האלהים** - בכך שאעזוב את עבודת האלוקים לגמרי. הייתכן?

אך מה שראוי להסתירו ממעשי - אכן המעשה הטוב שעל פי דרך האמת ראוי ונכון להסתירו **הוא כל מה שיושלם ויגמר** - וכל מעשה שניתן לעשותו בשלימות מתחילתו ועד סופו **מכלי דעת בני אדם בו** - בלי שבני אדם ידעו ממנו,

עיונים

נה. אך מה שראוי להסתירו ממעשי הוא כל מה שישלם ויגמר מכלי דעת בני אדם בו. הגמרא (סוכה מט: מכות כד.) דורשת את הכתוב (מיכה ו, ו) "והצנע לכת עם אלהיך" - "זה הוצאת המת (לקבורה) והכנסת כלה (לחופה)". מצוות אלה, דרכן להיעשות בגלוי, ואף על פי כן הכתוב מזהיר עליהן, שיעשה אותן במידת הצניעות האפשרית, היינו שלא ישתבח בהן בפני בני אדם שאינם יודעים מכך (שאילתות ג); או שאם תרם מכספו לצורכי קבורת מת עני או להכנסת כלה עניה, אף על פי שגבאי הצדקה המתרימים יודעים מנדבתו, לא יתפאר בכך בפני אחרים (רש"י סוכה

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אַבָל לְהִתְפַּלֵל בְּצִבּוּר, וּלְצַוּוֹת בַּטּוֹב, וּלְהַזְהִיר מִן הָרָע, וּלְמֹד הַחָכְמוֹת, וַעֲשׂוֹת חֶסֶד, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, אֵין מִן הַזְּרִיזוּת לְהַנִּיחַ אוֹתוֹ וּלְעָזְבוֹ בַּעֲבוּר

אבל אותן המצוות שלא ניתן להסתירן ולקיימן בצנעה, האדם בינו לבין עצמו, כגון, להתפלל **בצבור**, ולצוות לבני אדם לעסוק **בטוב** - לעשות מעשים טובים, **ולהזהיר** אותם **מן הרע** - מעשות רע, **ולמוד החכמות** - ולימוד התורה והרבצתה לתלמידים, **ועשות חסד** - ועשיית החסד, וכל **הדומה לזה, אין זה מן הזריזות להניח אותו ולעזבו** - אין כל הצדקה להזניח ולנטוש קיום מצווה מעין זו הנעשית לעיני הציבור **בעבור**

עיונים

שם בשם השאילתות). וביאר המהרש"א (מכות שם), כי מה שהוא מתפאר בקיום המצוה, גורע משלימותה, שנמצא שאינו עושה אותה לשמה, אלא משתף עמה כוונות נוספות.

ה'מגן אברהם' (או"ח תקס"ה סק"ז) כתב וז"ל: אם שואלים אותו אם התענה, מותר לומר האמת, כיון שאינו עושה להשתבח ולהתפאר וכו'. ומכל מקום מדת חסידות הוא שיאמר שאינו מתענה, כדאיתא בב"מ דף כ"ג שאם שואלים אדם אם למד מסכתא, יאמר שלא למד, ופירש רש"י: שמדת ענוה הוא זה, עכ"ל. ובחכמת שלמה שם הביא על זה ההיא דמסכת סוכה (מט, ב) 'והצנע לכת עם אלוקיך וכו', דברים שדרכן לעשות בצנעא, כגון צדקה הניתנת לעני בסתר'.

אמנם עיין רמ"א (יור"ד רמ"ט י"ג) שכתב וז"ל: מי שמקדיש דבר לצדקה, מותר לומר לו שיכתוב שמו עליו שיהא זה לזיכרון, וראוי לעשות כן עכ"ל. ומקורו משו"ת הרשב"א (ח"א תקפ"א), באחד שהקדיש ביתו לבית הכנסת ורצה לכתוב שמו על פתח ההיכל, וכתב על זה הרשב"א: מדת חכמים היא ומדת ותיקין היא וכו' להיות להם לזיכרון טוב על מצוות, ולפתוח דלת לעושה מצוה עכ"ל. והקשה בשו"ת 'דברי מלכיאל' (הקדמה לח"א) וז"ל: מבואר ברשב"א שם שאף העושה מצוה בעצמו מצוה שיפרסמה, עיי"ש. וקשה טובא, דאדרבא מצינו שמצוה לעשות צדקה בסתר, וכן שארי מצוות ידוע שטוב יותר לעשות בהצנע כדי שלא יתערב בזה מחשבת גאוה, וכדאיתא במסכת סוכה מ"ט ע"ב, ואף מצוות שדרך לעשותן בפרהסיא אמרה בהן תורה 'והצנע לכת' עכ"ל. אמנם באמת מצאנו כי לפעמים מצוה לפרסם, וכמו שכתב ה'פרי מגדים' (סי' א' מ"ז ב') על מה שכתב שם הרמ"א שיהא בהצנע לכת, וז"ל: ומיהו בפני הבינונים שילמדו ממנו יש לומר טוב לעשות בפניהם, שילמדו ממנו לעשות כמוהו, עכ"ל. ויש שביארו, שמצוה שכולם צריכים לעשותה, מצוה לפרסמה כדי שגם אחרים ילמדו לעשותה, מה שאין כן תעניות היחידים וכל מיני חסידויות ופרישויות שאינן מוטלות על הרבים, שם כבוד אלוקים הסתר דבר ('בתורתו יהגה').

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

עֹלַת הַחֹנֶף. אַךְ אֲנִי חַיָּב לַעֲשׂוֹתוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְאִם יְשַׁבְּחוּנִי בְּנֵי אָדָם עָלָיו אוֹ יְכַבְּדוּנִי בַּעֲבוּרוֹ, לֹא יַזִּיק בִּשְׂכָרִי מְאוּמָה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנָתִי לוֹ בְּעֵת הַמַּעֲשֶׂה.

וּכְבָר נֶאֱמַר: כְּשֶׁתַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה שֶׁיּוֹדְעִים בּוֹ בְּנֵי אָדָם, וְתִרְצֶה לַעֲמֹד עַל בֵּרוּר כַּוָּנָתֶךָ, בְּחַן נַפְשְׁךָ בּוֹ בִּשְׁנֵי פָנִים. אֶחָד מֵהֶם, שֶׁתֵּדַע מָה אַתָּה מְקַוֶּה בַּמַּעֲשֶׂה הַהוּא מִן הַגְּמוּל, וּמִמִּי אַתָּה מְקַוֶּה אוֹתוֹ. אִם מִן הָאֱלֹהִים, הוּא שָׁלֵם, וְאִם מִזּוּלָתוֹ, אֵינֶנּוּ שָׁלֵם. וְהַשֵּׁנִי, שֶׁתֵּדַע מִנַּפְשְׁךָ (נז)שֶׁאִם הָיִיתָ מִתְיַחֵד, הֶהָיִיתָ עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה

עילת החונף - מפני החשש של צביעות. ובוודאי שמוטל עלי לקיים אותה בדקדוק ובשלימות, אלא שאני חייב לכוון בעשיית מעשה זה לשם הבורא - **אך אני חייב לעשותו לשם שמים**, ובוודאי גם **אם ישבחוני בני אדם עליו או יכבדוני בעבורו, זה לא יזיק** ולא יפחית **בשכרי מאומה, מפני שלא הייתה כוונתי לו** - מפני שלא הייתה כוונתי במעשה זה לשם כבוד ושבח מבני אדם **בעת המעשה** - בשעת קיומו ועשייתו.

וכבר נאמר: כשתעשה - כשאתה עושה **מעשה** טוב **שיודעים בו בני אדם** - שבני אדם יודעים עליו, **ותרצה לעמוד על בירור כוונתך** - והנך רוצה לבדוק את טהרת כוונתך, האם היא לשם שמים בלבד או מעורבת בה פנייה אישית של רכישת כבוד ושבח מבני אדם, אז **בחון נפשך בו בשני פנים** - תבדוק את עצמך בשתי בחינות. **אחד מהם, שתדע** - שתברר לעצמך **מה אתה מקוה במעשה ההוא מן הגמול** - לאיזה סוג שכר אתה מצפה בעבור אותו מעשה, **וממי אתה מקוה** ומצפה לקבל **אותו. אם** יתברר לך שהנך מצפה לקבל את השכר **מן האלהים, הוא שלם** - יהיה זה סימן בידך שכוונתך שלימה וטובה ואין במעשיך כל פגם, **ואם מזולתו** - אבל אם יתברר לך שהנך מקווה לקבל את השכר מבני אדם, זה סימן שהמעשה **איננו שלם. והשני** - והבחינה השנייה, **שתדע מנפשך** - שתברר בעצמך, **שאם היית מתייחד** - ולו היית לבדך, **האם היית עושה** את **המעשה**

עיונים

נז. שאם היית מתיחד ההיית עושה המעשה ההוא על הענין ההוא. במסכת ברכות (לה, ב) אמרו:

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

הַהוּא עַל הָעִנְיָן הַהוּא. וְאִם יִתְבָּרֵר לְךָ זֶה, מַעֲשֶׂךָ שָׁלֵם לֵאלֹהִים, הַרְבֵּה מִמֶּנּוּ, וְאִם יִהְיֶה פָּחוֹת מִזֶּה, הַנִּיחֵהוּ עַד שֶׁיִּזְדַּכֵּךְ לִבְּךָ לַשָּׁמַיִם. אָז יִנָּגַף הַיֵּצֶר.

ההוא - אותו מעשה על הענין ההוא - באותו האופן וללא שום שינוי מכפי שהנך עושהו בפני הציבור.

ואם יתברר לך זה - אם יתברר לך שכך היית נוהג בינך לבין עצמך, סימן הוא **שמעשך שלם לאלהים** - שהנך עושה אותו מתוך כוונה טהורה לשם שמים, **הרבה ממנו** - והשתדל להמשיך ולהתמיד בקיום מעשה זה, **ואם יהיה פחות מזה** - אבל אם יתברר לך, שאילו היית לבדך, לא היית עושה מעשה זה באותו האופן, הרי זה סימן שמעורבים במעשיך פנייה ורצון לרכוש כבוד ושבח מבני אדם, ולכן **הניחהו** - והימנע מלעשותו כן, **עד שיזדכך לבך לשמים** - עד שלבך יזדכך מפניות אלה ותהיה כוונתך טהורה לשם שמים. וכשתשיב ליצרך כדברים האלה, **אז יישבר ויינגף היצר** לפניך, ויחדל לפתות אותך להימנע מלעבוד את ה' במעמד בני אדם במסווה של התרחקות מהצביעות.

ואם לא ימצא היצר דרך לפתותך מהפנים האלה - וכאשר לא יעלה ביד יצרך לפתות אותך בדרך זו, הוא **יתחכם לך** - לפתותך ולהכשילך **כמה שהוא יותר** דק **מזה** - בפיתוי עדין ודק שקשה להבחין בו ולהרגיש בתרמיתו, **והוא**: שיפתה אותך לעבוד את ה' דרך **הגמול והעונש** - כדי לקבל שכר ולהינצל מעונש **בעולם הזה ובעולם הבא, ויאמר לך, הנה אתה אחד מחסידי הבורא** - הלא הנך אחד מהצדיקים של ה' **ומבחירי סגולתו, וצדיק כמוך ראוי** הוא **לגמול** - לקבל את שכר **העולם הזה והעולם הבא. ולכן הנך צריך שתשתדל** - להתאמץ **כפי יכלתך** בעבודת ה', ואז **אולי תגיע** לידי שכר **זה במעשיך** - על ידי מעשיך הטובים **ובהימשכך** - ועל ידי דבקותך והיותך נמשך **אחרי עבודת האלהים. ועוד יאמר לך היצר: תשווה הגמול נגד עיניך** - ותשים לנגד עיניך את רוב השכר הצפון לעושי רצונו של הבורא, **והשתדל בכל יכלתך להגיע אליו** - להשיגו, **כי הוא תכלית** - פסגת **אשרך** ושיא **שמחתך, כמו שאמר דוד** המלך עליו השלום (**תהלים צז, יא**): **'אור זרוע** - ישועה והצלחה מזומנים **לצדיק ולישרי לב** - ולישרים בלבותם תגיע **שמחה'.**

עיונים

"בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר (ישעיהו סא, ה) 'ועמדו זרים ורעו צאנכם' וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר (דברים יא, יד) 'ואספת דגנך'".

המפרשים מקשים: איך אפשר להעמיד הפסוק 'ואספת דגנך' בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, הרי בפסוק שלפניו נאמר (פסוק יג): 'והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום...', ואז 'ונתתי מטר ארצכם בעתו... ואספת דגנך...'. הרי מפורש בתורה ש'ואספת דגנך' אמור בזמן שעושים רצונו של מקום ומקיימים את המצות? התוספות כתבו ליישב, וז"ל: "ויש לומר, דמיירי ודאי שעושין רצונו, אבל אין עושין רצונו כל כך, דאינם צדיקים גמורים" עכ"ל. וצריך ביאור כוונתם? בספר 'דרכי מוסר' (פרשת בחוקותי) כתב ליישב קושיית המפרשים הנ"ל, כי יתכן ואדם עומד במדרגה גבוהה - מדרגה של 'לאהבה את השם' - בכל זאת נחשב לאינו עושה רצונו של מקום. הכיצד? כי פרשת 'והיה אם שמוע' וגו' מדברת בלשון רבים, זאת אומרת, הוא מקיים את התורה רק כשהוא ביחד עם הרבים, כלומר, על מדרגתו הרמה הוא שומר רק כל זמן שהוא נמצא יחד עם הרבים, כאשר הוא נמצא עמהם הם נושאים אותו. אך כשהוא לבד הוא חסר רגלים כדי להלך ולהתעלות, ונשאר על מקומו. מצב זה של הזדקקות לסיועם של אחרים, וכשהוא לבד עם עצמו אינו מצליח לשמור על מדרגתו הרמה, זה נקרא 'אין עושין רצונו של מקום', אחרי שהוא זקוק לעזרתם של אחרים שישאו אותו, ובלעדם הוא נופל ממדרגתו. ואולי לכך נתכוונו התוספות בתירוצם שאמרו שמדובר 'בעושים ואין עושים' עכ"ד.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְאִם לֹא יִמְצָא הַיֵּצֶר דֶּרֶךְ לְפַתּוֹתְךָ מֵהַפָּנִים הָאֵלֶּה, יִתְחַכֵּם לְךָ בְּמַה שֶּׁהוּא יוֹתֵר דַּק מִזֶּה, וְהוּא דֶּרֶךְ הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, וְיֹאמַר לְךָ, הִנֵּה אַתָּה מֵחַסִידֵי הַבּוֹרֵא וּמִסְגֻּלָּתוֹ, וְכָמוֹךָ רָאוּי לִגְמוֹל הָעוֹלָם הַזֶּה וְהַבָּא. וְצָרִיךְ שֶׁתִּשְׁתַּדֵּל כְּפִי יְכָלְתְּךָ, אוּלַי תַּגִּיעַ לָזֶה בְּמַעֲשֶׂיךָ וּבְהִמָּשְׁכְךָ אַחֲרֵי עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, וְשַׂוֵּה הַגְּמוּל נֶגֶד עֵינֶיךָ, (נז)**וְהִשְׁתַּדֵּל בְּכָל יְכָלְתְּךָ לְהַגִּיעַ אֵלָיו, כִּי הוּא תַּכְלִית אָשְׁרְךָ וְשִׂמְחָתֶךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד** (תְּהִלִּים צז, יא)**: אוֹר זָרַע לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה.**

עיונים

נז. והשתדל בכל יכלתך להגיע אליו. בפיתוייו של היצר לאדם לעבוד את ה' כדי לקבל שכר טמונה סכנה גדולה להמשך דורותיו, כי העובד את ה' למען השכר - עלול להוריש לצאצאיו תאוות ממון. וזאת על פי מה שביאר ה'בית הלוי' את הפסוק בתהלים (קיב, א-ב) "אשרי איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד, גיבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך". דיש לתמוה על המילים 'במצוותיו

חובות שער יחוד המעשה הלבבות ביישר לבב

וְאִם תִּשְׁמַע אֵלָיו וְתִסְמֹךְ עַל דְּבָרָיו, (נח)יַפִּילְךָ בְּמִין מִמִּינֵי הַשִּׁתּוּף הַנִּסְתָּר, וְהוּא, שֶׁשִּׁמְתָּ

ואם תשמע אליו בקול היצר **ותסמוך על דבריו**, סופך שהוא **יפילך** ויכשיל אותך **במין ממיני** - באחד מסוגי **"השיתוף הנסתר"**. שיתוף נסתר הוא עבודה הנעשית לשם ה' ולשמו של שותף נוסף, סמוי. כלומר, אדם זה העובד את ה' ומקיים מצוות גם בעבור הנאות עצמו, נמצא עובד גם את עצמו מלבד את הבורא, ומשתף בכוונתו שם שמים עם הנאת עצמו. עבודתו מכונה שיתוף "נסתר", מפני שהשיתוף אינו גלוי, אלא נסתר בכוונת הלב (פת לחם), ומשמעותה של עבודה זו **הוא: ששמת**

עיונים

חפץ מאד', שלכאורה הן ללא צורך? אך הנה, חז"ל (ע"ז יט, א) דרשו: 'במצוותיו - ולא בשכר מצוותיו', וכוונת הדברים: שכידוע, האב מנחיל לבניו את אופיו, מידותיו ותכונותיו, אך זהו רק את עצם המידה, אבל באיזה צורה להשתמש במידה זו - זה אינו מורישו, אבל כל אדם משתמש במידה זו על פי דרכו.

ולכן, אם האדם עושה מצוות לשם קבלת שכר מכל סוג שהוא, אף אם הוא עמל בתורה ובמצוות ומשחיר עצמו כל ימי חייו לקיים את התורה ומצוותיה, אך כיון שעיקר כוונתו היא עבור השכר שיקבל מהקב"ה עבור זה, אם כן תכונת נפשו היא לעמול ולעבוד כדי לקבל שכר - ואזי יכולה אותה תכונה להופיע אצל צאצאיו בכך שיעמלו קשה כדי להרויח כסף ושכר גשמי, כי אמנם אצל האב נחשב שכר מצוה לשכר, אך אצל הבן יתכן שהממון ייחשב לשכר המוערך אצלו, וכדי להשיגו יעמול וישחיר עצמו

בקור נורא כדי... לגנוב ממון אחרים, וזאת מכח התכונה שהנחיל לו אביו: לעמול עבור שכר...

לעומת זאת, אם כוונת האב בעמלו לא הייתה כדי לקבל שכר, אלא רק כדי לקיים מצות ורצון ה', אם כן כוח זה מנחיל הוא לבניו - לעמול כדי לקיים מצוות ה', ואז יכול להיות בטוח שצאצאיו יקיימו את מצוות ה' וילכו בדרך הישרה.

זהו שאמר הכתוב: 'אשרי איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד' - שתכונת נפשו חפצה בעצם עשיית רצון ה' לשמה, ואז יזכה כי 'גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך', שמובטח הוא שאצל זרעו תימשך תכונה זו של חפץ ותשוקה בעשיית רצון ה' וצאצאיו ימשיכו אחריו בדרך ה'. אמנם כל זה יתקיים רק אם 'במצוותיו חפץ' - ולא בשכר מצוותיו! (קובץ תורני 'ישרון' - כרך ט', עמוד תקלה).

נח. יפילך במין ממיני השיתוף הנסתר. במסכת כתובות (סו, ב) מסופר על נקדימון בן גוריון שהיה בתחילה עשיר גדול מעשירי ירושלים ולבסוף בזמן חורבן בית המקדש נענש וכלה כל רכושו, משום שלא עשה צדקה. ומקשה הגמרא: ונקדימון בן גוריון לא עביד [עשה] צדקה?! והתניא,

חובות שער יחוד המעשה הלבבות ביישר לבב

נֶעֱבָדְךָ לְנַפְשֶׁךָ, מִמַּה שָׁאַתָּה מִשְׁתַּדֵּל בְּמַה שֶׁתִּמָּשֵׁךְ בּוֹ הֲנָאַת עַצְמְךָ וְשִׂמְחָתְךָ, וְתִדְחֶה בּוֹ מֵעָלֶיהָ הַדְּאָגוֹת וְהַיְגוֹנוֹת. וְלוּלֵא תִּקְוָתְךָ לָזֶה, הָיִיתָ כּוֹפֵר בְּטוֹבוֹת הָאֱלֹהִים הַמַּתְמִידוֹת עָלֶיךָ, וְלֹא הָיִיתָ מְחַיֵּב אֶת עַצְמְךָ עֲבוֹדָה עֲלֵיהֶן, עִם שֶׁאֵינְךָ רוֹאֶה שֶׁהָעֲבוֹדָה תֵּאוֹת לוֹ לְגֻדְלָתוֹ וְעֹצֶם

נעבדך לנפשך - שהנך עושה את עצמך לאליל שאתה עובד לו, **ממה שאתה משתדל במה שתימשך בו הנאת עצמך ושמחתך** - על ידי שהנך משתדל לעשות דברים שעל ידם יהיו לך תמיד הנאה ושמחה, **ותדחה בו מעליה** - ושעל ידם תרחיק מעליך את **הדאגות והיגונות** [והעצבות]. **וההוכחה לכך שעבודתך מיועדת גם לעצמך היא שלולא תקותך** ואילולא היית מצפה **לזה** - להשיג זאת על ידי מעשיך הטובים, **היית כופר בטובות האלהים המתמידות עליך** - בטובות שהאלוהים מיטיב עמך תמיד, **ולא היית מחייב את עצמך עבודה עליהן** - לעבוד את ה' בגללן, **עם** - ונוסף לכך בהתנהגותך זו הנך מוכיח **שאינך רואה שהעבודה תאות לו לגדולתו** - שאינך חושב שראוי לעבוד את הבורא מפני גדולתו ורוממותו **ועוצם**

עיונים

אמרו עליו על נקדימון בן גוריון: כשהיה יוצא מביתו לבית המדרש, כלי מילת [משי] היו מציעין תחתיו, ובאים עניים ומקפלין אותו מאחוריו? משיבה הגמרא: לכבודו הוא דעבד [עשה] וכו'.

תמה רבי אלחנן וסרמן זצ"ל ('קובץ שיעורים' כתובות רכ"ד), הרי רש"י אומר בנותן סלע לצדקה על מנת שיחיה בני, היות ומתכוון למצוה ולהנאת עצמו ביחד, הגם שאין זו עשיה טהורה - הרי זה צדיק גמור (פסחים ח, ב). אם כן צריך לומר שנקדימון לא התכוון כלל למצוה וחשב רק על כבוד גרידא, וזה לא יתכן לומר על נקדימון שהוא אחד משלשה שנקדה להם חמה בעבורם, ובלא ספק כשנתן צדקה היה בלבו גם לשמים?

אלא אינו דומה המתכוון לתועלת עצמו דוגמת "על מנת שיחיה בני" - למי שמתכוון לכבודו, והגם שנקדימון חשב לשם מצוה אך תערובת של כבוד חדרה לתוכה, כי הרי אדם שיוצא מביתו לבית המדרש ומציעים לו כלי מילת ובאים עניים ומקפלים אותם מאחריו - קשה לו להשתחרר מתערובת כבוד. אם כן אדם שעושה מצוה מתוך תערובת כוונות, הן משום שה' ציווה וגם לשם כבודו, דומה לעובד בשיתוף שני אדונים, ואם בשנים כתיקונם לא נענש על כך, הרי בעידנא דריתחא כשעת חורבן הבית נענש בעוון זה וכלה כל רכושו.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

יְכָלְתּוֹ וְאוֹתוֹת חָכְמָתוֹ. וּבָזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת א, ג): (נט)אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים

רבותינו זכרונם לברכה (אבות א, ג): 'אל תהיו כעבדים

יכלתו ואותות חכמתו - וסימני חכמתו הניכרים בברואיו. **ובזה** - ועל סוג זה של "שיתוף נסתר" **אמרו**

עיונים

נט. אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. בספר 'נחלת אבות' למהר"י אברבנאל שואל על דברי המשנה הזו, וז"ל: "כי הנה ייעודי התורה תמיד לא יחשו מלקרוא בני אדם לעבודת המצוות מפני השכר, כנאמר בעשרת הדברות: "למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כב, ז), עוד נאמר: "למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך" (דברים ה, טז), ואמר עוד: "ושמרת את חוקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום למען ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים" (דברים ד, מ), וכן במקומות רבים. ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו אמר: "מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי ולשמור מצוותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם אחריהם" (דברים ה, כה), ואם הוא יתברך רוצה וחפץ שתהיה עבודתנו מכוונת לתועלתינו והנאתינו, איך יאמר אנטיגנוס שהיא עבודה פסולה ושאין ראוי לעשותה".

המהרש"א (ע"ז יט, א ד"ה אל תהיו) מביא את קושיית האברבנאל, ומתרצה: "ונראה לפי הפשט ליישב זה, שאין מלת "למען" במקומות הללו מתפרש שיעשה האדם מצוות השם יתברך למען [כדי] שיתן לו השם יתברך אריכות ימים טובים, אלא כך מתפרש שלמען [שאם] שתעשה כן יתן לך השם יתברך בחסדו אריכות ימים טובים, אבל [מכל מקום] האדם לא יעשה אותם על מנת כן, רק מאהבה".

ויש מיישבים שאלת האברבנאל, על פי דברי הרמב"ם (הל' תשובה פ"ט ה"א) המבאר, שמאחר שאמרו חז"ל ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, נמצא ששכר המצוות הוא לעולם הבא, אם כן מהי הבטחת התורה בכמה מקומות שאם נשמור התורה נקבל שכר בעולם הזה, ואם לא ישמרו את התורה יקבלו עונש בעולם הזה, והרי השכר והעונש הם לעולם הבא. ומפרש הרמב"ם שהבטחות התורה אינן תשלום שכר על קיום המצוות, אלא שהבטיחנו הקב"ה, שאם נקיים את התורה והמצוות בשמחה, שיסיר מאתנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה, כלומר, שיסייעונו משמים ויתנו לנו את האמצעים הנחוצים לעסוק בתורה ולקיים המצוות, שהם אריכות ימים ושלום וריבוי כסף וזהב ושובע, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להם אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה, כדי שננחל על ידם השכר בעולם הבא. ולפי זה, מה שאמרה התורה שנקיים את המצוות "למען ייטב לך והארכת ימים", אין הכוונה שיקיים המצוות

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, (ס)אֶלָּא

המשמשין את הרב על מנת לקבל **פרס** - הרצון לקבל פרס, אל לו להיות הגורם המניע את האדם לעבוד את בוראו, **אלא**

עיונים

כדי שיקבל שכר, אלא שאם יקיים את התורה והמצוות יזכוהו מן השמים להשיג אמצעים שיוכל על ידם לקיים עוד מצוות (זיו אבות).

בספר 'שרגי טובא' כתב בשם בעל ה'חוסן יהושע' ליישב קושיא נוספת ובכך מיושבת גם קושיית האברבנאל. דהנה יש להבין, מפני מה הוצרך התנא במשנה למשל העבדים, וכי לא היה די לכתוב "אל תעבדו את ה' יתברך על מנת לקבל פרס".

ברם, האמת היא, שאין כוונתם לאסור עשיית מצוה לשם קבלת פרס, שהרי מצינו בחז"ל כמה פעמים את ההיפך מזה [כגון הנותן צדקה על מנת שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור (פסחים ח, ב)]. רק הכוונה על-פי מה שכתב המהרש"ל ששכר המצוה והחיוב לעשותה לפעמים סותרים זה את זה. כי פעמים עומד אדם בפני שתי מצוות, האחת שכרה גדול משל חברתה, אבל החיוב לקיים את השניה גדול משל הראשונה. כגון מצות תלמוד תורה, ששכרה גדול משל כל המצוות, ואמר רב יוסף "גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות" (מגילה טז, ב). אף על פי כן, כאשר יושב אדם ולומד תורה, והנה הוא רואה מן החלון אדם טובע בנהר, ודאי הוא מחוייב להפסיק מלימודו ולהציל את האיש. הוי אומר, אף ששכר תלמוד תורה גדול משל הצלת נפשות, אבל החיוב להציל נפשות גדול מחיוב תלמוד תורה.

חילוק זה, הוא ההבדל שבין עבד העובד על מנת לקבל פרס, לעובד שלא על מנת לקבל פרס. כי עבד העובד על מנת לקבל פרס, אם תהיינה לרבו שתי מלאכות, אשר בעבור האחת יתן יותר פרס אבל השניה יותר נחוצה לו, יבחר הוא את זו ששכרה מרובה, ולא יחשוש למה שנחוץ לאדונו. לא כן עבד העובד שלא על מנת לקבל פרס, כיון שכל עיקר עבודתו אינה משום השכר, רק משום היותו קשור לרבו, או משום אהבתו אליו, ואף שרבו משלם לו על העבודה אבל לא זו הסיבה שמניעה אותו, לכך יבחר לעשות דווקא את המלאכה הנחוצה לרב הגם כי ישיג עבורה שכר מועט. זהו שאמר התנא "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס", להורות שנקדים לעשות את המצוה שחיובה גדול, על פני מצוה ששכרה מרובה הימנה.

ס. אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס. החיד"א ('פתח עיניים' ברכות כח, א ד"ה כי) הקשה ממשנה זו על מה שאמרו במסכת ברכות (כח, א) "רבי זירא, כי הוה חליש

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הֱיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ מִמְּךָ מִן הַפָּנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, יַשְׁלִיכְךָ בְּיַם הַסְּפֵקוֹת מֵעִנְיְנֵי הַהֶכְרֵחַ וְהַצֶּדֶק. וְכַאֲשֶׁר יִרְאֶה אוֹתְךָ מִתְעַלֵּם בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה וְנוֹטֶה אֶל דֶּרֶךְ הָעֲבֵרוֹת,

הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס' - הדרך הראויה היא לעבוד את הבורא שלא על מנת לקבל פרס, אלא מאהבה.

וכאשר יתייאש היצר ממך - מלפתות אותך מן הפנים האלה אשר זכרנו - באופן שהוזכר לעיל, שתהא מחשבתך בעבודת ה' מכוונת לקבל שכר, הוא **ישליכך** - יפילך **בים הספיקות** - אל המון המבוכות של החקירה **מעניני ההכרח והצדק** - האם מעשי האדם נעשים מתוך הכרח או מתוך בחירה חופשית. הדיון בחקירה זו עלול להעלות מסקנות מוטעות, כביכול האדם מוכרח במעשיו ואין הוא אחראי עליהם: הוא פטור מלתת את הדין על מעשיו הרעים, משום שהיה מוכרח לעשותם, כביכול. **וכאשר** היצר יבחון את הנהגתך **ויראה אותך** שהנך **מתעלם** ומתרשל **במעשה העבודה** - עבודת ה', **והנך נוטה אל דרך העבירות,**

עיונים

מגירסיה הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי רבי נתן בר טובי, אמר: כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא", וכתב: "יש לדקדק, אדם גדול כרבי זירא איך יקיים המצוה על מנת לקבל פרס", עוד הקשה החיד"א דרש"י פירש, כי חלפי רבנן - 'תלמידים'. וקשה, דלא היה חייב רבי זירא, שהיה אדם גדול, למיקם קמייהו.

וביאר החיד"א, על פי מה שתירץ הרב מהר"ש פרימו זצ"ל, על קושיית התוספות (ר"ה ד', א' ד"ה בשביל) לגבי "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני וכו' הרי זה צדיק גמור", מדברי משנתנו שאמרו "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס". וביאר המהר"ש פרימו זצ"ל, שדווקא לגבי מצוה שחייב לעשות אמרו 'אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס', אבל אם עושה דבר שאינו חייב בו, כגון, שכבר יצא ידי חובת צדקה, ומוסיף סלע לצדקה, תוספת זו מותר לעשות בשביל שיחיה בנו. ומפרש החיד"א שעל פי זה מובנים דברי רבי זירא שאמר כלפי התלמידים "כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא", שהרי רבי זירא לא היה מחוייב לקום מפניהם, "וכל המוסיף לעשות מה שאינו חייב, שרי למיעבד על מנת לקבל פרס".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

יִשְׁתַּדֵּל לְבָרֵר אָצְלְךָ עִנְיַן הַהֶכְרֵחַ בִּמְעָנוֹת חֲזָקוֹת מִן הַכָּתוּב וּמִן הַקַּבָּלָה, כְּדֵי לְהַרְחִיב הָאֲמַתְלָאוֹת עָלֶיךָ, וְיֹאמַר לְךָ: אִלּוּ הָיָה רוֹצֶה הַבּוֹרֵא שֶׁתַּעַבְדֵהוּ, הָיָה מַכְרִיחֲךָ בָּזֶה וּמְזָרֵז אוֹתְךָ עָלָיו, וְלֹא הָיָה אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא גּוֹזֵר. וְכִי תּוּכַל לַעֲמֹד כְּנֶגֶד גְּזֵרוֹתָיו וּלְנַצֵּחַ דִּינָיו? אֵין לְךָ לַעֲשׂוֹת אֶלָּא מַה שֶּׁנִּגְזַר לְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, (סא)כִּי מֻמְשֶׁלֶת כָּל הַדְּבָרִים בְּיַד הַבּוֹרֵא יִתְעָלֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יְשַׁעְיָה מד, כד)**: אָנֹכִי יְיָ עֹשֶׂה כֹל.**

הוא **ישתדל** לברר אצלך - להוכיח לך באופן ברור ושיתאמת בדעתך **ענין** ההכרח - שכל מעשי האדם נעשים מתוך הכרח, ויחזק דבריו אלו **במענות** ובראיות **חזקות** כביכול **מן הכתוב** ומן הקבלה - ומהתורה שבעל פה, **כדי להרחיב האמתלאות עליך** - כדי לספק לך תירוצים והצטדקויות לחטאיך, וכדי שתמשיך בדרכך הפסולה ללא נקיפות מצפון, **יאמר** לך יצרך: **אילו היה רוצה הבורא שתעבדהו, היה מכריחך בזה** - היה מכריח אותך על כך, **והיה מזרז אותך עליו** - כופה עליך את עבודתו, ואז היה מתקיים מה שגזר שתעבוד אותו, שהרי כל הנעשה **לא היה** יכול לצאת לפועל **אלא** רק על פי **מה שהוא גוזר.** ומתוך מעשי החטא שהנך מצליח בהם הנך רואה ומוכח לך שלא גזר עליך שתעבדהו, ואם כן, **וכי תוכל** אתה להתנגד **ולעמוד כנגד גזירותיו ולנצח** - ולהתגבר על **דיניו?! אין לך** ברירה ואין בידך היכולת לפעול **ולעשות אלא מה שנגזר לך לעשותו** - והרי הינך רק כמכשיר הפועל רק על פי מה שהוטבע בו, **כי ממשלת** - כי השלטון על **כל הדברים** הנעשים בעולם הוא רק **ביד הבורא יתעלה, כמו שנאמר** (ישעיה מד, כד)**: 'אנכי ה' עושה כל'.**

עיונים

סא. כי ממשלת כל הדברים ביד הבורא יתעלה. בברכת 'ברוך שאמר' שבתחילת תפילת שחרית, אומרים 'ברוך אומר ועושה'. ולכאורה הרי כבר אמרו בתחילת אותה ברכה 'ברוך שאמר', ומדוע אם כן חוזרים ואומרים שוב כמעט אותו הנוסח. אלא הביאור הוא, שבתחילה אמרנו 'ברוך שאמר' - לשון עבר, והכוונה למאמרים שהיו בבריאת העולם, אך עכשיו אומרים לשון הווה, והכוונה היא שגם לאחר בריאת העולם הקב"ה ממשיך ועושה ברצונו ובמאמרו את כל מה שמתרחש בעולם, ולא רק דברים חדשים הוא עושה אלא עושה גם דברים שהם המשך של מעשה בראשית, וכל זה

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

וְאִם יִרְאֶה אוֹתְךָ מִתְעַסֵּק בְּמַעֲשֶׂה מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וַעֲסָקָיו, יֹאמַר לְךָ: הִזָּהֵר מִן הָעַצְלָה וְהָרִפְיוֹן, וְאַל תִּסְמֹךְ עַל זוּלָתֶךָ, כִּי הַטּוֹב וְהָרַע בְּיָכְלָתֶךָ, וְהַמַּעֲשֶׂה וְהַהַנָּחָה בְּכֹחֶךָ, הִשְׁתַּדֵּל בְּכֹחֲךָ וּטְרַח בְּכָל יְכָלְתֶּךָ, תַּגִּיעַ אֶל מַה שֶּׁתִּתְאַוֶּה מִתַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְהִזָּהֵר מִסִּבַּת הַפְּגָעִים

ביישר לבב

וכמה צבוע הוא היצר, שהרי **אם** וכאשר **יראה אותך** שהנך **מתעסק במעשה** - באחד מהמעשים והצרכים **מעניני** - **העולם הזה ועסקיו, יאמר** לך היצר להיפך: **היזהר מן העצלה** - מן העצלות **והרפיון, ואל תסמוך על זולתך** - ואל תבטח על אף אדם, אלא אך ורק על עצמך, **כי הטוב והרע ביכלתך** - כי היכולת לגרום לעצמך טוב או רע נתונה בידך ותלויה ברצונך, **והמעשה וההנחה** - והברירה אם לעשות פעולה מסוימת או להימנע מעשותה **בכחך** היא ונתונה להחלטתך, ולכן **השתדל** והתאמץ **בכל כחך וטרח בכל יכלתך** - ועשה כל מה שביכולתך, כי רק על ידי כך תשיג **ותגיע אל מה שתתאוה מתענוגי העולם הזה** - אל תענוגי העולם הזה שהנך מתאווה להם. **והיזהר מסיבת הפגעים**

עיונים

הוא ממש מעשה ה' של כל יום ויום.

ולדוגמה, אם אדם בונה בנין, האם לאחר שנשלם הבנין דרושה פעולה של הבנאי להחזיק את הבנין שלא יתמוטט?! וודאי שלא, אלא אף אם הבנאי ימות ימשיך הבנין להתקיים, וכן חייט התופר בגד, לאחר שגמר מלאכתו והבגד מושלם הרי שוב כבר אין צורך בחייט, והבגד יישאר קיים אף אם יסתלק החייט. אבל במעשה הקב"ה אינו כן, אלא גם לאחר שברא את העולם עדיין אין העולם ממשיך להתקיים ולו לרגע אחד ללא רצונו יתברך, וכל קיומו הוא מחמת שכל רגע ורגע רוצה ה' שהעולם ימשיך להתקיים, ואם אין רצונו בכך הרי העולם ייחרב. זהו פירוש 'ברוך אומר ועושה' - בלשון הווה. דוגמא לדבר, מכשיר חשמלי 'מעבד מזון' שחובר לחשמל, כשאדם הפעילו, המכונה תסתובב מאליה, ואין צריך עוד למעשה אדם כדי שהמכונה תמשיך בפעולתה, אבל כשהמכונה היא ידנית ואינה עובדת בכח החשמל, הרי היא תסתובב רק כשהאדם יסובב אותה, וברגע שיפסיק לסובב המכונה לא תעבוד. כך הוא הענין בכל הבריאה, השמש הירח, האילנות והצמחים הם אינם פועלים מאליהם, אלא הקב"ה מפעיל אותם בכל רגע ורגע בדומה למכונה ידנית שמסתובבת מכוחו ומרצונו של המפעיל (לקט שיחות וביאורים להגר"י אדלשטיין, עמ' 150).

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הָרָעִים בְּכָל כֹּחֲךָ, תִּמָּלֵט מֵהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (משלי כב, ה)**: צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם, וְאָמַר** (משלי יט, ג)**: אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל יְיָ יִזְעַף לִבּוֹ. וְאָמַר** (מלאכי א, ט)**: מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת לָכֶם. וְהוּא מְהַפֵּךְ הַטְּעָנוֹת, פַּעַם בַּהֶכְרַח וּבַגְּזֵרָה, וּפַעַם בַּצֶּדֶק וּבַבְּחִירָה, כְּפִי מַה שֶּׁיֵּאוֹת לוֹ לְפַתּוֹתְךָ וּלְרַפּוֹת יָדֶיךָ.**

וְאִם תִּיקַּן וְתִתֵּן אֶל לִבְּךָ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לג, ב)**:**
(סב)הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם,

הרעים בכל כחך - והיזהר והישמר מאוד מכל דבר סכנה ושאר מיני היזקים היכולים לפגוע בך לרעה, **תימלט מהם** - ועל ידי כך תינצל מהם. היצר מנסה לתמוך את טענתו שחריצותו של האדם מצילה אותו מקשיים וכשלים בראיות מן הכתובים: **כמו שאמר** שלמה המלך החכם (**משלי כב, ה**): **'צנים פחים** - קוצים ומלכודות נמצאים **בדרך עקש** - בדרך עקומה ומעוותת, **השומר** על **נפשו** ירחק **מהם'** - מתרחק מדרכים אלו. **ואמר** עוד (**משלי יט, ג**): **'אולת אדם תסלף דרכו** - טיפשותו של האדם היא הגורמת לכישלונו **ועל ה' יזעף לבו'** - ובמקום שיאשים את עצמו, הוא מתרעם ושואל בפליאה בתוך ליבו: "מדוע ה' מעניש אותי". **ונאמר** (**מלאכי א, ט**): **'מידכם היתה זאת** - הרי באשמתכם אירע כל זאת **לכם'**. מדברים אלו ניכר שהיצר אומר דבר והיפוכו **והוא מהפך הטענות** - וסותר את עצמו בטענותיו: **פעם** הוא יטען בפניך שמעשיך נעשים **בהכרח** - מתוך הכרח, **ובגזרה** - ושהכול תלוי בגזירת הבורא, **ופעם** הוא טוען להיפך, **בצדק** - שהנך פועל מתוך רצון חופשי, **ובבחירה** - ושמעשיך תלויים בבחירתך, וכל טענותיו הן מכוונות **כפי מה שיאות** - שמתאים לו כשמטרתו אחת היא **לפתותך** לחטוא **ולרפות** את **ידיך** מעבודת ה'.

ואם תיקן - אך אם תתעורר מתרדמתך, **ותתן אל לבך** - ותקבע בלבך את **מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה** (**ברכות לג, ב**): **'הכל בידי שמים** - כל הקשור לטבע האדם ולמצבו בעולם, כגון: גובהו, מראהו, כשרונותיו ועושרו, הכול הוא בגזירת שמים. **חוץ מיראת שמים'** -פרט למצבו

עיונים

סב. הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ב'ספר חסידים' (סימן קל"א) מבאר מימרא זו שהכוונה היא

תִּשְׁתַּדֵּל בְּעִנְיְנֵי הַתּוֹרָה הִשְׁתַּדְּלוּת מִי שֶׁנִּתְבָּרֵר לוֹ כִּי בְּמַעֲשָׂיו יִהְיֶה לוֹ גְּמוּל וָעֹנֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר

דרכים ניצבות לפניו, ועליו לבחור מרצונו החופשי בדרך של יראת שמים המובילה אותו להיות צדיק (רש"י). [הרמב"ם (הלכות תשובה ה, א-ד) כולל ב"יראת שמים" את תכונות הנפש ומידותיו של האדם, שכולן בידי האדם להטותן לטוב]. הפנמת דברי חז"ל אלו תעורר אותך **שתשתדל בעניני התורה** - תתאמץ בקיום התורה **בהשתדלות** רבה המתאימה **למי שנתברר לו** ולבו בטוח **כי במעשיו יהיה לו גמול ועונש** - השכר והעונש יינתנו לו על פי מעשיו. המאמין בעיקר אמונה זה באופן ברור, ישתמש בכל כוחותיו ובכל האפשרויות העומדות לרשותו כדי להשיג את המטרה הרצויה, **כמו שנאמר**

עיונים

שהכל מסור בידי שמים, ועליך להתפלל ולבקש על זה ואם יתנו לך או לא - בידי שמים להחליט; אבל במה שנוגע ליראת שמים - זה לא בידי שמים; אם אתה מתפלל ומבקש באמת - תקבל.

במסכת ברכות (נ, א) דרשו את הכתוב "הרחב פיך ואמלאהו" - "ההוא בדברי תורה כתיב". פירש רש"י: לשאול כל תאותך. והיינו כי ברוחניות אין שום הגבלות, ורק אם האדם ישתוקק בכל לבו - ימלא הקב"ה בקשתו. וכמו שדורשת הגמרא במסכת תמורה (טז, א) את הפסוק הנאמר גבי עתניאל בן קנז "ויקרא יעבץ לאלוקי ישראל" וגו' ומובא שם שהתפלל וביקש הרבה בקשות, שירבה גבולו בתלמידים ושלא ישתכח תלמודו וכו', וממשיך ואומר: "אם אתה עושה כן מוטב, ואם לאו הריני הולך לנסיסי לשאול". כלומר, שבקשתו הייתה כל כך מוחלטת עד שהרגיש בנפשו שאם ח"ו היא לא תמולא במלואה למה לו חיים. ואכן כתוב בהמשך: "מיד ויבא אלוקים אשר שאל" וכו'. וכתב שם רש"י וז"ל: "שכל המוסר עצמו לחזר אחר תורה ממלאין לו שאלותיו".

על הפסוק בשיר השירים (ג, א): "על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי", פירש רבי מנדל מרימנוב (מובא בהגש"פ 'באהלי צדיקים' עמ' 293): אם האדם מתפלל להקב"ה ורוצה שתהיה לו מיטה נוחה לישון עליה, אזי "בקשתיו ולא מצאתיו", כלומר אין פלא בכך שה' אינו נענה לתפילתו. וכן "אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי", כלומר, אם הוא מתפלל להקב"ה שיעשיר אותו עושר רב מידי כדי שתהיה לו הרחבת הדעת ויוכל להסתובב ברחובות וליהנות מן החיים, אזי "בקשתיו ולא מצאתיו". אבל כאשר "כמעט שעברתי מהם", כאשר הוא מחליט להתנתק מבקשת הרווחה והמותרות, וכל בקשתו היא רק לעבודת ה', אז "מצאתי את שאהבה נפשי", את זה הקב"ה בוודאי ייתן.

(איוב לד, יא): **'כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֵּם לוֹ וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ. וְתִתְנַהֵג בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם מִנְהַג מִי שֶׁנִּתְבָּרֵר לוֹ כִּי קֶשֶׁר כָּל תְּנוּעוֹתָיו וְהִתְהַפְּכוּת עִנְיָנָיו בִּגְזֵרַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְהוּא בוֹטֵחַ עָלָיו בְּכֻלָּם וּמַשְׁלִיךְ יְהָבוֹ עַל יְיָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (תְּהִלִּים נה, כג): **הַשְׁלֵךְ עַל יְיָ יְהָבֶךָ.**

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ מִפִּתּוּתְךָ מֵהַפָּנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, יִשְׁתַּדֵּל בָּזֶה מִצַּד אַחֵר, וְיֹאמַר לְךָ: אָמְנָם מַה שֶּׁאַתָּה חָפֵץ לְמַלֵּא מַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא וְיִחוּדָהּ לִשְׁמוֹ, (סג)**תּוּכַל עַל זֶה לְאַחַר זְמַן**

ולדרגתו הרוחנית של האדם. ההחלטה אם יהיה צדיק או רשע מסורה בידי האדם עצמו ותלויה בבחירתו. שתי

(איוב לד, יא): 'כי פעל אדם - כפי מעשיו של אדם **ישלם** - נותן לו ה' שכרו, **וכאורח** - וכפי דרכו והתנהגותו של **איש ימציאנו**' - ימציא לו הקב"ה את גמולו. ולעומת זאת, **תתנהג בשאר עניני העולם** הזה כמנהג - כדרכו של **מי שנתברר** [שברור] **לו כי קשר כל תנועותיו והתהפכות עניניו** - כי כל תנועותיו והשינויים בענייניו תלויים **בגזירת הבורא יתעלה**, ומתוך כך **הוא בוטח עליו** - על ה' **בכולם ומשליך את יהבו על ה'**, **כמו שנאמר** (תהלים נה, כג): 'השלך על ה' - הטל על השגחת ה' **יהבך**' - את ה"משא" שלך.

וכאשר תדבק במחשבתך בהכרה שהכול בידי שמים, כפי שנאמר לעיל, **יתייאש** היצר **מלפתותך מהפנים האלה אשר זכרנו** - בדרכים הללו שהזכרנו, דהיינו יחדל מלנסות לסבך אותך במבוכות החקירה האם האדם פועל מתוך הכרח או מתוך בחירה, אך הוא לא ירפה ממך וימשיך במאמציו **וישתדל בזה** - לפתות אותך **מצד אחר** - באופן אחר, **ויאמר לך: אמנם** יפה מצדך **מה שאתה חפץ למלא מעבודת הבורא** - רצונך למלא את חובותיך בעבודת הבורא ראוי לשבח, **וייחודה לשמו** - וגם שאיפתך לייחד את מעשיך רק לשמו יתברך היא מעולה, אך **תוכל על זה** - תוכל לעשות זאת גם **לאחר זמן,**

עיונים

סג. תוכל על זה לאחר זמן בעתיד. אחד מתחבולות היצר הוא לדחות את האדם בעשיית המצוות ליום ה'מחר'. וכשבא ה'מחר' דוחהו ל'מחרתיים', והעצה היחידה להילחם ולנצח את היצר בזה, הוא לעשות את המצוה תיכף בהזדמן הדבר לידו, ללא דחיות לזמן אחר, וכדברי הלל הזקן: אם לא עכשיו, אימתי? וידועה אימרתו של הסבא מנובהרדוק כי "אם לא ישתנה האדם ברגע זה שוב לא ישתנה לעולם...".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

בִּיושר לבב

בָּעֶתִיד. גַּם אִם יִשָּׁאֵר לְךָ יוֹם אֶחָד מֵחַיֶּיךָ, וְאַתָּה תַּשְׁלִים עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא כְּמוֹ שֶׁרָאוּי יוֹם אֶחָד לְפָנֶיו מִיָּתֶךָ, כְּבָר זָכִיתָ אֶצְלוֹ לִגְמוּל מַתְמִיד וּלְהַצָּלָה מֵעֹנֶשׁ, וְאַתָּה הֲלֹא יָדַעְתָּ אָפְנֵי הַתְּשׁוּבָה, וְשֶׁהַבּוֹרֵא יְקַבְּלָהּ מִמְּךָ אִם אַף תַּעַבְדֵנוּ בְּלֵב שָׁלֵם, כְּמוֹ שֶׁרָאוּי וְדָרוּשׁ.

בעתיד. וגם אם יישאר לך רק יום אחד מחייך בלבד - ואתה תשלים את עבודת הבורא די לה' בכך, כמו [כפי] שראוי יום אחד לפני מיתתך, והרי השלמת בכך את חובתך כלפי הבורא, וכבר זכית אצלו - ובשל כך הנך ראוי לגמול מתמיד - ושייתן לך הבורא שכר נצחי, ונכון שתזכה בשל עבודתך באותו יום אחד להצלה מן העונש, ואתה הלא ידעת - לפי שכבר ידעת אפני התשובה - את דרכי התשובה, והנך גם יודע שהבורא יקבלנה ממך אם אך תעבדנו בלב שלם, כמו שראוי ודרוש.

עיונים

נאמר בפסוק: "ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה..." (שמות יז, ט). ואמרו חז"ל (יומא נב, ב) שאין הכרע בפסוק אם המלה "מחר" שייכת לתיבות שלפניה ('וצא הלחם בעמלק מחר'), או לאלה שאחריה ('מחר אנכי נצב על ראש הגבעה'). ותמוה, מה משנה לעצם המלחמה בעמלק אם זה היום או מחר? וביאר ה'חכמת חיים' (להגרי"ח זוננפלד זצ"ל), ללמדנו, שיש עוד מדה עמלקית שיש לעוקרה ולמחותה כליל, והיא ה'מחר'! כי ה'מחר' הוא מתחבולות היצר-הרע להכניס רפיון בקיום המצוות, הוא לא בא להסיתו לבטל המצוה אלא 'רק' לדחותה ל'מחר', ומכיון שנדחה ממשיך להדחות... וכבר כתב ה'מסילת ישרים' על אדם שדוחה את עשיית המצוה בהגיע זמנה: 'כי אין סכנה כסכנתו (שהמצוה תתבטל על ידי הנהגתו זו), אשר הנה כל רגע שמתחדש, יוכל להתחדש איזה עיכוב למעשה הטוב'.

בספר 'שבט מוסר' (פרק כז) כתב: עוד אלמדך בעשותך איזה מצוה שלא ימצא יצרך מקום לעכבך ולמונעך ממנה. והוא בבוא המצוה לידך, מיד קום רוץ לעשותה בלי שתחשוב עליה כלל. שאם תתעכב רגע לחשוב בה, יש לו מקום לבלבלך במחשבות ועצות המונעות עשייתם, מה שאין כן כשמיד קמת ורצת על עשייתה, דכיון שנכנסת על עשייתה, שוב אינו יכול לך, דהבא ליטהר מסייעין לו מן השמים, דמיד שבא לטהר - מסייעין אותו, אף על פי שעדיין לא עשה. עכ"ל.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

בִּיושר לבב

אֲבָל אַתָּה שׁוּב אֶל טַעֲנָתְךָ הַנְּכוֹנָה, וְהָשֵׁב עָלָיו בָּזֶה, וְתֹאמַר לוֹ: וְאֵיךְ אַמְתִּין עַד יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מוֹתִי, (כד)וַאֲנִי לֹא אֵדַע יוֹם מוֹתִי? הֲלֹא אֶהְיֶה כְּאוֹתוֹ הָעֶבֶד שֶׁהֶאֱמִין בְּמַלְכּוֹ שֶׁלֹּא יְסִירֵהוּ

אבל אתה אל תשמע אליו, אלא שוב אל טענתך הנכונה - חזור וטען כנגדו את טענותיך הנכונות, והשב עליו בזה - והפרך את דבריו, ותאמר לו: ואיך אמתין עד יום אחד לפני מותי, ואני לא אדע - בשעה שאינני יודע מתי הוא יום מותי? הלא אם אשמע לעצתך ואנהג באופן הזה, אהיה כאותו העבד שהשלה את עצמו והאמין במלכו והיה בטוח שלא יסירהו

עיונים

כד. ואני לא אדע יום מותי. איתא במסכת שבת (קנג, א): תנן התם (אבות ב, י), רבי אליעזר אומר, שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע באיזה יום ימות? אמר להן: וכל שכן, ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה. ע"כ. העיר הסבא מקעלם ז"ל, מדוע הוצרך רבי אליעזר לומר לתלמידיו תחילה סתמא 'שוב יום אחד לפני מיתתך', ורק אחר שאלתם השיב להם שישובו כל יום בתשובה כי לעולם אינו יודע האדם באיזה יום ימות. וביאר בזה, שאמר זו בדרך שאלה ותשובה, בגדר עצה היאך לקרב הדברים אל הכרתם, ולכן בתחילה אמר סתמא, כדי שישאלוהו וישיב להם שחייבים לשוב בתשובה כל יום. למדנו מכאן, שאף גדולים כתלמידי רבי אליעזר הוצרכו לקרב הדברים אל לבם בדרכי עצה ותחבולה, כי בטבע רחוק מאד מהאדם ההכרה ביסוד זה ('אור יחזקאל', ח"ה מאמר עולם הנסיון).

בספר 'ראשית חכמה' (שער האהבה פ"ט) כתב: צריך שיתקן עצמו בתורתו ומצותו דבר יום ביומו, כמו שאמר הכתוב (דברים כד, טו) 'ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש'. ופירושו, שיתן ליום עצמו השכר שלו, דהיינו תיקונו על ידי התורה והמצוות, ולא יבא עליו השמש, כי כל יום ויום יש עליו מלאך ממונה, כמו שפירש בזוהר (אמור פה.) על טעם שצריך תענית חלום ביומו ואפילו בשבת, עיין שם. ועל זה היום שעבר בלי תיקון חלף הלך לו. וכן מטעם זה אמרו 'ושוב יום אחד לפני מיתתך' כדי שיהיו כל ימיו בתשובה כדפירשתי בשער היראה. ואם ירצה לומר שמחר יתקן ויקרא וכבר מצינו כיוצא בזה בגמרא 'אנן אגירי ממא יזפי ביממא ופרעי בליליא' (עי' עירובין סה.), צריך שלא יאחר הפרעון אלא יפרע מיד חובו, כי אם יתאחר מלפרוע דבר יום ביומו יכבד עליו החוב.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

מִלְּפָנָיו כָּל יְמֵי חַיָּיו, וַיָּתֶר לִבּוֹ לִרְדֹּף אַחֲרֵי תַּעֲנוּגוֹת הָעוֹלָם, וַיִּשְׁתַּדֵּל לְהַגִּיעַ אֲלֵיהֶם, עַד שֶׁעֲבוֹדָתוֹ לְמַלְכּוֹ נֶעֱשְׂתָה עָלָיו לָטֹרַח. וְהִנֵּה נִקְרָא פִּתְאֹם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לָתֵת לוֹ דִּין וְחֶשְׁבּוֹן עַל עֲבוֹדָתוֹ, וְלֹא הָיוּ לוֹ תְּשׁוּבוֹת וַאֲמַתְלָאוֹת, וְנִתְחַיֵּב גֵּרוּשׁ מֵעֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ וּמִכָּל עָרֵי מַלְכוּתוֹ, וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו עָנִי וְנִפְשׁוֹ אֲבֵלָה, שֶׁלֹּא רָכַשׁ לוֹ שׁוּם דָּבָר בְּכָל זְמַן עֲבוֹדָתוֹ לְמַלְכּוֹ, בִּזְמַן שֶׁהָיָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת זֹאת. וְכָךְ נִשְׁאַר כָּל יְמֵי חַיָּיו עָנִי וְאֶבְיוֹן, נֶאֱנָח וְדָווּי, מִתְאַבֵּל וְנִתְעָב עַד יוֹם מוֹתוֹ.

וְכַאֲשֶׁר יִתְיָאֵשׁ הַיֵּצֶר מִפְּתוֹתְךָ מֵהַפָּנִים הָאֵלֶּה

גרוש מעבודת המלך וסילוק מכל **ערי מלכותו, ויצא מלפניו עני** - ואז יצא מלפני המלך חסר כול, **ונפשו** - כשנפשו **אבלה** על **שלא רכש לו** [לעצמו] **שום דבר** במשך **כל זמן עבודתו למלכו** - בכל זמן היותו בתפקיד בעבודת המלך, **בזמן** שעוד היתה בידו היכולת **לעשות זאת. וכך נשאר כל ימי חייו עני ואביון, נאנח ודווי** - וכואב, **מתאבל ונתעב** - ונמאס בעיני עצמו **עד יום מותו.** וכפי ששגה עבד זה ונהג בדרך שטות, כך הוא מנהגם של כל אלו המדמים לעצמם שימלאו את חובותיהם כלפי הבורא לאחר זמן בעתיד. הם משוכנעים שחייהם מסורים בידם, ואינם שמים נגד עיניהם שסופם עשוי להפתיע אותם בפתע פתאום. או אז יצטרכו לעמוד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ולתת דין וחשבון על שבזבזו את חייהם בהבלי העולם הזה ותענוגיו. חרטתם תהיה עמוקה ונוקבת, אולם ללא תועלת, ויצאו מלפני מלכו של עולם בבושת פנים ובצער עד אין שיעור, ונפשם תידחה למקום ציה וצלמות ולא תזכה לשכר העולם הבא, ותתגולל לנצח בעירום ובחוסר כול, בחרפה וביגון. ה' ישמרנו (פתחי לב).

וכאשר יתייאש היצר מלפתותך מהפנים האלה

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אשר זכרנו - בדרכים הללו שהזכרנו, דהיינו, לדחות את עבודת ה' לזמן מאוחר יותר, **משתדל בזה מצד הגאות והגאון** - הוא ישנה את גישתו כלפיך וישתדל לפתות אותך להתגאות בצדקותך ולהתנהג בהתנשאות **ומיעוט הענוה** - או לכל הפחות שתימנע מלנהוג בענווה, **ויאמר לך:** הרי **כבר הגעת אל המעלות הגדולות** - אל הדרגות הגבוהות ביותר שזכו והגיעו אליהן רק **החסידים והצדיקים** והנך מן המיוחדים **באמונת לבבך** בבורא וזכית למעלה גבוהה מאוד יותר משאר בני אדם **במעשיך השלמים** והטהורים **בעבודת האלהים, ואתה הנך יחיד בדורך ואחד באנשי זמנך** - ומיוחד מבין כל אנשי זמנך, ועל כן **ראוי לך להראות** ולהבליט את **יתרונך עליהם** - ראוי שתגלה את מעלותיך ויתרון דרגתך, **במאום אותם** - בכך שתגנה אותם, **ובהפחיתם** - ותפחית ממעלתם, **ותזכור רעותיהם** - ותזכיר מגרעותיהם, **ותפרסם** את **רוע לבבם, ותכלימם, ותוכיחם על זה** - ותוכיח אותם על כך [ואין הכוונה כשמוכיחם למטרת קיום מצות תוכחה, אלא כדי להראות את חסידותו כלפי אחרים, ולהבליט את דרגתו הרמה בעבודת ה' (מרפא לנפש)], **עד שייכלמו** ויתביישו **וישובו** בתשובה **אל האלהים, ויתחרטו על מה שקדם להם** - על מעשיהם הרעים והתנהגותם הפסולה שהחזיקו בה בעבר, והיצר ינסה להצדיק את עצתו בכך **שתתנהג בזה** ובדרך זו **כמנהג הנביאים** וכמו שפעלו בעבר נביאי ישראל, **כמו שכתוב** (יחזקאל מג, י): **'אתה בן אדם הגד את בית ישראל**

מִלְּפָנָיו - שלא יעבירו המלך ממשרתו **כל ימי חייו**, וטעותו זו גרמה לו שילך בשרירות לבו, ויתר לבו - והתיר לעצמו **לרדוף אחרי תענוגות העולם הזה, וישתדל להגיע אליהם** - והשקיע מאמצים מרובים בהשגת תענוגות אלו, **עד שעבודתו למלכו נעשתה עליו לטורח** - למעמסה. והנה, **נקרא פתאום** אותו העבד להתייצב **לפני המלך** כדי **לתת לו דין** וחשבון **על עבודתו, ולא היו לו תשובות ואמתלאות** - ולא היה לו במה להצטדק בפני המלך על הנהגתו זו, **ונתחייב** בדינו ונגזר עליו

אַשֶּׁר זָכַרְנוּ, מִשְׁתַּדֵּל בָּזֶה מִצַּד הַגֵּאוּת וְהַגָּאוֹן וּמִעוּט הָעֲנָוָה, וְיֹאמַר: כְּבָר הִגַּעְתָּ אֶל הַמַּעֲלוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁהִגִּיעוּ אֲלֵיהֶן הַחֲסִידִים וְהַצַּדִּיקִים בֶּאֱמוּנַת לְבָבְךָ וּבְמַעֲשֶׂיךָ הַשְּׁלֵמִים בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, וְאַתָּה יָחִיד בְּדוֹרְךָ וְאֶחָד בְּאַנְשֵׁי זְמַנֶּךָ, וְרָאוּי לְךָ לְהֹרָאוֹת יִתְרוֹנְךָ עֲלֵיהֶם בְּמִאֹם אוֹתָם, וּבְהַפְחִיתָם, וְתִזְכֹּר רָעוֹתֵיהֶם, וּתְפָרְסֵם רֹעַ לִבָּם, וְתַכְלִימֵם, וְתוֹכִיחֵם עַל זֶה, עַד שֶׁיִּכָּלְמוּ וְיָשׁוּבוּ אֶל הָאֱלֹהִים, וְיִתְחָרְטוּ עַל מַה שֶּׁקָּדַם לָהֶם, וְתִתְנַהֵג בָּזֶה מִנְהַג הַנְּבִיאִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יְחֶזְקֵאל מג, י): [פה]**אַתָּה בֶן אָדָם הַגֵּד אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל**

עיונים

פה. אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. ה'חתם סופר' (ב'תורת משה

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

אֶת הַבַּיִת וְיִכְלְמוּ מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם. **את הבית'** - הקב"ה ציווה את הנביא יחזקאל להודיע לבני ישראל את תבנית בית המקדש העתיד כפי שראה בנבואתו **'ויכלמו מעונותיהם'** - ובכך ירגישו בושה שבעוונותיהם נחרב הבית הראשון. כמותם כן אתה; אם הנך מבקש לנהוג כמנהג הנביאים, עליך להוכיח ולבייש את בני דורך.

עיונים

השלם' ב' שמות עמ' נב) למד ממקרא זה את צורת התוכחה הרצויה והמועילה בכדי לשנות ולתקן את החוטא שישוב מדרכיו הרעים. וז"ל: אמר הקב"ה ליחזקאל 'אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם' וגו' 'זאת תורת הבית' וגו' (יחזקאל מג, י-יב). יש לפרש, כתיב (תהלים נא, טו-טז) 'אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו, הצילני מדמים אלוקים תרנן לשוני צדקתך'. יש לבאר, ידוע, אם מוכיח לפושע לשוב בתשובה, אפילו בינו לבין עצמו אסור לביישו, רק יאמר לו דברי תורה וכדומה, אשר השומע מעצמו יבין לקח מוסר ולא ישכיל שהמוכיח אומר תורה זו בכוונה כדי להוכיחו, ואז לא יתבייש השומע. והנה המבייש כאילו שופך דמים כמאמר חז"ל (ב"מ נח, ב). וזה 'אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו', על ידי דברי תוכחת מוסר, אבל התפלל דוד, 'הצילני מדמים' שלא אכשל לבייש - שהוא כשופך דמים, רק 'תרנן לשוני צדקתך' - שהיא תורה שנקראת 'צדקה' כדכתיב (דברים לג, כא) 'צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל'. ועל ידי זה יבין לקחת מוסר. וזה אמר הקב"ה ליחזקאל שיוכיח לישראל, אבל לא יביישם. ואיתא בספרים, שכל ענין בית המקדש, בניינו וכליו, הכל להורות רמזי מוסר ללמד לבני ישראל וילמדו מהם.

ובזה יש לפרש, 'ואתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית' וממילא יבינו וישכילו איך דרכם שלא ביושר, 'ויכלמו מעונותיהם', מעצמם, בינם לבין עצמם שיקחו ממנו מוסר ויבינו בעיניהם. ומסיים 'וזאת תורת הבית', זו היא תורה של הבית, שהבית מלמד אותנו היאך יהיה דרכינו. עכ"ד. [בספר 'נפש החיים' (ש"א פ"ד, ובהגה"ה) מביא מדברי הזוהר איך שכל תבנית המשכן וכליו הם מקבילים לשיעור קומתו הרוחני של האדם, וכפי שאמר יחזקאל (מג, י-יב) "אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית, ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל תורתו וכו' וכתוב לעיניהם וישמרו את כל צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותם", מבאר הגרח"ו (שם בהג"ה) את קשר צורת הבית לזה שיכלמו מעוונותיהם, שעל ידי שילמדו את כל פרטי המשכן, ידעו איך צריך להתקרב אל ה' יתברך, ומאידך את ההרס והחורבן הגדול כתוצאה מעוונותיהם. לכן התורה כל כך האריכה בכלי המשכן לפרטיהם, כי זה יוצר את הקשר בין האדם לה' יתברך ('שפתי חיים')].

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְאִם תָּשִׁיב עָלָיו בָּזֶה, וְתֹאמַר לוֹ: אֵיךְ אֶמְאַס וְאַכְלִים מִי שֶׁאֵינֶנִּי יוֹדֵעַ עִנְיְנֵי לְבָבוֹ וּמַצְפוּנוֹ לֵאלֹהִים? וְאִם הוּא בַּנִּרְאֶה מִמֶּנּוּ נִמְאָס, אֶפְשָׁר שֶׁאֵין מַצְפוּנוֹ כְּנִרְאֵהוּ. וְאִם הַנְּבִיאִים הִכְלִימוּ וְהוֹכִיחוּ בְּנֵי דוֹרָם, עָשׂוּ בְּרִשׁוּת הַבּוֹרֵא שֶׁהָיָה מַשְׁקִיף עַל לְבָבָם וְרֹעַ מַצְפוּנָם, אֲבָל אֵין בְּכֹחַ חָכְמָתִי וְדַעְתִּי לָדַעַת מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּלִבָּבוֹת וּמַצְפוּנִים, וְשֶׁמָּא מַצְפוּן הַנִּמְאָס בְּעֵינַי טוֹב מִגִּלּוּיוֹ הַרְבֵּה, וְאֵינֶנִּי יוֹדֵעַ בּוֹ, וְאוּלַי מַצְפוּנוֹ טוֹב מִשֶּׁלִּי אֵצֶל הַבּוֹרֵא.

וְאִם הוּא בְּנִרְאֵהוּ רָע, אֶפְשָׁר שֶׁגָּרַם לוֹ זֶה סִבְלוּתוֹ בְּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב לַבּוֹרֵא. וְיֵשׁ לוֹ טַעֲנָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי, מִפְּנֵי יִתְרוֹן חָכְמָתִי עַל

ואם תשיב עליו בזה - אתה, ענה ליצרך על דבריו אלה, **ותאמר לו: ואיך אמאס ואכלים** [ואבייש] את **מי שאינני יודע עניני לבבו ומצפונו לאלהים** - את מי שאיני מכיר את הנעשה בלבו ובמצפוניו כלפי האלוקים? והרי אפילו **אם הוא בנראה ממנו** - גם אם מתוך מעשיו הגלויים ניכר שהוא **נמאס** - מאוס ומתועב, בכל זאת **אפשר** וייתכן **שאין מצפונו כנראהו** - שאין תוכו כברו וייתכן שבלבו ובמצפונו הוא שלם עם ה'. וגם **אם הנביאים** - בשעתם **הכלימו והוכיחו את בני דורם** כפי שהוכחת לי בדבריך, מכל מקום הם לא **עשו** זאת אלא **ברשות הבורא**, **שהיה משקיף על** תוך **לבבם** ועל **רוע מצפונם** של בני דורם וציווה על הנביאים להוכיחם, **אבל** אני, **אין** ביכולתי **ובכח חכמתי ודעתי לדעת** את **מה שיש** ומתרחש **בלבבות ומצפונים** - בליבותיהם ובמה שצפון בפנימיותם, **ושמא** אותו **מצפון הנמאס בעיני** - שלפי ראות עיני הוא מאוס, הוא **טוב מגילויו הרבה** - לאמיתו של דבר הוא טוב בהרבה ממה שנראה בגלוי, **ואינני יודע בו** - אלא שאינני יודע להכיר זאת, **ואולי מצפונו** - וייתכן אפילו שמצפונו **טוב** יותר **מהמצפון שלי אצל** [בעיני] **הבורא.** וגם **אם** לא טעיתי במבטי ובאבחנתי, ובאמת **הוא בנראהו רע** - אדם זה גם בתוך תוכו הוא רע, **אפשר שגרם לו זה סבלותו במה שהוא חייב לבורא** - ייתכן שדבר זה נגרם מחוסר הבנתו עד כמה הוא חייב לבורא. **ואם** כן, **יש לו טענה** - תירוץ על מעשיו **יותר ממני** - מההתנצלות שיש לי על רוע מצפוני, **מפני יתרון חכמתי על**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

חָכְמָתוֹ, כִּי הַבּוֹרֵא אֵינֶנּוּ תּוֹבֵעַ הָאָדָם אֶלָּא כְּפִי חָכְמָתוֹ. וַאֲנִי יוֹתֵר רָאוּי שֶׁאֶהְיֶה נִמְאָס מִמֶּנּוּ, מִפְּנֵי יִתְרוֹן קְצוּרִי בְּמַה שֶׁאֲנִי חַיָּב בּוֹ מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא עִם דַּעְתִּי אוֹתוֹ, עַל קְצוּרוֹ עִם סִכְלוּתוֹ בּוֹ. (סו)וְהוּא מַמְרֶה אֶת הָאֱלֹהִים בְּסִכְלוּת וּבְשִׁגָּגָה, וַאֲנִי מַמְרֶה אוֹתוֹ בְּדַעַת וּבְזָדוֹן.

חכמתו - מפני שחכמתי יתירה על חכמתו, ממילא חובת עבודתי מרובה על חובתו, **כי הבורא איננו תובע** ודורש מן **האדם** לעבוד אותו **אלא** רק **כפי** שיעור **חכמתו** וידיעתו. וכיוון שכך הוא הדבר, נמצא שאדרבה **אני יותר ראוי שאהיה נמאס ממנו** - ומדוע? **מפני יתרון קיצורי במה שאני חייב בו מעבודת הבורא עם דעתי אותו** - שהרי ביחס להכרתי ולידיעתי עד כמה אני חייב לעבוד את הבורא הנני מתרשל בקיום חובותי, והחיסרון בעבודתי גדול יותר משל אותו אדם שתפיסותיו רדודות, וחסרוני עודף **על קיצורו עם סכלותו בו** - על התרשלותו, שהרי התרשלות זו נובעת מחוסר ידיעה. **והוא ממרה את האלהים בסכלות** - מתוך חוסר ידיעה **ובשגגה**, ואילו **אני ממרה אותו** - את רצונו **בדעת** - מתוך ידיעה שאני עושה זאת, **ובזדון.**

עיונים

סו. והוא ממרה את האלהים בסכלות ובשגגה ואני ממרה אותו בדעת ובזדון. הרמב"ן באגרתו הידועה כתב בתוך דבריו, וז"ל: "וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך, אם חכם או עשיר הוא עליך לכבדו. ואם רש הוא, ואתה עשיר או חכם ממנו, חשוב בלבך כי אתה חייב ממנו והוא זכאי ממך, שאם הוא חוטא הוא שוגג ואתה מזיד". עכ"ל.

ה'חפץ חיים' ('שמירת הלשון' שער התבונה, פ"ד), האריך בענין גודל החיוב לדון את הזולת לכף זכות. וז"ל: ירגיל את עצמו לדון את חבירו לכף זכות, והוא אחד מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא, כמו שאמרו חז"ל (שבת קכז, א). והענין של כף זכות הוא בין אם יש לצדד בעצם הענין שנשמע עליו, שעשה או שדיבר, לומר שהדין עמו, או שבשגגה בא הענין לידו, או שלא ידע את חומר איסורו. וכלל אמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"ד): 'אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו'. ועל ידי מדה זו דכף זכות, נקל להאדם להעלות על עצמו שם צדיק לעולם. דהנה ידוע דבענין הזכויות שיש ביד האדם, אף אם כחול ירבון, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הדין הגמורה, לא ישאר בידו כי אם מעט מזעיר, כי כמה וכמה מהן לא השלים לעשות אותן בכל

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְאֶפְשָׁר שֶׁרָעָתוֹ נִרְאָה וְנִגְלָה, וְטוֹבָתוֹ צְפוּנָה נִסְתֶּרֶת, וַאֲנִי בְּהֵפֶךְ זֶה. וְהוּא רָאוּי לְרַחֲמֵי הָאֵל וְכַפָּרָתוֹ יוֹתֵר מִמֶּנִּי, וּזְכוּת אַחַת מִמֶּנּוּ שׁוֹקֶלֶת זְכֻיּוֹת רַבּוֹת מִשֶּׁלִּי, מִפְּנֵי שֶׁאֵין

ואפשר - ועוד יש אפשרות לטעון, שלמרות הרושם השלילי שהוא עושה על פי חיצוניותו, בכל זאת לא ראוי לי להסיק מכך שמצפונו גרוע ממצפוני. ייתכן שרושם זה נוצר על ידי שרק **רעתו** - הצד הרע של אישיותו **נראה ונגלה** [וגלוי], **וטובתו** - ואילו הצד הטוב שבו ומעלתו **צפונה ונסתרת** - טמונה ונסתרת, **ואני בהפך זה** - ואילו אצלי הדבר הוא להיפך: החיצוניות מתוקנת והפנימיות חסרה ופגומה. ואם כנים הדברים הללו, נמצא **שהוא ראוי לרחמי האל וכפרתו** - שה' ירחם עליו ויסלח לו על עוונותיו **יותר ממני, וזכות אחת ממנו** - מפני שזכות אחת שלו **שוקלת זכויות רבות משלי** והיא שוות ערך לזכויות רבות שלי, **מפני שאין**

עיונים

פרטיהן ואופניהן הנאותין לאותה מצוה, ואפילו אותן שהשלימן כדין, לא היו באהבה וביראה ובשמחה הראוי לעשיית המצוה. ואם ידקדק הקב"ה ח"ו אחר עשיית מצוותיו, ימצאו רובן בעלי מומין, וישארו לו מיעוטא דמיעוטא נגד העוונות שיש לו, ויקרא על האדם עבור זה שם רשע לעולם. אבל אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הרחמים, ויחפש עליו זכות בכל ענייניו, ישארו זכויותיו על מכונם. ויותר מזה, שאפילו אם יש לו רוב עוונות, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הרחמים הגמורה יתמעטו מנינם, כי בוודאי ימצאו כמה וכמה מהעוונות שיש לחפות עליו שעשה אותן בשגגה, וממילא יכריע הכף זכות, ויקרא עליו שם צדיק לעולם.

והנה כל זה תלוי לפי ההנהגה שהנהיג את עצמו בימי חייו עם הבריות. אם דרכו היה לדון אותם לכף זכות, דנין אותו גם כן לזכות, כדאיתא בשבת (קכז, ב), ואם דרכו היה ללמד חובה על הבריות ולדבר עליהם רע, גם מלאכי השרת מדברים עליו רע למעלה, כדאיתא במדרש משלי, על כן צריך שידע האדם בנפשו בעודו בחיים, כי בעת שהוא דן את חבירו בין לטוב בין למוטב, אז בדבוריו ממש הוא מסדר דין לעצמו.

ומצינו במסכת יומא (עז, א) לענין גבריאל בעת שעמד חוץ לפרגוד ועורר זכות על ישראל, השיב הקב"ה מי הוא זה שמלמד זכות על בני, והעלו אותו לפנים עבור זה. מזה נוכל להבין מעלת המלמד זכות לפני הקב"ה, ונעשה אחר כך מרכבה להאור של היכל הקדושה שנקרא היכל הזכות, ששם מזכירין זכותן של ישראל, כדאיתא בספר חרדים. ע"כ.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

מַשְׁקִיף עָלֶיהָ זוֹלָתִי הַבּוֹרֵא, וְאֵין מְשַׁבְּחִים אוֹתוֹ עָלֶיהָ, וְלֹא יְכַבֵּד בַּעֲבוּרָהּ. וַאֲנִי בְּהֵפֶךְ זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהַנְּרָאָה שֶׁלִּי הוּא טוֹב מֵהַנִּרְאָה שֶׁלּוֹ.

וְכֵן בְּשַׁעַר הָעֲבֵרוֹת, כִּי הָעֲבֵרָה הָאַחַת מִמֶּנִּי שׁוֹקֶלֶת עֲבֵרוֹת רַבּוֹת מִשֶּׁלּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁעֲבֵרָתִי מְכֻסָּה וּצְפוּנָה, וַעֲבֵרָתוֹ נִרְאֵית וּמְפֻרְסֶמֶת, וּבְגִנּוֹת בְּנֵי אָדָם אוֹתוֹ עָלֶיהָ מְנַבִּין לוֹ מֵעָנְשׁוֹ, וְיֶחְסַר שְׂכַר מַעֲשַׂי בָּעוֹלָם הַזֶּה, מִפְּנֵי פִּרְסוּמָם, וְיִשָּׁאֵר לוֹ שְׂכַר מַעֲשָׂיו בָּעוֹלָם הַבָּא, וְיֶחְסַר עָנְשׁוֹ עַל הָעֲבֵרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, מִפְּנֵי שֶׁמְּמַגְּנִין אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם עָלֶיהָ, וְיִשָּׁאֵר עָלַי עָנֶשׁ עֲבֵרוֹתַי לָעוֹלָם הַבָּא.

שיתברר, **כי העבירה האחת ממני** [שלי] **שוקלת** - שווה ושקולה ל**עבירות רבות משלו, מפני שעבירתי** - שהעבירה שלי היא **מכוסה וצפונה** - טמונה ונסתרת מעיני הבריות, **ועברתו** - ואילו עבירתו **נראית** [גלויה] **ומפורסמת**, וזו סיבה לכך שמשקל חטאיו פחות מחטאי כי **בגנות בני אדם אותו עליה** - כיוון שבני אדם מגנים אותו על אותם חטאים, **מנכין לו מענשו**. ויוצא איפוא, **שיחסר שכר מעשי בעולם הזה** - ששכר העולם הבא המגיע לי על מעשי הטובים שעשיתי בעולם הזה יחסר, **מפני פרסומם** - בגלל הפרסום והכבוד שהיה לי בעבורם בעולם הזה, ואילו אצלו יהיה הדבר להיפך, **יישאר לו שכר מעשיו בעולם הבא** - את שכר מעשיו הטובים הוא יקבל בשלימות בעולם הבא, וכמו כן, **יחסר ענשו על העבירה בעולם הזה** - העונש המגיע לו על עבירותיו בעולם הזה יפחת, **מפני שמגנין אותו בני אדם עליה** - מפני שבני אדם מגנים אותו עליהן והוא סופג ביזיונות מפניהן בעולם הזה, **ויישאר עלי עונש עבירותי** - והעונש המגיע לי על עבירותי יישאר שלם **לעולם הבא.**

משקיף עליה זולתי הבורא - מפני שאין מי שיודע על אותה זכות משלו שעשה אותה בצנעה ולשם שמיים, ולכן **אין משבחים** ואין מהללים **אותו עליה, ולא יכובד בעבורה** - ולא מכבדים אותו בגללה. באופן זה זכות מעשיו הטובים עומדת לו בשלימותה. **ואילו אני בהפך זה** - אצלי המצב הפוך, **מפני שהנראה שלי הוא טוב מהנראה שלו** - מפני שמעשה טוב שלי נראה ונגלה לאחרים יותר מהמעשים הטובים שלו, ומכיוון שבני אדם נותנים לי שבח וכבוד בעבורו, ינכו לי משכרו.

וכן בשער העבירות - וכן כשנבוא לשקול את חטאיו ביחס לחטאי, ייתכן

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְעוֹד, [סז]כְּשֶׁאַטְרִיד לִבִּי לִפְקֹד מוּמֵי בְנֵי אָדָם

ועוד - ומטעם נוסף איני יכול לקבל את דבריך ואיני יכול להוכיח את סביבותי ולבזותם על מגרעותיהם, שהרי **כשאטריד** את **לבי** - כשאעסיק את מחשבותי **לפקוד** - לחפש ולזכור **מומי** [חסרונות] **בני אדם** אחרים,

עיונים

סז. כשאטריד לבי לפקוד מומי בני אדם ולעיין במידותם הרעות. ה'חפץ חיים' ('שמירת הלשון', שער התבונה פרק יד) כתב: אדם גאוותן המחשיב את עצמו לחכם, הרי שכולם נחשבים לשפלים בעיניו וממילא מתלוצץ מהם, וגאוותו מביאתו לקנא ולשנוא את חבירו המכובד בעיני אנשי העיר וזאת בעבור שידמה לו שנפחת כבודו על ידי זה, ויאמר בלבו: לולא הוא, הייתי נחשב בין בני אדם לאדם חשוב. ולכן יבחן ויבדוק גנזי נסתרותיו, כדי שיהיה לו מה לדבר אודותיו, יהיה אמת או שקר, וזאת כדי להקטין שמו אצל בני אדם ולהראות יתרונו עליו ולהפחית מעלתו ולהכלימו ולביישו. ומאידך, בעבור גאותו יחניף לרשעים תמיד ולא יוכיחם, כדי שלא ישנאוהו ויפחת כבודו.

על כן, הרוצה לטהר נפשו מעון המר הזה, יחשוב תמיד בגודל גנות הגאוה, כי איך יתגאה האדם אשר תחילת הוויתו נוצר מטיפה סרוחה והוא עתיד לילך למקום עפר רמה ותולעה ויאכל קצתו את קצתו. כמו כן כאשר יתבונן האדם גודל עניותו בתורה ובמצוות, לא יהיה לו במה להתגאות. וכמו שאמרו חז"ל (נדרים מא, א): דדא חסר מה קנה? (כשזה חסר, מה קנה?). ואפילו אם יש לו מעט תורה ומעשים טובים, כשיחשוב עם נפשו באמת, יתוודע לו כי לא תיקן עדיין אפילו החצי ואף לשליש לא הגיע לפי החכמה אשר הטביע הקב"ה בנפשו.

והביא על כך ה'חפץ חיים' משל נאה מספר 'זכרו תורת משה': לעשיר ששלח שני אנשים למדינה רחוקה, לקנות לו אבנים טובות, לראשון נתן עבור העסק אלף זהובים, ולשני נתן רק מאה, השנים ברוב טפשותם פזרו את רוב הכסף בדרך בדברי הבל, עד שלראשון נשארו רק מאתים זהובים, ולשני ארבעים. ויהי היום התווכחו השניים, בעל האלף אמר לשני: התוכל להתדמות אלי, הרי אתה עני ואין לך אפילו רבע ממני. ויען השני: הוי סכל וגאה, במה תתפאר, האינך יודע כי הכסף אינו שלנו, ורק שליחים אנו לקנות בהם סחורה לאדונינו, ואילו אתה בזבזת שמונה מאות זהובים, מה תענה לשולחך דבר, הרי בושה וכלימה תכסך?!

כן הדבר, האדם נשלח מהעולם העליון לעולם הזה, לתקן את נפשו ולצחצחה לפי ערך החכמה והכשרון אשר הטביע הבורא בנפשו, אם כן מה לו לאדם להתגאות ביתרון הכשרון שיש בו יותר מהזולת, והרי לא מכוחו הוא, כי זו ניתנה לו לצורך התכליתי, ועליו לדאוג במה שמבזבז כשרונותיו ולא מנצלם כראוי, כי אז אחריותו גדולה בהרבה יותר ממעוטי הכשרון.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וּלְעַיֵּן בְּמִדּוֹתָם הָרָעוֹת, יִמְנָעֵנִי זֶה מֵעַיֵּן בְּחֶסְרוֹנִי וּמֵעָמֹד עַל מוּמֵי עַצְמִי, שֶׁהוּא יוֹתֵר צָרִיךְ לִי, וַאֲנִי חַיָּב בּוֹ יוֹתֵר, כְּמוֹ הַחוֹלֶה, אֲשֶׁר יַטְרִידֵהוּ מַדְוֵהוּ מִפְּקֹד מַדְוֵה בְּנֵי אָדָם, וּרְפוּאַת עַצְמוֹ מֵרְפוּאַת זוּלָתוֹ. אָז יִשָּׁבֵר הַיֵּצֶר וְיִנָּגַף לְפָנֶיךָ.

וְאִם לֹא יַגִּיעֲךָ חִצָּיו כְּמַה שֶּׁזָּכַרְנוּ, יֶאֱרֹב אוֹתְךָ בְּעִתּוֹת הַצְלָחָתְךָ וּכְצַר לְךָ.

וְכַאֲשֶׁר יִהְיוּ עִנְיָנֶיךָ הוֹלְכִים כִּרְצוֹנְךָ, יֹאמַר לְךָ: זֶה פְּרִי הִשְׁתַּדְּלוּתְךָ וְתַחְבּוּלָתְךָ וְחָכְמָתֶךָ, עַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל בְּעִנְיֵנִי עוֹלָמְךָ וּטְרַח בָּהֶם, יַתְמִיד לְךָ הָעִנְיָן הַזֶּה וְתַעֲלֶה

ביישר לבב

ולעיין במידותיהם הרעות, **ימנעני** זה **מעיין בחסרוני** - העיסוק בביקורת על אחרים ימנע ממני לשים לב ולבקר את מעשי והנהגתי, **ומלעמוד על** - ומלהתבונן במומי **עצמי**, שהוא דבר **שיותר צריך** - נצרך ונחוץ **לי**, **ושאני חייב בו יותר** - שזוהי החובה המוטלת עלי, **כמו** החולה - בדומה לחולה הנתון לסכנה רבה, **אשר יטרידהו מדוהו** - שמכתו שלו ממלאה את כל לבו בדאגה ומונעת ממנו **מפקוד מדוה בני אדם** - מלעסוק בחוליים של אחרים, **ורפואת עצמו** - ועיסוקו ברפואתו מונע ממנו מלעסוק **ברפואת זולתו** - ברפואתם של אחרים. כך צריך גם אני לנהוג; להתרכז בביקורת פנימית והתבוננות במעשי, ולעסוק בתיקון דרכי, ובכך אמנע מלעסוק בביקורת על מעשי הזולת ובראיית חסרונותיהם של אחרים. **אם** אכן תשיב ליצרך כך, **אז יישבר היצר ויינגף** - וייכנע **לפניך**.

ואם לא יגיעך חציו כמה שזכרנו - ואם לא ישיגו אותך חיצי היצר על ידי הפיתויים שהזכרנו, הוא **יארוב אותך** - הוא ימשיך לארוב לך, **בעתות הצלחתך** - הן בזמן שהנך מצליח, **ובצר לך** - והן בזמן שהנך נמצא בצרה כפי שיתבאר להלן.

וכאשר יהיו ענייניך הולכים כרצונך - אם תצליח להשיג את ענייניך כפי שאיפתך, הוא **יאמר לך: זה** - הצלחתך היא **פרי** ותוצאה של **השתדלותך ותחבולתך** - היוזמה והתחבולות שהנך נוקט **וחכמתך** - והיא נובעת מעומק תבונתך, **ועל כן** המשך **להשתדל** ולהתמסר **בעניני עולמך** - בענייני העולם הזה, **וטרח ופעל בהם**, כי על ידי זה **יתמיד** ויימשך **לך העניין הזה** - ותוסיף לקצור הצלחה בענייניך, **ותעלה**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ. וְקַבֵּל הַיָּמִים הָאֵלֶּה בְּשִׂמְחָה וְהִתְנַעֵם בָּהֶם, כִּי עוֹד מְעַט מִזְעָר וְיִקָּרֵא בִשְׁמֶךָ, וְתַעֲנֶה אֶת אֱלֹהֶיךָ אֶל מַחֲשַׁכֵּי הַקֶּבֶר, מְקוֹם שֶׁאֵין מַעֲשֶׂה וְלֹא תְנוּעָה וְלֹא הֲנָאָה וְלֹא צָעַר. (פח)**וְיָשִׂים רַאֲיָתוֹ עַל זֶה מַה שֶּׁאָמַר הֶחָכָם**

למה שלמעלה ממנו - ותתגדל ותגיע להצלחה מרובה הימנה. ולכן - כך מפתה היצר את האדם - נצל את הרווחה הזה וקבל את **הימים האלה בשמחה** - שמח בימיך אלה **והתנעם בהם** - ובלה זמנך בטוב ובנעימים, **כי עוד מעט מזער** - כי בעוד זמן קצר מאוד **ויקרא** לך המוות **בשמך, ותענה את אלהיך** - ותיאלץ להיענות לקריאתו של הבורא ללכת **אל מחשכי הקבר**, אל **מקום שאין מעשה** - שאין בו לא חכמה **ולא תנועה ולא הנאה ולא צער** [כך הם דברי היצר לאדם, אבל האמת היא, כי יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא יותר מכל חיי העולם הזה, כמו שאמרו חז"ל (אבות ד, טז), ושעה אחת ייסורי גיהנם קשה יותר משבעים שנים של ייסורי איוב, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בשער הגמול (פתחי לב). האדם אינו הולך אל מקום שאין בו הנאה וצער, כדברי יצרו, אלא אל עולם שיש בו תענוג-עולם, חדווה ונועם ועדנה, אם אכן יזכה לו]. **וישים ראיתו על זה** - ויביא היצר ראיה לדבריו **ממה שאמר** שלמה המלך **החכם**

עיונים

סח. וישים ראיתו על זה מה שאמר החכם כל אשר וגו'. היצר הרע מסלף את פירושו האמיתי של הפסוק בכדי להטעות בני אדם ולהוכיח להם כביכול מהכתוב כשיטתו השגויה. ובאמת מצינו כי אסור לאדם ללמוד מקרא כפי הגיון לבו וללא מסורת, אלא צריך שהלימוד יהיה מושתת ומיוסד על פי דברי חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים, ורק אז רשאי האדם לעיין ולפלפל ולחדש בתורה הקדושה [ואף שמצינו בראשונים שפירשו המקרא גם שלא כדעת חז"ל, ואמרו שבדבר שלא נוגע להלכה ניתן לפרש כפי הבנתו בפשט, אבל כל זה הראשונים והאחרונים שכל מציאותם זה תורה והגיגי לבם שופע תורה וקדושה, וניתן להם החלק בתורה לפרש כפי הפשט שעמדו בעומק דעתם הקדושה, אבל לא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול] (עיוני רש"י ח"ב עמ' 1). וכבר אמרו במסכת קידושין (מט, א): "המתרגם פסוק כצורתו, הרי זה בדאי. והמוסיף עליו, הרי זה מחרף ומגדף". ועיי"ש בפירוש רש"י ותוספות.

ואיתא במסכת ברכות (כח, ב): "תנו רבנן, כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו, אמרו לו, רבינו, למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא, אמר להם, הזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו

(קהלת ט, י): **כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה, כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ שָׁמָּה.**

וּבַצַּר לְךָ, יַעֲבִיר עַל לִבְּךָ טוֹבַת הָרְשָׁעִים

הזה בידיעה שאין תענוגות אלו קיימים עוד בעולם הבא. הפירוש הנכון של הפסוק הוא כך: **כל אשר תמצא ידך לעשות** - תורה ומצוות בעודך חי והנך **בכחך**, **עשה**, **כי** אחרי המוות **אין** עוד **מעשה** של קיום המצוות, **וחשבון** של חרטה על העבירות, **ודעת וחכמה** של לימוד התורה **בשאול אשר אתה הולך שמה**. אחר סילוקו של האדם מהעולם הזה אין הוא יכול לפעול עוד מאומה, ואין לו אלא מה שקנה ורכש לעצמו בימי חייו בעולם הזה (מרפא לנפש)].

ובצר לך - וכאשר תימצא בזמן מצוקה, היצר **יעביר על לבך** - יעלה מחשבות בלבך על **טובת הרשעים** - ויתאר לפניך את הטוב והשלווה שזוכים בהם רשעים

עיונים

בניכם מן ההגיון". ופירש המאירי, ש"הגיון" היינו פירוש הפסוקים באופן שהם נקראים, ואמר להם רבי אליעזר, שיש להם לגדל בניהם לתורה, ולחנכם שלא יפרשו פסוקים כפשוטם בכל דבר שפשוטו של מקרא עלול להביא לידי כפירה (כגון פסוקים שמדברים על הקב"ה בלשונות של הגשמה, ש"דיברה תורה כלשון בני אדם").

וכמה סכנה יש בדבר כשניגשים ללימוד המקרא לפי הגיונות הלב בלא מסורת, ובלא עמל שיהא מתאים עם פשט המקרא כפי שלימדונו חז"ל. ובזוהר הק' (פרשת יתרו) כתב בענין זה דברים נוראים, וז"ל: "לא תעשה לך פסל וכל תמונה", רבי יצחק פתח: "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך", כמה אית ליה לבר נש לאזדהרא על פתגמי אורייתא, כמה אית ליה לאזדהרא דלא יטעי בהו ולא יפיק מאורייתא מה דלא ידע ולא קביל מרביה, דכל מאן דאמר במילי דאורייתא מה דלא ידע ולא קביל מרביה, עליה כתיב "לא תעשה לך פסל וכל תמונה", וקוב"ה זמין לאתפרעא מיניה בעלמא דאתי וכו'. ושם אחרי זה יש מאמר דרבי אבא "לא תעשה לך פסל", לא תעבד לך אורייתא אחרא דלא ידעת ולא אמר לך רבך, מאי טעמא, "כי אנכי ה' אל קנא" וכו'.

ואת **הצלחת הכופרים** - ואת ההצלחה המדומה שיש לכופרים במהלך חייהם בעולם הזה, כמו **שנאמר** (איוב יב, ו): **'ישליו אהלים לשודדים** - השודדים את הבריות, על אף שהם מציקים לזולתם, שורר השלום באוהלם. **ובטוחות למרגיזי אל'** - וגם מרגיזי א-ל שהם הכופרים בבורא, שוכנים בבטחה באוהליהם (פת לחם), **ויאמר לך** היצר: **לא נכנם עליך ההפסד הזה** - הרי הנך

וְהַצְלָחַת הַכּוֹפְרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב יב, ו)**: יִשְׁלָיוּ אָהָלִים לְשׁוֹדְדִים וּבַטָּחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל, וְיֹאמַר לְךָ: לֹא נִכְנַס עָלֶיךָ הַהֶפְסֵד הַזֶּה אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁדַּבַּקְתָּ בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים וּבְמִצְוֹתָיו, וְאֵין בִּיכָלְתְּךָ לַעֲמֹד בָּזֶה מִפְּנֵי כֹּבֶד מַשָּׂאוֹ וְרֹחַק תַּכְלִיתוֹ. וְאִלּוּ הָיִיתָ מֵסִיר הָעִנְיָן הַזֶּה מִלִּבְּךָ, וְתָנוּחַ לוֹ מִמֶּנּוּ, הָיִיתָ שָׂמֵחַ בְּעִנְיָנְךָ, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה עָלָיו הָרְשָׁעִים. הֲלֹא תִרְאֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב** (ויקרא י, ג)**: (סט)בִּקְרוֹבַי אֶקָּדֵשׁ, וְאָמַר** (עמוס ג, ב)**:**

רואה במוחש כי לעומתם אתה שרוי במצב קשה וסבל רב עובר עליך, ובוודאי שכל זאת לא בא עליך **אלא** - רק **מפני שדבקת בעבודת האלהים ובמצוותיו**, ועתה הנך רואה **שאין ביכלתך לעמוד בזה** - להמשיך בדרך זו, **מפני כובד משאו ורוחק תכליתו** - מפני שדרך זו מטילה עליך מעמסה יותר מדי כבדה, וגם הסבל שהנך סובל הוא ללא כל תועלת, וממילא לא תגיע אף פעם לידי שלימות בעבודת ה' וקיום מצוותיו. **ואילו היית מסיר** מעליך את **הענין הזה** - את שאיפתך לעבוד את ה' **מלבך**, **ותנוח לו ממנו** - והיית מניח לנפשך ממנה, או אז **היית שמח** ומצליח **בענינך**, **כמו שאתה רואה עליו הרשעים** - כפי שהנך רואה אצל הרשעים. כדי לשכנע אותך בצדקתו יוסיף היצר ויוכיח לך שהאנשים בעלי הדרגה נענשים יותר משנענשים אנשים אחרים, פשוטים: **הלא תראה** ותביט **מה שאמר הכתוב** (**ויקרא י, ג**)**: 'בקרובי אקדש'** - שמי יתקדש על ידי שאעשה דין באותם המכובדים לפני, **ונאמר** (**עמוס ג, ב**)**:**

עיונים

סט. בקרובי אקדש. וכן נאמר (ויקרא טז, א) "בקרבתם לפני ה' וימותו", דהיינו, בעת היותם קרובים לפני ה'. וביארו חז"ל כי כאשר הקב"ה עושה דין עם צדיקים שמו מתעלה ומתקלס. שיאמרו 'אם לעושי רצונו כך, לעוברי רצונו על אחת כמה וכמה'. ולכאורה זה גופא טעון ביאור, אם כל מה שמדקדק עם הצדיקים הוא כדי ללמוד קל-וחומר לרשעים, למה לא ידקדק עם הרשע עצמו, ויתעלה שמו יתברך ללא קל וחומר?

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה.

זו אפקוד עליכם את כל עוונותיכם' - הנני מקפיד ומדקדק על כל עבירה שלכם, **והדומה** - ועוד פסוקים הדומים לזה, שתוכל ללמוד מהם שככל שהאדם מוסיף להידבק בעבודת ה', הוא נתבע על חטאים דקים יותר ונענש יותר.

עיונים

אלא - ביאר הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך - האמת היא שלא כל הרוצה שיתקדש שם שמים על ידו זוכה לכך, וכמו שאמר המגיד להבית יוסף, כי כדי לזכות לכך שיהא שם שמים מתקדש על ידו, צריך באמת זכות מיוחדת, בהראותו לכל כי "סביביו נשערה מאד", אשר לכן מדקדק הוא עם צדיקים כחוט השערה, ואלו אשר זוכים ומגיעים לזאת, מה רב חלקם.

והנה חז"ל אמרו (יבמות קכא: ב"ק נ.) "הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה". ופירש רש"י: עם סביביו - עם צדיקים ההולכים אחריו. ויש רבים הסבורים שהדקדוק הוא רק עם צדיקים, ומתנחמים לומר - 'אני אינני צדיק ובעל מעלה, ולא ידקדקו עמי כמו עם הצדיקים', וטעות היא זו, כי חז"ל באו לומר שאפילו עם הצדיקים מדקדק כחוט השערה, ולא באו למעט שאר בני אדם, וכמובא מהגאון ז"ל (עיין 'אבן שלמה' פ"ה בהגה"ה) שאמר שיתבעו אפילו ממשומד על כל דבר כגון ברכה וכדומה, כי למרות שהשתמד הוא נשאר יהודי, כך יתבעו מכל אחד ואחד על כל דבר ('מחשבת מוסר' ח"ג עמ' שלד).

ובמהרש"א ביבמות שם כתב, שמהגמרא הנ"ל יש ללמוד שאם כל כך מדקדק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הזה כל שכן שידקדק כן עם הרשעים בעולם הבא, רק שהצדיקים זוכים שמדקדקים עמהם בעולם הזה כדי שיבואו זכים ונקיים לעולם הבא, ע"כ דברי המהרש"א. נמצא לפי זה שאין הרשעים משתכרים בזה, כי באמת בעולם הבא ידקדקו עמהם גם על דברים קטנים שבעולם הזה לא הענישום, אלא שצדיקים מדקדקים עמהם בעולם הזה ולרשעים נשאר הדקדוק הזה לעולם הבא כדי לנקותם גם מזה.

ובאמת שכן איתא במדרש רבה (ויקרא כז, א), וז"ל: "אלו ואלו מדקדק עמהן, הצדיקים גובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה, בשביל ליתן להם שכר טוב לעתיד לבוא, ומשפיע שלום לרשעים ומשלם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעולם הזה, כדי להיפרע מהם לעתיד לבוא".

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וּכְשֶׁהוּא רוֹאֶה שֶׁאַתָּה מַסְכִּים לַעֲשׂוֹת מְאוּמָה מִמַּעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, יַגְדִּיל עָלֶיךָ עִנְיָנוֹ וְיַפְחִידְךָ מִמֶּנּוּ. וְאִם יִהְיֶה מֵעִנְיַן הַצּוֹם, יֹאמַר לְךָ: הִזָּהֵר, כִּי יַחֲלִישׁ אוֹתְךָ וְיַחֲלִיאֲךָ, וְיִמְנָעֲךָ מֵעִנְיְנֵי עוֹלָמְךָ וְאַחֲרִיתֶךָ. וְאִם יִהְיֶה מֵעִנְיַן תּוֹסֶפֶת תְּפִלָּה בַּלַּיְלָה, יַעֲלֶה עַל לִבְּךָ כִּי הַשֵּׁנָה טוֹבָה לְךָ מִן הַמָּזוֹן, וְשׁוֹמֶרֶת בְּרִיאוּתְךָ וּמְחַזֶּקֶת גּוּפְךָ יוֹתֵר מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה. (ע)**וְאִם יִהְיֶה**

וכשהוא רואה - וכאשר יראה היצר **שאתה מסכים** ומחליט **לעשות מאומה ממעשי העבודה** - איזו פעולה של עבודת ה', **יגדיל עליך ענינו** - הוא יגדיל בעיניך את הטורח במעשה זה ויציג בפניך את העמל הנדרש לשם עשיית הטוב כמאמץ שמעבר לכוחותיך **ויפחידך ממנו** - מההפסד שייגרם לך בעקבותיו. **ואם** למשל, **יהיה זה מענין הצום** - ואם תרצה לקבל עליך צום, הוא **יאמר לך: היזהר** מלצום, **כי** הצום **יחליש אותך ויחליאך** - ויגרום לך לחולי וחולשה, **וימנעך מעניני עולמך** - וימנע ממך מלעסוק בצורכי העולם הזה שהנך זקוק להם **ובאחריתך** - וענייני העולם הבא המוטלים עליך. **ואם** למשל יהיה זה **מענין תוספת תפילה בלילה** - כשתרצה להתחזק בעבודת ה' ולהוסיף על תפילתך בלילה, הוא **יעלה על לבך** מחשבות שונות כדי למנוע אותך מכך, ויאמר לך: **כי השינה** חשובה **וטובה לך** יותר **מן המזון, ושומרת** על **בריאותך, ומחזקת** את **גופך יותר מן המאכל והמשתה.** כלומר, לאחר שקיבלת את טענות יצרך כי הצום עלול להזיק לבריאותך, יחזק היצר את טענותיו; הוא יטען כנגדך שכיוון שהסכמת ששמירת בריאותך חשובה יותר מן הצום, קל וחומר שאסור לך לקום משינתך בלילה, שהרי השינה נצרכת לבריאותך אף יותר מן המזון. כך היא דרכו של היצר, להתחזות לרופא מומחה היודע הכול מבלי ללמוד רפואה כלל. שהרי דעתם של הרופאים המומחים הפוכה מטענותיו, ולדבריהם, צום בן יום אחד פעם אחת בשבוע, לא די שאינו גורע מבריאותו של האדם, אלא מוסיף ומועיל לבריאותו. ובעניין השינה דעתם היא, שהאדם אינו זקוק ליותר משבע או שמונה שעות ביממה, וגם אם יישן ארבע או חמש שעות לא יהא בכך נזק לבריאותו (טוב הלבנון). **ואם יהיה**

עיונים

ע. ואם יהיה מעניני הצדקות ידמה בעיניך אבידת ממונך וישים הריש לנגד עיניך. מבואר בספרים, שחמדת הממון הנטועה בלב האדם, מונעת ממנו מלפזר מממונו לצדקה, ולא בכדי מבטיחים

מַעֲנֵנִי צַדָּקוֹת, יְדַמֶּה בְעֵינֶיךָ אֲבֵדַת מָמוֹנֶךָ,

מעניני הצדקות - וכאשר יעלה על לבך לקיים מצות הצדקה, יעמוד כנגדך וינסה להניא אותך וידמה **בעיניך** שבעשותך כן **אבדת ממונך** - תיאבד את

עיונים

חז"ל, וכתב זאת הרמב"ם (פ"י ממענ"י ה"ב) ונפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמז, ב) "שלעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ולא היזק ולא דבר רע מתגלגל על ידה, שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום". ומצינו בהלכות צדקה דבר שלא מצוי בשאר ההלכות שבארבע חלקי שולחן-ערוך, והוא, שהשו"ע מאריך בגודל המצוה, מביא מאמרי חז"ל הן לגודל שכרה והן לעוון מניעתה, וסימן שלם הקדיש לדבר, והוא מטעם הנ"ל, שמצוה זו שכביכול יש בה חסרון כיס, קשה לקיימה.

וכבר אמרו חז"ל (כתובות סו, ב. הובא בגר"א יו"ד סי' רמז, ג'): "מלח ממון חסר", פירש רש"י: "הרוצה למלוח ממונו, כלומר, לגרום לו שיתקיים [כמו המלח שמשמר את המאכלים שלא יתקלקלו], יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרונו זהו קיומו". וכתב המהרש"א שיש לפרש עוד, שכל מי שאינו נותן צדקה כראוי, הוא מחסר מהמלח שהוא קיום ממונו. וכתב המאירי: חייב אדם לחלק מנכסיו למי שנתנם לו, דהיינו, לפרנס את העניים שהם בניו של הקב"ה, כמו שנאמר עליו (תהלים סח, ו) "אבי יתומים ודין אלמנות". ויהא בטוח שאם יחסר ממונו לכבודם, ה' ישלימו בכפליים.

ובמסכת גיטין (ז, א) אמרו: "אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין [דהיינו שהם בדיוק לפי צרכיו, ולא יותר, אף על פי כן] יעשה מהם צדקה". כי כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, כדאיתא שבת קנא, ב (עיון יעקב). ובהמשך שם: "אמר מר זוטרא, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה... תני רב יוסף, שוב אין מראין לו סימני עניות". כלומר, מן השמים יחלצו אותו מעניו, כי בזכות מצות הצדקה יזכה לעשירות (מהרש"א).

וכתב הטור (יו"ד סי' רמז ג' הועתק ברמ"א שם): ויתן האדם אל לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע שועתו כך הוא ישמע שועת עניים. גם יתן אל ליבו כי הוא גלגל החוזר בעולם וסוף האדם שיבא הוא או בנו או בן בנו לידי מדה זו וכל המרחם על אחרים מרחמין עליו. ואל יעלה בלבו עצה לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים, כי יש לו לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד, וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו וזהו החלק הטוב שיהיה לו ממנו כדכתיב (ישעיה נח, ח) והלך לפניך צדקך. ועוד, כי הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד וכו'.

ובדרך חיים (דף ד) כתב (וכן מובא משמיה דהשל"ה): בני אדם שאירע להם הפסד ומקמצים בנתינת הצדקה, הרי הם כמכבים אש בתבן וכצמא ששותה מים מלוחים לצמאו.

וְיָשִׂים הָרִישׁ לְנֶגֶד עֵינֶיךָ, וְיַזְכִּירְךָ דַּלּוּת הַמִּסְכֵּנוּת וְהַחֶסְרוֹן. וְכֵן בְּכָל מִין מִמִּינֵי הַמִּצְוֹת וְהַחֲסָדִים, יְשַׁתְּדֵל לְהַפְחִידְךָ וּלְהַגְדִּיל הָעִנְיָן בְּלִבְּךָ, כְּדֵי שֶׁתַּרְפֶּה מִמֶּנּוּ. וְכַאֲשֶׁר תַּחְשֹׁב לַעֲשׂוֹת עֲבֵרָה, יְחַבֵּב לְךָ הֲנָאָתָהּ, וַיַּשְׁכִּיחֲךָ עָנְשָׁהּ, וְיַזֶּרְזֵ אוֹתְךָ לַעֲשׂוֹתָהּ וְלִנְטוֹת אֵלֶיהָ.

וְאִם תַּרְגִּישׁ לָזֶה וְלַדּוֹמֶה לוֹ מִמֶּנּוּ, הָשֵׁב עָלָיו, כִּי כָּל צַעַר שֶׁעָבַר עָלֶיךָ בְּמַה שֶׁקָּדַם מִימֶיךָ, לֹא נִשְׁאַר מִמֶּנּוּ בְךָ אוֹת, אַךְ חָלַף מְהֵרָה וְעָבַר, וּשְׁכָרוֹ עוֹמֵד לְךָ לָעוֹלָם, לֹא יִתֹּם וְלֹא יִכְלֶה. וְהַמִּתְעַנֶּה, כְּשֶׁיָּצוּם בַּיּוֹם וְיֹאכַל בַּלַּיְלָה, כְּאִלּוּ לֹא הִתְעַנָּה, וְיָשׁוּב אֵלָיו כֹּחוֹ וְיִשָּׁאֵר לוֹ שְׂכָרוֹ שָׁמוּר.

כל רכושך, וישים הריש לנגד **עיניך** - ויצייר מול עיניך את העוני שיהיה מנת חלקך, **ויזכירך** - ויזכיר לך **דלות המסכנות** - כמה עגומה היא הדלות **והחסרון** - והאביונות. **וכן** - ובאותה הדרך **בכל מין ממיני המצוות והחסדים** - בכל אחת מהמצוות וגמילות החסדים שתרצה לעשות, **ישתדל** היצר להרתיע אותך **ולהפחידך ולהגדיל** כובד **הענין בלבך** - וישכנע אותך שהמעשה הטוב הוא למעלה מכוחותיך, **כדי שתרפה** ותמשוך את ידך **ממנו.** ולעומת זאת **כאשר תחשוב לעשות עבירה**, הוא ישנה את גישתו, **ויחבב לך** [עליך] את **הנאתה** ויגדיל בעיניך את טובתה, **וישכיחך** - וישכיח ממך את **ענשה, ויזרז אותך לעשותה ולנטות אליה** - ולהיות להוט אחריה. **ואם תרגיש לזה** - בטענות היצר הללו **ולדומה לו ממנו** - ובטענות הדומות להן, **השב עליו** - ענה לו: **כי כל צער שעבר עליך במה שקדם מימיך** - כי מכל הייסורים והצער שהצטערת בעבר בעבור עבודת הבורא, **לא נשאר ממנו בך אות** - לא נשאר בך שום רושם, שום סימן ולא זכר, **אך חלף מהרה ועבר** - אלא הם חלפו ועברו וכלו מן העולם, ואילו **שכרו** - שכר המצוות שקיימתי מתוך קשיים **עומד לך** - שמור לי **לעולם, לא יתם** - לא ייפסק **ולא יכלה** לעולם ועד. **והמתענה** - וטענותיך שהצום וחוסר השינה יזיקו לי, אינן נכונות, **כשיצום** - כי מי שצם **ביום ויאכל בלילה** שלאחריו, **כאילו לא התענה, וישוב אליו כחו** - כוחו שנחלש על ידי התענית חוזר אליו מיד אחר אכילתו, והרגשתו הטובה שבה אליו כבראשונה, וכאילו לא צם כלל, **וישאר לו שכרו** - ואילו שכרו על הצום יישאר **שמור** לו לעולם ועד.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביושר לבב

וְכֵן הַנֵּעוֹר בְּקֶצֶת הַלַּיְלָה, כַּאֲשֶׁר יִישַׁן, יָשׁוּב לְקַלּוּת גּוּפוֹ, וּכְאִלּוּ לֹא נֵעוֹר, וְיִשָּׁאֵר לוֹ גְּמוּל עָמְדוֹ וּשְׂכַר תְּפִלָּתוֹ לְעוֹלָם. אֲבָל עָנְיַן הַצְּדָקָה כְּבָר בֵּאַרְתִּיו בְּשַׁעַר הַבְּטָחוֹן בַּאֵר הֵיטֵב.

אַךְ עָנְיַן הָעֲבֵרוֹת, צָרִיךְ שֶׁתָּשִׁיב אֶל לִבְּךָ
(עא)וְתַעֲבִיר עַל מַחֲשַׁבְתְּךָ חֲלִיפוֹת הַנָּאוֹתֶיךָ

בענין הצדקה - התשובה שתענה ליצרך כשהוא מציע לך להימנע מנתינתה וכשהוא מכניס בלבך חשש פן תבוא על ידי כך לידי עניות ופן תחסר פרנסתך בעתיד, **כבר ביארתיו בשער הבטחון** (בפרק ד' בביאור החלק השני, ובפרק ה' בביאור ההבדל הרביעי) **באר היטב**, שם נתבאר בארוכה שהאגרנות אינה הנהגה של האדם הבוטח בה'; כאשר יש לו עודף על כדי מחיתו, אין הוא אוגר אותו לצורך פרנסתו בעתיד, מפני שהוא יודע שפרנסתו מובטחת לו מה' עד סוף ימיו, ואין הוא צריך להבטיח אותה לעצמו על ידי שיצבור כספים לעתיד. הוא מאמין בלבו שה' נתן לו עודף זה רק כדי לנסות אותו אם יבטח בה' ויוציא עודף זה למטרות נכונות, ולכן הוא נותן אותו ברצון לצורכי צדקה ומצוות (פתחי לב).

אך בענין העבירות - כדי שתוכל להינצל מן היצר כאשר יפתה אותך לעבור עבירות, **צריך שתשיב** [שתשים] **אל לבך ותעביר על מחשבתך** ותתבונן היטב **בחליפות הנאותיך**

עיונים

עא. ותעביר על מחשבתך חליפות הנאותיך מהרה. כתב ה'בינה לעתים' (תהלים, דרוש יח), שהבדל גדול יש בין שמחת תענוג הגוף, לשמחת מעלת הנפש שעליה אמר שלמה ושבח אני את השמחה. כי שמחת הגוף אינה אלא בשעת התענוג כגון אכילה שתיה טיול וכדומה, ואחר כך לא תשאר אצלו שום שמחה, אדרבא תתעורר אצלו חרטה, כעין אמרם ז"ל רשעים מלאים חרטות. מה שאין כן שמחה של מצוה גם כאשר תחלוף השמחה, עוד ישוב לשוש על שהיה לו תענוג משמחת מצוה. ופירש לפי זה את הפסוק (תהלים סח, ד) 'וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה', כי כשזוכים לשמוח לפני ה' בשמחה של מצוה, אז אחר כך 'וישישו' - בשמחה,

וכן הניעור בקצת הלילה - וכן כאשר אדם יהא ניעור בחלק מן הלילה, **כאשר יישן** לאחר מכן, **ישוב לקלות גופו** - יחזור גופו לערנותו ולרעננותו, **וכאילו לא ניעור** - כאילו לא היה ניעור כלל, וגם **יישאר לו גמול עמדו ושכר תפילתו לעולם** - השכר על עבודתו בלילה ותפילתו בשעות אלו יישארו לו לעולם. **אבל**

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

עיונים

ישישו במה שזכו לשמחה של מצוה [ולפי זה ביאר טעם שמחת חג שמיני עצרת, שהוא סיום שמחת חג הסוכות, דהוא בכדי להורות ששמחתנו בסוכות לא היתה ח"ו שמחת הגוף, אלא שמחת מצוה, של הרבה מצוות יקרות שזכינו לקיים בחודש זה, ובא שמיני עצרת להעיד על זה, שאין לנו ח"ו עצב אחרי שמחתנו, אלא אדרבא אנו מוסיפים לשמוח, על שזכינו לשמחה הראשונה].

ועל פי זה הוסיף ה'בינה לעתים' (קהלת, דרוש מז) לבאר עוד, דהנה כתיב (קהלת ב, א-ב): "אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם הוא הבל. לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה". ולכאורה דברי החכם סותרים זה את זה, כי בפסוק זה מגנה את השמחה כבלתי ראויה, ובהמשך דבריו (פרק ח, טו) אמר: "ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח" וכו'. שנראה מדבריו שמשבח את השמחה, וביותר מתמיה הדבר, שמזכיר את מעלת השמחה בענין האכילה ושתיה?

וביאר, שבאמת נאמרו הדברים בדקדוק עצום ובהטעמה מדוייקת כדי להורות כוונתו הנכונה. כי במאמרו הראשון שאמר: 'לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב', הקדים את השמחה לראייה בטוב, ובמאמרו השני אומר: 'לאכול ולשתות ולשמוח', הקדים את האכילה ושתיה לשמחה. ביאור הענין, כי האדם, בדברים גשמיים ותענוגות חומריות, הוא מקדים את השמחה למעשה, הוא שמח בעת ההכנה למעשה ועלז לבו לאמור עוד מעט ואתענג בתענוגות כנפשי וכרצוני, אמנם אחר שגמר להתענג והשלים את מילוי חפצו, אזי השמחה לתוגה נהפכת, ואז הוא מתמלא דאגה כי הכל חמק עבר. וכמעט שהיה מרוצה לו לא היה עובר עליו מה שעבר... וכמאמרם ז"ל: 'רשעים מלאים חרטה'.

אמנם לא כן הדבר בענינים רוחניים כתורה ומצוות ומעשים טובים, שם הדבר הוא להיפך. כי אפילו במצוה שיש בה תענוג גופני כעינוג שבת ויום-טוב במאכלים ערבים ושתיית יינות טובים - עיקר השמחה היא לאחר המעשה, שאז שמח האדם שמחה גדולה על שזכה לכך לענג את השבת ועוד יזכה לשכר המצוה שבה.

ועל פי זה מבוארים הפסוקים הנ"ל: 'אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה' - בשמחה שהיא על 'וראה בטוב', כלומר, ששמחתו היא על ה'טוב' דהיינו על כך שבא לידי ביצוע הפעולה, נוכחתי שגם זה הבל, 'לשחוק אמרתי מהולל' - שחוק זו היא שחוק של הוללות, 'ולשמחה מה זו עושה' - שמחה תפלה היא זו ואינה מתמדת. אך מה ששבחתי את השמחה, היא, 'אם לאכול ולשתות ולשמוח' - כשאני שמח לאחר הביצוע דהיינו לאחר האכילה והשתיה, שזה אינו אלא בשמחה של מצוה, ואז אין באמת טוב ממנה.

מְהֵרָה, הַמָּתָר וְהָאָסוּר שֶׁבָּהֶן, וְהַשְּׁאֵר חֶרְפַּת הַמְגֻנֶּה מֵהֶן עָלֶיךָ וְעָנְשָׁהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא. אָז יִהְיֶה הַיֵּצֶר נִגָּף לְפָנֶיךָ, וְתֶחֱרַץ לְמַעֲשֵׂה הַטּוֹב, וְתַרְפֶּה מִכָּל מַעֲשֶׂה מְגֻנֶּה.

וְכַאֲשֶׁר יאבד סִבְרוֹ מִמְּךָ בַּפָּנִים הָאֵלֶּה, וְעָשִׂיתָ מַה שֶּׁהִסְכַּמְתָּ עָלָיו מִמַּעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, יִשְׁתַּדֵּל לְהַכְנִים הַדְּאָגוֹת בְּלִבְּךָ, וּלְהַתְמִיד עָלֶיךָ הַיְגוֹנִים, כְּדֵי שֶׁתִּתְחָרֵט עַל מַה שֶּׁקָּדַם לְךָ מִן הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב, (עב)וְיִמְנָעֲךָ מִן הַגְּמוֹל עָלָיו, מהרה - שכל הנאות העולם הזה כלות כלא היו והן כאבק הפורח, **המותר והאסור שבהן** - בין אם הן מן ההנאות המותרות ובין אם הן מן האסורות, **והישאר חרפת המגונה מהן עליך ועונשה** - ומה שייוותר מן ההנאות האסורות הוא רק החרפה והבזיון שיהיו מנת חלקך והעונש שתישא בסופך בעבורן **בעולם הזה ובעולם הבא.** [כאשר האדם שם זאת אל לבו, הוא לא ישמע בקול היצר גם כשהוא מפתה אותו בשעת הצלחתו שיוסיף להתמסר לענייני העולם הזה בכל כוחו, כדי שהצלחתו תימשך ותגדל, כמוזכר לעיל, כי כשהאדם בא לידי הכרה שכל הנאותיו בעולם הזה חולפות ועוברות חיש מהר, ושאין להן כל קיום וערך, לא יקדיש זמן ומאמצים כדי להשיג אותן, אלא יעדיף להשקיע את זמנו וכוחותיו בעבודת ה', שמשכרן עתיד הוא ליהנות לנצח עדי עד (פתחי לב)]. וכשתהדוף את טענות היצר במענה זה, **אז יהיה היצר ניגף ונכנע לפניך, ותחרץ למעשה הטוב** - ותזדרז בחריצות לעשיית מעשים טובים, **ותרפה** ותמשוך את ידיך מעשיית **כל מעשה מגונה** [עבירה].

וכאשר יאבד היצר את **סברו ממך** - את תקוותו להרתיע אותך מעבודת ה' לפני עשייתה **בפנים האלה** - בדרכים הללו שהזכרנו לעיל, **ועשית** - וכשיראה שלמרות פיתוייו הנך עושה את כל **מה שהסכמת עליו** - שהחלטת לעשות **ממעשי העבודה** - מפעולות עבודת ה', **ישתדל** היצר לכל הפחות **להכנים את הדאגות בלבך** על העתיד, **וינסה להתמיד עליך היגונים** - שצער תמידי ישכון בלבך על עשיית המצוות שעשית בעבר, ומטרתו בזה היא, **כדי שתתחרט על מה שקדם לך מן המעשה הטוב** - על המעשים הטובים שעשית, **וימנעך מן הגמול עליו,** ועל ידי חרטתך על המעשים הטובים לא

עיונים

עב. וימנעך מן הגמול עליו. במסכת קידושין (מ, ב) תניא: "רבי שמעון בן יוחאי אומר: אפילו צדיק

עיונים

גמור כל ימיו, ומרד [בה'] באחרונה [-ברגע האחרון של חייו], איבד את [כל זכויותיו] הראשונות [ונדון כרשע]". וריש לקיש מסביר שם, שמדובר כאן בתוהא על הראשונות, כלומר, שמתחרט על מצוותיו הראשונות. וביאר המהרש"א, שכיון שידע את רבונו ומרד בו באחרונה, מוכח שהוא גם מתחרט על כל המצוות שעשה בתחילה. וכשם שהמתחרט על העבירות שבידו נחשב כאילו מעולם לא חטא, כך המתחרט על מעשיו הטובים נחשב כאילו לא קיימם.

ב'קובץ מאמרים' (מאמר התשובה) הביא הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד את מה שכתב המסילת ישרים (פרק ד) שלפי שורת הדין לא היה מקום לתקון החטא על ידי תשובה כלל, ומה שמצינו שהחרטה עוקרת את העבירה כאילו לא עשאה הוא ממדת הרחמים ולפנים משורת הדין (וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה פרק א).

והקשה עליו הגרא"ו מהמבואר בגמרא הנ"ל, שגם המתחרט על מעשיו הטובים מאבד אותם, ועל כרחך שזהו משורת הדין. ומדוע אם כן לא יועיל חרטה על עבירות משורת הדין לעקור אותן כאילו לא עשאן?

ותירץ בשם מרן בעל ה"חפץ חיים" זצ"ל שמה שהתשובה מועילה רק לפנים משורת הדין לא נאמר אלא לגבי שני ענינים: (א) שהשב מאהבה נעשות לו זדונות כזכויות כמבואר ביומא פו, ב; (ב) שתשובה מועילה אף ששב מיראת החטא (אף שאינו מתחרט על עצם העבירה שעשה, שהרי אם לא היה נענש לא היה מתחרט); ושני הענינים האלו הם אכן רק לפנים משורת הדין. אבל מה שנעקר מעשה העבירה על ידי חרטה גמורה הרי זה משורת הדין, כפי שמוכח מהתוהה על מצוותיו הראשונות שמאבד את כולם (ועיין שם מה שכתב עוד ביישוב הקושיא).

והגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד עצמו כתב ליישב על פי דברי רבינו הרמח"ל בספרו דרך ה' (ח"א פ"ד אות ז') שהביא שבכל מצווה יש שני דברים: הראשון, התועלת והתיקון הנעשה מן המצווה אשר בשביל זה הקב"ה ציוה לעשותה, כי לכל מצוה יש טעם ותועלת וכמו שהאריך הרמב"ן ז"ל במצות שילוח הקן (דברים כב, ו), ובשביל זה היה ראוי לעשות המצוות אפילו אם לא נצטווה עליהן, ועל כן קיימו האבות את התורה קודם שנצטוו עליה מפני שהבינו התועלת והתיקון מזה. והדבר השני שיש במצוות הוא, שאחרי שנצטוינו לקיים המצוות, הוא ענין בפני עצמו לקיים את ציווי ה' יתברך, וכמו כן בעבירה ישנן שני העניינים ההם, היינו הטעם אשר בשבילו הוזהרנו שלא לעשות המעשה ההוא, ובשביל זה היה ראוי למנוע מלעשות המעשה אפילו בלא אזהרה, ועכשיו שנצטוינו צריך להימנע שלא לעבור על אזהרת הקב"ה.

ונראה, דמה שאמרו שהתוהא על הראשונות איבד זכויותיו, היינו החלק השני מה שקיים ציווי ה' יתברך, אבל התיקון והתועלת שנעשה מכל מצוה שקיים, זה לא נאבד כלל על ידי חרטתו,

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְשֶׁיְקַבְּלֵהוּ הַבּוֹרֵא מִמֶּךָּ. וְאִם תַּעֲשֶׂה דְּבַר עֲבֵרָה, מִשְׁתַּדֵּל לְהַכְנִיס הַשִּׂמְחָה בְּלִבְּךָ, וְהַשָּׁשׂוֹן בְּמַה שֶׁקָּדַם לְךָ, כְּדֵי שֶׁתִּתְחַזֵּק בַּדָּבָר וְתֶחֱרִין עָלָיו.

וְאִם תַּרְגִּישׁ לְתַרְמִיּוֹתָיו וְתָשִׂים לִבְּךָ לְמִינֵי מְצוּדוֹתָיו, תִּהְיֶה נִזְהָר בָּהֶם וְתֵעָזֵר בֵּאלֹהִים לְהִנָּצֵל מֵהֶם. וְאִם לֹא תַרְגִּישׁ לָהֶם, יַפִּילְךָ פִּתְאֹם וְיָרִיק חִצָּיו בְּךָ בְּפֶתַע, כְּמוֹ שֶׁאָמַר

תזכה לכך שיקבלהו הבורא ממך - הבורא לא יקבל ממך את מעשיך בהיותך "תוהה על הראשונות" ומתחרט על המעשים הטובים שעשית, ולא ייתן לך את השכר המגיע לך עליהם. **ואם** חס ושלום תיכשֵל **ותעשה** איזה **דבר עבירה**, הוא יעשה את ההיפך, יהיה היצר **משתדל להכניס השמחה בלבך, והששון כמה שקדם לך** - על המעשה הרע שעשית, **כדי שתתחזק בדבר ותחרין עליו** - כדי שלבך יתחזק ותזדרז לעשותו שוב. **ואם תרגיש לתרמיותיו** - ואם תבחין ברמאויותיו **ותשים לבך למיני מצודותיו** - למלכודות השונות שהוא פורס לרגלך, **תהיה נזהר בהם** - תוכל להישמר מהם **ותיעזר באלהים** - וה' יהיה בעזרתך **להינצל מהם. ואם לא תרגיש להם** - אך אם לא תבחין בהם ולא תשים לב לכך, הוא **יפילך בפתע פתאום ויריק את חציו בך** - ויתקוף אותך בכך שיירה בך את כל חיציו **בפתע** - במפתיע, **כמו שאמר** והזהיר שלמה המלך את האדם להישמר ממלכודות היצר, המייפה ומחבב לו את התאוות והעבירות בלשון חלקלקות, וכאשר האדם מתפתה לו ושוקע בהן, הוא מתנפל עליו פתאום והורג אותו ומורידו לבאר שחת. תחילת אזהרותיו של שלמה המלך (במשלי פרק ז') עוסקות ב'בני שמור אמרי וגו'

עיונים

ונשאר כאינו מצווה ועושה. וכמו כן הדבר לענין עבירה שהחרטה מועילה לעקור מה שעבר על ציווי ה' יתברך, אבל הקילקול וההפסד שיצא מהמעשה עצמו - זה אינו נעקר מצד הדין על ידי חרטה, ורק לפנים משורת הדין נמחק הקלקול וההפסד שיצא מהמעשה, שהעוון נמחק לגמרי על ידי תשובה עכ"ד. וכן כתב בספר 'משנת רבי אהרן' (ב' קס"ה), שעצם המחילה על החטא על ידי תשובה אין בזה כל כך חידוש כמבואר ב'חובת הלבבות' (שער שביעי פ"ד) שכתב שגם אם יחטא לאיש ויתחרט על מעשהו ויקבל עליו שלא לעשות כן עוד, מדרך העולם שימחול לו, ומכל שכן הבורא יתברך שמו רב הרחמים והסליחות, אלא שעיקר החידוש הוא כנ"ל שנמחק לגמרי גוף המעשה שיש בו מציאות ארסית מהרסת ומכלה מצד עצם תכונת עניינה.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

(מִשְׁלֵי ז, כג): **עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ.**

וְאִם תַּעֲמֹד כְּנֶגְדּוֹ בְּכָל זֶה, וְלֹא יוּכַל לְפַתּוֹתְךָ בְּמַה שֶׁזְּכַרְנוּ, יִשְׁתַּדֵּל לְךָ מִצַּד חָכְמָתֶךָ. וְאִם יִרְאֶה מִמְּךָ חֲרִיצוּת לְלִמּוֹד הַחָכְמָה, יֹאמַר לְךָ: הֲלֹא יַסְפִּיק לְךָ מַה שֶּׁמַּסְפִּיק לִגְדוֹלֵי דוֹרְךָ וּזְקֵנֶיךָ לְדַעַת תּוֹרָתְךָ הַנֶּאֱמָנָה. (עג)הֲלֹא יָדַעְתָּ, כִּי

לשמרך מאשה זרה', כלומר מהתאוות והעבירות, וגו', 'הטתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו', האדם אשר 'הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא' וגו' (**משלי ז, כג**): **'עד יפלח חץ כבדו'** - עד שחֵצי היצר יבקעו את כְּבֵדוֹ, 'כמהר צפור אל פח' - הרי הוא כאותו צפור הממהרת להיכנס למלכודת בשביל הנאה מועטת של כמה גרעיני זרעים הנמצאים בה, 'ולא ידע' הציפור 'כי בנפשו הוא' - כי עבור אכילה זו תאבד את נפשה. כן הוא האדם הסכל השקוע בתאוות ועבירות, מאבד את עולמו הנצחי בגלל הנאות קלושות ורגעיות של חיי שעה (לפי מצודת דוד והמפרשים).

ואם תעמוד כנגדו בכל זה - ואם תחזיק מעמד כנגד כל תחבולותיו של היצר, **ולא יוכל לפתותך במה שזכרנו** - והוא לא יצליח להכשילך בכל אותם פיתויים שהזכרנו, **ישתדל לך מצד חכמתך** - ישתדל לאבד ממך את חכמתך ולבטל אותך מלימוד התורה הקדושה. **ואם יראה ממך** - וכאשר יגלה בהתנהגותך **חריצות** מיוחדת **ללמוד החכמה**, הוא **יאמר לך: הלא יספיק לך מה שמספיק לגדולי דורך וזקניך לדעת תורתך הנאמנה** - הלא די לך אם תסתפק בידיעת התורה כמידת ידיעתם של חשובי דורך וזקניך, ואין לך צורך לדעת יותר מהם, ולמה תשאף להיות חכם יותר מהם בתורה?! [כוונת רבנו היא, שכאשר רואה היצר כי האדם מתאמץ בלימוד התורה, הוא יטען כנגדו: וכי אין די לך בידיעת התורה כפי שדי לחשובים ולזקני העם שבדורך? והם הלא מסתפקים בידיעת עיקרי האמונה ושורשי התורה וכלליה בלבד, ואינם מתאמצים לדעת גם את פרטיה, ולמרות זאת הם נחשבים לחשובי העם, בזכות בקיאותם בחכמות אחרות, כגון, חכמת השיר והמקצב וכדומה! אם כן אף אתה נהג כך (פת לחם)]. ועוד, הרי הנך יודע שגם אם תשקיע זמן רב בלימוד התורה, לא תצליח להגיע אף פעם לידיעת חכמתה על בוריה, כי **הלא ידעת, כי**

עיונים

עג. הלא ידעת כי החכמה אין לה קץ ולא תכלית. אחד מתחבולות היצר לבטל את האדם מלימוד התורה הוא על ידי שמפתהו הלא בין כך לא תדע את חכמת התורה אף פעם על בוריה, כי הלא

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

הַחָכְמָה אֵין לָהּ קֵץ וְלֹא תַכְלִית, שִׂים מְגַמָּתְךָ

החכמה אין לה קץ [סוף] ולא **תכלית** - הלא יודע אתה כי

אין סוף וקץ לחכמת התורה, על כן עצתי לך היא **שים מגמתך**

עיונים

הנך יודע שאין לה לא קץ ולא סוף.

במסכת אבות (פ"ב מט"ז): "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה". רבינו יונה כתב, שדברי התנא מכוונים כלפי מי שיעלה בדעתו שמאחר ואין לבו רחב דיו להשיג את כל התורה שהיא ארוכה מני ים, אם כן מה יתרון בעמלו ומה תועיל לו יגיעתו, לכן בא התנא ואמר שאין עליך לגמור את כל התורה אלא לעסוק בה, ובעצם העמל אתה מקיים את מצות בוראך. ומאידך, אל תאמר הואיל ואיני חייב לגמור את המלאכה לא אצער את עצמי, ואלמד בכל יום שעה אחת ותו לא, שמאחר והנך קנוי לעבד חובה עליך להגות בה יומם ולילה.

רבי יוסף בן שושן פירש גם הוא כעין זה, שאין חובת האדם להשלים ולגמור את כל עבודתו, כי אם לעבוד כפי יכולתו, ושכרו ישולם לפי חלקו בעבודתו, ובתנאי שלא יתבטל מעבודתו אפילו לזמן קצר.

והחסיד יעב"ץ מוסיף לבאר, שרבי טרפון מחלק בין מלאכת לימוד התורה לשאר מלאכות, שבעוד שבשאר מלאכות המטרה והתכלית היא הגמר וההשלמה של המלאכה, הרי שבלימוד התורה מלבד הענין שיש בלימוד כל התורה כולה, יש ערך וחשיבות אף מבלי להשלים את המלאכה, כלומר מבלי לסיים ללמוד את כולה, כיון שעיקר כוונת הלימוד הוא שיהא האדם דבק בנותן התורה, ונמצא שגם בלימוד חלק מסויים מחלקיה מתקיימת תכלית זו. אבל מכל מקום 'אין אתה בן חורין ליבטל ממנה', כלומר, אין לך להסתפק רק במעט ממנה, אלא שככל שתוסיף ותרבה בלימודה כך גם תתרבה דביקותך בנותנה. ומוסיף התנא לבאר שגם השכר אינו תלוי בהשלמת המלאכה, אלא במידת עמלותו בתורה, 'ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך', אף אם לא סיימת את כל המלאכה, וזה שלא כמידת בשר ודם שמקפח את שכר פועליו כשלא סיימו את מלאכתם [שכן כל בעלי אומניות אינם מקבלים שכר בשביל פעולתם ועמלם, אלא בשביל גמר ושלמות הפעולה, וגם אם עמל בזיעת אפיו ולא הצליח להוציא מתחת ידו דבר מתוקן ושלם, לא יקבל מבעליו שום שכר, וכן להיפך, אם השלים את מלאכתו בלא עמל ויגיעה מקבל כל שכרו, אמנם בלימוד התורה אינו כן], לפי שבכל חלק מן התורה ובכל מצוה יש תכלית בפני עצמה. אמנם עם כל זה 'דע שמתן שכרם של צדיקים' וכו', כלומר, אלו שעוסקים בה מתחילתה ועד סופה, ששכרם הרבה מאד וספון לעתיד לבא.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

אֶל עִקַּר הָאֱמוּנָה וְשׁרֶשׁ הַתּוֹרָה, וְאַחַר כָּךְ לְמַד מַה שֶּׁתִּזְדַּיֵּן בּוֹ אֵצֶל בְּנֵי אָדָם מֵעִנְיַן הַשִּׁיר וְהַמִּקְצָב, וּצְפוּנֵי הַדִּקְדּוּק, וְהַחִידוֹת הַנֶּכְרִיּוֹת, וְהַמְּשָׁלִים הַנּוֹהֲגִים, וְהַנַּח לְךָ דִּבְרֵי הַדִּינִים וּמַחֲלֹקֶת הַחֲכָמִים בָּהֶם, וְאַל תַּכְנִים עַצְמְךָ בְּחָכְמַת שָׁרְשֵׁי הַמּוּפֵת, וְאֵיכוּת הַדִּבּוּר, וּמִינֵי הַהַקָּשׁוֹת, וְאָפְנֵי הָרְאָיוֹת, וְאֵיכוּת הֲלָךְ הָעִלָּה עִם הַמְעוֹלָל, וְהִתְחַבְּרוּת הַחָכְמָה הַנִּרְאֵית עִם הַחָכְמָה הַנִּסְתֶּרֶת, מִפְּנֵי עָמְקָם וְדַקּוּת עִנְיָנָם. וּסְמֹךְ עַל אַנְשֵׁי הַקַּבָּלָה בְּמַה שֶּׁתּוּכַל לַעֲמֹד עַל בֵּרוּרוֹ, כַּאֲשֶׁר תִּסְמֹךְ עֲלֵיהֶם בְּמַה שֶּׁהוּא נִמְנָע מִמֶּךָּ.

אל עיקר - די לך בידיעת עיקרי **האמונה** ו**שורש** - ובהכרת יסודות **התורה** - היינו, תורה שבכתב וקיצורי הדינים (מרפא לנפש), **ואחר כך תלמד** חכמות אחרות **מה שתזדיין בו** - כי בעזרתן תוכל להתקשט ולהתפאר בהן **אצל** - בעיני **בני אדם**, שיעריכו אותך ויחשיבו אותך לחכם. חכמות אלו הן למשל, **מענין השיר והמקצב** - כגון חכמת הנגינה והפיוט (מנוח הלבבות, מרפא לנפש), **וצפוני** - ועומק חכמת הדקדוק וידיעתה על בוריה, **והחידות הנכריות** - והחידות המופלאות, **והמשלים הנוהגים** - המלהיבים את המון העם, **והנח לך דברי הדינים** - ואל תעסוק בפסקי ההלכות **ואת מחלוקת החכמים שבהם** - ואת חילוקי הדעות של החכמים שיש בהם, **ואל תכנים את עצמך בחכמת שרשי המופת** - ללימוד חכמת הקבלה והחקירה והעיגון על סוגיה השונים, **ואיכות** - וסגנון **הדיבור, ומיני ההקשות** - וההשוואות השונות שמוציאים מהן סברות, **ואופני הראיות, ואיכות הילוך העילה עם המעולל** - התחברות הסיבה עם המסובב בענייני הטבע והרוחניות, **והתחברות החכמה הנראית עם החכמה הנסתרת** - ותיאום תוכני תורת הנגלה עם תוכן לימודי הנסתר - את כל אלה הנח, **מפני עמקם ודקות ענייניהם** - בגלל עמקותם ועדינות מושגיהם [כל סוגי החכמה שמונה רבנו, מבוארים בספרים מיוחדים שחוברו לשם כך, ולא ניתן כמעט להסביר ולבאר את מהותם למי שלא עסק בהם. ולמי שכבר עסק בהם, אין צורך לבארם מפני שהוא מבין זאת מעצמו (פת לחם)]. **וסמוך על אנשי הקבלה** - סמוך על המסורת שקבלת מהוריך ומוריך גם **במה שתוכל לעמוד על בירורו** - על הבנתו וידיעתו, **כאשר תסמוך עליהם** - כמו שהנך סומך עליהם **במה שהוא נמנע ממך** - בדברים שאי אפשר לך להבין אותם בשכלך.

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

וְאִם לֹא תִשְׁמַע לוֹ, וְתִשְׁתַּדֵּל וְתִתְחַזֵּק, (עד) **יוֹרֶה אוֹתְךָ בְּחִצֵּי הַקְּנָאָה בַּחֲבֵרֶיךָ. וְאִם יַגִּיעוּ**

ואם לא תשמע לו - וכאשר לא תשמע בקול היצר, וכן **תשתדל** - ותתמסר **ותתחזק** בלימוד התורה, הוא לא יניח לך, אלא **יורה אותך בחיצי הקנאה בחבריך** - ישלח בך היצר את חיצי הקנאה בחבריך. **ואם יגיעו**

עיונים

עד. יורה אותך בחיצי הקנאה בחבריך וכו' כאילו הם שללוך בינתך וגזלוך חכמתך. בספר 'עלי שור' (ח"א עמ' לז) כתב לתלמיד שסבל ממדת הקנאה במעלת חביריו. וז"ל: הן הקב"ה הבוחר בתורה נותן לך כל הכוחות הדרושים כדי שתקבל חלקך בתורה... כל הנצרך לך בכדי למלאות תפקידך בעולם, כל הדרוש לך לזכות לחלקך בתורה - הכל הוא יתברך נתן לך! אולם אתה - יותר ממה שאתה רואה ומעריך את כוחות שכלך - אתה רואה כשרונות חבריך, ואצל עצמך אתה רואה רק שאין לך מה שיש לאחרים. הרגשה זו נקראת - קנאה!

המכיר את עצמו ויודע תכונותיו [וחובה על האדם להכיר ערך עצמו, כדברי רבינו יונה ב'שערי העבודה': "הפתח הראשון הוא שידע האיש העובד ערך עצמו, ומכיר מעלתו..."], ויודע כי מה שחננו הבורא יתברך - מתנה גדולה היא, ואם רק ינצל את כוחותיו, יגיע לכל מעלה חמודה, וישיג בתורה הקדושה מה שבורא עולם רצה שהוא ישיג ובאופן שהבורא עולם רצה שישיגהו - אדם זה אינו סובל עוד מקנאה. אבל הצעיר אשר טרם מכיר את עצמו ותכונותיו הכרה מפוכחת וברורה - הנו מביט על עצמו בעינים לא לו. הוא מודד את עצמו בקנה המידה של חבריו, מה שהוא רואה אצל חבריו - זהו בעיניו הטוב, והוא רוצה להיות כמותם. עליך להכיר את אשר חננך בוראך במעלות וכשרונות נעלים. דע והאמין לבוראך, כי נתן לך כל צרכך הרוחני!

ומה נעים מה שמסופר על תלמידו המובהק של הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, רבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל, שאמר פעם לרבו: "רבי, אילו היה לי מוחו של בעל "שאגת אריה" ז"ל (שהיה חריף עצום), ולבו של בעל "יסוד ושורש העבודה" (מקדושי עליון), ומדותיו של רבי - אז יכולתי לעבוד לה'". השיב לו רבי ישראל: "נפתלי! במוח שלך ובלב שלך ובמדות שלך תוכל גם כן להיות עבד ה' אמיתי!" הן זוהי רעננות הקדושה שבאדם, שידע, כי עליו לעבוד את ה' במוחו שלו, בלבו שלו, במדותיו שלו!

בספר 'ילקוט לקח טוב' ('חיים של תורה' ח"ב ב' פרשת קרח) כתב: כדי להתרחק ממדת הקנאה על האדם להרגיל עצמו להימנע מלמדוד את עצמו ואת הישגיו על פי מצבם והישגיהם של אחרים! כשם שאין עולה על דעתו של אף אחד מאתנו להצטער מדוע הוא אינו גדול כמשה רבינו

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

לַחָכְמָה מִבַּלְעָדֶיךָ, תִּטֹּר אוֹתָם, וְתִשְׁתַּדֵּל לְתָלוֹת בָּהֶם מוּמִים, וּלְהַפְחִיתָם, וּלְדַבֵּר בִּגְנוּתָם, כְּאִלּוּ הֵם שְׁלָלוֹךְ בִּינָתְךָ וּגְזָלוֹךְ חָכְמָתֶךָ. וְאִם תֶּחְכַּם מִבַּלְעָדֶיהָם, יִפְחֲתוּ בְעֵינֶיךָ לְיִתְרוֹן בִּינָתְךָ, וְתִשְׁנָאֵם לְסִכְלוּתָם, וְתַרְאֶה זֶה לְעַמֵּי הָאָרֶץ,

לחכמה מבלעדיך - ואם ישיגו חבריך חכמה שאין אתה יודע אותה, הוא יסית ויפתה אותך לשנוא אותם ושתטור **אותם** - ותשמור להם איבה, ושתשתדל **לתלות בהם מומים** - ותתאמץ למצוא בהם חסרונות, **ולהפחיתם** - ולהפחית מערכם, **ולדבר בגנותם, כאילו הם שללוך** - כביכול חבריך אלו שדדו ממך את ידיעותיהם וכאילו חמסו ממך את **בינתך וגזלוך** - וגזלו ממך את **חכמתך.** וגם **אם תחכם מבלעדיהם** - גם כאשר הנך חכם יותר מהם, יסית אותך יצרך לחשוב **שיפחתו בעיניך** - ויהיו בעיניך כפחותי ערך **ליתרון בינתך** - מפני יתרון בינתך, **ותשנאם לסכלותם** - ויפתה אותך לשנוא אותם מפני סכלותם, **ותראה זה לעמי הארץ** - עוד ידרבן אותך יצרך לפרסם את גודל חכמתך להמון העם,

עיונים

ע"ה או כהגאון מוילנא זצ"ל, כך עלינו לדעת שכל אחד צריך להיות מה שהוא צריך להיות. אין דורשים מאף אחד להיות כזולתו. כל אחד נולד עם הכשרונות שלו ועם האפשרויות העומדות לרשותו, ואם לא יסתכל על חברו יוכל לגדול לפי כוחותיו ויזכה להגיע למה שבכוחו להגיע ובכך יהיה מאושר.

הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ה ה"ב) כתב: "כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם בן נבט". ותמוה: איך יוכל האדם לשאוף להיות כמשה רבינו, שבלידתו התמלא הבית אורה (מגילה יד, א). ביום שנולד הלך ברגליו ודיבר, ובן שלשה חדשים התנבא (דברים רבה יא, י). דומה היה למערה הפתוחה לים ועלה הים והציף את המערה והים נותן למערה ולים, כך משה רבינו פתוח לאור השכינה וקבלת הנבואה (שמות רבה מה, ג). סוף דבר, לא קם בישראל כמשה, ואיך יכול כל אדם להגיע לדרגתו? ואמר ה'חפץ חיים' זצ"ל, שהמדובר אך ורק לדרגת "עבד השם" של משה רבינו. כל אדם בכליו שלו, בכשרונותיו וביכלתו, יכול לשעבד עצמו כליל לבוראו, ולהגיע לדרגת "עבד השם" כמשה.

ולסיום נצטט דברי רבינו, החורז חרוז כנגד שער היחוד: "יחד יחידתך לצורך ביחדך לאל אחד יצרך" - כלומר, שלכל אדם יש את יחודיותו שבו הוא שונה מכל הנבראים, ותפקידו בעולם הוא ליחד להקב"ה את אותה היחידות.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְתִתְנָאֶה לְנַפְשְׁךָ, וְתִתְהַלֵּל בְּחָכְמָתְךָ, עַד שֶׁתִּטְעַן שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאֵינְךָ יוֹדְעוֹ, וְיִגְבַּהּ רוּחֲךָ מִלִּמּוּד, וְיָרוּם לְבָבְךָ עֵת שֶׁתִּלְמַד, (עה)וְתָקוּץ עֵת שֶׁיְּקַשּׁוּ עָלֶיךָ, וְתַרְבֶּה לְהַחֲזִיק עַצְמְךָ כְּחָכָם, וְתִתְכַּבֵּד בְּסַכֵּל חֲבֵרֶיךָ, וְתִזְדַּיֵּן בְּהַכְלִים בְּנֵי גִילֶךָ, וְתִהְיֶה שׁוֹלֵל מִמּוּסְרֵי הַחֲכָמִים בֵּאלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ.

וְאִם לֹא יִשָּׁלֵם לוֹ מַה שֶּׁכִּוֵּן לְפַתּוֹתְךָ בּוֹ בְּשַׁעַר

(פת לחם), **ותקוץ עת שיקשו עליך** - ואם מישהו יקשה על דבריך איזו קושיא, תקוץ בו, ותאמר שאינך יכול לשמוע טענות הבל כאלו, **ותרבה להחזיק את עצמך כחכם** [לחכם], **ותתכבד** - ותשתדל לרכוש לך כבוד **בסכל חבריך** - על ידי שתגלה ותבליט את טיפשות חבריך, **ותזדיין** - ותתקשט ותתפאר **בהכלים** על ידי שתבייש את **בני גילך, ותהיה שולל ממוסרי** - מעשיך ירחיקו לכת עד כדי כך שתהיה מנוער וריק מכל המוסרים וההדרכות של **החכמים** היודעים חכמה ודעת **האלהים ובתורתו** - ואת תורתו.

ואם לא יושלם לו מה שכוון - ואם לא יצליח היצר במה שביקש להשיג **לפתותך בו בשער**

עיונים

עה. ותקוץ עת שיקשו עליך. כשמת רבי שמעון בן לקיש התאבל עליו גיסו וחבירו רבי יוחנן ומיאן להתנחם כי חסר לו החבר בתורה. הביאו לו את ר' אלעזר בן פדת ולמד עמו. כל הלכה שאמר רבי יוחנן היה ר' אלעזר מביא ראיה לדבריו. התמרמר רבי יוחנן: האתה תוכל למלאות מקום ריש לקיש? הוא היה מקשה לי עשרים וארבע קושיות, ואני השבתי לו עשרים וארבע תירוצים וממילא התבררה הסוגיא, ואילו אתה מביא לי ראיות לחזק דברי? וכו' (ב"מ פד, א).

רבי יוחנן התמרמר וכאב: מה יוסיף לי הסיוע, הרי כל אחד חושב שהוא הצודק. הוא לא חיפש את המחמאות והתהילה, הוא חיפש את הסתירה והקושיה על דבריו, וממילא תתברר ההלכה ואם

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

דעת האלהים **ותורתו** - לפתות אותך להתנהג בהתנשאות זו על חבריך בשל יתרונך בידיעת חכמת האלוהים ותורתו, הוא **ישתדל לפתותך בשער מעשה העבודה** - לנהוג כלפיהם בזלזול על סמך ההבדל שבינך לבינם בקיום המעשי של עבודת האלוהים. וזאת באופן הבא:

וְתִתְנָאֶה לְנַפְשְׁךָ, וְתִתְהַלֵּל בְּחָכְמָתְךָ, עַד שֶׁתִּטְעַן שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאֵינְךָ יוֹדְעוֹ, וְיִגְבַּהּ רוּחֲךָ מִלִּמּוּד, וְיָרוּם לְבָבְךָ עֵת שֶׁתִּלְמַד, (עה)וְתָקוּץ עֵת שֶׁיְּקַשּׁוּ עָלֶיךָ, וְתַרְבֶּה לְהַחֲזִיק עַצְמְךָ כְּחָכָם, וְתִתְכַּבֵּד בְּסַכֵּל חֲבֵרֶיךָ, וְתִזְדַּיֵּן בְּהַכְלִים בְּנֵי גִילֶךָ, וְתִהְיֶה שׁוֹלֵל מִמּוּסְרֵי הַחֲכָמִים בֵּאלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ.

וְאִם לֹא יִשָּׁלֵם לוֹ מַה שֶּׁכִּוֵּן לְפַתּוֹתְךָ בּוֹ בְּשַׁעַר

ותתגאה **לנפשך** - ויאמר שיש לך להתגאות בלבך עליהם, ושתתפאר **ותתהלל בחכמתך, עד שתטען שאתה יודע מה שאינך יודעו** - עד שתתפאר לומר 'יודע אני' על מה שאינך יודע, **ויגבה רוחך מלימוד** - ובגובה רוחך יהיה נדמה לך שאתה כבר יודע את הכול ואינך צריך ללמוד עוד, **וירום לבבך בעת שתלמד** - ואם בכל זאת תלמד, ירום לבבך ותהיה סבור שאין מי שמבין כמוך

דַּעַת הָאֱלֹהִים וְתוֹרָתוֹ, יְשַׁתַּדֵּל לְפַתּוֹתְךָ בְּשַׁעַר מַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה. וּכְשֶׁתַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים מַעֲשֶׂה, יַגְדִּילֵהוּ וְינַשְּׂאֵהוּ בְּעֵינֶיךָ, וְישִׁימְךָ לְהִתְנָאוֹת בּוֹ, (עו)וְיַקְלֶה אַנְשֵׁי דוֹרְךָ אֶצְלְךָ, וְיֵקַל עָלֶיךָ לְמָאֳסָם וּלְהַכְלִימָם וּלְבַיְּשָׁם, וְאֶפְשָׁר שֶׁהֵם טוֹבִים מִמְּךָ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים.

וכשתעשה לאלהים מעשה - כאשר תעשה לשם ה' מעשה טוב שחבריך אינם עושים אותו, **יגדילהו וינשאהו** - יגדיל ויינשא היצר **בעיניך** את ערכו של המעשה, **וישימך להתגאות בו** - כדי שתתגאה בו, **ויקלה אנשי דורך אצלך** - וישים את בני דורך בזויים בעיניך על שאין הם עושים אותו מעשה גם הם, **ויקל עליך למאסם ולהכלימם ולביישם** - ויהא קל בעיניך למאוס ולהכלים ולבייש אותם בשל כך, ואף **שאפשר** - וייתכן **שהם טובים** וחשובים **ממך לפני** [בעיני] **האלהים.**

עיונים

טעיתי אתקן ואעמוד על האמת. כך נוהג השלם במדותיו. ואילו אנשי העולם שמחים לשמוע סיוע לדבריהם, ודואגים וכואבים מסתירת דבריהם, כי אינם מחפשים את נקודת האמת, אלא שיהיה הכל מיושב כדבריהם, האנוכיות היא הקובעת... ('פניני חכמה' רסו).

עו. ויקלה אנשי דורך אצלך. במסכת מגילה (כט, א): "דרש בר קפרא, מאי דכתיב 'למה תרצדון הרים גבנונים', יצתה בת קול וכו' כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני, כתיב הכא גבנונים וכתיב התם או גבן או דק (ויקרא כ"א), אמר רב אשי ש"מ האי מאן דיהיר בעל מום הוא".

ויש להבין למה מדמה את הגאוה דוקא למום זה של גבן. ונראה לי לומר, לפי מה שאמרו בגמרא בכורות (דף מ"ג), דגבן יש לו שני פירושים: פירוש אחד ששערות גביניו גדולים ומוטלים על עיניו, ופירוש אחר שיש לו שני גבין ששדרתו עקומה ומיחזי כגבין ושדראות הרבה, ושני הפירושים מתאימים לבעל גאוה, דהנה הגאוה בא לאדם מזה שאינו רואה את המעלות של אחרים וכולם בעיניו כאין ואפס, והיינו שעיניים של הבעל גאוה מכוסים ואינו רואה אלא את עצמו, וכן אין אדם רואה את הגבנין שלו (כמאמר העולם), זאת אומרת, שאינו רואה את החסרונות שלו אלא רק של אחרים ומשום הכי הוא מתגאה על אחרים, ובשביל זה דימו את הבעל גאוה אל המום של גבן ('זבח שלמה').

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

וְאִם יִהְיֶה בַּחֲבֵרֶיךָ מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ יִתְרוֹן עָלֶיךָ בַּעֲבוֹדַת הָאֵל, וּמַעֲשֵׂהוּ טוֹב מִמַּעֲשֶׂיךָ, וְהוּא מִשְׁתַּדֵּל לְהִתְקָרֵב אֵלָיו יוֹתֵר מִמֶּךָּ, יְסִיתְךָ הַיֵּצֶר בּוֹ, וְיֹאמַר לְךָ: כָּל אֲשֶׁר יֵרָאֶה מֵהִשְׁתַּדְּלוּת זוּלָתְךָ בַּעֲבוֹדָה הוּא חֶסְרוֹן נִרְאֶה מִמֶּךָּ, וְלוּלֵא הוּא הָיִיתָ נִרְאֶה בְּעֵינֵי בְנֵי אָדָם וְגַם בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים צַדִּיק מִכָּל בְּנֵי דוֹרֶךָ. הַשֵּׂא עָלָיו, (עז)וְקַנֵּא בּוֹ, ואם יהיה בחבריך מי שיש לו יתרון עליך בעבודת האל - ואם תראה ותיווכח שאחד מחבריך עובד את האל יותר ממך, **ומעשהו טוב** - ומעשיו טובים יותר **ממעשיך**, **והוא** משתדל ומתאמץ **להתקרב אליו** - לפני האלוקים **יותר ממך**, **יסיתך היצר בו** - יעורר בך היצר קנאה באותו חבר, **ויאמר לך: כל אשר יראה מהשתדלות זולתך בעבודה** - ככל שהשתדלותו של אדם אחר בעבודת ה' ניכרת וככל שמודגשת התמסרותו, באותה מידה **הוא** גורם **חסרון נראה ממך** - מבליט את חוסר השתדלותך בעבודת ה', **ולולא הוא** - ולולא היה אדם זה מתאמץ בעמלו הרוחני, **היית נראה** - היית אתה נחשב גם **בעיני בני האדם וגם בעיני האלהים כצדיק יותר מכל בני דורך.** ולכן, **השיא עליו** - התגרה בו והסת את בני האדם נגדו, **וקנא בו,**

עיונים

עז. וקנא בו. אף שאמרו (ב"ב כא, א) גבי דברי תורה 'קנאת סופרים תרבה חכמה', מיהו דווקא לקנאות כדי להרבות חכמה על ידי זה, וכן הוא בבראשית רבה (פרשת ויצא): "ותקנא רחל באחותה שקנאה במעשיה הטובים", אבל קנאה בעלמא אסור, כדאמרינן במסכת דרך ארץ (זוטא פ"ד): 'אל תאמר איש פלוני חכם ואני איני חכם' וכו' עיי"ש. ובביאור החילוק בין 'קנאת סופרים' ל'קנאה', הקנאה - מפנה מבטה וחיציה אל האחר, מדוע יש לזולת? מדוע דוקא הוא בראש? מדוע הוא גדול ממני? קנאת סופרים - מפנה מבטה ומנופיה כלפי פנים, אל ה'אני', אל הכמיהה והצמאון להיות אף אני 'כמוהו', גדול יותר מכפי שהינו, קרוב יותר אל ה' יתברך. כמיהה זאת, קנאה זאת, מרבה חכמה. 'קנאת סופרים' היא היא ה'שאיפה' בתעצומותיה.

כיצד ידע האדם אם יש לו קנאת סופרים או קנאה רעה? כאשר קין קינא בהבל אחיו אמר לו הקב"ה: 'למה נפלו פניך' (בראשית ד, ו). אם יש לאדם קנאת סופרים, זה מביא לחיזוק ושאיפות, חשק ללמוד, שמחה והתלהטות בעבודה. אבל אם זו קנאה רעה אזי היא גורמת לנפילת פניו וחלישות הדעת.

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

(עח)**וְשִׁטַּם אוֹתוֹ, וַחֲקֹר עַל מוּמָיו וּנְגִינוֹתָו, וֶאֱרֹב לִמְכְשׁוֹלָיו, וְהַשְׂגֵּח עַל שְׁגִיאוֹתָיו, וּפַרְסֵם מֵהֶן מַה שֶּׁתּוּכַל, וְגַנֵּהוּ עֲלֵיהֶן, וְאִם תּוּכַל לְהוֹצִיא עָלָיו דִּבַּת שֶׁקֶר, כְּדֵי לְהַפְחִית שְׁמוֹ אֵצֶל בְּנֵי אָדָם, עֲשֵׂה.**

ושטום - ושנא **אותו**, וחקור **על מומיו** - וחפש את מומיו **וגנותו** - ומגרעותיו, **וארוב למכשוליו** - ועקוב אחרי כישלונותיו, **והשגח** - ותתחקה **על שגיאותיו, ופרסם מהן מה שתוכל** - ופרסם אותן ככל יכולתך, **וגנהו** - וגנה והשמץ אותו **עליהן, ואם תוכל להוציא** - להפיץ **עליו דיבת שקר** - שם רע בשקר, **כדי** להשפיל **ולהפחית משמו** הטוב **אצל בני אדם** - בעיני הבריות, **עשה** זאת.

עיונים

עח. ושטום אותו. הקנאה יוצרת שנאה כלפי חבירו. וכתב בספר 'ארחות צדיקים' (שער הקנאה) "לכל שנאה יש תקוה [שתכלה ותסתיים] שאם ישנא חבירו עבור שגזל ממנו, תסור השנאה כשישיב לו אותו דבר [שגזל ממנו, ובכך תסור הסיבה שגרמה לשנאה]. כן כל שנאה התלויה בדבר [בסיבה שגרמה לשנאה], אחר שיתקן הדבר ההוא תבטל השנאה, חוץ השנאה מחמת הקנאה".

והסיבה לכך היא, כי אין בידו של המקנא להסיר הטובה מאותו אחד שמתקנא בו, ואף אם תכלה הטובה ממנו, הרי יקנא באחרים, שהרי תמיד ימצא מי שיש לו טובות יותר ממנו, ונמצא תמיד תבער בו שנאת הקנאה. ועל פי זה מבאר ב'מדרש שמואל' מדוע הקנאה מוציא את האדם מן העולם, כי אין הקנאה פוסקת ממנו, היום הוא מקנא בראובן, ואם הוא יתעשר יותר מראובן, אזי הוא יקנא בשמעון, כך שלעולם יהיה לבו נמס בתוך מעיו, כי 'רקב עצמות קנאה', וזו היא הסיבה שיתיילדו בתוכו כל חולי וכל מכה עד שיוציאו את האדם מן העולם. ב'ארחות חיים' להרא"ש (אות קי"ג) כתב: "אל תתן בלבבך קנאה, שזו היא רעה חולה שאין לה רפואה". ובדברים רבה (סוף פ"ט) אמרו: "מאה מיתות ולא קנאה אחת".

הכתוב בקהלת (ה, יא) אומר: "מתוקה שנת העובד, אם מעט ואם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון". מעיר ה'חתם סופר' כי מלבד פשוטו של מקרא ניתן לפרש פסוק זה בפירוש נוסף, שנתו של העובד אמורה להיות מתוקה, בין אם יאכל הרבה או מעט. אלא שהשובע שיש לעשיר - איננו מניח לו לעני לישון! הוא כשלעצמו מסוגל היה להסתפק במה שיש לו ולישון שינת ישרים. אולם מה שלשכן יש יותר ממנו, זה טורד את מנוחתו.

אָז תָּשִׁיב עָלָיו: וְאֵיךְ אָמְאַס מִי שֶׁאֲהֵבוֹ הָאֱלֹהִים, וַאֲנַגֵּה מִי שֶׁשִּׂבְּחוֹ הַבּוֹרֵא, וְלֹא דַי לִי עַצְלוּתִי לְקַיֵּם עֲבוֹדָתוֹ כְּמוֹהוּ, עַד שֶׁאֶשְׁטֹם מִי שֶׁיַּעַבְדֵהוּ, וְאֵין זֶה גְּמוּל מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. אֲבָל חַיָּב אֲנִי לֶאֱהֹב אֶת אוֹהֲבָיו לְאַהֲבָתוֹ, (עט)**וּלְכַבֵּד מְכַבְּדָיו לְכָבוֹדוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב** (תְּהִלִּים טו, ד)**:** (פ)**וְאֶת יִרְאֵי יְיָ יְכַבֵּד. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה שֶּׁאֵרַע אֶת**

כשיבוא אליך היצר בפיתוי זה, **אז תשיב עליו** - ענה לו: **והאיך אמאס** ואבזה את **מי שאהבו האלהים**, ואיך **אגנה** ואזלזל את **מי ששיבחו** וכיבדו **הבורא**? **והאם לא די לי עצלותי לקיים עבודתו כמוהו** - וכי לא די לי בגנות על שהנני מתעצל בתפקידי ואיני עובד את הבורא כמוהו, **עד שאשטום מי שיעבדהו** - עד שאעשה דבר מגונה יותר בכך שגם אשנא את מי שכן עובד את ה'?!, **ואין זה הגמול מה שאני חייב לבורא יתברך** - לא זה הגמול שעלי להשיב לבוראי ולא כך ראוי לי לנהוג. **אבל** - אלא אדרבה, **חייב אני לאהוב את אוהביו, לאהבתו** - מתוך אהבת הבורא, **וחייב אני לכבד את מכבדיו** - את מי שמכבד את השם, **לכבודו** - מפני שזה הוא כבודו של ה'. **כמו שכתוב (תהלים טו, ד): 'ואת יראי ה' יכבד'** - מעריך ומכבד. **וכבר ידעת מה שאירע את**

עיונים

עט. ולכבד מכבדיו לכבודו. מבואר בדברי רבינו, שהמכבד את מכבדי ה' בזה גופא הוא מכבד את ה'. וכן איתא בתלמידי רבינו יונה ריש ברכות בד"ה שנאמר יעלזו חסידים בכבוד, אין זה הכבוד שלהם אלא כבוד הבורא יתברך עייי"ש. וכן במסכת ברכות י"ט ע"א איתא: דקודשא בריך הוא תבע ביקריה. ובזוהר הק' האזינו דף רפ"ח ע"א: קודשא בריך הוא בעי ביקריהון דצדיקיא יתיר מיקרא דיליה כמה דכתיב בירבעם דהוה מקטר ומפלח לעכו"ם וקודשא בריך הוא אוריך ליה, וכיון דאושיט ידיה לקבליה דעדו נביאה, אתייביש ידיה.

פ. ואת יראי ה' יכבד. הנה, נצטוינו בתורתינו הקדושה (ויקרא יט, יח): "ואהבת לרעך כמוך" - אהבת חברים צריכה להיות חקוקה בלב כל איש ישראל, כיתד בל תימוט. מאידך, חובה עלינו לכבד תלמידי חכמים ביותרת הכבוד, בהערצה מיוחדת, כמו ששנינו (כתובות קג, ב): "ואת יראי ה' יכבד" (תהלים טו) - "זה יהושפט מלך יהודה, כשהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו, ומחבקו ומנשקו, וקורא לו: רבי רבי, מרי מרי". הרי, שלגבי תלמידי חכמים, יש ענין נוסף של "אהבה", של "כבוד". ונשאלת השאלה, מאי שנא תלמיד חכם מכל איש ישראל שעלינו לאהוב

עיונים

אותם כמצווה עלינו בתורה: "ואהבת לרעך כמוך"?

בספר "אהבת יונתן", להגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל, כתב לבאר, שודאי בליבו צריך לאהוב כל אדם בשוה, בחינת "ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב), הנאמר במתן תורה, וכפירוש רש"י: "ויחן (- לשון יחיד), כאיש אחד בלב אחד". אהבת ישראל בתכלית, בשיא המדריגה. אמנם, כל זה בסתר. אבל בגלוי, בפרהסיא, בפומבי, יש ענין מיוחד לכבד ולחבב תלמידי חכמים יותר מפשוטי עם. שהרי ידוע מה שהפליגו חכמינו ז"ל, במעלת החכמים (מכות כב, ב): "אמר רבא, כמה טפשאי שאר אינשי (-כמה שוטים הללו רוב בני אדם, רש"י), דקיימי מקמי ספר תורה, ולא קיימי מקמי גברא רבה (-שקמים לכבוד ספר תורה, ואינם קמים לכבוד אדם גדול), דאילו בספר תורה כתיב "ארבעים יכנו" (דברים כה, ג), ואתו רבנן בצרי חדא" (-שהתורה כתבה עונש מלקות ארבעים, ובאו החכמים והמעיטו מכה אחת, ומלקין רק ל"ט - הרי כוחם גדול).

מדבריהם למדנו, שאהבת תלמידי חכמים, "אהבה" של "כבוד התורה" היא. "אהבה" זו היא מסוג אחר לגמרי. יהושפט הידר בכבודם במלוא המובן, עד שהיה עומד מכסאו, מחבקן ומנשקן - כי ידע להעריכן ולהחשיבן. עכ"ד.

במסכת ברכות (כח, א) מסופר: ר' זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי רב נתן בר טובי אמר כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא. ופירש רש"י: ר' זירא נחלש מתלמודו עד שכבר לא היה מסוגל ללמוד, והתיישב בפתח בית מדרשו של רב נתן בר טובי כדי לעמוד מפני התלמידים היוצאים ונכנסים לבית המדרש ע"כ. ותלמידים אלו מן הסתם לא הגיעו לדרגתו של ר' זירא, שהרי ר' זירא מגדולי האמוראים היה, ואם כן ר' זירא לא היה חייב לעמוד מפניהם כשהם יוצאים מבית המדרש, שלא מצינו בשום מקום שהגדול חייב לעמוד מפני הקטן, ואם כן אין לר' זירא קיום מצוה כשעומד ומכבד את התלמידים היוצאים מבית המדרש, וממילא גם שכר לא יקבל, שכל שאינו מקיים מצוה, גם שכר אין לו, ואם כן מדוע בחר לו ר' זירא לישב בפתח בית המדרש לכבד את התלמידים ולקבל שכר.

וביאר הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטיינמן זצ"ל ('עזי ומגיני' עמ' קסח), שמה שר' זירא התיישב בפתח בית המדרש כדי לכבד את התלמידים אין זה היה מחמת מצות קימה, שכאמור אין הגדול חייב לקום מפני הקטן ממנו, אלא רבי זירא רצה לכבד ולהדר את התורה ולומדיה, וכמו שמצינו (מכות כד) אצל יהושפט מלך יהודה שבשעה שרואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקוראו רבי רבי מורי מורי ועל זה נאמר ואת יראי ה' יכבד (וכן הוא גם בילקוט תהלים ט"ז), כיבוד זה שכיבד יהושפט מלך יהודה הרי זה מגינוני כבוד חכמים, אדם שמעריך ויודע תורה מהי, הרי ערך לומדיה יקר וחביב בעיניו עד שכשרואה תלמיד חכם עובר לפניו, עומד מכסאו

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

מִרְיָם בְּעַנְיַן (בְּמִדְבַּר יב, א)**: וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה, וּמַה שָּׁהָיָה בְעַנְיַן קֹרַח וַעֲדָתוֹ בְּקִנְאָם בְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם אֶל יְיָ.**

מרים בענין - והרי יודע אתה מה שאירע למרים כשדיברה סרה במשה, כמו שכתוב (במדבר יב, א): 'ותדבר מרים ואהרן במשה' - מרים דיברה לפני אהרן לשון הרע על משה, נענשה ולקתה בצרעת, ויודע אתה גם **מה שהיה בענין קרח ועדתו בקנאם במשה ואהרן בקרבתם אל ה'** - קרח ועדתו קינאו במשה ואהרן על שזכו להיות קרובים לה' יותר מהם, ונענשו אף הם.

עיונים

ומחבקו ומנשקו. כך ר' זירא כשנחלש מלימודו ולא היה מסוגל ללמוד בעצמו יצא לפתח בית המדרש להיות מהדר ומכבד לומדי תורה. ואף שהיה ר' זירא יכול לקיים מצוות אחרות, ואף קיים, שהרי הביא החינוך שיש שש מצוות תמידיות שחייב האדם בהם בכל עת ור' זירא וודאי קיימם, מכל מקום רצה לזכות בקיום מצוה שיש בה שייכות ללימוד תורה, ולכן ישב לו ר' זירא בפתח בית המדרש כדי להדר ולכבד תורה ולומדיה.

חובות שער יחוד המעשה הלבבות

ביישר לבב

רבנו מבאר עתה את החלק השישי מחלקי ייחוד המעשה, "שיהיה נזהר במחשבה ונשמר ממנה ומושל בה".

אבל מה שברצוני לומר על אודות **הזהירות במחשבה ושמירתה** - והצורך בשמירה עליה, הוא זה: כי **ראוי לך שלא תתעלם לפקוד** ולבקר את **מחשבתך** [מחשבותיך] **ורעיוניך ושרעפי** - והרהורי **לבך, כי רוב ההפסד והתיקון במעשים** - כי רוב ההפסד הקיים במעשים הטובים ורוב ההצלחה בתיקון המעשים **לא יהיה כי אם מחמתם** - תלויים בהם ונובעים מהם: מהמחשבה והכוונה המתלווה אל המעשה, **וכפי תיקונם והפסדם** - ולפי מידת תיקונן של המחשבות או כפי הפגמים והלקויות שבמחשבה, כך תהיה איכות התוצאות, היינו המעשים.

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

אֲבָל הַזְּהִירוּת בַּמַּחֲשָׁבָה וּשְׁמִירָתָהּ, רָאוּי לְךָ שֶׁלֹּא תִתְעַלֵּם לִפְקֹד מַחֲשַׁבְתְּךָ וְרַעְיוֹנֶיךָ וְשַׂרְעַפֶּיךָ לִבֶּךָ, כִּי רֹב הַהֶפְסֵד וְהַתִּקּוּן בַּמַּעֲשִׂים לֹא יִהְיֶה כִּי אִם מֵחֲמָתָם, כְּפִי תִּקּוּנָם וְהֶפְסֵדָם. כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (מִשְׁלֵי ד, כג)**: (א)מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים, וְאָמְרָה תּוֹרָה** (בְּרֵאשִׁית ח, כא)**: כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעָרָיו,**

כמו שאמר הכתוב (משלי ד, כג): 'מכל משמר - יותר מכל דבר יקר ערך שהנך נזהר בשמירתו, **נצור לבך** - שמור על לבך שהוא מקור המחשבות שלא ייטה מהדרך הישרה, **כי ממנו תוצאות חיים'** - מפני שבו תלויים החיים. לבך ושכלך הם הדבר היקר ביותר, לכן עליך לשמור עליהם יותר מכל דבר יקר אחר (לפי פי' המאירי והגר"א), **ואמרה התורה** ברצותה לתאר עד כמה יש לשמור על הלב (**בראשית ח, כא**)**: 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'** - נטיית לבו של האדם נמשכת לחטא כבר מילדותו, ועל כן הוא צריך שמירה יתירה. כדי שלא יטעה האדם לחשוב שהשכל מטבעו נוטה אל הטוב ויש לשמור עליו רק כדי שלא ישנה ממהלכו הטבעי, מביא רבנו פסוק זה, המלמד, שאדרבה טבע השכל הוא לנטות אל הרע, ולפיכך הוא זקוק לשמירה מרובה שלא ייגרר אחרי נטייתו הטבעית ויתחנך לפנות אל הטוב (פתחי לב),

עיונים

א. מכל משמר נצור לבך. הלב צריך שמירה מעולה יותר משאר האיברים. מדוע? אמרו חז"ל (זבחים פח, ב): "למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה? לומר לך: מה קרבנות מכפרין,

וְאָמַר (דְּבָרִים לא, כא)**: כִּי יָדַעְתִּי אֶת יִצְרוֹ, וְאָמַר** ונאמר על טבעם של עם ישראל (**דברים לא, כא**)**: 'כי ידעתי** ומכיר אני **את יצרו**'. מכאן אתה למד שאם לא תשמור את שכלך, הנך עלול להגיע

עיונים

אף בגדי כהונה מכפרין... מצנפת מכפרת על גסי הרוח... אבנט מכפר על הרהור הלב...".

אורך האבנט היה שלושים ושתים אמה (ירושלמי יומא פ"ז ה"ג), כמנין ל"ב, רמז לכך שהוא בא לכפר על הרהור ה"לב". הכהן היה חוגר את האבנט על הכתונת מעל מתניו, כנגד הלב - שהרי הוא בא לכפר על הרהור הלב, ואחר כך "מקיפו כרך על כרך עד שגומר וקושר" (רמב"ם כלי המקדש פ"י ה"א), כלומר מסובב אותו כמה סיבובים סביב גופו, ולבסוף קושר אותו. וכן מובא בתוספות (ערכין טז, ב ד"ה אבנט): "איתא נמי במדרש שהיה הכהן מקיפו סביביו ב' פעמים, כנגד לב של אדם". וב'שיטה מקובצת' (ערכין שם) מובא שהכהן היה מקיף את האבנט סביב גופו ל"ב פעמים, כנגד ה"לב".

המצנפת היתה חצי מארכו של האבנט - שש עשרה אמה (רמב"ם שם פ"ח הי"ט). הכהן הגדול היה מלפף אותה סביב ראשו, לפיפה על גבי לפיפה.

מדותיהם של האבנט ושל המצנפת היו יוצאות דופן, לא מצינו בשאר בגדי הכהונה כדוגמתם, שהרי כל בגד היה כמדתו של הכהן ולא יותר, ואילו האבנט והמצנפת היו ארוכים ממדתו, לא ארוכים במעט אלא ארוכים מאוד, והיה צריך לכרוך אותם כרך על גבי כרך ולפיפה על גבי לפיפה. מה טעם הדבר?

אומר ה'אזנים לתורה': התורה הזהירה: "ולא תתורו אחרי לבבכם" - זו מינות, "ואחרי עיניכם" - זה הרהור עבירה (ברכות יב, ב). ואמרו בירושלמי (ברכות פ"א ה"ה): "ליבא ועינא תרין סרסורי דחטאה" - הלב והעיניים - שמקורן במוח - הם שני סרסורי עבירה.

לפיכך הזהירה התורה את הכהנים, ומהם ילמדו כל ישראל, שיהיו עושים משמרת למשמרת לשני סרסורי עבירה אלו, לעשות לפיפה על גבי לפיפה למוח, מקור העיניים, וכרך על גבי כרך ללב, מקור המחשבות וההרהורים.

עוד יש להוסיף, שהנה האבנט היה ארוך מן המצנפת, שהאבנט ל"ב אמה והמצנפת ט"ז אמה, ונמצא שהיה הכהן ממעט בהקפת הראש לעומת הקפת הלב. ואפשר לומר שבא הדבר לרמוז, שהלב, משכן החמדה והתאוות, צריך שמירה מעולה יותר מהראש, משכן המוח.

זהו שאמר שלמה המלך "מכל משמר נצור לבך", הלב צריך שמירה מעולה יותר משאר איברים! ('יחי ראובן', פרשת תצוה).

(דִּבְרֵי הַיָּמִים־א כח, ט)**: כִּי כָל לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ יְיָ וְכָל יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת מֵבִין, וְאָמַר** (דְּבָרִים ל, יד)**: כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ, וְאָמַר** (דְּבָרִים י, יב)**:** (ב)**מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ** (ג)**כִּי אִם לְיִרְאָה,**

ח"ו לעבירות הגדולות ביותר ולגרום לעצמך צרות רבות ורעות, כי כך הוא לשון הפסוק: 'כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את בריתי, והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות וגו' כי ידעתי את יצרו' (פתחי לב), ועוד **נאמר** כדי להוכיח שיש לשמור על המחשבה ולהדריך אותה (**דברי הימים־א כח, ט**)**: 'כי כל לבבות דורש ה'** - את כל כוונות בני האדם מבקר ה' **וכל יצר מחשבות מבין'** - וכל החלטות מחשבותיהם גלויות לפניו, **ונאמר** (**דברים ל, יד**)**: 'כי קרוב אליך הדבר מאד** - שהתורה הקדושה קרובה וקל להשיגה, **בפיך ובלבבך לעשותו'** - על ידי שינונה וידיעתה תוכל לקיימה, **ונאמר** (**דברים י, יב**)**: 'מה ה' אלהיך שואל** ומבקש **מעמך כי אם ליראה'** - אלא רק לירא מה' אלוקיך,

עיונים

ב. מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. הקשה ה'נודע ביהודה' (צל"ח, ברכות לג, ב), מדוע נקט הכתוב בלשון "מה ה' שואל מעמך", ולא "מבקש מעמך"? והוא מיישב בביאור נפלא: דרשו חז"ל (ויק"ר כז, ב), שאין שום אדם בעולם שיכול להקדים טובה להקב"ה, אלא נהפוך הוא: הקב"ה הוא שהקדים לעשות לו טובה, ורק מכוחה הוא יכול לקיים מצוות, שהרי אין אדם המקיים מצות מילה בטרם נתן לו הקב"ה בן, ואין אדם העושה ציצית אלא לאחר שהקב"ה נתן לו בגד, וכך לגבי צדקה ומעשרות, וכך ברוב המצוות. וכך אמרו במסכת אבות (ג, ז): "תן לו משלו, שאתה ושלך - שלו", שכן אין כל חוב מצד הקב"ה כלפי האדם על המצוות שעשה, כי הקב"ה כבר הקדים לתת לו. אלא שהקב"ה ברוב חסדו משלם שכר לאדם כאילו האדם עשה את המצוה משלו. שונה המצב לגבי יראת שמים, שאותה מסר הקב"ה ביד האדם בלי שהקדים לתת לו דבר כלשהו הקשור למצוה זו, והברירה חפשית לגמרי ביד האדם, ואם האדם מקיים מצות יראת שמים כראוי, הרי הקב"ה כביכול חייב לשלם לו את שכרו, כי במצוה זו האדם הקדים כביכול להלוות לה' יתברך. זה מה שרמז הכתוב באמרו "מה ה' אלוקיך שואל מעמך", כלומר: באיזו מצוה הקב"ה יהיה השואל ואתה המשאיל? אין אף מצוה שכזו, מלבד מצוה אחת: "כי אם ליראה"!

ג. כי אם ליראה. יראת שמים כוללת את הכל. כל המעלות כלולות בה. על הפסוק במשלי (יד, כז): "יראת ה' מקור חיים לסור ממקשי מות" כותב רבינו יונה, כי יש כמה מדות נכבדות, ולכל

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְהַיִּרְאָה אֵינָהּ אֶלָּא בַּלֵּב וְהָרַעְיוֹן וְהַמַּחֲשָׁבָה.

וְעַל כֵּן יֵשׁ לְךָ, אָחִי, לְהִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת כָּל מַעֲשֶׂיךָ מְיֻחָדִים לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, (ר) **וְאַל יִהְיֶה עָמָלְךָ לָרִיק וְטָרְחֲךָ לַשָּׁקֶר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב**

והיראה הרי אינה אלא בלב והרעיון - ובעיון השכל והמחשבה [ובמחשבה].

ועל כן יש [ראוי] לך, אחי, להשתדל להיות - להתאמץ לעשות את כל מעשיך מיוחדים לבורא יתברך - רק לשם הבורא יתברך, ואל - כדי שלא יהיה עמלך לריק וטרחך לשקר - ואל יהיו מעשיך לריק והשתדלותך לבטלה, כמו שאמר הכתוב

עיונים

אחת מהן תולדות רבות, ומעשים עצומים תלויים בהם, אבל יראת השם יתברך היא המקור לכל המדות, היסוד לכל הפעולות הנכבדות.

הגמרא (שבת קנו, ב) מספרת, שהכלדאים [-חוזים בכוכבים] אמרו לאמו של רב נחמן, שבנה יהיה גנב. כיון שכך, הורתה לרב נחמן, בנה, שיקפיד ללכת עם כסוי ראש, "כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא" - כדי שתהא עליך יראת שמים, וכמו כן שיתפלל ויבקש רחמים מהקב"ה שישמור עליו לבל יחטא. הגמרא מספרת שרב נחמן לא הבין מדוע אמו מקפידה כל כך שלא ילך בלי כסוי ראש, עד שיום אחד הוא ישב ולמד מתחת לעץ דקל, והכיפה שעל ראשו נפלה. הוא הרים את עיניו וראה את התמרים שגדלו על העץ. יצרו התגבר עליו, הוא עלה על העץ, ונגס בתמרים בשיניו.

לכאורה צריך להבין, מדוע לא הסבירה אמו של רב נחמן לבנה את חומרתו של עוון גזל, אלא את היראת שמים שהיא מעונינת להעניק לו באמצעות הכיפה שעל ראשו.

התשובה לכך היא: אמו של רב נחמן ידעה היטב, שאם תהיה לבנה יראת שמים - הוא לא יגנוב! אם, חלילה, לא תהיה לו יראת שמים - הוא יגנוב גם אם תדבר אתו מאה פעמים על עוון גזל. בלי יראת שמים - שום דבר לא יעזור! וכשיש יראת שמים - לא צריך שום דבר אחר, הכל כבר כלול בה. את הדרך להעניק יראת שמים היא עשתה באמצעות כיסוי הראש.

ואכן רב נחמן זכה ליראת שמים במידה מרובה מאוד. הגמרא בסוף מסכת סוטה (מט, א) אומרת: "משמת רבי - בטלה ענוה ויראת חטא. אמר ליה רב נחמן לתנא: לא תתני 'יראת חטא', דאיכא אנא". החינוך של אמו, שהקפידה על הכיפה שלראשו, הפך אותו לחד בדרא ביראת חטא!

ד. **ואל יהיה עמלך לריק וטרחך לשקר.** בפרשת נשא אמרה התורה "ואיש את קדשיו לו יהיו"

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

(ישעיה נה, ב): 'למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה' - פעמים שאדם נוקט בתחבולות רבות כדי להרוויח כסף ולקנות בו לחם או נוהג להתייגע בעבודת השדה והכרם כדי להשביע את נפשו, ולבסוף מאבד את הממון שהרוויח, ואין לו מה לאכול ובמה להשביע את עצמו. נמצא שכל טרחתו ויגיעתו היו לריק. כך גם מי שאינו עושה את מעשיו לשם שמים, כל עמלו ויגיעתו לקיים מצוות ומעשים טובים הם לשווא. משום שכוונתו במעשיו הייתה לשם דבר אחר, לא יקבל שכר על עבודתו (מרפא לנפש).

(יְשַׁעְיָה נה, ב): **לָמָּה תִשְׁקְלוּ כֶסֶף בִּלְוא לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בִּלְוא לְשָׂבְעָה. וְאַל תִּתְעַלַּם מִמַּה שֶּׁהַעֲירוֹתִיךְ עָלָיו, כִּי כְבָר קִבַּצְתִּי לְךָ בַּשַּׁעַר הַזֶּה כָּל שָׁרְשֵׁי**

ואל תתעלם ממה שהעירותיך - ממה שעוררתי אותך לתת דעתך עליו. כי כבר קיבצתי לך - הרי קיבצתי ואספתי לפניך בשער הזה את כל שרשי

עיונים

(במדבר ה, י). כתב ה'חפץ חיים' ('תורת הבית', פרק ח): דייק הכתוב לומר "קדשיו, לו יהיו". כי איזו מצוה תעלה אותו לעולם העליון, רק המצוות שקיים בקדושה, לשמה. וגמרא מפורשת היא (בפסחים נ, ב), רבא רמי, כתיב "כי גדול עד שמים חסדך" (תהלים נז, יא) וכתיב "כי גדול מעל שמים חסדך" (תהלים קח, ה), הא כיצד, כאן בעושין לשמה (גדול מעל שמים), וכאן בעושין שלא לשמה (אינו גדול אלא עד שמים).

משל למה הדבר דומה, לאדם שהחליט לעלות לעת זקנותו לארץ ישראל עם כל משפחתו. מכר רכושו הרב ורכוש כל בניו וחתניו, ונפרד לשלום מבני עירו. נסע עם בניו וכלותיו ובנותיו וחתניו וילדיהם לעיר הנמל, והפליגו כולם לארץ הקודש. ירדו בנמל יפו, והוכנסו להסגר כמנהג אותם ימים, כדי לוודא האם כולם בריאים. בדקם הרופא, והחליט שכמה מבניו לא יורשו להיכנס למדינה. עליהם לשוב באניה הראשונה המפליגה לארצם. נקל לשער את הצער והיגון, את הבכיות הנוראות כאשר נפרד מבניו וידע שלא יראם עוד לעולם!

אף לנשמה יש בנים, "תולדותיהם של צדיקים מצוות ומעשים טובים" (רש"י בראשית ו, ט). וכשם ששמחתו של האדם בעולם, בראותו בניו כשתילי זיתים סביב לשולחנו, כך שמחת האדם בעולם העליון בהתרועעו עם המלאכים שנבראו ממעשיו הטובים (אבות פ"ד מי"א). וכשזוכה, הולכים עמו למקום מנוחתו בגן עדן, ככתוב "והלך לפניך צדקך" (ישעיה נח, ח. סוטה ג, א). אבל המצוות שלא נעשו לשמה, אין להן כח לעלות עמו מעל שמים, ומה נורא צער הפרידה!

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

מַפְסִידֵי הַמַּעֲשִׂים הַמְיֻחָדִים לֵאלֹהִים, וְתַחַת כָּל שֹׂרֶשׁ מֵהֶם עֲנָפִים כְּמֹעַט שֶׁאֵין לָהֶם קֵץ.

עַל כֵּן אַתָּה צָרִיךְ לְהִשָּׁמֵר מֵהֶם בְּכָל יְכָלְתֶּךָ, (ה)אוּלַי יִהְיֶה מַעֲשְׂךָ שָׁלֵם לֵאלֹהִים וּמְיֻחָד

מפסידי המעשים המיוחדים לאלהים - את כל הגורמים העיקריים המביאים את האדם להפסיד את מעשיו שלא יהיו נעשים לשם האלוקים לבדו, **ותחת כל שורש מהם ענפים** - ומכל אחד מהגורמים הללו יוצאים ומסתעפים ענפים רבים **וכמעט שאין להם** קץ וסוף.

על כן, אתה צריך להישמר מהם - מכל אותם המפסידים **בכל יכלתך** וכוחך, ואז **אולי יהיה מעשיך שלם לאלהים** - ואז אולי יהיו מעשיך זכים נעשים בשלימות לשם האלוקים **ומיוחד**

עיונים

ה. אולי יהיה מעשך שלם לאלהים ומיוחד לשמו. העובדה שהעושה מצוה לשמה יודע שיקבל על מעשיו שכר רב בעולם הבא, אינה פוגמת ב'לשמה', וכמו שביאר בספר 'אור יהל' (ח"ב, עמ' טז). בהביאו את דברי הגר"א זצ"ל ('אבן שלמה' פ"ח, טו) שכתב בענין לומדי התורה, שיש הלומדים בשביל פניות של כבוד ועושר. ויש גם כאלה - למצוא חן בעיני בוראם ולקבל שכר טוב בעולם הבא. לדעתו, אלו ואלו נמנים עם "העבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס". ולכאורה - מקשה ה'אור יהל' - מדוע נחשבים האחרונים בכלל "המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס", הרי גם שכרם של הצדיקים לעתיד לבוא הוא "שיושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה", ומה נשתנו אלו מאלו?

והוא מיישב: "לשמה" פירושו שהאדם עושה בגלל ציווי ה', ולקיים את רצונו. העובדה שהעושה לשמה יודע גודל השכר הצפון לו לעולם-הבא, אינה פוגמת ב"לשמה", שכן אין הוא מתנה את עסקו בתורה - בשכר. ואדרבה, ידיעת גודל השכר היא אמצעי חשוב עבורו ל"לשמה". מגודל השכר יודע האדם כמה גדול הוא רצון ה' בקיום מצוותיו. משל למה הדבר דומה? למלך המחלק לנאמניו אותות הצטיינות. האחד מקבל אות עשוי מנחושת. השני - מכסף. השלישי - מזהב. מובן מאליו שהמקבל אות זהב, לא קיבלו כדי שיתווסף לו ממון על ממונו, אלא סימן הוא לחיבובו בעיני המלך. כך ידיעת גודל שכר קיום המצוות, מטרתה היא לחבב עלינו את עבודת ה' אך לא להיות תנאי לה. יתירה מכך, מוסיף ה'אור יהל' (ח"ג, עמ' רח): לא זו בלבד שידיעת השכר הצפון לעולם-הבא אינה פוגמת ב"לשמה", אלא "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת... שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו" (הקדמת 'מסילת ישרים'). [לפי דברים אלו

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

לִשְׁמוֹ, וְיִהְיֶה רָצוּי וּמְקֻבָּל אֵצֶל הַבּוֹרֵא קִבּוּל טוֹב. וּנְהַג בּוֹ מִנְהָגְךָ בְּעִנְיְנֵי עוֹלָמְךָ, כִּי אַתָּה חוֹשֵׁךְ אֶת הַטּוֹב שֶׁתִּמְצָא בְּמִינֵיהֶם, וַאֲשֶׁר יִהְיֶה רָחוֹק מִן הַפְּגָעִים בָּהֶם, וּמְנֻקֶּה מִן הַזִּיּוּף, וְזַךְ מִן הַבִּלְבּוּל. וְכֵיוָן שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה זֶה בְּעִנְיְנֵי עוֹלָמְךָ הַכָּלָה, (ו)כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתַּעֲשֶׂה כִּפְלַיִם בְּעִנְיְנֵי אַחֲרִיתְךָ הַקַּיֶּמֶת, וּכְמַה שֶׁתִּתְקָרֵב בּוֹ אֶל הָאֱלֹהִים.

לשמו - ומיוחדים רק למען שמו, **ויהיה רצוי ומקובל אצל הבורא קיבול טוב** - ויהיו רצויים ומקובלים כראוי אצל הבורא לטובה. **ונהוג בו** - ונהג במעשי עבודת ה' **מנהגך בעניני עולמך** - כפי שאתה נוהג בענייני העולם הזה, **כי אתה חושך** - וכפי שהנך בוחר לעצמך רק **את הסוג הטוב** ביותר **שתמצא במיניהם** - שתמצא בהם, **ואשר יהיה רחוק מן הפגעים בהם** - והנך דואג להרחיקו מכל פגע, **ומנוקה** - ורוצה אותו כנקי ביותר **מן הזיוף, והזך** המזוקק ביותר **מן הבלבול** - מכל תערובת בלתי רצויה שעלולה לפגוע בטיבו. **וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה** - ומכיוון שכך הנך מתנהג בכל מה שקשור לענייני העולם הזה העובר והכלה, **כל שכן שתעשה** ותנהג כך **כפליים** - פי כמה וכמה **בעניני אחריתך הקיימת** - בנוגע לכל הקשור באחריתך הנצחית, **וכמה שתתקרב בו** - ובדברים שהנך מתקרב על ידם **אל האלהים.**

עיונים

נבין כיצד הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו: "אל תירא... שכרך הרבה מאד", וכן משה רבינו קודם שמינה את יהושע הודיעו "מתן שכר פרנסי ישראל לעולם-הבא". הבטחה זו לא נועדה לפתותם בשכר, אלא רק להמחיש להם וליידע אותם את יקרת ערך הגמול הרוחני].

ו. כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקימת. כתיב "זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ב). ודרשו חז"ל "התנאה לפניו במצוות". אמר ה'חפץ חיים' ('אהבת חסד' ח"ב פכ"ג בהג"ה): הנוי במצוות אינו רק בטלית נאה וספר תורה נאה, אלא גם בכוונת עשיית המצוה לשמה, שאז היא מקובלת ורצויה ושכרה רב לאין ערוך (כמו שאמרו במסכת פסחים נ, ב). ופעמים רבות חשבתי על זה, שאנו אומרים בוידוי: "סרנו ממצוותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו", היינו שעבודת ה' יתברך לא הושוותה בעינינו לענייני עסקינו. שהרי כאשר מוכר האדם חפץ לחברו משתדל הוא לייפותו ולפארו כדי שישא חן בעיני הקונה וירבה מחירו. על אחת כמה וכמה אם החפץ בעצמותו יקר

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

וְהִשְׁתַּדֵּל בְּכׇל־חָפֵץ לְזַכֵּךְ מַעֲשֶׂיךָ, וְאִם יִמְעַט יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁתִּשְׁתַּדֵּל שֶׁיִּהְיֶה רַב בִּלְתִּי זָךְ, כִּי הַמְּעַט הַזָּךְ הוּא רַב, וְהָרַב הַבִּלְתִּי זָךְ הוּא מְעַט, וְאֵין בּוֹ תוֹעֶלֶת. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁיִּהְיֶה מַעֲשֶׂיךָ עִם מִעוּטוֹ וּזְעִירוּתוֹ בִּלְתִּי זָךְ לֵאלֹהִים.

וְהַזָּהֵר, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עִנְיָנְךָ בְּמַעֲשֶׂיךָ לֵאלֹהִים כְּעִנְיַן הָעוֹף שֶׁאָמַר עָלֶיהָ הַכָּתוּב שֶׁהִיא יוֹלֶדֶת הַבֵּיצָה וּמְחַמֶּמֶת אוֹתָהּ עַל פְּנֵי הָאָרֶץ מִמְּעוּט שְׁמִירָתָהּ אוֹתָהּ, עַד שֶׁיַּפְסִידוּהָ

ולכן השתדל והתאמץ בכל כחך לטהר ולזכך את **מעשיך** הטובים מכל תערובת של פנייה אישית, **ואם ימעט** - גם אם בירור כזה יצמצם את כמות המעשים והם יהיו מועטים, השתדל בכך **יותר ממה שתשתדל שמעשיך** הטובים **יהיה רב** - יהיו רבים אך **בלתי זך** מאינטרסים ומפניות אישיות, **כי המעט** הטהור והזך, **הוא** נחשב **כרב** - ערכו מרובה יותר, **והרב הבלתי** טהור וזך, **הוא** נחשב **למעט** - אין ערכו אלא מועט, **ואין** [שאין] **בו תועלת. וכל שכן** שלא תהיה תועלת ממעשיך **כשיהיה מעשך עם מיעוטו וזעירותו בלתי זך לאלהים** - כאשר מעשיך גם מועטים וזעירים בכמותם וגם בלתי זכים לפני האלוקים.

והיזהר, שלא יהיה ענינך - שלא תהיה התנהגותך **במעשיך לאלהים** - במעשי עבודת האלוקים **כענין העוף** - כהתנהגות אותה ציפור **שאמר עליה הכתוב** - ותיאר את הפסדה **שהיא יולדת הביצה ומחממת אותה על פני הארץ** - שהיא מטילה את הביצה ודוגרת עליה על הארץ, **ממיעוט שמירתה אותה** - ואינה שומרת עליה, **עד שיפסידוה**

עיונים

ונאה - כגון שיש לו למכור אבן יקרה זוהרת ומאירה, ודאי יבריקה ויצחצחה ויניחה על מצע קטיפה שיבליט זיוה ויפעתה. ועתה, היעלה על הדעת שיעפר האבן היקרה בעפר לעמעם נוגהה ולהכהותה? מה נאמר איפוא, בעמדינו לקיים מצוות עשה גמורות אשר כל חפצי העולם לא ישוו בהן (פאה פ"א ה"א, ממשלי ג, טו), ובהן תלויים קדושת האדם וחיותו לנצח - כדכתיב "ועשיתם את כל מצוותי והייתם קדושים לאלקיכם" (במדבר טו, מ), "ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח, ה), שאין מבהיקין אורן של המצוות אלא אם כן יחשוב לקיים בכך מצוות עשה דאורייתא ולהתקדש בהן!

חובות הלבבות שער יחוד המעשה

ביישר לבב

שֹׁאֵר בַּעֲלֵי חַיִּים וְלֹא תַעֲשֶׂה אֶפְרֹחַ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (איוב לט, יג-טו)**: כְּנַף רְנָנִים נֶעֱלָמָה אִם אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה, כִּי תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּיצֶיהָ וְעַל עָפָר תְּחַמֵּם, וַתִּשְׁכַּח כִּי רֶגֶל תְּזוֹרֶהָ, וּשְׁאָר הָעַנְיָן. — וּכְבָר שִׁבַּח הֶחָכָם מִי שֶׁהוּא בְּהֵפֶךְ הָעַנְיָן הַזֶּה [ז]בִּזְרִיזוּתוֹ וְהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ הַטּוֹבָה**

שאר בעלי חיים - עד ששאר בעלי החיים שוברים ומאבדים אותה ביצה **ולא תעשה** - ושוב אין מתפתח ממנה **אפרוח, כמו שאמר הכתוב** (איוב לט, יג-יד-טו)**: 'כנף רננים נעלמה אם אברה חסידה ונוצה'** - מנהגו של עוף הנקרא 'רננים' (ובלשון חז"ל 'בר יוכני'), לשמוח ולרנן ביופי כנפיו, וכן דרכם של החסידה ושל עוף ששמו 'נוצה' לשמוח באברתם, היינו בכנפיהם, **'כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם'** - אף על פי שבזכות כנפיהם יש באפשרותם להגביה עוף ולהטיל את ביציהם במקום גבוה ושמור, בכל זאת הם מטילים אותן על הארץ, כדי שיתחממו בעפר ובאבק דרכים. **'ותשכח כי רגל תזורה** [**וחית השדה תדושה**']** - והם שוכחים כי רגל עוברי אורח עלולה למעוך את הביצים ורגל חית השדה עלולה לדוש אותן. **ושאר הענין** המבואר בפסוק שם. בהמשך הפסוק מבואר שעופות אלה מתנהגים בצורה שונה משאר העופות המשגיחים היטב על ביציהם, מפני שהבורא לא נתן לעופות אלו בינה וחכמה לשמור על ביציהם, כפי שנתן ליתר העופות (עפ"י המצודת דוד). כשם שציפור זו מטילה את ביצתה בצער ויגיעה, ואחר כך היא מפקירה אותה ולא איכפת לה אם תלך לאיבוד, כך גם האדם המצטער ומתייגע בעבודת ה', אך עושה אותה שלא לשם שמים; הוא מפקיר את כל עמלו, ולא איכפת לו שיהיה לריק וללא תועלת, שהרי ה' לא יקבל את עבודתו ולא ייתן לו שכר עליה, ה' ישמרנו (פתחי לב). — **וכבר שיבח** שלמה המלך **החכם את מי שהוא** מתנהג **בהיפך הענין הזה בזריזותו** - השבח נסוב על זריזותו **והשתדלותו הטובה**

עיונים

ז. בזריזותו והשתדלותו הטובה בעולמו. במסכת אבות (ה, כ): "יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים". בספר 'עלי שור' (ח"ב עמ' רנה) כתב: כי חז"ל גילו לנו כאן את ארבעת הכוחות הדרושים להשלמת מעשה המצווה. הכח הראשון הוא כפי שאומר התנא 'הוי עז כנמר', היינו 'עזות' - כמובן בעזות של קדושה הדברים אמורים - שהוא כח היוזמה. אחר שקיבל על עצמו לבצע, זקוק הוא למידה של 'קלות' שלא ישקע בקשיי

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

בְּעוֹלָמוֹ, וְצִוָּנוּ לִבְחֹן בּוֹ וְלִלְמֹד מִמַּעֲשֵׂהוּ, וְאִם הוּא חַלָּשׁ שֶׁבָּרְמָשִׂים, כְּאָמְרוֹ (מִשְׁלֵי ו, ו-ז)**:** [ח]**לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם — תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ.**

וְהִנֵּה זָכַרְנוּ לְךָ מְעַט מֵהַרְבֵּה, וְאַל יִרְבֶּה בְעֵינֶיךָ, בהתנהגותה ותחכם — **תכין בקיץ לחמה** - מכינה היא בימי הקיץ את מזונה, **אגרה בקציר מאכלה**' - ואוספת בעונת הקציר את מאכלה לחורף.

והנה זכרנו - הרי הזכרנו **לך רק מעט מהרבה** - מבין הגורמים הרבים להפסד הכוונה הטהורה הראויה בעבודת ה', **ואל ירבה** - על כן, אל יהיו דברי אלה רבים **בעינך**, כי אלה שלא הזכרנו

עיונים

הביצוע, ויחד עם זאת 'לזריזות', וכדי להביא את הדבר לידי גמר - צריכים 'גבורה' כגבורת הארי. חיזוק וזירוז גדול לעבודת ה', יש בדברי החסיד יעב"ץ (אבות ה, יט), האומר כי מאחר שאין סוף למתן שכרם של צדיקים ולעונשם של רשעים - ראוי שנשתדל בחריצות גדולה והשתדלות יתירה בשמחה ובטוב לבב, לעשות רצון השי"ת. על האדם לזכור, כי אם למשל, היה שוכב במטתו בליל סגרירי ואפל, והיו מספרים לו כי ארנק מלא זהב מוטל בדרך, הרי בוודאי היה ממהר לקום ממשכבו, לובש את בגדיו במהירות מבלי להתבונן על עצמו אם התלבש כראוי, ורץ במהירות אל המקום מבלי להבחין במכשולים שבדרך. ואף אם יפצע ויפגע, לא ישים לב לכך, כיון שכל מטרתו להגיע במהירות אל הארנק, גם אם רק ספק הוא, שהרי שמא לבסוף לא ימצא את הארנק, וגם אם ימצא, הרי מדובר בזהב שכל כולו הבל ורעות רוח. קל וחומר, כמה צריך להיות האדם חרוץ וזריז בעשיית רצון קונו! וזהו קל וחומר שאין עליה תשובה, עד כמה חובתו של האדם לעשות, כדי להשלים רצון אבינו שבשמים.

ח. לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם וגו'. הגר"א בפירושו למשלי על פסוק זה כתב: "כי האדם צריך לדרכי השם לשלשה דברים: חכמה ומידות ומעשים טובים. והנמלה מופלאה במעשיה באלו השלשה. וזהו: "לך אל נמלה עצל", אם אתה מתעצל מלעשות מעשים טובים, לך ולמד מן

חובות הלבבות שער יחוד המעשה ביישר לבב

אותם הם מרובים יותר.

ואל תקוץ בו - ואל תקוץ בעבודת ה' בראותך כמה סכנות ומכשולים אורבים לה, אלא אדרבה, דווקא בשל כך תחבב אותה ותתמסר לה, שהרי ידוע הוא, **כי כפי מעלות חשיבות המלאכות** - שככל שהמלאכה יותר יקרה ועדינה, יהיו **הפגעים הקורים אותם** - כן רבים הפגעים העלולים לפגוע בה ולקלקל אותה בקלות יתירה. **ומחקרנו בספר הזה אין מעלתו וחשיבותו נעלמת ממי שמבין** - ומעלתו וחשיבותו של מחקרנו בספר הזה אינה נעלמת ממי שיש לו לב מבין.

בעולמו - בענייני העולם, **וציונו לבחון** - האדם מצווה להתבונן **בו** ובדרכיו וללמוד ממעשהו, **ואם הוא** - ואף על פי שהוא הקל והחלש **שברמשים, כאמרו** - וכפי שאמר (משלי ו, ו-ז): 'לך **אל נמלה** - קח דוגמה מחריצות הנמלה, אתה **העצל, ראה דרכיה וחכם** - והתבונן

וְאַל תָּקוּץ בּוֹ, כִּי כְּפִי מַעֲלוֹת חֲשִׁיבוּת הַמְּלָאכוֹת יִהְיוּ הַפְּגָעִים הַקּוֹרִים אוֹתָם. וּמֶחְקָרֵנוּ בַּסֵּפֶר הַזֶּה אֵין מַעֲלָתוֹ וַחֲשִׁיבוּתוֹ נֶעֱלֶמֶת מִמִּי שֶׁמֵּבִין.

[ט]**הָאֱלֹהִים יְשִׂימֵנוּ מִן הַשְּׁלֵמִים עִמּוֹ וְהָעוֹשִׂים לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּרַחֲמָיו, אָמֵן.**

נִשְׁלַם הַשַּׁעַר הַחֲמִישִׁי בְּעֶזְרַת אֱלֹהֵי קְדוּשִׁי

עיונים

הנמלה את הזריזות שלה שאוספת הרבה אף על פי שאינה צריכה אלא מעט, כמו שכתוב במדרש (דברים רבה ה, ב) שהיא אינה אוכלת אלא חיטה ומחצה לשנה, ומצאו פעם בחורי הנמלה שלוש מאות כור, זהו במעשים טובים. "ראה דרכיה" - במידות, שאינה נוגעת במה שאינה שלה, כמו שכתוב במדרש (שם), שפעם אחת נשרה תבואה והתקבצו כולם והריחו, שסברו שהיא שלהם, וכיון שהריחו שאינה שלהם לא נטלו כלום, לכן 'ראה דרכיה' ומידותיה ולמד ממנה. "וחכם" - היא החכמה, כמו שכתוב במדרש (שם) שהנמלה עושה שלשה חורין, ואינה מניחה את התבואה לא בעליונה ולא בתחתונה, אלא באמצעית, כי מתייראת מן הגשמים שלמעלה ומן התהום שלמטה, ולכן ראה חכמתה "וחכם".

ט. האלהים ישימנו מן השלמים עמו והעושים לשמו הגדול. כתיב "ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד" (שמות כז, כ). כתב הגאון רבי אהרן

עיונים

הכהן זצ"ל, חתן רבינו ה'חפץ חיים': יש להבין מדוע ציותה התורה הקדושה לקחת בדוקא שמן זית זך, דק מן הדק, "כתית", בשביל נר התמיד, ושום שמן אחר לא הוכשר לכך. ושמעתי מאדוני מורי חמי החפץ חיים שליט"א, שבזה רמזה התורה הקדושה על ערכה של קדושת אור התורה והוגיה, נושאי דגלה.

שהנה ידוע שנר התמיד היה מרמז על אור התורה, האור הנאצל והמקודש שאורו הולך מסוף העולם ועד סופו בעולמות העליונים והתחתונים, וכמאמר הכתוב "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו, כג). שכוונת הדברים שאף על פי שכל מצוה מאירה ומזהירה בערכה הגדול בבחינת נר, אמנם התורה בערכה יותר נאצלת וקדושה כיון שהיא מקור האור בעצמו. כמו שהפליגו חז"ל בגודל ערכה של קדושת התורה עד שדרשו שעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה (סוטה כא, א), כי קדושתה נשארת בלתי לקויה ואורה אינו דועך, שאין ביכולת עבירה לפגוע בה ולכבותה. ולכן ציותה התורה הקדושה, שהשמן הדולק בנר התמיד יהיה מזוכך לחלוטין בלי שום סיגים ותערובת פסולת כל שהיא. בבחינת "כתית", שהוא דק מן הדק. יען כי הוא רומז על אור התורה. והאדם צריך להשתכלל ולהתעלות בלימוד התורה עד שתהיה כולה קודש לה' יתברך בלי שום תערובת כוונות זרות ומטרות חיצוניות, רק לשם שמים כליל.

והטעם, מדוע דקדק הבורא יתברך כל כך בערך לימוד התורה הקדושה, ורצה שילמדוה זכה ומזוקקת בלי שום תערובת חיצונית וכוונות צדדיות, גם זאת מרמז הכתוב באמרו "להעלות נר תמיד". והיינו, משום שתורתו תהיה נצרכת לו להתעלות על ידה ממדרגה למדרגה בעולם הבא. וכמבואר בזוהר הקדוש שהצדיקים מתענגים בעלמא דקשוט מהתורה שרכשו עלי אדמות, ומפעם לפעם מתגלים להם יותר ויותר עניינים מצפונותיה.

ומלבד זאת, עוד תשמש לו התורה להחיותו בטל של תחיה לעתיד לבוא, כמאמרם ז"ל (בכתובות קיא, א) על הפסוק "כי טל אורות טליך" (ישעיה לג, כח), כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו, וכל שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו, וגם זה רמוז בכתוב "להעלות נר תמיד", שעל ידי התורה יגיע לכך שנרו לא יכבה, ויאיר לנצח להחיותו בטל של תחיה. כי נר רומז גם לנשמת האדם, כמאמר הכתוב (משלי כ, כז): "נר ה' נשמת אדם" (פרחי אהרן, נט).

השל"ה הקדוש מחדש: אדם שלומד תורה לשם שמים, מלבד מה שהוא מקיים מצות תלמוד תורה, נחשב לו הלימוד כאילו הוא מקיים בפועל את מה שלומד. אם הוא לומד הלכות תפילין - נחשב לו הלימוד כאילו הוא מניח תפילין, גם אם עכשיו אינו מניחן בפועל. אם הוא לומד הלכות שבת - נחשב לו הלימוד כאילו שומר עכשיו שבת גם אם עתה הוא יום חול.

וזוהי העצה לכל אחד ואחד מישראל, לזכות לקיים את כל תרי"ג המצוות, אף על פי שלא כל

עיונים

המצוות שייכות לכל אחד. אבל על ידי לימוד תורה, לימוד הלכות המצוה - נחשב לו, ללומד, כאילו קיים את המצוה בפועל!

וזהו שאמר הכתוב: "כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו" (דברים ל, יד). "בפיך" - על ידי שאדם לומד תורה בפיו, "ובלבבך" - הוא מכוון בלימודו "לשם שמים", נחשב לו הלימוד "לעשותו" - כאילו קיים בפועל את כל מה שלמד.

שער שישי

שער הכניעה

ביושר לבב חובות שער הכניעה הלבבות

הַשַּׁעַר הַשִּׁשִּׁי

שַׁעַר הַכְּנִיעָה

בְּבֵאוּר אָפְנֵי חִיּוּב כְּנִיעָתֵנוּ לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ

אָמַר הַמְחַבֵּר: מִפְּנֵי שֶׁקָּדַם מַאֲמָרֵנוּ לְיַחֵד הַמַּעֲשִׂים לֵאלֹהִים לְבַדּוֹ, וְהָיְתָה [א]הַנַּאֲוָה בַּמַּעֲשִׂים הַמְיֻחָדִים לֵאלֹהִים מַשֶּׂגֶת אֶת בַּעֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִהֲרָה מִכָּל הַפְּגָעִים הַמַּשִּׂיגִים

ביאור חובתנו להיכנע לאלוהים יתברך

בראשית דבריו מציג רבנו בחיי מספר סיבות שבגינן בחר את הכניעה כמתאימה לבוא לאחר שער ייחוד המעשה.

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו - הואיל וביארנו בשער הקודם (שער ייחוד המעשה) את חובת האדם **לייחד** את כוונתו בכל **המעשים** הטובים לשם **האלהים לבדו** ולא לשם עניין אישי או מטרה אחרת, **והיתה הנאוה במעשים המיוחדים לאלהים משגת את בעליהם יותר מהרה מכל הפגעים המשיגים**

עיונים

א. הנאוה. רבינו משה בן רבי יעקב מקוצי זצ"ל, מספר בהקדמה לחיבורו הידוע בשם סמ"ג: בתחילת האלף הששי בא אלי ענין מראה בחלום: קום עשה ספר תורה משני חלקים. ואתבונן על המראה, והנה השני חלקים, הכוונה, לכתוב ספר מצות עשה בחלק אחד, וספר מצות לא תעשה בחלק השני. [ספר הסמ"ג ערוך בשני חלקים. חלק אחד - רמ"ח מצוות עשה. חלק שני - שס"ה מצוות לא תעשה].

וגם בענין הלאוין בא אלי ענין מראה בחלום, בזה הלשון: הנה שכחת את העיקר, "השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך", כי לא היה בדעתי לחברו במניין שס"ה לא תעשה, וגם הרמב"ם לא מנאו בכלל הלא תעשה. ואתבונן אליו בבוקר, והנה יסוד גדול הוא ביראת השם, עכ"ד הנפלאים שם.

ואכן במצוות לא תעשה - מצוה ס"ד - האריך רבינו הסמ"ג בביאור אזהרה זו וז"ל: "השמר לך פן תשכח את ה'" - אזהרה שלא יתגאו ישראל כשהקדוש ברוך הוא משפיע להם טובה, ויאמרו שבריוח שלהם ועמלם הרויחו כל זה, ולא יחזיקו טובה להקדוש ברוך הוא מחמת גאותם, שעל זה

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

אוֹתָם, [ב]**וְהָיָה הֶפְסֵדָה לַמַּעֲשִׂים הַרְבֵּה מְאֹד, רָאִיתִי כִּי הַנָּחוּץ שֶׁבַּדְּבָרִים שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לָהֶם, הוּא לִסְמֹךְ לוֹ מַה שֶּׁיַּרְחִיקֶנָּה מִן הָאָדָם, וְהִיא הַכְנִיעָה.**

- ומאחר שההפסד שהגאווה גורמת לעבודת ה' הוא גדול מאד, לכן התבוננתי בדבר **וראיתי, כי** הנכון **והנחוץ שבדברים, שאני צריך להם** - כי מכל הדברים הדרושים לעבודת ה' הדבר הנחוץ ביותר **הוא: לסמוך לו** - להסמיך לשער ייחוד המעשה את **מה שירחיקנה מן האדם** - את ביאור הדבר המרחיק מהאדם גאווה זו, **והיא – הכניעה** - והוא: ההכנעה.

רבנו מבאר טעם נוסף לבחירת שער הכניעה כסמוך לשער ייחוד המעשה: ענוותנותו של האדם ושפלות רוחו הם עדות לכך שהאדם הוא עבדו של הבורא יתברך, ושהבורא יתברך הוא אדונו בלבד, ושרק אותו ראוי לעבוד ורק אליו ראוי לייחד את המעשים (מרפא לנפש).

עיונים

עולה זה המקרא "ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וכו' ואכלת ושבעת, השמר לך פן תשכח" וכו' ומכאן אזהרה שלא יתגאה אדם במה שחננו הבורא, הן בממון, הן ביופי, הן בחכמה, אלא יש לו להיות עניו ושפל ברך לפני האלוקים ואנשים, ולהודות לבוראו שחננו זאת המעלה, והאריכו רבותינו בגנאי גסי הרוח במסכת סוטה (ד: ה.), ואמר שלמה בספר משלי (כט, כג) "גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד", עכ"ד הנפלאים של אחד מגדולי הראשונים, ועיין שם באריכות נעימות דבריו הקדושים.

ב. והיה הפסדה למעשים הרבה מאד. כתב הגר"א על הפסוק (משלי כג): "אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים": הלומד תורה לשם הנאת כבוד, הגם שלימוד זה ערב ומתוק לו, אך שתים רעות בזה: א. כוונתו לשם גאוה. ב. כשהפנייה והמטרה תסתלק - הלימוד יפסק, כעין שאמרו (אבות ה, יט) "כל אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה". וכך פירוש הכתוב: אל תתאוה ללמוד תורה עם פניות של כבוד, כי חוץ מעצם איסור גאוה - הוא "לחם כזבים" מלשון "אשר לא יכזבו (יפסקו) מימיו". לימוד כזה לא יאריך ימים ויפסק במהרה. אך לעומת זאת "יראת ה' טהורה עומדת לעד", הלומד תורה ביראת ה' בלא פניות, יזכה: א. עצם תורתו היא בטהרה. ב. "עומדת לעד" לימוד המתקיים!

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

ומטעם נוסף עלי להסמיך שער הכניעה לשער ייחוד המעשה. **מפני שנתברר לנו עוד** [גם], **שההכנעה היא** יסוד **ושורש העבדות, ובה ייתכן להכריל העבר** - ובאמצעותה יוכל האדם הרוצה להיות עבד ה', לפרוש ולהרחיק את עצמו **ממדות** ותחושות **האדנות,** ולייחס אותן אך ורק אל ה' יתברך, **וההודאה לאלהים בהתייחדו בהן לבדו** - ובעזרתה של מידת הכניעה יוכל גם להביע את הכרתו בכך שהאדנות והגאווה ראויות רק לאלוקים לבדו **מבלעדי הבריאים** - ולא לשאר הברואים, **כמו שאמר** והצהיר זאת **דוד** המלך **עליו השלום (דברי הימים־א כט, יא): 'לְךָ ה' הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ'** - הרי כל הנמצאים אשר הם בשמיים ובארץ - הכול שלך הוא, וכמו

וּמִפְּנֵי שֶׁנִּתְבָּרֵר לָנוּ עוֹד, שֶׁהִיא שֹׁרֶשׁ הָעֲבוֹדוֹת, וּבָהּ יִתָּכֵן לְהַכְרִיל הָעֶבֶד מִמִּדּוֹת הָאַדְנוּת, וְהַהוֹדָאָה לֵאלֹהִים בְּהִתְיַחֲדוֹ בָהֶן לְבַדּוֹ מִבַּלְעֲדֵי הַבְּרוּאִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (דִּבְרֵי הַיָּמִים־א כט, יא)**:** [ג]**לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד** [ד]**כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ,**

עיונים

ג. לך ה' הגדולה... כי כל בשמים ובארץ. אין לנו כל השגה בעצמותו יתברך, ועל כן אין לנו לייחס לו יתברך כל תואר עצמי. וכמו שאמרו חז"ל (ברכות לג, ב) שאם לא היה משה רבינו אומר "הא-ל הגדול הגבור והנורא", לא היינו יכולים לאומרו, כי כל תוספת שבח שנאמר על ידינו - אין זה שבח אלא גנאי הוא לו.

נמצא שכל שבח שמקלסים אותו יתברך, אינו מתייחס אל עצמותו יתברך, אלא מתייחס אל תואר הפעולה, היינו, שהוא נותן הגדולה והגבורה לברואים.

וזהו שנאמר: "לך ה' הגדולה" וכו' - "כי כל בשמים ובארץ" - 'כי' היינו 'אשר' - דהיינו, אשר כל הגדולה והגבורה שבעולם הזה והנצח וההוד שבעולם המלאכים - הכל מאתך הוא ('דרך החיים').

ד. כי כל בשמים ובארץ. השכל האנושי קשור ומחובר לחלק החומרי, ועל כן אינו יכול להשיג ולתפוס השגה כלשהי בעצמותו יתברך. ברם, יכול האדם לתפוס בדימיונו אפס קצהו, על ידי שיבחן ויביט על החלק הגלוי בבריאה, ומן הפרטים הנאדרים והנפלאים הנגלים לנגד עיניו יוכל להעלות בדעתו ולשפוט ולהבין כי הם בבואה דבבואה וגילוי כלשהו של החלק הנסתר, ועל ידם יוכל להשיג ולהבין כי אין ערך ושיעור לגודלו ותפארתו יתברך, אשר אין לנו תפיסה בו כלל.

למה הדבר דומה - למי שאינו יודע טעם מתיקות הדבש מהי, וכל ההשגה שלו בטעם הדבש היא

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

וְאָמַר (תְּהִלִּים פט, ז)**: כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיְיָ יִדְמֶה לַיְיָ בִּבְנֵי אֵלִים. וּמַטִּיבָהּ עוֹד, כִּי הִיא מְרַחֶקֶת מִן הָאָדָם הַגְּדֻלָּה, וְהַגָּאוֹן, וְהַגֹּבַהּ, וְהַתִּפְאֶרֶת, וְהַשְׂרָרָה, וּרְדוֹת בַּכֹּל, וַחֲמֹד מַה שֶּׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה מִפִּעְפֵּי הַגַּאֲוָה.**

וְרָאוּי עַתָּה שֶׁנְּבָאֵר מִדְּבַר הַכְּנִיעָה עֲשָׂרָה דְּבָרִים. הָאֶחָד, מַה הִיא הַכְּנִיעָה. וְהַשֵּׁנִי, לְכַמָּה חֲלָקִים תֵּחָלֵק. וְהַשְּׁלִישִׁי, בְּמָה

שאמר עוד (תהלים פט, ז)**: 'כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים'** - כי אין בשחקים ובכל צבא השמים והמלאכים אי מי שיהיה לו דמיון לא-ל יתברך (עפ"י רד"ק).

ומטיבה עוד - עוד תועלת מרובה יש במידת ההכנעה, **כי היא מרחקת** - שהיא מרחיקה **מן האדם** את הגדולה - את ההתרברבות, **והגאון** - וההתנשאות, **והגובה** - ואת גובה הלב, **והתפארת** - את ההתפארות, **והשררה** - את ההשתררות, **ורדות בכל** - ואת הרצון והשאיפה למשול על הזולת, וגם מונעת את האדם **לחמוד את מה שהוא גדול ממנו** - את מה שאינו ראוי לו לפי ערכו והיא גם מרחיקה מן האדם כל מידה רעה הדומה **לזה מפעיפי הגאוה** - דומה לגאווה או נובעת ממנה.

ובבואנו ללמוד על מידת ההכנעה ראוי עתה, שנבאר מדבר הכניעה עשרה דברים - הכלולים במידה זו. **האחד, מה היא הכניעה**, כלומר מהי הגדרת המידה. **והשני, לכמה חלקים תיחלק** - לאלו סוגים היא נחלקת. **והשלישי, במה**

עיונים

רק על ידי טעימה של מיני סופגנים העשויים דבש, על ידי טעימה זו יוכל הטועם לקבל מושג כלשהו בטעמו המתוק של הדבש עצמו, ומכאן יבין כי עוצמת המתיקות של הדבש עצמו גדולה ורבה עד מאד.

נמצא איפוא שהימצאות כל הברואים וקיומם הריהם כסולם המוצב ארצה אשר ראשו מגיע השמימה, כי מהם ועל ידם יכול האדם להשכיל ולהתבונן בנפלאות האלוקים.

וזהו שנאמר: "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ" - ה'שמים' ו'הארץ' הם שני קצוות הבריאה, ומן הנמצא בקצה האחד - בארץ, אנו למדים על נפלאותיו ורוממותו יתברך בקצה העליון - בשמים (רבי דוד טעביל, בית דוד).

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

תִּהְיֶה הַכְּנִיעָה. וְהָרְבִיעִי, בְּאֵיזֶה עִנְיָן צָרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ. וְהַחֲמִישִׁי, אֵיךְ אָפְנֵי קְנוֹתָהּ. וְהַשִּׁשִּׁי, בְּתֹכֶן הַמִּנְהָג שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְנַהֵג בּוֹ הַנִּכְנָע. וְהַשְּׁבִיעִי, מָתַי תִּתָּכֵן הַכְּנִיעָה מִן הַנִּכְנָע, וּמָתַי לֹא תִתָּכֵן. וְהַשְּׁמִינִי, שֶׁנְּבָאֵר אִם הַכְּנִיעָה סְמוּכָה לְמִדּוֹת הַטּוֹבוֹת, אוֹ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת סְמוּכוֹת לָהּ. וְהַתְּשִׁיעִי, אִם יִתָּכֵן לְהִתְקַבֵּץ בְּלֵב הָאָדָם הַגַּאֲוָה וְהַכְּנִיעָה, אִם לֹא. וְהָעֲשִׂירִי, בֵּאוּר (ה)**תּוֹעֶלֶת הַכְּנִיעָה בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא.**

תהיה הכניעה - אלו מאורעות ומצבים מביאים את האדם לידי הכנעה.

והרביעי, באיזה ענין צריך להשתמש בה - מהם המצבים והזמנים שצריך האדם לנהוג בהכנעה במיוחד. **והחמישי, איך אופני קנותה** - מהם הכלים שבעזרתם יוכל האדם להשיג את הכניעה.

והששי, בתוכן המנהג שצריך להתנהג בו הנכנע - ההנהגה הנכונה שצריך הנכנע לנהוג בה. **והשביעי, מתי תיתכן הכניעה מן הנכנע, ומתי לא תיתכן** - כללים וקריטריונים לבחון על פיהם האם האדם ניחן במידת הכניעה או לא. **והשמיני**, יש לדון בסוגיה **שנבאר, אם הכניעה סמוכה** ומצטרפת **למידות הטובות** - האם יוכל האדם לרכוש את מידת ההכנעה רק אם קיימות בלבו שאר המידות הטובות, **או** ההיפך הוא הנכון: **המידות הטובות סמוכות** ונספחות **לה** - המידות טובות תלויות בכניעה. כלומר בתחילה צריך האדם לקנות לעצמו את מידת הכניעה והיא משמשת תנאי לרכישת שאר המידות הטובות. **והתשיעי**, עוד יש לברר **אם ייתכן להתקבץ** - האם אפשרי שיימצאו **בלב האדם הגאוה והכניעה** בכפיפה אחת, **אם לא** או שהן סותרות זו את זו ולא ייתכן שיהיו שתיהן בלב האדם בו זמנית. **והעשירי, ביאור** איזו **תועלת** מביאה **הכניעה** [ההכנעה] **בעניני** [לענייני] **העולם הזה** ומהי התועלת שיש בה לענייני **העולם הבא.**

עיונים

ה. **תועלת הכניעה.** המשנה במסכת אבות (ד, יז) אומרת: "שלשה כתרים הם: 'כתר תורה', ו'כתר כהונה', ו'כתר מלכות'; ו'כתר שם טוב' עולה על גביהן". יש להקשות, התנא התחיל ב'שלשה' כתרים הם, ובהמשך המשנה מפרטת ארבעה כתרים, והיה לה לומר 'ארבעה' כתרים הם, כמו שממשיכה ומפרטת?

הסביר רבי משה יחיאל הלוי אפשטיין זצ"ל מאוז'רוב-חנצ'ין: בכתר הרביעי התכוון התנא למידת

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

העונה הקרויה בפי התנא: "כתר שם טוב", זאת, כיון שעל ידי העונה רוח הבריות נוחה מן האדם, ושמו הטוב מגיע למרחקים, וכדברי הגמרא (סנהדרין פח, ב): עניו ושפל ברך ורוח הבריות נוחה הימנו. וכן אמרו (תענית טז, א): עניו ושפל רוח ומרוצה לעם.

וביאור הדברים: מידת הענוה אינה מידה בפני עצמה, ואינה נחשבת למידה טובה של כל אדם, אלא מידה טובה היא רק לאדם גדול, שיש בידו להתגאות במשהו, ואם הוא בכל זאת עניו - אז הענווה היא המידה הטובה ביותר בין המידות שלו. אבל אם אין לו גדולה אין ענוותנותו שווה כלום. נמצא שכתר שם טוב אינו בין שלושת הכתרים אלא הם תלויים בו, שאדם שיש לו אחד מן הכתרים הללו, היינו או כתר תורה או כתר כהונה או כתר מלכות, והוא גם בעל שם טוב, היינו עניו ושפל-ברך ושמו הולך לפניו כעניו ומעביר על מידותיו, שייף עייל שייף נפיק - אז כתר התורה, הכהונה והמלכות הם כתרים של ממש. אבל אם אין לו כתר שם טוב, ואין רוח הבריות נוחה הימנו - אז גם הכתרים הנ"ל אינם כתרים.

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

רבנו מבאר בפרק זה את הגדרת ההכנעה ואת ביטוייה החיצוניים.

אבל הכניעה - מהות הכניעה **היא: שפלות הנפש, ושחותה** - שתהיה נפש האדם נמוכה וכפופה, **ומיעוט ערכה אצלה** - ותהיה ממעטת את ערכה בעיני עצמה, **ומידה זו היא מידה אחת ממידות הנפש.**

וכאשר תתיישב בה - וכאשר ההכנעה תיקבע ותשתרש בנפש האדם, **יראו אותותיה** - יתגלו סימני הכניעה החיצוניים ויהיו ניכרים **על האברים: מהם** - כגון: **הלשון הרכה** - דבריו של האדם שרכש מידה זו יהיו בלשון רכה ובעדינות, **והקול הנמוך** - ובקול נמוך,

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

אֲבָל (א)**הַכְּנִיעָה הִיא שִׁפְלוּת הַנֶּפֶשׁ, וְשַׁחוּתָהּ, וּמִעוּט עֶרְכָּהּ אֶצְלָהּ, וְהִיא מִדָּה מִמִּדּוֹת הַנֶּפֶשׁ. וְכַאֲשֶׁר תִּתְיַשֵּׁב בָּהּ, יֵרָאוּ אוֹתוֹתֶיהָ עַל הָאֵבָרִים: מֵהֶם, הַלָּשׁוֹן הָרַכָּה, וְהַקּוֹל הַנָּמוּךְ,**

עיונים

א. הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה. במסכת סנהדרין (פח, ב) אמרו: שלחו מתם (משם, מארץ ישראל): איזהו בן העולם הבא? [זה שהוא] ענוותן ושפל ברך, שייף עייל שייף ונפיק (-כפוף נכנס וכפוף יוצא, כלומר, הילוכו בדרך ענוה והכנעה), וגריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה (-ולומד תורה בהתמדה, ואינו מחזיק טובה לעצמו בשל כך)".

ביאר המהרש"א: נקטו החכמים שלש לשונות של ענוה (ענוותן, שפל ברך, שייף עייל וכו'), כנגד שלשה כוחות באדם שיכולים להביאו לידי גאוה: חכמתו, גבורתו ועשרו. אדם שהוא "בן עולם הבא" חייב להיות נקי מגאוה בכל שלושת עניינים אלו: "ענוותן" - שאינו מתגאה בשכלו; "שפל ברך" - ביחס לגבורת גופו, שיהיה כברכיים שהן במקום שפל בגופו של אדם; ויהיה גם עניו ברכושו ובעשרו, שאינו מהַדֵּר שתהיה לו דירה נאה ובית גבוה כדרך העשירים, אלא פתח ביתו כה נמוך, עד שצריך לשחות ("שייף עייל...") בכניסתו ויציאתו.

ב"בן יהוידע" ביאר: "ענוה" היינו שפלות הרוח בפנימיותו של האדם, ו"שפל ברך" היינו ההכנעה בהתנהגותו החיצונית.

בספר 'שיחות מוסר' ביאר החילוק בין 'ענוה' ל'שפל ברך', כי אפשר שיהיה אדם עניו ומכל מקום הוא עומד איתן בדעתו, ואינו יכול לכופה ולהכניעה מפני דעת חברו, לא כן 'שפל ברך' אשר בכוחו להכניע דעתו ולחזור בו מדבריו מפני דעת חברו, ובכל עת שוקל את דרכו מחדש ואינו

וְהָעֲנָוָה בְּעֵת הַכַּעַס, וּמִעוּט הַנְּקָמָה אַחַר הַיְכֹלֶת עָלֶיהָ, כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר עַל אַחַד הַמְּלָכִים שֶׁאָמַר לְמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב אֶצְלוֹ, לְאַחַר שֶׁהֵבִיאוּ הַשּׁוֹט: חַי יְיָ, לוּלֵא חֶזְקַת כַּעֲסִי עָלֶיךָ, הָיִיתִי נוֹקֵם מִמְּךָ נְקָמָה גְּדוֹלָה. וּמָחַל לוֹ. וְאָמְרוּ עָלָיו שֶׁהָיָה אוֹמֵר: אֵינִי יוֹדֵעַ עָוֹן שֶׁהוּא שׁוֹקֵל יוֹתֵר מֵעֲוֹנוֹתַי.

שמסופר על מלך אחד שפעם חטא מישהו כלפיו והתחייב בעונש, ואחרי שהביאו את השוט כדי להכותו, אמר לו המלך: "**חי ה', לולא חזקת כעסי עליך** - אילולא היה חרון אפי עליך כל כך גדול, אזי **הייתי נוקם ממך** [בך] **נקמה גדולה**", והייתי מעניש בעונש חמור ביותר. [פירוש, מן הראוי היה שאעניש אותך בעונש קשה כפי הראוי לך על מעשיך החמורים, אך מפני שאני מרגיש כי כעסי חזק, איני מעניש אותך כפי המגיע לך, כדי לא לחזק בעצמי את מידת הכעס שהיא מידה מגונה, וברצוני להרגיל את עצמי להתנהג בהכנעה. לפיכך אמעט בעונשך, אף על פי שיש באפשרותי להעניש אותך בעונש קשה יותר (מנוח הלבבות)]. והוא סלח **ומחל לו על חטאו. ואמרו עליו, שהיה אומר** - ומסופר שאותו מלך הסביר את התנהגותו כך: **איני יודע עוון שהוא שוקל יותר מעוונותי** - איני מכיר עוון שהוא גדול יותר מהעוונות שלי [כלומר, כשהיו מקורביו מסיתים אותו להעניש אדם שחטא כנגדו, היה נוהג להשיב להם: איך אוכל להעניש אותו, בזמן שייתכן שחטאי כלפי בורא העולם גדולים ורבים מחטאו של אדם זה שחטא כנגדי?! (פת לחם)].

אנשים עלולים לטעות במהותה של מידת ההכנעה ולהחשיב את ההכנעה הנובעת ממקור פסול כהכנעה הרצויה. לפיכך מבאר רבנו בפרק זה את סוגי ההכנעה, ומעמיד את האדם על מהותה האמיתית. דווקא על רקע תיאור ההכנעה הפסולה, בולטת יותר הגדרתה של ההכנעה הרצויה.

עיונים

מתעקש להחזיק בדבריו הקודמים.

פֶּרֶק שֵׁנִי

אֲבָל בֵּאוּר חֶלְקֵי הַכְּנִיעָה הוּא, שֶׁהַכְּנִיעָה תֵּחָלֵק לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים.

אֶחָד מֵהֶם כּוֹלֵל אֶת הָאָדָם וְרַבִּים מִמִּינֵי בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים, וְהוּא דַּלּוּת הַנֶּפֶשׁ, וְסָבְלָהּ הַחָזֵק אֲשֶׁר הָיְתָה יְכוֹלָה לִדְחוֹתוֹ, מִפְּנֵי סִכְלוּתָהּ בְּאָפְנֵי דְחִיָּתוֹ. וְזֶה יִהְיֶה מִן הַכְּסִילִים שֶׁבִּבְנֵי אָדָם וְעַמֵּי הָאָרֶץ, מִפְּנֵי מִעוּט יְדִיעָתָם וַחֲלִישַׁת הַכָּרָתָם אֶת נַפְשׁוֹתָם וְעֶרְכֵיהֶם. וְזֶה

אבל **ביאור** חלקי הכניעה **הוא, שהכניעה תחלק** - ההכנעה נחלקת לשלושה חלקים:

אחד מהם - חלק אחד הוא ההכנעה הכוללת **את** בני **האדם ועוד רבים ממיני** בעלי חיים **שאינם** מדברים - ועוד סוגים רבים של בעלי חיים שאינם ממין האדם, **והגדרתה** הנכונה **הוא** [היא] **דלות** - אזלת יד ורגש נחיתות של **הנפש**, כלומר, מדובר ביצורים הנכנעים מפני עניות דעתם, **וסבלה** ההיזק - ומתוך תחושת הנחיתות המלווה אותם, הם מקבלים את הסבל העובר עליהם, **אשר היתה יכולה לדחותו** - אף על פי שבאמת בכוחם לסלק את הסבל מעליהם, וזאת **מפני סכלותה באופני דחייתו** - מפני שהם אינם מודעים לכוחותיהם האמיתיים וערך עצמם פחות בעיניהם [כוונת דברי רבנו, שגם בבני האדם יש אנשים כנועים בשל חוסר הכרתם במעלות נפשם, אותה נפש שמדרגתה מעולה וגבוהה יותר מנפש שאר כל הברואים, ואילו היו מכירים בגדלותה, לא היו מקבלים בשוויון נפש את הצרות והמועקות הבאות עליהם. רק מפני שהם מזולזלים בעיני עצמם ומדרגתם פחותה בעיניהם, הם נכנעים ומשלימים עם מצבם הירוד ומתייחסים לצרותיהם כדבר המובן מאליו. למה הדבר דומה? לבן כפר שעשן התנור חודר לעיניו, ואיננו מתקומם על כך, לפי שערכו פחות בעיניו, ולכן הוא משוכנע שאדם כמוהו אינו זכאי להקפיד על דברים שכאלה. כביכול, בשל חסרונותיו "מגיע" לו לסבול (עפ"י פת לחם)]. **וזה יהיה** - וההכנעה מסוג זה תימצא **מן הכסילים שבבני אדם** - אצל בני אדם הכסילים **ובעמי הארץ** והמון העם, **מפני מיעוט ידיעתם וחלישת הכרתם** - מפני שאינם יודעים ומכירים כראוי **את נפשותם** - את כוחות הנפש האצורים בקרבם ואינם מבינים **ערכיהם** - את מעלתם ואת ערך עצמם. **וזה**

נִקְרָא כְּנִיעָה מִדֶּרֶךְ הַהַסְכָּמָה בִּלְבָד, אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הוּא דַּלּוּת הַנֶּפֶשׁ, וְעִוְרוֹנָהּ בְּסִכְלוּת הַגּוֹבֶרֶת עָלֶיהָ מֵרְאוֹת מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ תַּקָּנָתָהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (איוב יז, ד): כִּי לִבָּם צָפַנְתָּ מִשָּׂכֶל עַל כֵּן לֹא תָרוֹמֵם.

אֲבָל (א)**הַכְנִיעָה הִיא אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַחַר רוֹמְמוּת הַנֶּפֶשׁ וְהִתְנַשְּׂאָהּ מֵהִשְׁתַּתֵּף עִם הַבְּהֵמוֹת** הגורמות לאותם אנשים למעט בערך עצמם, **ועִוְרוֹנָהּ בְּסִכְלוּת** - ומפני העיוורון וחוסר ההבנה הבסיסיים **הַגּוֹבֶרֶת** ומשתלטת **עָלֶיהָ**, ומונעת את נפש האדם **מֵרְאוֹת מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ תַּקָּנָתָהּ** - כיצד להרחיק את הסבל מעליה, **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב יז, ד): 'כִּי לִבָּם צָפַנְתָּ מִשָּׂכֶל עַל כֵּן לֹא תָרוֹמֵם'** - משום שהסתרת את השכל והדעת מלבם, אין הם מכירים את ערך נפשם, ואין לבם מתרומם, וממילא כניעתם דומה לכניעת שאר בעלי החיים הכנועים (פת לחם).

אֲבָל הַכְנִיעָה הנכונה והאמיתית **הִיא** זו **אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַחַר רוֹמְמוּת הַנֶּפֶשׁ** - שתימצא באדם לאחר שיכיר ברוממות נפשו **וְהִתְנַשְּׂאָהּ מֵהִשְׁתַּתֵּף עִם הַבְּהֵמוֹת** - ורק כאשר ידע שנפשו נבדלת במעלתה,

עיונים

א. הַכְנִיעָה הִיא אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַחַר רוֹמְמוּת הַנֶּפֶשׁ וְהִתְנַשְּׂאָהּ מֵהִשְׁתַּתֵּף עִם הַבְּהֵמוֹת. בספר 'משלחן גבוה' (פרשת בהעלותך) הביא בשם הגאון רבי אברהם, אחי הגר"א, בעל 'מעלות התורה', שביאר את הכתוב "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה", היינו, בדברים "אשר על פני האדמה" דוקא, כלומר, בעניני הגוף. אבל ברוחניות גבה לבו מאד, כדאיתא במדרש רבה שבמיתתו אמר למלאך המות "מי אנוכי גדול ממך".

לפי זה ביאר מאמר הכתוב "אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו" (תהלים מט, כא). פירוש, שכל עיקר שליטת היצר הרע על האדם, הוא משום שלא יבין ערכו. כי אם ידע העברי רום מעלתו ויקרת ערכו, וישמור את כבודו הרם לבל יתחלל בשום אופן, לא יפול במצודת היצר. זהו שנאמר

נִקְרָא כניעה - והתנהגות זו נחשבת ככניעה **מִדֶּרֶךְ הַהַסְכָּמָה בִּלְבָד** - רק מפני שכך הסכימו ההמון ומכנים הנהגה זו כך, אך אין זו הכנעה אמתית ונכונה. הכינוי "כניעה" שמוצמד אליהם הוא לשון מושאלת בלבד, **אֲבָל עַל פִּי דֶּרֶךְ הָאֱמֶת** - ולאמיתו של דבר, זו לא "הכנעה", אלא נוהג זה - **הוּא** ומקורו נובעים **מִדַּלּוּת הַנֶּפֶשׁ** וחולשתה, והן הגורמות לאותם אנשים למעט בערך עצמם, **וְעִוְרוֹנָהּ בְּסִכְלוּת** - ומפני העיוורון וחוסר ההבנה הבסיסיים **הַגּוֹבֶרֶת** ומשתלטת **עָלֶיהָ**, ומונעת את נפש האדם **מֵרְאוֹת מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ תַּקָּנָתָהּ** - כיצד להרחיק את הסבל מעליה, **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב יז, ד): 'כִּי לִבָּם צָפַנְתָּ מִשָּׂכֶל עַל כֵּן לֹא תָרוֹמֵם'** - משום שהסתרת את השכל והדעת מלבם, אין הם מכירים את ערך נפשם, ואין לבם מתרומם, וממילא כניעתם דומה לכניעת שאר בעלי החיים הכנועים (פת לחם).

אֲבָל הַכְנִיעָה הנכונה והאמיתית **הִיא** זו **אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַחַר רוֹמְמוּת הַנֶּפֶשׁ** - שתימצא באדם לאחר שיכיר ברוממות נפשו **וְהִתְנַשְּׂאָהּ מֵהִשְׁתַּתֵּף עִם הַבְּהֵמוֹת** - ורק כאשר ידע שנפשו נבדלת במעלתה,

עיונים

'ואדם' ביקר - הוא איש הישראלי הנקרא אדם, 'ביקר' - מחמת יקרת רוחו, חלק אלוק ממעל, אשר שב ועולה עוד למעלה, אבל 'ולא יבין' - הוא אינו מבין מעלתו אשר בגינה הוא קרוי "אדם". לכן הוא 'נמשל' - היצר הרע מושל עליו, יען 'כבהמות נדמו' - שעושים מעשה בהמי.

כי על כן ברוחניות ראוי שיגבה לבו של אדם וידע ערכו הנכון, ואילו הענוה אינה כי אם באשר "על פני האדמה" עכ"ד.

מרגלא בפומיה דהגאון רבי אליהו לופיאן: משמעות הענוה אין פירושה שלא יכיר האדם ערך עצמו, רק אדרבא צריך שידע כוחות נפשו, ואף על פי כן לא יבא על ידי כך לגאוה. וראיה לדבר, שהרי משה רבינו "עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", והכתוב במפורש אומר, "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו" וכו'. והנה הרמב"ם מנה את זה כאחד מי"ג עיקרים, להאמין באמונה שלימה שנבואת משה רבינו ע"ה היתה אמיתית, ושהוא היה אב לנביאים וכו', ומשה רבינו עצמו, ככל איש ישראל, אף הוא היה צריך להאמין בזה. על כרחך אתה למד, שאפשר שידורו שני הדברים בכפיפה אחת, להיות "עניו מאד מכל האדם", ובד בבד להאמין שהוא אב לנביאים וכו'.

בַּמְּגֻנּוֹת שֶׁבָּהֶן, כִּי עִנְיָנָהּ בָּזֶה כְּעִנְיַן הַבְּהֵמוֹת.

וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, הַכְנִיעָה לִבְנֵי אָדָם, אִם מִפְּנֵי מָשָׁלָם בּוֹ, כְּמוֹ הָאָסִיר בְּיַד אוֹיְבוֹ וְהָעֶבֶד בְּיַד אֲדוֹנָיו, אוֹ לְחֶסְרוֹנוֹ לָהֶם וְגֹדֶל צָרְכּוֹ לְמַה שֶּׁיֵּשׁ אֶצְלָם, כַּשָּׁכִיר לְשׂוֹכְרוֹ, וְהָרֹשׁ לְתוֹמְכוֹ הֶעָשִׁיר, וְהַתַּלְמִיד לְרַבּוֹ, אוֹ לְחוֹב רָאוּי שֶׁאֵין הָאָדָם יָכוֹל לְפָרְעוֹ, וְהוּא חַיָּב לְהַכָּנֵעַ וּלְהִשָּׁפֵל לִפְנֵי בְּעָלָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מִשְׁלֵי כב, ז)**: וְעֶבֶד לְוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה, אוֹ לְדַעְתּוֹ שֶׁהוּא מְקֻצָּר בְּעִנְיֵנֵי מוּסְרֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא וְסִכְלוּתוֹ בְּדֶרֶךְ הַיְשָׁרָה. וְכַאֲשֶׁר תִּמְצָא יָדוֹ נְבִיא דּוֹרוֹ אוֹ** במגונות שבהן - אלא בין המידות הגרועות, **כי ענינה בזה כענין** - מפני שכניעה זו כמוה ככניעת הבהמות.

עתה יבאר רבנו חלק שני בכניעה, שאמנם אין היא כניעה גרועה, אך כפי שיבואר אין זו הכניעה האמיתית. הכניעה האמיתית היא החלק השלישי שיבואר להלן במהלך שער הכניעה כולו.

והחלק השני, היא **הכניעה** [ההכנעה] לפני **בני אדם**, וכניעה זו נובעת מאחת הסיבות כדלהלן: **אם מפני מָשלם בו** - או מפני שהם מושלים בו והוא נתון למרותם, **כמו האסיר** - בדומה לאסיר השבוי **ביד אויבו** ונכנע לשוביו, **והעבד** הנתון **ביד אדוניו, או** אדם הזקוק להיות כנוע לפני אחרים - **לחסרונו** - מפני שהוא חסר כול וזקוק להם **ומפני גודל צרכו** הוא זקוק **למה שיש אצלם** - למה שבידם לתת לו וכדי לרצותם הוא נכנע אליהם, **כגון השכיר** הזקוק **לשוכרו** - למעבידו, **והרש** הנצרך **לתומכו העשיר** - והעני הזקוק לעזרת בעל ההון ונכנע אליו, **והתלמיד** הזקוק **לרבו** שילמדנו, **או** פעמים שהאדם נכנע לפני חברו **לחוב ראוי שאין האדם יכול לפרעו** - בשל חוב שהוא חייב לו ואין בידו היכולת לפרוע את החוב, ומפני כך **הוא חייב להיכנע ולהישפל לפני בעליו** - אין לו מנוס אלא להכניע ולהשפיל עצמו לפני בעל חובו, **כמו שכתוב** (**משלי כב, ז**)**: 'ועבד לוה לאיש מלוה'** - הלווה משועבד לאדם שהלווה לו. **או** יש כניעה בשל סיבה נוספת: **לדעתו** - כאשר ידוע לאדם **שהוא מקצר בעניני מוסרי העולם הזה** - והתנהגותו בענייני העולם הזה אינה על פי דרך המוסר והצדק וכן ידוע לו שהוא מתרשל בענייני **העולם הבא** - בקיום המצוות המביאות אותו לחיי העולם הבא, **וסכלותו בדרך הישרה** - ואותו אדם גם מכיר בחסרונו שאין הוא יודע את הדרך הישרה שעליו ללכת בה והולך בדרכים עקלקלות. **וכאשר תמצא ידו** ויפגוש **בנביא** של **דורו, או**

מוֹרֶה צֶדֶק המכוון אותו אל הדרך הנכונה, או קורא אל הדרך הטובה - או שייתקל במי שמוכיח אותו, מעמידו על טעותו ומעוררו ללכת בדרך הישרה, הוא **ייכנע לו ויישפל** - וישפיל עצמו **לפניו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה** (**ברכות ז, ב**)**:** 'גדולה שימושה [של תורה] יותר מלימודה - גדולה מעלתו של המשמש תלמיד חכם יותר ממי שלומד תורה מרבו (שיטה מקובצת) [שהלומד מרבו, פעמים שרבו מלמדו דברים שאינם למעשה, לכן גדולה שמושה של תורה שעל ידה רואה ברבו הלכה למעשה (מהרש"א)], וכפי **שנאמר** בתיאור הקשר שהיה בין אלישע הנביא לאליהו הנביא שהיה רבו (**מלכים־ב ג, יא**)**: 'אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו'. "אשר למד** תורה מפי אליהו" **לא**

עיונים

ב. גדולה שימושה יותר מלימודה. "שימוש חכמים" הוא אחד מארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם (ראה אבות ו, ה), והיינו, שמשמש את החכמים ועובד עבודתם כדי ללמוד לפניהם תלמוד וסברא (מחזור ויטרי שם); שכן אפילו בשבתם ובקימתם ובשכבם יכול האדם ללמוד מהנהגותיהם, הן במעלות המידות, הן במעלות השכליות (מרכבת המשנה שם). ועוד, שכאשר התלמיד מבטל עצמו כלפי רבו ומשמשו, הריהו קובע בנפשו מעלת רבו וגדולתו. כתוצאה מכך, אפילו אם לא ישכיל עומק כוונתו בראשונה, לא יבטל דבריו בליבו, אלא יתייגע להבינם (הגר"ש שקאפ בהקדמה לשערי ישר, בביאור הגמרא בבבא קמא כ, ב ורש"י שם ד"ה לכי תשמש לי). על כך שנינו בברכות ז, ב: "גדול שימושה של תורה יותר מלימודה". [אולם רש"י נוקט בכמה מקומות ש"שימוש חכמים" היינו הלימוד מרבו טעמי המשניות וסברותיהן (עיין רש"י שבת יג, ב ד"ה ושימש, וסוטה כב, א ד"ה ולא; עיין גם רש"י אבות שם)].

במסכת כתובות (צו, א) אומר רב נחמן בר יצחק: כל המונע תלמידו מלשמשו, פורק ממנו (מן התלמיד) יראת שמים. וביאר ה"הפלאה", יראת שמים אמיתית היא יקרה מאד, ולא ישיגוה אלא בני עלייה, והם תלמידי חכמים העמלים בתורה. על ידי דבקות בחכמים ושימושם, יכולים אף שאר העם להתעלות ולקבל חלק במדרגת היראה של רבותיהם (עיי"ש באורך).

חובות הלבבות שער הכניעה ביושר לבב

נֶאֱמַר, אֲלָא "אֲשֶׁר יָצַק", מְלַמֵּד שֶׁגְּדוֹלָה שִׁמּוּשָׁהּ יוֹתֵר מִלִּמּוּדָהּ, וְאָמַר (שְׁמוֹת לג, יא): **וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל**, וְאָמַר הֶחָכָם עַל כְּלַל עַם הָאָרֶץ (מִשְׁלֵי כב, ז): **וְעֶבֶד לְוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה**, וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב (מִשְׁלֵי יא, כט).

וְהַחֵלֶק הַזֶּה מֵחֶלְקֵי הַכְּנִיעָה, וְאִם הוּא רָאוּי בַּטֶּבַע, אֵינֶנּוּ תָּדִיר, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ כּוֹלֵל אֶת כָּל הַמְדַבְּרִים, וְלֹא רָאוּי בְּכָל זְמַן וּבְכָל מָקוֹם, כִּי הָאָסִיר כְּשֶׁיֵּצֵא מִמַּאֲסָרוֹ, וְהָעֶבֶד נאמר, אלא "אשר יצק מים על ידי אליהו", כלומר, מעלתו של אלישע הייתה בכך ששימש את אליהו. לשון זה מלמדנו, שגדולה שימושה של תורה יותר מלימודה. אלישע הנביא לא רק שימש את רבו, אלא גם למד תורה מפיו, ועם זאת כשרצה הפסוק לתאר את מעלתו, הדגיש את שימוש הרב. הרי ששימוש תלמידי חכמים, פעולה שיש בה הדגש של כניעה, הוא מעלה עליונה. (על פי הריא"ץ). אכן, השימוש הוא ההכנעה שנוהג התלמיד בכפיפה לפני רבו, והכנעה זו מביאה את האדם אל כל המידות הטובות, ועל ידה זוכה שתלמודו מתקיים בידו (עפ"י מרפא לנפש וטוב הלבנון), וכן **אמר** - כאשר התורה באה לספר בשבחו של יהושע נאמר (**שמות לג, יא**): 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל' - יהושע, תלמידו המובהק וממלא מקומו של משה רבנו, אינו מתואר במקרא כ"תלמיד משה", אלא כ"משרת משה" (הגר"א, בפירושו ליהושע א, א מובא במגדים חדשים). עוד התבטא **ואמר** שלמה המלך החכם, **על כלל עם הארץ** - על כל מי שנצרך וזקוק לחברו שהוא כנכנע לפניו (**משלי כב, ז**): 'יעבד לוה לאיש מלוה' - הלווה משועבד לאדם שהלווה לו, 'ועבד אויל לחכם לב' (**משלי יא, כט**) - האויל, סופו שיהיה עבד למי שהוא חכם לב, כדי להחיות את נפשו (מצודת דוד).

והחלק הזה שהוא **מחלקי הכניעה, ואם הוא ראוי בטבע** - אף על פי שמהראוי והנכון לאדם לנהוג בכניעה מן הסוג הזה כלפי מי שהוא מסתייע בו, בכל זאת **איננו תדיר** - אין כניעה זו מצויה אצל כל אדם, **מפני שאינו כולל** - מפני שאין היא כוללת **את כל המדברים** - את כל בני האדם, אלא רק את אלו הזקוקים לבני אדם אחרים, **ולא ראוי** - וגם אין היא נוהגת **בכל זמן ובכל מקום, כי האסיר כשיצא ממאסרו** - כי לאחר שהשתחרר האסיר ממאסרו, **והעבד**

חובות הלבבות שער הכניעה ביושר לבב

כְּשֶׁיִּפְדֶּה אֶת עַצְמוֹ, וְהַלְוֶה כְּשֶׁיִּפָּרַע אֶת חוֹבוֹ, וְהַתַּלְמִיד כְּשֶׁאֵינֶנּוּ עִם רַבּוֹ, וְהָרֹאשׁ כְּשֶׁאֵינֶנּוּ עִם עָשִׁיר, אֵינָם חַיָּבִים לְהִכָּנַע לָהֶם וּלְהִשָּׁפֵל וְלָשׂוּחַ לִפְנֵיהֶם.

וְהַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, [ג]**הַכְּנִיעָה לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְחוֹבָתוֹ כּוֹלֶלֶת כָּל הַמְדַבְּרִים, וְהֵם** כשיפדה - ולאחר שהעבד פדה **את עצמו** מידי אדונו, והלווה **כשיפרע** - ולאחר שפרע הלווה **את** חובו, **והתלמיד כשאיננו** - כשאינו נמצא **עם רבו, והרש כשאיננו** נמצא **עם העשיר** ואינו זקוק לו, שוב **אינם חייבים להיכנע להם** ולהישפל ולשוח **לפניהם** - שוב אינם חייבים להכניע ולהשפיל עצמם בפני מי שהיו זקוקים להם עד עתה ואינם צריכים להיות כפופים להם.

והחלק השלישי, היא **הכניעה** - ההכנעה לפני **הבורא יתברך, וחובתו** - והחובה לנהוג בהכנעה זו **כוללת את כל המדברים** - את כל בני האדם, **והם**

עיונים

ג. הכניעה לבורא יתברך. רבינו יונה ב'שערי תשובה' (א, כג) כתב בענין מעלת ההכנעה: "ובהכנעה יתרצה האדם אל השם, שנאמר (ישעיה סו, ב) 'ואל זה אביט אל עני ונכה רוח'", עכ"ל. ובספר הגן (ליום ארבעה עשר) כתב: "ואם רוצה האדם שתהא תפילתו מקובלת, יסיר הגאוה ממנו רק יהיה עניו ושפל. ולא עוד אלא שעוונותיו נמחלים, ומרמז לזה: 'והוא רחום יכפר עון' (תהלים עח, לח), עו"ן אותיות ענ"ו". עכ"ל.

אחת ממידותיו של הקב"ה היא: "נושא עון [-שאין הקב"ה מדקדק להעניש] ועובר על פשע לשארית נחלתו" (מיכה ז, יח). במסכת ראש-השנה (יז, א) דורשת הגמרא פסוק זה: "לשארית נחלתו" - ולא לכל נחלתו [שאין הקב"ה נושא עון לכל ישראל, אלא] למי שמשים עצמו כשיריים".

ופירש רש"י (סנהדרין קיא, ב): כשיריים - שאינם נחשבים, כך אין חשוב בעיניו ואינו מתגאה. בטעם הדבר שהקב"ה נושא עון למי שנכנע ואינו מתגאה, ביאר בספר 'לשמוע לימודים', שאינו דומה אדם מכובד החוטא, לאדם פשוט ונבזה החוטא. חטאו של אדם מכובד הוא יותר גדול ויותר מגונה. ולכן, אדם שמתגאה ומחשיב את עצמו - נוהגים עמו על פי דרכו, ונחשב חטאו כשל אדם חשוב, ואילו אדם שמקטין את עצמו - נוהגים עמו כחטא של אדם פשוט, שיותר קל להימחל. ב'ערוך לנר' ביאר שיש ב' מיני ענוה. יש ענוה שאין הוא מקפיד כלל על כבודו משום שסבור

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביושר לבב

חַיָּבִים אֵלּוּ בְּכָל זְמַן וּבְכָל מָקוֹם, וְאֵלּוּ הָיְתָה כַוָּנָתֵנוּ בַּשַּׁעַר הַזֶּה. וְהַנִּכְנָע הוּא הַנִּקְרָא בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ: עָנָו, וְנִבְזֶה בְּעֵינָיו, וְצָנוּעַ, וְדַכָּא, וּשְׁפַל רוּחַ, וְרוּחַ נִשְׁבָּרָה, וְנִדְכֶּה, וְרָךְ לֵבָב, וְנִכֶּה רוּחַ, וְלֵב נִשְׁבָּר, וְנֶפֶשׁ שַׁחָה. וּמַה שֶּׁנִּדְבַּר בַּכְּנִיעָה סְתָם, אֵין כַּוָּנָתֵנוּ אֶלָּא הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי הַזֶּה, אֲשֶׁר הִיא הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁבַּכְּנִיעָה. וּמִי שֶׁעָלְתָה בְיָדוֹ, אֵין רְחוֹקָה מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ קִרְבַת אֱלֹהִים וְלַעֲמֹד לְפָנָיו, וְיִהְיֶה מְקֻבָּל וְרָצוּי אֵצֶל הַבּוֹרֵא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים נא, יט): [ד]זִבְחֵי אֱלֹהִים ונכה רוח (ישעיה סו, ב), ולב נשבר (תהלים נא, יט), ונפש שחה (תהלים מד, כו). וכל מה שנדבר בכניעה בסתם - ובכל פעם שנזכיר את הכניעה בלי אזכור שמה, אין כוונתנו אלא להחלק השלישי הזה של ההכנעה, אשר היא המדרגה העליונה שבכניעה [של הכניעה]. ומי שעלתה בידו - ומי שזכה והגיע להכנעה זו, אין רחוקה ממנו דרך קרבת אלהים - לא רחוקה ממנו הדרך המביאה לידי קרבת אלוקים ולעמוד לפניו, ויהיה מקובל ורצוי אצל [לפני] הבורא יתברך, כמו שכתוב (תהלים נא, יט): זבחי אלהים - הקרבנות הרצויים לאלוקים הם רוח נשברה - ההרגשה הנכנעת. לב נשבר ונדכה - מחשבה כנועה ושפלה אלהים לא תבזה' - אלוקים אינו מזלזל בה.

חייבים אלו - וחובה עליהם להכניע את עצמם לפניו בכל זמן ובכל מקום, ואליו - ואל חלק זה של ההכנעה היתה כוונתנו בביאורנו בשער הזה. והנכנע - ומי שהוא בעל הכנעה זו, הוא המשובח, והוא הנקרא בספרי הקודש: עניו (במדבר יב, ג), ונבזה בעיניו (תהלים טו, ד), וצנוע (משלי יא, ב), ודכא (ישעיה נז, טו), ושפל רוח (שם), ורוח נשברה (תהלים נא, יט), ונדכה (שם), ורך לבב (מלכים-ב כב, יט),

עיונים

שהכל הבל ואין כאן מקום לקפידה כלל, אבל לא שמשפיל עצמו. אבל יש ענוה והיא העיקרית, שמחשיב את חבירו שהוא יותר חשוב ממנו, מפני שמעמיד נגד עיניו את המעלות הקיימות בחבירו ולא בו, אף שלפי האמת בו יש מעלות רבות שמכריעות את חבירו. וזו המדה העיקרית שעליו נאמר שמשים עצמו כשיריים, שחושב את האחרים לעיקר ואת עצמו לשיריים, אבל את חבירו מרים ומגביה.

ד. **זבחי אלהים רוח נשברה.** במסכת סוטה (ה, ב): "אמר רבי יהושע בן לוי, בא וראה כמה גדולים

חובות הלבבות

שער הכניעה

רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה.

עיונים

נמוכי הרוח לפני הקב"ה, שבשעה שבית המקדש קיים, אדם מקריב [קרבן] עולה, [רק] שכר עולה בידו, [וכן אם מקריב] מנחה, שכר מנחה בידו. אבל מי שדעתו שפלה, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם, שנאמר 'זבחי אלהים רוח נשברה' [ולשון 'זבחי' משמעו כל הקרבנות]". ה"יד יוסף' שעל ה'עין יעקב' ביאר בשם ה'ערבי נחל', וז"ל: "יבואר על פי מה שכתב הרמב"ן טעם הקרבנות, כדי שיבוא מזה לידי הכנעה, כי האדם יראה את הצאן והבקר נשפך דמו ונעשה איברים ונשרף על המזבח, ויחשוב כי מן הראוי היה שככה יעשה אליו, אלא שבחסד א-ל נלקח תמורתו, ונכנע לבבו בזה, ולכן מי שדעתו שפלה ויש בו התכלית ההוא הוי כאילו הקריב כל הקרבנות גם יחד" עכ"ל.

המהר"ל בחידושי אגדות ביאר שקרבן נקרא מה שמקריב האדם לקב"ה, ומי שדעתו שפלה כאילו הקריב את עצמו ומשיב עצמו לגמרי לבוראו, וזהו הקרבן הגדול ביותר. וכעין זה כתב ב'עיון יעקב' שקרבן ענינו כשמו שהוא קירוב להשם יתברך, וכיון שהשכינה שורה במיוחד על הנוהג בענוה, וכמבואר במסכת סוטה (ה, א) שדרשו אני את דכא אשכון, נמצא אם כן שהענוה פועלת את הקירוב המושלם, ולכן נחשב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם.

ב'תורה תמימה' (דברים לג, עח) כתב על פי המבואר כאן שהעניו נחשב כאילו מקריב כל הקרבנות, לבאר דברי הגמרא (חולין פט, א) שאין העולם מתקיים אלא בשביל מי שמשים עצמו כמי שאינו, שהרי אמרו בגמרא (מגילה לא, ב) שאין העולם מתקיים אלא בזכות הקרבנות, ואם כן מי שהוא עניו ביותר, מתקיים העולם בזכותו מצד מה שנחשב כאילו הקריב כל הקרבנות.

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אֲבָל הַסִּבּוֹת אֲשֶׁר תִּהְיֶה הַכְּנִיעָה וְהַשְּׁפָלוּת בַּעֲבוּרָם מִן הָאָדָם אַחַר גַּאֲוָתוֹ, עֶשֶׂר.

אַחַת, כְּשֶׁיֶּחֱלַשׁ כֹּחוֹ מִתְּנוּעָתוֹ הַטִּבְעִית מִפְּנֵי חֳלָאִים, אוֹ מֶזֶג רָע, אוֹ חֻלְשׁוּת הַרְכָּבָתוֹ, וְיִכָּנַע בַּעֲבוּר זֶה, וְיִתְחַנֵּן אֶל הָאֱלֹהִים וְלִבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים קז, יב)**: וַיִּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם.**

וְהַשֵּׁנִית, כְּשֶׁיִּמְצָאֵהוּ פֶּגַע (א)**אוֹ רִישׁ וְיִצְטָרֵךְ**

בפרק זה יתוארו בדברי רבנו עשרה מצבים שונים העוברים על האדם ומביאים את האדם לידי הכנעה: **אבל הסיבות** - הגורמים **אשר תהיה הכניעה והשפלות בעבורם מן האדם** - אשר יביאו את האדם אל השפלות והענווה והכניעה **אחר גאוותו** - למרות תחושת הגאווה שגאתה בו עד עתה, הם **עשרה**. [ראוי לאדם לדעת גורמים אלו, משום שאם יכיר אותם, יכול לתת אל לבו להתנהג בהכנעה מרצונו הטוב על ידי הגורם השמיני, התשיעי והעשירי, ולא יחכה עד שה' יביא אותו לידי הכנעה על ידי שבעת הגורמים הראשונים (מרפא לנפש)].

אחת - גורם אחד הוא, **כשיחלש כחו מתנועתו הטבעית** - כאשר כוח גופו חלוש והוא מוגבל בפעולותיו, **מפני חלאים** - או מפני חולי שנחלה בו, **או** על ידי **שמזג** גופו הוא **רע** מיום לידתו, **או חלישות הרכבתו** - או מפני שמבנה איבריו חלש מלידה, **וייכנע בעבור זה** - ובגלל חולשתו הוא נוטה להכנעה, **ויתחנן לעזרה אל האלהים ואל בני האדם, כמו שנאמר** (**תהלים קז, יב**)**: 'ויכנע בעמל לבם'** - ה' הכניע את לבם על ידי הצרות שהביא עליהם (פתחי לב).

והשנית - והגורם השני הוא, **כשימצאהו פגע** - אסון שפוגע באדם **או ריש** - או עוני **ויצטרך** -

עיונים

א. או ריש. במסכת פסחים (קיג, ב) מנו חכמים את הדברים שאין הדעת של הבריות סובלתם [ב'שערי תשובה' (ב, ז) הגירסא: "שלשה הקב"ה שונאם"], ואלו הן: דל גאה ועשיר המכחש בממון של חבירו הנמצא תחת ידו, וזקן מנאף. וביאר רבי אליהו לאפיאן זצ"ל שהמכנה המשותף לכל אלו, שכולם הם נגד הטבע, נגד המציאות שהטביע הקב"ה בעולמו. דהיינו: הדל צריך מטבעו

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

להיות נכנע. העשיר צריך להיות ישר בדיני ממונות שהרי לא חסר לו כלום. הזקן הלא כבר פחתה תאוותו, ולמה ינאף, וכשהוא חוטא אין זה אלא להכעיס.

מבואר כי עני שהוא חסר כל ואין לו במה להתגאות, ומכל מקום הוא מתגאה, הרי שגאוותו מנוגד לטבע האנושי, ובהכרח שזה נובע רק מחמת רוע לבו וחוסר התבוננותו, ולכך הקב"ה שונאו.

בספר 'מסילת ישרים' (פרק יא) האריך שענין הגאוה הוא באדם שמחשיב עצמו שיש בו מעלות ותכונות או שהוא בעל שכל וכו' וכל אחד עם המעלות שחושב שיש בו, אבל אדם אשר אין לו במה להתגאות ובכל זאת הוא מתגאה, על זה אמרו חז"ל הנ"ל שהקב"ה שונאו, כי זו מידה של גאוה שאין בה כלום, והרי בנקל הוא יכול להשליך זאת מעליו, וכל ענין הגאוה שעליה מדבר המס"י הוא דוקא לאדם בר מעלה שיש לו במה להתגאות, ובכל זאת אמרה התורה שהוא צריך להתנתק מזה.

ובאמת כשנדייק בפסוק שהוזכר בו ענין הגאוה, נראה שזה נאמר גבי מלך (דברים יח, כ): "לבלתי רום לבבו מאחיו", אלא שכתב על זה הרמב"ן שנרמז בתורה איסור הגאות לגבי מלך וכל שכן אחרים שאינם ראויים לכך, עכ"פ רואים שהדוגמא שנקטה התורה זה דומיא דמלך שיש לו במה להתגאות, ובכל זאת אף בזה נאמר שזה מידה מגונה ומאוסה אצל הקב"ה, וכדברי הרמב"ן שם כי לה' לבדו הגדולה.

בפרשת מצורע כאשר התורה מסיימת פרשת קרבן מצורע עני, מסיימת בלשון: "זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו" (ויקרא יד, לב). ואילו אצל מצורע עשיר כתבה התורה "זאת תהיה תורת המצורע" (ויקרא יד, ב). מדוע את המצורע העני מכנה התורה בשם: "אשר בו נגע צרעת", ולא נכתב "זאת תורת המצורע אשר לא תשיג ידו", ומדוע כתבה בו התורה לשון חמורה יותר מאשר אצל מצורע עשיר?

רבי זלמן סורוצקין זצ"ל בספרו 'אזנים לתורה' ביאר, שהתורה מרמזת כמה מגונה הוא 'דל גאה': אותו עני אשר הוא "דל ואין ידו משגת" ואף על פי כן הוא מגסי הרוח או מבעלי לשון הרע [כי עונש צרעת הוא על חטאים אלו], אות הוא "אשר בו נגע צרעת", בפנימיות שלו, ולא רק בעור בשרו... ולכך גרוע ומגונה הוא הרבה יותר מכל אדם אחר, ומשום כך נאמר בו 'אשר בו נגע צרעת', סיבת הנגע עמוקה ומושרשת בו בשל היותו 'דל גאה'.

בספר 'המעין המתגבר' (עמ' 62) המתיק את דינו של מצורע עני: עני מדוכא עלול להתגאות ולהאשים אחרים בכשלונו בחיים, הוא תולה את מצבו הקשה בעבירות של אחרים, לעומת הנהגותיו הטובות. הוא מאשים אחרים בגניבות והתנהגות גסה שבהם הצליחו, והוא נשאר עני. התורה מרמזת שסיבת הלשון הרע של העני עמוקה יותר, היא נובעת מאכזבה וכשלון אישי המוצאים את פורקנם בריבוי לשון הרע על אחרים, לכך נאמר בו "אשר בו נגע צרעת".

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

לִבְנֵי אָדָם, אַחַר שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לָהֶם, וְיִכָּנַע לָהֶם, וְתִשָּׁבֵר רוּחוֹ מֵהִתְגָּאוֹת בְּעִנְיָנוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שְׁמוּאֵל־א ב, לו)**: וְהָיָה כָּל הַנּוֹתָר בְּבֵיתְךָ יָבוֹא לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר לָחֶם וְאָמַר סְפָּחֵנִי נָא אֶל אַחַת הַכְּהֻנּוֹת לֶאֱכֹל פַּת לָחֶם.**

וְהַשְּׁלִישִׁית, (ב)**כְּשֶׁתִּהְיֶה עָלָיו לְזוּלָתוֹ טוֹבָה עוֹדֶפֶת וְיִרְאֶה חַסְדּוֹ עָלָיו, יִכָּנַע לוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (מִשְׁלֵי יט, ו)**: רַבִּים יְחַלּוּ פְּנֵי נָדִיב וְכָל הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן.**

צדוק הכהן, **לאגורת כסף** - בעבור מעט כסף **וככר לחם** אשר יקבלו ממנו במתנה, **ואמר ספחני נא** - ויתחננו שיצרף אותם **אל אחת הכהנות** - אל אחת ממשמרות הכהונה, כדי **לאכל פת לחם**' - כדי שימצאו פרוסת לחם, ולא יישארו ברעב, חסרי מזון (מצודת דוד).

והשלישית - והגורם השלישי הוא, **כשתהיה עליו לזולתו טובה עודפת** - כאשר חברו יהיה במצב טוב ביחס למצבו הוא, **ויראה חסדו עליו** - והחבר הנדיב יעשה עמו חסד וירבה להטיב עמו. או-אז **ייכנע לו** - האדם ויקבל מרותו, **כמו שנאמר** (משלי יט, ו)**:** אנשים 'רבים **יחלו** - יקבילו ויבקשו את **פני** מי שהוא **נדיב** [נדבן], וכל **הרע לאיש מתן**' - וכולם חפצים להיות רעיו וידידיו של האיש הנותן מתנות (עפ"י רש"י ומצודת דוד).

עיונים

ב. כשתהיה עליו לזולתו טובה עודפת ויראה חסדו עליו יכנע לו. הנה מצינו כי בזמן שעושה הקב"ה דין עם הצדיקים אחת מהנהגותיו היא שהוא מרעיף עליהם חסדים מרובים ועל ידי זה הם מתביישים ונכנעים לפניו יתברך וחוזרים בתשובה. כן ביאר בספר 'אמרי מרדכי' (עמוד לט), דהנה תכלית עונשי השי"ת הוא בכדי להועיל לאדם ללמדו להתקרב אליו יתברך, וזהו מגודל אהבת המקום לישראל, וכנאמר "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מיסרך" (דברים ח, ה).

חובות הלבבות — שער הכניעה

עיונים

בהבאת יסורים על האדם מצאנו שהקב"ה מביאם באחד משני אופנים: א. על ידי ייסורי הגוף ומכאוביו. ב. הקב"ה מרומם את החוטא ומקרבו אליו על ידי שמטיב עמו בגדולה וכבוד ובכך מרגיש החוטא בושה וכלימה גדולה מהשי"ת, וחושב בנפשו: אחר שחטאתי לפניו והיה מגיע לי עונש כבד על כך, עוד עושה עמי השי"ת חסד ומרבה להיטיב עמי, ונשבר ליבו בקרבו על כך, היאך העיז פניו למרוד במלכו, ומתבייש מכך מאד וצערו זה גדול יותר מייסורים ומכאובים.

וכן מפרש רבי לוי יצחק מברדיצ'וב זצ"ל את הכתוב "משוך חסדך ליודעך א-ל קנא ונוקם" (תהלים לו, יא), שלכאורה יש כאן ב' הפכים, מחד גיסא מבקשים "משוך חסדך" - להיות חסד ה' משוך עלינו, ומאידך מוסיפים ואומרים "א-ל קנא ונוקם", והיה מתאים יותר לומר: "משוך חסדך ליודעך א-ל חסד"?

אלא, מבקשים אנו מהקב"ה שאף אם ראוי להקב"ה לקנא ולנקום על החטאים שעשינו, אף על פי כן יהא זה על ידי "משוך חסדך", דהיינו באופן השני הנ"ל, שייטיב עמנו עד שנתבייש לפניו. ומביא משל על זה משני אוהבים של מלך שמרדו בו, שניהם נידונו לפני המלך, על האחד ציוה המלך להרגו, ועל השני ציוה המלך שיעלו אותו בדרגה גבוהה יותר בעבודת המלך, כשנשאל המלך לפשר הדבר שעשה, השיב: הצער הגדול יותר הוא לזה העבד שנשאר בחיים, שתמיד יזכור את חטאו שחטא לפני ויתבייש ממני מאד, על שתחת להענישו הוספתי עמו חסד גדול בכך שקרבתי אותו לעבודתי. אם כן - שאלוהו - מפני מה לא עשית כן גם עם העבד האחר, השיב המלך, משום שהלה לא היה מתבייש אלא היה מתגאה בזה, נמצא שאין זה עונש אצלו.

בספרים הביאו מאמר הבעל שם טוב בביאור הפסוק "אל נקמות ה'" (תהלים צד, א), שלכאורה יפלא היאך שייך בנקמה שם הויה של רחמים? אלא הקב"ה מרבה להיטיב לחייבים כדי שליבם ישבר בקרבם, ויאמרו בלבם היאך מרדנו ופשענו בו, והוא כנקמה על ידי חסדים.

על דרך הנ"ל ביאר בספר 'אמרי מרדכי' ענין נוסף, דהנה כשנתוודע יוסף אל אחיו אמר: "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה - כי למחיה שלחני אלוהים לפניכם" (בראשית מה, ה). דברים אלו גרמו צער לאחים יותר מאילו היה מעניש בייסורים. וזאת למדנו מדברי האחים אל יוסף בסוף פרשת ויחי "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו [-ישמור לנו שנאה] יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו" (בראשית נ, טו). דיש להקשות שהיה להם לומר "פן ישטמנו יוסף", ותירץ רש"י שלשון 'לו' משמש במובן 'פן'. אולם להנ"ל יש לפרש כוונת הפסוק "לו ישטמנו יוסף" מלשון 'הלוואי', שהאחים אמרו הלוואי ויוסף ישטמנו ויעניש אותנו על הרעה אשר גמלנו אותו, בחסד זה שעשה עמנו שכלכל אותנו והטיב עמנו במצרים,

חובות הלבבות — ביישר לבב

על ידי כך **לבני אדם, אחרי שלא היה צריך** - נצרך להם עד כה, **וייכנע להם** - ואז ייכנע לפניהם, **ותישבר רוחו מלהתגאות בענינו** מפני מצבו, **כמו שאמר** וניבא אלקנה על העונש שיבוא על בית עלי. בתוך דברי הנבואה על העונש אמר (**שמואל־א ב, לו**)**:** 'והיה כל **הנותר בביתך** - והכהנים שיישארו בחיים ולא ימותו מבית עלי הכהן **יבוא להשתחוות לו** - יבואו וישפילו עצמם לפני הכהן הגדול אשר יהיה מזרע

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

וְהָרְבִיעִית, מִי שֶׁנִּתְחַיֵּב לַחֲבֵרוֹ דָּבָר וְאֵינוֹ יָכוֹל לְפָרְעוֹ, וְיִכָּנַע לוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מִשְׁלֵי כב, כז)**: אִם אֵין לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מֵעִם פָּנֶיךָ.**

וְהַחֲמִישִׁית, מִי שֶׁהוּא בְּמַאֲסַר אוֹיְבוֹ, וְיִכָּנַע לוֹ וְתָשׁוּחַ נַפְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים קה, יח)**: עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלוֹ בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ, וְאָמַר** (אִיּוֹב לו, ח)**: וְאִם אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי עֹנִי.**

כך **ייכנע לו** - הוא מכניע את עצמו לפניו, **ותשוח נפשו** - ונפשו נעשית שחה ושפלה, **כמו שנאמר** (**תהלים קה, יח**)**: 'ענו בכבל רגלו'** - עִינּוּ את גופו על ידי שנתנו את רגלו בכבלי ברזל, ולמרות שהגוף הוא זה שניתן בכבלי הברזל, בכל זאת נאמר בפסוק **'ברזל באה נפשו'** - הרי שגם הנפש מתענה ומתייסרת כאשר מתענה הגוף, ועינוי הנפש הוא שפלותה (עפ"י מצודת דוד ופת לחם), **ונאמר** (**איוב לו, ח**)**: 'ואם אסורים בזקים** - כשבני אדם נכבלים בשלשלאות, **או ילכדון** - מסתבכים **בחבלי עני'** - בסיבות הגורמות להם ייסורים, או-אז - "ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון", כלומר, מצבם זה מביא אותם לכניעה, ואז ישמעו ויקבלו מוסר ויחזרו בתשובה (מרפא לנפש).

והרביעית - והגורם הרביעי הוא, **מי שנתחייב לחברו דבר** חוב **ואינו יכול לפרעו**, ובשל כך **ייכנע לו** - כדי שחברו לא יגבה את חובו מכלי ביתו ומחפציו האישיים, **כמו שאמר** (**משלי כב, כז**)**: 'אם אין** לך **לשלם** את ההתחייבות, **למה יקח** המלווה **את משכבך מתחתיך'** - את מצעי המיטה שעליהם אתה ישן כתמורה לחוב.

והחמישית - הגורם החמישי הוא, **מי שהוא** נתון **במאסר** ביד **אויבו**, ובשל כך **ייכנע לו** - הוא מכניע את עצמו לפניו, **ותשוח נפשו** - ונפשו נעשית שחה ושפלה, **כמו שנאמר** (**תהלים קה, יח**)**: 'ענו בכבל רגלו'** - עִינּוּ את גופו על ידי שנתנו את רגלו בכבלי ברזל, ולמרות שהגוף הוא זה שניתן בכבלי הברזל, בכל זאת נאמר בפסוק **'ברזל באה נפשו'** - הרי שגם הנפש מתענה ומתייסרת כאשר מתענה הגוף, ועינוי הנפש הוא שפלותה (עפ"י מצודת דוד ופת לחם), **ונאמר** (**איוב לו, ח**)**: 'ואם אסורים בזקים** - כשבני אדם נכבלים בשלשלאות, **או ילכדון בחבלי עני'** - מסתבכים **בחבלי עני'** - בסיבות הגורמות להם ייסורים, או-אז - "ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון", כלומר, מצבם זה מביא אותם לכניעה, ואז ישמעו ויקבלו מוסר ויחזרו בתשובה (מרפא לנפש).

עיונים

כי חסד זה הוא בשבילנו עונש קשה יותר מייסורים, מחמת גודל צער הבושה על כך שלמרות שעשינו לו רעה הוא גמלנו טובה וחסד מרובה.

עוד ביאר על פי זה, דהנה כשבני ישראל חטאו בעגל היו ראויים לעונש גדול על כך - אולם הקב"ה העניש אותם באופן השני - שציוה עליהם מלאכת המשכן והשרה שכינתו בתוכם, ועל ידי הבושה היה לישראל צער גדול יותר מאילו היה מייסר אותם בייסורים.

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

וְהַשִּׁשִּׁית, הֶעָבֵד[ג] **שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִפְדּוֹת אֶת עַצְמוֹ מִיַּד אֲדוֹנָיו, וְיִכָּנַע לוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (תְּהִלִּים קכג, ב)**: הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ.**

וְהַשְּׁבִיעִית, כְּשֶׁתִּמְצָאֶנָּה אֶת הָאָדָם צָרוֹת וּפְגָעִים מַעֲצִיבִים, תִּשְׁבֹּר רוּחוֹ וְיִכָּנַע לְבָבוֹ, כַּכָּתוּב (וַיִּקְרָא כו, מא)**: אוֹ אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל.**

והשישית - הגורם השישי הוא, **העבד** המשועבד לאדונו, **כאשר אינו יכול לפדות את עצמו** - ואין באפשרותו להשתחרר מיד **אדוניו, וייכנע לו** - הוא נכנע לפניו, **כמו שנאמר** (**תהלים קכג, ב**)**: 'הנה כעיני עבדים** - שאינם נושאים את עיניהם רק **אל יד אדוניהם** - שייתנו להם מבוקשם כמו **עיני שפחה** התלויות **אל יד גברתה'** - בציפייה לחנינה.

והשביעית - הגורם השביעי הוא, **כשתמצאנה את האדם צרות ופגעים מעציבים** - כשיפגעו באדם צרות ופגעים רעים המביאים אותו לידי עצב, או-אז **תישבר רוחו** בקרבו ומתוך דאבונו **ייכנע לבבו**, [ואין הכוונה לכניעה כלפי בני אדם אחרים שהוא זקוק לעזרתם, אלא הצער והפגעים מביאים את האדם לתחושה כללית של 'כניעה'. וזהו ההבדל בין מה שמוזכר כגורם שביעי לבין הסיבה השנייה לכניעה (טוב הלבנון ופת לחם),] **ככתוב** (**ויקרא כו, מא**)**: 'או אז** - כשאביא עליהם את הצרות האמורות בפסוקים הקודמים (פתחי לב) **יכנע לבבם הערל'.**

עיונים

ג. העבד שאינו יכול לפדות את עצמו מיד אדוניו ויכנע לו כמו שאמר הנה כעיני עבדים וגו'. עבד הנמצא תחת אדונו ואינו יכול להשתחרר מידו הרי הוא נכנע לפניו ומבטל עצמו אליו.

במלחמת עמלק עם ישראל נאמר בתורה (שמות יז, יא) "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" וגו', ותמה התנא במשנה (ר"ה כט, א): "וכי ידיו של משה [המורמות כלפי מעלה] עושות [-גורמות נצחון ב]מלחמה? אלא [ודאי בא הכתוב] לומר לך, כל זמן ש[הרים משה את ידיו ועל ידי כך] היו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברים". ויש להבין, מהו ה"כלפי מעלה" שהיו ישראל מסתכלין? מסביר בספר 'באר משה', דהנה כתיב (תהלים קכג, א-ב): "אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים. הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם... כן עינינו אל

ביישר לבב

חובות הלבבות שער הכניעה

וְהַשְּׁמִינִית, כְּשֶׁיְּחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ בְּהַמְּרוּתוֹ הָאֱלֹהִים בְּטוּבָתוֹ, וּבַעֲטוֹ בָּהּ [ד]בִּמְקוֹם הַשֶּׁבַח עָלֶיהָ, וְיִכָּנַע וְיֵבוֹשׁ וְיִכָּלֵם מִן הָאֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עֶזְרָא ט, ו)**: אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי.**

והשמינית - הגורם השמיני הוא, **כשיחשוב עם נפשו** - כשיעשה חשבון נפש עם עצמו, **בהמרותו** - על כך שהמרה את רצון **האלהים** והגדיל לעשות בכך שהשתמש לשם מרדנותו **בטובתו** - בטובות שהטיב עמו הבורא ונתן לו [היינו, באותם האיברים שברא הקב"ה לאדם, וברוח החיים אשר נפח באפיו ועל ידי הכוח שנתן בגופו ועל ידי העושר שחנן אותו הבורא - בעזרת כל אלו מרד בבוראו (פת לחם)], ועוד יחשוב על **בעטו** - שהוא בעט **בטובות** ההן ונוהג בכפיות טובה עליהן **במקום השבח עליה** - במקום להודות ולשבח את ה' עליהן, וכשיתבונן בכך, **ייכנע ויבוש וייכלם מן האלהים, כמו שנאמר (עזרא ט, ו): 'אלהי בושתי ונכלמתי'.**

עיונים

ה' אלוקינו עד שיחננו". על ידי שאדם נושא עינים כלפי מעלה ומכיר את אפסותו וחוסר ערכו, בשלימות והכנעה, מנצחים במלחמה. זה גם הענין של מחיית עמלק מתחת השמים, דהיינו להותיר רק את השמים, להביט כלפי מעלה, לבטל את ה'אני', להכיר את אפסותי, להתכופף למרות ידיו של משה. כך מנצחים את עמלק בכל דור ודור.

ד. במקום השבח עליה. יסוד עבודת ה' מאהבה בנויה על יסוד הכרת הטוב להקב"ה. בספר 'מכתב מאליהו' (ח"א עמוד 50) האריך בזה וכתב בזה"ל: "עבודת האל בנויה על יסוד הכרת הטוב. הלא כה מפורש הוא בכל ספרי הקודש, אשר על האדם להודות לה' הטוב על כל הטובות אשר יעשה לו, וכי בשבילם עליו לקיים את כל המצוות והחוקים והתורות. גם ירמוז על דבר היסוד הזה בראשון לעשרת הדברים, אשר גילה האל ב"ה גילוי גמור לכל העם במעמד הר סיני, והוא: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". הרי שהזכיר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", וגם הוסיף "מבית עבדים", לעורר את רגשות הכרת הטובה. הן יוכל האדם לעבוד את בוראו גם מיראת העונש, שיירא ויפחד שלא יושב לו כרעתו, ויקיים בזה את המצוות והחוקים, זו היא תחילת המדריגות בעבודת ה' יתברך, אבל עבודת הלב, עבודה שיש בה מן השלימות, תהיה רק בהרגשת ההודאה. הרמב"ן (סוף פרשת בא) כתב שהכרת הטוב הוא יסוד מהותו של האדם ויסוד כל המצוות כולם, וז"ל: "וכוונת כל המצוות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין

ביישר לבב

חובות הלבבות שער הכניעה

וְהַתְּשִׁיעִית, כַּאֲשֶׁר יוֹכִיחֵנוּ הַבּוֹרֵא וְיַכְלִימֶנּוּ עַל הַמְּרוּתוֹ אוֹתוֹ, יִכָּנַע וְיִפְחַד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר עַל אַחְאָב (מְלָכִים־א כא, כט)**: הֲרָאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי.**

והתשיעית - והגורם התשיעי הוא, **כאשר יוכיחנו הבורא** על מעשיו הרעים וייסר אותו **ויכלימנו על המרותו** - על שהמרה **אותו**, או אז **ייכנע ויפחד** - הוא ייכנע מלפניו מתוך פחד הייסורים והעונשים אשר יפקדוהו, **כמו שאמר** הקב"ה לאליהו הנביא **על אחאב** (**מלכים־א כא, כט**) לאחר שאליהו הנביא הוכיחו והודיע לו מה עתיד להיות עונשו של שהרג את נבות היזרעאלי. במעמד זה קרע אחאב את בגדיו, לבש שק ועמד בצום, או-אז אמר הקב"ה לאליהו: **'הראית** - האם שמת לב **כי נכנע אחאב מלפני'** - ואכן חזר בתשובה מיראת ה'. הרי שכאשר הקב"ה מוכיח את האדם

עיונים

לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלוהיו שבראו, וכונת רוממות הקול בתפילות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפילת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו" עכ"ל. כתב רבינו יונה על דברי המשנה (אבות א, ג) "הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס", וז"ל: "יש לו לאדם לעבוד את ה' על מנת שלא לקבל פרס, אלא מפני חסד שגמלו כבר, ומפני מעלת הרב שהוא ראוי לכך, וזאת היא עבודת ה' מאהבה...".

מבואר בדבריהם ז"ל, שיסוד עבודת ה' מאהבה בנויה על יסוד הכרת הטוב, ומקורו במעמד הר סיני במאמר הראשון "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". וזוהי העבודה השלימה, שהיא מאהבה הנובעת מהכרת הטוב. כנתבאר בדברי רבינו יונה, שעובד "מפני חסד שגמלו כבר, ומפני מעלת הרב שהוא ראוי לכך, וזאת היא עבודת ה' מאהבה".

הכרת הטוב היא העיקר לעורר את האדם, והכרת הטוב האמיתית מביאה את האדם לכניעה לבורא ית"ש, ובזה הוא עבד ה', וכה גדולה היא הכרת הטוב והכניעה הבאה עמה, עד כדי כך שרבינו לעיל בפתח דבריו בשער עבודת האלוקים, בבואו להגדיר מה היא עבודת האלוקים, כתב (ריש פ"ג) וזה לשונו: "אך גדר העבודה - כניעת מי שמטיבין לו למטיב, בטובה שיגמלהו על טובתו, כפי יכלתו". ומבאר והולך שם בכל השער, שזה הוא יסוד ושורש עבודת האלוקים, שלהיות עבד ה' פירושו להיכנע לבורא יתברך שמו על ידי השרשת הכרת הטוב בשכלו, ועל ידה נעשה עבד נרצה, וזו היא העבודה הקרובה והרצויה לפניו יתברך.

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

וְהָעֲשִׁירִית, (ה)כְּשֶׁיַּרְגִּישׁ בְּקִרְבַת הַמָּוֶת וּבוֹא יוֹמוֹ, וְיַחְשֹׁב בְּאֵימַת הַמָּוֶת וּמַעֲמַד

הוא, **כשירגיש בקרבת המות** - כאשר ירגיש כי יום מותו קרב, **ובוא יומו** - ויומו האחרון מגיע, **ויחשוב באימת** [על אימת] **המות** - ומול עיניו יעמוד הפחד מן המוות ויצייר במחשבתו **מעמד** על שעבר על דבריו, הוא נכנע ומתבייש במעשיו (טוב הלבנון).

והעשירית - והגורם העשירי

עיונים

ה. כשירגיש בקרבת המות ובא יומו. מובא במסכת ברכות (לא, א): "אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי, בהלולא דמר בריה דרבינא, לישרי לן מר, אמר להו: ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן". ומקשים על זה, איזו גמילות חסד הוא זה אם מבקשים ממנו שישיר לשמח חתן וכלה, אשר היא מצוה גדולה, הוא מזכיר להם יום המיתה, דבר הגורם עצבות? אמר על זה הסבא מקלם מרן הרש"ז זצ"ל, כי אצל חז"ל הקדושים, זכרון יום המיתה לא גרם להם עצבות, להיפך השרה עליהם שמחה, כמו שאמר הכתוב 'ותשחק ליום אחרון' (משלי לא, כה), כי אין שמחה כהתרת הספיקות ואין מקום להכיר האמת, כמו ביום המיתה, וכשהזכיר להם יום המיתה, ראו חכמה רבה והכרת האמת בתכלית האדם ונהיו שמחים.

ועל דרך זה ניתן לבאר את הכתוב בפרשת ויחי, יעקב אבינו קודם מיתתו מבקש מיוסף "ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים" (בראשית מז, כט). ופירש רש"י, 'חסד ואמת' היינו חסד גמור הנעשה באמת, לשם מצוה, וחסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת, מאחר שהעושה אותו אינו מצפה לתשלום גמול. וקשה, הלא חז"ל (כתובות עב, א) אמרו: "מאן דספד יספדוניה, דקבר יקברוניה" כלומר, במדה שהוא מודד לבריות בדברים אלו בה מודדים לו (ריטב"א), אם כן יש גמול לחסד שעושים עם המתים? ונראה לבאר, כי כוונת רש"י, כשעושים חסד עם המתים, אז מגיע האדם למדרגה גבוהה, שאינו מצפה לתשלום גמול, אלא עושה הכל לשם שמים. אם האדם עושה חסד עם החיים, אינו בטוח אם הוא עושה זאת רק לשם שמים, אבל כשהאדם עומד על יד הנפטר וזוכר את יום המיתה, כמו שאמרו חז"ל: "הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה" (אבות ג, א), אז מגיע האדם לזיכוך הנפש ושוב אינו מתכוון לכבוד וכדומה, אלא רק לשם שמים, זוהי סגולת זכרון יום המיתה, המתקן את האדם. וזה ביקש יעקב אבינו מיוסף, ועשית עמדי חסד, אבל זה עוד לא מספיק לי, תשתדל, שתעמוד על ידי לאחר פטירתי, שתתכוון לעשות החסד עם אמת, בלי שום פניה אחרת. אף על פי שהיה לו כבוד גדול בשעה שהוליך את יעקב לקבורתו, כי כל המלכים באו להשתתף בהלויה, אבל אתה תגיע למדרגה רמה, שלא תחשוב על

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

הדין והחשבון שהוא עומד לתת על כל מעשיו, ובגלל כל אלו **ייכנע וישוח** - הוא יכניע וינמיך עצמו, **ותקל נפשו** - ונפשו תיעשה בזויה ושפלה **בעיניו** [הכוונה לנפש הבהמית המתאווה, שהיא

הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן, וְיִכָּנַע וְיָשׁוּחַ, וְתֵקַל נַפְשׁוֹ בְּעֵינָיו, וְיִתְחָרֵט עַל חֲלִיפַת יָמָיו וּכְלוֹת חַיָּיו מִבְּלִי עֲדָה מִמַּעֲשִׂים טוֹבִים יְקַדְּמֵם לְפָנָיו לְעֵת נָסְעוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה לג, יד)**: פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים.**

תהיה בזויה בעיני האדם, כאשר יזכור את יום מותו ולא יחוש עוד לספק את צרכיה (פת לחם)], ובאותה שעה **יתחרט על חליפת ימיו** - על שימיו עברו **וכלות חייו** - ועל חייו שחלפו **מבלי** שהכין לעצמו בעוד מועד **צידה ממעשים** [של מעשים] **טובים, יקדמם לפניו לעת נסעו** - שיקדמו וילכו לפניו בעת נסיעתו לשם, אל בית עולמו, **כמו שנאמר (ישעיה לג, יד): 'פחדו בציון חטאים** - יפחדו החוטאים מה' בעיר ציון, **אחזה רעדה חנפים** - וחלחלה תאחז את הצבועים, **מי יגור לנו** - מי יחוס עלינו לצנן את חמת ה' הבוערת כמו **אש אוכלה, מי יגור לנו** - מי יציל אותנו מיד **מוקדי עולם'** - מהאש הנצחית של הגיהנום (לפי רש"י ותרגום יונתן).

כאמור, מנה רבנו בפרק זה סיבות שונות הגורמות לאדם להיכנע. פירוט הסיבות הללו נועד לעורר את לב האדם שייקח מוסר ה' וייכנע בפני הבורא מהטעמים שהוזכרו כגורם השמיני והתשיעי והעשירי, ולא ימתין מלהיכנע עד שיפגעו בו צרות ופגעים רעים (מרפא לנפש וטוב הלבנון).

עיונים

הכבוד רק תכוון לשם שמים. לזה אפשר להגיע, כשעומדים על יד הנפטר, ואם אמנם רואים, שיום המיתה אינו משפיע על האדם הרי זה מפני שאנו משוקעים כל כך בשקר ובחושך, עד שהאמת הגדולה הזו אינה יכולה להאיר את נפש האדם ('דרכי מוסר', ויחי).

על הפסוק "ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה" (בראשית כה, לב). כתב ה'חפץ חיים': נפתלת ומופלאה היא רוחו של האדם. לפלא הדבר כי אותה הזכרת יום המות המביאה את הצדיק לידי תשובה, מעשים טובים והתנזרות מתענוגות העולם - "יזכיר לו יום המיתה" (ברכות ה, א) - אותה הזכרה בדיוק מביאה את הרשע, את עשיו, להתמכרות להתפקרות - "אכול ושתה כי מחר נמות". מה שמביא את האחד להתעלות ולרוממות, מביא את האחר לשקיעה בהדרדרותו (חפץ חיים עה"ת).

פֶּרֶק רְבִיעִי

אֲבָל בְּאֵיזֶה עִנְיָן חַיָּב לְהִתְנַהֵג בִּכְנִיעָה וּבְשִׁפְלוּת, אֹמַר, כִּי הַכְּנִיעָה חַיָּב אָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהּ בְּשִׁבְעָה עִנְיָנִים.

אֶחָד, (א)בְּמַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ עִם אַנְשֵׁי דּוֹרוֹ, וּבַמְּנָהָג הַטּוֹב עִם בְּנֵי מִינוֹ, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּמַה שֶּׁאֲנִי עָתִיד לְדַבֵּר בּוֹ, וּבוֹ אָמַר הַכָּתוּב (תְּהִלִּים טו, ד)**: נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס.**

ביושר ובאמונה, **עם בני מינו** - עם בני אדם כמוהו, **כאשר אבאר** - כפי שהנני עתיד לבאר בהמשך בשער זה פרק ו' [בהנהגה הרביעית והחמישית] **במה שאני עתיד לדבר בו, ובו** - ועל אדם זה ושכמותו **אמר הכתוב** (**תהלים טו**, ב-ד)**:** 'הולך תמים ופועל צדק וגו' לא עשה לרעהו רעה וגו' **נבזה בעיניו נמאס**' - כלומר, אף על פי שהוא מתנהג עם בני האדם ביושר ובהגינות, והוא הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת, אין הוא מתגאה בשל דרכיו הטובות, אלא הוא נבזה ונמאס בעיני עצמו, מפני שהוא חושב בלבו שלא עשה אפילו חלק זעיר ממה שמוטל עליו לעשות ומהתפקיד אשר הוא צריך למלא בעולם הזה (רד"ק).

עיונים

א. במשאו ומתנו עם אנשי דורו ובמנהג הטוב עם בני מינו. במסכת יומא (פו, א) דרשו את הכתוב (דברים ו, ה) 'ואהבת את ה' אלוקיך' - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה, ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר (ישעיה מט, ג): 'ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר'. ע"כ. וכן אמרו במשנה אבות (פ"ו מ"א): כל הלומד תורה לשמה **אבל** על השאלה, **באיזה ענין** - באיזה זמן ובאיזה מקום ונסיבות **חייב** האדם **להתנהג בכניעה ובשפלות, אומר** - הנני עונה, **כי הכניעה חייב אדם להתנהג בה בשבעה ענינים** - כי האדם חייב להתנהג בהכנעה בשבעה מצבים שהוא נפגש בהם.

מצב **אחד** הוא **במשאו ומתנו עם אנשי דורו** - בשעה שהוא בא במגע עם אנשים ועוסק במשא ומתן עם הבריות, **ובמנהג הטוב** - ובשעה שהוא נוהג במידת החסד והטוב,

עיונים

זוכה לדברים הרבה, משמח את המקום משמח את הבריות, ונהנים ממנו עצה ותושיה. וכן היה אצל יעקב אבינו, שהיה יושב אהלים, ולמד תורה בבית המדרש של שם ועבר, שלמד תורה לשמה, ועל כן היה משאו ומתנו באמונה, כי התורה מעידה עליו (בראשית כה, כז) 'איש תם' שאינו יודע לרמאות את הבריות. וגם דיבורו היה בנחת עם הבריות, כמו שכתב השל"ה בתוכחת מוסר בפרשת ויצא על הפסוק (בראשית כט, ד) 'ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם': ראוי לאדם שיהיה דבריו בנחת עם הבריות ובדברי כבוד, והנה יעקב קרא אותם אחים, וזה הוא דרך הענוים, אבל לא כן מי שמתגאה ומרומם עצמו, אין דיבורו בנחת עם הבריות, רק בדרך גאוה וגאון ובוז, ומי שלומד תורה לשמה אז זוכה שמלבשתו ענוה כהמשנה במסכת אבות (ו, א), וממילא אוהב את המקום והבריות, ומשמח המקום והבריות. ואמרו (תענית ז, א) למה נמשלה תורה למים, מה מים מניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך, כך דברי תורה אינם מתקיימים במי שדעתו גבוהה אלא במי שדעתו שפלה עליו, וממילא הוא משמח את הבריות, ודיבורו בנחת ובכבוד, ומתאהב שם שמים על ידו, שאומרים כמה נאים ויפים דרכיו של זה עכ"ד.

הנה הגמרא הנ"ל אמרה שהבריות אומרות על אדם שמשאו ומתנו בנחת עם הבריות: "אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו", והקשה רבי אליהו לופיאן זצ"ל, הרי לכאורה אותו אחד שמשאו ומתנו בנחת עם הבריות, מספיק שהבריות יאמרו עליו: "ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו", כי זהו הקידוש ה' שרואים בו שנאים דרכיו ומתוקנים מעשיו, אבל מדוע מוסיפים הבריות להזכיר את לימוד תורתו באמרם: "אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה וכו' פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו"?

וביאר, שמידות דרך ארץ, נאים דרכיו ומתוקנים מעשיו חייבים להיות אך ורק תוצאה של לימוד תורה, וכל הנימוסים וכביכול המעשים המתוקנים והנאים שאינם תוצאה של לימוד תורה אין בזה כלום. וזהו שהבריות אומרות עליו "פלוני שלמד תורה [ועל ידי זה] ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו", שכל מעשיו הנאים זה נאה על פי התורה שלמד, וזהו הקידוש ה'. כי לפעמים יכול להיות שאין דיבורו בנחת עם הבריות כגון שצריך למחות על מעשה לא טוב שראה שעשו בני אדם, בודאי שזה לא נקרא היפך המידות הטובות, כי הוא עושה על פי התורה וכל שהוא על פי התורה אלו הם המידות הטובות.

במדרש רבה פרשת נצבים (פרשה ח' ו') אמרו: "ד"א אמר רבי חנינא, היא [התורה] וכל כלי אומנותה ניתנה, ענותנותה צדקה וישרותה ומתן שכרה". וביארו המפרשים, שכלי אומנותה של התורה ניתנו ביחד עם התורה וכתורה היא, ומה הן כלי אומנותה, ענותנותה צדקה וישרותה, כי

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

וְהַשֵּׁנִי, כְּשֶׁיִּפְגַּע חֲכָמִים בְּדַעַת אֱלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ, וְהַחֲסִידִים הַקְּרוֹבִים אֶל הָאֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קמא, ה)**: יֶהֱלְמֵנִי צַדִּיק חֶסֶד וְיוֹכִיחֵנִי, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי יד, יט)**: שַׂחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים.**

והמקום השני הוא **כשיפגע** - בשעה שנפגש עם **חכמים** היודעים **בדעת** - את חכמת **האלהים ובתורתו**, או עם **החסידים הקרובים אל האלהים** ויוכיחוהו בתוכחות מוסר, **כמו שנאמר** (**תהלים קמא, ה**)**: 'יהלמני צדיק חסד ויוכיחני'** - 'יהלמני' לשון הכאה ושבירה. כלומר, כדאי לי שיוכיח וייסר אותי נביא אמת וצדיק, שכל מהלומותיו ותוכחותיו הן בגדר חסד, מפני שכל כוונתו לטובתי שאתקן את דרכי (עפ"י רש"י), **ואמר** (**משלי יד, יט**)**: 'שחו רעים לפני טובים'** - ראוי ונכון לרשעים שישפילו את עצמם וייכנעו לפני הצדיקים.

עיונים

יש ענוה וצדקה וישרות גם מחוץ לחיי תורה, גם אריסטו היה לו בתורתו מידות, אך אין בזה ממש ולא כלום, כי מדות ענוה וצדקה הם רק לפי תורה, ורק כשהם תוצאה של תורה הם במעלתם, ורק התורה קובעת מדה טובה מהי, צדקה מהי, ענוה מהי, וישרות מהי, ומתוך התורה עצמה יש ללמוד את כלי אומנותה.

במסכת פסחים (קיג, ב): "חמשה דברים צוה כנען את בניו, אהבו זה את זה, ואהבו את הגזל, ואהבו את הזמה, ושנאו את אדוניכם ואל תדברו אמת". ושאל רבי ירוחם ממיר זצ"ל, בשלמא גזל, זמה, שנאת האדון ולא לדבר אמת, צוה כנען כי זה הנהגות רעות, אבל מה הרע שיש באהבו זה את זה? וביאר, יש אהבו זה את זה שזה טוב והוא כשזה אהבה על פי תורה, אבל יש אהבו זה את זה שהוא גרוע, והוא כשזה אינו על פי דרך התורה, ואת זה צוה כנען לבניו.

על המשנה באבות (א, א) 'משה קבל תורה מסיני' כתב הרע"ב: "לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו בסיני", כלומר, שרק התורה היא זו שתנחה את האדם מהי מדה טובה ומהי מדה גרועה, ולא שהאדם לפי שכלו יחליט מדה מהי, וכפי שכתב שם הרע"ב על חכמי אומות העולם: 'וחכמי אומות העולם גם כן חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבירו', וכוונת התנא לומר שכל המדות והמוסרים שאמרו חז"ל אינם דברים שבדו מליבם כמו מדות ומוסרים שהגוים בדו מליבם, אלא הכל נאמרו בסיני.

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

וְהַשְּׁלִישִׁי, כְּשֶׁיִּשְׁתַּבְּחוּהוּ בְּמִדּוֹתָיו הַטּוֹבוֹת, (ב)**חַיָּב לְהִכָּנֵעַ, וַיַּעֲבִיר עַל לִבּוֹ מַה**

והמקום השלישי הוא **כשישבחוהו במידותיו הטובות** - בשעה שישבחו אותו על מידותיו הטובות ויהללוהו על מעשיו הטובים, **חייב להיכנע** - אז חובתו להכניע את עצמו, **ויעביר על לבו** - וישים כנגד עיניו מה

עיונים

ב. כשישבחוהו במדותיו הטובות. כשמת רבי שמעון בן לקיש, התאבל עליו גיסו וחבירו רבי יוחנן ומיאן להתנחם, כי חסר לו החבר בתורה. הביאו לו את רבי אלעזר בן פדת שילמד עמו. כל הלכה שאמר רבי יוחנן היה רבי אלעזר מביא ראיה לדבריו. התמרמר רבי יוחנן: האתה תוכל למלאות מקום ריש לקיש? הוא היה מקשה לי כ"ד קושיות, ואני השבתי לו כ"ד תירוצים וממילא התבררה הסוגיא, ואילו אתה מביא לי ראיות לחזק דברי? (ב"מ פד, א).

רבי יוחנן התמרמר וכאב: מה יוסיף לי הסיוע, הרי כל אחד חושב שהוא הצודק. הוא לא חיפש את המחמאות והתהילה, הוא חיפש את הסתירה והקושיא על דבריו, וממילא תתברר ההלכה ואם טעיתי אתקן ואעמוד על האמת. כך נוהג השלם במדותיו. ואילו אנשי העולם שמחים לשמוע סיוע לדבריהם, ודואגים וכואבים מסתירת דבריהם, כי אינם מחפשים את נקודת האמת, אלא שיהיה הכל מיושב כדבריהם, האנוכיות היא הקובעת... ('פניני החכמה' רסו).

ידועים דברי 'חובות הלבבות' (יחוד המעשה פ"ה) על גדרה של ענוה אמיתית, והוא, בהגיע האדם למדת ה"השתוות". וז"ל (עפ"י פירוש 'לב טוב'): "וכבר מסופר על חסיד אחד ששאל את חבירו: האם הגעת כבר למדרגה שהכל שוה בעיניך? - שאל אותו חבירו: באיזה מובן? - ענה לו החסיד: האם שוה בעיניך אם משבחים אותך או מגנים אותך? - ענה לו חבירו: לא. - אמר לו החסיד, אם כן עדיין לא הגעת לענוה הראויה. התאמץ, ואז אולי תגיע לידי מדרגה זו, כי זוהי המדרגה העליונה שבמדרגות החסידים, ושיא המעלות הטהורות". והיינו שלעניו אמיתי אין כל הבדל אם משבחים אותו או מגנים אותו.

ובזה יתבאר מאמר ז"ל (נדה ל, ב): "אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה, היה בעיניך כרשע". וכבר הקשו, הרי אמרו חז"ל (אבות ב, יג): "אל תהי רשע בפני עצמך", ופירש הרמב"ם שלא יחזיק עצמו כרשע אלא כבינוני. ועל פי הנ"ל יש לפרש: אף כאשר כל העולם אומרים עליך "צדיק אתה", היה שוה בעיניך כאילו אמרו עליך שאתה רשע, והיינו שתגיע למדת ההשתוות שישוה בעיניך השבח והגנות, זוהי פסגת הענוה.

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

שֶׁקְּדָמוּ לוֹ מִן הָעֲוֹנוֹת וְהַחֲטָאִים, אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא יוֹדְעָם, וְכָסָּה אוֹתָם עָלָיו, וְהֶאֱרִיךְ לוֹ, כְּדֵי שֶׁיָּשׁוּב מֵהֶם. וְאַל יִשְׂמַח בְּטְעוּת בְּנֵי אָדָם בּוֹ, אַךְ יֶאֱבַל, בַּעֲבוּר שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה יוֹדֵעַ בֶּאֱמֶת רַע מַעֲלָלָיו וְהִתְעַלְּמוּתוֹ מִפְּרַע חוֹבוֹת הָאֱלֹהִים וּגְמֹל טוֹבָתוֹ, וְיִכָּנַע בְּלִבּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים לח, יט): כִּי עֲוֹנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי.

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

וְהָרְבִיעִי, כְּשֶׁמְּסַפְּרִים בִּגְנוּתוֹ, יִכָּנַע לַבּוֹרֵא, וְיוֹדֶה לוֹ עַל אֲשֶׁר גִּלָּה לוֹ מְעַט מֵהַרְבֵּה לְיַסְּרוֹ וּלְהוֹכִיחוֹ, כְּדֵי שֶׁיָּשׁוּב אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (איוב לו, י): וַיְגַל אָזְנָם לַמּוּסָר.

והרביעי - המצב הרביעי הדורש כניעה הוא **כשמספרים בגנותו** - בזמן ששומע בני אדם המדברים בגנותו, **ייכנע** - יכניע את עצמו **לפני הבורא**, **ויודה לו על אשר גילה לו** [עליו] **מעט מהרבה** - ויודה לו על שנתגלה להם רק מעט ממעשיו המגונים, וכוונת הבורא בכך לטובתו כדי **לייסרו ולהוכיחו** - לייסר ולהוכיח אותו, **כדי שישוב אליו** בתשובה, **כמו שנאמר** (איוב לו, י): 'ויגל **אזנם למוסר**', ומסיים הכתוב: 'ויאמר כי ישובון מאון'. כלומר, הקב"ה מגלה את אוזניהם של הצדיקים דבר, שעל ידו ייקחו מוסר, וכביכול בצורה הזו הוא קורא להם לשוב מעוונם. כך גם כאשר ישמעו שהתגלו מקצת מעוונותיהם, יעוררו את עצמם לשוב בתשובה (עפ"י רש"י וטוב הלבנון).

שקדמו לו מן העוונות והחטאים - את כל העוונות והחטאים שנכשל בהם בעבר, **אשר** רק **הבורא** בלבד **יודעם** ומכיר בהם **וכיסה אותם עליו** - והעלים אותם מעיני הבריות, **והבורא** יתברך ברחמיו גם **האריך לו** אפו ולא העניש עליהם, **כדי שישוב מהם** - ונתן בידו את האפשרות לתקן עצמו ולשוב בתשובה. **ולכן אל ישמח בטעות בני אדם בו** - וכשהם טועים בו וחושבים אותו לצדיק, **אך יאבל** - אלא יתאבל בתוך תוכו, **בעבור שהבורא יתעלה יודע באמת** - משום שהבורא יתברך יודע את האמת על **רוע מעלליו**, **והתעלמותו** - ועל שהוא מתעלם **מפרוע חובות האלהים** - מלפרוע את חובותיו לאלוקים, וגם מתמהמה מלהשיב להקב"ה **גמול טובתו** - תשלום בעבור טובותיו, ואז, כשיזכור את אלו, **ייכנע בלבו, כמו שנאמר** (תהלים לח, יט): **'כי עוני אגיד** - כי על עווני אני מתוודה, **אדאג מחטאתי'** - וחושש אני מחטאי.

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

וְהַחֲמִישִׁי, כְּשֶׁמְּטִיב לוֹ הַבּוֹרֵא בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּמִינֵי הַטּוֹבוֹת, יִכָּנַע לָאֵל, [ג]מִפְּנֵי כּוֹבֶד מַשָּׂא חוֹבַת הַהוֹדָאָה עֲלֵיהֶם, וְיִשָּׁפֵל לְפָנָיו

והחמישי - המצב החמישי שבו יש להיכנע הוא **כשמטיב לו הבורא בעולם הזה במיני הטובות** - בכל מיני טובות, או-אז **ייכנע לאל** - יכניע את עצמו לפני הבורא, **מפני כובד משא חובת ההודאה עליהם** - מפני שהטובות שנפלו בחלקו כביכול יוצרות משא כבד של חובת ההודאה עליהן, **ויישפל לפניו** - וישפיל את עצמו לפני ה'. דווקא ההטבה מביאה את האדם לכניעה מתוך

עיונים

ג. מפני כובד משא חובת ההודאה עליהם. רבינו בשער חשבון הנפש (פרק ה') כתב: "אל ירבו מעשיך הטובים בעיניך ואפילו אם יהיו לשם שמים, כי אפילו אם תצרף את כל המעשים הטובים שנעשו בעולם ותכפיל אותם, לא תשלם לה' אפילו על מעט מהטובות שעשה עימך"!

ובשער הבטחון (פרק ד') מוסיף רבינו: "כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר, לא יהיה שקול בטובה אחת מן טובות הבורא יתברך עליו בעולם הזה, כל שכן אם יהיה לו חטא. ואם ידקדק הבורא עם האדם בתביעת הודאת הטובה, יהיה כל מעשהו נכחד ונשקע בקטנה שבטובות הבורא עליו, ומה שיהיה מגמול הבורא לו על מעשהו הוא מחסד הבורא עליו וכו'. והיה אחד מן החסידים אומר: לא יגיע האדם אל גמול העולם הבא במעשהו אם מדקדקים עימו בחשבון במה שהוא חייב לאלוקים על טובותיו עליו - אבל [הם] בחסד האלוקים עליו, על כן אל תבטחו במעשיכם. ואמר דוד (תהלים סב, יג): 'ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו'".

דוד המלך לימד אותנו לחיות בתחושה זו, באומרו לה' יתברך (תהלים טז, ב): "טובתי בל עליך". פירוש, כל הטובות שאתה מטיב לי, לא מוטלות עליך לעשותם והכל בא אלי כמתנת-חינם. בשיר היחוד (יום ראשון) ישנה הרחבה שמחדדת את הענין: "ואין לעַבדך כל לכבדך, כי הגדלת חסדך עלי. ורב שילומים לך חויבתי, כי עשית טובות איתי. ולא חויבת לי גמוליך [-ולא היית חייב לגמול עמי חסד], כל טובתי בל עליך. על הטובות לא עבדתיך, אחת לריבוא לא גמלתיך". כתוצאה ממבט זה הגיע דוד המלך להכרה נשגבה (תהלים קטז, יב): "מה אשיב לה', כל תגמולוהי עלי". וביאר ה'חפץ חיים', כוונת דוד המלך בזה לומר: אין בכוחי להשיב מאומה לה', שהרי כל מה שעשה לי עדיין רובץ "עלי", כי לא התחלתי להשיב לה' כפי גודל טובותיו עימי.

רבינו בחיי כותב בספרו 'כד הקמח' (ערך פסח ג): "ידוע כי לשון הודאה נופל על חסד שאדם מקבל מאחר, כענין שכתוב (תהלים קלח, ב): 'ואודה את שמך על חסדך'. הא למדת, כי ההודאה

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

מִיְּרָאָתוֹ שֶׁלֹּא תִהְיֶינָה לִנְקָמָה מִמֶּנּוּ, כִּי רֹב הַמָּמוֹן בָּעוֹלָם יִהְיֶה לְאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים: לְטוֹבָה מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אוֹ לְנִסָּיוֹן וּמִבְחָן, אוֹ לִנְקָמָה וּמִכְשׁוֹל.

וְסִימַן הַטּוֹבָה, שֶׁיִּהְיֶה בְּעֶלְיָה טָרוּד בְּקִיּוּם חוֹבוֹת הַבּוֹרֵא מֵהִתְעַסֵּק בָּהּ, וְתִהְיֶה סִבָּה לְהוֹסִיף בַּמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים. (ד)**וְלֹא יָשִׂים לִבּוֹ**

יראתו ומתוך הפחד שמא הטובות שהעניק לו הבורא לא תהיינה לנקמה - ריבוי החסדים שזכה בו עלול לשמש כדי להינקם בו. ריבוי הממון למשל עלול לגרום לו רעה: עלולים להורגו כדי לקחת את רכושו, או לפעמים עושרו של האדם גורם לו להיכשל בחטאים, כמו קורח שנתגאה בעושרו ואבד (פת לחם), ויש לדעת **כי רוב** [ריבוי] **הממון בעולם יהיה לאחד משלושה דברים** - שהרי כל עשירות ממון הניתנת על ידי הבורא בעולם הזה נועדה לאחת מג' המטרות הבאות: **לטובה** - או כדי להיטיב לו **מאת הבורא יתברך, או לנסיון ומבחן** -

עיונים

תבוא מצד קיבול ריבוי החסד". מבואר בדבריו, שמהות ההודאה היא כאשר ישנה הבנה שהנותן העניק למקבל משהו לפנים משורת הדין, ולא היה מחוייב בנתינה זו. וכעין זה נמצא בחידושי הרשב"א מסכת ברכות דף ז' עמוד ב'.

ד. ולא ישים לבו לטובה ההיא. "ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה" (בראשית לט, ז), ואמר שלמה המלך ע"ה (משלי י, כב) "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה". וביאר בספר העקרים (מאמר שני פרק כ"ו): לפי שמדרך העושר, כי כשיבא במינים רבים מתחלפים (כלומר, העושר הבא על ידי מינים רבים, כגון, בבית בשדה ובכרם וכיוצא בזה), שזה יהיה סבת העצב והטורח הגדול, כאמרם (אבות ב, ז): "מרבה נכסים מרבה דאגה", אמר כי העושר הבא בברכת ה' אף על פי שיבא במינים רבים מתחלפים, לא יוסיף ה' יתברך עם העושר ההוא העצב אשר מדרכו שימשך אל העושר עכ"ד. מבואר בדבריו כי אדם שזכה לעשירות שיש בה ברכת ה' הרי שאין זה גורם לו לעצב וטרדות כי אינו מקדיש לממונו תשומת לב אלא אדרבה היא סיבה לתוספת בעבודת ה'.

במסכת כתובות (קד, א) אמרו על רבי יהודה הנשיא כי בשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו כלפי

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

או כדי לנסות ולבחון אותו, **או לנקמה ומכשול** - או כדי להתנקם בו ולהכשילו.

וסימן הטובה - וסימן ההיכר המשמש כהוכחה לכך שהממון ניתן לטובת האדם, הוא **שיהיה בעליה** - בעל הממון יהיה **טרוד** ועסוק **בקיום חובות הבורא** - במילוי חובותיו לבורא יותר **מהתעסק בה** - מהתעסקותו בממונו, כלומר, שטרדות הממון אינן מסיטות אותו מעבודת ה', **ותהיה סיבה להוסיף במעשה לאלהים** - והוא מוסיף בעבודת ה' על ידי עושרו. **ולא ישים לבו לטובה ההיא** - ושאין הוא מקדיש תשומת לב לטובה הזו ואינו להוט אחריה, **ולא יבטח עליה** - ואין הוא בוטח על רכושו, **ויוציאה בחובות הבורא** - אלא ישתמש בו למילוי חובותיו כלפי הבורא, **בדומה למה שמספר** ומתאר **איוב ממנהגו בממונו** - כיצד נהג בממונו, **והיאך היה מוציאו בחובות הבורא** - וכיצד היה משתמש בו למילוי חובותיו כלפי הבורא, כמו שנאמר (איוב לא, יט-כ) "אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון, אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי

לַטּוֹבָה הַהִיא, וְלֹא יִבְטַח עָלֶיהָ, וְיוֹצִיאָהּ בְּחוֹבוֹת הַבּוֹרֵא, דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁמְּסַפֵּר אִיּוֹב מִמְּנָהָגוֹ בְּמָמוֹנוֹ, וְהֵיאַךְ הָיָה מוֹצִיאוֹ בְּחוֹבוֹת הַבּוֹרֵא.

עיונים

מעלה ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה. ופירשו שם בתוספות (ד"ה ולא), ששבח זה של רבי אינו שייך לתורה, אלא שהיה משתבח שבח נוסף שלא נהנה כלום מתענוגות העולם הזה ואפילו לא באצבע קטנה, והביאו דברי המדרש, עד שאדם מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך מעיו, ועל זה הביאו במדרש דברי רבי הללו.

ובמסכת עבודה זרה (יא, א) הקשו התוספות ממה שאמרו שם שרבי ואנטונינוס לא פסק מעל שולחנם צנון וחזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, הרי שנהנה ממעדני עולם הזה. ותירצו, ששם היה זה לאוכלי שולחנו ולא בשביל עצמו. אמנם בביאור הגר"א (או"ח סי' רל"א) תירץ קושיית התוספות על פי מה שנפסק שם בשו"ע שכל עשיותיו של אדם צריך שיהיו לשם שמים ולא להתכוון להנאת עצמו, ולזה אף על פי שלא חסר לרבינו הקדוש כלום משולחנו, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים ואכל ושתה והיה לו צנון וחזרת, מכל מקום לא הייתה כוונתו בזה להנאת גופו, אלא לחיזוק גופו כדי שיוכל לעבוד את ה' יתברך, והיטב אשר אמר שלא נהנה מעולם הזה כלום אפילו באצבע קטנה עכ"ד. ומבואר שרבי זכה לעשירות עם ברכת ה' שמלבד שזה לא גרם לו לטרדות אלא אף זכה להיות יגע בתורה בכל כוחו מבלי ליהנות כלום מתענוגות עולם הזה ואפילו לא באצבע קטנה.

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

וְאָמַר בְּמִעוּט בְּטָחוֹנוֹ בּוֹ (איוב לא, כד)**: אִם שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם אָמַרְתִּי מִבְטַחִי.**

וְסִימַן הַנִּסָּיוֹן וְהַמִּבְחָן, שֶׁיִּהְיֶה בַּעַל הַמָּמוֹן טָרוּד בְּהַרְגָּשָׁתוֹ עַל שְׁמִירַת מָמוֹנוֹ, וּלְהוֹסִיף עָלָיו, וּלְפַחֵד עָלָיו מִן הַפְּגָעִים, מִקְּיוּם מַה שֶּׁהוּא חַיָּב מֵהוֹדָאַת הַבּוֹרֵא עָלָיו. וּבְעָלָיו מְנֻסֶּה בּוֹ, (ה)אֵין לוֹ מִמֶּנּוּ אֶלָּא אֹרֶךְ הַדְּאָגָה בַּעֲבוּרוֹ וּשְׁמִירָתוֹ, וְשֶׁיִּהְיֶה בָּא עָלָיו לִידֵי חֶשְׁבּוֹן,

יתחמם", וכן תיאור טובות נוספות שעשה בעזרת כספו, כפי שמסופר בהמשך הפסוקים שם. **ואמר במיעוט בטחונו בו** - עוד הוסיף איוב והעיד על מיעוט בטחונו בעושרו. עדות זו נאמרה בדרך של שאלות רטוריות שהתשובה עליהן מובנת, תשובה שלילית (**איוב לא, כד**)**: 'אם שמתי זהב כסלי** - האם שמתי את בטחוני בזהב, **ולכתם אמרתי מבטחי'** - והאם אמרתי על הפֶּתֶם שהוא הזהב המובחר, שהוא מבטחי, וחדלתי מלבטוח בה'? בוודאי שלא עשיתי כך ולא אמרתי זאת, אלא שמתי מבטחי בה' לבדו (רש"י ומצודת דוד).

וסימן הנסיון והמבחן - וסימן ההיכר המשמש הוכחה לכך שהממון ניתן לאדם כדי לנסותו ולבוחנו, הוא **שאם יהיה בעל הממון טרוד בהרגשתו** [בדאגתו] **על שמירת ממונו** - כיצד להשגיח על רכושו, וכיצד לשמור **ולהוסיף עליו** - ולהגדיל את רכושו, **ולפחוד עליו** - והוא נתון בפחד **מן הפגעים** העלולים להזיק לו ולהפסידו, **מקיום מה שהוא חייב** - והעיסוק בדאגות אלו אינו מניח לו לקיים את חובתו **מהודאת** - להודות **להבורא עליו. ובעליו מנוסה בו** - סימן הוא כי הממון ניתן לו כדי לנסותו, **ואין לו ממנו אלא אורך הדאגה בעבורו ושמירתו** - שהרי אין לו תועלת מן הממון, אלא הוא מתמלא דאגה שלא יפסיד את כספו והוא שקוע בשמירתו, ונמצא בסופו של דבר, **שיהיה בא עליו לידי חשבון** - האדם יצטרך לתת דין וחשבון לפני הבורא על התנהגותו בענייני כספיו, וכל ממון שייוותר בידו ישמש סיבה לנתינת דין וחשבון לפני הבורא על התנהגותו [ביאור העניין הוא, כי הקב"ה מנסה אותו אולי יתגבר ויזנח את טרדותיו ויקיים את חובות הבורא, ואם אינו מתגבר עליהן ומזניח את קיום חובותיו לבורא, הוא ייתן על כך דין וחשבון (מרפא לנפש)],

עיונים

ה. אין לו ממנו אלא אורך הדאגה בעבורו ושמירתו. במסכת אבות (פ"ב מ"ז) אמרו: "מרבה

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

וּבִכְמוּתוֹ אָמַר הַכָּתוּב (קהלת ב, כג)**: כִּי כָל יָמָיו מַכְאֹבִים וְכַעַס עִנְיָנוֹ.**

וְסִימַן הַנְּקָמָה, שֶׁיִּהְיֶה בַּעַל הַמָּמוֹן טָרוּד

ובכמותו - ועליו ועל כיוצא בו **אמר הכתוב** (קהלת ב, כג)**: 'כי כל ימיו מכאובים** - מלאים צרות **וכעס ענינו'** - ויש לו צער מעסקיו.

וסימן הנקמה - וסימן ההיכר המשמש הוכחה לכך שהממון ניתן לאדם כדי להינקם בו הוא **שאם יהיה בעל הממון טרוד**

עיונים

נכסים מרבה דאגה". מה היא הדאגה שיש למרבה בנכסים? המגן אבות לרשב"ץ והרע"ב פירשו, שריבוי הנכסים גורם לו ריבוי דאגות, כי בכל יום פוחד שמא יגזלו ממנו בית המלך, או שיבואו עליו ליסטים ויהרגוהו. והביאו הרע"ב והרשב"ץ [וראה גם חוה"ל בפתיחה לשער הבטחון] על חסיד שהיה נוהג להתפלל לה', שיצילהו מ"פיזור הנפש", כלומר שהקב"ה ימנע ממנו בעלות על נכסים במקומות רבים, משום שדאגתו תהיה רבה על כל נכס שבבעלותו, ונמצא שנפשו ולבו יהיו "מפוזרים" על פני כל נכסיו. ועל זה אמר שלמה המלך (קהלת ה, יא) 'מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון'.

הנה אמרו חכמינו ז"ל (קה"ר א, לב) 'אין אדם מת וחצי תאוותו בידו, יש בידו מנה מתאווה מאתים, השיגה ידו למאתים מתאווה ארבע מאות זוז'. בספר 'עמוד העבודה' (דרוש השמח בחלקו) כתב שנמצא לפי זה, כי כל מי שיש לו הון רב הוא יותר עני ממי שיש לו מעט. על דרך משל, מי שיש לו מנה לא יחסר לו רק מנה, ומי שיש לו מאתים יחסר לו מאתים. וזה שאמרו (אבות ב, ז) 'מרבה נכסים מרבה דאגה' שעשיר דואג על חסרון ממון יותר ממה שדואג העני. וכן פירש מהר"ם שי"ף (דרושים נחמדים, סוף מסכת חולין) את מה שביקש שלמה המלך ע"ה: 'ריש ועושר אל תתן לי' (משלי ל, ח), שהתפלל שלא יתן לו ה' יתברך עשירות כזה שבצד אחד יהיה עושר ובצד השני יהיה רש, כי רוב הונו הוא סיבת רוב עניותו, וביקש מהקב"ה שיברך אותו במידת השמח בחלקו ויהיה עשיר אמיתי. כאשר הובא ('מבחר הפנינים', שער ההסתפקות) בשם חכם אחד אהוב למלך והיה רש מאד, ואמר לו המלך בקש ממני איזה מתנה ואתן לך. ואמר החכם למה אבקש ממך ואני עשיר יותר ממך. ויאמר לו המלך באר דברך. ויאמר החכם זה המעט שיש לי מספיק לי יותר ממה שמספיק לך הרב שלך.

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

בְּתַעֲנוּג בּוֹ, וּבַהֲנָאָה מִפְּרִי חוֹבוֹת הַבּוֹרֵא וְחוֹבוֹת בְּנֵי אָדָם שֶׁהוּא חַיָּב מִמֶּנּוּ, וְשָׂכַח בַּעַל הַטּוֹבָה, וְלֹא יַרְגִּישׁ בְּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב עָלֶיהָ מֵהָעֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה כב, יג)**: וְהִנֵּה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יַיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת. וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה ה, יב)**: וְהָיָה כִּנּוֹר וָנֵבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְיָ לֹא יַבִּיטוּ. וְזֹאת הִיא הַנְּקָמָה בִּדְמוּת הַטּוֹבָה.**

וְהַמַּשְׂכִּיל, כְּשֶׁתָּבוֹא לוֹ טוֹבָה, וְהָעוֹלָם מְקַבֵּל כְּחֶפְצוֹ בְּכָל עִנְיָנָיו, יִכָּנַע, מִיִּרְאָתוֹ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה נְקָמָה מֵאֵת הַבּוֹרֵא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר

בתענוג בו ובהנאה - בתענוגים ובהנאות שיש לו אפשרות לרכוש בעזרת כספו, **מפרוע חובות** - יותר מאשר במילוי חובותיו כלפי **הבורא** ובמילוי **החובות** כלפי **בני אדם שהוא חייב ממנו** - שעליו לפרוע בעזרת ממונו, וכבר שכח את **בעל הטובה** - את ה' שנתן לו את הטובה, **ולא ירגיש במה שהוא חייב עליה מהעבודה** ואינו דואג לפרוע את חובתו לה' ולעובדו בתמורה לטובותיו, **כמו שאמר הכתוב** (ישעיה כב, יג)**:** 'והנה ששון ושמחה - הנה אתם חוגגים ושמחים **הרג בקר** - שוחטים בהמות גסות **ושחט צאן** - ובהמות דקות **אכל בשר ושתות יין**, שקועים אתם בזלילת בשר וסביאת יין, וחושבים בלבבכם**: אכול ושתו כי מחר נמות**' - נאכל ונשתה ככל יכולתנו כל עוד הננו חיים**.** ועוד **נאמר** (ישעיה ה, יב) הפסוק מתאר את המשתאות, שהיו נערכים באופן שיעוררו לשתיית יין, ועל כן**:** 'והיה כנור ונבל תף וחליל ויין **משתיהם**' - הכינור והנבל והתוף והחליל היו מנגנים לפניהם בשעה שהיו מזמנים את עצמם לשתות יחד, ובדרך הזו היו נמשכים בעת המשתה אחר היין (עפ"י רד"ק) '**ואת פעל ה' לא יביטו**' - ואינם מתבוננים במשפטי התורה**. וזאת היא הנקמה בדמות הטובה** - אכן, כשהאדם מתנהג באופן זה, סימן הוא כי העושר ניתן לו כנקמה וכעונש, אלא שכלפי חוץ נראה כאילו הוא טובה בעבורו**.**

ולכן **המשכיל** [בעל השכל]**, כשתבוא לו טובה** - כאשר תבוא עליו טובה, **והעולם מקובל כחפצו** - וחייו מתנהלים על מי מנוחות והוא מרוצה ממצבו **בכל עניניו** - בכל תחומי החיים**, ייכנע** לפני הבורא**, מיראתו שלא תהיה נקמה מאת הבורא** - ויהיה ירא שמא אותה הטובה ניתנה לו מהבורא כדי להינקם בו**, כמו שנאמר**

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

(קהלת ה, יב)**: עֹשֶׁר שָׁמוּר לְבְעָלָיו לְרָעָתוֹ.**

וְהַשִּׁשִּׁי, כְּשֶׁהוּא קוֹרֵא בַּתּוֹרָה וּבְסִפְרֵי הַנְּבִיאִים, וְרוֹאֶה הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ, וְיוֹדֵעַ בְּנַפְשׁוֹ כִּי קִצֵּר בְּחוֹבוֹת הָאֱלֹהִים, הִתְחַיֵּב לְהִכָּנַע וּלְהִשָּׁפֵל לִפְנֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, מִיִּרְאָתוֹ אֶת עָנְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּיֹאשִׁיָּהוּ (מְלָכִים־ב כב, יא)**: וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו, וְאָמַר לוֹ הַבּוֹרֵא** (מְלָכִים־ב כב, יט)**: יַעַן רַךְ לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע מִפְּנֵי יְיָ.**

(קהלת ה, יב)**:** 'עושר שמור **לבעליו לרעתו**' - פעמים שרכושו של האדם ושפע הטוב שיש לו מהווים סיבה לצער שייגרם לו בעתיד.

והששי - המצב השישי הוא **כשהוא קורא בתורה ובספרי הנביאים**, ורואה הגמול - את השכר **והעונש** הממתין לאדם, והוא **יודע בנפשו** [בעצמו] **כי קיצר בחובות האלהים** - כי התרשל בקיום חובותיו כלפי האלוקים ולא מילא אותם כראוי, או-אז הוא **התחייב להיכנע ולהישפל** - עליו להכניע ולהשפיל עצמו **לפני הבורא יתברך, מיראתו את ענשו** - מפחד העונש אשר עתיד לבוא עליו, ובזכות זאת יינצל מן העונש, **כמו שנאמר ביאשיהו** מלך יהודה, בשעה שחלקיהו הכהן הגדול מצא את ספר התורה שהיה טמון בבית המקדש תחת הנדבך [כאשר אחז המלך שרף את התורה חששו הכהנים פן ישלח ידו גם בספר התורה שהיה מונח בצד ארון העדות - והטמינוהו, ומצאו חלקיהו הכהן הגדול] והיה ספר התורה מגולל בפרשת התוכחה בפסוקים (דברים כח)**:** "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך" וכו'. חלקיהו הכהן מסר את ספר התורה הזה לשפן הסופר, והלך שפן וקראהו לפני יאשיהו המלך. תגובתו של יאשיהו מתוארת בנביא (**מלכים־ב כב, יא**)**:** '**ויהי כשמע המלך את דברי ספר התורה ויקרע את בגדיו**', וציווה יאשיהו המלך על חלקיהו הכהן ושריו ועבדיו ללכת אל חולדה הנביאה, לבקש רחמים בעבורו ובעבור העם ובעבור כל יהודה. חולדה הנביאה השיבה ליאשיהו המלך במילים אלו: "כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל יושביו את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה... ואל (יאשיהו) מלך יהודה השולח אתכם לדרוש את ה' כה תאמרו אליו, כה אמר ה'...", כלומר, צרות קשות ומרות עתידות לבוא על יהודה, אולם בקשתו של יאשיהו להתפלל עליו מעידה על כניעתו, ובזכותה לא יבואו צרות אלו עליו, אלא על הבאים אחריו**. כך אמר לו הבורא (מלכים־ב כב, יט)**: 'יען רך **לבבך ותכנע מפני השם** בשמעך אשר דברתי... לכן הנני אוסיפך על אבותיך ונאספת

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

וְהַשְּׁבִיעִי, [ז]כְּשֶׁהוּא מִתְעַסֵּק בְּמַעֲשֶׂה מִמַּעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, [ז]כְּצְדָקָה וּתְפִלָּה, אוֹ

אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה'.

והמקום **השביעי** שבו יש לעורר את הכניעה הוא, **כשהוא מתעסק במעשה ממעשי העבודה** - כשהוא עוסק באחד ממעשי עבודת הבורא, כגון כשהוא נותן **צדקה ותפילה, או**

עיונים

ו. כשהוא מתעסק במעשה ממעשי העבודה. במסכת אבות (פ"ב מ"ח) אומר רבי יוחנן בן זכאי: "אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת". רבינו יונה פירש שאמר רבן יוחנן שני טעמים מדוע אין לאדם להחזיק טובה לעצמו כשלמד תורה הרבה. א. משום שעדיין לא השיג בתורה כמעט כלום, כי אף אם ירבה ללמוד, עדיין הוא רק בתחילה, כי התורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (לשון הכתוב איוב יא, ט), ואם כן היאך יחזיק טובה לעצמו כשלא עשה חלק אחד מני אלף ממה שיש לו לעשות. ב. כי לכך נוצר האדם, הקב"ה לא המציא יש מאין אלא בשביל שילמדו תורתו, וזו היא עיקר מטרת יצירת האדם ואין האדם אלא כבעל חוב הפורע חובו. והוסיף, שהדבר אמור גם לגבי קיום המצוות, שאם עשית מצוות הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת.

במסכת סנהדרין (פח, ב) אמרו: "שלחו מתם, איזהו בן העולם הבא, ענוותן, ושפל ברך, ושייף עייל שייף ונפיק [-כפוף נכנס וכפוף יוצא, כלומר, הילוכו בדרך ענוה והכנעה], וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה". וביאר בעל ה'דברי מרדכי', 'שייף עייל שייף נפיק' - כלומר, באותה מידה של ענוה והכנעה שהיה נוהג בה קודם לימודו בכניסתו לבית המדרש - נשארה בו גם לאחר לימודו ביציאתו מבית המדרש, כלומר, שלימוד התורה שלמד לא הביאו לידי התפארות והתנשאות, אלא נשאר באותה הכנעה כקודם ללימודו.

ז. כצדקה. כתב הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ט סי"ג): אסור להתפאר בצדקה שנותן, ואם מתפאר לא די שאינו מקבל שכר אלא מענישין אותו עליה. עכ"ד. [ועונשו מבואר בספר חסידים (אות של"ב) שכתב, שהנותן צדקה בשביל להתגאות נענש שכאשר אחד מיוצאי חלציו יצטרך לצדקה לא ירחמו עליו. ובספר מטה משה עמוד גמ"ח חלק שני פ"ד ד"ה ולא יתן, כתב שהנותן כדי להתפאר נופל בגהנם. וכ"כ ביראים סי' קסז (ובדפו"י סי' מח) ומקורם מהגמרא בב"ב דף י' ע"ב צדקה וחסד שאו"ה עושים וכו']. וכתב ב'אהבת חסד' (ח"ב סוף פרק כ"ג), שצ"ע לומר שאדם מאבד שכרו בכה"ג, דזה לא מצינו

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

מִצְוָה, [ח]אוֹ רְשׁוּת, אוֹ תוֹכָחָה, שֶׁלֹּא יִתְעַסֵּק בּוֹ וּבִלְבָבוֹ שׁוּם גֵּאָה וְגֹבַהּ, אֲבָל יִכָּנַע וְיִשָּׁפֵל לִפְנֵי

מצוה, או רשות - הן בתפילת חובה, הן בתפילת הרשות, **או תוכחה** - או כשהוא מוכיח אחרים, **שלא יתעסק בו** - אל יעשה זאת **ובלבבו שום גאה וגובה** - ובלבו שמץ של זחיחות הדעת או גאווה על מעשהו, **אבל ייכנע ויישפל** - אלא יכניע וישפיל עצמו **לפני**

עיונים

אלא בתוהה על מעשיו הטובים ולא על המתגאה, אף שיש לו חטא בעצם גאוותו. ואכן בשו"ת אבן ישראל ח"ט סי' צ"ב כתב, שהמתפאר יקבל עונש על הגאווה, אך אח"כ יקבל שכר על עצם מצות הצדקה שעשה, וכתב שכן משמע בסמ"ג שהוא מקור דין זה. ועיין בדרך אמונה (פ"י ממתנות עניים ציה"ל סק"צ) שכתב שרק אם עושה לקנטר או לבייש אחרים אז נענש.

בספר חסידים (סי' שלב) כתב: הנותן צדקה כדי לקנות לו שם ולהתגדל ולפרסם עצמו, דבר זה מגונה מאוד ואינו מידת ישראל, והעושה כן נקרא חוטא עכ"ל. אולם בספר אהבת חסד (פכ"ג ס"ג) כתב שהנותן צדקה רק לתועלת עצמו וכו' או כדי שיחשב לאיש בין האנשים אף על פי כן לא ירפה ידיו מן המצוה מחמת זה וכפי המבואר בגמרא פסחים דף נ' ע"ב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ומגיע על ידי זה חסד ה' על הבריאה וכו'. ובהמשך הפרק כתב, שאם נותן צדקה כדי להתפאר אח"כ בזה נגד אנשים מקלקל את המצוה לגמרי.

ח. ובלבבו שום גאה וגובה. במסכת אבות (פ"ב מ"ח) אומר רבי יוחנן בן זכאי: "אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת". לעיל הובא הסבר רבינו יונה למשנה זו. בספורנו פירש, אם למדת תורה הרבה יותר מחבריך, אל תייחס דבר זה לרוב השתדלותך ולמיעוט השתדלות חבריך, כי דבר זה פעמים יקרה גם כשההשתדלות שווה, כי פעמים תלוי הדבר בשוני שביצירה, כלומר שאתה נוצרת מוכן לזה יותר מאשר חבריך. [ובתפארת ישראל (יכין אות סט-ע) הוסיף שאפשר שחברך לפי שיעור מיעוט הבנתו עמלו והשיגו יותר ממך, ושכרו גדול משלך]. ובאופן דומה פירש גם ב'מדרש שמואל' שאל תחזיק טובה לעצמך לחשוב ולומר כי כחך ועוצם ידך עשה לך את חיל התורה הזאת שלמדת, כי לכך נוצרת ומן השמים סייעוך, כי מעת היצירה גזרו עליך, וכמו שאמרו חז"ל (נדה טז, ב) שאומרים טיפה זו מה תהא עליה חכם או טיפש וכו'. בספר 'אור יהל' (ח"ב עמ' י"א) הקשה, דלכאורה אם אדם מילא חובתו שלכך נוצר, הלא זוהי תכלית וסוף לכל המדרגות היותר גבוהות שהנברא יבוא לתכלית שאליה נוצר, אם כן מדוע שלא

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

הַבּוֹרֵא בְּנִגְלֵהוּ וּבְנִסְתָּרוֹ. וְאַל יַחְשְׁבֵהוּ בְנַפְשׁוֹ לִמְאוּמָה אֵצֶל גֹּדֶל מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ לֵאלֹהִים מִכְּפְלֵי הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִיכָה ו, ו-ח)**:**
בַּמָּה אֲקַדֵּם יְיָ אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה, הֲיִרְצֶה יְיָ בְּאַלְפֵי אֵילִים — הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה יְיָ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד

הטוב שעשה, **כמו שנאמר** (מיכה ו, ו-ח)**:** הנה באמת טובות רבות עושה ה' עמדי **'במה אקדם ה'** - איזו תשורה אביא לה' כדי שאהיה רצוי לפניו, **אכף לאלהי מרום** - ובמה אַגלה את כניעתי לה' המרומם, **האקדמנו בעולות** - האם בכך שאקריב לפניו קרבנות עולה או **בעגלים בני שנה** - בהקרבת עגלים צעירים? אף על פי שהם המשובחים והנבחרים ביותר, עדיין אין הם מספיקים כדי להביע תודה להקב"ה על כל הטובות שנתן לאדם. **הירצה ה' באלפי אילים'** - האם יתפייס ה' עימי תמורת אלפי כבשים, כלומר, וכי צריך הוא למתנות ולמיני תקרובת, וכי תועלת יש לו בהן? — ומשיב הנביא שהדרך היא **'הגיד לך אדם מה טוב** - הלא ה' הודיע לך, בן אדם, מה רצוי לפניו, **ומה ה' דורש ממך** - ומהן דרישותיו ממך: **כי אם עשות משפט** - אך ורק להתנהג בצדק וביושר **ואהבת חסד** - ולהרבות

עיונים

יחזיק טובה לעצמו? וביאר, שכוונת התנא לומר שהאדם נוצר שלא להחזיק טובה לעצמו, לפי שעליו למוד את כשרונותיו ויתרון חובתו, וכל אחד נתבע לפי הכרתו, ואם כן מי יודע אם השלים חוקו לפי ערך כשרונו והכרתו, כי כל מה שירבה תורתו ירבה חובתו. ובספר 'שפתי חיים' (מועדים ג' עמ' פ"ב) כתב, כי מי שלמד תורה הרבה הרי שבד בבד עם פיתוח הרגשת הרוממות, מוטלת החובה עליו לחשוב חשבונות בנפשו שלא להתגאות, כיון שאדרבה אם הוא התרומם על ידי התורה, הרי שגם הכרותיו בחיוביו כלפי ה' יתברך גדלו וממילא התביעה עליו גדולה יותר, אם כן עליו להתבונן האם אני באמת ממלא את רצון ה' ממני כפי מדרגתי, ואם כן איך אוכל להתגאות. הגר"א (משלי טז, כו) פירש את דברי המשנה, שאין לך להחזיק טובה לעצמך כי כבר למדוך בבטן אמך כל מה שאתה עתיד להשיג, ועל כן השגת.

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

במעשי חסד **והצנע לכת עם אלהיך'** - להכניע את עצמך לפני ה' (הציווי 'והצנע' מורה על מידת הכניעה, כפי שכתב רבנו לעיל בשער זה בסוף פרק ב', שבעל ההכנעה נקרא בספרי הקודש 'צנוע'). (פתחי לב).

וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ.

הבורא בנגלהו - בחיצוניותו **ובנסתרו** - ובפנימיותו.

ואל יחשבהו בנפשו למאומה - ואל יחשיב את מעשהו לכלום כשישווה את מעשהו הפעוט **אצל גודל מה שהוא חייב בו לאלהים** - לעומת רוחב ועומק החובות המוטלים עליו כלפי האלוקים, **מכפלי המעשה ההוא** - שהם יותר מכפלי כפליים מהמעשה

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

אֲבָל אָפְנֵי קִנְיַן הַכְּנִיעָה וְהַדֶּרֶךְ שֶׁמְּקַל אוֹתָהּ עַל הָאָדָם הוּא, שֶׁתְּהֶיה מַחֲשַׁבְתּוֹ וְרַעְיוֹנוֹ תָּמִיד בְּשִׁבְעָה דְבָרִים.

אֶחָד מֵהֶם, (א)**שֹׁרֶשׁ הֲוָיָתוֹ וְהַתְחָלָתוֹ מִן הַלְּבוֹנִית וְהַדָּם, אַחַר הִתְעַפְּשָׁם וּבְאֹשׁ רֵיחָם. וְאַחַר כָּךְ הוּא נִזּוֹן מִדָּם הַטָּמְאָה כָּל יְמֵי עָמְדוֹ בְּבֶטֶן**

בפרק זה מבאר רבנו את אופן קנייתה של מעלת הכניעה. לשם כך נדרשת התבוננות תמידית בשבעה דברים שניתן לכלול אותם בשני יסודות: התבוננות בשפלות האדם מחד גיסא ובגדלות הבורא וטובותיו כלפי האדם מאידך גיסא.

אבל אופני קנות הכניעה - האמצעי שבעזרתו יגיע האדם לידי הכנעה, **והדרך שמקל אותה על האדם** - והדרך שתַּקל על האדם לקנות מידה זו, **הוא שתהיה מחשבתו ורעיונו** - שיתבונן במחשבתו ובשכלו **תמיד בשבעה דברים.** רבנו פותח באותם דברים המתארים את שפלות האדם: **אחד מהם** - הדבר הראשון שעל האדם להתבונן בו הוא **ששורש הוייתו והתחלתו** - שראשית יצירתו הוא **מן הלבונית** - מהלובן **והדם, אחר התעפשם וביאוש ריחם** - לאחר שהתעפשו והעלו סירחון. **ושאחר כך הוא ניזון מדם הטומאה כל ימי עמדו** - כל זמן שהותו **בבטן**

עיונים

א. שורש הוייתו והתחלתו. במסכת אבות (ג, א) אמרו: "הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת? מטיפה סרוחה" וכו'. הרמב"ם המאירי והרע"ב מבארים כיצד ההתבוננות בג' דברים אלו, פועלת על האדם: הזכירה מאין באת - מביאה את האדם לידי ענווה, וכך הוא ניצל מן הגאוה שהיא שורש המדות הרעות (ובהמשך ביארו שם את ב' דברים הנוספים שבמשנה). וכן כתב רבינו יונה (ב'שערי תשובה' ב, כה): "כאשר תחשוב 'מאין באת' - תכניע נפשך ותשנא הגאוה".

בעל ה'כנסת ישראל' עומד על דיוק דברי התנא, מדוע אמר דע 'מאין באת' ולא 'מאין נוצרת'? ומבאר: שלא רק על עת היצירה בלבד צריך האדם להתבונן, כי בזה לא יינצל עדיין מרדיפה אחר הכבוד, אלא צריך להתבונן על כל הזמן שעבר עליו מעת היותו טיפה סרוחה עד היום.

עיונים

וכאשר יראה כי מצד עצמו אין בו שום שלימות זולת מה שחנן אותו ה' (כפי שמאריך בעל 'חובת הלבבות' בשער הבחינה), אזי לא ירדוף שוב אחר הכבוד.

והנה יש לעיין, מדוע לא די בהתבוננות של 'לפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון' בכדי לשבור את הגאווה, ומדוע נצרכת גם ההתבוננות ב'מאין באת'? וביאר המהר"ל: בכדי לשבור את הגאווה לא די בכך שהאדם ידע שהוא עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים, דמכל מקום כאשר יצרו גובר עליו הוא חוטא. אלא צריך שהאדם יסיר ממנו את כח היצר הרע אשר הוא סיבה לחטא, וכל זמן שאין אדם מסיר את הסיבה המביאה אל החטא, הוא בוודאי יכשל בחטא. והנה היסוד הוא: שאין יצר הרע מתגרה באדם - אלא כאשר הלה חושב עצמו במדרגה עליונה מאד, אזי היצר הרע מסית אותו עד שהוא מפיל אותו ומאבד אותו לגמרי. לכן אומר התנא שעל האדם להכניע יצר הגאווה שבלבו, בכך שיסתכל שבא מטיפה סרוחה, היינו שמצד תחילתו הוא אינו נחשב לכלום, וגם מצד סופו הוא אינו כלום שהרי הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה, ובאופן זה יבטל גבהותו ולא ישלוט בו יצר הרע עכ"ד.

הסיבה המרכזית לחטאי בני האדם היא מדת הגאווה הנמצאת בהם - אומר רבי יחזקאל לעווינשטיין זצ"ל ('אור יחזקאל' ח"ה עמ' רכו). ה'מסילת ישרים' (פרק י"א) מבאר, שגאווה מהותה היא שהאדם מחשיב את עצמו כאשר נדמה בעיניו כאילו ויש בו משהו וראוי הוא לתהילה על כך. העצה להינצל מהגאווה היא להתבונן ב'דע מאין באת מטיפה סרוחה ולאן אתה הולך' וכו'. בעת שיתבונן שהוא בא מטיפה סרוחה תיעלם ממנו מדת הגאוה. הרי אם האדם יישאר אחר פטירתו יום או יומיים ללא קבורה, מיד מתפשט ריח עז [מלבד בצדיקים גדולים], עד שאין אפשרות לעמוד במחיצתו, וריח רע זה של האדם המת, גרוע יותר מריח נבלתם של בעלי החיים עכ"ד.

כן כותב ה'חפץ חיים' ('זכור למרים' פי"ג): מה אתה מתגאה בצהלת פניך וסלסול שערך, הלא גודל יחוסך ידוע, וכדברי התנא 'מטיפה סרוחה', אם כן מה חשיבות יש בה?!

גם ה'שפת אמת' עומד על דברי המשנה הנ"ל, שאינו מובן כיצד הסתכלות זו תציל מעבירות, ומבאר שיתבונן שבמכוון יצר ה' יתברך את האדם מדבר שפל, כדי שלא יתגאה.

בספר 'מכתב מאליהו' (ח"ה עמ' 33) כתב: גאוותו של האדם נשברת לרגע כשפוגע בו מי שזוכר אותו כשהיה במצב שפל, אפילו אם הוא רק זוכר אותו במצב ילדותו, כגון שהוא מספר לו איך הוא החליף לו את חיתוליו בהיותו תינוק. אם היה אדם שם נגד עיניו את מצבו ומראה דמותו בהיותו עובר, או בהיותו רק טיפה סרוחה ומאוסה - שהרי היה אז אותו הגוף, אותו האדם ולא אחר - היה מכניע נפשו. ואף שמכח ההרגל היה מתגאה גם מחר, אבל היה שונא גאווה, שהיא דמיון והעמדת פנים. וכל מי שמקפיד יותר בגאוותו, בידוע הוא שהכרת שפלותו גדולה יותר, ומתגאה כדי לכסות מבחוץ על תוכו הבזוי (תסביך נחיתות).

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

**אִמּוֹ, אַחַר כָּךְ יֵצֵא, וְהוּא חָלוּשׁ וְדַל בְּגוּפוֹ וַאֲבָרָיו, וְאַחַר כָּךְ יַעֲלֶה מִן הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת אֶל הַמְּמוּכָה לָהּ, עַד שֶׁיַּגִּיעַ לְרֹב שְׁנוֹתָיו. אַחַר כָּךְ יָחֵלּוּ יְמֵי הַזִּקְנָה עַד שֶׁיִּמְלְאוּ יָמָיו. וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים בְּעִנְיָן זֶה: "אֲנִי תָּמֵהַּ מִמִּי שֶׁעָבַר בְּמַעֲבַר הַשֶּׁתֶן וְהַדָּם פַּעֲמַיִם, הֵיאַךְ יִתְּנָאֶה וְיִגְבַּהּ לִבּוֹ", (ב)כִּי הַמַּחֲשָׁבָה בָּזֶה וּבַדּוֹמֶה לוֹ מֵעִנְיַן הָאָדָם מְחַיֶּבֶת הַכְנִיעָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קמד, ג): יְיָ מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ, אִמּוֹ, וגם אחר כך הוא יוצא אל אוויר העולם, והוא עדיין במצב חלוש ודל בגופו ואבריו - גופו ואיבריו חלשים וכחושים, ושאחר כך יעלה - ולאחר מכן הוא עולה מן המדרגה הזאת ומן המצב הירוד הזה אל המדרגה הסמוכה לה [שמעליה] ואל מצב משופר יותר, עד שיגיע לרוב שנותיו - עד שיעברו עליו רוב שנותיו והוא בשיא גידולו. ומיד אחר כך יחלו - ולאחר מכן מתחילים ימי הזקנה עד שימלאו ימיו - עד שימי חייו מגיעים לסיומם. התבוננות זו חושפת את חולשתו של האדם - רוב ימיו עוברים עליו בחסרון כוח, ובהגיעו לשיא כוחו אין הוא יכול לשמר את כוחותיו, ובגינה בוודאי תתעורר בו הרגשת כניעה. ואמר אחד מן החכמים בענין זה: אני תמה ומתפלא ממי - על מי שעבר כמעבר השתן והדם פעמיים - בזמן ההיריון ובזמן הלידה, היאך יתגאה ויגבה לבו - כיצד יכול הוא להתגאות ולהיות גבה לב, כי המחשבה בזה - כי ההתבוננות ב"מאין באת" ובדומה לו מענין האדם - ובדברים הדומים לו ביצירת האדם, בחוסר האונים של ראשית ימיו ובכוחותיו המדלדלים בסוף ימיו, מחייבת הכניעה - תביא בהכרח את האדם לידי הכנעה, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קמד, ג): 'ה' מה אדם ותדעהו' - ה', מה חשיבותו של האדם לפניך שעם כל דלותו הנך מקרבו ומחבבו (מצודת דוד),

עיונים

ב. כי המחשבה בזה ובדומה לו מענין האדם מחייבת הכניעה. "מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו" (יחזקאל כח, יג). פירש רש"י: אמר הקב"ה יודע הייתי שתתגאה, ועשיתי בך מלאכת תופים ונקבים המוציאים רוח - ובם היה לך להתבונן [ועיין במסכת ב"ב עה, א]. מדגיש ה'חפץ חיים' (ח"ח ופועליו עמ' ק"ב): הרי לנו מדברי רש"י שכל בריאת האדם שנברא עם נקבים חלולים שבהם מטיל מים ורעי כבהמה - תכליתם שיתבונן בשפלותו ולא יתגאה!!

ותמה על כך ה'חפץ חיים': אם לתכלית זו ברא הקב"ה את האדם במתכונת נקבים, הרי די היה

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

ונאמר (איוב יד, א): 'אדם ילוד אשה' - האדם חלוש בכוחותיו **וְאָמַר** (אִיּוֹב יד, א): **אָדָם יְלוּד אִשָּׁה, וְאָמַר** (תְּהִלִּים כב, ז): בהיותו בסך הכול ילוד אישה, ובהמשך הפסוק נאמר על האדם: 'קצר ימים ושבע רוגז', פירוש: חייו קצרים ומלאים צער וכעס. ובפסוק שלאחריו נאמר עוד: 'כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד', פירוש: כפרח שזמן מה נפתח ואחר כך קמל, וימיו עוברים כצל חולף ואינו מתקיים, **ונאמר** (תהלים כב, ז):

עיונים

בכך שיצטרך האדם לעשיית צרכיו פעם אחת בחודש או בשבוע, ובזה די לו כדי לזכור כי בשר הוא רוח הולך ולא ישוב, ומדוע בראו הקב"ה באופן שצריך לעשות צרכיו בכל יום כמה פעמים? אלא מכאן נלמד, שרצה הקב"ה כי לא יסיח האדם את דעתו ויגבה לבו - אפילו לשעה קלה, וזאת על ידי שיראה בכל עת כי במצב גופו וטבעו, הוא כבהמה ממש העושה צרכיה, ולא יבוא מכאן לגאוה אפילו לרגע אחד, ע"כ.

וכן כתב רבינו המאירי בפירושו למסכת אבות ריש פ"ג וזה לשונו: עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלושה דברים וכו', שלושה דברים אלו יביאוהו להשתדל במדות ובתורה עד שיגיע לשלימות, שזכירתו שבא מטיפה סרוחה יביאהו להשמר מן הגאוה שהיא שורש המידות הרעות, והוא מה שאמרו שם משל למלך שבנה פלטרין ושכללם, וביב של בורסקי עוברת בתוכו ונופלת על פתחו, כל עובר ושב אומר כמה נאה פלטרין אלמלא שביב זה של בורסקי עוברת בתוכו, כך באדם. ומה עכשיו שמוציא מעיין סרוח מתגאה על הבריות אילו היה מוציא מעיין של שמן אפרסמון או פלייטון על אחת כמה וכמה וגו', עכ"ד.

ומצינו גם שזוהי ענינה של ברכת 'אשר יצר' שתיקנו חז"ל לברך את השי"ת על שיצר את האדם בחכמה, וכמו שכתב בספר 'שפתי כהן' (במדבר יג, לג) וז"ל: "כשעושה צרכיו הצריכוהו חז"ל לברך ולומר 'אשר יצר את האדם בחכמה', והחכמה היא כדי שידע ערכו ולא יתגאה ולא יחשוב עצמו כאלוה, זהו שתיקנו לומר שאם יסתם או יפתח אחד מהם אי אפשר לו להתקיים אפילו שעה אחת" וכו'. עכ"ד. ומבואר בדבריו ענין ברכת 'אשר יצר', כי אמנם יצירת האדם בחכמה נפלאה, אך האדם מצד עצמו היה מתגאה ורואה עצמו אלוה, ואף כי אינו שוטה להכריז עצמו אלוה, אבל הרגשתו כאילו הוא חי מעצמו, והוא בעל כוחות גופו, וזהו כפירה בה' המחייה את כל הנבראים, לכן ברא הקב"ה את האדם באופן שמעיקר יצירתו הרי הוא תלוי בחסדי יוצרו, בפלאי יצירת הוולד ולידתו בניסים גדולים ומופלאים. וכן כל ימיו בכל עת ובכל שעה, העמידו במצב שלא יתגאה לייחס כוחו לעצמו, ובמעט התבוננות ירגיש שהרי הוא תלוי בחסדי יוצרו, בעיכול המזון כראוי, ושלא יסתם הפתוח ולא יפתח הסתום ('לבקר רינה' עמו' נא).

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ, וְאָמַר (איוב כה, ו)**: אַף כִּי אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן אָדָם תּוֹלֵעָה.**

וְהַשֵּׁנִי, כְּשֶׁהוּא חוֹשֵׁב בְּעַצְמוֹ מַה שֶּׁיַּגִּיעַ אֵלָיו בָּעוֹלָם מִמִּינֵי הַנִּפָּיוֹן בָּרָעָב וּבַצָּמָא, וּבַקֹּר וּבַחֹם, וּבֶחֳלָאִים וּבַפְּגָעִים וּבַדְּאָגוֹת, אֲשֶׁר אֵין לוֹ מְנוּחָה מֵהֶם כִּי אִם בַּמָּוֶת. וְכַאֲשֶׁר יִתֵּן הָאִישׁ הַנִּלְבָּב אֶל לִבּוֹ כָּל זֶה, וְיָבִין חֶלְשָׁתוֹ וּמְעוּט הַשָּׂגָתוֹ וְקִצְרַת יָדוֹ מִדְּחוֹת מֵעַל נַפְשׁוֹ כָּל זֶה, יַכִּיר מְצוּרַת מַעֲמָדוֹ, כִּי הוּא אֵינוֹ כְּמוֹ אָסִיר בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל הוּא אָסִיר בֶּאֱמֶת, [ג]**וְיִכָּנַע כְּנִיעַת הָאָסִיר הַמּוּשָׂם בַּבּוֹר, אֲשֶׁר אֵין לוֹ**

'ואנכי תולעת ולא כאיש' - אני נחשב כיצור חסר כוח כתולעת, **ונאמר** (איוב כה, ו)**: 'אף כי אנוש** - יצורי אנוש, סופם רימה **ובן אדם תולעה'** - ובני אדם אחריתם לרחוש תולעים.

והדבר השני שעל האדם להתבונן בו כדי להגיע לכניעה הוא היותו חשוף לפגעים ולמצוקות. **כשהוא חושב** ומהרהר **בעצם מה שיגיע אליו בעולם ממיני** הנסיון - על שלל התלאות הרבות והשונות שהוא עתיד להתנסות בהן בעולם הזה, כגון **ברעב ובצמא, ובקור ובחום, ובחלאים ובפגעים** - ובשאר צרות **ובדאגות, אשר אין לו** [לאדם] **מנוחה מהם כי אם במות** - רק לאחר המוות. **וכן כאשר יתן האיש הנלבב אל לבו כל זה** - וכאשר ישים האדם הנבון את כל זה אל לבו, **ויבין חולשתו** - ויבין שכוחותיו חלושים מדי **ומיעוט השגתו וקצרת ידו** - והוא חסר אמצעים ויכולת **מדחות מעל נפשו כל זה** - להרחיק מעליו את כל התלאות והפגעים העלולים להתגלגל לפתחו במשך שנות חייו, או-אז **יכיר מצורת מעמדו** - וידע להגדיר את מצבו, **כי הוא אינו כמו אסיר בעולם הזה** - ומצבו בעולם הזה שונה ממצבו של האסור בבית האסורים. רוחו של האסיר בבית הסוהר אינה כלואה, **אבל הוא, האדם, אסיר באמת** - הוא אסיר ממש, שהרי הוא אסור בכבלי התלאות ובחבלי המועקות בלי יכולת לבטלם או להשתחרר מהם, **וייכנע** - ואז יכניע את עצמו לפני הבורא **ככניעת האסיר המושם בבור** - כדוגמת האסיר בבית האסורים, **אשר אין לו**

עיונים

ג. ויכנע כניעת האסיר וכו' אשר אין לו תחבולה ולא יכולת להתיר את עצמו מכלתי אדוניו. חז"ל

חובות הלבבות — שער הכניעה — עיונים

תיקנו (ברכות ס, ב) שכאשר האדם קם ממיטתו בשחרית ויושב, יברך ויאמר "ברוך מתיר אסורים". וטעם הברכה פירשו הראשונים (אבודרהם): על שם הפסוק (תהלים קמו, ז) "ה' מתיר אסורים", וגם זה אף על פי שאינו אסור ממש, נחשב כך מפני שמניע איבריו שהיו כפותים כל הלילה. וביותר כתב בספר חסידים (סימן קנה) וז"ל: איש יוצא מבית האסורים, חייב להודות להקב"ה. ואין לך חבוש יותר מן הישן. צריך לברך להקב"ה, על מה שלא היה בך יכולת קודם לכן ולא היה בך ממשלה בגופך. וברכהו על כל אבר ואבר שהיה נקשר ועתה פתחם לעשות צרכיך בהם. עכ"ד.

והנה יש להתבונן במטבע ברכה זו, שכאשר באים אנו להודות על תנועת האיברים, לא די להודות לה' על שנתן לנו כח התנועה והשימוש באברים, אלא תיקנו חכמים לברך - "מתיר אסורים". ובאו חז"ל ללמדינו בזה ההשקפה הנכונה שכאשר אנו באים להודות לה' על תנועת האיברים צריך שנרגיש את עצמינו כאילו היינו "אסורים", בלא שום יכולת לנוע ולהזיז רגל או יד, ורק הקב"ה הוא שהתיר אסורינו.

ותיקנו ברכה זו בלשון הווה ותמידי, שהוא תמיד - 'מתיר אסורים', ולא רק כהודאה על שהתיר אסורינו בבוקר, כדי להעיר את לב האדם שהקב"ה הוא שנתן באברינו את כח התנועה, ואילולי כן היה הגוף שוכב כאסור בזיקים בלא שום יכולת לנוע, ומתוך כך תבוא האמונה בליבינו גם במשך היום, להאמין שאין שום כח ביד האדם לפעול כלום בעצמו, וכאילו ידיו קשורות וכבולות הן, וכל תנועה ותנועה שאנו עושים, הכל הוא רק בחסד ה' עלינו תמיד.

[וגודל חסד ה' בזה מבואר בספר תומר דבורה (פרק א') וז"ל: שמעולם לא חטא אדם נגדו שלא יהיה הוא באותו הרגע ממש שופע קיומו ותנועת אבריו, ועם היות שהאדם חוטא בכח ההוא לא מנעו ממנו כלל, אלא סובל הקב"ה עלבון כזה להיות משפיע בו כח תנועות אבריו, והוא מוציא אותו כח באותו רגע בחטא ועוון ומכעיס והקב"ה סובל. ולא תאמר שאינו יכול [הקב"ה] למנוע ממנו הטוב ההוא, ח"ו, שהרי בכחו ברגע כמימריה ליבש ידיו ורגליו, כעין שעשה לירבעם (מלכים א י"ג). ועם כל זה, שהכח בידו להחזיר הכח הנשפע ההוא, והיה לו לומר כיון שאתה חוטא נגדי תחטא בשלך ולא בשלי, לא מפני זה מנע טוב מן האדם ולא סבל עלבון, והשפיע הכח והטיב לאדם טובו. עכ"ל].

ובאמונה זו, יש להתעורר כמו שכתב בספר 'חובות הלבבות' (שער הבחינה פרק ה') וז"ל: "כשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה, ותדע, כי היא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו, אז יתברר לך, כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו, הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת, חוץ ממה ששם ברשותך מבחירת הטוב והרע. וכאשר יתברר לך זה, תפקוד עצמך בכל תנועה שתנוע, וזכור הקשר אשר קשרך הבורא בו

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

תַּחְפּוֹלָה וְלֹא יְכֹלֶת לְהַתִּיר אֶת עַצְמוֹ מִבִּלְתֵּי אֲדוֹנָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים עט, יא)**: תָּבֹא לְפָנֶיךָ אֲנָקַת אָסִיר, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קמב, ח)**: הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר נַפְשִׁי.**

וְהַשְּׁלִישִׁי, כַּאֲשֶׁר יַחְשֹׁב בַּחֲלִיפָתוֹ, וּבוֹא אֵלָיו הַמָּוֶת מְהֵרָה, וְהִפְסֵק מַאֲוַיָּיו וְתִקְוָתוֹ בָּעֵת הַהִיא, וְעָזְבוֹ כָּל קִנְיָנָיו, וְהִתְיָאֲשׁוֹ

ממסגר נפשי' - חלץ את נפשי מן המצב הסוגר עלי מכל צד.

והדבר **השלישי** שעליו להתבונן בו הוא משך חייו של האדם. **כאשר יחשוב בחליפתו** - יתבונן האדם בימי חייו הקצרים החולפים ביעף וכלים כענן, **ובוא אליו המות מהרה** - ובעובדה שיום המוות הולך וקרב אליו במהירות, ובידיעה **שהפסק מאוייו ותקוותו בעת ההיא** - שמותו יקטע את כל שאיפותיו ורצונותיו שהשקיע במימושם כל כך הרבה מימי חייו, **ועזבו** - ויעזוב את **כל קנייניו** - ונכסיו שעמל לאסוף ורדף להשיגם, **והתייאשו**

עיונים

והתבושש ממנו תמיד, ותירא אותו ותמסר לדינו ורצה בגזרותיו, תגיע אל רצונו ותהיה אחריתך לטוב, כמו שאמר הכתוב 'והבוטח בה' חסד יסובבנו'". עכ"ד.

הרי נתבאר תכלית הכרה זו, שמתוך כך ירגיש האדם שכל תנועותיו ופעולותיו כולם תלויים ברצון ה', ומתוך כך ימסור עצמו אליו ויעשה רצונו. ומי שחי באמונה זו, הוא הבוטח בה', כי מאמין שה' הוא הנותן לו כח לעשות חיל, - "והבוטח בה' חסד יסובבנו".

והנה בהרגשה זו צריך האדם לחיות כל ימי חייו, וברא הקב"ה את העולם באופן זה שיוכל האדם להגיע להרגשה זו שהרי הוא בעולם כאסיר שידיו כבולות ואינו יכול כלל לדאוג ולפעול עבור עצמו, ואין עיניו נשואות אלא אל אדונו. וכמו שמבאר רבינו כאן. הרי שזו התכלית, שצריך האדם להגיע להרגשה זו שהוא אסיר ממש בעולם הזה, ואין לו עצה אלא לצעוק אל אדונו - "הוציאה ממסגר נפשי" ('לבקר רינה' עמוד קמז).

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

מִקְחַת מֵהֶם מְאוּמָה לְצֵדָה וּמֵהוֹעִיל בָּהֶם, וְצוּרַת עָמְדוֹ בַּקֶּבֶר, וּכְבָר חָלַף אוֹר פָּנָיו, וְשָׁחַר מַרְאֵהוּ, וַיָּרִים תּוֹלָעִים וְעַפּוּשׁ וּמֻגְלָה, וַיַּחֲלְפוּ סְמָנֵי יְפִי גּוּפוֹ וַיֶּחֱזַק בְּאֹשׁ רֵיחוֹ, כְּאִלּוּ לֹא רָחַץ מֵעוֹלָם, וְלֹא מָרַק, וְלֹא הֵפִיחַ רֵיחַ הַטּוֹב. (ד)**כִּי כַּאֲשֶׁר יַעֲבֹר עַל לֵב אָדָם זֶה וְכַיּוֹצֵא בּוֹ, יִכָּנַע בְּנַפְשׁוֹ**

מקחת - ולא יוכל לקחת **מהם מאומה** לצורך הצידה הדרושה לו לדרכו הארוכה, **ומהועיל בהם** - ולא יוותרו בידו כל תועלת והנאה מהם, וכן יתבונן **בצורת עמדו** - ובתיאור מצבו וצורתו כשיהיה **בקבר**, וכך יהיה מראהו אז: **וכבר חלף אור פניו** - זוהר פניו יחלוף וילך לו, **ושחר מראהו** - וישחיר תוארו, **וירום תולעים ועיפוש ומוגלה** - וגופו יירקב ובשרו ייהפך לתולעים וליחה סרוחה, **ויחלפו** וייעלמו **סימני יופי גופו** - ולא יישאר שום זכר מהיופי שאפיין את גופו, **ויחזק ביאוש ריחו** - וריחו יסריח מאוד, **כאילו לא רוחץ** גופו **מעולם, ולא מורק** - וכביכול לא סך את עצמו מעודו, **ולא הפיח ריח הטוב** - וכאילו לא היה לו ריח טוב מעולם. **כי כאשר יעבור** ויעלה **על לב האדם** דבר זה, וכאשר יתבונן האדם בלבו ויעביר במחשבתו את עתידו ו"לאן אתה הולך" **וכיוצא בו**, הוא **ייכנע בנפשו** לא עצה ולא **תחבולה ולא יכולת להתיר** [לשחרר] **את עצמו** משם בכוחות עצמו **מבלתי אדוניו** - אלא אדונו בלבד עשוי לשחרר אותו. **כמו שנאמר** על האדם, אותו אדם חסר אונים (**תהלים** עט, יא)**: 'תבוא לפניך אנקת אסיר'** - תתקבל לפניך אנחת כאבו של האדם, שהוא כשבוי ביד צרותיו, **ואמר** (**תהלים** קמב, ח)**: 'הוציאה**

עיונים

ד. כי כאשר יעבור על לב אדם זה וכו' ולא יתגאה ולא יגבה לבו. במסכת סוטה (ה, א): "אמר רבי יוחנן, אדם אפר דם מרה. בשר בושה סרוחה רמה". פירוש: המלה אד"ם היא ראשי תיבות של א"פר (היינו עפר - ראה בראשית ב, ז), ד"ם, מ"רה שמהם מורכב האדם בחייו, ולכן לא יתגאה.

בש"ר היא ראשי תיבות של ב"ושה, ס"רוחה, ר"מה, שאלו הדברים שקורים לאדם לאחר מותו.

וביאר המהרש"א: הכוונה בכל זה שיזכור אדם שפלותו בחייו - שיסודו מעפר, שהוא הפשוט שבכל ארבע היסודות (אש, רוח, מים, עפר); ושהוא כולו דם, שהוא מסוגל לחלאים, כמו שאמרו חז"ל (ב"ב נח, ב): בראש כל מרעין (מחלות) אנא (אני) דם (וראה רש"י שם ד"ה בריש). ושהוא בעל מרה מארבע המרות [מרה לבנה, מרה שחורה, מרה אדומה ומרה ירוקה, המשפיעות על נפש האדם ועל גופו], אשר אם תתגבר אחת מהן בהתאם לארבע עונות השנה - יבוא לחולי ולמיתה. ויזכור שהוא בשר וזה יזכיר לו את מותו, שאז עלולה להיות לו בושה ליום הדין אם יהיה רע לשמים, ויזכור שהוא סרוח ומוטל לפני הבריות, ומתוך כך לא יהיה רע לבריות, וגם לא יהיה רע לעצמו, כי יזכור את הרימה שתשלוט בו.

חובות הלבבות שער הכניעה

וְיִשַּׁח, וְלֹא יִתְנָאֶה, וְלֹא יִגְבַּהּ לִבּוֹ, וְלֹא יִתְנַשֵּׂא וְלֹא יִתְגַּדֵּל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יְשַׁעְיָה ב, כב)**: חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא, וְאָמַר** (תְּהִלִּים סב, י)**: אַךְ הֶבֶל כְּנֵי אָדָם כָּזָב כְּנֵי אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד.**

וְהָרְבִיעִי, כַּאֲשֶׁר יַעֲבִיר עַל לִבּוֹ מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מֵעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים עַל רֹב חַסְדּוֹ עָלָיו וְגֹדֶל טוּבוֹ אֵלָיו, וְהִתְעַלְּמוּתוֹ מִן הַמִּצְוֹת

ביישר לבב

וישח - נפשו תהא כנועה ושפלה, **ולא יתנאה, ולא יגבה** [ירום] **לבו** - ולא תזוח דעתו עליו ולא יגיס רוחו בקרבו, **ולא יתנשא ולא יתגדל** - ולא יגדיל את עצמו, **כמו שנאמר** (ישעיה ב, כב)**: 'חדלו לכם מן האדם** - הימנעו מלהיגרר אחר דעתם של אנשים המתעים מדרך הישר **אשר נשמה באפו** - שכל חייהם תלויים בנשמת רוח אפם, וברגע קט פורחת נשמה זו, **כי במה נחשב הוא'** - שהרי כוחם אינו נחשב למאומה, **ונאמר** (תהלים סב, י)**: 'אך הבל בני אדם כזב בני איש** - אל תבטחו בבני אדם כי כל דבריהם הבל וכזב **במאזנים לעלות המה מהבל יחד'** - גם אם ישימו את בני האדם על כף המאזניים האחת ועל הכף השנייה יניחו דבר הבל, משקלם יהיה פחות וקל מן ההבל, כי הם נחשבים להבל הבלים (עפ"י אבן עזרא ורד"ק).

והדבר הרביעי שעל האדם להעביר במחשבתו, הוא גודל חובתו לעבוד את ה'. **כאשר יעביר** ויעלה **על לבו** ויתבונן **במה שהוא חייב בו מעבודת האלהים על רוב חסדו עליו** - תמורת החסד הרב שהאלוקים עושה עמו, **וגודל טובו אליו** - ורוב הטובות שהוא משפיע עליו, ומנגד יביט **בהתעלמותו** מהכרת הטוב כלפי בוראו, או אז יתבייש וייכנע. כפיות הטובה ניכרת בהשתמטותו של האדם **מלקיים** הן את **המצוות**

עיונים

וכעין זה כתב המהר"ל שאף ששם אדם מורה על מעלתו מצד הנשמה והמצוות, ויוכל להיות יותר ממלאכים, אך מאידך שמו מורה על פחיתותו בג' דברים, תחילתו עיקר הוייתו וסופו, התחלתו עפר ואפר, עיקרו דם הוא הנפש והחיות, וסופו מרה על שם שמרה 'אחריתה כיום מר'. ושם בשר מורה על חסרונותיו, ראשית הבושה בדברים הנמצאים באדם אשר ראוי להיות מתבייש על זה, ויותר מזה סרוח שהוא הפסד יותר מן בושה, ועוד יותר הפסד הגמור מה שאחריתו רימה שהוא הפסד גמור. ועיין שם עוד דברים עמוקים.

חובות הלבבות שער הכניעה

הַשַּׂכְלִיּוֹת וְהַשִּׁמְעִיּוֹת וְקִצּוּרוֹ בָּהֶן, וְהִפְסֵק טַעֲנוֹתָיו וַאֲמִתָּלְאוֹתָיו בְּבוֹא יוֹם הַחֶשְׁבּוֹן, וַחֲרָטָתוֹ בְּמַעֲמַד הַגְּמוּל, יִכָּנַע וְתִשְׁבֹּר רוּחוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מַלְאָכִי ג, יט)**: כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בּוֹעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ, וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ** (מַלְאָכִי ג, כ).

וְהַחֲמִישִׁי, (ה)**כַּאֲשֶׁר יַחְשֹׁב בִּגְדֻלַּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְעֹז גְּבוּרָתוֹ, הַמַּשְׁקִיף עַל נִרְאֵהוּ וְנִסְתָּרוֹ, וְיִתֵּן אֶל לִבּוֹ הָעִנְיָן הַגָּדוֹל הַזֶּה,**

ביישר לבב

השכליות - שהשכל מחייבן, והן את המצוות **השמעיות** - שאין השכל מחייבן, אלא שבמעמד הר סיני נצטווינו עליהן מפי משה רבנו, נביא ה' הנאמן, ואף במצוות שהוא מקיימן **קיצורו** בהן רב, והוא אינו מקיימן כראוי, ועוד יעלה על לבו את העובדה **שהפסק טענותיו ואמתלאותיו** - יסתתמו טענותיו ותירוציו ולא יעזרוהו הצטדקויותיו **בבוא יום החשבון** - ביום שבו יצטרך לתת דין וחשבון על מעשיו, **וחרטתו במעמד הגמול** - ומה רבה תהיה חרטתו בבוא עת תשלום השכר והעונש. וכאשר יעביר זאת במחשבתו, אז **ייכנע** - הוא יכניע את עצמו, **ותישבר רוחו** בקרבו, **כמו שנאמר** בעניין יום הדין הגדול שבו ישפוט ה' את כל באי עולם (**מלאכי ג, יט**)**: 'כי הנה היום בא בוער כתנור** - עתיד להגיע יום הדין המבער ומכלה את הרע כתנור מוסק, **והיו כל זדים'** - אז ידמו כל הרשעים החצופים **'וכל עושה רשעה קש'** - וכל עוברי עבירות יהיו כקש יבש, 'וליהט אותם היום ההוא', ונאמר (**מלאכי ג, כ**)**: 'ומי מכלכל** - מרוב פחד מי יוכל לשאת ולסבול **את יום בואו'** - את יום הדין הגדול שבו יבוא ה' במשפט עם כל באי עולם (עפ"י מלבי"ם והמפרשים).

והדבר החמישי המביא לידי כניעה הוא ההתבוננות בגדלות ה'. **כאשר יחשוב** ויתבונן **בגדולת הבורא יתברך** ורוממותו **ועוז גבורתו** - וגבורתו העצומה, **המשקיף על נראהו ונסתרו** - המביט על התנהלותו הנגלית והנסתרת, **ויתן אל לבו הענין הגדול הזה** - ויתאר בנפשו את הדבר הנורא הזה,

עיונים

ה. **כאשר יחשוב בגדולת הבורא וכו' כי המלאכים כורעים ומשתחוים לבורא יתברך.** אמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק כג): איזהו עלוב שבעלובים - זה שהוא עניו כמשה רבינו, שנאמר: "והאיש משה עניו מאד מכל האדם". יתירה מזו אמרו חז"ל (שם פט): ג' מיני מוכי שחין נבראו בעולם.

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

כְּמוֹ שֶׁזָּכְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הָרִבְּדָה חֲסִידִים שֶׁהָיוּ בַּדּוֹרוֹת הָעוֹבְרִים מִן הַמּוֹרָא וְהַגֶּדֶלָה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (בְּרָכוֹת נח, א): נָתַן עֵינָיו בּוֹ וְנַעֲשָׂה גַּל שֶׁל עֲצָמוֹת, וְאָמְרוּ עַל יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל (סֻכָּה כח, א): כְּשֶׁהָיָה דוֹרֵשׁ בַּתּוֹרָה כָּל עוֹף שֶׁהָיָה פּוֹרֵחַ עָלָיו מִיָּד נִשְׂרָף.

המורא והגדולה - וגודל יראתם, ודוגמא לדבר הוא מה שאמרו וסיפרו על עוצם קדושתם של רבי שמעון בר יוחאי ורבי יוחנן ורב ששת (ברכות נח. שבת לד. ב"ב עה.) שכאשר הקפידו על אדם שנהג שלא כשורה נאמר: נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות - אותו אדם מת מיד והפך לגל של עצמות כמת אשר נרקב בשרו זמן רב ועצמותיו נעשו כערימה (רש"י שבת שם), וכמו שאמרו על יונתן בן עזיאל (סוכה כח, א): כשהיה דורש בתורה, כל עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף - כיוון שבזמן שהיה דורש היו מלאכי השרת [העשויים מאש - ראה ירושלמי ראש השנה ב, ד] מתקבצים סביבו לשמוע

ביישר לבב

או אז ייכנע לפניו. עוד יש להתבונן בגדולתו בפן אחר - בהכרה שגם צדיקים ויסודי עולם, למרות צדקותם, היו אחוזי אימה מלפניו. כמו שזכרו - על פי הסיפורים שסיפרו לנו רבותינו זכרונם לברכה על הרבה מן החסידים שהיו בדורות העוברים [הקודמים], ועל דרגתם מן

עיונים

לח, יבש, פליפוס. והייתה נפשו של משה נמוכה מכולם.

תמה בספר 'באר משה': הכיצד יכול היה משה רבינו להגיע לכזו הרגשה של ענוה ושפלות אחרי שזכה למה שלא זכה שום ילוד אשה, כפי שהעיד עליו הקב"ה "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא"?!

ותירץ על פי ביאורו של בעל ה'קדושת לוי' על הפסוק "שחורה אני ונאוה" (שה"ש א-ה), וכך כתב: ידוע דעיקר מדריגת האדם להכיר ערך שפלותו, בעומדו לפני מלך רם ונישא ורואה גדולתו ורוממותו

והיאך כל שרפי מעלה עומדים באימה וביראה וחיל ורעדה, ממילא ניכר אז רוב ערך שפלותו.

והנה על משה רבינו כתוב: "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", והגורם לזה שהוא עניו מכל האדם, מפני שהם על פני האדמה, ואילו משה היה תמיד בשכלו הקדוש והטהור בעולם העליון, וראה כיצד כל שרפי מעלה עומדים באימה וביראה, מזה בא למדריגת הענוה.

נמצא, שיש עניו שבא לכלל מדת הענוה מחמת שיודע ומכיר רוב שפלותו ומיעוט ערכו. ואמנם צדיק גמור, מדת ענוותנותו באה לו מחמת הבטה ברוב גדלות הבורא, ובעבור זה תשכון בקרבו מדת הענוה, בראותו רוב הבהירות הגדולה של מעלה.

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

דברי תורה מפיו (רש"י). ויש מפרשים, שהיה מכוון בדברי התורה, והיו הדברים שמחים כיום נתינתם בסיני, והייתה האש שולטת סביבו כמו ביום נתינת התורה בסיני (תוספות; חידושי הרא"ה והריטב"א). ובפירוש הר"ח כתב שזיו השכינה היה במושבו. וכאשר יהיה לאדם מושג כלשהו במדרגתם הגדולה והנוראה של התנאים והאמוראים, יחשוב לעצמו: והרי אין ספק, שמעלת הנביאים למעלה ממעלתם - והנביאים גדולים במדרגתם מאותם החכמים, ועם כל עוצם דרגתם תמצא הנביאים - מוצאים בפסוקי

וְאֵין סָפֵק, שְׁמַעֲלַת הַנְּבִיאִים לְמַעְלָה מִמַּעֲלָתָם, וְתִמְצָא הַנְּבִיאִים, כִּי הָיָה כֹּחָם נָמֵם וְכוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים בִּפְגִיעַת הַמַּלְאָכִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּדָנִיֵּאל וַיְהוֹשֻׁעַ וְהָרְבֵּה כְּמוֹתָם, וְתִמְצָא בְּסִפְרֵי הַנְּבִיאִים כִּי הַמַּלְאָכִים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (נְחֶמְיָה ט, ו): וְצִבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים, וְאָמַר (אִיּוֹב ד, יח): הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהָלָה, וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אוֹמֵר כָּבוֹד (תְּהִלִּים כט, ט), וְאָמַר (יְשַׁעְיָה ו, ג): וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת.

וּבְמָה שֶׁהוּא נִרְאֶה לְדַעְתֵּנוּ מִצַּד בְּרוּאָיו, כְּמוֹ

הנביאים, כי היה כחם [של הנביאים] נמם והיו כורעים ומשתחוים בפגיעת המלאכים - בעת פוגשם את המלאכים, כמו שנאמר בדניאל ויהושע בן נון ועל הרבה כמוהם [כמותם]. ולמעלה מכך. למרות מדרגתם הגדולה והנוראה של המלאכים תמצא כתוב בספרי הנביאים כי המלאכים כורעים ומשתחוים לבורא יתברך, כמו שנאמר (נחמיה ט, ו): 'וצבא השמים לך משתחוים' - לפניך נכנעים. ואמר (איוב ד, יח): 'הן בעבדיו לא יאמין' - הקב"ה אינו מאמין בעבדיו הצדיקים שלא יחטאו, ופעמים הוא מסלקם מן העולם קודם זמנם. 'ובמלאכיו ישים תהלה' - מצא בהם דופי ['תהלה' - מלשון הוללות וסכלות (רש"י. ועיין ברמב"ן איוב שם)], ונאמר: 'ובהיכלו כלו אומר כבוד' - ובהיכל ה' כל הנמצא אומר לפניו תהילה (תהלים כט, ט), ונאמר (ישעיה ו, ג): 'וקרא זה אל זה - השרפים העומדים במרום נוטלים רשות זה מזה ואמר - ומקדישים את שמו יתברך ומכריזים יחד קדוש קדוש קדוש ה' צבאות', קדוש הוא בעליונים, קדוש הוא בתחתונים, קדוש הוא לעולמים, ה' הוא המושל בשמים ובארץ.

וכן ניתן לראות גדולת הבורא על ידי התבוננות במה שנראה לדעתנו לעינינו ולפי השגתנו מצד ברואיו ומכל מערכות הבריאה, כמו [כגון]

חובות הלבבות שער הכניעה ביושר לבב

הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּל וְהָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ מִמּוּצָק וְצֶמַח וָחַי, (ז)דַּי לוֹ לְמִי שֶׁיָּבִין

והחי, ודי בזה כדי להכיר בגדולת הבורא **למי שיבין וישכיל** - למי שמבין ומשכיל, **כמו שנאמר** השמש והירח והכוכבים והגלגל **והארץ** - וגלגל הארץ **וכל אשר עליה ממוצק וצמח** - מן הדומם, הצומח

עיונים

ו. די לו למי שיבין וישכיל, כמו שאמר 'מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת'. ה'שרף' ממאגלניצא זצ"ל ביאר מקרא זה, דהנה כתיב (ישעיה מ, כו) "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", והיינו שהקב"ה ברא בטבע העולם שכאשר יתבונן האדם בפלאי הבריאה, במהלך המזלות והכוכבים, ובגדילת צמחים ועשבים וכיוצא בזה, יבוא לידי אמונה בה' יתברך בלא שום פקפוק, וידע באמת ובוודאות שיש מנהיג לבירה בלי שום פקפוק, כי איך יתנהג כל זה בלא מנהיג. אך היות ואי אפשר לבטל בחירתו של האדם, על כן עשה הקב"ה דבר פלא שלא כדרך הטבע, שעל ידי ראיה והתבוננות גרידא בסדר העולם לא יבחין בהנהגת הבורא יתברך שמו, ורק מי שיביט בעיון רב יבחין בהנהגתו של הקב"ה.

והיינו דכתיב "מה גדלו מעשיך ה'" - מהיכן ניכר שמעשי השי"ת גדולים המה, "מאד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת" - הדברים כל כך עמוקים שאיש שוטה ופתי אינו יכול לראות את יד ה' בכל צעד ושעל, דזה גופא הפלא שאינם מבינים ורואים את יד ה' בבריאה, וכל זה הוא כדי שלא תתבטל הבחירה.

וזה גם הביאור וההסבר בפסוק (תהלים קד, כד) "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך", שאף על פי שרבו מעשי וגבורות ה' בבריאת עולמו, "בחכמה עשית" - בראת הכל בחכמה ובהסתר, שאם לא כן "מלאה הארץ קנינך" ותתבטל הבחירה אצל האדם.

וזה יש להעמיס בלשון הזמר שחיבר ה'אבן עזרא' זצ"ל בזמירות ליל שב"ק (צמאה נפשי) "ברא כל בחכמה בעצה ובמזימה, מאד נעלמה מעיני כל חי", שהקב"ה ברא את עולמו בחכמה רבה, ובעצה עמוקה ובמזימה עשה שבריאת העולם תהיה נעלמה מעיני כל חי, כי לפי הסברא הפשוטה היה עצם הבריאה גורם שכל יושבי תבל יראו את האלוקות, ושיש מנהיג לבריאה ('מפי ספרים וסופרים' על מסכת אבות פ"ה עמ' קל"ז בהגהה).

וכעין זה כתב הג"ר אלי' מאיר בלאך זצ"ל ר"י טעלז (הובא ב'פרי עץ חיים' עמ' 23): דהנה הרי כל אחד הרוצה לראות יכול לראות שיש בורא ומנהיג לכל הברואים, ומכיון שניתן לאדם כח הבחירה ודאי יש עליו חובת עבודה ובודאי ניתנה לו הידיעה במה לבחור. ואדרבה יש להתפלא - והוא

חובות הלבבות שער הכניעה ביושר לבב

וְיַשְׂכִּיל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים צב, ו-ז)**: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה מ, יז)**: כָּל הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ, וְאָמַר** (דָּנִיֵּאל ד, לב)**: וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא כְּלָה חַשִׁיבִין.**

וְכַאֲשֶׁר יַחְשֹׁב הַנִּלְבָּב הַמֵּבִין בְּעֶרְכּוֹ אֶל הַמְדַבְּרִים, וְעֵרֶךְ הַמְדַבְּרִים אֶל כְּדוּר הָאָרֶץ, וְכִדּוּר הָאָרֶץ אֶל גַּלְגַּל הָרֹחַ,

(תהלים צב, ו-ז)**:** 'מה גדלו - כמה עצומים **מעשיך** ה', **מאד עמקו** - עמוקים הם **מחשבותיך** - דרכי הנהגתך מכדי שנבין את תכליתם. **איש בער** - אדם חסר דעה **לא** יוכל **לידע** ולהבין את עומק דרכיך **וכסיל לא יבין את זאת'** - לא יוכל להבין את התעלומה הזאת, **ונאמר (ישעיה מ, יז):** 'כל הגוים **כאין נגדו'** - כל אומות העולם נחשבים לפניו כלא כלום, **ונאמר (דניאל ד, לב):** 'וכל **דיירי ארעא** - וכל יושבי הארץ **כלה חשיבין'** - כְּאַיִן וכאפס הם נחשבים לפניו, ועושה כרצונו בצבא השמים ושוכני ארץ ואין מוחה בידו (מצודת דוד).

וכאשר יחשוב הנלבב המבין - וכאשר בעל השכל הנבון יעשה חישוב **בערכו אל המדברים** - פי כמה רבים ממנו הם בני האדם שבכל העולם, **וערך המדברים אל כדור הארץ** - ופי כמה גדול הוא כדור הארץ ממקום הישוב המכיל את כל בני האדם, **וכדור הארץ אל גלגל הירח** - ופי כמה גדול הוא גלגל הירח מכדור הארץ [דווקא גלגל הירח הוזכר כאן, כי הוא הגלגל הקרוב ביותר לכדור הארץ מכל תשעת הגלגלים המקיפים אותו, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פרק ג'

עיונים

הפלא ופלא - מאין באה האפשרות שלא להאמין. אין זאת אלא מגודל ועומק מחשבתו של הקב"ה שנתן היכולת לכסיל להתפתל, וכמו שביאר אאמו"ר הגאון זצוק"ל, המקרא "מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע, וכסיל לא יבין את זאת", וביאר, כי אם אומן גדול יבנה היכל נאדר נהדר ונפלא שמעורר התפעלות אצל כל רואה, ויעשה עצה נפלאה שסכל לא יראנו ולא יתבונן בו, הנה כל האמנות הגדולה לא תשווה אל פלא זה. וכן אנו אומרים: "מה גדלו מעשיך ה'" - הן גדלו מעשיך, מאד נפלאים המה - אבל עוד יותר עמקו מחשבותיך אלה שעשית ש"איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת".

חובות שער הכניעה הלבבות ביושר לבב

וְגַלְגַּל הַיֶּרַח אֶל הַגַּלְגַּל הָעֶלְיוֹן, וְהַכֹּל אֵצֶל גְּדֻלַּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ כְּאַיִן, יִכָּנַע בְּנַפְשׁוֹ וְיִשָּׁפֵל לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים ח, ה)**:** [ז]**מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ.**

הסובבים את כדור הארץ, והוא אפוא הגדול שבכולם, והמרוחק ביותר מכדור הארץ (פתחי לב)] והכל - וכל מערכת הבריאה הלזו עם כל מרחביה העצומים **אצל** [לגבי] **גדולת הבורא יתברך** הם **כאין** וכאפס - כאשר יתבונן בכל אלו, או-אז **ייכנע בנפשו ויישפל** - יכניע וישפיל את עצמו **לפני בוראו, כמו שנאמר** (**תהלים** ח, ה)**:** 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה, **מה אנוש** - מה חשיבותו של האדם בהשוָאה לְצִבא השמיים, **כי תזכרנו** - שאתה זוכרו לטובה ומהו **בן אדם כי תפקדנו**' - שתתייחס אליו ביחס מיוחד.

עיונים

ז. מה אנוש כי תזכרנו וגו'. לשון הכתוב הוא: "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו". מדוע מזכיר הפסוק רק "ירח וכוכבים", ולא הזכיר גם "שמש"? כתב הרד"ק (תהלים ח, ד): 'ולא זכר השמש, יש אומרים בלילה אמר זה המזמור בעת שהיה מסתכל בירח ובכוכבים ומבין בנפלאות הבורא. ויש אומרים (רבי אברהם אבן-עזרא): כי ביום לא יראה כי אם השמש לבדו, ובלילה יראה צבא גדול מאוד, לפיכך לא זכר השמש. ויש אומרים (ר"א אבן עזרא בשם אחרים): כי מה שאמר (לעיל שם, פסוק ב') "אשר תנה הודך על השמים", רמז בו על השמש, כי היא הבריאה הגדולה. ואמר "כי אראה שמיך", כלומר כשאראה הבריות הגדולות אשר יש לך בעולם ואבין ענין האדם, אני תמה ואומר: "מה אנוש כי תזכרנו"! והגאון בעל "חתם סופר" (ליקוטים לתהלים, עמוד קנד) כתב: לא הזכיר שמש, כי אפילו ירח וכוכבים הפחותים בהרבה מהשמש - יאמר לעומתם "מה אנוש כי תזכרנו", כי אדם מה הוא. ואמר (שם יט, ה-ו): "לשמש שם אהל בהם והוא כחתן יוצא מחופתו" - הוא המלך הגדול המנהיג את העולם כולו, ואמנם "תורת ה' תמימה משיבת נפש", ואור השמש הוא חושך לעומתה, ואם ביחס לירח וכוכבים נאמר על האדם "מה אנוש כי תזכרנו", הרי כלפי השמש ודאי הוא אפס, והשמש היא אפס לעומת אור התורה, ולמרות זאת "גם עבדך נזהר בהם" - לשון זוהר ואור, להאיר באור התורה!

חובות שער הכניעה הלבבות ביושר לבב

וְהַשִּׁשִּׁי, כְּשֶׁקּוֹרֵא בְּסִפְרֵי הַנְּבִיאִים, וְרוֹאֶה חֹזֶק עֹנֶשׁ הַגֵּאִים וְהַגְּבוֹהִים, וְעִצֹּם הַשְׁגָּחָתוֹ עַל הָעֲנָוִים וְהַשְּׁפָלִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּגַּאֲוָה וְהַגַּבְהוּת (יְשַׁעְיָה ב, יא)**: עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְיָ לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה ב, יב)**: כִּי יוֹם לַייָ צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפֵל, וְאָמַר בִּשְׁתֵּי הַכִּתּוֹת** (תְּהִלִּים קמז, ו)**:** [ח]**מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים**

והדבר הששי שעשוי להביא את האדם לידי כניעה הוא ההכרה בעונש ובגמול העתידים לבוא. **כשקורא** - כאשר קורא האדם **בספרי הנביאים, ורואה** את הכתוב בהם בעניין **חוזק עונש הגאים והגבוהים** - גודל עונשם של המתגאים וגבוהי הלב, ומנגד **את עצם השגחתו** - את רוב השגחתו של הבורא **על הענוים והשפלים, כמו** מה **שנאמר בגאוה והגבהות** - על בעלי הגאווה וגבהות הלב (**ישעיה ב, יא**)**:** 'עיני גבהות אדם שפל' - רק לאחר שיכלו ויושפלו גסי הרוח (המכונים בכל מקום במקרא גבוהי עיניים), 'וישח רום אנשים' - וישוחו האנשים הרמים הדוחקים את רגלי השכינה, אז יתקיים המשכו של הפסוק: 'ונשגב ה' לבדו **ביום ההוא**' - יתרומם ה' לבדו. כך יהיה לעתיד לבוא כשכולם יכירו וידעו כי הגאווה והגדולה ראויות אך ורק לחי העולמים, **ואמר** (**ישעיה ב, יב**)**:** 'כי יום לה' **צבאות**' - כי יש יום מוכן לה' בו ידון ויענישׁ, '**על כל גאה** - את כל בעלי הגאווה **ורם**' - בין אם הוא מתגאה משום שהוא בר מעלה באמת, '**ועל כל נשא שפל**' - ובין אם הוא מהאנשים השפלים שלמרות פחיתותו הוא מתנשא בלבו (מלבי"ם), **ואמר בשתי הכיתות** ועל שניהם, הענווים והמתגאים, נאמר (**תהלים קמז, ו**)**:** '**מעודד ענוים** - תומך ומחזק את השפלים **ה'**, **ומשפיל** את **הרשעים**

עיונים

ח. מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ. משמע ש'רשע' ו'עניו' הם שני הפכים, ורשע אינו יכול להיות עניו. ומדכתיב 'מעודד ענוים' כעין מה שכתב שם לעיל 'יתום ואלמנה יעודד', כנראה שענוים צריכים עידוד כמותם. וצריך ביאור, וכי עניו הוא שבור, ומדוע זקוק הוא לעידוד, הרי הזוכה לדרגת ענוה מרגיש טוב מאד? ויש לומר, דעניו כיון שאוחז עצמו קטן יכול להישבר מפני שחושב בעצמו מי אני ומה אני, ועל זה אומר הכתוב 'מעודד ענוים השם' שלא ישבר.

ומכך שאמר הכתוב 'משפיל רשעים עדי ארץ' משמע שהרשע נמצא בגובה וצריך להשפילו לארץ, ואף על פי שהוא בארץ, יש לפרש, שברוחו הוא מחזיק את עצמו גבוה מאד והקב"ה משפילו עדי

חובות שער הכניעה הלבבות

עֲדֵי אָרֶץ, וְאָמַר (תְּהִלִּים קלח, ו)**: כִּי רָם יְיָ וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבוֹהַ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע, וְאָמַר בַּשְּׁפָלִים** (תְּהִלִּים לז, יא)**: וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ אָרֶץ, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה סא, א)**: יַעַן מָשַׁח יְיָ אוֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה נז, טו)**: כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי טז, יח)**: לִפְנֵי שֶׁבֶר גָּאוֹן, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי יח, יב)**:** [ט]**לִפְנֵי שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֵב אִישׁ.**

יירשו וינחלו את **הארץ**', **ונאמר** (**ישעיה סא, א**)**: 'יען משח ה' אותי לבשר ענוים'** - בפסוק זה מגלה ישעיהו הנביא לישראל, כי הבשורות הטובות שבישר להם בעבר ושהוא עתיד לבשר להם הם דברי נבואה מאת ה', ששלָחוֹ לבשר את ישראל שהם ענווים ונשברי לב הסובלים את הגלות למען שם ה'. מטרת הנבואה היא למנוע אותם מלהתייאש מן הגאולה, כלומר, כאשר ימצאו את דברי הנחמות הללו כתובים לא ירפו את תקוותם לגאולה (רד"ק), **ונאמר** (**ישעיה נז, טו**)**: 'כי כה אמר רם ונשא** - אלה הם דברי ה' המרומם והנשגב **שוכן עד** - הקיים לנצח **וקדוש שמו** - ובתואר קדוש הוא מכונה: **מרום וקדוש אשכון** - אף על פי שאני שוכן במקום קדוש במרום, **ואת דכא ושפל רוח**' - משם אני עם דכא ושפל רוח וארכין את שכינתי שתהא שרויה עליו (רש"י), **ונאמר** (**משלי טז, יח**)**: 'לפני שבר גאון**' - טרם יבוא השבר על הרשע, ייתן לו הבורא גאון וממשלה, כדי שצערו יוכפל בבוא עליו העונש (מצודת דוד), **ואמר** (**משלי יח, יב**)**: 'לפני שבר יגבה לב איש**' - הדרך אל המפלה היא בהתרוממות גאון לבו של האדם.

ביישר לבב

עדי ארץ' - עד לעפר, **ונאמר** (**תהלים קלח, ו**)**: 'כי רם ה**' - למרות רוממותו של הקב"ה בכל זאת, **ושפל יראה** - הוא צופה על השפל וממהר לעזרו ולתמכו, **וגבוה** - ואילו את המתגאה **ממרחק** - מן השמים הרחוקים **יידע**' - יֵסֵר וישפיל (לפי תרגום יונתן ורש"י), **ואמר בשפלים** - ועל השפלים נאמר (**תהלים לז, יא**)**: 'וענוים** - ושפלי רוח

ביישר לבב

והדבר השביעי שמביא לידי כניעה הוא התבוננות בתמורות ובשינויים המתרחשים בעולם. כשיראה **תהפוכות עניני הברואים** - כאשר יתבונן האדם בתהפוכות מצבן של הבריות **בעולם**, **ומהירות התחלפות** והתפרקות **הממלכות והממשלות בו** - ובאיזו מהירות משתנות ומתחלפות בו הממלכות והממשלות, **והעתקת אנשיו מענין אל ענין** - וכיצד משתנה מצבם

חובות שער הכניעה הלבבות

וְהַשְּׁבִיעִי, כְּשֶׁיִּרְאֶה תַּהְפּוּכוֹת עִנְיְנֵי הַבְּרוּאִים בָּעוֹלָם, וּמְהִירוּת הִתְחַלְּפוּת הַמַּמְלָכוֹת וְהַמֶּמְשָׁלוֹת בּוֹ, וְהֶעָתְקוּת אֲנָשָׁיו מֵעִנְיָן אֶל עִנְיָן, וְהַשְׁחָתַת עַם לְתַקָּנַת עַם אַחֵר, וְסוֹף הַכֹּל אֶל הַמָּוֶת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים מט, טו)**: כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם, יְכָנַע וְלֹא יִתְנָאֶה בְּמְאוּמָה מֵהוֹן הָעוֹלָם, וְלֹא יִבְטַח לִבּוֹ עַל דָּבָר מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב** (תְּהִלִּים מ, ה)**:** [י]**אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר שָׂם יְיָ מִבְטַחוֹ וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב.**

של האנשים מטוב לרע, **והשחתת עם** - עד כדי כך שלעיתים נכחדת אומה שלימה **לתקנת עם אחר** - לצורך הצלחתה ותועלתה של אומה אחרת, **וסוף הכל אל המות** - ואחרית כולם יהיה המוות, **כמו שכתוב** (**תהלים מט, טו**)**: 'כצאן** - כמו הצאן שהרועה אוסף אותו אל הדיר, **לשאול שתו** - כן יושלכו לגיהנם בעלי הגאווה הבוטחים בממונם, **מות ירעם**' - מלאך המוות יהיה הרועה שיובילם לשם (לפי תרגום, רש"י ורד"ק), כאשר האדם יתבונן בכל אלו, או-אז **ייכנע** - יכניע את עצמו לפני בוראו **ולא יתגאה במאומה מהון העולם** - ברכוש שבידו ובהצלחותיו בענייני העולם הזה, **ולא יבטח בלבו על דבר ממנו** - ולא יישען בליבו על שום דבר הקשור לממון, **כמו שכתוב** (**תהלים מ, ה**)**: 'אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו** - אשרי האיש ששם את מבטחו בה' לבדו, **ולא פנה** לשים את מבטחו **אל רהבים** - על גסי הרוח **ושטי כזב**' - ועל בעלי הכוח והגאווה, הנוטים מהדרך הישרה

עיונים

ארץ. ומה שבעולם הזה רואים פעמים רשעים מצליחים ואין הקב"ה משפילם, כתב הרד"ק שמכל מקום לעתיד לבוא יעשה זה הקב"ה על דרך השלימות, כמו שאמר "ואת כל הרשעים ישמיד" ('ימלא פי תהלתך' עיונים בתפילה).

ט. לפני שבר יגבה לב איש. פירש הגר"א: כשבא שבר לאדם, הרי זה מן הסתם שהיה לו תחילה גבהות הלב, ולכן בא עליו השבר, כשהקב"ה רוצה לנקום באדם כדי שיתקדש שמו יתברך בעולם,

עיונים

הוא מגביה את האדם תחילה ואחר כך משפילו, כי על ידי זה תהיה נקמתו גדולה שבעתיים, כמו בהמן שהגביהו תחילה למשנה למלך כדי שיתלוהו בגבהותו, ואזי הנס היה בפירסום רב, וכאשר נגזרה הגזירה על אדם שכבר הוא שר וחשוב, אז ה' נותן בלבו גאוה ואחר כך משפילו, כי אז נקמתו גדולה כי הרגיש עצמו שהיה באיגרא רמה - ועתה בבירא עמיקתא.

י. אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב. במדרש רבה (בראשית פט, ג)

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

דרשו מקרא זה "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" - זה יוסף, "ולא פנה אל רהבים" - על ידי שאמר לשר המשקים 'וזכרתני' 'והזכרתני' נוסף לו ב' שנים וכו'. לכאורה דברי המדרש סותרים את עצמם מיניה וביה, שתחילה משבח את יוסף "אשר שם בה' מבטחו", ואחר כך אומר שנענש בעבור כי "פנה אל רהבים".

אלא הענין, כי מדרגה גדולה היא מאד, להיות נענש תיכף ומיד על מעשה ופעולה שעשה, שהרי בזה מלמדים אותו שסטה קצת מדרכו, ועל ידי זה מודיעים אותו מה הוא צריך לתקן, ולא כל אדם זוכה לכך. ודווקא יוסף הצדיק, בזכות זה שהיה שלם במידת הבטחון, וייגע עצמו במידה זו כל ימיו, זכה לשמירה עליונה זו. ואם כן אין זו סתירה, שאדרבה בגלל מעלתו נענש מיד ב' שנים, משום שהוא "שם בה' מבטחו". (אדמו"ר מקאצק).

ה'חזון איש' זצ"ל (בפרקי אמונה ובטחון פ"ב סי' ו) ביאר, כי וודאי שלא היה ליוסף פגם במידת הבטחון, ובוודאי ידע יוסף שאין הצלתו תלויה בהשתדלות, והכל מידי ה'. אבל, בהיות שנתחייב האדם בפעולות ולא לסמוך אניסא, חַייב יוסף את עצמו להשתמש בהזדמנות זו ולבקש משר המשקים [שיזכירהו לפני פרעה, ולכן לא היה כל חסרון במידת הבטחון בכך שעשה יוסף מעשה-השתדלות, כי כאמור, ההשתדלות אינה איסור, אלא אדרבה, במקום שהיא מותרת יש לעשותה ולא לסמוך על נס]. ואמנם [אלא, שבמקרה זה], בהיות שלפי תכונת הרהבים [-המצרים] אין בטבעם לזכור ולהיטיב, אין ראוי המעשה הזה [לבקש את עזרתם, אלא] רק מתוך יאוש, [כי רק] המיואש עושה כל מה שיכול, אף דברים הרחוקים מכל תועלת. אבל לבוטח, אין לעשות כמו אלה, ואין פעולה זו מפעולות-החובה [של השתדלות-המותרת], ויש במעשה זה כעין זריית אבק על זוהר האמונה והבטחון, ואחרי שאינה חובה - היא אסורה! וכוונת חז"ל [באמרם שיוסף התחייב שנתיים נוספות על פנייתו לשר המשקים היא] על הפעולה [המיותרת], ולא על מידת הבטחון של יוסף חלילה. [כי אכן,] ידע יוסף שאין עזר מבן אדם בלתי מיד ה' לבד, אבל מה שחַייב עצמו לשאול משר המשקים, [כדין השתדלות המותרת והמחויבת] לא היה, לפי קבלת חז"ל, דין אמת, ולא היה לו לפנות אל רהבים. עכ"ל.

כלומר, וודאי ידע יוסף כי הצלתו תלויה ביד ה', ולא היה בוטח כלל בשר המשקים, אלא שבגדר ההשתדלות ביקש ממנו שיזכירנו לפני פרעה. ואך שהיתה כאן תביעה כלפיו על שלא זוהי הפעולה שהיתה נצרכת להיעשות במקרה זה, אף שמוטל על האדם לנקוט בפעולות ובדרכים להצלחה אך אין לעשות פעולות הרחוקות מכל תועלת, ואשר רק המיואש עושה אותן, ובהיות שהרהבים אין בטבעם לזכור ולהטיב, אין הבקשה מהם בגדר ההשתדלות.

אל דרך הכזב (עפ"י רד"ק). **וכשלא יהיה לכ האדם ריק** - וכאשר האדם לא יסיר מלבו ולא יסיח דעתו **מאחד מאלה השבעה ענינים אשר זכרנו** - ואותם שבעת העניינים שהזכרנו יהיו לנגד עיניו, **יהיה תמיד נכנע ושפל, עד אשר תהיה לו הכניעה טבע** דבק - עד שתשתרש ותדבק בו הכניעה ותהיה כאחת מתכונותיו הטבעיות, **לא ייפרד** - ולא תיפרד **ממנו. וכאשר ירבק** האדם **בכניעה** [בהכנעה], היא **תרחיק ממנו כל פגעי** - את כל התוצאות המזיקות של **הגאוה והגובה** - וגובה הלב והגדולה - וההתנשאות, **כאשר** - כפי שהקדמנו, **ויינצל בה** - ויינצל על ידה **מן החטא והמכשול, כמו שנאמר** בהר סיני (**שמות כ, יז**) - באותו מעמד אמר משה רבנו לעם ישראל שהקב"ה נגלה אליכם כדי לגדל ולרומם אתכם בעולם: **'ובעבור תהיה יראתו על פניכם** - וכדי שתעשה נוֹרָאוּתוֹ רושם בנפשותיכם

חובות הלבבות

שער הכניעה

וּכְשֶׁלֹּא יִהְיֶה לֵב הָאָדָם רֵק מֵאַחַד מֵאֵלֶּה
הַשִּׁבְעָה עִנְיָנִים אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, יִהְיֶה
תָּמִיד נִכְנָע וְשָׁפָל, עַד אֲשֶׁר תִּהְיֶה לוֹ הַכְנִיעָה
טֶבַע דָּבֵק, לֹא יִפָּרֵד מִמֶּנּוּ. וְכַאֲשֶׁר יִדְבַּק בַּכְּנִיעָה,
תַּרְחִיק מִמֶּנּוּ כָּל פִּגְעֵי הַגַּאֲוָה וְהַגֻּבַהּ וְהַגְּדֻלָּה,
כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ, וְיִנָּצֵל בָּהּ מִן הַחֵטְא וְהַמִּכְשׁוֹל,
כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת כ, כ)**:** [יא]**וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ**

עיונים

יא. ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. במסכת נדרים (כ, ב) דרשו מקרא זו: "ובעבור תהיה יראתו על פניכם" - "זו הבושה". והנה לשון הפסוק הוא: "ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". ולכאורה דבריו של משה רבינו תמוהים וסותרים. תחילה אמר: "אל תיראו", ומיד לאחר מכך הוא מנמק את הסיבה אשר בשבילה בא האלקים: "בעבור תהיה יראתו על פניכם". הכיצד.

ברם, העם לא יראו את הקב"ה, אשר ממנו הגון וראוי לירא. אילו היו יראים ממנו, לא היה אומר להם משה "אל תיראו", ולא היה מונע אותם מיראת שמים.

ואולם, העם פחד מהקולות ומהברקים, וכמו שמפורש הדבר בפסוקים שם לעיל (פסוק טו): "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק". הרי לנו, כי פחד העם היה מהקולות, מהלפידים ומקול השופר. כנגד זה אמר משה לעם: "אל תיראו". ואולם, ודאי בא הקב"ה אל העם בעבור תהיה יראתו, יראת ה', על פניהם. כנגד זאת אומר משה לעם: "כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם", 'יראתו', היינו היראה ממנו.

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג, א): הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְאֵין אַתָּה בָּא לִידֵי עֲבֵרָה. דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, [יב]וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד

לבלתי תחטאו' - ומפני פחדו תיכנעו לפניו ותימנעו מלעבור עבירות, כמו שאמרו חז"ל (נדרים כ, א): 'בעבור תהיה יראתו על פניכם' - זו הבושה, 'לבלתי תחטאו' - מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא (פתחי לב), **ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (אבות ג, א): הסתכל והתבונן בשלשה דברים** הבאים, ועל ידי כך **אין אתה בא לידי עבירה.** ואלו הם: **דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד**

עיונים

היראה מדברים אחרים, לא זו בלבד שאינה מעלה, אלא שהיא גנאי, שכן היא מראה על העדר יראת ה', אשר אינה מותירה כל מקום ליראה אחרת. בענין זה מביא רבינו בחיי (חוה"ל שער האהבה פ"ו) את הסיפור, על אותו ירא אשר מצאו אותו ישן באחד המדבריות. לאחר ששאלו אותו כיצד אינו מתייירא לישון במקום הילוכן של חיות טרף, ענה אותו ירא, כי הוא מתבייש מאלקים לירא מדבר אחר זולת הקב"ה.

זהו אשר דרשו חז"ל על המילים "ובעבור תהיה יראתו על פניכם", כי זוהי הבושה, שכן ירא ה' מתבייש לירא מכל דבר אחר זולת היראה מהבורא.

נמצא לפי פירוש זה, כי מה שאמר משה אל העם "אל תיראו" לא היו אלו דברי הרגעה גרידא, כי אם דברי תוכחה, שכן לא התכוון לומר להם כי אין מן הצורך לירא, אלא שאסור לירא (הקדמת ה"שב שמעתתא").

יב. ולאן אתה הולך. מדוע אמר התנא 'ולאן אתה הולך' - בלשון הווה, ולא אמר 'תלך' - בלשון עתיד? ביאר ה'חפץ חיים' ('זכור למרים' פרק י"ג) שהתנא מורה לאדם שיתבונן, שבכל יום ויום מתמעט לחות השרשים מגופו, ומזה מתלבנים שערות ראשו וזקנו, ואפֵסים כוחותיו, עד שתצא נשמתו, וישוב העפר אל הארץ כמו שהיה בתחילת בריאתו, כמו שנאמר: "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה" [נמצא, ששעת המיתה של האדם איננה רק השעה שבה הוא יוצא מן העולם לגמרי, אלא כל שעה שחולפת עליו בעולם הזה היא מעין שעת המיתה, שכוחותיו נחלשים וכבר אינם עומדים לו כבראשונה]. ואם כן, אתה בן אדם, במה תוכל להתגאות, בחומר שלך? הלא יסודו מעפר וסופו לעפר.

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

לתן דין וחשבון. מאין באת ונוצרת? **מטיפה סרוחה; ולאן אתה הולך בסופך? למקום עפר, רימה ותולעה; ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לאחר מותך? לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.**

לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. מֵאַיִן בָּאתָ, מִטִּפָּה סְרוּחָה, וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, [יג]לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

עיונים

יג. למקום עפר רימה ותולעה. כתב ה'חפץ חיים' ('זכור למרים' פי"ג) לבאר מדוע אמר התנא "למקום עפר רמה ותולעה", ולא אמר "לעפר רמה ותולעה", כדי שלא יתגאה האדם לחשוב שהוא לא יהיה רימה ותולעה [כמו המעשה של רבי אחאי בר יאשיה (שבת קנב, ב) שאמר שם "רקב עצמות קנאה", ומי שאין בו קנאה, אין הרקב שולט בו], שהרי בכל אופן אין הוא עתיד להגיע לאיזה ארמון מפואר, אלא 'למקום עפר' שיש בו רימה ותולעה, ואפילו על רימה אחת אמרו חז"ל, שהיא קשה למת כמו המחט בבשר אדם חי, וכל שכן כששוכב בתוך הרימה.

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

אֲבָל הַמִּנְהָגִים שֶׁרָאוּי לִנְהֹג בָּהֶם בַּעַל הַכְּנִיעָה הֵם עֲשָׂרָה.

הָרִאשׁוֹן, דַּעַת אֱלֹהִים, וּמִדּוֹתָיו הַטּוֹבוֹת, וְהַיִּתְרוֹן אֲשֶׁר נָתַן לָאָדָם עַל שְׁאָר בַּעֲלֵי הַחַיִּים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים ח, ז)**:** [א]**תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ. כַּאֲשֶׁר יַכִּיר גֹּדֶל עָצְמַת הַבּוֹרֵא**

אבל המנהגים - ההנהגות **שראוי לנהוג בהם בעל הכניעה הם עשרה** - לבעל ההכנעה ראוי לנקוט עשר הנהגות טובות כדלהלן.

הראשון - ההנהגה הראשונה היא **דעת אלהים** - יש לידע ולהכיר את גדולת הבורא, ואת **מידותיו הטובות** - הנהגותיו הטובות עם הבריות, **והיתרון** - ואת היתרונות והמעלות **אשר נתן** ה' **לאדם**, שבהן הוא עולה בדרגתו **על שאר בעלי החיים, כמו שנאמר** (תהלים ח, ז)**:** 'תמשילהו - המשלת את האדם **במעשי ידיך**' - על כל היצורים שבראת בעולמך. **וכאשר יכיר** האדם את **גודל עצמת** [עוצם גדולת] **הבורא**

עיונים

א. תמשילהו במעשי ידיך. במסכת ברכות (ס, ב) אמרו גבי ברכות השחר שתיקנו חז"ל לברך בכל יום: "כי סיים מסאניה [כשנועל נעליו] לימא [יברך]: ברוך שעשה לי כל צרכי". הטעם שמברכים 'שעשה לי כל צרכי' רק בזמן שנועל נעליים ולא בזמן עשיית שאר צרכי האדם. ביאר השל"ה (בסידורו) בשם המהרש"ל, כי הקב"ה ברא בעולם ארבע דרגות זה למעלה מזה: דומם, צומח, חי, ומְדַבֵּר. הצומח מושל בדומם וניזון ממנו [יונק מהקרקע], החי מושל בצומח [בכך שאוכל ממנו] ועל ידי זה מושל גם בדומם, המדבר מושל בחי [אוכלם ומשתמש בהם] ועל ידי זה מושל בכולם. כשלוקח אדם עור בהמה לעשות ממנו מנעלים, הרי בכך יש ביטוי לממשלתו ושלטונו של האדם על כל חלקי הבריאה (בדריכתו על עור בהמה מראה שלטונו על הבהמה השולטת על הצומח והדומם), נמצא שבכך מראה ביותר שהוא המושל בכולם וכולם תחת רגליו ממש לעשות בהם כל צרכיו, לפיכך מברך על המנעלים שעשה לי כל צרכי.

וכן כתב הגר"א ('אמרי נועם' ברכות שם ד"ה אשר), והוסיף שהברכה נתקנה על פי לשון הכתוב (תהילים ח, ז-ח) 'תמשילהו במעשי ידיך כל שתה [-שמתָּ להיות נכנעים] תחת רגליו צנה ואלפים

עיונים

[-את הצאן והפרים] כולם וגם בהמות שדי' [-השדה], הפסוק מורה שהקב"ה השליט את האדם על כל הבריאה, וביאר שהאדם נוטל את הזרע ונוטעו, נוטל הוא את הבהמה ושוחט אותה ואוכל את בשרה, וכן נוטל את עורה ועושה ממנו מנעלים לרגליו, וזו היא שליטה מוחלטת שאין למעלה ממנה, ולזה רמז הפסוק 'כל שתה תחת רגליו' שהאדם רומס ברגליו את עור הבהמה, ולכן מברכים בעת נעילת המנעל 'שעשה לי כל צרכי', מכיון שכבר מתחילת הבריאה השליט השי"ת את האדם על כל הבריאה, כפי שהדבר ניכר בנעילת המנעל מעור של בהמה.

מבואר מכל הנ"ל שנעילת המנעלים מורה על כח הממשלה של האדם, שהקב"ה המשילו להאדם על כל הבריאה לעשות בהם כרצונו לכל צרכיו, לפי זה ביאר בספר 'באר יוסף' (להגרי"צ סלנט זצ"ל, בפרשת שמות) מה שאמרו חז"ל על הפסוק "ויאמר [ה' אל משה] אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא" (שמות ג, ה), ואמרו במדרש רבה: כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל, וכן ביהושע של נעלך, וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים. ויש ליתן טעם על איסור נעילת הסנדל במקום שהשכינה נגלית. אמנם להמבואר לעיל שענין נעילת המנעלים היא הוכחה וגילוי על מעלת האדם שהוא שולט ומושל על כל סוגי הבריאה מן הדומם והצומח עד בעלי החיים, לזאת במקום שנגלית השכינה - מקומו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שם אסור בנעילת הסנדל המורה על השררה וממשלה, כי אסור להראות לפני הקב"ה שום שררה וגדולה, וכמו שאמרו בירושלמי (שבת פ"י ה"ג) שאין גדולה בפלטין של מלך ואין גאוה לפני המקום. ובמדרש רבה (ס"פ במדבר) אמרו, שגם הלויים שהיו נושאים כל המשכן היו הולכים יחפים, והכל מטעם המבואר דכיון דנעילת הסנדל מורה על שליטה וממשלה של האדם על הברואים, הוא אסור במקום שהשכינה נגלית, מפני שאין להראות גדולה ושום שררה בפלטין של מלך לפני המקום ב"ה, עכ"ד.

ועל פי דברים הנ"ל הוסיף הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מובן מדוע באיסור "נעילת הסנדל" ביום הכיפורים, בתשעה באב ובאבל, נאמר במנעלים מעור ואילו שאר מנעלים שאינם של עור אין בהם איסור (עיין או"ח סי' תרי"ד ב', ויור"ד סי' שפ"ב א'), אף שיש בנעילתם תענוג, והיינו משום שטעם איסור נעילת הסנדל זהו משום שבכך מראה האדם שלטון, וביוה"כ ותשעה באב אינו הזמן הראוי והמתאים לכך, וכן בזמן אבילות אין לו לאדם להראות שלטון עצמו, אלא צריך להיות במצב כניעה, וטעם זה שייך רק במנעל של עור, ודו"ק. ועל דרך זו הטעים שזהו גם הענין בחליצת המנעל ביבמה, שאדם זה שאינו שולט בעצמו שיוכל לקיים מצות יבום כהלכה על ידי שיכוין למצוה, אינו ראוי לסמל זה של שלטון, ולכן צריך לחלוץ דוקא נעל של עור (עיין רמב"ם פ"ג יבו"ח הי"ח, ואבהע"ז סי' קסט כב), שהרי רק מנעלים של עור מסמלים את שלטון האדם על הבריאה וכנ"ל, עכת"ד ('נפש כל חי' עמ' טו).

וְרוֹמְמוּת גְּבוּרָתוֹ וְחָכְמָתוֹ הָעֲלְיוֹנָה, יִכָּנַע לוֹ וְיִשָּׁפֵל לְפָנָיו. וְיִלְמַד מִמַּה שֶּׁצִּוָּה הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כה, ו): אַל תִּתְהַדַּר לִפְנֵי מֶלֶךְ, כָּל שֶׁכֵּן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים, יִתְעַלֶּה מִדְּמוּת וּמֵהֲמָשֵׁל, כְּמוֹ שֶׁאָמְרָה חַנָּה (שְׁמוּאֵל־א ב, ב): אֵין קָדוֹשׁ כַּיי כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ.

וְהַשֵּׁנִי, לָדַעַת חִיּוּבֵי הַתּוֹרָה וְהַשֵּׂכֶל, וְלִקְרֹא בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים, וְלַעֲמֹד עַל הַחָכְמָה הַמֻּשְׂכֶּלֶת וְהַכְּתוּבָה וְהַמְקֻבֶּלֶת, לִלְמֹד מִמֶּנָּה תְּנָאֵי הַכְּנִיעָה וּמְקוֹמוֹת הַנְהָגָתָהּ.

וְהַשְּׁלִישִׁי, רֹחַב הַלֵּב וְסִבְלוּת מַה שֶּׁיִּשָּׁנֶא מִן הַדְּבָרִים וּמִן הַמַּעֲשִׂים, לְשֵׁם ורוממות גבורתו - ואת גבורתו הרוממה ואת חכמתו העליונה, הוא ייכנע לו ויישפל - יכניע וישפיל את עצמו לפניו. וילמד את חובתו זו ממה שציוה שלמה המלך החכם (משלי כה, ו): 'אל תתהדר לפני מלך' - אל תתגאה ותנהג גינוני כבוד עצמי לפני מלך (רש"י), שהרי לפני המלך, יש לכבד את המלך. מכאן קל וחומר: אם כך צריך להתנהג לפני מלך בשר ודם, כל שכן שיש להתנהג בהכנעה לפני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים, יתעלה מדמות ומהמשל - שהוא נעלה ומרומם עד שאי אפשר לדמות אליו אף דבר ולא להמשיל לו שום עצם גשמי, כמו שאמרה חנה (שמואל־א ב, ב): 'אין קדוש כה' - אין מרומם ונעלה כמוך ה' כי אין בלתך' - שהרי לא קיים שום כוח זולתך.

והשני - ההנהגה השנייה היא ידיעת חובותיו של האדם. יש לדעת את חיובי התורה והשכל - שידע האדם מה הן החובות שהתורה והשכל מחייבים את האדם, ולקרוא - וללמוד בספר תורת האלהים, ולעמוד על החכמה המושכלת - ולהבין את החכמה על בוריה וכן את חלק התורה הכתובה - שבכתב והמקובלת - חלק התורה המסור לנו על פה, כדי ללמוד ממנה [מהן] תנאי הכניעה - איך באים לידי הכנעה, ומקומות הנהגתה - ובאיזה מקום ראוי להתנהג בהכנעה זו.

וההנהגה השלישית היא רוחב הלב - שיתאזר האדם באורך רוח ויקבל בסבלנות לא רק את מה שאהוב עליו, אלא גם מה שישנא מן הדברים ומן המעשים - וילמד לסבול את המקרים והמצבים השנואים הבאים עליו, ותהיה הנהגתו בכך לשם שמים מתוך אהבת

הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים ז, ה): אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם. וְאָמַר (מִשְׁלֵי כה, כט): אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גִּיטִּין לו, ב): (ב)הַנֶּעֱלָבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים, שׁוֹמְעִים חֶרְפָּתָם וְאֵינָם מְשִׁיבִים, עוֹשִׂים מֵאַהֲבָה וּשְׂמֵחִים

ורוממות גבורתו - ואת גבורתו הרוממה ואת חכמתו העליונה, הוא ייכנע לו ויישפל - יכניע וישפיל את עצמו לפניו. וילמד את חובתו זו ממה שציוה שלמה המלך החכם (משלי כה, ו): 'אל תתהדר לפני מלך' - אל תתגאה ותנהג גינוני כבוד עצמי לפני מלך (רש"י), שהרי לפני המלך, יש לכבד את המלך. מכאן קל וחומר: אם כך צריך להתנהג לפני מלך בשר ודם, כל שכן שיש להתנהג בהכנעה לפני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים, יתעלה מדמות ומהמשל - שהוא נעלה ומרומם עד שאי אפשר לדמות אליו אף דבר ולא להמשיל לו שום עצם גשמי, כמו שאמרה חנה (שמואל־א ב, ב): 'אין קדוש כה' - אין מרומם ונעלה כמוך ה' כי אין בלתך' - שהרי לא קיים שום כוח זולתך.

והשני - ההנהגה השנייה היא ידיעת חובותיו של האדם. יש לדעת את חיובי התורה והשכל - שידע האדם מה הן החובות שהתורה והשכל מחייבים את האדם, ולקרוא - וללמוד בספר תורת האלהים, ולעמוד על החכמה המושכלת - ולהבין את החכמה על בוריה וכן את חלק התורה הכתובה - שבכתב והמקובלת - חלק התורה המסור לנו על פה, כדי ללמוד ממנה [מהן] תנאי הכניעה - איך באים לידי הכנעה, ומקומות הנהגתה - ובאיזה מקום ראוי להתנהג בהכנעה זו.

וההנהגה השלישית היא רוחב הלב - שיתאזר האדם באורך רוח ויקבל בסבלנות לא רק את מה שאהוב עליו, אלא גם מה שישנא מן הדברים ומן המעשים - וילמד לסבול את המקרים והמצבים השנואים הבאים עליו, ותהיה הנהגתו בכך לשם שמים מתוך אהבת

הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים ז, ה): אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם. וְאָמַר (מִשְׁלֵי כה, כט): אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גִּיטִּין לו, ב): (ב)הַנֶּעֱלָבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים, שׁוֹמְעִים חֶרְפָּתָם וְאֵינָם מְשִׁיבִים, עוֹשִׂים מֵאַהֲבָה וּשְׂמֵחִים

הכורא יתברך, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ז, ה): 'אם גמלתי שולמי רע - האם עשיתי רע למי ששילם לי רעה תחת טובה?! לא די שלא שילמתי לו רעה תחת רעה, אלא ואחלצה צוררי ריקם' - עוד הצלתי את מי שהצר לי בחינם ושילמתי לו טובה תחת רעה (רד"ק ואבן עזרא). היכולת להכיל את ההתנכלויות היא היא הסבלנות ואורך הרוח הנדרשים מן הקונה את מידת הכניעה. ונאמר (משלי כד, כט): 'אל תאמר - אל תחשוב בלבך כאשר עשה לי - כפי שעשה הוא לי כן אעשה לו' - כך אגמול לו, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (גיטין לו, ב): הנעלבים מידי אחרים, ואינם חוזרים ועולבים את מעליבים, אלא שומעים חרפתם ואינם משיבים, והם עושים זאת מאהבה, לא מפני שאין בפיהם מה להשיב, אלא מתוך אהבת ה', ולא עוד אלא שהם שמחים

עיונים

ב. הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים. ה'חפץ חיים' (שמיה"ל, שער התבונה פ"ח ד"ה ופרשו) הביא, שהמפרשים כתבו שיש בברייתא זו שלש מדרגות: א. עלובים ואינן עולבים. והיינו שאינו עולב את חבירו כשחבירו מחרפו, אבל יכול להיות שישיב לדברי חבירו. ב. שומעים חרפתם ואינם משיבים, והיינו שהוא עוצר את עצמו שלא להשיב, כדי שלא יתבזה יותר על ידי זה מחבירו, אך לבו מר עליו מכך שמוכרח לשתוק. ג. עושים מאהבה ושמחים ביסורים, הוא מי שאינו משיב מצד אהבתו להקב"ה, ומקבל יסורים אלה בשמחה. והזוכה למידה זו בשלימות, בדרגה העליונה, יחשב לעתיד לבא מאוהבי ה' ויאיר כשמש בגבורתו, כי מדה זו באה מקדושת הנפש ומאמונה טהורה בה' שמשגיח על כל דרכי איש ועושה הכל לטובתו.

ואילו המהר"ל (נתיבות עולם א') מפרש: שלש מדריגות של סבילת העלבונות הם כנגד מדות של שלשת האבות. א. "נעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים" - מדה אחת היא, כנגד יעקב שנרדף מפני עשו אחיו, ועל כך נאמר בנביא "ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי". ב. "עושים מאהבה" - מדת אברהם הנקרא "זרע אברהם אוהבי". ג. "שמחים ביסורים" - כנגד יצחק

בַּיְפוּרִים, [ג]**עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב אוֹמֵר** (שופטים ה, לא)**: וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ, וְהוּא הַנִּקְרָא אֶצְלָם "מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו".**

אותם אנשים, **הכתוב אומר** (שופטים ה, לא)**: 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'** - אוהבי ה' אלו הם השמחים בייסוריהם מתוך ידיעה שהם מקיימים בכך את רצון ה'. הם משולים לשמש בשעת זריחתה, שלמרות שקשה לה לצאת להאיר לארץ [עיין נדרים לט, ב שהקב"ה מוכיח את השמש על שמשתחוים לה והיא בכל זאת ממשיכה להאיר ואינה חוששת לכבודו. ובאמת זו חרפה גדולה לה, עד שאינה רוצה לצאת], ומכל מקום מאירה היא לעולם, ושמחה לעשות רצון קונה שמצווה לה בעל כרחה להאיר (מרומי שדה, שבת פח, ב, ועיין גם ענף יוסף שמביא על כך את הפסוק (תהלים יט, ו) שנאמר על השמש: 'ישיש כגבור לרוץ אורח'), והמתנהג כך, **הוא הנקרא אצלם** - בלשון חכמינו ז"ל **"מעביר על מידותיו"** - "המניח את מדידתו" - שנמנע מלמדוד מידה כנגד מידה ואינו נוהג במידת ההקפדה, אף במקום שראוי לו להקפיד על מי שחטא כנגדו, ואינו מדקדק להשיב למי שציער אותו כגמולו.

ביישר לבב

ביסורים ובסבל שהעלבון והחרפה גורמים להם, מפני שעל ידם הם מקיימים את רצון ה' שציווה להתגבר על תאוות הנקמה - **עליהם**, על

עיונים

שהיה בעל יסורים, כמאמרם ז"ל: יצחק חידש יסורים, אמר לפני הקב"ה, האדם חוטא ואין לו במה להתכפר, הבא עליו יסורים שיתכפר בו האדם. אמר הקב"ה דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל, שנאמר: "ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות".

עליהם אמר הכתוב: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". ידוע כי השמש יש בה מזוהר העליון. אין לך בכל הנמצאים מסולק מן הגשמיות כמו השמש, ולכן אומרים כי כאשר יש לו לאדם משלושת מדות הללו, יש לו בחינת מדריגת השמש שהיא כלולה משלשתן, עכ"ד.

ג. עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כתב המאירי (גיטין לו, ב) שהכוונה להמשיל ענין זה למה שאמרו במסכת חולין (ס, ב) שבתחילה היה אור הירח גדול כאור השמש, אלא שקיטרגה הירח על השמש, באמרה שאין שני מלכים יכולים לשמש בכתר אחד, כלומר, שאין זה ראוי לשני מאורות שווים בגודלם למשול בעולם, ואמר לה הקב"ה לכי ומעטי את עצמך. השמש - ששמעה את טענת הירח ושתקה - נשארה בגודלה; וכמו כן אלו הנעלבים ואינם עולבים יהיו כשמש היוצאת בגבורתה, כלומר שלא יפחת מעמדם ולא יחסרו כלום בגלל שתיקתם, ואילו עולביהם, לא רק שייכשלו במזימתם ולא יצליחו להרע להם, אלא אף יושפלו.

וְהָרְבִיעִי, עֲשׂוֹת הַטּוֹב לִבְנֵי אָדָם, וְדַבֵּר טוֹב בָּהֶם, וּלְדוֹנָם לִזְכוּת, וְשֶׁלֹּא יְסַפֵּר בִּגְנוּתָם, וְשֶׁיִּמְחַל לָהֶם מַה שֶּׁיְדַבְּרוּ בּוֹ וְיַסְפְּרוּ בִּגְנוּתוֹ, וְאִם אֵינָם רְאוּיִים לְכָךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (קֹהֶלֶת י, כ)**: גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל תְּקַלֵּל, וְאָמַר** (תְּהִלִּים נ, יט-כ)**: פִּיךָ שָׁלַחְתָּ בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה, תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְּדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי.**

ההנהגה הרביעית היא **עשות הטוב** - שיעשה האדם טוב וחסד **לבני אדם**, **ודבר טוב בהם** - וידבר עליהם טוב, **ולדונם לזכות** - וידון אותם לכף זכות, **ושלא יספר בגנותם** - ויימנע מלדבר עליהם רכילות ולשון הרע, **וישימחל להם על מה שידברו בו ויספרו בגנותו** - ויסלח להם על שדיברו וסיפרו בגנותו, **ואם אינם** - ואף על פי שאין הם **ראויים לכך, כמו שנאמר** (קהלת י, כ)**: 'גם במדעך מלך אל תקלל'** - אפילו במחשבתך בלבד אל תקלל מלך, כי בכך הנך פוגם את נשמתך (טוב הלבנון), **ונאמר** על הרשע (**תהלים נ, יט-כ**)**: 'פיך שלחת ברעה** - התרת ללשונך לדבר רעה על בני האדם, **ולשונך תצמיד מרמה'** - והצמדת את לשונך ללשונו של אדם אחר המדבר דברים רעים כמוך, כלומר, נועדת עם רשע כמותך כדי לדבר דברי מרמה, **'תשב באחיך תדבר** - הנך יושב במושב לצים ומדבר אפילו על אחיך, ואף **בבן אמך** - אתה מחפש מומים ופגמים. בן אמך אינו יורש את אביך ואינו נחשב כמי שמאיים עליך או כמי שיש לו דין ודברים אתך, ובכל זאת גם בו **תתן דופי'** (רש"י ורד"ק).

וּמִמְּחִילַת הַדִּבּוּר הָרַע וְהַגְּנוּי, מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בְּמִדְבַּר יב, א)**:** [ד]**וַתְּדַבֵּר מִרְיָם**

וממחילת הדיבור הרע והגינוי - והוכחה לכך שעל האיש הנכנע והעניו למחול גם למי שדיבר עליו רעה ודברי גנאי מצויה **במה שאמר הכתוב (במדבר יב, א)**: **'ותדבר מרים**

עיונים

ד. ותדבר מרים ואהרן במשה, ואמר והאיש משה ענו מאד. יש לדייק בסמיכות פסוקים אלו: תחילה אמר הכתוב "ותדבר מרים ואהרן במשה", ולאחר מכן קובעת התורה: "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה", ונשאלת השאלה: מהו הקשר בין שני הפסוקים? ועוד: הלא משה היה עניו מאז ומעולם מתחילתו ועד סופו, ומדוע דוקא כאן, ב"עיצומו" של ענין הדברים שדיברו עליו אהרן ומרים - מצאה התורה לנכון לתאר לנו את גודל ענוותנותו, שבמבט

וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה, וְאָמַר (בְּמִדְבַּר יב, ג)**:** [ה]**וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד, מִפְּנֵי שֶׁמָּחַל לָהֶם. וּמְזֶה מַה שֶּׁאָמַר**

ואהרן במשה' - מרים חטאה בכך שהשוותה את משה רבנו לשאר הנביאים ובאמרה שלא היה לו לפרוש מאשתו, כמו ששאר הנביאים אינם פורשים מנשותיהן, ובסמוך לפסוק זה נאמר (במדבר יב, ג)**: 'והאיש משה ענו** - שפל וסבלן (רש"י) **מאד'**, ומדוע הזכירה התורה כאן את ענוותנותו של משה רבנו? **מפני שמחל להם** - ללמדנו, כי סלח להם על מה שדיברו עליו. **ומזה מה שאמר** - עוד מצינו בעניין זה

עיונים

ראשון נראה שאינה קשורה כלל לענין זה?

אלא - ביאר הגרי"מ בן מנחם זצ"ל - יכול אדם להיות עניו ולהסתיר בעקביות את מעלותיו מעיני ההמון, ואם יתאמץ יותר, גם מכריו לא ירגישו בגדלותו, אך גם העניו ביותר יתקשה להעלים את יופי אישיותו - מבני משפחתו הקרובים, החיים עימו ומבחינים בהנהגותיו, טהרת ליבו וגדלות רוחו. אך לא כן משה רבינו. העניו מכל האדם הצליח להסתיר את מידת קדושתו, צדקותו וגדלותו - אפילו מאחיו, אחותו ובני ביתו הקרובים ביותר, עד שדיברו בו ובמעשיו!

זו פשר הסמיכות: "ותדבר מרים ואהרן במשה", וכי תשאל: הכיצד זה לא הבינו כי מעשיו כולם נובעים ממקור טהור וקדוש? על כך משיבה התורה: "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם" - וענוותנותו "העלימה" את מלוא עוצם גדולתו אפילו מהמקורבים אליו ביותר! ('ושלל לא יחסר' - במדבר).

ה. והאיש משה ענו מאד. יש להבין, מדוע, מכל בני דור דעה, עד לשבעים הזקנים וי"ב הנשיאים, ועד ליהושע - שנתייחד גם הוא בענוותנותו (תרגום יונתן במדבר יג, טז) - ואהרן, שאמרו עליו (בתי מדרשות א) "גדולה ענוה, שבה נשתבח אהרן" (והובא ב"ראשית חכמה" שער הענוה פ"ז), ומכולם לא נתייחד אלא משה רבינו, עד שהיה ה"ענו מכל האדם אשר על פני האדמה". מדוע?! והענין, שבמתן תורה הגיעו ישראל להתפשטות הגשמיות, ולאחריו נאמר למשה רבינו: "לך אמור להם שובו לכם לאהליכם" (דברים ה, כז), היינו לכוחות הגוף, שהוא אוהל הנפש (הקדמת "משך חכמה" לספר שמות, ו"פנים יפות" ומלבי"ם ו"העמק דבר" שם), "ואתה פה עמוד עמדי, ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם". כלומר, שמשה רבינו נשאר בהתפשטות הגשמיות כמלאך, עומד משרת לפני ה' תמיד, עד שאין כל חילוק לגביו בין חייו לפטירתו, "מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש" (סוטה יג, ב). והרמב"ם (בהקדמת פירוש המשניות לפרק חלק) כתב, שהעיקר השביעי משלושה עשר העיקרים הוא בחילוק נבואת משה רבינו משאר הנביאים, שכולם התנבאו על ידי אמצעי ומלאך, ואילו משה רבינו היה בעצמו כמלאך

הֶחָכָם (קֹהֶלֶת ז, כא)**: גַּם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל תִּתֵּן לִבֶּךָ, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת ז, כב)**: כִּי גַּם פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם אַתָּה קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים.**

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תַּעֲנִית כה, ב)**:**

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שֶׁיָּרַד לִפְנֵי הַתֵּבָה וְאָמַר עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע רָנָנוֹת וְלֹא נַעֲנָה. יָרַד רַבִּי עֲקִיבָא וְאָמַר אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ, וְנַעֲנָה. יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: [ו]לֹא שֶׁזֶּה גָּדוֹל מִזֶּה, אֶלָּא

את דברי שלמה המלך החכם (קהלת ז, כא) כעצה והדרכה לאדם: **'גם לכל הדברים אשר ידברו** - כל מה שתשמע שאומרים אחרים עליך, בין בשבחך ובין בגנותך, **אל תתן לבך'** - אל תתעניין בדברים אלו, והוסיף **ואמר** (קהלת ז, כב)**: 'כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים'** - עליך לזכור, שגם אתה גִּנִּיתָ בלבך ובְּזִיתָ את זולתך פעמים רבות, ולמה אפוא יחרה אפך כשמדברים עליך?! (מצודת דוד).

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (תענית כה, ב): מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס **שירד לפני התיבה** - להיות שליח ציבור **ואמר** בתפילתו **עשרים וארבע רננות** - את עשרים וארבע הברכות שתיקנו לומר בתעניות (כפי המובא בגמרא שם טו, א), **ולא נענה. ירד רבי עקיבא** לפני התיבה אחריו **ואמר 'אבינו מלכנו'**, ומיד **נענה. יצתה בת** קול מן השמים **ואמרה: לא** מפני שזה [-רבי עקיבא] גדול מזה [-מרבי אליעזר בן הורקנוס] התקבלה תפילתו של רבי עקיבא, **אלא,**

עיונים

ונבואתו ישירה. עד שאמרו (שמות רבה מה, ג): משל למערה שהיא נתונה לשפת הים, עלה הים ומלאה ולא היה הים זז משם, אלא מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה לים, כך: "וידבר ה' אל משה - ויאמר משה אל ה'".

וכשעומדים לפני ה' במוחשיות, בהתפשטות הגשמיות, כמלאכים, איך אפשר להתגאות! אם כן היש פלא בכך, שמשה רבינו, עבד ה' העומד לפניו תדיר, ענו הוא מכל האדם אשר על פני האדמה! ('והגדת' במדבר יב, ג).

ו. לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו. ויש להקשות, ידוע כמה גדול כח המדה הזאת של מעביר על מדותיו, עד שאמרו חז"ל (ר"ה יז, א) "כל המעביר על

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו". אם כן במדה זו עצמה של "מעביר על מידותיו" גדול רבי עקיבא מרבי אליעזר, ומדוע אמרה הבת קול שרבי עקיבא אינו גדול יותר מרבי אליעזר?

רבי ישראל מסלנט מתרץ קושיא זו על פי יסוד שמניח כדי לבאר סוגיא במסכת שבת (ל, א). נאמר שם: "לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי", ומספרים שם כמה מעשיות מענוותנותו של הלל וקפדנותו של שמאי, עיין שם. והנה בהשקפה ראשונה נראה כי מעלתו של הלל היתה גדולה יותר ממעלת שמאי שהרי ידוע כמה משובחת מדת הענוה וכמה מגונה מדת הקפדנות. אולם באמת זו טעות! כי הנה לכאורה אינה מובנת סיבת קפדנותו של שמאי - הלא ידוע כי כל חכמינו ז"ל, אף בדורות האחרונים, ובוודאי בדורות הראשונים, היו דומים למלאכי השרת ממש, וקיימו את כל התורה כולה והתנהגו בכל המדות טובות המצויות, ואם כן תמוה: מאין נבעה סיבת קפדנותו של שמאי? ואפילו אם נאמר שהיה קפדן בטבעו, מכל מקום האם נבצר משמאי לכבוש את מידותיו ולהטותם לחפצו להשתלם במידת הענוה?

אולם ביאור הענין הוא, כי התנהגותו של שמאי תלויה במחלוקת בין שמאי להלל הקשורה בדרכי עבודת ה', כי כמו שנחלקו שמאי והלל בהרבה דיני התורה כן נחלקו בדרכי העבודה, אם להתנהג במדת הענוה, אך לכבוד התורה עדיף להתנהג במדת הקפדנות, או שאף לכבוד התורה יש להטות את הכף לצד מידת הענוה. שמאי סבר כי על פי דין צריך אדם להתנהג במידת הקפדנות לכבוד התורה. והלל סבר שלעולם יש לו לאדם להתנהג במדת הענוה. וכל אחד החזיק בדעתו והתנהג על פי שיטתו. אמנם, חכמי הגמרא הם שפסקו אחר כך והכריעו כהלל בדרכי עבודת ה' ואמרו: "לעולם יהא אדם ענותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי".

והנה ידוע כי רבי אליעזר היה מתלמידי שמאי (ראה רש"י ותוספות שבת קל, ב), ולכן היה סבור להלכה כשמאי שצריך אדם להתנהג במדת הקפדנות ולא להעביר על מדותיו כשהענין נוגע לכבוד התורה. אולם רבי עקיבא היה מתלמידי הלל והיה סבור כמוהו שצריך גם בזה להתנהג במידת הענוה, ועל כן היה מעביר על מידותיו. נמצא כי באמת לא היה רבי עקיבא גדול מרבי אליעזר, אחרי שכל אחד היה מתנהג לפי השיטה שקיבל מרבותיו.

אמנם מה שאמרה הבת קול כי לכך לא נענה רבי אליעזר, ואילו רבי עקיבא נענה וירדו גשמים, מפני שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על מדותיו, הענין כך הוא: כי הנה ידוע דרכי הנהגת הקב"ה על בריותיו להתנהג עמהם מדה כנגד מדה וכמאמרי חז"ל (שבת קנא, ב) "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים", "כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו", ולכן מי שבעצמו מעביר על מדותיו, מסוגל להתפלל על צרת הציבור ולבקש רחמים מלפני הקב"ה שיעבור על פשעם וייענה להם בעת צרתם, מדה כנגד מדה. ולכן כאשר התפללו שני החכמים על

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

מפני שזה, רבי עקיבא, **מעביר על מידותיו** - נוהג בסלחנות ואילו זה, רבי אליעזר, **אינו מעביר על מידותיו.**

ונאמר - וכבר סופר **על אחד מן החסידים שעבר** פעם כשהוא מלווה בתלמידיו **על יד נבלת כלב מסרחת** [שהסריחה] **מאד, ואמרו לו תלמידיו: כמה מסרחת נבלה זאת** - כמה קשה ריח הסירחון של נבילה זו! **אמר להם** החסיד: **כמה לבנות שיניה!** אותו חסיד נמנע מלספר את גנות הפגר המת וחיפש למצוא בו "משהו טוב", וכאשר שמעו תלמידיו את תגובתו, נכלמו **ונתחרטו על מה שסיפרו בגנותה** של הנבילה. **והרי יש** במעשה זה לקח הנלמד מקל וחומר: **כיון שהוא גנאי לספר** - אם מכוער הדבר לדבר **בגנותו** של **כלב מת, כל שכן** שמכוער הדבר לדבר בגנותו של **אדם חי. ובנוסף** לכך למדנו **שכיון שהוא** מעשה **טוב וראוי לשבח נבלת כלב בלובן** [על לובן] **שיניה,** בוודאי **וכל שכן שהוא חובה לפי זה להלל ולשבח כל אדם** על מעלתו הגדולה שהוא **משכיל ומבין. וזאת היתה גם כוונתו** של אותו החסיד **להוכיחם** - להדריך את תלמידיו **שלא ילמדו לשונם לדבר רע** - שלא ירגילו את לשונם לדבר דברי גנות, **וישוב להם טבע** - עד שהרגל זה ייהפך

שֶׁזֶּה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו וְזֶה אֵינוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו.

וְנֶאֱמַר עַל אֶחָד מִן הַחֲסִידִים שֶׁעָבַר עַל נִבְלַת כֶּלֶב מְסֹרַחַת מְאֹד, וְאָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: כַּמָּה מְסֹרַחַת נִבֵּלָה זֹאת! אָמַר לָהֶם: כַּמָּה לְבָנוֹת שִׁנֶּיהָ! וְנִתְחָרְטוּ עַל מַה שֶּׁסִּפְּרוּ בְּגְנוּתָהּ. וְכֵיוָן שֶׁהוּא גְּנַאי לְסַפֵּר בְּגְנוּת כֶּלֶב מֵת, כָּל שֶׁכֵּן בְּאָדָם חַי. וְכֵיוָן שֶׁהוּא טוֹב לְשַׁבֵּחַ נִבְלַת כֶּלֶב בְּלֹבֶן שִׁנֶּיהָ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהוּא חוֹבָה לְפִי זֶה לְשַׁבֵּחַ אָדָם מַשְׂכִּיל וּמֵבִין. וְהָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְהוֹכִיחָם, שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ לְשׁוֹנָם לְדַבֵּר רָע, וְיָשׁוּב לָהֶם טֶבַע,

עיונים

הגשמים, רבי עקיבא שמדתו היתה כשיטת הלל נענה מן השמים מדה כנגד מדה; אך רבי אליעזר שמדתו היתה כשיטת שמאי, אף שקיבל שכר הרבה על כך שהיה מקיים רצון ה' לפי שיטת רבותיו - מכל מקום מפני שסוף סוף לפי שיטתו לא היה מעביר על מידותיו, על כן אין זו מדה כנגד מדה שיעבור הקב"ה על פשעי הציבור, ולכך לא נענה (אור ישראל' כח).

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

וְכֵן כְּשֶׁיְלַמְּדוּ לְשׁוֹנָם לְדַבֵּר טוֹב, יָשׁוּב לָהֶם טָעַם קָבוּעַ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים טו, ג): **לֹא רָגַל עַל לְשׁוֹנוֹ, וְאָמַר בְּהֶפֶךְ זֶה** (תְּהִלִּים נב, ד-ו): **הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ עֹשֵׂה רְמִיָּה, אָהַבְתָּ כָל דִּבְרֵי בָלַע, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קכ, ג): (ז)**מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת י, יב): **דִּבְרֵי פִי חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ.**

וההנהגה החמישית היא **הכניעה בעניני עולמו** כולם - שיתנהג בכניעה בשעה שהוא עסוק בכל ענייני העולם הזה, **הנראה** מהם **והנסתר בדיבורו ובמעשהו** - הן העניינים הגלויים לבני אדם והן הנסתרים מהם, בין בדיבורו ובין במעשיו, **ובתנועת איבריו ונוחם** - ותהא ניכרת כניעתו באיבריו: בתנועתם ובשעת מנוחתם, **ולא יהיה תוכו ככל זה הפך ברו** - ולא תהא פנימיותו סותרת את חיצוניותו, היינו שיהיה נכנע גם בלבו, **ולא יהא מצפונו כנגד** [מנוגד ל]**נראהו** - ומעשיו הנעשים בסתר לא יהיו מנוגדים למעשיו והנהגתו הגלויים, **ותנועותיו** - אלא בכולם תהיינה תנועותיו **שקולות ונכונות** - מקבילות וראויות **ושוות ומתדמות** - אחידות ותואמות, **הולכות על דרך הכניעה והשפלות** - נעשות במהלך של כניעה ושפלות **לפני האלהים יתברך ולפני בני האדם**, ואין הכוונה שיכניע את עצמו באופן שווה לפני כל אדם, אלא שתהיה כניעתו כלפי בני אדם משתנה **כפי התחלקות מעלותם** - בהתאם למידת חשיבותם ומעלתם, **וכפי הטוב לו מהם לתורתו ולעולמו** - וכפי שיעור הטובה שהוא מפיק מהם לענייני קיום התורה ולצרכיו בעולם הזה [כלומר, האדם אינו צריך להיכנע לכל אדם בשווה: ככל שאותו האיש חשוב וגדול יותר, וככל שהיטיב לו יותר ברוחניות או בגשמיות, כך מידת

עיונים

ז. מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. במסכת ערכין (טו, ב) דורשת הגמרא פסוק זה כאילו המשורר מדבר אל הלשון עצמה, וכך היא הדרשה: "אמר לו הקב"ה ללשון: כל אבריו של אדם זקופים [-עומדים] ואתה מוטל [דהיינו מושכב בתוך הפה]; כל אבריו של אדם [נראים] מבחוץ, ואתה מבפנים [כך שקשה יותר להפעילה], ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות [לשמירה, שלא יהיה הדיבור קל, חומה] אחת של עצם (השיניים) ואחת של בשר (השפתיים), [ואם לאחר כל השמירות הללו עדיין ממשיכה את ומדברת לשון הרע, אם כן] מה יתן לך [הקב"ה] ומה יוסיף לך, לשון רמיה, [עוד שמירה שתועיל שלא תספרי לשון הרע? הלא אם שמירות אלה לא עזרו נראה ששום שמירה נוספת לא תעזור]".

המהר"ל (נתיב הלשון פרק ג) מקשה: כיצד השמירות הקיימות מועילות? הלא סוף סוף, במה שהוא מוטל בשכיבה ומוקף בשיניים ושפתיים אינו מונע מהלשון לדבר! המהר"ל מבאר, שתכונות

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

אצלם לטבע, כך שלא יוכלו לדבר רע אפילו על נבילה, **וכן כשילמדו** וירגילו את לשונם **לדבר רק טוב, ישוב להם טבע קבוע** - ייהפך הרגל זה להיות להם לטבע שני, **כמו שנאמר** (**תהלים טו, ג**): 'לֹא רָגַל עַל לְשׁוֹנוֹ' - לא הרגיל את לשונו לדבר דיבורים רעים (טוב הלבנון), **ואמר בהפך זה** - ועל מי

וְהַחֲמִישִׁי, הַכְנִיעָה בְּעִנְיְנֵי עוֹלָמוֹ כֻּלָּם, הַנִּרְאֶה מֵהֶם וְהַנִּסְתָּר, בְּדִבּוּרוֹ וּבְמַעֲשֵׂהוּ וּבְתְנוּעַת אֵבָרָיו וְנוּחָם, וְלֹא יִהְיֶה תּוֹכוֹ כְּכָל זֶה הֶפֶךְ בָּרוֹ, וְלֹא מַצְפּוּנוֹ כְּנֶגֶד נִרְאֵהוּ, וּתְנוּעוֹתָיו שְׁקוּלוֹת וּנְכוֹנוֹת וְשָׁווֹת וּמִתְדַּמּוֹת, הוֹלְכוֹת עַל דֶּרֶךְ הַכְנִיעָה וְהַשִּׁפְלוּת לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ וְלִבְנֵי אָדָם, כְּפִי הִתְחַלְּקוּת מַעֲלוֹתָם, וּכְפִי הַטּוֹב לוֹ מֵהֶם לְתוֹרָתוֹ וּלְעוֹלָמוֹ,

שעושה את ההיפך נאמר (**תהלים נב, ד-ו**): 'הַוּוֹת **תחשוב לשונך** - הלשון שלך מורגלת לדבר רע, **כתער מלטש** - היא חדה כסכין תער. **עשה רמיה** - לשון זו פוגעת בחפים מפשע, **אהבת כל דברי בלע**' - הנך אוהב לדבר השמצות (פת לחם וטוב הלבנון), **ונאמר** (**תהלים קכ, ג**): 'מה יתן לך ומה יסיף לך **לשון רמיה**' - איזו תועלת תצמח למדבר דברי רמייה?! ומכיוון שאין לו כל תועלת מדברי הרמייה, יש הכרח להסיק שרק ההרגל הוא הגורם לו לדבר בצורה זו (פת לחם) **ונאמר** (קהלת י, יב): '**דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו**' - דבריו של החכם מתקבלים בחן באוזני שומעיהם, ואילו דבריו הרעים של הכסיל, גורמים רעה לו עצמו (עפ"י רש"י ומנורת המאור פי"ח החלק השני).

עיונים

גופניות אלו רומזות על תכונה רוחנית מרוממת. הלשון הוא דבר יקר שיש להניחו על אברים אחרים [כאבן יקרה המונחת על כר] ושיש להסתירו במקום מוסתר לחלוטין, כפי שהנשמה מוסתרת במקום סתר. תכונה רוחנית מיוחדת זאת אינה אמורה למנוע את הלשון מלדבר, אלא רק למנעה מלדבר לשון הרע. עם כל זאת, הלשון לא מצליחה לעשות כן. מהר"ל מביא את המדרש (ילקוט שמעוני, דברים תתקלג) שלשון דומה לכלב הקשור בשלשלת וחבוש ונתון לפנים משלשה בתים, ואף על פי כן כשהוא נובח כל העם מתייראים ממנו. אילו היה מהלך חפשי בחוץ מה היה קורה?!

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קיב, ה): [ח]**טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (אָבוֹת ד, י): [ט]**וְהֱוֵי שְׁפַל רוּחַ בִּפְנֵי כָל אָדָם, וְאָמְרוּ** (אָבוֹת ג, יב): **הֱוֵי קַל לְרֹאשׁ וְנוֹחַ לְתִשְׁחֹרֶת.**

ענייניו ביושר ובמידה שווה (עפ"י רש"י וטוב הלבנון), **ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד, י): והוי שפל רוח בפני כל אדם** - הכנע עצמך גם לפני אדם קטן ממך בחכמה וכך תתווסף חכמתך, וביארו שכוונתם שיהיה שפל רוח לפני כל אדם בהתאם למידת חשיבותו, כמו **שאמרו (אבות ג, יב): הוי קל לראש** - כשיזדמן לך לעמוד לפני אדם גדול זקן ויושב בראש הישיבה, התנהג בקלות ובזריזות לעבוד אותו ולשמש לפניו, **ונוח לתשחורת** - אך כלפי צעיר ששערותיו עדיין שחורות, אינך צריך להקל בעצמך כל כך, אלא עמוד לפניו בנחת וביישוב הדעת. הרי שכניעת האדם משתנה ביחס ישר למידת חשיבותו של מי שנכנעים בפניו (עפ"י פיהמ"ש ורע"ב).

עיונים

ח. טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. ובהמשך הפסוקים שם נאמר: "כי לעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק, משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'". החיד"א בספר "מראית העין" (בבא מציעא עה, ב), מביא פירוש לפסוק זה, בשמו של רבי שמעון אהרן שפירא: דין מפורש הוא בשולחן-ערוך (חו"מ סימן ע' סעיף א'): 'אסור להלוות בלא עדים, ואפילו לתלמיד חכם, אלא אם כן הלווהו על המשכון'. מעתה, זהו פירוש הפסוק שלפנינו: "טוב איש חונן ומלוה" - ודאי טוב הוא מי שחונן ומלווה כספו לאחרים, אולם "יכלכל דבריו במשפט" - עליו לכלכל את דבריו במשפט, דהיינו שילווה בפני עדים, כי על ידי זה "לעולם לא ימוט" - כי הלווים יפרעו תמיד את חובותיהם, ומלבד זאת "לזכר עולם יהיה צדיק" - כי לא יעבור על "לפני עוור לא תתן מכשול", ו"משמועה רעה לא יירא" - שהרי על המלוה שלא בעדים אומר ריש-לקיש (בבא מציעא, שם) שהוא גורם קללה לעצמו, ולעומתו אדם זה, המקפיד להלוות רק בעדים, משמועה רעה לא יירא, אלא "נכון ליבו בטוח בה'"!

ט. והוי שפל רוח בפני כל אדם. "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב, ג). לכאורה, העירו המפרשים, המילה "איש" מיותרת היא, שהרי מה מקרא היה חסר לו נכתב "ומשה עניו מאוד"?

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

וְהַשִּׁשִּׁי, שֶׁיִּהְיֶה יְקַר רוּחַ וּגְבַהּ נֶפֶשׁ בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁלֹּא יַסְפִּיק לוֹ מֵהֶם מַה שֶּׁיִּזְדַּמֵּן, וְלֹא יֹאמַר דַּי בְּמַה שֶׁתִּמְצָא יָדוֹ מֵהֶם, אֲבָל יִמְעַט בְּעֵינָיו מַעֲשֵׂהוּ וַעֲבוֹדָתוֹ וְיִכְלָתוֹ וְהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ, וְתִגְבַּהּ נַפְשׁוֹ אֶל מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִזֶּה תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בִּיהוֹשָׁפָט (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב יז, ו): וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי יְיָ, וְיִתְרָעֵם עַל נַפְשׁוֹ עַל קְצוּרָהּ בְּעִנְיְנֵי תוֹרָתוֹ לְפָנֵי

וההנהגה הששית היא שיהיה יקר רוח וגבה נפש - שיהיה בעל תאוה גדול ובעל שאיפות גבוהות **בעניני העולם הבא, שלא יספיק** לו מהם מה שיזדמן - ולא יסתפק בקיום המצוות המזדמנות לפניו ולא ימתין עד שיבואו לפתחו, **ולא יאמר די לי במה שתמצא ידו** [ידי] **מהם** ובמצוות שהשתדלתי להשיג עד כה, **אבל ימעט בעיניו מעשהו ועבודתו ויכלתו והשתדלותו** - אלא יראה את הישגיו הרוחניים כדלים, כדי שידרבן את עצמו להשיג עוד ועוד, **ותגבה נפשו אל מה שלמעלה מזה תמיד** - וישאף בנפשו תמיד להשיג מעלות גבוהות יותר מֵעֲבָר למה שכבר השיג, **כמו שאמר הכתוב ביהושפט** - על יהושפט המלך (**דברי הימים־ב יז, ו**): 'ויגבה **לבו בדרכי השם**' - החשיב והשתבח בהנהגתו הטובה שנעשתה כרצון ה', **ויתרעם על נפשו על קיצורה בעניני תורתו** - ויתלונן על נפשו על התרשלותה בקיום מצוות התורה, **לפני**

עיונים

אלא - אמר הגאון רבי בנימין וואלף לעוו - מנהג העולם הוא שאדם שהוא משפיע לזולתו ומפרנסו, הרי הוא מתנשא ומתגאה עליו. טבע העולם הוא, כך היה וכך יהיה.

בא הכתוב ומלמדנו שאף שמשה היה בגדר "איש", שהוא תואר לאדם המשפיע על זולתו (כמו שכתב ה"כלי יקר" בפרשת בראשית, ששם איש מורה על משפיע, ומשה היה נקרא איש כי גם הוא השפיע לעולם ולא קיבל שפע, וכפי שאמרו חז"ל על רבי חנינא: "כל העולם ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובים") - בכל זאת לא גבה ליבו ולא התגאה.

ועל מי לא התגאה משה? על "כל האדם אשר על פני האדמה" - אלו שהיו ונותרו על פני האדמה, ולא עלו לשמים כפי שהוא, משה, עלה לקבל התורה.

זו היתה ענוותנותו המופלאה של האיש משה - למרות שהוא היה המשפיע לאחרים, ואף שזכה להתרומם מעל כל האדם, בכל זאת נותר עניו מכולם! ('שערי תורה' - ח"א, דרוש ד').

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

הָאֱלֹהִים וְלִפְנֵי בְנֵי אָדָם, וְיבַקֵּשׁ מֵאֱלֹהִים עֵזֶר וָאֹמֶץ לְהוֹסִיף בָּעֲבוֹדָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים קיט, ה)**:** (י)**אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ.**

וְהַשְּׁבִיעִי, שֶׁיַּרְאֶה לִבְנֵי אָדָם הַכְּנִיעָה, וְיַנִּיחַ

הנכונה, לשמור את חוקיו ומשפטיו (מצודת דוד).

וההנהגה **השביעית** היא **שיראה לבני אדם** את **הכניעה** - שיתנהג בהכנעה כשהוא בין אנשים, **ויניח**

עיונים

י. אחלי יכונו דרכי לשמור חוקיך. דוד המלך מבקש מה' שיסייע לו ללכת בדרך הנכונה, ולשמור את חוקיו ומשפטיו. ומיד לאחר מכן מוסיף דוד ואומר "אז לא אבוש בהביטי אל כל מצוותיך" (תהלים קיט, ו). מה פירושם של פסוקים אלו? מהי לשון 'הבטה' - שהיא מלמעלה למטה, ומהי כוונת הלשון 'לא אבוש'?

אלא - ביאר בספר 'מלא העומר' (פרשת בחוקותי) - על המצוות השכליות כמו גניבה וגזילה לכאורה לא ראוי לקבל שכר, שהרי הם תיקונו של עולם ומתחייבים אף לפי השכל האנושי, ומכל מקום יש שכר על קיומן - משום שעושה אותן משום שכך ציווה הקב"ה, ולא מחמת הבנת השכל.

היכן נבחן האדם מהי הסיבה שבגללה הוא מקיים את המצוות השכליות? - כאשר הוא מקיים גם כן את החוקים שאינם בכלל תיקון העולם ואינם מחוייבי ההיגיון האנושי, או אז מגיע לו שכר על הכל, גם על המצוות השכליות, כי עתה מתברר למפרע שגם אותן הוא מקיים כדי לעשות את רצון השי"ת!

והנה, ידוע שעיקר ירידת הנשמה לעולם השפל הוא כדי שלא תאכל 'נהמא דכיסופא', ונותנים שכר לנשמה על קיום המצוות השכליות, אך זאת כאמור רק כאשר האדם מקיים גם את החוקים, ואז אין השכר בבחינת 'נהמא דכיסופא', כי נודע שעשה בשל ציווי בוראו יתברך.

זו כוונת הפסוקים לפנינו: "אחלי יכונו דרכי לשמור חוקיך" - החוקים שאינם שכליים, וממילא

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

את **הגבהות לכבוד** - מפני כבוד **הבורא**, **ויעזוב** את הגדולה ואת היקר ואת הזהירות **על נפשו** - ואת השמירה על כבודו שלו **בעת שהוא עושה** מעשיו **לאלהים יתברך** - בזמן שהוא עובד את ה', **בין לבדו בין בתוך מקהלות בני אדם** - לא רק כשהוא לבדו, אלא גם כאשר הוא נמצא בקהל אנשים, **כמו שאמר הכתוב על אהרן** - כמו שציוותה התורה על אהרן הכהן **על** אף **גדולת מעלתו** [-רום מעלתו] להרים תרומת הדשן, שהיא עבודה הכרוכה בלכלוך רב, כמו שנאמר (**ויקרא ו, ג**)**: 'והרים את הדשן'**. העבודה הראשונה שנדרשו הכהנים למלא במקדש בכל יום הייתה 'תרומת הדשן'. הכהן היה נוטל מעל המזבח מלוא המחתה (כלי העשוי כעין כף גדולה) מן הגחלים שנותרו משריפת איברי העולה, אותם איברים שנתאכלו באש המערכה כל הלילה ונמצאו במרכז מוקד האש. הכהן היה יורד מן המזבח וצובר אותם ברצפת העזרה, במזרחו של כבש המזבח, ושם היו נבלעים במקומם בדרך נס (רש"י חולין קיז, א; ראה ויקרא ו, א-ג), **והטעם שחייבו הבורא**

הַגַּבְהוּת לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא, וְיַעֲזֹב הַגְּדֻלָּה וְהַיְקָר וְהַזְּהִירוּת עַל נַפְשׁוֹ בְּעֵת שֶׁהוּא עוֹשֶׂה לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ, בֵּין לְבַדּוֹ בֵּין בְּתוֹךְ מַקְהֲלוֹת בְּנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עַל אַהֲרֹן עַל גְּדֻלַּת מַעֲלָתוֹ (וַיִּקְרָא ו, ג)**:** (יא)**וְהֵרִים אֶת הַדֶּשֶׁן, וְחָיְבוּ הַבּוֹרֵא**

עיונים

"אז לא אבוש בהביטי אל כל מצוותיך" - כי על ידי קיום החוקים גם השכר הניתן על מצוות שכליות אינו 'נהמא דכיסופא'!

יא. והרים את הדשן. כתב רבינו יונה וז"ל: "והנה המצוה הראשונה שהזכיר לצוותו הנה היא 'ולבש הכהן מדו בד... והרים את הדשן'. ציווהו ללבוש בגדי כהונה שהם בגדי פאר, בהם ירים את הדשן, להראות שמעלת האדם הגדולה אשר בה נחשב, היא היא בעשותו עבודתו לאלוקיו, ואפילו בדרך הבזויה בעיני הבריות זו היא רוממותו".

"וכן מצינו שבני גרשון ובני מררי נתן להם לשאת משאות בעגלות אחר אשר הבדילם ונישאם לעבודתו, ולבני קהת שהיו חשובים יותר לא נתן עגלות 'כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו' (במדבר ז, ט), וזו המלאכה בזויה יותר בעיני הבריות" (דרשות רבינו יונה).

רבינו בחיי בפירושו על התורה כתב וז"ל: "מפני זה הכהן העובד המיוחד לעבודת המקדש ציוה לו הכתוב שירים את הדשן בכל יום, שהיא עבודה קלה שבעבודות, כדי שישפל ויכנע לפני ה' יתברך", עכ"ד.

ביישר לבב

חובות שער הכניעה הלבבות

לְהוֹצִיא אֶת הַדֶּשֶׁן בְּכָל יוֹם תָּמִיד, לְהַשְׁפִּיל וּלְהָסִיר הַגַּבְהוּת מִלִּבּוֹ, וּכְמוֹ זֶה אָמַר בְּדָוִד (שְׁמוּאֵל־ב ו, טז)**: וַתֵּרֶא אֶת הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי יְיָ,**

להוציא את הדשן [את האפר] **בכל יום תמיד, להישפל** - כדי שגם הכהן ילמד להשפיל את עצמו **ולהסיר** - ולהסיר את **הגבהות מלבו, וכמו זה נאמר בדוד** - בדומה לכך מצינו אצל דוד המלך, שבשעה שהעלה את ארון הברית מביתו של עובד אדום הגיתי והביאו לירושלים, לא חש לכבודו כלל. בפסוקים המתארים את העלאת ארון הברית כתוב כך: (**שמואל־ב ו, יד-טז**)**:** 'ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה'... והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון **ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני השם**' - רוקד בהתלהבות לכבוד ה',

עיונים

בענין החיוב שיש על האדם להניח את הגבהות מפני כבוד הבורא ולעזוב את הגדולה ואת היקר ואת הזהירות על כבודו בשעה שהוא עובד את ה', כבר כתב הרמב"ם (סוף הל' לולב) בענין זה, וז"ל: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שציוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו, שנאמר 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה' וגו', וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר 'אל תתהדר לפני מלך', וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול והמכובד העובד מאהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר 'ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיניי', ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' שנאמר 'והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'" עכ"ל.

במשנה ברורה (סי' תרס"ט סק"י) כתב לגבי יום שמחת תורה, וז"ל: כתב מהרי"ק בשם רב האי גאון, בשורש ט: יום זה [שמחת תורה] רגילים אצלנו לרקד בו אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה וכו', ולכן יש להתאמץ בזה לרקד ולזמר לכבוד התורה, כמו שכתוב גבי דוד המלך ע"ה "מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ה'", וכן כתבו משם האר"י ז"ל, והעידו על האר"י ז"ל שאמר, שהמעלה העליונה שהשיג באה לו על ידי שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה, וגם על הגר"א ז"ל כתבו שהיה מרקד לפני הספר תורה בכל כוחו. ובשער הציון (שם סק"י) כתב: וסיים שם [המהרי"ק הנ"ל], שאל יאמר האדם אין זה כבודי וכבוד התורה לרקד לפני העם כאחד הריקים, שהרי זה היה חטא מיכל בת שאול שהשיב לה דוד המלך ע"ה "ונקלותי עוד מזאת" וגו'.

ביישר לבב

חובות שער הכניעה הלבבות

וּשְׁאָר הָעִנְיָן, וְאָמַר (תְּהִלִּים קיט, מו)**:** [יב]**וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ.**

ובשאר הענין המובא שם. בהמשך מסופר על תגובתה של מיכל: 'ותבז לו בלבה. וישב דוד לברך את ביתו, ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר: מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים. ויאמר דוד אל מיכל: לפני ה' אשר בחר בי... ושחקתי לפני ה'. ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיניי'. כלומר, דוד לא הקפיד על כבודו כלל במקום שנדרש להביע כבוד לה'. **ונאמר** עוד על דוד המלך שהעיד על עצמו (**תהלים קיט, מו**)**:** '**ואדברה** בְּעֵדֹתֶיךָ - באזהרות תורתך **נגד** [לפני] **מלכים ולא אבוש**' - ולא אתבייש מהם.

עיונים

יב. ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. כתב ה'חפץ חיים' (בספרו 'חומת הדת'): בהתבונן על מה שקורה לעיתים, שהבריות מלעיגים מאיזה איש הירא וחרד ועוסק בתורה, הנה הוא מפני שאינם מבינים כלל מהו תורה. והגם שאומרים הם בעת הגבהת התורה "וזאת התורה אשר שם משה וגו' על פי ה' ביד משה", מכל מקום אינם יודעים כלל את עצם קדושתה ועניינה הנורא מאוד. על כן לעגם לא נחשב לכלום, ואל יפול לב האדם בעבור לעג זה.

משל למה הדבר דומה, לכפרי אחד שהיה מפורסם לסוחר גדול המספק מזון לחיל המלך. פעם אחת הגיעה השמועה לאוזני בני הכפר כי הכפרי קיבל מן המלך סך עצום עבור מפעלו, התקבצו ובאו כולם אל ביתו וביקשוהו שיראה להם את הסך שהשיג מן המלך. בעוד הם מצפים לראותו גורר שקי זהב וכסף ניצב הכפרי מולם כשבידו שטר ממשלתי חתום כדת וכדין. התבוננו בו הכפרים הנבערים והחלו מלעיגים עליו: "בעבור זה הנייר היה כדאי לך כל העמל והתלאה זה כמה שנים?! והלא אנו שמענו עליך שקבלת סך עצום"?! ויהי בעיניהם כמתעתע. ויען להם הסוחר: "הוי אנשי בער, ברבע מהשטר הזה אני יכול ליקח כל הרכוש אשר בכל הכפרים שסביבותיכם, ומה לכם כי תליצו עלי"?!

והנמשל פשוט וברור. הן ידוע מאמר שלמה (משלי ג, טו): "יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה", ואמרו חז"ל: כל אבנים טובות ומרגליות שבעולם לא ישוו בדבר אחד מן התורה. וכל שכן מי שזכה ולמד כל סדרי המשניות או כמה מסכתות מן הש"ס, דידוע מה שכתוב בזוהר הקדוש: "דכד ירית מסכת חדא - ירית עלמא חדא". וגם כמה מאות אלפים מלאכי השרת יש לו, שנבראו לו על ידי תורתו. וכידוע, שכל תיבה ותיבה היא מצות עשה בפני עצמה, כמו שכתב הגר"א בשם הירושלמי, והם אוהביו לנצח, כמה יש לו לשמוח על זה ולא לחוש ללעג הכסילים כלל.

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

וְהַשְׁמִינִי, שֶׁיַּסְפִּיק לוֹ מִסְּפוּת הַמָּזוֹן מַה שֶּׁיְּזַדְּמֵן וּמַה שֶּׁיִּמָּצֵא, מֵאֲשֶׁר תִּהְיֶה נַפְשׁוֹ נִמְבָּזָה וְנִקְלָה בְּעֵינָיו, וּלְחַנֵּךְ אוֹתָהּ לַעֲמֹד מִתַּאֲוֹתֶיהָ הַגּוּפָנִיּוֹת, וּלְהַפְנוֹת לִפְרֹעַ חוֹבוֹת הַבּוֹרֵא עַל גֶּדֶל טוּבוֹתָיו וְרֹב חַסְדּוֹ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים קיט, לב)**: דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי.**

וְהַתְּשִׁיעִי, שֶׁיְּ[יג]**שִׁינֶקֶם מִן הָרְשָׁעִים לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא, וְאַל תַּשִּׁיאֵהוּ מְחִילָתוֹ** וְהִנֵּה הַשְּׁמִינִית הִיא הִסְתַּפְּקוּת בְּמוּעָט בְּכָל צָרְכָּיו, הַיְנוּ, **שֶׁיִּסְפִּיקוּ לוֹ מִסְּיבוֹת הַמָּזוֹן** - שֶׁיִּסְפֹּק לְנַפְשׁוֹ בְּעִנְיְנֵי הַמָּזוֹן וְהַמִּחְיָה **מַה שֶּׁיְּזַדְּמֵן וּמַה שֶּׁיִּמָּצֵא** - הַמְצוּי בְּיָדוֹ וְהַמְזֻדְּמָן לְפָנָיו בְּלִי טִרְחָה יְתֵרָה וּבְלִי לְהַשְׁקִיעַ מֵאֹמֶץ וּמַחֲשָׁבָה מְרֻבִּים, **מֵאֲשֶׁר תִּהְיֶה נַפְשׁוֹ** - מִפְּנֵי שֶׁנַּפְשׁוֹ הַמְתָאֲוָה תִּהְיֶה **נִמְבָּזָה וְנִקְלָה** - בְּזוּיָה וְחָסֵרַת עֵרֶךְ **בְּעֵינָיו**, וּמִתּוֹךְ מִטְרָה לְחַנֵּךְ **אוֹתָהּ** וּלְהַרְגִּילָהּ **לַעֲמֹד** - לְהִתְאַפֵּק **מִמִּילּוּי תַּאֲוֹתֶיהָ הַגּוּפָנִיּוֹת** [הַגַּשְׁמִיּוֹת], וּכְדֵי שֶׁיּוּכַל **לְהַיְפְנוֹת לִפְרֹעַ חוֹבוֹת הַבּוֹרֵא** - וְיִהְיֶה פָּנוּי לְמַלֵּא אֶת הַחוֹבוֹת שֶׁהוּא חַב לְהַקָּבָ"ה **עַל גֹּדֶל טוּבוֹתָיו וְרֹב חַסְדּוֹ עָלָיו** - בִּתְמוּרָה לְטוּבוֹתָיו הַגְּדוֹלוֹת וְחַסְדָּיו הָרַבִּים שֶׁעוֹשֶׂה עִמּוֹ בְּכָל עֵת, **כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד** הַמֶּלֶךְ (תְּהִלִּים קיט, לב)**: 'דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי'** - כְּשֶׁתִּיתָּן לְלִבִּי מְנוּחָה מִן הַתַּאֲוֹת, אוכַל לַעֲבוֹד אוֹתָךְ בְּזְרִיזוּת בְּאֵין מַפְרִיעַ (לְפִי מַרְפֵּא לַנֶּפֶשׁ). וְהַהַנְהָגָה **הַתְּשִׁיעִית** הִיא הַנְקָמָה בָּרְשָׁעִים, הַיְנוּ, **שִׁינְקוּם** [שֶׁיִּנָּקֵם] **מִן הָרְשָׁעִים לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא, וְאַל תַּשִּׁיאֵהוּ מְחִילָתוֹ**

עיונים

יג. שינקם מן הרשעים לכבוד הבורא. תמה המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל: מצינו אצל משה רבינו הנהגות שלכאורה המה היפך מידת הענוה: "ויך את המצרי ויטמנהו בחול" (שמות ב, יב), כדי להרוג אדם דרוש בטחון עצמי וגבהות הלב. אדם שפל וסבלן כמשה, איך היה מסוגל לזה? דבר נוסף, בשליחותו אל פרעה נשמטו ממנו הזקנים ופחדו להיכנס, משה אינו מפחד ואינו מתפעל, נכנס באומץ ומבטל בלבו גבורת פרעה, איך זה מתאים לתכונת שפלותו? כמו כן, בהיותו במדין והרועים גרשו את בנות יתרו, עמד משה יחידי כנגדם ורב את ריבם והשקה את צאנם, איך זה יתכן שאדם שפל ונכנע מסוגל להתערב בריב לא לו? כך גם מצינו במעשה העגל עומד

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

לִבְנֵי אָדָם בְּצַד עַצְמוֹ לְמַחֵל בִּדְבָרֵי הָאֱלֹהִים אוֹ לְמִי שֶׁיְּדַבֵּר בִּנְבִיאָיו וַחֲסִידָיו וּסְגֻלָּתוֹ, וְאַל יִנְהַג בַּעֲשֹׁק בְּנֵי אָדָם אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ כְּמִנְהָגוֹ בְּמִחְיָלָתוֹ לָהֶם בְּעָשְׁקָם אוֹתוֹ, אַךְ יַצִּיל הֶעָשׁוּק וְיַעֲזֹר לְהוֹצִיא מִיַּד הָעוֹשֵׁק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יִרְמְיָה כא, יב)**:**

לכני אדם בצד עצמו למחול **ברברי האלהים** - ואף אם דרכו לסלוח לבני אדם שחטאו כנגדו, בכל זאת לא ינהג כן בנוגע לחטאם כנגד הבורא **או למי שידבר** בגנות **נביאיו וחסידיו ואנשי סגולתו** [בחיריו], **ואל ינהג בעושק בני אדם איש את רעהו** - וכן אל יתנהג עם בני אדם העושקים איש את רעהו **כפי מנהגו במחילתו להם בעשקם אותו** - במידת החנינה שהוא נוהג בה כלפי העושקים אותו, **אך** [אלא] **יציל** ויושיע **את העשוק** - הנגזל **ויעזור לו להוציא מיד העושק** - מיד הגזלן את גזילתו, **כמו שפנה הכתוב** אל מלכי בית דוד **(ירמיה כא, יב):**

עיונים

משה כנגד שישים ריבוא, דן את החוטאים למוות וטוחן את העגל, הכיצד לשפל רוח אומץ כזה? כל הקושיות נובעות מכך שאין אנו יודעים ענווה מהי, והננו מדמים כאילו העניו הוא פחדן מוג לב ונכנע לכל, אדם ביישן וחלש שאינו מסוגל להרים ראש, ומאידך גיסא הוא רגיש להיפגע מכל דיבור והקנטה קלה. אך לאמיתו של דבר זוהי חולשה נפשית הקיימת גם אצל בעלי חיים, ואין בינה לבין ענוה ולא כלום (עיין חובת הלבבות שער הכניעה ב'). כאשר אדם מכיר את בוראו באמת וירא ממנו - אינו חושש ומפחד מבני אדם, כמאמר הכתוב "מי את ותראי מאנוש ימות", וכהגדרת ה'אבן עזרא' (שמות יח): 'יראי אלקים' - אינם מפחדים מבני אדם כי אם מאלקים לבדו! והנה אדם זה רואה ומרגיש כמה רחוק הוא מקרבת אלקים ומלמלאות חובתו אליו יתברך, אזי בעיניו כל אדם עדיף ממנו.

ולכן דווקא משה רבינו שהכיר גדולת הבורא, ולא היה כפוף לכוחות טבעיים, והכיר פחיתות העולם הזה - היה מסוגל להרוג את המצרי, לתבוע דין צדק מרועי מדין, להכנס ללא מורא לפרעה, ולשרוף את העגל. ומאידך גיסא בראותו את פחיתות עצמו היה צריך ה' להפציר בו בסנה שבעה ימים שילך לגאול את ישראל, היות ולא רצה להשתרר על אהרן אחיו הגדול, וכדברי הרמב"ן: הסיבה למשה בכל הסרבנות הזאת - ענוותנותו הגדולה, שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך שיתפאר לאמר ה' שלחני, ולא להשתרר על ישראל להוציאם ממצרים ולמלוך עליהם (קובץ שיחות תשי"ט 48).

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עוֹשֵׁק, וְאָמַר (איוב כט, יז)**: וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת עַוָּל. וְיוֹרֵה בְנֵי אָדָם עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, וְיוֹכִיחֵם, וְיַכְלִימֵם, וְיצַוֵּם עַל הַטּוֹב, וְיַזְהִירֵם מִן הָרָע, בְּיָדוֹ וּבִלְשׁוֹנוֹ כְּפִי יְכָלְתּוֹ,** (יד)**וְיַמְהֵר לָקַחַת דִּינֵי הָאֱלֹהִים מִמִּי שֶׁחַיָּיב בָּהֶם, וְלֹא יִכָּנַע וְלֹא יִשָּׁפֵל בָּזֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּפִינְחָס** (תְּהִלִּים קו, ל-לא)**: וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר**

'בית דוד, כה אמר ה' **דינו לבקר משפט** - השכימו לפסוק דיני צדק **והצילו גזול** - ועזרו לנגזל להוציא את ממונו **מיד עושק**' - מיד הגוזל אותו, **ונאמר** (איוב כט, יז)**: 'ואשברה מתלעות עול'** - שיברתי את שיני הרשעים שבהן הם "אוכלים" את האביונים. וממשיך הפסוק: 'ומשיניו אשליך טרף' - ומבין שיניהם הוצאתי את הטרף. כלומר, הוצאתי וחילצתי את הגזילה מתחת ידם (עפ"י טוב הלבנון ומצודת דוד). **ויורה** וילמד **לבני האדם את עבודת האלהים, ויוכיחם, ויכלימם** על מעשיהם הרעים, **ויצוום על הטוב** - ויצווה אותם לעשות טוב, **ויזהירם מן הרע** - ויזהיר אותם מעשות רע, וישתמש לשם כך **בידו** [בידו יכתוב ספרים, שבהם יזהיר את הבריות להתרחק מן הרע (פת לחם)] **ובלשונו** יטיף להם מוסר, **כפי** [כמיטב] **יכלתו, וימהר לקחת דיני האלהים** - ויזדרז לתת את העונש שה' מצווה לתת **ממי שחייב בהם** - לאלה ששורת הדין מחייבת לעונשם, **ולא ייכנע ולא יישפל בזה** - ולא ינהג במנהג הכניעה והשפלות בדברים אלו, **כמו שנאמר בפנחס** - הוא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שלא נכנע גם בפני אדם גדול כשהדבר נגע לכבוד ה'. פנחס לא נכנע בפני זמרי שהיה נשיא שבט שמעון, וגם לא חלק כבוד למשה ואהרן, אלא הרג את זמרי בעצמו ולא המתין שהם יעשו זאת, כמבואר בגמרא מסכת סנהדרין דף פ"ב עמוד א', עיי"ש (פת לחם), ונאמר בו (**תהלים קו, ל-לא**)**: 'ויעמד פנחס ויפלל** - עשה פלילים ומשפט ברשעים, **ותעצר**

עיונים

יד. וימהר לקחת דיני האלהים ממי שחייב בהם וכו' כמו שאמר בפינחס וכו'. על פינחס אמרה התורה "בקנאו את קנאתי" (במדבר כה, יא). כיצד נראית קנאות אמיתית לכבוד שמים, ומהי דמותו הרצויה של קנאי? לימוד מופלא בסוגיא זו, למד הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל, מפרשה מופלאה בספר יהושע (פרק כב), שבו אנו 'פוגשים' שוב את פנחס בן אלעזר. מסופר שם, על בני גד וראובן שבנו מזבח בעבר הירדן, וכלל ישראל חשדו כי בכוונתם לבנותו לעבודה זרה (עיין שם במפרשים), ומשלחת מבני ישראל יצאה להוכיחם על כך. לא פלא שדווקא פנחס, הקנאי הגדול

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

הַמַּגִּפָּה וַתֶּחְשֹׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד עוֹלָם.

המגפה **ותחשב לו לצדקה** - מעשהו נחשב לו כמעשה נכון ונאצל, וזכה בברית כהונה **לדור ודור עד עולם**'.

עיונים

המקנא את קנאת ה', מאז ומעולם, נבחר לראש המשלחת.

ומה אומר פינחס לבני גד וראובן? הוא מזמין אותם לעבור ולקבל נחלה בארץ ישראל. אולם הלא הארץ כבר התחלקה לתשעה וחצי שבטים, וכדי לתת נחלה לשנים וחצי שבטים נוספים - יצטרכו כל השאר לוותר על חלק מנחלתם!

זאת ועוד: הרי זה לא מכבר התעוררה טענה מצד בני יוסף שהתלוננו כי הנחלה שקיבלו אינה מספקת בעבורם, ואיך יתכן להצטופף עוד יותר למען השבטים שכבר קיבלו נחלה בעבר הירדן? ולמרות זאת, פינחס מציע לוותר, יחד עם כל ישראל, כדי שלא ייגרם מכשול על ידי ישיבת שנים וחצי השבטים מעבר לירדן, כי כך היה פשוט וברור לו - שהכל צריכים לוותר ובלבד שלא תתרחש חלילה תקלה ומכשול בעם ישראל.

זהו קנאי אמיתי! מי שהעבירה שעלול הזולת לעבור כואבת לו כל כך - עד שכדי למונעה הוא מוכן לוותר משלו, הוא הראוי לתואר "מקנא קנאת ה' צבאות", ולכן זכה פינחס הוא אליהו להיות מי שישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, במהרה בימינו אמן! ('אמת ליעקב', פרשת ויחי, עמוד רלו).

השכר שקיבל פינחס על קנאותו "הנני נותן לו את בריתי שלום", ובזוהר (בראשית רט.) אמרו שאין מלאך המות שולט על המקנא (פינחס-אליהו), כיון שבקנאותו התעלה מעל כל פגם. סיבת המוות היא כתוצאה מזוהמת חטא אדם הראשון, ואפילו אותם שמתו בלא חטא מכל מקום מתו בעטיו של נחש, אמנם פינחס שהתרומם למדרגה כל כך גבוהה שעצמיותו לא תפסה אצלו מקום מלבד כבוד שמים, הוא התרומם במדרגתו עד לביטול עצמותו, על ידי כך הוא ביטל את כל אנוכיותו, והוציא ממנו כל זוהמא שהיא, לכן זכה לברית שלום ('שפתי חיים' עה"ת פרשת פינחס).

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

וְהָעֶשִׂירִי, שֶׁיִּהְיֶה מְעַט דְּבָרִים, וְקוֹלוֹ נָמוּךְ, וּמְעַט שְׂחוֹק, וּמְעַט שְׂבוּעוֹת בַּשֵּׁם עַל הָאֱמֶת, וְלֹא יַעֲבִיר עַל לְשׁוֹנוֹ כָּזָב, וְלֹא יֵשֵׁב בְּסוֹד מְשַׂחֲקִים, וְלֹא יִשְׂמַח בְּמַה שֶּׁשְּׂמֵחִים עַמֵּי הָאָרֶץ מִתַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם, וְזֶה מִכְּנִיעָה וְשִׁפְלוּת, לֹא מִצַּד גְּדֻלָּה וְהִתְנַשֵּׂא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (יִרְמְיָה טו, יז)**: לֹא יָשַׁבְתִּי בְּסוֹד מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי זַעַם מִלֵּאתָנִי.**

ישמח במה ששמחים בו עמי הארץ מתענוגי העולם - ולא ימצא סיפוק והנאה בתענוגי העולם הזה כפי מנהגם של עמי הארץ, ואת כל זה יעשה **מפני הכניעה** [הכנעה] **והשפלות, ולא מצד גדולה והתנשא** - לא מתוך גאווה והתנשאות, **כמו שאמר** ירמיהו **הנביא** (**ירמיה טו, יז**)**: 'לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז'** - לאחר שזכיתי בנבואה, לא הייתי מסוגל לשבת בקבוצת בני אדם הנאספים לשחוק ולשמוח, **'מפני ידך בדד ישבתי, כי זעם מלאתני'** - ומפני הנבואה שבאה לי מידך ישבתי בבדידות ובאבלות, שהרי מילאת אותי בנבואות זעם, שהן הנבואות על חורבן הבית וגלות העם (עפ"י רש"י ומצודת דוד).

ביישר לבב — וההנהגה העשירית היא **שיהיה מעט דברים** - שימעט בדיבורו, וכאשר ידבר, יהיה קולו נמוך, **וימעט בשחוק, ומעט שבועות בשם** - וימעט מלהישבע בשם ה' אף שנשבע **על האמת, ולא יעביר על לשונו כזב** - ולא יעלה על לשונו דברי שקר, **ולא ישב בסוד משחקים** - בחברת קלי דעת והלצים המתאספים לשחוק, **ולא**

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

בפרק זה מונה רבנו חמישה סימנים עיקריים שעל ידם אפשר להכיר ולדעת האם כניעתו של האדם הנוהג במנהגי הכנעה היא אמיתית: **אבל הסימנים, שבהם תתברר הכניעה מן הנכנע** - שעל פיהם נוכל לדעת האם כניעתו של הנכנע היא אמיתית **כשיראו בו** - כשנראה עליו סימנים אלו, **הם חמשה.**

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

אֲבָל הַסִּימָנִים, שֶׁבָּהֶם תִּתְבָּרֵר הַכְּנִיעָה מִן הַנִּכְנָע כְּשֶׁיֵּרָאוּ בּוֹ, הֵם חֲמִשָּׁה.

אֶחָד מֵהֶם, בְּעֵת חֹזֶק כַּעֲסוֹ עַל מִי שֶׁמְּבַזֶּה אוֹתוֹ בֵּין בְּמַאֲמָר בֵּין בְּמַעֲשֶׂה, (א)**שֶׁאִם יִמְשֹׁל בְּרוּחוֹ וְיִמְחַל, אַחַר הַיְכֹלֶת לְהִנָּקֵם, מֵעָנָוָה וְשִׁפְלוּת, יוֹרֶה עַל בֵּרוּר כְּנִיעָתוֹ.**

סימן **אחד מהם** ניכר **בעת חוזק כעסו** - בזמן שהאדם נתון בכעס **על מי שמבזה אותו** ומשפיל אותו, **בין במאמר בין במעשה** - בין בדיבור בין במעשה, וכעסו עומד בשיא תוקפו, ולמרות הכעס, נראה **שאם** הוא מתגבר על כעסו **וימשול** - והוא שולט **ברוחו וימחול** לאותו אדם, **אחר היכולת** - ואף על פי שיש באפשרותו ובכוחו **להינקם** ולהיפרע ממנו, הוא סולח לו **מתוך ענוה ושפלות,** הרי זה **יורה על ברור כניעתו** - הדבר יגלה ויברר באופן מוחלט את אמיתות ענוותנותו.

עיונים

א. שאם ימשול ברוחו וימחל אחר היכולת להינקם. כתב ה'אור החיים' (בראשית מה, ד): מצינו ליוסף שאמר בהתוודעו עם אחיו "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי". פירוש: אחיכם אני ומתנהג עמכם באחוה כאילו לא אירע דבר ביננו. ולא עכשיו בלבד, אלא אפילו בשעת המכירה עצמה - "אשר מכרתם", היינו בעת המכירה לא כהתה עין האחוה ממני... והדברים נוראים למתבונן בהרגשת צער יוסף בעת המכירה, ואף גם אז חסם בכוחות ברזל את גלי השנאה והנטירה שלא יתקרבו אליו לשוטפו...! ותלה את כל אסונו שבאה אליו כל הצרה הזאת ישר מהשמים, עכ"ד.

כתב בספר 'תומר דבורה' (א): האדם ראוי שידמה למדות קונו. הראשונה מהן: "מי א-ל כמוך". היינו שהקב"ה מלך נעלב סובל עלבון, מה שלא יכילהו הרעיון, כי הרי אין רגע שלא יהיה האדם ניזון ומתקיים מכח עליון השופע עליו, ובאותו רגע ממש שהקב"ה משפיע שפע קיומו לאדם

וְהַשֵּׁנִי, כְּשֶׁיִּפָּגְעֵהוּ פֶּגַע בְּמָמוֹנוֹ אוֹ יִקְרֵהוּ מִקְרֶה בְּקִרְבָיו, אִם יַגְבִּיר הַסֵּבֶל עַל הַחֲרָדָה, וְיִרְצֶה בִּגְזֵרַת הַבּוֹרֵא, וְיַצְדִּיק אֶת דִּינוֹ, יוֹרֶה עַל כְּנִיעָתוֹ הַטּוֹבָה וְשִׁפְלוּתוֹ לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עַל אַהֲרֹן בְּמַה שֶּׁאֵרְעוֹ בְּמוֹת נָדָב וַאֲבִיהוּא (וַיִּקְרָא י, ג)**:** [ב]**וַיִּדֹּם אַהֲרֹן, וְאָמַר דָּוִד** (תְּהִלִּים לז, ז)**: דּוֹם לַיְיָ וְהִתְחוֹלֵל לוֹ, וְנֶאֱמַר** (עָמוֹס ה, יג)**: לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם.**

והסימן השני הוא, כשיפגעהו **פגע בממונו** - כאשר יקרהו נזק ברכושו ונגרם לו הפסד גדול, **או** כאשר יקרהו מקרה של צער ואסון **בקרביו**, וגם בעת הזו, **אם יגביר** אז הסבל - את מידת סבלנותו **על** החרדה שנתרגשה עליו, **וירצה בגזירת הבורא** - ויקבל ברצון את גזירת הבורא, **ויצדיק** עליו **את דינו**, הרי זה **יורה** ויעיד בוודאות **על כניעתו הטובה ושפלותו לאלהים** - על כנות ענוותנותו וכניעתו לפני ה', **כמו שאמר הכתוב על אהרן** כשה' ניסה אותו **במה שאירע לו במות** עליו שני בניו **נדב ואביהוא**, שהתגבר על צערו ולא אמר דבר, כמו שנאמר (**ויקרא י, ג**)**:** 'וידום **אהרן**' - שתק ולא התלונן בעת צערו הגדול והנורא, אלא קיבל עליו דין שמים באהבה, **ואמר** דוד המלך (**תהלים לז, ז**)**:** 'דום **לה'** והתחולל לו' - בעת צרה, קבל גזירת שמים ותסבול את הכאב בדומיה, ותייחל ותצפה לישועת השם (עפ"י רש"י ורד"ק), **ונאמר** (**עמוס ה, יג**)**:** '**לכן המשכיל בעת ההיא ידם**' - החכם יידום בבוא זמן הרעה ולא יהרהר אחר מידת הדין (רש"י).

עיונים

ותנועה לאיבריו - האדם חוטא כנגדו באותו כח ממש. והרי אין דבר נסתר מהשגחתו בלי ספק, וה' רואה וסובל עלבונו. ועוד זאת, שממציא לאותו מכעיס כח ויכולת אשר בו הוא ממרה פיו, וממתין לו שישוב בתשובה.

ב. וידום אהרן. כתב רש"י: "קיבל שכר על שתיקתו, ומה שכר קיבל? שנתייחד עמו הדיבור, שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין". וביאר בספר 'דרכי מוסר' (פרשת שמיני): הדיבור שנתייחד עם אהרן לא היה רק בתורת שכר על שתיקתו במות שני בניו, אלא הייתה זו תוצאה של התעלותו ומדרגתו הגבוהה של אהרן.

הנה, כאשר פוקד את האדם אסון ומתים שני בניו, קשה עד מאד להשלים עם הדבר. כדי להגיע לדרגת "וידום אהרן", היה אהרן צריך לעמול ולהתייגע יגיעות רבות, להוסיף ולהתעלות ביראת

וְהַשְּׁלִישִׁי, כְּשֶׁיִּתְפָּרְסֵם עִנְיָנוֹ אֵצֶל בְּנֵי אָדָם בְּטוֹבָה אוֹ בְּרָעָה, שֶׁאִם יְשַׁבְּחוּהוּ עַל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה, [ג]**יִבָּז לְמְשַׁבְּחוֹ עָלֶיהָ, וְתִהְיֶה נִקְלָה בְנַפְשׁוֹ וּקְטַנָּה בְעֵינָיו מֵהְיוֹתָהּ מְקֻבֶּלֶת וּרְצוּיָה אֵצֶל הַבּוֹרֵא, לְקַטְנוּתָהּ נֶגֶד מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מִכַּפְלֵי הַטּוֹבָה הַהִיא, וְיֹאמַר לְמְשַׁבְּחוֹ:**

והסימן השלישי המורה על כניעתו של האדם הוא מבחן לבדיקת תגובותיו; **כשיתפרסם ענינו** - כאשר יקרה שמעשיו יתפרסמו **אצל בני האדם בטובה או ברעה** - הן פרסום מעשה טוב שעשה או להיפך, פרסום מעשה שלילי, וישמע את דעת הסובבים על מעשיו, או-אז יוכל לבחון את עצמו על פי תגובתו על מה שאומרים עליו, היינו **שאם** עשה מעשה טוב והוא שומע שהעולם **ישבחוהו על** פעולתו **הטובה** - ועל המעשה הטוב **שעשה**, יעקוב אחר תגובתו: אם באמת קנה לעצמו את מידת ההכנעה, או-אז **יבוז למשבחו עליה** - יבוז בליבו לאותו השבח, **ותהיה נקלה בנפשו וקטנה בעיניו** - ותהיה אותה פעולה בעיניו פעוטה וחסרת ערך **מהיותה מקובלת ורצויה אצל הבורא** - מכדי שתהיה מקובלת לפני השם יתברך ורצויה לפניו, **לקטנותה** - מפני קטנותה **נגד** ולעומת **מה שהוא חייב בו**, שהרי המעשים הטובים שהאדם חייב בהם כהכרת הטוב לבורא הם יותר **מכפלי** כפלים של **הטובה ההיא** - והמעשה הטוב שעשה, **ויאמר למשבחו** - ועליו לומר למי שמשבח אותו:

עיונים

שמים ובאמונת ה'.

אכן, אהרן עלה בידו להגיע למדרגה נשגבה של יראת שמים, עד כי "וידום אהרן" במות שני בניו. ומדרגה זו הביאתו למדרגה של השראת השכינה ונבואה, שנתייחד עמו הדיבור, שהרי אלמלא "וידום אהרן" לא היה יכול לזכות להשראת השכינה, כי אין השכינה שורה מתוך עצבות (ברכות לא, א).

ג. יבז למשבחו עליה. הנה בארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם מוזכרת מידת ה"ענווה". יש לדעת שענווה אין פירושה שאדם טועה בעצמו ואינו מכיר את מעלותיו, שזוהי שפלות הנפש ולא ענווה, והרי על משה רבינו נאמר (במדבר יב, ג) "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", והוא בעצמו כתב כן בתורה על פי הדיבור, ואם כן הוא הכיר וידע את מדרגתו, וידע שהוא עניו מכל האדם, ואף על פי כן זה לא הזיק לו ונשאר עניו.

אלא ענווה פירושה הכרת האמת, שאדם מכיר את מעלותיו אבל הוא מבין שאין להחשיב את

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

עצמו בהם, מפני שהכל מן השמים! כל הכוחות שיש לו זה חסד ורחמים מן השמים, וכמו שיש רחמי שמים על עצם החיים שלו, כמו שדרשו (בראשית רבה יד, ט) בפסוק "כל הנשמה תהלל י-ה" על כל נשימה ונשימה צריך להודות להקב"ה, כך גם כל המעלות הרוחניות וכוחות הנפש שיש לו הם חסדי שמים. ומשה רבינו הכיר את מדרגתו וידע שהוא עניו, אבל לא התגאה בזה, מפני שהבין שהכל מן השמים, וגם כוח ההבנה שלו הרי זה מן השמים, וכמו שכוחות הגוף הן מן השמים כך גם כוחות הנפש הם מן השמים, וממילא אין מה להתגאות בהם, ואף שיודע ומכיר את מדרגתו, אין במה להתגאות, כי כל המדרגה היא חסד ורחמים מן השמים.

והיפך הענווה היא כשאדם מרגיש חשיבות, כאילו הוא חשוב, ובאמת הרי הוא כמו עני שמקבל צדקה, שבכל יום נותנים לו מן התמחוי ושולחים לו צדקה, וכי הוא יחשיב את עצמו וירגיש אני עשיר שיש לי כסף... הרי זו צדקה שקיבל, ולא שייך להרגיש חשיבות בזה, כך גם כל אדם ואדם, כל המעלות והכוחות שיש לו הם צדקה מן השמים, ואין מקום להחשיב עצמו בהם, ואם הוא מחשיב את עצמו במשהו, זה גאווה!

והנה יש אדם שיש לו מעלות והוא מכיר את מעלותיו ושמח בהן, אלא שרוצה שגם אחרים יידעו מזה, ומתעניין לדעת מה חושבים עליו וכיצד מחשיבים אותו, האם יודעים את מעלותיו או לא, זוהי גאווה, שהוא מחשיב את עצמו, ורוצה שיחשיבו אותו. ואם יתבונן יבין כי אין מקום להחשיב את עצמו כלל, שהרי כל מה שיש לו הוא מקבל צדקה מן השמים, ואם כן במה הוא חשוב ולמה שיחשיבו אותו, ומדוע הוא שמח במה שמחשיבים אותו.

ובמסכת סנהדרין (ז, ב) מסופר על רב, שבשעה שהיה מקבל כבוד מהציבור כשהיו מלווים אותו והולכים אחריו, היה אומר פסוקים של ענוה, וכן מר זוטרא חסידא, כשהיו נושאים אותו על הכתפיים בשבת הרגל, והיו מכבדים אותו, היה אומר פסוקי ענווה, ופירש רש"י כדי שלא תזוח דעתו עליו. והיינו לא מחשש גאווה ממש, רק שמא תזוח דעתו, שירגיש משהו איזו שהיא הרגשה קלה של חשיבות ויפגום משהו משלמות מדרגת הענווה.

ולכאורה אם כן מדוע לא ביקש מהציבור שלא יכבדו אותו ולא יישאו אותו על הכתפיים?! הביאור בזה כי בשביל הציבור זוהי זכות ומצוה של כבוד התורה, ואי אפשר למנוע מהציבור את הזכויות, ומה שהוא חושש שמא ירגיש איזו חשיבות מזה, זוהי עבודה עצמית שלו שהוא צריך לדאוג להשפיע על עצמו שלא להרגיש חשיבות, אבל אינו יכול למנוע מהציבור את זכותם לקיים מצות כבוד התורה.

עוד מוזכר במשנה דלעיל בין הדברים שהתורה נקנית בהם גם "מתרחק מן הכבוד", היינו לא רק שלא לרדוף אחר הכבוד, ולא רק שלא לבקש כבוד, אלא להתרחק! וכשאדם מתרחק מן הכבוד אז יש לו הצלחה בתורה.

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

רַב לְךָ אָחִי, כִּי אֵינָהּ נֶגֶד עֲוֹנוֹתַי אֶלָּא כְּנִיצוֹץ מִן הָאֵשׁ בַּיָּם. וַאֲפִלּוּ אִם תִּהְיֶה נֶחְשֶׁבֶת לְמָאוּמָה, אֵיךְ אֵדַע אִם הִיא נִצֶּלֶת מִפִּגְעֵי הַהֶפְסֵד הַמַּשִּׂיגִים אוֹתָהּ, עַד שֶׁיְּקַבְּלֶנָּה הַבּוֹרֵא מִמֶּנִּי וְלֹא יְשִׁיבֶנָּה עָלַי וְיַשְׁלִיכֶנָּה בְּפָנַי, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יְשַׁעְיָה א, יב): כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי, וְאָמַר (יְשַׁעְיָה א, יג): לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת

רב לך אחי - חדל לך, אחי, מלשבחני, וכבר הפרזת בשבחיך, **כי אינה נגד** - כי המעשה הטוב שעשיתי, אינו נחשב ביחס לעוונותי **אלא כניצוץ מן האש בים** - כניצוץ אחד של אש כנגד מי הים הגדול. האם יוכל אותו ניצוץ לייבש את הים הגדול? הלא אינו אלא שביב קטן ואובד לעומת משברי הים, נחשב הוא למאומה! **ואפילו אם תהיה נחשבת למאומה** - ואפילו יש חשיבות וערך קל לאותו מעשה טוב, מכל מקום **איך אדע אם היא ניצלת מפגעי ההפסד המשיגים אותה** - איך אוכל לדעת שהוא נותר בערכו ולא נפגם על ידי אחד מהמפסידים הרבים העלולים להחסיר משלמותו, **עד שיקבלנה הבורא ממני** - עד שיהיה רצוי ומקובל לפני הבורא. אולי איבד את ערכו על ידי נגיעות, פניות ואינטרסים אישיים שנוספו בשעת עשייתו ושפגמו בו?! ומי יודע אם הבורא יקבל אותו ממני, **ולא ישיבנה עלי וישליכנה בפני** - ולא ישיב לי הבורא אותו וישליך אותו בפני, **כמו שכתוב** בתוכחת ישעיהו הנביא לעם ישראל (**ישעיה א, יב**): 'כי תבואו לראות פני - כשאתם עולים בשלושת הרגלים להֵרָאוֹת לפני בבית המקדש, **מי בקש זאת מידכם** - לא ביקשתי מכם לעשות זאת, כאשר הנכם ממרים את פי וידיכם מסואבות בחטאים, **רמס חצרי**' - עלייה לרגל בידיים מגואלות בחטא אינה נחשבת לכם למעשה המרומם את כבוד ה', אלא לביזיון. הנכם רומסים את חצרי (עפ"י רש"י ורד"ק), **ואמר (ישעיה א, יג): 'לא תוסיפו הביא מנחת**

עיונים

ואמנם יש אופנים שאי אפשר להתרחק מן הכבוד, וכפי שהזכרנו מרב ומר זוטרא חסידא שהיו מוכרחים לקבל את הכבוד מצד כבוד התורה, ובזה אין הדברים אמורים, אבל כשאפשר להתרחק מן הכבוד, באופן שאין זה פוגע ומזיק משהו לכבוד התורה, צריך להתרחק, ואם יכול להתרחק ואינו מתרחק אין לו הצלחה בתורה.

ומשמע שאפילו מי שאינו נהנה ואינו מחשיב את הכבוד, רק בדיעבד מכבדים אותו והוא יכול להתרחק, גם כן צריך להתרחק ('דרכי החיזוק', פרשת קרח).

שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי.

כָּל שֶׁכֵּן (ד)אִם יְשַׁבְּחֻנוּ בְּשֶׁקֶר, שֶׁצָּרִיךְ לְהַרְחִיק

שוא קטורת תועבה היא לי' - מתרה אני בכם לבל תקריבו לפני את מנחתכם שהיא מנחת שווא, והעשן העולה ממנה הוא לי קיטור של

תיעוב. אין היא לנחת רוח לפני (עפ"י רש"י).

למבחן אמיתותה של ההכנעה יש צד נוסף: **וכל שכן אם ישבחנו בשקר** - ואם ישבחוהו על מעשה טוב שהיה נראה שעשאו בשעה שהוא עצמו יודע שלא עשאו, אזי יוכל לבחון את עצמו: אם באמת רכש לו את מידת ההכנעה, **שצריך להרחיק**

עיונים

ד. אם ישבחנו בשקר שצריך להרחיק הדבר ההוא מעצמו. בפרשת מקץ: "ויאמר פרעה אל יוסף, חלום חלמתי ופותר אין אותו ואני שמעתי עליך לאמר, תשמע חלום לפתור אותו: ויען יוסף את פרעה לאמר, בלעדי, אלהים יענה את שלום פרעה" (בראשית מא, טו-טז). התנהגותו של יוסף מעוררת תמיהה. כעבד שזה עתה יצא מבית האסורים, היה עליו לשמוע את דברי פרעה באימה וביראה. אך הוא עושה את ההיפך: פרעה רק התחיל לדבר, וכבר היה יוסף צריך להפסיק אותו, בדברים של מה בכך. הרי לפרעה באמת לא היה איכפת בזכות מי הוא פותר את החלומות. וכי זוהי דרך ארץ לפני המלך? מכאן אנו למדים, עד היכן הגיעה ענוותנותו של יוסף הצדיק... נתאר לנו לרגע את המעמד הזה; פרעה יושב על כסא מלכותו, וכל חרטומי מצרים סביבו. מי הם אותם חרטומים? העילית של אנשי המדע והרוח, והם שלטו על כל המדינה בחכמתם ובכישופיהם.

והנה מגיע העבד מבית הסוהר, ופרעה פונה אליו: "חלום חלמתי, ופותר אין אותו!" כלומר: כל המדענים, החכמים הכל יכולים, אובדי עצות!... "ואני שמעתי עליך לאמר, תשמע חלום לפתור אותו", אתה תוכל להבין מה שאף אחד בעולם לא הבין, אנחנו בוטחים בך ובחכמתך... אדם רגיל במצב זה, בודאי לא היה מזדרז להעמיד את פרעה על טעותו; גם אם בסופו של דבר יאמר: "אלהים יענה את שלום פרעה", לפחות יהנה למספר רגעים מן הכבוד שחולקים לו, וישתעשע מעט בהרגשה שעיני כל גדולי המדינה נשואות אליו, בעוד שפרעה מספר את חלומו...

אכן לא כן יוסף! אפילו לרגע אחד אין הוא מסוגל לסבול שמכבדים אותו על מה שאין בו. מיד הוא קופץ, ומשסע את דבריו של פרעה: "בלעדי"!

על זה אומר המדרש: "אמר לו הקב"ה, אתה לא רצית להתגדל, חייך שעל ידי כך תעלה לגדולה ולמלוכה" (ע"פ 'באר משה').

הַדָּבָר הַהוּא מֵעַצְמוֹ, וְיֹאמַר לַמְסַפֵּר: דַּי לִי, אָחִי,

בְּקִצּוּרִי בְּמַה שֶׁאֲנִי חַיָּב בּוֹ לַבּוֹרֵא, אַל תְּקַבֵּץ

עָלַי עָוֹן קִצּוּרִי (ה)וַעֲוֹן הַשֶּׁבַח בְּמַה שֶּׁלֹּא עָשִׂיתִי,

הדבר ההוא מעצמו - עליו להרחיק שבחים אלו מעליו ולשלול אותם מכול וכול, **ויאמר למספר** - לאדם המהלל אותו: הלא **די לי, אחי, בקיצורי** ובאוזלת ידי **במה שאני חייב בו לבורא** - בכך שאני מתעצל ואיני ממלא כראוי את חובותי כלפי הבורא, **ואל תקבץ עלי עוון קיצורי ועוון השבח במה שלא עשיתי** - ואל נא תוסיף ותצרף לעוון עצלותי גם את העוון שמשבחים אותי על מה שלא עשיתי [שהרי כשמשבחים אדם בדבר שלא עשה, הקב"ה בודק אותו ואת מעשיו, וכשמתברר שלא עשה את מעשה הטוב שזכה בגינו לשבח, ה' חושב לו זאת לעוון ומעניש אותו על כך, כמו שאמרו חז"ל (ברכות סב, א): "כשם שנפרעים מן המתים, כך נפרעים מן הספדנים", ופירש הרא"ש (במס' מ"ק פרק ג'), שאם מספידים את המת בדבר שאין בו, הרי הדבר משמש לו למזכרת עוון, ובשל כך מענישים אותו על שלא עשה את מה שמספרים עליו (לפי פת לחם)]. אתה, המפליג בשבחי, הנך יכול להאמין לי שאיני מצטנע

עיונים

ה. ועוון השבח במה שלא עשיתי. במסכת שביעית (פרק עשירי משנה ח') תנן: "רוצח [בשוגג] שגלה לעיר מקלט, ורצו אנשי העיר [שם] לכבדו, יאמר להן: רוצח אני". כלומר, שחייב הרוצח לומר להם: "רוצח אני ואיני ראוי לכבוד!". והטעם הוא שאין לו לאדם ליטול כבוד שאינו מגיע לו. ובגמרא ירושלמי שם נאמר: "אמר רבי יוסי: הדא אמרה (זאת אומרת), בר נש דתני חדא מיכלא [-בן אדם ששנה מסכת אחת], והוא אזל לאתר ואינון מוקרין ליה בגין תרתיי [-שהלך למקום שמכבדים אותו שם בטעות על ששנה שתי מסכתות], צריך מימר לון (לומר להם): אנא חדא מיכלא אנא חכים [-אני בקי במסכת אחת בלבד]". ע"כ. כשם שהרוצח בשוגג חייב לסרב לקבל כבוד שאינו ראוי לו, הוא הדין שחייב כל אדם לסרב לקבל כבוד המבוסס על הערכה מוטעית של חכמתו האמיתית (מהר"א פולדא, ר"ש סירילאו, ופני משה).

ב'אגדת אליהו' ביאר את הדמיון בין רוצח בשגגה והיודע מסכתא אחת, כי הרוצח בשגגה הוא שהנרצח היה חייב מיתה ממקום אחר וזימנן הקב"ה בפונדק אחד וכו' (ראה מכות י, ב), אך אף על פי שהיה הנהרג חייב מיתה, עם כל זאת צריך הרוצח לגלות לעיר מקלט לקבל עונש כיון שהדבר נתגלגל על ידו, נמצא שיש בידו שתי בחינות, אחת לטובה, שעל ידו סולק רשע מן העולם, ואחת לרעה, שהתקלה נתגלגלה על ידו ובהכרח שיש בידו עון, ולכן מצד הבחינה האחת אם מכבדים אותו ואינו מודיע להם שהוא רוצח אינו מתכפר. וכמו כן גם היודע מסכתא אחת ומכבדין אותו

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ עֲוֹנוֹתַי וּפִשְׁעַי יוֹתֵר מִמֶּךָּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד, עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים נא, ה)**: כִּי פְּשָׁעַי אֲנִי אֵדָע.**

אני מכיר ומודה עליהם.

על שווא, **כי אני יודע** ומכיר את הֶקֵּף **עוונותי** ואת **פשעי יותר ממך, כמו שאמר דוד** המלך **עליו השלום** (**תהלים נא, ה**)**: 'כי פשעי אני אדע'** -

עיונים

בשביל שתים, יש לו שתי בחינות, אחת לטובה, שלפחות הוא יודע מסכתא אחת ואינו עם הארץ, ואחת לרעה שאינו יודע אלא מסכתא אחת בלבד, ועוד, שכאשר מכבדים אותו יותר ממה שיש בידו מתרשל מללמוד עוד, לכן צריך להודיע שיודע רק מסכתא אחת כדי למנוע ממנו הכבוד, ועל ידי כך יגיע לו תועלת ויחשוק ללמוד עוד ועוד.

בספר 'דרך פקודיך' (מצוה לו) כתב: "ומזה נלמד דעת לכל אדם כשרואה שמכבדין ומנשאין אותו שסוברין שהוא צדיק, מחוייב להודיע שאינו כן, ואם הודיעם והם אף-על-פי-כן מכבדין אותו יקבל מהם כי מאת ה' יתברך הוא הסיבה". והוסיף שם בהג"ה, וז"ל: "והנה תדע ידידי, כל ערום יעשה בדעת כי לפעמים הסירוב והמיאון שהאדם ממאן ואינו רוצה לקבל כיבוד בני אדם יגרום לו גדלות יותר, שיאמרו המכבדין ראו כמה גדולה צדקתו שכל כך תגדל ענוותנותו ושפלותו, הנה יגרום לו פיזור דעת נפשו ביותר ויצטרך למלחמה, על כן החכם עיניו בראשו במקום שיודע בודאי שבדיבורו שיאמר להם שאינו צדיק לא יפעול כלום, טוב לשתוק ולא יבא לישא וליתן בזה ויצטרך למלחמה בנפשו שלא יגרום לו הדבר יותר התנשאות הלב וכן קבלתי הדבר מרבותינו".

ומוסיף שם: "ובאם רואה האדם שמכבדין אותו והוא יודע בעצמו פחיתות ערכו כמ"ש החכם 'חטאי לוּ יריחוּן בם שכיני אזי ברחו רחקו מגבולי', אזי יאמר בדעתו מה נעשה לישראל כי הם מחבבין המצוות, לוּ יהיה מצות אתרוג, הוא האתרוג הוא צומח בלא דעת נפש המשכלת, הנה מניחין אותו בכלי כסף ומכבדין אותו ומנשקין אותו לא בעבור צדקותו כי הנה לא פעל כלום כי חומר הוא, רק להיות הוא חפץ של מצוה. הנה כזאת כשיבא האורח אל איש, הנה האיש רוצה לקיים מצות הכנסת אורחים שגדולה יותר מהקבלת פני השכינה, הנה נעשה האורח חפץ של מצוה, הנה גם אם יכבדוהו ביותר לא יתפעל האורח בזה כי הכיבוד הוא לא בעבור צדקותו, רק בעבור שנעשה אצל האכסנאי חפץ של מצוה, הגם שהוא חומריי, לוּ יהיה שהוא כמו אתרוג וערבה הלא מחבבין אותו בכלי כסף וזהב בעבור שנעשה חפץ של מצוה", עכ"ד.

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

וְאִם יִזָּכֵר בְּרָעָה שֶׁעָשָׂה, יוֹדֶה עַל נַפְשׁוֹ בְּקִצּוּרוֹ, וְאַל יַחֲזֹר אַחַר אֲמַתְלָאוֹת לְהָנְקוֹת מִמֶּנָּה וּלְזַכּוֹת עַצְמוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יְהוּדָה (בְּרֵאשִׁית לח, כו)**: צָדְקָה מִמֶּנִּי. וְאַל יִשְׁתַּדֵּל לְהַכְלִים וּלְהַכְחִישׁ**[ו]

ואם יזכר - וכאשר יקרה שיזכירוהו **ברעה שעשה** - על שעשה רעה, אזי אם הוא באמת בעל הכנעה, **יודה על נפשו** - ובעצמו **בקיצורו** - בכך שעשה שלא כהוגן ונכשל בדבר, **ואל יחזור אחר אמתלאות להנקות ממנה** - ואל יְחַזֵּר אחר תירוצים כדי לטהר את שמו וכדי **לזכות עצמו** - להצדיק את התנהגותו, **כמו שאמר יהודה** לאחר שפסק את דינה של תמר כלתו לשריפה, בחשבו שהיא הרה לזנונים. בשעה שהוציאוה להישרף שלחה לחמיה, יהודה, על ידי שליח את המשכון שקיבלה ממנו וביקשה להודיעו: לאיש שהחפצים האלה שייכים, לו אני מעוברת. יהודה הכיר את חפציו, הודה ואמר (**בראשית לח, כו**)**: 'צדקה ממני'** - צדקה תמר בדבריה שאינה הרה לזנונים, שכן ממני היא מעוברת ולא מאחר [ואף שכדי להציל את תמר משריפה היה יכול להודות בצדקתה בצנעה בפני בית הדין, ולא היה נצרך להודות בדבר בפרהסיא, מכל מקום כדי להסיר את החשד מעל תמר וכדי לטהר את שמה, הודה בדבר בפני כולם. גבורתו זו של יהודה מרומזת בדברי הגמרא (סוטה ז, ב): 'יהודה הודה ולא בוש', כלומר, שהעז להודות יותר מחובתו (תפארת ציון)]. **ואל ישתדל להכלים** את מי שסיפר על מעשהו הרע **ולהכחיש**

עיונים

ו. צדקה ממני. אמרו חז"ל: יהודה הודה ולא בוש, מה היה סופו? נחל חיי העולם הבא ושכר בעולם הזה (סוטה ז, ב). לכאורה הדברים תמוהים וטעונים ביאור - מקשה הגרי"ל חסמן זצ"ל (בספרו 'אור יהל' - ויחי) - מה מעלה מיוחדת מצינו בהודאתו של יהודה, שעל כך זכה לשכר כה גדול הן בעולם הזה והן לעולם הבא? כלום יעלה על הדעת שיהודה יסכים לאבד ג' נפשות נקיות כתמר ושני בניה, ובלבד שלא להודות?

אלא מבאר הגרי"ל: טבעו של אדם כפי שאנו רואים מעשים בכל יום, שאם יטעה בענין כל שהוא וימצא שטעה, אף כי יודה בטעותו ויחפש כל מיני תחבולות ועצות כיצד לתקן את המעוות, אך יעשה זאת בצנעה ובסתר, מתוך חשבון כי מה יועיל אם יפרסם טעותו. ואדרבה, ימצא איזשהו חשבון ל"שם שמים" שלא לפרסם.

גם יהודה אילו רצה, היה יכול למנוע שריפת תמר גם בלא שיודה קבל עם ועולם. אך מכיון שהכיר יהודה בצדקת תמר, לא היסס אף לרגע והכריז בפומבי "צדקה ממני"! ולא חיפש תחבולות כיצד

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

להצילה מבלי שיתגלה קלונו ברבים. שכן, במקרה כזה, אף כי תשאר בחיים אבל הרי האמת תשאר מכוסה ותשאר בחשש פגם משפחה וחשש לפגם בילדים שעתידים להיוולד. ולכן הוא השליט את כח המלכות שבו, ונאזר בישרות שבו, והכריז בגבורה לעיני כולם: "צדקה ממני", כלומר: תמר צדקה וההריון ממני... ובזה הכריז את כל האמת קבל עם ועולם. בכך באה לידי ביטוי גדלותו המיוחדת של יהודה, אחר שהיה מוכן לסבול את הבזיון הגדול על מנת להוציא את האמת לאור! ולפיכך זכה שכל בני ישראל נקראים 'יהודים' על שמו!

בתוספתא (ברכות פ"ד הט"ז) שנו: "מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שהודה בתמר". וכתב בספר 'שיחות מוסר' (מאמר כ"ג): נראה, שטעם זה שמחמתו זכה למלכות, אין סוף ענינו בתורת זכות וקבלת שכר גרידא, אלא שעל ידי מעשים אלו נעשה ראוי ומוכשר למלכות וכתר מלכות יהא הולמו. שכן עיקרו של מלך הוא קבלת עול אחריות על כל אלו שאימתו מוטלת עליהם, שאין לך עול של אחריות גדול מזה שמוטל על המלך. ומקרא מלא הוא (משלי כה, ג): "שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר", ופירש רש"י (שבת יא, א): "שהוא [המלך] צריך להיות לו לב לכמה מדינות למס הקצוב, ולכמה מלחמות ולכמה משפטים, והכל ביום אחד". ויהודה התרומם בכוחו של מעשה זה למידת אחריותו של מלך, שהרי עיקר מעלתו של מעשה זה הוא במידת קבלת האחריות שבו. בזה שהודה במעשה תמר נשא באחריות מעשיו ולא הסירה מעליו, והודה ולא בוש לומר "צדקה ממני", והיא גופא גבורתו של יהודה שהכיר בעול האחריות ועמד בו, ומשום כך זכה למלכות, עכ"ד.

דברים מאלפים בגודל מעלת מודה על האמת, כתב בספר 'מרפא לשון', וז"ל: "וכמה יש לאדם להתעורר וליקח מוסר להודות על האמת, ואם טעה לא יבוש לומר שטעה, ועל ידי כן יזכה לתורה, כמאמר חז"ל (גיטין מג, א) אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם וכפירוש רש"י שם. ואם ח"ו, מחמת בושה יחזיק בטעות ולא יודה על האמת, תצא תקלה ומכשול על ידו ויהיה הקולר תלוי בצווארו".

"וישים אל לבו מאמר רב עמרם חסידא: "מוטב דתכספו בי עמרם בעלמא הדין ולא תכספו מני בעלמא דאתי" [-מוטב שתתביישו בי בעולם הזה ולא בעולם הבא] וכמה יחרד האיש בזוכרו שהחסיד הזה לא חס על כבודו ונתבייש ברבים מספק שמא לא יוכל לכפות את יצרו. מה יעשו איזובי קיר כמונו שלא לחוס על כבוד המדומה בעולם העובר ולחוס על כבוד שמים. כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו. וישים אל לבו, הלא נבראתי לכבוד המקום ברוך הוא ואיך אחוס על כבודי שיתמעט כבוד שמים ח"ו על ידי, הלא לא באתי לעולם אלא לכבודו ברוך הוא".

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

המספר - או לכפור בדברי המספר עליו רעות, **ואל יאשימנו על אשר גילה אותו** - ואל יטיל עליו אשמה וייחס לו רוע-לב על שגילה את כשלונו, **אבל** [אלא] **יאמר לו: אחי, מה שיעור מה שהשקפת עליו מרוע מעשי אצל מה שלא ידעת ממני** - המעשה הרע שגילית אצלי אינו אלא כאין וכאפס לעומת רוב עוונותי שאינם ידועים לך, **אשר האריך לי הבורא סתרו בהם** - אשר הבורא ברחמיו מסתיר ומעלים אותם זמן רב מבני אדם, **ואילו היה נגלה לך רוע מעשי** - ואילו היה נודע לך עד כמה גדולים מעשי הרעים ועד כמה **עוונותי** מרובים, **היית בורח ממני ומפחד מעונש הבורא עליהם** - היית חושש על נפשך, ובורח ממני מרוב פחד שלא יעניש הבורא גם אותך עליהם, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (נגעים פרק י"ב מ"ו וסוכה נו, ב) "אוי לרשע ואוי לשכנו" (מרפא לנפש ופת לחם), **כמו שאמר אחד מן המשוררים** [הוא רבי יצחק בן לוי אבן מר שאול, רבו של רבי יונה אבן גנאח בתחינתו המודפסת במחזורים של הספרדים והאיטלקים. תחינה זו מתחילה במילים: "אלהי, אל תדינני כמעלי" והיא נאמרת בתפילת שחרית של ראש השנה לפני "נשמת" (פתחי לב)]: **חטאי לוּ יריחון כם שכני, אזי ברחו ורחקו מן גבולי.** כלומר, אם ידעו חברי עד כמה רבים הם חטאי, יתרחקו ממני. **ואמר איוב (איוב לא, לג): 'אם כסיתי כאדם פשעי'** - האם הסתרתי את פשעי כדרך שאר בני אדם המכסים את פשעיהם ומכחישים אותם? לא עשיתי זאת, אלא אם נכשלתי בחטא, הודיתי בכישלוני (לפי מצודת דוד).

וגם אם הוא יודע בעצמו **שמה שסיפרו עליו** הוא **שקר**, לא ינקום במוציא דיבתו רעה ולא יקניטהו, אלא **יאמר למספר: אחי, אין מן התימה** - אינני מתפלא על **מה שהצילני הבורא**

הַמְסַפֵּר, וְאַל יַאֲשִׁימֶנּוּ עַל אֲשֶׁר גִּלָּה אוֹתוֹ, אֲבָל יֹאמַר לוֹ: אָחִי, מַה שִּׁעוּר מַה שֶּׁהִשְׁקַפְתָּ עָלָיו מֵרֹעַ מַעֲשַׂי אֵצֶל מַה שֶּׁלֹּא יָדַעְתָּ מִמֶּנִּי, אֲשֶׁר הֶאֱרִיךְ לִי הַבּוֹרֵא סִתְרוֹ בָהֶם, וְאִלּוּ הָיָה נִגְלֶה לְךָ רֹעַ מַעֲשַׂי וַעֲוֹנוֹתַי, הָיִיתָ בוֹרֵחַ מִמֶּנִּי וּמִפַּחֵד מֵעֹנֶשׁ הַבּוֹרֵא עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַמְשׁוֹרְרִים: חֲטָאַי לוּ יְרִיחוּן בָּם שְׁכֵנַי, אָזַי בָּרְחוּ וְרָחֲקוּ מִן גְּבוּלִי. וְאָמַר אִיּוֹב (אִיּוֹב לא, לג): אִם כִּסִּיתִי כְאָדָם פִּשָׁעִי.

וְאִם מַה שֶּׁסִּפְּרוּ עָלָיו שֶׁקֶר, יֹאמַר לַמְסַפֵּר: אָחִי, אֵין מִן הַתִּמַּהּ מַה שֶּׁהִצִּילַנִי הַבּוֹרֵא

חובות שער הכניעה הלבבות ביישר לבב

מֵעָשׂוֹת מַה שֶּׁתָּלִיתָ בִּי אֵצֶל רֹב הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר גְּמָלַנִי, אַךְ הַתֵּמַהּ סִתְרוֹ עָלַי בְּמַה שֶּׁהוּא יוֹתֵר מְגֻנֶּה וְגָדוֹל מְאֹד מִמַּה שֶּׁסִּפַּרְתָּ עָלַי. חֲרֵף אָחִי, [ז]וַחֲמוֹל עַל זְכֻיּוֹתֶיךָ, שֶׁלֹּא תֹאבַדְנָה מִמְּךָ וְלֹא

תרגיש - שלא יאבדו לך זכויותיך בלי שתרגיש, **כי כבר נאמר** [סָפַר] **על אחד מן החסידים** שקרה מקרהו **שזכרו אותו לרעה** - שאדם אחד דיבר עליו לשון הרע, **וכיון שהגיעו** ונודע לו **הדבר**, או-אז **שלח למדבר בו** - שלח מתנה לאותו אדם שדיבר עליו לשון הרע **כלי מלא מזימרת ארצו** - ממיטב מעדני שדהו [בבראשית מג, יא: 'מזמרת הארץ' ובתרגום אונקלוס: "מדמשבח בארעא", פירוש: מהגידולים המשובחים שבארץ, שהכול מזמרים עליהם כשבאים לעולם (רש"י עה"פ שם)], **וכתב אליו** - וצירף למתנה מכתב בלשון זו:

עיונים

ז. וחמול על זכויותיך שלא תאבדנה ממך. מבואר בדברי רבינו שיש חומרה גדולה בחטא של לשון הרע, שהמדבר לשון הרע על חבירו נוטלים ממנו חלק מזכויותיו ונותנים לחבירו, ובהמשך כתב שכמו כן נוטלים חלק מחובות חבירו ונותנים לו. והזכירה ה'חפץ חיים' בספרו 'שמירת הלשון' (שער הזכירה פ"ג), וכן כתב בספר 'מגיד מישרים' לבית יוסף (פרשת ויקהל), והוסיף שאילו ידעו בני אדם דבר זה, היו שמחים כאשר הם שומעים שמדברים עליהם לשון הרע, כאילו קיבלו כסף וזהב. רמז לדבר הביא בספר 'דמשק אליעזר' (תנינא פרשת אמור), מדברי הפסוק (ויקרא כד, יט) "ואיש כי יתן מום בעמיתו" - שידבר עליו לשון הרע, "כאשר עשה כן יעשה לו" - היינו שמחליפים מעשיהם ביניהם. והחיד"א בספרו (צפורן שמיר סימן יג אות רטז) הביא דברי מדרש מרגניתא דרבי מאיר שאמרו: "אוי למי שמאבד עמלו", ופירש שם: אפשר שמדבר לשון הרע, וחבירו לוקח זכויותיו והוא מאבד את עמלו.

ובטעם הדבר שמי שדיברו עליו, נוטל זכויות המספר ומעביר אליו חובותיו, כתב בספר 'שפתי חיים' (מידות ח"א עמ' כג, קובץ מרפא לשון ח"ד עמ' 59) בשם הגר"א דסלר, שהיא מידה כנגד מידה, שהמספר לשון הרע רצה בכך להתגדל על חשבון ביזוי והשפלת חבירו, וכנגד זה מגדילים את חבירו על חשבון המספר ומעבירים אליו זכויות המספר, וכך מתגדל על חשבונו. ובספר 'דרש דוד' (תזריע עמ' תט הערה 5) הביא חיזוק לדברים אלו, מדברי הגר"ש ווסרמן שביאר לשון חז"ל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) 'כל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא', שאין הכוונה כפשוטו שמתכבד בכישלון חבירו, אלא שמתכבד במה שמבזה ומשפיל את חבירו, שאין לו חלק

חובות שער הכניעה הלבבות ביישר לבב

תַּרְגִּישׁ, כִּי כְּבָר נֶאֱמַר עַל אֶחָד מִן הַחֲסִידִים שֶׁזָּכְרוּ אוֹתוֹ לְרָעָה, וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוֹ הַדָּבָר שָׁלַח לַמְדַבֵּר בּוֹ כְּלִי מָלֵא מִזְמֹרַת אַרְצוֹ וְכָתַב אֵלָיו:

מלעשות את מה **שתלית בי** - את המעשה הרע שייחסת לי, **אצל רוב הטובות אשר גמלני** - שהרי העובדה שה' מנע ממני מלבצע אותו מעשה רע שפרסמת על שמי, היא בגדר חסד שעשה ה' יתברך עימי, והיא אחת הטובות שגמלני, אחת מני רבות וגדולות שהוא עושה עימי בכל עת. **אך התימה** - אך מה שכן מפליא אותי הוא, **סתרו עלי** - שהבורא מעלים ומסתיר מבני אדם את החטאים שכן עשיתי, **במה שהוא יותר מגונה וגדול מאר** - שהם גרועים ומגונים בהרבה יותר **ממה** [מאלה] **שסיפרת עלי.** ולכן **חרף** - חדל לך, **אחי, וחמול נא על זכויותיך, שלא תאבדנה ממך ולא**

עיונים

לעולם הבא, שכיון שמשפיל את חבירו, מידה כנגד מידה מגדילים מדרגת חבירו בכך שמעבירים לחבירו כל זכויותיו, ולא נשאר לו לחלקו לעולם הבא. וראה בספר 'מכתב מאליהו' (ח"ד עמ' 213) ביאור נוסף בדברי רבינו מדוע מי שדיברו עליו לשון הרע נוטל זכויות המספר ומעביר אליו חובותיו [ראה לקמן עיונים פרק ט' ד"ה מתכבד בקלון].

ה'חפץ חיים' (שמיה"ל שער הזכירה פ"ג) אחר שהביא דברי רבינו כאן, כתב: "ולפי זה, מי שמוטבע ח"ו במידה הרעה הזאת להריק על חבירו בחיצי לשונו תמיד, אפילו אם ירגיל את נפשו תמיד לתורה ולמצוות לא יועיל לו, כי מיד אחרי שישתכר שבוע או שבועיים איזה אושר נצחי על ידי תורה ומצוות, ידבר על חבירו גנות ויתן לו את זכויותיו לנצח ויקח תמורתם את עוונותיו, וכן כך יהא לאורך כל ימיו, עד יום מותו משתכר מעט תורה ומצוות, ושוב מעביר לחבירו הזכויות ולוקח העוונות על ידי לשון הרע שדיבר בו, ונמצא שאדם זה עלול לצאת מן העולם נקי מנכסיו מהקנינים הנצחיים של תורה ומצוות, ויהא ממולא תמורתם בעוונות רבים ועצומים, מינים ממינים שונים של כמה וכמה אנשים שדיבר עליהם גנות, ולפיכך הזהירנו דוד המלך ע"ה שתחילת הכל "נצור לשונך מרע" ורק אחר כך "סור מרע ועשה טוב", דרק משינצור את לשונו, אזי כל הטוב הנצחי שיזמין לו ה', אם מועט ואם הרבה הכל נשאר בידו ולא יתן לאחרים חילו. עכ"ד.

ועיין 'חפץ חיים' (ח"ב פ"א) דהביא מהגר"א זיע"א שאדם שבא לעשות תשובה ולתקן כל מעשיו, ראשית תיקונו צריך להיות על שמירת פיו ולשונו בשמירה יתירה, ששמירת פיו היא 'גדר' לשמירת כל שאר המצוות. אבל אילו יקדים לקבל על עצמו קבלות אחרות בשמירת המצות ויניח לעצמו עדיין לדבר ככל העולה על רוחו במשך הזמן כל קבלותיו וגדריו יהרסו. יעויי"ש.

חובות הלבבות שער הכניעה

הִגִּיעַנִי שֶׁשָּׁלַחְתָּ לִי מִנְחָה מִזְכְיוֹתֶיךָ, וּגְמַלְתִּיךָ בָּזֶה.

וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם יָבוֹאוּ לְיוֹם הַחֶשְׁבּוֹן, וּכְשֶׁמְּרֵאִים לָהֶם מַעֲשֵׂיהֶם, [ח]יִמְצְאוּ בְּסֵפֶר זְכִיּוֹתָם זְכִיּוֹת שֶׁלֹּא

ביושר לבב

הגיעני - קיבלתי את תשורתך **ששלחת לי, מנחה מזכיותיך** - המכילה חלק נכבד מזכויותיך, **וגמלתיך בזה** - והנני מביע את הוקרתי ותודתי לך במכתב זה.

וכבר אמר אחד מן החסידים: הרבה בני אדם יבואו ליום החשבון - כי רבים מבני האדם, שיגיעו ליום שבו יצטרכו לתת דין וחשבון על מעשיהם, **וכשמראים להם מעשיהם** שעשו בעולם הזה, **ימצאו בספר זכיותם,** [זכויותיהם] **זכויות** נוספות על מעשים שהם יודעים בעצמם **שלא עשו** [עשאום],

עיונים

ח. ימצאו בספר זכויותם זכויות שלא עשו אותן. דין זה שמעבירים מצוותיו למי שדיבר עליו, כתב מורינו הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, שזה נאמר רק בבעל לשון הרע הרגיל בכך, דהיינו במי שאינו מקפיד על איסור זה ('הליכות חיים' ח"ב עמ' קפט שאלה תח, 'לרעך כמוך' ח"ג עמ' 363). החוזר בתשובה ומבקש מחילה ממי שדיבר עליו, כתב ה'חתם סופר' (דרשות חת"ס לז' אדר, דף קע עמ' ב) שמקבל בחזרה את כל זכויותיו שעברו לחבירו, וכן כתב ה'בן איש חי' ('בן איש חיל' ח"ג דרוש ג' לשבת תשובה עמוד מב) בשם ספר 'מערכי לב' (ח"א דף קנד:). ובכך פירש ה'בן איש חי', מה שמבקשים 'אבינו מלכנו כתבנו בספר זכויות', שהרי בימים הנוראים, כל ישראל מבקשים מחילה מחבריהם ומוחלים זה לזה, ולכן מבקשים שהזכויות שהפסדנו כאשר העברנו לאחרים מחמת שדיברנו עליהם לשון הרע, עכשיו שכל חברינו מחלו לנו עליהם, תכתבו אותם לנו לטובה. ויש שביארו על פי זה את הפסוק בתחילת פרשת מצורע "זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו", ביום שמטהר עצמו ועושה תשובה אז נחשב "תורתו", כי הרי חוזרים אליו כל זכויותיו ותורותיו שאבדו לו בעת דברו לשון הרע, אבל עד עכשיו נחשב על חשבון חבירו שדיבר עליו לשון הרע ('ארץ צבי', מצורע תרפ"ז; 'פרדס יוסף' ריש מצורע).

ואותו אדם שסיפרו עליו לשון הרע כשימחול לאנשים שדברו עליו הלשון הרע, כתב בספר 'אילת השחר' (ויקרא יט, טז) שעל אף שהזכויות חוזרות למדברים, מכל מקום אינו מפסיד הוא בכך

חובות הלבבות שער הכניעה

עָשׂוּ אוֹתָן, וְיֹאמְרוּ: לֹא עָשִׂינוּ אוֹתָן. וְיֵאָמֵר לָהֶם: עָשָׂה אוֹתָן אֲשֶׁר דִּבֵּר בָּכֶם וְסִפֵּר בִּגְנוּתְכֶם. וְכֵן כְּשֶׁיֶּחְסַר מִסְפַּר זְכִיּוֹת הַמְסַפְּרִים בִּגְנוּתָם, יְבַקְּשׁוּ אוֹתָן בָּעֵת הַהִיא, וְיֵאָמֵר לָהֶם: אָבְדוּ מִכֶּם בְּעֵת שֶׁדִּבַּרְתֶּם בִּפְלוֹנִי וּפְלוֹנִי. וְכֵן יֵשׁ מֵהֶם גַּם כֵּן שֶׁיִּמְצְאוּ בְּסֵפֶר חוֹבוֹתָם חוֹבוֹת שֶׁלֹּא עָשׂוּ, וּכְשֶׁאוֹמְרִים: לֹא עָשִׂינוּן, יֵאָמֵר לָהֶם: [ט]נוֹסְפוּ עֲלֵיכֶם בַּעֲבוּר פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי שֶׁדִּבַּרְתֶּם בָּם,

ביושר לבב

וכאשר **יאמרו** - ויתמהו וישאלו: והלא **לא עשינו אותן** [אותם] המעשים. **וייאמר** [ישיבו] להם: מצוות אלה **עשה אותן** פלוני, והן נזקפו לזכותכם **באשר דיבר בכם** - מפני שאותו פלוני דיבר עליכם לשון הרע **וסיפר בגנותכם. וכן** - וכך יקרה גם כן, **כשיחסר מספר זכיות המספרים בגנותם** - כשאותם שדיברו בחבריהם דברי גנאי יגלו שזכויותיהם ומעשיהם הטובים התמעטו, וכאשר ידרשו **ויבקשו אותן** - את מצוותיהם ברשימת הזכויות **בעת ההיא** ולא ימצאום, יתמהו על פשר הדבר, **וייאמר** - ישיבו **להם:** אמנם נכון הדבר שעשיתם מצוות נוספות ומעשים טובים לרוב, אך הן **אבדו מכם בעת שדיברתם** לשון הרע **בפלוני ופלוני. וכמו כן, יש מהם** - מבעלי לשון הרע **גם כן שימצאו בספר חובותם** [חובותיהם] **חובות** - עבירות נוספות שנזקפות לחובתם, גם כאלה שהם יודעים **שלא עשו** אותן, **וכשבאים** בטענה **ואומרים: לא עשינון, ייאמר** [משיבים] **להם:** מעשים אלו לא אתם עשיתם אותם, אך הם **נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדיברתם בם** - עבירות אלה נעשו על ידי פלוני ופלוני, והן נזקפו לחובתכם מפני

עיונים

שמחל להם, כיון שהזכות שיש לו במה שמחל להם, שקולה הרבה כנגד כל הזכויות שעברו אליו והחזירם על ידי מחילתו.

ט. נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדברתם בם. במסכת ערכין (טו, ב): "אמר רב חסדא, אמר מר עוקבא: כל המספר לשון הרע, אומר הקב"ה לשר של גיהנום, אני עליו מלמעלה, ואתה עליו מלמטה, נדוננו [-נדון אותו ביחד, להענישו], שנאמר וכו'". ה'בן יהוידע' (שם, ד"ה אני עליו) פירש מאמר זה על פי מה שכתוב בספרים (חוה"ל כאן, והובא בשמה"ל שער הזכירה פ"ג) שהמדבר לשון הרע על חבירו נוטל עונש עוונותיו של חבירו וחבירו נוטל שכר מצוותיו, שהקב"ה אומר לשר של גיהנם 'אני עליו מלמעלה' ליטול את השכר הראוי לו עבור מצוותיו וליתנו לאותו שדיבר עליו, ו'אתה עליו מלמטה' לדונו בגיהנם על העוונות של אותו שדיבר עליו.

חובות שער הכניעה הלבבות ביושר לבב

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים עט, יב)**: וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי. וְעַל זֶה הִזְהִירָנוּ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ** (דְּבָרִים כד, ט)**: זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדָּרֶךְ.**

וְהָרְבִיעִי, כְּשֶׁיֵּיטִיב לוֹ הָאֵל בְּטוֹבָה גְּדוֹלָה, שחירפו וגינו את עם ישראל [כוונת רבנו רומזת לנאמר (תהלים פג, ג-ד) "כי הנה אויבך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש, על עמך יערימו סוד". מבאר רש"י (שמות טו, ז): מהי ההמיה של אויבי ה'? - על עמך יערימו סוד. בפסוק זה נקראים אומות העולם אויביו של מקום, מפני שהם מצירים ומציקים לישראל, וכל מי שמיצר לישראל, כאילו מתקומם כנגד הבורא בעצמו. על פי זה, הפסוק: "והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם" הוא בקשה לה' שיעניש את אומות העולם שהציקו לישראל הרבה יותר משיעור חטאם שחטאו, וזאת על "חרפתם אשר חרפוך ה'", מפני שחירפו את ישראל ודיברו עליהם רעה, והמחרף את ישראל כביכול מחרף את הקב"ה ונעשה אויבו. כיוון שדיברו וחירפו את ישראל, יש לזקוף לחובתם גם את כל עוונותיהם של ישראל, ויש להעניש גם עליהם (על פי 'פת לחם')]. **ועל** מעשה זה של לשון הרע **הזהירנו הכתוב** באזהרה חמורה שלא לדבר בגנותם של אחרים **באמרו** (**דברים כד, ט**)**: 'זכור את** עונש הצרעת **אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך'** - שלקתה בה מרים הנביאה על שדיברה לשון הרע באחיה במשה.

והסימן **הרביעי** המורה על כניעתו של האדם, הוא, **כשייטיב לו האל בטובה גדולה** ומיוחדת, כגון, שדיברתם עליהם לשון הרע, **כמו שנאמר** (**תהלים עט, יב**)**: 'והשב לשכנינו שבעתים אל** חיקם - הענש את שכנינו פי כמה וכמה יותר ממה שמגיע להם. לכאורה בקשה זו חורגת מכללי הצדק; איך ניתן להענישם יותר ממה שמגיע להם? מפני **חרפתם אשר חרפוך אדני'** - מפני

עיונים

עוד אמרו בגמרא שם: "אמר ריש לקיש: כל המספר לשון הרע, מגדיל עוונות עד לשמים, שנאמר: שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ". ה'עיון יעקב' (שם ד"ה ואמר) מפרש דברי הגמרא על פי מה שאמרו במסכת ראש השנה (יז, א) 'למי נושא עון, למי שעובר על פשע', והיינו שעל ידי שחבירו מעליבו ואינו משיב לו, נוטל הקב"ה את עוונותיו של הנעלב ונותנם על אותו שהעליבו, ואם כן כשמדבר לשון הרע כנגד חבירו וחבירו שותק ואינו משיב לו, נמצא שמגדיל המדבר את עוונותיו עד לשמים, שמלבד עוונותיו שלו נוספים עליהם עוונותיו של חבירו.

חובות שער הכניעה הלבבות ביושר לבב

כְּחָכְמָה יִתֵּרָה וּתְבוּנָה רַבָּה, אוֹ עֹשֶׁר גָּדוֹל, אוֹ כָּבוֹד אֵצֶל הַמְּלָכוּת, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, מִמַּה שֶׁנָּהֲגוּ בְּנֵי אָדָם לְהִתְפָּאֵר בָּהֶם וּלְהִתְנָּאוֹת בַּעֲבוּרָם, (י)**וְיִשָּׁאֵר עַל עִנְיַן שִׁפְלוּתוֹ קֹדֶם לָכֵן, וְלֹא הוֹסִיף** כשיעניק לו חכמה יתירה ומופלגת או **תבונה רבה** - הבנה עמוקה, **או** כאשר הוא זוכה **לעושר גדול, או כבוד אצל המלכות,** והדומה לזה - או טובות אחרות הדומות להן, **ממה** [מהטובות] **שנהגו בני אדם** - טובות שדרך בני אדם **להתפאר בהם ולהתגאות בעבורם,** ועל אף הטובה המיוחדת **יישאר על ענין שפלותו** - הוא ימשיך להתנהג באותה שפלות שהיה מתנהג בה **קודם לכן** - קודם שעלה לגדולה, **ולא הוסיף** - ולא נתווספו לו על ידי טובות אלה

עיונים

י. וישאר על ענין שפלותו קודם לכן. ואכן כך אמרו חז"ל על דוד המלך ע"ה (מגילה יא, א): "ודוד הוא הקטן - הוא בקטנותו מתחילתו ועד סופו. דכשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה, כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה". ופירש המהרש"א, שבקטנותו השפיל דוד עצמו אצל מפיבושת רבו, שהיה מבייש את פניו בהלכה. כך במלכותו, הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה שהוא אחיתופל שקראו "אלופי ומיודעי".

נמצאנו למדים, כי כן דרך הצדיקים, כל זמן שהקב"ה מוסיף להם כבוד וגדולה, הם מוסיפים בעצמן שפלות וענוה. והוזהרנו בזה על ידי שלמה המלך ע"ה (קהלת י, ד): "אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח", ופירש האלשיך הק' (וכעין זה באבן עזרא): אם עלית להיות מושל, מקומך אל תנח, וברח מן השררה. ואם נעשית שר, לא יגדל ערכך בעיניך ולא תגדיל כסאך, כי אם "מקומך" הראשון - הוא שפלות הרוח שהיתה בך עד כה - "אל תנח". כי השפלות הזו תשמש לך כמרפא, ותמנע ממך לחטוא חטאים גדולים המתרגשים ובאים מן השררה.

רבי שמואל הומינר זצ"ל (בספרו 'עבד המלך' - קהלת, שם) כתב על פסוק הנ"ל: "הוזהרנו בזה, אם עלה אדם לגדולה לא יעלה בלבו שום גיאות והתנשאות כלל, אבל יוסיף הכנעה ענוה ושפלות בימי גדולתו ורוממותו כמו בימי עניו ודכאותו".

זוהי הוראה לכל אדם באשר הוא! לבל תזוח דעתו כשעולה במדריגתו הרוחנית, או בשררה כלשהי. וכשם שדרשו חז"ל מהכתוב "הוא משה ואהרן" - הם בצידקתם מתחילה ועד סוף. כך ניתן להבין בלשון הכתוב "איש ראש לבית אבותיו הוא" (במדבר א, ד) - "הוא" - מתחילתו ועד סופו. והיינו שכאשר עולה כל אדם לגדולה ונעשה "ראש לבית אבותיו", עליו להישאר בענוותנותו

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

כבתחילה ולא להתנשא ולהתגאות.

ביסוד זה, ניתן להבין את דברי חז"ל (ברכות ו, ב): "כל הקובע מקום לתפילתו אלוקי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו". מתבקשת מאליה השאלה: מה שייכת ענוה לקובע מקום בתפילתו?!

ותירץ ה"בן יהוידע", כי בבית הכנסת אין כל המקומות שוים. יש מקומות המיועדים לגדולים, ויש מקומות לקטנים ולילדים. יש מקומות המיועדים לעשירים וחשובים, ויש מקומות המיוחדים לעניים ופשוטי עם, אין ספק כי כאשר יגדלו הנערים יחליפו מקומם. כך גם העניים, לכשיתעשרו. ברם הקובע מקום בתפילתו, מעלתו היא, שבאותו מקום שישב בילדותו או בהיותו עני, שם ממשיך הוא לשבת כל ימיו, גם אחר שנתגדל ונתעשר. הרי לנו הוכחה על מדת ענוותנותו, שנותר במקומו ואינו חש על כבודו.

ומפורסם על ה'חפץ חיים', שבאחת מדרשותיו המליץ על כך את הפסוק "ולא תעלה במעלות על מזבחי" (שמות כ, כג). כלומר: שלא יתנשאו ויתגאו הכהנים באותן מעלות שזכו בהן מן שמיא מכח היותם כהנים, שהרי כך נולדו. בדיוק מאותה סיבה אל לו לאדם להתגאות בכישורים אשר חננו הבורא ית"ש ברוב חסדו וטובו.

בספר 'ראשית חכמה' (שער הענוה) המחיש במשל נאה, הכיצד יתכן שיוסיף אדם ענוה בטבעו למרות עלייתו לגדולה: משל למה הדבר דומה? לשני אנשים שלכל אחד מהם אלף דינרי זהב, האחד גר בכפר שכל תושביו עניים, והשני גר בעיר שכל תושביה עשירים מופלגים. ברור הדבר שהאדם הכפרי יתגאה על אנשי כפרו העניים, אך השני שאין עושרו נחשב ביחס לעושר אנשי עירו, במה יתגאה? והנמשל: אדם פשוט שרחוק מהשי"ת וקרוב יותר לאנשי העולם, שייך שיתגאה על פני הסובבים אותו, אם הם למטה ממנו. אך אדם שהעפיל למדריגה רוחנית גבוהה ועתה קרוב הוא יותר להשי"ת, אדם כזה אכן מוסיף ענווה בטבעו, שכן ביחס למעלת השי"ת ומלאכיו מרגיש הוא שפל ביותר.

יש בנותן טעם להביא כאן את ביאורו הנפלא של רב ניסים גאון באמרת חז"ל (ברכות נו, ב): "אין מראין דלועין [בחלום] אלא למי שהוא ירא שמים בכל כוחו". ונשאלת השאלה: במה יחודה ו"יחוסה" של הדלעת משאר ירקות?

אלא מבאר רב נסים גאון: הדלעת, כידוע, גדולה היא מכל הפירות והירקות אשר על הארץ, ואף על פי כן טבעה היא שככל שצומחת וגדילה, אינה מתנשאת מעל הארץ אלא מנמיכה ויורדת. כך הוא הירא שמים, ככל שמשפיע עליו הקב"ה יותר גדולה וכבוד, כך מוסיף הוא נמיכות וענוה.

חובות הלבבות

שער הכניעה

אלא [רק] **ענוה ושפלות לפני האלהים** - כשנוכח לראות את רוב חסדו וטובו של האלוקים עליו, הרי הוא מוסיף בכניעתו ובשפלותו כלפי ה' יתברך, **וככוד וטובה לבני אדם** - וגם ביחסיו לבני האדם, מאז קיבל טובות אלו

אֲלָא עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְטוֹבָה לִבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַבְרָהָם עֵת שֶׁשִּׁבְּחוֹ הַבּוֹרֵא וְאָמַר (בְּרֵאשִׁית יח, יז) **הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה:** (יא)**וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר** (בְּרֵאשִׁית יח, כז)**. וְאָמְרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן** (שְׁמוֹת טז, ז)**: וְנַחְנוּ מָה,**

מאת הבורא, הוא מוסיף להיטיב לזולת, **כמו שאמר אברהם** אבינו **בעת ששיבחו הבורא ואמר** (**בראשית יח, יז**) **'המכסה אני מאברהם אשר אני עושה'** - האם אסתיר מאברהם מה שאני הולך לעשות?! [שהנני עומד להפוך את סדום!] הרי ראוי הוא שאגלה לו את העתיד מפני גדולתו ומתוך אהבתי אליו. שאלה זו היא ביטוי של שבח לאברהם אבינו, והיא מציינת את קרבתו לפני ה'. אולם גם לאחר ששמע אברהם אבינו שהבורא משבחו כך מתוך קרבה ואהבה מרובה, לא גבה לבו, אלא אמר: **'ואנכי עפר ואפר'** (**בראשית יח, כז**), כלומר איני חשוב אלא כעפר וכאפר. **וכן מצינו שאמרו משה ואהרן** (**שמות טז, ז**)**: 'ונחנו מה'** - מה אנחנו חשובין (רש"י),

עיונים

יא. ואנכי עפר ואפר. במסכת סוטה (יז, א): "דרש רבא, בשכר שאמר אברהם "ואנכי עפר ואפר", זכו בניו לשתי מצוות: אפר פרה ועפר סוטה". וביאר ה'בית הלוי': עפר הוא דבר שמעולם לא הייתה בו כל חשיבות. אמנם יש בו איזה ערך, שכן ניתן להפיק ממנו דבר חשוב - בעתיד, שהרי הוא ראוי לזרוע בו צמחים שיגדלו, או לגבל ממנו כלי חרס וכדומה. האפר הוא דבר שאמנם הייתה לו חשיבות בעבר, שעה שהיה כלי יקר וכדומה. ואולם, כעת אינו עומד לכלום, שכן אי אפשר לגבל ממנו כלי או לגדל בו צמחים.

בשתי השפלות השפיל אברהם אבינו את עצמו: א', כי הינו עפר - מבחינת מה שלא נחשב מעולם לכלום, כמו העפר. ב', כי הינו אפר - מבחינת מה שאינו עומד לצאת ממנו דבר בר חשיבות, כמו האפר.

כנגד מה שהמשיל עצמו לעפר, שאין לו כל עבר של חשיבות, זכה מידה כנגד מידה לעפר סוטה, אשר בא לברר את טהרתה של הסוטה לשעבר. וכנגד מה שהמשיל עצמו לאפר, אשר אינו חשוב מפאת שאין כל דבר חשוב העשוי לצאת ממנו, זכה לאפר פרה אשר בא לטהר את הטמאים מכאן ולהבא.

וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים כב, ז)**: [יב]וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ, אָז יִתְבָּרֵר מַצְפּוּנוֹ וְתֵאָמֵן כְּנִיעָתוֹ. וְאָמַר הֶחָכָם בָּעִנְיָן הַזֶּה** (קֹהֶלֶת י, ד)**: אִם רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל תַּנַּח.**

וכן **אמר** דוד המלך **עליו השלום** (**תהלים כב, ז**)**: 'ואנכי תולעת** - כוחי תש כתולעת (מצודת דוד) **ולא כאיש'.** וכאשר הוא מתנהג כך, **אז יתברר מצפונו** - הרי זה סימן מובהק שהכנעתו נובעת מתוך הכרה פנימית **ותיאמן כניעתו** - ותתברר אמיתות ענוותו וכניעתו. **ואמר** שלמה המלך **החכם בענין הזה** (**קהלת י, ד**)**: 'אם רוח המושל תעלה עליך** - אף על פי שעלית לגדולה ונתמנית למושל על בני אדם, **מקומך** הראשון, שפלות הרוח שהיית נוהג בה קודם לכן, **אל תנח'** (לפי אבן עזרא ואלשיך).

עיונים

יב. ואנכי תולעת ולא איש. ומכח הענוה זכה דוד להיות מלך על ישראל. כי הענוה היא השורש והיסוד למלכות. ולכאורה היה אפשר לומר שאדרבה, כדי להיות מלך צריך שיהיה למלך את הכישורים לשלוט על העם ולשם כך דרוש שמץ של גדלות וגאוה, אולם מלכות ישראל שיסודה ועיקרה לדאוג להמליך את הקב"ה על כל הבריאה, רק אם המלך מבטל לגמרי את רצונו וישותו העצמית אז יכול הוא להשליט את רצון ה' על הבריאה.

אם כן הענוה היא המכשירה את המלך לתפקידו, אליאב (אחיו של דוד) שהיה בו שורש של גאוה כבר מאסו ה' ממלוך על ישראל, בגין כך הפסיד את המלכות ממנו ומזרעו אחריו, ולעומתו דוד היה מגדולי בעלי הענוה, כמו שמנו אותו חז"ל (חולין פט, א) בין גדולי בעלי הענוה, וכפי שאמר על עצמו "ואנוכי תולעת ולא איש" (תהלים כב, ז), לא החשיב את עצמו מאומה, ביטל את כל ישותו העצמית, שאפילו שורש של גאוה לא היה בו, ומכח זה זכה להיות מלך על ישראל.

דוד זכה לזה אחרי שעבר את כור היסורים כשזיכך את כל מהותו וישותו, "תחטאני באזוב ואטהר" - טיהר את עצמו ממש כמו האזוב! עד שהגיע לשיא השפלות והענוה, שלא חשב כלל על כבוד עצמו כי אם על כבוד שמים, וזה הביא אותו למדרגתו שגם אחר שעלה לגדולה כשנבחר להיות מלך על ישראל לא הגיס לבו מאומה, מיד חזר אל צאנו, הרי זה גבורה נוראה ועילאית! אך בזה הכשיר את עצמו להיותו ראוי למלכות בית דוד - משיח ה'! ('שפתי חיים' מידות א' עמ' ר"ח).

וְהַחֲמִישִׁי, כְּשֶׁהוּא מוֹכִיחַ אֶת נַפְשׁוֹ [יג]וְנוֹתֵן דִּין הַבּוֹרֵא מֵעַצְמוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין יְכֹלֶת לַדִּין עַל זֶה, תִּתְבָּרֵר כְּנִיעָתוֹ לֵאלֹהִים וְשִׁפְלוּתוֹ וְשַׁחוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עֶזְרָא י, ב)**: אֲנַחְנוּ מָעַלְנוּ בֵּאלֹהֵינוּ וַנֹּשֶׁב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת מֵעַמֵּי הָאָרֶץ, וְנֶאֱמַר** (עֶזְרָא י, יט)**: וַיִּתְּנוּ יָדָם לְהוֹצִיא נְשֵׁיהֶם.**

והסימן החמישי הוא מבחן המתרחש בזמנים של כישלון רוחני. אם **כשהוא** נכשל בחטא, הוא מוכיח **את נפשו, ונותן דין הבורא מעצמו** - ופורש מן העבירות שבידו ללא שום כפייה של גורם חיצוני, ומתוודה ברבים ומקבל עליו דין הבורא, **אף על פי שאין יכולת לדין על זה** - גם במקום שאין באפשרות בית דין לכוף אותו לכך (טוב הלבנון), אז **תתברר כניעתו לאלהים ושפלותו ושחותו** - הרי זה סימן שהוא באמת נכנע ושפל ושחה נפשו לפני האלוקים, **כמו שנאמר** בשעה שעלה עזרא הסופר מבבל לארץ ישראל ונודע לו "כי לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלווים מתועבות הכנעני והחתי והפריזי והיבוסי", ונשאו נשים נוכריות ודבקו במעשיהן הרעים. או-אז קרע עזרא את בגדיו וישב בתענית כל אותו היום, וכשהתפלל תפילת מנחה, "התקבצו אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים" ושבו בתשובה וקיבלו על עצמם לגרש את כל הנשים הנוכריות שנשאו, אף שלא כפו אותם על כך (עזרא פרקים ט-י), וכך התוודו ואמרו (**עזרא י, ב**)**: 'אנחנו מעלנו** - אכן אנו בגדנו **באלהינו ונשב** - והכנסנו לבתינו **נשים נכריות** [זרות] **מעמי הארץ'** - בנות גויי הארץ, ועוד **נאמר** שם (**עזרא י, יט**)**: 'ויתנו ידם להוציא נשיהם'** - קיבלו עליהם בתקיעת כף לסלק מביתם את הנשים הנוכריות.

עיונים

יג. ונותן דין הבורא מעצמו. כלומר, בשעה שנכשל הנכנע בחטא הוא מקבל על עצמו את העונש הראוי לו. כתב רבינו יונה בספר שערי תשובה (שער א' אות ל"ז): "צריך שיחקור וידע ויכיר גודל העונש לכל אחד מעוונותיו... וימרר בבכי על אשר הכעיס תמרורים, ולמען יוסיף להיכנע, ולמען יפחד מעוונותיו, כי העבירות החמורות תשובה תולה כפרתן ויסורים ממרקין". וכתב על כך בספר 'אור לציון' (מוסר, עמו' קמ"ג): עצם זה שממרר בבכי זה יסורים שאדם מביא על עצמו (עיין שערי תשובה ש"ד אות י"ב), ואינו דומה יסורין שאדם מביא על עצמו, ליסורים שמביאים עליו מן השמים, כי יסורים שמביא על עצמו עדיפי, כגון מי שעושה תיקון כרת, יש לזה ערך גדול

וְעִם הַמְּאֹרָעִים הָאֵלֶּה וְהַדּוֹמִים לָהֶם יִתְקַיְּמוּ סִימָנֵי הַכְּנִיעָה לְאֵל יִתְעַלֶּה, וְהַשְׁפָּלוּת מִן הַנִּכְנָעִים, וְתֵרָאֶה אֱמוּנַת לִבָּם בָּהֶם.

כפי שכתב רבנו, חמישה סימנים עיקריים הם המורים על הכניעה האמיתית של האדם. בפירוט סימנים אלו חותם רבנו את הפרק השביעי.

ועם המאורעים האלה והדומים להם - כאשר במצבים אלה וכיוצא בהם **יתקיימו סימני הכניעה לאל יתעלה** ויתגלו כל אותם סימנים שנכתבו לעיל, או אז תתברר נקיות לבם של בעלי מידת הכניעה, **ותיראה השפלות מן הנכנעים** - ניתן יהיה להכיר בגודל מעלת כניעתם ושפלותם של אותם בעלי מידת הכניעה, **ותיראה אמונת לבבם בהם** - ותתברר ההכנעה הנובעת מתוך הכרה פנימית עמוקה.

עיונים

שלא יבוא לו צער בדרך אחרת שיגרום לו שלא יוכל לישון. וגם אם ישב ללמוד עד חצי הלילה, יש בזה ערך גדול, כי מייסר את עצמו ללמוד, ויסורים שמביא על עצמו בדברים קלים מתקן הרבה יותר. וביסורים הללו לא צריך כאב רק צער ומתח, וכפי גדלותו והכרתו בחומר העבירות אז יותר מצטער.

בפרק זה מתאר רבנו את מעמדה של מידת הכניעה ביחס למידות הטובות האחרות. לשם כך הוא מציג בפתח דבריו שאלה עקרונית:

פֶּרֶק שְׁמִינִי

אֲבָל אִם הַכְּנִיעָה סְמוּכָה לַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, אוֹ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת סְמוּכוֹת לָהּ, אֹמַר בְּתְשׁוּבַת זֶה:

מִן הַיָּדוּעַ אֶצְלֵנוּ, כִּי תְּחִלַּת מַה שֶּׁיִּתְקַיְּמוּ בּוֹ הָעֲבוֹדָה לֵאלֹהִים מִן הָאָדָם הוּא, (א)שֶׁיִּתְנַצֵּל לוֹ מִמִּדּוֹת הָאַדְנוּת, וְיַיחֵד אוֹתָן לוֹ בִּלְבָד,

אבל על השאלה **האם הכניעה סמוכה למידות הטובות** - האם הכניעה טפלה לשאר המידות ונחשבת לפועל יוצא שלהן, **או המידות הטובות סמוכות לה** - או הכניעה עיקר ושאר המידות נגזרות ממנה, נספחות לה ונחשבות לתוצאת הלוואי שלה? לשאלה זו יש צדדים מעשיים: אם הכניעה היא תוצאה של שאר המידות הטובות, הרי אופן קנייתה הוא על ידי שיסגל האדם לעצמו תחילה את שאר המידות הטובות, וכך יוכל לבוא לידי הכנעה, ואם ההכנעה היא העיקר, הרי שבעזרתה יוכל לקנות את שאר המידות הטובות, **אומר בתשובת זה** - הנני נותן את התשובה הבאה:

שהרי **מן הידוע** והמוסכם **אצלנו, כי תחילת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם** - כי התנאי הראשון הנדרש לצורך קיום עבודת האלוקים **הוא, שיתנצל לו** - שהאדם ינתק ויסיר מעליו **ממידות האדנות** - את כל המידות שנוהג בהן האדון: הגאווה, גבהות הלב, השררה, ההתנשאות, הרודנות, ההתנצחות, **וייחד אותן לו** - וייחס אותן לה' **בלבד,**

עיונים

א. שיתנצל לו ממידות האדנות וייחד אותן לו בלבד. בפרשת בהעלותך נאמר: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב, ז). וכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ה ה"ב): כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו. ומעיר רבי אלחנן וסרמן זצ"ל (בקובץ מאמרים), שאמנם מצינו שהעידה התורה (דברים לד, י) "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה", אמנם היינו רק לענין הנבואה, אבל לא לגבי צידקות. אולם עדיין דברי הרמב"ם צריכים ביאור, שהרי למעשה אי אפשר לשום אדם להגיע למדרגת צדקותו של משה רבינו ע"ה, ואיך א"כ יתפרשו דברי הרמב"ם שכל אדם ראוי

וְשֶׁיְּקַבֵּל עַל עַצְמוֹ כָּל מִדּוֹת הָעֲבְדוּת לַבּוֹרֵא, כִּי הָעֲבְדוּת וְהָאַדְנוּת הֵן מִשַּׁעַר הַמִּצְטָרֵף, אֲשֶׁר

וישיקבל על עצמו כל מידות והנהגות העבדות לבורא - ושיקבל עליו להתייחס לבורא בכל המידות וההנהגות שנוהג בהן העבד כלפי אדונו: צייתנות, קבלת מרות, כניעה, נכונות.

וטעם הדבר, **כי העבדות והאדנות** - מפני שהתארים "עבד" ו"אדון" **הן משער המצטרף** - הם שמות תואר שיש ביניהם יחס הדדי, והם מציינים שני דברים התלויים זה בזה. [משמעותו של כל אחד מן התארים הללו נתמכת בהפכו, כלומר, שלכל אחד מהם אין משמעות ללא השני, שהרי לא ייתכן שאדם יִקָּרֵא אדון בלי שיהיה לו עבד לשירותו, וגם לא ייתכן שיקרא עבד ללא אדון (פת לחם)], **אשר**

עיונים

להיות צדיק כמותו. אלא יש לומר בביאור דברי הרמב"ם, כי הנה מצינו בכתוב (דברים לד, ה) כי משה רבינו נקרא בשם "עבד השם", ומהו גדר עבד ה'? פירש הרד"ק בספר יהושע (א, א), מי ששם כל כוחו וכוונתו וכל השגחותיו בהשם יתברך, ואף בהתעסקו בעניני העולם, מתכוין לעבודת האל יתברך, הוא יקרא "עבד השם", כלומר, אין לו בעצמותו כלום, כל כולו מתבטל לאדונו, כי גדר עבד הוא, שאין קנין לעבד בלא רבו ויד העבד כיד רבו ומה שקנה עבד קנה רבו.

כך היה משה רבינו, כל כוחותיו וחושיו ודעתו היו כולן מוקדשים קודש לה' לבדו, ולא השתמש בהן לשום צורך אחר בלתי לה' לבדו. ומדה כזו נדרשת מכל איש ישראל כל אחד כפי כוחו ומעלתו. וכמו ששנינו (אבות ב, יב) "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

לאור הדברים מובנים דברי הרמב"ם, כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו, והיינו לפי ערכו כשרונותיו וכוחותיו, יוכל להגיע למדריגת עבד ה' כמשה רבינו, וללא ספק אפילו אם יחיה אדם אלפי שנים, לא יגיע למה שהגיע משה רבינו, כי למעשה לא ניתנו לו כוחו ובינתו של משה רבינו, אבל בשביל זה לא נגרע כלום מערכו של אדם פשוט, שהרי עני בקרבן עני יוצא ידי חובתו כמו העשיר בקרבן עשיר, ו"אחד" המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לאביו שבשמים (מנחות קי, ב). זו היא כוונת הרמב"ם שכל אדם יכול להיות צדיק כמשה רבינו, היינו שכל אדם לפי ערכו ולפי כוחותיו יכול להיות עבד ה', כמו משה רבינו לפי כוחותיו.

וכבר אמר רבי חיים שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר, מאמר כה) שיש קושי בעבדות, מטבעו של אדם שאינו אוהב להיות כבול, ונח לו לערוך חשבונות לפי שכלו. אולם עבודת ה' דורשת "עבדות", להיכנע ולהתבטל לגמרי לציווי הבורא יתברך, ללא שום "אדנות" עצמית, העושה כן הוא "עבד השם" יקרא, אולם ההולך אחר חשבונותיו, אינו עבד, אלא בן חורין יקרא, העושה על דעת עצמו, ואדון לעצמו הוא.

תִּתְחַיֵּב מְצִיאַת כָּל אֶחָד בִּמְצִיאַת הָאַחֵר, שֶׁהָאָדָם אֵינֶנּוּ רָאוּי לְשֵׁם עֶבֶד, עַד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ אָדוֹן, וְהָאָדוֹן לֹא יִהְיֶה רָאוּי לַשֵּׁם הַזֶּה עַד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ עֶבֶד. וְכָל אֶחָד מֵהֶם כְּעִנְיַן הַקּוֹנֶה וְהַקָּנוּי, אֵינֶנּוּ קוֹדֵם אֶת חֲבֵרוֹ בַּשֵּׁם וּבָעֵרֶךְ.

תתחייב מציאות כל אחד במציאות האחר - מציאותו של כל אחד מהם מחייבת את מציאותו של השני, **שהאדם איננו ראוי לשם עבד** - שהרי אי אפשר לכנות אדם בשם "עבד", **עד שיהיה** - אלא אם יש לו **אדון, והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה** - ואי אפשר לכנות אדם בשם "אדון", **עד שיהיה** - אלא אם יהיה לו **עבד. וכל אחד מהם** נצרך לחברו, **כענין הקונה והקנוי** - בדומה לתואר "קונה" ו"קנוי", **איננו קודם את חבירו בשם ובערך** - שכל אחד משניהם תלוי בחברו ואינו יכול להיקרא בשמו ללא מציאותו של השני. [היינו, כשם שאין אדם מכונֶה בשם 'קונה' אלא אם קיים חפץ שקנה, ולולא כן לא היה נקרא בשם 'קונה', כך גם צמד התארים 'אדון' ו'עבד' מחייבים זה את מציאותו של זה, ואין קיום לתואר אחד מהם בלבד].

וְלֹא תִּתְכַּוֵּן הָעֲבוֹדָה מִן הָאָדָם לֵאלֹהִים, אֶלָּא עַד שֶׁיְּקַבֵּל עַל עַצְמוֹ כָּל מִדּוֹת הָעֲבְדוּת, וְהֵן הַכְּנִיעָה וְהַשְׁפָלוּת לְפָנָיו, וְשֶׁיִּתְנַצֵּל לוֹ מִכָּל מִדּוֹת הָאַדְנוּת, שֶׁהֵן הַגְּדֻלָּה, וְהַיְקָר, וְהַגֹּבַהּ, וְהַתִּפְאֶרֶת, וְהַגָּאוֹן, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: הַגְּדוּלָּה הִיא מַעֲטֵה הַבּוֹרֵא, וּמִי שֶׁרוֹצֶה לְהִכָּנֵם עָלָיו בְּמַעֲטֵהוּ, כְּאִלּוּ רָצָה לְהִידַּמּוֹת לוֹ, וְלִחְלוֹק עִמּוֹ אֶת מַעֲמָדוֹ.

ועל כן לא תתקיים העבודה מן האדם לאלהים - לא תיתכן מציאות לעבדות האדם כלפי האלוקים, **אלא עד שיקבל על עצמו את כל מידות העבדות** - אלא אם יקבל על עצמו את כל הנהגות העבדות, **והן [שהן]: הכניעה והשפלות לפניו יתברך, ושיתנצל לו מכל מידות האדנות** - ויסיר מעליו את כל הנהגות האדנות, **שהן: הגדולה, והיקר [הכבוד], והגובה** - גבהות הלב, **והתפארת [ההתפארות], והגאון [הגאוה], והדומה לזה** - וכל שאר המידות הדומות להן. **ואמר אחד מן החכמים: הגְּדוּלָּה היא המעטה והלבוש של הבורא, ומי שרוצה להיכנס עליו במעטהו** - ומי שרוצה להתעטף בלבושו, **כאילו רצה להידמות לו** ולחלוק עמו את מעמדו. כמה חוצפה ועזות מצח יש בכך!

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

וְאָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים צג, א)**:** [ב]**יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ.**

וְאֵין מִדָּה טוֹבָה לַמַּאֲמִין עַד שֶׁיִּפְרַע הַחוֹבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שְׁמוּאֵל־א טו, כב)**: הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב. וְלֹא תִתְּכַּוֵּן לוֹ הַחוֹבָה עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, וְלֹא תִתְּקַיֵּם לוֹ עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא אֶלָּא בְּיִחֲדוֹ אוֹתוֹ בְּכָל מִדּוֹת הָאַדְנוּת, וְשִׁיתְנַצֵּל מֵהֶן בְּכָל מִדּוֹת הָעֲבוֹדוֹת. [ג]וְלֹא תִתָּכֵן מִמֶּנּוּ הָעֲבוֹדוֹת, אֶלָּא בְּאֹמֶן כְּנִיעָתוֹ לֵאלֹהִים, וְשִׁפְלוּתוֹ וְשַׁחוּתוֹ לְפָנָיו, כַּאֲשֶׁר הִקְדִּימֻנוּ.**

מידה טובה למאמין - לזכותו של אדם **עד שיפרע החובה** - רק לאחר שימלא את החובות המוטלות עליו, זכאי האדם לשבח על מעלותיו, **כמו שאמר הכתוב** שלהלן. כתוב זה הוא חלק מתשובתו של שמואל לשאול, כאשר התנצל לפניו שהעם בחר ליטול מהביזה של מלחמת עמלק בהמות משובחות כדי להקדישן לקרבנות לכבוד ה' ולהקריבן בגלגל. באותו מעמד ענה לו שמואל, שאין לה' צורך בקרבנות עולה ושלמים, אלא רצונו הוא שיצייתו לדבריו (**שמואל־א טו, כב**)**: 'הנה שמוע מזבח טוב'** - שהרי טוב יותר בעיני ה' ששומעים לדבריו ומקיימים את מצוותיו מאשר להקריב לו זבחי נדבה (מרפא לנפש). **ולא תתקיים לו החובה** - ואי אפשר לאדם למלא את חובותיו **עד שיקבל עליו** - אלא לאחר שהוא מקבל על עצמו את **עבודת הבורא, ולא תתקיים לו** - ואי אפשר לו לקבל על עצמו את

ואמר - וכמו שאמר דוד המלך שהגדולה היא לבושו של הבורא (**תהלים צג, א**)**:** 'ה' מלך גאות לבש' - נוהג בהנהגת גאווה ורוממות [מדברי הפסוק מוכיח רבנו, כי הגאווה והגדולה הן לבושו של הבורא יתברך].

זאת ועוד. ידוע ומוסכם אצלנו, כי **אין** לזקוף אף

עיונים

ב. ה' מלך גאות לבש. רבים תמהים: נאמר בתורה (דברים כח, ט) "והלכת בדרכיו" - הדבק במדותיו של הקב"ה (שבת קלג, ב). לפי זה למה שונא ה' גאוה, והרי היא אחת ממדותיו, כדכתיב "ה' מלך גאות לבש"? מתרץ רבי אליהו הכהן, הקב"ה שלו נאה הגאוה, אין הוא מושך ידו מלחנן דל בגללה, ועם שהוא "גאות לבש", הרי הוא עושה חסד תמיד עם בריותיו. אך אם לו רק תהיה הגאוה מותרת לאדם, הרי מיד פרוח תפרח ממנו מדת הרחמים והחסד, היות והגאוה אינה מרשה ומאפשרת שישפיל את עצמו, לדבר על לב נדכאים ולחונן דלים, כי אם יעשה כן - אינו גאה, כי הם תרתי דסתרי... (מדרש האתמרי דרוש י' לתשובה).

רבינו בחיי בר' אשר מפרש: "ה' מלך גאות לבש" היא הנהגתו בעליונים, שבו מראה גדלותו כשהוא משדד ומנצח מערכת הכוכבים וכו'. אבל אצל בריותיו הוא מתנהג רק במדת השפלות,

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

עבודת הבורא אלא בייחדו אותו - אלא אם יקדים וייחס אליו **בכל** - את כל **מידות האדנות**, ושיתנצל מהן - וידחה אותן מעל עצמו **לשמו** - למען שמו יתברך. **ולא ייתכן זה ממנו** - ואי אפשר לאדם לייחס לבורא את כל מידות האדנות, **אלא אם יתחייב אליו בכל מידות העבדות** - רק אם מחייב האדם את עצמו להתנהג כלפי הבורא בכל הנהגות העבדות. **ולא תיתכן ממנו העבדות** - ולא יוכל להתנהג כלפי הבורא בכל הנהגות העבדות, **אלא באומן כניעתו לאלהים, ושפלותו ושחותו לפניו** - רק לאחר שיאמן וירגיל את עצמו להיכנע לפני האלוקים ולהישפל ולשוח לפניו, **כאשר הקדמנו** - וכפי שביארנו לעיל.

עיונים

כדכתיב (איוב לז): "ש-די לא מצאנוהו שגיא כח", כלומר בשם "שדי" שמראה גאותו בעליונים - לא מצאנוהו שיבוא אלינו בתוקף וגאוה (כד הקמח). ורבי ישראל בעל שם טוב מסביר: "גאות לבש" היינו לבושו החיצוני גאוה, אבל הפנימיות היא ענוה (דגל מחנה אפרים).

ג. ולא תתכן ממנו העבדות אלא באומן כניעתו לאלהים. כתב בספר 'מסילת ישרים' (סוף פרק י"א): הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם, ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו - כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו, כי על כל פנים יצטרך למעט בכבוד שמים מפני סכלותו. והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת. וכן אמרו ז"ל: אין כבוד אלא תורה, שנאמר: "כבוד חכמים ינחלו" - וזולתה אינו אלא כבוד מדומה וכזב, הבל ואין בו מועיל. וראוי הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה גמורה ואז יצליח! עכ"ד.

במסכת סוכה (נב, ב): אמר רבי שמעון בן לקיש: יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, שנאמר (תהלים לז): "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו". ואלמלא הקב"ה שעוזר לו - אינו יכול לו, שנאמר (שם): "ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו".

היה רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל מזכיר ומזהיר: כבר כתב רבינו יונה כי בעל הגאוה נמסר ביד יצרו, כי אין עזר ה' עמו, אחרי אשר הוא תועבת ה' (שערי תשובה א, כז). אם נצרף שני מאמרים אלו חרדה תאחזנו, כי במלחמת האדם עם יצרו בכל יום ויום, הרי בדרך הטבע אין האדם יכול לנצחו, אלא בנוסף לרצונו הנחוש צריך עזר ה'. לכן בעל הגאוה שהוא מתועב ואין לו עזר ה' -

וְזֶה מְחַיֵּב שֶׁתִּהְיֶינָה כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת וְהַחוֹבוֹת סְמוּכוֹת לִכְנִיעָתוֹ, [ד]וְהִיא רֹאשׁ וּתְחִלָּה לָהֶן.

וְהַדִּין נוֹתֵן בַּעֲבוּר זֶה שֶׁלֹּא תִּתָּכֵן מִדָּה טוֹבָה לְמִי שֶׁלִּבּוֹ רֵק מֵהַכְנִיעָה לֵאלֹהִים, וְיֵשׁ בִּלְבָבוֹ מְאוּמָה מִן הַגַּאֲוָה וְהַגְּדֻלָּה.

ומכיוון שהכניעה והשפלות כלפי הבורא הן היסוד, זה מחייב את המסקנה שתהיינה כל המידות הטובות והחובות סמוכות לכניעתו - בהכרח אפוא שעל האדם לסגל לעצמו תחילה את מידת הכניעה, כדי שיוכל למלא את חובותיו ולקנות לעצמו את שאר המידות הטובות, והיא - באופן שההכנעה תהיה **ראש ותחילה להן** - היסוד וההתחלה של מילוי חובותיו ושל מידותיו הטובות.

והדין נותן בעבור זה - ומטעם זה שורת הדין גם נותנת, **שלא תיתכן** - שאי אפשר לזקוף אף **מידה טובה למי** - לזכותו של אדם **שלבו ריק מהכניעה לאלהים** - שאין בליבו הכנעה לפני האלוקים, **ושיש בלבבו מאומה** - אפילו מעט מן המעט **מן הגאוה והגדולה** [וההתנשאות].

עיונים

חרץ רבינו יונה משפטו: "בעל הגאוה נמסר ביד יצרו"! ומעתה אין לגאה שום תקוה, ואבוד הוא לגמרי (לענוים יתן חן, עמוד רא).

ד. והיא ראש ותחילה להן. כתב ה'ארחות צדיקים' (שער הענוה): "כי הענוה, שורש העבודה". וכבר אמרו חז"ל (ע"ז כ): "ענוה גדולה מכולם". וכתב ה'פלא יועץ' (ענוה): "והיא [הענוה] אב התורה ומדות הטובות ורעותיה מובאות אחריה אהבה ואחוה שלום ורעות עם כל אדם, ואינו כועס כלל ומעביר על מדותיו ורוחו רוח נשברה ולבו לב נשבר ונדכה ואינו מקפיד על דבר, ובורח מן הכבוד ואינו מבקש גדולה, ואינו חומד כבוד ואינו מחזיק טובה לעצמו, וכהנה רבות מדות טובות וישרות הן נגררות מן הענוה באמת".

הרמב"ן באגרתו כתב על מדת הענוה: "שהיא מדה טובה מכל המדות הטובות, שנאמר (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה'".

התומר דבורה (פרק שני) כתב: "מדת הענוה כוללת הכל, והיא מדה על כל המדות ומפתח הכל... וכאשר יתייגע תמיד להשיגה, כל שאר המדות נגררות אחריה, שהרי הכתר הראשונה בה, וזו תהיה סיבת קנין המדות הטובות".

ולכן מטעם זה עולה מסקנה נוספת; **ראש** - יסוד ושורש **התשובה** הם **השפלות והשחות והכניעה** - והנמיכות וההכנעה, **כמו שאמר הכתוב** (**דברי הימים־ב ז, יד**): **'ויכנעו עמי** - וישפילו עצמם לְפָנַי עמי ישראל **אשר נקרא שמי עליהם** - שמלכותי וכוחי קרויים על שמם **ויתפללו** אלי **ויבקשו פני** - ויבקשו לרצות אותי **וישבו מדרכיהם הרעים'** - ויעזבו את התנהגותם הגרועה, **ונאמר** (**דברי הימים־ב יב, ז**): **'נכנעו לא אשחיתם'** - מפני שהשפילו עצמם לא אכלה אותם. פסוקים אלו מסמיכים את הכניעה אל התשובה, ומוכיחים שהכניעה היא גם היסוד לתשובה.

וְלָכֵן [ה]רֹאשׁ הַתְּשׁוּבָה: הַשְׁפָּלוּת וְהַשַּׁחוּת וְהַכְנִיעָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב ז, יד)**: וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם וְיִתְפַּלְלוּ וִיבַקְשׁוּ פָנַי וְיָשֻׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים, וְאָמַר** (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב יב, ז)**: נִכְנָעוּ לֹא אַשְׁחִיתֵם.**

עיונים

המהר"ל ('נתיבות עולם' ענוה א') כתב: "הענוה היא עצם הגדלות, והיא הגדולה על כל הגדלות, עד שאין גדולה למעלה ממנה, וזה כי בעל הענוה לא יוגדר ולא יוגבל כלל, ודבר זה מורה על הפשטות הגמורה שהיא פשוטה, והפשטות לא תוגבל...".

ה. ראש התשובה השפלות והשחות והכניעה. וכן כתב רבינו לקמן בתחילת שער התשובה שהכניעה שורש התשובה והתחלתה. ומצאנו דברים נפלאים בענין התשובה שתלויה ברגע אחד של כניעה אמיתית בספר 'ברכת פרץ' ממרן בעל ה'קהלות יעקב' זצ"ל, פרשת בראשית בענין תשובתו של קין, ותוכן דבריו הם: שבאמת כל תשובה שעושים מחמת צרה ויראת עונש הוא סתירה מיניה וביה, שהרי ברגע שנודע לו שנמחל עוונו ומתבטל העונש מתבטל גם תשובתו, שהרי מעיקרי התשובה הוא החרטה על החטא, ואדם זה מאחר שכל חרטתו אינה אלא משום שעל ידי החטא בא לידי עונש המר, אמנם עצם החטא לא איכפת לו, אם כן מיד כשנודע לו שנמחל העונש ויצא מהצרה וסיבוך החטא שוב קשור הוא עם החטא, ובהרגשתו הוא שלא הפסיד כלום מכל מה שחטא שהרי נפטר הוא מן העונש. ואף על פי שלא ימשיך לעשות חטא כדי שלא יסתבך שוב פעם בזה, מכל מקום חסר לו החרטה על העבר. ואף שקיבל על עצמו לא לחזור ולחטוא עוד, מכל מקום הרי אינו מספיק קבלה אלהבא ללא חרטה. אמנם מכל מקום מרחמי השי"ת שמקבל גם תשובה כזאת. וזה הביאור מה שדרשו חז"ל על הפסוק "ויצא קין מלפני השם" (בראשית ד, טז) - יצא כגונב דעת העליונה וכמרמה בבוראו (בראשית רבה כב, יג), דמיד כששמע שנמחל

עיונים

עוונו ונפטר מן העונש הקשה נסתלקו ממנו הרהורי תשובה ויצא שמח שנפטר והסתדר עם עסק המר שהסתבך בחטא, ונשאר במהותו אותו רוצח כמו שהיה.

והטעם שבאמת הקב"ה מקבל תשובה כזאת הוא מפני שעיקר שורש כל חטא ואשמה הוא הגאווה שעל ידי זה מרחק אור קדושתו יתברך כמו שאמרו (סוטה ה, א): "כל אדם שיש בו גסות הרוח אין אני והוא יכולים לדור בעולם", ולכן הולך הוא החוטא שובב בשרירות לבו, אבל בשעה שעומד בדין על עוונותיו ורואה בחוש נוראות העונש המר העומד לחול עליו אז נשבר לבו בקרבו מאד וגאותו נשבתה ותיכף נעשה אדם אחר ממש, ובאותה שעה השקפתו על החטא ועל דרכו הרעה אחרת, כי מיד שנכנע מאיר עליו אור העליון כדכתיב: "אני את דכא", ובאותה שעה מתחרט הוא באמת על שמרד ביוצרו, וממילא תשובתו היא תשובה נכונה באותה שעה, ומחסדי ה' המרובים שמקבל גם תשובה כזו אף על פי שמיד כשנודע לו שנמחל לו וניצול מן העונש גאותו הארורה חוזרת אליו ושוב דרכו דרך חטאים ישר בעיניו. עכ"ד בקיצור, ועיי"ש היטב דבריו הק' הבהירים.

אבל על השאלה **האם ייתכן להתקבץ בלב המאמין הכניעה והגאוה אם לא** - האם ייתכן שההכנעה והגאווה ישכנו יחד בקרבו של האדם או לא, **אמר בתשובת זה** - הנני משיב את התשובה הבאה: **כי הגאוה מתחלקת** [נחלקת] **לשני חלקים:** חלק **אחד מהם** היא, **גאות האדם בגופו** - גאווה שהאדם מתגאה ביפי גופו, כגון שמתגאה בתווי פניו או בקומתו הגבוהה **ובעיניי גופו** - או בתכונות גופו, כגון שמתגאה בכוחו החזק או בקולו הנעים והערב (מרפא לנפש ופת לחם) **ותיקוניו הגופיים** - או בקנייניו ובנכסיו הגשמיים. **והחלק השני** היא, **גאותו במעלותיו הרוחניות** - כאשר האדם מתגאה במעלותיו הרוחניות, דהיינו **בחכמה** - בחכמתו **והמעשה הטוב** - ובמעשיו הטובים שהוא עושה **בעבור עבודת הבורא** - לשם הבורא.

החלק הראשון של הגאווה, והיינו **כל גאוה שתהיה מחמת הגופיים** - שתמצא באדם ביתרונות גופו, **היא מרחקת הכניעה** - היא מרחיקה את ההכנעה **מן הלב. ומן הנמנע**

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי

אֲבָל אִם יִתָּכֵן לְהִתְקַבֵּץ בְּלֵב הַמַּאֲמִין הַכְנִיעָה וְהַגַּאֲוָה אִם לֹא, אֹמַר בְּתְשׁוּבַת זֶה, כִּי הַגַּאֲוָה מִתְחַלֶּקֶת לִשְׁנֵי חֲלָקִים: אֶחָד מֵהֶם, גַּאֲוַת הָאָדָם בְּגוּפוֹ וּבְעִנְיְנֵי גוּפוֹ וְתִקּוּנָיו הַגּוּפִיִּים. וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, גַּאֲוָתוֹ בְּמַעֲלוֹתָיו הָרוּחָנִיּוֹת בַּחָכְמָה וְהַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב בַּעֲבוּר עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא.

וְכָל גַּאֲוָה שֶׁתִּהְיֶה מֵחֲמַת הַגּוּפִיִּים [א] הִיא מְרַחֶקֶת הַכְנִיעָה מִן הַלֵּב. וּמִן הַנִּמְנָע

עיונים

א. היא מרחקת הכניעה. בספר 'דעת חכמה ומוסר' (ח"א מאמר מ"א) כתב בביאור תכלית יציאת מצרים, וז"ל: טעות הוא במי שחושב שתכלית יציאת מצרים הוא שתצא מזה אמונה לבד, דאי אפשר, ולא ניתן לומר כן. דתכלית הדברים אינו שיתאמתו הנסים, שתכלית האמונה הוא גם כן שמזה תצא עבדות, וכדכתב רש"י (שמות כ, ב) כדאי היא ההוצאה (ממצרים) שתהיו משועבדים לי. שמההוצאה צריך לצאת הכרת הטוב.

והביאור האמיתי של הכרת הטוב הוא עבדות והשתעבדות לבעל הטובה. דאי נימא שכל ענין

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

הִתְקַבְּצָם בְּלֵב אֶחָד, בַּעֲבוּר הַרְחָקַת כָּל אֶחָד מֵהֶם אֶת חֲבֵרוֹ. כִּי כַּאֲשֶׁר יִתְנָאֶה הָאָדָם בְּדָבָר מִדִּבְרֵי הָעוֹלָם, אֵין מְבִיאוֹ לָזֶה אֶלָּא בְּזוֹת אֶת בַּעַל הַטּוֹבָה (ב)וּמֵעוֹטָהּ אֶצְלוֹ, וּמִעוּט יְדִיעָתוֹ

התקבצם - ומהנמנע שתשכון יחד עם ההכנעה **בלב אחד**, **בעבור הרחקת כל אחד מהם את חבירו** - מפני שכל אחת מהן מרחיקה וסותרת את חברתה. וטעם הדבר, **כי כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם** - מענייני העולם הזה, **אין מביאו לזה** - הסיבה שהביאה אותו לגאווה זו אינה **אלא מפני בזות את בעל הטובה** - שהוא מזלזל במי שהיטיב לו באותה הטובה, **ומיעוטה אצלו** - או מפני שהיא נחשבת חסרת ערך בעיניו, וסיבה נוספת לגאווה בענייני הגוף היא **מיעוט ידיעתו** -

עיונים

ליל הסדר שיתאמתו אצלנו הנסים, למה לי (הא דתנן בפסחים) שצריך שיראה את עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים.

ובמכתב מאליהו (ח"ד עמ' 345) כתב: הכרת הטוב פירושה - לשעבד את עצמו לה' עד כדי הקרבת רצונותיו ותאוותיו הגשמיים, וכן התבטלות והכנעה לקב"ה.

ב. ומיעוטה אצלו. כלומר שאין לטוב ההוא ערך בעיניו. ובאמת שיש להעריך ולהכיר טובה לקב"ה על כל טובה וטובה שעושה עמנו, ואף על הטובה הקטנה שבקטנות צריך להודות לו עליה אף אם היא מובלעת בין שאר יתר טובות גדולות שעושה עמנו. הערה נפלאה מצינו בשם בעל ה'אור יהל' במה שכתוב בפרשת ויצא (בראשית ל, כג) על רחל "ותהר ותלד בן, ותאמר אסף אלוקים את חרפתי", ופירש רש"י: "חרפתי" וכו', ואגדה, כל זמן שאין לאשה בן, אין לה במי לתלות סרחונה, משיש לה בן תולה בו: מי שבר כלי זה, בנך. מי אכל תאנים אלו, בנך. עכ"ל. והדברים מפליאים, וכי זהו מעלת הבן אצל רחל אמנו, שיהיה לה במי לתלות סרחונה, והרי לרחל נהיה אושר הגדול של "אם הבנים שמחה" שמעמידה שבט בישראל, ואם עקרה שנפתח רחמה וזכתה לזרע של קיימא, ובן ליעקב אבינו, כמה תמוה שתזכיר דבר כזה כלל.

ופירש הגרי"ל חסמן זצ"ל שכשאדם איבד כובעו וחבירו רץ אחריו ומה עוד שנכנס למים להציל לו את כובעו, הרי מודה לו מאד ומכיר לו טובה על זה, ואם הוא עצמו היה בסכנה ונפל לים ובא חבירו והצילו, וגם הציל לו את כובעו, מטבע האדם שמרוב שבח והודיה על הצלת חייו, לא נחשב בעיניו כלום מה שהצילו לו גם את כובעו. אמנם ממדת האמת והכרת הטובה ראוי לו להודות על כל דבר ודבר בפני עצמו, כי הרי גם זו טובה היא. וכי בגלל שעשה עמו עוד דברים גדולים יותר

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

העדר ההתבוננות **במהירות הסרתה ממנו ונסיעתה מאצלו** - ואי שימת הלב לכך שהטובה ההיא עלולה לסור מעליו ולחלוף ממנו בתוך זמן קצר, **ויחשוב** - ומפני שהוא חושב ומדמה, **כי הוא** בכוחו **המטיב בה לעצמו** באותה הטובה, **ושהוא הקונה והמשיג אותה**

(ג)בְּמְהִירוּת הֲסָרָתָהּ מִמֶּנּוּ וּנְסִיעָתָהּ מֵאֶצְלוֹ, וְיַחְשֹׁב, כִּי הוּא הַמֵּטִיב בָּהּ לְעַצְמוֹ וְהַקּוֹנֶה אוֹתָהּ

עיונים

בטלה חובתו לגבי הדבר הקטן. ועל דרך זה הזכירה רחל אמנו, שלא תשכח לעולם להזכיר טובה גם על דבר קטן כזה של "אסף אלוקים את חרפתי", הרי פשוט שכל ליבה מלא שמחה ושבח והודיה על זרע ברך ה', על עבד ה' בן יעקב משבטי קה, ומתוך גדלותה הזכירה גם ענין קטן שאין האדם משים על לב על כך. ע"כ תו"ד.

ועל דרך זה נראה לבאר גם כן מה שמזכירים בברכת השחר "שלא עשני גוי" ו"שלא עשני עבד" ו"שלא עשני אשה", שמשבחים לה' כל מעלה בפני עצמה [עיין תוספתא דברכות פ"ו, ומייתי לה במנחות (מג, ב), ושו"ע או"ח סי' מו ס"ד], אף על פי שלכאורה הרי בכלל מאתים מנה, ואפשר לברך על הכל יחד שעשני ישראל, הרי שמחובתינו לברך ולתת שבח על כל מעלה בפני עצמה. ולכן מברכים "מתיר אסורים" ו"זוקף כפופים" אף על פי שאם בירך "זוקף כפופים" קודם, שוב לא יברך (שו"ע או"ח סי' מ"ז ס"ה), שכיון שנתן הודאה שנזקף לגמרי, כבר כלול בזה ברכת מתיר אסורים, מכל מקום חייב לברך ולהזכיר כל שבח בפני עצמו.

וכן מצינו בהגדה של פסח "כמה מעלות טובות למקום עלינו" שכל טובה מוזכרת בפני עצמה ואין להבליע שום דבר מפני שאחר כך יצאו עוד דברים גדולים ונשגבים מזה ('ברכת אברהם', ח"ג עמ' צ"ג).

ג. במהירות הסרתה ממנו ונסיעתה מאצלו. אמנם אם יכיר ויעריך בטובותיו של מקום, בזה גופא מושך על עצמו שפע טובו יתברך ושלא יחלוף ממנו במהירות טובותיו שזכה לו, וכמו שדרש רבי חיים שמואלביץ זצ"ל על הכתוב בתהלים (פא,יא) "אנכי ה' אלוקיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו", תחילה צריך האדם להכיר יכולת ה', שאין עוד מלבדו, ואין שום כח בעולם שיכול לתת דבר מה לאדם מלבדו יתברך, ויסוד הכרה זו הלא הוא ביציאת מצרים שעל ידה נתגלה לכל כי אין עוד מלבדו, ומתוך כך יבוא לידי "הרחב פיך ואמלאהו", שמובטח הוא שימלא ה' משאלות לבבו, שאך ההכרה בטובותיו של מקום והתפילה עליהן, הן המה המורידות את שפע טובו יתברך לעולם (ספר הזכרון להגר"ח שמואלביץ זצ"ל עמו' רי"ז).

חובות הלבבות שער הכניעה

ביישר לבב

בְּכֹחוֹ וּבְחָכְמָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר סַנְחֵרִיב (יְשַׁעְיָה י, יג)**: בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי, וְאָמַר נְבוּכַדְנֶצַּר** (דָּנִיֵּאל ד, כז)**: הֲלָא דָא הִיא בָּבֶל רַבְּתָא, וְאָמַר פַּרְעֹה** (יְחֶזְקֵאל כט, ג)**: לִי יְאוֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה שֶּׁהָיָה תֵּכֶף לְמַאֲמָרָם מֵהֲרִיסַת מַלְכוּתָם וְהַשְׁחָתַת מֶמְשַׁלְתָּם.**

אַךְ הַגַּאֲוָה שֶׁבַּמַּעֲלוֹת הָרוּחָנִיּוֹת מִתְחַלֶּקֶת לִשְׁנֵי חֲלָקִים. אֶחָד מֵהֶם מְגֻנֶּה, וְהַשֵּׁנִי מְשֻׁבָּח.

לכונן בה את מלכותי, 'בתקף חסני' - בכוחי החזק, 'וליקר הדרי' - ולכבוד תפארתי (מצודת דוד)], וכפי **שאמר פרעה** - פרעה מלך מצרים היה סבור כי (יחזקאל כט, ג)**: 'לי יאורי ואני עשיתני'** - אני אדון על היאור ואני חפרתי אותו לצורכי. **וכבר ידעת** - והלא הנך יודע כבר **מה שהיה** ומה שאירע למלכותם **תיכף למאמרם** - מיד לאחר שהתפארו בעוצמתם, **מהריסת מלכותם והשחתת ממשלתם** - הגאווה הביאה לשבר ולאובדן: ההיסטוריה מספרת על התפרקות מלכותם וביטול שלטונם [על סנחריב מסופר (מלכים-ב יט, לה-לז): "ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים, ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה, ויהי הוא משתחווה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב". וגם על נבוכדנאצר מסופר בפסוק הבא (דניאל ד, כח): "עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מנך". פירוש: הדבר עוד בפי המלך, כלומר, עדיין לא הספיק נבוכדנצר לסיים את דברי התפארותו, וקול ירד מן השמים ואמר: לך, נבוכדנצר המלך, הדברים אמורים, דע לך כי המלוכה סרה ממך. על פרעה מלך מצרים נאמר (יחזקאל כט, ח-ט): "לכן כה אמר ה' אלהים הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה, והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה וידעו כי אני ה' יען אמר יאור לי ואני עשיתי"].

אך הגאוה - והחלק השני של הגאווה, **שהיא** גאוות האדם **במעלות הרוחניות, מתחלקת** [נחלקת] **לשני חלקים. האחד מהם הוא מגונה, והשני הוא משובח.**

חובות הלבבות שער הכניעה

ביישר לבב

החלק המגונה הוא **שיתגאה האדם בחכמתו** - האדם יתגאה בחכמתו ותזוח עליו דעתו, **והצדיק במעשהו** - והצדיק יתגאה במעשיו הטובים, **וגורם זה** - וגאוותו זו גורמת לו **שירבה בעיניו** - שמעלותיו נראות בעיניו מרובות ובעלות ערך רב, **ויספיק אצלו מה שקדם לו מהם** - ומתוך זחיחות הדעת נראה לו שהשגותיו שהשיג עד עתה הן כה מרוממות, שאפשר להסתפק בהן, **והרגשת** הסיפוק מביאה אותו **לחשוב בלבו שדי לו במה שיצא לו מן השם הטוב והשבח אצל בני**

בכחו ובחכמתו - על ידי כוחו וחכמתו. כבר היו מעולם מלכים שראו את עצמם כמחוללי המלכות ובגובה לב התבטאו בביטויי רהב וגאווה, **כמו שאמר סנחריב** (ישעיה י, יג)**: 'בכח ידי עשיתי'** - כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, **וכמו שאמר נבוכדנצר** (דניאל ד, כז)**: 'הלא דא היא בבל רבתא'** - הלא זו היא בבל הגדולה ['די אנה בניתה לבית מלכו' - אשר אני בניתי אותה כדי

חובות הלבבות שער הכניעה

הַמְּגֻנֶּה, (ד)**שֶׁיִּתְגָּאֶה הָאָדָם בְּחָכְמָתוֹ, וְהַצַּדִּיק בְּמַעֲשֵׂהוּ, וְגוֹרֵם זֶה שֶׁיִּרְבֶּה בְעֵינָיו, וְיַסְפִּיק אֶצְלוֹ מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מֵהֶם, וְלַחְשֹׁב שֶׁדַּי לוֹ בְּמַה שֶּׁיָּצָא לוֹ מִן הַשֵּׁם הַטּוֹב וְהַשֶּׁבַח אֵצֶל בְּנֵי**

עיונים

ד. שיתגאה האדם בחכמתו. במסכת אבות (ד, י) נאמר: "רבי מאיר אומר, הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה. והוי שפל רוח בפני כל אדם". מאמר דומה הובא לעיל שם (משנה ד): "מאד מאד הוי שפל רוח". אולם במשנה זו הובא מאמר זה בנוגע ללימוד התורה שהוא נושא המשנה שם, ונוסף בו "בפני כל אדם". והיינו שיהא אדם שפל רוח ללמוד תורה מכל אדם, אפילו ממי שהוא קטן ממנו בחכמה, כדרך שאמר בן זומא (לעיל שם משנה א): "איזהו חכם? הלומד מכל אדם" (ראה רע"ב רשב"ץ ותוי"ט).

עוד יש מבארים את שייכותו של מאמר זה ללימוד התורה, שכן משנתנו באה ללמד לאדם, שגם כשיצליח בתורה שהיא המעלה האמיתית, שלא יתגאה בכך, וכל שכן שלא יתגאה במעלות גשמיות, שאין ראוי לו להתגאות בהן (רבינו יונה). ומלמדנו התנא שלא יהיה שפל רוח בפני הגדולים בלבד, אלא "בפני כל אדם" אפילו שפלים וקטנים ממנו במעלה, עד שתהא הנהגתו ודיבורו עם כל אדם, כאילו הוא גדול ממנו במעלה. וכל כך למה? כדי לברוח מן הגאוה ולהטות את עצמו לקצה האחרון של מדת השפלות (פירוש הרמב"ם; רבינו יונה; וראה תוי"ט אבות ד, ד ביאור ב).

יש מפרשים שדברי התנא "והוי שפל רוח..." נאמרו בתורת עצה אשר תסייע לאדם הרוצה לקיים את המאמר "הוי ממעט בעסק". שכן, ריבוי העסק והרדיפה אחר הממון ללא קץ ותכלית, נובעים מרצונו של אדם להיות נכבד באמצעות עשרו הרב. וכשיהיה אדם "שפל רוח בפני כל אדם", הוא יסתפק בצרכי מחייתו ההכרחיים, ולא ירדוף אחר המותרות, ויוכל הוא בקלות למעט בעסקיו ולהקדיש זמנו לעסוק בתורה (נחלת אבות; תפא"י).

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

אָדָם, וְלִבְזוֹת בְּנֵי אָדָם, וְלִגְעֹל אוֹתָם, וּלְסַפֵּר בִּגְנוּתָם, וְלִהְיוֹת חַכְמֵי דוֹרוֹ וּגְדוֹלֵיהֶם פְּחוּתִים בְּעֵינָיו, וּלְהִתְפָּאֵר בְּקִצּוּר חֲבֵרָיו וְסִכְלוּתָם, וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא אֵצֶל רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: (ה)מִתְכַּבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ. וְכָזֶה לֹא יִהְיֶה נִכְנָע וְלֹא עָנָו.

ומדבר **בגנותם**, **ולהיות חכמי דורו וגדוליהם פחותים בעיניו** - וחכמי וגדולי דורו הם פחותי-ערך בעיניו, **ולהתפאר בקיצור חבריו ובסכלותם** - והוא מבליט את חסרונות חבריו ומזלזל במעלתם ובידיעתם ובדרך שבה הם מקיימים את מצוות התורה, **וזה הוא הנקרא אצל** - שנקרא בלשון **רבותינו זכרונם לברכה: 'מתכבד בקלון חבירו'.** ואדם **כזה** - שגאוותו במעלותיו הרוחניות מביאה אותו לידי תוצאות אלה, **לא יהיה נכנע** - אינו יכול להיות בעל הכנעה וגם **לא** יוכל להיות **עניו.**

עיונים

ה. מתכבד בקלון חברו. מהות האיסור, מבאר הרמב"ם (הל' תשובה פ"ד ה"ד): "שערך (-שהשוה) מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חברו או חכמתו - כדי שֶׁיֵּרָאֶה מכללו שהוא מכובד וחברו בזוי". דהיינו, שמציג את עצמו לעומת חבירו, כך שיתקבל רושם, שערך עצמו חשוב - ולחבירו אין ערך כלל. ובמאירי (ח' התשובה עמ' 83) כתב: ואין עיקר כוונתו להקלות את חבירו רק לעלות את עצמו ולהמשיך הכבוד אליו.

הנה לעיל (בתחילת פרק ז') כתב רבינו שהמדבר לשון הרע על חבירו, מנכין לו מזכויותיו ונותנים את זכויותיו לזה שדיבר בו. ולכאורה יש להבין, מהי משמעותו של עונש זה ומהו הצדק שזכויותיו של המספר עוברות אל זה שסיפר עליו? הרי לא מצינו בשום חטא אחר שכאשר אדם חוטא בו אובדות זכויותיו ממנו. מהי, אפוא הסיבה שעונש זה מיוחד לחטא הלשון?

וביאר הגרא"א דסלר זצ"ל ('מכתב מאליהו', ח"ד עמו' 213), כי המשיכה לדבר לשון הרע נובעת ממדה רעה הקיימת באדם. הנטיה של האדם למדוד את עצמו לא על פי הערך העצמי האמיתי, אלא בהשוואה לזולת. כשנמצאים בתוך חברה, נשקלים התנועות והדיבורים והלבוש כולם במאזניים הללו: איך יעריך אותי הזולת. איך אראה בעיניו, מה לא ישא חן בעיניו. זוהי התחושה

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

וְהַמְשֻׁבָּח, כְּשֶׁמִּתְנַהֵג הֶחָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְהַצַּדִּיק בְּמַעֲשֵׂהוּ הוֹדָאָה לְגֹדֶל טוֹבַת הַבּוֹרֵא עָלָיו בָּהֶם וְשִׂמְחָה בַּעֲבוּרָם, וְיִגְרֹם לוֹ לְהוֹסִיף וּלְהִשְׁתַּדֵּל בָּהֶם, (ו)וּלְהֵיכָנַע לִקְרוֹבָיו,

והחלק השני של הגאווה והוא **המשובח, כשמתנהג החכם בחכמתו והצדיק במעשהו** - כשהאדם מתמלא בהרגשת סיפוק והצלחה בחכמתו ובמעשיו הטובים, ותחושה זו מביאה אותו **להודאה לגודל טובת הבורא עליו בהם** - להודות לבורא על רוב הטובות שהיטיב עמו, **ושמחה בעבורם** - והוא שמח בהן, **ויגרום לו** - והרגשה זו תביאהו לשאיפה **להוסיף** על חכמתו ועל מעשיו הטובים **ולהשתדל בהם** - ולהתאמץ עוד יותר בלימודו ובקיום המצוות, **ולהיכנע לקרוביו** - ולהתנהג בהכנעה

עיונים

שמנווטת את תנועת האדם במודע ושלא במודע.

ההתייחסות הזאת נובעת מגישה מוטעית, מתוך שסבורים שמעלה נחשבת כמעלה רק כאשר האחר מכיר בה, ומי שמזלזלים בו נעשה מזולזל. מתוך תחושה מוטעית זו עשוי אדם ליהנות משבחים המורעפים עליו, בעוד הוא יודע בנפשו שאין בו המעלות המדוברות. אמת המדה הזאת מוטעית! ומכאן מתפתחת המשיכה לספר לשון הרע. כי בסיפור גנות הזולת, מבליט המספר את עליונותו לעומת חברו, שהרי שום אדם לא מספר על האחר מום שקיים בו עצמו. ובסיפורו הרי הוא כאומר: הנה בפלוני דבק פגם, ואני נקי לעומתו.

המספר לשון הרע רוצה להתרומם, להתבלט, אך לא באמצעות מעלותיו הוא, אלא באמצעות השפלת זולתו, גם אם אין הדבר נאמר במפורש, הרי הוא קיים בתת ההכרה. הוא מתכבד בקלון חברו !

ומכיון שמטרתו היא להיבנות על חורבן חברו, להתרומם מעל גבי הריסותיו של הזולת, לפיכך ייענש במידה כנגד מידה: חברו יבנה על גביו! זכויותיו יעברו לזה שסיפר עליו לשון הרע, וחובותיו של הלה יעברו אל המספר. בכך יזוכך המספר מחטאו על ידי שייענש במידה כנגד מידה. מה שרצה לעשות לזולת יעשה לו [ועיין לעיל תחילת פרק ז' בעיונים ד"ה וחמול על, ביאור נוסף לזה].

ו. ולהיכנע לקרוביו. "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב, ג). ואמרו חז"ל (חולין פט, א): "אמר רבא ואיתימא ר' יוחנן: גדול מה שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב: 'ואנכי עפר ואפר', ואילו במשה ואהרן כתיב: 'ונחנו מה'". פשטות הדברים היא, שהענווה היתירה שהיתה במשה ואהרן - היא במה שאמרו "ונחנו מה", שהוא העדר המציאות כלל, בעוד עפר ואפר יש בהם בכל זאת ממשות כלשהיא.

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

וְלִשְׂמֹחַ בַּחֲבֵרָיו, וְלָחוּס עַל בְּבוֹדָם, וּלְכַסּוֹת סִכְלוּתָם, וּלְדַבֵּר בְּשִׁבְחָם, וְלֶאֱהֹב אוֹתָם, וּלְהָלִיץ בַּעֲדָם, וּלְהַזְהֵר בִּכְבוֹדָם. וְיִמְעֲטוּ בְעֵינָיו כָּל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, תָּמִיד טוֹרֵחַ לְהַרְבּוֹת מֵהֶם,

עם מקורביו, ולשמוח בחבריו, ולחוס ולשמור על כבודם, ולכסות - ולחפות על סכלותם ולהסתיר את מגרעותיהם, ולדבר בשבחם ובמעלותיהם, ולאהוב אותם, ולהליץ בעדם - ולדון אותם לכף זכות, ולהיזהר בכבודם. וימעטו בעיניו כל מעשיו הטובים - ואף על פי שמעשיו הטובים מרובים, תמיד ייראו בעיניו למועטים, ותמיד יהיה טורח ומשתדל להרבות מהם [אותם], ולבו

עיונים

אלא שאם כך הוא הביאור, הרי יש כאן תמיהה גדולה, כי מי פתי יאמין שיש לו סיבה להתנשא בליבו משום שהוא בגדר עפר ואפר? ואם כן, איך נעלה על הדעת ענווה גדולה מזו?

זאת ועוד - הקשה בעל ה"לב אריה" (חולין פט, א) - איך אמרו משה ואהרן "ונחנו מה", שגרועים הם מעפר ואפר, והלא האדם מתואר כעפר, כפי שנאמר לאדם הראשון "כי עפר אתה", ואיוב אמר "ואנחנו על עפר ואפר"?

עוד יש לדקדק בלשון חז"ל, שאמרו "גדול מה שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם", ולא אמרו "גדולים משה ואהרן יותר מאברהם". הלא דבר הוא!

אלא ביאר בעל "לב אריה", כוונת הדברים כך היא: כאשר אדם מישראל עומד להתפלל ולשפוך שיח לפני קונו, והוא מעריך את עצמו מול גדולת הבורא, אז בוודאי ייכנע לבבו והוא נבזה בעיניו מול הקב"ה. באותה שעה מבין הוא כי הוא כעפר ואפר לעומת בורא עולם.

ואולם, כאשר יקום האדם ויתהלך בחוץ, הרי ביחס לבני האדם האחרים לא ייכנע ולא ישפיל ליבו, אלא אדרבה - תזוח עליו דעתו ויחשוב כי הוא ואפסו עוד וכי בני האדם האחרים אינם מגיעים לרום ערכו ולמדריגתו הנשגבה. ואם יעז מאן-דהו לריב עימו, כי אז אותו אדם שזה עתה היה שפל רוח לפני בוראו, יקום עליו ויירד עימו לחייו, כי בטוח הוא שמי ידמה לו ושכל העולם כולו אינו שווה מאומה לעומתו.

ואף כאן, זהו ההבדל: אברהם אבינו אמר "ואנוכי עפר ואפר", אולם את זה אמר ביחס להקב"ה. לא כן משה ואהרן שאמרו "ונחנו מה" כלפי העם המתלוננים. מעתה, לא נאמר שמשה ואהרן היו ענווים יותר מאברהם, כי אפשר שאף אברהם היה עניו כמותם. כל מה שאמרו חז"ל הוא שגדול מה שנאמר במשה ואהרן, כי ביטאו את ענוותנותם גם כלפי בני אדם - ולא רק כלפי הקב"ה.

חובות הלבבות שער הכניעה ביישר לבב

נִכְנָע בַּעֲבוּר חֲלִישׁוּתוֹ מֵהַשִּׂיג מַאֲוַיָּיו בָּהֶם, מַשְׁפִּיל עַצְמוֹ לְמִי שֶׁמְּקַוֶּה תּוֹסֶפֶת עַל יָדָיו, מוֹדֶה לֵאלֹהִים עַל מַה שֶּׁחָנָנוֹ מִן הַמַּעֲלוֹת, וּמְשַׁבֵּחַ אוֹתוֹ עַל אֲשֶׁר הֵפִיקוֹ לִקְנוֹת הַחֲמוּדוֹת.

וְזֹאת הַנַּאֲוָה אֵינָהּ מִתְנַגֶּדֶת לַכְּנִיעָה וְלֹא מְרַחֶקֶת אוֹתָהּ, וּכְמוֹהָ אָמַר הַכָּתוּב עַל יְהוֹשָׁפָט (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב יז, ו): [ז]וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי יְיָ,

נכנע ונשבר בקרבו בעבור חלישותו - על אי יכולתו מהשיג מאוייו בהם - והוא מצר על שלא הגיע לשלימות הרצויה בקיום המצוות ונמנע ממנו להתעלות יותר כפי שהיה שואף, ויהיה נכנע ומשפיל עצמו למי שמקוה תוספת על ידיו - בפני מי שהוא מקווה שבעזרתו יוכל להוסיף בעבודת ה', והוא מודה לאלהים על מה שחננו מן המעלות - על היתרונות והמעלות שהוא חנן אותו ברוב טובו וחסדו עליו, ומשבח אותו ומברכו על אשר הפיקו - על שאפשר לו לקנות החמודות ולרכוש את המעלות הטובות והרצויות.

וזאת הנאוה - וגאווה שכזו אינה מתנגדת לכניעה - אינה עומדת בסתירה להכנעה ואינה מזיקה לה, ולא מרחקת אותה - ואינה מרחיקה את ההכנעה, וכמוה אמר הכתוב - ועל גאווה כזאת התכוון הפסוק בתיאוריו על יהושפט המלך (דברי הימים־ב יז, ו): 'ויגבה לבו בדרכי השם' - יהושפט המלך

עיונים

ז. ויגבה לבו בדרכי ה'. מטרת הענוה היא להשפיל את גאות האדם ולעשותו לכלי קיבול. ולכן אף מי שיש לו באמת מעלות, עליו להקטין ערכם בעיניו, כדי שלא יסתפק ב"יש" אלא ישאוף לעוד ועוד. וכן שיכיר חסרונותיו ולא יחפה עליהם. לצורך השאיפה הרוחנית הבלתי פוסקת קבעו לנו גדולי הדורות, כי כשם שעליו להיות חדור ב"שפלות האדם", כמו כן עליו להתבונן ב"גדלות האדם".

ה"מגיד" מהשמים הזהיר את רבי יוסף קארו: אם יזוח יצרך תגער בו ותאמר: האם איש כמוני העתיד לכל המעלות האלו, יחטא בהירהור?! ('מגיד מישרים' דף ד).

רבינו יונה מגירונדי (פתיחת 'שער העבודה') כתב דברים מאלפים בזה, וזה לשונו: הפתח הראשון הוא שידע האיש העובד - ערך עצמו, ויכיר מעלתו ומעלת אבותיו, גדולתם, חשיבותם

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

וחיבתם אצל הבורא יתברך, וישתדל ויתחזק תמיד להעמיד עצמו במעלה ההיא ולהתנהג בה תמיד... ויעשה אשר לא יבושו אבותיו מדרכיו וממעשיו כפי כוחו והשגת ידו, וישיב לנפשו ויאמר: אדם גדול וחשוב כמוני שיש בי כמה מעלות טובות רמות ונישאות, ושאני בן גדולים בן מלכי קדם - איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים ולאבותי כל הימים?

ואם חלילה וחס לא יכיר מעלתו ומעלת אבותיו - נקל יהיה בעיניו ללכת בדרכיו הפרוצים, להגלות נגלות כאחד הנבלים למלאות תאותו בחיקו, כאשר אמר המשל: כל מי שאינו מתבייש מנפשו אין לנפשו ערך בעיניו... ויבין וישכיל וידע, כי יוכל להשיג מעלתם חשיבותם וחיבתם כאשר יעבוד כמותם כל ימי חייו, ועתותיו שעותיו ורגעיו כפי כוחו והשגתו, כי ה' אינו מבקש מבני אדם כי אם לפי כוחם עכ"ד. [וראה עוד ברבינו יונה ב'שערי תשובה' (א, י) בעיקר החרטה שכתב תו"ד: "והנה הבורא נפח באפי נשמת חיים וחכמת לב וטובת שכל, להכירו וליראה מפניו ולמשול בגוף ובכל תולדותיו מאשר יקרה בעיניו נכבדה. ואחרי אשר בעבור זאת נבראתי ויהי בי היפך מזה למה לי חיים". הרי כדי להתחרט כראוי על חטאים חייבים קודם לכן לדעת המעלות העצומות הטבועות באדם].

רבי יונתן אייבשיץ ('יערות דבש') כותב דברים נמרצים: חובה עלינו לזכור כי בני מלך גדול ונורא אנחנו, ולא יאות לנו לנהוג כמנהג הפחותים, וזה סיבת מחלתינו שאנו שוכחים ששורש נשמתינו ממקום נורא ונשגב, ואין אנו חסים על כבודינו וכבוד נשמתינו, ומתגוללים בטיט והבל הגשמי... ואם יזכור מעלת ישראל היותו נשגב ממלאכי השרת, איך יתכן לו לעסוק בהבלי עולם וללכת אחרי תאוותיו? הלא יבוש מעצמו ויאמר: אנכי נשגב ממלאך - ואנכי מגואל במעשי ?! והרי מלאכי השרת כולם אהובים ברורים וזכאים!

רבי יעקב עמדין (הקדמה לסידורו, סולם בית אל) מסביר: מה שהאדם נלכד במצודת היצר בא לו מחמת ששוכח יחוסו הנפלא, כי בן מלך הוא! לפיכך עצה טובה וגדולה ידע ישראל כי ה' מתגאה בו! והיא גאוה רוחנית טובה מאד, ועל זה נאמר: "ויגבה לבו בדרכי ה'".

ומצינו עוד בענין זה, שאסור אף להתחבר לחבר אשר אינו יודע להכיר ערך עצמו. וז"ל ספר 'ארחות צדיקים' (שער האהבה ד"ה והתחבר עם): "אלא תבחר לחבר מי שיכיר ערך עצמו, ומי שאינו מכיר את עצמו, אין טוב בחכמתו". עכ"ל. ובספר 'מבחר הפנינים' (כג - שער בחינת החבורה אות א') כתב: "אמר החכם, אל תבחר לחבר אלא מי שיכיר ערך עצמו. ומי שאינו מכיר ערך עצמו אין טוב בחברתו". ועוד כתב (מג - שער מצות החכם לבנו אות כ"ח): "ואמר לא נוקש אדם שהכיר ערך עצמו".

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

החשיב את עמלו בעבודת ה' והשתבח בהתנהגותו שהיא כרצון ה', **אך** גאווה זו לא די בכך שאינה סותרת את ההכנעה, אלא אדרבה **היא אף מסייעת אותה [לה], ומוסיפה בה [עליה], כמו שנאמר (משלי כב, ד): 'עקב ענוה** - על ידי שפלות הרוח משיגים **יראת השם'.**

אַךְ הִיא מְסַיַּעַת אוֹתָהּ, וּמוֹסִיפָה בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מִשְׁלֵי כב, ד)**: עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְיָ.**

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

פֶּרֶק עֶשְׂרִי

אֲבָל תּוֹעֶלֶת הַכְּנִיעָה בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא הֵם שִׁשָּׁה דְּבָרִים. שְׁלֹשָׁה מֵהֶם בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, וּשְׁלֹשָׁה מֵהֶם בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא.

וַאֲשֶׁר בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, אֶחָד מֵהֶם, (א)שֶׁיִּשְׁמַח בְּחֶלְקוֹ, כִּי מִי שֶׁנִּכְנְסָה בּוֹ

בפרק זה יפרט רבנו שישה סוגי תועלת שישיג האדם בעקבות הכניעה.

אבל תועלת הכניעה - התועלת שההכנעה מביאה לאדם **בעניני העולם הזה** ו**בענייני העולם הבא**, **הם ששה דברים. שלושה מהם** יביאו לו תועלת **בעניני העולם הזה, ושלשה מהם** יועילו לאדם **בעניני העולם הבא.**

ואשר בעניני העולם הזה - ואלו הן שלושת מיני התועלת שתביא ההכנעה לאדם לענייני העולם הזה:

אחד מהם - תועלת אחת מצויה בעניין הפרנסה, **שישמח** האדם **בחלקו** ויסתפק בפרנסה שזימנו לו מן השמיים, **כי מי שנכנסה בו**

עיונים

א. שישמח בחלקו. כתב ה'מסילת ישרים' (סוף פרק י"א): "כללו של דבר, הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם. ולולי זה, כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל, ללבוש מה שיכסה ערותו, ולשכון בבית שתסתירהו מן הפגעים, והיתה פרנסתו קלה עליו ולא היה צריך להתייגע להעשיר כלל, אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו מכניס עצמו בעבי הקורה הזאת ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו ז"ל (אבות ד, כא): 'הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם'". עכ"ד.

הטעם שהכבוד מוציא את האדם מן העולם, ביאר רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ('שיחות מוסר' מאמר פג) שהוא משום שאין בידו של האדם למלא את תאות הכבוד כלל, כי ככל שישיג כבוד ירצה עוד ועוד, וכשיחסר לו מעט ירגיש כי כל אשר יש לו איננו שוה לו, ונמצא שהוא משועבד לתאותו זו שעבוד גמור, באופן שלעולם לא יוכל להשתחרר ממנה, ודבר זה מוציאו מן העולם.

מה שכתב ה'מסילת ישרים' שהכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

הגאוה והגדולה, **אין העולם וכל אשר בו מספיק** - כל העולם וכל אשר בו אינם מספיקים לו, לבעל הגאווה, **לכלכלתו** [לפרנסתו], **לגובה לבו** - מחמת גאוות לבו **ובזותו** - ומפני שהוא מזלזל בכול, ואין ערך בעיניו לכל **מה שהגיע** [שמגיע] **לחלקו ממנו** מקנייני העולם. בעיניו כל קנין חומרי הוא דל ומועט, כיוון שביחס לחשיבותו ומעלתו הריהו כאין וכאפס. **וכאשר יהיה נכנע** - ואילו כאשר האדם קונה לעצמו הכנעה וענווה, **אין לנפשו אצלו** - אינו מרגיש בעצמו **שום מעלה**, ועל כן **מה שמזדמן לו מן קנייני העולם הוא מסתפק בו** - מספיק לו **למזונותיו** - לצורך תזונתו **ולספקו** - ולשאר צרכיו. **וזה יביאהו למנוחת נפשו** - וכך הוא שרוי במנוחת הנפש, שהרי אינו עסוק ברדיפה אחר העושר, **ומיעוט פחדו** - והוא משוחרר מן הפחד שמא לא יהיה לו בעתיד מקור מחיה, **ויאכל** - והוא אוכל את **מה שיזדמן לו, וילבש מה שימצא** - ולובש את מה שהוא מוצא, **ויישן באשר ימצא** - וישן בכל מקום שהוא מוצא, **וגם המעט** ביותר **מן העולם מספיק לו עם כניעתו** - מפני הכנעתו. **והגאה** - אולם בעל גאווה, גם מזון רב ומקום מגורים מפואר לא יספקו אותו, ותמיד יהיה מוטרד בדאגות כיצד להוסיף ולהתעשר יותר, והוא שרוי בפחד מתמיד על עתידו, ובשום מצב אין הוא שמח בחלקו, כי גם אם העולם **כולו** יהיה שלו, **לא**

הַגַּאֲוָה וְהַגְּדֻלָּה, אֵין הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ מַסְפִּיק לוֹ לְכַלְכָּלָתוֹ, לְגֹבַהּ לִבּוֹ וּבְזוֹתוֹ מַה שֶּׁהִגִּיעַ לְחֶלְקוֹ מִמֶּנּוּ. וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה נִכְנָע, אֵין לְנַפְשׁוֹ אֶצְלוֹ שׁוּם מַעֲלָה, וּמַה שֶּׁמְּזַדַּמֵּן לוֹ מִן הָעוֹלָם הוּא מְסַתַּפֵּק בּוֹ לְמִזּוֹנוֹתָיו וּלְסִפְקוֹ. וְזֶה יְבִיאֵהוּ לְמְנוּחַת נַפְשׁוֹ וּמְעוּט פַּחְדּוֹ, יֹאכַל מַה שֶּׁיְּזַדַּמֵּן לוֹ, וְיִלְבַּשׁ מַה שֶּׁיִּמְצָא, וְיִישַׁן בַּאֲשֶׁר יִמְצָא, וְהַמְעַט מִן הָעוֹלָם מַסְפִּיק לוֹ עִם כְּנִיעָתוֹ. — (ב)וְהַגֵּאֶה, כֻּלּוֹ לֹא

עיונים

שבעולם, בביאור 'אור המסילה' ביאר דבריו, שחמדת הכבוד מלבד מה שהיא חזקה יותר מן החמדה לדברים אחרים, היא אף השורש לחמדות אחרות, כי אף שחמדת הממון תאוה גדולה היא בפני עצמה, מכל מקום שורש רדיפה זו הוא הכבוד, שלא יחשב לאחד מן הפחותים. ואף רואים שאדם מוציא ממון רב בשביל כבוד, ומזה משמע שהרדיפה לכבוד הוא יותר מהרדיפה לממון.

ב. והגאה, כולו לא ימלא מחסורו עם גובה לבו וגאוותו. עד כמה אומלל בעל הגאוה, נוכל ללמוד על פי דוגמא מאלפת מגאוותו של המן. אנו מציירים בעינינו את המן כטיפש מופלג, אמנם הוא

חובות שער הכניעה הלבבות

עיונים

כלל וכלל לא היה טיפש, שאם לא כן אחשורוש לא היה ממנה אותו כמשנה למלך על אימפריה עצומה - מאה ועשרים ושבע מדינות, וגם באופן מעשי הוא ניהל את כל קכ"ז מדינות, אולם כאשר הדבר פגע בכבוד ובגאוה שלו, בנקודה זו נעשה טיפש כשהרגיש את עצמו האדם האומלל בכל הבריאה, כמו שהיטיב הוא עצמו לבטא זאת בצורה ברורה וחריפה.

אחר שנקרא למשתה המלך עם אסתר המלכה, הוא יוצא מבית המלך שמח וטוב לב, וכי יש כבוד וגדולה גדולים מזה?! אמנם: "וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה" (אסתר ה, ט), כשהיה בשיא גדולתו לא חסר לו מאומה! כולם משתחוים לו ומספקים לו את שגעון גדלותו, אבל יש יהודי אחד זקן ועיקש אשר איננו מתפשר ואיננו משתחוה לו. מה התחדש היום בצאתו מבית המלך לאחר שנתכבד לשבת הוא לבדו בסעודה עם המלך והמלכה, הרי זה כבר תקופה ארוכה מרדכי איננו משתחוה להמן? אלא שדוקא פיסגת גדלותו שזכה לה באותה עת היא עצמה העבירה אותו על דעתו, שבהתאם לגדלותו הרגיש את עצמו אומלל ביותר, וכפי שהגדיר זאת הוא עצמו כאשר קרא לאסיפה: "וישלח ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך" (שם, י-יא), לא חסר לו מאומה, הכל יש לו, כבוד! עושר! רוב בניו! לכאורה היה צריך להיות האדם המאושר ביותר בעולם, ומה עוד שמוסיף לספר על גדלותו: "אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך" (שם, יב), אין כבוד גדול מזה, ומה חסר לו? אבל המן באותה מימרא כאשר מספר על שיא גדלותו מוסיף לומר: "וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך" (שם, יג), המן הגדיר את כל גדלותו וְהַקְרָיֵרָה העצומה שהיתה לו "כל זה איננו שוה לי"! כל הגדולה, עושר בנים כבוד, הכל איננו שוה לי, ומדוע? כי יש יהודי אחד בלבד שאיננו משתחוה לי הרי שהכל הכל כפשוטו "איננו שוה לי".

לעומתו, מרדכי הצדיק יושב על הסוס אשר רכב עליו המלך עם בגדי מלכות, מקבל כבוד מלכים, כאשר המן שהוא המשנה למלך אחשורוש מוביל את הסוס, ומיד אחר כך: "וישב מרדכי אל שער המלך", אמרו חז"ל (אס"ר פר' י, ו) "מלמד ששב לשקו ולתעניתו", עוד אמרו (שמו"ר פל"ח, ד) "מאחר שראה עצמו בגדולה לא הגיס לבו ולא עמד מן התפילה אלא וישב מרדכי כשם שהיה בתחילה", הכבוד והגדולה לא הזיחו את דעתו במאומה, אותה הכנעה וענוה שהיו בו, נותרו בעינן גם לאחר שעלה לגדולה, ואדרבה, דרכו של הצדיק, שככל שהקב"ה משפיע עליו גדולה וכבוד, כך לעומת זאת הוא משפיל את עצמו, כפי שיעקב אבינו אמר (בראשית לב, יא, ועיי"ש ברמב"ן) "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת", דהיינו שעל ידי השפעת החסדים הוא הרגיש קטן יותר.

ביישר לבב חובות שער הכניעה הלבבות

יְמַלֵּא מַחְסוֹרוֹ עִם גֹּבַהּ לִבּוֹ וְגַאֲוָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי יג, כה)**: צַדִּיק אוֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר.**

וְהַשֵּׁנִי, כִּי הַנִּכְנָע סוֹבֵל בְּעֵת בִּיאַת הַפְּגָעִים אֵלָיו, וְהִתְהַפְּכוּת הָעִנְיָנִים עָלָיו, בַּעֲבוּר שִׁפְלוּתוֹ וּנְמִיכוּת רוּחוֹ. — וְהַגֵּאֶה, פַּחְדּוֹ גָּדוֹל וְסִבְלוֹ מְעַט בְּעֵת בִּיאַת הַפְּגָעִים עָלָיו, מִפְּנֵי גֹּבַהּ נַפְשׁוֹ וְרוּם לְבָבוֹ וּמְעוּט רְצוֹנוֹ בְּעִנְיָנָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִי שֶׁהָיָה עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה (יְשַׁעְיָה יד, יב)**:**

עיונים

כך הם חיי בעל הגאוה, הדבר הפעוט ביותר המהווה סתירה לגדלותו יש בו כדי לקלקל ולבטל את כל רום גדלותו, איום ונורא! עד כדי כך שמרגיש ממש כפשוטו שחייו אינם חיים! כפי שהגדיר המן את עצמו בצורה חריפה ביותר "כל זה איננו שוה לי"! דברי המן הרי הם לנו ספר מוסר כיצד בעל הגאוה מסוגל לאמלל את עצמו ממש עד שאול תחתית (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמ' קצז).

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

אֵיךְ נֶפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן שָׁחַר נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל גּוֹיִם.

וְהַשְּׁלִישִׁי, כִּי הַנִּכְנָע [ג]יִהְיֶה מוֹצֵא חֵן יוֹתֵר בְּעֵינֵי בְנֵי אָדָם, וְאָהוּב לָהֶם, וְקָרוֹב לְדַעְתָּם, וּלְהִתְנַהֵג בְּמִנְהָגָם.

וּכְבָר נֶאֱמַר עַל אַחַד הַמְּלָכִים, שֶׁהָיָה מְמַהֵר בַּהֲלִיכָתוֹ כְּשֶׁהָיָה הוֹלֵךְ, וְשָׁאֲלוּ אוֹתוֹ עַל

'איך נפלת משמים - איך ירדת מרום המעלה, הילל בן שחר - נבוכדנצר נמשל לכוכב השחר, שאורו מרובה [הילל פירושו מאיר באור חזק. כמו הביטוי אורו יהל]. דווקא בשל גאוותו והסתכלותו על עצמו כעל כוכב השחר, נפילתו דומה לנפילה מרום השמים ועד הארץ (מנוח הלבבות ופת לחם) **נגדעת לארץ חולש על גוים**' - נכרת והֻשלך ארצה מי שהפיל גורלות של עמים רבים והכניעם תחת ידו.

והתועלת השלישית היא נשיאת חן בעיני החברה, **כי הנכנע** [הענין] **יהיה מוצא חן יותר בעיני בני האדם, ואהוב להם** - חברתו נעימה והוא אהוב על סובביו, **וקרוב לדעתם** - ולא קשה לו לקבל את דעתם, וכך נקל לו **להתנהג במנהגם** [כמותם], ויהיו שמחים בחברתו.

וכבר נאמר - וסָפַר **על אחד המלכים, שהיה ממהר בהליכתו כשהיה הולך** - קצב הליכתו היה מהיר, בשונה מדרך הליכתם של שאר המלכים והשרים, שכדי להבליט את חשיבותם ואת שררתם הם הולכים באטיות, עקב בצד אגודל (מנוח הלבבות), **וכאשר שאלו אותו על**

עיונים

ג. יהיה מוצא חן יותר בעיני בני אדם. הגר"א בפירושו למשלי (ג, לד) פירש את הכתוב: "ולענוים יתן חן". וז"ל: "ולענוים השומעין חרפתן ואינן משיבין ומכניעין את עצמן לכל אדם בעולם, יתן הקב"ה לו חן בעיני הבריות" עכ"ל. ולעומת זה על בעל גאוה נאמר (חבקוק ב, ה): "גבר יהיר ולא נוה" - שאפילו בעיני בני ביתו הוא לא מוצא חן. וכמו שאמרו במסכת בבא-בתרא (צח, א): "אמר רב מרי, האי מאן דיהיר [-מי שמתייהר ומתגאה] אפילו אאינשי ביתיה לא מיקבל [-אינו מקובל אפילו בקרב אנשי ביתו]". כלומר, גם אשתו מבזה אותו (רשב"ם). וביארו המפרשים, שזה עונש של 'מדה כנגד מדה': מאחר שהיהיר משתרר על הבריות שלא כראוי לו, הוא נענש באיבוד השררה אפילו במקום שראוי שימשול, שהרי "אפילו האורג הפחות הוא המושל בביתו" (מגילה יב, ב).

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

עַלַת הַדָּבָר, וְאָמַר: לְפִי שֶׁהוּא יוֹתֵר רָחוֹק מִדֶּרֶךְ הַגַּאֲוָה, וְיוֹתֵר מְמַהֵר לְהַשְׁלָמַת הַחֵפֶץ.

וְשָׁאֲלוּ אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: בַּמֶּה הָיִיתָ אָדוֹן לְכָל בְּנֵי דוֹרֶךָ? אָמַר: מִפְּנֵי שֶׁלֹּא פָּגַעְתִּי אַחַד מֵהֶם שֶׁלֹּא רָאִיתִי לוֹ מַעֲלָה יְתֵרָה עָלַי. כִּי אִם הָיָה יוֹתֵר חָכָם מִמֶּנִּי הָיִיתִי אוֹמֵר: הוּא יֵרֵא אֱלֹהִים יוֹתֵר מִמֶּנִּי, לְיִתְרוֹן חָכְמָתוֹ עַל חָכְמָתִי. וְאִם קָטֹן מִמֶּנִּי בְּחָכְמָה, אֹמַר, כִּי חֶשְׁבּוֹנוֹ יִהְיֶה קַל מֵחֶשְׁבּוֹנִי בְּיוֹם הַדִּין, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי עוֹבֵר בְּמֻזִיד וְהוּא עוֹבֵר בְּשׁוֹגֵג. וְאִם יִהְיֶה גָּדוֹל מִמֶּנִּי בְּיָמִים, אֹמַר, כִּי זְכִיּוֹתָיו רַבּוֹת מִזְּכִיּוֹתַי, מִפְּנֵי שֶׁקִּדְמַנִי בָּעוֹלָם. וְאִם יִהְיֶה קָטֹן מִמֶּנִּי, אֹמַר, כִּי עֲוֹנוֹתָיו מְעַטִּים מֵעֲוֹנוֹתַי. וְאִם יִהְיֶה כָּמוֹנִי בְּיָמִים

עילת הדבר - מהי הסיבה למנהגו זה, **ואמר** - השיב: **לפי שהוא** - מפני שההליכה המהירה **יותר רחוק מדרך הגאוה** - פחות נראית כמעשה גאווה, **ויותר ממהר להשלמת החפץ** - ועוד, שבזכות הליכתו הזריזה יש באפשרותו לבצע ולהשלים מהר יותר את מה שהוא חפץ לעשותו.

ושאלו את **אחד מן החכמים: במה היית** - במה זכית להיות **אדון** ומכובד **לכל בני דורך? אמר: מפני שמעולם לא פגעתי אחד מהם שלא ראיתי לו מעלה יתירה עלי** - לא פגשתי באדם שלא מצאתי בו מעלה מיוחדת שהיא גדולה ממעלתי, ובשל אותה מעלה יש לו יתרון עלי. הדוגמאות לכך רבות: **כי אם היה** - כאשר פגשתי באדם שהוא **יותר חכם ממני, הייתי אומר** בליבי: בוודאי **הוא** גם **ירא אלהים יותר ממני, ליתרון חכמתו** - שהרי חכמתו עולה **על חכמתי. וגם אם** פגשתי באדם **קטן ממני בחכמה** - חכם פחות ממני, **אמרתי** בלבי שיש לו יתרון גדול עלי, **כי חשבונו יהיה קל מחשבוני ביום הדין** - כי חשבונו ביום הדין יהיה קל מחשבוני, **מפני שאני** לרוב חכמתי הנני **עובר** עבירות וחוטא **במזיד, ואילו הוא** מפני מיעוט חכמתו, הריהו **עובר** עבירות וחוטא רק **בשוגג. ואם יהיה** [היה] **גדול ממני בימים** - וכשפגשתי אדם מבוגר ממני בשנים, **אמרתי: כי** ודאי **זכיותיו רבות מזכיותי, מפני שקדמני בעולם** - שהרי בואו לעולם היה קודם לי ובוודאי הצליח לצבור לעצמו זכויות רבות במשך שנות חייו. **ואם יהיה** [היה] **קטן** - צעיר **ממני** בשנים, **אמרתי: כי** ודאי **עוונותיו מועטים מעוונותי** - שלפי מיעוט שנות חייו בעולם בוודאי חטאיו מועטים מחטאי. **ואם יהיה** [היה] **כמוני בימים**

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

וּבְחָכְמָה, אֹמַר, אוּלַי לִבּוֹ לֵאלֹהִים טוֹב מִלִּבִּי, לְפִי שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ בְּמַה שֶׁקָּדַם לִי מִן הָעֲוֹנוֹת, וְאֵינֶנִּי יוֹדֵעַ מַה שֶּׁהָיָה מִמֶּנּוּ. (ד)**וְאִם יִהְיֶה יוֹתֵר עָשִׁיר מִמֶּנִּי, אֹמַר, כִּי מָצְאָה יָדוֹ בְעָשְׁרוֹ לַעֲבֹד הַבּוֹרֵא, וְלַעֲשׂוֹת צְדָקוֹת, וּלְהַעֲנִיק לָעֲנִיִּים יוֹתֵר מִמֶּנִּי. וְאִם יִהְיֶה דַּל יוֹתֵר מִמֶּנִּי, אֹמַר, כִּי הוּא דַכָּא וּשְׁפַל רוּחַ יוֹתֵר מִמֶּנִּי, בַּעֲבוּר דַּלּוּתוֹ, וְהוּא טוֹב**

ובחכמה - וכאשר פגשתי אדם שהוא שווה לי בשנים ובחכמה, **אומר** - אמרתי: **אולי לבו שלם לאלהים** - עם האלוקים **וטוב** יותר **מלבי, לפי שאני יודע במה שקדם לי** - שהרי אני יודע ומכיר את שעבר עלי מן **העוונות** - עבירות שעשיתי בעבר, **ואינני יודע מה שהיה ממנו** - ואילו את עברו אינני מכיר.

ואם יהיה יותר עשיר ממני - ובמקרה שאותו אדם הוא עשיר ממני, **אמר** - אמרתי: **כי מצאה ידו בעשרו לעבוד הבורא** - כי בוודאי הוא ניצל את עושרו והשתמש בו לעבוד את הבורא, **ולעשות צדקות** - ולתת צדקה בממונו, **ולהעניק לעניים** ממתנת ידו **יותר ממני**, ואני לעומתו לא עשיתי צדקה כפי שנדרש ממני. **ואם יהיה דל יותר ממני** - ואם היה עני יותר ממני, **אמר** - אמרתי: **כי** ודאי מעלתו גדולה ממעלתי, לפי **שהוא דכא ושפל רוח יותר ממני, בעבור** [מפני] **דלותו, ולכן הוא טוב**

עיונים

ד. ואם יהיה יותר עשיר ממני אומר כי מצאה ידו בעשרו לעבוד הבורא ולעשות צדקות. הרמב"ן באגרתו כתב: "וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך, ואם חכם או עשיר הוא, עליך לכבדו". במסכת עירובין (פו, א) אמרו: "רבי מכבד עשירים, רבי עקיבא מכבד עשירים". העשירים שרבי ורבי עקיבא היו מכבדים, היו דוקא עשירים העושים צדקה בממונם, כפי שמשמע מדברי הגמרא שם בהמשך הדורשת מפסוק שזכות הצדקה שנותנים עשירים לעניים מקיימת את העולם. ומכיון שעשירים העושים צדקה מקיימים את העולם, ראוי לאנשים לכבדם, וזה היה טעמם של רבי ורבי עקיבא.

בגליון הש"ס (שם) הביא רבי עקיבא איגר מליקוטי מהרי"ל (לה) שמבאר מדוע דוקא רבי הפליג בהנהגה זו: רבי היה חכם מופלג ונשיא ישראל, והיו הכל חולקים לו כבוד. אך לא רצה רבי להנות מכתרה של תורה ולהתכבד משום חכמתו, ולכן, מאחר שהיה גם עשיר גדול, השתדל לחנך את העם לכבד עשירים כדי שגם אותו יכבדו מחמת עושרו ולא מחמת תורתו, ויימצא שאינו נהנה מכתרה של תורה. בליקוטי מהרי"ל מוסיף, שכן הוא גם לגבי רבי עקיבא (לבסוף הוא נתעשר).

חובות שער הכניעה הלבבות

ביישר לבב

מִמֶּנִּי. וְלֹא זָזְתִי לְכַבְּדָם כָּלָם וּלְהַכְנַע לָהֶם.

וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות א, ו)**:** (ה)**וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת,** (אבות א, טו)**:** (ו)**וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת,**

ממני. וכיוון שראיתי אצל כל אדם את מעלתו שהוא עדיף עלי, לכן **לא זזתי לכבדם כולם** - כיבדתי תמיד את כולם ולא נמנעתי מלהיכנע **להם** - והכנעתי את עצמי לפניהם.

וכמו **כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה** (**אבות א, ו**)**: והוי דן את כל האדם לכף זכות** - כאשר תראה אדם שעשה מעשה שאפשר לדונו לזכות או לחובה, אף אם אינך יודע אם צדיק הוא או רשע, עליך לדונו לכף זכות, ואמרו (**אבות א, טו**)**: והוי מקבל את כל האדם** - כאשר אדם מגיע להתארח בביתך, קבלהו **בסבר פנים**

עיונים

ה. והוי דן את כל האדם לכף זכות. כתב ה'חפץ חיים' (אבות) שהאדם צריך להתחזק מאד לדון כל אדם לכף זכות, כי על ידי מדה זו יכול בקלות להעלות על עצמו שם צדיק לעולם. דהיינו שאדם שיש לו רוב זכויות הוא בגדר צדיק, וחלילה ברוב עוונות הוא בגדר רשע. וגם אם יש לאדם זכויות כחול הים, אם ידון אותו הקב"ה במדת הדין גמורה, לא ישאר בידו רק מעט מזכויותיו, כי כמה מהם לא השלימם לעשותם בכל פרטיהם ואופניהם הראויים להם, ואפילו המצוות שהשלים ועשאם בכל פרטיהם כראוי, עדיין לא היו באהבה ביראה ובשמחה הנצרכים בעת עשיית המצוה, אבל אם הקב"ה יתנהג עם האדם במידת הרחמים ויחפש עליו זכות בכל ענייניו, ישארו זכויותיו על מקומם, ואדרבה אפילו אם נמצא שיש לו רוב עוונות, אם הקב"ה יתנהג עמו במידת הרחמים גמורה, יתמעט מספרן, כי ודאי שכמה מהעוונות עשאן בשוגג, וממילא אם יתמעטו מקצתן תוכרע הכף לזכות, ויקרא עליו שם צדיק לעולם.

והנהגת הקב"ה עמו תלויה בהנהגת האדם כל ימיו עם הבריות, שאם דרכו היתה לדון לכף זכות, דנים אותו לכף זכות (שבת קכז, ב), ואם דרכו היתה ללמד חובה ולדבר רע, גם בשמים דנים אותו כך ומלאכי השרת מדברים עליו רע למעלה. נמצא שבדבר זה יכול האדם לשנות כל מעמדו לנצח, לכן צריך מאוד להתחזק בזה.

ו. והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. בספר 'שפתי חיים' (מדות ועבודת ה', ח"ב) כתב: שמאי הדגיש בדבריו שהחיוב לקבל בסבר פנים יפות, אינו אמור רק כלפי ידיד או בני הבית, אלא הוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות, זהו חיוב כלפי כל אדם. וכך פירש הרא"ש (אורחות

חובות שער הכניעה הלבבות ביושר לבב

וְאָמְרוּ (אָבוֹת ד, ד)**:** [ז]**מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ, וְאָמְרוּ** (תַּעֲנִית כ, ב)**: לְעוֹלָם יְהֵי אָדָם רַךְ כַּקָּנֶה וְלֹא יְהִי קָשֶׁה כָּאֶרֶז, לְפִיכָךְ זָכָה קָנֶה לַחֲתֹךְ מִמֶּנּוּ קָלְמוֹס לִכְתֹּב בּוֹ סֵפֶר תּוֹרָה, תְּפִלִּין וּמְזוּזוֹת.**

יפות - ותראה לו שהנך שמח בבואו, שאם אינך עושה כן, אפילו תגיש לפניו כל סוגי המעדנים, אין הם נחשבים לכלום, **ואמרו** (**אבות ד, ד**) עוד: אף על פי שבשאר המידות, הדרך האמצעית היא המשובחת, במידת הגאווה אין הדבר כן, אלא **מאד מאד הוי שפל רוח**, וצריך אדם להטות את עצמו עד הקצה האחרון של שפלות הרוח, ועוד **אמרו** (**תענית כ, ב**)**: לעולם יהי אדם רך כקנה**, כלומר, כשם שהקנה הולך ובא עם כל רוח, מתכופף ו"מתקפל", כך צריך אדם להיות גמיש ולהתנהל בנחת עם הבריות, ולהתנהג באופן שיהיה רצוי להם (רי"ף בעין יעקב), **ולא יהי קשה כארז, ולפיכך** - משום יכולתו להתכופף ולהיכנע **זכה קנה לחתוך ממנו** - ומשתמשים בו לעשיית **קולמוס לכתוב בו ספר תורה, תפלין ומזוזות.**

עיונים

חיים לרא"ש סימן נז) חיוב זה: "אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים, וקבל אותם בפנים מאירים" עכ"ל. לא רק את אלה הבאים לביתך הנך צריך לקבל בסבר פנים יפות, אלא גם בלכתך ברחוב צריך שימת לב שפניך יהיו מאירים כדי שלא לצער את העוברים ושבים. מו"ר הרב דסלר זצ"ל אמר: היינו מצפים שמאמר זה ייאמר מפי הלל שהצטיין במידת הענוה, והיה מתנהג עם כל אדם לפנים משורת הדין וכמאמרו 'הוי אוהב שלום ורודף שלום', ולא מפי שמאי שמידתו הייתה על פי מידת הדין, אלא לומדים מכאן, שדווקא מידת הדין היא שמחייבת את הסבר פנים יפות, הסבר פנים יפות אינו מנהג דרך ארץ או מידת חסידות גרידא, אין זה רק ענף הנובע ממידת החסד, אלא זהו עיקר החיוב של החסד, אדם חייב לגלות כלפי כל אחד סבר פנים יפות כי זה מגיע לו, על ידי סבר פנים חמורות הוא עלול לצער בני אדם (ראה 'מכתב מאליהו' ח"ה עמ' 36).

ז. מאד מאד הוי שפל רוח. מדוע התנא כפל לשונו "מאד מאד". הרע"ב (אבות ד, ד) ביאר דברי המשנה, דהנה במשנה שם (ב, א) למדנו שהדרך האמצעית בכל המידות היא המשובחת, כגון הנדיבות שהיא הדרך האמצעית בין פזרנות לקמצנות. התנא במשנה זו בא ללמדנו שבמדת הגאווה אין הדבר כן, אלא צריך להתרחק ממנה עד קצה האחרון של שפלות הרוח. לפי זה - כתב בספר 'דרך חיים' - יש לומר שלכן כפל התנא לשונו "מאד מאד", להורות שיהיה שפל בתכלית, עד קצה היכולת שאין יותר ממנה. הטעם שמדת הגאווה צריכה הרחקה יתירה, לפי שזוהי מידה מאוסה עד מאוד, ועוד שרוב בני

חובות שער הכניעה הלבבות ביושר לבב

וְהָרְבִיעִי, שֶׁהוּא בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי הַנִּכְנָע קָרוֹב לְהַשִּׂיג הַחָכְמָה, בְּהִמָּשְׁכוֹ אַחֲרֵי הַחֲכָמִים, וְהִכָּנְעוֹ לָהֶם, וַהֲלִיכָתוֹ אֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי יג, כ)**: הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (אָבוֹת א, ד)**:** [ח]**יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וַעַד לַחֲכָמִים וְהֱוֵי**

מכאן ואילך מונה רבנו שלושה דברים שבהם ההכנעה מביאה תועלת לאדם לענייני העולם הבא: והתועלת **הרביעית** שההכנעה מביאה לאדם היא תועלת **שהוא - בעניני** [לענייני] **העולם הבא.** ההכנעה מכשירה את האדם ללימוד התורה, **כי הנכנע קרוב** - הנוהג במידת הכניעה והענווה מסוגל יותר **להשיג החכמה** - את חכמת התורה, כי **בהימשכו אחרי החכמים** - מפני כניעתו והתבטלותו הוא נמשך אל החכמים לשמוע דבריהם וללמוד מהם, **והיכנעו להם** - והוא מכניע את עצמו לפניהם, **והליכתו** [והולך] **אליהם** - ומשתדל לשהות במחיצתם תדיר, **כמו שנאמר** (**משלי יג, כ**)**: 'הולך את חכמים** - ההולך ומתחבר עם החכמים **יחכם'** - יחכים מהם, **ואמרו רבותינו זכרונם לברכה** (**אבות א, ד**)**:** כשירצו חכמים להתקבץ ולהיוועד יחדיו, **יהי ביתך בית ועד לחכמים** - יהיה ביתך מוכן ומזומן לקבלם, עד שיאמרו החכמים זה לזה "נתקבץ בביתו של פלוני", **והוי**

עיונים

אדם נכשלים בה ואינם בדלים ממנה (רע"ב). וכן, לפי שאין לך מדה קשה ממדת הגאווה, ורוב העבירות שבתורה תלויות בה, ולא עוד אלא שמשכחת מלבו של האדם את הבורא יתברך, כמו שנאמר (דברים ח, יד): "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" (רבינו יונה).

ומבואר שממידת הגאווה צריך האדם להתרחק עד קצה האחרון, ויש לעיין, דמאידך מצינו במסכת סוטה (ה, א) "אמר רב, תלמיד חכם צריך שיהיה בו אחד משמונה בשמינית", אשר לכאורה נראה כסתירה לדברים הנ"ל.

אמנם האמת היא שאין כל סתירה בין השניים. כי אף שטוב וצריך להיות שפל רוח, אבל מי שהוא שפל בעיניו תדיר, אזי גם במקום עבודת ה' לא ימצא העוז לעמוד בפרץ ולמסור נפש. לכך הצריכו אחד משמונה שבשמינית לתלמיד חכם היודע לכלכל צעדיו במשפט, למען יקיים "ויגבה ליבו בדרכי ה'". זאת כדי להעמיד הדת על תילה ללא חת, מחד גיסא, ולבל יכשל בגאוה והתנשאות על העם מאידך גיסא. ('אמרי רצון', דרוש א').

ח. יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם. 'יהי ביתך בית ועד לחכמים' - התועלת

מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם וֶהֱוֵי שׁוֹתֶה בַצָּמָא אֶת דִּבְרֵיהֶם. וְהָאֱלֹהִים יַעֲזֹר לוֹ עַל הַחָכְמָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים כה, ט)**: יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ. —**[ט]**וּמִי שֶׁהוּא גְּבֹהַּ לֵב לֹא תִתְקַיֵּם**

מתאבק בעפר רגליהם - צעד בדרך החכמים ובעקבותיהם והידבק במעשיהם,

והוי שותה בצמא את דבריהם - שתה את דבריהם וקבלם בשקיקה כאדם צמא הלהוט אחר המים, וכשתמצאם - תרווה את צימאונך ללא שהיות. **ובנוסף לכך שבעל מידת הכניעה קרוב להשגת החכמה מפני השתדלותו וכוח רצונו, הוא גם זוכה ש**האלהים יעזור [עוזר] **לו על החכמה** - להשיג את החכמה, **כמו שנאמר** (תהלים כה, ט)**: 'ידרך ענוים במשפט** - מדריך את השפלים בהתנהגות הראויה **וילמד ענוים דרכו'** - ומלמד את הצנועים את דרכי תורתו. **ואולם מי שהוא גבה לב, לא תתקיים**

עיונים

שתצמח לאדם מהתכנסות תלמידי חכמים בביתו [בנוסף על שכר מצות כיבוד חכמים (מאירי)] היא שגם אם הוא עצמו אינו תלמיד-חכם, אי אפשר שלא ילמד מהחכמים שבביתו דברי חכמה או מידות טובות. חז"ל דימו זאת לנכנס לחנות בשמים, שאפילו לא נטל עמו כלום, מכל מקום נקלט בו הריח הטוב (רע"ב ורשב"ץ מפרקי דרבי אליעזר כה).

עוד מלמד התנא 'והוי מתאבק בעפר רגליהם' - שיש ללכת בעקבות החכמים ולהימצא תמיד בקרבתם כדי ללמוד ממעשיהם, וממשיל זאת לאדם ההולך בעקבות אדם אחר ובצמוד לו, שמתכסה באבק העולה מרגלי ההולך לפניו (רע"ב בפירוש ראשון). מקור לדין זה כתב הגר"א מהספרי (דברים יא, כב) דהנה נצטווינו בתורה ללכת בדרכי החכמים, ככתוב (שם): "לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו". ומכיון שלא ניתן לדבוק בהקב"ה ממש, ודאי כוונת הכתוב היא שיש לדבוק בתלמידי חכמים ההולכים בדרך ה', וממילא הדבק בהם דבק כביכול בהקב"ה עצמו.

יש מפרשים שכוונת המשנה 'והוי מתאבק בעפר רגליהם' לשימוש תלמידי חכמים (רש"י; מאירי בפירוש ראשון). והיינו, אדם צריך לקבל עליו לעמוד כל העת לשירות תלמידי חכמים ולבצע עבורם את הפעולות הבזויות ביותר, גם אם יתאבק ויטנף עצמו על ידי כך, כמאמר הגמרא בברכות (ז, ב): "גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" (מאירי). משום שבלימוד התורה ישנן הלכות רבות שאינן תמיד הלכה למעשה, ורק תלמיד המשמש את רבו תדיר ורואה את הנהגותיו בכל רגע לומד ממנו כיצד יש לנהוג הלכה למעשה (מהרש"א ברכות שם).

ט. ומי שהוא גבה לב לא תתקיים בידו חכמה על אמיתתה ולא יגיע אל תכלית ידיעה ברורה. במסכת

עיונים

אבות (ו, ה) שנו חכמינו ז"ל כי התורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואחד מהם הוא 'בענוה'. כיצד מועילה מידת הענוה לקניית התורה? המחזור ויטרי מפרש, שהנה אמרו שם לעיל (אבות ב, ה) 'לא הביישן למד', כי מתוך שהוא ביישן אינו שואל את מה שבלבו, וכן הגאוותן לא ישאל את ספיקותיו כי קשה בעיניו להראות בפני אחרים שלא הבין כראוי, ולפיכך צריך אדם להיות עניו ולשאול מרבו מה שצריך לו, ולא יחזיק עצמו כאדם גדול.

וכן מפרש הר"י נחמיאש, שהעניו, אינו בוש מלשאול, ואמרו חז"ל (ברכות סג, ב) 'אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה' (משלי ל, לב), כל המנבל עצמו על דברי תורה [ששואל לרבו כל ספיקותיו, ואף על פי שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו (רש"י)], סופו להתנשא, ואם זמם יד לפה, כלומר אם שמת זמם על פיך ובושת מלשאול, סופך, כששואלים אותך דבר הלכה, תשים יד לפה ולא תדע להשיב, ומי שיש בו ענוה לא יבוש מלשאול.

רבינו שם טוב כתב, שעל ידי שיהיה עניו ושפל, תהיה כוונתו לעבודת השם [כי אם אינו עניו, יבקש כבוד לעצמו, וממילא לא תהיה כוונתו לעבודת השם בלבד], ואם יטעה לא יפחד מלחזור בו, ולומר לא ידעתי, וכן לשמש החכמים וללמוד מהקטנים.

רבינו מתתיהו היצהרי, מבאר כמה הכרחית מידת הענוה לתלמיד הלומד בפני רבו, שהנה הגאוותן יחשוב כי סברתו טובה מסברת הרב, או יחשוב שהוא מבין בנקל ואינו צריך לטרוח, וחז"ל לימדונו (ע"ז ה, ב) שאין אדם עומד על דעת רבו ולא יורד לסוף דעתו עד ארבעים שנה. עוד ידמה שאין הוא זקוק לטרוח ולהבין את רבו, שהרי גם אם לא יבין מדברי הרב, ישיג את האמת בשכלו, ועוד תביאהו הגאוה לטעות בדברים כיוצא באלו, וישאר מנוער וריק מהחכמה.

ה'מילי דאבות' כותב, שמפני הענוה והשפלות ישפיל עצמו ללמוד לפני מי שיודע איזה דבר יותר ממנו, וכמו שמצינו בדוד המלך שהצטיין בכך ואמר (תהלים קיט, צט) 'מכל מלמדי השכלתי'. וכותב המדרש שמואל שצריך שיהיה שפל רוח בפני כל אדם, כי לכך זכה משה שניתנה תורה על ידו, לפי שהיה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה.

רבי חיים פאלאג'י (ב'בית אבות') מפרש, דמלבד פשוטו שעל ידי הענוה זוכה האדם לתורה כידוע מכמה מאמרי חז"ל, יש לפרש עוד, על פי מה שכתב התוס' יו"ט (אבות ב, יא. ד, כא) בשם הרב מדר"ש ז"ל, שהכבוד שרודף אדם אחריו גורם לו שנאת הבריות ושימאס בחברתם כשלא יכבדוהו כראוי לפי כבודו ולפי רצונו, ומשום כך הוא יפרד מהם ולא יהיה בחברתם, והרי אמרו חז"ל (ברכות סג, ב) שאין התורה נקנית אלא בחבורה, יעו"ש. ועל כן ראוי הוא להיות עניו ושפל, ועל ידי זה הוא יתחבר לחבורת חכמים ויזכה לתורה הנקנית בחבורה וכאמור.

והנה אמרו במסכת קידושין (מט, ב) סימן לגסות הרוח עניות, ומפרשים שם שהכוונה לעניות של

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

בְּיָדוֹ חָכְמָה עַל אֲמִתָּתָהּ, וְלֹא יַגִּיעַ אֶל תַּכְלִית יְדִיעָה בְּרוּרָה, מִפְּנֵי שֶׁמִּתְנַשֵּׂא מִלֶּכֶת אֶל אַנְשֵׁי הַחָכְמָה וְהַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים י, ד)**: רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו.**

וְהַחֲמִישִׁי, כִּי הַנִּכְנָע מִמַּהֵר לְמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה בַּחֲרִיצוּת וּבְזְרִיזוּת, אֵיננּוּ מִתְנָאֶה בָּהֶם, וְלֹא בּוֹזֶה שׁוּם דָּבָר מֵהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ב, א)**:** [י]**הֱוֵי זָהִיר** גאוותו לא יִפנה הרשע לאלוקים, **אין אלהים כל מזמותיו**' - וחושב שאין דין ודיין שיענישו אותו על תחבולותיו ונכליו.

והתועלת החמישית היא הזריזות בקיום המצוות, **כי הנכנע ממהר למעשה העבודה** - כי העניו מזדרז בקיום התורה והמצוות **בחריצות ובזריזות, ואיננו מתנאה בהם** - על שהוא מקיים אותן, **ולא בוזה שום דבר מהם** - ואינו מזלזל בערכו של שום מעשה קטן כגדול, **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, א): הוי זהיר**

עיונים

תורה, וכתב המהר"ל ב'דרך החיים', שכשם שעניות בתורה היא סימן לגסות הרוח, כך כשאדם זוכה לתורה סימן הוא על כך שהוא עניו.

י. הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. ציווי של התנא להיזהר בקלה כבחמורה הוא, לכאורה, תמוה ובלתי מובן. על סמך מה משווה התנא בין מצוה קלה לחמורה?

כדי להבין כוונת הדברים - מקדים רבי יהודה לייב חסמן זצ"ל ('אור יהל' ג', עמ' קעו) - את דברי חז"ל (מדרש משלי פרק י): "אין חיים אלא תורה". פירוש הדבר שהתורה אינה תוספת ומעלה לחיי-האדם. התורה היא עיקר כל החיים! ללא תורה, אין נחשב האדם לחי! ולכך נתכוונה התורה בכָתבה: "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע".

חובות הלבבות — שער הכניעה — ביישר לבב

בידו חכמה על אמיתתה - לא יעלה בידו להשיג את החכמה על בוריה ואמיתותה, **ולא יגיע אל תכלית ידיעה ברורה** - לא ישיג בחכמת התורה ידיעה יסודית ועמוקה, **מפני שמתנשא מלכת אל אנשי** החכמה **והתורה** - מפני שגאוותו מונעת ממנו להתלוות אל החכמים, יודעי התורה, ואינה מאפשרת לו לקבל חכמה מפיהם, **כמו שנאמר** (תהלים י, ד)**: 'רשע כגובה אפו בל ידרש** - ברוב

וזריז **בקיום מצוה** [מצות עשה] **קלה כבחמורה.**

והמתנאה בעצמו - ואילו המתגאה בלבו, **מתאחר מעשות העבודה** - מתעכב ומתעצל בקיום המצוות **לרום לבבו ולגסות רוחו** - מפני רום לבבו וגסות רוחו, כביכול ריצה או מהירות אינן לפי כבודו, **ואיננו מרגיש** שהוא עומד ליפול מגדולתו **עד אשר יפול ויישפל** - עד שהוא נופל בפועל ונעשה שפל, **כמו שנאמר (ירמיה יג, יח): 'אמור למלך ולגבירה** [יהויכין המלך ואמו] **השפילו שבו'** - בפסוק הקודם מזהיר ירמיהו הנביא ואומר: "שמעו והאזינו אל תגבהו כי ה' דבר", כי סופו של המתגאה ליפול מגדולתו, כשם שנפלו והושפלו המלך והגבירה, הם יהויכין המלך ואמו (טוב הלבנון), **ונאמר (משלי ו, טז): 'שש הנה שנא השם'** - שישה דברים הקב"ה שונא, **ואמר** - הדבר הראשון שמונה בפסוק הוא **(משלי ו, יז): 'עינים רמות'** - בעל יוהרה וגאווה.

בְּמִצְוָה [יא]**קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה. — וְהַמִּתְנָאֶה בְּעַצְמוֹ מְתְאַחֵר מֵעֲשׂוֹת הָעֲבוֹדָה לְרוֹם לְבָבוֹ וּלְגַסּוּת רוּחוֹ, וְאֵינָנּוּ מַרְגִּישׁ עַד אֲשֶׁר יִפֹּל וְיִשָּׁפֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (יִרְמְיָה יג, יח)**: אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה הַשְׁפִּילוּ שְׁבוּ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ו, טז)**: שֵׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא יְיָ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ו, יז)**: עֵינַיִם רָמוֹת.**

עיונים

מדייק הגרי"ל חסמן זצ"ל: התורה אינה כותבת: "את החיים ואת המוות, את הטוב ואת הרע", כי אין בקיום התורה דבר שהוא רק כתוספת לחיים, היינו "טוב" לבד; ולהיפך בביטולה - רע בלבד. התורה כוללת את שני הדברים יחד כדי להורות לנו שהטוב הטמון בקיום התורה הוא בחיים עצמם; וכן להיפך, הרע באי-קיומה של התורה, אינו גירעון וחסרון כלשהו בחיים - אלא הוא המוות!

ומכאן נבין את פשר אזהרתו של התנא להיזהר בקלה כבחמורה: קיומה של התורה, כאמור, פירושה חיים, וכן להיפך. על פי זה, גם המצוה הקלה ביותר, טמונים בה חיים. וכן להיפך, בעבירה הקלה ביותר טמון מוות. משום כך, אדם שאינו מקיים מצוה קלה כלשהי פירושו של דבר שחסר לו נתח חיים!

יא. קלה כבחמורה. אנו יכולים לתאר לעצמינו כמה שמח אדם שאיברי גופו שלימים ובריאים. אנו גם יכולים לתאר לעצמנו כמה עצוב הוא אדם חסר-איבר כלשהו, או שלצורך ריפויו ממחלה מסויימת יש לקטוע את אחד מאיבריו. איזה דיכאון ועגמת-נפש מציפים את האדם במקרה כזה ח"ו.

חובות שער הכניעה הלבבות ביישר לבב

וְהַשְּׁשִׁי, כִּי מַעֲשֵׂה הַנִּכְנָע מְקֻבָּל אֵצֶל הָאֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים נא, יט)**: זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה, (יב)וַעֲוֹנוֹ נִמְחָל מְהֵרָה כְּשֶׁהוּא שָׁב**

והתועלת הששית היא נשיאת חן בעיני ה', **כי מעשה הנכנע** - המעשים הטובים של העניו מקובל **אצל האלהים** - מקובלים ורצויים לפני האלוקים, **כמו שנאמר** (**תהלים נא, יט**)**:** 'זבחי **אלהים** - הקרבנות העולים לרצון ולריח ניחוח לפני האלוקים הם **רוח נשברה**' - כאשר האדם נכנע מלפניו ורוחו שבורה בקרבו, או-אז הוא רצוי לפני ה', **ועוונותיו נמחלים** לו **במהרה** [מהר] **כשהוא שב**

עיונים

כל איברי האדם חשובים ויקרים לו כאחד. כל חסרון איבר - ולוּ אצבע קטנה - מורגש היטב באדם. פגם הוא בשלימותו!

ואם כך באיברי הגוף שאינם ה"אני" העיקרי של האדם - על אחת כמה וכמה, שייך זאת בדברים רוחניים.

לאור המחשה זו מבאר רבי יוסף יהודה בלוך זצ"ל ('שעורי דעת', מאמר "תמים תהיה עם ה' אלוקיך") את דברי המשנה, וכדלקמן:

"כלל זה של זהירות בקלה כבחמורה הורו חז"ל לכל המון בית ישראל שלא יזניחו ח"ו, איזו מצוה מפני שאינם יודעים מתן שכרה. התמים עם ה' אלוקיו לא יתכן כלל שיפריד בין המצוות. כל מגרעת תכאיב לו. בכל מצוה מרגיש הוא חלק מעצמו ובשרו, ליבו ונפשו. ואם באיברי הגוף שאינם ה"אני" העיקרי של האדם, כולם חשובים ויקרים לו כאחד, בוודאי שבדברים רוחניים, הנאחדים ומאוגדים בפנימיות נשמתו של האדם לתכלית נצחית אחת, על אחת כמה וכמה שאת הכל ירגיש וכל דבר ימצא את הֵדו בנפשו לתור ולדרוש את הטוב והמועיל לתכלית האמת בכל מקום שהוא".

ויותר מכך: "גם אם אחרים עוברים על רצון ה' יתברך ופוגמים בזה את העולם - מכאובו הוא. עלבון האמת - עלבונו הוא. כל דבר שהוא נגד רצון ה' - גורם לו סבל. שכן, גם בני האדם הרחוקים מדעת אמת והולכים בחושך הינם חלק מכלל הבריאה שנבראה לתכלית הנצח, שהוא עצמו חלק בלתי-נפרד ממנו; וכשהם אומללים, אובדי-דרך, כאבו נעכר, כי בנפשו הוא שבני-האדם, שהם עצם מעצמיו וחלק מנשמתו, יכירו וידעו את האמת הנצחית המאורגה בכל נימי נפשו, ומאוחדה עם כל מהותו ונשמתו".

יב. ועונו נמחל מהרה כשהוא שב ממנו. רבינו לקמן בשער התשובה (פרק ח') כתב לבאר מה שאמרו חז"ל (ברכות לד, ב) "מקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין", שזה

חובות שער הכניעה הלבבות ביישר לבב

מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מִשְׁלֵי כח, יג)**: וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם, וְנֶאֱמַר** (אִיּוֹב כב, כט)**: כִּי הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוֶה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁיעַ.**

וְאֵלֶּה עֶשֶׂרֶת שָׁרְשֵׁי (יג)הַכְּנִיעָה יִתְבָּאֵר לְךָ

ממנו - כשהוא מתחרט עליהם וחוזר בתשובה, **כמו שנאמר** (**משלי כח, יג**)**:** 'ומודה - והמודה בפשעיו **ועוזב** אותם **ירוחם** - יסולח לו, **ונאמר** (**איוב כב, כט**)**:** 'כי **השפילו**' - כאשר תראה שהרשעים הושפלו, '**ותאמר גוה**' - תאמר, כי גאוותם היא זו שגרמה להם להיות מושפלים, ומי שהוא בבחינת '**וישח עינים**', כלומר, נוהג בשפלות ובענווה, אותו '**יושיע**' המקום (אבן עזרא).

בסיום שער הכניעה מזרז ומעורר רבנו את האדם לעשות כל מה שביכולתו ולהתגבר על כל המכשולים, כדי להשיג את מידת הענווה, המביאה אותו לידי אושר בעולם הזה ובעולם הבא.

ואלה - הנה אלו הם **עשרת השורשים** והיסודות של מידת **הכניעה. יתבארו לך**

עיונים

הבעל תשובה הוא בעיני עצמו שפל יותר ממי שלא חטא מעולם, כי יודע שכל מה שעושה אינו כדאי נגד מה שחטא, וכמו שכתב רבינו לעיל בשער זה שאם ישבחוהו על מעשיו יענה כי מה שעשה בטל בעוונות שלו כמו ניצוץ מהאש נגד ים הגדול, וכיון שהוא בענוה ושפלות, חביב הוא מאוד בעיני הקב"ה מגודל הענוה שבו, דאשכון את דכא ושפל רוח כתיב, משא"כ צדיק גמור שלא חטא מעולם, אי אפשר לו להיות בענוה ושפלות כל כך, ועל כן במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

ועל פי זה פירש בספר 'אבן שלמה' (פרשת חיי שרה) כוונת חז"ל (במסכת יומא פו, ב) שעל ידי תשובה מאהבה זדונות נעשין לו לזכויות, וזהו משום שהעוונות שעשה האדם הן הם המביאים אותו למדרגה הרמה של ענוה ושפלות, ואם כן מהעבירות נעשה סיוע ועל כן נעשים מהם זכיות (אמנם אצל משה רבינו ע"ה היה הפלא והחידוש שאף שלא חטא מעולם עם כל זאת היה עניו ושפל יותר ממי שחטא הרבה, ועל כן כתבה עליו התורה "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם" וגו').

יג. הכניעה. במסכת נדרים (לח, א) אמרו: "אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור, עשיר, חכם ועניו. וכולן נלמדין ממשה". ולכאורה צריך ביאור, בשלמא "עניו" מובן, שהרי המתגאה דוחק רגלי השכינה. גם "חכם" מובן. ואולם יש להבין מה מיוחדים "גבור" ו"עשיר", כלום נבצר מהקב"ה להשרות שכינתו על איש חלש ועני?

חובות הלבבות

שער הכניעה

עיונים

וביאר הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל: אכן, האמת היא שהמעלה העיקרית לנבואה היא הענוה, אלא שכל עוד האדם עני וחלש, עדיין אין ראיה שהוא עניו. כי יתכן שרק עניות יש כאן ולא עניוות. ואולם, כאשר עם היותו חכם גבור ועשיר, הריהו גם עניו, אז בטוחים אנו כי אכן עניו הוא באמת ובתמים.

על פי ביאור הנ"ל ניתן ליישב שאלה נוספת, דהנה בתחילת חומש ויקרא נאמר "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו" (ויקרא א, א), האות א' של תיבת 'ויקרא' נכתבה קטנה. וביארו המפרשים, כי זו הסיבה שנכתבה אלף קטנה, ללמדנו שכל המעלות שהשיג משה היו בזכות ענוותנותו הגדולה, שביטל עצמו ולא החשיב עצמו לכלום. והקשו המפרשים: מדוע רק בפרשת ויקרא מתגלית ענוותנותו של משה בפסוק "ויקרא אל משה", כאמור, וכי זו פעם ראשונה שנכתב בתורה "ויקרא אל משה". והרי כבר בחומש שמות (יט, כ) נאמר "ויקרא ה' למשה אל ראש ההר"?

ולביאור הגר"ח זצ"ל הנ"ל מתורצת בטוב טעם קושיה זו, שהרי קודם מתן תורה [שאז נאמר הפסוק "ויקרא ה' למשה"] לא היה משה איש עשיר. שכן בביזת הים לא השתתף, בהיותו עסוק בעצמות יוסף. רק מאוחר יותר נתעשר מפסולתן של הלוחות השניות. לפיכך, הראיה לענוותנותו האמיתית של משה תיתכן רק בפרשת ויקרא. כאשר מושלם הוא בכל המעלות האפשריות, ועם כל זאת הריהו נשגב ונעלה מעל כל העם בגודל ענוותנותו ('איש לרעהו', ויקרא).

במסכת סוטה (מט, ב) אומרת הגמרא: "משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא", והעיר על כך רב יוסף "לא תתני ענוה, דאיכא אנא". ולכאורה קשה, הלא זו עצמה גאוה לבא ולומר על עצמו שהוא עניו? ובשם הגר"א מוילנא ('קול אליהו') הובא ליישב, כי בירושלמי מצינו אמורא אחד ששמו "אנא". לכך אמר רב יוסף לחבריו, אל תאמרו שבטלה ענוה, כל עוד חי עמנו "אנא", שהוא גדול בענוה.

אולם הגאון רבי אליהו, בן הגאון רבי אברהם מחבר ספר 'מעלות התורה' פירש הענין כך. שֵׁם עניו לא יפול אלא באדם שיש לו מעלות, אשר מחמתם יוכל להתגאות. אבל מי שהוא שפל ופשוט, נעדר כל מעלה, לא יפול עליו שם עניו. זהו שאמרו "משמת רבי בטלה ענוה", לפי שמימות משה עד רבי לא נמצאו תורה וגדולה במקום אחד, ואחרי מות רבי לא נמצא כלל מי שיהיו בו תורה וגדולה, שיפול עליו שם עניו. ומדוייק הלשון "בטלה", שבטלה האפשרות לקרוא כלל בשם עניו. אי לכך אמר רב יוסף "לא תתני ענוה, דאיכא אנא", כי מאחר שהיה סיני וריש מתיבתא, אם כן גם עליו יפול שם עניו, אבל ודאי לא העיד בעצמו שהוא אכן עניו.

כך יבואר גם מקרא "והאיש משה עניו מאד מכל האדם" (במדבר יב, ג), פירוש, שלא ימצא עוד אדם כזה שיהיו לו מעלות כמשה, שנוכל לומר בו כי עניו הוא כמשה ('משלחן גבוה' בהעלותך).

חובות הלבבות

שער הכניעה

ביישר לבב

מהם - מעשרת הפרקים של השער הזה יתבארו לך, **אחי, שאר מעלותיה** של המידה החשובה הזאת, העליונה **הרמה** - החשובה והנעלה, וגם אלו **אשר לא זכרתין** - שלא הזכרתי **בשער הזה. וזכור** את מעלות ההכנעה והתבונן **במה שהעירותיך עליו מהן** - שעוררתי אותך עליהן, **ושימנו** - שים אותן **נגד עיניך, וחשוב בו** [בהן] **תמיד** - ותחזור ותתבונן בהן בכל עת, **והשתדל לקנותו, ופקדהו עם נפשך** - וקנה אותן לנפשך **ולמידותיך תדיר, והעזר באלהים עליו** - והתפלל אל ה' שיהיה בעזרך **להגיע** אליהן ולהשיגן, **וישאל אותו** - ובקש אותן **ממנו**, כדי שתוכל **להתקרב אליו ולהגיע לרצונו** - ולהיות רצוי לפניו, **אולי יישירך לו** - אולי יקבל את תפילתך ויישר לפניך את הדרך המובילה לקניין המעלות **ויכין לך הדרך אליו** - ויסלול בפניך את הדרך הנכונה המובילה אליהן, **כמו שמתפללים החסידים אחר תפלתם: אלהי, אנא נצור לשוני מרע** - שמור את לשוני שלא אדבר לשון הרע, **ושפתי מדבר מרמה** - ומנע את שפתי מלדבר דברי שקר, **ולמקללי נפשי תדום** - ותזכני שגם במחשבה לא אכעס על המחרפים אותי ואבליג על דבריהם, **ונפשי כעפר לכל תהיה** - ותסייעני להיות שפל מאד (כעפר) שלא יגבה לבי כלל וכלל על שום אדם.

מֵהֶם, אָחִי, שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדָּה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת הָעֶלְיוֹנָה הָרָמָה, אֲשֶׁר לֹא זְכַרְתִּין בַּשַּׁעַר הַזֶּה. וּזְכֹר מַה שֶּׁהַעֵירוֹתִיךָ עָלָיו מֵהֶן, וְשִׂימֶנּוּ נֶגֶד עֵינֶיךָ, וַחֲשֹׁב בּוֹ תָּמִיד, וְהִשְׁתַּדֵּל לִקְנוֹתוֹ, וּפָקְדֵהוּ עִם נַפְשְׁךָ וּמִדּוֹתֶיךָ תָּדִיר, וְהֵעָזֵר בֵּאלֹהִים עָלָיו, וּשְׁאַל אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ, לְהִתְקָרֵב אֵלָיו וּלְהַגִּיעַ לִרְצוֹנוֹ, אוּלַי יַיְשִׁירְךָ לוֹ וְיָכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁמִּתְפַּלְּלִים הַחֲסִידִים אַחַר תְּפִלָּתָם: אֱלֹהַי, נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע, וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, (יד)**וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִּדֹּם, וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה.**

עיונים

יד. ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. כתב ה'ראשית חכמה' (שער הענוה פרק ג' אות ל"ט ח"ב עמ' תרל"א), שלכאורה היה מספיק לומר ולמקללי אדום, וכן בהמשך שאומרים "ונפשי" כעפר לכל תהיה, מהי ההדגשה ב"נפש". אלא הכוונה שמתפללים שה"נפש" תהיה הדוממת, שהרי הגאוה והכעס באים מצד החומר, ואילו הנפש מטבעה להיות שפלה לפני הבורא ולפני הכל. והיינו, שיש מצב שכבר אפשר שלא ישיב על חרפתו, אבל תשאר השנאה שמורה בלבו כענין

חובות שער הכניעה הלבבות ביישר לבב

(מו)**וְהַזָּהֵר מֵהַרְהוּר לִבְּךָ וּפִתּוּי הַיֵּצֶר לְךָ בְּמַה שֶּׁיְּבִיאֲךָ אֵלָיו מֵהַגֹּבַהּ, וְהַגַּאֲוָה, וְהַגָּאוֹן, וּבַקָּשַׁת הַשָּׂרָרָה, וְהַגְּדֻלָּה וְהַמֶּמְשָׁלָה וְהַפְּרָסוּם אֵצֶל הַבְּרִיּוֹת. וּכְבָר הִזְהִיר אָפְנֵי הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוֶה לָאָדָם בָּעוֹלָם, בְּאָמְרוֹ** (מִשְׁלֵי ל, ז-ח)**: שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת, שָׁוְא וּדְבַר כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל תִּתֶּן לִי, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ל, ט)**: פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְיָ וּפֶן אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי.**

המלך **אופני הדרך השווה לאדם** - מהי הדרך הממוצעת שהיא הדרך הנכונה ובה צריך האדם ללכת ולחיות על פיה **בעולם** הזה, **באמרו** (משלי ל, ז-ח)**: 'שתים שאלתי מאתך** - שתי בקשות הנני שואל ומבקש ממך ה', אנא **אל תמנע** אותם **ממני** במשך ימי חיי **בטרם אמות: אמונות שוא ודבר כזב** - ודברי כפירה ומינות הרחק **ממני** - דחה אותם מעלי, וכן **ראש ועושר אל תתן לי'** - בניסיון העוני ובניסיון העושר אל נא תעמיד אותי, **והוסיף ואמר** (משלי ל, ט)**: 'פן אשבע** - שמא אתעשר ואתגאה **וכחשתי** - ואתכחש לה' ולהשגחתו, **ואמרתי מי** השם - ואומַר: כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה **ופן אורש וגנבתי'** - ופן אהיה עני ודל ואכשל בגניבה.

עיונים

שנאמר (בראשית כז, מא) 'וישטום עשו את יעקב ויאמר עשו בלבו' וגו', ואמר הכתוב (משלי ט, ה) 'תועבת ה' כל גבה לב', אפילו תהיה הגאווה בלב ולא הוציאו בפיו, תועבה היא לפני ה'. לכן אומרים "נפשי" תדום, שהנפש מצד עצמה תדום, ולא יהיה אפילו בלב שום שנאה ותרעומת נגד מקללי.

טו. והזהר מהרהור לבך ופתוי היצר לך במה שיביאך אליו מהגובה והגאוה. בספר 'אורחות יושר' למורינו רבי חיים קניבסקי שליט"א (פרק 'ענוה') כתב, וז"ל: כתב הרמב"ם (הלכות דעות פ"ב ה"ג): "ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית, אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה והיזהר מהרהורי לבך ומפיתויי היצר לך במה שיביאך אליו מהגובה - המסיתך להחזיק בדרך אשר תוליך אותך לנהוג בגבהות הלב, והגאוה, והגאון [וההתנשאות], **ובקשת השררה** - והרדיפה אחרי ההשתררות, **והגדולה** [וההתרברבות] **והממשלה והפרסום אצל הבריות** - וההשתלטות והפרסום בקרב בני האדם. **וכבר הזהיר** ולימד שלמה

חובות שער הכניעה הלבבות ביישר לבב

ולכן הקיצה [התעורר], **אחי, ואל תתעלם** מלרפא את מדוה [חולי] **הגאוה מנפשך וממידותיך** - ואל תתעלם מלרפא את נפשך ומידותיך מחולי הגאווה, **ברפואות אשר הוריתיך** - ולצורך זה

הָקִיצָה, אָחִי, וְאַל תִּתְעַלֵּם לְרַפֵּא מַדְוֵה הַגַּאֲוָה מִנַּפְשְׁךָ וּמִמִּדּוֹתֶיךָ בִּרְפוּאוֹת אֲשֶׁר הוֹרִיתִיךָ. (מז)וְאַל יִמְנָעֲךָ מִזֶּה מַה שֶּׁתִּרְאֶה עָלָיו חֲמוֹן בְּנֵי אָדָם מֵהִתְעַלֵּם לְרַפֵּא נַפְשׁוֹתָם מִן

הנך נצרך להשתמש ברפואה המוכנה לכך, כפי שהוריתי לך בשער הזה. **ואל ימנעך מזה** - ואל תהיה מושפע ממה **שתראה עליו** - מה שהנך רואה את **המון בני אדם מהתעלם** - מתעלמים מלרפא את **נפשותם מן**

עיונים

האחר, והוא גובה לב, שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד, אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד, ולפיכך נאמר במשה ענו מאד, ולא נאמר ענו בלבד. ולפיכך ציוו חכמים 'מאד מאד הוי שפל רוח'; ועוד אמרו, שכל המגביה לבו כפר בעיקר, שנאמר 'ורם לבבך ושכחת את ה'

אלוקיך' ועוד אמרו, בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה", עכ"ל הרמב"ם.

ועיין בספר "חיי עולם" לאאמו"ר זללה"ה (ח"א פכ"ז) שהאריך לבאר שכל הספקות והבלבולים בענייני אמונה אינם אלא אצל בעלי גאווה, אבל מי שהוא עניו באמת אין אצלו שום ספיקות ובלבולים ע"ש שהאריך בזה, שזה העצה הנכונה לכל אלו שיש להם בעיות, והוא בדוק ומנוסה ע"ש; ובאמת כל המריבות בבתים, ושאין שלום בית שמצוי מאד בזמנינו, רובן ככולן באים על ידי גאוה, ואם כל איש היה מחזיק בענווה ולא היה איכפת לו על כבודו ועל גאוותו היו רוב המחלוקות מסתדרות בשלום, דוק ותשכח שהענווה האמיתית היא רפואה בדוקה ואמיתית לרוב הבעיות שיש בזמנינו, וה' יתברך יערה עלינו רוח טהרה ממרום שנזכה לענווה אמיתית.

ואמרו (תנא דבי אליהו זוטא, פרק ט"ו): לעולם יהא אדם עניו בתורה ובמעשים טובים וביראת שמים עם אביו ואמו ועם רבו ואשתו ועם בניו ועם בני ביתו ושכניו ועם קרובים ורחוקים, ואפילו עם גוי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות וממלא את ימיו ושנותיו בשם טוב, כי בזמן שהאדם עניו בתורה ובמעשים טובים אז אשתו מתייראת ממנו וכן בני ביתו ושכניו וקרוביו ואפילו הגויים מתייראים ממנו, שנאמר: 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'. עכ"ל.

טז. ואל ימנעך מזה מה שתראה וכו'. על האדם לדעת כי "החשבונות הרבים" שיש לו, ממקור

הַמַּדָּוֶה הַזֶּה, וְתֹאמַר: יְמְצָאֻנִי מַה שֶּׁיִּמְצָאֵם, כִּי הָעִוֵּר כְּשֶׁיִּזְדַּמְּנוּ לוֹ הַכְּחָלִים הַמּוֹעִילִים שֶׁיּוּכַל לְהֵרָפֵא בָּהֶם כְּשֶׁהוּא מִתְעַסֵּק בָּהֶם, אֵין מִן הַזְּרִיזוּת שֶׁיִּתְאַחֵר מִזֶּה וְיֹאמַר: יְמְצָאֻנִי מַה שֶּׁיִּמְצָא חַבְרֵי הָעִוְרִים. וְאִלּוּ הָיָה אֶחָד שׁוֹמֵעַ אוֹתוֹ אוֹמֵר הַמַּאֲמָר הַזֶּה, הָיָה לוֹעֵג לְמַאֲמָרוֹ,

להירפא על ידן **כשהוא מתעסק בהם** - אם יעסוק ברפואתן, **אין** זה **מן הזריזות שיתאחר מזה** - אין זה ראוי מצידו להתעצל ולהתרשל ברפואתו, **ויאמר** [ולומר]: **ימצאני מה שימצא חברי העיורים** - יקרה עמי מה שיקרה עם חברי העיוורים. והרי **אילו היה אחד שומע אותו**, את העיוור, **אומר** את דבר **המאמר** הזה, **היה לועג למאמרו** - היה מזלזל בדבריו ובז לו,

עיונים

העצלות הם נובעים. ומצינו בגדולי עולם שחישבו חשבונות של טעם ואף על פי כן גילה הכתוב כי בעומק כל החשבונות היה טמון שורש של עצלות. וכן הובא ברש"י (שמות לה, כז) דברי חז"ל: "והנשאם הביאו וגו' ["והנשאם" חסר יו"ד], לפי שנתעצלו הנשיאים בהבאת נדבתם למשכן לפיכך נחסרה אות אחת משמם". ואף כי טעם גדול היה להם בעיכוב תרומתם, וכמו שאמרו "יתנדבו ציבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין" וכמפורש שם, אף על פי כן "לפי שנתעצלו" נענשו ונחסרה אות משמם בתורה, והיינו שבשורש הנהגתם זו היתה טמונה מידת העצלות. וביאר הגרי"ז מבריסק זצ"ל, למדך הכתוב שכאשר מוטלת עליך מצוה לעשותה - בטלו כנגדה כל החשבונות שבעולם, ואין לך אלא לעשות בזריזות רצון בוראך, וכיון שנדבת המשכן מצוה היתה, לא היה להם כל טצדקי לעכבה ולהשהות נדבתם.

ובעל 'חובות הלבבות' בהקדמתו כתב, שהיו לו כמה טעמים שלא לחבר את חיבורו, אך חשד את עצמו שמידת העצלות הביאתו לכך, ולכן ביטל את כל חשבונותיו וכתב את חיבורו הקדוש. וז"ל ה'מסילת ישרים' (פרק ו'): "העצל יבוא לך במאמרי החכמים וכו' והטענות מן השכל וכו', והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר היא מטה דעתו ושכלו אל הטענות האלה".

וּמְסַכֵּל עָצָתוֹ, וּמוֹצִיאוֹ מִכְּלָל בַּעֲלֵי הַשֵּׂכֶל.

וּכְפִי זֶה עַיֵּן לְנַפְשְׁךָ וְהִשְׁתַּדֵּל לָהּ בְּכָל כֹּחֶךָ, וְאַל תִּתְעַצֵּל בְּמַה שֶּׁיּוֹעִילְךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, פֶּן תָּמוּת מִבְּלִי הַשָּׂגַת מַאֲוַיֶּיךָ מִן הַמַּעֲלוֹת הַחֲמוּדוֹת אֲשֶׁר בִּיכָלְתְּךָ לְהַשִּׂיגָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כא, כה)**: תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי כד, ל)**: [יז]עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל כֶּרֶם [יח]אָדָם חֲסַר לֵב, וְשָׁאָר הָעָנְּין.**

ומסכל **עצתו** - ומחשיב את הדברים לדברי כסילות, **ומוציאו** - ואומר עליו שאינו מכלל **בעלי** השכל והדעה וכבר אינו שפוי בדעתו. **וכפי זה** - ובדומה למשל הזה **עיין** - דאג **לנפשך**, **והשתדל לה** - והתאמץ בעבורה **בכל כחך**, **ואל תתעצל במה שיועילך** - ואל תתעצל לעשות מה שיביא לך תועלת הן **בעולם הזה** והן **בעולם הבא**, **פן תמות מבלי השגת מאוייך** - בלי שתמלא את משאלתך לקנות **המעלות החמודות** - את המעלות הטהורות **אשר ביכלתך להשיגם** אך ורק בימי חייך בעולם הזה [שהרי טבעו של כל אדם להשתוקק ולהתאוות להשיג ולהגיע אל כל המידות החמודות והנשגבות (פת לחם)], **כמו שאמר** שלמה המלך החכם בנוגע למי שאינו טורח לקנות לנפשו מעלות ומידות טובות (**משלי כא, כה**): 'תאות עצל תמיתנו' - ההשתוקקות לחיי בטלה היא שמביאה אסון לעצל, ועוד **אמר** (**משלי כד, ל-לב**): 'על שדה - ליד שדה של **איש עצל עברתי**, **ועל** יד **כרם** של **אדם חסר לב**' - חסר דעה, **ושאר הענין** מבואר בהמשך

עיונים

יז. על שדה איש עצל עברתי. "על שדה איש עצל עברתי" - "זה אדם הראשון" (ב"ר כא, ב). וצריך עיון, וכי אדם הראשון חטא בעצלות? אדרבא, הרי חטא במעשה! והתשובה היא, שיש עצלות ויש מתינות: המתון הוא בעל ישוב הדעת ואינו ממהר להחליט ולעשות. והעצל - מתעצל מלהתיישב. ממהר ועושה בפזיזות. מהירות זו היא פרי עצלות המחשבה ('שם משמואל' בשם האדמו"ר מקוצק). כוונת המדרש שאדם הראשון לפי גודל ערכו, לא נתיישב בדעתו כדבעי לפני עשייתו ונתבלבל הענין כולו ('מכתב מאליהו' ח"ה עמוד 95).

יח. אדם חסר לב. נתבאר לנו כאן שורשה וענינה של העצלות: העצל הוא "חסר לב", כי העצלות נובעת מחוסר שימת לב. והעצה להתגבר ולשרש את מידת העצלות היא על ידי שישיב האדם אל

חובות שער הכניעה הלבבות

וְהָאֱלֹהִים יוֹרֵנוּ וְאוֹתְךָ דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּרַחֲמָיו וּבַחֲסָדָיו, אָמֵן.

נִשְׁלַם שַׁעַר הַשִּׁשִּׁי, בַּיְ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי

ברחמיו ובחסדיו, אמן.
נשלם שער הששי, בה' תתהלל נפשי

ביושר לבב

הפסוק שם: "והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה, ואחזה אנוכי אשית ליבי ראיתי לקחתי מוסר".
והאלהים יורנו - ילמדנו **ואותך** את **דרך עבודתו**

עיונים

לבו את כל אשר הוא יודע בהכרתו ומבין בשכלו, ואז יחוש כי הדברים שייכים אליו ומחייבים אותו. ולא תועיל הכרתו של האדם לחוד ואפילו הכרה במידה גדולה, כל זמן שלא ישים את הדברים על לבו. כי שכלו של האדם אינו מחייב למעשה, אלא הרגשת הלב היא הפועלת באדם ומכוונת את מעשיו.

במסכת מכות (כג, א) נאמר: "אין מזרזין אלא למזורז". ולכאורה אדרבא, את העצלן יש לזרז! ומדוע לזרז את המזורז? אמנם, מי שלא מזורז, היינו שלא השיב אל לבו את המוטל עליו לעשות, אין לו רצון פנימי להזדרז, ויש ליזהר מלזרז אותו יותר מדאי, כי יצרו ישתמש בזריזות חיצונית זו [אשר נאלץ לעשות נגד רצונו] כסיבה לרפיון הרבה יותר גדול אחר כך (עפ"י 'מכתב מאליהו' ח"ה עמוד 119).

ואף שכתב ה'מסילת ישרים' שהזריזות החיצונית מעוררת באדם זריזות פנימית, כל זה כשחפץ בלבו להגיע לזריזות פנימית [וכפי שמבארים ענין "מתוך שלא לשמה בא לשמה" שכל זה כשרוצה להגיע לעשות לשמה], אבל לא כשאין בלבו שום רצון לזכות לזריזות פנימית.

שער שביעי

שער התשובה

הַשַּׁעַר הַשְּׁבִיעִי

שַׁעַר הַתְּשׁוּבָה

בְּבֵאוּר אָפְנֵי חִיּוּב הַתְּשׁוּבָה וּגְבוּלֶיהָ וְהַדְּבָרִים הַתְּלוּיִם בָּהּ

אָמַר הַמְחַבֵּר: מִפְּנֵי שֶׁקָּדַם מַאֲמָרֵנוּ בַּכְּנִיעָה, [א]**וְהִיא שֹׁרֶשׁ הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּחָלָתָהּ, רָאִיתִי מִן הָרָאוּי לִי לְסָמֹךְ לָהּ בֵּאוּר גְּדֵרֶיהָ וְאָפְנֵי הַשְׁלָמָתָהּ.**

בביאור אופני חיוב התשובה וגבוליה פרק זה של הספר יעסוק בתיאור החובה לחזור בתשובה, אופניה וגדריה והדברים התלויים בה והנספחים אליה.

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו בכניעה - הואיל ועסקנו בשער הקודם בחובת הכניעה בפני הבורא, והואיל וההכנעה **היא** היסוד והשורש של **התשובה** ו**התחלתה** - והיא ראשיתה, **ראיתי** לנכון שמן **הראוי לי לסמוך לה** - למידת הכניעה את **ביאור גדריה** - גדרי התשובה **ואופני השלמתה** - ואת הדרכים שבהן יוכל האדם להשיגה בשלימותה.

עיונים

א. והיא שורש התשובה והתחלתה. בנוסח הסליחות מבקשים אנו: "זרוק עלינו מים טהורים וטהרנו". עיקר התשובה היא ההכנעה וההתבטלות כלפי הקב"ה. גם טבילה במקוה מטהרת רק מפני ש"הסכים לבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת", כלשון הרמב"ם (סוף הלכות מקואות). אם כן בקשתינו מה' יתברך שיטהרנו על ידי מים טהורים, מְכֻוֶּנֶת לא רק לטהרת הגוף, אלא בעיקר לטהרת הנפש.

ובענין זה כתב ב"ילקוט הגרשוני" בשם רבי שמשון מאוסטרופולי, שפירש דברי חז"ל (עירובין ד, ב): "ארבעים סאה מים, כל גופו של אדם עולה בהם", שעולה הוא לשון ביטול, כמו "תרומה עולה באחד ממאה" (תרומות ד, ז), שאם נתערבה מעט תרומה בחולין, ויש בתערובת כמות של חולין פי מאה מהתרומה, התרומה בטלה ואיסור אכילתה פוקע. והנה, מדת ארבעים סאה שוה לתשע מאות ושישים לוג, ומובא בירושלמי שבריה בטלה בתשע מאות ושישים, ולזה רמזו חז"ל שאמרו שכל גופו של אדם עולה בארבעים סאה, שהאדם הוא בריה, וכאשר הוא טובל במקוה של ארבעים סאה, דהיינו תשע מאות ושישים לוגין מים, הוא עולה, כלומר מתבטל, שהאדם הטמא שהיה מתבטל ובמקומו באה בריה חדשה, טהורה.

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְאֹמַר תְּחִלָּה בְּחִיּוּב הַתְּשׁוּבָה וְהַצָּרֵךְ אֵלֶיהָ, שֶׁכְּבָר נִתְבָּרֵר לָנוּ מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל וּמִן הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה, כִּי הָאָדָם מְקֻצָּר מֵעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מֵחוֹבוֹת הַבּוֹרֵא. מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל, מַה שֶּׁמָּצָאנוּ עַל הָאָדָם (ב)מֵהִתְחַלְּפוּת טִבְעָיו, וְהִבָּדֵל

ואומר: **שכבר נתברר לנו מדרך השכל** - גם על פי השכל **ומן הכתוב בתורה** - וגם מן הכתוב בתורה מתברר, **כי האדם מקצר מעשות** - מתנהג ברשלנות בקיום המצוות **ובמה שהוא חייב בו מחובותיו כלפי הבורא.**

להלן יסביר רבנו את שני המקורות הללו בהרחבה: השכל והתורה שניהם מצביעים על כך שהאדם אינו ממלא את חובותיו כלפי הבורא בשלמות.

מדרך השכל - על פי השכל ומתוך התבוננות וניתוח מתברר **מה שמצאנו על האדם** - ניתן לראות התנהגות אנושית שיש בה **מהתחלפות טבעיו** - כלומר, כוחות שונים זה מזה, אפילו מנוגדים, מוטבעים באדם, **והבדל**

עיונים

והנה, עיקר התשובה היא, כאמור, ההכנעה וההתבטלות אל ה' יתברך, ואשר על כן אמרו חז"ל (סנהדרין צט, א): "מקום שבעלי תשובה עומדין שם - צדיקים אינן עומדין שם", מפני שבעל תשובה לבו נשבר בקרבו, כשמעלה בזכרונו את חטאיו שחטא לפני מלך מלכי המלכים, את המרד שמרד באביו, וכפיות הטובה שנהג בה' יתברך אשר ריחם עליו ויצר אותו יש מאין והיטיב עמו ללא גבול. ועל ידי ההכנעה הזאת ושברון הלב הגדול שלו, קרוב בעל התשובה לה' יותר מן הצדיק הגמור. ולזה רמזו חז"ל שאמרו (יומא פה, ב) "מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל", כלומר, שכשם שהמקוה מטהר את האדם על ידי שמבטל את עצמותו, כמו כן הקב"ה מטהר ומזכה את ישראל, כאשר מבטלים הם את עצמם בפני מציאותו יתברך, שמפחד ה' ומהדר גאונו הם מגיעים לבחינה שכבר אין בהם ממש. עלינו להתאמץ אם כן, לחוש תחושה של הכנעה והתבטלות לפני ה' יתברך, וכך נזכה לטהרת גופנו ונפשנו.

ב. מהתחלפות טבעיו. חידוש גדול מחדש הגאון בעל ה'חוות דעת' זצ"ל בספרו 'אמת ליעקב' על אגדות הש"ס (יומא פו, א), ותומך יתידותיו בדברי הרמב"ם במסכת סנהדרין, ותמצית דבריו

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

שֶׁרְשֵׁי הַרְכָּבָתוֹ, וְהִתְהַפְּכוּת מִדּוֹת נַפְשׁוֹ, וְסִבּוֹת תְּנוּעוֹתָיו, וְהִתְחַיֵּב בָּזֶה הִתְחַלְּפוּת מַעֲשָׂיו, כְּפִי הַחִלּוּף הַהוּא. מֵהֶם הַנָּאֶה וְהַמְגֻנֶּה, וְהָעָוֶל וְהַצָּדָק, וְהַטּוֹב וְהָרָע, וְעַל זֶה יִצְטָרֵךְ לְקֶשֶׁר תּוֹרָה וּמְסֹרֶת הַנְהָגָה.

אֲבָל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה בָּעִנְיָן הַזֶּה, מֵהֶם,

שרשי הרכבתו - והוא מורכב מיסודות שונים המובדלים זה מזה, **והתהפכות מידות נפשו** - ומידות הנפש שלו מנוגדות זו לזו, והם **סיבות** לשינוי **בתנועותיו** - פעולותיו עלולות להיות סותרות זו את זו, מפני שהן נובעות מהשינוי ומהניגוד שבתכונות הנפש [כוונת רבנו לומר, שהיות שטבעו של האדם כולל מידות מנוגדות, הוא נמשך אל הטוב ואל הרע לסירוגין: פעם אל הטוב ופעם אל הרע, ולכן נדרשת לו התורה שתקבע בעבורו את הדרך שבה ילך, ולא יימשך אחר נטיית לבו הנה והנה (עפ"י מרפא לנפש)], **והתחייב בזה** - ובשל הניגודים הללו שקיימים בנפשו מתחוללות בהכרח **התחלפות** וסתירה **במעשיו, כפי החילוף ההוא. מהם** - כגון: **הנאה והמגונה** - פעם מעשיו יפים ופעם מכוערים, **והעוול והצדק** - קורה שהוא עושה עוול ויש שהוא פועל בדרך הצדק, **והטוב והרע** - לעיתים נוטה לטוב ופעמים לרע, **ועל זה יצטרך לקשר תורה ומסורת הנהגה** - זו הסיבה לכך שהוא נצרך להוראות התורה, לגבולות שהיא מציבה ולדרך ההנהגה המסורה מדור לדור. בעזרתן ינווט האדם את מעשיו ועל פיהן ישתית את אורח חייו [כך ביאר רבנו גם לעיל בשער עבודת האלהים פרק ג' בטעם הראשון מדוע יש צורך לאדם להתעורר לעבודת ה' על ידי התורה (פתחי לב)].

המקור השני המלמד שהאדם שוגה וחסר במעשיו הוא מן התורה. **אבל מה שכתוב בתורה בענין הזה** - העובדה שכוחותיו של האדם סותרים והוא נמשך לרע מבוארת בפסוקי התורה: **מהם** - אחד

עיונים

הוא: שכל אדם נברא בטבעו ממידות שונות, יש שנולד בטבע רע וקשה לו לפרוש מתאוות רעות, וחבירו נולד ברתיחת הדם שגורמת לו לכעוס בקלות, ועבודת האדם היא להתגבר ולכבוש מידותיו ולפום צערא אגרא, ועל זה מוסיף: "שאם בא לידי חטא ועושה תשובה, **הקב"ה מרפא טבעו שלא תקשה עליו שוב השמירה מכעס ותאוה וכיוצא בזה"**, היינו שיתהפך מזגו מכאן ואילך לטוב, ודבר זה הוא חיזוק גדול לכל דורש ה', ובזה פירש דברי הש"ס שם "גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם", היינו בעל התשובה עצמו שנרפא מטבעו הרע.

ואמר תחילה - אפתח את דברי בעניין חיוב התשובה - בחובת האדם לחזור בתשובה והצורך אליה - ואת הצורך שיש לאדם בה. החובה והצורך הן הסיבות שבגינן נתן הבורא יתברך ברחמיו לאדם את התשובה.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בְּרֵאשִׁית ח, כא): כִּי [ג]יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעָרָיו, וְנֶאֱמַר (בְּרֵאשִׁית ו, ה): וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם, וְנֶאֱמַר (אִיּוֹב יא, יב): וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד, וְנֶאֱמַר (אִיּוֹב כה, ה): הֵן עַד יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל, וְנֶאֱמַר (אִיּוֹב כה, ו): אַף כִּי אֱנוֹשׁ רִמָּה, וְנֶאֱמַר (אִיּוֹב כה, ד): וּמַה יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה.

(איוב כה, ה): 'הן עד ירח - הן שכלו של האדם דומה לירח, **ולא יאהיל**' - ואינו מאיר בעצמו ומכוחו; כשם שהירח מקבל את אורו מן השמש, כך גם שכלו של האדם מקבל את אורו מן התורה, אבל מצד עצמו אינו נחשב לכלום (טוב הלבנון), **ונאמר (איוב כה, ו)**: 'אף כי אנוש רמה' - כל שכן יצורי אנוש שסופם רימה, **ונאמר (איוב כה, ד)**: 'ומה יזכה ילוד אשה' - ואיך יצא זכאי יצור חלוש וחסר דעת שנולד מאישה.

עיונים

ג. יצר לב האדם רע מנעוריו. ה'אור החיים' הק' שאל (בראשית ג, ד) מדוע ברא הקב"ה בריה כזו בעולם. והשיב, שנבראה כדי להרבות שכרו של האדם כשיגבר עליו וינצחו, כמו שאמרו (באבות פ"ה מכ"ג) "לפום צערא אגרא".

ומכאן הסיק ה'חפץ חיים', שאם לפני האדם שתי מצוות, ואי אפשר לו לקיים אלא אחת מהן. והרי כלל נקוט בידינו "הוה זהיר במצוה קלה כחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות" (אבות פ"ב מ"א), ואיך נדע לבחור איזו מהן לקיים. העצה היעוצה לקיים את הקשה יותר. ומדוע, הסביר זאת ה'חפץ חיים' במשל:

מעשה באברך שאכל מזונות על שלחן חותנו, וכלו שנות מזונותיו. המשפחה גדלה, והוצרך לצאת למסחר. נטל את כספי הנדוניה שהיו מופקדים ביד חותנו, ויצא לשוק. סייר, והסתחרר ממגוון הסחורות. חשב: במה אשלח ידי, באיזו סחורה אבחר? איך אדע איזו סחורה טובה ואיזו גרועה, איזו מבוקשת ואיזו תשכב כאבן שאין לה הופכים, איזו זולה וכדאית ואיזו מחירה מופקע? עודו תוהה, ולשוק הגיע סוחר ותיק ומנוסה, השולח ידו בכל סוגי הסחורות. סקר במבט בוחן ומבין סחורה אחר סחורה, בדק ומישש ותהה על טיבן, שאל למחיר, ובחר בסחורה מסויימת, הזמין

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וְכֵיוָן שֶׁהִתְבָּרֵר מְצִיאוּת הַקְּצוּר בְּמַעֲשֵׂי הָאָדָם, הָיָה מֵחֲנוּת הַבּוֹרֵא אוֹתוֹ שֶׁנָּתַן לוֹ יְכֹלֶת לְהַקֵּן טָעוּתוֹ וּלְהָשִׁיב אֲבֵדַת עֲבוֹדָתוֹ בִּתְשׁוּבָה וַחֲזָרָה אֵלָיו, בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ עָלָיו. וְאַחַר כָּךְ נִחֵּן דְּבָרָהּ, וְהִבְטִיחַ בָּהּ עַל יְדֵי עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים, וְהִרְחִיב אֲמַתְלָאוֹתֵינוּ בִּנְטוֹתֵנוּ מִדַּרְכּוֹ עֲבוֹדָתוֹ, וְיָעַד אוֹתָנוּ לְקַבֵּל אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ וְלִרְצוֹת בָּנוּ מְהֵרָה, [ד]וְאִם אָרַךְ הַמְרוֹתֵנוּ אֶת דְּבָרוֹ וַהֲפָרָתֵנוּ

ומכיון שהתבררה והוכחה, הן בהוכחות שכליות והן בהוכחות הנשענות על פסוקי התורה, **מציאות הקיצור במעשי האדם** - העובדה שהאדם מתרשל בעבודת הבורא, בשל כך היה **מחנות הבורא אותו** - מתוך רחמי הבורא על האדם, **שנתן** לו את היכולת **לתקן** את שגיאותיו **וטעותו, ולהשיב אבדת** - ולהשלים את מה שחיסר **בעבודתו, בתשובה וחזרה אליו** - על ידי שישוב אליו בתשובה, וכל זאת **באהבתו ובחמלתו עליו** - מתוך אהבתו של הבורא לאדם וחמלתו עליו. ולא זו בלבד, אלא **אחר כך** אף **נחין דברה** - שידל וזירז את האדם להבין את נחיצותה של התשובה, **והבטיח בה על ידי עבדיו הנביאים** - ועודד אותו על ידי שליחיו ובחיריו, **והרחיב אמתלאותינו** - ושם בפינו טענות והצטדקויות רבות שנוכל להתנצל בהן **בנטותנו** - על כך שנטינו וסרנו **מדרך עבודתו, ויעד אותנו** - והבטיח לנו **לקבל אותה ממנו** - שהתשובה תהיה מקובלת ורצויה לפניו **ולרצות בנו במהרה** - וימהר להתפייס עמנו וירצה אותנו מהר, **ואם ארך המרותנו את דברו והפרתנו**

עיונים

ממנה כמות נכבדת. או אז ידע שזו הסחורה הכדאית ששכרה רב בצידה.

והנמשל: אנו אכן איננו יודעים שכרן של מצוות ודירוג מעלתן וערכן. אבל היצר הרע מלאך הוא (ב"ב טז, א) ויודע מה ערכה של כל מצוה. ואם החליט להכביד עשיית מצוה אחת יותר מרעותה, אות הוא שזו מצוה גדולה וחשובה יותר. ועל כן ראוי לאדם לבחור בה על פני חברתה! ('הנאום והמאמר', כה).

ד. ואם ארך המרותינו את דברו והפרתנו את בריתו. כלומר, הקב"ה הבטיח לקבל מאתנו את התשובה ולהתפייס עמנו מהרה גם אם מרינו פיו והפרנו בריתו זמן רב.

וכבר אמרו חז"ל (ירושלמי פאה א, א) "אין לך דבר עומד בפני כל בעל תשובה", ואף הנמצא בשפל המדרגה אל יתייאש ואל יעלה בדעתו מחשבת פיגול לחשוב שהוא יצא מכלל זה, ושאין בידו לחזור בתשובה, כי כל אחד בכל מצב שיהיה יכול הוא לחזור בתשובה והקב"ה נותן יד לפושעים כדי לקבלם

ביישר לבב — שער התשובה — חובות הלבבות

אֶת בְּרִיתוֹ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּפָרָשַׁת: וּבְשׁוּב רָשָׁע את בריתו - וכל ההבטחות הללו תקפות, אף אם הרבינו להמרות דברו ולהפר בריתו, **כמו שביאר בפרשת** התשובה שבספר יחזקאל בפרק שבו נאמר: **'ובשוב רשע**

עיונים

בתשובה. וכבר אמרו (שוח"ט מזמור צ) "גדולה תשובה שקדמה לבריאת עולם", והיינו שהקב"ה הקדים לברוא רפואה לכל אחד ואחד, שאף אם חלילה הִרבה לפשוע יש בידו לחזור בתשובה.

וראיה גדולה על כך מבלעם הרשע שנאמר בו (במדבר כב, לד) "ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי", ובמדרש אמרו (במדב"ר פרשה כ, טו) "שהיה רשע ערום, ויודע שאין עומד מפני הפורעניות אלא תשובה, שכל מי שחוטא ואומר 'חטאתי' אין רשות למלאך ליגע בו". והלא דברים קל וחומר, אם לאותו רשע הועיל הוידוי כדי לעכב את הפורענות אף על פי שהערים בוידויו ולא הייתה כוונתו שלימה, ק"ו בן בנו של ק"ו כאשר איש ישראלי חוזר בתשובה וכוונתו לשמים, בודאי שהקב"ה יקבלו באהבה וברצון ויעכב ממנו את הפורענויות, ולא עוד אלא ישפיע לו רב שפע וכל טוב.

וכן דייק רבי ישכר דוב מבעלזא זצ"ל מדברי הגמרא (יומא פו, א) "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר (הושע יד, ב) 'שובה ישראל עד ה' אלקיך'". ולכאורה מדוע הביאו חז"ל פסוק מהנביא ולא הוכיחו כן ממקרא מפורש בתורה בפרשת נצבים (דברים ל, ב) "ושבת עד ה' אלקיך", שמשמעות הכתוב שהתשובה מגעת "עד ה' אלקיך" ממש. ובעל כרחך צריך לומר שמן הכתוב בתורה אין ראיה כל כך, והטעם לכך, כי בתרגום יונתן שם פירש "טוביכון דצדיקיא מרי תתובא [אשריכם צדיקים בעלי תשובה], דכד תחובון ותתובון [-כאשר תחטאו ותחזרו בתשובה], מטיא תיובתכון עד כורסי יקרא דה' אלקכון" [מגיעה תשובתם עד כסא הכבוד], הרי ששם הפסוק מדבר בצדיקים, לפיכך מסתבר והדעת נותנת, שרק כאשר הם חוזרים בתשובה על פגמיהם הדקים כחוט השערה מגיעה תשובתם עד כסא הכבוד, אבל אנשים פשוטים אולי לא, וזאת משמיע לנו הפסוק בנביא "שובה ישראל עד ה' אלקיך **כי כשלת בעונך**", דאף הפחות שבפחותים שנכשל בחטאים ועוונות ופשעים, אם יחזור בתשובה יזכה שתשובתו תגיע עד לכסא הכבוד.

וגדולה מזו מפרש רבינו חננאל במסכת יומא (שם על הגליון) את דברי חז"ל אלו באופן אחר, גדולה תשובה המועילה למחוק ולכפר **"אפילו אם הגיע חטאתו עד כסא הכבוד"**, והדברים מבהילים שאף בעל עבירה שהִרבה לפשוע ולחטוא רח"ל עד שרבו עוונותיו עד לכסא הכבוד, אף על פי כן התשובה מכפרת ומבטלת את כל החטאים, ועל כן לא יראה ולא ימצא שום איש מישראל שיתייאש מן התשובה, כי אין לך דבר העומד בפני התשובה.

ביישר לבב — שער התשובה — חובות הלבבות

מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה (יְחֶזְקֵאל לג, יט).

מרשעתו ועשה משפט וצדקה **עליהם הוא יחיה'** - בזכות המשפט והצדקה שיעשה הרשע עם חזרתו בתשובה יאריך ימים (**יחזקאל לג, יט**).

וְלִפְי שֶׁהָיוּ הַצַּדִּיקִים שְׁנֵי מִינִים, הָאֶחָד, הַנִּצָּלִים מִן הַחֵטְא וְהָעָוֹל, וְהַשֵּׁנִי, הַשָּׁבִים מִן הַחֵטְא, וְהָיָה רֹב הֲמוֹן הַצַּדִּיקִים בַּעֲלֵי הַתְּשׁוּבָה, הִתְחִיל הַמְשׁוֹרֵר וְאָמַר (תְּהִלִּים לב, א)**:** [ה]**אַשְׁרֵי נְשׁוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה, וְאַחַר כָּךְ זָכַר הַכַּת הַשֵּׁנִית**

עיונים

ה. אשרי נשוי פשע. ביאור הפסוק 'אשרי נשוי פשע' שהוא נישא ומרומם מעל לפשע, כי העבירה לא מקטינה אותו, ולא מכניסה אותו להלך רוח של אדישות והשלמה עם מצבו השפל והתרחקותו מה' יתברך. אלא הוא משתדל להשתחרר ולצאת מהרגשת השפלות כתוצאה מן החטא ומתאמץ להתרומם ולהתקרב אל ה', ועל ידי זה להתעורר ולהתחזק ולשוב בתשובה ('שפתי חיים' מידות ועבודת ה', א' עמ' תר"ל).

ולפי שהיו הצדיקים שני מינים - והיות שהצדיקים נחלקים לשני סוגים: **האחד, הניצולים מן החטא והעוול** - הם הצדיקים שלא חטאו מימיהם והם זהירים מלעשות עוול, **והסוג השני, השבים מן החטא** - אלו שחטאו וחזרו בתשובה מן החטא. **והיה רוב המון הצדיקים בעלי התשובה** - ומפני שרוב הצדיקים שייכים לסוג השבים בתשובה, **התחיל המשורר** - הקדים דוד המלך להזכיר שבחם, **ואמר** (**תהלים לב, א**)**: 'אשרי נשוי פשע כסוי חטאה'** - אשרי מי שפשעיו נמחלו וחטאיו נתכסו ואינם נזכרים, כי בוודאי עשה תשובה הגונה (מצודת דוד), ורק **אחר כך זכר** - הזכיר בדבריו את **הכת השנית** [השנייה],

חובות הלבבות שער התשובה

הַנִּצָּלֶת מִן הַחֵטְא, וְאִם הִיא קוֹדֶמֶת בַּמַּעֲלָה, מִפְּנֵי שֶׁכָּל שָׂכָר הָיָה צַדִּיק קֹדֶם שֶׁיֶּחֱטָא, וְאֵין כָּל צַדִּיק שָׂכָר, וְאָמַר עֲלֵיהֶם (תְּהִלִּים לכ, ב)**: אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְיָ לוֹ עָוֹן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה. וְזָכַר הַכַּת הַזֹּאת בָּאַחֲרוֹנָה מִפְּנֵי מִעוּט מְצִיאָתָהּ בְּכָל דּוֹר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (תְּהִלִּים קל, ג)**:**

שהם הצדיקים הניצלת מן החטא - שלא חטאו מימיהם, **ואם היא קודמת במעלה** - ואף על פי שמעלת הצדיקים הללו עדיפה [י"ג: קודמת בטבע (טוב הלבנון)], **מפני שכל שכר היה צדיק קודם שיחטא** - שהרי כל השב בתשובה היה צדיק קודם שחטא, **ואין כל צדיק שכר** - אך לא כל צדיק הוא חוטא ששב בתשובה, בכל זאת הזכיר את הצדיקים שלא חטאו מימיהם מאוחר יותר, **ואמר עליהם** (**תהלים לב, ב**)**: 'אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון** - טוב יותר מי שלא חטא כלל, **ואין ברוחו רמיה'** - שרוחו תמיד עם ה', ואין הוא צריך להתוודות. צדיק מעין זה טוב יותר מבעל התשובה שכבר היו ברוחו רמייה ועוון (מלבי"ם). ועם כל זאת **זכר הכת הזאת באחרונה** - הזכיר את בעלי התשובה תחילה ואת הצדיקים שלא חטאו מימיהם באחרונה. דוד המלך בחר לעשות זאת **מפני מיעוט מציאותה** - מפני שרוב הצדיקים הם בעלי תשובה, וצדיקים שלא חטאו מימיהם אינם מצויים **בכל דור, כמו שנאמר** (**תהלים קל, ג**)**:**

עיונים

השב בתשובה יש עליו להתרומם מעל לשפלות החטא. וכמו שכתב רבינו יונה ב'יסוד התשובה' וז"ל: "אדם אשר העוה וחטא ופשע עד כי עונו עלה לשמים שיאו, ובא בקרבו רוח טהרה, ושת לבו לשוב ולחסות תחת כנפי השכינה, ולהכנס בדרכי התשובה, אשכילך ואורך בדרך זו תלך. ביום ההוא ישליך מעליו כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאילו אותו היום נולד, ואין בידו לא זכות ולא חובה. וזה היום תחילת מעשיו, ואז ישום דרכיו ויפלס אורחותיו ולא ינועו מעגלותיו מדרך הטוב. ומידה זו תביאנו לשוב בתשובה שלימה, כי אם יעשה עצמו כמשליך גילוליו, כובד העוונות ועוצם החטאים אשר עשה יבהילוהו ולא יניחוהו לשוב כי יבוש מחטאיו, ולא יוכל להעיז פניו ולשוב, כי יאמר בלבו הן חטאתי עויתי ופשעתי וכזאת וכזאת עשיתי, עברתי ושניתי ושלשתי עד אין ספורות, ואיך אבוא עוד לפניו, כבושת גנב כי ימצא כן בושתי לעמוד לפניו וללכת בדרכיו ולדבקה בו, ואף איך ארמוס חצריו, ואיך אספר חוקיו. והמסית היושב במפתחי הלב, המתחדש בכל יום וצופה ומבקש להכשילו, משיא לבו לעצה הרעה הזאת, ומניא אותו מדרך הישר והטוב, ולכן טוב לו להשליך כל פשעיו ולעשות לב חדש".

חובות הלבבות שער התשובה

'אם עונות תשמר יה אדני מי יעמד' - אם לא תמחל, ריבון העולם, ברחמיך על עוונותיו של השב בתשובה, וחס ושלום תשמור אותם כדי להיפרע ממנו, מי יוכל לעמוד ולהתקיים לפניך, כי הלא רבו עוונות אלו עד מאד (מצודת דוד), **ונאמר** (קהלת ז, כ)**: 'כי אדם אין צדיק בארץ** - שהרי אין אדם מושלם בעולם, **אשר** תמיד **יעשה** רק **טוב ולא יחטא'** - ולעולם אינו נכשל בחטא. **ונאמר** (מלכים־א ח, מו)**: 'כי אין אדם אשר לא יחטא'.**

אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד, וְאָמַר (קֹהֶלֶת ז, כ)**: כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא. וְנֶאֱמַר** (מְלָכִים־א ח, מו)**: כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא יֶחֱטָא.**

וּבַעֲבוּר זֶה קָבְעוּ רַבּוֹתֵינוּ בִּפְתִיחַת תְּפִלָּתֵנוּ עִנְיַן הַתְּשׁוּבָה וְהַפְּלִיחָה בְּ"הָרוֹצֶה בִתְשׁוּבָה" (י)וְ"הַמַּרְבֶּה לִסְלֹחַ".

וְרָאוּי לָנוּ עַתָּה לְבָאֵר מִדִּבְרֵי הַתְּשׁוּבָה עֲשָׂרָה עִנְיָנִים. הָרִאשׁוֹן, מַה הִיא הַתְּשׁוּבָה.

ובעבור זה - מיעוטם של צדיקים שלא חטאו מעולם היא המעלה את הצורך וההכרח בתשובה לכלל הבריות, לכן **קבעו רבותינו** כבר **בפתיחת** - בתחילת **תפילתנו** את **ענין התשובה** ובקשת הסליחה **בברכת "הרוצה בתשובה"** ו**בברכת "המרבה לסלוח"** - שתיהן ברכות מן הראשונות בתפילת שמונה עשרה.

מכאן ואילך בעשרת הפרקים הבאים מונה רבנו עשרה עניינים שהם יסודות התשובה. הוא מתחיל בתשתית שיש להציב כדי להגיע ל"בניין התשובה" השלם שבזכותו תבואנה הסליחה והמחילה מאת הבורא.

והנה הדבר **הראוי לנו עתה** הוא **לבאר מדברי** [-מענייני] **התשובה עשרה ענינים. הראשון, מה היא** מהות **התשובה.**

עיונים

ו. והמרבה לסלוח. בספר 'אגרות התשובה' (פרק יא) כתב לבאר כוונת הברכה "חנון המרבה לסלוח", דלכאורה יש להבין מה החידוש בזה, הלא גם בבשר ודם נפסק ברמ"א (או"ח סימן תרו סעיף א): "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול". ותירץ, שהקב"ה "מרבה" לסלוח, שמוחל וסולח שוב ושוב אף אם

וְהַשֵּׁנִי, לְכַמָּה חֲלָקִים תֵּחָלֵק. וְהַשְּׁלִישִׁי, בַּמָּה תִּהְיֶה הַתְּשׁוּבָה מִן הָאָדָם. וְהָרְבִיעִי, בְּבֵאוּר גְּדֵרֶיהָ. וְהַחֲמִישִׁי, בִּתְנָאֵי כָּל אֶחָד מֵהֶם. וְהַשִּׁשִּׁי, אֵיךְ אָפְנֵי הַהֶעָרָה לָאָדָם עַל הַתְּשׁוּבָה. וְהַשְּׁבִיעִי, בְּבֵאוּר מַפְסִידֵי הַתְּשׁוּבָה. וְהַשְּׁמִינִי, הֱיִשְׁתַּוֶּה בַּעַל הַתְּשׁוּבָה עִם הַצַּדִּיק הַנִּצָּל מִן הַחֵטְא, אִם לֹא. וְהַתְּשִׁיעִי, אִם יִתָּכֵן לַחוֹטֵא לָשׁוּב מִכָּל חֵטְא, אִם לֹא. וְהָעֲשִׂירִי, מָה אָפְנֵי הַתַּחְבּוּלָה לְמִי שֶׁהַתְּשׁוּבָה מְחַטָּאָיו קָשָׁה עָלָיו.

והשני, לכמה חלקים תיחלק - כמה דרגות יש בעניין התשובה והחילוק ביניהן. והשלישי, כמה תהיה התשובה מן האדם - מהם התנאים לתשובה, כלומר, אלו ידיעות מוקדמות על האדם לברר לעצמו כדי שיוכל לבוא לידי תשובה. והרביעי, בביאור גדריה - מהם ארבעת עיקרי התשובה. והחמישי, בתנאי כל אחד מהם - ביאור התנאים והפרטים ההכרחיים לקיום כל אחד מגדרי התשובה. והששי, האיך ומהם אופני ההערה לאדם על התשובה - מהן הדרכים שבכוחן לעורר את האדם לתשובה. והשביעי, בביאור מפסידי התשובה - מהם הדברים המעכבים את התשובה או מאבדים את ערכה. והשמיני, הישתווה - דיון בדבר מעמדו של החוזר בתשובה: האם יוכל בעל התשובה להיות בדרגה אחת עם הצדיק הניצל - הצדיק הניצל תמיד מן החטא, אם [או] לא. והתשיעי, האם ייתכן לחוטא לשוב מכל חטא, אם לא - האם ייתכן לחוטא לחזור בתשובה מכל סוג עוון ומכל דרגה של חטא או לא. והעשירי, מה אופני התחבולה - מהן העצות והתחבולות שיהיו לעזר למי שהתשובה מחטאיו קשה עליו - למי שקשה לו לחזור בתשובה מחטאיו.

עיונים

נכשל האדם ונפל פעמים רבות, שלא כמדת בשר ודם "אם יחטא איש לאיש וביקש ממנו מחילה, ומחל לו, ואחר כך חזר לסורו - קשה מאד שימחול לו שנית, ומכל שכן בשלישית ורביעית, אבל במדת הקב"ה אין הפרש בין פעם אחד לאלף פעמים, כי המחילה היא ממדת הרחמים, ומדותיו הקדושות אינן בבחינת גבול ותכלית, אלא בבחינת אין סוף, כמו שנאמר (איכה ג, כב) 'כי לא כלו רחמיו'".

וְכָזֶה[ז] נַשְׁלִים כָּל אָפְנֵי הַתְּשׁוּבָה וְחִיּוּבֶיהָ, אֲשֶׁר בָּהֶם נִקָּוֶה מְחִילַת עֲוֹנוֹתֵינוּ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

ובזה נשלים - ובזה נסיים כל **אופני התשובה** - את ביאור כל דרכי התשובה וחיוביה - ואת ביאור החובות המוטלות עלינו, **אשר בהם נקוה** - שבאמצעותן אנו מקווים להשיג את **מחילת עוונותינו בעזרת השם יתברך.**

עיונים

ז. ובזה נשלים כל אפני התשובה. בפרקים הבאים יבאר רבינו את גדרי ודרכי התשובה, אמנם ישנה ידיעה אחת אשר ראוי לכל הניגש לעבודת התשובה להשיבה אל לבו.

מצוי מאד מצב שבו אדם מבין בשכלו שהוא מוכרח לחזור אל ה', והוא גם רוצה לחזור אליו - אך לבו בל עמו. לעיתים מפני שהוא כל כך דבוק בהרגליו וכה נמשך אחריהם, עד שאיננו יודע איך יוכל בלעדיהם. לעיתים אין הוא חש כל משיכה לחיי עבודת ה', והם דומים בעיניו למשא כבד שאין בו שום טעם, הנאה או סיפוק. בנוסף לזה, בדרך כלל קשה לאדם בתחילת חזרתו לחוש ממש צער וחרטה על עוונותיו, ועובדה זו גורמת לו להרגיש שאין הוא שייך לתשובה.

אך יש לדעת שכל הרגשות אלו אינן אמיתיות, אלא נובעות מבעיה אחת - הניתנת לפתרון: **טמטום הלב.** מהו טמטום הלב? "תנא דבי רבי ישמעאל, עבירה מטמטמת לבו של אדם" (יומא לט, א), ופירש רש"י שם: "אוטמת וחוסמת". טמטום הלב הוא כיסוי אטום בלב האדם, הנוצר בעת שהוא עובר עבירה. כל עבירה יוצרת אצל החוטא מחיצה בינו לבין עולמו הרוחני [ראה בשמונה פרקים להרמב"ם (פרק ז'): "ואלו הפחיתויות בכללן, הן המחיצות המבדילות בין האדם ובין ה' יתעלה. אמר הנביא, מבאר זה: 'כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם', יאמר כי חטאינו והן אלו הרעות כמו שזכרנו, הן המחיצות המבדילות בינינו ובינו יתעלה"] והיא מעמעמת ומדחיקה את האמת הפנימית שלו. "העבירה מטמטמת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל, והנה הוא נשאר בהמי וחומרי, משוקע בגסות העולם הזה" (מסילת ישרים פי"א). "האדם בחטאו ממשיך עליו רוח טומאה המעכר רוחו ומבלבל שכלו" (אור ישראל מכתב י"ד). מובן כי ככל שאדם מרבה לחטוא, הופך הטמטום הזה לעבה יותר ויותר, והשפעתו ממשית יותר.

הרבה נזקים גורם טמטום הלב, אך יש כמה מהם השייכים בפרט לענין התשובה. ראשית - המשיכה הגדולה לחטאים: "אמר רב אסי, יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא, ולבסוף דומה כעבותות העגלה" (סוכה נב, א), וכתב רש"י שם: "ולבסוף - משאדם נמשך אחריו מעט, מתגבר והולך בו". ככל שאדם חוטא יותר, היצר מושך אותו למטה בחבלים יותר עבים, אשר נכרכו

חובות שער התשובה הלבבות

עיונים

סביביו בעצם העבירות שעבר. וזהו "עבירה גוררת עבירה" (אבות פ"ד מ"ב).

מצינו נקודה נוספת והיא העדר החרטה. אנו רואים בעינינו כי אדם ברמה רוחנית גבוהה מצטער כשהוא נכשל בעבירה, והיא באמת כואבת לו ומייסרת אותו. "אין לי צער יותר גמור מכשלון בעון" (חזו"א בקוב"א). לעומת זאת, מי שדרגתו הרוחנית נמוכה גם הרגשות הרוחניים שלו חלשים יותר, וקולם כמעט לא נשמע. אדם כזה מסוגל להפליט 'אוי' מתוך הרגל אם הוא מכבה את החשמל בשבת בשוגג, אך מתקשה למצוא בתוך לבו צער ויגון על כך שעבר על רצון ה'. אם מדובר באדם חושב, הוא גם שם לב שלא אכפת לו מהעבירה, אבל המקסימום שהוא יכול לעשות זה להצטער על מצבו הרוחני הירוד. אין שום דרך בה אדם יוכל לכפות על עצמו תחושת כאב לב אמיתית, אם הוא לא בדרגה שלבו כואב מעצמו על החטא שנעשה.

השורש לחוסר האיכפתיות הזה אף הוא בטמטום הלב. "עבירה מטמטמת לבו של אדם, ולכן גם עוונותינו נסתרים מלפנינו ולא נרגיש בהם במהרה" (אגרות המוסר להגרי"ס). שכבת האטימות המכסה את הלב בעקבות העבירות כה מטשטשת את ההכרה, עד שאדם מסוגל לחשוב על כך שהוא הורס לעצמו את החיים - ולחטוא שוב בתוך כדי דיבור. ככל שאדם חוטא יותר כהות החושים שלו מעמיקה עד שכבר לא אכפת לו מכלום, ואפילו מול פני גיהנם כבר אין בו חרטה.

"יודעים הרשעים שדרכם למיתה, אלא שחלב להם על כסלם" (שבת לא, ב).

אמנם באמת למרות כוחו הגדול של טמטום הלב, ניתן להסיר את אותם כיסויים העוטפים את הלב, ומונעים ממנו כל מחשבת טהרה, וכמו שאמרו חז"ל: "הבא ליטהר - מסייעין אותו" (שבת קד, א). הקב"ה מבטיח שהוא עצמו ירחץ ויטהר את האדם, אם רק יסכים לבוא: "מקוה ישראל ה' - מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל" (יומא פה, ב). כל מה שמוטל על האדם הוא להתחיל, ולנסות להתקרב אל ה' כמה שהוא יכול: "אמר הקב"ה לישראל: בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסים בהם" (מד"ר שיה"ש ה, ג). אם אדם באמת בא ליטהר [המהרש"א (ברכות י, א) כתב: "המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה, הרי זה בכלל הרוצה ליטהר, ומסייעין לו"], אז על אף הטינופת וטמטום הלב הנורא שעליו, מתקיים בו הפסוק: "ונתתי לכם לב חדש, ורוח חדשה אתן בקרבכם, **והסרתי את לב האבן מבשרכם** ונתתי לכם לב בשר" (יחזקאל לו, כז).

רבינו יונה בתחילת 'שערי תשובה', כתב: "והתבאר בתורה, כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת, ויחדש בקרבם רוח טהורה להשיג מעלת אהבתו, שנאמר (דברים ל, ב): "ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך", ואומר בגוף הענין (דברים ל, ו): "ומל ה' את לבבך ואת לבב זרעך" - להשיג אהבתו". ('ישרים דרכי השם', תשובה פ"ב).

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לכב

ואמר בביאור מהות התשובה - העיסוק בנושא התשובה מחייב להבין תחילה את מהותה. מהי התשובה? **שטעם התשובה** - הפירוש של "תשובה" **הוא, התקנת האדם לעבודת הבורא יתברך אחר יציאתו** - תיקון האדם וחזרתו לעבודת הבורא יתברך לאחר שפרש והתרחק **ממנה וחטאו בה** - וחטא כנגדו, **והשבת מה שאבד ממנה** - ומילוי החיסרון שחיסר ופגם בעבודת ה', **אם בעבור סכלותו באלהים** - או מפני חוסר הבנתו בגדלותו וברוממותו של האלוקים, **ובעניני עבודתו** - ובערותו בדרכי העבודה המוטלת עליו, **או** מפני **שגבר יצרו** - שיצרו התגבר **על שכלו, או**

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

וְאֹמַר בְּבֵאוּר מַהוּת הַתְּשׁוּבָה, שֶׁטַּעַם הַתְּשׁוּבָה הוּא הַתְּקָנַת הָאָדָם לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ אַחַר יְצִיאָתוֹ מִמֶּנָּה וְחָטְאוֹ בָהּ, [א]וְהַשָּׁבַת מַה שֶּׁאָבַד מִמֶּנָּה, אִם בַּעֲבוּר סִכְלוּתוֹ בֵּאלֹהִים וּבְעִנְיְנֵי עֲבוֹדָתוֹ, אוֹ שֶׁגָּבַר יִצְרוֹ עַל שִׂכְלוֹ, אוֹ

עיונים

א. והשבת מה שאבד ממנה. רבי דניאל מובשוביץ זצ"ל הי"ד העמיק וגילה כח גדול שיש בתשובה. דהנה מצינו בהפטרת שבת שובה שהנביא יואל קורא בשם ה' לעם ישראל: "שובו עָדַי בכל לבבכם וגו' ושילמתי לכם את השנים" (יואל ב, יב-כה). וביאר בזה רבי דניאל, דהנה אדם עבר עבירות ואחר כך עשה תשובה, והרי הסייעתא דשמיא הניתנת לאדם שרוצה לשוב היא עד כדי כך, שניתן להגיע לכזו תשובה שהופכת את הזדונות לזכויות! נתבונן על מה מדברים כאן. מעשה שהאדם עשה במזיד ובכוונה ובידיעה ברורה שזה אסור, יכול להתהפך לו למצוה! אותו מעשה שעל ידו הוא כרה לעצמו בור עמוק, נהפך לו לסולם עלייה! החיסרון עצמו נהפך למעלה וזכות!

האם שייך יותר מזה?

אומר רבי דניאל (כתבי הסבא ותלמידיו ח"ב עמ' תרצד) ששייך יותר מזה, דהנה אמנם התשובה שלו כיפרה ומחקה את כל העבירות שעשה, ואף תיקנה את כל הקילקולים שנגרמו כתוצאה מהעבירות, ולא עוד אלא שהעבירות עצמן נהפכו לו לזכויות מכאן ולהבא. אבל סוף סוף הרי אם באותו הזמן שעשה את העבירות היה עושה מצוות, לומד תורה, עובד את ה', על ידי זה היה מקדש את עצמו יותר, והמצוות שהיה עושה היו גוררות אחריהן עוד מצוות וכו' וכו', ואת כל זה לכאורה הוא הפסיד לגמרי. אמנם העבירות שעשה נהפכו לו לזכויות, אבל מה עם המצוות שהוא

לְהִתְעַלְּמוּתוֹ מִמַּה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ לֵאלֹהִים, אוֹ בַּעֲבוּר (ב)הִתְחַבְּרוּתוֹ לַחֲבֵרִים רָעִים, פִּתּוּחוֹ וְחָטְאָ בַּעֲבוּרָם, וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם

התחברותו - או מפני התחברותו **לחברים רעים, שפיתוהו** והוא **חטא** בגללם **ובעבורם** וכתוצאה מהשפעתם, **וכיוצא בזה** - או בגלל סיבות דומות, **כמו שאמר** שלמה המלך **החכם** ותיאר את ההפסד להתעלמותו - או מפני שהתעלם **ממה שהוא חייב בו לאלהים** - מן החובות המוטלות עליו כלפי האלוקים, **או בעבור**

עיונים

לא עשה? מה עם כל הקדושה והסייעתא דשמיא שנחסרו לו על ידי שביזבז בידיים את הזמן שניתן לו כדי להשיג מעלות רוחניות וקירבת ה'?

על זה בא הנביא יואל ואומר לישראל בשם ה': "ושילמתי לכם את השנים!" הקב"ה מבטיח לאדם שגם את כל ההפסדים האלו הוא ישלים לו! ואמנם אי אפשר לתת לו בחינם דרגות שלא השיג [וכמו שמביא רבי אליהו לאפיאן ('לב אליהו' ח"א עמ' קפד) בשם ה'חפץ חיים', שתשובה מועילה רק לנקות את הבגד מהלכלוך ולעשותו כחדש, אבל אינה מועילה שיתפרו בו כפתורים חדשים], אבל יתנו לו **אפשרויות** להשיג בזמן שנותר לו לחיות, את כל מה שהיה יכול להשיג באותם השנים שביזבז. הוא יקבל סייעתא דשמיא כזו גדולה שיוכל במאמציו להתעלות אל אותם פסגות שהגיע האדם הצדיק שהתייגע במשך כל ימי חייו. את כל הזמן הזה שקילקל, שהרס, שלא עשה מה שביכלתו, ישלימו לו מן השמים!

ומוסיף רבי דניאל ואומר, שאכן החוש מעיד על כך כמאה עדים. רואים אנו שיש כאלה שתפסו את עצמם והתהפכו לגמרי, ובתוך זמן קצר השיגו מה שאחרים משיגים על ידי עמל של שנים רבות! וזה מכח אותה הנהגה נפלאה של "ושילמתי לכם את השנים".

ב. התחברותו לחברים רעים פתוהו וחטא בעבורם. בפרקי דרבי אליעזר פרק כ"ה דרש את הכתוב (משלי יג, כ) "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע" על גודל השפעת הרשעים והנזק שגורמים למי ששוהה בחברתם, וז"ל: 'הולך את חכמים יחכם', למה הוא דומה, למי שנכנס לבית המרקחים אף על פי שלא לקח ולא נתן כלום מכל מקום ריח טוב לקח והוציא עמו, כך כל מי שהוא הולך עם הצדיקים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים. 'ורועה כסילים ירוע', למה הוא דומה, לאדם שהוא נכנס לבית הבורסקי אף על פי שלא נתן ולא לקח כלום, מכל מקום ריח רע הוא קלט והוציא עמו, כך מי שהוא הולך עם הרשעים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הרעים שנאמר 'ורועה כסילים ירוע'.

עיונים

רבנו יצחק ב"ר שלמה (מטולידו, מתקופת הראשונים) ביאר דברי חז"ל שאמרו "ואל תתחבר לרשע" וז"ל: כי אם תתחבר לו לא תוכל להימלט מליפול בפח מוקשו, ועל זה אמר החכם, לא תתחבר עם מי שרב נכלו, ואף אם תהיה חסיד, כי הוא ידריכך דרך רע טרם תדריכהו דרך טוב, כי טבעך יגנוב מטבעו ואתה לא תרגיש, כי הרשע הוא כחלאי הגופים המדבקים ונאצלים מגוף לגוף בישיבה".

ובספר החינוך (מצוה ט"ז) כתב: "ואל יבטיחך יצרך לומר אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלהים מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם חטאות ואשמות, הלא גם לי לבב כמוהם וקטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם? אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם ואתה את נפשך הצלת".

וז"ל ה'מסילת ישרים' (פרק כ"ג): "מי שעיניו בראשו, יותר יזהר ויעיין במעשה מי שרוצה לקנות אותו לחבר או ליועץ או לפקיד על ביתו, יותר ממה שיזהר ויעיין במאכלו ובמשתיו, כי המאכל והמשתה יוכל להזיק לגופו בלבד, והחברים או הפקידים יוכלו להשחית את נפשו ומאודו וכל כבודו, ודוד המלך ע"ה אמר (תהלים קא, ו-ז): "הולך בדרך תמים הוא ישרתני, לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה".

ה'חפץ חיים' ('נפוצות ישראל' פ"א) כותב כנגד אותם אנשים הטוענים שלא יזיק להם לנסוע למקומות שקשה לחיות שם כיהודים יראים, וטענתם היא שהרוצה להיות יהודי, יכול להיות גם שם, ומי שלא ירצה ח"ו אזי גם פה אין לו מונעים מזה. מקדים ה'חפץ חיים' את דברי הרמב"ם (פ"ו מהלכות דעות) האומר ש"טבע האדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו" - ומבאר כי במשך הזמן, לאחר שיראה אותו אדם את חבריו שהיו זהירים כאן בקיום מצוות, ובהיותם שם נעשה הדבר ללעג בעיניהם, יאבד גם הוא את הרצון ללכת בדרכי השם, באומרו לנפשו וכי אני צדיק יותר מהם, ואט אט מתחיל הוא ללכת בדרכיהם עד שלבסוף נעשה לו הדבר כהיתר.

ממשיך החפץ חיים: למה הדבר דומה, לכת של שיכורים שהלכו לבית משתה היין, וכאשר התחזק עליהם היין, אזי בתוקף הוללותם התחילו אחדים לפשוט מלבושיהם ולרקוד, עד שנעשה הדבר ישר בעיני כולם ועשו גם הם כך. כן הדבר בענייננו ממש, כאשר נמצא האדם בין יראים ושלמים, הוא איננו שיכור ואין באפשרותו לדמיין כיצד ייעשו מצוות התורה הפקר עליו, ולכן חושב הוא שלא יזיק לו הדבר לנסוע. אך עליו לדעת כי כשם שהאדם בשעת פיכחונו אינו מסוגל לתאר כיצד יתנהג כאשר ראשו יהיה סחרחר עליו מרוב שתיית יין, כן הדבר ממש בעניין זה. עכ"ד.

(מִשְׁלֵי א, י): **בְּנִי אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל תֹּאבֶא, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי כד, כא): **יְרָא אֶת יְיָ בְּנִי וָמֶלֶךְ עִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרָב.**

וְהַיְצִיאָה מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא עַל שְׁנֵי דְרָכִים, אִם בַּעֲזִיבַת מַה שֶּׁצִּוָּה הַבּוֹרֵא לַעֲשׂוֹתוֹ וְהִתְעַלְּמוּתוֹ מִמֶּנּוּ, אוֹ בַּעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהִזְהִיר מֵעֲשׂוֹתוֹ, וְכִוֵּן בּוֹ לְהַמְרוֹת אֶת בּוֹרְאוֹ.

וְאִם תִּהְיֶה יְצִיאָתוֹ מִן הָעֲבוֹדָה בַּעֲזִיבַת מַה שֶּׁצִּוָּה הַבּוֹרֵא לַעֲשׂוֹתוֹ בִּלְבָד, אֲפִלּוּ תְּשׁוּבָתוֹ מִקְּצוּרוֹ יִהְיֶה (ג)**בְּהִשְׁתַּדְּלוֹ בַּמַּעֲשֶׂה הַנָּכוֹן, וְהִדָּבְקוֹ בְּגִדְרֵי** הכרוך בהתחברות לחברים רעים (**משלי א, י**): **'בני אם יפתוך חטאים** - אם ינסו לשכנע אותך רשעים, **אל תבא'** - אל תתפתה, וכמו שאמר עוד (**משלי כד, כא**): **'ירא את ה' בני ומלך** - בני, היה ירא את ה' ואת המלך, **עם שונים** - עם אנשים שמשנים ומפרים את פקודת המלך ומצוותיו והולכים בשרירות לבם **אל תתערב'** ותתחבר עמם, כדי שלא תלמד ממעשיהם (מצודת דוד וטוב הלבנון).

והיציאה מעבודת הבורא על שני דרכים - וההתרחקות מעבודת הבורא תיתכן בשני אופנים: **אם בעזיבת** - כשפוסק ונמנע מלעשות את **מה שציוה הבורא לעשותו והתעלמותו ממנו** - והוא מתעלם מציוויו, **או בעשות מה שהזהיר ה' מלעשותו** - או שעושה פעולה שהבורא הזהיר עליה ואסר לעשותה, **וכוון בו** - וזאת מתוך כוונה **להמרות את בוראו.**

ואם תהיה יציאתו מן העבודה בעזיבת מה שציוה הבורא לעשותו בלבד - ואם התרחקותו מעבודת ה' התבטאה רק בכך שלא עשה את ציוויי הבורא וביטל מצוות 'עשה', **אופן תשובתו מקיצורו יהיה** - הרי תשובתו על כך ומילוי חסרונו יהיו בכך **שבהשתדלו במעשה הנכון** - תיקונו יהיה בהשתדלות מעתה לקיים את ציווי ה', **והידבקו בגדרי**

עיונים

ג. בהשתדלו במעשה הנכון. אמנם בכדי שיצליח האדם לעשות את מה שנצטווה מאת הבורא לעשות, צריך שיתפלל תמיד לבורא שיעזרהו על כך. והיינו דכתיב בפרשה שניה של קריאת שמע, פרשת 'והיה אם שמוע' (דברים יא, יג) "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה

הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לְבָאֲרָם בְּזֶה הַשַּׁעַר.

וְאִם הָיְתָה בְּמַה שֶּׁהִזְהִיר הַבּוֹרֵא מֵעֲשׂוֹתוֹ, אֲפִלּוּ הַשָּׁגַת קִצּוּרוֹ יִהְיֶה בְּהִשָּׁמְרוֹ מֵחָזֹר אֶל כָּל מִין הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, וְשֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת הֶפְכּוֹ, התשובה - וידבק בארבעת עיקרי התשובה **אשר אני עתיד לבארם** להלן בזה השער בפרק הרביעי.

ואם היתה - ואם הייתה התרחקותו מעבודת הבורא, בכך שעבר על **מה שהזהיר הבורא מעשותו** - שעשה מעשים שאסר הבורא לעשות ועבר על מצוות 'לא תעשה', הרי **אופן השגת קיצורו יהיה** - אופן תיקון דרכו ומילוי חובתו מעתה יהיו **בהישמרו מחזור אל כל מין המעשה ההוא** - על ידי שייזהר ויישמר שלא לשוב לעשות עוד את המעשה ההוא והדומה לו, **וישישתדל לעשות את הפכו** - ומלבד

עיונים

אתכם היום וגו', ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", ובגמרא דרשו (תענית ב, א) "ולעבדו בכל לבבכם - איזוהי עבודה שבלב זו תפילה", ולכאורה למה פתח בקיום המצוות בכללן וסיים במצות תפילה בלבד? אלא ביארו המפרשים, כי הכתוב בא להורות שאם חפץ האדם לקיים מצוות ומעשים טובים לא יוכל לעשות מאומה ללא כח התפילה, והא בהא תליא. וכדברי ה'חתם סופר' (דרשות ח"ב שלח): כי האמת שאין בכח האדם לעבוד את ה' אם לא בעזר והשפעה מאת ה', רק עליו לעורר את הרצון שלו לקיום המצוה, ושיתפלל אל ה' שיעזור לו על זה, והוא לבדו יתברך שמו יוכל לסייע בעדו לקיים המצוה מן הכח לפועל, כי רק בכח התפילה יוכל לקיים המצוות.

והנה דוד המלך התפלל בתהלים (כז, יא) "הורני ה' דרכך", וכבר הקשה בזוהר הק' (ח"א נט.) ממה שאמרו (ברכות לג, ב) "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", ואם דבר זה הוא מחובת האדם להשיג בעמלו וביגיע כפו, איך ביקש סייעתא דשמיא על כך? ומצינו תירוץ על זה ברמב"ם (הלכות תשובה פ"ו ה"ד) שכך ביקש דוד "הורני ה' דרכך - לומר, **אל ימנעוני חטאי דרך האמת**, שממנה אדע דרכך ויחוד שמך, וכן זה שאמר (תהלים נא, יד) 'ורוח נדיבה תסמכני', **כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה**, אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת, ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו". כלומר, שהקב"ה יאיר דרכו כדי שלא יעכבו עוונותיו המבדילים והחוצצים בפניו, כי עיני האדם מסתתמות מחמת הפשעים רח"ל, ולכן הגם שאפשר לשוב בתשובה על עצם העוון, עדיין מוטל עליו להתפלל ולבקש רחמים שיבטל הקב"ה את המחיצה המבדלת בינו לבין אביו שבשמים שנוצרת על ידי החטא.

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

עִם הִדַּבְּקוֹ בִּגְדְרֵי הַתְּשׁוּבָה וּתְנָאֶיהָ, אֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לְבָאֵר בְּשַׁעַר הַזֶּה בְּעֶזְרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

וְהַדִּמְיוֹן בָּזֶה בָּעִנְיָנִים הַטִּבְעִיִּים, בָּאָדָם שֶׁחָלָה גּוּפוֹ מֵחֲמַת הַמָּזוֹן, אִם מִפְּנֵי שֶׁנִּמְנַע מֵאֲכֹל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ הַתְמָדַת בְּרִיאוּתוֹ, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁאָכַל מַה שֶּׁהִזִּיקוֹ וְהִפְסִיד בְּרִיאוּתוֹ.

וּכְשֶׁיִּהְיֶה חָלְיוֹ מִמְּעוּט הַמָּזוֹן אֲשֶׁר הִתְמִיד בּוֹ בְּרִיאוּתוֹ, אֹפֶן חֲזָרָתוֹ אֶל הַנְּכוֹנָה יִהְיֶה בְּהַרְבּוֹתוֹ מִמִּינֵי הַמְּזוֹנוֹת וְהָרְפוּאוֹת הָרְאוּיִים לְטִבְעוֹ, עַד שֶׁיָּשׁוּב אֶל הַגְּבוּל הַשָּׁוֶה,

סוגים: **אם** - או **מפני שנמנע מלאכול את מה שיש בו** - את המאכלים הנצרכים **להתמדת בריאותו** - לקיום הגוף באופן הראוי, **או מפני** - והאופן השני הגורם לחולי הוא מפני **שאכל מה שהזיקו והפסיד** [-וקלקל] **את בריאותו.** לכל אחד מהגורמים הללו רפואה מתאימה לו, שהרי הרפואה הנדרשת כדי להשיב אדם לאיתנו נקבעת לפי הגורם למחלה.

וכשיהיה חליו ממיעוט המזון אשר התמיד בו בריאותו - אם מחלתו נגרמה בשל חוסר מזון הנצרך לבריאותו, או-אז **אופן חזרתו אל** בריאותו **הנכונה** ואל מצבו הראשון **יהיה בהרבותו** - על ידי שישנה את הרגלי האכילה, ומעתה ירבה באכילת מאכלים המחזקים את הגוף. לפיכך יאכל החולה **ממיני המזונות והרפואות הראויים** לו לפי **טבעו** - מאותם מאכלים הדרושים לקיום גופו ומותאמים לטבעו, **עד שישוב** ויחזור **אל הגבול השווה** - עד שיחזור מצב גופו לאיתנו הראשון ובריאותו תהיה מאוזנת ותקינה,

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וכשיחזור אל ענינו הראשון הטבעי - ולאחר שיתחזק גופו ויחזור אל מצב בריאותו התקין, לא יזדקק עוד לריבוי מאכלים המחזקים את הגוף, **וינהג במזונו המנהג השווה** - יוכל לאכול מזונות במידה מאוזנת, ממוצעת ונורמלית, כפי הדרוש לגוף בריא. הנמשל מתאר אדם שהורגל לבטל מצווה מסויימת, ובבואו לשוב בתשובה עליו להתמסר לקיום מצווה זו בכל כוחו ובתשומת לב מיוחדת, עד שיורגל בקיומה. לאחר שהרגיל את עצמו בכך, כבר יעסוק במצווה זו גם ללא אמצעי זריזות מיוחדים (פתחי לב).

וְכְשֶׁיַּחֲזֹר אֶל עִנְיָנוֹ הָרִאשׁוֹן הַטִּבְעִי, יִנְהַג בְּמִזּוֹנוֹ הַמִּנְהָג הַשָּׁוֶה.

וְאִם יִהְיֶה חָלְיוֹ מִפְּנֵי שֶׁהִתְנַהֵג בְּמַה שֶּׁהִזִּיקוֹ מֵהַמָּזוֹן, אֹפֶן בְּרִיאוּתוֹ יִהְיֶה בְּהִשָּׁמְרוֹ מִן הַמָּזוֹן הַהוּא וְהַדּוֹמֶה לוֹ, וּלְהִתְנַהֵג בְּמַה שֶּׁהוּא הֵפֶךְ מִזְּגוֹ וְטִבְעוֹ, עַד שֶׁיָּשׁוּב אֶל הָעִנְיָן הַשָּׁוֶה. וְכַאֲשֶׁר יַבְרִיא גּוּפוֹ וְיַעֲמֹד עַל הַגְּבוּל הַשָּׁוֶה לוֹ, יֹאכַל מִן הַמַּאֲכָלִים הַשָּׁוִים בֵּין שְׁנֵי הַמַּאֲכָלִים, וְהָאֶמְצָעִיִּים[ד] בֵּין שְׁנֵי הַמְּזָגִים.

ואם יהיה חליו - ואם מחלתו נגרמה **מפני שהתנהג במה שהזיקו מהמזון** - בשל אכילת מזונות שמזיקים לגוף האדם, הרי **שאופן בריאותו יהיה** - דרך רפואתו תהיה באופן שונה. השלב הראשון ברפואתו יהיה ריסון ואיפוק; **בהישמרו** - על ידי שיימנע **מן המזון ההוא** שהזיק לבריאותו וכל הדומה לו, ועליו **להתנהג במה שהוא הפך מזגו וטבעו** - מכאן ואילך יאכל מאכלים שטבעם ומזגם שונה בתכלית ממה שאכל עד עתה, **עד שישוב אל הענין השווה** - עד שישוב גופו לבריאותו ומצבו התקין. **וכאשר יבריא גופו ויעמוד על הגבול השווה לו** - ולאחר שיִמָּצֵא במצב תקין, **יאכל** מכאן ואילך **מן המאכלים השווים** - מאכלים המתאימים לגוף בריא וממוצעים **בין שני** סוגי **המאכלים** שהיה רגיל בהם, לפני חוליו ובזמן חוליו, **והם האמצעיים בין שני המזגים** - כלומר טבעם ממוצע: אינם דומים למאכלים שגרמו לחולי וגם אינם מן המאכלים שהיה נצרך להם לרפואתו [למשל, אם טבעו ומזגו של המזון שגרם לחוליו חם ויבש, צריך החולה בזמן החולי להישמר מלאכול מאכלים

עיונים

ד. והאמצעים בין שני המזגים. והנמשל הוא, כי מי שהתרגל לעבור עבירות, עליו להיזהר מעתה זאת יזרז עצמו לעשות מעשים הפוכים בתכלית, **עם הידבקו בגדרי התשובה ותנאיה** - וזאת בנוסף לדביקותו בארבעת עיקרי התשובה ובפרטיה, **אשר אני עתיד לבארם** לקמן **בשער** הזה, **בעזרת האל יתברך.**

וכדי להבין את ההבדל בדרך התשובה בין שני האנשים שהוזכרו לעיל - אלו שנמנעו מלקיים מצוות עשה ואלו שעברו על "לא תעשה" - ניתן להציג דוגמא ומשל הרווחים **בענינים הטבעיים** בתחום הרפואה הטבעית **באדם שחלה גופו מחמת המזון.** תזונה בלתי נכונה היא סיבה למחלות רבות, וניתן לחלק אותה לשני

עיונים

לא רק מהעבירות עצמן, אלא גם מדברים מותרים שעלולים להביא אותו לידי אותן עבירות, ועליו לעשות לעצמו גדרים וסייגים מיוחדים כדי לעקור מעצמו את התשוקה לעבירות שעשה. וכאשר הוא הרגיל את עצמו לפרוש מעבירות אלה, הוא כבר יזהר מלעבור עליהן גם בלי אמצעי זהירות מיוחדים, כמו שהוא נזהר משאר העבירות (פתחי לב).

מבואר בדברי רבינו דהשב צריך לנטות לקצה השני, וכן כתב הרמב"ם והאריך בזה בשמונה פרקים פרק רביעי. והנה הדרך הממוצעת, שהיא דרכו של כל אדם אינה בגדר פשרה בין התורה ועניני העולם, בין הרוחניות והגשמיות, אלא זוהי דרך התורה ממש. ואין להקשות, שאם כן השב הנוטה מהממוצע לקצה השני הריהו נוטה מדרך התורה, דיש לומר, שמכיון שמצד ההכרח לתקן הוא נוטה מהממוצע, הרי זוהי דרך התורה עבורו, שצורך התיקון וחיוב התשובה מחייבו לזה. ולדוגמא, בחטא הבא מקמצנות - דרך התשובה שלו להתנהג בנדיבות יותר מהמחוייב על פי דין. ומסופקני לענין הדין של 'המבזבז אל יבזבז יותר מחומש' (כתובות סז, ב), דאפשר דבכגון דא אינו שייך דין זה, שהרי הדין של אל יבזבז הוא מצד חיוב מצות צדקה, אבל אם צריך למצוות אחרות יבזבז עוד, וכאן מצות חיוב תשובה מחייבת אותו לפזר עוד. וכן דוגמא לענין הדיבור, הרי רק דיבורים בטלים נאסרו אבל לדבר עם חברו בענינים שהם לצורך - מותר. ואילו השטוף בשיחה ונמשך לדברים בטלים ודיבורים אסורים, בבואו לשוב, חייב להתרגל במיעוט שיחה, אפילו בשיחה מותרת דהיינו בדברים שהם לצורך [במסכת סנהדרין (כה, ב) וכן הוא ברמב"ם (פי"ב מעדות הל' ה-ח) בענין עוברי עבירה שנפסלו לעדות, כגון משחק בקוביא, המלוה בריבית, ומפריחי יונה ועוד. ובמשחק בקוביא, אפילו אלו המשחקין בקליפי אגוזין וקליפי רמונין, ואימתי חזרתן משישברו פספסיהן, ויחזרו בהן חזרה גמורה דאפילו בחינם לא עבדי. מלוה בריבית, ואימתי חזרתן משיקרעו את שטריהן ויחזרו בהן חזרה גמורה ואפילו לעכו"ם לא מוזפי וכו'. עיי"ש. והנה התשובה של אלו הוא על איסור גזל, ומבואר דלא מהני סתם תשובה בחרטה על העבר וקבלה על העתיד, אלא צריכים לעשות פעולות עד קצה האחרון בשבירת פספסיהן, ויקרעו את שטרותיהם. והוא דיסוד התשובה הוא הניתוק והשבירה מהאוירה, הגורמים, התנאים והכוחות שהביאו והניעו אותו לידי החטא].

והנה כתב שם הרמב"ם שצריך לנטות קצת מהממוצע אל דרך הטוב, והוא בגלל קירבת הטבעיות לרע, וזהו גם כן בתור רפואה, ואלה הרחוקים מהרע אינם זקוקים לנטות מהממוצע הרצוי, וכמו שכתב בחובות הלבבות בשער הפרישות פרק ז' שהקדמונים וכו' היה שכלם זך ויצרם חלוש ונפשותם היו נמשכות אחר שכלם וכו', ולא היו צריכים אל הפרישות היוצאת מהדרך השווה התוריית וכו'. והנה אצלנו אפילו מי שמצבו טוב ביותר יש לחוש בגלל הקירבה הטבעית לרע, וצריך שינוי ערכין והרגל למעשה, וזה אי אפשר בלי לימוד המוסר, וגם הכרח שלימוד המוסר

חמים, אף אם הם לחים, וכן לא יאכל מאכלים יבשים, אף שהם קרים, מכיוון שהם דומים בצד אחד למזון שהזיק אותו, וכל שכן שעליו להישמר מהדבר המזיק בעצמו, ועליו לאכול רק דברי מאכל קרים ולחים שמזגם וטבעם הוא ההיפך הגמור מהמאכל שהזיקו. אך לאחר שיחזור לבריאותו יוכל לאכול את המאכלים הממוצעים, דהיינו, חם ולח או קר ויבש (טוב הלבנון). עד כאן הביא רבנו את המשל. הנמשל עוסק במי שהתרגל לעבור עבירות. לאחר שחזר בתשובה עליו להיזהר לא רק מאותם מעשים שנכשל בהם, אלא עליו להימנע גם מפעולות שהן בגדר רשות והיתר ועלולות להביאו לידי אותן עבירות. משמע, שכדי להתרחק מההנהגות הרעות שנהג בעברו עליו לגדור את עצמו בגדרים ובסייגים מיוחדים, ועל ידי כך יעקור מעצמו את התשוקה לעבירות שנכשל בהן. לאחר שירגיל את עצמו בכך ויתרחק מעבירות אלה, כבר ידע להיזהר מלעבור עליהן גם בלי אמצעי זהירות מיוחדים, כמו שהוא נזהר משאר העבירות (פתחי לב)].

וּכְבָר דִּמָּה הַכָּתוּב הָעֲוֹנוֹת בַּמַּאֲכָל הָרָע, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יִרְמְיָה לֹא, כט)**: כִּי אִם אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת כָּל הָאָדָם הָאֹכֵל הַבֹּסֶר תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו.**

המשל למחלה הנגרמת בשל מזון לקוי הוא עתיק יומין **וכבר דימה** והמשיל **הכתוב** את הנזק שגורמים **העוונות** לנפש האדם לנזק המצוי **במאכל הרע** - במזון מקולקל או גרוע ולפגיעתו בגופו של האדם ובבריאותו, **כמו שנאמר (ירמיה לא, כט): 'כי אם איש בעונו ימות כל האדם האוכל הבוסר** - כשם שהאוכל בוסר דהיינו פרי שלא הגיע לבשלותו, הוא לבדו **תקהינה שניו'** ולא שיני בניו, כך גם לעתיד לבוא, החוטא לבדו יישא עוונו ולא בניו (מצודת דוד)**.** אמנם משל זה עוסק בעניין אחר, באחריות לחטא, אולם בין שורותיו ניכרת ההשוואה של החטא לאכילת מזון רע.

עיונים

יהיה בהתפעלות, כחידושו של הגרי"ס זצוק"ל, כדי לעשות רושם בנפשו, ובלעדי זה מן הנמנע כל שינוי מצד אוטם הלב והקרירות והקלקול שמסביב ('משנת רבי אהרן' ח"ב עמ' צ).

פֶּרֶק שֵׁנִי

אֲבָל חֶלְקֵי הַתְּשׁוּבָה הֵם שְׁלֹשָׁה. — אֶחָד מֵהֶם, הַשֵּׁב מֵחֲמַת שֶׁלֹּא מָצָא דֶּרֶךְ לָעֲבֵרָה, (א)וְכְשֶׁהוּא מוֹצֵא, גּוֹבֵר יִצְרוֹ עַל שִׂכְלוֹ וְלֹא יְמַנַּע מִמֶּנָּה, וְכַאֲשֶׁר יַשְׁלִים עֲשׂוֹתָהּ יִרְאֶה גְּנוּת מַעֲשֵׂהוּ וְיִתְחָרֵט עַל מַה שֶּׁעָבַר בָּהּ.

ביושר לבב - **אבל חלקי התשובה הם שלושה** - התשובה נחלקת לשלושה חלקים השונים זה מזה בדרגותיהם.

אחד מהם, השב מחמת שלא מצא דרך לעבירה - התשובה הראשונה היא זו של אדם השב רק בזמן שאין העבירה מזומנת לפניו ואינה מצויה לפני עיניו, כך שאינו מתפתה לעשותה, **וכשהוא מוצא** - אך כאשר העבירה מזדמנת לפניו, **גובר יצרו על שכלו ולא ימנע ממנה** - אין הוא שולט בעצמו, אלא נכשל בעבירה, **וכאשר ישלים עשותה** - ורק לאחר שהשלים את רצון יצרו, הוא מתעורר להתחרט על המעשה שעשה, **ויראה את גנות מעשהו** - ורואה כמה מגונה הוא המעשה שעשה ועד כמה גרוע מצבו הרוחני, **ויתחרט על מה שעבר בה** - הוא מתחרט ומצטער על רוע מעללו והתנהגותו המגונה.

עיונים

א. וכשהוא מוצא גובר יצרו על שכלו ולא ימנע ממנו וכו' ויתחרט על מה שעבר בה. כלומר, אף שהוא מתחרט אחר עשיית העבירה מכל מקום אין היא מונעתו מלחזור על חטאיו. הנה מצינו בדברי חכמינו ז"ל שמי שנכשל בחטא, אזי כל זמן שלא נמחק לגמרי רושם החטא עלול הוא ליפול בחטאים אחרים, שכיון שעבר עבירה התקרב אליה ומעתה יש לו נטייה לחטא, וצריך הוא השתדלות מיוחדת ועבודה רבה עד שתעקר נטייתו לחטא מן השורש.

במסכת אבות (ד, י) אמרו: "העושה מצוה אחת, קונה לו פרקליט אחד. והעובר עבירה אחת, קונה לו קטגור אחד". וביארו המפרשים, כי מכל מצוה שהאדם עושה נברא מלאך קדוש, ולהיפך מכל עבירה נברא מלאך רע. ואותו המלאך הנברא מהמצוה מסייעו לעשות אחר כך עוד מצוות, ולהיפך מלאך הנברא מעבירות מסייעו לעשות עוד עבירות. ועיין במהרש"א (מכות י, ב) על הגמרא "בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו", כי אותו המלאך הנברא מן החטא, הוא המוליך את האדם ומפתהו לחטוא. וזהו גם כוונת אמרם ז"ל "מצוה גוררת מצוה, עבירה גוררת עבירה". והיינו, כי עצם טבע המצוה וכח הקדושה שבה, ממשיך אותו לעשות עוד מצוה אחרת על המצוה

וְזֶה שָׁב בְּפִיהוּ, לֹא בְלִבּוֹ, וּבִלְשׁוֹנוֹ לֹא בְמַעֲשֵׂהוּ, וְהוּא חַיָּב בְּעִנְיַן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וּבוֹ נֶאֱמַר (יִרְמְיָה ז, ט-יא)**: הֲגָנֹב רָצֹחַ וְנָאֹף וְהִשָּׁבֵעַ לַשֶּׁקֶר וְקַטֵּר לַבָּעַל וְהָלֹךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם — הַמְעָרַת פָּרִצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה.**

וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, הַשָּׁב בְּלִבּוֹ וּבְאֵבָרָיו, וְעוֹמֵד בְּשִׂכְלוֹ כְּנֶגֶד יִצְרוֹ, וּמִתְנַהֵג לְהַכְרִיחַ נַפְשׁוֹ וּלְהִלָּחֵם עִם תַּאֲוָתֶיהָ, עַד שֶׁיִּנָּצֵחֲנָה

ביושר לבב - **וזה שב בפיהו** - חרטתו של אדם זה אינה נחשבת לתשובה אמיתית, אלא היא תשובה "מרפרפת" שאינה נובעת מן הלב. מצויה היא בפיו בלבד, **ולא בלבו, ובלשונו, לא במעשהו** - ולא במעשיו, **והוא חייב בעונש הבורא יתברך** על מעשיו, **ובו** [ועליו] **נאמר** (ירמיה ז, ט-יא): 'הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים **אשר לא ידעתם**'. לאחר פירוט שורת מעשים כה מגונים, מתוארת תגובתם של ישראל בהמשך הפסוק: "ובאתם ועמדתם לפני הבית הזה אשר נקרא שמי עליו" - כדי להתוודות ולהקריב קרבנות על חטאיכם, "ואמרתם נצלנו" - והנכם חושבים שבפעולות אלו הצלתם את עצמכם מהעונש המגיע לכם. והרי גלוי וידוע לפני שכל כוונתכם להשקיט מצפונכם ורק "למען עשות" שוב "את כל התועבות האלה". 'המערת פרצים היה הבית הזה' - האם ייתכן שבית המקדש ישמש כמערת שודדים?! השודדים נוהגים להתאסף במערה ובמקומות מסתור ושם הם מספרים זה לזה את מעלליהם בדרך של התפארות ואינם מתביישים ונכלמים זה מזה. כך נראה גם מי שבאים אל בית המקדש להתוודות על עוונותיהם ועל פשעיהם בלי לשוב עליהם בתשובה מתוך חרטה וכאב לב. הלא דומים הם לשודדים המספרים על מעשיהם במערתם ובמקום מחבואם (מרפא לנפש).

והחלק השני הוא תשובתו של אדם שאינו שב רק בפיו אלא **השב** בתשובה **בלבו ובאיבריו, ועומד** - ומתקומם כנגד יצרו שכלו, **ומתנהג להכריח נפשו** - ואוזר כוחותיו במלחמתו כדי לכוף עצמו לדרך טובה, **ולהילחם עם תאוותיה** - ונאבק עם תאוותיו, **עד שינצחנה**

עיונים

הקודמת אשר עשה, דקדושת המצוה אשר עשה גוררת ומושכת אותו לעשות עוד מצוה. וכן להיפך בעשיית העבירה ממשיך על עצמו רוח טומאה הגוררת ומושכת אותו לעשות עוד עבירה.

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וְיִמְנָעָנָּה מִמַּה שֶׁיִּשְׁנָאֵהוּ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אֲלָא שֶׁנַּפְשׁוֹ רוֹצָה לְהַטּוֹתוֹ תָּמִיד אֶל הֶפֶךְ עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, (ב)וְשׁוֹאֶפֶת אֶל הָעֲבֵרָה, וְהוּא מִשְׁתַּדֵּל לַחְסֹם אוֹתָהּ, וּפַעַם תְּנַצְּחֶהּוּ וּפַעַם יְנַצְּחֶנָּה.

וְזֶה אֵינוֹ שָׁלֵם בְּדֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה שֶׁמְּחַיֶּבֶת לוֹ הַכַּפָּרָה, עַד שֶׁיָּסוּר מִן הָעֲבֵרוֹת לְגַמְרֵי,

וימנענה ממה שישנאהו הבורא יתברך - ופעמים רבות הוא מנצח במלחמה זו, ומונע את עצמו ממעשים רעים שהם נגד רצון הבורא יתברך שמו, **אלא** שבאופן תמידי **נפשו רוצה להטותו תמיד אל** מה שהוא הפך **עבודת הבורא, ושואפת** - והיא מצפה וחושקת **אל העבירה, והוא משתדל לחסום אותה** ולמנוע את תשוקתה ולשלוט בה, וכך הוא נמצא במצב של מלחמה תמידית, **ופעם תנצחהו** - כך שפעם היא, נפשו החומדת, מנצחת אותו, **ופעם ינצחנה** - ופעם הוא המנצח.

וזה - אדם זה **אינו שלם בדרך התשובה שמחייבת לו הכפרה** - אין תשובתו שלימה, וכיוון שכך אינו זכאי לכפרה על עוונותיו, **עד שיסור** ויפרוש **מן העבירות לגמרי,**

עיונים

ב. ושואפת אל העבירה וכו' ופעם תנצחהו ופעם ינצחה. כלומר, אף שמתאמץ לא לחזור על חטאיו מכל מקום אין הוא עוזב את החטא עזיבה מוחלטת.

הנה, אחר שעם ישראל חטאו בעגל אמר להם הקב"ה "ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך" (שמות לג, ה). ופירש הספורנו, שיסירו מעליהם את המעלות הגדולות שקנו לעצמם בהר סיני, ואז לא יהיו ראויים לעונש גדול כל כך, שעל ידי כך שתקטן מעלתם לא יהיו נתבעים בחומרה כדרך שנתבעין הצדיקים הגדולים.

וצריך ביאור, כי מאחר שנצטוו ישראל: "הורד עדיך מעליך", שמעינן מכך שנשארו בגדולתם כמו שהיה מקודם ואף על פי שחטאו בעגל, ועל כרחך משום שעשו תשובה, ואם כן מדוע הוצרכו להוריד עדים מעליהם, והרי קודם חטא העגל יכלו להיות במעלתם הגדולה, ולמה לא יוכלו לעמוד במעלתם אף לאחר מכן?

אלא מבאר בספר 'שיחות מוסר' (מאמר נז), דהנה תנן במסכת אבות (ד, ב): "עבירה גוררת עבירה", והטעם הוא שכל זמן שלא עבר אדם עבירה הרי הוא רחוק ממנה, וכשעבר עבירה התקרב אליה ומעתה יש לו נטיה לחטא [עיין עיונים לעיל], ואף על פי שעשה תשובה, עדיין יתכן שהנטיה לחטא

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

כמו **שכתוב** על האנשים שנכשלו בעוון עבודה זרה (ישעיה כז, ט): **'לכן בזאת יכופר עון יעקב, וזה כל פרי הסר חטאתו, כשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות'** - הקב"ה אומר: כך אסיר מעם ישראל את חטאתם ואמחל להם - כאשר ישברו את המזבחות העשויים לעבודת כוכבים וינפצו את אבניהם

כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יְשַׁעְיָה כז, ט)**: לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן יַעֲקֹב וְזֶה כָּל פְּרִי הָסֵר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ כָּל אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי גֵר מְנֻפָּצוֹת.**

וְהַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, אָדָם שֶׁהִתְנַהֵג בְּכָל תְּנָאֵי הַתְּשׁוּבָה, וְהִגְבִּיר שִׂכְלוֹ עַל תַּאֲוָתוֹ, וְהִתְמִיד לְחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ, וְיָרֵא אֶת בּוֹרְאוֹ, וּבוֹשׁ

כדרך שמנפצים וטוחנים אבני גיר לאבק דק. ומסיים הפסוק: "לא יקמו אשרים וחמנים" - כל זאת בתנאי שיעקרו את החטא מליבם באופן שלא יחזרו לסורם ולא יקימו מעתה אשרים וחמנים שהם שמות עבודה זרה למיניה. הרי שנאמר בפסוק במפורש שהמחילה על העוונות תלויה ומותנית בכך שהחוטא לא יחזור עוד בשום אופן לכסילותו (רש"י ומצודת דוד).

והחלק השלישי הוא התשובה של **האדם שהתנהג** [שמתנהג] **בכל תנאי התשובה** - אדם שהשלים את כל תנאי התשובה, **והגביר** - וגבר **שכלו על תאוותיו, והתמיד לחשוב עם נפשו** - והוא מתמיד לעשות חשבון נפש עם עצמו, **וירא את בוראו, ובוש**

עיונים

לא נעקרה ממנו, וצריך הוא השתדלות מיוחדת ועבודה רבה עד שתעקר נטיתו לחטא מן השורש.

ומה שכתב הרמב"ם (תשובה פ"ב ה"ב): "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", אינו סתירה לאמור, שיש לפרש שאף על פי שלאחר התשובה נותרה בו הנטיה לחטא, מכל מקום יתכן בהחלט שיעיד עליו יודע תעלומות שהחלטתו לעזוב את החטא עזה כל כך עד שלא ישוב אל החטא. וכבר דייקו המפרשים בלשון הרמב"ם שכתב: "שיעיד עליו יודע תעלומות" ולא כתב "יודע העתידות", כי העדות היא על החלטתו הנחושה עכשיו הנובעת מתוך תוכו, ולא על העתיד להיות.

ולפי זה מובן הדבר שעמדנו עליו, שאף על פי שעשו ישראל תשובה על חטא העגל וחזרו למעלתם הקודמת, מכל מקום נשארו בסכנה שמא ישובו לחטוא מחמת הנטיה שנוצרה בקרבם על ידי החטא, ולכן נצטוו: "הורד עדיך מעליך", וכמו שנתבאר.

חובות הלבבות שער התשובה ביושר לבב

מִמֶּנּוּ, וְהֵשִׁיב אֶל לִבּוֹ גֹּדֶל חֶטְאוֹ וַעֲוֹנוֹ, וְהַכִּיר גְּדֻלַּת מִי שֶׁהִמְרָה אוֹתוֹ וְעָבַר עַל דְּבָרוֹ, וְהִצִּיב עֲוֹנוֹתָיו לְנֶגֶד עֵינָיו וּלְנִכְחוֹ תָּמִיד, מִתְחָרֵט עֲלֵיהֶם (ג)**וּמְבַקֵּשׁ הַמְּחִילָה בָּהֶם כָּל יְמֵי חַיָּיו, עַד בּוֹא קִצּוֹ.**

וְזֶה רָאוּי אֵצֶל הַבּוֹרֵא לְהִנָּצֵל.

ממנו, והשיב אל לבו - והוא מתבונן בגודל חטאו ועוונו, והכיר גדולת מי - ומכיר את גדולת הבורא שהמרה אותו והכעיס אותו ועבר על דברו ועל מצוותו, והציב עוונותיו לנגד עיניו ולנכחו תמיד - אותו אדם גם מציב את עוונותיו לנגד עיניו והם למולו תמיד, כדי שיהיה מתחרט עליהם ומבקש המחילה בהם - ומבקש עליהם סליחה במשך כל ימי חייו, עד בוא קצו - עד יום מותו.

וזה - אדם זה ראוי אצל הבורא להינצל מעונש על עוונותיו, מאחר שעשה תשובה שלימה.

עיונים

ג. ומבקש המחילה בהם כל ימי חייו. והיינו תשובה שלימה המביאה את החוטא לידי השתלטות גמורה על יצרו ולידי עזיבה מוחלטת של תאוותיו.

במסכת יומא (פו, ב) אמרו: "היכי דמי 'בעל תשובה'? אמר רב יהודה: כגון [מי] שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה, וניצל הימנה". הגמרא מבארת מי הוא זה שהוחזק כבר בתשובה גמורה שלא ישוב עוד למה שחטא, עד שהוא ראוי להיקרא 'בעל תשובה'? עונה רב יהודה, מי שנזדמן לו פעמיים אותו דבר-עבירה שנכשל בו, ובשתי הפעמים עמד בנסיון וניצל מיצרו הרע המתגבר עליו באותה שעה - זהו 'בעל תשובה'. (מהרש"א).

השל"ה הק' (יומא הלכות תשובה) ביאר, שעיקר ענין התשובה הוא בכך שחוזר החוטא מדרכו הרעה ועוזב הרע ושב לדרך הטוב ומתקן את הקלקול בעצמו וכובש את יצרו, אבל זולת זה הרי חסר בעיקרו של ענין התשובה. וז"ל: "וזהו ענין 'תשובה', **שישוב לביתו ולאחוזתו.** לא כטעות שסוברים, תקנת החוטא הוא, בדברי הצומות ובתפילות, לעמוד באשמורת ולהתחנן על מחילה וסליחה, וליתן צדקה. ונותנים סימן, 'צום, קול, ממון', עולים בגימטריה שוה [-מאה שלושים ושש]. ואומרים, שלושה אלה הם תשובה תפילה וצדקה, כי סוברים הצום הוא תשובה, נמצא בהצטרף הקול שהוא תפילה, וממון הוא צדקה, הרי 'תשובה תפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה'. אבל אותם האנשים הם ההולכים בדרך רחוקה, אף על פי שיצאו ממקום נחש שרף

חובות הלבבות שער התשובה

עיונים

ועקרב, והולכים בדרך טובה, כי אמת ויציב ששלש אלו הן דרכים טובות, צום וקול וממון, מכל מקום עדיין רחוקים הם מהעיר אשר ה' שמה, שממנה יצאו, ואין להם תקנה אלא שישובו בדרך הזאת שהלכו, ויהרגו בדרך הנחשים שרפים ועקרבים, דהיינו שימשלו ביצרם, ויהיו כובשים אותו. ודבר זה מבואר בדברי רבותינו ז"ל במסכת יומא (פו, ב): 'היכי דמי בעל תשובה, אמר רב יהודה, כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה'. זהו ענין תשובה, שחוזר מדרכו הרעה ושב לדרך הטוב, ומתקן את הקלקול בעצמו, וכובש את יצרו. ועל זה תנן (אבות פ"ד מי"א): "תשובה ומעשים טובים", כלומר, מתחילה יעשה תשובה שישוב לביתו בדרך אשר הלך, ויחזור ויהרוג נחש שרף ועקרב, דהיינו שיכבוש את יצרו בדבר אשר חטא, ואחר כך יעשה מעשים טובים, דהיינו תפילה וצדקה וגמילות חסדים וכל מדות טובות, ותלמוד תורה כנגד כולם".

חובות שער התשובה הלבבות

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אֲבָל בַּמֶּה תִּהְיֶה הַתְּשׁוּבָה מֵהָאָדָם, אֹמַר בָּזֶה, כִּי תִּתָּכֵן לוֹ אַחַר הַקְּדֻמַּת יְדִיעָתוֹ בְּשִׁבְעָה דְבָרִים.

הָרִאשׁוֹן, (א)**שֶׁיֵּדַע גְּנוּת מַעֲשֵׂהוּ יְדִיעָה בְּרוּרָה.**

כִּי אִם לֹא יִתָּבֵר לוֹ זֶה, וְיִהְיֶה מִסְתַּפֵּק אוֹ שׁוֹגֵג בְּלִתִּי מֻזִיד, לֹא תִּתָּכֵן הַחֲרָטָה מִמֶּנּוּ עָלָיו, וּבַקָּשַׁת הַמְּחִילָה בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים נא, ה)**: כִּי פִּשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד.**

אבל על השאלה, **במה תהיה התשובה מהאדם** - מהן הידיעות הנדרשות לאדם כדי שיגיע לתשובה ניאותה, **אמר בזה** - הנני עונה בזה, **כי תיתכן לו** - כי התשובה תתאפשר **אחר הקדמת ידיעתו בשבעה דברים** - רק לאחר שיתבררו לאדם שבעת הדברים שדלהלן.

הדבר **הראשון** הוא, **שידע** האדם **גנות מעשהו ידיעה ברורה** - שידע באופן ברור שחטא. **כי אם לא יתברר** לו דבר זה בידיעה ברורה וודאית, ויהיה **מסתפק** אם בכלל חטא, **או** גם כאשר יהיה ברור לו שחטא, אך עדיין יהיה ספק בלבו בנוגע לחומרת מעשיו שמא היה **שוגג בלתי** - ולא **מזיד**, או-אז **לא תיתכן החרטה ממנו עליו ובקשת המחילה בו** - לא ייתכן שחרטתו על מעשיו ובקשת המחילה עליהם יהיו בלב שלם, **כמו שכתוב** (**תהלים נא, ה**)**: 'כי פשעי אני ארע וחטאתי נגדי תמיד'**. הרי שידיעת החטא היא תנאי יסודי בתהליך התשובה.

עיונים

א. שידע גנות מעשהו ידיעה ברורה. הכרת החוטא בחטאו היא הבסיס לחרטה. וכפי שביאר המלבי"ם (ויקרא ה, ה) את הכתוב "והתודה אשר חטא". כי התורה רצתה שהאדם יודה בחטאו, ולא יכחיש את אשר עשה. טבע האדם להאשים אחרים בכשלונותיו כדי לטהר את עצמו, שהרי 'כל דרך איש ישר בעיניו' (משלי כא, ב). דרך התורה היא להעמיד את האדם מול מעשיו, להודות ולהתוודות במקום שטעה וחטא, ומתוך כך, לא ישוב לחטוא. נמצא "גדר הוידוי, הוא היפך הכפירה וההכחשה. והוא, שמפרסם בפיו דבר שטבע בני אדם להעלימו... שכן מטבע האדם להעלים חטאיו".

המילה 'וידוי', שמשמעותה היא הודאה בחטא, מופיעה כמעט תמיד בלשון 'והתוודה' - בנין התפעל,

חובות שער התשובה הלבבות

והדבר השני הוא, **שידע** אופן **רוע מעשהו וגנותו** - שיכיר

וְהַשֵּׁנִי, שֶׁיֵּדַע אֹפֶן רֹעַ מַעֲשֵׂהוּ וְגִנּוּתוֹ. כִּי אִם

את חומרת חטאיו וגנותם, כלומר, לא די בכך שהוא מכיר בעבירות שעשה, כפי שמבואר בתנאי הראשון, אלא עליו להכיר בגודל רעתן ובחומרת הפגם שהן גורמות. וכל עוד לא ידע עד כמה חטאיו מגונים, לא יגיע לחרטה גמורה. אם יחשוב בלבו, מה בכך אם למשל נהניתי מן העולם הזה בלא ברכה או אם ביטלתי מן התורה? הרי אין זה דבר חמור כל כך, לא ישוב בתשובה בלב שלם. צריך שיהיה ברור לאדם, כי אין בעולם דבר רע המשתווה למי שאינו חושש למצוותיו של המלך המרומם, ושאין רע יותר ממעשהו של מי שעובר על ציוויו (מרפא לנפש)**. כי אם**

עיונים

בבנין זה חוזר הפועל לאגדם הפועל. אין הווידוי מיועד לאחרים, אף לא לה', שהרי הוא בוחן כליות ולב ומכיר את חטאי האדם, אלא עיקר הווידוי הוא לעצמו. הודאה זו היא "הצעד הראשון לשיפור מעשיו. והן אין אדם רשאי להקריב קרבן, אלא אם כן קיבל על עצמו לתקן את דרכיו... אין אדם מגיע לידי החלטה זו, אלא אם כן יכיר את עצמו בלא אשליות, ויודה על החטא שחטא. כל עוד הוא משלה עצמו ומכסה על חטאו, לא יזכה ליישר את לבבו" (פי' הרש"ר הירש ויקרא ה,ה).

עיקר הווידוי, הוא לצייר לעצמו בהחלטיות שחטא, ולא לומר שום התנצלות. זה ההבדל בין שאול המלך לדוד המלך. שאול כשאמר "חטאתי" (שמואל א טו, כד), לא אמר זאת בהחלטיות, אלא התנצל ואמר שירא היה את העם, לכן לא נסלח עוונו. לעומתו, דוד אמר בהחלטיות (שמואל ב יב, יג): "חטאתי לה'", ולכן אמר לו הנביא (שם): "גם ה' העביר חטאתך" ('מדבר קדמות' לחיד"א מערכת ו אות יח, בשם בינה לעיתים).

הנביא אומר (הושע יד, ב) "שובה ישראל עד ה' אלקיך **כי כשלת בעוונך**", ולכאורה למה הוצרך לפרש "כי כשלת בעוונך", הלא מדאמר "שובה ישראל" שומע אני שחטאו דאם לא כן לא היה להם על מה לשוב בתשובה, ואם כן משום מה הוצרך הנביא לפרט "כי כשלת בעוניך".

ותירצו בעלי המוסר, דהרבה פעמים כשאומרים לחוטא לחזור בתשובה אינו מבין כלל על מה עליו לשוב, כי הוא מושרש כל כך בעוונותיו עד שהמה בעיניו כהיתר, ועמי לא ידע וישראל לא התבונן במה ומתי חטא, ולבו מטעה אותו לחשוב, שהתשובה המוטלת עליו היא להוסיף במדריגות ולהשכים קום לעבודת הבורא באישון לילה וכיוצא בזה בשאר מנהגים של אנשי מעשה, כאשר לפי האמת עבר על עבירות חמורות ר"ל ועליו לשוב עליהן תחילה, לכן אמר הנביא "שובה ישראל עד ה' אלקיך **כי כשלת בעוונך**", שלא יחשוב ויסבור שהתשובה היא להוסיף בפרישות וכיוצא בזה, אלא "כשלת בעוונך" ותחילה עליו לעזוב דרך רָשע כפשוטו.

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

לֹא יִתָּבֵרַר אָצְלוֹ כִּי מַעֲשֵׂהוּ רַע וּמִפְעָלוֹ אֵינוֹ טוֹב, לֹא יִתָּחֵרֵט עָלָיו, וְלֹא יְקַבֵּל תְּנַאי הַתְּשׁוּבָה מִמֶּנּוּ, וְדֵינוֹ בּוֹ כְּדִין הַשּׁוֹגֵג, וַאֲמַתְלָאָתוֹ רְחָבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים יט, יג)**: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי.**

וְהַשְּׁלִישִׁי, שֶׁיֵּדַע בְּחִיּוּב הַגְּמוּל עַל מַעֲשֵׂהוּ. כִּי אִם לֹא יֵדַע זֶה, אֵין הַצֹּרֶךְ מְבִיאוֹ אֶל הַחֲרָטָה עָלָיו. (ב)**וּכְשֶׁיִּתָּבֵרַר אָצְלוֹ כִּי הוּא עָנוּשׁ**

מעשיו, **כמו שנאמר** (תהלים יט, יג)**:** *'**שגיאות מי יבין** - מי יוכל להתבונן בלי שתהיה שגיאה במחשבותיו, והלא פעמים רבות ישגה האדם בדעתו לחשוב שאין רע בדבר מה, אך האמת היא שונה, כי נעלם ונסתר ממנו תוכן הדבר. על כן אשאל ממך, ה', **שמנסתרות נקני*' - תכפר לי ותנקה אותי מהרע שעשיתי, גם אם היה נסתר ממני תוכן הדבר (מצודת דוד).

והתנאי **השלישי** הוא, **שידע בחיוב הגמול על מעשהו** - שידע שיש תשלום שכר ועונש על מעשה רע ישולם גמול, והדבר מחוייב מדרכי ההנהגה. **כי אם לא ידע דבר זה, אין הצורך מביאו אל החרטה עליו** - לא ירגיש צורך חזק להתחרט על מעשהו הרע. **וכשיתברר אצלו כי הוא ענוש**

עיונים

ב. וכשיתברר אצלו כי הוא ענוש עליו יתחרט אחר כך ויבקש המחילה. יש לעיין, תשובה כזו - שאינו מתחרט על חטאו, אלא מחמת פחד מהעונש - לכאורה אינו בדין שתתקבל כלל, מאחר שגם עכשיו לא איכפת לו על מה שמרד במלך מלכי המלכים הקב"ה והכעיסו. נמצא שכל תשובתו, אינו אלא כמבקש שהקב"ה יוותר לו על העונש, ולא שימחול לו עצם החטא, והרי אמרו חז"ל "כל האומר הקב"ה וותרן הוא יוותרו חייו". ואמרו חז"ל ש"הקב"ה מאריך אפיה וגבי דיליה", ועיקר יסוד שהתשובה מתקבלת היא משום עקירת הרצון מעשיית החטא. וזה השב מיראת העונש גם עכשיו אינו מצטער על החטא, אלא מהעונש שיבוא לו מחמתו, מדוע אם כן תשובתו מתקבלת?

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

עָלָיו, יִתָּחֵרֵט אַחַר כָּךְ וְיִבַּקֵּשׁ הַמְּחִילָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יִרְמְיָה לא, יח)**: כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קיט, קכ)**: סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי.**

וְהָרְבִיעִי, שֶׁיֵּדַע שֶׁהוּא שָׁמוּר עָלָיו וְנִכְתָּב בְּסֵפֶר עֲוֹנוֹתָיו, וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו הָעֶלֶם וְלֹא שִׁכְחָה וְלֹא הַנָּחָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר

עליו - אך כשיתברר לו כי הוא צפוי להיענש עליו, **יתחרט אחר כך** - יבוא לידי חרטה, **ויבקש** המחילה מה', **כמו שכתוב** (ירמיה לא, יח)**:** *'**כי אחרי שובי** בתשובה **נחמתי*' - הצטערתי על החטאים שעשיתי, *'**ואחרי** הודעי' - אחרי שנודע לי העונש המחכה לי *'**ספקתי** על ירך' - הכיתי יד על ירך כדרך האדם המצטער (פת לחם ומצודת דוד), **ונאמר** (תהלים קיט, קכ)**:** *'**סמר מפחדך בשרי** - בשרי נתקשה ונעשה מסומר מפחדך הרב, **וממשפטיך יראתי*' - יראתי מהעונשים הצפויים לבוא עלי, ופחד זה הביאני להתחרט ולשוב מדרכי הרעה.

והדבר **הרביעי** הוא **שידע שהוא שמור עליו** - כי חטאו שעשה שמור לו, והוא **נכתב בספר** שבו נזכרים **עוונותיו, ולא יעבור עליו העלם** - ולא ייתכן שיהיה נעלם ונשכח מהבורא **ולא שכחה** - והוא לא ישכח אותו **ולא הנחה** - ולא יַוֵתֵר. אין לפני הבורא לא טרדה ולא שכחה ועתיד הוא להעניש ללא וויתור, **כמו שנאמר**

עיונים

ותירץ ב"ברכת פרץ" (פרשת בראשית), כי עיקר שורש כל חטא ואשמה והתרחקותו מפחד השם יתברך ואהבתו, היא הגאוה שעל ידה מרחיק מעצמו אור קדושתו יתברך שמו. וכמו שאמרו חז"ל בפ"ק דסוטה "כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם", ועל ידי זה הולך שובב בשרירות לבו. אבל בשעה שעומד בדין על עוונותיו ורואה בחוש נוראות העונש המר העומד לחול עליו, אז נשבר לבו בקרבו מאד וגאוותו נשבתה, ותיכף הוא נעשה אדם אחר ממש. ובאותה שעה השקפתו על החטא ועל דרכו הרעה היא אחרת, כי מיד כשנשבר ליבו ונכנע, מאיר עליו אור עליון דכתיב "אני את דכה". ואותה שעה מתחרט באמת על עצם העבירה, ועל שמרד ביוצרו. וממילא, תשובתו היא תשובה נכונה באותה שעה. ומחסדי ה' יתברך המרובים, שתשובה כזו מתקבלת, אף על פי שמיד שנמחל לו וניצל מן העונש שוב אין לבבו נשבר וגאוותו הארורה חוזרת עליו, ושוב דרכו דרך חטאים ישרה בעיניו.

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

(דְּבָרִים לב, לד): [ג]**הֲלֹא הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי,** וְאָמַר (אִיּוֹב לו, ז): **בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתֹּם לָדַעַת כָּל אֲנָשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ. כִּי אִם יַחְשֹׂךְ כִּי הוּא מָפְקָר וְאֵינֶנּוּ שָׁמוּר עָלָיו, לֹא יִתְחָרֵט וְלֹא יְבַקֵּשׁ הַמְּחִילָה בּוֹ, מִפְּנֵי אִחוּר עָנְשׁוֹ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (קֹהֶלֶת ח, יא): **אֲשֶׁר אֵין נַעֲשָׂה פִּתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע.**

(**איוב לו, ז**): **'בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתֹּם** - ביום מותו של החוטא, כשיציגו בפניו את כל חטאיו, הוא בעצמו יחתום בכתב ידו על העבירות שעבר בימי חייו, **לדעת כל אנשי מעשהו'** - כדי שבבוא יום דינו יוכל להכיר את המעשים שהוא נידון עליהם, שהרי חתימת ידו עליהם (רש"י). **כי אם יחשוב** בטעות **כי הוא מופקר** - וחטאו הפך להפקר וללא בעלים **ואיננו שמור עליו** [-לו], הוא **לא יתחרט ולא יבקש המחילה בו** - ולא יבקש עליו מחילה, **מפני איחור ענשו עליו** - מפני שהעונש מתאחר לבוא, נדמה לאדם שכבר לא ייענש עליו אף פעם, **כמו שנאמר** (קהלת ח, יא): **'אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה** - מפני שלא שולם לאדם גמולו תיכף למעשהו הרע, **על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע'** - לכן העזו בני האדם להוסיף ולעשות רע, בחושבם, כי חלילה אין דין ואין דיין, ואין מי שיענישם על מעשיהם הרעים (טוב הלבנון).

עיונים

ג. הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי. אמרו במדרש, שהקב"ה כותב על פנקסו מעשי כל אחד ואחד עד שיבוא לפניו ליום הדין, שנאמר: "הלא הוא כמוס עמדי, חתום באוצרותי".

ועתה, הבה נתבונן: קנה אדם בחנות לחם וחלב בכמה פרוטות, והחנווני רושמן בפנקסו. אבל אם יכנס לחנות סיטונאית ענקית בכרך הגדול, חנות שעסקה באלפי ורבבות דינרים, ויבקש פיסת חבל בשווי אותן פרוטות - ויבקש שירשמון, כי מחר ישלם - ודאי לא יכתבו פרוטות אלו בספר החובות של החנות. כי שם רשומות קניותיהם הגדולות של הקמעונאים וחובותיהם העצומים. את חובו ירשמו באיזה פתק, ומסתבר יותר שלא ירשמוהו כלל, "אין עניות במקום עשירות". על אחת

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְהַחֲמִישִׁי, שֶׁיֵּדַע בֶּאֱמֶת כִּי הַתְּשׁוּבָה אֹפֶן רְפוּאַת מַדְוֵהוּ, וְהַדֶּרֶךְ אֶל הָאֲרוּכָה מֵרֹעַ מַעֲשֵׂהוּ וּגְנוּת מִפְעָלוֹ, וְשֶׁבָּהּ יְתַקֵּן טָעוּתוֹ וְיָשִׁיב אֲבֵדָתוֹ. [ד]**כִּי אִם לֹא יִתְבָּרֵר אֵצְלוֹ זֶה, יִתְיָאֵשׁ מִכַּפָּרַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וּמֵרַחֲמָיו,**

והדבר החמישי הוא, שיהיה משוכנע וידע **באמת** - בידיעה ברורה **כי התשובה** היא **אופן רפואת מדוהו** - היא התרופה לחולי נפשו ובכוחה להעלות מרפא לחוליו, והיא **הדרך אל הארוכה** - אל ההחלמה **מרוע מעשהו** - מהרגל מעשיו הרעים **וגנות מפעלו** - ופעליו המכוערים, **ושבה יתקן טעותו** - ושבעזרתה יוכל לתקן את שגיאותיו **וישיב אבדתו** - ולהשלים את מה שחיסר מעבודת הבורא. **כי אם לא יתברר אצלו** דבר זה, **יתייאש מכפרת הבורא יתברך** - עלול הוא לחשוב שה' לא יכפר לו **ומרחמיו** - ולא ירחם עליו עוד לעולם,

עיונים

וכמה וכמה שבפנקסי לשכות המסחר של עשירי תבל, בהם נרשמות עסקאות של מליונים, אין מקום לזוטות של פרוטות.

ומעתה, רבון כל העולמים ואדון הכל, אשר לו ארץ ומלואה ועולמות אין מספר, מה ראוי להכתב על פנקסו!

ואם כותב הוא כל עבירה ועבירה, הן די בכך כדי ללמדנו נוראותן של עבירות, כמה פוגמת כל עבירה בכל העולמות! ('שם עולם' לבעל ה'חפץ חיים' פ"ג, הג"ה ד"ה ובדמיון).

ד. כי אם לא יתברר אצלו זה יתייאש מכפרת הבורא יתברך ומרחמיו. בספר 'האמונה הרמה' (להראב"ד הלוי, מאמר ג) כתב: אם יחשוב החוטא, שאין לחטאיו תקנה ולא יאבה ה' סלוח לו, יתייאש מן הרחמים ויוסיף על חטאו פשע, באמרו לנפשו 'כאשר אבדתי אבדתי'. לעומת זאת, כשידע האדם, שתמיד פתוחה לפניו הדרך לשוב בתשובה, לכפר על עוונותיו ולהטהר מחטאיו, יתחדשו בנפשו הרצון והכיסופים לחזור ולהדבק בה' ולעשות את חוקי רצונו.

כתב הרמב"ם ('מורה הנבוכים' ח"ג פל"ו): ירדה תורה לסוף דעתו של האדם, שהרי ודאי שאי אפשר לו לאדם שלא יחטא ויטעה, ואם יחשוב שאין מרפא לשבר זה לעולם, יתמיד בתעייתו, ושמא גם יוסיף במריו. אבל, עם האמונה בכח התשובה, גדול הוא הסיכוי שישנה דרכו ויחזור למוטב, ואז ישוב למצב מתוקן ושלם יותר מהמצב שהיה בו קודם החטא.

כתיב (תהלים קל, ד) 'כי עמך הסליחה למען תּוּרא'. ביארו ה'אבן עזרא' וה'מאירי' כוונת הכתוב, דהרי בני אדם אי אפשר להם שלא לחטוא, כי יצר לב האדם רע, ואילו לא הבטחת לסלוח לא

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וְלֹא יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ הַמְּחִילָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מֵרֹעַ מִפְּעָלוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יְחֶזְקֵאל לג, י)**: כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה, וְהָיְתָה הַתְּשׁוּבָה עַל זֶה מֵהַבּוֹרֵא עַל יְדֵי נְבִיאוֹ** (יְחֶזְקֵאל לג, יא)**: (ה)חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה.**

מהם **ובם אנחנו נמקים** - הולכים וכלים **ואיך נחיה'** - לפיכך אינם חפצים לחזור בתשובה. המחשבה שהתשובה אינה יכולה להועיל ואין עוד תקנה לחוטא שהרבה לפשוע, מרפה ידיים. נראה לפי מחשבה זו שאין דרך להציל את החוטא מעונש המוות. (עפ"י רש"י), אולם **והיתה התשובה על זה מהבורא** - תשובת הבורא על דבריהם **על ידי נביאו** הייתה (יחזקאל לג, יא)**: 'חי אני נאם אדני אלהים אם אחפץ במות הרשע** - בוודאי שאין רצוני שימות העבריין **כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה'** - אלא רק שיעזוב הרשע את התנהגותו וישנה את דרכו, וכך יזכה לחיים.

עיונים

היית נורא, כי כשחטא האדם, כבר נואש מן הסליחה ויחשוב בעצמו שמאחר שלא תועיל התשובה טוב לו שימשיך לחטוא, ונמצא שהבטחתך לסלוח היא הסיבה שיראו ממך (אבן עזרא, מאירי).

ה. חי אני נאם ה' אלוקים אם אחפץ וכו'. איתא בתנא דבי אליהו (פרק כ"ה) אמר יחזקאל לזקני ישראל: חזרו בתשובה, אמרו לו: בושים אנחנו וכו'. והדבר מבהיל, רצו לשוב, ונתחרטו על חטאיהם, ולא שבו - מצד הבושה. והענין הוא, לפי שהכירו בהכרה ברורה גודל החטא, וכמה רבה רעת הממרה את פי הבורא, ולפיכך לא רצו לשוב - כסבורים היו שלא תועיל להם תשובה, כי מאחר שהכירו עוצם החטא - לא האמינו בתשובה, כי זה נגד המציאות, וראה בכוכבי אור (סי' ג') שהאריך הגר"י בלזר במאמר זה. ועל זה באה תשובתו של הנביא: "אמור אליהם: חי אני נאם ה' וכו', אם אחפוץ במות רשע וגו", שמעתי בשמו (של הגר"י בלזר): שהיה אומר כי הנביא הוצרך להגיד דבריו בשבועה - חי אני - עד כדי כך קשה היה להאמין בדבר זה, הגע עצמך: אם לא יאמינו לצדיק רק בשבועה, ומשום שהכירו גודל החטא - היו בושים לשוב.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וְהַשִּׁשִּׁי, שֶׁיְּחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ בְּמַה שֶׁקָּדַם לַבּוֹרֵא עָלָיו מִן הַטּוֹבוֹת, וּמַה שֶׁקָּדַם לוֹ מֵהַמְּרוֹתוֹ תְּמוּרַת הַהוֹדָאָה עֲלֵיהֶן, וְשֶׁיִּשְׁקֹל עָנְשֵׁי הָעֲבֵרָה עִם עֲרֵבוּתָהּ, וַעֲרֵבוּת גְּמוּל הַצְּדָקָה עִם צַעֲרָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ

והדבר הששי הוא, **שיחשוב עם נפשו** - שיעשה לעצמו חשבון הנפש **במה שקדם לבורא עליו מן הטובות** - על כל הטובות העצומות שהיטיב הבורא עמו מעודו ועד היום הזה, **ומה שקדם לו מהמרותו** - וכיצד הוא, האדם, שילם לה' יתברך רעה והכעיסו במעשיו הנלוזים **תמורת ההודאה עליהן** - במקום להודות לו על חסדיו, **ושישקול ענשי העבירה** - כמו כן עליו לשקול את העונש הצפוי לו בעולם הזה ובעולם הבא בעבור עוונותיו **עם ערבותה** - כנגד ההנאה החולפת והכלה שהייתה לו במעשה העבירה, וכן ישקול ויחשב **ערבות גמול הצדקה עם צערה בעולם הזה ובעולם הבא** - את עוצם השכר והעונג שיזכה בהם בעולם הזה ובעולם הבא בעבור קיום המצוות, כנגד הקושי והמאמץ שמשקיע בעשייתן, **כמו שאמרו**

עיונים

והנה בחרטה לא שייך כלל ענין הבושה - היינו שלא התחרט בגלל שהוא בוש במה שעשה - דאדרבא, אם הגיע למדרגת הבושה - הלא אין לך מתחרט גדול מזה. וכן בעזיבת החטא - האם יוסיף לחטוא, וכן בקבלה - דהיא בינו לבין עצמו - ודאי לא שייכת בושה, אך כל הבושה היא בוידוי - משום שהוא לפני הבורא ממש.

ולהתבונן קצת ולקרב למושגינו את הקושי והבושה שבוידוי, הנה ידוע שקשה לאדם להודות על טעותו, ומכש"כ על חטא, ועאכו"כ על חטא גדול ועצום. וכל מה שיחטא לאדם חשוב יותר - כן יגדל הקושי שבהודאה, ומסופר שהגר"ח זצ"ל היה מרתת כל גופו וארכובותיו דא לדא נקשן כשהזכיר שם הגר"א זצ"ל, ור' זלמעלע זצ"ל היה נרתע כולו ומתבטל ממש בכל כוחותיו כשהיה נכנס להגר"א, והגע עצמך: אם יצטרך ליכנס לפניו בהודאת חטא - ולא סתם חטא אלא מעל גדול ונורא - כמה יקשה עליו הדבר, וצער כלימה כזו - מר ממות, ועוד הרבה יותר מזה. ולא מקל עליו מה שיודע כבר שימחול לו, שהרי הכניסה לפניו עצמה בהודאת החטא - מחרידה מאוד. ועאכו"כ שקשה ההודאה על החטא לפני הקב"ה, שכבר כתב בחוה"ל שער הבחינה: "ומן התימה הגדול שלא הוטבע באדם הבושה מבוראו המשקיף עליו תמיד וכו'" ('משנת רבי אהרן', תהלים).

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב, א)**:** [ו]**'הֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ.**

וְהַשְּׁבִיעִי, חִזֵּק כֹּבְלוֹ לְהִמָּנַע מִן הָרַע אֲשֶׁר הִרְגִּיל בּוֹ, וְהַסְכָּמָתוֹ לָסוּר מִמֶּנּוּ בְּלִבּוֹ וּבְמַצְפּוּנוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יואל ב, יג)**: וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם.**

רבותינו זכרונם לברכה (**אבות ב, א**)**:** '**הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה** - הסבר דבריהם פונה לאדם במילים אלו: אל ידאב לבך מהפסד הממון הנגרם לך בעקבות העיסוק במצווה. עליך לחשב הפסד זה כנגד השכר שתקבל עליה בעולם הזה ובעולם הבא. חישוב זה יוכיח, שהפסד הממון הוא אפסי ביחס לשכר הנצחי המוכן לך לעולם הבא, וכמו כן חשב את **שכר העבירה** - ההנאה הקלושה שאתה נהנה בזמן העבירה **כנגד הפסדה**' - לעומת ההפסד העצום שעתיד לבוא לך מאותה עבירה.

והדבר **השביעי** הוא, **חזק כבלו להימנע מן הרע אשר הרגיל בו** - החוזר בתשובה נדרש להתאפק באומץ מלעשות עבירה שכבר הורגל בה, **והסכמתו לסור ממנו בלבו ובמצפונו** - ולהחליט החלטה נחושה להתנתק ממנה לעולם, בלבו ובמצפונו, **כמו שכתוב** (**יואל ב, יג**)**:** '**וקרעו לבבכם** - הכנעת הלב היא העיקר **ואל בגדיכם**' - ולא קריעת המלבושים.

עיונים

ו. הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. הראשונים (רש"י, מחזור ויטרי, רבינו יונה ועוד) פירשו, שכוונת המשנה שאם יצרו של אדם יפתה אותו שבעשיית איזו מצוה מהמצוות יהיה לו הפסד רב בממונו או בגופו, כגון שנפלה לו דליקה בשבת ואינו מכבה אותה, או שנותן את הטריפה לפני הכלב ואינו אוכלה או מוכרה, אזי יחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, היינו שיחשוב שיותר ישתכר עבור מצוה זו לעולם הבא מאשר ההפסד שיהיה לו ממנה בעולם הזה. וכן לענין שכר עבירה, אם יפתה אותו יצרו שבעשיית איזו עבירה תהיה לו הנאה גופנית או תועלת ממון, כגון לחמוד ממון חברו, או לגוזלו ולגנבו, יחשוב שיותר יפסיד לעולם הבא בגלל עשיית העבירה מאשר התועלת שתהיה לו ממנה בעולם הזה. וכן נאמר בגמרא (ב"ב עח, ב) על הפסוק (במדבר כא, כז) 'על כן יאמרו המושלים בואו חשבון' וגו', 'המושלים' אלו המושלים ביצרם, 'בואו

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

ובהתקדם בירור אלו השבעה דברים **בדעת החוטא** - וכששבעת הדברים הללו יהיו חקוקים היטב בדעת החוטא, **תיתכן ממנו התשובה מעוונותיו** - יהיה באפשרותו לשוב בתשובה שלימה על עוונותיו.

וּבְהִתְקַדֵּם בֵּרוּר אֵלּוּ הַשִּׁבְעָה דְּבָרִים בְּדַעַת הַחוֹטֵא תִּתָּכֵן מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה מֵעֲוֹנוֹתָיו.

עיונים

חשבון' - בואו ונחשב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה וכו'.

ומבואר שחשבון זה הוא של המושלים ביצרם, שעל ידי חשבון זה פורשים מן העבירות.

ב'מרכבת המשנה' מרחיב בדבר, שאין ערך לשכר המצוה מול ההפסד שמפסיד בשבילה בעולם הזה. וכן לענין עבירה אין ערך להנאה הגשמית של העבירה לעומת הצער ממנה בעולם הבא. שכן ההנאה והצער בעולם הזה הם בגוף, ואילו הצער וההנאה בעולם הבא הם בנפש. ולכן היה אף שוה לאדם להפסיד כל ממונו בעולם הזה כדי לזכות במצוה אחת, שאין ערך ושיעור לשכרה. הרשב"ץ מוסיף, שלא רק לענין שכר עולם הבא שייך חשבון זה, אלא גם בעולם הזה שכר המצוה הוא רב על הפסדה, כמו שמצינו בגמרא (שבת קנ, ב) מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו, ונמלך עליה לגודרה, ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה, ונעשה לו נס ועלתה בו צלף, וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. ועוד אמרו (שם קיט, א) עשירים שבחוץ לארץ במה הם זוכים, בשביל שמכבדים את השבת, והיינו שנשתכרו כבר בעולם הזה בזכות ההוצאות שהוציאו לכבוד השבת.

וכתב ה'שפת אמת', שאדרבה, ככל שמפסיד יותר בקיום המצוה, יהיה שכרו עליה רב יותר, שכן לפום צערא אגרא. ולי זה ניתן לומר כי זוהי כוונת המשנה, שיהיה מחשב את השכר לפי הפסד המצוה, שככל שההפסד רב יותר כך שכרו יהיה יותר גדול.

חובות שער התשובה הלבבות

פֶּרֶק רְבִיעִי

אֲבָל גְּדָרֵי הַתְּשׁוּבָה הֵם אַרְבָּעָה. — (א)הָרִאשׁוֹן, הַחֲרָטָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הָעֲוֹנוֹת. וְהַשֵּׁנִי, שֶׁיַּעַזְבֵם וְיָסוּר מֵהֶם. וְהַשְּׁלִישִׁי, שֶׁיִּתְוַדֶּה בָּהֶם וְיִבַּקֵּשׁ הַמְּחִילָה עֲלֵיהֶם. וְהָרְבִיעִי, שֶׁיְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ שֶׁלֹּא יָשׁוּב לַעֲשׂוֹתָם בְּלִבּוֹ וּבְמַצְפּוּנוֹ.

בפרק זה מציב רבנו את ארבעת היסודות והעיקרים של תהליך התשובה.

אבל גדרי התשובה יסודותיה ועיקריה **הם ארבעה. — הראשון, החרטה על מה שקדם לו מן העוונות** - שיתחרט החוטא על העוונות שנכשל בהם בעבר. **והשני, שיעזבם ויסור מהם** - שיעזוב את החטאים הללו ויתנתק מהם. **והשלישי, שיתוודה בהם** - שיתוודה על עוונותיו **ויבקש המחילה עליהם. והרביעי, שיקבל על נפשו שלא ישוב לעשותם בלבו ובמצפונו** - שיקבל על עצמו בליבו ובמצפונו שלא יחזור לעשותם.

עיונים

א. הראשון החרטה וכו' והשני שיעזבם ויסור מהם. רבינו יונה (שע"ת א, יא) מחלק בין ה'חוטא על דרך מקרה' לבין 'המתייצב על דרך לא טוב תמיד'. החוטא על דרך מקרה צריך להקדים את החרטה לפני הקבלה, ואילו המתמיד בחטא צריך להקדים את הקבלה לעתיד [-עזיבת החטא] תחילה. וז"ל: "ודע כי מי אשר חטא על דרך מקרה, כי התאווה תאוה ויחזק עליו יצרו ויתקפהו, ולא נחלצו רעיוניו וחושיו בפגעו בו וכו', ולא מאשר חפצו ורצונו למצוא עוונו ולעשות כמוהו [פירוש, שמדובר באיש צדיק וישר שכל חטאתו נעשית במקרה, שלא התגבר על תאוה פתאומית שתקפתהו], ראשית תשובת האיש הזה - החרטה, ולשים יגון בלבו על חטאתו ולהיות נפשו נענה ומרה כלענה, אחר כך יוסיף בכל יום יראת ה' בנפשו. אך האיש המתייצב על דרך לא טובה תמיד, וגֶבֶר על חטאיו דורך בכל יום ושונה באולתו, ושב במרוצתו גם פעמים רבות, וכל עת אוהב הרע ומכשול עוונו ישים נוכח פניו וכו', ראשית תשובת האיש הזה, לעזוב דרכו ומחשבתו הרעה, ולהסכים לקיים ולקבל עליו לבל יוסיף לחטוא".

בספר 'תורת יצחק' ביאר דברי רבינו יונה על פי מה שכתב בספר 'דעת קדושים' על מאמר חז"ל: "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו. הותרה לו, סלקא דעתך?! אלא אימא נעשית לו כהיתר" (יומא פו, ב). מתחילה נקטו בלשונם "הותרה לו" ובכך השמיעו לנו חז"ל שכאשר עובר אדם עבירה הוא מתחרט, אולם כאשר שונה בה - מתחרט גם על מה שהתחרט. ולכך המתייצב

חובות שער התשובה הלבבות

וְהַחֲרָטָה אוֹת עַל גְּנוּת מַעֲשֵׂהוּ בְּעֵינָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ב, יד)**: מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה, וְאָמַר בְּמִי שֶׁהִתְמִיד עַל חַטָּאָיו** (יִרְמְיָה ח, ו)**: אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ.**

וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים כָּזֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, כְּשֶׁמַּרְאֶה הַחוֹטֵא לַחֲבֵרוֹ הַחֲרָטָה עַל מַה שֶּׁחָטָא לוֹ, הִיא הַסִּבָּה הַחֲזָקָה לִמְחֹל לוֹ.

והחרטה **אות על גנות מעשהו בעיניו** - החרטה היא ההוכחה כי רע ומר בעיניו מה שעשה, **כמו שנאמר** (יואל ב, יד)**: 'מי** שיודע שיש בידו עוון **ישוב ונחם** - יחזור בתשובה ויתחרט עליו (רש"י ומצודת דוד) **והשאיר אחריו ברכה', ואמר במי שהתמיד על חטאיו** - הנביא מתאונן על מי שמתמיד בחטאיו ואינו מתחרט עליהם (ירמיה ח, ו)**: 'אין איש נחם** - מתחרט באמת **על רעתו'** אשר עשה.

ואנחנו רואים כזה - וכך אנו רואים גם במנהגו של עולם **בין בני האדם**; כאשר אדם פוגע בחברו, ואינו מתעלם מאחריותו לפגיעה, אלא **כשמראה החוטא לחבירו החרטה** - ומגלה סימנים ברורים המורים על אמיתות חרטתו **על מה שחטא** והרע לו, **היא** תהיה **הסיבה** החזקה **למחול** לו - החרטה היא הסיבה העיקרית לכך שחברו ימחל לו.

עיונים

על דרך לא טובה תמיד, הרי הוא בגדר "עבר ושנה" שמתחרט על חרטתו, לפיכך לא יועיל לו אם יתחרט תחילה, שכן כל זמן שלא יקבל עליו להבא, ישוב ויתחרט על מה שהתחרט עתה. אמנם החוטא על דרך מקרה, אינו בגדר של "עבר ושנה" ולכן יכול להקדים בחרטה כי אין לנו לחשוש שיתחרט עליה.

ויש שביארו דברי רבינו יונה, שהמתייצב תמיד על דרך לא טובה ושונה תמיד באולתו, לא יוכל בשום אופן לבוא להבנת הלב, אשר מזה יבוא לידי חרטה גמורה, כיון שהוא אוהב את החטא והוא במצב של מרידה, ולכן גם אם ירצה לשוב ויאמר בפיו חטאתי ויתחרט, הרי שזה יהיה רק מן השפה ולחוץ, ולכן ראשית תשובתו להביא עצמו למצב שיוכל להגיע לחרטה ולוידוי, והוא על ידי עזיבת החטא הבאה על ידי הבנת השכל, ורק לאחר מכן תבוא הבנת הלב אשר תביאהו לחרטה.

אמנם מי שנכשל בדרך מקרה הרי שראשית תשובתו היא החרטה.

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

[ב] **וְהָעַזִיבָה אוֹת עַל בֵּרוּר אֱמוּנָתוֹ בַּגְּמוּל וּבָעֹנֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (יְשַׁעְיָה נה, ז)**:**

[ג] **יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו, וְאָמַר בְּמִי שֶׁהִתְמִיד עַל חֲטָאָיו** (יְשַׁעְיָה נז, יז)**: בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף.**

רשע דרכו - את התנהגותו הרעה **ואיש און** - ואיש עושה עוול יניח את **מחשבתיו**' - מזימותיו. **ואמר במי שהתמיד על חטאיו** - חשיבותה של עזיבת החטא מרובה, ואדם שאינו עוזב את חטאיו וממשיך בדרכו הרעה לא תועיל לו חרטתו על מעשיו, ועליו נאמר (**ישעיה נז, יז**)**: 'בעון בצעו קצפתי ואכהו** - בגלל עוון הגזל שבידו כעסתי עליו והכיתי אותו, **הסתר ואקצף**' - והסתרתי את פני ממנו כדי שלא אראה בצרתו, וכעסי גבר עליו עוד ועוד. הסיבה להסתרת פנים מתוארת במילים: 'וילך שובב בדרך לבו'. הרי שגם בזמן שהסתרתי את פני ממנו, היה מורד בי וממרה את דברי והיה הולך בשרירות לבו, לכן גבר כעסי עליו יותר (מצודת דוד) [רש"י פירש את הדברים באופן שונה. לדבריו יש לסרס את המקרא: בעוון בצעו וילך שובב בדרכי לבו - קצפתי ואכהו. והיינו, בגלל עוון הגזל ומפני שהתמיד בחטאיו, קצפתי עליו והענשתי אותו].

עיונים

ב. והעזיבה אות על ברור אמונתו בגמול ובעונש. הרמב"ם בהלכות תשובה (ב, ג) כתב: "כל המתוודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו" וכו'. עיי"ש. והנה על דבר זה חרה אף ה', כמו שכתוב (ויקרא כו, מ) 'והתוודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי, ואף אשר הלכו עמי בקרי', ועם כל זה כתוב אחרי זה 'אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ אויביהם' וגו'. ולכאורה קשה כיון שהתוודו עונם ועון אבותם וכו' בפיהם, למה יכעס עליהם יותר? וצריך לומר, דהיינו מפני שהתוודו בפיהם בלבד, אך המשיכו להחזיק בחטאיהם (וכמו שפירשו שם הרמב"ן והכלי יקר), ועל זה חרה אף ה' בהם יותר, כי זה סימן שאין להם אמונה חזקה בהשגחה העליונה וידמו כי הכל הולך בדרך מקרה ח"ו [וכדברי רבינו כאן שעזיבת החטא אות היא על בירור אמונתו בשכר ועונש וכו']. ולכך גם הקב"ה מדה כנגד מדה יענישם, וכמו שממשיך הפסוק: 'אף אני אלך עמם בקרי' וכו', כלומר, כמו שהם חשבו.

ג. יעזוב רשע דרכו. וכן כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (ג, ד): "ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וכמו זה נראה בין בני אדם - והנהגה זו רווחת בין בני אדם, **כי כאשר יימנע** המרע לחבירו מהרע אליו - שכאשר אדם חטא כלפי חברו, ולאחר מכן הוא נמנע מלהרע לו עוד **אחר** החרטה - והוא גם מתחרט על מעשהו, **אז** הוא **יהיה ראוי** שחברו יתרצה ויסכים **למחול לו** על מעשהו **ולעבר על פשעו** ולא לזוכרו כלל.

וּכְמוֹ זֶה נִרְאֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, כִּי כַּאֲשֶׁר יִמָּנַע הַמֵּרַע לַחֲבֵרוֹ מֵהָרַע אֵלָיו אַחַר הַחֲרָטָה, אָז יִהְיֶה רָאוּי לִמְחֹל לוֹ וְלַעֲבֹר עַל פִּשְׁעוֹ.

וּבַקְּשַׁת הַמְּחִילָה אוֹת עַל כְּנִיעָתוֹ וְשִׁפְלוּתוֹ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, וְהִתְוַדּוֹתוֹ בַּעֲוֹנוֹ

הווידוי הוא השלב השלישי בתשובה. **ובקשת המחילה** היא **אות** וסימן **על כניעתו ושפלותו** - שהוא מכניע ומשפיל את עצמו **לפני האלהים, והתוודותו בעוונו** - והווידוי שמתוודה לפניו על עוונו השלב השני שבתשובה הוא עזיבת החטא. **והעזיבה אות** - ועזיבת החטא היא אות וסימן היכר **על בירור אמונתו** - והיא עדות המבררת את אמונתו השלימה של האדם **בגמול** [בשכר] **ובעונש, כמו שנאמר** (**ישעיה נה, ז**)**: 'יעזוב**

עיונים

ומחשבתו אשר לא טובה". לא כתוב שיעזוב את **המעשה** הרע, אלא את **הדרך**. כי אם יעזוב רק את המעשה, שיחליט אתמול עשיתי כך וכך ומחר שוב לא אעשה כך - לא יצליח, ומחר שוב יעשה כן, כי מה נשתנה מחר מאתמול, אלא "יעזוב **דרכו**", יברר היטב מה היא הסיבה והשורש שגרמו למעשה הרע שעשה, ואת הדרך יעזוב, ואז יצליח לשוב אל ה' ('חזון יחזקאל', תנ"ך עמ' רצ).

עוד כתב הרמב"ם (שם ז, ג): "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, אלא וכו' כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההיתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העוונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם, וכן הוא אומר 'יעזוב רשע דרכו'" ע"כ. ונראה בביאור דבריו ובמה שלמד שעל זה נאמר 'יעזוב רשע דרכו', דיש שאדם חוטא, אך אינו בעל חטא, החטא הוא רק מקרה, הנשמה עצמה אינה מקולקלת, אלא שיש לאדם מכשולים, ולפעמים אף עובר במזיד. אך כאשר אדם מקנא או מבקש כבוד וכן בעל שאר מדות רעות - אלו הם פגמים בנפש עצמה! הוא "בעל כבוד", "בעל קנאה", "בעל גאוה" - זה בעצמותו, ובזה צריך שיעזוב רשע **דרכו! שיעזוב את הדרך**, כי אין זה מכשול בלבד, אלא דרך ושיטה, והוא בעצמו מקולקל, וצריך לשוב מכל זה באופן שלא יהיה בעל גאוה וכבוד. ובזה התשובה קשה יותר, כי קשה לפרוש מהן ('מחשבת מוסר', ח"ג עמוד קלג).

ביישר לבב

חובות שער התשובה הלבבות

סִבַּת הַמְּחִילָה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי כח, יג)**: וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם, וְאָמַר בְּהֶפֶךְ זֶה** (יִרְמְיָה ב, לה)**:** [ד]**הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי כח, יג)**: מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ.**

וְכָזֶה נִרְאֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, כִּי הַחוֹטֵא לַחֲבֵרוֹ, כְּשֶׁיִּכָּנַע לוֹ וְיוֹדֶה שֶׁחָטָא לוֹ וְהֵרַע אֵלָיו, וּבִקֵּשׁ מִמֶּנּוּ הַמְּחִילָה, וְהִכִּיר חֲבֵרוֹ מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא מתחרט על מה שקדם לו מן החטא - על העוול אשר עשה לו, **לא יתעכב** ולא יימנע חברו מלמחול לו ומעבור - ולסלוח לו **על פשעו, ויסיר מה שיש לו בלבו מן הנטירה** - ויסיר מליבו את הטינה שהייתה בליבו כלפי החוטא. החלק הנוסף שבתשובה - והוא החלק שמשלים את תנאיה - הוא קבלה לעתיד.

מִתְחָרֵט עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הַחֵטְא, לֹא יִתְעַכֵּב מִלְּמְחֹל לוֹ וּמֵעָבֹר עַל פִּשְׁעוֹ, וְיָסִיר מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ בְּלִבּוֹ מִן הַנְּטִירָה.

אֲבָל הַקַּבָּלָה שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה, אוֹת עַל יְדִיעָתוֹ בְּרֹעַ מַעֲשֵׂהוּ וְגֹדֶל חֶטְאוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (אִיּוֹב לד, לב)**: אִם עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף, וְנֶאֱמַר** (הוֹשֵׁעַ יד, ד)**:** ומודה על שהמרה את פיו, יהיה **סיבת המחילה לו** - הוא הסיבה למחילה, **כמו שנאמר** (משלי כח, יג)**:** 'ומודה - והמודה בפשעיו ומתוודה עליהם **ועוזב** אותם **ירוחם**' - יסולח לו, **ואמר בהפך זה** - אך על מי שמתנהג בדרך הפוכה ואינו מכיר ומודה בחטאו, נאמר (ירמיה ב, לה)**:** 'הנני **נשפט** - הנה אני דן ומעניש **אותך על אמרך לא חטאתי**', **ונאמר** (משלי כח, יג)**:** 'מכסה **פשעיו** - המעלים את פשעיו ומחפה על מעשיו **לא יצליח**' - לא תתקבל תשובתו.

וכזה נראה בין בני אדם - גם הנהגה זו מצויה בין בני אדם, **כי החוטא** - אדם שחטא כלפי הזולת והרע **לחבירו, כשייכנע לו ויודה שחטא לו והרע אליו** - אם הפוגע ייגש אליו בהכנעה ויודה בפניו על מה שחטא כנגדו והרע לו, ולאחר מכן **ביקש ממנו המחילה** - מבקש סליחתו, **והכיר חבירו ממנו** - וחברו מכיר בו שבקשת הסליחה היא אמתית וכנה **ושהוא**

עיונים

ד. הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי. בספר 'אור יחזקאל' (מכתבים, רא) כתב: הנה הכתוב צווח: "הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי". ונתפעלתי מדברי רבינו יונה (שערי תשובה ג, קמא) שכתב: אמרו (ב"מ נט, ב) שהמלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ומה שלא אמרו כן על הרוצח, כי המלבין פני חבירו איננו מכיר גודל חטאו ואין נפשו מרה לו על עוונו כמו הרוצח, על כן רחוק הוא מן התשובה. מה נורא הוא הענין של אי הידיעה! מה הוא יותר גדול, מאשר אבדון של העולם הבא ר"ל! ומה יהיה משפט "לא חטאתי", אם אינו מכיר חטאותיו. הלא אין נפשו מרה לו ממעשיו. הלא בטח רחוק הוא מן התשובה, והנה משפטו הוא ר"ל אבדון, כנזכר!

יתן ה' שיהיה בידינו להכיר מעשינו תמיד, ואז נהיה בני העולם הבא! עכ"ד.

הובא בשם רבי משה מרדכי עפשטיין זצ"ל שביאר את הפסוק (שמות לב, יט): "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות, ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר". משה

ביישר לבב

חובות שער התשובה הלבבות

אֲבָל הַקַּבָּלָה שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה - וההחלטה שמקבל האדם על עצמו שלא יחזור ויחטא, היא **אות** וסימן **על ידיעתו** - על כך שהוא מכיר **ברוע מעשהו** [-מעשיו] **ובגודל חטאו** - ובחומרת מעשיו הרעים, **כמו שנאמר** (איוב לד, לב)**:** 'אם **עוֹל פעלתי** - כשנכשלתי בעשותי עוולה **לא אוסיף**' - לא אשוב ואוסיף לעשותה, **ונאמר** בעניין התשובה (**הושע יד, ד**) כהמשך לפסוק הקודם (פסוק ג') האומר ש: 'קחו

עיונים

לא ראה רק את העגל כי אם גם את המחולות ורק אז שבר את הלוחות. הסיבה היא, שגם אם עם ישראל חטא בחטא העגל עדיין יש תקוה שיכירו בטעותם, אבל אם רוקדים סביב העגל ולא מכירים בחומרת מעשיהם, אבדה כל תקווה ומשה שבר את העגל להודיע מה כוחו של חטא! כך אמר הנביא ירמיהו: "הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי", המשפט על האמירה לא חטאתי הוא גדול ביותר! כתיב (במדבר ה, ז): "והתוודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו". מהו הלשון "והשיב את אשמו בראשו". פירש בעל השואל ומשיב בספרו 'דברי שאול': על דרך דרוש יש לפרש על פי מה שכתב רבי עזריה פיגו בעל 'בינה לעיתים' בפסוק (ירמיה ב, לח) "הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי", שלכאורה הלשון "**נשפט**" תמוה, שהיה צריך לומר "הנני **שופט**", אלא שהחוטא והנענש אומר "לא חטאתי", הרי הוא מתרעם על ה' שהביא עליו יסורים כביכול בחנם, שהרי לא חטא, ואם כן הרי כביכול ה' יתברך הוא ה"נתבע", וזהו "נשפט אותך", כי הוא הנתבע למשפט. אבל האמת היא כי משפטי ה' אמת צדקו יחדיו וכמו שצווח הנביא (שם) "גם בכנפיך נמצא דם צדיקים" וגו'. וזוהי כוונת הפסוק שהמתודה על חטאיו הרי הוא מצהיר ומודה ומשיב "את אשמו בראשו" שמודה שהוא הוא החוטא ומצדיק את הדין - "ה' הצדיק על כל הבא עלינו ואנחנו הרשענו".

חובות הלבבות — שער התשובה — ביושר לבב

אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ — וְלֹא נאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ, וְנֶאֱמַר בְּהֶפְכּוֹ (ירמיה יג, כג)**: הֲיַהֲפֹךְ כּוּשִׁי עוֹרוֹ וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו גַּם אַתֶּם תּוּכְלוּ לְהֵיטִיב לִמְּדֵי הָרֵעַ.**

וּכְמוֹ זֶה נִרְאֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, כְּשֶׁיְּקַבֵּל הַחוֹטֵא לַחֲבֵרוֹ עַל עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה לְהָרַע לוֹ, וְיִרָאֶה הַחֲרָטָה וְהָעֲזִיבָה וְיִתְוַדֶּה, יִהְיֶה זֶה גְּמַר סִבּוֹת הַמְּחִילָה לוֹ, וְהָסֵר הָאַשְׁמָה מִמֶּנּוּ, וּרְחוֹת הָעֹנֶשׁ מֵעָלָיו.

(ה)**וּכְשֶׁיִּתְקַבְּצוּ בַּשֶּׁבֶשׁ אֵלּוּ הָאַרְבָּעָה גְּדָרִים** שלא אפשרי שייהפך גוון חברבורותיו של הנמר לגוון אחר, כך גם הרשע הרגיל ברשעו, לא יוכל להסיר את רשעותו מעליו, מפני שמעשי הרשע נעשים אצלו כטבע (טוב הלבנון).

וכמו זה - וכעין זה **נראה** גם **בין בני האדם**; אם חוטא האחד כלפי זולתו, **כשיקבל החוטא לחבירו על עצמו שלא ישנה** - כאשר החוטא יקבל על עצמו שייזהר מעתה שלא ישוב **להרע לו, ויראה החרטה והעזיבה ויתוודה** - ומגלה דעתו בפני חברו על כך שמתחרט על שחטא כלפיו, ועוזב את דרכו הרעה, ומתוודה על חטאו, **אז יהיה זה גמר סיבות המחילה לו** - הרי מילא את כל התנאים היכולים לשמש סיבה לסליחה ולמחילה. תנאים אלו מביאים את בקשת המחילה לשלימותה, **והסר האשמה ממנו** - ועל כן יסיר חברו מעליו את האשמה **ורחות העונש מעליו** - וכשיסלח, גם ירחיק ממבקש הסליחה את העונש.

וכשיתקבצו בשב אלו הארבעה גדרים

עיונים

ה. וכשיתקבצו בשב אלו הארבעה גדרים. כתב ה'בית הלוי' (דרוש טו): "הנה מי שחטא והמשיך עמכם דברים ושובו אל השם' נאמר: **'אשור לא יושיענו** - הננו מכירים בכך שישועתנו לא תבוא מאשור או מאומה אחרת — **ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו'** - וגם לא נבטח במעשה ידינו שכביכול הם יעזרונו, אלא בך לבדך תהיה תקוותנו (רש"י), **ונאמר בהפכו** - על מי שאינו מקבל על עצמו להישמר מלשוב ולחטוא, נאמר (**ירמיה יג, כג**)**: 'היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע'** - כשם שלא ייתכן שצבע עורו השחור של הכושי יהפוך ללבן, וכשם

חובות הלבבות — שער התשובה

עיונים

עצמו וטבעו להחטא יותר ממה שהיה לו בטבעו בעת הוולדו, הרי הוא דומה לכלי כשר שנטרף על ידי שבישל בו מאכלים אסורים, ונבלעו בו בפנימיות הכלי טעם האיסור. וכשירצה להגעילו ולהכשירו, צריך תחילה להדיחו ולהעביר ממנו שמנונית האיסור הטוח בעין על פני הכלי, דאם לא כן לא יעלה לו הגעלה, ואחר שהודח הוא בכלל כלי נקי שאין עליו איסור ממש בעין, אבל עדיין הוא כלי טריפה על ידי שנבלע בו איסור, וצריך אז להגעילו להוציא ממנו הבלוע שבו.

ובאופן זה הוא הבעל תשובה, דבתחילה צריך להעביר מעליו עצם העבירה לבל יהיה העבירה אצלו, וכמאמר הכתוב (איוב יא, יד) 'אם און בידך הרחיקהו', וכגון מי שנכשל בגזל צריך מקודם להשיב הגזילה, וכן מי שנכשל במדות ובמשקלות צריך בתחילה להסירם מביתו לבל יהיה אותו העוון שורה אצלו. וכן בשארי עבירות מצינו דעצם טומאת העבירה שורה עליו, וכאמרם ז"ל (סוטה ג, ב) קשורה בו ככלב, וכן אמרו חז"ל (שם) שמלפפתו ומקדמתו ליום הדין, וכן אמר הכתוב (יחזקאל לב, כז) 'ותהי עונותם על עצמותם'.

ומשום כך צריך מקודם להעביר העבירה מעליו, וזה נעשה על ידי שלשה חלקי התשובה שהם עקרי ויסודי התשובה מדאורייתא, דהיינו חרטה גמורה על העבר, וקבלה על להבא שלא ישוב לכסלה עוד, ווידוי, וכמאמר הכתוב (ויקרא כו, מ) 'והתודו את עונם', וכשעושה כן תיכף נסתלק מעליו טומאת החטא לבל יהיה המקטרג והטומאה של החטא מלפפתו עוד, ונשאר ככלי נקי.

ועדיין הוא ככלי נקי שאין עליו ממשות של איסור, רק שבתוכה נבלע בו איסור, דהטבע והתשוקה שגרם במעשיו הרי עדיין קשור בו בטבעו, כי ברגע אחד קשה לו לאדם להפך טבעו שנשתקע בו זה כמה, ולעשות לו טבע חדש אם לא במסירות נפש. ולזה צריך הבעל תשובה אחר כך להרבות בצער וחרטה על העבר, עד שגודל הצער והמרירות שיש לו כעת על העבירות שעבר, יעקור מלבו התשוקה והנטיה להרע שהיה לו עד עתה. וגם יגביר על ידי המצוות שיעשה כח הטוב שבו, עד שישוב טבעו לטוב, ויצא ממנו הרע הבלוע בו, וכפי שיעור הבליעה כן צריך להיות הפליטה, וכמאמר הכתוב (במדבר לא, כג) 'כל אשר יבוא באש תעבירו באש', וכן הוא בבעל תשובה, וזהו שחילקו הגאונים ז"ל סדר הסיגופים, לכל עבירה סיגוף מיוחד לפי גודל וכח של העבירה שעשה. והנה סגולה זו מצינו גם כן בלימוד התורה בלי סיגוף כלל, וכדאיתא במסכת אבות (פ"ו מ"א) על הלומד תורה לשמה, אמרו 'ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן', וכבר שמעתי מליצת מאמר של 'מכשרתו' דהוא כמכשיר כלים אסורים, דהתורה נמשלה כאש, וכמאמר הכתוב (ירמיה כג, כט) 'הלוא כה דברי כאש', ויש לה כח וסגולה להוציא מלב הלומד התשוקה הנטועה בלבו להרע, ובתנאי אם מקודם הדיח מעליו עצם החטא. וזאת תורת הלומד, דקודם עסקו בתורה צריך להתחרט על העבר וקבלה על להבא ולהתוודות על חטאיו, ואז כבר הודח מהחטא שעליו, ואחר

בִּתְנָאֵיהֶם, אֲשֶׁר אָנוּ עֲתִידִים לְבָאֲרָם, יְכַפֵּר לוֹ הַבּוֹרֵא עָוֹנוֹ וְיַעֲבֹר עַל פִּשְׁעוֹ, וְאִם יִהְיֶה הֶעָוֹן מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר בּוֹ: לֹא יְנַקֶּה, כִּשְׁבוּעַת שָׁוְא (שְׁמוֹת כ, ז) וְאֵשֶׁת אִישׁ (מִשְׁלֵי ו, כט), מֵקֵל הַבּוֹרֵא עָנְשׁוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּמֵטִיב לוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא, וְיוּכָנַם בְּכַת הַצַּדִּיקִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה נט, כ): וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב, וְאָמַר (יִרְמְיָה ד, א): אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ אֵלַי תָּשׁוּב, וְאָמַר (יִרְמְיָה טו, יט): אִם תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד.

ה' את אשר ישא את שמו לשוא". או נכשל בעוון **אשת איש** שנאמר עליו (**משלי ו, כט**): "כן הבא על אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה", בכל זאת **מקל הבורא ענשו** - תשובתו פועלת שיקל הקב"ה את ענשו על ידי שיענישנו **בעולם הזה ומטיב** - כדי שיוכל להיטיב לו **בעולם הבא, וייכנם בכת הצדיקים** - ואף יזכה להיכלל בכלל הצדיקים, **כמו שנאמר (ישעיה נט, כ): 'ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב'** - גואל הצדק יבוא אל בעלי תשובה ששבו מפשעיהם. אותם פשעים נוראים של בעלי תשובה מוזכרים בדברי ישעיהו הנביא באותו פרק (פסוק יג): "פשוע וכחש בהשם", כלומר שבועת שווא. ואף על פי ששבועת שווא היא עוון חמור, ישלח ה' להם את גואל הצדק, אם יחזרו בתשובה אליו (טוב הלבנון), ועוד נאמר בירמיה (ג, כ): "אכן בגדה אשה מרעה", כלומר, כאישה הבוגדת והולכת אל איש אחר, "כן בגדתם בי בית ישראל", ואף על פי כן הבטיח הקב"ה **ואמר (ירמיה ד, א): 'אם תשוב ישראל נאם השם'** - שאם תחזרו בתשובה - **'אלי תשוב'** - אקרב אתכם אלי כבראשונה (טוב הלבנון), **ואמר (ירמיה טו, יט): 'אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד'.**

עיונים

כך בעת עסקו בתורה לשמה הרי נתלבן, ומעביר הזוהמא הנבלעת בו בפנימיות הלב, ומכשרתו להיות נמשך אל הטוב, ולהיות צדיק חסיד ישר ונאמן".

אבל תנאי גדרי התשובה - והתנאים לקיום ארבעת עיקרי התשובה הרי הם **רבים מאד**, ולא אוכל למנות ולפרט את כולם, **אך אזכור מהם** - אזכיר מתוכם **עשרים תנאים, ונבאר** בכל גדר **מגדרי התשובה** - בכל אחד מארבעת עיקרי התשובה אזכיר **חמישה תנאים** [פרטים], **ובהם** - ואם יקיים אדם את כל חמשת התנאים הללו, חמישה לכל אחד מתנאי התשובה, או-אז יהיה **כל גדר מגדריה הארבעה מושלם** - יושלם כל עיקר מארבעת עיקרי התשובה, וכאשר ימלא האדם את ארבעת העיקרים על כל תנאיהם, תהיה תשובתו שלימה.

בתנאיהם - וכאשר בעל התשובה מקיים את ארבעת עיקרי התשובה הללו, וגם את הפרטים של כל אחד מהם, **אשר אנו עתידים לבארם** בפרק הבא, **יכפר לו הבורא** על **עוונו ויעבור** - וימחל לו **על פשעו, ואם יהיה העוון ממה שנאמר בו** - וגם אם יהיה עוונו גדול מאוד מאותם העוונות החמורים שנאמר בהם: **'לא ינקה'**, כגון שנשבע **שבועת שוא** שנאמר בה (**שמות כ, ז**): "כי לא ינקה

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

אֲבָל תְּנָאֵי גִּדְרֵי הַתְּשׁוּבָה רַבִּים מְאֹד, אַךְ אֶזְכֹּר מֵהֶם עֶשְׂרִים תְּנָאִים, וּנְבָאֵר בְּכָל גֶּדֶר מִגִּדְרֵי הַתְּשׁוּבָה חֲמִשָּׁה תְּנָאִים, וּבָהֶם יִהְיֶה כָּל גֶּדֶר מִגְּדָרֶיהָ הָאַרְבָּעָה שָׁלֵם.

מֵהֶם תְּנָאֵי הַחֲרָטָה חֲמִשָּׁה. הָרִאשׁוֹן, (א)**הַיִּרְאָה מִמְּהִירוּת עֹנֶשׁ הַבּוֹרֵא לַחוֹטֵא עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הָעֲוֹנוֹת, וְתֶחֱזַק בַּעֲבוּר זֶה חֲרָטָתוֹ,**

הצעד הראשון בתהליך התשובה הוא החרטה. **מהם תנאי החרטה חמישה** - חמשת התנאים לחרטה אמתית הם: **הראשון, היראה ממהירות עונש הבורא לחוטא על מה שקדם לו מן העוונות** - שיהיה האדם ירא ופוחד שמא ימהר הקב"ה להענישו על העוונות שעשה בעבר, **ותחזק בעבור זה חרטתו** - ליראה זו יש מטרה ברורה: מפני הפחד תהיה חרטתו עמוקה יותר,

עיונים

א. היראה ממהירות עונש הבורא לחוטא. בדברי רבינו יש לעורר שאלה, שבמבט שטחי היה נראה שהיראה מעונש ה' עלולה להפוך לגורם המרחיק מהקב"ה - כמו הפחד מסכנה, אשר מביא לבריחה ממנה ולא להתקרבות אליה, ומדוע באמת פחד הדין אינו סתירה להשתוקקות לקרבת ה'?

ביאור הענין הוא, כי כל הטוב והנעימות שבעולם תלויים בהארת פני ה', וכל הצער והסבל בהסתר פניו. "והסתרתי פני וגו' - ומצאוהו רעות רבות וצרות" (דברים לא, יז). כאשר מגיע לאדם עונש מחמת מעשיו, הקב"ה מתרחק ממנו מעט ומסתיר את פניו, וריחוק זה ממקור הטוב הוא

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה יג, טז): **תְּנוּ לַיְ אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם יַחְשִׁךְ וּבְטֶרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל הָרֵי נָשֶׁף.** — וְהַשֵּׁנִי, שְׁבִירַת לִבּוֹ וְהִכָּנְעוֹ לֵאלֹהִים עַל מַה שֶּׁיִּהְיֶה מִמֶּנּוּ מִן הַחֵטְא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב ז, יד): **וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם.** — וְהַשְּׁלִישִׁי, לְשַׁנּוֹת מַלְבּוּשָׁיו וְתַכְשִׁיטָיו, לְהַרְאוֹת סִימָנֵי הַחֲרָטָה בִּדְבָרָיו וּבְמַאֲכָלָיו וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה ד, ח): **עַל זֹאת** רגליכם **על הרי נשף**' - ובטרם יוכו רגליכם באבני מכשול על הרי החושך (כמי שהולך בחושך) בצאתכם אל הגלות (רד"ק ומצודת דוד). — **והתנאי השני** בחרטה, **שבירת לבו** - שיהיה לבו נשבר בקרבו **והיכנעו לאלהים** - וייכנע לפני האלוקים **על מה שיהיה ממנו מן החטא** - מפני חטאיו, **כמו שנאמר** (**דברי הימים־ב ז, יד**): '**ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם**'. — **והשלישי**, שתהיה החרטה ניכרת עליו. לא די שיתחרט בלבו פנימה, אלא החרטה צריכה להיות ניכרת גם בהתנהגותו ובתגובותיו החיצוניות. בשל כך צריך הוא **לשנות** את **מלבושיו** המכובדים ואת **תכשיטיו** שהוא מתפאר בהם, וגם **להראות סימני החרטה בדבריו ובמאכליו** - ויהיו ניכרים סימני חרטתו גם בדיבורו ובאכילתו **ובכל תנועותיו, כמו שנאמר** (**ירמיה ד, ח**): '**על זאת** - בשל הפורענות שעתיד נבוכדנצר להביא לארץ כמו **שנאמר** בתוכחתו של ירמיהו הנביא לתושבי ירושלים בשלהי הבית הראשון ובאזהרתו את העם מפני החורבן הקרב (**ירמיה יג, טז**): '**תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך** - אל תבוזו לדברי הקב"ה, אלא תנו לה' כבוד והקדימו להיכנע לפניו, **בטרם יחשיך** - לפני בוא הצרות שיחשיכו את עיניכם ולפני שיקדים אתכם המוות. **ובטרם יתנגפו**

עיונים

הגורם שתוכל לבוא עליו הרעה. לאור זאת נוכל להבין, שפחד הדין במובנו המקובל של פחד מסכנה אינו פחד מה' עצמו, אלא ההיפך הגמור - פחד מריחוקו! המתבונן בעונשי שמים בצורה זו, ככל שיגבר פחדו יתחזק בו הרצון להתקרב אל הקב"ה ולחסות בצילו. הוא ישאף שה' יאיר אליו פנים ויעשה כל מאמץ לזכות לכך, כדי להינצל מכל הרע והסבל שבהסתר הפנים. כך הופך הפחד למניע אמיתי לתשובה: ההבנה שעוונות הם מחיצות המבדילות בינינו לבין הבורא יתברך, ומחמתם נמנע מאיתנו להתקרב אליו וממילא אנו חשופים יותר לרע ולצער, מביאה ממילא לחרטה ולרצון לזכות במחילה ('ישרים דרכי השם', עמ' קצב).

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

חִגְּרוּ שַׂקִּים סִפְדוּ וְהֵילִילוּ, וְאָמַר (יוֹנָה ג, ח): **וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה. — וְהָרְבִיעִי, הַבְּכִי וְהַצְּעָקָה וְהָאֵבֶל, מִתְחָרֵט עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הַחֵטְא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (תְּהִלִּים קיט, קלו): **פַּלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ. וְאָמַר** (יוֹאֵל ב, יז): **בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְיָ. — וְהַחֲמִישִׁי, שֶׁיּוֹכִיחַ נַפְשׁוֹ וְיַכְלִימֶנָּה בְּמַצְפּוּנוֹ** (ב)**עַל מַה שֶּׁהָיָה מִקְצוּרוֹ בְּחוֹבַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (יוֹאֵל ב, יג): **וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם.**

ישראל חגרו שקים ספדו והילילו' - תבכו ותספדו בעוד אתם לבושים שקים. הבכי ולבוש השק יביעו כלפי חוץ את חרטתכם, **ונאמר** גם בתיאור תשובתם של אנשי נינוה (יונה ג, ח): 'ויתכסו שקים - ויתעטפו בבגדי אבלות **האדם והבהמה**', כלומר, אנשי נינוה נתנו ביטוי חיצוני של לבוש שק לחרטתם. — **והתנאי הרביעי** הוא, **הבכי והצעקה והאבל** - שיבכה ויצעק ויתאבל בתוך כדי היותו **מתחרט על מה שקדם לו מן החטא** - על החטאים שעשה, **כמו שנאמר** (**תהלים קיט, קלו**): '**פלגי מים ירדו עיני** - עיני הזילו דמעות מרובות כנחלי מים, **על** אשר **לא שמרו** את **תורתך**'. **ונאמר** בקריאתו של הנביא יואל לעם לשוב בתשובה (**יואל ב, יז**): '**בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה'**". — והתנאי **החמישי** הוא, **שיוכיח** את **נפשו** וייסר את עצמו בתוכחות מוסר **ויכלימנה במצפונו** - וייבוש בפני עצמו בפנימיותו ובמסתרי לבבו **על מה שהיה מקיצורו** - על התרשלותו **בקיום** המצוות ושאר **חובות הבורא יתעלה** המוטלות **עליו, כמו שנאמר** (**יואל ב, יג**): '**וקרעו לבבכם ואל בגדיכם**' - הכנעת הלב היא העיקר ולא קריעת המלבושים.

עיונים

ב. על מה שהיה מקיצורו בחובת הבורא. עד כמה נתבע האדם על שמחסר בעבודת ה', ניתן ללמוד מהנאמר גבי מנחת סוטה (במדבר ה, טו): "והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח שעורים לא יצוק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה". פירש רש"י: 'שעורים' - ולא חיטים, היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה. 'לא יצוק עליה שמן' - שלא יהא קרבנה מהודר, שהשמן קרוי אור והיא עשתה מעשיה בחושך. 'ולא יתן עליה לבונה' - שהאמהות נקראות לבונה, שנאמר 'אל גבעת הלבונה', והיא פירשה מדרכיהן.

וְתָנַאי הָעֲזִיבָה גַּם כֵּן חֲמִשָּׁה. — אֶחָד מֵהֶם, עֲזִיבַת כָּל מַה שֶּׁהִזְהִיר הַבּוֹרֵא מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עָמוֹס ה, טו)**: שִׂנְאוּ רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה נו, ב)**: וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל רָע,**

העיקר השני של התשובה הוא עזיבת החטא. **ותנאי העזיבה** - ומספרם של תנאי עזיבת החטא **גם כן חמשה. — אחד** [הראשון] **מהם, עזיבת כל מה שהזהיר הבורא ממנו** - שיימנע מיד מלעשות כל מה שאסר עליו הבורא, **כמו שנאמר** (עמוס ה, טו)**: 'שנאו רע** - מאסו במעשים רעים **ואהבו טוב'** - והשתדלו לקיים מצוות, **ונאמר** (ישעיה נו, ב)**: 'ושומר ידו מעשות כל רע'** - משכו ידיכם מכל האיסורים שבתורה,

עיונים

מבהיל על הרעיון! באותו רגע שהתורה תובעת מהסוטה על שמעלה מעל באישה, ועשתה מעשה בהמה, באותה שעה עדיין היא נתבעת על כך שפירשה וירדה ממדרגת האמהות הקדושות, נורא! האדם שהוא במדרגה נמוכה סבור הוא, שיהיה נתבע מה שמחסר בעבודת ה' רק לפי מדרגתו, אבל לא יהיה נתבע על זה שלא הגיע למדרגות רמות ונישאות. אבל מהתורה רואים לא כן, גם בהיות האדם במצב רוחני הכי פחות ונמוך חלילה, כאשר יבוא ליום הדין יהיה נתבע לא רק על העבירות הקשות והחמורות, אלא גם על שלא היה במדרגה גבוהה כמדרגת האבות, כי הרשות נתונה ביד האדם אפילו הפחות שבפחותים, להתעלות במעלה היותר עליונה, וגם בעת נפילתו הגדולה לא איבד את האפשרות הזאת.

ואחרי שבין כך ובין כך יהיה האדם נתבע להגיע למדרגות אלו, למה באמת לא יתבע מעצמו תמיד להתעלות מעלה מעלה, ובתנא דבי אליהו (פרק כ"ה) אמרו: "וחייב כל אחד ואחד לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב" ('הגיוני המוסר' ח"א).

כתב הרמב"ם ב'אגרת תימן' אל האנוסים בידי הגויים: ישים בין עיניו לעשות ולקיים מן המצוות מה שהוא יכול, ואם אירע לו שעבר הרבה עבירות או שחילל שבת, לא יטלטל מה שאינו מותר לטלטלו, ולא יאמר מה שעברתי עליו יותר גדול מזה שאני נזהר ממנו, אלא יזהר מכל מה שיכול. ותדע, שצריך האדם לידע עיקר מעיקרי הדת, והוא - שירבעם בן נבט והדומין לו נפרעין ממנו על עשיית העגלים ועל ביטול עירובי תבשילין והדומה לו. ואל יאמר אדם קים לי בדרבה מיניה, ולא נאמר זה אלא בדיני אדם בעולם הזה, אבל ה' יתברך נפרע מן בני אדם על החמורות ועל הקלות עכ"ד.

וְאָמַר (יְשַׁעְיָה נה, ז)**: יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו. — וְהַשֵּׁנִי, עֲזִיבַת הַמָּתָר הַמֵּבִיא לִידֵי אִסּוּר, כַּדְּבָרִים הַמְסָפָּקִים אִם מֻתָּרִים הֵם אוֹ אֲסוּרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל קְצָת הַחֲסִידִים, שֶׁהָיוּ פּוֹרְשִׁים מִשִּׁבְעִים שְׁעָרִים מִשַּׁעֲרֵי הַמֻּתָּר, מִיִּרְאָתָם שַׁעַר אֶחָד מִשַּׁעֲרֵי הָאָסוּר, וּכְמוֹ הַפָּגִים שֶׁצִּוּוּ עֲלֵיהֶם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְאָמְרוּ** (אָבוֹת א, א)**: (ג)וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה. —**

ונאמר (ישעיה נה, ז)**: 'יעזוב רשע דרכו** - יפרוש הרשע מהתנהגותו הנלוזה, **ואיש און** הזומם רע יעזוב את **מחשבותיו'** הרעות. — והתנאי **השני** הוא, **עזיבת המותר המביא לידי איסור** - שירחיק את עצמו ויימנע גם מדברים מותרים שעלולים להביא אותו לידי דברים אסורים, כגון, **מדברים המסופקים אם מותרים הם או אסורים** - כגון, מעשים שיש בהם ספק, אם הם בגדר המותר או הם אסורים, **כמו שנאמר** [שמסופר] **על** מ**קצת** מן **החסידים, שהיו פורשים משבעים שערים משערי המותר** - שהיו מצמצים לעצמם גדרים, והיו מרחיקים עצמם שבעים שערים מגבול המותר, **מיראתם שער אחד משערי האסור** - מפני החשש שמא ייכנסו בשער אחד של איסור. זהו ביטוי ליראת חטא מופלגת של אותם חסידים. **וכמו** כן גם הגדרים **והסייגים שציוו עליהם רבותינו זכרונם לברכה, ואמרו (אבות א, א)**: **'ועשו סייג** (גדר) **לתורה'** - גזרו גזירות ותקנו תקנות כדי להרחיק אנשים מאיסורי תורה. —

עיונים

ג. ועשו סייג לתורה. שנינו במסכת אבות (א, א) "ועשו סייג לתורה". כלומר, על האדם לעשות גדר לאיסורי התורה כדי שלא יכשל בהם, והיינו שיוסיף על הדבר האסור במפורש בתורה, ויאסור את הדברים המותרים, כדי שלא יכשל בדברים האסורים, שכאשר יעשה גדר, אף אם יכשל ויעבור על הגדר, עדיין לא יכשל באיסור המפורש בתורה.

וכתב רבינו יונה, שהמקיים את דברי חז"ל שהם סייגים למצוות של תורה, הרי הוא מחבב את היראה יותר ממי שעושה את המצוה עצמה. כי שמירת הסייגים היא הוכחה ליראה יותר מאשר עשיית המצוות, שהשומר את הסייג נזהר מתחילה שלא יבוא לידי פשיעה, אך העושה מצוה ואינו שומר את הסייג, אף שהמצוה חביבה לו, מכל מקום נראה שאינו חושש שלא יפשע בה או שמא יכשל בה בשוגג.

חובות הלבבות שער התשובה ביושר לבב

וְהַשְּׁלִישִׁי, שֶׁתִּהְיֶה עֲזִיבָתוֹ הָעֲבֵרוֹת אַחַר יְכָלְתּוֹ עֲלֵיהֶן וְהִזְדַּמְּנוּתָן לוֹ, לֹא יְמָנַע מֵעֲשׂוֹתָן כִּי אִם מִיִּרְאַת עָנֶשׁ הַבּוֹרֵא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קיט, קכ)**:** [ד]**סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי. —**

והתנאי השלישי הוא, **שתהיה עזיבתו** את **העבירות** - וההתרחקות מהעבירות **מבשתו מן הבורא** - מפני הבושה מהבורא בלבד, **ולא מיראתו מבני אדם, ולא לתקותו להם** - ולא מפני תקווה לזכות בטובה כלשהי מבני האדם, **ולא לבשתו מהם** - ולא בשל בושה שהוא עליהן וכשהן מזומנות לפניו, **לא ימנע מלעשותן כי אם מיראת עונש הבורא** - שמירה מעין זו מפני העבירה מעידה על יראה מפני ה' ועל פחד מפני עונשיו, **כמו שנאמר** (**תהלים קיט, קכ**)**: 'סמר מפחדך בשרי** - בשרי נתקשה וכביכול עמד כמסמר, מפחדך ומאימתך, **וממשפטיך יראתי'** - ומעונשיך אני ירא, כלומר עזיבת החטא נעשית ממניעים של יראת שמיים עמוקה. —

עיונים

כתב החיד"א (בספריו 'נחל קדומים' בראשית ב', ו'אהבת דוד' דרוש יג), שאף שצריך לעשות סייג לאיסורים, מכל מקום צריך לדעת מהו ציווי ה' יתברך ומה הוא הסייג, וכשמלמדים לאחרים את האיסור ואת הסייג צריך להבדיל ולומר להם מה הוא האיסור ומה היא התוספת שהוא הסייג, כי אם יאמרו להם האיסור והסייג יחד ללא הבדל יכול לצאת מזה תקלה, כמו שאירע לאדם הראשון וחוה שציוה הקב"ה לאדם שלא לאכול מעץ הדעת [ככתוב (בראשית ב, טז-יז) 'מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו' וגו'], והוסיף לזה האדם סייג שלא לגעת בו [כמו שמוכח מדברי הנחש שאמר לחוה (בראשית ג, ג) 'ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלוקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו' וגו'], ואמר זאת לחוה בסתם שאסר לנו הקב"ה לגעת בעץ ולאכול ממנו, ולא הבדיל לה בין האיסור לסייג, ובעקבות כך קרתה תקלה שדחפה הנחש עד שנגעה בעץ, ואמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה, ומתוך כך באה לידי חטא ואכלה, לכך צריך להיזהר בזה. וכעין דברים אלו כתב בספר החינוך (מצוה תנ"ד) בהסבר דברי הרמב"ם עיי"ש.

ד. סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי. אף שדוד אמר ברוח הקודש לפני הקב"ה: "שמרה נפשי כי חסיד אני" (תהלים פו, ב), וכל עסקיו היו רק בתורה ובמצוות - אף על פי כן סמר בשרו מפחד יראת העונש. ועיין עוד בארחות חיים להרא"ש (אות ל"ב) שכתב: "יבהלוך רעיוניך מדי זכרך חרדת רבן יוחנן בן זכאי", שחרד לקראת הדין: "שאם אוסרני איסורו איסור עולם וכו'".

כתב ה'חפץ חיים' (בספרו 'גדר עולם', פרק ה') וז"ל: "כמה גדול הוא עונש הגיהנם, שאמרו חכמינו ז"ל, שכמה מיני אש יש בגיהנום: יש בו גחלים כהרים, ויש בו גחלים כגבעות, ויש בו

חובות הלבבות שער התשובה ביושר לבב

וְהָרְבִיעִי, שֶׁתִּהְיֶה עֲזִיבָתוֹ הָעֲבֵרוֹת מִבָּשְׁתּוֹ מִן הַבּוֹרֵא, לֹא מִיִּרְאַת בְּנֵי אָדָם, וְלֹא לְתִקְוָתוֹ לָהֶם, וְלֹא לָבָשְׁתּוֹ מֵהֶם, וְלֹא יִהְיֶה כְּמִי שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (יְשַׁעְיָה כט, יג)**: וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, וְאָמַר** (מְלָכִים־ב יב, ג)**: וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְיָ כֹּל יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן. —**

והתנאי הרביעי הוא, **שתהיה עזיבתו** את **העבירות** - וההתרחקות מהעבירות **מבשתו מן הבורא** - מפני הבושה מהבורא בלבד, **ולא מיראתו מבני אדם, ולא לתקותו להם** - ולא מפני תקווה לזכות בטובה כלשהי מבני האדם, **ולא לבשתו מהם** - ולא בשל בושה שהוא חש מפני הבריות, **ולא יהיה כמי שנאמר בהם** - כדי שלא תהיה יראתו חיצונית בלבד כמו אותם האנשים שנאמר עליהם (**ישעיה כט, יג**)**: 'ותהי יראתם אותי** - שלא מתוך לב שלם, כי אם **כמצות אנשים מלומדה'** - יראתם הייתה פרי חינוכם של אנשים שלימדו אותם להתראות כאילו הם יראים ונכנעים מלפני ה' (רש"י ומצודת דוד), **ואמר** - וכמו שנאמר על יואש המלך (**מלכים־ב יב, ג**)**: 'ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן'** - כל זמן שיהוידע הכהן היה חי והורה ליהואש את המעשה אשר יעשה, עשה את הישר בעיני ה', אבל אחרי מות יהוידע שינה את דרכו ועשה הרע בעיני ה', כמסופר בדברי הימים ב' כ"ד (רש"י ורד"ק). יהואש הוא דוגמא לאדם שיראתו אינה נובעת מלב שלם, אלא הוא ירא רק כשמחנכיו מדרבנים אותו להיכנע. —

עיונים

גחלים כים המלח, ויש בו כאבנים גדולות, ויש בו נהרות של זפת ושל גפרית מושכין ורותחין. וכשנגזר דין ח"ו, על הרשע להיכנס לגיהנום, הוא מוריד דמעות כל כך עד שנעשה מזה כמו מעין, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק: "עֹבְרי בעמק הבכא מעין ישיתוהו", כי הגיהנום נקרא עמק הבכא. וראה כי אפילו אדוננו דוד המלך ע"ה, כשהיה נזכר מענין גיהנום, היה מזדעזע מאוד, וכמו שאמר הכתוב: "סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי". וידוע ד"פחד" הוא מרמז על הגיהנום. ויבואר הכתוב על פי מה שכתב הגר"א ז"ל במשלי, דכל זמן שהנפש איננה מטוהרת מעונש הגיהנום, סובל גם בשר האדם, והוא החומר, יסורים בקבר. וזוהי כוונת הכתוב: "סמר מפחדך בשרי" - היינו על ידי הפחד, והוא הגיהנום, גם הבשר מקבל יסורים כמו שאם היו תוקעין בו מסמרים. "וממשפטיך יראתי" - היינו הנפש מתייראת מן המשפט, אשר היא נשפטת לפני כסא כבודו יתברך" עכ"ל.

וְהַחֲמִישִׁי, שֶׁיַּעֲזֹב עֲשׂוֹת הָרָע עֲזִיבַת הַיָּאוּשׁ מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לִשְׁנוֹת אֵלָיו, וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ וּבִלְשׁוֹנוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָסִיד (אִיּוֹב לד, לב): אִם עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף.

אֲבָל תְּנָאֵי בַּקָּשַׁת הַמְּחִילָה כְּמוֹ כֵן חֲמִשָּׁה. — אֶחָד מֵהֶם, הִתְוַדּוֹתוֹ בַּעֲוֹנוֹתָיו, (ה)וְשֶׁיִּרְבּוּ בְעֵינָיו וּבְלִבּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה נט, יב): כִּי רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ. — וְהַשֵּׁנִי, שֶׁיִּזְכֹּר אוֹתָם תָּמִיד

והתנאי החמישי הוא, **שיעזוב עשות הרע** - שיעזוב ויחדל מעשות רע **עזיבת היאוש ממנו** - עזיבה גמורה ומוחלטת שנלווית אליה תחושת מיאוס ברע, **שלא יתן אל לבו** - באופן שאפילו לא יעלה על לבו **לשנות** - לחזור **אליו** - אל החטא, **ויאמר בלבו ובלשונו** - ויחליט על כך בלבו ויאמר זאת במפורש בשפתיו, **כמו שאמר החסיד** אליהוא, אחד מחבריו של איוב, במפורש

וישימם לנגדו ולנוכח פניו - ויציב אותם למול עיניו, **כמו שנאמר** (**תהלים נא, ה**): **'כי פשעי אני אדע** - מכיר אני בכך שהרביתי לחטוא, ותוהה אני על פשעי **וחטאתי נגדי תמיד'** - חטאי עומדים לנגד עיני באופן תמידי כדי שאהיה מיצר, מצטער ודואג על כך שנכשלתי (מצודת דוד). — **והתנאי השלישי** הוא, **שיתענה ביום ויתפלל לה' בלילה.** שעות הלילה הן **העת שלבו** ומחשבותיו **פנויים** לחשבון נפש ולהסתכלות פנימית, **ואין לו טרדה בעסקי העולם** - והוא אינו טרוד בענייני העולם הזה, **כמו שנאמר** (**איכה ב, יט**): **'קומי רני** - השכימי קום להתחנן בלילה'. ולהלן בשער אהבת ה' בסוף פרק ו' **אני עתיד** עוד **לבאר** את **מעלת תפילת הלילה** - ואת חשיבותה של התפילה הנאמרת בשעת לילה, **בעזרת השם.** —

וְיִשִׁימֵם לְנֶגְדּוֹ וְנֹכַח פָּנָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים נא, ה)**: כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָּמִיד. — וְהַשְּׁלִישִׁי, שֶׁיִּתְעַנֶּה בַּיּוֹם וְיִתְפַּלֵּל בַּלַּיְלָה, עֵת שֶׁלִּבּוֹ פָּנוּי וְאֵין לוֹ טִרְדָּה בְּעִסְקֵי הָעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (אֵיכָה ב, יט)**: קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְלָה. וַאֲנִי עָתִיד לְבָאֵר מַעֲלַת תְּפִלַּת הַלַּיְלָה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. —**

עיונים

ה. **ושירבו בעיניו.** כלומר, שיהיו חטאיו רבים בעיניו. יש מבארים על פי דברי הרמב"ם (תשובה פ"ג ה"ב) שכתב: "יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות וכו', ויש עוון שהוא כנגד כמה זכויות" וכו', עיי"ש. נמצא לפי זה דמלבד מה שיש לו לחוטא לחשוש שמא יש לו רוב עוונות, עליו גם לחשוש דאף אם בפועל הוא רובו מצוות בכמות, מכל מקום שמא בעוונותיו נמצאים עוונות כאלו השקולות כנגד כמה זכויות. ובספר 'מישרים' (עמ' קפב) ביאר דברי רבינו על פי מה שאמרו חז"ל (קידושין מ, א): לעולם יראה אדם את עצמו כאילו הוא חציו חייב וחציו זכאי [כלומר, כאילו מנין זכויותיו ועוונותיו שקולים]. ונמצא שאם

(**איוב לד, לב**)**: 'אם עול פעלתי** - אם עשיתי איזו עוולה **לא אוסיף'** - לא אשוב לעשותה.

אבל תנאי בקשת המחילה והווידוי **כמו כן חמשה** - והתנאים לבקשת המחילה גם הם חמישה במספר. — **אחד מהם** [-הראשון], **התוודותו בעוונותיו** - שיתוודה על עוונותיו, כלומר, שיודה בחטאיו ויכיר שעשה רע, **וישירבו בעיניו ובלבו** - ושיהיו חטאיו רבים וגדולים בעיניו ובמחשבותיו [כשדיבר רבנו בחיי על תפישת חומרתו של החטא, הזכיר בדבריו את העיניים והלב, משום שהם סרסורי העבירה, הם המעוררים את האדם להימשך אחר החטא (פת לחם)], **כמו שנאמר** הפסוקים מוכיחים שאדם צריך לראות את חטאו כמעשה שחומרתו מרובה (**ישעיה נט, יב**)**:** הצרות באו עלינו **'כי רבו פשעינו**, אותם חטאים שעשינו **נגדך'** - נגד ה'. — **והשני, שיזכור אותם**, את עוונותיו, **תמיד**

עיונים

עשה מצוה אחת, אשריו, שהכריע עצמו לכף זכות [שכן כעת רובו זכאי, והאדם נדון אחר רובו]. אבל אם עשה עבירה אחת, אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה [שכן כעת רובו חייב]. שנאמר 'וחוטא אחד יאבד טובה הרבה', כלומר, שבשביל חטא יחידי שחטא והכריע על ידו את הכף לחובה, אובד ממנו טובות הרבה. עיי"ש. נמצא לפי זה שעל החוטא לחשוש פן על ידי העבירה שעבר נעשה רובו חובה.

והנה בגמרא שם אמרו עוד: "רבי אלעזר ברבי שמעון אומר, לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו, עשה מצוה אחת, אשריו, שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. עשה עבירה אחת, אוי לו, שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה". עיי"ש. על פי זה ביאר ה'חתם סופר' את הפסוק "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה" (דברים יא, כו), שיש לדקדק בלשון הפסוק שמתחיל 'ראה' - לשון יחיד, ומסיים 'לפניכם' - לשון רבים? וכתב ליישב: ואולי יש לומר דרמז מה שאמרו חז"ל 'לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי' וכו', על כן בכל מעשה שיעשה אדם, יראה עצמו ויאמר לנפשו, הרי בזה אני ממית כל העולם או מחייה, והכל לפי המעשה. וזהו מה שהתורה מצוה לכל יחיד ויחיד, 'ראה' בנפשך לאמר תמיד לכל העולם ואנשיו, 'אנכי נותן לפניכם היום' במעשי, 'ברכה' או 'קללה' הכל לפי זכותי.

וְהָרְבִיעִי, שֶׁיִּתְחַנֵּן אֶל הָאֱלֹהִים וְיִעָטֵף אֵלָיו תָּמִיד לְכַפֵּר עֲוֹנוֹתָיו וְלִמְחֹל לוֹ וּלְקַבֵּל תְּשׁוּבָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים לב, ה)**:** [ה]**חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא כִסִּיתִי אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיְ"י, וְאָמַר** (תְּהִלִּים לב, ו)**: עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת**

והתנאי הרביעי הוא, **שיתחנן אל האלהים ויעטוף אליו** - ויכפוף את עצמו לפניו וירבה בתפילה לפניו **תמיד** [לשון רבנו "ויעטוף אליו תמיד" מתבססת על לשון הפסוק בתהילים: "תפילה לעני כי יעטוף", והיא רומזת על ריבוי התפילה. התפילה בעת צרה מכונה "עיטוף", משום שבשעה שאדם נתון בצרה גדולה הוא מכופף את קומתו, וכאילו "מתעטף קצתו בקצתו" (מנוח הלבבות וטוב הלבנון בשם הרד"ק)]. תפילתו זו של החוטא היא בקשתו **לכפר עוונותיו ולמחול לו** - שיכפר וימחל לו הקב"ה על עוונותיו, **ולקבל** - ויקבל את **תשובתו, כמו שנאמר** (**תהלים לב, ה**)**: 'חטאתי אודיעך** - אספר ואפרט לפניך את חטאתי ולא אכחש לה, **ועוני לא כסיתי** - ולא אנסה להסתיר עוונותי ממך, **אמרתי אודה עלי פשעי להשם'** - גמרתי בלבי שאתוודה על פשעי לפני ה', **ונאמר** (**תהלים לב, ו**)**: 'על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת**

עיונים

ו. חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' [ואתה נשאת עון חטאתי סלה]**.** בספר שמואל (ב' - לב, ה), מסופר על נתן הנביא שהוכיח את דוד על מעשה אוריה ובת שבע, ולאחר מכן נאמר: "ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה', ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות". והנה, המעיין בטעמי הפסוק ימצא כי לאחר המילים "חטאתי לה'" - יש 'פסקא' באמצע הפסוק, ובכך נרמז לנו כי חסרים כאן דברים נוספים שדוד רצה לומר - אולם נתן הנביא הפסיקו ומנעו מלאומרם.

מה הם הדברים שביקש דוד לומר ולא אמר? גילה לנו הגר"א מוילנא, שלאחר שאמר דוד "חטאתי לה'", היתה כוונתו להוסיף ולומר את כל נוסח הוידוי: "חטאתי עויתי פשעתי", אולם היודע תעלומות ראה והבחין בדוד שמיד נשבר לבו בקרבו בחרטה גמורה ומוחלטת, ובשל כך היה די במילה האחת שאמר: 'חטאתי', כדי להעביר את חטאו, ולכן הפסיקו נתן הנביא לאחר שאמר 'חטאתי', ואמר לו: "כי ה' העביר חטאתך" - ואינך צריך לומר עוד "עויתי פשעתי"!

כל זאת - אמר הגר"א - נרמז בפסוק שלפנינו: "חטאתי אודיעך" - אני התוודיתי על חטאתי. "ועווני לא כיסיתי" - היה בדעתי להמשיך ולומר גם 'עויתי'. וגם "אמרתי אודה עלי פשעי לה'" -

מצוא' - בשעה שלבו של החסיד פנוי מטרדות העולם, הוא מתבונן ומבקר את מעשיו ובוחן את התרשלותו בעבודת ה', ומיד הוא עומד בתפילה לפני ה' ומבקש את סליחתו (טוב הלבנון ומרפא לנפש). — **והתנאי החמישי מְצוֹא.** — **וְהַחֲמִישִׁי,** [ז]**שֶׁיִּטְרַח וְיִשְׁתַּדֵּל לְהַזְהִיר בְּנֵי אָדָם מִכְּמוֹת עֲבֵרוֹתָיו, וְלִיָּרְאָם מֵעָנְשָׁן, וּלְהַזְכִּירָם בִּתְשׁוּבָה מֵהֶן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב** (יוֹנָה ג, ט)**: מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים, וְנֶאֱמַר** (תְּהִלִּים נא, טו)**: אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ.**

הוא, **שיטרח וישתדל** למנוע את אחרים מן החטא וזאת על ידי שיתאמץ **להזהיר** את **בני האדם מכמות עבירותיו** - שלא ייכשלו בחטאים כפי שהוא נכשל, **וליראם מענשן** - ויעורר בקרבם פחד מן העונשים אשר יהיו מנת חלקם, **ולהזכירם בתשובה מהן** - ויזכירם לשוב בתשובה על עוונותיהם, **כמו שכתוב** באנשי נינוה שהיה הכרוז קורא ברחובותיהם (**יונה ג, ט**)**: 'מי יודע** עבירות שבידו, **ישוב** אל ה', **ונחם האלהים'** - אם אכן ישוב, יהפוך ה' את מידת הדין לרחמים. הם לא הסתפקו בתשובה שעשה כל אחד לעצמו ובפינתו, אלא גם עוררו זה את זה לשוב בתשובה. **ונאמר** (**תהלים נא, טו**)**: 'אלמדה** את **הפושעים** ואודיע להם את **דרכיך'** שאתה נושא עוון ופשע ומרבה לסלוח וישובו אליך ואתה תקבלם (רד"ק). גם פסוק זה מורה שדרך התשובה כוללת דאגה לשובם של האחרים ממעשיהם הרעים.

עיונים

בקשתי לומר גם 'פשעתי', כדין המתוודים שצריכים להתוודות בשלושת חלקי הוידוי. אבל "ואתה נשאת עון חטאתי סלה" - מיד כשסיימתי את המילה 'חטאתי', הורית לי שלא להמשיך עוד בוידוי, ונשאת את עווני כבר באמירת 'חטאתי' בלבד!

ז. שיטרח וישתדל להזהיר בני אדם מכמות עבירותיו. רבינו יונה מונה עשרים עיקרי התשובה. העיקר האחרון [עיקר העשרים] הוא, להשיב רבים מעוון כאשר תשיג ידו ('שערי תשובה' שער א' אות נ). ויש להבין, מדוע תוכחה היא עיקר בתשובה? ונראה, כי הנה ידוע מכמה מחברים, שמה שנאמר שכל ישראל ערבים זה לזה (שבועות לט), היינו ערבים ממש, שקשורים זה בזה כמו שלשלת, ואם אחד חוטא - גורם להכשיל ולמשוך אחרים אחריו. ולכן כששב, צריך להשיב אף את כל אלו שפשעו וחטאו בגלל חטאיו. וזהו "שובו והשיבו" גם אחרים בתשובה, וכל כך למה? - כי זה מפשעיכם! ('קול דודי' עמ' רכז). עוד יש מבארים, כי התשובה השלימה הינה איפוא זו אשר אינה מסתכמת בדאגתו של החוטא למחילת חטאיו שלו, אלא כוללת מאמצים מצידו לתיקון העולם ולהשבת אחרים בתשובה. כי

וְתָנַאי הַקַּבָּלָה, שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהִזְהִיר מִמֶּנּוּ הַבּוֹרֵא, חֲמִשָּׁה כְּמוֹ כֵּן. — אֶחָד מֵהֶם, שֶׁיִּשְׁקֹל עֲרֵבוּת מְהִירָה וְכָלָה, מְעֹרְכֶבֶת,

העיקר הרביעי מעיקרי התשובה הוא הקבלה לעתיד. **ותנאי** הקבלה, **שלא ישנה** לעשות מה שהזהיר ממנו **הבורא** - קבלה משמעותה שיקבל על עצמו שלא לשוב עוד לעשות שום מעשה שאסר הבורא. תנאי קבלה זו הם **חמישה כמו כן**, כשם שפרטי התנאים הקודמים הם במספר זה. — **אחד מהם** - התנאי הראשון, **שישקול** במאזני מחשבתו את ההנאה מהעבירה כנגד ההנאה שישיג אם יתגבר על עצמו ויימנע מלעשותה, ויזכור שטעם העברה הוא **ערבות מהירה וכלה** - מתיקות העבירה חולפת במהרה ומתפוגגת ברגע, **מעורכבת** - בנוסף לכך היא מעורבת בצער ובתחושה חמצמצה לא רק בעתיד, בעולם הבא, אלא גם בעולם הזה; לאדם יש תחושת כישלון כשלא הצליח לגבור על עצמו. בשיקול הדעת ובהתבוננות

עיונים

באופן זה, מגלה בעל התשובה כי רצונו בקיום רצון הקב"ה, וכי חס הוא על כבוד קונו - אשר על כן הינו משתדל להשיב אחרים מעון בכדי שלא לגרום צער כלפי שמיא רח"ל. כשם שבן נאמן עושה כל שלאל ידו בכדי למנוע כל צער מאביו, ובכלל זאת הוא משתדל למנוע מאחרים לעשות ולפעול כנגד רצונו, כך על בעל התשובה לגלות ולהוכיח כי מעתה הינו בן נאמן לאביו שבשמים, ומחמת כן הוא משתדל לגרום לכך שכל באי עולם יעשו רצונו יתברך בלב שלם, ולסלק כל צער מלפניו - על ידי השבת החוטאים אליו, שהרי הקב"ה מלך חפץ בתשובה הוא.

לעומת זאת, אם אין החוטא דואג להשיב אחרים בתשובה, וכל חפצו אינו אלא לתקן את עצמו - הרי שבכך הוכיח וגילה דעתו כי אינו דואג לכבוד שמים אלא לכבודו ולטובתו שלו בלבד, וברור שתשובה מעין זו, אשר אינה נובעת מרצון כנה לעשות נחת רוח לפניו יתברך, אלא רק מתוך רצונו של החוטא להסיר כל טענה אפשרית מעליו - אינה התשובה המעולה ביותר.

הרי מתבאר כי תשובתו של בעל התשובה תושלם - אם ילמד תועים בינה וישיב את החוטאים אל אביהם שבשמים, והוא הוא העיקר העשרים בו חתם רבינו יונה את רשימת עיקרי התשובה כולם. אכן, מן הנותן טעם להדגיש, כי את העיקר הלזה - מנה רבינו יונה אחרון בסדר עיקרי התשובה. וזאת ללמדנו שאַל לו לבעל התשובה בראשית דרכו להקדיש מאמצים ומשאבים לתיקון זולתו. בתחילה עליו להשקיע את כל כוחותיו בהשלמת תשובתו שלו, ורק לאחר שישלים את עיקרי התשובה כולם עד לאחרון שבהם, וינקה את נפשו עד אשר תטהר לפני אלוקיה - רק אז מגיעה השעה בה יכול הוא ואף צריך לעשות ולפעול לתיקון זולתו ('בשערי התשובה').

על החטא מצויים שני החסרונות של ההנאה מהעברה בכף האחת, וכנגדה בכף השנייה מונחת **ערבות מתאחרת** - מתיקות שכר המצוות שעתידים לחוש בה לעתיד לבוא. אמנם מתיקות זו תורגש בזמן מאוחר ובעוד

בַּעֲרֵבוּת מִתְאַחֶרֶת, קַיָּמֶת, מַתְמֶדֶת, זַכָּה מִכְּלִי קַדְרוּת וְעִרְבּוּב, וְשֶׁיִּשְׁקֹל צַעַר מַהֵר כָּלָה, אֵין לוֹ קַיָּמָא, (ח)בְּצַעַר מְאַחֵר מַתְמִיד, אֵין לוֹ הֶפְסֵק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב עַל הָעֲרֵבוּת (יְשַׁעְיָה סו, יד)**: וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְכֶם, וְאַמַּר עַל הַצַּעַר** (יְשַׁעְיָה סו, כד)**: וְיָצְאוּ**

שנים, אולם היא **קיימת, מתמדת, זכה מכלי קדרות וערבוב** - היא מתיקות ועונג נצחיים, תמידיים, ונקיים מכל עצב, ללא טעם לוואי של כאב או תערובת של צער. ועוד יש להתבונן, **שישקול** וייתן אל לבו שיקול נוסף: ההימנעות מעבירה היא בבחינת **צער מהר כלה, אין לו קיימא** - צער חולף במהרה, האם כדאי להחליף צער זמני זה **בצער מאחר מתמיד** - כנגד הצער הנצחי של עונש העבירה בעולם הבא, **שאין לו הפסק**. השכר והעונש הצפויים לעושי הטוב והרע מתוארים בפסוקים במקומות רבים בתנ"ך, **כמו שכתוב על הערבות** - על מתיקות שכר המצוות וההנאה הנצחית שבעולם הבא (**ישעיה סו, יד**): 'וראיתם ושש לבכם', **ונאמר על הצער** - אותו צער שיסבול האדם בשל עונש העבירות מתואר בתוך כדי דברי הנביא על האנשים שיבואו לירושלים להשתחוות לה' בזמן הגאולה העתידה ויזכו לראות בעונש הרשעים. (**ישעיה סו, כד**): 'ויצאו מחוץ לירושלים

עיונים

ח. בצער מאחר מתמיד אין לו הפסק. כתב הרמב"ן (בהקדמה לפירוש ספר איוב): אפילו ייסורים של איוב שבעים שנה, אין להם ערך כלל לייסורי הנפש שעה אחת בגיהנם!! וכידוע ייסורי איוב היו הקשים ביותר בעולם [שכלל: מיתת בניו ובנותיו, וכל רכושו אבד, וכל גופו מלא שחין וכו'], ועל ייסוריו אמר הכתוב (איוב ב, ו): "אך את נפשו שמור", ואמרו חז"ל (ב"ב טז, א): משל לעבד שאמר לו רבו שבור את החבית ושמור יינה. ועם כל זה ייסורי גיהנם שעה אחת קשה יותר מאשר לסבול שבעים שנה ייסורי איוב!!

בכתבי ה'חפץ חיים' (שיחות הח"ח בנדמ"ח עמ' קל"ב) מובא שהגר"א ז"ל אמר לתלמידיו שאין לנו מושג כלל בענשי הגיהנם, וגם מה שכתב ה'ראשית חכמה' [שהרחיב לבאר בשער היראה פרקים י"ב, י"ג, בארוכה את גודל ענשי הגיהנם], הוא רק לפי מיעוט השגתנו, אבל באמת הוא הרבה יותר, עכ"ד. וב'בן יהוידע' (ברכות נז, ב) כתב: "אבל לעולם ודאי כח אש גיהנם הוא עצום ורב וגדול על כח אש המצוי אצלנו יותר ממאה אלפי פעמים".

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפּוֹשְׁעִים בִּי, וְאָמַר (מַלְאָכִי ג, יט)**: כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בּוֹעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא, וְאָמַר** (מַלְאָכִי ג, כ)**: וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ. וְכַאֲשֶׁר יִתֵּן הַחוֹטֵא אֶל לִבּוֹ הַדָּבָר הַזֶּה, רָאוּי לוֹ לְקַבֵּל עָלָיו שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה עַל חֶטְאוֹ. — וְהַשֵּׁנִי, שֶׁיִּתֵּן אֶל לִבּוֹ בּוֹא יוֹם הַמִּיתָה,** (ט)**וּבוֹרְאוֹ קָצוּף עָלָיו עַל מַה שֶׁקָּדַם לוֹ**

עיונים

בילקוט מעם לועז (עמ' רסד) כתב: דרשו חז"ל (ב"ב עח, ב) על הפסוק "על כן יאמרו המושלים" (במדבר כא, כז), 'המושלים' - אלו הצדיקים המושלים ביצרם, וכך עושים חשבון כשבאה עבירה לידיהם ומחשבים הפסד עבירה כנגד שכרה, ההנאה שתהיה להם מן העבירה, והעונש החמור הצפוי להם בעולם הבא שאין לשער גודלו, שהרעה הגדולה ביותר בעולם הזה היא כאין ואפס נגד הרעה הקטנה ביותר שבעולם הבא, וכן בשכר, ואם עושים חשבון, בודאי לא באים לידי חטא שבגלל הנאת רגע לא יאבדו עולמם.

ט. ובוראו קצוף עליו על מה שקדם לו מן הקיצור בחובותיו. במסכת אבות (פ"ג מ"א) אמרו: "הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. דע, מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי ייהפכו לקש - יהיו דומים לקש יבש, **וליהט אותם היום הבא'** - וְיִכְלוּ ביום הדין שיבוא. **ואילו** על הצדיקים **אמר** הנביא דברי תיאור רחבים על ההנאה הנצחית שתהיה בעולם הבא (**מלאכי ג, כ**)**: 'וזרחה לכם יראי שמי** - לכם הצדיקים יראי ה', תזרח **שמש צדקה ומרפא בכנפיה'** - שמש של חסד תזרח ובקרניה תביא רפואה. **וכאשר יתן החוטא אל לבו** את **הדבר הזה**, דבר הרווח וההפסד הכרוכים במעשה הטוב או הרע, **ראוי לו לקבל עליו** - שיקבל על עצמו **שלא ישנה על חטאו** - שלא ישוב לחטאו. — **והתנאי השני, שיתן אל לבו בוא** כי הולך וקרב **יום המיתה, ובוראו קצוף עליו** - והקב"ה כועס וקוצף על החוטא **על מה שקדם לו**

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

מִן הַקִּצּוּר בְּחוֹבוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מַלְאָכִי ג, כ)**: וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ. וְכַאֲשֶׁר יָשִׁיב זֶה אֶל לִבּוֹ, חַיָּב לִירֹא מֵעָנְשׁוֹ, וּלְהַסְכִּים עִם נַפְשׁוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה אֶל מַה שֶׁיַּקְצִיף אֲדוֹנָיו עָלָיו. — וְהַשְּׁלִישִׁי, שֶׁיִּתֵּן אֶל לִבּוֹ הַיָּמִים אֲשֶׁר נָטָה בָהֶם מֵאַחֲרֵי**

מן הקיצור בחובותיו - על שהתרשל עד כה בקיום חובותיו, **כמו שנאמר** (מלאכי ג, כ)**: 'ומי מכלכל את יום בואו'** - מי יוכל להכיל ולסבול את הקצף והאימה הגדולה שיחולו ביום הדין הגדול (פת לחם). **וכאשר ישיב** דבר **זה אל לבו** - וכאשר יקבע ידיעה זו בליבו, **חייב לירא מענשו** - בהכרח יתקוף אותו פחד מעונשו, **ולהסכים עם נפשו שלא ישנה אל מה שיקציף** - ויחליט החלטה נחושה שיחדל מכל מעשה המעורר את כעס **אדוניו עליו. — והתנאי שלישי, שיתן אל לבו** - ויתבונן על כל אותם **הימים אשר נטה בהם מאחרי**

עיונים

אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת וכו', ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא". כתב ה"חפץ חיים" (ח"ח הל' איסורי לשה"ר - פתיחה, עשין): ראיתי כתוב בשם הגר"א ('קול אליהו החדש', אבות פ"ג), שפירש מהו "דין וחשבון". ש"דין" הוא על העבירה שעבר, ו"חשבון" על מה שהיה יכול לקיים מצוה בזמן ההוא ולא קיים. ואוי לנו מיום הדין, מה נענה, אפילו אם רק יחשב הקב"ה עמנו על כל רגע ורגע שדברנו שיחה בטלה של גנאי וקלות ראש או רכילות ולשון הרע, את העוון של פרישת התורה בזה הזמן בלבד, כי באמת בכל תיבה ותיבה של לימוד התורה הוא מקיים מצות עשה בפני עצמה. ואם לומד פרק משניות או דף גמרא הוא מקיים כמה מאות מצוות, כמו שכתב הגר"א ז"ל בשנות אליהו (פאה פ"א מ"א) בשם הירושלמי. ואם כן נבוא לחשבון כמה אלפים תיבות קדושות של תורה, שכל אחת בפני עצמה היא מצוה רבה שביטלנו בידים, וכנגדם הכנסנו כמה אלפים עוונות של בְּטול מצוות עשה דתלמוד תורה בעת הזה גופא. עכ"ד.

על פי ביאור הגר"א הנ"ל ביאר הגאון רבי זליג ראובן בנגיס זצ"ל את הפסוק "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך" (דברים לב, ו), "עם נבל" במה שחוטאים כנגדו, "ולא חכם", שלא החכימו להרויח תורה ומצוות באותו זמן. ולכך המשיך הכתוב לאמר "הלא הוא אביך קנך", כלומר, הלא הוא אביך, ועליך לקיים מצוותיו כמעשה בן לאביו, והוא גם "קנך", היינו אדון לך, ואתה כעבדו צריך לפחד מלעבור על פקודותיו וציוויו.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

אֱלֹהָיו, וְלֹא הִשְׁגִּיחַ לַעֲבוֹדָתוֹ, עִם הַתְמָדַת טוֹבוֹתָיו עָלָיו בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה ב, כ)**: כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבֹר, וּפֵרוּשׁ "לֹא אֶעֱבֹר", לֹא אֲקַבֵּל עֲבוֹדָתְךָ וְלֹא אָבוֹא בִּבְרִיתֶךָ, כְּאִלּוּ אָמַר: לֹא אֶעֱבֹר בִּבְרִיתֶךָ, מֵעִנְיַן** (דְּבָרִים כט, יא)**: לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְיָ אֱלֹהֶיךָ. — וְהָרְבִיעִי, שֶׁיָּשִׁיב הַגְּזֵלוֹת וְיִמָּנַע מִן הָעֲבֵרוֹת, וְיֶרֶף מֵהַזָּקַת כָּל הַבְּרוּאִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב** (יְחֶזְקֵאל לג, טו)**: חֲבֹל יָשִׁיב רָשָׁע גְּזֵלָה יְשַׁלֵּם, וְאָמַר** (אִיּוֹב יא, יד)**: אִם אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל תַּשְׁכֵּן בְּאָהָלֶיךָ עַוְלָה כִּי אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מְמוּם. — וְהַחֲמִישִׁי, שֶׁיִּתֵּן אֶל לִבּוֹ גֶּדֶלַת הַבּוֹרֵא אֲלֹהָיו** - ויזכור את הזמנים שבהם נטה לבו להבלי העולם הזה וסר מהדרך שאלוהיו ציווה אותו ללכת בה, **וְלֹא הִשְׁגִּיחַ לַעֲבוֹדָתוֹ** - ולא היה ער למילוי חובותיו כלפי הבורא, **עִם הַתְמָדַת טוֹבוֹתָיו עָלָיו בָּהֶם** - אף על פי שהאלוהים התמיד להשפיע עליו טובות מרובות, גם בזמן שחטא לפניו, **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (ירמיה ב, כ)**: 'כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ** - הרי מימי קדם שחררתי אתכם מכבלי המוסרות שכבלו אתכם המצרים ושאר אומות, ואף על פי כן **וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבֹר'**, **וּפֵרוּשׁ** המילים **"לֹא אֶעֱבֹר"** הוא: **לֹא אֲקַבֵּל** על עצמי את **עֲבוֹדָתְךָ וְלֹא אָבוֹא בִּבְרִיתֶךָ** - ולא אכרות אתך ברית, **וְכֵאילּוּ נֶאֱמַר: "לֹא אֶעֱבֹר בִּבְרִיתֶךָ"**, כי "לעבור בברית" פירושו הוא "לכרות ברית". הרי שהסרבנות לקבל את עבודת ה' היא סיבה לתוכחה, להתבוננות ולחרטה. **מֵעִנְיַן** - פסוק נוסף מלמד שמשמעות המילה "לעבור" היא הסכמה בלב לעבוד את ה' (**דְּבָרִים כט, יא**)**: 'לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ'.** — **וְהִתְנַאי הָרְבִיעִי, שֶׁיָּשִׁיב** את **הַגְּזֵלוֹת** שגזל, **וְיִמָּנַע מִן הָעֲבֵירוֹת, וְיֵרֵף מֵהַזָּקַת כָּל הַבְּרוּאִים** - ויחדל מלהזיק לשום אדם, **כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב** (יחזקאל לג, טו)**: 'חֲבֹל יָשִׁיב רָשָׁע גְּזֵלָה יְשַׁלֵּם'** - אם ישיב הרשע את המשכון שצוויתי להשיב לבעליו עד זמן השקיעה כבוא השמש, ואם ישלם את הגזלה שגזל, כי אז - "בחוקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות" (רש"י), **וְנֶאֱמַר** (איוב יא, יד)**: 'אִם אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל תַּשְׁכֵּן בְּאָהָלֶיךָ עַוְלָה כִּי אָז** - כשתעשה זאת **תִּשָּׂא פָנֶיךָ** - תוכל להרים את פניך, מפני שתהיה נקי **מִמּוּם'**, ולא תצטרך להשפיל את פניך מפני הבושה במומיך ובחסרונותיך (רמב"ן ומצודת דוד).

וְהִתְנַאי הַחֲמִישִׁי, שֶׁיִּתֵּן אֶל לִבּוֹ - שיעלה בלבבו את **גֶּדֶלַת הַבּוֹרֵא**

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

יִתְעַלֶּה אֲשֶׁר הִמְרָה דְבָרוֹ, וְיָצָא מִקְּשֶׁר עֲבוֹדָתוֹ וּמִפֶּרֶק תּוֹרָתוֹ, וְיוֹכִיחַ אֶת נַפְשׁוֹ וְיַכְלִימֶנָּה עַל זֶה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים לב, ו)**: (ו)הֲלַיְיָ תִּגְמְלוּ זֹאת, וְאָמַר** (יִרְמְיָה ה, כב)**: הַאוֹתִי לֹא תִירָאוּ נְאֻם יְיָ.**

וּבָזֶה יִשְׁלְמוּ גְּדָרֵי הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ.

יִתְעַלֶּה אֲשֶׁר הִמְרָה דְבָרוֹ - האם לא תיראו מפני, הלא הבריאה כולה רועדת ורוגשת מהדר כבודי? (אכן, בהמשך הפסוק מתאר הנביא את הים סוער ורוגש מפני יראתו את ה').

וּבָזֶה - וכאשר יקיים האדם את כל התנאים שנתבארו, **יִשְׁלְמוּ גְּדָרֵי הַתְּשׁוּבָה** - יושלמו ארבעת עיקרי התשובה **אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ** - שהזכרנום בפרק הקודם.

עיונים

'. הֲלַיְיָ תִּגְמְלוּ זֹאת. פירש רש"י: "הלה' תגמלו זאת, עם נבל", ששכחו הטוב שעשה להם, "ולא חכם", להבין את הנולד, שיש בידו להטיב ולהרע.

בפסוקים שם נאמר: "שיחת לו, לא בניו מומם, דור עיקש ופתלתול. הלה' תגמלו זאת, עם נבל, ולא חכם, הלוא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך. זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור..." (לב, ה-ז). כך ביאר ה'חפץ חיים' ('נדחי ישראל', סוף פרק א') בשם בעל 'כנף רננים' פסוקים אלו: כמה טובות הטיב ומטיב הקב"ה עם האדם, מיום יצירתו בבטן אמו שם כוננו ברמ"ח אברים ושס"ה גידים, זן אותו וכלכלו, ודאג לכל מחסורו בימי ינקותו ובחרותו עד שהיה לאיש. והלא אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ואילו חיינו אלף שנים ומשבחים את בוראנו בהן ברציפות, לא היינו משלמים לו אף על טובות יום אחד! הממרה פיו, נבל הוא איפוא וכפוי טובה בעליל! וזהו שנאמר: "שיחת לו, לא בניו מומם, דור עיקש ופתלתול". חטאינו אינם מורים אלא על מום נפשי שבנו, כפיות טובה נוראה ואנוכיות מזעזעת. "הלה' תגמלו זאת, עם נבל". אבל בנוסף לכך: "ולא חכם"! שהרי כה זקוקים אנו עדיין לרחמיו וחסדיו, ואיך עלה בדעתנו למרוד בו! תלויים אנו בחסדו בכל נשימה ונשימה, וגם בצאתנו מן העולם הלא תהיינה עינינו נשואות לו יתברך שיצילנו מרדת שחת ויזכנו לגן העדן ויקימנו לתחיית המתים.

חובות הלבבות

שער התשובה

עיונים

ולכך זקוקים אנו ליותר רחמים ממה שצריכים אנו לפרנסתנו כאן, וכמו שאומרים אנו בתפילה "מכלכל חיים בחסד, מחיה מתים ברחמים רבים". ואם נפנה לו חלילה עורף כאן, יפנה לנו עורף שם, ומי ירחם עלינו בלתו! וזהו שאומר הכתוב: "הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך" ואיך יכול אתה לכפור כך בטובתו של מקום ולהמרות רצונו. ועוד: "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור", זכור את חיי הנצח המצפים לך, בהם תזדקק כל כך לרחמיו!

חובות הלבבות

שער התשובה

ביישר לבב

בפרק זה מבאר רבנו את הסיבות שעל ידן יתעורר האדם לשוב בתשובה.

אבל אופן ההערה - התעוררות האדם לחזור בתשובה, **יהיה לארבעה דברים** - תלויה בארבע סיבות, ואבאר אותן להלן.

האחד - הגורם הראשון להתעוררות לתשובה הוא **מחוזק הכרת האדם את אלהיו** - עומק הכרתו של האדם ברוממות אלוקיו, **ובחינתו בהתמדת טובתו עליו** - והתבוננות בטובותיו התמידיות עמו, **והתבוננות נוספת במה שהוא חייב לו עליה מן עבודתו** - בחובותיו כלפי הבורא כתמורה לרוב טובותיו **ולשמור מצוותיו ולהיזהר ממה שהזהיר** - ובחובתו להימנע ממה שאסר בתמורת לטובותיו אלה.

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

אֲבָל אוֹפֶן הַהֶעָרָה יִהְיֶה לְאַרְבָּעָה דְבָרִים.

הָאֶחָד, (א)מֵחִזֻּק הַכָּרַת הָאָדָם אֶת אֱלֹהָיו, וּבְחִינָתוֹ בְּהַתְמָדַת טוּבָתוֹ עָלָיו, וּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב עָלֶיהָ מֵעֲבוֹדָתוֹ וְשָׁמֹר מִצְוֹתָיו וְהִזָּהֵר מִמַּה שֶּׁהִזְהִיר.

עיונים

א. מחוזק הכרת האדם את אלוהיו. אמרו חז"ל (יומא פו, ב): תשובה מיראה - זדונות נעשות לו כשגגות, ובתשובה מאהבה - נעשות לו כזכויות. מצינו ביאור הדברים בדברי רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל ('מכתב מאליהו' ב, עמ' 80), והיינו כי השב מיראה, כלומר, שירא עכשיו ממשפטי ה' יותר מאשר בעת שחטא, ולכן מתחרט על מה שחטא בהכירו עכשיו בגודל החטא. נמצא שאילו כשחטא הייתה לו את היראה שיש לו עכשיו לא היה מזיד לחטוא, אם כן אפילו אם חטא בעבר במזיד, מכל מקום כלפי היראה שיש לו עתה ושבזמן החטא הייתה חסרה לו, אם כן חטאו נבע מחסרון מסוים בהכרה, שהיא כשגגה, ולכן מחשיב לו הקב"ה את המזיד לשוגג (ומכיון שהיראה לא הייתה מונעת אותו מלחטוא בשוגג נחשב לו על כל פנים לשוגג). בדומה למסופר על רבינו סעדיה גאון שהיה שב בתשובה כל יום על עבודת ה' של היום שעבר, וטעמו כי אילו הכיר את הקב"ה אתמול כמו שהתעלה להכירו היום היה עובדו אתמול במדרגה גבוהה יותר, נמצא שחיסר אתמול בשוגג מחוסר ידיעה בעבודת ה' ועל זה שב.

אך השב בתשובה שלימה מאהבת ה' יתברך, בכך מקדש הוא שם שמים, כי כששב ומתחרט

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וְהוּא כְּעֶבֶד הַבּוֹרֵחַ מֵאֲדוֹנָיו, כְּשֶׁהוּא חוֹשֵׁב בַּטּוֹב אֲשֶׁר גְּמָלוֹ, יָשׁוּב אֵלָיו לִרְצוֹנוֹ, לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מֵהַמְרוֹתוֹ וּבָרְחוֹ מֵעֲבוֹדָתוֹ. — וְהוּא הָעֶבֶד הַמֵּפִיק דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וּמֵבִין נְתִיב הַהַצָּלָה, וְהוּא רָאוּי לְסָלַח לוֹ וּלְקָרֵב אוֹתוֹ, וּבְכָמוֹהוּ נֶאֱמַר (יִרְמְיָה ד, א)**: אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ אֵלַי תָּשׁוּב, רְצוֹנוֹ לוֹמַר אִם**

וברחו מעבודתו - וגם על כך שמרד באדנותו וברח ממנו. — **והוא העבד המפיק דרך הטובה** - עבד זה שהתעורר מעצמו ללכת בדרך הישרה, **ומבין** - והשכיל מדעתו מהו **הנתיב** שיוביל אותו אל **ההצלה** והמפלט, **והוא ראוי לסלוח לו** - עבד זה ראוי לסליחת אדונו וזכאי הוא לה ועתיד אדונו **לקרב אותו** - אליו כבתחילה. **ובכמוהו** - ועל המתעורר לתשובה באופן זה **נאמר (ירמיה ד, א): 'אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב', רצונו לומר, אם**

עיונים

ומכיר את שפלות החטא ואת רוממותו יתברך, ומתבונן בעוצם חסדי ה' יתברך שמשפיל את עצמו כביכול לתוך טומאתו כדי לקבל את תשובתו ("והקב"ה בעצמו, שלא על ידי שליח, מתקן את עוונו ורוחץ צואת עוונו" - תומר דבורה), ומשמשים מסייעים לו לעלות משאול תחתית. אז על ידי הכרה זאת מתעוררת בו אהבה עזה אל ה' יתברך; וכל שמעמיק יותר בחרטה ומכיר יותר גנות העבירה, גדולה יותר הכרת הטוב שלו כלפי הקב"ה, ומתוך אהבתו דבק יותר בהקב"ה. ולכן "במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים" (ברכות לד, ב), כי רק בעל התשובה מכיר במידה כזאת את חסדי ה' יתברך, שמתגלים עליו בעוצם רב כזה, ורק הוא מגיע על ידי זה לדבקות כזאת. אכן הרי שהעבירה הביאה אותו להכיר בכך, ולכן השב מאהבה - שתשובתו הגדולה באה מתוך הכרת חסדי ה' יתברך - עבירותיו נעשין כזכויות, כי כיון שנתעלה לאהבה גדולה זו בגרם החטא, דן הקב"ה עליהם ברוב חסדיו בבחינת זכויות, מאחר והוברר על ידי זה למפרע, שחטאיו הם שהביאו אותו למדרגתו העליונה, ונמצאו כי חטאיו היו סיבות לקידוש ה' ולכן נחשבים הם לזכויות.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

תָּשׁוּב לִרְצוֹנְךָ קֹדֶם בּוֹא הָעֹנֶשׁ עָלֶיךָ, אֲקַבֵּל תְּשׁוּבָתְךָ וְאֶסְחַר בְּךָ לַעֲבוֹדָתִי. וְאִם תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד, וְלֹא תִבְרַח מֵעֲבוֹדָתִי, וְנִשְׁבַּעְתָּ בִּשְׁמִי בֶּאֱמֶת, וְלִבְּךָ לָשׁוּב אֵלַי בֶּאֱמוּנָה, יִתְבָּרְכוּ בְךָ גּוֹיִם וּבְךָ יִתְהַלָּלוּ. וְהַתְּשׁוּבָה עַל כָּל הַהֶתְנָאִים הִיא מַה שֶּׁאָמַר: וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ, וְהַכָּתוּב מֵהֶם (מַלְאָכִי ג, ז)[ב]**: שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם.**

תשוב לרצונך - אם תתעורר מעצמך לשוב אלי ומרצונך הטוב קודם **בוא העונש עליך** - בטרם תחוש את מרירות העונש, 'אלי תשוב', כלומר: אז **אקבל** את **תשובתך** ושוב **אבחר בך לעבודתי** - ואחפוץ בעבודתך לפני. וממשיך הפסוק ואומר: 'ואם **תסיר שיקוציך מפני** - ואם תסלק את פסילי העבודה הזרה ותתנתק מהם באופן מוחלט **ולא תנוד**' - ללא שום תנודה, כלומר, **ולא תברח מעבודתי**, 'ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה' - **ונשבעת** [-ותשבע] **בשמי באמת, ולבך** - ותחדיר בלבך החלטה נחושה **לשוב אלי באמונה** - באמת, שכרך יהיה **שיתברכו בך גוים** - אז אחזיר אותך לרום המעלה, עד שהגויים יאחלו לעצמם להיות כמוך, **ובך יתהללו** - ובך יתפארו. **והתשובה על כל התנאים** - נמצא, שהשכר המובטח בעבור קיום התנאים המוזכרים בפסוקים אלה, **היא** [הוא] **מה שאמר: 'והתברכו בו גוים ובו יתהללו', והכונה היא: שבך** יתפארו. [יש לציין שפירושו של רבנו שונה מפירושם של רש"י ויתר המפרשים. נבואתו של ירמיהו שצוטטה לעיל אומרת: "אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני **ולא תנוד**. ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גויים ובו יתהללו". רש"י ויתר המפרשים מבארים את המילים "ולא תנוד" כהבטחת שכר, היינו שכאשר תסיר את שקוציך - לא תנוד ולא תיאלץ לגלות מארצך ולצאת לארצות נכר. לעומת זאת רבנו מפרש את המילים "ולא תנוד" כתנאי נוסף שהתנה הקב"ה עם ישראל, ופירושו, שלא תברחו מעבודתי. ההבטחה מוזכרת בהמשך הפסוקים "והתברכו בו גויים" וגו' היא השכר המובטח על קיומם של התנאים האלה (פת לחם)]. **ונאמר (מלאכי ג, ז): 'שובו אלי ואשובה אליכם'** - ואף אני אשוב ואסוכך עליכם בהשגחתי ואיטיב עמכם.

עיונים

ב. שובו אלי ואשובה אליכם. רבינו יונה ב'שערי תשובה' (ש"א א') כתב וז"ל: "והתבאר בתורה כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהרה להשיג מעלת אהבתו

וְהַשֵּׁנִי, בְּעֵת שֶׁתְּבוֹאֵהוּ תּוֹכַחַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ

לתשובה היא התוכחה. **בעת שתבואהו תוכחת הבורא יתברך**

והשני - סיבה נוספת שעשויה לעורר את האדם

עיונים

שנאמר ושבת עד ה' אלוקיך וגו', ואומר בגוף הענין ומל ה' אלוקיך את לבבך ואת לבב זרעך, להשיג אהבתו". ע"כ.

ובספר 'פחד יצחק' (ר"ה מאמר ו') העיר, מדוע הוצרך רבינו יונה להביא פסוק מיוחד שיש סייעתא דשמיא לבעל תשובה כאשר אינו יכול להתגבר על יצרו, והלא כלל הוא כי כל הבא להטהר מסייעין לו, ובודאי שלא נגרע הבעל תשובה מכל הבא להטהר.

וכתב: ומבואר בזה שעזר ה' המיוחד לבעל תשובה, וסייעתא דשמיא המובטחת לכל הבא ליטהר, הם שני דברים שונים. ואכן כך מוכרח ממקורות הדברים, שהרי ענין 'הבא להטהר מסייעין לו' למדים מפסוקים שבדברי קבלה 'ולענוים יתן חן' (יומא לח, ב), או מן הפסוק 'והתקדשתם והייתם קדושים' (יומא לט, א), ואילו עזר ה' המיוחד לשבים' מקורו, כמו שכתב רבינו יונה הנ"ל, מן הכתוב בתורה 'ומל ה' אלוקיך את לבבך', עכ"ד.

בספר 'לתשובת השנה' פירש על פי זה את הפסוק בזכריה (א, ג) "כה אמר ה' צבאות שובו אלי נאם ה' צבאות ואשוב אליכם אמר ה' צבאות", שיש סייעתא דשמיא מיוחדת לחוזר בתשובה, כלומר ש"שובו אלי" מעורר התקרבות מיוחדת מה' יתברך - "ואשובה אליכם" ודו"ק.

וגדר הסייעתא דשמיא המיוחד לבעלי תשובה יתר מכל הבא להטהר - לפי שיטת רבינו יונה, עיין שם ב'פחד יצחק' שביאר בארוכה, ותוכן דבריו בקיצור: שהבא להטהר מובטחת לו הנהגה של סיוע שכוחות הטהרה שלו יקבלו תקיפות יתירה על ידי העזר משמים שישולח לו. אבל בבעלי תשובה, דייק רבינו יונה בלשונו "יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהרה להשיג מעלת אהבתו", היינו שמתהוים אצלם כוחות קדושה חדשים ונעשה שינוי טבע בנפשם [כלשון רבינו יונה: "כאשר אין יד טבעם משגת" ודו"ק], וזהו שלמידים את הסיוע למי שבא לטהר מפסוק 'ולענוים יתן חן', כלומר, הסיוע הוא בגדר נתינת חן בלבד. ואילו הסיוע הניתן לבעלי תשובה למדים מפסוק 'ומל ה' אלוקיך את לבבך', כלומר בגדר מילת הלב, שינוי מהותי בגופו של דבר, עכ"ד.

והוסיף ב'לתשובת השנה', שבזה מובן שזוכה הבעל תשובה "להשיג מעלת אהבתו" (כלשון רבינו יונה), שהיא מעלה גדולה מאד שאין כל חכם זוכה לזה (כדברי הרמב"ם פ"י מהלכות תשובה ה"ב), שכל זה נכלל בסייעתא דשמיא המיוחדת לבעלי תשובה למעלה מכוחות הטבע שלהם ודו"ק.

וְהַכְּלָמָתוֹ עַל רֹעַ מַעֲשָׂיו וּמִפְעָלָיו, בֵּין עַל יְדֵי נָבִיא דּוֹרוֹ אִם יִהְיֶה בְּזְמַן הַנְּבוּאָה, אוֹ מִתּוֹרַת יְיָ הַנֶּאֱמָנָה, אוֹ מִפִּי מוֹרֵה לַעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, אֲשֶׁר הוּא טַעֲנַת הַבּוֹרֵא עַל בְּרוּאָיו, וְאֵין דּוֹר מִן הַדּוֹרוֹת רֵיק מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קִדּוּשִׁין עב, ב)**:**[ג] **עַד שֶׁלֹּא כָּבְתָה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל**

והכלמתו - בעת שיקבל תוכחה על דרכו הרעה וייבוש וייכלם **על רוע מעשיו ומפעליו** [-ופעולותיו], יתעורר האדם להכיר במצבו ולשוב. האפשרות לשמוע תוכחה קיימת בכל מקום ובכל זמן, **בין אם על ידי נביא** דורו המוכיח ומעורר את אנשי הדור, **אם** יהיה **בזמן הנבואה** - אם הוא חי בתקופה שקיימת בה נבואה, **או** יקבל האדם את התוכחה **מתוך** לימוד **תורת ה' הנאמנה** [-האמיתית] המורה לאדם לצעוד בדרך הישר ולא לסטות לדרכים עקלקלות, **או** יקבל תוכחה **מפי מורה** הצדק שבדורו, המדריך את העם **לעבודת האלהים** - ומודיע להם את המעשה אשר יעשון ומזהירם להתרחק ממכשול. האפשרות להתעורר בעקבות ביקורת **אשר הוא טענת הבורא על ברואיו** - היא טענה ניצחת לכל הסוטים מדרך הישר, היא סותמת את פיהם של החוטאים ואינה מאפשרת להם להיתלות בתירוצים, כיוון שבכל זמן יימצא אדם המעורר ומוכיח את בני דורו, **ואין דור מן הדורות ריק ממנו** - ובכל דור ללא יוצא מן הכלל מעמיד הקב"ה חכם ומוכיח בשער. כך שאין דור שיכול להצטדק לפני האלוקים בטענה שחטא מתוך שכחה ובשגגה ולפטור את עצמו מן הדין. [כוונת רבנו היא, שהעובדה שבכל דור ובכל תקופה העמיד הקב"ה אדם שמעורר את לב בני האדם לתשובה, היא טענה הדוחה את הצטדקותם של בני האדם. ללא טענה זו אפשר שהאדם היה מצדיק את עצמו ואומר שבהיסח דעת או מתוך שכחת לבו הלך בדרך שובב ולא היה מי שיבקר אותו, יפקח את עיניו ויעוררו לשוב (פת לחם)], **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה** ובכל דבריהם הדגישו שלא נותר דור יתום בלי מוכיח ומורה דרך (**קדושין עב, ב**)**: עד שלא כבתה שמשו של**

עיונים

ג. עד שלא כבתה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע תלמידו. ובגמרא שם: "ללמדך, שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו".

ולכאורה אם כן למה צריך להצטער בסילוקו של הצדיק, והלא יש כבר צדיק אחר במקומו? והביא החיד"א בספרו 'מראית העין' מספר טעמים שמחמתם ראוי להצטער במיתת הצדיק: א'.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

מֹשֶׁה זָרְחָה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ תַּלְמִידוֹ, עַד שֶׁלֹּא כָּבְתָה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל עֵלִי זָרְחָה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל הָרָמָתִי, עַד שֶׁלֹּא כָּבְתָה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל אֵלְיָהוּ זָרְחָה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל אֱלִישָׁע. יוֹם שֶׁמֵּת רַבִּי עֲקִיבָא נוֹלַד רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה יִמְצֵא בְּכָל הַדּוֹרוֹת וּבְכָל הָאֲרָצוֹת, לֹא יֶחְסַר קוֹרֵא אֶל הָאֱלֹהִים וְאֶל

הרמתי והתחיל שמואל, שנקרא על שם מקומו - רמתיים, להתנבא. **עד שלא כבתה שמשו של אליהו** הנביא - **זרחה שמשו של אלישע. יום שמת רבי עקיבא נולד רבנו הקדוש. ועל הדרך הזה ימצא בכל** מהלך **הדורות ובכל הארצות** - ובכל מקום בעולם: תמיד השאיר ה' בעולם צדיק שיוכל להוכיח את בני דורו ולהדריכם בדרך הישר, **ולא יחסר** בשום זמן שליח הבורא שנשלח להיות **קורא לשוב אל האלהים ואל**

עיונים

שהצדיק שיבוא תמורתו, אין וודאות שיהיה בעיר ובמקום שהיה הצדיק הקודם, ועל כן ראוי לבני העיר שהצדיק היה יושב בקרבם שיצטערו על כך. ב'. כיון שהצדיק שנפטר היה כבר גדול ושלם, ואילו הצדיק שנולד, עוד יקח לו מספר שנים עד שיגדל למעלתו של הראשון, ובינתיים החיסרון קיים.

ובזה ביאר מה שאמרו חז"ל (שיר השירים רבה ו, ה), 'תלמיד חכם אם מת מי מביא לנו תמורתו', דמדויק כאן שני דברים, 'מי מביא לנו', דיתכן שיבוא למקום אחר, ובנוסף חסר לנו 'תמורתו', כיון שבנתיים עוד לא גדל כצדיק שנפטר.

בספר 'יערות דבש' (ח"א דרוש ג') ביאר לפי מאמר זה, מה שאמרו במסכת מגילה (יג, ב), 'תנא, כיון שנפל פור בחודש אדר שמח (המן) שמחה גדולה, אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד', ולכאורה למה הקדימו את מיתתו ללידתו, הרי בתחילה נולד ואחר כך מת, והיה צריך לומר 'ולא היה יודע שבשבעה באדר נולד, ובשבעה באדר מת'. אלא שאין הכוונה למשה רבינו, אלא לצדיק שנולד במקומו, ואמרו שהמן לא ידע שאף על פי שמשה רבינו מת, מכל מקום כבר נולד צדיק אחר במקומו.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

עֲבוֹדָתוֹ וּמוֹרֶה וּמלמד **את תורתו.**

והשב הזה - בעל תשובה זה, שהתעורר לחזור לעבודת ה' מתוך שמיעת התוכחה, הריהו **כעבד** - דומה לעבד **שברח מעבודת אדוניו, ופגע** - ופגש בו **עבד** אחר **הנאמן לאדוניו, והוכיחו על ברחו מאדוניו** - על בריחתו מרבו, **ויעץ אותו** - ושידל אותו **לשוב אליו, והבטיחו** שאדוניו **ימחול לו, והזכירו רוב טובותיו וחסדיו עליו** - והזכיר לו את הטובות ואת החסדים הרבים שאדונו היטיב עמו, וקיבל העבד את דבריו **ושב אליו** [אל אדוניו] **ונכנע אליו** - והכניע את עצמו לפניו.

וְהַשָּׁב הַזֶּה כְּעֶבֶד שֶׁבָּרַח מֵעֲבוֹדַת אֲדוֹנָיו, וּפָגַע עֶבֶד נֶאֱמָן לַאדוֹנָיו, וְהוֹכִיחוֹ עַל בָּרְחוֹ מֵאֲדוֹנָיו, וְיָעַץ אוֹתוֹ לָשׁוּב אֵלָיו, וְהִבְטִיחוֹ שֶׁיִּמְחַל לוֹ, וְהִזְכִּירוֹ רֹב טוּבוֹתָיו וַחֲסָדָיו עָלָיו, וְשָׁב אֵלָיו וְנִכְנַע אֵלָיו.

וְהַשְּׁלִישִׁי, כְּשֶׁהוּא רוֹאֶה נִסָּיוֹן הַבּוֹרֵא וְחֹזֶק עָנְשׁוֹ לְמִי שֶׁהָלַךְ בְּדַרְכּוֹ לָצֵאת מֵעֲבוֹדָתוֹ, יִוָּסֵר בּוֹ וְיָשׁוּב אֶל יְיָ מִיִּרְאָתוֹ עָנְשׁוֹ וְנִקְמָתוֹ הַחֲזָקָה. — וְהוּא כְּעֶבֶד הַבּוֹרֵחַ מֵאֲדוֹנָיו,

והשלישי - סיבה נוספת המעוררת את לב האדם לשוב בתשובה היא יראת העונש, עונש המוטל על הזולת. **כשהוא רואה נסיון** - כשהאדם רואה ניסיונות הבאים מאת **הבורא וחוזק ענשו למי שהלך בדרכו לצאת מעבודתו** - ואת העונשים המרים שהוא מטיל על מי שבחר ללכת בדרך נלוזה והתרחק מעבודתו, הוא עשוי להתעורר לתשובה. העונשים אינם רק מכה של זעם, אלא מטרתם לבחון את החוטא האם יחזור על ידי כך בתשובה. [פירוש הדבר שכאשר יראה האדם את העונשים הפוגעים בעוברי רצונו יתברך, אותם עונשים הבאים כדי לנסות ולבחון אותם אם ילמדו לקח וישובו מדרכם הרעה, ייקח לעצמו מוסר וישוב בתשובה (טוב הלבנון)], **יוסר בו** - האדם לומד מוסר ממראה העונשים המוטלים על אחרים, **וישוב אל ה'** - וחוזר לעבודת ה' **מיראתו ענשו ונקמתו החזקה** - מפחד עונשו וחומר נקמתו. — **והוא** - בעל תשובה זה, החוזר בתשובה בשל מראה עונשם של החוטאים, הריהו **כעבד הבורח מאדוניו** - הוא דומה לעבד שברח מפני אדונו,

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

כְּשֶׁיִּשְׁמַע מַה שֶּׁהָיָה מֵעָנְשׁוֹ לְמִי שֶׁבָּרַח מִמֶּנּוּ כָּמוֹהוּ, וְיָסֻר בּוֹ, וְיָשׁוּב מִתַּחַנֵּן אֶל אֲדוֹנָיו לִמְחֹל לוֹ וְלִסְלֹחַ עָוֹנוֹ קֹדֶם שֶׁיְּבֹאֻנוּ הָעָנֶשׁ. וְעַל כֵּן אָמַר הַכָּתוּב (ויקרא יח, כח): (ה)וְלֹא תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם.

וְהָרְבִיעִי, (ה)כְּבוֹא עָנֶשׁ הַבּוֹרֵא עָלָיו בְּמִין שיצא הקצף עליו ובטרם יעניש אותו. **ועל כן** - ועל דרך זו אזהרתו של הקב"ה לעם ישראל שלא לנטות אחרי מנהגי הגויים כוללת גם את תיאור עונשם, וכבר **אמר הכתוב (ויקרא יח, כח): 'ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם'**, כלומר, התבוננו בעונשם של מי שישבו בארץ לפניכם ונענשו על עוונותיהם וחטאיהם, ולימדו מוסר מתולדות חייהם; אם נענשו על מעשיהם, תדעו שלא ללכת בדרכם.

והדבר **הרביעי** המעורר לתשובה ניכר **כבוא עונש הבורא עליו** - כאשר יבוא עונש על **האדם** עצמו **במין**

עיונים

ד. ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. מקרא זה נאמר לישראל בעודם במדבר, ושבעת העמים עדיין יושבים על אדמתם, והכתוב אומר "כאשר קאה את הגוי", זה מכבר. אתמהה.

אלא שהבורא יתברך הינו למעלה מן הזמן. עבר ועתיד הם בשוה אצלו. לכך גלוי לפניו שהארץ תקיא את העמים, כאילו שזה כבר אחר המעשה. דבר נפלא הוא זה לעיני כל ישראל, איך שהתורה מדברת על העתיד ממש כעל העבר, והדברים מתקיימים ומתבררים. כיוצא בזה מה שנאמר "לא מאסתים ולא געלתים" (דברים כו, מד), בלשון עבר, והוא הבטחה לעתיד, המתקיימת לעינינו בכל הדורות. כמו שכתב הרמב"ן שזה הפלא הגדול ביותר, איך אומה שלמה תתפזר בכל העולם, ובכל זאת ישמרו על צביונם וישארו יהודים ('משנת רבי אהרן', ח"ג).

ה. כבוא עונש הבורא עליו במין ממיני הצרות. על הכתוב "ואתה תצוה" (שמות כז, כ) כתב ב'מדרש רבה' (לו): הדא הוא דכתיב "זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך" וכו' אלא מה הזית

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

ממיני הצרות - בצרות שונות שיתרגשו עליו. **או** אז יתעורר וישוב, **וכיון שהרגיש בו נעור והקיץ משנתו** - וכשהוא מרגיש בכך, הוא מתנער ומקיץ משנתו, **ושב אל האלהים מחטאו** - וישוב אל השם. **והוא** - בעל תשובה זה, המתעורר לחזור בתשובה בעקבות העונש שקיבל, הריהו **כעבד הבורח מרבו** - ונמלט מבית אדונו, **אשר שלח אליו מי שייסרנו ויעננו** - ורבו שלח בעקבותיו שליח שייסר ויענה אותו **על ברחו** - על שברח **מעבודתו, וכאשר** ראה העבד שהשליח **הגיע אליו** ובכוונתו לייסרו, **מיד ברח** העבד ושב במהירות **אל אדוניו, מתוודה מחטאיו** - והתוודה בפניו על שברח ממנו **ומבקש מחילתו**

כשישמע מה שהיה מענשו למי שברח ממנו כמוהו - וכאשר הגיעה אליו השמועה על העונש החמור שספג כל מי שברח מאדונו כמוהו, **ויוסר בו** - הוא לוקח מכך מוסר, ומתוך כך **ישוב מתחנן אל אדוניו למחול לו ולסלוח עוונו קדם שיבואנו העונש** - הוא שב אל אדוניו, ומתחנן אליו שימחל ויסלח לו לפי

מִמִּינֵי הַצָּרוֹת, וְכֵיוָן שֶׁהִרְגִּישׁ בּוֹ נֵעוֹר וְהֵקִיץ מִשְּׁנָתוֹ, וְשָׁב אֶל אֱלֹהִים מֵחָטְאוֹ. — וְהוּא כְּעֶבֶד הַבּוֹרֵחַ מֵרַבּוֹ, אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו מִי שֶׁיְּיַסְּרֶנּוּ וְיַעֲנֶנּוּ עַל בָּרְחוֹ מֵעֲבוֹדָתוֹ, וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעַ אֵלָיו, בָּרַח אֶל אֲדוֹנָיו מִתְוַדֶּה מֵחָטְאָיו וּמְבַקֵּשׁ מְחִילָתוֹ

עיונים

הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואחר כך מורידין אותו וכו' ונחבט וכו', טוחנין אותו ואחר כך מקיפין אותו בחבלים ומביאין אבנים, ואחר כך נותנים את שמנן. כך ישראל, באין אומות העולם וחובטין וכו', ואחר כך עושים תשובה, והקב"ה עונה להם הוי זית רענן יפה פרי תואר. עכ"ד המדרש.

ויש לתמוה: מן הדרש משמע לכאורה כי ישראל אינם עושים תשובה אלא רק מתוך אילוץ שמאלצים אותם וחובטין בהם אומות העולם. והרי אין זה שבח כי אם גנאי הוא לישראל שאינם באים לידי תשובה מאהבה.

אלא כך הוא פירושו: אם אמנם היו ישראל עושים תשובה רק מתוך דוחק וצער, אכן היה מקום לומר שאין תשובה זו ראויה. על כן באו חז"ל ואמרו שאין הדבר כן, אלא דומים ישראל לזית. כשם שאין לומר שהשמן נוצר ונולד על ידי החבטות והטחינה, אלא ודאי גם קודם היה שמן, אלא שהיה טמון בתוך הפסולת, וכשמסלקין הפסולת ממילא מתגלה השמן.

כך הם ישראל. במהותם ובשורשם הם זכים וטהורים, אלא שלעתים דבקה בהם פסולת. לשם כך באים יסורים המסירים מהם את הפסולת, ואז מתגלה הטוב האמיתי הצפון בהם. אין החבטות והיסורין עושים אותם טובים, אלא רק מגלים את פנימיותם האמיתית.

וזהו כעין שכתב הרמב"ם (הלכות גירושין פרק ב') בטעם "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני" ('שם משמואל', שמות שם).

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וּסְלִיחָתוֹ. וּבְכָמוֹהוּ נֶאֱמַר (מִשְׁלֵי א, כז-כח)**: בְּבֹא כְשׁאָה פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה יֵאֶתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה,** [ז]**אָז יִקְרָאֻנְנִי וְלֹא אֶעֱנֶה, וְאָמַר** (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב לג, יב)**: וְכְהָצֵר לוֹ חִלָּה אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהָיו וַיִּכָּנַע מְאֹד.**

גזירה נוראה שהיא כמו שואה מפחידה, **ואידכם כסופה יאתה** - וכשתגיע צרתכם כמו רוח סערה וסופה, **כבוא עליכם צרה וצוקה, אז יקראונני** וישובו בתשובה, אולם אז לא אקבלם **ולא אענה**' - מפני שאין זו תשובה בלב שלם. התעוררות זו אינה אלא חזרה למראית עין בלבד, ואין בה כוונה אמתית או חרטה כנה. כל תקוותה ומטרתה הן כדי להיחלץ מן הצרות (לפי מאירי ומצודת דוד). הרי שכשישוב האדם מפני הצרות הבאות עליו, אין תשובתו רצויה ומקובלת לפני האלוקים כתשובתו של השב קודם שבאו עליו עונשים, שהרי כפי שנתבאר בפסוק שכאשר יקראו אל ה' בעת הצרה, לא יענה. אמנם התשובה מועילה בכל מצב, אולם דרגותיה שונות לפי הנסיבות שבהן נערכת (טוב הלבנון), וכעין זו הייתה תשובתו של מנשה המלך - תשובה בשל צער וייסורים, כמו **שנאמר** עליו כאשר נלכד בנחושתיים בידי מלך אשור (**דברי הימים־ב לג, יב**)**: 'וכהצר לו** - ובעת מצוקתו, **חלה את פני ה' אלהיו** - התחנן לפני ה' אלוקיו **ויכנע מאד** מלפני אלוהי אבותיו'. הפסוק בדברי הימים מציין את רחמיו של הקב"ה, שקיבל את תשובתו של מנשה, אף על פי ששב אל ה' מחמת הצרה שבאה עליו (טוב הלבנון).

עיונים

ו. אז יקראונני ולא אענה. בפרשת וילך (דברים לא, יז-יח) נאמר: "וחרה אפי בו וגו' ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלוקי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלוהים אחרים". והקשה הרמב"ן (שם), כיון שכבר הודה על החטא, ואמר ש"על כי אין אלוקי בקרבי מצאוני הרעות האלה", מדוע נאמר אחר כך "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם" ואין מתקבלת תשובתם, חרטתם ווידוים?

ברם צריך האדם לדעת שהייסורים הבאים עליו מה' יתברך, הם הכאה מכוונת, כאב המכה את בנו. אין זה כמו אדון המסתיר פניו מעבדו ואינו משגיח עליו, וממילא חשוף הוא ופגיע לייסורים, אלא ייסורים אלו מכוונים הם מאבינו שבשמים.

וסליחתו בתחנונים, שימחל ויסלח לו.

וכמוהו - ועל בעל תשובה כזה, החוזר לעבודת ה' מפני העונשים והצרות שתקפו אותו עצמו, **נאמר** (**משלי א, כז-כח**)**: 'כבוא כשואה פחדכם** - כשתבוא עליכם

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וְהַמַּצְלִיחַ, הַשָּׁב אֶל הָאֱלֹהִים בַּפָּנִים הָרִאשׁוֹנִים. — וְתַחְתָּיו בְּהַצְלָחָה וּבְקִבּוּל, מִי שֶׁלֹּא שָׁב עַד שֶׁבָּאַתְהוּ תּוֹכַחַת הַבּוֹרֵא, וְהֵם הַפָּנִים הַשֵּׁנִיִּים. — וְתַחְתָּיו בְּהַצְלָחָה וּבְקִבּוּל, מִי שֶׁלֹּא שָׁב עַד שֶׁחָלָה הָרָעָה עַל סְבִיבָיו. — וְתַחְתָּיו בַּקִּבּוּל וְהַחֲזָרָה, מִי שֶׁלֹּא שָׁב עַד שֶׁחָל עָלָיו הָעֹנֶשׁ וְנִתַּיֵּסֵר בּוֹ. וְהוּא הָרָחוֹק שֶׁמַּשְׁבִּים לְקַבֵּל הָאֱלֹהִים תְּשׁוּבָתוֹ וְלִמְחֹל חֶטְאוֹ, עַד שֶׁיָּשׁוּב אֶל יְיָ וְיִרְאֶה

[ז]

והמצליח - ודרך התשובה המוצלחת ביותר והרצויה ביותר לפני האלוקים היא תשובת האדם השב **אל האלהים** שלא בשל צרה ומכאוב, אלא **בפנים הראשונים** - מתוך הכרה בחסדיו של ה' עמו ובשל רצונו הטוב, כפי שהוזכר לעיל בתיאור הגורם הראשון לתשובה. — **ותחתיו בהצלחה ובקיבול** - ואפשרות פחותה ממנה בחשיבותה וגם פחות מתקבלת לפני ה' היא תשובתו של **מי שלא שב עד שבאתהו** - עד שהגיעה אליו **תוכחת הבורא, והם**, אותם דברי תוכחה וביקורת הם **הפנים השניים** - הסיבה השנייה להתעוררות האדם לתשובה. — **ותחתיהם בהצלחה ובקיבול** - ודרך תשובה פחותה עוד יותר ורצויה פחות לפני האלוקים ביחס לקודמותיה היא תשובתו של **מי שלא שב עד שחלה הרעה על סביביו** - הוא מי ששב בתשובה רק לאחר שנוכח לראות שפגעה הרעה בחוטאים שסביבו. — **ותחתיו בקיבול והחזרה** - והדרגה הפחותה ביותר של החזרה בתשובה היא תשובתו של **מי שלא שב עד שחל עליו העונש ונתייסר בו** - מי ששב בתשובה רק לאחר שכבר פגע העונש בו עצמו ולמד ממנו מוסר - תשובתו היא ה"נמוכה" ביותר. **והוא הרחוק שבשבים** - והוא הרחוק ביותר מכל בעלי התשובה מלקבל **האלהים תשובתו ולמחול חטאו** - הסיכויים שתתקבל תשובתו ויימחלו חטאיו מועטים ביותר. כל זאת - **עד שישוב אל ה' ויראה**

עיונים

אך החוטאים הללו אומרים: "על כי אין אלוקי בקרבי מצאוני הרעות האלה". היינו, ה' יתברך מסתיר פניו מאיתנו ואינו מביט עלינו, לכן אנו מתייסרים. ובאמת ה"הסתרת פנים" היא, שהחוטא אינו רואה את השגחת ה' יתברך להטיב עמו - בייסורים אלו, וממילא אין זו תשובה גמורה, ועל כן אינה מועילה להסיר מעליו הצרות והייסורים ('משך חכמה', וילך).

ז. והמצליח השב אל האלהים בפנים הראשונים. רבינו מנה כמה גורמים המעוררים את האדם

חובות הלבבות

שער התשובה

ביושר לבב

חֲרָטָה וְהָעָזִיבָה וּבַקָּשַׁת הַמְּחִילָה (ח)בְּלִבּוֹ וּבִלְשׁוֹנוֹ וּבְתְנוּעוֹתָיו, מַה שֶּׁיְּחַיֵּב לְמְחֹל לוֹ וּלְקַבֵּל תְּשׁוּבָתוֹ וְלַעֲבֹר עַל פְּשָׁעָיו.

חרטה והעזיבה ובקשת המחילה - עד שישוב אל ה' בכל ליבו ויתחרט חרטה אמתית וכנה. תשובתו הכנה על כל תנאיה צריכה להיראות **בלבו ובלשונו ובתנועותיו, מה שיחייב למחול לו** - ואז יהיה ראוי לסליחת הבורא ולמחילה על עוונותיו **ולקבל** - ושיקבל את **תשובתו ולעבור** - ויכפר **על פשעיו.**

עיונים

לשוב בתשובה. רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל אמר: כי שלוש בחינות של חזרה בתשובה הננו מוצאים בפרשת נצבים (דברים פרק ל'). הנמוכה שבהם, שעה שכבר פוגעת בו מידת הדין, והוא נותן אל לבו כי הדבר בא לו כעונש על מעשיו. על זה נאמר (שם פסוק א-ב) "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה... והשבות אל לבבך... ושבת". הדרגה הבינונית, כאשר רואה בפורענות הפוקדות את זולתו, וכבר מבין כי יש להתעורר לתשובה ולתיקון המעשים. זהו שנאמר (שם פסוק ז-ח) "ונתן ה' אלקיך את כל האלות האלה על אויבך... ואתה תשוב ושמעת בקול ה'". ואילו הבחינה השלישית, והיא המעולה שבהם, כשמתבונן אדם מעצמו, בדרכיו ובמעשיו, ומתעורר לתקנם ללא כל תזכורת משמים. עליה הכתוב אומר (שם פסוק י') "כי תשוב אל ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך", תשוב אתה לבדך מתוך התבוננות פנימית, וללא כל סיבה חיצונית, אשר איננה מוזכרת בפסוק זה ('פנינים משולחן גבוה', נצבים).

ח. בלבו ובלשונו. רבי אליהו לופיאן זצ"ל ביאר ('לב אליהו', מערכת התשובה עמ' שמז) את הכתוב (הושע יד, ב) "שובה ישראל עד ה' אלהיך" - שובה ישראל עד שהשם שאתה אומר בפיך ומזכירו תמיד, הוא יהיה אלקיך. כלומר, שתדע ותרגיש שהוא מנהיגך ומשגיח עליך בכל פרט ופרט. ולא תהיה יראתך כמצוות אנשים מלומדה.

עליך לדעת כי הכשלון שהיה לך במה שאינך מרגיש ומכיר שה' הוא אלקיך נובע ממה שעברת עבירות ועוונך הוא שגרם לך. זוהי משמעות חלקו השני של הפסוק - "כי כשלת בעונך".

רואים אנו שישנם אנשים המחפשים את ה"מורה נבוכים" שיתרץ להם את קושיותיהם. אך אוי ואבוי לו לאדם שנזקק ל"מורה נבוכים", כי אם זקוק הוא לפילוסופיא וחקירה - חולה אנוש הוא! ומי גרם לו כל זה? העוונות שטמטמו את לבו וטימאו את מוחו ושכלו. "כי כשלת" - דהיינו מה שחלית בכחות הנפש שלך - "בעוונך", עוונותיך גרמו לך זאת.

ולפיכך העצה היעוצה לך היא: "קחו עמכם דברים" - את הדברים שאתה מדבר בפיך אמץ ללבך

חובות הלבבות

שער התשובה

עיונים

וקח אותם עמך. הרגש אותם ברמ"ח אבריך ושס"ה גידיך ובכך תקיים - "ושובו אל ה'". וכמו שנאמר "וידעת היום והשבות אל לבבך" (דברים ד, לט) - ידיעה גרידא אינה כלום, אלא צריכה לשכון בקרבך הרגשה מלאה כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד!

כל זה תלוי ב"והשבות אל לבבך", וכמו שאמר הכתוב: "תנה בני לבך לי". הרחמן הוא יזכנו לשוב בתשובה שלימה לפניו.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

אֲבָל מַפְסִידֵי הַתְּשׁוּבָה רַבִּים מְאֹד, וּכְבָר זָכַרְתִּי רֻבָּם בְּמַה שֶׁקָּדַם מִן הַשַּׁעַר הַזֶּה.

וּמִמַּפְסִידֶיהָ עוֹד, הַהֶסְכֵּם עַל הָעֲבֵרָה, וְהוּא (א)הַהַתְמָדָה עַל עֲשׂוֹתָהּ וְהָאִחוּר מֵהַנִּיחַ אוֹתָהּ, וְלֹא תִתָּכֵן תְּשׁוּבָה עַל זֶה.

אבל מפסידי התשובה - הדברים המעכבים את התשובה ומרחיקים את האדם מלעשותה **רבים** הם **מאד**, **וכבר הזכרתי** את **רובם במה שקדם מן השער הזה** - בפרקים הקודמים של השער הזה [לעיל בפרק ג' מונה רבנו שבעה דברים שעל האדם לדעת כדי שיתאפשר לו לחזור בתשובה. רבנו גם מבאר כל דבר ודבר ומציין מדוע לא יוכל האדם לחזור בתשובה אם אינו יודע דבר זה (פתחי לב)].

ומהם עוד ההסכם על העברה והוא ההתמדה עליה והאיחור מהניחה ולא תתכן התשובה עליה זה - למרות תיאורם של מפסידים רבים בפרקים הקודמים יש להוסיף ולהרחיב **ממפסידיה** של התשובה **עוד** - עניין נוסף העומד למכשול בפני האדם והוא **ההסכם על העבירה** - החלטת האדם לעשות את העבירה, **והוא ההתמדה על עשותה** - ובפרט כשהוא מתמיד בעשייתה **והאיחור מהניח אותה** - ומתאחר מלפרוש ממנה, **ולכן לא תיתכן** החזרה **בתשובה על** חטא קבוע מעין **זה**, מפני שכששונה האדם בחטא, נעשה בעיניו מעשה החטא כהיתר, עד שנדמה לו שאין זו עבירה כלל. לאמיתו של דבר הדברים הפוכים; אפילו עבירה קלה, כשעושים אותה באופן תמידי, היא נחשבת כעבירה חמורה.

עיונים

א. ההתמדה על עשותה וכו' ולא תתכן תשובה על זה. במסכת מועד-קטן (כז, ב): "אמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה - הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך? אלא אימא נעשית לו כהיתר". ומכאן ואילך אין הוא מהרהר עוד בתשובה (ר"ח). ב'נפש יהודה' (על מנורת המאור', נר ג' כלל ח' ח"ד פ"ב) כתב: שכיון ששנה בה הרבה פעמים ומשוקע בה, אינו מחשיב אותה עוד לעבירה, ואינו שב ממנה.

וביאר ב'שפתי חיים' (מועדים ח"א עמ' כא-כב), שכאשר אדם נכשל בחטא מצפונו זועק מתוך

וּכְבָר נֶאֱמַר: אֵין קְמַטָּה בָּעֲבֵרוֹת עִם הַהַתְמָדָה, וְלֹא גְדוֹלָה בָּהֶן עִם בַּקָּשַׁת הַמְּחִילָה. וְהוּא, שֶׁהַהַתְמָדָה מוֹרָה עַל בְּזוֹתוֹ דְּבַר הָאֱלֹהִים, וְשֶׁהוּא מֵקֵל בְּמִצְוָתָיו, וּמְזַמֵּן עַצְמוֹ לְעָנְשׁוֹ, וּבוֹ נֶאֱמַר (בְּמִדְבַּר טו, ל-לא)**: וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ, כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה.**

וכמו שכבר **נאמר: אין קמטה בעבירות** - אין מציאות של עבירה קלה **עם ההתמדה** - כשמתמידים בעשייתה, **ולא גדולה בהן** - ושום עבירה אינה נשארת חמורה **עם בקשת המחילה** - אם מבקשים עליה מחילה. **והוא** - וטעם הדבר, מפני **שההתמדה** בעשיית העבירה **מורה** - מראה ומוכיחה **על בזותו** - שהאדם בז **לדבר האלהים, ושהוא מקל במצוותו והזהרתו** - ושהוא מזלזל במצוותיו ואזהרותיו, ומתוך אי אכפתיות הוא **מזמן** - ומפקיר את **עצמו לענשו** - לעונש הבורא, **וכו** [ועליו] **נאמר (במדבר טו, ל-לא): 'והנפש אשר תעשה ביד רמה** - האדם שיעבוד עבודה זרה בזדון ובחוצפה, **ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה** - חייו ונשמתו של אותו האיש ייעקרו מחיי הנצח של עם ישראל, **כי דבר ה' בזה'** - מפני שזלזל בציווי ה'.

עיונים

פנימיותו לתקן את חטאו ולשוב בתשובה, ואף שפעמים אדם מתעלם מהרגשה זו, אך על כל פנים בפעם הראשונה מצפונו מתעורר ומייסרו. אולם משעבר על אותה עבירה פעם נוספת, אין המצפון תובע ממנו עוד לשוב ואינו מתעורר כלל, ואין האדם חש שיש עוול במעשיו, ולגביו ההרגשה היא ש'הותרה לו' ממש, כי המצפון מת בו [וזהו 'כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו']. ולכן אין עוד תקוה שיחזור בתשובה, אלא על ידי התעוררות מבחוץ מתוך עונשי פורענויות וייסורים שיזעזעוהו ויביאוהו להרהור תשובה. ומבואר ב'מכתב מאליהו' (ח"ב עמ' פד), שהשונה בחטאו משריש בעצמו קלות דעת כלפי חומרת העבירה, ומשום כך כשהוא בא לשוב בתשובה זקוק הוא לחסד ה' שישלים את תשובתו, כמו שנאמר (מלאכי ג, ז) 'שובה אלי ואשובה אליכם', ולולי היה ה' מתקרב אליו בחסדו הגדול ומשלים את תשובתו לאחר שהתעורר הוא ועשה עד מקום שידו מגעת, לא היה די בכל מאמציו כדי להשיג שוב את מדרגת טוהר הלב שהייתה לו לפני חטאו, אשר פגם ואיבד אותה כששנה בחטא, והיה רושם זה נשאר בו גם לאחר התשובה.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וְעוֹד, כִּי הַהַתְמָדָה עַל הָעֲבֵרָה, (ב)וְאִם הִיא קְטַנָּה, הוֹלֶכֶת וּגְדֵלָה בְּהַתְמָדָתוֹ עָלֶיהָ. וְהַגְּדוֹלָה, כְּשֶׁמְּבַקֵּשׁ בְּעָלֶיהָ מְחִילָה עָלֶיהָ, וְעָזַב אוֹתָהּ לְיִרְאַת הָאֱלֹהִים, הוֹלֶכֶת הָלוֹךְ וְחָסֹר וּמִתְמַעֶטֶת, עַד שֶׁתִּתְמַחֶה מִמִּסְפַּר עֲוֹנוֹתָיו, וְיִנָּקֶה מִמֶּנָּה בְּעָלֶיהָ בִּתְשׁוּבָה.

ועוד - ומטעם נוסף חמורה היא העברה הקטנה והקבועה, **כי ההתמדה על העבירה** - כי העובר עבירה שלא בדרך מקרה, אלא נוהג כן באופן מתמיד ונכשל שוב ושוב בשאט נפש בעבירה מסוימת, גם **אם היא** עבירה **קטנה**, היא **הולכת וגדלה בהתמדתו עליה** - היא הופכת לעבירה גדולה, משום שהאדם העושה אותה בקביעות מכפיל את מספרה ומשלש את עוצמתה. **והגדולה** - ולעומת זאת העובר עבירה חמורה, **כשמבקש בעליה מחילה עליה** - כאשר הוא מתחרט על מעשהו ומבקש מחילה, **ועזב אותה ליראת** - ופורש ממנה מפני יראתו מ**האלהים**, היא **הולכת הלוך וחסור ומתמעטת** - העבירה מתמעטת, כביכול נשחקת ומחסירה מכוחה מעט מעט, **עד שתימחה** - עד שהיא נמחקת לגמרי **מספר עוונותיו**, ואז **ינקה** - יתנקה ויטהר **ממנה בעליה בעזרת התשובה שעשה.**

עיונים

ב. ואם היא קטנה הולכת וגדילה בהתמדתו עליה. במסכת עבודה-זרה (יח, א): "אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב (תהלים מט, ו) "עוון עקבי יסובני"? עוונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה [היינו, עבירות שהוא דורך עליהן ומזלזל בהן, לפי שאינן חשובות בעיניו לכלום (רש"י בפירושו השני). ויש מפרשים 'דש בעקביו', שהעבירות נעלמות ממנו, והוא עובר עליהן בהיסח הדעת מחוסר רצינות (הרש"ר הירש, תהלים מט, ו)], מסובים ליום הדין [-מסובבים אותו לעתיד לבוא ביום הדין]". ויש להעיר, מדוע דווקא העבירות "שאדם דש בעקביו" מסובבות אותו ליום הדין ולא העבירות החמורות? וביאר הר"ן בדרשותיו (הדרוש העשירי), שמה שהופך עבירה קלה לחמורה שבחמורות, הוא החזרה עליה שוב ושוב. שאפילו הדבר הקל והחלש ביותר, כגון חוט דק של פשתן, הנקרע בקלות, אם יוכפל פעמים רבות יהיה חזק יותר מחוט של ברזל. וכך הוא גם לגבי עבירות, שמהחמורות אדם נזהר בדרך כלל. אולם העבירות הקלות, מאחר שאדם מזלזל בהן, הוא נכשל בהן פעמים רבות, ומשקלן נעשה כבד ביותר בחשבון העבירות שלו. ואלה אכן יסובבוהו ביום הדין (וראה שערי תשובה לרבינו יונה, שער ג אות קמא).

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

הֲלֹא תִרְאֶה הַחוּט שֶׁל מֶשִׁי כַּמָּה הוּא חָזָק כְּשֶׁיִּכָּפֵל פְּעָמִים רַבּוֹת, וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי עִקָּרוֹ מֵחָלוּשׁ שֶׁבַּדְּבָרִים, וְהוּא רִיר הַתּוֹלַעַת. וְנִרְאֶה הַחֶבֶל הַגָּדוֹל שֶׁל סְפִינָה, כְּשֶׁמְּשַׁמְּשִׁים בּוֹ

ואתן לך על כך משל ודוגמא כדי להמחיש את הדברים. **הלא תראה** - הלא הנך רואה את **החוט של משי** שהוא רפה וחלוש וקל לקורעו, ועם זאת **כמה הוא** חזק **כשיוכפל** - כשכופלים אותו **פעמים רבות, והרי כבר ידעת, כי עיקרו** - כי הוא נוצר **מחלוש שבדברים** - מחומר חלש ביותר, **והוא** ריר - שהוא רוק **התולעת, כידוע. ונראה** - ולעומת זאת תוכל להיווכח גם בהיפוכם של דברים: **החבל הגדול של ספינה** - החבל החזק שמשתמשים בו לקשירת הספינה, **כשמשמשים בו**

עיונים

כתיב: "והיה עקב תשמעון" (דברים ז, יב). פירש רש"י: "אם המצוות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון". מה הן מצוות קלות?

השל"ה הקדוש כותב (ליקוטי של"ה): "כת השניה סוברים, שאין נקרא בעל תשובה אלא העובר על חמורה מהחמורות. דע, כי טעות גדולה טועים אותם האנשים, ואינם בקיאים בחשבון, ואינם יודעים שעתידים שיתנו דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ויצטרפו מעשיהם אחת לאחת. ובהצטרפות עוונות קטנים שאדם דש בהם, יעלו לחשבון גדול, ויהיה יותר מהעבירה הגדולה שבגדולות ושבחמורות, כי אחת לאחת למצוא חשבון". ובהמשך מפרט השל"ה עבירות שכל כך רגילים לזלזל בהן, עד שבקלות יתירה חוטאים בהן, ולא זו בלבד אלא שכלל לא שמים לב שעוברים עליהן!

ומאחר והאדם אינו מתייחס אל המעשים הללו כעבירות, בוחר היצר הרע להתמקד דווקא בהן. כפי שיש שביארו את דברי דוד המלך (תהלים קיט, קה-קו): "נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי. נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך". היצר הרע אינו בא לאחד מאתנו ומנסה לשכנע אותו לא להניח תפילין, אלא הוא מתמקד ב"עוון עקבי", באותם ענינים מזעריים, שאדם אינו מבחין בהם, ומשם, באיטיות ובהתמדה, הוא כובש עוד ועוד.

לפיכך אומר דוד המלך שהשתדלותו התמידית ללמוד תורה היא "נר לרגלי", לאותן עבירות שאדם רגיל לדוש בעקביו וברגליו, שכן התורה מאירה לו ומסייעת לו שלא לעבור עליהן, ומהווה "אור לנתיבתי" - על ידי אותו לימוד כל נתיביו מוארים, וכוחו של היצר הרע איננו מצליח להפיל אותו בעבירות הגדולות, וכתוצאה מכך "נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך".

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

זְמַן אָרֹךְ, הוֹלֵךְ הָלוֹךְ וְחָסֹר, עַד אֲשֶׁר יִפָּסֵק וְיָשׁוּב חָלוּשׁ מִכָּל חָלוּשׁ.

וּכְמוֹ כֵּן (ג)עִנְיַן הַקַּטְנוּת וְהַגְּדֻלּוּת בָּעֲבֵרוֹת עִם הַהַתְמָדָה וּבַקָּשַׁת הַמְּחִילָה. וְעַל כֵּן דִּמָּה אוֹתָם הַכָּתוּב בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה ה, יח): הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא.

זמן ארוך [זמן רב] - כאשר משתמשים בו לאורך זמן, הוא הולך הלך וחסור - נשחק, מתרופף, הולך ונחלש, **עד אשר יפסק** - עד שהוא נקרע וסיביו נפרדים לחוטים מדולדלים, **וישוב חלוש מכל חלוש** - ונעשה חלש שבחלשים.

וכמו כן ענין - כן הדבר גם בעניין הקטנות והגדולות **בעבירות עם ההתמדה ובקשת המחילה** - גם העבירה הקטנה ביותר שבתחילתה דומה לחוט המשי, כשאדם שונה בה פעם אחר פעם, היא נעשית גדולה וחמורה, ואילו העבירה החמורה ביותר שתחילתה כחבל עבה, הולכת ומתמעטת כשעוזבים אותה וחוזרים עליה בתשובה. **ועל כן דימה אותם הכתוב בו** - ולכן המשיל הפסוק את העבירות לחבל, **כמו שנאמר (ישעיה ה, יח): 'הוי** - אוי להם לבעלי העבירה **מושכי העון בחבלי השוא'** - המושכים את העוונות בחוטים דקים וחלשים שכמעט אין בהם ממש. כלומר, כשהם מתחילים לחטוא חטאיהם הם קלים וקטנים. "וכעבות העגלה חטאה" - וכשמתמידים בעשיית אותן חטאות, הן נעשות גדולות וחמורות, דומות לחבל המשמש למשיכת העגלה. חבל זה עשוי מחוטים רבים שכופלים אותם, וכך יוצרים חבל עבה וחזק (פתחי לב).

עיונים

ג. ענין הקטנות והגדלות בעבירות עם ההתמדה. כלומר, העבירה הקטנה ביותר נעשית גדולה וחמורה כשעושים אותה תמיד. לעיל הובאו דברי רב הונא (מו"ק כז, ב): "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו", ועל כך מקשה הגמרא: "הותרה לו סלקא דעתך? אלא אימא נעשית לו כהיתר". ויש להקשות, אם כן מדוע אמר רב הונא בלשון מוקשית 'הותרה לו', ולא אמר מלכתחילה 'נעשית לו כהיתר'? וביאר ה'אבני נזר' (הו"ד ב'שם משמואל' יתרו תרע"ו), שכל ישראל קשורים בקשר אמיץ לאביהם שבשמים, וכשאדם עובר עבירה מתרופף הקשר ונחלשת רגשת הנפש המקשרת אותו לקדוש ברוך הוא, וכאשר הוא שונה בעבירה ניתר הקשר, ולכן כשבא רב הונא לומר שהשונה בעבירה היא נעשית לו כהיתר, אמר בלשון 'הותרה לו', לרמוז שהותר הקשר. וכעין זה פירש הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות מאמר חיקור הדין ח"ג פי"ד), שה' קשר את האדם

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְכָבָר נֶאֱמַר: אַל תַּבֵּט לְקַטְנוּת מַה שֶּׁעָשִׂיתָ, אַךְ תַּבִּיט לִגְדֻלַּת מִי שֶׁחָטָאתָ לוֹ. וְאַל תְּשַׁמַּח לְסִכְלוּת בְּנֵי אָדָם בְּרֹעַ מַצְפּוּנֶךָ, וְרָאוּי שֶׁתֵּאָבֵל לִידִיעַת הַבּוֹרֵא בְּמַה שָּׁאַתָּה צוֹפֵן, וְהַשְׁקָפָתוֹ עַל נִסְתָּרוֹתֶיךָ וְנִגְלוֹתֶיךָ, וְשֶׁהוּא זוֹכֵר אוֹתָם לְךָ יוֹתֵר מִמַּה שָּׁאַתָּה זוֹכֵר, מִפְּנֵי שָׁאַתָּה תִּשְׁכַּח וְהוּא לֹא יִשְׁכַּח, וְתִתְעַלֵּם וְלֹא יִתְעַלֵּם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה סה, ו): הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי, וְאָמַר (יִרְמְיָה יז, א): חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה.

ומלבד זאת כבר נאמר בעניין חומרתו של העובר עבירה קלה: **אל תביט לקטנות מה שעשית** - טעות היא להתמקד בקטנותה של העבירה או להמעיט בערך הפגם שהיא גורמת, **אך תביט לגדולת מי שחטאת לו** - יש להביט בגדולת בורא כל העולמים שבשעת החטא ממרים את דברו. **ואל תשמח לסכלות בני אדם** - זאת ועוד, אל תרגיע עצמך בעובדה שמעשיך נעלמים מידיעת בני אדם וסביבתך אינה מכירה **ברוע מצפונך**, ואולם **ראוי** לך, **שתתאבל לידיעת הבורא** - על כך שהבורא יודע **במה שאתה צופן** - את מעשיך הרעים שהנך עושה בסתר מתוך תקווה להצפינם ולהסתירם מן הבריות, **והשקפתו** - גם שים נגד עיניך שהבורא משקיף **על נסתרותיך ונגלותיך** - על מעשיך הנסתרים והגלויים, **ושהוא זוכר אותם לך יותר ממה שאתה זוכר** - והוא זוכר את מעשיך יותר ממה שאתה בעצמך זוכר אותם, **מפני שאתה תשכח** - כי אתה עשוי לשכוח אותם, **והוא לא ישכח** - והוא אינו שוכח לעולם, **ותתעלם** - אתה מעדיף להתעלם מהם, **ולא יתעלם** - ואילו מלפני הבורא יתברך לא נעלם שום פרט מהם, **כמו שנאמר (ישעיה סה, ו): 'הנה כתובה** - כל פשעיהם חקוקים **לפני'** - לפני ה', **ונאמר (ירמיה יז, א)** בנבואת ירמיהו שהיה מיצר על בני יהודה המורגלים בחטאיהם: **'חטאת יהודה** - החטאים שבני יהודה ובני בנימין חוטאים **כתובה** בעט ברזל בצפורן שמיר', כלומר, חטאיהם חרותים וחקוקים באופן שקשה למחוק אותם.

עיונים

בקשר מצד הנפש, והיצר הרע קשור בקשר זה שלא יחטא. וכשהאדם חוטא פעם אחת בעבירה, הותר חצי הקשר מצד החומר שנתקלקל באותו המעשה, וכיון ששנה בה מיד הותר גם הקשר כולו שנחלש הנפש ונפסד גם השכל. וגם כאן 'הותרה לו' הפירוש כמו בהוה אמינא, שהותר הקשר, והגמרא מפרשת שעל ידי שהותר הקשר של החומר נעשית לו כהיתר.

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וּמִמַּפְסִידֶיהָ עוֹד, הַחֲזָרָה אֶל הָעֲבֵרָה אַחַר הַשְׁלָמַת תְּנָאֵי הַתְּשׁוּבָה מִמֶּנָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּפָרָשַׁת (יִרְמְיָה לד, ח-ט)**: הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ — לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר, לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת שִׁפְחָתוֹ, וּשְׁאָר הָעִנְיָן הַהוּא.**

וּמִמַּפְסִידֶיהָ גַּם כֵּן, מִי שֶׁיַּבְטִיחַ אֶת נַפְשׁוֹ לָשׁוּב בְּאַחֲרִית יָמָיו, וְחוֹשֵׁב שֶׁיִּתְרַחֵק מִן הָעֲבֵרוֹת לְאַחַר שֶׁיַּגִּיעַ אֶל רְצוֹנוֹ וְיַשְׁלִים תַּאֲוָתוֹ מֵהֶן, וְהוּא כְּמַרְמֶה אֶת אֱלֹהָיו,

ממפסידיה עוד - ודבר נוסף המאבד את ערכה של התשובה הוא החזרה אל העבירה - כשהחוטא נכשל בעבירה שוב, **אחר השלמת תנאי התשובה ממנה** - אחרי שכבר חזר עליה בתשובה שלימה לכל פרטיה. כישלון נוסף זה בעבירה מביא לאיבוד ערכה של תשובתו הקודמת, **כמו שנאמר** בספר ירמיהו, **בפרשת** - בפרק המתחיל בפסוק (**ירמיה** לד, ח-ט): 'הדבר **אשר היה אל ירמיהו** - זאת הנבואה שנאמרה לירמיהו — **לקרא להם דרור** - להכריז על מתן חופש, **לשלח איש את עבדו** - לשחרר כל אחד את עבדו וכן **איש את שפחתו', ושאר הענין ההוא** - וביתר הפסוקים המבוארים שם.

בפרק הנזכר מסופר שצדקיהו המלך כרת עם השרים והעם ברית, לשלח את עבדיהם ושפחותיהם העבריים לחופשי. אכן בתחילה שמעו לדבריו ושמרו את דבר הברית, אך לאחר מכן חזרו לדרכם הרעה והשתעבדו בהם שלא כדין, ואז היה דבר ה' אל ירמיהו לאמור: אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו, הנני קורא לכם דרור (כלומר הנני מפקיר אתכם) אל החרב אל הדבר ואל הרעב וגו'. הרי שתשובתם אבדה את ערכה, משום שחזרו לסורם, ובשל חטאם זה, ששעבדו את העבדים, גזר עליהם ה' עונשים קשים וחמורים (פתחי לב).

וממפסידיה גם כן - דבר נוסף הגורם לאדם להמשיך בדרכו בשאננות ולדחות את שינוי דרכו הוא האשליה שניתן לשוב בתשובה בעתיד, באיזה זמן שהוא; בעוד שנים, בזמן נינוח. עיכוב זה מצוי אצל **מי שיבטיח את נפשו לשוב באחרית ימיו** - משלה את עצמו שהחיים עוד לפניו ובבוא הזמן עוד יספיק לשוב בתשובה, **וחושב שיתרחק מן העבירות לאחר שיגיע אל רצונו** - והוא מטעה את עצמו במחשבה כי בוודאי יצליח להתנתק מן העבירות מיד לאחר שישיג את שאיפותיו **וישלים תאוותו מהן** - וימלא את תאוותו בהן, **והרי הוא כמרמה** - אדם זה נחשב כמי שמרמה **את אלוהיו,**

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וּבוֹ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פה, ב)**: אֶחֱטָא וְאָשׁוּב אֶחֱטָא וְאָשׁוּב** (ד)**אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה.**

וּבַתּוֹכָחָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי בְּסוֹף זֶה הַסֵּפֶר: נַפְשִׁי, הָכִינִי צֵידָה לָרֹב, אַל תַּמְעִיטִי, בְּעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתֵךְ וְיֵשׁ לְאֵל יָדֵךְ, כִּי רַב מִמֵּךְ הַדֶּרֶךְ, וְאַל תֹּאמְרִי לְמָחָר אֶקַּח צֵידָה, כִּי פָּנָה

וכו [ועליו] **אמרו רבותינו זכרונם לברכה** (יומא פה, ב)**: האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב** - אדם שאין בכוחו להימנע מעבירה, וכדי להרגיע את מצפונו הוא מבטיח לעצמו שלאחר החטא ישוב בתשובה, כלומר, הוא מתיר לעצמו לחטוא על סמך התשובה שיחזור ויעשה לאחר העבירה, **אין מספיקין בידו לעשות תשובה** - לא יזמנו לו מן השמים אפשרות לעשות תשובה. [כלומר, הקב"ה אינו עוזר לו לשוב בתשובה. אמנם גם אדם זה, אם בסופו של דבר יתאמץ ויחזור בתשובה, תשובתו תתקבל ויש לו חלק לעולם הבא (רמב"ם, הלכות תשובה ד, א ו-ו)].

ובתוכחה, אשר כתבתי המובאת **בסוף זה הספר**, כתוב: **"נפשי, הכיני צידה לרוב, אל תמעיטי, בעוד בחיים חייתך ויש לאל ידך, כי רב ממך הדרך, ואל תאמרי למחר אקח צידה, כי פנה**

עיונים

ד. אין מספיקין בידו לעשות תשובה. כלומר, הקב"ה אינו בעוזרו לשוב בתשובה. אך, אם אף על פי כן הוא חוזר בתשובה, תשובתו מתקבלת ויש לו חלק לעולם הבא (רמב"ם, הלכות תשובה ד, א ו-ו). וכן ביארו ב'עשרה מאמרות' (ח"א פ"ב) וב'תוספת יום הכפורים' (ד"ה האומר) וב'אור ישראל' (כוכבי אור סי' ו), שאין הכוונה שמונעים אותו לגמרי מלעשות תשובה, אלא שלא מסייעים אותו משמים לחזור. אולם ב'חכמת התורה' (קלוגר, תולדות עמ' תרלד) כתב שהאומר אחטא ואשוב מכבידים את ליבו ממש כפרעה, שנאמר עליו (שמות י, א) 'כי אני הכבדתי את ליבו'.

בטעם הדבר שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, כתבו הרע"ב (יומא פ"ח מ"ט), ה'ארחות צדיקים' (שער התשובה ד"ה ארבעה) וה'פני משה' על הירושלמי (יומא פ"ח ה"ו ד"ה האומר), שכיון ששנה בחטא, נעשה לו כהיתר, ולכן הוא מעצמו לא יעשה תשובה. אולם הרמב"ם (שם) כתב 'ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה, ארבעה מהן עון גדול והעושה אחד מהן אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו, וכו', והאומר אחטא ואשוב', הרי שהטעם הוא משום שעוונו גדול. וביאר

הַיּוֹם, וְלֹא תֵדְעִי מַה יֵּלֶד יוֹם, וּדְעִי כִּי תָּמוּל לָעַד לֹא יָשׁוּב, וְכָל אֲשֶׁר פָּעַלְתְּ בּוֹ שָׁקוּל וְסָפוּר וְחָשׁוּב. (ה)**וְאַל תֹּאמְרִי מָחָר אֶעֱשֶׂה, כִּי יוֹם הַמָּוֶת מִכָּל חַי מְכֻסֶּה. מַהֲרִי עֲשׂוֹת בְּכָל יוֹם חָקּוֹ, כִּי הַמָּוֶת בְּכָל עֵת יִשְׁלַח חִצּוֹ וּבְרִקּוֹ. וְאַל תִּתְמַהְמְהִי מֵעֲשׂוֹת חֹק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כִּי בְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ, כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ.**

וּמִמַּפְסִידֵי הַתְּשׁוּבָה גַּם כֵּן, שֶׁיִּהְיֶה הַשָּׂכָר שָׂכ

המונע את קבלת התשובה; דרכו של מי שיהיה השכר שכ

עיונים

המאירי (בחבור התשובה מאמר א, ג, עמוד 68 במהדורת קדם): חסד עשה הקב"ה עם ברואיו לפתוח להם דרכי התשובה לכפר על עוונותם. האומר אחטא ואשוב, דהיינו שמרשה את עצמו לחטוא ביודעו שאפשר לשוב ולהיפטר בכך מן העונש - ולולי כן היה מתגבר על יצרו ומונע את עצמו מן העבירה - נמצא שחסד הקב"ה הוא הוא סיבת חטאו, ואם כן דין הוא שישולל ממנו האפשרות ליהנות מחסד זה. ב'נתיבות עולם' (למהר"ל, נתיב התשובה פ"ח) ועוד, ביארו, שהרי תשובה היא אחת מהתרי"ג מצות כמו שמבואר ברמב"ם (בהקדמה להלכות תשובה, ובסהמ"צ עשה עג), והנה כל אדם צריך לקיים התרי"ג מצוות, ואם כן כדי לקיים מצות תשובה צריך לעבור עבירה כדי שיוכל לחזור עליה בתשובה, ולכן האומר אחטא ואשוב פעם אחת מספיקים בידו לעשות תשובה, כי כוונתו הייתה בשביל לקיים מצות תשובה, אבל האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב שתי פעמים, אז אין מספיקים בידו לעשות תשובה, כי לא היה צריך לעשות את העבירה פעמיים.

אולם ראה ב'רוח חיים' (לחיד"א, דרוש ג ד"ה והביא מהר"ש) בשם 'אהבת עולם' שכתב שאסור לעשות כן אפילו פעם אחת.

ה. **ואל תאמרי מחר אעשה.** אחת מתחבולות היצר למנוע את האדם מקיום מצוה היא, שאינו

מִקְצָת עֲוֹנוֹתָיו וּמַתְמִיד עַל קְצָתָם, כְּמוֹ, שֶׁיָּצָא מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּינוֹ וּבֵין הַמָּקוֹם, וְיָשׁוּב מֵהֶן, וְלֹא יָצָא מִמַּה שֶׁיֵּשׁ בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי אָדָם מִגְּזֵל וְאוֹנָאָה וּגְנֵבָה וְהַדּוֹמֶה לָזֶּה, וְזֶה נֶאֱמַר (איוב יא, יד)**: אִם אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּעִנְיָן הַזֶּה** (תענית טז, א)**: אָדָם שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרָה וּמִתְוַדֶּה וְאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ, לְמָה הוּא דּוֹמֶה? לְמִי שֶׁתּוֹפֵס שֶׁרֶץ בְּיָדוֹ, אֲפִלּוּ טוֹבֵל בְּכָל מֵימוֹת**

מקצת עוונותיו - חוזר בתשובה על חלק מעוונותיו ומתמיד על קצתם - וממשיך לעשות את שאר העבירות, כמו - כגון, **שיצא מן העבירות שבינו ובין המקום** - שנזהר האדם מכל העבירות שבין אדם למקום, **וישוב מהן** - וחזר עליהן בתשובה, **ולא יצא ממה שיש בינו ובין בני אדם** - אך לא פרש מהעבירות שבין אדם לחברו והוא נכשל בהן שוב ושוב, כגון **מאיסורי גזל, ואונאה** - רמאות, **וגניבה, והדומה לזה** - ומכל העבירות הדומות להן, **ובזה** - ועל הנוהג בדרך זו **נאמר (איוב יא, יד): 'אם און בידך הרחיקהו', ואמרו רבותינו זכרונם לברכה בענין הזה** [על כך] **(תענית טז, א): אדם שיש בידו עבירה ומתוודה** על שאר עוונותיו, **ואינו חוזר בו** - ועדיין אוחז בעבירה מסויימת (פתחי לב), **למה הוא דומה? למי שתופס שרץ בידו, שאפילו הוא טובל במטרה להיטהר בכל מימות**

עיונים

מסיתהו לא לקיימה כלל, שאז לא ישמע לו, אלא לדחותה ליום מחר, וכשבא המחר דוחהו למחרתיים עד שמבטלה כליל.

מדה זו - אומר רבי חיים זוננפלד זצ"ל - היא מדת עמלק, אשר על ידי תחבולה זו מקרר את התלהבותו של האדם למצוה. ורומז על כך הכתוב (שמות יז, ט) "וצא הלחם בעמלק - מחר", כלומר שצריך האדם להלחם בעמלק זה הדוחה כל מעשה טוב למחר ('חכמת חיים' עמוד קיח).

כתב בספר 'שבט מוסר' (פרק כז אות כח): "עוד אלמדך דרך בעשותך איזה מצוה שלא ימצא יצרך מקום לעכבך ולמונעך ממנה. והוא, בבוא המצוה לידך, מיד קום רוץ לעשותה בלי שתחשוב עליה כלל. שאם תתעכב רגע לחשוב בה, יש לו מקום לבלבלך במחשבות ועצות המונעות עשייתם, מה שאין כן כשמיד קמת ורצת על עשייתה, דכיון שנכנסת על עשייתה, שוב אינו יכול לך, דהבא ליטהר מסייעין לו מן השמים, דמיד שבא לטהר מסייעין אותו, אף על פי שעדיין לא עשה".

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

שֶׁבָּעוֹלָם [ו]לֹא עָלְתָה לוֹ טְבִילָה. זֶרְקוּ מֵימָיו עָלְתָה לוֹ טְבִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי כח, יג): וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם.

וּמַה שֶּׁהִקְדַּמְנוּ מִמַּפְסִידֵי הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר קָדְמוּ בַּסֵּפֶר הַזֶּה, כֻּלָּם גַּם כֵּן מַפְסִידִים הַתְּשׁוּבָה, וְאֵינֶנִּי צָרִיךְ לְשָׁנוֹתָם בַּשַּׁעַר הַזֶּה.

ביישר לבב

שבעולם - לא עלתה לו טבילה - טבילתו אינה מועילה, ורק כאשר זרקו מידו והשליך את השרץ שהוא מקור הטומאה מידו - עלתה לו טבילה - מועילה טבילתו והוא נטהר, שנאמר (משלי כח, יג): 'ומודה - המודה בפשעיו ועוזב אותם ירוחם' - יסולח לו.

ומה שהקדמנו ממפסידי השערים אשר קדמו בספר הזה, כולם גם כן מפסידים התשובה - יש לשוב ולציין, כי כל אותם המפסידים שנתבארו בשערים הקודמים לשער זה, גם הם מהווים מפריעים וגורמים המונעים את דרך התשובה, ואינני צריך לשוב ולשנותם בשער הזה.

עיונים

ו. לא עלתה לו טבילה. הגרי"ל חסמן זצ"ל חקר בזה, אם טובל ושרץ בידו יש כאן שם טבילה, אלא שמיד נטמא שוב בנגיעתו בשרץ, או שמא כל זמן שהשרץ בידו לא היתה כאן טבילה כלל. כשנתבונן נמצא דבר נפלא בעומק חקירתו, והוא מה שיש לחקור במי שמתחרט אך אינו עוזב את חטאיו, האם יש כאן חרטה כל שהיא, ונטהר מחמתה, אלא שתכף נטמא - כיון שלא עזב את השרץ לגמרי, או שחרטה כזו אינה נחשבת לחרטה כלל.

ופשט, ששם חרטה נופל על חרטת הלב המולידה מעשה, אך חרטת הלב בלא מעשה - חרטה שקרית ומזויפת היא, ועל כן אינה "חרטה" כלל, אלא דמיון פורה ותו לא, וכמו שלא טבל מעולם! הרי מכאן פירוש ויסוד נורא, שהמתייצב על דרך לא טוב תמיד - חרטתו שמתחרט בלבו בלא עזיבת החטא אינה חרטה כלל! אין הוא מתחרט כלל על מעשיו - שהרי לא עוזבם, והרי הוא עושה שקר בנפשו, ואינו אלא כמי שמצטער למה אינו מתחרט... ('קול דודי' עמ' קו).

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

פֶּרֶק שְׁמִינִי

אֲבָל אִם יִשְׁתַּוֶּה הַשָּׁב עִם הַצַּדִּיק, אֹמַר, כִּי יֵשׁ מִן הַשָּׁבִים שֶׁיִּשְׁתַּוֶּה אַחַר הַתְּשׁוּבָה עִם הַצַּדִּיק אֲשֶׁר לֹא חָטָא, וּמֵהֶם מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ יִתְרוֹן עַל הַצַּדִּיק, וּמֵהֶם מִי שֶׁיֵּשׁ לַצַּדִּיק יִתְרוֹן עָלָיו אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁב.

וּבְאוֹר הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן הוּא, שֶׁיִּהְיֶה הַחֹטֵא בְּקִצּוּרוֹ בְּמִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁאֵין בָּהּ כָּרֵת, כַּצִּיצִית וְכַלּוּלָב וְכַסֻּכָּה וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. וְכַאֲשֶׁר יָשׁוּב הַמְקַצֵּר בָּהֶם בְּלִבּוֹ וּבִלְשׁוֹנוֹ וְיִשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת אוֹתָם, וְלֹא יִשְׁנֶה קִצּוּרוֹ בָּהֶם, יִמְחַל לוֹ הַבּוֹרֵא, וְיִשְׁתַּוֶּה עִם הַצַּדִּיק אֲשֶׁר לֹא קִצֵּר בָּהֶם,

אבל - אך על השאלה, האם ישתווה השב - האם האדם אשר חטא ושב בתשובה, יהיה שווה בדרגתו ויעמוד במעלה אחת עם הצדיק שלא חטא מעולם? אומר ואענה על כך, שבעניין הזה יש שלוש אפשרויות, והדבר תלוי בסוגי החטאים שנכשל בהם האדם ושב מהם, כי יש מן השבים - מבעלי התשובה שישתווה אחר התשובה עם הצדיק אשר לא חטא - שלאחר ששב בתשובה, יהיה שווה בדרגתו למעלת הצדיק שלא חטא מעולם, ומהם - ויש מי מבעלי התשובה שאפילו יש לו יתרון על הצדיק, ולאחר תשובתו יהיה עומד במדרגה גבוהה יותר מזו שהצדיק אשר לא חטא נמצא בה, ומהם -ויש מי מבעלי התשובה שיש לצדיק עדיפות ויתרון עליו, אף על פי ששב בתשובה.

ועתה אבוא לפרט איזה מבעלי התשובה כלול בכל אחד משלוש הקבוצות הללו.

וביאור החלק הראשון הוא - בקבוצה הראשונה, כלול בעל תשובה, שיהיה החטא - שחטאו היה בקיצורו - בכך שהתרשל בקיומן של מצוות עשה שאין בהן כרת, כגון: שביטל מצות ציצית, וכלולב וכסוכה והדומה לזה - ומצוות הדומות להן. וכאשר ישוב ויחזור בתשובה המקצר - המתרשל בהם ויתחרט בלבו ובלשונו - ויתוודה בפיו על חטאו, וישתדל מעתה לעשות אותם ולקיימם כראוי, ולא ישנה קיצורו בהם - ולא ישוב עוד להתרשל בקיומן של מצוות אלו, ימחל לו הבורא על חטאו, וישתווה עם הצדיק אשר לא קיצר בהם - והוא יהיה שקול כצדיק שלא ביטל מצוות אלו מעודו,

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וּבְכָמוֹ זֶה נֶאֱמַר: הַשָּׁב מִן הַחֵטְא כְּמִי שֶׁלֹּא חָטָא, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, א)**:** [א]**עָבַר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁאֵין בָּהּ כָּרֵת** [ב]**וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, אֵינוֹ זָז מִמְּקוֹמוֹ עַד שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר** (מַלְאָכִי ג, ז)**: שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם.**

וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, וְהוּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ בּוֹ יִתְרוֹן הַשָּׁב עַל הַצַּדִּיק. בֵּאוּר זֶה, שֶׁיִּהְיֶה הַשָּׁב חָטָא

בכוח התשובה לבדה (לפי רש"י יומא שם).

והחלק השני והוא - הקבוצה השנייה כוללת את בעל התשובה, **שיש לו בו יתרון השב** ומעלה מיוחדת לו **על הצדיק** -שלא חטא מעודו, **ביאור** דבר זה הוא, כשיהיה **השב** - כשבעל התשובה **חטא** ונכשל

ביישר לבב

ובכמו זה - ועל שכמותו **נאמר: השב מן החטא כמי שלא חטא** כלל, ועליו **אמרו רבותינו זכרונם לברכה** (יומא פו, א)**: עבר על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה, אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו** [מן השמים], כלומר, עבירתו נמחלת לו מיד, **שנאמר** (מלאכי ג, ז)**: 'שובו אלי**, ומיד **ואשובה אליכם'**, הרי שעבירות אלו מתכפרות

עיונים

א. עבר על מצות עשה וכו' ועשה תשובה אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו. במסכת חגיגה (ט, א) מובא שהמבטל מצות עשה הרי הוא בכלל 'מעוות לא יוכל לתקון', ולכאורה מדוע אין לו תקנה, הלא שנינו שאם ביטל מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו מיד. ויש לומר, שבכל עבירה כלולים שני ענינים: א'. הפגם והחסרון, שעצם העבירה פגמה בנפש האדם. ב'. המרת רצון ה' יתברך. ומה שאמרו במסכת חגיגה שאין לו תקנה, היינו שהפגם שחסרה הנפש מחמת ביטול המצוה אין להשיב. אבל את החלק השני שבחטא דהיינו המרת רצון ה' לזה מועילה התשובה ('חכמת המצפון', ראש השנה).

ב. ועשה תשובה אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו. מבואר שעל ביטול מצות עשה מספיק תשובה לבד. ויש לעיין, דבמסכת יומא (לו, א) אמרו עולה מכפרת על מצות עשה, ומבואר שלאחר התשובה צריך עדיין קרבן? ועיין רבינו יונה בשערי תשובה (שער ד' אות ו') שכתב וז"ל: "כי אמנם נתכפר עוונו בתשובה, אך העולה תוסיף על כפרתו, ויוסיף להתרצות בה אל השם יתברך" עכ"ל.

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

חֵטְא קָטָן, בְּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁאֵין בָּהּ כָּרֵת, וְאַחַר כָּךְ שָׁב מִמֶּנָּה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה בְּכָל תְּנָאֶיהָ, וְשָׂם עֲוֹנוֹ לְעֻמָּתוֹ וְנִכַּח פָּנָיו, וּמְבַקֵּשׁ תָּמִיד הַמְּחִילָה עָלָיו, וְנִכְלָם מִבָּשְׁתּוֹ מֵהַבּוֹרֵא, וְנִכְנַם בְּלִבּוֹ הַמּוֹרָא מֵעָנְשׁוֹ, וְנִשְׁבְּרָה נַפְשׁוֹ, וְהוּא נִכְנָע וְשָׁפָל לִפְנֵי הָאֱלֹהִים תָּמִיד, וְהָיָה חֶטְאוֹ סִבָּה לִכְנִיעָתוֹ וְהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ לִפְרֹעַ חוֹבוֹת הַבּוֹרֵא,

בחטא קטן, **במצות לא תעשה שאין בה כרת** - שעבר על מצוות 'לא תעשה' שאין עונשה כרת, **ואחר כך שב ממנה בתשובה שלמה בכל** - על כל **תנאיה** ופרטיה, ובנוסף לכך הוא **שם** את **עוונו לעומתו** - לנגד עיניו **ולנוכח פניו** - וזוכרו בכל שעה, **ומבקש תמיד המחילה עליו** - ומתוודה עליו תמיד ומוסיף לבקש מאת הבורא סליחה על חטאו, **והוא נכלם מבשתו** [ומתבייש] **מהבורא, ונכנם בלבו המורא** - והוא מתמלא יראת הבורא ופחד **מענשו, ונשברה נפשו** - ורוחו נשברת בקרבו, **והוא נכנע ושפל לפני האלהים תמיד** - ואינו חדל לחוש כניעה ושפלות לפני השם, **ונמצא שהיה חטאו** - שהחטא שחטא בו הוא **הסיבה לכניעתו** כלפי הבורא והוא הגורם **להשתדלותו לפרוע** את **חובותיו** כלפי **הבורא** - למלא את החובות המוטלים עליו כלפי הבורא, וגם אם ירבה במעשים טובים,

עיונים

והנה במסכת זבחים (ז, ב) מבואר שעולה דורון הוא ולא לכפרה. ובתוספות בבא-בתרא (מח, א ד"ה יקריב) עמד על הסתירה דבמסכת יומא (לו, א) מבואר דעולה מכפרת על מצות עשה, ותירץ דמקופיא מכפרת אבל מקיבעא לא מכפרת. וביאר המהרש"ל דברי התוספות, דמקופיא היינו לאחר שעשה האדם תשובה שאז באה העולה בתור דורון אז היא מכפרת, ומקופיא פירושו דבר הצף, דהיינו רק לאחר שהעוון צף ואינו קבוע באדם וזאת על ידי התשובה שעשה אז באה העולה לכפר דרך דורון את החטא הצף למעלה, אבל מקיבעא היינו כשהעוון עדיין קבוע באדם, שלא עשה תשובה, אינה מכפרת.

ועיין בשו"ת 'חתם סופר' (או"ח סימן קע"א) שכתב, שאף שאמרו חכמים (יומא לו, א): עולה מכפרת על עשה ולאו הניתק לעשה ועל הרהור הלב (עיין תנחומא לך אות י'). מכל מקום כל זה מכח הדרוש, אבל לפי המובן הפשטות, קרבן עולה אינו מענין כפרה, אלא לדורון, ומה שכתוב (ויקרא א, ד) "ונרצה לו לכפר עליו", הביא שכבר כתב הרמב"ן שאין "לכפר עליו" מלשון כפרת עוונות, אלא לשון רצון וקבלת פנים.

לֹא יִתְגָּאֶה בִּמְאוּמָה מִמַּעֲשֵׂהוּ הַטּוֹב, וְלֹא יִרְבֶּה בְּעֵינָיו, וְלֹא יִתְפָּאֵר בּוֹ, וְיִשָּׁמֵר בִּשְׁאֵרִית יָמָיו מִן הַמִּכְשׁוֹל.

חוֹטֵא[ג] **זֶה הוּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ יִתְרוֹן עַל הַצַּדִּיק שֶׁלֹּא חָטָא הַחֹטֵא הַהוּא וְהַדּוֹמֶה לוֹ, כִּי הַצַּדִּיק אֵין בְּטוּחִים בּוֹ שֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה וְיִגְבַּהּ לִבּוֹ וְיָרֹם בְּמַעֲשֵׂהוּ. וּכְבָר נֶאֱמַר כִּי יֵשׁ חֹטֵא שֶׁמּוֹעִיל**

תשובה זה עומד בדרגה יותר גבוהה מן הצדיק שלא נכשל מעודו באותם החטאים שחטא בהם בעל תשובה זה. גם אם הדבר נראה מופלא, ניתן להסבירו, כי הצדיק שלא חטא מעולם, אינו כנוע לפני הבורא כאותו בעל-תשובה שהזכרנו, ואין אנו בטוחים בו שלא יתגאה ולא יגבה לבו ושלא ירום ויתפאר במעשהו - במעשיו הטובים, ושלא ייפול על ידי כך למדרגה יותר נמוכה מהחוטא. וכבר נאמר - כמו שכבר נאמר: כי יש חטא שמועיל

עיונים

ג. חוטא זה הוא שיש לו יתרון על הצדיק. מבואר בדברי רבינו הטעם, שזה הבעל תשובה הוא בעיני עצמו שפל יותר ממי שלא חטא מעולם, כי יודע שכל מה שעושה אינו כדאי נגד מה שחטא, וכמו שכתב בשער ההכנעה שאם ישבחוהו על מעשיו יענה כי מה שעשה בטל בעוונות שלו כמו ניצוץ מהאש נגד הים הגדול, וכיון שהוא בענוה ושפלות, חביב הוא מאוד בעיני הקב"ה מגודל הענוה שבו כפי שנאמר "אשכון את דכא ושפל רוח" (ישעיה סא, א), מה שאין כן צדיק גמור שלא חטא מעולם, אי אפשר לו להיות בענוה ושפלות כל כך, ועל כן במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. על פי זה פירש בספר 'אבן שלמה' (פרשת חיי שרה) כוונת חז"ל (יומא פו, ב) שעל ידי תשובה מאהבה זדונות נעשין לו לזכויות, וזהו משום שהעוונות שעשה האדם הן המה שמביאים אותו למדרגה הרמה של ענוה ושפלות, ואם כן מהעבירות נעשה סיוע ועל כן נעשים מהם זכויות. [אמנם אצל משה רבינו ע"ה היה הפלא והחידוש שאף שלא חטא מעולם עם כל זה היה עניו ושפל

לַשָּׁב יוֹתֵר מִכָּל צַדִּקוֹת הַצַּדִּיק, וְיֵשׁ צָדָקָה שֶׁמַּזְקֶקֶת לַצַּדִּיק יוֹתֵר מִכָּל חַטֹּאת הַשָּׁב, כְּשֶׁיַּכָּנֵעַ לִבּוֹ מִן הַכְּנִיעָה וְדָבֵק בַּגַּאוּת וּבַחֹנֶף וְאַהֲבַת הַשֶּׁבַח, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַצַּדִּיקִים לְתַלְמִידָיו: אִלּוּ לֹא הָיָה לָכֶם עָוֹן, הָיִיתִי מְפַחֵד עֲלֵיכֶם מִמַּה שֶּׁהוּא גָּדוֹל מִן הֶעָוֹן. אָמְרוּ לוֹ: וּמַהוּ גָּדוֹל מִן הֶעָוֹן? אָמַר לָהֶם: הַגַּאוּת וְהַחֹנֶף.

וּבְשָׁב כָּזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בְּרָכוֹת לד, ב): [ד]**בְּמָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִים לַעֲמֹד.**

לשב - פעמים שהחטא שחטא האדם גורם לו לכניעה וכפיפת לב בזמן חזרתו בתשובה, ועל ידי כך דווקא חטא זה מועיל להעלותו בדרגה **יותר מכל צדקות הצדיק** - יותר מתועלתן של הצדקות שעשה הצדיק, ולעומת זאת **יש צדקה שמזקת לצדיק** - ייתכן שמעשה טוב שיעשה הצדיק יזיק לו ויוריד אותו ממדרגתו **יותר מכל חטאות השב** - יותר מהנזק שגרמו חטאי העבר לבעל התשובה. הא כיצד? האופן שבו מעשה טוב גורם מכשול לאדם מתרחש **כשיפנה לבו מן הכניעה** - כשצדקותו גורמת לו להתרחק מהכניעה לפני ה', **ודבק בגאות ובחונף** - ודווקא בגלל צדקותו זו נדבק הצדיק בגאווה ובצביעות ורודף אחר **אהבת השבח** והתהילה, **כמו שאמר אחד מן הצדיקים לתלמידיו: אילו לא היה לכם עוון** - אילולא הייתם נכשלים בחטא, **הייתי** חושש **ומפחד עליכם** שתיכשלו **ממה** - בדבר **שהוא גדול** וחמור יותר **מן העוון. אמרו לו** - שאלו אותו תלמידיו: **ומהו** המכשול שהוא **גדול** יותר **מן העוון? אמר להם** הצדיק: **הגאות והחונף** - הגאווה והצביעות.

ובשב כזה - ועל בעל תשובה זה, שחש עצמו חוטא וחסר והוא כנוע תמיד לפני ה', ועל שכמותו **אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לד, ב): במקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד**, מעלתם של בעלי תשובה מעין אלו גדולה משל צדיקים גמורים ["דגדול כוחן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד במחיצתם" (רש"י סנהדרין צ"ט א' ד"ה צדיקים)].

עיונים

יותר ממי שחטא הרבה, ועל כן כתבה עליו התורה "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם" וגו'].

ד. במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. בפירוש 'אהבת איתן' (שב'עין

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְהַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁיִּהְיֶה הַשָּׁב עוֹבֵר עֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת מִמִּצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מִיתָה בִּידֵי אָדָם וְכָרֵת בִּידֵי שָׁמָיִם, כְּחִלּוּל הַשֵּׁם וּשְׁבוּעַת שֶׁקֶר, וְהַדּוֹמֶה לָהֶם מִן הַגְּדוֹלוֹת, וְאַחַר כָּךְ שָׁב מִטָּעוּתוֹ בָּהֶם, וְהִשְׁלִים תְּנָאֵי הַתְּשׁוּבָה וּגְדָרֶיהָ.

והחלק השלישי - הקבוצה השלישית מתארת בעל תשובה שגם לאחר תשובתו לא יוכל להיות שקול כצדיק. מצב כזה מתרחש, כשיהיה בעל התשובה **שב** על שהיה **עובר עבירות גדולות** ונכשל בעבירות חמורות, שהן **ממצות** - איסורי **לא תעשה שיש בה** - שחייבים עליהן **מיתה בידי אדם או כרת בידי שמים**, כגון: **חילול השם** - שבחטאו גרם גם לאחרים לחטוא (רש"י יומא פ"ו א' ד"ה חילול השם) **ושבועת שקר, והדומה להם מן הגדולות** - או עבירות חמורות אחרות הדומות לאלו, **ואחר כך שב מטעותו בהם** - וחזר מהמשגה שעשה, **והשלים תנאי התשובה וגדריה** - ושב בתשובה שלימה

עיונים

יעקב') פירש שדברים אלו אמורים דווקא בבעל תשובה ששב מאהבה, שעל זה אמרו במסכת יומא (פו, ב) שזדונות נעשות לו כזכויות, אבל השב מיראה שאו זדונות נעשים לו כשגגות אם כן אין סברא לומר שהוא עדיף מצדיק גמור.

בדברים (ל, ה) נאמר: "והטיבך והרבך מאבותיך", ה'חתם סופר' (שם) מפרש שברכה זו היא הבטחה שהקב"ה מבטיח לישראל שהם יזכו לטובה וברכה יותר מן האבות הקדושים, שהרי אמרו (ברכות לד, ב) "מקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין", ולכן כאשר יהודי זוכה לחזור בתשובה הרי הוא בבחינה גדולה יותר מן האבות.

וכה כתב ה'שפת אמת' (פרשת נצבים תרל"ט) שמשה רבינו אמר לבני ישראל (דברים כט, ט) "אתם", רק אתם זוכים להיות "נצבים לפני ה' אלקיכם" ולא אני, כי רק הם שחזרו בתשובה זכו למדריגה נפלאה כזו לעמוד לפניו יתברך שמו, שהרי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. בנו בעל ה'אמרי אמת' הביא רמז לזה מהפסוק (ויקרא טז, ב) "ואל יבוא בכל עת אל הקודש", שהסיבה שציוותה תורה שלא יכנס הכהן גדול לקדש הקדשים כי אם ביום הכיפורים בלבד, מפני שהכהן גדול צדיק גמור הוא ולכן אינו במדריגה גבוהה כזאת שיוכל להיכנס אל מקום קדוש לפני ולפנים, ורק ביום הכיפורים כשהוא משמש כשליח ציבור ובא לכפר על עוונות בני ישראל אזי הוא בבחינת בעל תשובה, והלא מעלת בעל תשובה גדולה יותר מצדיקים גמורים, ועל כן יש בידו להיכנס לקדש הקדשים.

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

כִּי הַמְּחִילָה לֹא תִתָּכֵן לוֹ עַד שֶׁיְּנַקֶּה בָּעוֹלָם הַזֶּה מִמַּה שֶׁיּוּכַל לְסָבְלוֹ וְיִנָּקֶה מֵעֲוֹנוֹתָיו. וּכְבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יוֹמָא פּוֹ, א):

(ה)**עָבַר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כָּרֵת וּמִיתַת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, יְסוּרִין מְמָרְקִין וּמִיתָה מְכַפֶּרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר** (תְּהִלִּים פֵּט, לג)**: וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם, וּכְתִיב**

על כל עיקריה ופרטיה. אף שגם תשובתו של אדם זה רצויה ומקובלת לפני הקב"ה, מכל מקום, לא די בתשובתו כדי שיינקה מחטאו ניקיון מושלם.

דרגתו אינה יכולה להשתוות לזו של הצדיק, **כי המחילה לא תיתכן לו** - והוא אינו ראוי למחילה, כלומר, שתשובתו איננה שלימה, **עד שינוסה**. רק לאחר שיתנסה **בעולם הזה** בניסיונות וייסורים **ממה שיוכל לסבלו** - במידה שיהא בכוחו לשאת ולסבול אותם, רק אז ורק באמצעות הייסורים **ינקה** - יתנקה ויטהר **מכל עוונותיו. וכבר** - ועל בעל תשובה זה **אמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא פו, א):**

עבר אדם **על מצות לא תעשה שיש בה** - שחייבים עליה **כרת** או **מיתת בית דין ועשה תשובה**, אזי התשובה שעשה "תולה" ומעכבת את מלוא הפורענות מלבוא עליו, **ויסורין ממרקין** - מנקים ומסירים את כתמי החטא ממנו, אולם עדיין אין לו מחילה מלאה על חטאיו, ורק **המיתה מכפרת, שנאמר** (**תהלים פט, לג**)**: 'ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם'** - כדי לטהרם ולזככם מפשעיהם, אשית עליהם מכות ומכאובים, וכדי לטהרם מעוונותיהם אביא עליהם נגעים וחלאים רעים; הרי שפעמים הכפרה על העבירות תיתכן רק על ידי ייסורים, **וכתיב**

עיונים

ה. עבר על מצות לא תעשה שיש בה כרת ומיתת בית דין ועשה תשובה ייסורין ממרקין ומיתה מכפרת. במסכת יומא (פו, א) הגירסא: "עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכיפורים תולין [-מעכבים את מלוא הפורענות מלבא עליו], וייסורין ממרקין [-מנקים את החטא], שנאמר ופקדתי... אבל מי שיש [עוון] חילול השם בידו, אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכיפורים לכפר, ולא בייסורין למרק, אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת, שנאמר ונגלה...".

למרות האמור בברייתא שחייבי כריתות ומיתות בית דין צריכים ייסורים כדי להתכפר, ומי שיש חילול השם בידו צריך מיתה - יכולים הם להתכפר אף בדרכים אחרות:

חובות שער התשובה הלבבות ביישר לבב

(יְשַׁעְיָה כב, יד): **אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן.** (ישעיה כב, יד): 'אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון' - לא יכופר לכם אלא עד שתמותו; הרי שיש עבירות שאין להם כפרה אלא במיתה (רש"י שם). ולעומת בעל תשובה זה,

עיונים

בספרי (דברים לב, ב) נאמר שהוקשו דברי תורה לשעיר המשתלח: מה השעיר המשתלח מכפר על כל העבירות - וזהו אפילו ללא ייסורים או מיתה (הרמב"ם בפירוש המשניות יומא שם) - אף דברי תורה כן. נמצינו למדים שעל ידי עסק התורה בלבד [או החזקת העוסקים בה, שעל ידה נחשב כאילו לומד (עיין טור ושו"ע יו"ד רס, רמו; ועיין שו"ת 'עין יצחק' ח"א, בפתח השער אות נא)] אפשר לכפר על כל העבירות, ואפילו החמורות ביותר [עם התשובה, ועם ריצוי חבירו בעבירות שבין אדם לחברו]. וכך הביא רבינו יונה ב'שערי תשובה' (ד, יא) בשם חז"ל: "עבר אדם על כריתות או מיתות בית דין, אם היה רגיל לקרוא פרק אחד ביום יקרא שני פרקים, אם היה רגיל לקרוא פרשה אחת יקרא שתי פרשיות" (ועיין ויקרא רבה כה, א). ועיין גם 'נפש החיים' שער ד' פרק ל"א, שמאריך בביאור סגולת התורה לכפר על העבירות.

עוד כתב רבינו יונה (שם) שראוי לו לבעל התשובה לתת צדקה ולהתעסק בחסד, ושאף מצוות אלו מועילות להגן עליו מפני המיתה והייסורים ולכפר על העבירה, ככתוב (משלי י, ב): 'וצדקה תציל ממות'; וכתב עוד (שם טז, ו): 'בחסד ואמת יכופר עוון'.

ה'משנה ברורה' (תרטו, ג) הביא דברי המדרש הנ"ל דסגולת התורה לכפר על העבירות, והוסיף: "ועיקר לימוד התורה יהיה על מנת לקיים, דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא, כמו שאמרו חז"ל, וגם לא יהיה בכוחה להגן עליו חס ושלום". וב'שער הציון' (שם, ו) הוסיף: "ואין כוונת המדרש דבתורה לבד יוצא אפילו בלא מידת החסד כלל, דהלא כבר אמרו חז"ל דהאומר אין לי אלא תורה, אפילו תורה אין לו, אלא רוצה לומר דעיקר התיקון הוא על ידי התורה למי שיכולת בידו להבין דברי תורה, אבל מכל מקום צריך לעסוק גם בחסד ולרחם על הבריות, ועבור זה יכופר עוונותיו, וכדכתיב 'בחסד ואמת יכופר עוון', וירחמו עליו מן השמים להוסיף לו חיים, וכמו שאמרו חז"ל: כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים". עכ"ל.

עוד מצינו מה שאמרו במסכת שבת (קיח, ב): "כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלין לו". ופירש הט"ז (או"ח רמב) שאין הדבר אמור במי שלא שב בתשובה על עוון ע"ז, אלא מדובר באדם ששב בתשובה על עוון ע"ז, אלא שחטא חמור כעבודה זרה אינו מתכפר אלא על ידי ייסורים (יומא פו, א), והשומר שבת כהלכתה מתכפר לו גם בלי ייסורים.

חובות שער התשובה הלבבות ביישר לבב

וְהַצַּדִּיק שֶׁלֹּא עָבַר אֵלּוּ הָעֲבֵרוֹת, יֵשׁ לוֹ יִתְרוֹן עַל הַשָּׁב מֵהֶם בְּלִי סָפֵק.

הצדיק שלא עבר אלו העבירות - שלא נכשל בעבירות אלו כלל, **יש לו יתרון** - יש לו עדיפות **על השב מהם** - על מי שחטא בהן ושב בתשובה, **בלי ספק** [ללא ספק].

חובות הלבבות

שער התשובה

ביישר לבב

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי

אֲבָל אִם תִּתָּכֵן הַתְּשׁוּבָה מִכָּל חֵטְא אִם לֹא, אֹמַר בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, (א)כִּי הָעֲוֹנוֹת שְׁנֵי מִינִים: אֶחָד מֵהֶם, עֲוֹנוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם בִּלְבָד, כְּכַחֵשׁ בֵּאלֹהִים, וְהַמַּחֲשָׁבוֹת הָרָעוֹת, וְהַמַּצְפִּינִים הָרָעִים, וְלָאוִין שֶׁבְּחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְהָרִבֵּה מֵחוֹבוֹת הָאֵבָרִים, אֲשֶׁר לֹא

בפרק זה מבאר רבנו, שלפעמים תהיה דרך התשובה קשה יותר לאדם השב, ויש סוגי עבירות שהנכשל בהן יצטרך לעמוד בקשיים גדולים בדרכו לתשובה.

אבל על השאלה, **האם תיתכן התשובה מכל חטא אם לא** - האם בכוח האדם לשוב בתשובה על כל סוגי החטאים, **אומר בתשובת השאלה** [בתשובה לשאלה] **הזאת, כי העוונות** נחלקים **לשני מינים** [סוגים]**:** סוג **אחד מהם**, הן **העוונות שבין אדם למקום בלבד, ככחש** - כגון הכפירה **באלהים** ["כחש באלהים" - פירושו לפי דעת רבנו כדברי שלמה המלך (משלי ל, ט): "פן אשבע וכחשתי, ואמרתי, מי ה'". העושר עלול לגרום לאדם להתכחש לכך שהוא תלוי בחסדי הבורא יתברך. דברים דומים אמר משה רבנו עליו השלום (דברים ח, יז): "ואמרת כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה". אמירה זו מעידה על רפיון באמונה בהשגחה פרטית (פת לחם)], **והמחשבות הרעות** - הרהורי עבירה, **והמצפונים הרעים** - ומחשבות רשע, וכן **לאוין שבחובות הלבבות** - איסורי לא תעשה התלויים בלב האדם, כגון: מחשבת עבודה זרה, איסור לא תחמוד, שנאת חינם וכיוצא באלו (פת לחם), ועוד **הרבה** עוונות **מחובות האברים** - הנעשים על ידי האיברים, **אשר לא**

עיונים

א. כי העוונות שני מינים: אחד מהם, עוונות שבין אדם למקום וכו'. והמין השני, עוונות שבין אדם לחבירו. הנה מצוות התורה נחלקות לב' חלקים, מהן מצוות שבין אדם למקום ומהן מצוות שבין אדם לחבירו. ומבואר בדברי רבותינו, כי לא יתכן לאדם להיות שלם במצוות שבין אדם למקום בשעה שאינו שלם במצוות שבין אדם לחבירו, כמו כן, לא יתכן להיות שלם במצוות שבין אדם לחבירו אם אינו שלם במצוות שבין אדם למקום, והא בהא תליא.

בשעה שמשה רבינו ירד מן ההר וראה את עם ישראל חוטאים בעגל, נאמר: "וישלך מידו את

חובות הלבבות

שער התשובה

ביישר לבב

יחמום החוטא בהם כי אם נפשו בלבד - הצד השווה שבכל העבירות הנזכרות הוא שאין החוטא מזיק בהן לזולת, אלא פוגע בנפשו בלבד, **ואין אשמה עליו אלא להמרותו** - וכל אשמתו היא בכך שבמעשיו ובמחשבותיו הוא ממרה את **מצות אלהיו.**

יַחְמֹם הַחוֹטֵא בָּהֶם כִּי אִם נַפְשׁוֹ בִלְבָד, וְאֵין אַשְׁמָה עָלָיו אֶלָּא לְהַמְרוֹתוֹ מִצְוַת אֱלֹהָיו. וְהַמִּין הַשֵּׁנִי, עֲוֹנוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְהֵם שִׁישׁ בָּהֶם

והמין השני - והסוג השני, הן **העוונות שבין אדם לחבירו** - שהאדם במעשה או בדיבור מזיק לחברו, **והם, שיש בהם**

עיונים

הלחת" (שמות לב, יט). מבאר רבי ישראל מסלנט: על הלוח הראשון, הלוח הימני, כתובות מצוות אשר בין אדם למקום: אמונת היחוד ושלילת השניות, שבועת שוא, שבת וכיבוד אב ואם, אשר הוקש כבודם לכבוד המקום. על הלוח השני, הלוח השמאלי, כתובות המצוות שבין אדם לחבירו: אסורי רציחה, ניאוף, גניבה, עדות שקר וחימוד.

תחילה חשב משה להשליך רק את הלוח הראשון, שהרי עַם ישראל חטאו בחטא אשר בין אדם למקום. משום כך הכתוב הוא "וישלך מידו", מיד אחת, שכן רק לוח אחד רצה לשבר. ואולם הקרי הוא "וישלך מידיו", משתי ידיו, שכן הכריע שאין מקום לחלק בין 'אדם לחבירו' ובין 'אדם למקום'. אין כל אפשרות להפריד את המצוות אלו מאלו, כי חד הן, ומשום כך שבר משה את שני הלוחות ('טללי אורות', כי תשא). ה'חזון איש' ('אמונה ובטחון') האריך בענין זה כי לא יתכן שלימות אצל אדם במצוות שבין אדם למקום אם אינו מתוקן במצוות שבין אדם לחבירו. וז"ל: "מן המונחים הקיימים, כי תיקון המידות מתייחס לאלה המצוות שהם בין אדם לחבירו, וחובת היראה בשביל מצוות שבין אדם למקום יתברך. ומן המונח הזה קיימת הדעה, כי יש בני אדם שלמים במצוות שבין אדם למקום יתברך, וחסרים בתיקון המדות והם רעים בין אדם לחבירו. אמנם אין דעה זו קיימת באמת לחודר אל פנימיות חזיון הזה, כי האמת, זה שמדותיו כברייתן ולא הותקנו על פי המוסר והדעה והוא מסור בידי יצרו ואין יצרו מסור בידו, לא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה הוא רק מפני שאינו פוגש בהן התנגדות מטעם אחת המדות המגונות, אבל בהפגשו בהתנגשות שלהן לא תעמוד יראתו בפניהן". ה'חזון איש' מביא לכך דוגמא: "חרד שמכבדים אותו לעלות לתורה ואין הכיבוד מספיק לו לפי מעלתו ולכן הוא אינו עולה - מידת הכבוד שבו גרמה לו לעבור על לאו מן התורה שכתוב: "ועוזבי ה' יכלו" - זה שקורין לו לעלות לתורה ואינו עולה".

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

עִנְיַן מֵעִנְיְנֵי הָרָעָה וְהֶחָמָס לִבְנֵי אָדָם, אִם בְּגוּפָם אִם בְּמָמוֹנָם אוֹ בִּזְכָרָם, וּמְקַבֵּץ הַחוֹטֵא חֲמָסוֹ בְּנַפְשׁוֹ בְּהַמְרוֹתוֹ אֶת אֱלֹהָיו עִם חֲמָסוֹ בְּנֵי אָדָם.

וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה מִן הָעֲוֹנוֹת וְהַחֲטָאִים בֵּין הָאָדָם לֵאלֹהָיו בִּלְבָד, [ב]תִּתָּכֵן לוֹ הַתְּשׁוּבָה מֵהֶם בְּעוֹדֵנוּ בַחַיִּים, כְּשֶׁיִּתְעוֹרֵר לְקִצּוּרוֹ וְיִשְׁתַּדֵּל לָשׁוּב מֵעֲוֹנוֹ אֵצֶל בּוֹרְאוֹ.

ומן הדין עליו - ושורת הדין נותנת, **שתהיה התשובה מן העוון** - שאופן התשובה על העוון יהיה **במין שחטא בו** - מעין אותו האופן של החטא, **אם יוכל** - אם יש באפשרותו של החוטא לעשות זאת. דהיינו, **שאם יהיה החטא בחובות הלבבות** - כאשר נכשל באחד מן החטאים התלויים בלב, **כלב הרע** - כגון שהיה רע בלבו, **והמחשבה הרעה** - או חשב מחשבות רעות, **והנטירה, והקנאה** - או שמר טינה וחש קנאה בחברו, **והשנאה** - ושנא אחרים בלבו, **והדומה לזה** - ושאר חטאים הדומים להם, **הרי התשובה ממנו ראויה להיות** - התשובה הראויה על כך היא, **בהטבת הלב והמחשבה** - שמעתה ואילך יטה את לבו ואת מחשבותיו לטובה, **ואהבת הטוב לבני אדם** - ויגביר בלבו את הרצון להשפיע טובות לבריות, **והמחילה להם** - ואף אם פגעו בו, ישתדל למחול על כך. — **וכן אם יהיה החטא באבר מאיברי הגוף** - וכן אם חטא באחד מאיברי הגוף, **כגון שנכשל באכילת מה שאסר הבורא אכילתו** [לאכלו], **והבעילות שהזהיר מהן** - או נכשל באיסורי עריות שהזהיר עליהם הבורא, **או בחילול שבתות ומועדים, או בשבועת שקר** [היינו, שבועת שקר שלא הפסיד איש ממון בגללה. לו היה אדם מפסיד ממון בשל שבועתו, הייתה נחשבת עבירה זו לעבירה שבין אדם לחברו, ורבנו מונה במקום זה עבירות שבין אדם למקום בלבד (מפרשים)], **הרי ראוי שתהיה תשובתו ממנו** - צריכה תשובתו

ענין מעניני הרעה והחמס - חטאים אלו מתאפיינים בתוצאותיהם: הם גורמים רעה ועוול **לבני אדם** אחרים, **אם בגופם** - פעמים הנזק פוגע בגופם של האחרים, **אם בממונם** - פעמים הנזק פוגע ברכושם, **או בזכרם** - ופעמים, כשהחוטא מכפיש אותם, הנזק פוגע בשמם הטוב, **ומקבץ החוטא חמסו בנפשו בהמרותו את אלהיו** - והנכשל בחטא מן החטאים הללו מצרף בחטאו את הנזק לנפשו - שהרי הוא ממרה את רצון אלוקיו, **עם חמסו בני אדם** - לנזק שהוא גורם לאחרים.

ומה שיהיה מן העוונות והחטאים - על אותם החטאים והעבירות מהסוג הראשון שהם **בין האדם לאלהיו בלבד, תיתכן לו התשובה מהם בעודנו בחיים** - יוכל החוטא בהם לתקן את אשר עיוות כל משך חייו בעולם הזה, **כשיתעורר לקיצורו** - בכל שעה שיתעורר בה להתחרט על התרשלותו בקיום המצוות, **וישתדל לשוב מעוונו אצל בוראו** - ולהשתדל לשוב בתשובה על עוונותיו לפני הבורא.

עיונים

ב. תתכן לו התשובה מהם בעודנו בחיים. ואל יאמר האדם אפסה תקוותי, כי איככה אוכל לשוב להלוך על דרך המלך - מלכו של עולם כאשר כל כך מעוותות דרכי, אלא עליו לדעת כי לא ידח ממנו נדח, ואף לחוטא הגדול ביותר יש עוד תקוות טוב לשוב לבוראו. וכבר ביאר ה'בית הלוי' את הכתוב (דברים כט, יז-יט) 'פן יש בכם איש וגו' שורש פורה ראש ולענה והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות ליבי אלך וגו' 'לא יאבה ה' סלוח לו'. ופירש, שאף זה מדברי הרשע הוא, שאומר על עצמו - כל כך הרביתי לפשוע עד שכבר 'לא יאבה ה' סלוח לו'. מחשבות אלו וכיו"ב הם הם 'שורש פורה ראש ולענה' כי הם יביאוהו להתייאש

לגמרי מלשוב אל אביו שבשמים, ואין לך אדם מישראל שדלתות התשובה ננעלו בפניו.

על זה הדרך, כתב ה'שפת אמת' לפרש את הכתוב בפרשת האזינו (דברים לב, כ) 'ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם', השי"ת אומר אסתירה פני

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וּמִן הַדִּין עָלָיו שֶׁתִּהְיֶה הַתְּשׁוּבָה מִן הֶעָוֹן בַּמִּין שֶׁחָטָא בּוֹ, אִם יוּכַל. שֶׁאִם יִהְיֶה הַחֵטְא בְּחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, כַּלֵּב הָרָע, וְהַמַּחֲשָׁבָה הָרָעָה, וְהַנְּטִירָה, וְהַקִּנְאָה, וְהַשִּׂנְאָה, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, הַתְּשׁוּבָה מִמֶּנּוּ רְאוּיָה לִהְיוֹת בַּהַטָּבַת הַלֵּב וְהַמַּחֲשָׁבָה, וְאַהֲבַת הַטּוֹב לִבְנֵי אָדָם, וְהַמְּחִילָה לָהֶם. — וְאִם יִהְיֶה הַחֵטְא בְּאֵבֶר מֵאֵבְרֵי הַגּוּף, כַּאֲכִילַת מַה שֶּׁאָסַר הַבּוֹרֵא אֲכִילָתוֹ, וְהַבְּעִילוֹת שֶׁהִזְהִיר מֵהֶן, וְחִלּוּל שַׁבָּתוֹת וּמוֹעֲדִים, וּשְׁבוּעַת שֶׁקֶר, [ג]רְאוּי שֶׁתִּהְיֶה תְּשׁוּבָתוֹ מִמֶּנּוּ

מהם - אסתיר פני ממנו ולא אתן לו לראותני, כי אראה מה אחריתם - ברצוני לראות מה יעלה עמו בסופו של דבר, האם יבין שרצוני בכל ההסתרות האלו לעוררו לשוב ולהתקרב אלי, כי דור תהפוכות המה - יש ביד כל אחד ואחד מישראל את הכוח להתהפך מן הקצה אל הקצה ברגע קטן.

ג. ראוי שתהיה תשובתו ממנו באותו ענין ובאותו מין שהיה חוטא בו. אמנם, מן הראוי לדעת כי

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

בְּאוֹתוֹ עִנְיָן וּבְאוֹתוֹ מִין שֶׁהָיָה חוֹטֵא בּוֹ, עִם שִׁתּוּף הַלֵּב בְּכַוָּנָה לֵאלֹהִים.

ביישר לבב

להיות באותו ענין ובאותו מין שהיה חוטא בו - ובאותו דבר שחטא בו, כלומר שישתדל מכאן ואילך להתנהג בדרך הפוכה מזו שנהג בה עד עתה, [כגון: אם אכל דברים אסורים, יגדור את עצמו גם מאכילת דברים מותרים העלולים להביא אותו לאכילת דברים אסורים. ואם חטא בעריות, יקדש את עצמו במותר לו. ואם חילל שבתות ומועדים, ישמור אותם מעתה בקדושה יתירה (פת לחם)], **עם שיתוף הלב בכוונה לאלהים** - ואת תשובתו זו יעשה בכוונה טהורה לשם האלוקים.

עיונים

מצות התשובה כפי שהיא מבוארת בראשונים, כוללת שינוי קיצוני וחד של כל המעשים - זהירות מכל העבירות, ושמירת כל המצוות כהלכתן לכל פרטיהן ודקדוקיהן. "זה הדרך אשר ילך בה... ישוב ויפשפש במעשיו, ולא יעוות לפי כוחו אפילו פסיעה אחת" ('יסוד התשובה' לרבינו יונה). "דרך התשובה... אדם שלא הורגל ביראת שמים יעשה עצמו כשכיר יום, ויאמר בבוקר: היום הזה אהיה עבד נאמן לאדון הכל, ואזהר בכל היום מכעס, ושקר, ושנאה, ותחרות, וקנאה, ומלהסתכל בנשים, ואמחול כל מה שעשו לי" (סמ"ג עשין ט"ז).

אלא שלמדנו מרבותינו גדולי הדורות שכיום דרך זו כמעט איננה אפשרית, ולמעט יחידי סגולה, מי שמנסה לחזור בתשובה באופן זה נוחל כשלון ומפח נפש. צא וראה מה שכתב הסבא מקלם, עוד לפני למעלה ממאה שנה: "הן אמת כי חוק התשובה הוא לקבל עליו לשמור כל התורה כולה, אבל בעוונותינו הרבים אנחנו רואים כי רחוקים אנחנו עדיין משמירת כל התורה בפרטיה ודקדוקיה" (פנקס הקבלות אות ט"ז). וב'אור יחזקאל' (מכתב ק"כ) כתב המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל: "מצד הדין צריך האדם לחשוב עצה וקבלה על שמירת כל התורה כולה, אמנם מי הוא האדם אשר בידו להשיג קבלה של קיימא על כל הנ"ל?".

וכך כותב ה'חפץ חיים' (בית ישראל פ"ה): "אף שלשוב בתשובה שלמה על מה שקלקלנו בפעם אחת בזמן קצר אי אפשר, מכל מקום יש בידינו להתחיל בתשובה בהדרגה, היינו לתקן מתחילה מעט את כח הדיבור... ובמשך איזה זמן יראה להיזהר מכל חלקי דיבור האסור. ואחר כך יראה לתקן מה שקלקל בכל המחשבה ובראיית העיניים... ואחר כך יתקן מה שקלקל במעשה ככל אשר יהיה ביכולתו מעט מעט, עד שבהמשך הזמן יתקן הרבה ענייניים, ויקובל זה לפני הקב"ה ויחשב לנו ששבנו בתשובה כראוי".

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וְכָל הָעִנְיָן הַזֶּה יִתָּכֵן לָאָדָם בְּחַיָּיו, בְּעוֹד שֶׁהוּא מַאֲרִיךְ יָמִים, עִם בְּרוּר הַכָּרָתוֹ, כְּשֶׁהוּא מְכֻוָּן לְתְשׁוּבָה וּלְטַהֵר נַפְשׁוֹ מֵעֲוֹנוֹ אֵצֶל בּוֹרְאוֹ, וּבְכָמּוֹהוּ אָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי ט, יב): אִם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָךְ.

וכל הענין הזה ייתכן לאדם בחייו - תשובה זו אפשרית רק **בעוד שהוא**, האדם, חי **ומאריך ימים, עם ברור הכרתו** - וכל עוד הוא בצלילות ובהכרה מלאה, **כשהוא מכון** - והוא מתכוון לחזור **בתשובה** ולטהר את **נפשו מעוונו** [מעוונותיו] **אצל בוראו** - לפני הבורא, **ובכמוהו** - ועל בעל תשובה זה, שעבר רק על עבירות שבין אדם למקום, **אמר** שלמה המלך **החכם (משלי ט, יב): 'אם חכמת** - אם החכמת והתבוננת על דרכיך וחזרת בתשובה, **חכמת לך'** - חכמתך הטיבה עמך והבאת תועלת לעצמך. ההדגשה היא על הטובה שמביא השב לעצמו, שהרי גם בחטאיו הרע רק לעצמו ולא לזולתו, ממילא גם התשובה מיטיבה לעצמו (פתחי לב).

אֲבָל מַה שֶּׁיִּהְיֶה מִן הָעֲוֹנוֹת לֵאלֹהִים וְלִבְנֵי אָדָם, יִקָּשֶׁה עַל הָאָדָם הַתְּשׁוּבָה מֵהֶם לְכַמָּה פָּנִים.

אבל מה שיהיה מן העוונות - אך העבירות שהאדם חוטא בהן **לאלהים** - כלפי האלוקים וגם **לבני אדם** - כלפי בני אדם, על עבירות אלה פעמים שיקשה **על האדם התשובה מהם** - לשוב ולחזור בתשובה **לכמה פנים** - בשל מספר גורמים, כדלהלן:

מֵהֶם, [ד]שֶׁלֹּא יִמְצָא הֶעָשׁוּק, אוֹ שֶׁיָּמוּת, אוֹ

האחד **מהם**, אם עשק אדם את חברו, **שמא לא ימצא** את **העשוק** [הנגזל] כדי להחזיר את העושק, **או** ייתכן שעד שיבוא להשיב לנגזל את גזילתו, יש לחשוש **שימות** הנגזל ושלא יכיר את יורשיו, **או**

עיונים

ד. שלא ימצא העשוק. על חומרת עוון הגזל אמרו חז"ל (ויק"ר לג, ג): "קופה מלאה עוונות, גזל מקטרג בראש". ביאר ה'חפץ חיים': המחבל המשחית שנברא מעוון הגזל, הוא חצוף ומחוצף עד מאד. משום שמעשה הגזילה הוא גם כן מעשה חוצפני ונועז. מחבל זה קופץ בראש כל המשחיתים שנוצרו מעבירות אחרות, כדי לגבות מהבריות את חובו. בעקבות מחבל זה רצים כבר כולם

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

שֶׁמְּקוֹמוֹ רָחוֹק. — וּמֵהֶם, שֶׁיֹּאבַד הַמָּמוֹן מִיַּד הָעוֹשֵׁק, וְאֵין לְאֵל יָדוֹ לְהָשִׁיב הָעֹשֶׁק לִבְעָלָיו. — וּמֵהֶם, שֶׁהָעֹשׁוּק שֶׁמָּא לֹא יִמְחַל לָעוֹשֵׁק מַה שֶּׁעָשָׁקוֹ מֵהַזִּיקוֹ בְּגוּפוֹ וְסִפְּרוֹ בִּגְנוּתוֹ. — וּמֵהֶם, שֶׁלֹּא יַכִּיר הָעוֹשֵׁק אֶת הָעֹשֶׁק, אוֹ שֶׁלֹּא יֵדַע סַךְ

ואין - לא יהיה ביכולתו ולאל ידו **להשיב העושק** - את הגזל **לבעליו** - כך שלא תהיה לו האפשרות להחזיר אותו לבעליו. — **ומהם** - ועוד טעם, **שהעשוק שמא לא ימחל לעושק** - אפשר שהעשוק לא יסכים למחול לו על **מה שעשקו מהזיקו** - והזיק לו **בגופו וספרו בגנותו** - ועל שפרסם את גנותו והוציא עליו שם רע. — **ומהם** - ועוד טעם, **שלא יכיר העושק את העשוק** - שמא לא יכיר את הנגזל כלל, **או שלא ידע סך**

עיונים

לגבות חובם. מעתה נבין את הסיבה לכך שדור המבול נענשו בעיקר על הגזל, וכפי שכתוב: "קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם, והנני משחיתם את הארץ". אף שדור זה עברו כל עבירות שבעולם, אף על פי כן לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל.

ממשיך ה'חפץ חיים': הנה תכליתם של עשרת ימי תשובה הוא יום הכפורים, ותכליתו של יום הכפורים היא תפילת נעילה, החותמת את כל תפילות היום, והכל הולך אחר החיתום. מעניין כי הנקודה הרצינית ביותר בתפילה זו, אנו מוצאים שאומרת: "ותתן לנו ה' אלקינו באהבה את יום הכפורים הזה קץ מחילה וסליחה למען נחדל מעושק ידינו!". ולדברינו מובן הדבר, היות ועוון הגזל מלבד היותו מסוג העבירות שבין אדם לחבירו, שאין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו, הוא גם מעורר קטרוג גם על יתר העבירות.

משל למה הדבר דומה: אדם פשט את הרגל. הנושים באים אל ביתו כדי לגבות חובם מחפצי ביתו, אף על פי כן אין איש מעיז לחטוף כרים וכסתות שלחן וכסא וכדו'. אך אם יש ביניהם מחוצף שחוטף מכל הבא ליד, בעקבותיו גם האחרים שוב אינם בוררים את אשר הם חוטפים, ובסוף מציגים את הנתבע ככלי ריק. אל ישלה אדם את עצמו כי יוכל לעבור בשלום את הימים הנוראים באם לא השיב את הגזילה שתחת ידו. אם כי אנו רואים לפעמים אנשים ערמומיים ואינם נפגעים, אין זאת אלא משום איזו זכות שתולה להם, אך לא לעולם חוסן. ('החפץ חיים' - חייו ופעלו, ח"ג, פרק ק"ה).

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

הַמָּמוֹן אֲשֶׁר עָשַׁק, כְּמוֹ שֶׁעָשַׁק אַנְשֵׁי קְרִיָּה אוֹ אַנְשֵׁי מְדִינָה, וְלֹא הִכִּיר אוֹתָם, וְלֹא נִתְבָּרֵר אֶצְלוֹ מִסְפַּר הַמָּמוֹן שֶׁלָּקַח מֵהֶם בְּעָוֶל וּבְחָמָס. — וּמֵהֶם, שֶׁנִּטְבַּע הַמָּמוֹן הָאָסוּר בִּכְפָלָיו מִן הַמָּתָר, וְאֵינוֹ קַל לְהוֹצִיא אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ אֶלָּא בְּהֶפְסֵד הַרְבֵּה חֲלָקִים מִן הַמָּתָר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גִּיטִּין נה, א): גָּזַל מָרִישׁ וּבְנָאוֹ בְּבִירָה, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים מְקַעְקֵעַ כָּל הַבִּירָה כֻּלָּהּ וּמַחֲזִיר מָרִישׁ לִבְעָלָיו, (ה)וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים אֵין לוֹ אֶלָּא דְּמֵי מָרִישׁ בִּלְבָד מִפְּנֵי תַּקָּנַת הַשָּׁבִים.

הממון אשר עשק - או שלא ידע מהו סכום הכסף שגזל מחברו, **כמו** [כגון] **שעשק אנשי קריה** [עיר] **או אנשי מדינה** - הדוגמא שמייצגת את החששות הללו היא מקרה של גזל מתושבים רבים של עיר או של מדינה מסוימת, **ולא הכיר אותם** - בשעה שהגוזל אינו יודע את מי מביניהם גזל, **ולא נתברר אצלו** - ולא ברור לו **מספר הממון** - מהו סכום הכסף שלקח **מהם בעול ובחמס.**

ומהם - ועוד טעם, מפני **שפעמים יקרה שכבר נטבע הממון האסור** - והכסף הגזול התערב **בכפליו מן המותר** - בכמות כפולה ומכופלת של ממונו הפרטי, **ואינו** קל **להוציא אותו ממנו** - ואי אפשר לו להפריד מתוך ממונו את החלק הגזול **אלא בהפסד הרבה חלקים מן המותר** - אלא אם יפסיד הרבה מהממון שנמצא בידו בהיתר, **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (גיטין נ"ה, א'): גזל מריש** - הגוזל קורה [קרש גדול] **ובנאו** הגזלן **בבירה** - בבניין גדול, איך יוכל להחזירה לבעליה? **בית שמאי אומרים:** האפשרות היחידה של הגזלן להשיב את הגזילה קיימת רק אם הגזלן **מקעקע** והורס **את כל הבירה כולה,** מוציא מתוכה את הקורה הגזולה **ומחזיר** את **המריש לבעליו,** כעיקר הדין. **ובית הלל אומרים: אין לו אלא דמי המריש בלבד** - אין הנגזל יכול לחייב את הגזלן להשיב לו את הקורה, אלא חובתו של הגזלן לתת לו רק את דמי שווייה, **מפני תקנת השבים** - לפי שכך תיקנו חכמים כדי להקל על הגזלנים לשוב בתשובה. חכמים הכירו, מתוך ראייה מפוקחת, שאם נחייב את הגזלן להרוס את הבניין כולו כדי להחזיר את הקורה שגזל, הוא לא יכול לעמוד בניסיון קשה זה, ויימנע מן התשובה (רש"י). מכאן אנו למדים, שגם לדעת בית הלל הקלו חז"ל על הגזלן רק מפני תקנת השבים, ומן

עיונים

ה. **ובית הלל אומרים אין לו אלא דמי מריש בלבד מפני תקנת השבים.** מבואר בדברי רבינו שרק

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

וּמִמָּה שֶׁתִּקָּשֶׁה עוֹד הַתְּשׁוּבָה מִמֶּנּוּ: מַה שֶּׁנֶּהֱגַ בּוֹ הָאָדָם עַד שֶׁשָּׁכַב לוֹ הַמַּעֲשֶׂה הָרַע דָּבֵק כְּהִדָּבֵק הַמַּעֲשִׂים הַטִּבְעִיִּים

ביישר לבב

הדין אין זו תשובה גמורה. התשובה השלימה מחייבת את הגזלן להחזיר את הגזילה עצמה (טוב הלבנון, פת לחם).

מוסיף רבנו דוגמאות נוספות לחטאים שהתשובה עליהם קשה על האדם מחמת סיבות שונות: **וממה שתקשה עוד התשובה ממנו** - דבר נוסף שהתשובה עליו קשה הוא, **מה שכבר נהג בו האדם** - חטא שנהג האדם לעשותו פעמים רבות והורגל להיכשל בו, **עד ששב לו המעשה הרע דבק כהידבק המעשים הטבעיים** - עד שאותו החטא "דבוק בו" ונעשה לו כטבע שני, כפעולה שנעשית מאליה וכשאר פעולותיו הטבעיות [וכמו אכילה ושתייה שטבעו של האדם מבקש ודורש אותן (פת

עיונים

"מפני תקנת השבים" הקילו בית הלל, אבל בעצם הדין גם בית הלל מודים שהתשובה המעולה והשלמה היא שיחזיר לנגזל את הקורה עצמה גם אם עליו להרוס בגלל זה בנין גדול.

בנביא יונה מסופר שמלך נינוה צוה את אנשי עירו: "וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם" (יונה ג, ו). ובמסכת תענית (טז, א) שואלת הגמרא: "מאי 'ומן החמס אשר בכפיהם'? אמר שמואל: [כך צוה מלך נינוה:] אפילו גזל מריש ובנאו בבירה [-אדם שגזל קורה וקבע את הקורה במגדל שבנה, ואין דרך לעקור את הקורה מבלי להרוס את כל המגדל], מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו [-חייב הגזלן להרוס את המגדל כדי שיוכל להחזיר את הקורה]".

ואמנם מצינו שתקנו חכמים (כמבואר בגיטין נה, א) על מי שגזל מריש ובנאו בבירה ורוצה לשוב בתשובה, שאינו צריך לקעקע את כל הבירה אלא משלם את דמיו, לא רצה בכך מלך נינוה אלא עורר את העם להתנהג לפנים משורת הדין ולסור מדרכים הרעה לגמרי ולא יחזיקו בשום חפץ שאינו שלהם (מאירי).

וכתב ה'שפת אמת' (תענית שם) שנראה שלאחר שחכמים תיקנו שיכול ליתן דמים ולהיפטר מהשבת הקורה, נחשב הדבר לתשובה שלימה גם בהשבת דמים. אך ממה שהעתיק הרי"ף מימרא זו של הגמרא (במסכת תענית) כלשונה, משמע קצת שכך הלכה, והרוצה לזכות בתשובה שלימה צריך לקעקע את כל הבנין אם הנגזל רוצה את שלו.

אמנם עיין ב'חתם סופר' (תענית שם) שסובר שתקנת חכמים שאפשר לשלם דמים, לא ניתקנה לאנשי נינוה שהיו נכרים. וביאר באריכות לפי דרכו מה החידוש בכך שאנשי נינוה השיבו את המריש, הרי היו חייבים לעשות כך מעיקר הדין.

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

לחם)], **אשר לא** יקל להניחם [לעזבן] - מובן שיקשה עליו מאוד להימנע ממנו, **כמו שכתוב** בתוכחתו של ירמיהו הנביא על אנשי דור החורבן (**ירמיה ט, ד**): **'למדו לשונם דבר שקר** - הרגילו את לשונם לדבר שקר **העוה נלאו'** - ויגעו וטרחו לעוות את דרכם עד שנעשתה להם דרך הרשע כאחד מהרגלי החיים (טוב הלבנון), **ונאמר** (**ירמיה יג, כג**): **'היהפך כושי עורו** - האם יוכל כושי להפוך את עורו השחור ללבן? - בוודאי שלא. **ונמר חברברתיו'** - היוכל נמר שעורו עשוי גוונים וכתמי צבע כחברבורות להפוך עורו לצבע אחיד? - בוודאי שלא. כך "גם אתם" לא "תוכלו להיטיב לִימֻדֵי הָרֵע" - לא תוכלו לשנות את מעשיכם, משום שאתם למודים בדרך הרע ומורגלים בה, עד שהפכה להיות טבע שני לכם.

אֲשֶׁר לֹא יֻכַל לְהַנִּיחָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יִרְמְיָה ט, ד)**: לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֵּר שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ, וְאָמַר** (יִרְמְיָה יג, כג)**: הֲיַהֲפֹךְ כּוּשִׁי עוֹרוֹ וְנָמֵר חַבַּרְבָּרֹתָיו.**

וּמֵהֶם, שְׁפִיכוּת דָּמִים וַהֲרִיגַת הַנְּקִיִּים, בֵּין בְּפִגִּיעָה, בֵּין בַּעֲלִילַת רְכִילוּת, כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מֵעִנְיַן דּוֹאֵג בְּעִיר הַכֹּהֲנִים, אֲשֶׁר גָּרַם לְהָרְגָם בִּרְכִילוּת תְּחִלָּה, וּפָגַע בָּהֶם אַחַר כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוּאֵל־א כב, יח)**: וַיִּסֹּב דּוֹאֵג הָאֲדֹמִי וַיִּפְגַּע הוּא בַּכֹּהֲנִים.**

ומהם - חטא נוסף שקשה לשוב בתשובה עליו היא **שפיכות דמים והריגת** בני אדם **הנקיים** - חפים מפשע, **בין בפגיעה** - הן אלו שפגע בהם האדם בעצמו, **בין בעלילת רכילות** - הן אלו שהוא גרם למותם על ידי שהלשין עליהם. קשה לחזור בתשובה על עברות אלו, מפני שלא ניתן לתקן את מה שקלקל החוטא בחטאו, **כמו שידעת מענין דואג** האדומי **בעיר הכהנים** - כמו שידועים מעשיו של דואג האדומי בנוב עיר הכוהנים, **אשר גרם להרגם ברכילות תחילה.** רכילותו של דואג האדומי על אנשי נוב גרמה לשאול לגזור עליהם מיתה, **ופגע בהם אחר כך** - ולאחר מכן פגע בהם דואג בעצמו במו ידיו, **כמו שנאמר** בספר שמואל שסיפר דואג האדומי לשאול דברי רכילות על אנשי העיר נוב. בדברי רכילות אלו תיאר דואג לפני שאול איך קיבלו הכוהנים אנשי נוב את דוד הבורח מפניו. הוא הוסיף לספר על אחימלך בן אחיטוב ששאל באורים ותומים בעבור דוד, דאג לתת מזון לאנשיו וגם את חרב גליית הפלישתי נתן לו. בעקבות דברים אלו ציווה שאול על דואג האדומי להרוג בעצמו את כל הכוהנים שבעיר נוב. אכן נאמר (**שמואל־א כב, יח**)**: 'ויסוב** - עבר **דואג האדומי ויפגע** - והרג **הוא** בעצמו **בכהנים** וימת ביום ההוא שמונים וחמישה איש נושא אפוד בד'.

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וּמֵהֶם עוֹד, מִי שֶׁגּוֹרֵם לְאַבֵּד מָמוֹן חֲבֵרוֹ בִּרְכִילוּתוֹ, [ז]אֵין עוֹלָה לוֹ תְּשׁוּבָה עַד

ידי רכילותו, **אין עולה לו תשובה** - לא תועיל תשובתו על כך **עד**

ומהם **עוד** - חטא נוסף שקשה לשוב בתשובה עליו היא, **מי שגורם לאבד** את **ממון חברו ברכילותו** - על

עיונים

ו. אין עולה לו תשובה עד שירצה את חבירו. במשנה במסכת בבא-קמא (צב, א) אמרו: "אף על פי שהוא [-החובל או המבייש את חבירו] נותן לו [-לניזק את דמי חבלתו או בושתו], אין נמחל לו [משמים] עד שיבקש ממנו [מחילה]". הוראת המשנה מקבילה לשנוי במשנה יומא (פה, ב): "[על] עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר, [עם התשובה]; עבירות שבין אדם לחבירו, אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו". ועל פי שתי המשניות יחד פסק הרמב"ם בהלכות תשובה ב, ט: "אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן. אבל עבירות שבין אדם לחבירו, כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן, אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו. [והריצוי נוסף על הנתינה, שכן] אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולְפַגֵּעַ (להפציר) בו עד שימחול לו". הדברים הובאו להלכה בטור ושו"ע או"ח תרו, א'.

ב'תוספת יום הכפורים' (יומא שם) נסתפק בדין אדם שחבל בחבירו ושילם לו הנזק וגם שאל מחילה, האם צריך גם להתוודות לפני ה' - עיי"ש מה שכתב לדקדק מלשון הגמרא והכסף משנה. ועיין משנה ברורה (תרז, יג) ובשעה"צ (אות יג).

והנה ז"ל רבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער ד' אות י"ח): "לכן מי שגזל את חבירו ישיב את הגזילה ואחר כך יתודה, ואם התודה תחילה לא עלה לו הוידוי, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בענין הגוזל ונשבע לשקר" וכו'. ומבואר מדבריו דאכתי זקוק הוא לוידוי, והטעם לזה כנראה כיון שאף שכיפר החלק שבין אדם לחבירו עדיין צריך לכפר בין אדם למקום.

ולהיפך, כל זמן שלא ריצה את חבירו - כתב המנחת חינוך (שסד. לב.) דאפילו עשה תשובה לא נמחל לו אף החלק בחטא שהוא כלפי שמים, דכל זמן שעדיין חוטא לחבירו לא מהני כלל תשובה. ויתר על כן הוסיף המנחת חינוך דאפילו מיתה אינה מכפרת, דהלא המשנה במסכת יומא הנ"ל אתיא אף כרבי דסבירא ליה דיום הכפורים עצמו מכפר [כדאיתא בגמרא], ואפילו הכי קתני

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ, אִם בְּמָמוֹן אִם [ז]בְּפִיּוּס וּבִכְנִיעָה, לִמְחֹל לוֹ וְלִנְשֹׂא חֶטְאוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מִיכָה ג, ג)**: וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ.**

שירצה ויפייס **את חבירו, אם בממון** - או שיפצה אותו בממון, **אם בפיוס ובכניעה למחול לו ולנשוא חטאו** - או שירבה עליו דברי פיוס וייכנע לפניו ויבקש ממנו שימחל

ויסלח לו על חטאו, **כמו שכתוב** בתוכחתו של מיכה הנביא לנשיאי השבטים ושופטי ומנהיגי עם ישראל על כך שאינם שופטים משפט צדק, גוזלים ממון מעניים חסרי כול ומקפחים את מחייתם. אלו הם דבריו של הנביא מיכה כלשונם (**מיכה ג, ג**)**: 'ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו'** - אכלו את בשרם של העניים אחרי שפשטו את עורם מהם, והמשך הפסוק: "אז יזעקו אל ה' ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם" (מרפא לנפש).

עיונים

שאינו מכפר בין אדם לחבירו, והוא הדין נמי מיתה לרבנן.

גזל מכמה בני אדם והשיב רק לאחד וריצה אותו ושב בתשובה - כתב המנחת חינוך הנ"ל דנראה שאין מתכפר לו אף על החטא שחטא וריצה אותו זה ששב, לפי דשֵׁם גזל חד הוא, והרי זה כטובל ושרץ בידו.

ז. בפיוס ובכניעה. ונכון שילך בעצמו אליו לפייסו ולא ישלח תחילה אדם אחר שירצה לקבל פיוסים, ואם קשה עליו לילך בעצמו תחילה או שיודע שיותר קרוב הפיוס ע"י איש אמצעי שיתווך ביניהם יכול לעשות ע"י אמצעי (מ"ב תרו, ב). ובטעם הדבר שצריך לכתחילה לילך אליו בעצמו, כתב ה'מטה משה' (סי' תתמח) והמוהר"א אזולאי (הגהות על הלבוש תרו, א) בשם המהריב"ח, שעל ידי הבושה והבזיון במה שילך בעצמו, יתכפר לו מה שחטא לחבירו.

ואם נודע לו שחבירו מחל לו בלא ששלח לפייסו כלל, כתב ה'פלא יועץ' (ערך תשובה) על פי הגמרא במסכת יומא (פז.) שאף על פי שהדבר הועיל לו הרבה, מ"מ אין מתכפר לו לגמרי. וכן הובא ('לתשובת השנה' פ"ב מהל' תשובה ה"ט) בשם הגר"י בלאזר, שכשחבירו מוחל לו בלא בקשת מחילה מצידו, חסר לו בכפרה. וכעין זה הובא בשם החזו"א, שעיקר ענין הפיוס הוא שעל ידי זה שמכניע את עצמו לבקש ממנו מחילה, נחשב הדבר כ'תשובת המשקל' על מה שחטא כנגדו ('חוט שני').

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וּמֵהֶם, מִי שֶׁבָּא אֶל הָעֲרָוָה וְהוֹלִיד מִמֶּנָּה מַמְזֵר, כִּי הַחֶרְפָּה לֹא תָמוּשׁ וַהֲשָׁבַת הַמְּעָוֹת אִי אֶפְשָׁר לוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (איוב לא, יא)**: כִּי הִיא זִמָּה וְהוּא עָוֹן פְּלִילִים, כִּי אֵשׁ הִיא עַד אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל, וְאָמַר הַכָּתוּב** (הושע ה, ז)**: בַּיְיָ בָּגָדוּ כִּי בָנִים זָרִים יָלָדוּ.**

וּמֵהֶם, מִי שֶׁהִרְגִּיל לְשׁוֹנוֹ לְכַזֵּב (ח)**וּלְסַפֵּר בִּגְנוּת בְּנֵי אָדָם וּלְדַבֵּר בָּהֶם, וְאֵינֶנּוּ יָכוֹל לַעֲמֹד עַל זֶה מֵרֹב, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ תַּכְלִית אֶצְלוֹ,** ומהם - ואחת מן העבירות החמורות, שגם אם יחזור האדם בתשובה, לא יוכל להסיר את חרפתה, היא גילוי עריות. **מי שבא אל** [על] **הערוה** - וחטא בגילוי עריות **והוליד ממנה ממזר**, תשובתו לא תמחק את רשמי החטא, **כי החרפה לא תמוש** - מפני שחרפת מעשהו לא תיעלם, **והשבת המעוות אי אפשר לו** - ואי אפשר לו לתקן את אשר קלקל ועיוות, **כמו שנאמר** (איוב לא, יא)**: 'כי היא זמה** - מפני שהדבר הוא מכוער ומאוס, **והוא עון פלילים** - והמעשה הרע הוא חטא שחייבים עליו מיתה בבית דין, **כי אש היא עד אבדון תאכל'** - שהרי חטא זה כמוהו כאש, המכלה את העושה אותו לצמיתות, ועוד **אמר הכתוב** (הושע ה, ז)**: 'בה' בגדו** - בתורת ה' מרדו, **כי בנים זרים ילדו'** - ובשל חטאם נולדו להם ילדים מנשים נוכריות. הרי זו דוגמא לחטא שגם אם האדם חוזר בתשובה עליו, עדיין רשמי החטא ותוצאותיו קיימים.

ומהם - דוגמא נוספת לחטא שקשה לחזור בתשובה עליו היא, חטאו של **מי שהרגיל את לשונו לכזב** [-לשקר], **ולספר בגנותם של בני אדם** אחרים **ולדבר בהם** - וללעוג להם, **ואינו יכול לעמוד על זה מרובו** - ואינו יכול לזכור על מי דיבר, במי פגע ומה קלקל ברוב דיבוריו, **מפני שאין לו תכלית אצלו** - מפני שאין גבול ואין מידה ושיעור לדברים שהוציא מפיו. האדם אינו יכול לזכור ולשחזר

עיונים

ח. ולספר בגנות בני אדם ולדבר בהם. המדבר לשון הרע מלבד עצם החטא, גורם בכך גם נזק רוחני לאלו השומעים את דבריו. וזו היא סיבה נוספת אשר משום כן יקשה עליו לשוב בתשובה על חטאו. והוא על פי מה שכתב בספר 'יסודי הדעת' (מאמר 'סור מרע ועשה טוב' עמוד קפ), וז"ל: "המדבר לשון הרע על חבירו, גורם נזק רוחני גם לאלו השומעים את הדברים. זאת, מפני

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

כל מה שדיבר מפני דיבורו המרובה והזריז, והוא **כבר שכח מי הם כל אותם האנשים אשר דיבר בם** - ושהוציא עליהם שם רע. ואולם, גם אם נראה שדבריו נשכחו, נמחקו ועברו, לא כן הוא: האמת היא שהכל - כל דיבוריו **שמור עליו** - שמורים לו **וכתובים בספר עוונותיו,**

וּכְבָר שָׁכַח הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר דִּבֶּר בָּם, וְהַכֹּל שָׁמוּר עָלָיו וְכָתוּב בְּסֵפֶר עֲוֹנוֹתָיו, וּבוֹ נֶאֱמַר (תְּהִלִּים מא, ז)**: וְאִם בָּא לִרְאוֹת שָׁוְא יְדַבֵּר לִבּוֹ יִקְבָּץ אָוֶן לוֹ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים נ, יח)**: אִם רָאִיתָ גַּנָּב וַתְּרֶץ עִמּוֹ, וְשִׁאָר הָעֵנִין. וְהִנֵּה הַשְּׁוָה הַלָּשׁוֹן הָרָע עִם הַגְּנֵבָה וְהַנִּאוּף, וְאָמַר** (יִרְמְיָה ט, ד)**: אִישׁ בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ.**

וכו [ועליו] **נאמר** (תהלים מא, ז)**: 'ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו'** - דוד המלך אומר שאם ייפול למיטת חוליו, בוודאי יבוא אחד האנשים שהורגלו לדבר עליו רע לשאול לשלומו וגם יַרְאֶה את עצמו כמשתתף בצערו וכמיצר על כאביו, אולם זוהי תרמית: בו בזמן שהוא יושב לפניו, יקבץ בלבו מחשבות רעות, ומיד בצאתו מלפניו ידבר בגנותו (עפ"י רש"י). **ועוד נאמר** על בעל לשון הרע (**תהלים נ, יח**)**: 'אם ראית גנב ותרץ עמו', ושאר הענין** המוזכר בהמשך הפסוק שם: 'ועם מנאפים חלקך, פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה, תשב באחיך תדבר, בבן אמך תתן דופי'. **והנה השוה** הפסוק את עוון **הלשון הרע** של אותו צבוע שמראה את עצמו כמשתתף בצערו ובכאביו **עם** עוון **הגניבה והניאוף** [ההשוואה ניכרת בפסוק מאזכורו של החוטא בלשון הרע בנשימה אחת עם הגנבים והמנאפים. ללמדך, שתשובתו של מי שמורגל בלשון הרע קשה כמו תשובתו של הגנב שאינו יודע למי להחזיר את הגניבה וכמו תשובתו של הנכשל באיסור הערווה והוליד בן ממזר (טוב הלבנון ומרפא לנפש)], **ונאמר** עוד (**ירמיה ט, ד**)**: 'איש ברעהו יהתלו'** - מזלזלים

עיונים

שבשמעם איך עשה פלוני רעה זו או אחרת, יקל גם בעיניהם לעשות הרע, בראותם שיש עוד אנשים שעושים רעות. ואף אם לא ילמדו ממש לעשות רע, בכל זאת, בעקבות שמיעת החיסרון שנמצא בזולת, עלולים הם להיגרר לרפיון ותגרם להם חולשה בקיום המצוות. כמו כן עלולים השומעים להיכשל בשביעות רצון עצמית, כשיחשבו עצמם לצדיקים נשגבים, משום שאינם לוקים בחסרון שיש לאותו אדם, ושוב לא יחפשו דרכים לשפר את מעשיהם. עדיף היה שישמעו הבריות מעלותיהם של בני האדם במעשים ובמידות, שמהם יוכלו ללמוד לעשות טוב, וגם ייכנע לבם, בראותם מיעוט מעשיהם הטובים בהשוואה למעשיהם של האחרים".

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וּמַמָּה שֶׁתִּקָּשֶׁה הַתְּשׁוּבָה מִמֶּנּוּ, מִי שֶׁהִדִּיחַ בְּנֵי אָדָם בְּדָת שֶׁבָּדָה לָהֶם, וְהִכְרִיחָם לְהַאֲמִין בָּהּ, וְתָעָה וְהִתְעָה, וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף הָעָם הַמַּאֲמִינִים בָּהּ יוֹסִיף עֲוֹנוֹ וְיִכָּפֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ה, יח): כָּל הַמְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ, וְכָל הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים (ט)אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, של **מי** שהסית והדיח **בני אדם** אחרים מאמונתם בתורתנו הקדושה והאמיתית, והטעה אותם להאמין **בדת** חדשה **שבדה להם** מלבו, ובכוח השפעתו **הכריחם** - וכפה עליהם **להאמין בה, ותעה והתעה** אחרים ללכת בדרכה. נמצא הוא חוטא ומחטיא, **וכל אשר יוסיף העם המאמינים בה** - וככל שיתרבו בני האדם המאמינים בדת הבדויה פרי דמיונו, כך **יוסיף** [יתווסף] **עוונו ויוכפל, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ה', י"ח): כל המזכה את הרבים** - ומדריך אחרים ללכת בדרך הישרה, **אין חטא בא על ידו** - מן השמים מסייעים לו שלא ייכשל בחטא, **וכל המחטיא את הרבים** - המסית ומדיח את הרבים מן הדרך הישרה, **אין מספיקין בידו לעשות תשובה,**

זה בזה ולועגים איש לרעהו [רבנו מביא פסוק זה כראיה לכך שיש אנשים שהורגלו בלשון הרע ודברי היתול ולעג במידה כזו שהם מדברים אפילו על ידידיהם הקרובים להם כנפשם (מנוח הלבבות)].

וממה שתקשה התשובה ממנו - החטא שהתשובה עליו קשה ביותר הוא חטאו

עיונים

ט. אין מספיקין בידו לעשות תשובה. לשון "אין מספיקין" פירש החסיד יעב"ץ שאין מסייעים בידו מן השמים לשוב בתשובה על עוונותיו, כפי שמסייעים בדרך כלל ביד מי שרוצה לשוב בתשובה, כמו שלמדנו "הבא ליטהר, מסייעין בידו" (יומא לח, ב). אולם אם בכל אופן עשה תשובה, תשובתו מתקבלת. וכן כתב הספורנו, שיש להוכיח ממנשה מלך ישראל שחטא והחטיא את הרבים, ומכל מקום כאשר שב בתשובה נתקבלה תשובתו, וכמו שנאמר (דה"י ב' לג יב-יג) 'וכהצר לו חילה את פני ה' אלהיו, ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו, ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחינתו' וגו'.

אולם הרמב"ם בפירושו למשניות מפרש, שהמחטיא את הרבים עוונו חמור כל כך, שהקב"ה מענישו על ידי שמונע ממנו את האפשרות לשוב בתשובה. הרמב"ם (הלכות תשובה ו, ג) מרחיב בענין: "ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְאָמְרוּ: יָרְבְעָם חָטָא וְהֶחֱטִיא אֶת הָרַבִּים חֵטְא

ואמרו: ירבעם בן נבט **חטא** בעצמו כשמרד במלכות בית דוד, **והחטיא את הרבים** - כשהדיח את ישראל לעבוד לעגלי הזהב, אותם עגלים שהעמיד בבית אל ובדן כדי למנוע את ישראל מלעלות לבית המקדש בירושלים, ולכן **חטא**

עיונים

לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה". כדוגמא לכך מביא הרמב"ם את פרעה: "ואני אחזק את לב פרעה. לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו... נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקב"ה את לבו". (ראה גם רמב"ם שמונה פרקים פרק ח'; רמב"ן שמות ז, ג). אולם צ"ע מדברי הרמב"ם בהלכות תשובה ד, ו, שמבואר שם, שעוון המחטיא את הרבים רק מעכב את התשובה, אבל אינו מונע אותה ממנו, ואם עשה תשובה הרי זה בעל תשובה, וצ"ע.

ה'מדרש שמואל' (בפירושו הראשון) ביאר שאין הכוונה שמן השמים אין מספיקים בידו לעשות תשובה, אלא תיבת 'מספיקין' מוסבת על הרבים שהחטיאם, שהם אלו שלא מספיקים אותו לעשות תשובה, לפי שמתנאי התשובה שלא יחזור עוד על חטאו, שאם לא כן הרי זה כטובל ושרץ בידו, וזה שהחטיא את הרבים, אותם החטאים שחוטאים הרבים, הם תלויים בו, כי כולם נגררים ממה שהחטיאם בתחילה, ואם כן אף אם יעשה תשובה, עדיין הרבים חוטאים וחטאם תלוי בו, ומה תועיל תשובתו, והרי זה כטובל ושרץ בידו, וזהו שאין מספיקין החטאים של הרבים בידו לעשות תשובה. וכן ביאר ה'ברוך שאמר', ומביא שיש מפרשים שהקשו, שהרי אמרו חז"ל (ירושלמי פאה פ"א סוף ה"א) שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, ולכן כתבו, שאם יחיד חוטא ושב מחטאו הרי מעשיו כלא היו, אך המחטיא את הרבים אף אם תועיל תשובתו במקצת, אינו מתנקה מעוונותיו לגמרי. ונראה מדבריהם שמה שחטא הרבים תלוי בו ונזקף לחובתו, אין הענין רק שמעשה העבירה שעשה בתחילה והחטיא את הרבים מקבל משקל של כל החטאים של אחרים שנגרמו על ידו, שאם היה כן, אף שהוא חטא חמור מאוד אבל על כל פנים אין זה שייך לטובל ושרץ בידו. אלא הענין, שבכל רגע ורגע שאחרים ממשיכים לחטוא נחשב כאילו הוא חוטא, וכל עוד שהחטא ממשיך אינו יכול לעשות תשובה משום שהוא כטובל ושרץ בידו.

ואמנם בעיקר דבריהם של ה'מדרש שמואל' וה'ברוך שאמר', יש שהעירו לכאורה, שלפי מה שביארו, שוב אין צריך לטעם המוזכר בגמרא (יומא פז, א) שאין מספיקין בידו לעשות תשובה כדי שלא יהיה הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם, כי גם לולי זה לא שייך אצלו תשובה, שהרי הוא כטובל ושרץ בידו.

הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים־א טו, ל)**: עַל חַטֹּאת יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל.**

וּמַשִּׂיג בַּמִּין הַזֶּה מִי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לְצַוּוֹת בַּטּוֹב וּלְהַזְהִיר מִן הָרָע לָאֲנָשִׁים תּוֹעִים, וְעִכְּבוֹ מִזֶּה יִחוּל מָמוֹנָם אוֹ יִרְאָתָם, אוֹ בָּשְׁתּוֹ מֵהוֹכִיחַ אוֹתָם, וְתָעוּ, וְלֹא הוֹרָה אוֹתָם הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לג, ח)**: הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ.**

משמע, שחטאיהם של ישראל, אותם חטאים שנעשו בגלל דברי ההסתה שלו, נחשבו כחטאיו שלו (רע"ב; רשב"ץ).

ומשיג במין הזה - בחטא החמור של המחטיא את הרבים כלול גם חטאו של **מי שאפשר לו לצוות בטוב** - מי שבידו לצוות על עשיית הטוב **ולהזהיר מן הרע** - מעשות רע, להורות **לאנשים תועים** - שתעו מהדרך הישר, **ועכבו מזה** - והוא בוחר להימנע מכך מפני **ייחול ממונם** - משום שהוא רוצה למצוא חן בעיניהם בתקווה שיקבל מהם טובת הנאה ממונית. **או יראתם** - או מפני שהוא חושש מפניהם, **או בשתו מהוכיח** - או משום שמתבייש להוכיח **אותם, ותעו** - ובעקבות הימנעותו תעו מדרך הישר, **ולא הורה אותם** - ולא לימדם מהי הדרך הישרה. גם אדם זה הוא בכלל מחטיא את הרבים ונענש על עוונותיהם, **כמו שנאמר** (יחזקאל לג, ח) על מי שבידו להזהיר את הרשע לסור מדרכו הרעה ולא עשה כן: 'הוא [ה]**רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש**' - האחריות למותו בחטאו מוטלת עליך והינך נתבע על כך.

פרק זה הוא הפרק האחרון בשער התשובה. עיקרו של הפרק הוא דברי זירוז שיעוררו את האדם לעשות חשבון נפש על הנהגתו ועל דרכיו בעולם הזה. רבנו בחיי מאיץ באדם ומשדל אותו למהר לתקן דרכיו, לא לאחר ולא להתמהמה, מפני המחשבה ש"מי יודע מה יולד יום".

בתחילת הפרק מתייחסים דברי רבנו לנאמר בפרק הקודם שיש חטאים שהתשובה עליהם קשה. כדי לזרז את האדם לשוב גם על חטאים אלו, מביא רבנו דברי עידוד באומרו שלכל חטא יש תשובה ואף לחטאים הגרועים ביותר.

פֶּרֶק עֶשְׂרִי

אֲבָל אֵיךְ אֹפֶן הַתַּחְבּוּלָה לְמִי שֶׁקָּשְׁתָה עָלָיו הַתְּשׁוּבָה, נֹאמַר בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, כִּי מִי שֶׁעָבַר עֲבֵרָה מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁיִּקְשֶׁה לְתַקָּנָהּ בְּאֹפֶן הַתְּשׁוּבָה הַמְיֻחֶדֶת בָּהּ, אֵינָהּ נִמְלֶטֶת מֵאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּבָרִים. אוֹ שֶׁתִּהְיֶה מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּינוֹ וּבֵין בּוֹרְאוֹ, אוֹ שֶׁתִּהְיֶה מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי אָדָם, כְּמוֹ הָאוֹנָאָה וְהַגְּנֵבָה וּמִינֵי הַגְּזֵלוֹת וְהֶחָמָס וְהָעָוֶל. וּמֵאֵיזֶה מֵהֶן שֶׁתִּהְיֶה, וְתִהְיֶה הַתְּשׁוּבָה נִמְנַעַת עָלָיו לְאֶחָד מִן הַפָּנִים שֶׁהִקְדַּמְנוּ שֶׁהַתְּשׁוּבָה מֵהֶם

אבל איך אופן התחבולה למי שקשתה עליו התשובה - על השאלה שעלולה להתעורר בלב האדם, מהי העצה שיוכל אדם לאחוז בה, גם כְּשקשה לו לשוב בתשובה, יש להציג מענה, **ונאמר בתשובת השאלה הזאת** - ונשיב: **כי מי שעבר עבירה** - כי כל עבירה שנכשל בה האדם, והינה **מן העבירות שיקשה לתקנה באופן התשובה המיוחדת בה** - קשה לתקן אותה עבירה על ידי התשובה המיוחדת לה, **אינה נמלטת** - הריהי בהכרח משתייכת מ[ל]**אחד משני דברים** - לאחד משני סוגי העבירות: **או שתהיה מן העבירות שבינו ובין בוראו** - או שהיא מן העבירות שבין אדם למקום בלבד, **או שתהיה מן העבירות שבינו ובין בני אדם** - או שהיא מן העבירות שבין אדם לחברו, **כמו האונאה** - הרמאות, **והגניבה ומיני** [וסוגי] **הגזילות והחמס והעוול** למיניהם. **ומאיזה מהן שתהיה** - ומכל סוג שתהיה אותה העבירה, **ותהיה התשובה נמנעת עליו** - גם אם תהיה התשובה עליה קשה וכמעט בלתי אפשרית **לאחד מן הפנים שהקדמנו** - מפני אחת מהסיבות שהזכרנו בפרק הקודם, **שבגינן התשובה מהם**

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

קָשֶׁה, (א)כְּשֶׁיְקַבֵּל עָלָיו גְּדָרֵי הַתְּשׁוּבָה בְּכָל תְּנָאֶיהָ, אֲשֶׁר בְּכֹחוֹ וִיכָלְתּוֹ מֵהֶם, הַבּוֹרֵא מֵקֵל עָלָיו תְּשׁוּבָתוֹ, וְעוֹבֵר לוֹ עַל מַה שֶּׁנָּעֲלַם מִמֶּנּוּ וְנִמְנַע עָלָיו, וְיָשִׁים לוֹ מוֹצָא קָרוֹב מֵחֶטְאוֹ וְיַרְחִיב אֶמַּתְלָאתוֹ בּוֹ.

קשה - קשה לחזור על חטאים אלו בתשובה, מכל מקום, **כשיקבל עליו גדרי התשובה בכל תנאיה** - כאשר יקבל האדם על עצמו את עיקרי התשובה ואת כל פרטיה, **אשר בכחו ויכלתו מהם** - שבכוחו וביכולתו לעמוד בהם, **אז הבורא** ברוב רחמיו **מקל עליו** את **תשובתו, ועובר לו** - ומוחל לו **על מה שנעלם ממנו ונמנע** ממנו לחזור **עליו** בתשובה, **וישים לו מוצא קרוב מחטאו** - ויזמן לו דרך קלה לתיקון חטאו, **וירחיב אמתלאתו בו** - וימציא לו התנצלויות רבות.

עיונים

א. כשיקבל עליו גדרי התשובה וכו' אשר בכוחו ויכלתו מהם וכו' וישים לו מוצא קרוב מחטאו. מבואר בדברי רבינו כי כשהשב בתשובה עושה כל מה שבידו לעשות אזי ישלח הקב"ה עזרתו מקודש להשיבו אל האמת והטוב אשר הוא מבקש, וכדוגמאות שמביא רבינו בהמשך.

בספר 'תולדות אדם' (פרק יא) הביא מהגר"א זצ"ל שביאר על פי דברי חובת הלבבות אלו את מימרת חז"ל (בסוכה נב, ב): "אמר רבי שמעון בן לקיש, יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, שנאמר (תהלים לז, לב) 'צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו', ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר 'השם לא יעזבנו בידו'". ע"כ. וז"ל: דהנה יש להתבונן במאמר הזה, כי ראש הדרשה שדרשו חז"ל שהיצר מבקש להמיתו והסמיכו על ראש המקרא 'צופה רשע לצדיק', חדשו חז"ל דבר שמלת 'רשע' הנאמר במקרא מורה על היצה"ר, אולם סוף הדרשה שהקב"ה עוזר לאדם, והסמיכו על סוף המקרא 'השם לא יעזבנו בידו', לא חדשו כלום בהשקפה ראשונה יותר ממה שמבואר במקרא מפורש. גם מה שגלו לנו חדשות שאין ביכולת האדם לכבוש את יצרו לולי העזר האלקי, אין אנחנו יודעים עדיין התועלת הגדולה היוצאת לנו מלמוד הזה, אם לא שנאמר שהודיעו חז"ל לנו רוב חסדי הבורא עמנו.

אולם האמת יורה דרכו, שחז"ל כוונו בזה ג"כ לעיקר גדול ונכבד אשר כל אושר הצלחת האנושי תולה עליו. והענין כך הוא, אף שהקב"ה מסר הכח באדם לכבוש את יצרו באמצעות הרוח השוכן בקרבו, לא תשלם המעשה ביד האדם, וקשה מאד על האדם לבוא אל תכליתה, ואין בידו רק להתחיל המלאכה ולעשות כל מה שבכחו לעשות, והשלמת המלאכה היא בעזר אלקי המלוה

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְאִם יִהְיֶה מִשַּׁעַר הָעֲרָיוֹת אֲשֶׁר זָכְרָנוּ, בְּמִי שֶׁהוֹלִיד מֵאָסוּרָה, יִכְרֹת הַבּוֹרֵא אֶת זַרְעוֹ.

כאן מביא רבנו מספר דוגמאות לחטאים שנכשל בהם האדם והם עבירות שאין בכוחו לתקן את אשר עיוות, ובכל זאת מזמן לו ה' בחסדו מוצא ודרך כדי שישלים את התיקון לחטאו.

ואם יהיה חטאו משער העריות - אם חס ושלום נכשל באחת מאיסורי העריות **אשר זכרנו** - שהזכרנו, **במי שהוליד** - ונולד לו בן ממזר מאישה האסורה עליו, **יכרית הבורא את זרעו** - ישמיד הבורא אותו זרע פסול, כדי שרושם החטא ייעלם מן העולם ולא יישאר זכר לחטאו. [במשנה בחגיגה

עיונים

לאדם להביא אותה אל הפועל הגמור. וה' יתברך הוא בוחן לב וחוקר כליות ומבין מתי עשה האדם שלו ומה בכחו לעשות, וכשרואה שכל אשר היה לאל ידו לעשות עשה האדם ואין בכחו לעשות יותר מכך וכל חשקו אל הטוב, אז ילוה אליו העזר אלקי ממרומים, ויגמור בעדו וישלים מה שחסר ממנו, וזולת זאת לא ישלח לו עזרו מקדש.

וזה שכוונו חז"ל באמרם 'צופה רשע לצדיק' יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, 'השם לא יעזבנו בידו' שהקב"ה עוזר לו. ובאו חז"ל האמתיים לפרש מתי עוזר לו הקב"ה, בזמן שעשה האדם כל מה שבכחו לעשות לכבוש את יצרו, ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו לעשות יותר [כלומר, רק אם המצב הוא שאילו לא היה עזרה מה', האדם לא היה יכול לו], מפני שבא כבר עד קצה גבול יכולתו במעשהו ואין לאל ידו לעשות יותר [כלומר, כי הוא עשה כבר את כל מה שבכוחו לעשות], אז ישלח עזרו מקדש ולא יעזבנו בידו. אולם אם יש לו יכולת עדיין לעשות יותר ממה שעשה כבר ואינו עושה, גם ה' לא יעזור לו. עכ"ד. [וכעין זה כתב ב'חתם סופר' על התורה (פרשת כי תצא), ופירש בזה 'אם אין אני לי, מי לי', עיי"ש].

בנוסח שונה: הגר"א ז"ל ('מאור הגדול' סוכה נב, ב) מבאר בגמרא הנ"ל, שהקב"ה מקיים את כל המצוות, והוא גם מקיים מצות "עזוב תעזוב עמו", וזהו "השם לא יעזבנו בידו", שאינו נותן להאדם ליפול ברשת של היצר הרע. ובתנאי שיהיה "עמו" שלא ישב האדם ויחכה לסייעתא דשמיא, רק אם הוא עצמו פורק מעליו עול היצר ופיתוייו, אז לא יעזבנו בידו, וכפי שנאמר עזוב תעזוב "עמו". וראה ספר 'שיחות מוסר' (להגר"ח שמואלביץ, מאמר כ"ד, ומאמר ס"ז) שעל משה בבנין המשכן נאמר במדרש (תנחומא פקודי) עסוק בידיך והוא עומד מאיליו, ומכל מקום נקט הרא"ש בנדרים (לח. ד"ה דאריך) שמוכח מכך שהיה גיבור (עיי"ש במהרש"א), וביאר שהכוונה ב'גבור' שפועל בכל כוחותיו [ד'גבור' הוא היפוכו הגמור של העצל], ואז הקב"ה מסייעו, עיי"ש עוד.

— **וְאִם הוּא מִצַּד אוֹנָאָה וְגָזֵל בְּמָמוֹנוֹת, יִתֵּן לוֹ הָאֵל מָמוֹן וְיִפְרָעֵנּוּ לַחֲבֵרוֹ וִירַצֵּהוּ וְיִמְחַל לוֹ. — וְאִם הֵרַע לַחֲבֵרוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּזִכְרוֹ,** [ב]**יְכַנִּים לוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּלִבּוֹ רָצוֹן וְאַהֲבָה עַד שֶׁיִּמְחַל לוֹ בְּמַה שֶׁהָיָה מֵחָטְאוֹ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (מִשְׁלֵי טז, ז)**: בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ. —**

הנולד מהחטא חי, יש זיכרון לחטא, וכריתת הזרע היא בבחינת תקנה לעוון זה]. — **ואם הוא מצד** - ואם יהיה חטאו בענייני ממונות, כגון שחטא באיסורי **אונאה וגזל בממונות** - רימה או גזל את חברו ואין לו לשלם לו, **יתן לו האל ממון ויפרענו** - כדי שיוכל לפרוע בו את חובו **לחבירו, וירצהו וימחול** - ויוכל גם לפייס אותו עד שיסלח לו. — **ואם הרע לחבירו** בשני אופנים אפשריים: **בגופו** - הזיק לגופו **או בזכרו** - או פגע בשמו הטוב ובכבודו, וחברו אינו רוצה למחול לו, **יכנים לו הבורא יתברך בלבו** - יעורר הבורא יתברך בלב חברו **רצון** טוב להתפייס עמו, ויכניס בלבו **אהבה** כלפיו **עד שימחל לו במה שהיה מחטאו עליו** - עד שימחל לו על מה שחטא כלפיו, **כמו שנאמר** (משלי טז, ז)**: 'ברצות ה' דרכי איש** - כאשר האדם נוהג באורחות חיים הרצויים לפני ה' יתברך, **גם אויביו ישלים אתו'** - גם אויביו יתהפכו לאוהביו וישלימו אתו. —

עיונים

כ. יכנים לו הבורא יתברך בלבו רצון ואהבה עד שימחול לו. במסכת תענית (ז, ב) מונה הגמרא כמה עוונות הגורמות לעצירת גשמים, ואחת מהן היא עוון גזל. לאחר שמביאה הגמרא שבעוון גזל הגשמים נעצרים, שואלת הגמרא: מאי תקנתיה? כלומר, מהי התקנה לבטל את עצירת הגשמים.

משיבה הגמרא: ירבה בתפילה, שנאמר ויצו וגו', עיי"ש.

בספר 'בית פנחס' (ד"ה אין הגשמים) הקשה, מדוע הגמרא מבררת דווקא בנוגע לעצירת גשמים בעוון גזל, מהי התקנה לבטל את עצירת גשמים, ואינה מבררת כן בנוגע לעצירת גשמים הנגרמת בשל עוונות אחרים המוזכרים בגמרא קודם לכן. וביאר, שעל כל העוונות האחרים שהם עבירות שבין אדם למקום פשוט שמועילה התשובה, אבל על עוון גזל שהוא בין אדם לחבירו לא די בתשובה אלא אף צריך שחבירו ימחל לו, ופעמים שאין בידו להחזיר את הגזילה כגון שאינו יודע

וְאִם יִרְחַק מִמֶּנּוּ הֶעָשׁוּק, יַזְמִין הַבּוֹרֵא הִתְקַבְּצָם, עַד שֶׁיִּכָּנַע לְפָנָיו הָעוֹשֵׁק וְיִמְחַל לוֹ. — וְאִם לֹא יֵדַע הָאֲנָשִׁים הָעֲשׁוּקִים וּמִסְפַּר הַמָּמוֹן אֲשֶׁר עָשַׁק, יָפִיק אוֹתוֹ הָאֵל לְהוֹצִיא מָמוֹנוֹ בְּתוֹעֲלוֹת כּוֹלְלוֹת, כְּבִנְיַן גֶּשֶׁר וַחֲפִר בְּאֵרוֹת, יֵהָנוּ מֵהֶם בְּנֵי אָדָם, [ג]**וַעֲשׂוֹת בּוֹרוֹת בַּדְּרָכִים שֶׁאֵין הַמַּיִם מְצוּיִם בָּהֶם, וּמַה שֶּׁדּוֹמֶה לָזֶה מִתּוֹעֶלֶת הֶהָמוֹן,**

ואם הקושי בחזרה בתשובה יהיה תלוי בכך שירחק **ממנו העשוק** - הנגזל יגור במקום רחוק ממנו, יזמין **הבורא התקבצם** - יסבב ה' שיפגוש אותו, **עד שייכנע לפניו העושק** - כך שהוא יוכל להכניע את עצמו לפני הנגזל, והלה **ימחול לו. — ואם לא ידע** את **האנשים העשוקים** - ואם אינו מכיר את הנגזלים, ולא את **מספר הממון אשר עשק** - ואינו יודע את סכום הכסף שגזל, **יפיק אותו האל** - יביאהו ה' **להוציא ממונו בתועלות כוללות** - לצורכי ציבור המביאים תועלת לכלל, כגון **בנין** - בניית **גשרים וחפור** - או חפירת **בארות** מים, **שיהנו מהם בני האדם, ועשות בורות** - או חציבת בורות מים וכרייה של מאגרי-מים, במקומות **ובדרכים שאין המים מצויים בהם, ומה שדומה לזה מתועלת ההמון** - ושאר דברים דומים המביאים תועלת לרבים,

עיונים

ממי גזל וכדומה, ולפיכך מבררת הגמרא מהי התקנה לזה, ומשיבה שירבה בתפילה ויבקש מה' יתברך שיתן בלב הנגזל למחול לו, כפי שכתב בחובות הלבבות (שער התשובה פ"י) שכשחוזר בתשובה כפי יכולתו יזמן הקב"ה שימחל לו הנגזל.

ג. ועשות בורות בדרכים שאין המים מצויים בהם. בגמרא (ביצה כט, א) מובא שמי שגזל ואינו יודע למי גזל, יעשה בהם צרכי רבים, ועל ידי זה יהנו גם הנגזלים. ומבארת הגמרא איזה צרכי רבים יעשה? אמר רב חסדא, בורות שיחין ומערות שרבים יהנו ממי הגשמים המתאספים שם. וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' שסו, ב) שהרועים והגבאים והמוכסים תשובתן קשה מפני שגזלו את הרבים ואינן יודעים למי יחזירו. לפיכך יעשו בממונם צרכי רבים כגון בורות שיחין ומערות.

וביאר הסמ"ע, שאז גם הנגזל יהנה מן הדברים הנעשים מדמי הגזילה.

עצה טובה מעורר הגרב"צ אבא שאול זצ"ל (בספרו 'אור לציון') בענין הכסף שגובים מאתנו הרשויות, מסים וארנונות וכיוצא בזה, שאם כבר נאלצים אנו לשלם זאת, לפחות נכוון שיהיה זה לתיקון העוון שמא גָּזל את הרבים, שעל זה אמרו חז"ל "גזל ואינו יודע למי גזל יעשה בהם צרכי

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

עַד שֶׁתִּהְיֶה תּוֹעַלְתּוֹ כוֹלֶלֶת מִי שֶׁעָשַׂק וּמִי שֶׁלֹּא עָשָׂק. — וְאִם יָמוּת הָעָשׂוּק, יָשִׁיב הַמָּמוֹן לְיוֹרְשָׁיו, וְאִם הִזִּיק לוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ שֶׁסִּפֵּר בִּגְנוּתוֹ, יִתְוַדֶּה עַל קִבְרוֹ בָּזֶה בְּמַעֲמַד עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וְיִמָּחֵל לוֹ עֲוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בָּעִנְיָן הַזֶּה (יומא פז, א): [ד]**מוֹלִיךְ עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וּמַעֲמִידָם עַל קִבְרוֹ וְאוֹמֵר: חָטָאתִי לַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלִפְלוֹנִי זֶה שֶׁחָבַלְתִּי בּוֹ.**

נזק בגופו, **או שסיפר בגנותו** ופגע בכבודו, ולא הספיק לפייסו עד שמת חברו, יוכל לתקן חטאו על ידי **שיתוודה על יד קברו בזה במעמד עשרה בני אדם**, ועל ידי כך **ימחל לו עוונו, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, בענין הזה** - כשמת הנפגע קודם שהספיק לפייסו (**יומא פז, א**): **מוליך הפוגע עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו** - כלומר, יפרט את החטא (רמב"ם הלכות תשובה ב, ט). ואם חייב לו ממון, ייתן את סכום חובו ליורשיו (שם על פי משנה ב"ק ק"ג, א').

עיונים

רבים". אם כן, בכסף הזה שנלקח על ידי הרשויות הרי נעשה בהם צרכי רבים, כבישים, תאורה, גנים ציבוריים וכדומה, שכולם נהנים מזה, וכיון שעל ידי כספו נעשים צרכי רבים, נמצא מכפר בזה על עוון גזל שנכשל בלא שימת לב, ואינו יודע למי להשיב.

ד. מוליך עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר חטאתי וכו' ולפלוני זה. מבואר כאן שכדי להשיב את כבודו של האדם שכבר נפטר, יש צורך לעלות לקברו ולהתנצל בפני המצבה הדוממת. דבר הטעון הבהרה: מדוע יש לבקש מחילה על הקבר? וכיצד משיבים בזאת למת את הפגיעה שהוא חש בה בחייו? על כך יש להקדים מספר הקדמות המבארות את מעמדה הניצחי של הנשמה ואת הקשר שלה עם הגוף הטמון במעמקי הקבר, הן בחייו והן לאחר מותו, וגם לעתיד לבוא:

א' - המוות הבא על האדם אינו תהליך הֶתְבַּלּוּת וְהִתְבַּלּוּת טבעיים, אלא עונש שהושת על

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

עד שתהיה תועלתו כוללת מי שעשק ומי שלא עשק. — ואם ימות העשוק, ישיב הממון ליורשיו, ואם הזיק לו בגופו או שסיפר בגנותו, יתודה על קברו בזה במעמד עשרה בני אדם ויתמחל לו עוונו, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, בענין הזה (יומא פז, א): מוליך עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו.

והמסקנה העולה מהדברים היא **שאין התשובה נמנעת על החוטא** - שבכל אופן שהוא לא קיימת מציאות שתשובה נמנעת מן האדם או שהיא תלויה בדברים שלמעלה מכוחותיו, **אלא מצד**

וְאֵין הַתְּשׁוּבָה נִמְנַעַת עַל הַחוֹטֵא אֶלָּא מִצַּד

עיונים

האנושות כתוצאה מחטאו של אדם הראשון, שהביא מיתה לעולם (בראשית ג, יט: "ואל עפר תשוב". דעת תבונות לרמח"ל עמ' נג: "תחיית המתים - זיכוך הגוף על ידי הנשמה"). ב' - בעקבות חטאו של אדם הראשון, התעוררה בו תחושת בושה, שלא היתה לו קודם לכן. כיוון שמעלתו וכבודו קודם החטא היו עצמיים ולא תלויים בשום דבר (בראשית ב, כה: "ולא יתבוששו"), כלומר: בושה נובעת מחטא ומחסרון (מו"נ א, ב). ג' - מהותה של הנשמה והנפש הרוחנית הוא "כבוד", שהרי היא נחצבה מכסא כבודו של הקב"ה (פתיחת הרז"ה לספרו "המאור" על הרי"ף ברכות). ד' - בתקופה שבין מיתת האדם לבין תחיית המתים, מתחזק כוחה של הנשמה וכבודה, והיא מכינה את כוחו של הגוף לקבל את מעלתו העצמית של האדם - כפי שהיה קודם חטא עץ-הדעת (דעת-תבונות שם). ה' - בתקופה שמהמוות עד לתחיית המתים, ישנו קשר בין חלקי הנפש לבין הגוף הקבור, וחלקים מהנשמה מרחפים מעל הקבר, לכן יש צורך לנהוג כבוד במתים (דברים כא, כג ובאב"ע ובספורנו שם, וברכות יח, א-ב: "יודעים המתים על צערם ועל צער החיים"). ו' - כל פגיעה בכבודו של הזולת, דורשת את הַשָּׁבַת הכבוד האבוד למקומו. כמו כן חבלה או נזק, אף הם נחשבים לפגיעה בכבוד האדם, זילזול במעמדו והשתלטות של אדם על אדם, ממילא נחשב הדבר כפגיעה בכבודו העצמי ופגיעה בשורש חייו (קהלת ח, ט: "אשר שלט האדם באדם לרע לו". וכן נאמר: "הגוזל את חבירו, כאילו גזל את נפשו", ב"ק קיט, א. סנהדרין ז, א). דבר זה ניתן להוכחה בתחושה הטבעית, שהרי מי שגנבו ממנו דבר מה, הוא פגוע בנפשו הרבה יותר מערכה הממוני של הגניבה, כי עצם הגניבה היא גם חדירה לרשות הפרט, ביטול שלטונו על נכסיו ועירעור בטחונו האישי בתוככי ביתו. ז' - כבודו של האדם הוא ניצחי ואינו מת עם מותו של הגוף, לכן הנפש, בעודה בחיים שואפת להשאיר אחריה כבוד ושם-טוב (ראה חיי-עולם להגרי"י קניבסקי זצ"ל ז'). נמצא לסיכום: כל פגיעה באדם או בממונו, נחשבת במהותה כפגיעה בכבודו - פגיעה בנקודה הניצחית שבאדם. פגיעה בכבוד דורשת את התיקון על ידי הַשָּׁבַת הכבוד למקומו, המתבצע על ידי הכנעתו של הפוגע מול הנפגע. ומכיוון שהגוף המוטל בקבר, קשור אל כבודה של הנפש, לכן יש צורך לעמוד ליד מקום קבורת הנפגע, ושם לבקש מחילה, ולהשיב את הכבוד האבוד למקומו

הראוי לו (נספחים על "שיעורים בהגדות חז"ל", מסכת יומא נספח 199).

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

רַע מַצְפּוּנוֹ וְתַרְמִית לִבּוֹ, אֲבָל אִם הוּא רוֹצֶה לְהִתְקָרֵב אֶל הָאֱלֹהִים, לֹא יִפָּגֵר שַׁעַר הַתְּשׁוּבָה בְּפָנָיו, וְלֹא יִמָּנְעֵהוּ מֵהַגִּיעַ אֵלָיו מוֹנֵעַ, אַךְ הוּא פּוֹתֵחַ לוֹ שַׁעַר הַיְשָׁרָה, וּמוֹרֶה אוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה בְּחַסְדּוֹ וּבְטוּבוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים כה, ח)**: טוֹב וְיָשָׁר יְיָ עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ, וְאָמַר** (דְּבָרִים ד, כט)**: [ה]וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ**

רוֹעַ מַצְפּוּנוֹ וְתַרְמִית לִבּוֹ - הדבר היחיד שימנע מהאדם את התשובה הוא רוע מחשבתו וזדון לבו, **אבל אם הוא רוצה** באמת **להתקרב אל האלהים, לא ייסגר שער התשובה בפניו, ולא ימנעהו מלהגיע אליו מונע** - שום מחסום או קושי לא יוכלו למנוע את האדם מלהגיע ולהיכנס בשער התשובה, **אך הוא** - ולא עוד אלא שהבורא **פותח לו שער הישרה** - פותח לו את שערי היושר, **ומורה אותו הדרך** - ומדריך אותו בדרך **הטובה בחסדו ובטובו, כמו שנאמר (תהלים כה, ח): 'טוב וישר ה'** - מפני שהוא יתברך טוב וישר ורוצה להיטיב לכול, **על כן יורה חטאים בדרך'** - הקב"ה לא ימאס את החוטאים ולא ירחיק אותם, אלא אם ירצו לשוב, יקבלם ויורה להם את הדרך הישרה (מפרשים), **ואמר** על עַם ישראל, שכאשר יהיו בגלות והגויים יאלצו אותם לעבוד עבודה זרה שם במקום גלותם, או-אז יתעוררו לשוב. **(דברים ד, כט): 'ובקשתם משם** - כשתחפשו בארצות גלותכם דרך לרצות **את ה' אלהיך,**

עיונים

ה. ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו וגו'. פתח בלשון רבים - "ובקשתם", וסיים בלשון יחיד - "ומצאת כי תדרשנו". אתמהה!

אלא, הובא בשם הגר"א, במסכת ראש השנה אמרו (יח, א): "שנים שעלו לגרדום לידון ודינן שוה, זה ירד וזה לא ירד, זה ניצל וזה לא ניצל... מפני מה זה נענה וזה לא נענה, זה התפלל תפילה שלימה נענה, וזה לא התפלל תפילה שלימה, לא נענה". וביאר רש"י שם, שתפילה שלימה היינו תפילה בכוונה. זהו שאמר הכתוב "ובקשתם משם את ה' אלוקיך", היינו, שנים שבקשו, "ומצאת" - רק אחד בלבד, מדוע, "כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך", רצה לומר, כי התפללת בכוונה שלימה.

ה'משך חכמה' ביאר באופן אחר: עַם ישראל הוא כגוף אחד, אשר כל יחיד ממנו הוא כאבר מן האדם הכללי. אכן זה אינו, אלא כמשל הקוים היוצאים מהנקודה המרכזית, אשר כל קו מחובר לחברו רק מכח חיבורם אל הנקודה שבמרכז, אשר בהעדרה גם המה לא מחוברים. כך ישראל, כל עוד דבוקים הם בהקב"ה, מקור החיים האמיתי, הם מתאחדים לגוף אחד. לא כן כאשר הם

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ, וּכְתִיב (דְּבָרִים ל, יד)**: כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קמה, יח)**: קָרוֹב יְיָ לְכָל קוֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶּאֱמֶת.**

וּכְבָר בֵּאַרְתִּי לְךָ, אָחִי, מֵחוֹבוֹת הַתְּשׁוּבָה, וְגִלִּיתִי לְךָ מֵאָפְנֵי הַחֲזָרָה מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ טַעֲנָה עָלֶיךָ וְנִפְסְקוּ בּוֹ אֲמַתְלָאוֹתֶיךָ, וּמַה תֹּאמַר מָחָר לֵאלֹהֶיךָ: [ו]**סָכַלְתִּי, וְלֹא סָכַלְתָּ! אוֹ תֹּאמַר:**

ומצאת - אכן תמצאו דרך זו, **כי תדרשנו** - וזאת בתנאי שתבקשו את ה' **בכל לבבך ובכל נפשך', וכתיב (דברים ל, יד): 'כי קרוב אליך הדבר מאד'** - מצות התשובה קלה ביותר להשגה (עיין רמב"ן דברים ל, יא), **ונאמר (תהלים קמה, יח): 'קרוב ה' לכל קוראיו** - ה' קרוב לכל המבקשים את עזרתו, ובפרט לכל מי **אשר יקראהו באמת'** - ופונה אליו בלב שלם.

וכבר - הרי **ביארתי לך, אחי, מחובות התשובה** - מהו הטעם שבגינו הנך חייב לחזור בתשובה, וגם **גליתי לך מאופני החזרה** - את הדרך אליה. **ומה שיש בו טענה עליך** - ומעתה תהיה עליך תביעה, אם לא תשוב בתשובה, **ונפסקו בו אמתלאותיך** - ולא יהיו לך תירוצים והצטדקויות על שלא עשית זאת, **ומה תאמר** - ומה תשיב, אם כן, **מחר לאלהיך**, כאשר ישאלך מדוע לא חזרת בתשובה?! וכי תאמר לו: **סכלתי** - סכל הייתי - **והרי לא סכלת** - והלא התנהגותך בשאר תחומי החיים מוכיחה שאינך סכל. **או שמא תאמר** לו:

עיונים

חוטאים, ומתנתקים מנקודת החיבור שבאמצע, הם מאבדים כל קשר ויחס ביניהם. לכן אמר להם משה "ובקשתם", עדיין בלשון רבים, אכן כאשר "ומצאת", הרי זה כבר בלשון יחיד, אחר שהתאחדו כולם לגוף אחד הדבוק בחי העולמים.

ו. סכלתי ולא סכלת. כאשר יִשָּׁאֵל האדם בבית דין של מעלה מדוע לא חזר בתשובה? לא יוכל להשיב: שהוא מפני שטיפש היה, כי אז יוכיחו לו מהתנהגותיו בשאר תחומי חייו שאין דבריו נכונים ושלא היה סכל.

איתא ב'תנא דבי אליהו' (זוטא, פרק י"ד) וז"ל: פעם אחת הייתי מהלך ממקום למקום, ומצאני אדם אחד שלא היה בו לא מקרא ולא משנה, והיה מתלוצץ ומלעיג בדברים, ובא כנגדי, ואמרתי לו: בני,

עָשִׂיתִי מַה שֶּׁעָשִׂיתִי וְאֵינִי יוֹדֵעַ. וּמַה תִּהְיֶה

אכן **עשיתי** את מה שעשיתי, **ואיני יודע** - אך לא ידעתי כיצד לחזור בתשובה. - גם טענה זו לא תהיה מקובלת, שהרי כבר לימדתי אותך את דרכי התשובה. **ומה** אם כן **תהיה**

עיונים

מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום הדין, ואמר לי: רבי, יש לי דברים שאני משיבו, בינה ודעת לא נתנו לי מן השמים שאקרא ואשנה [והנני עושה כפי שאני משיג בשכלי, ויותר מזה אין עלי חובה (ליקוטי אמרים לח"ח פ"ה בהג"ה)], ואמרתי לו: בני, מה מלאכתך, ואמר לי צָיָד [דגים] אני, ואמרתי לו: בני, מי לְמֻדְךָ ואמר לך שתביא פשתן ותארגהו מצודות ותשליכהו לים ותעלה הדגים מן הים, ואמר לי: רבי, בזה נתנו לי בינה ודעת מן השמים, ואמרתי לו ומה להביא פשתן ולארוג מצודות ולהשליך לים ולהעלות דגים מן הים נתנו לך בינה ודעה מן השמים, ולדברי תורה שכתוב בה 'כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו' (דברים ל, יד), לא נתנו לך בינה ודעה מן השמים?! רמז לו אליהו הנביא: הרי כתוב על התורה הקדושה "בפיך ובלבבך לעשותו", והתורה נִתְּנָה לכל אחד ואחד מישראל. אם כן, כל אחד ואחד יכול לצמוח לאדם גדול, ומה אתה טוען שאין לך כשרונות? אם למלאכת הדייג יש לך כשרון, תשתמש באותו הכישרון ללימוד התורה!

בדברי המדרש הנ"ל יש לתמוה, מה הדמיון בין הדברים, הרי בוודאי אינו דומה הכישרון המעשי לטווות ולארוג מצודות ורשתות, לכשרון וההבנה הנצרכת להוויות דאביי ורבא בלימוד התורה? אלא - ביאר בספר 'יאיר נרי' - כך הוא כוונת הדברים: אליהו הנביא טען כנגדו: הסיבה שהצלחת בעבודתך אינה משום שהיה לך כשרון צייד בתולדה, אלא כי הייתה לך הכרה שמלאכה זו היא מקור חיותך, ובלעדיה אין לך חיים, וההכרח הזה יצר בך את הכישרון וההבנה לטוויה ואריגה. ולכן, אם היית מגיע להכרה שבלי התורה אין לך חיים, היו מתגלים בך כשרונות חבויים להבין את דברי התורה - 'כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו' (דברים ל, יד).

בספר 'ברכת אברהם' ביאר על פי המדרש הנ"ל את כוונת דברי הושע הנביא בתוכחותיו לישראל באומרו: "שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בַּעֲוֹנֶךָ, קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' (הושע יד, ב-ג). 'שובה ישראל עד ה' אלהיך' וגו', ואז כל אחד ואחד בא עם תירוצים ואמתלאות שונות, שלא נתנו לו מן השמים כוח ודעת לעסוק בתורה ומצוות ומעשים-טובים, על כן אומר הנביא, 'קחו עמכם דברים', תקחו ראיה מן הדברים שלכם, שאתם עוסקים בהם יום יום, אחד אורג והשני טווה וכדומה, מי נתן לכם דעה ובינה לענייניכם הפרטיים, ואז, 'שובו אל ה'', תראו שכל התירוצים אין בהם ממש, 'כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו' (דברים ל, יד).

תָּשׁוּבָתְךָ עַל הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת? וּמִבְּלִי סָפֵק נִהְיֶה נִשְׁאָלִים. הֲכֵן הַתְּשׁוּבָה בְּעוֹד שֶׁמַּאֲרִיכִין לְךָ. וְדַע, אָחִי, כִּי הַתְּשׁוּבָה עַל זֶה אֵינֶנָּה יוֹצֵאת [7]כִּי אִם מִמַּעֲשֵׂינוּ, לֹא מִדְּבָרֵינוּ, וְחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ, תַּגִּיעַ לִרְצוֹן בּוֹרְאֶךָ, כִּי לֹא יַשִּׂיג הַטּוֹב הַיּוֹם אֶלָּא הַמְמַהֵר אֵלָיו, וּפְרִי הַקְּצִיר הַחֲרָטָה.

תשובתך על השאלה הזאת? ומכלי ספק נהיה **נשאלים** - והלא ללא ספק עתידים אנו להישאל שאלה זו ולא נוכל להתחמק ממתן תשובה. לכן **הכן התשובה** - הכן אפוא מהרה את התשובה, **בעוד שמאריכין לך** - כל עוד נותנים לך ארכה לעשות זאת. **ודע, אחי, כי התשובה על זה** - התשובה על שאלה זו - **איננה יוצאת** - אינה מתקבלת **כי אם ממעשינו** - אך ורק על ידי מעשינו, **לא מדברינו** - ולא על ידי שנדבר על אודותיה. התשובה הנדרשת אינה תשובה הניתנת במילים, אלא היא תשובה התלויה בשינוי המעשה לטוב, ולכן **חשוב עם נפשך** - עשה עם עצמך חשבון הנפש, **תגיע לרצון בוראך** - כיצד תוכל להיות לרצון לפני הבורא, ואל תתעצל מעשות זאת, **כי לא ישיג** את **הטוב היום, אלא הממהר אליו** - אלא מי שממהר להשיגו, **ופרי הקיצור** - ותוצאת ההתרשלות תהיה **החרטה.**

עיונים

ז. כי אם ממעשינו. בפרשת נצבים נאמר: "ושבת עד ה' אלהיך" (דברים ל, ב). וכתב החיד"א ('נחל קדומים') וז"ל: וְשַׁבְתָּ אותיות 'וְשַׁבָּתָ', רמז כי התשובה לא תכון אם לא בשמירת שבת, כמו שכתב הרב החסיד בדעת חכמה שער השבת כ"ד: כי על ידי החטא ממשיך הטומאה בפנימיותו וחיצוניותו, אמנם על ידי החרטה והבכיה ממשיך בתוכו קדושה, אבל צריך להמשיך ניצוץ שכינה, ואותו ניצוץ מגרש כח הטומאה מפנימיותו, והשניה צריך לעשות מצות חבילות באיברים שחטא בהם. ועל ידי זה יתהוו מלאכים ויגרשו מלאכי חבלה אשר בחיצוניותו, ושתים אלו אי אפשר כי אם בשמירת שבת, כי אז יזכה לניצוץ שכינה על נשמה דאצילות. גם צריך זמן רב לקיים מצות באברים שחטא, ומי יזכה. אבל שמירת שבת שקול ככל התורה, והוי כאילו קיים מצוות חבילות זהו תורף אמרי קדש.

הראת לדעת שאי אפשר לשוב בתשובה ראויה אלא אם כן יזדרז מאד בשמירת שבת, והוא ריוח גדול דבנקל תעלה תשובתו לפני ה' לריח ניחוח. וזה רמז "וְשַׁבְתָּ" קרי ביה "וְשַׁבָּתָ", כי התשובה והשבת צריכים זה לזה, כי בזה תשובתו תכון לעד. עכ"ל.

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

הָקִיצָה אָחִי מִשְׁנַת פְּתַיּוּתֶךָ, וַחֲמֹל עַל נַפְשְׁךָ שֶׁהִיא הַנִּכְבֶּדֶת שֶׁבִּפְקִדּוֹנוֹת הַבּוֹרֵא אֶצְלֶךָ. וְכַמָּה וְעַד מָתַי הָעֲבוֹט הַזֶּה, וּכְבָר כִּלִּיתָ יָמֶיךָ בִּרְצוֹן תַּאֲוָתֶךָ, כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעֶבֶד הָרָע. הֲלֹא תָּשׁוּב לְכַלּוֹת שְׁאָר יָמֶיךָ בִּרְצוֹן בּוֹרְאֶךָ. וּכְבָר יָדַעְתָּ, כִּי יְמֵי הָאָדָם קְצָרִים, וְהַשְּׁאָר בִּלְי סָפֵק יוֹתֵר קָצָר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ב, טו): [ח]**הַיּוֹם קָצָר וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה.**

הקיצה, אחי, משינת **פתיותך** - טיפשותך דומה לתרדמה - התעורר משינה זו, וחמול על נפשך, שהיא **הנכבדת שבפקדונות** - מכל הפיקדונות שהפקיד **הבורא אצלך** [בידך] נפשך היא הפיקדון החשוב ביותר. ועד **כמה**, **ועד מתי** תתמהמה ויימשך **העיכוב** הזה - מלחזור בתשובה, **וכבר כלית** - הלא תראה שעד כה איבדת את **ימיך במילוי רצון תאוותך, כאשר יעשה** - כמו שעושה **העבד הרע** הבורח מאדוניו. **הלא תשוב** - ועתה הלא הגיע הזמן שתחזור מדרכך **לכלות** - לבלות ולבזבז את **שארית ימיך בקיום רצון בוראך. וכבר ידעת** - והרי אתה יודע, **כי כל ימי האדם** וחייו **קצרים** הם, **והשאר** - הזמן שנותר לך מאותם חיים **בלי ספק** שהוא עוד **יותר קצר, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, טו): היום קצר והמלאכה מרובה** -

עיונים

בספר 'מנחת שבת' בהקדמה כתב, ששמירת שבת מכפרת על כל החטאים והעוונות ואף יותר מיום הכיפורים. וז"ל: "והלא כל עיקר חרדת יום הכפורים הוא משום דהוא יום סליחה וכפרה, אשר עליו נאמר (ויקרא טז, ל) 'כי ביום הזה יכפר עליכם', ואם כן הלא יש לנו ב"ה יותר מחמישים ימי הכיפורים בשנה, דהיינו כל השבתות". ומביא את דברי הגמרא (שבת קיח, ב) "כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו", וביאר הט"ז (או"ח רמב) דבוודאי אין השומר שבת זוכה למחילה בלא תשובה, אלא כוונתם לומר, שאם ישמור אדם שבת כהלכתו וישוב בתשובה אף על כריתות ומיתות בית דין, לא יצטרך לסבול יסורים ומיתה כדי למרק עוונותיו, כי בשכר שמירת שבת יזכה לכפרת עוונות. ומכאן מוכיח ה'מנחת שבת', ששמירת שבת מכפרת יותר מיום הכיפורים, שהרי ביום הכיפורים פסק הרמב"ם (הל' תשובה א, ד) דאינו מכפר על כריתות ומיתות בית דין בלא יסורים, ואילו בשבת מתכפר לו בתשובתו אף מבלי יסורים.

ח. **היום קצר והמלאכה מרובה.** מדוע אמר "היום קצר" ולא אמר "הזמן קצר". ביאר רבי אהרן

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

הָיְתָה לְךָ, אָחִי, רוּחַ יְקָרָה וְנִכְבֶּדֶת, כִּבַּדְתָּ בָהּ הָעוֹלָם הַזֶּה הַנִּבְזֶה וְהַכְּלֶה, וְהִנַּחְתָּ אַחֲרִיתְךָ הַנִּשְׁאֶרֶת לְךָ. הֲלֹא תְּנַשֵּׂא רוּחֶךָ אֶל הַמָּקוֹם הַנִּכְבָּד וְהַמָּעוֹן הָרָם, מְקוֹם אֲשֶׁר לֹא

חיי האדם קצרים והמלאכה שמוטל עליו להשלים במשך הזמן שהוקצב לו מרובה.

היתה לך - ניתנה בך, **אחי, רוח** - נשמה יקרה **ונכבדת**, ומה עשית בה? עד עתה **כיבדת בה** את **העולם** הזה **הנבזה והכלה** - השפל והנפסד, **והנחת אחריתך הנשארת לך** - והזנחת את הדאגה לאחריתך, אותה אחרית שתישאר קיימת לך לבדה. **הלא תנשא רוחך** - הלא מהראוי שמעתה והלאה תרומם את רוחך ונשמתך **אל המקום הנכבד והמעון הרם, שהוא מקום אשר לא**

עיונים

קוטלר זצ"ל: 'היום קצר' מוסב על כל יום בפני עצמו, כי כל יום הוא מיוחד בהעליה האפשרית ובהתקון היוצא ממעשיו, וכמבואר ב'נפש החיים' (שער ב פרק יג) בשם הזוהר, לענין תפילה של כל יום ושעה, שאינו דומה לחבירו מפני שינוי מצב העולמות, ועד סוף ימות עולם לא יארע תפילה הדומה לחברתה. וזהו הפירוש בהפסוק (תהלים סח, כ) 'ברוך ה' יום יום', ודרשו חז"ל (סוכה מו, א) כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. ובתנא דבי אליהו זוטא (פרק ט"ו) אמרו: אמר דוד אני מגיד גדולתו וגבורתו ומלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שבכל יום ויום אדם נוצר, ובכל יום ויום אדם נברא, ובכל יום ויום אדם נולד וכו', הרי דכל יום הרי הוא אדם חדש ממש, וצריך למלא חובתו שנברא בשבילה בכל יום ויום, וכל שלא מילא תפקידו של היום, הרי יצירתו ביום זה הייתה לבטלה, והרי זה מעוות לא יוכל לתקון כלל.

והנה בשו"ע חו"מ (סי' שו ס"ח) פסק המחבר: ומלמד תנוקות שפשע בתנוקות ולא למד [וברמ"א: אפילו יום או יומיים], או לימד בטעות וכל כיוצא באלו, והאומנים שאי אפשר שיחזירו ההפסד שהפסידו, מסלקין אותם בלא התראה, שהם כמותרים ועומדים עד שישתדלו במלאכתם וכו'. והנה הגדר שהם נחשבים כמותרים ועומדים, היינו משום דבמקום השגיאה והטעות הרי היה יכול ללמוד דבר אמיתי, ואף אם יתקן את השגיאה מכל מקום הזמן כבר אבוד. וזהו 'היום קצר' - כל יום בפני עצמו, ולמנות ימינו, ואנו מזלזלים מאד בזמן, והחושב שיוכל להשלים לימודו למחר, הרי זה ממש אבידה נצחית, דהרי למחר הרי הוא יצירה חדשה, אבל יצירתו ביום ההוא מעשיו ומדרגותיו מיום זה קיימים לעד לעולמי עולמים, והם בתכלית הבטול והשפלות ('משנת רבי אהרן', מאמרים ושיחות ח"ב, עמ' קיב).

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

תִּשְׁפְּלֶנָה הָרוּחוֹת הָעוֹלוֹת אֵלָיו לָעַד. וּתְמַהֵר בְּעוֹד שַׁעַר הַתְּשׁוּבָה פָּתוּחַ, וְהַקַּבָּלָה וְהַכַּפָּרָה מְצוּיָה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה נה,ו)**: דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב.**

מַהֵר, אָחִי, וּמַהֵר קֹדֶם בּוֹא פַּחְדֶּךָ, כִּי אֵינְךָ בָּטוּחַ בְּחַיֵּי יוֹם אֶחָד, וְעַיֵּן לְנַפְשְׁךָ עֵיוּן שֶׁיֵּאוֹת לְכָמוֹךָ וְיִהְיֶה שָׁקוּל עִם שִׂכְלֶךָ. וּמִי שֶׁרוֹצֶה לְהַגִּיעַ לְרָצוֹן בּוֹרְאוֹ, יִכָּנֵם מִן הַפֶּתַח הַצַּר שֶׁיִּכָּנְסוּ מִמֶּנּוּ הַחֲסִידִים הַסּוֹבְלִים. וְכֻלָּנוּ נְקֻוָּה הַטּוֹב, וְלֹא יַגִּיעוּהוּ אֶלָּא הַמְמַהֲרִים אֵלָיו, הָרָצִים עָדָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ה, כ)**:** [ט]**חֲוֵי עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר**

עיון שיאות לכמוך - כמיטב יכולתך ויהיה שקול **עם שכלך** - ותהיה התבוננותך שכלית וטהורה, לא מושפעת מתאוות ודמיונות. **ומי שרוצה** לזכות ולהגיע **למילוי רצון בוראו, ייכנם** - עליו להיכנס **מן הפתח הצר** - אותו פתח דחוק וקטן **שייכנסו ממנו** ודרכו **החסידים הסובלים** בעולם הזה למען כבוד שמו **יתברך. וכולנו נקוה** - אמנם כולם מקווים להגיע **אל הטוב, ולא יגיעוהו** - אך לא ישיגו אותו **אלא** רק **האנשים הממהרים אליו**, אל הבורא, **והרצים עדיו** - והמזדרזים לקראתו, **כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (אבות ה, כ): חוי עז כנמר** בעבודת ה', **וקל כנשר** - קל ומהיר בקיום המצוות,

עיונים

ט. חוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. הטור (או"ח סי' א') פירש, שיהיה עז כנמר ולא יבוש בפני בני אדם בעשיית המצוה. וכתב שהתחיל התנא דווקא

חובות שער התשובה הלבבות

ביישר לבב

רֵץ כַּצְבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְאָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים קיט, ס)**: חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי.**

חַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ, וּבוֹשׁ מִבּוֹרְאֶךָ שֶׁתִּתְנַהֵג עִמּוֹ בַּמִּדָּה שֶׁאֵינְךָ רוֹצֶה לְנַפְשְׁךָ לְהִתְנַהֵג בָּהּ

רֵץ כַּצְבִי - להשיג ולחטוף עוד ועוד מצוות, **וגבור כארי** - לכבוש את היצר הרע, כדי **לעשות רצון אביך שבשמים, ואמר דוד** המלך (תהלים קיט, ס)**: 'חשתי ולא התמהמהתי'** - הזדרזתי ולא התעכבתי.

לכן אחי, חשוב עם נפשך - עשה חשבון נפש עם עצמך, **ובוש** והתבייש **מבוראך שתתנהג עמו** - משום שאתה נוהג עם אלוהיך **במידה** ובאופן **שאינך רוצה לנפשך להתנהג בה**

עיונים

בזה משום שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך, לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגים עליו, ועל כן הזהיר שתעיז פניך כנגד המלעיגים ולא תבוש. וכן אמר דוד המלך (תהלים קיט, מו) 'ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש', שגם כשהיה נרדף ובורח בין האומות היה מחזיק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו.

ה'בית יוסף' (או"ח סי' א' ד"ה על כן הזהיר) ביאר בדברי הטור, שדקדק וכתב שלא יבוש בפני המלעיגים, וכוונתו שמידת העזות מגונה מאד, ואין ראוי להשתמש בה כלל אפילו בעבודת השם לדבר דברי עזות כנגד המלעיגים, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך. לכך כתב 'ולא תבוש', כלומר שאין הכוונה במה שאמר 'הוי עז כנמר' שיעיז את מצחו לדבר להם דברי עזות, אלא לענין שלא יבוש מהם אף שילעיגו עליו.

וכתב ה'ביאור הלכה' (שם ד"ה ולא) שלא אמר ה'בית יוסף' את דבריו, כי אם במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו, אז בודאי אין לו לחוש כלל ללעגם ולא יתקוטט עמהם. אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בענייני העיר ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה', וכבר פתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הבית יוסף מאומה. ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל. ודוד המלך ע"ה אמר (תהלים קלט, כא-כב) 'הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי'.

תשפלנה הרוחות העולות אליו לעד - שהנשמות העולות אליו שוב אינן יורדות ממעלתן לעד. **ותמהר בעוד** - הזדרז לחזור בך ממעשיך הרעים בעוד **שער התשובה פתוח** לפניך, **והקבלה והכפרה מצויה** - וכל עוד מובטח לך שתשובתך תתקבל ותימצא לך סליחה. **כמו שנאמר (ישעיה נה, ו): 'דרשו ה' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב'.**

ולכן מהר והזדרז, אחי, ומהר קדם בוא פחדך - והזדרז לחזור בתשובה בטרם יבוא יום המוות, הוא היום שאתה כה ירא מפניו, **כי אינך בטוח אפילו בחיי יום אחד, ועיין לנפשך** - והתבונן במעשיך

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

עִם נִבְרָא כָּמוֹךָ, כִּי אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי כְּשֶׁתַּקְצִיף בַּעַל מַעֲלָה קְטַנָּה מֵאַנְשֵׁי הַמֶּלֶךְ עַל נַפְשֶׁךָ, אֵינְךָ מִתְעַכֵּב מֵהַכְנֵעַ לוֹ וְהִתְחַנֵּן אֵלָיו לִמְחֹל לְךָ וּלְהַבְטִיחֲךָ מֵעָנְשׁוֹ, עִם חֻלְשָׁתוֹ בָּזֶה. כָּל שֶׁכֵּן אִם יִקְצֹף עָלֶיךָ הַשָּׂר, וְכָל שֶׁכֵּן הַמֶּלֶךְ, שֶׁתְּמַהֵר לְבַקֵּשׁ מְחִילָתוֹ, וְתָחִישׁ בִּתְשׁוּבָה אֵלָיו וּלְרַצּוֹתוֹ, מֵרֹאשׁ מְהִירוּת עָנְשׁוֹ, וּכְבָר יָדַעְתָּ חֻלְשָׁתוֹ מֵעֲשׂוֹת דָּבָר בִּלְתִּי גְּזֶרֶת הַבּוֹרֵא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כא, א): פַּלְגֵי מַיִם (י)לֵב מֶלֶךְ בְּיַד יְיָ עַל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ, [שיסלח] לך, **ולהבטיחך מענשו** - ולהבטיח את עצמך מעונשו, **עם חולשתו בזה** - וזאת אף על פי שסמכותו להטיל עליך עונש מוגבלת. **וכל שכן** שתנהג כך **אם יקצוף** - אם יכעס **עליך השר, וכל שכן** אם יכעס עליך **המלך** בעצמו, הלא ברור הדבר **שתמהר לבקש** את **מחילתו, ותחיש** - ותזדרז לחזור **בתשובה אליו, ולרצותו** - ולפייס אותו, **מיראתך מהירות ענשו** - מתוך פחד שיטיל עליך עונש על אתר. היית מבקש את סליחתו ונכנע לפניו, אף על פי **שכבר ידעת** את **חולשתו** של המלך ואת מגבלותיו **מעשות דבר** - שאינו יכול לפגוע, להעניש, להצר או להתנכל לכל אדם **בלתי** [ללא] **גזירת הבורא** יתרומם ויתהדר, **כמו שאמר** שלמה המלך החכם (**משלי כא, א**): **'פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו'** - כשם שביד האדם להטות את זרימת פלגי המים אל המקום הרצוי **עם נברא כמוך** - שאינך מתיר לעצמך לנהוג בהם אפילו עם נברא פחות שכמוך, וכל שכן שלא תנהג כן כלפי הבורא יתעלה, **כי אתה יודע** - שהרי יודע אתה, **כי כשתקציף** ותעורר את כעסו של **בעל מעלה קטנה מאנשי המלך על נפשך** - הוא אחד הממונים מאנשי המלך, ואפילו הוא פקיד זוטר, בוודאי **שאינך מתעכב** - ולא תתמהמה **מלהיכנע לו ולהתחנן אליו למחול**

עיונים

י. **לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו.** הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק חמישי הלכה א') כתב: "רשות לכל אדם נתונה, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק, הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו". מלשון הרמב"ם מבואר דרשות נתונה "לכל אדם" לבחור בטוב או ברע, ויש להעיר מהפסוק במשלי (כא, א) "פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו", וכתב המלבי"ם וז"ל: הגם שלב האדם הפרטי נתון ברשותו והבחירה בידו, "לא כן לב המלך", אחר שבבחירתו תלוי אושר הכלל, ואם יבחר בדרך רע ישחית רבים ועצומים,

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

עִם כְּלוֹת מַלְכוּתוֹ, וּנְתִישַׁת מֶמְשַׁלְתּוֹ, וְהִתְחַלְּקוּת לִבּוֹ, וְטִרְדָּתוֹ בְּקִצַּת הַדְּבָרִים מִקְּצָתָם, וַעֲבוֹר

לו על ידי חפירת ערוצים ותעלות, כך לב המלך מסור ביד ה' להטותו אל כל אשר יחפוץ (מצודת דוד), **עם כלות מלכותו** - עוד ידוע לך, שהאפשרות שבידי מלך בשר ודם להעניש מוגבלת, כיוון שמלכותו אינה קיימת לעד והיא יכולה להיפסק ולהיקטע בכל זמן, כך שייתכן שאותו מלך שכעס עליך לא יספיק להטיל עליך עונש, **ונתישת ממשלתו** - וייתכן אף שממשלתו תילקח ממנו, **והתחלקות לבו** - וייתכן שלבו יהיה טרוד בדברים רבים ומחשבותיו תהיינה פזורות בעניינים רבים, **וטרדתו בקצת הדברים מקצתם** - וטרדתו בעניינים אחדים תמנע ממנו מלעסוק בשאר העניינים, **ועבור**

עיונים

לכן לבו זה הכללי הוא ביד ה' "והוא בעניני הכלל משולל הבחירה", עכ"ל.

וכדברי המלבי"ם מבואר בחיד"א בספר 'מדבר קדמות' (מערכת ל' אות י"א) דלב מלכים ושרים ביד ה', כי כוחם רב לכך נלקח מהם הבחירה. וכך פירש מה שאמר יוסף לאחיו "אל תיראו כי התחת אלוקים אני" (בראשית נ, יט), שאמר להם אני מלך, ולב מלך ביד ה'. וכן שמואל הנביא לא נתיירא כשאמר לשאול "קרע ה' את מלכות ישראל מעליך", ואילו אחר כך כששלחו ה' למשוח את דוד אמר לה' "איך אלך ושמע שאול והרגני". והתשובה היא שמתחילה היה שאול מלך, ולב מלך ביד ה'. אבל אחר כך כשאמר לו למשוח את דוד המלך נתיירא משאול כיון ששאול נעשה הדיוט ויש בידו הבחירה להזיקו, עכ"ד.

מבואר דהמלך משולל הבחירה, וצריך ביאור קצת מסתימת הרמב"ם שכותב דרשות ל"כל" אדם נתונה לבחור באשר יחפוץ, ומשמע דכל מין האדם בעלי בחירה בלי יוצא מן הכלל.

ויש לומר דמה שנתחדש בפסוק במשלי שלב מלך ביד ה' הוא רק בענינים הנוגעים ל"כלל", ובזה בלבד המלך משולל הבחירה, כי אין זה נוגע לו בלבד. אבל ביחס לעצמו בזה אין חילוק בין אדם פשוט למלך, והרמב"ם בהלכה כאן איירי במעשי כל אדם ואדם בנוגע לכל אחד בעצמו, לפיכך סתם רשות "לכל אדם" נתונה לבחור בטוב או ברע.

וכך יש לפרש בדברי 'נתיבות המשפט' בפירושו 'מגילת סתרים' על מגילת אסתר שם נאמר (ג, ב) "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" ובגמרא מגילה (יד, ב) מבואר דהיה בזה כמעט חטא, שהרגיז את המן ועל ידי זה רצה לכלות את ישראל. ופירש הנתיבות על פי הרמב"ן בהקדמתו לספר איוב, שכתב, כשהצדיק עושה דבר שהוא נגד הדין תורה בודאי נסתלק ממנו הבחירה עכ"ל. ולכאורה דברי הרמב"ן שהביא חידוש גדול. על כל פנים נראה דכל דבריו דוקא בדבר שנוגע לכלל בזה נסתלקה ממנו הבחירה (על דרך מלך כנ"ל) וצ"ע. ('לתשובת השנה' על הרמב"ם שם).

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

הַשִּׂכְחָה וְהַהַעְלָמָה עָלָיו, וְרֹב מַה שֶּׁנֶּעְלָם מִמֶּנּוּ מִן הַדְּבָרִים הַנִּרְאִים, כָּל שֶׁכֵּן הַנִּסְתָּרִים. וְעִם יְדִיעָתְךָ כָּל זֶה, אֵינְךָ מִתְאַחֵר לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לִמְחֹל עֲוֹנְךָ וּלְמַהֵר אֶל מַה שֶּׁיִּרְצֵהוּ וְיַקְבְּלֵהוּ מִמֶּךָּ.

וְאֵיךְ לֹא נֵבוֹשׁ, אָחִי, מִבּוֹרְאֵנוּ, הַמַּשְׁקִיף עַל הַנִּסְתָּר וְעַל הַנִּגְלֶה מִמַּעֲשֵׂינוּ וּמַחְשְׁבוֹתֵינוּ, אֲשֶׁר לֹא תַעֲבֹר עָלָיו שִׂכְחָה וְלֹא הַעְלָמָה, וְלֹא יַטְרִידֵהוּ דָּבָר מִדָּבָר, וְאֵין מָנוֹס מִדִּינוֹ, וְאֵין קֵץ לְמַלְכוּתוֹ, שֶׁנִּטָּה מֵעָלָיו וְנִתְאַחֵר מֵהַכָּנֵעַ לוֹ, וּמְשׁוּב אֵלָיו.

(יא)וְאֵין אָנוּ יוֹדְעִים עֵת קִצֵּנוּ וְתַכְלִית מִדַּת

ואם כן **האיך לא נבוש** - לא נתבייש, **אחי, מבוראנו, המשקיף** [הצופה] **על הנסתר ועל הנגלה ממעשינו ומחשבותינו** - המשקיף על מעשינו ומחשבותינו על הנגלה ועל הנסתר שבהם, **אשר לא תעבור עליו שכחה ולא העלמה** - אשר אין לפניו לא שכחה ולא התעלמות, **ולא יטרידהו דבר מדבר** - וטרדתו בדבר אחד אינה מונעת אותו מלעסוק בדבר אחר, **ואין מנוס מדינו** ואין דרך להימלט ממשפטו ועונשו, **ואין קץ למלכותו** - היא מלכות של נצח, ואם כן איך ייתכן **שנטה מעליו** - איך נסור מעבודתו ונזנח את ציווי, **ונתאחר** - ונתמהמה **מלהיכנע לו** [לפניו], **ומלשוב** - ומלחזור בתשובה **אליו.**

ומטעם נוסף עלינו למהר ולתקן דרכינו, שהרי **אין אנו יודעים עת** בוא **קצנו, ותכלית מדת**

עיונים

יא. ואין אנו יודעים עת קצנו ותכלית מדת ימינו. ראוי להביא מה שכתב רבינו מענין זה לקמן

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

יָמֵינוּ. וְאִלּוּ הָיָה אָדָם מַזְהִיר אַנְשֵׁי קִרְיָה אוֹ אַנְשֵׁי מְדִינָה, וְיֹאמַר: בְּנֵי אָדָם, הֱיוּ נְכוֹנִים לְנִסְעַ לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי אִישׁ אֶחָד יִפָּקֵד מִכֶּם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה, וְאֵינֶנִּי יוֹדֵעַ אוֹתוֹ. הַאֵין מִן הַדִּין עַל כָּל אֶחָד מֵהֶם שֶׁיִּהְיֶה נָכוֹן לַמָּוֶת, מִירְאָה שֶׁמָּא

ימינו - וכמה עוד נגזר עלינו לחיות. והרי **אילו היה אדם** עומד ומזהיר את **אנשי** הקריה - אנשי העיר **או** את **אנשי המדינה, ויאמר** להם: **"בני אדם! היו נכונים** - הכינו את עצמכם **לנסוע לעולם** [אל העולם] **הבא, כי איש אחד ייפקד מכם בחודש הזה** - כי בחודש הקרוב יסתלק אדם אחד מכם לבית עולמו, **ואינני יודע אותו** - ואינני יודע מי מביניכם הוא". **האם אין מן הדין** [מן החובה] **על כל אחד מהם שיהיה נכון למות** - שכל אחד מבני אותה עיר ומדינה יכין את עצמו לקראת המוות, **מיראה** - מחשש **שמא**

השכחה וההעלמה עליו - גם יש לקחת בחשבון שעם כל גדלותו הריהו נתון תחת "ממשלת" השכחה ולפעמים הוא גם מתעלם מדברים מסוימים, **ורוב מה שנעלם ממנו מן הדברים הנראים** - שהרי רואה אתה בעצמך שנעלמים ממנו דברים רבים, אפילו הם גלויים, וכל שכן שנעלמים ממנו הדברים **הנסתרים. ועם ידיעתך** - ואף על פי שאתה יודע בידיעה ברורה את כל זה בנוגע למלך בשר ודם, בכל זאת **אינך מתאחר** - אינך מתמהמה **מלבקש ממנו למחול עוונך, ולמהר** - והנך מזדרז **אל מה שירצהו** - לקיים את רצונו, **ויקבלהו** - ואת מה שהוא מבקש **ממך.**

עיונים

(שער חשבון הנפש, פרק ג' חשבון הששה עשר), וז"ל (עפ"י ביאור 'לב טוב'): חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו שהוא כבר חי זמן רב בעולם, ושסופו ומועד מותו הולך ומתקרב. ויעשה לעצמו חשבון נפש זה על ידי שיתבונן כיצד בני אחרים מתים באופן פתאומי, מבלי שתהיה להם ידיעה מוקדמת על כך, אפילו לא על ידי רמז קל, ושאין אף זמן שאדם בטוח בו שלא ימות, ושהמוות פוקד את בני האדם בכל חודש מחדשי השנה, ובכל יום מימי החודש, ובכל שעה משעות היום, ואין המוות פוגע יותר באנשים זקנים מאשר באנשים בגיל העמידה, ומאשר בבחורים, נערים, ילדים ויונקים, אלא הוא פוקד את האנשים בכל גיל ובכל זמן ובכל מקום.

וכאשר האדם עושה לעצמו חשבון נפש זה שהוא חי כבר זמן רב בעולם, והוא מעלה על זכרונו כי רבים מבני גילו כבר נסעו אל העולם האחר לפניו, על אף תקוותם העזה להימצא עוד זמן רב בחברת העולם הזה, והוא לא רואה על עצמו כל יתרון שיחייב שהוא יחיה יותר מהם, אז הוא יחדל משאיפותיו לקנייני העולם הזה, ויצפה לאחריתו, ויחשוב על הצידה שיצטרך לזמן נסיעתו אל העולם האחר, ויתן לעצמו דין וחשבון על מעשיו בעולם הזה לפני בוא יום הדין והחשבון.

וכבר אמר אחד החכמים: "מי שמצייר לפני עיניו את המות לפני בואו, בידוע שתיקן את עצמו". ושלמה המלך החכם אומר (קהלת ז, ד): 'לב חכמים בבית אבל', ועוד אמר (קהלת ז, ב): 'טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו'. וכוונתו במילת 'החי' היא: האדם שלבו ער, כלומר, הנבון והפיקח מצייר לפני עיניו תמיד את סופו, ועוד נאמר (תהלים קמד, ד): 'אדם להבל דמה ימיו כצל עובר'.

יִהְיֶה הוּא הָאִישׁ הַהוּא.

וְאֵיךְ לֹא נִהְיֶה כֻּלָּנוּ נְכוֹנִים לוֹ, וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים כִּי הַמָּוֶת בְּכָל חֹדֶשׁ מְכַלֶּה מִסְפָּר רַב מִן הַחַיִּים. הֲלֹא מִן הַדִּין עָלֵינוּ שֶׁנִּירָא עַל נַפְשׁוֹתֵינוּ בְּכָל חֹדֶשׁ וְנַחְשֹׁב עַל עִנְיָנֵינוּ וְצֵידָתֵינוּ וּבֵית מוֹעֲדֵנוּ קֹדֶם עֵת הַצֹּרֶךְ אֲלֵיהֶם אֲפִלּוּ יוֹם אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ב, י): (יב)**'שׁוּב יוֹם**

עִנְיָנֵינוּ - ונתבונן במעשינו, ועל **צֵידָתֵינוּ** ועל **בֵּית מוֹעֲדֵנוּ** - ועל הצידה שאנו צריכים להכין לדרכנו ועל הכנת המקום המיועד לנשמותינו, **קֹדֶם עֵת הַצֹּרֶךְ אֲלֵיהֶם** - קודם יום המוות, **אֲפִלּוּ יוֹם אֶחָד** - ולפחות יום אחד קודם בואו, **כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב, י): 'שׁוּב יוֹם**

עיונים

יב. שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ. במסכת שבת (קנג, א): שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזהו יום מותו שיעשה תשובה קודם לכן? אמר להם, ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה, ואף שלמה אמר (קהלת ט, ח) 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר'.

ב'תפארת ישראל' (אבות פ"ב מ"י, אות קב) ו'עיון יעקב' הקשו מדוע אמר 'שוב יום אחד קודם מיתתך שמא תמות למחר', והלא גם היום אינו יודע אם יחיה, והיה לו לומר שמא תמות היום. ותירצו, שאם היה אומר שמא ימות היום היה האדם אומר לעצמו, הרי אין אני מרגיש חולשה ואיני כאדם שהולך למות, ולא נראה שאמות היום, ומתוך כך יתעצל לעשות תשובה, על כן אמר לו שוב היום שמא תמות למחר, כלומר שאף אם היום הנך מרגיש חזק, אבל אינך יודע מה יהיה למחר, ועל כן יש לך לשוב.

בפתחי יה ביאר שרבי אליעזר קורא לכל ימי חיי האדם בעולם הזה, יום אחד, וכמו שאמרו בגמרא (עירובין כב, א) על הפסוק (דברים ז, יא) 'אשר אנכי מצוך היום לעשותם', היום לעשותם ומחר

אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ', וכיון שאינך יודע מתי תמות, עליך לשוב בכל יום, שמא תמות למחר, ונמצא שכל ימיו של האדם בתשובה (עפ"י גמרא שבת קנג, א), **ונאמר** - ושלמה המלך אמר (קהלת ט, ח): 'בכל עת יהיו **בגדיך לבנים**' - בכל עת וזמן תהא מוכן ליום המוות כשאתה נקי מכל חטא. — על כן **בחון ביתרון שכלך והכרתך**, חקור והתבונן **בבירור** דבר זה, בעצמך

אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ, וְנֶאֱמַר (קֹהֶלֶת ט, ח)**: בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים. — בְּחַן בְּיִתְרוֹן שִׂכְלְךָ וְהַכָּרָתְךָ בֵּרוּר זֶה בְּמַה שֶּׁאַתָּה רוֹאֶה בְּעֵינֶיךָ יוֹתֵר מִבֵּרוּר מַה שֶּׁיַּגִּיד לְךָ זוּלָתֶךָ.**

וְאַל תִּדְחֶה שִׂכְלְךָ וּבִינָתְךָ, כִּי כְּבָר נֶאֱמַר, כִּי לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עַל עֲבָדָיו טוֹבוֹת, אִם יְקַבְּלוּ אוֹתָן, יַרְוִיחוּ בָהֶן, וְאִם יְשִׁיבוּן עָלָיו, יִהְיוּ לְטַעֲנוֹת עֲלֵיהֶם, וְאַחַר כָּךְ יָשׁוּבוּ לִנְקָמָה.

בדעתך, עד שיהיה מוחלט ובהיר ומוכרח על פי מה **שאתה רואה בעיניך**, כיוון שכך יתאמת הדבר בעיניך ויתקבל על לבך, **יותר מברור מה שיגיד לך זולתך** - יותר מדבר שהיה אומר לך אדם אחר. **ואל תדחה** - ואל תתעלם ותסיח דעתך מההכרה הברורה שזכית לה בעזרת **שכלך ובינתך, כי כבר נאמר, כי לבורא יתברך על עבדיו** - כי הבורא יתברך היטיב עם עבדיו **טובות** רבות, בכך שחננם בכוחות נפש ובגוף בריא ובאמצעים גשמיים רבים, **ואם יקבלו אותן** וישתמשו באותן טובות לעשיית רצונו יתברך, **ירויחו בהן** - הם ירוויחו על ידיהן, **ואם ישיבון עליו** - אך אם יימנעו מלהשתמש בהן לעשיית רצון ה', ואם גם יוסיפו חטא על פשע וישתמשו בהן נגד רצון הבורא, **יהיו לטענות עליהם** - כל הטובות שקיבלו מה' יתברך יהוו כתב אישום נגדם, **ואחר כך**, כאשר הבורא יעניש אותם על שלא עבדו אותו בהן, **ישובו לנקמה** - הן ישמשו כתביעה הדורשת עונש ונקמה [לשון רבנו היא: "יהיו לטענות עליהם ואחר כך ישובו לנקמה", ופירושה, שכאשר בני האדם מסרבים לנצל את הטובות שהבורא היטיב עמם, הקב"ה יטען כלפיהם מדוע היו כפויי טובה, ויוסיף להם עונש על

עיונים

לקבל שכרם, שפירוש 'היום' הוא בעולם הזה, וכן בעוד מקומות. וכוונת רבי אליעזר היא, שיש לשוב ביום האחד שהוא, ואמר שישוב היום שמא ימות למחר, היינו שיש לו לשוב בעולם הזה שמא ימות לעולם הבא אם לא יעשה תשובה.

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ הֵטִיב לְךָ בְּחָכְמָה וּבְתְבוּנָה וּבְדַעַת, שָׂם לְךָ בָּהֶם יִתְרוֹן עַל זוּלָתֶךָ. (יג)**הִזָּהֵר וְהִזָּהֵר, שֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ לְטַעֲנָה עָלֶיךָ.**

וּכְבָר הֵעִיר אוֹתְךָ אֶל הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, וְהוֹרָה אוֹתְךָ נְתִיב טוֹבָתֶךָ, לְחֶמְלָה עָלֶיךָ, וּלְנַהֶלְךָ לְאַט, וְלֹא רָצָה לְךָ שֶׁתַּתְמִיד עַל פְּתָיוֹתְךָ וְתַחֲזִיק בְּמִרְיְךָ, לָלֶכֶת עִמְּךָ עַל דֶּרֶךְ הַחֶסֶד אֲשֶׁר יֵאוֹת לוֹ, וּבְחֶמְלָתוֹ וְרַחֲמָיו עַל בְּרוּאָיו, כְּמוֹ

שלא רצו להציל את עצמם בעזרת הטובה שהיטיב להם. נמצא שכביכול אותן הטובות ניתנו להם מתחילה לשם נקמה בהם, חס ושלום (פת לחם)]. וכך הוא לענייננו, הרי **הבורא יתברך היטיב לך** על ידי שנתן יד וחלק **בחכמה ובתבונה ובדעת, שם לך בהם יתרון על זולתך** - ובהן ובעזרתן יש לאדם עדיפות על שאר הברואים. ולכן **היזהר והיזהר** [-והישמר], **שלא ישובו לטענה עליך** - שהן לא תיהפכנה להיות כתובעים אותך להוסיף עליך אשמה.

וכבר העיר אותך - ואל תשלה את עצמך שתוכל למצוא צידוקים והתנצלויות בטענה שאף אחד לא הראה לך את הדרך הישרה ולא קרא לך לחזור בתשובה, שהרי הבורא כן עורר אותך **אל הדרך** - ללכת בדרך **הישרה, והורה אותך** - והראה לך את **הנתיב** המוביל אל **טובתך, לחמלה** - מתוך חמלתו **עליך, ולנהלך לאט** - ומפני שהוא מנהיג אותך בנחת וברחמים, **ולא רצה לך שתתמיד על פתיותך** - ואינו רוצה שתישאר תמיד בטיפשותך **ותחזיק במריך** - ותעמוד במרדך, **ללכת עמך** - והוא עומד לצידך ומתנהג אתך **על דרך החסד אשר יאות לו** - במידת החסד והרחמים כפי שראוי לבעל חסד גדול כמוהו **יתברך, ובחמלתו ורחמיו** - מפני שהוא חומל ומרחם **על ברואיו, כמו**

עיונים

יג. הזהר והזהר שלא ישובו לטענה עליך. מבואר שעל האדם להיזהר, שבטובות שהיטיב עמו השי"ת שהן ניתנו לו למענו לתועלתו ולטובתו, שלא ישתמש בהן לרעה כנגד השי"ת, כי אז הן תהפכנה להאשמות כנגדו.

על הכתוב בפרשת האזינו "צור ילדך תשי [-שכחה] ותשכח אל מחוללך" (דברים לב, יח). המשיל המגיד מדובנא: משל למה הדבר דומה!

ראובן היה חייב מנה לשמעון והיה שמעון המלווה תובע ומטריד את ראובן שישלם חובו. בצר לו

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

שנאמר (תהלים כה, ח)**:** 'טוב - מפני שטוב **וישר ה', על כן יורה חטאים בדרך'** - לפיכך הוא נותן לחוטאים אפשרות לשוב אליו ומורה להם את דרך התשובה. **וכבר קרא אותך** הבורא לחזור אליו, תחילה **לאט** - בנחת **ובלשון רכה** - כמו שנאמר (ירמיה ג', כ"ב): 'שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם', **ואחר כך בתוכחת ובהכלמה** - ואחר כך בדברים קשים ובתוכחה, כמו שנאמר (יחזקאל לו, לב): 'בושו והיכלמו מדרכיכם בית ישראל', **ואחר כך הזהיר אותך בענשו**, כמו שנאמר (יחזקאל לג, יא): שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל (טוב הלבנון), **כדי שתשוב אליו ותמהר לחזור עדיו** - ותזדרז לחזור לעבודתו ותזכה לעמוד לפניו.

שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים כה, ח)**:** (יד)**טוֹב וְיָשָׁר יְיָ עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ. וּכְבָר קָרָא אוֹתְךָ לְאַט וּבְלָשׁוֹן רַכָּה, וְאַחַר כָּךְ בְּתוֹכַחַת וְהַכְלָמָה, וְאַחַר כָּךְ הִזְהִיר אוֹתְךָ בְעָנְשׁוֹ, כְּדֵי שֶׁתָּשׁוּב אֵלָיו וּתְמַהֵר לַחֲזוֹר עָדָיו.**

עיונים

פנה ראובן ללוי בבקשת עצה, כיצד יפטר מבעל חובו. יעץ לו לוי שכאשר יבוא שמעון לגבות חובו, יעשה עצמו כמשוגע בתנועות ודיבור, וכאשר יראה שמעון כי נטרפה דעתו, יעזבנו לנפשו. ואכן ראובן נהג כעצתו של לוי ונפטר מהטרדותיו של שמעון.

לימים לוה ראובן מלוי מעות, וכאשר הגיע זמן הפרעון ולוי בא לגבות את חובו, החל ראובן להתנהג כאילו נטרפה עליו דעתו, כשם שנהג כלפי שמעון. הרים לוי את מטהו והכהו בחוזקה באומרו: נבל שכמותך, עצה זו הרי אני עצמי יעצתי לך וכי כדי שתשתמש בה כנגדי נתתי לך עצה זו?

תכונת השכחה, היא מחסדי השי"ת לאדם, כי בלעדיה לא היה האדם מתנחם על צערו לעולם, לא היה סר חרון אפו משום דבר שבעולם. על כן, למענו, ניתנה לו תכונה זו. אך האדם כפוי הטובה, הולך ומשתמש במתנה זו - השכחה, כנגד השי"ת ושוכח את בוראו ומחוללו. היש נבלה גדולה מזו! על כך אומר הכתוב "צור ילדך תשי" - השי"ת נטע בך תכונה זו של שכחה לטובתך, לתועלתך, ואילו אתה משתמש בה לרעה, בכפיות טובה - "ותשכח א-ל מחוללך".

יד. טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. במסכת פסחים (נד, א) מובא: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם. אחד מהדברים המנויים שם היא התשובה. המבי"ט בספר 'בית אלוקים' (שער התשובה פרק טו) ביאר שהמכוון בזה הוא ללמדנו ששבעת הדברים הללו הם הכרחיים

חובות הלבבות

שער התשובה

עיונים

לקיום העולם ואי אפשר בשום אופן שהעולם יתקיים בלעדיהם, וזו הכוונה שהם קדמו לבריאת העולם. והיינו שהם התשתית והיסוד של העולם. [וכן ביאר בקצרה הר"ן בנדרים (לט, ב ד"ה שבעה) יעו"ש]. רואים אנו בזה כי כדי שיהיה שייך מציאות של תשובה כאן בעולם, נצרכת בריאה מיוחדת.

ויש לעיין בזה, כי הנה אם למשל אדם הֵרַע לחבירו, ולאחר מכן הוא ניגש אליו ומודה ומתוודה שלא התנהג כראוי כלפיו ומביע את חרטתו עם בקשת סליחה, לכאורה בטבעו של אדם כששומע דברים כנים כאלו, הוא מסכים למחול ולסלוח, ולהתחיל 'דף חדש', אם כן האם צריך בשביל זה חידוש מיוחד של 'תשובה'? האם צריך לברוא לכך 'בריאה' מיוחדת שקדמה לעולם?! ובפרט שאנו בנים של הקב"ה, וכלום אב אינו סולח ומוחל לבנו שעשה דברים אשר לא ייעשו ולאחר מכן הוא מכיר בטעותו ובא לפניו בחרטה גמורה?!

עוד יש לעיין, מדוע כששאלו לחכמה, לנבואה, לתורה, 'נפש החוטאת מה תקנתו', אף אחד לא נתן עצה לחוטא לעשות תשובה, עד שהקב"ה בעצמו גילה את הסוד שיעשה תשובה ויתכפר (עיין ירושלמי מכות ב, ו).

הצל"ח בפסחים (שם) ביאר ענין זה: דהנה ידוע כי האדם שרשו בארץ ונופו נוטה לרום שמי השמים. והיינו, שכל מחשבה, דיבור או מעשה של ישראל בעולם הגשמי משפיעים על העולמות הרוחניים, הן לטוב והן למוטב. כאשר אדם מקיים את מצוות התורה הוא מעלה עולמות אלו, וכשהוא חוטא חלילה הוא פוגם בהם. אולם כאשר ברא ה' את העולמות הרוחניים, הוא בראם כך שאף אם יפגמו לא תגרם בהם השחתה אלא רק ירידה בדרגה, ועל ידי תשובה יוכל האדם להעלותם לדרגתם הראשונה. תכונה זו של העולם הרוחני [שעל ידי התשובה שבות אותן מידות עליונות שנפגמו עקב החטא - לדרגתם הראשונה, תכונה זו] נבראה קודם בריאת העולם הגשמי. וזו כוונת רבותינו ז"ל במה שאמרו שתשובה נבראת קודם שנברא העולם, רצה לומר, הקב"ה ברוב רחמיו סידר את המידות העליונות על אופן זה שיוכלו לשוב ולעלות למקומן הראשון, עכת"ד.

למדנו מביאורו הנפלא של הצל"ח, שבאמת הבריאה של תשובה לא נצרכת כלפי עצם המעשה שהאדם עשה נגד ציווי ה', כי זה דבר מושכל שאם יבוא ויתנצל וישוב באמת ובלב שלם, אזי יסלחו לו, כמו כל אדם שפגע בחבירו ואחר כך מתחרט ושב. אלא החידוש הנורא שהתחדש בתשובה, שלזה היה צריך בריאה מיוחדת קודם שנברא העולם, שהקב"ה הכין דרך לתקן את כל הקילקולים שהאדם קילקל בכל הבריאה כולה על ידי מעשה החטא.

ובדרך זה מבאר גם רבי אלחנן וסרמן זצ"ל ('קובץ מאמרים' ח"א עמ' כא), שבכל חטא שנעשה יש שתי תביעות על האדם. התביעה האחת היא על עצם מעשה העבירה - איך אתה הנברא העזת

חובות הלבבות

שער התשובה

ביישר לבב

מַהֵר, אָחִי, וּמַהֵר לְהַאֲזִין אֵלָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ, וּבְחַר לְנַפְשְׁךָ מַה שֶּׁבָּחַר לָהּ אֱלֹהֶיךָ, וּרְצֵה לָהּ מַה שֶּׁרָצָה מִמֶּנָּה בּוֹרְאֶךָ. וְאַל תְּבִיאֶךָ הָעֲצִלָה לְהָקֵל בָּהּ, כִּי אִם תֵּקֵל נַפְשְׁךָ

על כן **מהר, אחי, ומהר** - והזדרז **להאזין אליו ולשמוע בקולו ולדבקה בו, ובחר לנפשך** את **מה שבחר לה** [-בעבורה] **אלהיך, ורצה לה** - ותרצה בעבורה **מה שרצה ממנה בוראך. ואל תביאך העצלה להקל בה** - ואל תביא אותך עצלותך לזלזל בערך נפשך, **כי אם תקל נפשך**

עיונים

למרוד ולהמרות את פי הבורא שברא אותך והעניק לך את החיים ואת הכוחות, והוא ציוה אותך לעשות כך ואתה עשית להיפך! והתביעה השניה על החוטא היא, על הקלקול וההרס שנוצר על ידי מעשה החטא.

ובאמת כלפי התביעה הראשונה, כשהאדם מתחרט על מעשיו וחוזר בו, הדין נותן שהקב"ה ימחל לו ולא יזכרו לו עוד מעשיו הראשונים, וכמו שלמדנו מדברי הגמרא בקידושין שאפילו את הזכויות שעשה אדם הוא מאבד לגמרי כשהוא מתחרט עליהן וכל שכן ביחס לעבירות. אבל מה שהאדם קילקל, הלוא זוהי מציאות עובדתית שלא ניתנת לשינוי, וכיצד תועיל חרטה והתנצלות להשיב את הנעשה ?!

והן הן הדברים עצמם שאמרו חז"ל, כי החכמה, הנבואה והתורה, שזה כולל את כל הכוחות הגדולים ביותר שקיימים בבריאה, כולם הסכימו פה אחד שאין תקנה לחוטא על ידי תשובה בלבד, מפני שעל ידי החטא נוצר בבריאה קילקול מציאותי, ועל פי שורת הדין אין שום דרך שזה יתוקן על ידי שמתחרט ושב. אלא יש כאן חסד מיוחד של הקב"ה לפנים משורת הדין, שעל ידי התשובה נעקר החטא מעיקרו, וכפי שביאר ה'מסילת ישרים' (פרק ד') את המהלך שבזה, וז"ל: "אמנם מידת הרחמים היא וכו', שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו, ומתבונן על רעתו, ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא נעשה הדבר ההוא, ומצטער בליבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו [כעקירת הפעולה, שיעקר החטא מעיקרו] כעקירת הנדר, ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב "וסר עוונך וחטאתך תכופר", שהעוון סר ממש מהמציאות ונעקר, במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע. וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין". עכ"ד.

בְּעֵינֶיךָ, אֵיזֶה דָּבָר יִהְיֶה נִכְבָּד אֶצְלֶךָ?

וְהִזָּהֵר פֶּן יַשִּׂיאֲךָ הָרָהוּר לִבְּךָ וְיֹאמַר לָךְ: (מז)עַתָּה אַחֲרֵי אָרְכָּךְ הִתְעַלְּמוּתִי וַחֲלִיפוֹת רַב יָמַי אָשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים וַאֲבַקֵּשׁ מְחִילָתוֹ? וְרָאוּי שֶׁתָּשִׁיב עָלָיו כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא מֵעְנָן הַזֶּה (יְחֶזְקֵאל יח, כד-כז): וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ — וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ, עַד סוֹף הָעִנְיָן.

בעיניך - שהרי אם אפילו ערכה של נפשך היקרה יהיה קל בעיניך, **איזה דבר יהיה נכבד אצלך** - איזה דבר כן יהיה נכבד, חשוב ויקר בעיניך?!

במילים הבאות פונה רבנו אל האדם שכבר עברו עליו שנים רבות, וייתכן שאפילו רוב ימי חייו כבר חלפו, והיצר מסית אותו בדברי ייאוש להימנע מן התשובה. בדבריו פונה רבנו לחזק גם את רוחו של אדם זה, לעודדו ולנסוך בלבו תקווה גדולה להצלת נפשו ונשמתו.

והיזהר פן ישיאך - והיזהר שלא יסית אותך **הרהור לבך ויאמר לך: וכי עתה, אחרי אורך התעלמותי** - לאחר משך זמן כה ארוך שבו התעלמתי מחובתי, **וחליפות** - וכבר חלפו **רוב ימי** חיי, האם עתה **אשוב אל האלהים ואבקש את מחילתו?** הלא הוא לא יקבל את תשובתי!! **וראוי שתשיב עליו** - והתשובה שראוי להשיב ליצרך היא **כמו** זו **שאמר** יחזקאל **הנביא מענין הזה** [-על עניין זה] (יחזקאל י"ח, כד-כז): **'ובשוב צדיק מצדקתו... ובשוב רשע מרשעתו', עד סוף הענין**. בפסוקי הנבואה ביחזקאל מבואר, שאפילו אדם שחטא ביותר ועשה את כל התועבות, אם ישוב באחרונה - חיו יחיה (טוב הלבנון) [זה לשון הפסוקים שם (שם, כא-כג): "והרשע כי ישוב מכל חטאותיו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה - חיה יחיה לא ימות. כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו, בצדקתו אשר עשה יחיה. החפוץ אחפוץ מות רשע נאם ה' אלהים? הלא בשובו מדרכיו וחיה!" וגו'].

עיונים

טו. עתה אחרי אורך התעלמותי וחליפות רוב ימי אשוב אל האלהים ואבקש מחילתו. חובת כל אדם לדעת, שמצות תשובה נחלת הכלל היא, ואף מי שנפל ח"ו לשאול תחתית יכול לשוב אל ה', ואם יחפוץ להתקרב יזכה מן השמים לעזר רב וסייעתא דשמיא מיוחדת לתקן כל פגמיו ולחזור בתשובה באמת, וכדברי רבנו יונה (שע"ת א, א) שכתב וז"ל: "והתבאר בתורה, כי יעזור השם לשבים כאשר

עיונים

אין יד טבעם משגת, ויחדש בקרבם רוח טהרה להשיג מעלת אהבתו". וברמב"ם (הלכות תשובה פ"א ה"ג) כתב: "אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה - אין מזכירין לו שום דבר מרשעו". והיינו דכתיב במצות תשובה (דברים ל, יב-יד) "לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וגו', ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וגו', כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו", ומפרש ה'חתם סופר' (דרשות, ח"ב שסו:) שהיה מקום לחשוב, שמא "בשמים הוא" שרק צדיקים וחסידים וקדושי עליון שראשם מגיע השמימה יכולים לחזור בתשובה אם פגמו בדבר קל לפי דרגתם הרמה, או "מעבר לים" אלו תלמידי חכמים הצוללים בים התלמוד זוכים לשוב אל ה', לכן אמרה תורה "לא בשמים הוא וגו', ולא מעבר לים הוא", אלא "קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו", שאף האיש הפשוט ביותר והפחות שבפחותים יכול לחזור בתשובה.

ויש שכתבו רמז לכך מלשון חז"ל (יומא לט, ב) שכאשר אמר הכהן גדול את הוידוי ביום הכפורים נאמר: "וכבר אמר השם ונשמע קולו ביריחו", ולמה נקטו והזכירו שמה של עיר זו דווקא, אלא שידוע שתושבי העיר יריחו מרדו במלכות שמים ר"ל, ולכן קילל יהושע ואמר (יהושע ו, כו) "ארור האיש לפני ה', אשר יקום ויבנה את העיר הזאת את יריחו" ואכן כאשר בנה חיאל בית האלי נענש (ראה מלכים א' טז, לד וברש"י שם), ולכן מזכירים ואומרים ביום הקדוש שקולו של הכהן גדול נשמע אפילו "עד יריחו", ללמדנו שאף אם נפל האדם בדיוטא התחתונה שבשאול תחתית כמו אנשי יריחו, אף על פי כן יש לו תקנה ביום קדוש זה אם יתפלל ויתוודה.

והנה החכם אשר עיניו בראשו אינו מתעצל מלחזור בתשובה, ובפרט כי הלא ידוע כי בסוף ישמעו ישראל ויחזרו בתשובה, ואם כן מדוע יתמהמה ולא יעשה כן עכשיו, ובזה ימנע מעצמו סבל וצער וייסורים רבים. על פי רעיון זה מבאר ה'לבוש' (או"ח סימן תרכב ס"ד) הטעם שמפטירים במנחה של יום הכיפורים בספר יונה, "לפי שיש בו כח התשובה, ושאין יכולין לברוח מן השם יתברך" (והובא שם בבאה"ט סק"ג). וביארו ה'שער הציון' (סק"ו) בטוב טעם: וז"ל: "וכוונתם, כי האדם חושב כמה פעמים לייאש את עצמו, שאין יכול לתקן בשום אופן, ועל כן יתנהג תמיד באופן אחד, ואם יגזור עליו הקב"ה למות ימות. אבל טעות הוא, שסוף דבר יהיה, כל מה שהקב"ה רוצה מנפשו שיתקן מוכרח הוא לתקן, ויבוא עוד פעם ופעמיים לעולם הזה, ובעל כרחו יוכרח לתקן, ואם כן למה לו כל העמל, למות ולסבול חיבוט הקבר ושאר צרות ולחזור עוד הפעם. וראיה מיונה הנביא, שהקב"ה ציווה עליו שילך וינבא, והוא מיאן בזה ונס לים, מקום שלא ישרה עליו עוד השכינה לנבאות כידוע, וראינו שנטבע בים ונבלע בדג, והיה שם במעיו כמה ימים, ולפי הנראה בוודאי לא יוכל להתקיים דברי השי"ת, ומכל מקום ראינו שסוף דבר היה שרצון השי"ת נתקיים וילך וינבא, כן הוא האדם בעניניו. וזהו שאמרו באבות (פ"ד משנה כב): 'ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך, שעל כרחך אתה נוצר'".

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

וּכְבָר הִמְשִׁילוּ זֶה הַקַּדְמוֹנִים לְאָדָם שֶׁהָיוּ בְיָדוֹ דַּרְכְּמוֹנֵי כֶּסֶף, וְהָיָה צָרִיךְ לַעֲבֹר בְּנָהָר גָּדוֹל, וְכַאֲשֶׁר עָמַד עַל שְׂפַת הַנָּהָר הִשְׁלִיךְ הַדַּרְכְּמוֹנִים הָהֵם בַּנָּהָר, מִפְּנֵי שֶׁקָּוָה לְהַפְסִיק הַנָּהָר בָּהֶם, וְהִשְׁלִיכָם כֻּלָּם, חוּץ מֵאֶחָד שֶׁנִּשְׁאַר בְּיָדוֹ, וְלֹא נִפְסְקוּ הַמַּיִם בַּעֲבוּרָם. וְכַאֲשֶׁר רָאָה כֵּן, אָמַר לְמַלָּח אֶחָד שֶׁהָיָה בַּנָּהָר: קַח זֶה הַדַּרְכְּמוֹן אֲשֶׁר בְּיָדִי וְהַעֲבִירֵנִי בְּסְפִינָתְךָ בַּנָּהָר. וְעָשָׂה הַמַּלָּח כֵּן, וְהִגִּיעוֹ לְחֻפְצוֹ בַּדַּרְכְּמוֹן הַהוּא אֲשֶׁר נִשְׁאַר בְּיָדוֹ, וְהִשִּׂיג בּוֹ מַה שֶּׁלֹּא הִגִּיעַ אֵלָיו בְּכָל הַדַּרְכְּמוֹנִים שֶׁאִבֵּד בַּנָּהָר, וּכְאִלּוּ לֹא אִבֵּד מְאוּמָה.

וְכֵן בַּעַל הַתְּשׁוּבָה, אֲשֶׁר כִּלָּה רֹב יָמָיו בְּזוּלַת

נפסקו המים בעבורם - ולדאבונו, זרם המים לא נפסק מפניהם.

וכאשר ראה כן וגילה את טעותו המרה, **אמר למלח אחד שהיה** - שעבר עם ספינתו **בנהר: קח זה הדרכמון אשר בידי** - קח לך מטבע זה שבידי **והעבירני בספינתך בנהר** - והעבר אותי בספינתך אל צדו השני של הנהר. **ועשה המלח כן** כדבריו, **והגיעו לחפצו בדרכמון ההוא אשר נשאר בידו** - והנה אדם זה שהכיר בטעותו, הגיע בסופו של דבר למחוז חפצו בעזרת אותו מטבע יחיד שנותר בידו, **והשיג בו**, באמצעות המטבע האחרון, **את מה שלא הגיע אליו בכל הדרכמונים** - את מה שלא השיג על ידי כל המטבעות **שאבדו בנהר.** נמצא שבחשבון הסופי, אדם זה לא הפסיד. הוא הקציב את מטבעותיו לשם חציית הנהר, ובסופו של דבר הצליח לעשות זאת, לכן לא צריכה להיות לו הרגשה של החמצה ושל אובדן, ונמצא **כאילו לא אִבֵּד מאומה.**

וכן הדבר בנוגע **לבעל התשובה, אשר** כִּלָּה **ואיבד את רוב ימיו בזולת** - בדברים שאינם

ביישר לבב - וכבר המשילו על זה הקדמונים משל **לאדם שהיו בידו דרכמוני כסף** - מטבעות יקרות ערך, עשויות כסף, **והיה צריך לעבור בנהר גדול** - והמטבעות נועדו לעזור לו לעבור ולהגיע לצידו השני של הנהר, **וכאשר עמד על שפת הנהר**, השליך הדרכמונים **ההם בנהר** - בטיפשותו השליך אדם זה את כל מטבעות הכסף שבידו לתוך הנהר, **מפני שברוב** כסילותו קיוה **להפסיק הנהר בהם** - וחשב שבאמצעותם יעצור את שטף הנהר, **ולכן השליכם כולם** - זרק את כל מטבעותיו לנהר, **חוץ מאחד שנשאר בידו** - פרט למטבע אחד שנשאר בידו, **ולא**

חובות הלבבות שער התשובה ביישר לבב

עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, כשיחזור בתשובה **באחרית ימיו** - כאשר יחזור בתשובה בשארית חייו, **ימחול לו הבורא מה שקדם מרוע מעשיו** - על מעשיו הרעים שעשה כל ימיו, **כמו שנאמר** - כמו שאמר יחזקאל הנביא (יחזקאל יח, כב): 'כל פשעיו **אשר עשה לא יזכרו לו', ועוד אמר** (יחזקאל לג, טז): 'כל **חטאותיו אשר חטא לא תזכרנה לו'.**

עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, כְּשֶׁיַּחֲזוֹר[מז] **בִּתְשׁוּבָה בְּאַחֲרִית יָמָיו, יִמְחַל לוֹ הַבּוֹרֵא מַה שֶּׁקָּדַם מֵרֹעַ מַעֲשָׂיו כָּל יָמָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (יְחֶזְקֵאל יח, כב)**: כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ, וְאָמַר** (יְחֶזְקֵאל לג, טז)**: כָּל חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר חָטָא לֹא תִזָּכַרְנָה לוֹ.**

וְאַל יִכְבַּד עָלֶיךָ, אָחִי, הֱעָרָתִי אוֹתְךָ לִשְׁמִירַת עַצְמְךָ, אֲשֶׁר אָרְכוּ יְמֵי הִתְעַלְּמוּתִי מִמֶּנָּה, כִּי לֹא יִחַדְתִּיךָ בָּהּ מִבַּלְעֲדֵי נַפְשִׁי. וְהִכָּנַע לָאֱמֶת

ואל יכבד עליך - ואל יהיה קשה לך, **אחי, הערתי אותך לשמירת עצמך** - על הדברים שעוררתיך בהם לשמור על עצמך, **אשר ארכו ימי התעלמותי ממנה** - בה בשעה שאני בעצמי התעלמתי מלהשגיח על עצמי זמן רב כל כך, **כי לא ייחדתיך בה** - שהרי לא אליך בלבד מכוונים דברי **מבלעדי נפשי** - אלא גם אל נפשי שלי. **ולכן היכנע לאמת** [-בפני האמת],

עיונים

מז. כשיחזור בתשובה באחרית ימיו ימחל לו הבורא. במסכת שבת (קנג, א) אומר רבי אליעזר: "שוב יום אחד לפני מיתתך". והקשה המהר"ל (נתיבות עולם נתיב התשובה פ"ב), מדוע אמר בלשון זו, ולא אמר 'שוב כל ימיך', ומכך נדע שצריך תמיד לעשות תשובה, וכפי שביאר רבי אליעזר את דבריו בסוף. ותירץ, שאם היה אומר בלשון זו, היה משמע שמי שחטא כל ימיו אינו יכול לחזור בתשובה בסוף ימיו, משום שחטא הרבה כל ימיו, ולכן אמר בלשון זו, ללמדנו שגם מי שחטא כל ימיו, אפילו יום אחד קודם מיתתו אם יעשה תשובה והיא תועיל לו.

וכן כתב ב'עץ יוסף' (ד"ה שוב) בשם ה'מדרש שמואל', שהכוונה בזה, שאף רשע שהרשיע כל ימיו - אל יתייאש מן הרחמים בחושבו שאף אם ישוב בתשובה שלימה לא יקבלו אותו. מחשבה זו אינה נכונה, אלא אפילו אם הירבה לחטוא ולהרשיע, אם ישוב בתשובה הקב"ה יקבל אותו, וכמו שדרשו חז"ל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א, רות רבה ו, יג) על הפסוק (תהלים צ, ג) 'תשב אנוש עד דכא', עד

חובות הלבבות — שער התשובה — ביישר לבב

וְאַל תִּבְרַח מִמֶּנָּה, וְהוֹדֶה לֵאלֹהִים אֲשֶׁר הֵעִיר אוֹתְךָ לְמַה שֶּׁלֹּא יָדַעְתָּ, וְאַל תִּסַּח אֹרֶךְ הִתְעַלְּמוּת זוּלָתְךָ הַמֵּעִיר לְךָ, לְטַעֲנָה לְךָ וְלַאֲמַתְלָא, כִּי זֶה מִתַּרְמִית הַיֵּצֶר וּמְצוּדָיו לָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הַכָּרָתָם חֲלוּשָׁה.

הָאֱלֹהִים יְשִׁימֵנוּ מִן הַמְמַהֲרִים אֵלָיו(יז)**וְהַשָּׁבִים**

ואל תברח ממנה - ואל תסטה ממנה, **והודה** - ותן תודה **לאלהים אשר העיר אותך למה שלא ידעת** - שעורר אותך לדברים שנעלמו ממך, **ואל תקח אורך התעלמות זולתך המעיר לך, לטענה לך ולאמתלא** - ואל תשתמש בטענה, שהמעורר עצמו מתעלם כבר זמן רב מעבודת ה' כדי לפטור את עצמך מעבודת התשובה, **כי זה מתרמית היצר** - כי טענה זו היא אחת מתעלולי היצר, **ומצודיו לאנשים** - ואחת מן המלכודות שהוא טומן לאנשים **אשר הכרתם חלושה** - ששכלם חלוש.

האלהים ישימנו מן הממהרים - ישים חלקנו **מן הממהרים** - בין המזדרזים לחזור בתשובה **אליו, והשבים**

עיונים

דכדוכה של נפש, ואפילו אם הוא כבר גוסס לפני מיתתו, אם ישוב בתשובה הקב"ה מקבלו. ובשם 'לב אבות' הביא שמדוייק כן בלשון המשנה, שאף אם עבר עבירות כל ימיו נאמר עליו 'שוב', [כי לכאורה, אם כל ימיו היו בחטא, אין לו דרך לשוב אליה], מפני שנשמתו היא ממקום קדוש ושכלו חלק אלוה ממעל אשר ממנו באה, ואם כן הוא חוזר ושב אל מקורו.

וכתבו הר"י מטולידו והר"י יעב"ץ בשם ה"ר ישראל, שצריך האדם לידע שאף על פי שתשובת הבחור היא מעולה מתשובת הזקן, לפי שהבחור הוא בתקפו ובגבורתו וכח התאוות גובר בו והוא מכניעו, מה שאין כן הזקן שנתקררו כבר נטיות תאוותיו ואין בו כח לעשות רע, מכל מקום יש לו לדעת כי ה' יקבלנו אפילו שעה אחת או רגע אחד קודם מותו אם ישוב בלב שלם.

וזה מה שאמרו חז"ל (ע"ז י, ב) יש קונה עולמו בשעה אחת, ואמרו (שיה"ש רבה ה, ב) על הפסוק (תהלים מו, יא) 'הרפו ודעו כי אנכי אלהים', הרפו ממעשיכם הרעים ועשו תשובה אפילו כהרף עין. וב'מילי דאבות' הביא מה שאמר רבי שמעון בר יוחאי (קידושין מ, ב) אפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירים לו שוב רשעו, שנאמר (יחזקאל לג, יב) 'ורשעת הרשע לא יכשל בו ביום שובו מרשעו'.

יז. והשבים עדיו בלב שלם. יעקב אבינו אמר "קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את

חובות הלבבות — שער התשובה

עיונים

עבדך" (בראשית לב, יא). ופירש רש"י: נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי, לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו. ומקורו ממדרש רבה במדב"ר יט, לב, ועוד.

ותמוה, אם יעקב אבינו חשש שימסר ביד עשיו בגלל החטאים אשר חטא, הרי יש בידו פתרון, והוא, שיחזור בתשובה שלימה ויתכפר לו, ולא יהיה יותר מה שיגרום לו להימסר ביד עשיו?

בספר 'דעת שרגא' (פרשת וישלח) ביאר ענין זה, דהנה החוטא באיזה חטא פוגם בשתי דברים, האחד הוא עצם החטא אשר חטא ועבר על רצון וציווי השי"ת, והדבר השני שהחטא פוגם בנשמתו ומשנה את כל המציאות והמצב שלו ממה שהיה קודם החטא. וכאשר החוטא חוזר בתשובה שלימה, התשובה פועלת לטובה על שתי הדברים, ראשית היא מכפרת את עצם החטא ומצילה את החוטא מן העונש, ובנוסף, התשובה מנקה את ליכלוך העון ומחזירה את מצבו בחזרה לטובה, כפי שהיה קודם החטא.

ודבר זה שהתשובה משנה את מציאות החוטא התחדש על ידי ראובן, כמובא בחז"ל (ב"ר פד, יט): אמר לו הקב"ה (-לראובן) מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה, וזה הושע שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלקיך" (הושע יד, ב).

והקשה ה'ראשית חכמה' (שער התשובה פ"ג) הרי אדם הראשון וקין פתחו בתשובה (כדאיתא בעירובין יז, א, ועוד), ומהו כוונת המדרש לומר שראובן פתח בתשובה תחילה. וכמו כן קשה מה שאמר לו הקב"ה בן בנך פותח בתשובה תחילה, והרי הושע לא היה הנביא הראשון שדיבר אודות תשובה, הלא כל הנביאים דיברו אודות התשובה.

אלא אמנם כן, אדם הראשון אכן עשה תשובה אבל הוא הרי לא חזר למצבו הראשון, והקנס שנקנסה עליו מיתה בשעת החטא לא התבטל על ידי התשובה שלו. וכן קין למרות שחזר בתשובה מכל מקום נשארה עליו הגזירה של נע ונד, וכן לא זכה והעולם לא נבנה ממנו אלא משת אחיו. כי למרות שהם שבו בתשובה, התשובה שלהם הועילה רק לכפר את עצם החטא, אבל לא הועיל להם לחזור למצבם הראשון שקודם החטא.

ברם שונה תשובתו של ראובן, הוא חזר בתשובה שלימה וזכה וחזר למדריגתו הראשונה, ומיד אחרי שחטא כתוב "ויהיו בני יעקב שנים עשר" (בראשית לב, כב), ואמרו חז"ל (שבת נה, ב): מלמד ששקולין כולם כאחת.

ראובן חידש חידוש גדול בתשובה, אמנם קודם ראובן מצינו שהיו בעלי תשובה וכנ"ל, אבל התשובה הועילה רק בשביל להסיר את העונש, אולם התשובה לא ניקתה את הליכלוך של החטא,

חובות שער התשובה הלבבות ביושר לבב

עָדָיו בְּלֵב שָׁלֵם בְּרַחֲמָיו, אָמֵן.

עדיו - אליו בלב שלם ברחמיו, אמן.

נִשְׁלַם שַׁעַר הַשְּׁבִיעִי, בְּעֶזְרַת הָאֵל יִתְבָּרָךְ

נשלם שער השביעי, בעזרת האל יתברך

עיונים

והחוטא לא חזר למצבו הראשון. ובא ראובן וחידש חידוש גדול בתשובה, שעל ידי התשובה אפשר לנקות לגמרי את כל הליכלוך של החטא, מבלי להותיר שום רושם שלילי כל שהוא, ולחזור למצב הראשון.

ולכן זכה ראובן מידה כנגד מידה שבן בנו הושע יפתח בתשובה, אכן כל הנביאים דיברו אודות התשובה, אבל שונה מהם הושע שפתח בתשובה בדרגה עילאה, שמנקה את כל הליכלוך של החטא ומחזירה את האדם למצבו הראשון כמו שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלקיך".

ולפי זה מיושב היטב מדוע פחד וחשש יעקב אבינו מן החטא, בודאי היה יכול לחזור בתשובה שלימה, אבל עדיין היה נותר רושם כל שהוא ושמץ של ליכלוך מן החטא, כי עד ראובן עדיין לא התחדש בבריאה הכח הזה של תשובה שאפשר לנקות את הלכלוך ולחזור למצב הראשון של קודם החטא. ומזה פחד יעקב, לא מן החטא עצמו, כי על זה אפשר לחזור בתשובה, אלא הפחד שלו היה מהליכלוך של החטא שזה לא היה יכול להתנקות.

ומדוקדק היטב, דהנה דברי חז"ל שרש"י מביא, מובאים בגמרא במסכת ברכות (ד, א, ועוד), ובמדרש רבה (במדב"ר יט, לב), אולם במדרש יש שינוי קצת ממה שמובא בש"ס. דבגמרא איתא שהחשש של יעקב אבינו הוא 'שמא יגרום החטא', ואילו במדרש הלשון הוא 'שמא נתלכלכתי אצל לבן', ורש"י בחר להביא את לשון המדרש.

וזהו משום שחששו של יעקב לא היה מעצם החטא, שעל זה באמת אפשר היה לחזור בתשובה, החשש שלו היה מהליכלוך של החטא שלא יורד גם על ידי תשובה, כי האדם החוטא משתנה ממצבו. עד שבא ראובן בנו וחידש את החידוש הזה במעלת התשובה.

הפחד של יעקב אבינו שמא נתלכלכתי בחטא היה, למרות שהייתה לו הבטחה מהקב"ה, אבל ההבטחה נאמרה לו כשהיה במצב של קודם החטא, אבל אין לו את ההבטחה על מצב של אחרי החטא שהיא מציאות אחרת.

שער שמיני

שער חשבון הנפש

הַשַּׁעַר הַשְּׁמִינִי

שַׁעַר חֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ

בְּחֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ לֵאלֹהִים

אָמַר הַמְחַבֵּר: מִפְּנֵי שֶׁקָּדַם מַאֲמָרֵנוּ בְּגִדְרֵי הַתְּשׁוּבָה וּתְנָאֶיהָ, [א]וְהָיָה הַחֶשְׁבּוֹן עִם הַנֶּפֶשׁ אֶחָד מִתְּנָאֶיהָ, רָאִיתִי לִסְמֹךְ לָהּ בֵּאוּר

בחשבון האדם עם נפשו לאלהים

אמר המחבר: שתי סיבות להצבת השער העוסק בחשבון הנפש סמוך לשער התשובה: הראשונה, **מפני שקדם מאמרנו** - הואיל והקדמנו לבאר בשער הקודם **בגדרי התשובה ותנאיה** - את עיקרי התשובה ואת פרטיה, והשנייה, העובדה שהיה **החשבון עם הנפש אחד מתנאיה** - חשבון הנפש הוא אחד מתנאי התשובה [כמו שכתב רבנו לעיל בשער התשובה פרק ה', שהתנאי החמישי של החרטה הוא שיוכיח האדם את נפשו על שלא מילאה את חובותיה כלפי הבורא (מרפא לנפש)], לכן, בשל שתי הסיבות הללו, **ראיתי** לנכון **לסמוך** לה את **ביאור**

עיונים

א. והיה החשבון עם הנפש אחד מתנאיה. אחד מפרטי התשובה הוא שיעשה האדם לעצמו חשבון נפש, וכדברי רבינו לעיל שער התשובה פרק ה', כי תנאי החמישי של החרטה הוא, שיוכיח את נפשו ויכלים אותה במצפונו על כך שלא מילא את חובותיו כלפי הבורא.

במסכת ברכות (ז, א): "אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: טובה מרדות אחת בלבו של אדם [-טובה הכנעה שאדם שם אל ליבו ומתעורר לתשובה מאליו], יותר מכמה מלקיות [-יותר מכמה עונשים שיקבל מאחרים]. שנאמר ורדפה את מאהביה וגו'". בטעם הדבר ביאר ה'חפץ חיים' ('מכתבי החפץ חיים' מילואים שיחותיו א'): שכאשר התוכחה והעונש באה מבחוץ, טבע האדם מעורר התנגדות לקבל ביקורת אחרים, ומתאוה לנצח את מוכיחו. אבל כשהוא מתבונן ומכה את עצמו, אין לו את מי לנצח, וחוזר למוטב.

ה'בן איש חי' ('בן יהוידע', שם ד"ה טובה) כתב שמרדות אחת בלבו של אדם טובה יותר ממלקויות, גם באופן ששב בתשובה מחמת מכות ויסורים. מפני שהשב בתשובה ועוזב את דרכיו הרעים מחמת יסורים הבאים עליו, יתכן שאין הוא מודה בלבו שדרכיו אינם טובים, אלא הוא עוזב אותם כעת על כרחו מחמת יראת היסורים. אבל המתחרט בלבו, מודה הוא שדרכיו אינם טובים, ושב בתשובה בלב שלם.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביישר לבב

עִנְיְנֵי הַחֶשְׁבּוֹן עִם הַנֶּפֶשׁ, בַּעֲבוּר מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ מֵעִנְיְנֵי הַהֶעָרָה לָהּ לְמַה שֶּׁיֵּשׁ בָּהּ תַּקָּנָתָהּ בִּשְׁנֵי עוֹלָמִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קיט, נט): [ב]חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל עֵדֹתֶיךָ.

דוד המלך עליו השלום (**תהלים קיט, נט**): **'חשבתי דרכי** - כאשר הנני שם לב ומחשב את דרכי, או-אז **ואשיבה רגלי אל עדותיך'** - הנני שם מגמתי לשמירת אזהרותיך.

עיונים

בגמרא שם מובאת דעה נוספת בענין זה: וריש לקיש אמר, [טובה מרדות אחת בלבו של אדם] יותר ממאה מלקיות [שיקבל מאחרים], שנאמר תחת געָרה וגו'. הרי"ף בעין יעקב ביאר, שריש לקיש מוסיף, שאפילו אם החוטא מתקן בפועל את מעשיו בעקבות העונש, בכל זאת, ערך התשובה הבאה מתוך 'מרדות שבלבו', גדול הוא מערך התשובה הבאה מתוך 'מלקות', כלומר יסורין; כי הראשון הוא תשובה שמקורה באהבת ה', ואילו השני, תשובה שמקורה ביראת העונש.

ב. חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. "רב הונא בשם רב אחא אמר: חישבתי מתן שכרן של מצוות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך" (ויקרא רבה, פרשה לה, ומעין זה ברש"י עה"פ).

בהקדמתו לספרו, שו"ת "דרכי מרדכי", ביאר רבי מרדכי, אב"ד דק"ק לונא, את דברי המדרש: כאשר אדם טרוד במשך כל שעות היום בטרדת הפרנסה, והוא מצטער על שהוא נאלץ לבטל מלימוד התורה וקיום המצוות, נותנים לו שכר כאילו עסק בתורה ובמצוות כל היום, שהרי 'אונס רחמנא פטריה'. אולם במה דברים אמורים? רק אם כשהוא מתפנה מעסקיו וטרדותיו, הרי הוא עסוק בתורה ובעבודת ה', ואז אנו יכולים להגדירו כ"אנוס" לגבי השעות שבהן עסק בפרנסתו, אבל אם גם כאשר הוא פנוי מפרנסתו אינו עוסק בתורה ובמצוות - לא נוכל להגדירו כ'אנוס', שהרי עינינו הרואות שגם את שעותיו הפנויות אין הוא מקדיש לעבודת השם.

נמצא לפי זה, שאדם הטרוד כל היום בפרנסתו וגם את שעותיו הפנויות אינו מקדיש לתורה ומצוות - לא רק את שכר אותה שעה הוא מפסיד, אלא את שכר כל היום כולו!

קל וחומר לגבי אדם שעובר עבירה, שבודאי מפסיד את השכר על הזמן שבו עסק בפרנסתו, כי לגביו ודאי שאין אנו יכולים לומר שאנוס הוא ואם רק היה פנוי - היה עוסק בתורה ובמצוות,

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביישר לבב

וְרָאוּי לָנוּ לְבָאֵר מִדְּבַר הַחֶשְׁבּוֹן עִם הַנֶּפֶשׁ שִׁשָּׁה עִנְיָנִים. — הָרִאשׁוֹן, מָה הַחֶשְׁבּוֹן עִם הַנֶּפֶשׁ. וְהַשֵּׁנִי, אִם חֶשְׁבּוֹן כָּל בְּנֵי אָדָם שָׁוֶה אִם לֹא. וְהַשְּׁלִישִׁי, עַל כַּמָּה פָּנִים יִהְיֶה חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ. וְהָרְבִיעִי, מַה תּוֹעֶלֶת הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה. וְהַחֲמִישִׁי, אִם הָאָדָם חַיָּב [ג]לְחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ תָּמִיד, אִם לֹא. וְהַשִּׁשִּׁי, בְּמַה שֶּׁחַיָּב הָאָדָם לִסְמֹךְ לַחֶשְׁבּוֹן מִן הַמַּעֲשִׂים.

וראוי לנו לבאר מדבר החשבון עם הנפש ששה ענינים - ומן הראוי לנו שנבאר בעניין חשבון הנפש שישה דברים. — הראשון, מה החשבון עם הנפש - מהו 'חשבון הנפש' ומהי הגדרתו. והשני, האם חשבון הנפש של כל בני האדם שווה אם [או] לא. והשלישי, על כמה פנים - בכמה אופנים יהיה חשבון האדם עם נפשו ובאלו דרכים על האדם לעשות לעצמו חשבון הנפש. והרביעי, מה תועלת החשבון הזה - מהי התועלת שבחשבון הנפש. והחמישי, האם האדם חייב לחשוב עם נפשו - לעשות לעצמו חשבון הנפש תמיד, אם לא. והששי, כמה שחייב האדם לסמוך לחשבון מן המעשים - מהן הפעולות המוטלות על האדם מיד אחרי עשיית חשבון נפש.

עיונים

שהרי אנו רואים שהוא עובר על רצון קונו! נמצא שאדם זה לוקה בכפליים: גם ייענש על העבירה עצמה וגם מפסיד את השכר הרב על הזמן שהוא עסוק לפרנסתו. אדם זה יקבל שכר אך ורק על המצוות שיעשה בפועל, ולא על הזמן שיכול היה לקיים מצוות לו לא היה טרוד בפרנסתו.

לכך מתכוון המדרש: "חישבתי מתן שכרן של מצוות", אף בזמן שהוא אנוס לעסוק בפרנסתו, "והפסדן של עבירות", שגורמות לאדם להפסיד גם את שכר המצוות בזמן שהוא עסוק, ומכיוון שכך - הרי "ואשיבה רגלי אל עדותיך", בכל שעה פנויה, ולא בטלתי אפילו רגע!

יתכן שזה מה שאמרו חז"ל (סוטה כא, א) 'עבירה מכבה מצוה'. אין הכוונה למצוה גמורה, אלא לשכר שהיה מזומן לאדם זה על הזמן שהתבטל ממצוות מחמת אונס וטירדה, שאותו מכבה העבירה, שהרי התברר למפרע שגם כאשר אינו טרוד בפרנסתו ואינו אנוס - לא מצוות הוא מקיים, אלא עבירות. זהו 'עבירה מכבה מצוה'.

ג. לחשב עם נפשו תמיד. אחת מתחבולות היצר-הרע הוא לא להניח לבני האדם להתבונן, וכמו שכתב ה'מסילת ישרים' (פרק ב') וז"ל: "והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם

עיונים

נגועים (-פגומים) בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישימו לב לראות מה הם: הלהעשות אם להעזב. ואמר עליהם (ירמיה ח, ו): "אין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי, כֻּלּה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה". והיינו, שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם, מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה".

"ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר-הרע ועורמתו (כלומר, תחבולות העורמה של יצר-הרע), להכביד עבודתו (בה הוא מעביד ומעסיק את האדם) בתמידות על לבות בני-האדם עד שלא ישאר להם רווח (-זמן פנוי) להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאילולי היו שמים לבם כמעט-קט (-אפילו במידה מעוטה וקטנה ביותר) על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם (-להתחרט) ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי. והרי זו (-הדרך של היצר-הרע, 'להכביד עבודתו') מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה, ט): "תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה, ואל ישעו (-אל יפנו) בדברי שקר" - שהיה מתכוון שלא להניח להם רווח כלל, לבלתי יתנו לב (להכיר את מצבם) או ישימו עצה נגדו (להינצל מיד שעבודו), אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות, בכח התמדת העבודה הבלתי מופסקת".

"כן היא עצת היצר-הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא (הבא על האדם בחוזק ובעוצמה) ומלומד בערמימות (-בפיתויים ובתחבולות) ואי-אפשר להימלט ממנו, אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה".

ה'מסילת ישרים' מלמדנו, שיש צורך במחשבה והתבוננות לחזוק עבודת ה'. ללא מחשבה והתבוננות היצר מטעה את האדם, **כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות.**

הסבא מקלם ז"ל ('חכמה ומוסר' ח"ב מאמר ר"ל 'העושק יהולל חכם') ביאר הענין הנ"ל בתוספת ביאור, וז"ל: "עיקר אבדן נפש האדם רח"ל הוא מסיבת בלבול הדעת. אשר לא יפסיק האדם את הבלבול הזה אפילו פעם אחת רח"ל בימי חייו. ולוּ הפסיק את הבלבול הזה אפילו פעם אחת, והיה מניח דעתו לצייר היטב נכון את אחריתו. וישוה לנגדו כמו חי את יום המות ואחרי המות, ומצד אחר יצייר את פחיתות עניני עולם הזה, כי אז בלי ספק יכו הציורים האלה שורש עמוק בלבו, ויחליף בודאי הנהגתו, כי האדם אוהב את עצמו מאד, ויכיר תיכף ומיד את הרעות והצרות רח"ל המחכות עליו אם לא ישוב מכסלה. וכיון שאנו רואים האדם אינו שם לבו להחליף הנהגתו, אות הוא כי לא הפסיק את בלבול דעתו אפילו פעם אחת. ונורא הענין מאד".

"וזאת היתה עצת פרעה, אשר לפי הנראה הכיר תיכף ומיד, כאשר באו אצלו הזקנים עם משה

עיונים

ואהרן, שישלח את בני ישראל מארצו, כי שלוחי ה' המה וכו' ושבטח בא חנינה לבני ישראל ממעל. כי לולא הכיר זאת, איך לא דן אותם כמורדים להרגן חיים כמשפט מורדי המלוכה בכל עת. ובכל זאת הוסיף להציר את בני ישראל והכביד עליהם העול ואמר תכבד העבודה וכו'. ואיך עשה זאת אחרי כי הכיר כי ההתעוררות באה ממעל, ואין יד פרעה תקיפה, אלא שזאת היתה עצתו להכביד את העבודה והטרדה על בני ישראל ולבלבל את דעתם, והוא פרעה היה חכם גדול, וידע כי כיון שדעתם תהיה מבולבלת, יוכשרו ח"ו לכל עון ופשע, והחטא ירחיקם ח"ו מהשי"ת, ולא יגאלם ח"ו".

כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג ה"ג) וז"ל: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו. כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו מעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה".

מבואר בדברי הרמב"ם שעיקר הגורם לאדם להתעלם ממעשיו הוא "ששוכחים את האמת בהבלי הזמן", דהיינו חוסר התבוננות, וממשיכים חייהם בהבלי העולם ותענוגיהם ומסיחים דעתם מהתכלית אשר לשמו נבראו.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

אֲבָל חֶשְׁבּוֹן עִם הַנֶּפֶשׁ הוּא הִשְׁתַּדְּלוּת הָאָדָם בְּעִנְיְנֵי תּוֹרָתוֹ וְעוֹלָמוֹ בֵּינוֹ וּבֵין שִׂכְלוֹ, כְּדֵי שֶׁיֵּדַע בָּזֶה מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ, וּמַה שֶּׁיֵּשׁ עָלָיו, מִן הַחוֹבוֹת.

וּכְבָר הִזְהִירָנוּ עַל זֶה הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים ד, לט): [א]**וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים, וְאָמַר דָּוִד**

אבל החשבון עם הנפש הוא - פירושו של 'חשבון הנפש' הוא: **השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו** - ביקורתו של האדם על מצבו הרוחני, על האופן שבו הוא מקיים את מצוות התורה ועל התנהגותו בענייני העולם הזה. חלק נוסף בחשבון הנפש הוא התבוננות בטובות שה' היטיב לו, **כדי שידע בזה מה שיש לו, ומה שיש עליו, מן** החובות - ביקורת זו תביא לידיעת האדם אלו מהחובות המוטלות עליו הוא מקיים, ואלו חובות עדיין אינו נזהר בהן כראוי והזניח את העיסוק בהן. המטרה הסופית היא שישתדל האדם במילוי חובותיו.

וכבר הזהירנו על זה הנביא - וכבר ציווה לנו משה רבנו **עליו השלום** על העניין הזה, **באמרו** - בתחילה (דברים ד, לב-לח): "כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו, השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי: או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך וגו' ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים: להוריש גוים גדולים ועצומים ממך מפניך להביאך לתת לך את ארצם נחלה כיום הזה", ובהמשך אמר: (**דברים ד, לט**): '**וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים** בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ושמרת את חוקיו ואת מצותיו', הרי שהתורה מצווה עלינו להתבונן בחסדי ה', בגדלותו ובאחדותו, כדי שנבוא על ידי כך לשמירת חוקיו ומצוותיו (לפי פת לחם וטוב הלבנון), **ואמר** דוד המלך

עיונים

א. וידעת היום והשבות אל לבבך. ביאור נפלא בפסוק זה, כתב בעל 'מנחת ישראל' (עמוד ש'),

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

עליו השלום (תהלים לד, ט): **'טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ, וְאָמַר** (דִּבְרֵי הַיָּמִים־א כח, ט): **דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ**

בשפע טובו של ה' מביאה להכרה ש"אשרי הגבר יחסה בו". הרי שעל האדם להבין בשכלו ולדעת את חסדי ה', כדי שיבוא על ידי כך לידי הכרה שעליו לבטוח בו (לפי רד"ק), ועוד **אמר** (**דברי הימים־א כח, ט**): '**דע את אלהי אביך** - את גדולתו וחסדיו,

עיונים

בהקדם הסיפור הידוע אודות רב סעדיה גאון שהתארח פעם אצל אדם אחד שלא הכירו. הלה כיבד את אורחו וקיבלו בסבר פנים יפות, אף על פי שלא ידע מה טיבו של אורחו. משנודע לבעל הבית כי האורח הוא רב סעדיה גאון מיהר להתנצל ולבקש ממנו מחילה על שלא כיבדו כיאות. כאשר אמר לו רב סעדיה גאון: "הרי כיבדתני וקיבלת את פני בסבר פנים יפות", השיב האיש: "הן אמת, אולם אילו הייתי יודע את רום מעלת אורחי הנכבד הייתי מכבדו יותר".

משמע זאת רב סעדיה גאון, אמר: "אם אדם זה מבין שעליו לבקש מחילה על שלא כיבדני אתמול לפי ההכרה שהוא מכיר היום, עלי ללמוד ממנו מוסר השכל. עלי לבקש מחילה מבורא העולם, שהרי בכל יום ויום ניתוסף בי הכרה בגדולתו וברוממותו - מה שיום קודם לכן עדיין לא השגתי, נמצא אם כן שהיום אני מכיר גדולתו ורוממותו יתברך יותר מאשר אתמול, ואתמול הרי כיבדתי אותו רק לפי ההכרה של אתמול ולא על פי ההכרה של היום וכמו כן אתמול לא עבדתי אותו באותה אהבה ויראה שיש בי היום"!

מאותו יום ואילך היה רב סעדיה גאון עושה תשובה בכל יום על שמיעט ביום הקודם בכבוד שמים ולא נהג על פי ההכרה שהתחדשה לו היום.

עד כאן הסיפור, ומכאן לביאור בכוונת הפסוק שלפנינו "**וידעת** היום **והשבות** אל לבבך" - הידיעה בהכרת מלכותו שנוספת לאדם היום ושאתמול עדיין לא השיג - היא כשלעצמה צריכה להביא ל"והשבות אל לבבך", דהיינו: לחזור בתשובה על יום אתמול שלא הגיע עדיין לאותה הכרה, וממילא לא הייתה בו אותה אהבה ויראה, ולכך לא עבד את ה' כמו שצריך היה לעבדו בהתאם להכרתו היום, וכן מחר יצטרך לעשות תשובה על שהיום לא עבד את הקב"ה די הצורך - על פי מידת ההכרה שישיג אז האדם בכבודו יתברך, וכן בכל יום.

ואולי משום כך סמכו אנשי כנסת הגדולה ב'שמונה עשרה' את ברכת התשובה לברכת 'אתה חונן לאדם דעת' - ללמדנו שלאחר כל תוספת בדעת צריכים תשובה מחודשת!

וְעָבְדֵהוּ, וְאָמַר (תְּהִלִּים לב, ט)**: אַל תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין, וְאָמַר בְּמִי שֶׁלֹּא הִסְתַּכֵּל בְּעִנְיָנָיו וְלֹא חִשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם** (יְשַׁעְיָה מד, יט)**: וְלֹא יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה, וְאָמַר** (תְּהִלִּים עח, מב)**: לֹא זָכְרוּ אֶת יָדוֹ, וְאָמַר** (דְּבָרִים לב, ז)**: [ב]זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קמג, ה)**: זָכַרְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם, וְאָמַר** (אִיּוֹב לו, ג)**: אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק.**

ומתוך כך **ועבדהו'**, ועוד **אמר** (**תהלים לב, ט**)**: 'אל תהיו** אטומי לב **כסוס וכפרד אין הבין'** - אל לו לאדם להיות חסר דעת, עסוק בענייני מרוץ החיים ונשטף בהם כסוס וכחמור שאינם בעלי בינה, **ואמר במי שלא הסתכל בעניניו** ואינו מתבונן בדרכיו **ולא חשב עם נפשו עליהם** - ואינו עושה חשבון עם נפשו - אדם זה מתואר בנביא בדרך תוכחה וביקורת (**ישעיה מד, יט**)**: 'ולא ישיב אל לבו** - אינו נותן אל לבו לבחון את דרכו ואין בו **לא דעת ולא תבונה'** לחשוב ולהתבונן, **ונאמר** עוד באותה דרך של ביקורת ותוכחה (**תהלים עח, מב**)**: 'לא זכרו את ידו'** - לא התבוננו בחוזק ידו והניחו את הניסים לשכחת הלב, **ונאמר** (**דברים לב, ז**)**: 'זכור ימות עולם'** - הציווי הוא לשים לב לתקופות העבר ולקחת מוסר. בפסוקים הבאים אחרי ציווי זה מוזכרים החסדים העצומים שהטיב עמנו ה' בצאתנו ממצרים, ומתואר גם יחסם של ישראל לאותם ניסים: התנהגות של כפיות טובה ושל התנכרות לה' למרות חסדיו אלה. תיאור זה המופיע בתורה בדרך של תוכחה ומוסר מלמד, שהאדם חייב לזכור את חסדי ה' ולעשות לעצמו חשבון הנפש, האם הוא עובד את בוראו-מיטיבו בהתאם לחסדים אלה (פתחי לב), **ונאמר** כתיאור של הדרך הראויה והנכונה (**תהלים קמג, ה**)**: 'זכרתי ימים מקדם'** - נזכרתי בניסיך המרובים שעשית עמנו בימים הקדמונים, **ונאמר** (**איוב לו, ג**)**: 'אשא דעי למרחוק'** - אגביה את מבטי אל החסדים שה' עשה אתנו בימי קדם, ועל ידי כך "ולפועלי אתן צדק" - הנני מייחס לבוראי את מדת הצדקה והחסד (פת לחם). מכל הפסוקים הללו הננו למדים, כי האדם צריך להתבונן בכל עת, האם הוא פורע את חובו לבורא, כפי ערך הטובות שגמל עמו הבורא (פת לחם וטוב הלבנון).

עיונים

ב. זכור ימות עולם. "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור". ביאר ה'חפץ חיים' ('חומת הדת', פרק שביעי) מקרא זה על פי משל: פעם בשבוע נערך יום שוק ליבול הכפרים. פעם בשנה נערך יריד לסחורות השונות. אבל יריד של אבנים טובות ומרגליות, נערך רק אחת לכמה שנים. יריד כזה

עיונים

מושך אליו את סוחרי היהלומים ואת האצילים ושועי ארץ, בעלי אוספים יקרים ושכיות חמדה. נעזרים הם בשירותיו וייעוצו של מומחה המעריך כל אבן כשוויה והכל סומכים עליו, ומעניקים לו דמי יעוץ ביד רחבה. מיריד זה פרנסתו לכל השנים הבאות, עד ליריד הבא.

מובן, שאדם כזה נושא עיניו משך שנים ליריד, והתרגשותו גואה עם התקרב המועד. אם עד עתה נשמרה שגרת חייו, כדרך העשירים, אכל ביישוב הדעת וישן במועד, נח בצהריים ובילה בשיחות רעים, הרי בתקופת היריד השתנה הכל. עסוק הוא מבוקר עד אשמורת הבוקר, לא ינוח וכמעט לא יישן, לא ישב לאכול אלא יחטוף מן היד לפה ויבלע בלא ללעוס. ומי שיבקש לשוחח עמו שיחה בטלה, יסולק בנזיפה ובקוצר רוח. כשישאלוהו על מה הכעס ועל מה הקוצר הרוח, יענה: "וכי אינכם מבינים, הלא לימים אלו ציפיתי כמה שנים, ובכל יום כאן - בכל שעה - מרוויח אני לכלכלת כמה חדשים, ומרווחי היריד אצטרך להתפרנס כמה שנים עד ליריד הבא. עלי לנצל איפוא כל שעה במלואה!"

כך, העולם הזה הוא יריד בו ניתן לרכוש תורה ומצוות היקרים מזהב ומפז ופנינים. והנשמה, שנוצרה עוד לפני בריאת העולם, המתינה אלפי שנים ליריד זה, הנמשך פרק זמן כה קצר. ומרווחיו תתפרנס לנצח נצחים, שכן לא המתים יהללו יה ומכיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות (נדה סא, ב). ועל כן "זכור ימות עולם" שעברו מאז נוצרה נשמתך ועד עתה, כמה המתנת ליריד זה, "בינו שנות דור ודור", כמה רבבות שנים ולנצח נצחים לא תתפרנס אלא מרוויחך פה. "שאל אביך (אלו הנביאים, כפירוש רש"י) ויגדך זקניך ויאמרו לך", שאך ורק כאן המקום לרכוש קנייני נצח, ונצל את הזמן ככל יכלתך לסגל תורה ומצוות בלא הרף!

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביישר לבב

פֶּרֶק שֵׁנִי

אָבָל אִם חֶשְׁבּוֹן כָּל בְּנֵי אָדָם שָׁוֶה אִם לֹא,

נֹאמַר, כִּי הַתְּשׁוּבָה בָּזֶה, שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּת בְּנֵי אָדָם בְּעִנְיְנֵי תּוֹרָתָם וְעוֹלָמָם תִּתְחַלֵּף כְּפִי הִתְחַלְּפוּת הַכָּרָתָם וְשִׂכְלָם וְזַכּוּת הֲבָנָתָם. וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם מְצֻוֶּה לְחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ [א]בְּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְעָלֶה, כְּפִי הַכָּרָתוֹ בְּטוֹבוֹת הַבּוֹרֵא הַכּוֹלְלוֹת וְהַמְיֻחָדוֹת,

אבל אם חשבון כל בני אדם שווה אם לא - כתשובה על השאלה: האם כל בני האדם מחויבים לעשות חשבון הנפש במידה שווה, **נאמר, כי התשובה בזה** - אומר בתשובה על כך **שהשתדלות** של **בני האדם בעניני תורתם ועולמם** - במצבם הרוחני: בקיום התורה ובהתנהגות בענייני העולם אינה שווה אצל כולם, אלא **תתחלף** - ותשתנה מאדם לאדם, והיא תלויה **כפי התחלפות** - בהבדל הקיים בין בני האדם במידת **הכרתם ושכלם וזכות** - וצלילות **הבנתם. וכל אחד ואחד מהם** [מבני האדם] **מצווה לחשוב עם נפשו** - לעשות חשבון הנפש לעצמו **במה שהוא חייב בו מעבודת הבורא יתעלה** - עד כמה הוא ממלא את חובותיו בעבודת הבורא יתעלה, **כפי הכרתו** - בהתאם למידת הכרתו **בטובות הבורא** - את הטובות שהבורא מיטיב עמו. טובות אלו הן: **הכוללות** - טובות שמטיב עמו כמו לשאר בני האדם, **והמיוחדות** - וטובות פרטיות שמטיב הבורא עמו באופן מיוחד.

עיונים

א. במה שהוא חייב בו מעבודת הבורא יתעלה כפי הכרתו בטובות הבורא. לעיל בשער 'עבודת אלוקים' (פ"ו) ביאר רבינו: ככל שה' מיטיב לאדם יותר, כך עליו להוסיף בעבודת ה' יותר. והוסיף רבינו לבאר כי טובות הבורא לבני אדם נחלקות לארבעה סוגים: א. טובות הכוללות את כל בני האדם בשוה. ב. טובות הכוללות אומה אחת בלבד. ג. טובות שמשפחה אחת בלבד זוכה להן. ד. טובות שנתנו רק לאדם יחידי. ועל כל אחד להתבונן מאיזה טובות הוא נהנה, כדי לקבוע כמה עליו להוסיף בעבודת ה'. כתב בספר "מכתב מאליהו" (ח"א עמוד 50) וז"ל: "עבודת האל בנויה על יסוד הכרת הטוב. הלא כה מפורש הוא בכל ספרי הקודש, אשר על האדם להודות לה' הטוב על כל הטובות אשר יעשה לו, וכי בשבילם עליו לקיים את כל המצוות והחוקים והתורות. גם ירמוז על דבר היסוד הזה בראשון לעשרת הדברים, אשר גילה האל ברוך הוא גילוי גמור לכל העם במעמד הר סיני, והוא:

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביישר לבב

הוכחה לכך שכל אדם מחויב לעבוד את ה' לפי הטובות שקיבל מבוראו מצויה בדברי ה' לעם ישראל בהיותם במדבר, **כמו שאמר הכתוב (דברים יא, כ-ז): 'וידעתם היום** - תנו לבכם לדעת ולהבין ולקבל

כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דְּבָרִים יא, כ-ז)**: וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי לֹא אֶת בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא רָאוּ אֶת מוּסַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם — כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֵת כָּל מַעֲשֵׂה יְיָ הַגָּדֹל. רוֹצֶה לוֹמַר, כִּי טַעֲנַת הַבּוֹרֵא עֲלֵיכֶם יוֹתֵר חָזָקָה וְנִרְאֵית מִמַּה שֶּׁהִיא עַל בְּנֵיכֶם**

תוכחתי, שהרי אני פונה אליכם, אחרי שראיתם אתם בעיניכם את חסדי עמכם, **כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלהיכם'** - אין אני פונה בדברי אל צאצאיכם הבאים אחריכם, אלה שיוכלו להתכחש ולומר שלא ידעו או לא ראו את ניסי יציאת מצריים — **'כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול'** - ואם כן עליכם מוטלת חובה מיוחדת לתת את דעתכם אל אשר ראיתם אתם עצמכם. **רוצה לומר, כי טענת הבורא** ותביעתו **עליכם** לעבוד אותו, היא **יותר חזקה ונראית** - ומוחשית יותר **ממה שהיא** - מהתביעה שיש לו **על בניכם,**

עיונים

'אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים'. הרי שהזכיר 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים', וגם הוסיף 'מבית עבדים', לעורר את רגשות הכרת הטובה".

"הן יוכל האדם לעבוד את בוראו גם מיראת העונש, שיירא ויפחד שלא יושב לו כרעתו, ויקיים בזה את המצוות והחוקים, זו היא תחילת המדריגות בעבודתו יתברך, אבל עבודת הלב, עבודה שיש בה מן השלימות, תהיה רק בהרגשת ההודאה... וכאשר יודה האדם לאלוהיו, וירגיש בכל לבבו ונפשו כי חייב הוא בתשלומי כל הטובות הרבות אשר עשה לו האל, אז יביע לו התודה הזאת, אם בקרבן או בתפילה אשר יגישם לפניו יתברך. בעשותו ככה, והיה האדם כמו נותן, והקב"ה - כביכול - כמקבל, ויזכה האדם בזה למדרגה הכי גדולה, הדביקות בו יתברך, כאשר ידבק הנותן במקבל, שהיא האהבה הגמורה. על כן תגדל מדריגת אהבת ה' יתברך, אשר תכבד לקנותה, וימעטו מאד אשר יקיימו את המצוה הראשונה בקריאת שמע, "ואהבת את ה' אלהיך וכו'". כי עד שיגיע האדם לקנין כח הנתינה, והכרת הטוב הבאה ממנו, לא ישיג את האהבה כלל.

הרי התבאר בזה שורש אהבת האל ברוך הוא, שהוא - כח הנתינה". עכ"ל.

ועיקר הדרך לאהבת השי"ת ביארו החסיד ב'חובות הלבבות' על יסוד הכרת הטוב, וסולם העבודה שלו בנוי בעיקרו על חיוב הכרת הטוב עיין שער הבחינה עבודת אלוקים וחשבון הנפש.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

אֲשֶׁר לֹא רָאוּ אֶת מוֹפְתֵי הַבּוֹרֵא כְּרְאוֹתְכֶם, מִפְּנֵי שֶׁאַתֶּם רְאִיתֶם אוֹתָם בְּעֵינֵיכֶם, וְאַתֶּם הַמְיֻחָדִים בַּטּוֹבוֹת הַגְּדוֹלוֹת מִבַּלְעֲדֵיהֶם, וְהַנִּצָּלִים מִמַּכּוֹת מִצְרַיִם וְקֹרַח, וְלֹא הֵם, וְעַל כֵּן חַיָּבִים אַתֶּם בָּעֲבוֹדָה עֲלֵיהֶם.

וְכֵן נֹאמַר בִּשְׁאָר בְּנֵי אָדָם, כִּי מַה שֶּׁחַיָּבִים בּוֹ יִתְחַלֵּף כְּפִי הִתְחַלְּפוּת הַכָּרָתָם וְהִתְחַלְּפוּת הַטּוֹבוֹת עֲלֵיהֶם.

וְעַל הַמַּאֲמִין לְחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ בְּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ, וִידַקְדֵּק בַּדָּבָר בְּתַכְלִית יְכָלְתּוֹ וּכְפִי הַשָּׂגָתוֹ מִמֶּנּוּ. וּמַה שֶּׁיַּגִּיעַ אֵלָיו בְּמַעֲשֶׂה, יִשְׁתַּדֵּל בּוֹ וְיִטְרַח,

ביישר לבב

אשר לא ראו את מופתי הבורא כראותכם - כפי שראיתם אתם, **מפני שאתם ראיתם אותם** המופתים **בעיניכם, ואתם המיוחדים בטובות הגדולות מבלעדיהם** - ועמכם בלבד עשה הבורא טובות גדולות ויוצאות דופן, **והניצלים ממכות מצרים** וקרח - ורק אתם ניצלתם ממכות מצרים ומעונשו של קורח, **ולא הם, ועל כן חייבים אתם בעבודה עליהם** - ולכן, כתמורה לטובות שרק אתם זכיתם להן, מוטלת עליכם החובה לעבוד את ה' יותר משהיא מוטלת על בניכם.

וכן נאמר בשאר - וכך הוא הדבר גם בנוגע לשאר **בני אדם, כי מה שחייבים בו** והתפקיד המוטל עליהם בעבודת הבורא **יתחלף** - אינו שווה אצל כולם, והדרישה מכל אדם תלויה **כפי התחלפות** - בהתאם לדרגת **הכרתם והתחלפות הטובות עליהם** - היינו, חובת האדם לעבוד את בוראו תלויה במידה השונה של הטובות שהבורא עושה עמו.

ולפיכך, **על המאמין** בה' **לחשוב עם נפשו** - לעשות חשבון נפש עם עצמו **במה** [מה] **שהוא חייב לאלהים יתברך** תמורת הטובות שהטיב עמו, **וידקדק בדבר** - וישקול את הדבר במשקל מדויק ומדוקדק **בתכלית יכלתו** - עד קצה גבול יכולתו **וכפי השגתו ממנו** - וכפי כוח השגתו. **ומה שיגיע אליו במעשה** - ואת החובות שבאפשרותו למלא על ידי מעשה, **ישתדל בו ויטרח** - יעסוק ויעמול בקיומן בפועל,

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

(ב)וּמַה שֶּׁלֹּא יוּכַל לְהַשִּׂיגוֹ בְּמַעֲשֶׂה, יַשִּׂיגֶהוּ בִּידִיעָה, וְיִתְאַוֶּהוּ בִלְשׁוֹנוֹ, וְיִכְסֹף אֵלָיו בְּלִבּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קיט, ה)**: (ג)אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים יט, יא)**:**

ביישר לבב

ומה שלא יוכל להשיגו במעשה - ואת החובות שעדיין אין באפשרותו עתה לעשות בפועל מפני עיכובים ומניעות שונים, על כל פנים, גם בשעה שאין ביכולתו למלאן, **ישיגהו בידיעה** - וידע אותן בהכרתו, **ויתאווהו בלשונו** - ויביע בפיו את השתוקקותו ליישם גם אותן, **ויכסוף אליו** בכליון עיניים **ובלבו, כמו שאמר דוד** המלך **עליו השלום** (תהלים קיט, ה)**:** 'אחלי - כל חפצי ורצוני וכל תחינותי ובקשותי הן, כי **יכונו דרכי לשמור חוקיך**' - שדרכי לקיום המצוות תהא סלולה וללא שום מניעה שתעכב אותי משמירת חוקיך (אבן עזרא ורד"ק), ועוד **אמר** שבעיני המשכילים ויראי ה', בעלי הדרגה, המצוות הן בבחינת (**תהלים יט, יא**)**:**

עיונים

ב. ומה שלא יוכל להשיגו במעשה, ישיגהו בידיעה, ויתאוהו בלשונו, ויכסוף אליו בלבו. כתב רבי משה אלשיך: מפני שיש כמה מצוות שאין נוהגין בזמן הזה, וכמה מצוות שאין נוהגים בכל אדם, וכל התרי"ג מצוות הם נגד נשמתו של אדם שהוא גם כן כלול מרמ"ח אברים רוחניים ושס"ה גידין כידוע, ואין אדם נשלם עד שיקיים כולם, לכן אין תקנה אחרת רק שיתאוה וישתוקק מתי יבוא לידו המצוות שאין ביכלתו עתה ויקיימם במחשבה, והסכמה זו מצרף הקב"ה למעשה כאילו עשאם את כולם, והבורא ידינהו לזכות מאחר שמחשבתו היא טובה (מרפא לנפש).

רמז מן הכתוב לדברים אלו, מביא ה'בן איש חי' (שנה ראשונה, נצבים). על מצוות התורה נאמר (דברים ל, יד): 'כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו'. התורה מלמדת את האדם, שקיום כל המצוות הוא 'קרוב אליך' - בהישג ידך, ואפילו אותן המצוות שלא ניתן לקיימן בפועל. וכיצד, 'בפיך' - על ידי לימוד המצוה בפה, 'ובלבבך' - במחשבה שחושב אדם בלבו 'אימתי תבוא לידי מצוה פלונית ואקיימנה', כך יוכל אדם 'לעשותו' - שיהיה נחשב לו כאילו קיים את כל מצוות התורה.

רבי משה חסיד מפראג, מוסיף על דברים אלו ואומר, כי לימוד המצוות, והרצון לקיימן, נחשבים לאדם כקיום, דוקא אם רודף הוא אחר כל מצוה ומתאמץ לקיימה בפועל. רק אז, המצוות שלא הצליח לקיימן, נחשבות לו כאילו קיימן על ידי דיבורו ומחשבתו ('הנהגות צדיקים' צוואת ר"מ מפראג קונטרס ג').

ג. אחלי יכנו דרכי לשמור חוקיך. ובפסוק אחריו נאמר: 'אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך'. מה

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

(ד)הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים. וְהַבּוֹרֵא יְרִינֵהוּ לִזְכוּת, וְהוּא חַיָּב

'הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים אף יותר **מדבש ומנפת צופים**' - הם חומדים את התורה והמצוות ועורגים אליהן. [הזהב והאבנים הטובות הם בעלי ערך רק בעולם הזה, וגם כאן ייתכן שערכם ירד או ייגרם להם פגם והפסד כך שלא יהיו שווים עוד. לעומת זאת התורה והמצוות עומדים למקיימיהם לעד לעולם. באותו אופן גם טעמו של הדבש, עם כל מתיקותו, יימאס, אם יאכלו ממנו כמות מרובה, ואילו התורה והחכמה, ככל שיוספו לעסוק בהן, יגדלו ההנאה והתועלת מהן לבעליהן]. וכאשר ישתוקק למלא את חובותיו, גם אלו שברגע זה אין ביכולתו לממש, או-אז **הבורא ירינהו לזכות** - ידון אותו הבורא לכף זכות גם על אותן המצוות שנמנע ממנו לקיימן, ומכל מקום **הוא** מצדו **חייב**

עיונים

פירושם של פסוקים אלו? מהי לשון 'הבטה' - שהיא מלמעלה למטה, ומהי כוונת הלשון 'לא אבוש'? אלא - ביאר רבי אריה לייב צינץ, בספרו 'מלא העומר' (תחילת פרשת בחוקותי) - על המצוות השכליות כמו גניבה וגזילה לכאורה לא ראוי לקבל שכר, שהרי הם תיקונו של עולם ומתחייבים אף לפי השכל האנושי, ומכל מקום יש שכר על קיומן - משום שעושה **אותן משום שכך ציוה הקב"ה**, ולא מחמת הבנת השכל.

היכן נבחן האדם מהי הסיבה שבגללה הוא מקיים את המצוות השכליות? כאשר הוא מקיים גם כן את החוקים שאינם בכלל תיקון העולם ואינם מחוייבי ההיגיון האנושי, או אז מגיע לו שכר על **הכל**, גם על המצוות השכליות, כי עתה מתברר למפרע שגם אותן הוא מקיים מתוך כוונה לעשות את רצון ה' יתברך!

והנה, ידוע שעיקר ירידת הנשמה לעולם השפל הוא כדי שלא תאכל 'נהמא דכיסופא', ונותנים שכר לנשמה על קיום המצוות השכליות, אך זאת כאמור רק כאשר האדם מקיים גם את החוקים, ואז אין השכר בבחינת 'נהמא דכיסופא', כי נודע שעשה בשל ציווי בוראו יתברך.

זו כוונת הפסוקים לפנינו: "אחלי יכונו דרכי לשמור **חוקיך**" - החוקים שאינם שכליים, וממילא "אז לא אבוש בהביטי אל **כל מצותיך**" - כי על ידי קיום החוקים גם השכר הניתן על מצוות שכליות אינו 'נהמא דכיסופא'!

ד. הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים. ביאר הגאון בעל 'בינה לעיתים' (דרוש מ"ה): הדבש וכל דבר המתוק, יש לו מעלה וחסרון: המעלה: שהוא יָאָכֵל בעצמו, והחסרון: שכאשר יאכל ממנו הרבה ימאס בו באחרונה.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

לְצַפּוֹת לְעִתּוֹת אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְיוּכַל בָּהֶן לְשַׁלֵּם מַה שֶּׁיִּתָּכֵן לוֹ מֵחוֹבוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

לצפות לעתות - למצבים **אשר** בהם **תשיג ידו** - יעלה בידו **ויוכל בהן** - ותהיה לו היכולת **לשלם מה שייתכן לו מחובות הבורא יתברך** - למלא את כל חובותיו כלפי הבורא, כל אלה שבאפשרותו לקיימן.

וְאַל יַרְחִיב עַל עַצְמוֹ הָאֲמַתְלָאוֹת בּוֹ, וְיִזָּלְזֵל

ואל ירחיב על עצמו האמתלאות בו - ואל יחפש לעצמו תירוצים והצטדקויות כדי לפטור את עצמו ממילוי חובותיו, **ולא יזלזל**

עיונים

ואף לכסף יש מעלה וחסרון: המעלה: כי אוהב כסף לא ישבע כסף, ואין אדם מת וחצי תאוותו בידו, והחסרון: שהכסף לא ישביע בו רעבון נפשו, שהרי אינו נאכל.

ועל זה אמר הכתוב, שלתורה הקדושה יש שתי מעלות יחד: האחת: "הנחמדים מזהב ומפז רב" - שבלמדו בתורת ה' תתרבה לו התאוה והחשוקה אליה כמו לזהב ולפז רב, אשר עליהם נאמר (קהלת ה, ט): "אוהב כסף לא ישבע כסף", והמעלה השניה: שיש לה בעצמה מתיקות, כי דברי התורה הם "מתוקים מדבש ונופת צופים", כמו שאמר שלמה ע"ה (משלי ב, י): "כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם", שכל אשר יתמיד בלימודו ימצא בה מתיקות יותר.

ומה שאמר הכתוב "ומתוקים מדבש" ביאר ה'חפץ חיים' (ליקוטי הלכות זבחים, תחילת הקדמה ראשונה): ידוע שיש בטבע הדבש כח המתיקות גדול עד שאם יפול בה איזה דבר לחם או בשר וכדומה, וישתהה בה שיהוי רב, במשך הזמן יתהפך הלחם והבשר לדבש גמור, והנה לרוב הפוסקים (עיין שו"ע יו"ד סי' פ"ד סעיף י"ג ובש"ך ס"ק ל"ז) אפילו נפל דבר איסור חוזר להיות היתר גמור. וזה שאמר הכתוב, שכח מתיקות התורה היא גדול הרבה יותר מדבש ונופת צופים, דהיינו אם אדם שוקד על התורה ותדבק בה כראוי, אפילו אם טבע נפשו היה מתחילה רע מאד, כח התורה מטהרתו ומקדשתו ונהפך להיות איש אחר ממש, וזהו מה דאיתא במסכת אבות (פרק ו' משנה א') 'ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן'. עכ"ד.

וכעין זה כתב רבי חיים מוואלאז'ין זצ"ל ב'רוח חיים' (על מסכת אבות שם) שהלשון "מכשרתו" להיות צדיק חסיד וכו', הוא מלשון הכשר והגעלה וליבון ופיגול גיעולי הרעה שהיה בו תחילה, ומכשרתו להיות צדיק והרע מתבטל וכמו שכתוב (משלי פרק ל"א פסוק י"ב) 'גמלתהו טוב ולא רע', שהרע יכלה על ידי התורה ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות.

בו, וַיַּנִּיחֵהוּ וְיִתְעַלַּם מִמֶּנּוּ, פֶּן יִהְיֶה נֶעְכָּר בְּיוֹם הַחֶשְׁבּוֹן הַגָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי יג, יג)**: בָּז לְדָבָר יֵחָבֵל לוֹ.**

בו - בחשבון הנפש, ויניחהו ויתעלם ממנו - ואל יזניח הדבר ואל יתעלם ממנו, פן יהיה נעכר ביום החשבון הגדול - פן יצא חייב ביום הדין הגדול כשכבר לא תהיה בידו האפשרות לתקן, כמו שכתוב (משלי יג, יג): 'בז לדבר יחבל לו' - המזלזל בדבר מצווה - חובל ומזיק לעצמו (מצודת דוד).

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אֲבָל עַל כַּמָּה פָּנִים יִהְיֶה חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ לֵאלֹהִים יִתְעַלֶּה, אֹמַר, כִּי אָפְנֵי הַחֶשְׁבּוֹן רַבִּים בָּעִנְיָן הַזֶּה, אַךְ אֲבָאֵר מֵהֶם שְׁלֹשִׁים פָּנִים, יִתְבָּאֵר מֵהֶם מַה שֶּׁהָאָדָם חַיָּב בּוֹ לֵאלֹהִים, כְּשֶׁנּוֹתֵן אוֹתָם אֶל לִבּוֹ, וּמְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ לַחְשֹׁב בָּהֶם וְלִזְכֹּר אוֹתָם תָּמִיד.

הָרִאשׁוֹן, כְּשֶׁיִּסְתַּכֵּל הָאָדָם בְּעִנְיַן עַצְמוֹ, וַיַּחְשֹׁב בִּתְחִלַּת הֲוָיָתוֹ וִיצִיאָתוֹ מִלֹּא מְצִיאָה אֶל מְצִיאָה, וְהַעְתָּקָתוֹ מֵאַיִן לְיֵשׁ, לְלֹא יִתָּרוֹן שֶׁקָּדַם לוֹ, אַךְ חֶסֶד אֱלֹהִים וְטוּבוֹ וְנִדְבָתוֹ, וְיִרְאָה בְשִׂכְלוֹ כִּי הוּא חָשׁוּב בְּעֵינָיו, [א]**וְנִשָּׂא בְּמַדְרֵגָתוֹ,**

אבל על השאלה שתתעורר אצל האדם בכמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו לאלהים יתעלה - בכמה אופנים ובאלו דרכים על האדם לעשות לעצמו חשבון הנפש כדי לדעת את חובותיו כלפי האלוקים יתברך, אומר - הנני נותן את התשובה הבאה: כי אופני החשבון רבים בענין הזה - אופני החשבון בעניין הזה הם רבים, ואי אפשר למנות את כולם, אך אקצר ואבאר מהם שלושים פנים - אופנים, יתבאר מהם מה שהאדם חייב בו לאלהים - ומהם יתברר לאדם מהי חובתו כלפי האלוקים ומהם החיובים הנוספים המוטלים עליו, כשנותן אותם אל לבו - כשישים לב אליהם, ומקבל על נפשו - ויקבל על עצמו לחשוב ולהתעמק בהם ולזכור אותם תמיד. ואלו הם:

האופן הראשון הוא, כשיסתכל - כשיתבונן האדם בענין עצמו - בכל תהליך יצירתו, ויחשוב בתחילת הוייתו - ויתבונן בראשית הווייתו ויציאתו מלא מציאה אל מציאה - והופעתו ממצב שבו לא היה קיים במציאות, והעתקתו - עד שנהפך מאַיִן ליש, ללא יתרון שקדם לו - בלי שהייתה לו לפני כן מעלה כלשהי או איזו זכות שגרמה ליצירתו, אך - אלא רק מתוך חסד האלהים וטובו ונדבתו [ונדיבותו], ויראה - ואז יבין בשכלו כי הוא חשוב בעינינו - כי מצבו יותר נעלה, ונישא במדרגתו

עיונים

א. ונשא במדרגתו ומעולה במתכונתו מן הבהמה והצמח והמוצק. ידועים דברי הכוזרי (מאמר

עיונים

ראשון כז-מג), שכשם שיש בבריאה ארבע יסודות, והם: "דומם" "צומח" "חי" "מדבר", כן יש עוד סוג חמישי בפני עצמו והוא "ישראל". וזה נתחדש במתן תורה, שעל ידי מעמד הר סיני בשעתו, ונתינת התורה להם בקביעות, נהפכו לסוג מציאות אחרת, מחמת התורה הקשורה ותלויה בעצם חיותם.

רבי חיים מבריסק זצ"ל היה נוהג לומר בשם מגיד אחד, לחקור בהא דעַם ישראל הוא "עַם הנבחר", וכמו שאומרים "אתה בחרתנו מכל העמים", האם עם ישראל הוי אומה כשאר האומות, אלא שנתוסף עליהם מעלה זו שהם "עם הנבחר". או שבעיקר מציאותם, הם מציאות וחפצא אחרת משאר האומות.

והסביר בזה הגמרא בכתובות (סו, ב): "תנו רבנן, מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים". ולהלן שם: "בכה רבי יוחנן בן זכאי ואמר אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם. ובזמן שאין עושין רצונו של מקום, מוסרן ביד אומה שפלה. ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה" וכו'.

וצריך ביאור, כיצד ראה רבי יוחנן בן זכאי בשפלותה של בתו של נקדימון בן גוריון את גדולתן של עם ישראל, וממה נפשך אם גדולים הם כל כך, אם כן מה בכיה שייך על זה, ואדרבה הרי מעלה גדולה היא זו?

והנה בד' המציאות שיש בבריאה "דומם" "צומח" "חי" "מדבר", הרי כל אחד נמצא במעלה גדולה יותר מקודמו. ויש לעיין, האם הצומח שגדול במעלה יותר מן הדומם, יש לו מעלת הדומם ונוסף לו עוד מעלה שהוא גם צומח. או שהוא "חפצא אחר לגמרי" של צומח ואין בו מעלת הדומם גם כן. והראיה לזה יהיה כאשר נקח מן הצומח את כח הצמיחה שלו, האם אז ישאר דומם או שיגרע מן הדומם. והרי המציאות מוכיחה שצמח אשר עוקרים אותו מצמיחתו, הוא נובל ומתכלה לגמרי, ולא שנשאר כדומם. ומוכח מזה, דצומח הוא "חפצא בפני עצמו" שלא כולל בו את הדומם, וכן את החי והמדבר.

וכן הוא "עַם ישראל" דאינה אומה כשאר האומות, ובתוספת מעלה של "עם הנבחר", אלא הוא חלוק וחפצא בפני עצמו משאר האומות. וזהו שראה רבי יוחנן בן זכאי במעשה הנ"ל, שהרי אם אומה כשאר האומות הם ישראל, ואלא בתוספת מעלה של "עם הנבחר" גרידא, אמאי כשאין הם עושים רצונו של מקום, נופלים הם כל כך להיות גרועים מכל האומות, ומאי שנא משאר האומות שכשנופלים מדרגתם, אינם נופלים כל כך.

ועל כרחם שעם ישראל "חפצא ועם" בפני עצמו הם לגמרי, ולכן כשמאבדים מעלתם הרי נופלים הם לגמרי וגרועים הם משאר האומות ('שי לתורה', פרשת קדושים).

- ומדרגתו יותר רמה, **ומעולה במתכונתו** - ומתכונתו יותר מעולה משאר הברואים - **מן הבהמה והצמח והמוצק** - והדומם, וכאשר יתבונן בכל אלו ויבין את מעלתו ביחס אליהם, **יתחייב** - ירגיש חובה **להודות לבוראו יתברך** על כך. **וימשול בזה** - וכאמצעי להמחשת ענין זה יוכל לשמש **משל קרוב** ודומה. **יעלה במחשבתו** - יתאר לעצמו: **אילו בעת ינקותו השליכתו אמו בשפילה** - אילו בזמן ינקותו הייתה אמו משליכה אותו על אם הדרך, **ועבר** שם **אדם אחר וראה אותו**, כשהוא מוטל כך בחוסר אונים, **וחמל** [וריחם] **עליו, ואסף אותו** והכניסו **אל ביתו, ונטפל בגידולו** - ונטל על עצמו את עול הטיפול בו, **עד אשר גדל והשכיל** - והחכים, **היאך היה חייב לרוץ לרצונו** - כמה היה חייב להזדרז למלא את רצונו של אדם זה ולעשות את **כל אשר יצווהו** בו ולהימנע מכל מה **שיזהירהו ממנו! ואחר** כל זאת עדיין ירגיש בלבו, **כמה הוא חייב לו מן החובות** - כמה הכרת הטוב הוא חב כלפי אדם זה. **וכפי הגנת הבורא עליו והספקתו בכל ענייניו** - וכאשר יתבונן בטובות הבורא עליו שהן פי כמה וכמה: הוא מגן עליו, הוא מספק לו את כל צרכיו, או-אז **צריך** הוא להבין ולהכיר **שיהיה הימשכו** - חייב הוא להימשך **אחרי עבודתו וקיבולו מצוותו** - ולקבל על עצמו את כל מצוותיו. **וכבר הוכיח הנביא** משה רבנו ע"ה את **האומה בענין הזה** - בדרך זו, **באמרו** (**דברים לב, ו**): 'הלה'

וּמְעֻלֶּה בְּמַתְכֻּנְתּוֹ מִן הַבְּהֵמָה וְהַצֶּמַח וְהַמּוּצָק, יִתְחַיֵּב לְהוֹדוֹת לְבוֹרְאוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְיִמְשׁוֹל בָּזֶה מָשָׁל קָרוֹב. יַעֲלֶה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ: אִלּוּ בְּעֵת יַנְקוּתוֹ הִשְׁלִיכַתּוּ אִמּוֹ בַּמְּסִלָּה, וְעָבַר אָדָם אֶחָד וְרָאָה אוֹתוֹ, וְחָמַל עָלָיו, וְאָסַף אוֹתוֹ אֶל בֵּיתוֹ, וְנִטְפַּל בְּגִדּוּלוֹ, עַד אֲשֶׁר גָּדַל וְהִשְׂכִּיל, הֵיאַךְ הָיָה חַיָּב לָרוּץ לִרְצוֹנוֹ וְכָל אֲשֶׁר יְצַוֵּהוּ בּוֹ וְיַזְהִירֵהוּ מִמֶּנּוּ, וְכַמָּה הוּא חַיָּב לוֹ מִן הַחוֹבוֹת. וּכְפִי הֲגָנַת הַבּוֹרֵא עָלָיו וְהַסְפָּקָתוֹ בְּכָל עִנְיָנָיו, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הִמָּשְׁכוֹ אַחַר עֲבוֹדָתוֹ וְקִבּוּלוֹ מִצְוָתוֹ. וּכְבָר הוֹכִיחַ הַנָּבִיא הָאֱמֶת בָּעִנְיָן הַזֶּה בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים לב, ו)**:** [ב]**הֲלַיְ**

עיונים

ב. הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. לשון המשך הפסוק: "הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך".

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

תְּגַמְּלוּ זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם,

תגמלו זאת - האם ראוי הדבר שתגמלו לה' במעשיכם באופן שהנכם נוהגים?, **עם נבל** - עם כפוי טובה שאינו רואה את כל הטוב והחסד שזכה בהם [המחזיר רעה למי שהטיב עמו קרוי נבל (רמב"ן)] **ולא חכם'** - וכל הנהגתכם היא בחוסר חכמה ותבונה, שהרי הייתם צריכים להבין את העתיד להיות, ולהתבונן שיש בידו של הקב"ה להיטיב ולהרע לכם גם להבא על המעשים הטובים והרעים (עפ"י רש"י), ומסיים שם הפסוק: 'הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך', פירוש:

עיונים

התורה תובעת מהאדם לעשות את רצון ה' יתברך וללכת בדרכיו, מכח הכרת הטוב אליו. כמו שביאר רש"י: "וכי לפניו אתם מעציבין, שיש בידו להיפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות". הנוהג במדה רעה זו של כפיות טובה נקרא נבל, עושה מעשה נבלה, וכך פירש הרמב"ן: "העושה טובת חנם יקרא נדיב. ומשלם רעה למי שהטיב עמו, יקרא נבל... אם כן יאמר הכתוב, הזאת תגמלו את ה' על הטובות שעשה עמכם, 'עם נבל' - שהוא משלם רעה תחת טובה, 'ולא חכם' - לדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת ולא לא-ל'. כך גם ביאר הספורנו: "עם נבל - בזוי, בהיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למטיב".

הרי שהמחוסר מדה זו של הכרת הטוב, לא העדר מעלה יש כאן, אלא בזוי ונקלה האדם הזה, כיון שמדה זו נתפסת אף בחושים הגשמים, יותר ממדות אחרות. אפילו פראי-אדם או בעלי חיים, מכירים טובה למי שמטיב עמם. גם חית טרף לא תפגע באדם הדואג להאכילה, בהכירה טובה למטיבה. ומי שאינו נוהג במדה זו, חסר הוא רגש אנושי, והרי הוא כנבלה מתה, חסרת חיות, המאוסה לכל. זהו לשון "נבל" - כפגר מת, ללא רוח חיים.

יתירה מזו אומרת התורה "ולא חכם" - לא רק מדה נקלית יש כאן, אלא חוסר חכמה. החכם הרואה את הנולד, מבין כי השי"ת שהטיב עמו בעבר, בכוחו להטיב עמו או חלילה להרע לו בעתיד, ומכח זה צריך היה האדם לבוא למדת הכרת הטוב. "הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך" ואיך לא תכיר את הטובה הזאת ותירא מפניו! ('לב אליהו').

כתב בספר 'פחד יצחק' (לרבי יצחק הוטנר, שבועות): בנוהג שבעולם נחשבת הכרת הטוב כאחד מן הנימוסים וההנהגות שבדרך ארץ. אמנם "דרך ארץ קדמה לתורה", ולפיכך ענין הכרת הטוב להשי"ת,

על כל הטוב אשר גמלנו מעודנו ועד הנה, זהו מרכיב חשוב במערכת הכללית של עבודת ה'.

אך מדברי הרמב"ן משמע כי הכרת הטוב היא הרבה יותר מאשר **עוד** מרכיב בעבודת ה'. על דברי משה לישראל "אל תראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים" (שמות כ, יז), כתב הרמב"ן וז"ל: "לנסותכם אם תגמלו לפניו בטובה אשר עשה עמכם". הרי לנו שענין "הכרת הטוב" היינו **היסוד** לכללות עבודת ה', עד כי מעמד הר סיני מתפרש כניסיון ומבחן ל"הכרת הטוב" של ישראל למלכו של עולם.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הרי הוא בוראכם והנכם שלו, הוא עשה אתכם לעם, ותיקן את סדרי הנהגותיכם (עפ"י מרפא לנפש), **וביאר יחזקאל** - וגם יחזקאל הנביא הוכיח את ישראל באופן זה, כמבואר באריכות **בפרק** שבו נאמר: **'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך', ובשאר** הענין שם המתאר את חסדי ה' עם ישראל בעת יציאת מצרים (**יחזקאל טז, ו**).

וּבֵאר יְחֶזְקֵאל בַּפֶּרֶק: וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ, וּשְׁאָר הָעִנְיָן (יְחֶזְקֵאל טז, ו).

וְהַשֵּׁנִי, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ בְּגֹדֶל טוּבוֹת הָאֱלֹהִים עָלָיו, בְּחִבּוּר גּוּפוֹ, וְהַשְׁלָמַת צוּרָתוֹ, וּמַהוּתוֹ, וְתַכְנִית אֵבָרָיו, וְהוֹצָאָתוֹ מִכֹּחַ אֶמּוֹ, בִּיכָלְתּוֹ יִתְבָּרַךְ, וַהֲכָנַת טַרְפּוֹ קֹדֶם לָזֶה וְאַחֲרָיו כְּפִי הָרְאוּי לוֹ וּכְשִׁעוּר צָרְכּוֹ, חֶסֶד מֵאֱלֹהָיו עָלָיו. וְיַחְשֹׁב בְּנַפְשׁוֹ: [ג]**אִלּוּ הָיָה חָסֵר בִּתְחִלַּת בְּרִיאָתוֹ, מִבְּלִי עֵינַיִם, אוֹ יָדַיִם, אוֹ רַגְלַיִם, וְיִהְיֶה בִּיכֹלֶת אָדָם לַעֲשׂוֹתָם לוֹ, עַד שֶׁיִּהְיֶה גּוּפוֹ שָׁלֵם בָּהֶם, הֵיאַךְ תִּהְיֶה הוֹדָאָתוֹ לוֹ, וְהִמָּשְׁכוֹ לְמִצְוָתוֹ,**

חשבון הנפש השני הוא, **חשבון** שצריך **האדם** לחשוב **עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו** - בריבוי הטובות שעשה ה' עמו, **בחיבור** ובהרכבת **גופו, והשלמת צורתו, ומהותו** - שנתן בו את הנשמה הנקראת 'רוח ממללא', היינו, 'כח הדיבור' שבו נבדל האדם משאר בעלי החיים (טוב הלבנון ופת לחם), **ותכנית אבריו, והוצאתו מבטן אמו, ביכלתו יתברך** - ועל כך שהוציא אותו מבטן אמו בכוחו יתברך, **והכנת טרפו קודם לזה ואחריו** - ובמה שהכין לו בחסדו את כל צרכיו קודם לידתו ולאחריה, **כפי הראוי לו וכשיעור צרכו** - ובכמות הנדרשת לו, וגמל אתו **חסד מאת אלהיו עליו** - כל אלו הם חסדי האלוקים הבלתי פוסקים עמו. **ויחשוב בנפשו** - ויתאר לעצמו: **אילו היה חסר בתחילת בריאתו מבלי עינים** - אילו בתחילת בריאתו היה נולד ללא עיניים, **או ללא ידים, או ללא רגלים, ויהיה ביכולת אדם לעשותם לו** - ואדם פלוני היה מתקן את חסרונו ומשלים את האיבר החסר לו, **עד שיהיה גופו שלם בהם** - באופן שגופו נעשה שלם, **היאך תהיה הודאתו לו** - כמה היה מודה ומשבח אותו וחש חובה כלפיו, **והימשכו למצוותו** - והיה נכנע

עיונים

ג. אילו היה חסר בתחילת בריאתו מבלי עינים או ידים או רגלים וכו'. בספר 'חיי עולם' (ח"א פ"א) האריך

וְהִדָּבְקוֹ בַּעֲבוֹדָתוֹ.

וּכְפִי זֶה צָרִיךְ שֶׁיִּמְשֹׁךְ אַחַר בּוֹרְאוֹ יִתְבָּרַךְ, אֲשֶׁר תִּקֵּן גּוּפוֹ וְהִשְׁלִים אֵבָרָיו כֻּלָּם בְּתַכְלִית הַתִּקּוּן וְהַתִּכּוּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (איוב י, ט):

כמה וכמה מטובותיו של כל אדם, הן תיקן את גופו והשלים את כל איבריו בתכלית השלימות ובמתכונת מלאה ללא דופי. בהתאם לכל אותן הטובות שעשה האלוקים עמו בבריאת גופו הבריא, כן יחייב את עצמו להימשך אחר עבודתו. ומצינו אצל איוב שעשה עם עצמו חשבון זה, **כמו שאמר (איוב י, ט):**

לרצונו ועושה את מה שהיה מצוה עליו, **והידבקו** - והיה דבק **בעבודתו.**

וכפי זה צריך שיימשך אחר בוראו יתברך, אשר תיקן גופו והשלים אבריו כולם בתכלית התיקון והתיכון - ואחר כך יתבונן בטובות הבורא שהן פי

עיונים

לבאר טובות הקב"ה ביצירת האדם, ובין הדברים כתב, וז"ל: "ובהתבונן האדם על עצמו, לבבו יבין ויראה, מה רבו חסדי השם יתברך בבנין כל גופו ואיבריו, משוכללים בתכלית הטוב והמועיל. כי דרך משל אילו היה חסר חוש הראות, כמה היה מחוסר טובה לכל ענייניו. ואמרו חז"ל (נדרים סד, ב) סומא חשיב כמת. ונברא בעפעפים, להגין מפני אבק ועשן וכיו"ב. (והדגים לפי שהם במים שאין צריך להם בהגנה זו, נבראו בלא עפעפים). או אילו היה חסר חוש השמע, כמה היה חסר השלמות, בהתלמדות ובחיי החברה. ואמרו חז"ל (ב"ק פה, ב) חרשו נותן לו דמי כולו. וחוש הטעם, הרי בלעדיו כמה היתה קשה פעולת האכילה, המוכרחת לקיום גופו יום יום, ועל ידי חוש הטעם, מתהפכת פעולת האכילה להנאה ותענוג. וחוש הריח, מענגו בריח הטוב, ומלמדו להתרחק מכל ריחות רעים, המזיקים ברובם לגופו. וחיותו של אדם הוא על ידי נשימת האויר בנחיריו. ונברא הפה עם שיניים ולשון לצורך אכילתו. וכן משמש הפה עם השפתים ושיניים לשון וחיך, שיוכל לדבר, לגלות אחד לחבירו רצונו ודעתו חכמתו והשגתו. ונתן בו הקב"ה כח להוציא כמה קולות, ולהרכיבם באופן שיכול לשיר בקול נעים. (ותועלת השירה רב, מלבד עונג הגופני, כי השיר מעורר הלב למרץ והתמדה, עיון והתעוררות). ותועלת הידים כמה רבה, שבהם עושה כל צרכיו. ובראן השם יתברך בחילוק אצבעות, כפי שנאות ביותר לכל מלאכת עבודה. ורגלים להלוך בהם על פני כל הארץ, ובלעדם היה האדם כאסיר כל ימיו. ונקביו התחתונים להוציא הפסולת של האוכל. וניתן בו כח שברצונו נפתחים וברצונו הם סגורים. ורגלים נבראו מהארכובה ולמטה דקות, למען לא יכבד עליו תנועתם במאות ואלפי פסיעות שבכל יום ויום. ומהארכובה ולמעלה הם הולכות ומתרחבות למען יחזיקו את הגוף על מכונו. עכ"ד. ועיי"ש עוד שהאריך בזה.

זְכָר נָא כִּי כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל עָפָר תְּשִׁיבֵנִי וּשְׁאָר הָעִנְיָן, וְאָמַר (תְּהִלִּים קלט, יג)**: כִּי אַתָּה קָנִיתָ כִלְיוֹתָי, וְאָמַר** (תְּהִלִּים כב, י)**: כִּי אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן.**

וְהַשְּׁלִישִׁי, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ, וְהִסְתַּכְּלוֹ בְּגֹדֶל טוֹבַת הָאֱלֹהִים עָלָיו, בְּמַה שֶׁהוֹעִילוֹ מִן הַשֵּׂכֶל וְהַהַכָּרָה, עִם הַרְבֵּה מִדּוֹת

'זכר נא כי כחומר עשיתני - כמו כלי חרס מאדמה יצרתני, **ואל עפר תשיבני** - ולאדמה אתה עתיד להחזירני, **ושאר** הענין המבואר שם: 'הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני, עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשוככני, חיים וחסד עשית עמדי'. וגם דוד המלך ע"ה **אמר** כדברים האלה (**תהלים קלט, יג**)**: 'כי אתה קנית כליותי'** - יצרת את אברי הפנימיים, 'תסוכני בבטן אמי', ומתוך ההתבוננות בכל אלו המשיך דוד המלך ואמר: 'אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד', ועוד **אמר** (**תהלים כב, י**)**: 'כי אתה גוחי מבטן** - כי אתה הוצאת אותי מבטן אמי (מצודת דוד), מבטיחי על שדי אמי' - הבטחת את מזוני בהיותי יונק משדי אמי.

והאופן השלישי הוא, **חשבון** שיעשה **האדם עם נפשו, והסתכלו בגודל טובת האלהים עליו** - ויתבונן כמה גדולה היא הטובה שהאלוקים עשה עמו, **במה שהועילו מן השכל** - בכך שנטע בו את כוח השכל והמחשבה **וההכרה** - וההבחנה, יחד **עם** עוד **הרבה מידות**

עיונים

ד. שהועילו מן השכל וההכרה. ה'שולחן ערוך' (או"ח קטו, א), ביאר הטעם מדוע ברכות האמצעיות שבשמונה עשרה נפתחות בברכת 'אתה חונן' דווקא: "מפני שמותר האדם מן הבהמה היא הבינה והשכל, קבעו ברכת 'אתה חונן' ראש לאמצעיות, שאם אין בינה אין תפילה".

והנה יש להבין בנוסח הברכה "אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה", מה בין '**אדם**' ל'**אנוש**', מה בין '**חונן**' ל'**מלמד**', ומה בין '**דעת**' ל'**בינה**'. וביאר מורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א ('טעמא דקרא'): מובא ברש"י על אבות (ג, יז): "'**דעת**' גדולה מ'**בינה**'. לפי שאם שואלין לו לאדם דבר והוא אומר כן הוא, ומראה ונותן טעם לדבריו, הוא '**דעת**'. כאדם הזה שהוא מראה סלע לשולחני ואומר לו טוב או רע, ומוציא לו אחר מתוך חיקו הדומה לו ומראה לו. '**בינה**' - שיודע להבין, אבל אינו מראה טעם".

והנה, '**אדם**' היינו חכם ובר-מעלה, וכמו שמובא בתוספות סנהדרין (נט, א): "כי 'אדם' רצונו על

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

טוֹבוֹת וַחֲמוּדוֹת וְנִכְבָּדוֹת, יֵשׁ לוֹ בָּהֶם יִתְרוֹן עַל הַחַיִּים שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (איוב לה, יא): מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ.

טובות וחמודות ונכבדות, יש לו בהם יתרון - ובזכותם יש לו עדיפות ומעלה על פני שאר בעלי החיים **שאינם מדברים, כמו שכתוב (איוב לה, יא): 'מלפנו מבהמות ארץ** - הקב"ה מלמדנו ומאלפנו חכמה יותר מן הבהמות, ובכך מחשיב אותנו ומגדל אותנו יותר מהן (עפ"י רש"י) **ומעוף השמים יחכמנו'** - ויותר מכל הצפרים המעופפות החכים אותנו.

עיונים

דרך היתרון לאדם המעולה ומעוטר בתורת ה'". ולעומת זאת, 'אנוש' היינו הדיוט שאינו חכם, וכמו שמביא רש"י (ישעיהו ח, א): "**אנוש** - כל שהוא ואפילו אינו חכם".

ולפי זה יתבאר הענין: "**אתה חונן לאדם דעת**" - ל"אדם" החכם ובר-מעלה אתה "חונן" את ה"דעת", "חונן" - היינו נותן במתנה, כדרך שנאמר: "יהיב חכמתא לחכימין" (דניאל ב, כא. וראה ברכות נה, א).

"**ומלמד לאנוש בינה**" - לגבי "בינה" שייך "מלמד", כי אפשר ללמדו כדי שיידע. אולם לגבי "דעת", אם אין בו דעת מעצמו לא שייך בו ענין "מלמד". ובעוד שאצל ה"אדם" החכם הקב"ה חוננו בדעת, אצל ה"אנוש" הפשוט הקב"ה מלמדו "בינה", להבין דברים הפשוטים. עכ"ד.

ונסיים בדברי רבי משה בן מכיר ב'סדר היום' מה שכתב על ברכה זו, וז"ל: "אתה חונן היא הראשונה לשאלה, שזולת הדעת והחכמה באדם טוב ממנו הנפל ולכן צריך לכוון בה כראוי.

וענין שאלת הדעת והבינה, להבין חוקי הדת והתורה על מתכונתם כאשר הם, כי מחוסר הדעת והשכל אדם טועה ושוגה, ואינו יודע איזה הדרך ישכון אור, כי אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ חסיד.

וזה **עיקר השאלה** שצריך האדם לשאול מאת הבורא יתברך ויתעלה, שיתן לו שכל ודעת ישר, יודע לכוון את הדרך אשר ילך בה, ואיזו הדרך ישכון אור, וידע למאוס ברע ולבחור בטוב. כי כמה בני אדם יש שחפצים לעשות מצוה, ויש שני דרכים לפניו, ואינו יודע איזה יכשר, הזה או זה, ובאיזה מהם ימצא חן בעיני אדוניו, ואיזה מהם הטוב והישר בפניו.

ויסיים בה 'ברוך חונן הדעת'. כי הוא אשר חנן לחכמים הקודמים דעה והשכל, כיוסף בדורו ומשה בדורו ושלמה בדורו, ורבים כיוצא בהם בערך דורם". עכ"ד.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וַיַּחְשֹׁב, אִלּוּ הָיָה עֵירֹם מִן הַשֵּׂכֶל וְהַהַכָּרָה, וְהוֹעִילוּ בָּהֶם אָדָם כָּמוֹהוּ, וְהִכִּיר יִתְרוֹן מַה שֶּׁהוּא בּוֹ עַל מַה שֶּׁהָיָה בּוֹ, הֶהָיָה מַסְפִּיק לוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו וּמִדַּת יָמָיו לְהְיוֹת מַתְמִיד בְּהוֹדָאָתוֹ וְשִׁבְחוֹ עַל זֶה תַּחַת גְּמוּלוֹ? כָּל שֶׁכֵּן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אֲשֶׁר אֵין קֵץ לְטוֹבוֹתָיו עָלֵינוּ, וְלֹא תַכְלִית לַחֲסָדָיו עִמָּנוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים מ, ו): רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יְיָ אֱלֹהַי נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ מִסַּפֵּר.

ויחשוב - ויתאר לעצמו, **אילו היה עירום מן השכל** והכרה - אילו היה חסר שכל והכרה, **והועילו בהם אדם כמוהו** - ואדם פלוני היה מעניק לו את כושר ההבנה, **והכיר יתרון מה שהוא בו על מה שהיה בו** - והיה מכיר את מעלתו העכשווית, כשזכה בחכמה ובדעת, לעומת מצבו החסר קודם, **ההיה מספיק** - האם היו מספיקים לו **כל ימי חייו ומידת ימיו** - וכל ימיו **להיות מתמיד בהודאתו ושבחו** - להודות לאותו אדם שהעניק לו דעת ומחשבה תמיד ולשבח אותו **על זה תחת גמולו** - בעבור הטובה שעשה עמו?! ואם כך הוא כלפי אדם זה, **כל שכן** - על אחת כמה וכמה שאין חיי האדם מספיקים להודות ולשבח **להבורא יתברך, אשר אין קץ לטובותיו עלינו** - על טובותיו האינסופיות, **ולא תכלית לחסדיו עמנו** - ועל החסדים שהוא מיטיב לנו ושאין גבול להם, **כמו שכתוב (תהלים מ, ו): 'רבות עשית** - רבים הם החסדים שגמלתנו **אתה ה' אלהי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו** - פלאי ניסיך ותכניותיך להיטיב לנו, **אין ערוך אליך** - איני יכול לסדר אותם לפניך, **אגידה ואדברה** - עם כל מה שנרבה לספרם ולדבר בהם, **עצמו מספר'** - רבים הם מכדי שנוכל לספרם.

וְהָרְבִיעִי, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ בְּגֹדֶל טוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עָלָיו בְּהֶעָרְתוֹ אֶל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ חַיּוּתוֹ בִּשְׁנֵי הָעוֹלָמִים,

והאופן **הרביעי** הוא, **חשבונו עם נפשו** - שיעשה לעצמו חשבון הנפש, **בגודל טובות האלהים עליו** - על גודל טובות האלוקים הנעשות עמו **בהערתו אל מה שיש בו חיותו בשני העולמים** - בכך שעורר אותו לעסוק בדבר שחיותו בשני העולמות תלויה בו, היינו

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

(ה) **בְּתוֹרָה נִכְבֶּדֶת נֶאֱמָנָה, לְהָסִיר עִוְרוֹנוֹ, וּלְבַעֵר**

בתורה נכבדת נאמנה - בתורה הנכבדה והנאמנה,

להסיר עורונו - המסלקת את עיוורונו, **ולבער**

עיונים

ה. בתורה נכבדת נאמנה. לעיל בשער הבחינה (פרק ה') כתב רבינו: "והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם, והראיה החזקה עליו, התורה הנתונה למשה נביאו עליו השלום". כתיב: "ועבדת את אויביך... ובחוסר כל" (דברים כח, מח). ובמסכת נדרים (מא, א) פירשו חז"ל (בפירוש האחרון שם): "בחוסר כל" - "זה דעת".

ה'משך חכמה' (דברים כ"ח, מ"ח) מבאר על משקל זה מה שנאמר בפסוק שלפני זה "תחת אשר לא עבדת וגו' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל", שפירושו, איפוא, מ'רוב דעת', באשר "כל" היינו "דעת". כמו שאמר בן זומא (ברכות נח, א) התבונן: כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש, זרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה, ואחר כך אכל, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש: גזז ולבן ונפץ וטווה וארג, ואחר כך מצא בגד ללבוש, ואני משכים ומוצא כל אלה מתוקנים לפני, עכ"ל הגמרא. כן צריך האדם להתבונן אל חסדי הבורא ברוך הוא על השתלמות השכלי, אשר כמה יגיעות יגע וחקירות ונסיונות עמל אברהם אבינו עד שהתבונן להרחיק הגלולים ולהשכיל אמיתת מציאות השי"ת, יחודו, והשגחתו, והישארות הנפש, ואחר כך עמלו אבות הקדושים לעמוד על אמיתתו, ויגעו אבותינו במצרים עד שנעשו ראויים לקבל תרי"ג מצוות ותורתנו הקדושה, והמה כולם אורות בהירים ומזהירים את הנפש, אשר בכל אחת מהם יוכל האדם להתדבק בצחצחות האמיתית, הדביקות להיחיד האמיתי, ומה שיגעו כולם, אני מוצא בכל אלה מתוקנים לפני. כמה צריך האדם הנלבב להיות שמח ולהודות להשי"ת הטוב שזיכהו לכל זה. וזה "בשמחה ובטוב לבב מרוב כל", זהו מרוב הדיעות הצודקות והמשכילות המזהירות בשכל האלקי, אשר זה ייקרא הריבוי מ"כל", כמו שאמר על שלמה (מלכים-א, ה, ט) "ויתן אלקים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאוד, ורוחב לב [במקביל ל"טוב לבב"] כחול אשר על שפת הים" [כלומר, שיש לנו לשמוח בזה אשר אבותינו אברהם ראש המאמינים והבאים אחריו, יגעו חקרו דרשו וליבנו עד שהגיעו אל האמת הצרופה, ואנו כשולחן ערוך הכול מוכן לפנינו, עם האמונה הטהורה מוכנה בלבנו]. וכבר התבונן החסיד (בעל חובת הלבבות) בשער הבחינה (פ"ה), זה לשונו: "והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם (והראיה החזקה עליו), התורה הנתונה למשה נביאו עליו השלום" עכ"ל.

ומסיים המשך חכמה: על זה צריך האדם לשמוח ולתת שבח והודיה להשם יתברך מעומק הלב,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

סִכְלוּתוֹ, וּלְהָאִיר עֵינָיו, וּלְהַקְרִיבוֹ אֶל רְצוֹן אֱלֹהָיו, וְתוֹדִיעֵנוּ אֲמִתַּת בּוֹרְאוֹ, וּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב לוֹ, אֲשֶׁר בּוֹ תִּשְׁלַם הַצְּלָחָתוֹ בִּשְׁנֵי הָעוֹלָמִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים יט, ח-ט): (ו)**תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ — פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב.**

וְיַחְשֹׁב בְּנַפְשׁוֹ, אִלּוּ הָיְתָה נֶעְדֶּרֶת מִמֶּנּוּ אַחַר שֶׁהִכִּיר מַעֲלָתָהּ, וְאַחַר כָּךְ נִזְדַּמֵּן לוֹ

סכלותו - ומסירה ומסלקת את סכלותו, **ולהאיר עיניו** - ומאירה את עיניו, **ולהקריבו** - ומקרבת אותו **אל רצון אלהיו, ותודיענו** - והיא המודיעה לו את **אמיתת בוראו** ואת **מה שהוא חייב** לו [כלפיו], **אשר בו תושלם הצלחתו בשני העולמים** - ועל ידי כך יהיה אושרו שלם בשני העולמות, **כמו שכתוב** (**תהלים יט, ח-ט**): '**תורת ה' תמימה** - מושלמת, בלי חסרון **משיבת** - מחיה **נפש**' האדם, — '**פקודי ה' ישרים** - מצוות ה', הגיוניות **משמחי לב**' - ומשמחות לב עושיהם.

ויחשוב בנפשו - ויחשוב לעצמו, **אילו הייתה נעדרת ממנו** - אילו היה נמנע ממנו להבין ולקיים את התורה **אחרי שהכיר** וידע את גודל **מעלתה, ואחר כך נזדמן** [הזדמן] לו

עיונים

ולהתנחם בזה על כל מדוי לבבו והמקרים המעיקים לו בשנות ימי חייו הספורים והמועטים בעולם זה הנפסד והעובר. עכ"ל הזהב.

ו. תורת ה' תמימה משיבת נפש. כתב רבי חיים מוואלוז'ין ('נפש החיים' שער ד' פרק ל"ב) שכל אחד מישראל שורש העליון של נשמתו הוא מאחד מאותיות של התורה הקדושה ומכיון שכל דבר אינו נתקן אלא בשרשו העליון, לכן כל פגמי הנפש החוטאת נתקנים ונמחקים בשרשם בתורה הקדושה על ידי העסק בה כראוי. וזה מה שכתוב "תורת ה' תמימה משיבת נפש", שאף אם כבר נכרתה הנפש משרשה ח"ו ותרד פלאים בעמקי מצולות הרע ח"ו, אף על פי כן בתורה הקדושה שעוסק בה, היא מקיימה ומוציאה ממסגרים ומשיבה אותה להתקשר כבתחילה וביתרון אור התורה הקדושה. ועיי"ש שהוסיף שעל כן תקנו הראשונים ז"ל נוסח הוידוי על פי סדר הכ"ב אותיות כדי לעורר שורש העליון של נפשו אשר היא מקושרת ונאחזת בתורה הקדושה לטהרה ולקדשה.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אָדָם שֶׁהוֹעִילוֹ בָּהּ, הֱהָיְתָה רְאוּיָה הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ וְיִכְלָתוֹ מַסְפֶּקֶת לְהַשְׁלִים הוֹדָאָתוֹ וְשִׁבְחוֹ עַל זֶה, וְכָל שֶׁכֵּן הַבּוֹרֵא, הַמֵּעִיר בָּהּ, וְהַמַּפִּיק לַהֲבָנָתָהּ, וְהָעוֹזֵר לוֹ עָלֶיהָ. וְהַמְּעַט מִמַּה שֶּׁאָנוּ חַיָּבִים לוֹ מִן הַהוֹדָאָה עָלֶיהָ הוּא, שֶׁנָּרוּץ לְהִדָּבֵק בְּתוֹרָתוֹ וּנְמַהֵר לְקַבֵּל מִצְוָתוֹ וְהַזְהָרָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים קיט, ס)**:** (ז)**חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קיט, צז)**:** (ח)**מָה אָהַבְתִּי**

אדם פלוני **שהועילו בה** - שעזר לו להבין ולקיים אותה, **ההיתה ראויה השתדלותו ויכלתו מספקת** - האם היה די בהשתדלותו והאם היה ביכולתו כדי **להשלים** את חובתו **להודאתו ושבחו על זה** - להודות לאדם זה ולשבחו כראוי על הטוב שעשה עמו?! **וכל שכן** - על אחת כמה וכמה שאין די ביכולת האדם להודות ולשבח את **הבורא, המעיר בה** - המעורר אותו לעסוק בתורה ועל ידה לקיים חובותיו כלפיו יתברך, **והמפיק להבנתה** - והוא המסייע בידו להבין אותה, **והעוזר לו עליה** - לקיים אותה. **והמעט ממה שאנו חייבים לו מן ההודאה עליה** - ומן המעט ביותר מהתודה שאנו חייבים להקב"ה על כך **הוא שנרוץ** ונזדרז **להידבק בתורתו ונמהר לקבל** על עצמנו את **מצוותיו והזהרתו** - ואת אזהרותיו, **כמו שכתוב** (תהלים קיט, ס)**: 'חשתי ולא התמהמהתי** - הזדרזתי במהירות רבה ללא שהיות **לשמור** ולקיים את **מצותיך'**, **ונאמר** (תהלים קיט, צז)**: 'מה אהבתי** - כמה אהובה עלי

עיונים

ז. חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. פירש ב'אהל יעקב', שיש זריז שמזדרז מיד ועושה המצוה כראוי, ויש עצל שמדחה כל-זמן שיש זמן, ואומר: עדיין יש זמן! וכשמגיע הרגע האחרון, מתחיל לרוץ. ועל זה אמר דוד המלך ע"ה: חשתי, ולא מפני שהתמהמהתי תחילה ('ארחות יושר', זריזות).

ח. מה אהבתי תורתך. רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א (הו"ד בסידור 'תפלה למשה' עמוד 275) ביאר את הכתוב ב'שיר השירים' (פרק ח' פסוק ז'): 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו', ובמדרש ביארוהו על אהבת התורה, שיש לומר שגם תחילת הפסוק שנאמר 'מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה', גם זה נאמר על התורה, שמים רבים ונהרות היינו התורה כמו שאמרו (ב"ק יז, א) אין מים אלא תורה, והכוונה שבנוהג שבעולם כשאדם מקבל דבר

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

תוֹרָתֶךָ, וְאָמַר (תְּהִלִּים קיט, קג)**: מַה נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ.**

וְהַחֲמִישִׁי, שֶׁיְּחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ (ט)**בְּהִתְאַחֲרוֹ מֵהָבִין סֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים, וּמְנוּחַת נַפְשׁוֹ מִבְּלְתִּי עֲמֹד עַל עִנְיָנָיו, וְאֵינֶנּוּ**

תורתך' עד ש'כל היום היא שיחתי', **ונאמר** (תהלים קיט, קג)**: 'מה נמלצו לחכי אמרתך'** - כמה מתוקים וערבים לטעמי מצוותיך.

והאופן החמישי הוא, **שיחשוב עם נפשו בהתאחרו** - שיעשה חשבון עם נפשו על שהוא מתעצל **מהבין** ומלעסוק **בספר תורת האלהים, ומנוחת נפשו מבלתי עמוד על ענייניו** - ובמקום לעמול בהבנת התורה בוחר לו האדם במנוחת הנפש, **ובניגוד לכך אינו**

עיונים

חביב, אוהבו מאד, אבל אחר כך כשמרבה לו מדבר זה פוחתת האהבה מכיון שכבר רגיל בזה ויש לו הרבה. אבל בתורה אינו כן, אלא אפילו אם יש לו הרבה תורה לא יוכל לכבות אהבת התורה, ואדרבה כל מה שמוסיף תורה מוסיף אהבה אליה. ועיין מה שכתב אח המהר"ל בספרו 'אגרת הטיול' (אות מ') על מה שכתוב (תהלים קיט, צז) 'מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי', שאף על פי שכל היום שיחתי בתמידות בדברי תורה, אף על פי כן אהבתי אותה.

ויש להוסיף מה שכתב בספר 'הארת התפלה' (שבת, עמ' קכ"ב), לבאר מה שכתוב (תהלים יט, יא) שהתורה ומשפטי ה' הם מתוקים מדבש, שאף על פי שבאכילת דבש נאמר (משלי כה, טז) 'דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו', מכל מקום דברי תורה הם מתוקים יותר מדבש שאין החמדה פוסקת למרות הריבוי.

ט. בהתאחרו מהבין ספר תורת האלהים, ומנוחת נפשו מבלתי עמוד על ענייניו. "ואתהלכה ברחבה כי פיקודיך דרשתי" (תהלים קיט, מה). ביאור נפלא בדרך דרוש, כותב רבי צבי הירש הורביץ מפפד"מ, על פי פירוש במסכת אבות, ששמע מאביו, הגאון בעל ה'הפלאה': כך לשון המשנה (אבות ב, ח): 'אם למדת תורה הרבה - אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת', וביאר ה'הפלאה', שעיקר הלימוד הוא לעיין היטב בעומקה של הלכה. אמנם ישנם בני אדם שטוענים שטוב יותר שלא ללמוד בעיון כל כך, כדי שיוכלו להספיק ללמוד הרבה דפים בכל יום... אך תשובתם בצידם: כי לפי שיטתם, עובר שבמעי אמו טוב מהם, שהרי אמרו חז"ל שהעובר במעי אמו מלמדין אותו

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

עוֹשֶׂה כֵן בְּסֵפֶר שֶׁיַּגִּיעֵהוּ מִמֶּלֶךְ אִם הוּא מְסֻפָּק בַּהֲבָנָתוֹ מִפְּנֵי הַדִּמּוּת הַכְתִיבָה אוֹ הַמִּלּוֹת, אוֹ לְעֹמֶק עִנְיָנָיו וְדַקּוּתָם וְהִתְעָרְבוּתָם וְצַחוּת דְּבָרָיו, אֲבָל הָיָה נוֹתֵן כָּל לִבּוֹ וְשִׂכְלוֹ בּוֹ לַעֲמֹד עַל עִנְיָנָיו, וְהָיָה מִצְטַעֵר צַעַר גָּדוֹל, עַד שֶׁיָּבִין כַּוָּנָתוֹ בּוֹ.

וּכְשֶׁהוּא עוֹשֶׂה זֶה לַעֲמֹד עַל סֵפֶר אָדָם חֵלֶשׁ וּבֶן תְּמוּתָה כָּמוֹהוּ, [י]כַּמָּה הוּא חַיָּב

דבריו - או בגלל סגנונו הצח. ללא ספק, שספר שניתן לאדם ממלך נכבד היה נלמד בחריצות, ללא עצלות וללא דחייה, **אבל היה נותן** ומרכז את **כל לבו ושכלו בו כדי לעמוד על עניניו** - לפענח את תוכנו, **והיה מצטער צער גדול, עד שיבין כוונתו בו** - והיה דואג דאגה רבה עד אשר היה מבין את כוונתו.

וכשהוא עושה זה לעמוד על ספר אדם חלש ובן תמותה כמוהו - ואם הוא עושה כן כדי לעמוד על כוונת ספר של אדם קל, חלש ודל כמוהו, **כמה הוא חייב**

עיונים

כל התורה כולה, ובעת הלידה בא מלאך וסוטרו על פיו ושוכח... ואם כן, זהו ביאור המשנה: 'אם למדת תורה **הרבה**', דהיינו, בלי עיון וכוונה היטב - 'אל תחזיק טובה לעצמך' על כך, 'כי לכך נוצרת' - כבר במעי אמך (אך שכחת הכל)...

זהו שאמר דוד המלך: 'ואתהלכה ברחבה', כלומר: אף במקום שההלכה קצרה, אתהלכה ברחבה לחפש במקומות אחרים ובשורש הדין הנובע ממנו, 'כי פקודיך דרשתי', כלומר: שזהו לימוד לשם שמים, בכדי לדעת שורש הדין, לשמור ולעשות מצות ה' כדת וכהלכה! ('כמוצא שלל רב', פורסם מכת"י בקובץ 'צפונות' טבת תנש"א, עמ' 37).

י. **כמה הוא חייב לעשות מכפלי זה עד שיבין ספר אלוהיו.** "אם בחקתי תלכו" (ויקרא כו, ג). פירש

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

לַעֲשׂוֹת מִכְפְּלֵי זֶה עַד שֶׁיָּבִין סֵפֶר אֱלֹהָיו אֲשֶׁר הוּא חַיָּיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ל, כ)**: כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ.**

וְהֵיאַךְ הִתַּרְתָּ לְעַצְמְךָ, אָחִי, לְהִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ, וּלְהִסְתַּפֵּק לְךָ מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁהוּא קָרוֹב מֵעֵינָיו וְנִגְלֶה מִפְּשׁוּטוֹ, וְתָקֵל בְּזוּלָתוֹ. הֲלֹא

ביישר לכב

לעשות מכפלי זה - על אחת כמה וכמה חובה עליו לעבוד ולהתאמץ, **עד שיבין** את **ספר אלהיו, אשר הוא חייו** - שבו חייו תלויים, **כמו שנאמר** (**דברים** ל, כ): 'כי **הוא** חייך **ואורך ימיך**'.

והיאך - אם כן כיצד **התרת** [-הרשית] **לעצמך, אחי, להתעלם ממנו** - מספר תורת האלוהים, **ולהסתפק לך ממנו מה שהוא קרוב מעינינו** - ולהסתפק בידיעת הדברים הקלים הכתובים בו **ונגלה מפשוטו** - והגלויים לך מפשטות הלשון, **ותקל בזולתו** - ולזלזל בעניינים העמוקים והנסתרים שבו?! **הלא**

ביישר לכב

עושה כן בספר שיגיעהו - איננו נוהג בעצלות כזו בשום ספר שמגיע אליו **ממלך** בשר ודם. **אילו ואם הוא היה מסופק בהבנתו** ולא מצליח לרדת לדעתו של כותב הספר שקיבל מן המלך, **מפני הידמות הכתיבה** - מפני אי בהירות הכתב **או** מפני אי הבנת **המלות** [המילים] והלשון, **או לעומק עניניו ודקותם והתערבותם** - בשל תוכנם העמוק והעדין והמסובך של דבריו, **וצחות**

עיונים

רש"י: 'שתהיו עמלים בתורה'. בלא עמל, אין כלום, "לא יגעתי, ומצאתי - אל תאמן" (מגילה ו, ב). הכתוב אומר: "אם תבקשנה ככסף, וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה', ודעת אלקים תמצא" (משלי ב, ד-ה). ואמר ה'חפץ חיים': מצינו, שכאשר הכתוב אומר "אז", הרי זה תנאי: אז, ולא קודם לכן. כמו שאמרו (ברכות לא, א) שריש לקיש לא מילא פיו שחוק מאז ששמע מרבי יוחנן שאסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה, מדברי הכתוב: "בשוב ה' את שיבת ציון - אז ימלא שחוק פינו" (תהלים קכו, א-ב), כלומר: אז, ולא לפני כן. הוא הדין כאן: אין להבין תורה ויראה בלא עמל וביקוש ככסף וכמטמונים! ('שיחות חפץ חיים' ח"ב, אות לח).

על מדת העמל הנדרשת כדי לרדת לעמקה של הלכה, הביא ה'חפץ חיים' את דברי רב שהעיד בעצמו: "שמונה עשר חודשים גדלתי אצל רועי בהמה לדעת איזה מום קבוע (שאפשר להתיר בו בכור) ואיזה מום עובר" (סנהדרין ה, ב). ואמר: הגיעו נא בנפשכם! אם רב, גדול האמוראים, שהיה במדרגת תנא ("רב תנא הוא ופליג", עירובין נ, ב. כתובות ח, א. ועוד) צריך היה להקדיש שנה ומחצה מחייו, להתגורר בין רועי בהמות, והכל כדאי היה כדי לקנות שלמות בהלכה אחת מהלכות התורה! כמה נדרשים אנו, שהננו "כי אצבעתא בקירא לסברא, וכי אצבעתא בבירא לשכחה" (עירובין נג, א), כדי להגיע להלכה ברורה באיזה שהוא מקצוע בתורה! ('מים חיים', בחקותי).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

תִּרְאֶה חֶסְרוֹנְךָ וּפְחִיתוּתְךָ בַּדָּבָר הַזֶּה. הֲלֹא זֶה דּוֹמֶה לְמַעֲשֵׂה מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (דניאל ה, כג): **וְלֵאלָהֵי כַסְפָּא וְדַהֲבָא נְחָשָׁא פַּרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא חָזִין וְלָא שָׁמְעִין וְלָא יָדְעִין שַׁבַּחְתָּ וְלֵאלָהָא דִּי נִשְׁמְתָךְ בִּידֵהּ וְכָל אָרְחָתָךְ לֵהּ לָא הַדַּרְתָּ.**

וְהַשִּׁשִּׁי, שֶׁיַּחְשֹׁב בְּנַפְשׁוֹ, כְּשֶׁהוּא מַרְגִּישׁ בְּמִדּוֹתָיו שֶׁהֵן נוֹטוֹת לְהַמְרוֹת הַבּוֹרֵא וּלְהָפֵר בְּרִיתוֹ.

וְיַחְשֹׁב בְּנַפְשׁוֹ וְיַעֲבִיר עַל לִבּוֹ כָּל מַה שֶּׁהִשִּׁיג בְּחוּשָׁיו מִמִּשְׁרְשֵׁי הָעוֹלָם וַעֲנָפָיו, וּפְשׁוּטוֹ וּמֻרְכָּבוֹ, וְעֶלְיוֹנוֹ וְתַחְתּוֹנוֹ,

ואילו לאלוהים שנשמתך בידו וכל דרכיך מסורים בידו **לא הדרת** - לא נתת כבוד והדר (מצודת דוד).

והאופן הששי הוא, **שיחשוב בנפשו** - ויעשה חשבון נפש לעצמו, **כשהוא מרגיש במידותיו שהן נוטות** - ויבחין שיש בהן נטייה **להמרות** את **הבורא ולהפר בריתו** - ולהפר את הברית שכרת ה' עמנו לשמור את מצוותיו.

ויחשוב אז **בנפשו** - חשבון נפש נוקב **ויעביר על לבו** - ויעביר במחשבותיו את **כל מה שהשיג** והצליח לקלוט **בחושיו משרשי העולם וענפיו** - בכל מערכות השמים והארץ ותולדותיהם, **ופשוטו** - ובכל מה שהצליח לתפוס מארבעת יסודות העולם: אש- רוח- מים- עפר-, **ומרכבו** - ויתבונן בכל הברואים המורכבים מהם, **ועליונו** - ובברואים העליונים הם גלגלי הרקיע והכוכבים **ותחתונו** - הברואים השפלים (פת לחם),

ביישר לבב

תראה חסרונך ופחיתותך **בדבר הזה** - הלא הנך רואה בחוש, כי בהתנהגותך זו מתגלה חסרונך ופחיתותך. **הלא זה דומה למעשה מי שנאמר בו** - הלא מעשה זה יזכה אותך באותה תוכחה שהוכיח דניאל את בלשצר בשעה שהשתמש בכלי המקדש (דניאל ה, כג): 'ולאלהי כספא ודהבא **נחשא פרזלא אעא ואבנא** - לאלילי כסף וזהב נחושת וברזל עץ ואבן **די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין** - שאינם רואים ואינם שומעים ואינם מבינים, **שבחת** - להם נתת שבח ויקר, **ולאלהא די נשמתך בידה וכל ארחתך לה** -

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

שכולו עומד בדבר ה' - ויראה שכולם קיימים בדבר ה' ועושים דברו **ושומרים** את **ברית ה'**. ולאחר מכן יתבונן: **האם ראה** אי פעם **ממנו דבר**

(יא)שֶׁכֻּלּוֹ עוֹמֵד בִּדְבַרי יְיָ וְשׁוֹמֵר בְּרִית יְיָ. הַאִם רָאָה מִמֶּנּוּ דָּבָר יוֹצֵא מִקֻּשָּׁר עֲבוֹדַת הָאֵל יִתְעַלֶּה, אוֹ שֶׁמַּמְרֶה דְּבָרוֹ וּמֵפֵר בְּרִיתוֹ? וְאֵלּוּ הֵיכָנוּ

- נברא אחד מכל הברואים הללו **שיוצא מקשר עבודת האל יתעלה** - שפרק מעליו את התפקיד שהקב"ה הטיל עליו, והאם אחד מברואים אלו חרג מן המסגרת שקבע בעבורו ה' יתברך, **או** האם יש ביניהם מי **שממרה** את **דברו ומפר** [-והפר] את **בריתו**?! **ואילו היינו**

עיונים

יא. שכולו עומד בדבר ה' ושומר ברית ה'. "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ" (דברים ל, יט), כתב ה'ספרי' (האזינו, הובא ברש"י): "אמר לו הקב"ה למשה: אמור להם לישראל, הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם, שמא שינו את מידתם [-כלום החליפו מעולם את סדר התנהגותם, ולא שימשו אתכם]? או שמא גלגל חמה (השמש) אינו עולה [בבוקר] מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו [הלא תמיד משמשת החמה כסדרה ומאירה לכם], וכו'. הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם, שמא שינתה [אי פעם] את מידתה (התנהגותה) [ולא שימשה אתכם]? שמא זרעתם אותה ולא צמחה? וכו'. והרי הדברים קל וחומר, ומה אלו (השמים והארץ) שלא נעשו לא לשכר ולא להפסד [-שלא נבראו אלא לשמש אתכם, ואינם מקבלים שכר ועונש על מעשיהם, שהרי אף] אם זוכים (עושים טוב) אין מקבלים שכר, ואם [היו] חוטאים אין מקבלים פורענות, ואין חסים על בניהם ועל בנותיהם, [ואף על פי כן] לא שינו את מידתם; [הרי] אתם, שאם זכיתם אתם מקבלים שכר, ואם חטאתם אתם מקבלים פורענות, ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם, על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו את מידותיכם [-שאין לכם לשנות מחוקי רצונו של הקב"ה]".

דברי ה'ספרי' טעונים ביאור, דמה שייך ללמוד קל-וחומר מהשמים והארץ, לאנשים שהם בעלי בחירה, והלא אלה הדוממים אינם בעלי בחירה ולכך הם נוצרו, גם אינם יכולים לשנות את טבעם ואצלם אין שייכות לשכר ועונש, ואם כן כיצד שייך לדרוש ק"ו מאלה שאין להם בחירה, מזה שהם לא שינוי מדותיהם ללמד על בני ישראל שלהם יש בחירה, יש להם יצר טוב, ויצר הרע אשר מפתה אותם להרע.

בספר 'נתיבי חיים' (דברים, עמ' תרסב) ביאר ענין זה, וז"ל: לענ"ד הביאור הוא בזה, אין הלימוד לא מהאדם וגם לא מהדומם אלא הלימוד הוא ברצון הקב"ה, כלומר, מהו רצונו של ה' יתברך. הרי הקב"ה יצר את העולם וחקק בו חוקים טבעיים אשר לא ישנו את סדרם ויחרגו ממהותם

מַעֲלִים בְּמַחֲשַׁבְתֵּנוּ שֶׁדָּבָר מֵהֶם עָבַר בְּרִית הַבּוֹרֵא, לֹא הָיָה נִמְצָא אָדָם כְּלָל. לְמָשָׁל, לוּ אַחַד הַיְסוֹדוֹת הָיָה עוֹבֵר בְּרִית הַבּוֹרֵא וְנִשְׁתַּנָּה

מעלים במחשבתנו ומתארים לעצמנו מצב שדבר מהם עבר ברית הבורא - שאחד מהברואים האלו שינה את תפקידו וחרג מהגבולות שהציב לו הקב"ה, הלא אז, **לא היה נמצא אדם כלל** - לא היה קיום לאדם עלי אדמות. **למשל, לוּ אחד** - אילו אחד מארבעת **היסודות** [-יסודות העולם] **היה עובר** על **ברית הבורא ונשתנה** - ומשנה את

עיונים

ומתכליתם אשר לזה נבראו, וככה הוא רצונו יתברך. וגם לעם ישראל ישנם חוקים רוחניים אשר אותם נבראו לקיים, וכמו שכתוב "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (ישעיה מג, כא), וזה מן החוקיים אשר ה' יתברך רוצה בהם. וההבדל הוא רק בזה, שלהאדם ניתנה כח הבחירה שיוכל לבחור בטוב או ח"ו להיפך, וכמו שכתוב "ראה נתתי לפניך את החיים ואת המות - ובחרת בחיים" (דברים ל, יט), והטעם לבחירה זו, כתב רבי יצחק בלאזר זצוק"ל בספרו "אור ישראל" וז"ל: "אמנם כאשר ה' יתברך שמו, שם חוק ומשפט לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, לגמול שכר לפועלי טוב ולהעניש גם לרשע רע כרשעתו, ולזאת אם היה יראת ה' יתברך שמו ופחד ענשו תקוע בלב האדם בטבע, שוב היה טבע יראתו מכריחו לעשות הישר והטוב, לבל ישיגהו חרון אף ה' ומשפטיו הנוראים, והיה זה גרעון בתוך הבחירה, וממילא יגרע גם שכרן, רצה הקב"ה שהוא מקור הטוב והחסד שתהיה הבחירה ביד האדם בתכלית השלימות, למען להרחיב גבול שכר האדם בכל האפשרות" וכו' (עיי"ש עוד).

נמצא לפי זה, שאת הקל וחומר צריך האדם ללמוד מדרכי ה' אשר חקק חוקים טבעיים ביצירת הטבע, בדומם ובבעלי החיים, אשר להם אין שכר ועונש, וכל זאת כן הוא רצון הבורא שאין לבזות אותם, ממילא על אחת כמה וכמה שרצון הבורא יתברך הוא, שאת החוקים הרוחניים שהוא חקק למען ובשביל האדם, שלא ישנה אותם, ובפרט שהוא מיוחד בזה שהוא מקבל שכר ונענש בעונשים, ודו"ק.

ואולי, זוהי גם כן כוונת רבינו בחיי בביאורו וז"ל: "ביאור המדרש הזה כי כל הדברים הטבעיים אינם משתנים ממנהגם, ולא יוצאים מן הקו מיוחד, והקצור להם וכו' וכיון שהדברים הטבעיים לא ישנו מדתם וטבעם ק"ו לבני אדם בעלי השכל והשכר והעונש, שאין להם לשנות מדתם, ולא לצאת מקו העבודה והתורה והמצוה". [ועיין עוד לקמן בסמוך ביאור נוסף בזה].

טִבְעוֹ, אוֹ שֶׁהָאָרֶץ סָרָה מִן הָאֶמְצַע, וְיָצְאוּ מֵי הַיָּם וְעָבְרוּ גְּבוּלָם וְכִסּוּ פְּנֵי הָאָרֶץ, הֲהָיָה אָדָם נִשְׁאָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה?

וְיוֹתֵר נִפְלָא מִזֶּה בְּאֵבְרֵי הָאָדָם, אִלּוּ הָיוּ עוֹבְרִים בְּרִית הַבּוֹרֵא בָּאָדָם, וְנָנוּחוּ אֵבָרָיו הַטּוֹבִים עַל הַתְּנוּעָה, אוֹ יָנוּעוּ הַנָּחִים מֵהֶם, אוֹ אִם לֹא הָיוּ מַגִּיעִים אֵלָיו הַחוּשִׁים מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ לְהַגִּיעַ אֵלָיו, הָיָה חִבּוּרוֹ נִפְסָד וְהַרְכָּבָתוֹ נִתֶּקֶת, וּבָטְלָה הַנְהָגָתוֹ.

וְהָאֵיךְ לֹא יִתְבַּיֵּשׁ הָאָדָם לַעֲבֹר בְּרִית אֱלֹהָיו (יב)**בְּעוֹלָם שֶׁלֹּא עָבַר בְּרִית אֱלֹהִים בּוֹ,**

טבעו, או שהארץ - או אילו הארץ הייתה **סרה מן האמצע** - וסוטה ממסלולה הקבוע בין גלגלי הרקיע, **ויצאו מי הים ועברו גבולם** - או אילו מֵי הים היו פורצים את גבולם **וכיסו** - והיו מכסים **את פני הארץ**, **ההיה אדם נשאר** - וכי היה נשאר אדם חי **על פני האדמה?!**

ודבר עוד **יותר נפלא מזה** יכול האדם לראות בהתבוננות **באברי האדם.** יתאר האדם לעצמו, מה היה קורה **אילו** היו **אבריו עוברים** ומפירים את **הברית** שקבע **הבורא** לכל אחד מהם וחורגים מתפקידם **בגופו** של **האדם** והיו משנים את טבעם, ולמשל **ינוחו אבריו הטבועים על התנועה** - והאיברים שטבעם לנוע היו משנים מצבם למנוחה, **או ינועו הנחים מהם** - והאיברים שהוטבעה בהם המנוחה היו פתאום מתחילים לפעול, לזוז ולנוע, **או אם לא היו מגיעים אליו החושים מה שנצטוו להגיע אליו** - או אילו היו חושיו מפסיקים לפעול כפי המתכונת שהופקדו עליה, הלא אז **היה חיבורו נפסד** - כל מערכות גופו היו קורסות והיה אובד ומתמוטט **והרכבתו** - ותבנית גופו עם כל חיבור איבריו הייתה **ניתקת** ומתפרקת, **ובטלה הנהגתו** - והיה חדל מלהתקיים ולהיות בגדר אדם. ולאור זאת יאמר לעצמו: **האיך** אם כן **לא יתבייש האדם לעבור** על **ברית אלהיו, בעולם שבו** חומריו ומרכיביו, עצמיו וחפציו **לא עברו ברית אלהים בו** - שום כוח מן הכוחות הפועלים ביקום

עיונים

יב. בעולם שלא עבר ברית אלהים. "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ" (דברים ל, יט),

עיונים

רש"י הביא מה'ספרי' שפירש את הפסוק: שהשמים והארץ הם כעֵדוּת והוכחה שאין להמרות את פי ה', וכך אמר להם הקב"ה לישראל: הסתכלו בשמים, בשמש ובארץ שלא שינו אי פעם את סדר התנהגותם, על אחת כמה וכמה שאין לכם לשנות מחוקי רצונו של הקב"ה [דברי ה'ספרי' במלואו הובאו ב'עיונים' לעיל בסמוך ד"ה שכולו עומד, עיי"ש].

כיצד ניתן לערוך השוואה בין האדם לשאר הברואים, שואל הגרי"צ סלנט זצ"ל בספרו 'באר יוסף', הרי הם עומדים לעולם במצב אחד כפי שהיו בעת היבראם, לעומת האדם שחובתו משתנה בכל עת בהתאם לנסיבות? מהי, אם כן, התביעה על האדם שלא לשנות את מידותיו, הרי לא שייך כלל לתבוע ממנו שאת המעשים שעשה אתמול יעשה גם היום ללא שינוי?

וביאר, שיתכן שתביעה זו באה כדי להוציא מדעת המתחכמים האומרים שאמנם משפטי התורה ומצוותיה היו דרכי נועם ומתוקנים בעת נתינתם, מכל מקום הם אינם מתאימים ח"ו לזמננו. את ההשקפה הזו הם מנמקים בכך שסדרי החיים ומנהגיהם השתנו במשך הדורות וכן השתנו טבעי האנשים ומיזגם. ולפיכך יש, לדעתם, לשנות או לגרוע חלילה מחוקי התורה ומצוותיה. מובן שאם תהיה, חלילה, תזוזה כלשהי באחת המצוות או אפילו רק באחד מפרטיה, מלבד מה שהיא חמורה לכשעצמה, היא גם עלולה לגרור אחריה את הריסת כל עמודי הדת ויסודותיה, ופריקת עול מלכות שמים ח"ו.

כדי להוציא מדעה כוזבת זו בדור העתיד, אמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה שיעמיד עליו את השמים והארץ לעדים ושיסתכלו בהם כיצד הם לא שינו את מהלכם ומידתם מימות עולם, ומכאן תצא ראיה ועדות שכל המחשבה האווילית דלעיל הינה שקר ובטעות יסודה, שכן השמש יוצאת ומאירה מדי יום בדיוק באותה מידה כמו בששת ימי בראשית, וכן הארץ נזרעת ומצמיחה כמו בימי קדם וכך גם כל שאר הנבראים והרי כולם לא נבראו אלא כדי לשרת אותנו [שהרי אינם מקבלים לא שכר ולא עונש, מוכח מזה שנבראו אך ורק עבורנו] וכמאמרם ז"ל: "בראשית - בשביל התורה שנקראה ראשית, ובשביל ישראל שנקראו ראשית".

כל העולם נברא בשביל ישראל ובשביל קיום התורה, מצוותיה ואזהרותיה. ואם כן, כאשר אנו מסתכלים בשמים ובארץ ובכל צבאם ומתבוננים כיצד כולם עומדים על משמרתם ללא שינוי, עלינו להיזכר שהם לא נבראו אלא לשמש את ישראל, כדי שיוכלו למלא חובתם בשמירת התורה והמצוות. אם כן, זוהי עדות נאמנה והוכחה ברורה שגם התורה כולה, בכל פרטיה ודקדוקיה, עומדת לעד ולעולמי עולמים ללא כל שינוי. כי אילו היה אפשר שתשתנה בזמן מן הזמנים, היה נגרם וניכר שינוי כל שהוא בנבראים, כי זה לעומת זה ברא אלקים. וכשם שהקב"ה נותן התורה, הוא נצחי ושלם בתכלית השלימות, כן תורתו שלימה ונצחית.

וּבָעוֹזְרִים שֶׁחַיָּבָם בַּעֲבוֹדָתוֹ וּמִכֹּל כָּל עִנְיָנוֹ, וְהֵם אֵבָרָיו, שֶׁלֹּא עָבְרוּ עַל בְּרִית הַבּוֹרֵא בּוֹ.

וְהַדִּמְיוֹן הַקָּרוֹב בָּזֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁצִּוָּה כַּת אַחַת מֵעֲבָדָיו לְהַעֲבִיר אֶחָד מִשָּׁרָיו נָהָר גָּדוֹל בְּתַכְלִית הַשְּׁמִירָה אֶל מָקוֹם יָדוּעַ וּזְמַן קָצוּב, וְאַחַר כָּךְ צִוָּה הַמֶּלֶךְ לַשַּׂר לַעֲשׂוֹת לָהֶם בָּעִנְיָן וּבַזְּמַן הַהוּא דְּבָרִים יְדוּעִים. וְקִיְּמוּ הָעֲבָדִים בַּשַּׂר מִצְוַת הַמֶּלֶךְ, וְהִתְעַלֵּם הַשַּׂר מִמַּה שֶּׁצִּוָּהוּ בּוֹ הַמֶּלֶךְ לָהֶם, וְאָמַר לוֹ אֶחָד מִן הָעֲבָדִים: הַשַּׂר הַמִּתְעַלֵּם מִמִּצְוַת הַמֶּלֶךְ! הֲלֹא תִירָא שֶׁיַּעֲשֶׂה אֶחָד מִמֶּנּוּ כְּךָ כְּמַעֲשֶׂיךָ, וְיַעֲבֹר מִצְוַת הַמֶּלֶךְ בִּשְׁמִירָתֶךָ, כְּמוֹ שֶׁעָבַרְתָּ בָּנוּ, וְתִפֹּל בַּנָּהָר הַגָּדוֹל

אינו ממרה את ציווי הבורא, וכן **בעוזרים שחייבם** הבורא **בעבודתו** - גם העוזרים אינם חדלים לעבוד אותו **וכל** [ולסבול] את **כל ענינו** - ולבצע את מה שהוא מטיל עליהם, ועוזרים אלו הם **איבריו** [-איברי האדם], **שלא עברו על ברית הבורא בו** - ולא חרגו מהתפקיד שקבע ה' לכל אחד מהם במטרה לשמשו, איך יוכל האדם לעבור על ברית ה' ולהמרות את רצונו בעולם כזה שבו הכול נשמע לדבר ה'?!

והדמיון הקרוב בזה - משל למה הדבר דומה? **למלך שציוה** על **כת אחת מעבדיו** והטיל עליהם משימה **להעביר** את **אחד משריו נהר גדול בתכלית השמירה** ובזהירות מירבית **אל מקום ידוע וזמן קצוב** - אל מקום מסויים בתאריך מוגדר, **ואחר כך ציוה המלך לשר** [את השר] **לעשות להם** - לשלוחים אלו **בענין ובזמן ההוא** - בשעה שהם יעבירו אותו אל מעבר לנהר **דברים ידועים** - דברים מסויימים. הם יצאו לדרך, **וקיימו העבדים בשר מצות המלך** - והעבדים קיימו כלפי השר את מצות המלך, **והתעלם השר ממה שציוהו בו המלך להם** - ואילו השר התעלם ממה שציווה עליו המלך לעשות להם ולא קיים את מצוותו של המלך כלפיהם, **ואז אמר לו** [לשר] **אחד מן העבדים: אתה השר, המתעלם ממצות המלך! הלא תירא** - האם אינך חושש **שיעשה אחד ממנו כך כמעשיך** - פן אחד מאתנו יתנהג כלפיך כפי שהנך מתנהג כלפינו, **ויעבור על מצות המלך בשמירתך** - ולא ישמור אותך כפי שציווה המלך, **כמו שעברת בנו** - כשם שעברת אתה על מה שנצטווית לעשות עמנו?! **ואז הרי תפל** [תיפול] **בנהר הגדול**

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

הַזֶּה, וְתָמוּת מִיתָה רָעָה. חֲזֹר מִטָּעוּתְךָ בִּתְשׁוּבָה וּבַקֶּשֶׁת הַמְּחִילָה, כִּי הַמֶּלֶךְ צִוָּה אוֹתָנוּ שֶׁנִּתְעַלֵּם מִשְּׁמִירָתְךָ אִם תִּתְעַלֵּם מִמִּצְוָתוֹ עָלֵינוּ. וְהֵקִין מֵהִתְעַלְּמוּתוֹ וְחָזַר מִטָּעוּתוֹ.

וְאַתָּה, אָחִי, חֲשֹׁב, אִם עָבַר אֶחָד מֵאֲבָרֶיךָ עַל מִצְוַת הַבּוֹרֵא בְּךָ בְּהִשְׁתַּמֶּשְׁךָ בּוֹ, הֲלֹא אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ הִתְנָה בְּתוֹרָתוֹ הַנֶּאֱמָנָה (יג)שֶׁיִּהְיֶה בִּרְשׁוּתְךָ וּבְחֶפְצְךָ כָּל מַה

מִטָּעוּתוֹ - ותיקן את טעותו.

וכן אתה, אחי, חשוב - התבונן נא, **האם** קרה אַי פעם **שעבר אחד מאבריך על מצוות הבורא בך** - האם נהג אחד מאיבריך שלא על פי טבעו שנטע בו הבורא בעבורך, האם מיאן אותו איבר להישמע לך, כאשר חפצת להשתמש בו כדרכו? **הלא אתה יודע כי הבורא יתברך התנה בתורתו הנאמנה** - בספר תורתו, תורת האמת, **שיהיה ברשותך ובחפצך כל מה**

עיונים

יג. שיהיה ברשותך ובחפצך כל מה שבעולם אם תעבדהו. הבריאה כפופה לעמלי התורה, ונשלטת היא על ידי האדם השלם. ידוע הכלל שכתב ה'אור החיים' הק' בפרשת בשלח (שמות יד, כז), דהנה חז"ל (שמות רבה פרק כ"א) אמרו, בשעה שרצה משה רבינו לבקוע את הים, אמר לו הים: אין אני נבקע מפניך, כיוון שאני נבראתי ביום השלישי, ואתה נברא ביום השישי! עד שנטה ה' ימינו לימין משה ונבקע הים.

לעומת זאת, הגמרא במסכת חולין (ז, א) מספרת על רבי פנחס בן יאיר, שהלך לפדות שבויים, כשהגיע אל נהר גינאי - ביקש לעבור בו, ואמר: גינאי חלוק לי מימך ואעבור בך! הנהר לא הסכים, ויותר מכך, אף ענה: אתה הולך לעשות רצון קונך ואף אני הולך לעשות רצון קוני [שכל הנחלים הולכים אל הים בגזירת מלך], ואם תאמר מנין שחשובה יותר עשייתי? אתה ספק עושה

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

שֶׁבָּעוֹלָם אִם תַּעַבְדֵהוּ, וְשֶׁיַּעֲבֹר עַל רְצוֹנְךָ כְּשֶׁתַּעֲבֹר עַל דְּבָרוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְבֹאָר בְּפָרָשַׁת אִם בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ (וַיִּקְרָא כו, ג)**: וְזוּלָתָהּ.**

וְהַשְׁכִּיעִי, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ לֵאלֹהָיו

שבעולם **אם תעבדהו** - שאם תעבוד אותו ותשמור מצוותיו, אז כל הבריאה תהיה כפופה לרצונך ומסורה לפקודתך, **ושיעבור על רצונך כשתעבור על דברו** - ואם תעבור על דבריו, העולם וכל אשר בו לא יישמעו לפקודתך וימרו את רצונך, **כמו שהוא מבאר** - כפי שהדבר מבואר **בפרשת 'אם בחקותי תלכו'** (ויקרא **כו, ג**)**: וזולתה** - ובמקומות נוספים כמו בפרשת כי תבוא (דברים כ"ח) המתארים את המחלות הרעות: השחפת והקדחת ודומיהן שיבואו על האדם הפורק מעליו מרותו של הבורא. חטא ההתמרדות גורם שכוחות הטבע מורדים בו ומשנים את טבעם כלפיו (פת לחם).

והאופן השכיעי הוא, **חשבון האדם עם נפשו** - שיעשה האדם חשבון עם נפשו **לאלהיו**

עיונים

רצון קונך - שהרי יתכן ולא תצליח במילוי תפקידך, אם משום שלא יסכימו השבאים לפדיון, או לסיבה אחרת. ואילו אני ודאי עושה רצון בוראי! אמר לו רבי פנחס בן יאיר: חלוק, ואם לאו, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם! חלק לו. ובנוסף לכך, מספרת הגמרא שנחלק הנהר גם לאלו שנתלוו אל רבי פנחס בן יאיר בדרכו.

והקשה ה'אור החיים' הק', מדוע נבקע הנהר לרבי פנחס בן יאיר, ואילו לפני משה רבינו לא רצה הים להבקע, עד שעזר לו הקב"ה?

מסביר ה'אור החיים': כאשר ברא ה' את העולם, עשה תנאי עם כל הבריאה, שתהיה כפופה לתורה ועמליה לעשות כל אשר יגזרו עליה, וממשלתם עליה כממשלת הבורא ברוך הוא. לכן תמצא שצדיקים משלו בשמים, בארץ, בכוכבים, בשמש ובירח. והנה, בזמן יציאת מצרים עדיין לא קיבלו בני ישראל את התורה, וכיוון שלא היה למשה את כח התורה, לכן לא היה יכול להכריח את הים להבקע, אבל לרבי פנחס בן יאיר כבר היתה זכות התורה, לכן נבקע הנהר מפניו.

הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים כתב בזה"ל: "שכל מה שעשו אליהו ואלישע וזולתם מהנביאים מהאותות לא עשאום כדי לקיים נבואתם, שהנבואה כבר נתקיימה להם קודם לכן, אבל עשו האותות ההם לצרכיהם **ולרוב קרבתם אל הקב"ה השלים חפצם** כמו שהבטיח לצדיקים 'ותגזר אומר ויקם לך' (איוב כב)", עכ"ל.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

בְּתָנְאֵי הָעֲבָדוּת, וְשֶׁיְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ חוֹבוֹת הָאַדְנוּת לְבוֹרְאוֹ. וּכְבָר זָכַרְנוּ רֶמֶז מִזֶּה בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה, יִדְרְשֵׁם הַמְבַקֵּשׁ שָׁמָּה.

וְיַחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם בְּעֵת שֶׁיַּכִּיר הַתָּמְדַת טוֹבוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עָלָיו, בְּהַזְמִינוֹ תוֹעֲלוֹתָיו, וְחֶמְלָתוֹ עָלָיו, וְהַסְפִּיקוֹ כָּל הַצָּרִיךְ לוֹ מִן הַמָּזוֹן תָּדִיר, וְלֹא הִנִּיחוֹ לְנַפְשׁוֹ וְלַחֲלִישׁוּת הַכָּרָתוֹ בְּהַנְהָגַת עִנְיָנָיו, וְהוֹעִילוֹ בַּחָכְמָה וּבַשֵּׂכֶל וּבִבִינָה, יַנְהִיג בָּהֶם עִנְיָנָיו, וְיֵדַע חוֹבוֹת אֱלֹהָיו עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קיט, קכה)**:** [יד]**עַבְדְּךָ אָנִי הֲבִינֵנִי.**

טוֹבוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עָלָיו - כשיכיר בכך שהבורא יתברך מיטיב עמו תמיד: **בְּהַזְמִינוֹ תוֹעֲלוֹתָיו** - הוא מכין לו את כל הדרוש לתועלתו, **וְחֶמְלָתוֹ** - ומרחם עליו, **וְהִסְפִּיקוֹ כָּל הַצָּרִיךְ לוֹ מִן הַמָּזוֹן תָּדִיר** - וחונן אותו ומספק לו באופן תמידי כל צרכיו וכל דבר שנדרש לו מהמזון, **וְלֹא הִנִּיחוֹ לְנַפְשׁוֹ וְלַחֲלִישׁוּת הַכָּרָתוֹ בְּהַנְהָגַת עִנְיָנָיו** - ואינו עוזב אותו לנפשו שינהיג את ענייניו בעצמו בכוחות נפשו הדלים וחולשת גופו, **וְהוֹעִילוֹ בַּחָכְמָה וּבַשֵּׂכֶל וּבִבִינָה** - אלא העניק לו תבונה ודעת וחכמה לנהל בהם את ענייניו, **וְיֵדַע** באמצעותם את **חוֹבוֹת אֱלֹהָיו עָלָיו** - את החובות המוטלות עליו כלפי אלוהיו, **כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד** המלך **עָלָיו הַשָּׁלוֹם** (תהלים קיט, קכה)**: 'עַבְדְּךָ אָנִי** - חפצי וכל רצוני לעבוד אותך ולכן **הֲבִינֵנִי'** תורתך. הרי שעיקר התועלת מן הבינה, שעל ידה יכיר האדם את חוקי התורה וידע מהן חובותיו כלפי אלוקיו (פת לחם).

עיונים

יד. עבדך אני הבינני. בתהלים פרק קי"ט מצינו כמה פסוקים שדוד המלך ע"ה מתחנן ומבקש על בתנאי העבדות - אם הוא מתייחס אל אלהיו כעבד אל אדונו, **וְשֶׁיְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ** - כלומר, שידרוש מעצמו למלא **חוֹבוֹת הָאַדְנוּת לְבוֹרְאוֹ** - את החובות שעל העבד למלא כלפי אדוניו. **וְכְבָר זָכַרְנוּ** את **רֶמֶז** הזכרנו לעיל **בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה** - בשער עבודת האלוקים שבספר הזה בפרק החמישי, **יִדְרְשֵׁם הַמְבַקֵּשׁ שָׁמָּה** - והמבקש לדעת מהם, ימצאם מפורשים שם.

וְיַחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם - ויעשה לעצמו חשבון נפש האם הוא מקיים את חובותיו אלה, **בְּעֵת שֶׁיַּכִּיר הַתָּמְדַת**

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּכְשֶׁיַּכִּיר הָעֶבֶד מֵאֲדוֹנָיו סִימָנֵי טוֹבוֹתָיו הָעוֹדְפוֹת בְּנַפְשׁוֹ וְגוּפוֹ וְכָל תְּנוּעוֹתָיו, וְשֶׁהוּא מַשְׁקִיף עָלָיו תָּמִיד, וְיוֹדֵעַ נִגְלוֹתָיו וְנִסְתָּרוֹתָיו, וְשׁוֹמֵר עַל כָּל תְּנוּעוֹתָיו, וְקוֹשֵׁר אוֹתָם בַּאֲסוּרָיו, וּמוֹשֵׁל בָּהֶם, וְצוּרַת נִסְיוֹנוֹ וּבְחִינָתוֹ בְּמַה שֶּׁהִתִּיר לוֹ מֵהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאֵבָרָיו וְהִרְשָׁהוּ מֵהַעֲבָרַת מַחְשְׁבוֹתָיו בְּיִצָּרָיו הַטּוֹבִים וְהָרָעִים, וְיַחְשֹׁב בְּמַסֹּרֶת הַתּוֹרָה

סימני טובותיו העודפות בנפשו וגופו וכל תנועותיו - וכאשר יכיר האדם את הטובות הגדולות שה' עושה לנפשו ולגופו ובכל תנועותיו, טובות שבגינן יש לו עדיפות ויתרון על בעלי החיים ועל שאר בני האדם, **ושהוא** - וכשיראה עוד שה' **משקיף עליו תמיד, ויודע נגלותיו ונסתרותיו** - ומכיר את מעשיו הגלויים והנסתרים, **והוא שומר ומשגיח על כל תנועותיו, וקושר אותם באסוריו** - וכובל אותן בכבליו, **ומושל בהם** - ושולט עליהן, **וצורת נסיונו ובחינתו** - ומעמיד אותו בניסיונות ובוחן אותו **במה שהתיר לו** - ולשם כך נתן בידו את הבחירה **מהשתמש** [להשתמש] **באבריו** כפי רצונו **והרשהו מהעברת מחשבותיו** - ונתן לו את הרשות להטות את מחשבותיו **ביצריו הטובים והרעים** - על פי השפעת יצרו הטוב או על פי יצרו הרע, ועוד יוסיף **ויחשוב במסורת התורה** - ויתבונן בטובות ה' שנתן לו את תורתו

עיונים

הבנה בתורה. א. 'עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך'. ב. 'דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך'. ג. 'הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב'. ד. 'צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה'. ושמעתי, דבפסוקים אלה ביקש דוד ע"ה על הבנה בתורה מצד כמה תכליות של גדלות. האחת, לידיעת התורה, דבלא הבנה אמיתית בתורה לא שייך להגיע לידיעת התורה. השנית, להתמדת התורה ושקידתה, שעל ידי ש'דרך פקודיך הבינני', הרי כולו שוקע בזה וממילא כל היום היא שיחתי, והיינו 'ואשיחה בנפלאותיך', דרק בלימוד מתוך הבנה ועומק נעשה רדוף על התורה. השלישית, לקיום ודקדוק המצוות, כנודע מהגרי"ס זצ"ל, דעל ידי לימוד ההלכות הנוגעות לתנועת הנידון בעיון והבנה, הדבר נבלע בדמו ונעשה כחלק ממנו, ומועיל יותר מכל המוסרים שבעולם, והיינו 'ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב'. הרביעית, כוללת הכל 'הבינני ואחיה', דבלא זה הרי חיי בעלי החכמה ומבקשיה כמיתה הן חשובין ('ביאורי סוגיות', זבחים, עמ' תמ"ד).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וְהֶעָרָתָהּ עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ רְצוֹן אֱלֹהָיו וּמַה שֶּׁיַּקְצִיפֶנּוּ עָלָיו, — מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל פִּנּוֹת גּוּפוֹ וְכֹחוֹת נַפְשׁוֹ בְּמַה שֶּׁיִּמְצָא בּוֹ חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנָיו וַיַּקְרִיבֵהוּ אֵלָיו, וְיָסִיר מָסָךְ הַמַּכְלוּת בּוֹ מֵעָלָיו, וְיִלְבַּשׁ כְּסוּת הַמּוֹרָא וְהַבּשֶׁת מִמֶּנּוּ וְאַהֲבָה בּוֹ, וְהַחֶפֶץ בְּמַה שֶּׁהוּא רוֹצֶה, וְאָז יְבוֹאוּהוּ הַטּוֹבוֹת הַגְּדוֹלוֹת וְהָאוֹרִים הַגְּדוֹלִים מֵהָאֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים פט, טז)**:** יְיָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן, **וְאָמַר** (בְּמִדְבַּר ו, כה)**:** [טו]יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ.

ועיקר הכל - ויסוד כל אלה הוא, **בהשלמת תנאי העבדות** - שישלים האדם את כל תנאי עבדותו להקב"ה, **ובייחדו אלהיו באדנות** - ויאמין ביחוד אדנותו של אלוקיו **בלב שלם ונאמן** - בכל טוהר המחשבה וכנות המצפון, **ובזה** - ועל ידי זה **תהיה אהבתו באלהיו** [לאלוקיו] **שלימה**, וכן **אהבת אלהיו בו תהיה שלימה, כמו שאמר הכתוב** (דברים כו, יז-יח)**: 'את ה' האמרת היום'** - את ה' הבדלת לך מכל אלהי הנכר להיות הוא לבדו לך לאלהים, כלומר הרחקת את האלילים ובחרת בה' לבדו, ובמקביל — **'וה' האמירך היום** להיות לו לעם סגולה' - ה' הפריש אותך משאר אומות העולם להיות שלו, הבדיל אותך וקירב רק אותך, להיותך לבדך מיוחד לו כעם סגולה (עפ"י רש"י), **ונאמר** (**דברים כו, יט**)**:**

עיונים

טו. יאר ה' פניו אליך ויחנך. מדוע נצטוו הכהנים - בעת שמברכים את העם - להקדים לברכת החן את הברכה "יאר ה' פניו אליך"?

בספר 'אזנים לתורה' (במדבר ו, כה) כתב לבאר: יש חן, הבא ממעלות חיצוניות או פנימיות של האדם. ואיש אשר כזה מוצא חן בעיני אדם זה ואינו מוצא חן בעיני אדם אחר, שהרי אמרו חז"ל, כשם שאין פרצופיהם שוין כך אין דעותיהם שוות (תנחומא פינחס א'), ומשל אומר "על טעם

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וְעִקַּר הַכֹּל בְּהַשְׁלָמַת תְּנָאֵי הָעַבְדוּת, וּבְיַחֲדוֹ אֱלֹהָיו בְּאַדְנוּת בְּלֵב שָׁלֵם וְנֶאֱמָן, וּבָזֶה תִּהְיֶה אַהֲבָתוֹ בֵּאלֹהָיו שְׁלֵמָה, וְאַהֲבַת אֱלֹהָיו בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דְּבָרִים כו, יז-יח)**: אֶת יְיָ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם —** [טז]**וַיְיָ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם, וְאָמַר** (דְּבָרִים כו, יט)**:**

והערתה - שהיא המעוררת אותו **על מה שיש בו רצון אלהיו** - לדעת מהי הדרך שבה חפץ הבורא ומה **שיקציפנו עליו** - ומהם הדברים שהם נגד רצון הבורא שיעוררו על האדם קצף וחרון אף, ומתוך כך **משתמש בכל פינות גופו** - ידע האדם להשתמש בכל איברי גופו ובכל **כחות נפשו** רק **במה שימצא בו חן בעיני אדוניו ויקריבהו אליו** - ובשל כך יקרב אותו ה' אליו, **ויסיר מסך המכלות בו מעליו** - ויסלק מעל עיניו מעטה היצר החוצץ בינו ובין הדברים האמיתיים, **וילבש את כסות המורא והבושת ממנו** - ויפחד ויתבייש ממנו יתברך, **ואהבה בו** - ותתעורר בו האהבה אליו, **והחפץ במה שהוא רוצה** - וישתוקק לעשות את רצונו, **ואז** - כשיתנהג באופן הזה, **יבואוהו** - יבואו עליו **הטובות הגדולות והאורים** - והאורות הגדולים **מאת האלהים, כמו שנאמר** (**תהלים פט, טז**)**:** 'אשרי העם יודעי תרועה' - היודעים להתחבר ולהידבק במקום ברוך הוא (מלבי"ם ומצודת דוד), **'ה' באור פניך יהלכון'** - המה ילכו באור התשועה הבאה מלפניך (מצודת דוד), והם מונהגים רק על ידי ה' בעצמו ללא אמצעי (מלבי"ם), **ונאמר** (**במדבר ו, כה**)**: 'יאר ה' פניו אליך** - יראה לך ה' פנים שוחקות, פנים צהובות, כאדם המראה לאוהבו פנים שמחות ומאירות, **ויחנך'** - יתן לך חן בעיני הבריות (רש"י עפ"י תנחומא).

עיונים

טז. וה' האמירך היום. לשון הכתוב הוא: "וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמור כל מצוותיו". אמרו חז"ל: "אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד" (ברכות לג, ב). מבאר רבינו הגר"א: המלך שומר באוצרותיו את שכיות החמדה היקרות שאינן בנמצא. וכיון ש"הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (שם), נמצא, איפוא, כיון שיראת שמים היא בבחירת האדם ואינה בידי שמים, לכן עושה ממנה ה' יתברך "אוצר".

על כך אמרה התורה (דברים ו, ו): "בך בחר ה' אלקיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה". היינו, עם ישראל הוא "סגולתו" ו"אוצרו" של ה' יתברך, אך זאת רק בתנאי שישמעו בקולו ותהיה יראת שמים בהם.

לכן הדגישה התורה: "וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך", אך תנאי קודם לכך, דווקא באופן של "ולשמור כל מצוותיו" ('שואל ומשיב').

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן, וְאָמַר (דְּבָרִים כח, י)**:** [יז]**וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ.**

וְהַטַּעַם בָּזֶה, כִּי יָדוּעַ שֶׁגְּדֻלַּת הָעֶבֶד וִיקָר מַעֲלָתוֹ אֵצֶל בְּנֵי אָדָם הֵם כְּפִי גֻּדֻלַּת אֲדוֹנָיו בֵּין הָאֲדוֹנִים, וּכְפִי בְּחִירַת הָאָדוֹן בּוֹ וְהַקְרָבָתוֹ אוֹתוֹ. וּלְפִי שֶׁשֵּׁם הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה גָּדוֹל וְעֶלְיוֹן עַל כָּל עֶלְיוֹנִים אֵצֶל כָּל הַגּוֹיִם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מַלְאָכִי א, יא)**: כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ**

'ולתתך עליון' - וישים אותך במעלה רמה 'על כל הגוים אשר עשה' - על כל שאר העמים שברא, 'לתהילה ולשם ולתפארת' - בשבח ובפרסום ובהדר, **ונאמר** (**דברים כח, י**): '**וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך** - כל אומות העולם ייווכחו לראות שחסותו של ה' חופפת על עם ישראל, **ויראו ממך**' - ויפחדו מלהרע לכם. **והטעם בזה** - והסיבה לכך שישראל נכבדים ונעלים על שאר האומות מושווית לכבוד שזוכה בו העבד. **כי ידוע, שגדולת העבד ויקר מעלתו** - ורוממות ערכו **אצל** [בעיני] **בני אדם הם** תלויים בשני דברים: כבודו של העבד **כפי** ערך **גדולת אדוניו** ורוממותו **בין האדונים** - תלוי במעמדו של האדון ובמידת הכבוד שרוחשות הבריות כלפיו, **וכפי בחירת האדון בו והקרבתו אותו** - כבודו של העבד נמדד גם ביחס למידת הכבוד והקרבה שהוא זוכה בהם מאדוניו יחסית לשאר העבדים. **שני מדדים אלו מצויים גם בעם ישראל, עבדיו של ה': ולפי** [והיות] **ששֵׁם הבורא יתעלה הוא גדול ועליון** - הוא מרומם ונעלה **על כל העליונים אצל** [בעיני] **כל הגויים**, הרי זה הממד הראשון לכבודו של העבד - מעמדו של האדון, והלא אין עוד עליון מהקב"ה, **כמו שכתוב** (**מלאכי א, יא**)**: 'כי ממזרח שמש עד מבואו** - ממקום זריחת השמש ועד מערב שהוא מקום שקיעתה, לכל מלוא האופק -

עיונים

יז. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. לכאורה מדוע יראו עמי הארץ ממך, אם יראו כי שם ה' נקרא עליך? אלא כך יש לפרש את הכתוב: חובת היהודי להיות צדיק במידותיו של ה' יתברך וממנו יראו וילמדו כל בני העולם, דרך הישר והטוב. על כן כאשר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך", אזי "ויראו" - ישיגו וילמדו את דרך יראת ה' - "ממך" - היינו על ידך (רבינו הגר"א).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם, וְהָיָה הַקָּרוֹב אֵלָיו בְּכָל הָעַמִּים וְהַמְיֻחָד בַּעֲבוֹדָתוֹ מֵהֶם עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, [יח]**הָיָה בְּדִין שֶׁתִּהְיֶה מַעֲלָתֵנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ עַל שְׁאָר הָעַמִּים כְּפִי זֶה.**

וְטַעַם "כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ" הוּא, שֶׁקְּרָאָנוּ

גדול שמי בגוים' - רב פרסומי בין העמים, וכולם מודים שהוא יתברך ברא את עולמו, מנהיג אותו ומשפיע בו טובה וברכה [רק מעט מהם יחשבו שהנהגת העולם השפל מושפעת ממערכת השמים (עפ"י מצודת דוד)], והממד השני לכבוד העבד - מידת קרבתו לאדון, היה **הקרוב אליו בכל העמים והמיוחד בעבודתו מהם עם בני ישראל** - היות שהעם הקרוב אליו ביותר מכל העמים, העם שבחר בו כדי לעבדו, הוא עַם ישראל, **היה בדין שתהיה מעלתנו ותפארתנו על שאר העמים כפי זה** - מן הראוי אפוא שתהיה מעלתנו ותפארתנו גדולה משאר העמים, כפי מעמדנו המיוחד.

אכן, הפסוק מוכיח שכבודנו בין העמים הוא היותנו עבדי ה', שנאמר (דברים כ"ח, ט-י): יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצוות ה' אלהיך והלכת בדרכיו, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך.

וטעם - והפירוש של המילים: **"כי שם ה' נקרא עליך" הוא,** שה' כינה אותנו **וקראנו**

עיונים

יח. היה בדין שתהיה מעלתנו ותפארתנו על שאר העמים כפי זה. "ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת" (דברים כו, יט). פירש הרמב"ן: "ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהלה" - "שיהללוך כל עמי הארץ בהיות ה' קרוב בכל קראך אליו". "ולשם" - "שיצא לך שם בגויים בהדרו אשר שם עליך, כי אתה נעלה על כולם". "ולתפארת" - "כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ, 'תגזור אומר ויקם לך', כענין (שופטים ז, ב) 'פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי'". "ולהיותך עם קדוש" - "לדבקה בו בסוף". עכ"ל.

בספר 'להורות נתן' (פרשת כי תבוא, שם) כתב לפרש עוד, דהכוונה שישראל יהיו עליונים לא רק על הגויים הבזויים והשפלים, אלא יהיו עליונים גם על הגויים אשר הם לתהילה ולשם ולתפארת - וכאמרם (איכה רבה ב, יג) יש חכמה בגויים תאמין - גם עליהם יהיו ישראל עליונים, וכענין 'כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני כל העמים' (דברים ד, ו).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

עַם יְיָ, וְעַם אֱלֹהִים, וְכֹהֲנֵי יְיָ, וּמִשְׁרְתֵי יְיָ, וְעַבְדֵי יְיָ, וּבְנֵי יְיָ, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה (יט)**מִמִּלּוֹת הַסְּגֻלָּה וְהַבְּחִירָה. אֲבָל "וְיָרְאוּ מִמְּךָ" הוּא לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא וּמוֹרָאוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (יִרְמְיָה י, ז)**: מִי לֹא יְרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כְּמַה שֶׁאָנוּ עֲתִידִים**

'עם השם' (במדבר י"א, כט. י"ז, ו), ומצינו בעניין זה כינויים נוספים, כגון: **'עם אלהים'** (תהלים מ"ז, י), **ו'כהני השם'** (ישעיה ס"א, ו), **ו'משרתי השם'** (שם), **ו'עבדי השם'** (תהלים קי"ג, א. קל"ד, א. קל"ה, א), **ו'כני השם'** (שמות ד, כב-כג), וכל הדומה לזה **ממלות הסגולה והבחירה** - ושאר תארים המורים כי אנו עם סגולתו ובנו בחר להיות חבל נחלתו. **אבל** הפירוש של **"ויראו ממך"** - **הוא: לכבוד הבורא ומוראו** - מפני הכבוד והמורא שיש לאומות כלפי הבורא, יפחדו גם מאתנו בראותם שאנו עמו ונחלתו, **כמו שנאמר** (ירמיה י, ז)**: 'מי לא יראך מלך הגוים'** - מי לא יפחד מה' שהוא מלך על כל אומות העולם והוא מקיימם וגוזר את דינם.

לאחר שהפסיק בדברים אחרים חוזר רבנו להוכיח, כי ככל שהאדם מתאמץ בעבודת ה' ומתקרב אל הבורא, באותה מידה משיב לו ה' אהבה ומקרבו אליו.

וכמו שאמר הכתוב - עוד ניתן ללמוד, **כמה שאנו עתידים**

עיונים

יט. ממילות הסגולה והבחירה. היסוד הוא ביחוד המיוחד של עם ישראל, שהוא גם "עם סגולה" וגם "עם קדוש", שהן שתי תכונות נבדלות, כפי שדייק בזה רבי אריה לייב רובין מוילקומיר, על הפסוק "וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דיבר לך ולשמור כל מצוותיו, ולתתך עליון על כל הגויים... ולהיותך עם קדוש לה' אלקיך כאשר דיבר" (דברים כו, יח-יט).

הלכה היא בגמרא (ביצה כ, א) שאם אמר אדם תנו ארבע מאות זוז לפלוני, וישא את בתי, הדין הוא שפלוני לוקח את הארבע מאות זוז, ויכול שלא לשאת את בתו. אבל אם קודם אמר שישא את בתו והרי לו ארבע מאות זוז, אזי רק אם ישא את הבת מקבל המעות, ואם לא קיים התנאי לא יקבלם. כיוצא בזה יבואר המקרא שלנו. דכיון שקודם אמר 'להיות לו לעם סגולה' ואחר כך 'ולשמור כל מצוותיו', על-כן בחירתם כעם סגולה קיימת לעולם, ואף אם לא קיימו התנאי של 'ולשמור כל מצוותיו', רק שיענשו על כך כראוי להם. אכן, כדי שיקראו 'עם קדוש', כבר צריך לקיים את התנאי של שמירת המצוות, שהרי קודם אמר 'ולשמור כל מצוותיו' ורק אחר-כך 'ולהיותך עם קדוש לה' אלקיך' ('משלחן גבוה', דברים עמ' קצד).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

לְהַגִּיעַ אֵלָיו מֵהִתְקָרֵב אֶל הַבּוֹרֵא וְהִתְיַחֲדֵנוּ בַּעֲבוֹדָתוֹ (יְשַׁעְיָה מד, ה)**: זֶה יֹאמַר לַיְיָ אָנִי. וְהִתְחַלְּפוּת עֶרְכָּם אֵצֶל הַבּוֹרֵא כְּפִי הִתְחַלְּפוּת מַעֲלוֹתָם בְּקִרְבָתָם אֵלָיו וְעָבְדָם אוֹתוֹ.**

עַל כֵּן חַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ עַל הָעִנְיָן הַזֶּה, אָחִי, וְאַל תִּטֶּה בּוֹ אַחַר יִצְרְךָ, וְלֹא תַסְכִּים עִם תַּאֲוָתְךָ בְּהִשְׁתַּמֶּשְׁךָ בְּמַחֲשַׁבְתְּךָ וּבִינָתְךָ וְשִׂכְלְךָ בּוֹ, וְתֵן אֶל לִבְּךָ הַשְׁקָפַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עַל חֶשְׁבּוֹנְךָ בְּמַצְפּוּנְךָ, וְתִהְיֶה כַּוָּנָתְךָ בּוֹ לִשְׁמוֹ, וּתְדַקְדֵּק בּוֹ לִכְבוֹדוֹ יִתְעַלֶּה, מִבָּשְׁתְּךָ מֵהַשְׁקָפָתוֹ עָלֶיךָ בּוֹ,

להגיע אליו מהתקרב אל הבורא והתייחדנו בעבודתו - על המדרגות הגבוהות של קרבת הבורא שעם ישראל עתיד לזכות בהן לעתיד לבוא, כל אחד כפי דרגתו, כמו שנאמר (ישעיה מד, ה)**: 'זה יאמר לה' אני'** - אלו צדיקים גמורים שמאז ומתמיד הם מכריזים על שייכותם לה', 'וזה יקרא בשם יעקב' - אלו צעירי הצאן בתחילת דרכם בלימוד התורה [משום שאביהם רשע, הם מכנים עצמם "בני יעקב אבינו" ולא על שם אביהם הרשע], 'וזה יכתוב ידו להשם' - אלו בעלי התשובה שמתחייבים בכתב ידם להיטיב מעשיהם, 'ובשם ישראל יכנה' - אלו הגרים שאחר שהתגיירו מכנים עצמם ישראל (עפ"י רש"י מאבות דרבי נתן). **והתחלפות ערכם אצל הבורא** - ההבדל במידת קרבתם וערכם בעיני הבורא יהיה **כפי התחלפות מעלותם בקרבתם אליו** - בהתאם לפער במידת מאמציהם ורצונם להשיג את קרבת ה' **ועבדם אותו** - ובמידת עבודתם וכניעתם אליו. הרי שחשיבות ערכו של האדם בעיני הבורא תלויה במידה שהוא מתקרב אליו ועובד אותו לבדו.

על כן חשוב עם נפשך על הענין הזה - עשה עם עצמך חשבון הנפש בעניין זה, **אחי, ואל תטה בו** - ואל תסטה מן האמת בעשותך חשבון זה ואל תתפתה **אחר יצרך, ולא תסכים עם תאוותך** - ואל תושפע מתאוותך **בהשתמשך** - בזמן שתשתמש **במחשבתך ובבינתך ובשכלך בו** - לעשות את חשבון נפשך זה, **ותן אל לבך השקפת הבורא יתברך** - אלא שים לבך לכך שהבורא צופה ומשקיף **על חשבונך** - על חשבון הנפש שהנך עושה **במצפונך** - במסתרי לבך, **ותהיה כוונתך בו** - ותהיה מטרתך בו **לשמו, ותדקדק בו** בשלימות **לכבודו יתעלה, מבשתך מהשקפתו עליך בו** - ותעורר בלבך בושה מן הידיעה שהוא יתברך מסתכל כיצד הנך עובד אותו,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים צד, יא)**:** [כ]**יְיָ יוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה הָבֶל.**

וְהַשְּׁמִינִי, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ כְּמַה שֶׁהוּא חַיָּב בּוֹ מִיִּחוּד לִבּוֹ לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ.

וְיִחוּד הַלֵּב עַל שְׁנֵי פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם, יִחוּד הַלֵּב בְּיִחוּד הָאֵל, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ בְּתְחִלַּת הַסֵּפֶר הַזֶּה.

וְהַשֵּׁנִי, יִחוּד הַלֵּב בְּעֵת שֶׁיֵּעָשֶׂה מְאוּמָה מִמַּעֲשֵׂי

כמו שנאמר (תהלים צד, יא): **'ה' יודע מחשבות אדם** - ה' מכיר את כל מחשבותיו של אדם, **כי המה הבל'** - וכלפי חכמת המקום, הן נחשבות להבל (מצודת דוד).

והאופן השמיני הוא, **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו **כמה שהוא חייב בו מייחוד לבו** - עליו לשאול את עצמו האם הוא מקיים את חובתו לייחד את לבו **לאלקים יתברך.** וחובת ייחוד זה של הלב צריכה שתהא **על שני פנים** - בשני אופנים. **אחד מהם, ייחוד הלב בייחוד האל** - אמונה גמורה שהאל הוא אחד ויחיד, **כאשר ביארנו** - כפי שביארנו בשער הייחוד **בתחילת הספר הזה. והשני, ייחוד הלב בעת שיעשה מאומה ממעשי**

עיונים

כ. ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל. רבי עקיבא איגר (מובא בגליון הש"ס שבת יב, ב) הביא מספר 'משכיל לדוד' שכתב בשם המהר"ם חגיז, שאף שגם מלאכים יודעים מחשבות אדם, אך הקב"ה יודע המחשבה כשהיא עדיין בכליות כאשר אין בה ממש, כדכתיב (תהלים צד, יא) 'ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל', היינו בעודם הבל, אבל מלאכים יודעים רק מחשבות שעלו ועברו כבר ללב, דאז נחשב כאילו יצאו לחוץ, ועליהם יש הסוברים דהרהור כדבור דמי.

ועל דרך זה ביאר בספר 'שירת דוד' את הנאמר בתפילת מוסף של ראש השנה: "כי זכר כל היצור לפניך בא, מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש", יש להתבונן מהו החילוק בין 'מחשבות אדם ותחבולותיו' ל'ויצרי מעללי איש', ולהנ"ל יש לבאר, 'מחשבות אדם ותחבולותיו' המה המחשבות שחשב בפועל לעשות, 'ויצרי מעללי איש', הם המחשבות שעדיין לא הגיעו ללבו אלא הם בפנימיות נפשו בבחינת 'יצר' וגם עליהם ישפוט ה', כמו שנאמר (ירמיהו יז, י) 'אני ה' חוקר לב בוחן כליות' שהקב"ה שופט על המחשבות שעודן בכליות ועדיין לא הגיעו לכלל מחשבה למעשה.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

הָעוֹלָם הַבָּא, חוֹבָה אוֹ רְשׁוּת, לֵאלֹהִים לְבַדּוֹ, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ בַּשַּׁעַר הַחֲמִישִׁי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה.

וּמְתָנְאֵי יִחוּד הָאֱלֹהִים, **שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ אֱלֹהִים זוּלָתוֹ, וְלֹא יֵיחַס אֵלָיו צוּרָה, וְלֹא תְּמוּנָה, וְלֹא תְּכוּנָה, וְלֹא תְּנוּעָה, וְלֹא הַעְתָּקָה, וְלֹא תַאַר מִתְּאָרֵי הַגּוּפִים, וְלֹא עִנְיָן מֵעִנְיְנֵי** [כא]**הָעֶצֶם וְהַמִּקְרֶה. וְיֵאָמִין שֶׁאֵין רִאשִׁית לְקַדְמוּתוֹ,**

העולם הבא - ייחוד כוונת הלב בשעה שהאדם עושה כל מעשה שמביא אותו לחיי העולם הבא, בין אם הוא בגדר **חובה או רשות**, לעשותו לשם **האלהים לבדו, כאשר ביארנו בשער החמישי** בשער ייחוד המעשה **מן הספר הזה.** כאן מפרט רבנו את התנאים לשני הפנים של ייחוד ה'.

ומתנאי האמונה בייחוד **האלהים**, היא הפן הראשון של חובת האדם לייחד את ה', **שלא יהיה לו אלהים זולתו** יתברך - שלא יעבוד אלוה זולתו, ולא יאמין שיש לאי מי או לאי מה כוח להיטיב או להרע, גם אם לא יעשה אותו אלוה, **ושלא ייחס אליו** - לבורא יתברך שמו לא **צורה, ולא תמונה, ולא תכונה** - מידה ושיעור, **ולא תנועה, ולא העתקה** ממקום למקום [היינו שאין לחשוב שהקב"ה עובר ממקום למקום, מכיוון שאינו מוגבל במקום, והוא מקומו של עולם (פת לחם)], **ולא שום תואר מתארי הגופים** - אין לתאר את הקב"ה בשום תואר מהתארים הגשמיים [כגון: חי, חכם, יכול. כל התארים שמצינו בכתובים כלפי הבורא יתברך אינם אלא על דרך ההשאלה (פת לחם)], **ולא שום ענין מעניני העצם והמקרה** - ולא שייך אצלו שום מצב ממצבי העצם והמקרה [כל זה מבואר לעיל בשער הייחוד]. **ושיאמין שאין ראשית** - אין התחלה לקדמותו,

עיונים

כא. ולא תואר מתארי הגופים. העיקר השלישי מי"ג עיקרי האמונה להרמב"ם הוא: "אני מאמין באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו אינו גוף, ולא ישיגוהו משיגי הגוף, ואין לו שום דמיון כלל". וכתב הרמב"ם (פירוש המשניות, סנהדרין פרק חלק): "וכל מה שבא בכתבי הקודש, שמתארים אותו בתארי הגופות, כמו: ההליכה, והעמידה, והישיבה, והדיבור, וכיוצא בזה, הכל דרך השאלה וכן אמרו ז"ל: דברה תורה בלשון בני אדם. וכבר דברו חכמים בזה הענין הרבה. והיסוד השלישי הזה הוא מורה עליו מה שנאמר: "כי לא ראיתם כל תמונה" (דברים ד, טו). כלומר, לא השגתם אותו בעל תמונה, לפי שהוא כמו שזכרנו - אינו גוף, ולא כח בגוף". עכ"ד.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְלֹא תַכְלִית לְמְצִיאוּתוֹ. וְיֵדַע שֶׁהוּא אֶחָד, וְאֵין אֶחָד כְּאַחְדוּתוֹ, וְלֹא בוֹרֵא זוּלָתוֹ, וְלֹא יוֹצֵר מִבַּלְעָדָיו, וּשְׁאָר שְׁמוֹתָיו הַטּוֹבִים וּמִדּוֹתָיו הָעֶלְיוֹנוֹת.

ולא תכלית - ולא סוף **למציאותו. וידע שה' הוא אחד, ואין אחד** [-יחיד] **כאחדותו, ולא** - ואין **בורא זולתו, ולא יוצר מבלעדיו,**

ויש לייחס את **שאר שמותיו הטובים** ואת **מידותיו העליונות** רק אליו יתברך, ולו לבדו הם ראויים. אחר שביאר רבנו את פרטי התנאים לאמונה בהיות ה' אחד, הוא עובר לבאר את פרטי התנאים

עיונים

לאחר האמונה שה' יתברך יחיד ומיוחד, נוסף העיקר הזה, והוא האמונה שמציאותו יתברך אינו בעלת גוף, וממילא לא שייכת אצלו יתברך שום פעולה גופנית, כגון הליכה, מנוחה וכו'.

עיקר זה הוא מוכח גם כן בכוח השכל, שאילו היה הבורא בעל גוף, היה לו קץ ותכלית. אי אפשר לגוף שלא יהיה מוגבל באורך, רוחב וגובה. וכל שיש לגופו קץ ותכלית, הרי שממילא גם לכוחו יש קץ וסוף. ואלוקינו ברוך הוא, הואיל ואין קץ וסוף לכוחו, כפי שמוכח מעצם הבריאה, שכל קיומה הוא רק על ידי כוחו יתברך, המשפיע לה חיות, והוא מתמיד בזה תדיר בלא הפסק רגע, וכפי שנאמר: 'ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית', הרי שממילא מוכח שאין כוחו יתברך תלוי בכוח הגוף.

וכן כתב הרמב"ם (יסודי התורה א, ז): "ואילו היה היוצר גוף וגוייה היה לו קץ ותכלית, שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכוחו קץ וסוף, וא-להינו ברוך הוא הואיל וכוחו אין לו קץ ואינו פוסק, שהרי הגלגל סובב תמיד, אין כוחו כוח גוף".

ידיעה והכרה אלו הן עיקריות וחשובות מאוד, כי אילו היה הקב"ה בעל גוף, מציאותו הייתה מציאות נתפסת ומושגת אצל הנבראים בעלי הגופים, ומחמת זה היינו סבורים כי יש מקום לדון בהנהגתו בעולם כפי שכלנו ודעתנו. ואז, כאשר היינו נפגשים עם אירוע שאינו מסתדר עם שכלנו, היה מתמוטט כל בנין האמונה שלנו, רח"ל. אך מאחר שאנו מאמינים שה' אינו בעל גוף, ואין מציאותו נתפסת בשכלנו, הרי ממילא מבינים אנו כי גם הנהגותיו, טעמיו ונימוקיו הם למעלה מהשגת שכלנו ויכולת תפיסתנו, וממילא בזה יתקיימו כל יסודות האמונה.

לדוגמא, כאשר אנו נפגשים עם תופעה של 'צדיק ורע לו', ומאידך רואים כיצד ישנו 'רשע וטוב לו', ונראה ששופט כל הארץ לא יעשה משפט, חלילה, אין בזה כדי לערער את אמונתנו, כי מכיון שכבר יודעים אנו שהבורא יתברך שמו אינו גוף, הרי שממילא יודעים אנו שכמו כן "לא ישיגוהו משיגי הגוף", ואין לנו שום אפשרות לעמוד על טעמי הנהגתו ('פרקי מחשבה', עמוד קכג-קכד).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּמִתְּנָאַי יִחוּד הַלֵּב בַּמַּעֲשֶׂה לֵאלֹהִים, שֶׁלֹּא יְכַוֵּן בְּמַעֲשֵׂהוּ אֶלָּא לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל, לֹא מֵאַהֲבָה לְשֶׁבַח בְּנֵי אָדָם, לֹא מִתְּקָוָה לָהֶם, וְלֹא מִיִּרְאָה אוֹתָם, וְלֹא לְמְשׁךְ תּוֹעֶלֶת וְלִדְחוֹת נֶזֶק בְּעוֹלָמוֹ וּבְאַחֲרִיתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת א, ג): אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים

לייחוד הלב במובן השני, בהכוונת הלב לשם שמיים בכל מעשה שאדם עושה.

ומתנאי ייחוד הלב במעשה לאלהים - ומתנאי ייחוד כוונת הלב לשם האלוקים במעשיו, **שלא יכוין במעשהו** - שלא יתכוון בעשייתו **אלא לשמו הגדול**, ושלא יעשה מצוות **לא מאהבה לשבח** - לא מתוך אהבת השבח והתהילה **מבני אדם, ולא מתוך תקוה להם** - ולא מפני שהוא מצפה לזכות בתועלת כלשהי מבני אדם, **ולא מיראה אותם** - ולא מפני יראתו מהם, **ולא למשוך תועלת ולדחות נזק בעולמו ובאחריתו** - ולא כדי להשיג תועלת כללית או לדחות מעליו נזק כלשהו בעולם הזה ובעולם הבא, **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות א, ג): אל תהיו כעבדים המשמשים**

עיונים

כב. אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. מדוע אין לעבוד בשביל שכר? בספר 'שבט מוסר' הביא בשם ספר 'מתת יה', שעל ציווי התנא 'אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס' נאמר הפסוק (תהלים פא, י) 'לא יהיה בך אל זר', ומבאר ה'שבט מוסר' דבריו, שאדם שעובד שלא על מנת לקבל פרס, דבר זה מביאו לדבקות בקדוש ברוך הוא, ולא יזוז מלחבבו תמיד,

אך אדם שעובד על מנת לקבל פרס, כשיראה שאין לו שכר בועט והולך לו ועובד עבודה זרה.

ה'רוח חיים' מבאר, שיש שני סוגי עובדים, יש את האומן שעושה ומקבל שכר, ויש את עוזרו שתמורת עזרתו מלמדו האומן את האומנות, ועוזר זה עושה ואינו מקבל שכר זולתי הלימוד. והנה אמרו חז"ל (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, וכן אמרו (קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו. נמצא שהקב"ה מלמדנו לכבוש היצה"ר, ואם כן אין לנו לעובדו תמורת פרס, כי כבר יש לנו את עצם הלימוד.

המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב אהבת ה' פ"ב) מבאר, שהיות ותכלית הימצאותו ויעודו של האדם בעולם הזה, היא למען כבוד הבורא יתברך, נמצא שאם יעבוד על מנת לקבל פרס אינו ממלא את יעודו ותפקידו, לכן ציוה התנא שיעבוד שלא על מנת לקבל פרס, ועל ידי זה ימלא את יעודו ותפקידו, דהיינו עבודת ה' למען כבודו יתברך.

אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, (כג)אֶלָּא הֱוִי כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת הָרַב שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס.

וּבְחַן זֶה, אָחִי, כְּמַה שֶׁנּוֹהֲגִים בּוֹ בְּנֵי אָדָם בְּאַהֲבָתָם, כִּי הָאוֹהֵב כְּשֶׁהוּא מַרְגִּישׁ מֵאוֹהֲבוֹ שֶׁאֵין לִבּוֹ שָׁלֵם עִמּוֹ, כָּל שֶׁכֵּן הָאָדוֹן מִן

ביישר לבב

העבד - שאין לב עבדו שלם עמו, או-אז **יקצוף עליו ולא ירצה במעשהו** - ומעשיו לא יהיו רצויים בעיניו, **אפילו אם ישתדל בו ויהיה שלם וגמור בנראהו** - גם אם במבט חיצוני יתקבל הרושם שהוא עושה אותם במסירות ובשלימות כראוי, **אף על פי שהאדם מצטרך לחבירו** - וגם אם האדון זקוק לאדם **וצריך** [וזקוק] **לעזרתו**. ואם כן, קל וחומר שכך הוא הדבר אצל **הבורא יתעלה, שצורך הברואים כולם אליו** - שכל הברואים זקוקים לו, **והוא, אין לו צורך אליהם** [בהם] **ולא** ואין לו כל **תועלת בהם** [מהם], **והוא משקיף על** הנסתר **בלבותם** [בלבותיהם] **וצפון סודותם** - ויודע את צפונות סודותיהם. הלא הדברים עומדים בקל וחומר: אם בני אדם נוזפים במי שלבו אינו שלם עמם, בוודאי ובוודאי שלא נצליח להיות רצויים לפני ה' בעבודה שאין הלב שותף לה, **ואיך נרצה לו מנפשותינו** - איך נפשנו תוכל לרצות אותו **במה שלא נרצה מהם לחברינו ורעינו** - בהתנהגות שאינה רצויה גם לחברינו ורעינו, **עם סכלותם במצפון לבותינו מהתרמית והאון** - אף על פי שאין הם מכירים בתרמית ובאוון ובשקר החבויים בסתר לבנו, **ומיעוט שלימות לבנו עמהם** - ואינם מודעים לכך שאין לבנו שלם אתם.

וכשמסתכל המבין ממנו - וכאשר יתבונן האדם הנבון **בענין הזה, ייכלם מבשתו** - יתמלא בושה **מהבורא יתעלה, ויתקן את מצפונו** - פנימיותו, **וייחד את לבו לאלהים**, הן **בייחודו** - בכל מה שנוגע לאמונתו בייחוד האלוקים, הן בצירוף כוונת הלב לשמו יתברך

את הרב על מנת לקבל פרס - הגורם המניע את האדם לעבודת בוראו אל יהיה הרצון או הציפייה לקבלת שכר תמורת עבודתו, **אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב** - הדרך הראויה היא לעבוד את הבורא **שלא על מנת לקבל פרס**, אלא עבודה מאהבת הבורא בלבד.

ובחון זה - ובעניין זה תוכל לבחון את עצמך, **אחי, במה שנוהגים בו בני אדם באהבתם** - על פי מנהג בני האדם האוהבים זה לזה ועל פי יחסם זה לזה. הלא תראה, **כי האוהב כשהוא מרגיש מאוהבו** - כי כאשר האוהב מרגיש ומבחין בחברו, **שאין לבו שלם עמו, וכל שכן** כאשר **ירגיש האדון מן**

עיונים

כג. אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. בטעם הדבר שכפל התנא 'אל תהיו' ו'אלא הוו', ולא כתב שיעבדו שלא על מנת לקבל פרס בלבד, מצינו כמה ביאורים.

הגר"א זצ"ל ביאר (משלי לא) שיש שלשה סוגי עשייה, יש הלומד ועושה לפניות עושר וכבוד או דברים אחרים, ויש הלומד ועושה לפניית שכר טוב בעולם הבא, ויש שלומד ועושה בלא שום פניה כלל רק בגלל ציווי ה' יתברך. ולפי זה מבוארים הדברים, שכנגד הדרך הראשונה אמר התנא אל תהיו, שאין לעשות כן. ולגבי הדרך השניה אין התייחסות בדברי התנא, כי אף שאינה טובה כשלישית, מכל מקום המעשה של האדם בה הוא טוב, וכנגד הדרך השלישית כתב התנא אלא הוו וכו', שטוב הוא וציוה שנעשה כן.

ה'שפת אמת' מבאר, שמאריך התנא בזה אל תהיו וכו' ואלא הוו וכו', לומר, שאינו שולל לגמרי את העבודה על מנת לקבל פרס, כי פעמים שיצרו של האדם מתגבר עליו ורוצה לעבוד על מנת לקבל פרס, שאז יכול לעבוד לתקות פרס [ורק שתהיה תכלית כוונתו להגיע לעבודה שלא על מנת לקבל פרס, וכעין מה שאמרו חז"ל: 'מתוך שלא לשמה בא לשמה'], ולכן האריך התנא בצדדים שיש בעבודה זו לומר שאינו מצוה אלא שנבוא חשבון בצורת עבודתינו שתִּהיה לתכלית הזאת.

הָעֹבֵד, יִקְצֹף עָלָיו וְלֹא יִרְצֶה בְּמַעֲשֵׂהוּ, אֲפִלּוּ אִם יִשְׁתַּדֵּל בּוֹ וְיִהְיֶה שָׁלֵם וְגָמוּר בְּנִרְאֵהוּ, אַף עַל פִּי שֶׁהָאָדָם מִצְטָרֵךְ לַחֲבֵרוֹ וְצָרִיךְ לְעֶזְרָתוֹ. כָּל וָחֹמֶר הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, שֶׁצָּרָךְ הַבְּרוּאִים כֻּלָּם אֵלָיו, וְאֵין לוֹ צֹרֶךְ אֲלֵיהֶם וְלֹא תוֹעֶלֶת בָּהֶם, הַמַּשְׁקִיף עַל לִבּוֹתָם וּצְפוּן סוֹדוֹתָם, אֵיךְ נִרְצֶה לוֹ מִנַּפְשׁוֹתֵינוּ בְּמַה שֶׁלֹּא נִרְצֶה מֵהֶם לַחֲבֵרֵינוּ וְרֵעֵינוּ, עִם סִכְלוּתָם בְּמַצְפוּן לִבּוֹתֵינוּ מֵהַתַּרְמִית וְהָאָוֶן, וּמִעוּט שְׁלֵמוּת לִבֵּנוּ עִמָּהֶם.

וּכְשֶׁמִּסְתַּכֵּל הַמֵּבִין מִמֶּנּוּ בָּעִנְיָן הַזֶּה, יִכָּלֵם מִבָּשְׁתּוֹ מֵהַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְיִתַּקֵּן מַצְפוּנוֹ, וְיַיחֵד לִבּוֹ לֵאלֹהִים בְּיִחוּדוֹ,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

(כד)**בַּעֲשׂוֹתוֹ מִצְוָה מִמִּצְוֹתָיו וְתוֹרָה מִתּוֹרוֹתָיו, וְיַעֲשֶׂנָּה בְּהִשְׁתַּדְּלוּת וַחֲרִיצוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם** (תְּהִלִּים קיט, לב)**: דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי.**

בעשותו מצוה ממצוותיו ותורה מתורותיו. ויעשנה - ויעשה את אלו בהשתדלות ובחריצות, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט, לב): 'דרך מצוותיך ארוץ - בזריזות רבה ארדוף אחר קיום מצוותיך כי תרחיב לבי' - כי ידעתי שבשכרם תרחיב לבי בתענוגי עולם הבא (מצודת דוד).

עיונים

כד. בעשותו מצוה וכו' ויעשנה בהשתדלות וחריצות כמו שאמר דוד ע"ה דרך מצותיך ארוץ. כתב בספר 'ארחות צדיקים' (שער הזריזות): "מי שעושה מעשיו בזריזות, בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב את בוראו, כעבד האוהב את אדוניו ומזרז בעצמו לעשות רצונו". עכ"ל.

רבי יהודה צדקה זצ"ל בספרו 'קול יהודה' (שער האגדה, עמוד ט) כתב, וז"ל: "דרך מצותיך ארוץ" - דוד המלך ע"ה לא מזכיר כאן שום זכות אחרת, אלא את זכות ריצתו לעשיית המצוות. ולכאורה, מה הענין המיוחד שיש בריצה, והלא העיקר הוא קיום המצוות? וריצה זו מה טיבה? לחידוד השאלה הוא מוסיף: נתאר לעצמנו, פקיד הבא לעבודתו במשרד ומספר למנהל שרץ בדרך כדי להגיע בזמן, אומר לו המנהל: מה זה איכפת לי, אין לי ענין בריצתך אלא בהגיעך לעבודה בזמן, לא מעניין אותי הריצה. מדוע אם כן דוד המלך משתבח דוקא בריצה? אמנם הביאור הוא, כי רק הריצה היא הקובעת את שלימות העבודה. נתאר לפנינו אדם שמתאונן על כאבים ובא לרופא לבדיקה, הרופא לא שואל אותו האם אתה אוכל? ודאי שהוא אוכל, כי אם לא היה אוכל היה מת, אמנם הרופא שואלו: האם אתה אוכל בתיאבון? אם אומר שאוכל בתיאבון, יאמר לו הרופא שזה סימן יפה ואין מה לדאוג, אבל אם אומר לו שאין לו תיאבון והוא אוכל בדוחק, אזי הרופא מתחיל בבדיקות, כי עצם הדבר שאין לו תיאבון זה מעורר שאלות.

דוד המלך לא אמר אני מקיים מצוות, אני שומר שבת, ודאי אם לא יקיים המצוות ולא ישמור שבת הרי דינו כגוי, איזו התפארות היא זאת! אמנם דוד המלך אומר כי הוא עושה את המצוות בתיאבון, המעיד על בריאות נפשו ועל טוהר נשמתו.

ומי מעיד על התיאבון, הריצה, שהוא רץ בעשיית המצוות. מעולם לא נראה אדם רץ לשלם מסים, אמנם מוכרחים לשלם, אבל לכדי ריצה לא מגיעים, אבל כאן דוד המלך אומר "דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי", דבר המעיד על אצילות נפשו וטוהר נשמתו. עכ"ד.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

והאופן התשיעי הוא, חשבון הנפש שעל **האדם** לעשות **עם נפשו במיני מעשה** העבודה - במעשים הקשורים לעבודת ה', **והשתדלותו בהם למחלקותיהם** - ובמאמציו בקיום המצוות, כל אחת בהתאם למהותה וטיבה [בהמשך מבאר רבנו כי עבודת ה' נחלקת לשלושה חלקים]. עליו לשאול את עצמו, האם הוא משתדל בקיום המצוות **כהשתדלותו במעשי מלכו** - לפחות במידה שהיה משתדל ומתמסר לכל תפקיד ותפקיד שהמלך היה מטיל עליו, בהתאם למהותו ועניינו.

וְהַתְּשִׁיעִי, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ (כה)**בְּמִינֵי מַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה וְהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בָהֶם לְמַחְלְקוֹתֵיהֶם, כְּהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בְּמַעֲשֵׂי מַלְכּוֹ,**

עיונים

כה. במיני מעשה העבודה והשתדלותו בהם למחלקותיהם. האדם מחוייב לקיים את כל התרי"ג מצוות כדכתיב: "ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח, ה). מסביר ה'חפץ חיים' (על התורה): ידוע, כי רמ"ח אברים שבאדם הם כנגד רמ"ח מצוות-עשה שבתורה. כל מצוה מחיה אבר אחד. ישנם אברים שאין הנשמה תלויה בהם, כמו יד או רגל וכדומה, שאף אם יחסרו לאדם - הוא ימשיך לחיות כבעל מום. ולעומת זאת ישנם אברים שאם יחסרו לאדם או יפגמו - ישתבשו חייו ויגיעו חלילה לקיצם, כגון: נקב בקרום המוח או פגם בלב.

כך גם באברי הנפש שחיותם לנצח היא על ידי קיום התורה והמצוות, יש מצוות שאי-קיומן הופך את האדם לבעל מום, וכמו שביאר הגר"א על הפסוק: "בז לדבר יחבל לו" (משלי יג) - שהחבלה תמצא לנצח בנפש אותו אבר שפשע ועבר על רצונו יתברך. כגון מי שלא הניח תפילין אף שקיים את שאר המצוות מכל מקום הוא נקרא בעל מום. ויש ענינים בתורה שהם מכוונים כנגד המוח והלב או שאר אברים הפנימיים, שהם עיקר חיותו, ואם חוטא בהם הוא גורם מוות לנפשו.

לפיכך ציוותה התורה לשמור את כל החוקים והמשפטים "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - שלא יהיה באדם שום מום או חסרון.

מעין זה כתב רבי חיים ויטאל זצ"ל (בהקדמה לשער המצוות) וז"ל: אפילו אותם [מצוות] שאינן חובה על האדם אלא בהזדמן, כגון מצות שלוח הקן, שאינו מחוייב לרדוף אחריה אלא "כי יקרה קן ציפור לפניך" שהיא דרך מקרה וכיו"ב. עם כל זה צריך האדם לחפש אחריהם ולעשותם, כי כל זמן שלא השלים התרי"ג מצוות שהם כנגד רמ"ח איברים וגידי נשמתו, הנה נשמתו חסרה מן האיברים ונקרא בעל מום וכו'.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

כְּשֶׁהוּא מַטִּיל עָלָיו מַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים שֶׁיִּהְיוּ בִּתְנוּעוֹת גּוּפוֹ, וְלֹא יַנִּיחַ מֵהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ וְיִכְלְתּוֹ מְאוּמָה שֶׁלֹּא יְשַׁמֵּהוּ בוֹ. וְאִם יִהְיוּ מִמַּעֲשֵׂי הָעִיּוּן וְהַמַּחֲשָׁבָה וְהָעֵצָה, יַזְמִין כָּל לִבּוֹ וּבִינָתוֹ וְשִׂכְלוֹ וְהַכָּרָתוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל בּוֹ וּלְהַרְגִּישׁ אֵלָיו. וְאִם בָּא לְשַׁבְּחוֹ וּלְהוֹדוֹת לוֹ עַל טוֹב שֶׁגְּמָלוֹ, אוֹ חֶסֶד שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ, בַּחֲרוּז, אוֹ בִּמְפֹרָד, אוֹ בִּכְתָב, אוֹ בַעַל פֶּה, לֹא יַנִּיחַ מִצַּחוּתוֹ וּמְלִיצָתוֹ וְדֶרֶךְ הָעֲבָרָה וּמָשָׁל וְאֶמֶת וָשֶׁקֶר, בְּמַה שֶׁיִּתָּכֵן לוֹ לְסַפֵּר עָלָיו, שֶׁלֹּא יְזַמְּנֵהוּ וְיַרְאֵהוּ. וְאִלּוּ הָיָה יָכוֹל לְהַרְאוֹתוֹ בְּכָל אֵבָרָיו וְנִסְתָּרוֹ וְנִרְאֵהוּ, הָיָה עוֹשֶׂה. וְאִלּוּ הָיָה יָכוֹל לְהַטְרִיחַ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם בְּהוֹדָאָתוֹ וְשִׁבְחוֹ, מֵחֲפְצוֹ שֶׁיַּגִּיעֵנוּ

שהרי כשהוא מטיל עליו - אילו היה המלך מצווה עליו לעשות מעשה מן המעשים שיהיו בתנועות גופו - תפקיד שיש למלא על ידי תנועות גופו ואיבריו, ולא יניח מהשתדלותו ויכלתו מאומה שלא ישימהו בו - לא היה מוותר על שום מאמץ והיה מתמסר בכל כוחו ומרצו כדי להוציא אל הפועל את ציווי המלך. ואם יהיו ממעשי - ואילו היה המלך מטיל עליו תפקיד שלשם ביצועו צריך היה להשתמש בכוח העיון והמחשבה והעצה, או-אז יזמין וירכז את כל לבו ובינתו ושכלו והכרתו להשתדל בו - כדי להתמסר לתפקידו ולהרגיש אליו - ולדאוג לביצועו.

וכן יחשוב בעצמו אם היה בא לשבחו ולהלל את המלך ולהודות לו על טוב שגמלו ועל כל טובה שהיטיב לו, או על חסד שעשה עמו, בחרוז - בין אם היה מביע את דבריו בלשון חרוזים, או במפורד - ובין בשפה צחה, או בכתב, או בעל פה - בין בכתב ובין בעל פה, לא יניח מצחותו ומליצתו - בוודאי לא היה מחסיר אף ביטוי של צחות-לשון ולא מדלג על שום מליצה שיש בה דברי הלל כלפי המלך ודרך העברה ומשל - ואף היה מוסיף ומפליג בשבח המלך ומעטר דבריו בתארים מופלגים ואמת ושקר – אמתיים או מופרזים, במה שייתכן לו לספר עליו, שלא יזמנהו ויראהו - בכל דרך וצורה שהיו עולות בדעתו, ולא היה דבר שימנע אותו מלכלול את כל אלו בשבחיו. ואילו היה יכול להראותו בכל אבריו ונסתריו ונראהו - ואילו היה ביכולתו להביע את שבחיו בכל איבריו, בפנימיותו ובחיצוניותו, היה עושה זאת. ויתר על כן, אילו היה יכול להטריח ולשתף את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בהם בהבעת הודאתו ושבחו, מתוך חפצו ורצונו העז שיגיענו

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

טוֹב מַצְפּוּנוֹ לוֹ, הָיָה עוֹשֶׂה זֶה, עִם חֶלְשַׁת הָאָדָם וְזְעִירוּתוֹ וּמְהִירוּת כְּלוֹת יָמָיו.

וּכְפִי זֶה רָאוּי לַמַּשְׂכִּיל שֶׁיִּהְיֶה בְּמַעֲשֵׂה עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים יִתְעַלֶּה, כְּשֶׁהוּא עוֹשֶׂה מֵהֶם מְאוּמָה. וְהוּא, שֶׁכָּל מַעֲשֶׂה שֶׁהוּא לֵאלֹהִים אֵינֶנּוּ נִמְלָט מֵאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה חֲלָקִים: אֶחָד מֵהֶם, חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת בִּלְבָד, וְהֵם שֶׁכִּוַּנּוּ לְבָאָרָם בַּסֵּפֶר הַזֶּה. וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, (כו)חוֹבוֹת הַגּוּפוֹת וְהַלְּבָבוֹת יַחְדָּו, כְּמוֹ: הַתְּפִלָּה, וְלִמּוּד הַתּוֹרָה, וְהַשֵּׁבַח וְהַתְּהִלָּה לֵאלֹהִים, וְלִמּוּד הַחָכְמָה, וְצַוּוֹת בַּטּוֹב, וְהַזְהִיר מִן הָרָע, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. וְהַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי,

כיצד: ראשית, עליך לדעת, שכל מעשה שהוא לאלהים איננו נמלט - כל פעולה של עבודת ה', בהכרח שהיא נכללת מאחד משלשה חלקים - באחד משלושת ה"חלקים" הבאים של פעולות עבודת ה': אחד מהם - הסוג האחד, חובות הלבבות בלבד - מצוות שקיומן מוטל על הלבבות בלבד, והם שכיונו - והם מכונות "חובות הלבבות" ובכוונתי לבארם בספר הזה.

והחלק [והסוג] השני, חובות הגופות והלבבות יחדיו - מצוות שקיומן תלוי בשילוב הגוף והלב יחדיו, כמו [כגון]: התפילה, ולימוד התורה, ונתינת השבח והתהילה לאלהים, ולימוד החכמה - ולימוד החכמות הנצרכות להבנת התורה, וצוות בטוב, והזהיר מן הרע - והדרכת אחרים לעשות את הטוב והזהרתם להתרחק מן הרע, והדומה לזה - וכיוצא באלה. והחלק [והסוג] השלישי,

עיונים

כו. חובות הגופות והלבבות יחדו וכו' ולימוד התורה. כשעוסק בתורה - כתב ה'חתם סופר' (נדרים פא, א) - יכוין ללמוד לשם ה', שצוה לעסוק בה. ובספר 'נפש החיים' (שער ד' פרק ג') מפרש

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

חוֹבוֹת הָאֲבָרִים בִּלְבָד, אֵין לַלֵּב בָּהֶם שׁוּם הַכְנָסָה, אֶלָּא הַכָּוָנָה לֵאלֹהִים בִּתְחִלַּת הַמַּעֲשֶׂה, כְּסָכָּה וְלוּלָב וְצִיצִית וּמְזוּזָה וּשְׁמִירַת הַשַּׁבָּתוֹת וְהַמּוֹעֲדִים וְהַצְּדָקָה, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה מִמַּה שֶּׁלֹּא יָזִיק הָעוֹשֶׂה אוֹתָם טֵרוּד לִבּוֹ בְּזוּלַת מַעֲשֵׂהוּ.

חובות האברים בלבד - מצוות שקיומן מוטל על האיברים בלבד, **ואין ללב בהם שום הכנסה** - ואין ללב השתתפות בהם, **אלא הכוונה לאלהים בתחילת המעשה** - כל מקומה של הכוונה באותן מצוות בתחילת עשייתן בלבד, אז מחובת הלב לכוון שהוא עושה אותן לשם האלוקים, כגון: מצות **סוכה**, ומצות **לולב**, ומצות **ציצית**, ומצות **מזוזה**, **ושמירת השבתות והמועדים**, ונתינת **הצדקה**, **והדומה לזה** - וכן שאר מצוות הדומות להן. בכולן - **ממה שלא יזיק את העושה אותם טירוד לבו בזולת מעשהו** - הרהורים בדברים אחרים בשעת עשייתן אינם גורעים מערכן, ובלבד שבתחילת עשייתן יכוון לשם שמיים.

ועתה אבאר לך כיצד עליך לקיים את המצוות, כל מצווה לפי סוגה ומהותה.

כאמור, המצוות מן החלק הראשון הן המצוות התלויות בלב.

עיונים

'לשמה' היינו לשם ידיעת התורה. ובספר 'שלום בוניך' כתב שכוונת ה'נפש החיים': לשם שצווני ה' לדעת תורתו [ונראה שזו גם כוונת מהר"א מני (שיח יצחק דף סד:) בשם הקדמת שער המצוות למהרח"ו שכתב: "בעסק התורה אל יחשוב שהוא עוסק בתורה לדעת מה שיש בה, אלא עוסק בתורה לקיים מצות בוראו שצונו לעסוק בתורה", שהרי בהמשך השער מעתיק כל שער ד' מנפש החיים ולא העיר בדבריו. ובר"ן נדרים (סב, א) בד"ה קשרם כתב: "כלומר לא תכוין להנאתך אלא שיהיו שגורים בפיך", ובד"ה לפעלם כתב: "לשם הקב"ה שפעלם וצוה עליהם", הרי שהדברים אחדים]. גם בהקדמה לספר 'אגלי טל' מפורש שאם לא לומד משום ציווי הבורא, אף שלומד לשם תענוג לא חשיב תורה לשמה.

ובספר 'דבר המלך' (מצוה ד') כתב שיכוין בעסק התורה כדי לעשות נחת רוח ליוצרו, וז"ל: "ועיקר לשמה הוא לעשות נחת רוח ליוצרו בלימוד תורתו החביבה אצל הקב"ה". וב'שפת אמת' (פסחים נ, ב) כתב עוד: דבעסק התורה יכוין שלומד כדי לקיים המצוה שילמד.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אַךְ בְּחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת חַיָּב לְהַנּוֹת לִבּוֹ מִמַּחְשְׁבוֹת הָעוֹלָם וְטִרְדּוֹתָיו, וּלְיַחֵד לִבּוֹ וּמַצְפּוּנוֹ לֵאלֹהִים לְבַדּוֹ בְּעֵת הַהִיא, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ עַל אֶחָד מִן הַפְּרוּשִׁים שֶׁהָיָה אוֹמֵר בִּתְפִלָּתוֹ לֵאלֹהִים: אֱלֹהַי, יְגוֹנִי בַּעֲבוּרֶךָ בְּטֵל מִמֶּנִּי הַיְגוֹנוֹת, (כז)וְדַאֲגָתִי מִמְּךָ הַרְחִיקָה מִנַּפְשִׁי הַדְּאָגוֹת. וְכָזֶה

אך בחובות הלבבות - כאשר יעסוק האדם באחת מן המצוות שהן מחובות הלבבות, כלומר, מצווה שקיומה תלוי בלב בלבד, **חייב לפנות לבו ממחשבות העולם וטרדותיו** - עליו להסיח דעתו מכל מחשבה על ענייני העולם הזה ולהסיר מלבו כל טרדה שהיא, **ולייחד לבו ומצפונו לאלהים לבדו בעת ההיא** - כך שבאותה העת כל לבו יהיה פנוי ומיוחד לשם האלוקים בלבד, **כמו שאמרו** [שמסופר] **על אחד מן הפרושים** [הצדיקים] **שהיה אומר בתפילתו לפני האלהים: אלהי, יגוני בעבורך** - היגון שיש בליבי הוא אך ורק למענך, על שאינני עובד אותך כראוי, ויגון זה **ביטל ממני** והסיר מלבי את כל שאר **היגונות** - כי כל מיני הצער האחרים הפכו בעיני לחסרי משמעות, **ודאגתי ממך** - והדאגה שיש לי על שהנני כל כך רחוק ממך, **הרחיקה מנפשי** - הרחיקה ושללה ממני את שאר **הדאגות** - ואיני חש שום דאגה על ענייני העולם. **וכזה** - וכאשר ינהג האדם כך בקיום חובות הלבבות,

עיונים

כז. ודאגתי ממך הרחיקה מנפשי הדאגות. רבי בן ציון במברגר זצ"ל ('גנזי שערי ציון', עמו' קנ"ב) ביאר: טבעו של עולם, דאגה גדולה מגמדת דאגה קטנה, ולפי גודל הדאגה יש בכחה לבטל לגמרי דאגות אחרות. דאגה באופן חיובי לקיום עבודת ה', צריכה להגיע לדרגה שתבטל את דאגות ענייני העולם-הזה, ואם לא כן על כרחך שאינו מעריך נכונה את עבודת ה'.

וכן ראינו בהנהגות גדולי ישראל, שמסוגלים הם לעסוק בכל הענינים הגשמיים וכיו"ב, ועם כל זאת אין הדבר מבטל אותם מלהיות מונחים בתורה ועבודה, והטעם משום שכח תורתם כל כך חזק, עד כי דאגתם עבור התורה מבטלת מהם דאגות אחרות.

ומלבד הסימן שבזה למעלת דרגתו בעבודת ה', הרי יש בזה חיוב משום שלא תופרע ממנו עבודת ה', והיינו מעלת "מנוחת הנפש", שבלא מנוחת הנפש לא ישיג שלמות בעבודת ה', שאם לא תתבטלנה הדאגות האחרות, על כרחך יבטלו הדאגות את עבודת ה'.

"ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" (שמות כ, ט). פירש רש"י בשם המכילתא, כשתבא

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

יְקַבֵּל הָאֱלֹהִים מַעֲשֵׂהוּ וְיִרְצֵהוּ. וּבְכְמוֹתָם יִתָּכֵן מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש הַשָּׁנָה כח, ב): **מִצְוֹת צְרִיכוֹת כַּוָּנָה.**

וְאִם יִתְעַסֵּק בְּמַעֲשֶׂה מֵחוּבוֹת הַלְּבָבוֹת וְהָאֵבָרִים יַחְדָּו, (כח)כִּתְפִלָּה וּכְשֶׁבַח לֵאלֹהִים יִתְבָּרֵךְ,

יקבל האלהים מעשהו - את מעשיו וירצהו - ויהיה מרוצה ממנו. **וככמותם ייתכן** - ולמצוות אלו וכיוצא בהן אפשר לייחס את **מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ראש השנה כח, ב): מצוות צריכות כוונה** - כלומר, יש לעשות את המצוות לשם מצווה, ואין יוצאים ידי חובה בקיום מעשה המצוות בלבד בלא כוונה לשם מצווה.

החלק השני כולל מצוות התלויות בלב האדם ובאבריו יחדיו.

ואם יתעסק במעשה - וכאשר יעסוק האדם במצווה שהיא **מחובות הלבבות והאברים יחדיו** - שקיומם תלוי בפעולת האברים בשילוב כוונת הלב, **כתפילה וכשבח** - כמו התפילה ומתן השבח **לאלהים יתברך,**

עיונים

שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה, שלא תהרהר אחר מלאכה. "ויום השביעי שבת לה' אלהיך", לא יתכן לקיים את יום השביעי כשבת לה' אלהיך, אם לא שיגיע לכלל שתהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה, לפי שדאגת מלאכתך תבטל את מנוחת הנפש של קיום השבת. ודאגת קיום השבת גופה, תבטל את דאגת קיום המלאכה, כאילו כל מלאכתך עשויה ואינך דואג עליה. זאת העבודה בכל עבודת ה' ביחס לטרדות העולם-הזה, אמנם לכל הפחות צריך שדאגתו מפני עבירה, תגבר על שאר דאגות עולם-הזה, על דרך משל: אדם הנצרך לפנות לחבירו לצורך בקשת הלואה, אמנם חושש שבהפגשו עם חבירו יכשל באיסור לשון הרע, יבחון את עצמו אם דאגת ההלואה מסירה ממנו את דאגת העבירה, או דאגת העבירה מסירה ממנו את דאגת ההלואה. עכ"ד.

כח. כתפילה. חז"ל דרשו (תענית ב, א): "לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבם" איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה. נמצא שמהותה של תפילה היא עבודת הלב, דהיינו כוונה. ובאמת זה מרומז בשמה - תפילה - כמו שכתב האבודרהם (עמ' צ"ג) כי "תפלה" בגימטריא "בכונת הלב" וגם בגימטריא "עבודת לב", עכ"ל. המהר"ל בבאר הגולה (באר ד' עמ' נ"ב) כתב דנקראת "תפלה", מלשון פלל כמו שפירש רש"י (בראשית מח, יא) שהוא לשון מחשבה, כי תפילה צריכה כוונה ומחשבה. וכתב הארחות חיים (מר' אהרן הכהן מלוניל, הל' תפלה אות ל"ז) שכל

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

יְכַפֶּה גּוּפוֹ מִכָּל מַעֲשֵׂי הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, וְיַכֵּנֶה לִבּוֹ מִכָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת הַמַּטְרִידוֹת אוֹתוֹ מֵעַנְיַן הַתְּפִלָּה, אַחַר שֶׁיְּנַקֶּה עַצְמוֹ וְיִרְחַץ מִכָּל הַטִּנּוּפִין וְהַלְכְלוּכִין וְיִרְחַק מִכָּל רֵיחַ רָע וְהַדּוֹמֶה לָזֶה.

יפנה גופו מכל מעשי העולם הזה והעולם הבא, ויפנה לבו מכל המחשבות המטרידות אותו מענין התפילה, אחר שינקה עצמו וירחץ מכל הטינופין והלכלוכין וירחק מכל ריח רע והדומה לזה - תחילה עליו לנקות ולרחוץ את גופו מכל טינוף ולכלוך, ולהתרחק מכל ריח רע וכדומה, ואחר כך ישבית את גופו מכל פעולה שהיא, בין אם נועדה לתועלת העולם הזה ובין אם היא מכוונת

עיונים

תפילה שאינה בכוונה אינה תפילה, עכ"ל. וכן כתב ה'לב אליהו' (ח"ג עמ' קכ"ט) בביאור הגמרא הנ"ל, שאם אדם מתפלל בפה בלבד לא נכנס בסוג עבודת התפילה כלל כי כל עבודתה רק בלב. אמנם הדברים יותר חמורים כמבואר בספר חרדים (עמ' ס') וז"ל: [מצות עשה מן התורה] להתפלל בכל יום בכוונת הלב, שנאמר 'ואותו תעבוד' וכתיב 'ולעבדו בכל לבבכם', אף-על-פי שהיא מצוה כוללת כל תרי"ג מצוות שעבדיו אנחנו וכו', מכל מקום מפי השמועה למדו דיש כאן מצוה פרטית זהו שאמרו בספרי איזו היא עבודה שבלב זו תפלה וכו' ומנאה הסמ"ק עם המצוות התלויות בלב כיון שהקב"ה תלאה בלב, ואם לא כיוון בה לא יצא ידי חובתו ועונשו גדול מאוד כדכתב רשב"י פרשת פקודי: "כד קריב קמי מאריה וצלי צלותיה ולא חייש על יקרא דמאריה טב ליה דלא אברי וקב"ה אמר כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו", וישעיה הנביא אמר (כט, יג) 'יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחוק ממני לכן הנני יוסיף להפליא' וגו' ומירי במתפלל בלי כוונה כדפירש רד"ק, עכ"ל !!

כתב ה'אור זרוע' (סי' ק"ב), וז"ל: צריך אדם לדחוק עצמו כדי שיוכל לכוין ואם אינו דוחק עצמו כדי שיוכל לכוין עבירה היא בידו ומוטב לו שלא התפלל, עכ"ל! וכתב העקידה (שער נ"ח דף יח:) וז"ל: [מי] שירצה להתפלל ולא יחוש לכוונת התפילה אלא שסובר שהסגולה דבקה בדיבורים או בקביעות השעה לא בכוונת המשמיע והשומע, הנה הוא רשע נפרד בפני עצמו, לא רשע של כפירה ולא רשע של עצלה, אלא רשע שבוש ובלבול הדעת והוא מגונה מאד, עכ"ל. ו'הסדר היום' (עמ' ל"ה) כתב: תפילה בלא כוונה אינה מועלת דבר, אדרבא מזכיר יותר עוונותיו, עכ"ל! ואמר הגר"א קוטלר זצ"ל ('משנת רבי אהרן' ח"א עמ' ק"ב): זולת החיוב להתחזק בתפילה הרי הזלזול בתפילה הוא חטא ועוון פלילי שזהו ח"ו זלזול בכבודו של מקום ובועט בטובתו שהרשהו לעמוד לפניו, עכ"ל!

וְאַחַר כָּךְ יַעֲלֶה עַל לִבּוֹ, אֶל מִי מְכַוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ, וּמַה מְּבַקֵּשׁ בָּהּ, וּבְמַה מְדַבֵּר לִפְנֵי בוֹרְאוֹ מִמִּלּוֹת הַתְּפִלָּה וְעִנְיָנָהּ.

וְדַע, כִּי הַמִּלּוֹת תִּהְיֶינָה בַּלָּשׁוֹן כַּקְלִיפָּה,
(כט)**וְהָעִיּוּן בַּמִּלּוֹת כַּלֵּב, וְהַתְּפִלָּה כַּגּוּף,**

בשפתיו ועורך שיח לפני הבורא [כלומר, על האדם להתבונן בשעת התפילה בשלושה דברים: א. בעובדה שבתפילתו הוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. ב. בעובדה שבתפילתו הוא מבקש מבוראו את כל צרכיו, פרנסתו ובריאותו, וביד ה' לתת לו אותם או למנוע ממנו. ג. בכך שבתפילתו עליו לבטא את מילות התפילה באופן ראוי, ולהשיג את מטרת התפילה, היינו להגיע לכלות הנפש לבורא, להיכנע לפניו ולרומם ולשבח אותו (עפ"י מרפא לנפש)].

ודע, כי המלות תהיינה בלשון - מילות התפילה שהאדם מבטא בלשונו הריהן **כקליפה** - כמו הקליפה של הפרי, **והעיון כמלות כלב** - והעיון והכוונה במילים אלה נמשלים לפרי עצמו, ובדימוי נוסף ניתן לומר שאמירת **התפילה** היא **כמו גוף** האדם,

עיונים

כט. והעיון כמלות כלב. במסכת ברכות (לא, א): "תנו רבנן, המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים", ומפרש שם תלמידי רבינו יונה: "כלומר שיכוין לבו לאמירת המלות שידע מהו אומר". עכ"ל. ומזה שפירשו כן, משמע שפירוש המלות היא הכוונה העיקרית בתפילה. וכן כתב להדיא הסמ"ק (סי' י"א), וז"ל: איזוהי עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה בכוונה וכו' ומה היא הכוונה שאמרנו שיחשוב בכל תיבה פירושה, עכ"ל. ולשון ה'עקידת יצחק' (שער נ"ח דף יג:) דתפילה בלא כוונה, דהיינו פירוש המלות, "הוא כגוף בלא נשמה". וכמו שאדם בלי נשמה אינו אדם, כך תפילה בלי כוונה אינה תפילה!

הרי מבואר שהכוונה העיקרית בתפילה היא פירוש המלות. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' צ"ח סע' א'): "המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו". ולפי זה כתב ה'משנה ברורה' (סי' ק"א סק"ב): "מה נכון מאוד להמונים שילמדו פירוש המלות של כל התפלה", עכ"ל.

לתועלת העולם הבא, ויסיר מליבו כל מחשבה המטרידה אותו מתפילתו. **ואחר כך יעלה על לבו** - ישיב אל לבו, **אל מי מכוין בתפילתו** - לפני מי הוא פונה בתפילתו, **ומה** הוא **מבקש בה, ובמה מדבר לפני בוראו ממילות התפילה וענינה** - וישים לב למילות התפילה שהוא מוציא

וְהָעִיּוּן כְּרוּחַ. וּכְשֶׁיִּתְפַּלֵּל הַמִּתְפַּלֵּל בְּלְשׁוֹנוֹ, **וְלִבּוֹ טָרוּד בְּזוּלַת עִנְיַן הַתְּפִלָּה, תִּהְיֶה תְּפִלָּתוֹ גּוּף בְּלֹא רוּחַ וּקְלִפָּה בְּלֹא לֵב, מִפְּנֵי שֶׁגּוּפוֹ נִמְצָא וְלִבּוֹ בַּל עִמּוֹ עֵת תְּפִלָּתוֹ, וּבְכָמוֹהוּ אָמַר הַכָּתוּב** (יְשַׁעְיָה כט, יג)**: יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו**

והעיון כרוח - והכוונה בתפילה דומה לנשמה. **וכשיתפלל** - ולכן האדם **המתפלל בלשונו** ומבטא את המילים בלא כוונה, ובשעת התפילה **לבו טרוד בזולת ענין התפילה** - והוא מהרהר בלבו בעניינים אחרים, **תהיה תפילתו כגוף בלא רוח** - כגוף ללא נשמה וכקליפה **בלא לב** - וכקליפה ללא הפרי שהוא העיקר, **מפני שרק גופו נמצא** ומשתתף בתפילתו **ולבו בל עמו** - לבו רחוק **בעת תפילתו, ובכמוהו** - ועל המתפלל באופן זה **אמר הכתוב** (ישעיה כט, יג)**: 'יען כי נגש העם הזה לעבוד את ה', רק בפיו ובשפתיו**

עיונים

ובהקדמה לספר 'עולת תמיד' (הרב הומינר) כתב: הגד נא אחי, כשתבוא למעלה ותעמוד לדין ישאלוך הלא כמה אלפי פעמים התפללת בחייך אמור נא מה הפירוש של 'משליך קרחו כפתים' וכו' וכיו"ב בשאר מקומות התפילה, ואם לא תדע להשיב מה תעשה הלא תשאר עומד בבושה וכלימה שאין לשער גודל הבושה והצער שיש בזה חוץ מהעונשים שיתנו לך ויתבעו ממך בטענת שגגת תלמוד עולה זדון, עכ"ל!!

דבר נורא כתב רבינו בחיי "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" (שמות כ, כ): יש לפרש "לא תעשון אתי" כשאתם עומדים בתפילה אתי, לא תחשבו בכסף וזהב עמכם, שאם תעשו כן, מעלה אני עליכם כאילו עשיתם "אלהי כסף ואלהי זהב"!

ומאידך, מצינו בחז"ל על מעלת תפילה בכוונה ושכרה: בירושלמי ברכות (פ"ה ה"ה) אמר רבי שמואל בר נחמני, אם כוונת את לבך בתפילה תהא מבושר שנשמעה תפלתך ומה טעם 'תכין לבם תקשיב אזנך'. וכמו כן איתא בדברים רבה (פ"ב אות א') אבא שאול אומר זה סימן לתפילה אם כוון אדם לבו לתפילה יהא מובטח שתפלתו נשמעת.

ולא זו בלבד, אלא הוא מקבל שכר עצום על זה כמבואר בשבת (קכז, א) אמר ר' יוסי אמר ר' יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהם בעולם-הזה והקרן קיימת לו לעולם-הבא ואלו הן וכו' ועיון תפילה. ופירש רש"י שם (וכן תוספות שם קיח, ב ד"ה עיון) ד'עיון תפילה' היינו לכוין בתפילתו - ולזה מקבל שכר בעולם-הזה ובעולם-הבא!!

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

כְּבְדוּנִי וְלִבּוֹ רָחַק מִמֶּנִּי.

וּמְשָׁלוֹ זֶה עוֹד לְעֶבֶד שֶׁבָּא אֲדוֹנָיו לְבֵיתוֹ, **וְצִוָּה אִשְׁתּוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ לְכַבְּדוֹ וְלַעֲשׂוֹת כָּל אוֹדוֹתָיו, וְהָלַךְ לוֹ הוּא, וְהִתְעַסֵּק בְּשִׂמְחָה וּבְשְׂחוֹק, וְנִמְנַע מֵעֲבֹד אוֹתוֹ בְּעַצְמוֹ, וּמֵהִשְׁתַּדֵּל בְּכִבּוּדוֹ, וְלַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהָיָה רָאוּי לוֹ. וְקָצַף עָלָיו אֲדוֹנָיו, וְלֹא קִבֵּל כִּבּוּדוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ, וְהֵשִׁיב הַכֹּל בְּפָנָיו. וְכֵן** (ל)**הַמִּתְפַּלֵּל, כְּשֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ וּמַצְפּוּנוֹ**

כבדוני כלפי חוץ, אבל ולבו רחק ממני' - לא האמינו בה' בתוך תוכם ולא עבדו אותו באמת.

ומשלו זה עוד - משל נוסף נאמר על המתפלל ללא כוונת הלב; דומה הוא לעבד שבא אדוניו להתארח בביתו, ובמקום שיעמוד העבד לפני רבו לשמשו באופן שיבטא את הכבוד שהוא רוחש כלפיו, ציוה העבד לאשתו ובני ביתו לכבדו - והפקיד בידם את תפקיד האירוח ולעשות כל אודותיו - ולדאוג לו לכל צרכיו, והלך לו הוא - והוא, העבד עצמו, הלך מביתו, והתעסק בשמחה ובשחוק - והתעסק בשעשועים ובמשחק, ונמנע מעבוד אותו - ולא שירת את אדונו בעצמו, ומהשתדל בכבודו - ולא עסק בכבודו, ולעשות מה שהיה ראוי לו - ולא דאג לצרכיו כפי שהיה ראוי שיעשה. וקצף עליו אדוניו - כאשר ראה אדוניו כל זאת, כעס עליו, ולא קיבל כבודו ועבודתו - ולא קיבל את הכבוד ואת השירות של בני ביתו, והשיב הכל בפניו - ודחה כל זאת מעם פניו. וכן הוא גם האדם המתפלל, כשיהיה לבו ומצפונו

עיונים

ל. **המתפלל כשיהיה לבו ומצפונו ריק מענין התפילה לא יקבל האל ממנו תפלת אבריו ותנועת לשונו.** הנה אף שעיקר מעלת התפילה הוא הכוונה, מכל מקום פסק השו"ע שהכוונה לעיכובא נאמרה רק בפסוק ראשון של קריאת שמע ובברכה ראשונה של שמונה עשרה, שבהם אם לא כיוון לא יצא ידי חובתו באמירת מילים גרידא (עיין שו"ע סי' ס' סעיף ה' וסימן ק"א מ"ב סק"ד), אבל בשאר התפילה אף שבוודאי מחוייב לכוון לכתחילה כמבואר להדיא בשו"ע ריש סי' ק"א שכתב: המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות ואם אינו יכול וכו', מכל מקום בדיעבד אם לא כיוון יצא ידי חובתו באמירת המילים.

וכתב ה'שבלי לקט' (ענין התפילה אות י"ז) בשם הר"ר יעקב מגוירציבורק, וז"ל: "אף-על-פי

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

ריק מענין התפילה - אם לבו ופנימיותו אינם שותפים עמו בתפילתו, **לא יקבל האל ממנו תפילת אבריו** - וידחה את התפילה הנערכת רק באיבריו **ובתנועת לשונו.**

רֵיק מֵעִנְיַן הַתְּפִלָּה, לֹא יְקַבֵּל הָאֵל מִמֶּנּוּ תְּפִלַּת אֵבָרָיו וּתְנוּעַת לְשׁוֹנוֹ.

הלא תראה - הבט נא על מה **שאנו אומרים בסוף תפילתנו** - בבקשה הנאמרת בסיום תפילת שמונה עשרה: "**יהיו לרצון** - יהי לנחת רוח לך **אמרי פי** - מה שהזכרתי בתפילתי **והגיון לבי** - וגם מה שחשבתי בלבי ולא יכולתי להוציא בפי יעלה לרצון **לפניך". וכשיהיה האדם חושב** - ואם האדם מהרהר בשעת התפילה **בשום דבר מדברי העולם** - בכל דבר שהוא מענייני העולם,

הֲלֹא תִּרְאֶה מַה שֶּׁאָנוּ אוֹמְרִים בְּסוֹף תְּפִלָּתֵנוּ: **יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ. וּכְשֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חוֹשֵׁב בְּשׁוּם דָּבָר מִדִּבְרֵי הָעוֹלָם,**

עיונים

שכמה פעמים האדם מתפלל ואינו מכוון, יש לומר שיצא ידי חובתו למאן-דאמר 'תפילות כנגד תמידין תקנום', דאמרינן בתחילת מסכת זבחים 'כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה', ומוכח משם שאם נזבחו בסתמא כשרין ועלו לבעלים לשם חובה, הכי נמי בתפילה יש לומר דאינו מתכוין הוי ליה כסתמא ויצא ידי חובתו" עכ"ל. [ועיין שם דודאי המתפלל בכוונה, טפי עדיף והוי מצוה מן המובחר ומובטח לו שאין תפלתו חוזרת ריקם]. וכעין זה מובא ב'כתר ראש' בשם רבי חיים מוואלאז'ין זצ"ל (אות כ"ב) שתפלה בלא כוונה הוא כגוף בלא נפש, אבל בכל זאת נחשבת למנחה שאין לה נפש [ומוסיף שם שתפילה בכוונה נחשבת לקרבן תמיד].

כתב המבי"ט ('בית אלהים' שער התפלה פרק ג' סוף ד"ה מצות) [לגבי ברכת 'שמע קולנו' שבסוף הברכות של הבקשות בתפילת שמונה-עשרה], שגם כשלא כוונו כראוי בתפילתנו, אנו מתפללים שה' יתברך ישמע ה"קול" של תפילתנו. וכן בחתימת הברכה (בנוסח ספרד) "כי אתה שומע תפילת כל פה", שאפילו התפילה שהיא מן השפה ולחוץ שאינה בכוונה, אתה שומע אותה ברחמיך הרבים כיון שאין אנו יודעים לכוון, וכמו שכתוב (תהלים סה, ג) "שומע תפילה עדיך כל בשר יבאו", כי מצד שהוא שומע קול התפילה גם בלי כוונה, עדיו כל בשר יבואו, אותם שהם קרובים יותר לעניני עולם-הזה והם מכונים 'בשר', יבואו אליו להתפלל.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

בַּמֶּתֶר אוֹ בָּאָסוּר, וְאַחַר כָּךְ יַחְתֹּם תְּפִלָּתוֹ וְיֹאמַר "וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ", הֲלֹא זֶה גְּנַאי גָּדוֹל, שֶׁיִּטְעַן שֶׁדִּבֵּר עִם אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ וּבְמַצְפּוּנוֹ, וְלִבּוֹ בַּל עִמּוֹ, וְשָׁאַל מִמֶּנּוּ אַחַר כָּךְ לְקַבֵּל אוֹתָהּ וְלִרְצוֹת בָּהּ מִמֶּנּוּ, וְדוֹמֶה הוּא לְמִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (יְשַׁעְיָה נח, ב): כְּגוֹי אֲשֶׁר צְדָקָה עָשָׂה.

וְאָמְרוּ חֶכְמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בְּרָכוֹת ל, ב): יָמֹד אָדָם עַצְמוֹ, אִם יָכוֹל לְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ יִתְפַּלֵּל, וְאִם לָאו אַל יִתְפַּלֵּל. וְאָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בְּשָׁעַת פְּטִירָתוֹ בְּכָלָל מַה שֶּׁצִּוָּה בּוֹ לְתַלְמִידָיו (בְּרָכוֹת כח, ב): וּכְשֶׁאַתֶּם מִתְפַּלְּלִים דְּעוּ לִפְנֵי מִי

ביושר לבב

במותר או באסור - בין אם הוא דבר שמותר להרהר בו ובין דבר אסור, ואחר כך יחתום [יסיים] תפילתו ויאמר [ואומר] "והגיון לבי לפניך", הלא יהיה זה גנאי גדול בעבורו, משום שיטען - שהוא מצהיר בפיו שדיבר עם אלהיו בלבו ובמצפונו, ולבו בל עמו - בעוד שלבו לא היה עמו, ושאל ממנו אחר כך לקבל אותה ולרצות בה ממנו - ועוד הוא מבקש מה' אחר כך שיקבל את תפילתו וירצה בה, ודומה הוא למי שנאמר בו - והוא דומה למי שנאמר עליו (ישעיה נח, ב): 'כגוי אשר צדקה עשה' - בפסוק זה נאמר: "ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון, כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב, ישאלוני משפט צדק קרבת אלקים יחפצון", כלומר, בדברי ישעיהו הנביא מוכיח הקב"ה את בני ישראל על שהם מראים עצמם כצדיקים, ובכל יום מתפללים אליו ומבקשים לדעת את תורתו, כאילו היו גוי העושה צדקה בכל עת, גוי שלא עזב את משפט אלהיו, בעוד שכל דבריהם הם מן השפה ולחוץ ולבם בל עמם (עפ"י רש"י ומצודת דוד).

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (ברכות ל, ב): לעולם ימוד [יאמוד] אדם את עצמו לפני עומדו להתפלל תפילת שמונה-עשרה, אם יכול לכוין את לבו - יתפלל, ואם לאו - ואם הוא משער שלא יוכל לכוון לבו אפילו בברכה הראשונה של שמונה-עשרה – אל יתפלל כלל, עד שתיישב דעתו וידע שיוכל לכוון לכל הפחות בברכה זו (מ"ב ק"א, ג). ואמר רבי אליעזר בשעת פטירתו בכלל מה שציוה בו לתלמידיו - בשעת פטירתו כלל רבי אליעזר בצוואתו לתלמידיו את ההוראה (ברכות כח, ב): וכשאתם מתפללים, דעו לפני מי

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

אתם מתפללים - כדי שתתפללו ביראה ובכוונה (רש"י). ואמר הכתוב (עמוס ד, יב): 'הכון לקראת אלהיך ישראל' - צריך האדם להכין את עצמו לתפילה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, יג): כשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע - כחובה המוטלת עליך וכעול שברצונך להיפטר ממנו, אלא עשה תפילתך כבקשת רחמים ותחנונים לפני המקום. ויונה הנביא אמר (יונה ב, ח): 'בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפילתי' - כשהייתה נפשי מעונה, זכרתי את ה' להתפלל לפניו (מצודת דוד), ועוד נאמר (איכה ג, מא): 'נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים' - נכוון את לבנו להיות עם כפות ידינו הנשואות כלפי מעלה בתפילה [כלומר, כשם

וְאָמַר הַכָּתוּב (עָמוֹס ד, יב): הָכוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ב, יג): (לא)אַל תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קֶבַע אֶלָּא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְאָמַר (יוֹנָה ב, ח): בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי, וְאָמַר (אֵיכָה ג, מא): נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפָּיִם אֶל אֵל בַּשָּׁמָיִם.

עיונים

לא. אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום. במסכת ברכות (כט, ב) מבארת הגמרא מה הכוונה 'קבע', "רבנן אמרי, כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים". פירש רש"י (ד"ה שאינו, לפי הגהת הב"ח בדברי רש"י) שאינו יכול לכוין את לבו לשאול צרכיו.

המשנה באבות (ב, יג) לומדת ענין זה ד'אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום', מפסוק שנאמר (יואל ב, יג): 'כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד וניחם על הרעה'. וצריך ביאור, כיצד מוכח מפסוק זה שהתפילה צריכה להיאמר בדרך רחמים ותחנונים. ה'חתם סופר' (ויקרא עמוד קכה) הוסיף להקשות, מדוע נדרשת המשנה להביא ראיה מפסוק לדבר שהשכל מחייבו. ומבאר, שבפשטות אין מובן מה התועלת בתפילה, וכי הקב"ה כבן אדם להתנחם ולהתפייס בתחנונים, לולא זה שציוונו על התפילה בפסוק 'ולעבדו בכל לבבכם' (דברים יא, יג), היינו אומרים שמצות התפילה היא כשאר החוקים, וממילא אינה צריכה שתהיה רחמים ותחנונים לפני המקום, שהרי אין הכוונה לשנות מדעתו של הקב"ה, אלא לקיים את המצוה שציוונו להתפלל. וכדי להישמר ממחשבה זו בא רבי שמעון והזהיר 'אל תעש תפילתך קבע כי אם רחמים', כי באמת הקב"ה מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים, והביא ראיה ממה שכתוב 'וניחם על הרעה', ואף שדבר זה אינו מובן בשכלינו, מכל-מקום זוהי האמת.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְרָאוּי לְךָ, אָחִי, שֶׁתֵּדַע, כִּי כַּוָּנָתֵנוּ בַּתְּפִלָּה אֵינָהּ כִּי אִם (לב)כְּלוּת הַנֶּפֶשׁ אֶל הָאֱלֹהִים וּכְנִיעָתָהּ לְפָנָיו, עִם רוֹמְמוּתָהּ לְבוֹרְאָהּ, וְשִׁבְחָהּ וְהוֹדָאָתָהּ לִשְׁמוֹ, וְהַשְׁלֶכֶת כָּל יְהָבֶיהָ עָלָיו.

שאדם נושא את כפיו למעלה בתפילתו, כן יהיה לבו מכוון בתפילה, ובשעת התפילה תהיינה מחשבות לבו משולבות עם תנועות אבריו וגופו (עיין מסכת תענית ח, א)].

וראוי לך, אחי, שתדע, כי כוונתנו ותכלית מטרתנו **בתפילה, אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים** - מטרת התפילה היא התייחדות הנפש והבעת געגועיה לפני השם יתברך, **וכניעתה לפניו** - הבעה של תאווה והשתוקקות לאלוקים וכניעה לפניו, **עם רוממותה לבוראה** - עם ביטוי של רוממות לבורא, **ושבח והודאתה לשמו** - ומתן שבח והודיה לשמו על כל טובותיו, **והשלכת כל יהביה עליו** - והשלכת כל משא צרכיה ודאגותיה עליו - זו תכלית התפילה.

עיונים

לב. כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו. רבינו מגדיר את מהות התפילה בב' יסודות: א. "כלות הנפש אל האלוקים", ב. "כניעתה לפניו". מהות התפילה שהיא "כלות הנפש אל האלוקים", היינו שממש צריך לתת את נפשו בעמדו בתפילה לאלוקים. בספר 'שפתי חיים' (מידות ועבודת ה', ח"ב עמ' קעו) ביאר ענין זה: נאמר בפסוק: "ואשפוך את נפשי לפני השם" (שמואל-א' א, טו), תפילה היא ענין של שפיכת הנפש. וזה מה שה'חובת הלבבות' מגדיר את התפילה "כלות הנפש אל האלוקים". מה פירוש שפיכת הנפש? היינו שאדם רוצה בכל נפשו להתקרב אל הקב"ה, כפי שדוד המלך אמר "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות השם" (תהלים פד, ג). לדוגמא אדם ששואף לדבר מסויים בצורה חזקה אומרים עליו שהנפש שלו יוצאת להשיג את המבוקש, או כפי שאומרים 'מסר את נפשו עבור ענין זה'. "נפש" הוא גם-כן מלשון "רצון" "אם יש את נפשכם" (בראשית כג, ח) כתב רש"י "נפשכם - רצונכם". כלומר, השאיפות והרצונות של האדם אינם באים מהגוף אלא מהנפש, לכן אם יש את נפשכם היינו שזהו הרצון שלכם. וכלות הנפש בתפילה היינו, ששאיפת האדם בתפילה תהיה להתקרבות אל הקב"ה. אמנם יש בזה מדרגות שונות עד כמה השאיפה להתקרב אל הקב"ה, על-כל-פנים מהות התפילה צריכה להיות מתוך רצון להתקרב אל הקב"ה.

היסוד השני בתפילה היא "הכניעה לפניו", ההסבר של 'הכניעה בתפילה' שזהו הענין שאנו מפרטים את צרכינו ובקשתנו בתפילה, כדי שנתבטל לפניו ונבהיר לעצמנו עד כמה אנו זקוקים בכל פרט ופרט להשפעה מהשי"ת. המהר"ל ('נתיבות עולם' נתיב העבודה פ"א) כתב שהתפילה

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּלְפִי שֶׁהָיָה כָּבֵד עַל הַנֶּפֶשׁ לִזְכֹּר כָּל זֶה בְּלִי חִבּוּר וְסֵדֶר, סִדְּרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָעִנְיָנִים שֶׁצְּרִיכִים לָהֶם רֹב כִּתּוֹת בְּנֵי אָדָם, הַנִּרְאֶה חֶסְרוֹנָם בָּהֶם אֶל הָאֱלֹהִים וּכְנִיעָתָם בַּעֲבוּרָם, וְהֵם עִנְיְנֵי הַתְּפִלָּה עַל סֵדֶר וְתִקּוּן,

ולפי שהיה כבד על הנפש לזכור כל זה בלי חיבור וסדר - ורק מפני שקשה לנפש לזכור את כל הפרטים הכלולים בתפילה ללא חיבור מסודר, לכן **סידרו** לנו **רבותינו** אנשי כנסת הגדולה **זכרונם לברכה** את נוסח התפילה שכלולים בו **הענינים שצריכים להם רוב כיתות בני אדם** - הצרכים שרוב בני האדם זקוקים להם לגופם ונפשם, **הנראה חסרונם בהם אל האלהים** - ומפני שחייהם תלויים בסיפוק צרכים אלו ואין הם יכולים למלא חסרונם בעצמם, הרי שבעצם פנייתם לה' ניכר שהם תלויים בחסדי האל, **ובבקשת צורכיהם מהבורא באה לביטוי כניעתם בעבורם** - הם מרגישים תלויים בבורא, ומבטאים את כניעתם כלפיו, **והם עניני התפילה** - ודברים אלה כלולים בנוסח התפילה **על סדר ותיקון** - בסדר נכון,

עיונים

נקראת 'עבדות'. כלומר, למרות שתפילה היא בקשה מהשי"ת, ועבד, אדרבה עושה רצון אדוניו ללא בקשת דבר מרבו? מכל מקום עצם הבקשה מהשי"ת היא העבדות. כלומר, ההכרה של האדם שהוא מצד עצמו לית ליה מגרמיה כלום וכל מה שיש לו בכל עת ורגע הכל הוא מהקב"ה, זה מביא אותו להתבטלות גמורה וכניעה לפני השי"ת. וזוהי עבודה קשה של ה'כניעה לפניו' להכיר בכל פרט ופרט שאין לו מעצמו כלום אלא כל צרכיו הם מתנה גמורה בחן וחסד מה' יתברך.

"כלות הנפש אל האלוקים וכניעתה לפניו", ב' ענינים אלו הם קשורים זה בזה, כלומר הכניעה מביאה את האדם להתבטלות גמורה לפניו, ומרגיש את כל תלותו בהקב"ה כשם שהענף כל חיותו וקיומו מהשורש, כל הכניעה היא מביאה אותו לשאיפה להתקרבות אל הקב"ה, כי עד כמה שאדם מרגיש איזה ישות ותלות עצמית, הוא מנתק את עצמו מהקב"ה, לעומת זאת ההתבטלות היא מביאה אותו לקירבה ושאיפה לדביקות בה' יתברך, וזה ההדגשה בדברי חוה"ל "כי כוונתו בתפילה אינה כי אם כלות הנפש אל האלוקים וכניעתה לפניו".

אמנם אלו דברים רמים ונשגבים, והמשימה קשה מאוד כדי להגיע למדרגה זו, אולם בעל חוה"ל מבהיר שזה הוא האופן המעשי של התפילה, וחובתנו לדעת את כוון התפילה להיכן צריך להגיע במדרגת התפילה. עכ"ד. [ועיי"ש עוד בביאור המשך דברי רבינו].

שֶׁתְּקַבֵּל בָּהּ הַנֶּפֶשׁ פְּנֵי בוֹרְאָהּ, וְלֹא תֵבוֹשׁ בְּהִתְנַפְּלָהּ, וְיֵרָאֶה מִמֶּנָּה בְּסַדֵּרָהּ עִנְיְנֵי הַתְּפִלָּה בְּלִבָּהּ הַכְנִיעָה וְהַשְׁפָּלוּת לֵאלֹהִים.

וּלְפִי שֶׁהָיְתָה מַחֲשֶׁבֶת הַלֵּב מִתְהַפֶּכֶת הַרְבֵּה, וְאֵין לָהּ קְיָמָה לְמְהִירוּת עֲבֹר הַהֲרְהוּרִים עַל הַנֶּפֶשׁ, הָיָה קָשֶׁה עָלֶיהָ לְסַדֵּר עִנְיְנֵי הַתְּפִלָּה מֵעַצְמָהּ, תִּקְּנוּ אוֹתָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִלִּים מְתֻקָּנוֹת, (לג) **יְסַדְּרֵם הָאָדָם בִּלְשׁוֹנוֹ, מִפְּנֵי**

האדם בשעת תפילתו הכניעה והענווה לפני השם יתעלה.

כפי שיבואר בהמשך הדברים, עיקרה של התפילה היא כוונת הלב, אולם אין די בכך; יש צורך גם בהבעת התפילה במילים ובדיבור, לפיכך תיקנו אנשי כנסת הגדולה נוסח קבוע לתפילה. בדברים הבאים מבאר רבנו את הצורך להביע את התפילה במילים.

והסיבה לכך שיש צורך לבטא את התפילה בפה היא **לפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת הרבה** - מחשבת הלב חולפת - מקפצת בקלות מעניין לעניין, **ואין לה קיימה** - ואין היא משתהה ומתעכבת באותו העניין **למהירות עבור ההרהורים על הנפש** - מפני שההרהורים עוברים במרוצה בלב האדם, ומסיבה זו **היה קשה עליה** - היה קשה לאדם **לסדר עניני התפילה מעצמה** - לרכז את מחשבותיו בתוכן התפילה לולא היה לו נוסח ולולא הייתה תפילת הלב יצוקה בתבנית של מילים הנאמרות בפה, ולכן **תיקנו** [סידרו] **אותם רבותינו זכרונם לברכה במלים מתוקנות, יסדרם האדם בלשונו** - כשיבטא האדם את תוכן התפילה בלשונו במילים מסודרות, יקל עליו לכוון בתפילתו, **מפני**

עיונים

לג. יסדרם האדם בלשונו. מצינו ביאורים נוספים מדוע המתפלל צריך שיחתוך בשפתיו המילים של התפילה (ברכות לא, א. שו"ע קא, ב), ואין אומרים כי מאחר והקב"ה יודע מחשבות בני אדם, ומחשבה כדיבור לפניו, אם כן יספיק שיחשוב האדם בלבו ובמחשבתו את המילים של התפילה שתקבל בה הנפש פני בוראה - ותפנה בהם בתפילתה אל הבורא, **ולא תבוש בהתנפלה** - ולא יבוש האדם בעת תפילתו [כאשר תפילתו של האדם אינה מסודרת בפיו כראוי, עליו להתבייש על שהוא מדבר עם המלך בדברים מבולבלים ובלתי מסודרים בסדר נכון (מנוח הלבבות)], **ויראה ממנה בסדרה עניני התפילה בלבה, הכניעה והשפלות לאלהים** - ועל ידי כן יהיו ניכרות על

עיונים

מבלי שיוציאם בפיו.

ה'רקנטי' (פרשת וירא עמ' ק"י) מבאר, שכל עניני התחתונים צריכים לצאת בפועל או על ידי מעשה (מצוות מעשיות) או על ידי דיבור (תפילה ותלמוד תורה, ועקימת שפתיו הוי מעשה), ולא די בכוונת הלב בלבד. ומוסיף לבאר (פרשת קדושים ד"ה לא), וז"ל: כבר הודעתיך עוד בסוד הברכות והתפילה כמה גדול כח הדיבור לפעול הן לטוב הן להיפך, כי האותיות ביוצאם מהפה עושות רושם באויר ופעולות למטה.

המהר"ל ('נתיבות עולם' נתיב העבודה פ"ב ד"ה ויש) מבאר, שאף-על-פי שה' יתברך יודע מחשבות, מכל-מקום צריך האדם להתפלל בדיבור ואינו די במחשבה, שהרי תפילה הוא להשלים את האדם מה שהוא חסר ואז ה' יתברך שומע תפילתו ובקשתו, והאדם נחשב אדם מצד הדיבור וזולת זה אינו אדם, וכאשר אין האדם מתפלל ומבקש בדיבור אין כאן מקבל, כי כל מקבל מבקש לקבל מה שחסר, ולכן צריך לבקש חסרונו בדיבור שאז מבקש חסרונו במה שהוא אדם חסר. אבל כאשר מתפלל בלבו בלבד, לא נקרא שמוציא חסרונו מצד שהוא חי מדבר.

רבינו בחיי (במדבר יב, יג) מפרש מה שכתוב (שם) "ויצעק משה אל ה' לאמר", כי התפילה היתה באמירה מוחלטת לא במחשבה, וזהו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות לא, א) 'המתפלל צריך שיחתוך בשפתיו', וטעם החיתוך כדי שיצטייר האותיות ברוח פיו של אדם בקול ורוח ודיבור, ותעלה התפילה מצויירת ברוח לפניו יתברך, עכ"ל.

המבי"ט (שער התפילה פ"ג ד"ה ובענין) מבאר, שלא תושלם הכוונה כהוגן בלתי הדיבור [והיינו כמש"כ ה'חינוך' (מצוה ט"ז) אחר המעשים ימשכו הלבבות. וכעין זה מובא במסילת ישרים (סוף פ"ז) שתנועות החיצוניות מעוררות הפנימיות]. ועוד, שהדיבור מועיל לעמי הארץ שלא מבינים מה שאומרים, ואם לא היה הדיבור לא היו יוצאים ידי תפילה כלל, ואפילו המבינים אי אפשר שיוכלו לכוון בכל עת שמתפללים, ולכן אנו אומרים בסוף הברכות (של הבקשות בתפילת י"ח) 'שמע קולנו', כי גם שלא כוונו כראוי בתפלתינו שישמע קול תפילתנו גם כי הקול הוא בלי כוונה.

בספר 'לקוט הגרשוני' (או"ח סי' ק"א אות ב') מובא מה ששמע בילדותו טעם לחובת תפילה בביטוי שפתיים ולא די בלב, כדי שממנו יראו וכן יעשו אחרים. ובזה מפרשים הפסוק (תהלים קמה, כא) "תהלת ה' ידבר פי", כלומר בדיבור ולא המחשבה, והטעם כדי "ויברך כל בשר שם קדשו לעולם". ומוסיף שם עוד ביאור, שיש לומר שתפילה בלב, אם תבוא במחשבתו מחשבה זרה, אתי מחשבה (זרה) ומבטל מחשבה (של תפילה), מה שאין כן בדיבור לא אתי מחשבה ומבטל דיבור.

ועוד ביאור כתב שם, שבגמרא סוטה (לג, א) מובא שיחיד צריך שיסייעוהו מלאכי השרת בתפילתו, ואם-כן כיון שהמלאכים אינם יודעים מחשבה, כמו שכתוב (דבה"י-ב' ו, ל) "כי אתה לבדך ידעת

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

שֶׁמַּחְשֶׁבֶת הַנֶּפֶשׁ הוֹלֶכֶת אַחַר הַמַּאֲמָר וְנִמְשֶׁכֶת אֶל הַדִּבּוּר.

וְהָיְתָה הַתְּפִלָּה מִלּוֹת וְעִנְיָנִים, וְהַמִּלּוֹת צְרִיכוֹת אֶל הָעִנְיָן, וְהָעִנְיָן אֵינוֹ צָרִיךְ אֶל הַדִּבּוּר, כְּשֶׁאֶפְשָׁר לְסַדְּרוֹ בַּלֵּב, כִּי הוּא עִקַּר כַּוָּנָתֵנוּ, וְעָלָיו מִשְׁעַן מִנְמָתֵנוּ. הֲלֹא תִרְאֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעֵת הַדְּחַק (בְּרָכוֹת כ, ב): בַּעַל קֶרִי מְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ לֹא לְפָנֶיהָ וְלֹא לְאַחֲרֶיהָ. וְהִתִּירוּ לְקַצֵּר בְּעִנְיֵנֵי הַתְּפִלָּה בְּתְפִלָּה קְצָרָה. וְאִלּוּ הָיוּ הַמִּלִּים עִקַּר - כי תוכן התפילה הוא עיקר תכליתנו ומטרתנו, ואליו תשוקתנו. **הלא תראה** - הוכחה לכך שתוכן התפילה הוא העיקר - **מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בעת הדחק** - שבשעת הדחק, בזמן שאין האדם יכול להוציא את המילים בפיו יהרהר בתוכנן בלבו (**ברכות כ, ב**): **בעל קרי מהרהר** קריאת שמע **בלבו** כשמגיע זמן המקרא, ואינו מבטא קריאת שמע בשפתיו [מתקנת עזרא הסופר, אסור לבעל קרי להוציא דברי תורה בשפתיו, אבל חכמים חייבוהו להרהר את שמע]. **ואינו מברך** אפילו בהרהור **לא** את הברכה **שלפניה ולא** את הברכה **שלאחריה**, כיוון שברכות קריאת שמע אינן מן התורה לא הצריכו חכמים לבעל קרי לברכן כלל. וגם מצינו **שהתירו לקצר בעניני התפילה, בתפילה קצרה** - בשעת הדחק התירו להתפלל בנוסח תפילה מקוצר ולהביע את תוכנה במילים קצרות. **ואילו היו** המילים **הוצאת** המילים **בפה עיקר** שמחשבת הנפש הולכת אחר המאמר ונמשכת אל הדיבור - מפני שמחשבות האדם נמשכות אחר אמרי פיו ומתקשרות עם דיבורו. **והיתה התפילה** - נמצא, כי התפילה כוללת בתוכה **מלות ועניינים** - מילים ותוכן, והנה **המלות צריכות אל הענין** - המילים צריכות להיות מכוונות אל התוכן, **והענין אינו צריך אל הדיבור** - אבל התוכן אינו זקוק לאמירת המילים בפה, **כשאפשר לסדרו בלב** - לו היה ניתן להביעו בלב, **כי הוא עיקר כוונתנו ועליו משען מגמתנו**

עיונים

את לבב האדם", אם כן לא תועיל התפילה בלב בלבד, ותפילת ציבור (שאין צריך מלאכי השרת) בלאו הכי אי אפשר בלא דיבור.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

הַתְּפִלָּה, לֹא הָיָה מוּתָר לָנוּ לְקַצְּרָן בְּשׁוּם פָּנִים.

עַל כֵּן (לד)**תַּקֵּן, אָחִי, עֵינֶיךָ תְּפִלָּתְךָ בְּלִבְּךָ וְהַשָּׁוֵהוּ עִם דִּבּוּרֶךָ, וְכַוֵּן בָּהֶם כַּוָּנָה אַחַת לֵאלֹהִים,**

התפילה, לא היה מותר לנו לקצרן בשום פנים - לא היה לנו היתר לקצר בה בשום אופן.

על כן תקן, אחי, עינן תפילתך בלבך - על כן, אחי, תקן את מחשבות לבך בעת התפילה **והשווהו עם דיבורך** - שתהיה מתואמת עם דיבורך, **וכוון בהם כוונה אחת לאלהים** - וכוון את שניהם למטרה אחת: **לאלהים** לבדו,

עיונים

לד. תקן אחי עינן תפילתך בלבך והשווהו עם דיבורך. בעל 'יסוד ושורש העבודה' (שער הקרבן פ"ב) נותן עצה שהתפילה תאמר בד בבד עם המחשבה, על-ידי שיחשוב לפני שמבטא בפיו מה עומד לבקש, וכשחושב קודם לכן את אשר הוא יאמר כעת, הרי מכין את המחשבה יחד עם הפה. אמנם בתחילה זה נראה קצת קשה, אך כשמתרגלים לכך אין הדבר קשה, ובהמשך הזמן המחשבה תהיה מרוכזת צמודה בד בבד עם הדיבור, ועל-ידי עצה זו אין הפה רץ יותר מהר מהמחשבה. ע"כ.

והנה על האדם לידע, כי אף אם לא הצליח לכוון בתפילתו, וגם אם ארע כן בהרבה מתפילותיו, אַל יפול רוחו בשביל כך, אלא ישתדל ביתר שאת ויתר עוז מכאן ואילך לכוון בתפילתו, ובזה יעלה ויתקן את כל התפילות שהתפלל כבר שלא בכוונה, וכפי שמצינו בספרי גדולי האחרונים שכתבו שתפילה אחת בכוונה מעלה עמה ומצילה את כל התפילות שהתפלל שלא בכוונה: בספר "מעם לועז" (בראשית עמ' קכג) מביא מהזוהר הקדוש: יש מלאך ברקיע הממונה על כל התפילות הפסולות שנאמרות בלי כוונת הלב וכו', כולן לוקח המלאך ומחזיקם ברשותו, וממתין אם עושין תשובה ומתפללים יפה בכוונה כראוי בתחנונים, אזי אוסף המלאך את כל שאר התפילות מאוצרו, ומעלה אותן יחד עם אותה התפילה הטובה שנאמרה בכוונה, ומביא את כולן לפני הקב"ה שיקבלן, עכ"ד.

כיוצא בזה, כתב היעב"ץ בשם ספר "שערי אורה" לרבי יוסף גיקטיליא ז"ל (שער ב): אותה תפילה בכוונה כשירה, גוררת עמה כל אותן תפילות פסולות, וכולן נכנסות עמה באגודה אחת לפני ה' יתברך ('סולם בית אל' אות ו').

רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו "יערות דבש" (ח"א דרוש ד) כותב: אם אדם מתפלל בכוונה ובבכי ודמעה, מעלה כל תפילות מכמה שנים אשר סביב נקבצו לו, כי נשארו עומדים ברפיון מבלי עליה, וכעת על-ידי תפילה זו, הם עולים במעלה בית אל... עכ"ל. ועיין עוד בספר "שבט

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּפַנֵּה גּוּפְךָ מִכָּל תְּנוּעוֹתֶיךָ, וּקְשֹׁר חוּשֶׁיךָ וְרַעְיוֹנֶיךָ מֵהִתְעַסֵּק בְּדָבָר מִדִּבְרֵי הָעוֹלָם עִם הַתְּפִלָּה.

הַקְשֵׁה בַּמֶּה שָׁאַתָּה עוֹשֶׂה לְמַלְכְּךָ כְּשֶׁאַתָּה מִתְעַסֵּק בְּהוֹדָאָתוֹ וְשִׁבְחוֹ וְסִפּוּר

ופנה גופך מכל תנועותיך - ותשבית את גופך מכל תנועה, וקשור - ותאסור ותכבול את חושיך ורעיוניך [-והרהוריך] מלהתעסק בדבר מדברי העולם - ואל תעסוק בשום דבר ועניין מענייני העולם בזמן עומדך בתפילה.

כדי לקרב את הדבר לשכלך, הקשה - דמה לעצמך, **במה שאתה עושה למלכך** - כיצד היית נוהג כלפי מלכך, **כשאתה מתעסק בהודאתו ושבחו וסיפור**

עיונים

מוסר" (פרק מא אות ב), וב"קב הישר" (פ"ח) בשם הזוהר הקדוש, ובספר "פלא יועץ" (ערך כוונה) שכתבו כדברים הללו.

ודבר חדש מצאנו בצל"ח (דרשות הצל"ח דרוש כ"ט אות י"ט) וז"ל: ועוד פעם אני מזהיר בזה להתפלל בבית הכנסת דוקא, ובמקום רינה של הציבור שם תהיה תפילה, כי אף הגדול שבגדולים לא יתפאר שיהיו כל תפילותיו בכוונה, והנה מי שמתפלל בלי כוונה תפילתו הוא פסולי המוקדשין, ואם אחר-כך מכוון בתפילה אחרת הוא מעלה גם תפילה זו למעלה, אמנם שתקובל תפילה זו הפסולה תוך הכשירות, הוא דוקא אם היתה בבית הכנסת, כי אומר אני שתפילה זו יש לה דין קרבן שנפסל במחשבה שאם עלה לא ירד, אמנם מבואר במשנה (זבחים פד, א) דוקא שפסולו היה בקודש שכל שפסולו בקודש הקודש מקבלו וכל שאין פסולו בקודש אין הקודש מקבלו, ואז (ר"ל וא"כ) דוקא אם תפילתו היתה בקודש היינו בבית הכנסת, הקודש מקבלו. עכ"ל. דבר נוסף מצינו שכתב ה"יערות דבש" (שם) בגודל מעלת תפילה בכוונה, וז"ל: ובדוק ומנוסה אם יתפלל אדם שחרית וקריאת שמע בכוונה, שבו ביום יזכה לדבר מצוה ויצליח בעסקיו ואף שלשעה יחשוב שאינו, בסופו ימצא שכן הוא, ואין צריך לומר שיצליח בו ביום בתורה, ומצוה גוררת מצוה, וכן להיפך, אוי לי על שברי בעת שאיני מתפלל בכוונה כראוי, כל היום אין שמועתי בתורה מכוונת וקרעים אלביש, ולהיפך, אם אזעק ואשוע לה' מקירות לבבי בתפילה לחנני דעה כי דלותי עד מאד בעו"ה, אף הוא ירחם עלי להאיר עיני בתורתו.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

טוּבוֹתָיו, עִם סִכְלוּתוֹ בְּמַצְפוּנֶךָ, כָּל שֶׁכֵּן הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, הַמַּשְׁקִיף עַל גְּלוּיְךָ וּמַצְפוּנְךָ וְנִסְתָּרְךָ וְנִרְאֶךָ.

וּמִן הַתְּמִידָה, (לה)שֶׁהַתְּפִלָּה אֶצְלְךָ אֱמוּנַת הַבּוֹרֵא וּפִקְדוֹנוֹ, כִּי מָסַר בְּיָדְךָ עִנְיָנָהּ, וּנְתָנָהּ

טובותיו - בשעה שהיית עומד לפניו ומשבח ומודה לו ומספר טובותיו. הלא בוודאי שלא היית עוסק ולא מהרהר אז בשום דבר אחר, **עם סכלותו במצפונך** - וזאת למרות העובדה שהמלך אינו יודע מה מתרחש בפנימיותך. **כל שכן** שעליך להתנהג כך כלפי **הבורא יתעלה, המשקיף על גלוייך ומצפונך** - הצופה על הגלוי והצפון שבך, **ונסתרך ונראך** - ורואה את הנסתר והנראה שבך.

ומן התימה - ובאמת יש להתפלא, כיצד הנך מעלה על דעתך לנהוג בתפילה שלא כמעלתה, **שהרי התפילה אצלך** - ניתנה בידך **כאמונת הבורא ופקדונו** - כביטוי נאמנות ופיקדון מאת הבורא, **כי מסר בידך ענינה** - שהרי מסר את תוכנה לידך, **ונתנה**

עיונים

לה. שהתפלה אצלך אמונת הבורא ופקדונו. תפילה, ציווי הבורא היא. פונים אנו אל אבינו האב הרחמן - בעת רווחה כבעת צרה, גם כאשר הכל אצלנו כשורה, להודות לו ולבקש כי ימשיך להראותנו רחמיו וחסדיו. אמנם יש לשאול מהי תכלית התפילה בכלל? וכי אין הבורא יודע ומכיר את צרכינו ומכאובינו, ואפילו טוב ממנו עצמנו? הכיצד אפשר לצוות על האדם להתפלל, והלא "דברים שבלב" הם? ומדוע בזמנים קבועים דוקא, האם לא תהיה התפילה כנה וטבעית יותר אם נאמר את שבליבנו בלשוננו, בנוסח אשר יביע את תחושותינו בעת ובשעה שבה ירחש ליבנו?

הרמב"ם (מורה נבוכים, ג, לו) מלמדנו להבין, וז"ל: "המצוה אשר ציוונו לצעוק אליו בעת צרה, מפני שהוא פעולה שיתחזק בה הדעת האמיתי, והוא, שה' יתעלה משיג ענייניו ובידו לתקנם אם נעבדהו, ולהפסידם, אם נמרהו: לא שנאמין שהוא מקרה ודבר שאירע". עכ"ד. מחובתנו לדעת, כי תכלית התפילה היא התחזקות בלתי פוסקת בידיעה כי אין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים, "כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו" (דברים ד, לה). וכן דברי המהר"ל בנתיבות עולם (העבודה פ"ג) וז"ל: "כי התפילה שמתפלל האדם אל ה' יתברך מורה שהאדם נתלה בו יתברך וצריך אליו ואין לו קיום זולתו, והנה זהו אלקותו יתברך שכל הנמצאים צריכים אליו ותלויים בו יתברך".

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

בְּרִשׁוּתְךָ, לֹא יַשְׁקִיף עָלֶיהָ זוּלָתוֹ. וְאִם תִּתְפַּלֵּל אוֹתָהּ כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, יָצָאתָ יְדֵי חוֹבַת הָאֱמוּנָה, וְיִקַּבְּלֶנָּה מִמְּךָ הַבּוֹרֵא, וְאִם לֹא תִהְיֶה

ברשותך - ונתן אותה לרשותך, **לא ישקיף עליה זולתו** - ומלבדו אף אחד אינו משקיף עליה. **ואם** - ולכן ברור, שרק אם **תתפלל אותה כמו שציוה הבורא יתברך** – בכוונת הלב, **יצאת ידי חובת האמונה** - הנך יוצא בה ידי חובת האמון שנתן בך הבורא ומשיב לו פיקדונו כראוי, והנך נמנה אז על המתנהגים בנאמנות בפיקדון שהופקד בידם כפי משפטיו ודיניו, ואז גם **יקבלנה, את בקשתך, ממך הבורא** ברצון. ולעומת זאת **אם לא תהיה**

עיונים

נמצא, כי התפילה שער גדול לאמונה, ולקביעתה בנפש, בהיותה הזדמנות להפגשת המאמין עם אלקיו - מקור הברכה והשפע, ולהעברת יסוד האמונה מן ההפשטה אל הממשיות, מן הריחוף אל הקבע. שעת התפילה שעת אמת היא, שעה שבה מתייחד האדם עם עצמו, מתבונן אל תוך יישותו ברגש של אמונה ובטחון כי גבוה מעל גבוה שומר ישראל.

השגת מטרה יסודית זו, חובה שתיעשה בזמנים סדירים ובנוסח קבוע, מבלי להמתין לתחושתו המזדמנת או רצונו המתעורר של המתפלל. ולעיתים קרובות, דוקא בהיותנו שרויים במצב בלתי רגיל של שמחה או חלילה עצב ודאגה - רק החובה והציווי לעמוד ולפנות לכתובת האמיתית - לשפוך שיח בנוסח, בזמן ובמקום שלימדונו חז"ל בהלכות תפילה - הם ורק הם, הנותנים את הכח ואת התקוה (תפילה כהלכתה' עמו' יג-טו).

הרמב"ן בסוף פרשת בא כתב, וז"ל: "וכוונת רוממות הקול בתפלות, וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפילת הרבים זה הוא שיהיה לבני אדם מקום שיתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו". בספר 'אור יחזקאל' (אמונה, עמ' רע"א) כתב על דברי רמב"ן אלו: דברים אלו אינם פשוטים כל-כך בהכרת האדם, האדם בטבעו אינו מכיר פשטות זו - שהוא נברא על ידי הקב"ה. "ואתה מחיה את כולם" - זו היא עיקר ההכרה, שאין לו לאדם מעצמו כלום אלא כל מציאותו וקיומו הוא רק על-ידי רצון ה' יתברך. כאשר יכיר האדם בזאת האמונה באמת ובתמים ממילא תחייבו הכרה זו ביטול העצמיות וכניעה מוחלטת לרצונו יתברך, שהרי אין לו מעצמו מאומה. במסכת ברכות (ו, ב) אמרו: "מאי כרום זלות לבני אדם וכו' אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן". ופירש רש"י: "כגון תפילה שעולה למעלה", ופירש הסבא מקלם שתפילה נקראת דבר שעומד ברומו של עולם משום שהיא מרוממת את האדם שנקרא עולם קטן.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

נֶאֱמָן בָּהּ בְּלִבְּךָ וּבִלְשׁוֹנְךָ, תִּהְיֶה בְּחֻזְקַת הַקּוֹבְעִים אוֹתוֹ בֶּאֱמוּנָתוֹ, וְאָמַר הַכָּתוּב בָּהֶם (דְּבָרִים לב, כ)**: כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא אֵמֶן בָּם, וְאָמַר בְּאַנְשֵׁי הָאֱמוּנוֹת הַנּוֹהֲגִים בָּהֶן כְּמִשְׁפָּטָן וּכְדִינֵיהֶן** (תְּהִלִּים קא, ו)**: עֵינַי בְּנֶאֱמְנֵי אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי.**

וְאִם יַעֲשֶׂה מֵחוֹבוֹת הַגּוּפוֹת מְאוּמָה, [לו] כַּסָּכָה וְכַלּוּלָב, וּשְׁאָר מַה שֶּׁזָּכַרְנוּ בַּחֵלֶק הַזֶּה,

נאמן בה וכלפיה בלבך **ובלשונך** - ולא תנהג בתפילתך בלבך ובלשונך כמו שעליך להתנהג בה בנאמנות, הרי **תהיה בחזקת הקובעים אותו באמונתו** - תהיה נמנה בין אלה המועלים באמון שה' נתן בהם, **ואמר הכתוב בהם** - ועליהם אמר הכתוב (**דברים לב, כ**): 'כי **דור תהפוכות המה בנים לא אמן בם**' - כי דור הפכפך הם, וכוונת לבם שונה ממה שיוצא מפיהם ואין בהם אמון (טוב הלבנון), **ואמר באנשי האמונות הנוהגים בהן כמשפטן וכדיניהן** - על האנשים הנוהגים בתפילה שהופקדה בידם בנאמנות ועל פי כל משפטיה ודיניה ומלאים חובתם כראוי נאמר (**תהלים קא, ו**): '**עיני בנאמני ארץ** - אתן את עיני באנשי האמת שבארץ **לשבת עמדי**' - להושיבם במחיצתי.

החלק השלישי כולל את המצוות התלויות בגוף בלבד.

ואם יעשה מחובות הגופות מאומה - וכאשר עומד האדם לקיים מצווה מהמצוות שקיומן מוטל על הגוף, **כגון מצות סוכה וכמו מצות לולב, ושאר מה שזכרנו בחלק הזה** - או אחת משאר המצוות שהזכרנו לעיל,

עיונים

לו. כסוכה וכלולב וכו' חייב להקדים הלב לאלהים קודם שיעשנה. כתב רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, שמי שאכל או ישן בסוכה ולא התכוון כלל למצוה - מכיוון שלא קיים מצוה כלל, שהרי פסק הרמ"א (סימן ס' סעיף ד') שמצוות דאורייתא צריכות כוונה (וכדברי ה'מגן אברהם' בשם הרדב"ז, שכוונת הרמ"א למצוות דאורייתא), אפשר שהרי הוא כאילו אוכל או ישן חוץ לסוכה, ולפיכך יש להיזהר לכוון בכל שעה שהוא בא לאכול או לישון בסוכה, לשם קיום המצוה.

והביא ראיה לדבריו, ממה שכתב ה'ביאור הלכה' (סימן ס' סעיף ד'), וזה לשונו: "אם קראוהו

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

(לז)חַיָּב לְהַקְדִּים הַלֵּב לֵאלֹהִים קֹדֶם שֶׁיַּעֲשֶׂנָּה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה שֹׁרֶשׁ מַעֲשֵׂהוּ לִשְׁמֹעַ לְמִצְוַת הַבּוֹרֵא, לְגַדְּלוֹ וּלְרוֹמְמוֹ וּלְהוֹדוֹת לוֹ וּלְשַׁבְּחוֹ עַל גֹּדֶל טוּבוֹתָיו וְרֹב חֲסָדָיו עָלָיו, וְיַגִּיעַ בָּהּ אֶל קֵץ גְּבוּלֶיהָ בְּתְחִלַּת הַמַּעֲשֶׂה וּבְאֶמְצָעִיתוֹ וּבְסוֹפוֹ,

חייב הוא להקדים את כוונת הלב לאלהים קודם שיעשנה [לפני עשייתה],

כדי שיהא שורש מעשהו - כדי ליצוק למעשהו תוכן רוחני, ולהביע בזמן עשייתו את יסודות מעשה המצווה ושורשן: לשמוע [-לציית] למצוות הבורא - לקבל עול מלכותו עליו, לגדלו ולרוממו, ולהודות לו ולשבחו על גודל טובותיו - על הטובות הגדולות ורוב חסדיו עליו [עמו] - ועל החסדים הרבים שהוא עושה עמו, ויגיע בה אל קץ גבוליה - ועל ידי כך יקיים את המצווה בשלימות מכל צדדיה, היינו, בתחילת המעשה ובאמצעיתו ובסופו

עיונים

לתורה ולוקח טליתו או טלית הקהל לעלות לבימה, שאז זמנו בהול ומסתמא אינו מכוין אז בלבישתו לקיים המצות-עשה של ציצית, ממילא עובר בזה על המצות-עשה - והעולם אין נזהרין בזה" (שו"ת 'מנחת שלמה' - קמא, סימן א' אות א').

יש לציין, שרבי אלחנן וסרמן הי"ד ב'קובץ שיעורים' (כתובות אות רמז ואילך) כבר דן בנידון זה - לענין יבום וכלאים ושאר מצוות, והביא אף הוא ראיה מדברי ה'ביאור הלכה' בסימן ס'.

לו. חייב להקדים הלב לאלהים קודם שיעשנה. במסכת סוכה (נג, א): "תניא: אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה, אמר כן: אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן?". רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל ('זכרון שמואל', עמוד תקצח) ביאר בדבריו של הלל הזקן: "אם אני כאן", דהיינו: אם ה'אני' של האדם נמצא במעשיו, בתהילותיו, בתשבחותיו ובשמחתו - "הכל כאן", כי אם מעשי האדם נובעים מפנימיות עמקי לבבו, ששם נמצא ה'אני' של האדם, הרי הכל כאן, אבל אם ה'אני' של האדם אינו כאן, אלא המעשה הוא חיצוני בלבד ואינו נובע מעמקי לבבו - מי כאן? הרי במצב כזה אין כאן כלום!

וזה על פי דברי ה'מסילת ישרים' (טהרה, פרק טז): "וכן אמרו ז"ל 'רחמנא ליבא בעי', כי אין די לאדון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי המצוה, אלא העיקר לפניו שהלב יהיה טהור לכוון לעבודה אמיתית. והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ונוהג בם, ואם הוא אינו מביא עצמו אל עבודתו יתברך - אין עבודת שאר האיברים כלום, כי אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו, ומקרא כתוב בפירוש: תנה לבך לי", עכ"ל.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

- בתחילת עשייתה, באמצע ובסוף, מתוך יראה מהאל, וחפץ במה שיגיע לרצונו - והתשוקה לעשות את רצונו וירחיק מקצפו - ולהתרחק מכעסו, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים מ, ט): 'לעשות רצונך אלהי חפצתי'.

וישא נפשו בזה על ההקשה - ובמשך כל זמן עיסוקו במצווה ישים לנגד עיניו את המשל והדמיון אשר קדמתי בתחילת הפנים האלה - לפני ביאור סוגי המצוות האלה, משל מדבר המלך. יצייר האדם בדעתו איך היה נוהג, אילו היה המלך מטיל עליו למלא תפקיד מסוים, ויהיה משל זה על לבו [לבך] תמיד, ואז ימצא חריצות מאבריו למעשה העבודה בעזרת השם - ואז ימצא בעצמו ובאיבריו זריזות מרובה לעבודת הבורא, כמו שהקדמנו מדברי דוד המלך עליו השלום - כמו שאמר דוד המלך עליו השלום, שהקדמתי את דבריו לעיל בפתיחת השער הזה (תהלים קיט, נט-ס): 'חשבתי דרכי - כאשר הנני מחשב באיזו דרך אלך ואשיבה רגלי אל עדותיך' - שמתי מגמתי אל שמירת אזהרותיך, 'חשתי ולא התמהמהתי - הזדרזתי במהירות רבה בלי להתעכב לשמור ולקיים את מצותיך' .

יִרְאָה מֵהָאֵל, וְחֵפֶץ בְּמַה שֶּׁיַּגִּיעַ לְרְצוֹנוֹ וְיַרְחִיק מִקְצְפּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים מ, ט): לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי.

וְיָשֶׂא נַפְשׁוֹ בָּזֶה עַל הַהַקָּשָׁה אֲשֶׁר קִדַּמְתִּי בִּתְחִלַּת הַפָּנִים הָאֵלֶּה מִדְּבַר הַמֶּלֶךְ, וְיִהְיֶה עַל לִבּוֹ תָּמִיד, וְאָז יִמְצָא חֲרִיצוּת מֵאֵבָרָיו לְמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁהִקְדַּמְנוּ מִדִּבְרֵי דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קיט, נט-ס):

(לח)חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל עֵדֹתֶיךָ, חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ.

עיונים

לח. חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. במדרש רבה (ויקרא לח, א): "אמר דוד, רבונו של עולם, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, הדא הוא דכתיב (תהלים קיט): 'ואשיבה רגלי אל עדותיך'". ובחידושי הרד"ל שם כתב: מפני שהיה רגיל ואוהב לילך שמה תמיד, לכך היו רגליו מובילות אותן מעצמן שמה, כענין מה שאמר הלל הזקן (סוכה נג, א): "למקום שאני אוהב, שם

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְהָעֲשִׂירִי, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ בְּהַשְׁקָפַת הַבּוֹרֵא עַל נִגְלֵהוּ וְנִסְתָּרוֹ, וְשֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתוֹ, וְזוֹכֵר כָּל מַעֲשָׂיו, וּמַה שֶּׁעוֹבֵר עַל לִבּוֹ מִן הַמַּחֲשָׁבוֹת הַטּוֹבוֹת וְהָרָעוֹת, וְיִהְיֶה

והאופן העשירי הוא חשבון **האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו מתוך הכרה **בהשקפת הבורא על נגלהו ונסתרו** - שהבורא צופה בו ומשקיף על הגלוי והנסתר שבו, **ושהוא רואה אותו** בכל שעה, **וזוכר את כל מעשיו** - וכל מעשיו עומדים לפניו כבשעת עשייתם, **ומה שעובר על לבו מן המחשבות** - גם כל המחשבות החולפות בליבו נזכרות ובאות לפני הבורא, הן המחשבות **הטובות** והן המחשבות **הרעות** והמגונות, וכשישים האדם אל ליבו כל זאת, יהיה

עיונים

רגלי מוליכות אותי". כלומר: רגליו של אדם מוליכות אותו מעצמן למקום שלבו חפץ.

ויש להבין, מפני מה היה צריך דוד המלך לעשות זאת "בכל יום ויום", ולא עוד אלא שהיה "מחשב ואומר". מה פשר "אמירה" זו. ועוד יש לדקדק, דוד חישב ואמר "אני הולך", ולבסוף "היו רגלי מביאות אותי" כאילו מאליהן. ובכלל יש להבין מה הפשט - בכל יום הוא חשב דווקא ללכת למקום אחר, וכי הוא לא רצה ללכת לבית המדרש? הרי דוד המהות שלו "שבתי בבית ה' כל ימי חיי"!

ברם, מובא בספרים הקדושים, שכאשר נכנס בלב האדם רצון לעשות מעשה מצוה, לא יאמר ולא יוציא בפיו את משאלת-לבו, אף לא אם יאמר "בלא נדר", וכל זאת כדי שלא לגרות עליו את היצר אשר יעשה כל אשר לאל-ידו כדי למנעו מן המעשה.

והנה, תורתו של דוד המלך היתה חביבה מאד לפני הקב"ה, וכמו שאמרו חז"ל "כי טוב יום בחצריך מאלף" - טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח (שבת ל, א).

אלא מאי - ככל שהירבה דוד המלך לעסוק בתורה, כך היה היצר מתגרה בו ומכביד עליו ביותר. מה עשה דוד המלך - הערים על יצרו ונהג עמו בתחבולה ובהתחכמות כדי לערבב השטן, לבל יתגרה בו. וזהו ששנינו: בכל יום ויום היה מחשב ואומר: למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך. וכך עלה ביד דוד להתגבר על יצרו וללכת לבתי כנסיות ולבתי מדרשות.

וזהו שאמר דוד: "היו רגלי מביאות אותי", כאילו מאליהן, כיון שעשה זאת בנקל, לאחר שהערים על יצרו ('חתם סופר').

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

מְפַחֵד תָּמִיד מִמֶּנּוּ, וּמִשְׁתַּדֵּל לְתַקֵּן נִגְלֵהוּ וְנִסְתָּרוֹ לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ.

וְיִמָּשֵׁל בָּזֶה, אִלּוּ הָיָה מַשְׁקִיף עָלָיו אָדָם וְשׁוֹמֵר תְּנוּעוֹתָיו תָּמִיד, הֲנָכוֹן הָיָה לוֹ לַעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁיִּמְאַסֵּהוּ הָאָדָם הַהוּא הַשּׁוֹמֵר עָלָיו, וְכָל שֶׁכֵּן אִם יֵשׁ לוֹ טוֹבָה וָחֶסֶד עָלָיו, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא אֲדוֹנוֹ, [לט]וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁיִּהְיֶה בּוֹרְאוֹ הַמַּשְׁקִיף עָלָיו, כַּמָּה הוּא חַיָּב לְהִכָּלֵם וּלְהִתְבּוֹשֵׁשׁ לְפָנָיו,

מפחד תמיד ממנו, ומשתדל לתקן נגלהו ונסתרו - וישתדל לתקן את מעשיו הניכרים לעין ואת מחשבות לבו הנסתרות, כדי להתאימם לרצון האלהים **יתברך**.

וכדי לקרב ענין זה לשכלו של האדם **ימשול בזה** - יתאר לעצמו בדרך משל, **אילו היה משקיף עליו אדם ושומר תנועותיו תמיד** - אילו היה אדם כלשהו מסתכל עליו ועוקב אחר תנועותיו תמיד, **הנכון היה לו לעשות דבר שימאסהו האדם ההוא השומר עליו** - האם היה נכון לו לעשות מעשים שימאיסו אותו על האדם ההוא המשגיח עליו?! **וכל שכן אם יש לו טובה וחסד עליו** - וכל שכן אם אותו אדם עשה עמו טובה וחסד, **וכל שכן אם הוא אדוניו** - קל וחומר אילו היה אדונו, כמה היה נזהר ממעשים מעין אלו, **ואם כן, כל שכן שיהיה בוראו המשקיף עליו** - על אחת כמה וכמה כאשר המשגיח עליו הוא בוראו, **כמה הוא חייב להיכלם ולהתבושש לפניו** - ולהתבייש מפניו,

עיונים

לט. וכל שכן שיהיה בוראו המשקיף עליו כמה הוא חייב להיכלם ולהתבושש לפניו. במסכת ברכות (כח, ב) מסופר על רבי יוחנן שלפני פטירתו אמרו לו תלמידיו: רבינו ברכנו! אמר להם: "יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם". אמרו לו תלמידיו: "עד כאן", פירוש, וכי אין זה ראוי שיהא מורא שמים יותר ממורא בשר ודם? אמר להם רבי יוחנן: ולואי שתזכו לדרגא זו שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, שאף מי שזוכה רק לדרגא זו נמנע מעבירות הרבה! תדעו שכך הוא, שהרי כשאדם עובר עבירה פעמים רבות הוא עושה כך בסתר משום מורא הבריות, ואומר: 'הלואי שלא יראני אדם', ואף על פי שהוא יודע שהכל גלוי לפני הקב"ה, אינו נמנע מלחטוא, ומורא הבריות גדול אצלו יותר ממורא שמים (עפ"י רש"י שם).

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

כיצד אפשר שאדם מתיירא יותר מן הבריות מאשר מהקב"ה?! ביאר ענין זה בהרחבה בספר 'שערי אור' לרבי יצחק בלאזר זצ"ל פרק ב', שם הוא מעורר שהעיקר הנדרש מן האדם הוא יראת שמים, והנה המושג של 'יראה' הוא דבר טבעי באדם שמתיירא מכל דבר שעלול להזיק לו, ולמה אם-כן נגרעה 'יראת שמים' שאינה מורגשת בטבע, ואף-על-פי שהאדם מאמין ויודע שהקב"ה צופה ויודע סתרינו והכל בדין, מכל-מקום אינו מרגיש יראה בטבע. ומבאר לפי המבואר ברמב"ם פ"ה מהלכות תשובה ה"ג שעיקר גדול ועמוד התורה והיראה היא הבחירה, ובכדי לאפשר דבר זה היה מן ההכרח לצמצם את כח היראה אצל האדם שלא ירגיש כל כך בטבעו הפחד מן העונשים כדי שלא יהיה מוכרח לעשות כרצון השי"ת, ועבודת האדם הוא שֶׁיְּפַתֵּחַ בלבו - על ידי ההתבוננות ולימוד המוסר - גודל הדין ועומקו, דקדוק המעשים והעונשים על זה עד שימציא את היראה הטמונה בעומק לבו ויוציאה לחוץ.

והביא את דברי ה'חובת הלבבות' שכבר עמד על כך לעיל בפרק ה' משער הבחינה וביאר שם ענין זה, וז"ל: "ואחר כך חשוב במידת הבושת אשר ייחד [-התייחד] בה האדם [משאר בעלי חיים], מה גדלה מעלתה ורבה תועלתה ותקנתה וכו'. וּמִן התימה הגדול, שהוטבע האדם על הבושת [-שהבורא הטביע באדם את מידת הבושה] מבני אדם וכו', ולא הוטבע על הבושת מבוראו המשקיף עליו תמיד. [אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא,] כדי שלא יהיה [האדם] מוכרח על עבודתו אותו [ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה], וייחלש חיוב תגמולו עליה [-ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית]. אבל [מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ו]אנחנו חייבין להתבושש מן הבורא מדרך הבחינה [-על ידי התבוננות ברוממותו] וכו'. ודעתינו השקפתו [-ועל ידי שנדע שהבורא יתברך מסתכל] על נגלותינו ונסתרותינו [-על מעשינו הגלויים והנסתרים] וכו'. עכ"ל החוה"ל.

וכתב על כך בספר 'שערי אור' הנ"ל, וז"ל: הרי כי גם בענין יראת הרוממות, והוא הבושה מפניו יתברך שמו, כתב החסיד הנ"ל כי היה ראוי שיהיה נמצא בטבע האדם הבושה מהבורא ית"ש, כמו שיש בטבעו הבושת מבני אדם, רק הבורא ית"ש בחכמתו מנע מטבע האדם הבושת מפניו ית"ש, כדי שלא יהיה מוכרח על עבודתו, וייחלש חיוב תגמולו עליו כנ"ל. אם כן מכל-שכן בענין יראת העונש שהיא קרובה לחוש, שהיה ראוי שיהיה נמצא בטבע האדם יראתו ופחד ענשו ית"ש, כמו שיש בטבעו המורא והפחד מכל דבר רע. אכן כי כן גזרה חכמתו ית"ש, לשלול מטבע האדם מוראו ופחד ענשו, כדי שלא יהיה לו שום הכרח על עבודתו ית"ש, ויהיה גרעון בחלק הבחירה, וממילא יגרע גם שכרו כנ"ל.

ולהיזהר מהמרותו - ולהימנע מלהמרות את דברו, ולמהר לעבודתו - ולהזדרז לעבוד אותו, **ולסבב רצונו ואהבתו** - ולדבוק במעשים שיעוררו כלפיו את שביעות רצונו ואת אהבתו.

ויחשוב לעצמו **עוד, כי מן הידוע** - הלא דבר ידוע, ברור ומקובל **אצלנו, שאנו מתקשטים במכחר מה שנוכל עליו מן המלבושים** - ומתהדרים במיטב המלבושים המובחרים שברשותנו **בצאתנו** - כאשר אנו יוצאים **לקראת מלכינו ושרינו וגדולי דורנו, מפני שהם משקיפים על גלויינו** - מפני שהם מביטים בנו, כלומר במראה החיצוני שלנו, **כמו שנאמר** בעת שגזר המן "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים". או-אז קרע מרדכי הצדיק את בגדיו ולבש שק, וכך, בלבוש האבל הזה, הגיע רק עד סמוך לכניסת ארמונו של אחשוורוש, ולא נכנס לחצר המלוכה מפני כבוד המלכות, וכפי שנאמר (**אסתר ד, ב**): 'כִּי אֵין זה מהלכות דרך ארץ **לבוא אל שער המלך בלבוש שק**', והוא דרך בזיון המלכות (אבן עזרא). ועוד **נאמר** אצל יוסף הצדיק, כשהבהילו אותו מבית הכלא לפתור לפרעה את דבר חלומותיו (**בראשית מא, יד**): 'וישלח פרעה **שליחים ויקרא** - והזמין אליו **את יוסף ויריצוהו מן הבור** - ובמהירות הוציאוהו מתוך בור הכלא, **ויגלח ויחלף שמלותיו**' - ומפני כבוד המלכות, הסתפר יוסף והחליף את בגדיו, ורק כך, במראה נכבד וראוי, 'ויבוא אל פרעה' - נכנס לארמון והופיע לפני פרעה. **וכפי זה** - ולפחות במידה זו **אנו חייבים להתקשט** ולהתהדר **בעבודת האלהים בנראנו ובנסתרנו** - בחיצוניותנו

וּלְהִזָּהֵר מֵהַמְרוֹתוֹ, וּלְמַהֵר לַעֲבוֹדָתוֹ, וּלְסַבֵּב רְצוֹנוֹ וְאַהֲבָתוֹ.

וְעוֹד, כִּי מִן הַיָּדוּעַ אֶצְלֵנוּ, שֶׁאָנוּ מִתְקַשְּׁטִים בְּמִבְחַר מַה שֶּׁנּוּכַל עָלָיו מִן הַמַּלְבּוּשִׁים בְּצֵאתֵנוּ לִקְרַאת מְלָכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ וּגְדוֹלֵי דוֹרֵנוּ, מִפְּנֵי שֶׁהֵם מַשְׁקִיפִים עַל גְּלוּיֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (אֶסְתֵּר ד, ב)**: כִּי אֵין לָבוֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק, וְאָמַר** (בְּרֵאשִׁית מא, יד)**: וַיְשַׁלַּח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו. וּכְפִי זֶה אָנוּ חַיָּבִים לְהִתְקַשֵּׁט בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים** (מ)**בְּנִרְאֵנוּ וּבְנִסְתָּרֵנוּ**

עיונים

מ. בנראנו ובנסתרנו לאלהים מפני השקפתו עלינו בשוה תדיר. בפיוט "יגדל", הנדפס

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

קודם תפילת שחרית [כלולים בו בקצרה י"ג עיקרים שיסדם הרמב"ם וכתבם בהקדמתו לפיהמ"ש סנהדרין פרק חלק] נאמר: "צופה ויודע סתרינו" - הקדוש ברוך הוא לא בלבד שרואה את מעשינו, אלא גם יודע את "סתרינו", את המתרחש במסתרי מחשבות בני האדם.

בספר 'פרי חיים' (עמוד י"ג) כתב לבאר משפט זה על פי מה שביאר הגר"א ז"ל במשלי (טו, יא) על פסוק "שאול ואבדון נגד ה' אף כי לבות בני אדם", וז"ל: בא להזהיר את האדם, שלא יאמר: ה' יתברך שהוא טהור עינים מראות ברע, בל יראה ברעתי שאינו משגיח במקום טמא ומגואל, לזה אמר 'שאול ואבדון' שהן עיקר הטומאות בכללם ואין בכל הטומאות כמותם, ואף-על-פי-כן הם 'נגד השם', ו'אף כי' פירוש, כל-שכן 'לבות בני אדם', עכ"ל. לזה אמר המשורר 'צופה ויודע סתרינו' היינו מה שאנו עושין בסתר מעשים מגונים [שלכך עושים בסתר מפני שהוא מגונה], בכל זאת הוא יתברך צופה ויודע וכו'. עכ"ד.

כתיב (שמואל-א' א'): "אין קדוש כה', כי אין בלתו". וביאר המלבי"ם, וז"ל: "בא לסתור טענת הכופרים המכחישים ההשגחה, ואומרים שאין ה' משגיח על מעשה השפלים מצד קדושתו, להיותו נבדל מכל עניני הגשם. אמנם אחר ש"אין דבר בלתו", ר"ל כי כל הנאצלים, והנבראים, והמעשים, אין להם קיום רגע בלעדי רצונו ושפעו, והשגחתו ודבקותו בהם, ואם יסור רצונו ושפעו מהם רגע ישובו אל האפס". עכ"ל.

וכוונתו שאמונת חידוש העולם, סותרת טענת הכופרים המכחישים ההשגחה, ואומרים שאין ה' משגיח על מעשה השפלים מצד קדושתו ורוממותו. אמנם אמונת ישראל היא, שהקב"ה הוא "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", שכל הנאצלים והנבראים אין להם קיום רגע בלתי רצונו ושפעו אליהם, ואם יסור רצונו ושפעו יהיו לאפס, והוא ית"ש משגיח ודבק בהם לתת להם מציאות.

והשגחתו יתברך היא מה שקראו רבותינו 'השראת השכינה', כמו שביאר ב'נודע ביהודה' (או"ח תנינא תשו' ק"ז) בתשובתו לשואל וז"ל: "מה ששאל לפרש לו מה היא 'שכינה' אמנם לגלות בזה אי אפשר וכו', ואני לוקח מתוך דברי רבינו הגדול ('מורה נבוכים' ח"א פכ"ה) שהשגחת הבורא יתברך אינה דבר שאין בה ממש. אבל השגחה עצמה ממילא נאצל ממנה 'אור גדול', וההשגחה היא שקראו רבותינו ז"ל 'שכינה'. עכ"ל. וכוונתו, שאצל הבורא יתברך, השגחתו היא השפעת אורו להיטיב. וכשהיו ישראל עושים רצונו, אז עיקר השגחתו בישראל להשפיע להם שפע טוב. ולהיפך אין הקב"ה עושה רע, אלא שמסלק השגחתו והשפעת אורו להיטיב מיד בא הקלקול והחִסרון ('י"ג עיקרים', עמוד קמ"ג).

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביושר לבב

לֵאלֹהִים מִפְּנֵי הַשְׁקָפָתוֹ עָלֵינוּ בְּשָׁוֶה תָּדִיר. וְאִלּוּ הָיִינוּ מַעֲלִים בְּלִבֵּנוּ, כִּי הַשְׁקָפַת הַמְּלָכִים עַל הַנִּסְתָּר מִמַּצְפּוּנֵנוּ כְּהַשְׁקָפָתָם עַל הַנִּרְאֶה מִגּוּפֵנוּ, לֹא הָיִינוּ מִתְעַכְּבִים לְקַשֵּׁט מַצְפּוּנֵנוּ כִּרְצוֹנָם מִמֶּנּוּ.

הֲלֹא תִּרְאֶה, כִּי רֹב בְּנֵי אָדָם אֵין עִלַּת הִשְׁתַּדְּלוּתָם לִלְמֹד הַחָכְמוֹת וּלְלַמְּדָן, אֶלָּא לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶן אֵצֶל הַמְּלָכִים בִּלְבָד, וְכֵן בְּהַרְבֵּה מֵעִנְיְנֵי הַתּוֹרוֹת, כִּי עִם הָאָרֶץ מְצֻוִּים עַל דַּת מַלְכָּם. וְהָאֵל יִתְבָּרַךְ, יוֹתֵר רָאוּי לוֹ וְיוֹתֵר חוֹבָה עָלֵינוּ לְהִתְקַשֵּׁט בַּעֲבוֹדָתוֹ בַּמַּצְפּוּנִים וּבַלְּבָבוֹת וּבָאֵבָרִים, לְהַשְׁקָפָתוֹ עָלֵיהֶם וּרְאוּתוֹ

ובפנימיותנו לפני האלהים, **מפני השקפתו עלינו בשווה תדיר** - מפני שהוא צופה בנו בתמידות ובאופן שווה על מעשינו הנסתרים והגלויים. **ואילו היינו מעלים בלבנו** - אילו היה נדמה לנו, **כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו** - שהמלך והשרים שאנו מקפידים לעמוד לפניהם בצורה מכובדת, רואים את מה שנסתר בפנימיותנו **כהשקפתם על הנראה מגופנו** - באותה מידה ובאותו אופן שהם משקיפים על מעשינו החיצוניים והנראים כלפי חוץ, **לא היינו מתעכבים לקשט** - בוודאי היינו "מקשטים" ללא דיחוי גם את **מצפונינו** [-פנימיותנו] **כרצונם ממנו** - בהתאם לרצונם וכפי שאנו יודעים שימצא חן בעיניהם. **הלא תראה** - הלא הנך רואה, **כי** מנהגם של **רוב בני אדם שאין עילת השתדלותם ללמוד החכמות וללמדן** - הסיבה להשתדלותם ללמוד את החכמות וללמד אותן, אינה **אלא** כדי **להתגדל בהן** ולהתכבד באותן חכמות **אצל המלכים בלבד** - רוב בני האדם מצפים שיגדל ערכם בעיני המלכים והמושלים וזו הסיבה הבלעדית למאמציהם להוסיף דעת, **וכן הדבר בהרבה מעניני התורות** - מדרכי הנימוס הרווחים אצל יושבי הארץ, **כי עם הארץ מצווים על דת מלכם** - המון העם מרגיש מצווה לקיימן כדי למצוא חן בעיני מלכם. **והאל יתברך יותר ראוי לו, ויותר חובה עלינו להתקשט בעבודתו** - ואם כן בדרכי ההנהגה לפניו יתברך ובעבודתנו לו, בוודאי שראוי וחובה עלינו להתקשט ולהתהדר במצוות, **במצפונים ובלבבות ובאברים** - בפנימיותנו ובלבנו ובאברינו, **להשקפתו עליהם וראותו** [וראייתו]

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

אוֹתָם תָּמִיד, לֹא יַטְרִידֻנוּ דָּבָר מִדָּבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יִרְמְיָה יז, י): (מא)**אֲנִי יְיָ חוֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת,**

מדבר - ואין דבר שעשוי לגרום לו טרדה שתסיח דעתו מלהשגיח על דבר אחר, **כמו שאמר הכתוב** (ירמיה יז, י): **'אני ה' חוקר** - בודק מה שבלב האדם, **בוחן** - רואה את מחשבת הכליות',

עיונים

מא. אני ה' חוקר לב בוחן כליות. בוידוי ביום-הכיפורים אומרים: "על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר". במסכת יומא (ט, ב) אמרו: מקדש ראשון חרב בעוון ג' עבירות חמורות: עבודה-זרה, גילוי-עריות ושפיכות-דמים. ואילו בבית שני עסקו בתורה ובגמילות-חסדים, והוא חרב בעוון שנאת חינם. ושאלו שם, איזה מהם חמור, והשיבו: "תנו עיניכם בבירה (בבית-המקדש) שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. רבי יוחנן וריש-לקיש דאמרי תרוייהו, הראשונים שנתגלה עוונם נתגלה קיצם, האחרונים שלא נתגלה עוונם לא נתגלה קיצם".

ביאור הדברים - כתב בספר 'דעת חכמה ומוסר' (לרבי ירוחם ליבוביץ משגיח דמיר, ח"ג מאמר ה') - כי באמת ג' עבירות החמורות קשות יותר משנאת חנם. אמנם אצל הראשונים היו חטאיהם בגלוי, היינו כמכה חיצונית שלא חדרה לפנימיות הגוף, ככתם שטחי הניתן להסירו בקלות, ואילו בפנימיותם היו מאמינים ולבם בריא בבטחון. מה-שאין-כן האחרונים "לא נתגלה עוונם", חטאיהם חדרו לעומק ולפנימיות, כמכה פנימית ורבב שחדר לתוך תוכו של בגד, ולא נתגלה קיצם [כעין זה כתב בהגהות רבי יצחק מאלצאן זצ"ל לספר 'אבן שלמה' (ריש פ"ג) מספר 'אמונה והשגחה' להגר"א]. ומזה נבין את הפליאה, שבדורות הראשונים עם כל חטאיהם החמורים, שבו מיד לה' ואמרו "חטאנו", כבחטא העגל ועוד, כי חטאם לא נגע אליהם אלא כאבק על בגד. והענין הוא, שאמרו (במדבר רבה א א, עה"פ משפטיך תהום רבה) "מה כתיב ברשעים, והיה במחשך מעשיהם. ולפי שהם חשוכים הקב"ה מורידם לשאול שהיא חשוכה... מה תהום בסתר אף משפטיך שאתה מביא בסתר", כי מעשים שהם נוגעים בפנימיות ובסתר האדם, אין ענשם אלא במקום סתר, הוא הגיהנם שבמסתרים, וזה שמו שאול ואבדון. וככל שהמעשה חודר יותר לסתר, כך "מעמיקים לו גיהנם" (עירובין יט, א), ומי ישער את ההבדל בין מעמיקין לאין מעמיקין! לכן הצדיקים נענשים על מעשיהם בעולם-הזה, כיון שחטאיהם נוגעים רק בחיצוניותם, לא הגיע ענשם לכלל עונש גיהנם שבסתר.

ובהגהות לספר הנ"ל כתב על פי דברים אלו ליישב את קושיית השל"ה הקדוש, שהקשה על מה שאומרים "על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר" ויותר היה נראה שיש להתוודות על הקל

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

ונאמר (משלי טו, ג): **'בכל מקום עיני ה'** - ההשגחה העליונה מצויה בכל העולם, **צופות רעים וטובים'** - מיטיבה לראות במעשי הרשעים ובהתנהגות הצדיקים, ונאמר: **'עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ'** - ההשגחה העליונה משקיפה על כל העולם (זכריה ד, י). **ואמר הכתוב בענין היראה מהשקפת הבורא** - ועל היראה הנדרשת מהאדם מפני עיני ה', המביטות בו נאמר (קהלת ה, א): **'אל תבהל על פיך** - אל תמהר להוציא דבר מפיך **ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים** - ואפילו לבך אל ימהר לפתותך להוציא מפיך דבר תלונה כלפי מעלה ולהתרעם על מידותיו יתברך, **כי האלהים בשמים ואתה על הארץ'** - כי המקום ברוך הוא בשמים ממעל ואתה על הארץ מתחת. בנוהג שבעולם, אפילו החלש מצוי למעלה והגיבור למטה, אימת החלש על הגיבור, וכל שכן שגדלה אימתו של החלש, כשהגיבור, הוא הקב"ה, מצוי למעלה, והוא, האדם החלש, למטה (מצודת דוד), **ונאמר** (תהלים יד, ב): **'ה' משמים השקיף על בני אדם'** - ה' ממכון שבתו משגיח במעשי בני האדם. בהמשך הפסוקים נאמר: 'שם פחדו פחד' - ונתייראו מעונש ושבו בתשובה (מלבי"ם). הרי שהידיעה שעיני ה' מביטות באדם מעוררת בו יראה מפניו.

וכאשר יהיה הענין הזה שב אל רעיון המאמין תמיד - וכאשר האדם המאמין יעלה על לבו את נוכחות הבורא שוב ושוב ויזכיר לעצמו תמיד שה' מביט בו, **ויחשוב המאמין תדיר עם נפשו**

וְאָמַר (מִשְׁלֵי טו, ג)**: בְּכָל מָקוֹם עֵינֵי יְיָ צוֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים, עֵינֵי יְיָ הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ** (זְכַרְיָה ד, י)**. וְאָמַר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן הַיִּרְאָה מֵהַשְׁקָפַת הַבּוֹרֵא** (קֹהֶלֶת ה, א)**: אַל תְּבַהֵל עַל פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל הָאָרֶץ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים יד, ב)**: יְיָ מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל בְּנֵי אָדָם.**

וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה הָעִנְיָן הַזֶּה שָׁב אֶל רַעְיוֹן הַמַּאֲמִין תָּמִיד, וְיַחֲשֹׁב הַמַּאֲמִין תָּדִיר עִם נַפְשׁוֹ

עיונים

תחילה, והיה אם-כן צריך לומר "על חטא שחטאנו לפניך בסתר ובגלוי", קודם חטא ה'סתר' ולאחריו חטא ה'גלוי'. אמנם להנ"ל יש לומר, שה'גלוי' - היינו החטא שנוגע לחיצוניות בלבד, קל לאין ערוך מהחטא החודר לסתר, וממילא מובן מה שאנו מזכירים את הקל תחילה.

עָלָיו, יְהִיֶה הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ נִמְצָא עִמּוֹ בְּמַצְפּוּנוֹ, יִרְאֵהוּ בְּעֵין שִׂכְלוֹ, וְיִהְיֶה יָרֵא אוֹתוֹ תָּמִיד, וּמְרוֹמְמוֹ וּבוֹחֵן אֶת מַעֲשָׂיו, וְחוֹקֵר אֶת פְּעָלָיו בְּהַנְהָגַת בְּרִיוֹתָיו, הַמְעִידוֹת עַל גְּדֻלָּתוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ וְחָכְמָתוֹ וְיִכְלָתוֹ.

וְכַאֲשֶׁר יַתְמִיד עַל זֶה, יָנִיחַ הַבּוֹרֵא לוֹ מֵעָצְבּוֹ, וְיַרְגִּיעַ לִבּוֹ מִפַּחְדּוֹ, וְיִפְתַּח לוֹ שַׁעֲרֵי יְדִיעָתוֹ, וְיִגַּלֶּה לוֹ סוֹדוֹת חָכְמָתוֹ, (מב)**וְיָשִׂים עֵינָיו עַל הַדְּרָכָתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ, וְלֹא יַנִּיחֵהוּ לְעַצְמוֹ וְלִיכָלְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּמִּזְמוֹר "יְיָ רֹעִי לֹא אֶחְסָר"**

בהנהגתו את ברואיו, **המעידות** [המעידים] **על גדולתו ורוממותו וחכמתו ויכלתו.**

וכאשר יתמיד על זה - וכאשר יזכיר האדם לעצמו את נוכחות הבורא המביט בו וינהג כך תמיד, **יניח הבורא לו מעצבו** [מעצבונו] - יסיר הבורא מליבו את העצבות וכאב החרטה על שהמרה את פיו, **וירגיע** את **לבו** וישקיטהו **מפחדו** - מן הפחד שהיה בליבו מפני מכשול העבירה [כלומר, אם עד עתה היה מפחד מלהיכשל בחטא, מעתה ואילך מובטח לו שלא יחטא עוד (פת לחם ומרפא לנפש)], **ויפתח לו את שערי ידיעתו, ויגלה לו את סודות חכמתו, וישים** עליו את **עיניו** להשגיח **על הדרכתו** ועל **הנהגתו** - וינהלהו על מי מנוחות, **ולא יניחהו לעצמו וליכלתו** - ולא יעזבהו לנפשו להנהיג את ענייניו בעצמו בכוחותיו הדלים, **כמו שנאמר במזמור "ה' רועי לא אחסר"**

עיונים

מב. וישים עיניו על הדרכתו והנהגתו ולא יניחהו לעצמו וליכלתו. על ההשגחה המיוחדת על מי שאינו מסיח דעתו מה', כתב הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (ח"ג פרק נ"א) בהערה: "והנה האדם השלם בהשגתו, אשר לא תחדל דעתו מה' תמיד, תהיה ההשגחה בו תמיד", ומסביר שם בהמשך דבריו

עליו - ובכל עת יעשה עם עצמו חשבון הנפש על כך, **יהיה הבורא יתברך נמצא עמו במצפונו** - תהיה יראת הבורא קבועה בלבו ובמצפונו, **יראהו** - והוא יראה את הבורא יתברך **בעין שכלו** - בדמיונו, **ויהיה ירא אותו** [ממנו] **תמיד** בכל רגע, **ומרוממו** - ויכיר ברוממות האל בליבו ויהללו בפיו, **ובוחן את מעשיו** - ויתבונן בחכמת הבורא כפי שהיא מתגלה ממעשיו, **וחוקר** [-ויחקור] **את פעליו בהנהגת בריותיו** - ויתבונן בעקבות מעשיו, ויתחקה אחר פעליו

עיונים

שהוא ניצל מכל הפגעים. ורק כשמסיח דעתו מה' - נחלשת ההשגחה המיוחדת שעליו.

בין מערכת הטבע שבאמצעותה הקב"ה מנהל את העולם לבין המערכת הטבעית העליונה שהשי"ת נוהג בה עם הצדיקים, ועוזר להם בכל צרכיהם, יש בוודאי הרבה מדרגות, ולאיזו מן המדרגות זוכה צדיק אם להצלה פורתא או להצלה רבה וגדולה יותר, הדבר תלוי במדרגת הדבקות של הצדיק בהשי"ת, וכפי שכתב הרמב"ם (שם): "התבונן בשיר של פגעים (תהלים צ"א - יושב בסתר), תראה שהוא מספר ההשגחה ההיא הגדולה, והמחסה והשמירה מכל הרעות הפוגעות הכוללות והמיוחדות באיש אחד זולתי [-שאינם ב]שאר בני אדם... ואחר כך נתן טעם לזאת השמירה הגדולה [הכתובה במזמור זה: "כי הוא יצילך מפח יקוש" וגו'], ואמר, כי הסיבה בזאת השמירה הגדולה באיש הזה, 'כי בי חשק ואפלטהו, אשגבהו [-ארומם אותו מעל כל הסכנות] כי ידע שמי'... וכאילו אמר זאת השמירה [-ואפלטהו] באיש הזה היא בעבור שידעני וחשק בי אחר-כך, [וכבר ידעת ההפרש שבין אוהב וחושק, כי הפלגת האהבה עד שלא תישאר מחשבה בדבר אחר אלא באהוב ההוא, הוא החשק]", והשמירה השלימה הזאת היא בחושק שהוא הדבק בשלימות.

הצדיק שהגיע למדרגת 'כי בי חשק' הוא אינו אוהב ה' בלבד אלא יתירה מזו הוא חושק בה', כל מחשבותיו הן רק על הקב"ה, וכל תשוקותיו ורצונותיו מכוונות רק אל הקב"ה למלא את רצונו יתברך, זוהי מדרגתו וזה מצבו של האדם השלם, ואת החושק הזה הקב"ה מפלט ומשגב תמיד מכל המקרים הרעים.

ומי שאינו דבק בהשי"ת בשלימות בלי הפסק, גם ההשגחה המיוחדת עליו אינה תמידית, כמו שכתב הרמב"ם (שם, לעיל): "והאיש השלם בהשגתו אשר לא יסור שכלו מה' תמיד, תהיה ההשגחה בו תמיד, והאיש שלם ההשגה אשר תפנה מחשבתו מה' קצת עתים, תהיה ההשגחה בו בעת חשבו בהשם לבד, ותסור ההשגחה ממנו בעת עסקו" וכו'. עכ"ל.

וכן כתב הרמב"ן (איוב לו, ז): "ומן הטעם הזה ישמור את הצדיקים, כי כאשר לבם ועיניהם תמיד עמו, כן עיני ה' עליהם מראשית השנה ועד אחרית שנה, עד כי החסיד הגמור הדבק באלוקיו תמיד, ולא יפרד הדבק במחשבתו בו בענין מעניני העולם, יהיה נשמר תמיד מכל מקרי הזמן אפילו ההווים בטבע וישתמר מהם בנס יעשה לו תמיד, כאילו יחשב מכת העליונים - המלאכים - אינם מבני ההויה וההפסד למקרי העיתים, וכפי קרבתו להדבק באלוקיו ישתמר שמירה מעולה". מבואר בדבריהם שלפי מדרגת הדבקות של הצדיק בהשי"ת כך תהא מדרגת השמירה עליו בניסים נסתרים להצילו מכל הפגעים. ('שפתי חיים' אמונה והשגחה ח"א עמ' קג, קמו).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

(תְּהִלִּים כג) **עַד סוֹפוֹ, וְיִהְיֶה בַּמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה מִמַּדְרֵגוֹת הַחֲסִידִים, וּבַמַּעֲלָה הָרָמָה מִמַּעֲלוֹת הַצַּדִּיקִים, וְיֵרָאֶה מֵאֵין עַיִן, וְיִשְׁמַע מִבְּלִי אֹזֶן, וִידַבֵּר בְּלִי לָשׁוֹן, וַיַּרְגִּישׁ בָּעִנְיָנִים מִבִּלְתִּי חוּשִׁים, וְיִשַּׂעֵר בָּם מִבַּלְעֲדֵי הַקֶּשֶׁה, וְאֵינֶנּוּ קָיָן בְּמְאֻמָּה מֵעִנְיָנוֹ, וְלֹא בוֹחֵר עִנְיָן יוֹתֵר מֵעִנְיָן מִמַּה שֶּׁבָּחַר הַבּוֹרֵא, תּוֹלֶה רְצוֹנוֹ בִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא, וְאַהֲבָתוֹ בְּאַהֲבָתוֹ, וְהַנֶּאֱהָב אֶצְלוֹ מַה שֶּׁאָהוּב לוֹ, וְהַנִּמְאָס אֵלָיו מַה שֶּׁמָּאוּם לוֹ, וּבְכָמוֹהוּ אָמַר הֶחָכָם** (מִשְׁלֵי ח, לה)**: אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל דַּלְתֹתַי יוֹם**

(תהלים כג) מתחילתו ועד **סופו**, שה' מבטיח להוביל ולהנהיג את האדם, ויהיה - אותו האיש **במדרגה** העליונה ביותר **ממדרגות** [שבמעלות] **החסידים**, **ובמעלה** הרמה **ממעלות הצדיקים** - ומעלתו תתרומם עד לפסגת מעלותיהם של הצדיקים, **ואז יראה מאין** [ללא] **עין** - יזכה לראות ולדעת גם ללא עיניים, **וישמע מבלי** [ללא] **אוזן**, **וידבר בלי** [ללא] **לשון**, **וירגיש בענינים** - בדברים **מבלתי** - שלא על ידי החושים הגשמיים, **וישער בם** - וישער בשכלו דברי חכמה ודעת וינתח אותם **מבלעדי הקשה** - ללא צורך להקישם ולדמותם לדבר אחר ובלי להיזקק לדוגמאות והוכחות [כלומר, אותו אדם שמקיים תמיד את דברי הפסוק "שויתי ה' לנגדי תמיד", יזכה לראות ברוח קדשו דברים המתרחשים בריחוק מקום ממנו, דברים שאין אדם יכול לראותם בעיניים גשמיות, והוא בשכלו הזך יוכל לראותם, וזאת מאחר שזיכך את החומריות שבו. זוהי מדרגת הנביאים והחסידים העליונים, כמו שידוע מברייתא דרבי פנחס בן יאיר. וכן שאר המעלות שמנה רבנו, כולן הן דרגות אלוקיות עמוקות וקרובות לרוח הקודש (מרפא לנפש וטוב הלבנון)], **ואיננו קין במאומה מעניני** - אותו אדם שיחוש בנוכחות אלוקיו גם לא ימאס באף פרט ממצבו, **ולא בוחר ענין יותר מענין** - ולא יעדיף להימצא במצב שונה **ממה** - מזה **שבחר הבורא** בעבורו, ויהא **תולה** - ומתאים את **רצונו ברצון** - אל רצון **הבורא**, **ואת אהבתו באהבתו** - ומשלב את אהבתו באהבת הבורא, **והנאהב אצלו** - עד שיהיה אהוב עליו רק **מה שאהוב לו** - לבורא יתברך, **והנמאס אליו** - ויהיה מאוס עליו **מה שמאוס לו** - מה שמאוס בעיני הבורא, **ובכמוהו** - ועל אדם שעושה לעצמו חשבון נפש זה תמיד **אמר** שלמה המלך החכם (**משלי ח, לד**)**: 'אשרי אדם שומע לי** - מאושר האיש המציית לציווי תורתי, **לשקוד על דלתותי** - ומתמיד לבוא לבית מדרשי בכל **יום ויום**',

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

ואמר עוד (משלי ח, לה)**: 'כי מוצאי מצא חיים** - כי המשיג את דרכי מגלה חיים אמיתיים, **ויפק רצון מה'** - והוא זוכה ליחס טוב מאת ה'.

יוֹם, וְאָמַר (מִשְׁלֵי ח, לה)**: כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְיָ.**

וְהָאֶחָד עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ (מג)**עַל מַה שֶּׁעָבַר מִיָּמָיו, אִם הִתְעַסֵּק בָּהֶם בַּעֲבוֹדַת אֱלֹהָיו אוֹ בַּעֲבוֹדַת יְצָרוֹ.**

והאופן **האחד עשר** הוא **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו **על מה שעבר לו מימיו** - על ימי חייו שכבר עברו, **אם התעסק** - האם הוא עסק **בהם בעבודת אלהיו או בעבודת יצרו** - האם נעשו ימיו מלאים בעבודת הבורא או בשעבוד ליצרו.

עיונים

מג. על מה שעבר מימיו. אצל אברהם אבינו כתוב: "ואברהם זקן בא בימים" (בראשית כד, א), "שבא לעולם-הבא בכל הימים" (זוהר ח"א רכד, א). היינו שכל יום ויום מימי חייו מילא בו את תפקידו בעבודת ה', עד שלא נשאר רגע מימי חייו שלא היה קודש לעבודת ה'. כל ימיו אִתּוֹ, כל יום וקניינו, כל יום והשגותיו, ימיו היו מנוצלים עד תום לעבודת ה', ועל-ידי כך הגיע למה שהגיע. וכן בשרה נאמר "שני חיי שרה" (בראשית כג, א), ופירש רש"י: "כולן שוין לטובה", והכוונה היא: "כולן" - בלא שום הפסק, כל רגע היה קודש לעבודת ה', ומשום כך היא הגיעה למדרגת נבואתה הגדולה, עד "שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות" (רש"י בראשית כא, יב).

יש להביא כאן דברים נוראים בשם הגר"א זצ"ל [שנדפס בראש ספר "דברי אמת" הדעות והמדות מהרב אלכסנדר לפידות זצ"ל] ששייכים לענינינו, וז"ל: בעת שמוליכין את האדם מביתו לקברו אז תיפקחנה כל חושיו ורואה מה שלא היה יכול לראות בעת חיותו ומראין לו עונשי הגיהנום ותענוגי הגן-עדן, ורואה איך פילה ימיו בהבל וכל כספו וזהבו אשר עמל עליהם הם לצנינים ולחוחים בעיניו, כי בעבורם קנה לנפשו עונשי הגיהנום גם הפסיד תענוגי הגן-עדן. ויתבונן אז בשכלו הזך, כמה תענוגי גן-עדן הפסיד בעולם-הזה, כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם-הזה מכל חיי העולם-הבא וכמה שעות היה בכל ימי חייו אשר הלכו בבטלה, אשר בכל שעה ושעה היה יכול להרוויח גן-עדן בתענוגים נפלאים אשר עין לא ראתה, ומחמת גודל התשוקה אשר הוא רוצה להתעדן שם והוא אינו יכול להיכנס שם מחמת שהוא מלוכלך בצואת

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביישר לבב

וְיִמָּשֵׁל בָּזֶה, כְּאִלּוּ הַמֶּלֶךְ נָתַן לוֹ מָמוֹן לְהוֹצִיאוֹ בְּפָנִים מֵאֲפָנֵי הוֹצָאוֹתָיו, וְהִזְהִירוֹ שֶׁלֹּא יוֹצִיא מִמֶּנּוּ מְאוּמָה בְּזוּלָתָם, וְהוֹדִיעוֹ כִּי יְחַשֵּׁב אִתּוֹ עָלָיו בִּכְלוֹת שְׁנָתוֹ, וְלֹא יִמְחַל לוֹ מִמֶּנּוּ מְאוּמָה, הַאֵין מִן הַזְּרִיזוּת לוֹ שֶׁיְּחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ בְּסוֹף כָּל חֹדֶשׁ וְחֹדֶשׁ מֵחֲדְשֵׁי הַשָּׁנָה לָדַעַת מַה שֶּׁהָלַךְ מִן הַמָּמוֹן וּבְמָה הוֹצִיאוֹ, וְיִהְיֶה נִזְהָר בִּשְׁאָר הַמָּמוֹן וּבִשְׁאָר הַזְּמַן קֹדֶם שֶׁיִּפָּגְעֵהוּ הַחֶשְׁבּוֹן פִּתְאֹם, וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וּמַה שֶּׁיֵּשׁ עָלָיו.

האין מן הזריזות לו שיחשוב עם נפשו - האם לא היה מן הראוי לו שיעשה חשבון מדוקדק **בסוף כל חודש וחודש מחדשי השנה, לדעת מה שהלך מן הממון** - כדי שידע כמה מן הממון כבר הוציא, **ובמה הוציאו** - ולאיזו מטרה השתמש בממון, ומתוך כך **יהיה נזהר** מעתה ואילך **בשאר הממון ובשאר הזמן** - ביתרת הממון שנשאר לאחר ההוצאות ייזהר להשתמש למטרה שנצטווה בזמן שנותר לו עד הגיע זמן החשבון, **קודם שיפגעהו החשבון פתאום** - הפיקוח התמידי על מצב הכספים נועד להבטיח שמועד הגשת החשבון למלך לא יבוא במפתיע, **והוא אינו יודע מה שיש לו** - בעוד שאינו יודע עד כמה השיג והשלים את המטרה המבוקשת **ומה שיש עליו** - ומה נותר לו עדיין להשלים

ויִמשול בזה - וידמה לעצמו, **כאילו** - אילו היה **המלך נותן לו ממון** כדי **להוציאו בפנים מאופני הוצאותיו** - למטרה מסויימת ונצרכת, **והזהירו, שלא יוציא ממנו** [מכסף זה] **מאומה בזולתם** - לאף מטרה אחרת, **והודיעו, כי יחשוב אתו עליו בכלות שנתו** - והודיע לו שבסיום השנה יבקש ממנו דין וחשבון על אופן השימוש בממון זה, **ולא ימחל לו ממנו מאומה** - ולא יוותר לו אף לא על סכום פעוט שיחסר מהסך שקיבל,

עיונים

מה שיש עליו - ומה נותר לו עדיין להשלים. עוונותיו הוא מרוצה להיענש בגיהינום בעונשים קשים ומרים רק לבוא אחר-כך לתענוגי גן-עדן. ואין בכוח אדם לצייר גודל שברת לבו וחרטתו. ואם היה לאדם בעולם-הזה אחד מאלף אלפים חלק מהצער שיש לו שם בעולם-הבא יהיה מוכרח למות מחמת שלא היה יכול לסבול גודל הצער. רק בעולם-הבא נותן לו הקב"ה כוח שיכול לסבול זה הצער, ואז גודל תשוקתו שיתנו לו רשות לחזור לביתו ולעסוק בתורה ועבודה כל ימי חייו, וממרט שערות ראשו וקורע את בשרו ואומר "אוי לי! איך החלפתי עולם תענוגים נצחיים בעולם החושך!" והצער הזה קשה לו מכל ייסורי גיהינום.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביישר לבב

וְעַל הַדִּמְיוֹן הַזֶּה, אָחִי, (מד)צָרִיךְ שֶׁתִּתְפַּקֵּד אֶת נַפְשְׁךָ, אִם תּוֹכַל, בְּכָל יוֹם מִיָּמֶיךָ, וּתְחַשֵּׁב עִמָּהּ עַל עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים שֶׁהִיא חוֹבָה עָלֶיךָ בּוֹ. וְאִם הִתְעַלַּמְתָּ מִזֶּה בְּמַה שֶּׁעָבַר מִיָּמֶיךָ, אֵין פָּחוֹת מִשֶּׁתְּחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ בְּמַה שֶּׁנִּשְׁאַר מֵהֶם, וְאַל תִּדְלֹק אַחַר הַהַעֲלָמָה בְּהַעֲלָמָה, וְתִרְדֹּף

כדי למלא את רצון המלך.

ועל הדמיון הזה - ועל פי משל זה, **אחי, צריך שתפקוד את נפשך** - צריך שתבדוק את נפשך, **אם תוכל** - כמידת יכולתך, **בכל יום מימיך** - במשך כל ימי חייך, **ותחשוב עמה על עבודת האלהים** - ותבוא חשבון עם נפשך על דבר עבודת האלהים **שהיא חובה עליך בו** - שהנך חייב בה באותו יום. **וגם אם** אירע **שהתעלמת מזה** - מחובתך זו **במה שעבר מימיך** - בימים שכבר חלפו מחייך, **אין פחות משתחשוב עם נפשך במה שנשאר מהם** - לכל הפחות, תערוך לעצמך חשבון נפש זה בימים העומדים לפניך, **ואל תדלוק אחר ההעלמה** - ואל תוסיף על התעלמותך הקודמת **בהעלמה** - התעלמות נוספת, **ותרדוף**

עיונים

מד. צריך שתפקוד את נפשך אם תוכל בכל יום מימיך. כתב ה'משנה-ברורה' (סימן רלט סק"ט): "כתבו בספרים, שבלילה קודם השינה נכון לאדם שיפשפש במעשיו שעשה כל היום, ואם ימצא שעשה עבירה, יתוודה עליה ויקבל על עצמו שלא לעשותה עוד, ובפרט בעוונות המצויים, כגון חניפות, שקרים, ליצנות, לשון-הרע, וכן עוון ביטול תורה, צריכים בדיקה ביותר". עכ"ל.

בזוהר הק' (פ' קרח קע"ח) מחשיב מאוד אלו העושים חשבון נפשם בכל לילה לפני מסרם נפשם לפיקדון לפני ה' יתברך, וקורא אותם בתואר הנעלה "מארי דחושבנא". ובפרשת לך לך (פ"ג) מסמיכו הרשב"י על הפסוק (ישעיה כו, ט) 'נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך'.

וז"ל הזוהר הק' (בתרגום, פ' חיי שרה קכ"א:): "בוא וראה בשעה שבני אדם יְשֵׁנִים וטועמים טעם המוות והנשמה עולה למעלה, היא עומדת במקום שעומדת ונבחנת על מעשיה שעשתה כל היום וכותבים אותה בספר, כי הנשמה עולה למעלה ומעידה על מעשיו של האדם ועל כל מילה ומילה שהוציא מפיו, וכשהמילה שהוציא היא כראוי, מילה קדושה של תורה ותפילה, המילה ההיא בוקעת רקיעים וכו', וכשהמילה אינה כראוי כלשון הרע וכו', נרשמת המילה והעוון על האדם, וזהו שנאמר 'משוכבת חקיך שמור פתחי פיך' וכו'. רבי יהודה אומר כל מה שהאדם עושה בכל יום נשמתו מעידה בו בלילה", וכו'. עכ"ל.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הַנַּחָה בְּהַנָּחָה, כִּי אֵין לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַעֲלָמָה וְלֹא הַנָּחָה וְלֹא שִׁכְחָה.

וּכְבָר נֶאֱמַר, כִּי הַיָּמִים מְגִלּוֹת, כִּתְבוּ בָהֶם מַה שֶּׁתַּחְפְּצוּ שֶׁיִּזָּכֵר לָכֶם, וְאָמַר (קֹהֶלֶת לב, ט)**: אַל תְּהִיוּ כְּסוּם כְּפֶרֶד אֵין הָבִין, וְנֶאֱמַר כְּמִי שֶׁאָרַךְ זְמַן הִתְעַלְּמוּתוֹ מֵחֶשְׁבּוֹן נַפְשׁוֹ** (הוֹשֵׁעַ ז, ט)**: גַּם שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע.**

וְהַשְּׁנֵים עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ בְּעֵת הֱמִית לִבּוֹ (מה)**וַחֲרִיצוּתוֹ עַל הָעוֹלָם**

ההנחה - ואל תגיב על דחייתך הקודמת בהנחה - בדחייה ובהזנחה נוספת [כלומר, אל לו לאדם להוסיף ולהתעלם מלעשות חשבון נפש ולעבוד את האלוקים, מאחר שהתעלם מכך עד עתה], **כי אין לפני ה' אלהיך** לא **העלמה** [התעלמות] **ולא הנחה** - ולא הזנחה **ולא שיכחה.**

וכבר נאמר, כי הימים - **מגילות** - כי ימי חייו של האדם הם כמו מגילות שנכתבים בהן כל המעשים, על כן **כתבו בהם** רק **מה שתחפצו שייזכר לכם** - השאירו חקוק בכתב רק מה שאתם רוצים שיישאר לזכרון עולם עליכם, ודוד המלך עליו השלום **אמר** (**תהלים לב, ט**)**: 'אל תהיו** אטומי לב **כסום כפרד אין הבין'** - אשר אינו מבין, **ונאמר במי שארך זמן התעלמותו מחשבון נפשו** - על מי שמתעלם זמן רב מלעשות חשבון עם נפשו נאמר בנימה של תוכחה ונזיפה (**הושע ז, ט**)**: 'גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע'** - גם כאשר קפצה עליו זקנה בטרם עת, הוא לא שם לבו לכך.

והאופן השנים עשר הוא **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו **בעת המיית לבו וחריצותו על העולם** - בזמן להיטותו ותאוותו להשיג הישגים חומריים הקשורים לענייני

עיונים

מה. וחריצותו על העולם וכו' ונטותו מעבודת אלהיו. במסכת אבות (פ"ג מ"א) אמרו: "הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. דע, מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת וכו', ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא". כתב ה"חפץ חיים" (ח"ח הל' איסורי לשה"ר - פתיחה, עשין): ראיתי כתוב בשם הגר"א ('קול

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

העולם הזה, שהרי בעודו עוסק בכך **בכל השתדלותו ותכלית תחבולותיו וסוף יכלתו** - הוא משקיע את מירב כוחותיו, מתמסר לעמלו בכל יכולתו ומשתמש בכל מיני תחבולות כדי להשיג את מטרותיו.

בְּכָל הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ וְתַכְלִית תַּחְבּוּלוֹתָיו וְסוֹף יְכָלְתּוֹ. וְיִשְׁקֹל עִמָּהּ בְּזוֹתוֹ בְּעִנְיְנֵי אַחֲרִיתוֹ וּנְטוֹתוֹ מֵעֲבוֹדַת אֱלֹהָיו, וְאָז יִמְצָא מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּעִנְיְנֵי עוֹלָמוֹ הָרָמָה שֶׁמַּמַּחֲשָׁבוֹת, וְתוֹחַלְתּוֹ בּוֹ הָרָמָה שֶׁמַּתּוֹחָלוֹת, כִּי לֹא יַסְפִּיק לוֹ מִמִּינֵי קִנְיָנָיו

וישקול עמה בזותו - דווקא על רקע החתירה המאומצת להישגים חומריים יבחן האדם את זלזולו **בעניני אחריתו** - בענייני העולם הבא **ונטותו** - וסטייתו **מעבודת אלהיו.** ההשוואה בין גישתו לענייני העולם הזה לבין גישתו לענייני העולם הבא תחדד בעיניו את מצבו, **ואז ימצא** וייווכח, כי **מחשבתו בעניני עולמו הרמה שבמחשבות** - שמחשבותיו בענייני העולם הזה הן החשובות והנשגבות ביותר בעיניו, הן מרכז התעניינותו, **ותוחלתו בו** - ושאיפתו להשיג הישגים חומריים היא **הרמה שבתוחלות** - השאיפה העיקרית והראשונה במעלה בעיניו, היא השאיפה המרכזית המדריכה וממריצה אותו, **כי לא יספיק לו ממיני קניניו**

עיונים

אליהו החדש', אבות פ"ג), שפירש מהו "דין וחשבון". ש"דין" הוא על העבירה שעבר, ו"חשבון" על מה שהיה יכול לקיים מצוה בזמן ההוא ולא קיים. ואוי לנו מיום הדין, מה נענה, אפילו אם רק יחשב הקב"ה עמנו על כל רגע ורגע שדיברנו שיחה בטלה של גנאי וקלות ראש או רכילות ולשון הרע על העוון של פרישת התורה בזה הזמן בלבד, כי באמת בכל תיבה ותיבה של לימוד התורה הוא מקיים מצות עשה בפני עצמה. ואם לומד פרק משניות או דף גמרא הוא מקיים כמה מאות מצוות, כמו שכתב הגר"א ז"ל בשנות אליהו (פאה פ"א מ"א) בשם הירושלמי. ואם כן נבוא לחשבון כמה אלפים תיבות קדושות של תורה, שכל אחת בפני עצמה היא מצוה רבה שביטלנו בידיים, וכנגדם הכנסנו כמה אלפים עוונות של ביטול מצוות עשה דתלמוד תורה בעת הזה גופא. עכ"ד.

על פי דברי הגר"א הנ"ל ביאר רבי זליג ראובן בנגיס זצ"ל את הפסוק "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך" (דברים לב, ו), "עם נבל" במה שחוטאים כנגדו, "ולא חכם", שלא החכימו להרויח תורה ומצוות באותו זמן. ולכך המשיך הכתוב לאמר "הלא הוא אביך קנך", כלומר, הלא הוא אביך, ועליך לקיים מצוותיו כמעשה בן לאביו, והוא גם "קנך", היינו אדון לך, ואתה כעבדו צריך לפחד מלעבור על פקודותיו וציוויו.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

מְאוּמָה, אַךְ הוּא כָּאֵשׁ, כֹּל אֲשֶׁר תּוֹסִיף עֵצִים הֵיא מוֹסִיפָה לֶהָבָה, וְכָל לִבּוֹ וְכַוָּנָתוֹ מוּשְׁכִים אֵלָיו יוֹמָם וָלָיְלָה, אֵיננּוּ חוֹשֵׁב לְאוֹהֵב אֶלָּא מִי שֶׁיַּעַזְרֵהוּ עָלָיו, וְלֹא רֵעַ נֶאֱמָן אֶלָּא הַמְיַשְּׁרֵהוּ אֵלָיו, וְיִצְפֶּה לְעִתּוֹת אִצּוּר הַמִּסְחָרִים וְעִתֵּי מְכִירָתָם, וְצוֹפֶה עִנְיְנֵי הַשַּׁעַר, וְחוֹקֵר עַל יְקָר הַסְּחוֹרוֹת וְזָלוּתָן, וַעֲלוּתָן וִירִידָתָן בְּכָל קַצְוֵי הָאָרֶץ, וְלֹא יַעְכְּבֵהוּ מְלֶכֶת בַּדְּרָכִים הָרְחוֹקִים חֹם וְלֹא קֹר וְלֹא סַעַר הַיָּם וְלֹא אֹרֶךְ הַדֶּרֶךְ בַּמִּדְבָּרוֹת, אַךְ כָּל זֶה (מו) לְתִקְוָתוֹ שֶׁיַּגִּיעַ אֶל תַּכְלִית וְאֵין תַּכְלִית לוֹ.

ביישר לבב

ומתוך להיטותו להשיג ממון לא יוכל להעלות כלל בדעתו, **שאפשר שתהיה** כל **יגיעתו** לריק - וכל עמלו לשווא, **ולא יעלה בידו** - ומכל השקעתו המרובה לא יוותר בידו **כי אם הצער הארוך** - רק הצער הרב והממושך **והטורח** [והטרחה] **והעמל** - רק אלו עלולים להישאר בידו. **ואם הגיע אל מקצת מה שקיווה** - וגם אם יצליח להשיג מקצת מן הממון שקיווה וציפה לו, **שמא לא יהיה לו ממנו כי אם טורח שמירתו והנהגתו** - הרי אפשר שלא יפיק ממנו תועלת ולא יזכה ליהנות ממנו, ויישארו בידו רק הדאגה והטרדה בשמירתו ובניהול ההוצאות הכרוכות בו **והצנעתו מן הפגעים** - ובהגנה מתמדת עליו מהפסדים **עד** בוא הזמן **שיהיה למי שנגזר לו בו** - שיעבור לידי מי שנגזר עליו שיזכה באותו כסף. דבר זה יקרה **אם** [או] **בחייו,**

מאומה - וכל מה שכבר רכש והשיג עד עתה אינו מספק את שאיפותיו. אין הוא מרוצה ממה שבידו, **אך הוא כאש** - גם כשיש לו קניינים רבים, הוא משתוקק להשיג מהם עוד יותר, כטבע האש, שככל **אשר תוסיף** - ותכניס לתוכה עוד ועוד **עצים, היא מוסיפה להבה** - ושלהבתה גדלה, **וכל לבו וכוונתו מושכים אליו** - וכשיעשה את חשבון נפשו ימצא שכל מחשבותיו מרוכזות בתכנון להשגת עוד ועוד קנייני העולם הזה. מחשבותיו עסוקות בכך **יומם ולילה, אינו חושב לאוהב** - ואינו מחשיב לאוהבו **אלא** את **מי שיעזרהו עליו** - שעוזר לו להשיגם, **ולא לריע נאמן** - ואין איש נחשב בעיניו לחבר נאמן, **אלא** רק האדם **המיישרהו אליו** - שמסייע לו להגיע אליהם, **ויצפה לעיתות** - וכל תקוותו וייחוליו לזמנים **אצור המסחרים** - שבהם נהוג לקנות סחורות, **ועיתי מכירתם** - ולזמנים המתאימים ביותר למכירתם, **וצופה עניני השער** - והוא עוקב אחר העליות והירידות של שער מחירי הסחורות, **וחוקר על יוקר הסחורות וזלותן** - וחוקר מתי הסחורות נמכרות ביוקר ומתי בזול, **ועלותן וירידתן** - ובאלו מקומות מחירן גבוה ובאלו מקומות מחירן נמוך, **בכל קצוי הארץ** [תבל], **ולא יעכבהו** - ואין דבר **שימנע** ממנו **מללכת בדרכים הרחוקים** [הרחוקות], לא **החום ולא הקור, ולא סערת הים ולא אורך הדרך** - משך זמן הנסיעה הארוך **במדבריות, אך כל** זה וכל פעולותיו אלו **לתקוותו שיגיע אל תכלית** – נובעות מתשוקתו למלא את תאוותו לממון. זו תכליתו. **ואין תכלית לו** - ובאמת, אין לשאיפה זו סוף ותכלית.

עיונים

מו. לתקותו שיגיע אל תכלית ואין תכלית לו. אמרו חז"ל (קה"ר א, יג) "אין אדם מת וחצי תאותו

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

וְאֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה יְגִיעָתוֹ לָרִיק, וְלֹא יַעֲלֶה בְיָדוֹ כִּי אִם הַצַּעַר הָאָרֹךְ וְהַטִּרַח וְהָעָמָל. וְאִם הִגִּיעַ אֶל קְצָת מַה שֶּׁקִּוָּה, שֶׁמָּא לֹא יִהְיֶה לוֹ מִמֶּנּוּ כִּי אִם שְׁמִירָתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ וְהַצְּנָעָתוֹ מִן הַפְּגָעִים, עַד שֶׁיִּהְיֶה לְמִי שֶׁנִּגְזַר לוֹ בוֹ, אִם בְּחַיָּיו,

ביישר לבב

עיונים

בידו". הטעם שהאדם נברא כך, ביאר בספר 'חיי עולם' (ח"א פ"ד) וז"ל: "אכן נודע הדבר, כי לא נברא האדם למען חיי העולם הזה, כי אם לעבוד את בוראו, יוצר נשמתו. וכח הצימאון הגדול, ניתן בקרבו בשביל עבודת הבורא יתברך, למען יוסיף אומץ בעבודתו יתברך שמו. אשר באמת אין גבול למעלות ומדרגות העליונות בעבודתו יתברך שמו. אכן כל המידות מוטבעות באדם באופן סתמי, והאדם הוא בעל בחירה ויכול להלבישן על כל מה שיבחר. כגון, כח האהבה, מושרש בנפשו, אבל אינו מושרש בו למי יאהוב, והאדם בוחר בעצמו לאהוב את אשר ימצא חן בעיניו, ויכול לבחור ולהתדבק באהבת בוראו יתברך שמו מקור כל החן והטוב, אשר כולא קמיה כלא חשיב, וכן בכל המידות. וכן הוא בעניינו, הצימאון והתשוקה לאושר וטוב, מושרש בלב האדם, אבל אינו מושרש בטבעו מהו הטוב והאושר, וכשזוכה ומתקרב לתורה הקדושה וצמאה נפשו לאלקים, זוכה על ידי צימאון זה, לאושר האמיתי לעולמי עד. אבל כשבוחר בתענוגי העולם הזה, והיא היא האושר שלו, הצימאון עושה את שלו, להתאוות יותר ויותר, ונמצא קרח מכאן ומכאן, כי השלימות הנצחי אינו רוצה להשיג, והנאות העולם הזה אינם יכולין להשביע רצונו.

וגם נברא בצימאון עצום, להתאוות מה שטבעו רוצה ומשתוקק, בכדי להיות לו לנסיון כל ימי חייו, כי העולם הזה כולו מלא נסיונות" עכ"ל. יעו"ש עוד.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה יז, יא): **בַּחֲצִי יָמָיו יַעַזְבֻנוּ, אוֹ לְאַחַר מוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב** (תְּהִלִּים מט, יא)**: וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם.**

וּכְבָר הִזְהִירָנוּ הֶחָכָם מִן הַחֲרִיצוּת וְהַהִשְׁתַּדְּלוּת לְהַרְבּוֹת בְּמָמוֹן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מִשְׁלֵי כג, ד)**:** (מז)**אַל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל, וְסֵפֶר מַדְוֶה הַנִּמְצָא בּוֹ, בְּאָמְרוֹ** (מִשְׁלֵי כג, ה)**: הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ**

כמו שכתוב [באמרו] (משלי כג, ד)**: 'אל תיגע להעשיר** - אל תתעייף ותתייגע ברדיפה אחר העושר, **מבינתך חדל'** - ועזוב את התחבולות להשיג כסף וממון. עוד הוסיף שלמה המלך **וסיפר מדוה הנמצא בו** - ותיאר את הכאב והטרדות שמסב העושר לאדם, **באמרו (משלי כג, ה): 'התעיף עיניך בו**

עיונים

מז. אל תיגע להעשיר. כתיב "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" (קהלת א, יג). ובתרגום שם כתב: איזה מותר יש לאדם לאחר שימות, מכל עמלו שעמל תחת השמש, מלבד בעסק התורה שעליה יקבל שכר שלם לעולם הבא.

מרן ה'חפץ חיים' ('תורת הבית' פ"ה) האריך לבאר מה שאמרו חז"ל (חגיגה ה, א) שהקב"ה בוכה בכל יום על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק בה. והטעם, כי הקב"ה שהוא היודע באמת האושר המגיע לנפש האדם מלימוד התורה [שזולתו יתברך לא ראה ולא ידע אותה שום עין בעולם עד תכליתו, לא מלאכים ולא נביאים וכו'], ורואה בכל שעה איך שמוציא האדם שעותיו היקרות שיש בידו להביא בהם אוצר של תורה, שהוא אושר נצחי לנפשו שאין ערך אליו מכל אושר ותענוג הנמצא בעולם, והוא מבלה עתותיו היקרות בדברים שאין בהם יתרון לנפשו כלל [וכמו שכתוב "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש"], הקב"ה שהוא בבחינת אב לישראל וכו' הוא מצטער ובוכה על אבדן אושר בניו החביבים, אבידה נצחית שלא ימצאו אותה עוד לעולם וכו'. יעו"ש בארוכה.

כמו שנאמר (ירמיה יז, יא)**: 'בחצי ימיו יעזבנו'** - העושר ייעלם ממנו, **או לאחר מותו, כמו שכתוב (תהלים מט, יא): 'ועזבו לאחרים חילם'** - בבוא יום מותם יירשו אחרים את עשרם ועמלם.

וכבר הזהירנו שלמה המלך **החכם מן** ומפני **החריצות וההשתדלות להרבות בממון** - לבל יימשך האדם בלהיטות להשקיע מאמצים כדי להרבות לו רכוש וממון,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

וְאֵינֶנּוּ. וְהוֹרָנוּ הֶחָכָם הָאַחֵר וְאִשֵּׁר אוֹתָנוּ עַל הִשְׁתַּדְּלוּתֵנוּ בְּעִנְיַן הַמָּזוֹן וְהַסִּפּוּק בְּלִבָּד, בְּאָמְרוֹ (תְּהִלִּים קכח, ב)**: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ.**

וְכֵן שָׁאַל הֶחָסִיד מֵאֱלֹהָיו לָתֵת לוֹ מִן הַמָּזוֹן דֵּי סִפּוּקוֹ, וּלְהַרְחִיק מִמֶּנּוּ הָעֹשֶׁר הַמֵּבִיא אֶל הַמּוֹתָרוֹת, וְהָרִישׁ הַמֵּבִיא אֶל אֲבֵדַת הַמּוּסָר וְהַתּוֹרָה, בְּאָמְרוֹ (מִשְׁלֵי ל, ז)**: שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ, אַל תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת. שָׁוְא וּדְבַר כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי, אַל תִּתֶּן רִישׁ וְאַל אוֹן, הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי.**

ואיננו' - אך תעיף מבטך להסתכל בעושר - וכבר איננו [כלומר, מה בצע ברדיפה אחר העושר, וכי הוא דבר קיים?! הלא פעמים שיאבד ממך בשעה קלה. בעודך מנענע עינך להסתכל בו - וכבר איננו, כי פתאום יאבד (מצודת דוד)]. **והורנו החכם האחר** - ודוד המלך הורה לנו **ואישר אותנו** - וחיזק את רוחנו, **על** דבר **השתדלותנו בענין המזון והסיפוק בלבד** - כי נהיה מאושרים בעודנו משתדלים להשיג מזונותינו כדי צורכנו בלבד, **באמרו** (תהלים קכח, ב)**: 'יגיע כפיך כי תאכל** - אם יגיע כפיך יהיה רק במידה הנצרכת להשגת המאכל, כלומר, רק לצורך ההכרחי לקיום הגוף, ולא תיגע להעשיר ולהרבות הון, אז **אשריך וטוב לך'** - יהיו לך אושר, מנוחת הנפש וטוב החיים בעולם הזה (מלבי"ם).

וכן שאל החסיד - וכן מצינו שהחסיד אגור בן יקה (יש אומרים שהוא שלמה המלך עצמו שאגר חכמה ויש אומרים שחסיד נכבד זה חי בזמן שלמה והיה הולך ביושרו) ביקש **מאלהיו לתת לו מן המזון** - שייתן לו פרנסה **כדי סיפוקו** [צורכו] בלבד, **ולהרחיק** [ושירחיק] **ממנו** את **העושר המביא אל המותרות** - לידי מותרות, ושלא יבוא לידי **הריש** - לדוחק או לעניות **המביאים אל אבידת המוסר והתורה** - העלולים לגרום לשחיתות המידות ופריקת מצוות התורה, **באמרו** (משלי ל, ז)**: 'שתים שאלתי מאתך** - שתי בקשות הנני שואל ומבקש ממך ה', **רֵאשׁ ועושר אל תתן לי** - אל נא תעמיד אותי בניסיון העוני ובניסיון העושר, אלא **הטריפני לחם חקי'** - הזמן לפני את צורכי מחייתי, **ושאר הענין** הנאמר שם: 'פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' - העושר עלול להביא אדם לידי גאווה ופריקת עול - ופן אורש וגנבתי' - העוני והמצוקה עלולים להביא אדם לידי גניבה.

וכמוהו מצאנו - וכיוצא בזה מצינו אצל **יעקב אבינו עליו**

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הַשָּׁלוֹם שָׁאַל מֵאֱלֹהָיו סִפּוּקוֹ, בְּאָמְרוֹ (בראשית כח, כ): (מח)**וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ.**

הֲלֹא תָקִין, אָחִי, תִּרְאֶה חֶסְרוֹן מַה שֶּׁחָרַצְתָּ עָלָיו וּמִהַרְתָּ אֵלָיו לְהַעֲמִיד גּוּפְךָ עַל עִנְיָנוֹ הַטִּבְעִי, אֲשֶׁר לֹא תַתְמִיד לְךָ חֶבְרָתוֹ כִּי אִם זְמַן מֻעָט, (מט)**לֹא יִפָּרֵד מִמֶּנּוּ צַעַר וְלֹא יִמָּלֵט מִפֶּגַע בְּעוֹד הִתְחַבְּרוּתְךָ עִמּוֹ. אִם יִשְׂבַּע, יֶחֱלֶה,**

השלום ששאל וביקש מאלהיו מזון כדי סיפוקו בלבד, באמרו (בראשית כח, כ): 'ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש'.

הלא תקין - האם לא תתעורר, **אחי**, כאשר **תראה חסרון** - את חסרונך, מה **שחרצת עליו ומיהרת אליו** - בהיותך חרוץ וזריז **להעמיד גופך על ענינו** - לקיים את גופך במצבו **הטבעי, אשר לא תתמיד לך חברתו** - בשעה שלא תשהה בחברתו תמיד, **כי אם זמן מועט** - אלא רק זמן קצר בלבד, וגם בזמן קצר זה שהנך נמצא בחברתו, **לא ייפרד** - לא ייפסק **ממנו הצער ולא יימלט מפגע** - ולא יימנעו ממך כאב, חולי ופגעים **בעוד התחברותך עמו** - כל זמן שהנך מחובר עמו. **אם ישבע** - אם יאכל הגוף יותר מדי, הוא **יחלה**,

עיונים

מח. ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. כתב רבינו בחיי (עה"פ שם) וז"ל: "זאת שאלת הצדיקים מאת ה', לא ישאלו המותרות, רק הדבר ההכרחי בלבד, שאי אפשר לו לאדם שיחיה בלעדיו. וכידוע כי נטיית האדם אחרי בקשת המותרות גורם לו לאדם מהומות רבות, ועל כן כל איש ירא את ה' ראוי לו שיהיה שמח בחלקו ושיסתפק במועט, ושלא יתאוה המותרות, וייטיב לבו ביראת שמים". "ודע, כי לולא שיצר לב האדם רע מנעוריו הומה אחר תאות יתרון העושר והכבוד בעולם הזה, לא היה ראוי שידאג במה שלא השיג מן המותרות, רק שיבקש דבר המוכרח, כי מה שהוא מוכרח, הקב"ה יזמינהו לידו יום ביומו".

"וכבר אנו רואים בסדר הנהגת העולם שהיא בחכמה עמוקה ונפלאה, שהשי"ת מזמין לבריותיו וממציא להם דברים ההכרחים, ומה שהוא "מוכרח" יותר, הוא מצוי יותר, ומה שאינו מוכרח אינו מצוי כל כך וכו', ולכן שאל יעקב הצדיק "לחם לאכול ובגד ללבוש" שהם דברים המוכרחים".

מט. לא יפרד ממנו צער ולא ימלט מפגע. ב'מסילת ישרים' (פ"א) כתב: "כי מה הם חיי האדם

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְאִם יִרְעַב, יֶחֱלַשׁ, וְאִם תַּלְבִּישֶׁנּוּ יוֹתֵר מִצָּרְכּוֹ, יָקוּץ, וְאִם תַּנִּיחֶנּוּ עֵירֹם, מִצְטַעֵר. וְעוֹד, שֶׁהֲנָהָגָתוֹ בִּבְרִיאוּתוֹ וְחָלְיוֹ וְחַיָּיו וּמוֹתוֹ אֵינָנָּה בִּרְצוֹנְךָ וְלֹא בִּרְשׁוּתְךָ, כִּי הַכֹּל לְהַנְהָגַת בּוֹרְאֶךָ יִתְעַלֶּה.

ואם ירעב - ואם יחסר ממזונו של הגוף, הוא **יחלש** ויסתכן, **ואם תלבישנו יותר** מכדי **צרכו**, יקוץ בכך ולא יוכל לסבול את החום, **ואם תניחנו עירום** ללא מלבוש נאות, הוא **מצטער** בשל הקור. **ועוד** - ומלבד זאת, **שהנהגתו בבריאותו** - הרי קורות הגוף וכל הנוגע לבריאותו וחליו וחייו ומותו, **איננה** [אינם] תלויים **ברצונך ולא ברשותך** - ואינם מסורים לבחירתך ושליטתך, **כי הכל** מסור **להנהגת בוראך יתעלה**, ואם כך, לשם מה הנך מוסר את נפשך לטיפוח הגוף, שהוא מקור של חולשה, מחסור וכאב בעבורך?! ומדוע הנך מרבה לטרוח בענייני הגוף, הלא גם אם תצליח בהם, ההצלחה ניתנת לך מיד ה' ואינה תלויה במאמציך?!

עיונים

בעולם הזה [-מה חשיבותם ומה מעלתם?!], או מי הוא שמח ושליו ממש בעולם הזה. "ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם [-וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימים אלה אינם אלא (רש"י)] עמל ואוון" (תהלים צ, י), בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת - המוות. אחד מני אלף לא ימצא שירבה לו העולם הנאות ושלוה אמיתית, וגם הוא, אילו יגיע למאה שנה - כבר עבר ובטל מן העולם".

וראה עוד בארוכה בספר 'חיי עולם' (ח"א פ"ו) וז"ל: "והמתבונן באמת יראה, בעצמו ובמכיריו, שרוב ימי חייו הם בצער ובמכאובים שונים ומשונים, אם בחולי הגוף לו או לאחד מבני ביתו. ורוב בני אדם מתייסרים וסובלים, ממחסור בפרנסה או עומס החובות. והעשירים, הלא מרבה נכסים מרבה דאגה. וכן הקנאה אוכלתו והחרטה מנקרתו (למה לא השכיל בשעתו לעשות או להשיב כך וכך), ופעם השעמום, ופעם התאווה, שמתאווה דוקא למה שאין בידו להשיג, והפחד אודות העתיד, אודות מצבו הפרטי או קרוביו, או מצב המדיני. ועל כולם תאות הכבוד, אשר לא ימלט ממכאוביו כמעט בכל יום, אם מבני ביתו אם ממכיריו, פעם פגעו באמת בכבודו, פעם בדמיונו, כמדומה לו שזה הפלוני לא התחשב עמו כהוגן. וצער גִדול בנים בקטנותם ובגדלותם, אשר כרוב אהבתו אותם, כן רוב צערו אודותם, מבלתי יכולת לסדרם כרצונו". ועיין שם עוד שהרחיב בענין זה.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וְאַיֵּה יִתְרוֹן נַפְשְׁךָ עַל גּוּפְךָ, וּמַעֲלַת עוֹלָמָהּ עַל עוֹלָמוֹ, וַעֲלוֹתָהּ מִירִידָתוֹ, וְרוּחָנִיּוּתָהּ מִגַּשְׁמִיּוּתוֹ, וַעֲמִידָתָהּ מֵחֲלִיפָתוֹ, וְקִיּוּמָהּ מֵהֶפְסֵדוֹ, וּפְשִׁיטוּתָהּ מֵהַרְכָּבָתוֹ, וְדַקּוּת עֲצְמָהּ מֵעָבְיוֹ, וַהֲכָנָתָהּ מִבַּהֲמִיּוּתוֹ, וְקִבּוּלָהּ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת מִקִּבּוּלוֹ הַמְגֻנּוֹת.

וְאִם אַתָּה נוֹהֵג בַּחֲרִיצוּת הַזֹּאת וְהַהִשְׁתַּדְּלוּת הַזֹּאת בְּתַקָּנַת גּוּפְךָ, עִם פְּחִיתוּתוֹ וּגְנוּתוֹ, וְעִם חֲלִישׁוּתְךָ מֵהֲזִיקוֹ וְהוֹעִילוֹ, כַּמָּה אַתָּה חַיָּב שֶׁתִּתְנַהֵג בּוֹ מִן הַחֲרִיצוּת וְהַהִשְׁתַּדְּלוּת בְּתַקָּנַת נַפְשְׁךָ הַחֲשׁוּבָה הַנִּשְׁאֶרֶת לְךָ, אֲשֶׁר צָוִיתָ לְהַנְהִיג

כל זאת היית צריך לקחת בחשבון גם אם היו גופך ונשמתך שווים במעלתם, וכל שכן שעליך לעשות זאת כשהאמת הברורה מצביעה על עליונות נשמתך, אותה נשמה שחשיבותה עולה בהרבה על גופך, **ואיה** - ואיך תתעלם מיתרון **נפשך על גופך**, ואיך אינך שם מול עיניך את **מעלת עולמה** של הנשמה **על עולמו** של הגוף - שהרי העולם העליון שנשמתך חוצבה ממנו עולה במעלתו על העולם השפל שגופך נוצר בו וממנו, **ועלותה מירידתו** - ובבוא זמן פרידת הנשמה מן הגוף תשוב הנשמה ותעלה אל מקומה העליון, ואילו הגוף ישוב אל העפר, **ורוחניותה מגשמותו** - הנשמה היא רוחנית והגוף הוא גשמי, **ועמידתה מחליפתו** - ולעומת נצחיותה של הנשמה, הלא הגוף הוא בר חלוף, **וקיומה מהפסדו** - הנשמה קיימת לעד, ואילו הגוף הולך לאיבוד, **ופשיטותה מהרכבתו** - הנשמה היא בלתי מורכבת, והגוף מורכב מחלקים שונים שסופם להתפרק, **ודקות עצמה מעביו** - הנשמה עדינה והגוף גס ומגושם, **והכנתה מבהמיותו** - הנשמה נוטה אל החכמה והגוף לבהמיות, **וקיבולה המידות הטובות** - הנשמה מחוברת אל תכונות נפש נאצלות, **מקיבולו המגונות** - והגוף נוטה אל המידות המגונות.

ואם כן, **אם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת בתקנת גופך** - אם אתה שוקד בזריזות ובמסירות כזאת על תקנת גופך, **עם פחיתותו וגנותו** - על אף שפלותו ומגרעותיו, **ועם חלישותך מהזיקו והועילו** - ולמרות מיעוט יכולתך להשפיע על מצבו: לגרום לו נזק או תועלת, על אחת כמה וכמה **אתה חייב שתתנהג בו מן החריצות וההשתדלות** - להשתדל ולהתאמץ **בתקנתה** ובהשלמתה **של נפשך החשובה הנשארת לך** - שנשארת עמך לנצח, **אשר צווית להנהיג**

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

עִנְיָנָהּ וּלְעַיֵּן בְּתִקּוּנֶיהָ בְּקִנְיַן הַחָכְמוֹת וְהַבִּינוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי כג, כג)**: אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר.** (מִשְׁלֵי ד, ה)**: קְנֵה חָכְמָה קְנֵה בִינָה, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי טז, טז)**: קְנֵה חָכְמָה מַה טּוֹב מֵחָרוּץ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי כד, יד)**: כֵּן דְּעֵה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ט, יב)**: אִם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָךְ, כְּלוֹמַר** (נ)**שֶׁהַקִּנְיָנִים הָרוּחָנִיִּים הֵם שֶׁלָּךְ, לֹא יִשְׁלֹל אוֹתָם מִמְּךָ זוּלָתֶךָ, כַּאֲשֶׁר יִקְרֶה בַּקִּנְיָנִים הַגּוּפִיִּים.**

ענינה ולעיין בתיקוניה - אשר הוטל עליך לנהל ענייניה ולהשגיח על טובותיה **בקנות החכמות והבינות** - על ידי קניית החכמה והבינה, **כמו שנאמר** (משלי כג, כג)**: 'אמת** קנה - פזר ממונך על קניין התורה והחכמה, **ואל תמכר'** - ואל תזניח את נשמתך בשל רווחי ממון. (משלי ד, ה)**: 'קנה** - רכוש לך חכמה **קנה בינה'** - רכוש לך הבנה, **ונאמר** (משלי טז, טז)**: 'קנה חכמה מה טוב מחרוץ'** - טוב יותר לקנות חכמה מאשר לקנות זהב מובחר המכונה 'זהב חרוץ' (מצודת דוד), **ונאמר** (משלי כד, יג): 'אכול בני דבש כי טוב ונופת מתוק על חכך' ובפסוק שאחריו נאמר (**משלי כד, יד**)**: 'כן דעה חכמה לנפשך'**, כלומר, כשם שהדבש מתוק לאדם, כך גם ידיעת החכמה תמתק מאד לנפשו, כי על ידה ישיג את טובתו בעולם הזה ובעולם הבא (רלב"ג), **ונאמר** (משלי ט, יב)**: 'אם חכמת חכמת לך'** - אם למדת תורה, הרווחת והועלת לעצמך, **כלומר שרק הקנינים הרוחניים** שרכשת הם באמת **שלך** ויישארו לנפשך לנצח, מפני ש**לא ישלול אותם ממך זולתך** - אף אחד אינו יכול לגזול אותם ממך, **כאשר יקרה** - כפי שעלול לקרות **בקנינים הגופיים** - הקניינים הגשמיים חשופים להפסד, לקלקול או לגניבה.

עיונים

נ. שהקנינים הרוחניים הם שלך. כתיב "ואיש את קדשיו לו יהיו, איש אשר יתן לכהן לו יהיה" (במדבר ה, י). כתב מרן ה'חפץ חיים' ('אהבת חסד', ח"ג פ"ד. ועה"ת): כאן רמזה לנו התורה הקדושה לעיקר גדול וחשוב שצריך כל אדם לזכור כל רגע מימי חייו: רכושו האמיתי הוא אך ורק פירות עמלו הרוחני. מכל מפעלותיו לא ישארו בידו אלא עניני הקדושה שהם כל המצוות שקיים בחייו, אשר מכל אחד מהם נברא מלאך קדוש שיהיה לו לפרקליט ומליץ יושר (אבות פ"ד מי"א), הם בלבד קניניו הנצחיים שילווהו בחייו ובמותו להמליץ טוב בעדו. רק "קדשיו - לו יהיו" באמת. כל זולתם - קרי הפעולות והענינים הנעשים מכח היצר הרע ובני לוויתו - אינם מהווים קנין אמיתי. ידידי שקר הם, הנראים אמנם לאדם כאוהבים, אך כל התחברותם אליו אינה אלא

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

זמנית בלבד ובעת דוחקו הם עוזבים אותו לנפשו.

משל נוקב מצינו במדרש (פרקי דר' אליעזר פל"ג), משל לאדם שהיו לו שלשה חברים. האחד מקורב אליו ביותר, השני מקורב פחות, ואילו חבר השלישי כמעט ולא התחבר עמו ולא מקורב אליו כל עיקר. פעם שלח המלך לקרוא לו, וסריסי המלך הבהילוהו אל המלך, והיה אותו אדם מתיירא שמא הלשינוהו למלך ועוררו עליו זעמו. במצוקתו פנה לחבירו הטוב שיבוא עמו אל המלך וימליץ טוב בעדו, אך חבירו התנכר לו, ולא אבה שמוע. כיון שראה כך, פנה לשני והתחנן לפניו שיבוא עמו אל המלך וילמד עליו זכות. אמר לו: מוכן אני להתלוות עמך בדרך, ולמנוע בעד סריסי המלך לפגוע בך ולהציק לך. אשמרך מפגע רע עד ארמון המלך, אך שם אפרד ממך. במר נפשו פנה לחבר השלישי, שכמעט ולא התחבר עמו, וסח לו מה שארע עם השניים הקודמים. אמר לו הלה: אל תירא ואל תחת, אני אלווה אותך ואשמרך מכל רע, אף אכנס עמך אל המלך ואמליץ טוב בעדך, וחשוב אני לפני המלך ובהמלצתי תשא חן לפניו ויצא דינך לאורה!

והנמשל הוא כך, המלך הוא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. ובבוא עת פקודת האדם אין מלווין לו לא כסף ולא זהב שסיגל בחייו והחשיב כל כך, שנאמר "לא ירד אחריו כבודו" (תהלים מט, יח). זהו החבר הראשון. והחבר השני הם הבנים והקרובים, המלווים אותו אמנם עד הקבר, אולם עוזבים אותו שם לנפשו. ואילו החבר השלישי הם המצוות והמעשים טובים שעשה האדם בחייו, והם מלווים אותו ועולים עמו עד לפני כסא הכבוד להמליץ טוב בעדו, שנאמר "והלך לפניך צדקך, וכבוד ה' יאספך" (ישעיה נח, ח).

"איש את קדשיו לו יהיו" בא להזכירנו וללמדנו מי הם ריעינו, אוהבינו ופרקליטינו המוכנים להמליץ טוב בעדנו לפני אדון כל והנשארים עמנו בקביעות - "קדשיו לו יהיו". חובתנו היא איפוא, לטפח ידידות זו - להרבות אוהבים כאלה במשך ימי חיינו, וליהנות מחברתם כל הימים.

סיום הפסוק מהווה חוליה משלימה לדברים שבתחילתו. כאן מופנית הקריאה אל האדם להפנות את כל משאביו לאפיקים רוחניים, שכן מכל רכושו הגשמי לא יוותר לו מאומה לאחר מותו. רק "אשר יתן לכהן" - ביטוי לצדקה וחסד - "לו יהיה". כלומר, אותן מעות הן שלו באמת.

עכת"ד.

בספר 'בינה לעיתים' ביאר על פי זה פסוק בתהלים (קיב, ג) "הון ועושר בביתו, וצדקתו עומדת לעד", פירוש: כל ה"הון" שאדם יגע עליו כל ימי חייו יישאר "בביתו", ולא ילווהו ליום אחרון, אבל "וצדקתו עומדת לעד" - צדקה ומעשים טובים שעושה האדם הם עומדים לו לעד - להגן עליו לעתיד לבוא.

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביישר לכב

רְאֵה, אָחִי, מַה בֵּין שְׁנֵי הַדְּבָרִים, וּמַה בֵּין שְׁנֵי הָעִנְיָנִים, וּנְטֵה מִמּוֹתְרוֹת עוֹלָמֶךָ, וְהִשְׁתַּדֵּל בְּמַה שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְאַחֲרִיתֶךָ, וְאַל תֹּאמַר: יִמְצָאֵנִי מַה שֶּׁיִּמְצָא הַכְּסִיל, כִּי אַתָּה נִתְבָּע כְּפִי הַכָּרָתְךָ, וְעָנְשְׁךָ יוֹתֵר חָזָק, וְהַחֶשְׁבּוֹן עַל הִתְעַלְּמוּתְךָ יוֹתֵר מְדֻקְדָּק. וְאַל תִּסְמֹךְ עַל דָּבָר שֶׁאֵין לְךָ בּוֹ זְכוּת, וְתָנוּחַ דַּעְתְּךָ עַל טַעֲנָה שֶׁהִיא עָלֶיךָ וְלֹא לְךָ.

וְהַמַּאֲמָר בְּהַשְׁלֶמֶת הָעִנְיָן הַזֶּה יֵאָרֵךְ, וְדַי לְךָ מִמֶּנִּי שֶׁהַעֵירוֹתִיךָ אֵלָיו וְהוֹרִיתִיךָ עָלָיו כְּפִי תְּבוּנָתֶךָ. הִשְׁתַּכֵּל דְּבָרַי, וְהָבֵן רְמִיזוֹתַי, וַחֲקֹר עֲלֵיהֶם בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים וְדִבְרֵי

ראה והתבונן, **אחי**, והכר **מה בין שני הדברים** - מהו ההבדל בין פחיתות גופך לבין חשיבות נשמתך, **ומה בין שני העניינים** - והבחן בפער שבין דאגתך לענייני הגוף לעומת השקעתך המועטת בענייני הנשמה, **ונטה ממותרות עולמך** - ופרוש ממותרות העולם הזה. **והשתדל במה שאתה צריך לאחריתך** - והתמסר למה שהנך **צריך לאחריתך** בעולם הבא, **ואל תאמר: 'ימצאני** - יקרה עמי **מה שימצא** - מה שיקרה עם **הכסיל'.** אין הדבר כן, **כי אתה נתבע** - משום שהתביעה עליך תהיה **כפי הכרתך** - כפי יתרון ידיעתך על ידיעתו, **והוא** ייתבע רק כפי הכרתו, **וענשך** יהיה **יותר** חזק וחמור מעונשו של הכסיל, **והחשבון** שתידרש לעמוד בו **על התעלמותך** יהיה **יותר** מדוקדק וקפדני מדינו של הכסיל. **ולכן אל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות** - ואל תסתמך על תירוצים והצטדקויות, סיבות ואמתלאות והסברים, כי באמת אין בהם כדי ללמד זכות על מעשיך, **ואל תנוח דעתך** ואל תבטח **על טענה שהיא עליך** - כי בסופו של דבר תגלה בשעת הדין שטענותיך משמשות כטענה נגדך **ולא** יסייעו לך לזכות במשפט שמיים.

והמאמר בהשלמת הענין הזה יארך - עיסוק בעניין זה בצורה שלמה ומקיפה ייארך מאוד, **ודי לך** - על כן הסתפק אפוא **ממני** במה **שהעירותיך אליו והוריתיך עליו** - במה שעוררתי אותך והוריתי לך בזה **כפי** מידת **תבונתך. השתכל** - התבונן והחכם **מדברי, והבן את רמיזותי, וחקור עליהם** - ובדוק ותמצא את אמיתותם **בספר תורת האלהים ובדברי**

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביישר לבב

רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, יֵרָאֶה לְךָ בְּרוּרָם מִן הַכָּתוּב וּמִן הַמְּשֻׁכָּל וּמִן הַמְקֻבָּל בְּעֶזְרַת הָאֵל.

וְהַשְּׁלִשָּׁה עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ בְּיִתְרוֹן יְדִיעָתוֹ עַל מַעֲשֵׂהוּ, וְתוֹסֶפֶת הַכָּרָתוֹ עַל הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, (נא)וְהַגָּעַת יְכָלְתּוֹ עַל מַה שֶּׁהוּא מְשֻׁלָּם מֵחוֹבוֹת הַבּוֹרֵא עַל טוֹבוֹתָיו עָלָיו.

רבותינו זכרונם לברכה, ייראה לך ברורם - ותיווכח שאלו דברים ברורים ונכונים **מן הכתוב** - גם מתוך התורה שבכתב וגם **מן המושכל** - מההיגיון והשכל הישר וגם **מן המקובל** - במסורת המקובלת מפי חכמינו **בעזרת האל.**

והאופן השלשה עשר הוא **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו **ביתרון ידיעתו** - על הוא נאה דורש ואינו בגדר נאה מקיים, היינו שידיעתו רחבה ויתרה **על מעשהו** - אף על פי שיש לו ידע עשיר, מעשיו דלים, ועל **תוספת הכרתו על השתדלותו בעבודת הבורא** - על שמידת הכרתו בחובותיו איננה תואמת את השתדלותו בעבודת הבורא, ומעשיו אינם עולים בקנה אחד עם הכרתו וידיעותיו ביסודות המוסר ועבודת הבורא, **והגעת יכלתו על מה שהוא משלם מחובות הבורא על טובותיו עליו** - ועל שאינו משלם לבורא את חובותיו

עיונים

נא. והגעת יכלתו על מה שהוא משלם מחובות הבורא על טובותיו עליו. מעלת השלימות נתפסת אצל רוב בני אדם כמדת חסידות, אך מדברי רבינו כאן אנו למדים שאין הדבר כן. שכן כתב כי חובת האדם לחשב "הגעת יכלתו על מה שהוא משלם מחובות הבורא על טובותיו עליו" - היינו עד כמה חייב הוא לקב"ה על טובותיו, לעומת יכלתו לשלם ולהחזיר לבורא על כל גמולו הטוב. והנה אמר הכתוב (משלי טו, כד): "אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה". וכתב ב'אדרת אליהו' (בראשית יב, ז): "המשכיל חייב להיות תמיד במצב של עליה כדי שלא ירד ממעלתו". האדם נדרש שעבודתו תהיה שלמה, אמנם זו נמדדת אצל כל אחד לפי מה שהוא, כוחותיו ומצבו בכלל. משל לתינוק שרבו מלמדו צורת האותיות, הרי שזו היא שלמות לימודו כעת, משום שקריאת תיבות עדיין אינה נדרשת ממנו והיא למעלה מכוחו. אך לאחר שידע את צורת האותיות, הרי כעת שלימותו היא לימוד הקריאה, ואילו לימוד החומש הוא למעלה ממידתו, וכן כאשר יגיע ללימוד החומש, מעתה זוהי שלימותו עד שיגיע זמנו למשנה.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

עיונים

כן הדבר גם בעבודת האדם, שלימות העבודה הנדרשת ממנו, היא לפי כוחו ומצבו כעת, ומשעמד בנסיון, הרי הוא מתעלה לדרגה רוחנית גבוהה יותר, ומעתה העבודה הנדרשת ממנו, היא ביתר שאת ומתעצמת כפי מעלתו בשעה זו, ואין די במה שעבד עד עכשיו, משום שעתה גדלה מעלתו ויש בכוחו להגיע ליתר שלימות בעבודה, ושוב אין שלימות במעלתו הקודמת.

כדי לעמוד על טיבה של מעלת השלימות, יש להתבונן בעובדה שההבדל בין האדם אשר עבודתו ותורתו נעשים כראוי, כשהוא מנצל את כוחותיו והכלים שיש לו, לבין זה שפועל רק בחלק מכוחותיו, אינו ביחס של מחצה, אלא שהתוצאה נכפלת פי כמה, משום שהעובד את ה' מתוך זהירות ויראת ה', הרי התעלותו גדלה והולכת בכל המעלות הרוחניות, במידות בתורה ובתפילה, שכן כל דבר מושפע מחבירו, הזהירות מהיראה, והתפילה וגם התורה משניהם, וכן לאידך גיסא הזהירות והיראה מהתורה והתפילה, משפיעין כל אחד זה על זה, כך שהמעלה של זה שעבודתו בשלמות גדולה היא לאין שיעור ויחס לעומת זה שאינו שלם.

ולכן אמרו בגמרא (שבת סג, ב): "אדם קורא קריאת שמע כל ימיו ופעם אחת לא קרא, דומה כמי שלא קרא קריאת שמע מימיו", ובוודאי שאין הכוונה שמי שלא קרא קריאת שמע פעם אחת לא יקבל שכר על כל הפעמים שקרא קריאת שמע [דזה נאמר רק בתוהה על הראשונות (קידושין מ, ב) שמפקיע את המעשה לשעבר מקבלת שכר], אלא ביאור הדבר כך הוא: הבדל גדול יש בין זה שמעולם לא ביטל קריאת שמע, לבין זה שאפשרות הביטול קיימת אצלו - ולו אפילו פעם אחת בלבד, והוא שזה שלא החסיר ק"ש מימיו כל קריאותיו הם באופן של קבלת עול גמורה, והמקבל עליו עול באופן מוחלט אינו מחסיר כלל, אבל זה שפעם אחת לא קרא ק"ש, חסר לו בעצם מהות הקבלה כראוי, והרי זה פגם בכל קריאותיו, כמי שלא קרא מעולם, היינו שבכך הפקיע את כל קריאותיו לשעבר ממעלת 'הקורא כל ימיו'.

אמנם גם זה שאירע וביטל קריאת שמע, עדיין אינו מופקע מגדר זה כאשר יקפיד על כך מכאן ולהבא, ואם יחסיר קריאת שמע פעם שניה גם אז יחשב לו כאילו לא קרא קריאת שמע מימיו, שאף על פי שאין לו מעלת השלם של זה שלא החסיר מימיו, מכל מקום הרי הוא שייך לקבלת עול מכאן ולהבא, וחסרון של ק"ש מעתה הרי הוא פוגם בשלמות הנוכחית.

ויתר על כן, התועלת במעלת השלמות, אינה רק בתכונות שנקבעו בנפשו על ידי העמידה בנסיונות, אלא שאחר שעשה כל שביכלתו, ועבד בכל כוחו, נותנים לו מן השמים מעלות וכוחות שאינם לפי טבעו, וכמו שכתב הגר"א (אבן שלמה פ"ב אות ג) שיראה פנימית עילאה אי אפשר להשיגה על ידי עבודה, אלא שמעלה זו ניתנת כשכר לזה שעמל ויגע ומיצה את מידותיו, שמקבל הארת פנים מיוחדת שעל ידי כך יגיע ליראה פנימית למעלה מטבעו, וכדברי רבינו לעיל בחשבון העשירי שכתב

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וימשל בזה - ייתן לעצמו משל בדבר זה, למה הוא דומה, **אל עבד** [לעבד], **שנתן לו אדוניו** חלקת **אדמה** וציווה עליו **לזרוע** אותה, **ונתן הזרע** - ונתן לו זרעים **כפי צרכו** - כפי הנדרש לזריעת אותה חלקת אדמה, **וזרע קצתה** - והוא זרע רק חלק מאותו שדה, **והוציא שאר הזרע** כלפיו בעבור הטובות שעשה לו, בהתאם למידת יכולתו.

וימשל בזה - ייתן לעצמו משל בדבר זה, למה הוא דומה, **אל עבד** [לעבד], **שנתן לו אדוניו** חלקת **אדמה** וציווה עליו **לזרוע** אותה, **ונתן הזרע** - ונתן לו זרעים **כפי צרכו** - כפי הנדרש לזריעת אותה חלקת אדמה, **וזרע קצתה** - והוא זרע רק חלק מאותו שדה, **והוציא שאר הזרע בצרכיו** - ובשאר הזרעים השתמש לצרכיו האישיים. **וכאשר פקד** [בדק] **אדוניו את האדמה** [את השדה], **מצאה בלתי זרועה מקצתה** - מצא שרק מקצתה זרועה וחלקה האחר אינו זרוע, **וכששאלו על זה** - וכששאל את העבד על פשר הדבר, הודה העבד **בקיצורו בעניינה** - בכך שפשע בטיפולו בשדה, **וחשב עמו על מה שאמר כי זרע מן הזרע באדמה** - ואז אדונו "בא אתו חשבון" ושמע מן העבד דיווח על כמות הזרעים שזרע באדמה, **ופקד הנזרע ממנה** - ובדק ואימת אם אכן זרע כמות זו, **וחישב על מה שעלה בו עד תכלית** - וערך חישוב מדוייק כמה יבול עתידים היו זרעים אלה להוציא לכל היותר [כדי שיידע כמה לתבוע ממנו בעבור הזרעים שלא זרע, שהרי מלבד הזרעים עצמם תבע המלך מעבדו גם את מה שהיו יכולים להצמיח], **ותבעו בשאר הזרע** - ותבע ממנו את יתר הזרעים, **וחייבו לפרעו כל**

וַיִּמְשֹׁל בָּזֶה אֶל עֶבֶד, שֶׁנָּתַן לוֹ אֲדוֹנָיו אֲדָמָה לִזְרֹעַ, וְנָתַן הַזֶּרַע כְּפִי צָרְכּוֹ, וְזָרַע קְצָתָהּ, וְהוֹצִיא שְׁאָר הַזֶּרַע בִּצְרָכָיו. וְכַאֲשֶׁר פָּקַד אֲדוֹנָיו אֶת הָאֲדָמָה, מְצָאָהּ בְּלִתִּי זְרוּעָה מִקְצָתָהּ, וּכְשֶׁשְּׁאֲלוֹ עַל זֶה, הוֹדָה בְּקִצּוּרוֹ בְּעִנְיָנָהּ, וְחִשֵּׁב עִמּוֹ עַל מַה שֶּׁאָמַר כִּי זָרַע מִן הַזֶּרַע בָּאֲדָמָה, וּפָקַד הַנִּזְרָע מִמֶּנָּה, וְחִשֵּׁב עַל מַה שֶּׁעָלָה בּוֹ עַד תַּכְלִית, וּתְבָעוֹ בִּשְׁאָר הַזֶּרַע, וְחִיְּבוֹ לְפָרְעוֹ כָּל

עיונים

על מי שיחשוב תמיד בהשגחת ה' עליו בכל עת, שאז: "יהיה הבורא יתברך נמצא עמו במצפונו, יראהו בעין שכלו וכו', וכאשר יתמיד על זה יניח הבורא לו וכו' ויפתח לו שערי ידיעתו ויגלה לו סודות חכמתו וכו', ויהיה במדרגה העליונה ממדרגות החסידים ובמעלה הרמה ממעלות הצדיקים, ויראה מאין עין וישמע מבלי אוזן וידבר בלי לשון וירגיש בענינים מבלתי חושים" וכו'. ע"כ. והנה אדם זה אם ירד ממעלתו ואין עבודתו בשלמות, הרי יאבד ויפסיד את כל הדברים הללו וישוב להיות כמקודם. ובוודאי שאי אפשר לומר שרק חסר שלמות הוא, שכן אבד והפסיד כל מדרגתו, והרי הוא כמלאך שחזר להיות כאחד האדם ('משנת רבי אהרן', ח"ד עמו' פג-פו).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

מה שהייתה האדמה עושה - וגם חייב אותו לפרוע את כמות היבול שהייתה יכולה האדמה להצמיח מאותם הזרעים שהשתמש בהם לצרכיו, וכאשר העבד שמע זאת, גדל מדוהו **ונכפלה רעתו** - גדל כאבו ואשמתו נחשבה לכפולה, על שאדוניו תובע ממנו לא רק את הזרעים, אלא גם את היבול שהיה צומח מהם.

וכמו כן, **אחי**, **ראוי** גם לך **לחשוב עם נפשך** - לעשות חשבון לעצמך. עשה לך חישוב של זה מול זה: מצד אחד תחשוב **על מה שחננך האלהים מהבנתך** - על שהאלוקים חנן אותך בחכמה ובתבונה להכיר **אותו** ולהבין ולהשכיל **את תורתו**, **ומה שנתן** והעניק **לך מן הכח והיכולת** - ועל שנתן לך את הכוח ואת היכולת **לפרוע** לו את **מה שאתה חייב** לו על טובותיו כלפיך, ומצד שני **עשה בזה** - עשה לך חישוב **מה שיצא אל גבול המעשה ממך** - באיזו מידה ניצלת את כוחותיך והוצאתם אל הפועל במילוי אותן חובות של הכרת הטוב, **ויראה לך** - ותבין ויצטייר בעיני רוחך, **כי אתה נתבע בכל זה** - כי תוגש נגדך תביעה על כל מה שחיסרת והתרשלת בניצול כוחותיך אשר ניתנו לך לצורך המשימה שהוטלה עליך **ובא עליו לידי חשבון** - והנך עתיד לתת על כך דין וחשבון, **כל שכן עת הימשך הטובות אליך מאת הבורא** - ובפרט כשאתה נוכח לראות את השפעת טובותיו הרבות של הבורא יתברך עליך בכל עת ובכל שעה.

מַה שֶּׁהָיְתָה הָאֲדָמָה עוֹשָׂה, וְגָדַל מַדְוֵהוּ וְנִכְפְּלָה רָעָתוֹ.

וְכֵן, אָחִי, רָאוּי לְךָ לְחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ עַל מַה שֶּׁחַנָּנְךָ הָאֱלֹהִים מֵהַבָּנָתְךָ אוֹתוֹ וְאֶת תּוֹרָתוֹ, וּמַה שֶּׁנָּתַן לְךָ מִן הַכֹּחַ וְהַיְכֹלֶת לִפְרֹעַ מַה שֶּׁאַתָּה חַיָּב לוֹ, וַעֲשֵׂה בָּזֶה מַה שֶּׁיֵּצֵא אֶל גְּבוּל הַמַּעֲשֶׂה מִמְּךָ, וְיֵרָאֶה לְךָ, (נב)**כִּי אַתָּה נִתְבָּע בְּכָל זֶה וּבָא עָלָיו לִידֵי חֶשְׁבּוֹן, כָּל שֶׁכֵּן עֵת הֶמְשֵׁךְ הַטּוֹבוֹת אֵלֶיךָ מֵאֵת הַבּוֹרֵא.**

עיונים

נב. כי אתה נתבע בכל זה ובא עליו לידי חשבון. אמר ה'חפץ חיים' ('מים חיים', חוקת): ידועים דברי הגאון מוילנא זצ"ל בהבדל שבין 'דין' ל'חשבון' [בדברי התנא שאמר במסכת אבות (ג, א): "דע... ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה"]. כשיעמוד אדם לפני בית דין של מעלה, יתבע לתת דין על כל מעשיו, ובנוסף יבואו אִתו חשבון: הלא באותה שעה שעבר

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

וְרָאוּי לְךָ לְהִשְׁתַּדֵּל בְּכָל כֹּחֲךָ וְתִטְרַח בְּכָל יְכָלְתְּךָ לְפָרְעוֹ, וּלְהַשְׁוֹות מַעֲשֶׂיךָ לְחָכְמָתְךָ, וְהַכָּרָתְךָ עִם הִשְׁתַּדְּלוּתְךָ, וְהוֹתֵר כָּל טָרְחֲךָ לַעֲשׂוֹת בְּפִי חָכְמָתְךָ. וְאַל תִּתְנַהֵג בְּמוֹתַר עוֹלָמְךָ, פֶּן תִּלְאֶה לְשַׁלֵּם חוֹבוֹת תּוֹרָתְךָ, שֶׁהָאֵל יִתְעַלֶּה נָתַן לָאָדָם מִן הַכֹּחַ בְּפִי צָרְכּוֹ לְתוֹרָתוֹ וּלְעוֹלָמוֹ, וּמִי שֶׁהוֹצִיא מִמֶּנּוּ מְאוּמָה בְּמוֹתָרוֹת

ביושר לבב

ולכן **ראוי** לך לאזור מתניך ולהשתדל בכל כחך ותטרח [ולטרוח] בכל יכלתך לפרעו - לפרוע לבורא את כל מה שהנך חייב לו, ולהשוות את **מעשיך לחכמתך** - ולדאוג שיהיו מעשיך תואמים את ידיעותיך, **והכרתך** תהיה שווה **עם השתדלותך**, **והותר כל טרחך** - ותגייס את כל כוחותיך ומאמציך **לעשות** ולקיים את מצוות הבורא **כפי חכמתך** - בהתאם להשגותיך. **ואל תתנהג במותר עולמך** - ואל תבזבז את כוחותיך בהשגת מותרות העולם הזה, **פן תלאה לשלם** - פן תיחלש ולא תוכל לקיים את **חובות תורתך** - את החובות שהתורה הטילה עליך, **שהאל** - כי האל **יתעלה נתן לאדם מן הכח כפי צרכו** - נותן לאדם כוח בדיוק כפי הנצרך לו **לתורתו** - לקיום התורה **ולעולמו** - ובעבור צורכי קיומו בעולם הזה, **ומי שהוציא ממנו מאומה במותרות**

עיונים

את העבירה יכול היה לסגל מצוות! אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה (בראשית רבה צג). אוי לנו כשנתבע ליתן דין על מעשינו, ואוי לנו כשיוכיחונו מדוע לא התעלינו במקום להתדרדר! והנה, אם לי'דין', יש תשובה: יתחרט האדם על העבר, יקבל על עצמו שלא ישוב לחטוא, יתוודה על עוונו, ויימחל לו. אך מה יענה ביום התוכחה, כשיבואו אתו חשבון מדוע לא התעלה באותו זמן.

משל למה הדבר דומה, לנער שקיבל חליפת צמר נאה, יפה להפליא. הלך להשתובב עם חבריו, החליפה התרבבה ונכתמה, קפץ עימה לתוך הנהר והתכווצה, ולבסוף התייצב כך לפני הוריו. ספקו ידיהם ואמרו: את הכתמים אפשר לנקות, את הרבב ניתן להוציא, אבל את הכיווץ אי אפשר לתקן.

וזהו שנאמר (במדבר כא, כז): "על כן יאמרו המושלים", אלו המושלים ביצרם, "בואו חשבון". עם ה'דין' עוד תוכלו להסתדר, לגביו תועיל התשובה ויועילו יסורים למרק. אך מה תעשו עם ה'חשבון', שחייכם התכווצו בהבלים ולא מילאתם את ייעודכם.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

אֲשֶׁר יִתָּכֵן לַעֲמֹד זוֹלָתָם, יִפְקְדֵנוּ בְּעֵת הַצְּרֵךְ אֵלָיו בַּדְּבָרִים הַצְּרִיכִים.

וְאַל תִּתְלֶה עַצְמְךָ בְּ"לוּ" וְ"אוּלַי" וְתֹאמַר: לוּ הִגַּעְתִּי לְמַעֲלַת כָּךְ וְכָךְ מִן הַמָּמוֹן וְהַחָכְמָה, הָיִיתִי מְשַׁלֵּם כָּל מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב מִן הָעֲבוֹדָה לַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, [נג]וְהַדּוֹמֶה לָזֶה מִן הַדְּבָרִים, כִּי הֵם דִּבְרֵי כְזָבִים, יִתְעָה מִי שֶׁיִּתְלֶה עַצְמוֹ בָהֶם, וְיִפֹּל מִי שֶׁנִּשְׁעָן עֲלֵיהֶם. וְזֹאת הִיא הַגְּדוֹלָה שֶׁבְּטָעֲיוֹת בַּעֲלֵי הַמַּשְׂכּוֹן, אֲשֶׁר זָכַרְתִּי לְךָ בְּשַׁעַר הַבִּטָּחוֹן.

ביושר לבב

אשר ייתכן לעמוד זולתם - ומי שמשתמש בכוחו לצורך השגת מותרות העולם שאינם הכרחיים וקיומו אינו תלוי בהם, **יפקדנו** - יחסר ממנו אותו הכוח **בעת הצורך אליו בדברים הצריכים** - לכשיזדקק לו לדברים ההכרחיים בעבורו [כלומר, הכוח ניתן לאדם במידה מדויקת כפי הדרוש לו לקיום מצוות התורה ולצורך השגת צרכיו הגשמיים, וכאשר האדם מבזבז את כוחו להשגת עניינים גשמיים שאינם נחוצים לו, הוא גורע מן הכוח שניתן לו לצורך קיום מצוות התורה ולשאר ענייניו ההכרחיים].

ולכן **אל תתלה** - אל תצדיק את **עצמך** בתירוצים ובאמתלות של "לו" ו"אולי", **ותאמר** - ותתרץ את מחדליך בתירוצים שונים, כגון, **לו הגעתי למעלת כך וכך מן הממון והחכמה** - לו הייתי מגיע לדרגה גבוהה יותר בעושר ובחכמה, אז בוודאי הייתי נוהג אחרת ומשלם את **כל מה שאני חייב מן העבודה** [בעבודה] וממלא את כל חובותי **לבורא יתעלה, והדומה לזה מן הדברים** - או בשאר תירוצים הדומים לזה, **כי הם דברי כזבים** - מפני שאלו הם דברי שקר ואשליות כוזבות, **יתעה מי שיתלה עצמו בהם** - וכל מי שמסתמך עליהם, הוא תועה וטועה, **ויפול מי שנשען עליהם** - ומי שנשען עליהם, ינחל כישלון חרוץ. **וזאת היא הגדולה שבטעיות** - והתנהלות בדרך זו היא הטעות הגדולה ביותר שטועים בה **'בעלי המשכון'** - הם אנשי ה"כת הממשכנים את השם", **אשר זכרתי לך** - שהזכרתי אותם לפניך לעיל **בשער הבטחון** סוף פרק חמישי ['כת הממשכנים את השם' זו הגדרתו של

עיונים

נג. והדומה לזה מן הדברים. אחת מתחבולות היצר הוא להערים על האדם קשיים בעבודת ה'

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

בכלל ובלימוד התורה בפרט, להפריעו ולייאשו מזה, בכך שמכניס בלבו הרגשות של 'קנאה' בחבירו. הוא נותן לו מחשבות להסתכל בחבירו ולראות בו כי הינו זכרן ואילו אתה שוכח מהר, חברך תופס כל ענין בקלות ובמהירות, ואתה בקצב איטי, ולפעמים בקושי. וכך על זה הדרך מכניס בו היצר מחשבות ייאוש עד שמביא את האדם לעצבות ולחוסר-התרכזות ואי-הצלחה בלימוד התורה ועבודת ה'.

בספר 'עלי שור' (ח"א עמ' לו) כתב לאחד שסבל מזה, כיצד להתגבר על מצב זה, שיש להתבונן: הן, הקב"ה הבוחר בתורה נתן לך כל הכחות הדרושים כדי שתקבל חלקך בתורה. תוכל לברך בשמחה רבה בכל בוקר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שעשה לי כל צרכי", גם בגשמיות וגם ברוחניות. כל מה שצריך לי בכדי למלאות תפקידי בעולם, כל הדרוש לי לזכות לחלקי בתורה - הכל הוא יתברך נתן לי! אולם אתה - יותר ממה שאתה רואה ומעריך את כחות שכלך - אתה רואה כשרונות חבריך; ואילו ביחס לעצמך אתה רואה רק את מה שאין לך ויש לאחרים. הרגשה זו נקראת - קנאה!

המכיר את עצמו ויודע תכונותיו, ויודע כי מה שחננו הבורא יתברך - מתנה גדולה היא, ואם רק ינצל את כחותיו יגיע לכל מעלה חמודה, וישיג בתורה הקדושה מה שהבורא עולם רצה שהוא ישיג ובאופן שהבורא עולם רצה שישיגהו - אדם זה אינו סובל עוד מקנאה. אבל הצעיר אשר טרם מכיר את עצמו ותכונותיו הכרה מפוכחת וברורה - הננו מביט על עצמו בעינים-לא-לו. הוא מודד את עצמו בקנה-המדה של חבריו. מה שהוא רואה אצל חבריו - זהו בעיניו הטוב, והוא רוצה להיות כמוהם. לכן, המגע עם החברים מעמיד אותו תמיד על גבולות שכלו וכשרונו, והוא רואה את עצמו לא מתוך עצמו, אלא מהגבולות, ושם הוא רואה אצל עצמו יותר את השלילה.

דע לך כי עבודה גדולה וחשובה מוטלת עליך, והיא: להכיר את אשר חננך בוראך במעלות וכשרונות נעלים, ולהכיר, כי "אין מלכות נוגעת בחברתה", כלומר: חלקך בתורה שמור לך לבד, וכל החברים שבסביבתך לא יגעו בו כי אין יד שכלם מגעת לחלקך המיוחד לך. הם - בשלהם, ואתה - בשלך. אל תמדוד את עצמך בקנה-המדה שלהם. דע והאמין לבוראך, כי נתן לך כל צרכך הרוחני!

ומה נעים מה שמסופר על תלמידו המובהק של רבי ישראל מסלנט זצ"ל, ר' נפתלי אמסטרדם זצ"ל, שאמר פעם לרבו: "רבי, אילו היה לי מוחו של בעל "שאגת אריה" ז"ל (שהיה חריף עצום), ולבו של בעל "יסוד ושרש העבודה" (מקדושי עליון), ומדותיו של רבי - אז יכולתי לעבוד את ה'!" השיב לו ר' ישראל: "נפתלי, במוח שלך ובלב שלך ובמדות שלך תוכל גם כן להיות עבד ה' אמיתי!" הן זוהי רעננות הקדושה שבאדם, שידע, כי עליו לעבוד ה' במוחו שלו, בלבו שלו, במדותיו שלו! ע"כ מספר 'עלי שור' ועיי"ש עוד.

בספר 'חיי עולם' (ח"ב פרק יב אות ד) כתב: באמת, גם מי שהוא קשה ההבנה עצום, אם יתאמץ מאד

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

רבנו לעיל בשער הביטחון לאנשים שאינם מוכנים להתמסר לעבודת ה', אלא רק לאחר שפרנסתם תהיה מובטחת להם מראש למשך כל ימי חייהם. הוא מכנה אותם כך, משום שהם דומים לאדם הדורש משכון מחברו לפני שהוא נותן לו הלוואה, כשאינו מאמין שיפרע את הלוואתו או כשהוא חושש שלא תהיה לו היכולת לשלם את חובו (פתחי לב)].

הִשָּׁמֵר לְךָ, פֶּן תִּקָּחֵנָּה לְטַעֲנָה לְךָ וְלַאֲמַתְלָא, כִּי אַתָּה בָּזֶה כְּכָל חוֹטֵא שֶׁיִּטְעַן כָּזֶה, וּכְבָר יָדַעְתָּ שֶׁאֵינָהּ מַצֶּלֶת אוֹתוֹ מִן הָעֹנֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל הַגַּנָּב (מִשְׁלֵי ו, ל)**: לֹא יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנֹב לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם, אַף עַל פִּי שֶׁדָּחֳקוֹ נִרְאָה, וְצָרְכוּ הֵבִיאוּ לָקַחַת מָמוֹן אֲחֵרִים, לֹא יִנָּצֵל בָּזֶה מִן הָעֹנֶשׁ וְתַשְׁלוּמֵי כֶּפֶל, כָּל שֶׁכֵּן שְׁאָר הַחֲטָאִים.**

לכן היזהר **והישמר לך, פן תקחנה** - פן תשתמש בטעות זו **לטענה לך ולאמתלא** - לשם התנצלות והצטדקות על התנהגותך, **כי אתה בזה ככל חוטא שיטען כזה** - כי אם תעשה זאת, דינך יהא כדין כל פושע הטוען טענות מעין אלו, **וכבר ידעת שאינה מצלת אותו מן העונש** - והרי ידוע לך שתירוצים אלה אינם פוטרים אותו מן העונש, **כמו שאמר שלמה** המלך **עליו השלום על הגנב (משלי ו, ל): 'לא יבוזו לגנב** - בני אדם אינם מגנים כל כך את הגנב, **כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב** - על גניבה שגנב כדי להחיות את נפשו בשעת רעבונו, ובכל זאת - **ונמצא** - כשתופסים אותו, **ישלם שבעתים'** - הוא משלם את סכום הגניבה בכפל כפליים (לפי רש"י ומצודת דוד), **אף על פי שדחקו נראה** - גם אם גלוי לכול שעשה את מעשהו מתוך מצוקה, **וצרכו הביאו לקחת ממון אחרים** - וברור היטב שצרכיו דחקו אותו ליטול מממונם של אחרים, בכל זאת **לא יינצל בזה מן העונש ומתשלומי כפל.** התירוצים אינם מתקבלים והחוטא נענש למרות הצידוקים והאמתלות, **וכל שכן** שהחוטא **בשאר החטאים** שלא מתוך הכרח, לא יינצל מן העונש.

עיונים

בלימוד התורה, יזכה לסייעתא דשמיא, להיות גדול בתורה, אף על פי שהוא הרבה יותר מכפי כשרונו הטבעי... הכלל, שהסיבה המונעתו מהשגת התורה, הוא היאוש והרפיון, ולא כמו שחושב, שבשביל מניעת השגה, הוא מתרפה ומתייאש, אלא אדרבה, בשביל הרפיון והיאוש, הוא הסיבה למניעת ההשגה, שכבר אמרו חז"ל (שבת קד, א) 'הבא לטהר מסייעין אותו' [ועייש שהביא מעשה מה'חתם סופר' בזה].

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

עַל כֵּן שִׂים לְךָ הָאֲרִיכוּת הַזֹּאת לְשָׁלָל, בְּעוֹד שֶׁתּוּכַל לִפְרֹעַ מַה שָּׁאַתָּה חַיָּב בּוֹ לַבּוֹרֵא יוֹם יוֹם, (נד)**וְאַל תְּאַחֵר מַעֲשֵׂה יוֹמְךָ לְמָחָרְתֶּךָ. פֵּן** על כן שים לך האריכות הזאת לשלל - נצל את האפשרות ואת ההזדמנות כל עוד הן עומדות לרשותך, בעוד שתוכל לפרוע מה **שאתה חייב בו לבורא יום יום** - ובעוד שבאפשרותך לפרוע את חובותיך לבורא מידי יום ביומו, **ואל תאחר מעשה יומך למחרתך** - ואל תדחה למחר את מה שהנך חייב לעשותו היום. **פן**

עיונים

נד. ואל תאחר מעשה יומך למחרתך. במסכת אבות (ב, ה) אמרו: "אל תאמר לכשאפנה [מעסקי], אשנה [-אעסוק בתורה], שמא לא תפנה" - כי יטרידוך עניינים שונים המתחדשים יום יום בעסקיך, ומי יודע מה ילד יום? והרי נמצאת יוצא מן העולם בלא תורה, הלכך "עשה תורתך קבע" (רמב"ם; רבינו יונה).

המשיל ה'חפץ חיים' (שמיה"ל ח"ב פכ"ט) את הדבר למה הדבר דומה: איש אחד, מחמת גודל עניותו, עזב מולדתו ויצא לנוד בארץ רחוקה (אפריקא וכדומה) כדי להחיות את בני ביתו, והיה שם איזה עשרות שנים. והיה עצלן גדול בטבעו והולך בטל בתמידות. ופגשו איש אחד ממכיריו מעירו ושאלו: למה אתה הולך בטל ולא תראה להשתכר, שעל זה הייתה נסיעתך? והשיב לו: מה תתפלא עלי, עוד יש לי שהות, כי מיום ביאתי לפה הוא עדיין רק כעשרים שנה. ויען רעהו ויאמר לו: האם חסר דעה אתה? אפילו אם היית אזרח פה והיית הולך בטל בתמידות, גם כן אין זה דרך ישר לפני איש, כידוע לכל, ובפרט שאתה גר פה ועזבת את ארץ מולדתך לבוא פה ולהשתכר מעט ולחזור למקומך, היה לך להתבונן על כל יום ויום לחפש איזה דבר להשתכר באשר תמצא, ולא ילך שום יום לבטלה, ואתה משיב שאתה בסך הכל פה עשרים שנה? תשובה כזו היא שייכת לשוטים ולא לאנשים ברי דעת.

והנמשל מובן מאליו, נשמת האדם, כשהורדה לארץ, היא כמו גר ממש, שבא לגור פה כדי להשיג תורה ומצוות, כי למעלה בשמים אינו יכול להשתכר מאומה, ונקצב לו זמן מיוחד על זה, ואחר כך לחזור למקור שרשו למעלה ולצרור שם בצרור החיים את ה' אלקיו. וצריך להתבונן על כל יום ויום ועל כל שעה ושעה מיום היותו לאיש, שלא תהיה גרותו בעולם הזה לבטלה. וזהו שאמר הכתוב (תהלים קיט, יט): "גר אנכי בארץ [היינו לזמן קצוב], אל תסתר ממני מצוותיך". והאיש שמשיב, עדיין אני כבן עשרים או כבן שלושים שנה ויש לי שהות, הוא בתשובתו כמו החכם הבטלן הנזכר לעיל.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

יִכְבַּד עָלֶיךָ לְפָרְעוֹ, אִם תַּגִּיעַ לַמָּחָרָת וְתִהְיֶה מֵאֲנָשָׁיו. וְקָשֶׁה מִזֶּה, אִם יָבֹא קִצְּךָ, וְתֵצֵר עָלֶיךָ הָאֲמַתְלָא, וְתִפָּסֵק טַעֲנָתְךָ, כִּי הָעוֹלָם כַּשּׁוֹק שֶׁיִּתְקַבְּצִין וְאַחַר יִפְרֵד, וּמִי שֶׁפָּחַר וְהִרְוִיחַ, שָׂמֵחַ, וּמִי שֶׁהִפְסִיד, מִתְחָרֵט. וְעַל כֵּן אָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת יב, א)**: וּזְכֹר אֶת בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה.**

יכבד עליך לפרעו - פן יקשה עליך לפרעו גם **אם** תזכה **ותגיע למחרת** - ליום המחר **ותהיה מאנשיו** - ותהיה בין החיים. **וקשה מזה** - וחמור מכך וגרוע מזה יהיה מצבך, **אם יבא קצך** - אם יגיע סופך היום וכבר לא תהיה ביום המחר, **ותצר עליך האמתלא** - או- אז דחייתך תהפוך לך לצרה, **ותיפסק טענתך** - ויסתתמו טענותיך, **כי העולם** הזה דומה **כשוק** [לשוק] **שיתקבץ** - שהבריות מתאספים בו לזמן מוגבל, **ואחר ייפרד** - ואחר כך נפרדים וכל אחד הולך לדרכו, **ומי שניצל** את ההזדמנות **וסחר** בו - ועשה בו עסקים טובים **והרויח**, יוצא ממנו **שמח**, **ומי שביום** השוק התנהל בעצלתיים, **הפסיד** בו, ובעוזבו את השוק הוא **מתחרט**, וכבר אין בידו לתקן את שגיאותיו. **ועל כן אמר** שלמה המלך **החכם** (קהלת **יב, א**)**:** 'וזכור **את בוראך** - ומלא את חובותיך כלפי הבורא **בימי בחורותיך** - בזמן שאתה במלוא כוחך, **עד אשר לא יבאו ימי הרעה**' - בטרם יגיעו זמני החולשה, כי אז יקשה עליך מאוד לשלם את חובך לה'.

וְהָאַרְבָּעָה עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ בְּעֵת אַהֲבָתוֹ וּנְטוֹת נַפְשׁוֹ וּכְלוֹת רוּחוֹ אֶל כָּל מִי שֶׁשֹּׁעֵר מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא אוֹהֵבוֹ כְּמוֹ כֵן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מִשְׁלֵי כז, יט)**:** (נה)**כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים**

והאופן **הארבעה עשר** הוא **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו **בעת אהבתו** - בזמן שמבחין שמתעוררים בקרבו רגשות אהבה **ונטות נפשו** - ונטייה נפשית **וכלות רוחו** - וכלות הנפש ותשוקה **אל כל מי ששועי ממנו** - כלפי אדם שהוא משער **שהוא אוהבו** ומחזיר לו אהבה **כמו כן, כמו שכתוב** (משלי כז, יט)**:** 'כמים הפנים לפנים - כמו המים, שכשהאדם מסתכל

עיונים

נה. כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. פירש רש"י (יבמות קיז, א): "כמים הללו שאדם צופה

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

בהן ורואה בהם פנים כפניו, אם הוא שוחק הם שוחקות ואם הוא עוקם הם עוקמות. כן לב האדם לאדם האחר, אם הוא אוהב את זה גם הוא אוהבו ואם הוא שונא את זה גם הוא שונאו". עכ"ד. והסבירו ה'מאירי' (משלי כז, יט) "שמתוך ליבו של עצמו יוודע לו לב חבירו, שאם הוא אוהבו בנאמנות ידע שאף חבירו כן, וכן בכל צד של אהבה..." עכ"ל.

בספר 'כתר ראש' (סעיף קיט) כתב: "אמר רבינו [חיים מוולאז'ין זצ"ל]: דבר מנוסה, אם יהיה לאדם שונאים חס ושלום, אם יפעול אצלו שהם צדיקים גמורים, וידון אותם לכף זכות, תיכף יתהפך לבבם לאוהבים לו". [נוסח רבי יוסף זונדל מסלאנט: "אמר מורי [רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל] ששמע מגדול אחד, דבר בדוק ומנוסה כשיהיה לאיש שונאים אזי אם יפעול אצל עצמו שהם צדיקים בזה, ויאמר מסתמא דיבר אחד לשון הרע עלי לפניהם, או כדומה, ותיכף כשידונם לזכות ויפעול אצל עצמו שהדין עמהם, יתהפך לבבם לו לאוהבים"]. מבואר בדבריהם שכאשר אדם יחשוב טוב על חבירו אין זה רק סימן לדעת שגם חבירו אוהבו, אלא זה עצמו גם סיבה לגרום שחבירו יאהבנו, כי אם יחשוב על חבירו טובה זה משפיע על חבירו שגם הוא יאהבנו. וכעין זה כתב בפירוש ה'אור החיים' הק' עה"ת (בראשית מד, יח).

והנה יש לדקדק מה השמיע לנו שלמה המלך בפסוק הנ"ל 'כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם'? ואיזה דבר מוסר יצא לנו מזה? ואמר הגר"א מווילנא זצ"ל, שכוונת הכתוב בזה הוא כך: הנה כאשר נעיין באותיות של אל"ף בי"ת, נראה שרובן אין אותיותיהן הנסתרות והנעלמות דומות ושוות לאותיות הנגלות והנראות. לדוגמא, אות אל"ף, האות הנגלית הוא 'א', שהוא בגימטריא אחד, ואותיות הנסתרות הן 'לף', שהן מאה ועשר. וכן האות בי"ת, האות הנגלה והנראה הוא 'ב', שהוא שניים, ואותיותיו הנסתרות הנה 'ית', שהן ארבע מאות ועשר. כמו כן יש להיפך, שהאות הנגלה הוא יתר על אותיותיו הנסתרות, כגון האות ה"א, האות הנגלה הוא 'ה', שהוא חמישה, והאות הנסתר הוא 'א', שהוא רק אחד. וכן אות עין, פא, צדי, קוף, כולן אותיותיהן הנגלות הנה יתירות על האותיות הנסתרות.

אך האותיות של תיבת מים, הנגלות והנסתרות שוות בהן, דהיינו המ"ם, האות הנגלה הוא 'מ', והנסתר הוא גם כן 'מ'. וכן היו"ד, האות הנגלה הוא 'י', שהוא עשרה, והנסתרות הן 'וד', שהן גם כן עשר, וכן המ"ם השני. ואמר שלמה המלך ע"ה, כמים, רצונו לומר, כתיבת 'מים', הפנים לפנים, אותיותיו דומות ושוות פנים הנסתר לפנים הנגלה כנ"ל, כן לב האדם שהוא הפנים הנסתר, צריך להיות לאדם, רצונו לומר, שיהיה דומה לפנים הנגלה, שהוא הפה, שיהיה פיו ולבו שוים, ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב, רק יהיה תוכו כברו.

ובזה ביאר הגר"א זצ"ל מדרש פליאה האומר: "כמים הפנים לפנים וגו', למה לא אמר כיין לפנים

בהם הוא רואה בהם את פניו שלו: אם פניו שמחות, הוא רואה במים פנים שמחות, ואם פניו עצובות, הוא רואה בהם פנים עצובות, **כן לב האדם לאדם** - אם לבו אוהב את חברו, גם חברו אוהב אותו, ואם הוא שונא בלבו את חברו, גם חברו שונא אותו (לפי רש"י ומצודת דוד). **וכל שכן אם יהיה האיש ההוא** - אם האדם שנראה לו כאוהב הוא **שר או נגיד** [-מושל], תתגבר אהבתו אליו ביותר, **ויותר מזה** - ועל אחת כמה וכמה אם הוא לא רק משער וחושב שאדם זה אוהב אותו, אלא **כשיראה ממנו אות** - כאשר האהבה ניכרת על ידי סימנים המעידים **על זה**, דהיינו **מהקרבתו והבטחתו** - שהוא מקרב אותו ומבטיח לו לעזור לו, **ושהוא מטיב אליו** - וגם מיטיב לו **ועושה עמו חסד**, וחושב על טובתו ולא על האינטרסים שלו - **לבלי צורך אליו** - בלי שאוהבו זקוק לו, **שלא ירחיקנו דבר מאהבתו** - או-אז שום דבר לא ימנע את אהבתו אליו, **ולא יניח מיכלתו לנפשו** - כה עזה היא אהבתו, עד שירצה להעניק לאהובו כל אשר לו ולא יניח בעבור עצמו **מאומה, אבל יוציאנה כולה** - אלא ישתמש בכל כוחותיו **במצוותו ועבודתו** - לא יחסוך כל מאמץ ויגיעה כדי לקיים את מצוותיו ולהידבק בעבודתו בכל יכולתו, **ויתנדב בנפשו** - ויקריב את עצמו בעבורו, **ובממונו ובניו** - וגם את ממונו ואת בניו, **בגמולו** - כדי לשלם לו כגמולו הטוב.

כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם. וְכָל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה הָאִישׁ הַהוּא שַׂר אוֹ נָגִיד, וְיוֹתֵר מִזֶּה כְּשֶׁיִּרְאֶה מִמֶּנּוּ אוֹת עַל זֶה מֵהַקְרָבָתוֹ וְהַבְטָחָתוֹ, וְשֶׁהוּא מֵטִיב אֵלָיו וְעוֹשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד לִבְלִי צֹרֶךְ אֵלָיו, שֶׁלֹּא יַטְרִידֶנּוּ דָּבָר מֵאַהֲבָתוֹ, וְלֹא יַנִּיחַ מִיכָלְתּוֹ לְנַפְשׁוֹ מְאוּמָה, אֲבָל יוֹצִיאֶנָּה כֻּלָּהּ בְּמִצְוָתוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ, וְיִתְנַדֵּב בְּנַפְשׁוֹ וּבְמָמוֹנוֹ וּבְנָיו בִּגְמוּלוֹ.

עיונים

(דיש יין לבן אשר גם בו נראה הפנים), מפני ו יתירה". ע"כ. והוא פלאי. אך לפי הנ"ל הוא מבואר יפה, דהמדרש הקשה, למה לא אמר כיין הפנים לפנים, אחרי דגם אותיות של תיבת יין שוות הנגלות והנסתרות, דהיודין הן שווין כנ"ל, וה'נ' גם כן שוה, דאות הנגלה הוא 'נ', והנסתר גם כן 'נ'. ותירץ, מפני ו יתירה, דאות 'נ', נכתב במלואו בויו כזה 'נון', וא"כ באות 'נון' אין האות הנגלה (דהיינו 'ו') שוה לנסתר (דהיינו 'ון') ('בית יצחק', פרשת ויקהל, עה"פ ויעש את הכיור).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְכֵיוָן שֶׁנַּעֲשָׂה זֶה לִנְבְרָא חָלוּשׁ כָּמוֹנוּ, כַּמָּה אָנוּ חַיָּבִין מִכְּפְלֵי זֶה לִבּוֹרְאֵנוּ יִתְבָּרַךְ, אֲשֶׁר הוֹדִיעָנוּ הַנָּבִיא כִּי הוּא אוֹהֵב אוֹתָנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דְּבָרִים ז, ז-ח)**: לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק יְיָ בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם — כִּי מֵאַהֲבַת יְיָ אֶתְכֶם. וְעִם מַה שֶּׁהוֹדִיעָנוּ בָּזֶה רָאִינוּ אוֹתוֹת אַהֲבָתוֹ אוֹתָנוּ וְעֶזְרָתוֹ לָנוּ, חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים, עִם הַקִּרְבָתוֹ וְהַבְטָחָתוֹ לָנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (וַיִּקְרָא כו, מד)**:** [נו] **וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ** אֹיְבֵיהֶם, עם כל זאת **לא מאסתים ולא געלתים** לכלותם' - לא הרחקתי אותם בתיעוב מלהיות עמי ולא סילקתי רצוני מהם כדי להשמידם, וכמו **שאמר** הנביא (**עזרא** ט, ט): 'כי **עבדים אנחנו** שהרי עדיין משועבדים אנחנו לדריוש מלך פרס, **ובעבדותנו** - וגם בשעבודנו **לא עזבנו** - לא נטש אותנו **אלהינו**'. כלומר, השגחתו עלינו תמידית, גם כאשר נראה שאנו משועבדים לאחרים, עדיין הוא מגן עלינו.

ומהשלמת העניין הזה - ולצורך השלמת העניין הזה נוסיף ונאמר, **כי מן הידוע** - כי הרי דבר ידוע **אצלנו, שמי שהיה ריע** - כי מי שהיה ידיד נאמן **לאבותינו ולאבות אבותינו, חייבים אנחנו לזכור לו את האהבה** - את ידידותו זאת, ולהביע את הכרתנו בקרבה שחש כלפי אבותינו **בכיבודו ואהבתו** - על ידי שנכבד ונאהב אותו, **כמו שאמר** שלמה המלך **החכם** וכינה את הקב"ה (**משלי** כז, י)**:**

עיונים

נו. ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. רבי יוסף שלמה כהנמן - הרב מפוניבז', העיר פעם על כך שבעוד שבתוכחה שבפרשה זו הכתוב מסיים בהבטחת "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם", הרי בתוכחה של משנה תורה, בפרשת כי-תבוא, הכתוב מסיים ב"והתמכרתם שם לאויבך לעבדים ולשפחות ואין קונה" (דברים כח, סח), מבלי להוסיף אף מילה של תקוה ועידוד. מה פישרו של שינוי זה?

אלא, אמר הרב מפוניבז', בגמרא ובראשונים מתבאר שהתוכחה שבפרשה זו נאמרת לציבור וכאשר האדם מבחין בעצמו בהתעוררות רגשית זו, ישקול בדעתו מחשבה של קל וחומר: כיון **שנעשה** זה **לנברא** - אם כלפי יצור חלוש **כמונו** אנו נוהגים באהבה וברחמים, אם כן **כמה אנו** חייבים מכפלי זה **לבוראנו יתברך** - כמה אנו חייבים בכפלי כפליים להרגיש כך כלפי בוראנו יתברך, **אשר הודיענו הנביא**, משה רבנו עליו השלום, בנבואה בשמו יתברך **כי הוא אוהב אותנו** - את אָמָתֵנוּ, **כמו שאמר** (**דברים** ז, ז-ח)**:** 'לֹא **מרבכם מכל העמים** - לא מטעם היותכם רַבִּים משאר העמים חשק [חפץ] ה' **בכם ויבחר בכם**, שהרי אינכם רַבִּים, אומה מעוטת אוכלוסין אתם - **כי מאהבת ה' אתכם**' - רק בגלל חיבת ה' כלפיכם בחר ה' בכם. **ועם מה שהודיענו בזה** - ומלבד שהודיע ה' את דבר אהבתו כלפינו על ידי נביאו, הרי **ראינו** בעינינו **אותות אהבתו אותנו ועזרתו לנו, חדשים גם ישנים** - נוכחנו בבירור בגילוי אהבתו אלינו בעבר וגם בהווה: בכל עת נחשפים אנו להשגחתו הפרטית עלינו. **עם הקרבתו** - כבר מלפני אלפי שנים קירב אותנו אליו **והבטחתו לנו** - והבטיחנו להגן עלינו ולעמוד לימיננו **בכל דור ודור, כמו שנאמר** (**ויקרא** כו, מד)**:** 'ואף **גם** - ואפילו כשאני עושה עמהם את הפורענות **הזאת** אשר אמרתי, שהם יִמָּקוּ בעוונם **בהיותם בארץ**

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אוֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם, וְאָמַר (עֶזְרָא ט, ט)**: כִּי עֲבָדִים אֲנַחְנוּ וּבְעַבְדֻתֵנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ.**

וּמֵהַשְׁלָמַת הָעִנְיָן הַזֶּה, כִּי מִן הַיָּדוּעַ אֶצְלֵנוּ, שֶׁמִּי שֶׁהָיָה רֵעַ אֲבוֹתֵינוּ, חַיָּבִים אֲנַחְנוּ לִזְכֹּר לוֹ אֶת הָאַהֲבָה בְּכִבּוּדוֹ וְאַהֲבָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כז, י)**:**

עיונים

בתורת ציבור, ומכאן שההבטחה של "לא מאסתים ולא געלתים" היא הבטחה לכנסת ישראל בכללותה, כי אמנם "נצח ישראל לא ישקר" עד עולם. לעומת זאת התוכחה שבפרשת 'כי תבוא' היא תוכחה לכל יחיד ויחיד, ובתורת איש יחיד - אין לאף אחד הבטחה לטובה בלא תנאי. הלואי שיזכה כל אחד להיות בתוך כלל ישראל - דבר זה גופו היא הברכה הגדולה לכל יחיד!

ואמנם בזוהר הקדוש (זוהר חדש, פרשת כי תבוא) מצינו שגם מה שנאמר בסיום התוכחה שבפרשת כי תבוא הוא בעצם ברכה נסתרה, כי מאחר ש"והתמכרתם ואין קונה" ממילא מובטח על ידי זה שעם ישראל יישאר קיים לנצח ואפילו אוייביהם יסייעו לכך שהעם הזה יוסיף להתקיים לנצח, שכן על ידי סירובם לקנות אותם לעבדים - יישארו עבדי ה' לנצח. (אך עלינו לזכור שגם הבטחה זו נאמרה רק לכלל ישראל בתורת ציבור - ולא לכל יחיד ויחיד, שהרי ידענו על יהודים שבמהלך הגלויות נמכרו בשביים לעבדים ולשפחות, עד שנזכה לקיום ההבטחה "ופדויי ה' ישובון"). ('הרב מפונביז', עמוד קיג).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

רַעֲךָ וְרֵעַ אָבִיךָ אַל תַּעֲזֹב. וְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מַזְכִּיר לָנוּ בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהַשְׁגָּחָתוֹ עָלֵינוּ בַּעֲבוּרָם, וּלְהָקִים בְּרִיתוֹ עִמָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דְּבָרִים ז, ח): וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵיכֶם, וְהַרְבֵּה כָּזֶה.

וְאָנוּ, כַּאֲשֶׁר לֹא תִבְטַח נַפְשֵׁנוּ עָלָיו וְתִסְמֹךְ עַל חַסְדּוֹ, [נז]וְתָנוּעַ לְאַהֲבָתוֹ וּלְהִדָּבֵק בַּעֲבוֹדָתוֹ, וְלִפְנֵי הָאֱלֹהִים נִשְׁפֹּךְ שִׂיחֵנוּ, כַּמָּה טִבְעֵנוּ עָבֶה וְעָרְפֵּנוּ קָשֶׁה וֶאֱמוּנָתֵנוּ מְעוּטָה,

מאהבת ה' אתכם **ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם'** - ובגלל רצונו לקיים את שבועתו שנשבע לאבותיכם 'הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים', ומצויים הרבה פסוקים נוספים האומרים כזה - דברים מעין אלו.

ואנו - ואם כן אנחנו, **כאשר לא תבטח נפשנו** - אם לא נשים מבטחנו **עליו, ותסמוך** - ולא נסמוך **על חסדו, ותנוע לאהבתו** - ולא נרדוף אחר אהבתו, **ולהידבק בעבודתו, ולפני האלהים לא נשפוך את שיחנו**, איזו רעה נוראה נעשה בכך! **כמה טבענו עבה** - כמה יהיה טבענו גס, **וערפנו קשה** - וכמה קשה יהיה עורפנו, **ואמונתנו מעוטה** - וכמה קטנה תהיה אמונתנו,

עיונים

נז. ותנוע לאהבתו וכו' לאהבת הבורא והשגחתו עלינו. הנה נצטווינו בתורה הק': "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, ה). וקשה לכאורה, הרי לאהוב אי אפשר על ידי כפיה, ואיך נצטוינו לאהוב את הקב"ה? אכן, משום כך אנו חותמים הברכה שקודם קריאת שמע, "הבוחר בעמו ישראל באהבה", כי אם הוא אוהב אותנו, שוב מוכרחים אנו לאהוב אותו, על דרך שנאמר "אני לדודי ודודי לי", וכמים הפנים לפנים ('חוט המשולש' בשם רבי עקיבא איגר).

ביישר לבב

כ'רעך - האוהב אותך **ורע אביך** - שגם את אביך אהב. אהבה השזורה לאורך הדורות מצביעה על עוצמתה ועל שורשיה העמוקים, וחבל להחמיץ אהבה זו ולכזב בה - **אל תעזוב'. והרי הבורא יתברך מזכיר לנו את הברית** שכרת עם **אבותינו, והשגחתו עלינו בעבורם** - ומשגיח עלינו בזכותם, **ולהקים** - כדי לקיים את **בריתו עמהם, כמו שנאמר** (**דברים ז, ח**): 'לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם - כי

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וכמה אנו קשים - וכמה סרבנים נהיה מלהימשך ולהיכנע **אחרי האמת.** הגע בעצמך, עד היכן הדברים מגיעים: אם נעשה הרע בעיניו, **לא אהבת אבותינו ואבות אבותינו נזכור** - תהיה זו התכחשות לאהבתו יתברך לאבותינו ולאבות אבותינו, **ולא לאהבת הבורא והשגחתו**

וְכַמָּה אָנוּ קָשִׁים לְהִמָּשֵׁךְ אַחַר הָאֱמֶת. לֹא אַהֲבַת אֲבוֹתֵינוּ וַאֲבוֹת אֲבוֹתֵינוּ נִזְכֹּר, וְלֹא לְאַהֲבַת הַבּוֹרֵא וְהַשְׁגָּחָתוֹ עָלֵינוּ נִגְמֹל, וְלֹא בַעֲבוּר הַבְטָחָתוֹ וְהַקְרָבָתוֹ לָנוּ נַעֲשֶׂה, וְלֹא [נח]לְגַדֵּל טוּבָתוֹ מֵאִתָּנוּ וְרֹב חַסְדּוֹ עִמָּנוּ נִשְׁמַע, וְלֹא בַּעֲבוּר בְּרִיאָתוֹ אוֹתָנוּ וְהַנְהָגָתוֹ הַטּוֹבָה לָנוּ נֵבוּשׁ.

עלינו נגמול - ולא נגמול לו בעבור אהבתו אותנו והשגחתו עלינו, **ולא בעבור הבטחתו והקרבתו לנו נעשה** - וסרבנותנו תיחשב כפירה בטובה שקירבנו אליו והבטיחנו, **ולא לגודל טובתו מאתנו ורוב חסדו עמנו נשמע** - ונתעלם בכך מרוב טובותיו ומחסדיו המרובים עמנו, **ולא בעבור בריאתו אותנו והנהגתו הטובה לנו נבוש** - האמנם לא נבוש מפניו, אף על פי שהוא ברא אותנו ואף על פי

עיונים

נח. לגודל טובתו מאתנו ורוב חסדו עמנו נשמע. ה'אלשיך' הק' (דברים כא, א) ביאר מה שאמרו חז"ל (מדרש רבה, פרשת בראשית): "בראשית ברא - בשביל ביכורים שנקראו ראשית, נברא העולם". וז"ל: "כי הלא כל העולם אשר ברא בעבור האדם לא היה כי אם למען יחזיק לו טובה ויהללנו ולא יהיה כפוי טובה, ובזה תלוי קיום כל התורה והוראה וכו'. שבשביל מצות ביכורים נברא העולם, כי הוא על שנחזיק לו טובה על המחיה ועל הכלכלה וההיקש בכל יתר הדברים, כי זו בנין אב על כולם" וכו'. עכ"ד.

במסכת ברכות (לה, א): "תנו רבנן, אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכו'. וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל". ביאר ה'שפת אמת', כיון שכל הבריאה הייתה כדי להכיר טובה לה' יתברך, נמצא כשנהנה בלא ברכה הרי הנאה זו השחתה היא, מאחר שלא ניתקן הרצון שהיה בבריאה לשבח לשמו יתברך וגוזל ההכרת טובה לה'. ע"כ.

"אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב). פירש הרמב"ן: "וטעם [-והפירוש של] מבית עבדים, שהיו עומדים במצרים בבית עבדים, [כלומר שהיו] שבויים לפרעה, ו[ה'] אמר להם [את] זה, [לומר] שהם חייבים שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלוהים, [כלומר] שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים, כטעם: 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הָקֵץ, אָחִי, מִן הַשֵּׁנָה הַזֹּאת, וְגֹל מֵעַל לְבָבְךָ אֶת מָסַךְ יִצְרְךָ אֲשֶׁר נָסַךְ עָלֶיךָ, עַד שֶׁהִבְדִּיל בֵּינְךָ וּבֵין אוֹר שִׂכְלֶךָ, כְּעַכָּבִישׁ אֲשֶׁר יֶאֱרֹג עַל מְאוֹר הַבַּיִת, וְכַאֲשֶׁר יַתְמִיד, יַעֲבֶה וְיִסְתֹּם, עַד שֶׁיִּמְנַע הַנָּעַת אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ אֶל הַבַּיִת. וּבְתְחִלַּת

ובין אור שכלך. תן לעצמך משל: למה יצרך דומה? הלא הוא **כעכביש אשר יארוג** את קוריו **על מאור** - על חלון **הבית, וכאשר יתמיד** - וככל שיתמיד באריגת הקורים, **יעבה** - תתעבה הרשת, **ויסתום** - וייסתם החלון **עד שימנע מאור השמש** להגיע **אל הבית** - ולא יוכל לחדור אל תוך הבית. **ובתחילת**

עיונים

מצרים' (ויקרא כה, נה)". עכ"ל. הרי מבואר שטעם החיוב לעבודת ה', הוא מפני שפדה אותנו ממצרים. הפדיה ממצרים מחייבת את האדם בהכרת הטוב והדבר המורה על כך הוא עבודת ה'.

בספר 'דעת חכמה ומוסר' (ח"א מאמר מ"א) כתב: טעות הוא במי שחושב שתכלית יציאת מצרים הוא שתצא מזה אמונה בלבד, זה אי אפשר, ולא ניתן לומר כן. משום שתכלית הדברים אינו שיתאמתו הנסים, אלא שתכלית האמונה הוא גם כן שמזה תצא עבדות, וכפי שכתב רש"י (שמות כ, ב) כדאי היא ההוצאה (ממצרים) שתהיו משועבדים לי. שמההוצאה צריך לצאת הכרת הטוב. והביאור האמיתי של הכרת הטוב הוא עבדות והשתעבדות לבעל הטובה. שאם נאמר שכל ענין ליל הסדר שיתאמתו אצלינו הנסים, למה לי (הא דתנן בפסחים) שצריך שיראה את עצמו כאילו הוא עצמו מיוצאי מצרים. עכת"ד.

הכרת הטוב הוא יסוד כל המצוות כולם, וכדברי הרמב"ן (סוף פרשת בא): "וכוונת כל המצוות שנאמין באלוהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלקיו שבראו". עכ"ל.

על גודל החובה המוטלת עלינו להתבונן ולהכיר טובה להשי"ת על רוב חסדיו וטובותיו, יש לצטט דברי ה'אור החיים' הק' על הפסוק "וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח', י"ח), וז"ל: "וזכרת את ה' וגו', פירוש שצריך לתת לבו על טובתו כי מה' היתה לו, ודבר זה יעירהו תמיד להכיר בוראו והשגחתו עליו. ותחילת תחבולות יצר האדם היא להשכיחו דבר זה ודרך זה יכנס לאבדו".

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אֲרִיגָתוֹ הוּא חָלוּשׁ וְדַק עַד מְאֹד, וְכָל אֲשֶׁר יַתְמִיד הַדָּבָר יֶחֱזַק וְיַעֲבֶה, וְיִמְנַע אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ מֵעֲבֹר בּוֹ וּמֵהַגִּיעַ אֶל הַבַּיִת.

וְכֵן מַעֲשֵׂה הַיֵּצֶר בִּלְבָבֶךָ. יִהְיֶה בִּתְחִלַּת עִנְיָנוֹ חָלוּשׁ מְאֹד, לֹא יִמְנָעֲךָ מֵרָאוֹת הָאֱמִתִּיּוֹת. וְאִם תַּרְגִּישׁ בּוֹ בָּעֵת הַהִיא וּתְגַלֶּהוּ מֵעַל לִבְּךָ, יֵקַל עָלֶיךָ הַדָּבָר, (נט)וְאִם תָּקֵל בּוֹ וְתִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ, יֶחֱזַק מַעֲשֵׂהוּ, וְיִמָּנַע אוֹר שִׂכְלְךָ מִמְּךָ, וְיִקְשֶׁה לְגַלּוֹתוֹ מֵעַל הַכָּרָתֶךָ.

אריגתו הוא חלוש ודק עד מאד - אמנם בתחילת האריגה הרשת חלשה ודקה עד מאד, **וכל אשר יתמיד הדבר** - אך ככל שיתמיד העכביש לארוג את קוריו, **יחזק ויעבה וימנע אור השמש מעבור בו ומהגיע אל הבית** - כך תתעבה הרשת ותמנע מאור השמש לעבור דרכה ולהאיר את הבית.

וכן מעשה היצר בלבבך - כך גם דרכו של היצר ותהליך השפעתו על לבך. **יהיה בתחילת ענינו חלוש מאד** - בתחילה הפיתוי חלוש מאד, מרומז ודק, **לא ימנעך מראות** את **האמיתיות** - ולא ימנע ממך עדיין לראות את האמת. **ואם תרגיש בו** - ואם אתה מבחין **בעת ההיא** ובשלב הזה שמדובר בעצת היצר, **ותגלהו** - את השקר ותסיר אותו **מעל לבך, יקל עליך הדבר** - תוכל לעשות זאת בקלות, **ואם תקל בו** - אך אם תזלזל בו בראשית דרכו בעודו חלוש וקלוש **ותתעלם ממנו, יחזק מעשהו וימנע אור שכלך ממך** - כוחו ילך ויתחזק, עד שיחשיך את מאור שכלך ולא תוכל לראות את האמת, **ויקשה** - ואז כבר יהיה קשה לך **לגלותו מעל הכרתך** - לסלקו מעל הכרתך.

עיונים

נט. ואם תקל בו ותתעלם ממנו יחזק מעשהו. על הפסוק "לפתח חטאת רובץ" (בראשית ד, ז), כתב המדרש רבה (בראשית כב, יא): 'חטאת רובצת', [כפי שראוי היה להיכתב, בלשון נקבה], אין כתיב כאן, אלא "חטאת רובץ", [ללמד כי] בתחילה [כוחו של היצר הרע] הוא תש כנקבה, ואחר כך הוא מתגבר כזכר. עכ"ל.

כתב ה'בית הלוי' (על מקרא הנ"ל), וז"ל: כאן הודיע הקב"ה לקין שימהר לשוב בתשובה. שכן, ככל מה שמתאחר לשוב, היצר הרע הולך ומתחזק בכל יום, וכמו שאמרו חז"ל, כי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ומיום ליום יקשה יותר להיפרד ממנו. נמצא, כי עיקר העונש מגיע לו לאדם שהוא מתנהג עמנו בטובה?! הייתכן?!

הקץ, **אחי, מן השינה** - מן התרדמה **הזאת**, **וגול** - והסר **מעל לבך את מסך** [מסוה] **יצרך אשר נסך עליך** - את המסך שיצרך כיסה בו את עיניך, **עד שהבדיל** וחצץ **בינך**

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

עַל כֵּן מַהֵר לְהַצִּיל אֶת נַפְשְׁךָ, וְהֵעָזֵר בֵּאלֹהִים לְדִחוּתוֹ מֵעָלֶיךָ, וּטְרַח וְהִשְׁתַּדֵּל, תֵּאוֹר בְּאוֹר הַחָכְמָה וְתִרְאֶה אֱמִתַּת הַדְּבָרִים בְּעֵין לִבֶּךָ.

וּכְבָר מָשְׁלוּ קַדְמוֹנֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם מַעֲשֶׂה הַיֵּצֶר בָּאָדָם בִּמְשָׁלִים נֶחֱלָקִים מִן הַכָּתוּב, בְּאָמְרוֹ (שְׁמוּאֵל־ב יב, ד)**: וַיָּבֹא הֵלֶךְ לְאִישׁ הֶעָשִׁיר וַיַּחְמֹל לָקַחַת מִצֹּאנוֹ וּמִבְקָרוֹ לַעֲשׂוֹת לָאֹרֵחַ הַבָּא לוֹ וַיִּקַּח אֶת כִּבְשַׂת הָאִישׁ הָרָאשׁ וַיַּעֲשֶׂהָ לָאִישׁ הַבָּא אֵלָיו. מִתְּחִלָּה קָרָאוֹ "הֵלֶךְ",**

על כן מהר - הזדרז, אחי, **להציל את נפשך, והיעזר באלהים לדחותו** - ובקש מה' שיעזרך להסירו ולסלקו **מעליך, וטרח והשתדל** בכך, **תאור** - ואז תאיר **באור** החכמה, **ותראה אמיתת** הדברים **בעין לבך** - ולבך יראה את האמת.

וכבר משלו [המשילו] **קדמונינו עליהם השלום מעשה היצר** - את ההשפעה ההדרגתית של היצר **באדם** [על האדם] **במשלים נחלקים** - במשלים שונים **מן הכתוב,**

באמרו - אחד המשלים נאמר על ידי נתן הנביא שהוכיח את דוד המלך על מעשה בת-שבע (**שמואל־ב יב, ד**)**: 'ויבא הלך** - עובר אורח, **לבית האיש העשיר ויחמול** - והעשיר חס על רכושו ונמנע מלקחת **מעדרי צאנו ומבקרו** - ומהבקר שלו **לעשות לאורח הבא לו** - כדי להכין סעודה לאורח שהגיע אליו, **ויקח את כבשת האיש הראש** - מה עשה? לקח את כבשתו היחידה של האיש העני **ויעשה לאיש הבא** - וממנה הכין סעודה לאורח שבא **אליו'.** וחז"ל (סוכה נב, ב) דרשו מקרא זה על היצר הרע: **שמתחילה קראו** הכתוב ליצר הרע "הלך", בבחינת עובר אורח שאין דרכו להתארח אצל

עיונים

על ההתחלה, שהתחיל לחטוא בשעה שלא היה מורגל בחטא, ועדיין לא היה אנוס.

זהו שאנו מתפללים: "אל תזכור לנו עוונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד". שכן, העוונות האחרונים, שעשינו לאחרונה, לאחר שבעו"ה כבר הורגלנו לחטוא בהם, אף אם ייזכרו ביום הדין, יש מקום לבקשת מחילה עליהם, שכן יש לנו איזה תירוץ שקשה כבר לפרוש מהם והננו כאנוסים בעשייתם. ברם, העוונות הראשונים, שעשינו אותם בראשונה, בשעה שעוד לא הורגלנו להם, ולא היה עלינו שום אונס לעשותם, עליהם אנו מבקשים כי כלל לא יזכרו לנו ביום הדין, כי במה נבקש למחול לנו עליהם. עכ"ד.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

האדם לתקופת מה, **ואחר כך קראו "אורח"**, שמתאכסן אצלו, **ואחר כך קראו "איש"**, היינו, בעל הבית. כלומר, בתחילה נדמה היצר הרע לאדם כ"הלך" וכעובר אורח שמגיע לביקור של רגע בלבד. ואם לא גירשו, הוא נעשה לו כ"אורח" המתגורר ומתאכסן אצלו. ואם לא גירשו, מתחזק עליו יצרו ונעשה כ"איש", היינו, כבעל הבית (עפ"י רש"י שם).

וְאַחַר כָּךְ קְרָאוֹ "אוֹרֵחַ", וְאַחַר כָּךְ קְרָאוֹ "אִישׁ". וְאָמַר (תְּהִלִּים א, א)**: אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב, מִתְּחִלָּה "הָלַךְ" וְאַחַר כָּךְ "עָמַד", וְאַחַר כָּךְ "יָשָׁב",** (ס)**וְהַדּוֹמֶה לָזֶה הַרְבֵּה.**

ואמר - ועוד דרשו חכמינו ז"ל (עבודה זרה יח, ב): על הפסוק (**תהלים א, א**)**: 'אשרי** - מאושר ומהולל הוא **האיש אשר לא הלך בעצת רשעים** - לא התפתה ללכת בדרכי הרשעים, **ובדרך חטאים לא עמד** - לא התעכב להתרועע עם החוטאים הנמשכים אחר תאֲוותיהם, **ובמושב לצים לא ישב'** - לא ישב עִם רודפי בטלה וליצנות. שינוי הלשון בפסוק, מלשון 'הלך' לביטוי 'עמד', ואחר-כך ל-'ישב', הביאה את חז"ל לדרוש: "וכי מאחר שלא הלך היכן עמד? ומאחר שלא עמד היכן ישב? אלא לומר לך שאם הלך - סופו לעמוד, ואם עמד - סופו לישב". כלומר, **מתחילה** רק "הלך" בעצת רשעים ובדרכם, בפגישה ארעית וחפוזה, **ואחר כך "עמד"** ושהה בחברתם, **ואחר כך "ישב"** בדרך של קבע בין הלצים הללו, **והדומה לזה הרבה** - ועוד משלים רבים דומים לאלו משלו חכמינו ז"ל בעניין. כולם מלמדים שככל שהשפעת היצר על האדם נמשכת, היא הולכת ומתעצמת, עד שהיא מונעת מהאדם לגמרי מלראות את האמת.

עיונים

ס. והדומה לזה הרבה. את הפסוק: "לפתח חטאת רובץ" (בראשית ד, ז) מבאר הגאון מוילנא זצ"ל, כי ה"חטאת", היצר הרע, רובץ במקום שמשאירים לו פתח. במקום שמשאירים לו משהו קטן להיאחז בו. מהדבר הקטן הזה, שנראה, לכאורה, שולי וחסר ערך, הוא מתפתח. לאט לאט הוא מרחיב את אחיזתו, שלב אחר שלב, עד שהאדם נופל לגמרי ברשתו.

רבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער א אות יא) כותב, שהגורם לכך שהיצר הרע הצליח להחטיא את האדם הוא משום ש"לא נחלצו רעיוניו וחושיו בפגעו בו, ולא מיהר לגעור בים התאוה - ויחרב, על כן יגורהו היצר בחרמיו, ונפל במכמוריו". בעלי המוסר אומרים כי רבינו יונה מחדש בדבריו שני חידושים: א. התאוה היא "ים". ב. גערה אחת, צעקה אחת, מיד עִם המפגש עִם הים - מֵיבשת

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

אותו לגמרי! אם אדם ייחלץ חושים, לא לתת ליצר הרע כל דריסת רגל, וימהר לגעור בים התאוה מיד עם הופעתה - ויחרב! הים יתייבש וייהפך לחרבה! אם גוערים בים התאוה, מיד עם בואה, במלוא העוצמה והנחישות! לא מאפשרים לה כל אחיזה, הרי ש"ויחרב" - היא מתייבשת ופוסקת!

אברהם אבינו מסרב לקחת מאומה מהרכוש של סדום, ואומר למלך סדום: "אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם" (בראשית יד, כג). הגמרא (סוטה יז, א) דורשת על כך: "בשכר שאמר אברהם אבינו: 'אם מחוט ועד שרוך נעל', זכו בניו לשתי מצוות: חוט של תכלת, ורצועה של תפילין". עַם ישראל, לדורי דורות, לובשים ציצית ומניחים תפילין בזכותו של אברהם אבינו שאמר: "מחוט ועד שרוך נעל".

לכאורה יש להתבונן: חז"ל מתמקדים במה שאברהם לא לקח "מחוט ועד שרוך נעל", על כך הוא זכה לזכיה הגדולה של חוט תכלת ורצועה של תפילין. ולכאורה הן היה באפשרותו של אברהם לקחת את כל רכושה של סדום, מליונים על גבי מליונים, והוא לא לקח! על זה חז"ל לא מתמקדים. על המליונים האלו שלא לקח, חז"ל לא אומרים לְמַה הוא זכה. במה הם מתמקדים? בחוט ובשרוך נעל! מה פשר הדבר?

התשובה לכך: בוודאי הנסיון הגדול של אברהם אבינו היה במה שהוא לא לקח את כל המליונים של סדום. כפי שמבואר בפסוק, הוא עשה זאת כדי לקדש שם שמים. הקב"ה הבטיח להעשיר אותי, ורק הוא יעשיר אותי, "ולא תאמר אני העשרתי את אברם".

אבל אברהם אבינו לימד אותנו איך מגיעים לכך. איך לא מתפתים לקחת מיליונים. התשובה היא: "אם מחוט ועד שרוך נעל" - לא מתפתים לקחת אף לא חוט אחד! בו ברגע שנתת ליצר הרע פתח קטן, והֶסכמת לקחת חוט אחד - תגיע לידי כך שתיקח את כל המיליונים, ואז יתחלל שם שמים. מלך סדום יאמר בצדק: "אני העשרתי את אברם".

דרכו של היצר, במלחמה, להתחיל ב"דברים קטנים" של מה בכך. "מה זה כבר, בסך הכול, חוט אחד קטן?..." וכאן, בנקודה קטנה זו, נקבעת המערכה כולה.

אם האדם משכיל "לגעור", בעוצמה ובנחישות, ביצר הרע, ולא מאפשר לו כל דריסת רגל - אז "ונתנו ה' אלוקיך בידך". ואם האדם מסכים להתפשר, הוא סמוך ובטוח שלא יקרה כלום מנטילת חוט אחד קטן - המלחמה הוכרעה. יצר הרע ניצח! לא יחלוף זמן רב והוא יהיה הבעלים על הכול.

יתכן לומר שיסוד זה נרמז בדברי ה' אל הנחש: "הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב" (בראשית ג, טו). הנחש הקדמוני היה היצר הרע הראשון שפיתה והחטיא את האדם. וכאן, בחטא הראשון, מצאה התורה את המקום לרמוז את דרך המלחמה ביצר הרע: "הוא ישופך ראש" - על האדם להשכיל לגעור בו ולדחות אותו, מיד בראש דבריו. לא לאפשר לו כל כניסה! להכות אותו

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביישר לבב

ולכן **חשוב עם נפשך, אחי** - עשה, אחי, חשבון עם נפשך, **על דבר זה ועל הדומה לו, והכרח אותה על מה שיש בו** - והכרח את נפשך לעשות את הדברים שבהם תלויה **הצלתה, כי כבר אמר** שלמה המלך **החכם במתעלמים מהסתכל** - על המתעלמים מלהתבונן ולהחכים (**משלי כח, ה**): **'אנשי רע** - האנשים הבוחרים ברע נעשו נתונים ביד היצר, מסונוורים מפיתוייו, עד כדי עיוורון, וכך **לא יבינו משפט** - הם מאבדים את כוח שיפוט ואין להם עוד יכולת להבדיל בין אמת לשקר, מפני שאין אור השכל מגיע אליהם, **ומבקשי ה' יבינו כל'.**

חַשֹּׁב עִם נַפְשְׁךָ, אָחִי, עַל זֶה וְהַדּוֹמֶה לוֹ, וְהַכְרֵחַ אוֹתָהּ עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ הַצָּלָתָהּ, כִּי כְּבָר אָמַר הֶחָכָם בַּמִּתְעַלְּמִים מֵהִסְתַּכֵּל (מִשְׁלֵי כח, ה)**: אַנְשֵׁי רָע לֹא יָבִינוּ מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְיָ יָבִינוּ כֹל.**

וְהַחֲמִשָּׁה עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ בְּהַזְמָנָתוֹ מְזוֹנוֹתָיו קֹדֶם הַצֹּרֶךְ אֲלֵיהֶם, וְאֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ אִם יַעֲמֹד וְיִחְיֶה עַד עֵת שֶׁיֵּהָנֶה מֵהֶם. וְכֵן כְּשֶׁהוּא צָרִיךְ לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ

והאופן **החמשה עשר** הוא **חשבון** שיעשה **האדם עם נפשו, בהזמנתו מזונותיו קודם הצורך אליהם** - על שהוא דואג ועמל בהשגת מזונותיו עוד קודם שהוא צריך להם, **ואיננו יודע** - אף על פי שאינו יודע **אם יעמוד** - אם הוא יתקיים **ויחיה עד** שתגיע **העת שיהנה מהם. וכן כשהוא צריך ללכת בדרך**

עיונים

ב"ראש", מיד בהתחלה. אבל אם אדם מאפשר לו כניסה, מתפשר אִתו על דברים שנראים לו קטנים וחסרי משמעות, הוא לא נלחם בו ב"ראש" - או אז הנחש הקדמוני, יצר הרע, יבלע את האדם כולו, עד עקבו! הוא יהפוך להיות בעל הבית על האדם כולו, וימשיך לדרדר אותו עד שאול תחתית ('יחי ראובן' פרשת כי תצא).

"כי תצא למלחמה על אֹיביך ונתנו ה' אלוקיך בידך" (דברים כא, י). מפרש ה'חפץ חיים': "כי תצא למלחמה על אויביך" - זו מלחמת היצר. אם רק ייצא האדם למלחמה נגדו, מובטח לו - "ונתנו ה' אלוקיך בידך" - ודאי הוא שיגבר עליו האדם וינצחהו. התפקיד המוטל על האדם הוא לצאת למלחמה.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

רְחוֹקָה, מַזְמִין עַנְיָנֵי הַלִּיכָתוֹ קֹדֶם לָכֵן בְּיָמִים, וְיַעֲיֵן בְּמַה שֶּׁהוּא עוֹבֵר בַּמָּקוֹם שֶׁהוּא הוֹלֵךְ אֵלָיו מִן הַמִּסְחָרִים, וְאַחַר כָּךְ בְּמַה שֶּׁיִּרְכַּב, וּבְמַה שֶּׁיַּגִּיעֵהוּ מִן הַצִּדָּה, וּבַחֲבָרָה, וּבַמַּחֲנוֹת אֲשֶׁר יַחֲנֶה בָּהֶם בְּדַרְכּוֹ, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, וְאֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ בְּמַה שֶּׁגָּזַר לוֹ הַבּוֹרֵא מִזֶּה וְלֹא בַּאֲרִיכוּת יָמָיו.

וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה, אָחִי, אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לִהְיוֹת נְכוֹנִים לְמוֹעֵד, (כא)**וּלְהִזְדַּמֵּן לַדֶּרֶךְ הָרְחוֹקָה אֶל הָעוֹלָם הָאַחֵר, אֲשֶׁר אֵין לָנוּ מִבְרָח**

וּבחברה - וקובע מי יהיו בני לווייתו בדרכו, **ובמחנות אשר יחנה בהם** - ובאילו מקומות חניה יתאכסן **בדרכו, והדומה לזה** - וכיוצא בכל אלו, וכל זאת הוא חוקר ומתכנן אף על פי **שאיננו יודע במה שגזר לו הבורא מזה** - שאין הוא יודע מה הבורא גזר עליו בהמשך דרכו, **ולא באריכות ימיו** - וגם אינו יודע כלל אם יאריך ימים עד זמן הנסיעה.

ועל הדרך הזה - ובדומה לכך, **אחי, אנחנו חייבים להיות נכונים** - מוכנים **למועד** נסיעתנו מהעולם הזה, **ולהזדמן** - ולהכין עצמנו **לדרך הרחוקה אל העולם האחר** [-העולם הבא], **אשר אין לנו מברח** - שאין רחוקה - וכן כשהוא עומד לצאת לדרך רחוקה, הרי הוא מזמין עניני הליכתו קודם לכן **בימים** - הוא מכין את הנצרך לו לנסיעתו כמה ימים קודם לכן, **ויעיין במה שהוא עובר במקום שהוא הולך אליו מן המסחרים** - וחוקר על סוגי הסחורות המצויות במקום שהוא הולך לסחור בו, **ואחר כך** הוא מעיין ומתכנן **במה שירכב** - ובאיזה כלי רכב יגיע ליעדו, **ובמה שיגיעהו מן הצידה** - ודואג להצטייד בצידה הנצרכת לו במסעו,

עיונים

סא. ולהזדמן לדרך הרחוקה וכו' ולחשוב בצידה. במסכת כתובות (סז, ב) מספרת הגמרא על מר עוקבא - בשעה שעמד להיפטר מן העולם חילק חצי ממונו לצדקה, אמר מר עוקבא: "זוודאי קלילי ואורחא רחיקתא" - צידה קלה הכינותי לדרך הרחוקה שאני יוצא אליה עד שאגיע למקום מנוחתי בגן עדן [ואף שאמרו חז"ל: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש נכסיו, אמרו בגמרא (שם): הני מילי מחיים, אבל לאחר מיתה יבזבז ויבזבז]. וכתב המהרש"א, שצדקה מצלת מדינה של גהנום לעולם-הבא, כמו שאמרו במסכת בבא-בתרא (י, א).

בספר 'אהבת חסד' (ח"ב פי"ד) העתיק דברי תוכחה שכתב השל"ה הק' (בהגהותיו לספר 'יש

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

לנו שום עצה לברוח **ממנו ולא מנוס מפניו** - ואין שום דרך מפלט מפניו, **ולחשוב בצידה** - עלינו לחשוב גם על הצידה שנצטרך לדרך ההיא, **ובמה שנפגע בו** - ובמה נפייס את **בוראינו**

מִמֶּנּוּ וְלֹא מָנוֹס מִפָּנָיו, וְלַחְשֹׁב בַּצֵּדָה, וּבְמַה שֶּׁנִּפְגַּע בּוֹ בּוֹרְאֵנוּ בְּיוֹם הַחֶשְׁבּוֹן הַגָּדוֹל, שֶׁאָמַר עָלָיו הַכָּתוּב (מַלְאָכִי ג, יט)**: כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר.**

בעת שנעמוד לפניו **ביום** הדין **והחשבון הגדול, שאמר עליו הכתוב** (מלאכי ג, יט)**:** 'כי הנה היום **בא** - הרי עתיד להגיע יום הדין והמשפט שהוא **בוער כתנור**' - כתנור מוסק המבער ומכלה ועושה

עיונים

נוחלין' שחיבר אביו), וז"ל: יש רעה חולה ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם. כי איש אשר נתן לו האלוקים עושר ונכסים, ונפשו לא תשבע מן הטובה בעולם הבא. דהיינו, שבשעת מיתתו, שאף שעוזב חילו לאחרים, ולא ישא בידו מאומה, עם כל זה גם בעת ההיא ממונו חביב עליו יותר מנשמתו העניה והאומללה, ואינו נותן לה די מחסורה אשר יחסר לה: שאינו מפזר מממונו לצדקות ולהקדשות מתנה מרובה והגונה כפום גמלא שיחנא [כתובות סז. לפי הגמל - המשא, כלומר, אם בעל נכסים הוא - צריך לתת יותר צדקה]. כדי שתלך צדקתו לפניו לשמרו בדרך מכל אותן כתות מלאכי חבלה, ומכל אותן חיילות של מלאכי אף וחימה ומשחית, אשר כל האויר שמן הארץ עד לרקיע מלא מהן. ובהכרח צריכה נשמתו לעבור בין כל אותן החיילות וכוחות הטומאה; ופוגעין בה, ומעכבין עליה את הדרך, ומצערין אותה בכל מיני עינויים וצער רח"ל, ואז יצטרך ש'צדק לפניו יהלך' לשמרו בדרך, ולהביאנו אל המקום אשר הכין לו; והרבה מבני אדם אינם משימין לב על זה בחייהם ובמותם כשנפרדו. הוי סכל! הוי אויל! זכור נא למי היית עמל וטורח כל ימיך? הלוא על עולם שאינו שלך! ועתה גם עתה בצאת נפשך כי תמות, ותוכל לקנות עולמך בשעה אחת, ושכר הרבה מאוד ינתן לך על ידי ממונך. עם כל זה אינך רוצה לחסר אותו, אף כי איש נכרי יאכלנו, ולאשר לא עמל בו תתננו בעל כרחך, ומאומה לא תישא בידך, היש דבר זר ורחוק בעולם כזה?! ע"כ. ועיין שם עוד שכתב שממר עוקבא (הנ"ל) ראוי למשכיל ללמוד שיברור לעצמו חלק יפה בראש, כי חייך קודמים, כי מה יתן ומה יוסיף זה שלימות לנפשו העלובה כשיניח לבניו כל טרחו וכל מאודו והוא יהיה מושלך בבור תחתית ובעפר יסודו. ואין דוחין נפשו מפני נפשות ביתו שיניח הכל ליורשיו. וטוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ידך, כי ירא שמים יצא את כולם, ויבזבז הרבה והרבה ממונו לצדקה והשאר יניח לבניו, כדי שגם לו גם כן יהיה תועלת ונחת רוח וטובה מממונו, יעו"ש.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְאֵיךְ נִתְעַלֵּם, וְהַנְּסִיעָה מַתְמֶדֶת, וְהַהַעְתָּקָה תְּדִירָה, וְהַדֶּרֶךְ אָרֹךְ, וְהַמֵּרְגֵּעַ רָחוֹק. וּמַדּוּעַ לֹא שַׂמְנוּ אֶל לִבֵּנוּ לִזְכֹּר אַחֲרִיתֵנוּ, וְלֹא חָשַׁבְנוּ עַל הַצֵּדָה לְבֵית מוֹעֲדֵנוּ. (סב)הִתְעַסְּקֵנוּ בָּעוֹלָם הַכָּלֶה, וְהִנַּחְנוּ הַקַּיָּם, וּבְמַדֵּי גוּפֵנוּ,

משפט נחרץ וכליה ברשעים. **ואיך נתעלם** - וכיצד אנו יכולים להתעלם מיום הדין הזה, **והנסיעה מתמדת** - והלא בכל שעה ושעה אנו נוסעים ומתקרבים אל העולם הבא [שהרי כל יום שחולף מקרב אותנו אל העולם ההוא], **וההעתקה תדירה** - וכוחנו עוזב אותנו תדיר [כלומר, גם כוחות האדם עוזבים אותו ונחסרים ממנו תדיר במשך חייו, כדי לאותת לו, כי הוא מתקרב אל העולם ההוא (פת לחם)] **והדרך ארוך** - ובעוד שהדרך אל עולם טמיר זה היא כל כך ארוכה, **והמרגוע רחוק** - ומקום מנוחתה של הנפש הוא כל כך רחוק, כי מי יודע משך כמה שנים תצטרך הנשמה להיות נעה ונדה בימים ובנהרות וביערות ובמדברות, וכמה תיאלץ עוד להתגלגל בבהמות וחיות טהורות וטמאות ובכף הקלע, ולסבול שאר ייסורים וטלטולים עד שתזכה להגיע אל מנוחתה, כמבואר בספרים הקדושים, מדוע לא נכין את עצמנו אל הנצח?! אם אנו מכינים לעצמנו צידה ודואגים לסיפוק כל הצרכים כשאנו יוצאים לדרך בעולם הזה, כיצד לא נכין אפוא לעצמנו צידה לעולם הבא, עולם של עולמי עד?! הלא דרכנו אל העולם הבא מובילה לאין סוף, שהותנו שם ארוכה לבלי גבול, וכולנו נהיה מוכרחים לעבור בה (מרפא לנפש). **ומדוע** אם כן **לא שמנו אל לבנו** - אין אנו שמים לב **לזכור את אחריתנו, ולא חשבנו** - ואין אנו חושבים **על הצידה** הנצרכת לנו **לבית מועדנו** - למקום המיועד לנו. ובמקום לעשות זאת, **התעסקנו** - אנו עוסקים **בצורכי העולם** הזה העובר **והכלה, והנחנו** - ואנו מזניחים את צורכי העולם הבא הקיים, **ובמדי גופנו** - וטרודים אנו בחוליי גופנו,

עיונים

סב. התעסקנו בעולם הכלה והנחנו הקים. ה'כלי יקר' בפרשת בשלח על הפסוק "ויקח משה את עצמות יוסף" (שמות יג, יט) כתב וז"ל: "ואולי לכך עסק דווקא במצוה זו עכשיו, להיות לישראל כמזכיר את יום המיתה כי בסיבה זו לא יהיו להוטים כל כך אחר הביזה בזכרם כי יעזוב לאחרים חילו ולא ירד אחריו כבודו". עכ"ל.

ויפה רמז ה'חתם סופר' בפרשת מסעי (במדבר לג, יז) "ויסעו מקברות התאוה ויחנו בחצרות" - שנסעו מקברות התאוה שקברו חמדת התאוה והמותרות - למדרגה עילאית, ויחנו בחצרות, שדימו העולם-הזה רק לחצר, להכנה בתורה במצוות ובמעשים טובים להיכנס

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

ושכחנו מדוי שכלנו - ושוכחים את מכאובינו הרוחניים, **ובעבודת רוע יצרנו** - ועובדים את יצרנו הרע, **ועזבנו** - ומזניחים את **עבודת יוצרנו, ונעבוד את תאוותינו** - ומשועבדים לתאוותינו, **ולא עבדנו את אלהינו** - ואיננו עובדים את אלוהינו.

וְשָׁכַחְנוּ מַדְוֵי שִׂכְלֵנוּ, וּבַעֲבוֹדַת רֹעַ יְצִרֵנוּ, וְעָזַבְנוּ עֲבוֹדַת יוֹצְרֵנוּ, וַנַּעֲבֹד אֶת תַּאֲוֹתֵינוּ, וְלֹא עָבַדְנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ.

הה למבוכה הזאת כמה היא עיורת - הוי, כמה גדולה המבוכה ומה רב הוא העיוורון הכולל את כל בני האדם, **ולשכרות הזאת כמה היא** חזקה - וכמה השכרות מתאוות העולם הזה חזקה, **כמו שאמר הכתוב** על הסוגדים ומשתחווים לפסלים (**ישעיה מד, יח**): **'כי טח מראות עיניהם** - עיניהם אינן רואות את טיפשות מעשיהם, **מהשכיל לבותם'** - לבם אינו משכיל להבין את הגיחוך שבסגידה לפסל הזה, **ואמר** - ישעיהו בפנייתו אל החוטאים בישראל (**ישעיהו כט, ט**): **'שכרו ולא יין'** - הנכם מתנהגים כמו שיכורים שאינם מוצאים דרכם, אף על פי שאינכם שיכורים מיין - **'נעו ולא שכר'** - הנכם נעים אנה ואנה ומחפשים את דרככם והולכים מ"תורתה" של אומה אחת ל"תורתה" של אומה אחרת ואינכם הולכים בדרך תורת ה'. בעין פקוחה אתם עושים זאת, במחשבה צלולה, כאנשים שלא שתו שיכר, ואף על פי כן - כשיכורים הם.

והאופן הששה עשר הוא, **חשבון** הנפש **שיעשה האדם עם נפשו על**

וְהַשִּׁשָּׁה עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ עַל

עיונים

לחיי העולם-הבא, וכדתנן העולם-הזה דומה לפרוזדור, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אָרֶךְ זְמַן עָמְדוֹ בָּעוֹלָם, (סג)**וְיַעֲלֶה עַל לִבּוֹ קִרְבַת קִצּוֹ וּבוֹא הַמָּוֶת אֵלָיו, בְּעֵת שֶׁהוּא רוֹאֶה מִיתַת שְׁאָר הַחַיִּים פִּתְאֹם מִמְּדַבֵּר וְזוּלָתוֹ, מִבְּלִי הַקְדֵּמַת יְדִיעָה בַּדָּבָר, וְלֹא רֶמֶז, וְלֹא מוֹעֵד יָדוּעַ שֶׁיִּהְיֶה בָּטוּחַ מִהְיוֹתוֹ בּוֹ, אֵינֶנּוּ מִתְעַכֵּב מִבּוֹא בְּכָל חֹדֶשׁ מֵחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה, וְלֹא בְּיוֹם מִימוֹת הַחֹדֶשׁ, וְלֹא בְּשָׁעָה מִשְּׁעוֹת הַיּוֹם, וְאֵינֶנּוּ בָּא בִּימֵי הַזִּקְנָה מִבַּלְעֲדֵי הַיְשִׁישׁוּת,**

ממדבר - הן מקרב בני האדם וזולתו - והן מקרב שאר בעלי החיים, **מבלי הקדמת ידיעה בדבר** - מבלי שהייתה להם ידיעה מוקדמת, **ואפילו לא** על ידי **רמז** קל, על דבר מותם הקרב. גם העובדה שאין שום זמן מסויים **ולא מועד ידוע שיהיה** האדם **בטוח בו מהיותו בו** - שלא ישלוט בו המוות, וגם **איננו מתעכב** - אין דבר שמונע את המוות **מלבוא בכל** [בשום] **חודש מחדשי השנה, ולא באף יום מימות החודש, ולא באף שעה משעות היום** [היממה], **ואיננו בא בימי הזקנה מבלעדי הישישות** - ואין המוות פוגע יותר באנשים זקנים משהוא פוגע באנשים בגיל העמידה - כל אלו מעוררים

עיונים

סג. ויעלה על לבו קרבת קצו ובוא המות אליו. במסכת ברכות (יד, א) אמרו: "כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע". ביאר הגר"א זצ"ל ('דברי אליהו'): דהנה ידוע כי העולם הזה עם כל תענוגיו הוא כחלום יעוף והבל הבלים, כי כל ימי חיי האדם אינם בטוחים וכל יום צריך הוא לדאוג שמא ימות למחר, והמה כצל עובר. והנה אם ישים האדם אל לבו כי כל חייו בעולם הזה הוא רק חלום, אזי בלא ספק יעשה את מלאכת ה' עיקר ומלאכתו עראי ולא יהיה שקוע בהבלי העולם הזה. והנה בכל ימות השבוע האדם טרוד במשא ומתן בפרנסתו ואין לו כל כך פנאי לחשוב חשבונו של עולמו בדבר תכליתו בעולמו, אך ביום השבת שהוא פנוי מעסקיו, אז צריך האדם לשים אל ליבו ולחשוב בדבר תכליתו בעולם הזה שהוא רק מבוא לעולם הבא. וזהו שאמרו 'כל הלן שבעת ימים בלא חלום' היינו שאם עברו עליו שבעה ימים וגם ביום השבת עדיין לא הגיע להכרה בכך שהעולם הזה הוא רק חלום, 'נקרא רע'.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

את האדם לחשב את חשבון ימיו. [ימי ה"ישישות" חלים משנת הארבעים לחיי האדם ועד שנת השישים. בשנים אלו כוחות האדם הולכים ונחסרים, הולכים ופוחתים, הלוך וחסור מעט מעט, באופן שאינו ניכר כל כך. ימי הזקנה מתחילים משנת השישים לחייו של האדם ועד לסוף ימי חייו, שבעים או שמונים כפי כוחות הגוף שעמם נולד. בשנים אלו ניכרת תשישות הכוח הטבעי של הגוף עד לכליונו של הגוף לגמרי (דרשת ר"י אבן שועיב תלמיד הרשב"א פרשת ויחי)]. כאמור, המוות תוקף אנשים בימי הזקנה, וכן בימי **הבחרות והנערות, והילדות והינקות בלבד, אך הוא קורה את החיים** - כך שהוא פוקד את כל בני האדם **בכל זמן ובכל עת ובכל מקום** - ואין בו שום הגבלה של זמן ועת ואינו תלוי במקומו של האדם. הכול חשופים לפגיעתו.

אוֹרֶךְ זְמַן עָמְדוֹ - על משך ימי חייו **בעולם, ויעלה על לבו** - ויתבונן וייתן אל לבו - **קרבת קצו ובוא המות אליו** - שסופו הולך וקרב, וכל יום מקרב אותו אל יום מותו. חשבון זה יתעורר בליבו **בעת שהוא רואה מיתת שאר החיים פתאום** - בשעה שייפגש במקרה של מוות פתאומי או כשתגיע לאוזנו שמועה על מות אחד היצורים

וְהַבַּחֻרוֹת וְהַנַּעֲרוֹת, וְהַיַּלְדוּת וְהַיְנִקוּת, אַךְ הוּא קוֹרֵה אֶת הַחַיִּים (סד)**בְּכָל זְמַן וּבְכָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם.**

עיונים

סד. בכל זמן ובכל עת ובכל מקום. רבינו יונה ('שערי תשובה' ב, ז) כתב: "ומן התמיהה והפליאה, כי יעמוד האדם בחצי ימיו, ורואה כי הימים הולכים ודלים, ותחל הריסות הבנין, ויחסר המזג בטבעו, ותראה בו היבשת... איך טח מראות עיניו ומהשכיל לבבו, ולא יראה כי נוסע הוא אל מקום בית עולמו, הלוך ונסוע יומם ולילה". עכ"ד. ויש לפרש שעשה הקב"ה יצר הרע מיוחד בענין זה, שמסמא את עין האדם שלא להסתכל ולא להתבונן בדבר זה שעתיד הוא למות, שאם לא כן היה בטל הבחירה, כי כל אחד היה מכין עצמו לכך, ועל כן ברא הקב"ה יצר מיוחד לגרום שלא ירגיש האדם בדבר זה, אם לא יתחזק עצמו להתבונן בדבר זה כראוי, וכדברי הזוהר הק' (פרשת נשא): "אדם אזיל בהאי עלמא וחשיב דדיליה הוא ודאשתייר ביה לדרי דרין", ואינו חושב להכין לעצמו צידה לדרך.

ובאמת כי ענין זה מבואר במסכת שבת (לא, ב), וכך אמרו שם: "דרש רבא בר רב עולא, מאי דכתיב (תהלים עג, ד) 'כי אין חרצובות למותם ובריא אולם', אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם, והיינו דאמר רבה מאי דכתיב (שם מט, יד) 'זה דרכם כסל למו', יודעין רשעים שדרכם למיתה, ויש להם חלב על כסלם, שמא תאמר שכחה היא מהן, תלמוד לומר 'ואחריהם בפיהם ירצו סלה'". ועיין שם בפירוש רש"י. מבואר שם, כי הרשעים יודעים בידיעה ברורה שימותו, ואינם שוכחים מזה אלא אף מדברים על כך תמיד, ועם כל זה לבם בריא להן כאולם ואינו עושה עליהם שום רושם כלל לשנות את דרכם. ועל כרחך

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וימשל בזה - וכדי לקרב עניין זה אל השכל יצייר האדם לנגד עיניו משל, **כאילו** המלך הפקיד - כביכול הפקיד המלך **אצלו פקדון**. אמנם הפיקדון מעצם טבעו מוגבל בזמן ויש להשיבו עם תום ימי הפקדתו, ואולם במקרה זה המלך **לא קצב לו זמן להשבתו** - ולא קבע עמו זמן להחזרתו, **ובמקום** לקבוע תאריך להחזרת

וימשל בזה אלו המלך הפקיד אצלו פקדון, ולא קצב לו וזמן להשבתו, וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת, כדי שלא ילך למקום אחר, וישהיה נמצא עת שיבקשהו המלך, ויתכן שיתרון שיחייב לו התאחרו ממנו את פיקדונו יהיה עומד הכן להחזירו. האם ייתכן לו להיעלם ולסור ממקום - מן המקום **שהמלך** ציווה עליו להמתין לו שם **בעוד שהפקדון בידו** - כל זמן שהפיקדון ברשותו? הנמשל מתאר את הנשמה שהפקיד ה' ביד האדם, ולא גילה לו את המועד שיבוא לקבל אותה ממנו בחזרה, כדי שיהיה האדם מוכן תמיד לקראת בואו, ולא יסיח את דעתו מיום זה אף לא לרגע (לפי מרפא לנפש).

ויש שממשל - ויש שהמשילו זאת, **במי** [למי] **שיש עליו** - לאדם שחייב לחברו **חוב, בלי זמן קצוב** - וחברו לא קבע לו זמן מסויים לפרעון חובו, ובשל כך **הוא** עומד תמיד הכן לשלם את חובו, **ומצפה לבעליו בכל עת** - ומצפה בכל עת לבואו של בעל חובו, **לא תנוח נפשו** - וכל עוד שלא פרע את החוב לא תהיה לנפשו מנוחה **עד שיפרענו** לו את מה שהוא חייב לו. הנמשל מציג את האדם כבעל חוב כלפי הבורא; עליו לשלם את מה שהוא חייב לו תמורת הטובות שעשה לו, אולם הבורא לא קבע זמן לתשלום הפירעון, כדי שיעמוד האדם תמיד הכן, מוכן ומזומן לפרוע את החוב בכל שעה שהיא (לפי מרפא לנפש).

עיונים

צריך לפרש כנ"ל שהוא ענין מיוחד שנתן הקב"ה כח ליצר לסמות עיני האדם ולסתום את לבו מלהתבונן בדבר זה, ועבודת האדם היא לעורר את עצמו להתבונן בזה כראוי ('משיבת נפש' על שע"ת שם).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וכאשר יחשוב האדם עם נפשו - וכאשר יעשה האדם חשבון עם נפשו ויתבונן **על אורך עמידתו בעולם** - ועל השנים הרבות שהוא קיים כאן בעולם, דבר שמשמעותו היא שחלק ניכר משנות חייו כבר עברו וחלפו להן, **ויזכור כי** קהל **מחביריו** - ועוד יעלה על זכרונו, כי רבים מחבריו ומבני גילו כבר **נסעו** ועברו מן העולם הזה **אל העולם האחר קודם ממנו** [-לפניו], **בעת** [בעוד] **שהיתה תקותם חזקה לחברת העולם** - והיה זה בזמן שעוד חשקו וקיוו להימצא להמשיך ולחיות בחברת העולם הזה עוד שנים רבות, **ולא ראה לנפשו יתרון שיחייב לו התאחרו מהם** - התבוננות זו תביא אותו להיווכח שאין לו עליהם שום יתרון ולא מעלה ועדיפות, שהודות להם יזכה לאריכות חיים בעולם יותר מהם, או-אז **יקצר תוחלתו בעולם** - יצמצם את ציפיותיו ושאיפותיו לאסוף לו מקנייני העולם הזה, **ויוחיל** - ויצפה **לאחריתו, ויחשוב בצידתו לעת נסיעתו** - וידאג להכנת הצידה שיזדקק לה בבוא עת נסיעתו אל העולם האחר, **ויחשוב עם נפשו** - וייתן לעצמו דין וחשבון על מעשיו בעולם הזה **קודם** [-לפני] בוא **יום** המוות, הוא היום שבו יעמוד לתת את **החשבון** לפני בוראו. וכבר **אמר אחד מן החכמים: מי שקדם המות לפניו** - מי שמצייר לפני עיניו את המוות קודם בואו, בידוע ש**תיקן את עצמו** והכשיר נפשו. **ואמר** שלמה המלך **החכם** (קהלת

וְכַאֲשֶׁר יְחַשֵּׁב הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ עַל אֹרֶךְ עֲמִידָתוֹ בָּעוֹלָם, וְיִזְכֹּר כִּי קָהָל מֵחֲבֵרָיו נָסְעוּ אֶל הָעוֹלָם הָאַחֵר קֹדֶם מִמֶּנּוּ, בְּעֵת שֶׁהָיְתָה תִקְוָתָם חֲזָקָה לְחֶבְרַת הָעוֹלָם, וְלֹא רָאָה לְנַפְשׁוֹ יִתְרוֹן שֶׁיְּחַיֵּב לוֹ הִתְאַחֲרוֹ מֵהֶם, יְקַצֵּר תּוֹחַלְתּוֹ בָּעוֹלָם, וְיוֹחִיל לְאַחֲרִיתוֹ, וְיַחְשֹׁב בְּצֵידָתוֹ לְעֵת נְסִיעָתוֹ, וְיִחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ קֹדֶם יוֹם הַחֶשְׁבּוֹן.

וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: (פה)**מִי** שֶׁקִּדֵּם הַמָּוֶת לְפָנָיו תִּקֵּן אֶת עַצְמוֹ. וְאָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת

עיונים

פה. מי שקידם המות לפניו תיקן את עצמו. במסכת ברכות (לא, א) מסופר על החכמים שאמרו לרב המנונא זוטי בסעודת החתונה של מר בנו של רבינא: "לישרי לן מר [-ישיר לנו, הרב!] אמר להו: ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן [-אוי לנו שאנו עתידים למות! אוי לנו שאנו עתידים למות!]".

ז, ד): **לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל, וְאָמַר** (קהלת ז, ב): **טוֹב** ז, ד): 'לב חכמים בבית אבל' - מחשבת החכמים נתונה לבית האבל [יום המיתה], ובכל עת יעלו במחשבתם את דבר האבלות למען ייכנע לבבם ויישמרו מן החטא (מצודת דוד), ועוד **אמר** (קהלת ז, ב): 'טוב

עיונים

ומקשים על זה, איזו גמילות חסד הוא זה אם מבקשים ממנו שישיר לשמח חתן וכלה, אשר היא מצוה גדולה, והוא מזכיר להם יום המיתה, דבר הגורם עצבות? אמר על כך הסבא זצ"ל מקלם, מרן הרב שמחה זיסל, כי אצל חז"ל הקדושים, זכרון יום המיתה לא גרם להם עצבות, להיפך השרה עליהם שמחה, כמו שאמר הכתוב (משלי לא, כה): "ותשחק ליום אחרון", כי אין שמחה כהתרת הספיקות (-כהכרת האמת), ואין מקום להכיר האמת, כמו ביום המיתה, וכשהזכיר להם יום המיתה, ראו חכמה הרבה והכרת אמת בתכלית האדם ונהיו שמחים ('דרכי מוסר', פרשת ויחי).

כתיב "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א, לא). ובמדרש רבה (ט, ה): "טוב מאד - זה המוות"!

נאמרו הסברים רבים בביאור דברי חז"ל אלו, האיך הדבר הנראה בעינינו כגרוע ביותר נקרא "טוב מאד". ולא עוד, אלא שעל כל בריאת העולם נאמר "כי טוב" בלבד, ורק על יום המוות נאמר "טוב מאד"!?

ונראה לומר, שבאמת לאדם שהוא בר מעלה, הלא אין טובה יותר גדולה מאשר המיתה. כי אז, בבוא יומו, הוא יושב בגן עדן ועטרה בראשו ונהנה מזיו השכינה, דבר שאינו יכול להיות כאשר הנשמה מלובשת בגוף החמרני, כי "לא יראני האדם וחי".

על האדם הזה אומר הפסוק בספר משלי (פרק לא) בתיאור "אשת חיל": "ותשחק ליום אחרון"! (שם לא, כה) אשת חיל, הממלאת את תפקידה בשלימות, ובנמשל - האיש השלם, ביומו האחרון, כאשר הוא יודע שהוא נקרא להתייצב לפני בית דין של מעלה, הוא שוחק, כי אין לו ממה לחשוש, היות והוא יודע כי ביכולתו לומר לפני הקב"ה "עשיתי ככל אשר צויתני"! הוא רק בא ליטול שכרו. מי שחי כל ימיו בזכרון יום המוות, עבורו המוות הוא טוב מאד.

המוות נחשב לעונש רק למי שקלקל מעשיו. כי לגביו, כשמגיע יום מותו, מגיעה העת שבה הוא נשפט ונענש על מה שעשה במשך חייו. ולא עוד, אלא שעצם המיתה היא עונש לו, שקוטעים את חייו כעונש. אך מי שניצל את חייו לפי רצון ה', ועמד בנסיון - אין המיתה לגביו אלא סיום משך החיים שנקצב לו. ובאותו יום הוא מאושר ביותר על שהגיע זמנו לקבל שכר פעולת חייו, ועל שהגיע העת שבה הוא זוכה ליהנות מזיו השכינה, שאין תענוג שישווה לו בעולם הזה! ('מראש אמנה', בראשית א, לא).

לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ, רוֹצֶה לוֹמַר בְּ"חַי" מִי שֶׁלִּבּוֹ חַי, כְּלוֹמַר הַמֵּבִין הַמַּכִּיר, וְאָמַר (תְּהִלִּים קמד, ד)**: אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה.**

וְהַשִּׁבְעָה עָשָׂר, הִשְׁתַּכְלוּתוֹ בְּעֵת שֶׁתַּטֶּה נַפְשׁוֹ לְחֶבְרַת בְּנֵי אָדָם וּלְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בָּהֶם, בְּמַעֲלוֹת הַבְּדִידוּת וְהַפְּרִידָה מִבְּנֵי אָדָם, (סו)**וּבְרֹעַ חֶבְרַת כְּסִילֵיהֶם מִבְּלִי דִּחַק שֶׁיְּבִיאֵנוּ לְכָךְ.**

ללכת **אל בית אבל** - יש להעדיף את ההליכה אל בית האבל, שם נשמעות קינות ויללות המכניעות את הלב, **מלכת אל בית משתה** - מאשר ללכת אל בית המשתה, שהוא מקום של שמחה וריקודים המרחיבים את הלב. הסיבה לכך מפורשת בפסוק: **באשר הוא סוף כל האדם** - היות שהמוות הוא סופם של כל האנשים, **והחי**, הוא האדם המעדיף ללכת לבית האבל, **יתן אל לבו'** שבוא יבוא יום שגם עליו יתאבלו; הן המוות יקטפנו בהגיע שעתו. ידיעה זו תעורר אותו, תכניע את לבבו ויהיה נשמר מן החטא (מצודת דוד). הפסוק נקט לשון "חי", **רוצה לומר** וכוונתו **במילה "חי" היא מי שלבו חי** - האדם שלבו ער, **כלומר, המבין המכיר** - האדם הנבון והפיקח שמצייר לפני עיניו את עתידו, אדם זה יבוא לידי התבוננות זו בבואו אל בית האבל, ועוד **נאמר** (**תהלים קמד, ד**): **'אדם להבל דמה'** - האדם דומה לדבר שאין בו ממש, 'ימיו כצל עובר' - חייו חולפים להם מהרה כצל חסר ממשות, שהוא נעלם ולא ישוב.

והאופן **השבעה עשר** הוא, חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו **והשתכלותו** - התבוננות בעיני רוחו ושכלו **בעת שתטה נפשו** - בעת שירגיש בנפשו נטייה ורצון להימצא **בחברת בני אדם ולהשתעשע בהם** - וליהנות מקרבתם ובמחיצתם. כשיתעורר בו רצון זה, יתבונן **במעלות הבדידות והפרידה** - במעלות שיש להתבודדות ולפרישות **מבני אדם** מצד אחד, ומצד שני **ברוע חברת כסיליהם** - ובמכשולים העלולים להיקרות לפניו בעקבות הבילוי בחברת הכסילים **מבלי דוחק שיביאנו לכך** - כשאין הכרח שמחייב אותו לשהות בסביבתם.

עיונים

סו. וברוע חברת כסיליהם. מרן ה'חפץ חיים' זצ"ל בספרו 'שם עולם' (פרק יח) עומד על תמיהה, כיצד ייתכן הדבר כי אדם היודע את חובתו בעולמו, לומד תורה ומקיים את המצוות בהידור, ולמרות זאת

חובות שער חשבון הנפש הלבבות ביישר לבב

וּמֵרֵעֹת חֶבְרָתָם: מוֹתְרֵי הַדְּבָרִים, וְ"אָמַר" וְ"נֶאֱמַר", וּבִלְבּוּל אָרְחָ אֵין צֹרֶךְ

כאן הולך רבנו ומונה עשרה חסרונות שההשתתפות בחברת המון העם מביאה להם. **ומרעת חברתם** - והרי כמה ממגרעות ההתערבות בחברתם:

א. **מותרי הדברים** - ריבוי הדברים המיותרים, **ו"אמר"** - וסיפורי שמועות שפלוני אמר כך **ו"נאמר"** - וכך וכך מספרים הבריות, **ובלבול ארוך** - והאריכות בפטפוטי הבל **אין צורך**

עיונים

כשיוצא מחוץ לבית המדרש הוא נדבק מיד מההשפעה הרעה של הסביבה ושל הרחוב?

הסברו הוא: האדם מורכב משני כוחות חזקים, מנפש הבהמית ומהנשמה האלקית, כפי שכותב הסמ"ג בהקדמה, שבששת ימי בראשית בתחילה ברא הקב"ה את המלאכים שהם שכל ואין בהם תאוות חמדה ורצונות, ואחרי כן ברא הקב"ה את הבהמות חיות ועופות שאין בהם בכלל שכל וכל מהותם הוא תאוות ורצונות, ואין בהם שום שמץ של חכמה ותבונה, כפי שניתן להיווכח מהעובדא שניתן למשוך בהמה לבית השחיטה, על ידי שמפתים אותה בקומץ גרגרים.

ולבסוף, ביום השישי ברא הקב"ה את האדם המורכב משני הכוחות שישנם בבריאה, הגוף הוא כמו בעלי החיים מלא תאוות ורצונות ונמשך אחרי תענוגות והבלי העולם הזה, ואילו הנשמה היא חלק א-לוק ממעל טהורה ונקיה מכל שמץ של תאוות ורצונות.

ומכיון שכן, נמצא האדם כל הזמן בהתמודדות בלתי פוסקת בין שני הכוחות החזקים שמהם הוא מורכב, האם ימשך אחרי תאוות הגוף או שילך אחרי השכל וישליט את המוח על הלב ויתעלה כמלאכי מעלה.

לכן לא פלא, שאפילו תלמיד חכם הלומד תורה ומקיים מצוות נמשך אחרי השפעת הסביבה, כי למרות כל מעלות נפשו ונשמתו, כיון שהגוף שלו מורכב מנפש הבהמית המתאווה, וחומדת את מה שנמצא מחוץ לבית המדרש, לכן בשעה שאדם נמצא בין סביבה וחברה רעה, הגוף שלו מעצמו מושך אותו אל עבר הרע, עכ"ד.

ולכן, אם אדם מניח את עצמו ללכת בלי שום מחשבה, וסומך על עצמו שהוא ימשיך ללכת בתלם בדרך ה', הוא עלול במהירות להימשך אחרי כוחות הגוף, ולעבר החברה הרעה והסביבה שמחוץ לבית המדרש, וסופו שנופל לתהום. ואפילו כשהאדם בעצמו יודע שהוא הולך בדרך רעה וסופו לתהום, קשה לו מאוד להיחלץ ממלתעות החברה הרעה, ולהתייצב בחזרה על הדרך הטובה, מפני שכוחות הגוף שלו הם אלו שמושכים אותו אחרי החברה והסביבה שמחוץ לבית המדרש.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות ביישר לבב

אֵלָיו. וְאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי י', יט)**: בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל פֶּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל. וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: אֱצֹר מוֹתַר דְּבָרֶיךָ וּבְזְבֵז מוֹתַר הוֹנֶךָ. — וּמְדַבֵּר בִּבְנֵי אָדָם, וְהַזְכִּיר רָעוֹתֵיהֶם, וְסַפֵּר בִּגְנוּתָם, וְאָמַר הַכָּתוּב בָּעִנְיָן הַזֶּה** (תְּהִלִּים נ, כ)**: תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי. —** (סז)**וְהַכָּזָב, וְדִבְרֵי הַשֶּׁקֶר, וּבָזֶה אָמַר** (תְּהִלִּים נה, יב)**:**

אליו - ללא כל תכלית וצורך. וכבר **אמר** שלמה המלך **החכם** על דיבורים אלה (משלי י, יט): 'ברוב **דברים לא יחדל פשע** - על ידי ריבוי הדיבור, לא יימלט האדם מדברי ליצנות ולשון הרע ורכילות (פת לחם), **וחושך שפתיו משכיל**' - והמקמץ ושומר על מוצא שפתיו הוא החכם והנבון.

ואמר אחד מן החכמים בהתייחסו לעודף הדברים שיש ביד האדם: **אצור מותר דבריך** - את דבריך המיותרים שמור והחזק אצלך, **ובזבז מותר הונך** - ואילו את ממונך המיותר פזר.

ב. **ומדבר בבני אדם** - ועוד, שמנהג הבריות לדבר רע זה על זה, **והזכיר רעותיהם** - ולהזכיר את מעשיהם הרעים, **וספר בגנותם** - ולתאר את מידותיהם המגונות, **ואמר הכתוב בענין הזה (תהלים נ, כ):** 'תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי' - כאשר תתרגל לדבר דברים בטלים, תטיל דופי אף באחיך, ואפילו בבן אמך, שהוא וודאי אח קרוב לך, גם בו תדבר רעה (עפ"י טוב הלבנון ומצודת דוד).

ג. **והכזב, ודברי השקר** - ועוד, ששיחתם של בני ההמון מלאה בדברי כזב ושקר, **ובזה** - ועל זה **נאמר (תהלים נה, יב):**

עיונים

סז. והכזב ודברי השקר. בטעם ציווי הקב"ה לאברהם אבינו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" וגו' (בראשית יב, א) כתב בספר 'תורת המנחה' (תלמיד הרשב"א, דרשה ח' וט"ז), וז"ל: "ולמה העיר לבו (של אברהם אבינו ע"ה) לצאת ממקומו, כדי שלא ישתקע בין הרשעים ויכשילוהו בשקריהם ובפחזותם כי הרבה שכנים רעים עושים, שאף על פי שהיה אדם צדיק שלם ולבו לשמים, רוב ההתמדה בחברת הרשעים הטבע נמשך אחריהם, ואין אדם מרגיש עד שימצא יצא מדרך צדקותיו ובא לטבע הרשעים, ועל כן יש לכל בעל נפש הרוצה עבודת שמים לידבק באמת ולהתרחק מן השקר, רצוני לומר להתרחק ממתי שקר כדי שלא ימשכוהו אחריהם, וזהו שהעיר ה' יתברך לבב אברהם אבינו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו ולהתרחק מהם כדי שלא ימשך טבעו אחריהם". עכ"ל. מצינו אצל יעקב אבינו שהתפלל: "ושבתי בשלום אל בית אבי" (בראשית כח, כא). ופירש רש"י:

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

הַזּוֹת בְּקִרְבָּהּ, וְאָמַר (יִרְמְיָה ח, ו)**: הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמַע לוֹא כֵן יְדַבֵּרוּ. — וּשְׁבוּעַת הַשֶּׁקֶר וְהַשָּׁוְא, שֶׁאָמַר הַבּוֹרֵא עֲלֵיהֶם** (שְׁמוֹת כ, ז)**: כִּי לֹא יְנַקֶּה יְיָ. וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים לְתַלְמִידָיו: הַתּוֹרָה הִתִּירָה לָנוּ לְהִשָּׁבַע בְּשֵׁם הַבּוֹרֵא בָּאֱמֶת, וַאֲנִי אִיעָצְכֶם שֶׁלֹּא תִּשָּׁבְעוּ בוֹ לֹא בֶּאֱמֶת וְלֹא בְּשֶׁקֶר, אִמְרוּ הֵן אוֹ לָאו. — וְהַגַּאֲוָה וְהַלֵּיצָנוּת, וּבְזוֹת קְצָת הַיּוֹשְׁבִים, וְהַשְׂחוֹק עִמָּהֶם. וּכְבָר יִחַדְתִּי בְּהַרְחָקַת הָעִנְיָן הַזֶּה שַׁעַר בַּסֵּפֶר הַזֶּה, וְהוּא שַׁעַר הַכְּנִיעָה.**

ד. **ושבועת השקר והשוא** - ועוד, שבתוך כדי וויכוח ודיון בחילוקי הדעות המתגלעים ביניהם הם נגררים לידי שבועת שקר ושבועת שווא, וכפי שכבר **אמר הבורא עליהם (שמות כ, ז): 'כי לא ינקה השם'** - ה' לא יפטור מעונש אדם שישבע בשמו לשקר או לחינם. **ואמר** פעם **אחד מן החסידים לתלמידיו: "התורה** אמנם **התירה לנו להישבע בשם** [בשמו של] **הבורא באמת** [-על אמת], **ואני איעצכם** - אך בכל זאת אני מייעץ לכם **שלא תשבעו בו** - בשם ה' **לא באמת ולא בשקר** - לא על דבר אמת ובוודאי לא על דבר שקר, **אמרו הן או לאו** - אלא הרגילו עצמכם לומר אך ורק 'כן' או 'לא'".

ה. **והגאוה והליצנות, וכזות קצת היושבים, והשחוק עמהם** - חיסרון נוסף להשתתפות בחברת אנשי ההמון - זחיחות-הדעת והגאווה התוקפות את המצטרף לחברתם, והוא עלול להתלוצץ על היושבים עמו ולזלזל בהם או בחלק מהם. **וכבר ייחדתי בהרחקת הענין הזה שער בספר הזה** - וכבר ייחדתי שער מיוחד בספר זה, **והוא שער הכניעה**, ובו ביארתי, עד כמה על האדם להתרחק

עיונים

שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן. מבואר, שאף אחר שלמד תורה בבית עבר משך ארבע עשרה שנה, וכל ימיו היה יושב אהלים, ובנוסף עמדו לו זכות אבות והבטחות גדולות שהבטיחו ה', יתברך, עם כל זה עדיין פחד פן ילמד מדרכי לבן הרשע ויחטא. ללמדנו בא, שאין לאדם לבטוח בעצמו שהוא לא יושפע ויחטא בהיותו בחברת הרשעים.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

'הזות בקרבה ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה' - הרע נמצא בקרבם, לא ייעלם ולא ימיש, כי תמיד הם מתקבצים לדבר זה עם זה דברי שקר ומרמה (עפ"י רד"ק), ועוד **אמר** הנביא ירמיהו, שכאשר אני נמצא בין הבריות (ירמיה ח, ו): **'הקשבתי ואשמע לוא כן ידברו'** - אני מקשיב ומאזין לדבריהם, ורואה שאין ביניהם מי שמדבר דברי אמת (טוב הלבנון).

מדברים אלה.

ו. **והעדר יראת האלהים מלבו בעת התערבו עם בני אדם ושיחתו עמהם** - ומלבד כל החסרונות האמורים לעיל, תתערער יראת ה' שבלבו, ובזמן שהותו במחיצת אנשי ההמון תהא נעדרת מלבו.

ז. **עם מיעוט הצלה מהזקתם בממונו ודברם בו** - בנוסף לכך יספוג האדם המתחבר לאנשי ההמון הפסד הקשור לשלימות ממונו ושמו הטוב. בתוך כדי שיחה עמם יתגלגלו הדברים ובתום לב יבוא לידי גילוי לב וחשיפה של סודותיו, ועל ידי כן יוכלו מאוחר יותר להזיק לממונו, או לדבר בגנותו באותם העניינים שנגלו להם (פת לחם).

ח. **והחונף ואהבת קנות השם** - ועוד, אדם זה יבוא לידי חנופה ורצון לקנות בקרב חברתו ההמונית שם ותהילה, **להתגאות בהם ולהתגדל אצלם במה שהוא יודע ובמה שאינו יודע ממיני החכמות והמעשים** - ולשם כך הוא יתגאה ויתפאר בפניהם בידיעת חכמה בתחומים שונים, בין שהוא

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

— (פח)וְהֶעְדֵּר יִרְאַת הָאֱלֹהִים מִלִּבּוֹ בְּעֵת הִתְעָרְבוֹ עִם בְּנֵי אָדָם וְשִׂיחָתוֹ עִמָּהֶם, עִם מִעוּט הַצָּלָה מֵהַזָּקָתָם בְּמָמוֹנוֹ וְדַבְּרָם בּוֹ. — וְהַחֹנֵף, וְאַהֲבַת קִנְיוֹת הַשֵּׁם לְהִתְגָּאוֹת בָּהֶם וּלְהִתְגַּדֵּל אֶצְלָם בְּמַה שֶּׁהוּא יוֹדֵעַ וּבְמַה שֶּׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ מִמִּינֵי הַחָכְמוֹת וְהַמַּעֲשִׂים.

עיונים

פח. והעדר יראת האלהים מלבו. כתיב: "לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה כי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כו, א). וברש"י: "כנגד זה הנמכר לנכרי, שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו, הואיל ורבי עובד עבודת כוכבים אף אני כמותו, הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו, לכך נאמרו מקראות הללו". עכ"ל. והיינו שמדובר כאן ביהודי שנמכר לעבד אצל גוי, ומוצאת התורה לנכון להזהירו וללמדו שלא יאמר: מה רבי - [אם אדוני] מגלה עריות, עובד עבודה זרה ומחלל שבת, אף אני אעשה כן, על כן מזהירה אותו התורה 'לא תעשו לכם אלילים וגו' אני ה' אלקיכם' - בכל התנאים ובכל המצבים. וצריך להבין, וכי איך עלה על הדעת שיש צורך להזהיר אותו על דברים חמורים ויסודיים הללו, מדוע יש חשש שילמד ממעשיו, הלא הגבולות מוכרים וישנה הבדלה ברורה בין יהודי לבין הגוי, ואיך יבוא ללמוד ממעשיו וללכת בדרכיו הרעים ומעשיו המקולקלים?

למדנו מכאן לימוד גדול, עד כמה הוא גדול כוחו של הסביבה והחברה להשפיע על האדם. יהודי שנמכר לאדון גוי, הרי הוא עלול ללמוד ממעשיו, ולהורות היתר לעצמו שכמו שרבו עובר

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּמֵהֶם חִיּוּב הַצִּוּוּי בַּטּוֹב וְהַהַזָּהָרָה מִן הָרָע, אֲשֶׁר צִוָּנוּ הַבּוֹרֵא עָלָיו בְּאָמְרוֹ (וַיִּקְרָא יט, יז)**:** (סט)**הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ.**

מבין בהם ובין שאינו יודע דבר, ועלול הוא להתפאר גם במעשיו הטובים.

ט. **ומהם, חיוב הצווי בטוב וההזהר מן הרע** - ועוד. העובדה שהוא יודע ומכיר את מעשיהם מחייבת אותו להוכיח אותם ולצוותם ללכת בדרך הישר ולהישמר מעשות רע, **אשר ציונו הבורא עליו** - כאשר ציוונו הבורא על כך **באמרו** (**ויקרא י"ט, י"ז**): **'הוכח תוכיח את עמיתך'** [-את חברך] על חטאו. וכשאינו מקיים חובה זו, עתיד הוא להיענש.

עיונים

על כל העבירות, גם הוא יתיר לעצמו. למרות שאין בזה שום הגיון, כי הרי אין לו מה ללמוד מהאדון שלו שהוא גוי ולא קיבל את התורה, ואילו הוא יהודי מהעם הנבחר שקיבל את התורה מסיני.

אלא שזהו כוחה של השפעת הסביבה שגדולה עד למאוד, העלולה לסמא את העיניים ולטשטש את השכל ואת ההגיון, ולגרום ללמוד מדרכיהם הרעים.

וכן מוצאים אצל יהושע בן נון, שמשה רבינו חשש שהמרגלים ישפיעו עליו להוציא את דיבת הארץ רעה, וזאת למרות שיהושע היה "נער לא ימיש מתוך האהל" (שמות לג, יא), היה משה רבינו צריך להתפלל עליו ולשנות את שמו מ'הושע' ל'יהושע', לאמר י-ה יושיעך מעצת מרגלים (במדבר יג, טז. ודרשת חז"ל בסוטה דף לד ע"ב). הן תפילה ושינוי השם היה נצרך בכדי שיהושע לא יכשל ולא יגרר אחר המרגלים.

נורא למתבונן, יהושע בן נון שהוא השני בדרגה אחרי משה רבינו, והוא שקיבל את התורה ממשה שקיבלה מסיני, האם יש לחשוש אצלו שיכשל בעצת מרגלים.

אכן, אפילו יהושע בן נון עם כל תורתו וכל צדקתו, אין בכוחו לעמוד מול ההשפעה הרעה של החברה והסביבה שהוא נמצא בה, ובשביל להינצל מהם היה זקוק לתפילה מיוחדת של משה רבינו ולשינוי השם, אבל בלי כל זה היה קשה לו מאוד לעמוד מול ההשפעה הרעה של החברה והסביבה ('דעת שרגא', פרשת בהר).

סט. הוכח תוכיח את עמיתך. מצוה זו של 'הוכח תוכיח', אף על פי שנועדה עבור מקבל התוכחה, כדי להחזירו למוטב, יש בה מן התועלת גם בשביל המוכיח. מבחינה זו שמשרש מלבו את השפעת המעשה הרע שנעשה לעיניו.

חז"ל אומרים: כל האומר שלמה המלך חטא אינו אלא טועה, אלא מפני שהיה לו למחות בנשיו

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

ואכן, **אנחנו** חייבים ומצווים להזהיר את האנשים שבסביבתנו להתרחק **מן הרע** ולהישמר מן החטא, ועלינו לעשות זאת **בשלושה דברים** [אופנים]**: האחד מהם,** במעשה, כלומר **בפגיעת היד** - לפעול כנגדם ביד חזקה, **כמו שעשה פינחס** וקינא לה' במעשה ובפועל **בדבר זמרי וכזבי** - כשחטא זמרי עם כזבי. **והשני, למחות** כנגד החוטא **בדברים, כמו שעשה משה** רבנו **לרשע** - כשהתקוטט הרשע עם חברו והרים עליו יד בכוונה להכותו, הוכיח אותו משה רבנו **באמרו** (**שמות ב, יג**)**: 'למה תכה רעך'.** **והשלישי,** לשנוא אותם **בלב, כמו שאמר** דוד המלך **עליו השלום** (**תהלים כו, ה**)**: 'שנאתי** קהל **מרעים** - העושים רע לאחרים **ועם רשעים לא אשב'.**

וַאֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהַזְהִיר מִן הָרַע בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד מֵהֶם, בִּפְגִיעַת הַיָּד, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה פִּינְחָס בִּדְבַר זִמְרִי וְכָזְבִי. וְהַשֵּׁנִי, לְמְחוֹת בִּדְבָרִים, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ לָרָשָׁע (שְׁמוֹת ב, יג)**: לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ. וְהַשְּׁלִישִׁי, בַּלֵּב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם** (תְּהִלִּים כו, ה)**: שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים וְעִם רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב.**

הרי התבאר, כי כשאדם רואה שחברו חוטא, ואינו מקבל תוכחה, עליו למונעו מעשיית העבירה.

עיונים

ולא מיחה, מעלה עליו הכתוב כאילו חטא (שבת נו, ב). וטעון ביאור, אם לא מיחה בנשיו הרי עבר על מצות עשה של "הוכח תוכיח את עמיתך" בלבד, ומדוע זקפו על חשבונו את כל העבירות החמורות של נשיו כמו עבודה זרה ועוד, עד שנאמר עליו "ויעש הרע בעיני ה'".

אלא - מבאר הסבא מסלובודקה - האדם מטבעו מושפע מכל מראה עיניו, לטוב ולרע. אם-כן כשרואה אדם את חברו חוטא, מה יעשה וינצל מהשפעתו הרעה עליו, ימחה מיד ויוכיחו על פניו. כך יציל את נפשו, ויעקור ממנה את רושם הפעולה הרעה עליו. ואם לא כן הרי הוא עצמו עלול להגיע בסופו של דבר לבצע את העבירה ההיא.

מעתה, כיון ששלמה המלך ראה את נשיו שטופות בעבודה זרה, הרי השפיעו המעשים המגונים על נפשו, בלא יודעים. והואיל ולא מיחה בפניהם, ולא עשה דבר כדי לעקור את הרושם הרע, הכריזו עליו משמים "ויעש הרע בעיני ה'", כאילו הוא עצמו עבד עבודה זרה. מאחר שבשמים יכלו לראות בתוך תוכו את השפעת המעשים ההם עליו, הגם שהוא עצמו לא חטא כלל ('משלחן גבוה', ויקרא עמוד קס"ה).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

וְאִם יָכוֹל לִמְחוֹת בְּיָדוֹ וְלֹא יִמְחֶה, יִהְיֶה מְקַצֵּר.

וְאִם יִקְשֶׁה עָלָיו לִמְחוֹת בְּיָדוֹ, יִמְחֶה בִּדְבָרִים. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לִמְחוֹת בִּדְבָרִים, חַיָּב לַעֲשׂוֹת זֹאת בִּלְבּוֹ.

אָנוּ חַיָּבִים, אֲפִלּוּ, לִמְחוֹת הָרְשָׁעִים עַל כָּל פָּנִים,

שֶׁאֵין עַמֵּי הָאָרֶץ נִמְלָטִים מִן הַקִּצּוּר.

וְכַאֲשֶׁר תִּתְבּוֹדֵד, בָּטְלָה מֵעָלֶיךָ חוֹבַת הַצִּוּוּי בַּטּוֹב וְהַהִזָּהֲרָה מִן הָרָע בְּלִי סָפֵק, וְהוּא דָּבָר קָשֶׁה לְקַיֵּם מִצְוָתוֹ וּלְהַשְׂלִים חוֹבָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עֲרָכִין טז, ב)**: הָעֲבוֹדָה, אִם יֵשׁ בַּדּוֹר הַזֶּה מִי שֶׁמְּקַבֵּל תּוֹכָחָה. וְאָמְרוּ קְצָתָם** (שָׁם)**: הָעֲבוֹדָה,** (ע)**אִם יֵשׁ בַּדּוֹר הַזֶּה מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לְהוֹכִיחַ.**

ואם יכול למחות בידו ולא ימחה - וכשיש באפשרותו של האדם למחות בחברו ולמונעו מן העבירה ואינו עושה זאת, **יהיה מקצר** - הרי הוא חוטא בדבר. **ואם יקשה עליו למחות בידו** - ואם אין בידו היכולת למחות כנגדו בחוזק יד, **ימחה בדברים** - חייב למחות כנגדו בדברים. ורק **אם אינו יכול למחות** גם **בדברים, חייב לעשות זאת בלבו** - עליו לשנוא אותו בלבו ולהתרחק ממנו, ובכך יקיים את האופן השלישי של חיוב זה.

נמצא, **שאנו חייבים, אפילו** בכל אופן שהוא **למחות** על מעשי **הרשעים על כל פנים** - באחד משלושת סוגי המחאה.

ומפני **שאין עמי הארץ** ופשוטי העם **נמלטים מן הקיצור** - ותמיד רווחת בקרבם ההתרשלות בקיום המצוות, הרי שמי שמצוי במחיצתם, קרוב הוא להיכשל בהימנעות מתוכחתם. **וכאשר תתבודד** - אולם כאשר תתרחק מחברתם ותתבודד עם עצמך, **בטלה מעליך חובת הצווי בטוב וההזהרה מן הרע בלי ספק** - ברור ללא כל ספק, שלא תחול עליך חובה זו לצוות לבני אדם לעשות טוב ולמנוע אותם מלעשות רע. **והוא דבר קשה לקיים מצוותו** - ומצווה זו קשה לקיימה **ולהשלים חובתו** - באופן מושלם, **כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה** (ערכין ט"ז, ב)**: העבודה** - תמה אני, **אם יש בדור הזה מי** [אדם] **שמקבל תוכחה. ועוד אמרו קצתם** (שם)**: העבודה** - תמהני, **אם יש בדור הזה מי** [אדם] **שיודע להוכיח**

עיונים

ע. אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח. רש"י פירש: אם יש בדור הזה אדם שיודע להוכיח דרך כבוד

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

בדרך של כבוד שלא ילבין פניו של חברו (רש"י). פירוש אחר: "יודע להוכיח" הוא אדם היודע להוכיח באופן כזה שתתקבל תוכחתו (עמק הנצי"ב לספרי, דברים א; ראה מהר"ל בחידושי אגדות). מובן אפוא, שכדי להימנע מלהיכשל בקיום מצווה זו, שכה קשה לקיימה, כדאי לו לאדם להתרחק מחברת אנשים כסילים.

וּמֵהֶם, הֶפְסֵד הָעֵצָה וְחֶסְרוֹן הַכָּרַת הַשֵּׂכֶל וְהִתְגַּבְּרוּת הַיֵּצֶר בְּחֶבְרָתָם וְרֵעוּתָם, וְהִתְלַמֵּד רַע מִדּוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי יג, כ)**: וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ. וְעַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (אָבוֹת ג, י)**: שִׂיחַת הַיְלָדִים וִישִׁיבַת בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם.**

י. **ומהם, הפסד העצה וחסרון הכרת השכל** - ועוד, שבהתחברותו עמם ייאבד את שיקול דעתו והבנת שכלו תחסר [כלומר, היכולת להשיא עצה וההבנה החדה ניתנו לאדם כדי שיבחר בטוב ויתרחק מן הרע, וכוחות אלה יחסרו וייפגמו בחברת הכסילים (עפ"י פת לחם)], **והתגברות היצר בחברתם וריעותם, והתלמד רוע מידותם** - ועוד, שעל ידי כך יצרו יתגבר עליו ועתיד הוא האדם ללמוד ממידותיהם הרעות, **כמו שאמר** שלמה המלך החכם **(משלי יג, כ): 'ורעה כסילים ירוע'** - המתחבר לכסילים כדי שהללו יהיו לו לרעים, יישבר וייפגע עמהם, כי סופו שילמד ממעשיהם הרעים (רש"י ומצודת דוד). **ועל כן** - ומטעם זה **אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ג, י): שיחת הילדים** המבטלת את אבותיהם מלעסוק בתורה, **וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ** שמתכנסים לדבר דברים בטלים, כל אלו **מוציאין את האדם מן העולם** - גורמים לנשמת האדם לצאת מעולמה (רשב"ץ) [ויש

עיונים

שלא יהא צבע פני חבירו משתנה. פירוש אחר: "שיודע להוכיח" פירושו אדם היודע להוכיח באופן כזה שתתקבל תוכחתו (עמק הנצי"ב לספרי, דברים א; ראה מהר"ל בחידושי אגדות). הרמב"ם (הלכות דעות ו, ז) כותב כיצד צריך להוכיח: "וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא". וראה בבן יהוידע כמה הדרכות כיצד יש להוכיח כדי שתתקבל תוכחתו. מכל הנזכר ברור, שאין הכוונה במאמר זה לומר ששוב אין מקום לתוכחה בדורותינו. הכוונה היא רק לזרז את המוכיחים שידקדקו בעצמם תחילה כדי שיהיו דבריהם נשמעים (שו"ת מנחת יצחק ד, עט-פ). ועיין של"ה (בהקדמה) על גדלה וחשיבותה של מצות תוכחה.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כִּי רֹב הָעֲבֵרוֹת לֹא יִגָּמְרוּ אֶלָּא בִּשְׁנַיִם, כְּמוֹ הַזְּנוּת, וְרֹעַ מַשָּׂא וּמַתָּן, וּשְׁבוּעַת שֶׁקֶר, וְעֵדוּת שֶׁקֶר, וְכָל הָעֲבֵרוֹת שֶׁיִּהְיוּ בַלָּשׁוֹן, (עא)לֹא יִגָּמְרוּ אֶלָּא בַחֶבְרָה (עב)וּבְהִתְעָרֵב עִם בְּנֵי אָדָם.

ייגמרו - רוב מעשי החטא לא יגיעו לכדי מעשה **אלא בשנים** - בצירוף של שני בני אדם, **כמו הזנות, וכן רוע משא ומתן** - איסורים שנעשים תוך כדי משא ומתן בין הבריות, **ושבועת שקר, ועדות שקר,** וכן **כל העבירות שיהיו בלשון, לא ייגמרו אלא בחברה** - כולן לא ייתכנו אלא בחברת בני אדם **ובהתערב** - ובתוך כדי כך שהיחיד מעורב **עם בני אדם** נוספים.

מפרשים, שהכוונה גם לגופו של האדם, לפי שדברים אלו גורמים לו שימות קודם זמנו, כעונש על שהתבטל ממצות לימוד התורה (רבנו בחיי)].

וכללו של דבר, כי רוב העבירות לא

עיונים

עא. לא יגמרו אלא בחברה ובהתערב עם בני אדם. כתב בספר החינוך (מצוה ט"ז), וז"ל: "ואל יבטיחך יצרך לומר אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלהים מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם חטאות ואשמות, הלא גם לי לבב כמוהם וקטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם? אַל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם ואתה את נפשך הצלת". עכ"ל.

רבי משה חיים לוצאטו זצ"ל כתב: "מי שעיניו בראשו, יותר יזהר ויעיין במעשי מי שרוצה לקנות אותו לחבר או ליועץ או לפקיד על ביתו, יותר ממה שיזהר ויעיין במאכלו ובמשתיו, כי המאכל והמשתה יוכל להזיק לגופו בלבד, והחברים או הפקידים יוכלו להשחית את נפשו ומאודו וכל כבודו, ודוד המלך ע"ה אומר (תהלים קא, ו): 'הולך בדרך תמים הוא ישרתני, לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה'" ('מסילת ישרים' פרק כ"ג).

עב. ובהתערב עם בני אדם. רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל ביאר ההבדל בין דינו של רוצח בשגגה, הגולה לעיר מקלטו, שהתורה ציוותה אודותיו (דברים יט, ג) 'תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך וכו', והיה לנוס שמה כל רוצח', דהיינו שצריך להכין שילוטים בדרך לערי המקלט, ואילו בדיני העליה לרגל לירושלים לא מצאנו חיוב כזה.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

אֲבָל הַבְּרִידוּת וְהַפְּרִידָה מִבְּנֵי אָדָם סִבַּת הַהַצָּלָה מִכָּל מַה שֶּׁזָּכַרְנוּ מִן הָעֲבֵרוֹת, וְהוּא מֵהֶחָזָק שֶׁבַּדְּבָרִים הַמְּבִיאִים אֶל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת. וּכְבָר נֶאֱמַר כִּי עַמּוּד בַּר הַלֵּבָב אַהֲבַת הַבְּרִידוּת וּבְחִירַת הַיְחִידוּת.

עַל כֵּן הִשָּׁמֵר, אָחִי, פֶּן יַשִּׁיאֲךָ הַיֵּצֶר וְיִיפֶּה בְּעֵינֶיךָ הַחֶבְרָה וְהִתְעָרְבוּת עִם בְּנֵי אָדָם, וְיִסִּיתְךָ לִכְסֹף בְּעֵת הַיְחִידוּת וְהַבְּרִידוּת, לָהֶם.

אבל הברידות והפרידה - לכן, ההתבודדות והפרישות **מבני אדם** היא **סיבת** ההצלה - אמצעי להציל את עצמו **מכל מה שזכרנו מן העבירות** - מכל אותם מכשולים וחטאים שהזכרנו, **והוא מהחזק שבדברים** - והיא אמצעי חזק יותר משאר האמצעים **המביאים** ומקרבים את האדם **אל** [-לידי] **המידות** והמעלות **הטובות. וכבר נאמר כי עמוד בר הלבב** - כי עמוד-הַתָּוֶךְ שטוהר הלב נשען עליו, הוא: **אהבת הברידות** ו**בחירת היחידות** - והבחירה בהתבודדות.

על כן הישמר [היזהר], **אחי, פן ישיאך** - פן יפתה אותך **היצר וייפה בעיניך** - יצייר בעיניך כטוב וכרצוי - **בחברה והתערבות עם בני אדם** - את חברת בני האדם ואת ההתערבות עמם, **ויסיתך לכסוף בעת היחידות והברידות להם** - ובזמן שתהיה בהתבודדות וביחידות יסית אותך לחשוק בחברתם.

עיונים

ואמר הרב דפוניבז', שאפשר ללמוד מכאן על ההשפעה החזקה הקיימת בין אדם לחבירו, ועד כמה הקפידה התורה להרחיק את האדם ממוקדי ההשפעה השלילית. לכן, כשאדם הרג את חבירו בשגגה, והוא נס אל עיר מקלטו, מעוניינת התורה שאף אחד לא יפגש אתו בדרך, כדי שלא יתקל בדמות של רוצח, ולכן מכינים שילוטים כדי שיוכל להגיע אל העיר בכוחות עצמו, הגם שמדובר 'בסך הכל' ברוצח בשגגה, אבל גם עם אדם כזה עדיף שלא להפגש. אבל בעליה לרגל, אדרבה ואדרבה, התורה מעוניינת שאדם ישאל את חבירו איך מגיעים לירושלים, כי כשהחבר ישמע את השאלה, ויבין שהשואל נמצא בדרכו לעשיית מצוה גדולה, הוא יושפע מכך, וגם הוא יעלה ירושלימה. ('עלינו לשבח' ח"ה, עמ' תק).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְאַחַר כָּךְ הִשָּׁמֵר, פֶּן יַטְעֶה אוֹתְךָ רַעְיוֹן לִבְךָ, כִּי בְּחֶבְרַת חֲכָמִים הַיּוֹדְעִים אֶת הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרָתוֹ, וְהִתְעָרֵב עִם גְּדוֹלֵי בְנֵי אָדָם, הֶעָדֵר עִנְיַן הַבְּדִידוּת וְהַנָּחַת מַעֲלוֹת הַיְחִידוּת, אַךְ הִיא הַבְּדִידוּת הַגְּמוּרָה וְהַיְחִידוּת הַשְּׁלֵמָה. וּבְחֶבְרַת אַנְשֵׁי הַחֶסֶד וְהַתּוֹרָה מַעֲלוֹת רַבּוֹת יְתֵרוֹת עַל מַעֲלוֹת הַיְחִידוּת, יֶאֱרַךְ סִפּוּרָם.

וְאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי יג, כ): [עג]**הוֹלֵךְ** אֶת חֲכָמִים

[והעדר] **מעלות היחידות** - ותפסיד את המעלות שקונה אדם בהיותו יחיד עם עצמו, **אך** אין הדבר כן. ההיפך הוא הנכון. ההתחברות לחכמי התורה **היא הבדידות הגמורה** - ויש בה בחינה של ההתבודדות האמיתית **והיחידות השלימה**, שהרי התועלת שההתבודדות מביאה לאדם היא בהיותה מאפשרת התרכזות בעבודת ה', והימנעות מהחסרונות של חברת המון העם. ההתחברות לתלמידי חכמים מביאה לאדם תועלת זו במידה מרובה פי כמה (לפי טוב הלבנון). ולא עוד אלא **שבחברת אנשי החסד והתורה מעלות רבות יתירות על מעלות היחידות** - המעלות שיכול האדם להפיק בעקבות התחברותו לצדיקים ולתלמידי חכמים הן גדולות ורבות יותר ממעלת ההתבודדות, **יארך סיפורם** - ואם נרצה לפרטם, נצטרך להאריך בעניין זה ובפרטיו הרבים.

וכבר **אמר** שלמה המלך **החכם (משלי יג, כ): 'הולך את חכמים**

עיונים

עג. הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע. מצינו שאדם מושפע מאנשי סביבתו, ואף אם לא דיבר עמם מאומה מכל מקום מעצם הימצאותו בחברתם הוא מושפע. כן מבואר בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ה), וז"ל: "'הולך את חכמים יחכם' (משלי יג, כ), למה הוא דומה למי שנכנס לבית המרקחים (-חנות בשמים) אף על פי שלא לקח ולא נתן כלום, מכל מקום ריח טוב לקח ומוציא עמו, כך כל מי שהוא הולך עם הצדיקים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים. 'ורועה כסילים ירוע'

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

יחכם ורעה כסילים ירוע' - המתחבר לכסילים, ישובר וירוצץ עמהם, כלומר, המתרועע עם הכסילים, סופו שייענש עמם, כי בוודאי ילמד ממעשיהם הרעים (רש"י ומצודת דוד). ועוד **אמר** (משלי כב, יז): 'הט **אזנך ושמע דברי חכמים**' - הקשב היטב ובחן כל מילה היוצאת מפי החכמים, **ואמר**

יֶחְכָּם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ. וְאָמַר (מִשְׁלֵי כב, יז): **הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים, וְאָמַר בְּמִי שֶׁלֹּא הִתְחַבֵּר עִם אַנְשֵׁי הַחֶסֶד** (מִשְׁלֵי טו, יב): **לֹא יֶאֱהַב לֵיץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ.**

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סַנְהֶדְרִין עא, ב): **קִבּוּץ לָרְשָׁעִים רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם,**

במי שלא התחבר עם אנשי החסד - על מי שלא מתחבר עם הצדיקים ואנשי החסד נאמר (**משלי טו, יב**): '**לא יאהב ליץ הוכח לו אל חכמים לא ילך**' -הלץ אינו אוהב את התוכחה, ומשום כך אינו הולך אל חכמים, מחשש שמא יוכיחו אותו (מצודת דוד).

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (סנהדרין עא, ב): קיבוץ לרשעים - התכנסות של אנשי רשע מביאה **רע להם ורע לעולם**. זאת משום שכינוס מעין זה מעניק חיזוק לפעולותיהם. ולעומת זאת, כינוס

עיונים

(שם), למה הוא דומה, לאדם שהוא נכנס לבית הבורסקי (-מקום עיבוד עורות), אף על פי שלא נתן ולא לקח כלום, מכל מקום ריח רע לקח והוציא עמו, כך מי שהוא הולך עם הרשעים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הרעים". ע"כ.

כתיב: "ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה" (שמות לה, כ). וקשה, מה בא הכתוב ללמדנו בכך שיצאו מלפני משה, הרי יודעים אנו שקודם לכן הם היו לפני משה, מאחר והוא הקהיל אותם בכדי לדבר לפניהם [ככתוב בפסוקים הקודמים שם: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם" וכו' (לה, א)], ובהכרח, שכאשר יצאו, מלפני משה יצאו? וביארו המפרשים, שהנה שלמה המלך אמר "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן" (משלי ג, לז), אדם שיושב בחבורת לצים אזי הגם שהוא עצמו אינו לץ, בכל זאת ירגישו בו שהיה בחבורת לצים. וכן להיפך, אדם היושב עם אנשי מעלה, עם ענוים, הגם שהוא עצמו אדם פשוט, מכל מקום יהיה מורגש עליו לטובה שהיה בחבורתם.

זאת באה התורה להדגיש, באומרה: "ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה", ללמדנו שבשעה שבני ישראל יצאו מלפני משה, היה מורגש עליהם עתה שמלפני משה יצאו.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וְלַצַּדִּיקִים, טוֹב לָהֶם וְטוֹב לָעוֹלָם. פִּזּוּר לָרְשָׁעִים הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם, וְלַצַּדִּיקִים, רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם, וְאָמְרוּ (אבות א, ד)**: יְהִי בִיתְךָ בֵּית וַעַד לַחֲכָמִים** (עד)**וְהֱוֵי** (עה)**מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם** (עה)**וֶהֱוֵי**

לצדיקים, גורם **טוב** להם **וטוב לעולם**, מפני שהוא מחזק את ידיהם להיטיב לבריות (יד רמה). יש גם מצב, שהוא טוב לרשעים ורע לצדיקים: **פיזור לרשעים**, גורם **הנאה להם והנאה לעולם**. כשהם נפרדים זה מזה, הם אינם יכולים לטכס עצות רעות ולסייע זה לזה במעשיהם הרעים, ואילו פיזור **לצדיקים**, גורם **רע להם ורע לעולם**, משום שאינם יכולים לסייע זה לזה להיטיב לעולם (רש"י ויד רמה), ועוד **אמרו (אבות א, ד): יהי ביתך בית ועד לחכמים** - כשירצו חכמים להתקבץ ולהיוועד, יהיה ביתך מוכן לדבר, עד שיאמרו החכמים זה לזה "נתקבץ בביתו של פלוני" (רע"ב, פירוש הרמב"ם; רבנו יונה). **והוי מתאבק בעפר רגליהם**, כלומר, לך בעקבות החכמים והידבק במעשיהם, **והוי**

עיונים

עד. והוי מתאבק בעפר רגליהם. מהו לשון 'מתאבק'. לימוד התורה, אומר רבי חיים מוואלוז'ין, נקרא מלחמה - 'מלחמתה של תורה', אם כן התלמידים נקראים 'לוחמים', ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כאשר יש לו קושיות עליהם, כי לפעמים תהיה האמת עם התלמיד. לפיכך אומר התנא: "הוי מתאבק" והוא מלשון "ויאבק איש עמו" (בראשית לב, כה), היינו עניין ההתאבקות זו מלחמתה של תורה, והתנא משמיענו הוי מתאבק - נלחם מלחמת התורה, כי מלחמת מצוה היא. גם על דברי רבותינו אשר נשמתם כבר הסתלקה לשמי מרום - אומר רבי חיים מוואלוזין - ניתנה לנו הרשות להיאבק וללחום מלחמתה של תורה בדבריהם, להשיג עליהם ולתרץ קושיותיהם בספרים אשר השאירו, ולא לישא פנים לאיש, רק לאהוב האמת. אבל עם כל זה יזהר בנפשו - אף אם מצא מקום לחלוק - מלדבר בגאוה ולדמות כי גדול הוא כרבו או כמחבר הספר שהוא חולק עליו, וידע כי פעמים לא יבין דבריו וכוונתו.

לכן יתייחס האדם לחכמי הדורות בענווה יתירה ויאמר אמנם איני כדאי, אך תורה היא וללמוד אני צריך. וזה מה שאומר התנא 'הוי מתאבק' - יש לך אכן רשות להיאבק, אבל בתנאי שזה - 'בעפר רגליהם' כלומר, בענווה והכנעה, שאתה דן לפניהם בקרקע כתלמיד היושב על הקרקע לפני רבו.

עה. והוי שותה בצמא את דבריהם. החסיד יעב"ץ מפרש, כי טבע האדם לקוץ בדבר הבא בתמידות,

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

שׁוֹתֶה בַצָּמָא אֶת דִּבְרֵיהֶם, וְאָמַר (מַלְאָכִי ג, טז)**: אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְיָ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ וַיִּשְׁמָע.**

וְהַשְׁמוֹנָה עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ בְּעֵת

שותה בצמא את דבריהם - שמע את דבריהם בשקיקה, כאדם שהצימאון גובר עליו והוא שותה לרוות את צימאונו, ולא כאדם השותה בזמן של רוויה שהוא קץ בשתייה (רע"ב; רש"י; מאירי), **ונאמר (מלאכי ג, טז): 'אז נדברו** - אז שוחחו ביניהם **יראי ה' איש אל רעהו** - וחיזקו האחד את חברו באמונה בשכר ועונש, **ויקשב ה' וישמע'** - והאזין ה' לדבריהם, והיו טובים לפניו.

והאופן השמונה עשר הוא, **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו **בעת**

עיונים

לכן אומר התנא, אל יאמר האדם כי כבר שמעתי דבר זה פעמים רבות, אלא 'הוי שותה בצמא את דבריהם' כאילו לא שמעתו מעולם.

מוסיף רבי חיים שמואלביץ ('שיחות מוסר', תשל"א ג): נתבאר כאן שחיוב לימוד התורה כך הוא - ללמוד בצמאון. וצמאון משמעותו הוא - להרגיש תמיד כאילו הוא שומע דבר זה בפעם הראשונה. אם תחסר לאדם הרגשת החידוש, אף אם ילמד תורה, אין זה לימוד בצמא וחס ושלום עלול הוא להגיע לכלל 'לקוץ בדבר'. נמצא שלימוד מתוך צימאון אינו 'מעלה' גרידא בדרך הלימוד, אלא - תנאי ועיקר בעצם לימוד התורה.

רבינו יונה מפרש: 'הוי שותה בצמא את דבריהם' כמו שנאמר "נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק" (משלי כז, ז) - מי שהוא שבע מדברי תורה ואין חפצו בהם, אפילו אם אומרים לו מרגלית בתורה - תבוס אותן נפשו. והרעב מהם ומתאוה לשומעם, אפילו אומרים לו דבר בלי טעם - ימתק בפיהו וישמח בו, שהוא יודע שהוא אמת אחר שרבו אמרו.

מבאר בעל ה'שפתי חיים' (ח"ג קצו), אדם השבע מדברי תורה אין לו הנאה מעצם הלימוד, שהרי אין לו כלל תשוקה אליה. אולם הרעב לדברי תורה, כל חלק בלימודה מוסיף לו עוד ועוד הנאה, ואף ידיעה 'יבשה' בלא טעם לכאורה, תהיה אצלו כמתוקה.

מוסיף ומבאר בעל ה'שפתי חיים', כי הנאת הלימוד באה לידי ביטוי בעמל התורה, 'אם בחוקותי תלכו - שתהיו עמלים בתורה'. עצם ההליכה בתורה על ידי עמל ויגיעה, היא עצמה התענוג הגדול של הלומד, וכפי התענוג וההנאה שיש לו בה, כך הוא מוכן להקדיש תוספת עמל ויגיעה.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

גַּבְהוּתָהּ וְהִתְגַּדְּלָהּ וְרֹחַק מִשְׁאֲלֶיהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהוּא, שֶׁיִּתְבּוֹנֵן עֶרְכּוֹ בַּבְּרִיאָה בֵּין הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים, וְיִתְבָּאֵר לוֹ קַטְנוּתוֹ וּזְעִירוּתוֹ בֵּין יְצִירוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְתִּי בָּעִנְיָן הַזֶּה בַּשַּׁעַר הַשִּׁשִּׁי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה.

וְיִסְתַּכֵּל אַחַר כָּךְ בְּמַה שֶּׁחָלַק הַבּוֹרֵא מִן הַגְּדֻלָּה לָאָדָם, (עו)שֶׁהִשְׁלִיטוֹ בְּמִינֵי הַחַיִּים וְהַצְּמָחִים וְהַמּוּצָאִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים ח, ז)**:**

גבהותה והתגדלה - כשהוא מבחין שמתעוררת בו גאווה ולבו מתנשא, ורוחק משאליה - וגם צומחות בו שאיפות להשגת משאלות הלב והמאווים **בעולם הזה.**

והוא - יעשה לעצמו חשבון נפש זה: מצד אחד **שיתבונן ערכו בבריאה** - ויבחן את ערכו של האדם **בין העליונים והתחתונים** - ביחס לכלל הברואים - עליונים ותחתונים, **ויתבאר לו** - אז יתברר לו מה רבה **קטנותו וזעירותו** - כמה קטן וזעיר הוא האדם **בין** שאר **יצירות**יו של **הבורא יתברך, וכמו שביארתי בענין הזה** - לעיל **בשער השישי** בשער הכניעה **מן הספר** [שבספר] הזה.

ומצד שני **יסתכל אחר כך במה שחלק הבורא מן הגדולה לאדם** - ויתבונן בגדולה ובמעלות שחלק הבורא לאדם, כשהעמיד אותו כבחיר היצורים, **וכשהשליטו במיני החיים** - על כל סוגי בעלי החיים **ועל הצמחים והמוצאים** - ועל אוצרות הטבע, **כמו שכתוב** (**תהלים ח, ז**)**:**

עיונים

עו. שהשליטו במיני החיים. כתיב: "וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ" (בראשית א, כח). אמרו חכמי האמת, שכוחו של השכל להשתלט על המדות שבלב, בין בדרך כיבוש בין בדרך תיקון, נובע הוא ממאמר זה. מכיון שניתנו לו לאדם כחות שליטה על כל סוגי בעלי חיים, בזה עצמו גנוז כח השלטון של כחות השכל [אשר הם מיוחדים לאדם], על הכחות שנמצא כדוגמתן גם אצל בעלי חיים, הם כחות המדות שבלב.

על פי זה נראה לבאר, מה שמצינו בתפילה ענין של "ברוב עם הדרת מלך", שלא מצינו דוגמתו ב"תלמוד תורה". היינו משום שתפילה היא עבודה שבלב, ואילו מצות תלמוד תורה מתקיימת על ידי ההשגה שבמוח, וכשם שבבריאת בעלי חיים חוזרים ונשנים המלים: "למינו" "למינהו", ולעומת

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׂתָּה תַּחַת רַגְלָיו, וְשֶׁהוּדִיעוֹ חֻקֵּי תּוֹרָתוֹ, וְהֶעֱמִידוֹ עַל כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ תַּקָּנָתוֹ מְסוּדוֹת עֶלְיוֹן הָעוֹלָם הַזֶּה וְתַחְתּוֹנוֹ, וְהֵרִים מַעֲלָתוֹ בְּשִׁבְחוֹ וּבְהוֹדָאָתוֹ לְבוֹרְאוֹ, וּבְקָרְאוֹ אֵלָיו בַּצָּרוֹת, וּבַעֲנוֹתוֹ בְּעֵת הַמְּצוּקוֹת, וּבָחֲרוֹ בוֹ וְשָׁלְחוֹ אֶל בְּרוּאָיו, וּמָסְרוֹ אֵלָיו סוּדוֹת גְּבוּרָתוֹ, וְהַרְאוֹתוֹ הַמּוֹפְתִים עַל יָדוֹ, עִם מַה

'תמשילהו במעשי ידיך המשלת את האדם על כל היצורים שבראת, **כל שתה תחת רגליו**' - את הכול שמת להיות נכנעים לממשלתו, ועוד יש להתבונן בכך **שהודיעו** את **חוקי תורתו, והעמידו** - וחננו בחכמה ודעה להבין **על כל מה שיש בו תקנתו מסודות עליון העולם הזה ותחתונו** - כל מה שיש בו תועלת בעבורו, ובכלל זה כל סודות הנבראים העליונים והברואים שבעולם הזה, העולם התחתון [כלומר, יתבונן האדם בכך שהבורא נתן לו דעה להבין את הסודות הצפונים בחלק העליון של העולם, היינו, במהלכיהם של הכוכבים וגלגלי הרקיע השונים, ואת הסודות המסתתרים בחלקו התחתון של העולם, היינו, בטבע הברואים שבארץ. ידיעות אלו מביאות לו תועלת רבה (פת לחם)] **והרים מעלתו** - כמו כן ייתן אל לבו, עד כמה רומם הבורא את דרגת האדם, **בשבחו ובהודאתו לבוראו** - בעצם העובדה שניתנה לו הרשות לתת שבח והודיה לבורא יתעלה, **ובקראו** - ולהתפלל **אליו בצרות** - בעתות צרה, **ובענותו בעת המצוקות** - ובכך שהוא עונה לתחינתו בשעת מצוקותיו, **ובחרו בו** - וכשבחר בו לעבדו **ושלחו אל ברואיו** - וגם העמיד נביאים מקרבו להוכיח את ברואיו וליישר אורחותיהם לעבודתו, **ומסרו אליו סודות גבורתו** - ומסר לנביאים את סודות גבורתו, **והראותו המופתים על ידו** - והראה באמצעותם אותות ומופתים, **עם מה**

עיונים

זה עומדת היא ההדגשה כי "האדם נברא יחידי", - כן נמצא גם יחס זה גם בתוך האדם עצמו, כי החיות של מדות הנפש, אשר הן נמצאות גם בבעלי חיים, הן מתעוררות דווקא מתוך הרגשה של שיתופם של רבים להרגשה אחת, כי הרגשת האמונים המקננת בשעה שקהל גדול עומד ונשבע אמונים לדגל, חזקה היא פי כמה מאשר בלבו של היחיד השקוע בתוך הרגשה זו עצמה. לא כן היא דרכו של השכל העיוני, אשר השכל מיוחד דווקא לאדם, שהתגברות התעוררות החיות של עיון השכל, הוא דווקא מתוך הרגשה של יחידות, כשאדם עומד להתבונן בעיון עמוק, הרי הוא רודף אחרי פינה בודדה ('פחד יצחק', רבי יצחק הוטנר, הובא ב'טללי אורות', עה"פ שם).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

שֶׁיְּאָרֵךְ סִפּוּרוֹ מִן הַטּוֹבוֹת הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּרְאוֹת, הַגּוּפִיּוֹת וְהָרוּחָנִיּוֹת, הַכּוֹלְלוֹת וְהַמְיֻחָדוֹת, חֶסֶד וְטוֹבָה עָלֵינוּ.

וְהִסְתַּכֵּל, אָחִי, (עז)**כַּמָּה עֶרְכְּךָ נִקְלֶה וְעִנְיָנְךָ נִבְזֶה, וְכַמָּה גְּדֶלְךָ בּוֹרְאֶךָ עִם מַה שֶּׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְךָ, וְגֹדֶל צָרְכְּךָ אֶל הַשְׁגָּחָתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ, וְחוּס עַל הָעֵטָרָה הַמְעֻלָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר עִטְּרָךְ בָּהּ, וְהַמַּעֲלָה הָרָמָה שֶׁהֵרִימְךָ אֵלֶיהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַגְּמוּל הַגָּדוֹל שֶׁצִּפָּנוּ לְךָ בָּעוֹלָם הַבָּא, בְּהִתְדַּבְּקְךָ בַּעֲבוֹדָתוֹ וּבְהוֹדָאָתוֹ.**

ונעלה בעיני ה'. **והסתכל** - התבונן - **אחי, כמה ערכך נקלה** - כמה עלוב הוא ערכך, **וענינך נבזה** - וכמה בזוי ודל מעמדך, ולעומת זאת **כמה גידלך בוראך** ובמידת טובו וחסדו רומם אותך **עם מה** - אף על פי **שאינו צריך לך** ואינו זקוק לך, ולהפך, הוא יודע **גודל צרכך**, שהנך נזקק עד מאד **אל השגחתו והנהגתו**, חסדו וטובו, **וחוס נא על העטרה המעולה והנעלה הזאת אשר עטרך הבורא בה**, ועל **המעלה הרמה** - הדרגה הגבוהה **שהרימך אליה** - אשר רוממך הבורא אליה **בעולם הזה**, ועל **הגמול הגדול שצפנו לך** - ועל השכר הגדול שייעד בעבורך **בעולם הבא, בהדבקך** - כשתדבק **בעבודתו ובהודאתו** - ותהיה אסיר תודה אליו ותיתן לו שבח ותהילה.

עיונים

עז. כמה ערכך נקלה וענינך נבזה. לעיל כתב רבינו שעל האדם להתבונן כמה קטן וזעיר הוא בין יצירות הבורא יתברך, וכשיבחין בזה אזי לא יתגאה ויתנשא. והנה במסכת סנהדרין (לח, א) אמרו מפני מה נברא אדם כאחרון הנבראים, דהיינו, אחר בריאת בהמה חיה ועוף? שאם תזוח דעתו עליו, כלומר, אם יתגאה, אומרים לו: אל תתגאה! הרי אפילו היתוש השפל קדמך במעשה בראשית. ע"כ.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

ואל יביאך מה שנשאך הבורא בו במה שזכרתי לך מחסדיו וטובותיו - עליך להיזהר שהמעלות שהעניק לך הבורא בחסדו ובטובו, אותן מעלות שמניתי לפניך, לא יביאו אותך **להתגאות בענינך** - לא לידי גאווה בכשרונך וביכולותיך, **ולהתגדל בנפשך** - לא לידי התפארות במעלת נפשך, **ולהתרומם בחסד הבורא עליך** - ולא לידי התנשאות בשל היתרונות שקיבלת בחסד הבורא עליך, והיזהר עוד שלא **תחשוב** מחשבה מוטעית **כי מן הדין הוא לך** - כי אותן מעלות שעיטרך בהן הבורא מגיעות לך בדין ובצדק, **ושאתה** זכאי **וראוי לו** [להן] **ויאות לך כמוהו** - ושהן הולמות את ערכך.

(עח)**וְאַל יְבִיאֲךָ מַה שֶּׁנִּשָּׂאֲךָ הַבּוֹרֵא בּוֹ בְּמַה שֶּׁזָּכַרְתִּי לְךָ מֵחֲסָדָיו וְטוֹבוֹתָיו, לְהִתְגָּאוֹת בְּעִנְיָנְךָ, וּלְהִתְגַּדֵּל בְּנַפְשֶׁךָ, וּלְהִתְרוֹמֵם בְּחֶסֶד הַבּוֹרֵא עָלֶיךָ, וְתַחְשֹׁב כִּי מִן הַדִּין הוּא לְךָ, וְשָׁאַתָּה רָאוּי לוֹ וְיֵאוֹת לְךָ כָּמוֹהוּ.**

עיונים

למה נקטו "יתוש" דווקא, ולא פרעוש ונמלה וכו'? נימוק על כך אומר ה'בן יהוידע' (שם): אמרו חז"ל כי יתוש נקרא "בריה קלה", שיש לה פה להכניס המאכל ואינה מוציאה דרך בית הרעי. ובזה רימזו לנו חז"ל תוכחת מוסר נפלאה: אתה אנוש מה יש לך להתגאות? הרי הנך שפל מהיתוש הקטנטן, אתה מכניס לפיך מאכל נחמד למראה ויפה לעיניים, ומוציאו כעבור כמה שעות סרוח כל כך שאי אפשר לעמוד במחיצתו. ואילו אותו יתוש קטן אוכל ואינו מפריש ריח, אם כן מה לך אדם כי תתגאה מיופי פניך, וגופך הנאה וקומתך התמירה ו'חכמתך' המדומה, הרי סחי ומאוס הנך מפריש בחייך, ואף כי אחרי מותך, לא יוכלו להחזיק אותך יותר מכמה שעות מחמת גודל סירחונך, ויזדרזו להטמינך מיד בקבר. ומה יש לך עוד להתגאות?

עח. ואל יביאך מה שנישאך הבורא וכו' להתגאות בעניך. במסכת חולין (פט, א) דרשו חז"ל את הכתוב "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים" (דברים ז, ז): אמר להם הקב"ה לישראל: חושקני בכם [שתהיו עַמִּי, מפני] שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה (שלטון ועושר), אתם ממעטין [-מקטינים את] עצמכם לפני. [כלומר, ה' בחר בישראל מחמת הענוה שהם עוטרים אפילו בשעת גדולתם, ואינם כשאר האומות המתגאות בכבודן]. [כש]נתתי גדולה לאברהם, אמר לפני: "ואנכי עפר ואפר" (בראשית יח, כז). [כשנתתי גדולה] למשה ואהרן, אמרו: "ונחנו מה" (שמות טז, ח). [וכשנתתי גדולה] לדוד, אמר: "ואנכי תולעת ולא איש" (תהלים כב, ז)".

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אֲבָל הִדָּבֵק בַּכְּנִיעָה וּבָעֲנָוָה וּבַשִּׁפְלוּת, **שֶׁאַתָּה רָאוּי לָהּ בְּשֶׁתּוֹדֶה בָּאֱמֶת עַל עֶרְכְּךָ בִּבְרִיאַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, כְּמוֹ שֶׁחַיָּב בּוֹ הָעֶבֶד הַחֹלֶשׁ הַנִּבְזֶה הַנִּקְלֶה, כְּשֶׁיְּנַשֵּׁא אֲדוֹנָיו מַעֲלָתוֹ וְיִשְׁתַּמֵּהוּ עִם אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ, חֶסֶד מִמֶּנּוּ עָלָיו, מִבְּזוֹת נַפְשׁוֹ, וְהֱיוֹתָהּ בְּעֵינָיו כְּעֶרְכָּהּ הָרִאשׁוֹן,**

החלש הנבזה הנקלה - בדומה לחובתו של עבד חלש בזוי ועלוב, **כשינשא אדוניו מעלתו וישימהו עם אנשי סגולתו, חסד ממנו עליו** - שכשאדוניו עושה אתו חסד ומנשא אותו ונותן את מקומו בין בחיריו ומקורביו. הלא ברור לכל בר דעת, **מבזות נפשו** - שעליו להרגיש בזוי בעיני עצמו, **והיותה בעיניו כערכה הראשון** - ולהעריך את עצמו כפי מצבו הקודם, המקורי, מעמדו הראשון הטבעי

עיונים

כתב בספר 'שם משמואל' (כי תשא תרע"ט), וז"ל: וזה יסודן ושורשן של ישראל, שכל מה שהם נשפעים ומשיגים מההשגות אלקות מרגישים בעצמם עד כמה עדיין לא יצאו ידי חובת העבודה כנ"ל, ועל ידי זה נעשים מושפעים ומשיגים עוד יותר, ועל ידי זה ממעטין עצמם עוד יותר וחוזר חלילה, ועל ידי זה אין קץ וגבול למעלת ישראל. וכפי מה שפירש כ"ק אבי [בעל ה'אבני נזר'] זצללה"ה דברי הש"ס (שבת פח, ב) שבשעת מתן תורה חזרו ישראל לאחוריהם על כל דיבור ודיבור שנים עשר מיל ומלאכי השרת מדדין ומסייעין אותן להחזירן, כי י"ב מיל הוא מחנה ישראל, וכאשר השיגו הדיבור הרגישו בעצמם שעומדין עדיין חוץ למחנה ישראל, ועל ידי זה מלאכי השרת מסייעין אותם עד שחזרו והשיגו דיבור, וחזר ונדמה בעיניהם שעומדים חוץ למחנה ישראל וחוזר חלילה.

במסכת ברכות (נו, ב): "תניא, אין מראין [בחלום] דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כוחו". וביאר רבינו ניסים גאון (בפירושו הראשון), שהדמיון בין הדלועים ליראי שמים הוא, שכשם שהדלועים הם הפירות הגדולים שבכל פירות הארץ, ואף על פי כן אינם מתנשאים על הארץ, אלא כל זמן שהם גדלים נעשים כבדים ונעשים נמוכים יותר מחמת כובדם, כך יראי שמים, אף על פי שאין בכל הבריות מי שמעלתו גבוהה ממעלתם, בכל זאת, ככל שהקב"ה מוסיף להם גדולה וכבוד - הם מוסיפים ענוה ונמיכות!

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

קֹדֶם שֶׁיִּגְבִּיר אֲדוֹנָיו חַסְדּוֹ עָלָיו. וְאַל יִתְגַּדֵּל לְפָנָיו, (עמ) וְאַל יִגְבַּהּ לִבּוֹ בְּמַה שֶּׁהִגִּיעַ אֵלָיו מִן הַגְּדֻלָּה וְהַיְקָר, וְאַל יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מִשְׁאֲלָיו הֲרֵךְ רְגִילוּת, אַךְ יַעֲזֹב עִנְיָנוֹ אֵלָיו וְיִבְטַח עָלָיו וְעַל טוּבוֹ.

אבל הידבק בכניעה - אלא הידבק במידת ההכנעה **ובענוה ובשפלות, שאתה ראוי לה** - הנך מחוייב לנהוג בהנהגה ענוותנית, **כשתודה באמת על ערכך בבריאת הבורא יתעלה** - כאשר תכיר בערכך האמיתי ובמקומך בתוך כלל ברואי הבורא יתעלה, **כמו שחייב בו העבד** לו, קודם **שיגביר אדוניו חסדו עליו** - לפני שאדוניו עשה עמו חסד וקירבו אליו. **ואל יתגדל לפניו** - ואל לו להתגאות לפני אדוניו, **ואל יגבה לבו במה שהגיע אליו מן הגדולה והיקר** - ואל יביא עצמו לגבהות לב בשל הגדולה והכבוד שאדונו הנחיל לו, **ואל יבקש ממנו משאליו דרך רגילות** - ואל ירשה לעצמו לבקש מאדוניו בקשות וצרכים מתוך הרגל ושגרה, **אך** - אלא גם אחרי שעלה לגדולה **יעזוב ענינו אליו** - עליו למסור את הנהגתו בידי ה', **ויבטח** - ולבטוח **עליו ועל טובו**, כמו שעשה מקודם.

עיונים

עמ. ואל יגבה לבו במה שהגיע אליו מן הגדולה והיקר. לאחר משיחתו של דוד למלך, כשהוברר צדקתו וטוהר יחוסו, מדרך הטבע אחרי שהורחק מבית אביו גדול הדור היה צריך לבוא לידי גאוה והתנשאות לאחר כל הבזיונות הרבים שסבל מאחיו, ומה גם שנבחר על פני אחיו למשיח ה'! אך כל זה לא הזיזו ממקומו ולא הגיס את לבו, לא ראו עליו שום הרגשת ניצוח, מיד לאחר מכן חזר למעמדו כמקודם להיות רועה צאנו, כפי שאמרו חז"ל (ילקו"ש שמואל רמז קכד): "ודוד הוא הקטן... להודיעך צדקו של דוד, דוד היה רועה, ואף על פי שנעשה מלך על ישראל הוא דוד בקטנו".

ענוותנותו של דוד לא התבטאה רק בחיצוניות, גם בפנימיות לבו לא הרגיש שום גבהות, כפי שאמר על עצמו: "ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני" (תהלים קלא, א), ואיתא בירושלמי (סנהדרין פ"ב, ה"ד): 'ה' לא גבה לבי' - בשעה שמשחני שמואל, 'ולא רמו עיני' - בשעה שהרגתי את גולית, 'ולא הלכתי בגדולות' - בשעה שהעלתי הארון, 'ובנפלאות ממני' - בשעה שהחזירוני למלכותי, אלא 'אם לא שויתי ודוממתי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי' - כהן ינקא דנחית ממעי אימיה כן הוות נפשי עלי. כמו התינוק בצאתו ממעי אמו אינו חש שום גדלות עצמית רק סמוך ובטוח לינוק משדי אמו, כך דוד בכל המאורעות שעברו עליו הרגיש את שפלותו, וגם אחר כך כשזכה לעלות לגדולה הרגיש את עצמו כתינוק היוצא ממעי אמו שאין לו שום גדלות עצמית אלא סמוך ובטוח על ה' יתברך ('שפתי חיים', מידות ח"א עמ' רז- רח).

במסכת סנהדרין (פח, ב) אמרו: "שלחו מתם, איזהו בן העולם הבא, ענוותן, ושפל ברך, ושייף

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְאָמְרוּ עַל אֶחָד מִן הַצַּדִּיקִים שֶׁהָיָה אוֹמֵר אַחַר תְּפִלָּתוֹ: "אֱלֹהַי, לֹא נִשָּׂאֵנִי לַעֲמֹד לְפָנֶיךָ סִכְלִי בְּפִחִיתוּת עֶרְכִּי וּמְעוּט יְדִיעָתִי בִּגְדֻלָּתֶךָ וְרוֹמְמוּתֶךָ, כִּי אַתָּה רָם וְנִשָּׂא, וַאֲנִי נִקְלֶה וְנִבְזֶה וְקָטֹן מִשְׁאֹל מִמְּךָ וּמִקְרֹא אֵלֶיךָ שֶׁבַח וְהַלֵּל, (פ)וְקַדֵּשׁ שִׁמְךָ הַמְקֻדָּשׁ בְּקְדוֹשׁוֹת הַמַּלְאָכִים הָעֶלְיוֹנִים הַקְּדוֹשִׁים, אֲבָל נְשַׂאֵנִי עַל זֶה מַה שֶּׁרוֹמַמְתַּנִי בְּצַוּוֹתְךָ אוֹתִי לִקְרֹא אֵלֶיךָ,

ואמרו על אחד מן הצדיקים שהיה **אומר אחר** [בסיום] **תפילתו: "אלהי, לא נשאני** - הנני מרהיב עוז בנפשי **לעמוד לפניך** בתפילה, לא **מפני סכלי** - וחוסר הבנתי **בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך** - לא מפני שאינני מכיר בפחיתות ערכי, ולא מפני שאינני יודע את גדולתך ואת רוממותך, **כי** יודע אני **שאתה רם ונשא,** וגם יודע אנוכי **שאני נקלה ונבזה וקטן** - עלוב, בזוי ופעוט **משאול ממך** - מלהיות ראוי לבקש ממך את צרכי ולשטוח בפניך את בקשותי, ובאמת, קטונתי **מקרוא אליך שבח והלל** - מלומר בפניך דברי שבח והלל, **וקדש** - ומלקדש את **שמך המקודש, בקולות** - בקדושה, שהרי בה מקדישים אותך **המלאכים העליונים הקדושים,** ובכל זאת באתי לפניך בתפילה **ונשאני על זה** - הרהבתי עוז בנפשי לעשות זאת, מפני **מה שרוממתני בצוותך אותי** - מפני שרוממת אותי כשצווית עלי **לקרוא אליך** ולפנות אליך בתפילה,

עיונים

עייל שייף ונפיק [-כפוף נכנס וכפוף יוצא, כלומר, הילוכו בדרך ענוה והכנעה], וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה". וביאר בעל ה'דברי מרדכי', 'שייף עייל שייף נפיק' - כלומר, באותה מידה של ענוה והכנעה שהיה נוהג בה קודם לימודו בכניסתו לבית המדרש - נשארה בו גם לאחר לימודו ביציאתו מבית המדרש, כלומר, שלימוד התורה שלמד לא הביאו לידי התפארות והתנשאות, אלא נשאר באותה הכנעה כקודם ללימודו.

פ. וקדש שמך המקודש בקולות המלאכים העליונים הקדושים. בקדושה שבחזרת הש"ס אומרים: "נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום". בענין זה שאנו מדמים עצמינו למלאכים, כבר תמה ה'חפץ חיים' (ח"ח עה"ת פ' אמור עמ' קס"ח במעשי למלך שם) היתכן שהעני הלבוש בגד של טלאי על גבי טלאי יציע לפני המלך שרותו כאחד השרים הגדולים במדינה?

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וכשהרשיתני - ונתת לי רשות **לשבח את שמך העליון, כפי הכרתי אותך** - כפי מידת הכרתי בגדולתך ורוממותך **וידיעתי בכבודך** - וכפי מידת השגתי בכבודך, **עם הראותי עבודתי לך** - כדי להביע בכך את עבודתי לך, **ושפלותי לפניך** - ואת כניעתי לפניך.

וְהִרְשֵׁיתַנִי לְשַׁבֵּחַ אֶת שִׁמְךָ הָעֶלְיוֹן, כְּפִי הַכָּרָתִי אוֹתָךְ וִידִיעָתִי בִּכְבוֹדֶךָ, עִם הַרְאוֹתִי עֲבוֹדָתִי לְךָ וְשִׁפְלוּתִי לְפָנֶיךָ.

וְאַתָּה יוֹדֵעַ תַּקָּנָתִי וְאָפְנֵי הַנְהָגָתִי, וְלֹא הוֹדַעְתִּיךָ בִּצְרָכַי לְהָעִיר אוֹתְךָ עֲלֵיהֶם,

ואתה אלוקי יודע תקנתי - מהי תועלתי **ואופני** - ומהי הדרך הטובה **להנהגתי, ולא הודעתיך בצרכי להעיר אותך עליהם** - ולא ביקשתי ממך בתפילתי את צרכי כדי לעורר אותך וליידע

עיונים

ומבאר שבאמת אנחנו "יחסנים" וחשובים כמו המלאכים שהרי הנשמה שה' נפח באפינו היא חלק אלוק ממעל, ונשמת האדם היא מעולם הבריאה, ומטרת בריאתו של האדם הוא להלל לה' ולספר הודו, אלא שמקום המלאך הוא בשמי מרום ושם הוא מקדש שמו יתברך, ומקום האדם הוא בארץ ומכאן צריך הוא לקדש שמו של הקב"ה, כמו שכתוב (ויקרא כב, לא) "ונקדשתי בתוך בני ישראל", ומכיון שזו היא מטרתנו לקדש את השם, יש לנו הרשות לומר נקדש את שמך בעולם - כאן בארץ, כשם שמקדישים אותו המלאכים - בשמי מרום.

ובספרו 'שם עולם' (ח"ב שער ההתחזקות פרק י"א) מזהיר ה'חפץ חיים' שמעשינו לא יסתרו את דברינו, וז"ל: והנה אם נתבונן על מעשינו והנהגתנו לענין עבודת ה', נראה שמעשינו סותרים לגמרי את דברינו, שמתחילה כשבא לבית המדרש עומד ואומר לפני ה' שיקדש את שמו בעולם כאחד מצבא המרום העליונים, ובתוך כך כשיצא מבית המדרש ויפגע מי בכבודו, לפידים מפיו יהלכו עליו ומסלק את דעתו מעבודת ה', לגמרי ומטנף נפשו בכמה איסורים, לשון-הרע, רכילות, מחלוקת וליצנות, ולפעמים גם באיסור גזל וחמס. ובתוך איזה שעות כשחוזר ובא לבית-המדרש להתפלל מנחה בציבור לפניו יתברך, חוזר ומלביש את עצמו בתור קדושת מלאך ואומר נקדש את שמך בעולם וכו' בשמי מרום.

כלל הדברים, הוא משנה את עצמו בכל יום מתואר 'צבא מרום' לתואר 'חרפת אדם ובזוי עם', וחוזר ומצייר את עצמו לפני ה', כאחד מצבא מרום, היקבל לפני ה' קדושה כזו לריח ניחוח, עכ"ל.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

אֲלָא שֶׁאַרְגִּישׁ בְּגֹדֶל חֶסְרוֹנִי אֵלֶיךָ וּבִטְחוֹנִי בְּךָ. וְאִם אֶשְׁאַל מִמְּךָ בְּסִכְלוּתִי מַה שֶּׁאֵינוֹ טוֹב לִי, וַאֲבַקֵּשׁ מִמְּךָ מַה שֶּׁאֵין בּוֹ תַּקָּנָתִי, (פא)בְּחִירָתְךָ הָעֶלְיוֹנָה טוֹבָה מִבְּחִירָתִי. וּכְבָר הִנַּחְתִּי כָּל עִנְיָנַי אֶל גְּזֵרָתְךָ הַקַּיֶּמֶת וְהַנְהָגָתְךָ הָעֶלְיוֹנָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קלא, א-ב): יְיָ לֹא גָבַהּ לִבִּי וְלֹא רָמוּ עֵינַי וְלֹא הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי, אִם לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי".

טובה מבחירתי - הרי מה שתבחר בעבורי בוודאי טוב יותר מבחירתי, ואל נא תמלא את בקשתי, אלא עשה הטוב בעיניך למעני. **וכבר הנחתי** - והנני מוסר **כל עניני** - את כל דרך הנהגתי **אל גזירתך הקיימת** - לגזירתך שאינה ניתנת להשתנות **ואל הנהגתך העליונה** [הנעלה], **כמו שאמר דוד המלך עליו השלום** (**תהלים קלא, א-ב**): **'ה' לא גבה לבי** - לא הייתי מתגאה במחשבת הלב, **ולא רמו עיני** להביט בהתנשאות ובוז, **ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני** - לא שאפתי לדברים גדולים ורחוקים מהשגתי, **אם לא שויתי ודוממתי נפשי** - אלא שמתי והמשלתי את נפשי, **כגמול** - כתינוק הסמוך ובטוח **עלי אמו, כגמול עלי נפשי'"** - נפשי נחשֶׂבֶת בעיני כתינוק חסר אונים, תלוי כולו בחסדי אמו.

עיונים

פא. בחירתך העליונה טובה מבחירתי. במסכת ברכות (כט, ב) הברייתא מביאה דעות שונות על נוסח "תפילה קצרה" להולך במקום סכנה. לדעת רבי אליעזר נוסח התפילה הוא: "עשה רצונך בשמים ממעל... והטוב בעיניך עשה, ברוך אתה ה' שומע תפילה". מהו פירושו של "והטוב בעיניך עשה". בספר העיקרים מאמר ד', פרק כד (הובא בהגהות מהר"ץ חיות, וכן פירש מהרש"א) פירש: אין אנו מפרטים את בקשתנו - רק אתה עשה את הטוב בעיניך, ולא את הטוב בעינינו, שאין אנו יודעים אחריתנו, ולפעמים הנראה לנו טוב ורצוי סופו לגלגל את הרע, ויש "עושר שמור לבעליו לרעתו" (קהלת ה, יב).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

וְהַתְּשִׁעָה עָשָׂר, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ בְּהַצָּלַת הַבּוֹרֵא אוֹתוֹ מִפִּגְעֵי הָעוֹלָם וְצָרוֹתָיו וּמִינֵי חֳלָאֵי בְּנֵי אָדָם בּוֹ, וְאָפְנֵי הַמְּאֹרָעִים וְהַמְּצוּקִים, מִמַּאֲסָר, וְרָעָב, וְצָמָא, וְקֹר, וָחֹם, וְסַמֵּי הַמָּוֶת, וְהַחַיּוֹת הָרָעוֹת, וְהַצְּרָעַת, וְטֵרוּף הַדַּעַת, וּמִינֵי בְּטוּל הַהַרְגָּשׁוֹת, וּמַה שֶּׁהוּא מֻכָּן לָזֶה, — (פב)עִם יְדִיעָתוֹ, שֶׁהוּא רָאוּי לָהֶם וּמְחֻיָּב בָּהֶם עַל מַה שֶּׁקָּדְמוּ לוֹ מִן הָעֲוֹנוֹת וְהַחֲטָאִים לִפְנֵי הַבּוֹרֵא, וְגֹדֶל מַה שֶּׁעָבַר

והאופן התשעה עשר הוא, **חשבונו עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו, **בהצלת הבורא אותו מפגעי העולם וצרותיו** - כשהוא נותן אל לבו שהבורא מציל אותו ממקרים רעים ומצרות המתרחשות בעולם, **ומיני חלאי בני אדם בו** - ומהמחלות השונות המצויות בו והפוקדות את בני האדם, **ואופני המאורעים והמצוקים** - וממאורעות קשים ומצוקות, כגון **ממאסר, ורעב, וצמא, וקור, וחום, ומסמי המות, והחיות הרעות** [-ומחיות רעות], **ומהצרעת, ומטירוף הדעת, ומיני ביטול ההרגשות** - ומאופנים שונים של שיתוק התחושות למיניהן, **וממה שדומה לזה** - ומייסורים נוספים הדומים לכל אלו, — **עם ידיעתו** - וזאת אף על פי שהאדם יודע, **שהוא ראוי להם** - שמגיע לו לסבול ייסורים אלה, **והוא מחוייב בהם על מה שקדמו לו מן העוונות והחטאים לפני הבורא** - וראוי שייענש בעונשים אלה בגלל העוונות והחטאים שעשה לפני הבורא, **וגודל מה**

עיונים

פב. עם ידיעתו שהוא ראוי להם ומחוייב בהם על מה שקדמו לו מן העוונות והחטאים לפני הבורא. במסכת ברכות (יט, א) מובא גבי אונן שאינו מתפלל אלא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר: "רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף [ממה שמגיע לי]" וכו'. ובהמשך הגמרא שם אומר אביי שאין ראוי לאדם לומר כך, שמשמע שבא לומר לא נפרעת ממני - הפרע, והרי "לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן". וביאר המהרש"א (כתובות ח, ב), שעל ידי דיבורו נותן פתחון פה לשטן המקטרג בבית דין של מעלה לתבוע שיתנו לו העונש שהוא בעצמו אומר שמגיע לו.

שואל הגר"י משאש, רבה של טלמסאן שבמרוקו, אם כך כיצד אנו אומרים בסליחות: "כדלים וכרשים דפקנו דלתיך", הרי אסור לפתוח פה לשטן. ועוד מקשה: איך אפשר לומר "כדלים

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

מֵהַמְרוֹתוֹ אֶת אֱלֹהָיו, וּבְזוֹתוֹ בִּדְבָרָיו, וְעָזְבוֹ הוֹדָאָתוֹ וְשִׁבְחוֹ, וְסוּרוֹ מֵעֲבוֹדָתוֹ, וְהַנָּחַת הַתְּשׁוּבָה וְהַהוֹדָאָה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים מֵאֹרֶךְ זְמַן מְרִיו, עִם הַתְּמָדַת טוֹבוֹתָיו לוֹ וּתְדִירוּת חַסְדּוֹ עָלָיו.

שעבר מהמרותו את אלהיו - ועל כך שהמרה את אלוקיו מאד, **ובזותו בדבריו** - וביזה את מצוותיו, **ועל עזבו הודאתו ושבחו** - ועל שלא נתן לו שבח והודיה על הטובות שזכה להן מיד הבורא, **וסורו** [-וסר] **מעבודתו** - ועל שהתרחק מעבודתו, **והנחת התשובה וההודאה** - ולא חזר בתשובה ולא התוודה **לפני האלהים מאורך זמן מריו** - על משך הזמן הארוך שבו המרה את פיו ועבר על רצונו, **עם התמדת טובותיו לו** - על אף שה' עשה עמו במשך כל הזמן הזה טובות **ותדירות חסדו עליו** - והתמיד במתן חסדים מרובים בכל זמן.

עיונים

וכרשים" הלא על הפסוק (שה"ש ו, ז) "כפלח הרמון רקתך" דרשו חז"ל (ברכות נז, א. ועוד): שאפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון?

ומבאר בדרך משל: היה פעם עני שהיה מחזר על הפתחים, והבריות היו מרחמים עליו ומשליכים לעברו כמה פרוטות עלובות. הוא היה לבוש בבגדים בלויים ואוסף פרוטה לפרוטה, יום אחד החליט לקנות לעצמו חליפה חדשה. נטל מזוודה מלאה במטבעות של פרוטה ונכנס לחנות. ניגש למוכר ואמר שרוצה לקנות מעיל. אך המוכר בראותו אדם לבוש סחבות, לא התייחס אליו. הוא עומד ומתחנן והמוכר מתעלם ממנו.

אדם שנקלע לחנות ניגש לעני ושאל אותו: האם אתה רוצה לקנות חליפה? ענה לו: כן. ושוב שואל: והמוכר לא רוצה למכור לך? ענה לו: לא. וממשיך ושואל: ואתה רוצה שהוא יתן לך חליפה בחינם, או שאתה מוכן לשלם בעדה? ענה לו: ודאי שאני מוכן לשלם. וממשיך השואל ותמה: איזה עולם הפוך. בדרך כלל המוכר מנסה לשכנע את הקונה שיקנה, ומסביר לו עד כמה הסחורה טובה והולמת אותו. והנה, כאן הקונה רוצה לשלם אך המוכר לא מוכן למכור. הכיצד יתכן הדבר? אמר העני: אני מוכן לשלם, אך תראה באילו מטבעות אשלם. פתח את המזוודה ולנגד עיניהם נגלו מטבעות ישנים ושחוקים...

אומר הרב משאש: יש לנו מצוות, אך אם יבדקו אותן יווכחו לדעת שהן קצת שחוקות... ולכן "כדלים וכרשים דפקנו דלתיך". יש לנו מצוות, אבל איזה סוג של מצוות הן... לכן אף על פי שיש לנו מצוות, אנו זקוקים להרבה רחמי שמים שיקבלו אותן מאתנו ('עלי ורדים' ברכות שם).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

כְּשֶׁיִּסְתַּכֵּל כשיסתכל המשכיל בזה - וכאשר בעל השכל יתבונן בכך, **ויחשוב** - ויעשה עם עצמו חשבון נפש, **כמה שמנפה הבורא בו את בני אדם במה שפיפרנו מן הפגעים בעולם הזה** - כיצד מנסה הבורא את בני האדם בעולם הזה בכל אותם פגעים וניסיונות שהזכרנו, **ובהצלתו** אותו **מהם** - וכיצד הוא ניצול מהם, **והימלטו מהמהם** - ונמלט מהם, **עם מה שהוא ראוי להם** - אף על פי שמשורת הדין ראוי היה שיישא ויסבול מכל אלו, **אז יגדל שבחו על טובות האלהים עליו** - תגדל תודתו על נועם השם עליו, **וימהר אל התשובה ובקשת המחילה** - ויזדרז לשוב בתשובה ולבקש סליחה **על מה שקדם לו מן העוונות והחטאים** - על העוונות והחטאים שנכשל בהם בעבר, **אשר הסתירם הבורא עליו זמן ארוך** - שהבורא כיסה עליהם והסתיר פניו מהם, ובכך מנע את עונשם במשך זמן רב, **ובעקבות התבוננות זו ירויץ להידבק בעבודת הבורא ליראה מהם** - מתוך יראה ופחד מייסורים אלה ומתוך רצון לדחות **אותם** מעליו, **כמו שנאמר** (שמות טו, כו): **'אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך' — 'כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך',**

חובות הַמַּשְׂכִּיל בָּזֶה, וַיַּחְשֹׁב כַּמָּה שֶׁמְּנַסֶּה הַבּוֹרֵא בּוֹ אֶת בְּנֵי אָדָם כַּמָּה שֶׁשִּׁפַּרְנוּ מִן הַפְּגָעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּבְהַצָּלָתוֹ מֵהֶם, וְהִמָּלְטוֹ מֵהֶמֵּהֶם עִם מַה שֶּׁהוּא רָאוּי לָהֶם, יִגְדַּל שִׁבְחוֹ עַל טוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עָלָיו, וִימַהֵר אֶל הַתְּשׁוּבָה וּבַקָּשַׁת הַמְּחִילָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הָעֲוֹנוֹת וְהַחֲטָאִים אֲשֶׁר הִסְתִּירָם הַבּוֹרֵא עָלָיו זְמַן אָרֹךְ, וְיָרוּץ לְהִדָּבֵק בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא לְיִרְאָה מֵהֶם וְלִדְחוֹת אוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת טו, כו)**:**
אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ — [פג] כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ,

עיונים

פג. כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. וכי איזו מחלה שם הקב"ה במצרים? ברם, תחלואי נפש שם ה' במצרים, כאשר הכביד את לב פרעה ואת לב עבדיו, ובכך סגר בעדם את שערי התשובה. את אותה מחלה הבטיח הקב"ה כי לא ישים בישראל, אדרבה "אני ה' רופאך", וכנאמר: "ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך" (דברים לו, ו).

אלא שהקדים לכך הפסוק: "אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביושר לבב

וְאָמַר (דְּבָרִים ז, טו)**:** (פר)**וְהֵסִיר יְיָ מִמְּךָ כָּל חֹלִי וְכָל מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ. וְאָמַר אֶחָד מֵחֲסִידֵינוּ הַקַּדְמוֹנִים זְכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְתַלְמִידָיו** (בְּרָכוֹת לג, א)**: רְאוּ** (פה)**שֶׁאֵין עָרוֹד מֵמִית אֶלָּא הַחֵטְא מֵמִית, וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם** (תְּהִלִּים צא, יג-יד)**: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ**

וכמו שנאמר (דברים ז, טו): 'והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם - והסיר [וימנע] ה' ממך כל חולי - כל מיני חלאים, ואת כל מדוי [נגעי] ארץ מצרים הרעים, נגעים כואבים ומייסרים, אשר ידעת - שהכרת לא ישימם בך' - ימנע את פגיעתם בך. עוד מסופר בגמרא על ערוד שנשך את רבי חנינא בן דוסא ומת אותו ערוד. נטלו רבי חנינא בן דוסא על כתפו והביאו לבית המדרש. פנה לתלמידיו **ואמר אחד מחסידינו הקדמונים זכרונם לברכה**, הוא רבי חנינא בן דוסא, **לתלמידיו (ברכות לג, א): ראו**, בני, **שאין ערוד ממית אלא החטא ממית, ואמר** דוד המלך **עליו השלום (תהלים צא, יג-יד): 'על שחל ופתן** - אריה ונחש **תדרוך**,

עיונים

למצוותיו ושמרת כל חוקיו, כל המחלה" וגו', שכן אם ישמעו בקול ה', אז יש חשש גדול להתגברות יצר הרע, שהרי "כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו" (סוכה נב, א), ואם כן, מן הצורך להבטחה מיוחדת לסייעתא דשמיא שלא יוכבד לבבם, אלא ימול ה' את ליבם. והבא להיטהר מסייעים אותו ('תורת משה' לבעל החת"ס).

פר. והסיר ה' ממך כל חלי. "כל חולי - אמר רב: זו עין" [דבר שכל החלאים תלויין בו וזו העין, עין רעה] (ב"מ קז, ב ורש"י שם). לפי דברי חז"ל ש"כל חולי" היינו עין רעה, כתב ה'חתם סופר' על פי זה לבאר כי מה שנאמר בהמשך הפסוק: "ונתנם בכל שונאך" אף כאן הכוונה לעין רעה. ואם כן, הרי זה דבר פלא, המראה על השגחה פרטית נפלאה. הנה בכלל ישראל, המבורכים בכל הברכות, לא שולטת עין רעה. ולעומתם, בקרב שונאינו המקוללים במדווי מצרים הרעים, דווקא בהם תשלוט עין רעה.

הוסיף ה'חתם סופר' לבאר הטעם מדוע יש צורך בהבטחה מיוחדת להינצל מבעלי עין הרע, מכיון שלהינצל מידי בעל בחירה החפץ להזיק, קשה ביותר. כמו שנאמר בזוהר הק' על יוסף שניצל מנחשים ועקרבים, כיון שאין הם בעלי בחירה. על כן באה הבטחה מיוחדת "והסיר ה' ממך כל חולי", שאף מבעלי עין הרע, שבאופן טבעי קשה להינצל מפגיעתם, יזכו לשמירת השם יתברך.

פה. שאין ערוד ממית אלא החטא ממית. בגמרא שם מובא מעשה שקרה במקום אחד שהיה ערוד

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

עיונים

[-בעל-חי הנולד מכלאים של נחש וצב (שרץ הדומה לצפרדע. רש"י ויקרא יא, כט) (רש"י ברכות שם)], והיה מזיק את הבריות. באו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם: "הראו לי את חורו". הראוהו את חורו. נתן רבי חנינא בן דוסא את עקבו על פי החור, יצא הערוד ונשכו, ומת אותו ערוד. נטלו רבי חנינא בן דוסא על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר להם: ראו, בני, שאין ערוד ממית אלא החטא ממית.

מיסודי דתנו שגורל האדם הוא בידי שמים. לכן, אם לא הגיע עתו או שאינו חייב מיתה לא ימות. מכל מקום, אסור לאדם לסמוך על הנס ולהעמיד את עצמו במקום סכנה, וכמו שאמרו חז"ל (תענית כ, ב): "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס, שמא אין עושין לו נס".

הר"ן מאריך על זה בדרשותיו (דרשה ד, עמוד נה). הוא מסביר שהשם יתברך הטביע המציאות באופן שיהיו מקומות ומצבי סכנה המסכנים את קיום או בריאות האדם. הסכנה היא אמיתית מפני שרצונו יתברך הוא שיהיה למצבים אלו כח להזיק לאדם [מלבד מה שנגזר על האדם]. לכן, אם ה' לא יתמיד שם השגחתו על האיש ההוא ויעזבנו למקרה הזמן, ישיגנו הרע.

ה"חינוך" (מצוה תקמו) מבטא רעיון דומה בהסבירו חובת האדם לעשות מעקה לגגו: "צריך אדם לשמור את עצמו מן המקרים הנהוגים, כי האל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע... והטבע יעשה את פעולתו על האדם אם לא ישמר ממנו". לפיכך התורה מחייבת בניית מעקה לגג, כדי למנוע אסון קטלני של נפילה מהגג. העובדה שלא נגזרה מיתה על הנופל מהגג לא תמנע ממנו מלמות במקום סכנה.

לאור זה, מעשהו של רבי חנינא שדרך בעקבו על החור של הערוד, נראה מוקשה. איך הותר לו לעשות כן? ועוד, איך בטח בעצמו שלא יאונה לו כל רע? (עיין מהרש"א).

אפשר לתרץ את הקושיא על פי יסוד נוסף של החינוך. החינוך כותב בהמשך דבריו שהבאנו: "ואמנם יהיו קצת מבני אדם אשר המלך חפץ ביקרם, לרוב חסידותם ודביקות נפשם בדרכיו ברוך הוא, המה החסידים הגדולים אשר מעולם אנשי השם, כמו האבות הגדולים והקדושים והרבה מן הבנים שהיו אחריהם, כמו דניאל חנניה מישאל ועזריה ודומיהם, שמסר ה' הטבע בידיהם. ורוב בני אדם בחטאתם לא זכו אל המעלה הגדולה הזאת". רבי חנינא כנראה נחשב כאחד מבני עלייה אלו, והרגיש בעצמו שחוקי הטבע לא שולטים עליו (עיין חיד"א בפתח עינים, ועיין עוד עיון-יעקב). [עיין במורה נבוכים ג, יח, ופירוש הרמב"ן לאיוב לו, ז שהאריכו ביסוד האחרון של החינוך. והשווה חובת הלבבות, שער הבטחון פרק ד].

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין, כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי.

וְהָעֶשְׁרִים, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ אִם יִהְיֶה לוֹ מָמוֹן, (פו)בַּפָּנִים שֶׁקָּנָהוּ, וּבְאָפְנֵי הוֹצָאָתוֹ, וְהוֹצָאַת חוֹבוֹת הַבּוֹרֵא מִמֶּנּוּ, וּפְרֹעַ

תרמוס כפיר ותנין - גם אריה צעיר ונחש תרמוס, כך שלא תינזק מהם. הסיבה לשמירה זו מן המזיקים היא הדברים שיאמר ה' עליך. כך יאמר עליך ה': **כי בי חשק** - הוא, אדם זה, אוהב אותי ונפשו חושקת בי, ולכן - **אפלטהו** - ואצילהו מכל צרה, וגם **אשגבהו** - אחזקהו, **כי ידע שמי**', מפני שהוא יודע את שמי ושומר את מצוותי (לפי רד"ק ומצודת דוד).

והאופן **העשרים** הוא, **חשבונו עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו, **אם יהיה לו ממון** - אם הוא בעל הון. או-אז עליו לבחון **בפנים שקנהו** - את הדרכים שבהן השיג את כספו, **ובאופני הוצאתו** - ולאילו מטרות הוא מוציא את ממונו, **והוצאת חובות הבורא ממנו** - והאם הוא ממלא בעזרתו את חובותיו כלפי הבורא, **ופרוע**

עיונים

פו. בפנים שקנהו. כלומר, שיתבונן האדם באיזה דרכים רכושו בא לידו. אמר הגר"א: אין הלומד רואה סימן ברכה בלימודו, אם בביתו תקוע אפילו מסמר אחד שאינו שלו על פי דין תורה. כי אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על פועל צדק (הגה"ח מוילנא, עמ' מו). ומסיבה זו נבין למה דאיתא בזוהר על חכמים שהלכו לשדה וישבו בין האילנות, היות ולא רצו לשבת בבית שנעשה על ידי אדם, שמא יש בו איזה שהוא דבר גזל. וכן רבי חייא שזרע פשתן ועשה רשתות, צד צביים, עיבד עורות וכתב ספר תורה (ב"מ פה, ב) - כדי שיהיה מתחילה ועד סוף בפועל צדק ובזה יוכל להעמיד תורה בישראל (הגר"א בראש ביאורו לתקוני זוהר ע"ד).

אמר רבי מנחם מנדל מרימינוב: מה שאנחנו רואים הרבה פעמים שילדים בקטנותם שוקדים בלימוד התורה ומתפללים בכוונה, ואחר כך כשגדלים מתהפכים במדות גרועות ומבטלים תורה ותפילה, ופורקים עול מצוות. מאין התהוות דבר זה? הרי התורה שלמדו בקטנותם שהוא הבל שאין בו חטא, מהראוי היה שתעמוד להם למשען ויוסיפו אומץ, כי מצוה גוררת מצוה.

סיבת הדבר נעוצה באבותיהם, שהאכילו את בניהם בממון גזול הבא ממשא ומתן שאינו באמונה, ונתפטמו הילדים באיסורים, ועל ידי זה נוצרו להם תאוות רעות ומדות גרועות. וראיה לדבר מזפק

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

חוֹבוֹת בְּנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁהוּא חַיָּב בּוֹ מִמֶּנּוּ. וְאַל יַחְשִׁיבֶנּוּ מֵעָמֹד עָלָיו בִּלְבָד, וְיֵדַע, כִּי הוּא אֶצְלוֹ כְּמוֹ הַפִּקָּדוֹן, יִשָּׁאֵר כָּל עוֹד שֶׁיִּרְצֶה הַבּוֹרֵא בְּיָדוֹ, וְאַחַר כָּךְ יַפְקִידֶנּוּ אֵצֶל אַחֵר בְּעֵת שֶׁיִּרְצֶה.

וְכַאֲשֶׁר יַחְשֹׁב בַּעַל הַמָּמוֹן בְּנַפְשׁוֹ זֶה, לֹא יִפְחַד מִפִּגְעֵי הַזְּמַן עָלָיו. וְאִם יִשָּׁאֵר הַמָּמוֹן בְּיָדוֹ, יוֹדֶה הַבּוֹרֵא וְיִשַּׂבְּחֵהוּ, וְאִם יֹאבַד מִמֶּנּוּ, יִסְבֹּל דִּינוֹ וְיִרְצֶה בִּגְזֵרָתוֹ, וְיֵקֶל בְּעֵינָיו לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ וּלְהוֹצִיאוֹ בַּעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְלַעֲשׂוֹת הַטּוֹב מִמֶּנּוּ, וּלְהַחֲזִיר הָאֲמָנוֹת, וּלְהָשִׁיב הַנֶּעֱשָׁקוֹת, וְלֹא

חובות בני אדם - וכלפי בני אדם, **כמו שהוא חייב בו ממנו** - כפי מידת חובתו. **ואל יחשיבנו מעמוד עליו בלבד** - ואל יחשוב כי הממון נועד להנאתו בלבד ותכליתו שיישאר דווקא בידו, **וידע** - אלא ידע, **כי הוא אצלו כמו הפקדון** - כי הממון נתון בידו כפיקדון, **יישאר כל עוד שירצה הבורא בידו** - ויהיה ברשותו רק כל זמן שיקבע הבורא יתברך כך, **ואחר כך יפקידנו אצל אחר בעת שירצה** - וכשיעלה רצון מלפני הבורא, יעבור ממנו ויפקידהו ה' אצל אדם אחר.

וכאשר יחשוב בעל הממון בנפשו זה - וכאשר בעל הממון יעשה לעצמו חשבון נפש זה, שממונו נמצא בידו רק כפיקדון, הוא **לא יפחוד מפגעי הזמן עליו** - לא יחרד ולא יירא ממאורעות הזמן העלולים לפגוע בממונו. **ואם יישאר הממון בידו** - אם ממונו לא ייפגע ויישאר בידו, הוא יודה **להבורא וישבחהו, ואם יאבד ממנו** - וגם אם חס ושלום יאבד ממונו, **יסבול** - הוא יקבל את **דינו של הבורא באהבה, וירצה בגזירתו** - ויקבל גזרתו ברצון, וכל זמן שהממון תחת ידו **יקל בעיניו להשתמש בו ולהוציאו** בקלות ובלב שלם וביד רחבה **בעבודת האל יתברך, ולעשות הטוב ממנו** - ולעשות בו טוב ולגמול חסד בעזרתו, **ולהחזיר האמנות** - ולהחזיר לבני אדם את פיקדונותיהם, **ולהשיב הנעשקות** - ולהחזיר את הגזלות, **ולא**

עיונים

העוף שלא מקריבים אותו על גבי המזבח היות ונהנה מן הגזל ולא לרצון יהיה, הגם שהעוף לא נצטווה. ברם ה' שונא גזל וחמס (אגרא דפרקא לרצ"א מדינוב אות קכו). ואמר רבי אהרן קוטלר: יש לדברים אלו מקור מהירושלמי והזוהר (מתו"מ ג, רסד).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

יַחְמֹד אָדָם בְּמָמוֹנוֹ, וְלֹא יִבְזֶה עָנִי לְעָנְיוֹ, וְיִהְיֶה מִן הַחֲזָקוֹת שֶׁבְּסִבּוֹת הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת וּדְחִיַּת הַמְּגֹנּוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי ג, ט)**:** [פז]**כַּבֵּד אֶת יְיָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי יט, יז)**:** **מַלְוֶה יְיָ חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ.**

וְהָאֶחָד וְעֶשְׂרִים, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ עַל מַה

יחמוד בשום אדם בממונו - ולא יקנא בממונו של שום אדם, **ולא יבזה עני לעניו** - ולא יזלזל בעניים מחמת עניותם, **ויהפוך ויהיה ממונו מן החזקות שבסיבות** - לאחד הגורמים החזקים ביותר המביאים אותו לרכישת **המידות הטובות ודחיית** - ולהתרחקות מהמידות **המגונות, כמו שנאמר** (משלי ג, ט)**: 'כבד את ה' מהונך** - הפרש מממונך למצוות ולצדקה לכבוד ה' יתברך, **ומראשית כל תבואתך'** - הפרש תרומה ומעשר מהמובחרים שביבול פרי אדמתך, **ונאמר** (משלי יט, יז)**: 'מלוה ה' חונן דל** - המפרנס את העני הריהו כמלווה להקב"ה, **וגמלו ישלם לו'** - ויפרע לו ה' דמי ההלוואה, ועוד יוסיף וישלם לו גמול נוסף על הטובה שבמתן ההלוואה (מצודת דוד).

והאופן האחד ועשרים הוא, **חשבונו עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו מתוך התבוננות **על מה**

עיונים

פז. כבד את ה' מהונך. כתב רבי עקיבא איגר זצ"ל (הובא בספר 'אגרות רבי עקיבא איגר', איגרת ע"ז) וז"ל: "ורגיל אני לפרש במה שאמרו חז"ל (מובא ברש"י משלי ג, ט) כבד [את] ה' מהונך, אל תיקרי מהונך אלא מגרונך, דהיינו מהונך משמע מתוך הון רב, ולזה אמר אל תקרי מהונך היינו לאו דווקא מהונך אלא אף מגרונך יכבד ה' בצדקה לעניים, אף לחסר עצמך מגרונך, לצמצם מאכילתך". עכ"ל. כלומר, שבא הכתוב לומר שאף אדם שאין לו מספיק לצורך עצמו ולצדקה, ימנע מעצמו אוכל מגרונו וידחוק עצמו לקמץ מאכילתו, כדי שיוכל לתת צדקה לעניים, כי כל אדם חייב בצדקה, אף מי שאין לו הון רב.

ובזוהר הק' פרשת ויחי כתב על זבולון: "דאפיק פיתא מפומיה ויהב בפומיה דיששכר". והיינו, שגודל מעלת זבולון בעושר הוא משום שהוציא פת מתוך פיו ונתן לפיו של יששכר שיוכל ללמוד תורה, והיינו כנ"ל שהוציא חלק ממה שהכין למאכלו, וחיסר ממש מתוך גרונו לתת לעמלי תורה. [ויש להמליץ הגמרא במסכת ר"ה (ו, א) "בפיך זו צדקה"] ('שירה חדשה' עמ' רפז).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

שֶׁיֵּשׁ בִּיכָלְתּוֹ מִמַּעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה, וּלְהַרְגִּיל בָּהּ, וּלְהַתְמִיד עָלֶיהָ, וְיָרוּץ וְיֶחֱרִץ לַעֲשׂוֹתָהּ עַד שֶׁתָּשׁוּב לוֹ לְמִנְהָג. וְאַחַר כָּךְ יִשְׁתַּדֵּל לְהוֹסִיף עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ בִּיכָלְתּוֹ, [פח]**וְיִכְסֹף לוֹ בְּלִבּוֹ, וְיַעֲלֶה אֵלָיו בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, וְיִשְׁאַל מֵהָאֵל לְעָזְרוֹ וּלְאַמְּצוֹ עַל יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ בִּיכָלְתּוֹ מִן הַיְדִיעָה וְהַמַּעֲשֶׂה בְּלֵב וּמַצְפּוּן נֶאֱמָן.**

שיש ביכלתו ממעשה העבודה - לאיזו דרגה הוא יכול להגיע בעבודת ה', **ולהרגיל בה** - וירגיל את עצמו תחילה לעבודת ה' שבהישג ידו וביכולתו, **ולהתמיד עליה** - ויעסוק בה בהתמדה, **וירוץ ויחרץ** - ויזדרז **לעשותה עד שתשוב לו למנהג** - עד שתיעשה לו כהרגל. **ואחר כך** - אחר שכבר קנה דרגה זו ודבק בה, **ישתדל להוסיף** ולעלות לדרגות גבוהות יותר בעבודת ה' **על מה שיש ביכלתו** - אף שהן למעלה מכוחותיו, **ויכסוף לו בלבו** - וישתוקק בלבו להגיע אליהן, **ויעלה אליו במחשבתו** - ויעלה עצות במחשבתו כיצד להשיג אותן, **וישאל מהאל לעזרו ולאמצו** ויבקש מהאל, שיעזרהו ויאמץ את כוחו **על יותר ממה שיש ביכלתו מן הידיעה והמעשה** - לעלות לדרגות שהן למעלה מיכולתו בידיעה ובמעשה - **בלב ומצפון נאמן** - ותהיה בקשתו זו נאמרת בכנות הלב ובטוהר המצפון.

עיונים

פח. ויכסוף לו בלבו וכו' ימציא לו הבורא בקשותיו. על הפסוק "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו" (שמות לה, כא) כתב הרמב"ן: "וטעם אשר נשאו ליבו לקרבה אל המלאכה, כי לא היה בהם [מי] שלמד את המלאכות האלה ממלמד, או מי שיאמן בהן ידיו כלל. אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן, ויגבה ליבו בדרכי ה' לבוא לפני משה לומר לו - אני אעשה כל אשר אדוני דובר". נמצאנו למדים - אומר רבי יחזקאל לוינשטיין - שאף כי חסר האדם נסיון בתפקיד או עבודה רוחנית כל שהן, אם רק מקננת בו השאיפה וההשתוקקות הגדולה לקרב אל המלאכה ההיא, הרי יזכה לסייעתא דשמיא כאילו הוא זקן ורגיל במלאכה זו.

וכתב בספר 'שיחות מוסר' (תשל"ג עמוד מ"ח על הרמב"ן הנ"ל) וז"ל: לכאורה הוא נס למעלה מדרך הטבע, שאדם שאין לו ידיעה כלשהי באומנות המלאכה, לעשות בזהב ובכסף ובנחושת, יוכל לעשות המלאכה [כמו בצלאל ואהליאב]. אכן לפי המבואר אין זה בכלל נס ושינוי הטבע כלל, אלא שכן הוא הטבע, שעל ידי "ויגבה לבו בדרכי ה'" מתגלים ונפתחים מעיינות סתומים של חכמה, ואין דבר שיוכל האדם לומר אין בכוחי לעשותו אם אכן יגביה לבו בדרכי ה' לשאוף

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּכְשֶׁיַּתְמִיד עַל זֶה, יַמְצִיא לוֹ הַבּוֹרֵא בַּקָּשׁוֹתָיו, וְיִפְתַּח לוֹ שַׁעֲרֵי יְדִיעָתוֹ, וְיַחֲזֵק שִׂכְלוֹ וְאֵבָרָיו לַעֲמֹד בְּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר לְמַעְלָה מִיכָלְתּוֹ מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה מח, יז)**: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ.**

וְהַדְרָמִיוֹן בָּזֶה בַּמְּלָאכוֹת וְהַלִּמּוּד, כִּי הַלּוֹמֵד מְלָאכָה, בְּהַתְחָלָתָהּ יַעֲשֶׂה מֻחְלָקֶיהָ כְּפִי בִינָתוֹ וּפָחוֹת מִמַּה שֶּׁבִּיכָלְתּוֹ, וְכַאֲשֶׁר תִּתְחַזֵּק בִּינָתוֹ וְיַתְמִיד עָלֶיהָ, (פט)**יוֹרֵהוּ**

הבורא - הבורא ייתן בו דעת להבין את **שרשי** [-יסודות] **המלאכה** ואת **כלליה, ומיילד מהם תולדות** - ויצליח להמציא יצירות ורעיונות חדשים במלאכה זו, **שלא למדם מזולתו מבני אדם** - אף שלא ילמד אותם מאחרים, אלא הם יעלו מתוך ידיעתו וניסיונו במלאכה זו.

וכן בלימוד - כמו כן אדם הלומד חכמה, למשל את חכמת ההנדסה, **כי בעל חכמת השיעור** [מהנדס] **לא** וכשיתמיד על זה - וכאשר יתמיד בדבר, **ימציא** לו **הבורא בקשותיו** - ימלא הבורא יתברך את בקשתו, **ויפתח לו את שערי ידיעתו, ויחזק את שכלו ואת אבריו לעמוד במצוותיו אשר למעלה מיכלתו מדרגה אחר מדרגה** - לעלות דרגה אחרי דרגה בקיום המצוות גם כשהן למעלה מיכולתו, **כמו שנאמר (ישעיה מח, יז): 'אני ה' אלהיך** חפץ בטובתך, ולכן הנני מלמדך להועיל שתעשה מעשים מועילים וטובים, **מדריכך בדרך תלך'** מוליך אותך בדרך התורה.

והדרמיון בזה - אתן לך דוגמא ומשל להתקדמות האישית **במלאכות והלימוד** - מאדם הלומד מלאכה או חכמה, **כי** אדם זה **הלומד מלאכה** - מקצוע מסויים, **בהתחלתה יעשה מחלקיה** - בראשית דרכו יגיע להצלחה חלקית בלבד, **כפי בינתו** באותה שעה, **ופחות ממה שיש ביכלתו, וכאשר** ישתלם ויהיה מיומן באותה מלאכה, **תתחזק בינתו** וידע את סודות המקצוע **ויתמיד עליה** - וישקוד על מלאכתו, **או-אז יורהו**

עיונים

לגדולות ונפלאות בתורת ה' וביראתו, עכ"ל.

כתיב: "ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב ואל כל איש חכם לב אשר נתן ה' חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה" (שמות לו, ב). כתב ה'חפץ חיים': מכאן יסוד גדול בעבודת ה', שאם נושא אדם לבו למשימה כל שהיא בעניני תורה ומצוות, אף למטרה גבוהה הרבה מכפי כחו, נותן הקב"ה את הכח החסר לו להשלמת זה הענין. אמנם סייעתא דשמיא זו תנאי יש לה, שיהא מכיר ויודע אל נכון כי ה' הוא אשר נתן חכמה בלבו, וכל חכמתו אינה אלא ממנו.

פט. יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה. פירוש, הבורא נותן בו דעת להבין את יסודות המלאכה

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הַבּוֹרֵא שָׁרְשֵׁי הַמְּלָאכָה וּכְלָלֶיהָ, וּמְיַלֵּד מֵהֶם תּוֹלָדוֹת, שֶׁלֹּא לְמָדָם מִזּוּלָתוֹ מִבְּנֵי אָדָם.

וְכֵן בַּלִּמּוּד, כִּי בַּעַל חָכְמַת הַשִּׁעוּר לֹא

עיונים

ואת כלליה. רבינו יונה מבאר את הכתוב (משלי ג, ה) "בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען", דלכאורה צריך עיון למה לא כתוב 'ואל כספך' או 'ואל גבורתך' וכיוצא בזה 'אל תשען'? אלא קל יותר לאדם להבין שכספו וגבורתו אינם בידו ושהכל תלוי ברצון ה', יתברך ומי יודע מה יולד יום, אבל רבים ישגו (יטעו בשוגג) לבטוח בבינתם, ועל כן הזהיר על זה יותר מן הבטחון בעושר ובגבורה. עיי"ש בדבריו.

לפי זה יש לבאר מדוע בתפילת שמונה-עשרה מתחילים סדר הבקשות (אחר ברכת 'אתה קדוש') עם תפילה על הדעת, "אתה חונן לאדם דעת וכו', חננו מאתך דעה בינה והשכל", דכיון שכל מטרת התפילה אינו בכדי להודיע להקב"ה מה חסר לנו (שאת זה הקב"ה כבר יודע) אלא להחדיר בלבנו שאין שום דרך אחרת להשיג כל צרכינו אך ורק ממנו יתברך שמו, [וכמו שכתב רבינו לעיל בשער זה פרק ג' האופן הי"ח], משום הכי מתחילים סדר הבקשות עם תפילה על הדעת, כדי להפנים בתוכינו שאפילו בזה אין לנו כלום משלנו, וכל שכן עבור שאר צרכינו אין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים.

ומטעם זה שונה פתיחת ברכה זו (על הדעת) משאר הברכות, ומקדימים הבקשה עם הצהרה "אתה" חונן לאדם דעת, להדגיש הענין הנ"ל שאנחנו מכירים שרק השי"ת הוא החונן לאדם דעת, ובלי זה מותר האדם מן הבהמה אין.

ומצאנו בתרגום אונקלוס על מה שכתוב (דברים ח, יח) "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל", שמתרגם "ארי הוא יהב לך עצה למקני נכסין", והיינו שהתורה מְצַוה ומזהירה לזכור שלא רק הכח הגופני קבלנו מהקב"ה, אלא אפילו העצה וכח המחשבה והחכמה איך להשיג העושר, בא ממנו יתברך שמו ('שפתי חיים' רינת חיים ביאורי תפילת י"ח עמ' פ"ו. ועיין בספר 'מתנת חיים' מאמרים עמ' קפ"ז שכתב מהחזו"א כעין זה).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

יוֹכַל לְלַמֵּד תַּלְמִידוֹ הַשִּׁעוּר הַמַּחֲשָׁבִי בִּתְחִלַּת עִנְיָנוֹ, אֲבָל מְלַמֵּד אוֹתוֹ הַשִּׁעוּר הַמָּרְגָּשׁ הַמְצָיֵר בַּצּוּרוֹת הָרְשׁוּמוֹת, כַּאֲשֶׁר סִדֵּר אוֹתָם אָקְלִידֵס בְּסִפְרוֹ שֶׁחִבֵּר בַּשִּׁעוּר. וּכְשֶׁיָּבִין אוֹתוֹ תַּלְמִיד הַיֵּטֵב, וְיַחְפֹּץ לַעֲמֹד עַל תּוֹלְדוֹתָיו בְּהִשְׁתַּדְּלוּת וַחֲרִיצוּת, יוֹרֵהוּ הַבּוֹרֵא הַשִּׁעוּר הַמַּחֲשָׁבִי, וְיִתַּכֵּן כְּלַל מַדָּעוֹ, וְיוּכַל לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ צוּרוֹת מֻפְלָאוֹת וּמְלֻאכָה דַּקָּה, כְּמַעַט שֶׁתִּדְמֶה לִנְבוּאָה הַבָּאָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים.

וְכֵן בְּשֹׁאָר הַחָכְמוֹת, כִּי הַתַּלְמִיד [צ]יִמְצָא בְּלִבּוֹ,

כשהוא משתדל בחכמה - כאשר יתמסר האדם ללימודיו, ימצא בנפשו כח עליוני רוחני, שאין בכח אדם להועילו בו - שאף אדם אינו יכול להעניקו לו, ולזה [ולפיכך] אמרו רבותינו, זכרונם לברכה (בבא בתרא יב, א): חכם עדיף מנביא שאינו חכם (רש"י), ואמר אליהוא (איוב לב, ח): 'אכן רוח היא באנוש' - באמת החכמה היא השפעה אלוקית על האדם.

ועל פי ההקשה הזאת - ובדומה להקבלה זו ללימוד מלאכה כלשהי, גם בעבודת ה' מתעלה אדם מדרגה לדרגה. **ראוי לך, אחי, שתבין, כי רוב הענין המכוון** - כי המטרה העיקרית **במצוות שהם בגופים ובאברים** - וקיומן מוטל על האיברים, עיקר תכליתן **הוא להעיר על המצוות** - לעורר את האדם לקיום המצוות **אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים** - המוטלות על הלב ועל המצפון, **מפני שעליהן משען**

עיונים

צ. ימצא בלבו כשהוא משתדל בחכמה כח עליוני רוחני. בהקדמה לספר 'אבן האזל' (ח"ג ספר קנין) הביא דברי בעל 'בית הלוי' שבאר את מה שאמרו חז"ל "יגעת ומצאת תאמין", יש להקשות הרי היגיעה היא ההיפך ממציאה דלא ראינו מי שיגע למצוא מציאה, ומציאה באה בהיסח הדעת. ואמר בזה, דבאמת זהו החידוש בדרכי התורה הקדושה, שהיגיעה מצורפת למציאה. דאם אנו עמלים

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

כְּשֶׁהוּא מִשְׁתַּדֵּל בַּחָכְמָה, כֹּחַ עֶלְיוֹנִי רוּחָנִי, אֵין בְּכֹחַ אָדָם לְהוֹעִילוֹ בוֹ, וְלָזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בָּבָא בַּתְרָא יב, א): [צא]חָכָם עָדִיף מִנָּבִיא, וְאָמַר אֱלִיהוּא (אִיּוֹב לב, ח): אָכֵן רוּחַ הִיא בֶּאֱנוֹשׁ.

וְעַל הַהַקָּשָׁה הַזֹּאת רָאוּי לְךָ, אָחִי, שֶׁתָּבִין, כִּי רֹב הָעִנְיָן הַמְכֻוָּן בַּמִּצְוֹת שֶׁהֵם בַּגּוּפִים וּבָאֵבָרִים, הוּא לְהָעִיר עַל הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה בַּלְּבָבוֹת וּבַמַּצְפוּנִים, מִפְּנֵי שֶׁעֲלֵיהֶן מִשְׁעָן

עיונים

באיזו קושיא חמורה, באים במחשבה כמה דרכים אשר אחר העיון אינם מתקיימים, ולבסוף בא במחשבה תירוץ אחד מחוור וברור, והנה כל הדרכים הקודמים וגם המחשבות אין להם שייכות לתירוץ האחרון, ואם כן למה לא עלה במחשבה תכף התירוץ האחרון? אלא דזוהי זכות שבשביל שהתייגענו מקודם להבין זכינו לגלות האור האמיתי, "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך", עכ"ל.

צא. חכם עדיף מנביא. משמע שיש נביא שאינו חכם והחכם עדיף ממנו. והקשה המהרש"א (נדרים לח, א) הלא אמרו בגמרא נדרים (שם) שאין שכינה שורה אלא על חכם, הרי שהנביא יש לו גם חכמה? ותירץ, שכוונת הגמרא במה שאמרה "חכם עדיף מנביא" שמעלת החכמה עדיפה ממעלת הנבואה. ועוד פירש שמה שאמרו במסכת נדרים שכל נביא חכם הוא, היינו חכמה במילי דעלמא, ומה שאמרו במסכת נדרים שחכם עדיף מנביא הוא בחכמת התורה, שיתכן נביאים שאינם חכמים בתורה.

הָעֲבוֹדָה וְהֵן שֹׁרֶשׁ הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים י, כ): אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַּעֲבֹד, וְאָמַר (דְּבָרִים ל, יד): כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ, וְאָמַר (דְּבָרִים י, יב): [צב]מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ.

קרוב אליך הדבר מאד - קל ביותר להשיג את התורה, **בפיך ובלבבך** - על ידי שינונה וידיעתה תוכל **לעשותו'** [לקיימה], **ונאמר** (דברים י, יב): **'מה ה' אלהיך שואל מעמך** - מבקש מכם, **כי אם ליראה את ה' אלהיך'** - רק לירא מה' אלוקיכם.

עיונים

צב. מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה. במסכת ברכות (לג, ב): "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והאמר רבי חנינא משום רשב"י אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים וכו'. אין, לגבי משה מילתא זוטרתא היא".

הכל תמהים, וכי בשביל שלגבי משה היראה דבר קטן הוא, יאמר כך לכל ישראל? רבי אלחנן וסרמן זצ"ל ביאר הענין לדרכו. האמונה ביסודה הוא דבר פשוט וקל להשגה. אם אך לא לקה האדם בשטות, ודאי יגיע אל האמונה הטהורה כי יש מנהיג לבירה. אלא שרצונותיו ותשוקותיו לתאוות העולם, הן שמשחדות אותו ומסירות אותו מלהאמין.

תמה המקשן בגמרא "אטו יראת ה' מלתא זוטרתא היא", הרי בסופו של דבר קשה להגיע אל היראה על ידי האמונה, מפני שמסך התאוות מונע בעדו. אם-כן כיצד נקט הכתוב בלשון "מה ה' שואל מעמך", כאילו אין זה אלא דבר של מה בכך. בא התרצן וענהו: "אין, לגבי משה מלתא זוטרתא היא", מאחר שרואים אנו כי אצל משה היא אכן מלתא זוטרתא, ומשום שהוא שלט על רצונותיו, על כרחך אתה למד שהיראה בעיקרה קלה להשגה, ובלבד שיסיר האדם מעליו את כבלי התשוקות והתאוות המשתלטים עליו.

רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל ('רוח חיים') ביאר מאמר הכתוב "מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה", באופן זה. אדם שיש לו יראת ה', כבר אינו ירא משום דבר אחר. אבל אם אינו ירא מהקב"ה, אזי ירא הוא מהברואים, כמו חיות רעות וליסטים. לכן אמר משה "מה ה' שואל מעמך, כי אם ליראה". כיון שבין כך ובין כך יש לו לאדם יראה מהרבה דברים רעים, הלא טוב לו לנצל היראה לטוב,

וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה זֶה לְמַעְלָה מִכֹּחַ הָאָדָם, וְלֹא יִתָּכֵן לוֹ עַד שֶׁיִּפָּרֵד מֵרֹב תַּאֲוֹתָיו הַבַּהֲמִיּוֹת, וַיַּכְרִיחַ טִבְעָיו, וְיַקְשֵׁר תְּנוּעוֹתָיו, הֶעֱבִיד אוֹתוֹ הַבּוֹרֵא בְּגוּפוֹ וּבְאֵבָרָיו כְּמַה שֶּׁיֵּשׁ בִּיכָלְתּוֹ, עַד שֶׁיֵּקֵל עָלָיו לַעֲמֹד בָּהֶם.

וְכַאֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל בָּהֶם הַמַּאֲמִין בְּלִבּוֹ וּבְמַצְפּוּנוֹ, וַיַּגִּיעַ מֵהֶם כְּפִי יְכָלְתּוֹ, יִפְתַּח לוֹ הָאֱלֹהִים שַׁעַר הַמַּעֲלוֹת הָרוּחָנִיּוֹת, [צג]וְיַגִּיעַ מֵהֶם

ומפני שהיה זה - ומכיוון שקיום המצוות המוטלות על הלב ועל המצפון הוא **למעלה מכח** [מכוחו] **של האדם, ולא ייתכן לו** - שהרי אי אפשר לו לקיים אותן **עד שייפרד מרוב תאוותיו הבהמיות** - עד שיפרוש מתאוותיו הבהמיות, ואלו מרובות הן ושוכנות עמוק בקרבו, **ויכריח טבעיו** - ועד שיכבוש את טבעו, **ויקשור** - וירסן את **תנועותיו**, לכן **העביד אותו הבורא בגופו ובאבריו** - לכן הטיל עליו הבורא מצוות הנעשות על ידי גופו ואבריו **במה שיש ביכלתו** - ואלו מצוות שכן ביכולתו לקיימן, **עד שיקל עליו לעמוד בהם** - ועל ידי כך יהיה ביכולתו לקיים בקלות גם את המצוות המוטלות על הלב.

וכאשר ישתדל בהם המאמין בלבו ובמצפונו - וכאשר האדם מתמסר לקיום המצוות בלבו ובמצפונו, **ויגיע מהם** - ומקיים אותן **כפי יכלתו, יפתח לו האלהים את שער המעלות** [-המדרגות] **הרוחניות, ויגיע מהם**

עיונים

ולירא מה' יתברך, ואו אז ינצל מכל היראות האחרות שיש לו בעולם. וזה כבר באמת דבר קטן.

צג. ויגיע מהם אל מה שלמעלה מיכלתו. כתב ה'חתם סופר' (מכת"י פרשת תצוה דף קכז.) על הפסוק "ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה" (שמות כח, ג) וז"ל: ירצה, כמו שכתב החובת הלבבות בהקדמה, שבלבות האנשים חכמה נטועה, אם יבוא מי שיעוררם על זה, יוציא המטמון ההוא ויגלה לעין כל, ואם לאו יהיה נעלם, כגרגיר הזרוע, שאם יעדור ויחרוש - יצמח, ואם לאו - ירקב. והכי נמי אמר ה' יתברך למשה רבינו ע"ה, היות כי הוא יתברך מילא אותם חכמת לב, וצריכים למי שיעורר אותם ויודיעם זה כדי להוציא חכמתם התקועה בכח אל הפועל, לזה אמר "ואתה תדבר אל כל חכמי לב". ומה תדבר אליהם? "אשר מלאתיו רוח חכמה",

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

אָל מַה שֶּׁלְמַעְלָה מִיכָלְתּוֹ, וְיַעֲבֹד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּגוּפוֹ וּבְנַפְשׁוֹ, בְּנִרְאֶהוּ וּבְנִסְתָּרוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים פד, ג)**: לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אָל אֵל חָי.**

וּכְבָר מָשְׁלוּ זֶה לְאָדָם שֶׁנָּטַע אִילָנוֹת, וְנִכֵּשׁ שָׁרְשֵׁיהֶם, וְנִקָּה הָאֲדָמָה מִן הַקּוֹצִים וּמִן הָעֲשָׂבִים, וְהִשְׁקָה אוֹתָם בְּעֵת הַצֹּרֶךְ, וְדִמֵּן אוֹתָם, וְאַחַר כָּךְ הוּא מְיַחֵל הַפֵּרוֹת מֵאֵת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ. וְאִם יִתְעַלֵּם מֵעֲבוֹדָתָם וּמֵעַיִן עֲלֵיהֶם, לֹא יִהְיֶה רָאוּי שֶׁיִּתֵּן לוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מֵהֶם פֶּרִי.

אל מה שלמעלה מיכלתו - והוא מגיע למעלות רמות שהן למעלה מיכולתו, ויעבוד - כך שיעבוד את הבורא **יתברך בגופו ובנפשו, בנראהו ובנסתרו** - בחיצוניותו ובפנימיותו, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים פד, ג): 'לבי וגם **בשרי** נכספים למצב שבו **ירננו** אל אל חי'.

וכבר משלו זה - וכבר נתנו משל לעניין זה ואמרו: למה עובד ה' דומה? **לאדם שנטע אילנות** - כדי שבבוא הזמן יוכל ליהנות מפירותיהם, **ונכש שרשיהם** - ועדר את האדמה ועקר תחילה את העשבים הרעים מסביב לשורשי העצים, **וניקה האדמה מן הקוצים ומן העשבים** - וניקה את האדמה, וניכש את הקוצים ואת העשבים השוטים, **והשקה אותם בעת הצורך** - והשקה את העצים כפי שנדרש להם, **ודימן** - וזיבל **אותם, ואחר כך**, אחרי שעשה את כל הפעולות הללו שהיו תלויות בו, **הוא מייחל ומצפה אל הפירות מאת האלהים** - הוא מקווה אל האלוקים יתברך שיברך את עמלו בפירות משובחים. **ואם יתעלם מעבודתם ומעיין עליהם** - אך אדם שיזניח את האדמה וישתמט מלטפח את העצים, **לא יהיה ראוי** - אין הוא יכול לקוות **שיתן לו הבורא יתברך מהם פרי** [פירות].

עיונים

זה בעצמו הוא הדיבור אשר תדבר ותודיעם שהם מלאים רוח חכמה, ועל-ידי-זה בראותם ההודעה - "ועשו את בגדי אהרן", כי יעוררו להוציא אל הפועל, עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שיש הרבה חכמה בעומק הלב של כל איש מישראל, וכל אחד יכול לזכות שתצא מן הכח אל הפועל על-ידי העמל וההשתוקקות ונשיאות הלב.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וְכֵן בַּעַל מַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה, אִם יִשְׁתַּדֵּל וִימַהֵר וְיֶחֱרַץ לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּיָכְלְתּוֹ, יַעַזְרֵהוּ הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהוּא לְמַעְלָה מִיכָלְתּוֹ, אֲשֶׁר הוּא הַפְּרִי הָעֶלְיוֹן וְהַטּוֹבָה הַנִּכְבֶּדֶת מֵאֵת הָאֱלֹהִים עַל סְגֻלָּתוֹ וְאַנְשֵׁי אַהֲבָתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ד, ט)**:** (צר)**כָּל הַמְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי** (צה)**סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ**

וכן בעל מעשה העבודה - וכן הוא עובד ה', **אם ישתדל וימהר ויחרץ** - ויזדרז **לעשות** את מה שיש בכוחו ויכלתו לעשות, אז **יעזרהו האלהים** ויסייעהו **לעשות** את מה **שהוא למעלה מיכלתו** - ולהגיע למעלות רוחניות עליונות, **אשר הוא הפרי** העליון - שהרי אותן מעלות הן הפרי הנעלה **והטובה הנכבדת מאת האלהים על סגולתו ואנשי אהבתו** - שהאלוקים מנחיל לבחיריו ואוהביו **בעולם הזה, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד, ט): כל המקיים את התורה מעוני** - שמקמץ משעותיו וזונח את המלאכה הנצרכת למחייתו ומנצל זמנו בעסק התורה והמצוות למרות דחקותו, **סופו לקיימה**

עיונים

צר. כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. ביאר רבי חיים מוולאז'ין ('רוח חיים'): שהיצר הרע מטריד את האדם שלא לשמוח בחלקו, ואם האדם מתגבר עליו ולומד, סופו לקיימה מעושר, היינו שינצחנו שיהיה שמח בחלקו, וכמאמר בן עזאי ריש פירקין 'איזהו עשיר השמח בחלקו'. כי אמנם אך בראשית השקידה יש לו לאדם המלחמה עם היצר, כי יתאווה להון רב ולתאוה וכבוד, אך לבסוף נותן אל לבו דעת לבל יחפוץ באלה כלל, ומובדל הוא מעול דרך ארץ בהבלי הזמן, ושמח בחלקו אף אם מעט הוא, כי הוא מוסיף שלימותו. ותחת אשר בתחילה למד התורה מעוני, רצה לומר מצער, בא אחר כך שילמוד מעושר, רצה לומר להיות שמח בחלקו.

צה. סופו לקיימה מעושר. ה"אלשיך" הקשה הרי מצינו רבים שקיימו את התורה מעוני ולא התעשרו עד יום מותם? וביאר שאין כוונת המשנה להבטיח עשירות למי שיקיים את התורה מעוני, אלא להבטיחו שאם יתעשר יעמוד בנסיון העושר ולא יפנה לבבו מעם ה', אף שנסיון העושר גדול מנסיון העוני. והטעם לכך, כי אם יזכה לקיים את התורה מעוני, סופו שאם יתעשר אחר כך לא תחטיאנו גסות רוחו, מאחר וכבר דבקה בו מידת ההכנעה. מה שאין כן אילו היה עשיר, כל כך יבטלנו העושר מתורה וכל כך תושרש בו גסות הרוח, עד כי גם אם יהיה עני אחר

מֵעֹשֶׁר, וְאָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת ב, כו)**: כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה.**

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עֲבוֹדָה זָרָה כ, ב)**: תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי מַעֲשֶׂה, מַעֲשֶׂה מֵבִיא לִידֵי זְהִירוּת, זְהִירוּת מְבִיאָה לִידֵי זְרִיזוּת, זְרִיזוּת מְבִיאָה לִידֵי פְּרִישׁוּת, פְּרִישׁוּת מְבִיאָה לִידֵי נְקִיּוּת, נְקִיּוּת מְבִיאָה לִידֵי טָהֳרָה, טָהֳרָה מְבִיאָה לִידֵי חֲסִידוּת, וַחֲסִידוּת גְּדוֹלָה מִכֻּלָּם,** מעושר - יזכהו ה' יתברך לעושר ושלווה, הכנסתו תהיה ברחבות ולא יהיה זקוק עוד ליגיע כפיו, כך שיהיה זמנו פנוי לעסוק בתורה ולקיים את המצוות, (רבנו יונה שם), **ואמר** שלמה המלך **החכם** (קהלת ב, כו)**: 'כי לאדם שטוב לפניו** - לפני האלוקים, כלומר, לצדיק שמעשיו רצויים לפני האלוקים, **נתן חכמה ודעת ושמחה'** - מעניק לו ה' חכמת חיים והבנה נכונה המביאה לו שמחה.

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (עבודה זרה כ, ב)**: תורה** שאדם לומד **מביאה** אותו **לידי מעשה, מעשה מביא לידי זהירות** מן החטא, **זהירות** מן החטא **מביאה לידי זריזות** בשמירה מחטא, **זריזות** בשמירה מחטא **מביאה לידי פרישות**, כלומר, להימנעות אף מדברים מותרים, כחומרות למיניהן המביאות להתעלות, **פרישות מביאה לידי נקיות** מחטא [יש מפרשים שמדת 'נקיות' היא מידה מופלגת; לא זו בלבד שאדם נמנע ונשמר מחטאים, אלא אף לבו אינו מהרהר על אודות החטא (שו"ת מהרשד"ם, או"ח יז)], **נקיות** מחטא **מביאה לידי טהרה** גמורה מחטא, **טהרה מביאה לידי חסידות** - והחסיד הוא העושה לפנים משורת הדין, ומידת **חסידות גדולה מכולם** - משאר המעלות המנויות,

עיונים

כך, לא יספיק העוני להכניעו אחרי אשר הוטמאה נפשו מהעושר.

ובחיי אדם (ח"א כלל י) ביאר כיצד מובטח האדם שיקיים את התורה מעושר אחר שקיימה מעוני, למרות שנסיון העושר יותר גדול. וכתב בזה"ל: ונראה לי דרצונו לומר על דרך הבא ליטהר מסייעין לו, שאפילו כשיהיה עשיר, כיון שכבר זכה ללמוד מעוני, סופו גם כן לקיימה כשיהיה עשיר.

ומדברי ה'רוח חיים' נראה ביאור אחר לתמיהה זו, שכיון שקיים את התורה מחמת עוני, היינו שאומר בלבו שלא נתן לו ה' את העוני אלא על מנת שיוכל לעסוק בתורה, אזי יאמר כן גם בעת שיעשיר, שלא קיבל את העשירות אלא כדי שיוכל לעסוק בתורה.

שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים פט, כ)**: אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ.**

וְאִם יִתְעַלֶּם מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ בִּיכָלְתּוֹ, וְיָקֵל בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ בְּכֹחוֹ, תִּרְחַק עֶזְרַת הָאֱלֹהִים וְאַמְצָתוֹ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי טו, כט)**: רָחוֹק יְיָ מֵרְשָׁעִים, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה נט, ב)**: [צו]עֲוֹנוֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּילִים בֵּינֵיכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם.**

שנאמר (תהלים פט, כ)**: 'אז דברת בחזון לחסידיך'** - פסוק זה מוסב על הנבואה שנאמרה לשמואל (רד"ק) או לגד ונתן (רש"י) בדבר מינויו של דוד למלך והצלחתו במלכות (כמפורש בהמשך הכתוב). החזון נאמר לדוד, המכונה בפסוק "חסיד". הרי שבחירי ה' שעמהם הוא מדבר בנבואה קרויים 'חסידים', ולא 'יראים' או 'ענווים'. ומשמע שחשיבותם היתירה היא במידת ה'חסידות' שקנו לנפשם, והיא המיוחדת משאר המעלות.

ואם - אך אם **יתעלם** האדם **ממה שיש ביכלתו** לקיים ולעשות, **ויקל במה שיש בכחו** - ויזלזל בקיום הדברים שביכולתו לעשותם, **תרחק עזרת האלהים ואמצתו ממנו** - ירחק ממנו הסיוע והעזר מאת השם לכך, **כמו שנאמר (משלי טו, כט): 'רחוק ה' מרשעים'** - ה' מתעלם מלשמוע את בקשת הרשעים. ועוד, כאשר שאלו עם ישראל את הנביא ישעיהו מדוע ה' אינו שומע את תפילתם ומושיעם מצרתם, ענה להם **ואמר (ישעיה נט, ב): 'עונותיכם היו מבדילים** - מפרידים **בינכם לבין אלהיכם'** ואינכם

עיונים

צו. עוונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלוהיכם. "תנא דבי רבי ישמעאל, עבירה מטמטמת לבו של אדם" (יומא לט, א), פירש רש"י: "אוטמת וחוסמת". טמטום הלב הוא כיסוי אטום בלב האדם, הנוצר בעת שהוא עובר עבירה. כל עבירה יוצרת אצל החוטא מחיצה בינו לבין עולמו הרוחני. ראה בשמונה פרקים להרמב"ם (פרק ז'): "ואלו הפחיתויות בכללן, הן המחיצות המבדילות בין האדם ובין ה', יתעלה. אמר הנביא, מבאר זה: 'כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם', יאמר כי חטאינו והן אלו הרעות כמו שזכרנו, הן המחיצות המבדילות בינינו ובינו יתעלה".

עשיית עבירה הרי היא מעמעמת ומדחיקה את האמת הפנימית של האדם החוטא: "העבירה מטמטמת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל, והנה הוא נשאר בהמי וחומרי, משוקע בגסות העולם הזה" (מסילת ישרים פרק י"א). "האדם בחטאו ממשיך עליו רוח טומאה המעכר רוחו ומבלבל שכלו" (אור ישראל מכתב י"ד). מובן כי ככל שאדם מרבה לחטוא,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְהַשְּׁנַיִם וְעֶשְׂרִים, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ עַל הִתְעָרְבוֹ עִם בְּנֵי אָדָם בְּתַקָּנַת הָעוֹלָם מֵחֲרִישָׁה וּקְצִירָה, וּמִקָּח וּמִמְכָּר, וְהָעִנְיָנִים שֶׁנֶּעֱזָרִים בָּהֶם קְצָת בְּנֵי אָדָם בִּקְצָתָם עַל יִשּׁוּב הָעוֹלָם, שֶׁיֶּאֱהַב לָהֶם מַה שֶּׁיֶּאֱהַב לְנַפְשׁוֹ

בעניינים הנצרכים ליישוב העולם ולהתנהלותו התקינה, כגון **מחרישה** - בענייני חרישה וקצירה, **ומקח וממכר**, ושאר **הענינים שנעזרים בהם קצת בני אדם בקצתם על יישוב העולם** - ושאר העניינים המוכרחים ליישוב העולם. הוצאתם של כל אלו לפועל תיתכן רק כשאנשי העולם יֵעזרו איש ברעהו וישלימו זה את פועלו של זה. בתחום זה, ביחסים שבין אדם לחברו, על האדם לבדוק האם הוא נוהג בדרך הרצויה, והיא **שיאהב להם מה שיאהב לנפשו** נושעים בגלל עוונותיכם.

והאופן **השנים ועשרים** הוא, **חשבונו עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו **על התערבו** - על התנהגותו בהיותו מעורב בחברה ובבואו במגע **עם בני אדם בתקנת העולם** -

עיונים

הופך הטמטום הזה לעבה יותר ויותר, והשפעתו ממשית יותר.

אחד הנזקים שגורם טמטום הלב, הוא המשיכה הגדולה לחטאים: "אמר רב אסי, יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא, ולבסוף דומה כעבותות העגלה" (סוכה נב, א), וכתב רש"י שם: "ולבסוף - משאדם נמשך אחריו מעט, מתגבר והולך בו". ככל שאדם חוטא יותר, היצר מושך אותו למטה בחבלים יותר עבים, אשר נכרכו סביביו בעצם העבירות שעבר. וזהו "עבירה גוררת עבירה" (אבות פ"ד מ"ב).

אמנם באמת למרות כוחו הגדול של טמטום הלב, ניתן להסיר את אותם כיסויים העוטפים את הלב, ומונעים ממנו כל מחשבת טהרה, וכמו שאמרו חז"ל: "הבא ליטהר - מסייעים אותו" (שבת קד, א). הקב"ה מבטיח שהוא עצמו ירחץ ויטהר את האדם, אם רק יסכים לבוא: "מִקְוֵה ישראל ה' - מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל" (יומא פה, ב). כל מה שמוטל על האדם הוא להתחיל, ולנסות להתקרב אל ה' כמה שהוא יכול: "אמר הקב"ה לישראל: בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסים בהם" (מד"ר שיה"ש ה, ג). אם אדם באמת בא ליטהר, אז על אף הטינופת וטמטום הלב הנורא שעליו, מתקיים בו הפסוק: "ונתתי לכם לב חדש, ורוח חדשה אתן בקרבכם, והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" (יחזקאל לו, כו).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

מֵהֶם, וְיִשְׂנָא לָהֶם מַה שֶּׁיִּשְׂנָא לְנַפְשׁוֹ מֵהֶם, וַיַּחְמוֹל עֲלֵיהֶם, וְיִדְחֶה מֵהֶם כְּפִי יְכָלְתּוֹ מַה שֶּׁיַּזִּיקֵם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: [צז]וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ

(וַיִּקְרָא יט, יח).

מהם - שיאהב וירצה בעבור אחרים את מה שהוא אוהב כשהדבר נוגע אליו, **וישנא להם מה שישנא לנפשו מהם** - וירצה שירחק מהם מה שאצל עצמו הוא שונא ומתעב, **ויחמול** ויחוס **עליהם** - כלומר, ינהג כלפיהם ביחס של חמלה, וירחה - וישתדל לדחות ולסלק **מהם כפי יכלתו** את **מה שיזיקם** - את מה שעלול להזיק להם, **כמו שכתוב: 'ואהבת לרעך כמוך'** (ויקרא יט, יח) - עליך להתייחס בחיבה לחברך, כשם שאתה רוצה שיתייחסו אליך.

עיונים

צז. ואהבת לרעך כמוך. על פסוק זה אמר הלל: "זו היא כל התורה כולה, ואידך (-וכל השאר) פֵּרוּשָׁהּ הוא" (שבת לא, א). רבי עקיבא אמר על פסוק זה: "זה כלל גדול בתורה" (בראשית רבה כד, ז. וירושלמי נדרים ט, ז). ה'שפתי כהן' (ויקרא יט, יח) הביא שתי מימרות אלו, וכתב על כך, וז"ל: "לומר, שאהבת אדם לחבירו כולל כל מצוות שבין אדם לחבירו, עשה ולא תעשה, ומאהבת חבירו יבוא לאהבת המקום, ומשם יבוא לדעת המצוות האלוקיות". עכ"ד. והיינו כשם שכתב ה'חינוך' (מצוה לג) בטעם מצות כיבוד אב ואם, שאם ישריש בקרבו הכרת הטוב להוריו, יגיע ממנו להכרת הטוב לבוראו, [ומשום כך מנויה מצות 'כיבוד אב ואם' בלוחות הדברות בלוח הימיני שכולו ציווים בין האדם למקום], כך אם ישריש בעצמו אהבת הזולת יוכל להשריש בקרבו אהבת הבורא, ומחוייבותו כלפיו.

ביאור הדבר: המכשול הגדול בדרכו של האדם, היא האנוכיות הטבועה בו. מלידתו, מרגיש הוא את עצמו, עסוק בעצמו, חוֹוֶה את צרכיו ומשתוקק למאוייו. וכל השאר - אֲמו וכל הסובבים אותו, אינם אלא משרתיו עושי רצונו, או אויביו המתנכלים לו. זהו שנאמר: "וְעַיִר פרא אדם יולד" (איוב יא, יב), כלומר אנוכי ופורק כל עול. וכך גדל הוא, באנוכיותו. יודע הוא שיש בורא לעולם וציווה על תורה ומצוות, ויודע שיש בעולם אנשים מלבדו, ולהם זכויות ורצונות ורגישויות. אבל ידיעות אלו אינן מגבילות אותו: "יודעים רשעים שדרכם למיתה, ויש להם חֶלֶב שמחפה את כליותיהם" (שבת לא, ב), שכבת בידוד החוצצת בין הדיעות להתנהגות. וכדברי הרמח"ל (ב'דרך עץ החיים') ש"אם הייתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם, כמו שאינו שולט במלאכים".

וְיִמָּשֵׁל בָּזֶה, כְּאִלּוּ אֲנָשִׁים הָלְכוּ אֶל אֶרֶץ רְחוֹקָה בְּדֶרֶךְ עָקֹב, וְיֵשׁ לָהֶם לָלוּן בְּמַחֲנִים רַבִּים, וְיֵשׁ לָהֶם בְּהֵמוֹת רַבּוֹת טְעוּנוֹת בְּמַשָּׂאוֹת גְּדוֹלוֹת, וְהָאֲנָשִׁים בְּמִתֵי מְעָט, וּלְכָל אֶחָד מֵהֶם בְּהֵמוֹת רַבּוֹת שֶׁהוּא צָרִיךְ לְטָעֵן

עקלקלות, **ויש להם ללון במחנים רבים** - ועליהם לחנות במלונות רבים, **ויש להם בהמות רבות טעונות במשאות גדולות** - עמוסות במשאות כבדים, **והאנשים במתי מעט** - ומספר אנשי השיירה מועט, **ולכל אחד מהם בהמות רבות, שהוא צריך לטעון**

עיונים

ואם כן, לא נצרך אלא דבר אחד, לצאת מקונכיית האנוכיות. ואז יראה הן את חבירו והן את בוראו, ויתחשב בזכויות החבר וימלא חובותיו כלפי הבורא. כי אם לא, אין לו תקנה. ('והגדת', פרשת קדושים).

והנה על דברי רבי עקיבא שאמר: "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה". יש להבין, מהו 'זה כלל גדול בתורה'.

ביאר רבי דוד פוברסקי זצ"ל: אמרו חז"ל: עֵשָׂו - שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן 'נפשות ביתו' (בראשית לו, ו) - לשון רבים, לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן 'נפש' - לשון יחיד, לפי שהיו עובדין לא-ל אחד (ויק"ר ד, ו, וברש"י בראשית מו, כו). הדברים מבוארים על פי דברי רבינו יונה הידועים על הכתוב 'לתאוה יבקש נפרד' (משלי יח, א) וז"ל: "מי שמבקש ללכת אחר תאוותו ורצונו, נפרד מכל חבר ועמית, כי ירחקו ממנו אוהב ורע, כי תאוות בני אדם ומידותם חלוקות, אין רצונו של זה כרצונו של זה... ובעבור שמבקש ללכת אחר רצונו, למען זאת מרעהו רחקו ממנו" (שערי תשובה א, לא).

רק כשעובדים לא-ל אחד, והרצון והתכלית הם אחד - כי אז שייך ענין אחדות, 'נפש'. לעומת זאת, כאשר עובדים לאלוהות הרבה, מרובים הרצונות והתאוות, אשר גורמים לפירוד, 'נפשות'.

וזהו שאמר רבי עקיבא: 'ואהבת לרעך כמוך' - דהיינו אהבה ואחדות - 'זה כלל גדול' - אשר יתכן רק - 'בתורה', על ידי קיום התורה ומילוי רצון ה'.

וְלִפְרֹק אוֹתָם פְּעָמִים.

וְאִם יַעְזְרוּ אִישׁ אֶת אָחִיו לְטָעֵן וְלִפְרֹק, וְיִהְיֶה חֻפְּצָם בִּשְׁלוֹם הַכֹּל, וּלְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם, וְשֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים בְּעֵזֶר וּבְסִיּוּעַ בֵּינֵיהֶם, יַגִּיעוּ אֶל הַטּוֹב שֶׁבָּעֲנָיִנִים. וְאִם יֶחֱלַק לִבָּם וְלֹא יַסְכִּימוּ לְעֵצָה אֶחָת, וְיִשְׁתַּדֵּל כָּל אֶחָד מֵהֶם לַעֲזֹר לְעַצְמוֹ לְבָד, יִלְאֶה רַבָּם.

וּמִן הַפָּנִים הָאֵלֶּה, אָחִי, כְּבֹד הָעוֹלָם עַל יוֹשְׁבָיו, וְנִכְפְּלָה עֲלֵיהֶם עֲבוֹדָתוֹ וְטָרְחוֹ, מִפְּנֵי שֶׁרָצוּ לְהִתְיַחֵד כָּל אֶחָד מֵהֶם בְּחֶלְקוֹ בוֹ, וּבְיוֹתֵר מֵחֲקוֹ מִמֶּנּוּ.

ולפרוק **אותם** - בעת חנייתם על כל אחד מהם לפרוק את בהמותיו, שאינן מועטות, ולשוב ולהעמיסן בצאתם להמשך נסיעתם. מלאכה רבה זו עליהם לעשות **פעמים** רבות בזמן נדודיהם בדרכים. הרי שעבודתם מרובה, מייגעת וקשה.

והצלחתם בדרך ועמידתם בתלאותיה תלויות באופן התנהלותם החברתית: **אם יעזרו איש את אחיו לטעון** [-להעמיס] ולפרוק, **ויהיה חפצם** - ורצונו של כל אחד ואחד מהם **בשלום הכל** - בטובתם של האחרים, **ולהקל מעליהם** - וכל אחד ירצה להקל על חבריו, **ושיהיו שווים** - והיחס בין כל חברי השיירה יהיה שוויוני, בלי השתררות של איש על רעהו **בעזר ובסיוע ביניהם** - בעזרה ובסיוע הדדי, **יגיעו אל הטוב שבענינים** - סופם שיצליחו להתגבר על כל קשיי הדרך ויעמדו בגבורה בכל המאורעות שיתרחשו עמם במשך הנסיעה. **ואם יחלק לבם** - אבל אם יש ביניהם פירוד לבבות, מחלוקות וסכסוכים, **ולא יסכימו לעצה אחת** - ואין הם מאוחדים בדעה אחת, **וישתדל כל אחד מהם לעזור** רק **לעצמו בלבד**, או-אז **ילאה רובם** - אזי רבים מהם לא יצליחו להחזיק מעמד בטורח הדרך.

ומן הפנים האלה - ומהמשל הזה תלמד, **אחי**, את הסיבה **שכבד העולם על יושביו** - שאנשי העולם נתקלים בקשיים גדולים בדרך התנהלותם בעולם הזה, **ונכפלה עליהם עבודתו וטרחו** - וכדי להשיג את צורכיהם הם מוכרחים להשקיע עבודה כפולה וטרחה רבה. הסיבה נעוצה בהיפרדות - **מפני שרצו להתייחד כל אחד מהם** - שכל אחד מהם רוצה לדאוג רק לעצמו ולעסוק **בחלקו בו** - רק בחלק השייך לו ולקרוביו בלבד, **וביותר מחוקו ממנו** - ורוצה להשיג יותר ממה שהבורא הקציב לו.

ולצורך עריכת חשבון נפש בתחום זה ימשול לעצמו משל: **יימשל בזה** - למה בני האדם דומים בעולם הזה? **כאילו** הם **אנשים** שהלכו בשיירה **אל ארץ** רחוקה ובמשך נסיעתם הם עוברים **בדרך עקוב** - בדרך

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

(צח)**וּמִפְּנֵי שֶׁרָצוּ מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מֵחָקָם, וּבִקְשׁוּ בּוֹ אֲשֶׁר לֹא לָהֶם, מְנָעָם הָעוֹלָם חֻקָּם מִמֶּנּוּ, וְלֹא הִמְצִיא לָהֶם חֶלְקָם בּוֹ. עַל כֵּן אֵינָם מְרֻצִּים מִמֶּנּוּ, וְאֵין אֶחָד בָּהֶם שֶׁאֵינוֹ מִתְרָעֵם בּוֹ וּבוֹכֶה עָלָיו, כִּי בִקְשׁוּ בּוֹ מוֹתְרֵי הַמְּחָיָה, וּמְנָעָם הוּא דֵּי הַסִּפּוּק, אֶלָּא לְאַחַר הַטּוֹרֵחַ הַגָּדוֹל וְהַיְגִיעָה הָרַבָּה.**

אילו רק ידעו בני השיירה להיות טובים זה לזה ולא לנהוג בתאוותנות אנוכית, כמה טובה היו נוחלים! **ואילו היה מספיק להם די ספקם** ואילו היו מסתפקים בסיפוק צורכיהם ובמה שניתן להם לפרנסתם, **ותהיה השתדלותם שווה לתועלת כולם** - והיו דואגים לתועלת הכלל באותה מידה שהם דואגים לתועלת עצמם, **ויהיו שווים בעניניהם** - והיו עוזרים זה לזה באופן שווה, **היו מנצחים עולמם** - או-אז היו מתגברים על קשייהם ומנצחים את המצוקות, **ומגיעים אל יותר מחפצם בו** - והיו משיגים אף יותר ממה שרצו ותכננו להשיג. מה חבל שאינם יודעים זאת, **ולא די להם בכך שאינם עוזרים ומפני שרצו ממנו יותר מחוקם** - ומפני שבני האדם רודפים להשיג מקנייני העולם הזה יותר ממה שהבורא הקציב בעבורם, **ובקשו בו אשר לא להם** - והם מבקשים בו גם את מה שאינו שלהם, לכן **מנעם העולם חוקם ממנו** - נבצר מהם להשיג אפילו את החלק שנקצב להם, **ולא המציא להם חלקם בו** - ואין הם משיגים בעולמם אפילו את החלק שכן שייך להם. **על כן אינם מרוצים ממנו** - התוצאה היא שהם אינם מרוצים ואינם שמחים בחלקם, **ואין אחד בהם שאינו מתרעם בו ובוכה עליו** - ואין ביניהם אפילו אחד שאינו מתלונן וקובל על מצבו, ושאינו בוכה על צרותיו, וכל זאת, **כי בקשו בו מותרי המחיה** - ומפני שחמדו יותר מכדי מחייתם, **ומנעם הוא די הסיפוק** - אינם משיגים בו אפילו די סיפוקם, **אלא לאחר הטורח הגדול והיגיעה הרבה.**

עיונים

צח. ומפני שרצו ממנו יותר מחוקם וכו' מנעם העולם חוקם ממנו. ידועים דברי חז"ל (ביצה טז, א): "מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד יום הכיפורים". מכאן ברור שהשתדלות לא תוסיף מאומה על מה שנקצב בראש השנה. ואף שחייב אדם בעיסוק בהשתדלות עבור השגת מזונו, מכל מקום מאמציו להגדיל את פרנסתו, לא יועילו לו מאומה.

יתר על כן מצינו, שהמשתדל יותר מכפי המידה, הרי שמלבד שלא הועיל בכך מאום ולא יתווסף לו על הנגזר עליו, וכן מפסיד הוא את מעלת הבטחון עם ההשתדלות בדרגה הנאותה לו, גם אז יפסיד ויחסר לו מחלקו שבאמת היה מגיע לו אילולא לא הפריז בהשתדלותו. וכפי שאמרו במסכת עירובין (יג, ב): "כל הדוחק את השעה - שעה דוחקתו". ופירש רש"י "הדוחק - מתייגע להעשיר ולהתגדל", נמצא שיגיע כפיו זה - מביא למטרה הפוכה ממה שרצה. וכדברי החסיד יעב"ץ (אבות ג, ו): "וזה לאות מוחש לגודל התורה, שהממעט בעסקים יאכל וישבע, והרודף אחריהם כל היום וכל הלילה - יחסר לחמו".

ביסוד זה מפרש המלבי"ם (שמות טז, יד) את נס ירידת המן, וזה תורף לשונו: ובזה (-בפרשת

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְאִלּוּ הָיָה מַסְפִּיק לָהֶם דֵּי סִפְּקָם, וְתִהְיֶה הִשְׁתַּדְּלוּתָם שָׁוָה לְתוֹעֶלֶת כֻּלָּם, וְיִהְיוּ שָׁוִים בְּעִנְיְנֵיהֶם, הָיוּ מְנַצְּחִים עוֹלָמָם, וּמַגִּיעִים אֶל יוֹתֵר מֵחֶפְצָם בּוֹ. וְלֹא דַי לָהֶם שֶׁאֵינָם עוֹזְרִים

עיונים

המן) לימד דעת את העם, גם לדורות הבאים, שכל זמן שלא ירדוף האדם אחרי המותרות ויסתפק בלחם לבד, תבוא לו פרנסתו בלא יגיעה, וכשירדוף אחר המותרות יצטרך לשוטט... זאת שנית: שמי שמסתפק במועט יזמין לו ה' פרנסתו באתגליא על ידי השגחה גלויה... המבקש מותרות, גם פרנסתו הקצובה מתחסרת, כי לפי מיעוט בטחונו יתמעט פרנסתו, כמו שבסיבת השָׂלָו עלה מבחר הַמָּן בחזרה עם הטל, עלה בתֹהוּ ויאבד. עכת"ד. והן הן דברינו, שאף מה שנגזר עליו לא יזכה, ועל-כל-פנים לא בכולו, משום שביקש מותרות.

ענין זה שריבוי השתדלות לא זו בלבד שאינו מועיל למשתדל, אלא אף גורם לו הפסדים - ניתן ללמוד מיוסף הצדיק, שבהיותו בבית האסורים ביקש משר המשקים שהיה שם עמו, כי לאחר שיֵצֵא מבית הסוהר יזכירנו לפני פרעה, וכך אמר לו: "כי אם זכרתני אתך... והזכרתני אל פרעה" (בראשית מ, יד). וכתב רבינו בחיי (שם לט, ה): "נִתָּוְסְפוּ לו שתי שנים (להיות בבית האסורים) בעונש שתי מלות, שהם: והזכרתני והוצאתני". עכ"ל. ובתנחומא (וישב ט) איתא: "אמר הקב"ה, אתה וכו' ואמרת לו שתי זכירות, כי אם זכרתני והזכרתני, תשתכח שתי שנים". ופעם שאל רבי חיים מבריסק ז"ל, את רבי שמעון שקאפ ז"ל, מה היה אם יוסף היה אומר רק פעם אחת "וזכרתני". והשיבו מיניה וביה כי היה נענש רק על שנה אחת. ואמר לו רבי חיים שאין הדבר כן, אלא אילו היה אומר רק פעם אחת, לא היה נענש כלל, כי גם ההשתדלות חיוב הוא, אלא שמצד השתדלות הרי היה מספיק פעם אחת, וכיון שהוסיף לבקש עוד פעם, הרי זה הוכיח כי גם הפעם הראשונה לא היה מדין השתדלות, והמידה שבה נמדד עונש יוסף היה ב' שנים.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

זֶה לָזֶה עַל עוֹלָמָם, אֶלָּא מַחֲלִישִׁים קִצָּתָם אֶת קִצָּתָם, וּמְעַכֵּב כָּל אֶחָד מֵהֶם עַל חֲבֵרוֹ וּמְרַפֶּה כֹּחוֹ, עַד שֶׁלֹּא יַגִּיעַ אֶחָד מֵהֶם אֶל בַּקָּשָׁתוֹ וְלֹא יַשִּׂיג תַּאֲוָתוֹ.

עַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל, אָחִי, (צט)לִקְנוֹת רֵעִים נֶאֱמָנִים

מבוקשו ואינו משיג חפצו.

על כן השתדל, אחי, לקנות לך רעים [-חברים] **נאמנים**

עיונים

צט. לקנות רעים נאמנים ואוהבים זכים. במסכת אבות (ב, ט) שנינו: "איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם וכו', רבי יהושע אומר, חבר טוב". רבינו יונה הביא בשם הראשונים, שכוונת רבי יהושע היא שיקרב האדם את עצמו לחבר שהוא טוב, והטעם, כי האדם קרוב אצל עצמו, ופעמים אינו רואה חסרונות לעצמו, וכשיהיה לו חבר טוב יוכיחנו על פניו. וכן יבוש ממנו, וילמד ממעשיו הטובים ויתייעץ עמו בכל ענייניו וידריכנו בדרך הטוב. ובפירוש רבינו יעקב ב"ר שמשון הביא על זה את הפסוק (קהלת ד, ט) 'טובים השנים מן האחד'.

וביאר ב'מילי דאבות', שנקט רבי יהושע מידה זו, כי על ידה יקנה כל המידות החשובות. כי המידות אינן טבעיות, אלא לקוחות מצד ההרגל והמנהג, כי אם הקמצן ירגיל עצמו פעמים רבות לפזר ממונו, יהפוך להיות נדיב מעצמו, וכאשר יהיה לו לאדם חבר טוב, החברות עימו תיישרהו לדרך הטובה על ידי שילמד ממנו ויתנהג כמוהו ללכת במידות החשובות. ולפי זה, קנין חבר טוב הוא ענין כללי מאד להשגת כל המידות הטובות. וכן להיפך, יש לו להתרחק מחבר רע כי החברות עימו תביאהו אל המידות הרעות על ידי שילמד ממנו ויתנהג כמוהו.

רבינו יונה (באגרת התשובה, סוף הדרש הראשון) כתב וז"ל: "תקנה גדולה ליראת שמים ודרכי תשובה, עשה לך רב וקנה לך חבר, ותדבר תמיד עם החבר ביראת שמים, ויתייעץ תמיד עמך על תיקון מעשיך, והיאך תִּנָּצֵל מן החטא, ומכל דבר שיבוא לידך, שנאמר (מלאכי ג, טז) 'אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו'. ואמרו באבות דרבי נתן (פרק ל'): רבי

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

וְאוֹהֲבִים זַכִּים, יִהְיוּ לְךָ לְעֵזֶר עַל תּוֹרָתְךָ וְעַל עוֹלָמְךָ, בִּהְיוֹת לִבְּךָ שָׁלֵם עִמָּהֶם וּמַצְפּוּנְךָ זַךְ לָהֶם, וְשֶׁיִּהְיוּ חֲבִיבִין עָלֶיךָ כְּנַפְשֶׁךָ, כְּשֶׁתִּמְצָא יָדְךָ מִי שֶׁהוּא רָאוּי לָזֶה מֵהֶם. וְאַל תַּפְקֵד סוֹדְךָ אֶלָּא אֵצֶל סְגֻלַּת הַפְּגֻלָּה מֵהֶם בִּלְבָד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בֶּן סִירָא (ז, ו): רַבִּים יִהְיוּ דוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמֶךָ, גֹּלֵה סוֹדְךָ לְאֶחָד מֵאָלֶף, וְאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כז, ט): שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ.

זה לזה על עולמם, אלא הם עוד מחלישים קצתם את קצתם - זה את זה, ומעכב כל אחד מהם על חברו ומרפה כחו - וכל אחד מהם מעכב את חברו ומחליש את כוחו מלהשיג את צרכיו, **עד שלא יגיע אחד מהם אל בקשתו ולא ישיג תאוותו** - כך שאף אחד מהם אינו מגיע אל

ואוהבים זכים - אמתיים וכנים, אשר יהיו לך לעזר על **תורתך ועל עולמך** - שיהיו לך לעזר גם בקיום התורה וגם בהשגת צרכיך בעולם הזה. וכיצד יעלה בידך שחבריך יהיו נאמנים לך באמת? **בהיות** - על ידי שיהיה **לבך שלם עמהם ומצפונך זך להם** - ופנימיותך טהורה וכנה עמם, **ועל ידי שהם יהיו חביבין עליך כנפשך.** יחס כה עמוק ואוהב תוכל להביע, **כשתמצא ידך מי שהוא ראוי לזה מהם** - כשתמצא בסביבתך מי שראוי ליחס כזה, ועל ידי כך גם חבריך יאהבו אותך ויהיו נאמנים לך. ואולם עליך להיזהר. למרות האהבה והכנות שבהן עליך להתייחס כלפי חבריך, **אל תפקיד את סודך** אצל כל חבריך, **אלא אצל סגולת הסגולה מהם** - אלא אצל המובחרים שבמובחרים שבהם **בלבד, כמו שאמר בן סירא** [בן סירא חי בסוף ימי הבית הראשון, או זמן קצר אחריו. ויש אומרים, שהיה בנו של ירמיהו הנביא (עיין חלקת מחוקק אבה"ע א, ח. ומל"מ הל' אישות טו, ד). ספרו הוא בעיקרו אוסף משלים, מלבד הקטעים שהגמרא מביאה בשמו בכמה מקומות בש"ס] (ו, ו): גם אם 'רבים יהיו דורשי שלומך וטובתך, כי אתה אהוב על הכול, אף על פי כן גלה סודך רק לאחד מאלף' מהם, **ואמר** שלמה המלך **החכם (משלי כז, ט): 'שמן וקטורת ישמח לב** - כשם שריח שמן האפרסמון וריח הקטורת משמחים את הלב, **ומתק רעהו** - כך יש בלבו של האדם שמחה, כשהוא ממתיק סוד עם חברו **מעצת נפש**' - וזוכה

עיונים

עקיבא אומר, הַמְּדַבֵּק לעובדי עבירה אף-על-פי שאינו עושה כמעשיהם מקבל פורענות כיוצא בהן, וְהַמְּדַבֵּק לעושי מצוה אף-על-פי שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם". עכ"ל.

ובמסכת אבות (א. ו) אמרו: "וקנה לך חבר". הרמב"ם בפירוש המשניות (ד"ה וקנה) מבאר, שנקט בחבר לשון קניה, ולא לשון עשייה או חיבור, לפי שהאדם צריך לקנות חבר לעצמו, וישתדל בכל ליבו למצוא, אפילו אם יצטרך למשכו לאהבתו יעשה כן, כיון שעל ידי זה יתקנו מעשיהם ועניניהם, וכמאמר חז"ל (תענית כג, א) 'או חברותא או מיתותא'.

וְהַשְּׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים, הַבְּחִינָה בְּכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ בָּעוֹלָם מִקְּטַנֵּי הַבְּרִיאוֹת וּגְדוֹלֵיהֶם, וּמַעֲלוֹת הַמְדַבְּרִים בּוֹ, וּמַדְרֵגוֹת הַבְּרוּאִים בְּתַחְתּוֹנוֹ וְעֶלְיוֹנוֹ, וּתְכוּנַת הַגַּלְגַּלִּים, וּתְנוּעוֹת הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים הָעוֹמְדִים וְהַהוֹלְכִים, וִירִידַת הַגְּשָׁמִים, וּנְשִׁיבַת הָרוּחוֹת, וְיִצִיאַת הַוָּלָד מִן הָרֶחֶם, וּמַה שֶּׁהוּא יוֹתֵר נִפְלָא מִזֶּה, וְיוֹתֵר דַּק, וְיוֹתֵר נִרְאֶה, וְיוֹתֵר נִסְתָּר, (ק)**מִפְּלְאֵי הַבּוֹרֵא**

ממנו לעצה כנה והגונה. אכן, כשהחבר מייעץ בכל לבבו ובכל נפשו, נוצר קירוב לבבות ומתעוררת שמחה רבה. (לפי רש"י, מאירי ומצודת דוד).

והאופן השלשה ועשרים של חשבון הנפש הוא הבחינה וההתבוננות בנפלאות הבורא. פלאי הבריאה ניכרים בכל מה שיש בעולם מקטני הבריאות וגדוליהם - מקטנטני הנבראים ועד הגדולים ביותר, ומעלות שמייחדות את בני האדם בעולם, ובמדרגות של הברואים בתחתונו ועליונו - העליונים והתחתונים, ובתכונת הגלגלים - גלגלי הרקיע, ובתנועות השמש והירח והכוכבים העומדים - הקבועים בגלגל המזלות והנקראים כוכבי שבת, וההולכים - הם שבעת כוכבי הלכת, ובירידת הגשמים, ונשיבת הרוחות, ויציאת הולד מן הרחם - וביציאת הולד מרחם אמו, ובכל מה שהוא יותר נפלא מזה - ובשאר פלאי הבורא יתברך שהם נפלאים יותר, ויותר דק - ועדינים יותר, ויותר נראה - וגלויים יותר, ויותר נסתרים. כל אלו הם אך מעט מפלאי הבורא

עיונים

ק. **מפלאי הבורא יתברך.** ההתבוננות בבריאה ובנפלאות הבורא חובה היא, כנאמר בכתוב (איוב לז, יד): "עֲמֹד והתבונן נפלאות א-ל". רבינו לעיל בשער הבחינה (פרק ב') האריך לבאר את מקורות החיוב להתבונן בבריאה כדי להכיר את הבורא יתברך, גדלותו ומידת טובו.

דבר זה הוא דרך לחיזוק האמונה ככתוב (ישעיה מ, כו): "שְׂאוּ מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", ואמרו רבותינו (אותיות דר"ע): "כשם שהטלית מעידה על האורג, והדלת מעידה על הנגר, והבית מעיד על הבנאי, כך העולם מעיד על הקב"ה שבראו". ובתשובות הרמב"ם (סי' קג הביא ברייתא בשם רבי מאיר): "הסתכל במעשיו, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם".

רבינו לעיל בהקדמת הספר כתב: "...אשר ברא כל הנמצאות לאות על אחדותו ויצר יצירות לעֵד על גבורתו, והחל חדשות להעיד על חכמתו וגודל טובו, כדכתיב: "דור לדור ישבח מעשיך

עיונים

וגבורותיך יגידו" (תהלים קמה, יד), וכתיב: "יודוך ה' כל מעשיך וחסידך יברכוך" (שם קמה, י). ובהמשך ההקדמה שם כתב: "ושנתבונן בפלאי יצירתו כדי שיהיו לנו לאות עליו". וכן למד שם מהכתוב (ירמיה ט, כג): "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי" וגו', "שצריך... להתבונן בבריאותיו ולהכיר גבורתו וחכמתו מתוך מעשיו".

כתב בספר 'קובץ מאמרים' (עמ' יג): "ואם נצייר שיוולד אדם בדעת שלימה תיכף בשעת היוולדו, הנה לא נוכל להשיג את גודל השתוממותו בראותו פתאום את השמים ואת צבאם, הארץ וכל אשר עליה. וכאשר נבקש את האיש הזה, להשיב על שאלתנו, אם העולם אשר הוא רואה עתה בפעם הראשונה נעשה מאליו, בלי שום כוונה, או שנעשה על ידי בורא חכם? הנה כאשר יתבונן בדעתו, ישיב בלא ספק: שהדבר נעשה בחכמה נפלאה ובסדר נעלה מאד, ומבואר בכתוב: "השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (תהלים יט, ב), "ומבשרי אחזה א-לוה" (איוב יט, כו). עכ"ד.

אמרו רבותינו (סנהדרין מב, א): "כל המברך את החודש בזמנו, כאילו מקבל פני שכינה...". רבינו יונה (בסוף פרק ד'), פירש כוונת הגמרא: "מפני שהקב"ה, אף-על-פי שאינו נראה לעין, נראה הוא על ידי גבורותיו ונפלאותיו, כענין שנאמר: 'אכן אתה א-ל מסתתר, א-להי ישראל מושיע' (ישעיה מה, טו). כלומר: אף-על-פי שאתה מסתתר... על ידי תשועתך רואים אותך בני אדם, ואתה מתגלה להם, ומכירים אותך. וגם כאן בכאן, על ידי מה שמחדש החדשים, הוא מתגלה לבני אדם, והוא כאילו מקבילים פניו". עכ"ל. היינו, כי השינוי הבולט והחריג כל כך במצב ובמראה הלבנה כלפינו [-בניגוד ל"שיגרתיות" הנראית במהלך שאר גרמי שמים], הם לאור הנזכר לעיל בבחינת גילוי שכינה, ועל כן המתבונן והמברך כאילו מקבל פני שכינה כנ"ל, מתעוררת ומתגלת לו הנהגת ה' התמידית בעולם (הרש"ז). וז"ל המהר"ל (גבורות ה', הקדמה ראשונה): "...וכל אשר יש בו יותר פלא, הוא יותר כבוד אל ה' יתברך לחקור עליו, לפי שהוא מורה על גבורתו יתברך ויכולתו...". רבינו לעיל בשער הבחינה מבאר את חשיבות ההתבוננות בבריאה, וז"ל: "ההתבוננות בחכמה הנראית בברואי הבורא יתברך, היא הדרך הקרובה ביותר אל הוכחת מציאותו יתברך". עוד הוסיף שם: "שדרך הבחינה בברואים, היא הנתיב הבטוח ביותר לידיעת אחדותו האמיתית".

וברמב"ם (יסודי התורה פ"ד הי"ב) כתב על חשיבות ההתבוננות במעשי ה'. התבוננות זו מביאה לידי אהבת ה', והכרת פחיתות האדם, וז"ל: "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו, ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם וכיוצא בו, יראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים והברואים - מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא... וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושה וכלימה".

יִתְבָּרַךְ, הַמּוֹרִים עַל תְּמִימוּת חָכְמָתוֹ, וְיִכָלְתּוֹ, וְהַנְהָגָתוֹ הַטּוֹבָה, וַחֲנִינָתוֹ הַכּוֹלֶלֶת, וְרַחֲמָיו, וְרֹב הַשְׁגָּחָתוֹ עַל הַבְּרוּאִים.

וְאַל יַשִּׁיאֵךְ רֹב רְאוֹתְךָ אוֹתָם, וְאֹרֶךְ רְגִילוּתְךָ בָּהֶם, עַל עֲזִיבַת הַתְּמַהּ מֵהֶם, וְהַבְּחִינָה בָּהֶם, וְתִהְיֶה קְדִימַת יְדִיעָתְךָ אוֹתָם מְחַיֶּבֶת שֶׁתָּקֵל בָּהֶם בְּעֲבוּר שֶׁהָיִיתָ רָגִיל בָּם מִילְדוּתְךָ לִרְאוֹתָם וּלְהִסְתַּכֵּל בָּהֶם.

וְכָכָה נִמְצָא רֹב עַמֵּי הָאָרֶץ וְהָרְבֵּה מֵחַשּׁוּבֵי בְּנֵי אָדָם עַל הָעִנְיָן הַזֶּה, וְהוּא, שֶׁהֵם תְּמֵהִים מְדֻבָּר שֶׁהֵם רוֹאִים אוֹתוֹ וְלֹא הֻרְגְּלוּ לִרְאוֹתוֹ, כְּקַדְרוּת הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיְרֵחַ, וְהַבְּרָקִים, וְהָרְעָמִים, וְהַזִּיקוֹת, וְהַסְּעָרָה, וְהַדּוֹמֶה לָהֶם, בעינין, מפני שהנך מכיר אותם מכבר - **בעבור שהיית רגיל בם מילדותך לראותם ולהסתכל בהם** - ואל יהיה לבך גס בהם, מפני שהורגלת לראותם וכבר פגשת בהם מאז ימי ילדותך.

וככה נמצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי בני אדם על הענין הזה - אמנם הדבר קיים ומצוי אצל רוב המון העם שאינם מתבוננים, ואף פעמים שנוהג זה מצוי אצל הרבה בני אדם חשובים, **והוא, שהם תמהים מדבר שהם רואים אותו ולא הורגלו לראותו** - שהם מתפעלים מדבר פלא רק בזמן שהם פוגשים בו, מתפלאים רק מתופעות שלא הורגלו לראותן, **כגון קדרות השמש** - ליקוי החמה **והירח, והברקים, והרעמים, והזיקות** - רעידת אדמה, **והסערה, והדומה להם** - וכל הדומה לכך,

וְאֵינָם תְּמֵהִים מִתְּנוּעַת הַגַּלְגַּלִּים וְסִבּוּבָם, כַּשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ וְכוֹכָבִים, וְצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ וּבוֹאָהּ, וִירִידַת הַגְּשָׁמִים, וּנְשִׁיבַת הָרוּחוֹת, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה מִמַּה שֶּׁהוּא נִמְצָא עִמָּם וְרוֹאִים אוֹתוֹ תָּדִיר. וְכֵן יִתְמְהוּ כְּשֶׁרוֹאִים הַיָּם וְגַלָּיו וּסְעָרָיו, וְרֹב הַחַיּוֹת אֲשֶׁר בּוֹ, וְלֹא יִתְמְהוּ מֵהִלּוּךְ הַנְּהָרוֹת וְהַגֶּרֶת הַמַּיִם מִן הַמַּעְיָנוֹת לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא יָנוּחוּ וְלֹא יַעַמְדוּ, (קא)וְהָרְבֵּה כָּזֶה.

ואינם תמהים מתנועת הגלגלים וסיבובם - ואין הם מתפלאים מתנועת גלגלי הרקיע וסיבוביהם, כגון השמש והירח והכוכבים, **וצאת השמש ובואה** - וזריחת השמש ושקיעתה, **וירידת הגשמים, ונשיבת הרוחות, והדומה לזה** - וכל התופעות הרווחות **ממה שהוא נמצא עמם** - שהם נפגשים בהן בשגרת החיים, **ורואים אותו תדיר** - ומדבר שהם רואים אותו תמיד. **וכן יתמהו** - וכמו כן הם מתפעלים, **כשרואים** את **הים** ואת **גליו וסעריו** - וסערותיו, **ורוב החיות** - וסוגים שונים של בעלי חיים **אשר בו, ולא יתמהו מהילוך הנהרות** - ואין הם מביעים פליאה והשתאות בראותם זרימת המים בנהרות **והגרת** ונביעת **המים מן המעינות**, אף על פי **שלילה ויומם לא ינוחו ולא יעמדו** - אינם נחים ושוקטים ופעולתם נמשכת ללא הפוגה יומם ולילה, **והרבה כזה** - והרבה כיוצא באלה.

עיונים

קא. והרבה כזה. הנביא ישעיה שקרא: "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה" (ישעיהו מ, כו). ופירשו בספר הזוהר (פרשת בראשית): "מי" ו"אלה" יוצרים יחדיו את המילה "אלוקים", היינו שהתבוננות בבריאה מגלה את האלוקים. וגם התבוננות בטבע מגלה זאת, ומשום כך, הגימטריא של המילה "הטבע" היא 86 כמנין הגימטריא של המילה "אלהים". ואכן אברהם אבינו שהתבונן בבריאה ובסדר והתכנון המופתיים שבה, אמר: "וכי יש בירה דולקת בלא מנהיג" (בראשית רבה לט, א) זכה שנגלה אליו בעל הבירה.

רבי יונה מרצבך זצ"ל כתב כעין האמור, וז"ל: "ומפורסם הוא, ומסורת בידינו, שלפני בוא הקץ לאט לאט מתגלים לעין האדם כמה וכמה מסודות הבריאה [כמו שכתב הזוהר (ח"א קיז. פרשת וירא): "...יתפתחון תרעי דחכמתא..."], פירוש: יִפָּתְחוּ שערי חכמה למעלה ומבועי החכמה למטה, לתקן את העולם להיות מוכן להיכנס באלף השביעי], וכבוד שמים מתגדל על ידי כך. ובאמת, תוך המאות, ובמיוחד בעשרות השנים האחרונות, מתפענחים לבשר ודם כמה וכמה מסתרי הטבע:

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

עַל כֵּן רָאוּי לְךָ, אָחִי, לִבְחֹן בְּכָל מַה שֶּׁבָּרָא הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, מַה שֶּׁהָיְתָה רָגִיל בּוֹ וּמַה שֶּׁלֹּא הָיְתָה רָגִיל בּוֹ, וּבְמַה שֶּׁרָאִיתָ וּבְמַה שֶּׁלֹּא רָאִיתָ. וְאַל תַּשִּׁיאֲךָ סִכְלוּתְךָ מֵהִשְׁתַּכֵּל בָּעִנְיָנִים בְּנַעֲרוּתְךָ בִּתְחִלַּת רְאוֹתְךָ אוֹתָם, שֶׁתַּעֲזֹב לְהִתְבּוֹנֵן וְלִבְחֹן בָּהֶם בְּעֵת חֻזְקַת הַכָּרָתְךָ וּבֹר לִבְּךָ וְהַגָּעַת בִּינָתְךָ כְּשֶׁאַתָּה גָּדוֹל, אַךְ הַבֵּט לָהֶם וְהִשְׁתַּכֵּל בָּהֶם, כְּאִלּוּ לֹא רָאִיתָ כְּמוֹתָם. וְדַמֵּה בְּנַפְשְׁךָ, כְּאִלּוּ הָיִיתָ סְתוּם עֵינַיִם קֹדֶם הַכָּרָתְךָ אוֹתָם, וְאַחַר כָּךְ פְּקַחְתָּ עֵינֶיךָ וְרָאִיתָ אוֹתָם וְהִכַּרְתָּם.

אולם לא ראוי להיות כהמון העם הנוהג כך. **על כן ראוי לך, אחי, לבחון ולהתבונן בכל מה שברא הבורא יתברך** - בכל הברואים, **מה שהיית רגיל בו** - הן אלה שהנך רגיל להם, **ומה שלא היית רגיל בו** - הן אלה שאינך רגיל להם, **ובמה שראית ובמה שלא ראית** - הן אלו שכבר ראית פעם, הן אלו שלא ראית אף פעם. **ואל תשיאך סכלותך מהשתכל** - ואל יפתה אותך חוסר הדעת שלא הניח לך להתבונן **בענינים** הללו **בנערותך בתחילת ראותך אותם**, להמשיך לנהוג בחוסר התבוננות **שתעזוב להתבונן ולבחון בהם, בעת** ובזמן שכבר הגעת **לחזקת הכרתך** - וכששכלך התעצם, **ובור לבך** - ולבך הזדכך, **והגעת בינתך** - וכבר הנך בעל בינה, **כשאתה גדול ובוגר, אך הבט להם והשתכל בהם, כאילו לא ראית כמותם** - אלא הסתכל עליהם והתעמק בהם כאילו לא נפגשת בהם מעולם ולא ראית אותם מעודך. **ודמה בנפשך** - ותתאר לעצמך, **כאילו היית סתום עינים קודם הכרתך אותם** - כאילו היית עיוור לפני שהתבוננת בהם, **ואחר כך פקחת את עיניך וראית אותם והכרתם** - וכאילו אחר כך נפקחו עיניך, ועתה הנך

עיונים

מרחקי ענק מחלל התבל ומהלכי הכוכבים נתבהרו: גלים טמונים שאין העין רואה נתגלו; ומבנה האטום הזעיר מתפענח, ובו כוח עצום שיכול להחריב עולמות, אלא שבוראו מרסנו בכוח מסתורי המחזיקו שמבלעדי כך, הכל היה מתפורר ברגע... ברוך המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. ובה במידה שאדם מרחיב ומכיר מסתרי הבריאה וסודותיה ותמונת העולם מתחדשת בעיניו, הרי הוא נרעד ונפחד ונבעת מגדלות הבורא ומחכמתו, בדבר הגדול והקטן גם יחד... וצדיקים ילכו בו ומכירים ורואים את האלקות, ומוסיפים אהבתו וירא‌תו, ופושעים שאטמו עיניהם מלראות יכשלו בם" ('חזון שמים' הוצאה ב' עמ' י'. ו'ספר רקיע השמים', בשער).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

נתקל בהם לראשונה ומגלה את נפלאותיהם.

הֲלֹא תִרְאֶה, אָחִי, כִּי הַכְּסִיל כָּעִוֵּר, וְכַאֲשֶׁר יַשְׂכִּיל, יִהְיֶה כְּעִנְיַן מִי שֶׁנִּפְקְחוּ עֵינָיו וְרָאָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עַל אָדָם וְחַוָּה (בְּרֵאשִׁית ג, ז)**:** (קכ)**וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם, וּכְבָר יָדַעְנוּ, כִּי עֵינֵיהֶם הָיוּ פְּקוּחוֹת קֹדֶם לָכֵן.**

וְאַל תִּתְעַלֵּם מֵעַיִן בָּהֶם וּמֵחֲקֹר אֶת כֻּלָּם,

הלא **תראה** - הנך רואה, **אחי, כי הכסיל** הוא כמו עיור, **וכאשר ישכיל** - וכאשר יגיע להבנה שכלית, יהיה **כענין מי שנפקחו עיניו וראה** - הוא ממש כעיוור הפוקח את עיניו וראייתו ברורה לפתע, **כמו שאמר הכתוב** - ממה שהפסוק אומר **על אדם וחוה** (**בראשית ג, ז**)**: 'ותפקחנה עיני שניהם'** - עיני שְׂכָלָם נפקחו והבינו את מה שקודם נעלם מהבנתם, **וכבר ידענו** - והרי יודעים אנו, **כי עיניהם היו פקוחות** גם **קודם לכן**, אלא מפני שהתחילו להבין את מה שהיה סתום ומעורפל בעיניהם, דימה אותם הפסוק לעיוורים שפקחו את עיניהם והתחילו לראות. **ואל תתעלם** או תתחמק **מעיין בהם** - מלעיין בדברים אלה **ומלחקור את כולם** - ולהבין את

עיונים

קכ. **ותפקחנה עיני שניהם.** פירש רש"י (עה"ת בראשית ג, ז): "לענין החכמה דיבר הכתוב, ולא לענין ראיה ממש". כלומר, פקיחת עינים זו, היינו שנפקחו עיני שְׂכָלָם והבינו את מה שנעלם מהבנתם קודם לכן. ולא דיבר הכתוב לענין ראיה ממש, שהרי עיניהם הרואות היו פקוחות מתחילת בריאתם.

ויש להבין, כיצד דווקא אחר החטא נפקחו עיני שכלם והבינו את מה שנעלם מהבנתם קודם לכן? וביאר ה'אור החיים' הק': רמזה לנו התורה, בזה שכתבה "ותפקחנה עיני" וגו', אף-על-פי שאין הכתוב דיבר לענין ראיה ממש, לרמז על מה שאמרו חז"ל (סוטה ג, א) "אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות", והיינו שבעת מעשה החטא, החוטא עיניו סמויות מחשך ולהט התאוה, וכן הנביא מכנה לרשעים "עורים" (ישעי' מב, טז). וזה שהודיע לנו הכתוב באמרו "ותפקחנה", פירוש, שאחר שנגמר מעשה החטא, ועברו את העבירה, והסתלק לו המסית המכונה "חושך", שמחשיך עינו של אדם, תיכף ומיד נפקחו עיניהם, והרגישו "כי עירומים הם" (בראשית ג, ז).

וכן יקרה לכל רשע, שבגמר מעשה הרע, ירגיש כי התעיב, ויכלם במעשיו, ויאירו עיני שכלו. בתחילה נראה הדבר "טוב למאכל", "תאוה היא לעינים", "נחמד להשכיל". ובגמר החטא אז "**ותפקחנה**", הדמיון מסתלק, ונשאר - "וידעו כי עירומים הם".

וְאָז תִּרְאֶה מֵאֲמִתּוּת הָעִנְיָנִים, וְתַכִּיר מִפְּלְאֵי הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה מַה שֶּׁאָרְכָה סִכְלוּתְךָ בּוֹ וְעִוָּרוֹנְךָ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: לִבּוֹת הַחֲכָמִים יֵשׁ לָהֶם עֵינָיִם, רוֹאוֹת מַה שֶּׁאֵינָם רוֹאִים הַפְּתָאִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה מ, כא): הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם.

וְהָאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים, שֶׁתְּחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ וְתִתְבָּעֶנָּה עַל כָּל עִנְיָן שֶׁנִּתְיַשֵּׁב אֶצְלָהּ מֵעִנְיְנֵי יְדִיעַת הָאֱלֹהִים וְתוֹרָתוֹ, וְדִבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים, וְחִידּוֹת הַחֲכָמִים, (קג)**וְעִנְיְנֵי הַתְּפִלּוֹת,** מהותם ועומקם, **ואז תראה מאמיתות הענינים** - את האמת על אודותם, **ותכיר מפלאי הבורא יתעלה** - תדע את סודות הבריאה ופלאיה, **מה שארכה סכלותך בו ועיורונך ממנו** - שבמשך זמן רב ארוך לא הכרת אותם והיית כמו סומא בעניינם, **כמו שאמר אחד מן החכמים: לבבות החכמים יש להם עינים, רואות מה שאינם רואים הפתאים** - בעיני ליבם רואים החכמים מה שהטיפשים אינם רואים בעיניהם, **כמו שאמר הכתוב** בדברי הנביא הפונה לגויים וגוער בהם על שהם מדמים את כוחו של ה' לפסלים, מעשה עץ, נחושת ואבן. אלו הם דברי הנביא כלשונם (**ישעיה מ, כא**): '**הלוא תדעו** - היה עליכם לדעת ולהבין זאת בשכלכם, או לפחות - **הלוא תשמעו** - היה עליכם לשמוע זאת מפי החכמים. **הלוא הגד מראש לכם**' - הלוא יכולתם לדעת זאת מן המסורת - אברהם העברי פרסם לכל העולם את ממשלתו של ה', ודבריו נמסרו ועברו במסורת מדור לדור. גם אתם הייתם אמורים לקבל ידיעה זו ולהכיר בה, לו הייתם רוצים. בוודאי אם תסתכלו על העולם ומלואו, תבינו את גדלות ה', וכנאמר בהמשך שם: 'שאו מרום עיניכם [אל צבאות השמים] וראו מי ברא אלה [את השמש את הירח ואת הכוכבים]'.

והאופן הארבעה ועשרים הוא, **שתחשוב עם נפשך** - תעשה חשבון הנפש עם עצמך **ותתבענה** - ותדרוש מנפשך ללמוד ולהתקדם **על פי כל ענין שנתיישב** ונתברר **אצלה מעניני ידיעת האלהים ותורתו, ודברי** רבותינו **הראשונים, וחידות החכמים** - ומסורת הדורות, **ועניני התפילות** והתשבחות,

עיונים

קג. ועניני התפילות אשר ידעת מעת נערותך וכו' וכל אשר תוסיף הכרת האדם יוסיף ברור בענינים.

עיונים

כתב רבי שמשון פנקוס זצ"ל (בספרו 'שערים בתפלה', פתיחה ב), וז"ל: מן היסודות להצלחה בעבודת התפילה הוא להשתדל בה בדרך גדלות ועליה, היינו להשתדל לעלות ולהתקדם בה בהדרגה שלב אחר שלב. בעמל התורה פשוט הוא שהמטרה היא לעלות מדרגה אחר מדרגה, וזה כל עיקר עבודתינו, שהרי מי שלמד כמה שנים, ולבסוף מוצא את עצמו באותה מדרגה בהבנה, בעמקות ובידיעת התורה כמו בראשית לימודו, לכישלון יחשב בעיני עצמו ובעיני חביריו. כן הדבר בתפילה, גם בה צריך לעלות ולהתקדם ולגדול מיום ליום, מזמן לזמן, ומשנה לשנה. וצריך להיות שאינה דומה תפילת בחור בשיעור א' שמתפלל כמו צעיר מתחיל, לתפילת בחור בשיעור ב', שהמתקדם יותר, יחד עם הבנתו הנוספת בסוגיות הגמרא, כן בסוגית התפילה תפיסתו ועבודתו צריכים שיהיו במעלה אחרת לגמרי, וכל שכן בחור בשיעור ג' שכבר אומר חבורה מזמן לזמן ומחדש חידושי תורה, צריך שתהא תפילתו עם הבנה אחרת וחשק אחר, ושתתחיל להתנוצץ בקרבו אש התשוקה להתקרב להקב"ה ביתר שאת, וכך משנה לשנה ילך ויגדל בתורה ותפילה.

כך היה צריך להיות. אבל בימינו - כמה עלוב המצב שבחור הנכנס לשיעור ראשון בישיבה ויוצא אחר כמה שנים של התגדלות בלימוד, תלמיד חכם מעולה, ולעומת זה בתפילה יוצא הוא כמו ביום שנכנס - ולוואי לא גרוע מזה. וכל כך למה, מפני שאין עושים עסק וענין מעבודת התפילה, ולא רואים צורך לעלות ולהתגדל בה, ודי לנו אם עבר זמן התפילה באמירת המילים גרידא. ובאמת איך אפשר לבנות בנינים ולעלות מדרגות אם לא נשים לב לזה ולא נרגיש את חשיבות הדבר.

והדבר רמוז בפסוק שנאמר בנבוכדנצר "וישרוף את בית ה' וכו' ואת כל בית גדול שרף באש" (מלכים ב כה, ט), ופרשו חז"ל (מגילה כז, א) "רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, חד אמר מקום שמגדלין בו תורה, וחד אמר מקום שמגדלין בו תפילה". הרי דכמו שבית המדרש הוא מקום להתגדל בו בתורה, כן בית התפילה הוא מקום להתגדל בו בתפילה. וכבר אמרו חז"ל על התפילה (ברכות ו, ב): דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן - זו תפילה, והנה ודאי שאי אפשר לו לאדם שיגיע לרומו של עולם מבלי שישתמש בסולם המוביל לשם, והעומד יום יום ליד הסולם ועושה הקפות סביבו, ומפעם לפעם אפילו מסתכל למעלה בגעגועים, אם לא יתגבר וירים עצמו לעלות שלב אחר שלב, יעברו שנים של הקפות וסיבובים עד שיזדקן - והוא למטה בארץ. עכ"ד.

וידוע מה שסופר על רבינו סעדיה גאון, שהיה עושה כל יום תשובה, על שאתמול עבד את הקב"ה בהכרה פחותה מהיום.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

אֲשֶׁר יָדַעְתָּ מֵעֵת נַעֲרוּתְךָ וּבְרֵאשִׁית גִּדּוּלְךָ וְהַתְחָלַת לִמּוּדְךָ, כִּי צוּרַת הָעִנְיָנִים הַדְּקִים אֵצֶל מִי שֶׁהַכָּרָתוֹ חֲלוּשָׁה אֵינָהּ כְּצוּרָתָם אֵצֶל מִי שֶׁהַכָּרָתוֹ חֲזָקָה, וְכָל אֲשֶׁר תּוֹסִיף הַכָּרַת הָאָדָם, יוֹסִיף בֵּרוּר בָּעִנְיָנִים.

עַל כֵּן אַל תָּנוּחַ דַּעְתְּךָ עַל מַה שֶּׁנִּצְטַיֵּר בְּלִבְּךָ בִּתְחִלַּת לִמּוּדְךָ מִן הָעִנְיָנִים הַמְסֻפָּקִים וְהַסְּבָרוֹת הָעֲמֻקּוֹת, אֲבָל רָאוּי לְךָ לְהַתְחִיל בְּעֵת חֹזֶק שִׂכְלְךָ וְהַכָּרָתְךָ לְעַיֵּן בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים וְסִפְרֵי נְבִיאָיו, כְּמִי שֶׁלֹּא לָמַד מֵהֶם אוֹת, וְתַרְגִּיל עַצְמְךָ לְפָרְשָׁם וּלְבָאֲרָם וּלְהִתְבּוֹנֵן בְּמִלּוֹתָם וּבִלְשׁוֹנָם, וּמַה שֶּׁסּוֹבְלוֹת מִן הָעִנְיָנִים, וּמַה שֶּׁיֵּשׁ מֵהֶם כִּפְשׁוּטוֹ, וּמַה שֶּׁאֵינוֹ כִּפְשׁוּטוֹ,

כך תגדל הבנתו באותם עניינים.

ועל כן אל תנוח דעתך - אל תסמוך על עצמך **על מה שנצטייר בלבך בתחילת לימודך מן הענינים המסופקים** - על האופן שבו נקלטו בלבך עניינים קשים ומסובכים **והסברות העמוקות** שנחקקו בלבך בהיותך ילד צעיר, **אבל** [אלא] **ראוי לך להתחיל בעת חוזק** [התחזקות] **שכלך והכרתך** - כאשר שכלך מתבגר, עליך להתחיל בלימוד ועיון מחודש - **לעיין בספר תורת האלהים ובספרי נביאיו, כמי שלא למד מהם אות** - כאדם שזו לו הפעם הראשונה שנפגש בספר התורה ובדברי הנביאים ללא כל ידיעה מוקדמת, **ותרגיל את עצמך לפרשם ולבארם ולהתבונן במלותם** [במילים] **ובלשונם** - ובסגנון שלהם, **ומה שסובלות מן הענינים** - ובתוכן הכלול בהם, **ומה שיש מהם כפשוטו** - ותעיין אלו דברים מהם אפשר לפרשם כפשוטם, **ומה שאינו כפשוטו** - ואיזה מהם אי אפשר לפרשם

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

כפשוטם, ומה שיש מהם **נראה, ומה שהוא מהם נסתר** - איזה מהם מובנים ואיזה מהם אינם מובנים, ומה **שההקשה נמצאת בו** - ולאלו כתובים יש דמיון והיקש, לשוני או לוגי, למקומות אחרים במקרא, ומה **שאין** ההקשה **נמצאת בו** - ולאיזה מהם אין דמיון במקרא.

וכן תעשה בנוגע לתפילות ובנוגע לתשבחות, מהסתכל - שתתבונן **במלותן** - בסגנונן **ומגמת ענייניהן** - ובמטרת התוכן הכלול בהן, **כדי שתהיה בעת שתדבר בהן לפני אלהיך** - כדי שכאשר תעמוד בהם לפני ה', תהיה **יודע** ומבין **את מה שמוציא לשונך מן המלות** - את פירוש המילים שהנך מבטא בלשונך, **ומה שמבקש לבך בענין** - ומהו התוכן של בקשת הלב. **ואל תנהג בכל זה** - בכל מה שנוגע לדברים אלו אל תנהג **כמנהג ימי הנערות** - כדרך שנהגת בימי נעוריך, **שתאמר מן המלות בלשונך מה שיזדמן לך** - כשהיית מוציא את המילים מפיך בלי להבין את פירושן, **ועל איזה דרך שיזדמן** - ובלי להקפיד על כללי הדקדוק, **ואינך יודע הענין** - ובלי לדעת את תוכנן. **וכבר קדם לנו** - וכבר ביארנו לעיל בפרק זה באופן התשיעי ובאופן השמונה עשר **בענין הזה מה שיש בו די** - די הצורך כיצד על האדם לנהוג בכל מה שנוגע לתפילתו.

וכן תעשה בנוגע לדברי החכמים והקבלה - והתורה שבעל פה,

וּמַה שֶּׁיֵּשׁ מֵהֶם נִרְאֶה, וּמַה שֶּׁהוּא מֵהֶם נִסְתָּר, וּמַה שֶּׁהַהַקָּשָׁה נִמְצֵאת בּוֹ, וּמַה שֶּׁאֵין הַהַקָּשָׁה נִמְצֵאת בּוֹ.

וְכֵן תַּעֲשֶׂה בַּתְּפִלּוֹת וּבַתִּשְׁבָּחוֹת מֵהִסְתַּכֵּל בְּמִלּוֹתָן וּמְגַמַּת עִנְיָנֵיהֶן, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה בְּעֵת שֶׁתְּדַבֵּר בָּהֶן לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ יוֹדֵעַ מַה שֶּׁמּוֹצִיא לְשׁוֹנְךָ מִן הַמִּלּוֹת וּמַה שֶּׁמְּבַקֵּשׁ לִבְּךָ בָּעִנְיָן. וְאַל תִּנְהַג בְּכָל זֶה כִּמְנְהַג יְמֵי הַנַּעֲרוּת, שֶׁתֹּאמַר מִן הַמִּלּוֹת בִּלְשׁוֹנְךָ מַה שֶּׁיִּזְדַּמֵּן לְךָ, וְעַל אֵיזֶה דֶּרֶךְ שֶׁיִּזְדַּמֵּן, וְאֵינְךָ יוֹדֵעַ הָעִנְיָן. וּכְבָר קָדַם לָנוּ בָּעִנְיָן הַזֶּה מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ דָּי.

(קר) **וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּדִבְרֵי הַחֲכָמִים וְהַקַּבָּלָה,**

עיונים

קר. **וכן תעשה בדברי החכמים והקבלה שתתבונן בהם.** מצינו בחז"ל כי כל תוספת חכמה - מעלה

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

את האדם למדרגות רמות וגבוהות יותר. על הפסוק "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק" וגו' (בראשית כב, ד). איתא במדרש: מה ראה, ראה ענן קשור בהר, ואיתא שם שיצחק גם ראה את הענן אבל שני נעריו לא ראו. "אמר (אברהם): הואיל וחמור אינו רואה ואתם אינכם רואים, שבו לכם פה עם החמור. ומנין שהעבדים דומים לבהמה מהכא (בראשית כב, ה): שבו לכם פה עם החמור" (ב"ר נ"ו ב').

ומי היו הנערים האלה? ישמעאל ואליעזר, שהיו מחניכי ביתו של אברהם אבינו ועמדו במדרגות גדולות מאד בהכרתם ובהשגותיהם. אולם מכיון שלא הגיעו **לשיא** הכרתם של אברהם ויצחק ולא השיגו במדרגת רוח הקודש מה שהשיגו הם, גבה הר ביניהם עד שנקבעה להם ולכל זרעם אחריהם דרגה של חמורים. למדנו מכאן אומר בעל 'אור הצפון' (ח"א עמ' קמ"ה) **כמה גדול ערכה של כל השגה בהכרה**, עד שההבדל בין השגה אחת לשניה במקרה אחד בלבד הוא כהבדל בין אדם לחמור.

במעשה ההליכה אל העקידה, התבלט ההבדל בין אברהם ויצחק לבין ישמעאל ואליעזר. בתחילה אמנם הלכו במשך שלשה ימים כולם יחדיו, אבל ביום השלישי ראה אברהם את המקום מרחוק, וגם יצחק ראה את המקום - כלומר הוא ראה והשיג מה שראה והשיג אברהם - ומשום כך נמצא ראוי לעקידה. חז"ל אומרים שלאחר שיצחק השיב לאביו שהוא רואה את עמוד הענן שבהר "הבין אברהם שנרצה הנער לעולה" (פרקי דר"א פ' ל"א). אבל ישמעאל ואליעזר לא ראו ולא השיגו את כל מה שאפשר היה להשיג. ומשום שעמדו ולא המשיכו להתרומם ולהתעלות עם אברהם ויצחק, לא היו ראויים ללכת יחד אִתם. ואמר להם אברהם "שבו לכם פה עם החמור". כלומר, בגלל זה בלבד נקבעה להם דרגה של חמור.

יסוד זה בא ללמדנו שגם אנו, אף לאחר שיצאנו ממצרים לחירות עולם, וקבלנו את התורה ואי אפשר לנו לרדת לדרגה של עבדים, בכל זאת **גם לגבינו יש הבדל בין השגה להשגה כאותו מרחק שבין אדם לחמור**. "אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא: אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים, לא כחמורו של רב חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר אלא כשאר החמורים" (שבת קיב, ב). הרי שרבי זירא ראה הבדל בדרגה של דורו לגבי הדרגה של הדור שלפניו, כהבדל בין חמור לבני אדם. ואם כי גם דורו של רבי זירא עמד בדרגה גדולה מאד בהשגת החכמה שלפי מושגינו אנו אין לנו בה כל תפיסה, בכל זאת מכיון שהשגותיו של הדור שלפניו, היו גדולים משל השגותיהם הם - שהם תפסו סברא אחת חשובה יותר (ראה שם) - ראו בזה מרחק עצום ביניהם. כי כאמור רב מאד ערכה של כל השגה והכרה עד שכל הבדל בין זו לזו מהווה מהות אחרת לגמרי, מהות הרחוקה מחברתה כרחוק האדם מן הבהמה.

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביישר לבב

שתתבונן בהם [בדבריהם], ואם תתקל בדבר שאינו מובן לך, **תדינם לכף זכות** - אל תתלה את הסיבה לחוסר הבהירות בהם, אלא בקוצר הבנתך, **ואל תנוח דעתך** - ואל תסמוך עצמך **על מה שנתברר אצלך** - על הבנתך הראשונית **בתחילת לימודך, אבל** - אלא **תבע עליו את נפשך** - תדרוש מעצמך להבין את דבריהם בעיון מחודש, **כמי שמתחיל בו** - כאילו הנך מתחיל ללמוד דברים אלו עכשיו. **ומה שיתברר אצלך** - והדברים שכבר ביררת לעצמך והבנת אותם היטב, **תזכרנו ותתיישב בו** - תחקוק בזיכרונך ותשננם לעצמך, **ומה שתסתפק בבירורו** - והדברים שעדיין אינם ברורים לך, **תחקור עליו מחכמי דורך** - תחקור את פירושם מחכמי הדור לפי מידת הבנתך הנוכחית והבוגרת,

שֶׁתִּתְבּוֹנֵן בָּהֶם וּתְדַיְנֵם לִזְכוּת, וְאַל תָּנוּחַ דַּעְתְּךָ עַל מַה שֶּׁנִּתְבָּרֵר אֶצְלְךָ בִּתְחִלַּת לִמּוּדְךָ, אֲבָל תִּבַע עָלָיו אֶת נַפְשְׁךָ כְּמִי שֶׁמַּתְחִיל בּוֹ. וּמַה שֶּׁיִּתְבָּרֵר אֶצְלְךָ, תִּזְכְּרֶנּוּ וְתִתְיַשֵּׁב בּוֹ, וּמַה שֶּׁתִּסְתַּפֵּק בְּבֵרוּרוֹ, תַּחְקֹר עָלָיו מֵחַכְמֵי דוֹרְךָ

עיונים

ואין תימה בדבר, שכן מרחקי חכמת ה' הם עצומים ללא גבול וללא שיעור. כמה חכמה מכיל גלגל אחד שבבריאה וכמה יש להתעניין ולהתעמק בו כדי להשיג אותו? והרי ישנם בעולם גלגלים רבים ובכולם משתקפת חכמה ללא סוף. נמצא, איפוא, שמימדי החכמה הם ללא שיעור. ואם בחכמת העולם כך, על אחת כמה וכמה בחכמת התורה, שבאות אחת ממנה נברא כל העולם, אין שיעור למימדי מושגיה ויש מרחקים עצומים בין דור אחד למשנהו או בין איש לרעהו אף כדי מרחק שבין אדם לבהמה. ואף אם גם הדור הפחות או האדם הפחות נמצא בדרגה גדולה מאד.

ומכאן יש לראות גם את הצד השני, שאם אחד משיג דבר אחד יותר מחברו בהכרתו ובהשגתו, הריהו עולה עליו במימדים אחרים ומהווה מהות אחרת. וגם זה יש ללמוד מדברי חז"ל באותו ענין. איתא שם בגמרא שחזקיה שאל איבעיא בהלכה ורבי יוחנן תלמידו פתרה לו מתוך סברא ידועה, וקרא עליו חזקיה בגלל סברתו זו: "לית דין בר אינש", כלומר, שאינו בן אדם אלא מלאך (ראה רש"י שם). הרי שבגלל סברתו זו בלבד שתפש מה שלא תפשו אחרים, התעלה לדרגה אחרת והובלט הבדל ביניהם כהבדל בין מלאך לבן אדם.

הרי לנו כמה חשובה כל השגה והכרה בחכמת התורה, המעלה את האדם למהות אחרת ולעולמות אחרים.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

שֶׁלֹּא בְדֶרֶךְ הַחֲקִירָה הָרִאשׁוֹנָה, אָז יֵרָאֶה לְךָ מְסוּדוֹת הַתּוֹרָה וְסוֹדוֹת הַנְּבִיאִים וְהַחֲכָמִים מַה שֶּׁאִי אֶפְשָׁר לְהַשִּׂיגוֹ מִצַּד לִמּוּד הַמְלַמְּדִים אוֹתָךְ בִּתְחִלַּת עֲנְיָנֶיךָ.

(קה)וְאַל תַּשִׁיאֶךָ הַנַּאֲוָה, שֶׁתַּחְשֹׁב שֶׁהַכָּרָתְךָ לֹא הוֹסִיפָה עָלָיו מִנְּעוּרֶיךָ,

הלימוד שלימדו אותך **בתחילת עניניך** - בתחילת התפתחותך.

ואל תשיאך הנאוה - ואל תפתה אותך גאוותך, **שתחשוב** בטעות **שהכרתך לא הוסיפה על מה שהיתה עליו מנעוריך** - שלא התווספה לך הבנה כיום על מה ההבנה שנקלטה בשנים קודמות,

עיונים

קה. ואל תשיאך הנאוה, שתחשוב שהכרתך לא הוסיפה על מה שהייתה עליו מנעוריך. במסכת יבמות (סב, ב): "רבי עקיבא אומר, [אפילו אם] למד [אדם] תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו וכו', שנאמר (קהלת יא, ו) 'בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים'". האחרונים תמהו, מה בא רבי עקיבא להשמיענו בזה שלמרות שלמד תורה בילדותו ילמד תורה גם בזקנותו, וכי משום שלמד תורה בילדותו נפטר הוא מתלמוד תורה בזקנותו?

ה'עץ יוסף' פירש: הדבר מובן מאליו שאדם חייב ללמוד תורה אפילו בזקנותו, שהרי מצות לימוד התורה נוהגת בכל זמן. אך כוונת רבי עקיבא היא כך: אם עיין אדם היטב בנושא מסויים בצעירותו, ושוב בא מעשה זה לפניו בזקנותו אין לו למהר לחתוך הדין על פי עיונו הקודם. אלא יחזור ויעיין בנידון היטב. רבי עקיבא מפרש אפוא את הפסוק כך: כי אינך יודע איזה [עיון בהלכה] יכשר [יהא מכוון ביותר] - הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים. יתכן שעיונו בצעירותו היה מוטעה, ויתכן שעיונו הקודם היה יותר מכוון והוא יעדיף אותו על דרכו הנוכחית, וכן יתכן ששניהם יהיו טובים: עיונו בצעירותו היה נאה ובזקנותו יוסיף בו חידוש מה.

וב'קרן אורה' תירץ על פי הגמרא בקידושין (ל, ב) 'בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין', והיה סברא לומר שבילדותו שכוח היצר הרע גובר אין תחבולה אחרת כי אם להתמיד בעיון התורה

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

ושמה שעבר - וכי בירור הדברים שנחקק **בדעתך בעת הנעורים** - בצעירותך אינו יכול **ולא ייתכן להשתנות אצלך** בימי בגרותך, **ולהיות נכרי אצל דעתך** - ואינו יכול להיות מוזר בעיניך עכשיו, **כי זה** - כי מחשבה זו היא אחד **מפיתוי היצר לך, שירשל אותך** - ובה הוא רוצה לרפות את ידיך **מלעיין ומלחקור על אמיתת העניינים** ועל האמת הצרופה שבתורה. **וירמה בעיניך** - ולכן הוא מטעה אותך לחשוב שכבר מאז ומתמיד **אתה חכם גמור** ושלם בשכלך, **ולא תחסר מאומה ממה שאתה צריך לו** - ומשכבר הימים כבר לא חסרה לך אף ידיעה הנצרכת לך, **כמו שאמר** שלמה המלך **החכם (משלי כו, טז): 'חכם עצל בעיניו** - העצל חכם בעיניו יותר **משבעה משיבי טעם'** - משבעת החכמים רואי פני המלך היודעים לפתור כל שאלה המגיעה לפתחם (מצודת דוד), ועוד **אמר (משלי כו, יב): 'ראית**

שלא בדרך החקירה **הראשונה** - ולא כפי שהיית נוהג לחקור בקטנותך, **ואז** ייראה ויתברר לך **מסודות התורה וסודות הנביאים והחכמים** - ויתגלו לך סודות מרזי התורה ומדברי הנביאים והחכמים **מה שאי אפשר להשיגו מצד לימוד המלמדים אותך** - שלא היה באפשרותך להשיג על ידי

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

וְשֶׁמַּה שֶּׁעָבַר בְּדַעְתְּךָ בְּעֵת הַנְּעוּרִים לֹא יִתָּכֵן לְהִשְׁתַּנּוֹת אָצְלְךָ וְלִהְיוֹת נָכְרִי אֵצֶל דַּעְתֶּךָ, כִּי זֶה מִפִּתּוּי הַיֵּצֶר לְךָ, שֶׁיְּרַשֶּׁל אוֹתְךָ מֵעַיֵּן וּמֵחַקֹּר עַל אֲמִתַּת הָעִנְיָנִים, וִירַמֶּה בְּעֵינֶיךָ שֶׁאַתָּה חָכָם גָּמוּר, וְלֹא תֶחְסַר מְאוּמָה מִמַּה שֶּׁאַתָּה צָרִיךְ לוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כו, טז): חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם, וְאָמַר (מִשְׁלֵי כו, יב): רָאִיתָ

עיונים

להתיש כוח היצר, אבל בזקנותו שכחש כוח היצר נאמר שאין צריך להרבות כל כך בעיון התורה ויכול ללמוד דברים קלים, לזה אמר 'ולערב' וגו' שגם בזקנותו צריך לעמול בתורה וכמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"ה) אל תאמין בעצמך וכו'.

ובעיקר הדבר שאדם מחוייב תמיד בלימוד התורה ולהוסיף חכמה על חכמתו, ולא להסתפק במה שלמד והבין כבר בצעירותו, אלא עליו להבינם גם בימי בגרותו כפי הבנתו עתה היכולה להשתנות ולהשתפר, מן הראוי להביא דברי רבינו יונה הנוקבים בפירושו למסכת אבות שפירש את דברי התנא שאמר: "ודלא מוסיף יסיף" (א, יג), וז"ל: "מי שהוא חכם ואינו רוצה להוסיף חכמה להוסיף חכמה על חכמתו ויאמר בלבו כבר למדתי כל התורה כולה וראיתי דרכיה ונתיבותיה, מה לי ולצרה הזאת לטרוח בהבל ימי, ומה אתבונן ולא הבינותי, יהי רצון שזה האיש ימות ויאסף אל עמו ולא יחיה עוד, אחר שקם מללמוד". עכ"ל. מבואר בדבריו, אשר גם אדם שלמד כל התורה כולה ויודע כל התורה בכל זאת מחוייב הוא לטרוח בתורה ואם אינו עושה כן אינו ראוי להיות בחיים, כי האדם נברא לתכלית עמל התורה.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ, וְאָמַר (קֹהֶלֶת ב, יד)**: הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ, רוֹצֶה לוֹמַר: שֶׁהוּא מִסְתַּכֵּל בְּתַחְלַת עִנְיָנָיו, וּמַה שֶּׁעָבַר עָלָיו מֵעִנְיָנֵי תּוֹרָתוֹ וְעוֹלָמוֹ, וּפוֹקֵד אוֹתָם, וּמֵבִין הַטּוֹב וְהָרַע מִנַּפְשׁוֹ בְּמַה שֶּׁעָבַר לוֹ, וְיוֹסִיף לְהַחֲזִיק בַּטּוֹב וְיָשׁוּב מִן הָרָע.**

וְהַכְּסִיל מִתְעַלֵּם מִכָּל זֶה, כְּמִי שֶׁהוֹלֵךְ בַּאֶפְלַת הַלַּיְלָה בְּדֶרֶךְ אֲרֻכָּה, לֹא יַבִּיט אֶל מַה שֶּׁעָבַר, וְאִם יַחֲזִיר פָּנָיו לֹא יִתְבָּאֵר אֵלָיו, אַךְ כָּל דַּעְתּוֹ עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ לְפָנָיו, וְעַל זֶה אָמַר (קֹהֶלֶת ב, יד)**: וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת ב, יג)**:**

איש חכם בעיניו - אם הנך רואה אדם החושב שהוא פיקח יותר משאר האנשים, תקוה לכסיל ממנו' - דע, שעדיף ממנו מי שמחזיק עצמו לכסיל, ויש לצפות למצוא בכסיל זה חכמה יותר מהאדם הרואה את עצמו חכם. כשאדם מחזיק עצמו לחכם, לא יחזר ללמוד ולהוסיף חכמה, ודווקא מי שמחזיק עצמו לכסיל, יש לו תקווה להחכים, כיון שתמיד הוא מחזר אחר החכמים להוסיף ידיעות וחכמה (מצודת דוד), ועוד **אמר** (קהלת ב, יד)**:** 'החכם **עיניו בראשו**' - ומה פירוש הדבר?

והלא כל אדם, עיניו בראשו? אלא **רוצה לומר: שהוא** [-החכם] **מסתכל** במבט לאחור **בתחילת עניניו** - אל ראשית עברו, **ומה שעבר עליו מעניני תורתו ועולמו** - ומתבונן אילו מאורעות עברו עליו, והיאך נהג בהם בקיום התורה ובענייני העולם הזה, **ופוקד** - ומבקר **אותם, ומבין** ומכיר **הטוב** שבו ואת **הרע מנפשו במה שעבר לו, ואז יוסיף** - ומתוך כך הוא ממשיך **להחזיק בטוב** - בעשיית הטוב **וישוב מן** - ויימנע מכאן ולהבא מעשיית **הרע.**

והכסיל - לעומתו הכסיל **מתעלם מכל זה, כמי שהולך באפלת הלילה** - כמו אדם ההולך בחשכת הלילה **בדרך ארוכה, לא יביט אל מה שעבר** - בלי להפנות ראשו ולראות מה שעבר עליו, **ואף אם יחזיר פניו** - ויפנה ראשו לאחור, **לא יתבאר אליו** - ומתוך החשיכה לא יראה מאומה ולא ילמד מן העבר, **אך כל דעתו על מה** - אלא הוא מרכז את כל מבטו רק למה **שיש לפניו, ועל זה** - על הכסיל שאינו מתבונן בעברו - **אמר** שלמה המלך (קהלת ב, יד)**:** החכם רואה את "ראשו", את מה שהיה בראש הדברים, בעבר ובתחילה, ועל כן גם הולך לבטח בעתיד, 'והכסיל **בחושך הולך**' - והשוטה תועה בדרכו ונכשל, ועוד **אמר** (קהלת ב, יג)**:**

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

'וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות - ונוכחתי לדעת שמעלת החכמה עדיפה על הבערות **כיתרון האור מן החשך**' - כמעלת האור על פני החושך.

(קו)וָרָאִיתִי אֲנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן הַסִּכְלוּת כְּיִתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ.

עיונים

קו. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך. בספר 'שלמי תודה' (סוכות, עמוד תשצ"ג) כתב בשם רבי ישראל פרידמן זצ"ל מנובהרדוק לבאר כוונת הענין, שכמו שהאור והחושך הם שני דברים הפכיים זה מזה, ולא שייך לומר שהאור יש לו יותר מעלה מן החושך, אלא הם הפכיים לגמרי, כך ההולך בדרך החכמה, לא שייך לומר עליו שיש לו יותר מעלה מזה שהולך בדרך הסכלות, אלא הוו שני דברים הפכיים זה מזה, ולא קרב זה לזה כלל.

בספר 'הלולא דפסחא' (על הגש"פ, עמוד צד) ביאר כוונת כתוב זה באופן נוסף: ש'יתרון החכמה' נודע הוא 'מן הסכלות', וזולת הסכלות לא היה נודע מעלת החכמה, 'כיתרון האור מן החושך', שזולת החושך גם כן לא היה נודע טובת האור [ולפי זה יהיה המ"מ מ"ם המקור, לא מ"ם היתרון]. [ובאמת כן מבואר בזוהר הק' (ח"ג מז ב) שכתב על פסוק זה "וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך" (קהלת ב, יג), וז"ל: "כיתרון האור מן החושך", תועלתא דנהורא לא אתייא (נ"א: אתחזי) אלא מן חשוכא (פירוש: תועלת האור אינה באה (אינה נראית) אלא מן החושך), תקונא דחוורא (תיקונו ויופיו של הלבן) מאי היא, אוכמא (השחור), [שהרי] אלמלא אוכמא, לא אשתמודע חוורא (לא היה ניכר יפיו של לבן), ובגין אוכמא אסתליק חוורא ואתיקר (ובגלל השחור מתעלה הלבן ומתכבד). אמר רבי יצחק, משל למתוק במר, דלא ידע איניש, [חשיבות] טעמא דמתיקא (טעם המתוק) עד דטעים מרירא (עד שיטעום את המר), [אם כן] מאן עביד להאי מתיקא (מי עושה שדבר זה יחשב המתוק), הוי אומר האי מרירא (המר), והיינו דכתיב: (שם ז, יד) "גם את זה לעומת זה עשה האלהים", וכתיב (שם ז, יח) "טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך". וזהו אין יתרון לאור אלא מן החושך].

וכן פירשו את הכתוב: "טוב לחסות בה' מבטוח באדם, טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים" (תהלים קיח, ח-ט), שלכאורה ייפלא, האיך שייך לומר שזה טוב מזה, הרי הם אינם בסוג אחד. אך הכוונה הוא טוב לחסות בה' - מבטוח באדם ובנדיבים, ירצה אחרי אשר תראה בטחון האדם והנדיבים שאין בהם ממש, אז יוודע לך גודל טובת הבטחון בה'.

ועל דרך זה יש לפרש גם כן במה שנאמר: "ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְהַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים, שֶׁיְּחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ עַל מַה שֶּׁשָּׁקַע בָּהּ מֵאַהֲבַת הָעוֹלָם הַזֶּה, וְהַגְּבָרַת תַּאֲוֹתֶיהָ עַל אַהֲבַת הָעוֹלָם הַבָּא, וְיִשְׁתַּדֵּל לְהוֹצִיא אַהֲבַת הָעוֹלָם הַזֶּה מִלִּבּוֹ, וּלְהַגְבִּיר אַהֲבַת הָעוֹלָם הַבָּא עָלֶיהָ, בְּהִסְתַּכְּלוֹ בְּאַחֲרִית שְׁנֵי הָעוֹלָמִים, וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה סוֹף עִנְיָנוֹ

והאופן החמשה ועשרים הוא, **שיחשוב עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו **על מה ששקע בה מאהבת העולם הזה** - ועל כך שחדרה ללבו הרדיפה אחר קנייני העולם הזה והנאותיו, **והגברת תאוותיה** - ועל שתאוותיו גברו **על פני אהבתו להעולם הבא, ובעקבות** חשבון זה שיעשה האדם עם נפשו **ישתדל** מכאן ואילך **להוציא** את **אהבת העולם הזה מלבו, ולהגביר** את **אהבת העולם הבא עליה** - על פני אהבת העולם הזה. הדרך שתעזור לו בכך - **בהסתכלו באחרית בשני העולמים** - בהתבוננו בתכלית שני העולמות, **ומה שיהיה סוף ענינו** - ומה יהיה מצבו הסופי **בשני המעונים** - בשני מקומות מגוריו, היינו בשני העולמות, ומתוך כך **ישתדל להרחיק** את **אהבת העולם הזה מלבו, ולקיים בו** - ויקבע בליבו את **אהבת העולם הבא תמיד.**

כי שתי האהבות הללו סותרות זו את זו, וכמו שכתב **אמר אחד מן החכמים: כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש** - כשם שהמים והאש אינם יכולים להימצא יחד בכלי אחד, **כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה**

עיונים

חיים עדנה" (קהלת ד, ב) והוא על פי מה דכתיב "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" (דניאל יב, ג), ירצה כי כמו הכוכבים שהמה נמצאים אף ביום אך שלא נודע זיו זהרם עד אחר שקיעת החמה, כמו כן יש מן הצדיקים אשר בחיים חיותם, לא נודע צדקתם, עד לאחר השקיעה, היינו לאחר גוויעתם, אז מכירים את מעלתם, כי לא נשאר דוגמתם, וזהו 'ושבח אני את המתים שכבר מתו - מן החיים אשר המה חיים עדנה', שאין בנמצא דוגמתם [ועל דרך זה ביארו המפרשים מאמר חז"ל (חולין ז, ב) "גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם", שיש ורק לאחר הסתלקותם והעדרם של הצדיקים, מכיר ומבין הדור את גדלותם, ואת נוראות חסרונם].

וכמוהו כתיב: "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב, ג), ירצה דענוותו שהיה עניו מאוד באה אליו 'מכל האדם אשר על פני האדמה', על דרך מאמר החכם שלא ראה שום אדם שלא מצא בו מעלה יתירה עליו, דאם יגדל בשנים רבו זכויותיו ואם רך עוונותיו מועטים.

וכעין זה פירש הרב אלשיך הקדוש למה שאמר יתרו בגאולת מצרים "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" (שמות יח, יא), שלכאורה משמע כי גדול במעלה והוא כפירה, אך כי הכוונה הוא 'עתה ידעתי כי גדול השם', ובמה ידעתי 'מכל האלהים', כי לא הניח עבודה זרה שלא עבדה וראה שאין בהם ממש, מזה ידעתי כי גדול ה'.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

בִּשְׁנֵי הַמְּעוֹנִים, וְיִשְׁתַּדֵּל לְהַרְחִיק אַהֲבַת הָעוֹלָם הַזֶּה מִלִּבּוֹ, וּלְקַיְּמוֹ בּוֹ אַהֲבַת הָעוֹלָם הַבָּא תָּמִיד.

וְכָבָר אָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: כַּאֲשֶׁר לֹא יִתְחַבְּרוּ בִּכְלִי אֶחָד הַמַּיִם וְהָאֵשׁ, (קז)כֵּן לֹא תִתְחַבֵּר בְּלֵב הַמַּאֲמִין אַהֲבַת הָעוֹלָם הַזֶּה

עיונים

קז. **כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא.** רבי הלל ויטקינד זצ"ל היה מדקדק בלשונו של ה'חובת הלבבות', שאינו אומר שלא יתחברו עולם הזה עם עולם הבא, אלא הוא אומר שלא יתחברו **אהבת** העולם הזה עם אהבת העולם הבא, כלומר שרק **התאווה לעולם הזה** היא איננה יכולה להתחבר לחיי העולם הבא, אבל העולם הזה כשלעצמו, אדרבה, הוא משמש כפרוזדור לחיי העולם הבא, למי שיודע איך להתנהג ולהשתמש בצורה הנכונה עם העולם הזה. אם לוקחים את העולם הזה במטרה של קיום רצון ה', לחיות כפי רצון ה' יתברך, ולהשיג בכך את חיי העולם הבא, אזי לא רק שזה לא דבר שלילי, אלא אדרבה הרי זה דבר חיובי. ורק כשנוטל מתענוגות העולם הזה בשביל הנאותיו האישיות, מחשבותיו ומעייניו נתונות לעצמו, התנהגות זו היא הסתירה הגדולה ביותר לעולם הבא, וכשם שלא יתכן אש ומים ביחד, כך לא יתכן שמי שנהנה מהעולם הזה שיתעלה ברוחניות. ('דעת שרגא', תולדות).

וכפי שמצינו, שבני ישראל בדורו של אחשורוש נגזר עליהם גזירת כליה, מפני **שנהנו** מסעודתו של אותו רשע (מגילה יב, א). וזאת למרות שהסעודה עצמה הייתה כשרה בתכלית ההידור, כפי שנדרש מהפסוק "לעשות כרצון איש ואיש" (אסתר א, ח) כרצון מרדכי והמן (מגילה שם). אף על פי כן נגזר עליהם גזירת כליה, בגלל **ההנאה שנהנו מהסעודה הזו**, כי ההנאה והרצון ליטול מהנאות העולם, מדרדר את האדם עד לשפל המדריגה (שם, מקץ).

וְאַהֲבַת הָעוֹלָם הַבָּא. — וְאָמְרוּ: (קח)הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא כִּשְׁתֵּי צָרוֹת, כַּאֲשֶׁר תְּרַצֶּה הָאַחַת מֵהֶן, תַּקְצִיף הַשֵּׁנִית.

ואהבת העולם הבא - כך אין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא יכולות להימצא יחד ובכפיפה אחת בלב האדם. **ועוד אמרו: העולם הזה והעולם הבא** הריהם **כשתי צרות.** כשיש לאדם שתי נשים, אי אפשר לספק את רצון שתיהן: **כאשר תרצה האחת מהן** - אם יבקש האדם להשביע את רצונה של אחת מהן, **תקציף השנית** - השנייה תהיה רוגזת על כך, וכן להיפך.

עיונים

קח. העולם הזה והעולם הבא כשתי צרות, כאשר תרצה האחת מהן, תקציף השנית. בה במדה שדואג האדם לעניני העולם הזה תמעט דאגתו לנפשו ולנצחיותו, ולהיפך. וכדברי רבינו יונה (שע"ת א, יד): "אנחתי מפחדך הרחיקה ממני האנחות, דאגתי מקוצר ידי בעבודתך הרחיקה ממני הדאגות".

ואמרו חז"ל (נדה ע, א): "מה יעשה האדם ויחכם, ימעט בסחורה וירבה בישיבה", הדגש אינו רק על 'ירבה בישיבה', אלא גם על 'ימעט בסחורה', כי אם שואף הוא לעוד ועוד גשמיות, אזי יהיה נחון במידת ההסתפקות ברוחניות. וכן פרשו רבותינו (רמב"ם ועוד) דברי המשנה: "ולא כל המרבה בסחורה מחכים" (אבות ב, ה). והעיר ה'תוספות יום טוב' שהיו שהרבו בסחורה והחכימו, כרבי אלעזר בן חרסום (יומא לה, ב) ואילפא (תענית כא, ב). הכיצד? ולהאמור, מעייניהם לא היו אלא בתורה. וכמו שפרשו (עירובין נה, א) "לא מעבר לים הִוא' (דברים ל, יג), שלא תמצא לא בסוחרים ולא בתגרים.

במסכת תענית (ז, א) מביאה הגמרא שאלה ששאלה בתו של הקיסר את רבי יהושע בן חנניה: כיצד חכמת התורה המפוארת שוכנת בך, שאינך נאה? ענה לה ריב"ח: התורה מתקיימת בי, שאני מכוער, יותר מאשר אילו הייתי אדם נאה [עיי"ש]. ומקשה הגמרא על כך: והלא יש אנשים נאים שלומדים ויודעים, ומדוע אמר ריב"ח שאין התורה מתקיימת אלא במי שאינו נאה? מתרצת הגמרא [על פי ביאור תוספות ומפרשיו]: אם היו אותם חכמים שונאים את היופי של עצמם היו חכמים יותר. כלומר, אין דרגת חכמתו של אדם תלויה במידת נויו, אלא במידת **התייחסותו** לנוי, כי עיקר הדבר הוא שלא ייחס חשיבות למראהו, אלא ישנאהו, וכשכך יהיה, אז נויו לא יהיה מהווה הפרעה לעלייתו הרוחנית. [וז"ל שיטה לבעל הצרורות: "יותר היו לומדים, שאין להם להסתכל ביופי שלהם ולומדים, כי ההרהור אינו מניחו ללמוד כשהוא יפה"].

עיונים

בנוסח תפילת ברכת החודש אנו מבקשים: "ותתן לנו וכו' חיים של עושר וכבוד, חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים", אחרי שהתפלל האדם לחיים של עושר וכבוד, מוסיף הוא תפילה שיזכה לחיים שיש בהם אהבת תורה ויראת שמים, והטעם הוא שהגם שכל כוונתו הוא להשתמש בעושר וכבוד לשם שמים, מכל מקום יש סכנה שיקבע בלבו אהבת עולם הזה, ואז אי אפשר שיהיה לו אהבת עולם הבא כמו שאמר החובות הלבבות [כאן] שכמו שאי אפשר שיהיה בכלי אחד אש ומים כן אי אפשר שיהיה בלב האדם אהבת עולם הזה ואהבת עולם הבא, על כן מיד מתפללים לחיים של אהבת תורה ויראת שמים ('פניני תפילה').

וז"ל הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשניות): "אבל עם ציור המושכלות, יתחייב להרחיק רוב התענוגים הגופיים. כי תחילת השכל ייצייר, שחורבן הנפש - בתיקון הגוף, ו**תיקון הנפש - בחורבן הגוף.** שהאדם כשיהיה רודף תאוות, ומגביר המורגשות על המושכלות, ומעביר שכלו לתאוותיו, אז לא יתוודע הכח האלקי, רצוני לומר השכל וכו', שהאדם כשיהיה חכם ונבון מבקש תאוות, אינו חכם על האמת, שתחילת החכמה מחייבת, שלא יקח אדם ממעדנים הגופניים". עכ"ד. והדברים נשנים כבר בזוהר הק' פרשת תולדות (ק"מ:), דבעוד דנשמתא עם גופא לא יוכלא לשלטאה, דכד אתרע גופא, נשמתא שלטא, שני רודנים מנוגדים הם.

כתב ה'כלי יקר' (בראשית לב, כה): "...שאני נותן טעם בדבר למה נגע הס"מ דווקא בכף ירכו של יעקב, אלא שרמז לו, שעל ידי שנעשה אוהב כסף, אז בלי ספק יהיה עִוֵּר מעיני שכלו, ואם יפה כחו של יעקב שלא בא לידי כפירה מכל וכל, מכל מקום יהיה הדבר נוגע בכף ירכו, כי על ידי זה לא יוכל לראות בסתרי התורה והחכמה. "ותקע כף ירך יעקב" (שם לב, כו) - **להורות לו כי שני קנינים אלו התורה והממון הם כצרות זו לזו**, "ותקע" היינו שנדחה האחד מפני חבירו, כמו שנאמר (תהלים קיט, כא) 'טוב לי כי עֻנֵּיתָ למען אלמד חוקיך'".

ומצינו כי רדיפה אחרי תענוגים גשמיים מונעים קנינים רוחניים. התוספות במסכת כתובות (קד, א ד"ה לא) הביאו דברי המדרש: "עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו", והביא המדרש את מה שאמר רבי בשעת פטירתו: לא נהניתי בעולם הזה אפילו באצבע קטנה.

בספר 'אבן שלמה' (פ"ט ב) כתב בשם הגר"א זצ"ל: "לא יתכן עבודת ה' אלא לאחר שהמית התאוות והגאות דעלמא וזה נקרא שונא בצע (דברים א, יג). ואי אפשר להשיג מתיקות התורה אלא על ידי סיגופים והרחקות התאוות". עכ"ל. ובביאור הגר"א על משלי (ז, כז) ביאר בדרך זו מה שכתוב "תעינו תעתענו סרנו" וכו' כי מתחילה היינו סבורים שנוכל ללמוד וגם למלאות התאווה. אחר-כך תעתענו - וממילא איננו יכולים ללמוד וכו'. ואחר-כך סרנו ממצותיך - שאין אנו רודפים

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְכֵן, אָחִי, נַפְשְׁךָ וְגוּפְךָ צְרִיכִים הַנְהָגָה וּמַחֲשָׁבָה. וְחִזּוּק הַנֶּפֶשׁ וְתִקּוּנָהּ יִהְיֶה בְּהַרְגִּילָהּ בַּמּוּסָרִים וּבַחָכְמוֹת, וּלְהַנְהִיגָהּ בְּדִבְרֵי חָכְמָה, וּלְלַמְּדָהּ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וְלִמְנֹעַ אוֹתָהּ מִתַּאֲוֹתֶיהָ הַבַּהֲמִיּוֹת. אֲבָל חִזּוּק גּוּפְךָ וְתִקּוּנוֹ, שֶׁתִּפְקְדֶנּוּ בְּמִינֵי הַמַּאֲכָלִים הַטּוֹבִים הָעֲרֵבִים, וְהַמַּשְׁקִים הָרְאוּיִם לְמִזְגּוֹ, וְהָרְחִיצָה בַּמַּיִם הַשָּׁווִים, וּלְהַרְגִּישׁ עָלָיו תָּדִיר בְּתוֹעֲלוֹתָיו וּצְרָכָיו. — וְאִם תִּהְיֶה מַחְשַׁבְתְּךָ עַל תִּקּוּן גּוּפְךָ,

הבהמיות. אבל - ואילו - **חיזוק גופך ותיקונו** - חיזוק ותועלת הגוף הוא, **שתפקדנו** - שתספק לו **במיני המאכלים הטובים הערבים, והמשקים הראויים למזגו** - כל מיני מאכלים ומשקאות ערבים ומתוקים, המתאימים לטבעו, **והרחיצה במים השווים** - והפינוק ברחיצה במים פושרים, **ולהרגיש עליו תדיר בתועלותיו** - ושתדאג באופן מתמיד לתועלותיו **וצרכיו.** — ומכיוון ששניהם זקוקים לטיפול ומחשבה, **אם תהיה מחשבתך** - ואם תרכז את התעניינותך רק **על תיקון** ועל תועלת **גופך,**

עיונים

אחריהם. ולבסוף ולא שווה לנו - אפילו אם יזדמן בלא טירחה.

כתב ה'אור החיים' (ויקרא כה, לז): "...כאן פירש מה הוא הנשך והתרבית אשר מחשיכים אורו, "את כספך" - הם הדברים שהאדם כוסף בעולם הזה לדברים הנדמים, "לא תתן לו בנשך" - כי כשאדם משלים תאות נפשו הבהמית, ומטעים רוחו מכסופיו, הוא נשוך בזה ומטיל ארס. ואמר "ובמרבית לא תתן אכלך" - פירוש, אפילו אכלך שהוא דבר שהורשית לאכול, לא תרבה בו, **כי כשאדם הולך אחר גרונו ויטה גבול התאוה שבו למותרות, בזה יחשיך אור הנפש, כי כשזה קם זה נופל,** כשמתרבה תאבון המורגש מתמעט תאבון הרוחני, והוא מאמר הכתוב (משלי יג, כה) "צדיק אוכל לשובע נפשו", לא להנאת ההרגש". ובפרשת אמור (ויקרא כב, יב) כתב: "ויש לך לדעת כי הגשמיות יתנגד לחיבור הרוחני יותר מהתנגדות אש ומים".

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְתָשִׂים כָּל הַשְׁגָּחָתְךָ עָלָיו, תִּתְעַלֵּם מִתַּקָּנַת נַפְשֶׁךָ. וְכֵן אִם תַּטֶּה מַחֲשַׁבְתְּךָ לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשְׁךָ בְּהַשְׁגָּחָתְךָ עָלֶיהָ, תִּתְעַלֵּם מֵהַרְבֵּה מֵעִנְיְנֵי גּוּפְךָ.

וּמִן הַזְּרִיזוּת, שֶׁתַּגְבִּיר אֶת נַפְשְׁךָ הַכָּנֵעָה לְךָ עַל גּוּפְךָ הַכָּלֶה, וְשֶׁתִּפְקְדֶנָּה וְתַרְגִּישׁ עָלֶיהָ. וְאַל תְּקַצֵּר בְּעִנְיָנִים הַצְּרִיכִים מְאֹד לְגוּפְךָ וְתַכְבִּיד עָלָיו וְתַחֲלִישֵׁהוּ, וְתִהְיֶה זֹאת סִבָּה לַחֲלִישׁוּת שְׁנֵיהֶם, (קט)**אֲבָל תֵּן לְגוּפְךָ הַמָּזוֹן אֲשֶׁר יַעֲמִידֵנוּ עַל עִנְיָנוֹ, וְתֵן לְנַפְשְׁךָ מִן הַחָכְמוֹת וְהַמּוּסָרִים יוֹתֵר מִיכָלְתָהּ.**

ותשים כל השגחתך עליו - ותקדיש את כל השגחתך רק עליו, **או**-אז בהכרח **תתעלם מתקנת נפשך** - הרי תזניח את תועלתה של הנפש. **וכן אם תטה** - ואם תרכז את **מחשבתך** - ותתמקד רק בהתעניינות איך **להחיות את נפשך** - ובתועלת נשמתך בלבד **ובהשגחתך עליה** - ותשגיח רק על המועיל לה, **או**-אז **תתעלם מהרבה מעניני גופך** ומצרכיו.

ומן הזריזות - ולכן הדרך הנכונה היא כך: **שתגביר את נפשך הקיימת לך** - שתעדיף את נשמתך, שהיא הנשארת עמך לנצח, **על פני גופך הכלה, ושתפקדנה** - ושתטפל בה **ותרגיש עליה** - ותדאג לה. **ואל תקצר בענינים הצריכים מאד לגופך** - ועם זאת אל תמנע מגופך את צרכיו ההכרחיים ביותר **ואל תכביד עליו** יותר מדי **ותחלישהו** - ואל תחליש אותו, **ותהיה זאת סיבה לחלישות שניהם** - כדי שלא תגרום על ידי כך שגם נשמתך וגם גופך ייחלשו, **אבל** [-אלא] **תן לגופך** את המזון הדרוש **אשר יעמידנו על ענינו** - על בריאותו, **ותן לנפשך** [-לנשמתך] **מן החכמות והמוסרים יותר מיכלתה** - ויותר ממה שהיא יכולה לקבל לפי דעתה.

עיונים

קט. **אבל תן לגופך המזון אשר יעמידנו על ענינו ותן לנפשך מן החכמות.** במסכת ברכות (נו, ב): "אמר רבי חנן, שלש שלומות הן, נהר ציפור וקדירה וכו'. קדירה דכתיב (ישעיה כו, יב): ה' תשפות שלום לנו. אמר רב חנינא ובקדירה שאין בה בשר שנינו, שנאמר (מיכה ג, ג): ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת".

וכן הוא **אחי**, גם בנוגע **לנפשך** [-לנשמתך] **וגופך**: שניהם **צריכים הנהגה** - וזקוקים לטיפול **ומחשבה. וחיזוק הנפש ותיקונה יהיה** - חיזוק ותועלת לנשמתך **ייעשה בהרגילה במוסרים ובחכמות** - כשתחנך אותה ותרגיל אותה בלימוד המוסר והחכמות, **ולהנהיגה** - ותדריך אותה **בדברי חכמה, וללמדה** - ותלמד אותה את דרך **המידות הטובות, ולמנוע** - ותרחיק **אותה מתאוותיה**

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

מאמר זה טעון ביאור, מהו הקשר שבין שלום ובין קדירה. ועוד צריך ביאור, מדוע דוקא קדירה שאין בה בשר.

בספר "קול אליהו" להגר"א זצ"ל, מובא טעם הדבר מדוע קדירה מסמלת שלום. שהנה אש ומים לעולם אינם יכולים להיות יחדיו, שהרי או שהאש תאדה את המים או שהמים יכבו את האש, והקדירה היא הדרך להשכין שלום בין האש לבין המים. והכוונה בזה לרמז על עם ישראל, שגם הם עושים שלום בין העולם ובין אביהם שבשמים.

אמנם, גם לאחר ביאורו של הגר"א, עדיין לא נתבאר מדוע מדובר בקדירה שאין בה בשר בדווקא. ועל כן נראה להוסיף ביאור על הדברים, על פי המובא בספר 'חובת הלבבות' [כאן], שכאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא. והנה, מים - מבטאים את העולם הזה, שכידוע התאוות משולות למים. ומנגד אש - רוחנית היא, ודבר שאין בה ממש, ועל כן מבטאת היא את העולם הבא הרוחני, ואת השאיפה הרוחנית של הנשמה. ונמצא לפי זה, כי הדמיון שכתב ה'חובת הלבבות' שכשם שלא יתחברו בכלי אחד אש ומים, כך לא תתחבר בלב המאמין אהבת עולם הזה ואהבת עולם הבא - אינו משל בעלמא, אלא כך היא בחינתם האמיתית ושורש עניינם.

אמנם, אף שהאש הינה רוחנית, מכל מקום שונה היא מכל הכוחות הרוחניים הנבדלים לגמרי ואינם נראים, שהרי האש נראית היא, וזאת משום שהיא מבטאת את המובא ב'חובת הלבבות' בהמשך דבריו שכתב: "אבל תן לגופך המזון אשר יעמידנו על ענינו, ותן לנפשך מן החכמות והמוסרים יותר מיכלתה". נמצא איפוא, כי למרות שמטרת האדם העיקרית היא העולם הבא, מכל מקום חובה עליו לדאוג לצרכי הגוף ההכרחיים בעולם הזה. ואכן זוהי בדיוק בחינת ה"אש", שאמנם עיקרה רוחנית, אך מכל מקום נראית בחוש בעיני בשר.

ובזה נראה לבאר את ענין הקדירה והשלום, שכן הקדירה - שהיא כלי, מסמלת את גוף האדם הנקרא בספרים הק' "כלי", משום שאכן הוא כלי לנשמה. האש - מסמלת את הנשמה ושאיפתה הרוחנית. המים - מסמלים את התאוות הגשמיות ואת העולם הזה.

ונמצא איפוא, כי הקדירה - הגוף - בכחו לשלב את האש והמים, תאוות גשמיות ותאוות רוחניות, שלמעשה בדרך הפשוטה אינם יכולים לדור זה עם זה, ולמרות זאת שוכנים יחדיו בגוף אחד. וראה כעין זה ברמ"א (או"ח סי' ו סו"ס א), שכתב לגבי ברכת "אשר יצר", וז"ל: "ועוד יש לפרש ש'מפליא לעשות' - בלשון פלא - במה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי". מעתה יתכן לבאר, כי הטעם שקדירה מסמלת שלום רק אם אין בשר בתוכה, הוא משום שבשר מסמל את פסגת תאוות העולם הזה. וכנאמר "הבשר עודנו בין שיניהם" (במדבר יא, לג), ומכיון

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביישר לבב

וּבָזֶה אָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת ז, טז-יז)**: אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תְּשׁוֹמֵם, אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת ז, יח)**: טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם מִזֶּה אַל תַּנַּח אֶת יָדֶךָ. רְצוֹנוֹ לוֹמַר,** (קי)**אַל תַּפְלִיג בְּדַרְכֵי הַצַּדִּיקִים הַפּוֹרְשִׁים מִן הָעוֹלָם וְתַעֲבֹר אֶת נְתִיבָתָם, פֶּן תְּשׁוֹמֵם. וְכֵן אַל תַּפְלִיג בְּדַרְכֵי**

ובזה אמר - ועל התנהגות זו הזהיר שלמה המלך החכם באמרו (קהלת ז, טז-יז)**: 'אל תהי צדיק הרבה** - אל תאסור על עצמך את מה שהתורה התירה לך, **ואל תתחכם יותר** - ובמובדל ומופרש ממך, שלא רצה הקב"ה לגלות לך אל תדרוש.

למה תשומם? - כי דרך זו תביא עליך עצבות וקדרות, **אל תרשע הרבה** - אל תוסיף על רשעך יותר, **ואל תהי סכל** - ואל תנהג כחסר דעת, **למה תמות בלא עתך'** - שהלא אם תרצה להתמסר להתעלות רוחנית, גם על חשבון סיפוק צורכי הגוף, "לא יעלה בידך לא זה ולא זה" (ספורנו), **ואמר** בפסוק הבא (קהלת ז, יח)**: 'טוב אשר תאחז בזה** - הדרך הטובה היא להחזיק בצדקות **וגם מזה אל תנח את ידך'** - וגם מדרכי העולם לא לפרוש ולעזבם לגמרי. (המשך הפסוק מתאר את התוצאה הברוכה של האיזון בין סיפוק צורכי הגוף לסיפוק צורכי הנפש: "כי ירא אלוקים" - השומר כוונתו - "יצא את כלם" - "יכנס בשלום ויצא בשלום משני מיני ההשתדלות וישיג את המכוון". [ספורנו]). ואין הכוונה ח"ו לומר שלא יהיה אדם צדיק גדול ושירשע מעט, אלא **רצונו לומר** כפי שביארנו, וכוונת דבריו היא כך: 'אל תהי צדיק הרבה' - **אל תפליג** - ואל תתנהג בקיצוניות מופרזת **בדרכי**

עיונים

שהקדירה מסמלת את השילוב בין הגשמיות והרוחניות, לכן אין מקומו של מאכל גשמי כמו בשר בתוכה, אלא רק תבשיל פשוט, המסמל את העולם הזה והגשמיות במידה ההכרחית והמינימלית ('השיר והשבח', פרשת בחוקותי).

קי. אל תפליג בדרכי הצדיקים הפורשים מן העולם ותעבור את נתיבתם. כתב בספר 'ארחות צדיקים' (שער הגאוה): "וזאת היא גאות הגוף שהיא טובה: שמא יאמר האדם, הואיל והגאוה היא מדה רעה כל-כך, אפרוש ממנה ביותר, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין, ולא ישא אישה, ולא ישב בדירה נאה, ולא ילבש מלבוש נאה, אלא השק והצמר, וקרועים ומלוכלכים, וישתמש בכלים מלוכלכים ומאוסים, ולא ירחץ פניו ידיו ורגליו, עד שישחיר תארו [-מראית פניו] משאר אנשים.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הָרְשָׁעִים הַמַּגְבִּירִים אֶת הָעוֹלָם, וְתִקַּח תַּאֲוָתָם יוֹתֵר מִן הַשִּׁעוּר הָרָאוּי לְתוֹרָתְךָ וְעוֹלָמְךָ, פֶּן תָּמוּת בְּלֹא עֵתֶךָ, רוֹצֶה לוֹמַר: מוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּתִגְבֹּרֶת הַתַּאֲוָה עָלֶיהָ בְּטָבְעָהּ בִּים הַתַּעֲנוּגִים הַגּוּפִיִּים. אַךְ אֶחוֹז הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוָה, וְהַחָזֵק בְּאַחֲרִיתְךָ וְאַל תַּנַּח עוֹלָמְךָ, כִּי מִמֶּנּוּ תִּקַּח לְךָ צֵידָה לָעוֹלָם הַקָּיָמָה, וְהוּא פְּרוּזְדוֹר לִמְקוֹם הַמְּנוּחָה, כְּמוֹ

הצדיקים הפורשים מן העולם הזה ומפקירים את גופם, 'ואל תתחכם יותר' **ותעבור את נתיבתם** - ואל תחרוג מדרכם בלימוד החכמה, כלומר אל תלמד את מה שאסור לך ללמוד, כמו שאבאר בהמשך דברי, 'למה תשומם' - **פן תשומם** - פן תיהרס.

וכן 'אל תרשע הרבה' - **אל תפליג** - אל תלך בקיצוניות מופרזת **בדרכי הרשעים המגבירים** - המעדיפים **את העולם** הזה על העולם הבא, 'ואל תהי סכל' **ותקח תאוותם** - ואל תשתמש בתאווה אליהם **יותר מן השיעור הראוי לתורתך** - יותר ממה שדרוש לך לשמירת התורה **ועולמך** - ולקיום גופך בעולם. 'למה תמות בלא עתך' - **פן תמות בלא עתך**, ואין הכוונה, שאם תמלא תאוותך יותר משיעור זה תמות קודם זמנך, אלא **רוצה לומר: מות הנפש** - פן תמות נשמתך **בתגבורת** - על ידי **שהתאוה** תתגבר **עליה**, עד כדי **בטבעה** - שכן השתקעות בתאווה מטביעה את הנפש **בים התענוגים הגופיים** - ושוב אינה חיה ופועלת. **אך** - אלא כך ראוי לאדם לנהוג: **אחוז הדרך השווה** - נהג בדרך הממוצעת. 'טוב אשר תאחוז בזה' - **והחזק באחריתך** - דאג בעיקר לאחריתך, ועם זאת - 'וגם מזה אל תנח ידך', **ואל תנח עולמך** - גם את העולם הזה אל תזניח לגמרי, **כי ממנו תקח לך** - מפני שממנו ובעזרתו עליך לקחת לך **צידה לעולם הקיימה** - לעולם הנצחי, **והוא**, העולם הזה, הוא בבחינת **פרוזדור** שדרכו אתה עובר **למקום המנוחה, כמו**

עיונים

וכל זה - כדי שיתרחק מן הגאוה עד שלא יוכל להתרחק יותר. המהלך בדרך זה נקרא חוטא. הרי הוא אומר בנזיר: 'וְכִפֶּר עליו מאשר חטא על הנפש' (במדבר ו, יא), אמרו חכמים: 'ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המונע עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה' (תענית יא, א), אמרו חכמים: 'לא דייך מה שאסרה תורה, אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים' (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א). על ענין זה וכיוצא בזה אמר שלמה: 'אל תהי צדיק הרבה, ואל תתחכם יותר, למה תשומם' (קהלת ז, טז)".

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (אבות ד, טז): העולם הזה דומה לפרוזדור - והוא כאולם המבוא והכניסה **בפני העולם הבא** שהוא ה"טרקלין", דהיינו, הבית המפואר, מקום מושב המלך, **התקן עצמך בפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין**. כלומר, הכן עצמך בעולם הזה, כדי שתוכל לזכות לעולם הבא. **וזוהי דרך** - ובדרך זו הלכו **החסידים הראשונים היראים את האלהים.**

שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ד, טז): [קיא]הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, הַתְקֵן עַצְמְךָ בַּפְּרוֹזְדוֹר כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לַטְּרַקְלִין. וְזוֹהִי דֶּרֶךְ הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הַיִּרְאִים אֶת הָאֱלֹהִים.

עיונים

קיא. העולם הזה דומה לפרוזדור. כתב ה'חפץ חיים' בספרו 'שם עולם' (ח"ב פ"ד): שהנה דרך העולם הוא שכאשר אחד קונה איזה קרקע גדולה וחשובה לבנות עליה בית וטרקלין, הוא קורא לאומן [אדריכל] שייעץ לו איך לבנות את חדריו, באיזה מקום יגמר הטרקלין והיכן יתחיל הפרוזדור. ויהי אדם אשר קרא לאומן ואמר לו, שמעתי עליך שאתה אומן גדול אבקשך שתראה איך כדאי לי לבנותו כי אני רוצה שיהיה הטרקלין שלי גדול ומפואר בעיני הכל וגם שהכניסה והפרוזדור יהיו רחבים ונושאי חן. ויתבונן האומן היטב בשטח הקרקע שקנה, ויען ויאמר לו, התבוננתי היטב בקרקע שקנית, וקצר המצע מהשתרע לבנות עליו גם טרקלין נאה שיהיה לחן ולתפארת בעיני רואיו וגם פרוזדור רחב כי קטן השטח מאד, ולכן כמה שתרחיב את הפרוזדור תהיה מוכרח להקטין מהטרקלין ולא יהיה לו שום תואר והדר וילעגו עליך הבריות, וגם אתה לא תיהנה ממנו ותתחרט בסוף בגלל ששם הוא מקום דירתך בקביעות, מה שאין כן הפרוזדור אינו רק דרך לעבור בו, ועל כן עצתי לך שתראה העיקר לבנות מתחילה הטרקלין בחדריו ומשכיותיו כהוגן, ואחר כך תבנה על השטח שישאר את הפרוזדור ותסתפק בפרוזדור קצר.

והנה הנמשל מובן מאליו, כי בהיותנו בעולם הזה אנו בונים הטרקלין לנפשנו, וכאשר נתבונן היטב על כל פעולותינו בכל יום, נראה שעיקר הזמן הולך על בניית הפרוזדור דהיינו להכין דירה נאה לגופינו, וגם לבושים ומזון עבורו, ולא רק כפי ההכרח בלבד אלא אנו מרחיבים מאד בכל פרט ופרט, עד שנמצא שעל בניית הטרקלין יישאר לו בכל מעת לעת רק מעט זמן וגם זה לא בקביעות, אוי ואבוי, האם לעולם גרים אנו בפרוזדור, הרי לבסוף נהיה מוכרחים לעקור דירתנו מהפרוזדור. ואם לא נמצא טרקלין מוכן לפנינו הלא נהיה מוכרחים לדור חוץ למחנה שכינה. והנה

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּמַה שֶּׁאָמַר: וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר, וְלֹא אָמַר וְאַל תְּהִי סָכָל יוֹתֵר, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ לַחָכְמָה אֶצְלֵנוּ גְּבוּל יָדוּעַ, לֹא יִתָּכֵן לַעֲבֹר אוֹתוֹ, וְהוּא, שֶׁכָּל מִין מִמִּינֵי הַחָכְמָה שֶׁיִּמְשְׁכֵנוּ לַעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּלְהַרְאוֹת חָכְמָתוֹ וְיָכְלְתּוֹ, מֻתָּר לָנוּ וְחַיָּבִים אָנוּ לַחֲקֹר עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (אִיּוֹב כח, כה)**: הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ט, י)**: תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְיָ וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה, רְצוֹנוֹ לוֹמַר וְדַעַת הָאֱלֹהִים, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קיא, י)**:**

מִן מִמִּינֵי החכמה - כל חכמה, מאיזה סוג שתהיה, שמכיר בה האדם **שימשכנו** - שתמשוך את לבו ותוביל אותו **לעבודת האלהים ולשמירת מצוותיו ולהראות** - ותגלה את **חכמתו** ואת **יכלתו** של האלוקים, הרי בוודאי **שמותר לנו** לעיין בה ואף **חייבים אנו לחקור עליו** - ללמוד ולחקור אותה, **כמו שנאמר (איוב כח, כה): 'הן יראת אדני היא חכמה'** - הנה רק יראת שמים היא חכמת החיים, **ונאמר (משלי ט, י): 'תחלת** - יסוד **החכמה** היא **יראת ה' ודעת קדושים בינה', רצונו לומר "ודעת האלהים"** - כלומר, הבינה היא לדעת את האלוקים [כי פירוש של 'קדושים' הוא: אלוקים], **ועוד נאמר (תהלים קיא, י):**

עיונים

ידוע שבעולם הזה אפילו עני שבישראל שאין לו בית דירה כלל ומוכרח לחזור על הפתחים, אף על פי כן אינו מושלך בחוצות, כי כל ישראל מצווים ליתן לו איזה מקום על כל פנים ללון, אבל בעולם הבא אין שייך זה שיכניס אחד את רעהו בגן עדן בהיכלו, כי יש את להט החרב המתהפכת ששומרת את דרך עץ החיים, וכל מי שאין לו זכות אין מניחים אותו להיכנס לשם בשום אופן, ואם כן האדם שאינו מכין לעצמו צידה לבית מועדו בעודו בזה העולם, על כרחו יהיה מוכרח לדור חוץ למחנה ששם הוא שליטת כל המזיקים, ועל כן החכם עיניו בראשו בעודו בזה העולם שלא יעסוק הרבה אודות הפרוזדור, ויסתפק בפרוזדור קצר, ועיקר עסקו ומחשבתו תמיד יהיו אודות תורה ומצוות איך להשיגם, ואז יאר ה' בהדרו עליו לנצח.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ, וְאָמַר (יִרְמְיָה ח, ט)**: הִנֵּה בִּדְבַר יְיָ מָאָסוּ וְחָכְמַת מֶה לָהֶם. וְכָל מַה שֶּׁהוּא מִן הַחָכְמָה עַל זוּלַת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר זָכַרְנוּ,** (קיב)**אָסוּר לְעַיֵּן בָּהּ וְלַחֲקֹר עָלֶיהָ, וְעַל כֵּן אָמַר: וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר.**

'ראשית חכמה יראת השם' - תחילת החכמה היא לירא מה', **ונאמר** (ירמיה ח, ט): 'הנה בדבר ה' **מאסו**, ואם כן **וחכמת מה להם** - איזו תועלת יש להם מהחכמות שלמדו?! המשמעות היא שהחכמה העיקרית היא לימוד תורת ה' (לפי רד"ק). **וכל מה שהוא מן החכמה על זולת הדרך אשר זכרנו** - וכל חכמה שאינה מביאה את האדם לעבודת ה' ושמירת מצוותיו וידיעת חכמתו וגבורתו, **אסור** לנו **לעיין בה ולחקור עליה** - ולחקור אותה, לפי שזו עבירה, **ועל כן** [ועליו] **אמר** שלמה המלך: **ואל תתחכם יותר** - כלומר אל תדרוש חכמה יותר ממה שדרוש ומותר לך. שלמה המלך הזהיר מפני חכמה יתרה, כי חכמה שמביאה לעבודת ה' רצויה היא ביותר.

ויש טעם למה **שאמר** שלמה המלך והשתמש בשני ביטויי לשון שונים - על החכמה הזהיר: "**ואל תתחכם יותר**", **ולא אמר** באותה לשון "**ואל תהי סכל יותר**", אלא אמר: "ואל תהי סכל". כלומר, בעניין החכמה הזהיר על חכמת יתר ובסכלות הזהיר אפילו על סכלות כלשהי, **מפני שיש לחכמה אצלנו גבול ידוע** - גבול מסויים, **לא ייתכן** - ואי אפשר לנו **לעבור אותו, והוא** - והכוונה, **שכל**

עיונים

קיב. אסור לעיין בה ולחקור עליה. במסכת מנחות (צט, ב): "שאל בן דמה בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל, כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה', צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית". [ודבר זה לא יהא בעולם (רש"י)].

וכתב ה'בית הלוי' (משפטים): "והנה ידוע דלימוד התורה הוא משני פנים, אחד כדי לידע היאך ומה לעשות ואם לא ילמוד היאך יקיים, 'ולא עם הארץ חסיד' (אבות ב, ה), וגם הנשים שאינם מחוייבות בלימוד התורה מכל מקום מחוייבות ללמוד במצוות הנוהגות בהן, וכמו דאיתא (בב"י סימן מ"ז) בשם הרוקח דמשום הכי מברכות ברכת התורה. אמנם באנשים יש עוד מעלה אחת על הנשים, דנשים בלימודם אינם מקיימות שום מצות עשה רק הוי מבוא לקיום המצוות, ונמצא דהלימוד אצלם הוי מבוא להתכלית שהוא קיום המצוות ולא הוי תכלית בעצמו, אבל באנשים הוי הלימוד גם מצות עשה לעצמו וכמו הנחת תפילין וכדומה, ונמצא הוו ב' בחינות: מבוא להמצוות, וגם תכלית בפני עצמו. וזהו דאיתא שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו שאלמוד חכמת יונית, אמר ליה צא ובדוק שעה שאינו לא יום ולא לילה, דהחיוב דהוי משום קיום המצוות הא כבר יצא בו, כיון שיודע כל התורה כולה היאך לעשות, דדבר הנעשה לאיזה תכלית אין לו להימשך יותר מכפי הצורך לאותו התכלית המבוקש,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אַךְ הַסִּכְלוּת וְהַהוֹלֵלוּת הִזְהִיר מִמְּעוּטָם וּמֵרָכָּם,

וְעַל כֵּן אָמַר: וְאַל תְּהִי סָכָל, וְלֹא אָמַר "יוֹתֵר", מִפְּנֵי שֶׁמִּעוּטָם מַפְסִיד הַרְבֵּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (קֹהֶלֶת י, א)**: זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט.**

וְהַשִּׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ כְּשֶׁהוּא עוֹמֵד בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ וְיִרָא מֵעָנְשׁוֹ אִם יַעֲבֹר עַל מִצְוָתָיו, וְלֹא יַרְגִּישׁ לְמִצְוֹת אֱלֹהָיו, (קיג)**וְלֹא יִרָא מֵעָנְשׁוֹ בְּעָבְרוֹ עַל מִצְוָתָיו.**

אַךְ - אבל כשהזהיר שלמה המלך להימנע מהסכלות וההוללות - וקלות הדעת, הזהיר ממיעוטם ומרובם - הזהיר אפילו על מעט ממנה, **ועל כן** [ולפיכך] **אמר: ואל תהי סכל, ולא אמר** "ואל תהי סכל **יותר**", **מפני שמיעוטם** -גם מעט מן הסכלות **מפסיד** - מאבד מהאדם **הרבה** מן **המעלות הטובות, כמו שאמר** (קהלת י, א)**: 'זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח.** מסביר רש"י: "כגון בימי החורף". בתקופת שנה זו הזבובים חלושי כוח ובלתי פעילים, וכמעט בגדר מתים, ובכל זאת אם יפלו לתוך שמן מעורב בבשמים, אף שהם בריה קלה, בכוחם להעלות סירחון וקצף. בדומה לכך **יקר** - כבד יותר **מחכמה ומכבוד** שיש לאדם, אפילו **סכלות מעט'. אמנם** אין ממש בסכלות מועטה זו, ובכל זאת בכוחה לאבד את כל חשיבותו של האדם (רש"י).

והאופן **השישה ועשרים** הוא, **חשבונו עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות עם עצמו, גם כשהוא עובד את ה' ואינו סר מלקיים את רצונו, שהרי **כשהוא עומד במצוות המלך ויירא מענשו אם יעבור על מצוותיו** - כשמלך בשר ודם מצוה עליו ציווי כלשהו, הוא מפחד מעונשו ואינו עובר על מצוותיו, ואילו כשמדובר בעבודת ה' אינו נרתע **ולא ירגיש** - ואינו חושש **למצוות** - לציוויים של **אלהיו, ולא יירא** - ואינו מפחד **מענשו בעברו** - כשהוא עובר **על מצוותיו** - על ציוויו ואזהרתו.

עיונים

ורק מכל מקום חייב מצד עצם המצוה של הלימוד תורה".

קיג. ולא יירא מענשו בעברו על מצוותיו. מצינו שחז"ל הפליגו מאוד בענין של יראת חטא, וכשרצו לשבח אחד מהגדולים, השבח הגדול ביותר עליו הוא יראת חטא, וכמו שמצינו במסכת שבת (לא, ב) 'אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את בר אורין הוא', פירש רש"י: הרי מיעטת

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְאַיִךְ לֹא יִתְבּוֹנֵן בְּשִׂכְלוֹ מַה בֵּין שְׁתֵּי הַמִּצְוֹת, וְיַכִּיר מַה בֵּין שְׁנֵי הָעִנְיָנִים, וְיָבִין חֻלְשַׁת

ואיך **לא יתבונן** האדם **בשכלו מה בין שתי המצוות** - על ההבדל שבין שני המצַוים, **ויכיר מה בין שני העניינים** - ואיך לא יבין את הפער שבין שני הצוויים. וכשיתבונן בדבר, **יבין** ויראה **חולשת**

עיונים

בשבחו. ובסוף סוטה אמרו: משמת רבי - בטלה ענוה ויראת חטא. ומאוד הפליגו חז"ל, שתורה בלי יראת חטא אינה כלום כמו שאמרו בפ"ג דאבות 'כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת'. ובשמות רבה (פרשה ל): אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות ואגדות ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום וכו' אם יש לך יראת חטא הכל שלך וכו'. ושם (פ"מ) אמר רבי הושעיא כל מי שהוא יודע [תורה] ואין בידו יראת חטא - אין בידו כלום. וב'שוחר טוב' (פקי"ב): אין הקב"ה מבקש לא יופי ולא עשירות אלא יראת חטא [והכוונה 'יופי ועשירות' - תורה ומצוות בלי יראת חטא]. הרי כל השבח של התלמיד חכם שלומד תורה אינו אלא שעל ידי זה יוכל להיות ירא חטא. וצריך ביאור מה הענין של יראת חטא.

אמנם הענין בזה הוא, כי כבר כתבו בספרים הקדושים, כי העבירה והעונש אינן דברים נפרדים, אלא העבירות, שהקב"ה הזהיר עליהן ברא בטבען שהן כמו סם המות לגוף ולנפש, והם משחיתים והורסים ושורפין את הגוף ואת הנפש. וזהו הענין שאפילו שוגג צריך כפרה, כי העבירה אש היא עד אבדון תאכל וכאילו אכל סם המוות, וחסד ה' הוא שעל ידי הקרבן נמחקת העבירה. ומצינו בפוסקים שאף עבירה שנעשתה באונס מטמטמת לבו [אלא אם כן היה מחוייב לעשות כן מצד פיקוח נפש שאז זכות המצוה תגן עליו שלא יזיק לו] כי כך ברא הקב"ה בטבע שהעבירה היא אש שורפת כמו נחש ועקרב, וכמו שכתב אאמו"ר זללה"ה ב'חיי עולם' (ח"ב פ"ח) שחילול שבת הוא כמו מחלת סרטן ר"ל, ואם אחד יודע שאם יעשה דבר פלוני או יאכל מאכל פלוני יש חשש שיקבל מחלת סרטן ר"ל - בוודאי יברח מזה בכל כחו ויתיירא מאד שמא יכשל, ואם ח"ו נכשל בוודאי פחדו ויראתו גדול מאוד.

וזהו ענין יראת חטא, שזה מראה שיש לו אמונה חושית ושמרגיש שעבירה הוא אש שורפת [וכמו שמספרים על הגר"א זצ"ל שבילדותו נגע בשבת בלי כוונה במוקצה ונתעלף], וכל מה שיראת חטאו גדולה יותר זה מראה שאמונתו גדולה יותר ויראת שמים שלו גדולה יותר וזה כל האדם, ומי שאינו מתייירא מעבירה זה מראה שאין האמונה שלו שלימה, וממילא אין תורתו יכולה להצליח והוא רחוק מהקב"ה וכל מה שאדם קרוב יותר להקב"ה גם הקב"ה קרוב אליו כמו שכתוב (תהלים קמה, יח) 'קרוב ה' לכל קוראיו' ('ארחות יושר', יראת חטא, ועיי"ש עוד).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הַמֶּלֶךְ לְקַיֵּם גְּזֵרוֹתָיו, וְהִתְאַחֲרוּ מֵהַפִּיל הָעֹנֶשׁ בּוֹ, וְרָחֲקוּ מֵהַשְׁקִיף עָלָיו, וְטִרְדָתוּ בְּנַפְשׁוֹ מִמֶּנּוּ. וּכְבָר אָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כד, כא)**: יְרָא אֶת יְיָ בְּנִי וָמֶלֶךְ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי כ, ב)**: נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מַלְכּוֹ.**

וְאֵיךְ לֹא יִתְבַּיֵּשׁ הַמַּשְׁכִּיל מֵאֱלֹהָיו, שֶׁגְּזֵרָתוֹ קַיֶּמֶת, הַמַּשְׁקִיף עָלָיו תָּמִיד, וְלֹא תַּטְרִידֵהוּ מִמֶּנָּה טִרְדָּה, וְלֹא יִמְנָעֵהוּ מִמֶּנּוּ מוֹנֵעַ, וְלֹא יִירָא וְלֹא יִפְחַד מֵעָנְשׁוֹ, וַיְמַרֵּהוּ, וְהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהוּא מַשְׁקִיף עָלָיו וְרוֹאֶה נִגְלֵהוּ וְנִסְתָּרוֹ, וְלֹא יַחֲזֹר אֵלָיו בִּתְשׁוּבָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ, וְיֹאמַר: כַּמָּה אָרַךְ הַמְרוֹתִי אֶת דְּבָרוֹ וְהִתְמִיד סְתָרוֹ עָלַי, אֲבַקֵּשׁ מְחִילָתוֹ קֹדֶם שֶׁיַּעְבְּרֵנִי בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ

ב): 'נהם ככפיר אימת מלך' - אימת המלך מטילה פחד על האדם כמו שאגת האריה (מצודת דוד). ולאחר התבוננות ביראה ממלך בשר ודם **איך לא יתביש המשכיל** - בעל השכל **מאלהיו, שגזירתו קיימת** - שגזירותיו הן נצחיות, **המשקיף** - ושמסתכל **עליו תמיד, ולא תטרידהו ממנה טרדה** - ושאף טרדה אינה מסיחה את דעתו ממנו, **ולא ימנעהו ממנו מונע** - ואין שום מניעה שבכוחה לעצור אותו מלהעניש את החוטא מיד, **ולא יירא** - איך לא ייראֿ האדם מציוויו **ולא יפחד מענשו, וימרהו** - ואיך יוכל להמרות את דברו, **והוא** - בעוד שהוא **יודע שהוא** - שה' **משקיף עליו ורואה נגלהו ונסתרו** - את חיצוניותו ואת פנימיותו, **ואיך לא יחזור אליו בתשובה על מה שקדם לו** - על העבירות שעשה בעבר?! **והיה צריך שיאמר לעצמו: כמה ארך המרותי את דברו** - כמה רב הוא הזמן שהנני ממרה את דברו, **והתמיד סתרו עלי** - ובכל זאת השגחתו פרושה עלי תמיד, **אבקש מחילתו קדם שיעברני** - הלא מוטב לי לבקש ממנו סליחה לפני שיכחיד אותי **בעולם הזה או**

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

יְעַנֵּנִי בָּעוֹלָם הַבָּא. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים י, ד)**: (קיד)רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו.**

וְהַשִּׁבְעָה וְעֶשְׂרִים, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ כְּשֶׁתָּבוֹא עָלָיו רָעָה בְּגוּפוֹ, אוֹ

יענני - או ייסר אותי **בעולם הבא. והוא מה שאמר דוד** המלך ע"ה על מי שאינו עושה לעצמו חשבון נפש זה (**תהלים י, ד**)**: 'רשע כגובה אפו** -מפני גאוותו הרשע **בל ידרוש** - אינו דורש את האלוקים, ואינו מתאמץ לפחד ממנו ולחזור בתשובה אליו, **כי אין אלהים כל מזמותיו'** - בכל מחשבותיו אין אלוקים, בבחינת לית דין ולית דיין ח"ו (לפי רש"י ורד"ק).

והאופן השבעה ועשרים הוא, **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו **כשתבוא עליו רעה** - כשתבוא עליו צרה ח"ו וכשהוא לוקה **בגופו, או**

המלך - שאין ביכולתו של מלך בשר ודם לקיים **גזירותיו** - לתת לגזירותיו תוקף נצחי, **והתאחרו מהפיל העונש בו** - ופעמים שלא תהיה בידו היכולת להעניש את העוברים על גזירותיו מיד, **ורחקו מהשקיף עליו** - ואפשרותו להסתכל על מעשיו מוגבלת לזמנים מסויימים בלבד, **וטרדתו בנפשו ממנו** - עוד ייתכן, שטרדותיו בשאר ענייניו ימנעו אותו מלהתפנות אליו. **וכבר** - ובכל זאת **אמר** שלמה המלך החכם (**משלי כד, כא**)**: 'ירא את ה' בני** - בני, תן בלבך יראה, ממי? מה' **ומלך'** - וגם מהמלך (תרגום), ועוד **אמר** (**משלי כ,**

עיונים

קיד. רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזימותיו. המתגאה - המחשיב את עצמו למושלם, וכל מבטו ומחשבותיו רק על חשיבות עצמו, רחוק הוא מאד מתשובה, באשר לגדולת הבורא ולעשיית רצונו אין מקום במחשבותיו, ואינו רוצה להיכנע לפניו יתברך, ומאידך גיסא, אינו מכיר בחסרונותיו הרבים ושפלותו, ואם כן איך ישוב ויתקן את אשר עיוות.

לפי זה מובן מה שאמרו חז"ל (ברכות מג, ב) "המהלך בקומה זקופה" - ביטוי חיצוני לגאוה - "...כאילו דוחק רגלי שכינה". "שכינה" היינו גילוי כבודו ומלכותו בנבראים בכלל ובתחתונים בפרט (עיין 'דעת תבונות' עיונים 1-50 עמ' קעה-ו), ובגילוי הזה יש דרגות רבות. "רגלי שכינה" היינו הבחינה הקטנה ביותר של הכרת מלכותו יתברך (כ"רגלים" שהם החלק התחתון של הגוף). מי שמתגאה דוחק מליבו אפילו את ההכרה הפעוטה ביותר במלכותו יתברך שהרי רואה הוא רק את עצמו. על זה נאמר (תהלים י, ד) "רשע כגובה אפו... אין אלוקים כל מזימותיו", דהיינו הרשע הגאה שכל מחשבותיו ("מזימותיו") והתעניינותו רק בעצמו ממילא אין לו מקום לחשוב על ה' יתברך ועל עשיית רצונו, ואין לו רצון לקבל על עצמו עול מלכות שמים, ואם כן איך יעשה תשובה? ('שפתי חיים' מועדים א' עמו' קצ"ד, עפ"י 'מכתב מאליהו' ח"א עמ' 124).

חובות הלבבות — שער חשבון הנפש — ביישר לבב

בְּמָמוֹנוֹ, אוֹ בְּעָנְיָן מֵעֲנְיָנָיו, (קמו)וְיקַבֵּל הַכֹּל מֵאֱלֹהָיו בְּשִׂמְחָה, וְיִסְבֹּל כָּל רוֹצֶה בְּדִין הָאֱלֹהִים, וְלֹא כָּל מִתְקַצֵּף עַל גְּזֵרָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה ח, יז): וְחִכִּיתִי לַיְיָ הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי לוֹ, וְאַל יִהְיֶה כְּמִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (יְשַׁעְיָה ח, כא): וְהָיָה כִי יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלַּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה.

בממונו - או כשפוגע נזק בממונו, **או בענין** - או בכל אחד משאר **ענייניו**. או- אז יחשוב עם עצמו שה' עושה רק את מה שהוא טוב בעבורו, **ויקבל הכל מאלהיו בשמחה** - כך שיקבל מאלוקיו את הכול בשמחה, **ויסבול כל רוצה בדין האלהים** - ויסבול ברצון את גזירת השם יתברך, **ולא כל מתקצף על גזירתו** - ולא מתוך כעס על הגזירה, **כמו שנאמר (ישעיה ח, יז): 'וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב** - אני אמשיך לקוות לישועת ה' על אף שהסיר את השגחתו מעם ישראל לעת עתה, **וקויתי לו'** - ואצפה לעזרתו תמיד, **ואל יהיה כמו מי** שדורש בקוסמים בדרכו לגלות כשהוא מיוסר ורעב, **שנאמר עליו (ישעיה ח, כא): 'והיה כי ירעב** - כאשר יגבר רעבונו **והתקצף וקלל במלכו** - יתרגז ויקלל את מלכו שהביאו למצב זה **ובאלהיו** - ויקלל גם את אליליו שלא הצילוהו **ופנה למעלה'** - וירים עיניו לשמיים לבקש עזר מאלוקים אמת [כוונת רבינו, שאל יתנהג האדם כלפי הבורא, כשם שמתנהג אותו אדם כלפי אליליו, שכאשר באות עליו הצרות הוא מקלל אותם, אלא עליו לקבל את כל גזרות הבורא הבאות עליו].

עיונים

קמו. ויקבל הכל מאלהיו בשמחה. "וידעת עם לבבך, כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך" (דברים ח, ה). הסמ"ג (מצות עשה יז) מנה פסוק זה במצות עשה לצדק הדין על כל מאורע שבא על האדם, ויחשוב כי הכל לטובתו. והיה ה'חפץ חיים' אומר: משל לאדם שנכווה באצבעו, והורה הרופא לטבול את האצבע במים קרים, וכאב לו עוד יותר, אבל זו הייתה רפואתו, שנרפאה הכויה. כך הם היסורים, כואבים לשעתם אך הם רפואה לנפשו של האדם! ('שיחות החפץ חיים', אות כז). רבינו יונה ב'שערי תשובה' אומר: אם אדם מקבל על עצמו את היסורים שהקב"ה מביא עליו בשמחה ובאהבה, זה מונע מייסורים נוספים לבוא. כך יש לפרש את הפסוק: "כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור" (תהלים עו, יא), 'כי חמת אדם תודך', אם אדם מודה לך (להקב"ה), על הייסורים שנתת לו, אזי 'שארית חמות תחגור', שארית הייסורים תחגור ותאסוף ולא תביא עליו.

חובות הלבבות — שער חשבון הנפש

עיונים

וכך כותב ה'אור החיים' בפרשת ויגש: "סמא דייסורא - קיבוליה". מה הרפואה של הייסורים? - לדעת לקבל אותם.

במסכת פסחים (נ, א) אמרו: "לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת, לעולם הבא כולו הטוב והמטיב". ויש להקשות, הרי לעתיד לבוא לא יהיה רע, ואם כן מה הכוונה שלעתיד לבוא יברכו על הרעה הטוב והמטיב?

וביאר הצל"ח בשם המגיד מבראד, לפי שמעליון לא תצא הרעות, ואין דבר רע בא מהקב"ה והכל הוא לטובה, ואפילו הפורענות שבאה על האדם אינה רעה, אבל טובה היא לזכך אותו להכניע יצרו הרע, ולטהר הנשמה שיזכה לעולם שכולו טוב, אלא שהאדם בעולם הזה אינו מבין הדבר לאשורו, ונדמה בעיניו כאילו הוא רעה, כמו החולה שעושים לו תחבושת ויש לו ייסורים, והחולה השוטה צועק להסיר התחבושת, אבל החכם סובל בשמחה, וכן הוא ייסורי הרשעים הם תחבושת, אמנם אחר מותו רואה ומבין הטוב האמיתי. וכמו כן לעתיד לבוא כשנזכה לזה במהרה נאמר (ישעיה יב, א) 'אודך ה' כי אנפת בי', אודך ביום ההוא כי אנפת בי שנותן הודאה לשעבר על שנתאנף בו הקב"ה לפי שעה להטיבו באחריתו. וזהו כוונת המאמר, בעולם הזה על בשורות רעות אומר דיין האמת, שסובר שהוא מצד מדת הדין, ועולם הבא כולו טוב והמטיב, פירוש שיראה למפרע שכולו היה מדה טובה והיה לו לברך על הכל הטוב והמטיב. עכת"ד.

בספר 'להורות נתן' (פרשת ראה) כתב שבזה יובנו דברי בעלי התוספות על הפסוק (דברים יא, כו) 'ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה', 'נותן לפניכם היום' בעולם הזה, הם 'ברכה וקללה', אבל לימות המשיח כולם לברכה עכ"ד. דמה שאנו רואין שיש ברכה אם תשמעו וקללה אם לא תשמעו, היינו רק 'נותן לפניכם היום' בעולם הזה, כי בעולם הזה חושבים שהוא קללה, אבל לימות המשיח יראו שגם הקללה הייתה לברכה כי על ידי זה הטיבו את דרכם, ומפי עליון לא תצא הרעות כי אם הטוב והמטיב.

והנה בתהלים (צב, א-ב) נאמר: "מזמור שיר ליום השבת, טוב להודות לה'". ויש להבין, מדוע רק בשבת טוב להודות לה'? ויש מבארים ד'שבת' מרמז על 'לעתיד לבוא', כמו שאמרו חז"ל (תמיד פ"ז): "מזמור שיר ליום השבת, מזמור שיר לעתיד לבוא, ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים", לפי זה ביאור הפסוק הוא כך: שרק בשבת דהיינו לעתיד לבוא - טוב להודות על הרע, כיון שאז יראו למפרע שכל מה שעשה הקב"ה הכל היה רק טוב.

בתהלים (צ, טו): "שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה". ידוע שדרכי ה' ישרים וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, ואפילו מה שנראה לעינינו שהוא רעה, אין הדברים כן, אלא "גם זו לטובה",

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְדַע, אָחִי, כִּי הָעֹשֶׁר נִסְיוֹנוֹת שֶׁנִּפְּתָה הַמָּקוֹם אֶת אַבְרָהָם אָבִינוּ, לֹא הָיִינוּ מְשַׁבְּחִים לוֹ עָמְדוֹ בָּהֶם, לוּלֵי שֶׁהָיָה מְקַבֵּל הַכֹּל מֵאֱלֹהָיו בְּרָצוֹן וּבְטוּב לֵבָב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (נְחֶמְיָה ט, ח)**: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ. וְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם לֹא נִתְחַיְּבוּ לְהַאֲשִׁימָם וּלְהוֹכִיחָם בַּמִּדְבָּר, אֶלָּא עַל הִתְקַצְּפָם, וְשֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם טוֹב עִם הָאֱלֹהִים וְעִם נְבִיאוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (תְּהִלִּים עח, לו-לז)**: וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ.**

ודע, אחי, כי העשר נסיונות שנסה המקום את אברהם אבינו, לא היינו משבחים לו [אותו] עמדו - על שעמד בהם, לולי שהיה - אם לא היה מקבל הכל מאלהיו ברצון ובטוב לבב, כמו שנאמר (נחמיה ט, ח): 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך' - וידעת שאמונתו בך איתנה למלא רצונך. ועוד עליך לדעת שיוצאי מצרים לא נתחייבו להאשימם ולהוכיחם במדבר - העונשים שהושתו על יוצאי מצרים, לא באו עליהם **אלא על התקצפם** - מפני שכעסו והתלוננו על ה', **ושלא היה לבם טוב עם האלהים ועם נביאו** - ומפני שלבם לא היה שלם עם האלוקים ועם משה רבנו, **כמו שנאמר** (**תהלים עח, לו-לז**)**: 'ויפתוהו בפיהם** - וסברו שאפשר לשכנעו בדיבור פה, **ובלשונם יכזבו לו** - ובלשונם דיברו דברי כזב ורמאות לפניו, **ולבם לא נכון עמו**' - אבל דעתם לא היתה איתנה באמונתו.

עיונים

ואם כן מיד שאנחנו מבקשים "שמחנו כימות עניתנו", שמשמע שסבלנו עינויים, אנו מוסיפים שהעינוי הזה אינו עינוי בעצם, אלא "שנות ראינו רעה", שכל השנים היה נראה לעינינו רעה אף-על-פי שבאמת הכל היה לטובה.

בתהלים (מח, י) נאמר: "דימינו אלוהים חסדך, בקרב היכלך", בדרך דרש מבארים (עיין ילקוט לקח טוב ויקרא עמ' נ"א) שאמנם בעולם הזה נראים לנו מקרים רבים כאילו נגזרים הם מכח מידת הדין, על זה נאמר "דמינו אלהים", זה רק דמיון, נדמה לנו שזהו מידת הדין, שהרי בעולם האמת הכל מתבהר שאותן הדברים אשר נראים בעולם הזה כמידת הדין אינם אלא חסד ורחמים, והיינו "חסדך בקרב היכלך" - שם למעלה בקרב היכלך רואים שזה הכל חסדך, הכל זה בעצם חסדים.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וּפְעָמִים רַבּוֹת הָיוּ מַרְאִים מְרָדָם וּמְרָיָם בֵּאלֹהִים וַהֲפָרַת בְּרִיתוֹ, כַּאֲשֶׁר תִּמְצָאֵם בְּכָל עֵנָן מִתְאַוִּים לָשׁוּב מִצְרַיִם וְהַהוֹמָה לָזֶה. וְהַסֵּבֶל הַטּוֹב מִזֶּה טוֹבָה, וְהַסֵּבֶל שֶׁבְּעָלָיו מֻכְרָח בּוֹ (קמז)**אֵין לְבַעֲלָיו שָׂכָר עָלָיו וְאֵין מְחִילָה בּוֹ.**

ומפני שפעמים רבות היו מראים מרדם ומריים באלהים והפרת בריתו - ומפני שפעמים רבות נהגו במרד באלוקים ומרו את דברו והפרו את בריתו, **כאשר תמצאם** - כמו שהנך מוצא בתורה, **ככל ענין** - שבכל פעם שנתקלו במצב שלא היה כרצונם היו **מתאוים** ומבקשים **לשוב מצרים והדומה לזה** - ודברים דומים. ומדברים אלו תבין **שהסבל הטוב** - שקבלת גזירותיו של הקב"ה יתברך היא מידה **טובה** - שתביא עליו תוצאות טובות, **והסבל שבעליו מוכרח בו** - וכשמקבל האדם את הגזירה בעל כרחו ונגד רצונו ומתרעם עליה, **אין לבעליו שכר עליו** - אינו מקבל שכר על אותו הסבל, **ואין מחילה בו** - והוא מפסיד בשל התרעמותו גם את מחילת העוונות הכרוכה בסבל.

עיונים

קמז. **אין לבעליו שכר עליו.** ולעומתו אדם החי באמונה ובטחון בה' יתברך ומקבל בשמחה ובאהבה את כל הצער שסובל, אזי לעתיד יזכה לקבלת שכר מרובה על כל צער וצער שסבל בימי חייו וקיבלם באהבה. הרמח"ל ('דעת תבונות' עמ' קפ"ו. הו"ד ב'שפתי חיים' ח"ב סוף עמ' רכ"ב) מבאר את הכתוב "שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה" (תהלים צ, טו), 'שמחנו כימות עניתנו', שלעומת גודל העינוי בעולם הזה תהיה השמחה יותר גדולה לעתיד לבוא כשה' יתברך יגמול לכל אחד ואחד רוב שמחה כנגד העינוי שסבל. נמצא שהעינוי עצמו הוא יהיה סיבה לשמחה הגדולה לעתיד לבוא. [ואף בעולם-הזה אמרו במסכת ברכות (ה, א) "כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין וכו', ואם קבלם באהבה מה שכרו, יראה זרע יאריך ימים, ותלמודו מתקיים בידו" וכו'].

בביאור הענין שהייסורים באים לטובתו של האדם הביא ה'חפץ חיים' (אבות עמוד סג) משל בשם המגיד מישרים דוילנא, והביאו גם רבי יעקב ניימן בספרו 'דרכי מוסר' (עמ' נה) וז"ל: מעשה באדם אחד שחכר אחוזה אצל פריץ, ואותו פריץ היה אדם טוב, ואף-על-פי שהיהודי לא שילם לו מיד, ויתר לו, ולא עשה לו כלום. לימים נסע הפריץ מביתו למקום רחוק ומינה אדם שיטפל בנכסיו בימי שהותו מחוץ לביתו. אותו אדם היה רע וכיון שהיהודי לא שילם לו מיד בהגיע הזמן, הלקהו עשרים מלקות. כשחזר הפריץ התאונן היהודי בפני הפריץ על הממונה שמינה הפריץ על שהלקהו, והפריץ העמיד את הממונה לדין. השופט פסק שהממונה שהלקהו חייב לשלם ליהודי סכום כסף

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

הִשְׁתַּבֵּל, אָחִי, מַה בֵּין שְׁנֵי הַסְּבָלִים, וְהִתְבּוֹנֵן הַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין שְׁנֵי הָעִנְיָנִים, וְחַלֵּק עִנְיַן הַסֵּבֶל בְּנַפְשְׁךָ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: הַסֵּבֶל עַל עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, וְהַסֵּבֶל עַל הַמְּרוּתוֹ, וְהַסֵּבֶל עַל פִּגְעֵי הָעוֹלָם. וְזֶה הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי נֶחְלָק לִשְׁנֵי חֲלָקִים, וְהוּא, הַסֵּבֶל עַל מַה שֶּׁחָסַר, אוֹ עַל הֶעְדֵּר דָּבָר אָהוּב.

וְאֵיזֶה מֵהֶם שֶׁיִּהְיֶה, יָכוֹל שֶׁתִּתְחַיֵּב בּוֹ עַל דֶּרֶךְ הָעֹנֶשׁ, (קיז)**וּמוּחָלִים בּוֹ עֲוֹנֶךָ, אוֹ שֶׁיִּהְיֶה**

השתכל והתבונן נא, אחי, מה בין שני הסבלים - על ההבדל העצום שבין הסבל שהאדם מקבל באהבה לבין הסבל שהוא מקבל מתוך הכרח ורוגז, **והתבונן ההפרש שיש בין שני הענינים** - ובחן את הפער בין התוצאות של שני מיני הסבל הללו. **וחלק ענין הסבל בנפשך** - תוכל לסווג את הסבל הבא עליך לשלושה חלקים וסוגים: א. **הסבל** שהאדם מקבל על עצמו **על עבודת האלהים** - כדי שיוכל לעבוד את ה' ב. **והסבל** - שהאדם מקבל על עצמו **על המרותו** - כדי להימנע מלעבור עבירות ומלהמרות את דברו ג. **והסבל** שה' מביא על האדם **על פגעי העולם** - באמצעות מאורעות העולם הזה. **וזה החלק השלישי נחלק לשני חלקים** וסוגים, **והוא** [וזהם], א. **הסבל על מה שחסר** - על שחסר לו דבר חיוני הדרוש לקיומו ב. **או על העדר דבר אהוב** - סבל שיש לאדם על שאינו יכול להשיג דבר שאינו חיוני, אך הוא משתוקק אליו. **ואיזה מהם שיהיה** - כמו כן עליך להבין כי הסיבה שבגללה ה' הביא עליך סבל המשתייך לשני הסוגים הללו היא אחת מן השתיים: א. **יכול שתתחייב בו על דרך העונש, ומוחלים בו עוונך** - ייתכן שהסבל מגיע לך כעונש, כדי שעל ידו תהיה לך מחילה על עוונותיך, ב. **או שיהיה**

עיונים

בעד כל מכה שהלקהו. כיון שלא היה לו לשלם, גבו ממנו מחצית ביתו ונתנו ליהודי. חזר היהודי לביתו ומירר בבכי, שאלתו אשתו: מפני מה אתה בוכה? ענה לה: מצטער אני על שלא הלקה אותי ארבעים מלקות ואז הייתי זוכה בכל ביתו. כך בשעה שיבוא האדם לעולם האמת ויראה מה השכר הגדול שמקבל שם על הייסורים שסבל בעולם הזה, ועל איזה עבירות כיפרו הייסורים, יצטער על שלא קיבל בעולם-הזה עוד ייסורים. ולכן הצדיקים האמיתיים שמחים בייסורים.

קיז. ומוחלים בו עוונך. ה'חפץ חיים' ('שם עולם' פ"ג, בהגה) העיד בשם נכד הגר"א זצ"ל שאמר

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

התחלה מן האלהים לך על דרך הנסיון והמבחן, וירבה בזה הבורא שכרך ויגדיל גמולך עליו - ייתכן שה' רוצה להביא אותך לידי ניסיון ומבחן, כדי להרבות ולהגדיל על ידי כך את שכרך, ולכן מביא עליך סבל וכאב.

ועל איזה מהם שיהיה מאלה השני פנים - כל סבל שהוא, בשל הסיבה הראשונה או השנייה - **ראוי לך שתקבל מה שיבואך מאת האלהים מהם ברצון** גמור **ובקיבול טוב** - כך שעליך לקבל את שני סוגי הסבל הללו, ללא הבדל, ברצון ובשמחה, מפני ששניהם הם לטובתך, **כמו שאמר דוד המלך עליו השלום** (תהלים כה, י)**:** 'כל ארחות ה' - כל דרכי ה' הם **חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו'** - לשומרי תורתו ומצוותיו, **כי הרעה הבאה עליך,**

הַתְחָלָה מִן הָאֱלֹהִים לְךָ עַל דֶּרֶךְ הַנִּסָּיוֹן וְהַמִּבְחָן, וְיַרְבֶּה בָּזֶה הַבּוֹרֵא שְׂכָרְךָ וְיַגְדִּיל גְּמוּלְךָ עָלָיו.

וְעַל אֵיזֶה מֵהֶם שֶׁיִּהְיֶה מֵאֵלֶּה הַשְּׁנֵי פָּנִים, רָאוּי לְךָ שֶׁתְּקַבֵּל מַה שֶּׁיְּבוֹאֲךָ מֵאֵת הָאֱלֹהִים מֵהֶם בְּרָצוֹן וּבְקִבּוּל טוֹב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים כה, י)**:** כָּל אָרְחוֹת יְיָ חֶסֶד

עיונים

בשם זקנו, שאלמלא הייסורים לא מצאנו ידינו ורגלינו בזה העולם. וביאר הדברים, שכאשר שוקלים מעשיו של האדם, מניחים ייסוריו על כף הזכויות ויחדיו מכריעים הם את העבירות.

והיה ה'חפץ חיים' אומר ('כתבי אבא מרי', רנז): בגמרא (ברכות יז, א) דרשו בפסוק "אלופינו מסובלים" (תהלים קמד, יד), "אלופינו" בתורה ובמצוות, "מסובלים" ביסורים. הרי ש"מסובלים ביסורים" תואר כבוד הוא, המשתווה ל"אלופינו בתורה ובמצוות"! כמה גדולה איפוא מעלת בעל היסורים!

"וידעת עם לבבך, כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך" (דברים ח, ה). מהו "וידעת עם לבבך", אמרו במדרש: "יהי יודע לבבך מעשים שעשית, שייסורים שהבאתי עליך שלא לפי מעשיך הן" (תנחומא יתרו טז). ואמר ה'חפץ חיים' ('שיחות החפץ חיים' ח"ב עמ' נ, אות נד), לא הכל מבינים זאת. בעולם הזה מצדיקים הכל את הדין, ויודעים כי "משפטי ה' אמת" (תהלים יט, י). אבל לעתיד לבוא נבין שהייתה בהם מדת רחמים וצדקה. כשיבוא הקב"ה ויוכיח לכל אחד ואחד מה היו מעשיו וכנגדם מה היו ייסוריו, אזי נכיר שהם גם "צדקו יחדיו". היינו שכאשר נביט בהם יחד עם הקב"ה, ונציב את המעשים מול הייסורים, ניווכח בצדקה ובחסד שהיו בהם!

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וֶאֱמֶת לְנִצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדְתָיו, כִּי הָרָעָה הַבָּאָה עָלֶיךָ, אִם הִיא לִמְחֹל עֲוֹנֶךָ, הִיא אֱמֶת, וְאִם הִיא הַתְחָלָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים לָתֵת תְּמוּרָתָהּ הַגְמוּל הַטּוֹב עַל סָבְלְךָ הַנַּפָּיוֹן, הִיא חֶסֶד, וְאֵינֶנָּה יוֹצֵאת מֵחֶסֶד וֶאֱמֶת.

וְאִם תֵּיטִיב לְהִסְתַּכֵּל בָּעִנְיָנִים הָאֵלֶּה בְּלִבֶּךָ, יִהְיֶה אַחֲרִית סִבְלְךָ טוֹב וְהַגְמוּל עָלָיו מֻבְטָח.

עַל כֵּן, אָחִי, אַל תִּתְעַלֵּם לְפִקֹּד מַחֲשַׁבְתְּךָ תָּמִיד בָּעִנְיָן הַזֶּה, וְאָז יֶחֱזַק סִבְלְךָ לֵאלֹהִים, (קיח)וְיִקַּל מֵעָלֶיךָ בְּהַעֲלוֹת עַל לִבְּךָ צַעַר הָרָעָה

בענינים האלה בלבך - אם תיטיב להחדיר עניין זה בנפשך, **יהיה אחרית סבלך טוב** - תהיה תכלית סבלך לטובה, **והגמול עליו מובטח** - ושכרך עליו מובטח לך.

על כן, אחי, אל תתעלם לפקוד מחשבתך תמיד בענין הזה - אל תתעלם מאמת זו ואל תשתמט מלחשוב תמיד על הדבר הזה, **ואז יחזק סבלך לאלהים** - ואז תתחזק הכרתך לקבל את סבלך באהבה לשם שמים, **ויקל מעליך** - ותהיה לך הקלה **בהעלות על לבך** - כשיעיקו על לבך **צער הרעה**

עיונים

קיח. ויקל מעליך בהעלות על לבך צער הרעה ומרירות הסבל. כתיב: "הפכת מספדי למחול לי, פתחת שקי ותאזרני שמחה" (תהלים ל, יב). דוד המלך הכיר שהצרות והרעות שהגיעו אליו, לא היו בעצם רע, אלא הכל הוא בתכלית ההטבה. והיינו שהמספד "נהפך" למחול, וכאילו המספד

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

ומרירות הסבל, ויורה - אמונתך בטובו של ה', תורה **על רצונך הטוב בגזירת האלהים, והתנחמך בו** - ושהנך מתנחם בה', ודבק ברצונו, **ועל בטחונך עליו** - ועל היותך סמוך ובטוח שכל

וּמְרִירוּת הַסֵּבֶל, וְיוֹרֶה עַל רְצוֹנְךָ הַטּוֹב בִּגְזֵרַת הָאֱלֹהִים, וְהִתְנַחֲמְךָ בוֹ, וּבְטָחוֹנְךָ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים לא, כה)**: חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל הַמְיַחֲלִים לַיי.**

מה שהוא עושה אתך הוא אך ורק לטובתך, **כמו שנאמר** (**תהלים לא, כה**)**: 'חזקו ויאמץ לבבכם** - התעודדו ויחזק ה', את לבבכם, **כל המיחלים לה'**" - כל המצפים לישועת ה'.

האופן הבא של חשבון הנפש שמבאר רבנו נוגע לאדם המצוי בדרגה גבוהה של ביטחון בה'

עיונים

היה בטעות. וכמו כן הכיר איך שהקב"ה פתח שקו והלבישו שמחה כאילו לומר אין מקום ללבישת בגדי שק כמנהג אבלים אלא לשמוח בהנהגת ה', שכולם לטובה ולברכה לששון ולשמחה.

ושוב ראיתי כעין זה ב'שיח יצחק' על מה שכתוב "הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם" (תהלים קמז, ג), שהקב"ה מרפא לשבורי לב, על ידי זה שמחזיר הרע עצמו לטוב והעצבות גופא מחבש והופך לטוב. משל לאחד שהיה לו אבן יקרה השווה אלף אלפים דינרי זהב, לימים נעשה בה נקב וסדק וכמובן שהיה גדול צערו מנשוא. אמר לו אומן אחד, מנע קולך מבכי והפכת מספדך למחול, כי הנני מפתח על האבן הזה את שמך פיתוחי חותם, והסדק הזה שאתה מצטער עליו הוא יהיה ראש פנה למלאכת הפתוח וממנו ימשכו ציצים ופרחים מעשה צעצועים להפליא, עד כי תהיה האבן הזאת שווה כפלי כפלים מאשר מקודם.

שוב ראיתי מה שכתב ה'פרי מגדים' באגרותיו (אגרת ג', ערך ל') לבאר מה שכתוב "בערב ילין בכי ולבקר רנה" (תהלים ל, ו), שהאות "ל" בתיבת "לבקר" משמעותו הוא לקרב (רצונו לומר: מתקרב לקראת בקר), ומביא מספר 'תפלה למשה' (למהר"מ אלמושנינו ז"ל, מאמר ראשון ח"ד דף לח ע"ב) שמוסיף לבאר, כי הרופא שנותן רפואה על דרך משל סם קשה לאכול, מכיון שאין רפואתו בדוקה כל כך, צועק החולה בייסורים יותר מאילו לא קיבל הסם, ורק לכשיתרפא אז שמח ומשבח לסם ההוא. אבל ייסורים מאת ה' כשמקבלם באהבה ויודע שהם למרק עוון, וודאי רפואה בדוקה הוא, ודוד המלך ע"ה היה בוכה בערב שהוא כינוי לייסורים, אבל כשנזכר שעל ידי זה מתקרב בכל רגע לבקר, ויהיה אז אור במושבתו להתם פשע ולכלה החטא, היה שמח ומרנן (מלשון רינה) גם בעת הייסורים.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְהַשְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים, חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ

אַחַר בִּטְחוֹנוֹ עַל הָאֱלֹהִים וּמָסְרוֹ אֵלָיו אֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת מְמוֹנוֹ וּבָנָיו וְכָל עֲנָיָנָיו, כְּשֶׁיִּשְׁתַּנֶּה עִנְיָנוֹ וְיִגְזֹר הַבּוֹרֵא בְּמַה שֶׁאֵינוֹ מֵפִיק רְצוֹנוֹ, שֶׁיַּחְשֹׁב בְּנַפְשׁוֹ, שֶׁאָדָם נָתַן לַחֲבֵרוֹ בְּמַתָּנָה בַּיִת אוֹ שָׂדֶה, וְאַחַר כָּךְ עָלָה בְלֵב מְקַבֵּל הַמַּתָּנָה לַהֲרֹס אוֹתוֹ וְלִבְנוֹתוֹ עַל עִנְיָן אַחֵר, אוֹ לְשַׁנּוֹתוֹ מֵעִנְיָנוֹ הָרִאשׁוֹן, הַיֵּשׁ מִן הַדִּין לְנוֹתֵן אוֹתוֹ לוֹ שֶׁיֵּאָבֵל עַל מַעֲשֵׂהוּ בוֹ, וְיִדְאַג עַל שַׁנּוֹתוֹ אוֹתוֹ מֵעִנְיָנוֹ הָרִאשׁוֹן, אַחַר שֶׁמָּסַר לוֹ הַבַּיִת אוֹ הַשָּׂדֶה?

וְכֵן אַתָּה, אָחִי, אִם הִתְנַדַּבְתָּ בְנַפְשְׁךָ וּבְמָמוֹנְךָ למענו את נפשו, את ממונו, את בניו ואת כל אשר לו, מוטל עליו להתחזק באמונה בטובו של הבורא יתברך. הוא יוכל להיעזר בכך **שיחשוב** אז **בנפשו** - ויצייר בעיני רוחו, **שמצבו** דומה ל**אדם נתן לחבירו במתנה בית או שדה** - ואלו עברו לרשות החבר, **ואחר כך עלה בלב מקבל המתנה**, היינו בלב החבר - **להרוס אותו** [את הבית] **ולבנותו על ענין אחר** - ולבנותו מחדש בצורה שונה ובתכנון שונה מכפי שהיה, **או לשנותו מענינו הראשון** - או לבצע שינויים נדרשים לשם שימוש בבניין למטרה שונה, **היש מן הדין לנותן אותו לו** - האם מן הצדק **שיאבל** ויצטער נותן ה"מתנה" **על מעשהו בו** - על הפעולות שמקבל המתנה עושה בבית, **וידאג על שנותו אותו מענינו** [ממצבו] **הראשון, אחר שכבר מסר לו הבית או** את **השדה** - האם נכון שיצטער ויהיה מודאג על השינויים שמבצע החבר בבית?! הלוא הוא עצמו העביר את הנכס לרשותו!

וכן גם אתה, אחי, ראה את עצמך כאותו נותן המתנה, **אם** אכן **התנדבת בנפשך ובממונך**

ביישר לבב

ואף מוסר עצמו וכל קנייניו לרצון הבורא, ועם זאת הוא זקוק לחיזוק בזמן הניסיונות הבאים עליו בגזירת הבורא, ועל הצורך בחיזוק האמונה בזמני משבר מדבר רבנו.

והאופן השמונה ועשרים הוא חשבון האדם עם נפשו - חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו **אחר ביטחונו על האלהים, ומסרו אליו את נפשו ואת ממונו ובניו וכל ענייניו, כשישתנה ענינו ויגזור הבורא במה שאינו מפיק רצונו** - כשהוא מצטער על שמצבו משתנה לרעה ועל שהבורא גוזר עליו את מה שאינו לפי רצונו. אף על פי שהוא שם ביטחונו בה', ולמרות נכונותו להקריב

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

לֵאלֹהִים, [קיט]אַל תֶּאֱבַל עַל מַעֲשֵׂהוּ בְּךָ כִּרְצוֹנוֹ וְהַנְהָגָתוֹ אוֹתְךָ כְּחֶפְצוֹ, וְאִם אֵינֶנּוּ טוֹב לְךָ בַּנִּרְאֶה

לאלהים - ומסרת את נפשך וממונך לה' יתעלה, **אל תאבל על מעשהו בך כרצונו והנהגתו אותך כחפצו** - אל תצטער על שהוא עושה בך כרצונו ומנהיג אותך כחפצו. הלא נתת את עצמך לה'! **ואם איננו טוב לך בנראה**

עיונים

קיט. אל תאבל על מעשהו וכו' ואם איננו טוב לך בנראה ממנו. בספר 'דעת תבונות' (להרמח"ל, עמ' מ"ה סי' נ"ד. הו"ד ב'שפתי חיים' ח"ב עמ' רט"ז ורי"ז) כתב: כי בהנהגת ה' יתברך יש שני ענינים: א. הנהגה גלויה. ב. הנהגה נסתרת. ההנהגה הגלויה היא הנהגת שכר ועונש, שהרי ההנהגה של מדה כנגד מדה לא בטלה (בר"ר ט, יא. וראה סנהדרין לז, ב). וההנהגה הנסתרת היא העצה העמוקה הנמצאת תמיד בכל מידותיו להביא הבריות לתיקון הכללי, ואפילו במעשי הרשע יֵצא לבסוף תיקון הבריאה, וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, והם הם דברי הנביא 'ישוב אפך ותנחמני' (ישעיה יב, א), כי הקב"ה יודיע דרכיו לעתיד לבוא לעיני כל ישראל איך אפילו התוכחות והייסורים לא היו אלא הזמנות לטובה והכנה ממש לברכה, והיינו כשישוב אפך - אז תנחמני שאבין למפרע שהכול היה כדי להביא לשלימות.

המהר"ל ב'נתיבות עולם' (נתיב גמ"ח סוף פרק ד'. הו"ד ב'שפתי חיים' שם עמ' רכ"ב הערה 11) כתב על דברי המדרש (ויק"ר ט, ז) שכתב כי לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלין חוץ מקרבן תודה שהוא אינו בטל. וביאר שהענין הוא שבקרבן תודה יש שני הפכיים הנוגדים זה את זה, חמץ ומצה, ובהקרבת חמץ ומצה מְאחד את שני ההפכיים האלו (חמץ הוא כנגד הרע, ומצה כנגד הטוב) וכמו שנאמר 'חסד ומשפט אשירה' (תהלים קא, א), שהשירה צריכה לבוא על המשפט באותה מידה שהיא באה על החסד, והמקריב קרבן תודה מודה הוא על הרע, שמכיר הוא בכך שגם הרע היה סיבה לטובה.

וז"ל ה'חתם סופר' ('תורת משה' עה"ת פ' כי תשא עמ' פ"ח) על הפסוק 'וראית את אחורי ופני לא יראו' (שמות לג, כג): יש לומר על פי רמז, הנה אנו רואים כמה דברים סיבות מסיבות שונות הנעשים בארץ מתחת, אשר אנו מתמיהים למה עשה ה' יתברך ככה, אבל לאחר רבות הזמן אנו רואים ומבינים למפרע הכול כאשר לכל כל הסיבות תכלית כוונתם כי כולם היו הכנות כדי שתיעשה דבר גדול כזה, וכאשר היה בנס פורים... אבל קודם שנעשה פתגם המלך אין אנו מבינים רק מאמינים כי בלי ספק לא דבר ריק הוא, רק ממנו טעם הדבר

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

מִמֶּנּוּ, אֲבָל רָאוּי לְךָ שֶׁתָּנוּחַ דַּעְתְּךָ עָלָיו, וְתִסְמֹךְ עַל הַנָּהָגָתוֹ הַמְעֻלָּה וּגְזֵרַת דִּינוֹ. וְאַל תַּחֲזֹר בְּמַה שֶּׁנָּתַתָּ לוֹ מִשֶּׁלְּךָ, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה סָבוּר, וְאַל תַּרְאֶה הַצַּעַר בְּעֵת גְּזַר דִּינוֹ עָלֶיךָ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁאַתָּה אֶחָד מִיְּצוּרָיו, וְהוּא יוֹצְרְךָ וּמַטְרִיפְךָ, וּמַנְהִיגְךָ בַּטּוֹב לְךָ בְּגִלּוּיְךָ וּבְנִסְתָּרְךָ, וְאִם נֶעְלָם מִמְּךָ הַדָּבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (הוֹשֵׁעַ יא, ג)**: וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים.**

עיונים

כמוס ונעלם, וזאת האמונה טובה גדולה היא לנו כי מקבלים שכר על האמונה, וזה (מש"כ) 'וראית את אחורי', לאחר שנעשה תכלית הדבר תראה ותבין למפרע מה שהיה ומה שנעשה, אבל 'ופני לא יראו', קודם עשיית הדבר לא יראו ולא יבינו תכליתו, וזה 'ופני לא יראו'. עכ"ל.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

והאופן התשעה ועשרים הוא **שיתבונן יתרון נפשו על גופו** - שיתבונן בגודל ערכה של נפשו ועד כמה עולה ערך זה ומועדף על ערך גופו, **ויכיר** אף **ביתרון קצת בני אדם על קצתם** - ויבין שיש הבדל בדרגות בני האדם, ויש העולים במעלתם על חבריהם, **עד שפעמים ימצא אדם אחד השקול כנגד אלף בני אדם, וידע** - עליו לדעת, **כי יתרונו** - כי גדלותו של אדם זה **אינו מפני כחות גופו** - כוחותיו הגשמיים, **אך מצד מעלות נפשו** - אלא מפני מעלותיו הרוחניות, **כמו שנאמר** - כמו שאמרו העם לדוד המלך ע"ה (**שמואל־ב** יח, ג)**: 'כי עתה כמונו עשרה אלפים'** - הנך חשוב כעשרת אלפים איש מאתנו.

ואף אותן **הנשים, שיש להן יתרון** - יש גם נשים העולות על חברותיהן **ביפין**, אולם אין הכוונה ליתרון של זו על זו ביופי חיצוני או במראה פנים גרידא, אלא הכוונה למעלה אמתית, ומעלה אמתית מצויה בנפש בלבד, כי **כאשר תחסרנה הנשים מעלות הנפשות** - ולא תהיינה מעוטרות במעלות רוחניות, **אין יפיין נאה** - יופיין אינו נושא חן, ולא די בכך שיפיין אינו נאה, אלא

וְהַתְּשִׁעָה וְעֶשְׂרִים, שֶׁיִּתְבּוֹנֵן יִתְרוֹן נַפְשׁוֹ עַל גּוּפוֹ, וְיַכִּיר יִתְרוֹן קְצָת בְּנֵי אָדָם עַל קְצָתָם, עַד שֶׁאָדָם אֶחָד שָׁקוּל כְּנֶגֶד אֶלֶף בְּנֵי אָדָם, וְיֵדַע, כִּי יִתְרוֹנוֹ אֵינוֹ מִכֹּחוֹת גּוּפוֹ, אַךְ מִצַּד מַעֲלוֹת נַפְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְדָוִד (שְׁמוּאֵל־ב יח, ג)**: כִּי עַתָּה כָּמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים.**

אַף הַנָּשִׁים, שֶׁיֵּשׁ לָהֶן יִתְרוֹן בְּיָפְיָן, (קכ)**כַּאֲשֶׁר תֶּחְסַרְנָה מַעֲלוֹת הַנְּפָשׁוֹת, אֵין יָפְיָן נָאֶה,**

עיונים

קכ. **כאשר תחסרנה מעלות הנפשות אין יפין נאה.** כתיב: "ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה" (בראשית כט, יז). אין זו הפעם הראשונה שהתורה משבחת את האִמהות ביופיין. גם על רבקה כותבת התורה: "והנערה טובת מראה מאד" (בראשית כד, טז) וכדומה. כיצד זה יש מקום לְשַׁבַּח של יופי, אִם שלמה המלך אומר "שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל" (משלי לא, ל), והרי שאין כל חשיבות לחן וליופי.

ברם, אין כוונת הפסוק לומר כי שקר והבל הם החן והיופי. אלא כוונת הפסוק לומר כי אין כל ערך וחשיבות ליופי ולחן כאשר הם ללא יראת שמים, והרי הם כנזם זהב באף חזיר. כנגד זה אמר

וְנוֹיָן מִתְגַּנָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (משלי יא, כב)**: נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם, וְאָמַר** (משלי לא, ל)**: שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי.**

וּכְפִי הַכָּרָתְךָ בְּיִתְרוֹן נַפְשְׁךָ עַל גּוּפֶךָ, רָאוּי לְךָ לְהִשְׁתַּדֵּל בְּתִקּוֹנֶיהָ וּבְהַצָּלָתָהּ אֵצֶל אֲדוֹנֶיהָ, הַמַּשְׁקִיף עַל זַכּוּתָהּ וְקַדְרוּתָהּ, וְשִׁבְחָהּ וּגְנוּתָהּ, וּבְחִירָתָהּ בַּטּוֹב וּבָרָע, וּנְטוֹתָהּ עִם שִׂכְלָהּ וְעִם תַּאֲוָתָהּ.

ונויין מתגנה - היופי הופך להיות להן לגנאי, **כמו** - כדוגמת מה **שאמר** שלמה המלך החכם (**משלי יא, כב**)**:** ’נזם זהב באף חזיר - כמו עֲדִי [תכשיט] מזהב הנתון באפו המלוכלך של החזיר, כך נראית **אשה יפה וסרת טעם**’ - אמנם תווי פניה יפים, אך היא חסרת תוכן, אופייה קשה ומעשיה מגונים (לפי מצודת דוד), **ואמר** (**משלי לא, ל**)**:** ’שקר החן - טעות היא לשבח את החן החיצוני, והבל היופי’ - והיופי, כשהוא ללא תוכן חיובי, הרי הוא הבל ואינו מתקיים.

וכפי הכרתך ביתרון - ובאותה מידה שהנך מבין את יתרון ערך **נפשך על** פני ערך **גופך, ראוי לך להשתדל בתיקוניה ובהצלתה אצל אדוניה** - עליך להתמסר לעיסוק בהשלמתה ולדבוק במעשים אשר יעמדו לה כהצלה בעמדה לדין לפני הבורא, אותו בורא **המשקיף על זכותה וקדרותה** - הבוחן אם היא זכה וברה או הוחשך אורה, **ושבחה וגנותה** - אם היא משובחת או מגונה, **ובחירתה** - ואם היא בוחרת **בטוב או ברע, ונטותה** [ונטייתה] **עם שכלה ועם תאוותיה** - ולהיכן היא נוטה כשהיא

עיונים

הפסוק ”שקר החן והבל היופי“, כאשר הם ללא יראה. ואולם, ”אשה יראת ה‘, היא תתהלל“ גם ביופיה ובחינה, שכן אם העיקר - דהיינו יראת שמים - קיים, אזי יש מקום להשתבח ביופי ובחן. זהו גם פירוש הפסוק ”אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגיבור בגבורתו אל יתהלל העשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי“ (ירמיה ט, כב-כג). והיינו, שאין לחכם להתהלל בחכמתו, כאשר היא ללא יראת שמים, וכן לא יתהלל הגיבור בגבורתו כאשר היא נעדרת היראה. ”כי אם בזאת יתהלל המתהלל“, כלומר, רק אז יוכל להתהלל המתהלל - בחכמתו ובגבורתו, ”השכל וידוע אותי“, כאשר ישכיל וידע כיצד להתנהג בחכמה, בעשירות ובגבורה, שתהיה כל כוונתו לשם שמים (הגר“א מוילנא).

צריכה להכריע במאבק בין השכל המדריך אותה לעשות טוב, ובין תאוותיה המושכות אותה לרע.

על כן פקוד עניניה תמיד יותר מפקדך ענין גופך - לכן דאג תמיד לענייני נפשך יותר מדאגתך לענייני גופך, **ודע, כי** אמנם נכון הדבר, שבהזנחת גופך הנך עלול לבוא לידי חולי, אך הזנחת נפשך חמורה יותר, כי הרי **גופך יותר קרוב** [קל] **להירפא מן הקשה שבחלאים כשיפול בו** - כי כשגופך חולה, הוא יכול להירפא מהרה ממחלתו, גם ממחלה קשה ביותר התוקפת אותו, ורפואתו קרובה יותר **מרפואת נפשך ממדוה היצר כשהוא גובר עליה** - מרפואת הנפש הסובלת ממכאוב היצר הגובר עליה, **כמו שאמר** שלמה המלך **החכם** (**משלי יח, יד**)**:** ’רוח איש יכלכל מחלהו - אם גופו של האדם חולה, אז בכוח שכלו לעודד אותו ולדאוג לרפואתו ולהעמידו מחוליו, אבל **ורוח נכאה** - אך אם הנפש עצמה חולה - **מי ישאנה**’ - מי יטפל בה וידאג לרפואתה, והלוא הגוף אינו מסוגל לעשות זאת?! (לפי מצודת דוד ומרפא לנפש), **ועוד אמר** (**משלי ד, כג**)**:** ’**מכל משמר** - יותר מכל דבר יקר שהנך נוהג לשמור, **נצור לבך**’ - שמור על שכלך שלא יסור מהדרך הישרה, ’כי ממנו תוצאות חיים’ - כי בו תלויים חיי האדם בעולם הזה ובעולם הבא. הם הדבר היקר והנעלה ביותר, ולכן עליך לשמור עליו יותר מכל דבר יקר ערך אחר (לפי פי’ המאירי והגר“א).

עַל כֵּן פְּקֹד עִנְיָנֶיהָ תָּמִיד יוֹתֵר מִפָּקְדְּךָ עִנְיַן גּוּפֶךָ, וְדַע, כִּי גּוּפְךָ יוֹתֵר קָרוֹב לְהֵרָפֵא מִן הַקָּשֶׁה שֶׁבֶּחֳלָאִים כְּשֶׁיִּפֹּל בּוֹ, מֵרְפוּאַת נַפְשְׁךָ מִמַּדְוֶה הַיֵּצֶר כְּשֶׁהוּא גּוֹבֵר עָלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (משלי יח, יד)**: רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה, וְאָמַר** (משלי ד, כג)**:** (קכא)**מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ.**

עיונים

קכא. **מכל משמר נצור לבך.** ”מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים“. ופירש הגר“א (משלי ד, כג) וז“ל: ”כי כל דבר הנשמר הוא מחמת שהוא יקר ואינו בנמצא, היש לך דבר יקר מן החיים, וממנה היא תוצאות חיים, לכן צריך אתה לשמור אותה יותר מכל דבר“ עכ“ל. והן הן דברי רבינו לעיל (שער יחוד המעשה פ“ו) וז“ל: ”אבל הזהירות במחשבה ושמירתה ראוי לך שלא תתעלם לפקוד מחשבתך ורעיוניך ושרעפי לבך, כי רוב ההפסד והתיקון במעשים לא יהיה כי אם מחמתם כפי תיקונם והפסדם כמו שאמר הכתוב מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים“. עכ“ל.

והנה על לשון הכתוב ”מכל משמר נצור לבך“ יש להקשות על שינוי הלשון בפסוק, כשם שפתח

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביישר לבב

הַמַּשְׂלִים הַשְּׁלֹשִׁים, **חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ**
בְּתְנָאֵי הַגֵּרוּת בָּעוֹלָם הַזֶּה, וַיַחְשֹׁב
מַעֲלָתוֹ בוֹ כְּמַעֲלַת אָדָם נָכְרִי, הִגִּיעַ אֶל אֶרֶץ
נָכְרִיָּה, וְלֹא הִכִּיר אֶחָד מֵאַנְשֵׁי הַמְּדִינָה שֶׁהִגִּיעַ

ומהלך חייו של האדם בעולם הזה.

החשבון **המשלים** את מספר **השלשים** של אופני חשבון הנפש הוא **חשבון האדם עם נפשו** - חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו **בתנאי הגרות** - עוסק בצורת התנהלותו בעולם. על האדם לשאול את עצמו האם הוא רואה את העולם כמקום זמני, האם הוא חי **בעולם הזה** בתנאי גרות ובתחושה של ארעיות? חשבון נפש יעשה האדם בעזרת דמיון ומשל. **ויחשוב מעלתו בו** - ידמה את מצבו בעולם הזה **כמעלת אדם נכרי** - למצבו של אדם זר, **הגיע אל ארץ נכריה** - שגלה ממקומו ונקלע למדינה זרה, **ולא הכיר** בה **אף אחד מאנשי המדינה שהגיע**

עיונים

מכל "משמר" היה לו גם כן לסיים "שמור" לבך, ומהו לשון "נצור"? ואולם כוונת הכתוב בזה הוא דבר יקר, כי מילת "נצירה" מורה על שמירה מעולה מאד, מלשון (עיין ישעיה א, ח) "עיר נצורה". ידוע שהצרים על עיר ללכדה, הם שומרים אותה יום ולילה בלי היסח הדעת לרגע קטן, כי שר העיר הסגור בה עם חילותיו אורבים לחיילים אשר צרים עליהם מבחוץ, וברגע של היסח הדעת מהשמירה, נופלים עליהם פתאום והורגים אותם כולם כאחד, נמצא שמירת העיר גדול מאוד באין ערך משמירת האוצרות, כי ברגע סילוק השמירה אז יבוא הגנב. זהו שמרמז הכתוב באמרו "נצור לבך" לשמרה כעיר נצורה, שאם תסיח דעתך רגע משמירת לבך, יצא היצר הרע עם חילותיו המוסגרים בלבד, וימיתוך באין תחינה ('מנוחה וקדושה' תלמיד הגר"ח מוולאז'ין, שער יחוד המעשה סימן א').

הנה "לב" בלשון הקודש מסמן את כוח המחשבה והרגש (עי' חוה"ל שער יחוד המעשה פ"ו). והכתוב מזהיר ומצוה שיותר מכל רכושו של אדם ויותר מגופו, צריך לשמור על המחשבה והרגש שלא יתעוותו בטעות ובעוות, כי מהלב יוצאות כל פעולותיו של אדם. ולא רק מצד חשיבותו של הלב זקוק הוא לשמירה יתירה, אלא גם מצד קלות הלב, שעלול לקבל כל רושם מכל איש ומכל דבר ('לב אביגדור', עמ' יט).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש ביישר לבב

אֵלֶיהָ, וְלֹא הָיָה אֶחָד מֵהֶם יוֹדֵעַ בּוֹ, אֶלָּא שֶׁאֲדוֹנֵי הַמְּדִינָה חָמַל עָלָיו לְגֵרוּתוֹ, וְהוֹרָהוּ מַה שֶּׁיִּתַּקֵּן עִנְיָנוֹ בּוֹ, וְנָתַן לוֹ מְזוֹנוֹ יוֹם יוֹם, וְצִוָּהוּ שֶׁלֹּא יַמְרֶה אֶת פִּיהוּ וְלֹא יַעֲבֹר עַל מִצְוָתוֹ, וְיִיחֲלוּ וְהִפְחִידוּ בִּגְמוּל וּבְעֹנֶשׁ כְּפִי הָרָאוּי לַזְּמַן וְלַמָּקוֹם, וְהִזְהִירָהוּ עַל הַנְּסִיעָה וְלֹא הוֹדִיעוֹ הָעֵת.

אליה, וגם **לא** היה **אחד מהם יודע בו** - ואף אחד מתושבי המדינה לא הכיר אותו. לא היה לו שם גואל וקרוב, ואיש לא דרש את טובתו באותה מדינה, **אלא שאדוני המדינה** - מושל המדינה לבדו **חמל** וריחם **עליו לגרותו** - מפני היותו גר במקום זה, **והורהו מה שיתקן ענינו בו** - והנחה אותו איך ייטיב את מצבו במקום זה, **ונתן לו** את **מזונו** ופרנסתו מידי יום ויום, **וציוהו שלא ימרה את פיהו** [את דברו] **ולא יעבור על מצוותו, וייחלו והפחידו בגמול ובעונש** - והבטיחו שאם ינהג כפי הדרכתו יגמול לו שכר טוב, ומצד שני הזהירו לבל יסטה מן הדרך שציווהו לילך בה, ואם יסטה - יקבל עונשו, **כפי הראוי לזמן ולמקום** - בהתאם לזמן ולמקום, **והזהירהו על הנסיעה** - והזהירו באופן מיוחד שעליו להיות מוכן תמיד לקראת נסיעתו מהמדינה ועזיבתו העתידית את המקום, **ולא הודיעו העת** - בלי שהודיעו מראש את מועד הנסיעה.

ואחר כך יתבונן **מן התנאים שהוא חייב בהם** - בכללי ההתנהגות המוטלים על גר זה. כללים אלו ידועים והם מחייבים אותו ב- **הכניעה והשפלות** - שיתנהג בהכנעה ושפלות, **ולעזוב הגאוה** - ויסלק הגאווה מלבו, **ולהתרחק מן הגאון והגובה** - ויתרחק מהתנשאות וגובה הלב, **כמו שנאמר בענין הזה** - כפי שמצינו בכתוב הוכחה לכך שהגר אינו יכול לנהוג באדנות ובשררה: אנשי סדום טענו כלפי לוט (**בראשית יט, ט**): 'האחד **בא לגור** - הייתכן שאדם זר ובודד שהגיע לכאן כגר, **וישפט שפוט**' - הוא יקבע את כללי התנהגותנו?! **ומהם** - עוד מוטל עליו **שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה** - שיהיה מוכן לקראת נסיעתו והגירתו, **ולא ירגיע ולא תנוח נפשו** - ואל ינהג בשאננות ואל תשקוט נפשו כמעשה בעל-בית,

מִן הַתְּנָאִים שֶׁהוּא חַיָּב בָּהֶם: הַכְנִיעָה וְהַשְׁפָלוּת, וְלַעֲזֹב הַגַּאֲוָה, וְלְהִתְרַחֵק מִן הַגָּאוֹן וְהַגֹּבַהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בָּעִנְיָן הַזֶּה (בְּרֵאשִׁית יט, ט)**: הָאֶחָד בָּא לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט. — וּמֵהֶם, שֶׁיִּהְיֶה מְזֻמָּן לַנְּסִיעָה וְלַהַעְתָּקָה, וְלֹא יַרְגִּיעַ וְלֹא תָנוּחַ נַפְשׁוֹ,**

לאחר שהביא לעיל עשרים ותשעה אופנים של חשבון הנפש, מציג רבנו חשבון נפש נוסף שבו הוא חותם את מה שראוי לאדם לחשוב בנפשו, וחשבון נפש זה, האחרון, מקיף את כל דרכו

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (וַיִּקְרָא כה, כג): (קכב)**וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי.** — **וּמֵהֶם, שֶׁיַּחְקֹר עַל דָּתֵי הַמְּדִינָה וְחֻקֶּיהָ, וְעַל מַה שֶּׁחַיָּבִים בּוֹ לַמֶּלֶךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם** (תְּהִלִּים קיט, יט): (קכג)**גֵּר אָנֹכִי בָּאָרֶץ אַל תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ.** — **וּמֵהֶם, שֶׁיֶּאֱהַב אֶת הַגֵּר** כמו שנאמר (ויקרא כה, כג): 'והארץ לא תמכר לצמיתות - מכירה מוחלטת לעולמי עד - כי לי הארץ - מפני שאני ה' בעל הקרקע, כי גרים ותושבים אתם עמדי' - שהרי הנכם רק דיירים זמניים אצלי ובארצי. ומהם - ועוד מהמטלות שעל הגר למלא, שיחקור על דתי המדינה וחוקיה - שיחקור את נימוסי המדינה, חוקיה ומנהגיה, ועל מה שחייבים בו למלך - ומהם התפקידים המוטלים עליו כחלק מחובתו כלפי המלך, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט, יט): 'גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך'. — ומהם – חובה נוספת נגזרת ממעמדו הזמני בעולם - שיאהב את הגר - את מי שהוא גר

עיונים

קכב. **והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי.** יש להבין, אם "גרים" אזי לא "תושבים", ואם "תושבים" אזי לא "גרים"?

ה'חתם סופר' ביאר, הנה, כאשר אין רשות לאדם למכור את שדהו לצמיתות, הרי זה מוכיח שהשדה אינה ממש שלו ואינו יכול לעשות בה כרצונו, והריהו כ"גר" בנכסיו. מאידך, בכך גופא שאינו יכול למכור את השדה לעולם, הרי על ידי כך נשארת השדה ברשותו דור אחר דור כל ימות עולם, והריהו בבחינת "תושב". וזהו שאמר הכתוב: "והארץ לא תמכר לצמיתות" - ועל ידי זה "גרים ותושבים אתם עמדי".

ב'תורת כהנים' פירש את הפסוק כך: אם "גרים" אתם עמדי בעולם הזה, תהיו "תושבים" עמדי לעולם הבא. אך אם תהיו "תושבים" בעולם הזה, תהיו "גרים" לעולם הבא.

קכג. **גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך.** רבי לייב חסמן זצ"ל כתב בספרו 'אור יהל' (ח"א עמ' רכ"ב) על פסוק זה, וז"ל: הגע עצמך שדוד מלך ישראל בעת שלוותו שהניח לו ה' מכל אויביו מסביב, עד שאמרו חז"ל (יבמות כד, ב) שלא קבלו גרים בימי דוד ושלמה, והיינו עבור רום פסגת אשרם והצלחתם של ישראל בימיו, שאי אפשר במי שבא להתגייר שלא יתערב במחשבתו ענין גירותו מחמת הצלחת כלל ישראל אז, ולא יתגייר לשם שמים, ובמצב מזהיר זה - ודוד הוא המלך

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

כְּמוֹהוּ, שֶׁיְּסַיְּעֵהוּ וְיַעְזְרֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים י, יט): וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר, וְאָמַר (וַיִּקְרָא יט, לד): כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ. — **וּמֵהֶם, שֶׁיְּמַהֵר וְיָחִישׁ לְהִדָּבֵק בַּעֲבוֹדַת אֲדוֹנֵי הַמְּדִינָה, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ חוֹמֵל שֶׁיִּפְגַּע בּוֹ בַּעֲדוֹ אִם יְקַצֵּר בַּעֲבוֹדָתוֹ, כִּי עִנְיָנוֹ הֵפֶךְ תְּשׁוּבַת הַשּׁוֹנַמִּית, עֵת שֶׁשָּׁאַל אוֹתָהּ הַנָּבִיא** (מְלָכִים־ב ד, יג): הֲיֵשׁ לְדַבֵּר לָךְ אֶל הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל שַׂר הַצָּבָא, כמוהו, שיסייעהו ויעזרהו - ויסייע בידו ויושיט לו עזרה בכל צרכיו, כמו שכתוב (דברים י, יט): 'ואהבתם את הגר' - עליכם לחבב כל גר ולקרבו, וכמו שנאמר (ויקרא יט, לד): 'כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם - עליכם להתייחס אל הגר כמי שהוא תושב קבוע ביניכם, ואהבת לו כמוך' - ויש לאהוב אותו כאחד מכם. ומהם, שימהר ויחיש להידבק בעבודת אדוני המדינה - שיזדרז וימהר להידבק בעבודת מלך המדינה, מפני שאין לו חומל שיפגע בו בעדו אם יקצר בעבודתו - כי אם יתרשל בעבודתו, לא ימצא מי שימליץ וילמד עליו זכות לפני המלך, כיוון שאין לו מכרים במקום זה, כי ענינו - שהרי מצבו במדינה הוא הפך המצב שתואר בתשובת השונמית לאלישע הנביא, עת ששאל אותה - כאשר שאל אותה אלישע הנביא (מלכים־ב ד, יג): 'היש לדבר לך אל המלך - האם את זקוקה להמלצה לפני המלך או אל [-לפני] שר הצבא',

עיונים

ומוראו עליהם, והרי הוא אינו מרגיש כלל בזאת, אלא כגר בארץ שאינו שוהה בעיר רק כעובר אורח הנוטה ללון ולמחר ילך, ואין לו שום ענין בעניני העיר, כך היו הרגשת חייו של דוד המלך על פני תבל, נפלא מאד הדבר. עכ"ד.

כתב רבינו בחיי (וישב לו) וז"ל: "וכן מצינו הצדיקים נקראים גרים, ולשון "גר" מלשון גרגיר הנפרד מעיקרו, וכן הצדיק רואה את עצמו יחידי, אין דירתו בארץ כי אם דירת עראי, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, יט) "גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך", המשיל עצמו לגר שהוא מזומן לנסיעה ואינו יודע העת, ולפי שאינו יודע העת הוא צריך שיקח צידה לדרך פן יבא עליו העת פתאום. ומה היא הצידה, קיום המצות, זהו: אל תסתר ממני מצותיך. וכן מצינו האבות כולם שנקראו גרים, אברהם, הוא שכתוב "גר ותושב אנכי עמכם" (בראשית כג, ד). יצחק, הוא שכתוב "גור בארץ הזאת" (בראשית כו, ג). יעקב, הוא שכתוב "וישב יעקב בארץ מגורי אביו" (בראשית לז, א). עכ"ל.

שֶׁאָמְרָה: בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יוֹשֶׁבֶת, כְּלוֹמַר שֶׁעַמִּי וּמִשְׁפַּחְתִּי יָדְעוּ אֵלָיו בַּעֲבוּרִי בְּעֵת הַצָּרָךְ, וְאֵינוֹ כֵן עִנְיַן הַגֵּר, אַךְ כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים קמב, ה): הַבִּיטָה יָמִין וּרְאֵה וְאֵין לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי. — וּמֵהֶם, שֶׁיִּסְתַּפֵּק בְּמַה שֶׁמְּזַדַּמֵּן לוֹ מִן הַמָּזוֹן, וּבְמַה שֶׁיִּמָּצֵא לוֹ מְדִירָה וּמַלְבּוּשׁ, וְלִנְהֹג בְּכָל עִנְיָנוֹ כְּדֵי הַסְּפּוּק בְּלִי טֹרַח. — וּמֵהֶם, שֶׁיְּזַדַּמֵּן לַנְּסִיעָה וְלַחְשֹׁב בְּצֵדָה לַדָּרֶךְ. — (קכד)

מכיר - אני מביט לצד ימיני ורואה שאין לי ידיד, **אבד מנוס ממני** - נמנעה ממני כל אפשרות של מפלט, **אין דורש לנפשי** - אין אדם מבקש להגן על חיי. מן הדברים משתמע, שתחושת הגרות מדרבנת את האדם להישמע להוראות המלך. **ומהם, שיסתפק במה שמזדמן לו מן המזון, ויסתפק במה שימצא לו מדירה ומלבוש** - במקום מגורים וצורכי הלבשה כפי שתמצא ידו, **ולנהוג בכל ענינו כדי הסיפוק בלי טורח** - וימלא שאר צרכיו במה שישיג בלי טרחה יתרה, ולא יוסיף מאמץ להשגת המותרות. תחושת הארעיות מטפחת את ההסתפקות במה שיש ומונעת מן האדם להשקיע זמן ומאמץ בהשגת מותרות. הן ממילא יזנח אותם האדם כאן בלי לקחתם אתו. **ומהם, שיזדמן** - ויתכונן **לנסיעה** מן המקום הזמני אל מקומו שלו המקורי, **ולחשוב בצידה לדרך** - וישים לבו להכנת צידה

עיונים

קכד. שיזדמן לנסיעה ולחשוב בצידה לדרך. כתב ה'חפץ חיים' (שמיה"ל ח"ב פרק כ"ט, בהג"ה) וז"ל: כללו של דבר: האדם צריך לידע, שבא לעולם הזה רק לזמן קצוב בשביל תורה ומצוות, ועתיד הוא לחזור לעולם העליון לקבל שכרו, וכמו שכתוב "אשר אנכי מצוך היום לעשותם" (דברים ז, יא). ואמרו חז"ל (עירובין כב, א) "היום לעשותם ומחר לקבל שכרם". אכן היצר מפתה לאדם בבחרותו, שעוד יש לו שנים הרבה לחיות. ובאמת טעות היא כמו שכתבנו למעלה, שכל יום ניתן לו מאת הבורא יתברך בחשבון מצומצם [וכמו שכתוב (איוב ז, א) "הלא צבא לאנוש עלי ארץ"], ולא יכול לפטור עצמו ביום זה על ידי יום שאחריו. והאדם בעולם הזה הוא כמו איש שבא

לדרך העומדת לפניו בצאתו מכאן. **ומהם** - עוד מוטל עליו להתייחס בדרך נכונה לדיירי הארץ שבה הוא נמצא ולהכיר להם טובה, עד

וּמֵהֶם, שֶׁיִּרְבֶּה בְּעֵינָיו הַמְּעַט מִן הַטּוֹבָה, וְיַאֲרִיךְ לְשׁוֹנוֹ בְּהוֹדָאַת מִי שֶׁהֵיטִיב לוֹ בָּהּ. — וּמֵהֶם, שֶׁיִּסְבֹּל הָרָעָה אִם תָּבוֹא עָלָיו, וְהַנֶּזֶק אִם יַגִּיעַ

שירבה בעיניו המעט מן הטובה - אפילו מעט הטוב שעושים עמו ייחשב בעיניו לטובה מרובה, **ויאריך לשונו בהודאת** - וירבה בדברי הודאה **למי שהיטיב לו בה. ומהם, שיסבול הרעה אם תבוא עליו** - בשעה שבאה עליו צרה או ישיג אותו קושי כלשהו, ינהג באורך רוח, **והנזק אם יגיע**

עיונים

לגור בארץ רחוקה על זמן מיוחד, וכמו שכתוב (תהלים קיט, יט) "גר אנכי בארץ, אל תסתר ממני מצותיך", וצריך לחוס על כל יום ויום, שלא ילך לבטלה.

ואמרתי משל נמרץ על זה: איש אחד, בשביל רוב עניותו, עזב מולדתו לנוד בארץ רחוקה (אפריקא וכדומה) כדי להחיות בני ביתו, והיה שם איזה עשרות שנים. והיה עצלן גדול בטבעו והולך בטל בתמידות. ופגשו איש אחד ממכיריו מעירו ושאלו: למה אתה הולך בטל ולא תראה להשתכר, שעל זה הייתה נסיעתך? והשיב לו: מה תתפלא עלי, עוד יש לי שהות, כי מיום ביאתי לפה הוא עדיין רק כעשרים שנה. ויען רעהו ויאמר לו: האם חסר דעה אתה? אפילו אם היית אזרח פה והיית הולך בטל בתמידות, גם כן אין זה דרך ישר לפני איש, כידוע לכל, ובפרט שאתה גֵּר פה ועזבת ארץ מולדתך לבוא פה ולהשתכר מעט ולחזור למקומך, היה לך להתבונן על כל יום ויום לחפש איזה דבר להשתכר באשר תמצא, ולא ילך שום יום לבטלה, ואתה משיב שאתה בסך הכל פה עשרים שנה? תשובה כזו היא שייכת לשוטים ולא לאנשים.

והנמשל מובן מאליו: נשמת האדם, כשהורדה לארץ, היא כמו גֵּר ממש [מה שאין כן בשמים היא כמו תושב, כמו שכתוב (תהלים לט, יג) "גר אנכי עמך, תושב ככל אבותי"], שבא לגור פה כדי להשיג תורה ומצוות, כי למעלה בשמים אינו יכול להשתכר מאומה, ונקצב לו זמן מיוחד על זה, ואחר כך לחזור למקור שרשו למעלה ולצרור שם בצרור החיים את ה' אלוקיו, וצריך להתבונן על כל יום ויום ועל כל שעה ושעה מיום היותו לאיש, שלא תהיה גֵּרותו בעולם הזה לבטלה. וזהו שאמר הכתוב (שם קיט, יט) "גר אנכי בארץ [היינו לזמן קצוב], אל תסתר ממני מצותיך". והאיש שמשיב: עדיין אני כבן עשרים או כבן שלושים ויש לי שהות, הוא בתשובתו כמו החכם הבטלן הנזכר לעיל.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

אֵלָיו, מִשֶּׁבֶר רוּחוֹ וְשִׁפְלוּת נַפְשׁוֹ, וַחֲלִישׁוּתוֹ מִדִּחוּתָם מֵעָלָיו.

עַל כֵּן קַבֵּל עַל עַצְמְךָ, אָחִי, תְּנָאֵי הַגֵּרוּת בָּעוֹלָם הַזֶּה, מִפְּנֵי שֶׁאַתָּה בּוֹ גֵּר בָּאֱמֶת. וְהָרְאָיָה עַל גֵּרוּתְךָ וְיִחִידוּתְךָ בּוֹ, כִּי בְּעֵת צֵאתְךָ אֶל גֶּדֶר הַהֲוָיָה וְהַרְכָּבָתְךָ בְּבֶטֶן אִמְּךָ, אִלּוּ הָיוּ מִשְׁתַּדְּלִים כָּל בְּנֵי הָעוֹלָם לְהַקְדִּימְךָ קֹדֶם לָכֵן בְּרֵגַע אֶחָד, אוֹ לְאַחֲרְךָ רֶגַע אֶחָד, אוֹ לְקֹשֶׁר אֲבֶר מֵאֲבָרֶיךָ בַּחֲבֵרוֹ, אוֹ לְהַתִּירוֹ, אוֹ לְצַיֵּר צוּרָה מִצּוּרוֹת מֵאֲבָרֶיךָ הַנִּסְתָּרִים וְהַנִּרְאִים, אוֹ לְהַתִּיר תְּנוּעָה מֵאֲבָרֶיךָ הַנָּחִים, אוֹ לְהָנִיחַ הַנָּע מֵהֶם,

עַל עַצְמְךָ תְּנֵאי הַגֵּרוּת בָּעוֹלָם הַזֶּה - להתנהג בעולם הזה בכל הפרטים כמו גר, **מִפְּנֵי שֶׁאַתָּה בּוֹ גֵּר בָּאֱמֶת** - מפני שהאמת היא שהנך בעולם הזה גר באופן מוחלט. **וְהָרְאָיָה עַל גֵּרוּתְךָ וְיִחִידוּתְךָ בּוֹ** - אין זה רק משל ומליצה, אלא תוכל להיווכח במעמדך כגר וכגלמוד בעולם הזה, כשתתבונן בתחילת יצירתך, **כִּי בְּעֵת צֵאתְךָ אֶל גֶּדֶר הַהֲוָיָה** - שהרי כאשר באת מכלל אין לכלל יש, **וְהַרְכָּבָתְךָ בְּבֶטֶן אִמְּךָ** - ובעת היווצרותך במעי אמך, **אִלּוּ הָיוּ מִשְׁתַּדְּלִים כָּל בְּנֵי הָעוֹלָם לְהַקְדִּימְךָ** - אילו היו כל בני האדם שבעולם משתדלים להקדים את יצירתך **קֹדֶם לָכֵן** אפילו **בְּרֵגַע אֶחָד, אוֹ לְאַחֲרְךָ** - או לעכב יצירתך **בְּרֶגַע אֶחָד, אוֹ לְקֹשֶׁר אֲבֶר מֵאֲבָרֶיךָ בַּחֲבֵרוֹ** - או שהיו מנסים לחבר את אחד מאיבריך לחברו, **אוֹ לְהַתִּירוֹ** - או להפריד את אחד מאיבריך מחברו, **אוֹ לְצַיֵּר צוּרָה מִצּוּרוֹת מֵאֲבָרֶיךָ הַנִּסְתָּרִים וְהַנִּרְאִים** - לתכנן ולבנות צורת אחד מאיבריך הגלויים או הנסתרים, **אוֹ לְהַתִּיר תְּנוּעָה** את אחד **מֵאֲבָרֶיךָ הַנָּחִים, אוֹ לְהָנִיחַ הַנָּע מֵהֶם** - או להפסיק את התנועה של אחד מאבריך המתנועעים,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

אוֹ לְהַחֲרִידְךָ לָצֵאת מִבֶּטֶן אִמְּךָ קֹדֶם עִתְּךָ הַנִּגְזֶרֶת לְךָ, אוֹ לְאַחֲרְךָ אַחֲרִיתָהּ כְּחֶרֶף עַיִן, אוֹ לְהָקֵל עָלֶיךָ הָעַנְיָן, אוֹ לְהַקְשׁוֹתוֹ, לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לְךָ עַל זֶה.

(קכה)**אוֹ לְהַחֲרִידְךָ לָצֵאת מִבֶּטֶן אִמְּךָ קֹדֶם עִתְּךָ הַנִּגְזֶרֶת לְךָ** - או להאיץ ולמהר את רגע יציאתך מבטן אמך קודם הרגע שנגזר עליך להיוולד בו, **אוֹ לְאַחֲרְךָ אַחֲרִיתָהּ** - או לדחות את לידתך ולאחר אותה אפילו בשיעור של **כְּחֶרֶף עַיִן, אוֹ לְהָקֵל עָלֶיךָ הָעַנְיָן** - את יציאתך לעולם, **אוֹ לְהַקְשׁוֹתוֹ** - או להכביד את חבלי לידתך - אפילו היו הכול משתדלים לעשות זאת, **לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לְךָ עַל זֶה** - לא היה בכוחם לעשות זאת בעבורך.

וְכֵן אַחַר יְצִיאָתְךָ אֶל הָעוֹלָם הַזֶּה - ולאחר בואך לעולם - **לֹא הָיָה**

וְכֵן אַחַר יְצִיאָתְךָ אֶל הָעוֹלָם הַזֶּה, לֹא הָיָה

עיונים

קכה. אוֹ לְהַחֲרִידְךָ לָצֵאת מִבֶּטֶן אִמְּךָ קֹדֶם עִתְּךָ הַנִּגְזֶרֶת לְךָ אוֹ לְאַחֲרְךָ אַחֲרִיתָהּ. במסכת אבות (ד, כב) אומר התנא: "על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה". תמיהה יסודית בדברי התנא, מובאת בספר 'קול אליהו' בשם הגר"א, הרי התנא אומר על כרחך אתה נוצר, נולד וחי, מדוע אם כן בעל כורחו עתיד הוא האדם ליתן דין וחשבון? מה מקום יש לדין זה, אם האדם לא בחר כלל בחיים? ברם במסכת ב"ב (ד, ב) אומרת הגמרא, כי אם לאדם יש שדה המקיפה את שדה חבירו, והוא גדר את שדהו משלשה צדדים, אין בעל השדה הפנימית חייב לשלם לו על הגדר, כיון שהוא יכול לטעון כי הלה עשה את הגדר למען שדותיו. אולם אם בעל החצר הפנימית גודר את הצד הרביעי, אזי מגלה הוא דעתו בכך שנוח היה לו גם בגדרות הראשונות, ולפיכך - 'מגלגלין עליו את הכל', והוא חייב להשתתף עם בעל השדה החיצונית, עבור כל הגדרות.

כמו כן כאן, כאשר האדם חולה ונוטה למות רח"ל, אזי הוא משתדל ברופאים להתרפא מחוליו כדי שיישאר בחיים, וכל אשר יש לו יתן בעד נפשו, וצועק ובוכה שהוא רוצה בחיים, ובזה מגלה הוא דעתו שנוח לו במה שהוא נוצר וחי, על כן הוא מתחייב בכל, ולכן עתיד הוא ליתן דין וחשבון. נמצא איפוא, כי בגלל 'על כרחך אתה מת' - היינו שהאדם מגלה בדעתו, שאין הוא חפץ למות, לפיכך - 'על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון'.

אֵלָיו - וכן יישא ויסבול כל נזק שיבוא אליו, **מִשֶּׁבֶר רוּחוֹ וְשִׁפְלוּת נַפְשׁוֹ** - מפני שברון נפשו וכובד רוחו, **וַחֲלִישׁוּתוֹ מִדִּחוּתָם מֵעָלָיו** - ומפני שהוא מדי חלש לדחות אותם - לדחות אותם מעליו.

אחר שפירט רבנו את הנהגתו של הגר שהגיע למדינה זרה, הוא שב ועוסק בתיאור ה"נמשל" של הקבלה זו, ומורה לאדם כיצד עליו לנהוג בתקופת גרותו כאן בעולם הזה.

עַל כֵּן קַבֵּל עַל עַצְמְךָ, אָחִי - מכיוון שהוסכם שאתה, האדם, חי כגר בעולם זה, עליך, אחי היקר, לקבל

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אָדָם יָכוֹל לְהַגִּיעַ מְזוֹנְךָ אֵלֶיךָ מִבְּלִי עֶזְרַת הָאֵל לְךָ, וְלֹא לְהוֹסִיף בְּגוּפְךָ, וְלֹא לְחַסֵּר מִמֶּנּוּ. וְאִלּוּ הָיִיתָ מַעֲלֶה עַל לִבְּךָ כִּי הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְךָ לְבַדֶּךָ, נִשְׁאַר מֵאֵין יוֹשֵׁב, (קכו)לֹא הָיָה זֶה מוֹסִיף בְּטַרְפְּךָ הַמַּגִּיעַ אוֹתְךָ אֶל אַחֲרִיתְךָ בְּשִׁעוּר חַרְדָּל.

אילו היית מעלה על לבך - ומתיימר לחשוב - **כי העולם כֻּלּוֹ הוא לך לבדך, נשאר מאין יושב** - כביכול היה העולם מתרוקן מכל יושביו והוא עומד אך ורק לרשותך, **לא היה זה מוסיף בטרפך המגיע אותך אל אחריתך כשיעור חרדל** - לא היה בכך בכדי להוסיף על מה שהוקצב למזונות אדם יכול להגיע - להמציא לך את מזונך אליך מבלי עזרת האל לך - איש לא יכול היה לספק את מזונותיך ללא עזרת האל, **ולא להוסיף בגופך, ולא לחסר ממנו** - ולא היה אדם יכול להוסיף על גופך או לחסר ממנו. ואף הנדרשים לכל שנות חייך אף כמלא גרגיר קטן של צמח החרדל.

עיונים

קכו. לא היה זה מוסיף בטרפך המגיע אותך אל אחריתך כשיעור חרדל. במסכת יומא (לח, א): "מכאן אמר בן עזאי: בשמך יקראוך [פירש רש"י: כלומר, אין לאדם לדאוג שמא יקפחו אחרים את פרנסתו; כי על אף מאמציהם יקראו לו בשם מן השמים לבוא ולישב במקום הראוי לו], ובמקומך יושיבוך, ומשלך יתנו לך [פירש רש"י: על אף שנראה לעין שמזונותיך שאתה מקבל באים לך במתנת בשר ודם, אין הדבר כן, אלא קצובים הם לך מן השמים]; אין אדם נוגע ב[מה ש]מוכן לחבירו [מן השמים]... אפילו כמלוא נימא [-כחוט השערה]".

וכתב רבינו לעיל שער הבטחון (פרק ד') וז"ל: "...ולא ירבה לחזור על הסיבות, ולא יסמוך עליהן בליבו. ואם לא יגזרו לו יותר מן המזון, **אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו, לא היו יכולים בשום פנים ולא בשום סיבה.** וכאשר יבטח באלוהים, ימצא מנוחת לבו ושלוות נפשו כי לא יעברנו חוקו ולא יקדים ולא יאחר מעתה הנגזר לו בו".

בפרשת המן נכתב: "ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט, וימדו בעֹמר, ולא העדיף המרבה, והממעיט לא החסיר, איש לפי אכלו לקטו" (שמות טז, יז-יח). פירש רש"י: יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט, וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו, ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת לאשר באהלו, והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת, וזהו נס גדול שנעשה בו.

בספר 'אור יחזקאל' ('אמונה' עמוד ר"ד) כתב, כי מטרת נס המן הייתה להראות לאדם שכוחו ועוצם ידו אין מוסיפים לו מאומה, וכפי שאמרו חז"ל (ביצה טז, א) מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְכֵן אִלּוּ הָיוּ נוֹסָפִים אַנְשֵׁי הָעוֹלָם כְּפָלִים רַבִּים, לֹא הָיָה חָסֵר לְךָ מִמַּרְפְּךָ הַנְּגָזָר לְךָ כְּחַרְדָּל, וְלֹא פָחוֹת מִמֶּנּוּ וְלֹא יוֹתֵר. (קכז)וְכֵן לֹא יוּכַל אֶחָד מִן הַבְּרוּאִים לְהוֹעִיל לְךָ, וְלֹא לְהַזִּיקְךָ, וְלֹא לְאֶחָד מֵהֶם יְכֹלֶת לְהוֹסִיף בִּימֵי חַיֶּיךָ, וְלֹא לְפִחוֹת מֵהֶם. וְכֵן לְכָל מִדּוֹתֶיךָ וּטְבָעֶיךָ וּמַעֲלָלֶיךָ הַטּוֹבִים וְהָרָעִים.

וכן אילו היו נוספים אנשי העולם כפלים רבים - ולעומת זאת, גם אם מספר האנשים בעולם היה גדול פי כמה וכמה מכפי שהם, **לא היה חסר לך** בעקבות כך **מטרפך הנגזר** - מפרנסתך שנקצבה לך אפילו כגרגיר חרדל, ואף **לא פחות ממנו ולא יותר** ממנו. **וכן לא יוכל אחד מן הברואים להועיל לך** - וכן אף לא אחד מן הנבראים שיוכל להביא לך תועלת, **ולא להזיקך** - ולא לגרום לך נזק, **ולא לאחד מהם יכולת להוסיף בימי חייך** - ואין בכוח שום נברא להאריך את ימי חייך, **ולא לפחות מהם** - ולא לגרוע מהם. **וכן** - וכך הוא גם בנוגע **לכל מידותיך** [תכונותיך] **וטבעיך ומעלליך** - ומעשיך **הטובים והרעים**, שאין אדם יכול להוסיף או לגרוע או לשנות אותם כמלוא נימה.

עיונים

ועד ראש השנה, ולכן בלקיטת המן המרבה לא העדיף והממעיט לא החסיר שכיון שנגזר על ידי הקב"ה שיהיה לאדם עומר לגולגולת לא פחות ולא יותר, לא הועיל כלל למרבה להוסיף על מה שנגזר לו.

כתיב: 'עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו' (ירמיה יז, יא) כאשר עושה עושר שלא כפי מה שנגזר לו, לא יהנה ממנו אלא יעזבנו בחצי ימיו, כך הם דרכי שמים. ולא רק במדבר הייתה הנהגת הקב"ה כך, אלא תמיד הנהגת ה' יתברך היא באופן זה, רק שעתה הנהגת ה' נסתרת היא מעינינו ואין אנו רואים זאת, אבל מהנהגתו במדבר למדים אנו שדרכי שמים כך הם לעולם, ולא יעזור לאדם כלל אם יחטוף וייקח יתר מאשר נגזר עליו.

קכז. וכן לא יוכל אחד מן הברואים להועיל לך ולא להזיקך. ה'אור החיים' הק' (בראשית לז, כא) כתב עה"פ 'וישמע ראובן ויצילהו מידם', פירוש, לפי שהאדם הוא בעל בחירה ורצון, ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה, מה שאין כן חיות רעות לא יפגעו באדם, אלא אם כן נתחייב מיתה לשמים. והוא אומרו 'ויצילהו מידם' פירוש מיד הבחירה. עכ"ד. וגם בזוהר הק' (בראשית עמ' קפה:) כתוב כן, כי בעל הבחירה יכול לעשות מה שלא נגזר לאדם מה שאין כן החיות. לכן הציל

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

אִם כֵּן, אֵיזֶה יַחַס בֵּינְךָ וּבֵין הַבְּרוּאִים, אוֹ בְּאֵיזוֹ קֶרְבָה אַתָּה קָרוֹב אֲלֵיהֶם, אוֹ הֵם קְרוֹבִים אֵלֶיךָ. אַתָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה כִּי אִם גֵּר, שֶׁלֹּא יוֹעִילוּךָ רֹב אֲנָשָׁיו, וְלֹא יַזִּיקוּךָ מִעוּטָם, וְאַתָּה בּוֹ אֶלָּא כְּיָחִיד הַבּוֹדֵד, אֲשֶׁר אֵין לוֹ צִוּוּת כִּי אִם אֲדוֹנָיו, וְלֹא חוֹמֵל עָלָיו כִּי אִם בּוֹרְאוֹ.

ואם כן, איזה יחס - מהו הקשר והשייכות או התלות שיש בינך ובין יתר הברואים, או באיזו קורבה - או מאיזה בחינה אתה קרוב וקשור אליהם, או הם קרובים וקשורים אליך? נמצא שאתה בעולם הזה כי אם גר - אינך אלא גר בעולם הזה. זוהי נקודת החפיפה בין האדם לבין הגר: תחושת חוסר הקשר והעדר הקרבה אל סובביו. כשם שהגר מרגיש תלוש ממקומו, מרוחק ולא שייך לסביבתו ה"חדשה", כך גם אתה, האדם, מנותק מסובביך, שהרי **לא יועילוך רוב אנשיו** - וריבוי יושבי הארץ אינו מביא לך כל תועלת, **ולא יזיקוך מיעוטם** - וגם אם יהיו מעטים, אין בכך כדי להשית עליך שום נזק ומחסור, **ואתה בו אלא כיחיד הבודד** - הנך כאדם בודד וגלמוד בעולם הזה, **אשר אין לו צוות** - שאין לו חברה והוא חסר שייכות לאף אחד, **כי אם** - קרוב הוא רק **לאדוניו, ולא חומל עליו כי אם בוראו** - ואין מי שיחוס וירחם עליו, אלא אך ורק בוראו.

עיונים

אותו מידם והשליך אותו לבור אפילו שיש בו חיות רעות. ע"כ.

בספר "תולדות הצדיק רבי יוסף זונדל מסלאנט" כתב, וז"ל: "שמעתי ממוהרי"ץ מקובנה, אמר רשכבה"ג רבי חיים מואלוז'ין, שמעתי מהחסיד (הגר"א) ז"ל וגם אני אמרתי כן אפילו מנערותי שזה טעות מה שמורגל בפי העולם, שבעל בחירה יכול לעשות לאדם בלי גזירת הבורא. אלא שבכל דבר נגזר על האדם באיזה אבן ינגף, אבל בבעל בחירה לא נגזר איזה בעל בחירה יעשה לו לטוב ולמוטב. אבל אם לא נגזר לו מן השמים, אין בעל בחירה יכול לעשות לו מאומה!" עכ"ל.

ודברים אלו נראים כסותרים את דברי ה'אור החיים' הקדוש.

אמנם בספר 'אילת השחר' (בראשית לז, כא) כתב שיתכן שלא נחלקו, שגם ה'אור החיים' סובר שאי אפשר גם לבעל בחירה לעשות דבר שלא נגזר מן השמים, אלא שכוונתו שיש דברים המעוררים קיטרוג ומצריכים יותר זכויות בשביל להינצל, וכעין שאמרו במסכת ברכות (נה, א): שלשה דברים מזכירים עוונותיו של אדם, ואלו הן: קיר נטוי וכו'. שעל ידי שמהלך במקום סכנה צריך יותר זכות להינצל, וזה הטעם שבמקום שיש רצון של בעל בחירה להזיק צריך יותר זכויות בכדי להינצל ממנו.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

עַל כֵּן הִתְיַחֵד, אָחִי, בַּעֲבוֹדָתוֹ, כַּאֲשֶׁר הִתְיַחֵד בִּבְרִיאָתְךָ וְהַנְהָגָתְךָ וְטַרְפְּךָ וְחַיֶּיךָ וּמוֹתֶךָ, וְשִׂים תּוֹרָתוֹ וְסִפְרוֹ נֹכַח עֵינֶיךָ, וְיַחֵל אֶל גְּמוּלוֹ, וּפְחַד מֵעָנְשׁוֹ, וְקַבֵּל תְּנָאֵי הַגֵּר אֲשֶׁר הַעֲירוֹתִיךָ עֲלֵיהֶם עַל נַפְשְׁךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, תַּגִּיעַ אֶל נְעִימוּת הָעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כד, יד): כֵּן דְּעֵה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ.

וְאֵלֶּה, אָחִי, שְׁלֹשִׁים פָּנִים מֵאֹפְנֵי (קכח) חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ לֵאלֹהִים יִתְעַלֶּה,

על כן התייחד, אחי, **בעבודתו** - שים נא מגמתך אך ורק לעשיית רצונו, **כאשר התייחד בבריאתך** - כשם שהוא לבדו ברא אותך, **והנהגתך וטרפך** - וכשם שהוא לבדו מנהיג ומפרנס אותך, וכשם שחייך ומותך מסורים רק בידו בלבד. **ושים את תורתו וספרו נוכח עיניך** - ושים את תורתו שבכתב ושבעל פה לנגד עינין, **וייחל אל גמולו** - וקווה לשכרו, **ופחוד מענשו**, **וקבל עליך תנאי הגר אשר העירותיך עליהם על נפשך כל ימי חייך בעולם הזה** - וקבל על עצמך להתנהג כל ימי חייך בעולם הזה בכל פרטי ההתנהגות של הגר וכפי שעוררתי אותך עליהם, ואז **תגיע אל נעימות** [לנועם] **העולם הבא, כמו שאמר** שלמה המלך **החכם (משלי כד, יד)** תחילת הפסוק הוא: 'אכל בני דבש כי טוב' - כפי שהנך אוהב לאכול דבש מפני שהוא טוב, 'ונופת מתוק על חכך' - וכמו הנופת שהוא מתוק לחכך, **'כן דעה חכמה לנפשך'** - כן תהיה להוט ללמוד חכמה מפני שהיא מתוקה מאד לנפשך. 'כי אם מצאת' - כי אם עלה בידך להשיג אותה, 'ויש אחרית' - או-אז תהיה אחריתך טובה בעולם הבא, 'ותקותך לא תכרת' - וחייך הנצחיים לא ייפסקו לעד (לפי רש"י, מאירי ורלב"ג).

והנה אלה הם, **אחי, שלושים פנים מאופני חשבון האדם עם נפשו לאלהים יתעלה** - שלושים

עיונים

קכח. **חשבון האדם עם נפשו לאלהים יתעלה.** כתיב "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" (במדבר כא, כז). במסכת בבא-בתרא (עח, ב) דרשו מקרא זה: "'המושלים' - אלו המושלים ביצרם, 'בואו חשבון' - בואו ונחשב חשבונו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה".

כבר תמהו הקדמונים על דרשה זו, היאך ניתן לפרש המקרא "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" ולתלות בו דבר כה רחוק מן הענין, על המושלים ביצרם, וכיצד עולה הדרשה עם פשוטו של מקרא?

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

כְּשֶׁתְּחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ עֲלֵיהֶם, וְתִתֵּן הַדִּין מֵעַצְמְךָ בָּהֶם, יִפָּקַע לְךָ אוֹרָם, וְיִקֵּיף אוֹתְךָ זָהֳרָם, וַחֲשֹׁב בָּהֶם תָּמִיד, וְהַעֲלֵם עַל לִבְּךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְאַל יַסְפִּיק לְךָ מִעוּט דִּבְרֵי בָהֶם, וְזָכְרִי אוֹתָם בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, כִּי כָּל עִנְיַן מֵהֶם כְּשֶׁיִּתְבָּאֵר וְיִתְפָּרֵשׁ נוּשָּׂא כְּפָלִים רַבִּים מִמַּה שֶּׁזָּכַרְתִּי, אַךְ הַעֵירוֹתִי עֲלֵיהֶם הֶעָרָה, וְהִזְכַּרְתִּי הַדּוֹרֵשׁ אוֹתָם הַזְכָּרָה בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, וְלֹא הִרְבֵּיתִי בִּדְבָרִים, שֶׁלֹּא יֶאֱרַךְ

הספר - כדי שהספר לא יהיה ארוך מדי, **ויצא מדרך כוונתי בו** - ולא יחרוג מן המטרה הראשונית של כתיבת הספר, **אשר היא להעיר ולהורות** - שהיא לעורר וללמד.

ולכן **שימם** - שים את דברי **לנגד עיניך ונוכח ראותך** - ולמול מבטך והתבונן בהם תמיד, **והשיבם על לבך ומחשבתך** - והעמק בהם וחקוק אותם בלבך ובמחשבתך, **ואז ייראה לך מהם בעת שתשנה אותם מה שלא נראה לך בראשונה מסודות נעלמים ומוסרים רוחניים** - וכשתשננם, תגלה בהם סודות נעלמים ומוסרים רוחניים שלא התגלו לך בתחילה. **ואל תחשוב,**

האופנים שבהם צריך האדם לחשב את חשבון נפשו כלפי האלוקים יתברך. **כשתחשוב עם נפשך עליהם** - כאשר תעשה לך חשבון הנפש בהם, **ותתן הדין מעצמך בהם** - ותדרוש מעצמך דין וחשבון באמצעותם, אז **ייבקע לך אורם** - יזרח עליך אורם, **ויקיף אותך זהרם** - וזוהרם יחפוף עליך, ולכן **חשוב בהם תמיד, והעלם על לבך כל ימי חייך. ואל יספיק לך מיעוט דברי בהם** - ואל תסתפק בדברים המעטים שדיברתי בהם, **וזכרי אותם בדרך קצרה** - ואל תחשוב שדי באזכור המקוצר שהצעתי לפניך בפרק זה, **כי כל ענין מהם** - משום שכל היבט מאופני החשבון הפנימי - **כשיתבאר ויתפרש** - כשמבארים ומפרשים אותו, **נושא כפלים רבים** - הוא מתרחב ומסתעף פי כמה **ממה שהזכרתי לך, אך העירותי עליהם הערה** - ובפרק זה רק עוררתיך על עניינים אלה, **והזכרתי** את **הדורש אותם הזכרה בדרך קצרה** - והזכרתי אותם בדרך קצרה למי שמבקש לדעת אותם, **ולא הרביתי** - ולא הארכתי **בדברים**, כדי **שלא יארך**

עיונים

אמנם רש"י כתב שם לעיל (פסוק כ"ג): "אילו הייתה חשבון מלאה יתושין, אין כל בריה יכולה לכבשה, ואם היה סיחון בכפר חלש, אין אדם יכול לכבשו". פירוש, שאם לא היה כובש סיחון את חשבון והעיירות סביבה, בוודאי היה עושה חשבון נפש לעצמו שלא כדאי לו לצאת להילחם עִם ישראל, שהרי ראו כולם כי ה' נלחם להם. אולם בעקבות הצלחתו היוצאת מדרך הטבע בכבשו את חשבון ובנותיה, גבה לבו להעיז ולהילחם עִם ישראל ובשל כך אבד מן העולם. נמצא שרק מאחר שלא עשה חשבון אמת, שיד ה' היא שהייתה בהצלחתו, לכן סופו שהלך לאבדון.

זהו שדרשו חז"ל: "על כן יאמרו המושלים באו חשבון" - מכאן ילמדו המושלים ביצרם, שבלי חשבון נפש אמיתי, עלול חלילה האדם להִטרד מן העולם, כי כן ראינו בעינינו, שבגלל העדר החשבון נטרד סיחון מן העולם. ומי שעושה חשבון נפש כראוי, אינו נכשל ('משלחן גבוה' עה"פ שם מה'הר צבי' בשם המהרי"ל דיסקין).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

הַסֵּפֶר וְיֵצֵא מִדַּרְכִּי כַּוָּנָתִי בּוֹ, אֲשֶׁר הִיא לְהָעִיר וּלְהוֹרוֹת.

וְשִׂימֵם נֶגֶד עֵינֶיךָ וְנֹכַח רְאוֹתֶךָ, (קכט)**וַהֲשִׁיבֵם עַל לִבְּךָ וּמַחֲשַׁבְתֶּךָ, אָז יֵרָאֶה לְךָ מֵהֶם בְּעֵת שֶׁתִּשָּׁנֶה אוֹתָם מַה שֶּׁלֹּא נִרְאָה לְךָ בָּרִאשׁוֹנָה מִסּוֹדוֹת נַעֲלָמִים וּמוּסָרִים רוּחָנִיִּים. וְאַל תַּחְשֹׁב,**

עיונים

קכט. **והשיבם על לבך ומחשבתך.** רבינו יונה כותב על החובה להשקיע באופן קבוע בענייני יראת שמים (שע"ת ג, טו): "ונאמר על האנשים **שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד** ביראת השם: 'ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, לכן הנני יוסיף להפליא את העם הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נְבוֹנָיו תסתתר' (ישעיהו כט, יג-יד)".

רבי אליהו לופיאן זצ"ל ('לב אליהו' א, קסח) מדייק מדברי רבינו יונה אלו, שנכלל בתביעה זו מי שהינו בעל מדרגה ביראת שמים, אלא שאינו עורך מחשבות **להתבונן תמיד** ביראת שמים. הסיבה לכך, משום שיראה אינה אוסף ידיעות בעלמא, אלא הרגשת הלב של נברא העומד מול בוראו. על מנת להגיע לתחושה זו צריך התבוננות תמידית.

יסוד זה מצאנו בדברי הסבא מקלם זצ"ל ('חכמה ומוסר' א, תח): "כבר אמרו חז"ל (אבות א, יד): 'אם אין אני לי מי לי', אם לא יכין האדם את עצמו ומחשבתו לחשוב **תמיד** בהידיעות אשר רכש ולצרפם עם המעשה גם יחד, לשוא עמלו בוניו, נקל לאבד חלילה את כל ההרגשים הדקים אשר כבר התכשר בהם...". אם כל העבודה במוסר הייתה רק "אוסף ידיעות", היה אפשר להסתפק בלימוד מפעם לפעם. אך היות ועוסקים אנו בחובת **הלב**, עלינו לקבוע לימוד יום יומי בענייני אלו כדי שלא נתקרר ביראת שמים ('אורות המוסר' עמו' לא).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

כְּשֶׁתְּעַיֵּן בָּהֶם וְתַעֲמֹד עַל הַנִּרְאֶה מִמִּלּוֹת, כִּי כְּבָר עָמַדְתָּ עַל כָּל צְפוּנֵי עִנְיְנֵיהֶם, כִּי לֹא תַגִּיעַ לָזֶה מֵהֶם אֶלָּא אַחַר (קל)שֶׁתִּתֵּן מַחֲשַׁבְתְּךָ עֲלֵיהֶם בַּחֲרִיצוּת וּבְהִשְׁתַּדְּלוּת זְמַן אָרֹךְ וּפְעָמִים רַבּוֹת.

כשתעיין בהם ותעמוד על הנראה ממלות, כי כבר עמדת על כל צפוני עניניהם - וכשתעיין בהם ותבין את הפירוש השטחי העולה מן המילים הכתובות, אל תטעה לחשוב שכבר הבנת את כל ענייניהם הנסתרים, **כי לא תגיע לזה מהם** - לא ייתכן שתבין את עומק הדברים בהתבוננות שטחית, **אלא אחר שתתן מחשבתך עליהם בחריצות ובהשתדלות זמן ארוך** - אלא רק לאחר שתעמיק בהם ותשקיע מאמץ מחשבתי בחשק ובשקידה במשך זמן ארוך וממושך **ופעמים רבות** – רק אז תוכל להבין את הדבר לעומקו.

עיונים

קל. **שתתן מחשבתך עליהם.** רש"י (במדבר יא, א) הביא דברי חז"ל (מדרש תנחומא ה): "למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקתה על עסקי דיבה שדיברה באחיה, **ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר**". והעיר הגר"ש וולבה זצ"ל, שמצד אחד התורה קוראת להם 'אנשים', דהיינו צדיקים וחשובים, ומצד שני חז"ל קוראים להם 'רשעים'. אלא שבעיני חז"ל, לא לקחת מוסר נחשב לרשעות. מבואר, כי חייב כל אחד לקשר לעצמו את הדברים שהוא רואה ושומע, ולא להשאיר אותם כדברים מופשטים או כסתם ידיעות.

ונתבונן עד היכן הדברים מגיעים: בעקבות דיבורם הרע של המרגלים - שנגרם מחמת שהם לא לקחו מוסר, הגיעו לבכייה של חינם. כתוצאה מכך נחרבו בתי המקדש, ויחד עם זה שאר הצרות שסבלו וסובלים כלל ישראל עד היום. נחשוב לעצמינו כמה דמעות של יהודים היו נחסכות אם רק היו לוקחים מוסר! ('אורות המוסר' עמ' לה).

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

וְלֶאָחוֹר שתשיג את פנימיותן של אמיתות אלו, היה **מתיישר בהם** - תתקן ותיישר את עצמך באמצעותם **ומיישר אליהם** - ותיישר בהם גם אחרים, ואז **תגיע אל הגמול** [השכר] **הגדול מאת האלהים, כמו שכתוב** (**דניאל יב, ג**)**:** 'והמשכילים שעסקו בתורה ובמצוות, **יזהירו כזוהר הרקיע** - תבהיק מעלתם כבהירותם של השמים, **ומצדיקי הרבים** - והמזכים את הציבור לקיים מצוות יתנוצצו בחשיבות ככוכבים **לעולם ועד**' - כמו הכוכבים לנצח נצחים, וכמו **שאמר** שלמה המלך **החכם** (**משלי כד, כה**)**:** 'ולמוכיחים **ינעם**' - המוכיחים את העם להדריכן בדרך ישרה יזכו לנועם ה'.

וְהָיָה מִתְיַשֵּׁר בָּהֶם וּמְיַשֵּׁר אֲלֵיהֶם, תַּגִּיעַ אֶל הַגְּמוּל הַגָּדוֹל מֵאֵת הָאֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דָּנִיֵּאל יב, ג): וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד, וְאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כד, כה): וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

פֶּרֶק רְבִיעִי

אַךְ תּוֹעֶלֶת הַחֶשְׁבּוֹן הַנִּזְכָּר הִיא [א]הַתּוֹלָדָה שֶׁמְּיַלֶּדֶת הַנֶּפֶשׁ בְּעָמְדָהּ עַל בֵּרוּר מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ בִּשְׁלֹשִׁים אָפְנֵי הַחֶשְׁבּוֹן הַנִּזְכָּרִים,

אך תועלת החשבון הנזכר - התועלת שחשבון הנפש האמור לעיל מביא לאדם **היא** התולדה **שמיילדת הנפש** - התוצאה שתצמח בנפשך **בעת עמדה על ברור** - כשיהיו ברורים לך **מה שקדם לנו בשלושים אופני החשבון הנזכרים** - הם שלושים אופני חשבון הנפש שהזכרנו בפרק הקודם.

עיונים

א. התולדה שמילדת הנפש בעמדה על ברור מה שקדם לנו בשלושים אפני החשבון הנזכרים. חשבון הנפש ולימוד המוסר פועל בכוחות הנסתרים שבאדם. רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ו) מרחיב את הדיבור אודות הכוחות הפועלים באדם, ומבאר מהי הדרך להשפיע עליהם. בדבריו הוא מגלה שבכל אדם פועלים כוחות מאירים וכוחות כהים [כוונתו לְמה שנקרא בלשוננו: "הכרה" ו"תת-הכרה"]. הכוחות הכהים חזקים יותר, והם מפעילים את הכוחות המאירים. המטרה אליה שואפים בלימוד המוסר היא, להשפיע על הכוחות הכהים - שהם יהפכו לטובים. את השפעת השינוי בכוחות נבחין בפעולות.

כה דבריו בביאור הענין: "הכהים הם יותר חזקים ומוציאים פעולתם בהתעוררות מעט - בחוזק יד [-אף בלי סיבה חזקה שתעורר אותם הם פועלים בכל התוקף]. אהבת האדם לצאצאיו כהים המה, וכמעט ברוב העיתים אינן נרגשים גם להאדם עצמו [בדרך כלל איננו מכירים את מה שקיים בנו בתת-ההכרה], ובהתעוררות קטנה תתלהב לאש בוערת. תאוות האדם המה הכהים, אשר בלי התעוררות מה - כמעט אינם נרגשים. ולזאת גדול כוחם למשול באדם".

נמצאנו למדים יסוד חשוב, שחלק גדול ממעשי האדם מושפעים ממידותיו הנמצאות בעומק נפשו. מידות אלו נסתרות, ועל פי רוב קשה להכיר בהן.

רבי ישראל (מאמר עץ פרי) מרחיב עוד בענין זה, ומביא דוגמא להמחיש עד כמה הכוחות שבתת-ההכרה פועלים עלינו יותר מהכוחות שבהכרה: "אם יש לאיש תלמיד אהוב וחביב לו כבבת עינו ויעשה טובות עימו, ויש לאיש הזה גם בן, אמנם ישנאהו תכלית שנאה וכו'. והנה קרה כאשר נפל שינה על האיש הזה ועל עפעפיו תנומה, והנה אש יצא מאת ה' ותאחז בבית הבן וגם בבית התלמיד ושניהם בסכנה. אם נעורר פתאום את האיש להחיש לעזרה, להציל מן הדליקה גם הבן

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

וַהֲבָנַת עִנְיְנֵיהֶם, וְצוּרַת מְצִיאָתָם, וַאֲמִתַּת חִיּוּבָם, וְהִמָּשֵׁךְ הַנֶּפֶשׁ לְקַבְּלָם עָלֶיהָ בְּפִי הַכָּרָתָהּ בָּהֶם וַהֲשָׁבָתָם בְּרַעְיוֹנֶיהָ. וְאָז, אָחִי, תִּתְיַלֵּד בְּנַפְשְׁךָ תּוֹלָדָה מְעֻלָּה וְרָמָה, תִּלְמַד מִמֶּנָּה כָּל

ואותה תוצאה לא תתקיים אלא מתוך **הבנת עניניהם** - מתוך הבנת תוכן דברי החשבונות למיניהם, **וצורת מציאתם** - ועומק פנימיותם, **ואמיתת חיובם** - ומתוך הכרה מוחלטת בחובתך למלא אותם, **והימשך הנפש לקבלם עליה** - ומתוך נכונותה של הנפש לקבל אותם על עצמה **כפי הכרתה בהם** - בהתאם למידת הבנתה אותם ולאופן קבלתה אותם **והשבתם** - ובמידה שהם חקוקים **ברעיוניה. ואז** - וכאשר תערוך את חשבון הנפש באופנים הרבים שהוזכרו לעיל, **אחי**, רק אז **תתיילד בנפשך תולדה מעלה ורמה** - תצמח לנפשך תועלת נעלה ונשגבה, **שתלמד ממנה את כל**

עיונים

גם התלמיד, נראה כי ירוץ עד מהרה להציל בנו לראשונה. יען מה? יען בפנימיותו [בתת-ההכרה] בטבעו קננה האהבה לבנו השנאוי לו, יותר מאהבה שאוהב לתלמידו על ידי כוחותיו החיצוניים [שבהכרה]".

מוסיף רבי ישראל (מכתב יז): "האיש המתמיד בלימודו מצד הרגלו וטבעו, **ויש לו כח נסתר המשתוקק לכסף, והכוח אינו ניכר** יען כי אין לו דרך לזה, כי מצבו ותהלוכתו אינו דרך המסחר ולא ראה כסף מימיו. ממילא אין לכוח נושא במה להיאחז, כי הכוחות שבאדם כל זמן שאין להם דבר חושי במה להיאחז, נסתרים המה בפנימיות הנפש, בל יראו החוצה גם בל נודעו וכו', אכן כאשר יהיה איזה סיבה שיצטרך לאחוז [דבר] מה במסחר לטרף ביתו וכיוצא, יוכל להתפרץ כוח הלזה - בקשת הכסף, עד אשר יזניח כמעט תלמודו לגמרי מחמת הכוח הלזה, **אשר לא היה מאמין על עצמו בשום אופן איך יוכל להיות שיזניח כל כך לימודו**".

נמצאנו למדים, שגם אם סבורים אנו שאין לנו שייכות לתאות הממון, לתאות הכבוד וכן לכל שאר המידות - משום שאיננו מרגישים בהן, יתכן שמידות אלו מקננות בקרבינו במלוא עוצמתן, אלא שהתפרצותם תלויה בדבר שיעורר אותן לצאת אל הפועל.

התבאר לנו, שהכוחות שבתת-ההכרה הם המשפיעים על הכוחות שבהכרה. לכן כל עוד שהאדם לא תיקן אותם, הכישלונות יחזרו על עצמן. בחשבון הנפש ולימוד המוסר, הלימוד עושה רושם על הכוחות העמוקים שבתת-ההכרה. הרשמים מצטרפים במשך הזמן ומחוללים מהפכה פנימית.

בדרך זו מצליחים לעקור ולשרש את המידות הרעות הפועלות בחוזקה בתוככי האדם.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וְתַגִּיעַ בָּהּ אֶל כָּל הַחֲמוּדוֹת, וְהִיא, זַכּוּת עָצֶם הַנֶּפֶשׁ מִקַּדְרוּת הַפִּכְלוּת, הַמֵּסִיר חֶשְׁכַת הַפֶּפֶק אֲשֶׁר בִּלְבָבֶךָ.

וּכְבָר יָדַעְתָּ, כִּי כְּפִי בֵּרוּר הַהַקְדָּמוֹת וְרֹב מִסְפָּרָן וְיֹשֶׁר סִדּוּרָן, תִּהְיֶה הַתּוֹלָדָה הַנּוֹלֶדֶת מֵהֶן בְּבֵרוּרָהּ וַחֲשִׁיבוּת מַעֲלָתָהּ. וְכֵן הָרְכָּבַת הַמִּרְקַחַת בְּמְלֹאכֶת הָרְפוּאוֹת, כִּי תּוֹעֶלֶת הַמִּרְקַחַת וְכֹחַ מַעֲשֶׂיהָ יִהְיֶה כְּפִי כֹּחַ הַסַּמָּנִים אֲשֶׁר הָרְכְּבָה מֵהֶם הַמִּרְקַחַת. וְכֵן בְּחָכְמַת הַשִּׁעוּרִים, הַנִּקְרֵאת בְּעַרְבִי אַלְהִנְדָּסָא, כְּפִי רֹב הַהַקְדָּמוֹת הַמֻּקְדָּמוֹת בָּעִנְיָן הַנִּדְרָשׁ, תִּהְיֶה חֲשִׁיבוּתוֹ וְתוֹעֶלֶת יְדִיעָתוֹ.

ביושר לבב

המידות הטובות - וממנה יושפעו עליך כל המידות הטובות, **ותגיע בה אל כל החמודות** - ובאמצעותה תגיע אל כל המעלות הטהורות, ומהי אותה תועלת נשגבה? **היא, זכות עצם הנפש** מקדרות **הסכלות** - זיכוך הנפש מעכירות הסכלות, באופן שאור האמת **המסיר חשכת הספק** והדוחה את חשכת הספיקות באמונה - **אשר בלבבך** - יהיה זוהר בלבך.

כדי שתעמוד על עניין זה, אתן לך משל המתאר התנהלות של מחקר עיוני. **וכבר ידעת** - הלא הנך יודע, **כי כפי בירור ההקדמות** - שככל שההנחות המוקדמות של המחקר הן מדויקות יותר, **ורוב מספרן** - וככל שהן רבות יותר, **ויושר סידורן** - וככל שהן ערוכות בסדר נכון וישר, **תהיה התולדה הנולדת מהן בבירורה** - כך תהיה התוצאה המתקבלת מן המחקר ברורה יותר ומדויקת יותר, **וחשיבות מעלתה** - ומעלתה היא חשובה יותר. **וכן** תוכל להיווכח בעניין **הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות** - במקצוע הרוקחות העוסק בהכנת התרופה על ידי צירוף של מיני סממנים וצמחים במינון נכון ומדויק. **כי תועלת המרקחת וכח מעשיה** - תועלת התרופה וכושר השפעתה **יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת** - יעמדו ביחס ישר לכושר השפעתם של הרכיבים הפעילים שמהם מיוצרת התרופה. **וכן** הוא גם **בחכמת השיעורים** - במדעי ההנדסה, **הנקראת בערבי אלהנדסא: כפי רוב ההקדמות המוקדמות בענין הנדרש** - ובמידה שבסיס הנתונים המוקדמים לעניין הנידון יהיה רחב, **תהיה חשיבותו** - התוצאה שתתקבל על בסיס הנתונים האלו תהיה מדויקת יותר, **ותועלת ידיעתו** - ותועלת ידיעתה תהיה גדולה יותר.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

וּכְמוֹ כֵן בְּהַרְבֵּה מִן הַמַּעֲשִׂים, כִּי הַפֶּלֶס לֹא יִתָּכֵן לִמְחַבְּרוֹ עַד שֶׁיֵּדַע קֹדֶם חָכְמַת הַשִּׁעוּר וְטִבְעֵי הַמִּנְיָנִים וְהַשְּׁקָלִים. — וְכֵן חוּג הַחוּזִים הַנִּקְרָא אִצְטְרוֹלָב בְּעַרְבִי, לֹא יִתָּכֵן לִמְחַבְּרוֹ אֶלָּא אַחַר עָמְדוֹ עַל חָכְמַת הַשִּׁעוּר, וְעַל הַמַּכְרוֹטָאוֹת, וּתְנוּעַת הַגַּלְגַּלִּים, וּפְשִׁיטוּת הַכַּדּוּר.

וְכֵן [ב]**הָעִנְיָן הַזֶּה הַנִּדְרָשׁ מִן הַנֶּפֶשׁ לֹא יִתָּכֵן**

ביושר לבב

וכמו כן בהרבה מן המעשים - וכיוצא בכך בהרבה מן המקצועות, **כי הפלס** - למשל מאזני הפלס, **לא ייתכן למחברו** - לא היה אפשר לממציא לייצר אותם, **עד שידע קודם** - אלא אם היה מצויד בידע קודם בחכמת **השיעור וטבעי המנינים והשקלים** - בחכמת ההנדסה ובתכונות המספרים וביחס המשקלים. — **וכן חוג החוזים** - וכן הדבר במכשיר המדידה של חכמי התכונה **הנקרא 'אצטרולב' בערבי, לא ייתכן למחברו** - לא היה אפשר להמציא אותו, **אלא אחר עמדו על חכמת השיעור** - אלא בעקבות ההבנה בחכמת ההנדסה, **ורק אחרי שידע האסטרונום ידיעה מקיפה על המכרוטאות** - על חלוקת הצורות השונות [גאומטריה], **ותנועת הגלגלים** - ועל מסלול תנועת גלגלי הרקיע, **ופשיטות הכדור** - וחישוב מידת השטח של כדור הארץ.

וכן - ובדומה לדוגמאות אלה גם **הענין הזה** - גם התוצאה הזאת **הנדרשת מן הנפש, לא ייתכן**

עיונים

ב. הענין הזה הנדרש מן הנפש לא יתכן לך אחי אלא אחר וכו' החשבון עם נפשך. כתב רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל: דרך טבעו של האדם, שאין הוא רוצה לחשוב חשבונות בדבר חובתו בעולמו, ואף על פי שהחשבונות הללו הם הכרחיים לכל קיומו ומצבו, אין הוא רוצה להתעסק בהם, וזאת מפני שהוא מכיר מה ערכו, ויודע הוא שהוא קטן ביותר לעומת מה שהוא מבין את גודל החיובים אשר הוא חייב בהם, אליבא דאמת. ובהיות כי ענין זה לכשעצמו מעיק על האדם, מכאיב לו ומצער אותו, שהוא יודע שלפי מיעוט ערכו אינו יכול לצאת ידי חובתו בכל מה שמוטל עליו, על כן הוא נשמט מלערוך חשבון לנפשו, כי מי זה ירצה להצטער ולחיות בכאב ובצער, וכיון שאינו עורך חשבונות, הרי מצבו גרוע מאד, כי בלא חשבון אין דעת, ובלא דעת הרי הוא כלא נחשב (לקט שיחות מוסר, ב, עמ' א').

הסבא מסלבודקא רבי נתן צבי פינקל זצ"ל כתב: כדי שהאדם יוכל להגיע לתכלית השלמות שזו

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

לְךָ, אָחִי, אֶלָּא אַחַר שֶׁתִּסְבֹּל קַבָּלַת מַה שֶּׁהַעֵירוֹתִיךָ עָלָיו מִן הַחֶשְׁבּוֹן עִם נַפְשֶׁךָ, בְּמַה שֶּׁזָּכַרְתִּי לְךָ בַּשַּׁעַר הַזֶּה וּבְזוּלָתוֹ מִן הַשְּׁעָרִים, וְהַתְמָדַת הַמַּעֲשֶׂה בָּהֶם.

לך - ואי אפשר לך להגיע אליה, **אחי, אלא אחרי שתסבול קבלת** - שתהיה מוכן לקבל על עצמך את מה **שהעירותיך עליו מן החשבון עם נפשך** - את החשבונות השונים שעוררתי אותך לערוך עם נפשך, **כמה שזכרתי** והקדמתי לבאר **לך בשער הזה וזולתו מן השערים** - וביתר השערים, **והתמדת המעשה בהם** - ואחרי שתקיים הלכה למעשה את חשבון הנפש. הכלל הוא, שאין אדם יכול להבין עניין ולחוש את התועלת הרוחנית הצומחת ממנו בפנימיותו, אלא אם למד אותו בעמקות ובהיקף וגם התנסה בו.

עיונים

חובתו בעולמו, עליו לחדור לתוך עמקי נפשו, לחטט בכוחות נפשו הצפונים בפנימיות פנימיותו ולבחון בהם כל מגרעת כדי שיוכל לְיַשְּׁרָם ולתקנם עד שה' שנאמר עליו: "חוקר לב בוחן כליות" (ירמיה יז, י) יעיד שאין בהם שום פגם. וזוהי כוונת הכתוב "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" (במדבר כא, כז) וכפי שדורשים חז"ל (ב"ב עח, ב): "על כן יאמרו המושלים ביצרם בואו ונחשוב חשבונו של עולם", כלומר, על האדם הרוצה למשול ביצרו לעשות חשבונות בנפשו ללא סוף וללא הפסק והיסח הדעת, ולהכיר את חסרונותיו הדקים ביותר, כדי שיוכל לעקרם ולשרשם ולהשתלט על כוחותיו ורצונותיו ולהביא אותם לידי שלימות מוחלטת ('אור הצפון' ב' עמ' קפ"ד). רבי ישראל מסלאנט זצ"ל כתב ('אור ישראל' י"ד): כי להיות ירא שמים יכולים להיות גם בלא מוסר, אבל שייהפך אדם מידותיו לטוב, כגון, אם האדם הוא בעל תאוה, או אם הוא בעל חמדה או אם בטבעו רודף הוא אחר הכבוד, הרי כשם שאי אפשר לאדם להביט בלא עיניים ולשמוע בלא אזנים כך אי אפשר להתהפך מרע לטוב בלא לימוד המוסר. כלומר אפשר לאדם לעשות מעשים טובים ואף לשוב בתשובה, אבל להגיע לידי "כבסי מרעה לבך" (ירמיהו ד, יד) - היינו להתהפך מרע לטוב זה אי אפשר בלא לימוד המוסר בשום ענין ואופן ('לב אליהו' א' קס"ט).

בספר 'כוכבי אור' (א' ב') כתב: כמו בבתי מרקחת גדולים אשר נמצא בהם כל מיני סמים שבעולם להביא מזור לתחלואי הגוף, כן נמצא בספרי היראה כל הסמים וכל התרופות לחולי הנפש. אמנם כאשר לא יועילו כל בתי המרקחת אם החולה ימנע לקבל הסמים, כן לא יועילו כל ספרי היראה אם האדם ימנע מלהגות בהם.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

כִּי כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה זֶה בְּלֵב נֶאֱמָן וּבְנֶפֶשׁ בָּרָה, יֵאוֹר שִׂכְלְךָ, וְתִרְאֶה הַדֶּרֶךְ אֶל כָּל הַמַּעֲלוֹת הָרָמוֹת, וְלֹא יִהְיֶה לַיֵּצֶר דֶּרֶךְ לְהַגִּיעַ אֵלֶיךָ וּלְהַשִּׂיאֶךָ, וְתִהְיֶה בְּתִכּוּנַת סְגֻלַּת הָאֱלֹהִים, וְיִתְחַדֵּשׁ לְךָ כֹּחַ עֶלְיוֹנִי נָכְרִי, לֹא יָדַעְתּוֹ בְּכָל אֲשֶׁר הִרְגַּלְתָּ בּוֹ מִכֹּחוֹתֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת ח, א): [ג]חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו

כי כאשר תעשה זה בלב **נאמן ובנפש ברה** - וכאשר תעשה זאת בכנות הלב ובנפש טהורה, אז **יאור** [יאיר] **שכלך, ותראה** את **הדרך אל כל המעלות הרמות, ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך** ולהתגבר עליך **ולהשיאך** - ולפתות אותך, **ותהיה בתכונת סגולת האלהים** - ותהיה נמנה בין בחירי האלוקים, **ויתחדש לך כח עליוני נכרי** - ויחודש בקרבך כוח עליון מופלא, אשר **לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך** - שלא הכרת אותו עד כה ולא זיהית אותו במגוון הכוחות שהורגלת בהם, **כמו שאמר** שלמה המלך **החכם** (קהלת ח, א): **'חכמת אדם** - חכמתו של אדם **תאיר פניו** - מזהירה את פניו, **ועז פניו**

עיונים

ג. חכמת אדם תאיר פניו. בספר 'פחד יצחק' (חנוכה) כתב: שהמקום שבו ניכר אור הנשמה בגוף, הוא הדרת הפנים, שכן ניכר במקום זה כשרון התכופפותו של הגוף בפני הנשמה, שהלא בכלליות הגוף אין שום היכר לאור השכל, ופני האדם הם המקום היחידי בגוף שדרכו זהרורי השכל בוקעים אל החוץ, חכמת אדם תאיר פניו, לכן קירון אור פנים קרוי הוד.

ובספר 'דעת תבונות' (אות פ"ו) כתב: אמר השכל, גם לזאת תמצא הקבלה, אם תדקדק דקדוק עמוק על הבנין הזה של האדם. כי הנה מלבד הדמות של הגוף בתבניתו, ומלבד הנשמה שבו בצורה אשר לה, הנה יש דבר אחד נמצא מהתחברות שניהם, הוא זיו הפנים. ותראי שזוהי המשתנה החי מן המת, ולא זו בלבד, כי אפילו השתנות ישוב הנשמה בגוף מתראה בו. הלא תראי, החולה פניו רעות, ולא עוד, אלא שמחשבת הלב נראית בו, הלא תראי, פנים שוחקות, פנים זועפות, פנים מסבירות, כולם עדיהם המה של המחשבות הנסתרות בקירוב הלב. ואין הזיו הזה נמצא לא לנשמה בפני עצמה, כי הרי זיו של גוף הוא, ולא לגוף בפני עצמו, כי אין לגוף זיו זה בלא הנשמה, אבל הוא הדבר הנולד מחיבור הנשמה והגוף ביחד וכו'. ולכן כתיב חכמת אדם, ולא חכמת האדם, שהכוונה לישראל לבד, שרק על ידי נשמת ישראל שהוא חלק אלוק ממעל, הם כמו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

יִשָּׂא, וְאָז תַּכִּיר הָעֲנָנִים הַגְּדוֹלִים, וְתִרְאֶה הַסּוֹדוֹת הָעֲמֻקוֹת, בְּזֹךְ נַפְשְׁךָ וּבֹר לִבְּךָ וְחָזֵק אֱמוּנָתְךָ, וְלֹא תִפָּרֵד מִשִּׂמְחָה מַתְמֶדֶת בְּעוֹלָמְךָ וּבְאַחֲרִיתְךָ, לְעֹצֶם מַה שֶּׁהִשְׁקַפְתָּ עָלָיו וְגֹדֶל הַסּוֹד אֲשֶׁר נִגְלָה לְךָ, עִם הָעֵזֶר הַמַּגִּיעַ אֵלֶיךָ מִן הָאֱלֹהִים יִתְבָּרְךָ.

וְרָאִיתִי לִמְשֹׁל לְךָ מָשָׁל קָרוֹב, יִתְבָּאֵר לְךָ מִמֶּנּוּ דִּמְיוֹן קְצָת מַה שֶּׁהִזְכַּרְתִּי לָךְ, וְהוּא, שֶׁתַּחְשֹׁב כְּאִלּוּ אַתָּה בְּמָקוֹם, וּמִמַּעַל לַמָּקוֹם הַהוּא צוּרָה כְּנֶגֶד הַצַּד שֶׁהוּא נִכְחֶךָ, וְאֵין דֶּרֶךְ לְךָ לִרְאוֹתָהּ בְּעֵינֶיךָ וּלְהַשְׁקִיף עָלֶיהָ בְּחוּשׁ רְאוּתֶךָ. וְהִגִּיד לְךָ מַגִּיד, כִּי כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה טַּס מִבַּרְזֶל עָשׁוּת, וְתִלְטְשֵׁהוּ עַד שֶׁתָּסִיר קַדְרוּתוֹ,

- ומצאתי לנכון להציג לפניך משל על כך, **יתבאר לך ממנו דמיון קצת** - ובעזרתו תהיה לך המחשה כלשהי **למה שהזכרתי לך. והוא**, המשל, **שתחשוב** - ותתאר לעצמך, **כאילו אתה במקום** - כאילו הנך נמצא בחדר, ואתה יודע **שממעל למקום ההוא** - למעלה מתקרת החדר נמצאת **צורה** נפלאה, שאתה משתוקק מאד לראותה. אמנם קיים פתח בתקרה, אך הצורה אינה נמצאת מול פתח זה, אלא **כנגד הצד שהוא נכחך** - ממולך בצד הפתח, **ואין דרך לך לראותה בעיניך ולהשקיף עליה בחוש ראותך** - ואין לך אפשרות לראות אותה צורה בעיניך ולצפות בה במוחש, בראיית העין, מפני שהתקרה חוצצת בינך לבין הצורה. וכאשר הנך עומד נבוך ומחפש דרך שתאפשר לך לראות את הצורה, **הגיד לך מגיד** - יעץ לך אדם, **כי כאשר תעשה טס מברזל עשות** - שתעשה לוח מפלדה, **ותלטשהו עד שתסיר קדרותו** - ותלטש את הלוח עד שתסיר את שחרותו,

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְתִמְשְׁחֵהוּ זְמַן אָרֹךְ בִּמְשִׁיחוֹת רַבּוֹת, וְאַחַר כָּךְ תַּעֲמִידֵנוּ נֹכַח פָּנֶיךָ, אָז יֵרָאֶה לְךָ מִן הַצּוּרָה הָעֶלְיוֹנָה מַה שֶּׁנֶּעְלָם מִמְּךָ, וְתוּכַל לִרְאוֹתָהּ וּלְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בִּנְעִימוּתָהּ וְזֹהַר יָפְיָהּ.

וְהַצּוּרָה הָעֶלְיוֹנָה הַחֲשׁוּבָה, אֲשֶׁר אֵין לְךָ דֶּרֶךְ לִרְאוֹתָהּ בְּעֵינֶיךָ, הִיא חָכְמַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה וְיִכָּלְתּוֹ, וְיֹפִי הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר נֶעֱלַם מִמֶּנּוּ צוּרָתוֹ וְתִכּוּנָתוֹ. וְהַטַּס הֶעָשׁוּת הִיא הַנַּפְשׁ הָאֱנוֹשִׁית. וְהַלְּטִישָׁה הִיא הַנְהָגָתָהּ בַּחָכְמוֹת וּבַמּוּסָרִים הַשִּׂכְלִיִּים וְהַתּוֹרִיִּים, וְהַמְּשִׁיחוֹת הֵם אָפְנֵי הַחֶשְׁבּוֹן הַשְּׁלֹשִׁים אֲשֶׁר זָכַרְתִּי לְךָ.

וְכַאֲשֶׁר תַּעֲלֵם עַל לִבְּךָ, וּתְשִׁיבֵם עַל רַעְיוֹנֶךָ, תָּזֹךְ נַפְשְׁךָ, וְיֵאוֹר שִׂכְלְךָ, וְיִצְטַיֵּר לְךָ

ישנא' - והיא מעדנת את הבעת פניו. **ואז תכיר** את **הענינים הגדולים** - או-אז תוכל להבחין בעניינים נשגבים, **ותראה** את **הסודות העמקות** [העמוקים], **בזך נפשך ובר לבך** - על ידי זכות נפשך וטוהר לבך **וחזוק אמונתך, ולא תיפרד משמחה מתמדת בעולמך ובאחריתך** - ולא תחדל מלחוש שמחה תמידית בעולם הזה ובעולם הבא, **לעוצם** - מפני גודלו של המראה **מה שהשקפת** - שזכית לחזות ולהסתכל **עליו, וגודל הסוד אשר נגלה לך**, והגעת לזכות זו **עם העזר המגיע אליך מן האלהים יתברך** - בעזרתו של הקל יתרומם ויתהדר. **וראיתי למשול לך משל קרוב**

ותמשחהו זמן ארוך **במשיחות רבות** - ותצחצח אותו שוב ושוב זמן רב בעזרת מריחה של חומרים שונים, עד שיבריק ויוכל לשמש כמראה,

ואחר כך תעמידנו נוכח פניך - ואחר כך תמקם את הלוח מעל פתח התקרה, **ואז ייראה לך מן הצורה העליונה מה שנעלם ממך** - ואז תראה בו את הצורה העליונה שנעלמה ממך עד כה, **ותוכל לראותה ולהשתעשע בנעימותה ובזוהר יפיה** - ותהיה לך אפשרות להביט בה ולהתענג על יופיה. עד כאן המשל.

והנמשל הוא: **הצורה העליונה החשובה** שבמשל, **אשר אין לך דרך** [אפשרות] **לראותה בעיניך, היא חכמת הבורא יתעלה ויכלתו, ויופי העולם העליון, אשר נעלם ממנו** - ונסתרו מאתנו **צורתו ותכונתו. והטס העשות** - והלוח אשר דרכו ניתן לראות את הצורה המבוקשת **היא הנפש האנושית** - היא נפש האדם. **והלטישה היא הנהגתה** - והליטוש הוא הכשרת הנפש **בחכמות ובמוסרים השכליים** - המובנים על ידי השכל **והתוריים** המבוארים בתורה, **והמשיחות** המשמשות להברקת הלוח **הם אופני החשבון השלושים** - שלושים אופני חשבון הנפש **אשר הזכרתי לך** לעיל בקיצור ובתמצית.

וכאשר - וכל זמן **שתעלם על לבך, ותשיבם על רעיונך** - ותשנן אותם במחשבתך, **תזך** - תזדכך **נפשך, ויאור** [ויאיר] **שכלך, ויצטייר לך**

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

כָּל עִנְיָן נֶעְלָם בְּנַפְשְׁךָ, וְתִרְאֶה צוּרוֹת הָאֱמִתּוֹת בְּעֵינַיִם פְּקוּחוֹת, וְיִפָּתַח לְךָ שַׁעַר הַמַּעֲלוֹת, וְיִגָּל הַמָּסָךְ הַמַּבְדִּיל בֵּינְךָ וּבֵין חָכְמַת הַבּוֹרֵא מֵעַל עֵינֶיךָ, וְיַלְמֶדְךָ הָאֵל יִתְעַלֶּה חָכְמָה רָמָה וּמַעֲשֶׂה מוֹעִיל, וְיִתֶּן לְךָ כֹּחַ אֱלֹהִי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה יא, ב)**:** [ה]**וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְיָ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְיָ, וְאָמַר** (אִיּוֹב לְכ, ח)**:**

'אכן - אבל באמת רוח **היא באנוש**' - החכמה היא השפעה אלוקית על האדם, ו**נאמר** (משלי ב, ד)**:** 'אם **תבקשנה** - אם תבקש את החכמה **ככסף** - כבקשת הכסף, **וכמטמונים** - וכחיפוש אחר האוצרות הטמונים **תחפשנה**' - תחפש אחריה, **ואמר** בפסוק הבא (**משלי ב, ה**)**:** רק '**אז תבין יראת** ה' - איך לקיים את מצוות ה', **ודעת אלהים** - ולעשות רצון הבורא יתברך **תמצא**' - תזכה לקיים.

עיונים

ה. אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. המלבי"ם (משלי ב, ד) ביאר את הפסוק: "בקשת הכסף הוא על ידי מסחר, שמרוויח במסחרו או במעשי ידיו, וחפישת המטמונים הוא על ידי חפירה במעמקי האדמה או במצולות ים. הנמשל לבקשת הכסף הוא, המחליף ונותן כל תאוות העולם הזה בעבור החכמה. והנמשל לחפישת המטמונים הוא, המתייגע להעמיק בדברי החכמה העמוקים, להוציא הפנינים הצפונים במצולותיה, וסתרי תורה ותושיה". עכ"ל.

ביישר לבב

כל ענין נעלם בנפשך - ויצטייר בנפשך כל עניין שהיה נסתר וטמיר, **ותראה צורות האמיתות** - ותוכל לראות את צורת הדברים כפי אמיתותם **בעינים פקוחות, ויפתח לך** [לפניך] **שער המעלות** הרמות, ויגל - ויוסר **המסך המבדיל** והחוצץ **ביניך** וכין **חכמת הבורא מעל עיניך** - מנגד עיניך, ואז **ילמדך האל יתעלה חכמה רמה** - ואז ישפיע עליך הבורא יתעלה חכמה נעלה **ומעשה מועיל** - ויאפשר לך לפעול פעלים מועילים, **ויתן לך כח אלהי, כמו שנאמר** על מלך המשיח (**ישעיה יא, ב**)**:** 'ונחה **עליו** - על מלך המשיח **רוח** ה' - רוח נבואה, **רוח חכמה** - ידיעה נרחבת בכל דבר, **ובינה** - והבנת דבר מתוך דבר, **רוח עצה וגבורה** - כוח מנהיגות להנהיג את העם בעצותיו ובגבורתו, **רוח דעת** תורה **ויראת** ה'' - ותהיה בו יראת שמים אמתית, **ונאמר** (**איוב לכ, ח**)**:**

עיונים

ד. ונחה עליו רוח ה' וגו'. כלומר, כדי שתנוח על הנפש רוח ה', צריך שהנפש תהיה זכה וברה, והדרך לזכך הנפש הוא על ידי הנהגתה בחכמות ומוסרים ועל ידי התבוננות בשלושים החשבונות שהזכיר רבינו.

והנה הזיכוך הזה שצריך לזכך הנפש, אין זו יצירה מחודשת לעשות מדבר גשמי דבר רוחני, כי נפש האדם מישראל מטבעה "טהורה היא" ויש בה כל השלימות, וכמו שכתב הרמב"ן סוף פרשת יתרו על הפסוק "כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים" (שמות כ, טז) וז"ל: "כי לבעבור הרגילכם באמונה בא האלוהים, שכיון שהראה לכם גילוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו ולא תיפרד נפשכם ממנה לעולם" וכו'. ולא רק אנשי אותו דור נתדבקו בה' יתברך, אלא כל ישראל בכל הדורות כולם היו במעמד הר סיני וכמו שנאמר "כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום" (דברים כט, יד). ובלב כולם נכנסה האמונה לדבקה בו יתברך, ולא תיפרד הנפש ממנה לעולם. אלא שתאוות העולם הזה מכסות ומסתירות את זוהר יפיה של הנשמה, וצריך רק לשפשף ולהסיר הלכלוך החיצוני, ואז ממילא האדם רואה את האמת ('ניב שפתים' עמ' ע').

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

אָכֵן רוּחַ הִיא בֶּאֱנוֹשׁ, וְאָמַר (מִשְׁלֵי ב, ד)**:** [ה]**אִם תְּבַקְּשֶׁנָּה כַכֶּסֶף וְכַמְּטֻמָנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ב, ה)**: אָז תָּבִין יִרְאַת יְיָ וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא.**

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

אַךְ אִם הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה חוֹבָה עַל הָאָדָם תָּמִיד, אוֹ בְּקֻצָּת הַזְּמַן מִכְּלִי קִצָּתוֹ, אֹמֶר בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, (א)כִּי הַחֶשְׁבּוֹן חַיָּב בּוֹ הָאָדָם כְּפִי כֹּחַ שִׂכְלוֹ וּמַעֲלַת הַכָּרָתוֹ, תָּמִיד עִם כָּל הֶרֶף עַיִן, וְאִם יוּכַל עִם כָּל נְשִׁימוֹתָיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפָּרֵד מִמֶּנּוּ הַמּוֹרָא וְהַפַּחַד וְהַבּוּשֶׁת מֵהָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ הַמַּשְׁקִיף עָלָיו תָּמִיד.

אך על השאלה: **האם החשבון הזה חובה על האדם תמיד** - האם החובה לערוך חשבון נפש מוטלת על האדם באופן מתמיד, **או** רק **בקצת הזמן מכלי קצתו** - או שמא רק בזמנים ידועים ולא בכל זמן, **אֹמֶר בתשובת** על השאלה **הזאת** - הנני נותן את התשובה הבאה: **כי החשבון חייב בו האדם כפי כח שכלו ומעלת הכרתו** - חובת האדם לערוך חשבון נפש עומדת בהתאם לכוח שכלו ולדרגת הבנתו **תמיד, עם כל הרף עין** - בכל רגע ורגע, **ואם יוכל עם כל נשימותיו** - ואם הדבר בכוחו, עליו לעשות זאת בכל נשימה ונשימה, **כדי שלא ייפרד** - כדי שלא ימושו **ממנו המורא והפחד והבושת מפני האלהים יתברך המשקיף** [המסתכל] **עליו תמיד.**

עיונים

א. כי החשבון חייב בו האדם וכו' תמיד עם כל הרף עין ואם יוכל עם כל נשימותיו. אין בלבנו צל של ספק, שהיה רבינו נאה דורש ונאה מקיים, ובכל הרף עין ובכל נשימה ונשימה ערך חשבון נפשו עם אלוקיו. אך מה שמוטל עלינו, על אנשים כערכנו - לפחות, שלא יעבור עלינו יום בלי חשבון נפש!

ובענין זה, נזכיר דברי הגמרא (חולין קה, א): אמר שמואל, אני לענין זה כחומץ בן יין לגבי אבא. שאילו אבא היה מסייר נכסיו פעמיים ביום, ואני איני מסיירם אלא פעם אחת. ומסיקה הגמרא ששמואל לשיטתו, שאמר שמואל שכל המסייר נכסיו בכל יום מוצא מעה כסף. ומספרת הגמרא שרב אסי סייר נכסיו בכל יום, ושאל: היכן המעות שהבטיח שמואל. פעם ראה סכר מים שנפרץ בשדהו וסכרו מבעוד מועד לפני שיפסיד כל הזרעים, ואמר: עכשיו מצאתי בבת אחת את כל המעות המובטחות. אביי סייר נכסיו ומצא את אריסו נושא עצים, שביקש לגנבם. אמר לו: להיכן? השיבו: אליך. אמר לו: כבר קדמוך חכמים, שהורו לסייר הנכסים.

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

וְיִלְמַד מִמַּה שֶּׁצִּוָּה בּוֹ הָאֵל אֶת הַמֶּלֶךְ בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים יז, יח-יט)**: וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם, וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, וְאָמַר**

וילמד - ויציג האדם לעצמו הוכחה שהוא חייב לעשות זאת, **ממה שציוה בו האל את המלך באמרו** (דברים יז, יח-יט)**: 'וכתב לו את משנה התורה הזאת** - מלך ישראל מצווֶה לכתוב לעצמו שני ספרי תורה [האחד הוא ספר תורה שעליו לכתוב לעצמו כדרך שכל איש מישראל מצווה לכתוב ספר תורה לעצמו, והוא מונח בבית גנזיו. וספר תורה נוסף עליו לכתוב בשל חובתו המיוחדת כמלך], **על ספר** - על יריעות קלף **מלפני הכהנים הלוים** - והוא יועתק מתוך העותק המדוקדק הקיים אצל הכהנים בני שבט לוי, **והיתה עמו** - וְיִמָּצֵא ספר התורה הזה באמתחתו בקביעות **וקרא בו כל ימי חייו', והוכחה נוספת לחובה לערוך חשבון נפש בצורה תמידית מצויה במה שאמר** האל

עיונים

ויש להבין, ודאי שדבר נכון ורצוי הוא לפקח על הנכסים ולסיירם. אבל האם דבר זה הוא המודד לחשיבות האדם, לומר שאם אביו מסיירם פעמיים ביום והוא רק פעם אחת הריהו כחומץ לגבי יין! ברם, ה"חפץ חיים" זצ"ל ('שם עולם' פרק יא) פקח עינינו להבין דברי חכמים וחידותם. וכתב, שעומק כוונת שמואל לנכסים הרוחניים ולקניינים הנצחיים, והסיור בנכסים, הוא עריכת חשבון נפש על מעשיו, הראויים ורצויים הם אם לאו. ואביו של שמואל, שהיה חסיד גדול (רש"י חולין קיא, ב), היה מתבונן בנפשו פעמיים ביום, בצהרים ובערב. ושמואל בנו, שהחשיב עצמו קטן ממנו, עשה כן רק פעם אחת ביום. ואמר על זה, שמי שיסייר נכסיו בכל יום ימצא מעה כסף. כלומר, וודאי ימצא דברים לתקנם. [וב"בן יהוידע" שם כתב לבאר על פי דברי "נחלת בנימין" (מצוה קכו אות יא) שבכל יום תענית מתמעט בגוף דם כשיעור איסר. וכשמיטיב מעשיו חוסך תעניות תשובה ואיסרים אלו].

וסיפרה הגמרא, שרב אסי היה עורך חשבון נפש תמידי ולא מצא דבר הצריך תיקון, עד שפעם אחת עמד על מכשול שאילו לא היה מאתרו מבעוד מועד היה עלול למוטטו כליל חלילה. ואביי מצא פעם שהיצר הרע התחזה כמדרבן לדבר מצוה, והיינו אריסו שאמר שהוא נושא את העצים עבורו, ואמר: כבר קדמוך חכמים שהורו לערוך חשבון נפש נוקב ולגלות מזימת היצר הרע שמבקש לחסר את האדם ולהזיקו, ומתחזה למיטיב לו [כמו שאמרו (חולין צא, א) ששרו של עשו נדמה ליעקב אבינו כתלמיד חכם בהיאבקו עמו].

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

(יְהוֹשֻׁעַ א, ח): **לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה**, וְאָמַר (דְּבָרִים ו, ו): **וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ**, וְאָמַר (דְּבָרִים ו, ח-ט): **וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ, וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ**. וְחִזֵּק הָעִנְיָן בַּצִּיצִית בְּאָמְרוֹ (בְּמִדְבַּר טו, לט): **וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת**, וְאָמַר (בְּמִדְבַּר טו, מ): (ב)**לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי. וּמָה** מעתה, ומה נשאר מעניני הזירוז על החשבון אשר הוא בענין זכרון הבורא, **שלא זרזנו בו** - האם נשארה דרך לזירוז האדם לעשות לעצמו חשבון הנפש ולזכור את הבורא, שהאל לא זירז אותנו ללכת בה?! הלוא ביקש מאתנו לנקוט כל אמצעי אפשרי לכך!

נִשְׁאַר מֵעִנְיְנֵי הַזֵּרוּז עַל הַחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הוּא בְּעִנְיַן זִכְרוֹן הַבּוֹרֵא, שֶׁלֹּא זֵרָזָנוּ בּוֹ.

וּכְפִי זֶה, אָחִי, (ג)רְאוּי לְךָ לְהִתְנַהֵג בְּהַרְגִּיל

וכפי זה - ולפיכך ובהתאם לזה, **אחי, ראוי לך להתנהג** כך: **בהרגיל**

ליהושע (יהושע א, ח): **'לא ימוש** - לא ייפסקו דברי **ספר** התורה הזה **מפיך** - להיות שגורים בפיך **והגית בו יומם ולילה'** - ותתבונן בהם בימים ובלילות, **ובמה שאמר** (**דברים** ו, ו): **'והיו הדברים האלה** - ויהיו דברי התורה והמצוות **אשר אנכי מצוך היום** הזה, חקוקים **על לבבך'** - על לוח לבך, **ואמר** (**דברים** ו, ח-ט): **'וקשרתם** - ותקשור פרשיות אלו **לאות** - לציון וסמל **על ידך** השמאלית [אלו תפילין שבזרוע] **והיו לטוטפות** - והנח ארבע פרשיות אלו גם על הראש במקום **שבין עיניך** [אלו תפילין שבראש], **וכתבתם** - ותכתוב אותם ותקבעם גם **על מזוזות** - על עמודי הפתחים והכניסות של **ביתך ובשעריך'** - הבתים והחצרות. **וחיזק הענין בציצית** - והוסיף הכתוב חובה נוספת, וציווה על מצות ציצית, גם היא מחייבת את זכירת המצוות **באמרו** (**במדבר טו, לט**): **'והיה לכם לציצית'** - וישמשו לכם הפתילים המשתלשלים בבגדיכם לסימן, שכשתראו אותם תזכרו את כל המצוות שציווה אתכם ה' ותקיימו אותן, **ואמר** (**במדבר טו, מ**): **'למען תזכרו ועשיתם** - כדי שתזכרו ותקיימו בשלימות **את כל מצותי'**. אמור

עיונים

ב. למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי. במה שאמרו שמצות ציצית מביאה לזכירת כל המצוות, יש להבין מהי ייחודיותה של מצוה זו אשר בכוחה להביא לידי קיום כל המצוות?

לדעת ה"אור רש"ז" לרבי שמחה זיסל מקעלם זצ"ל, הרי בפשטות לשון הכתוב 'וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות השם', משמע שבעת קיום מצוה זו ואמירת הפרשה יש לזכור את כל התרי"ג מצוות, ועל פי דרכו העלה רעיון נפלא וסלל מסילה איך לבוא לידי קיום מצוה זו בשלימות ובנקל, ואלו דבריו שם (מאמר תקי"ט): "כתב רבי חיים ויטאל בהקדמת ספר שערי הקדושה שהמידות לא נמנו בכלל המצוות כל אחת בפני עצמה כי הן יסוד כל התורה כולה ולא מצוה פרטית, ובלי תיקון המידות אי אפשר לקיים התורה, לפי זה נוכל לבאר את אשר מעודי לא הבנתי בפרשת ציצית "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות השם", איך יוכל האדם בשעה קלה כזו לזכור

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביישר לבב

עיונים

כל תרי"ג מצות כללותיהן ופרטותיהן, אלא יש לנו לחשוב בעת אמירת הפסוקים הנ"ל לקבל בלי נדר לעסוק בתיקון המידות אשר הן יסוד כל התורה כולה ובלי תיקון המידות אי אפשר לקיים התורה כמבואר לעיל בדברי רבי חיים ויטאל". עכ"ל. יש לציין בקשר לזה מה שכתב ב'כלי יקר' (סוף פרשת שלח): "ויש עוד מצוה אחת המזכרת את כל המצוות והוא ואהבת לרעך כמוך" עכ"ל, ולפי הנ"ל מבואר היטב ענין זה. [במבוא לספר 'אור הציצית' הביא עוד דרכים בביאור ענין זה].

ג. ראוי לך להתנהג בהרגיל החשבון עם נפשך בכל שעה ובכל רגע לאל יתברך. אף שחז"ל אמרו (קידושין ל, ב) כי התורה היא תבלין ליצר הרע, מכל מקום ראוי לאדם למעט מעט בלימוד התורה עבור קניית היראה ועשיית חשבון הנפש, כדי שתהא יראתו קודמת לחכמתו, ותהא חכמתו מתקיימת. דבר זה יש ללמוד מסוגיית הגמרא במסכת יומא (עו, א), שאמרו שם: "שאלו תלמידיו את רבי שמעון בר יוחאי, מפני מה לא ירד להם לישראל מָן פעם אחת בשנה? אמר להם: אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו בן אחד. פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקבל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקבל פני אביו בכל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר: שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולם מתים ברעב, נמצאו כולם מכוונים את לבם לאביהם שבשמים". ע"כ הגמרא. ויש להבין, כשחקרה הגמרא במסכת יומא (ה, ב) אודות ענין שהיה במדבר [כיצד הלביש משה רבינו את אהרן ובניו את בגדי הכהונה בימי המילואים? כלומר, מה היה סדר הלבישה], ולפני שהגמרא משיבה, היא תמהה על עיקר השאלה, מהו ענינו, הרי "מאי דהוה הוה", כלומר, מה שהיה כבר היה, ומה הצורך בשאלה זו?. וכאן עוד שאלו למה לא היה אחרת, ויש לתהות לְמַה נפקא מינה?! ובפרט שרואים אנו שרבם רשב"י נזקק לשאלתם, וענה, ובמשל לתוספת ביאור!

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

הַחֶשְׁבּוֹן עִם נַפְשְׁךָ בְּכָל שָׁעָה וּבְכָל רֶגַע לְאֵל יִתְבָּרַךְ, וְאַל תִּמְעַט בְּעֵינֶיךָ שׁוּם טוֹבָה שֶׁתַּעֲשֶׂנָּה לִשְׁמוֹ אֲפִלּוּ בְּמִלָּה אוֹ בִרְאִיָּה, כִּי הַמְעַט מִמְּךָ רַב אֶצְלוֹ, וְכֵן בְּעִנְיַן הָעֲבֵרוֹת. וְהַקָּרוֹב שֶׁבַּדְּמְיוֹנִים בָּזֶה הַעְתָּקַת הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָרֶץ שִׁעוּר אַמָּה, תָּעְתַּק

החשבון עם נפשך - עליך להתמיד בעריכת חשבון הנפש עם עצמך בכל שעה ובכל רגע בנוגע לחובותיך לאל יתברך, ואל תמעט - ואל תהיה קטנה בעיניך שום פעולה טובה שתעשנה - שהנך עושה לשמו, אפילו במלה או בראיה - ואפילו פעולה פעוטה הכרוכה בדיבור או בהבטה בלבד, כי המעט ממך רב אצלו - כי מה שבעיניך נחשב לדבר קטן, בעיניו הוא עניין גדול ונכבד, וכן בענין העבירות - וכן הוא גם בנוגע לעבירות, אל תהיה קלה בעיניך אף עבירה, כי מה שהוא קל בעיניך הוא חמור בעיניו. והקרוב שבדמיונים בזה - והדוגמא הדומה ביותר להמחשת גודלו האמתי של מה שנראה בעינינו כפעוט ובעצם הוא גדול ורב היא העתקת - תזוזת השמש; בזמן שהיא מתקדמת בארץ מרחק מועט כשיעור אמה אחת, תעתק

עיונים

אלא דבר גדול שאלו, וצפנו בו קושיא על שיטת רבם. ידועה ומפורסמת מחלוקת רבי שמעון בר יוחאי ורבי ישמעאל (ברכות לה, ב). שרבי ישמעאל אומר שטובה תורה עם דרך ארץ, יש לעשות התורה עיקר והמלאכה עראי ובכך זה וזה יתקיימו בידו. ורבי שמעון בר יוחאי תמה: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: "ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם" (ישעיה סא, ה), וישראל פנויים לעסוק בתורה.

ותמהו תלמידיו, שהרי "לא נתנה תורה אלא לאוכלי הַמָּן" (מכילתא, בשלח). ומדוע ירד להם דבר יום ביומו ובעל כרחם בְּטֵלוּ, כל אחד כדרגתו, איזה זמן ללקיטתו. מדוע לא ירד להם מָן פעם אחת בשנה? אין זאת אלא להורות שהלכה כרבי ישמעאל, שיש להנהיג בתורה מנהג דרך ארץ! וענה להם: לא ולא, אֵיתנה דעתי שעל כך אין לבטל תורה! ומכאן, אין ראיה. אמנם המעיטו בהכרח את זמן לימודם, אבל היה זה כדי להעצים יראתם ותלותם בבוראם. ובמילים אחרות: לחיזוק אמונתם ויראתם. ועבור זה, מותר וראוי למעט מעט בלימוד התורה, כדי שתהא יראתם קודמת לחכמתם, ותהא חכמתם מתקיימת! ('והגדת', הגד"פ, עמ' 323).

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביישר לבב

בַּגַּלְגַּל מִילִין הַרְבֵּה, וְכֵן הַעְתָּקַת הַצֵּל בָּאִצְטְרוֹלָב.

וְאַל יִרְבֶּה בְּעֵינֶיךָ מַעֲשֶׂיךָ, וְאִם יִהְיֶה לִשְׁמוֹ, כִּי בְּמַעַט שֶׁבַּטּוֹבוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָלֶיךָ כֻּפֶל מַעֲשֶׂה כָּל יוֹשְׁבֵי הָעוֹלָם עִם דִּקְדּוּק הַחֶשְׁבּוֹן. עַל כֵּן (ד)אַל תִּתְעַלֵּם מֵעֲשׂוֹת חֶשְׁבּוֹנְךָ בֵּינְךָ וּבֵין בּוֹרַאֲךָ עַל גֶּדֶל טוּבוֹ עָלֶיךָ וְרֹב חֲסָדָיו עִמְּךָ יוֹם יוֹם, וְאִם לֹא יִפָּנֶה לִבְּךָ בָּזֶה בַּיּוֹם, יִהְיֶה בַּלַּיְלָה,

בגלגל - הרי היא עוברת בגלגל הרקיע מילין הרבה - מרחק רב מאוד, וכן גם העתקת - תנועת הצל במכשיר האיצטרולב, בזמן שהוא זז במכשיר מרחק קטן, הוא עובר במקום במרחבי היקום מרחק גדול ['איצטרולוב' הוא מכשיר המשמש את העוסקים בחכמת התכונה והוא נועד למדידת מרחק ומקום (על צורתו ואופן פעולתו עיין ב'טוב הלבנון' כאן). בעזרתו ניתן לשער את המרחקים שבין הכוכבים, ואת מידת גובהם, את גודל שטחם, ואת המרחק שבין היבשות והמדינות, ואת מידת גובה ההרים והמגדלים הרמים והנישאים, ואת שיעור רוחבן של הבקעות, כפי שמבואר בחכמת החשבון ההנדסה והתכונה ('מנוח הלבבות' שער עבודת האלוקים פ"ח)]. גם מכשיר זה מדגים את הכלל שמה שנראה בעיני האדם קטן ומועט, במציאות הוא גדול ורב.

ודווקא על רקע ההכרה בכך יש לציין שהסתכלות על המעשים דורשת זהירות. אין לראות בכל מעשה קטן פעולה מרשימה ועצומה לצורך התפארות עצמית; ואל ירבה בעיניך מעשיך - ואל ייחשבו מעשיך הטובים רבים בעיניך, ואם יהיה לשמו - ואפילו עשית אותם למען שמו יתברך, כי במעט שבטובות שיש לו עליך כפל מעשה כל יושבי העולם עם דקדוק החשבון - כי כשתעשה חשבון מדוקדק תיווכח, שאפילו יהיו מעשיך הטובים רבים פי כמה מכל המעשים הטובים של כל בני האדם החיים בעולם, לא יהיה בהם די כדי לשלם לה' אפילו בעבור הטובה הקטנה ביותר שהיטיב עמך. ועל כן, אל תתעלם מלעשות חשבונך בינך ובין בוראך על גודל טובתו עליך ורוב חסדיו עמך יום יום - על כן אל תתעלם מלערוך יום יום את החשבון שבינך ובין בוראך על גודל הטוב ועל החסדים הרבים שהוא עשה ועושה אתך, ואם לא יפנה לבך בזה ביום - ואם לא תתפנה מחשבתך לכך בשעות היום, יהיה - עשה זאת בלילה,

עיונים

ד. **אל תתעלם מעשות חשבונך וכו' יום יום.** בספר 'קב הישר' (פרק לה) הִצְרִיךְ לערוך חשבון

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

עיונים

נפש בכל יום בוקר וערב. לתכנן את היום עִם שחר, וּלְבַקֵּר את המעשים שנעשו בסופו של היום. והביא בענין זה דברי הזוהר הקדוש (ח"א קצא, א) שכתב [בתרגום ללשון הקודש]: חייב אדם להישמר מֵעֲבֵרוֹת ולא יסטה ימין ושמאל, ועִם כל זה צריך שיבדוק במעשיו בכל יום ויום. שכאשר האדם קם ממיטתו, שני עדים [מלאכים] עומדים לפניו ומלוים אותו כל היום. מבקש הוא לקום, ואותם עדים אומרים לו בפקחו עיניו: "עיניך לנוכח יביטו, ועפעפיך יישירו נגדך" (משלי ד, כה). קם ומבקש ללכת, אותם עדים אומרים לו: "פלס מעגל רגלך" (משלי ד, כו). לכן עליו להישמר מעוונות כל היום, ובלילה עליו לבחון ולבדוק כל מה שעשה באותו היום כדי שישוב בתשובה, כמו שנאמר: "וחטאתי נגדי תמיד" (תהלים נא, ה).

והם דברי הגאון מוילנא זצ"ל (בביאורו למשלי כד, ובביאורו על דרך הנסתר לברכות סב, א). שדרשו (בברכות ח, א): "על זאת יתפלל כל חסיד אליך, לעת מצוא" (תהלים לב, ו), "לעת מצוא" זו אשה, שנאמר: "מצא אשה מצא טוב" (משלי יח, כב). "לעת מצוא" זו תורה, שנאמר: "כי מוצאי מצא חיים" (משלי ח, לה). "לעת מצוא" זו מיתה [שימות במיתה יפה ונוחה], שנאמר: "למות תוצאות" (תהלים סח, כא). מר זוטרא אמר "לעת מצוא" זה בית הכסא [שבתי הכסאות בבבל היו מחוץ לעיר, ואשרי מי שהוא סמוך לו]. אמרו במערבא, הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו [-דברי מר זוטרא עדיפים מכל הדעות].

ותמוה. מלבד מה שהדעות האחרות חשובות כל כך בחיי האדם, תורה ואשה ומיתה וקבורה, הרי לכל אחת מהן נלווה פסוק. והנה דווקא הדעה האחרונה, שלא נתמכה בפסוק, עדיפה מכולם, להתפלל על בית הכסא דווקא. איך יובן?

וביאר הגר"א זצ"ל שזה משל על התפנות מפסולת הדעות הכוזבות [ועיין דברי הרמב"ם (בהקדמת פרוש המשניות ד"ה ומפני) שזה פירוש דבריהם (גיטין נז, ב) שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת, ואין לך צואה רותחת יותר מן הכסילות אשר השיאתו להלעיג]. ואמר, שזהו שהורונו חז"ל (ברכות סב, א) השכם וצא הערב וצא כדי שלא תצטרך להתרחק, שמלבד שהוא כפשוטו [והיינו, שירגיל עצמו להתפנות קודם אור היום ומשחשכה. כי ביום יצטרך להתרחק מחוץ לעיר, כאמור] גם רומז לעריכת חשבון הנפש שחרית וערבית כדי של ידרדר ויתרחק מהבורא מרחק רב ותשובתו תהיה קשה. עד כאן תוכן דבריו.

וכמה נפלאים לפי זה דברי הגמרא (תמיד כז, ב) באותו ענין: "חשיך תקין **נפשך** וקדים תקין **נפשך**, כי היכי דלא תרחק"! כמה מדויקים הם!

חובות הלבבות

שער חשבון הנפש

ביושר לבב

ואם חלף לך יום אחד - ואם עבר עליך יום אחד בלא חשבון שכזה, **השג בשני** - השלם אותו למחרת, **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, י): שוב יום אחד לפני מיתתך**, וכיוון שאינך יודע מתי תמות, עליך לשוב בכל יום, שמא תמות למחר, ונמצאו כל ימיך בתשובה, **ונאמר** (קהלת ט, ח)**: 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים'** - הכן עצמך להיות תמיד נקי מכל חטא.

וְאִם חָלַף לְךָ יוֹם אֶחָד, הַשֵּׂג בַּשֵּׁנִי, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב, י)**: שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת ט, ח)**: בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים.**

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

אָבָל מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְסָמְכוֹ לַחֶשְׁבּוֹן עִם הַנֶּפֶשׁ מִן הַמַּעֲשִׂים, אֹמַר, כִּי זֶה יִהְיֶה מִן הָאָדָם כְּפִי זְכוּת עֶצֶם נַפְשׁוֹ וְקִבּוּלָהּ לְאוֹרֵי הָאֱמֶת הַמַּגִּיעִים אֵלֶיהָ מֵאֵת אֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה שֵׂכֶל הַמְחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה זָךְ, וְיֵבִין הַכַּוָּנָה וְהַחֵפֶץ בּוֹ, וְיִיחֵד לִבּוֹ בּוֹ לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ, יָפִיק רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, [א]וְיַעְזְרֵהוּ לַעֲשׂוֹת מִצְוֹתָיו, וְיוֹרֶה אוֹתוֹ בְּאוֹר הָאֱמֶת אֲבָל על השאלה: **מה שצריך לסמוך לחשבון עם הנפש מן המעשים** - מהי ההנהגה שצריך האדם לסגל לעצמו כשלב הבא לאחר חשבון הנפש, **אומר** אני כך: **כי זה יהיה מן האדם** - דבר זה תלוי בכל אדם כפי דרגתו, **וכפי זכות עצם נפשו** - וכפי טהרת נפשו ובמידה של קיבולה **לאורי האמת** - במידה שנפשו יכולה להכיל את אור האמת לקבוע אותו בלבה **המגיעים אליה מאת אלהים יתברך. כי כאשר יהיה שכל המחשב עם נפשו החשבון הזה זך** - כי כשיהיה עושה חשבון הנפש בעל שכל זך ונקי, **ויבין הכוונה והחפץ בו** - ויבין בהבנה עמוקה את המטרה שבחשבון הנפש, **וייחד לבו בו לאלהים יתברך** - ויכוון במחשבותיו רק לשם האלוקים יתברך, **יפיק רצון הבורא יתברך** - הוא יהיה רצוי לפני הבורא, **ויעזרהו לעשות מצוותיו** - ויסייעהו הקב"ה בקיום מצוותיו, **ויורה אותו באור האמת**

עיונים

א. ויעזרהו לעשות מצוותיו. חז"ל במסכת שבת (קד, א) אמרו: הבא לטהר את עצמו במצוות ובמעשים טובים, מסייעין אותו מן השמים. ודרשו זאת מהכתוב (משלי ג, לד) "ולענוים יתן חן", הפסוק מתפרש כך: הנמשך לענווה (דהיינו לצד הטוב) - יתן לו ה' חן, כלומר יסייעוהו לכך מן השמים (רש"י).

וז"ל ה'חפץ חיים' ('שמירת הלשון', ח"ב פ"ב): ובכל זאת אל יפול לב האדם עליו, אף מי שקשה לו לטהר מחשבותיו ולהסיר לגמרי הרהורי עבירה מליבו, דאם כן גם מצוותיו ותורותיו לא יועילו לקדש נפשו - ואיך יגיע לתכליתו? אבל העיקר בזה מה שאמרו ז"ל (יומא לח, ב): הבא ליטהר - מסייעין אותו, וכיון שבכל לבבו הוא חפץ להסיר מחשבה רעה מליבו, בוודאי יעזרוהו מן השמים על זה, וחלילה אין לו לבטל שום מצוה ותורה, אף שאין מחשבתו טהורה לגמרי. ובכגון זה אמרו

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

- וישפיע עליו אור האמת, **המרחיק את דרכי הספק** - באופן שיבטל את הספקות מלבו ותהיה האמת בהירה וברורה לפניו, **ויאור** - ויזהר **באור החכמה, ויזהיר בזוהר השכל** - וְיֵאוֹר במאור השכל, **וייך** [ויזדכך] **נגלהו ונסתרו לאלהים** - וחיצוניותו ופנימיותו יהיו טהורים לאלוקים, **ודומה למה שאמר איוב** - כעין מאמר איוב ע"ה **(איוב כט, יד): 'צדק לבשתי** - כשהתעוררתי והשתדלתי לקנות את מידת הצדק, **וילבשני** - עזרני ה' להשיגה, כמו שאמרו חז"ל (יומא לח, ב) בא להיטהר מסייעין אותו (לפי מרפא לנפש ופת לחם), **כמעיל וצניף משפטי'.**

ואז תשקוט נפשו - ואז נפשו תמצא מרגוע, **ותנוח מחשבתו** - ותהיה למחשבתו מנוחה **מדאגות העולם הזה ומשכיותיו** - ומחמודותיו, **וישמח בעבודת הבורא יתברך, ויגיל במה שהשקיף עליו**

הַמַּרְחִיק אֶת דַּרְכֵי הַסָּפֵק מִלִּבּוֹ, וְיֵאוֹר בְּאוֹר הַחָכְמָה, וַיַזְהִיר בְּזוֹהַר הַשֵּׂכֶל, וְיָזוֹךְ נִגְלֵהוּ וְנִסְתָּרוּ לֵאלֹהִים, וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמַר אִיּוֹב (אִיּוֹב כט, יד)**:**

צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי כִּמְעִיל וְצָנִיף מִשְׁפָּטִי.

וְאָז תִּשְׁקֹט נַפְשׁוֹ וְתָנוּחַ מַחֲשַׁבְתּוֹ מִדַּאֲגוֹת הָעוֹלָם וּשְׁכִיוֹתָיו, [ב]וְיִשְׂמַח בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְיָגִיל בְּמַה שֶּׁהִשְׁקִיף עָלָיו

עיונים

(פסחים נ, ב): לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. היינו שקדושת התורה והמצוה יְסַיְּעוּהוּ, שיהיה בידו לעשות וללמוד גם לשמה. וזה שנרמז בפסוק הנזכר לעיל גופה, שמתחילה כתוב (במדבר טו, לט): "וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם", כתב "מצות ה'", היינו לשם ה', רק לענין זכירה, אבל לא בעשיה, שלא הגיע עדיין לטהרת המחשבה במעשה המצוות, בכל זאת יביאו אותו מעשיו אלה להסיר מחשבות הלב ולהתחזק על תאוותיו, ואחר כך יבוא למדרגה (שם מ): "ועשיתם את כל מצותי" - שגם העשייה תהיה רק לשם ה', ובזה יבוא למדרגת הקדושה: "והייתם קדושים". אמנם כל זה במי שבא ליטהר ומתחזק להסיר מחשבות רעות ולהימנע מתאוותיו, אז "הבא ליטהר - מסייעין אותו". עכ"ל.

ב. וישמח בעבודת הבורא יתברך. רבנו הרמח"ל זצ"ל בספרו 'מסילת ישרים' (פרק יט) הביא שלשה ענפים לאהבת ה'. את הענף השני ביאר וז"ל: השני הוא השמחה, והוא עיקר גדול בעבודה, והוא מה שדוד מזהיר ואומר (תהלים ק, ב): "עִבְדוּ את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה", ואומר

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

מְסוּדוֹת הַחָכְמָה וּמְאוֹרֶיהָ, וְיאַשֵּׁר נַפְשׁוֹ עַל מַה שֶּׁהִגִּיעַ אֵלָיו מִידִיעַת אֱמִתַּת הָעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן וְהָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וּמַחֲשֶׁבֶת הָאֱלֹהִים הַטּוֹבָה, וְהַנְהָגָתוֹ, וְקִיּוּם גְּזֵרָתוֹ בִּבְרִיּוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים סד, יא)**: יִשְׂמַח צַדִּיק כַּיְ וְחָסָה בּוֹ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קה, ג)**: יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ, וְאָמַר**

מסודות החכמה ומאוריה - וישוש בסודות החכמה ויתענג על האורות שזכה להשיג, **ויאשר נפשו** - ויהיה מאושר **על מה שהגיע אליו מידיעת אמיתת** - על שזכה להבין את האמת על תכלית העולם **התחתון** [העולם הזה] **ועל העולם העליון, ומחשבת האלהים הטובה** - ועל המחשבה הטובה של האלוקים, **והנהגתו** עם ברואיו, **וקיום גזירתו בבריותיו** - וביצוע גזירותיו בחיי ברואיו, **כמו שאמר דוד** המלך **עליו השלום** (תהלים סד, יא)**: 'ישמח צדיק בה'** - בישועת ה' **וחסה בו'** - ויבטח בה', וכמו **שאמר** (תהלים קה, ג)**: 'ישמח לב מבקשי ה'"** - ישמח לבם של כל החפצים להידבק בה', וכמו **שנאמר**

עיונים

(שם סח, ד): "וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה", ואמרו רבותינו ז"ל (שבת ל, ב): "אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה". ועל הפסוק שזכרנו למעלה "עִבדו את ה' בשמחה", אמרו במדרש (שוחר טוב תהלים ק): "אמר רבי איבו, כשתהיה עומד להתפלל יהא לבך שמח עליך שאתה מתפלל לאלהים שאין כיוצא בו". כי זאת השמחה האמיתית שיהיה לבו של אדם עלז על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ומצותיו שהם השלימות האמיתי והיקר הנצחי. ואמר שלמה במשל החכמה (שיר השירים א, ד): "משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך". כי כל מה שזוכה האדם לְפָנס יותר לפנים בחדרי ידיעת גדולתו יתברך, יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו. ואומר (תהלים קמט, ב): "ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם". ודוד שכבר הגיע אל המעלה הזאת שִעור גדול, אמר (שם קד, לד): "יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה"", ואמר (שם מג, ד): "ואבואה אל מזבח אלהים אֶל אֵל שמחת גילי ואודך בכִנור אלהים אלהי", ואמר (שם עא, כג): "תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית". והיינו, כי כל כך הייתה מתגברת בקרבו השמחה, שכבר השפתיים היו מתנענעות מאליהן ומרננות בהיותו עוסק בתהילותיו יתברך, וכל זה מגודל התלהטות נפשו שהייתה מתלהטת בשמחתה לפניו, הוא מה שסיים "ונפשי אשר פדית". עכ"ל.

חובות הלבבות שער חשבון הנפש

ביושר לבב

(יִרְמְיָה ט, כב)**: 'אל יתהלל** - אל ישתבח **חכם בחכמתו', ואמר** (ירמיה ט, כג)**: 'כי אם** - רק **בזאת יתהלל המתהלל** - זו היא המעלה האמתית שיש להתפאר בה, והיא השכל **וידע אותי'** - ידיעה והבנה שיש לעולם בורא ומנהיג ואין עוד מלבדו.

וזאת היא המדרגה העליונה - וזו הדרגה הנעלה ביותר **שבידיעת האל יתברך, כי מי שידעהו באמת** - האדם שידע אותו ידיעה אמתית, **ידבק בעבודתו ובירא**תו – ויעבוד את בוראו בדבקות - **כפי ידיעתו בלבו ובמצפונו** - בהתאם לעומק ידיעתו בלבו

(יִרְמְיָה ט, כב)**: אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ, וְאָמַר** (יִרְמְיָה ט, כג)**: כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי.**

וְזֹאת הִיא הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁבִּידִיעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כִּי מִי שֶׁיֵּדָעֵהוּ בֶּאֱמֶת, [ג]יִדְבַּק בַּעֲבוֹדָתוֹ וּבְיִרְאָתוֹ, כְּפִי יְדִיעָתוֹ בְּלִבּוֹ וּבְמַצְפּוּנוֹ,

עיונים

ג. ידבק בעבודתו וכו' ויתקיימו לו חובות הלבבות והאיברים בלי טורח וכלי עמל. בלעם בנבואתו על ישראל אמר: "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" (במדבר כג, כא), לדברי ה"אור החיים" הקדוש, הבחין כאן בלעם במעלתם של ישראל, שאף על פי שיגעים הם בתורה, אינם חשים בעייפות וטורח. וזה לשונו: "שהצדיקים, הגם שעושים מצוות וכל עסקם בתורה אינם מרגישים שיש להם עמל, אלא אדרבה כאדם המרוויח וכאדם המשתעשע בשעשועים, לרוב חשקם בתורה".

בענין זה ידוע משלו של המגיד מדובנא בביאור הפסוק: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג, כב): משל לסוחר שבא ממדינת הים. בהגיעו לנמל ביקש מאחד הסבלים שעבדו שם, שיעלה לאניה, ויביא את חבילותיו לביתו. כאשר הגיע הסבל לבית הסוחר פרק את משאו והניחו מחוץ לביתו, נקש על הדלת ונכנס פנימה מתנשם ומתנשף, וביקש את שכרו, אמר לו הסוחר: "החבילות שהבאת אינן שלי". שאלו הסבל: "וכי מנין לך זאת, הרי לא ראית כלל את החבילות שהבאתי, הן מונחות בחוץ ליד הדלת?" השיב לו הסוחר: "חבילותיי הן חבילות קטנות של יהלומים, אילו הבאת אותן בוודאי לא היית מזיע ומתנשף כל כך, ומאחר שראיתי עד כמה התעייפת, הבנתי שבוודאי לא את הסחורה שלי הבאת".

כך אומר הקב"ה "ולא אותי קראת יעקב - כי יגעת בי ישראל". כלומר, מהיכן ידעתי כי לא קראת

חובות שער חשבון הנפש הלבבות

ביושר לבב

וְיִתְקַיְּמוּ לוֹ חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת וְהָאֵבָרִים בְּלִי טֹרַח וּבְלִי עָמָל, אַךְ בַּחֲרִיצוּת וְהִשְׁתַּדְּלוּת וּזְרִיזוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים קיט, ס): (ד)חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ, וּבוֹ אָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי ג, יג): אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה, וְאָמַר (תְּהִלִּים קו, ג): אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְּכָל עֵת. וְהָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ יְשִׁימֵנוּ מֵהֶם וְיַכְנִיסֵנוּ בְּכִתּוֹתֵיהֶם בְּרַחֲמָיו, אָמֵן.

ובמצפונו, ויתקיימו לו - ואז יצלח הדבר בידו לקיים את חובות הלבבות ואת חובות האיברים בלי טורח ובלי עמל, **אך** [אלא] **בחריצות והשתדלות** - ובהתמסרות **וזריזות, כמו שאמר** דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, ס): 'חשתי **ולא התמהמהתי** - הזדרזתי ללא כל עיכובים, **לשמור** - לקיים את **מצותיך**', **ובו אמר** - ועליו אמר שלמה המלך **החכם** (משלי ג, יג): 'אשרי **אדם מצא חכמה**' - מאושר האדם היורד לעומק חכמת התורה, ועליו **נאמר** (תהלים קו, ג): 'אשרי **שומרי משפט** - מאושרים הם הזהירים בדיני התורה, **עושה צדקה בכל עת**' - ועושים מעשים טובים בכל זמן. **והאלהים יתברך ישימנו מהם ויכניסנו בכיתותיהם ברחמיו** - האלוקים ברחמיו ישים את חלקנו בין הצדיקים העושים זאת, ויעזרנו להיות כלולים בחברתם, **אמן.**

נשלם שער השמיני, תהלה לאל יתברך

עיונים

בשמי? על ידי שראיתיך עייף ויגע, שהרי דרך הצדיקים העוסקים בתורה ובמצוות, אין הם חשים עמל וטורח בכך, אלא אדרבה, יש להם טעם ועונג במצוה.

משל זה הוא אחד משלושת המשלים של המגיד מדובנא, אשר האדמו"ר מקוצק זצ"ל אמר עליהם שנאמרו ברוח הקודש.

ד. **חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך.** פירש ב'אהל יעקב', שיש זריז שמזדרז מיד ועושה המצוה כראוי, ויש עצל שמדחה כל-זמן שיש זמן, ואומר: עדיין יש זמן! וכשמגיע הרגע האחרון, מתחיל לרוץ. ועל זה אומר דוד המלך ע"ה: חשתי, ולא מפני שהתמהמהתי תחילה ('ארחות יושר', זריזות).

שער תשיעי

שער הפרישות

הַשַּׁעַר הַתְּשִׁיעִי

שַׁעַר הַפְּרִישׁוּת

בִּפְרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וְהַטּוֹב לָנוּ מִמֶּנָּה

אָמַר הַמְחַבֵּר: מִפְּנֵי שֶׁהִקְדַּמְנוּ לְדַבֵּר בְּחֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ, וְהָיְתָה הַפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם אֶחָד מֵאַפְנֵי הַחֶשְׁבּוֹן, רָאִיתִי לִסְמֹךְ לוֹ בֵּאוּר מִינֵי הַפְּרִישׁוּת, וְתֹכֶן חִיּוּב מַה שֶּׁהוּא חוֹבָה מֵהֶם עַל אַנְשֵׁי הַתּוֹרָה, [א]בַּעֲבוּר מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ

הפרק עוסק בפרישות מן העולם הזה ובטובה הצומחת לאדם מפרישות זו

בראשית הפרק מסביר רבנו בחיי, כדרכו, מדוע בחר בפרישות כשער הסמוך לשער חשבון הנפש. **אמר המחבר: מפני שהקדמנו לדבר בחשבון האדם עם נפשו** - הואיל והקדמנו לבאר בשער הקודם את חובת האדם לעשות חשבון נפש עם עצמו, **והיתה הפרישות מן העולם אחד מאופני החשבון** - והיות שהפרישות מענייני העולם היא אחת מאופני חשבון הנפש [כוונת רבנו לחשבון הנפש העשרים וחמישה שנמנה בפרק הקודם, שער חשבון הנפש. לפי חשבון נפש זה, על האדם לבחון את עצמו, עד כמה הוא שקוע באהבת העולם הזה ובתאוותיו], לכן **ראיתי** לנכון **לסמוך לו**, לשער הקודם, את **ביאור מיני הפרישות** - ובאתי עתה לבאר את סוגי הפרישות למיניהם, **ותוכן חיוב מה שהוא חובה מהם על אנשי התורה** - ובפרט את הפרישות שחובה על אנשי התורה לנהוג בה, **בעבור מה שיש בו**

עיונים

א. בעבור מה שיש בו מתקנת התורה והעולם. נאמר בתורה: "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם" (ויקרא יט, ב). לדעת הרמב"ן, ה'קדושה' האמורה כאן פירושה לקדש את עצמו בדברים המותרים, לפרוש מן המותרות, כי אם יתמסר אדם לתאוותיו, אז אפשר לו להיות "נבל ברשות התורה", שישא הרבה נשים ויהיה שטוף בזימה ויהיה בזוללי בשר וסובאי יין, לכן באה האזהרה "קדושים תהיו" - פרושים תהיו, להינזר מן המותרות וליהנות מכל דבר רק כפי צורך הגוף ובריאותו.

הוסיף על כך רבי זלמן סורוצקין זצ"ל בפירושו עה"ת 'אזנים לתורה' (ויקרא שם) וז"ל: והנה ממה שסיים הכתוב: "כי קדוש אני ה' אלהיכם", אפשר ללמוד, שהפרישה הזאת מן המותרות צריך

מְתַקֶּנֶת הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם, [ב]וּמְנוּחַת הַנְּפָשׁוֹת וְהַגּוּפוֹת בִּשְׁנֵי הָעוֹלָמִים.

ביושר לבב - מתקנת התורה והעולם הזה - מפני שיש בפרישות תועלת הן לקיום התורה והן לענייני העולם הזה, והיא מביאה לידי **מנוחת הנפשות והגופות בשני העולמים** - למנוחת הנפש והגוף בעולם הזה ובעולם הבא.

עיונים

לנהוג בה מפני שכך היא מִדתו של קדוש ישראל, והוא יתברך ציווה עלינו להתנהג בפרישות, אבל אם יעשה אדם זאת מפני שהרופאים אומרים שהמותרות והזימה מביאה את האדם לידי חֳלָיִם רעים וניוול, או העושה זאת מפני סיבה אחרת, אין לו חלק בקדושה, כי אפילו מידה טובה, אם היא נעשית שלא לשם שמים, סופה בטלה או שהשטן (שבוודאי יש לו חלק בה) יעביר את המידה הטובה הזאת "על פסים אחרים", כדי להוציא ממנה דבר לפי רוחו. הרי תראה, שה'דעת', שעליה אנו מתפללים תיכף לג' ראשונות שבשמונה-עשרה ברכות, והיא עולה במעלה על הכול, כמאמרם ז"ל (נדרים מא, א): "דא (דעת) קני מה חסר, דא לא קני מה קני?" [פירוש: אם קנה דעה, מה הוא חסר? לא כלום. אם לא קנה דעה, מה קנה? כל קניניו אינם חשובים לכלום, כי לא יועילוהו], ואף על פי כן, כשרצתה האישה לקנות דעת לפי עצת השטן, גרמה מיתה לעצמה ולכל העולם. והשטן "העביר את הדעת" שרכשה על ידי אכילת עץ הדעת, "על פסים אחרים": "ותפקחנה עיני שניהם" (בראשית ג, ז), ומה ראו? - "כי עירומים הם" (שם), ומה עשו? - "ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגורות" (שם): הנה הדעת, הבאה מעצת הנחש, הביאה את האדם הקדמוני לידי... תפירת שמלה (וכהיום הזה - לידי... אופנה חדשה או ליצור פצצות או שאר כלי משחית להבל עולם ומלאה). אבל אנו מתפללים: "אתה חונן לאדם דעת... חננו מאתך דעה..."; והדעת, הבאה מאת ה', מביאה את האדם לידי חשבון הנפש, ולידי הכרה, שהוא תועה בדרך החיים וסר מדרך התורה, והוא מתחנן תיכף: "השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך"; כן מביאה אותו לידי הכרת החטא ובקשת סליחה - להתפלל: "סלח לנו אבינו כי חטאנו". הוא הדבר אשר אמרנו, שאפילו את הדבר הטוב ביותר צריך האדם לעשות רק מפני שהקב"ה חפץ בו: "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם". עכ"ד.

ב. ומנוחת הנפשות והגופות בשני העולמים. בספר חסידים (פט) כתב וז"ל: "פרישות מן העולם - פנאי ללב ומנוחה לגוף, ואהבת עולם - טרדת הלב ויגיעת הגוף". עכ"ל.

במסכת אבות (ד, א) אמרו: "איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר 'יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך', אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא". המפרשים התקשו בדבר זה, היכן משמע בפסוק זה שמדובר במי ששמח בחלקו, הלא לא מוזכר כאן אלא שאוכל מיגיע כפו, וגם לא נאמר בפסוק

וְרָאוּי לָנוּ לְבָאֵר מִדִּבְרֵי הַפְּרִישׁוּת שִׁבְעָה עִנְיָנִים. הָאֶחָד, מַה הִיא הַפְּרִישׁוּת הַכּוֹלֶלֶת וְצוֹרֶךְ אַנְשֵׁי הָעוֹלָם אֵלֶיהָ. וְהַשֵּׁנִי, בְּגִדְרֵי הַפְּרִישׁוּת הַמְיֻחֶדֶת וְצוֹרֶךְ אַנְשֵׁי הַתּוֹרָה אֵלֶיהָ. וְהַשְּׁלִישִׁי, לְכַמָּה כִּתּוֹת נֶחֱלָקִים הַפְּרוּשִׁים בַּפְּרִישׁוּת. וְהָרְבִיעִי, בְּבֵאוּר תְּנָאֵי הַפְּרִישׁוּת. וְהַחֲמִישִׁי, בְּמַה שֶּׁיֵּאוֹת לְתוֹרָתֵנוּ מִן הַפְּרִישׁוּת. וְהַשִּׁשִּׁי, בְּמַה שֶּׁבָּא בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה וְסִפְרֵי הַנְּבִיאִים מִדִּבְרֵי הַפְּרִישׁוּת. וְהַשְּׁבִיעִי, בַּהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין קַדְמוֹנֵינוּ וַאֲבוֹתֵינוּ וּבֵינֵינוּ בַּפְּרִישׁוּת.

ביושר לבב - וראוי לנו לבאר מדברי הפרישות שבעה ענינים - ועלינו לבאר בעניני הפרישות שבעה נושאים. **האחד, מה היא הפרישות הכוללת** - שכל בני האדם חייבים בה **וצורך אנשי העולם אליה** - ואיזה צורך יש לבני אדם בה. **והשני, בגדרי הפרישות** - מה היא הגדרת הפרישות המיוחדת, כלומר, זאת שרק שומרי התורה חייבים לנהוג בה, **וצורך אנשי התורה אליה** - ומהו הצורך שיש להם בה. **והשלישי, לכמה** סוגי **כיתות** ודרגות נחלקים הפרושים הנוהגים **בפרישות. והרביעי, בביאור תנאי הפרישות** - מהן הנהגות הפרישות המיוחדת. **והחמישי, במה שיאות לתורתנו מן הפרישות** - מהי דרך הפרישות הנכונה על פי תורתנו. **והשישי**, מהם המקורות להנהגה בדרך הפרישות **במה שבא** - כפי שהם מוזכרים **בספר התורה ובספרי הנביאים מדברי הפרישות** - על עניני הפרישות. **והשביעי, בהפרש** - בהבדל **שיש בין** התנהגות **קדמונינו ואבותינו ובינינו** [לבינינו] **במידת הפרישות.**

עיונים

שהוא נחשב לעשיר.

ב'מדרש שמואל' כתב, שהשמח בחלקו היינו שֶׁדַּי לו בחלק שהוא צריך ומוכרח לו, ואינו רודף אחר המותרות אלא משתדל לפרנסה רק לצורך המוכרח לו, ואחר שטרח כדי אכילתו הוא הולך ללמוד תורת ה'. וזהו שהוכיח התנא מן הפסוק שאמר 'יגיע כפיך כי תאכל', כלומר שאינך יגע אלא כדי אכילתך בלבד ולא לצורך מותרות, לכך 'אשריך' בעולם הזה שאינך נצרך לבריות 'וטוב לך' לעולם הבא, כיון שאחר שמצאת כדי אכילתך אין אתה מבטל זמנך ברדיפה אחר הממון, אלא עוסק בתורה בכל הזמן הנותר, ובזה אתה זוכה לחיי העולם הבא.

חובות הלבבות

שער הפרישות

ביישר לבב

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

אָבָל מַהוּת הַפְּרִישׁוּת הַכּוֹלֶלֶת וְצֹרֶךְ אַנְשֵׁי הָעוֹלָם הַזֶּה אֵלֶיהָ, אֹמַר בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, כִּי הַפְּרִישׁוּת שֵׁם, תַּחְתָּיו עִנְיָנִים. וְהַשֵּׁם כְּנוּי מְגֻלֶּה, וְהָעִנְיָן סוֹד מֻסְתָּר, וְכַאֲשֶׁר יָסִירוּ אַדַּרְתּוֹ, וְיִתְּירוּ חוֹתָמוֹ, יֵרָאֶה מִסְתּוֹר עִנְיָנוֹ וְתִגָּלֶה מְגַמָּתוֹ.

וְגֶדֶר הַפְּרִישׁוּת בַּלָּשׁוֹן סָתָם, חֲסִימַת תַּאֲוַת הַנֶּפֶשׁ, וְהִמָּנַע מִן הַדָּבָר הַנִּפְרָשׁ מִמֶּנּוּ, עִם הַיְכֹלֶת עָלָיו וְהִזְדַּמְּנוּתוֹ, לָעִלָּה הַמְּחַיֶּבֶת זֶה, וְנֶאֱמַר: (א)הַפּוֹרֵשׁ, מִי שֶׁיָּכוֹל וְהִנִּיחַ.

את ה"אדרת" העוטפת אותה ומסתירה את מהותה, **ויתירו חותמו** - ורק כאשר פותחים את המנעול החוסם את הגישה אליה, רק אז **יראה מסתור ענינו** - יתגלו ענייניה ומעמקיה המוסתרים, **ותיגלה מגמתו** - ואז תתברר כוונתה האמיתית.

והגדרת **הפרישות בלשון סתם** - בלשון פשוטה, המילה "פרישות" היא ביטוי ל**חסימת** - כבישת [-ריסון] **תאוות הנפש, והימנע מן הדבר הנפרש ממנו** - וההימנעות מדבר שהאדם רצה בו אך החליט לפרוש ממנו, **עם היכולת עליו והזדמנותו** - אף על פי שהייתה היכולת בידו לעשותו ואף על פי שהזדמן לפניו. הפרישות שהאדם נהג בה ובגינה התרחק מאותו דבר היא **לעילה המחייבת זה** - מפני סיבה שחייבה אותו בריסון זה, סיבה מודעת ומכוונת, **ונאמר: הפורש** - וכבר אמרו: **הפורש** - בשם "פורש" אפשר לכנות רק את **מי שיכול** לעשות פעולה מסוימת **והניח** - ועצר עצמו ונמנע מלעשותה. אם

עיונים

א. הפורש מי שיכול והניח. במסכת אבות (ו, ד) אמרו: "כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל

חובות הלבבות

שער הפרישות

עיונים

ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן... אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא". ויש לדקדק בדברי המשנה: א. מדוע חוזרת המשנה לומר **אם אתה עושה כן**, הרי זה מובן מאליו מתחילת דברי המשנה. ב. הניחא **טוב לך לעולם הבא**, מבטיחו התנא שיקבל את שכרו בעולם הבא, ברם מאי **אשריך בעולם הזה**, איזה אושר יש בעולם הזה מאכילת פת במלח.

וביארו המפרשים שישנם שני סוגי בני אדם הפרושים מהנאות עולם הזה, האחד הוא זה **שאין לו את האפשרות**, שהוא עני ומחוסר אמצעים ועל כן אוכל פת במלח. והשני הוא זה שיש לו את האמצעים והיכולת ליהנות מעולם הזה, ואף על פי כן הוא פורש מהם מרצונו. הפרוש רק מחמת שאין לו היכולת אין זה רבותא, שהרי אין לו ברירה ונאלץ להסתפק במועט בעל כורחו, ומה שבח יש בזה. כמאמר החכם **ההכרח לא יגונה ולא ישובח**, אין שבח ומעלה בפרישות שנכפתה על האדם, כי כך נגזר עליו, ולא הוא לקחה לעצמו.

ובוודאי כוונת המשנה היא על הפרוש האמיתי, כמו שכתב ב'חובות הלבבות': "הפרוש, מי שיכול והניח" (שער הפרישות א). כגון עשיר שיש לו מכל טוב, ועם כל זאת בוחר מעצמו להיות פרוש מן ההנאות, ועל כך ישולם שכרו. זוהי אֶפוֹא כוונת המשנה, **אם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה**, היינו 'אם **אתה** עושה כן', שאכילתך פת במלח היא בגלל **שאתה** עושה כן, ולא מכורח המציאות שנכפתה עליך שאין לך את היכולת, ואין בידך לעשות אחרת. 'אם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה', היינו שהינך פורש ומושך את ידך מלהנות כאשר יש לך מכל טוב עולם הזה, **בבחינת אשריך בעולם הזה, או אז טוב לך לעולם הבא.**

והנה כשנתבונן מעט מדוע אין מעלה וחשיבות לאותו אדם, שהינו פרוש אך ורק בגלל שאין לו את היכולת, נשכיל ונראה שזאת משום שהרי הוא באמת רוצה ליהנות אלא שאינו יכול, הרי שבעצם אין הוא 'פרוש' כלל וכלל, שהרי בדמיונו משוטט הוא ומהרהר על כל תענוגות העולם (הן המחשבה אינה עולה כסף...). ב'דמיון' שלו הוא אוכל מכל הטוב, עוד הרבה יותר מבעל היכולת, כי לאכילה יש גבול כמה אפשר לאכול, אבל לדמיון הרי אין כל גבול, נמצא שרצונו ומחשבתו קשורים בגשמיות, אמנם זה שיכול ופורש ונמנע מהם, אזי גם מחשבתו פרושה מתענוגי עולם הזה, וזו היא הפרישות האמיתית. ולפי מה שנתבאר יבואר מה שנאמר גבי הַמָּן שירד לעַם ישראל במדבר: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים... למען אנסנו הילך בתורתי אם לא" (שמות טז, ד). שלכאורה תמוה מה היה הניסיון במן. ולפי מה שבארנו מובן, דהרי במן היו יכולים להרגיש את כל הטעמים שרצו, והיה הניסיון בזה, האם יבחרו בטעמים שיש בהם עונג בהנאת החיך, או **'הילך בתורתי'** היינו שהיו בוחרים **בדרכה של תורה**, פת במלח וכו'. ('מורשת גד', לרבי גד'ל אייזנר, ויקרא עמ' קמג).

אבל על השאלה, **מהות הפרישות הכוללת** - מהי הפרישות הכללית, הנדרשת מכלל בני האדם, ומה הוא **הצורך** שיש **לאנשי העולם הזה אליה** [בה], **אומר בתשובת השאלה הזאת** - הנני נותן את התשובה הבאה: **כי** ה"**פרישות**" **שם** - הוא מונח ומושג רחב וכולל, אשר **תחתיו ענינים** - והוא מתפרש במובנים שונים. ולכאורה, **השם** - כוונת המילה "פרישות" היא **כינוי מגולה** - גלויה וידועה, ברורה לכול, **והענין** - אך לאמיתו של דבר, היא צופנת בתוכה **סוד מוסתר, וכאשר יסירו אדרתו** - ורק כאשר מסירים מעליה

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וְהָעִלָּה הַמְחַיֶּבֶת חֶסְמַת תַּאֲוַת הַנֶּפֶשׁ מִתְחַלֶּקֶת לִשְׁנֵי חֲלָקִים. אֶחָד מֵהֶם כּוֹלֵל הָאָדָם וְהָרְבֵּה מִבַּעֲלֵי חַיִּים, וְהַשֵּׁנִי מְיֻחָד בְּאַנְשֵׁי הַתּוֹרָה מִן הַמְדַבְּרִים.

וְהַפְּרִישׁוּת הַכּוֹלֶלֶת הִיא הַנְּהוּגָה (ב)לְתַקָּנַת גּוּפֵינוּ וְהַסְּדָרַת עִנְיָנֵינוּ, כְּמוֹ נאלץ להימנע מן הפעולה או לא היה ביכולתו לעשותה, אין הוא מכונה בשם 'פורש'.

והעילה - והסיבה המחייבת את האדם **בחסימת תאוות הנפש** - לכבוש את תאוות נפשו **מתחלקת** [נחלקת] **לשני חלקים. אחד מהם** - החלק האחד **כולל** את כל בני **האדם** וגם **הרבה מבעלי החיים**, **והחלק השני** הוא **מיוחד באנשי התורה מן המדברים** - מכלל בני האדם רק אנשי מעלה כבני התורה נוהגים בפרישות בשל סיבה זו.

והפרישות הכוללת את כל בני האדם, **היא הנהוגה לתקנת גופינו** - היא זו שאנו ושאר הבריות משתמשים בה לצורך גופנו ולטובתו **והסדרת** - ולמען הסדר הטוב של **ענינינו** הגשמיים, **כמו** למשל

עיונים

ב. לתקנת גופינו. סוד החיים המאושרים הוא שליטה על התאוות. כפי שהרחיב לבאר רבי יעקב ניימן זצ"ל בספרו 'דרכי מוסר' (פרשת נצבים) את דברי הגמרא (פסחים מט, ב): "אמר רבי אלעזר: עַם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך, שנאמר 'כי הוא חייך וארך ימיך', על חייו לא חס על חיי חברו לא כל שכן". ויש לתמוה, וכי עַם הארץ אינו חס על חייו, והרי הוא שקוע ראשו ורובו בכל תענוגי העולם הזה, ואם כן יש להניח שחייו חשובים לו? ועוד, האם מכיוון שאינו יודע להעריך כראוי את הנועם הצפון בתורתנו הקדושה, ולא נתגלתה לו מידת העונג שמתענגים הצדיקים בלימוד התורה ובקיום מצוותיה, אפשר לומר שאינו חס על חייו? עוד יש להבין, וכי משום שאין לו מושג בתורתנו הקדושה, חשוד הוא להרוג אדם?

האמת היא שאין בחיי תענוגים ואהבת העולם הזה כדי להעיד על הערכת החיים והחשבתם. אדרבה, אילו היה האדם חס באמת על חייו לא היה משקיע עצמו בתענוגי העולם הזה. מי שהולך אחר תאוות ורצונות מבלי יכולת לשלוט על עצמו, מתאכזר הוא אף על גופו ולא רק על נשמתו, כפי ששנינו "הקנאה והתאווה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד, כא) - כפשוטו, הם ממררים את חייו, גורמים לו מחלות ומקצרים את ימיו ושנותיו.

בעל התאווה יודע היטב את הרעה הנגרמת לו בגין היותו כרוך אחרי התאוות, אך הוא אינו מסוגל

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

הַנְּהָגַת הַמַּלְכִים בִּדְתֵי הַמְּדִינוֹת, וְהַנְהָגַת הָרוֹפְאִים לַבְּרִיאִים וְלַחוֹלִים, וְהַנְהָגַת כָּל אִישׁ שֶׁכָּל אֶת נַפְשׁוֹ בַּחֲסִימַת תַּאֲוָתוֹ מִן הַמַּאֲכָל, וְהַמִּשְׁתֶּה, וְהַמִּשְׁגָּל, וְהַמַּלְבּוּשׁ, וְהַדִּבּוּר, וּשְׁאָר תְּנוּעוֹתָיו וְאָפְנֵי תַּעֲנוּגָיו.

וְהַפְּרִישׁוּת הַמְיֻחֶדֶת הִיא שֶׁהוֹרָתָה עָלֶיהָ הנהגת **המלכים בדתי המדינות** - תקנת החברה מחייבת איפוק ושליטה של הפרט למען זולתו ולמען הכלל. לשם כך מחוקקות המלכות או הממשלה החוקים שמחייבים את אנשי המדינה בריסון וכבישת הרצונות הפרטיים, וזאת כדי שחיי תושבי המדינה יתנהלו על פי הסדר הרצוי לתועלת הכלל,

וכמו כן **הנהגת** - והוראות **הרופאים לבריאים ולחולים.** שמירת הבריאות מחייבת אף היא ריסון ושליטה עצמית. אכן, הרופאים מזהירים על הימנעות ממאכלים מסויימים ומפעולות מסויימות ומצווים על ההקפדה במיני המאכלים, וכן, דוגמא נוספת היא **הנהגת כל איש שכל** - התנהגותו של אדם בר דעת והכוונתו **את נפשו** - את עצמו **בחסימת תאוותו** - ובריסון תאוותיו **מן המאכל, והמשתה, והמשגל, והמלבוש** [וההלבשה], **והדיבור, ושאר תנועותיו ואופני תענוגיו** - ויתר תנועותיו וסוגי הנאותיו.

והפרישות המיוחדת הקשורה לשומרי התורה בלבד **היא** זו **שהורתה עליה**

עיונים

להשתחרר מהן, משום שהתאווה שולטת עליו. על זה אמרו חז"ל (ברכות סא, ב): "הרשעים יצר הרע שופטן" - הם כבושים תחת ידו והוא עושה בהם כרצונו. אדם כזה שהכניס את עצמו למצב שבו הוא מאבד את השליטה על עצמו - אינו חס על חייו.

דוד המלך ע"ה אומר: "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, נצור לשונך מרע" וגו' (תהלים לד, יג). כלומר, מי שיכול לעצור את לשונו, לסור מרע ולעשות טוב, הוא האיש אשר רוצה חיים. ואין הכוונה כאן לחיי העולם הבא בלבד, כי אם גם לחיים בעולם הזה, לפי **שאין לך גיהנם גדול יותר בעולם הזה מן הסבל שסובל בעל מידות רעות**, כי המידות הרעות של האדם אוכלות את גופו ואת נשמתו. מאידך גיסא, **אין גן-עדן גדול יותר בעולמנו מאשר חיים של שליטה על התאוות ועקירת המידות הרעות, עד כדי שלימות של מידות טובות.** כפי שאכן מצאנו שחז"ל הקדושים היו מברכים איש את רעהו "עולמך תראה בחייך" (ברכות יז, א).

הַתּוֹרָה וְהַשֵּׂכֶל לְתַקָּנַת נַפְשׁוֹתֵינוּ לָעוֹלָם הַבָּא, כַּאֲשֶׁר אֶבְאַר בְּמַה שֶׁאֲנִי עָתִיד לְדַבֵּר בְּעֶזְרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

אַךְ אָפְנֵי הַצֹּרֶךְ אֶל הַפְּרִישׁוּת הַכּוֹלֶלֶת הוּא בַּעֲבוּר מַה שֶׁהִקְדַּמְנוּ בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה, כִּי חֵפֶץ הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה בִּבְרִיאַת מִין הָאָדָם הָיָה לְיַסֵּר הַנֶּפֶשׁ וּלְנַסּוֹתָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה [ג]בַּעֲבוּר שֶׁתִּזְדַּכֵּךְ וְתִהְיֶה בִּתְכוּנַת הַמַּלְאָכִים

התורה והשכל - שהתורה והשכל מצווים עליה **לתקנת נפשותינו לעולם הבא** - למען טובת נשמותינו בעולם הבא, **כאשר אבאר במה שאני עתיד לדבר** - כפי שאבאר בפרק הבא **בעזרת האל יתברך.**

אך אופני הצורך אל הפרישות הכוללת - אך ראשית אבאר את הסיבות שבגינן יש צורך להתנהג בפרישות הכוללת את כל בני האדם, **הוא בעבור מה שהקדמנו בשער השלישי** - על פי מה שהקדמנו לבאר בשער עבודת האלוקים **מן הספר הזה** בפרק התשיעי: **כי חפץ** - רצונו ומטרתו של **הבורא יתעלה בבריאת מין האדם היה, לייסר** את **הנפש** [את הנשמה], ולהכניסה בעול עבודתו, **ולנסותה** אם תעבוד אותו או תמרה את פיו **בעולם הזה, בעבור** - כדי **שתזדכך** על ידי כך ותתעלה **ותהיה בתכונת** - ותגיע למעלת **המלאכים**

עיונים

ג. בעבור שתזדכך ותהיה בתכונת המלאכים הקדושים. במסכת ברכות (יז, א): "כי הוו מפטרי רבנן מבי רב אמי ואמרי לה מבי רב חנינא, אמרי הכי: עולמך תראה בחייך...". כתב ה'שיטה מקובצת' וז"ל: כאשר יגיע האדם לתכלית החכמה, דומה לעולם הנשמות, שהם שֵׂכֶל נפרד, ומגיע לקצת עולם הנשמות בחייו, והברכות האלה מברכין כל אחד לחברו. עכ"ל.

וכעין זה כתב הרמב"ן על הפסוק "ולדבקה בו" (דברים יא, כב), וז"ל: ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר ה' ואהבתו תמיד, לא תיפרד מחשבתו ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו, ולבו איננו עמהם, אבל הוא לפני ה', וייתכן באנשי המעלה הזו שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים, כי הם בעצמם מעון לשכינה עכ"ל.

וכן כתב המלבי"ם על הפסוק "ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחושך אורך ואפלתך כצהרים" (ישעיה נח, י) וז"ל: והנמשל שלא לבד ההצלחה הנפשית תבקע בזמנה שהוא בסוף

הַקְּדוֹשִׁים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (זְכַרְיָה ג, ז)**: אִם בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם אַתָּה תָּדִין אֶת בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלָכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה. וְחִיְבָה הַחָכְמָה נַפּוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּגוּפוֹת עֲפָרִיוֹת**

הקדושים, כמו שאמר הכתוב (זכריה ג, ז): "**אם בדרכי תלך** - אם תקיים את מצוותי, **ואז - ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה**" - אתן לך רשות להיות יוצא ובא לפני כמו מלאכי השרת העומדים לפני (מצודת דוד). **וחייבה החכמה נפות הנפש** - לפיכך חייבה החכמה לבחון את הנפש **בגופות עפריות** - על ידי שתינתן ותשכון בגוף

עיונים

הלילה האפלה, ככלות החיים האפלים הגשמיים עת יאיר שחר הנפשות לאחר המוות, כי גם בחייך יזרח לך אור גדול וישועה נפשית ותשיג נעימות נצח גם בעולם הזה על דרך עולמך תראה בחייך. עכ"ל.

וב'בינה לעתים' (דרוש יג) כתב וז"ל: כי עיקר התענוג של העולם הבא הוא בדרך כלל השגת הידיעה האמיתית בכל הדברים... על כן היו אומרים החכמים לרב אמי ע"ה יהי רצון שהעולם אשר מדרך הצדיקים לראותו ולהשיגו בעת פטירתם, אשר תראו ותשיגהו בחייך כאשר ביארו מיד כוונתם באומרם (בהמשך דבריהם שם): "לבך יהגה תבונות" וכו' שהוא פירוש של "עולמך תראה בחייך", ואף על פי שהיה לך מעין העולם הבא לא בעבור זה תנכה ממה שזכית דוגמתו כאן אלא ואחריתך לחיי העולם הבא עכ"ל.

והן הן הדברים שכתב ה'חזון איש' (אמונה ובטחון פ"א, ט') וז"ל: כאשר זכה שֵׂכֶל האדם לראות אמיתת מציאותו יתברך מיד נכנס בו שמחת גיל אין קץ, ונשמתו נעימה עליו, והדמיון משלים עם השכל לחזות בנועם ה', וכל תענוגי בשרים חמקו עברו, ונפשו העדינה מתעטפת בקדושה, וכאילו פירשה מגוף העכור ומשוטטת בשמי שמים. ובהעלות האדם בערכי קודש אלו, נגלה לפניו עולם חדש, כי אפשר לאדם בעולם הזה להיות כמלאך לרגעים, וליהנות מזיו הקודש, וכל תענוגי עולם הזה כאפס נגד עונג של דביקות האדם ליוצרו יתברך. הכוח הטמיר הלזה הוא אחד מכוחות הנפש הטמירים שנתן היוצר בנשמת האדם, וכוח זה מעיד על קשר הגבר ליוצר כל היצורים, ואשר נברא לעבוד את בוראו לדבקה בו עכ"ל.

וכן כתב באיגרותיו (ח"א י') וז"ל: "... ואמנם האיש הזוכה לידיעת התורה [ר"ל שהשכל הניתן בנפש כגרעין בגומת השדה התאחד עם החכמה והיו לבשר אחד], הוא הולך בין אנשים ונראה לאדם הרואה לעיניים כבן אדם, אבל באמת הוא מלאך הגר עם בני תמותה, וחי חיי אצילות ומרומם על כל ברכה ותהילה..." עכ"ל.

חובות הלבבות שער הפרישות

מְקַבְּלוֹת הַגִּדּוּל וְהַתּוֹסֶפֶת בְּמִצְוַת הַמְּזוֹנוֹת הָרְאוּיִם לָהֶם. וְהָרְכִּיב הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בַּנְּפָשׁוֹת הָאֱנוֹשִׁיוֹת כֹּחַ תַּאֲוָה, תִּכְסְפֶנָּה בּוֹ לַמָּזוֹן הַמּוּכָן לָהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה לְהַעֲמִידָן וּלְתַקְּנָן כָּל יְמֵי חִבּוּרָן.

וְהָרְכִּיב בָּהֶן עוֹד כֹּחַ אַחֵר, תִּכְסְפֶנָּה בּוֹ לַמִּשְׁגָּל לִהְיוֹת מִן הָאִישׁ תְּמוּרָתוֹ בָּעוֹלָם, וְנָתַן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ לָאָדָם שָׂכָר עֲלֵיהֶם הַתַּעֲנוּג בָּהֶם, וְהִפְקִיד עָלָיו הַיֵּצֶר לְהָנִיעַ אוֹתוֹ אֶל הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וְאֶל כָּל הַתַּעֲנוּגִים וְהַמְּנוּחוֹת, אֲשֶׁר בָּהֶם תַּקָּנַת גּוּפוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (קֹהֶלֶת ג, יא): גַּם אֶת הָעוֹלָם נָתַן בְּלִבָּם.

וְכַאֲשֶׁר גָּבַר הַיֵּצֶר עַל הַשֵּׂכֶל וְנִמְשְׁכָה הַנֶּפֶשׁ

ביושר לבב

עוד כח אחר - כוח נוסף בנפש האדם, **תכספנה בו למשגל** - כוח זה מעורר את האדם להשתוקק לחיי משפחה, **להיות מן האיש תמורתו** - כדי שיניח לאחר מותו אדם אחר **בעולם, ונתן הבורא יתברך לאדם שכר עליהם התענוג בהם** - וכדי שיהיה האדם נמשך לפעולות אלו, שנקבעו לפי חכמת הבורא ורצונו, קבע הבורא שיינתן לו שכר על כך וגם הטביע באדם תענוג מקיומן, **והפקיד עליו** את **היצר** הרע **להניע** - לעורר **אותו אל המאכל והמשתה** - ולמשוך את לבו אל האכילה, השתייה **והמשגל ואל כל התענוגים והמנוחות** - ואל כל ההנאות והתענוגות, **אשר בהם תקנת גופו** - הנצרכים לתועלת גופו, **כמו שנאמר** (קהלת ג, יא): "**גם את העולם נתן בלבם**" - הקב"ה הוא שנטע בלבם את תאוות העולם הזה, כדי שיעסקו ביישובו של עולם (מרפא לנפש).

וכאשר גבר [גובר] **היצר על השכל ונמשכה הנפש** שהוא גשמי, שמקורו מעפר מן האדמה, **מקבלות הגידול והתוספת** - טבעו של גוף זה שהוא גדל ומתווסף **במיצוע המזונות הראויים להם** - על ידי המזון הראוי לו.

וכדי שגוף זה המשמש משכן לנשמה יעמוד על מתכונתו, **הרכיב הבורא יתברך בנפשות האנושיות** - והחדיר בנפש בני האדם את כח **התאוה, תכספנה בו למזון המוכן להן** - ובשל תאווה זו הוא משתוקק למזון המוכן לו **בעולם** הזה, וזאת כדי **להעמידן** - ושיהיה להם, לגוף ולנשמה שבו, קיום, **ולתקנן** - וכדי שיהיו בריאים **כל ימי חיבורן** - כל זמן שהנשמה והגוף מחוברים יחד.

והוסיף הבורא **והרכיב בהן**

חובות הלבבות שער הפרישות

ביושר לבב

אליו - והנשמה נמשכת לפיתויי היצר, **נטתה באדם** - נוצרת באדם נטייה **אל הריבויים** - אל המותרות ואל שימוש מופרז באותן פעולות שמלכתחילה נועדו לקיום הגוף, והמותרות הללו סופם שהם **המביאים להפסדת ענינו** - מביאים לאיבוד תכליתו והריסת [ולהשחתת] **גופו, ונצטרך**

אֲלֵיו, [ד]נָּטְתָה בָאָדָם אֶל הָרִבּוּיִים הַמְּבִיאִים לְהַפְסָדַת עִנְיָנוֹ וַהֲרִיסַת גּוּפוֹ, וְנִצְטָרֵךְ בַּעֲבוּר זֶה לְמִדַּת הַפְּרִישׁוּת מִן הַתַּעֲנוּגִים וְהַמְּנוּחוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתַּוּוּ עִנְיָנָיו וְיִהְיוּ דְבָרָיו עַל הַסֵּדֶר בָּעוֹלָם הַזֶּה בִּלְקִיחַת הַמָּזוֹן, וְיִהְיֶה מְשֻׁבָּח עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים קיב, ה)**: טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט.**

בעבור זה - ומשום כך נצרך האדם **למידת הפרישות מן התענוגים והמנוחות** - ולריסון של הרצון לסיפוק ההנאות והתענוגות, **כדי שישתוו ענייניו** - כדי שהשימוש בהם יהיה באופן מאוזן ובמידה ממוצעת, **ויהיו דבריו על הסדר בעולם הזה בלקיחת המזון** - וכדי שהתנהלותו בעולם הזה בנוגע לאכילתו ושתייתו ושאר צורכי גופו תתנהל בסדר נכון, **ויהיה משובח עליו** - ובמידה שתהיה לו לשבח ולכבוד, **כמו שנאמר** (תהלים קיב, ה)**:** "**טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט**" - ראוי לו לאדם להנהיג את עצמו בכל הנוגע לצורכי גופו: בכסות, במלבוש ובמזון, במידה ובמשפט (עפ"י רש"י) [כלומר, בכל פעולותיו יבחר בדרך האמצעית, לדוגמא, אם ייתן אדם את כל ממונו לצדקה עד שיישאר עני, הרי ינהג בסכלות. וכן בכל שאר המידות, כמו האהבה והשנאה והשמחה וכו' - ראוי לו לאדם לברוח מן הקיצוניות ולהתנהג בדרך הממוצעת (רד"ק, אבן יחייא)].

עיונים

ד. נטתה באדם אל הריבויים המביאים להפסדת ענינו והריסת גופו. מבואר בדברי רבינו שהנטייה אל המותרות לא רק שגורמת לאדם לאבד את תכליתו הרוחני אלא גם מביאה את האדם להריסת גופו הגשמי.

וז"ל הרמב"ם (דעות ד, טו): "ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המוות, והוא עיקר לכל החלאים. ורוב החלאים שבאים על האדם אינם אלא או מפני מאכלים רעים, או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים טובים. הוא ששלמה אמר בחכמתו: "שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו" (משלי כא, כג). כלומר, שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע...". עכ"ל. וכן פירש רבינו יונה (משלי כא, כג) וז"ל: "שומר פיו - מן המאכלים הרעים, כי זה מן המדרגות אשר

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

וּלְפִי שֶׁנִּצְטָרֵךְ הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי לִנְהֹג בַּפְּרִישׁוּת הַכּוֹלֶלֶת, אֲשֶׁר בָּהּ תַּקָּנָתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּקַחְתּוֹ הַצֹּרֶךְ מִמֶּנּוּ, הָיָה בְּדִין לִהְיוֹת בָּעוֹלָם פְּרוּשִׁים גְּמוּרִים נִבְדָּלִים וְנִגְזָרִים מֵעִסְקֵי הָעוֹלָם, יִלְמַד מֵהֶם כָּל מִין מִמִּינֵי הָאָדָם כְּפִי צָרְכּוֹ

ולפי שנצטרך המין האנושי לנהוג **בפרישות הכוללת** - ומכיוון שכל בני האדם מוכרחים להתנהג בפרישות (אותה פרישות שנקראה לעיל "פרישות כוללת"), **אשר בה תקנתו** - והיא המסדירה את חייהם ובה תלויה טובתם **בעולם הזה, בקחתו הצורך ממנו** - ועל ידה הם נהנים מן העולם כדי הצורך בלבד, לכן היה **בדין להיות** - מן ההכרח היה שיהיו **בעולם פרושים גמורים** - הנוהגים בפרישות מוחלטת, **נבדלים ונגזרים מעסקי העולם** - מובדלים ומופרשים לגמרי מכל ענייני העולם הזה, **ילמד מהם כל מין ממיני האדם כפי צרכו**

עיונים

במידת הפרישות שלא יאכל האדם זולתי לקיום נפשו ולא ימשך אחרי התענוגים, על כן יניח המותרות והמאכלים הרעים". עכ"ל. וכן כתב ה'אבן עזרא' (שם בפי' ב'): "שומר פיו - מאוכל". עוד כתב הרמב"ם בצוואתו (נדפס בספר זכרון לראשונים ולאחרונים ירושלים תרס"ט) וז"ל: "אל תאמינו שרוב המאכל והמשתה יגדיל הגוף וירבה השכל כשק המתמלא מן המושם לתוכו, כי הוא ההיפך, באכול מעט יש כח באצטומכא [קיבה] לקבלו ובחום הטבעי לעכלו, אז יגדל ויבריא ודעתו יתיישב. ואם יאכל יותר מדאי - האצטומכא לא יקבלו והחום הטבעי לא יעכלנו, נכחו יצא (ר"ל שיקיא) פיגול הוא לא ירצה, גופו ירזה ושכלו יתבזה וכיסו יתרוקן. שנאו המאכלים המזיקים כאשר ישנא איש רעהו השונאו ומבקש המיתו". עכ"ל.

ה'מסילת ישרים' בפרק ט"ו ביאר את הדרך שבה קונים את מידת הפרישות. והרחיב שם בבירור הרע שבהנאות העולם הזה, ואחת הדוגמאות שכתב הוא בענין גריעות הנאת האכילה, וז"ל: "הנה תענוג המאכל... כל שכן אם ישים אל לבו החלאים הרבים שיכולים לבוא עליו מחמת אכילתו, ולפחות הכובד שמגיעהו אחר האכילה והעשנים המהבילים את שכלו. הנה על כל אלה ודאי שלא יחפוץ אדם בדבר הזה, כיון שטובתו אינה טובה ורעתו רעה... וכשירגיל את עצמו ויתמיד בעיונו על האמת הזאת, הנה מעט-מעט יצא חפשי ממאסר הסכלות אשר החומר אוסר אותו בו ולא יתפתה מפיתויי ההנאות הכוזבות כלל, אז ימאס בהן וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא ההכרחי". עכ"ל.

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

מֵהַפְּרִישׁוּת, וְכָרָאוּי לְמִנְהָגוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְאֵין תַּקָּנַת הָעוֹלָם שֶׁיִּהְיוּ כָּל אֲנָשָׁיו נוֹהֲגִים בִּפְרִישׁוּת כְּמוֹהֶם, כִּי זֶה מֵבִיא לַעֲזִיבַת יִשּׁוּב הָעוֹלָם וּלְהֶפְסֵק הַזֶּרַע. וּכְבָר אָמַר הַכָּתוּב (יְשַׁעְיָה מה, יח)**: לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ,** (ה)**כִּי הַפְּרִישׁוּת פִּנָּה**

מהפרישות - ואלו יהוו דוגמא לשאר בני האדם, ומהם ילמדו את הפרישות הכוללת הדרושה לכל סוגי בני האדם, **וכראוי למנהגו ומידותיו** - כפי שהיא מתאימה לכל אחד ואחד בהתאם למידותיו ולתכונות נפשו. [כלומר, היות שיש בני אדם שהתרגלו להרבות באכילה ושתייה ובשאר תענוגים, עד שהזיקו לגופם כתוצאה מריבוי התענוגות, והם אינם מסוגלים להתגבר על הרגליהם הרעים, מתוך מחשבה שאין ביכולת האדם להתגבר על הרגליו - בשל כך נתן הבורא יתברך בלב כמה מבני האדם להיות פרושים לגמרי, ופרישותם מלמדת את שאר בני האדם שיש בכוחם להתגבר על הרגלי הטבע ולהטותם ככל שיחפצו לדרך ממוצעת ובינונית (מרפא לנפש)]. **ואין תקנת העולם** - אך אין זה טובת העולם ותקנותו **שיהיו כל אנשיו** [כל בני האדם] **נוהגים** [מתנהגים] **בפרישות** מוחלטת **כמוהם** [כמותם], **כי זה מביא** - כי הנהגה זו תגרום **לעזיבת יישוב העולם ולהפסק הזרע** - להזנחת בניין העולם ולהעדר ילודה. **וכבר אמר הכתוב (ישעיה מה, יח): "לא** כדי שתהיה **תהו** - שממה **בראה** - ברא ה' את הארץ, כי אם **לשבת** - כדי שיישבו בני אדם אותה ויחיו בה **יצרה**" - ה' יצר את הארץ, כדי שתהיה ראויה ליישוב בני האדם. מתקבל אפוא שטוב ונכון שיהיו בעולם אנשים יחידים שמתנהגים בפרישות גמורה. הם נושאים עמם לקח: האדם יכול להתגבר על יצרו ויש בכוחו להגביל את רצונותיו.

אולם פרישות מוחלטת כזו אינה מתאימה לכלל אנשי העולם, אלא רק ליחידים, וזאת **כי הפרישות פינה**

עיונים

ה. **כי הפרישות פינה מפינות העולם.** הנה ענין ה'פרישות' אף שעיקרו הוא מדברים שבין אדם למקום, מכל מקום הזוכה למידה נשגבה זו, זוכה בד בבד גם להתעלות במעלות שבין אדם לחבירו, וכפי שביאר רבי יעקב ניימן זצ"ל בספרו 'דרכי מוסר' (פרשת שמיני) את הסוגיא במסכת יומא (פב, ב), שם מסופר בגמרא: מעשה באשה מעוברת שהריחה תבשיל ונתעוררה תאות העובר אליו ביום הכיפורים. באו לפני רבי ושאלוהו מה לעשות בנידון האם ניתן לאשה לאכול ממנו. אמר להם רבי: לכו ולחשו באזנה שיום הכיפורים הוא היום, ואולי תוכל האישה להתאפק. לחשו באזנה והיא קִבלה את הלחישה ופסק העובר מתאוותו. קרא רבי על העובר את הפסוק (ירמיה

חובות הלבבות

שער הפרישות

עיונים

א, ה): 'בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך'. ואכן, יצא ממנה רבי יוחנן. מעשה אחר מובא בגמרא: מעוברת אחת הריחה תבשיל והתאותה אליו ביום הכיפורים. באו לפני רבי חנינא ושאלוהו מה לעשות בנידון. אמר להם רבי חנינא: לחושו לה באזנה שיום הכיפורים הוא היום, ולא קיבלה את הלחישה ולא פסקה התאוה. קרא רבי חנינא על העובר את הפסוק (תהלים נח, ד): 'זרו רשעים מרחם' [פירוש: הרשעים נעשו זרים ונתנכרו לאביהם שבשמים עוד בהיותם עוברים ברחם אימם, וכן ניכר שעובר זה רשע הוא שגרם לאימו לאכול ביום הכיפורים]. ואכן, יצא ממנה 'שבתאי

אוצר פירות' שהיה מפקיע את מחירי הפירות על ידי שהיה אוצרם. ע"כ מהגמרא.

הנה המתחיל ללמוד גמרא זו יחשוב לכאורה, שמסקנת הגמרא תהיה (במעשה השני), שיצא ממנה בן אוכל טריפות, שקצים ורמשים או מחלל שבת, כשם שאימו לא התאפקה ואכלה מאכל ביום צום כיפור, אמנם לא כן הוא מסקנת הגמרא, אלא שיצא ממנה בן אוצר פירות, והיינו בן שחטא בעבירה שבין אדם לחבירו. וצריך להבין, איזו שייכות יש בין חטא זה של הפקעת שערים ('אוצר פירי') שהיא עבירה של 'בין אדם לחבירו' לחטא אכילת יום הכיפורים שהיא עבירה של 'בין אדם למקום'? אלא למדים אנו מכאן יסוד גדול: כדי להרגיש את סבלם של העניים, וכן להיזהר שלא להרע להם באופן שמרוויח על חשבונם, כלומר: לבטל את ה'יש' שלו לטובת אחרים - זה מסוגל רק מי שיש לו 'קדושה'.

והנה על הפסוק "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב) מפרש רש"י (שם): "פרושים תהיו". חכמינו ז"ל אומרים: קדש עצמך במותר לך (עיין רמב"ן שם). כשהאדם זוכה לקדושה המביאה אותו לידי פרישות, עד שמסוגל לוותר על תאוותיו ורצונותיו, הרי הוא מסוגל להתחשב בסבלם של אחרים. אבל כאשר חסרה לו קדושה ופרישות, ואינו יכול לוותר על תאוותיו לטובת עצמו, אזי גם לא יוותר מעצמו לטובת אחרים. על פי יסוד זה מובן המעשה הנ"ל: מאחר ולא התאפקה האם ואכלה ביום הכיפורים גרמה היא בכך לעוברה שבקרבה לאהוב את עצמו ולא להתחשב בסבלם של אחרים. וכפי שכתב רבינו יונה בספרו 'שערי תשובה' על הפסוק: "לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע" (משלי יח, א) וז"ל: פירוש, מי שמבקש ללכת אחר תאוותיו ורצונו, נפרד מכל חבר וָרֵעַ, כי ירחקו ממנו אוהב וְרֵעַ, כי תאוות בני אדם ומדותם חלוקות. אין רצונו של זה כרצונו של זה. עכ"ל. בעל תאוה - רחוק הוא מאהבת הבריות, מאחר והוא רחוק מקדושה ופרישות, הרי הוא מרגיש רק את עצמו, אני ואפסי עוד, וכיון שכן ינסה אף להתעשר על חשבון אחרים ללא התחשבות בסבלם של העניים.

לעומת זאת, האשה שהתאפקה ולא אכלה ביום הכיפורים, יצא ממנה רבי יוחנן, שעליו מספרת הגמרא במסכת ברכות (כ, א) שהיה רגיל ללכת ולשבת על יד הכניסה לבית הטבילה, והיה מסביר לסיבת הדבר מדוע הוא יושב שם: כי כשעולות בנות ישראל ובאות מטבילה בדרך לביתם, הן יסתכלו בי

חובות הלבבות

שער הפרישות

ביישר לבב

מִפִּנּוּת הָעוֹלָם, וְצֹרֶךְ הַמְּדַבְּרִים אֵלֶיהָ כְּצָרְכָּם אֶל שְׁאָר הַחָכְמוֹת וְהַמְּלָאכוֹת, אֲשֶׁר יִתְיַחֵד בְּכָל אַחַת מֵהֶן עִם מִבְּלְתִּי עִם אַחֵר, כְּדֵי שֶׁיֵּהָנוּ בְּנֵי אָדָם, וְתִקַּח כָּל כַּת כְּפִי צָרְכָּהּ וְהָרָאוּי לָהּ מֵהֶן, וְאֵין תַּקָּנַת הָעוֹלָם שֶׁיִּתְיַחֲדוּ כָּל אֲנָשָׁיו בְּחָכְמָה אַחַת וְלֹא בְּמִלָּאכָה אֶחָת, כִּי הַשְׁלָמַת סֵדֶר

מפינות העולם - הפרישות היא אחד מיסודות הקיום של האדם והחברה, **וצורך המדברים אליה כצרכם אל שאר החכמות והמלאכות** - והיא דרושה לבני האדם, כשם שדרושות להם שאר החכמות והמלאכות, **אשר יתייחד בכל אחת מהן עם מבלתי עם אחר** - וכשם שבכל אחת מאותן חכמות תהיה קבוצת אנשים שתתמחה בידיעתה יותר מן האחרים, **כדי** - במטרה **שיהנו בני אדם** - קבוצת אנשים שהתמחו בחכמה כלשהי יכולים להועיל לעולם ולתרום מידיעותיהם, והם עצמם ייעזרו באנשים שהתמחו במקצוע אחר, וכך ייעזרו האנשים אלו בידיעותיהם של אלו וישלימו אלו את אלו. כל קבוצה וקבוצה תועיל לכלל בידיעותיה, **ותקח כל כת כפי צרכה והראוי לה מהן** - וכל קבוצה מהם תעסוק במלאכה ובחכמה כפי צורכה ובהתאם לתכונותיה ולמזגה - באותו אופן ראוי שתהיה קבוצת אנשים שתשמש דוגמא לפרישות ולשליטה עצמית. **ואולם אין תקנת העולם** - אך ברור שאין זה טובת העולם **שיתייחדו כל אנשיו בחכמה אחת ולא במלאכה אחת** - שכל בני האדם ישתלמו בחכמה ובמלאכה אחת בלבד, **כי השלמת סדר**

עיונים

ויהיו להם ילדים יפים כמוני. נפלא הדבר, איזה הרגש דק היה לרבי יוחנן במידת החסד, אשר זה בא לידי ביטוי לא רק בזהירותו מלהרע לזולת, אלא אף בכך שטרח עצמו לשבת בסמוך לכניסת בית הטבילה, דבר הכרוך באִי נעימות ואולי אף אינו לפי כבודו, למרות כל זאת וַתֵּר על הכל ועשה כל זה כדי שבנות ישראל ילדו בנים יפים כמוהו, למרות כי דבר זה אינו הכרחי כל כך. למדים אנו מכאן לאן

מביאה הקדושה: ילד הנולד בקדושה זוכה להרגש דק מן הדק בענינים שבין אדם לחבירו.

זאת ועוד, הנה בפרשת קדושים כמעט כל הפרשה מדברת בענינים שבין אדם לחבירו. הטעם לכך, מפני שהתורה מלמדת אותנו, כי ה'קדושים תהיו' מתבטאת לא רק בכך שתשמור את השבת, אלא אף ב'אמו ואביו תיראו', ב'לא תכלה פאת שדך' וכדומה... והנה, בכל מצוה אומרים 'אשר קדשנו', 'קדושה' נקראת 'פרישות', פרישות - מרחיקה את אהבת עצמו, עד שזה בא לידי ביטוי לא רק בכך שלא ירע לחבירו, אלא אף בהרגשי עשיית חסד בדקויות.

הָעוֹלָם בְּכֻלָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת ג, יא): [ו]אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ, וְאָמַר (קֹהֶלֶת ג, א): לַכֹּל זְמָן.

וּכְבָר הִתְבָּאֵר בְּמַה שֶׁהִקְדַּמְנוּ עִנְיַן הַפְּרִישׁוּת הַכּוֹלֶלֶת וְצָרֵךְ בְּנֵי אָדָם אֵלֶיהָ לְסַדֵּר עִנְיְנֵיהֶם בָּהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה.

ועת לכל חפץ תחת השמים" - הבורא קבע מועד מדויק לכל דבר ועניין במרחבי העולם כולו.

וכבר התבאר - הנה נתבאר **במה שהקדמנו** - בכל האמור לעיל **ענין הפרישות הכוללת** - מהי "הפרישות הכוללת", **וצורך בני אדם אליה לסדר ענייניהם בה בעולם הזה** - והתועלת שיש לבני אדם ממנה, למען הסדר הטוב של ענייניהם בעולם הזה.

עיונים

ו. את הכל עשה יפה בעתו. במסכת ברכות (מג, ב): "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: מאי דכתיב (קהלת ג, יא): 'את הכל עשה יפה בעתו' - מלמד שכל אחד ואחד יָפָה לו הקב"ה אומנתו בפניו". כלומר, הקב"ה הטביע בטבעו של כל אחד ואחד, שאומנתו תמצא חן בעיניו. ופירש רש"י: אפילו הבורסקי [שעיסוקו בעיבוד עורות, ונאלץ לבא במגע עם חומרים שריחם רע], אומנתו נאה לו בעיניו. ועשה הקב"ה כן, כדי שלא יחסר לעולם שום סוג של אומנות.

על פי מה שדרשה הגמרא בפסוק זה, הוסיף המהרש"א לבאר את המשך הפסוק: "את-הכל עשה יפה בעתו, גם את-העולם נתן בלבם, מבלי אשר לא-ימצא האדם את-המעשה אשר עשה האלהים, מראש ועד-סוף": "את הכל עשה יפה בעתו" - בעת בריאת האדם, כשגזר עליו הקב"ה מה יהיה מעשהו, יָפָה לו אומנותו בעיניו, גם אם היא אומנות בזויה ושפלה. בנוסף לזה, "גם את-העולם נתן בלבם" - כל כך נתן, כלומר השרישׁ, בלב כל אומן ואומן את אהבת אומנתו ("העולם"), עד שכתוצאה מכך, "מבלי אשר לא-ימצא האדם את המעשה" - אין האדם מוצא ענין, כלומר מתאווה, להתעסק באומנות ("המעשה") של אחרים. וכל כך למה? "אשר-עשה האלהים" כן לצורך קיום יישובו של העולם, בכדי להבטיח שכל אדם יתמיד בתפקידו מ"ראש ועד סוף", מתחילת חייו ועד סופו (ועיין גם 'מרומי שדה').

פֶּרֶק שֵׁנִי

אֲבָל מַה גֶּדֶר הַפְּרִישׁוּת הַמְיֻחֶדֶת וְצָרֵךְ אַנְשֵׁי הַתּוֹרָה אֵלֶיהָ, נֶחְלְקוּ הַחֲכָמִים בְּגִדְרָהּ. מֵהֶם מִי שֶׁאָמַר: הַפְּרִישׁוּת, עֲזִיבַת כָּל מַה שֶׁטָּטוֹרַד מִן הָאֱלֹהִים. — וְאָמַר אַחֵר: הַפְּרִישׁוּת, מָאוֹס בָּעוֹלָם וְקַצֵּר הַמַּאֲוִיִּים. — וְאָמַר אַחֵר: הַפְּרִישׁוּת, מְנוּחַת הַנֶּפֶשׁ וַהֲסִימַת רַעְיוֹנֶיהָ מִכָּל מַה שֶׁהוּא לָהּ לִמְנוּחָה. — וְאָמַר אַחֵר: [א]הַפְּרִישׁוּת, הַבְטָחוֹן בֵּאלֹהִים. — וְאָמַר אַחֵר:

אבל מה גדר - ובביאור הגדרת **הפרישות המיוחדת וצורך אנשי התורה אליה** - וחובתם של אנשי התורה באותה פרישות, **נחלקו החכמים בגדרה** - הנה כבר נחלקו החכמים בהגדרתה. **מהם מי שאמר** - יש מי שאמר: **הפרישות היא, עזיבת כל מה שטורד מן האלהים** - הימנעות מכל מה שמטריד את האדם ומסיח דעתו מעבודת האלוקים. — **ואמר אחר** - חכם אחר אמר: **הפרישות היא, מאוס בעולם** - תיעוב של כל ענייני העולם הזה **וקצר** [וצמצום] **המאויים** - וכבישת התאוות. — **ואמר אחר** - ואילו חכם אחר אמר: **הפרישות היא, מנוחת הנפש** - שתהא הנפש רגועה ונינוחה **והסימת רעיוניה מכל מה שהוא לה למנוחה** - וההימנעות ממחשבות היצר המתאווה למה שמפר את מנוחתה [כוונת רבנו היא שעל האדם להימנע מלהרהר ולהימשך בלבו ובמחשבתו אחר תאוות יצרו המתאווה ומשתוקק לתענוגות העולם הזה, ומפתה אותו לחשוב כי לאחר שישיג את תשוקותיו תנוח ותשקוט הנפש. מחשבות אלו עצמן מערערות את מנוחת הנפש, ועל כן יש להימנע מהן (עפ"י פת לחם וטוב הלבנון)]. — **ואמר אחר** - חכם אחר אמר: **הפרישות היא, הבטחון באלהים** וההישענות עליו. — **ואמר אחר** - חכם אחר אמר:

עיונים

א. הפרישות, הבטחון באלהים. את הקשר שבין בטחון באלהים לפרישות יש לבאר על פי דברי רבינו לעיל בפתיחה לשער הבטחון, וז"ל: "ואילו התועלת שהביטחון מביא להשגת אושר בעולם הזה הן: מנוחת הלב מדאגות העולם הזה ושלוה מהתרוצצות הנפש ומצערה על העדר תאוותיה הגופניות" וכו'.

ובהרחבת ביאור הענין נראה לומר, על פי מה שכתב ה'משך חכמה' (דברים י, כ) שהביטחון הוא

חובות שער הפרישות הלבבות

הַפְּרִישׁוּת, כַּסּוֹת בְּשֹׂר הָעֲרָוָה וּשְׁבֹר הָרָעָבוֹן וּמְאֹם בְּזוּלָתָם. — וְאָמַר אַחֵר: הַפְּרִישׁוּת, עֲזֹב אַהֲבַת הַבְּרוּאִים וְאֶהֹב הַבְּדִידוּת. — וְאָמַר אַחֵר: הַפְּרִישׁוּת, הַהוֹדָאָה עַל הַטּוֹבָה וּסְבֹל הַנִּסָּיוֹן. — וְאָמַר אַחֵר: הַפְּרִישׁוּת, מְנִיעַת הַנֶּפֶשׁ מִכָּל

ומאום בזולתם - והרחקה של כל מה שמעבר לאלו. — **ואמר אחר** - חכם אחר אמר: **הפרישות** היא, **עזוב אהבת הברואים** - הימנעות מלהימצא בחברת בני אדם. והיות האדם **אהב** [אוהב] **הבדידות** - ודבק בהנהגת הבדידות. — **ואמר אחר** - חכם אחר אמר: **הפרישות** היא, **ההודאה** לה' **על הטובה, וסבל הנסיון** - וקבלת הצער והרעה שנגזרו על האדם באהבה מתוך ידיעה שהם בגדר ניסיון מאת ה'. — **ואמר אחר** - וחכם אחר אמר: **הפרישות** היא, **מניעת הנפש מכל**

עיונים

הדבקות בה', והציווי על הבטחון נלמד מהפסוק "ובו תדבק", וביאר ה'משך חכמה' שענין הבטחון הוא הרגשת קרבת ה' ואהבתו, שדואג לכל צרכי האדם. והרגשת קרבה זו מביאה את האדם לידי כך שחוזר ואוהב את הקב"ה, והוא ענין הדבקות. וכן להיפך, הדבק באלוקים ודאי בוטח בו וסומך עליו בכל ענייניו שידאג לכל צרכיו. ונמצא שהביטחון והדבקות מתאחדים יחד, וציווי על הדבקות הוא ציווי על הבטחון. ה'משך חכמה' מביא לכך ראיה מדברי 'חובת הלבבות' שמציין עשר דרגות בביטחון, זו למעלה מזו, והדרגה העשירית היא הדבקות הגמורה, עיי"ש. והנה הגר"א (ביאור אגדתא דרבב"ח ד"ה איידי) ביאר ש'צדיק באמונתו יחיה', היינו מידת ההסתפקות, וז"ל: "בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה והוא ההסתפקות". ולהנ"ל מובן מדוע הבטחון וההסתפקות הם שני חלקים המשלימים זה את זה, כיון שאין אדם יכול להידבק בקב"ה אם הוא נמשך אחר החומר ותולדותיו. וכל הדבק באלקיו, מאליו הוא מתרחק מתאוות עולם הזה. ומאידך, רק אדם המסתפק, דהיינו שנוטל מהעולם הזה רק את הנצרך לו לעבודת בוראו והופך את החומר לכלי לעבודתו יתברך, עד שנמצא שהחומר עבורו הוא חפצא דמצוה, אצלו שייך בטחון אמיתי, שבאופן זה אין החומר מרחיקו מהקב"ה אלא להיפך, הוא עוד מקרבו אליו. "וצדיק באמונתו יחיה", שמי שלימד נפשו במידת ההסתפקות יכול לחיות נפשו על ידי בטחונו בקב"ה ('בטחון איש' פרק י"ח אות א').

חובות שער הפרישות הלבבות

מְנוּחָה וְתַעֲנוּג גּוּפָנִי, אֶלָּא הַטֶּבַע אֲשֶׁר לֹא תוּכַל לַעֲמֹד בִּלְעָדָיו וְיוֹצִיא זוּלָתוֹ מִן הַנֶּפֶשׁ. — וְזֶה הַגָּדֵר יוֹתֵר רָאוּי לַפְּרִישׁוּת הַנּוֹהֶגֶת בְּתוֹרָתֵנוּ, מִשְּׁאָר הַגְּדָרִים אֲשֶׁר זָכָרְנוּ.

אַךְ צָרֵךְ אַנְשֵׁי הַתּוֹרָה לִנְהֹג בִּפְרִישׁוּת הוּא, שֶׁכַּוָּנַת הַתּוֹרָה לְהַמְשִׁיל הַשֵּׂכֶל בְּכָל תַּאֲוֹת הַנֶּפֶשׁ וּלְהַגְבִּירוֹ עֲלֵיהֶן. וּמִן הַיָּדוּעַ, כִּי [ב]הַגְבָּרַת

מנוחה ותענוג גופני - הימנעות מכל עונג והנאה גופנית, **אלא הטבע** - פרט לדברים הכרחיים המחוייבים מטבעו של עולם **אשר לא תוכל לעמוד** - שלא ייתכן לנפש האדם להתקיים **בלעדיו, ויוציא זולתו מן הנפש** - וכל מה שאינו בהגדרה זו של הכרח, יש להתרחק ממנו. — **וזה הוא הגדר יותר ראוי** - הגדרה זו היא הנכונה ביותר למידת **הפרישות הנוהגת בתורתנו** - שיש להתנהג בה על פי תורתנו, **מבין שאר הגדרים** [ההגדרות] **אשר זכרנו** [שהזכרנו]. **אך צורך אנשי התורה לנהוג בפרישות הוא** - חובתם של שומרי התורה להתנהג בפרישות המיוחדת נובעת מן העובדה **שכוונת התורה** - תכלית מצוות התורה ולימודה היא **להמשיל השכל בכל תאוות הנפש** - להשליט את השכל על כל תאוות הנפש, **ולהגבירו** - ולהגביר את כוחו **עליהן. ומן הידוע** - ודבר ידוע הוא, **כי הגברת** - התגברות

עיונים

ב. הגברת התאוה על השכל היא ראש כל חטאת וסיבת כל גנות. כתב רבינו יונה (שע"ת א, ל): "כל זמן שהאדם הולך אחרי התאוה, נמשך אחרי תולדות החומר וירחק מדרך הנפש המשכלת, ואז יתגבר יצרו עליו". ובהמשך שם (א, לא) כתב: "והנה התאוה הנתונה בלב האדם שורש כל הפעולות. לכן אם יתקן התאוות [להטותם לתכלית הנכונה], ותחת אשר כל האיברים ישרתום ימשכם אחרי השכל (פירוש: ימשוך את התאוות ואת האיברים שיהיו משועבדים לשכל), וילוו עליו וישרתוהו, יכשרו כל הפעלים (-ממילא כל פעולותיו ומעשיו יהיו ראויים ונאותים)... כי כאשר ישבר אדם תאוותו גם בדברים המותרים, בזה תצליח הנפש (-יתחזק כוחה)...". עכ"ל.

וז"ל הרמב"ם (בהקדמתו לסדר זרעים): "אבל עם ציור המושכלות יתחייב להרחיק רוב התענוגים הגופיים כי תחילת השכל יצייר **שחורבן הנפש בתקון הגוף ותיקון הנפש בחורבן הגוף...**". כתיב: "ורחמי רשעים אכזרי" (משלי יב, י), ופירש רבינו בחיי ('כד הקמח', תענית) שמי שמרחם

חובות הלבבות

שער הפרישות

עיונים

על נפש הבהמית להשביע אותה בכל תאוותיה, הוא אכזרי על נפשו השכלית, כי התאוות הן הן המסך המבדיל והמונע מלהשיג את המושכלות.

בספר "אבן שלמה" (ב, ט) כתב בשם הגר"א זצ"ל: "לא יתכן עבודת-ה' אלא לאחר שהמית התאוות והנאות דעלמא, וזה נקרא 'שונא-בצע'. ואי אפשר להשיג מתיקות התורה, אלא על ידי הסיגופים והרחקות התאוות".

עוד כתב שם (ב, יא): "דרך היצר הרע להסית בתחילה ללמוד וגם למלאות תאוותו. כי אם יסיתנו שלא ללמוד כלל, לא ישמע לו. וכאשר ירגיל עצמו בהנאת הגוף, אז ממילא לא ילמד, כי טרוד תמיד למלאות הנאת הגוף, והיצר הרע אומר לו, שיזיק לבריאותו כשיעזוב הרגלו. ואחר כך מתעצל לרדוף אחר התורה והמצוות (ואף על פי שלא יהיה לו על ידי זה העדר התאווה), ואחר כך אינו רוצה לעשותם, אף אם יזדמן לו בלא טירחה ויגיעה".

ובביאור הגר"א על משלי (ז, כז) ביאר בדרך זו מה שאומרים בנוסח הוידוי "תעינו תעתענו סרנו" וכו' כי מתחילה "תעינו" - היינו סבורים שנוכל ללמוד וגם למלאות התאוות. אחר כך "תעתענו" - וממילא איננו יכולים ללמוד וכו', ואחר כך "סרנו ממצוותיך" - שאין אנו רודפים אחריהם, ולבסוף "ולא שווה לנו" - אפילו אם יזדמן בלא טירחה.

וכבר אמרו ב'אבות דרבי נתן' (כח, ה): "...רבי יהודה הנשיא אומר, כל המקבל עליו תענוגי העולם הזה מונעים ממנו תענוגי העולם הבא וכל שאינו מקבל תענוגי העולם הזה נותנין לו תענוגי העולם הבא".

בספר חרדים (פרק ס"ו אות מ"א) כתב וז"ל: "ודע באמת, כי לפי רוב פרישותך מן העולם, יהיה רוב דביקותך בו יתברך". ובאגרות חזון איש (ח"א אג, כ) כתב וז"ל: "ליזהר מאד מאד מאכילת תענוג, ואם בטומאת הגוף יש ראשון לטומאה ויש אב הטומאה ויש אבי אבות, בטומאת הנפש של מילוי התאוה באכילת תענוג מתאחד ראשון לטומאה ואב הטומאה ואבי אבות הטומאה, דבר זה הוא מן השפלים מאד [ה]מעכבים את הלימוד" וכו'.

וביאור הענין בפשוטו הוא משום שבאמת כל ענין עבודת האדם בעולם-הזה הוא להמעיט כוח משיכת הגוף ומאידך להגביר כוח השכל והנשמה, כמו שכתב בספר דרך ה' (ח"א פ"ג) וז"ל: "גזרה החכמה העליונה שיהיה האדם מורכב משני הפכים, דהיינו מנשמה שכלית וזכה, וגוף ארצי ועכור, שכל אחד מהם יטה בטבע לצדו, דהיינו הגוף לחומריות, והנשמה לשכליות, ותמצא ביניהם מלחמה באופן שאם תגבר הנשמה - תתעלה היא ותעלה הגוף עמה ויהיה אותו האדם המשתלם בשלימות המעותד, ואם יניח האדם שינצח בו החומר - הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלימות ונדחה ממנו ח"ו, ולאדם הזה יכולת להשפיל חומרו לפני שכלו

חובות הלבבות

שער הפרישות

ביישר לבב

הַתַּאֲוָה עַל הַשֵּׂכֶל הִיא רֹאשׁ כָּל חַטָּאת וְסִבַּת כָּל גְּנוּת, וְלֹא נָטָה עַם אֶל הָעוֹלָם עַד שֶׁנָּטוּ מִן הַתּוֹרָה, וְהִשִּׁיאָם הַיֵּצֶר לְהַנִּיחַ יִשּׁוּב עוֹלַם הַצָּלָתָם, וּנְטוּת בָּהֶם מִדֶּרֶךְ אֲבוֹתֵיהֶם, אֲשֶׁר הָיָה דֶּרֶךְ דֵּי הַצֹּרֶךְ בָּעוֹלָם וְהַסְפֵּק מִמֶּנּוּ, וּלְהִסְתַּפֵּק בְּדָבָר הַמַּסְפִּיק לְחָיוֹת בּוֹ, וְיִפָּה לָהֶם הַתְּפָאָרָה בּוֹ וְהַרְבּוֹת מֵהוֹנוֹ, וְחִבֵּב עֲלֵיהֶם לְהִתְעַדֵּן

התאוה על השכל היא ראש לכל חטאת - היא השורש של כל החטאים, וסיבת כל גנות - והיא הגורם לכל המידות המגונות, ולא נטה עם אל העולם - ולא נטו ונמשכו בני ישראל אל תאוות העולם הזה, עד שנטו - אלא רק מפני שסרו מן התורה, והשיאם היצר - ובכך הצליח היצר לפתותם להניח יישוב עולם הצלתם - לעזוב את העמל שיביא להם טובה בעולם הבא שהוא משענתם והצלתם, ונטות בהם - ובאמצעות התאוות גרם להם יצרם לסטות מדרך אבותיהם, אשר היה דרך - דרך האבות לימדה את האדם לספק די הצורך בעולם - כלומר, הדרך הנכונה שהורו האבות היא שימוש בעולם הזה שנועד רק כדי לספק את הדברים הדרושים לקיום הגוף, והסיפק ממנו - וגם מאותם דברים נצרכים נהנו רק כדי סיפוקם ולא יותר, ולהסתפק בדבר המספיק לחיות בו - והורו האבות להסתפק במה שדרוש לשם מחיה, ואולם היצר ייפה להם התפארה בו - פיתה את הבנים ונתן בליבם לחשוב שדרך החיים הנכונה בעולם הזה היא לחיות חיי פאר והרבות מהונו - ולהרבות קניינים, וחיבב עליהם להתעדן

עיונים

ונשמתו ולקנות שלימותו", עכ"ד. ומעתה כאשר האדם נמשך אחר תענוגי העולם-הזה הרי שהוא מעצים בזה את כוח הגוף וממעיט כוח הנשמה, וכמו שכתב ב'שערי תשובה' (א, ל-לא) וז"ל: "כי כל זמן שהאדם הולך אחרי התאוה, נמשך אחרי תולדות החומר, וירחק מדרך הנפש המשכלת, ואז יתגבר יצרו עליו", וזה ממש היפוך כל עבודתו בחייו, ולכן הזהירו על זה ביותר שימנע מאכילת תענוג ומשאר תענוגות העולם הזה [אמנם כבר אמר רבי ח"י מישקובסקי זצ"ל, שבכדי להתרחק מתענוגות העולם-הזה אין צריך ממש להימנע מלהנות מהם, אלא העיקר שלא יעשה האדם עסק מהנאות אלו. לדוגמא: כאשר מביאים לפניו דבר מאכל ערב שיש לו ממנו הנאה, אינו מחוייב להימנע מאכילתו כלל, אלא יכול לאכול, אך צריך לייחס מחשבה נכונה באכילה זו, כלומר, שיכוון לצבור מהאכילה כוח ותועלת לעבודת ה'] ('ברומו של עולם' עמ' כ"ז).

ביישר לבב | חובות שער הפרישות הלבבות

וּלְהִתְנַשֵּׂא בּוֹ, עַד אֲשֶׁר צָלֲלוּ בִּמְצוּלוֹת יַמָּיו. וְחִיְּבָם הַיֵּצֶר לִסְבֹּל צַעַר גַּלֵּיהֶם, וְהָעוֹלָם מוֹשֵׁל בָּהֶם וְאוֹטֵם אָזְנֵיהֶם וּמַעֲצִים אֶת עֵינֵיהֶם, וְאֵין מֵהֶם אֶחָד אֶלָּא מִתְעַסֵּק בְּתַעֲנוּגוֹ כְּשֶׁיִּשַּׂיגֶנּוּ וְיִזְדַּמֵּן לוֹ, וְהוּא תּוֹרָתוֹ וְדָתוֹ, עַד שֶׁטָּרַד אוֹתוֹ מֵאֱלֹהָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יִרְמְיָה ב, יט): [נ]**תִּיסָּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִיחֵךְ. וּמֵהֶם מִי שֶׁיִּמָּנַע מִמֶּנּוּ**

[בהמשך דבריו ממשיל רבנו את הצרות והמכאובים הרבים הנגרמים לבני האדם בשל התענוגים - לגלי הים (פת לחם)], **והעולם מושל בהם** - ואת שעבוד התאוות. הם נאלצים לחיות תחת ממשלת תאוות העולם הזה, **ואוטם אזניהם ומעצים את עיניהם** - עד אשר גברו עליהם אותן תאוות והחרישו את אזניהם וסימאו את עיניהם, **ואין מהם אחד אלא מתעסק בתענוגו** - עד שאין ביניהם אפילו אחד שאינו מתעסק בתענוגיו **כשישיגנו** - כשיעלה בידו להשיגם **ויזדמן לו** - וכשהם מזומנים לפניו, **והוא תורתו ודתו** - ותענוגיהם הפכו להיות התורה והדת שלהם, **עד שטרד אותו מאלהיו** - עד שהסירו והרחיקו אותם לגמרי מאלוקיהם, **כמו שנאמר (ירמיה ב, יט): "תיסרך רעתך** - הרעה שהאדם עושה כשהוא עוזב את עבודת ה' ורודף אחר תענוגי העולם הזה, היא עצמה תייסר אותו, כי סופה להביא עליו את כל הצרות והמכאובים הנובעים מתענוגים אלו, **ומשובותיך תוכיחך"** - שובבותו של האדם, והליכתו אחרי שרירות לבו, היא עצמה תתנקם בו, ומסיים הפסוק: 'ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך' - גם אם האדם חושב שעם עזיבתו את ה' יוכל להשיג את הטוב בעולם הזה, זו טעות. להיפך - עזיבתו את ה' הוא רע ומר, ה' ישמרנו (לפי רש"י, מצודת דוד וטוב הלבנון). **ומהם מי** - ובין האנשים השבויים בתאוותיהם יש **שיימנע ממנו**

עיונים

ג. תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך. פירוש, הרעה שעושה האדם היא היא המייסרת אותו. ביאור הדברים ניתן להבין על פי מה שכתב ר"י בלוך בספרו 'שעורי דעת', וז"ל: כי כל ענין 'שכר ועונש' אין זה ענין נפרד, אלא הוכן בתוך הבריאה כפי מערכתה שכל מצוה מביאה עילוי לנפש האדם, ועל ידו מתחזק צד הקדושה ומתעוררת השפעת הטובה בעולם. ולהיפך על ידי החטא נפגמת נשמתו ולהתנשא בו - ואחר שחיבב עליהם את העידון בתענוגים ואת ההתנשאות וההתפארות באפשרות להתענג, **עד אשר צללו במצולות ימיו** - עד שהם טבעו במצולות תענוגיו. **וחייבם** - או-אז הכריח אותם **היצר** לשאת בתוצאות התענוגים: **לסבול את צער גליהם** - את הדאגות והצרות שהתענוגים מביאים

ביישר לבב | חובות שער הפרישות הלבבות

הַתַּעֲנוּג הַהוּא, וּמַחֲשַׁבְתּוֹ עָלָיו, וְנַפְשׁוֹ שׁוֹאֶפֶת

התענוג ההוא - שעל אף כל מאמציהם והשתדלותם נבצר מהם להשיג את התענוג, **ומחשבתו עליו** - ולמרות זאת ישימו כל מחשבתם על מטרתם זו, **ונפשו שואפת**

עיונים

ומביא פגם בעולמות העליונים על ידי שמתמעט בזה כוח הקדושה והטוב ומעורר דינים ועונשים ח"ו. כמו שאמרו חז"ל 'שכר מצוה מצוה, ושכר עבירה עבירה' (אבות ד, ב), דהיינו שהסבר 'שכר ועונש' אינו שבעד מעשה טוב שעושה האדם נותנים לו שכר ובעד חטא עונש, אלא במעשה המצוה עצמה נמצא השכר, ולהיפך במעשה עבירה נמצא העונש. עכ"ד.

וכעין זה הביא בספר 'ארחות יושר' (פרק: יראת חטא) וז"ל: כתבו בספרים הקדושים, כי העבירה והעונש אינן דברים נפרדים. אלא העבירות, שהקב"ה הזהיר עליהן ברא בטבען שהן כמו סם המוות לגוף ולנפש, והם משחיתים והורסים ושורפים את הגוף ואת הנפש. וזהו הענין שאפילו שוגג צריך כפרה, כי העבירה אש היא עד אבדון תאכל וכאילו אכל סם המוות, וחסד ה' הוא שעל ידי הקרבן נמחקת העבירה. ומצינו בפוסקים שאף עבירה הנעשית באונס גם כן מטמטמת לבו [אלא אם כן היה מחוייב לעשות כן מצד פיקוח נפש שאז זכות המצוה תגן עליו שלא יזיק לו] כי כך ברא הקב"ה בטבע שהעבירה היא אש שורפת כמו נחש ועקרב. עכ"ל.

דוגמא לדבר, גרעין החיטה, שזורעים אותו באדמה וממנו צומחים עוד חיטים, הרי שבאותו גרעין בודד כבר נמצא כל תוצאותיו, כמו כן תיכף בעת עשיית העבירה כבר נמצא ונברא העונש וצריך הוא רק לצאת מהכוח אל הפועל, שהעונש הִנו פרי ותוצאת העבירה. ובישעיהו (ג, י-יא): "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו", שהשכר והעונש הם פרי וגמול מעשה האדם לטוב או למוטב, וכנ"ל. וכל זה מבואר ב'נפש החיים' (א, יא), עיי"ש. ובאיכה (ג, לח-לט): "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו". ופירש רש"י שם: "מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה. מפי עליון לא תצא, אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב"ה "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב" וגו' (דברים ל, טו) לא יצא רעה וטובה מפיו, אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב, לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו".

בספר 'פניני תפילה' מבאר את הכתוב: "וברעתם יצמיתם" (תהלים צד, כג), שהרעה שנהיה על ידי החטא הוא הוא המכלה את החוטא, וכפי שמבארים המפרשים את הכתוב (תהלים קמב, ז) "הצילני מרודפי כי אמצו ממני", כלומר, הצילני מהרודפים שלי, שעשיתים במו ידי על ידי חטאי ורוצים לבלוע אותי, שהרי כל כוחותם וחיותם הוא "ממני"!

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

אֵלָיו, וּתְלוּיָה בּוֹ, וְשׂוֹגָה בְּבַקָּשָׁתוֹ לַיְלָה וְיוֹמָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים לו, ה)**: אָוֶן יַחְשֹׁב עַל מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב.**

וּשְׁנֵיהֶם בְּעִנְיָנוֹ טוֹבְעִים, וּמֵהַשִּׂיג הַטּוֹב בּוֹ נִגְזָרִים וְנִלְאִים, מַפְסִידִים בִּסְחוֹרָתָם, וְנַפְשָׁם פְּחוּתָה וּבְחִירָתָם רָעָה, סְכָלִים בְּעֶרֶךְ הַתְּמוּרָה וְהַמּוּמָר בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים קו, כ)**: וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב. וְאֵינָם סָרִים קְרוּאֵי הַהֶרְגֵּל הַגּוֹבֵר וְרַהֲבֵי הַפְּחוֹרוֹת הַמַּפְסִידוֹת לְטָרֵד אֶת לִבָּם בְּתוֹלְדוֹת רְהָבָיו וּלְיַשֵּׁב בִּלְבָבָם גִּלְגּוּלָיו. וְכָל אֲשֶׁר הִתְקָרְבוּ,**

נגזרים ונלאים - ונבצר מהם להגיע אל הטוב והם נלאים ביגיעתם המתמדת, **ומפסידים בסחורתם** - ומפסידים ב"מסחרם", שהרי הם מחליפים עולם עומד בעולם עובר, ואיזה סוחר יסכים לסחר חליפין שכזה?! -**ונפשם פחותה** - ופחיתות נפשם גוברת **ובחירתם רעה** - והם בוחרים ברע, **סכלים בערך התמורה** - ונוהגים בסכלות כשאינם מכירים בערכם של עבודת ה' ושל העולם הבא ומַוָתרים עליהם, **והמומר בה** - וגם אינם יודעים לזלזל בערך מה שקיבלו תמורת הוויתור על חיי העולם הבא, כלומר, אינם מכירים באפסיות התענוגים וקנייני העולם הזה, **כמו שנאמר** (**תהלים קו, כ**)**: "וימירו את כבודם** - החליפו את ה' שהוא תִּפְאַרתם, **בתבנית שור אכל עשב"** - בדמות שור בזוי לוחך עשבים. **ואינם סרים קרואי ההרגל הגובר** - ואינם פוסקים מלהיות נכונים ומזומנים להרגלי היצר המתגברים עליהם, **ורהבי הפחורות המפסידות** - ולהבלי מסחרם הנפסד **לטרוד** [להטריד] **את לבם בתולדות רהביו** - בהמצאת הבלים חדשים של תענוגים ותאוות, **וליישב בלבם גלגוליו** - ולהעסיק את לבם בהשגתם. **וכל אשר התקרבו** - וככל שהם מתקרבים יותר אל תאוות העולם הזה,

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

רָחֲקוּ, וְכָל אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵאוֹר הָאֱמֶת אֲשֶׁר נִפְרְדוּ מִמֶּנּוּ, הִתְחַבְּרוּ אֶל הַיֵּצֶר אֲשֶׁר יָדָעוּ.

וְכָכָה הִתְאַבְּכָה הָאֲפֵלָה עֲלֵיהֶם, וְגָדַל הָעוֹלָם בְּלִבָּם, וַיִּיף שִׂכְלוּלוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וַיּוֹשִׁיבוּ אוֹתוֹ בְּהֶחֳרֵב שִׂכְלָם. וְכָל אֲשֶׁר נוֹסַף הָעוֹלָם יִשּׁוּב, נוֹסַף שִׂכְלָם חֳרָבָן, (ד)**עַד אֲשֶׁר חָשְׁבוּ דַּרְכּוֹ הָרָעָה כִּי הִיא הַטּוֹבָה, וּתְעוּתוֹ, כִּי הִיא הַיְשָׁרָה, וְשָׁמוּהוּ לְחֹק וּלְמוּסָר.**

וַיּוֹרִישׁוּ אוֹתוֹ הָאָבוֹת אֶת בְּנֵיהֶם, וְגִדְּלוּ עָלָיו צֶאֱצָאֵיהֶם, וְצִוּוּ בּוֹ הַמּוֹנָם, וְהִתְקַנְאוּ

רחקו - באותה מידה הם מתרחקים מאור האמת, **וכל אשר רחקו** - וככל שהם מתרחקים יותר **מאור האמת אשר נפרדו** [פרשו] **ממנו**, כך **התחברו** - מתחברים יותר **אל היצר** הרע **אשר ידעו** - שנעשה חביבם ומיודעם.

וככה התאבכה האפלה עליהם - עד שגברה עליהם האפילה, **וגדל העולם** - וגדלו תאוות העולם הזה **בלבם, וייף שכלולו בעיניהם** - והפיתוי נעשה משוכלל ויפה יותר ויותר בעיניהם, **ויושיבו אותו** - ובנו אותו **בהיחרב שכלם** - בחורבן שכלם. **וכל אשר נוסף העולם יישוב** - וככל שהעולם נעשה משוכלל יותר, באותה מידה **נוסף שכלם חורבן** - גדל חורבן שִׂכלם, **עד אשר חשבו דרכו הרעה כי היא הטובה** - עד שחשבו כי דרכו הרעה של יצרם היא הדרך הטובה, **ותעותו** - ובעיניהם הסבך שהם תועים בו **כי היא הישרה** - הוא המסלול הישר, **ושמוהו לחוק ולמוסר** - וקבעו את דרך יצרם הרע כדרך חוקית ומוסרית.

ויורישו אותו האבות את בניהם - והורישו האבות דרך זו, המאדירה את היצר ותענוגותיו, לבניהם אחריהם, **וגדלו עליו** - וגִדלו בדרך זו את **צאצאיהם, וציוו בו המונם** - וציוו את המון העם לצעוד במסלול זה, **והתקנאו**

עיונים

ד. עד אשר חשבו דרכו הרעה כי היא הטובה, ותעותו כי היא הישרה. בספר 'מסילת ישרים' (פרק ג') ביאר את מאמר חז"ל (ב"מ פג, ב) שדרשו על הפסוק (תהלים קד, כ): "תשת חושך ויהי לילה" - "זה העולם הזה, שדומה ללילה". וז"ל: "והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין

עָלָיו שָׂרֵיהֶם, עַד אֲשֶׁר נִתְבַּסֵּם הַיֵּצֶר בֵּינֵיהֶם, וְנִתְמַלֵּא בֵיתָם הֶבֶל, וְשָׁב בָּהֶם הַדָּבָר הַנָּכְרִי בָּעוֹלָם נוֹדָע, וְהַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹנָה בּוֹ נָבְרִיָּה, וְהַמַּסְפִּיק מִמּוֹתָרָיו קְצוּר בְּחוֹבוֹתָיו.

וְעָשָׂה כָּל אֶחָד מֵהֶם כַּאֲשֶׁר רָאָה שֶׁעָשָׂה רֵעֵהוּ, וְהָאוֹחֵז מִמֶּנּוּ דֵּי סְפְקוֹ נִקְרָא

ונחשב בעיניהם **עצל**, ולעומת זאת **המתעצל מלהרבות בו** - ומי שאינו ממהר להשיג את הנאותיו ולהרבות קנייניו נקרא **מקצר** - מתרשל, **והמסתפק בממפיק ממנו** - והמסתפק בכדי מחייתו - נחשב בעיניהם **חלש**, ואילו **העובד אותו** - את העולם הזה נקרא **משתדל** - פיקח וחרוץ. וכל שיחם ושיגם הוא השגת המותרות וההנאות בעולם הזה. **ומשתבחים בו ומתנשאים** - וההצלחה החומרית היא הדבר שבו הם מתהללים ומתכבדים, **ובעבורו** - ולמען השגתה הם **מתחברים** זה עם זה, והיא משמשת סיבה שבגינה הם **כועסים** זה על זה, **ורוצים** - ומתפייסים זה עם זה, **ובעבור הגמול בו** - וכדי להרבות את הנאתם, הם **עושים** והופכים את **בטניהם** [בטנם] **לאלהיהם**, וקובעים **שתורתם** - היא **מלבושיהם**, **ומוסרם** - חיזוק **משכניהם** - שיפוץ וייפוי מקום מגוריהם הוא הוא דרך המוסר בעיניהם. [כלומר, לאחר שהשיגו בעולם הזה רכוש רב יותר מהדרוש להם, יבזבזו מכספם למאכל וללבוש ולשכלול בתיהם, ולא עוד אלא אף יעשו "את בטנם אלהיהם, ומלבושם תורתם" וכו', כדי להצדיק את ריבוי הנאותיהם, ולא ינצלו את זמנם הפנוי לעבודת האלוקים וללימוד התורה (מנוח הלבבות)]. **והם תועים במצולות** - במעמקי תהום **הסכלות**,

עיונים

בו. כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד. כן חומריות וגשמיות העולם הזה הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות, האחד, אינו מניח לו שיראה המכשלות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחילה... כי ליבם בריא להם כאולם, ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל. והטעות השני, והוא קשה מן הראשון, הוא שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאילו הוא ממש טוב והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים. כי אין די שחסרה מהם ראיית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות וניסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת... וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם". עכ"ל.

עָצֵל, וְהַמִּתְעַצֵּל מֵהַרְבּוֹת בּוֹ מְקַצֵּר, וְהַמְסְתַּפֵּק בַּמַּסְפִּיק מִמֶּנּוּ חַלָּשׁ, וְהָעוֹבֵד אוֹתוֹ מִשְׁתַּדֵּל. וּמִשְׁתַּבְּחִים בּוֹ וּמִתְנַשְּׂאִים, וּבַעֲבוּרוֹ מִתְחַבְּרִים, וְכוֹעֲסִים וְרוֹצִים, וּבַעֲבוּר הַגְּמוּל בּוֹ (ה)עוֹשִׂים בִּטְנֵיהֶם אֱלֹהֵיהֶם, וְתוֹרָתָם מַלְבּוּשֵׁיהֶם, וּמוּסָרָם חִזּוּק מִשְׁכְּנֵיהֶם. וְתוֹעִים בִּמְצוּלוֹת הַסִּכְלוּת,

עיונים

ה. **עושים בטניהם אלהיהם.** הרמב"ן (דברים כא, יח) כתב בענין חטא של בן סורר ומורה: וז"ל: והנה יש עליו שני עונשין, האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם, והשני שהוא זולל וסובא" וכו'. והנה אמרו חז"ל (סנהדרין עב, א): בן סורר ומורה על שם סופו הוא נהרג, הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו וכו' ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב.

בדעת זקנים מבעלי התוספות כתבו: ואי קשיא כיון שנהרג מפני שעתיד ללסטם את הבריות, אין לחייבו במיתה חמורה מלסטים, דאילו רוצח - בסייף וזה בסקילה. ונראה לומר, מדכתיב איננו שומע בקול אביו ובקול אמו, והוי כמו מקלל אביו ואמו שהוא בסקילה. עכ"ד.

אמנם עדיין צריך עיון, שהרי זה ודאי שאין בו עכשיו חטא מות, שהרי 'ימות זכאי' אמרה תורה,

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

שָׁבִים בִּמְרוּצַת הָעֲצָלָה, עֲמוּסִים בְּמַעֲמָסוֹת הַתַּאֲוֹת, וּמְבַקְּשִׁים גְּמוּל הָעוֹבְדִים בְּמַעֲשֵׂה הָעוֹבְרִים, וּמַדְרֵגוֹת הַצַּדִּיקִים בְּמִנְהֲגֵי הָרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כב, ב): עוֹשִׂים מַעֲשֵׂה זִמְרִי וּמְבַקְּשִׁים שָׂכָר כְּפִינְחָס.

עוברים על רצונו, ושואפים להגיע אל **מדרגות הצדיקים** בה בעת שהם נוהגים **במנהגי הרשעים, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (סוטה כ"ב, ב): עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס** - כמה צבועים והפכפכים הם! חיצוניותם אינה מגלה את מהותם, ואין תוכם כברם: מעשיהם מכוערים כמעשהו של זמרי בן סלוא החוטא, והם מבקשים שכר כפינחס אשר קינא קנאת ה' והרג את זמרי (ראה במדבר כה).

עיונים

ואם כן אין מיתתו בתורת עונש אלא משום מניעה שלא ימות חייב, אם כן יהא די במיתה קלה דהיינו חנק, ולמה להמיתו במיתה חמורה, והלא די בכך שימות וממילא יתקיים ימות זכאי ולא חייב. וצריך לומר, שאף על פי דימות זכאי קרינן ביה, ואין במיתתו תורת עונש כשאר מיתות בית-דין, מכל מקום עניינו חמור להענישו במיתה החמורה. וצ"ע הטעם.

והנה הרמב"ן כתב, שהעונש השני של בן סורר ומורה הוא על כך שהוא זולל וסובא, ועובר על מה שנצטווינו (ויקרא כט, ב) "קדושים תהיו". ונראה הביאור בזה, שהרי אמרו בגמרא (סנהדרין סג, א) אזהרה לבן סורר ומורה מנין, תלמוד לומר "לא תאכלו על הדם" (ויקרא יט, כו). ופירש רש"י: לא תאכל אכילה שתיהרג עליה. וכן הוא ברמב"ם (פ"ז מהלכות ממרים ה"א). ומבואר שעצם האכילה היא המחייבתו מיתה. ונראה הענין כמו שכתב ב'אבן עזרא' שם על הפסוק "זולל וסובא" (דברים כא, יח) וז"ל: "והנה זה כמו אפיקורס, כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה" עכ"ל. והביאור בזה כמו שכתב ב'חובת הלבבות' (שער הפרישות פ"ב) על הרודפים אחרי העולם הזה, 'עושים בטניהם אלהיהם ותורתם מלבושיהם ומוסרם חיזוק משכניהם' וכו'. והיינו שהאכילה היא אצלם אלהות והיא תכלית אצלם. והוא ענין זולל וסובא, שהעולם הזה הוא עיקר אצלו, אם כן אכילתו הוא כעין עבודה זרה. וגם הוא מראה על חומר עניינו, ומצבו הוא בכלל ענין העבירות החמורות, שעונשם הוא בסקילה ('חידושי רבנו הגרי"מ' - תורה, דברים כא, יח).

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַיֵּצֶר בְּרֹב אַנְשֵׁי הַתּוֹרָה אֶל מַה שֶּׁסִּפְּרָנוּ, הִצְטָרְכוּ לַעֲמֹד כְּנֶגְדּוֹ בַּפְּרִישׁוּת הַמְיֻחֶדֶת אֲשֶׁר זָכַרְנוּ גְּדֵרָיהָ בִּפְתִיחַת הַשַּׁעַר הַזֶּה, וּלְהִתְיַצֵּב לְפָנָיו בָּהּ, עַד אֲשֶׁר תָּשִׁיבֵם אֶל גְּדֵר הַנְּכוֹנָה הַתּוֹרִיָּה, אֲשֶׁר בָּהּ תַּקָּנַת הָאֱמוּנָה וְהָעוֹלָם.

וְהָיָה בְּדִין בַּעֲבוּר זֶה, [1]שֶׁיִּהְיוּ בְּאַנְשֵׁי הַתּוֹרָה אֲנָשִׁים יְחִידִים נוֹשְׂאִים הַפְּרִישׁוּת

וכאשר הגיע היצר ברוב **אנשי התורה** - ומפני שהצליח היצר להכשיל רבים גם מאנשי התורה **אל** מה **שספרנו** - בכל מה שהזכרנו, **הצטרכו לעמוד כנגדו בפרישות המיוחדת** - הוצרכו להילחם בו בפעולות נגד, היינו בהנהגות של פרישות מיוחדת, **אשר זכרנו** את **גדריה בפתיחת השער הזה** - אשר הִזכרנו את הגדרתה בתחילת פרק זה, **ולהתייצב לפניו בה** - ובעזרת פרישות זו יוכלו לעמוד נגד היצר ולהתגונן מפניו, **עד אשר תשיבם** - עד שהיא תחזיר אותם **אל גדר הנכונה התוריה** - אל דרך הפרישות הממוצעת והנכונה על פי התורה, **אשר בה תקנת** - המביאה לידי שלימות הן בענייני **האמונה** והן בענייני **העולם**.

והיה בדין בעבור זה - ולשם מטרה זו היה מן הראוי, **שיהיו בין אנשי** [שומרי] **התורה אנשים יחידים נושאים הפרישות** - המתנהגים בפרישות

עיונים

1. שיהיו באנשי התורה אנשים יחידים נושאים הפרישות המיוחדת... להועיל בה אנשי התורה... ויהיו רופאים לאמונה. מבואר שאין היתר אף לצדיק להתנהג בפרישות גמורה כי אם באופן שיביא תועלת לאחרים, אבל כשאינו מביא תועלת לאחרים אסור לו לנהוג בפרישות גמורה כי אם להתנהג בדרך הממוצעת, כי כשיפרוש עצמו לגמרי מן העולם, יגרום לאחרים קלקול לילך אחר תאוות לבם הרע. וכפי שכתב ה'חתם סופר' (פרשת בהעלותך תקי"ף) לבאר סמיכות שני פסוקים שנאמרו בתהלים (קיב, ד-ה): "זרח בחושך אור לישרים חנון ורחום וצדיק", "טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט". וז"ל: הכוונה כי צדיק שאינו מכלכל דברי עצמו במשפט בדרך הממוצע, אלא פורש לעצמו לגמרי מן העולם, אותו צדיק אינו מזריח אור לישרים, כי אין למדין ממנו להיות פרושים מכל וכל, דזה אי אפשר, וממילא הולכים אחר תאוות לבם הרע, אך הצדיק

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

הַמְיֻחֶדֶת וּמְקֻבָּלִים תְּנָאֶיהָ, לְהוֹעִיל בָּהּ אַנְשֵׁי הַתּוֹרָה, עִם פְּנוֹת נַפְשׁוֹתָם וּנְטוֹת מִדּוֹתָם אֶל הַתַּאֲוֹת הַבַּהֲמִיּוֹת עִם הַיֵּצֶר, וְיִהְיוּ רוֹפְאִים לָאֱמוּנָה וְלַנְּפָשׁוֹת, יַעֲלוּ אֲרוּכָה לָהֶם בְּעֵת נְטוֹתָם מֵהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֶל הַמִּדּוֹת שֶׁאַחֲרֵיתָן מְגֻנָּה,

המיוחדת והמקבלים על עצמם את כל **תנאיה** ופרטיה, **להועיל בה אנשי התורה** - ובכך יביאו תועלת ליתר שומרי התורה בזמן של שפל ונפילה: **עם פנות נפשותם** - בעת שנפשם פונה **ונטות מידותם** - ומידותיהם סוטות מדרך הישר **אל התאוות הבהמיות עם** - של **היצר**, או-אז - **ויהיו** יחידים אלה **רופאים לאמונה ולנפשות, ויעלו ארוכה** - רפואה להם - למחלתם, **בעת נטותם** - כאשר יסורו **מהמידות הטובות אל המידות שאחריתן מגונה,**

עיונים

שמכלכל דבריו במשפט אוכל הראוי ושותה הראוי ונושא אישה ומגדל בניו, והכל בצדק ומשפט ומישרים בקדושה וטהרה, זה זורח אור לישרים, כי למדין ממנו הלא פלוני אוכל ושותה ונושא אישה והרי הוא חי וקיים אהוב וחביב ונחמד, למה לנו לפרוץ גדר התורה על מגן הלא נוכל לנחול שתי עולמות. עכ"ד.

על פי זה ביאר בספר 'ברך משה' (קדושים) את דרשת חז"ל על הפסוק 'דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו' (ויקרא יט, ב), ופירש רש"י: "מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל" עכ"ל. ונתקשו המפרשים, דהלא כל פרשיות התורה למד משה רבינו עם ישראל בהקהל כל העם כמבואר בגמרא (עירובין נד, ב), ולמה משמיענו ענין זה דווקא בפרשה זו?

אמנם על פי דברי ה'חתם סופר' הנ"ל יש לומר בביאור דברי רש"י, שהכוונה כי אזהרת קדושים תהיו לא באה להזהיר את ישראל להיות קדושים ופרושים לגמרי מדרכי העולם, אלא פרשה זו נאמרה בהקהל, שיתנהג האדם בדרכי הקדושה גם בהיותו מעורב בין הבריות, אוכל הראוי ושותה הראוי ונושא אישה ומגדל בניו, והכל בצדק ומשפט ומישרים בקדושה וטהרה, ואז יזרח אור לישרים, שילמדו ממנו כל באי עולם לעבוד את השי"ת וללכת בדרך התורה. ולזה המשיך הכתוב ואמר 'איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו' (ויקרא יט, ג), כי ביום שבת קודש בו יפנו אבות לבנים להורותם דרכי ה' כדאיתא בגמרא (נדרים לז, ב), וכן החכמים יקהילו בו קהילות לדרוש לעם ה' מוסר ותוכחה, ובאם יקדימו לקיים מצות קדושים בהקהל, אז ישמע העם לקול הוריו ומוריו להתנהג בצדק ובמשפט.

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וּבְעֵת גְּבֹר יְצָרֵיהֶם עַל שִׂכְלָם, וְעֵת טִרְדָּתָם בְּמוֹתְרֵי עוֹלָמָם מֵהַדְּבָרִים הַצְּרִיכִים מְאֹד לֶאֱמוּנָתָם.

וְאִם יָבוֹא אֲלֵיהֶם חוֹלֵה הָאֱמוּנָה אוֹ דְוֵה נֶפֶשׁ מִמַּדְוֵי הַסְּפֵקוֹת, יְמַהֲרוּ לְהַעֲלוֹת לוֹ אֲרוּכָה בַּאֲמִתַּת חָכְמָתָם, אוֹ בּוֹרַח מֵעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, יְשִׁיבוּהוּ אֱלֹהָּ וְיַבְטִיחוּהוּ, אוֹ עָמוּם בַּחֲטָאָיו, יַעֲרְבוּ לוֹ מְחִילַת הָאֱלֹהִים בְּשׁוּבוֹ מֵהֶם. וְאִם יָבוֹא אֲלֵיהֶם שׁוֹכֵחַ אֱלֹהִים, יַזְכִּירוּהוּ, אוֹ צַדִּיק, יְאַשְּׁרוּהוּ, אוֹ אוֹהֵב אֱלֹהִים, יֶאֱהָבוּהוּ, אוֹ מְגַדֵּל לִיכֹלֶת הָאֱלֹהִים, יְגַדְּלוּהוּ, וְאִם יֶחֱטָא, יַזְכִּירוּהוּ מִיָּד לָשׁוּב, וְאִם יֶחֱלֶה, יְבַקְּרוּהוּ, וְאִם יִהְיֶה לָהֶם מוֹתָר מִן הָעוֹלָם, יַעֲנִיקוּהוּ מִמֶּנּוּ, וְאִם יִפָּגְעֵהוּ פֶּגַע, יַעֲזְרוּהוּ.

ובעת גבור יצריהם - ובזמן שיצרם גובר **על שכלם, ועת טרדתם במותרי עולמם** - ובזמן שטרדותיהם בהשגת מותרות העולם הזה מונעות מהם מלעשות את **הדברים הצריכים** - והנדרשים **מאד לאמונתם.**

ואם יבוא אליהם - אל היחידים הללו אדם שהוא **חולה האמונה** - חולה באמונה פגומה **או דוה נפש ממדוי הספקות** - או שנפשו מיוסרת מחמת ספקות בעיקרי האמונה, **ימהרו להעלות לו ארוכה** ומרפא למחלתו **באמיתת חכמתם** - בחכמתם האמיתית. **או בורח מעבודת האלהים** - וכן כשיבוא אליהם מי שנתרחק מעבודת האלוקים, **ישיבוהו** - יחזירוהו **אליה ויבטיחוהו** - ויעודדהו וינסכו בו תקווה וביטחון שיזכה להשיגה. **או עמום בחטאיו** - ואם יבוא אליהם בעל עבירה עמוס בחטאים, **יערבו לו מחילת האלהים בשובו מהם** - יהיו ערבים לו שהאלוקים יסלח לו עליהם, אם יחזור בתשובה. **ואם יבוא אליהם** אדם **שוכח** - ששכח את **האלהים, יזכירוהו** - יזכירו לו אותו. **או צדיק** - אם יפנה אליהם צדיק, **יאשרוהו** - יחזקוהו להמשיך במעשיו הטובים ויאמצו את רוחו. **או** - וכאשר יפגשו **אוהב אלהים, יאהבוהו** - ירעיפו עליו אהבה, **או מגדל ליכולת האלהים** - ואם הוא אדם המכיר בגדולת האלוקים, **יגדלוהו** - יגדלו אותו ויעריצוהו, **ואם יחטא** - ייכשל בחטא, **יזכירוהו מיד לשוב** - יזכירו לו מיד לחזור בתשובה, **ואם יחלה** אדם, **יבקרוהו** וידאגו לסעדו בחוליו, **ואם יהיה להם מותר מן העולם** - ואם יהיה בידם ממון יותר מכפי צורכם, **יעניקוהו ממנו** - יעניקו לו ממנו, **ואם יפגעהו פגע** - ואם תתרגש עליו צרה, **יעזרוהו** ויתמכו בידו בעת צערו.

חובות שער הפרישות הלבבות

וְהֵם דּוֹמִים בָּעוֹלָם לַשֶּׁמֶשׁ שֶׁפּוֹשֶׁטֶת אוֹרָהּ בָּעוֹלָם עֶלְיוֹנוֹ וְתַחְתּוֹנוֹ, כִּי הִיא מְאִירָה מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנָּה, כְּמוֹ שֶׁהִיא מְאִירָה מַה שֶּׁלְּמַטָּה מִמֶּנָּה מִן הַכּוֹכָבִים וְהַגְּרָמִים.

וְכֵן אֵלֶּה הַיְחִידִים אֲשֶׁר סִפַּרְתִּי לְךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בְּרֵאשִׁית יח, כו)**:** [ז]**וְנָשָׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קו, כג)**: לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית, וּבָעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (מִשְׁלֵי יא, ל)**: פְּרִי צַדִּיק**

ביושר לבב

והם - ואנשי התורה הנוהגים בכך **דומים הם בעולם לשמש, שפושטת** - המקרינה ושולחת **אורה** בכל חלל העולם, **עליונו ותחתונו** - בחלקו העליון של היקום ובחלקו התחתון, **כי היא מאירה מה שלמעלה ממנה** - שהרי החמה מאירה את הכוכבים וגרמי השמים שלמעלה ממנה, **כמו שהיא מאירה מה שלמטה ממנה מן הכוכבים והגרמים** - כשם שהיא מאירה את הכוכבים וגרמי השמים המצויים תחתיה.

וכן אלה היחידים אשר ספרתי לך - כך אותם היחידים המיוחדים שדיברתי על אודותם, משפיעים מאורם ומגינים על אנשי דורם **בעולם הזה, כמו שאמר** הכתוב בעניין אנשי סדום. כשבא הקב"ה להענישם על חטאיהם החמורים, אמר לאברהם אבינו (**בראשית יח, כו**)**:** "אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר **ונשאתי לכל המקום בעבורם**" - אסלח לכל המקום בזכותם. וכך בזמן שחטאו עם ישראל במדבר **נאמר** (**תהלים קו, כג**)**:** "ויאמר להשמידם **לולי** - אלמלא **משה בחירו** - אהובו **אשר עמד בפרץ לפניו** - משה רבנו קם לגדור את הפרצה בהתפללו לפני ה', **להשיב חמתו מהשחית**" - ומנע את כעסו לבל יכריתם, **ובעולם הבא** - ונוסף להגנה שהם מעניקים לכלל בעולם הזה, הם גם מזכים אותם לחיי העולם הבא, **כמו שנאמר** (**משלי יא, ל**)**:** "**פרי צדיק**

עיונים

ז. ונשאתי לכל המקום בעבורם. לשון הפסוק הוא: "ויאמר ה', אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם" (בראשית יח, כו). שאל ה'חפץ חיים' ('שיחות החפץ חיים', ח"ב עמ' מה, אות לח): מדוע נאמר שחמישים הצדיקים יהיו "בתוך העיר", די היה לכתוב: "בעיר". אלא, ענה ה'חפץ חיים', הן אנשי סדום נתחייבו מיתה לשמים, ואיך יינצלו בגלל הצדיקים? התשובה היא, שאם יש בעיר חמישים צדיקים המעורבים עם הציבור ופועלים בתוכו, סופם

חובות שער הפרישות הלבבות

עֵץ חַיִּים, וְעַל כֵּן אָמְרָה דְבוֹרָה (שׁוֹפְטִים ה, לא)**: וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ.**

וְעַל הַמִּנְהָג הַזֶּה בַּפְּרִישׁוּת תִּמְצָא הַנְּבִיאִים עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם וַחֲסִידֵי קַדְמוֹנֵינוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כַּאֲשֶׁר הוּא מְבֹאָר בְּסִפְרֵיהֶם. וַאֲנִי עָתִיד לְבָאֵר מִזֶּה מַה שֶּׁיִּזְדַּמֵּן לִי בִּמְקוֹמוֹ הָרָאוּי בְּעֶזְרַת הַצּוּר יִתְבָּרַךְ.

ביושר לבב

עץ חיים - דברי המוסר שמלמדים הצדיקים בעולם הזה, הם כפרי עץ החיים, מביאים לחיי נצח בעולם הבא (טוב הלבנון), **ועל כן אמרה דבורה** הנביאה ע"ה (**שופטים ה, לא**)**:** "**ואוהביו** - שכרם של אוהבי ה' שיהיו **כצאת השמש בגבורתו**".

ועל המנהג הזה בפרישות תמצא - ובהתנהגות זו של הפרישות התנהגו **הנביאים עליהם השלום וחסידי קדמונינו שבכל דור ודור, כאשר** - כפי שה**וא מבואר בספריהם. ואני עתיד לבאר מזה את מה שיזדמן לי** - את מה שמובא מדבריהם ומפועלם כפי שיזדמן לי **במקומו הראוי** - להלן בפרק שישי של שער זה, **בעזרת הצור יתברך.**

עיונים

שישפיעו במעגלים מתרחבים והולכים, ומעט מן האור ידחה יותר ויותר מן החושך, עד שיחזירום בתשובה. וזהו שנאמר: "אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר", העוסקים בה בצרכי שמים וסופם שיחזירום למוטב, רק אז "ונשאתי לכל המקום בעבורם". אבל צדיק המסתגר בביתו, דיו שיציל את עצמו! [אם לא שעומד בתפילה ומתפלל על כל הדור, שאז נמצא שמזכה הוא את הרבים בתפילתו, ומגן עליהם בתורתו ומצוותיו ('מעילו של שמואל', רנז)].

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אֲבָל לְכַמָּה כִּיתּוֹת נֶחֱלָקִים הַפְּרוּשִׁים בַּפְּרִישׁוּת, אֹמֶר בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, כִּי הַפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם תִּהְיֶה לְאַחַת מִשְּׁתֵּי עִלּוֹת, כְּמוֹ שֶׁהִקְדִּימְנוּ, (א)וְהֵם הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם.

וְהַפּוֹרְשִׁים מֵחֲמַת מָסֹרֶת הַתּוֹרָה, שֶׁהֵם אֲנָשֵׁי

בפרק זה מבאר רבנו שיש כיתות שונות של בני אדם הנוהגים במידת הפרישות. חלק מאנשי אותן כיתות עושים זאת מתוך כוונה ישרה ובמטרה להתעלות בשמירת התורה והמצוות, אך יש מהם שנוהגים בפרישות לשם תועלת עצמית בחיי העולם הזה. בכל אחת מן הכיתות הנ"ל יש שלוש דרגות בהנהגת הפרישות, כפי שיבואר.

אבל על השאלה, **לכמה כיתות נחלקים הפרושים** המתנהגים **במידת הפרישות, אמר בתשובת השאלה הזאת** - הנני נותן את התשובה הבאה: **כי הפרישות מן העולם תהיה** - בני האדם המתנהגים בפרישות מהעולם הזה, עושים זאת **לאחת משתי עילות** - מפני אחת משתי סיבות, **כמו שהקדמנו** - כפי שבארנו לעיל, **והם**: א. **התורה** - כדי להגיע לשלימות בקיום התורה. ב. **והעולם** - כדי לשפר את מצבם בעולם הזה.

והפורשים מחמת מסורת התורה - המתנהגים בפרישות כדי להגיע על ידה לידי שלימות בקיום התורה, **שהם אנשי**

עיונים

א. והם התורה. והיינו שמתנהגים בפרישות מהעולם הזה כדי להגיע על ידה לידי שלימות בקיום התורה. הנה מצינו כי מעלת הקדושה והפרישות היא שורש לכל המצוות, וכפי שכתב בספר 'ראשית חכמה' (שער הקדושה פרק א') וז"ל: "ענין הקדושה נצטווינו עליה בתורה כמה פעמים, הא' בסוף פרשת שמיני (ויקרא יא, מד) 'והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני' וגו'. וכן בפרשת קדושים נזכר ג' פעמים, הא', בריש הפרשה (שם יט, ב) 'קדושים תהיו כי קדוש אני', ואחר כך 'והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם' (שם כ, ז), ובסוף הפרשה (שם כ, כו) 'והייתם לי קדושים כי קדוש אני ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי'. ובפרשת ציצית (במדבר טו, מ) 'למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם' וכו'. וכיון שבא בתורה מאמר זה של 'קדושים תהיו' כל כך פעמים אף

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

הַפְּרִישׁוּת הָאֲמִתִּית, הֵם שָׁלֹשׁ כִּתּוֹת.

אַחַת מֵהֶן, **אֲנָשִׁים שֶׁהָלְכוּ בְּגֶדֶר הַפְּרִישׁוּת הָעֶלְיוֹן לְהִדַּמּוֹת כָּאִישִׁים הָרוּחָנִיִּים, וַיַּעַזְבוּ כָּל מַה שֶּׁיִּטְרִידֵם מִן הָאֱלֹהִים, וּבָרְחוּ מִן הַיִּשּׁוּב אֶל הַמִּדְבָּרִיּוֹת וְהַיְשִׁימוֹן וְהֶהָרִים הַגְּבוֹהִים, מְקוֹם שֶׁאֵין צִוּוּת וְלֹא חֶבְרָה, אוֹכְלִים מַה שֶּׁהֵם מוֹצְאִים מֵעֵשֶׂב הָאָרֶץ וַעֲלֵי הָאִילָנִים וְלוֹבְשִׁים הַבְּלוֹיִים וְהַצֶּמֶר, וְיֶחֱסוּ בַּסְּלָעִים. טָרְדָם מוֹרָא הַבּוֹרֵא מִמּוֹרָא הַבְּרוּאִים, וְשִׁעְשָׁעָה אוֹתָם אַהֲבַת הַבּוֹרֵא מֵחֲשֹׁב בְּאַהֲבַת בְּנֵי אָדָם,**

הפרישות האמיתית - והם האנשים המתנהגים בפרישות הכנה והאמיתית, הם נחלקים לשלוש כיתות.

אחת מהן - הכת הראשונה כוללת **אנשים שהלכו בגדר הפרישות העליון** - הם מתנהגים בפרישות במידה הקיצונית ביותר, ושאיפתם **להידמות כאישים הרוחניים** - למלאכי עליון, **ויעזבו כל מה שיטרידם מן האלהים** - ומניחים את כל מה שמונע מהם לעבוד את האלוקים, וכדי שלא יהיה דבר שמטרידם **ברחו מן היישוב** - ממקום ישוב בני אדם והעתיקו מקומם **אל המדבריות והישימון וההרים הגבוהים, מקום שאין צוות** - מקומות שאין בהם קרבה לבני אדם **ולא חברה, ואוכלים** - ומאכלם הוא **מה שהם מוצאים** - מה שמזדמן להם **מעשבי הארץ ועלי האילנים** - ומעלי העצים, **ולובשים הכלויים והצמר** - ולבושם - בגדים בלויים ובגדי צמר שאינו מעובד, **ויחסו** - והם חוסים ושוכנים **בנקיקי הסלעים.** ואין בלבם פחד ומורא משודדים וחיות רעות, מפני **שטרדם מורא הבורא ממורא הברואים** - מפני שהינם טרודים במורא ובפחד מפני הבורא, ויראה זו מפיגה מהם את הפחד מהברואים, **ושעשעה** [וסִפְּקָה] **אותם אהבת הבורא מחשוב באהבת בני אדם** - והם משתעשעים כל כך באהבת הבורא עד שאינם מוצאים עניין בחברת

עיונים

על פי שאינה מעיקר רמ"ח מצוות מכל מקום היא שורש לעשיית כל המצוות לשם הַמְּצַוֶּה אותם כי כיון שיהיה האדם קדוש ומופרש מענייני אהבת העולם הזה ישתדל לעשות רצון קונו באמיתות ויתקשר באהבתו יתברך לעשות מצוותיו בחשק ואהבה כי מה לו בעולם הזה ובטובותיו כמו שיתבאר בע"ה כיצד דרכי הקדושה. ולכן הוכפל בתורה כל כך פעמים מרוב התועלת שימשך מזה לנשמה". עכ"ל.

ביושר לבב

וְהִסְפִּיק לָהֶם מַה שֶּׁיֵּשׁ לָהֶם אֵצֶל הָאֱלֹהִים, וְלֹא שֶׁיִּתְחַלּוּ עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ בִּידֵי אָדָם.

וְהַכַּת הַזֹּאת רְחוֹקָה מִכָּל הַכִּתּוֹת מִגְּדֶר הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוָה הַתּוֹרִיָּה, **מִפְּנֵי שֶׁהֵם עוֹזְבִים עִנְיַן עוֹלָמָם לְגַמְרֵי. וְאֵין בְּדִין הַתּוֹרָה לַעֲזֹב יְשׁוּב הָעוֹלָם לְגַמְרֵי,** (ב)**כְּמוֹ שֶׁהִקְדַּמְנוּ בְּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב** (יְשַׁעְיָה מה, יח)**: לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ.**

בני אדם וביצירת קשר עמם, **והספיק להם מה שיש להם אצל האלהים, ולא שייחלו על מה שיש בידי אדם** - והם מסתפקים בפרנסה שמזמן להם האלוקים ואינם מצפים לפרנסה שתגיע לידם מבני אדם.

ואנשי הכת הזאת רחוקה מכל הכיתות מגדר הדרך השווה התוריה - הם עומדים בקצה הגבוה ביותר של הפרישות, רחוקים ביותר מדרך הפרישות הממוצעת שהתורה מצווה עליה, **מפני שהם עוזבים** את **ענין עולמם** - ואת ענייני העולם שלהם **לגמרי. ואין בדין התורה לעזוב** - ואין רצון התורה שבני אדם יעזבו את **יישוב העולם לגמרי, כמו שהקדמנו במה שאמר הכתוב** - כפי שהקדמנו להוכיח זאת [לעיל בפרק הראשון של השער הזה] מן הפסוק (**ישעיה מה, יח**)**: "לא** כדי שתהיה **תהו** - שממה **בראה** - ברא ה' את הארץ, כי אם **לשבת** - כדי שיישבו בני אדם אותה ויחיו בה **יצרה**" - ה' יצר את הארץ, כדי שתהיה ראויה ליישוב בני האדם.

עיונים

ב. כמו שהקדמנו במה שאמר הכתוב לא תוהו בראה לשבת יצרה. לעיל בפרק א' ביאר רבינו שאין זה לטובת העולם שיהיו כל בני האדם נוהגים בפרישות מוחלטת כמוהם, כי על ידי כך ייעזב יישוב העולם, ותיפסק הילודה, וכבר אמר הפסוק (ישעיהו מה, יח) 'לא תוהו בראה לשבת יצרה'. הנה שנינו במשנה (גיטין מא, א): "מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד, ואת עצמו יום אחד, דברי בית הלל. בית שמאי אומרים, תִּקנתם את רבו, [אך] את [העבד] עצמו לא תקנתם, לישא שפחה אינו יכול [משום שחציו בן חורין, ובן חורין אסור בשפחה], לישא בת חורין אינו יכול [שהרי חציו עבד, ועבד אסור בבת חורין, נמצא שאינו יכול לישא אשה כלל]. יבטל [מפריה ורביה ולא ישא אשה], והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר 'לא תוהו בראה לשבת יצרה' (ישעיהו מה, יח), אלא [מפני תיקון העולם] כופין את רבו, ועושין אותו [את העבד] בן חורין... וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי". ע"כ הגמרא.

עיונים

והקשו התוספות (שם ע"ב ד"ה לא. וכן הקשו בב"ב יג, א, ד"ה שנאמר) מדוע הביאה הגמרא את הפסוק 'לא תוהו בראה לשבת יצרה' שהוא מן הנביאים (ישעיהו מה, יח) ולא הביאה את הפסוק 'פרו ורבו' (בראשית א, כח) שהיא מצוה שנאמרה בתורה. ונאמרו בזה כמה ביאורים.

התוספות תירצו בשם ר"י, שהטעם שהביאו את הפסוק של 'לשבת יצרה' הוא משום שעבד אינו חייב בפרו ורבו, ומשום זה לא היו כופים את האדון לשחררו, וכמו שלא כופים את האדון לשחרר את העבד כדי שיתחייב בשאר מצוות, והטעם משום שעכשיו הוא פטור והוא אנוס, ורק משום 'לשבת יצרה' כופים אותו לשחררו כיון שהיא **מצוה גדולה** [והוכיחו התוספות שהיא מצוה גדולה שהרי התירו למכור ספר תורה כדי לישא אשה משום שנאמר 'לשבת יצרה', כמבואר במגילה (כז, א). וביאר ה'תורת גיטין' שעיקר הוכחת התוספות היא שהרי אסור למכור בשביל שאר מצוות, ומצות פרו ורבו אינה עדיפה על שאר מצוות, ורק משום 'לשבת יצרה' מותר למכור ומפני תיקון העולם].

והקשה ה'אתוון דאורייתא' (כלל יג) כיון שהוא אנוס אם כן הוא פטור גם ממצות 'לשבת יצרה', אף שהיא מצוה גדולה. ותירץ שהנה נחלקו האחרונים באופן שאדם אנוס מלקיים מצוות עשה האם הוא פטור לגמרי מהמצווה, או שהוא חייב רק שאינו יכול לקיימו, וכתב ה'אתוון דאורייתא' להכריע שהוא תלוי בסוגי המצוות, יש מצוות שעניינם הוא רק בין אדם למקום, ובזה מסתבר שכשהוא אנוס הוא פטור מקיום המצוה לגמרי, כיון שעיקר החיוב הוא רק מצד רצונו יתברך, ואין הקב"ה מבקש מהאדם לקיים רק מה שהוא יכול, אולם יש מצוות שעניינם הוא בין אדם לחבירו, כלומר שיש בהם תועלת לחבירו ולקיום העולם, ובזה מסתבר שאף אם הוא אנוס אין הוא פטור לגמרי מהמצוה, שהרי עדיין יש תועלת בקיומה של המצוה אלא שהוא אינו יכול לקיימו. והנה מצות פרו ורבו ענינה קיום רצון השם, אולם במצות לשבת יצרה גילה ה' יתברך שענין המצוה הוא לצורך תיקון העולם, ואם כן במצות פרו ורבו שעניינה בין אדם למקום כיון שהעבד אנוס הוא פטור לגמרי מהמצוה, ולכן אין כופים את רבו לשחררו, אבל משום מצות לשבת יצרה שעניינה תיקון העולם, אם כן אף שהוא אנוס מכל מקום כיון שיש עליו עדיין את החיוב על כן כופים את רבו לשחררו.

וה'כתב סופר' (גיטין מא. ד"ה אלא) תירץ שמצות פרו ורבו היא מצוה על כל אחד ואחד שיפרה וירבה, ועל כן אין כופים את האדון לשחררו משום זה כיון שהעבד אנוס ופטור, אבל מצות לשבת יצרה, רצון ה' יתברך הוא שיתקיים העולם, והוא מצוה גם על האדון לדאוג שיתקיים העולם, ולכן אף שהעבד אנוס, מכל מקום האדון חייב לשחררו כדי לקיים את העולם [ובזה מדוקדק לשון הגמרא 'מפני תיקון העולם כופין את רבו', ולא אמר מפני תקנת העבד כופים אותו לשחררו].

חובות הלבבות שער הפרישות

ביישר לבב

וְהַכַּת הַשְּׁנִיָּה, אֲנָשִׁים שֶׁהָלְכוּ בְּדֶרֶךְ הַגֶּדֶר הַבֵּינוֹנִי שֶׁבַּפְּרִישׁוּת, וּמָאֲסוּ מוֹתְרֵי הָעוֹלָם לְגַמְרֵי, וְסָבְלוּ לַחֲסֹם תַּאֲוָתָם מֵהֶם. וְהַמּוֹתָרִים עַל שְׁנֵי פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם, מוֹתָרִים שֶׁהֵם חוּץ לָאָדָם וְנִפְרָדִים מִמֶּנּוּ, כַּקִּנְיָנִים הַגּוּפִיִּים, וְהַמַּאֲכָל, וְהַמִּשְׁתֶּה, וְהַמַּלְבּוּשׁ וְהַמִּשְׁכָּן. וְהַשֵּׁנִי, מוֹתָרִים דְּבֵקִים לָאָדָם, אֵין נִפְרָדוֹת מִמֶּנּוּ סִבּוֹתָם, כַּדִּבּוּר, וְהַשְּׂחוֹק, וְהַמַּרְגּוֹעַ, וְהַמְּנוּחָה, וְהַבֵּט אֶל הַמּוֹתָרִים, וְהָאֵזֶן אֲלֵיהֶם, וְהָעֵבֶר עַל הָרַעְיוֹנִים מַה שֶּׁאֵין צָרִיךְ.

וּפִסְקָה הַכַּת הַזֹּאת מִמֶּנָּה כָּל קְרוּאֵי הַמּוֹתָרִים, וְלֹא רָאוּ לָצֵאת מֵהַיְשׁוּב לְהַסְפִּיק לְגוּפָם מְזוֹנוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁהֵם חַיָּבִים בּוֹ, וְהֵמִירוּ

והכת השניה, הם האנשים שהלכו בדרך הגדר הבינוני שבפרישות - בני אדם הנוהגים בדרך הפרישות הבינונית והממוצעת, ומאסו - והם מואסים במותרי [במותרות] העולם הזה לגמרי, וסבלו לחסום תאוותם מהם - והתאמצו לרסן את תאוות נפשם, והם מונעים מעצמם את המותרים על שני פנים - הם מוותרים על שני סוגי המותרות: אחד מהם, מותרים שהם חוץ לאדם, ונפרדים ממנו - הסוג האחד הוא מותרות שכדי להשיגם צריך האדם להשתמש באמצעים חיצוניים ונבדלים מגופו, כגון: הקנינים הגופיים - הגשמיים, והמאכל, והמשתה, והמלבוש והמשכן - מקום מגורים. והסוג השני, מותרים דבקים לאדם - מותרות הצמודים לאדם, אין נפרדות ממנו סיבותם - ושהאמצעים להשיגם אינם נפרדים ממנו, כגון: הדיבור, והשחוק, והמרגוע - בקשת הרוגע והנופש, והמנוחה, והבט אל המותרים - וההסתכלות במותרות, והאזן אליהם - ושימת לב אליהם, והעבר על הרעיונים - והמחשבה וההרהור במה שאין צריך - בעניינים שאין צורך אמיתי בהם.

ופסקה הכת הזאת ממנה כל קרואי המותרים - ואנשי הכת הזו נמנעו מלהשתמש בכל מה שהוא בגדר "מותרות", ואולם לא ראו לצאת מהישוב - הם אינם מוצאים עניין או צורך לצאת ממקום מושבם ולהתבודד עם קונם, וזאת, כדי להספיק לגופם מזונותם, כמו שהם חייבים בו - כדי שיוכלו לספק לעצמם את מזונם הדרוש למחייתם כפי שמחייבת התורה, והמירו

חובות הלבבות שער הפרישות

ביישר לבב

הַמִּדְבָּרִיּוֹת וְהֶהָרִים בַּבְּדִידוּת בְּבָתֵּיהֶם וְהַיְחִידוּת בִּמְשִׁכְנֵיהֶם, וְהִשִּׁיגוּ שְׁנֵי הָעִנְיָנִים, וְהִגִּיעוּ אֶל שְׁנֵי הַחֲלָקִים. — וְהֵם יוֹתֵר קְרוֹבִים אֶל הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוָה וְהַהִתּוֹרִיָּה מִמִּי שֶׁהִקְדִּימָנוּ זִכְרוֹ.

המדבריות וההרים בבדידות בבתיהם והיחידות במשכניהם - ובמקום להתבודד במדבריות ובהרים, הם מתבודדים בבתיהם ומתכנסים ביחידות בדירותיהם, ובהנהגה זו השיגו שני הענינים - הם מצליחים לשלב גם את השגת צורכיהם הרוחניים וגם השגת הצרכים הגשמיים, והגיעו אל שני החלקים - ובכך הם זוכים לתיקון גופם בעולם הזה וגם לתיקון נפשם שבה יקנו חלק לעולם הבא. — והם יותר קרובים אל הדרך השווה והתוריה - אנשים אלו קרובים אל הדרך הממוצעת והנכונה שהתורה מצווה עליה יותר ממי שהקדמנו זכרו - יותר מאנשי הכת הראשונה שהזכרנו לעיל.

וְהַכַּת הַשְּׁלִישִׁית, אֲנָשִׁים שֶׁהָלְכוּ בְּדֶרֶךְ הַגֶּדֶר הַשָּׁפָל שֶׁבַּפְּרִישׁוּת, וְהוּא, שֶׁפָּרְשׁוּ מִן הָעוֹלָם בְּלִבּוֹתָם וּבְמַצְפּוּנָם,[ג] וְהִשְׁתַּתְּפוּ עִם אַנְשֵׁי הָעוֹלָם בַּנִּרְאֶה מִגּוּפֵיהֶם בְּיִשּׁוּב הָעוֹלָם,

והכת השלישית, הם האנשים שהלכו בדרך הגדר השפל שבפרישות - המתנהגים בדרגה הפחותה ביותר של הפרישות, והוא [כלומר], שפרשו מן העולם בלבותם ובמצפונם - הם פורשים מענייני העולם הזה בלבם ובמחשבותיהם בלבד, והשתתפו עם אנשי העולם בנראה מגופיהם ביישוב העולם - ואילו בחיצוניותם הם משתפים פעולה עם שאר בני האדם בכל מה שנוגע ליישוב העולם, בעבודות

עיונים

ג. והשתתפו עם אנשי העולם בנראה מגופיהם בישוב העולם. על הפסוק "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוקיכם" (ויקרא יט, ב). כתב הרמב"ן: "קדושים תהיו... פרושים תהיו. דוגמא: התורה הזהירה במאכלים אסורים, והתירה אכילת בשר ויין... ימצא ה'בעל תאוה' מקום, להיות מסואבי יין וזוללי בשר, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שהרי לא הוזכר איסור זה בתורה - **והוא יהיה נבל ברשות התורה**... בא הכתוב וציווה... **שנהיה פרושים מן המותרות**...".

רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל, בספרו 'תפארת יהונתן', הבהיר את כוונת הרמב"ן ז"ל. וזה תוכן דבריו: כי להחמיר יותר ממה שאסרה תורה, אין דעת חכמים נוחה. בספר 'יוסיפון', להחכם יוסיפון בן

חובות הלבבות שער הפרישות

כַּחֲרִישָׁה וּזְרִיעָה, וְהִתְעַסְּקוּ בְּגוּפֵיהֶם בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. עָמְדוּ עַל צוּרַת נִסְיוֹן הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּמַאֲסָרוּ בוֹ, וְגֵרוּתוֹ, וְהֻגְזְרוּ מֵעוֹלַם הָרוּחוֹת אֵלָיו. וְנַפְשׁוֹתָם מוֹאֲסוֹת בָּעוֹלָם וּבְהוֹנוֹ,

כמו עיבוד האדמה, חרישה וזריעה, וגם אם התעסקו בגופיהם בעבודת הבורא יתברך - הם משתתפים עם אנשי העולם, האופן והמטרה שלהם בכל התעסקותם בענייני העולם הזה שונים משל השאר: הם עוסקים בענייני העולם מתוך כוונה לעבוד בעזרתם את הבורא יתברך, **עמדו על צורת נסיון האדם בעולם הזה** - ומתוך הכרה שמטרת בריאת האדם ומציאותו בעולם הזה היא לשם עמידתו בניסיונות, **ומאסרו בו** - והם מבינים שהאדם הוא כמו אסיר, **וגרותו** - והוא כגר וכאדם זר בעולם הזה, **והגזרו** [ועקירתו] **מעולם הרוחות אליו** - ושנשמת האדם חוצבה מהעולם העליון, נעקרה משם והועתקה אל העולם הזה. **ונפשותם מואסות בעולם ובהונו** - ולפיכך רוחם ונפשם מתעבות את העולם וכל חפציו,

עיונים

גוריון, מספר, שבתקופת בית שני, היו אנשים שהתבודדו כל ימיהם ביערים, ניזונו מפרי עצי היער, והתנזרו מכל עניני העולם. לא הייתה דעת הפרושים נוחה מהם, **כי העובד ה' השלם, צריך להיות דבריו ועסקיו נוחים לשמים ולבריות!** ממשיך רבי יהונתן זצ"ל וכותב: אילו היו כולם נזירים, לא יתקיים יישוב העולם, וחכמי הדור הרחיקו דברים כאלה.

משום כך, דרשו חכמינו ז"ל (ספרא', הובא ברש"י): "פרשה זו (של "קדושים תהיו"), ב"הקהל" נאמרה". רק פרישות כזאת, השייכת ב"הקהל" - בציבור - שתוכל כל האומה להתקיים בה, שם יתקדשו במותר להם. אך הפרישות שלאחר מכן, המאבדת את יישוב העולם, שרק יחידים יוכלו לקיימה, אינה מקובלת. ה"מגיד משנה" על הרמב"ם, סוף הלכות שכנים (פי"ד, ה"ה), כתב בנוגע למצות התורה "קדושים תהיו". וז"ל: "**תורתינו התמימה נתנה בתיקון "מידות האדם"**, ובהנהגתו בעולם - כללים. באמירת "קדושים תהיו". הכוונה, כמו שאמרו חז"ל במסכת יבמות (כ, א): "**קדש עצמך במותר לך**". וכן אמרה התורה (דברים ו, יח): "**ועשית הישר והטוב**", והכוונה, **שיתנהג בהנהגה טובה וישרה עם בני האדם...**".

למדנו מדברי ה"מגיד משנה", ששני כללים הללו - "קדש עצמך..."., וגם "ועשית הישר..." יחדיו יהיו תָּמִים. יבואו שניהם ויַלמדו, אפילו כשאדם מקדש עצמו ב"מותר לו", עליו לזכור "ועשית הישר והטוב" - היינו "תורת המידות", וההנהגה עם הזולת.

חובות הלבבות שער הפרישות

וְנִכְסָפוֹת לָעוֹלָם הַבָּא, מְצַפִּים אֶל הַמָּוֶת וְהֵם נִזְהָרִים מִמֶּנּוּ, הֵכִינוּ צֵידָתָם לְעֵת נִסְיעָתָם, וְחָשְׁבוּ בְּמַה שֶּׁמַּגִּיעַ אֶל בֵּית מַרְגּוֹעָם קֹדֶם הַעְתָּקָתָם, וְלֹא לָקְחוּ מֵהָעוֹלָם אֶלָּא פָּחוֹת מִמְּזוֹנוֹתָם, וְלֹא הִנִּיחוּ מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁהוּא טוֹב לָהֶם בְּאַחֲרִיתָם, כְּפִי יְכָלְתָּם, אֶלָּא לָקְחוּ מִמֶּנּוּ צֵידָה וּנְשָׂאוּהוּ.

וְהַכַּת הַזֹּאת קְרוֹבָה אֶל הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוָה הַיְשָׁרָה הַתּוֹרָיָה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁזָּכַרְנוּ קֹדֶם.

אַךְ הַפּוֹרְשִׁים לְמִשְׁךְ תּוֹעֶלֶת הָעוֹלָם, וּפְרִישׁוּתָם בָּאֲבָרִים וְלֹא בַּמַּצְפּוּנִים וּבַלְּבָבוֹת, הֵם שָׁלֹשׁ כִּתּוֹת.

ונכספות - ונכספות להגיע **לעולם הבא**, והם **מצפים אל המות** שבבואו יגיעו למקום מנוחתם, ועם זאת הם **נזהרים ממנו** - הם נשמרים ממנו וזהירים בשמירת גופם, כדי שיוכלו להרבות לעצמם תורה ומצוות ככל האפשר, **הכינו צידתם לעת נסיעתם** - ומכינים לעצמם צידה לזמן שבו ייסעו לעולם הבא, **וחשבו במה שמגיעם אל בית מרגוע** - ומשקיעים מחשבתם בהכנת הצידה הנצרכת להם למקום מנוחתם, קודם שמגיע זמן **העתקתם** - זמן רב לפני סילוקם מן העולם הזה והעתקת מקומם לעולם הבא, **ולא לקחו מן העולם אלא פחות ממזונותם** - ובמה שנדרש לגוף הם צורכים מהעולם רק את המועט הדרוש לקיומם, **ולא הניחו ממנו** - ואילו במה שנצרך לנשמתם אין הם מוותרים; **מה שהוא טוב להם באחריתם, כפי יכלתם, אלא לקחו ממנו צידה ונשאוהו** - אלא לוקחים מהעולם צידה כמיטב יכולתם ונושאים אותה עמהם.

והכת הזאת קרובה אל הדרך השווה - הבינונית והממוצעת **והישרה התוריה** - שציוותה עליה התורה, **יותר ממה שזכרנו קודם** - יותר משתי הכיתות שהזכרנו לעיל.

עתה מבאר רבנו את הכיתות הנוהגות בפרישות ושמטרתן היא התועלת בחיי העולם הזה.

אך הפורשים - והמתנהגים בפרישות חיצונית שכל כוונתם היא כדי **למשוך** - להשיג **תועלת** מהעולם הזה, **ופרישותם** היא רק **באיברים** - באיברי גופם **ולא במצפונים ובלבבות** - ולא בלבם ובמצפונם, גם **הם** נחלקים **לשלוש כיתות.**

אַחַת מֵהֶם, אֲנָשִׁים חָסְמוּ תַּאֲוַת נַפְשׁוֹתָם מֵהַשִּׂיג קְצָת הַתַּעֲנוּגִים, כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא לָהֶם שֵׁם בַּפְּרִישׁוּת, וְיִשְׁבְּחוּ אוֹתָם בָּאֱמוּנָה וּבַחֶסֶד, לִהְיוֹת זֶה סִבָּה חֲזָקָה לְהַגִּיעַ אֶל תַּכְלִית תַּאֲוָתָם.

(ד)וְהֵם מַחֲנִיפִים בָּאֱמוּנָה וּבַפְּרִישׁוּת, בַּעֲבוּר שֶׁיִּבְטְחוּ בְּנֵי אָדָם בָּהֶם, וְיַפְקִידוּ אֶצְלָם מָמוֹנָם, וְיִגְלוּ לָהֶם סוֹדוֹתָם, וְיוּכְלוּ לְהַזִּיקָם. וְהֵם הַכַּת

כת **אחת** מהם, הם **אנשים חסמו תאוות נפשותם מהשיג קצת התענוגים** - בני אדם החוסמים את תאוות נפשם מלהשיג מקצת מן התענוגים, **כדי שיצא להם** [עליהם] **שֵׁם בפרישות** - כדי שיהיו מפורסמים כאנשי מעלה הנוהגים בפרישות, **וכדי שישבחו אותם באמונה ובחסד** - שהם אמינים והגונים ובעלי חסד, **להיות זה סיבה חזקה להגיע אל תכלית תאוותם** - המטרה הסופית שלהם היא שהתנהגותם המהוגנת והרושם האמין שהם עושים על בני האדם ישמשו סיבה להשגת תאוותיהם [כוונת רבנו, שאנשים אלה מתנהגים בפרישות במעשיהם החיצוניים בלבד, ומדברים עם הבריות בלשון רכה מן השפה ולחוץ, כשכל מטרתם היא, שבני אדם יינשאו ויכבדו אותם ויעניקו להם מממונם (עפ"י טוב הלבנון)]. **והם מחניפים באמונה ובפרישות** - הם מתנהגים בהגינות ובחסידות רק מתוך צביעות, **בעבור שיבטחו בני אדם בהם** - כדי שבני אדם ייתנו בהם אֵמון, **ויפקידו אצלם** את **ממונם** - ויפקידו בידם את רכושם, **ויגלו להם** את **סודותם** [סודותיהם], **ויוכלו להזיקם** - ועל ידי כך יוכלו לנצלם ולהזיק להם. **והם הכת**

עיונים

ד. והם מחניפים באמונה ובפרישות בעבור שיבטחו בני אדם בהם. כתיב: "ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושוסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם" (ויקרא יא, ז).

לכאורה ייפלא, מדוע בכל בעלי החיים הטמאים החלה התורה בציון סימן טהרתם ולא בסימן טומאתם. הנה בחזיר נאמר תחילה "כי מפריס פרסה הוא ושוסע שסע פרסה", שהוא סימן הטהרה שבו, ורק לאחר מכן נאמר "והוא גרה לא יגר", שזו סיבת טומאתו. הלא היה מן הראוי יותר לומר את סיבת טומאתו בלבד, בלי לציין את סימני הטהרה שבו. וכן מוצאים אנו בגמל, שם נאמר תחילה "כי מעלה גרה הוא" ורק לאחר מכן "ופרסה איננו מפריס". כך גם בשפן ובארנבת.

כותב על כך ה"כלי יקר" וז"ל: "וביאור ענין זה, שסימן טהרה שבכולם מוסיף טומאה על טומאתן, כדרך שאמרו בעשיו (ב"ר סה, א) שנמשל לחזיר שפושט את טלפיו להראות כאילו כשר (-החזיר

עיונים

כשהוא שוכב, פושט את ציפרני פרסותיו כמי שמכריז: 'ראו שאני טהור שהריני מפריס פרסה', בעוד שלפי האמת אינו כשר לפי שאינו מעלה גרה), ותוכו מלא תוך ומרמה, וזה מורה על כל מי שאין תוכו כברו, כמידת הצבועים המראים את עצמם כשרים, והמה בלי ספק גרועים מן הרשע הגמור שתוכו וברו שוין לרעה... ועל כן **הפרסת פרסה בחזיר הוא סימן טומאה**, לפי שבפרסה זו הוא יכול להטעות הבריות ולהראות כאילו הוא כשר, וכן בהיפך זה בגמל ושפן וארנבת.

"ואף על פי שכל מידות אלו אינן שייכין בבהמות, מכל מקום הם מולידים תכונה רעה זו בגוף האוכלם, כי כל אוכלם יאשמו, להיות מן פְּתוֹת הצבועים המראים את עצמם כשרים כמו עשיו וחבריו". עכ"ל.

פעמים שאנו נתקלים באדם שהוא שונא דת ורשע להכעיס, המתרחק מכל דבר שרוח קודש בו, אך בד בבד אין הכרח כלל שיהיה אדם זה רע ואכזר לזולתו. אדרבה, לעתים נבחין שיש בו רגשות עדינים לנימוס ודרך ארץ, רחוק ממידת הכעס, מדבר במתינות, חולק כבוד לזולת, רגיש לצער בעלי חיים. ויהיו שיתמהו, הייתכן כדבר הזה? כיצד יתכן שאותו אפיקורס, בעניינים שבין אדם לחברו יתעלה ממקצת אנשים שומרי מצוות?!

ואכן, לכאורה דבר זה תמוה עד מאד ויש בו סתירה מיניה וביה. הרי שורש הנהגת בין האדם לחברו הוא הכרת הטוב, וקל וחומר לא לבעוט ולהתכחש למי שהטיב עמו. אם כן כיצד יתכן שיהיה אדם רגיש לכבוד חברו שהטיב עמו הטבה כלשהי, ויחד עם זאת יתכחש למי שהעניק לו את החיים עצמם? כיצד יתכן שיהא בעל נימוסין ודרך ארץ לזולת ובד בבד יבוז וילעג למסורת אבותיו ואבות אבותיו אשר בנאמנות ובמסירות שמרו על קיום מצוות? איך יהיה לבו רגיש לכבודן של שאר הדתות ולבו פתוח לרחוש לבני האומות כבוד ויקר על שמקדישים חייהם לקיום דתם, ומאידך יבוז וישפיל דת אבותיו, דת האמת?

הדבר נראה מופרך ומזוייף מתוכו ומלא סתירות, אבל על כל פנים זו מציאות חיה הנגלית לנגד עינינו, שאותו כופר ומין נראה כאדם מעולה בעניינים שבין אדם לחבירו.

והפליאה גדולה עוד יותר, הרי אדם זה לא חונך על עבודת המידות, הוא לא הגה בספרי מוסר, וכמובן לא התפלל לִזְכּוֹת לכך. כל חייו חי הוא חיי גוי, מטמא גופו ונפשו במאכלות אסורות, אשר על האוכלם נאמר שתיוולד בו מידת אכזריות ושאר מידות רעות, ומכל מקום לענינינו נראה שהוא בעל מידות טובות. הכיצד יתכן הדבר? מהו סוד העניין?

על כך כותב רבינו הגר"א (משלי יא, ט): "**רוב המינים טובים בטבע... כי זולת זה אי אפשר להם להדיח**". זהו פתרון המחזה. כוח הרע והטומאה שבבריאה, עיקר רצונו ותפקידו לנתק את האדם ממקור החיים מה', ומתורתו, לכבות בו את ניצוץ ההשתוקקות הפנימית להידבק בה'. דרכו של

חובות הלבבות

שער הפרישות

עיונים

כוח הרע והטומאה לחדור לתוככי לבות בני אדם, על ידי שלוחיו, המה המינים והכופרים החיים עמנו פה בעולם הזה. מה עושה היצר כדי לבלבל ולהדיח לב בני האדם? הוא מעמיד מין וכופר אשר מזגו וטבעו משובח ומשקיע בו עמל ויגיעה רבה כדי להעמיד דמות 'חיובית' שכזו, עד שלרוב בני האדם מהמון העם נראה אותו מין וכופר כאיש רם מעלה במידותיו.

אך עם זאת, מוסיף רבינו הגר"א ואומר: **"רק הצדיקים העוסקים בתורת ה' ויודעים דרכי ה', המה יכירו פיתויו שדבריו סרים מדברי ה'".**

נמצא אפוא, כי מקור חיותם ושורש יניקתם של כל אותם מינים ורשעי ה' אשר הם 'טובים בטבע', הוא בהיותם משרתים את הרע ותכליתו. נמצא כי ה'טוב' שבהם הוא בעצם 'רע' שהרי ה'טוב' הזה כל תכליתו ומגמתו לבלבל את דעת הבריות ולהדיחם אל הרע. ואכן הצדיקים יבחינו ויכירו את הסתירות והשקר שבהם.

והן הן דברי בעל ה"כלי יקר" הנ"ל, אשר כמו בעלי החיים הטמאים, שדווקא סימני הטהרה שבהם, אשר על ידם הם מנסים להערים על בני האדם ולהראות כי כביכול כשרים הם, הם המה סימני הטומאה שלהם! ('שנים מקרא', ויקרא יא, ז).

במסכת אבות (ב, יג) שנינו: "ואל תהי רשע בפני עצמך". המפרשים עמדו על אזהרת המשנה שלא יהיה רשע בפני עצמו דווקא, ולא אמרו סתם שלא ירשיע? וביארו זאת בכמה אופנים. ה'בית יצחק' (דאנציג דרוש ד') ביאר את דברי התנא כך, וז"ל: כי הצבוע הוא רשע בפני עצמו בסתר, ובפני העולם הוא מתחסד ואינם מרגישים ברשעו. וכבר משלו בזה לאדם הזורק שברי זכוכית לקופת מתן בסתר. והוא דומה לחזיר הפושט טלפיו לומר ראו שאני טהור, אבל התורה טמאתו כי טמא הוא בפנימיותו. וזהו שאמרו חז"ל (מו"ק כד, א) "אָבֵל אסור לשמש מטתו בימי אבלו. ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו, ושמטו חזירים את גוייתו (-היינו גופו. רש"י בפי' א')". ויש להבין, מדוע דווקא 'חזירים' שמטו את גוייתו ולא 'כלבים' אשר זה דרכם לסחוב גופות אנשים, אלא שענשו של זה ניתן לו מדה כנגד מדה, כי בגלוי היה מראה לכל שהוא שומר אבילותו והולך יחף ובפנימיות בדברים שבסתר היה טמא, ממש כדמיון החזיר הפושט טלפיו לומר ראו שאני טהור, טהור בגלוי והוא טמא בנסתר. ע"כ.

הנה, הדין במצורע שאם פרח נגע הצרעת בכל גופו הרי הוא טהור. כמו שאמר הכתוב: "וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו... וטהר את הנגע, כולו הפך לבן, טהור הוא. וביום הראות בו בשר חי יטמא" (ויקרא יג, יב-יד). פלא הוא, איך טיהר הכתוב את האדם שכולו מנוגע, וכי אין זה קל וחומר? אם על נגע כלשהו מטמאים אותו, על נגע שמכסה את כל גופו לא כל שכן? ואם תאמר, שאין זה נגע אלא סתם פריחה, הלא הפסוק מכנהו בשם "נגע"?

חובות הלבבות

שער הפרישות

ביושר לבב

הרעה והגרועה ביותר שבכל **כיתות בני אדם, ויותר רחוקה מן האמת ומגונה מכולם** - ודרך זו מגונה ומרוחקת ביותר מן האמת, **ובכמוהם** - ועל שכמותם **אמר הכתוב** (ירמיה ט, ז): "חץ שחוט **לשונם** - הלשון שלהם חדה כמו חץ, **מרמה דִּבֶּר**" - מדברת מרמה (רד"ק), ומסיים הפסוק: "בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו" - המדברים בנועם ומתחזים כאנשי שלום, ובקרבם טומנים מארב לזולתם.

והכת השנית [השנייה], הם **אנשים שמצאה ידם מעט מהון**

הָרָעָה שֻׁבְּכָל כִּתּוֹת בְּנֵי אָדָם, וְיוֹתֵר רְחוֹקָה מִן הָאֱמֶת וּמְגֻנָּה מִכֻּלָּם, וּבְכָמוֹהֶם אָמַר הַכָּתוּב (יִרְמְיָה ט, ז): חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִּבֵּר.

וְהַכַּת הַשֵּׁנִית, אֲנָשִׁים שֶׁמְּצָאָה יָדָם מְעַט מֵהוֹן

עיונים

עוד יש להבין, דהנה בחומרה מיוחדת, יוצאת דופן, מתייחסת התורה אל האדם הנגוע בנגע הצרעת: בשום מקום לא מצאנו, שהתורה חייבה אדם לִגָּלוֹת מחוץ למחנה, להיות מנותק לגמרי מן החברה, מלבד כאן. מדוע באמת הוא גרוע אפילו מן הרוצח?

תירץ ה'חתם סופר', באמת אין חטאו חמור כחטאם של אחרים, הרוצחים והמנאפים; אך לסביבה שלו הוא מסוכן יותר מהם. מי שמוכר כרוצח, מי שמפורסם עליו שהוא אדם מושחת, ומי שהוא אפיקורס מוצהר, מוחרם מאיליו על ידי כלל הציבור. אין להם, איפוא, כל השפעה ממשית על הציבור, ואין צורך לנקוט בצעדים מיוחדים כדי לבודד אותם.

שונה הוא האדם שנענש בנגעים. הוא שייך לאותם אנשים, שאין תוכם כברם, שכלפי חוץ מתנהגים כיהודים "משלנו" לכל דבר, ורק מבפנים הם רקובים, הולכי רכיל, מרבים במחלוקת, בעלי גאווה ומידות מושחתות. הם מסוכנים לחברה, משום שמהם וממעשיהם עלולים הבריות ללמוד, "אם פלוני שמתנהג בחסידות, המדקדק במצוות, הזהיר בקלה כבחמורה, אומר כך, אם כן בוודאי שאין זו עבירה נוראה כל כך"! אותם אנשים מרבים לדקדק במעשיהם, מוסיפים חסידות על חסידות, כדי שלא יבחינו הבריות בשחיתות שלהם. ולכן, עיקר סכנתו של המנוגע קיימת כל עוד שיש בו "בשר חי". מי שיכול להיראות כאדם רגיל, להסתיר את הנגע, עלול להדביק אחרים במחלתו, להשחית את סביבתו, ויש להרחיק אותו ולהתרחק ממנו. אבל ברגע ש"כולו הפך לבן", ששוב אין לו אפשרות להסתיר את זהותו האמיתית. אין לנו לחשוש ממנו, ואין צורך לשלוח אותו אל מחוץ למחנה.

הָעוֹלָם, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ מְהִירוּת אֲבֵדַת הַמָּמוֹנוֹת וְהִתְהַפְּכוּת הָעֲנָיִנִים עִם מִעוּט בִּטְחוֹנָם בֵּאלֹהִים, הֵצֵרוּ עַל נַפְשׁוֹתָם בִּמְזוֹנוֹתֵיהֶם וְחָסְמוּ תַּאֲוָתָם, וְטָעֲנוּ, כִּי הַפְּרִישׁוּת נְשָׂאָתַם עַל זֶה.

וְעִם הָעִיּוּן הָאֱמִתִּי לֹא נְשָׂאָם עַל זֶה אֶלָּא רֹב אַהֲבָתָם בָּעוֹלָם, וַחֲרִיצוּתָם לְהַרְבּוֹת מֵהוֹנוֹ, וְאֶבְלָם עַל רֵישׁ נַפְשׁוֹתָם, וּמְעוּט הִסְתַּפְּקוּתָם בְּמַה שֶׁהִגִּיעַ אֲלֵיהֶם מִמֶּנּוּ. וּבְכָמוֹהֶם אָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת ו, ב): **אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יִתְאַוֶּה.**

וטענו - וטוענים, שלא מתוך כנות, **כי הפרישות נשאתם על זה** - כי הנהגתם היא מתוך מעלתם שבחרו לנהוג במידת הפרישות.

ועם העיון האמיתי - אולם המתבונן במבט אמיתי על דרכם ייווכח, כי **לא נשאם על זה** - שלא הפרישות מביאה אותם לכך, **אלא רוב אהבתם בעולם** - אלא אהבתם העזה לחיי העולם הזה היא הסיבה להתנהגותם, **וחריצותם להרבות מהונו** - וחיבתם לריבוי הממון מביאה לחריצותם בהשגת המטרה, **ואבלם על ריש נפשותם** - ומתוך דאגתם שלא יתרוששו הם מונעים מעצמם צרכים בסיסיים, **ומיעוט הסתפקותם במה שהגיע אליהם ממנו** - ומתוך אי-הסתפקותם במה שכבר עלה בידם להשיג הם פועלים להוסיף ממון. **וכמוהם** - ועל שכמותם **אמר** שלמה המלך החכם (קהלת ו, ב): **"איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה** ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו" - יש אדם שהאלוקים נתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא חסר לו דבר, ובכל זאת לא ישמח בחלקו ולא ימצא קורת רוח בעושרו, מפני שאיפתו להרבות ולהוסיף עוד על ממונו (עפ"י רש"י).

וְהַכַּת הַשְּׁלִישִׁית, אֲנָשִׁים, קְצָרָה יָדָם מִקְּנוֹת מָמוֹן, וְלֹא הִגִּיעוּ מֵהוֹן הָעוֹלָם אֶל מַה שֶּׁיְּזוּנֵם, אֶלָּא עַל הַצַּר שֶׁבָּעֲנָיִנִים, וְרָאוּ שֶׁיִּתְכַּבְּדוּ וְיִסְתַּפְּקוּ בְּמַה שֶּׁנְּזְדַּמֵּן לָהֶם מִן הַמָּזוֹן, וְלֹא יַעַמְדוּ מַעֲמַד הַשְּׁאֵלָה וְזִלּוּת הַבַּקָּשָׁה מִבְּנֵי אָדָם, וְחָסְמוּ תַּאֲוָתָם בְּהַתְמָדַת הָרָעָב וְהִסְתַּתֵּר בִּמְעַט מַלְבּוּשׁ, לְהִשָּׁמֵר מִפְּנֵיהֶם, וְשֶׁלֹּא יִתְבַּזּוּ בְּשָׁאֳלָם מִזּוֹלָתָם וְיִהְיוּ לְחֶרְפָּה בָּעוֹלָם, (ה)וְתָלוּ כָּל זֶה בַּפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם.

וְכַאֲשֶׁר תִּרְצֶה לַעֲמֹד עַל אֱמִתַּת מִי שֶׁיִּטְעַן מִן

והכת השלישית, הם **אנשים**, אשר **קצרה ידם מקנות ממון** - שלא עלה בידם לאסוף ממון, **ולא הגיעו מהון העולם אל מה שיזונם** - ולא השיגו מקנייני העולם כדי כלכלתם, **אלא על הצר שבענינים** - אלא באופן דחוק ביותר, **וראו שיתכבדו ויסתפקו** - והגיעו לכלל החלטה שכדי לשמור על כבודם, עליהם להסתפק **במה שנזדמן להם מן המזון** - במעט המזון שיזדמן להם, **ולא יעמדו מעמד השאלה** - כדי שלא יצטרכו למתנת בשר ודם **וזלות הבקשה** - ולא ייאלצו להתבזות בבקשת תמיכה **מבני אדם**, **ולכן הם חסמו** וכבשו את **תאותם** [תאוותיהם] **בהתמדת הרעב** - ומעדיפים לסבול חרפת רעב, **והסתתר במעט מלבוש** - ומסתפקים בלבוש דל **להישמר מפניהם.** הרי שכל מטרתם שלא יהיו זקוקים לעזרת בני אדם, **וכדי שלא יתבזו בשאלם מזולתם** - וכדי למנוע מעצמם את הביזיון שבבקשת סיוע ועזרה מאחרים ולא יהיו **לחרפה בעולם**, וכלפי חוץ **תלו כל זה בפרישות מן העולם** - הם מייחסים את התנהגותם לחשיבות הפרישות מן העולם.

אחר שנוכחנו, שרבים הם המתנהגים בריסון עצמי והימנעות מהתאוות, אולם מטרותיהם שונות וכוונותיהם שונות, וחלקם עושים זאת מתוך כוונות פסולות ומַטעות, מגלה רבנו את הדרך להכיר ולהבדיל בין הפרישות הכנה לבין הפרישות המדומה.

וכאשר תרצה לעמוד על אמיתת מי שיטען מן

עיונים

ה. ותלו כל זה בפרישות מן העולם. מבואר כי יתכן שיחיה האדם בצמצום ובחוסר כל, וכלפי חוץ יאמר שעושה זאת מתוך צְדקות שנוהג במידת הפרישות, אבל האמת היא שהמניע להתנהגותו

הַפְּרִישׁוּת, אִם הוּא לְתַקָּנַת תּוֹרָתָם אוֹ לְתַקָּנַת עוֹלָמָם, בְּחָנֵם בַּתְּנָאִים אֲשֶׁר בָּהֶם תִּשְׁלַם הַפְּרִישׁוּת, אֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לְזָכְרָם, וְתַעֲמֹד עַל

אם הוא לתקנת תורתם - האם מטרתו היא להגיע על ידי כך לידי שלימות בקיום התורה, **או לתקנת עולמם** - או מטרתו היא להפיק תועלת מהעולם הזה, **בחנם בתנאים אשר בהם תושלם הפרישות** - תוכל לבחון אותם במבחן התנאים. כלומר, יש לבדוק האם הם עומדים בתנאים המביאים לידי פרישות שלימה, **אשר אני עתיד לזכרם** - ותנאים אלו יוזכרו בעזרת השם יתברך בפרק הבא, ואז **תעמוד על**

עיונים

הוא משום שהוא לקוי במידת הכבוד, שמתוך שחס על כבודו אינו רוצה להתבזות בבקשת נדבות מאחרים.

בספר 'ארחות צדיקים' (שער השקר) כתב וז"ל: "ויש לך לדעת שכל אדם נמשך אחר סברותיו ואחר מידותיו: העצל יעשה כל סברותיו אחר העצלות, וכן הכעסן אחר כעסו, וכן הגאה אחר גאותו, וכן כל המידות שבארנו לפי המידה שיש בו הוא עושה: הפזרן - אחר הפזרנות, הצייקן (-הקמצן) - אחר הצייקנות, האוהב - לפי אהבתו, השונא - לפי שנאתו. לפיכך אדם שהוא רוצה להיות איש האלוהים אמיתי, צריך להסיר תחילה ממנו כל המידות הגרועות, כדי שלא תמשכהו המידה שיש בו לפי ענינה, ואז יוכל להשיג האמת".

רבי ישראל סלנטר זצ"ל כתב ('אור ישראל', ל): רק מי שזכה למעלת תיקון יצר הרע, הוא האדם הנקי מ'נגיעות'. אדם לא יכול לשפוט על פי שכלו כל זמן שלא זכה לתקן את מידותיו, כי אז כל חייו יהיו מונהגים על ידי 'נגיעות - המידות'! הנגיעות יסנוורו את עיני שכלו.

במסכת ברכות (סא, ב) איתא: "צדיקים יצר טוב שופטם, רשעים יצר הרע שופטם". וצריך להבין 'משפטים' הללו מאי היא? הלא המשפט לאלהים הוא. וכתב בספר 'מעלות התורה' (לרבי אברהם אחי הגר"א, עמ' יט) בשם הגר"א, ששופטן היינו **מנהיגם**, והכי פרושו: צדיקים יצר טוב שופטם, רצה לומר מנהיגם, שכל הנהגותיו על פי יצר-טוב, הרשעים יצר-הרע שופטם, שכל הנהגותיו על פי יצר-הרע, ובינונים זה וזה מנהיגם. לכן צריך להתבונן ולשקול דעתו על כל מה שחפץ לעשות, אם הוא מצד היצר-טוב, אם הוא מצד היצר-הרע, ואם יבין שהוא מצד היצר-הרע ירגיז עליו ויעשה נגד עצתו.

בֵּרוּר מַצְפּוּנָם מִכְּזָבָם בַּפְּרִישׁוּת בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

ברור מצפונם מכזבם בפרישות בעזרת השם יתברך - כך תדע בבירור את כוונתם. אם תמצא אצלם הנהגות העולות בקנה אחד עם התנאים הנדרשים לפרוש האמתי, דע שהפרישות שלהם היא כנה וטהורה, ואם לאו, דע באופן ברור שהנהגתם בפרישות היא כוזבת.

חובות הלבבות

שער הפרישות

ביישר לבב

פֶּרֶק רְבִיעִי

אֲבָל תְּנַאי הַפְּרִישׁוּת הַמְיֻחָדֶת, כַּאֲשֶׁר אָמַר קָצָת הַחֲסִידִים: הַפָּרוּשׁ צַהֲלָתוֹ בְּפָנָיו וְאֶבְלוֹ בִּלְבּוֹ, לִבּוֹ רָחָב מְאֹד וְנַפְשׁוֹ שְׁפָלָה מְאֹד, אֵינֶנּוּ נוֹטֶר, וְלֹא חוֹמֵד, וְלֹא מְסַפֵּר בִּגְנוּת, וְלֹא מְדַבֵּר מֵאָדָם, מוֹאֵם בַּגְּדֻלָּה, וְשׁוֹנֵא הַשְׂרָרָה, מֵישֵׁב, זַכְרָן,

אבל תנאי - ועתה אבאר לך מהן הנהגות **הפרישות** המיוחדת לשומרי התורה, **כאשר אמר** קצת **החסידים** - כפי שהגדיר אחד מן החסידים את האדם הנוהג בפרישות אמתית, כנה ונכונה, וכך אמר: **הפרוש צהלתו בפניו** - על פניו נראית שמחה, כדי להסביר פנים יפות לכל אדם, וכדי שתהיה לו הרחבת הדעת להבין את לימודו ולהשיב כהלכה לכל שואל, **ואבלו בלבו** - ודאגתו חבויה בלבו, והוא מיצר על העבירות שנכשל בהן, ועל חורבן בית המקדש וגלות השכינה וגלות ישראל, ועל כך שהוא מוכרח לעסוק בענייני העולם הזה המבטלים אותו מעבודת ה' (מרפא לנפש ופת לחם), **לבו רחב מאד** - דעתו רחבה ולבו פנוי לקבל חכמה, מפני שהוא פרוש מכל ענייני העולם הזה, שדרכם להעסיק את מחשבות האדם ולמנוע מן האדם את הרחבת הדעת (פת לחם). באופן זה הוא זוכה בפניות המאפשרת לו להשתקע בלימודו, **ונפשו שפלה מאד**, והוא מצטיין בענוות חן, מפני שהוא פרוש מכל ענייני העולם הזה, וכשאין להישגים החומריים ערך בעיניו, אין לו במה להתגאות. סיבה נוספת לשפלות רוחו היא אבלו התמידי מן העבירות שבידו (פתחי לב), **איננו נוטר** שנאה, **ולא חומד** דבר שאינו שלו, **ולא מספר בגנותו** של שום נברא, כלומר, הוא זהיר מאוד בדבריו ואפילו בגנותם של בעלי החיים אינו מדבר, וכפי שאמרו חז"ל (ב"ב קכג, א): "אפילו בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב". כדוגמא לזהירות בדיבור אפשר ליטול את מעשהו של אחד מן החסידים שרבנו מספר עליו בשער הכניעה פ"ו. חסיד זה עבר בלויית תלמידיו ליד נבלת כלב מפיצת ריח רע, וכאשר אמרו התלמידים: 'כמה מסרחת נבלה זו', הגיב החסיד: 'כמה לבנות שיניה'!. הוא רצה ללמד אותם שיתרגלו לא לדבר רע על שום נברא כלל (פת לחם), **ולא מדבר מאדם** - ואינו מדבר כלל על אודות בני אדם אחרים, **מואם** הוא **בגדולה, ושונא** ומתעב את **השררה**, הוא **מיושב** בדעתו, **זכרן** - זוכר את הכול [המון העם בעלי התאווה, אין לבם פנוי לזכור את הדברים החשובים לעיקרם של החיים, והם נדחים מלבם ונשכחים. לעומתם הפרוש אינו עסוק בהרהורים כיצד להשיג את תאוות העולם הזה, על כן לבו פנוי, הוא שם לבו לדברים החשובים וזוכר אותם (פת לחם). ויש מי שמבאר, שהפרוש זוכר את חשבון נפשו תמיד (טוב הלבנון)],

חובות הלבבות

שער הפרישות

ביישר לבב

(א)מוֹדֶה, רַב בּוּשֶׁת, מְעַט נֶזֶק. אִם יִשְׂחַק, לֹא יַרְבֶּה, וְאִם יִכְעַס, לֹא יִתְקַצֵּף. שַׂחֲקוֹ רֶוַח שְׂפָתַיִם, וּשְׁאֵלָתוֹ לִלְמֹד, חָכְמָתוֹ רַבָּה וְעַנְוָתוֹ גְּדוֹלָה. הַחְלָטָתוֹ חֲזָקָה, לֹא יְמַהֵר וְלֹא יִסְכָּל. מַחֲלָקְתּוֹ נָאָה וְתִשׁוּבָתוֹ נִכְבֶּדֶת. צַדִּיק אִם יִכְעַס, חוֹמֵל

מודה על האמת, **רב בשת** - ביישן מאד, **מעט נזק** - רחוק מלהזיק אחרים. **אם ישחק** - כשהוא צוחק, **לא ירבה** - הוא צוחק רק מעט, **ואם יכעס** - וכאשר הוא כועס, **לא יתקצף** - אין הוא כועס בלבו. **שחקו ריוח שפתים** - ולא ימלא פיו שחוק, אלא צחוקו ניכר על פניו בהרחבת שפתיים בלבד, **ושאלתו** - והוא שואל רק כדי **ללמוד, חכמתו רבה, וענוותו** [הענווה שלו] **גדולה. החלטתו חזקה** ואיתנה [כיון שהוא מיושב בדעתו, כאשר הוא מחליט דבר מה, שוב אינו חוזר בו. לעומתו הפזיז והנמהר בהחלטותיו, פעמים רבות מתברר לו שטעה והוא נאלץ לחזור בו (פת לחם)], **לא ימהר ולא יסכל** - אינו פזיז, ולכן גם אינו עושה שגיאות. **מחלקתו נאה** - כאשר נחלק בדעתו על אחרים הרי הוא מביע את דעתו בנועם [יש המבארים, שכאשר הפרוש נאלץ לחלוק על אדם אחר בדבר מסוים, מחלוקתו נאה ובדרך כבוד, ולא כדרכם של אוהבי הכבוד והווכחנים, המקנטרים את האדם החולק עליהם (פת לחם). ויש המבארים, שכאשר מציג סברא המחלקת ומבחינה בין דברים דומים, ה"חילוק" נאה וראוי לאומרו (טוב הלבנון)], **ותשובתו נכבדת** - תשובתו נאמרת בדרך של כבוד. **צדיק אם יכעס** - גם בעת כעסו נוהג בצדק, **וחומל**

עיונים

א. מודה רב בושת. פירוש: "מודה על האמת, ביישן מאוד". בדבר זה מוכח שכוונתו לשם שמים. כי אף-על-פי שהוא מאוד ביישן מכל מקום אינו מתבייש להודות על האמת למרות שפעמים דבר זה כרוך בבושה גדולה.

אמרו חז"ל (סוטה ז, ב): יהודה הודה [שממנו הרתה תמר] ולא בוש, מה היה סופו? נחל חיי העולם הבא... ומה שכרן בעולם הזה? "להם לבדם ניתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם" (איוב טו, יט), ופירש רש"י: יהודה זכה למלכות וכו'. עיי"ש. מבואר בדברי חז"ל כי בשכר הודאתו של יהודה זכה למלכות בעולם-הזה ובעולם-הבא, ויצאו ממנו מלכים. מה טעם זכה יהודה בשכר הודאתו דווקא למלכות וממשלה? ביארו המפרשים, משום שלהודאה כמו זו נדרש אומץ רב וגבורת רוח. כי על כן, זוהי הגבורה האמיתית - להיות מוכן להתבייש לעין כל, ובלבד להכריז את האמת כפי שהיא. יש כאן גבורה אמיתית של כבישת היצר - "איזהו גיבור, הכובש את יצרו" (אבות ד, א),

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

אִם יְבַקֵּשׁ. יְדִידוּתוֹ זַכָּה, וֶאֱמוּרוֹ חָזָק, וּבְרִיתוֹ נֶאֱמָנָה. רוֹצֶה בְּדִין הַבּוֹרֵא, מוֹשֵׁל בְּיִצְרוֹ. לֹא יַדֵּבֵר עָתָק עַל מִי שֶׁיְּזַיְּקֵהוּ, וְלֹא יִתְעַסֵּק בְּמַה שֶּׁלֹּא יוֹעִילֵהוּ. לֹא יִתְנַקֵּם לְאֵיד, וְלֹא יִזְכֹּר לְאָדָם רָעָה. מַשָּׁאוֹ קַל, וְעֶזְרָתוֹ רַבָּה. (ב)הוֹדָאָתוֹ רַבָּה

אִם יְבַקֵּשׁ - והוא חומל ומרחם על המבקש את סליחתו. **יְדִידוּתוֹ זַכָּה** - טהורה מכל פנייה וערמה, **וֶאֱמוּרוֹ** חזק - והתקשרותו לדבר היא חזקה, **וּבְרִיתוֹ נֶאֱמָנָה** - נאמן בהבטחתו. **רוֹצֶה בְּדִין הַבּוֹרֵא** - מקבל ברצון גזירת שמים, **מוֹשֵׁל בְּיִצְרוֹ** ומכניעו. **לֹא יַדֵּבֵר עָתָק** - לא ידבר סרה **עַל מִי שֶׁיְּזַיְּקֵהוּ** - שהזיק אותו, **וְלֹא יִתְעַסֵּק בְּמַה שֶּׁלֹּא יוֹעִילֵהוּ** - ואינו מתעסק במה שאינו נוגע לו. **לֹא יִתְנַקֵּם** - לא ישמח **לְאֵיד** שונאו, **וְלֹא יִזְכֹּר לְאָדָם רָעָה** - ואינו מזכיר לאדם את הרעה שעשה לו. **מַשָּׁאוֹ** קַל - אינו מטריח אחרים ואינו מטיל את עצמו עליהם, **וְעֶזְרָתוֹ רַבָּה** - מרבה בסיוע ועזרה לזולתו. **הוֹדָאָתוֹ רַבָּה**

עיונים

הוא שנאמר "טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר" (משלי טז, לב). לפיכך, לאמיץ לב כזה, לגבור רוח כמוהו, לו יאתה המלוכה.

במסכת בבא-קמא (צב, א) אמרו: "מי גרם לראובן שיודה, יהודה" (פירוש, מי גרם לראובן שיודה על שבלבל יצועי אביו? יהודה, בכך שקדם והודה שממנו הרתה תמר, ומיהודה למד ראובן להודות על כשלונו שלו). והקשו התוספות (שם ד"ה מי) אף-על-גב שאמר במדרש רבה על הפסוק "וישב ראובן אל הבור" (בראשית לז, כט), מלמד ששב משקו ומתעניתו על שבלבל יצועי אביו, וזה היה הרי קודם מעשה תמר. ותירצו התוספות: מכל מקום לא הודה ברבים על חטאו עד אחר שהודה יהודה, נמצא שיהודה גרם לראובן להודות. ע"כ.

נמצא אם כן, שאף שעשה ראובן תשובה שלמה והתענה כמה שנים וחגר שק במתניו, אף על פי כן אף אחר השק והתענית, עדיין שייך שיהיה השבר בלב יותר גדול, להרגיש יותר את החטא. ויותר קשה הוא להודות ברבים! קל יותר לצום שנים רבות מאשר להתגבר על עצמו ולבייש עצמו ברבים! ואף שכל האומר ראובן חטא טועה, מכל מקום אף על מה שנראה לנו כחטא הִרבה בשק ובתענית כמה שנים, ומעשה ההודאה של יהודה גרם לו לראובן עומק חרטה והכרת החטא, עד שלא בוש להודות ברבים (רבי אהרן יהודה ליב שטיינמן זצ"ל).

ב. הוֹדָאָתוֹ רַבָּה בְּעֵת הָרָעָה. חז"ל הקדושים הכירו בקלקול ובפגם הנורא הנוצר מעשיית חטא, ולכן כשבאו עליהם ייסורים, שמחו והודו לה' יתברך על כך, מאחר ובייסורים אלו מתכפרים

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

בְּעֵת הָרָעָה, וְסִבְלוֹ אָרֹךְ בְּעֵת הַנֶּזֶק. אִם יִשְׁאָלוּ מִמֶּנּוּ יִתֵּן, וְאִם יַחְמְסוּ אוֹתוֹ יִמְחָל. וְאִם יִמְנְעוּ מִמֶּנּוּ יִתְנַדָּב, וְאִם יַרְחִיקוּהוּ יְקָרֵב. רַךְ מֵחֲמָאָה

בְּעֵת הָרָעָה - גם כשתבוא עליו צרה, הוא מרבה להודות לה', **וְסִבְלוֹ אָרֹךְ בְּעֵת הַנֶּזֶק** - וכשפוגע בו נזק, סבלנותו היא רבה [ואין הוא מהרהר אחר מידותיו של הקב"ה (טוב הלבנון)]. **אִם יִשְׁאָלוּ** ויבקשו **מִמֶּנּוּ** דבר מה - **יִתֵּן** ברצון, **וְאִם יַחְמְסוּ אוֹתוֹ** - **יִמְחָל** - הוא מוחל. **וְאִם יִמְנְעוּ מִמֶּנּוּ** - גם אם מסרבים למלא את בקשתו, הוא **יִתְנַדָּב** למלא את בקשת זולתו, **וְאִם יַרְחִיקוּהוּ** - גם אם ינהגו כלפיו בריחוק, הוא **יְקָרֵב** אחרים. הוא **רַךְ מֵחֲמָאָה**

עיונים

עוונותיהם. כתב בספר 'ארחות צדיקים' (שער האמת) וז"ל: "וזה דבר ברור, שטוב יותר לצדיק להיות נידון אפילו בייסורים כאיוב כל ימיו בגופו, שהוא (-גוף האדם) דבר בזוי בעולם הזה, שהוא לו זמן קצר לחיות, ולתת גמול הטוב (-שכר מצוותיו) לנשמה שהיא נְכבדת בעולם העליון שאינו כָּלָה ואינו פוסק לעולמים, וזה יותר טוב לצדיק ממה שלא היה פורע לו חטאיו בעולם הזה והיה דן אותו בעולם הנשמות בייסורי גיהנם, או מחמת חטאו ימעט לנשמתו מן מעלתה בעולם הנשמות והִדבקה לזיו העליון, אשר לזה האור אין לו ערך ודמיון".

במסכת סנהדרין (קא, א) מסופר שכאשר ראה רבי עקיבא את רבי אליעזר מתייסר בייסורים, שמח. וביאר רבי עקיבא מדוע שמח על כך, מפני שכל זמן שאני רואה את רבי אליעזר שהייתה לו הצלחה בכל מעשי ידיו, אמרתי לעצמי שמא ח"ו קיבל רבי אליעזר את שכר מעשיו הטובים בעולם הזה, ועכשיו שאני רואה את רבי אליעזר בצער, הרי שנפרעים ממנו בעולם הזה, ומזה אני יודע ששכרו משומר לעולם הבא. במסכת בבא-מציעא (פד, ב) מובא על רבי אלעזר בן רבי שמעון שקיבל על עצמו ייסורים ואמר להם: אחי ורעי בואו! ובמסכת יבמות (קה, ב) מסופר על אבדן (תלמידו של רבי יהודה הנשיא) שנענש בעונשים קשים [הוא עצמו נצטרע, שני בניו טבעו ושתי כלותיו מיאנו]. כאשר שמע זאת רב נחמן בר יצחק, אמר: "בריך רחמנא דכספיה לאבדן בהאי עלמא ולא כספיה לעלמא דאתי" (-ברוך ה' שבייש את אבדן בעולם הזה ולא ביישו בעולם הבא).

הדברים מבהילים. חז"ל נתנו הודיה לה' יתברך על איסורים נוראים כל-כך! אין זאת אלא כי הבינו בדעתם הרחבה שכל אלה אינם אלא תמורה קלה לעומת העונשים החמורים בעולם הבא. למסקנה זו הגיעו מתוך הכרתם הברורה בפגם הנורא של החטא מחד גיסא, ומאידך, כי כל ייסור וייסור בעולם-הזה מכפר על עוונות רבים, לפיכך קיבלו על עצמם ייסורים בשמחה וברצון.

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וּמְתוֹק מִדְּבָשׁ, מְצַוֶּה עַל הָאֱמֶת, דּוֹבֵר צֶדֶק, עוֹזֵב מַאֲוַיָּיו, מְצַפֶּה לְיוֹמוֹ, אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, חָכָם, זָרִיז, נַפְשׁוֹ יְקָרָה, וְלַבְּרִיּוֹת נוֹחַ. גִּבּוֹר בָּאָרֶץ, נִצָּל מִכָּל גְּנוּת. עֻזָּרָה לַדַּל וּתְשׁוּעָה לָעָשׁוּק. לֹא יַחְשׁוֹף מִסְתּוֹר, וְלֹא יְגַלֶּה סוֹד. צָרוֹתָיו רַבּוֹת וְתִלוּנָתוֹ מְעוּטָה. כְּשֶׁיִּרְאֶה טוֹב יִזְכָּרֵנוּ, וְאִם יִרְאֶה רַע יְכַסֶּנּוּ. רָצוּי וָזַךְ, פִּקֵּחַ וְיִרְא שָׁמַיִם. חֶבְרָתוֹ שִׂמְחָה, הַרְחָקָתוֹ אֲנָחָה. זִקְקָתְהוּ הַחָכְמָה, וְיִפַּתְהוּ הָעֲנָוָה. מַזְכִּיר לַמַּשְׂכִּיל, מְלַמֵּד לַמָּכָל. כָּל מַעֲשֶׂה אֶצְלוֹ זַךְ מִמַּעֲשֵׂהוּ, וְכָל נֶפֶשׁ בְּעֵינָיו

יותר ברה מנפשו - וכל נפש, טהורה וברה בעיניו יותר מנפשו. **יודע את מומו** - מכיר בחסרונותיו, וזוכר את עוונותיו, **אוהב את האלהים**, ורודף [ורץ] לעשות את **רצונו** יתברך. **לא ינקום לנפשו** - אינו נוקם במי שעשה לו רעה, **ולא יתמיד בקצפו** - ואינו כועס עליו לנצח. **חבר למזכירים** - חבר הוא למי שמעורר אותו לעבודת ה', **יושב עם** [בין] **העניים** - בחברה הוא מעדיף לשבת בין העניים, **אוהב לאנשי הצדק** - הוא אוהב את אנשי הצדק, **ונאמן לאנשי האמת, עוזר לרש, אב ליתום** - דואג ליתום כאילו היה אביו, **בעל לאלמנה** - ויהיה עוזר לאלמנה במקום בעלה, **ומכבד** את הדלים.

שאינו מזלזל בעצמו לעשות מעשים פחותים, מה שאין כן בעל התאווה; הרצון להשיג את תאוותו נהפך לעיתים לבולמוס והוא גורם לו לעשות מעשים בזויים כדי להשיג רצונותיו. כך הוא נעשה מזולזל (פת לחם)], **ולבריות נוח. גיבור בארץ** - גיבור בתורה וגובר על יצרו (לב טוב), **ניצול מכל גנות** - נקי מכל כתם ודופי. **עזרה לדל ותשועה לעשוק** - עוזר לדל ומושיע את העשוק מיד עושקו. **לא יחשוף מסתור** - אינו מגלה את סתרי חברו, **ולא יגלה סוד** שהוא שותף להם. גם אם **צרותיו רבות** [מרובות] **ותלונתו מעוטה** - אין הוא מתלונן. **כשיראה** בחברו דבר **טוב, יזכרנו** - הוא יפרסמו, **ואם יראה דבר רע, יכסנו** - וכשהוא רואה בו פגם ודבר רע, הוא מסתיר אותו. הוא **רצוי** לכל, **וזך** - ולבו שלם עם כולם, הוא **פקח ויראת שמים. חברתו** - ההתחברות עמו היא מקור **לשמחה. הרחקתו אנחה** - והתרחקות ממנו מביאה עצב ואנחה. **זקקתהו החכמה** - חכמתו מזככת אותו מכל מידה רעה, **ויפתהו הענוה** - וענוותנותו מעניקה לו חן בעיני הכול. **מזכיר למשכיל** - לחכמים הוא מזכיר את מה ששכחו, **מלמד לסכל** - ולטיפשים הוא מלמד את מה שלא ידעו [כלומר, גם המשכילים והחכמים וגם הטיפשים מפיקים ממנו תועלת: לראשונים הוא מזכיר את מה ששכחו, ולטיפשים מלמד את מה שלא ידעו. הוא טוב לכול, היות שכל מגמתו היא להועיל לכולם (פת לחם)]. **כל מעשה** טוב שעושה זולתו, הוא **אצלו זך ממעשהו** - נחשב בעיניו כמעשה זך ונקי יותר ממעשיו שלו, **וכל נפש בעיניו**

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

יוֹתֵר בָּרָה מִנַּפְשׁוֹ. יוֹדֵעַ אֶת מוּמוֹ, זוֹכֵר אֶת עֲוֹנוֹ, אוֹהֵב אֶת הָאֱלֹהִים, רוֹדֵף רְצוֹנוֹ. [ג]**לֹא יִנְקֹם לְנַפְשׁוֹ, וְלֹא יַתְמִיד בְּקִצְפּוֹ. חָבֵר לְמַזְכִּירִים, יוֹשֵׁב עִם הָעֲנִיִּים, אוֹהֵב לְאַנְשֵׁי הַצֶּדֶק, וְנֶאֱמָן לְאַנְשֵׁי אֱמֶת, עוֹזֵר לָרָשׁ, אָב לַיָּתוֹם, בַּעַל לָאַלְמָנָה, מְכַבֵּד הַדַּלִּים.**

עיונים

ג. לא ינקום לנפשו. פירוש, הוא לא ינקום ממי שעושה לו רע. במסכת יומא (סט, ב) אמרו: משה אמר: "הא-ל הגדול הגיבור והנורא" (דברים י, יז). אתא (בא) ירמיה ואמר: נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו? לא אמר "נורא". אתא דניאל אמר: נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו? לא אמר "גיבור". אתו אינהו (-באו אנשי כנסת הגדולה) ואמרו: אדרבה, זו היא גבורתו שכובש את כעסו, שנותן ארך אפים לרשעים, ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה, היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות. ע"כ.

דרש רבי ירחמיאל שולמן: בנוהג שבעולם אדם אינו מבליג על עלבונו, פן יאמרו הבריות שהוא שוטה ואינו מרגיש, הוא חלש ואין לו יכולת, ושמא מתוך כך ירבו מזלזליו ומחרפיו. אך הקב"ה אינו כן, אף על פי שעל ידי שתיקתו נראה כאילו שאינו רואה ואין בו יכולת, והרי האפיקורסות תתרבה על ידי זה בארץ. וגם חסידי עולם משתאים: איה גבורותיו? איה נוראותיו? ולא אומרים "גיבור ונורא", ומתמעטים תארי הבורא יתברך בעולם - אך מדת סבלנותו לא זזה ממקומה!

וממנו ילמד האדם, שבגלל חשש פן "יכפרו" בחכמתו ומעמדו, ויתמעט כבודו - אין לו מה לפחד... אדרבה דווקא בנקמה מראה ומפגין הוא אות חלושה שאין לו כוחות ומעצורים. רק בסבלנותו מראה את גבורתו, כאן טמונה הגבורה האמיתית שכובש כעסו ושותק! הנקמה אינה אלא חולשת

וּמִתְּנָאֶיהָ עוֹד: קַבָּלַת כָּל חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת אֲשֶׁר זָכַרְנוּ מִמַּה שֶׁקָּדַם בַּסֵּפֶר הַזֶּה, וְאֵינֶנִּי צָרִיךְ לְשָׁנוֹתָם, שֶׁלֹּא יַאֲרִכוּ לָנוּ הַדְּבָרִים בַּשַּׁעַר הַזֶּה. וְאַתָּה דַּע לָךְ.

לשנותם - ואין צורך לחזור עליהן כאן, כדי **שלא יתארכו לנו הדברים בשער הזה. ואתה** הקורא, **דע לך** - דע והבן את אשר לפניך.

עיונים

אנוש המתדמה לנחש הנוקם ונוטר. כמאמרם ז"ל על הפסוק: "ועתה יגדל נא כח ה'" (במדבר יד, יז) - אימתי כוחך גדול בעולמך? - בשעה שאתה מאריך רוחך! (פניני השלימות' ב, סה).

ה'אור החיים' הק' (בראשית מה, ד) כתב: מצינו ליוסף שאמר בהתוודעו עם אחיו: "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי". פירוש: אחיכם אני ומתנהג עמכם באחווה כאילו לא אירע דבר ביננו. ולא עכשיו בלבד, אלא אפילו **בשעת המכירה עצמה** - "אשר מכרתם", היינו בעת המכירה לא כהתה עין האחווה ממני... והדברים נוראים למתבונן בהרגשת צער יוסף בעת המכירה, ואף גם אז חסם בכוחות ברזל את גלי השנאה והנטירה שלא יתקרבו אליו לשוטפו...! ותלה את כל אסונו שבאה אליו כל הצרה הזאת ישר מהשמים.

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

אֲבָל מַה שֶּׁיֵּאוֹת לְתוֹרָתֵנוּ מֵהַפְּרִישׁוּת, אֹמַר בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, כִּי הַפְּרִישׁוּת הַנּוֹהֶגֶת בְּתוֹרָתֵנוּ עַל שְׁלֹשָׁה פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם, בְּעָסְקֵנוּ עִם בְּנֵי אָדָם וְהִתְחַבְּרוּתֵנוּ עִמָּהֶם. וְהַשֵּׁנִי, בְּמַה שֶּׁאָנוּ מִתְיַחֲדִים בּוֹ זוּלָתָם בְּחוּשֵׁינוּ הַגּוּפִיִּים וַאֲבָרֵינוּ הַנִּרְאִים. וְהַשְּׁלִישִׁי, בְּמַה שֶּׁאָנוּ מִתְיַחֲדִים בּוֹ בְּמַצְפּוּנֵינוּ וּבְמִדּוֹתֵינוּ וּבְמַחְשְׁבוֹתֵינוּ וְהַצָּפוּן בְּלִבּוֹתֵינוּ מִן הָרַעְיוֹנִים הַטּוֹבִים וְהָרָעִים. וַאֲנִי מְבָאֵר כָּל זֶה בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, כְּפִי יְכָלְתִּי בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם.

אֲבָל דֶּרֶךְ הַפְּרִישׁוּת הָרָאוּי לָנוּ בְּהִתְחַבְּרוּתֵנוּ עִם בְּנֵי אָדָם, מֵהֶם: [א]הַסְבָּרַת פָּנִים

אבל מה שיאות לתורתנו מהפרישות - ובדבר השאלה, באילו דברים ראוי שנתנהג בפרישות על פי תורתנו, **אמר בתשובת השאלה הזאת** - הנני נותן את התשובה הבאה: **כי הפרישות הנוהגת בתורתנו** - על פי תורתֵנו עלינו להתנהג בפרישות **על שלושה פנים** - בשלושה עניינים. **אחד מהם** - הראשון, בעניינים שבין אדם לחברו, כלומר, **בעסקינו עם בני אדם** - כשאנו באים במגע עם בני אדם אחרים **והתחברותנו עמהם** - וכשאנו נמצאים בחברתם. **והשני, במה שאנו מתייחדים בו זולתם** - בעניינים שנוגעים רק לנו ולא לבני אדם אחרים, ושאנו עוסקים בהם **בחושינו הגופיים** - הגשמיים **ובאברינו הנראים** [הגלויים]. **והשלישי, במה שאנו מתייחדים בו** - בעניינים הנוגעים רק לנו בלבד והם קשורים **במצפונינו ובמידותינו ובמחשבותינו והצפון בלבותינו מן הרעיונים הטובים והרעים** - עניינים אלו קשורים להרהורים הטובים והרעים הטמונים בלבנו. **ואני מבאר** כיצד עלינו להתנהג בפרישות **בכל זה** - בכל אחד משלושת העניינים הללו, **בדרך קצרה, כפי יכלתי בעזרת השם.**

אבל דרך הפרישות הראוי לנו בהתחברותינו עם בני אדם - באשר לדרך הפרישות המתאימה לנו ביחסינו לבני אדם, **מהם** [היא]: **הסברת פנים** - עלינו להסביר פנים לזולתנו, ומתנאיה עוד - והנהגה נוספת: קבלת **כל חובות הלבבות אשר זכרנו ממה שקדם בספר הזה** - הפרוש מקבל על עצמו לקיים את כל חובות הלבבות, שהזכרנו קודם בספר הזה, **ואינני צריך לשנותם** - ואין צורך לחזור עליהן כאן, כדי **שלא יתארכו לנו הדברים בשער הזה. ואתה** הקורא, **דע לך** - דע והבן את אשר לפניך.

עיונים

א. הסברת פנים והראות השמחה בפגיעתם. במסכת אבות (א, טו) אומר שמאי: "והוי מקבל את כל

וְהָרְאוֹת הַשִּׂמְחָה בִּפְגִיעָתָם, עִם הַכְּנִיעָה

והראות השמחה בפגיעתם - ולגלות שמחה כשאנו פוגשים אותם, **עם הכניעה**

עיונים

האדם בסבר פנים יפות". ופירש הרע"ב (על פי 'אבות דרבי נתן' יג, ד): אזהרה זו עוסקת באדם המקבל אורחים בביתו. שמאי מזהיר שיהיה כל עסק אדם עם אורחיו בפנים שמחות, כי המראה לאורחיו פנים עצובות או כעוסות, אף אם ייתן להם הרבה הרי זה כאילו לא נתן כלום. ולעומת זאת, המראה לאורחיו פנים שמחות, גם אם אינו נותן להם דבר, הרי זה כאילו נתן להם הרבה.

בלשון שמאי שאמר "בסבר פנים יפות" יש להקשות מדוע לא די שיאמר "בפנים יפות", מילת "בסבר" מהי משמעותה? ביאר המאירי, שמאי בא להורות: אפילו כשאין בעל הבית מרוצה מאורחיו, יש לו להראות להם פנים שמחות, כדי שיהיו האורחים "**סבורים**" שהוא מרוצה מחברתם. והנה שמאי אומר "הוי מקבל את "**כל**" האדם בסבר פנים יפות", ויש לשאול, מילת 'כל' מה באה לרבות? וביאר ב'תפארת ישראל': שמאי מדגיש שיש לקבל את "כל" האדם בסבר פנים יפות, דהיינו לא רק את חבריו אלא כל אדם, בין עשיר בין עני, בין ישראל ובין נכרי.

אחד מבעלי המוסר למד ממשנה זו רעיון מוסרי לגבי תוקף החיוב להתנהג בסבר פנים יפות. כידוע שמאי החזיק בהנהגה כללית לפי מדת הדין, לעומת הלל שהחזיק בהנהגה לפי מדת הרחמים, ואף על פי כן שמאי הוא שהזהיר לקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. נמצאנו למדים, שסבר פנים יפות של אדם הוא דבר שהזולת זכאי לו אפילו לפי מדת הדין ('מכתב מאליהו' ח"ה עמ' 36).

והנה בהמשך מסכת הנ"ל (אבות ג, יב) אומר רבי ישמעאל: "והוי מקבל את כל האדם בשמחה". הרמב"ם (בפירושו למשנה) פירש, כי רבי ישמעאל בא ללמדנו שאף על פי שאין לאדם להקל בכבודו כלפי אדם צעיר (כך ביאר את דברי רבי ישמעאל במה שאמר קודם לכן "הוי... ונוח לתשחורת"), מכל מקום אין להסיק מכך שיש לקבל את פניו בזעם ובפנים זועפות, אלא צריך לקבל פני כל אדם - בין זקן ובין צעיר - בשמחה ובטוב לבב.

הוסיף הרמב"ם: "וזו (-'והוי מקבל... בשמחה') מעלה גבוהה יותר מהוראת שמאי (הנ"ל): והוי מקבל... בסבר פנים יפות". וביאר ב'פירושי רבנו יצחק מטולידו', כי יכול אדם להראות פנים יפות, ובליבו הוא היפך. אך בשמחה הכוונה שתנהג נפשו בשמחה, עד שתהיה שמחה בטבעה וכו'. ובביאור 'ברוך שאמר' (אבות ג) כתב: ופשוט שקבלת אדם בשמחה, היא מדריגה יותר גדולה וניכרת מקבלה בסבר פנים יפות. כי "פנים יפות" בא למעט רק שלא יראה פנים כהות ועצובות, אבל קבלה בשמחה היא מדריגה עוד יותר גדולה, ששמח לקבל אותו. ומידה זו היא הרצויה ביותר.

וְהַשִּׁפְלוּת וְלָשׁוֹן רַכָּה וְרוּחַ נְמוּכָה לְכֻלָּם. וּמֵהֶם, הָרַחֲמִים וְהַחֲנִינָה וְהַחֶמְלָה עֲלֵיהֶם, עִם חֶסֶד הַטּוֹרֵחַ מֵעֲלֵיהֶם, וְזָכְרָם בַּטּוֹב, וַעֲשׂוֹת חֶסֶד עִמָּהֶם, וְשֶׁלֹּא נְקַוֶּה לַהֲנוֹת מֵהֶם, וְשִׁנּוּיֵאשׁ מֵאֲשֶׁר בִּידֵיהֶם. וּמֵהֶם עָזְרָם בְּתַקָּנַת תּוֹרָתָם וְעוֹלָמָם, וְהוֹרוֹתָם הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יִרְצֵהוּ הָאֱלֹהִים. וּמֵהֶם שֶׁנִּסְבֹּל קְשִׁי דִבְרֵיהֶם, וְשֶׁנִּשְׁפֹּךְ שִׂיחֵנוּ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וְלֹא לִפְנֵיהֶם, וְהִמָּנַע מִמּוֹשְׁבוֹת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַשְּׂחוֹק, עִם הַשְׁמִירָה מִכָּל מַה שֶּׁיָּבִיא לְהַמְרוֹת הָאֵל בְּחֶבְרָתָם, וְלָצֵאת מִגְּבוּל הַצְּנִיעוּת וּמְסֹרֶת הַמּוּסָר, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה.

אַךְ מַה שֶּׁרָאוּי לָנוּ מִן הַפְּרִישׁוּת בַּפָּנִים הַשָּׁנִיִּים

והשפלות ולשון רכה ורוח **נמוכה לכולם** - יש לנהוג כלפי כל אדם בכניעה ובשפלות וברוח נמוכה, ולפנות אל המדברים עמנו בלשון רכה. **ומהם, הרחמים והחנינה והחמלה עליהם** - יש לנהוג ברחמים ובחנינה ובחמלה, **עם הסרת הטורח מעליהם** - בלי להטריח איש, **וזכרם בטוב** - יש לדון אותם לכף זכות, **ועשות חסד עמהם** - ולנהוג במידת החסד, **ושלא נקווה** - ולא נצפה **ליהנות מהם, ושנתייאש מאשר בידיהם** - ולא יעלה בדעתנו לקחת מהם דבר השייך להם. **ומהם עזרם בתקנת תורתם ועולמם** - כמו כן נסייע בידם בכל דבר שיביא להם תועלת לרוחניותם או לצורכיהם בעולם הזה, **והורותם הדרך אשר ירצהו האלהים** - ונדריכם בדרך הרצויה לפני ה' ברוך הוא. **ומהם שנסבול קושי דבריהם** - וכן ננהג בסבלנות כלפיהם, גם כאשר ידברו עמנו קשות, **ושנשפוך שיחנו לפני האלהים ולא לפניהם** - ונבקש את צרכינו רק מהאלוקים ולא מהם, וכמו כן, **הימנע ממושבות המאכל והמשתה והשחוק** - עלינו להימנע מלהימצא בחברת בני אדם העסוקים באכילה ושתייה ושחוק, **עם השמירה** - וגם נישמר **מכל מה שיביא להמרות האל בחברתם** - מכל דבר העלול להביא אותנו להמרות את פי הא-ל, כתוצאה משהותנו בחברת בני אדם, וגם נישמר שמירה אחר שמירה מ**לצאת מגבול הצניעות ומסורת המוסר** - מגדרי הצניעות ומסגרת המוסר, **והדומה לזה** - וכיוצא בזה.

אך מה שראוי לנו מן הפרישות בפנים השניים - ומה שראוי לנו לנהוג בפרישות בתחום השני,

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

הַמִּתְיַחֲדִים בָּנוּ בְּחוּשֵׁינוּ וּבַאֲבָרֵינוּ הַנִּרְאִים, יֵחָלֵק לִשְׁנֵי חֲלָקִים. אֶחָד מֵהֶם אָסוּר לָנוּ, וְהֵם מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. וְהַשֵּׁנִי מֻתָּר לָנוּ, וְהוּא, כָּל מַה שֶּׁהֻתַּר לָנוּ מִכָּל מִינֵי הַהֲנָאוֹת הַמֻּתָּרוֹת.

וְכָל חֵלֶק מֵהֶם יֵחָלֵק לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים, וְהוּא, שֶׁכָּל מַה שֶּׁנֶּאֱסַר לָנוּ אֵינֶנּוּ נִמְלָט מֵאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים. אוֹ שֶׁיִּהְיֶה בְּטֶבַע הַכֹּסֶף לוֹ, כַּזְּנוּת וְהַגֵּזֶל וְהָרִבִּית, וּלְהַרְבּוֹת מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה הָאָסוּר לָנוּ. אוֹ שֶׁיִּהְיֶה מִמַּה שֶּׁלֹּא יִשְׁנָאֵהוּ הַטֶּבַע וְלֹא יִכְסֹף לוֹ, כִּלְבוּשׁ בֶּגֶד שַׁעַטְנֵז, וְהַרְכָּבַת כִּלְאַיִם, וַאֲכִילַת בָּשָׂר בֶּחָלָב, וַאֲכִילַת חֵלֶב, וְהַרְבֵּה מֵהַדּוֹמֶה לָזֶה. אוֹ שֶׁיִּהְיֶה מִמַּה שֶּׁיִּשְׁנָאֵהוּ הַטֶּבַע וְתִתְעַבֵּהוּ הַנֶּפֶשׁ, כַּאֲכִילַת

המתייחדים בנו - הכולל עניינים הנוגעים לנו בלבד, שאנו עוסקים בהם בחושינו הגשמיים ובאברינו הנראים - הגלויים, **ייחלק** - יש לחלק **לשני חלקים. אחד מהם** - האחד, הפרישות ממה שאסור לנו לעשות על פי דין תורתנו הקדושה, והם **מצוות "לא תעשה"** [שלוש מאות ושישים וחמש מצוות לא תעשה (שס"ה)]. **והחלק השני** הוא הפרישות גם במה שמותר לנו, **והוא** - כלומר, מכל מה שהותר לנו מכל **מיני ההנאות המותרות** - פרישות מכל סוגי ההנאות המותרות לנו.

וכל חלק מהם - וכל אחד משני החלקים הנזכרים **ייחלק** [נחלק] לשלושה **חלקים. והוא** - וזאת מכיוון **שכל מה שנאסר לנו** - כל מה שהתורה אסרה עלינו, **איננו נמלט מאחד משלושה דברים** - בהכרח שהוא נכלל באחד משלושת הסוגים דלהלן: **א. או שיהיה בטבע הכוסף לו** - הסוג הראשון: דברים שטבע האדם להשתוקק להם, כגון: **הזנות והגזל והריבית, ולהרבות מן המאכל והמשתה האסור לנו** - וריבוי במאכלים או משקים האסורים עלינו. **ב. או שיהיה ממה שלא ישנאהו הטבע ולא יכסוף לו** - הסוג השני: דברים שהאדם אינו סולד מהם בטבעו, אך גם אינו מתאווה להם, כגון: **לבוש** [לבישת] **בגד שיש בו שעטנז, והרכבת כלאים, ואכילת בשר בחלב, ואכילת חֵלֶב, והרבה מהדומה לזה** - ועוד הרבה דברים הדומים להם. **ג. או שיהיה ממה שישנאהו הטבע ותתעבהו הנפש** - הסוג השלישי: הם דברים שהאדם שונא בטבעו ונפשו מתעבת אותם, כגון: **אכילת**

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

הַנְּבֵלָה וְהַמֵּתָה [ב]וְהַדָּם וְהָרִבֵּה מִמִּינֵי הַחַיִּים, אֲשֶׁר לֹא הָיָה הָאָדָם חָפֵץ בַּאֲכִילָתָם אֲפִלּוּ אִם הָיוּ מֻתָּרִים בַּאֲכִילָה, כְּשִׁמּוֹנָה שְׁרָצִים וְהַדּוֹמֶה לָהֶם.

וְרָאוּי לְךָ, אָחִי, שֶׁתְּיַסֵּר נַפְשְׁךָ בִּפְרִישׁוּת מִכָּל מַה שֶּׁצִּוְּךָ הָאֱלֹהִים לִפְרֹשׁ מִמֶּנּוּ, עַד שֶׁתַּגִּיעַ מִן הַתִּעוּב וְהַמְּאוּס בְּמִינֵי הַתַּעֲנוּגִים הַמְּנוּעִים וְהַהַתָּאוָוֹת עַד תַּכְלִית שֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה

הנבלה והמתה ואכילת הדם, ואכילת הרבה ממיני בעלי-החיים, **אשר לא היה האדם חפץ באכילתם** - שהאדם לא היה מעונין לאכלם **אפילו אם היו מותרים לו באכילה**, כגון **שמונה שרצים** ששמם מופיע במפורש בתורה [החולד והעכבר וכו'], **והדומה** - ודברים הדומים להם.

ולכן ראוי לך, אחי, שתייסר - שתרגיל את **נפשך בפרישות** מכל **מה שציוך האלהים לפרוש ממנו**, במידה כזאת, **עד שתגיע מן התיעוב והמיאוס** - שתתעב ותמאס **במיני התענוגים המנועים והתאוות עד תכלית** - בכל סוגי התענוגות והתאוות האסורות עד קצה הגבול ועד שיהיה שווה

עיונים

ב. והדם. לשון הכתוב גבי איסור אכילת הדם הוא (דברים יב, כג): "רק חזק לבלתי אכול הדם [של בהמות וחיות], כי הדם הוא הנפש" וגו'. ובהמשך שם נאמר (פסוק כה): "לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני ה'". ביאר רבי שמואל אביגדור, אב"ד קרלין: שני סוגי עבודת ה' ישנם: אחת, עבודה מאהבה. שנית, עבודה מיראה. ההבדל ביניהם הוא, שהעובד מיראה אין זכותו שמורה לבניו אחריו, אבל העובד מאהבה זכותו הגדולה מספקת גם לדורות הבאים, עד עולם. והנה אמרו חז"ל על מקרא שלנו: "מה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו, הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה ומחמדתן, הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו, ודורות דורותיו, עד סוף כל הדורות" (משנה מכות כג, ב). נמצאנו למדים: אימתי זוכים הבנים לזכות אבות, כאשר האב התחזק לקיים המצוות לשם פעלן, וביטל רצונו מפני אהבת ה', ולא משום שנפשו קצה בזה. כמאמר חז"ל (ספרא לקדושים כ, כו ורש"י שם): אל יאמר אדם, אי אפשי (איני רוצה) בבשר חזיר, אבל יאמר אפשי ואפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי.

זהו שאמר הכתוב "לא תאכלנו" באופן אשר יצא מזה "למען ייטב לך ולבניך אחריך", רק באופן זה,

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

בְּטִבְעֲךָ הַמִּתְעָב מִן הָאָסוּר עִם מַה שֶּׁנִּכְסָפִים לוֹ מִמֶּנּוּ. וְיִהְיֶה אֶצְלְךָ הַמִּשְׁגָּל הָאָסוּר, וּלְקִיחַת אִיסָר עַל פָּנִים אֲסוּרִים, וְשֶׁתִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרְךָ וּגְנוּתוֹ, אֲשֶׁר יְמַהֵר אֲלֵיהֶם חֵפֶץ הָאָדָם בְּטִבְעוֹ, כַּאֲכִילַת הָעַכְבָּר וְהַדָּם וְהַשֶּׁקֶץ, אֲשֶׁר יִתְעַבֵּהוּ

האסור - מעשי עבירה של דבר ערווה, **ולקיחת איסר על פנים האסורים** - ונטילה של פרוטה באופן שאסרה תורה. יחסך לשני אלו יהיה זהה: בריחוק וברתיעה, וכמו כן, יהיו בעיניך מעשים **שתתכבד בהם בקלון חברך והדיבור בגנותו, אשר ימהר אליהם חפץ האדם בטבעו** - שהם עבירות אשר האדם בטבעו משתוקק להן, דומים למעשים מתועבים, **כאכילת העכבר והדם והשקץ** [והשרץ], **אשר יתעבהו**

עיונים

"כי תעשה הישר בעיני ה'", כלומר, משום שישר הדבר בעיני ה', ומתוך אהבת ה'. כי רק כך תעבור זכות המצוה גם לדורות הבאים, ותזכה כי "ייטב לך ולבניך אחריך". (משלחן גבוה", דברים עמ' קז).

בהמשך המשנה הנ"ל ממסכת מכות מובא עוד מימרא הקשורה למימרא הקודמת: "רבי חנניא בן עקשיא אומר: רצה הקב"ה לְזַכות את ישראל (היינו להרבות את שכרם), לפיכך הִרְבָּה להם תורה ומצוות". ופירש הריב"ן: שעל כן כתב בתורה הרבה מצוות 'לא תעשה' בדברים שמטבעו אדם בָּדֵל מהם ממילא, כגון מה שהרבתה תורה אזהרות (ויקרא פרק יא; דברים כ, כה) שלא יאכל אדם מיני שקצים ורמשים, שגם אלמלא נכתבו היה אדם פורש מהם מחמת מיאוסם - ועכשיו שנכתבו, וישראל פורשים מהם מחמת ציווי התורה [כלומר, שכוונת האדם הפורש צריכה להיות: שאף אילו היה מתאווה לעבירה, בכל זאת היה פורש ממנה מפני כבוד הבורא. וכדרך שאמרו בתורת כהנים (קדושים סוף פרק ט, והובא ברש"י שם ויקרא כ, כו): "לא יאמר אדם: אי אפשי (איני רוצה) ללבוש שעטנז; אי אפשי לאכול חזיר... אבל [יאמר], אפשי, ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי כך... [ו]נמצא פורש מן העבירה, ו[גם] מקבל עליו מלכות שמים" (ערוך לנר)] - הריהם מקבלים שכר על הפרישה. ע"כ. לפי פירוש זה, דברי רבי חנניא בן עקשיא עולים דווקא על הפורשים מן הדם, משקצים ורמשים, וכיוצא, שהן מצוות שלא הוצרכה תורה לפרשן, ולא כתבתן אלא כדי להרבות לנו שכר בקיומן. [אמנם הרמב"ם בפירוש המשניות פירש באופן אחר].

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

טִבְעֲךָ וְתִשְׁנָאֵהוּ נַפְשֶׁךָ. וּכְשֶׁתַּתְגִּיעַ אֶל הַגְּבוּל הַזֶּה מִן הַפְּרִישׁוּת מִן הָאִסּוּר, בְּלֹא הֶכְרֵחַ מִטִּבְעֲךָ וְלֹא קִשְׁי מִנַּפְשֶׁךָ, [ג]**תִּהְיֶה מִן הַפִּתּוּת הַנִּצָּלוֹת מִן הַחֵטְא וְהַמִּכְשׁוֹל, אֲשֶׁר נֶאֱמַר עֲלֵיהֶם** (מִשְׁלֵי יב, כא)**: לֹא יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל אָוֶן.**

וְכֵן הַנִּתָּן בִּרְשׁוּתֵנוּ מִן הַמֻּתָּר הוּא עַל שְׁלֹשָׁה פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם, קַחַת הַמַּאֲכָל אֲשֶׁר לֹא יְכֹוֵן בּוֹ בְּעָלָיו אֶל תַּעֲנוּג, וְלֹא יוּכַל הָאָדָם לַעֲמֹד

טבעך ותשנאהו נפשך - אשר טבעך מתעב אותם ונפשך סולדת מהם. **וכשתגיע אל הגבול הזה** ואל המדרגה הזו **מן הפרישות מן האיסור** - ותפרוש מן התאוות האסורות, **בלא הכרח מטבעך** - בלי מאבק ומלחמה נגד טבעך, **וללא קושי מנפשך** - ובלא קושי וכפייה, או-אז **תהיה** נכלל **מן הכיתות הניצלות מן החטא והמכשול** - תהיה בכלל חבורת הצדיקים המוגנים בפני כל חטא ומכשול, **אשר נאמר עליהם (משלי יב, כא): "לא יאונה לצדיק כל און"** - לא יארע לצדיק מכשול, ולא תזדמן לו עבירה בלי דעת (רש"י, מצודת דוד).

וכן הניתן ברשותנו מן המתר הוא על שלושה פנים - וגם השימוש בהנאות המותרות נחלק לשלושה חלקים: **אחד מהם, קחת המאכל אשר לא יכוין בו בעליו אל תענוג** - האחד, שימוש בהנאות ללא כוונה של תענוג, **ולא יוכל האדם לעמוד**

עיונים

ג. תהיה מן הכיתות הנצלות מן החטא והמכשול. מבואר שאדם המקדש ומטהר עצמו ומשתדל להשיג מעלת הפרישות אף מעבירות שטבעו משתוקק להן במידה כזאת עד שישנא ויתעב את אותן עבירות, אזי זוכה לשמירה והגנה בפני כל חטא ומכשול.

הרמב"ם (פ"ו מהל' תשובה ה"ד) פירש את מימרת חז"ל (יומא לח, ב): "הבא ליטהר - מסייעין אותו", וז"ל: "כלומר, ימצא עצמו נעזר על הדבר". השל"ה (יומא דרך חיים) כתב סוד הענין למה בקדושה מקבל סיוע ממש, דהיינו שהקב"ה מוסיף לו קדושה על קדושתו שיהיה עושה טוב, כי הקב"ה הוא הקדוש האמיתי, וכשמתחיל האדם להתקדש אז כביכול מתדבק בקדושתו ופותח המקור, ועל כן ה' מסייע לו ממש להתקדש.

ה'חפץ חיים' ('שמירת הלשון', ח"ב פ"ב) ביאר, על פי מה שדרשו חז"ל (יומא לט, א) על הכתוב (ויקרא יא,

בְּלֶעְדֵיו, וְאֵין לוֹ תַּקָּנָה זוּלָתוֹ. וְהַשֵּׁנִי, קֹחַת הַמָּזוֹן מִן הַמָּתָר עַל דֶּרֶךְ הַיּוֹתֵר, וּמְכַוֵּן בּוֹ אֶל הַתַּעֲנוּג הַשָּׁוֶה, מִבְּלִי רִבּוּי וְלֹא הֶפְקֵר, כְּהַשְׁלֶמַת הַצֹּרֶךְ מִן הַלֶּחֶם הַטּוֹב בְּתַבְשִׁילִים מְתֻקָּנִים בְּמִלַּאכְתָּם,

בלעדיו - מפני שלא ניתן להתקיים בלעדיהן, **ואין לו תקנה זולתו** - ואין תחליף לחיוניותן. **והסוג השני, קחת המזון מן המותר על דרך היותר** - שימוש בהנאות המותרות במידה מרובה מעבר להכרח, **ומכוין בו אל התענוג** - ומתוך כוונה של תענוג, **השווה** - אך עדיין במידה ממוצעת, **מבלי ריבוי ולא הפקר** - לא בכמות מופרזת ולא בהפקרות, אלא רק **כהשלמת הצורך**, כגון: אכילה לשם קיום הגוף **מן הלחם הטוב בתבשילים מתוקנים במלאכתם** - לחם טוב ותבשילים ערבים,

עיונים

מד): "והתקדשתם והייתם קדושים" - "אדם מקדש עצמו מעט - מקדשין אותו הרבה. מלמטה - מקדשין אותו מלמעלה...". שמכיון שאדם כופה את יצרו וממשיך עצמו מעט לצד הקדושה, הקב"ה, שהוא מקור הטוב והחסד, משפיע עליו קדושה הרבה במלוא חופניים [וכמו שאמרו (שהש"ר ה, ב) שאמר הקב"ה לישראל 'בני, פִּתחו לי פתח אחד של תשובה כחודו של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסות' וכו']. ו'מקדשין אותו מלמעלה', היינו, שנמשכת קדושה מלמעלה על שורש נשמתו. וב'חובת השמירה' (פ"ג) כתב ה'חפץ חיים' על מי ששומר עצמו מלדבר דיבורים אסורים וקובע עת קבוע ללימוד הלכות והמוסרים השייכים לענין זה, דבר זה יועיל לו, ובפרט לפי מה שאמרו חז"ל (יומא לח, ב): הבא ליטהר - מסייעין בידו, בוודאי בהמשך הזמן יעזרהו הקב"ה הרבה בזה, ולא תהיה לו תשוקה כלל לדיבורים האסורים, כשאר איש כשר שאינו מתאווה לאכילת בשר חזיר, כי כאשר האדם מתייגע על איזה דבר בתורה, הקב"ה מסית יצר הרע ממנו [מאותו דבר]. כדאיתא במדרש רבה (פרשת נשא פרשה יד אות ד): **אם יגעת הרבה בדבריהם, הקב"ה מסיר יצר הרע ממך.**

בספר 'ארחות יושר' (פרק: יראת חטא) כתב וז"ל: הנה כל מה שהאדם מתרחק ומתיירא מעבירה כנגד זה שומרים אותו מן השמים שלא יכשל, וכמידת זהירותו ופחדו כנגד זה ישמרוהו... ומי שיראתו חלושה, כך שמירתו מן השמים עליו בדרך זה, ובוודאי עלול להיכשל בכל מיני איסורים ר"ל כי במידה שאדם מודד בה מודדין לו, ואם הוא מזלזל בדבר ואין מפחד ואין חשוב אצלו כל כך - למה ישמרוהו מן השמים? והוא נעזב לכל מקרים... וכל מה שיראת חטאו גדולה גם הסייעתא-דשמיא שלו גדולה בכל הדברים, ולכן הפליגו חז"ל כל-כך בענין יראת חטא. עכ"ד. על הפסוק "כמים הפנים לפנים" וגו' (משלי כז, יט). כתב הנצי"ב מוולאז'ין: "כמנהג האדם בעבודת ה', כן הוא השגחת ה' עליו".

וּשְׁתוֹת הַיַּיִן הַטּוֹב עַל הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוֶה, וְכֵן בַּמַּלְבּוּשׁ וּבַדִּירָה וּשְׁאָר הָעִנְיָנִים. וְהַשְּׁלִישִׁית, קֹחַת הַרְבֵּה מִן הַתַּעֲנוּגִים הַמֻּתָּרִים, הַמַּפְלִיג בָּהֶם בַּעֲלֵיהֶם, עַד שֶׁמְּבִיאִים אוֹתוֹ אֶל הַתַּעֲנוּגִים הָאֲסוּרִים, עִם טִרְדָּתוֹ בָּהֶם מֵעֲשׂוֹת חוֹבוֹת אֱלֹהָיו שֶׁעָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מִשְׁלֵי לא, ה)**: פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק.**

ושתות היין הטוב על הדרך השווה - במידה ממוצעת, **וכן במלבוש ובדירה ושאר העניינים** - וכך בעניין הלבוש, הצורך בדירה ובשאר העניינים. בכל אלו יכול האדם לספק לעצמו את צרכיו ההכרחיים ואף קצת יותר מהמידה החיונית, מתוך כוונה להתענג וליהנות. **והסוג השלישית, קחת הרבה מן התענוגים המותרים, המפליג בהם בעליהם** - שימוש מרובה בתענוגים המותרים, בצורה מופרזת ומתוך משיכה והיסחפות, **עד שמביאים אותו אל התענוגים האסורים** - עד שגורמים לאדם להיכשל גם בתענוגים אסורים, **עם טרדתו בהם** - וזאת בנוסף לכך שהם טורדים אותו **מעשות חובות אלהיו שעליו** - מלקיים את חובות האלוקים המוטלות עליו, **כמו שנאמר** על הרגיל בשתיית יין לשכרה (**משלי לא, ה**): "**פן ישתה וישכח מחוקק**" - כשישתה, ישכח דבר החקוק בתורה ויבוא לעוות את דינם של העניים (מצודת דוד).

וְרָאוּי לְךָ, אָחִי, שֶׁתִּתְנַהֵג בִּפְרִישׁוּת מִן הַתַּעֲנוּגִים הַמֻּתָּרִים כִּיכָלְתְּךָ, עַד שֶׁיִּהְיוּ בְעֵינֶיךָ בִּתְכוּנַת הַתַּעֲנוּגִים הָאֲסוּרִים עָלֶיךָ, פֶּן תַּעֲזֹב תּוֹרָתְךָ וְתַנִּיחַ חוֹבָתֶךָ. וּכְבָר עָמַדְתָּ עַל מַה שֶּׁצִּוָּה הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים יז, יז)**: [ד]וְלֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים,**

ולכן **ראוי לך, אחי, שתתנהג בפרישות מן התענוגים המותרים** לך כפי יכלתך, והרחק אותם מדעתך **עד שיהיו בעיניך בתכונת התענוגים האסורים עליך** - עד שייחשבו בעיניך כמו התענוגים האסורים, **פן תעזוב תורתך ותניח חובתך** - כדי שלא יגרמו לך לעזוב את התורה ואת קיום המצוות. **וכבר עמדת** - ובוודאי הנך יודע **על מה שציוה הבורא יתברך את המלך באמרו** (**דברים יז, יז**): "**ולא ירבה לו נשים**",

עיונים

ד. ולא ירבה לו נשים. כידוע, אמר שלמה המלך החכם מכל אדם: "אני ארבה ולא אסור" (סנהדרין

וְאָמַר (דְּבָרִים יז, טז)**:** **רַק לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים, וְאָמַר** (שָׁמוּאֵל יג, כו)**:** **הֲלֹא עַל אֵלֶּה חָטָא שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל — גַּם אוֹתוֹ הֶחֱטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנָּכְרִיּוֹת, עִם חֹזֶק שִׂכְלוֹ וְרֹב תְּבוּנָתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ.**

חטא שלמה, כי הן היטו את לבבו לחטוא לה' — **גם אותו** - אף שהיה חכם גדול ושלם ואהוב לפני ה', עם כל זאת **החטיאו הנשים הנכריות**" - נשותיו הצליחו לפתותו, להטות לבבו ולחטוא לה' (רלב"ג, מצודת דוד), **עם חוזק שכלו ורוב תבונתו וגדולתו** - וזאת למרות רוחב שכלו ותבונתו

עיונים

כא, ב), וסופו היה מה שנאמר: "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו" וגו' (מלכים-א יא, ד). ויש להבין, הלא חכם מופלג היה ובקי בכל כוחות הנפש כנראה מספריו, וכי לא אמד עצמו נכונה? אלא, אמר ה'חפץ חיים', משל למה הדבר דומה, לאדם שלגם יין שרף במידה יתירה, הסתחרר ראשו ולשונו כבדה. ביקש לשוב לביתו אך רגליו לא נשמעו לו. הכל נראה לו כפול, הדרך משובשת, הרגליים כבדות והצעדים מסתבכים. הלך עקלתון, ומעד לביב שופכין. מיד נקהלו סביבו נערים פוחזים ולעגו לו, והוא רובץ במדמנה ומגדפם במרירות.

עבר שם אדם, ראהו בקלונו, עמד ואילפו בינה. אמר: "אי לך, האינך מתבייש? ראה כיצד הפכת מאדם נכבד לחזיר אשפתות! ובשל מה, בגלל לגימת משקה? אף לשתות כהלכה אינך יודע, אוי לו לאדם שתכולת בקבוק מעבירתו על דעתו! אני, אף אילו הייתי מרוקן לקרבי עשרה קבין של משקה לא הייתי מאבד את צלילות דעתי!" כך לעג לשיכור, ולמעשה שם עצמו ללעג. משום שאין קל מללעוג לקלונו של השיכור, אבל אם ישתה הוא עצמו ינהג בדיוק באותה דרך. כי אין גיבור כיין, וגיבורים רבים הביס! וכלפי מה אמורים הדברים, כשאנו רואים את החוטאים, הנופלים שדודים במלחמת היצר, בזים אנו להם בלבנו. שהרי אנו יודעים מה נוראה היא העבירה, ונפשנו נוקעת ממנה. ברם, לעגנו נובע מכך שפיכחים אנו, ולא נקלענו לנסיון, למערבולת מלחמת היצר המתעה, משקר ומשכר, שעליה אמרו (סוטה ג, א) שאין אדם עובר עבירה אלא אם נכנסה בו רוח שטות. ואין אדם יודע כיצד ינהג כאשר תתקוף אותו רוח שטות. זו הייתה טעותו של שלמה המלך. בשעת הפיכחון אמד עצמו שלא יסור, ונכנס לשדה הנסיון, ונסחף בו! והלקח לגבינו, להתרחק ככל היכולת ולברוח מפני הנסיון כבורח מן האש! (משלי החפץ חיים, פה).

וְכִפְּי בִינָתְךָ, הִשָּׁמֵר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ, וּפְרֹשׁ מִכָּל אֲשֶׁר יַפְרִישְׁךָ מִמִּצְוֹת הָאֱלֹהִים, בְּלִבְּךָ וּבְמַצְפּוּנְךָ, אִם לֹא תוּכַל לְהִפָּנוֹת לְעִנְיְנֵי אַחֲרִיתְךָ, מִפְּנֵי טִרְדָּתְךָ בְּצָרְכְּךָ מְזוֹנְךָ וּמִחְיָתְךָ בְּעוֹלָמְךָ וְעָסְקְךָ בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁזָּכְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הָרְכֵבָה מֵהֶם, שֶׁהָיוּ טוֹרְחִים בְּעִנְיַן עוֹלָמָם עִם הַפְּרִישׁוּת מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ אַבָּא חִלְקִיָּה שֶׁהָיָה מִשְׁתַּכֵּר לַחְפֹּר בָּאֲדָמָה (תַּעֲנִית כג, א)**, וְשִׁמְעוֹן בְּמִלֶּאכֶת הַבִּנְיָן** (שַׁבָּת לא, א)**, וְהִלֵּל שֶׁהָיָה חוֹטֵב וּמְתַפְּרְנֵם מִן הָעֵצִים** (יוֹמָא לה, ב)**.**

וְאַל תִּמְנָעֶךָּ פְּרִישׁוּתְךָ בְּלִבְּךָ מֵהִתְעַסֵּק בָּזֶה, מִפְּנֵי שֶׁאַתָּה מְכֻוָּן בּוֹ לַעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים,

הרבה. על אחת כמה וכמה שצריך האדם הפשוט לשמור את עצמו.

וכפי בינתך - ואם כן כפי מידת תבונתך, **הישמר לך ושמור את נפשך** מכל התענוגים, גם מאלה שהתורה התירה, **ופרוש מכל אשר יפרישך ממצוות האלהים** - ופרוש מכל מה שמונע ממך לקיים את מצוות האלוקים, ולכל הפחות **בלבך ובמצפונך, אם לא תוכל להיפנות לעניני אחריתך** - אם אינך יכול להתפנות ולעסוק רק בעניינים המקנים לך מקום בעולם הבא, **מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקך בו** - בשל טרדותיך והתעסקותך

ונאמר (דברים יז, טז): "רק לא ירבה לו סוסים", ומצינו בדברי הנביא שאף שלמה המלך נכשל בכך כפי שנאמר (נחמיה יג, כו): "הלוא על אלה חטא שלמה מלך ישראל - משום שנשא נשים נוכריות

בהשגת הפרנסה והמחיה ההכרחית בעולם הזה, **כמו שזכרו** רבותינו **זכרונם לברכה על הרכבה מהם** [על חכמים רבים], **שעל אף שהיו טורחים בענין עולמם** - בענייני העולם הזה, **עם הפרישות ממנו** - הם היו פרושים ממנו לגמרי, **כמו אבא חלקיה שהיה משתכר לחפור באדמה** - היה משכיר את עצמו למלאכת חפירת האדמה (**תענית כג, א**), וכמו **שמאי** שהיה עוסק לפרנסתו **במלאכת הבנין** (**שבת לא, א**), **והלל שהיה חוטב ומתפרנס מן העצים** - וכמו הלל שהיה מתפרנס מחטיבת עצים (**יומא לה, ב**).

ואל תמנעך פרישותך בלבך מהתעסק בזה - לכן, גם אם גמרת בלבך לנהוג בפרישות, פרישותך זו אינה צריכה למנוע אותך מלהשיג את פרנסתך ההכרחית, **מפני שאתה מכוין בו לעבודת האלהים** - מאחר שכל כוונתך היא לשם עבודת האלוקים,

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

כַּאֲשֶׁר הִקְדִּימָנוּ. (ה)וְכַאֲשֶׁר תּוּכַל לְהַנִּיחַ עֶסֶק הָעוֹלָם, תַּנִּיחֵהוּ בַּעֲבוּר עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא.

וְאַל יַסְפִּיק לְךָ מַה שֶּׁאָמַרְנוּ בְּעֵת שֶׁלֹּא תּוּכַל בַּעֲבוּר צֹרֶךְ הַהַזְמָנָה לַמָּזוֹן, כִּי הַמַּשְׁקִיף עַל מַצְפּוּנְךָ יַעְזָרְךָ לְקַיֵּם מַחֲשַׁבְתְּךָ בַּעֲבוֹדָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ד, ט): כָּל הַמְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי סוֹפוֹ

כאשר הקדמנו - כמו שביארנו לעיל בשער עבודת האלוקים פרק ד' ובשער הביטחון פרק ג' (טוב הלבנון). **וכאשר תוכל להניח עסק העולם** - אך כאשר תשיג כדי פרנסתך ותוכל להימנע מלעסוק בה, **תניחהו** - חדל מזה, **בעבור עבודת הבורא** - כדי שתוכל להתמסר לגמרי לעבודת הבורא.

ואל יספיק לך מה שאמרנו בעת שלא תוכל בעבור צורך ההזמנה למזון - אולם למרות דברינו [שבעת הצורך בהשגת הפרנסה יש להסתפק בפרישות בלב ובמצפון כפי שביארנו לעיל], מכל מקום גם בתקופה זו תהא כל שאיפתך ותקוותך שהבורא יסיר ממך את הצורך בעיסוקי העולם הזה, ותבקש מלפניו שתוכל להגיע לפרישות מוחלטת ולהיות פנוי לעבודתו (מנוח הלבבות), **כי המשקיף על מצפונך יעזרך לקיים מחשבתך בעבודתו** - ואז הבורא המשקיף על פנימיותך ומכיר ברצונך הכן יעזור לך להוציא את משאלתך אל הפועל, ותוכל להיות פרוש מהעולם הזה גם בגופך, ולהתמסר לעבודת ה' באופן מוחלט, **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד, ט): כל המקיים את התורה מעוני** - מתוך עוני ודוחק, שאף על פי שמזונותיו דחוקים והוא טרוד במלאכתו ובהשגת דמי מחייתו, הריהו דוחק את עצמו ומניח את מלאכתו כדי שיהיה לו פנאי לעסוק בתורה ובמצוות. אדם כזה **סופו**

עיונים

ה. וכאשר תוכל להניח עסק העולם, תניחהו בעבור עבודת הבורא. במסכת ברכות (לה, ב) אמרו: "דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן". ב'שולחן ערוך' (או"ח קנו, א) כתב, שאחרי שֶׁיָּצָא מבית הכנסת מהתפילה ונכנס לבית המדרש וקבע עת ללמוד, ילך לעסקיו, שכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון, כי העוני יעבירנו על דעת קונו.

ומכל מקום לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים בידו.

ופירש ה'מגן אברהם' (סק"א), שמלאכתו עראי הכוונה שיעשה רק את הצריך לפרנסתו [כל אחד

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

לְקַיְּמָהּ מֵעוֹשֶׁר - עתיד הוא לזכות לעסוק בתורה מתוך עושר ושלווה, ללא טרדות פרנסה. וכל שכן שאין לך להסתפק בפרישות שבלב, כאשר כבר אין לך עוד צורך לעסוק בגופך בהשגת פרנסתך, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (אבות שם): **וכל המבטל את התורה מעושר** - מפני עושרו הרב הוא טרוד בעסקיו ואינו מוצא פנאי לעסוק בתורה,

לְקַיְּמָהּ מֵעוֹשֶׁר, וְכָל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעוֹשֶׁר

עיונים

לפי ערכו. שעה"צ סק"ב]. והוסיף ה'משנה ברורה' (סק"ב): אך זה גופא צריך להיזהר מפיתוי היצר שמפתהו לחשוב שכל היום צריך השתדלות על הרווחה זו, ואין זה כך, ולכן צריך שיתבונן בעצמו מה הוא ההכרח האמיתי שאי אפשר בלעדיו, ואז יוכל להתקיים בידו שיהא מלאכתו עראי ותורתו עיקר. והבחינה לזה כתב ב'שער הציון' (אות ג) וז"ל: וכדי שלא ירמה אותו היצר שהוא מוכרח הרבה לפרנסתו, יתבונן, אילו היה מחוייב לזון את חבירו ולהלבישו לפי ערכו, מה היה אומר, איזה דבר נחשב הכרח, ומה שנראה לו אז הכרח זה מה שיעשה לפרנסתו.

בספר 'ברכת יצחק' כתב על דברי רש"י בפרשת תצוה שכתב על הפסוק (שמות כז, כ): "ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור" - "כתית למאור ולא כתית למנחות", וז"ל: כבר פירשו אבירי הרועים מאורי התורה והחסידות רמזים נפלאים בעבודת ה' יתברך בדברי רש"י הק' הללו, וגם אני אענה חלקי בעז"ה החונן לאדם דעת, הנה מפורסם שלצורך פרנסתו של אדם חייב אדם לעשות השתדלות ואין סומכים על הנס, וכדרך שנאמר (עפ"י דברים טו, יח) "וברכתיך בכל אשר תעשה". אמנם אין מהצורך להרבות בהשתדלות יען "הגזירה אמת והחריצות שקר" (רמב"ן) ואדרבה הורונו חז"ל הק': "עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי" ובאופן זה העידו חז"ל (ברכות לה, ב) על דורות ראשונים שנהגו כך וזו וזו נתקיימה בידם. לעומת זו לזכות ב"כתר תורה" שם כל המרבה בהשתדלות וביגיעה הרי זה משובח, ודיברו חז"ל בקדשם (מגילה ו, ב) "יגעת ומצאת תאמין. לא יגעת ומצאת אל תאמין", ופירש המהרש"א ב"חידושי אגדות" שם את הפסוק (תהלים קטז, י-יא) "האמנתי כי אדבר" אימתי אאמין שדיברתי נכונה, וחידושַי בתורה אמיתיים? רק "כי עניתי מאד" דהיינו שהתייגעתי בהם מאד. אמנם "אני אמרתי בחפזי" כשחשבתי לברר דברי תורה בחיפזון, אזי התברר לי "כל האדם כוזב" ולא עולה בידו דברים לאמיתם. ולזה אמר הכתוב "כתית למאור" בכדי לזכות לאורה של תורה, דרוש שיכתות האדם את עצמו ביגיעה עצומה עד מאד, והוסיף רש"י לפרש: "ולא כתית למנחות" דהיינו לצורך פרנסה ('מנחות' רומזים לפרנסה יען שבאים הם מחיטים שהם לחמו של אדם) אינו דרוש שיכתות האדם את עצמו, ואף שדרוש שיעשה השתדלות, מכל מקום לא ירבה בה יותר מן הדרוש לזה, אלא "יעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי" ושניהם יתקיימו בידו בעזה"י.

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

[ו]סוֹפוֹ לְבַטְּלָהּ מֵעָנִי.

וָרָאוּי לְךָ, שֶׁתִּשְׂתַּדֵּל לֶאֱסֹר חוּשֶׁיךָ וּתְנוּעוֹת אֵבָרֶיךָ הַנִּרְאִים, כְּמוֹ שֶׁאֲסַפֵּר לְךָ.

וְהוּא, שֶׁתַּתְחִיל בָּרִאשׁוֹנָה לֶאֱסֹר לְשׁוֹנְךָ וְלִבְלֹם שְׂפָתֶיךָ, וְתִפְרֹשׁ מִן הַדְּבָרִים הַבְּטֵלִים, עַד שֶׁתִּהְיֶה בְּעֵינֶיךָ הֲנָעַת הָאֵבֶר הַכָּבֵד שֶׁבְּאֵבָרֶיךָ

סופו לבטלה מעוני - עתיד הוא להיבטל מהתורה בשל עוניו ודוחק הפרנסה.

וכדי להרגיל את עצמך לנהוג במידת הפרישות **ראוי לך, שתשתדל לאסור** - שתתאמץ לכבול ולרסן את **חושיך** ואת **תנועות אבריך הנראים** - הגלויים, **כמו שאספר לך** - כפי הסדר שאבאר לך.

והוא, שתתחיל בראשונה לאסור לשונך ולבלום שפתיך - בראשונה עליך לרסן את לשונך ולחסום את שפתיך, **ותפרוש מן הדברים הבטלים** - ותחדל מלדבר דברים בטלים במידה כזאת, **עד שתהיה בעיניך הנעת האבר הכבד שבאבריך**

עיונים

ו. סופו לבטלה מעוני. התנא במשנה מפרט מהו שכרו של המקיים את התורה מעוני, ומהו עונשו של המבטלה מעושר. וכאן עולה השאלה, שהרי רואים אנו אנשים המקיימים את התורה כל ימיהם מעוני, ולא זכו לקיימה מעושר, וכן ישנם עשירים שהם בטלים מן התורה ומתים כשהם עשירים. אלא שלפעמים חטאו של אדם גורם שאינו זוכה לעושר כדי לכפר חטאו בעולם הזה ועל ידי כך יזכה לעולם הבא. וכן להיפך, לפעמים רשע זוכה לעשירות בעולם הזה כדי שיקבל שכר מצוותיו בעולם הזה, וייפרעו ממנו בעולם הבא (ראה פירוש החסיד יעב"ץ; תוי"ט; תפא"י). וכן לפעמים מונעים עשירות מאדם כדי שלא יתבטל מתלמודו, כדרך שאמרו במדרש (ילקוט שמעוני משלי תתקלד): "התורה אמרה לפני הקב"ה: כתוב (משלי ג, טז): "בשמאלה עושר וכבוד" מפני מה בָּנַי עניים? והקב"ה משיבה: "כדי שלא יעסקו בדברים אחרים וישכחו התורה" (תוי"ט). ועוד ישנם סיבות נוספות שאינן ידועות אלא לבורא עולם המנהיג עולמו בדרכים נעלמות למעלה מהשגת בן אנוש (ראה פירוש החסיד יעב"ץ ותפא"י).

יש מבארים משנתנו שאינה עוסקת בעניות ובעשירות חומרית [אשר למראה עינינו קשה להבין כיצד מתקיימים הדברים במציאות הפשוטה], אלא בעניות ובעשירות הדעת. המקיים את התורה מעוני, הוא מי שהוא עני בדעת והוא מתאמץ ללמוד ולקיים כל מה שהוא שומע ויודע, סופו

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

יוֹתֵר קַלָּה מֵהֲנָעַת לְשׁוֹנֶךָ, [ז]כִּי הַלָּשׁוֹן הַמְּהִירָה בָּאֲבָרִים לַחֲטֹא, וַחֲטָאֶיהָ רַבִּים מִכֻּלָּם, בַּעֲבוּר קַלּוּתָהּ וּמְהִירוּת תְּנוּעָתָהּ, וְשֶׁהַשְׁלֵמַת מַעֲשֶׂיהָ נְקֵלָה, וְיִכָּלְתָּהּ עַל הַטּוֹב וְהָרַע בְּלִי מִצּוּעַ.

יותר קלה מהנעת לשונך - עד שיהיה קל בעיניך להניע אפילו את האיבר הכבד ביותר מכל איבריך, יותר מאשר להניע את לשונך, **כי הלשון המהירה באברים לחטא** - כי מִבֵּין כל איברי גופך, הלשון היא הממהרת ומקדימה לחטוא, **וחטאיה רבים** יותר מהחטאים של **כולם** - של שאר האיברים, **בעבור קלותה ומהירות תנועתה** - מפני שהיא קלילה ומהירה בתנועתה, **ושהשלמת מעשיה נקלה** - וממילא היא מבצעת ומשלימה את פעולתה בקלות יתר, **ויכלתה על הטוב והרע בלי מיצוע** -

עיונים

לקיים את התורה מתוך עושר הדעת, שהקב"ה ישפיע עליו מחכמתו ויזכה להשגה וידיעה בתורה. וכן להיפך מי שזכה לעושר הדעת, שהוא יודע את התורה אך אינו מדקדק במצות, סופו יהיה שישכח את תלמודו ויבטל תורה מעוני הדעת (מדרש שמואל).

ויש שמפרשים שהמקיים את התורה מעוני, הוא המקיים את התורה בצער ובדוחק שיצרו תוקפו והוא כובש אותו ומקיים את התורה. אדם זה סופו לקיים את התורה מעושר, שיסתלק ממנו יצר הרע ויגיע לדרגות נעלות בעבודת ה'. ולהיפך, מי שמבטל את התורה מעושר, שאין יצרו תוקפו והוא רודף אחר תענוגים ומגרה את יצרו הרע עליו, סופו לבטל את התורה מעוני, שיתגבר עליו יצר הרע עד שלא תהיה בו יכולת לעמוד כנגדו (מדרש שמואל בשם ריטב"א).

ז. כי הלשון המהירה באיברים לחטוא. בזה ביאר רבינו הטעם מדוע חובה לשמור על הלשון יותר משאר אברים. וכן ביאר המהר"ל מפראג (בנתיב הלשון פ"א): משום שאינו דומה קלות פעולת הלשון לקלות שאר האברים, שכן אם, למשל, רוצה להכות את חבירו, צריך להפעיל ולעורר בידו כח לזה, כי בהינף קל של ידו הלא לא יפעל מאומה. לא כן הלשון, היא אינה צריכה שום הפעלת כח, אלא מיד כשימצא לנכון לדבר, פותח פיו ומדבר. לפיכך "החיים והמות ביד הלשון" (עפ"י משלי יח, כא) יותר משאר אברים.

טעם נוסף - ביארו המפרשים - מדוע חובה לשמור על הלשון יותר משאר האברים: משום שיתרונו של האדם על שאר בעלי החיים - הוא בדיבור, וכפי שתרגם האונקלוס את הכתוב: "ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז): "והוות באדם **לרוח ממללא**". ורש"י פירש: "אף בהמה וחיה נקראו 'נפש חיה', (בראשית א, כד), אך [נפש] זו של אדם [היא] חיה שבכולן (פירוש: יש בנפשו מידה מרובה

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

וּכְפִי זֶה, אָחִי, יֵשׁ מִן הַדִּין עָלֶיךָ לְהִשְׁתַּדֵּל לְבַלְמָהּ וְלִמְשֹׁל בָּהּ, וְאַל תַּתִּיר לָהּ מִן הַדִּבּוּר אֶלָּא מַה שֶּׁלֹּא תוּכַל לַעֲמֹד בִּלְעָדָיו לְצֹרֶךְ הַתּוֹרָה אוֹ לְצֹרֶךְ הָעוֹלָם, וְקַצֵּר מוֹתְרֵי לְשׁוֹנְךָ בְּכָל יְכָלְתֶּךָ, אוּלַי תִּנָּצֵל מִנְּזָקָהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי יח, כא)**: מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן.**

וְהִקְדִּמְנוּ הַלָּשׁוֹן עַל שְׁאָר הַחוּשִׁים וְהָאֵבָרִים,

לקושי הדבר בה יותר **משאריתם** - מפני שקשה יותר להתרגל לפרישות הלשון מאשר לפרישותם של שאר החושים והאיברים, **כמו שאמר** דוד המלך **עליו השלום** (תהלים לד, יג-יד)**:** "**מי האיש החפץ חיים** - שירצה בְּחיים אמיתיים, **אוהב ימים** - אוהב את ימי חייו, **לראות טוב** - ושואף להשיג בהם שלימות נפשו, רק זאת עֲשֵׂה: **נצור לשונך מרע** - מלדבר בה רע, **ושפתיך מדבר מרמה**" - ושמור מִבְטָא שפתיך מלדבר בהן דברי רמאות. **ובספרינו מן ההזהרה על המעטת הדברים מה שאיננו נעלם מרובו ופרסומו** - והאזהרות האמורות בספרינו הקדושים על שמירת הלשון, ידועות, מפני שהן רבות ומפורסמות.

עיונים

ח. מי האיש החפץ חיים... נצור לשונך מרע. במדרש (ויק"ר טז, ב) מובא: "מעשה ברוכל שהיה מחזר בעיירות ומכריז "מאן בעי למיזבן סמא דחיי" (-מי רוצה לקנות סם-חיים). יצא אליו רבי ינאי וביקש לקנות. הוציא לו האיש ספר תהלים והראה לו את הפסוק (תהלים לד, יג): "מי האיש החפץ חיים", ומה כתוב אחר-כך, "נצור לשונך מרע". אמר רבי ינאי: כל ימי הייתי קורא פסוק זה, ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט, עד שבא רוכל זה והודיע". וכבר תמהו הכל על מדרש זה, מה נתחדש לו לרבי ינאי מדברי הרוכל, שלא ידע קודם?

הנה, ה"חיים" הם שם כללי, המקיף בתוכו את כל סוגי החיים - יש "חיים טובים", ויש "חיים ארוכים", יש "חיים רעים", יש כאלה ש"חייהם אינם חיים" ויש "החשובים כמתים".

הרוכל שהכריז "מאן בעי למזבן סם חיים" לא נתכוון לחיי עולם או "חיים ארוכים", אלא ל"**חיים טובים**". וכמו ששנינו: "זכה - נעשית לו סם חיים" (יומא עב, ב). וחידוש גדול יש בדבר. הנה, על פי פשטות הכתוב "מי האיש החפץ חיים", הכוונה היא לשלול את ההיפך, שהוא "המוות", ותו לא. בא אותו רוכל וחידש כי "חיים" אין הכוונה **לחיות** גרידא, היפוכה של המוות, אלא הכוונה היא ל"**חיים טובים**", חיים שיש בהם ענין וטעם.

ללמדנו, שכל תענוגות העולם הזה אין הם "חיים". ולמי יש "חיים" - רק לזה הנוצר את לשונו

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

לִקְשֵׁי הַדָּבָר בָּהּ יוֹתֵר מִשְּׁאֵרֵיתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים לד, יג-יד)**:** [ח]**מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב, נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה. וּבִסְפָרֵינוּ מִן הַהַזְהָרָה עַל הַמְעָטַת הַדְּבָרִים מַה שֶּׁאֵינֶנּוּ נָעֳלָם מֵרֻבּוֹ וּפִרְסוּמוֹ.**

ויש לה היכולת לעשות טוב או רע ללא שום סיוע אחר. **וכפי זה** - ולפיכך, **אחי, יש מן הדין עליך** - שורת הדין מטילה עליך, **להשתדל לבלמה** - לחסום אותה ולמשול ולשלוט בה - ולמשול עליה, **ואל תתיר לה מן הדיבור אלא מה שלא תוכל לעמוד בלעדיו לצורך התורה** - רק דברים שאינך יכול להתקיים בלעדיהם, שהם הכרחיים לך **לצורך** קיום **התורה או לצורך העולם** - או לצורך קיומך בעולם הזה, **וקצר מותרי לשונך בכל יכלתך** - והימנע ככל יכולתך מדיבורים מיותרים, ואז **אולי תינצל מנזקה** - מהנזק העצום שעלול להיגרם בעטיה, **כמו שאמר** שלמה המלך **החכם** (**משלי יח, כא**)**:** "**מות וחיים ביד לשון**" - בכוחה של הלשון להביא אסון, ולחילופין, להסב אושר.

והקדמנו הלשון - והטעם מדוע עליך להקדים את פרישות הלשון לפרישות **על** [של] **שאר החושים והאברים,**

עיונים

יותר של חיות), **שנתוסף בו** (תכונות נעלות שאינן קיימות בשאר בעלי חיים, והן:) **דעה ודיבור**". לפיכך מכיון שנתייחד האדם בכח הדיבור, אין כל פלא שהמעלות הרבות אותן משיג האדם והדרגות הגבוהות אליהן מסוגל הוא להעפיל, הן בעיקר על ידי **הדיבור**! [כמו: תפילות, לימוד תורה ודיבורים שבקדושה]. ומצד שני, דיבורים אסורים בכוחם לקלקל, להרוס ולהחריב עולמות. ניתן למצוא רמז לכך בפסוק: "וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא" (במדבר יט, טו). כלומר: אדם שאין נותן לפיו מחסום והוא פרוץ בלשונו - טמא הוא!

ה'חפץ חיים' כותב (ב'חובת השמירה'), שמטעם זה, ראתה התורה צורך ללמד פרשיות הרבה על עניינים הקשורים בדיבור, כמו לשון הרע ורכילות, הוצאת שם רע, אונאת דברים, הלבנת פנים, דיבור שקר, דברי גאוה, דברי חנופה, דברי מחלוקת, הוללות, ליצנות. מה שלא מצינו כן בשאר עניינים, **כי בדיבורו של אדם תלוי עיקר חייו**, או להפך ח"ו, ככתוב (משלי יח, כא): "מות וחיים ביד לשון".

ביושר לבב | שער הפרישות | חובות הלבבות

וְכַאֲשֶׁר תִּרְצֶה לַעֲמֹד עַל בֵּרוּר מַה שֶּׁזָּכַרְתִּי מֵרֹב חֶטְאֵי הַלָּשׁוֹן, קַבֵּל עַל עַצְמְךָ לִזְכֹּר מַה שֶּׁיָּצָא מִלְּשׁוֹנְךָ בְּיוֹמְךָ בְּהִתְחַבְּרְךָ עִם בְּנֵי אָדָם וְהִתְעָרְבְךָ בָּם, וְאִם תּוּכַל לְכָתְבוֹ, עֲשֵׂה, וְאַחַר כָּךְ הַעֲבִירֵהוּ עַל לִבְּךָ וְהַעֲלֵהוּ בְּמַחֲשַׁבְתְּךָ בְּעֵת שֶׁאַתָּה פָּנוּי מִן הָעֲסָקִים בַּלַּיְלָה, וְתִרְאֶה מַה שֶּׁיֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְצָרְךָ, וּמַה שֶּׁיֵּשׁ מִמֶּנּוּ מוֹתָר, לֹא יוֹעִיל לְךָ, וּמַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ מֵבִיא הַהֶזֵּק אֵלֶיךָ, כְּמוֹ הַכָּזָב וְהָרְכִילוּת וְהַשְׁבוּעוֹת וּלְשׁוֹן הָרָע. וְאָז יִתְבָּרֵר לְךָ חֶסְרוֹנְךָ, וְתִרְאֶה בּוֹ מְעַוָּתֶךָ. וּפְקֹד זֶה מִמְּךָ תָּמִיד כִּפְקֻדְךָ מְעַוֹת אוֹיְבֶךָ, וְלֹא תַתְמִיד בָּזֶה זְמַן מֻעָט, (ט)**עַד שֶׁיִּתָּקֵן לְשׁוֹנְךָ וְיִמְעָטוּ דְּבָרֶיךָ.**

עיונים

מרע ושפתיו מדבר מרמה, ודבק בחיי תורה ומצוות (רבי יצחק בלאזר זצ"ל).

ט. עד שיתוקן לשונך וימעטו דבריך. כאשר המצורע נטהר מטומאתו אמרה תורה: "וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי צִפֳּרִים חַיּוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב" (ויקרא יד, ד). וכתב רש"י: "לפי שהנגעים באין על לשון הרע, שהוא מעשה פטפוטי דברים, לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול".

ולכאורה, מדוע יש צורך להביא שתי צפרים ולא די באחת. ועוד, מדוע אחת נשחטת ואחת נשארת חיה. ועוד, מדוע משלחים את האחת דווקא "על פני השדה", ומיעטו חז"ל לא לים ולא למדבר ולא לעיר (תוספתא נגעים פ"ח).

הנה, בטעם הקרבנות כתבו המפרשים שהם נועדו כדי שיתן האדם אל לבו וייטיב דרכיו, שהרי מעיקר הדין היה האדם החוטא עצמו ראוי לאותם הדברים שנעשים בקרבן, אלא שהקב"ה ברחמיו גזר כי יביא הקרבן ותהא הבהמה חלף ותמורת נפשו החוטאת.

והנה על פי זה יש לפרש בדרך רמז את דיני תורת המצורע: "וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי צִפֳּרִים". הנה, לוּא היו מביאים רק ציפור אחת, היה האדם נותן אל לבו ומתעורר להיטיב דרכיו ואומר כי אכן לא טוב הדיבור אשר הביא עליו את הרעה הזאת, ומכאן ואילך היה סוכר את פיו כאילם.

ואמנם, לא כך יש לנהוג, אלא אדרבה, יש להשתמש ולהפעיל את כוח הדיבור, אלא שיש לעשות זאת לשם דיבור בדברי תורה, וכמו שדרשו חז"ל "מה אומנותו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאילם, שנאמר 'הַאֱמֶנָם אֵלֶם צדק תדברון' (תהלים נח, ב), יכול אף לדברי תורה תלמוד לומר "צדק תדברון" (חולין פט, א). ובמיוחד אמור הדבר לגבי אדם זה, שעונשו בא לו על חטא לשון הרע, ואמרו חז"ל: "מאי תקנתיה - יעסוק בתורה" (ערכין טו, ב).

לפיכך ציוותה תורה להביא שתי צפרים. והאחת נשארה חיה. להורות וללמד כי הדיבור גורם **חיות**, "מות וחיים ביד לשון" (משלי יח, כא), ואין חיים אלא תורה, וכמו שדרשו חז"ל (ערכין שם) כי תקנתו של חטא לשון הרע - לימוד התורה, שנאמר (משלי טו, ד) "מרפא לשון עץ חיים". אך מעתה עולה חשש חדש, שמא מתוך לימוד התורה יבוא לידי זחיחות הדעת, ובמיוחד לאחר שכבר נכשל בגסות הרוח. לפיכך ציוותה התורה כי הציפור תישלח "על פני השדה", ולרמז בא הכתוב, שעליו ללמוד תורה כאותם אנשי השדה, שעוסקים בתורה מתוך הדחק, וכמו שדרשו חז"ל (עירובין כא, ב) על הכתוב (שיר השירים ז, יב) "נצא **השדה**" - "בא ואראך תלמידי חכמים שעוסקין בתורה מתוך הדחק". ('אפריון' לבעל קיצשו"ע).

ביושר לבב | שער הפרישות | חובות הלבבות

וְשִׂים תְּמוּרַת רֹב דְּבָרֶיךָ - אוֹרֶךְ מַחֲשַׁבְתֶּךָ

ושים תמורת רוב דבריך - ובמקום להרבות בדיבור, **אורך מחשבתך** - תעדיף להרבות במחשבה,

וכאשר תרצה לעמוד על **בירור מה שזכרתי** - ואם תרצה לעמוד על אמיתת הדברים שהזכרתי לך, **מרוב חטאי הלשון** - שחטאי הלשון רבים הם, **קבל על עצמך לזכור מה שיצא מלשונך ביומך** - את כל הדיבורים שיצאו מפיך במשך היום, **בהתחברך עם בני אדם** - בעת שיחתך עם בני אדם **והתערבך בם** - וכשהנך מתעסק עמהם, **ואם** גם **תוכל לכתבו** - לכתוב את הדברים, **מה טוב, ואחר כך העבירהו על לבך והעלהו במחשבתך בעת שאתה פנוי מן העסקים בלילה** - ולאחר מכן, בלילה, בזמנך הפנוי, העבר אותם במחשבותיך והעלה אותם לפניך, **ואז תראה מה שיש ממנו לצורך** - ובדוק אותם, איזה מהם היו לצורך, **ומה שיש ממנו מותר** - ואילו מהם היו מיותרים **ולא יועיל לך** - ואין לך כל תועלת מהם, **ומה שממנו מביא ההיזק אליך** - ואיזה מהם מביאים לך נזק, **כמו הכזב** - כלומר, אלו מהם היו בגדר השקר **והרכילות והשבועות ולשון הרע. ואז יתברר לך חסרונך** - כמה הפסד גרמו לך, **ותראה בו מעוותך** - ותיווכח בקלקול ובמכשול שנכשלת בו. **ופקוד זה ממך תמיד** - ראוי לך לנהוג בביקורת זו בקביעות, **כפקדך מעוות אויבך** - כפי שהנך זוכר את חטאי אויבך, **ולא תתמיד בזה זמן מועט** - ואל תתנהג כך רק במשך זמן מועט, אלא תחזור על פעולה זו יום יום, **עד שיתוקן לשונך וימעטו דבריך** - עד שלשונך תִּתָּקן ותורגל במיעוט הדיבור.

עיונים

ט. עד שיתוקן לשונך וימעטו דבריך. כאשר המצורע נטהר מטומאתו אמרה תורה: "וְצִוָּה הַכֹּהֵן

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וְהַתְמָדַת בְּחִינָתְךָ וְהַחֶשְׁבּוֹן עִם נַפְשֶׁךָ, כִּי הַמַּחֲשָׁבָה נֵר שֶׁתַּכְנִיסֵהוּ אֶל לִבֶּךָ, וְהַחֶשְׁבּוֹן שֶׁמֶשׁ תָּאִיר קַדְרוּת מַצְפוּנְךָ, לְגַלּוֹת לְךָ מַה שֶּׁהוּא צָפוּן בּוֹ מִן הַטּוֹב וְהָרַע, וְהַלָּשׁוֹן שַׁעַר הַמַּצְפוּן. וְאִם הַלָּשׁוֹן תִּהְיֶה מֻפְקֶרֶת וְלֹא תֵיטִיב לִשְׁמֹר מַה שֶּׁיֵּשׁ בַּמַּצְפוּנִים, יִהְיֶה שַׁעַר הָאוֹצָר נִפְקָר, וְיֵצֵא מַה שֶּׁאֵינְךָ חָפֵץ בְּצֵאתוֹ, וְיִרָאֶה מַה שֶּׁאֵין הֲרָאוּתוֹ טוֹב בְּעֵינֶיךָ. וּכְשֶׁתִּשְׁמֹר הַשַּׁעַר, אַתָּה שׁוֹמֵר הָאוֹצָר וּמַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי יז, כח)**: גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת ה, א)**: אַל תְּבַהֵל עַל פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת ה, ה)**: [י]אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ.**

שבמו פיך תביא חטא על עצמך וגופך.

אחר שביאר רבנו שתחילת דרך הפרישות בקניית כוח הריסון של יכולת הדיבור: פיקוח על הדיבור ופרישה מדיבורים אסורים, הוא ממשיך לבאר סדר הפרישות בשאר החושים והכוחות של האדם.

וכן **השתדל אחר כך לעצום** את **עיניך** ותמנע **מחוש ראותך מהביט אל מה שאיננו צריך לך** - בדברים שאין לך בהם צורך ואינם מעניינך **או מה שיטריד לבך מחשוב במה שיועילך** - וכן בכל דבר שעלול להטריד את לבך מלהתבונן בדברים שיביאו לך תועלת אמיתית ולא מדומה, **ופרוש**

עיונים

כמה גדול עונש העוון המר הזה, שבדברי לשון הרע ורכילות שהוא מדבר, הוא מאבד את מעט תורה שיש בידו. שזה לשון המדרש שוחר טוב במזמור מ"ב: "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך" (קהלת ה, ה), מדבר בלשון הרע וכו', "למה יקצוף האלהים על קולך", על אותו הקול שהוצאת בפיך ואמרת לשון הרע על חברך. "וחבל את מעשה ידך", מעט תורה שיש בידך, אתה מאבדה. ופשוט שכוונת המדרש הוא כמו שכתבו הספרים הקדושים, שמי שמדבר לשון הרע על חברו, הוא גורם שנוטלים ממנו זכויותיו שעשה עד עתה ונותנים לחברו. עכ"ל.

עוד כתב ה'חפץ חיים' (שמיה"ל ח"ב פכ"ו): "מי שפיו פתוח תמיד, ואינו מקפיד על עצמו, אפילו אם ילמד כל ששה סדרי משנה וכל הש"ס כמה פעמים, כשיבוא למעלה לא ימצא אפילו גמרא אחת שתגן עליו, כי כל אחת נמשך עליה רוח הטומאה [על-ידי דיבורים האסורים שדיבר מתחילה], ומאוס להסתכל עליה" עכ"ל.

כתב השל"ה הק': "כל המטמא פיו ולשונו בטומאת הדיבור, אז **כל תורותיו וכל תפילותיו כולם נטמאו ומחוץ למחנה מושבם, ואדרבה מקבל עונש גדול ונורא עליהם**, כי המביא דורון למלך חשוב ונותן הדורון בכלי מאוס, יתקצף עליו המלך בכפליים".

ה'חפץ חיים' בכמה מקומות (שמיה"ל ח"א שער הזכירה פ"ז, ח"ב פ"א, חובת השמירה פ"ו ועוד) הביא דברי הזוהר הק' שאם מדבר דיבורים אסורים ישנם ממונים מסְטרא-אחרא שלוקחים אותם ומטמאים את דברי הקדושה שמוציא אחר כן בפיו **ולא יזכה בהם**. ובזוהר הק' פרשת מצורע: "מאן דאית ביה לישנא בישא צלותא לא עלת קמיה דקודשא בריך הוא", ושם כתב שהוא ממשיך טומאה לכל אברי נפשו.

י. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. כתב ה'חפץ חיים' (שמיה"ל שער הזכירה פ"ז): בא וראה עוד

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וְהִשְׁתַּדֵּל אַחַר כָּךְ לַעֲצֹם עֵינֶיךָ וְחוּשׁ רְאוּתְךָ מֵהַבִּיט אֶל מַה שֶּׁאֵינֶנּוּ צָרִיךְ לְךָ, אוֹ מַה שֶּׁיַּטְרִיד לִבְּךָ מֵחֲשֹׁב בְּמַה שֶּׁיּוֹעִילֶךָ, וּפְרֹשׁ

והתמדת בחינתך - ותתמיד לבחון את גדולת ה' ויכולתו, כפי שהיא משתקפת בברואים שסביבך, **והחשבון עם נפשך** - ולעשות תמיד חשבון הנפש לעצמך, **כי המחשבה** היא כנר מאיר **שתכניסהו אל לבך** - שהנך מכניס אל לבך, **והחשבון שמש תאיר קדרות מצפונך** - וחשבון הנפש הוא כשמש המאירה, שבו תאיר את אפֵלת מצפונך, **לגלות לך מה שהוא צפון בו מן הטוב והרע** - ואלו יגלו לך את הטוב ואת הרע הטמון בך, **והלשון היא שער המצפון. ואם הלשון תהיה מופקרת ולא תיטיב לשמור על מה שיש במצפונים** - ואינה שומרת היטב את מה שאצור בצפונות הלב, **יהיה שער האוצר נפקר** - השער של אוצר המצפון יהיה פרוץ, **ויצא מה שאינך חפץ בצאתו** - ויצא ממנו מה שאינך רוצה שיצא, **ויראה מה שאין הראותו טוב בעיניך** - ומתגלה ממנו מה שאינך חפץ שיתגלה. **ולעומת זאת כשתשמור** - אם הנך שומר את **השער, אתה שומר האוצר** - הנך שומר על האוצר ואת **מה שיש בו, כמו שאמר** שלמה המלך החכם **(משלי יז, כח): "גם אויל מחריש חכם יחשב"** - אפילו טיפש היודע לשתוק נחשב לחכם, וכמו **שאמר** (קהלת ה, א)**: "אל תבהל על פיך** - אל תהיה נחפז לומר את מילות התפילה **ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים"** - ואל תבטא את דבריך לפני ה' בטרם תכוון ותתבונן בהם, וכמו **שאמר** עוד (קהלת ה, ה)**: "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך"** - אל תגרום

עיונים

י. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. כתב ה'חפץ חיים' (שמיה"ל שער הזכירה פ"ז): בא וראה עוד

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

מִמּוֹתַר הָרְאוּת כְּפְרִישָׁתְךָ מִמַּה שֶּׁיַּזִּיק לְךָ. וּכְבָר הִזְהִיר עָלָיו הַבּוֹרֵא (מִדְבַּר טו, לט)**:** [יא]**וְלֹא תָתוּרוּ** [יב]**אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (יְרוּשַׁלְמִי בְּרָכוֹת פ"א, ה"ח)**: לִבָּא וְעֵינָא תְּרֵי סַרְסוּרֵי דְחֵטְאָה. אֲבָל הִשְׁתַּמֵּשׁ בִּרְאוּתְךָ**

שמירת העיניים באמרו (במדבר טו, לט): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" - אל תטעו אחר הרהורי לבכם ואחר מראה עיניכם, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ירושלמי ברכות פ"א, ה"ה): **ליבא ועינא תרי סרסורי דחטאה** - לבו ועיניו של האדם הם שני סרסורים הגורמים לו לחטוא (לפי שהעין רואה והלב חומד, ואיברי הגוף מבצעים את מעשה העבירות. רש"י במדבר טו, לט). **אבל** - אלא **השתמש בראותך**

עיונים

יא. ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. כתב הרמב"ם (הל' עכו"ם פ"ב ה"ג): "כך אמרו חכמים: 'אחרי לבבכם' - זו מינות, 'ואחרי עיניכם' - זו זנות (ברכות יב, ב). ולאו זה אף על פי שהוא גורם לאדם לטורדו מן העולם הבא, אין בו מלקות". וביאר שם ה'כסף משנה', שאין לוקים על לאו זה כיון שהוא לאו שאין בו מעשה.

וכתב רבי עקיבא איגר (בהגהותיו על הרמב"ם), כי שונה לאו זה מלאווין אחרים שאין בהם מעשה. אפילו אם סיבת הדבר שאין לוקים על לאו שאין בו מעשה, מחמת היותו קל מלאו שיש בו מעשה, הרי בלאו זה של "לא תתורו", הגורם לאדם לטורדו מן העולם הבא, אי אפשר לומר כן. אלא כאן הפירוש הוא, אדרבה, שהלאו הוא כה חמור ומשתרש כל כך בנפש האדם, עד שאין די בעונש מלקות להעביר את השפעת הלאו על האדם.

על כן צריכים להיות זהירים וזריזים להרחיק מכיעור זה ולשמור את הלב והעין ולהשתמש בהם רק בקדושת התורה ומצוותיה.

יב. אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. "אחרי לבבכם", אמרו בגמרא "זו מינות" (ברכות יב, ב). ומהי הסמיכות שבין אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. רמז לך הכתוב כי אחר שסר מן המינות עדיין נדרש הוא להישמר מן העיניים. שכן גם איש כזה שיש להזהירו מפני מינות החמורה נתבע, ככל אדם אחר, אף על פרישות וקדושה. כך ביאר ה'חפץ חיים', ודברים דומים הובאו בשם הגר"א, באמרו

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וְהַבָּטָתְךָ לְהַבִּיט אֶל יְצִירוֹת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, לִבְחֹן מֵהֶן, וְלַחְשֹׁב בָּהֶן, וּלְהָבִין יְכֹלֶת הַבּוֹרֵא וְחָכְמָתוֹ וְטוּבוֹ מֵהֶן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים ח, ד)**: כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים יט, ב)**: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל, וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ.**

וְהִשְׁתַּדֵּל אַחַר כָּךְ לֶאֱטֹם אָזְנֶיךָ מִשְּׁמֹעַ מַה שֶּׁאֵינְךָ צָרִיךְ לוֹ, וּפְרֹשׁ מִמּוֹתְרֵי הַשְּׁמַע כְּפִי יְכָלְתֶּךָ, וְאַל תַּאֲזִין לִשְׁמֹעַ מַה שֶּׁלֹּא יוֹעִילְךָ שָׁמְעוֹ מִמּוֹתְרֵי הַדְּבָרִים וְהַכָּזָב וְהָרְכִילוּת וּלְשׁוֹן הָרָע, וּפְרֹשׁ מִמַּה שֶּׁיְּבִיאֲךָ לְהַמְרוֹת הָאֱלֹהִים וְלַעֲזֹב מִצְוֹתָיו מִמִּינֵי הַזֶּמֶר וְהַנִּגּוּן

והבטתך - בחוש ראייתך ובמבטך **להביט אל** - לצורך ראייה והתבוננות **ביצירות הבורא** יתעלה, **לבחון** מהן, **ולחשוב בהן, ולהבין יכולת הבורא וחכמתו וטובו מהן** - ומהן תבין את יכולת הבורא, את חכמתו ואת טובו, כמו **שאמר** דוד המלך עליו השלום (תהלים ח, ד): "**כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך**" - כאשר אני מתבונן במרחבי השמים שהם יצירתך ומעשה ידיך, אני מכיר את כוחך, וכמו **שאמר** עוד (תהלים יט, ב): "השמים מספרים כבוד אל" - השמים מודיעים את תְּהילת ה', **ושאר המזמור** - בהמשך המזמור ועד סופו ממשיך דוד המלך למנות את נפלאות הבריאה, המעידים על הבורא.

והשתדל אחר כך לאטום את אזניך משמעך - מלשמוע את **מה שאינך צריך לו** - שאין לך צורך בו, **ופרוש ממותרי השמע כפי יכלתך** והימנע מלשמוע דיבורים מיותרים ככל יכולתך, **ואל** תטה אוזניך **ותאזין לשמוע מה שלא יועילך** - עניינים שלא יביאו לך כל תועלת, **שמעו ממותרי הדברים** - שהם הדיבורים המיותרים ועמם גם הדיבורים האסורים: **הכזב** - ודברי השקר והכזב **והרכילות ולשון הרע, ופרוש מכל מה שיביאך להמרות האלהים ולעזוב מצוותיו** - ופרוש מדברים שיביאו אותך לידי כך שתמרה את פי האלוקים ותעזוב את מצוותיו, כגון **ממיני הזמר והניגון**

עיונים

על מומר אחד, שגם אותו יתבעו לדין על כל חטא, אף על ביטול תורה ועל שלא עסק במעשה מרכבה ('משלחן גבוה' בשם החפץ חיים).

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וְהַשְׂחוֹק וְהָרְנָּה, הַטּוֹרְדִים אוֹתְךָ מִן הַמִּצְוֹת וְהַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים. (יג)**אֲבָל הַט אָזְנְךָ אֶל דִּבְרֵי הַחֲכָמִים הַיּוֹדְעִים אֶת יְיָ וְאֶת תּוֹרָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם** (מִשְׁלֵי כב, יז)**: הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי טו, לא)**: אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים.**

והשחוק והרינה וההוללות, **הטורדים** - המטרידים **אותך מן המצוות והמעשים הטובים** - מקיום המצוות ומעשים טובים. **אבל הט אזנך אל דברי החכמים היודעים את ה' ואת תורתו, כמו שאמר** שלמה המלך **החכם** (**משלי כב, יז**)**:** "**הט אזנך ושמע דברי חכמים**" - הקשב היטב ובחן כל מילה שמשמיעים החכמים, ועוד **אמר** (**משלי טו, לא**)**:** "**אזן שמעת תוכחת חיים**" - אוזן המקבלת תוכחה - "בקרב חכמים תלין", כלומר, אוזן אשר תשמע ותקשיב לדברי תוכחה המכוונים את האדם לדרך החיים, סופה שתימשך ותהיה כרוכה אחר החכמה, ותלין בקרב החכמים, שם תזכה לשמוע דברי חכמה (מצודת דוד).

עיונים

יג. אבל הט אזנך אל דברי החכמים היודעים את ה' ואת תורתו. רבינו יונה (שע"ת ב, י) כתב שאחת הדרכים שיתעורר האדם בהן לשוב אל ה' הוא כוח השמיעה, וז"ל: כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים, יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בלבו כל דברי התוכחות ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה האיש הזה ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול, כי עֵת אשר יאזין ויסכית ולבבו יבין ושב, ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקיים עליו להיות עושה ככל אשר יורוהו תופשי התורה מן היום הזה ומעלה, ולהיזהר באשר יזהירוהו יודעי בינה לעיתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר. ומעת אשר קיבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו, קנה לנפשו זכות ושכר על כל המצוות והמוסרים, ואשריו כי צָדק נפשו בשעה קלה...". עכ"ל.

המהר"ל ('חידושי אגדות', קידושין כב,א) כתב דברים נוקבים בגודל מעלת שמיעת האוזן: "כי האדם הוא אדם על ידי האוזן בפרט"! ומוסיף ומבהיר דבריו: "כמו כלי כאשר הוא גולם אין לו שם כלי, וכאשר יש לו בית קיבול הרי נחשב כלי, ואין האדם בעל הקבלה רק על ידי האוזן, ולכך כל שמיעה מתורגם 'קבלה'". עכ"ד. מבואר שהאוזן היא כלי קיבול לדעת האדם וחכמתו, ועל ידה מקבל האדם שם 'אדם'!

רבינו יונה בהמשך דבריו הנ"ל כתב וז"ל: כי האוזן נכבדה ועדיפה יותר מן העין. והטעם, כי אמנם כוח הראיה מקשר את האדם לדברים שרואה, אך זו ראיה שטחית יחסית - לעומת 'שמיעה'

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וְהִשְׁתַּדֵּל אַחַר כָּךְ לֶאֱסֹר חוּשׁ הַטַּעַם, שֶׁתִּתְקַח דֵּי מְזוֹנְךָ מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה, וְתִפְרֹשׁ מִמַּה שֶׁהוּא יוֹתֵר מִזֶּה.

וְהַתַּחְבּוּלָה לָעִנְיָן הַזֶּה, שֶׁתַּמְעִיט בִּמִינֵי הַלִּפְתָּן וְתִסְמֹךְ עַל לִפְתָּן אֶחָד בְּעוֹד שֶׁתּוּכַל, וְיִהְיֶה דַּי בִּמְעַט מִמֶּנּוּ כְּפִי שֶׁתּוּכַל, וְהִתְכַּוֵּן בּוֹ כְּדֵי לְהַגִּיעַ הַלֶּחֶם אֶל בִּטְנְךָ, (יד)**לֹא**

והשתדל [ותשתדל] **אחר כך לאסור** - לרסן את חוש **הטעם**, על ידי, **שתקח די מזונך מן המאכל והמשתה** - שתאכל ותשתה רק כדי צורך מחייתך, **ותפרוש ממה שהוא יותר מזה** - ותימנע מאכילה ומשתייה שאינם חיוניים לצורך מחייתך.

והתחבולה לענין הזה - והעצה הנכונה כדי לסגל לעצמך התנהגות זו, היא **שתמעיט במיני הלפתן** - שתמעיט בסוגי המאכלים הבאים להטעים וללפת בהם את הפת, **ותסמוך על לפתן אחד בעוד שתוכל** - ותסתפק בסוג אחד בלבד אם תוכל, **ויהיה די במעט ממנו כפי שתוכל** - וגם ממנו תמעט ככל האפשר, **והתכוין בו** - ותהיה כוונתך באכילתו **כדי להגיע הלחם אל בטנך** - להקל את כניסת הלחם אל קיבתך, **לא**

עיונים

שעניינה התבוננות והתעמקות, ומשום כך השפעת השמיעה על הנפש עזה ותקיפה מהשפעת הראיה. וביאור הדבר, כי "שמיעה" היא לשון הבנה [שמיעת הלב - שהלב מבין], ועניינה התבוננות והתעמקות. "שמע ישראל" (דברים ו, ד) - הבן ישראל, דהיינו התבוננות לעומקן של דברים. וכך מובא ב'אבודרהם' (דיני קריאת שמע) וז"ל: "כתב ה"ר אליעזר מגרמיישא, מפני מה נתן לישראל לייחד שמו של הקב"ה בלשון 'שמיעה', שאומרים 'שמע ישראל', ולא נתן בלשון 'הסכת' או בלשון 'האזנה', שכך פירושו של 'שמע': 'הבינו' או 'השכילו' שה' אלוקינו ה' אחד". ההתבוננות וההתעמקות נושאות פרי מבורך - שעל ידן בא האדם לידי קבלת הדברים, וכמו שדרשו חכמים על הכתוב (שמות יט, ה): "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי" - "אם עתה **תקבלו** עליכם" (מכילתא יתרו). נמצא שיש כאן שרשרת של חוליות, חוליה בתוך חוליה, האחת גוררת את חברתה: שמיעה מביאה לידי התבוננות, התבוננות מביאה לידי קבלה, וקבלה מביאה לידי מעשה.

יד. לא לתענוג. כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות דעות ה"א): "כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

לְתַעֲנוּג. וְהַרְגֵּל עַצְמְךָ בְּקִצַּת הָעִתִּים מִכְּלֵי לִפְתָּן, כְּדֵי לְהַנְהִיג טִבְעֲךָ, עַד שֶׁיֵּקַל עָלֶיךָ הַדָּבָר בְּעֵת הִמָּנְעוֹ. וְאִם תּוּכַל לַעֲזֹב הַלִּפְתָּן אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ יְגִיעָה וְטֹרַח, וְתִסְמֹךְ עַל מַה שֶּׁאֵין בּוֹ שׁוּם

עליך הדבר - עד שהדבר יהיה קל אצלך **בעת הימנעו** - כשלא יהיה בהישג ידך להוסיף תוספות ומעדנים. **ואם תוכל לעזוב הלפתן אשר יהיה בו יגיעה וטורח** - ואם יהיה באפשרותך, הימנע מסוגי התוספות שהכנתם כרוכה ביגיעה וטורח, **ותסמוך על מה שאין בו שום**

עיונים

והוא מובדל בהם משאר העם, כן צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו ובבעילתו ובעשיית צרכיו ובדְבורו ובהילוכו ובמלבושו ובכלכול דבריו ובמשאו ובמתנו, ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר. כיצד, תלמיד חכם לא יהיה גרגרן, אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו, ולא יאכל ממנו אכילה גסה ולא יהא רודף למלאות בטנו כאלו שמתמלאין ממאכל ומשתה עד שתיפח כריסם, ועליהם מפורש בקבלה 'וזריתי פרש על פניכם' (מלאכי ב, ג), אמרו חכמים (ראה שבת קנא, ב): אלו בני אדם שאוכלין ושותין ועושים כל ימיהם כחגים, והם האומרים 'אכול ושתו כי מחר נמות' (ישעיהו כב, יג), וזהו מאכל הרשעים. ושלחנות אלו הם שגינה הכתוב ואמר: 'כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום' (ישעיהו כח, ח). אבל החכם אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו, הוא שאמר שלמה (משלי יג, כה) 'צדיק אוכל לשובע נפשו'". עכ"ל.

וז"ל ה'חזון איש' באגרותיו (א, כ): "ליזהר מאד מאכילת תענוג, ואם בטומאת הגוף יש ראשון לטומאה ויש אב הטומאה ויש אבי אבות, בטומאת הנפש של מילוי התאוה באכילת תענוג מתאחד ראשון לטומאה ואב הטומאה ואבי אבות הטומאה. דבר זה הוא מן השפלים מאד ומעכבים את הלימוד, וכדאמרו במדרש (והובא בתוספות כתובות קד, א): 'עד שאדם מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו...'. ואמרו (גיטין ע, א): 'סעודתך שהנאתך הימנה משוך ידך הימנה'". עכ"ד.

ועיין עוד בדברי רבינו יונה באבות (פ"ב מי"ב) שכתב: "גם יש בכלל 'התקן עצמך ללמוד תורה' למעט התענוגים כדי שילמוד תורה הרבה כמו ששנינו כך היא דרכה של תורה פת במלח וכו', **כי המרבה בעידונין לא תשכון בתוכו החכמה**".

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

יְגִיעָה, כַּזֵּיתִים וּגְבִינָה וְהַתְּאֵנִים וְהָעֲנָבִים וְהַדּוּמָה לָהֶם, עֲשֵׂה.

וְשִׂים אֶכִילָתְךָ בַיּוֹם יוֹתֵר קַלָּה מֵאֲכִילָתְךָ בַּלַּיְלָה, אִם מִנְהָגְךָ לֶאֱכֹל פַּעֲמַיִם בַּיּוֹם, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה תְּנוּעַת אֲבָרֶיךָ קַלָּה בַּיּוֹם, וְיֵקַלּוּ עָלֶיךָ עִנְיְנֵי תּוֹרָתְךָ וְעוֹלָמֶךָ. וְאַחַר כָּךְ תִּתְנַהֵג בְּתַעֲנִית, אִם יִהְיֶה גּוּפְךָ חָזָק, אֲפִלּוּ יוֹם אֶחָד בַּשָּׁבוּעַ. וְכָל אֲשֶׁר תּוּכַל לְהַטְבִּיעַ נַפְשְׁךָ, (טו)שְׁלֹא

יגיעה - והסתפק במה שאין בהכנתו שום יגיעה, כגון: **הזיתים** והגבינה **והתאנים** והענבים **והדומה להם** [וכיוצא בהם]. אם יש באפשרותך לשלוט בעצמך ולנהוג בדרך זו, **עשה** זאת. **ושים אכילתך ביום** - ואכילתך במשך היום תהיה **יותר** קלה **מאשר אכילתך בלילה, אם מנהגך לאכול** - אם הנך נוהג לאכול **פעמיים ביום, כדי שתהיה תנועת איבריך** קלה **ביום** - כדי שלא יכביד הדבר על תנועת אבריך, **ויקלו עליך עניני תורתך ועולמך** - וייקל עליך לקיים את ענייני תורתך ולעסוק בענייני העולם. **ואחר כך תתנהג בתענית** - ובשלב הבא תרגיל עצמך להתענות, **אם יהיה גופך חזק** די הצורך בכדי לצום, **ואפילו יום אחד בשבוע** - ולכל הפחות יום אחד בשבוע. **וכל אשר תוכל להטביע נפשך** - וכל מה שיהיה בידך לעשות, כדי לחנך את נפשך ולהרגיל אותה, **שלא**

עיונים

טו. שלא להרגיש על ענין המאכל והמשתה. כתיב "ולא תאכל הנפש עם הבשר" (דברים יב, כג). בשם רבינו הגר"א נאמר: כאן הזהירה התורה לבל יהיה האדם להוט ובהול באכילתו את הבשר וישקיע בתאווה זו את גופו ונפשו. "לא תאכל **הנפש עם הבשר**" - בשעה שהינך אוכל את "הבשר", השמר והזהר לבל תערב בזה גם את "**הנפש**", בהיותך שקוע כל כולך בהנאת אכילתך.

ע"כ. [על דרך זה יש שפירשו את הנאמר בתפילת ימים הנוראים: "בנפשו יביא לחמו".]

וזה לשון רבי חיים מוואלאז'ין: "באמת גנאי גדול הוא לאדם ענין האכילה, כי יקח דבר גשמי ויתנהו במעיו ובזה תלוי חיותו, והלא נשמתו חלק רוחני בוודאי בוז תבוז לזה, אך ההכרח לא יגונה. אבל תוספת ומותרות אכילה הוא סכלות, האם תמנו להתבזות, וחכם אמיתי ישמח במיעוט מותרות" ('רוח חיים', ו, ד).

כתב רבי חיים ויטאל (שער רוה"ק דף ט:): "אמר לי מורי האר"י ז"ל, כי עיקר השגת האדם אל רוח

לְהַרְגִּישׁ עַל עִנְיַן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה, כְּדֵי לְיַפְּרָהּ, עֲשֵׂה, וְשִׂים בַּוָּנָתְךָ בּוֹ לִרְפּוּאָה יוֹתֵר מִלְּמָזוֹן.

אֲבָל מִשְׁתְּךָ יִהְיֶה מַיִם, אֶלָּא אִם תִּהְיֶה כַּוָּנָתְךָ בִּשְׁתַּיִת הַיַּיִן לְתוֹעֶלֶת גּוּפְךָ אוֹ לְהַעֲבִיר דְּאָגָה מִלִּבֶּךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מִשְׁלֵי לא, ו): תְּנוּ שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ. (מז) וְהִזָּהֵר מֵהַרְבּוֹת מִמֶּנּוּ,

ומהפליג בו - ומלהפריז בשתייתו בקביעות, ומחברת בני אדם עליו - ואל תשתתף בחברת בני אדם הקובעים עצמם להסב על היין, כי נוהג זה הוא המדוה הגדול לתורה ולעולם - סביאת היין היא המכאוב הגדול ביותר והגורם העיקרי להפסד העניינים הרוחניים והגשמיים של האדם, וכבר סיפר בו החכם מה שיש בו די - וכבר הזהיר על כך שלמה המלך די הצורך באמרו (משלי כ, א): "לַיִן הַיַּיִן הוּמֶה שֵׁכָר - אדם האוהב יין אינו אלא לץ הלהוט אחרי השכרות (טוב הלבנון) וכל שוגה בו לא יחכם", והנכשל ברדיפה אחריו - ירחק מן החכמה, ועוד אמר במאכל ובמשתה - על המרגיל עצמו באכילה ושתייה מופרזת (משלי כג, כ-כא): "אַל תְּהִי בְסֹבְאֵי יָיִן בְּזוֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ - אל תהיה בחברת בני אדם המתאספים בבית המשתה לסביאת יין, היינו, לשם שתיית יין במידה מרובה, כי להרגיש על ענין המאכל והמשתה - שלא להחשיב את ענייני האכילה והשתייה, כדי לייסרה - כדי לעצור את תאוות נפשך, עשה, ושים כוונתך בו - וכוונת אכילתך תהיה לרפואה - כדי לקיים את נפשך בבריאות, יותר מלמזון - יותר מאשר לשם מזון ושובעה. אבל משתך יהיה מים - ולצורך שתייתך השתמש במים ולא ביין, אלא אם כן תהיה כוונתך [מטרתך] בשתיית היין לתועלת חיזוק ובריאות גופך או להעביר דאגה מלבך - או כדי להפיג ולהסיר דאגה מלבך, כמו שנאמר (משלי לא, ו): "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש" - תנו שיכר לאדם שחש עצמו אבוד ברוב עוניו, ולמי שנפשו מרה לו מפני רוב עמל ויגיעה. כלומר, השיכר - טוב הוא להסרת דאגה וצער (מצודת דוד). והיזהר מהרבות ממנו - וגם כשבדעתך לשתות יין לצורך הבריאות או הסרת הדאגה, היזהר מלהרבות בו

עיונים

הקודש תלויה על ידי כוונת האדם וזהירות בכל ברכת הנהנין, לפי שעל ידם מתבטל כוח אותם קליפות הנאחזות במאכלים החומריים ומתדבקים בהם באדם האוכל אותם. ועל ידי הברכות שעליהם הנאמרות בכוונה הוא מסיר מהם הקליפות ההם ומזכך החומר שלו, ונעשה זך ומכוון לקבל קדושה. והזהירני מאד לזה".

מז. והיזהר מהרבות ממנו. בענין הפרישה מריבוי אכילה ושתיה, נתבאר בדברי רבינו יונה ב'יסוד התשובה', וז"ל: "ואם אדם חלש הוא, שאינו יכול לסבול עינויים קשים ותעניות, ימשוך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותו, לא במאכל ולא במשתה. וכן אמר הרב רבי אברהם בר דוד, שהיה אחד מחסידי עולם: "**הגדר הגדול, המעולה, המופלא - מניעת המאכלות**". וכן פירוש דבריו: אל יעזוב לגמרי מלאכול בשר ומלשתות יין, כי דַּיָּךְ מה שאסרה תורה; אך בעת מאכלו ועודנו תאב לאכול, יניח ממנו לכבוד הבורא מתאוותיו, ואל יאכל כפי תאוותו. ודרך זה ימנענו מחטוא, ויזכירנו אהבת הבורא יותר מתענית אחד בשבוע, כי זה בכל יום תמיד, מדי אכלו ומדי שתייתו, יניח

וּמֵהַפְלִיג בּוֹ, וּמֵחֶבְרַת בְּנֵי אָדָם עָלָיו, כִּי הוּא הַמַּדְוֶה הַגָּדוֹל לַתּוֹרָה וְלָעוֹלָם, וּכְבָר סִפֵּר בּוֹ הֶחָכָם מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ דַי, בְּאָמְרוֹ (מִשְׁלֵי כ, א): לַיִן הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר, וְאָמַר בַּמַּאֲכָל וּבַמִּשְׁתֶּה (מִשְׁלֵי כג, כ-כא): אַל תְּהִי בְסֹבְאֵי יָיִן בְּזוֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ, כִּי

עיונים

מתאוותיו לכבוד הבורא". עכ"ד.

וכבר אמרו חז"ל (יבמות כ, א): "קדש עצמך במותר לך!". ובספרא (קדושים א, א) דרשו את הכתוב (ויקרא יט, ב): "קדושים תהיו - פרושים תהיו", וביאר הרמב"ן כי "קדושים תהיו" זו היא מצוה והוראה כללית למעט בתאוות העולם, אפילו באכילה ושתיה המותרים, לבל יהא נבל ברשות התורה. וצריך עיון, מדוע אמרה תורה "קדושים תהיו" בשעה שהכוונה שנהיה פרושים? אבל הענין יתבאר במה שאמרה תורה "והתקדשתם והייתם קדושים" (ויקרא יא, מד) ולפי דרשת חז"ל (יומא לט, א) פירושו הוא שעל ידי זה שנקדש את עצמינו שכרינו יהיה - "והייתם קדושים". והיינו שאין הפרישות מטרה בפני עצמה כדי שיצער את עצמו ויתנזר מתענוגי העולם, אלא אמצעי הוא לזרוק מעליו שליטת התאוות המבלבלים את דעתו ומדריכים את מנוחתו. רק בזה שישלוט על זרם התאוה יוכל להשיג את הקדושה ולהתעלות. על כן לא אמרה תורה "פרושים תהיו" שהיה מורה על שלילת התענוגים בלבד, אלא "קדושים תהיו" - שעיקר כוונת התורה שנתרומם לדרגות גבוהות, אבל הדרך לזה הוא אך על ידי פרישות (שלשון "קדושה" מורה גם על החיוב וגם על השלילה). וזה מה שפירש הרמב"ן שם בפסוק שמטרת הקדושה שנזכה לדביקות בו יתברך ('המוסר והדעת', ג' קפ"ב).

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה.

וְאַחַר כָּךְ הִשְׁתַּדֵּל לִמְנֹעַ יָדֶיךָ מִגַּעַת בְּמַה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלְּךָ מֵהוֹן הָעוֹלָם, וּפְרֹשׁ מִמֶּנִּי הַגִּנְבָה וְהָאוֹנָאָה וְהַגָּזֵל וּמֵהָרַע לְזוּלָתֶךָ. וְהִתְעַכֵּב בִּתְנוּעַת יָדֶיךָ, וַחֲשֹׁב בְּאַחֲרִיתָהּ, וּשְׁמֹר מוּסָרְךָ וּצְנִיעוּתְךָ בְּהִתְנַשְּׁאֲךָ מֵעֲשׂוֹת הָרַע בָּהֶן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה נו, ב): וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל רָע, וְאָמַר (יְשַׁעְיָה לג, טו): נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד. אֲבָל הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּיָדֶיךָ בְּמִצְוֹת הַבּוֹרֵא, [יז]וּפְתָחֵן כְּמַתָּן

סבא וזולל יִוָּרֵשׁ - כי הסובא יין יתרושש מכל נכסיו, **וקרעים תלביש נומה"** - והמתנמנם, המתרפה מן המלאכה, תנומתו ועצלותו יביאוהו לעוני, עד שייאלץ ללבוש בגדים קרועים. והנמשל הוא, שהזולל וסובא יין, ישכח את כל חכמתו, ויהיה ערום ממלבושי המידות המשובחות ומ"בגדי" השכל (עפ"י ביאור הגר"א ומצודת דוד).

ואחר כך השתדל למנוע את **ידיך מגעת** - מלנגוע **במה שאינו שלך מהון העולם** - ברכוש המצוי בעולם והוא אינו שלך, **ופרוש ממיני** - מכל סוגי **הגנבה והאונאה** [והרמאות] **והגזל ומלהרע לזולתך. והתעכב בתנועת ידיך** - וקודם שהנך מניע את ידיך, התיישב בדעתך, **וחשוב באחריתה** - וחשוב מראש מה תהיינה תוצאות פעולותיך, **ושמור מוסרך וצניעותך** - ושמור על מוסריותך ואצילותך, **בהתנשאך מעשות הרע בהן** - בכך שתתרומם מלעשות רע בידיך, **כמו שנאמר (ישעיה נו, ב): "ושומר ידו מעשות כל רע"** - כל האיסורים שבתורה, **ונאמר (ישעיה לג, טו): "נוער כפיו מתמך בשחד"** - מנער את כפיו מלתמוך בשוחד ואינו חפץ בשום אופן לקבלו (רד"ק). **אבל** [אלא] **השתמש בידיך במצוות הבורא** - לקיים את מצוות הבורא, **ופתחן כמתן**

עיונים

יז. ופתחן כמתן לעני ולרש. בענין מצות צדקה כתבה התורה: "נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך" (דברים טו, י). "נתון תתן" - כפל הלשון על שום מה? כתב האלשיך הק', שהעשיר הוא כמו אפוטרופוס שנתמנה על ידי ה' יתברך, לתת לעניים. בדומה לאב הכותב כל נכסיו לאחד מבניו, אומדים אנו דעתו של האב, שאין ברצונו לנשל את שאר בניו ולהותירם בלא כלום, אלא כל מה שכתב נכסיו לבנו האחד, אין זאת אלא בשל כוונתו למנותו אפוטרופוס על שאר אחיו. כן ה' יתברך, כאשר הוא מעניק ממון רב לחלק מבניו ומותיר אחרים

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

לֶעָנִי וְלָרָשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דְּבָרִים טו, יא)**: פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לְאָחִיךָ, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי לא, כ)**: כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי.**

וְכֵן אַתָּה צָרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן בְּמַה שֶּׁיִּמָּלֵא סְפֹקֶךָ, וְיִמְנָעֲךָ מִן הַשְּׁאֵלָה וּמִקַּחַת מָמוֹן אָסוּר, וּמִקְּנוֹת חֶסֶד עִמְּךָ בְּמַה שֶּׁמַּעֲנִיקִין אוֹתְךָ וּמְטִיבִים לְךָ, וְתַקָּנָה זְכִיּוֹתֶיךָ לְזוּלָתֶךָ, וַחֲסָדֶיךָ

לעני ולרש - ופתח אותן לצורך מתת צדקה לעני ולאביון, **כמו שאמר הכתוב (דברים טו, יא): "פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך", ונאמר (משלי לא, כ): "כפה פרשה** של **לעני"** - אחד משבחיה של אשת החיל הוא שהיא הושיטה יד נדיבה כדי לתת צדקה לנצרך.

וכן אתה צריך להשתמש בהן במה שימלא ספקך - כמו כן עליך להשתמש בידיך בעיסוק במלאכה הנצרכת לשם קיומך כפי הצורך וללא מחסור, **וימנעך מן השאלה ומקחת ממון אסור** - ובכך תמנע מלבקש מתנת בשר ודם או מלקחת ממון האסור לך, **ומקנות חסד עמך במה שמעניקין אותך ומטיבים לך** - העיסוק במלאכה גם ימנע ממך להזדקק לחסדיהם של אחרים, ולא יהיה לך צורך להיתמך במענקיהם ובטובתם, **ותקנה זכיותיך לזולתך, וחסדיך**

עיונים

ללא ממון, כוונתו היא שבעלי הממון יהיו כאפוטרופוסים לחלק מן הממון שנתן להם לעניים. על כן כפל הכתוב ואמר: "**נתון תתן** לו" - כל מה שה' יתברך נתן לך ממון הוא כדי שתתן לאחרים. "ולא ירע לבבך בתתך לו" - כיון שמשלו אתה נותן. ועל אף שבסך הכל אפוטרופוס הנך, מבטיחה לך התורה "כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך" (חיד"א, פני דוד).

על הפסוק הנ"ל: "נתון תתן לו" דרשו חז"ל: "אפילו מאה פעמים" (הובא ברש"י). הרמב"ם בפירוש המשניות במסכת אבות על המשנה (ג, יח): "הכל לפי רוב המעשה", מבאר כי את מידת הנדיבות יכול האדם לקנות בנפשו על ידי **ריבוי** המעשים הטובים שיעשה ולאו דווקא לפי גודלם. עדיף, אומר הרמב"ם, לתת מאה זוז למאה עניים מאשר מאה זוז לעני אחד, זאת כיון שעל ידי רוב הנתינות, מתרגל הנותן לגבור על יצרו פעם אחר פעם, עד שרוכש בנפשו מעלת הנדיבות, מכוח ההרגל. על כן ציוותה התורה: "נתון תתן לו - אפילו מאה פעמים", ומתוך כך: "ולא ירע לבבך בתתך לו" ('חפץ חיים').

חובות שער הפרישות הלבבות

ביושר לבב

לְמִי שֶׁנִּתְחַסֵּד עִמְּךָ, וְלֹא תִהְיֶה לְמַשָּׂא עַל בְּנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: הָאֱלֹהִים יְרַחֵם עֶבֶד שֶׁפָּרַשׁ מִן הָעוֹלָם וְלֹא הָיְתָה פְּרִישׁוּתוֹ לְמַשָּׂא עַל אוֹהֲבָיו, וְסִלֵּק מֵעֲלֵיהֶם טָרְחוֹ, (יח)וְהִתְעַסֵּק בַּאֲבָרָיו בְּמִינֵי הַמְּלָאכוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קכח, ב)**: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל**

למי שנתחסד עמך - קבלת תמיכה וחסד מזולתך מעבירה לאחרים את זכויותיך, וזכות מעשי החסד שעשית אתה יעברו למי שמתחסד עמך [כפי שמבואר בגמרא (סוטה כא, א): אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה, ולא כר' יוחנן דבי נשיאה וכו', ומבאר רש"י, כי שמעון אחי עזריה הוא תנא המוזכר במשנה בתחילת מסכת זבחים. עזריה אחיו היה עוסק בפרקמטיא ומפרנס אותו כדי שיוכל להתפנות ללימוד התורה, וכוונתו הייתה שיחלקו את זכות לימודו, ובשל כך נקרא התנא רבי שמעון על שם אחיו, עזריה. גם ר' יוחנן היה פנוי ללמוד תורה בזכות הנשיא שהיה מפרנסו, וגם הוא נקרא על שמו. הרי שמי שנעזר ומסתייע באחרים, כביכול "מוכר" להם את זכויותיו תמורת תמיכתם בו (טוב הלבנון)], **ולא תהיה למשא על בני אדם** - ואל תטיל צרכיך על בני אדם ואל תהיה נטל על צווארם, **כמו שאמר אחד מן החכמים: האלהים ירחם עבד שפירש מן העולם** - האלוקים יברך את עבדיו הפורשים מהעולם הזה, **ולא היתה פרישותו למשא על אוהביו** - ופרישותם אינה נופלת למעמסה על אוהביהם, **וסילק מעליהם טרחו** - ואינם מטריחים את האחרים בסיפוק צורכיהם, **והתעסק באבריו במיני המלאכות** - אלא בד בבד עם פרישותם הם עוסקים בגופם ובאיבריהם באחת מן המלאכות לשם השגת צורכיהם, **כמו שנאמר** (תהלים קכח, ב)**: "יגיע כפיך כי תאכל**

עיונים

יח. והתעסק באבריו במיני המלאכות, כמו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. במסכות ברכות (ח, א) אמרו: "גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב (תהלים קיב, א) 'אשרי איש ירא את השם', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב (שם קכח, ב) 'יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך', 'אשריך' - בעולם הזה, 'וטוב לך' - לעולם הבא, ולגבי ירא שמים 'וטוב לך' לא כתיב ביה". ויש לתמוה, שאם כן משמע שאין לירא שמים חלק לעולם הבא ח"ו, כי השבח השני, "וטוב לך" לעולם הבא, לא נאמר עליו, כמו שנתבאר.

רבי חיים מוולאז'ין ('רוח חיים', אבות שם) כתב ליישב, וז"ל: אבל הנראה, כי הנהנה מיגיע כפו, פירושו,

חובות שער הפרישות הלבבות

ביושר לבב

אשריך וטוב לך" - כאשר תתפרנס מעמל ידך ולא מגזל, תהיה מאושר וייטב לך. **וכבר נאמר: ראש הפרישות** - כי תחילת הפרישות היא, **תיקון הפרנסה** - סידור מקור פרנסה רצוי. **ונאמר עוד: ראש הפרישות** - תחילת הפרישות, **תיקון המחשבה** - חשיבה בצורה נכונה ומאוזנת **על תיקון הספק** - על סיפוק הצרכים החיוניים, **רצונו לומר:**

אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. וּכְבָר נֶאֱמַר: רֹאשׁ הַפְּרִישׁוּת תִּקּוּן הַפַּרְנָסָה. וְנֶאֱמַר עוֹד: רֹאשׁ הַפְּרִישׁוּת תִּקּוּן הַמַּחֲשָׁבָה עַל תִּקּוּן הַסְּפֵק, רְצוֹנוֹ לוֹמַר:

עיונים

שהוא עוסק בפרנסה מעט כדי חיותו שלא להטיל עצמו על הציבור, ושאר כל היום עוסק בתורה, עליו הכתוב אומר "אשריך וטוב לך", רצה לומר שכל הטוב בעולם הבא יהיה רק לך, לבדך, ואין לזרים אִתך. אבל הירא שמים שאינו עוסק כלל בפרנסה רק בתורה תמיד, ומטיל עצמו על הציבור שיספיקו לו, אם כן שכר תורתו לא לו לבד יהיה, כי גם למחזיקים אותו בקיום חיותו יש להם חלק ושכר טוב בעמלו, כענין יששכר וזבולון, וזהו שאמר ואילו בירא שמים לא כתיב "וטוב לך", דווקא. ודי למבין. עכ"ל.

[בנוגע לימינו, כתב רבי משה פינשטיין זצ"ל ('שו"ת אגרות משה', יו"ד ח"ב סי' קטז) שאלו המתחסדים לומר שצריך שיהנה אדם מיגיע כפיו ויקבע עיתים לתורה בשעות הפנאי על פי דברי הרמב"ם (פ"ג מהל' תלמוד תורה ה"י) שאסור להתפרנס וליהנות מדברי תורה, אין הם הולכים אלא אחר עצת יצרם הרע שמסיתם להפסיק ללמוד כראוי, והלכה רווחת היא בכל הדורות שמצוה לעוסק בתורה להימנע מכך, שכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' רמו סכ"א), וכן כתב הש"ך שם (סק"כ) בשם הכסף משנה, שלולי התמיכה בלומדים עלולה הייתה תורה להשתכח מישראל.

עוד כתב ב'אגרות משה' (שם) בשם מהרש"ל, שהיום [-בדורו של המהרש"ל!] אין אדם יכול לעסוק בתורה כראוי ולהתפרנס. והוסיף ה'אגרות משה' שכל שכן בדורינו, שאי אפשר לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעסוק במלאכתו ולהחכים בתורה. וראה גם בביה"ל (סי' רלא ס"א ד"ה בכל) שהביא משו"ת דבר שמואל (סי' קלח) שגם הרמב"ם מודה שמותר במקום שלפי צורך השעה והמקום אי אפשר שתלמודו יתקיים בידו וגם יוכל לזכות אחרים וללמדם אם לא שיסופקו צרכיו על ידי אחרים, וככל הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה, כמבואר בדברי הרמב"ם (פ"ד מהל' שקלים ה"ז), ואין דנים אפשר משאי אפשר. וכן כתב ה'אור החיים' בספרו חפץ ה' (ברכות כ, א) שהיום שנתמעטו הכשרונות, הלוואי וילמד אדם כל היום וכל הלילה כדי להחכים בתורה ולהבינה, ולפיכך יש להתפרנס מאחרים.]

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

שֶׁיִּיגַע לְהִתְעַפֵּק בְּסִפְקוֹ.

וְאַחַר כָּךְ הִתְנַהֵג כֵּן בְּרַגְלֶיךָ, וּמְנָעֵן מִלֶּכֶת עִם הָרְשָׁעִים מְבַקְּשֵׁי הַמּוֹתָרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים א, א)**: אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד.** (יט)**אֲבָל רוּץ לְכָל הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וּלְמוֹשָׁבוֹת הַחֲכָמִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (מִשְׁלֵי יג, כ)**: הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי ב, כ)**: לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים.**

ביישר לבב שייגע להתעסק בספקו - כלומר, ראשית הפרישות היא, לעשות מאמצים לעסוק באמצעי הפרנסה הרצויים לשם השגת הנדרש וההכרחי.

ואחר כך התנהג כן ברגליך - ואחר כך התנהג כך, בפרישות, גם עם רגליך, **ומנען מלכת עם הרשעים מבקשי המותרות** - ומנע מהן מלהתלוות עם הרשעים המבקשים את המותרות, **כמו שנאמר** (**תהלים א, א**)**: "אשרי** - מאושר ומהולל הוא **האיש אשר לא הלך בעצת רשעים** - לא נִפְתָּה ללכת בדרכי הרשעים, **ובדרך חטאים לא עמד"** - לא התעכב עם החוטאים הנמשכים אחר תאֲוותיהם. **אבל** [אלא] **רוץ** ברגליך **לכל המעשים הטובים ולמושבות** - ולמקום מושבם של **החכמים, כמו שנאמר** (**משלי יג, כ**)**: "הולך את חכמים** - המתחבר עם החכמים **יחכם"** - יחכים מהם, וכשהזהירה התורה את האדם לקבל עליו את חוקי התורה, **נאמר** בסוף דברי האזהרה (**משלי ב, כ**)**: "למען תלך בדרך טובים"** - להדריכך בְּעִקבותיהם של הטובים, כלומר, התורה תלתה את המטרה של האזהרות בפעולה הנדרשת מן הרגליים.

עיונים

יט. אבל רוץ... ולמושבות החכמים. כתב הרמב"ם (הל' דעות פ"ו ה"א): דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל חכמים תמיד, כדי שילמד ממעשיהם; ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמד ממעשיהם. הוא ששלמה אומר "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע" (משלי יג, כ), ואומר: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו'" (תהילים א, א). עכ"ל.

ומצינו, כי גם הצדיק השלם אם יִמָּצֵא בסביבת אנשים רשעים הרי הוא יושפע מהם לרעה. וכמו שביאר בספר 'תורת המנחה' (תלמיד הרשב"א, דרשה ח' וט"ז) בטעם ציווי הקב"ה לאברהם "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" וגו', וז"ל: "ולמה העיר לבו (של אברהם אבינו ע"ה) לצאת

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וְכָבָר קִבֵּץ הַכָּתוּב כָּל מַה שֶּׁהִקְדִּמְנוּ זִכְרוֹ מִמּוּסַר הַחוּשִׁים, **וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה לג, יד-טו)**: מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכְלָה מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם, הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מְהָתֵמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע. וְאַחַר כָּךְ קִבְּצָם הֶחָכָם**

ביישר לבב וכבר קיבץ הכתוב כל מה **שהקדמנו זכרו ממוסר החושים** - וכבר מצינו בנביא פסוק אחד שכלולות בו הנהגות הפרישות של כל האיברים והחושים כפי שהזכרנו לעיל, **ואמר** (**ישעיה לג, יד-טו**)**: "מי יגור לנו אש אוכלה ומי יגור לנו מוקדי עולם** - מי ישכך את החימה הבוערת ומי יצילנו מהשריפה השורפת את רוב ישוב העולם? האדם היכול להרגיע את כעס האלוקים על עולמו הוא **ההולך צדקות** - הולך ברגליו רק כדי לעשות את מצוות הבורא [פרישות הרגלים] **ודובר מישרים** - והנזהר בלשונו ובדיבורו [פרישות הלשון] **מואס בבצע** - הנזהר מלשלוח את ידו בממון שאינו שלו [פרישות הידיים] **אוטם אזנו** - האוטם את אוזניו מלשמוע את שאינו צריך [פרישות האוזניים] **ועוצם עיניו מראות ברע"** - השומר עיניו מלהביט במה שאין לו בו צורך [פרישות העיניים] (טוב הלבנון), ומסיים הפסוק: "הוא" - המתנהג בפרישות בכל אבריו, "מרומים ישכון" - הוא ישכון בטח ולא תוכל יד אויב להשיגו, כאילו היה במרום (לפי רש"י ומצודות דוד). **ואחר כך קיבצם החכם** -

עיונים

ממקומו? כדי שלא ישתקע בין הרשעים ויכשילוהו בשקריהם ובפחזותם כי הרבה שכנים עושים, שאף על פי שהיה אדם צדיק שלם ולבו לשמיים, רוב ההתמדה בחברת הרשעים, הטבע נמשך אחריהם. ואין אדם מרגיש עד שימצא שיצא מדרך צדקותיו ובא לטבע הרשעים. ועל כן יש לכל בעל נפש הרוצה עבודת שמים להידבק באמת ולהתרחק מן השקר, רצוני לומר להתרחק ממתי שקר כדי שלא ימשכוהו אחריהם, וזהו שהעיר ה' יתברך לבב אברהם אבינו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו ולהתרחק מהם כדי שלא ימשיך טבעו אחריהם". עכ"ד.

וכעין זה כתב החינוך (מצוה טז): "ואל יבטיחך יצרך לומר אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלוהים מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם חטאות ואשמות, הלא גם לי לבב כמוהם וקטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם? אל בני, הישמר מפניהם פן תלכד ברשותם, רבים שתו מתוך כך מכוס תרעלתם ואתה את נפשך הצלת". עכ"ל.

וְחִבֵּר אֲלֵיהֶם הַלֵּב, בְּאָמְרוֹ (משלי ו, טז)**: שֵׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא יְיָ וְשֶׁבַע תּוֹעֲבַת נַפְשׁוֹ, עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם נָקִי, לֵב חֹרֵשׁ מַחְשָׁבוֹת אָוֶן רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָרָעָה, יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים. וְכֵן נִמְצְאִים בַּמִּזְמוֹר** (תְּהִלִּים טו)**: יְיָ מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ.**

וְרָאוּי לְךָ, אָחִי, שֶׁתֵּדַע, (כ)**כִּי לֹא יִתָּכֵן לְךָ לְהַחֲזִיק בְּכֻלָּן עִם הַנָּחַת אַחַת מֵהֶן, מִפְּנֵי שֶׁהֵן כַּבְּרֹלַח הַמְּחֻבָּר בַּחוּט, אִם תַּתִּיר מִמֶּנּוּ גַּרְגֵּר אֶחָד יִתְפַּזְּרוּ כֻלָּם וְיִפָּסֵד חִבּוּרָם.**

וכן שלמה המלך החכם צירף את הדברים הללו וחיבר **אליהם הלב** - והוסיף עליהם את מוסר הלב, **באמרו** (משלי ו, טז)**: "שש הנה שנא ה'** - ה' שנא את ששת העניינים שהוזכרו בפסוקים הקודמים (ושיופיעו להלן), **ושבע תועבת נפשו** - ואת העניין השביעי, הוא גרימת ריב בין איש לרעהו, שנא יותר מכולם, מפני שמקורו בתועבת הנפש (מצודת דוד), ואלה הם שבעת הדברים: א. **עינים רמות**, ב. **לשון שקר**, ג. **וידים שופכות דם נקי**, ד. **לב חורש מחשבות און**, ה. **רגלים ממהרות לרוץ לרעה**, ו. **יפיח כזבים עד שקר**, ז. **ומשלח מדנים בין אחים"** - עושה קטטות בין אוהבים על ידי רכילות ולשון הרע, והוא השנוא לה' יותר מכולם (לפי מצודת דוד). **וכן נמצאים** - דרכים קלוקלות אלו הוזכרו כולן יחד גם **במזמור** (תהלים טו)**: ה' מי יגור באהלך.**

וראוי לך, אחי, שתדע - וראוי שתלמד מכך, אחי, **כי לא ייתכן לך להחזיק בכולן עם הנחת אחת מהן** - כי לא תוכל להיקרא בשם "פרוש", אם לא תתנהג בפרישות בכל אחד מן האיברים, ואם תחסר פרישותך אחד מהם, כבר לא תוכל להיקרא בשם זה, **מפני שהן כבדולח המחובר** - מפני שחלקי הפרישות הם כפנינים החרוזות **בחוט, שאם תתיר ממנו** - אם תנתק מהחוט **גרגר אחד** - אפילו רק פנינה זעירה אחת, **יתפזרו כלם וייפסד חיבורם** - יתפזרו כולן והחיבור ביניהן יתנתק.

עיונים

כ. כי לא יתכן לך להחזיק בכולן עם הנחת אחת מהן. הרמח"ל זצ"ל בספרו 'מסילת ישרים' (סוף פרק טו) הזהיר אזהרה מיוחדת בענין הפרישות, וז"ל: "וממה שצריך להיזהר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה וודאי לא יעלה בידו,

עַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל לְהִזָּהֵר בְּכֻלָּן, וְאָז תִּהְיֶה לְךָ כָּל אַחַת מֵהֶן עֵזֶר לִשְׁאֵרִיתָן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד, ב)**: שְׁמִצְוָה גוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, וְאָמַר הֶחָכָם בְּתָכְיפַת הַטּוֹבוֹת אַחַת לְאַחַת** (משלי ח, לד)**: אַשְׁרֵי אָדָם**

על כן השתדל להיזהר בכולן - בכל חלקי הפרישות, **ואז תהיה לך כל אחת מהן עזר לשאריתן** - וכל פרישות באיבר אחד תהיה לך לעזר לקיים גם את שאר חלקי הפרישות, **כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה** (**אבות ד, ב**)**: שמצוה גוררת מצוה** - לאחר שעשה אדם מצווה קטנה פעם אחת, מתקרב הוא על ידה אל ה', ומתרגל בעבודתו, וקל בעיניו לעשות מצווה אחרת שיש בה מידה דומה של טרחה או מעט יותר. וכך בפעמים הבאות יתרגל לעשות מצוות נוספות שטרחתן מרובה עוד יותר, עד שבמשך הזמן ישלוט עליו ההרגל, ויעשה את כל המצוות כולן (רבנו יונה) **ועבירה גוררת עבירה** - העובר עבירה אחת [אפילו קלה], הרי היא מרחיקה אותו מעבודת ה', וכשתזדמן לו עבירה אחרת - יעבור עליה, גם אם אינו מתאווה לה כמו בפעם הראשונה, כי עתה היצר מושך אותו לעבירה זו ונעשה שליט על רצונותיו, עד שבמשך הזמן יעבור על כל העבירות, אף עבירות שאינן מעוררות תאווה גדולה, כי טבעו כבר מורגל לעשות דברים מתועבים בעיני ה' (רבנו יונה), **ואמר** - וכבר לימד אותנו שלמה המלך **החכם בתכיפת הטובות אחת לאחת** - על המעשים הטובים שהם גוררים מעשים נוספים (**משלי ח, לד**)**: "אשרי אדם**

עיונים

אלא יהיה פורש והולך מעט מעט, היום יקנה קצת ממנו ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש". עכ"ל.

על דברי המס"י אלו כתב רבי יחזקאל סרנא זצ"ל (ב'עיונים' למס"י): אף כי באמת בכל המידות כן הוא וכמו שכתב ה'חובות הלבבות' (שער 'אהבת ה" פ"ז) וז"ל: "והתנהל לאט ובמתון בקנות המידות הטובות, כפי שיסבלהו ענייניך. והיזהר מן הריבוי וההפלגה מבלי הדרגה פן תאבד, כי רוב השמן בנר היא הסיבה לכהות אורו". וכן כתב ה'אבן עזרא' על הכתוב (הושע יד, ב): "שובה ישראל עד ה' אלוהיך", וז"ל: "שובה, מעט מעט עד השם", [וע"ע בביאור הגר"א משלי י"ט, ב'], בכל זאת ראה רבינו (-ה'מסילת ישרים') להזהיר אזהרה מיוחדת ולצוות ציווי מיוחד במידת הפרישות, מפני שבפרישות הוא מסוכן ביותר "לדלג ולקפוץ עד הקצה האחרון", כי בקפיצה זו טמונה סכנה רבה של נפילה שתהיה קשה התקומה ממנה חלילה. עכ"ד.

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

שִׁמְעֵ֣ה לִ֔י לִשְׁקֹ֕ד עַל֙ דַּלְתַ֣י יוֹם֙ יוֹם֙ לִשְׁמֹ֖ר מְזוּזֹ֣ת פִּתְחָ֑י, אָמַ֤ר בַּתְּחִלָּה֙ "שִׁמְעֵ֔ה", וְאַחַ֖ר כָּךְ֙ "לִשְׁקֹ֔ד", וְאַחַ֖ר כָּךְ֙ "לִשְׁמֹ֔ר".

אֲבָל הַפְּרִישׁוּת הַנּוֹהֶגֶת בַּפָּנִים הַשְּׁלִישִׁיִּים, וְהוּא, מַה שֶּׁיִּתְיַחֵד בָּנוּ בְּמַצְפּוּנֵינוּ וּמַחְשְׁבוֹתֵינוּ וְיִצְרֵי לְבָבֵינוּ הַטּוֹבִים וְהָרָעִים. תְּחִלַּת הַפְּרִישׁוּת הַהִיא, (נא)שֶׁתִּפְרֹשׁ מִקִּנְיְנֵי הָעוֹלָם בְּלִבְּךָ וּבְמַחֲשַׁבְתְּךָ, אֶלָּא לְמָזוֹן וּפַרְנָסָה,

דברי ה' ותורתו בזמנים קבועים, ושקידה זו מביאה אותו לאחר מכן "לשמור" את מצוות ה' ולעסוק בתורה ללא הפסק (טוב הלבנון).

אבל הפרישות הנוהגת בפנים השלישיים - החלק השלישי של הפרישות שיש לנהוג בו, **והוא, מה שייחד בנו** - מה שנוגע רק לנו בלבד **במצפונינו** - בענייני מצפונינו **ומחשבותינו ויצרי לבבינו הטובים והרעים**. אלו נוגעים רק לנו לבדנו, וזו דרכה של הפרישות בחלקה השלישי:

תחילת הפרישות ההיא - תחילת הפרישות הזאת היא **שתפרוש מקניני העולם בלבך ובמחשבתך** - לא רק במעשה עליך לרחוק מרדיפה אחר קנייני העולם הזה, אלא גם במחשבתך וברצונותיך. גם המאוויים הפנימיים אל להם להיות מרוכזים בחיפוש תענוג והנאה חומרית. בלבך ובפנימיותך עליך לחפש רק את קרבת האלוקים, וכל רצונך בעולם אינו **אלא למזון ופרנסה** - תעסוק בענייני

עיונים

כא. שתפרוש מקניני העולם בלבך ובמחשבתך. במסכת אבות (א, טו) אמרו "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". קבלת כל אדם בסבר פנים יפות מחייבת מעורבות והתמצאות בחיי החברה והעולם, שהרי כל אדם הוא בעל רקע אחר, מחשבות אחרות ונושאי התעניינות שונים.

כיצד איפוא יוכל בעל מידת הפרישות לשלב בין השניים? כלום אין אלו תרתי דסתרי?!

על מדוכה זו עומד רבי אברהם גרודז'ינסקי זצ"ל ("תורת אברהם" עמודים: קפז-קצא) באריכות. יסוד

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

לֹא לְתַעֲנוּג מִתַּעֲנוּגֵי הַגּוּף, וְלֹא לְהַגִּיעַ אֶל הַמְּנוּחוֹת וְהַשְּׁרָרוֹת וְהִתְפָּאֵר בְּהוֹן הָעוֹלָם הַכְּלָה מְהֵרָה.

פרנסתך רק לשם השגת מזון ופרנסה, **לא לתענוג** - ולא כדי להשיג תענוג **מתענוגי הגוף, ולא כדי להגיע** על ידם **אל המנוחות והשררות** - למידה כלשהי של נוחיות או שררה, ולא כדי ל**התפאר בהון העולם הכלה מהרה** - ברכוש העולם הזה החולף מהרה.

עיונים

דבריו נשען ונתמך על דברי רבי ישראל סלנטר ("אור ישראל", ל). וזו תמצית דבריו: "מידת הפרישות היא מידה נעלה אך ורק במה שנוגע לאדם עצמו, אך במה שנוגע לזולתו - חובה היא להשתמש בהפכה של הפרישות '**לצאת בשווקים וברחובות-קריה לחפש למלאות טובת חבירו**'. ולכן - הוא אומר - נברא האדם מן העליונים ומן התחתונים כדי שיהיה בכוחו לתקן כוחות נפשו, להיות במה שנוגע לעצמו מוכתר בכל המידות והמעלות, דומה לעליונים, פרוש מכל מחמדי-התבל. ובמה שנוגע לאחרים - עליו להיות דומה לתחתונים, איש מרגיש ויודע, לחזק ידי רבים ולהיות דעתו מעורבת עמהם, כמאמר חז"ל (ברכות י, א): 'לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות'". עכ"ד רבי ישראל מסלנט.

"הגדרה זו" - מאיר רבי אברהם גרודז'ינסקי זצ"ל - "נותנת טעם חדש על חלק שבין אדם לחבירו בחכמת המוסר. התמצאות בנעשה בעולם בחיי החברה וברגשי-כבוד וביזיון נחוצה לאדם בשביל חלק התורה **שבין אדם לחבירו**, וכמו שאמרו: 'הוי מקדים בשלום כל אדם והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות'. וכן אמרו: 'טוב המלבין פניים לחבירו יותר ממשקהו חלב', כי חיי החברה נעימים המה לאדם וכל אחד נהנה ומהנה לאחרים בזה, בכל שעה ושעה".

ואם ישאל השואל, כיצד מעורבות והתמצאות בחיי החברה והעולם יכולה להשתלב עם מידת הפרישות? על כך עונה רבי ישראל מסלנט: "צריך האדם לעמול לעשות קנייה בנפשו בכל דבר והיפוכו, ולהרגיל את נפשו, אשר בעת כי ידרוש דבר הנוגע לעצמו - יתעוררו בקרבו מידות הנדרשות, וההיפך יהיה שכוח מנפשו; אבל בעת אשר ידרוש לטובת חבירו, תתעורר בקרבו המידה בהיפוכה ויסוד המידה תישכח לשעתה מנפשו".

"נאמר ב'חובות הלבבות' על הפָּרוש (שער הפרישות, פרק ד): 'צהלתו על פניו, ואבלו בלבו'. אבלו הוא על שלפי דעתו הוא עדיין מקצר בעבודת ה' יתברך, את אבלו הוא שומר בליבו. אולם על פניו - צהלה, לשמח את הסובבים אותו. **ואין סתירה בין זה לזה, כי שניהם נכנסים למעגל של עבודת ה' יתברך**".

שמע לי - מאושר האיש האדם המציית לתורה, **לשקוד על דלתותי יום יום** - והמתמיד לבוא לבית מדרשי בכל יום ויום, **לשמור מזוזת פתחי**" - והקובע מקום מושבו בפתח בית ה' כשומר הניצב בשער הכניסה, **אמר בתחילה "שומע", ואחר כך** אמר "לשקוד", **ואחר כך** "לשמור", כלומר, בתחילה מטה אדם אוזנו ושומע בפעולה קלה, ושמיעה זו מביאה אותו "לשקוד" על

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וְתִהְיֶה פְּרִישׁוּתְךָ בָּהֶם לֵאלֹהִים יִתְעַלֶּה, לֹא לִקְנוֹת שֵׁם, וְלֹא לְהִתְפָּאֵר בְּהֶעְדֵּר הַתַּעֲנוּגוֹת מִמְּךָ, וְלֹא לְהוֹתִיר מָמוֹנְךָ בִּפְרִישׁוּתֶךָ. וְאַל תֵּצֵא בָּהּ מִגְּבוּל הַתּוֹרָה, שֶׁתִּתְעַנֶּה בַּשַּׁבָּתוֹת וּבַמּוֹעֲדִים וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים, וְתִמָּנַע מִמַּה שֶּׁחַיֶּבְךָ בּוֹ הַבּוֹרֵא מִמִּצְוַת פְּרִיָה וּרְבִיָה, אֲבָל תִּהְיֶה פְּרִישׁוּתְךָ עַל דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה וְהַדַּת בַּגָּלוּי וּבַנִּסְתָּר מֵעִנְיָנֶךָ.

וְאַחַר כָּךְ, שֶׁתְּקַצֵּר מַאֲוַיֶּיךָ בָּעוֹלָם, כְּאִלּוּ אַתָּה נוֹסֵעַ מִמֶּנּוּ לַעֲרֹב יוֹמְךָ. וְאַחַר כָּךְ, שֶׁתְּחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ בְּשַׁעַר חֶשְׁבּוֹן הָאָדָם עִם נַפְשׁוֹ. וְאַחַר כָּךְ, שֶׁתִּתְיָאֵשׁ מִמַּה שֶּׁבִּידֵי בְנֵי אָדָם, (כב)וְשֶׁתִּבְטַח עַל הָאֱלֹהִים, וְתָנוּחַ

ביישר לבב - דעתך על גזירותיו ודיניו - וקבל ברצון את גזירותיו ואת דיניו.

וכל חובות הלבבות, שקדם ביאורם בספר הזה אתה חייב בהן - כמו כן, כחלק מהנהגות הפרישות הנך מחוייב לקיים את כל חובות הלבבות שנתבארו לעיל בספר זה, והן עמוד - מפני שהן יסוד הפרישות מן העולם הזה. חקור עליהן - חקור אותן, והדביקן - והצמד אותן אל לבך, תגיע בהן לכל טובה - ותשיג בעזרתן כל מעלה טובה וישרה.

ותהיה פרישותך בהם לשם האלהים יתעלה, ולא לקנות שם - ולא כדי לעשות לך שֵם ופרסום כאדם פרוש מהעולם, ולא כדי להתפאר בהעדר התענוגות ממך - על שהנך מתנזר מהתענוגים, ולא להותיר ממונך בפרישותך - ולא כדי להגדיל את רכושך על ידי פרישותך. ואל תצא בה מגבול התורה - ואל תעבור בפרישותך את הגבול שהציבה התורה: אל לך שתתענה בשבתות ובמועדים ובראשי חדשים, ותמנע עצמך בפרישותך ממה שחייבך בו - שחייב אותך הבורא, כגון ממצות פריה ורביה [פרו ורבו], אבל תהיה פרישותך - אלא התנהג בפרישות על פי דרך התורה והדת, בגלוי ובנסתר מעניניך - בענייניך הגלויים והנסתרים. ואחר כך, שתקצר מאוייך - צמצם את שאיפותיך בעולם הזה, כאילו אתה נוסע ממנו לערב יומך - כאילו הנך עומד להיפרד ממנו עוד בסוף אותו היום. ואחר כך, שתחשוב עם נפשך - עשה חשבון נפש עם עצמך, כאשר הקדמנו בשער חשבון האדם עם נפשו - כפי שהקדמנו לבאר בשער חשבון הנפש. ואחר כך, שתתייאש ממה שבידי בני אדם - הסח את דעתך לגמרי ממה שיש לבני אדם אחרים, ושתבטח על האלהים - ובטח באלוקים, ותנוח

עיונים

כב. ושתבטח על האלהים. בספר תהלים (יג, ו) אומר דוד המלך ע"ה: "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי". בפשוטו הכוונה ששמתי בטחוני בה' שבחסדו הגדול ייטיב לי

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וְכָל חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, שֶׁקָּדַם בֵּאוּרָם בַּסֵּפֶר הַזֶּה אַתָּה חַיָּב בָּהֶן, וְהֵן עַמּוּד הַפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם. חָקוֹר עֲלֵיהֶן וְהַדְבִּיקֵן אֶל לִבֶּךָ, תַּגִּיעַ בָּהֶן לְכָל טוֹבָה.

וְיִשַּׂמַח את לבי בישועתו כרחם אב על בנו. ובענין אחר יש לפרש, שעל ידי התבוננות בחסדי ה', שעברו עלינו, ושהציל אותנו מכל צרה וצוקה ומהקמים עלינו לרעה, ובמצב של אין אונים זכינו לתשועת ה', כהרף עין, בזה שמתי בטחוני שגם לעתיד ישמור עלינו הקב"ה. וזה "בטחתי" לשון עבר, ו"יגל" לשון עתיד. ועל דרך זה ביאר רבינו הגר"א (משלי כה, טו) מה שאומרים ב"נשמת כל חי", "עד הנה עזרונו", היינו מחמת "רחמיך", ולא בזכות מעשינו, "ולא עזבונו" היינו מחמת "חסדיך", וממילא אנו בטוחים גם לעתיד "אל תטשנו ה' אלוהינו לנצח".

וברבינו יונה (משלי פרק ג' פסוק כ"ו) כתב, וז"ל: עוד יחייב ענין הבטחון, לבטוח באמת על רחמי ה' יתברך כי רבים רחמיו, ועל רוב חסדיו, ויאמץ במידת ה' יתברך ויבטח בהם באמת, כמו שנאמר "ואני בחסדך בטחתי"... והתקוה אצולה מן הבטחון הזה, כי גם בהיות עונותיו רבים ועצומים, יקוה אל רחמי ה' יתברך, כמו שנאמר (דניאל ט, יח) "כי לא על צדקותינו וגו'...".

עיונים

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

אֲבָל בְּאוּר מַה שֶּׁבָּא בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מֵעִנְיַן הַפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם.

מֵהֶם, מַה שֶּׁאָמַר יַעֲקֹב (בְּרֵאשִׁית כח, כ)**: וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ. — וּמֵהֶם, צוֹם מֹשֶׁה אַרְבָּעִים יוֹם וְלֵילוֹתָם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, וְכֵן אֵלְיָהוּ אַרְבָּעִים יוֹם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (מְלָכִים־א יט, ח)**: וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה. — וּמֵהֶם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בַּנָּזִיר, שֶׁקְּרָאוֹ הָאֱלֹהִים "קָדוֹשׁ", כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (בְּמִדְבַּר ו, ח)**:**

לפרישותו מכל מותרות העולם הזה (פתחי לב).

ומהם - דברים נוספים הכתובים בעניין מתארים את **צום משה ארבעים יום ולילותם שלוש פעמים** - בכל אחת משלוש הפעמים שבהן עלה משה רבנו אל האלוקים, צם ארבעים יום וארבעים לילה, **וכן אליהו** הנביא צם **ארבעים יום** וארבעים לילה, **כמו שנאמר** עליו אחר שאכל 'עוגת רצפים (עוגה שנאפתה על גחלים) וצפחת מים' (וצלוחית מים) (**מלכים־א יט, ח**): "**וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה**" - הרי שלא אכל באותם ארבעים יום. [מכאן מוכיח רבנו, כי הפרישות מן המזון היא מעלה, נחשבת לפעולה של זיכוך, עובדה היא שכך נהג משה רבנו כשעלה לקבל תורה, וכן נהג אליהו הנביא (טוב הלבנון)].

ומהם מה שנאמר בנזיר - כמו כן מצינו בעניין הנזיר, **שקראו** - שִׁפְּנָה אותו **האלהים "קדוש", כמו שנאמר** (**במדבר ו, ח**)**:**

אבל ביאור מה שבא בספרי הקודש ודברי רבותינו זכרונם לברכה מענין הפרישות מן העולם - עתה אבאר ואפרט את דברי רבותינו ז"ל המצויים בכתבי הקודש בעניין הפרישות מן העולם הזה, הן דברים המצויים בתורה נביאים וכתובים והן דברים המובאים במשנה ובתלמוד.

מהם - בין הדברים שבכתבי הקודש העוסקים בפרישות מצויים הפסוקים המתארים **מה שאמר יעקב** אבינו בבקשתו מה' (**בראשית כח, כ**): "**ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש**". הרי שיעקב אבינו ביקש רק את צרכיו ההכרחיים ביותר. זוהי עדות

"כל ימי נזרו קדוש הוא לה'" - כל תקופת נזירותו קדוש הוא לשם ה', וזאת **בעבור שפסק מפרי הגפן וגידל שער ראשו בלבד** - הרי זה קל וחומר: הנזיר מונע את עצמו רק מהנאה הקשורה לפרי הגפן ומחייב את עצמו בגידול שער, **וכל שכן** וקל וחומר **מי שפסקה תאוותו** - המתגבר על תאוותיו ונמנע **מכל התענוגים, שיש לו** - ועתיד הוא לקבל **שכר וגמול רבים יותר.**

ומהם - עוד מצינו בעניין הפרישות, **מה שנאמר לאהרן** הכהן ובניו (**ויקרא י, ט**)**: "יין ושכר** או משקה משכר **אל תשת, ולהבדיל בין הקודש ובין החול** - על ידי זהירות משתיית היין תוכלו להבחין מהו קודש ומהו חול, **ולהורות את בני ישראל**", הרי **שהזהיר כל העוסק**

עיונים

א. כל ימי נזרו קדוש הוא לה'. כיצד זה נעשה הנזיר ל"קדוש"? ברם יש לומר, כי הקדושה גנוזה ונמצאת ב"כח" בלב כל אחד מישראל, וזאת על ידי הנשמה - חלק אלוק ממעל. אלא שהחיבור לגוף, לגשמיות, מכסה ועוטה את הרוחניות. על כן, אם רק פורש מן הגשמיות, כי אז בוקע ועולה אור הנשמה, והקדושה שהייתה טמונה בו יוצאת מן ה"כח" אל ה"פועל".

אמר הכתוב על הנזיר הפורש מן היין (במדבר ו, ב) "איש כי **יפליא**", ומפרש ה'אבן עזרא' שזהו לשון **פלא**, "כי רוב העולם הולכים אחר תאוותם". ועל פי הדברים לעיל אפשר לפרש שעניינו של ה"פלא" הוא על החיבור שבין הנשמה - שהיא רוחנית, לבין הגוף - שהוא כולו גשמי. וכמו שכתב הרמ"א (או"ח סימן ו' סעיף א') שזהו פשר הנאמר בברכת "אשר יצר" - "**ומפליא לעשות**". והנה, קודם החטא היה מתגלה קישור פלאי זה בעצם המציאות של בריאת האדם והנהגתו, וכמאמר הכתוב "אני אמרתי אלקים אתם" (תהלים פב, ו). ברם, לאחר החטא, כשנחשך ונתמעט אור קדושת הנשמה, ואדרבה - התגבר כוח הגוף, אזי כדי שיתגלה אותו כוח קישור מופלא שבין הנשמה לגוף, שוב לא די בעצם מציאות האדם אלא צריך האדם לפרוש מענייני הגוף. לפיכך אמרה התורה על הנזיר הפורש מן היין לשון "**פלא**", כי על ידי נזירותו ופרישותו מתגלה ובוהק אור הנשמה גם ב"גוף" - "קדוש הוא".

(א)כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ קָדֹשׁ הוּא לַיי, בַּעֲבוּר שֶׁפָּסַק מִפְּרִי הַגֶּפֶן וְגִדֵּל שְׂעַר רֹאשׁוֹ בִּלְבָד, כָּל שֶׁכֵּן מִי שֶׁפָּסְקָה תַּאֲוָתוֹ מִכָּל הַתַּעֲנוּגִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ שָׂכָר וּגְמוּל יוֹתֵר.

וּמֵהֶם, מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לְאַהֲרֹן (וַיִּקְרָא י, ט)**: יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ, וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל, וּלְהוֹרוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הִזְהִיר כָּל הָעוֹסֵק**

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה, שֶׁלֹּא יַעֲסֹק בְּכָל מַה שֶּׁיַּטְרִיחֵהוּ מֵהַשְׁלָמַת הָעֲבוֹדָה לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עֲרוּבִין סד, א)**: שָׁתָה רְבִיעִית יַיִן אַל יוֹרֶה, שָׁתָה חֲמִישִׁית אַל יִתְפַּלֵּל. — וּמֵהֶם, עִנְיַן בְּנֵי יוֹנָדָב בֶּן רֵכָב,** (ב)**אֲשֶׁר צִוָּם**

שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (עירובין סד, א): שתה רביעית הלוג של **יין** [והוא הדין לשאר דברים המשכרים (רמ"א, יו"ד רמ"ב, י"ג)] - **אל יורה** הלכה, משום שאין דעתו צלולה והוא עלול לטעות בשיקול הדעת, **שתה חמישית - אל יתפלל** [בגמרא שם אמרו: "שתוי אל יתפלל", ועיין שו"ע או"ח סי' צ"ט ס"א ובנ"כ]. מן הדברים עולה ששתיית יין-תענוגות מרחיקה את האדם מעבודת ה'.

ומהם - דברים נוספים בעניין הפרישות עוסקים **בענין** - מה שמסופר על **בני יונדב בן רכב, אשר ציום**

עיונים

אמרו חז"ל: למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין (סוטה ב, א). על פי הדברים שנתבארו לעיל ניתן לפרש, כי אמנם האלוקים עשה את האדם ישר, הן את הנשמה והן את הגוף הכלולים בו כאחד, שכן האדם נברא באופן שלא יצטרך לנהוג בפרישות. ברם, "הרואה סוטה בקלקולה", דהיינו כשרואה את התגברות היצר הרע, על כרחו צריך לפרוש מן הגשמיות ומחומריות הגוף כדי לזכות ל"קדושה", שהיא הארת כוח הנשמה ('שפת אמת').

כתב ה'אבן עזרא' בשם 'יש אומרים', כי תיבת נזיר היא מלשון 'נזר', והראיה ממה שהתורה אמרה על הנזיר "כי נזר אלהיו על ראשו" (במדבר ו, ז). ומה ענין נזיר אצל נזר, מוסיף ה'אבן עזרא' ומבאר: "דע כי כל בני האדם עבדי תאוות העולם, והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו, כל שהוא חפשי מן התאוות". רבי אליהו לופיאן ביאר את הקשר בין נזיר לנזר, באשר הדרגה הנשגבה בקדושה נקראת בתורת הקבלה 'כתר'. אדם אשר פרש מכל תאוות העולם, ואף מטומאת קרובים, אשר לכל אדם היא מצוה, הוא נזהר, הרי הוא קדוש בקדושה העליונה ביותר - "כתר" שמה. זה האיש באמת "נזר אלקיו על ראשו" ('משלחן גבוה').

ב. אשר צִוָּם אביהם שלא ישתו יין. הנה, התורה אסרה על הנזיר לשתות יין, וגם ציותה עליו להתרחק מכל מה שדומה ליין (במדבר ו, ג-ד). משמע ששתיית היין הוא דבר שלילי, דבר הראוי

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

אֲבִיהֶם שֶׁלֹּא יִשְׁתּוּ יַיִן, וְלֹא יִזְרְעוּ, וְלֹא יִטְּעוּ כֶּרֶם, וְלֹא יִבְנוּ בַּיִת, וְיֵשְׁבוּ בְּאֹהָלִים, חוּץ לַיִּשּׁוּב. וְזֶה מִנְהַג הַפּוֹרְשִׁים מִן הָעוֹלָם, וְשִׁבַּח לָהֶם הַבּוֹרֵא זֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יִרְמְיָה לה, יט)**: לֹא יִכָּרֵת**

אביהם - שאביהם הורה להם **שלא ישתו יין, ולא יזרעו, ולא יטעו כרם, ולא יבנו בית, וישבו** - אלא יתגוררו **באהלים**, מחוץ **ליישוב. וזה מנהג** - וכך הוא מנהגם של הצדיקים **הפורשים מן** [מענייני] **העולם הזה, ושיבח להם הבורא זה** - ושיבח אותם הבורא על כך, **כמו שנאמר** (ירמיה לה, יט)**: "לא יכרת**

במעשה העבודה - הזהירה התורה את כל העוסק במעשה עבודת ה', **שלא יעסוק בכל מה שיטרידהו מהשלמת העבודה לאלהים** - שלא יתעסק בכל מה שמונע ממנו לעבוד את האלוקים בשלימות, **כמו**

עיונים

להתרחק ממנו. מאידך מוצאים אנו במקומות רבים, שאדרבה - הפסוק משבח את היין, ממליץ על שתייתו, מברך את עַם ישראל שיתרבה היין ביקביהם, ולא עוד אלא שכמה מצוות קבעו חז"ל על היין - מדוע אם כן, על הנזיר להתרחק ממנו?

מילה אחת קטנה בתחילת הפרשה של נזיר, מגלה לנו את ההבדל - "כי **יפליא** לנדור". מה פירושה של מילה זו? הפלאה היא **הרחקה**, פרישות.

מוצאים אנו לפעמים אנשים, שיש להם נטייה ל"צדקנות", ואצים על כל חומרא הנקרית בדרכם. הם שומעים על צדיק פלוני שהתנהג בהנהגה מסוימת, ומיד מחליטים לאמץ לעצמם את המנהג הזה. הם אינם טורחים לבדוק, אם באמת ראוי להם לפי דרגתם להתנהג כך, או שמא הנהגה זו היא הנהגה פרטית של אדם גדול, ואינה מיועדת להמון העם. אלה חיים אמנם באשליה שהם "חסידים" או "קדושים", אך לאמיתו של דבר - אין להם ולחסידות ולא כלום.

פרישות וחסידות הם ביסודם **מעלת הנפש** של אדם, שבוערת בקרבו אהבת ה'. כתוצאה מאהבה זו, מתוך רצון לעשות נחת רוח ליוצרו, הוא עושה לפנים משורת הדין, וגודר לעצמו גדרים גם בדברים שהם היתר גמור. אדם פשוט, שאין בו דרגה זו של אהבת ה', כשהוא מנסה לחקות את ההנהגות האלה, דומה לאיכר המתלבש בבגדי מלכות, שלא רק שאינם מפארים אותו, אלא אדרבה הוא מתבזה בהם.

ולכן מקדימה התורה בפרשת נזיר: "איש **כי יפליא**" - אם אתה מתכוון להיות פרוש מתענוגי העולם, אם בכוונתך להיטהר מכל שמץ של איסור ולחיות חיי פרישות כדי לעשות נחת רוח לבוראך - אזי הנזירות תהיה לך ל"נזר אלהיו", לכתר אמיתי. אזי גם מוצדקת פרישתך מן היין, ושאר הרחקות הנזירות. אבל אם עדיין לא הגעת למדרגה זו, אם כוונתך אך ורק "להחמיר" בשתיית היין, או בגילוח השיער וטומאת מת, אזי לא עשית כלום, כי אדרבה: רצוי שתשתה יין ותעבוד את בוראך בשמחה. (ע"פ האלשיך הק').

אִישׁ לְיוֹנָדָב בֶּן רֵכָב.

וּמֵהֶם, מַעֲשֵׂה אֱלִישָׁע כְּשֶׁעָבַר עָלָיו אֵלִיָּהוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מְלָכִים־א יט, יט)**: וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו, וְהִנִּיחַ יָדוֹ מִן הַכֹּל וְהָלַךְ אַחֲרָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (מְלָכִים־א יט, כ)**: אֶשָּׁקָה נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ, וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ. וְכֵן הָיָה מִנְהַג בְּנֵי הַנְּבִיאִים בַּדּוֹר הַהוּא וַאֲשֶׁר לְפָנָיו, שֶׁהִנִּיחוּ הָעֵסֶק בְּיִשּׁוּב הָעוֹלָם וְהִתְבַּדְּלָה בְּעִנְיְנֵי הַנְּפוּת, וְיָצְאוּ לַמִּדְבָּרוֹת, כְּדֵי שֶׁתִּתְיַחֵד נַפְשָׁם וּמַחֲשַׁבְתָּם לֵאלֹהִים.**

וּמֵהֶם, מַה שֶּׁצִּוְּתָה אוֹתָנוּ הַתּוֹרָה בַּתַּעֲנִית

איש ליונדב בן רכב" - בני יונדב בן רכב עשו כמצוות אביהם: לא שתו יין ולא עסקו בכל ענייני העולם הזה, אלא התגוררו באהלים מחוץ לישוב בני אדם. בזכות הנהגתם הטובה הזאת, הודיעם ירמיהו הנביא בנבואה, כי יינצלו ממאורעות חורבן הבית, ובניהם יהיו עובדי ה' מיושבי הסנהדרין וממלמדי התורה לעם (מצודת דוד).

ומהם - וכן מוצאים בכתבי הקודש את תיאור **מעשה אלישע כשעבר עליו אליהו** - התיאור כולל את הנהגתו של אלישע הנביא, בשעה שהגיע אליו אליהו הנביא כדי למשוח אותו לנביא תחתיו, **כמו שנאמר** (מלכים־א יט, יט) **"והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו", והניח ידו מן הכל והלך אחריו** - אף על פי שהיה בעל נכסים ושדות, ושנים עשר זוגות שוורים חרשו בשדות לפניו, בכל זאת כאשר עבר עליו אליהו הנביא, עזב מיד את כל רכושו והלך אחריו, **כמו שנאמר** (מלכים־א יט, כ)**:** "ויעזוב את הבקר וירץ אחריו אליהו, ויאמר: **אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך, וילך אחרי אליהו וישרתהו". וכן היה מנהג** - וכך היה מנהגם של **בני הנביאים בדור ההוא ואשר** - ובדור שלפניו, **שהניחו** - ועזבו את **העסק ביישוב העולם** - זנחו את הדאגה לצורכי הקיום: מקום מגורים, לבוש ומזון, **וההשגחה בעניני הגופות** - ולא השגיחו על ענייני הגוף, **ויצאו למדברות, כדי שתתייחד נפשם ומחשבתם לאלהים** - כדי שנפשם ומחשבתם תהיה דבוקה רק באלוקים.

ומהם - דברים נוספים בעניין הפרישות הם **מה שציותה אותנו התורה לשבת בתענית**

בְּעֵת הַתְּשׁוּבָה וּבַקָּשַׁת הַכַּפָּרָה, כְּדֵי שֶׁנִּנָּחֵם מֵאֲוָתֵנוּ מִכָּל הַתַּעֲנוּגִים, שֶׁהֵם הַחֲזָקִים שֶׁבְּסִבּוֹת הָעֲבֵרוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (הוֹשֵׁעַ יג, ו)**: כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ, וְאָמַר בְּהָפְכוֹ** (הוֹשֵׁעַ ה, טו)**: בַּצַּר לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי. — וּמֵהֶם, מַה שֶּׁאָמַר** (זְכַרְיָה יג, ד)**: וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ, וְזֶה מוֹרֶה כִּי הוּא הָיָה לְבוּשׁ הַחֲסִידִים מִקֶּדֶם, וְהָיוּ לוֹבְשִׁים אוֹתוֹ אַנְשֵׁי הַדּוֹר הַהוּא לְהַחֲנִיף. — וּמִזֶּה מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד** (תְּהִלִּים קיט, סז)**: טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג, וְאָמַר**

בעת עשיית **התשובה** ובקשת **הכפרה** על העוונות, **כדי שנחסום** את **תאוותינו מכל התענוגים, שהם** החזקים **שבסיבות העבירות** - משום שהם, אותם פיתויים ותאוות, מהווים את הגורמים המושכים ביותר לעבירות, **כמו שאמר** הכתוב (**הושע יג, ו**)**:** "**כמרעיתם וישבעו**" - כאשר באו ישראל למקום המרעה שלהם, היינו - לארץ ישראל, נעשו שבעים מכל טוב, וכאשר 'שבעו, וירם לבם' - התחילו להתגאות בעושרם, 'על כן שכחוני'. הרי שהתענוגים גורמים לאדם לשכוח את ה' ולעזוב את התורה, וכמו שנאמר (דברים ח, יב) 'פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת, ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה, ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך' (לפי רש"י, רד"ק ומצודת דוד), **ואמר בהפכו** - הדבר נכון גם בהפך: על מי שנתון במיצר נאמר (**הושע ה, טו**)**:** "**בצר להם ישחרונני**" - בעת צרה ומצוקה ידרשו ויבקשו אותי, את ה' (מצודת דוד).

ומהם - עוד בעניין הפרישות, **מה שאמר** הנביא זכריה על נביאי השקר (**זכריה יג, ד**)**:** "**ולא ילבשו אדרת שער למען כחש**" - כשלעתיד לבוא יחזרו אותם נביאי שקר בתשובה, יתחרטו ויבושו על שהיו עושים עצמם כנביאי אמת. או-אז לא ילבשו עוד אדרת שיער כמנהג נביאי האמת וכפי שנהגו לעטות על עצמם כדי שיתקבלו דבריהם (מצודת דוד), **וזה מורה כי הוא היה לבוש החסידים מקדם** - מדברי זכריה הנביא נראה שהלבוש של החסידים בימי קדם היה אדרת שער, שהוא לבוש שק, גס ודל. וזאת כדי לבטא את אבלותם על עוונותיהם וכדי לשבר ולהכניע את לבבם (לפי אבן עזרא ורד"ק), **והיו לובשים אותו אנשי הדור ההוא להחניף** - ובדורו של זכריה היו לובשים אותו נביאי השקר במרמה ובצביעות, כדי להתחזות ולהֶרָאות כחסידים.

ועוד מעניין זה, **מה שאמר דוד** המלך (**תהלים קיט, סז**)**:** "**טרם אענה אני שוגג**" - קודם שעיניתי את נפשי בצום ובתענית, הייתי שוגג במעשי וקרוב להיכשל בחטא, אולם "ועתה" - לאחר שלמדתי להתנהג בפרישות ולענות את עצמי - "אמרתך שמרתי" (עפ"י מנוח הלבבות ופת לחם), **ועוד אמר**

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

(תְּהִלִּים קיט, עא) **טוֹב לִי כִּי עֻנֵּיתָ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קיט, עב)**: [ג]טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף.**

וּמֵהֶם מִנְהַג אִיּוֹב, אֲשֶׁר סִפֵּר עַל עַצְמוֹ מִבְּזוֹתוֹ הָעוֹלָם וְהוֹנוֹ, וְקָשְׁרוֹ חוּשָׁיו וְאָסְרוֹ יָדָיו וּלְשׁוֹנוֹ מִכָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ מַהַמְּרוֹת הַבּוֹרֵא, וּבָחֲרוֹ בָּאֱמֶת, וְהַצִּילוֹ הָעֲשׁוּקִים, וַהֲטָבָתוֹ לַדַּלִּים וְלָאוֹבְדִים, כְּמִנְהָגֵי הַפּוֹרְשִׁים מִן הָעוֹלָם.

ודבקות רק בעסק התורה (מנוח הלבבות).

ומהם מנהג איוב - וכן הייתה הנהגתו של איוב, כפי **אשר סיפר על עצמו מבזותו העולם והונו** - שהיה בז לעולם הזה ולקנייניו, **וקשרו** - וכבל את **חושיו ואסרו** - ואסר את **ידיו ואת לשונו מכל מה שיש בו** שמץ של **המרות הבורא** - ומנע מאיבריו אלו כל דבר שיש בו המראת הבורא, **ובחרו** - ובחר **באמת, והצילו** - והציל את **העשוקים, והטבתו** - והיטיב **לדלים ולאובדים** - ולנתונים בצרה, **כמנהגי הפורשים מן העולם** - כפי שנוהגים הפרושים מענייני העולם.

עיונים

ג. טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. חידוש נפלא כתב רבי חיים מוולאז'ין בספרו 'נפש החיים' (שער ד, פרק ו'), ועל פיו ביאר את הפסוק שלפנינו: כאשר האדם עוסק בתורה בעולם הזה, כל תיבה שמוציא מפיו - הרי דברים אלו ממש יוצאים כביכול גם מפיו של הקב"ה באותה שעה! וראיה לדבר: מדברי הגמרא (גיטין ו, ב) שנחלקו רבי יונתן ורבי אביתר בביאור הפסוק שנאמר בפרשת 'פלגש בגבעה' (שופטים יט, ב): "ותזנה עליו פילגשו" - רבי אביתר אמר: זבוב מצא לה, רבי יונתן אמר: נימא מצא לה. והגמרא מספרת שרבי אביתר פגש את אליהו הנביא ושאלו: מה עושה הקב"ה עתה? ענה אליהו ואמר, הקב"ה עוסק עתה בפרשת פילגש בגבעה ואומר: 'אביתר בני כך הוא אומר, יונתן בני כך הוא אומר', הרי שמכיון שרבי יונתן ורבי אביתר עסקו בענין זה - גם הקב"ה שנה דבריהם ממש! זו - אמר רבי חיים מוולאז'ין - כוונת דוד המלך ע"ה כאן: "טוב לי תורת פיך", כלומר: שמח אני (תהלים קיט, עא): "טוב לי כי עֻנֵּיתָ" - טוב לי כשהתייגעתי ותש כוחי, שכן פרישות זו נועדה "למען אלמד חֻקיך", ואי אפשר לו לאדם להשיג סודות התורה אלא אם ממית ומענה עצמו עליה (מלבי"ם), ועוד **אמר** (**תהלים קיט, עב**): "**טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף**", מפסוק זה מוכיח רבנו, כי התנהגותו של הפרוש כוללת הימנעות מרדיפה אחר הכסף והזהב

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

וּמֵהֶם, מַה שֶּׁעָשָׂה דָּנִיֵּאל בְּהִתְפַּלְּלוֹ אֶל הָאֱלֹהִים בַּעֲבוּר אֹרֶךְ הַגָּלוּת הָרִאשׁוֹן וְהִתְאַבְּלוּ עָלָיו, שֶׁאָמַר (דָּנִיֵּאל י, ג)**: לֶחֶם חֲמֻדוֹת לֹא אָכַלְתִּי, וְאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ** (דָּנִיֵּאל י, יב)**: כִּי מִן הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת לִבְּךָ לְהָבִין וּלְהִתְעַנּוֹת, וּשְׁאָר הָעִנְיָן, וְזֶה הוּא הַטּוֹב שֶׁבִּמְנָהֲגֵי הַפְּרִישׁוּת.**

וּמֵהֶם, מַה שֶּׁעָשׂוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה, כְּשֶׁשָּׁמְעוּ מַה שֶּׁגָּזַר עֲלֵיהֶם הַבּוֹרֵא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יוֹנָה ג, ה)**: וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ צוֹם. וּבְכָמוֹהוּ מַה שֶּׁעָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ בִּימֵי הָמָן, כַּכָּתוּב**

ומהם - עוד בענין הפרישות, **מה שעשה** - מה שמסופר על **דניאל בהתפללו** - בעת שהיה מתפלל **אל האלהים בעבור אורך** - על אריכות **הגלות** שנגזרה אחרי חורבן הבית **הראשון, והתאבלו** - והיה מתאבל **עליו** - על בית המקדש, **כמו שאמר** (**דניאל י, ג**)**:** "**לחם חמודות** - לחם משובח **לא אכלתי**", - הרי זה ביטוי לפרישותו, ובזכותה גילה לו המלאך את אשר יקרה באחרית הימים, **ואמר** לו **המלאך** (**דניאל י, יב**)**:** "**כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין** את החזון הנבואי **ולהתענות** לפני האלוקים נשמעו דבריך" וגו', **ושאר הענין** - ובהמשך הפסוקים שם נאמר: "ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים", **וזה הוא הטוב שבמנהגי הפרישות** - וזוהי ההנהגה הטובה ביותר מכל הנהגות הפרושים. [פרישותו של דניאל הייתה מיוחדת בכך שלא נהג בה כדי להועיל לעצמו, אלא בעבור גאולת ישראל ובניין בית המקדש (מנוח הלבבות ופת לחם)].

ומהם, דוגמא נוספת לפרישות מתוארת **במה שעשו אנשי נינוה, כששמעו מה שגזר עליהם הבורא, כמו שנאמר** (**יונה ג, ה**)**:** "**ויאמינו אנשי נינוה באלהים** - האמינו בדברי הנביא שאמר בשם ה' כי העיר נינוה תיחרב בעוד ארבעים יום, אם לא ישובו מדרכם הרעה, **ויקראו צום**" - כחלק מהתהליך של חזרה בתשובה הכריזו אנשי נינוה על תענית. **ובכמוהו** - ובדומה לכך מצינו **מה שעשו אבותינו בימי המן, כמו שכתוב** בתיאור ההתעוררות הרוחנית שבאה עם הישמע דבר אגרות הגזירה ששלח

עיונים

בעמלי בתורה הקדושה, בהעלותי על לבי שהיא 'תורת פיך' - שכל מילה מהתורה שאני עוסק בה כעת, הרי עתה היא יוצאת מפיך יתברך!

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

(אֶסְתֵּר ד, ג): **מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ** (ה)**אֵבֶל גָּדוֹל לַיְהוּדִים** (ה)**וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד, וְהַרְבֵּה כָּזֶה בְּסִפְרֵינוּ, כְּשֶׁתַּחְקֹר עָלָיו תִּמְצָאֵנוּ מְפֻזָּר בְּדִבְרֵי אֲבוֹתֵינוּ הַרְבֵּה.**

אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד". הרי שאחת הפעולות הייתה קביעת צום ופרישות מאכילה. **והרבה כזה** - והרבה מאורעות דומים המוזכרים **בספרינו** הקדושים כוללים את הפרישות מאכילה כדי להגיע לקרבת ה', **כשתחקור עליו תמצאנו מפוזר בדברי אבותינו הרבה** - כשתחקור על אודותיהם תמצאם מפוזרים בדברי ימי אבותינו.

עיונים

ד. אבל גדול ליהודים. בכל מקום שאליו הגיעה השמועה על הגזירה הנוראה, היה "אבל גדול" ליהודים. מהי המשמעות של אבל **גדול**? האם קיים אבל **קטן**? ביארו המפרשים, כי אין זאת אלא שאבל זה היה שונה מאבל רגיל. בדרך כלל טבעו של אבל הוא שעם הזמן הוא נרפא, ורגשות הצער מתקהים ככל שחולפים הימים, והוא הולך ונעשה "קטן" משעה לשעה. אולם, בגזירה זו, ככל שחלף זמן מהכרזת הגזירה, הלך האבל והתגבר, משום שמועד הגזירה הלך והתקרב, וחייהם של היהודים הלכו והתקצרו עם כל יום שעבר. ובמדרש (אסתר רבה ז, כ) מתואר כיצד היו נראים חייהם של היהודים כמועמדים למוות. כאשר היה אחד מישראל יוצא לשוק ומבקש לקנות ליטרא בשר או אגודה של ירק, היה הפרסי חונקו ואומר לו: למחר אני הורגך ומבזבז את ממונך... ולשם מה עלי למכור לך?...

ה. וצום ובכי ומספד. בוא וראה מה היתה התשובה שעשו באותן הימים - בימי אחשורוש. כתוב בפסוק "וצום ובכי ומספד שק ואפר יֻצַּע לרבים" (אסתר ד, ג). הנה, 'צום ובכי' הם מדרכי התשובה, אבל מה שייך לכאן "מספד", מספד הוא על אדם שמת, וכאן את מי היו מספידים? מי מת? ביאר רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, שהיו מספידים את עצמם, את הימים שלהם שהלכו לבטלה! ה'מספד' שכתוב בפסוק, בעל כרחו שהוא חלק מחובת התשובה, והוא, להרגיש את כובד החטא של ימים שהלכו לבטלה, ולהבין שהם חלקים מאתנו שמתו, ומשלנו הם. יום שלא עשינו דבר רוחני, הרי זה מיתה ליום אחד, ולכן טעון הספד. ועל-פי-זה ביאר גם את מאמר חז"ל (ברכות יח, ב) 'רשעים בחייהם קרויים מתים'. עכת"ד.

בתהלים (קיח, יז) נאמר: "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י-ה". ויש להבין, דלכאורה יש כאן כפילות

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וּמַהֵם, מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה (מִשְׁלֵי כג, כ)**: אַל תְּהִי בְּסֹבְאֵי יָיִן בְּזוֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ,** (מִשְׁלֵי ו, י)**: מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב, וּמַה שֶּׁאָמְרָה אֵם לְמוּאֵל** (מִשְׁלֵי לא, ג-ה)**: אַל תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וְדַרְכֶיךָ לְמַחוֹת מְלָכִין, אַל לַמְּלָכִים לְמוּאֵל אַל לַמְּלָכִים שְׁתוֹ יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵי שֵׁכָר, פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק.**

ומהם - עוד מובא בעניין הפרישות **מה שאמר שלמה** המלך (**משלי כג, כ**)**: "אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו"** - אל תהיה בחברת בני אדם המתאספים בבית המשתה לשתיית יין רב (מצודת דוד), (**משלי ו, י**)**: "מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב"** - העצל ישן את שנתו הקבועה, ולאחר שהוא מתעורר, מנמנם מעט, ולאחר שהוא מתעורר מנמנומו, הוא שוכב מעט על מיטתו בחיבוק ידיים ובלי לעשות דבר (מלבי"ם). תענוג הבטלה הזה מוזכר לגנאי. ועוד מובא **מה שאמרה** בת שבע **אם למואל** - אמו של שלמה המלך, כתוכחה לבנה, כאשר התחתן עם בת פרעה. היה זה ביום חנוכת בית המקדש, ובת פרעה הכניסה לפניו כמה מיני כלי זמר, כך ששלמה נשאר ער כל הלילה, ולמחרת האריך בשנתו עד ארבע שעות ביום. מפתחות בית המקדש היו מונחים תחת מראשותיו, ועל אותה שעה שנינו, שהקרבת קרבן התמיד של שחר התאחרה, והוא הוקרב בארבע שעות של היום (כמבואר בפסיקתא). בשל כל אלו נכנסה אמו והוכיחה אותו. כך אמרה לו (**משלי לא, ג-ה**)**: "אל תתן לנשים חילך"** - אל תתיש כוחך בהתחברך עם הנשים, שהעושה כן נותן כביכול מכוחו לנשים. **"ודרכיך למחות מלכין"** - ואל תמחה ותשחית את דרך המלכים שהם זהירים במעשיהם, **"אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין, ולרוזנים אי שכר"** - אין דבר זה הגון למלכים שפניהם אל ה' (למואל היא מילה הבנויה מצירוף המילים: למו-אל, כלומר, אל ה') לנהוג במנהגי המלכים אוהבי התענוגות הרודפים אחר שתיית היין ושואלים ומבקשים שכר. לא ראוי למלך כמוך שהוא משועבד ועובד את ה' לעשות כן, **"פן ישתה וישכח מחוקק"** - פן תשתה ותשכח אז את החקוק בתורה, ועל ידי כך "וישנה דין כל בני עוני" - תבוא לעוות את משפטם של העניים (עפ"י רש"י ומצודת דוד). גם מדבריה של אם שלמה עולה שרדיפת התענוג גוררת התרחקות מה' ושכחת התורה.

עיונים

לשון: "לא אמות - כי אחיה", שהרי פשוט שהעדר מיתה הוא חיים. ויש לבאר, שמילת "כי" פירושו: **בשעה** שהוא חי. והיינו כמו שכתבנו, שיתכן שאדם חי בעת ובעונה שימיו הם מתים. וזה שאמר דוד המלך ע"ה, שאין ברצוני למות, כלומר, שיהיו לי ימים מתים בזמן שאנוכי חי עלי אדמות! ('אהל משה').

וּמֵהֶם, מַה שֶּׁאָמַר (קהלת ב, כו)**: כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה, וְאָמַר** (קהלת ז, ד)**: לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל, וְאָמַר** (קהלת ז, ב)**: טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל, וְאָמַר** (קהלת ה, יא)**: מְתוּקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד, וְאָמַר** (קהלת יא, י)**: כִּי הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל, וְאָמַר** (קהלת יב, יג)**: סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר.**

אֲבָל מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּשְׁנָה וּבַתַּלְמוּד רַב מֵחִבְּרוֹ בַּסֵּפֶר הַזֶּה, וְרִבּוֹ נִמְצָא בְּמַסֶּכֶת אָבוֹת, וְעוֹד אָמְרוּ (אבות ו, ד)**:** נאמר (קהלת ז, ד)**: "לב חכמים בבית אבל"** - לבם ומחשבתם של החכמים עסוקים תדיר ביום המיתה (רש"י), (קהלת ז, ב)**: "טוב ללכת אל בית אבל"**, שבו מתבררת אפסות התענוגות וחדלונם "מלכת אל בית משתה" (טוב הלבנון), ועוד **אמר** (קהלת ה, יא)**: "מתוקה שנת העובד** אם מעט ואם הרבה יאכל" - מתוקה שנתו של העובד את ה' שאינו דואג ואינו חושש, בין אם ממונו ומזונותיו רבים ובין אם הם מועטים, מפני שאינו מעוניין כלל להרבות את הונו (מנוח הלבבות), **ואמר** (קהלת יא, י)**: "כי הילדות והשחרות** - ימי הילדות והנעורים **הבל"** - חולפים מהר מאוד. ושלמה המלך בחתימתו לספרו 'קהלת' שבו אסף דברי חכמה ומוסר - **אמר** (קהלת יב, יג)**: "סוף דבר הכל נשמע** - מסקנת הדברים והנשמע מכללם **את האלהים ירא ואת מצותיו שמור** כי זה כל האדם", פירוש, תכלית מציאותו של האדם בעולם הזה היא היראה מאלוקים ושמירת מצוותיו. זה כל האדם (פת לחם).

עד כאן מנה רבנו בחיי את דברי התורה והכתובים העוסקים בפרישות, **אבל מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה** - מכאן ואילך יציג רבנו בחיי את דברי רבותינו ז"ל הנמצאים **במשנה ובתלמוד** ועוסקים בעניין הפרישות, **רב מחברו** - רבים הם מכדי שנוכל להביאם **בספר הזה, ורובו נמצא** - ורבים מהם מכונסים **במסכת אבות, ועוד אמרו** רבותינו ז"ל בפרק קניין התורה **(אבות ו, ד):**

ומהם, עוד בעניין הפרישות, **מה שאמר** שלמה המלך (קהלת ב, כו)**: "כי לאדם שטוב לפניו** - לצדיק המתנהג בדרכי ה' **נתן חכמה ודעת ושמחה"** - מעניק ה' חכמת חיים והבנה נכונה שמביאה אותו לידי שמחה. מצבו של החוטא מופיע בהמשך הפסוק: "ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס" - את החוטא מעניש ה' שיהיה טרוד באסיפת הון ובצבירת רכוש. הרי שהחוטא אוסף וכונס מקנייני העולם, ומי שהנהגתו טובה לפני האלוקים אינו נוהג כך (פת לחם), ועוד כך היא דרכה של תורה - הדרך לעמול בתורה היא: **פת** טבולה **במלח תאכל, ומים במשורה** - בשיעור מועט **תשתה, ועל הארץ תישן,** בלא כר וכסת. **ומה שמסוך לזה מדבריהם** - וכיוצא בזה אמרו שם עוד **(אבות ו, ו):**

(ו)כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה פַּת בְּמֶלַח תֹּאכַל וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן. וּמַה שֶּׁסָּמוּךְ לָזֶה מִדִּבְרֵיהֶם (אבות ו, ו)**: הַתּוֹרָה נִקְנֵית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה דְּרָכִים, וּבְפִרְקָא דַּחֲסִידֵי בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית מַה שֶּׁיּוֹרֶה עַל פְּרִישׁוּתָם.**

עיונים

ו. כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן. רש"י פירש, שהדרך לעמול בתורה היא מתוך חיי דחק וצער. ואין הכוונה שחיי צער הם תנאי להשגת התורה, ואם-כן גם עשיר צריך לחיות חיי צער כדי ללמוד תורה, אלא כוונת התנא לומר שאף אם אין ידו של אדם משגת כדי פרנסתו, עליו לעמול בתורה מתוך הדחק. נמצא לפי פירוש זה הוראת התנא מתייחסת לאדם עני. אולם מהלשון "כך היא דרכה של תורה" דייקו מפרשים רבים, שכוונת התנא היא שכל הרוצה לזכות לגדלות בתורה, בין עני ובין עשיר, צריך להימנע מתענוגים גשמיים ולחיות חיי דחק. ואף על פי שיש באפשרותו של העשיר ליהנות מהעולם הזה, מכל מקום עליו להימנע מכך, משום שהתורה שהיא רוחנית אינה מתקיימת באדם השקוע בהנאות גשמיות, שכך אמרו חז"ל (גיטין נז, ב): אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליהן [היינו, ש"ממית" את גופו במנעו ממנו הנאות גשמיות (מהרש"א שם)], שנאמר (במדבר יט, יד): "זאת התורה אדם כי ימות באהל" (מדרש שמואל בשם החסיד יעבץ; דרך חיים; ראה גם כלה רבתי). [ודווקא מי שחיי צער ודוחק אינם מפריעים לו לעמול בתורה, אולם מי שחיי צער ודוחק ימנעוהו מלעמול בתורה כראוי - אין לו להימנע מתענוגי העולם הזה כפי הנצרך לו (לחם שמים)].

והנה התנא ממשיך שם ואומר: "ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב

חובות שער הפרישות הלבבות ביושר לבב

וּמִי שֶׁיַּחְקֹר עַל הָעִנְיָן הַזֶּה, יִמְצָאֵנוּ מְקֻיָּם מִן הַכָּתוּב וּמִן הַשֵּׂכֶל וּמִן הַקַּבָּלָה. תֵּן לִבְּךָ בּוֹ

ומי שיחקור על [אודות] הענין הזה, **ימצאנו מקויים מן הכתוב** - ימצא לדרכי הפרישות הוכחות ברורות בתורה שבכתב, **ומן השכל** - ויבין את הצורך בה בעזרת השכל, **ומן הקבלה** - ובציטוטים מן התורה שבעל פה. על כן **תן לבך בו** - שים לבך עליו,

עיונים

לך לעולם הבא". בספר 'מכתב מאליהו' (ח"ב, עמו' 45) כתב, וז"ל: ביאר רבי שמחה זיסל ז"ל [מקעלם], שקשה להסביר זאת לאדם שלא חי חיים כאלה בעצמו; כי המסתכל במבט גשמי אינו יכול לעמוד בשום פנים ואופן על משמעות הדברים. וכי כיצד אפשר שיתחברו יחדיו חיי צער, מים במשורה, פת במלח, ובכל זאת 'אשריך וטוב לך', ועוד - 'בעולם הזה'! ולפיכך דייק התנא באמרו: 'אם אתה עושה כן', כלומר: רק לאחר שהאדם עשה זאת בעצמו, רק אז יוכל להיווכח באושר הגדול שנפל בחלקו. אך דרך זו אל הכרת מהלך החיים האמיתיים קשה היא וארוכה עד למאוד, כי הרבה עבודה ועמל דרושים להגיע לידי ההבחנה במציאות האמת הזאת. עכ"ד.

וכעין זה ביאר רבי לייב חסמן זצ"ל ('אור יהל', ח"א מאמר מערכת התשובה, עמ' רל"ד) וז"ל: הנה מה ש'טוב לו' לאדם גדול זה בעולם הבא מובן, אבל 'אשריך בעולם הזה' - היאך? 'וחיי צער תחיה' - במלוא המובן, ואף על פי כן 'אשריך בעולם הזה' - היתכן? התשובה לכך: אם 'בתורה אתה עמל'!, ו'אם אתה עושה כן'!. ביאור הדבר, וודאי מי שאינו עמל בתורה לא יבין דבר זה בשום אופן איך היא ההרכבה הלזו, כי עיוור הוא - שלא ראה מאורות מימיו. ומי שחסר לו חוש מהחושים, לא יבין מהו ולא יוכל להרגיש מציאות חסרונו, אף אם תסביר לו ותחזור עליו אלף אלפים שנה, מה שאין כן מי שעיניים לו, אין צריך לשום הסבר מהי ראיה, וכמה מסכן הוא העיוור. כן הדבר הזה, כי 'אם בתורה אתה עמל' ו'אתה עושה כן', בכך אתה קונה לך חוש טבעי נוסף שאין לאחרים כלל, הם - לא יבינוהו לעולם כיצד עם 'פת במלח תאכל' וכו' 'וחיי צער תחיה', ובכל זאת 'אשריך בעולם הזה', חוץ ממה ש'טוב לך לעולם הבא', ואם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. זהו מה שאמרו חז"ל: "בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין" (קידושין ל, ב), כי יצר הרע מושל על האדם בעיקר עם כלי נשק טבעי החומר ותולדותיו - הם הרגשי החיים למיניהם, והן אמת שלולא הקב"ה עוזרו לאדם אין מי שיכול לו (כמבואר בקידושין שם), כי מי גיבור להילחם עם הטבע, אבל הקב"ה ברא לו 'תורה' והיינו בריאה חדשה וטבע שני שהיא 'תבלין' כנגדו, ולכן 'אם בתורה אתה עמל, ואתה עושה כן', ודאי 'אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא'!

חובות שער הפרישות הלבבות ביושר לבב

וַחֲשֹׁב עָלָיו בְּמַצְפּוּנֶךָ, תַּשִּׂיגֵהוּ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי ב, ד)**: אִם תְּבַקְשֶׁנָּה כַּכֶּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה, אָז תָּבִין יִרְאַת יְיָ וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא.**

וחשוב עליו **במצפונך** - והתבונן בו ורכז בו את מחשבותיך, ואז **תשיגהו** [תשיג אותו] **בעזרת השם, כמו שנאמר** (**משלי ב, ד**): **"אם תבקשנה** - אם תבקש את החכמה **כדרך** שרודפים אחר **הכסף, וכמטמנים תחפשנה** - ותחפש אחריה באותו אופן ובאותה להיטות שבהם מחפשים אוצרות טמונים, רק **אז תבין יראת ה'** - ותדע איך לקיים את מצות ה', **ודעת אלהים תמצא**" - ותזכה לעשות רצון הבורא יתברך.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

אָבָל הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין קַדְמוֹנֵינוּ וּבֵינֵינוּ בַּפְּרִישׁוּת הוּא, שֶׁהַקַּדְמוֹנִים כְּמוֹ חֲנוֹךְ וְנֹחַ וְאַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב וְאִיּוֹב וְרֵעָיו הָיָה שִׂכְלָם זַךְ וְיִצְרָם חַלָּשׁ, וְנַפְשׁוֹתָם הָיוּ נִמְשָׁכוֹת אַחַר שִׂכְלָם. וְהַמָּעט מִן הַמִּצְוֹת הָיָה מַסְפִּיק לָהֶם בְּהַשְׁלָמַת עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים עִם אֱמוּנַת לִבָּם לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם (נְחֶמְיָה ט, ח): [א]וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ, וְלֹא הָיוּ צְרִיכִים אֶל הַפְּרִישׁוֹת הַיּוֹצְאוֹת מֵהַדֶּרֶךְ הַשָּׁוָה הַתּוֹרָיָה.

אבל ההפרש שבין קדמונינו ובינינו בפרישות הוא -רבנו בחיי מבאר את ההבדל בין צדיקים קדמונים ובינינו בנוגע לפרישות, שהקדמונים - כי הראשונים, כמו חנוך ונח ואברהם ויצחק ויעקב ואיוב ורעיו, היה שכלם זך, ואילו יצרם היה חלש, ונפשותם [ונפשותיהם] היו נמשכות ונכנעות אחרי שכלם והוא היה מובילם. והמעט מן המצוות היה מספיק להם בהשלמת עבודת האלהים - מסיבה זו הספיקו להם מעט מצוות כדי שיוכלו לעשות את עבודת האלוקים בשלימות, וזאת **עם אמונת לבם לאלהים** - מכיוון שלבם היה נאמן לאלוקים, די היה במצוות מעטות כדי שיגיעו לשלימות, **כמו שנאמר באברהם** - כמו שנאמר על אברהם אבינו שה' כרת עמו ברית, מפני ש(**נחמיה ט, ח**): **"ומצאת את לבבו נאמן לפניך"** - ה' ידע שאמונתו איתנה למלא רצונו יתברך, הרי שלבו היה זך, וכמוהו ראשונים נוספים ששכלם היה זך, **ולא היו צריכים אל הפרישות** - לפיכך לא היה להם צורך בפרישות **היוצאת מהדרך השווה התוריה** - החורגת מהדרך הממוצעת שהתורה ציוותה עליה.

עיונים

א. ומצאת את לבבו נאמן לפניך. כתב ה'בן יהוידע' (ב"ב עג, ב, ד"ה שם הוה): אמרו חז"ל 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך' (נחמיה ט, ח), 'לבו' לא נאמר, אלא 'לבבו', את 'יצר הרע' עשאו 'יצר הטוב', שנהפך מרע לטוב. שעל ידי עסק התורה ויראת שמים שמלמד לאדם ומורה לו הדרך הטובה ומודעת לו הדרך הישר והנכון, ושיעזוב הבלי עולם הזה, עצת היצר-הרע ובניניו וענייניו נסתרים, ונהפך היצר מרע לטוב.

ואולם ירידת הדורות פגמה במעלת הזכות הזו: **כאשר ירדו בניהם אל מצרים** וגרו **בה בימי יוסף** - במשך **כשבעים שנה** כל זמן שיוסף היה חי, חיו בשקט **ובשלוה**, ואז חזקה **תאוותם** - התחזקה

וְכַאֲשֶׁר יָרְדוּ בְּנֵיהֶם אֶל מִצְרַיִם וְגָרוּ בָּהּ בִּימֵי יוֹסֵף כְּשִׁבְעִים שָׁנָה בְּשַׁלְוָה, [ב]וְחָזְקָה תַּאֲוָתָם, וְגָדְלָה תְּשׁוּקָתָם, וְגָבַר יִצְרָם עַל שִׂכְלָם, נִצְטָרְכוּ מִן הַפְּרִישׁוּת אֶל מַה שֶּׁיִּהְיֶה הֵפֶךְ

תאוותם, **וגדלה תשוקתם** - ותשוקותיהם התעצמו, **וגבר יצרם** הרע **על שכלם**, ובשל כך **נצטרכו מן הפרישות** - נדרשו להתנהג בפרישות **אל מה שיהיה הפך**

עיונים

וכתב ה'מסילת ישרים' (סוף פרק ט"ז), שהמבחן שבו נבחנים ונבדלים עובדי ה', עצמם במדרגתם, הוא שמי שיודע לטהר לבו יותר הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצלו יתברך, הם המה הראשונים אשר בארץ המה אשר גברו ונצחו בדבר הזה האבות ושאר הרועים אשר טהרו לבם לפניו, כי אין די לאדון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי מצוה, אלא העיקר לפניו שהלב יהיה טהור לכוון בה לעבודה אמיתית, עיי"ש עוד. ויש להוסיף דברי הכוזרי (מאמר ב' אות ב') שכותב שהאבות היו בתכלית האמונה וברי הלבב, שאפילו לא היו פוגעים כל ימיהם כי אם רעה, לא הייתה אמונתם באלוקים נחלשת. וכן כתב ה'נפש החיים' שער ג' תחילת פרק י"ג.

ה'חובת הלבבות' (שער חשבון הנפש פ"ג האופן הכ"ז) כתב, שזה שאנו משבחים את אברהם אבינו על שעמד בעשרת הניסיונות שבהם ה' יתברך ניסה אותו, אינו אלא מפני שקיבל את כולם מאלוקיו ברצון ובלב טוב, שנאמר (נחמיה ט, ח) 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך'.

ב. וחזקה תאותם וגדלה תשוקתם וגבר יצרם על שכלם. במסכת שבת (קמז, ב) אמרו: "אמר רבי חלבו, חמרא דפרוגיתא ומיא דדיומסת [-היין של פרוגיתא (שם מדינה שיינה משובח ביותר. רש"י) והמים של נהר דיומסת], קיפחו (עשקו והפסידו) את עשרת השבטים מישראל". פירש רש"י: שמאחר שעשרת השבטים היו בעלי הנאה ועסוקים בתענוגות אלו, לא היו עוסקים בתורה, ולפיכך יצאו לתרבות רעה. עשרת השבטים (שפירשו מבית דוד והקימו ממלכה לעצמם) הוגלו מארץ ישראל על ידי מלך אשור, ולמעשה נאבדו מכלל ישראל (ראה מלכים-ב טו, כט; יז, ו; יז, כג; רש"י שם יז, א). לדעת רבי עקיבא (סנהדרין קי, ב), עשרת השבטים אינם עתידים לחזור **לעולם**. הגמרא כאן מצביעה על הגורם הראשי שהיה יסוד חטאיהם: השתקעות בתענוגות העולם הזה, שיין פרוגיתא ונהר דיומסת הם הסמל והדוגמא להן (עיין מהר"ל).

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

תַּאֲוָתָם וַיַּעֲמֹד כְּנֶגֶד יִצְרָם. וְהוֹסִיף לָהֶם הַבּוֹרֵא מִן הַמִּצְוֹת הַשִּׁמְעִיוֹת מַה שֶּׁעָמַד לָהֶם בִּמְקוֹם הַפְּרִישׁוּת הָרְאוּיָה לָהֶם, כְּפִי תַּכְלִית יְכָלְתָּם וּפְחוֹת מִמֶּנָּה.

וְכַאֲשֶׁר כָּבְשׁוּ אֶרֶץ כְּנַעַן וְנִכְנְסוּ בָהּ, וְהִתְנַעֲמוּ בְּטוּבָהּ, בִּקְּשׁוּ הַמָּזוֹן וְהַפָּמוּךְ לוֹ מִמּוֹתְרֵי מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וְהַבִּנְיָן. וְכָל אֲשֶׁר נוֹסְפָה הָאָרֶץ יִשּׁוּב, נוֹסַף הַשֵּׂכֶל חָרְבָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דְּבָרִים ח, יב-יד): **פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ** וּפָחוֹת מִמֶּנָּה [כוונתו, שכדי שיוכלו להתגבר על היצר, הוסיף להם הבורא מצוות שאין השכל מחייבן, כפי מידת יכולתם, ואף פחות מיכולתם האמיתית, כדי שיקל עליהם לקיימם (טוב הלבנון)].

וכאשר כבשו בני ישראל את **ארץ כנען** [ארץ-ישראל] **ונכנסו** [והתיישבו] **בה, והתנעמו בטובה** - והתענגו מטובה, **ביקשו המזון והסמוך לו** - בִּיקשו לעצמם דברי מותרות מעבר לצרכים ההכרחיים **ממותרי מאכל ומשתה והמשגל והבנין** - מותרות של מיני מאכל ומשקה, ריבוי נשים ובתים. **וכל אשר נוספה הארץ יישוב** - וככל שיישוב הארץ התרחב יותר, **נוסף השכל חורבן** - גדל חורבן השכל, **כמו שנאמר (דברים ח, יב-יד): "פן תאכל ושבעת** חלילה כשתאכל די סיפוקך

עיונים

מקניני התורה - "מיעוט תענוג" (אבות ו, ה); ש"אין דברי תורה מתקיימין... באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי **שממית עצמו עליהן**" (רמב"ם הל' ת"ת ג, יב). הרי שאדם השקוע בתענוגות, אינו יכול לזכות לכתרה של תורה. כיון שפרשו עשרת השבטים מן התורה על ידי הנאותיהם, ירדו מדחי אל דחי, עד שיצאו לתרבות רעה ונענשו בעקירתם מתוך עַם ישראל.

חובות הלבבות שער הפרישות ביישר לבב

וּבָתִּים טוֹבִים תִּבְנֶה וְיָשַׁבְתָּ וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן — וְרָם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ. [ג] וְכָל אֲשֶׁר נוֹסְפוּ הַתַּאֲוֹת וְנִתְחַזְּקוּ, נֶחֱלַשׁ הַשֵּׂכֶל, וְהִתְאַחֵר מֵהַשִּׂיג הָעֵצָה הַנְּכוֹנָה, וְהִצְטָרְכוּ אֶל פְּרִישׁוּת חֲזָקָה, יַעַמְדוּ בָהּ כְּנֶגֶד תַּאֲוֹתֵיהֶם, כְּדֶרֶךְ הַנָּזִיר וּמִנְהַג בְּנֵי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר זָכַרְנוּ בְּמַה שֶּׁעָבַר לָנוּ בַּסֵּפֶר הַזֶּה.

ובתים טובים תבנה וישבת - ובניינים נאים תבנה לך למקום מגורים, **ובקרך וצאנך ירביון** — או-אז ורם **לבבך** - תבוא לידי גאוות הלב **ושכחת** - ותזניח **את ה' אלהיך". וכל אשר נוספו התאוות ונתחזקו** - וככל שגדלו התאוות והתעצמו, **נחלש השכל** - כוח שכלם נחלש יותר, **והתאחר מהשיג העצה הנכונה** - והתמעטה יכולתו לייעץ להם עצה נכונה, **והצטרכו אל פרישות חזקה** - לפיכך נדרשו להתנהג בפרישות גדולה, **יעמדו בה כנגד תאוותיהם** - כדי שזו תעמוד להם ותחזק את כוח שכלם כנגד תאוותיהם, **כדרך הנזיר** - וזה כעין פרישותו של הנזיר **ומנהג** - וכמנהגם של **בני הנביאים אשר זכרנו במה שעבר לנו בספר הזה** - שהזכרנו קודם לכן בספר הזה (בפרק הקודם).

עיונים

ג. וכל אשר נוספו התאוות ונתחזקו נחלש השכל. אחד מארבעים ושמונה קנינים שהתורה נקנית בהם, הוא "**מיעוט תענוג**" (אבות ו, ה). אדם השקוע בתענוגות עולם הזה, לא יתכן שיזכה לכתרה של תורה, וכדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד-תורה (ג, יב): "שאין דברי תורה מתקיימין... באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן".

משה רבינו זועק בדברי פרידתו מן העולם: "וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית" (דברים לב, טו). פירש הספורנו: "הנה אתה ישורון, קהל תופשי התורה ובעלי העיון, פנית אל התענוגים הגשמיים, ובזה עבית מהבין דקות האמת... ולפיכך נטש ההמון אלוה עשהו...".

כתב בתנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ו): "ואם לא זכה האדם לבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, מכל מקום יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתירה שלא יכנסו לתוך מעיו...". וביאר שם בפירוש 'מאורי אש': "בא להורות שריבוי המאכל גורם להפסדת התורה, כי כוח היצר מתגבר על ידי זה, וגם נטמטם יצרי מוחו ושכלו. ולכן אם יראה כי אין שכלו חזק בדברי תורה, יבקש רחמים שיוכל להימנע מריבוי תאוות המאכל, כי על ידי זה יטהר נפשו, ויזכה באחרית להבין דברי תורה, כי על ידי טהרת הנפש יתגלה השכל גם כן מעט מעט, והבן מאד".

וְכֵן בְּשִׁאָר הַדּוּרוֹת, הַשִּׂכֶל בְּחֶלְשָׁה וְהַהַתְאָוָה בִּגְבוּרָה, וּבְכָל עֵת שֶׁמִּתְעַסְּקִים בְּעִנְיָן מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, הִטְרִידָם מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, עַל כֵּן הֻצְרְכוּ לַפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם הַזֶּה, [ד]לְהַפָּנוֹת מִמֶּנּוּ בְּעֵת שֶׁעוֹשִׂים מְאוּמָה מִמַּעֲשֵׂי

הטרידם - גורם להסיח דעת בני האדם **מעניני העולם הבא, על כן הוצרכו לפרישות מן העולם הזה** - ועל כן הוצרכו לפרוש מכל עניני העולם הזה, כדי **להיפנות ממנו** - ולהסיח את דעתם ממנו **בעת שעושים מאומה ממעשי**

עיונים

ד. להיפנות ממנו בעת שעושים מאומה ממעשי העולם הבא. במסכת ברכות (ל, ב) שנינו: "חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים". פירש ה'נימוקי יוסף', שכאשר באו למקום התפילה לא היו מתפללים מיד, אלא היו שוהים שם שעה אחת, כדי שישכחו את כל עסקיהם ויכוונו את לבם לשמים, ורק אחר כך היו מתפללים.

במסכת ברכות (ח, א): אמר רב חסדא, לעולם יכנס אדם [לתוך בית הכנסת] שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל. וביאר ב'נתיבות עולם' (נתיב העבודה פ"ה), שהצורך בכניסת שני פתחים הוא, כי כניסת פתח אחד היא הסתלקות מהחוץ בלבד, דהיינו שמסלק האדם מעליו את ענייני החוץ שהם עסקי העולם, אך עדיין אין זו התייחדות לגמרי עם ה' יתברך, אך בכניסת הפתח השני הרי הוא מתייחד לגמרי עם ה' יתברך אשר הוא מתפלל לפניו.

במדרש תנחומא (פרשת כי תבוא סוף אות א') מובא שהקב"ה מזהיר את ישראל ואומר להם, בשעה שאתם מתפללים לפני הקב"ה לא יהיו לכם ב' לבבות אחד לפני הקב"ה ואחד לדברים אחרים.

וכתב רבינו בחיי (ריש פ' תרומה) שאלו שלא מכוונים לבם בתפילה אלא שחושבים בהבלי הזמן בענייני סחורה וכסף וזהב, הנה זה חוטא, וכמעט שנאמר על זה: 'לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב' (שמות כ, יט), כלומר, כשאתם אִתי ועומדים בתפילה לפני, אל תחשבו בכסף ובזהב אשר עמכם, כי המתפלל העושה זאת מתנכר במחשבתו אל המלך ה' יתברך, ולפני מלך בשר ודם לא היה עושה כן.

הָעוֹלָם הַבָּא. [ה]וְהָיוּ הַקַּדְמוֹנִים בְּחִזֵּק שֹׂכְלָם וְזוּךְ נַפְשָׁם עוֹשִׂים לְעוֹלָמָם וּלְאַחֲרִיתָם, וְלֹא הָיָה הָאֶחָד מַפְסִיד עַל חֲבֵרוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יִרְמְיָה כב, טו)**: אָבִיךָ הֲלֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ, וְאָמַר** (קֹהֶלֶת ז, יח)**: טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם מִזֶּה עַל תַּנַּח אֶת יָדֶךָ.**

וכן - כך קרה גם **בשאר הדורות, השכל בחולשה** - השכל נחלש, **ואילו התאוה בגבורה** - התגברה, **ובכל עת שמתעסקים בענין מעניני העולם** - עד שכל דבר ודבר מענייני העולם הזה שנדרשים לעסוק בו, **העולם הבא** - בזמן שהם עסוקים במעשים המביאים לחיי העולם הבא. **והיו הקדמונים בחוזק שכלם וזוך נפשם** - לעומתם, הקדמונים - בשל חוזק שכלם ובטוהר נפשם **עושים לעולמם ולאחריתם** - יכלו לעסוק בנצרך לקיומם בעולם הזה בלי להסיח דעתם מן התכלית הנצחית הנשארת לעולם הבא, **ולא היה האחד מפסיד על חבירו** - ולא היה העיסוק בעניין אחד מונע ומפריע לעיסוק בחברו, **כמו שכתוב** (ירמיה כב, טו)**: "אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו"** - הלא אביך התענג במאכל ומשתה ובד בבד עשה משפט וצדקה, ולא היה צריך לסגף את עצמו, כי לא עשה את הרע בעיני השם (מצודת דוד), **ונאמר** (קהלת ז, יח)**: "טוב אשר תאחז בזה** - הדרך הטובה היא להחזיק בצדקות, **וגם מזה** - וגם מענייני העולם **אל תנח את ידך"** - אין לפרוש ולעזבם לגמרי.

עיונים

ה. והיו הקדמונים בחוזק שכלם וזוך נפשם עושים לעולמם ולאחריתם. במסכת קידושין (ל, ב) אמרו: "בראתי יצר-הרע בראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו... ואם אתה רוצה, אתה מושל בו". וכתב רש"י: "עסוק בתורה ואתה מושל בו". היינו, לא לבד שאינו נמסר בידו - אלא הוא מושל בו, היינו להטותו לסייעו לעבודת ה' יתברך, ולא רק שזוכה בשביל שכובשו, כמו שכתוב (דברים ו, ה) "בכל לבבך", ודרשו חז"ל (ברכות נד, א): "בכל לבבך - בשני יצרך", כלומר, אדרבה, גם מסייעו לעבודה ויוכל להשתמש בו.

וזהו הגדר של "בראתי לו תורה תבלין", שגדר 'תבלין' הוא שממתק את המר ומטעימו (עיין שבת קיט, א; חולין קיב, א), וכן הוא בקבלת עול תורה באמת, דהיצר משתעבד לו, ובאופן זה יוכל להנות גם מהעולם, כמו שנאמר (ירמיה כב, טו) "אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו", ומבאר בחובות הלבבות (שער הפרישות פ"ז) כי מצד טוהר נפשותם וחוזק שכלם לא היה עניני העולם אצלם בגדר יצר, ולא הוצרכו להתרחק כל כך, כמו שמוכרח לנו מצד ההתקרבות שיש לנו אל החטא. וזהו שאמרו בגמרא (קידושין שם): "כל זמן שהרטיה על מכתך - אכול מה שהנאתך וכו'".

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וָרָאִיתִי, אָחִי, מְלִיצָה נִמְרֶצֶת בְּעִנְיַן הַפְּרִישׁוּת לְאֶחָד מִן הַחֲסִידִים, מְצוָה בָּהּ בְּנוֹ, וְיָשְׁרָה בְּעֵינַי, וְשַׂמְתִּיהָ חֻתִּימָה לַשַּׁעַר הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁמְּצָאתִיהָ, תַּחַת תּוֹכַחְתִּי לְךָ וְהוֹרוֹתִי אוֹתָךְ. הָבֵן אוֹתָהּ וְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, תַּגִּיעַ אֶל הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֶזְרַת הָאֵל.

וְזֹאת הִיא: "וְאַתָּה בְּנִי, יְשִׁימְךָ הָאֱלֹהִים מֵאֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ וַיַּאֲזִינוּ, וְיַחְשְׁבוּ, וראיתי, אחי, מליצה נמרצת בענין הפרישות, לאחד - שכתב אחד מן החסידים, מצוה בה בנו - כצוואה לבנו, וישרה בעיני - והיא מצאה חן בעיני, ושמתיה חתימה לשער הזה - וקבעתי אותה בסיומו של השער הזה, כמו שמצאתיה [כפי שמצאתיה], תחת תוכחתי לך והורותי אותך - במקום לסיים בתוכחה ובהדרכה משלי. ולכן הבן אותה והסתכל - והתבונן בה, ותגיע על ידה אל הטוב והישר בעזרת האל.

וזאת היא - וזו לשון תוכחתו של החסיד: "ואתה בני, ישימך האלהים וייתן את חלקך מאשר ישמעו ויאזינו - שתהיה בין השומעים תוכחה ומקשיבים אליה, ויחשבו - ומתבוננים בה ושוקלים אותה בדעתם,

עיונים

והנה מה שמבואר בחובת הלבבות הנ"ל, כי דורות הראשונים מצד טוהר נפשם וחוזק שכלם לא הוצרכו להתרחק מעניני העולם הזה כמו שאנו צריכים להתרחק, הגדר בזה הוא, דהנאתם מהעולם-הזה הייתה כמו שאמרו (ויק"ר לד, ג) על הפסוק (משלי יא, יז): "גומל נפשו איש חסד", "זה הלל הזקן, שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם, אמרו לו תלמידיו: רבי, להיכן אתה הולך? אמר להם: לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא [-לגמול חסד עם אורֵח זה שבתוך הבית]. אמרו לו: כל יום אית לך אכסניא? [- שאלוהו, וכי בכל יום יש לך אכסנאים?! שבכל יום היה אומר להם כך] אמר להן: והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא היא בגו גופא? [-וכי נשמה עלובה (מדרכי הגוף) זו לא אורחת היא בתוך הגוף?] יומא דין היא הכא, למחר לית היא הכא [-שהיום היא כאן, ולמחר אין היא כאן]". עכ"ל. ומצד מדרגה זו לא היו שייכים כלל להמשכת החטא ח"ו מתוך הנאתם, וזהו הענין ד"אביך הלוא אכל ושתה וגו'" ('משנת רבי אהרן', בראשית ו, ה).

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וְיֵדְעוּ, וְיֵדְעוּ וַיַּעֲשׂוּ. וְאַל יְשִׁימְךָ מִן הָאֲנָשִׁים הַטּוֹבְעִים בַּתְּעוֹת, הַשְּׁכוּרִים בְּיֵין הַפִּכְלוּת, אֲשֶׁר הֶעֱבִידָם הַיֵּצֶר, וּמָשַׁל בָּם הָעוֹלָם, וְנָבְרוּ עֲלֵיהֶם הַהַתְאָוֹת, וְנָטוּ בָהֶם אֶל הַתַּעֲנוּגִים, וְהֶסִיתוּם הַמַּאֲוַיִים, וְהִשִּׁיאָתַם הַחֶמְדָּה. וְהֵם בַּאֲפֵלָתָם נֶחְבָּטִים, וּבְמִרוּצַת טָעוּתָם שָׂבִים, יִשְׁמְעוּ וְלֹא יַאֲזִינוּ, וְיֹאמְרוּ וְלֹא יַעֲשׂוּ, (ו)בְּקֶשׁוּ הַמְּנוּחוֹת וְנָפְלוּ בָּאֲנָחוֹת, הִשְׁתַּדְּלוּ לְהַשִּׂיג הַנְּעִימוֹת וְהִשִּׂיגוּ

ויידעו - ואחרי ההתבוננות הם מגיעים למסקנה ברורה ויעשו - ופועלים על פיה. ואל ישימך ה' מן האנשים הטובעים בתעות - במצולות המבוכה, ומהשכורים הנופלים שדודים ביין [מֵיֵין] הסכלות, אשר העבידם היצר - והם נעשים עבדים ליצרם והוא מושל בהם, ומשל בם העולם - והעולם הזה שולט עליהם, וגברו עליהם התאוות - וכוח התאוות גובר עליהם, ונטו בהם - ומטה אותם אל התענוגים, והסיתום המאויים - ומאווייהם מסיתים אותם, והשיאתם החמדה - והחמדה מפתה אותם. והם באפלתם נכשלים ונחבטים, ובמרוצת טעותם שבים - ומתרוצצים במסלול שגוי ודבקים בו, וגם כשישמעו תוכחה, ולא יאזינו - אינם מקשיבים לה, ובפיהם יאמרו שטוב לעבוד את ה', ולא יעשו - אך בפועל אינם עושים זאת, ביקשו להשיג את המנוחות, ונפלו באנחות - מחפשים מנוחת נפש ושלווה, ובתמורה משיגים צער ואנחה, השתדלו להשיג הנעימות - מתאמצים להשיג את התענוגות - והשיגו [ומשיגים]

עיונים

ו. **בקשו המנוחות ונפלו באנחות.** אחד מארבעים ושמונה קנינים שהתורה נקנית בהם, הוא "יישוב" (אבות ו, ה) - היינו מנוחת-הנפש ויישוב-הדעת. היה ראוי אם כן, שתינתן התורה דווקא בארץ ישראל, כאשר נמצאים איש תחת גפנו ותחת תאינתו - לא במדבר שמם, אחרי שהשתעבדו ועונו בכל מיני עינויים קשים! אתמהה!

על דיוק זה עמד רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל, המשגיח דמיר, בספרו "דעת תורה" בפרשת ויחי. והוא מבהיר את הענין לאשורו: מנוחה - היא אמנם קנין נחוץ להשגת התורה. אבל מהי מנוחה? זאת לְמֻדְנוּ הבורא עִם עצם נתינת התורה במדבר. אנשי העולם סוברים, כי מנוחה פירושה - "מנוחת הגוף". אך לאמיתו של דבר, זה אינו. **מנוחת הגוף, היא מקור הבלבול והטשטוש!**

אדם המתרגל לחיות במנוחה, בתנאים נוחים, ולא יחסר לו מאומה - כשמגיע למצב שונה במקצת

ביושר לבב

חובות שער הפרישות הלבבות

הַיְסוּרִים הַקָּשִׁים, וְנַפְשׁוֹתָם עֲיֵפוֹת וְגוּפוֹתָם יְגֵעוֹת,

היסורים הקשים, ונפשותם עייפות וגופותם יגעות - הרי שנפשם עייפה וגופם יָגֵעַ,

עיונים

ממה שהורגל בו, הוא מתבלבל ונִטרד לגמרי מעבודתו.

השופך שמן על הדליקה בכדי לכבותה - סכל! השותה מים מלוחים להרוות צמאונו - סכל! המבקש לקנות "מנוחה" על ידי מנוחת הגוף - גם הוא סכל! המבקש לקנות "מנוחה", על ידי מנוחת הגוף - באותו רגע נדמה לו, שאמנם "כיבה את האש", וְ"הִרְוָה את צמאונו". אך, כעבור זמן קצר, יָבֹחַ שהאש והצימאון התגברו.

יסודות חזקים, קבע לנו הרמב"ם, בענין זה. אלו דבריו הקדושים (הל' ת"ת פ"ג ה"ה): "אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלה שלומדים מתוך עידון, ואכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן **ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה.** אמרו חכמים דרך רמז: 'זאת התורה, אדם כי ימות באהל' - אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהל החכמים". עכ"ל. **בשבירת הגוף, יגיע אדם לידי מנוחה אמיתית, לידי מנוחה הדרושה והנצרכת לקנין התורה.**

וכה ממחיש המשגיח רבי ירוחם, את חידושו בסוגיית "מנוחה": - צא וראה! חייל שמלמדים אותו ומכינים אותו ליום-קרב, שמא דואגים עבורו לאמצעי מנוחה ותענוגים? ודאי שלא! עיקר הכשרת החייל, והתרגילים שמתנהגים עמו, הם נעשו דווקא במרוצה ובחיפזון, ובכל מיני שבירת הגוף - תנאים נעדרי-נוחיות. תכליתו הבלעדית: ללחום כגיבור בעד עמו. לנצח ולהרוס את האויב!

ואם כבר מוכנים אנו להתלמד, כיצד, איפוא, נגיע למדריגה נישאה זו של "מנוחה"? - נשים נגד עינינו דברי הרמח"ל זצ"ל, בספרו 'מסילת ישרים' (פ"א): "שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה שצריך שישים מבטו ומגמתו כל ימי חייו". מילותיו היסודיים, ילוו את האדם בכל מצביו, ואז יזכה ששום מפריע לא יטרידהו.

הקב"ה, בבואו להנחיל את תורתו לעמו ישראל, הכשירם לכך, במה שאחר כל הטלטולים והעינויים "ויענך וירעיבך" (דברים ח, ג), נתן להם תורה בארץ ציה ועייף, דווקא במדבר שממה, לא בארץ ישראל, תחת גפנו ותאנתו של כל אחד ואחד.

שבט יששכר התברך במידה זו של "מנוחה", שנאמר: "וירא מנוחה כי טוב" (בראשית מט, טו). משום שהוא נמנה על עוסקי התורה, ידוע ידע, כי להשלמת התורה וקניינה, עליו לרכוש **מנוחה אמיתית.** מה עשה? - "ויט שכמו לסבול" (בראשית שם) - הוא התרגל לסבול, לשבור את הגוף. **כי שבירת הגוף היא המנוחה האמיתית...!** ('חיים של תורה', תניינא, פרשת ויחי).

ביושר לבב

חובות שער הפרישות הלבבות

וַיְעוּתָם שְׁלוּלוֹת וּבִינוֹתָם מְנֻפָּצוֹת. יְקַבְּצוּ הַזָּהָב הָאוֹבֵד וְהַכֶּסֶף הַחוֹלֵף, וְיוֹרִישׁוּהוּ הָאוֹיְבִים וְהַבּוֹגְדוֹת מִן הַנָּשִׁים, וּמַחֲזִיקִים הָאַרְמוֹנוֹת וְשׁוֹכְנִים בַּקְּבָרוֹת, וּבוֹנִים אֲשֶׁר לֹא יוֹשִׁיבוּ, וְיִקְּבְצוּ מַה שֶּׁלֹּא יוֹצִיאוּ, קוֹבֵר כָּל אִישׁ מֵהֶם אָבִיו וּבְנוֹ, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה הַקַּיָּם לָנֶצַח, שׁוֹכֵחַ קְצוֹ וְזוֹכֵר מַאֲוָיָו. וּמַה תֹּאמַר בַּתָּוֶךְ שֶׁאָבְדוּ שְׁתֵּי קְצוֹתָיו, וְיָחִיד שֶׁעָזְבוּהוּ אֲבוֹתָיו.[7]

דעותם שלולות - הדעות האמיתיות נעדרות מהם, **ובינותם מנופצות** - ובינתם נסתרה. **יקבצו הזהב האובד** - מלקטים זהב שסופו להֵיאבד, **והכסף החולף** - ואוספים כסף שסופו לעבור לידי אחרים, **ויורישוהו האויבים** - וייתכן אפילו שאויביהם יירשו את כספם זה, **והבוגדות מן הנשים** - או יעבור לנשיהם הבוגדות, **ומחזיקים הארמונות ושוכנים בקברות** - ובחייהם מחזיקים ברשותם ארמונות, ולאחר מותם שוכנים בקברים, **ובונים** בניינים **אשר לא יושיבו** - שייתכן שלא יזכו להתגורר בהם, **ויקבצו מה שלא יוציאו** - ואוספים ממון רב שלא יספיקו להשתמש בו, **קובר כל איש מהם אביו ובנו** - ואף על פי שהם רואים במותם של זקנים ונערים, **ואינו עושה מעשה הקיים לנצח** - בכל זאת אינם משקיעים במעשים שינחילו להם קיום נצחי, **שוכח קצו וזוכר מאוייו** - אלא הם שוכחים את קיצם וזוכרים את תאוותיהם. **ומה תאמר בתוך שאבדו שתי קצותיו** - אמור בעצמך, איזה ערך וחשיבות יש לדבר ששני קצוותיו אבדו לו ורק אמצעו נשאר. [שני הקצוות הן משל לתחילתה ולסופה של נשמת האדם: המקור והתכלית הם העולם העליון, שממנו באה הנשמה ואליו היא חוזרת, אם אכן זכה האדם לעמוד בניסיון ועבד את ה' בעולם הזה. אולם אם הוא מלכלך ומטמא את נשמתו בהבלי העולם הזה, הריהו מנתק את נשמתו ממקור מחצבתה וחוסם בפניה את הדרך למקום מנוחתה, כך שנשאר לה רק זמן שהותה הקצר בעולם הזה, ובכך היא דומה לדבר ששני הקצוות שלו אבדו ממנו ורק אמצעו נשאר (פתחי לב)], **ויחיד שעזבוהו אבותיו** - ומהי התקווה שיכולה להיות לילד גלמוד שהוריו נטשו אותו?! [אדם המתמכר ליצרו ולתאוותיו ומאבד בכך את השליטה על שכלו, הריהו כילד גלמוד שאינו מסוגל

עיונים

ז. ויקבצו מה שלא יוציאו. במסכת גיטין (מז, א) מספרת הגמרא על ריש לקיש: "כי נח נפשיה, שבק קבא דמוריקא, קרא אנפשיה (תהלים מט, יא) 'ועזבו לאחרים חילם'" [-כשנפטר ריש לקיש,

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וְהִסְתַּכֵּל, בְּנִי, בְּמִי שֶׁהִרְחִיב הַבּוֹרֵא אֶת לִבּוֹ, וְהִמְשִׁילוֹ בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, וּפָקַח עֵינָיו בַּטּוֹב לוֹ, וְהֶרְאָהוּ הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, וְקֵרְבָהוּ אֵלֶיהָ, בְּטוּחִים מִמֶּנּוּ בְּנֵי אָדָם, וְהוּא בָּטוּחַ בָּהֶם,

ולעומת הבן האובד הזה **הסתכל, בני, במעלתו הגדולה של מי שהרחיב הבורא את לבו** - שה' נתן לו הרחבת הדעת, **והמשילו במחשבתו** - ונתן לו שלטון וממשלה על מחשבותיו, **ופקח את עיניו** - את עיני שכלו **בטוב לו** - להכיר את הטוב האמיתי בעבורו, **והראהו** - וגילה בפניו את **הדרך הישרה, וקרבהו** - וקירב אותו **אליה** - הלוא אדם זה רצוי לבני האדם **ובטוחים ממנו בני אדם** - ובני אדם בוטחים בו, **והוא בטוח בהם** - וגם הוא בוטח בהם,

לספק לעצמו את צרכיו: הוא נעשה חלש מכדי לדאוג לעצמו ואין מי שיעשה זאת בעבורו. באותו אופן גם האדם שאינו שולט על עצמו אינו מסוגל למצוא את הדרך הישרה בחייו (פתחי לב)].

עיונים

השאיר אחריו קב כרכום בלבד, הצטער על כך ריש לקיש, וקרא על עצמו את הפסוק 'ועזבו לאחרים חילם'. ע"כ.

ה'דברות משה' (הערה קמב) ביאר, שריש לקיש בחייו היה מתפרנס כל יום רק כדי הנצרך לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו לאותו היום בלבד, ולכן הצטער ריש לקיש על הירושה שהניח לאחר מותו כיון שנמצא שביטל מתורתו קצת יותר ממה שהיה מחוייב. [ואף שמחוייב במזונות אשתו, ובניו הקטנים (ובמסכת תענית ט, א, מובא שריש לקיש השאיר אחר מותו בן קטן ביותר), מכל מקום לא חייבו חכמים את האדם לעבוד בחייו בכדי שיהיה לו ממון לקיים חיוביו אחר מותו, ורק אם נשארו נכסים אחר מותו חייבו חכמים ליתן מנכסיו למזון האלמנה והבנות ופרנסת קטני קטנים, ולכן הצטער על כך שהשאיר אחריו ממון כיון שנמצא שביטל מתורתו קצת יותר ממה שהיה מחוייב].

כתב ה'חפץ חיים' (תהלים מט, יב) וז"ל: כמה יקרים הם ימי החיים, שאי אפשר להאריכם בכל סגולי תבל, ואף מלך היותר גדול, אין בכחו ועשרו להאריך חייו, אפילו לשעה אחת. אמנם מוכרחים אנו לבטל כמה זמנים למחייתנו, אבל כמה נואלים הם בני אדם, שמבלים כל ימיהם באסיפת הון, ולא במותם יקחום. אמרו בגמרא (גיטין מז, א), כי ריש לקיש הניח במותו קבא דמוריקא, וקרא על נפשו "ועזבו לאחרים חילם". והכוונה היא: אם כי הלא דבר מועט הוא, אבל לרכוש זאת, גם כן היה מבלה איזה זמן, ודאג על הזמן המועט הזה, שביטל לא להכרח פרנסתו, שהרי נשאר זאת במותו, ועל מה האביד חילו וכחו, ומוטב היה לו, אם היה עוסק בתורה ועבודה בשעה זו.

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לבב

וְהַשְּׁלִים עִמָּהֶם, וְנִצַּל מֵהֶם. [ח]עָבְדוּ בְּנֵי אָדָם יִצְרָם, וְעָבַד הוּא אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, הַמְּחַיֶּה, הַמֵּמִית, הַבּוֹרֵא, הַחוֹנֵן, אֲשֶׁר אֵין אֱלוֹהַ מִבַּלְעָדָיו.

כַּמָּה בֵּינָם וּבֵין אֲנָשִׁים בָּרוּ מַצְפּוּנֵיהֶם וְזַכּוּ חֲבִיּהֶם, וְעֵינֵיהֶם נָחוֹת וְלִבּוֹתָם בְּטוּחוֹת, וְהֵם בְּזֵכֶר הָאֱלֹהִים מִשְׁתַּעַשְׁעִים בִּבְדִידוּת, וּמוֹדִים עַל טוֹבָתוֹ בְּכָל עֵנְיָן. קָרְבוּ אֶל הָעִיּוּן הַמַּחְשְׁבִי וְהַמִּנְיָנִי וְהַמּוֹעֲצִי, קָרְעוּ מָסַךְ הָרְאוּת

והשלים עמהם - והוא חי בשלום עם סובביו, **וניצל מהם** - וניצול מכל ריב עמם. **עבדו בני אדם** - ובזמן שבני אדם עובדים את **יצרם, ועבד הוא** - עובד הוא את **אלהי השמים והארץ, המחיה, הממית, הבורא, החונן** [הרחום], **אשר אין אלוה מבלעדיו.**

שא עיניך וראה, **כמה בינם** - מה רב המרחק בין אנשי העולם הזה הרודפים אחר תאוותם **ובין אנשים הצדיקים, ברו** - אשר טיהרו **מצפוניהם וזכו חוביהם** - וזיככו את פנימיותם, **ועיניהם נחות** - עיניהם אינן חומדות דבר, **ולבותם בטוחות** - ובלבם שוכנת השלווה, **והם בזכר האלהים משתעשעים בבדידות** - והם משתעשעים בבדידותם בזיכרון האלוקים, **ומודים לו על טובתו** [טובותיו] **בכל ענין** - בכל מצב שבו הם נמצאים. **קרבו אל העיון המחשבי והמניני והמועצי** - הם משיגים בנקל את כל תחומי החכמה וחלקיה [לעיל בהקדמת רבנו לספר התבארו סוגי החכמות שמנה כאן], **וקרעו** מעל עיניהם **מסך הראות**

עיונים

ח. עבדו בני אדם יצרם. מי שאינו עוסק בתורה הרי הוא בהכרח 'עבד', כדברי הזוהר הק': "כנשמתא דעם הארץ דאיהו עבד" [-כנשמת עם הארץ, שהוא עבד] (תיקוני-זוהר, קמו ע"ב), כלומר: הוא עבד משועבד לחומריות העולם הזה. ובמסכת אבות (ו, ב) אמרו: "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה". יש מפרשים שכוונת התנא היא לחירות רוחנית, דהיינו שהעוסק בתורה אינו משועבד לתאוותיו הגשמיות, משום שלימוד התורה מזכך את נפשו, ומאחר שהוא משוחרר מתאוות גשמיות יכול הוא להתעלות ולהגיע לידי שלמות רוחנית (מדרש שמואל; אברבנאל). וז"ל ה'אבן עזרא' (במדבר ו, ז): "ודע כי כל בני אדם 'עבדי' תאוות העולם, והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו, [הוא] כל מי שהוא חפשי מן התאוות".

חובות הלבבות שער הפרישות ביושר לבב

בְּדַרְכֵי הַמַּצְפּוּנִים, וְהִגִּיעוּ אֶל מַרְגּוֹעַ הָאֱמֶת בִּיגִיעָה, וְיָצְאוּ מִמְּנוּחָה אֶל שַׁעֲשׁוּעִים, לֹא טָרְדָם מַאֲוַיִּם וְלֹא אֵחָרָם אֹרֶךְ קֶצֶם. וְהֵם לְיוֹם הַמָּוֶת נֶחְפָּזִים, וּמֵאַחֲרִיתוֹ נִשְׁמָרִים, קְרוּאֵי אֱלֹהִים וּמְשֻׁחֲרָיו וּמְיֻחָלָיו וְעוֹבְדָיו, דּוֹבְרֵי אֱמֶת וְלוֹהֲגֵי צֶדֶק, מִכְּלִי מוֹרָא שִׁלְטוֹן וְלֹא מֶמְשֶׁלֶת שָׂטָן. יְקָרִים יוֹתֵר מִכָּל אָדָם, וּשְׁמוּרִים יוֹתֵר מִכָּל עָם, וְתִפְאַרְתָּם וּמַעֲלָתָם גְּדוֹלָה מִכֻּלָּם. מְכֻבָּדִים בְּבָתֵּי הָאֱלֹהִים וּגְדוֹלִים בְּעֵינֵי הַבְּרוּאִים, [ט]אֵין

בדרכי המצפונים - את מסך הסכלות המונע את היכולת לראות את הדרך הנכונה, היא דרך המצפון, **והגיעו אל מרגוע האמת** - והגיעו אל המנוחה האמתית **ביגיעה** - בעמל של כבישת התאווה, **ויצאו ממנוחה אל שעשועים** - וזכו על ידי כך להשתעשע בדבקות בבורא, **לא טרדם מאויים** - ואין תאוותיהם מונעות אותם מלעבדו, **ולא אחרם אורך קצם** - ואורך ימי חייהם אינו גורם להם להתעצל בעבודתו. **והם ליום המות נחפזים** - והריהם מתקדמים לקראת יום המוות בביטחון, **ומאחריתו נשמרים** - אך נשמרים מאחריתו [כלומר, אותם עובדי ה' משתוקקים לצאת מן העולם כדי להיפטר משאון גלי התאוות, אך הם נפחדים מן הדין המצפה לאדם לאחר מותו, ולכן הם דואגים להכין לעצמם צידה לעולם שלאחר המוות, ורק לשם כך הם חפצים בחיי העולם הזה (פת לחם)], **קרואי** - הם קוראים אל **האלהים ומשחריו** - ומשחרים פניו **ומייחליו** - ומייחלים ומקווים אליו **ועובדיו** - ועובדים אותו, **דוברים אמת ולוהגי** - ודוברי **צדק, מכלי מורא שלטון ולא ממשלת שטן** - ואינם נרתעים לא ממלך ולא משלטון אנשי הרשע. **יקרים** הם לה' **יותר מכל אדם, ושמורים** - וזוכים להשגחת הבורא **יותר מכל עם, ותפארתם ומעלתם גדולה מכולם. מכובדים בבתי האלהים** - בהיכלי התורה והיראה **וגדולים** וחשובים **בעיני הברואים, אין**

עיונים

ב'אגרות חזון איש' (ח"א סי' לז) כתב וז"ל: "ועיקר סגולת התורה להביא את האדם לרוממות עילאה, ולהכיר חובתו בעולמו, - באה על ידי עמלה של תורה. וכל שהאדם מוסיף ביגיעתו - מנתק בזה חבלי היצר, וממאס בתענוגי ההבלים, ונפשו משתוקקת לרגשי קודש ועונג החכמה, ומתק טהרת הלב, וההכרה שלא בשר ודם האדם, אלא..." עכ"ל.

ט. אין טורד אותם מזכר האלהים טורד. פירוש, ששום טרדה אינה מסיחה את דעתם מלזכור את

חובות הלבבות שער הפרישות

עיונים

האלהים. במדרש שמואל (אבות ו, ג) הביא דברי המהר"ם אלמושנינו זצ"ל, וז"ל: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו, ב) שהאנשים השלמים וביחוד החכמים אשר כל מגמתם וכל ישעם וחפצם שלמות השכל, הם נקראים בני חורין ממקרי הזמן וכו', אף על פי שיבואו עליהן ייסורים לא יתפעלו מהם, אדרבה, יקבלו אותם בסבר פנים יפות. והסיבה לכל זה הוא, היותם מכירים באמת ובתמים שהמקרים ההם לא ירעו ולא ישחיתו רק [את] הגוף והדברים הנתונים בו, אך אל השכל לא ירעו ואליו לא יגיעו, ובהיות כי הדברים הגשמיים כולם להבל ותהו נחשבים בעיניהם על כן לא יתפעלו מהם כלל.

והוא מה שרמז פה באמרו: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, והוא כאילו אמר, שה"אוי" שמורה על ההרגשה ממאורעות הרעות כשמתרעמים מהם במלת 'אוי ואבוי', הנה זה נמשך להם מצד היותם בלתי עוסקים בתורה, שאם היו עוסקים בתורה תדיר לא היה נחשב להם הרע ל"אוי" בעיניהם, כלומר, לא היו מרגישים אותו, ועל זה אמר 'אוי' להם לבריות, ולא אמר 'רע' להם לבריות, כי לא רצה על חיוב הרע עצמו רק על ההרגשה ממנו וכו', ועל כן הוסיף מלת "להם", שהיה לו לומר אוי לבריות מעלבונה של תורה וכו' אך הוסיף מלת להם לרמוז אל הכוונה הזאת, כאילו אמר שהאוי היה להם מצדם, כי אינו אוי לפי האמת רק הוא אוי להם מצד שהם מרגישים הרע, שאם היו עוסקים בתורה תדיר, לא היה להם אוי, וביאר למה יתחייב להם האוי וההרגשה, מפני העדר מעסק התורה, כאומרו (אבות ו, ב) שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף וכו', להיות שהבלתי עוסק בתורה מרוחק מאתו יתברך ובהיותו מרוחק מאתו הנה הוא נוטה אל המוחשות, ובכן מרגיש הדברים הגשמיים בהעדרם, כי כל זמן היותו דבק עמו יתברך, הוא רוחני אלהיי בלתי מרגיש המוחשות והדברים אשר הם תלויים בחומר. שהעוסק בתורה הוא בן חורין מהמערכה, שאינו משועבד לה כמו אלה הנוטים אל המוחשות ונמשכים אחר הדברים הגשמיים, והוא שהמערכה לא תוכל לו כי כל הרע הנמשך ממנה אינו נחשב בעיניו למאומה, ועל כן אמר (אבות שם) אין לך בן חורין אלא העוסק בתורה, כי עם היות וכו', אמנם החירות אשר לשלמים וביחוד העוסקים בתורה הוא קיים ונצחי לעד, בלתי יראים מהפסד ומהשעבוד לעולם, לפי שהעוסק בתורה הוא מתעלה ומתדבק בו יתברך ואינו מתפעל מהדברים הגשמיים, להיותו מתעלה על המערכה ומתדבק בו יתברך עכ"ל.

ובתהלים נאמר (לד, יא): "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב". מפרש השל"ה: כלומר, שאינם מרגישים בהעדרם וחסרונם של הדברים הגשמיים, ולא חסר להם דברים אלו, כי מיותרים הם אצלם ולהבל נחשבים בעיניהם, ולא כתוב שדורשי ה' יהיה להם כל טוב אלא שלא יחסרו להם כל טוב.

חובות שער הפרישות הלבבות

ביושר לבב

טוֹרֵד אוֹתָם מִזֵּכֶר הָאֱלֹהִים טוֹרֵד, וְלֹא מְעַכְּבָם מֵהוֹדוֹתוֹ מְעַכֵּב, לְשׁוֹנוֹתָם רְגִילוֹת בְּהַלֵּל וְהוֹדוֹת, וְלִבּוֹתָם מְלֵאוֹת בְּכֹבֶר וּבְיִחוּד.

הִתְנַכֵּר לָהֶם הָעוֹלָם וְהִכִּירוּהוּ, וְדָרְכוּ בּוֹ וְסִפְּרוּהוּ, לֹא נֶעְלָם מֵעֵינֵיהֶם בִּגְדוֹ, וְלֹא נִסְתָּרָה מֵהֶם תַּרְמִיתוֹ, לָבַשׁ לָהֶם בִּגְדֵי חֲמוּדוֹתָיו וַיַּחְשְׁבוּהוּ שׁוֹלָל, וְהִתְרַפָּה לָהֶם וַיִּמְצָאוּהוּ מָכְרָח, שָׂחַק אֲלֵיהֶם וַיִּגְעֲרוּ בּוֹ, וְרָצָה לְהַטּוֹתָם וְנָטוּ מֵעָלָיו, הִשְׁקִיפוּ עַל רֹעַ מַעֲלָלָיו,

והתנכר להם העולם - העולם הזה מנוכר להם, **והכירוהו** - טורד אותם מזכר האלהים **טורד** - ושום טרדה אינה מפריעה להם מלזכור את האלוקים, **ולא מעכבם מהודותו מעכב** - ואין טרדה או מכשול המעכבים אותם מלהודות לו. **לשונותם רגילות בהלל והודות** - לשונם מורגלת בהלל והודאה לבורא, **ולבותם מלאות בכור וביחוד** - ולבם מלא בטוהר ובכוונה לשמו יתברך.

אך הם הכירוהו. כלומר, העולם הזה כביכול מתעטף במחצלות-יופי לפניהם ועושה את עצמו כזר ונוכרי למהותו האמיתית, כדי שלא יכירו את נכלוליו, אך הם מכירים את האמת על אודותיו (מרפא לנפש), **ודרכו בו** - וביטלוהו בליבם **וספרוהו** - וגם סיפרו ופרסמו לאחרים את השקר ותיארו אותו לפניהם, לבל ייכשלו בו, **ולא נעלם** ולא נסתר **מעיניהם בגדו** - המארב שהוא מציב לאדם כדי להפילו ברשתו, **ולא נסתרה מהם תרמיתו** [עורמתו], **לבש להם בגדי חמודותיו** - אמנם העולם הציג את עצמו לפניהם בבגדי הדר וחן, **ויחשבוהו שולל** - אך הם גילו את מערומיו והחשיבו אותו כריק מכל חמדה, **והתרפה להם וימצאוהו מוכרח** - לאחר שראה העולם כי לא נמשכו אחריו, הראה להם פנים זועפות והשתמט מלתת להם את פרנסתם הנצרכת להם, כדי שיהיו מוכרחים להימשך אחר עסקיו, אך הם לא נבהלו מכך, ומצאו, כי הוא מוכרח לתת להם את מזונם ופרנסתם גם ללא שנמשכו אחר עסקיו, מפני שבטחו בה' שייתן להם את מזונותיהם גם ללא תוספת השתדלות מצדם (פת לחם וטוב הלבנון), **שחק אליהם** - וכאשר העולם ראה שגם בתחבולה זו לא הצליח, החליף את פניו: הראה להם פנים שוחקות ונתן להם הצלחה בצבירת המותרות. **ויגערו בו** - אך הם לא התפתו אחר מנעמיו, וגערו בו בנזיפה, **ורצה להטותם** - גם אם ניסה העולם להטות אותם אליו, **ונטו מעליו** - הם הרחיקו את עצמם ממנו, **והשקיפו על רוע מעלליו** - והכירו את תעלוליו הרעים,

חובות שער הפרישות הלבבות

ביושר לבב

וְהִתְבָּאֵר לָהֶם גְּנוּת מַעֲשָׂיו, וְאֵין לוֹ שִׁלְטוֹן עֲלֵיהֶם וְלֹא בְּמַה יִתְקָרֵב אֲלֵיהֶם. הֵם בְּחִירֵי הָאֱלֹהִים הַבָּרִים וּסְגֻלַּת הַחֲסִידִים, בַּעֲלֵי הָרוֹאוֹת הַפְּקוּחוֹת, [י]וְהַמִּשְׁאָלוֹת הַיְקָרוֹת, וְהַיְגִיעוֹת הָרְצוּיוֹת, אִשְּׁרוּ אֶל הָאֱלֹהִים וְאָשְׁרוּ, וְסָחֲרוּ עִמּוֹ

והתבאר להם גנות מעשיו - והבינו כמה מגונים מעשיו. **ואין לו שלטון** - סוף דבר, שאין העולם שולט עליהם, **ולא במה יתקרב אליהם** - ואינו מוצא דרכים להתקרב אליהם. **והם בחירי האלהים הברים** - הזכים והטהורים **וסגולת החסידים** - וחסידיו המיוחדים והאהובים, **בעלי הרואות** - בעלי העיניים **הפקוחות** - והראות הבהירה, **והמשאלות היקרות** - והשאיפות הנעלות, **והיגיעות הרצויות** - המייגעים עצמם רק במה שרצוי לפניו, **אשרו** - מיישרים באומץ לב את דרכם להגיע **אל האלהים** - **ואשרו** - ומקבלים ממנו חיזוק ואישור, **וסחרו עמו** - כביכול עשו אִתו יתברך עסק -

עיונים

י. והמשאלות היקרות. פירוש, בעלי השאיפות הנעלות. השאיפות של האדם השלם צריכות להיות על ידי השקפה של גדלות ושלימות. דבר זה למדנו מיוסף הצדיק, שהרי בשעה שמיאן לאשת פוטיפר כשבקשה להחטיאו נאמר בתורה (בראשית לט, ח): "וימאן ויאמר אל אשת אדוניו הן אדוני" וגו'. ואמרו חז"ל (מדרש רבה פז, ה): "אמר לה, למוד (-רגיל) הוא הקב"ה להיות בוחר מאהובי בית אבא לעולה... אשמע ליך ושמא אבחר לעולה ואפסל מן הקרבן... למוד הקב"ה להיות נגלה על אוהבי בית אבא בלילה... אשמע ליך ושמא יגלה עלי הקב"ה וימצא אותי טמא". והקשה בספר 'זכרון מאיר' מדוע תלה יוסף את מיאונו בסיבות גבוהות כל כך ורחוקות מן המציאות ולא בגנות הדבר כשלעצמו, שיתקבל יותר על לבה של אשת פוטיפר?

מכאן יסוד חשוב באורחות חייו של האדם. כל מעשה טוב שאדם עושה עליו לעשותו מתוך שאיפה **לגדלות ולשלימות.** לא לראות את המעשה מצד עצמו בלבד, אלא **כחוליה** בשרשרת של מעשים טובים שתביא אותו בסופו של דבר למדרגות גבוהות בעולמו הרוחני. מחשבה כזו מרוממת את האדם ומשנה את עצם מהות המעשה מסתם מעשה טוב למעשה שהוא חלק מן הדרגה הגבוהה אליה הוא שואף להגיע. וממילא יסייע לו הרעיון הזה גם ב"סור מרע". בכך גם יוכל ביתר קלות לסתום את פיו של היצר המפתה באומרו איך אני - ששואף בכל עת לגדלות - אעשה את מעשי העבירות המגונים?! גם בלימוד התורה ישנה נפקא מינה גדולה בין מי שלומד מתוך השקפה גדולה - **לדעת את כל התורה ולהיות גדול בתורה** - לבין מי שלומד רק מתוך מטרה צרה של ידיעת הדבר שהוא לומד

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לכב

וְהִרְוִיחוּ, בֵּרְרוּ מַצְפוּנָם וְנִבְרְרוּ, וְזִכּוּ לְבוֹתָם וְנִבְחָרוּ, הִצְטַיְּדוּ הַיִּרְאָה בַּדֶּרֶךְ הָרָעָה וְנִצָּלוּ, וְרָכְבוּ מַרְכְּבוֹת הַמַּעֲשִׂים וְהִגִּיעוּ, פָּגְעוּ בְּשִׂמְחָה מַתְמֶדֶת וְשָׁשׁוֹן לֹא יִשְׁתַּנֶּה, נִמְלְטוּ מִמַּעֲמַד הַחֶשְׁבּוֹן וּבָטְחוּ מֵהַיְסוּרִים.

ביישר לכב

והרויחו, בררו מצפונם ונבררו - טִיהרו מחשבותם ונעשו טהורים, וזכו לבותם - זִכּוּ את לבבם - ונבחרו להיות בקרבתו, הצטיידו היראה - הצטיידו ביראת הבורא בדרך הרעה - כדי להימלט מהיצר הרוצה להוליכם בדרך רעה - וניצלו - וְנִמְלְטוּ ממנו, ורכבו מרכבות המעשים והגיעו - מעשיהם הטובים הובילו אותם לחיי העולם הבא, ופגעו בשמחה מתמדת וששון לא ישתנה - ומצאו בו שמחה מתמדת וששון נצחי, ונמלטו ללא פגע ממעמד נתינת הדין והחשבון ובטחו - והצילו את עצמם מהיסורים של הגיהנום.

עיונים

כרגע. לפי זה יתכן, לראות שנים שלומדים בחברותא, ובכל זאת שונים הם **במהותם**. לגבי האחד יהיה הדף שהם לומדים דף בודד, בשעה שאצל חברו הדף הזה מהווה עוד צעד להגשמת מטרתו הגדולה. אין ספק כי השקפתו של השני תגרום לכך שיעמול יותר להבין ולזכור את מה שהוא לומד. כמו כן יש בזה כדי להגביר את ניצול הזמן את החשק ואת הסיפוק.

על דרך זו אמרו חז"ל (מנחות פו, א) "עשירים מקמצים". כי העשיר מצרף גם את הפרוטה לסכום הגדול שיש לו כבר, ולכן כל פרוטה יקרה בעיניו. אבל העני בין תהיה לו הפרוטה ובין אם יאבדנה - לעולם יישאר עני, ולכן, מלכתחילה, הוא מזלזל בפרוטה.

הוא הדין לגבי יוסף. אילו היה אומר לה רק טעמים פשוטים, הייתה ממשיכה לדבר אל לבו כדי שיסכים לכל הפחות רק לשכב אצלה. אבל מכיון שאמר לה טעמים גדולים וקדושים, על ידי זה הצליח להישמר ממנה גם מפיתויים אחרים כמו שנאמר "ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה" (בראשית לט, י). ומטעם זה אפילו לא הביט עליה כדאיתא במדרש רבה (פ"ז י) "עד היכן (לא שמע אליה), ר"ה בשם ר"א אמר עד שנתנה שרתוע של ברזל תחת צווארו בכדי שיתלה עיניו ויביט בה, אף על פי כן לא הביט בה. הדא הוא דכתיב (תהלים קה, יח) "ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו".

ויתכן שלזה מתכוון ה'מסילת ישרים' (פ"ב) כשמדבר על היצר-הרע וז"ל: "כי איש מלחמה הוא, מלומד בערמימות ואי אפשר להינצל ממנו אלא בחכמה רבה **והשקפה גדולה**". רצונו לומר, שאי אפשר להינצל מהיצר-הרע אפילו מדברים חמורים, רק על ידי חכמה רבה והשקפה גדולה כמבואר אצל יוסף.

חובות שער הפרישות הלבבות

ביישר לכב

וְאַתָּה, בְּנִי, בְּחַר הַטּוֹב לְנַפְשְׁךָ טֶרֶם הַחֲרָטָה אֲשֶׁר לֹא תוֹעִיל, וְהַדְּאָגָה אֲשֶׁר לֹא תִכְלֶה".

הָאֱלֹהִים יוֹרֵנוּ וְאוֹתְךָ הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, וְיַטֶּה אוֹתָנוּ אֶל נְתִיב הַהַצָּלָה בְּרַחֲמָיו וְרֹב חֲסָדָיו, אָמֵן.

תַּם שַׁעַר הַתְּשִׁיעִי תְּהִלָּה לָאֵל יִתְבָּרָךְ

ואתה, בני, בחר הטוב לנפשך - בחר בעבור נשמתך את הטוב ביותר, טרם החרטה אשר לא תועיל - בטרם תתחרט חרטה שלא תועיל לך עוד, והדאגה אשר לא תכלה" - וקודם שתצטער צער תמידי שלא ייפסק. - עד כאן צוואת החסיד לבנו. האלהים יורנו ואותך את הדרך הישרה, ויטה אותנו אל נתיב ההצלה [ההצלחה] ברחמיו ורוב חסדיו, אמן.

תם [נשלם] שער התשיעי, תהלה לאל יתברך.

שער עשירי

שער אהבת ה'

ביושר לבב חובות שער אהבת ה' הלבבות

הַשַּׁעַר הָעֲשִׂירִי

שַׁעַר אַהֲבַת יְיָ

בְּאַהֲבַת הָאֱלֹהִים הַשְׁלֵמָה

אָמַר הַמְחַבֵּר: מִפְּנֵי שֶׁהִקְדַּמְנוּ בְּמַה שֶׁעָבַר מִדְּבָרֵינוּ בַּשַּׁעַר הַתְּשִׁיעִי בְּאוּר עִנְיַן הַפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם, (א)וְהָיְתָה כַּוָּנָתֵנוּ לְיַחֵד הַלֵּב וּלְפַנּוֹתוֹ לְאַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְלִכְסֹף לִרְצוֹנוֹ, רָאִיתִי לִסְמֹךְ לוֹ בְּאוּר אָפְנֵי אַהֲבַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כִּי הִיא תַּכְלִית הַתְּכוּנוֹת וְסוֹף הַמַּעֲלוֹת בְּמַדְרֵגוֹת אַנְשֵׁי הָעֲבוֹדָה. וְאֹמַר, וּבֵאלֹהִים אֵעָזֵר:

באהבת האלהים השלמה

אמר המחבר: מפני שהקדמנו במה שעבר מדברינו בשער התשיעי ביאור ענין הפרישות - בפרקים הקודמים ביארנו את מהותה של מידת הפרישות מן העולם הזה, והיתה כוונתנו - והמטרה בביאור זה הייתה **לייחד הלב ולפנותו** - להסיר מן הלב את אהבת העולם הזה ותשוקותיו, כדי שיהיה פנוי **לאהבת הבורא יתברך** וכדי שיהיה מלא ברצון להתקרב אליו בלבד **ולכסוף לרצונו** - ולהשתוקק לעשות רצונו. ודווקא משום כך **ראיתי** לנכון **לסמוך לו** - להסמיך לשער הפרישות את **ביאור אופני** ודרכי **אהבת האל יתברך, כי היא תכלית התכונות וסוף המעלות** - אהבת ה' היא התכונה המרוממת ביותר והמעלה העליונה ביותר **במדרגות אנשי העבודה** - מכל המדרגות של עובדי ה'. **ואומר, ובאלהים איעזר** - אלו הם הדברים שברצוני להקדים בעזרת ה':

עיונים

א. והייתה כוונתנו לייחד ולפנותו לאהבת הבורא יתברך. מטרת הפרישות הינה להרחיק מלב האדם את האהבה והתשוקה לענייני העולם הזה כדי שלבו יהיה פנוי לאהבת הבורא בלבד, לחשוק ולעשות רצונו יתברך. לולא הפרישות לא יזכה האדם לאהבת ה', מאחר ולא תתחבר בליבו אהבת העולם הזה יחד עם אהבת העולם הבא, כפי שהאריך רבינו לבאר לעיל בשער 'חשבון הנפש'. "אהבה" בגימטריא "אחד". וביארו המפרשים: עולם האהבה הוא סוד עולם האחדות, טבע האדם שאוהב את בניו מפני שמרגיש אחדות עמם, מרגיש שהם חלק מן ההוויה שלו. וכן אדם אוהב את

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

רָאוֹי לְךָ, אָחִי, שֶׁתָּבִין וְתֵדַע, כִּי כָּל מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ זִכְרוֹ בַּסֵּפֶר הַזֶּה מֵחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת וְהַמִּדּוֹת וְנִדְבַת הַנְּפָשׁוֹת, הֵן מַעֲלוֹת וּמַדְרֵגוֹת המובילות ונדבת הנפשות - ומסירות הנפש, הן מעלות ומדרגות

ראוי לך, אחי, שתבין ותדע, כי כל מה שקדם לנו זכרו - כי כל מה שהקדמנו לבאר בספר הזה מחובות הלבבות ומעלות המידות הטובות

עיונים

אשתו, מפני שהיא אחד עמו, כדכתיב "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי" (בראשית ג, כג), נמצא כי ענין האהבה הוא הרגשת אחדות עם הנאהב. עד כאן המשל. עתה נעסוק בנמשל - אהבת ה'. אהבת ה', ענינה הוא הרגשת האחדות עם הקב"ה, כנסת ישראל נקראת פעמים 'כלתו' של ה' יתברך: "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך" (ירמיה ב, ב), ופעמים שעם ישראל קרויים 'בניו' של מקום: "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב). וכשם שיש אהבה ואחדות בין חתן לכלתו ובין אב לבתו, כן יש אהבה ואחדות בין הקב"ה לכנסת ישראל.

והנה, האדם מורכב משני חלקים, נשמה וגוף. הגוף חומרי ונפרד בטבעו משורשו, אולם הנשמה הקדושה היא חלק אלוק' ממעל, ומכיון שהיא חלק מן הבורא יתברך - בה שייך ענין האהבה. נמצא, שבכדי להגיע לאהבת ה', אי אפשר שהאדם יפעל עם גופו, וינסה להרגיש בו את אהבת ה', מכיון שהגוף נפרד מן הבורא וענין אהבה כולו ענין של אחדות. אלא ברור שהדרך לכך היא רק על ידי הנשמה הקדושה, ומכיון שהנשמה היא חלק אלוק' ממעל, לכך כל ענינה הוא סוד האחדות עם הבורא יתברך.

וכיון שבכדי להגיע לאהבת ה' מוכרח האדם להשתמש בנשמתו ולא בגופו, הרי שהאדם צריך להגיע לעצמו, לנשמתו, שהיא היא הווייתו. וכאשר יזכה להשיג את נשמתו, ממילא תופיע בו מידת האהבה שהיא תולדה של האחדות, אחדות הנשמה עם בוראה. ומאחר וכאמור האדם מורכב מב' חלקים, נשמה וגוף, ובכדי להגיע לאהבת ה' מוכרח הוא להשתמש בנשמתו, שהיא ורק היא חלק אלוק' ממעל, אם כן עבודת האדם היא לסלק את המפריע להגיע לנשמתו, והוא: שקיעות האדם בתוך החומר, כי היא המונעת גילוי של הנשמה. ולכן כתב הרמח"ל בספרו 'מסילת ישרים' (פרק י"ג) כי: "הפרישות (מכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה) היא תחילת החסידות", והרי חסידות ענינה אהבת ה' (עיין 'מסילת ישרים' פרק י"ח). [ובהמשך כותב רבינו: כי מן הנמנע הוא שתתיישב ותיקבע אהבת הבורא בלבנו יחד עם אהבת העולם הזה]. הפרישות היא יציאה מן החיצוניות אל הפנימיות, כלומר, זוהי תחילת הכניסה לעולם הפנימי, לעולם של נפש.

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

אל הענין העליון והנעלה הזה של אהבת ה', **אשר התכוונו לבארו** - ושבדעתנו לבארו **בשער הזה.** — **וגם ראוי לך לדעת** - וכן ראוי שתדע, שלא רק החובות והמידות המוזכרות בספר הזה, אלא **כי כל חובה** - וכל יתר החובות המוטלות על האדם **וכל מידה טובה** - וגם שאר המידות הטובות שעל האדם לסגל לעצמו, אלו שביארנו וגם אלו שלא התבארו בספר הזה, **המושכלת** - שהשכל מחייב אותן, **או כתובה** - או אלו הכתובות בתורה **או מקובלת** - או המסורות לנו בעל פה, **הן תכונות ומעלות** - כולן הן מידות ומדרגות **שעולין בהן אל הענין הזה** - שבאמצעותן יתקרב האדם אל אהבת ה', **והוא תכליתן וסופן** - והיא הפסגה והשיא העליון שלהן, **ואין מדרגה למעלה ממנו** [הימנה] **ולא אחריו** - אין מדרגה גבוהה מאהבת ה' ואין מעלה אחרת שבאה אחריה [כי האהבת ה' היא סוף כל המדרגות החשובים והבלתי חשובים, כי כולם קודמים אליה והיא נעלה מהם (מנוח הלבבות)].

אֶל הָעִנְיָן הָעֶלְיוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר הִתְכַּוַּנּוּ לְבָאֲרוֹ בַּשַּׁעַר הַזֶּה. — וְגַם רָאוּי לְךָ לָדַעַת, כִּי כָּל חוֹבָה וְכָל מִדָּה טוֹבָה, מֻשְׂכֶּלֶת אוֹ כְּתוּבָה אוֹ מְקֻבֶּלֶת, הֵן תְּכוּנוֹת וּמַעֲלוֹת שֶׁעוֹלִין בָּהֶן אֶל הָעִנְיָן הַזֶּה, וְהוּא תַּכְלִיתָן וְסוֹפָן, אֵין מַדְרֵגָה לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ וְלֹא אַחֲרָיו.

ומפני זה סמכו הנביא עליו השלום במשנה תורה לייחוד - ומסיבה זו נתן משה רבנו ע"ה בספר משנה תורה את אהבת ה' קרובה וסמוכה למצוות ייחוד ה' **באמרו** - כפי שנאמר (**דברים ו, ד**): **"שמע** - הקשב והבן **עם ישראל, ה' אלהינו** - ה' שהוא עכשיו אלוקי ישראל [שהרי בימינו רק אנו מאמינים ומכירים בו ועובדים אותו], לעתיד לבוא הוא יהיה **ה' אחד"** - כשכולם יאמינו רק בו וכל העמים יקראו אליו. או אז יהיה יחיד באדנותו (רש"י). מיד לאחר ייחוד ה' שהפסוק הנ"ל מצביע עליו מופיעה מצוות אהבת ה', שנאמר: **"ואהבת** - קיום המצוות יהיה מתוך אהבתך **את ה'**

וּמִפְּנֵי זֶה סָמְכוּ הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה לַיִּחוּד, בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים ו, ד): שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד, (ב)וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ

עיונים

ב. ואהבת את ה' אלהיך. כתב רבינו בחיי: "ואם תשאל ותאמר, כיון שמצינו שמעלת ה'חשק' גדולה ממעלת ה'אהבה', היה לו לומר 'וחשקת' ולמה אמר 'ואהבת'?

חובות הלבבות שער אהבת ה'

ביישר לבב

אֱלֹהֶיךָ. וְזֵרז עָלָיו, וְהַשִּׁיב אוֹתוֹ בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה הַרְבֵּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ל, כ)**: לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ. וְטַעַם הַדְּבִיקָה, הָאַהֲבָה הַנֶּאֱמָנָה וְהַלֵּב הַשָּׁלֵם בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (מִשְׁלֵי יח, כד)**: וְיֵשׁ אוֹהֵב דָּבֵק מֵאָח.**

[ג]וְהַרְבֵּה פְּעָמִים מַקְדִּים הַסֵּפֶר זֵכֶר יִרְאַת

השלם בה - שתהיה אהבתנו לה' אמיתית ובלב שלם, **כמו שנאמר** (משלי יח, כד)**: "ויש אוהב דבק מאח"** - יש רֵעַ האוהב לאדם יותר מאח. הרי מבואר שהדביקות היא אהבה (טוב הלבנון).

אכן, רבנו מציין שגם שאר המידות מביאות לאהבת ה', ובכל זאת קבע רבנו בחיי שדווקא שער הפרישות יהיה סמוך לשער אהבת השם. רבנו מציין גם את הסיבה לכך: יראת ה' היא הקצה העליון של מידת הפרישות, שהרי יראת הבורא מביאה את האדם לפרוש מן התענוגים, כפי שהתבאר בשער הפרישות, וכשם שהתורה עצמה הקדימה את יראת ה' לאהבתו, כך גם רבנו בחיי הקדים את הפרישות, שמקורה ביראת ה', לשער אהבת ה' (מרפא לנפש).

והרבה פעמים ובמקומות שונים המפוזרים במהלך ספר זה **מקדים הספר זכר** - להזכיר **יראת האלהים**

עיונים

התשובה בזה, כי היא הנותנת, שהרי האוהב הוא מי שאוהב הדבר האהוב ולעתיד תשתכח ממנו האהבה, כגון בעת שאוכל או ישן. אבל מי שחושק, אין מחשבתו נפרדת מן החשוק כלל, ואפילו בעת שיאכל יזכרנו, גם בעת השינה יראנו בחלום, ולפי שנצטווינו לאהבה את ה' בשני היצרים ובנפש המתאוה ובכל ממונו, ויצטרך האדם לאהוב את כולן בדברים המוכרחים, כי אי אפשר לו שיחיה זולתם, על כן ציווה שיאהוב אותם בענין המוכרח, אבל יאהוב את השם יתברך על כולן. ואם כן מהטעם הזה לא היה יכול לומר 'וחשקת', כי אילו היה חושק אותו היה מפריד מחשבתו מכל הדברים הגופניים האלה ולא היה משתמש בהם כל עיקר, ואף במוכרחים, ולא היה מקום למצות התורה כלל".

ג. והרבה פעמים מקדים הספר זכר יראת האלהים על אהבתו. כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה

חובות הלבבות שער אהבת ה'

ביישר לבב

עַל אַהֲבָתוֹ - וזאת מפני אותה סיבה; מכיוון שהתורה מקדימה פעמים רבות את מצות יראת האלוקים למצות אהבתו, **כמו שנאמר** (דברים י, יב)**: "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל** [מבקש] **מעמך כי אם ליראה** — **ולאהבה אתו", ונאמר** (דברים י, כ)**: "את ה' אלהיך תירא** — **ובו תדבק". וחייב הדין** - וגם

אֱלֹהֶיךָ. וזירז עליו - והוסיף לזרז אותנו על אהבת ה', **והשיב אותו במשנה תורה הרבה** - כפי שמצינו ששב והזכיר ציווי זה בספר משנה תורה פעמים רבות, **כמו שנאמר** (דברים ל, כ)**: "לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו". וטעם הדביקה** - משמעותה של הדביקות בה' היא **האהבה הנאמנה והלב**

חובות הלבבות שער אהבת ה'

הָאֱלֹהִים עַל אַהֲבָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דְּבָרִים י, יב)**: וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה — וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ, וְאָמַר** (דְּבָרִים י, כ)**: אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא — וּבוֹ תִּדְבָּק. וְחִיֵּב הַדִּין לְהַקְדִּים הַיִּרְאָה עַל הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים, מִפְּנֵי שֶׁהִיא תַּכְלִית הַפְּרִישׁוּת וְסוֹפָהּ הָרָחוֹק, וְהַקְּרוֹבָה שֶׁבַּמַּדְרֵגוֹת אֶל מַדְרֵגַת אַהֲבַת הָאֱלֹהִים, וְהוּא הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן**

השכל מחייב **להקדים היראה על** [לפני] **האהבה באלהים** - שתהיה היראה מאלוקים קודמת לאהבתו. ליראת ה' יש מעין "מעמד ביניים": **מפני שהיא תכלית הפרישות וסופה הרחוק** - היא הקצה העליון של מידת הפרישות, **והקרובה שבמדרגות אל מדרגת אהבת האלהים** - והיא גם המדרגה הקרובה אל אהבת ה' יותר מכל המדרגות, מעין מבוא לאהבת ה', **והוא** [היא, היראה] **השער הראשון**

עיונים

פ"ב ה"א) וז"ל: "הא-ל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו ולהיראה אותו שנאמר: 'ואהבת את אלהיך' ונאמר: 'את ה' אלהיך תירא'". עכ"ל. הקדים הרמב"ם "**אהבה**" ל"**יראה**": "מצוה **לאהבו וליראה** אותו".

אך לכאורה מקרא מפורש הוא להיפך, שהרי נאמר בפרשת עקב (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם **ליראה** את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו **ולאהבה** אותו". כאן הקדים הכתוב "יראה" ל"אהבה". [ואף שהפסוקים שהביא הרמב"ם מקדימים "אהבה" ל"יראה", שהרי "ואהבת" נאמר בחומש דברים פרק ו' פסוק ה' ואילו "תירא" נאמר שם להלן בפסוק י"ג, הרי אין מוקדם ומאוחר בתורה. אך אם באותו פסוק עצמו הקדימה התורה "יראה" ל"אהבה", הרי וודאי שכך צריך להיות הסדר].

תירץ הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, שיש שני סוגי יראה: "**יראת העונש**" - הקודמת למדרגת האהבה, ו"**יראת הרוממות**" - הבאה לאחר האהבה.

לכן הפסוק "מה ה' אלהיך שואל מעמך", מדבר על "יראת העונש" הקודמת לאהבת ה'. אך הרמב"ם מדבר על "יראת הרוממות", ולכן הקדים אהבה תחילה.

מִשְׁעֲרֶיהָ, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּגִּיעַ הָאָדָם אֵלֶיהָ, אֶלָּא אַחַר שֶׁתִּתְקַדֵּם יִרְאָתוֹ וּפַחְדוֹ מֵאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ.

וְעַל כֵּן הִקְדִּימְנוּ שַׁעַר הַפְּרִישׁוּת לְשַׁעַר הַזֶּה, כִּי מִן הַנִּמְנָע מִמֶּנּוּ שֶׁתִּתְיַשֵּׁב אַהֲבַת הַבּוֹרֵא בִּלְבֵּנוּ עִם הִתְיַשֵּׁב אַהֲבַת הָעוֹלָם בָּנוּ. (ד)

משעריה - הפתח המוביל אל אהבת ה' יותר מכל השערים, **ואי אפשר שיגיע** האדם אליה - ולא ייתכן שיגיע האדם לאהבת ה', **אלא אחר שתקדם יראתו ופחדו מאלהים יתברך** - אלא אחרי שיקדים לה את היראה והאימה מפני ה' יתעלה.

ועל כן הקדמנו את שער הפרישות לשער הזה, כי מן הנמנע הוא ממנו - מאתנו ולא ייתכן **שתתיישב** ותיקבע **אהבת הבורא בלבנו יחד עם התיישב אהבת העולם בנו** - בכריכה אחת עם אהבת העולם הזה. לבנו צר מהכיל

עיונים

ד. כי מן הנמנע ממנו שתתיישב אהבת הבורא בלבנו עם התיישב אהבת העולם בנו. רבינו לעיל (שער 'חשבון הנפש') כתב: "וכבר אמר אחד מן החכמים: כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא. ואמרו: העולם הזה והעולם הבא כשתי צרות, כאשר תרצה האחת מהן, תקצוף השנית".

כשם שהאש ומים הם שני כוחות הפכיים ומנוגדים ואין שום אפשרות של חיבור ביניהם, כך העולם הזה והעולם הבא הם נפרדים והפכיים זה לזה ואין ביניהם שום חיבור. ואין הכוונה שבעולם הזה לא שייך להתחבר לעניני העולם הבא. אדרבה, כל פעולה גשמית וחמרית בעולם הזה ניתן להשתמש בה באופן שתועיל לרומם את הרוחניות של האדם ולחבר אותו עם העולם הבא שלו. אלא הכוונה היא שעצם ה'עסק' שעושה האדם מעניני העולם הזה - זהו היפוכו הגמור של 'העולם הבא' שלו. אדם לא יכול להתחבר לענייני העולם הזה, להימשך אחרי תענוגות העולם, ויחד עם זאת לאהוב ולהשתוקק גם לעולם הבא. זה לא הולך יחד. זה כמו אש ומים!

הרמב"ם כותב בהקדמתו לפירוש המשניות וז"ל: "כי המושכל הראשון יצייר שחורבן הנפש בתיקון הגוף, ותיקון הנפש בחורבן הגוף". עכ"ל. כך פועלים שני הכוחות המנוגדים - רוחניות וגשמיות: "משיב הרוח ומוריד הגשם". אם עולה הרוחניות - יורדת הגשמיות, ואם יורדת הרוחניות - מתגברת החומריות.

מה הכוונה "תיקון הנפש - בחורבן הגוף", האם התעלות הנפש נעשית רק על ידי סיגופים

את שתי האהבות; ורק **כאשר יהיה לבו של המאמין** בה' ריק **מאהבת העולם** הזה **ופנוי מתאוותיו מצד הכרה ובינה** - מתוך הכרת שכלו ובינתו, **תתיישב** - רק אז תתמלא **אהבת הבורא בלבו, ותהיה תקועה בנפשו** - ותיקבע בנפשו, אחוזה בה באחיזה איתנה, **כפי היכספו לו** - לפי מידת השתוקקותו אל הבורא **והכרתו אותו** - ולפי מידת השגתו בגודלו וטובו ויכולתו, **כמו שנאמר** (ישעיה כו, ח): **"אף ארח משפטיך ה'"** - כל עוד אנו הולכים בדרך משפטיך, ואין בנו אהבה ותשוקה לענייני העולם הזה, **"קוינוך"** - אנו משתוקקים אליך, **"לשמך ולזכרך תאות נפש"** - ודבוקים באהבתך, כביכול אהבתך היא תאוות נפש בעינינו (פתחי לב).

וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה לֵב הַמַּאֲמִין רֵיק מֵאַהֲבַת הָעוֹלָם וּפָנוּי מִתַּאֲוֹתָיו מִצַּד הַכָּרָה וּבִינָה, תִּתְיַשֵּׁב אַהֲבַת הַבּוֹרֵא בְּלִבּוֹ, וְתִהְיֶה תְּקוּעָה בְּנַפְשׁוֹ כְּפִי הִכָּסְפוֹ לוֹ וְהַכָּרָתוֹ אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה כו, ח)**: אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְיָ קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת נָפֶשׁ.**

וְרָאוּי שֶׁנְּבָאֵר מִדִּבְרֵי הָאַהֲבָה שִׁבְעָה עִנְיָנִים. אֶחָד מֵהֶם, מַה הוּא עִנְיַן הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים יִתְבָּרַךְ. וְהַשֵּׁנִי, עַל כַּמָּה פָנִים תִּהְיֶה הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים. וְהַשְּׁלִישִׁי, אֵיךְ הַדֶּרֶךְ אֵלֶיהָ.

וראוי שנבאר מדברי האהבה שבעה ענינים - ועלינו לבאר שבעה דברים בענייני אהבת ה': **אחד מהם, מה הוא ענין האהבה באלהים יתברך** - מהי מהותה של אהבת ה', ומהם פירושה ומשמעותה. **והשני, על כמה פנים תהיה האהבה באלהים** - בכמה אופנים תתבטא האהבה לאלוקים. **והשלישי, האיך הדרך אליה** - כיצד מגיעים לאהבת ה'.

עיונים

ועינויים? האם עלינו להכאיב לגופינו? - חלילה! הרי הרמב"ם עצמו מלמד אותנו הלכות רבות הקשורות לשמירת הגוף ובריאותו. אלא הכוונה שיש לדכא ולהסיר את האהבה ואת המשיכה להבלי החומריות של העולם הזה. ככל שהאדם יבטל מעצמו את הקשר ואת החיבור הפנימי לעניני העולם הזה - כך יתחבר בפנימיותו לעולם הנפשי והרוחני שלו ('יחי ראובן', שמות ל, לד-לו).

וְהָרְבִיעִי, אִם הִיא בִּיכֹלֶת הָאָדָם, אִם לֹא. וְהַחֲמִישִׁי, בְּאָפְנֵי מַפְסִידֶיהָ. וְהַשִּׁשִּׁי, אוֹתוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בָּהֶם תִּתְבָּרֵר מֵהַמַּאֲמִין. וְהַשְּׁבִיעִי, בְּמִנְהֲגֵי אוֹהֲבֵי הָאֱלֹהִים.

והרביעי, **האם היא ביכולת האדם, אם לא** - האם יש לאדם היכולת להגיע לאהבת ה' או הדבר גבוה ומרומם ממנו, נבצר ממנו להגיע אליו. **והחמישי, באופני מפסידיה** - מהם הגורמים המונעים והמפסידים אותה. **והשישי, אותותיה אשר בהם תתברר מהמאמין** - מהם הסימנים שעל ידם ניתן להכיר את האוהב את ה'. **והשביעי, במנהגי אוהבי האלהים** - מהן הנהגותיהם של אוהבי ה'.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

אֲבָל מָה עִנְיַן הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים? הוּא כְּלוּת הַנֶּפֶשׁ וּנְטוֹתָהּ בְּעַצְמָהּ אֶל הַבּוֹרֵא, כְּדֵי שֶׁתִּדְבַּק בְּאוֹרוֹ הָעֶלְיוֹן. וְהוּא, שֶׁהַנֶּפֶשׁ עֶצֶם פָּשׁוּט רוּחָנִי, נוֹטָה אֶל הַדּוֹמֶה לָהּ מֵהָאִישִׁים הָרוּחָנִיִּים, וּמִתְרַחֶקֶת בְּטִבְעָהּ מֵאֲשֶׁר הוּא כְּנֶגְדָּהּ מִן הַגּוּפוֹת הָעָבוֹת. וְכַאֲשֶׁר קְשָׁרָהּ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בַּגּוּף הַזֶּה הָעָב, (א)אֲשֶׁר רָצָה לְנַסּוֹתָהּ בּוֹ בְּהַנְהָגָתָהּ אוֹתוֹ,

אבל מה ענין האהבה **באלהים?** - על השאלה, מהי מהותה של האהבה לאלוקים, הנני נותן את התשובה הבאה: הפירוש של אהבה לאלוקים הוא: **כלות הנפש** והשתוקקותה **ונטותה בעצמה** - והתעוררותה בעצמה **אל הבורא, כדי שתדבק** [להידבק] **באורו העליון.**

בדברים הבאים מסביר רבנו, כיצד ייתכן שהאדם יתפתה אחר תאוות גופו. לכאורה הדבר מעורר תמיהה: הלא הגוף ללא הנשמה הוא כאבן דוממת, ולנשמה - כך ברור לכול - אין תאוות גשמיות? כמענה לשאלה זו מתאר רבנו את טיבה וטבעה של הנשמה - היא עצם רוחני פשוט ואין לה שום תאוות בהמיות, הן קודם בואה לעולם, הן לאחר שהיא נפרדת מן הגוף, והיא דומה למלאכי עליון. גם בהיותה קשורה אל הגוף כל רצונה בהשגת התאוות הגשמיים הוא להשקיט את הגוף המציק לה בדרישותיו ובצרכיו, והיא עושה זאת מתוך אחריות לבריאותו (מרפא לנפש). **והוא** - הגורם המעורר בנפש רגשות של השתוקקות ודבקות תמידית בה' הוא העובדה **שהנפש** היא **עצם פשוט רוחני** - היא דבר רוחני שאינו מורכב מיסודות החומר [ארבעת יסודות החומר הם: אש, רוח, מים, עפר], ולכן היא **נוטה** ונמשכת בטבעה **אל הדומה לה מהאישים** - לדברים רוחניים הדומים לה, **ומתרחקת בטבעה** - באופן טבעי **מאשר הוא כנגדה מן הגופות העבות** - מהדברים הגשמיים שהם מנוגדים לטבעה. **וכאשר** קשרה **הבורא יתברך בגוף הזה העב** - וכאשר קשר אותה הבורא יתברך וחיבר אותה אל הגוף המגושם, **אשר רצה לנסותה בו בהנהגתה אותו** - כדי לנסות ולבחון אותה אם היא מנהיגה אותו על פי רצון ה' [כפי שביאר רבנו עניין זה באריכות בשער עבודת האלוקים],

עיונים

א. אשר רצה לנסותה בה בהנהגתה אותו. כתב הרמח"ל (דרך ה' ח"א, פ"ג): "גזרה החכמה העליונה, שיהיה האדם מורכב משני הפכים, דהיינו, מנשמה שכלית וזכה (מתאוות ומידות), וגוף ארציי

הָעִיר אוֹתָהּ לָחוּם עָלָיו וְלִמְשׁךְ הַתּוֹעֲלוֹת אֵלָיו, בַּעֲבוּר הַשִּׁתּוּף וְהַחֶבְרָה אֲשֶׁר נִטְבְּעָה בֵּינֵיהֶם מִתְּחִלַּת הַגִּדּוּל.

העיר **אותה** - הוא נתן בה תכונות המעוררות בה רצון **לחום עליו** - ולרחם על הגוף **ולמשוך התועלות אליו** - ולדאוג למה שהוא זקוק לשם תועלתו, וזאת, **בעבור** ולשם **השיתוף** הטוב **והחברה אשר נטבעה ביניהם** - אותו חיבור של הנפש אל הגוף שקשר הקב"ה **מתחילת הגידול** - מיד בתחילת התפתחותו של האדם, [אילולא

עיונים

ועכור, שכל אחד מהם יטה בטבע לצדו, דהיינו הגוף לחומריות והנשמה לשכליות. ותמצא ביניהם מלחמה. באופן שאם תגבר הנשמה, תתעלה היא ותעלה הגוף עמה, ויהיה אותו האדם - המשתלם בשלמות המעותד. ואם יניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלמות [על ידי ניצחון החומר], ונדחה ממנו חס ושלום. ולאדם הזה יכולת להשפיל חומרו לפני שכלו ונשמתו, ולקנות שלמותו כמו שזכרנו". עכ"ל.

עבודת האדם היא להשליט שכלו על תאוותו ורצונו. במסכת ברכות (סא, ב) אמרו: "צדיקים יצר הטוב שופטן, רשעים יצר הרע שופטן". וביאר הגר"א ('אמרי נועם') 'שופטן' היינו 'מנהיגן', הצדיקים היצר-טוב הוא המנהיגם, והיינו שכל מחשבותם הוא מעצת היצר-טוב, וכן להיפך ברשעים. וכן איתא ב'שנות אליהו' (ברכות פ"ט) וז"ל: צדיקים יצר הטוב שופטן, פירוש, כאשר הם אוכלים גם זה יצר טוב, שאינם אוכלים אלא שיהיו יכולים לעבוד ה'. והרשעים הם להיפך, אף כשהם לומדים הוא עם היצר הרע, וזהו יצר הרע שופטן עכ"ל.

וביארו המפרשים, כי האדם מורכב משני חלקים, מגוף ונפש, הגוף עשוי מחומר גס עכור השואף לגשמיות ונמשך אחרי התאוות והרצונות, ועליו שולט היצר הרע. והנפש מן העליונים נשמת חיים, ומאן דנפח מדיליה נפח, ושואפת לענייניים רוחניים, ומתרחקת ומואסת בתאוות הגשמיים, והיצר הטוב שולט על חלק הזה.

הצדיקים שזכו להילחם ביצר הרע ולעקור אותו מקרבם, בבחינת "וְלִבִּי חלל בקרבי" (תהלים קט, כב) שלא שלט בו יצר הרע (ב"ב יז, א), אותם שופט ומנהיג היצר הטוב, כל מעשיהם נובעים אך ורק ממקור הטוב ומכוונים לגמרי לשם שמים, ואין בהם שום שמץ עוון וחטא.

ואילו הרשעים הם ההיפך הגמור, שכן ברצונם השליטו על עצמם את החלק הגשמי של הגוף, והחשיכו את הנשמה הרוחנית, וכל מעשיהם מכוונים על ידי היצר הרע וכל מעשה שהם עושים, הרי כל כולו נובע ומכוון אל הרוע והחטא.

וְכַאֲשֶׁר תַּרְגִּישׁ הַנֶּפֶשׁ בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹעֶלֶת לְגוּפָהּ וְתַקָּנָה לִגְוִיָּתָהּ, תַּטֶּה בְּמַחֲשַׁבְתָּהּ אֵלָיו וְתִכְסֹף לוֹ, כְּדֵי לְבַקֵּשׁ הַמְּנוּחָה מִמַּדְרֵי גּוּפָהּ וּפְגָעָיו, כִּכְסֹף הָאָדָם לְרוֹפֵא בְּקִי כְּשֶׁהוּא חוֹלֶה, וְזָמַן לוֹ מִי שֶׁיְּשַׁמְּשֵׁהוּ וְיַחְשֹׁב עַל אֲדוֹתָיו. וּכְשֶׁתַּרְגִּישׁ הַנֶּפֶשׁ בְּעִנְיָן שֶׁיּוֹסִיף לָהּ אוֹר בְּעַצְמָהּ וְכֹחַ בְּנַפְשָׁהּ, תַּטֶּה בְּמִזְמָתָהּ אֵלָיו, וְתִדְבַּק בּוֹ בְּמַחֲשַׁבְתָּהּ, וְתַעֲבִירֵהוּ בְּרַעְיוֹנֶיהָ, וּמִתְאַוָּה אֵלָיו, וְכוֹסֶפֶת לוֹ, וְזֹאת תַּכְלִית הָאַהֲבָה הַזַּכָּה.

היה הבורא נוטע בנשמה תכונות אלו, ומשעת הולדתו היה האדם נמשך רק אחר הרוחניות, היו צורכי גופו מוזנחים ולא היה הגוף מתפתח, והיה הולך לאיבוד (לפי טוב הלבנון)]. ומסיבה זו טבע הבורא בנפש את הנטייה גם לדברים רוחניים וגם לדברים גשמיים.

ולכן, **כאשר תרגיש הנפש במה שיש בו תועלת לגופה ותקנה לגויתה** - כאשר הנפש מבחינה בדבר המביא תועלת לגוף לחזקו ולהעמידו בתיקונו, **תטה במחשבתה אליו** - מתעורר בה הרצון להשגת הדבר, **ותכסוף** - והיא משתוקקת **לו, כדי לבקש המנוחה** - מתוך תחושה שהשגת הדבר תביא לה מנוחה **ממדרי** - ממכאובי **גופה ופגעיו** - ומהדברים המציקים לו. למה דומה הנשמה בדאגתה לגוף? **ככסוף האדם לרופא בקי כשהוא חולה** - בדומה להשתוקקותו של החולה לרופא מומחה, **וזמן לו מי שישמשהו** - והוא מעמיד לרשותו של הרופא עוזר שישמש אותו **ויחשוב על אודותיו** - וידאג לכל צרכיו, כדי שהרופא יהיה פנוי ויתמסר לרפואתו [כן הנפש, שהיא חולת אהבתו יתברך. רצונה הוא שהגוף יהיה פנוי לשמש אותה, כדי שתוכל לעבוד את הקב"ה, שהוא דוגמת הרופא שבמשל, ולכן היא נוטה לכל מה שנדמה בעיניה שיכול להשקיט ולתת מרגוע לגופה (פת לחם)]. בכל הנוגע לענייני הגוף הרי דאגתה של הנשמה היא כמילוי חובה בלבד, ולעומת זאת **כשתרגיש הנפש** ותבחין **בענין** רוחני, קרוב לבוראה **שיוסיף לה אור בעצמה וכח בנפשה** - ויעניק אור וכוח לה עצמה, **תטה במזימתה אליו** - תפנה את כל מאמציה ותחבולותיה כדי להשיגו, **ותדבק בו במחשבתה** - ומחשבותיה יהיו דבוקות בו, **ותעבירהו ברעיוניה** - ותהרהר בו ברעיונותיה, **ומתאווה** [ותתאווה] **אליו וכוספת לו** - ולא תחדל מלהשתוקק לו ולכסוף אליו, **וזאת** - אותה נטייה ואותה תשוקה הן **תכלית** - המדרגה העליונה ביותר של **האהבה הזכה** - הטהורה.

וְכֵיוָן שֶׁהַדָּבָר כֵּן, וְהָיוּ קְרוּאֵי הַגּוּף רַבִּים, וּצְרָכָיו אֶל מַה שֶּׁיְּמַלֵּא מַחְסוּרוֹ מַתְמִידִים עִם הַשָּׁעוֹת וְהָעִתִּים, וְלֹא הָיְתָה הַנֶּפֶשׁ יְכוֹלָה לַעֲמֹד מֵעַיִן לוֹ בְּכָל זֶה, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לָהּ הַשְׁקֵט וְלֹא מְנוּחָה מִכְּלִי מַרְגּוֹעַ מִדְּוֵי גוּפָהּ, נִטְרְדָה הַנֶּפֶשׁ בְּעִנְיְנֵי גוּפָהּ מֵאוֹהֲבֶיהָ הָרְאוּיִם לָהּ וְהַמִּתְיַחֲדִים בְּעַצְמָהּ, אֲשֶׁר בָּהֶם הַצְּלָחָתָהּ בְּנָוֶה מַרְגּוֹעָהּ.

(ב)וְכַאֲשֶׁר יִבָּקַע לָהּ אוֹר הַשֵּׂכֶל, וְיִגָּלֶה לָהּ גְּנוּת מַה שֶּׁנָּטְתָה אֵלָיו בְּאַהֲבָתָהּ, וְנִמְשְׁכָה

עדיו - אחריהם ברעיוניה, עם התעלמותה - ובתוך כדי כך התעלמה מאשר בו הצלתה בשני המעונים - מהעמל שיביא להצלתה בשני העולמות, או-אז תשוב מזה - תחזור בה הנפש מדרכה וכיון שהדבר כן - אולם מכיוון שעל הנפש לדאוג גם לגופה, והיו קרואי הגוף רבים - והדרישות של הגוף רבות הן, וצרכיו אל מה שימלא מחסורו מתמידים - והוא נצרך בתמידות לדברים שימלאו את חסרונו עם השעות והעיתים - בכל עת ובכל שעה, ולא היתה הנפש יכולה לעמוד מעיין לו בכל זה - ואין הנפש יכולה לחדול מלחשוב ולדאוג לענייני הגוף, מפני שאין לה השקט - ומפני שאין לה שלווה ולא מנוחה מכלי - כשאין לה מרגוע מדוי - ממכאובי גופה,

נטרדה הנפש - לכן הנפש טרודה בעניני גופה, והדבר גורם לה להתעלם מאוהביה הראויים לה - מלעסוק בדברים הרוחניים האהובים עליה והמתייחדים בעצמה - והמביאים תועלת רק לה עצמה, אשר בהם הצלחתה - ובהם תלויה הצלחתה בנוה מרגועה - במקום מנוחתה הנצחי.

וכאשר יבקע לה אור השכל - אולם כאשר אור השכל יבקיע לו דרך ויאיר לה, ויגלה לה גנות מה - ויחשוף לפניה כמה מגונים הם הדברים הגשמיים שהיא נטתה אליו - אליהם באהבתה, ונמשכה

עיונים

ב. וכאשר יבקע לה אור השכל ויגלה לה וכו'. האדם מחובר מיצירתו בקשר טבעי עם הבורא יתברך, ואין לו אלא לחזק חיבור זה. חיבור זה הוא באמצעות השכל, השכל הוא החיבור הטבעי בין האדם ובין בוראו, כלשונו של רבינו לעיל בשער 'עבודת האלהים' (פ"ה): "כי ההערה השכלית היא הזכרת אלהים את האדם באמצעות שכלו לדעת אותו ולהכיר סימני חכמתו". אם האדם משתמש בשכלו לחשוב בבורא או בתורה, בכך הוא מחזק את הדבקות בינו ובין הבורא, ואז

עָדָיו בְּרַעְיוֹנֶיהָ, עִם הִתְעַלְּמוּתָהּ מֵאֲשֶׁר בּוֹ הַצָּלָתָהּ בִּשְׁנֵי הַמְּעוֹנִים, תָּשׁוּב מִזֶּה וְתַנִּיחַ כָּל עִנְיְנֶיהָ אֶל הַבּוֹרֵא הַחוֹנֵן, וְתַטֶּה בְּמַחֲשַׁבְתָּהּ לְבַקֵּשׁ אָפְנֵי הַצָּלָתָהּ מֵעִצָּם מַה שֶּׁנּוֹקְשָׁה בּוֹ,

ללכת אחר תאוות הגוף ותניח כל עניניה אל הבורא החנון - ותמסור את כל ענייני העולם הזה בידי הבורא הרחום והחנון, ותטה במחשבתה - ותפנה במחשבתה לבקש אופני הצלתה - לבקש דרך המפלט לה מעוצם מה שנוקשה בו - מהמלכודת העמוקה שהיא לכודה בה,

עיונים

בוקע אור שכלו להכיר ולהבין את האמת [לעיל ב'שער היחוד' (פ"ה) כתב רבינו: "כי החכמה, כשמנהיגים אותה על דרכה, תהיה רפואה לכל מדווה, וכשנוטים בנתיבתה תהיה מדווה כולל שאין לו רפואה ולא ארוכה"]. אמנם כאשר הוא מפנה את מחשבתו לענייניים אחרים, מיד נחלש הדיבוק הזה.

וביותר מבואר הענין הזה ברמב"ם (בסוף 'מורה נבוכים' פרק נ"א), וז"ל: "הערה: הלא ביארתי לך שזה השכל אשר שפע עלינו מהשם יתברך, הוא הדבוק בינינו ובינו. והרשות נתונה לך אם תרצה לחזק הדבוק הזה - תעשה (כלומר, תוכל לחזקו), ואם תרצה להחלישו מעט מעט עד שתפסקהו - תעשה. ולא יחזק זה הדבוק רק בהשתמשך בו באהבת השם, ושתהיה כוונתך אליה. וחולשתו תהיה בשומך מחשבתך בדבר זולתו.

ותדע שאתה, ולוּ היית החכם שבבני אדם באמיתת החכמה האלקית - כשתפנה מחשבתך למאכל צריך או לעסק צריך - כבר פסקת הדיבוק ההוא אשר בינך ובין ה' יתברך, ואינך עמו אז וכן הוא אינו עמך, כי היחס ההוא אשר בינך ובינו כבר נפסק בפועל בעת ההיא. ומפני זה היו מקפידים החסידים על השעות שהיו בטלים בהם מלחשוב בשם והזהירו ממנו ואמרו: 'אל תפנו אל מדעתכם' (שבת קמט, א). ואמר דוד (תהלים טז, ח): 'שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט' - הוא אומר איני מפנה מחשבתי ממנו, וכאילו הוא יד ימיני אשר אל ישכחה האדם כהרף עין, ומפני זה לא אמוט, כלומר לא אפול". עכ"ל הרמב"ם. הרמב"ם מניח כאן את היסוד כי עצם מציאות השכל שלנו הוא הדיבוק בין האדם ובין הבורא. אם האדם משתמש בשכלו לחשוב ברוחניות, הוא מחזק את הדבקות בינו ובין הבורא; וכשהוא מפנה מחשבתו לעניינים אחרים, מיד נחלש הדיבוק הזה.

חובות שער אהבת ה׳ הלבבות

ביישר לבב

וְגֹדֶל מַה שֶּׁנִּפְתָּה בּוֹ. — וְאָז תִּפָּרֵשׁ מִן הָעוֹלָם וּמִכָּל תַּעֲנוּגָיו, וְתִבְזֶה הַגּוּפוֹת וְכָל תַּאֲוָתָם, וְסָמוּךְ לָזֶה יִפָּקְחוּ עֵינֶיהָ וְיִזַּכּוּ רוֹאוֹתֶיהָ מֵעֲנַן הַסִּכְלוּת בֵּאלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ, וְתַכִּיר הָאֱמֶת מִן הַשֶּׁקֶר, וְיִגָּלוּ לָהּ פְּנֵי אֲמִתַּת בּוֹרְאָהּ וּמַנְהִיגָהּ.

(ג)וְכַאֲשֶׁר תָּבִין גֹּדֶל יְכָלְתּוֹ וְעֹצֶם גְּדֻלָּתוֹ, תִּכְרַע וְתִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ בְּיִרְאָה וָפַחַד וְאֵימָה

באלהים ובתורתו - מערפילי הבורות בענייני האלוקים ותורתו, **ותכיר האמת מן השקר** - ותבחין בהבדל שבין האמת והשקר, **וייגלו לה פני אמיתת** - ותתגלה לה אמיתות **בוראה ומנהיגה.**

וכאשר תבין הנפש את **גודל יכלתו** של האלוקים ואת **עוצם גדולתו**, או-אז **תכרע ותשתחוה לו** [לפניו] **ביראה ופחד ואימה**

עיונים

ג. וכאשר תבין גודל יכלתו ועוצם גדולתו תכרע ותשתחוה לו ביראה ופחד ואימה מעצמתו וגדולתו.

הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ב ה"ב) מבאר כיצד להגיע לאהבת הבורא יתברך, וכתב שהאהבה באה על ידי התבוננות ברוממותו יתברך. וז"ל: והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו. בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע את השם הגדול. כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי לאלהים לאל חי" (תהלים מב, ג). וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות. כמו שאמר דוד (שם ח, ד-ה): "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, מה אנוש כי תזכרנו". עכ"ל.

וכתב על כך בספר 'ברכת פרץ' (פרשת ויקרא) וז"ל: אבל מה יעשה אדם שלבו אטום ואינו מתעורר לאהבה אפילו כשלומד ומתבונן בעניינים אלו כהנה וכהנה?

ברם, הרמח"ל בספרו 'מסילת ישרים' (פ"ז) כתב, שכמו שההתלהטות הפנימית מביאה את האדם

חובות שער אהבת ה׳ הלבבות

ביישר לבב

מֵעֲצָמָתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ. וְלֹא תָסוּר מִזֶּה עַד אֲשֶׁר יַבְטִיחֶנָּה הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה וְיַשְׁקִיט פַּחְדָּהּ וּמוֹרָאָהּ. — וְאָז תְּשֻׁקַּק כּוֹס הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים, וְתִתְבּוֹדֵד בּוֹ לְיַחֵד לְבָבָהּ לוֹ, וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ, וְלִבְטֹחַ עָלָיו, וְלִכְסֹף לוֹ, וְלֹא יִהְיֶה לָהּ עֵסֶק בִּלְתִּי עֵסֶק עֲבוֹדָתוֹ, וְלֹא יַעֲבֹר עַל רַעְיוֹנֶיהָ זוּלָתוֹ, וְלֹא יַעֲלֶה בְּמַחֲשַׁבְתָּהּ בִּלְעָדָיו, וְלֹא תִשְׁלַח

וגודל מה שנוסתה בו - ומהכישלון בניסיון הקשה שהתנסתה בו.

ואז תפרוש - ובאותו העת תבוא לידי פרישות **מן** - מענייני **העולם** הזה **ומכל תענוגיו, ותבזה הגופות** - ותבוז לענייני הגוף **ולכל תאוותם** [תאוותיו], **וסמוך** לזה - ומיד כשתעשה זאת, **יפקחו עיניה ויזכו רואותיה** - עיניה ייפקחו ותראייתה תזדכך **מענן הסכלות**

מעצמתו וגדולתו. ולא תסור מזה - ולא תחדל מכך **עד אשר יבטיחנה הבורא יתעלה** - ייתן לה הבורא מרגוע, **וישקיט** את **פחדה ומוראה** - ויפיג ממנה את הפחד והמורא שיש לה ממנו [כלומר, עד שילמד אותה הבורא כיצד להיזהר מן החטא וללכת בדרך הישרה בעיניו (מנוח הלבבות)]. — **ואז תשוקה כוס האהבה באלהים** - ואז תתמלא באהבה לאלוקים, **ותתבודד בו לייחד לבבה לו** - ותתבודד עם עצמה כדי לייחד את לבבה אליו, **ולאהבה אותו** - ולהגביר אהבה כלפיו, **ולבטוח עליו, ולכסוף לו** - ולהשתוקק לקרבתו, **ולא יהיה לה עסק אחר בלתי** [מלבד] **עסק עבודתו, ולא יעבור על רעיוניה** שום רצון אחר **זולתו** - חוץ מרצונו יתברך, **ולא יעלה במחשבתה** מאומה **בלעדיו** יתברך, **ולא תשלח** -

עיונים

לידי זריזות חיצונית, כך גם הזריזות החיצונית מביאה לידי התלהטות הפנימית.

כלל זה גם נאמר בענין אהבת ה', ותורתו (וכן בשאר המידות). כשם שאהבה פנימית מביאה להתנדבות ולויתור משלו למען כבודו יתברך, כך מעוררת פעולת ההתנדבות אהבה בלב והתקשרות לה' יתברך ולתורתו. ולפי ערך ריבוי ההתנדבות, כן יעורר לעומתו ניצוצי אהבת ה' יתברך. כאשר אדם 'מוותר' משלו ל'טובת' הקב"ה, הוא עושה מעשה שיכול להביאו לידי אהבה לה' יתברך, מאחר ודברים הנעשים מתוך נדבה, הרי הם מעוררים את ההתלהטות הפנימית ויביאוהו לידי אהבת ה'. לעומת זאת מעשה הנעשה מתוך הכרח וחובה אינו מביא לאהבה.

דרכי ההתנדבות רבים הם: יש המתנדב לשם-שמים בהרבותו ביגיעת התורה, ויש מי שעושה זאת על ידי תפילה במסירות-נפש. ישנם המרבים בצדקה או בזיכוי הרבים. וישנם אחרים המתנדבים על ידי שמדקדקים דקדוק רב בכל דיני התורה. אלה וגם אלה יגיעו מכח התנדבותם לשם ה', להתעוררות הרגשת אהבה והתקשרות לבורא ברוך הוא. וזה בדוק ומנוסה!

נמצא איפוא שגם את מצוות הלבבות יש אפשרות לקיימם ולקנותם על-ידי ריבוי מעשים מתוך התנדבות למען שמו יתברך.

אֲבָר מֵאֲבְרֵי גוּפָה אֶלָּא בְּמַה שֶׁתִּמְשֹׁךְ בּוֹ רְצוֹנוֹ, וְלֹא תַתִּיר לְשׁוֹנָהּ כִּי אִם בְּזִכְרוֹ וְשִׁבְחוֹ וְהוֹדָאָתוֹ וּתְהִלָּתוֹ, מֵאַהֲבָה בוֹ וּמִכְּסֹף לִרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ. וְאִם יֵיטִיב לָהּ, תּוֹדָה, וְאִם יְעַנֶּהָ, תִּסְבֹּל, וְלֹא תוֹסִיף עִם זֶה כִּי אִם אַהֲבָה בוֹ וּבְטָחוֹן עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל אֶחָד מִן הַחֲסִידִים, שֶׁהָיָה קָם בַּלַּיְלָה וְאָמַר: אֱלֹהַי, הֶרְעַבְתַּנִי, וְעֵרֹם עֲזַבְתַּנִי, וּבְמַחֲשַׁכֵּי הַלַּיְלָה הוֹשַׁבְתַּנִי, וּבְעֻזְּךָ וְגָדְלְךָ נִשְׁבַּעְתִּי, (ה)אִם תִּשְׁרְפֵנִי בָּאֵשׁ לֹא אוֹסִיף כִּי אִם אַהֲבָה אוֹתְךָ

תסבול - תקבל את ייסוריו ברצון, **ולא תוסיף עם זה** - מפני ייסוריה **כי אם אהבה בו** [אליו] **ובטחון עליו** [בו], **כמו שנאמר** - כפי המסופר **על אחד מן החסידים** שהיה עני מרוד, ולא היה בידו לקנות לעצמו כל דבר מאכל ומלבוש, וגם שמן להאיר לעצמו את חשכת הלילה לא היה לו, ובכל זאת העידו עליו, **שהיה קם** ומתעורר **בלילה, ואמר** - היה אומר את הדברים המובאים להלן (עפ"י פת לחם)**: אלהי, הרעבתני, ועירום עזבתני** - השארת אותי רעב והותרת אותי בלי לבוש, **ובמחשכי הלילה הושבתני**, ועם כל זאת **בעוזך ובגדלך נשבעתי** - נשבע אני, שגם **אם תשרפני באש, לא אוסיף כי אם אהבה אותך** [אליך]

עיונים

ד. אם תשרפני באש לא אוסיף כי אם אהבה אותך ושמחה בך. "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך..." (דברים ו, ה). וברש"י: "ובכל נפשך - אפילו הוא נוטל את נפשך". נתבונן! - מדייקים בעלי המוסר - לא נאמר ברש"י 'תתן לו את נפשך', אלא 'אפילו **הוא נוטל** את נפשך'. כי אמנם כאשר אדם נותן **מדעתו** את נפשו לבוראו - בלי ספק יש בזה מעלה גדולה ונשגבה, ועדיין אין זו הדרגה העליונה, שהרי עשה זאת מדעתו ומרצונו. הדרגה הגבוהה ביותר היא כאשר הקב"ה **נוטל** ממנו את נפשו, שלא מרצונו ומבלי שהוא נשאל לדעתו, כאשר אינו מבין מדוע ולמה - ובכל זאת הוא אוהב את ה', יתברך, זו פסגת אהבת ה', שיכול יהודי להגיע אליה!

וְשִׂמְחָה בְךָ, דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמַר (איוב יג, טו)**: הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ אֲיַחֵל.**

וְאֶל הָעִנְיָן הַזֶּה רָמַז הֶחָכָם בְּאָמְרוֹ (שִׁיר הַשִּׁירִים א, יג)**: צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל דֶּרֶךְ הַדְּרָשׁ** (שַׁבָּת פח, ב)**: (ה)אַף עַל פִּי שֶׁמִּצֵּר לִי וּמִימַר לִי דּוֹדִי, בֵּין**

ושמחה - ולשמוח בך, **בדומה למה שאמר** - כעין מה שאמר איוב (**איוב יג, טו**)**:** "**הן יקטלני** - **לו איחל**" - גם אם יקטלני, אקווה לו ואצפה להתענג בקרבתו ושיעדן את נפשי בתענוג רוחני (מצודת דוד).

ואל הענין הזה - ועל אהבה זו שעל האדם לאהוב את ה' למרות הייסורים שה' מביא עליו **רמז** שלמה המלך **החכם באמרו** (**שיר השירים א, יג**)**: "צרור המור דודי לי בין שדי ילין", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה על דרך הדרש** (**שבת פ"ח, ב**)**: אף על פי שמיצר לי**, אינו מספק את צרכי ומכלכל אותי בלחם צר, **ומימר לי דודי** [ה'] בייסורים קשים ומרים ['מימר' הוא מלשון מרירות, כמו מָמָרֶר (רש"ש)], **אף על פי כן, בין**

ולא תניע שום **איבר מאיברי גופה אלא במה שתמשוך בו רצונו** - רק לפעולות שבעזרתן תהיה רצויה לפניו, **ולא תתיר** ללשונה לדבר **כי אם בזכרו** - להזכירו **ולשבחו והודאתו ותהלתו** - ולהודות לו ולהללו, וכל זאת **מאהבה בו** - בשל עומק אהבתה אליו **ומכסוף לרצונו יתברך** - ומפני תשוקתה שהבורא יהיה מרוצה ממנה. **ואם ייטיב** לה הבורא, **תודה** לו, **ואם יענה** - ואם ייסר אותה,

עיונים

כך גם לגבי "בכל מאודך", שאותה פירשו חז"ל: 'בכל מידה ומידה **שהוא מודד** לך' - לא רק שהאדם עצמו מחליט ומבין, אף שגם בזה יש מעלה גדולה כשהאדם מקבל באהבה את דין שמים, כאשר מן השמים מודדים לו, והוא כלל אינו מבין מה פשר הדבר ועל מה ולמה נגזרה עליו הנהגה שכזאת, ובכל זאת אוהב הוא את הקב"ה - זו אהבת ה' בדרגה שאין למעלה ממנה!

ה. אף על פי שמיצר לי ומימר לי דודי בין שדי ילין. במסכת ידים (פ"ג מ"ה) אמרו: "כל הכתבים (כתבי השירים שבתנ"ך) קודש, ושיר-השירים, קודש קדשים". ויש להבין במה חשוב שיר-השירים יותר מכל השירים. מה חסר בשירת "אז ישיר", שאמרו בני ישראל "זה אלי ואנוהו" וכו', או שירת דוד שאמר "ארחמך ה' חזקי" וכו', או שירת דבורה?

ביאר בספר 'דרכי מוסר' (עמ' שי"ט), כי בני ישראל בשעה שראו מפלת המצריים כנאמר "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" (שמות יד, ל), וראו כי בשבילם נבקע הים ועברו ביבשה, אזי אמרו שירה, בכך עדיין לא הגיעו למדרגה הגבוהה ביותר, כי מי לא ישיר במצב זה אחרי שקבלו כל כך הרבה טובות גדולות מהקב"ה, שהרי מלבד שעברו את הים וראו בעיניהם קריעת ים סוף, גם ראו במפלת שונאיהם, ושמחת הנקמה הייתה גדולה מאד, אין פלא אם אומרים שירה

שָׁדַי יָלִין. וְזֶה דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא שדי ילין, כלומר אהבתו תקועה עמוק בלבי, כי הלב הוא בין השדיים (פת לחם). **וזה דומה למה שאמר הנביא** - משה רבנו ע"ה

עיונים

במצב שכזה. וכן דוד המלך שאמר שירה, אחרי שהציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול. אבל בשיר-השירים מתאר שלמה המלך את הסבל של עם ישראל וקושי הגלות כמו שאמר הכתוב: "צרור המר דודי לי בין שדי ילין" (שיר-השירים א, יג), ואמרו חז"ל (שבת פח, ב): "אף על פי שמיצר ומימר לי, בין שדי ילין", וכן מה שכתוב "מצאוני השומרים הסובבים בעיר, הכוני פצעוני", ובכל זאת אומרים בני ישראל "אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני" (שיר השירים ה, ח), זאת היא הדרגה הגבוהה ביותר, כשגם בעת הסבל הנורא שמחים בייסורים ואומרים שירה. לכן שיר-השירים חשוב יותר מכל השירים, מאחר ובזה הננו מראים את אהבתנו העצומה להקב"ה, ושהקב"ה יקר לנו יותר מכל החיים הגשמיים, ובכך מקיימים את מצוַת "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". עכ"ד.

במסכת סנהדרין (צב, ב): "אמר רב יצחק: יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע (נבוכדנצר) [היינו לשון של קללה על אותו שבח שאמר נבוכדנצר], שאילמלא בא מלאך וסתרו על פיו [למונעו מלהמשיך ולומר עוד דברי שבח לה'], ביקש לגנות [את] כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהילים, [שהיה מסדר שבחים נאים יותר מדוד, ואילו אמרם, היו מתקבלים לפני הקב"ה יותר מן השירות שאמר דוד]". ע"כ. ויש להבין, אם הוא יכול כל כך לשבח את הקב"ה למה לא לתת לו, ומדוע צריך להגיע מלאך לסוטרו כדי לעצור בעדו.

ביאר הרבי מקוצק זצ"ל (להבות קודש' דף קט), שאין כוונת חז"ל שסירבו לשמוע את שירת נבוכדנצר, אלא כוונתם שאמרו לו לנבוכדנצר: אתה מבקש לומר שירה בעוד כתרך על ראשך, בעוד הנך יושב על כיסא מלכותך ללא שום צער וקושי, אין זה גדלות מצידך לשבח את ה' במצב שכזה. דוד המלך אמר שירה בהיותו נרדף על חייו, ומתוך סכנת נפשות היה משורר [וכמו שאמר בתהילים (ל, יג): "למען יזמרך כבוד ולא ידום", שאפילו בעת צרה, עוד היה מנגן ומזמר ולא נדם קולו]. ברצוני לראותך, נבוכדנצר, אומר שירה גם לאחר קבלת איזה מכה קטנה. "בא גבריאל וסטרו על פיו", ספוג סטירה ועכשיו אמור שירה. ואמנם, נבוכדנצר לא עמד בזה, אלא לאחר שהמלאך סטרו שוב לא בירך את ה' אלא נדם קולו ושתק. וזהו לך לאות כי באמת לא הגיע למידת תשבחותיו של דוד המלך. דוד היה בדרגה של אמירת שירה אף בעת שהיה בצער, ובוודאי רחוק הוא נבוכדנצר מלגנות את שירותיו ותשבחותיו של דוד המלך.

(דברים ו, ה): **וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ.**

(דברים ו, ה): "**ואהבת** - קיים את המצוות מתוך אהבתך **את ה' אלהיך בכל לבבך** - בכל חשק ורצון לבך, **ובכל נפשך** - אפילו עד כדי מסירת נפשך **ובכל מאדך**" - ומסירת כל רכושך בעבורו.

פֶּרֶק שֵׁנִי

אֲבָל עַל כַּמָּה פָּנִים תִּהְיֶה הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים יִתְבָּרַךְ, אֹמַר בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, כִּי אַהֲבַת הָעֶבֶד בַּאֲדוֹנָיו תִּהְיֶה לְאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם, אַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ בַּעֲבוּר הַטָּבָתוֹ לוֹ וְחַסְדּוֹ עָלָיו. וְהַשֵּׁנִי, אַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל פִּשְׁעָיו, וְרֹב מְחִילָתוֹ לוֹ וְכַפָּרָתוֹ לַעֲוֹנוֹתָיו. וְהַשְּׁלִישִׁי, אַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ בַּעֲבוּר גְּדֻלָּתוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ וּמוֹרָאוֹ לְעֶצֶם כְּבוֹדוֹ, לֹא לְתוֹחֶלֶת וְלֹא לְפַחַד.

וְעַל הַהַקְשָׁה הַזֹּאת תִּהְיֶה הָאַהֲבָה מִמֶּנּוּ בֵּאלֹהִים, לְרֹב חַסְדּוֹ עָלֵינוּ וְהַתְמָדַת

אהבתו אותו - אהבת העבד לאדונו תתעורר גם **מפני שהוא עובר על פשעיו** - כאשר אדונו סולח לו על פשעיו, **ורוב מחילתו לו וכפרתו לעונותיו** - ומרבה למחול לו על מה שפשע כנגדו. והסיבה **השלישית, אהבתו אותו** - פעמים שאהבת העבד לאדונו תהיה **בעבור גדולתו ורוממותו ומוראו** - מתוך הערכה והערצה אליו, ומתוך הכרה שאישיות האדון מרוממת וגדולה ויראים ממנה **לעצם כבודו** - מפני עוצם כבודו, **לא לתוחלת** - ולא מתוך תקווה ליהנות מטובותיו גם בעתיד, **ולא לפחד** - ולא מתוך פחד מעונשו.

ועל ההקשה הזאת תהיה האהבה ממנו באלהים - ניתן להקיש את אהבת העבד לאדונו לעניין אהבת ה׳, כך שנוכל לעורר אהבה זו בקרבנו. שלוש הסיבות להתעוררות האהבה קיימות גם ביחס ה׳ אלינו: **לרוב חסדו עלינו והתמדת**

אבל על השאלה, **בכמה פנים תהיה האהבה באלהים** - מהם הגורמים להתעוררות האהבה לאלוקים **יתברך, אמר בתשובת השאלה הזאת** - הנני נותן את התשובה הבאה: **כי אהבת העבד באדוניו תהיה** - אהבת העבד לאדונו מתעוררת **לאחד משלושה פנים** - מפני אחת משלוש הסיבות הבאות: **אחד מהם** - הסיבה הראשונה, **אהבתו אותו בעבור הטבתו לו וחסדו עליו** - העבד אוהב את אדונו מפני הטובות שהאדון עושה עמו ומפני שהוא נוטה אליו חסד, כלומר, מקור האהבה הוא התקווה ליהנות מטובותיו של האדון גם בעתיד. **והסיבה השניה,**

טוֹבָתוֹ לָנוּ, וְתִדְבַּק נַפְשֵׁנוּ בְּאַהֲבָתוֹ לְתִקְוַת גְּמוּלוֹ. — וְיֵשׁ שֶׁתִּהְיֶה אַהֲבָתֵנוּ בֵּאלֹהִים לְהַסְתִּירוֹ עֲוֹנֵינוּ, וְעָבְרוֹ עַל פְּשָׁעֵינוּ, עִם גְּדֶל מָרְיֵנוּ אוֹתוֹ וְעָבְרֵנוּ עַל מִצְוָתָיו. — וְיֵשׁ שֶׁתִּהְיֶה אַהֲבָתֵנוּ בוֹ לְעַצְמוֹ וְלִכְבוֹדוֹ, לְגַדְלוֹ וּלְרוֹמְמוֹ, וְזֹאת הִיא הָאַהֲבָה הַזַּכָּה בֵּאלֹהִים יִתְבָּרַךְ.

וּכְבָר זֵרְזָנוּ הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם בָּזֶה, בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים ו, ה): [א]**וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ.**

טובתו לנו, מפני חסדיו הרבים והטובות התמידיות שעושה ה׳ עמנו נוכל לאהוב אותו, **ותדבק נפשנו באהבתו לתקות גמולו** - מתוך ציפייה שימשיך להיטיב עמנו ולנהלנו בחסדו. — **ויש שתהיה אהבתנו באלהים** - וייתכן גם שנעורר את אהבתנו לאלוקים **להסתירו עווינו** - מפני שהוא מוחל לעוונותינו, **ועברו** - וסולח **על פשעינו, עם גודל מריינו אותו** - אף על פי שהמרינו את דברו, **ועברנו על מצוותיו** פעמים רבות. כלומר, אנו יכולים לאהוב את ה׳ מתוך פחד מעונשו. — **ויש שתהיה אהבתנו בו** - וייתכן גם שתהיה אהבתנו אל ה׳ **לעצמו ולכבודו** - מתוך התבטלות מפני עוצם כבודו, **לגדלו ולרוממו** - ומפני גדולתו ורוממותו, **וזאת היא האהבה הזכה** והטהורה **באלהים -יתברך.**

וכבר זרזנו הנביא עליו השלום בזה - משה רבנו ע"ה כבר זירז אותנו אל האהבה הזאת, השלישית, הנבחרת והמעולה מכל האהבות, **באמרו** (**דברים** ו, ה)**: "ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך"**. רבנו רואה בפסוק זה הוכחה, שמן הראוי שאהבתנו לאלוקים תהיה רק מפני עוצם גדולתו ורוממותו יתברך, ולא על מנת לקבל שכר, לא כדי להרחיק מאתנו עונש וצרה ולא מפני כל סיבה אחרת. בדבריו מזרז אותנו משה רבנו לאהבת ה׳, אפילו במקום שאין לנו רווח בו, להיפך, עלינו למסור את גופנו, את ממוננו ואת כבודנו למען אהבה זו. אם נאהב את ה׳ ונעבוד אותו על מנת לקבל שכר בעולם הזה בהנאות הגוף, או כדי לקבל שכר בעולם הבא בהנאות הנשמה, הרי נוכיח שאנו אוהבים את גופנו או את נשמתנו יותר משאנו אוהבים אותו יתברך! מובן שזהו היפך הציווי: "ואהבת את ה'" (מרפא לנפש),

עיונים

א. ואהבת את ה׳ אלהיך. יש להקשות, הרי לאהוב אי אפשר על-ידי כפייה, ואיך אם-כן נצטווינו

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

עיונים

לאהוב את הקב"ה?

תירץ רבי עקיבא איגר (הובא בספר 'חוט המשולש'), כי אהבת ישראל להקב"ה הוא בטבע, מאחר והקב"ה אוהב אותנו, בהכרח עלינו לאהוב אותו, שהרי "כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם" (משלי כז, יט), פירוש, כפי שהמים משקפים בבואת המתבונן בהם, כך לב האדם משקף את רגשות הזולת כלפיו. אם כן כשם שה' אוהבנו כך יש לנו לאהבו. ואכן, משום כך אנו חותמים הברכה שקודם קריאת שמע: ב"הבוחר בעמו ישראל **באהבה**", כי בהכרתנו בכך נוכל לקיים כדבעי מצות אהבת ה' הסמוכה, כי מאחר והוא אוהב אותנו, ממילא מתעוררים אנו לאהוב אותו, על דרך שנאמר (שיר השירים ו, ג) "אני לדודי ודודי לי".

ועיין ב'דרשות חתם סופר' (דף שנ"א ד"ה כי) שכתב כדברים הללו, וז"ל: המתפלספים החדשים אומרים כי לא יאות לקרות "שמע ישראל" פעמיים בכל יום ולהתפלל שלוש פעמים ביום כי ההרגל על לשונו נעשה טבע ואין מרגיש, ומסלק יראת ה' ואהבתו, טוב יותר לייחד ולהתפלל פעם אחת בשנה. והנה הניסיון מעיד ההיפך, כי תהילה לאל יתברך המתפללים ומייחדים מוצאים בכל יום אהבה חדשה ולב בוער בעבודת ה' ובכל יום כאילו היום מקבלה מהר סיני, והסיבה לזה כי כמים הפנים אל פנים כן לב אוהב מעורר אהבה גם בלב אוהבו שכנגדו, והנה כי כן ה' יתברך אוהב את ישראל ולגבי דידיה לא שייך הרגל וכדומה, וכיון שאהבתו אותנו המה חדשים לבקרים, גם בלבנו יולדו חדשות בכל יום, עכ"ל.

ה'שפת אמת' (ואתחנן) תירץ קושיית הקדמונים הנ"ל כיצד ניתן לצוות על אהבת ה', הרי "אהבה" היא דבר המסור ללב ותלויה בטבעו של אדם, אם אוהב הוא, הרי אין צורך לצוותו, ואם אינו אוהב - מה יועיל הציווי?

וכתב, שהקושיא עצמה היא היא התירוץ. התורה מלמדת אותנו כי טבעו של כל איש ישראל הוא לאהוב את ה' אלקיו, בכל לב ובכל נפש, כטבע הבן לאהוב את אביו. אלא שלעתים טמונה אהבה זו בעומק הלב ויש צורך להוציאה מהכח אל הפועל על ידי הרצון והתשוקה לכך, יחד עם הכנה מתאימה והתבוננות האדם במעשי הבורא יתברך ובנפלאותיו כדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, ואז מתגלית האהבה הטמונה בעמקי הנפש.

כעין מה שכתב הרמב"ם (בהלכות גירושין פ"ב ה"כ) בביאור הדין האמור שם גבי אדם המחוייב לגרש את אשתו ומסרב לגרשה, שבית דין מכין אותו עד שיאמר רוצה אני, והוא גט כשר. שואל הרמב"ם, מדוע לא בטל הגט אחר והוא אנוס על ידי בית דין? וביאר: כי זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו. עכת"ד. ואם-כן אין

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

והלא רצה משה רבנו ע"ה באמרו "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", שנהיה מוכנים להקריב למענו יתברך את כבודנו, את חיינו ואת רכושנו!

ומדוע פירט את שלושת התחומים שבהם יש לבטא את האהבה לה' ולא הסתפק בשמו של התחום הקשה ביותר, שהוא כביכול כולל את כל השאר? מפני שכוונתו הייתה **לעומת מידות** - למידותיהם השונות של **בני האדם ולהתחלפות דעותם** - ולהבדל בדעותיהם **בנוגע לנדיבותם וכילותם** - למידות הנדיבות והקמצנות **בגופם ובממונם ובכבודם** - במסירת הגוף הממון והכבוד למען הבורא: **כי מהם מי שמתנדב בגופו**

וְרָצָה בְאָמְרוֹ "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ" לְעֻמַּת מִדּוֹת בְּנֵי אָדָם וְהִתְחַלְּפוּת דֵּעוֹתָם בִּנְדִיבוּתָם וְכִילוּתָם בְּגוּפָם וּבְמָמוֹנָם וּבְכְבוֹדָם, כִּי מֵהֶם מִי שֶׁמִּתְנַדֵּב בְּגוּפוֹ(ב)

עיונים

בכפייה אלא הוצאה וגילוי הרצון מהכח אל הפועל.

וכך נאמר בספרי: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" (דברים ו, ו), למה נאמר, לפי שהוא אומר "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך" (שם ו, ה), איני יודע כיצד לאהוב את הקב"ה, תלמוד לומר "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", תן הדברים האלה על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו. עכ"ל. היינו, על ידי שהאדם מפנה את לבו תמיד אל בוראו ומשתוקק לאהבתו, מגלה הוא את רוח הקדושה אשר בקרבו ומגיע לידי אהבת ה'. על כך אנו נאמר בתפילה: "וחיי עולם נטע בתוכנו".

ב. וּבְמָמוֹנָם. שאל ה'אמרי אמת', אדם עני שאין בידו מאומה, כיצד יוכל לקיים את מצות אהבת ה' "בכל מאודך" דהיינו "בכל ממונך"? ותירץ על פי מה שנתן ה'חידושי הרי"ם' לאחד עצה בעבודת ה', דהנה אמרו במסכת אבות (ב, א): 'והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה', שצריך אדם להתבונן ולחשוב בעצמו, אילו ירצו לתת לי מליון רובל כדי שלא אניח תפילין או לחלל שבת, ולו לפעם אחת, הרי וודאי שלא אסכים לכך. אם כן כשעושה מצוה צריך שתהיה לו שמחה גדולה כמו שהרויח יותר ממליון רובל, שהרי המצוה שווה בעיניו יותר מסכום זה. חשבון זה יכול כל איש לעשות ואף האדם העני ביותר. ממילא לפי זה גם מצות 'ובכל מאודך' יכול כל אחד לקיים באופן זה. והוסיף ה'אמרי אמת' שזהו נכלל בפירוש הפסוק (תהלים קיט, קסב) 'שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב' ('יגדיל תורה', דברים עמ' קפ"א).

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

(ג)וּבְמָמוֹנוֹ וְחָם עַל כְּבוֹדוֹ, וּמֵהֶם מִי שֶׁמִּתְנַדֵּב בְּמָמוֹנוֹ וּכְבוֹדוֹ וְחָם עַל גּוּפוֹ, וּמֵהֶם מִי שֶׁמִּתְנַדֵּב בְּגוּפוֹ וּכְבוֹדוֹ וְחָם עַל מָמוֹנוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בְּרָכוֹת סא, ב): **אִם נֶאֱמַר "בְּכָל נַפְשְׁךָ" לָמָּה נֶאֱמַר "בְּכָל מְאֹדֶךָ"? וְאִם נֶאֱמַר "בְּכָל מְאֹדֶךָ" לָמָּה נֶאֱמַר "בְּכָל נַפְשְׁךָ"? אִם יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁגּוּפוֹ חָבִיב עָלָיו מִמָּמוֹנוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר "וּבְכָל נַפְשְׁךָ",** (ד)**וְאִם יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁמָּמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִגּוּפוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר "וּבְכָל מְאֹדֶךָ".**

כללו של דבר, שונה היא מידת נכונותם של האנשים למסור את גופם, את רכושם או את כבודם, **וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (ברכות ס"א, ב): אם נאמר "בכל נפשך", למה נאמר "בכל מאדך"? ואם נאמר "בכל מאדך", למה נאמר "בכל נפשך"?** מדוע נאמרו שתי הלשונות, והלא די היה להזכיר את החביב שביניהם?! אלא דיברה תורה כנגד שני מיני אופי: **אם יש לך אדם שגופו חביב עליו יותר מממונו, לכך נאמר** גם **"ובכל נפשך"**, שיאהב את ה' עד כדי מסירות נפש [ולא יעבוד עבודה זרה], **ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו, לכך נאמר** גם **"ובכל מאדך"**, שיאהב את ה' ויהיה מוכן להקריב בעבורו את ממונו החביב עליו. זאת היא הסיבה שבגינה מנה משה

עיונים

ג. ובממונו. כתב רבינו חיים מוולאז'ין בפירושו 'רוח חיים' למסכת אבות (ו, ב): "בדורנו זה, רוב ההמון פורשים מן התורה על ידי טענות טרדות הפרנסה. אבל באמת, הלא זה היה גם טענות עובדי גילולים בעת מתן תורה, שלא קיבלו את התורה, יען כי הייתה מתנגדת לפרנסתם, איסור הרציחה וכדומה, כמו שמבואר במדרשים. ואם כן, כשישראל ענו ואמרו פה אחד "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז), הלא קיבלו את התורה אף אם תזיק להם לפרנסה. ואם כן, איך יעזבו המצווה היותר גדולה נגד כולם בשביל הפרנסה...".

ד. ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו. צריך ביאור, וכי יש אדם שממונו חביב עליו מגופו, ובממונו וחם על כבודו - כי יש בני אדם המוכנים להקריב את גופם או לוותר על רכושם, אך על כבודם לא ימחלו, ולעומתם יש **מהם מי שמתנדב בממונו וכבודו וחם על גופו** - יש אנשים המוכנים לוותר על רכושם ואף על כבודם, אבל חסים על גופם, **ומהם מי שמתנדב בגופו וכבודו וחם על ממונו** - ויש מבני האדם המוכנים לנדב את גופם ואת כבודם, אך הם חסים על רכושם.

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

רבנו את שלושת התחומים הללו, ללמדנו שלעולם חייב האדם למסור למען אהבת ה' אפילו את הדבר החביב עליו ביותר.

בדברים הבאים מציג רבנו ביאור נוסף לכתוב: "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך". הביאור הראשון, שהופיע בזה, גורס כי "בכל לבבך" פירושו, שעל האדם למסור את גופו למען אהבת ה', ו"בכל נפשך" פירושו, שעל האדם למסור את נפשו ממש, אם יהיה צורך בכך, למען אהבת הבורא יתברך. בהמשך מציין רבנו ש"בכל לבבך" פירושו שיש למסור את הכבוד למען אהבת הבורא יתברך, ומ"בכל נפשך" נלמד כי יש למסור את הגוף לשם כך. (עפ"י מרפא לנפש).

וְאָפְשָׁר שֶׁיִּרְצֶה בְּאָמְרוֹ "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ" לְעָמַת הִתְחַלְּפוּת אַהֲבַת בְּנֵי אָדָם קְצָתָם בִּקְצָתָם, וְהוּא, שֶׁהָאוֹהֲבִים שְׁלֹשָׁה מִינִים. מֵהֶם, מִי שֶׁמִּתְנַדֵּב לִרְצוֹן אֲהוּבוֹ בְּמָמוֹנוֹ בִּלְבָד. וּמֵהֶם, מִי שֶׁמִּתְנַדֵּב לִרְצוֹן אֲהוּבוֹ

ואפשר גם לפרש **שירצה באמרו** - כי כוונתו של משה רבנו באמרו **"בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך"** היא שנהיה מוכנים להקריב למענו יתברך את רצוננו, את גופנו ואת רכושנו. משה רבנו נדרש לפרט את כל שלושת התחומים, כי רצה לרמוז **לעומת התחלפות אהבת בני אדם קצתם בקצתם** - לשינוי ולהבדל שיש באהבת אדם לאדם, **והוא, שהאוהבים שלשה מינים** - בני האדם האוהבים זה את זה נחלקים לשלושה סוגים: **מהם, מי שמתנדב לרצון אהובו בממונו בלבד** - יש בני אדם המוכנים למלא את רצון אהוביהם רק בוויתור על רכושם בלבד, אבל אינם מוכנים להקריב לצורך זה את גופם או לבטל לצורך זה את רצונם. **ומהם, מי שמתנדב לרצון אהובו**

עיונים

כלומר, שמעדיף למות ולא לבזבז את כספו? הרי אם אין לו חיים, מה יש לו מכל כספו ורכושו?! ביאר הגר"א ('אמרי נועם', ד"ה תנא), שאין הכוונה כאן למסירות נפש כפשוטה, אלא הגמרא מדברת על שני סוגים שונים של אנשים לענין קיום מצוות. יש אדם המוכן לקיים מצוות בשמחה ואף מוכן לטרוח בגופו, אך אינו מוכן לבזבז עליהן ממונו. ולעומתו יש אדם המוכן להוציא כסף רב ובלבד שלא להתייגע ולטרוח בגופו. לפיכך אמרה התורה "ואהבת את ה' אלהיך", ואיך תאהב אותו? "ובכל נפשך ובכל מאודך" - גם זה שאוהב את כספו יותר מאשר גופו צריך לדעת שלשם מצוה יש לבזבז מממונו, וזה שאוהב את גופו יותר מאשר את כספו, עליו לדעת שיש לטרוח בגופו לשם קיום מצוות.

בְּגוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ. וּמֵהֶם, מִי שֶׁמִּתְנַדֵּב לִרְצוֹן אֲהוּבוֹ בְּמָמוֹנוֹ וְגוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (שיר השירים ח, ז)**: אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ, וְאָמַר בִּיהוֹנָתָן וְדָוִד** (שמואל־א כ, יז)**: כִּי אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ, וְאָמַר** (שמואל־ב א, כו)**: נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים.**

וְזֶרֶז הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, שֶׁתִּהְיֶה כוֹלֶלֶת הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף וְהַמָּמוֹן, לְהִתְנַדֵּב הָאָדָם בְּכָל זֶה בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְאַל יִהְיֶה כֵּילַי בְּדָבָר מֵהֶם אֵצֶל רְצוֹן הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נד, א)**: בְּכָל לְבָבְךָ,**

בגופו וכממונו - יש המוכנים למלא את רצון אהוביהם, גם כשעליהם להקריב לצורך זה את רכושם ואת גופם. **ומהם, מי שמתנדב לרצון אהובו בממונו וגופו ונפשו** - ויש המוכנים להקריב את רכושם ואת גופם, ואף לבטל את רצונם בשל אהבתם העזה לזולתם, **כמו שאמר** שלמה המלך החכם (**שיר השירים ח, ז**)**: "אם יתן איש** לאדם האוהב את רעהו **את** כל **הון** ביתו, **באהבה** - כדי שימיר ויחליף את אהבתו, **בוז יבוזו לו"**, הרי שיש אוהב המקריב את כל רכושו למען אהובו (פת לחם), **ואמר ביהונתן ודוד** - וכמו שנאמר על אהבת יהונתן לדוד (**שמואל־א כ, יז**)**: "כי אהבת נפשו אהבו"**, הרי שיש אוהב המוסר את נפשו, כלומר מוכן להקריב גם את חייו למען אהובו (פת לחם), **וכמו שאמר** דוד על יהונתן (**שמואל־ב א, כו**)**: "נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים"** - אהבתו של יהונתן כלפי דוד הינה יותר חזקה ויותר מופלאה מאהבת נשים לאהוביהן (רלב"ג), הרי שיש אוהב המקריב גם את תשוקותיו ומבטל גם את רצונו למען אהובו (פת לחם).

וזרז הנביא עליו השלום - לפיכך ביקש משה רבנו ע"ה לזרז אותנו, **באהבת הבורא יתעלה, שתהיה כוללת הנפש והגוף והממון** - שאהבתנו לבורא יתעלה תכלול הן את הנפש, הן את הגוף והממון, **כדי להתנדב האדם בכל זה** - כדי שיהיה האדם מוכן לנדב את כל אלו **בעבור אהבת הבורא יתעלה, ואל יהיה כילי** - קמצן **בדבר מהם**, כלומר, שלא יחוס על כל דבר שעליו להקריב באחד התחומים הללו **אצל רצון האלהים יתברך** - כשעליו למלא את רצון ה', **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות נד, א)**: **"בכל לבבך"** -

בשני יצריך: ביצר הטוב וביצר הרע - על האדם

(ה)בְּשָׁנֵי יְצָרֶיךָ, בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְיֵצֶר הָרָע. וּבְכָל

לאהוב את ה' בשני היצרים שבלבו; לא רק ביצר הטוב המביא את האדם לעבודת ה', אלא אף ביצר הרע עליו לאוהבו, על ידי שהוא כובש ומכניע אותו. כך שלעולם לא יוכל היצר הרע להסיתו להסיר את האהבה לה' מלבו, ואפילו בעת הרעה והעונש יעמוד באהבתו את ה' (רבנו יונה). הרי שכוונת הכתוב: "בכל לבבך" היא, שתבטל את רצונך מפני אהבתך אליו יתברך. **"ובכל**

עיונים

ה. בשני יצרך ביצר הטוב וביצר הרע. כיצד עובדים את הקב"ה עם 'יצר הרע'?

תלמידי רבינו יונה (ברכות נד.) ביארו בשם רבם: אהבת ה' בשני יצרים פירושה לעבדו על ידי שני היצרים - מוקדי הרצונות והתאוות הטובים והרעים. עבודת ה' ביצר הטוב היא עשיית המצוות בדרבונו של היצר הטוב, ואילו עבודת ה' ביצר הרע היא הקרבת היצר הרע ושבירת התאוות בהימנעות מן העבירה, ככתוב: זבחי אלהים רוח נשברה וגו' (תהלים נא, יט), והיינו שיכבוש את יצרו המתגבר עליו, "וזו היא העבודה השלימה שאדם יכול לעבוד לבורא ביצר הרע". עוד פירש רבינו יונה, שיצר הטוב הוא מדת הרחמנות וההטבה, ויצר הרע הוא מדת האכזריות. פעמים שאדם עובד את ה' במידת הרחמים, כאשר מטיב עם הראויים לכך, ופעמים שעובד את ה' במידת האכזריות, כאשר מתאכזר על הרשעים.

הגר"א ב'שנות אליהו' (ברכות פ"ט מ"ה) מבאר כיצד עובדים את ה' עם יצר הרע, דהנה הקב"ה ברא את היצר הרע לא רק בכדי שיכופו אותו ויקבלו על כך שכר. אלא לסיבה נוספת, והוא, באם לא היה יצר הרע לא היה אדם אוכל כלל, מאחר והיצר טוב אינו חפץ לא באכילה ושתיה וכדו', ולכך ברא הקב"ה יצר הרע באדם, כדי שיאכל וישתה וממילא יוכל לעבוד את ה'. אמנם האדם צריך לעבוד את ה' גם ביצר הרע, דהיינו הדברים שהם מצד היצר-הרע כאכילה ושתיה, תהיה גם כוונתו לשם שמים, ולא בכדי למלא תאוותו. וזהו שאמרו (ברכות סא, ב) 'צדיקים יצר טוב שופטן', פירוש, כאשר הם אוכלים, גם זה אצלם עם היצר טוב, שאינם אוכלים אלא כדי שיהיו יכולים לעבוד את ה'. זהו שאמרו שצריך לעבוד את ה' יתברך גם עם יצר הרע.

ובזה ביאר ה'שיח יצחק' (בסידור הגר"א) מה שאנו מתפללים בכל יום: "ואל תשלט בנו יצר הרע... ודבקנו ביצר הטוב וכוף את יצרנו להשתעבד לך", שלכאורה לא מובן כפל התפילה על יצר הרע? אמנם לדברי הגר"א יש לומר, ששתי בחינות קיימות ביצר הרע. א. שצופה לאדם לרעתו שיעשה עוונות, ועל זה מתפללים "אל תשלט בנו יצר הרע", שתרחיקנו ממנו. ב. יצר הרע הטבעי שמכניס לאדם תאוות העולם שהוא מוכרח לקיום העולם, ועל זה מתפללים שיכוף את יצרנו להשתעבד

חובות הלבבות שער אהבת ה' ביישר לבב

נַפְשְׁךָ, וַאֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ. וּבְכָל מְאֹדֶךָ, בְּכָל מָמוֹנֶךָ. וְאָמְרוּ (אבות ב, ד)**: עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנֶךָ כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כִּרְצוֹנוֹ. (ו)בַּטֵּל רְצוֹנְךָ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנֶךָ.**

תסכים ברוב אהבתך אותו למסור את חייך למענו. **"ובכל מאדך" - בכל ממונך** - כלומר, אהוֹב את ה' וקַיֵּים מצוותיו, גם אם תצטרך בשל כך להפסיד את כל ממונך. וכמו **שאמרו** רבותינו ז"ל (**אבות ב, ד**)**: עשה רצונו** - קיים את רצון ה', כלומר את מצוותיו, **כרצונך** - באותו חפץ לב, זריזות ורצון שאתה נוהג בהם בשאר ענייניך, **כדי שיעשה** הקב"ה את **רצונך** - ימלא את צרכיך, **כרצונו** - בעין יפה. **בטל רצונך** - תאוותיך, **מפני רצונו** של ה', **כדי שיבטל** הקב"ה **רצון אחרים מפני רצונך** - יבטל עצת הקמים עליך לרעה.

עיונים

לך, כלומר, שנעשה הכל לשם שמים.

בספר 'טעמא דקרא' (דברים ו, ה) ביאר כיצד עובדים את ה' בשני היצרים: פעמים יש להשתמש ביצר-הרע לטוב, כמו לאכול דבר מצווה וכיוצא בזה. כמו כן להיפך, פעמים שאסור להשתמש ביצר הטוב, כגון ללמוד תורה במבואות המטונפות, או ללמוד בשבת לאור הנר, או לאור חשמל המיוצר על ידי יהודים ח"ו וכיוצא בזה.

ו. בטל רצונך מפני רצונו. העולם אומרים ששבירת המידות זו מעלה טובה. הלוואי ונגיע לזה - אומר רבי אליהו לופיאן - אבל אין זו התכלית. אלא צריך האדם לעקור ולשרש את הרצונות שלו - עד שלא יהיה לו כלל רצון אחר חוץ מרצון ה' יתברך! כמו שאומר התנא 'בטל' רצונך מפני רצונו, ולא 'העבר' או 'שבר' רצונך, כי אז הייתה הכוונה שיוכל להיות לך רצון משלך, אלא תשבר ותכניע אותו לרצונו של מקום. ברם התנא אומר 'בטל' רצונך, כלומר, צריך אתה לבטל את רצון העצמי שלך מכל וכל כאילו לא היה מעולם, וכך תוכל לעמוד איתן בפני כל המשברים והרוחות החזקות הנושבות בעולם הזה, כי אין לך שום רצון חוץ מרצונו של מקום.

מתבאר מכל הנ"ל כי הדרישה מהאדם היא לא רק שבירת המידות, אלא גם ביטול הרצון, שהאדם כלל לא ירצה לעשות אחרת מרצון ה' יתברך. אמנם נשאלת השאלה, מהי הדרך לביטול הרצון? אומר רבי אליהו אליעזר דסלר, כי הדרך לכך היא שיתרחק הרבה מהרצונות שלו - אז שוב לא

חובות הלבבות שער אהבת ה' ביישר לבב

וְיֵשׁ לוֹמַר, שֶׁיִּרְצֶה בְאָמְרוֹ "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ" לְהַדְבֵּק בְּאַהֲבַת הָאֱלֹהִים בַּסֵּתֶר, וּלְהַרְאוֹתָהּ בַּגָּלוּי, עַד שֶׁתִּתְבָּרֵר מִן הַמַּאֲמִין אֲמִתַּת אַהֲבָתוֹ לֵאלֹהִים בְּסִתְרוֹ וּבְגִלּוּיוֹ, וּבְמַצְפּוּן עֵינָיו וְנִרְאֵהוּ, עַל הַשָּׁוֶה וְהַנָּכוֹן, עַל שֶׁקֶל אֶחָד וְעֵרֶךְ אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים פד, ג)**: לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל חָי.**

וְיֵשׁ לוֹמַר, שֶׁיִּרְצֶה בְאָמְרוֹ "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", לִהְיוֹת כָּל אַהֲבָתְךָ וְהִשְׁתַּדְּלוּתְךָ

וְיֵשׁ לוֹמַר - ואפשר עוד לפרש, **שירצה באמרו** - שכוונת משה רבנו באמרו: "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", היא: להידבק - שנידבק **באהבת האלהים** גם **בסתר** לבנו, **ולהראותה** - וגם נבליט אותה לעין כול **בגלוי, עד שתתברר מן המאמין** - עד שיהיה ניכר עלינו באופן ברור **אמיתת אהבתו לאלהים** - כי אנו אוהבים את האלוקים באמת **בסתרו ובגלויו** - בפנימיותנו ובתגובותינו החיצוניות, **ובמצפון עינו ונראהו** - בסתר ובגלוי, **על השווה והנכון** - במידה שווה וראויה, **על שקל אחד ועֵרך אחד** - באותו משקל ובאותו יחס, **כמו שאמר דוד** המלך **עליו השלום** (**תהלים פד, ג**)**: "לבי ובשרי** - פנימיותי וחיצוניותי, שתיהן כאחת, באופן שווה ומקביל, ללא כל הבדל ושינוי, **ירננו אל אל חי"** (לפי פת לחם).

ויש לומר - עוד יש לפרש, **שירצה באמרו** - שכוונת משה רבנו באמרו: **"בכל לבבך ובכל נפשך"**, היא **להיות כל אהבתך והשתדלותך נפשך" - ואפילו** הוא **נוטל את נפשך** - כלומר, אפילו בשעה ששמירת תורתו תהיה כרוכה במסירת הנפש למיתה, אל תעבור על דבריו [באותן המצוות שנאמר בהן 'ייהרג ואל יעבור'], אלא

עיונים

ירצה בהם. יסוד זה הוא על פי דברי ה'אבן עזרא' על הפסוק "לא תחמוד" (שמות כ, יד), השואל כיצד מצווה התורה על האדם שלא לחמוד, והלא הלב חומד דברים יפים, ואין זה בשליטתו של האדם להימנע שלא לחמוד? אלא דומה הדבר לכפרי הרואה את בת המלך, ברור שהוא לא יבוא לחמוד כלל לישא אותה, מפני שהוא יודע שזה לא יתכן כלל. נמצא שדבר שאדם מבין שלא שייך שיהיה לו, הוא אינו חומד או רוצה אותו. כך צריך האדם לבטל את כל רצונותיו מפני רצון ה' יתברך, ביודעו שאין בבריאה רצון אחר מלבד רצונו יתברך.

בְּזוּלָתוֹ לִשְׁמוֹ, [ז]וְאַל תְּשַׁתֵּף עִם אַהֲבָתוֹ אַהֲבַת זוּלָתוֹ, וְאִם תֶּאֱהַב זוּלָתוֹ, יִהְיֶה בְּמַה שֶּׁיִּרְצֶהוּ מִמְּךָ, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה סְעִיף מֵאַהֲבָתְךָ בּוֹ. וְלָכֵן אָמַר

בזולתו - שכל אהבה שאנו רוחשים למישהו זולתו יתברך, וכן כל השתדלות שנעשה למען מישהו זולתו יתברך, תהיה **לשמו** – רק למען שמו יתברך, **ואל תשתף עם אהבתו אהבת זולתו** - ולא נשתף עם אהבתנו אליו יתברך שום אהבה לזולתו, **ואם תאהב זולתו** - ואם נאהב דבר אחר מלבדו, **יהיה** זה רק **במה שירצהו ממך** - את מה שהוא יתברך רוצה שנאהב, **כדי שתהיה סעיף מאהבתך בו** - כדי שאהבתנו לדבר זה תהיה חלק בלתי נפרד מאהבתנו אליו. **ולכן אמר**

עיונים

ז. ואל תשתף עם אהבתו אהבת זולתו. כאשר יוסף הצדיק נפגש עם יעקב אביו אחר שלא ראהו עשרים ושתיים שנה, נאמר בפסוק: "ויפֹל על צואריו ויבך על צואריו" (בראשית מו, כט). וברש"י: "אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו, שהיה קורא את (קריאת) שמע". ויש להבין, מפני מה לא קרא גם יוסף קריאת-שמע באותה שעה. ויש מפרשים, שלא היה אז זמן קריאת-שמע, ומה שקרא יעקב אבינו קריאת שמע באותה שעה, זהו משום שחשש לעצמו פן בפגישה זו עם בנו - שלא ראהו כ"ב שנה, תתגבר אצלו אהבת בנו על אהבת ה', ומשום כן קרא קריאת שמע כדי לחזק בלבו אהבת ה'.

ולכך בחר יעקב אבינו דווקא בשעה זו לקרוא קריאת שמע, כיון שבקריאת שמע אנו אומרים "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך", כלומר, **שאהבת ה' תהיה עולה על כל אהבה אחרת שבעולם.** יעקב אבינו הרי היה כמעט כל ימיו בצער וכשהיה קורא בקריאת-שמע "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך" בזה לא היה כל חידוש, כי איזו אהבה אחרת יש לו אם הוא מוסר כל נפשו לה' יתברך. מה שאין כן עתה, בפגישתו עם יוסף, רגעים אלו מיוחדים הם, התרגשות מיוחדת אופפת אותו בשעה זו שנפגש עם בנו אהובו - בן זקוניו, לאחר שהתאבל עליו ומיאן להתנחם משך עשרים ושתים שנה, כשיגיע רגעים אלו חשש יעקב אבינו כי יתכן ותהיה התנגשות בין שתי האהבות: ליוסף ולה' יתברך, ויתכן גם כי יעלה בלבו אהבת בנו על אהבת השי"ת. ובכדי שלא להגיע למצב זה, מגלה יעקב אבינו גבורה עילאית ברגעים אלה וקורא אז קריאת-שמע! בכך מקדיש הוא ומוסר את כל אהבתו בלתי להשי"ת, ואינו נותן לכוחות הטבע שישלטו בו אף לרגע קט ('קול יהודה' בשם רבי עזרא עטיה. וראה 'טללי אורות' בראשית מו, כט).

"בְּכָל" בְּכָל אֶחָד מֵהֶם, כַּאֲשֶׁר זָכַרְתִּי בְּבֵאוּר הַהֶעָרָה הַשִּׁכְלִית בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה.

"בכל" בכל אחד מהם - ולכן נאמר הביטוי "ובכל" בצמוד לכל אחד משלושת התחומים המופיעים בפסוק - המילה "בכל" כוללת את כל הקשור והכרוך באהבת התחום הזה. ללמדנו שתהיה בלבנו רק אהבתו בלבד, ושנשתדל רק למענו יתברך בלבד, ואם נאהב משהו זולתו, או נשתדל למען מישהו זולתו, יהיה זה כלול באהבתנו אליו יתברך, חלק וסעיף מאותה אהבה, ביודענו שזהו רצונו, **כאשר זכרתי בביאור ההערה השכלית בשער השלישי** - וכפי שהזכרתי לעיל, בביאור התעוררות העולה מתוך ההתבוננות השכלית, בשער עבודת האלוקים **מן הספר** הזה. [לעיל, בשער עבודת האלוקים, בפרק החמישי, מתאר רבנו את ההתנהגות הרצויה של העבד כלפי אדוניו, ובין השאר נאמר שם (בתרגום): "ולא יהיה לרצון לפניו אלא מי שעושה את רצונו (של אדוניו) וכו', וכן בכל תנועותיו, לא ירים רגל, ולא יניד עפעף, אלא אם הוא ממלא בזה את רצון אדוניו". באותו שער, בפרק העשירי, מבאר רבנו עוד כיצד יש להשתמש בכל אחת מהמידות לעבודת ה', וכך נאמר שם: "מקום האהבה הוא כלפי אלה הסבורים כמותך שיש לעבוד את האלהים, וכלפי מי שמביא אותך לידי דברים שיגרמו לך שמחה בעולם הבא" (פתחי לב)].

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אָבָל (א)**אֵיךְ הַדֶּרֶךְ אֶל אַהֲבַת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, אִמַּר בִּתְשׁוּבַת שְׁאֵלָה זֹאת, כִּי הַבַּקָּשָׁה הַזֹּאת לֹא תִתָּכֵן לַשּׁוֹאֵל אֶלָּא אַחַר הַקְדָּמוֹת רַבּוֹת. וְכַאֲשֶׁר תִּתְקַיְּמְנָה הַהַקְדָּמוֹת, תִּתְיַלֵּד מֵהֶן הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים יִתְבָּרַךְ. אֲבָל מִי שֶׁמְּכַוֵּן אֵלֶיהָ בְּעַצְמָהּ, לֹא יוּכַל לְהַגִּיעַ אֵלֶיהָ.**

אבל על השאלה, **איך הדרך** - כיצד מגיעים **אל** [לידי] **אהבת האלהים יתברך, אמר** בתשובת **שאלה זאת** - הנני נותן את התשובה הבאה: **כי הבקשה הזאת** - משאלת הלב להגיע לידי אהבת ה', **לא תיתכן לשואל אלא אחר הקדמות רבות** - תוכל להיות בת השגה רק אחרי הכנות רבות. **וכאשר תתקיימנה ההקדמות** - וכאשר יקדים האדם הכנות אלה וישלים לערוך אותן, **תתילד מהן** - תצמח בלבו מאליה **האהבה באלהים** [לאלוקים] **יתברך. אבל מי שמכוין אליה בעצמה** - אך מי שינסה להשיג את אהבת ה' ללא כל אותן ההכנות, **לא יוכל להגיע אליה.**

עיונים

א. איך הדרך אל אהבת האלקים. ה'אור החיים' הק' (דברים ו, ה) כתב דרך לעורר אהבת ה' בלבו של האדם. והוא על פי מה שיש לפרש כוונת הכתוב: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך", והיינו, שירגיש האדם בלבו כמו אילו היה חשוך בנים ועני וחולה הנוטה למות, ובא אליו הנביא בדבר ה' ובשרו כי יקום מחוליו, וגם יוולד לו בן, ויגיע לידו הון רב. אדם כזה מה מאוד יפליא אהבת האדון באין שיעור, ותהיה האהבה מורגשת בלבו בחשק מופלא על אשר הטיב עמו כמה מעלות טובות.

כן המצוה באהבתו יתברך, ואהבת את ה' וגו', 'בכל לבבך', פירוש, כאילו נתן לך מחסורך בכל לבבך שהם הבנים [פירוש: כמו אילו נתן לו ה' בנים, שהוא דבר הממלא את כל לבבו] כמו שהיית חסר בנים ונתנם ה' לך. וכמו כן 'ובכל נפשך', שנתן לך נפשך אחר הגיעך לשערי מות [והיינו שנתן לו את כל נפשו]. 'ובכל מאודך' כאילו נתן לך כל הממון שאתה חפץ.

והנה המשכיל בענין חפץ ה', כל זה דבר קל הוא בערך מה שהנפש חושקת בבורא [פירוש: המתבונן בענין התשוקה והאהבה שיש לאהוב ולהתדבק בה', הרי התשוקה לבני חיי ומזוני, והשמחה בהתהוותם, אינם נחשבים בערך התשוקה לבורא ואהבתו, כי זו גדולה מהם, וכולם לא

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

וְהַהַקְדָּמוֹת אֲשֶׁר רָאוּי לַמַּאֲמִין לְהַקְדִּים לָהּ בְּנַפְשׁוֹ, הֵם: שְׁנֵי יִחוּדֵי הַלְּבָבוֹת, וּשְׁתֵּי כְּנִיעוֹת, וּשְׁנֵי חֶשְׁבּוֹנוֹת, וּשְׁתֵּי בְּחִינוֹת.

אֲבָל שְׁנֵי יִחוּדֵי הַלְּבָבוֹת, אֶחָד מֵהֶם, (ב)**לְיַחֵד**

וההקדמות **אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו** - והקניינים שראוי למאמין לקנות בנפשו כהכנה לאהבת ה', **הם: א. שני ייחודי הלבבות** - שני אופנים של יחוד הלב ב. **ושתי כניעות** - שני סוגי הכניעה ג. **ושני חשבונות** - שני סוגי חשבון הנפש ד. **ושתי בחינות** - ושתי צורות של התבוננות, והדברים יפורטו להלן:

א. **אבל שני ייחודי הלבבות** - שני האופנים לייחוד הלב הם: **אחד מהם** - הראשון, **לייחד**

עיונים

ישוו לה]. והמשלתי דבר זה לאדם גדול ומופלא בנכסים, שרצה להעביר דירתו למקום רחוק, לפי שהיה דר במקום סכנה, ואת כל רכושו ונכסיו השקיע באבן יקרה השווה הון עתק, ויצא לדרכו לעיר רחוקה, אשר שם נכון לבו בטוח בממונו והונו. באמצע הדרך כלתה צידתו ואין דינר בכיסו, והסתפק בצמצום רב כי תם הכסף, והנה אדם זה אף שמתהלך בדוחק וצער, עם כל זה לבו שמח בקרבו, כי רב אונו והונו ויצא ממקום סכנה, ובא יבא ברנה נושא האבן גדולה יקרת הערך.

כן הדבר הזה, אדם שזכה בדביקותו יתברך ואהבתו, ובו השקיע כל ממונו והונו [פירוש: וְתֵּר הוא על כל מנעמי העולם הזה על מנת לזכות בדביקות ה'], וַיְהִי בעיניו להשקיע בקנייני העולם הזה, לצד סכנת המקום [שאפילו מה שהוא קונה, לא בהכרח יישאר בידו], נוסף על מיעוט שוויו [שאין לו כל ערך לעומת עולם הבא], ולקח לו ה' לאלהים. אין לך קנייה בעולם כקנין זה, יותר ויותר מהאבן יקרה שבמשל, כי מי ידמה לו, ומי ישוה לו. אדם כזה אף שיהיה דחוק ומצטער בימים המועטים אשר דר בעולם הזה, נכון לבו בטוח בה' אור עולם, וישמח לבו וַיָּגֶל כבודו, ובהגיעו למחוז חפצו שהוא עולם הקיים והבטוח הנה שכרו אתו, ומעתה חיבת הקודש הוא היוצר ודביקותו בו הלא הוא בניו וחייו וממונו בְּיֶתֶר שאת [הדביקות בה' היא בעבור האדם כמו הבנים והחיים והממון, והרבה יותר מכך].

ב. לייחד הלב ביחוד הבורא. פירוש, שתהיה בלב האדם רק אמונה יחידית אחת - שהבורא הוא אחד ויחיד. מצוה זו נלמדת מן הכתוב: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו, ד). הרמב"ם (יסודי התורה פ"א ה"ו) מבאר מצוה זו, וז"ל: אלוה זה אחד הוא, אינו לא שנים ולא יתר על שנים אלא אחד שאין כייחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם. לא אחד כמין שהוא כולל אחדים

חובות הלבבות שער אהבת ה׳ ביישר לבב

הַלֵּב בְּיִחוּד הַבּוֹרֵא, וְהַשֵּׁנִי, לְיַחֵד הַמַּעֲשֶׂה לְשָׁמּוֹ וּלְעָבְדוֹ לְכְבוֹדוֹ בִּלְבָד.

הלב בייחוד הבורא - שיאמין האדם בליבו באמונה שלימה, שהבורא הוא אחד ויחיד, והשני, לייחד המעשה **לשמו** - שכל פעולה מפעולותיו של האדם תיעשה רק מתוך כוונה אחת ויחידה; לעשותה למען שמו יתברך, **ולעבדו לכבודו** - ולעבוד אותו רק למען כבודו יתברך **בלבד**.

עיונים

הרבה [כגון מין האדם שכולל אנשים רבים], ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות [אברי האדם], אלא ייחוד שאין ייחוד אחר כמותו בעולם" עכ"ד.

ה'אור החיים' הק' מסביר את סמיכות מצות אהבת ה' לפסוק "שמע ישראל". כי כשיתבונן האדם מהו מושג "ה' אחד" - שליט יחידי בשמים ובארץ, ובכל הרקיעים כולם, וצבא השמים לו משתחווים, לגדודי מלאכיו אין מספר, וכולם משבחים ומפארים, מעריצים ומקדישים, ועושים באימה וביראה רצון קונם - ומכולם לא בחר אלא בנו, כעם סגולתו: "ה' אלוקינו" - היש אושר רב מזה, כלום נוכל שלא לאהבו בכל לבבינו נפשינו ומאודינו?!

כהשלמה למצות האמונה בה' שהוא הבורא והמנהיג של העולם כולו, ציוותה התורה (שמות כ, ב; דברים ה, ו) על האיסור "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", כלומר "שלא להעלות במחשבה שיש שום אלוה זולתי ה'" (סמ"ג ל"ת א). היינו, שאין די להאמין במציאות ה', אלא שיש גם לדעת, שהוא יתברך אדון יחיד בעולמו ואין עוד מלבדו שום כוח ורצון בעולם. רק בהכרה זו, תהיה האמונה בה' ובאחדותו שלימה, וכל עוד נדמה לאדם, שיתכנו בעולם כוחות נוספים לה' שהם עצמאיים ובלתי תלויים בו, אין להחשיבו כמאמין. על כן אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני ירמיה רמז רסו): "'אנכי' ו'לא יהיה' בדיבור אחד נאמרו", והכוונה, כי האמונה במציאות ה' היא עצמה האמונה שאין זולתו ('עקידת יצחק' שער מה).

שלילת האמונה ב'אלהים אחרים' אין פירושה רק שלא לייחס אלהות לשום מציאות אחרת מבלעדי ה', אלא הכוונה גם שלא לייחס לשום נברא אף שמץ כח שאין מקורו בה' ושאינו בשליטתו. "צריכים אנו להבין עוד, שאין שום שליט ומושל אלא הוא, ואין מנהיג לעולמו או לשום בריה בעולמו אלא הוא, ואין מעכב על ידו, ואין מונע לרצונו, וזהו ששליטתו יחידה וגמורה... הוא אחד יחיד ומיוחד, שאין לו מונע ומעכב כלל ועיקר בשום פנים ובשום צד, אלא הוא לבדו מושל בכל... הוא לבדו משגיח על כל בריותיו השגחה פרטית, ואין שום דבר נולד בעולמו אלא מרצונו ומידו, ולא במקרה ולא בטבע ולא במזל, אלא הוא השופט כל הארץ וכל אשר בה, וגוזר כל אשר ייעשה בעליונים ובתחתונים" ('דעת תבונות' עמוד לו).

חובות הלבבות שער אהבת ה׳ ביישר לבב

אֲבָל שְׁתֵּי הַכְּנִיעוֹת, אַחַת מֵהֶן, הַכְּנִיעָה לֵאלֹהִים יִתְעָלֶה, וְהַשֵּׁנִית, הַכְּנִיעָה לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים וּבְחוּרָיו.

אֲבָל שְׁנֵי הַחֶשְׁבּוֹנוֹת, אֶחָד מֵהֶם, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ עַל מַה שֶּׁחַיָּב לֵאלֹהִים לְהַתְמָדַת טוּבוֹתָיו, — וְהַשֵּׁנִי, חֶשְׁבּוֹנוֹ עִם נַפְשׁוֹ עַל הַסְתִּירוֹ עֲוֹנוֹתָיו וְהַאֲרִיכוֹ לוֹ וּמְחִילָתוֹ.

אֲבָל שְׁתֵּי הַבְּחִינוֹת, אַחַת מֵהֶן, הַבְּחִינָה בְּמַה שֶּׁעָבַר לָרִאשׁוֹנִים, בְּעָמְדוֹ עַל סִפְרֵי הַנְּבִיאִים וְדִבְרֵי הַקַּדְמוֹנִים עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קמג, ה)**: זָכַרְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם, וְהַשֵּׁנִית, הַבְּחִינָה בָּעוֹלָם בְּמַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה**

ב. **אבל שתי הכניעות** - ושני סוגי הכניעה הם: **אחת מהן** - הראשונה, **הכניעה** [ההכנעה] לפני האלהים **יתעלה**, **והשנית, הכניעה** [ההכנעה] לפני **יראי האלהים ובחוריו** [ובחיריו].

ג. **אבל שני החשבונות** - ושני סוגי חשבונות הנפש הם: **אחד מהם** - הראשון, **חשבונו עם נפשו** חשבון הנפש של האדם עם עצמו **על מה שחייב לאלהים** - בדבר החובות המוטלים עליו כלפי האלוקים **להתמדת טובותיו** - בתמורה לטובותיו התמידיות, — **והשני, חשבונו עם נפשו** - חשבון הנפש בדבר חובותיו כלפי האלוקים **על הסתירו עוונותיו** - תמורת העובדה שה' מסתיר את עוונותיו מבני אדם, **והאריכו לו ומחילתו** - ומאריך אפו וסולח לו עליהם.

ד. **אבל שתי הבחינות** - ושתי צורות ההתבוננות הן: **אחת מהן** - הראשונה, **הבחינה במה שעבר לראשונים** - שיתבונן בניסים ובנפלאות שנעשו לאבותינו, **בעמדו על ספרי הנביאים ודברי הקדמונים עליהם השלום** - אפשר לעמוד על הדברים מתוך הלימוד בספרי הנביאים ובדברי הקדמונים עליהם השלום, **כמו שנאמר** בלשונו של דוד המלך, הקורא בהתפעלות (**תהלים קמג, ה**)**: "זכרתי ימים מקדם"** - הנני נזכר בניסים ובאותות שעשית עם אבותינו, "הגיתי בכל פעליך" - והנני מעלה במחשבתי את כל פעולותיך הנוראות עמנו, "במעשה ידיך אשוחח" - ובנפלאות מעשי ידיך הנני מרבה לספר, **והשנית** - ההתבוננות השנייה היא **הבחינה בעולם** - ההתבוננות בנבראים, **במה שהוא רואה**

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

מִפִּלְאֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בִּבְרִיאוֹתָיו. וּכְבָר בֵּאַרְתִּי בְּסֵפֶר זֶה כְּלָלִים מִן הָעִנְיָן הַזֶּה כְּפִי יְכָלְתִּי, מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ דַּי לְמִי שֶׁמֵּבִין וּמְכַוֵּן לְמַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ הַצָּלָתוֹ וְהִמָּלְטוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

וְכַאֲשֶׁר יְתַקֵּן כָּל זֶה, וְיַחְבֵּר אֵלָיו הַפְּרִישׁוּת מִתַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם וְתַאֲוֹתָיו, [ג]וְיָבִין גְּדֻלַּת הַבּוֹרֵא וְעָצְמָתוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ, וְיַשְׂכִּיל קְטָנוּת

מפלאי הבורא יתברך **בבריאותיו** - כדי להבחין את פלאי הבורא יתברך כפי שהם ניכרים בברואיו. **וכבר ביארתי בספרי זה כללים מן הענין הזה כפי יכלתי** - וכבר ביארתי כפי יכולתי בספר הזה בשער הבחינה את הכללים הנוגעים להתבוננות זו, **מה שיש בו די למי שמבין ומכוין** - כללים מספיקים לאדם הנבון, השואף להגיע **למה שיש בו הצלתו והימלטו** - אל הדרך שבה תלויה הצלתו **בעולם הזה ובעולם הבא.**

וכאשר יתקן כל זה ולאחר שהאדם יתקן עצמו בכל הדברים הללו, **ויחבר אליו הפרישות** - ובנוסף לכך יתנהג בפרישות **מתענוגי העולם הזה ותאוותיו, ויבין** - והוא גם יבין את **גדולת הבורא** ואת **עצמתו** ואת **רוממותו, וישכיל קטנות**

עיונים

ג. ויבין גדולת הבורא ועצמתו וכו' אז תהיה האהבה באלוהים. "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, ה), "ומהו האהבה (-כיצד היא דרך האהבה?) - והיו הדברים האלה, שמתוך כך (שאתה עוסק בדברי תורתו), אתה מכיר בהקב"ה ומִדבק בדרכיו" (ספרי, הובא ברש"י שם). נמצאנו למדים לדעת רש"י, שאת הקב"ה אוהבים על ידי שלומדים את תורתו.

כעין זה פירש גם ה'אור החיים' הק', וז"ל: "כשיתמיד שימת הדברים על לבו - יוולד בלבו חשק תאוה הרוחניות, וירוץ לבו לאהבת ה' בכל אשר צוהו". בהמשך דבריו יוצא ה'אור החיים' הק' מגדרו, ומעיד על עצמו באלו דרגות של אהבת תורה הוא אוחז: "ודבר זה אנחנו, יתומי דיתומי, אנו מרגישים, כי רבה תאוה בלבנו, וחשק אלוקי עולם, יותר מכל הון עולם וכבוד מלכות, וכל ערב נרגש [כל הרגשה ערבה] לנמבזה ונמס [בזויה היא אצלו] בערך חלק המועט המושג מהרגש הֲוַיַּת הדברים על לבנו, אשרינו מה טוב חלקנו, וכבר העירותי בדברים אלו בכמה מקומות".

רבי אליהו מזרחי מביא דעה זו (רש"י וה'אור החיים'), ומוסיף: "אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפרק שני מהלכות יסודי התורה: "האל הנכבד והנורא מצוה לאהבו, שנאמר: 'ואהבת את ה' אלהיך', והיאך

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

עֵרֶךְ נַפְשׁוֹ וּזְעֵירוּתוֹ וְזֻלּוּתוֹ, וְאַחַר כָּךְ יַכִּיר רַב טוּב הַבּוֹרֵא עָלָיו וְגֹדֶל חַסְדּוֹ עִמּוֹ, אָז תִּהְיֶה

ערך נפשו וזעירותו וזלותו - ויכיר כמה פעוט ודל וזול הוא ערך האדם, **ואחר כך יכיר רב טוב הבורא עליו וגודל חסדו עמו** - ועל רקע הפערים הללו יגיע להכרה כמה רבות הן הטובות וכמה גדולים הם החסדים שהבורא רב התוקף והעוצמה עשה ועושה עמו, היצור הקטן ובר החלוף, **אז מיד תהיה**

עיונים

היא הדרך לאהבו? שיתבונן במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, ומיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע ה' הגדול, כמו שאמר דוד (תהלים מב, ג): 'צמאה נפשי לאלהים לאל חי'".

נמצאנו למדים, כי לדעת רש"י אהבת ה' באה כתוצאה מלימוד ודבקות בתורה הקדושה. ולדעת הרמב"ם אהבת ה' באה מהתפעלות מפלאי הבריאה המתגלים בטבע. ויש לעיין, איזו מבין שתי הדרכים הללו עדיפה?

רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל למד זאת מהפסוק בתהלים (צג, ד-ה): "מקולות מים רבים אדירים משברי ים", מכאן מגיעים למסקנה ש"אדיר במרום ה'". אבל "עדותיך נאמנו מאוד" - להגיע לאהבת הבורא מעדותיו של הקב"ה, היינו מהתורה - זה טוב ומשובח יותר.

דבר זה רואים במקום נוסף בתהלים: "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת..." (תהלים יט, ב-ז), כך מתאר דוד המלך ע"ה את יופי הבריאה המעידה על בוראה, ולפתע הוא עובר לענין התורה - "תורת ה' תמימה משיבת נפש" (שם יט, ח) - התורה, היא זו שמשיבה את הנפש אל ה', לאהבת ה'.

לכן, "המהלך בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו ואומר: 'מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה', מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו" (אבות ג, ז). הוא לומד תורה ומגיע מכך לאהבת ה', ולפתע הוא מפסיק מלימודו כדי להתבונן בנפלאות הבריאה, ולהגיע מתוך כך לאהבת הבורא, אף על פי שעושה זאת למען אהבת ה', אך כעת לא הזמן המתאים לכך, התורה חשובה יותר!

רבי יאיר ישראלי הוסיף בזה: פעמיים בכל יום אומרים את הפסוק "ואהבת את ה' אלהיך", ולפני כן מברכים שתי ברכות: בבוקר מברכים "יוצר המאורות" על הבריאה, ו"אהבה רבה" על התורה. כך גם בערב: "המעריב ערבים" על הבריאה, ו"אוהב עמו ישראל" על התורה. כי משני דברים אלו - התפעלות מפלאי הבריאה המתגלים בטבע, ומלימוד התורה - מגיעים לאהבת ה' ('ומתוק האור' דברים - א, עמ' רעח).

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים מִן הַמַּאֲמִין סְמוּכָה לָזֶה בְּלֵב שָׁלֵם וַאֲמִתּוּת זֹךְ נַפְשׁוֹ, וְהִכָּסְפוֹ לוֹ בְּהִשְׁתַּדְּלוּת וְחָרִיצוּת וּזְרִיזוּת, דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה כו, ט)**: נַפְשִׁי אִוִּיתִיךָ בַּלַּיְלָה, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה כו, ח)**: לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת נָפֶשׁ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים סג, ב)**: צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי, וְאָמַר** (תְּהִלִּים מב, ג)**: צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים.**

וְהֶחָזָק שֶׁבַּדְּבָרִים שֶׁתֵּעָזֵר בָּהֶם עַל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת הָעֶלְיוֹנָה, הוּא הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל מֵאֱלֹהִים, וְהָאֵימָה מִמֶּנּוּ, וְהַפַּחַד מִמִּצְוֹתָיו, וְהַמַּחֲשָׁבָה תָּמִיד בְּהִשְׁקָפָתוֹ עַל סִתְרְךָ וּגְלוּיְךָ וּמַצְפּוּנְךָ וְנִרְאֶךָ, וְהַנְהָגָתוֹ אוֹתְךָ, וְחֶמְלָתוֹ עָלֶיךָ, וְדַעְתּוֹ הַנִּסְתָּר וְהַנִּגְלֶה בָּעָבָר וּבֶעָתִיד מִמַּעֲשֶׂיךָ וּמַחְשְׁבוֹתֶיךָ, וְהַבְטָחָתוֹ לְךָ וְהַקְרָבָתוֹ אוֹתְךָ.

(תהלים מב, ג): "צמאה - משתוקקת **נפשי לאלהים**".

והחזק שבדברים שתיעזר בהם על המדרגה הזאת העליונה - ומכל האמצעים והכלים שניתן להיעזר בהם כדי להגיע למדרגה עליונה זו, האמצעי החזק ביותר **הוא המורא הגדול מאלהים** -מורא ופחד מאלוקים, היינו יראת ה', **והאימה ממנו, והפחד מלעבור על מצוותיו, והמחשבה תמיד בהשקפתו** - ותמיד תעלה על לבך המחשבה שהוא משקיף **על סתרך וגלויך** - על פנימיותך ועל חיצוניותך **ומצפונך ונראך** - ועל מעשיך הנסתרים והגלויים, **והנהגתו** - ושהוא מנהיג **אותך, וחמלתו** - ומרחם **עליך, ודעתו הנסתר והנגלה בעבר ובעתיד ממעשיך ומחשבותיך** - וזכור עוד את העובדה שהוא יודע את כל מעשיך ומחשבותיך: את הנסתר והנגלה, את שהיה בעבר ואת העתיד, **והבטחתו לך** - ושהוא הבטיח לך שכר על קיום מצוותיו **והקרבתו אותך** - והנך זוכה לקרבתו.

האהבה באלהים מן המאמין סמוכה לזה - מיד ישיג המאמין את אהבת האלוקים **בלב שלם ואמיתות זך נפשו** - מתוך טהרת נפש אמיתית, **והיכספו לו** - ותיוולד בלבו השתוקקות עצומה לעשות רצונו **בהשתדלות** - בהתמסרות **ובחריצות ובזריזות, בדומה למה שנאמר (ישעיה כו, ט): "נפשי אויתיך בלילה"** - נפש הצדיקים כמהה לה' בגלות, **ונאמר** שם **(ישעיה כו, ח): "לשמך ולזכרך תאות נפש"** - לפרסום גבורותיך ולזיכרון חסדיך נפשנו משתוקקת, **וכמו שאמר** דוד המלך **(תהלים סג, ב): "אלוקים, צמאה לך** - משתוקקת אליך **נפשי"**, **וכמו שאמר** עוד

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

וְלֹא תוּכַל עִם כָּל זֶה לַעֲמֹד מִנְּטוֹת אֵלָיו בְּלִבְּךָ וּבְמַצְפּוּנְךָ בְּבֹר לֵבָב וּבֶאֱמוּנָה שְׁלֵמָה. וְתִתָּלֶה נַפְשְׁךָ בְּאַהֲבָתוֹ, וְתִבְטַח עַל חֶמְלָתוֹ וְגֹדֶל חַנּוֹתָיו וְרַחֲמָיו, וְלֹא תְשַׁתֵּף בָּעֵת הַהִיא עִם אַהֲבָתוֹ אַהֲבַת זוּלָתוֹ, וְלֹא יַשְׁקִיף עָלֶיךָ שָׁאֲתָה יָרֵא עִם יִרְאָתְךָ מִמֶּנּוּ בִּלְתּוֹ. וְלֹא תִפְקְדֵהוּ מֵרַעְיוֹנֶיךָ, וְלֹא יָסוּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ, וְיִהְיֶה צִוָּתְךָ בַּבְּדִידוּת, וְיֵשֵׁב עִמְּךָ בַּמִּדְבָּרוֹת, וְיִהְיֶה מָקוֹם מָלֵא בְּנֵי אָדָם בְּעֵינֶיךָ כְּלֹא מָלֵא, וְהָרֵיק מֵהֶם כְּלֹא רֵיק. לֹא תְשׂוֹמֵם בְּהִפָּקְדָם, וְלֹא תִדְאַג בְּהֵעָדְרָם. וְתִהְיֶה תָּמִיד שָׁמֵחַ בֵּאלֹהֶיךָ, שָׁשׂ בְּבוֹרְאֶךָ, [ד]**דּוֹרֵשׁ רְצוֹנוֹ, וְכוֹסֵף לְפִגְיָעָתוֹ, כְּמוֹ**

תפקדהו מרעיוניך - וזכרו לא ימוש מרעיונותיך, **ולא יסור מנגד עיניך**, והוא **יהיה צוותך** - חברתך **בעת בדידותך, וישב עמך** [אתך] **במדבריות**, ומתוך דביקותך באהבתו עד שתהא ממלאת את כל יישותך, **יהיה מקום מלא בני אדם** - גם כשתשהה במקום צפוף ומלא בני אדם, יהיה **בעיניך כלא מלא** - ייחשב בעיניך כמקום ריקן, וכאילו אין כאן אדם, **והריק מהם כלא ריק** - וכשתהיה במקום ריק מבני אדם, יהיה בעיניך כאילו הוא מלא מפני שקרבת ה' תמלא אותך. **לא תשומם בהיפקדם** - ולא תרגיש בודד בחסרונם של האנשים, **ולא תדאג בהעדרם** - ולא תהיה מודאג כשאינם נוכחים בסביבתך. **ותהיה תמיד שמח באלהיך, ושש בבוראך, דורש רצונו** - שוקד לעשות את רצונו, **וכוסף לפגיעתו** - ומשתוקק לדבוק בו, **כמו**

עיונים

ד. דורש רצונו. הביטוי המעשי של אוהב ה' הוא בכך שמאהבתו את ה' דורש הוא את רצונו ומקיים את מצוותיו בשמחה, אמנם האוהב את ה' בלא שיקיים את המצוות המעשיות ומבלי שיקבל על

חובות שער אהבת ה' הלבבות ביישר לבב

שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים סה, יא)**: יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיְיָ וְחָסָה בוֹ,** שנאמר (תהלים ס"ה, יא)**:** "**ישמח צדיק** ב**ישועת** ה'

וחסה בו" - ויבטח בה',

עיונים

עצמו עול מלכותו לכל פרטיה, אין אהבה זו שווה כלום.

במסכת פסחים (נו, א) אמרו: "אנשי יריחו היו כורכין את שמע". פירוש, שהיו אומרים "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" ולא היו מפסיקים בין "אחד" ל"ואהבת" וכו'. כלומר, צריך להאריך באמירת "אחד", ואז להפסיק מעט לפני שממשיך באמירת "ואהבת", כי פסוק ראשון של שמע הוא קבלת עול מלכות שמים, ואילו מהפסוק השני - "ואהבת" ואילך, הפרשה עוברת ללשון ציווי; לאהוב את ה', וללמוד תורה וכו'. אך אנשי יריחו כרכו את שני הענינים יחד, ואמרו הכל כאחת בלא הפסק. וז"ל הרע"ב: "שלא היו מפסיקים בין 'אחד' ל'ואהבת' שצריך להאריך באחד ולהפסיק בין מלכות שמים **לדברים אחרים**", עכ"ל. מה המה ה"דברים האחרים"? - "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך..."?! ומזה אנו רואים, שקבלת עול מלכות שמים גדולה מאהבת ה', וכשאומרים "ה' אחד" צריך להאריך באחד, כדי שלא למהר לאמר "ואהבת", - שלא לצאת מהר ממצוה גדולה למצוה קטנה ממנה... ומזה אפשר ללמוד שאהבת ה' גרידא אפילו בכל לב ונפש בלא קבלת עול מלכות שמים אין לה ערך רב. ודבר זה מכה על קדקדם של אלה, הרוצים להסתפק באמונה ש"בלב" וחושבים את עצמם לצדיקים, מכיון שלפי דעתם המוטעית יש בלבם "אהבת ה'". אבל האמת היא, שבלא קיום המצוות המעשיות, בלא קבלת עול מלכות שמים לכל פרטיה, אין אמונתם ואהבתם שוות כלום, והרי המה "דברים אחרים" טרם שהסכים עמוק בלבו לקבל עליו עול מלכות שמים. ('אזנים לתורה', דברים ו, ד).

על הפסוק 'ואהבת את ה' אלהיך' (דברים ו, ה) כתב רש"י: "עשה דבריו מאהבה". בספרי מפרש: "לפי שהוא אומר 'ואהבת את ה'' איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה, תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו". וביאור הדברים - כתב בספר 'אילת השחר' (עה"פ שם) - שלא שייך סתם אהבה בלב ללא עשייה, והאומר שאוהב את הקב"ה ואינו מקיים מצוותיו הרי זה סתירה. ועיין בספר החינוך (מצוה תי"ח) שרק עם התבוננות בתורה תתיישב האהבה בלב בהכרח.

וז"ל 'ארחות צדיקים' סוף שער האהבה: "ואין האהבה הזאת [של אהבת ה'] מתקיימת אלא במי שנותן דעתו לקיים כל המצוות כהלכתן, כי מי שאינו יודע המצוות אשר צִוּוהו יוצר הכול, אין זה נקרא אוהב גמור". ע"כ. וביארו המפרשים: האוהב את ה' חפץ להגדיל כבוד שמו יתברך ולעשות נחת-רוח לפניו, וזאת על-ידי שיעשה את רצונו ויקיים את מצוותיו אשר ציווהו.

חובות שער אהבת ה' הלבבות ביישר לבב

וְאָמַר הַנָּבִיא (חֲבַקּוּק ג, יח)**: וַאֲנִי בַּיְיָ אָעֱלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי, וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם** (תְּהִלִּים כז, א)**: יְיָ אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא, וּשְׁאָר הַמִּזְמוֹר.**

וכמו שאמר חבקוק הנביא (חבקוק ג', י"ח): "**ואני בה' אעלוזה** - בהשגחת ה' אשמח, **אגילה באלהי ישעי**" - ואגיל בעזרת ה', שהוא חזק ומציל ומגן בעדי, וכמו **שאמר דוד** המלך **עליו השלום** (**תהלים כ"ז, א**): "**ה' אורי וישעי** - ה' מצילי ומושיע לי, לכן **ממי אירא?**" - איני חושש מאף אחד, **ושאר המזמור.**

פֶּרֶק רְבִיעִי

אָבָל אִם הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים הִיא בִּיכֹלֶת הָאָדָם אִם לֹא, אֹמַר בִּתְשׁוּבַת שְׁאֵלָה זֹאת, כִּי הָאַהֲבָה עַל שְׁלֹשָׁה פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם, אַהֲבָה שֶׁנִּנְקָלָה בְּעֵינֵי הָאוֹהֵב אֲבֶרֶת מָמוֹנוֹ בַּעֲבוּרָהּ, לֹא אֲבֶרֶת גּוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ. וּמֵהֶם, אַהֲבָה שֶׁנִּנְקָלָה בְּעֵינֵי הָאוֹהֵב אֲבֶרֶת חֵלֶק מִגּוּפוֹ עִם אֲבֶרֶת מָמוֹנוֹ, כְּשֶׁהוּא מְקֻוֶּה שֶׁתִּשָּׁאֵר נַפְשׁוֹ בַּחַיִּים, בַּעֲבוּרָהּ. וְהַפָּנִים הַשְּׁלִישִׁיִּים, אַהֲבָה שֶׁנִּנְקָלָה בַּעֲבוּרָהּ אֲבֶרֶת הַמָּמוֹנוֹת וְהַגּוּפוֹת וְהַנְּפָשׁוֹת.

וּכְבָר מָצָאנוּ אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הֶרְאָה אַהֲבָתוֹ בֵּאלֹהִים בְּכָל הַפָּנִים הָאֵלֶּה. בְּמָמוֹנוֹ, שֶׁהָיָה מוֹצִיאוֹ עַל הָעוֹבְרִים וְהַשָּׁבִים שלמרות הפסד הממון והגוף תישאר נפשו בחיים. **והפנים השלישיים** - והדרגה השלישית היא **אהבה שנקלה בעבורה אבידת הממונות והגופות והנפשות** - אהבה שנקל בעיני האוהב לאבד בעבורה לא רק את ממונו ואת שלימות גופו, אלא גם את חייו.

וכבר מצאנו שאברהם אבינו עליו השלום הראה אהבתו באלהים בכל הפנים האלה - אנו מוצאים בתורה שאברהם אבינו אהב את האלוקים בכל שלוש מדרגות האהבה הללו: **בממונו** - היה קל בעיניו לאבד למען בוראו את ממונו, עובדה היא **שהיה מוציאו על העוברים והשבים** - ידוע שהיה מוזיל מכספו למען הכנסת האורחים והיה מוציא את ממונו כדי להאכיל ולהשקות עוברים ושבים,

אבל על השאלה, אם האהבה באלהים היא ביכולת האדם אם לא - האם ביכולת האדם להגיע לידי אהבת האלוקים? **אמר בתשובת שאלה זאת** - הנני נותן את התשובה הבאה: **כי האהבה על שלושה פנים** - אהבת הבורא נחלקת לשלוש דרגות. **אחד מהם** - הראשונה היא **אהבה שנקלה [שנקל] בעיני האוהב אבידת ממונו בעבורה** - לאבד בעבורה את ממונו, אבל **לא אבידת גופו ונפשו** - אך לא את גופו ואת חייו. **ומהם** - מדרגה שנייה היא **אהבה שנקלה [שנקל] בעיני האוהב אבידת חלק מגופו עם אבידת ממונו** - לאבד בעבורה לא רק את ממונו, אלא גם חלק מגופו, **כשהוא מקוה שתישאר נפשו בחיים, בעבורה** - כשהוא מקווה

כְּדֵי לְהוֹדִיעָם אֶת הַבּוֹרֵא, וּמַה שֶּׁאָמַר לְמֶלֶךְ סְדוֹם (בְּרֵאשִׁית יד, כג)**: אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל, רְאָיָה עַל נְדִיבוּת נַפְשׁוֹ וְשֶׁהַמָּמוֹן נָקֵל בְּעֵינָיו. וּבְגוּפוֹ, בִּבְרִית מִילָה, שֶׁלֹּא נִתְעַכֵּב לְכַוֵּנִים אוֹתָהּ בְּנַפְשׁוֹ וּבְזוּלָתוֹ בְּשִׂמְחָה. אֲבָל הִתְנַדְּבוּ בְּאָבְדַן נַפְשׁוֹ בְּאַהֲבַת הָאֱלֹהִים, (א)מַה שֶּׁהֶרְאָה בְּעִנְיַן יִצְחָק מִן הַמְּהִירוּת וְהַחֲרִיצוּת, וְהוּא הוֹרָה עַל אַהֲבָתוֹ הַזָּכָה בֵּאלֹהִים וּלְבָבוֹ הַנֶּאֱמָן בַּעֲבוֹדָתוֹ.**

כדי להודיעם את הבורא - מטרתו הסופית בהכנסת האורחים הזו הייתה להודיע להם שיש בורא לעולם. ואהבתו לה' ניכרה גם במה **שאמר** אברהם אבינו למלך **סדום**. התורה מספרת על ארבעת המלכים שבזזו את רכושם של אנשי סדום ועמורה, לקחו בשבי את לוט בן אחיו של אברהם [לוט דר אז בסדום] וגזלו גם את רכושו. כאשר שמע אברהם אבינו על כך, יצא להילחם בהם, החזיר את כל השלל וגם הציל את לוט קרובו והונו, את הנשים ושאר השבויים. מלך סדום יצא ממקומו להקביל את פני אברהם אבינו בשובו מהמלחמה ופנה אליו בבקשה שיחזיר לרשותו את אנשי עַמו שנשבו. בתמורה, כך אמר מלך סדום, יוכל לקבל את הרכוש. על כך ענה לו אברהם בשבועה (**בראשית יד, כג**)**: "אם מחוט ועד שרוך נעל** ואם אקח מכל אשר לך" - אפילו חוט או רצועת נעל פחותי ערך לא אקח מכל רכושך. זוהי **ראיה על נדיבות נפשו, ושהממון נקל בעיניו** - והוכחה שלא היה לממון ערך בעיניו. **ובגופו** - וכן מצינו שהיה קל בעיניו להקריב את גופו בעבור מצות הבורא, כפי שראינו **בקיום מצוות ברית מילה, שלא נתעכב** [התעכב] מלקיים **אותה בנפשו** - בעצמו **ובזולתו** - ובבניו ובילידי ביתו **בשמחה. אבל התנדבו באבדן נפשו באהבת האלהים** - את מסירות נפשו בעבור אהבת ה', אנו רואים במה **שהראה בענין יצחק** במעשה העקידה **מן המהירות והחריצות** - בזריזות ובחריצות שגילה במעשה עקידת יצחק [נראה שקל לאדם למסור את עצמו למיתה על קידוש ה' יותר מאשר לשחוט במו ידיו ומרצון בן יחיד אהוב, ודרושה אותה מידה של מסירות-נפש לשם כך (לפי מרפא לנפש)], **והוא הורה על אהבתו הזכה באלהים** - ובמעשיו אלו לימד אברהם אבינו, כי הוא אוהב את האלוקים אהבה זכה וטהורה **ולבבו הנאמן בעבודתו** - ולבבו שלם בעבודתו.

עיונים

א. מה שהראה בענין יצחק מן המהירות והחריצות. במסכת סנהדרין (עא, א) אמרו: "בן סורר ומורה לא היה [מעולם], ולא עתיד להיות [לעולם]; ולמה נכתב [בתורה דין בן סורר ומורה?

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביושר לבב

וְהִיא הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה מִמַּדְרֵגוֹת הָאַהֲבָה

המדרגה העליונה ביותר מבין מדרגות האהבה

עיונים

התורה כתבה דין זה משום] דרוש וקבל שכר". ע"כ. פירוש, יש מצוה וקבלת שכר על עצם דרישת הדינים ולימודם, אף שהם אינם נוגעים הלכה למעשה. ה'תורת חיים' הרחיב בביאור ענין זה: כי אף אם דינים או מצוות מסוימות אינם נוגעים לאדם בפועל, מכל מקום יש בלימודם משום מצות תלמוד תורה ומקבלים עליהם שכר. והיינו משום שאין לך מצוה או אות בתורה שאין לה סוד בעצמותו של ה' יתברך. וכל העוסק בתורה, אף על גב שאינו עושה, הרי הוא עוסק בכבוד קדושתו ומדבק את שכלו בו יתברך. עכ"ד.

אמנם עדיין יש לשאול: מפני מה הוצרכה התורה ללמד דין זה שאינו נוהג במציאות ולא יהיה לעולם? אלא - ביאר 'רבינו בחיי' (דברים כא, כא) - היה זה מחכמת התורה, ללמד לבני אדם, עד היכן גודל חיוב אהבת ה' יתברך צריך שתבער בקרבם. שהרי אין לך אהבה גדולה בעולם כאהבת האב והאֵם לבנם, ואף על פי כן ציוותה התורה, שכאשר בנם אהובם עובר על מצוות ה' יתעלה, צריכים הם שתגבר בקרבם אהבת ה' יתברך על האהבה שלהם לבנם! מחוייבים הם לדחות את אהבתם לבנם מפני אהבת ה', עד כדי כך שעליהם בעצמם מוטל להביאו לבית דין שידונוהו בסקילה.

והוסיף רבינו בחיי בשם הרשב"א: וכבר בא הענין הזה בחיוב גודל אהבה לה' יתברך מפורש בתורה בענין העקדה, כי אברהם עם היות אהבתו של יצחק עזה וחזקה כבן שבא אליו אחר הזקנה והייאוש, אף על פי כן כשציווהו הקב"ה להקריבו 'עולה' טרח בדבר מיד, והגביר אהבת ה' יתברך על אהבתו של יצחק, ועל שלמות המעלה הזאת קראו "אברהם אוהבי" (ישעיה מא, ח), ואז נתפרסם לכל העולם גודל חיוב האהבה לשם יתעלה שהיא ראויה לעבור כל מיני אהבה, ועל זה אמרו: "דרוש וקבל שכר". [וז"ל הרשב"א (בשו"ת ח"ה סי' נ"ה): "אמר הכתוב 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך' (דברים ו, ה), ואמרו ז"ל (ברכות נד, ב) 'בכל לבבך' - 'בשני יצרך'. והיינו כי יצר הרע הוא המפתה את האדם ללכת אחרי חמדת הלב, והזהירנו להיות חשק עבודתו ואהבתו מבזה כל החשקים, כאומרו (שה"ש ח, ז) 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו'. והוא מִדתו של אברהם אבינו ע"ה, שניתן לו בן בעת זקנותו אחר היותו חשוך בנים, ושנתאווה לו כל ימיו, והיה המעולה שבמין האנושי, ועיקרו בחפץ חסד, ונעשה לו אכזרי לאהבת בוראו, לשחוט אותו בידו, ועזב ושכח אהבת בנו יחידו אשר אהבו תכלית אהבה וחשק, להיות אהבתו גוברת ומשכחת כל החשקים והתאוות, והוא שנקרא 'אוהב', כאומרו 'זרע אברהם אוהבי'". עכ"ד].

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביושר לבב

בֵּאלֹהִים, וְכָמוֹהָ לֹא תִתָּכֵן מִכָּל אָדָם, לְפִי שֶׁהִיא לְמַעְלָה מִן הַיְכֹלֶת הַבְּשָׁרִית, מִפְּנֵי שֶׁהַטֶּבַע הֶפְכָּהּ וּכְנֶגְדָּהּ. וְכַאֲשֶׁר תִּמָּצֵא בְּיחִידִים מִבְּנֵי אָדָם, אֵינֶנָּה כִּי אִם בְּאֹמֶץ הַבּוֹרֵא וְעֶזְרָתוֹ אוֹתָם מִגֹּבֶר הַיֵּצֶר עֲלֵיהֶם, גְּמוּל הִשְׁתַּדְּלוּתָם בַּעֲבוֹדָתוֹ וְקִיּוּמָם מִצְוֹת תּוֹרָתוֹ בְּנֶפֶשׁ נֶאֱמָנָה וְלֵבָב שָׁלֵם וּמַצְפּוּן זַךְ, כְּמוֹ נְבִיאֵי הָאֱלֹהִים וּבְחִירָיו וּסְגֻלָּתוֹ. וְאֵין בְּיכֹלֶת כָּל בָּשָׂר לְסָבֹל מַה שֶּׁזָּכַרְנוּ לְאַהֲבַת הַבּוֹרֵא, מִפְּנֵי שֶׁהַטֶּבַע וְהַיֵּצֶר כְּנֶגְדּוֹ. אֲבָל הַשְּׁנֵי פָּנִים הָרִאשׁוֹנִים הֵם בְּיכֹלֶת רֹב הַמְדַבְּרִים, בְּהִשְׁתַּדְּלָם בַּהַקְדָּמוֹת אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ בַּשַּׁעַר הַזֶּה.

וּמַה שְּׁמוּרָה כִּי הַשְּׁנֵי פָּנִים הָאֵלֶּה רְאָיָה עַל

באלהים [אהבת האלוקים], **וכמוה לא תיתכן מכל אדם** - ולא כל אדם מסוגל להגיע אליה, **לפי שהיא** למעלה מן **היכולת הבשרית** - מעבר ליכולתו של בשר ודם, **מפני שהטבע הפכה וכנגדה** - מכיוון שהיא עומדת בסתירה ובניגוד לטבע האדם. **וכאשר תימצא ביחידים מבני אדם** - ואם וכאשר תימצא מדרגה זו אצל יחידי סגולה, גם אז **איננה כי אם באומץ הבורא ועזרתו אותם** - היא תיתכן רק בסיעתא דשמיא ובעזרתו של הבורא, **מגבור היצר עליהם** - ובכך, באמצעות האומץ שנטע הקב"ה בלבם, יעמדו נגד יצרם ויתגברו עליו, וזכות זו שנטע בהם הבורא יכולת להביע לו אהבה בדרגה על אנושית היא **גמול השתדלותם** - שכרם בעבור המאמץ שהם משקיעים ומתמסרים **בעבודתו וקיומם** - ובתמורה לקיום **מצוות תורתו בנפש נאמנה ולבב [ובלב] שלם ובמצפון זך** וטהור, **כמו נביאי האלהים ובחיריו וסגולתו** - ואהוביו. **ואין ביכולת כל בשר לסבול מה שזכרנו לאהבת הבורא** - אך כאמור, אין ביכולתו של בשר ודם להגיע בעצמו אל הדרגה הזו של אהבת הבורא, **מפני שהטבע והיצר כנגדו** - בשל התנגדות הטבע והיצר לכך. **אבל השני פנים הראשונים הם ביכולת רוב המדברים** - אבל אל שתי הדרגות הראשונות באהבת ה' יש ביכולתם של מרבית בני האדם להגיע אליהן, **בהשתדלם בהקדמות** - על ידי שישתדלו לקיים את ההכנות **אשר הקדמנו בשער הזה**, בפרק הקודם.

ומה שמורה כי השני פנים האלה ראיה על

ומדרגה זו [של אהבה לה' עד כדי מסירות נפש] **היא**

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

הָאַהֲבָה הַשְׁלֵמָה בֵּאלֹהִים, מַה שֶּׁאָמַר הַשָּׂטָן (איוב א, ט): הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים, הֲלֹא אַתָּה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִסָּבִיב — וְאוּלָם שָׁלַח נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ אִם לֹא עַל פָּנֶיךָ יְבָרֶכֶךָּ. — כְּלוֹמַר כִּי הוּא כַּסּוֹחֵר עִמְּךָ בְּאַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ אוֹתָךְ, לָכַח מְחִירָהּ כְּבוֹד הָעוֹלָם וְהוֹנוֹ, אַךְ פַּסֵּק מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁחָנַנְתּוֹ מִתּוֹעֲלוֹת הָעוֹלָם, וְאִם יַעֲמֹד בְּעִנְיָנוֹ עִמְּךָ, הוּא נֶאֱמָן בְּאַהֲבָתוֹ כְּךָ. וְאָמַר לוֹ הַבּוֹרֵא (איוב א, יב): הִנֵּה כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיָדֶיךָ, וְעָשָׂה מַה שֶּׁיְּדַעְתָּ בְּמָמוֹנוֹ וּבְבָנָיו, וְלֹא נִשְׁתַּנָּה, לֹא בְנִגְלֵהוּ וְלֹא האהבה השלימה באלהים - ואף על פי שאהבת ה' במסירות נפש היא המדרגה העליונה של אהבת ה', בכל זאת גם שתי המדרגות הראשונות הן הוכחה לאהבה השלימה לאלוקים, והראיה לכך מצויה במה **שאמר** השטן לה' על איוב (**איוב א, ט**): "**החנם ירא איוב אלהים** - וכי על חינם משתדל איוב לעבדך?! הרי הוא זוכה מאתך לטובת הנאה! **הלא אתה שכת** בעדו ובעד ביתו ובעד כל **אשר לו מסביב** - אתה מגונן עליו ועל משפחתו ועל כל רכושו מכל פגע ונזק! ברור שהשתדלותו בעבודתך היא בתמורה לכל אלו. **ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו** - אולם אם תשלח ידך ותפגע בכל קנייניו, **אם לא על פניך יברכך**" - ללא ספק יתריס כנגדך! — **כלומר, כי הוא כסוחר עמך באהבתו ויראתו אותך** - השטן רצה להציג את איוב בעיני האלוקים כמי שאינו בין עובדי ה' ואוהביו. הוא טען, שאיוב אוהב את ה' בגישה "מסחרית", שהיא ביסודה אגוצנטרית ואנוכית, שהרי לקח **מחירה כבוד העולם והונו** - שהרי בתמורה לעבודתו את ה' הוא נוטל כבוד ועושר בעולם הזה, וממילא מאמציו בעבודת ה' אינם הוכחה שהוא אוהב את ה' בכנות. הוא הציע להקב"ה לבחון את איוב: **אך פסק** - אם תשלול **ממנו מה שחננתו מתועלות העולם** - את הכבוד ואת העושר שנתת לו, **ואם יעמוד בעניני עמך** - ויחסו אליך לא ישתנה גם אז, **הוא נאמן באהבתו כך** - יהיה זה סימן שהוא אכן אוהב אותך בכנות. **ואמר לו הבורא** - ועל טענתו זו השיב הבורא לשטן (**איוב א, יב**): "**הנה כל אשר לו בידיך**" - הרי כל קנייניו ובני ביתו מסורים לרשותך, "רק אליו אל תשלח ידך" - רק בגופו אין לך רשות לפגוע, **ועשה** [כפי] **מה שידעת בממונו ובבניו**. הרי שנתן הקב"ה רשות לשטן לנסות את איוב ולבחון אותו, האם עבודתו את ה' נעשית מתוך אהבה או רק כמעשה של סחר-מכר. או-אז איבד השטן את ממונו של איוב והרג את בניו, **ולא נשתנה, לא בנגלהו ולא**

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

בְּנִסְתָּרוֹ לֵאלֹהִים, וְעָמַד בְּאַהֲבָתוֹ הַנֶּאֱמָנָה לֵאלֹהִים בְּאָמְרוֹ (איוב א, כא): עָרֹם יָצָתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָּה (ב)יְיָ נָתַן וַיְיָ לָקָח יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ.

בנסתרו לאלהים - ועם כל זאת לא היה שינוי ביחסו של איוב אל ה', לא בחיצוניותו ולא בפנימיותו, **ועמד באהבתו הנאמנה לאלהים** - ואהבתו אל האלוקים נשארה כמקדם, **באמרו** - ובדבריו הצדיק עליו איוב את הדין ואמר (**איוב א, כא**): "**ערום יצתי מבטן אמי** - חסר כול הייתי בהיוולדי **וערום אשוב שמה** - וחסר כול אחזור למקור מחצבתי, ה' **נתן** וה' לקח - הכול שייך לה', הוא המעניק לאדם טובה והוא שיכול לקחתה, **יהי שם ה' מברך**" - ותמיד עלינו לשבח את שמו.

עיונים

ב. ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. כתב ה'יערות דבש' (דרוש יג ד"ה והנה): שתי בחינות יש בייסורים הבאים על האדם, האחת הם ייסורים שאינם בתורת עונש אלא כדי להזכירו ולעוררו, כי כשיגיע לו צער וכאב ירגיש ויאמר ה' עשה לי כזאת וישוב מחטאתו, ואלו אינם ייסורים של עונש אלא הם תכלית הטובה [דרך משל, אדם שהתעלף ובא חבירו והכהו על לחייו כדי להשיב רוחו, ודאי אין כאן הכאה של עונש כי אם טובה גדולה, ואדרבה האיש האוהב לו ביותר הוא שיעשה לו כן]. והשנית, שהקב"ה מייסר את האדם בעבור חטאיו, ופוגעת בו מידת הדין מֻחֲמָתוֹ של ה' כי חרה אפו בו על שעזב את מצוותיו ואת דרך הישר.

והנה, האיש שבאו עליו ייסורים ולא ניתן לו שהות להיטיב את דרכיו ולהתחרט על מעשיו הראשונים אלא ייסוריו קשים שאי אפשר לעמוד בהם והם מביאים אותו לידי מיתה, ודאי שהם באו עליו מחמת עונש ומידת הדין היא שפגעה בו להענישו, אבל אם יראה שגם לאחר ייסוריו נשאר חי ובידו לתקן דרכיו, הרי הייסורים שבאו עליו הם ממידת הרחמים.

ובזה יתבאר עניינו של איוב, כי כשראה שבאים עליו ייסורים ומתו בניו ורכושו אבד, סבור היה שהקב"ה מייסר אותו להיטיב את דרכיו ולא בתורת עונש, ולכן אמר 'ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך', דהיינו שבירך את מידת הרחמים שיש בה טובה לאדם. אמנם לאחר מכן כשהיו ייסוריו קשים ומרים, וכמו שנאמר להלן 'קשה צערו של שטן' שהוזקק לשמור על נפשו של איוב שלא תצא, אמרה לו אשתו 'ברך אלוהים ומות' (איוב ב, ט) היינו שיברך את מידת הדין, כי הייסורים הללו מביאים אותו לכלל מיתה ואין כאן ייסורים שבאים ממידת הרחמים.

ועל כך השיב לה איוב שאינו רוצה לבעט בייסורים, אלא 'גם את הטוב נקבל מאת האלוהים ואת

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

וְאָמַר הַבּוֹרֵא לַשָּׂטָן (איוב ב, ג)**: הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמוֹהוּ בָאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע. וְאָמַר** (איוב ב, ד)**: עוֹר בְּעַד עוֹר וְכָל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ, אוּלָם שְׁלַח נָא יָדְךָ וְגַע אֶל עַצְמוֹ וְאֶל בְּשָׂרוֹ אִם לֹא אֶל פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ. אָמַר, הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם מִתְנַדְּבִים בְּמָמוֹנָם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם כְּדֵי לִשְׁמֹר גּוּפָם, אַךְ אֵין אֱמוּנַת אַהֲבָתוֹ אוֹתְךָ נִרְאֵית אֶלָּא בִּבְחִינָתוֹ בְּגוּפוֹ וּבְשָׂרוֹ כְּמַה שֶׁיִּצְעָרֵהוּ וְיָקוּץ בּוֹ.**

בידיו כדי להינצל מפגיעה, **וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו**" - כך את כל מה שיש לו מוכן אדם למסור בעבור הצלת חייו. לטענת השטן, איוב היה סבור כי נגזרה עליו מיתה, וכל ממונו נלקח ממנו תמורת נפשו, ככפרה, ולכן קיבל הכול בסבר פנים יפות. כלומר, עדיין יש במעשהו גישה של "קח ותן", **"אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך"** - אבל אם תכה אותו, תפגע בגופו ותייסר אותו במכאובים, ללא ספק יתריס כנגדך. **אמר** - כלומר, **הרבה בני אדם מתנדבים בממונם ונשיהם ובניהם** - הרבה אנשים מוכנים לנדב ולהקריב את ממונם ואת נשיהם ובניהם, ולא מתוך רצון טוב ולא מתוך אהבת ה', אלא **כדי לשמור** על **גופם** - מתוך הכרח ומתוך אהבת גופם, שהוא יקר להם יותר (לפי מרפא לנפש), **אך אין אמונת אהבתו אותך נראית** - ולכן הבחינה שנערכה לו עד עתה אינה מספקת כדי לברר האם הוא מאמין בך ואוהב אותך באמת, **אלא בבחינתו בגופו ובשרו במה שיצערהו ויקוץ בו** - ורק כשתבחן אותו בייסורי הגוף ויעמוד בניסיון, או-אז יוכיח את אהבתו לאלוקיו, אהבה אמתית.

עיונים

הרע לא נקבל' (שם ב, י), כי לפי הבנתו עדיין כל ייסורים הבאים עליו הכול ממידת הרחמים הם, ולכן לא בירך איוב את מידת הדין 'ולא נתן תפלה לאלוהים' (שם א, כב) דהיינו מידת הדין, ויפה עשה, כי כל ייסוריו היו באמת לרחמים גמורים להיטיב את אחריתו.

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

וְאָמַר הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה (איוב ב, ו)**: הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת נַפְשׁוֹ שְׁמֹר,** [ג]**וְעָשָׂה מַה שֶּׁאָמַר מְנַסְּיוֹנוֹ בְּגוּפוֹ, וְסָבַל וְלֹא נִשְׁתַּנָּה בֶּאֱמוּנָתוֹ וְטוּב לְבָבוֹ בֵּאלֹהִים, בְּאָמְרוֹ לְאִשְׁתּוֹ** (איוב ב, י)**: כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת הָרָע לֹא נְקַבֵּל.**

ועל זה **אמר** לו **הבורא יתעלה** לשטן (**איוב ב, ו**)**:** "**הנו בידך** - כעת הנני מוסר לרשותך גם את גופו, **אך את נפשו שמור**" - אבל היזהר שלא תיטול את נשמתו, ואז **עשה** השטן **את מה שאמר, מנסיונו בגופו** - והעמיד את איוב בניסיון של ייסורי גוף, מכאובים **וסבל** - אך איוב סבל בדומייה וקיבלם באהבה, **ולא נשתנה באמונתו וטוב לבבו באלהים** - ואמונתו נשארה איתנה. ייסורי הגוף לא גרעו במאומה מאמונתו ומביטחונו בטוב לבו של האלוקים. אשתו של איוב לא יכלה לראותו מתייסר באותם ייסורים קשים ומרים, ובמר לב קראה אליו: "עודך מחזיק בתומתך ברך אלקים ומת" (איוב ב, ט). כלומר, עדיין מחזיק אתה בתמימותך?! נאץ את הבורא ותמות בחטאך זה מיד. הלא עדיף המוות על הייסורים הנוראים הללו! אולם איוב השיב **באמרו לאשתו** (**איוב ב, י**)**:** "**כדבר אחת הנבלות תדברי** - איך יכולה את לדבר דברים המתאימים רק לאישה שפלה מהמושחתות שבהמון?! **גם את הטוב נקבל מאת האלהים** - האם רק את הטובות שהן למעלה מן המגיע לנו ניקח מיד ה', שופט העולם, בלי ערעור, **ואת הרע לא נקבל**" - ואת ייסוריו לא נסכים לסבול?!.

עיונים

ג. ועשה מה שאמר מנסיונו בגופו וסבל ולא נשתנה באמונתו. במסכת ברכות (סא, ב) אמרו: "בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה 'בכל נפשך' אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצאה נשמתו באחד, יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד".

ביאר המהר"ל ('נתיבות עולם' אהבת ה' פ"א): שונה אהבת האדם לה' יתברך מאהבה רגילה שבין אדם לחברו. גם כששני אוהבים דבקים זה בזה, מכל מקום נותרים שני חלקים נפרדים ולכל אחד יש מציאות עצמית. לעומת זאת, אהבת האדם כלפי בוראו יכולה להגיע למצב שבו הוא מוסר

חובות הלבבות שער אהבת ה' ביישר לבב

וְנִרְאֶתָה אַהֲבָתוֹ הַנֶּאֱמָנָה וּכֹר לְבָבוֹ לָאֵל לְמִי שֶׁנִּסְתַּפֵּק בּוֹ, לְסָבְלוֹ וְהִתְנַדְּבוֹ בַּאֲבֵדַת מָמוֹנוֹ וְצַעַר גּוּפוֹ, וְלֹא הֵרְשִׁיעַ אֶת מִשְׁפַּט הָאֱלֹהִים, וְאָמַר בְּמַה שֶׁעָנָה בּוֹ חֲבֵרָיו (איוב יג, טו)**: הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ אָיָחֵל. וְשִׁבַּח לוֹ הַבּוֹרֵא עַל זֶה וְלֹא שִׁבַּח דִּבְרֵי חֲבֵרָיו בְּהוֹכִיחָם אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר** (איוב מב, ז)**: וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי** ונראתה - או-אז התבררה **אהבתו הנאמנה** [הכנה] **וכר לבבו** - וטוהר לבו כלפי האל, **למי שנסתפק בו** - גם בלב מי שהיה לו ספק בכך, **לסבלו והתנדבו** - הוכחה שעלתה מתוך נשיאת סבלו וקבלת ייסוריו באהבה, **באבידת ממונו וצער גופו** - בסבל על אבדן ממונו וצער גופו, **ולא הרשיע את משפט האלהים** - בלא להטיל דופי במשפט האלוקים. איוב גם הוסיף **ואמר במה שענה בו** - בדברי תשובתו לחבריו **(איוב יג, טו): "הן יקטלני לו איחל"** - גם אם יקטלני האלוקים, עדיין אקווה לו שיעדן את נפשי בתענוג הרוחני (מצודת דוד). **ושיבח לו** [אותו] **הבורא על זה** - על דבריו **ולא שיבח את דברי חבריו בהוכיחם** - שהוכיחו **אותו** בדבריהם, **כמו שנאמר (איוב מ"ב, ז): "ויאמר ה' אל אליפז התימני,**

עיונים

את כל נפשו ורוחו עליו יתברך, עד שלא נותרת לאדם מציאות עצמית, וכל מציאותו מתבטלת למציאות ה', שהיא המציאות האחת והיחידה.

רבי עקיבא היה מאריך ב"אחד", שבכך הראה את אהבתו המוחלטת ומסירות נפשו לה' יתברך. נמצא שה"אחד" מלמד על ה"בכל נפשך".

הוסיף וביאר בעל ה'נתיבות שלום': שתי דרגות יש במסירות נפש: יש שמסרו נפשם על קידוש השם, אך לא היו בדרגה כה גבוהה של ביטול מוחלט של הישות לה' יתברך, אלא מסרו את ה'יש' שלהם לכבודו יתברך. זוהי דרגת **"בכל נפשך"** - אפילו נוטל את נפשך.

עולה עליה המדרגה העליונה בקידוש ה', כאשר מבטל האדם לגמרי את כל הישות העצמית שלו אליו יתברך, עד שהוא מרגיש שאין עוד מציאות וממשות לדבר כלשהו בעולם מלבד ה' יתברך. אין הוא חש שהוא נותן משהו 'משלו', כי אין לו משל עצמו מאומה והוא נחשב בעיני עצמו לכלום, זוהי דרגת ה**"אחד"**.

לדרגה נשגבה זו הגיע רבי עקיבא, ומשום כך היה מאריך ב"אחד". ולכך השיבה לו בת קול מן השמים: "אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד" - דווקא.

חובות הלבבות שער אהבת ה' ביישר לבב

חָרָה אַפִּי בָךְ וּבִשְׁנֵי רֵעֶיךָ, כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב". ואתה רואה - ולא עוד, אלא שאנו מוצאים, **כי חיבר אליו הבורא** - כי ה' יתברך השווה את איוב **לשני צדיקים** נוספים: נוח ודניאל, **והביאם למשל** - כשהביא את שלושתם כדוגמא וכמשל, **באמרו** (יחזקאל יד, יד)**: "נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם"** - הם בזכויותיהם יצילו את עצמם. **ואחר כך** לאחר שעמד איוב אף בניסיון זה והוכיח שהוא אוהב את ה' באמת, **שב האלהים את שבותו** - השיב לו האלוקים כל מה שנלקח ממנו, **כמה שכתוב (איוב מב, י): "וה' שב את שבות איוב"** - ה' החזיר את איוב למצבו הקודם, "ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה" - והיטיב עמו ובירכו פי שניים, "וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו" - וה' הֵרְבָּה עמו טובה בסוף ימיו יותר משהייתה לו בתחילה. מכך אנו למדים, שכל מי שה' מעמיד אותו בניסיון והוא עומד בו ומקבל את סבלו באהבה, לא יפסיד מאומה, אלא אדרבה, ה' ישלם לו פי כמה וכמה יותר משהפסיד, ושכרו יבוא בעולם הזה או בעולם הבא, כמו שנאמר (דברים ח' ט"ז): למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך (מרפא לנפש).

חֲרָה אַפִּי בְךָ וּבִשְׁנֵי רֵעֶיךָ כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב. וְאַתָּה רוֹאֶה, כִּי חִבֵּר אֵלָיו הַבּוֹרֵא שְׁנֵי צַדִּיקִים וֶהֱבִיאָם לְמָשָׁל, בְּאָמְרוֹ (יְחֶזְקֵאל יד, יד)**: נֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְּצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם. וְאַחַר כָּךְ שָׁב הָאֱלֹהִים אֶת שְׁבוּתוֹ, כְּמָה שֶׁכָּתוּב** (אִיּוֹב מב, י)**: וַיְיָ שָׁב אֶת שְׁבוּת אִיּוֹב.**

ועל דעתו ומנהגו - ובדומה להשקפתו ומנהגו של איוב, **היו** - חשבו והתנהגו גם **כל החסידים הראשונים המנוסים** - בעת שהועמדו ניסיון, כגון **דניאל וחבריו בגוב** - כשהושלכו לגוב **האריות ולכבשן האש, ועשרה** [ועשרת] **הרוגי מלכות, והנהג מנהגם** - ושאר כל הצדיקים שנהגו כמותם ומסרו נפשם על קידוש ה'. **ועל המדרגה הזאת** - ועל המדרגה הזו של אהבת ה' במסירות נפש **הזהיר הנביא** - ציווה אותנו משה רבנו **באמרו**

וְעַל דַּעְתּוֹ וּמִנְהָגוֹ הָיוּ כָּל הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הַמְּנֻסִּים, כְּדָנִיֵּאל וַחֲבֵרָיו בְּגֹב הָאֲרָיוֹת וְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, וַעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת, וְהַנּוֹהֵג מִנְהָגָם. וְעַל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת הִזְהִיר הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ

(דְּבָרִים ו, ה): **וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ** (ד)**וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ.**

וּמִי שֶׁמַּתְמִיד עַל הָאַהֲבָה שֶׁהִיא לְתוֹחֶלֶת אוֹ לְיִרְאָה בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁר בִּיכֹלֶת רֹב הַמְדַבְּרִים לְקַיֵּם מִצְוֹתֶיהָ, וּמִשְׁתַּדֵּל בָּהּ תָּמִיד, יְאַמְּצֵהוּ הַבּוֹרֵא וְיַעְזְרֵהוּ עַל הָאַהֲבָה

(דברים ו, ה): "**ואהבת** - קיום המצוות יהיה מתוך אהבתך **את ה' אלהיך בכל לבבך** - בכל חשק ורצון לבך **ובכל נפשך** - אפילו עד כדי מסירת נפשך **ובכל מאדך**" - ועד כדי מסירת כל רכושך בעבורו.

ומי שמתמיד על האהבה שהיא לתוחלת - ומי שמשתדל תמיד להגיע לאהבת ה' מתוך ציפייה לקבל שכר **או ליראה** - או מתוך פחד מהעונש **בעולם הזה או בעולם הבא, אשר** כפי שנתבאר לעיל, שדרגה זו היא **ביכולת רוב המדברים** - ובהישג ידם של רוב בני האדם **לקיים מצוותיה** - לקיים את חיוביה, **ומשתדל בה** - ומתאמץ בכך **תמיד, יאמצהו הבורא** - סופו שהבורא יחזק את כוחו **ויעזרהו על** - ויסייע לו להגיע אל **האהבה**

עיונים

ד. ובכל נפשך. רבי ראובן גרוזובסקי אמר משמו של רבי ישראל סלנטער: "בכל נפשך", שמשמעו חיוב למסור נפש על אהבת ה', אינו מצומצם רק למסירת הנפש ממש, אלא לכל ויתור שאדם מוותר על רצונו ותאוותו, בשל אהבת ה'. רק שהחיוב "בכל נפשך" הוא כל-כך חמור שאפילו את הנפש, הדבר היקר ביותר שיש לו, עליו לתת להקב"ה.

ובשם חמיו רבי ברוך בער ליבוביץ אמר, שהחיוב "בכל נפשך" הינו גדר המצווה של אהבת ה', אבל לא האופן היחיד לקיומה. שהרי החובה לאהבת ה' היא חיוב תמידי, ולא אך כשבאים עליו להורגו. אלא שאהבת ה' צריכה להיות בדרגה גבוהה כזו, שאם יבואו להורגו יהיה מוכן ומזומן למסור נפשו עליה. אמנם את המצווה "ואהבת את ה' אלוקיך... בכל נפשך" מקיים כל יהודי אמיתי שהוא מסור להקב"ה במסירות נפש.

אשר על כן, נראה לומר ש"מסירות נפש" היא בעצם לא ענין של מסירה ונתינה, כי אם אדרבה, בחינת קנין דווקא. שכן אמרו במשנה באבות (ו, ו) "תורה נקנית בארבעים ושמונה דברים", ואחד מהם הוא "מיעוט תענוג", היינו שנותנים לה' את אהבת התענוגים. הרי לך שנתינה זו אינה אלא קנין, וכמאמר הכתוב (משלי כג, כג) "אמת קנה ואל תמכור". ('פנינים משלחן גבוה', דברים ו, ה).

הַנֶּאֱמָנָה, אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְגַדֵּל וּלְרוֹמֵם לַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, אֲשֶׁר הִיא לְמַעְלָה מִן הַיְכֹלֶת הַבְּשָׂרִית, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (מִשְׁלֵי ח, יז)**: אֲנִי אֹהֲבַי אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי,** (מִשְׁלֵי ח, לו)**: וְחֹטְאִי חֹמֵס נַפְשׁוֹ.**

הנאמנה והטהורה, **אשר תהיה לגדל ולרומם לבורא יתעלה** -אהבה הנובעת מתוך הערצה לגדולת ורוממות הבורא יתברך, **אשר היא למעלה מן היכולת הבשרית** - והיא למעלה מיכולתו של בשר ודם, **כמו שאמר הכתוב** (**משלי ח, יז**)**: "אני אוהבי אהב** - אני אוסיף אהבה בלב אוהבי. כלומר, אלו האוהבים אותי עד קצה גבול יכולתם, אסייע להם שיוכלו לאהוב אותי גם למעלה מכוחותיהם. **ומשחרי** - והדורשים ומבקשים אותי, ורוצים לדעת את גדולתי ורוממותי, ולאהוב אותי מתוך הערצה אלי ולא מתוך פניות אנוכיות, **ימצאונני**" - ימצאו את הדרך אלי, יגיעו למטרתם, אף על פי שהיא למעלה מיכולתם הטבעית (לפי פת לחם), ועל מי שאינו עושה זאת נאמר (**משלי ח, לו**)**:** "**וחוטאי חומס נפשו**, כל משנאי אהבו מות" - כל מי שחוטא כלפי, חומס את נפשו, מפני שגורם בכך לאיבוד מעלת נפשו (מצודת דוד).

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

אֲבָל (א)**מַפְסִידֵי הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים רַבִּים מְאֹד. מֵהֶם, שֶׁיְּקַצֵּר הָאָדָם בַּהַקְדָּמוֹת אֲשֶׁר תִּתְיַלֵּד מֵהֶם הָאַהֲבָה בַּבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה. וּמֵהֶם,**

אבל על השאלה, אלו דברים מאבדים את האהבה לאלוקים, הנני עונה: **מפסידי האהבה באלהים** - הדברים המפסידים את אהבת האלוקים הם **רבים מאד.** אחד **מהם** הוא, **שיקצר האדם בהקדמות אשר תתיילד מהם האהבה בבורא יתעלה** - עצלותו של האדם מלעסוק בהכנות המעוררות את האהבה לבורא בלב האדם, כפי שביארתים לעיל בפרק שלישי. **ומהם** - כמו כן,

עיונים

א. מפסידי האהבה באלהים רבים מאד. אחת מצורות הביטוי של האדם באהבתו לתענוגות העולם-הזה היא בכך שמרבה לדבר אודותם, דש בהם ומתעסק סביבם, הדיבור בעניין זה מלמד על החשיבות שהוא מייחס אליהם. כמובן, שבמצב זה לא יוכל להשיג את מידת אהבת ה' באופן הרצוי. הנה, בבית המקדש היו מקטירים קטורת על גבי המזבח פעמיים בכל יום, והיו מכינים אותה על ידי שחיקת אחד-עשר סממני הקטורת. ואמרו חז"ל במסכת כריתות (ו, ב): "אמר מר: כשהוא שוחק, אומר היטב הדק, הדק היטב". כלומר, תוך כדי שחיקת הסממנים של הקטורת, המכין היה אומר בקול: "היטב הדק, הדק היטב". מדוע היה צריך לדבר תוך כדי פעולה? אומרת שם הגמרא: "מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: כשם שהדיבור רע ליין, כן הדיבור יפה לבשמים". כשמדברים תוך כדי שחיקת הסממנים והכנת הקטורת - הֶבל הקול היוצא מן הדיבור משביח ומשפר את הבשמים, והקטורת משתבחת. לעומת זאת כשמדברים בשעת הכנת היין - הבל הפה מזיק ופוגם באיכות היין. כך גם שנינו במסכת מנחות (פז, א) לגבי יין של נסכים, שהגזבר היה יושב ובידו קנה, וכשהיה רואה שהיין פגום היה מקיש בקנה, לרמוז למוציא היין שיין זה רע לנסכים. ומדוע עשה כך ולא דיבר בפיו? מפני שהדיבור רע ליין. וגם שם מביאה הגמרא את דברי רבי יוחנן, בהיפוך סדר הדברים:

"מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: כשם שהדיבור יפה לבשמים, כך דיבור רע ליין".

נשאלת השאלה, מה בא רבי יוחנן להשמיע לנו בדבריו, הרי בסך הכל מדובר כאן בתכונת טבע פשוטה שהקב"ה טבע בבריאה, שהדיבור מועיל לבשמים ומזיק ליין. גם אם בכל זאת ראה רבי יוחנן צורך לספר לנו על כך, מהו ה"כשם"? היה עליו לומר בפשטות: הדיבור יפה לבשמים ורע ליין. לשם מה הוצרך להציב את הבשמים ואת היין זה מול זה ולומר "כשם שהדיבור יפה לבשמים, כך דיבור

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

רע ליין", מה הוא בא להשמיענו בניגוד שבין בשמים ליין?

מפרש ה"באר יוסף": על הפסוק בשיר השירים (א, ב) "כי טובים דודיך מיין". כתב רש"י ז"ל: "לשון עברי הוא, להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין, כעניין שנאמר (אסתר ז, ח) 'אל בית משתה היין'".

במגילת אסתר נאמר שהמלך שב אל "בית משתה היין". מדוע הוא נקרא דווקא "משתה היין"? וכי רק שתו שם במשתה ההוא? הרי וודאי גם אכלו, התענגו והאביסו עצמם במאכלים ובמעדנים כיד המלך. אלא, שהיין היה 'גיבור הערב'... אין לך דבר המסמל תענוגות יותר מהיין. היין הוא סמל לתענוגות הגוף.

והנה, מה עושים עַם ישראל, עַם קדוש? לוקחים את היין, סמל תענוגות הגוף, ומשתמשים בו לדברים שבקדושה ולמעשים של מצוה - קידוש, הבדלה, ברכת המזון, ברכת האירוסין ושבע-ברכות שתחת החופה. כשיש מצוה לשמוח, כגון בפורים, עושים זאת על ידי שתיית יין, אשר עליו נאמר כי הוא "ישמח לבב אנוש" (תהלים קד, טו).

אם כן זאת אנו רואים, כי בעַם ישראל היין נועד למצווה ולשמחה של מצוה, אבל לא לשם תענוגות - "אל תהי בסובאי יין" (משלי כג, כ). ואדרבה, אם יש חשש שהאדם יפרוץ את גבולות הקדושה, עליו להזיר עצמו מן היין.

והנה, לעומת היין המסמל את תענוגות הגוף - הבשמים מסמלים את הנאת הנשמה. כך אומרת הגמרא (ברכות מג, ב): "איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו - הוי אומר זה הריח". היין והבשמים - שניהם סמלים מנוגדים, היין מסמל את תענוגות הגוף, והבשמים מסמלים את הנאת הנשמה הצרופה, בלי ערוב של הנאת הגוף.

וכשנתבונן: מדוע ברא הקב"ה כך בטבע, שהדיבור יועיל לבשמים, ולעומת זאת יזיק ליין? התשובה: על עניני העולם-הזה, על תענוגות והנאות חומריות - אין לדבר! הדיבור מזיק. אין לעשות 'עסק' ופולחן מעניני העולם הזה. הרי כשמדברים עליהם ודשים בהם, כל זה מלמד על החשיבות שאנו מיחסים להם. והגישה הזו היא פסולה בתכלית - "הדיבור רע ליין"!

רבי חיים מוולוז'ין היה אומר: אדם לוקח מאכל גשמי ומכניס לתוך גופו, הרי זה עצמו בזיון גדול. נכון, אין ברירה, כך טבע הקב"ה את הבריאה - בלי אוכל אי אפשר להתקיים. אבל לעשות 'עסק' מתאוות האכילה?!

כל זה באשר לענייני הגוף והחומריות. אולם בכל הנוגע לנשמה, אדרבה - "הדיבור יפה לבשמים". מה שיותר לדבר - משובח יותר. "צדק תדברון" (תהלים נח, ב). דברי תורה, תפילה, מוסר והתחזקות ביראת שמים - אדרבה ואדרבה, כדאי לעשות מזה 'עסק' גדול, דבר והוסף ודבר עוד ועוד, כי

מַפְסִידֵי הַהַקְדָּמוֹת אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְבָאָרָם בַּסֵּפֶר הַזֶּה, וְאֵינֶנִּי צָרִיךְ לִשְׁנוֹתָם שֶׁלֹּא יֵאָרֵךְ הָעִנְיָן. וּמֵהֶם, הַשִּׁנְאָה בַּאֲהוּבָיו וְהָאַהֲבָה בִּשְׁנוּאָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דִּבְרֵי הַיָּמִים־ב יט, ב): הֲלָרָשָׁע לַעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי יְיָ תֶּאֱהָב, וְאָמַר (יְשַׁעְיָה ה, כג): מַצְדִּיקֵי רָשָׁע, וְאָמַר (מִשְׁלֵי יז, טו): מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק, וְאָמַר (מִשְׁלֵי כח, ד): עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע, וְאָמַר (מִשְׁלֵי כד, כה): אֹמֵר לָרָשָׁע צַדִּיק אָתָּה.

ועוינות לאוהביו של הבורא **והאהבה בשנואיו** - אהבה וקרבה לשונאיו, **כמו שאמר** הנביא יהוא בן חנני בדברי תוכחתו למלך יהושפט (**דברי הימים־ב י"ט, ב**): "**הלרשע לעזור** - האם ראוי לעזור לאחאב הרשע **ולשונאי ה' תאהב**" - ואיך אתה אוהב את המורדים בה'?! **ונאמר** (**ישעיה ה, כג**): "**מצדיקי רשע** עקב שוחד" - הרשעים שקיבלו שוחד מצדיקים את הרשע בדין, "וצדקת צדיקים יסירו ממנו" - ומתעלמים מן הטענות הצודקות שמשמיעים הצדיקים ומרשיעים אותם בדין. "על כן חרה אף ה' בעמו", **ונאמר** (**משלי יז, טו**): "**מצדיק רשע** - המזכה את החייב **ומרשיע צדיק**" - והמחייב את הזכאי, "תועבת ה' גם שניהם" - שנואים ומאוסים בעיני ה' שניהם ביחד, **ונאמר** (**משלי כח, ד**): "**עזבי תורה יהללו רשע**" - אלה שלמדו תורה ופרשו ממנה הם המהללים את הרשע, "ושומרי תורה יתגרו בם" - ואילו שומרי התורה ילחמו נגדם, **ונאמר** (**משלי כד, כה**): "**אומר לרשע צדיק אתה**" - המחניף לרשע ומצדיק את מעשיו, "יקבהו עמים" - מקולל הוא בפי העמים, "יזעמוהו לאומים" - וארור הוא בפי כל האומות.

עיונים

הדיבור משביח ומועיל.

זהו מה שאומר רבי יוחנן: "כשם שהדיבור רע ליין, כן הדיבור יפה לבשמים". האחד הוא היפוכו של השני, וזה לעומת זה: בעניני הגוף ותענוגותיו - "הדיבור רע ליין", ובאותה מידה שהדיבור רע ל'יין', כך מנגד בענייני הנשמה - "הדיבור יפה לבשמים". היין והבשמים נבראו באופן מנוגד זה מזה - שהדיבור רע ליין ויפה לבשמים. זאת כדי שהאדם יתבונן על דרך המוסר, וישכיל לדעת באילו עניינים הדיבור רצוי ומועיל ובאילו עניינים הוא מזיק ('יחי ראובן', שמות ל, לד-לו).

מפסידי ההקדמות - כל הדברים המאבדים את ההכנות הללו, **אשר הקדמנו לבארם** - שביארתי אותם לעיל **בספר הזה**, כל דבר על מקומו, **ואינני צריך לשנותם** - ואינני חוזר עליהם, כדי **שלא יארך הענין** - כדי שדברי לא יתארכו יתר על המידה. **ומהם** - מעכבים נוספים לקניית המידה של האהבה לה' **הם השנאה באהוביו** - טינה

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

אֲבָל אוֹתוֹת הָאַהֲבָה בֵּאלֹהִים מִן הָאוֹהֵב, מֵהֶם, עֲזִיבַת כָּל מַה שֶּׁמְּטָרִידֵהוּ מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מֵעִנְיְנֵי הַמּוֹתָרִים. וּמֵהֶם, הֲרָאוֹת אוֹתוֹת יִרְאָתוֹ וְאֵימָתוֹ עַל פָּנָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שְׁמוֹת כ, כ): וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ.

וְהַיִּרְאָה עַל שְׁנֵי פָנִים. אֶחָד מֵהֶם, יִרְאַת עָנְשׁוֹ וְנִסְיוֹנוֹ, וְזֶהוּ הַיָּרֵא בַּעֲבוּר מַה שֶּׁיִּצְטָעֲרֵהוּ וְיַדְכְּאֵהוּ, שֶׁאִם הָיָה בָּטוּחַ מִמַּה שֶּׁיִּצְטַעֵר בּוֹ, לֹא הָיָה יָרֵא אֶת יְיָ, וְעָלָיו אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מְגִלָּה כה, ב): לֵיחוּשׁ דִּלְמָא

אבל **אותות האהבה באלהים מן האוהב** - ועתה אבאר את הסימנים שעל פיהם ניתן לזהות את אוהב האלוקים: **מהם** - סימן ההיכר הראשון של אוהב ה' הוא **עזיבת כל מה שיטרידהו מעבודת הבורא יתברך מעניני המותרים** - התרחקות מכל ענייני המותרות המטרידים ומסיחי הדעת מעבודת הבורא יתברך. **ומהם** - וסימן ההיכר השני של אוהב ה' הוא **הראות אותות יראתו ואימתו על פניו** - שיהיו ניכרות על פניו היראה והאימה מהבורא יתברך. נוכחותם של אותות הפחד מה' היא היא המטרה שלמענה נתגלה הקב"ה לבני ישראל בהדרת כבודו במעמד הר סיני, **כמו שכתוב** ושנאמר על ידי משה רבנו (**שמות כ, יז**): "**ובעבור** - כדי שתהיה **יראתו על פניכם** תמיד [כי על ידי שראיתם אותו עכשיו, בהר סיני, ונפלה יראתו ואימתו עליכם, תדעו מעתה ועד עולם, כי אין זולתו, ותיראו מפניו תמיד (רש"י)], **לבלתי תחטאו**" - הפחד מפני ה' ימנע מכם מלעבור עבירות. מדברי משה רבנו עולה שהיראה ניכרת על פני האדם (פת לחם).

והיראה על שני פנים - שני סוגים יש ליראת ה': **אחד מהם** - הסוג האחד, **יראת ענשו ונסיונו** - יראת העונש, פירושה שהאדם ירא מה' שמא יביא עליו ייסורים כעונש או לשם ניסיון, **וזהו היראה** - וזוהי יראה **בעבור מה שיצערהו וידכאהו** - מקורה של יראה זו בפחד מהייסורים העלולים לצער ולדכא, **שאם היה בטוח ממה שיצטער בו** - ואילו היה האדם מובטח שהוא מוגן בפני ייסורים אלו, **לא היה ירא את ה'** [מה'], **ועליו** - ועל ירא ה' כזה **אמרו רבותינו זכרונם לברכה** (**מגילה כה, ב**) **ליחוש דילמא**

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

אָתוֹ לְמֶעְבַּד מִירְאָה. וְהוּא מְקַצֵּר מִמַּדְרֵגַת יִרְאֵי אֱלֹהִים, וְהוּא מַה שֶּׁהַזְהִירוּ מִמֶּנּוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת א, ג): (א)אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס.

אתו למעבד מיראה - אפשר לחשוש שמא יבואו לקיים את עבודת ה' מיראת העונש [במסכת מגילה מובאת ברייתא האומרת שגם אזהרות ועונשים שבתורה נקראים ומיתרגמים. בימי חז"ל קריאת כל פסוק בתורה הייתה מלווה בתרגומו: בעל הקורא היה קורא את הפסוק והמתרגם תרגמו ללשון ארמית, שהייתה השפה המדוברת בעת ההיא, כדי שהמון העם יבין את דברי התורה. מקשה הגמרא: פשיטא, אם כל פסוק היה מתורגם, מהו החידוש בכך שגם אזהרות ועונשים מיתרגמים?! ומתרצת: מהו דתימא, ניחוש דילמא אתו למעבד מיראה קמ"ל. כלומר, החידוש בדברי הברייתא הוא, שאף שמלכתחילה עלולים לחשוש שעל ידי קריאתם של פסוקים אלו יבוא המון העם לשמור מצוות ה' ולהימנע מאיסורי תורה שלא מתוך כוונת הלב לשם שמיים, אלא רק מפני יראת העונש, מבטלת הברייתא חשש זה וגורסת שאפשר לתרגם גם פסוקים אלו בציבור. מתוך דין ודברים של דברי הגמרא אלו מוכח, כי יראת ה' שמקורה בפחד העונש אינה רצויה, והיראה הרצויה היא יראת הרוממות]. **והוא מקצר ממדרגת** - והוא, הירא את ה' מפחד עונשיו, רחוק מלהגיע אל המדרגה הראויה ל**יראי אלהים, והוא מה שהזהירו ממנו** - ועל יראה זו הזהירונו **רבותינו זכרונם לברכה** באומרם (**אבות א, ג**)**: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס** - אל יהיה הרצון לקבל פרס הגורם המניע את האדם לעבוד את בוראו.

עיונים

א. אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. כתב רבינו יונה (על דברי המשנה), וז"ל: "יש לו לאדם לעבוד את ה' על מנת שלא לקבל פרס, אלא מפני חסד שגמלו כבר, ומפני מעלת הרב שהוא ראוי לכך, וזאת היא עבודת ה' יתברך מאהבה, שנאמר (דברים ו, ה) "ואהבת את ה' אלוהיך", ואי זו היא עבודה שלימה בבני אדם, הרוצה לשמש לאוהבו מפני אהבתו אותו מימים קדמונים, ואפילו אם ידע שלא ייתן לו פרס, ואהבה כזו יש לו לאדם לאהוב עבודת ה' יתברך". ע"כ. על דרך זה כתב הרמב"ם (פ"י מהל' תשובה ה"ד): "אמרו חכמים הראשונים, שמא תאמר, הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר בעולם הבא, תלמוד לומר לאהבה את ה', כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה, ועוד אמרו חכמים (ע"ז יט.) "במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו". וכן היו גדולי החכמים מצווים לנבוני תלמידיהם

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ומשכיליהם ביחוד, אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב וכו', אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו, כלומר, עִבדו מאהבה". ע"כ.

מבואר מדברי רבינו יונה והרמב"ם שיסוד משנתינו לעבוד שלא על מנת לקבל פרס, היא העבודה מאהבה. וכן כתב שם הרמב"ם עוד (הלכה ב'): "העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה, לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת, וסוף הטובה לבוא בגללה... והיא המעלה שציוונו בה הקב"ה על ידי משה, שנאמר (דברים ו, ה) "ואהבת את ה' אלוקיך" ע"כ. והעבודה מאהבה, היא העבודה לשמה, כמו שכתב הרמב"ם (שם ה"ה): "...וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר, אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שציווה בה, הרי זה עוסק בה לשמה...".

כתב ב'מכתב מאליהו' (ח"א עמ' 50): "עבודת הא-ל בנויה על יסוד הכרת הטוב. הלא כה מפורש הוא בכל ספרי הקודש, אשר על האדם להודות לה' הטוב על כל הטובות אשר עשה לו, וכי בשבילם עליו לקיים את כל המצוות והחוקים והתורות. גם ירמוז על דבר היסוד הזה בראשון לעשרת הדברים, אשר גילה הא-ל ברוך הוא גילוי גמור לכל העם במעמד הר סיני והוא: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ, ב), הרי שהזכיר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" וגם הוסיף "מבית עבדים" לעורר את רגשות הכרת הטובה. הן יוכל האדם לעבוד את בוראו גם מיראת העונש... זו היא תחילת המדריגות בעבודתו יתברך, אבל עבודת הלב, עבודה שיש בה מן השלמות, תהיה רק בהרגשת ההודאה..." ע"כ.

מבואר בדבריו, שיסוד עבודת ה' מאהבה בנויה על יסוד הכרת הטוב, ומקורו במעמד הר סיני במאמר הראשון "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". וזוהי העבודה השלמה, שהיא מאהבה הנובעת מהכרת הטוב. כפי שנתבאר בדברי רבנו יונה, שעובד "מפני חסד שגמלו כבר, ומפני מעלת הרב שהוא ראוי לכך, וזאת היא עבודת ה' מאהבה".

כתב בספר 'פחד יצחק' (לרבי יצחק הוטנר, שבועות): בנוהג שבעולם נחשבת הכרת הטוב כאחד מן הנימוסים וההנהגות שבדרך ארץ. אמנם "דרך ארץ קדמה לתורה", ולפיכך ענין הכרת הטוב לה' יתברך, על כל הטוב אשר גמלנו מעודנו ועד הנה, זהו מרכיב חשוב במערכת הכללית של עבודת ה'. אך מדברי הרמב"ן משמע כי הכרת הטוב היא הרבה יותר מאשר **עוד** מרכיב בעבודת ה'. על דברי משה לישראל "אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים" (שמות כ, יז), כתב הרמב"ן וז"ל: "לנסותכם אם תגמלו לפניו בטובה אשר עשה עמכם". הרי לנו שענין "הכרת הטוב" היינו **היסוד** לכללות עבודת ה', עד כי מעמד הר סיני מתפרש כניסיון ומבחן ל"הכרת הטוב" של ישראל למלכו של עולם.

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: "אֲנִי מִתְבַּיֵּשׁ מֵאֱלֹהִים שֶׁאֶעֱבָדֵנוּ בַּעֲבוּר הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ, וְאֶהְיֶה כְּעֶבֶד הָרָע, אִם יֵרָא וְיַקְוֶה יַעֲשֶׂה, וְאִם לָאו לֹא יַעֲשֶׂה, אֲבָל אֶעֱבָדֵנוּ לְמַה שֶּׁיֵּאוֹת לוֹ".

וְהַשֵּׁנִי, יִרְאָה לִכְבוֹדוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ וְעֹצֶם גְּבוּרָתוֹ, וְאֵינָהּ סָרָה מִן הָאָדָם וְלֹא נִפְרֶדֶת מִמֶּנּוּ כָּל יְמֵי חַיָּיו, וְזֹאת הָעֶלְיוֹנָה שֶׁבְּמַדְרֵגוֹת יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר נִזְכְּרוּ בַּסְּפָרִים בְּיִרְאָה, וְהוּא הַמָּבוֹא אֶל הָאַהֲבָה הַזַּכָּה וְהַכּּסֶף הַמְצֻעָר. — וּמִי שֶׁהִגִּיעַ אֶל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת מִן הַיִּרְאָה, [ב]לֹא יִפְחַד וְלֹא יִירָא זוּלַת הַבּוֹרֵא, כְּמוֹ שֶׁסִּפֵּר

ואמר אחד מן החסידים: "אני מתבייש מאלהים שאעבדנו בעבור הגמול והעונש - בושה היא לי, אם אעבוד את אלוקי רק מתוך ציפייה לקבלת שכר או מתוך פחד מעונשו, **ואהיה כעבד הרע** - כי אז אהיה דומה לאותו עבד רע, אשר רק **אם יירא** מעונש ויקוה לשכר, **יעשה** את רצון אדוניו, **ואם לאו לא יעשה, אבל** [אלא] **אעבדנו למה שיאות לו**" - רצוני הוא לעבוד את ה' מפני שהוא ראוי לכך.

והסוג **השני** של יראת ה' הוא **יראה לכבודו** - היראה מה' מפני גודל כבודו ורוממותו **ועוצם גבורתו**, ויראה זו **איננה סרה מן האדם ולא נפרדת ממנו כל ימי חייו** - יראה זו היא תחושה יציבה המלווה את האדם כל חייו, **וזאת** היא המדרגה **העליונה** ביותר **שבמדרגות** - מכל מדרגות **יראי האלהים אשר נזכרו בספרים** - בספרי הקודש העוסקים **בעניין היראה, והוא המבוא** - והיא זו שמביאה את האדם **אל האהבה הזכה** הטהורה לה' **והכוסף המצער** - ואל ההשתוקקות המצערת [כוונתו רומזת לטיבה של האהבה; עם הנעימות שיש בה כרוכים גם הצער והכאב, שכן אם האוהב אינו משיג את הקרבה שהוא כה משתוקק לה, הוא חווה צער רב. לא בכדי אמר הכתוב (שיר השירים ב, ד): כי חולת אהבה אני - לאהבה נלווים החולי והכאב (פת לחם)]. אולם זהו "חולי" חריף-מתוק, ואיש לא יוותר על אהבתו בשל ה"חולי" הזה — **ומי שהגיע אל המדרגה הזאת מן היראה** - אל מדרגת היראה הזאת, **לא יפחד ולא יירא זולת הבורא** - אינו מפחד ואינו ירא מאף דבר, חוץ מהבורא, **כמו שסיפר**

עיונים

ב. לא יפחד ולא יירא זולת הבורא... כמו שסיפר וכו'. כתיב "ואצוה את שופטיכם וגו' לא תגורו

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

אֶחָד מִן הַחֲסִידִים עַל אֶחָד מֵהַיְרֵאִים, שֶׁמְּצָאוֹ יָשֵׁן בְּאַחַד הַמִּדְבָּרוֹת וְאָמַר לוֹ: הַאֵינְךָ יָרֵא מִן הָאֲרְיֵה, שֶׁאַתָּה יָשֵׁן בַּמָּקוֹם הַזֶּה? [ג]אָמַר לוֹ: אֲנִי בּוֹשׁ מֵאֱלֹהִים, שֶׁיִּרְאֵנִי יָרֵא זוּלָתוֹ.

אחד מן החסידים על אחד **מהיראים** - יראי ה', **שמצאו ישן באחד המדברות** - כשהלך החסיד במדבר, מצא אחד מיראי ה' ישן במקום, וכאשר **אמר** לו ושאלו: **האם אינך ירא** [מפחד] **מן האריה**, האם אומנם שלוות נפשך כה מרובה עד כדי כך **שאתה ישן במקום הזה?** ענה אותו ירא ה' **ואמר לו: אני בוש מאלהים, שיראני ירא זולתו** - הנני מתבייש מהאלוקים שיראה אותי מפחד ממישהו חוץ ממנו.

עיונים

מפני איש כי המשפט לאלהים הוא" (דברים א, טז-יז). בספר 'שער בת רבים' (ז', הפטרות, עמ' 58) ביאר את הפסוק על פי דברי רבינו כאן, שהביא מעשה בחסיד אחד שהיה לן במדבר ושאלו אותו איך לא יראת מחיות רעות אשר במדבר, אמר להם: מתבייש אני לירא מפני שום נברא חוץ מהבורא יתברך. והטעם, כי היראה הגדולה תבטל את היראה הקטנה, למשל העומד לפני ארי הרוצה לטורפו לא יירא אז מפני הדבורה הרוצה לעוקצו, כי יראתו הגדולה מפני הארי מבטל יראתו הקטנה מפני הדבורה, ואחר שאדם צריך לצייר נגד עיניו תמיד יראת ה', כמו שאמר הכתוב 'שויתי ה' לנגדי תמיד' (תהילים טז, ח), איך יכנוס בליבו היראה הקטנה מפני חיות רעות ובשר ודם שהוא אפס ואין לפני ה', כמו שכתוב 'מי את ותיראי מאנוש ימות' וגו' 'ותשכח ה' עושך' (ישעיהו נא, יב). וזה 'לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא', היינו כיון שיש נגד עיניך שתי יראות, היינו יראת הבשר-ודם ויראת ה' אשר בידו נפש כל חי ויוכל לשפוט אותך לרעה ח"ו, אז מוטב לירא את ה' ולא לירא מפני איש, כי באם להיפך בעת שתגורו מפני איש, אז המשפט לאלהים שיוכל לשפוט אותך ח"ו כרעתך, לכן מוטב לירא מפני ה' ויתבטל יראת האדם שלא יוכל להרע כלל להדיין.

והביא בשם ספר 'שירת ישראל' לפרש על פי דברי רבינו כאן את דברי ה'ילקוט שמעוני' בפרשת שלח שכתב על הפסוק 'אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ וגו' וה' אתנו אַל תִּרָאֻם' (במדבר יד, ט): "'אל תיראו' - זהו שאמר: 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך' (דברים י, יב)" עכ"ד הילקוט. וכוונתו, שכשיש יראה הגדולה מה' יתברך, ממילא מתבטל היראה הקטנה מפני בשר-ודם. וזהו אל תיראו מפני עם הארץ, והטעם, כי ה' עמנו, ורק ממנו יש לירא, וכשיראים ממנו הרי בטל היראה מפני בשר-ודם.

ג. אמר לו אני בוש מאלוהים שיראני ירא זולתו. רבי יעקב עמדין זצ"ל בהגהותיו כתב על דברי

וּמֵהֶם, שֶׁיִּשְׁתַּוֶּה בְּעֵינָיו אִם יְשַׁבְּחוּהוּ בְּנֵי אָדָם

שיהיה שווה **בעיניו אם ישבחוהו בני אדם** - בין אם בני אדם ישבחו אותו

ומהם - סימן ההיכר השלישי של אוהב ה' הוא **שישתווה** -

עיונים

רבינו אלו, וז"ל: צריך לומר שהיה תועה בדרך, או נפרד מבני חבורה בסיבה מן הסיבות שנשאר במעון אריות, אבל ההולך למקום גדודי חיה ולסטים בשאט נפש ואומר שעושה כן להראות שאינו ירא דבר אחר זולת ה', עובר על דברי חכמים שאמרו: לא יעמוד במקום סכנה (שבת לב.), והעובר על דברי חכמים חייב מיתה (ברכות ד:). והרי זה אינו אלא שוטה, רשע וגס רוח. שוטה - שמוסר עצמו לסכנה בחינם. רשע - אשר איננו ירא מלפני האלהים אשר עשה (חיות רעות ומזיקים בארץ) שייראו מלפניו, ולא מלפני החיות מתייראים אלא ממי שעשה אותן כלי זעמו ונתן להם מקום ומדור בפני עצמם, והנכנס בתחומם ומקומם, לא נמצא אלא מתחייב בנפשו (האם לא נתן האלהים לבני אדם מקום ישוב בארץ), אם לא שהוצרך לברוח מפני בני אדם רעים וחטאים לה' שהם וודאי גרועים מחיות השדה. וכמו שאמר הכתוב (תהלים נה, ח): 'הנה ארחיק נדד אלין במדבר' וגו', ונאמר (ירמיהו ט, א): 'מי יתנני במדבר מלון אורחים' וגו', 'וטוב לשבת בארץ מדבר מאשת מדנים ובית חבר' (משלי כא, ט). ורבותינו ז"ל (ברכות מג:) הזהירו לתלמיד חכם ביחוד שלא יצא יחידי ואפילו בישוב ואפילו ביום, אבל בלילה וכל שכן במדבר אסור לכל אדם לצאת יחידי. וגס רוח - מי שבטח בזכיותיו, ואין צדיק בארץ אשר לא יחטא (עפ"י קהלת ז, כ), ובשעת הסכנה השטן מקטרג (ירושלמי שבת פ"ב ה"ו; ב"ר פרשה צא, ט), צא ולמד מיעקב אבינו ע"ה, שאף על פי שהובטח על חזרתו לבית אביו בשלום ובירושת הארץ, היה ירא מאד מלפני עשו. ומשה ירא מלפני פרעה וברח, ולא עמד להראות שאין עליו מורא בשר ודם. וכן דוד מפני שאול, וזולתם רבים. ואין להאריך בידוע. והפלא שאפילו בציווי הקב"ה אין לסמוך על הנס. כמו שנודע משמואל (שמואל-א טז, ב) שאמר לה' איך אלך, והשיבו עגלת בקר תקח בידך, ואמרו חז"ל (פסחים ח:): היכא דשכיח היזיקא אפילו שלוחי מצוה ניזוקין. אולם אם יצווה הקב"ה על הנביא שילך בדברו ולא ייראו, אז הוא בטוח ואין לו לירא ולדאוג כלום, כענין שאמר לירמיה (ירמיה א, יז-יט): ואתה תאזור מתניך וגו' אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם, ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר וגו', ונלחמו אליך ולא יוכלו לך וגו'. ואמר ישעיה (ישעיה מט, א-ב): ה' מבטן קראני וגו', וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וגו', ואמר עוד (ישעיה נ, ה-ט): ה' אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי וגו'. גוי נתתי למכים וגו' ה' אלוהים יעזר לי, מי הוא ירשיעני וגו', וכן מצינו לכמה נביאים שהיו עומדים בסכנה כשהיו מוכיחים את העם ולא נמנעו, וכן הוא חובת המוכיחים לפעמים כמו שכתב בסמוך, ויבואר בעז"ה [במגדל עוז], בעלית התוכחה. עכ"ל.

אוֹ יְגַנְּוהוּ בִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּשֶׁהוּא מְצַוָּם לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וּלְהִתְרַחֵק מִן הָרָע. — וּמֵהֶם, שֶׁיִּתְנַהֵג בְּנַפְשׁוֹ וְגוּפוֹ וּמָמוֹנוֹ וּבָנָיו בִּרְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים מד, כג)**: כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם. — וּמֵהֶם, שֶׁיָּשִׁישׁ שֵׁם הָאֱלֹהִים תָּמִיד**

או יגנוהו - ובין אם יזכירו את גנותו **בעודו** עושה את **רצון הבורא יתברך, כשהוא מצווים** - ובזמן שהוא שומע לדבר ה' המצווה **לעשות** את **הטוב ולהתרחק מן הרע.**

ומהם - סימן ההיכר הרביעי של אוהב ה' **שיתנהג בנפשו** - שיתרצה להקריב את חייו, **וגופו וממונו ובניו** - את גופו, את ממונו, ואת בניו, **ברצון** - למען קיום רצונו של **האל יתברך, כמו שנאמר** (**תהלים מ"ד, כג**)**: "כי עליך הורגנו כל היום"** - ישראל העידו על אהבתם את הבורא במסירות נפשם למות על קידוש שמו.

ומהם - וסימן ההיכר החמישי של אוהב ה' הוא **שישיב שם האלהים** - שיהיה שֵם שמיים שגור **תמיד**

עיונים

ד. שיתנהג בנפשו וגופו וממונו ובניו ברצון האל יתברך. מצות קידוש ה' נתפסת בדרך כלל כמצוה של מיתה על קדושת שמו יתברך, אכן בוודאי שמי שזכה לזה עומד בדרגא עילאה. אמנם האמת הוא, כי עיקר מצות קידוש ה' היא לא במיתה על קדושת שמו יתברך, אלא בחיים כאן בעולם הזה, שיקדש האדם שם שמים בעודנו בחייו בכל תהלוכות החיים. וכיצד היא הדרך לקדש שם שמים בחיים, דבר זה ניתן ללמוד מהאמור אצל מלאכי השרת: "ומעריצים ומקדישים וממליכים" (תפילת שחרית ברכת 'יוצר אור'), ומפרש רבי אברהם בן הגר"א זצ"ל ב'אבני אליהו', כי לשון 'ערוץ' הוא הפקר גופו נגד אדוניו, והם העבדים הנאמנים משליכים נפשם מנגד עבור אדוניהם, ומי כה' אלוקינו אשר עליו הורגנו כל היום, ומכוח הפקרה עצמית זו באים לדרגת קידוש השם העליונה ביותר - ומקדישים וממליכים, עיי"ש.

הנה כך מקדישים ליוצרינו, וזהו קידוש השם האמיתי, לקדש אותו כמו שהמלאכים מקדישים אותו, יהודי נקרא לקדש שם שמים בתחתונים בדיוק כמו שהמלאכים מקדשים בעליונים, באשר כל יהודי ראוי להעפיל לדרגת מלאך, כפי שכותב רבינו בחיי בפרשת במדבר (א, ב) שבני ישראל בעת מתן תורה היו מלאכים גופניים.

וכשם שמלאכי השרת משליכים את עצמם מנגד למען אדוניהם, כך צריך כל אחד להשליך את עצמו מנגד, להפקיר את עצמו ואת רצונותיו, בכדי למלא את רצון קונו בשלימות ובתמימות, ובכך מקדישים וממליכים את שמו יתברך.

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

עַל לְשׁוֹנוֹ בְּשֶׂבַח וְהוֹדָאָה וּתְהִלָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים לה, כח)**: וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים עא, ח)**: יִמָּלֵא פִי תְהִלָּתֶךָ. וְאַל יְזֻכֹּר שֵׁם הַבּוֹרֵא לַשָּׁוְא וְלֹא לַשֶּׁקֶר וְלֹא בַקְּלָלָה.**

וְהַשְׁבוּעָה לַשָּׁוְא הִיא מַה שֶּׁמּוֹצִיא הָאָדָם עַל פִּיו מִן הַשְׁבוּעוֹת לְבַטָּלָה וּלְלֹא צֹרֶךְ וּבְלִי הֶכְרֵחַ וְלֹא יְחַיְּבֵהוּ בָהּ דִּין. וְהַשְׁבוּעָה לַשֶּׁקֶר הִיא הַשְׁבוּעָה שֶׁמְּחַיְּבִין אוֹתוֹ בָהּ מִן הַדִּין בְּמַשָּׂאוֹ וּבְמַתָּנוֹ עִם בְּנֵי אָדָם.

וְהוּא חַיָּב לְהִזָּהֵר מִכָּל מַה שֶּׁיְּבִיאֵהוּ לְהִשָּׁבַע בְּשֵׁם הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ לְקַיֵּם אֶת הָאֱמֶת וּלְבַטֵּל אֶת הַשֶּׁקֶר, וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְקַיֵּם אֶת הַשֶּׁקֶר וּלְבַטֵּל אֶת הָאֱמֶת, וְכָל זֶה לְכְבוֹדוֹ, עַל לְשׁוֹנוֹ, בְּשֶׂבַח וְהוֹדָאָה וּתְהִלָּה - להודות לו ולברכו ולשבחו ולהללו, **כמו שנאמר** (תהלים לה, כח)**:** "ולשוני **תהגה צדקך**" - ולשוני תבטא יושר דינך, **ונאמר** (**תהלים ע"א**, ח)**:** "**ימלא פי תהלתך**" - בקול רם אהלל אותך. **ואל יזכר שם** - אולם גם אם פיו של אוהב ה׳ מורגל להזכיר שם שמיים באופן תמידי, לא יזכיר את שמו של הבורא, אף לא מתוך הרגל ומרוצת הלשון, לא בשבועת **שוא**, **ולא לשקר** - ולא בשבועת שקר, **ולא בקללה.**

ואבאר את שלושת הדברים הללו. **השבועה לשוא היא, מה שמוציא האדם על פיו מן השבועות לבטלה** - השבועה שמוציא האדם מפיו לחינם **וללא צורך ובלי הכרח ולא יחייבהו בה דין** - ובלי שבית הדין חייבו אותו בה. **והשבועה לשקר היא השבועה שמחייבין אותו בה מן הדין** - מדובר בשבועה שבית דין חייבו אותו בה בשל דין ודברים שהיה לו **במשאו ובמתנו עם בני אדם**, והוא נשבע על דברי שקר ועל עיוות המציאות.

והוא - ומפני כבוד הבורא יתברך **חייב** האדם **להיזהר** ולהימנע **מכל מה שיביאהו להישבע בשם הבורא יתברך** - מכל מקרה העלול להביאו לידי שבועה בשם ה׳, אף אם מטרת השבועה תהיה כדי **לקיים** ולהעמיד **את האמת** על תילה **ולבטל את השקר** - או להכחיש דבר שקר, **ומכל שכן** - קל וחומר שעל האדם להתרחק משבועה שנועדה לקיים - לאמת **את השקר ולבטל** - או להכחיש **את האמת, וכל זה לכבודו**

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים כד, ד)**: נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה, וְאָמַר** (דְּבָרִים כח, נח)**: לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה, וְאָמַר** (מַלְאָכִי ג, כ)**: וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (נְדָרִים ח, ב)**:** (ה)**אֵלּוּ בְנֵי אָדָם שֶׁיִּרְאִים לְהוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה.**

ביושר לבב

- וזהירות זו תהא למען שם כבודו יתברך, **כמו שכתוב** בתהילים, בתיאור האדם השלם; מי הוא הראוי לעלות בהר המוריה, ומי רשאי להימצא במקום שכינתו? הראוי לכך הוא רק (**תהלים כ"ד**, ד)**:** "**נקי כפים** - שידיו נקיות מגזל, **ובר לבב** - טהור לב ביראת שמים, **אשר לא נשא לשוא נפשי** - מי שלא ביטא לחינם את שם ה׳, **ולא נשבע למרמה**" - לשקר, **ונאמר** (**דברים כח, נח**)**:** "**ליראה את השם הנכבד והנורא** הזה את ה׳ אלהיך", **ונאמר** (**מלאכי ג, כ**)**:** "**וזרחה לכם יראי שמי** - ולכם, הצדיקים, יראי ה׳, תזרח **שמש צדקה** - שמש של חסד **ומרפא בכנפיה**" - וקרניה יביאו באורם ארוכה ומרפא, **ואמרו** [ופירשו] **חכמינו זכרונם לברכה** (**נדרים ח, ב**) מי הם הנקראים "יראי שמי"**? אלו בני אדם שיראים להוציא שם שמים לבטלה.**

עיונים

ה. אלו בני אדם שיראים להוציא שם שמים לבטלה. הקשה ה׳עץ יוסף׳ (על ׳עין יעקב׳ נדרים ח: ד"ה אלו) מדוע היראים מלהוציא שם שמים לבטלה מקבלים על כך שכר מיוחד, הלא המזכיר שם שמים לבטלה הוא רשע ועובר על איסור, ומה יש לשבח את אלו שאינן עוברים איסור? ותירץ על פי דברי רבי שמעון (נדרים י:) שלא יאמר אדם "לה׳ עולה", שמא לא יגמור דיבורו, ונמצא מזכיר שם שמים לבטלה, אלא יאמר "עולה לה"", שאז אף אם לא יגמור דיבורו, לא יזכיר שם שמים לבטלה. והגמרא מדברת על בני אדם כאלו הנזהרים אפילו מחשש רחוק של הזכרת שם שמים לבטלה.

ה׳בן יהוידע׳ תירץ, שכוונת הגמרא באומרה: ׳אלו בני אדם שהם יראים להזכיר שמי לבטלה׳, שכל דבר שאינו בענין תורה ודרך ארץ ומוסר קרי ליה ׳לבטלה׳, כי הוא לצורך עולם ההבל. ובני אדם הנ"ל נזהרים כשמדברים בענינים אלו ומוכרחים להזכיר השם, אין אומרים ה׳ בפירוש, אלא מזכירים את ה׳ בתואר שבח, כגון שאומרים "הבורא יתברך", או "השם יתברך", ולאלו בני אדם תזרח שמש צדקה ומרפא לעתיד.

וְהַקְּלָלָה, הֵם הַקְּלָלוֹת וְהַגִּדּוּפִים וְהַחֲרָפוֹת שֶׁמַּזְכִּירִים בָּהֶם שֵׁם שָׁמַיִם, וְהוּא גְּנַאי גָּדוֹל לַמַּאֲמִין. וּכְבָר הִתְּירוּ עַמֵּי הָאָרֶץ לְעַצְמָם זֶה עַד שֶׁהִגִּיעוּ בּוֹ אֶל תַּכְלִית הַגְּנוּת, וְהֵם מְכַוְּנִים בָּזֶה לְהַפְלִיא וּלְהַפְלִיג בְּגִדּוּפֵיהֶם, וּלְהַגְדִּיל וּלְפָאֵר חֲרְפָתָם, וְהֵם דּוֹמִים בָּזֶה לְמַה שֶּׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי י, כג)**: כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה, וְאָמַר** (יְשַׁעְיָה ט, טז)**: וְכָל פֶּה דּוֹבֵר נְבָלָה, וְאָמַר** (מִשְׁלֵי י, כ)**: כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק.**

וּמֵהֶם, (ו)**שֶׁיַּתְנֶה בְּכָל מַה שֶּׁעָתִיד לַעֲשׂוֹתוֹ**

ועוד יש להיזהר בשגרת הזכרת שמו יתברך מלבוא לידי (ה)קללה בשם ה', הם אותם הקללות והגידופים והחרפות [והחירופים] **שמזכירים בהם שם שמים** לחינם, **והוא גנאי גדול למאמין** - העושה כן, גנאי גדול הוא לו. **וכבר התירו עמי הארץ לעצמם זה** - לקלל ולחרף בשם ה', **עד שהגיעו בו** [בכך] **אל תכלית הגנות** - אל האופנים המגונים ביותר, **והם מכוונים בזה** - ומטרתם באזכור שם ה' באותן קללות שהם מגדפים בהן זה את זה היא **להפליא** - לחזק **ולהפליג בגידופיהם** - את גידופיהם, **ולהגדיל ולפאר את חרפותם** [חירופיהם] - את הזלזול שהם מטיחים בזולת. כלומר, צירוף שם שמיים לקללה נועד להעצים אותה, להדגיש את כוחה. **והם דומים בזה** - בהתנהגותם זו **למה שאמר** שלמה המלך החכם (**משלי י, כג**)**: "כשחוק לכסיל"** - כשם שבעיני הכסיל השחוק הוא דבר של מה בכך וראוי לנהוג בו, כך קל בעיניו גם לעשות מעשים חמורים - **"עשות זימה"** - לחשוב מחשבות מגונות ולדבר לשון הרע ולהישבע שבועת שווא ושקר (טוב הלבנון), וישעיה הנביא **אמר** עליהם (**ישעיה ט, טז**)**: "וכל פה דובר נבלה"** - כולם מדברים דברי רֶשַׁע ודברי גנות, **ואמר** - ואילו על השומר על טהרת לשונו נאמר (**משלי י, כ**)**: "כסף נבחר לשון צדיק"** - הדיבורים שמוציא הצדיק מלשונו דומים לכסף מובחר (פת לחם).

ומהם - וסימן ההיכר השישי של אוהב ה', **שיתנה בכל מה שעתיד לעשותו**

עיונים

ו. שיתנה בכל מה שעתיד לעשותו ולאמרו ברצון הבורא. כתב השל"ה הק' ('תורה שבכתב' פרשת בהעלותך) וז"ל: "על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו" (במדבר ט, יח). ואחר כך כתיב (שם

וּלְאָמְרוֹ "בִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא" בְּעֵת שֶׁהוּא יוֹעִיד בּוֹ זוּלָתוֹ, אֲפִלּוּ אִם יִהְיֶה לִזְמַן קָרוֹב עַד מְאֹד. וְזֶה בַּעֲבוֹר שְׁנֵי דְּבָרִים. הָאֶחָד, מִירְאַת מְהִירוּת הַמָּוֶת אֵלָיו וְלֹא יַשְׁלִים מַה שֶּׁיַּעַד בּוֹ, וְהַשֵּׁנִי, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם קָדַם בְּגְזֵרַת הָאֵל לַעֲשׂוֹתוֹ.

וּמֵהֶם, (ז)**שֶׁיִּאַשֵּׁר וְיוֹרֶה לַעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים בֵּין**

ולאמרו **"ברצון הבורא" בעת שהוא יועיד בו זולתו** - בכל פעם שיאמר לחברו שברצונו לעשות בעבורו דבר מה בעתיד, יתנה ויאמר שיעשהו "אם ירצה הבורא", **אפילו אם יהיה לזמן קרוב עד מאד** - ואפילו אם בדעתו לעשות זאת בזמן הקרוב ביותר. וזה **בעבור שני דברים** - וזאת, מפני שתי סיבות: **האחד** - הסיבה האחת, **מיראת מהירות המות אליו** - מתוך החשש שמא יום מותו קרוב, **ולא ישלים מה שיעד בו** - ולא יספיק לעשות ולהשלים את מה שהבטיח לעשות, **והשני** - והסיבה השנייה, **מפני שהוא אינו יודע אם קדם בגזירת האל לעשותו** - אם גזר עליו ה' לעשות את הדבר הזה [ואם לא גזר הבורא עליו לעשות את הדבר הזה, בוודאי לא יצליח במעשיו (פת לחם)]. הרי שהביטוי "ברצון הבורא" ו"בעזרת ה'" מבטא את אהבת ה' ויש לו גם מובן פשטני - לכל פעולה נדרשת סייעתא דשמיא.

ומהם - וסימן ההיכר השביעי של אוהב ה' הוא **שיאשר ויורה לעבודת האלהים** - שיחזק את עובדי ה' וילמד לבני האדם את דרך עבודת האלוקים **בין**

עיונים

שם, כ) "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו". יש כאן רמז מוסר, שעל כל פעולה או תנועה שהאדם עושה, יאמר: 'אם ירצה השם' או 'בעזרת השם'. למשל, בלכתו בדרך יאמר: 'הנני נוסע בעזרת השם יתברך, ובדעתי לחנות במקום פלוני בעזרתו יתברך אם ירצה'. וכשבא למקום החניה אז יחזור ויתן שבח, ויאמר: 'הנה בעזרת השם יתברך באתי הנה, ובדעתי ליסע לזמן פלוני בעזרתו יתברך אם ירצה'.

נמצא שם שמים שגור בפיו בשעה שעולה במחשבתו, ובשעת מעשה, ככה בכל פעולותיו.

עוד כתב השל"ה (שער האותיות אות א' אות קטנה מו): בכלל דביקות האמונה, על כל פעולה שרוצה לעשות, אפילו לזמן קרוב, יאמר: אעשה זה אם ירצה השם, הן שיהיה דבר גדול או דבר קטן, וסימנך 'עצת ה' היא תקום' (משלי יט, כא), 'היא' ראשי תיבות א'ם י'רצה ה'שם, ואז 'תקום', ו'אי"ה מקום כבודו' (קדושת מוסף שבת ויו"ט).

ז. ומהם שיאשר ויורה לעבודת האלהים. הרמב"ם (בספר המצוות, מצות עשה ג') כתב שבכלל

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

בָּרַכָּה בֵּין בְּקָשָׁה, כְּפִי הַצָּרִיךְ לַזְּמַן וְלַמָּקוֹם וּלְכִתּוֹת בְּנֵי אָדָם, וּלְמַעֲלוֹתָם, מֵהַגְּדוֹלִים וְעַד אַנְשֵׁי הַשּׁוּק, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי א, ה): יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה, (מִשְׁלֵי א, ד):

ברכה בין בקשה - בדברים רכים ובדברים קשים, **כפי הצריך** [הנצרך] **לזמן ולמקום** ההוא ובהתאם **לאופי כיתות בני האדם** ולקבוצות האנשים שהוא נפגש בם, **ולמעלותם** - וכפי מידת חשיבותם ודרגתם, **מהגדולים ועד אנשי השוק** - מאנשי המעלה והעילית שבחברה ועד אנשי ה"עמך", אנשי הרחוב, **כמו שאמר** שלמה המלך החכם **(משלי א, ה): "ישמע חכם ויוסף לקח** - כשישמע החכם את משלי שלמה יתווסף לו יֶדַע, **ואיש נבון** - והאדם הנבון - **תחבלות יקנה"** - ירכוש לעצמו פיקחות וחדות שכל. הרי ששלמה המלך כיוון בדבריו אלו אל החכמים והנבונים. במקום אחר הוא פונה אל הפתאים והצעירים, כפי שאמר **(משלי א, ד):**

לָתֵת לִפְתָאִים עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה.

עיונים

מצות "ואהבת את ה' אלקיך" "שנהיה קוראים לבני האדם כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו. מפני שכאשר תאהב איש אחד, תספר בשבחיו ותרבה בהם ותקרא בני אדם לאהוב אותו. כן כשתאהב אותו יתעלה באמת, תקרא לכולם להכירו. ולשון ספרי: ואהבת את ה' אלקיך, אהבהו על הבריות כאברהם אביך, שנאמר (בראשית יב, ה) ואת הנפש אשר עשו בחרן".

ולפי זה כתב ה'חפץ חיים', מה שכתוב בסוף הפסוק "ובכל מאדך", נסוב על תחילתו, שיאהב את שמו של הקב"ה על אחרים ולשם כך ישתמש אף ברכושו. וגם זאת כאברהם אבינו, שנאמר בו "ויטע אשל" (בראשית כא, לג) ודרשו בו חז"ל (סוטה י.) שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים ופתח פונדק להאכיל עוברי דרכים כדי להקריא שמו של הקב"ה בפי הבריות, שיברכו ויודו לשמו.

עוד אמרו במדרש (בראשית רבה נד, ו) "אשל" זה סנהדרין, ככתוב אצל שאול "והוא יושב בגבעה תחת האשל ברמה" (שמואל-א כב, ו). ורצה לומר שנטע בבאר שבע אהל תורה על ידי גדולי עולם, כמו שאמרו (יומא כח.) אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה, ועל ידי זה פָּרְסֵם שם ה' בעולם. ובוודאי החזיקם מכספו, ועל ידם התפרסם שם ה' בעולם ביתר שאת.

ומסיק ה'חפץ חיים': ונלמד מכאן, שהרוצה להשפיע על הרבים להכרת הבורא ואהבתו, צריך לגמול עמם חסד בענייניהם, הן בגשמיות והן ברוחניות, ויתקבלו דבריו ביתר שאת ועוז (הקדמת 'חומת הדת', ובהערה שם, ויעויין ב'דבר בעתו' פרק יח).

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

לָתֵת לִפְתָאִים עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה.

וְרָאוּי לְךָ, אָחִי, לָדַעַת, כִּי זְכֻיּוֹת הַמַּאֲמִין, אֲפִלּוּ אִם יִהְיֶה מַגִּיעַ אֶל הַתַּכְלִית הָרְחוֹקָה בְּתִקּוּן נַפְשׁוֹ לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ, וְאִלּוּ הָיָה קָרוֹב לַנְּבִיאִים בְּמִדּוֹתָם הַטּוֹבוֹת וּמִנְהֲגֵיהֶם הַמְּשֻׁבָּחִים וְהִשְׁתַּדְּלוּתָם בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא וְאַהֲבָתָם הַזָּכָה בּוֹ, אֵינָם כְּזֻכְיוֹת מִי שֶׁמּוֹרֶה בְּנֵי אָדָם אֶל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, וּמְיַשֵּׁר הָרְשָׁעִים אֶל עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, (ח)שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו נִכְפָּלוֹת בַּעֲבוּר זְכֻיּוֹתָם בְּכָל הַיָּמִים וּבְכָל הַזְּמַנִּים.

"לתת לפתאים ערמה - להקנות לקלי דעת חכמת חיים, **ולנער דעת ומזימה"** - ולצעיר חסר הניסיון יוסיף ידע ושיקול דעת. הרי שדיבר גם אל החכמים וגם אל הפתאים והנערים חסרי הדעת (לפי טוב הלבנון).

וראוי לך, אחי, לדעת, כי זכיותיו של האדם המאמין, **אפילו אם יהיה מגיע אל התכלית** הרחוקה - גם אם יתרומם ויגיע אל הדרגה העליונה ביותר **בתיקון נפשו** ונשמתו **לפני האלהים יתברך, ואילו היה** - ואף אם יגיע **קרוב למעלתם של הנביאים, במידותיהם** - במידותיהם **הטובות, ובמנהגיהם המשובחים** - בהנהגותיהם המשובחות, **ובהשתדלותם** ובהתמסרותם **בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו** - ובאהבתם הטהורה אל ה', עם כל זאת **אינם כזכיות** - אין זכויותיו מגיעות לזכויותיו של **מי שמורה** ומכוון את **בני האדם אל הדרך הטובה, ומיישר** - ומקרב את **הרשעים אל עבודת הבורא, שזכיותיו נכפלות בעבור זכיותם בכל הימים ובכל הזמנים** - המזכה את הרבים ומקרבם לעבודת ה', זכויותיו מתרבות בכל יום ובכל זמן. מעשיהם של כל מי שהדריך, הם וכל מי שתלוי בהם ומשתלשל מהם, נזקפים לזכותו, שהרי מכוחו הגיעו.

עיונים

ח. **שזכויותיו נכפלות בעבור זכויותם בכל הימים ובכל הזמנים.** בעת חנוכת המזבח הקריבו הנשיאים קרבנות במזבח, כל יום הקריב נשיא שבט אחד. נאמר בתורה: "ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר, הקריב את קרבנו" (במדבר ז, יח-יט). ויש לדקדק, מדוע כתבה התורה שתי פעמים שנתנאל בן צוער הקריב את קרבנו, מה שלא כתבה כן בשאר הנשיאים (עיין ברש"י).

בספר 'כתב סופר' מבאר, כידוע, נתנאל בן צוער הוא זה שנתן את העצה לכל הנשיאים להקריב

חובות הלבבות — שער אהבת ה'

עיונים

את הקרבנות בחנוכת המזבח (רש"י). והנה אמרו חז"ל כל המזכה את הרבים, ומשיאם עצה למצוה, זכות הרבים תלויה בו ויש לו חלק בכל מצוה שעושים אחרים על ידו.

נמצא שנתנאל בן צוער היה לו חלק בכל קרבן וקרבן שהקריבו הנשיאים בכל יום ונחשב כאילו הקריב בעצמו, וביום השני הקריב את קרבנו הפרטי. לפי זה מיושב הפסוק "ביום השני הקריב נתנאל בן צוער" ואם תאמר הלא בכל יום הקריב קרבן? לכן חזר ואמר "הקריב את קרבנו" - היינו קרבן עצמו. עכ"ד.

והנה ידוע כי המזכה את הרבים זכות הרבים תלויה בו, וכל זכויותיהם וזכויות צאצאיהם לדורי דורות, וכל הפירות ופרי הפירות גם לאחר מותו נזקפים לזכותו. וכפי שנתבאר בדברי חז"ל (ר"ה לב:) שבראש השנה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, לכאורה מדוע נפתחים בכל שנה ספרי המתים, הלא כבר דנו אותם? אלא ביאר ה'חוסן יהושע', אם זיכה את הרבים בחייו, אזי כל תוצאות פעולותיו שהפריחו וגידלו פירות, הכול נזקף כל שנה לזכותו של המזכה, ועל כן כל שנה דנים אותו מחדש.

וכן ביאר בספר 'משנת רבי אהרן' (ח"א עמ' רנב) את מאמר חז"ל הנ"ל שבראש השנה ויום הכיפורים ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, וז"ל: ומפרשים בזה דגם המתים נידונים, שאם עשה בחייו איזה מעשה ולאחר עידן ועידנים יצא מזה קלקול, נתבע על זה, ושמואל אמר 'למה הרגזתני להעלות אותי' (שמואל-א כח, טו), ופירשו חז"ל (חגיגה ד:) ששמואל חשש שקוראים אותו לדין. והלא כבר עמד בדין מקודם, שהרי זה היה כ"ד חדשים אחרי פטירתו. אך הענין שחשש שמא יצאה עכשיו תקלה על ידו שלא הוכיח כיאות. והענין מבהיל, הרי כל ימיו סבב ושפט את ישראל והורה אותם דרכי ה', ולא נהנה שום דבר משום אדם, הרי שהייתה הנהגתו את העם בתכלית השלימות, ואף על פי כן חשש שיקראוהו לדין, שמא לא יצא ידי חובת תוכחה. וחזינן מזה שנתבע האדם על כל התוצאות במה שיכול היה לתקן, אפילו אחר זמן רב ועידן ועידנים, וגם אם דורות יחלופו, ומכל שכן אם גרם איזה עיוות במעשה. ומזה נלמד דאין לשער גודל האחריות מכל מעשה על כל תוצאותיו, ומן הטעם הזה מתוודים גם על האבות, 'אנחנו ואבותינו חטאנו', ומשום, כי אפשר שהאבות גרמו לחטא כדכתיב 'פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה' (דברים כט, יז), וקלקול מועט אפילו במחשבה גורם קלקולים גדולים בדרך השתלשלות במשך הדורות, והאבות נושאים באחריות על הכל, וזהו הוידוי על האבות היינו וידוי על שורש החטא. עכת"ד.

והנה בתפילת מוסף של ראש-השנה אומרים שהקב"ה "פוקד כל יצורי קדם". פירוש, שהקב"ה דן את כל האנשים שחיו מעת בריאת העולם, ואף על פי שכבר מתו. וכתב על כך בספר 'שפתי חיים' (מועדים א' עמ' שט) וז"ל: ולכאורה ייפלא: הרי המתים כבר נדונו במותם, ודין ראש-השנה

חובות הלבבות — שער אהבת ה'

ביישר לכב

וְהַמָּשָׁל בָּזֶה מִשְּׁנֵי סוֹחֲרִים הִגִּיעוּ אֶל הַמְּדִינָה, הִרְוִיחַ אֶחָד מֵהֶם בִּסְחוֹרָה אַחַת שֶׁהָיְתָה בְּיָדוֹ עֲשָׂרֶת כִּפְלֵי הַקֶּרֶן, וְהָיָה הַכֹּל מֵאָה זוּז. וְהִרְוִיחַ הַשֵּׁנִי כֶּפֶל אֶחָד בִּלְבָד, וְהָיוּ לוֹ סְחוֹרוֹת רַבּוֹת וְהִגִּיעוּ לְיָדוֹ עֲשָׂרֶת אַלְפֵי זוּזִים. וְהָיָה רֶוַח הַסּוֹחֵר הָרִאשׁוֹן, עִם רוֹב כִּפְלֵי הָרֶוַח, תִּשְׁעִים זוּז וַעֲשָׂרָה חֲלָקִים מֵאַחַד עָשָׂר חֵלֶק בַּזּוּז, וְהָיָה רֶוַח הַסּוֹחֵר הַשֵּׁנִי חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים זוּזִים, עִם מְעַט כֶּפֶל הָרֶוַח.

וְכֵן, אָחִי, מִי שֶׁאֵין מְתַקֵּן אֶלָּא נַפְשׁוֹ בִּלְבַד,

והמשל בזה - והמשל הדומה לזה, **משני סוחרים שהגיעו אל המדינה** [למדינה אחת], **והרויח אחד מהם בסחורה אחת** - תמורת סחורה כלשהי **שהיתה בידו** וברשותו **עשרת כפלי הקרן** - פי עשרה ממחיר הקרן, **והיה הכל** - וקיבל תמורת סחורתו **מאה זוז.** והרויח **השני** - והסוחר השני הרוויח רק **כפל אחד** - פי שניים ממחיר הקרן **בלבד, והיו לו** - אך היו ברשותו **סחורות רבות,** ובגלל ריבוי הסחורות שמכר **הגיעו לידו** - קיבל תמורתם **עשרת אלפי זוזים.**

והיה - כך נמצא **שריוח הסוחר הראשון, עם רוב כפלי הריוח** - רווחיו של הסוחר הראשון שהיו גבוהים פי עשרה ממחיר הקרן הסתכמו **בתשעים זוז** ועוד **עשרה חלקים מתוך אחד-עשר חלקים בזוז** [פירוש - סחורתו הייתה שווה 9.09 זוז ועם הרווח הייתה שווה מאה זוז], **והיה ריוח הסוחר השני** - ואילו הסוחר השני הרוויח **חמשת אלפים זוזים, עם מעט כפל הריוח** - אף על פי שרווחיו היו רק פי שניים ממחיר הקרן.

וכן הוא אחי גם בעניננו, **מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד** - האדם הדואג לתיקון נפשו בלבד,

עיונים

הוא לאלו החיים עדנה? והתשובה היא כך: הרי יש לאדם בנים ובני בנים ויוצאי חלציו עד סוף כל הדורות, אשר כל מעשיהם לטוב או להיפך ח"ו באים מכוחו, כמאמר חז"ל (סנהדרין קד.) "ברא מזכה אבא", וכן יש מעשים שאדם עושה שיש להם תוצאות נמשכות בדורות הבאים, כגון המעמיד תלמידים או הכותב ספרים וכדו'. לכן יש לדון בראש-השנה גם את המתים, האם יש להוסיף לשכרם או ח"ו לגרוע מהם או להרבות בעונשים לפי תוצאות מעשיהם.

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

תִּהְיֶה זְכוּתוֹ מְעַטָּה, וּמִי שֶׁמְּתַקֵּן נַפְשׁוֹ וּנְפָשׁוֹת רַבּוֹת, תִּכְפַּל זְכוּתוֹ כְּפִי זְכֻיּוֹת כָּל מִי שֶׁיְּתַקֵּן לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אָבוֹת ה, יח): (ט)כָּל הַמְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים אֵין חֵטְא בָּא

תהיה זכותו מעטה - יהיו זכויותיו מועטות, מפני שזוקפים לזכותו רק את המעשים הטובים שעשה הוא עצמו, **ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות** - ואילו אדם הדואג גם לתיקון נפשם של אחרים, **תכפל זכותו כפי זכיות כל מי שיתקן לאלהים** - יוכפלו זכויותיו כפי מספר זכויותיהם של אלו שתיקן וקירב אל האלוקים, מפני שזוקפים לזכותו גם את מעשיהם הטובים של כל אלה שקירב לעבודת האלוקים, **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ה, יח): כל המזכה את הרבים** - המדריך אחרים ללכת בדרך הישרה, **אין חטא בא**

עיונים

ט. כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו. במסכת יומא (פז.) אמרו: כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (פירש רש"י: הקב"ה מדחה מפניו את העבירה שלא תבוא לידו). מאי טעמא, כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן, שנאמר (תהלים טז, י) 'כי לא תעזוב נפשי [לרדת] לשאול (-לגיהנם), לא תתן חסידך לראות שחת' (-כליון). (פירש רש"י: למדנו שהקב"ה מונע את החטא מל[התקרב אליו ול]הכשילו).

וכתב בספר 'משנת רבי אהרן' (תהלים): הנה זיכוי הרבים יש בו ריוח גדול ונפלא, דמלבד עצם הענין שזכות הרבים תלויה בו וכמפורש במשנה, ויש לו שכר כנגד כולם, עוד יש לו סיוע מיוחד מן השמים לשמרו מחטא, ומקילים עליו הרבה את הבחירה, דמן השמים מונעים אותו ממכשול, ועוד זאת שמגלגלים על ידו זכות הרבים, שממציאים לו שיגולגלו זכויות על ידו, ואין לשער כלל גודל הריווח שהאדם מרוויח על ידי כך, שהרי זוכה גם לשמירה יתירה מן השמים שלא יכשל בחטא, וגם לריבוי זכויות, מה שאי אפשר היה לו להשיג על ידי בחירתו. נמצא שבהתבוננות מועטה יעמוד האדם על גודל הטובה והאושר אשר בזיכוי הרבים. עכ"ד.

בזוהר הק' (פרשת תרומה) כתב במעלת המזכה את הרבים: אילו היו יודעים בני אדם כמה תועלת יש ברדיפה אחר הרשעים להחזירם בתשובה, היו רודפים אחריהם בכל כוחם כמי שרודף ורץ אחרי החיים שלו. עוד כתב (לעיל שם): בא וראה, כי מי שאוחז בידיהם של עמי הארץ, ומשתדל עמהם לעזוב דרכם הרעה ולהחזירם בתשובה, גורם לכפות ולהכניע את הסט"א תחת הקדושה, וגורם לקיום העולם, ועליו נאמר: "בריתי היתה אתו החיים והשלום" (מלאכי ב, ה). וזוכה לראות

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

על ידו - מן השמים מסייעים לו שלא יחטא, **ואמרו: משה זכה בעצמו וזיכה את הרבים** - שלימדם תורה ומצוות, לכן **זכות הרבים תלויה בו, שנאמר** - הפסוק מעיד (דברים לג, כא): "**צדקת ה' עשה** - נוסף לכך שקיים משה רבנו את החובות המוטלות עליו בעצמו, **ומשפטיו עם ישראל**" - קיים את כל מצוות התורה יחד עם ישראל. כיון שהוא זה שהביאם לקיום המצוות על ידי שלימדם את התורה, נחשב הדבר כאילו עשה את המצוות עמהם (רע"ב), **ואמר החכם** שלמה המלך (**משלי כ"ד, כה**): "**ולמוכיחים ינעם** - הנוזפים ברשע יזכו לנועם ה', **ועליהם תבוא** ותחול **ברכת** כל **הטוב**", **ונאמר** (**מלאכי ב, ו**): "**תורת אמת היתה בפיהו** - הוראות נכונות הורו (שבט לוי והכוהנים) לשואלים אותם על דרך עבודת ה' — **ורבים השיב מעון**" - והשפיעו על חוטאים רבים לעזוב את חטאיהם, **ונאמר** (**דניאל יב, ג**): "והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע" - מעלתם של מלמדי

עַל יָדוֹ, וְאָמְרוּ: (י)מֹשֶׁה זָכָה וְזִכָּה אֶת הָרַבִּים זְכוּת הָרַבִּים תְּלוּיָה בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים לג, כא): צִדְקַת יְיָ עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כד, כה): וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִּרְכַּת טוֹב, וְאָמַר (מַלְאָכִי ב, ו): תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ — וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן, וְאָמַר (דָּנִיֵּאל יב, ג):

עיונים

בנים לבניו עוסקים בתורה, וזוכה בעולם-הזה ובעולם-הבא. עכ"ד.

ולעיל בפרק ד' משער הבטחון כתב רבינו על ענין קירוב הבריות לתורה, וז"ל: "גמול העולם הבא אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב בלבד, אך יהיה ראוי מן האלוהים בשני דברים אחר המעשה הטוב: האחד, שיורה בני אדם עבודת הבורא יתעלה וינהיגם לעשות הטוב... וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקתו [-הזכות שגרם לאחרים להיות צדיקים] אל גמול צדקתו [-אל הזכות מה שהוא עצמו צדיק], וגמול אמונת לבו וסבלו, [אז] יהיה ראוי לגמול העולם-הבא אצל הבורא".

י. משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלויה בו. הקשה ה'חתם סופר' (אבות ה, יח), כיון שמשה רבינו זכה וזיכה את ישראל, אם כן, כיצד בא חטא מי מריבה על ידו. ותירץ, שהנה הטעם שאין חטא בא על ידו, הוא משום שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן (יומא פז.), וכאן היה עונשו שלא יבוא אל ארץ ישראל, והרי גם תלמידיו, דור המדבר, גם הם לא באו. אבל אילו לא חטאו הם והיו נכנסים לארץ ישראל, לא בא חטא זה על ידי משה רבינו. והוא מה שכתוב (דברים ג, כו) 'ויתעבר ה' בי למענכם'.

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד.

וְעַל כֵּן צִוָּה הַבּוֹרֵא לְהוֹכִיחַ אֶת הַמְקַצְּרִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (וַיִּקְרָא יט, יז)**: הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (עֲרָכִין טז, ב)**:** [יא]**עַד הֵיכָן הִיא תּוֹכָחָה? רַב אָמַר עַד קְלָלָה, וּשְׁמוּאֵל אָמַר עַד הַכָּאָה, וְנֶאֱמַר** (מִשְׁלֵי כח, כג)**: מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי חֵן יִמְצָא.**

ומהם - סימן ההיכר השמיני של אוהב ה׳ הוא **שמחתו וגילתו בזכויותיו מפני שהוא שש בהן** - ההנאה והשמחה בזכות שיש בידו לא נועדו **לא לגאוה ותפארת** - לא מפני שהאדם מתגאה ומתפאר בזכויותיו, אלא מפני שזכה להתקרב באמצעותן אל ה׳, **ואבלו ויגונו על חטאיו לתשובה מהם וחרטה עליהם** - וכאשר התורה תבהיק כאורם הבוהק של השמיים, **״ומצדיקי הרבים** - והמזכים את הציבור ומזרזים אותם לקיום המצוות יתנוצצו בחשיבות כמו הכוכבים **לעולם ועד״** - לנצח נצחים.

ועל כן ציוה הבורא - וזו אחת הסיבות לכך שציווה הבורא **להוכיח את המקצרים** - את המתרפים בעבודת ה׳, **כמו שנאמר (ויקרא יט, יז):**

״הוכח תוכיח את עמיתך״ - הוכח את חברך על חטאו, **ואמרו** [וביארו] **רבותינו זכרונם לברכה (ערכין ט״ז, ב): עד היכן היא** - הוא החיוב של **תוכחה?** כלומר, עד כמה חייב האדם להמשיך ולהוכיח את חברו בשעה שהחוטא אינו מקבל את התוכחה? **רב אמר עד קללה** - עד שיקלל אותו, **ושמואל אמר עד הכאה** - עד שיקצוף עליו החוטא ויכה אותו, וכן **נאמר (משלי כ״ח, כג): ״מוכיח אדם אחרי** - המוכיח את האדם ללכת אחרי מצוותי, **חן ימצא״** בעיני כל רואיו (אבן עזרא) [ורש״י פירש: 'מוכיח אדם' - המוכיח את חברו על עבירות שבידו ומפריש אותו מהן, 'אחרי חן ימצא' - לאחר זמן ימצא חן בעיניו, יותר מבני אדם שאינם מוכיחים אותו על מעשיו ומדברים אליו בחלקת לשון].

עיונים

יא. עד היכן היא תוכחה רב אמר עד קללה ושמואל אמר עד הכאה. קשה, היכן מצינו 'שיעור' כזה בחיוב מצוה. וכי אם יכוהו או יבזוהו על שאוכל בסוכה או לובש ציצית וכדומה, יפטר ממצות סוכה?

בספר 'אמת ליעקב' (פרשת ויצא) תירץ, על פי דברי הרמב״ם (דעות פ״ו ה״ז) שכך כתב: ״צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ולשון רכה 'ויודיעו שאינו אומר אלא לטובתו' להביאו לחיי עולם הבא״. מבואר אם כן, שמהותה של תוכחה אינה אלא אם היא באה מתוך דאגה ורצון לטובת המוכח, וגם יש להודיעו שזו אכן מטרת התוכחה. לפי זה אם המוכח מבזה או מכה את מוכיחו, על כרחך שאינו מבין כי המוכיח מתכוון לטובתו. כיון שכך חסרה מכאן ואילך כל מהותה

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

וּמֵהֶם, שִׂמְחָתוֹ וְגִילָתוֹ בִּזְכֻיּוֹתָיו, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שֵׁשׁ בָּהֶן, לֹא לְגַאֲוָה וְתִפְאֶרֶת, וְאֶבְלוֹ וְיגוֹנוֹ עַל חַטָּאָיו לִתְשׁוּבָה מֵהֶם וַחֲרָטָה עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים קיט, קלו)**: פַּלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ.**

וּמֵהֶם, שֶׁיִּתְנַפֵּל בַּלַּיְלָה וְיִתְעַנֶּה בַּיּוֹם, אִם יוּכַל לְסָבֵל זֶה, [יב]כִּי תְּפִלַּת הַלַּיְלָה הִיא זַכָּה

ומהם - סימן ההיכר השמיני של אוהב ה׳ הוא **שמחתו וגילתו בזכויותיו מפני שהוא שש בהן** - ההנאה והשמחה בזכות שיש בידו לא נועדו **לא לגאוה ותפארת** - לא מפני שהאדם מתגאה ומתפאר בזכויותיו, אלא מפני שזכה להתקרב באמצעותן אל ה׳, **ואבלו ויגונו על חטאיו לתשובה מהם וחרטה עליהם** - וכאשר הוא מתאבל ומתעצב על חטאיו, הוא עושה כן מתוך חרטה וחזרה בתשובה, **כמו שאמר דוד** המלך (**תהלים קיט, קלו**)**: ״פלגי מים ירדו עיני** - כנחלי מים הזילו עיני דמעות, **על שלא שמרו** עיני את **תורתך״** ועברו על 'לא תתורו'.

ומהם - וסימן ההיכר התשיעי של אוהב ה׳ **שיתנפל** - שיעמוד בתפילה **בלילה ויתענה** בצום **במשך היום, אם יוכל לסבול זה** - אם בכוח גופו לסבול זאת, **כי תפילת הלילה** - משום שהתפילה בלילה **היא זכה** וטהורה

עיונים

של התוכחה, ולפיכך פטור מלהוכיחו יותר. הוי אומר, שאין כאן פטור ממצווה, אלא שקיומה בתנאי המיוחד לה כבר אינו מתאפשר.

יב. כי תפלת הלילה היא זכה יותר מתפילת היום לכמה פנים. בהמשך מונה רבינו כמה יתרונות שיש בלילה מביום. במסכת אבות (ג, ד): ״רבי חנינא בן חכינאי אומר, הנעור בלילה... הרי זה מתחייב בנפשו״. ופירש רבינו יונה: הנעור בלילה ואינו עוסק בתורה. בספר 'קול מבשר' (לרבי חיים זייטשיק, עמ' שפו) כתב דיש להתפלא, למה דווקא הניעור בלילה ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו? וכי בטלה שהוא מבטל ביום אינה בטלה, וכי אז אין כנגדו תרעומת וקפידא ממרום? הלא שעות היום הן שעות שנכללים בחיי-אדם, במסגרת שבעים השנים שלו, ומה לי, איפוא, מתבטל הוא בלילה, ומה לי אם מתבטל הוא ביום?

וכתב ליישב על פי דברי רבינו כאן שמנה כמה יתרונות שיש בלילה מביום, ובלילה האדם פנוי

יוֹתֵר מִתְּפִלַּת הַיּוֹם לְכַמָּה פָּנִים. מֵהֶם, כִּי הָאָדָם בַּלַּיְלָה יוֹתֵר פָּנוּי מִמַּה שֶׁהוּא בַיּוֹם. וּמֵהֶם, שֶׁתַּאֲוֹוֹת הַגּוּף מֵהַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה יוֹתֵר נָחוֹת בַּלַּיְלָה מִמַּה שֶׁהֵן נְחוֹת בַּיּוֹם. וּמֵהֶם, הֶפְסֵק חֶבְרָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי אָדָם, כְּאוֹהֵב יְבַקְּרֵהוּ, וְחָבֵר יְדַבֵּר עִמּוֹ, וּבַעַל חוֹב יִתְבָּעֵהוּ בְּמַה שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָלָיו. וּמֵהֶם, נוּחַ חוּשָׁיו מֵרֹב מוּחָשָׁיו בַּלַּיְלָה, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה מַה שֶּׁיִּטְרִידֵהוּ וְלֹא שׁוֹמֵעַ מַה

הפסק חברה בינו ובין בני אדם - בלילה האדם רחוק מחברת בני אדם ואינו מעורב עם הבריות כדרך שהוא שותף להם במהלך היום **כשאוהב יבקרהו** - כשאוהבו בא לבקרו, **וחבר ידבר עמו** - או חבר בא לשוחח עמו, **ובעל חוב יתבעהו במה שיש לו עליו** - או בעל חוב תובע ממנו את מה שמגיע לו. בלילה, כשכל אלו שובתים, האדם פנוי יותר להרהר בבוראו. **ומהם** - ועוד, **נוח חושיו מרוב מוחשיו בלילה** - בשעות הלילה יש לחושיו מנוחה, הגירויים של מראה ורעש אינם פועלים, **מפני שאינו רואה מה שיטרידהו** - שהרי בלילה הוא אינו רואה את מה שמטריד אותו, **ולא שומע מה**

עיונים

יותר מאשר ביום. ובהיות השעות הללו כה חשובות ורצויות להתבוננות וראויות למחשבת התורה ואין לו הפרעות, ועל אף כל זאת הוא מפנה לבו לבטלה, הוא נתבע יותר ומעורר על עצמו דינים שאין הוא מנצל את הזמן המסוגל והנהדר לעליית-הנפש, שמהפך את ה׳עת לאהוב׳ ל׳עת שנאה׳ ואת ה׳שלום׳ ל׳מלחמה׳.

וכן מבואר בפירוש רבינו יונה על המשנה שם, וז״ל: **״מפני שהן שעות רצויות**, אין לו לחשוב בהן כי אם דברים רצויים לפני המקום ברוך הוא, אלו הן דברי תורה, שאותן שעות כמה הן חשובות וראויות למחשבת התורה, כי אין לו מלאכה לעשות, ואינו שומע קולות בני אדם, ואם יפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו, שמפסיד זמן, כי תוכל להיות לו מחשבה ברורה ונכונה ומסירה אותו מהרהור דברי תורה״.

שֶׁיַּפְסִיק עָלָיו. וּמֵהֶם, הִמָּלְטוֹ מִן הַחֲנֻפָּה וְרָחֲקוֹ מִמֶּנָּה, מִפְּנֵי מִעוּט הַיּוֹשְׁבִים עִמּוֹ בַּלַּיְלָה, וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יוּכַל לְהִתְבּוֹדֵד בַּיּוֹם. וּמֵהֶם, שֶׁיִּתְיַחֵד בְּזֵכֶר הָאֱלֹהִים וְיִתְבּוֹדֵד בּוֹ, בְּעֵת הִתְיַחֵד כָּל אוֹהֵב בְּאוֹהֲבוֹ וְהִתְבּוֹדֵד כָּל חוֹשֵׁק עִם חֲשׁוּקוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה כו, ט): נַפְשִׁי אִוִּיתִיךָ בַּלַּיְלָה, וְאָמַר (שִׁיר הַשִּׁירִים ג, א): עַל מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת.

וּכְבָר נִזְכְּרָה תְּפִלַּת הַלַּיְלָה בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ הָרַבֵּה. מֵהֶם, מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קיט, נה): זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְיָ, (תְּהִלִּים קיט, סב): חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ, (תְּהִלִּים קיט, קמז): קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה, (תְּהִלִּים קיט, קמח): קִדְּמוּ

יותר מתפילת היום - מהתפילה ביום, **לכמה פנים** - מפני כמה טעמים: אחד מהם הוא **כי האדם בלילה יותר פנוי ממה שהוא** פנוי **ביום. ומהם** - טעם נוסף, **מפני שתאוות הגוף מהמאכל והמשתה** - שתאוות האכילה והשתייה של הגוף **יותר נחות** - רגועות יותר **בלילה ממה שהן נחות** - ממה שהן שוקטות **ביום. ומהם** - ועוד, **שיפסיק עליו** - קולות היום שובתים ואינם מפסיקים אותו בתפילתו. **ומהם** - ועוד, **הימלטו מן החנופה** - בלילה האדם מוגן מהצביעות האנושית, **ורחקו** [ורחוק] **ממנה, מפני מיעוט היושבים עמו בלילה** - מפני שבשעות הלילה מעטים האנשים הנמצאים בקרבתו [כוונתו לרמוז לכך שבלילה מעטים האנשים הנמצאים עמו, ולכן יקל עליו להתחמק מהם אל מקום בודד ולהתייחד עם בוראו בלא שיראוהו, וכך יינצל מן החנופה והצביעות], **ואפשר שלא יוכל להתבודד ביום** - לעומת זאת בשעות היום, שהן שעות הפעילות ושעות המגעים של משא ומתן, לא תמיד יש באפשרותו להתבודד. **ומהם** - ועוד, **שיתייחד בזכר** [בזכרון] **האלהים ויתבודד בו** - הלילה הוא הזמן המתאים להתייחד ולהתבודד עם זיכרון האלוקים, **בעת התייחד כל אוהב באוהבו** - שהוא הזמן הטבעי לכל אוהב לפגוש בו את אהובו ביחידות **והתבודד כל חושק עם חשוקו** - וכל חושק מתבודד בו עם הקרוב אליו, **כמו שנאמר (ישעיה כו, ט): ״נפשי אויתיך** - נפש הצדיקים כמהה לה׳ **בלילה״, ונאמר (שיר השירים ג, א): ״על משכבי בלילות** בקשתי את שאהבה נפשי״.

וכבר נזכרה מעלתה של **תפילת הלילה בספרי הקודש הרבה** - פעמים רבות. **ומהם, מה שאמר דוד** המלך **עליו השלום, (תהלים קי״ט, נה): ״זכרתי בלילה שמך** - את תהילתך, ה׳״, **(תהלים קי״ט, סב): ״חצות לילה** - בכל חצות לילה **אקום** - אני מתעורר ועומד **להודות לך״, (תהלים קי״ט, קמז): ״קדמתי בנשף ואשועה״** - הקדמתי לקום בלילה לצעוק אֵליך בתפילה **(תהלים קי״ט, קמח): ״קדמו**

עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת, (תְּהִלִּים פּח, ב)**:** [יג]**יוֹם צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה,** **עיני אשמורות"** - הִשכימו עיני להקיץ קודם אשמורת הבוקר, "לשיח באמרתך", (**תהלים פ"ח, ב**)**: "יום צעקתי בלילה"** - זמן תפילתי אליך הוא בלילה

עיונים

יג. יום צעקתי בלילה. מהי משמעות ה'צעקה' בתפילה? ועוד: למדו חז"ל (ברכות לא.) מהפסוק (שמואל א, א): 'וקולה לא ישמע' - 'מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו', וצעקה היא בהגבהת הקול?

אלא - המבי"ט, בספרו 'בית אלוקים', טָבַע כלל גדול בהלכות תפילה:

יודעים אנו שעיקר התפילה היא הכוונה, ובכל זאת אינה נשלמת אלא **בדיבור**, שכן 'הרהור לאו כדיבור דמי' (ברכות כ:), אך צריך שתהיה התפילה **בלחש**, כלימוד שהבאנו זה עתה: 'וקולה לא ישמע' - 'מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו'. והטעם: שצריך להראות כי 'מלוא כל הארץ כבודו' (ישעיהו ו, ג), ובפרט במקום המיוחד לתפילה, וכאשר אדם מרים קולו בתפילתו, נראה כאילו אין הקב"ה שומע תפילתו בלחש, ושאין קדושת השכינה שופעת בבית הכנסת יותר ממקום אחר, ועוד מראה כאילו אין הקב"ה שומע קולו מן השמים.

ועל כן אמרו (ברכות כד:): 'המגביה קולו בתפילתו - הרי זה מנביאי השקר', וכפי שאמר אליהו לנביאי הבעל בהר הכרמל (מלכים א, יח): 'קִרְאוּ בקול גדול כי אלוהים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ', אך הקב"ה שומע ומאזין לתפילה אף שהיא בלחש והוא גבוה מעולמו, ועל כך אמרו: 'וכי יש אלוה קרוב מזה? הדא דתימא בכל קראנו אליו'.

אך על כך יקשה מה שמצאנו בכמה מקומות ענין תפילה בלשון צעקה, שהוא הרמת קול, כמו שנאמר (שמות ח, ח): 'ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים', וכן 'ויצעק משה אל ה' לאמר קל נא רפא נא לה' (במדבר יב, יג), 'ופרעה הקריב... ויצעקו בני ישראל אל ה'' (שמות יג, י), 'ונצעק אל ה' וישמע קולנו' (במדבר כ, טז), 'ויצעקו בני ישראל אל ה'' (שופטים ד, ג), ובעוד מקומות?

ה'בית אלוקים' משיב, כאמור, בכלל יסודי: 'נוכל לומר, כי התפילות הסדורות בכל יום, **שלא בעת צרה** - הוא שאין ראוי לאמרם בקול, כיון שהוא יכול לכוון בלחש, אבל התפילות שמתפללים **בעת הצרה והצער** - אי אפשר שיתפלל אותם האדם בנחת, מצד צערו, ולכן הוא צועק בקול רם, להורות שהוא מכיר ומרגיש הצער שהוא בו, ואין מי שיצילהו כי אם הוא יתברך!

ומטעים המבי"ט: 'וכן הייתה תפילת משה על דבר הצפרדעים: כי כשאמר לו פרעה 'העתירו אל

(לפי אבן עזרא), **ונאמר** (**איכה ב, יט**)**:** "קומי רוני - הרימי קולך **בלילה**", **והרבה כזה** - ועוד הרבה פסוקים מעין אלו תמצא בדבריו.

וכבר חיברתי דברים - דברי מוסר **נמרצים** ומעוררים, **שיש בהם תוכחת והיכלם** - תוכחה וכלימה **לנפש, ותחרין בעבודה** - המזרזים אותה לחריצות בעבודת הבורא, **ותתעורר** - ומעוררים אותה **לתפילה, והם בלשון עברית** - וכתבתים בלשון הקודש, **וקראתים** - וקראתי **להם** - אליהם **דברים צחים** ובהירים **בלשון העברית** [הקודש], **בשבח והודאה** - המכילים שבח והודיה **לאל ובקשת מחילה ותחנונים, דברים רכים המעירים** את **לב המתפלל ומעוררים** ברגש **את טבעו, וקראתים** - וקראתי להם **"בקשה". וכתבתים** - וקבעתים **בסוף הספר הזה, למי שרוצה להתנפל** ולהתחנן **בהם** בתפילה **לפני ה' בלילה או ביום.**

וְנֶאֱמַר (אֵיכָה ב, יט)**:** **קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְלָה, וְהַרְבֵּה כָּזֶה.**

וּכְבָר חִבַּרְתִּי דְּבָרִים נִמְרָצִים, יֵשׁ בָּהֶם תּוֹכַחַת וְהִכָּלֵם לַנֶּפֶשׁ, וְתָחֲרִין בָּעֲבוֹדָה, וְתִתְעוֹרֵר לַתְּפִלָּה, וְהֵם בְּלָשׁוֹן עִבְרִית, וּקְרָאתִים "תּוֹכָחָה". וְאַחַר כָּךְ סָמַכְתִּי לָהֶם דְּבָרִים צְחִים בַּלָּשׁוֹן הָעִבְרִית בְּשֶׁבַח וְהוֹדָאָה לָאֵל וּבַקָּשַׁת מְחִילָה וְתַחֲנוּנִים, דְּבָרִים רַכִּים מְעִירִים לֵב הַמִּתְפַּלֵּל וּמְעוֹרְרִים אֶת טִבְעוֹ, וּקְרָאתִים "בַּקָּשָׁה". וּכְתַבְתִּים בְּסוֹף הַסֵּפֶר הַזֶּה לְמִי שֶׁרוֹצֶה לְהִתְנַפֵּל בָּהֶם לַיְלָה אוֹ יוֹם.

עיונים

ה'... ואשלחה את העם' (שמות ח, ד), מה שלא אמר עד עתה שישלחם, נראה לו (למשה) היות יציאת ישראל ממצרים תלויה בהסרת הצפרדעים, ולכן צעק אל ה'. וכן בהיותו מצטער על אחותו, לא היה יכול להתאפק ולהתפלל בנחת ובלחש, כי אם בצעקה 'אל נא רפא נא לה' (במדבר יב, יג), וכן כל הצעקות שצעקו בני ישראל אל ה' היה בעת צרתם, שלא היו יכולים לכוון את דעתם כי אם בהרמת קול... **וכל 'זעקה' ו'צעקה' שבתהלים הוא בעת צרה**, כי אין לב האדם פנוי לכוון בתפילה אם לא בקול רם במרירות נפשו, והרי הוא כמי שאינו יכול לכוון בלחש, שמתפלל בקול רם בינו לבין עצמו' ('בית אלוקים' להמבי"ט - שער התפילה, פרק ו').

חובות הלבבות שער אהבת ה׳ ביישר לבב

וּמִי שֶׁקִּבֵּל עַל עַצְמוֹ זֶה הָעִנְיָן, יִנְהַג בַּתּוֹכָחָה, שֶׁיִּתְפַּלֵּל אוֹתָהּ בִּישִׁיבָה, אַחַר שֶׁיַּקְדִּים מַה שֶּׁיִּזְדַּמֵּן מִן הַזְּמִירוֹת הַיְדוּעוֹת אוֹ זוּלָתָם לְפָנֶיהָ. וְאַחַר כָּךְ יִתְפַּלֵּל הַבַּקָּשָׁה בַּעֲמִידָה וְהִשְׁתַּחֲוָיָה עַד סוֹפָהּ, וְיִכְרַע וְיֹאמַר מַה שֶּׁיִּרְצֶה מִן הַתַּחֲנוּנִים, וְיֹאמַר סָמוּךְ לָזֶה "אַשְׁרֵי תְמִימֵי דָרֶךְ" וְ"שִׁיר הַמַּעֲלוֹת" עַד סוֹפָם. וְאִם יִבְחַר בְּזוּלָתָם מִן הַדְּבָרִים וְזוּלַת הַסֵּדֶר הַזֶּה, הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ, אַךְ זָכַרְתִּי לְךָ הַטּוֹב שֶׁבְּמִנְהָגִים בָּהּ.

וְעִקַּר הַדָּבָר, אָחִי, בְּזוֹךְ נַפְשְׁךָ בְּעֵת שֶׁתִּתְפַּלֵּל אוֹתָהּ, [יד]וְכַוֵּנַת לִבְּךָ בָּהּ, וְשֶׁתְּסַדְּרֶנָּה

סמוך לזה - ומיד לאחר מכן יאמר את מזמור "**אשרי תמימי דרך**" (תהלים קיט) ו"**שיר המעלות**" **עד סופם** - וכל פרקי "שיר המעלות" (תהלים קכ-קלד). **ואם יבחר בזולתם מן הדברים** - ואם יבחר להוסיף בתפילתו דברים אחרים, **וזולת הסדר הזה** - או אותם הדברים שהזכרתי בסדר אחר, **הרשות בידו, אך** למענך, אחי, ובעבורך **זכרתי לך הטוב שבמנהגים בה** - ערכתי את הדרך הטובה ביותר לאמירת הבקשה.

ועיקר הדבר, אחי, בזוך נפשך בעת שתתפלל אותה וכוונת לבך בה - העיקר הוא שתתפלל את דברי הבקשה בטהרת הנפש ובכוונת הלב, **ושתסדרנה** ומי שקיבל - שמקבל על **עצמו זה הענין** - להתעורר על ידי קריאת "התוכחה" ולהתפלל בדברי "הבקשה", יתנהג בתוכחה כך: **שיתפלל אותה בישיבה, אחר שיקדים מה שיזדמן מן הזמירות הידועות או זולתם לפניה** - תחילה יאמר את הזמירות הידועות או זמירות אחרות העולות על דעתו, ואחר כך יקרא את התוכחה, **בישיבה. ואחר כך יתפלל** את ה"בקשה" **בעמידה** ובהשתחויה **עד סופה**, ולאחר מכן **יכרע ויאמר מה שירצה מן התחנונים** - ויאמר תחנונים כפי רצונו, **ויאמר**

עיונים

יד. וכוונת לבך בה. לכל מצוה ומצוה נתייחד עבורה אבר מיוחד מרמ"ח אברים. למצות התפילה נתייחד הלב, תפקיד הלב ומטרתו היא התפילה. והוא מה שכתב הרא"ש ('אורחות חיים להרא"ש', אות ל"ו): "כוון בתפלתך כי התפילה היא עבודת הלב". כשהתפילה נעשית רק בפה וללא לב אין

חובות הלבבות שער אהבת ה׳ ביישר לבב

לְאַט עִם הַסָּמוּךְ לָהּ, וְאַל יַקְדִּים בָּהּ לְשׁוֹנְךָ אֶת לִבְּךָ, כִּי הַמְתֵּן מִמֶּנָּה עִם הִמָּצֵא לִבְּךָ בּוֹ, טוֹב מִמְּהִירוּת תְּנוּעוֹת לְשׁוֹנְךָ בְּרֹב מִמֶּנָּה, כְּשֶׁיִּהְיֶה לִבְּךָ רֵיק מִמֶּנָּה. — וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אַל תְּשַׁבְּחוּ שֶׁבַח רֵיקָם, רֵיק מֵהִמָּצֵא הַלֵּב בּוֹ, אֲבָל יִהְיֶה בְּהִמָּצֵא הַלֵּב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קיט, י)**: בְּכָל לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל תַּשְׁגֵּנִי**

לאט עם הסמוך לה - ושתאמר אותה ואת המזמורים והתחנונים שאחריה במתינות ובנחת, **ואל יקדים בה לשונך את לבך** - ואל תקדים לבטא בלשונך את המילים לפני שלבך מכוון את תוכנם כדבעי, **כי המעט ממנה עם הימצא לבך בו, טוב ממהירות תנועות לשונך ברב ממנה, כשיהיה לבך ריק ממנה** - כי טוב יותר שתאמר מעט ממנה בכוונת הלב, מלומר הרבה ממנה במהירות, ללא כוונת הלב וללא מחשבה על המילים שהנך מוציא מפיך. — **ואמר אחד מן החסידים: אל תשבחו שבח ריקם**, כלומר, לא ראוי לשבח לה' שבח שהוא ריק **מהמצא הלב בו** - מרוקן מכוונת הלב, **אבל יהיה בהימצא הלב** - אלא יש לשאת שבח שהלב שותף בו, **כמו שאמר** דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט, י)**: "בכל לבי דרשתיך אל תשגני** - אל תגרום שאשגה ואסטה

עיונים

זה קיום המצווה, וגם אין בזה תועלת הנדרשת. ואף אם שומע את מה שמוציא מפיו במחשבה (-במוח) אבל לא בלב, אין די בכך אלא צריך שלבו ישמע מה שמוציא מפיו, בתפילה צריך שהלב יהיה שותף ויקלוט את מה שמדבר עתה. רק באופן זה תהיה לו תועלת מרובה וחיזוק מהתפילה. המשגיח רבי ירוחם זצ"ל ממיר היה אומר: כי תפילה ללא כוונה היא כהנחת תפילין על הצוואר, שבכך לא קיים מצות תפילין כלל, ועוד שהופכת לביזיון. כמו כן מקום כוונת התפילה הוא בלב, וללא כוונה לא קיים מצות התפילה ('תפלת חנה', עמו' מא-מב, בשם המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין).

ה'חזון איש' (קובץ איגרות ח"ג סימן קנ"א) מסביר מהותה ותפקידה של 'עבודת הלב' בתפילה, וז"ל: "התפילה, אם כי היא מצוה מעשית אצלנו, אחרי שערכו לנו אנשי כנסת הגדולה נוסח ערוך ומסודר בלתי משתנה - הינה אמנם מצוה עיונית בעיקרה וחובת הלב, וכל שלא יצא ידי חובתה מצד הלב, לא עשה גם במעשה מאומה. שאין תפילה אלא עבודה בליבו של אדם, כמו שאמרו 'ולעבדו בכל לבבכם' - איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפילה".

מִמִּצְוֹתֶיךָ, וְאָמַר (תְּהִלִּים קיט, נח)**: חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל לֵב, וְאָמַר** (תְּהִלִּים פד, ג)**: לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל חָי.**

וּמֵהֶם, (מז)**הַשִּׂמְחָה וְהַשָּׁשׂוֹן בֵּאלֹהִים יִתְעַלֶּה וּבִידִיעָתוֹ, וְהַכֹּף לִרְצוֹנוֹ, וְהַגִּילָה בְאַהֲבָתוֹ, וְהַדְּבֵקוּת בְּתוֹרָתוֹ, וְהַחֶמְלָה עַל יְרֵאָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר** (תְּהִלִּים קיט, סג)**: חָבֵר אֲנִי לְכָל אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים מ, יז)**: יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ כָּל מְבַקְשֶׁיךָ, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קיט, יד)**: בְּדֶרֶךְ עֵדְוֹתֶיךָ שַׂשְׂתִּי, וְאָמַר** (תְּהִלִּים קיט, קיא)**: נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם, וְאָמַר** (חֲבַקּוּק ג, יח)**: וַאֲנִי בַּיְיָ אֶעֱלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי.**

לכל אשר יראוך" - לכל מי שיראים ממך, **ונאמר** (תהלים מ, יז)**: "ישישו וישמחו בך** - בישועתך כל **מבקשיך"** - כל החפצים בקרבתך, **ונאמר** (תהלים קיט, יד)**: "בדרך עדותיך ששתי"** לקיים בשמחה את מצוותיך, **ונאמר** (תהלים קיט, קיא)**: "נחלתי** - החזקתי **בעדותיך לעולם** כי ששון לבי המה", **ונאמר** (חבקוק ג, יח)**: "ואני בה' אעלוזה** - אני בהשגחת ה' אשמח, **אגילה באלהי ישעי"** - ואגיל בעזרת אלוקי-צורי המצילני מכל רע.

עיונים

טו. השמחה והששון באלהים. השמחה במצוות היא תולדת האהבה לה'. רבי יהודה הלוי בספרו 'הכוזרי' (מאמר שני ה') מבאר את הגדר של אהבה למצוות: "שתשמח במצווה עצמה מאהבתך [את] הַמְצַוֶּה בה, ושתכיר מה שהטיב לך בה". הרי מבואר שאהבת המצוות נובעת מאהבת ה'

ממצותיך", **ונאמר** (תהלים קיט, נח)**: "חליתי פניך בכל לב"** - התפללתי לפניך מקירות ליבי שתעזרני, **ונאמר** (תהלים פד, ג)**: "לבי ובשרי** - שניהם משולבים, נכספים למצב שבו **ירננו אל אל חי".**

ומהם - סימן ההיכר העשירי של אוהב ה' הוא **השמחה והששון באלהים יתעלה** - שמחה בה', שמחה בקרבתו **וביידיעתו** - ובמה שהוא יודע אותו יתברך, **והכוסף לרצונו** - ומשתוקק להיות רצוי לפניו, **והגילה** - והוא מאושר **באהבתו, והדבקות** - ודבק **בתורתו, והחמלה** - ומרחם **על יראיו, כמו שנאמר** (תהלים קיט, סג)**: "חבר אני לכל אשר יראוך"** - לכל מי שיראים ממך, **ונאמר** (תהלים מ, יז)**: "ישישו וישמחו בך** - בישועתך כל **מבקשיך"** - כל החפצים בקרבתך, **ונאמר** (תהלים קיט, יד)**: "בדרך עדותיך ששתי"** לקיים בשמחה את מצוותיך, **ונאמר** (תהלים קיט, קיא)**: "נחלתי** - החזקתי **בעדותיך לעולם** כי ששון לבי המה", **ונאמר** (חבקוק ג, יח)**: "ואני בה' אעלוזה** - אני בהשגחת ה' אשמח, **אגילה באלהי ישעי"** - ואגיל בעזרת אלוקי-צורי המצילני מכל רע.

עיונים

יתברך. ממשיך הכוזרי: "שהעושה מצווה צריך לתאר לעצמו כאילו בא באכסנייתו [של מלך מלכי המלכים] קרוא על שולחנו וטובו, ותודה על זה במצפון ובגלוי". עכ"ל.

שמחת האדם אשר זכה להזמנה לסעוד על שולחן המלך, איננה על ההנאה שייהנה מן המטעמים ומעדני מלכים המוגשים לו. אלא שמחתו היא על היחס של כבוד וקירבה שמעניק לו המלך בזה שמזמינו לבוא ולסעוד על שולחנו.

כך על ידי קיום מצוותיו יתברך, היהודי מרגיש קירבה להקב"ה, ושמח בכך, כמאמר דוד המלך (תהלים עג, כח): "ואני קרבת אלוקים לי טוב". אדם האוהב את המלך שמח על הקירבה אליו, ולכן כאשר הוא זוכה לקיים מצוות שהם האמצעים להתקרב אל המלך הוא שמח!

גם מדברי הרמב"ם (סוף הל' לולב) מבואר שהשמחה במצוות היא תולדה ממצות אהבת ה'. וז"ל: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוות, **ואהבת הא-ל שציוה עליהם**, עבודה גדולה היא". נוכל להסיק מדברי הרמב"ם שמזכיר את ענין האהבה כחלק ממצות השמחה במצוות, כי האהבה והשמחה תלויים זה בזה. נמצא שאף לפי הרמב"ם, האהבה למצוות אין פירושה שהאדם יאהב את המצוות כמציאות מצד עצמן, אלא היא תולדה של אהבת ה' יתברך.

בספר 'יערות דבש' (ח"א דרוש י"א לעשי"ת) כתב בענין השמחה בעשיית המצוות, וז"ל: והנה באמת, כל תוקף קיום התורה אשר יזכה הנער את ארחו, הוא בכלל אחד, שיעשה אדם המצוות בשמחה, זו תכלית שלימות האדם כאשר יעשה עבודת ה' שיהיה בעיניו כמשיש להון רב, והוא המביא את האדם ליראה ולאהבה את ה', וזה ממש כלל כל תורת האדם השלם, כי בזה יתדבק בה' ויטה אהבתו ויתלהב בתורתו ללמוד תורה ויראת ה' כל הימים.

רבינו יונה כתב בענין זה, וז"ל: "אין העבודה שיעבוד את בוראו מאהבה מתוך ידיעת אלוקותו ורוממותו, ואף כי לא יגיע לעובד הנאה אחרת בעבודתו רק זו שהוא אוהב לעבוד למלך, שאין לגדולתו חקר ותכלית - די לו בכך. ואין שיעור לשמחה שיש לו בשעת העבודה, **מרוב חשקו ותאוותו ואהבתו וחמדתו בה לאהבת בוראו.** וכאשר יעבוד העובד כבר השלים חק העבודה, כי האדון הוא סיבתו ולאדון לבדו הוא עובד".

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

ביישר לבב

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

אָבָל מִנְהַגֵי אוֹהֲבֵי יְיָ יִתְבָּרַךְ רַבִּים מִסְפָּר. אַךְ אֶזְכֹּר מֵהֶם מַה שֶּׁיִּזְדַּמֶּן לִי, וְהוּא, שֶׁאֲנָשִׁים יָדְעוּ אֱלֹהֵיהֶם, וְהִכִּירוּ חֶפְצוֹ בָּהֶם, וְהַנְהָגָתוֹ אוֹתָם, וְכִי הוּא מְנַהֲלָם וּמְכַלְכְּלָם, וּמָשְׁלוּ וֶאֱסָרוּ בְּכָל מַה שֶּׁנָּתַן לָהֶם רְשׁוּת לְהִתְעַסֵּק בּוֹ וְלִבְחֹר מֵעִנְיְנֵי הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם. וְנִתְבָּרֵר לָהֶם וְהֶאֱמִינוּ, כִּי כָּל עִנְיְנֵיהֶם וּתְנוּעוֹתֵיהֶם נוֹהֲגִים בִּגְזֵרַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה וְחֶפְצוֹ, וְאָז עָמְדוּ מִבְּחֹר בְּעִנְיָן מֵעִנְיְנֵיהֶם יוֹתֵר מְזוּלָתוֹ, (א)וּבָטְחוּ עַל הַבּוֹרֵא שֶׁיִּבְחַר לָהֶם הַטּוֹב וְהַנָּכוֹן מֵהֶם.

אבל על השאלה, מהן ההנהגות המיוחדות שאוהבי ה' נוהגים בהן, הנני נותן את התשובה הבאה: **מנהגי** - ההנהגות של **אוהבי ה' יתברך רבים מספר** - הן רבות כל כך עד שאי אפשר למנות את כולן. **אך אזכור מהם מה שיזדמן לי** - אזכיר אחדות מהן, כפי שיזדמן לי. **והוא** - ואלו הן: **שאנשים ידעו** - אוהבי ה' יודעים את **אלהיהם, והכירו חפצו בהם** - ומבינים מה הוא דורש מהם, **והנהגתו אותם** - הם מכירים את דרך הנהגתו עמם, הנהגה שיש בה חסד ורחמים, **וכי הוא מנהלם ומכלכלם** - ויודעים שהוא מנהיג ומכלכל אותם, **ומשלו ואסרו** - ושהוא מושל ושולט **בכל מה שנתן להם רשות להתעסק בו** והוא נתן להם את הרשות ואת היכולת **לבחור מעניני התורה והעולם** - לעסוק בכל ענייניהם הרוחניים והגשמיים. **ונתברר להם והאמינו** - והם מאמינים, **כי כל ענייניהם ותנועותיהם נוהגים בגזירת הבורא יתעלה וחפצו** - מתנהלים על פי גזירת הבורא וברצונו, **ואז עמדו מבחר בענין מענייניהם יותר מזולתו** - ולכן אינם מעלים בדעתם לבחור לעצמם מצב שונה מזה שבחר בעבורם הבורא, **ובטחו** - והם בוטחים **על הבורא שיבחר להם** את הדבר **הטוב והנכון מהם** - והראוי להם ביותר.

עיונים

א. ובטחו על הבורא שיבחר להם הטוב והנכון מהם. רבי יעקב עמדין בהגהותיו ביאר דברי רבינו, וז"ל: רצה לומר, שלא בדו [אוהבי ה'] מלבם תורה ומצוות שכליות כדרך שעשו להם הפילוסופים מצוות ותורה בחכמת המוסר כמו ב"ספר המדות" הידוע להם, וזולת שבחרו הטוב

חובות הלבבות

שער אהבת ה'

עיונים

מהרע כפי הנראה בעיניהם היותו מועיל בישוב העולם, ולא האמינו שיש לה' חפץ בקיום תורה ומצוות סדורים מאתו ה' יתברך. אבל אוהבי ה' לא קבלו עליהם דבר מגזרת שכלם, רק מה שגזר השם יתברך, לעשותו, או להימנע ממנו, בלי להוסיף ולא לגרוע. עתה תבין לשונו [של ה'חובת הלבבות' כאן] בקודם ובנמשך [מקודם ובהמשך]. עכ"ל.

בפרשת פרה אדומה אמרה התורה: "זאת חקת התורה" (במדבר יט, ב). ותמה ה'אור החיים' הק' למה נקראת מצוה זו של פרה אדומה בשם "חקת התורה", היה לו לומר 'זאת חקת הטומאה' או 'זאת חקת הטהרה'. ותירץ: "בדרך רמז ירצה באומרו חקת התורה, שאם יקיימו מצוה זו על אף היותה חוקה בלא טעם, מעלה עליהם הכתוב כאילו קיימו כל התורה אשר ציווה ה', כי קיום מצוה בלא טעם יעיד על הצדקת האמונה והסכמת הנפש לקיים כל רצונות הבורא יתברך".

בספר 'שיחות מוסר' (מאמר עח) ביאר את דברי האוה"ח, וז"ל: ביאור דבריו, שבזמן שאדם מקיים מצוה שיודע בה טעם, עדיין לא נתברר שהוא מוכן ומזומן לקיים את מצות בוראו משום שהיא מצות בוראו, כי יתכן שאינו מקיימה אלא משום הכרעת הדעת [ואף בז' מצות בני נח, שרובן מחוייבות מצד השכל האנושי, כתב הרמב"ם (מלכים סוף פרק ח') כי המקיימן מחמת הכרע הדעת אינו גר תושב ולא מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהן, אלא צריך לקיימן מפני שנצטווה עליהן על ידי משה מפי הגבורה], ורק קיום מצוה בלא טעם יעיד על הצדקת האמונה והסכמת הנפש לקיים כל רצונות הבורא יתברך.

ומה שכתב הרמב"ם (בשמונה פרקים פ"ו) על דברי חז"ל שאמרו: "אל יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר בחלב, אלא יאמר: אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי", וכתב הרמב"ם: שדברים אלו לא נאמרו אלא במצוות השמעיות, אבל במצוות השכליות צריך אדם לומר אי אפשי לעשות רע כלל, עיי"ש בדבריו. היינו רק שצריך אדם לומר כי גם לולא הציווי היה נמנע מגניבה ורציחה וכדו'. אכן לאחר שנצטווה, צריך שתהיה עיקר הימנעותו מלעשותם מחמת ציווי הבורא יתברך,

וסלידתו מהרע לא תהיה אלא כטפל לסיבה העיקרית, שהיא מצות הבורא יתברך. עכ"ד.

רבינו בחיי (במדבר טו, לח. ובשינוי לשון ב'כד הקמח' ע' ציצית) ביאר את הכלל על אלו מצוות תִּקְּנוּ חז"ל לברך קודם עשייתן ועל אלו מצוות לא תיקנו לברך, ומהי סיבת החילוק?! וכתב בזה"ל: "חכמי האמת ז"ל תקנו לנו נוסח הברכות למצוות המקובלות [שאין השכל מחייב לקיימן] ולא תקנו למצוות המושכלות [שהשכל מחייב לקיימן], לפי שהמקובלות הן הן עיקר הקדושה, ועליהן [-ובזכותן] אנו נקראים קדושים [שנאמר (שמות יט, ו): 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש' (כד הקמח שם)], על כן תקנו בהם ברכה לומר 'אשר קדשנו במצוותיו וצוונו'". והטעים יותר: "כי בקיום המושכלות לא יקרא העם גוי קדוש, כי גם האומות, שהם גוי אבד עצות ואין

וְכַאֲשֶׁר הִתְבָּרֵר לָהֶם מִן הַתּוֹרָה כִּי הוּא מַזְהִיר עַל עִנְיְנֵי הַמִּצְוֹת, וּמְצַוֶּה עַל בְּחִירַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, וּמְרַשֵּׁל מִבְּחִירַת הַתַּעֲנוּגִים הַגּוּפָנִיִּים, וּמוֹנֵעַ מֵהֶם, עָמְדוּ בִּבְחִירָתָם בַּמָּקוֹם שֶׁהֶעֱמִידָם, לִכְלוֹת אֵלָיו, וְלִכְסֹף לִרְצוֹנוֹ בְּלִבָּם וּבְמַצְפּוּנָם, וְחָדְלוּ מִכְּסֹף לָעוֹלָם וְלִרְהָבְיוֹ בִּלְבָבָם וְנַפְשָׁם, מְצַפִּים הָעֵזֶר וְהָאֹמֶץ מִמֶּנּוּ לְהָקִים מַחְשַׁבְתָּם בַּעֲבוֹדָתוֹ, וּלְהַשְׁלִים הַמַּעֲשֶׂה בְּמַה שֶּׁבָּחֲרוּ מִמִּצְוֹתָיו.

וּמַה שֶּׁיָּצָא מֵהֶם אֶל גֶּדֶר הַמַּעֲשֶׂה יְשַׁבְּחוּ הָאֵל עָלָיו וְיוֹדוּהוּ בַּעֲבוּרוֹ, וְהוּא מְשַׁבֵּחַ לָהֶם וּמוֹדִים לוֹ עַל שֶׁעָזַר לָהֶם לַעֲשׂוֹתוֹ.

עיונים

בהם תבונה (ראה דברים לב, כח), הלא הם מתעסקים בקצת המצוות המושכלות" (כד הקמח שם). ע"כ. מבואר בדבריו שעם ישראל נקראים קדושים משום שמקיימים את המצוות מפני ציווי ה׳, אף אם אין השכל מחייב לקיימן, ולכן רק על מצוות אלו מברכים. אבל מצוות שאף בני אומות העולם מקיימים, כיון שהשכל מחייבן, אין קדושת עם ישראל ניכרת, ואין מברכין עליהן.

הִשְׁתַּדְּלוּתָם וּבְחִירָתָם, וּמַה שֶּׁלֹּא יוּכְלוּ לְהַרְאוֹת בּוֹ מַחֲשַׁבְתָּם, מִפְּנֵי חֲלִישׁוּתָם מֵהַשִּׂיגוֹ, יִתְנַצְּלוּ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים מִמֶּנּוּ, וְיִבְחֲרוּ בַּעֲשׂוֹתוֹ בְּעֵת שֶׁיּוּכְלוּ, וּמַיְחִלִים לְעֵת שֶׁיְּזַמְּנֵהוּ הַבּוֹרֵא בְּעֶזְרָתוֹ, וְיִתְחַנְּנוּ אֵלָיו עַל זֶה בְּנֶפֶשׁ זַכָּה וְלֵב נֶאֱמָן, וְיִהְיֶה זֶה תַּכְלִית מַאֲוַיִּם, וְקֵץ מִשְׁאֲלוֹתָם מֵאֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קיט, ה)**: אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ.** [ב]**וְיִשַּׁבַּח הַבּוֹרֵא בְּחִירָתָם**

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

וכאשר התברר להם, לאוהבי ה׳, **מן התורה, כי הוא**, הבורא, **מזהיר** ומצווה **על עניני המצוות** - על קיום המצוות, **ומצוה** אותם **על בחירת** - לבחור **בעבודת הבורא, ומרשל מבחירת** - ושולל את בחירת **התענוגים הגופניים** [הגשמיים], **ומונע** את עבדיו **מהם, עמדו בבחירתם במקום שהעמידם** - הם בוחרים מתוך הסכמה פנימית במה שקבע הבורא בעבורם, **לכלות אליו** - מפני שהם משתוקקים לקרבתו, **ולכסוף לרצונו** - ונכספה נפשם להיות רצויים לפניו **בלבם ובמצפונם, וחדלו מכסוף לעולם ולרהביו בלבבם ונפשם** - ולבם ונפשם חדלו מלהשתוקק לעולם הזה ולהבליו, והם **מצפים**, מייחלים ומקווים, **למצוא את העזר והאומץ ממנו** - לזכות בעזר מאת הבורא שיסייע בידם ויאמץ את כוחם **להקים מחשבתם בעבודתו** - לבצע את החלטתם לעבוד אותו, **ולהשלים המעשה במה שבחרו ממצוותיו** - ולהוציא אל הפועל את מעשי המצוות שבחרו לקיים.

ומה שיצא מהם אל גדר המעשה - וכאשר יעלה בידם לקיים את המעשה הטוב בפועל, **ישבחו האל עליו ויודוהו בעבורו** - הם משבחים ומודים לאל על שעזרם לעשותו, **והוא משבח להם**

השתדלותם ובחירתם - והאל זוקף לזכותם את מה שבחרו במצוותיו ואת מה שהשתדלו לקיים. **ומה שלא יוכלו להראות בו מחשבתם** - וכאשר לא יעלה בידם לבצע את החלטתם הטובה, **מפני חלישותם מהשיגו** - מפני שלא הייתה בידם היכולת לקיים אותה בפועל, **יתנצלו לפני האלהים ממנו** - הם יביעו התנצלותם על כך לפני האלוקים, **ויבחרו בעשותו בעת שיוכלו** - ויקבלו על עצמם לקיים את המצוות הללו, מיד כאשר יתאפשר להם, **ומייחלים לעת שיזמנהו הבורא בעזרתו** - והם מצפים לזמן שהבורא יעזור להם ויזמן להם את קיומן, **ויתחננו אליו על זה** - שיזכו לכך **בנפש זכה ובלב נאמן** - ומתחננים אליו בנפש טהורה ובלב נאמן למלא את בקשתם זאת, **ויהיה זה תכלית מאויים** - וזו תהיה תכלית כל רצונם, וקץ כל **משאלותם** - ופסגת משאלתם **מהאלהים, כמו שאמר דוד** המלך **עליו השלום** (**תהלים** קיט, ה)**: "אחלי יכונו דרכי לשמור חוקיך"** - תחינתי ובקשתי ממך, ה׳, שתסייע בידי ללכת בדרכיך ולשמור את חוקיך (מצודת דוד). **וישבח הבורא בחירתם**

עיונים

ב. וישבח הבורא בחירתם בעבודה אפילו אם ימנע מהם קיום המעשה. מבואר בדברי רבינו שהיות והחשק והרצון הם עיקר העבודה - לכן גם אם נאנס ולא עשה בסוף את מעשה המצוה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, כיון שהנדרש ממנו הוא הרצון והחשק לקיים - והמעשה בפועל הוא תלוי בסייעתא דשמיא.

ובעומק הדבר, יש מבארים עפ"י מה שכתב המלבי"ם על הפסוק "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום" (משלי יט, כא) וז"ל: "רבות מחשבות בלב איש", המחשבות הוא מה שהאדם חושב כל דבר האפשר להגיע על ידו לאיזה תכלית, והם רבות, והם בלב איש, כי לו הבחירה לבחור אחד מצדדי האפשר, אבל בזה לא יגיע אל העצה שהיא האופן הנכון הקולע אל מטרת חפצו, והעצה היא חרוצה מה׳ כפי רצונו והיא תקום, שהגם שהבחירה ביד האדם, גמר המעשה היא תחת

בָּעֲבוֹדָה, אֲפִלּוּ אִם יִמָּנַע מֵהֶם קִיּוּם הַמַּעֲשֶׂה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְדָוִד (מְלָכִים־א ח, יח)**: יַעַן אֲשֶׁר הָיָה**

ביישר לבב - והבורא זוקף לזכותם את בחירתם בעבודתו, **אפילו אם יימנע מהם קיום המעשה** - על אף שלעת עתה נבצר מהם לקיים את מעשה הטוב בפועל, **כמו שאמר** ה' לדוד המלך ע"ה (**מלכים־א ח, יח**): **"יען אשר היה**

עיונים

ההשגחה, ובענינים הכוללים שעליהם תופיע עצת ה', ההשגחה תקום ותבטל הבחירה". ע"כ. [ועיין כעין זה בדברי רבינו לעיל שער הבטחון פ"ד].

מבואר בדבריו שרק המחשבה הם בלב איש, אבל להגיע לתכלית שהוא גמר המעשה דבר זה הוא רק ביד ה' יתברך, וזהו - 'עצת ה' היא תקום'. על דרך זה יש המבארים את הכתוב "אקרא לאלוהים עליון לאל **גומר עלי**" (תהלים נז, ג) או "ה' **יגמור בעדי**" (תהלים קלח, ח), שרק ה' יתברך בכוחו להביא לידי גמר מעשה.

והנה כתיב: "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" (במדבר ז, א). ופירש רש"י: 'כַּלות' כתיב (רוצה לומר בפת"ח, ולא 'כְּלות' בשו"א). יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה. "כלות משה" - בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן, ותלאו הכתוב במשה - לפי שמסר נפשו עליו, לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראוהו בהר - להורות לעושי המלאכה, ולא טעה בתבנית אחת. וכן מצינו בדוד - לפי שמסר נפשו על בנין בית-המקדש, שנאמר (תהלים קלב, א) "זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה'", לפיכך נקרא על שמו, שנאמר (מלכים-א יב, טז) "ראה ביתך דוד".

וכתב ה'חתם סופר' וז"ל: ואני אומר, בוודאי האי 'כלות' אין פירושו אחר שכילה ההקמה, שהרי משה לא הקימו ומאליו הוקם, כפירוש רש"י (שמות לט, לג) שהוא הניח ידו על הקרשים ורצה להקימם והוקמו מאליהם, אלא על כרחך הך 'כלותו' לשון 'כלתה נפשי' וחשק, [ופירוש הכתוב 'ויהי ביום כלות משה':] ביום שחשק משה 'להקים את המשכן' ונתן ידיו עליו להקימו. והשתא [אם-כן תיקשי] כיון ד'כלתו' פירושו לשון חשק וכליון נפש, אם כן דינו להיות חסר וא"ו, ומאי טעמא נכתב מלא וא"ו, [אלא] לרמז על כלה אחרת, שישראל היה ככלה הנכנסת לחופה, כי שורש 'כלה' נמי מלשון כליון נפש וחשק. עכ"ל.

מבואר בדבריו שמשה ודוד זכו שהמשכן והמקדש יקרא על שמם - לא מחמת המעשה, אלא רק משום שהם היו בבחינת "כלתה לך נפשי" - "וביום כלות משה" - 'כלות' מלשון כלות הנפש, היינו משום חשקו ורצונו הגדול להקים את המשכן.

עִם לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם לְבָבֶךָ.

וְעָזְבוּ עִנְיְנֵי עוֹלָמָם וְהַנְהָגַת גּוּפֵיהֶם בְּלִבּוֹתָם וּמַחְשְׁבוֹתָם, וְהִתְעַסְּקוּ בָהֶם בְּחוּשֵׁיהֶם הַגּוּפִיִּים בְּעֵת הַצֹּרֶךְ וְהַדְּחַק, מִפְּנֵי זְלוּתוֹ אֶצְלָם וְקַלּוּתוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וּפְנוּ נַפְשׁוֹתָם וְלִבּוֹתָם לְעִנְיְנֵי תוֹרָתָם וַעֲבוֹדַת אֱלֹהֵיהֶם לְכָבְדוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ, וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו, וְגוּפוֹתָם בָּאָרֶץ וְלִבּוֹתָם בַּשָּׁמַיִם. וְהֵם בְּמַה שֶּׁבְּלִבּוֹתָם מִידִיעַת הָאֱלֹהִים, כְּאִלּוּ עוֹבְדִים אוֹתוֹ עִם הַמַּלְאָכִים הַקְּדוֹשִׁים בְּשָׁמֵי הַשָּׁמַיִם.

נָמַסּוּ הַתַּאֲוֹת מִלִּבּוֹתָם, וְנֶעֱקַר מֵהֶם הַכֹּסֶף

חובות הלבבות שער אהבת ה' **הלבבות**

עם לבבך - בזכות התעוררות הרצון בלבך **לבנות בית לשמי** - להקים בית לכבודי, **הטיבות כי היה עם לבבך"** - כבר עשית טוב בכך. גם אם לא זכה דוד המלך לממש החלטה טובה זו, הרי טובה ורצויה לפני ה' כוונת הלב הטהורה.

ועזבו עניני עולמם והנהגת גופיהם בלבותם ומחשבותם - כמו כן מסירים אוהבי ה' מלבם וממחשבתם את ענייני העולם הזה ואת הדאגה לגופם, **והתעסקו בהם** - ועוסקים בהם רק **בחושיהם הגופיים** [הגופניים], וגם זאת רק לצורך קיומם **בעת הצורך והדוחק בלבד, מפני זלותו אצלם וקלותו בעיניהם** - מפני שענייני הגוף חסרי חשיבות בעיניהם, **ופנו** - והם מפנים את **נפשותם ולבותם לעניני תורתם ועבודת אלהיהם לכבודו ורוממותו, ולשמור מצוותיו** - והם מרכזים את תשומת לבם, מכוונים את לבם וממקדים את יכולותיהם בענייני התורה, שמירת המצוות ועבודת האלוקים, מתוך הכרה בכבודו ורוממותו. **ובאופן זה גופותם בארץ ולבותם בשמים** - נמצא שגופם מוצב בעולם הזה, ולבם שמיימי ורוחני. **והם במה שבלבותם מידיעת האלהים** - וכאשר מתעצמת בלבם הכרת גודל רוממותו של האלוקים, הם מתפשטים מגשמיותם, **וכאילו הם עובדים אותו יחד עם המלאכים הקדושים אשר בשמי השמים.**

וכבר **נמסו התאוות מלבותם** - התפוגגו ונעלמו מלבם התאוות לקנייני העולם הזה, **ונעקרו מהם הכוסף** והתשוקה

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

לַתַּעֲנוּגִים, בַּעֲבוּר מַה שֶּׁנִּכְנַס בָּהֶם מִן הַכֹּחַ לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא וּמֵאַהֲבָה אוֹתוֹ. וְכָבְתָה אֵשׁ הַיֵּצֶר מִלִּבּוֹתָם, וְנִפְסַק חֻמָּה מֵרַעְיוֹנֵיהֶם, מֵעֹצֶם מַה שֶּׁלָּבְשָׁם מֵאוֹר הָעֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁיֵּאָרַע לַנֵּר נִכַּח אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְנִכְנְעוּ מִפְּנֵי מוֹרָא אֱלֹהֵיהֶם, וְהִתְעוֹדְדוּ לְפָנָיו בְּקִצּוּרָם, וְשָׂחֲחוּ לַעֲבוֹדָתוֹ, וְלֹא חָשְׁשׁוּ לְחֶסְרוֹן.

תִּרְאֶה אוֹתָם כְּשֶׁמִּתְעַסְּקִים עִמָּהֶם כַּאֲחֵי הַבֹּשֶׁת, וּכְשֶׁמְּדַבְּרִים עִמָּהֶם חֲכָמִים, וּכְשֶׁשּׁוֹאֲלִים אוֹתָם יוֹדְעִים,[ג] וּכְשֶׁחוֹטְאִים לָהֶם עֲנָוִים. תִּרְאֶה צוּרוֹתָם שָׁעָלָה עֲלֵיהֶם הָאוֹר. —

אור השמש בצוהרי היום, **ונכנעו מפני מורא אלהיהם** - ומכניעים הם את עצמם לפני ה׳ מחמת מוראו עליהם, **וההתוודו** [ומתוודים] **לפניו בקיצורם** - על מיעוט עבודתם אותו, **ושחחו** - וכופפו את עצמם **לעבודתו, ולא חששו לחסרון** - ואינם חוששים שמא יחסרו להם צורכיהם בעקבות דביקותם בעבודתו. **תראה אותם כשמתעסקים עמהם – כאחי הבושת** - וכאשר מתעסקים עמם, ניכר בהם, כי הבושה דבקה בם [כביכול אחים הם לבושה], **וכשמדברים עמהם** - וכאשר ינהלו איתם שיחה, יגלו שהם **חכמים, וכששואלים אותם** שאלה, יתברר שהינם **יודעים** וידענים, **וכשחוטאים להם** - וכשחוטאים כלפיהם, ניכר שהם **ענוים. תראה צורותם** - וכשתביט בדיוקן פניהם, תיווכח **שעלה עליהם האור** לתענוגים, בעבור מה שנכנס בהם מן הכוסף לעבודת הבורא ומאהבה אותו - מפני שההשתוקקות לעבודת הבורא ואהבתו כבשו את ליבם. **וכבתה אש היצר מלבותם** - ולפיכך דעכה אש היצר בלבם, **ונפסק חומה מרעיוניהם** - ופסקה ההתלהבות שמעוררים החשקים מלמשוך את רעיונותיהם, **מעוצם מה שלבשם מאור העבודה** - מפני עוצמתם של האור והעונג הנלווים לעבודת ה׳ יתברך, **כמו שיארע לנר** - באותו אופן שאורו של הנר בטל ואינו מורגש כשיעמידוהו **לנוכח**

עיונים

ג. וכשחוטאים להם ענוים. כתיב: "והאיש משה עניו מאד" (במדבר יב, ג), ופירש רש"י: "ענו" [פירושו]: שפל וסבלן. פירוש, שפל בעיניו מלהתנשא על אחרים, וסובל את הפוגעים בכבודו ואינו מקפיד עליהם.

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

וְאִם תַּעֲמֹד עַל הַלְּבָבוֹת, תִּרְאֶה לְבָבוֹת נִשְׁבָּרוֹת לֵאלֹהִים, וּבְשִׂיחָתוֹ נוֹשָׁבוֹת, וּבְעִסְקֵי הָעוֹלָם נְשַׁמּוֹת.

מִלְאָה אַהֲבַת הָאֱלֹהִים לִבּוֹתָם, וְאֵינָם מוֹצְאִים לְדִבְרֵי הַבְּרוּאִים תַּאֲוָה, וְלֹא בְשִׂיחוֹתָם

- שנסוך עליהם אור. — **ואם תעמוד על הלבבות** - וכשתתבונן בפנימיות לבבם, **תראה** ותמצא **לבבות נשברות** [שבורים] **לפני האלהים, ובשיחתו נושבות** - לבם מלא דברי אלוקים חיים, ואילו **בעסקי העולם הזה נְשַׁמּוֹת** - לבם ריק ושומם.

מלאה אהבת האלהים לבותם - אהבת האלוקים ממלאת את כל לבם, **ואינם מוצאים לדברי הברואים תאוה** - ואינם מוצאים כל עניין וחשק בדברי הברואים, **ולא בשיחותם**

עיונים

במסכת גיטין (לו:) אמרו: "הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים וכו' עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא) 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'". וצריך ביאור, אף שמִדה גדולה היא לשמוע עלבונו וחרפתו ולבלום פיו, אך בכל זאת, מה שייכת מדה זו ל"אוהביו" - לאהבת השם? אלא סיבת הדבר שהעניו אינו עונה על ריב, הסיבה לכך היא מפני שהענייה על ריב יסודה - קנאה לכבוד עצמו! ואילו העניו האמיתי אינו מקנא כלל לכבוד עצמו, ומה שכן איכפת לו זה כבוד שמים, אין לו ענין בעולם עִם כבוד האנוכי שלו, רק כבוד השם עומד לנגד עיניו. אם כן הדבר, היש לך אהבת ה׳ גדולה מזו?! האוהב האמיתי אין לו ענין בהנאת ואהבת עצמו, זולת אהבת הנאהב, זו היא אהבה כנה ואמיתית.

ובדרך זה, נבין את דברי ה'חובות הלבבות' (שער הכניעה ט') שקבע, כי מדרך הענוה להיות מקנא לכבוד ה׳ יתברך. והדבר תמוה, אדרבה העניו הוא עדין וביישן, ואינו יכול ומסוגל לפתוח פיו בפני הזולת, ואין צריך לומר לעמוד על דבריו לפני רבים? אבל לכשנעמיק בכוחות עצמינו, נמצא כי מה שאין אנו מקנאים לכבוד ה׳, ותורתו הקדושה, זהו מחמת שחוששים אנו לכבוד עצמינו שייפגם חלילה... כי הרי כשנוכיח את העבריין הוא יתריס כנגדנו, ועלול גם לשפוך עלינו קיתון של זְלָזוּלִים. אולם העניו האמיתי שהוא מבטל את כבודו ואנוכיותו לכבוד שמים, אין עומדים לפניו חשבונות אחרים אלא כבוד קונו, לכן דווקא הוא המסוגל ביותר לקנאות קנאת ה׳! ('פרקי תשובה וגאולה', לרבי שלום שכנא זאהן, פרק כ').

הֲנָאָה, מָאֲסוּ דֶּרֶךְ הַשְּׁחִיתוּת וְהָלְכוּ בְּמִבְחַר הַנְּתִיבוֹת. — וּבְזְכוּתָם מִסְתַּלְּקִים הַיְסוּרִים, וְיוֹרְדִים הַגְּשָׁמִים, וּבְזְכוּתָם יְשֻׁקֶּה הָאָדָם וְהָאֲדָמָה, לְפִי שָׁמְנְעוּ גוּפוֹתָם מִן הָעֲרָיוֹת, וּמָשְׁכוּ יְדֵיהֶם מִמִּינֵי הַמַּטְעַמִּים, וּבֵרְחוּ בְּנַפְשׁוֹתָם מִן הָאִסּוּרִים, וְהָלְכוּ בַּדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה, הִגִּיעוּ אֶל הַמַּעֲלוֹת הַגְּדוֹלוֹת בְּסֵכֶל יָמִים מְעַטִּים, וְהֵרְוִיחוּ שְׁנֵי הָעוֹלָמִים, וְקִבְּצוּ שְׁתֵּי הַטּוֹבוֹת, וְהִשְׁלִימוּ שְׁנֵי הַיִּתְרוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִזְמוֹר (תְּהִלִּים קיב): "אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת יְיָ", עַד סוֹפוֹ.

וּמִן הַתְּמַהּ בְּעִנְיָנָם,[ד] כִּי מָעֲטוּ בְּעֵינֵיהֶם הַמִּצְוֹת

עיונים

ד. כי מעטו בעיניהם המצוות אשר צוום בם הבורא. ה'חתם סופר' (דרשות ח"ב, עמוד רנ"ד, ד"ה אך) כתב: יש לחקור, כי הנה אמרו במסכת ברכות (כו:): תפילות אבות תקנום וכנגד תמידים;

הנאה - ולא ימצאו כל הנאה בשיחתם, הם **מאסו** [מואסים] את דרך השחיתות, **והלכו במבחר הנתיבות** - ובוחרים ללכת בדרכים המובחרות.

ובזכותם - זכותם של יראי ה' עומדת לא רק להם, היא חופפת את העולם כולו. בזכותם **מסתלקים היסורים, ויורדים הגשמים, ובזכותם ישוקה** - ניזונים בני **האדם** וכל היקום על פני **האדמה, לפי שמנעו גופותם מן העריות** - מפני שהרחיקו עצמם מאיסורי העריות, **ומשכו** את **ידיהם מכל מיני המטעמים** וסוגי המעדנים, **וברחו בנפשותם מן האסורים** - וברחו ומילטו את נפשם מהדברים האסורים, **והלכו בדרך הטובה והישרה. הגיעו אל המעלות הגדולות** [הרמות] **בסכל** - על ידי שסבלו את עול עבודת ה' **בימים מעטים** - בזמן הקצר של שהותם בעולם הזה, **ועל ידי כך הרויחו שני העולמים** - זכו בשני העולמות, **וקבצו** - וחיברו את **שתי הטובות** - הטוב שהם עושים עם אלוקים והטוב שהם עושים עם בני האדם, **והשלימו שני היתרונים** - והשיגו שני יתרונות: יתרונו של האדם על הבהמה ויתרונו של היהודי על שאר אומות העולם, **כמו שנאמר במזמור (תהלים קיב): "אשרי איש ירא את ה'** במצוותיו חפץ מאד" וגו', **עד סופו.**

ומן התימה בענינם - כמה מופלא לראות, שעל פי תפיסתם של אותם אוהבי ה', **כי מעטו בעיניהם המצוות**

אשר ציום בם הבורא - **אֲשֶׁר צִוָּם בָּם הַבּוֹרֵא בְּצַד חוֹבוֹת טוֹבָתוֹ שֶׁהֵטִיב**

שהמצוות שציווה אותם הבורא הן מועטות בעיניהם **בצד חובות טובתו** - לעומת מה שהם חייבים לו תמורת הטובות **שהוא היטיב**

עיונים

אברהם תיקן תפילת שחרית כנגד תמיד של שחר, והיא תפילת חובה. יצחק תיקן תפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים, והיא גם כן תפילת חובה. ואילו יעקב מובחר שבאבות! חוט המשולש חבל נחלתו, תיקן תפילת ערבית, ותפילתו רשות היא! הלא דבר הוא.

אבל האמת יורה דרכו, דהנה אמרו חז"ל (יבמות קט:) מי שאין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו, ופירש ה'חובת הלבבות' (שער עבודת אלקים רפ"ג): כי מי שאינו עושה אלא כמו שהוא מְצֻוֶּה ומדקדק כחוט השערה, הוא עושה כעבד שאי אפשר לו לפטור מעבודת רבו, ועל כרחו הוא עושה. אבל עבד העובד מאהבה בלב שלם ובהתלהבות, ואהבת ה' יתברך שמו בוער בקרבו, אין קץ לעבודתו, ועל זה כתיב (תהלים קיט, צו) 'רחבה מִצְוָתְךָ מאוד'. והיינו נמי בקרבנות תמידים וכנגדם ב' תפלות המחויבות, הן הן עיקר העבודה. אמנם אחר שיצאנו ידי חובה אנחנו מוסיפים תפילת ערבית שהיא רשות והיא חשובה מן הכל, והיא כנגד איברים ופדרים שכבר נגמרה העבודה, ואין חיוב על הכהן בלילה להפך בְּצִנְעָרָא ולהשגיח על האיברים כלל אם יוצת בהן האש או לא, ומכל מקום מחפצו ורצונו גם בלילה לא שכב לבם, וזו היא עבודה הנבחרת, והיא תפילת יעקב מובחר שבאבות.

מבואר בדבריו, כי מעשה טוב הנעשה לא מתוך הכרח וחובה אלא מתוך נדבה מביא את האדם לידי אהבת ה'. ולכן תפילת ערבית שהיא רשות היא עבודה הנבחרת שבאה אחר ב' תפילות המחויבות, והיא עבודה מאהבה.

והנה מצינו בתורה ענין של 'קרבן נדבה', והיינו קרבן שאין האדם מחוייב בה אלא מביאו מנדבת לבו. ובספר 'ברכת פרץ' (פרשת ויקרא) הקשה, איך שייך מושג זה של "קרבן נדבה", הרי ממה נפשך, אם זה קשור לתיקון הנפש שלנו - זו חובה, ואם לא, מה טעם בהבאתו?! ומבאר על פי מה שכתב ה'מסילת ישרים' (פרק ז'), שכמו שההתלהטות הפנימית מביאה את האדם לידי זריזות חיצונית, כך גם הזריזות החיצונית מביאה לידי ההתלהטות הפנימית. כאשר אדם 'מוותר' משלו ל'טובת' הקב"ה, הוא עושה בכך מעשה המביאו לידי אהבה לה' יתברך, לעומת זאת מעשה הנעשה מתוך הכרח וחובה אינו מביאו לאהבה. לכן הקב"ה נתן בידינו דברים שנוכל לעשותם מתוך נדבה, כדי שיעוררו את ההתלהטות הפנימית ויביאונו לידי אהבת ה'.

חובות שער אהבת ה' הלבבות

לָהֶם, וּבְצַד מַה שֶׁקִּבְּלוּ עַל נַפְשׁוֹתָם מִן הַיְגִיעָה וְהַהִשְׁתַּדְּלוּת וְהַסֵּבֶל וְהַמִּתּוּן לְדָבְקָה בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְזֶה כַּאֲשֶׁר אֲסַפֵּר לְךָ. לְפִי שֶׁמָּנוּ מִצְוֹת הַבּוֹרֵא, וְהִגִּיעַ מִסְפַּר כֻּלָּן תַּרְי"ג מִצְוֹת, מֵהֶן שְׁס"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְהֵן הָאַזְהָרוֹת, וּמֵהֶן מִצְוֹת שֶׁחַיָּבִין בָּהֶן הַצִּבּוּר וְאֵין הַיָּחִיד חַיָּב בָּהֶן, ס"ה מִצְוֹת, וּמֵהֶן מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא, וְהֵן הַמִּצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בִּזְמַן מִבְּלְתִּי זְמָן, כַּשַּׁבָּתוֹת וְהַמּוֹעֲדִים וְהַצּוֹמוֹת, וּמֵהֶן מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁחִיּוּבָם בָּאָרֶץ בִּלְבָד, כְּמוֹ קָרְבְּנוֹת יָחִיד וּתְרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, וּמֵהֶן מִצְוֹת תְּלוּיוֹת בְּדְבָרִים, כְּשֶׁיִּמָּצְאוּ מִתְחַיְּבִים בָּהֶן, וּכְשֶׁיִּפָּקְדוּ יִסְתַּלְּקוּ,

לָהֶם, וּבְצַד מַה שֶׁקִּבְּלוּ עַל נַפְשׁוֹתָם מִן הַיְגִיעָה וְהַהִשְׁתַּדְּלוּת וְהַסֵּבֶל וְהַמִּתּוּן לְדָבְקָה בַּעֲבוֹדָתוֹ - טובות אלו הן בעיניהם גדולות ועצומות לעומת היגיעה וההתמסרות והסבל והסבלנות שקיבלו על עצמם כדי להידבק בעבודתו ולהשיב לו על חסדיו. וזה **כאשר אספר לך** - איך ייתכן שהמצוות נראות בעיניהם כמעטות? ותוכל להבין זאת על פי החשבון הבא: **לפי שמנו** - מפני שהם מנו את כל **מצוות הבורא, והגיע מספר כולן** - ומצאו כי מניינם הכולל הוא **תרי"ג מצוות, מהן** - ומתוכן **שס"ה מצוות לא תעשה, והן האזהרות** - הנקראות אזהרות. כלומר, דברים שאסור לעשותם. נותרו אפוא רק מאתיים וארבעים ושמונה מצוות-עשה בלבד. **ומהן מצוות שחייבין בהן הציבור ואין היחיד חייב בהן, ס"ה מצוות** - ומתוכן ס"ה מצוות המוטלות על כלל הציבור שאין היחיד חייב בהן. **ומהן** - ומתוך שאר מצוות העשה המוטלות על כל יחיד, חלקן הן **מצוות עשה שהזמן גרמא, והן המצוות התלויות בזמן מבלתי זמן** - כלומר, אלו מצוות התלויות בזמן מסוים ולא ניתן לקיימן בזמן אחר, כגון המצוות הנוהגות **בשבתות והמועדים והצומות** - וביום כיפור. **ומהן** - ומבין שאר המצוות הנוהגות בכל זמן, יש **מצוות עשה שחיובם נוהג בארץ ישראל בלבד, כמו קרבנות יחיד** - כגון הקרבנות שעל היחיד להקריב והפרשת **תרומות ומעשרות, וחגיגת הרגלים** - וקרבן חגיגה הנוהג ברגלים **והדומה לזה** - והמצוות הדומות להן. **ומהן** - ומבין המצוות הנוהגות בכל מקום, יש **מצוות התלויות בדברים** - מצוות שהן מותנות בעניינים מסוימים, **כשיימצאו** - **מתחייבים בהן** - ורק כאשר התנאים קיימים, חייבים לקיימן, **וכשייפקדו** - **יסתלקו** - וכשיחסר אחד מן התנאים, אין חייבים בהן,

חובות שער אהבת ה' הלבבות

כְּמִצְוַת מִילָה לְמִי שֶׁאֵין לוֹ בֵּן, וּפִדְיוֹן הַבֵּן לְמִי שֶׁאֵין לוֹ בְּכוֹר, וּמִצְוַת מַעֲקֶה לְמִי שֶׁאֵין לוֹ בַּיִת, וּמִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם לַיָּתוֹם, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה.

וְכַאֲשֶׁר מָנוּ הַמִּצְוֹת אָמְרוּ: לֹא נַעֲלָה הָאַזְהָרוֹת בַּחֶשְׁבּוֹן, מִפְּנֵי שֶׁהָעֲמִידָה מֵהֶן הִיא עֲשִׂיָּתָן וְקִיּוּם חוֹבוֹתָן. וַתִּקְטַן בְּעֵינֵיהֶם עֲבוֹדָתָם לֵאלֹהִים, וַיִּמְעָטוּ אֶצְלָם מַעֲשֵׂיהֶם בְּצַד מַאֲוַיָּם וְכִסְפָּם לְמַה שֶׁיַּגִּיעוּ בּוֹ אֶל רְצוֹן הָאֱלֹהִים. וּבִקְשׁוּ מִצְוֹת עֲשֵׂה מֵחוֹבוֹת הָאֲבָרִים, אֲשֶׁר הֵן [ה] חוֹבוֹת הַיָּחִיד בְּכָל זְמַן וּבְכָל מָקוֹם וּבְכָל עִנְיָן, וְלֹא

כגון **מצות מילה, למי שאין לו בן** - שאין חייב בה מי שאין לו בן, וכן מצות **פדיון הבן, למי שאין לו בכור** - ומי שאין לו בכור פטור ממנה, **ומצות מעקה, למי שאין לו בית** - מי שאין לו בית פטור ממצווה זו, **ומצות כיבוד אב ואם ליתום** - מי שהתייתם מהוריו פטור ממנה, וכל הדומה לזה.

וכאשר מנו את **המצוות** - וכאשר חִישְׁבו אוהבי ה' כמה מצוות מוטל עליהם לקיימן, **אמרו: לא נעלה האזהרות בחשבון** - לא נכלול בחשבון את איסורי הלא-תעשה, **מפני שהעמידה** - שההימנעות מהן **היא עשייתן וקיום חובותן** - כשאדם מרסן את עצמו ונמנע מפעולה אסורה, הוא ממלא את חובתו בקיום מצווה לא תעשה. ההימנעות, גם אם היא כרוכה במאמץ ובמאבק פנימי, עדיין אינה עשיית מעשה, לכן לא חישבו אותה אוהבי ה' בחשבון מצוותיהם. **ותקטן בעיניהם עבודתם לאלהים** - באופן זה נראית עבודתם לאלוקים קטנה בעיניהם, **וימעטו אצלם מעשיהם** - ומעשיהם הטובים נעשו מועטים בעיניהם, **בצד מאויים וכספם** - לעומת שאיפתם ותשוקתם **למה שיגיעו בו אל רצון האלהים** - להשיג כל מה שיביאם להיות רצויים לפני ה' יתברך. **ובקשו** - לפיכך חיפשו דרך להגדיל את חשבון מצוותיהם וביקשו להם **מצוות עשה מחובות האברים** - שקיומן מוטל על האיברים, **אשר הן חובות היחיד** - שכל יחיד חייב לקיימן **בכל זמן ובכל מקום ובכל ענין** - ובכל מצב, **ולא**

עיונים

ה. חובות היחיד בכל זמן ובכל מקום ובכל ענין ולא מצאו אלא קריאת התורה ולימוד המצוות. במסכת מנחות (צט:): "שאל בן דמה, בן אחותו של רבי ישמעאל, את רבי ישמעאל: כגון אני,

מָצְאוּ אֶלָּא קְרִיאַת הַתּוֹרָה וְלִמּוּד הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דְּבָרִים ו, ו-ז)**: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ, וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ**[1]

לבבך, ושננתם - ותשנן אותם **לבניך**-תלמידיך, **ודברת בם** - ועיקר דיבורך יהיה בתורה, **בשבתך** - בזמן שאתה שוהה **בביתך ובלכתך** - וכשאתה הולך **בדרך**

עיונים

שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד [-האם מותר לי עכשיו ללמוד] חכמת יונית? קרא [רבי ישמעאל] עליו [על בן דמה את] המקרא הזה 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה', צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה (דבר שאינו קיים, כמובן. רש"י), ולמוד בה חכמת יונית!". כלומר מכיון שחובה היא להגות בתורה יומם ולילה, אסור לך ללמוד חכמת יוונית, אף על פי שכבר למדת את כל התורה כולה.

ה'בית הלוי' (פרשת משפטים) ביאר את דברי הגמרא: הנה ידוע דלימוד התורה הוא משני פנים. אחד, כדי לידע היאך ומה לעשות, ואם לא ילמוד, היאך יקיים, וכמו שאמרו 'ולא עם-הארץ חסיד' (אבות ב, ו), וגם הנשים שאינם מְחֻיָּבוֹת בלימוד התורה מכל-מקום מְחֻיָּבוֹת ללמוד במצוות הנוהגות בהן, וכמו שמובא (בב"י סי' מ"ז) בשם הרוקח שמסיבה זו מברכות הנשים ברכת התורה. אמנם באנשים יש עוד מעלה א' על הנשים, שהנשים בלימודם אינם מקיימות שום מצות עשה, רק הלימוד הוא מבוא לקיום המצות, ונמצא שהלימוד אצלם הוי מבוא לתכלית שהוא קיום המצוות ולא הוי תכלית בעצמו, אבל באנשים הוי הלימוד גם מצות עשה לעצמו, וכמו הנחת תפילין וכדומה, ונמצא הוו ב' בחינות: מבוא למצוות וגם תכלית בפני עצמו. וזהו מה שאמרו במסכת מנחות (צט:): "שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל את רבי ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו שאלמוד חכמת יונית, אמר ליה: צא ובדוק שעה שאינו לא יום ולא לילה". שאמנם מצד לימוד לצורך קיום המצוות הא כבר יצא בו, כיון שיודע כל התורה כולה היאך לעשות, דדבר הנעשה לאיזה תכלית אין לו להמשך יותר מכפי הצורך לאותו התכלית המבוקש, אך מכל מקום עדיין נותר עליו החיוב מצד עצם המצוה של הלימוד תורה.

ו. ודברת בם. אמרו חז"ל: "בם יש לך רשות לדבר, ולא בדברים אחרים" (יומא יט:). התורה **מצאו אלא** את מצוות קריאת [לימוד] **התורה** ולימוד פרטי **המצוות, כמו שאמר הכתוב** (דברים ו, ו-ז): "והיו הדברים האלה - ויהיו דברי התורה והמצוות **אשר אנכי מצוך היום** הזה חקוקים **על** לוח

וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ, וְזֵרז הַנָּבִיא עַל זֶה אַחַר כָּךְ שֵׁנִית בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים יא, יט)**: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ.**

וּבשכבך - ותקרא פרשה זו בערב סמוך לשינה **ובקומך**" - ובבוקר, סמוך לקימה, **וזירז הנביא** משה רבנו **על זה** - על מצווה זאת **אחר כך שנית, באמרו** (**דברים יא, יט**)**:** "**ולמדתם** - וְלַמְּדוּ **אותם** והרגילו **את בניכם לדבר בם** - לשוחח בהם, **בשכבך בביתך** - בשהותכם בבתיכם **ובלכתך** - ובהליכתכם **בדרך ובשכבך** - ובערב בזמן השינה **ובקומך**" - ובבוקר, בזמן הקימה.

וַיִּמְעַט בְּעֵינֵיהֶם כָּל זֶה מִנַּפְשׁוֹתָם לְגַדֵּל מַה שֶּׁנִּגְלָה לָהֶם מִמַּה שֶּׁחַיָּבִים בּוֹ לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מִן הָעֲבוֹדָה וְהַמַּעֲשֶׂה, וְעָבְדוּ אֶת הַבּוֹרֵא בְּמִצְוֹת שִׂכְלִיּוֹת, וּמוּסָרִים מְיֻחָדִים, וּמִדּוֹת טוֹבוֹת רוּחָנִיּוֹת, וְהוֹסִיפוּם עַל הַמִּצְוֹת הַיְדוּעוֹת

וימעט בעיניהם כל זה מנפשותם - לא די בכך אלא שגם מצות לימוד התורה הייתה מועטה בעיניהם, **לעומת גודל מה שנגלה להם ממה שחייבים בו לבורא יתברך מן העבודה והמעשה** - גם מצוות לימוד התורה נראית בעיניהם קטנה לעומת חובתם המרובה בעבודת הבורא ובקיום מצוותיו, **ועבדו** - לכן הם קיבלו על עצמם לעבוד **את הבורא במצוות** - גם על ידי קיום המצוות **השכליות, ומוסרים מיוחדים** - והנהגות מוסר מיוחדות, **ומידות טובות רוחניות** - ומידות רוחניות נעלות, **והוסיפום על המצוות הידועות,**

עיונים

שבכתב מתחילה באות ב', "בראשית", והתורה שבעל-פה מתחילה באות מ', "מאימתי". זהו שנאמר "ודברת **ב**"**ם**", היינו בתורה שבכתב ושבעל-פה, המרומזים בתיבת "בם", יש לך רשות לדבר, ולא בדברים אחרים (בשם הגר"א).

ומדוע נאמר "ודברת בם" ודרשו "ולא בדברים אחרים", ולא כתבה תורה במפורש 'אסור לדבר דברים בטלים'. ביאר רבי יעקב ניימן, שאם כך היה כתוב, היה כל אחד דורש היתר לעצמו לאמור, כי מה שדיבר הוא, אין זה בכלל דברים בטלים שאסרה תורה. לכך נאמר "ודברת בם" ודורשים מזה "ולא בדברים אחרים", ללמדך, שכל מה שאינו בכלל "ודברת בם" ממילא הרי הוא דברים בטלים ('משלחן גבוה' דברים ו, ז).

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

בְּבֹר לְבָבָם לֵאלֹהִים בָּהֶם, וְלָמְדוּ מִדַּרְכֵי הַנְּבִיאִים וּמִנְהֲגֵי הַחֲסִידִים לְבַקֵּשׁ רְצוֹן הַבּוֹרֵא בָּהֶם, וְשֶׁיְּקַבֵּל אוֹתָם מֵהֶם. וְהֵם מִכְּלָל חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת אֲשֶׁר כִּוַּנוּ לְבָאֵר שָׁרְשֵׁיהֶם וְלִזְכֹּר סוּגֵיהֶם בַּסֵּפֶר הַזֶּה, אֲשֶׁר הִיא הַחָכְמָה הַצְּפוּנָה הַגְּנוּזָה בְּלִבּוֹת הַחֲכָמִים וְהַטְמוּנָה בְּחֶבְיֵהֶם, אֲשֶׁר אִם יְדַבְּרוּ בָהּ אֵין צִדְקָם נֶעְלָם בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁכָּל אַנְשֵׁי הַדֵּעוֹת הַנִּצָּלוֹת מְעִידִים בַּאֲמִתָּהּ וְצִדְקָהּ.

וְהִגִּיעוּ בָהּ אֶל הַתְּכוּנוֹת הָרָמוֹת וְאֶל הַמַּעֲלוֹת הַיְקָרוֹת מֵעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים בְּלֵב שָׁלֵם, וְאָהֲבוּ אוֹתוֹ אַהֲבָה נֶאֱמָנָה בְּלֵב וָנֶפֶשׁ וּבְגוּף וּבְמָמוֹן, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה בּוֹ הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם, בְּאָמְרוֹ (דְּבָרִים ו, ה)**:** [ז]**וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל**

בעלי השכל הישר שניצלו מפיתויי היצר **מעידים באמיתה וצדקה** - מעידים על אמיתותה ונכונותה.

והגיעו בה - ובאמצעותה הגיעו אוהבי ה׳ **אל התכונות הרמות ואל המעלות היקרות מעבודת** [של עבודת] **האלהים בלב שלם**, ובזכותה ומכוחה **אהבו אותו אהבה נאמנה** וכנה, **בלב, ובנפש ובגוף וכממון, כמו שציוה בו הנביא** משה רבנו **עליו השלום, באמרו** (דברים ו, ה)**:** "**ואהבת** - קיום המצוות יהיה מתוך אהבתך **את ה׳ אלוהיך בכל**

עיונים

ז. ואהבת את ה׳ אלהיך. באתי לעורר - כותב ה׳חפץ חיים׳ - שאמרו בגמרא (ברכות יד:): אמר עולא, כל הקורא קריאת שמע בלי תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. והיינו, שאומר

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביושר לבב

בכור לבבם לאלהים בהם - מתוך טוהר לבם כלפי האלוקים, **ולמדו מדרכי הנביאים וממנהגי** [ומהנהגות] **החסידים לבקש רצון הבורא בהם** - לבקש מהבורא שירצה בהן, **וישיקבל אותם** - ויקבל אותן **מהם. והם** - ומצוות נוספות אלו הן **מכלל חובות הלבבות, אשר כיונו** - שהיה בכוונותנו **לבאר** את **שרשיהם ולזכור סוגיהם** - ולהזכיר את סוגיהן **בספר הזה, אשר היא החכמה הצפונה והגנוזה בלבות החכמים והטמונה בחוביהם** - בפנימיותם, **אשר אם ידברו בה** - וכאשר מדברים על אודותיה, **אין צדקם נעלם בה** - לא ייעלם מאיש, שהם צודקים בה, **מפני שכל אנשי הדעות הניצלות** - מפני שכל

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביושר לבב

לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ. וְאַנְשֵׁי הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת קְרוֹבִים מִכָּל אָדָם אֶל מַדְרֵגַת הַנְּבִיאִים הַבָּרִים וְהַזַּכִּים, הַחֲסִידִים, אֲשֶׁר קוֹרֵא אוֹתָם הַכָּתוּב "אוֹהֲבֵי יְיָ" וְ"אוֹהֲבֵי שְׁמוֹ", וּבָהֶם נֶאֱמַר (מִשְׁלֵי ח, כא)**: לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא.**

וְאִם אַתָּה, אָחִי, חָפֵץ בְּחֶבְרָתָם וּלְהִכָּנֵס

לבבך - בכל חשקיך ובכל רצון לבך, **ובכל נפשך** - אפילו עד כדי מסירת נפשך **ובכל מאדך**" - ומסירת כל רכושך בעבורו. **ואנשי** [ובעלי] **המדרגה הזאת** הם **קרובים** יותר מכל **אדם אל מדרגת הנביאים הברים** [הטהורים] **והזכים, והחסידים, אשר קורא אותם הכתוב** - שהם מכונים "**אוהבי ה׳**" (תהלים צ"ז, י) ו"**אוהבי שמו**" (תהלים ס"ט, ל"ז), **ובהם** [ועליהם] **נאמר** (**משלי ח, כא**)**:** "להנחיל - לתת נחלה גדולה בעולם הנצחי **לאוהבי יש** - למקיימי מצוותי מאהבה, **ואוצרותיהם אמלא**" - ושפע רב אתן גם באוצרותיהם בעולם הזה.

ואם אתה, אחי, חפץ בחברתם - לכן אם הנך חפץ, אחי, להיות אחד מהם, **ולהיכנם**

עיונים

"וקשרתם" ואינו קושר. ואף שבדעתו להניחן אחר כך אינו מועיל לזה, הואיל ואינו מניחן מיד. ולכאורה פשוט שהוא הדין כשאומר "ואהבת את ה׳ אלקיך" וגו׳, יראה להכניס אהבת ה׳ יתברך בליבו. והיינו כמו שכתב ב׳חובות הלבבות׳ (שער אהבת ה׳ פרק ג׳) שיתבונן בגדולת הבורא ורוממותו, שהוא מחיה כל העולמות, ובהיפוך - קטנות ערך נפשו, וזעירותו, וזילותו. ואחר כך יכיר רוב טוב הבורא עליו בהתמדת טובותיו מיום היותו על הארץ, שלא לפי גמול מעשיו, ומסתיר עוונותיו מבני האדם, ומאריך לו אפו. ואם אינו חושב כן בעת אמירת "ואהבת", הרי הוא כמעיד עדות שקר בעצמו!

ברם, אם קשה לו לכוון כל זה בעת קריאת שמע, יראה להתבונן בכל זה לפחות פעם אחת ביום. משל למה הדבר דומה, למי שקרא קריאת שמע בלא תפילין ונחשב חלילה למעיד עדות שקר בעצמו, הרי אין הדבר פוטרו מלהניח תפילין! וכי משום שהיא מצווה תדירית שאינה תלויה בזמן תהא נגרעת ממצוות שקבוע זמנן, שלא יקיימוה לפחות פעם אחת ביום?!

ורצוי שיתבונן בזה לפני אכילתו. דוגמת שאר מצוות המוטלות על האדם כתפילין או ארבעה מינים בסוכות, שאינו אוכל עד שמקיימן (כמבואר בסימן רלה ובסימן תרנב, יעויין שם). (׳שמירת הלשון׳, חתימת הספר פ"ג).

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביושר לבב

בְּכִתּוֹתָם, עֲזֹב מוֹתְרֵי עוֹלָמְךָ, וְהִתְעַלֵּם מֵהֶם, וֶהֱיֵה מִסְתַּפֵּק בַּמָּזוֹן מֵהֶם, וְהַרְגֵּל עַצְמְךָ לַעֲמֹד בִּלְעֲדֵיהֶם, וְהָקֵל טֹרַח עִסְקֵי הָעוֹלָם מֵעַל נַפְשֶׁךָ, וּפַנֵּה לִבְּךָ מֵהַעֲמִיק מַחֲשַׁבְתְּךָ בָּהֶם, וְרוּץ בַּדְּבָרִים הַצְּרִיכִים לְךָ מֵהֶם בְּגוּפֶךָ, לֹא בִלְבָבְךָ וּבְרִצּוֹנֶךָ, כְּשׁוֹתֶה הָרְפוּאָה הַמָּרָה, אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אוֹתָהּ בְּפִיו לֹא בִרְצוֹנוֹ, וְהוּא מוֹאֵס שְׁתִיָּתָהּ לְעַצְמָהּ, וּמֵקֵל עַל עַצְמוֹ סֵבֶל מְרִירוּתָהּ, לְדִחוֹת הַנֶּזֶק מֵעָלָיו. וְכֵן צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ צָרְכֵי עוֹלָמְךָ בְּעֵינֶיךָ.

וּכְבָר יָדַעְתָּ, אָחִי, שֶׁמַּחֲשַׁבְתְּךָ עַל עִנְיְנֵי עוֹלָמְךָ לֹא תוֹסִיף לְךָ בְּטַרְפֶּךָ מְאוּמָה, כִּי תִקּוּנָם

בכיתותם - ולהיכלל ביניהם, **עזוב מותרי עולמך** - עזוב את מותרות העולם הזה, **והתעלם מהם** - והסח את דעתך מהם, **והיה מסתפק במזון מהם** - והסתפק במזון כפי שנצרך לשם קיום גופך בלבד, **והרגל את עצמך** לעמוד ולהתקיים **בלעדיהם**, **והקל טורח עסקי העולם הזה מעל נפשך** - והקל מעל עצמך את טורח ההתעסקות **בהשגתם ובקנייתם**, **ופנה לבך מהעמיק מחשבתך בהם** - ומנע את מחשבותיך מלהתעמק בהם, **ורוץ בדברים הצריכים לך מהם בגופך** - וכשהינך מתעסק להשיג את הדברים החיוניים לך, עשה זאת בגופך בלבד, **ולא בלבבך וברצונך** - ולא מתוך תשוקת הלב, לא ברצון ולא בהתלהבות, אלא כמתוך הכרח, **כשותה הרפואה המרה** - כמי שנאלץ ליטול תרופה מרה, **אשר ישתה אותה בפיו, אך לא ברצונו** - וללא רצון, **והוא מואס שתייתה לעצמה** - והוא מואס את עצם שתייתה, **ומקל על עצמו** - אלא שהוא מקבל על עצמו את **סבל מרירותה**, רק כדי **לדחות** ולהסיר את החולי **והנזק מעליו. וכן צריך שיהיו** - כך ראוי שיהיו **צרכי עולמך** - צורכי העולם הזה **בעיניך** - בהכרח גמור.

וכבר ידעת - בנוסף לכך, כבר יודע הינך, **אחי, שמחשבתך על עניני עולמך** - כי מחשבתך על השגת ענייני העולם הזה **לא תוסיף לך בטרפך** ולכלכלתך **מאומה, כי תיקונם** - שהרי סיפוק מזונותיך **מסור לאלהים** - ונתון להחלטתו הבלעדית,

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביושר לבב

כמו שמיעוט השתדלותך וחריצותך בהם - מיעוט ההשתדלות הזריזות בהשגת הפרנסה **לא יגרע מחוקיך** - לא יפחית מאומה ממה שנגזר לך. **וכן אתה יודע שטרדת**

מָסוּר לֵאלֹהִים, (ח)כְּמוֹ שֶׁמִּיעוּט הִשְׁתַּדְּלוּתְךָ וַחֲרִיצוּתְךָ בָּהֶם לֹא יִגְרַע מֵחֻקֶּקְךָ דָּבָר. וְטִרְדַּת

עיונים

ח. כמו שמיעוט השתדלותך וחריצותך בהם לא יגרע מחוקך דבר. מצינו בירידת הַמָּן שעַם ישראל נצטוו ללקוט "עומר (שם מדה) לגולגולת" ותו לא! כאשר יצאו ללקט לא היו לוקחים עמהם כלי מידה, אלא לקטו על פי אומדן הדעת בלבד, ולפיכך יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט - כל אחד לפי מה ששיער בדעתו שזוהי מידת עומר, וכשבאו לביתם מדדו בעומר (כלי המיוחד לכך) איש איש מה שלקטו, ומצאו שהמרבה ללקוט לא הִרבה במידה יותר על עומר לגולגולת אשר באהלו, וכפי שנאמר "וימודו בעומר ולא העדיף המרבה, והממעיט לא החסיר, איש לפי אכלו לקטו" (שמות טז, יח). וזהו נס גדול שנעשה בו (עפ"י רש"י שם פסוק יז).

יסוד בהשגחת ה׳ מוצאים אנו במָן בענין של "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר", אומר רבי ירוחם זצ"ל ממיר בספרו 'דעת תורה'. המן מלמד לדורות כי העושר אינו תוצאה ישירה של ההשתדלות; אלא הכול לפי זכויותיו של האדם, כמאמר רבי מאיר (קידושין פב.): "לעולם יְלַמֵּד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה, ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו" וכו'. אומר על כך הסבא מקלם זצ"ל: הנסיון מורה שרוב בני אדם מלקטים בחריצות נפלאה ואינם מתרשלים כלל להרבות הון. להיפך, מזמן לזמן מגבירים השתדלויותיהם, ואף על פי כן אינם רואים בעסקיהם שום ברכה. למרות השתדלותם הרבה, מועטים הם העשירים בישראל.

מאידך גיסא, בעלי חנויות רבים גם אם במשך רוב היום אין לקוחות פוקדים את חנותם, תמיד יש להם די מחסורם. רואים אנו איפוא ממש בחוש את התגשמות דברי הפסוק "ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר" (שמות טז, יח). כל מי שעיניו פקוחות יכול לראות בהתגשמות התופעה שהתרחשה סביב מלקטי המן יום יום. אין להשתדלות שום שייכות לפרנסה שמוצא, וכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש-השנה עד ראש-השנה (ביצה טז:). ה׳ הוא הנותן לכל אחד די מחסורו בין אם ירבה בהשתדלות ובין אם ימעיט בה.

כל יגיעתו והשתדלותו של האדם בענין מזונותיו לא יועילו לו מאומה להעדיף לו על הנגזר לו, וכמאמר הכתוב 'ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר', והמן היה סימן לדורות כי ההשתדלות לא תועיל כלל להרבות לו.

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

לְךָ בָהֶם תִּמְנָעֶךָּ מֵחֲשֹׁב בְּמַה שֶּׁתּוֹעִילְךָ מַחֲשַׁבְתְּךָ עָלָיו מֵעִנְיְנֵי תוֹרָתְךָ וּמִצְוֹות הַבּוֹרֵא, אֲשֶׁר נִמְסְרוּ לְךָ וְקַבָּלָתָ עַל עַצְמְךָ לְהִתְעַסֵּק בָּם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וְתַפְסִיד אֶת זֶה וְלֹא יוֹעִילְךָ הַהוּא.

וּרְצֵה לְנַפְשְׁךָ מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ הַצְלָתְךָ וּשְׁלוֹם תּוֹרָתְךָ וְעוֹלָמֶךָ, וְשִׂים הַסֵּבֶל לַעֲמֹד מֵרֹעַ מִנְהָגְךָ נִכְחֶךָ, וְהַקְדֵּם הַזְּרִיזוּת בְּעִנְיְנֵי אַחֲרִיתְךָ בֵּין עֵינֶיךָ, וְשִׂים הַשֵּׂכֶל מַלְכְּךָ, וְהָעֲנָוָה קְצִינֶךָ, וְהַחָכְמָה מַנְהִיגֶךָ, וְהַפְּרִישׁוּת יְדִידֶךָ, וְהִתְנַהֵל לְאַט וּבְמִתּוּן בְּקִנְיַן הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, כְּפִי שֶׁיִּסְבְּלֵהוּ עִנְיָנֶיךָ. וְהִזָּהֵר מִן הָרִבּוּי וְהַהַפְלָגָה מִכְּלֵי הַדַּרְגָּה פֶּן תֹּאבַד, כִּי רֹב הַשֶּׁמֶן בַּגֵּר הִיא הַסִּבָּה לְכֵהוּת אוֹרוֹ.

לכך בהם - בעניינים אלה תמנעך - רק מונעת ממך מחשוב במה שתועילך מחשבתך עליו - מלחשוב דברים שיש בהם תועלת, מעניני תורתך - שהם ענייני התורה וקיום מצוות הבורא, אשר נמסרו לך ושקבלת על עצמך להתעסק [לעסוק] בהם כל ימי חייך, ותפסיד את זה - הרי שמחשבותיך בענייני העולם גורמות לך להיות קירח מכאן ומכאן: מצד אחד הן גורעות מענייני התורה והמצוות, ולא יועילך ההוא - ומצד שני אינן מביאות כל תועלת בענייני העולם.

ורצה לנפשך מה שיש בו הצלתך ושלום תורתך ועולמך - על כן, בחר בעבור נפשך את הדבר שיביא להצלתה ולשלמות תורתך ועניניך בעולם הזה, ושים הסבל לעמוד מרוע מנהגך נכחך - וקבל על עצמך את הסבל הכרוך בהימנעות מהרגליך הרעים, והקדם הזריזות בעניני אחריתך בין עיניך - ותתנהג תמיד בזריזות בעניינים שיועילו לאחריתך, ושים השכל מלכך - והמלך על עצמך את השכל כמושל, ואת הענוה קצינך - הענווה תהיה לך לקצין, ואת החכמה למנהיגך - החכמה תהיה לך למורת דרך, והפרישות ידידך - והפרישות כידידך, והתנהל לאט ובמיתון בקנות המידות הטובות - וסגל לעצמך את המידות הטובות בנחת ובמתינות, כפי שיסבלהו ענינך - כפי מה שטבעך וכוחך יכולים לסבול. ועם הדרבון לקניית המעלות הרוחניות מצטרפת אזהרה: היזהר מן הריבוי וההפלגה - היזהר מלהרבות ומלהפריז בקניית המעלות הללו בפזיזות מכלי הדרגה, פן תאבד - כי רכישה בהולה של המעלות עלולה לגרום לאיבודן כולן, כי רוב - משום שריבוי השמן בנר היא הסיבה לכהות אורו - כמות

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

וְהִזָּהֵר מֵהִתְעַלֵּם וּמֵהִתְעַצֵּל וּמֵהִתְרַפּוֹת, וְהַדְבֵּק הַזְּרִיזוּת בְּזְרִיזוּת, וְהַרְדֵּף הַסֵּבֶל בְּסֵבֶל, בְּהַדְרָגָה, [ט]וּסְמֹךְ לְכָל מַדְרֵגָה מִן

מוגזמת של השמן שבנר גורמת לדעיכת שלהבתו.

והיזהר מלהתעלם ומלהתעצל ומלהתרפות מקיום חובותיך בעבודת ה',

והדבק הזריזות בזריזות - וטפס במידת הזריזות שלב אחר שלב, והרדף הסבל בסבל, בהדרגה - והיה נכון לסבול את עול עבודת ה' בעלייה מתונה ממדרגה למדרגה, וסמוך לכל מדרגה מן

עיונים

ט. וסמוך לכל מדרגה מן המידות הטובות את הסמוך לה. בכדי להגיע לשלימות בעבודת ה', יתכן הדבר רק אם האדם מתנהג כפי מדרגתו, כלומר: מהדרגה בו הוא עומד יעלה לדרגה גבוהה ממנה וכך הלאה והלאה. אבל אם יקפוץ ישר לדרגות הגבוהות מהמקום בו הוא נמצא, לא יוכל להגיע לשלימות האמיתית.

כתב הגר"א על הפסוק: "אֱוֶלֶת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו" (משלי יט, ג), כי אמרו חז"ל 'בא ליטהר מסייעין אותו' (יומא לח:), ולפעמים האדם מתחיל ללמוד תורה ולעשות מצוות, ואחר כך פורש מהם מחמת שקשה לו מאוד, לפי שאין מסייעין לו, וזועם על ה' למה לא סייעוהו, ובאמת הוא מחמת אֱוֶלְתּוֹ, והוא, כי כל אדם צריך לילך לפי מדרגתו ולא יקפוץ, ואז ילך לבטח דרכו כי מן השמים יסייעו אותו, אך שזה האדם לא התחיל לילך בדרכו, לכך לא סייעוהו, וזהו "אולת אדם" - כלומר, מחמת אולתו שעשה בלתי ישוב הדעת - סילף דרכו, "ועל ה' יזעף לבו" - והוא זועף על ה' למה לא סייעוהו. עכ"ל.

ובספר "מוסר המשנה" (על מסכת אבות פ"ה) פירש לפי דברי הגר"א מה שאמרו חז"ל (חגיגה ה:) על שלשה דברים הקב"ה בוכה בכל יום, אחד מהם על מי שאי אפשר לו לעסוק בתורה והוא עוסק. ולכאורה ייפלא, למה יש לבכות עליו, אדרבה יש לשמוח על אדם כזה שאף-על-פי שאינו יכול לעסוק בתורה יושב ועמל בה?

אלא, מדובר באדם העוסק בדברים שהמה למעלה ממדרגתו, ועל זה ראוי לבכות, מפני שלא כל הבא לקפוץ קופץ, וברור הוא שלבסוף יפול. וזהו מה שאנו מתפללים בכל יום "ותן חלקנו בתורתך" היינו שנהיה מוצאים חלקנו בתורה מה שמתאים וראוי לנו, ולא נהיה תועים להיות עוסקים בדברים שהמה למעלה ממדרגתנו.

וזה אחד מטכסיסי היצר הרע, להוסיף לאדם התעוררות לחומרות יתר על המידה אשר אינם לפי מדרגתו בבחינת "באורח זו אהלך טמנו פח לי" (תהלים קמב, ד) וזאת בכדי לייאשו ולהפילו. כפי

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֶת הַפָּמוּד לָהּ. — וְאַל תִּתְעַלֵּם מִפִּקּוּד לִבְּךָ וּמֵחַשֵּׁב עִם נַפְשְׁךָ תָּמִיד, וְהִתְעַסֵּק בְּעִיּוּן סִפְרֵי זֶה וּקְרִיאָתוֹ, וַחֲזֹר עַל עִנְיָנָיו, וּשְׁמֹר שָׁרָשָׁיו, וַחֲקֹר עַל תּוֹלְדוֹתָיו תָּדִיר, תַּגִּיעַ בּוֹ אֶל

תתעלם מפקוד לבך - ואל תתעלם מלבקר מחשבותיך **ומחשוב עם נפשך תמיד** - ומלעשות לעצמך חשבון הנפש בכל עת, **והתעסק** - ולמד **בעיון** את **ספרי זה וקריאתו**, וחזור **על ענייניו** - ושנן את תוכנו, **ושמור** וקיים את **שרשיו** ויסודותיו, **וחקור על תולדותיו תדיר** - וחקור תמיד למצוא הנהגות חדשות שניתן ללמוד ממנו, ואז **תגיע בו** ועל ידו **אל**

עיונים

שאמר החיד"א ז"ל על הפסוק "גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה" (איכה א, ג) עם ישראל נשארו עניים מהמצוות, על ידי שהוסיפו עליהם "רוב עבודה" - ריבוי חומרות במצוה אחת.

כתב הר"ן ('דרשות הר"ן' פרשת ואתחנן) על הפסוק - "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם" (שמות יט, ט) - כיון שאין בכח כל בני ישראל להתקרב אל הקדושה, על כן קודם שבא ה' אל הר סיני לתת את עשרת הדברות בא "בעב הענן" - היינו בעובי הגשמיות. כלומר, הגשים את דיבורו כביכול, והוריד והפחית מהקדושה, כדי שכל בני ישראל אפילו הפחותים והרחוקים יוכלו להבין את דברי ה'. וז"ל: ה' יתברך היה כמתנצל עם משה, שהיה בא אליו בנבואה זו באמצעי עב כל כך, כמו שהורה עליו אמרו "בעב הענן", ולא אמרו "בענן" או "בעמוד ענן" אלא אמר **בעב** שמורה על עובי הענניות ההוא, והוא שווה למה שאמר חשך ענן וערפל. ואמר [לו הקב"ה, שסיבת הדבר שמגשם את דיבורו] שזה אינו מצד משה, אלא בעבור שהוא רוצה לזכות את ישראל שישמעו דברו, ולא יוכלו לקבלם כי אם על יד האמצעי ההוא וכו'.

והנה, **חטא נדב ואביהו היה בזה שרצו להתקרב יותר מהראוי להם**, וזה נקרא "אש זרה" ומתו לפני ה'. וזהו שאמר: "אחרי מות שני בני אהרן **בקרבתם לפני ה'** וימותו" (ויקרא טז, א), היינו מתוך שהתקרבו יותר ולא יכלו לסבול עוצם הקדושה על כן מתו. ולכן ציוה מיד לאחר מכן לאהרן ואמר (שם טז, ב): "ואל יבוא בכל עת אל הקודש מבית לפרוכת" כי אם "בענן אראה על הכפורת" היינו ביום הכיפורים, כי אז אגשים הַדִּבּוּר ואבא אליך בענן, למען לא תלהט הקדושה כל כך ותוכל לסבול עול הקדושה.

חובות הלבבות — שער אהבת ה' — ביישר לבב

פִּסְגַּת הַמַּעֲלוֹת הַחֲמוּדוֹת וְתַכְלִית הַמִּדּוֹת הַמְּעֻלּוֹת הָרְצוּיוֹת לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, וֶהְיֵה בּוֹ מְיֻשָּׁר וְאֵלָיו מְיַשֵּׁר.

וְאַל תְּיַחֵל נַפְשְׁךָ שֶׁתַּגִּיעַ אֶל זֶה מִבְּלִי שֶׁתְּפַנֶּה לִבְּךָ מִדַּאֲגוֹת הָעוֹלָם וְטִרְדּוֹתָיו, וַאֲפִלּוּ שֶׁתִּמְאָסֵם, כַּאֲשֶׁר לֹא יִתָּכֵן לַשָּׁכוֹר לְהֵרָפֵא מִן הַיַּיִן עַד שֶׁיִּתְרוֹקֵן מִמֶּנּוּ. — וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: "אִלּוּ הָיִינוּ בּוֹשִׁים מֵהַבּוֹרֵא, לֹא הָיִינוּ זוֹכְרִים אַהֲבַת הַבּוֹרֵא וַאֲנַחְנוּ שְׁכוּרִים מִכּוֹס יֵין אַהֲבַת הָעוֹלָם".

עַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל, אָחִי, לְפַנּוֹת לִבְּךָ מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר יִפָּנֶה גּוּפְךָ מֵעֲסָקָיו, כִּי אַתָּה צָרִיךְ בְּעֵת בְּדִידוּתְךָ הַגּוּפָנִית אֶל בְּדִידוּת רוּחָנִית, מִפְּנֵי

רום **פסגת** המעלות **החמודות**, ואל **תכלית** המידות המעולות, **הרצויות לפני האלהים**, והיה בו **מיושר** - וישר בו את עצמך **ואליו מיישר** - וקרב אליו אחרים.

ואל תייחל נפשך - אך אל תשלה את עצמך **שתגיע אל זה** - שתוכל להגיע אל המעלות והמידות המעולות **מבלי שתפנה לבך מדאגות העולם** - בלי שתפנה מלבך את דאגות העולם הזה ואת **טרדותיו, ואפילו שתמאסם** - אפילו הינך מואס בהן, אי אפשר להשיג את המעלות האמורות כל עוד אינך מסיח את דעתך מטרדות העולם לגמרי, **כאשר לא ייתכן לשכור להירפא מן היין עד שיתרוקן ממנו** - כשם שלא יתאפשר לשיכור להתפקח משכרותו, עד שיפוג יינו. — **ואמר אחד מן החסידים: "אילו היינו בושים** [מתביישים] **מהבורא, לא היינו זוכרים** - לא היינו מעיזים לדבר על **אהבת הבורא ואנחנו** - בעוד אנחנו ממשיכים להיות **שיכורים מכוס יין אהבת העולם הזה".**

על כן השתדל, אחי, להוסיף ולפנות גם את **לבך ממנו** - מטרדות העולם, **כאשר יפנה** - כשם שהינך מפנה את **גופך מעסקיו** ודואג לנופש ולהתנתקות מן העבודה והעסקים. **כי אתה צריך בעת בדידותך הגופנית אל בדידות רוחנית** - כי בשעת התבודדותך הגופנית הינך זקוק גם להתבודדות רוחנית, **מפני**

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

הִקָּשֵׁר הַמַּחֲשָׁבָה בְּעִסְקֵי הָעוֹלָם, אֲפִלּוּ אִם יִפְנֶה הַגּוּף מֵהֶם וְיָנוּחַ מֵהִתְעַסֵּק בָּהֶם.

פִּקֹּד, אָחִי, זֶה מִנַּפְשְׁךָ תָּמִיד, (י)וְהִשְׁתַּדֵּל לְהַרְחִיק תַּאֲוֹת הָעוֹלָם מִלִּבְּךָ, וַהֲמִירֵן בְּעִנְיְנֵי אַחֲרִיתֶךָ וְחוֹבוֹת לְבָבֶךָ, וַהֲשִׁיבֵם בִּרְעִיוֹנֶךָ

היקשר המחשבה - מפני שטבע המחשבה להיות קשורה בעסקי העולם ובענייניו, **אפילו אם יפנה** הגוף מהם וינוח **מהתעסק בהם** - גם כשהגוף פנוי מהם ואינו עסוק בהם.

פקוד, אחי, זה מנפשך - דרוש זאת מנפשך **תמיד** בכל שעה, **והשתדל להרחיק** את **תאוות העולם** הזה **מלבך, והמירן** - והחלף אותן **בעניני אחריתך וחובות לבבך** - את המחשבות, התכנונים והחלומות על סיפוק רצונותיך החלף במחשבות על תכליתך ומילוי חובותיך לאלוקים, **והשיבם** - ושנן את חובותיך אלו **ברעיונך**

עיונים

י. והשתדל להרחיק תאוות העולם מלבך והמירן בעניני אחריתך וחובות לבבך. רבינו הרחיב לעיל (בפתיחה, ובשער חשבון הנפש פ"ג) כי לא יתכן שיימצא בליבו של אדם אהבת הבורא אלא כאשר לבו ריק מאהבת עולם הזה ופנוי מתאוותיו.

כתיב: "נפש שבעה תָּבוּס נֹפֶת, ונפש רעבה כל מר מתוק" (משלי כז, ז). ביאר הגר"א: 'נפש שבעה' - כאשר ימלא האדם תאוות נפשו, אז היא תבוס נֹפֶת, שאינו חפץ בתורה. אבל 'נפש רעבה' שאינו ממלא תאוותו אלא מסגף עצמו ומרעיב את עצמו, 'כל מר', כל היגיעות והמרירות יהיה לו 'מתוק' וחביב מאד, כי יגיע וישיג מתיקות התורה. עכ"ד. מבואר, כי ככל שנמנע האדם ממילוי תאוות גשמיות, כנגד זה מתעצמת הרגשת המתיקות בתורה.

וכן כתב ה'אור החיים' על הפסוק 'אל תקח מאתו נשך ותרבית' (ויקרא כה, לו), וז"ל: 'את כספך' - הם דברים שאדם כוסף בעולם הזה לדברים הנדמים, 'לא תתן לו בנשך' - כי כשאדם משלים תאות נפשו הבהמית, ומטעים רוחו מכסופיו, הוא נשוך בזה ומטיל בו ארס החטא. ואמר (שם כה, לז): 'ובמרבית לא תתן אכלך', פירוש, אפילו אוכלך שהוא דבר שהורשת לאכול, לא תרבה בו, כי כשאדם הולך אחר גרונו ויטה גבול התאווה שבו למותרות, בזה יחשיך אור הנפש, כי כשזה קם זה נופל, כשמתרבה תאבון המורגש, מתמעט התאבון הרוחני, והוא מאמר הכתוב (משלי יג, כה) 'צדיק אוכל לשובע נפשו' להנאת ההרגש. עכ"ל.

חובות שער אהבת ה' הלבבות

ביישר לבב

תדיר [תמיד], **תגיע בהם אל רצון הבורא יתברך** - ועל ידיהן תהיה רצוי לפני הבורא יתברך, והוא **יאר** את **פניו אליך, ויקבל ממך** את **מעשיך הטובים, ויסלח לעוונך, ותמצא חן בעיניו, כמו שנאמר** (משלי ח, יז):

תָּדִיר, תַּגִּיעַ בָּהֶם אֶל רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְיָאֵר פָּנָיו אֵלֶיךָ, וְיִקַּבֵּל מִמְּךָ מַעֲשֶׂיךָ הַטּוֹבִים, וְיִסְלַח לַעֲוֹנְךָ, וְתִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מִשְׁלֵי ח, יז): אֲנִי אֹהֲבַי אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנִי, וְאָמַר (שְׁמוּאֵל־א ב, ל): כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ.

"**אני אוהבי אהב** - אני, התורה, מחזירה אהבה לאוהבי, **ומשחרי ימצאוני**" - והמשכימים כדי להגות בי יבינו את דברי, וכמו שנאמר (**שמואל־א ב, ל**): "**כי מכבדי אכבד** - מי שנוהג כלפי בדרך כבוד, אתן לו מעמד וכבוד, **ובוזי יקלו**" - ומבזי קודשי ה' יושפלו.

עיונים

בפרשת המן נאמר: "ויאמר ה' אל משה, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, למען אנסנו הילך בתורתי אם לא" (שמות טז, ד). איך הָוָה המן נסיון, לראות האם יעמלו בתורה או לא? ה'חידושי הרי"ם' ביאר, שהנה אמרו רבותינו (יומא עד:) שהיו טועמים במן כל הטעמים שבעולם. מה פשר הדבר? המן היה "כזרע גד לבן" (שמות טז, לא), גרגרים, פיצוחים ופצפוצים. אלא שהייתה אפשרות לחוש בפה טעמים שונים ומשונים. הואיל ובמן טעמו כל הטעמים שבעולם, לכן היה לניסיון ולמבחן במה יבחר האדם. האם בלמצוא טעמים חדשים במן, או טעמים חדשים בתורה. וזהו "למען אנסנו", לראות במה הראש מונח. בעולם הזה או בעולם הבא.

רבינו יונה פירש את המשנה "התקן עצמך ללמוד תורה" (אבות ב, יז): היינו, למעט התענוגים כדי שילמוד תורה הרבה, כמו ששנינו 'כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה' וכו' (אבות ו, ד), **כי המרבה בעידונים לא תשכון בתוכו החכמה.**

ובספר 'מעלות התורה' (עמוד קסו) כתב: צריך אדם לצער עצמו וגופו על התורה, כי הגוף הוא מסטרא אחרא ועל ידי שבירת הסט"א יתגדל סטרא דקדושה וכו', וכדי להגדיל סטרא דקדושה צריך לצער עצמו וגופו בלימוד התורה, כמו שאמרו (אבות ו, ד) 'פת במלח תאכל וכו' וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל' וכו'. ואיתא במדרש (תחילת משלי) למה האות מ' של תיבת "משלי" גדולה, שישב (שלמה המלך) ארבעים יום בתענית כדי שתתקיים התורה בידו, והכל הוא כדי לשבור הקליפות.

וְרָאִיתִי בְּהַשְׁלֵמַת הַתּוֹעֶלֶת וְהַיִּשּׁוּר לְךָ, אָחִי, שֶׁאֲקַבֵּץ רָאשֵׁי עִנְיְנֵי סִפְרִי זֶה בַּעֲשָׂרָה בָּתִּים עִבְרִיִּים, יִכְלֹל כָּל אֶחָד מֵהֶם עִנְיָן שֶׁעַר אֶחָד מִשְּׁעָרָיו עַל מַחְבַּרְתָּם וְסִדּוּרָם. וְהָתַמְתִּי בָּהֶם סִפְרִי לְהְיוֹתָם לְךָ לְמַזְכֶּרֶת, כַּאֲשֶׁר תֵּדָעֵם עַל פֶּה וּתְשִׁיבֵם בִּלְבָבְךָ וּבְרַעְיוֹנְךָ לֵילְךָ וְיוֹמְךָ, בְּעֵת נוּחֲךָ וּתְנוּעָתְךָ, לֹא תֶחְדַּל לִפְקֹד עִנְיְנֵי סִפְרִי זֶה וְלִזְכֹּר שָׂרָשָׁיו.

שֶׁאִם תִּהְיֶה בְּמַעֲשֶׂה מִמַּעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, יַזְכִּירוּךָ הַבָּתִּים הָאֵלֶּה לְיַחֵד לְבָבְךָ בּוֹ לֵאלֹהִים.

(א)וְאִם תִּהְיֶה בְּמַעֲשֶׂה הָעוֹלָם, יַזְכִּירוּךָ בַּחֶשְׁבּוֹן

כדי שישמשו לך למזכרת, **וכאשר תדעם** - כאשר תדע חרוזים אלו **בעל פה ותשיבם** - ותשנן אותם **בלבבך וברעיונך לילך ויומך** - יומם ולילה, **בעת נוחך ותנועתך** - בזמן מנוחתך ובזמן תנועתך, **לא תחדל לפקוד עניני ספרי זה** - לא תחדל מלחשוב על העניינים שנתבארו בספרי זה **ומלזכור את שרשיו ויסודותיו.**

דברים הרשומים בחריזה נעשים קליטים וקלים לזכירה, לפיכך אפשר להעלותם על הלב תמיד. אכן, התועלת תעמוד לך בכל מצב: **שאם תהיה במעשה ממעשי העבודה** - כאשר תעסוק בפעולות הקשורות לעבודת ה', **יזכירוך** - יזכירו לך **הבתים**-חרוזים **האלה לייחד לבבך בו** - לייחד את כוונתך במעשיך, כדי שתיעשינה פעולותיך בטהרת הלב ולשם **האלהים לבדו. ואם תהיה במעשה העולם** - וגם כאשר תעסוק בענייני העולם הזה, **יזכירוך** דברי החרוזים **בחשבון**

עיונים

יא. ואם תהיה במעשה העולם יזכירוך בחשבון עם נפשך. "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" וגו'

עיונים

(במדבר כא, כז). אמרו חז"ל (ב"ב עח:): "המושלים - אלו המושלים ביצרם. באו חשבון - בואו ונחשוב חשבונו של עולם וכו'".

נוהג היה ה'חפץ חיים' לספר: סוחר שכר עגלון להוליכו למקום מסויים. קודם צאתם לדרך ביקש הסוחר מהעגלון שישגיח היטב על סוסו לבל יטה מן הדרך. העגלון אמנם הבטיח, אך עד מהרה התברר שלהבטחתו לא היה כל ערך.

כאשר אך יצאו מן העיר נרדם העגלון על מושבו, והסוס המשיך לרוץ ללא כל השגחה והכוונה, כאשר ראה הסוס חציר ועשבים נטה מן הדרך כדי לאוכלם. תוך כדי סטייתו מן הדרך איבדה העגלה את שיווי משקלה והתהפכה, והסוחר נפל מתוכה.

געַר הסוחר בעגלון ואמר לו: "הרי הזהרתיך להשגיח על בהמתך ואיך זה הנחת אותה לנפשה?" ניסה העגלון להצטדק, ואמר: "מכיר אני את סוסי כי משכיל הוא ויודע את הדרך היטב, ומעולם לא עלה על דעתי שָׂטָה מן הדרך הישרה". אמר לו הסוחר: "שוטה שכמותך, וכי שייך לומר על סוס שהוא 'משכיל'? יתכן שהוא טוב יותר מבהמות אחרות, אבל סוף סוף בהמה הוא, ואם כן כל זמן שהוא רואה דבר שמגרה אותו, מתגברת עליו התאווה והולך אחריה. לכן היה לך להחזיק היטב במושכות ולא להניח לו ללכת בחופשיות!

הוא הדין, אומר ה'חפץ חיים' (עפ"י 'מעשי למלך'), באשר לאדם. כיוון שהוא מורכב מנפש שכלית ומנפש בהמית חייב הוא להשגיח היטב בכל שעה ושעה על הנפש הבהמית שלו ולאחוז היטב במושכות לבל תשתלט עליו. אם אדם מסיח דעתו מעט, מיד עושה הנפש הבהמית את שלה, ולוכדת גם את הנפש השכלית ברשתה.

ברוח דברים אלו, מסביר ה'חפץ חיים' (על התורה) את דברי הגמרא במסכת בבא-בתרא המצוטטים לעיל, על פי דבריו המפורסמים של הסמ"ג בהקדמה לספרו: מתחילה ברא ה' יתברך כתות מלאכים שהם "שכליים נבדלים", ההולכים בהנהגתם רק אחר הדעת האמיתית, וזאת לפי שאין מוטבע בהם כלל כח החמדה והתאווה.

ביום החמישי לבריאת העולם אמר ה': "תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וגו'" (בראשית א, כד). יצורים אלה הם ההיפך הגמור מהמלאכים - שנבראו לפניהם - שכן להם אין כלל חכמה ודעת, והולכים הם רק אחרי תאוותם.

ביום הששי לבריאה אמר הקב"ה: עתה ארכיב את שני הכוחות יחד. דהיינו: נשמת האדם שהיא חלק אלוק ממעל, מלאה חכמה ודעת אמיתית כעין מלאך - עם הנפש הבהמית הנמשכת רק אחר תאוות הגוף, ואשר כחות רעים כמו כעס וחמדה מוטבעים בה. אם תתגבר הנפש השכלית על הנפש הבהמית, והאדם יעשה כל פעולותיו רק בהנהגת השכל - בשם צדיק יקרא, ויעלה למדרגת

ויישר לך - כדי להשלים את התועלת שעשויה לעלות מן ההדרכה שבספרי זה הנני מוצא לנכון, **אחי, שאקבץ** - שאכלול את **ראשי עניני** - תמצית תוכנו של **ספרי זה בעשרה בתים** - חרוזים **עבריים** - כתובים בלשון הקודש, **יכלול כל אחד מהם ענין שער אחד משעריו** - כל אחד מהבתים מכיל את תוכנו של שער אחד משערי הספר, **על מחברתם וסדורם** - וכפי סדר השערים כך סדר החרוזים. **והתמתי בהם** את **ספרי להיותם לך למזכרת** - והנני מסיים בהם את ספרי

וראיתי בהשלמת התועלת

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

עִם נַפְשֶׁךָ. וְאִם תִּהְיֶה בְּעִנְיָן צַר בִּדְבָרֵי עוֹלָמְךָ, יַזְכִּירוּךָ בַּבַּטָּחוֹן עַל הָאֱלֹהִים. וְאִם תִּהְיֶה בְּעִנְיָן שֶׁיְּבִיאֲךָ אֶל הַגַּאֲוָה וְהַגֹּבַהּ, יַזְכִּירוּךָ בַּכְּנִיעָה. וְאִם יִהְיֶה לִבְּךָ פָּנוּי, יַזְכִּירוּךָ לִבְחֹן בְּטוֹבַת הָאֱלֹהִים עָלֶיךָ. וְאִם תִּהְיֶה בְּעִנְיַן שִׂמְחָה וְתַעֲנוּג גּוּפָנִי, יַזְכִּירוּךָ בַּפְּרִישׁוּת מִן הָעוֹלָם. וְאִם תִּהְיֶה בְּעִנְיַן שֶׁתַּמְרֶה בּוֹ אֶת הָאֱלֹהִים, יַזְכִּירוּךָ בַּתְּשׁוּבָה. וְאִם תִּהְיֶה מִתְעַלֵּם מִתּוֹרָתְךָ וֶאֱמוּנָתְךָ, יַזְכִּירוּךָ לְהִדָּבֵק בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים. וְאִם תִּהְיֶה בְּעִנְיַן יִחוּד הָאֱלֹהִים, יַזְכִּירוּךָ שֶׁיִּהְיֶה יִחוּדְךָ בְּלֵב שָׁלֵם.

עם נפשך - לעשות חשבון נפש, האם הנך מתנהג כשורה כפי רצון בוראך. **ואם תהיה בענין צר** - ואם תימצא במצב דחוק **בדברי עולמך** - בענייני העולם הזה, **יזכירוך בבטחון** - הם יזכירו לך לבטוח **על האלהים. ואם תהיה בענין שיביאך אל הגאוה והגובה** - וכאשר תצליח והישגיך יביאו אותך לידי גאווה והתנשאות, **יזכירוך בכניעה** - הם יזכירו לך להתנהג בהכנעה ובענווה. **ואם** - וכאשר יהיה **לבך פנוי** - וזמנך בידך, **יזכירוך לבחון** - הם יזכירו לך להתבונן **בטובת האלהים עליך** - בטובות שהאלוקים מיטיב עמך. **ואם תהיה בענין שמחה ותענוג גופני** - וכאשר תימשך אחר השמחה ותענוגות הגוף, **יזכירוך** - הם יזכירו לך להתנהג **בפרישות מן העולם הזה. ואם תהיה בענין שתמרה בו** - ואם תתפתה להמרות **את דבר האלהים, יזכירוך** - הם יזכירו לך לחזור **בתשובה. ואם תהיה מתעלם** - וכאשר תתעלם **ממצוות תורתך ומאמונתך, יזכירוך** - הם יזכירו לך **להידבק** [לדבוק] **בעבודת האלהים. ואם תהיה** - וכאשר תעסוק **בענין ייחוד האלהים, יזכירוך שיהיה ייחודך** - הם יזכירו לך **להאמין בייחודו בלב שלם.**

עיונים

מלאך. אך אם יגבר הצד הבהמי על הצד השכלי, והאדם יפעל תמיד לפי תאוותו - הרי הוא משפיל עצמו בזה עד שיורד למדרגת הבהמה, ובשם 'רשע' יקרא. עכת"ד הסמ"ג.

מסקנה: **על האדם לחשב תמיד דרכו ולא להניח לנפש הבהמית לעשות כפי תאוותה**, ויתקיים בו מאמר הכתוב: "ושם דרך - נראנו בישע אלוקים" (תהלים נ, כג).

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

וכמו כן סיכומם של עשרת היסודות יועיל לך בכל הנהגותיך: **בעניני תפילתך** ובהרהורי לבך, ולחסום את **לשונך**, **ולאסור** - ולכבול את **חושיך**, ולמשול **בתאוותיך**, **ולהחזיק באבריך** - ולשלוט **באיבריך**, **ולפקוד** - ולהשגיח **על רעיונך**-מחשבותיך, **ולשקול מעשיך בידיעתך** - ולשקול את מעשיך שיהיו תואמים את ידיעותיך, **ושאר מה שזכרתי בו מן המנהגים הטובים והמוסרים העליונים** - ולנהוג בכל שאר ההליכות הנעימות והטובות והמוסרים הנשגבים שהזכרתי בספרי זה.

וְכֵן בְּעִנְיְנֵי תְּפִלָּתְךָ וְהִרְהוּרֵי לִבֶּךָ, לַחֲסֹם לְשׁוֹנְךָ, וְלֶאֱסֹר חוּשֶׁיךָ, וְלִמְשֹׁל בְּתַאֲוֹתֶיךָ, וּלְהַחֲזִיק בְּאֵבָרֶיךָ, וְלִפְקֹד רַעְיוֹנֶיךָ, וְלִשְׁקֹל מַעֲשֶׂיךָ בִּידִיעָתְךָ, וּשְׁאָר מַה שֶּׁזָּכַרְתִּי בּוֹ מִן הַמִּנְהָגִים הַטּוֹבִים וְהַמּוּסָרִים הָעֶלְיוֹנִים.

והאלהים יורנו ואותך את דרך עבודתו ברחמיו וגדלתו - והאלהים ברחמיו וגדולתו ידריך וילמד אותנו ואותך את דרך עבודתו, **אמן.**

וְהָאֱלֹהִים יוֹרֵנוּ וְאוֹתְךָ אֶת דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּרַחֲמָיו וּגְדֻלָּתוֹ, אָמֵן.

תם ונשלם שבח לבורא עולם ואלה הם עשרת הבתים יכלול בהם שערי הספר, בית אחד לכל שער, ורשום בראשי הבתים שם המחבר.

תָּם וְנִשְׁלַם שֶׁבַח לְבוֹרֵא עוֹלָם

וְאֵלֶּה הֵם עֲשֶׂרֶת הַבָּתִּים

יִכְלֹל בָּהֶם שַׁעֲרֵי הַסֵּפֶר, בַּיִת אֶחָד לְכָל שַׁעַר, וְרָשׁוּם בְּרָאשֵׁי הַבָּתִּים שֵׁם הַמְחַבֵּר

בני יחד יחידתך לצורך, ביחדך - יחד את נשמתך ליוצרך, **יצריך** - על ידי שתייחד **לאל אחד** את שני **יצרך** - 'יחוד האל'.

בְּנִי יַחֵד יְחִידָתְךָ לְצוּרְךָ, בְּיַחֲדְךָ לְאֵל אֶחָד יְצָרְךָ. יִחוּד הָאֵל

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

חָקוֹר וּדְרוֹשׁ, וְהִתְבּוֹנֵן פְּלָאָיו וְשִׂים שֵׂכֶל וְדַת **צֶדֶק אֲזוֹרֶךָ**. בְּחִינָה

חקור ודרוש והתבונן בפלאיו, ושים שכל ודת **צדק אזורך** - והצמד אליך שכל ישר ודת צדק כחגורה הדוקה - ׳בחינה׳.

יָרָא הָאֵל, וְעֵדוֹתָיו וְחָקְיו שְׁמוֹר לָעַד, לְבַל **תִּמְעַד אֲשׁוּרֶךָ**. עֲבוֹדָה

ירא מהאל, ואת **עדותיו** ואת **חוקיו שמור לעד, לבל תמעד אשורך** - לבל יטו צעדיך מהדרך הישרה - ׳עבודה׳

יְהִי סָמוּךְ לְבָבְךָ וְתָמוּךְ וּבָטוּחַ בְּצוּר יִהְיֶה **בְעֻזְּרֶךָ**. בְּטָחוֹן

יהי סמוך לבבך ותמוך - יהי לבבך סמוך ונשען **ובטוח** [ובוטח] **בצור** - באל יתברך, כי **יהיה בעזרך** - ׳בטחון׳.

בְּלֵב טָהוֹר עֲשֵׂה חָקָיו לְמַעֲנוֹ, וְאַל תְּשָׂא פְּנֵי אָדָם בְּדוֹרֶךָ. יְחוּד הַמַּעֲשֶׂה

בלב טהור עשה - שמור את חֻקיו בלב טהור **למענו** - למען שמו, **ואל תשא פני אדם בדורך** - ״יחוד המעשה׳.

רְאֵה, כִּי סוֹף יְצִיר עָפָר לְעָפָר, וְשַׁח, כִּי חוֹל וְגוּשׁ עָפָר מְגוּרֶךָ. כְּנִיעָה

ראה וזכור, **כי סוף יציר עפר לעפר** - כי סוף האדם הנוצר מעפר - לשוב אל העפר, **ושח** - והשפל את עצמך, **כי** החול **וגוש העפר** הוא מקום **מגוריך** - ׳כניעה׳.

יְרִיבֶךָּ לְשׁוֹן שִׂכְלֶךָ לְסִכְלָךְ וְשׁוּבָה מִזְּדוֹן לִבָּךְ **וְיִצְרָךְ**. תְּשׁוּבָה

יריבך לשון שכלך - שכלך יריב אתך, יסתכסך עם שאננותך ולא ייתן לך מנוחה, **לסכלך** - מפני סכלותך וטפשותך **ושובה** - כדי שחזור בתשובה **מזדון לבך ויצרך** - ׳תשובה׳.

חובות הלבבות שער אהבת ה׳

ביישר לבב

ודרכי אל בדין צדק ומישור חכם, **לתור** במחשבך וסתרך - ובחון עצמך בחכמה ובדוק במחשבתך וסתריך, בדין צודק וישר, האם הנך הולך בדרכי האל - ׳**חשבון הנפש**׳.

וְדַרְכֵי אֵל בְּדִין צֶדֶק וּמִישׁוֹר חָכָם לָתוּר **בְּמַחְשַׁבְתְּךָ וְסִתְרָךְ**. חֶשְׁבּוֹן הַנָּפֶשׁ

סחה ילדות ושחרות מלבבך - סלק מלבך את הילדות והנערות, **ואל תתאו** - ואל תתאווה **למחמדי נעוריך** - ׳**פרישות**׳.

סְחֵה יַלְדוּת וְשַׁחְרוּת מִלִּבְּךָ וְאַל תִּתְאָו **לְמַחֲמַדֵּי נְעוּרֶךָ**. פְּרִישׁוּת

פני אל חי אזי [אז] **תראה בזכות חשקך** לדבוק בו, **ותתיחד יחידתך לצורך** - ותתייחד נשמתך ליוצרך - ׳**אהבת ה׳**׳. תם ונשלם השבח לקל בורא עולם.

פְּנֵי אֵל חַי אֲזַי תִּרְאֶה **בְּחֶשְׁקָךְ** [יב]**וְתִתְיַחֵד יְחִידָתְךָ לְצוּרֶךָ**. אַהֲבַת יְיָ.

עיונים

יב. ותתייחד יחידתך לצורך. כתב ה׳חפץ חיים׳, כי התנאי ליראה, אהבה ודבקות בה׳ - הוא החסד. ונלמד דבר זה מפרשת עקב. בפרשה שם מצינו שלשה פסוקים המצווים על הליכה בדרכי הבורא יתברך, ויש להתבונן בשינויים בהם. בתחילה נאמר: ״ושמרת את מצות ה׳ אלוקיך, ללכת בדרכיו וליראה אותו״ (דברים ח, ו), כאן כתובה ההליכה בדרכיו קודם היראה, ובהמשך (שם י, יב) נאמר: ״ועתה ישראל מה ה׳ אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו״, שינתה התורה לכתוב הליכה בדרכיו אחר היראה וקודם אהבה, ובהמשך שם נאמר (יא, כב): ״כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה, לאהבה את ה׳ אלקיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו״, נכתבה ההליכה בדרכיו אחר האהבה וקודם הדביקות, הלא דבר הוא?!

והנראה, שיש שלש מדרגות בעבודת ה׳. **היראה.** למעלה ממנה **האהבה** המתעוררת לפרקים. ועל כולן **הדבקות** התמידית בה׳. [החילוק בין האהבה לדבקות הוא, דרגת האהבה היא אפילו כשמתעורר בליבו האהבה לה׳ רק **לפרקים**, מה שאין כן דרגת הדבקות היא רק כאשר האהבה תקועה בליבו **תמיד** ועל ידי זה נדבקת נפשו בה׳, כן כתב הרמב״ן וז״ל: ״שתהיה זוכר ה׳ ואהבתו

עיונים

תמיד, לא תִּפָּרֵד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם, אבל הוא לפני ה', ונפשו גם בחייו צרורה בצרור החיים, כי הוא בעצמו מעון לשכינה"].

והתורה מלמדנו, שהאדם אינו זוכה לשום מדרגה מאלו השלש, עד שירגיל נפשו מתחילה ללכת בדרכי טובו של הקב"ה להיות חנון ורחום וגומל חסד (כדרשת הספרי על "והלכת בדרכיו"). לכן כתב בתחילה: "ללכת בדרכיו ולירא אותו", להורות שזו המידה [-הליכה בדרכי ה'] קודמת להשגת היראה, כי כדי להשיג מדרגת היראה צריך שתיקדם לה המידה הטובה הזו [של הליכה בדרכי ה']. וכשהשיג יראת ה', לא יחשוב שעתה ראוי לו להתבונן כל ימיו בעניני היראה והרוממות ויזניח טובת זולתו, אלא: "ליראה את ה' אלקיך" - אף אם זכית לכך, עליך: "ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו", כי לא יזכה לעלות למדרגת האהבה אלא אם ימשיך לעסוק במעשי חמלה וחסד [ולכן הקדים ההליכה בדרכיו קודם האהבה]. ולבסוף השמיענו שגם מי שזכה למדרגת האהבה ובוודאי הִתעלה מכל עניני העולם, לא יחשוב בדעתו שמעתה וודאי ראוי לו רק להתבונן בתורה ובגדולת ה' תמיד כדי שיזכה לדבקות תמידית, שהיא באמת העיקר. בא הכתוב ואמר: "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת... לאהבה את ה' אלקיכם", חייבים אתם להִתחזק במידת "ללכת בכל דרכיו" כדי שתזכו למעלת "ולדבקה בו". שאם יהיה גומל חסד, יגמול ה' אתו חסדו ויזכהו לדבוק בו בתמידות [ולכך כתב 'ללכת' וגו' ולא כתב 'וללכת', כדי להורות שאין זה הולך על האהבה שלפניה אלא על ולדבקה בו שכתוב אחרי זה] (הערה, בסוף פתיחת אהבת חסד; שיחות חפץ חיים ח"ב עמ' ד).

תּוֹכָחָה

לְרַבֵּנוּ בַּחְיֵי הַנִּזְכֶּרֶת בְּשַׁעַר הַתְּשׁוּבָה פֶּרֶק ז' וּבְשַׁעַר אַהֲבַת ה' פֶּרֶק ו'

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ

נַפְשִׁי עוֹז תִּדְרְכִי, וְצוּרֵךְ בָּרְכִי, וְחִין לְפָנָיו תַּעֲרְכִי, וְשִׂיחָה לְנֶגְדּוֹ שִׂפְכִי, וְהִתְעוֹרְרִי מִשְּׁנָתֵכִי, וְהִתְבּוֹנְנִי מִקּוֹמֵכִי, אֵי מִזֶּה בָּאת וְאָנָה תֵּלֵכִי.

נַפְשִׁי, מִתְּנוּמָתֵךְ עוּרִי, וְלִפְנֵי יוֹצְרֵךְ שִׁיר דַּבְּרִי, וְלִשְׁמוֹ זַמְּרִי, וְנִפְלְאוֹתָיו סַפֵּרִי, וְגוּרִי מִמֶּנּוּ בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי.

נַפְשִׁי, אַל תִּהְיִי כְּסוּם כְּפֶרֶד אֵין הָבִין, וּכְשִׁכּוֹר נִרְדָּם, וְאִישׁ נִדְהָם, כִּי מִמְּקוֹר בִּינָה קוֹרַצְתְּ, וּמִמַּעְיַן חָכְמָה לַקַּחְתְּ, וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ הוּבֵאת, וּמֵעִיר גִּבּוֹרִים הוּצֵאת, מֵאֵת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם.

נַפְשִׁי, לִבְשִׁי בִּגְדֵי שִׂכֶל, וְהִתְאַזְּרִי אֵזוֹר בִּינָה, וּמַלְטִי אֶת נַפְשֵׁךְ, מֵהַכְלֵי פִּגְרֵךְ, אֲשֶׁר אַתְּ בּוֹ מִתְגּוֹרֶרֶת, וְאַל יַשִּׁיאֵךְ לִבֵּךְ בְּנֹעַם חֶמְדּוֹתָיו, וְאַל יְסִיתֵךְ בִּשְׂכִיוֹת תַּאֲוֹתָיו, אֲשֶׁר יִמָּאֲסוּ כְּמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ, וְזִכְרִי, כִּי לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל רֵאשִׁיתָם, כִּי אִם לְבֹשֶׁת וְגַם לְחֶרְפָּה אַחֲרִיתָם.

חובות הלבבות — תוכחה

נַפְשִׁי, שׁוֹטְטִי בְּרִחוּבוֹת תְּבוּנָתֵךְ, וְסֹבִּי בְּחַדְרֵי חָכְמָתֵךְ, וּבוֹאִי עַד תְּכוּנַת בִּנְיַן מַשְׂכִּיתֵךְ, אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדוֹ. הֲלֹא הוּא גוּף נִמְאָס, וּפֶגֶר מוּכָס, קָרוּץ מִמַּעְיָן נִרְפָּשׁ, וּמִמָּקוֹר מָשְׁחָת, בָּנוּי מִטִּפָּה קְרוּחָה, שְׂרוּפָה בָּאֵשׁ כְּסוּחָה, גֹּלֶם בִּדְמוּת תּוֹלֵעָה, וְהָיָה רַק זְוָעָה, עָצוּר בְּרֶחֶם מְטֻנָּף, סָגוּר בְּבֶטֶן מְלֻכְלָךְ, יַלַּד בְּצִירִים וַחֲבָלִים, לִרְאוֹת עָמָל וַהֲבָלִים. כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַּאֲוָה, וְסָר מִמּוּסָר וּמִמִּצְוָה, בַּחֲשֶׁךְ בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ, דַּל, אֶבְיוֹן, עָנִי וָהֵלֶךְ, לֹא דַעַת לוֹ מִבַּלְעֲדֵךְ, וְלֹא תְבוּנָה לוֹ מִבִּלְתֵּךְ, בְּחַיָּיו עָפָר, וּבְמוֹתוֹ אֵפֶר, בְּעוֹדוֹ תּוֹלָעִים יְסוֹבְבוּהוּ, וְאַחֲרִיתוֹ רִמָּה וְגוּשׁ עָפָר יְכַסּוּהוּ, לֹא יֵדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ, טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ. לָכֵן לְכִי אַתְּ וּמָלְכִי עָלָיו, כִּי לִבְנֵי חָכְמָה מְלוּכָה תֵּאוֹת, וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב. וְאַל תֵּלְכִי בִּשְׁרִירוּת לִבֵּךְ הָרָע, וְאַל תִּנָּקְשִׁי בְּמוֹעֲצוֹתָיו, וּמַאֲסִי בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹתָיו, וְאַל תִּבְטְחִי בְּעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל תֶּהְבָּלִי, כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וְיַאֲבֵד אֶת לֵב מַתָּנָה.

נַפְשִׁי, שִׁיתִי לִבֵּךְ לַמִּסְלָה דֶּרֶךְ הָלַכְתְּ, כִּי הַכֹּל הָיָה מִן הֶעָפָר, אָמְנָם הַכֹּל שָׁב אֶל הֶעָפָר, וּלְכָל נִבְרָא וְנוֹצָר, יֵשׁ קֵץ וְתַכְלִית, לָשׁוּב אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּח. וְהַחַיִּים וְהַמָּוֶת אַחִים, שִׁבְתָּם יַחַד אִישׁ בְּאָחִיו יֻדָּבָקוּ, יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרְדוּ, אֲחוּזִים בִּשְׁתֵּי קְצוֹת גֶּשֶׁר רָעוּעַ, וְכָל בְּרוּאֵי תֵּבֵל עוֹבְרִים עָלָיו. הַחַיִּים מוֹצָאוֹ וְהַמָּוֶת מוֹצָאוֹ, הַחַיִּים בּוֹנֶה וְהַמָּוֶת סוֹתֵר, הַחַיִּים זוֹרֵעַ וְהַמָּוֶת קוֹצֵר, הַחַיִּים נוֹטֵעַ וְהַמָּוֶת עוֹקֵר, הַחַיִּים מַחְבִּיר וְהַמָּוֶת מַפְרִיד, הַחַיִּים מַחֲרִיז וְהַמָּוֶת מְפַזֵּר. וּדְעִי נָא וּרְאִי, כִּי גַּם עָלַיִךְ תַּעֲבָר כּוֹס,

חובות הלבבות — תוכחה

וְתֵצְאִי מִפְּלוֹן חֶדְרֵךְ כְּרֶגַע, כִּי יִקְרֵךְ עֵת וָפֶגַע, וְתָשׁוּבִי אֶל בֵּית עוֹלָמֵךְ. בַּיּוֹם הַהוּא תִּרְצִי פְּעָלָתֵךְ, וְתִקְחִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ, חֵלֶף עֲבוֹדָתֵךְ, אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, אִם טוֹב וְאִם רָע. לָכֵן שִׁמְעִי נָא וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ, וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ, וְקוּמִי רְנִי לְמַלְכֵּךְ, יוֹמֵךְ וְלֵילֵךְ, שְׁאִי אֵלָיו כַּפַּיִם, וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ אַפַּיִם, וְעַפְעַפַּיִךְ יְזִלוּ מַיִם, בִּכְרִיעָה עַל בִּרְכַּיִם, אוּלַי יִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ, וְיִשָּׂא פָּנָיו אֲלַיִךְ, וְיָשֵׂם לָךְ שָׁלוֹם, וְיָחֹן עָלַיִךְ בִּימֵי עָנְיֵךְ, בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאַחֲרֵי שׁוּבֵךְ לִמְנוּחָיְכִי, כִּי מֵעוֹדֵךְ גָּמַל עָלָיְכִי.

נַפְשִׁי, הָכִינִי צֵידָה לָרוֹב, אַל תַּמְעִיטִי, בְּעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתֵךְ וְיֵשׁ לְאֵל יָדֵךְ, כִּי רַב מִמֵּךְ הַדֶּרֶךְ, וְאַל תֹּאמְרִי לְמָחָר אֶפַּח צֵידָה, כִּי פָּנָה הַיּוֹם, וְלֹא תֵדְעִי מַה יֵּלֶד יוֹם. וּדְעִי, כִּי תָּמוֹל לָעַד לֹא יָשׁוּב, וְכָל אֲשֶׁר פָּעַלְתְּ בּוֹ, שָׁקוּל וְסָפוּר וְחָשׁוּב, וְאַל תֹּאמְרִי מָחָר אֶעֱשֶׂה, כִּי יוֹם הַמָּוֶת מִכָּל חַי מְכֻסֶּה. מַחֲרִי עֲשׂוֹת בְּכָל יוֹם חֻקּוֹ, כִּי הַמָּוֶת בְּכָל עֵת יִשְׁלַח חִצּוֹ וּבְרִקּוֹ. וְאַל תִּתְמַהְמְהִי מֵעֲשׂוֹת חֹק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כִּי כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ, כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ, וְאַל תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ, כִּי אַחֲרֵי צֵאתֵךְ מִמַּסְגֵּר פִּגְרֵךְ, תָּשׁוּבִי לְתוֹכַחַת, מִמְּשׁוּבָה נִצַּחַת, כִּי לֹא יִתָּכֵן לָךְ אָז עֲשׂוֹת טוֹב וָרָע, וְלֹא יוֹעִילֵךְ תְּשׁוּבָה, מִמְּשׁוּבָה, וְלֹא הִנָּחֵם לָךְ מֵרֹשַׁע, וְאַשְׁמָה וָפֶשַׁע, כִּי הָעוֹלָם הַהוּא, נָכוֹן לְחֶשְׁבּוֹן, וְסֵפֶר כָּל סָתוּם וְצָפוּן, אֲשֶׁר בְּיַד כָּל אָדָם חָתוּם, וְעָרוּךְ לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב, לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ, וּלְהִנָּקֵם בּוֹ נָקָם בְּרִית מִן שׁוֹכְחֵי אֵל, הָאוֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ, וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ, מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ, וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ.

חובות הלבבות — תוכחה

נַפְשִׁי, אִם חָכַמְתְּ חָכְמָתְךָ לָךְ, וְאִם לַצְתְּ אַתָּה תָּלִין מְשׁוּנָתֶךָ. שִׁמְעִי מוּסָר וַחֲכָמִי וְאַל תִּפְרָעִי, שִׁיתִי עַל לִבֵּךְ תָּמִיד, דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן דָּוִד: סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם, כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִיא בְּמִשְׁפָּט, עַל כָּל נֶעְלָם, אִם טוֹב וְאִם רָע. וְאַל תִּשְׂפְּחִי: בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם, לָדַעַת כָּל אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ, וְזִכְרִי: אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת, לְהִסָּתֵר שָׁם פֹּועֲלֵי אָוֶן. בַּקְּשִׁי אֶת יְיָ קוֹנֵךְ בְּכָל כֹּחֵךְ וְאוֹנֵךְ, בַּקְּשִׁי צֶדֶק בַּקְּשִׁי עֲנָוָה, אוּלַי תִּסָּתְרִי בְּיוֹם אַף יְיָ וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ, וְתַזְהִירִי כְּזֹהַר הָרָקִיעַ, וּכְצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ, וְתִזָּרַח עָלַיִךְ שֶׁמֶשׁ צִדְקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ. וְעַתָּה קוּמִי לְכִי וְהִתְחַנְנִי לַאֲדוֹנַיִךְ, וּשְׁאִי זִמְרָה לֵאלֹהַיִךְ, הַלְלִי יָהּ כִּי טוֹב, זַמְּרָה לֵאלֹהֵינוּ, כִּי נָעִים נָאוָה תְּהִלָּה.

חובות הלבבות — בקשה

בַּקָּשָׁה

לְרַבֵּנוּ בַּחְיֵי הַנִּזְכֶּרֶת בְּשַׁעַר אַהֲבַת ה׳ פֶּרֶק ו׳

יְיָ שְׂפָתַי תִּפְתַּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ, וּלְשׁוֹנִי תְּצַחְצַח, וְלִבִּי תָּכִין, וְנַפְשִׁי תָּעִיר, וְהָגְיוֹנִי תַּיְשִׁיר, וְשִׂגְיוֹנִי תַּכְשִׁיר, וְשִׂיחִי תַּקְשִׁיב, וַאֲמָרַי תַּאֲזִין, וּתְפִלָּתִי תִּשְׁמַע, וְרִנָּתִי עָדֶיךָ תִּקְרַב, וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָּבֹא, בְּעָמְדִי לְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ, וְלַהֲגוֹת צִדְקֶךָ, וּלְחַוּוֹת פִּלְאֶךָ, לְשִׂיחַ בְּנוֹרְאוֹת עֻזֶּךָ, לַעֲרוֹךְ חַסְדֶּךָ, לְהַגִּיד אֲמִתֶּךָ, בְּעוֹד נִשְׁמָתִי בִי, וְרוּחַ חַיִּים בְּאַפִּי, עַד אֲשֶׁר לֹא יֶחְשַׁךְ שִׁמְשִׁי, וְיִכְבֶּה נֵר נִשְׁמָתִי, וְיָשׁוּב פִּגְרִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לוּקָח, וְרוּחִי יַהֲלוֹךְ אֵלֶיךָ לַמִּשְׁפָּט, נִתִּיב לֹא יָדָעוֹ עַיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה, מָקוֹם לֹא יוֹעִיל הוֹן וְלֹא יִסְכּוֹן קִנְיָן, כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד. כִּי אָמְנָם יָדַעְתִּי, כִּי לְמַעַן סַפֵּר שִׁמְךָ הוּבֵאתִי הֵנָּה, וּלְחַוּוֹת גְּדֻלְּךָ נוֹצַרְתִּי עַדֶנָּה.

בִּינוֹתִי יְיָ אֱלֹהַי בְּאוֹר הַדַּעַת אֲשֶׁר חָנַנְתָּנִי, כִּי אַתָּה אֶחָד לְבַדְּךָ, אֶחָד מֵאֵין חֵקֶר, אֶחָד מֵאֵין עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן, אֶחָד מֵאֵין תְּחִלָּה וְתִכְלָה, אֶחָד מֵאֵין רֵאשִׁית וְאַחֲרִית, אֶחָד מֵאֵין אַחֵר כְּעֶרְכֶּךָ, אֶחָד מֵאֵין שֵׁנִי לְנֶגְדֶּךָ, אֶחָד לֹא כְּאֶחָד רֹאשׁ הַמִּנְיָן, אֶחָד לֹא כְּאֶחָד רֹאשׁ הַמְּנוּיִים, אֶחָד מֵאֵין חִבּוּר וְאוֹסֶף, אֶחָד מֵאֵין פֵּרוּד וּמַחֲלֹקֶת, אֶחָד מֵאֵין אַחֵר קִדְמֶךָ, אֶחָד מֵאֵין אַחֵר יְאַחֲרֶךָ. כִּי כָּל אֲשֶׁר נִקְרָא אֶחָד בִּלְתֶּךָ, לֹא בֶּאֱמֶת הוּא אֶחָד, וְלֹא בֶּאֱמוּנָה מְיֻחָד, כִּי הוּא מְחֻבָּר מֵאֲחָדִים, וּבְנוּי מִנִּפְרָדִים, וְגַם נִפְרָד לַאֲחָדִים,

חובות בקשה הלבבות

וְנֶחֱלַק לְנִפְרָדִים, וְגַם יֵשׁ לוֹ תְּחִלָּה וְתִכְלָה, וְרֵאשִׁית וְאַחֲרִית, אָחוֹר וָקֶדֶם, עֶרֶךְ וְדִמְיוֹן, גַּם יֵשׁ שִׁנֵּי לְנֶגְדּוֹ, וְכָמוֹהוּ עוֹד מִלְּבַדּוֹ. לָכֵן אֱמֶת עַל יְצוּרֶיךָ, וְיַצִּיב עַל בְּרִיּוֹתֶיךָ, לְיַחֶדְךָ בְּכָל לֵב, וְלוֹמַר לְפָנֶיךָ: יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד.

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים, כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים, בָּרָאתָ שֹׂרֶשׁ כָּל דָּבָר מֵאַיִן, וְצוּרַת כָּל נוֹצָר מֵאֶפֶס, וְחִבַּרְתָּם בְּרוּחַ אַפֶּךָ וַיִּהְיוּ לַאֲחָדִים. וּבִדְבָרְךָ אֶבֶן פִּנָּה יָרִיתָ, לִהְיוֹת לְעוֹלָם עוֹמֶדֶת, וּבְמַאֲמָרְךָ חוּג שָׁמַיִם כּוֹנַנְתָּ, לִהְיוֹת לְעוֹלָם סוֹבֵב. גַּם אֶרֶץ וְרוּחַ תִּכַּנְתָּ, וּמַיִם וְאֵשׁ קָנִיתָ, וַתַּעֲשֶׂה מְשָׁרְתֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ מֵאֵשׁ, וְצִבְאוֹת מַלְאֲכֵי מָרוֹם מֵרוּחַ, וַתַּבְדֵּל בֵּין מַיִם לָמַיִם, וַתָּשֶׂם חֹק וּגְבוּל לְמִקְוֵה מֵימֵי הָאָרֶץ, לְבַל יִפְרְצוּ פֶּרֶץ, וַתַּדְשֵׁא הָאֲדָמָה בְּכָל מִינֵי זֶרְעוֹנִים, וְנִטְעֵי נַעֲמָנִים. וַתַּחֲצוֹב מִן הָאוֹר מְאוֹרוֹת וְכוֹכָבִים קְבוּעִים בְּגַלְגַּלֵּי רוּם, מוֹשְׁלִים בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, פּוֹצְחִים בַּיּוֹם שִׁירָה לְעוֹשָׂם, וְנוֹתְנִים זְמִירוֹת בַּלַּיְלָה לְקוֹנָם, מַגִּידִים כִּי חָכָם בְּרָאָם, וּמְעִידִים כִּי גְּבוֹר יְצָרָם, הַמַּשְׂכִּיל בָּהֶם יְדוֹם, כִּי לֹא יָבוֹא עַד תְּכוּנוֹת צִבְאוֹתָם, לָדַעַת מִסְלֹתָם, נִבְעַר כִּי לֹא יָבִין חֵקֶר חֲלִיכוֹתָם. וַיִּשְׁרְצוּ הַמַּיִם דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וְתַנִּינִים גְּדוֹלִים וְרֶמֶשׂ לְאֵין מִסְפָּר, וְחַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדוֹלוֹת, וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ גַּם בַּהֲמוֹת שָׂדֶי וְחַיְתוֹ אָרֶץ. וְאַחַר כָּל זֹאת יָצַרְתָּ אָדָם לְכִבּוֹדֶךָ, וּבָרָאתָ אֱנוֹשׁ קוֹרֵא בְּשִׁמְךָ, וְנָפַחְתָּ בְּאַפָּיו נִשְׁמָה יְקָרָה וְזַכָּה וּבָרָה, מְחֻכָּמָה וּמַשְׂכֶּלֶת, קוֹלֶטֶת מוּסָר וְחָכְמָה, וְלוֹמֶדֶת דַּעַת וּמְזִמָּה, מַגֶּדֶת כִּי אַתָּה יְצַרְתָּהּ, וּמְעִידָה כִּי אַתָּה בְרָאתָהּ. בָּהּ יַשְׂכִּיל כָּל חֻכַּם לֵב וְיַכִּירֶךָ, וּמִפִּיהָ יִתְבּוֹנֵן אִישׁ תְּבוּנָה וְיִמְצָאֶךָ, כִּי אַתָּה שַׂמְתָּ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת לְאַנְשֵׁי

חובות בקשה הלבבות

לֵבָב בְּחַיָּתָם, וְנָתַתָּה לְעֵד מְמַהֵר לְמְבִינֵי מַדָּע בְּנַפְשׁוֹתָם, כִּי אִם יְכַזֵּב בְּךָ מְכַזֵּב וְיכַחֵשׁ בְּךָ מְכַחֵשׁ, כְּאֶבֶן מִקִּיר תִּזְעַק נִשְׁמָתוֹ, וּכְכָפִים מֵעִין תַּעֲנֶנָּה רוּחוֹ. לָכֵן בְּלִבּוֹתָם יַשְׂכִּילוּךָ כָּל מְבַקְשֶׁיךָ, וּבְמַחְשְׁבוֹתָם יִמְצָאוּךָ כָּל הוֹרְשֶׁיךָ, וַאֲלֵיהֶם קָרוֹב אַתָּה בְּחַדְרֵי רוּחָם לִמְאֹד, כִּי נַפְשׁוֹתֵינוּ לְךָ עָלֵינוּ לְעֵדִים נֶאֱמָנִים, וּגְוִיּוֹתֵינוּ יַעֲנוּ בָנוּ עֵדוּת אֱמֶת, וְיוֹדִיעוּנוּ כִּי אֲנַחְנוּ הַחוֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ, וְכִי אַתָּה הוּא הַבּוֹרֵא וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ.

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים, כִּי אַתָּה הָאֵל עוֹשֵׂה פֶּלֶא, וְאֵין מִי יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרוֹתֶיךָ, כִּי כָּל עוֹשֶׂה זוּלָתְךָ יֵשׁ מִיֵּשׁ עוֹשֶׂה, וְאַתָּה עָשִׂיתָ יֵשׁ מִבְּלִי מָה, וְכָל חָכָם חָרַשׁ יָצַרְתָּ אֵין בּוֹ כֹּחַ לְחַדֵּשׁ שֹׁרֶשׁ דָּבָר לֹא חִדַּשְׁתּוֹ, וְלֹא לְהַמְצִיא עִקָּר חָדָשׁ לֹא יְצַרְתּוֹ, אֲבָל אַתָּה הוּא יוֹצֵר וּבוֹרֵא, מְחַדֵּשׁ וּמְחַבֵּר, לָכֵן נָאֶה לְךָ לְהַלֵּל: "עוֹשֶׂה גְּדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר".

וֶאֱמֶת יְיָ אֱלֹהִים, כִּי כָּל יְצוּר נִמְצָא לֹא תֹהוּ בְּרָאתוֹ, וְלֹא לְהֶבֶל יְצַרְתּוֹ, כִּי בוֹ תַּכְלִית הָעוֹלָם, וְגַם מֵעִיד עַל חָכְמָתְךָ וּתְבוּנָתֶךָ, וְכָל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ תַּם מֵאֵין חִפָּרוֹן, וְשָׁלֵם מֵאֵין יִתְרוֹן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "יָדַעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם, עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ", לָכֵן יֵאוֹת לְךָ לְהַלֵּל: "מִי לֹא יְרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה, כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם מֵאַיִן כָּמוֹךָ. מֵאַיִן כָּמוֹךָ יְיָ, גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה".

חובות בקשה הלבבות

וְאֶמֶת יְיָ אֱלֹהִים, כִּי בְּרוֹב רַחֲמֶיךָ עַל זֶרַע יְדִידֶיךָ, וַחֲסָדֶיךָ עַל בְּנֵי עֲבָדֶיךָ,
מִמְּצְרִים גְּאַלְתָּנוּ בְּמַכּוֹת גְּדוֹלוֹת, וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּאוֹתוֹת נוֹרָאוֹת.
וַיָּם סוּף בָּקַעְתָּ לְפָנֵינוּ, וּמֵימָיו הוֹבַשְׁתָּ לְהַעֲבִירֵנוּ, וְלֶחֶם שָׁמַיִם הֶאֱכַלְתָּנוּ,
וְלִסְגֻלָּה בְּחַרְתָּנוּ, וְשִׁמְךָ הַנָּעִים הִנְחַלְתָּנוּ, וְדִבְרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ
הִשְׁמַעְתָּנוּ, וְתוֹרַת חֶסֶד חָנַנְתָּנוּ, וּמִצְוֹוֹת אֱמֶת הוֹדַעְתָּנוּ, וּמִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים
לִמַּדְתָּנוּ, וְחֻקִּים צַדִּיקִים הוֹרִיתָנוּ, לְהַנְחוֹתֵנוּ בְּמַעְגְּלֵי יוֹשֶׁר, לְהָאִיר בָּם
עֵינֵינוּ, וְלִצְרוֹף נִשְׁמוֹתֵינוּ מִפִּיג חִשְׁקֵי גְוִיָּתֵנוּ, וְלִפְדוֹת נַפְשֵׁנוּ מִמּוֹטוֹת
הַזְּמַן, וּמִן תַּאֲוֹוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, לְהַנְחִילֵנוּ אוֹר זָרוּעַ לַצַּדִּיקִים לָעוֹלָם הַבָּא.

לָכֵן חִשַּׁבְתִּי דְרָכַי וָאָרְחוֹתַי, וְשָׁקַלְתִּי מִפְעָלוֹתַי, וְאוֹזַנְתִּי אַחֲרִית כָּל
חֲמוּדוֹתַי, וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ, וְסוֹפוֹ תֹּהוּ וְאַחֲרִיתוֹ תַּעְתּוּעִים,
וָאֶתְאַוֶּה לְהָשִׁיב רַגְלַי אֶל עֵדוֹתֶיךָ, לְהִסְתּוֹפֵף תַּחַת כַּנְפֵי כְבוֹדֶךָ, וּלְהִסְתַּפֵּחַ
אֶל עֲבוֹדָתֶךָ, כִּי יָדַעְתִּי כִּי יִהְיֶה טוֹב לִירֵאֶיךָ, וְלֹא יֵבוֹשׁוּ קַוֶּיךָ, וְלֹא יִכָּלְמוּ
מְבַקְשֶׁיךָ, וְכָל הַחוֹסֶה בָּךְ בְּמָקוֹם נֶאֱמָן יִשְׁכּוֹן, וְזַרְעוֹ לְפָנֶיךָ יִכּוֹן.

תַּרְתִּי בִּלְבִּי וּבִינוֹתִי, כִּי אַחֲרִית כָּל דָּבָר נוֹצָר בְּרֵאשִׁיתוֹ, וְסוֹף כָּל חָדָשׁ
בְּקַדְמוּתוֹ, וְכָל אֲשֶׁר יֵחָבֵר נִתָּק, וְכָל אֲשֶׁר בָּנוּי נֶעְתָּק, וְכַאֲשֶׁר לֹא
הָיָה יִהְיֶה. הַכֹּל יֹאבַד וְאַתָּה תַּעֲמוֹד, הַכֹּל יִכְלֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה, הַכֹּל יָסוּף
וְאַתָּה תָּקוּם, מִלְּבַד נַפְשׁוֹת הַחֲסִידִים הַבּוֹטְחִים בְּחַסְדְּךָ, אֲשֶׁר תַּעֲמִיד
לְעוֹלָם, וּבַל תָּמוּט רַגְלָם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר: "הַבּוֹטְחִים בַּיי כְּהַר צִיּוֹן לֹא יִמּוֹט
לְעוֹלָם יֵשֵׁב".

חובות בקשה הלבבות

וְאַתָּה הוּא יְיָ, כַּאֲשֶׁר הָיִיתָ עַד לֹא רִאשׁוֹן, לֹא שֵׁנִית, כֵּן תִּהְיֶה אַחֲרִית כָּל
אַחֲרוֹן, לֹא תִשְׁתַּנֶּה עַד עוֹלְמֵי עַד. הַזְּמַנִּים לֹא יְתָאֲרוּ לְךָ תְּחִלָּה,
וְהַהִוּוֹרוֹת לֹא יַשִּׂיגוּ לְךָ תְּכוּנוֹת תְּכְלָה, כִּי אַתָּה קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ, לְךָ יוֹם
אַף לְךָ לָיְלָה, אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וְשֶׁמֶשׁ, אֲשֶׁר הֵמָּה יְסוֹד הַזְּמַנִּים, וְעִקַּר
חֶשְׁבּוֹן הַשָּׁנִים. לָכֵן נָאֶה לְךָ לְהַלֵּל: "לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם,
הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַּעֲמוֹד, וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלוֹפוּ, וְאַתָּה
הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ, בְּנֵי עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן".

גַּם הַיּוֹם יָדַעְתִּי וְהִתְבּוֹנַנְתִּי, כִּי אַתָּה מְקוֹם הָעוֹלָם. בְּיַעַן כִּי בִּרְכָךְ נִצָּב,
וּבְרוּחַ פִּיךָ עוֹמֵד, וְאֵין הָעוֹלָם מְקוֹמְךָ, כִּי הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא
יְכַלְכְּלוּךָ. וּבֶאֱמוּנָה יָוַדַע, כִּי כָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ חֵקֶר לֹא יְכִילֵהוּ מָקוֹם, וְלֹא
יְכַלְכְּלֵהוּ מָעוֹן, כִּי כָל מָקוֹם נִקְצָב, וְכָל מָעוֹן נֶחְקָר, וְלֹא יִכּוֹן לְכַלְכֵּל נֶחְקָר
לְלֹא נֶחְקָר, וְלֹא יִתָּכֵן לְהָכִיל נִקְצָב לְלֹא נִקְצָב, וְאֵיךְ יְכִילְךָ מָקוֹם וְאַתָּה
יְצַרְתּוֹ, וְאֵיךְ יְכַלְכְּלֶךָ מָעוֹן וְאַתָּה בְּרָאתוֹ. וְאַתָּה הוּא עַד לֹא מָקוֹם מְזוּמָן,
וְטֶרֶם עֵת וּזְמַן, גַּם כֵּן יִתְבָּרֵר לְאַנְשֵׁי לֵבָב, בְּהַעֲלוֹתָם עַל לֵב, כִּי אֵין לְךָ עֵרֶךְ
וְדִמְיוֹן בְּכָל הַנִּמְצָאִים, כִּי כָל נִמְצָא זוּלָתְךָ מָקוֹם יְכִילֵהוּ וּזְמַן יְתָאֲרֵהוּ, יֵאָמֵן
אֲזַי בְּמִשְׁקוֹלֶת דַּעְתָּם, מִמּוֹצָא דָבָר, כִּי אֵין לְךָ מָקוֹם נוֹדָע וְכָל זְמַן נֶחְקָר.
וָרָבִינוּ וַיַּשְׂכִּילוּ, כִּי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כְּבוֹדְךָ מָלֵא, וְכִי אַתָּה קָרוֹב
אֲלֵיהֶם, מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֵּיהֶם וּמִמּוּעָצוֹת כִּלְיוֹתֵיהֶם, קִרְבַת דַּעַת וּמְזִמָּה, וְלֹא
כְּקִרְבַת אִישׁ אֶל אָחִיהוּ. לָכֵן יַרְנְנוּ לְךָ הֲמוּלוֹת שְׂרָפִים, בְּשַׁלְשָׁם לְךָ קְדֻשָּׁה:
"מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ", וַיְזַמְּרוּ לְךָ חַיּוֹת וְאוֹפַנִּים: "בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ".

חובות	בקשה	הלבבות

וְחֹק עַל יְצוּרֶיךָ לְהַלֵּל וְלָרוֹן לְפָנֶיךָ: "גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר", כִּי אַתָּה רָם וְהַכֹּל שָׁפָל נֶגְדֶּךָ, אַתָּה נִשָּׂא וְהַכֹּל שַׁח לְמוּלְךָ, אַתָּה מְשֻׂבָּח וְהַכֹּל לְךָ יְשַׁבְּחוּ, אַתָּה מְרוֹמָם וְהַכֹּל לְךָ יְרוֹמֵם, אַתָּה צַדִּיק וְהַכֹּל צִדְקָתְךָ יְסַפֵּר, אַתָּה מְפוֹאָר וְהַכֹּל לְךָ יְפָאֵר, אַתָּה מֶלֶךְ וְהַכֹּל לְךָ יַמְלִיךְ, אַתָּה עָזּוּז וְהַכֹּל בְּךָ יָעוּז, אַתָּה גָּדוֹל וְהַכֹּל גְּדֻלָּתְךָ יַבִּיעַ, אַתָּה נוֹרָא וְהַכֹּל נוֹרְאוֹתֶיךָ יָשִׂיחַ, אַתָּה חָסִין וְהַכֹּל חוֹסֶן עֻזֶּךָ יְנוֹבֵב, לָכֵן לְךָ נָאֶה לְהִתְפָּאֵר: "כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם".

וּלְמַעַן כִּי אַתָּה סוֹבֵל הַכֹּל, וּבוֹרֵא הַכֹּל מֵאֵין כֹּל, אַתָּה מְחַיֶּה הַכֹּל, וּמֵאִתְּךָ כֹּל, וּפָעָלְךָ הַכֹּל, תְּהִלָּה לְךָ דּוֹמְיָה, וְזֵמֶר לְךָ נָעִים, וְהוֹדוּת לְךָ יֵאוֹת, וְרֵנֶן לְךָ מַה טּוֹב. וְאַף כִּי יָדַעְנוּ כִּי לְךָ בַּל יוֹעִיל הַלֵּל, וְלֹא יִסְכּוֹן זֵמֶר, אָמְנָם עָלֵינוּ בְּחֹק מוּסַר הַדַּעַת אֲשֶׁר חֲנַנְתָּנוּ, לְשַׁלֵּם לְךָ מִדּוֹת טוֹבוֹתֶיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ אֲלֵינוּ, בְּהַלֵּל וּבְזִמְרָה וְתוֹדָה בְּפִי כֹּחֵנוּ.

וְאִם נַעֲלֵיתָ עַל כָּל הַתְּהִלּוֹת, וְגָבַהְתָּ עַל כָּל הַתִּשְׁבָּחוֹת, וְנִשֵּׂאתָ עַל כָּל הַבְּרָכוֹת, וְאֵין כֹּחַ בְּכָל יְצוּרֶיךָ עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים לְסַפֵּר אֶחָד מֵאֶלֶף רִבְבוֹת נוֹרָאוֹת עֻזֶּךָ, אַף כִּי בֶּן אָדָם, וְאַף כִּי תּוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ, חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם כָּמוֹנִי, צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי מִתּוֹךְ מַאֲסָרָהּ לְחַוּוֹת נוֹעָמֶךָ, וְנִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה מִכַּבְלֵי נְחוּשְׁתָּהּ לְהוֹדוֹת אֶת שְׁמֶךָ, וְתִתְעַטֵּף עָלַי לְהַזְכִּיר שִׁמְךָ וּלְהַרְבּוֹת זִכְרֶךָ, וְכָמַהּ לִבִּי וּבְשָׂרִי לְרַנֵּן לְפָנֶיךָ, וְאֶתְאַוֶּה לְשַׁבֵּחֲךָ וּלְהַלֶּלְךָ וּלְזַמֵּר שִׁמְךָ עֶלְיוֹן, כִּי לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת נַפְשׁ. וְאֶעֱמוֹד עַל דַּלְתֵי רַחֲמֶיךָ,

חובות	בקשה	הלבבות

וְאֶתְיַצֵּב עַל פִּתְחֵי חֲסָדֶיךָ, וְאֶכִּין מִנְחָה אֲרֻשַּׁת שִׂפְתַי לְחַלּוֹת פָּנֶיךָ, וְאֶקַח עִמִּי דְּבָרִים לְחַוּוֹת מִקְצַת פְּלָאֶיךָ, לְמַעַן אֲבָרֶכְךָ בְּחַיַּי וּבְשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי, כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל פִּי. דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ, אוּלַי בַּעֲצָתְךָ תַּנְחֵנִי בְּעוֹדִי, וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי בְּמוֹתִי, כְּמִשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ.

וְאִם נִקְלוֹתִי מֵחֲלוֹת פְּנֵי רָם וְנִשָּׂא, וְדַלּוֹתִי מֵחַוּוֹת פִּלְאֵי גָּדוֹל בְּלִי חֵקֶר, בְּיַעַן כִּי אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר, רִמָּה וְתוֹלֵעָה, כְּלוּב מָלֵא מְרִמּוֹת, כְּלִי נִמְאָם מָלֵא בּוּשֶׁת וּכְלִמּוֹת, יָדַעְתִּי יְיָ, כִּי עֲנוּת עָנִי לֹא תִבְזֶה, וּבַל תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ, וּבְשׁוּעוֹ אֵלֶיךָ תֵּעָתֵר לוֹ. וּמָה אֱנוֹשׁ וּמַה שִׂיחוֹ וּמַה תְּהִלָּתוֹ, וְהַכֹּל כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ, וּלְאֶפֶס נֶחְשָׁב לְמוּלֶךָ, לוּלֵי אֲשֶׁר רוֹמַמְתּוֹ בְּמִצְוֹתֶיךָ, וּפֵאַרְתּוֹ בְּעִדּוֹתֶיךָ, וְכִבַּדְתּוֹ בְּיִחוּד שְׁמֶךָ, וְהוֹדַעְתּוֹ זְמִירוֹת רְנָנֶיךָ, וְעֵרֶךְ קְדֻשָּׁתֶךָ, וְהִרְשִׁיתוֹ לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחָה וְרִנָּה לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ.

וּלְפִי שֶׁיָּדַעְתִּי, כִּי לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה, וְלַחֲסִידִים יֵאוֹת זֶמֶר, וְלַצַּדִּיקִים יָאֲתָה רִנָּנָה, וַאֲנִי אֵינִי כְדַי, לְזֹאת בָּאתִי לְחַדְּרִי, וְחִפַּשְׂתִּי סִתְרִי, וְסָתַרְתִּי דַלְתֵי נַעֲוָה, וּפִתַּחְתִּי חַרְצוּבוֹת מְעֻוָּה, וּפָשַׁטְתִּי בִּגְדֵי גַאֲוָה, וְלָבַשְׁתִּי סוּתֵי עֲנָוָה, וְסִדַּרְתִּי כְּפִי קוֹצֶר שִׂכְלִי וּמְעוּט דַּעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲמָרִים מְעַטִּים, פִּתְחֵי תְהִלּוֹתֶיךָ, וְזִכְרוֹן בִּרְכוֹתֶיךָ, וּמְעַט קָט מִנִּפְלְאוֹתֶיךָ, וּמִזְעָר מֵרוֹמְמוּתֶךָ, כִּי מִי יוּכַל לְמַלֵּל כָּל גְּבוּרוֹתֶיךָ וְיַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתֶךָ?

חובות בקשה הלבבות

וְאַתָּה יְיָ יוֹדֵעַ, כִּי אֵין דַּי בִּלְשׁוֹנִי לְסַפֵּר כָּל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְמַחֲשַׁבְתִּי מִגְּבוּרוֹתֶיךָ, אָדָם בִּיקָר בַּל יָבִין נִמְשָׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמָה. וּבְעָמְדִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי, זָכַרְתִּי וְנִבְהַלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת, כִּי הִקִּיפוּנִי פְּשָׁעַי וְכִסְּבוּנִי אֲשָׁמַי, בָּאתִי בְּמִצּוּלוֹת זְדוֹנַי, וְטָבַעְתִּי בְּמַעֲמַקֵּי שְׁגִיוֹנַי, וּשְׁטָפַתְנִי שִׁבּוֹלֶת חַטֹּאתַי, וָאָשִׁיב אֶל לִבִּי וָאוֹמַר: אֵיכָכָה פָּתַחְתִּי פִּי וְאַגִּידָה שָׂפָה לִפְנֵי יוֹצֵר כֹּל, וּמִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין בִּי מְתוֹם, פֶּשַׁע וְחַטָּאָה מִרְמָה וְעַוְלָה, וְאִם הִתְרָחַצְתִּי בְּמֵי שָׁלֶג וְזַהֲזִיכוֹתִי בְּבוֹר כַּפָּי, בְּמַחְשְׁבוֹתַי אֲזַי בְּרֶשֶׁת חַטָּאָה נִלְכַּדְתִּי, וּבְשִׁחִיתוֹתָם נִתְפַּשְׂתִּי, וְתַעֲבוּנִי שַׁלְמוֹתַי, וַיֶּחֱרַד לִבִּי וַיִּתַּר כְּבוֹדִי, וְעַצְמוֹתַי רָפְפוּ, וְיָדַי רָפוּ, וְכַמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל עַצְמוֹתָי, וְכַצֵּל כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי, וְכָאַרְבֶּה נִנְעַרְתִּי.

וּבְשִׁתִּי מְאֹד וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ, וְלָשֵׂאת רֹאשׁ לְפָנֶיךָ. וְאֶזְכּוֹר מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם יְיָ וָאֶתְנַחָם, כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אַתָּה, וְכִי כָּל מוֹדֶה וְעוֹזֵב יְרוּחָם, וָאוֹמַר: אוֹדֶה עָלַי פְּשָׁעַי לַיְיָ, אוּלַי יִשָּׂא עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה. וָאֶמְצָא אֶת לִבִּי לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחָה לְפָנֶיךָ, וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה וְלִדְרוֹשׁ סְלִיחָה וְלִשְׁאוֹל כַּפָּרָה מִמִּדַּת רַחֲמֶיךָ, וַאֲכוֹנֵן נַפְשִׁי וּבְשָׂרִי לוֹמַר לְפָנֶיךָ: יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ, וְאַל תִּתְעַלֵּם מִתְּחִנָּתֵנוּ, שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עוֹרֶף בַּדָּבָר הַזֶּה, לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ: צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ, אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ.

אָשַׁמְנוּ בְּאוֹמֶר וּבְפֹעַל, בָּזִינוּ חֹק לְמֹעַל מַעַל. גָּזַלְנוּ מִשְׁפָּט וָצֶדֶק, דָּרַכְנוּ

חובות בקשה הלבבות

כְּמִשּׁוֹכַת חָדֶק. הֵפַרְנוּ בְּרִית וָחֹק, וְהִרְבִּינוּ פֶּשַׁע לְאֵין חֹק. זָנַחְנוּ טוֹב הוֹרֵיתָ, חָרַשְׁנוּ רֶשַׁע שָׁגִאתָ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר וּמִרְמָה, יָעַצְנוּ אָוֶן וְאַשְׁמָה. כִּלִּינוּ יָמֵינוּ בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם, לֹא זָכַרְנוּ כִּי תְּבִיאֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט עַל כָּל נֶעֱלָם. מָאַסְנוּ מוּסַר הַדַּעַת, נוֹאַלְנוּ מֵחָכְמָה וּמִדַּעַת. סָרְנוּ מִמִּשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ, עָוַתְנוּ אָרְחוֹת חֻקֶּיךָ. פָּנִינוּ אֶל כָּל חֶמְדּוֹתֵינוּ, צָלַלְנוּ בִּמְצוּלוֹת תַּאֲוֹתֵינוּ. קָפַצְנוּ פֶּה מֵהוֹכִיחַ, רָחַב פִּינוּ בְּנִיב עַוְלָה יַצְרִיחַ. שׁוֹבַבְנוּ מְשׁוּבָה נִצַּחַת, תִּעַבְנוּ כָּל אִישׁ תּוֹכָחַת.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתִּסְלַח וְתִמְחַל לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ, כִּי אַתָּה גּוֹחֵי מִבָּטֶן מַבְטִיחִי עַל שְׁדֵי אִמִּי, עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרֶחֶם מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אָתָּה. וְאִם אַתָּה לֹא תְחָנֵּנִי וְתִשָּׂא פְּשָׁעַי, לְמִי אֶשָּׂא עַיִן? וְאֵין לִי אָב זוּלָתֶךָ, כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי, וְאַתָּה יְיָ אֲסַפְתָּנִי, וּבְטוּבְךָ מֵעוֹדִי אֲפַפְתָּנִי. וְאִם לֹא יְרַחֵם אָדוֹן עַל עַבְדּוֹ וְיִשָּׂא אַשְׁמָתוֹ, לְמִי יִצְעַק מִבַּלְעֲדֵי אֲדוֹנָיו? וְאִם לֹא יָחוּם הַיּוֹצֵר עַל מַעֲשֵׂה יָדָיו, לְמִי יִתְחַנֵּן יְצִיר חוֹמֶר וְיִשְׁפּוֹךְ שִׂיחוֹ? וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה אֶל עוֹשֵׂהוּ, הֲלֹא אֶל רַחֲמֵי יוֹצְרוֹ יָרוּץ, וְעַל דַּלְתֵי חַסְדֵי עוֹשֵׂהוּ יִשְׁקוֹד. וַאֲנִי הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם, וּכְעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ, כֵּן עֵינַי נְשׂוּאוֹת אֵלֶיךָ, כִּי אֵין לִי מַכִּיר בִּלְתֶּךָ, וְלֹא יוֹדֵעַ נֶגַע לְבָבִי זוּלָתֶךָ. חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ, כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְּשָׁעַי, כִּי אַתָּה קָנִיתָ כִלְיוֹתָי, תְּסוּכֵנִי בְּבֶטֶן אִמִּי, הֲלֹא כֶחָלָב הִתַּכְתַּנִי, וְכַגְּבִינָה הִקְפֵּאתַנִי, וְעוֹר וּבָשָׂר הִלְבַּשְׁתַּנִי, וּבְעַצָּמוֹת וְגִידִים סוֹכַכְתַּנִי. חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי, וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי.

חובות בקשה הלבבות

וְאִם חָטָאתִי וּשְׁמַרְתַּנִי, וּמֵעֲוֹנִי לֹא תְנַקֵּנִי, אָנָא אֵלֶיךָ מֵרוּחֶךָ, וְאָנָא מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח, אִם אֶפַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה, וַאֲצִיעָה שְׁאוֹל הִנֶּךָּ, אֶשָּׂא כַנְפֵי שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם, גַּם שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ, וָאוֹמַר אַךְ חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדִי, גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחֲשִׁיךְ מִמֶּךָּ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר, כַּחֲשֵׁכָה כָּאוֹרָהּ. וְאִם תִּפְקוֹד עָלַי כִּדְרָכֶי וּכְרוֹעַ מַעֲלָלַי, לְמִי אָנוּם לְעָזְרָה, לְפָגוֹעַ בַּעֲדִי אֵלֶיךָ, וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנֶיךָ? אִם לְחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה, כָּלוֹ סָג יַחְדָּיו נֶאֱלָחוּ אֵין עוֹשֵׂה טוֹב אֵין גַּם אֶחָד. וְאִם לְשׁוֹכְנֵי עָפָר אֲשׁוּעַ לִפְגוֹעַ בַּעֲדִי אֵלֶיךָ, הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה פֶלֶא אִם רְפָאִים יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶלָה. וְאִם אֶל מַלְאֲכֵי מָרוֹם אֶזְעַק וְאֶל קְדוֹשִׁים אֶפְנֶה, לָשֵׂאת רִנָּה וּתְפִלָּה בַּעֲדִי לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ, הֲצַעֲקָתָם תִּשְׁמַע אֵל, כִּי אַתָּה תַּעֲבִיר חַטֹּאתַי וּתְכַפֵּר זְדוֹנַי?

לָכֵן מִמְּךָ אֵלֶיךָ אָסוּרָה, וּמִנֶּגְדְּךָ עָלֶיךָ אֶבְרְחָה, וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ אֶל חֲסָדֶיךָ אָרוּצָה, וּמִמִּדַּת דִּינְךָ אֶל מִדַּת רַחֲמֶיךָ אָנוּסָה, כִּי רַבִּים רַחֲמֶיךָ וַעֲצוּמִים חֲסָדֶיךָ, רַחוּם וְחַנּוּן נוֹדַעְתָּ, אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד נִקְרֵאתָ, זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה, חַטֹּאת נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכּוֹר, כְּחַסְדְּךָ זְכָר לִי אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְיָ, כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו, וְעִיר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד. וְאֵיךְ יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה וְיִזְכֶּה קָרוּץ מֵחוֹמֶר, אֲשֶׁר בָּעָוֹן חוֹלָל וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְהוּ אִמּוֹ? וְאֵיךְ יִטְהַר אֱנוֹשׁ, וּמִמֵּי טָמְאָה יִסּוֹדוּ? מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא? וְאִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ יְיָ מִי יַעֲמוֹד? כְּלַח נָא לַעֲוֹנִי וּלְחַטָּאתִי אַל תִּפְקוֹד, כִּי עִמְּךָ הַפְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא.

חובות בקשה הלבבות

כִּי בַמָּה אֲקַדֵּמְךָ יְיָ אֱלֹהַי, וּבַמָּה אִכַּף לְךָ אֱלֹהֵי מָרוֹם, וּבַמָּה תְּכַפֵּר עַל עֲוֹנִי וְתַעֲבִיר פִּשְׁעִי, וְאֶטְהַר מֵחַטָּאתִי וְאָזְכֶּה מִשִּׁגְגָתִי. וְאִם בִּתְשׁוּבָה וְתוֹדָה תִּמָּצֵא, הִנְנִי שָׁב וּמִתְוַדֶּה לְפָנֶיךָ בְּכָל לִבִּי, וְאוֹמַר: אָמְנָם אָנֹכִי חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי, לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְּשָׁפְטֶךָ. וְאִם בְּשֶׁבֶר רוּחַ תְּכַפֵּר, הִנֵּה נִשְׁבַּר לִבִּי בְּקִרְבִּי וְרָחֲפוּ עַצְמוֹתַי, וְדָאֲבָה נַפְשִׁי לְרוֹב יְגוֹנוֹתַי וְעוֹצֶם תּוּגוֹתַי, אֲשֶׁר קָרָאוּנִי בַּעֲוֹנַי, עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתַר מְתוֹם בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעֲמְךָ, וְאֵין שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי מִפְּנֵי חַטָּאתִי. לוּלֵי רַחֲמֶיךָ אֲשֶׁר הִקִּיפוּנִי, וַחֲסָדֶיךָ אֲשֶׁר אֲפָפוּנִי, אֲזַי שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי וְאָבַדְתִּי בְּעָנְיִי. וְאִם בִּבְכִי וּצְעָקָה תִּסְלַח, הִנֵּה בַּמִּסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשִׁי, וְרוּחִי תִּזְעַק בַּחֲדָרֶיהָ, וְלִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי, וְאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלַי עַל רֹב פְּשָׁעַי וְנֵטֶל זְדוֹנַי, וּפַלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינַי עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ. וְאִם בִּתְפִלָּה וּבְתַחֲנוּנִים תִּמְחַל, הִנְנִי מַפִּיל תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וְשׁוֹפֵךְ שִׂיחִי נֶגְדֶּךָ, וּכְעִינֵי עֶבֶד אֶל יַד אֲדוֹנָיו כֵּן עֵינַי נְשׂוּאוֹת אֵלֶיךָ. וְאִם בְּהַצְנֵעַ לֶכֶת תִּבְחַר יְיָ, הִנֵּה לֹא גָבַהּ לִבִּי וְלֹא רָמוּ עֵינָי, וְלֹא הִלַּכְתִּי בִּגְדוֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי, אִם לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמוּל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמוּל עָלַי נַפְשִׁי, וּלְךָ דוֹמִיָּה תְהִלָּה, לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַּעֲנֶה יְיָ אֱלֹהָי. וְאִם בְּזֶבַח וּמִנְחָה תִּשָּׂא פָּשַׁע, הִנֵּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ שָׁמֵם מִקְדָּשֵׁנוּ, וְגָלָה יָקָרֵנוּ, וּבֵית תִּפְאַרְתֵּנוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ, וְלֹא יִכּוֹן לָנוּ לָשׂוּם קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל מִזְבְּחֶךָ עַל אַדְמַת נֵכָר. אֲבָל זְבָחֶיךָ רוּחַ נִשְׁבָּרָה, לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה, הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָם, אָז תַּחְפּוֹץ זִבְחֵי צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל, אָז יַעֲלוּ עַל מִזְבַּחֲךָ פָּרִים. וְאִם בַּעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד תִּתְרַצֶּה, וְאַתָּה הֵיוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם, וּמִבִּין

חובות בקשה הלבבות

סְעִפֵי לֵב בָּשָׂר וָדָם, יָדַעְתָּ כִּי בְכָל לִבִּי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ חָפַצְתִּי, וְלָלֶכֶת בְּדַרְךָ עֲדוֹתֶיךָ נִכְסַפְתִּי, וּלְהִסְתּוֹפֵף בְּבֵיתְךָ בָּחַרְתִּי, וּמִלְּפָנֶיךָ אֶשְׁאַל כָּל יָמַי: אַחֲלַי יִכּוֹנוּ דְּרָכַי לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. אֲבָל אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי, וּמִמְּךָ לֹא נִכְחַד עָצְמִי, כִּי כְּבָבוּנִי חֻבְלֵי הַיֵּצֶר הָרַע, אֲשֶׁר בּוֹ בְּחַנְתָּנִי, וַאֲפָפוּנִי הַבְלֵי הָעוֹלָם אֲשֶׁר בּוֹ צְרַפְתָּנִי, וַתִּכְבַּד עָלַי לִמְאֹד יַד שְׁאוֹר עִסָּתִי, וַתִּשְׁטְפֵנִי שִׁבּוֹלֶת צָרְכֵי גְוִיָּתִי, כִּי מִנְּעוּרַי הִפִּיתוּנִי, וּמִבֶּטֶן אִמִּי הִשִּׁיאוּנִי, וַיִּכְבְּדוּ עָלַי עֻלָּם, וַיַּעֲמִיסוּ עָלַי נֵטֶל סִבְלָם, וָאֶכָּנַע תַּחַת יָדָם, וַיַּעֲבִידוּנִי בְּפֶרֶךְ כִּרְצוֹנָם, עַד אֲשֶׁר לִבִּי סְחַרְחַר וְכֹחִי עָזָבְנִי, וְלֹא יִתְּנוּנִי הָשֵׁב רוּחִי לְהַזְכִּיר שִׁמְךָ הַנָּעִים, בְּבוֹר לֵב וּבְנִקְיוֹן כַּף, לִרְדּוֹף צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, וְלַעֲשׂוֹת חֶסֶד וֶאֱמֶת, אֲשֶׁר בָּמוֹ יְכַפֵּר עָוֹן.

וּבַעֲבוּר אֲשֶׁר עָרַכְתִּי לְפָנֶיךָ אֲמָרוֹת נְכוֹחוֹת, וְשָׂפַכְתִּי נֶגְדְּךָ תְּחִנּוֹת וְשִׂיחוֹת, לְעוֹרֵר נַפְשִׁי הַיְשֵׁנָה מִשְּׁנָתָהּ, וּלְהָקִיץ נִשְׁמָתִי הַנִּרְדֶּמֶת מִתְּנוּמָתָהּ, כִּי יָדַעְתִּי אָמְנָם, כִּי לֹא בְּרוֹב דְּבָרִים תִּתְרַצֶּה, וְלֹא בְּרוֹחַ שְׂפָתַיִם תִּמָּצֵא, כִּי אִם בְּשֶׁבֶר רוּחַ וּבְחֲרָדַת נֶפֶשׁ וְרוֹךְ לֵבָב. לָכֵן שָׂפַכְתִּי שִׂיחַ וְהֶאֱרַכְתִּי וְהוֹסַפְתִּי תְּחִינָה לְמוּלֶךָ, אוּלַי לִבִּי הַיָּשֵׁן יִיקַץ וְיֵחָרֵד מִן זַעְפֶּךָ, וְנַפְשִׁי מִתְנוּמָתָהּ תֵּעוֹר וְתִפַּחֵד מִן חֲרוֹן אַפֶּךָ וְקִצְפֶּךָ, וְאַפְשִׁיטֶנָּה עֲרָמָה מִבִּגְדֵי יַלְדוּת וְשַׁחֲרוּת, אוּלַי תֵּצֵא מֵעַבְדוּת הָעוֹלָם הַזֶּה לְחֵרוּת.

וּמַה לִּי עוֹד לְדַבֵּר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי, אַחֲרֵי נֶעֱבַדְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל, וְכִלְיתִי כֹּחִי לָרִיק בְּעַבְדוּת יוֹשְׁבֵי תֵּבֵל. וְעַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר, אִם אֲנִי

חובות בקשה הלבבות

עָשִׂיתִי כְּאַוַּלְתִּי וּפָשַׁעְתִּי, עֲשֵׂה אַתָּה כְּחָכְמָתְךָ וּסְלַח, כִּי אֵל תְּמִים דֵּעִים אַתָּה. וְאִם שִׁלַּמְתִּי לְפָנֶיךָ רָעָה תַּחַת טוֹבָה, גְּמָלֵנִי טוֹב וְלֹא רָע, כִּי יָתֵר מֵרֵעָהוּ צַדִּיק, וְכָל שֶׁכֵּן הַבּוֹרֵא. וְאִם הִרְבֵּיתִי לִפְשׁוֹעַ, אַל תֵּפֶן לְרוֹעַ מַעֲלָלַי, וְאַל תִּשְׁפְּטֵנִי כְּפָעֳלִי, וְאַל תָּבוֹא בַּמִּשְׁפָּט אֶת עַבְדֶּךָ, כִּי הַמְּחִילָה וְהַסְּלִיחָה תְּהִלָּתֶךָ, וַעֲבוֹר עַל פֶּשַׁע תִּפְאַרְתֶּךָ. הוֹרֵנִי יְיָ דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאוֹרַח מִישׁוֹר, וְהָבֵר מַחְשְׁבוֹתַי וְטַהֵר רַעְיוֹנַי מֵהַבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, לְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ. וְהַצִּילֵנִי מִכָּל צָרוֹת וְצוּקוֹת וְרָעוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, הַנִּגְלוֹת אֵלַי וְהַנִּסְתָּרוֹת מִמֶּנִּי, הַמַּכְדִּילוֹת בֵּינִי לְבֵינְךָ, וְהַמַּדִּיחוֹת אוֹתִי מֵעֲבוֹדָתֶךָ, וְהַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חוּקִי, וְהַנִּיחֵנִי מֵעָמָל וּמַלְבּוּשׁ, וְהַרְחִיבֵנִי מֵעוֹצֶר לֶחֶם וְשִׂמְלָה. וְהַרְחֵב לִבִּי לָרוּץ דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ, וְחָנֵּנִי חָכְמָה וּבִינָה עֵצָה וּגְבוּרָה וְדַעַת וְהַשְׂכֵּל, לְהוֹסִיף דַּעַת בְּךָ, וּלְהַשְׂכִּיל אֶת דְּרָכֶךָ הַנְּעִימוֹת וְאָרְחוֹתֶיךָ הַיְדִידוֹת. וְהַט לִבִּי אֶל עֵדוֹתֶיךָ הַמְּקֻרָבִים אֵלֶיךָ, וְהַמּוֹרִים עָלֶיךָ, הַמְעִידִים עַל אֱלָהוּתְךָ וְהַשּׁוֹהֲדִים עַל יִחוּדְךָ, עַד אֲשִׁיתְךָ נֶגְדִּי תָּמִיד, וּבַל תְּמוֹט עֲבוֹדָתְךָ מִנּוֹכַח עֵינַי, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר: "שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָּמִיד כִּי מִימִינִי בַּל אֶמּוֹט".

וְהָסֵר עֹל מַלְכוּת בָּשָׂר וָדָם מִשִּׁכְמִי, וְהַעֲבֵר סֵבֶל אֱנוֹשׁ מֵעַל צַוָּארִי. וְיַחֵד לִבִּי לַעֲמוֹם עַל מִצְוֹתֶיךָ, וְנַפְקֵחוּ לִסְבוֹל מוֹטוֹת קִרְבָתְךָ, כִּי בָם חַיֵּי רוּחִי. וְאָשׁוּב אֵלֶיךָ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה בְּכָל לִבִּי וְאוֹמַר: אִם אָוֶן פָּעַלְתִּי לֹא אוֹסִיף. לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי. אַל תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל תַּעַזְבֵנִי. הָשִׁיבָה לִי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי. יְהִי לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ. זְכֹר דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי,

חובות בקשה הלבבות

וְהִבְטַחְתָּ לְעוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, כִּי כָּל מוֹדֶה וְעוֹזֵב תְּרַחֵם. וְקָרָאתָ בְּפִי נְבִיאֶךָ: יַעֲזוֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְיָ וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ. עָלַי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ אֲשַׁלֵּם תּוֹדוֹת לָךְ, כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת, הֲלֹא רַגְלִי מִדֶּחִי, לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים.

זָכְרֵנִי יְיָ בִּרְצוֹן עַמֶּךָ, פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ, לִרְאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ, לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ, לְהִתְהַלֵּל עִם נַחֲלָתֶךָ. פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵנִי, תְּנָה עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ, וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן אֲמָתֶךָ. עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה, וְיִרְאוּ שׂוֹנְאַי וְיֵבוֹשׁוּ, כִּי אַתָּה יְיָ עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי.